

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XVI
E
65
NAPOLI

72

IURIS ECCLESIASTICI
GRAECORUM
HISTORIA ET MONUMENTA

IUSSU

PII IX. PONT. MAX.

CURANTE

I. B. PITRA S. R. E. CARD.

TOM. I,

A PRIMO P. C. N. AD VI SAECULUM.

ROMAE
TYPIS COLLEGII URBANI
MDCCCLXIV.

SANCTISSIMO PATRI

PIO PP. IX.

PONT. OPT. MAX.

IOANNES BAPTISTA PITRA

S. R. E. CARDINALIS.

Quum ex omnibus terris, BEATISSIME PATER, religiosissimos quosque videam larga manu munera ante TE pecuniasque effundere, et cumulare his donis ea quae auro certe gemmisque multo TIBI cariora sunt, officii, pietatis, venerationis testimonia; non sine animi

quadam verecundia adduci possum, ut affectus ego tantis a TE honoribus, haec librorum volumina sternere ante pedes Tuos et supplici offerre manu audeam. Verum oportuit me haec, quaecumque illa sunt, praecipiente TE, dispersa inquirere; adiuvante TE, inquisita colligere; procurante TE, collecta publici iuris facere. TUA igitur ad TE redeant aequum est, nec iam timendum in hac luce ne sit cui levia illa videantur esse et obscura.

Enimvero haec nec pondere rerum et annorum, nec nominum illustrium splendore carent. Nam sunt Ecclesiae leges; sunt sacra conciliorum oracula; sunt martyrum praeconumque christianorum voces, sanguine saepius scriptae et consignatae. Sunt denique et eorum qui in castris alienis militavere, testimonia, quae idcirco eo erunt clariora, quod ab ore hostium sola veritatis vi expressa sunt. Quorum omnium, haud sine Dei numine, unanima per tantas temporum locorumque varietates in eo est concordia, quod uti unum in mundo Deum, solemque unum in coelo, ita unam confitentur in terris esse sub Romano Pontifice Ecclesiam.

His igitur voluminibus paene totius Orientis studia, officia ac munera apostolico SANCTITATIS TUAE throno consecrari maxime laetor. Sane aequum erat ipsum quoque Orientem deferre tributa ad eius pontificis laudes, qui, ineunte regno, lapsae Graecorum Ecclesiae manum benignam tetendit; qui semel et iterum reges imperatoresque admonuit, ut christia-

nis tyrannide oppressis auxilio esse vellent; qui nuper ad promovenda sacra orientalium negotia lucemque in schismatis umbras effundendam, coetum purpuratorum patrum ad hanc provinciam administrandam elegit, ac dum multa sapientissime hac super causa statueret, illud quoque voluit, ut leges et decreta Ecclesiae graecae in unum colligerentur.

Non videatur igitur mirum, si dum has leges scriberent, Graeci, rerum suarum haud immemores, uno ore asseruerunt Ecclesiae Romanae primatum ab omni hominum memoria esse inde ab Apostolis (Nicaen. canon. VI); neque solum penes eam esse Occidentis patriarchatum, sed in terrarum orbe « potiore principalitatem » (S. Iren.), quae constantinopolitanae caeterisque patriarcharum sedibus et tempore sit et dignitate praestantior (Trullan. can. XXXVI; Zonar. in chalced. canon. XXVIII); sanctissimum enim veteris Romae Papam totius esse ecclesiastici ordinis principem primumque omnium sacerdotem (Iustiniani Nov. CXXXI, apud Balsamon. in Photii Nomocan.); ea vero privilegia a Patribus Spiritu sancto afflatis, non ab Imperatoribus, esse pronunciata (Zonar. in chalcedon. can. XXVIII); ab ipso quippe Deo primam esse et apostolicam Sedem quae si quem proscripserit, eum illico a se catholica excludit et expellit Ecclesia (S. Nicephor. constantinopolit. apud Zonar.). Tum eandem omnium episcoporum esse tutum refugium, liberamque ad Beatissimum Ecclesiae Romanae episcopum provocationem, quae cum sit iustissima

lex, in aeternum permaneat necesse est (Aristinus patriarcha CP. in canone IV antiochen.); ad ipsum porro appellationes semper factas esse, et ob memoriam B. Petri Apostoli honorandam, in perpetuum factum iri (Post Sardicenses Photius, Balsamon, Zonaras). Supremam illam aperte esse potestatem, cui parem dici alteram sedem, ne byzantinam quidem, fas nullimode est (Zonaras in can. constantin. III et chalcidon. XXVIII); quandoquidem antistes romanus, « sive praesulum nomina sunt recitanda, sive in eodem consessu considendum, sive syngrapha firmanda, » et primus proclametur, et princeps sedeatur, et ante omnes subscribat (idem ibidem); quum demum et solus universa Ecclesiae concilia convocet, et regat unus et confirmet (conc. oecum. VI, Balsamon in Photii Nomocan. tit. VIII). Eundem praeterea in depositione episcoporum et primum sententiam et ultimum dicere; et eum esse qui unus possit litteras, iudices, legatos ad episcopos mittere, sive ut iterum iudicent, sive ut iudicentur (Zonar. in sardic. can. V); « nam- » que totum ad illius arbitrium referri placet (id. ibid.), » eius quippe iudicio canon omnia relinquit (Balsamon » in eumd.). Episcopum denique Romanum, et succes- » sorem primi et principis Apostolorum Petri, regia » maiorem in universum terrarum orbem habere po- » testatem; et ab omnibus multo magis quam si rex es- » set, honorari et extolli; et esse quatuor patriarcha- » lium sedium caput; et iudicari et decerni ab eo, » quae ad fidem orthodoxam pertinent; aequum vero

» et omnino Deo gratum esse amplio-
» ria maiestatem et potentiae splendorem illi tribuere;
» iniquum vero ut ubi primarium sacerdotium chri-
» stianaeque religionis caput coelitus est constitutum,
» ibi terrenus princeps habeat dominatum (Matthaeus
» Blastares et Balsamon in persona Constantini Ma-
» gni, Beveregio interprete). Ea quippe est vel in-
» ter huius mundi principes antistitem utriusque Ro-
» mae sublimitas, ut quod neque alius episcopus,
» aut metropolita aut patriarcha potest, Romanus Pon-
» tifex, iure suo potitus, regium nomen potestatem-
» que imperatoriam caeteris largiatur hominibus »
(Ioasaphi patriarchae CP. epistola ad Ioannem IV,
ducem Moscorum, a. 1561, subscribentibus XXXVI
episcopis orientalibus, in arce mosquensi asservata).

Quae quidem Graecorum verba vellem a catho-
licis theologis numquam essent aut impugnata pro-
terve aut cum fastidio praetermissa. Exoriantur igitur,
BEATISSIME PATER, non modo in Occidente, sed
etiam in Oriente, pontificii iuris propugnatores, cu-
stodes, vindices: ut, quemadmodum non paucos nu-
perrime et in acie pro Summi Sacerdotis potestate
stetisse fortiter, et pro libertate Ecclesiae cum extero-
rum quoque hominum admiratione mortem oppeti-
visse vidimus, ita non desint qui, fronte imperter-
rita, integerrima fide, mori malint quam perversis
huius saeculi opinionibus foedari, aut a sincera cum
Sede Apostolica consensione vel minimum separari.
Nam dum orbis fundamenta contremiscunt, dum

reges ac principes quasi paventes ne ad internecionem rapiantur, consilia et foedera inter se ineunt, id sibi arrogantes ut ipsi populis velint saluti esse; exoriantur, PATER OPTIME MAXIME, voce, monitis, exemplis tuis excitati, et assurgant qui apostolico robore tam eis qui imperant, quam qui parent, confidenter dicant: «Non esse ullam christianis civitatibus tutam nisi a Deo custodiam; non solidam aedificationem nisi in Christo; non firmum denique fundamentum praeter catholicae ecclesiae Petram, cui tota christiana res et publica et ecclesiastica innititur. *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, praeter id quod positum est, CHRISTUS IESUS.*

PRAEFATIO

Septimus annus est, ex quo Pius IX, Pontifex Maximus, providentissimus, quem neque superant maximae curae, neque minimae fugiunt, a Romana illa arce, unde universum orbem catholicum prospicit, oculos ad Benedictinae familiae alumnum quemdam convertit, humili quidem, nec tamen improbo labore aut ingrato attritum, ultimum certe ac «post terga metentium,» spicarum, si quae neglectae erant, colligentem reliquias. Hunc sane non pigebat, in multo glebarum pulvere, caeterorum sequi vestigia. Campus Patrum, in quo versabatur, magnus erat, arva grandia et alba, uberrima messis, avitus labor et a parentibus traditus, «odor denique agri pleni.» Verum dato signo, statim iacere fasciculi, ut is qui colligebat, Patrifamilias ad nova plane et inexpectata vocanti, sine mora obsequeretur.

At laboranti longe alia regio erat, immo locus desertus, obsitaque spinis dumeta; ut uno verbo dicam, Byzantini iuris, quantum ad Ecclesiam pertinet, describi historiam et monumenta oportebat.

Opus enimvero, non solum praecipientis auctoritate gravissimum, verum amplissimum rei sacrae dignitate. Bene Christus fecit, ipsa aeterna veritas, quum illustravit eos qui sedebant in tenebris et in umbra mortis. Praeclare idem, quum via simul et veritas, non mentes solum illuminavit, sed corda direxit, excitavit, purgavit, ut per eum qui sentirent probe, sancte quoque viverent. Quid vero melius aut quid praeclarius quam quod idem Christus «via, veritas et vita,» per magistros sacerdotesque suos, christianae civitatis iura sacra et publicas leges constituit, quibus non privati homines tantum, non domus una, non pauca oppida aut urbes, sed plebs universa fidelium et tota hominum societas obtemperare deberet? Quamobrem is qui Christi Vicarius est, Romanus Pontifex, multus quidem fuit in propaganda veritate; neque idem

parcus, ut sanctitatis exempla sole clariora proponeret: sed omnibus nervis ad eam rem potissimum intendit, ut erigeret disciplinam Ecclesiae, christianaeque reipublicae iura tueretur atque amplificaret. Hic acies et arma, hic dura certamina: quae non modo cum aevo non languerunt, sed acrius in dies exercentur. At frustra: ius illud, quod canonicum dicimus, quod in evangelio divinisque oraculis altas radices egit, adeo in Ecclesia latina floruit et adolevit, ut ad illam robustam decretalium, ut aiunt, maturitatem, firmitatemque provectum, tolli iam non possit, quin orbis prius fundamenta avellantur.

Sed enim per totum orientem alius rerum aspectus. Nihil igitur mirum Pontificem Romanum, feliciter regnantem, quum multa et magna de altera orbis parte moliretur, quum veritatem illic latius propagandam, quum orientalium negotia novis curis excitanda, confovendos ritus, corrigendos mores, disciplinam restituendam meditaretur, prius de legibus Ecclesiae colligendis edendisque cogitavisse. Neque sapientissimum Pontificem fugit inchoandum esse a primis Graeciae fontibus, unde tam multa ad orientem ultimum, septentrionemque derivarunt. Neque monere omisit caveri Graeculorum artes, vera a falsis secerni, cuncta expendi aequa lance, et iusto calculo aestimari oportere. Praeterea illud notatu dignissimum censuit, quantumvis videantur orientales veterum formularum tenaces, quamvis servandis traditionibus quas dicunt patrum, ad superstitionem usque et contumaciam inhaereant mordicus, iisdem tamen, auctoritate legitima sublata, non deesse res novas; eosdem, mobilitate et levitate animi, non abstinuisse a turbis et mutationibus. Gravibus quoque verbis pronuntiavit, maximam illam infelici orienti accidisse calamitatem, quae ad hyperboreum usque tractum pervasit, quod quidquid Pontifici Romano eripuerunt, id omne dederint Caesari; mali denique summam in eo esse, quod, facto foedere regios magistratus inter et aulicos antistites, quantum minuta sunt Ecclesiae iura, tantum creverit imperatorum tyrannis, ut qui patris leve iugum et suave fregissent, scorpionibus acerbiorum dominorum attererentur; adeoque, nisi integra mansisset Roma, ab oriente ad occidentem de omni Ecclesiae libertate actum

esset. Unde sanctus Pontifex inferebat magni esse momenti, omnibusque, etiam latinis nostris, utile ac frugiferum, nosse integram illam crescentis labentisque inter Graccos iuris ecclesiastici historiam, ex ordine temporum habere rerum seriem, et fata praeterita respicere, spe omni nondum amissa fore ut Deus meliora impertiat.

Haec tanti Pontificis verba, vota, consilia, quis est quem non erigerent, cui stimulos non admoverent acerrimos? Accessit aliud haud mediocre incitamentum ab praestantissimo Sac. Congregationis de propaganda fide Praefecto, Alexandro Barnabò, quem virum omnes norunt impigre ad omnia bona promptum. Vix pauca erant verba cum eo facta, quum re penitus explorata, circumscriptoque labore, manus operi admota est. Lustrati foruli bibliothecarum, excussae membranae, versati sexcenti codices vaticani, vallicelliani, angelici, casanates, chigiani, barberiniani, collegii urbani denique ac romani; per quinque menses, haud obstante aestivi temporis inclementia, neque diurnis, neque nocturnis horis paritum, quum ipse Eminentissimus Praefectus haud semel, ad multam noctem, suscepti laboris rationem posceret, acciperetque humanissime; donec, vivo Summi Pontificis oraculo iterum in suscepto consilio confirmatus, id sua manu scriberet, archivo Sacrae Congregationis inserendum:

« Ex audientia Sanctissimi, die 1 augusti 1858. »

« Sanctissimus Dominus noster, Pius divina Providentia PP. IX, referente me infrascripto, Sacrae Congregationis de propaganda fide Card. Praefecto, propositum R. P. Ioannis Bapt. Pitra ordinis sancti Benedicti in Galliis laudavit, probavitque, et cl. viro benedixit, ut alacri animo opus perficiat ad gloriam Dei Omnipotentis, Graecorum illuminationem et decus sanctae Matris Ecclesiae. »

« Dabam Romae, ex aedibus S. Congr. die et anno praepositis, »
Alex. Card. Barnabò Praefectus.

Quid plura? Et fuit in ipso rerum romanarum fastigio vir alius, qui non gravabatur inter publica et maxima Urbis et Orbis negotia, etiam hisce rebus horas concedere subsecivas. Qui, quum deliberatum fuit, an viator, ab Italia in Gallias redux, pergeret

iter per Belgium et Germaniam, ad ultimos usque Russici imperii tractus, non tam dissipatas turbulentis temporibus chartas inquirendi gratia, quam ut planum fieret quid canonici iuris fortasse mansisset in florentissima photiani schismatis regione, non modo non illum ab insolenti conatu deterruit homo consultissimus, sed ipse vela solvendi signum dedit, litteras, subsidia, consilia sese praestitutum pollicitus. Dictum ac factum reddidit Eminentissimus Card. Antonelli, Pontificis Maximi adiutor a negotiis publicis. Huc enim usque venit benigni Patris larga munificentia, ut, quantum in se esset, immunem ab omnibus tanti itineris curis expeditumque viatorem faceret.

Nec mora: viatica iterum benedictione recreatus, ut iubebatur, alacer se peregrinus monachus longo accinxit itineri. Favebat Italiae pax, etiam tum laeta et segura. Non invidit igitur Florentia laurentianae suae opulentiam; non Venetia textit Bessarionis, Naniorum, caeteros sancti Marci thesauros; neque estenses summus vir Cavedonius, neque mediolanenses amplissimi Ambrosiani negaverunt membranas; patuit, quum feriae essent, Taurinense Athenaeum; Vercellis, sancti Eusebii archivum, choro vicinum, dies dominica non clausit. Gallia reducem excepit, invisurum suos Solesmos. Ecce quum in horreo pulverulentos iterum excuteret manipulos, vetustosque fasciculos, undequaque reportatos olim ex Britannia, ex utroque Belgio, ab ultima Batavia et Frisia, erupit in hieme subitus turbo, quo Italia primum perflata, Roma caput mundi nutavit, totusque contremuit orbis europaeus.

Haerebat viator, utrum se tempestati committeret, an tutiora foveret otia coenobii, quum iterum monitus, uno cursu per terras, per maria pervenit Petropolim, in primariam Moscovitarum civitatem. Totum se ignotis locis dedit, integer inexpectatis incubuit rebus; nulla quae adire decuit, neglexit penetralia, novus hospes et curiosus, intercepto per octo menses quovis epistolarum commercio, sed publicis litteris praeter spem et ultro datis commendatus. Vidisses illum vertere sus deque libros, chartas, volumina, palimpsesta, opisthographa, opima quaeque spolia, a Ruthenis aut vi, aut pretio, aut casu, ex imo occidente, ex ultimo

oriente translata; recognoscere veterum Maurinorum laceram haereditatem ex sangermanensi latrocinio et incendio ereptam; venerari Zaluskianae gentis monumenta, triste intermorientis Poloniae tro-paeum; et imperatorum verna aestivaque palatia, et inaccessa mili-tum armamentaria scrutari; modo deprehendere ultima chirographa ruelitensium monachorum et equitum, modo inter ascetas schisma-ticos novissimas graecorum magistrorum evolvere didascalias.

Mosquae autem, in meditullio veteris Moscoviae, in altera Sla-vorum Roma, quid est quod non viderit? Erant fere sexcenti co-dices graeci ex omnibus montis Atho, orientalibusque bibliothecis per tria saecula eo studio selecti ut copia, raritate, splendore pingues pecunias emungi sincerent, ac praecipuas partes haberent in renovandis ritibus legibusque Moscoviae, iam sub unius suspiciosi metropolitae custodia asservati. Metropolita benigne iubente, praesto erant per totum diem ad unum omnes. Erant innumerabiles litterae ex longo commercio quod duces praesulesque moscovitanos inter et totius orientis antistites intercessit, in publico imperii archivo mul-tis sigillis obsignatae. Sigilla reseravit humanissimi custodis liberali-tas. Erant pacta conventa et foedera in remotissimum Kremlinianae arcis angulum privatumque imperatoris armarium translata, uni viro commissa clave. Clavem idem sponte et palam obtulit. Erant in rustico recessu, ad amplissimum sanctae Trinitatis monasterium, inter multa priscae Slavorum pietatis monumenta, reconditi alii et rari codices librique, ob peculiarem legem privata et seposita su-pellex. Monachus inter monachos, uti alias semper, ita hic quoque, nullo velamine dissimulatus, stetit, ipsosque Hegumenos invenit ob-vios, expositos, humanitate plenos. Erant arcani magnae molis libri, ad unius sectae quae veterum fidelium nomine gloriatur, usus sacros summa cum religione destinati. Quotidie, ne singulis potius noctibus dicam, viatori aperiiebantur a prima ad ultimam pagellam. Erant denique graecanicae quaedam leges, plerumque ignotae, quae, fon-tibus obturatis, tantum supersunt in vetustis Armenorum, Slavo-rum, Georgiensium, Valachorumque pandectis. Quaecumque de-siderabantur, ad manum sunt, data ab interpretibus suo loco, honoris causa, nominandis.

Interea venit, saeviitque hiems atrox. Ne rigente quidem dextera, calamus torpebat. Manum igitur de tabula. Per asperrima frigora, inter nives, paludesque et flumina glacie obstricta, transactis iterum flebilis Poloniae finibus, primo vere, felix Austria redeuntem viatorem recreavit. Ne quid omittatur per iniuriam, ex academicis Germaniae civitatibus, Berolino, Lipsia, Dresda, Breslavia, ille haud omnino ἀσύμβολος recesserat. Quanto plura retulisset, si quod habuit in votis, quod etiam nunc vehementer dolet desiderari frustra, potuisset, favente suavi atque adeo blanda illa quae germanicorum virorum propria est, facilitate, accedere ad magistros illos iurisque graeci consultos, quorum collatis curis nova schola byzantina in lege civili ab incunabulis condita, tam brevi tempore ad incredibile pervenit incrementum. Utinam excitante hoc nobili exemplo, altera exoriatur alumnorum progenies, altera de iure graeco palaestra exerceatur, in qua ut nuper de novellis Imperatorum, de Antecessorum edictis, caeteraque Basilicōn compage, ita demum de orientalis Ecclesiae legibus praeclare agatur!

Haec secum viator, in otio vindobonensi: quae vota haud erant sane inania, quum sub ipsius oculis conderetur novum rei diplomaticae byzantinum corpus, interque ipsa clarissimorum vv. Miklosich et Muller iucunda colloquia, sub praelum properarent *Acta* patriarchatus constantinopolitani. Interim ab hospitio alumnorum Mekitari et filiorum sancti Dominici, excurrere non omisit, dum Basilianae familiae vestigia nimis oppressa quaereret, usque Pragam et Strigonium, ad pannonianos sancti Martini monachos, ad Mellicenses, Gottwicenses, Neoburgenses, Lambacenses, Salisburgenses, ubi multa enimvero; sed pauca, si cum una caesarea civitate contuleris; tum Vindobonae nihil superesse visum est, statim ac, potestate ab Urbe benigne concessa, Nuntioque apostolico nunc S. R. E. Eminentissimo Cardinali de Luca ad cumulum favente, patuit archivum, in quo clarissimi viri qui pontificia legatione in Germania, Polonia et septentrione per tria saecula functi sunt, publica et authentica de quibuscumque causis ecclesiasticis et aliis instrumenta congesserunt. Vergente ad autumnum anno, peregrinationem prolixam clausit feliciter regia monacensis biblio-

theca, regium sancti Bonifacii hospitium. Neque vero spes deest fore ut, quum ad ultimam huius operis metam perventum fuerit, iter de re canonica susceptum, iam vix concitato descriptum stylo, exponatur tranquillius; et quot extant eiusdem argumenti codices in membrana, bombyce, charta scripti, per loca sparsi tam disiuncta, totidem syllabo continuo accurate recenseantur.

Iam opportunius est paucis dicere quem illi usum maxime praestiterint, quidve inde emolumenti tam huic tomo quam caeteris accessurum sit. Ac primum, hunc in usum colligi omnes veterum scripturas oportuit, quibus contineri perspicuum erat aut decreta, aut commentarios, aut causarum instrumenta, unde canonum ecclesiasticorum sive intelligentia, sive historia illustraretur. Tum ante omnia quae nondum in lucem venerunt, ex integro describi curatum est typisque parari. In medio vero quae iam posita sunt, denuo ad mss. exemplaria, aetate, loco, argumento insigniora recenseri, relegi, emendari, quantum fieri potuit, non praetermissum. Exemplo sint Apostolicae Constitutiones, quae, quum hactenus vix ad quatuor codicum fidem e typis in typos migraverunt, nunc prodeunt, collatis inter se editionibus a principe, ut aiunt, ad novissimam, recensitis praeterea codicibus ad minus decem; vix autem plures superesse in litterarum orbe memorantur. Minime tamen hic promittitur aut omnes codices ad singula aeque fuisse adhibitos, aut consilium esse exigendi horum canonum editionem omnibus numeris absolutam. Huiusmodi quippe editio vulgo ea esse existimatur, in qua ne verbum quidem recipitur ullum, quin prius, admotis omnibus priscis exemplaribus, habitaque singulorum varietatum *ῥοίσι ἀκριβοτάτη*, ita scriptoris ingenium, saeculi indoles, argumenti natura, dialecti leges inter se concilientur, ut qualis liber prima manu exhibat, talis post saecula denuo prodire censeatur. Classica quaedam opera ducta sint, nec ne, eo usque ad colophonem, hic non est disputandi locus. At nullos propemodum Ecclesiae scriptores ita esse perpolitos, facile concedetur. Age, quod spectat ad ea quae in manibus sunt, vix prudens tutumque fuisset, publicas leges, sexcenties a viris iurium theologiaeque peritis in causam appellatas, aut inexpectata indui veste, aut

novo imbui colore, quo a recepta legendi scribendique consuetudine recederent.

Caeterum, dum promissa iustis limitibus cohibentur, abs re non esset eorum qui hactenus easdem leges edendas curarunt, operam aequo pariter calculo aestimare, et quid potissimum ab illis desiderandum superesset, declarare. Sed quum in enarranda deinceps rerum canonicarum historia, quae recentior est horum librorum facies, silentio tegi non debeat, hic pauca satis erunt, quibus potius subsidia novae editioni praestita significantur, quam gravi censura studiosi viri ex quibus proficere contigit, iniquius mactentur. Agmen ducit duumviratus sacer et nobilis, cui miror neminem fere inter nostros catholicos adhaesisse, unum dico Iohannem Tilium, Engolismensem patria, episcopali sede Meldensem, et alterum fama longe celebriorem, Antonium Augustinum Tarraconensem archiepiscopum. Prior ante omnes canonum graecorum editionem graecam condidit, sed unico fultus pictavensi sancti Hilarii codice, haud ita vetere, ex quo caeterae omnes propemodum editiones emanarunt. Posterior, pauca licet eiusdem argumenti in vulgus emisit, in illa tamen universi iuris bibliotheca quam audacter orsus est, immo iam iam absolvit, locum fecerat Graecis amplissimum, quem longo circumscribunt ambitu et vulgata eiusdem magnae molis opera, et prolixiores schedae etiam nunc in Vaticano et alibi congestae. Quae quidem ingentia maenia pendere interrupta duo alii summi viri aegre videntur tulisse, Ioseph Simonius, inter Assemanos senior et maior, qui saeculo proxime elapso, Graecorum simul et orientalium iuridica monumenta colligere aggressus est; et hac aetate Maius, haud sane ad minora natus, qui semel et iterum idem non levi brachio tentavit. Unius opera incendium, alterius mors misere interceptit.

Easdem, sed immeritas sane querelas de exiguo Bonafidii Iure Orientali clementior Fabricius expressit. Vix maius opus Leunclavius exegit in suo Iure Graeco Romano, quod iamdudum obsolevit. Canonica potius compendia et synaxaria Iustellus, nec fama nec fide integer, protulit. Sed immanes Beveregii pandectas quis non suspexit? Fuit tamen quidam candidae fidei angulus haud ignobilis,

Martinus Routhius, qui satis mirari non poterat quo iure novus ille Tribonianus, inter optimos et frequentes Angliae codices, vix unum nec nisi summis labiis tetigisset. Nec plura procuratores conciliorum, eadem sibi de manu ad manum intacta traduentes, nisi Harduinum excipias, quem tamen quique norunt maluisse suum torquere ingenium, quam corradere membranas. Incompta Mansianae *ἰκδόσις* graeca plenis excepit ulnis Spiridion Melia, iisdemque, ut videtur, typis plagulisque expressit. Adde sphalmatibus sphalmata duplo cumulata: habebis tum exile Brunsi enchiridion, tum duorum monachorum Agapii et Nicodemi syllogen, illud videlicet Pedalion, sive Gubernaculum, nostris pene temporibus, per lutosas schismatis undas male superbiens. Feliciores auras experta nuperrime est duorum Atheniensium *σύνοψις*, Rhalli et Potli, qui tamen, praeter unius libri trapezuntini iuniores membranas, novi nihil nobis obtendunt. Pene omiseram quemdam recentiore Russorum Nomocanonem, quem e naufragio veterum legum slavicarum quasi ereptam tabulam, iubente Nicolao I, de cerebro suo et graeca et canonica promulgante, totum Moscorum imperium cum silentio excepit. Hactenus haec, serius ociusve retractanda.

Iam satis est, ut hanc novam legum ecclesiae graecae editionem, ad praestantiores codices recognitam, variis instructam lectionibus, ornatam prooemiis historicis, et exegeticis annotationibus auctam, praeunte singulis in tomis brevi, sed perpetua disciplinae orientalis historia, aequus bonusque lector non aestimet omnino supervacaneam. Singularia erunt in minoribus prologis quae singulas particulas subtilius illustrent, veterum videlicet testimonia sint, nec ne; quot qualesve aetatem tulerint codices; ubi et quibus typis invulgati; unde etiam quae proferuntur, hausta potissimum fuerint. Unum restat, ut hoc loco duo indices producantur, in quorum altero codices topographico ordine summatim descriptos, Optime Lector, invenies, altero nomina auctorum quorum opera haec collectio complectitur, per litterarum elementa ductus, recensebis.

CODICES GRAECA MANU DE RE CANONICA SCRIPTI.

In Apostolica Vaticana (1).

Vaticani 81, 162, 166, 172, 341, 342, 346, 371, 413, 419, 423, 425, 426, 428, 430, 431, 431, 463, 471, 472, 476, 480, 504, 511, 564, 572, 573, 579, 587, 604, 606, 614, 638, 640, 660, 676, 680, 698, 700, 706, 712, 714, 717, 720, 722, 723, 725, 733, 740, 772, 778, 783, 789, 790, 827 ad 857, 839, 867, 973, 1030, 1044, 1053, 1091, 1093, 1098 A, B, 1099, 1107, 1114, 1115, 1137, 1142, 1147 ad 1152, 1163, 1167, 1168, 1173 ad 1187, 1196, 1217, 1234, 1245, 1273, 1276, 1282, 1283, 1287, 1309, 1314, 1322, 1344, 1416, 1426, 1431, 1433, 1483, 1499, 1506, 1543, 1546, 1566, 1589, 1636, 1661, 1664, 1681, 1692, 1718, 1722, 1724, 1759, 1808, 1852, 1857, 1871, 1879, 1882, 1890, 1918, 1928, 1929, 1936, 1937, 1961 (Basil. I), 1980 (Basil. XIX), 1981 (Basil. XX), 1998 (Basil. XXXVII), 2003, 2011 (Basil. L), 2019 (Basil. LVII), 2033 (Basil. LXXII), 2050 (Basil. LXXXIX), 2060 (Basil. XCIX), 2075 (Basil. CXIV), 2088 (Basil. CXXVII), 2089 (Basil. CXXVIII), 2137, 2153, 2179 (Column. XIV), 2184 (Column. XIX), 2183 (Column. XXI), 2187 (Column. XXVI), 2192 (Column. XXXI).

(1) *Vaticana*. Dum hic primum incido in aridam et leuam membrarum congeriem nudamque chartarum computationem, cuius singuli numeri duos mihi labores revocant, animo simul subeunt iucundissima custodum commercia, qui magno cum studio atque humanitate exceperunt me, neque adiuuare unquam desisterunt. Quum igitur nolim, iisdem insalutatis, de loco in locum transire, impeditus licet exiguatate spatii merita exponere, saltem nomina honoris causa referam. Primum locum iure occupant non solum propter copiam codd. mss. et praestantiam librorum, quos summa cum religione, uti par est, asservant, sed et iam ob praecleara romanae liberalitatis humanitatisque vero urbanae obsequia, quae mihi ultro praestiterunt nobilissimi bibliothecae vaticanae procuratores, Ill. *Alexander de Sanmarzano*, archiepiscopus Ephesus et cl. v. *Pius Martinucci*, Custodes merentissimi, quorum ope et consilio, ne omnes vaticanos Scriptores memorem, concedente benignissime SS. Pontifice quamcumque necessariam facultatem, non solum praesto mihi fuerunt catalogi omnes et innumeri codd. mss., sed ab initio huius studii mei, in amoena illa pace vaticana, locus etiam remotior et tranquillior, vel dum feriae essent, patuit semper et pene fuit soli mihi reservatus: id quod post viginti annos et multa per omnes bibliothecas itinera, alibi me reperire nusquam memini. Caeteris porro huiusmodi viatoribus ibidem non multa defuit facilitas, cum praeter tot magnae molis opera eiusdem argumenti olim eruta o vaticanis thesauris, post immortalia monumenta Romanae conciliorum editionis, post varios labores

Palatini 8, 13, 19, 21, 36, 53, 69, 91, 138, 146, 209, 219, 226, 233, 249, 256, 259, 269, 279, 285, 297, 327, 343, 356, 357, 363, 367, 368, 369, 371, 376, 383, 384, 387, 401, 405, 408.

Reginae 33, 44, 48, 51, 52, 53, 57, 73, 75.

Pil pp. II 2, 13, 22, 29, 39.

Ottoboniani 13, 23, 27, 28, 29, 30, 33, 49, 64, 73, 96, 97, 99, 160, 172, 186, 194, 219, 214, 243, 249, 251, 256, 261, 268, 275, 309, 333, 339, 344, 350, 362, 370, 371, 390, 391, 408, 418, 433, 438, 439, 442, 450, 459, 461, 462, 463.

Urbinas 81.

Praeterea sparsim quaedam diplomata.

In caeteris Romae bibliothecis (2).

Codd. Barberiniani in I serie, 13, 41, 74, 151; in serie II, 60; in serie III, 1, 10, 17, 23, 42, 43, 56, 63, 72, 76, 87, 99, 109, 121, 122, 134; in serie IV, 3, 22, 58, 75; in serie V, 10, 23, 29, 30, 31, 47, 49; in serie VI, 6, 12, 17, 28.

Vaticelliani B. 18, 34, 53, 66, 80; C. 2, 4, 8, 11, 29, 72, 82; E. 21, 22, 53; F. 9, 10, 18, 22, 24, 33, 47, 68, 86; R. 5, 26, 34.

Augustini, Suaresii, Holstenii, Allatii, Christiani Lupi, Schelstradii, Ballerinorum, Mansi, Assemani, Mali, nostris quoque temporibus byzantini iuris in Germania magistri egregii, Zachariae, Heimbach, Witte, Blume, postremo Ios. Muller, cum multo litterarum emolumento, ad vaticana armaria fauste accesserunt.

(2) *Bibliothecis*. Et meo sane deessem officio, nisi aequalis honoris causa et grati animi memoria hic nominarem cl. vv. praefectos et custodes bibliothecae casanatensis RR. PP. Dominicum *Modena*, et Vincentium *Gatti*, angelicae RR. PP. Clementem *Pagliarunga* et Augustinum *Brigida*, collegii romani R. P. Franc. Xaverium *Patrizi*, collegii urbani rectorem R. D. Philippum *Tancioni*, corsiniana bibliothecae cl. v. Franciscum *Cerroti*, chigianae Antonium *Fea*, atque etiam in primis quos frequentius sollicitare mihi contigit, tum cl. v. Sontem *Pieralisi* barberiniana bibliothecarum, tum multos familiae philippinae alumnos, eorumque decus RR. PP. C. *Rossi* et Augustinum *Thamer*, quorum prior mihi vallicellianae forulos larga manu aperuit, posterior ne secreti quidem archivi vaticani rotulos et membranas recosavit. Has denique transacti temporis in Urbe inter chartas et libros delicias memorare nequeo, quin cumulas fuisse dicam perpetuo et commodissimo hospitio tam in monasterio quam in archivo et bibliotheca nobilissima S. Pauli extra muros, concessa praeterea laboris *συστήνη* egregio R. P. D. Anselmo *Nicks*, neque totum illud acceptum reverendissimo abbati Angelo *Peacetelli* palam et merito referre omitam.

Angelici B. 1. 6; B. 1, 12; B. 1, 13.
Casanatenses G. II, 2; G. III, 10; G. IV, 12; G. V, 14.

Corsiniani 684, 852, 856, 913, 1104.

Collegii Romani 4. d. 8, 4. d. 20.

Collegii Urbani collectio canonica Malaxi, scripta a. 1631.

In archivo capitali Basilicae s. Petri Vaticanae, eiusdem Malaxi collectio et unus rotulus graeco et latine scriptus.

Apud Clericos s. Camilli, in ecclesia s. Magdaleneae, diplomata monastica 36.

In variis Italiae bibliothecis.

Codex Cryptoferratensis (3) V, 60.

Neapoli, Borbon. II, 3, 4, 35, 66, 72, 91, 94, 202; Brancaccian. III, c. 27. In Archivio regio diplomata gr. 142.

Bononiae, celeberrimus cod. Dominicanorum 80 (al. B. IV. 67.)

Florentiae (4), codd. Laurentian. Plut. IV, 10, 12;

V, 2, 22, 36, 40; VI, 4, 12; VIII, 17, 23, 26; IX, 7, 8, 15, 16, 24; X, 1, 5, 10, 14, 16, 25; XVI, 13; LXXI, 32; LXXX, 1, 2, 4, 6, 8, 10, 11, 12, 16, 20; LXXXI, 19; LXXXVI, 6; LXXXVII, 7; LXXXIX, 83; inter additamenta 2818.—Ricardian. 10, 11.—Magliabecchiani cl. III, 2, 64; cl. XXXII, 17, 19; cl. XXXVII, 90.—Marucelliani, ex schedis Bandini de concil. flor.—In archivo publico diplomata 8.

Venetis (5) in biblioth. s. Marci codd. 48, 62-65, 153, 164 ad 180, 183, 226, 227, 228, 229, 233 ad 238, 344, 408, 535, 536, 573, 575, 579, 580, 581 (ex catalogo Zanetti).—Codd. Nantani 99, 103, 127, 179, 226 ad 239, 256, 282 (ex catal. ed.). Cl. II, 186, 187; cl. III, 1, 16 (ex catal. ms.). Bessarionis 166, 168, 169, 170, 171, 173, 497, 573, 581. In archivo diplom. graeca 16.

Modinae (6), codd. estenses II, c. 12; II, c. 11; II, c. 14; III, a. 19; III, b. 10; III, b. 6.

Mediolani (7), codd. ambrosiani A. 53. *infer.*—B. 107 *super.*—C. 3 *super.* 69 *super.* 163 *infer.* 173 *id.* 236 *id.* 259 *id.* 260 *id.*—D. 77 *super.* 317 *infer.*—E. 9 *super.* 79 *infer.* 94 *super.* 117 *id.* 145 *id.* 147 *id.*—F. 48

(3) *Cryptoferratensis*. Codices omnes, praeter unum supra memoratum, versandi libertas amplissima, quae cunctis hospitibus cum avita quadam et antiqua facilitate conceditur, aequo mihi semel et iterum relicta adeo libenter est, ut, favente dignissimo priore Nicolao Contieri, etiam suorum me laborum participem fecerunt RR. PP Theodorus Toscani bibliothecarius et Iosephus Cozza, quorum collatis studiis nuper primam in lucem *De immaculata Deiparae conceptione Hymnologia Graecorum* feliciter venit.

(4) *Florentiae*. Tam in laurentiana, procurantibus cll. abb. *Del Furio* et *Bardelli*, quam in archivo publico, tunc praeside cl. equite *Bonaini*, quin imo favente sive in riccardiana, sive in magliabecchiana caeterorum bibliothecariorum amico consensu, exposita illa fuerunt Tusciae miracula, in quorum fastigio splendent Iustiniani Pandectae, quae omnia nemini non obvia fecit elegantissima cl. Bandini descriptio. Neque vero defuit tum mihi tum itineris comiti eximio R. P. Sebastiano *Calefatti* chariss. memoriae fraterna domus in abbazia s. Mariae florentinae, quam inde ad hos dies rexit humanissimus Alexander *Belli* Casinensis.

(5) *Venetis*. Ut Florentiae, sic Venetiis sua miracula sunt, in summi patroni s. Marci laudes et honorem a pietate publica mirum in modum cumulat, quae quantum ad canones, iurisque disciplinas pertinent, fuso inveni descripta 1°. a I. B. Mittarelli in *bibliotheca codd. mss. s. Michaelis*, Venet. 1779 fol. 2°. ab A. M. Zanetti et Ant. Bongiovanni in *Graeca D. Marci bibliotheca codd. mss.* Venet. 1740 fol. 3°. ab Iacobo Morelli in *Bibliotheca ms. graeca et latina* t. 1. Bassani, 1802, 4°. ab Io. Aloysio Mingarelli in *Græc. codd. mss. apud Nantos asservat.* Bonon. 1784, 5°. ab Io. Bapt. Anse de Villosion tam in *Anec-*

dot. graec. t. II, quam in *commentariis criticis de codd. ms. qui in Bibliotheca s. Marci asservantur*. At quibuslibet libris docte et praeclare suppleverunt, in loco bibliothecaril cl. *Valentinelli*, tunc rusticantis, alter custos cl. v. *de Velando*, gente graecus, et eorum socius *Texxa*, quibus accesserunt tum in Museo Correriano eques *Lazari*, urbis archivarius, tum in suo prytaeo venerabilis *Cicogna*, alter Varro Venetorum, qui, edita iam copiosissima suae civitatis quae *bibliographia* inscribitur, alteram inscriptionum Venetarum bibliothecam praelo committebat.

(6) *Modinae*. Memoratos duos viatores ad felicem Estensium ducum civitatem vectos excepit primum altera fratrum familiaritas in abbazia s. Petri, amplexum concedente benignissimo abbate *Arsenio Rosset*: deinde amplissima bibliotheca atestana, quae sola omnium totius Europae hanc sibi laudem singularem vindicat, ut a principibus nobilibus condita, nobiliores fortasse custodes quasi iure haereditario et perpetuo habuerit, illos videlicet *Muratorium*, *Tiraboschium*, *Zaccariam*, atque tantis viris haud impar *Caredonum*.

(7) *Mediolani*. Borromaeorum nomen quod civitati quasi medium sidus imminet et illucet, inveni splendide affixum ambrosianae bibliothecae, a Frederico Borromaeo institutae et commissae collegio doctorum virorum, quibus, quum adessem, praecerat D. *Bernardus Gatti*, interque socios erant cll. vv. *Biraghi* et *Ceriani*, quorum unus fuit ad mea vota adeo promptus, ut elapso integro post transitum ignoti et inexpectati viatoris anno, in eiusdem usus syriaca quaedam ex ambrosianis codicibus eruere et expoliare pergeret. Aequum vero est in partem laudis, si qua mei gratia fuerit, veniat egregius collegii tunc florentissimi de Langone dicti, rector, R. P. *Piantoni*, cuius multa in me voluntas etiam nunc perseverat.

super. 66 ib. 96 ib. 121 ib. — G. 50 super. 57 ib. 58 ib. — I. 82 super. 88 infer. 99 ib. 145 ib. — L. 49 super. — M. 67 super. 68 ib. 87 ib. — N. 347 super. — Q. 25 super. 50 ib. 76 ib. 87 ib. — R. 114 super. 117 super. 121 ib. — T. 90 infer.

Taurini, codd. Athenaei 10, 25, 26, 64, 67, 78, 81, 84, 91, 105, 117, 119, 162, 170, 171, 186, 200, 202, 237, 278, 282, 288, 297, 300, 304, 336, 337, diplomata duo et typica.

Genuenses carolini 6, 9, 15.

Vercellenses s. Eusebii 175, 122, 222.

Montis Casinensis dipl. 16.

Montis Virginis dipl. 2.

Monasteriorum Cavens. et Catan. 10.

Monasterii Panormitani dipl. 24.

In caeteris Europae bibliothecis.

In Gallia, codd. regii biblioth. parisiensis (8) 4, 37, 39, 137, 187, 214, 228, 283, 364, 384, 389, 393, 395, 396, 400, 407, 413 ad 430, 446, 467, 474, 477, 478, 487, 502, 503, 571, 572, 760, 767, 776, 788, 822, 823, 837, 846, 854, 863, 873, 878 ad 887, 894, 922, 929, 937, 949, 964, 968, 983, 1000, 1009, 1018, 1033, 1057, 1067, 1077, 1078, 1079, 1082, 1083, 1084, 1100, 1107, 1115, 1123, 1133, 1140 A, 1152, 1182, 1191, 1194, 1203, 1213, 1218, 1220, 1230, 1231, 1243, 1247, 1258, 1259, 1263, 1266, 1267, 1277, 1281, 1286, 1289, 1293, 1295, 1302, 1304, 1307, 1308, 1310, 1315, 1317, 1318 ad 1394, 1353, 1610 A, 1614, 1631 A, 1632, 1670, 1696, 1712, 1720, 1731, 1782, 1786, 1788, 2005, 2022, 2075, 2105, 2256, 2328, 2400, 2407, 2562, 2661, 2749, 2782,

(8) *Parisiensis*. Candido dicam me omnino impar esse qui dignas debitasque referam gratias ob tanta in me cumulata beneficia ab omnibus parisiensium bibliothecarum praefectis et custodibus, ut maxime humanissimis caesareae bibliothecae procuratoribus id quod debeo, vel ex parte solvere aveam. Quae autem antea non semel effuse dixi, uti aequum erat, et scripsi (*Spicil. Solesm.* t. 1, praef. p. 77), iterum confirmare lubet, ut cll. vv. Hase, Reynaud, de Wailly, Lacabane, Claude, Delisle commemorem, alio aegro omisso, quem nominare piget, donec pacta aspera rumpat, iterumque fiat christianus. Sed, ne ab altero me volo non exsolvam, utinam missas demum nostrates faciant levium et impiarum litterarum naenias et fabulas, ne, inter tot alia quae intacta remanent in inexhausta illa parisiensi aurifodina, laceant contempta civilis et ecclesiastici Graecorum lauris monumenta. Exemplum quidem dedit cl. v. *Pardessus*, rei nostrae forensis decus et ornamentum; stimulos alios admoverunt germanici viri Zachariae, Haenel, ambo fratres Heimbach, qui anecdota plenius vlnis e fontibus parisiacis hausserunt. Fuit denique in Gallia a Culacio ad Annibalem Fabrottom celeberrima quondam byzantinae disciplinae schola, et ab illis quae nunc supersunt membranarum emicuit et floruit. Meruisse tamen optime, nostra quoque memoria,

2782, 2865, 2872, 2875, 2909, 2962, 2991, 3010, 3021, 3043, 3045, 3067, 3091, quaedam hic illic diplomata.

Coislin. 23, 32 ad 39, 46, 101, 109, 117, 119, 120, 122, 124, 131, 133, 151, 209, 210, 211, 224, 234, 269, 296, 299, 345, 363, 304, 368, 374.

Addit nuper 19, 28, 67, 131, 137, 143, 147, 173, 258, 304, 308, 313, 317, 325, 406, 407, 465, 481 ad 484, 502, 516, 538, 566.

Inter codd. cl. v. Minoidis Minae notavi qui erant inscripti, quando eos ego versabam, 462, 463, 465, 472, 489, 490, 495, 503, 530.

In biblioth. S. Genovefae, diplomata gr. 11.

In archivo imperii epistolae 3 graecae, et graecorum latinae 7.

In biblioth. Montispessulana, H. 73, 81, 82, 83.

In Anglia (9), codd. Musei Britannici Harleiani 5545, 5546, 5548, 5554, 5555, 5578, 5607, 5614, 5616, 5665, 5675, 5734, 5740, 6297, 6302, 6304, 6305. — Egerton. 265.

Oxoniae Bodleian. 3022, 3383, 3399. — Baroc. 8, 9, 18, 25, 26, 30, 32, 33, 36, 59, 63, 71, 76, 77, 86, 91, 101, 107, 111, 131, 142, 145, 149, 158, 173, 183, 194, 195, 196, 205, 206, 215, 216, 217, 221, 227, 248, 264. — Cromwellian. 6, 10, 21. — Meerman. 176, T. II, 38, 43, III, 5. — Laudian. 25, 26, 28, 31, 38, 39, 40, 64, 73, 74, 88. — Rovenes (Th. Roe) 18, 22. — Canonic. 19, 24, 55, 117. — Huntingd. 25. — Barlow 25. — Rawlinson 158, 188. — D'Orville X, 1. 33. — Clark 2, 3. — Lincolnens. 3, 10, 29, 35, 37. — S. Magdalenae 4. — Regia. 189.

Inter mediomontanos codd. 6760; Meerman. 102, 142, 151, 153, 156, 158, 172, 173, 178, 180, 181, 184, 185, 350.

In Hispania, biblioth. Madritens. codd. 14, 29,

de rebus byzantinis cl. viros I. F. Boissonade et C. Hase, feliciter superstitem, quis fando non audivit?

(9) *Anglia*. Ut paulo leuniori anglicorum codicum recensione suppleatur, auctor sum ut non negligantur locupletissimi catalogi quos Anglia in hoc saeculo certe omnibus caeteris gentibus diligentior exegit, quales sunt, praeter amplissimum tomum Edw. Barnhardi a. 1697 editum: 1. *A Catalogue of the Manuscripts in the Cottonian Library deposited in the British Museum, etc.* Lond. 1802 fol. — 2. *A catalogue of the Harleian Manuscr. in the Br. Mus.* IV. vol. Lond. 1808-1812, fol. — 3. *Bibliotheca Lansdowniana II. vol. fol.* Lond. 1812 1819. — 4. *An Account of Greek MSS. (olim profess. Carlyle) the greater part of which are now deposited in the Archiepiscopal Library at Lambeth-Palace, Lond.* 1823. — 5. *Regiae bibliothecae catalogus IV. tom. fol.* 1820-1829. — 6. *Catalogus codd. mss. bibliothecae Bodleianae Canonician.* Meerman. cura H. Coxe, Oxon. 1853-64. 4°. — 7. *Catalogus codd. mss. omnium collegior. oxoniens.* cur. H. Coxe ib. 1852. 4°. — 8. *Catalogus codd. mss. mediomontanor.* typis privatis et opera cl. v. Thomae Phillipps, s. a. Cuius quidem egregii viri, tot codicum hospitoris, aequae ac diligentissimi viri Henrici Coxe, satis est nomina protulisse, ut nihil ad eorum laudes addatur.

81, 89, 85, 103, 111. — Biblioth. reg. Q. 50. — Scorialensis. (10) P. I. 8, P. I. 15, P. II. 5, P. III. 2, P. III. 17, 27, Σ. I. 2, Σ. I. 8, Σ. I. 12, Σ. I. 18, T. I. 17, T. III. 13, 4. II. 10, γ. II. 3, γ. II. 7, γ. II. 10, γ. III. 16, 4. I. 7, X. I. 5, X. I. 8, X. II. 1, X. II. 3, X. II. 5, X. II. 6, X. II. 7, X. II. 8, X. II. 10, X. II. 11, X. II. 12, X. II. 13, X. II. 14, X. II. 16, X. II. 18, X. III. 1, X. III. 2, X. III. 7, X. III. 8, X. III. 10, X. IV. 13, X. IV. 16, γ. II. 11, Ω. II. 11, Ω. IV. 19. Inter latinos codd. A. I. 12, B. IV. 33, D. 2. 3.

Barclonae, in archivio publ. Chrysobullum.

(10) *Scorialensis*. Quum nullum per me viderim codicem Hispaniae ms. quaecumque supra retuli, excepi ex cl. v. Emman. Miller opere insigni cui titulus: *Catalogue des mss. grecs de la Bibliothèque de l'Escurial*. Paris. 1848, 4°. Confer Jos. Valentinelli *Della biblioteche della Spagna*. Wien. 1860, periodiciis actibus caesareae academ. scientiarum vindobonensis insertam commentationem.

(11) *Leydensis*. Veteri huiusce academiae catalogo accessit haud ita pridem accurata codicum recentius emptorum descriptio, studio cl. v. I. Geel, cuius suave commercium haud sine luctu in mentem venit, iuncta memoria insperatae aegritudinis quae virum prius litteris quam vitae eripuit. Cuius in locum multa cum laude venisse D. W. G. Pluygars et I. T. Bergman mihi nuper significavit praefectus regiae bibliothecae Hagensis, I. W. Holtrop, aequae non uno bonarum litterarum nomine commendabilis. At non licet a Batavia recedere quin praeterea cum novo luctu revocetur opulentissimum illud Meermanorum museum ex quo Hollandia nihil ferme asservavit praeter vacuos et immensos catalogos multis tomis conflatos, quorum in primo satis episso ingentem librorum iuridicorum copiam vidi unica et singulariter recensitam. Quod igitur superiore saeculo rapuit latrocinium quoddam clancularium, publica auctio hoc saeculo dissipavit, collegii claromontani spoliis et exuvias, iam inani desiderio, sed aeterno repetendas. Quae tamen priusquam evanuerint, tum in Galliis magna ex parte creaverant, ut ad nostra revertar, Harduini *regiam conciliorum bibliothecam* et novam Sammaurini *collectionem gallicanorum conciliorum*; tum apud Batavos cl. Gerardi Meermani *Norum iuris civilis et canonici thesaurum*, Hagae comitis, tom. VII, fol. 1731-1773, praestantissimis Ruhnkenii et Reitzii commentationibus ornatum.

(12) *Germania*. Tam impigre suos codices excutere viri germanici solent, ut quasi piaculo duxerim in illorum membranas studiosius incumbere. Quorum vix puto vel unam pagellam, maxime si ad rem canonicam attineat, remansisse intactam, quum ex hisdem intra paucos annos eruta iam nobis tot opera fuerint ut eorum nudus elenchus in magnam sit Germaniae laudem, quam nolim hic desiderari; huius modi quippe syllabus non pauca videtur conferre ad codicum manuscriptorum pretium et historiam. Sunt igitur cura et studio C. Ed. Zachariae 1. Frag-

in Belgio, codd. biblioth. Burgund. 8746, 11335 11356.

In Batavia, biblioth. univers. Leydensis (11) codd. publ. 49, 56, 65 A, 76; Scaliger. 32, 61, 67; Vulcan. 4, 17, 28; Voss. fol. 19, 24, 49, 54; 4° 27, 37, 40, 54, 66; 8° 12; miscell. 12, 26; codd. lat. (catal. p. 326) Cyrilli patriarchae alex. et constantinop. epistolae; graeci recentior empti 14, 19, 117, 118, 190, 230.

In Germania (12) codd. Basileens. A. III. 3, 4, 6, 18; IV, 17. Berolini, F. 12, 18, 4° 5, 29, 30, et papyri nuper ab Aegypto translati.

• menta versionis graecae legum Rotharis Longobardo-
• rom regis ex cod. gr. paris. 1384, Heidelberg. 1835. —
• 2. *Al pērai* Eustathii antecessoris ex cod. Senatus
• lipsiens. Heidelberg. 1836. — 3. *Ὁ προχειρὸς νόμος* Impp.
• Basilii, Constantini et Leonis. Accedit commentatio
• de bibliotheca bodleiana eiusque codicibus ad ius
• graeco-romanum spectantibus, ibid. 1837. — 4. *III*
• *storiae iuris graeco-romani delineatio cum appendice*
• *in editorum* ibid. 1839. — 5. *Ecloga Leonis Isaurici et*
• *Constantini Copr.* — Epanagoge Basil. Leonis et Alex.
• Lips. 1852. — 6. *Ἀνάτορα*. Theodori Scholastici bre-
• viarium novellarum, collectio regularum iuris ex in-
• stitutionibus, fragmenta breviarum codicis a Stephano
• antecessore compositi, appendix eclogae, fragmenta
• epitomae novellarum graecae ab anonymo sive lu-
• liano confecta, fragmenta novellarum ex variorum
• commentariis, edicta praefectorum praetorio, ex
• bibliothecis Montis Atho, bieneriana, bodleiana, lau-
• rentiana, marciana, parisiensi regia, vaticana et cae-
• sarea vindobon. Lips. 1843. 4°. — 7. *Supplementa ba-*
• *silicorum*. ibid. 1846. — 8. *Ius graeco. Romanum*, in
• parte I. *Practica ex actis Eustathii*, Lips. 1856; in II.
• *Synopsis minor*, ib. 1856; in III. *Novellae consti-*
• *tutiones post Iustinianum editae usque ad finem*
• *imperii byzant.* ibid. 1857. • Collatis autem studiis
• amborum Fratr. G. E. et Car. G. E. et Heimbach, • Ba-
• silicorum libri LX in V. tom. Lipsiae. an. 1833-1850,
• quorum Zachariae ed. *ἀνάτορα* lib. XVIII ex codice
• palimpsesto constantinopolitanae biblioth. s. Sepul-
• chri, praemisso specimine, Heidelb. 1842. • Collatis
• iterum studiis eorumdem fratrum Guill. et Gust. Ern.
• Heimbach et Car. Witte 1. *ἀνάτορα*. Tom. I. continet
• Athanasii scholastici Emiseni de novellis consti-
• tutionibus imperatorum Iustiniani Iustinique com-
• mentarium, anonymi scriptoris *πρὸς διατάξεις ἀνα-*
• *τορας*. Item fragmenta commentariorum a Theo-
• doro Hermopolitano, Philoxeno, Symbatio, ano-
• nymo scripto de novellis constitutionibus impera-
• toris Iustiniani conscriptorum, ex codd. mss. qui
• Bononiae, Florentiae, Lutetiae Parisiorum, Medio-
• lani, Oxonii, Romae, Vindobonae reperiuntur etc.
• Lips. 1838. 4°; tom. II. Iustiniani codicis summam
• perusinam, anonymique scriptoris collectionem
• XXV capitulorum, item Ioannis scholastici patriarchae CP. collectionem LXXXVII capitulorum et *ὁ*
• *νόμος διὰ τὴν τὰν νεωτέρων τοῦ Ἰουστινιανοῦ*, novel-
• larumque constitutionum indicem reginae, denique

Dresdens. A. 216, A. 131; apud cl. v. Biener Meerman. 168, 169, 170, 171, 175, 179, 182, 183.

Gebennae cod. 23, fortasse et epistolae graecae. Helmstadiens. cod. 284.

Lipsiae, codd. biblioth. Paulinae 175, 176, 177, 1316. — Senat. 1. 66. — Apud cl. v. Hoencel codd. A, B.

Monachii, codd. bibl. reg. 22, 23, 27, 40, 43, 45, 46, 60, 62, 67, 68, 83, 115, 122, 133, 149, 156, 184, 186, 190, 198, 206, 207, 217, 243, 253, 263, 255, 270, 276, 303, 309, 380, 397, 403, 409, 429, 436, 467, 498, 503, 508, 510, 524. Graecorum aliquot epistolae, inter quas Cyrilli Lucaria.

Tubingensis 193.

Vindobon. codd. Theol. (cat. Nessel) 2, 18, 19, 40, 47, 58, 68, 70, 72, 73, 84, 89, 134, 168, 178, 184, 199, 206, 213, 262, 264, 389, 306; Iurid. 1 ad 18; Medic.

• anonymi scriptoris de peculiis tractatum, ex codd.
• mss. qui Bononiae, Lutetiae parisiiorum, Monachii,
• Perusiae, Venetiis reperuntur etc. Accedunt novellae constitutiones imperatorum byzantinorum a
• Carolo Witte editae, Lips. 1840. — 2° Constantini
• Armenopoli Manuale legum sive Hexabiblos cum
• appendicibus et legibus agrariis ad fidem antiquorum librorum editor. et mss. (codd. constantinopolitani, Montis Atho, Hoeneliani, parisienses, Escorialenses; vaticani, vindobonenses, bodleiani etc.)
• Lips. 1851. 3° De Basilicorum origine, fontibus,
• scholiis, atque nova editione adornanda, Lips. 1823.
• 4° Observationum iuris graeco-romani pars prima,
• scriptoris anonymi de actionibus liber ex 3 codd.
• mss. primum edit. Lips. 1830. Collatis denique studiis eiusdem Guillelmi E. Heimbach et Fred. Aug. Biener, anno 1833 Berolini prodit «Tractatus de recensione codicis Iustiniani (*Beitrag zur Revision des Justinianischen codex*). Viam autem ante omnes egregie primus aperuit idem Fredoric. Augustin. Biener tam praecedenti opere quam duobus sequentibus:
• Historia novellarum Iustiniani (*Geschichte der Novellen Justinian's*) Berolin. 1824; De collectionibus
• canonum ecclesiae graecae schediasma litterarium
• ibid. 1827. Quae quidem ad nostra proprius accedant. Proxima vero sunt quae etiam nunc simili et amica studiorum conspiratione edere curant Franc. Miclosich et Jos. Muller, «Acta et diplomata graeca
• mediaevi, sacra et profana, quorum tomis prioribus continentur Acta patriarchatus CP. a. 1315-
• 1402, e codd. vindobon. biblioth. palatinae, sumptus praebente caesarea scientiarum academia, Vindob. Car. Gerold. t. I. a. 1860; t. II, a. 1862. Et alia commemorare iuvaret tum eorundem, tum cl. vv. Tafel, Thomas, Hefele, Bickell, Hugo, Fallmeayer, G. Wolf, etc. Sed haec et alia suo loco.

(13) Petropolitani. Huc usque potuisse me canonicum meum iter pergere eo magis laetor, quod quum omnes funesta ominarentur mihi, e contra adeo bonis avibus veni ut per octo menses nihil omiserint tam ecclesiastici quam civiles viri quo vota

38; Philolog. 74, 822; Histor. 7, 12, 14, 17, 24, 27, 29, 32, 34, 46, 47, 48, 55, 56, 58, 64, 70, 73, 88, 90, 97, 127. — In archivo cancellar. imper. quaedam diplomata graeca.

Yratislaviae, cod. universit. 30; S. Elizabeth. Rhedigeranus unus.

In Russia, codd. Petropolitani (13) fol. 1.1 (ol. Mosquens. 33), F.1.4 (ol. Mosquens. 34), Q.1.10 (col. 212).

In ecclesia s. Catharinae Praedicatorum cod. 1.

In academia s. Alexandri, collectanea quaedam recentia.

E peculio cl. v. Korsak fasciculus XI saec.

Penes cl. v. Nadiejdine apographon recens actorum patriarchatus CP. — In monasterio s. Trinitatis (*Troitzs*) *σφοδρωςταξις* et typica.

Mosquae, in biblioth. Synodali (14) codd. 27, 28, 29, 33, 34, 54, 148, 149, 150, 178, 182, 198, 206, 207, 218 A,

mea perficerent. Meum igitur est hic gratiae et perenni memoriae consecrare nomina cl. vv. de Korf, de Muralt, Bytchkoff, Mynzloff, Soboltchikoff, Ywanoski, Brosset petropolitano; ex urbe vero mosquensi silere mihi fas non est de illustrissimo principe Obolenski, de archimandrita Saba, de amicissimo viro Augustino Heesen, de obsequentissimo consule Francorum C. Livio, de merentissimo ecclesiae s. Ludovici rectore Couder, a quibus omnino selungi noluerim neque nobilissimum comitem Stroganoff, tunc civitatis praefectum, neque dulcissimi commercii virum, Leonidem nomine, episcopum dignitate, neque demum multa canitie grandaevo metropolitam Philaretum, cui quum nihil de meo consilio, nihil de mea fide et spe dissimulaverim, ultro tamen quidquid concedendum erat, concessit. Quibus autem votis, aut quibus verbis uti debeam nescio, ut memorem incredibilia quibus me affecerunt obsequia piissimi Poloni sacerdotes sive in ecclesia s. Catharinae petropolitanae cui praeerat R. P. Stanislawski, prior ordinis Praedicatorum, sive in ecclesia mosquensi Polonorum cuius rector amoenissimus erat D. Dungwallo, qui me quasi manu a fociis ad fides imperii russici, neque sumptibus parcentes, neque testimoniis quibuslibet amicitiae, deduxerunt. Dum haec vero mecum recolere iuvat, pene adducor ut credam aut omnia, aut certe multa mihi non fuisse tam liberaliter concessa, nisi prius viatorem, cl. comitis Walewski peculiari commendatione munitum, non solum excepissent Illustriss. Galliarum legatus Dux de Montebello, eiusque secretarius Baro Baude, sed ea tutela texissent adeo perpetua et conspicua, ut cum multa de hisce viris et magna sperari liceret, ego certe nihil ultra excogitare valuissem. Ad codices vero mss. ut revertar, moneo mosquenses recenseri iuxta novum ordinem in bibliotheca synodali institutum, non qualem scite et probe Matthaeus in sua *notitia* (1803), sed qualem nuper descripsit doctissimus archim. Saba, addita insuper de Graecorum et Slavorum palaeographia appendice adeo splendida ut pene superet aliud simile opus nuper a Mosquensi academia editum.

B, 237, 238, 239, 261, 263, 276, 286, 298, 314, 328, 339, 367, 389, 393, 397, 398, 411, 426, 428, 432, 434, 435, 443, 453, 455, 460, 463; epistolae 26 variorum orientis praesulum, inter quos patriarcharum Dionysii CP., Dosithae Hierosolym. Iacobi Alexandrini, Ioannicii CP., Callinici CP., Cyrilli Antiocheni, Macarii Antiocheni, Methodii CP., Neophyti Antiocheni, Paisii CP., Parthenii CP., Samuelis Alexandrini, etc.

In bibliotheca typograph. synod. codd. 6, 23, 23, 29.

Apud cl. v. Heesen Zoernicavii versio graeca, ex olim peculio, ut videtur, Eugenii Bulgari.

In archivo imperii N° 1, fasciculus eclogae novellar. XI saec. N° 2, catalogus ecclesiarum orientalium. — Inter causarum extranearum instrumenta in serie VIII, sub epigraphe: *Chartae graecae*, in duodecim spissis fasciculis, litterae 733 intra annos 1557-1731 ad duces, imperatores, praesulesque Moscovitarum ex omnibus orientalium terris scriptae a praecipua ecclesiae graecae viris, inter quos patriarchae sunt *constantinopolit.* Ioasaph II, Ieremias II, Cyrillus Lucaris (epistolae 60) Athanasius II, Parthenius I, Parthenius II, Ioannicius II, Parthenius III, Paisius I, Dionysius IV, Iacobus I, Ioannicius III, Callinicus II, Gabriel III, Ieremias III. — *Alexandrini* Gerasimus, Metrophanes, Nicephorus, Ioannicius, Paisius, Parthenius, Samuel. — *Antiocheni* Ioachim IV, Macarius, Athanasius, Sylvester. — *Hierosolymitani* Sophronius, Theophanes, Theodosius, Paisius, Nectarius, Dositheus (14), etc.

(14) *Dositheus*. Quibus adde alium haud mediocre fasciculum litterarum graeco simul et georgice scriptarum, quas cl. v. Brosset typis iam mandare, iubente academia petropolitana, a. 1859 incoeperat.

(15) *Chrysobullum*. Doco praecipuo cl. v. Zachariaeo, usque ad pauca illa quae apud ipsos Graecos supersunt authentica nostri argumenti monumenta, pergimus, non tam ut quidquam inde subsidii promittamus, quam ut minora faciamus desideria; quippe qui ab ipso Zachariaeo, studiosissimo harum latebrarum indagatore, edoceamur, vix ducentos de iure canonico et civili codices mss. superesse in tota graecia, quorum unus ille recentissimus et ineptissimus Malaxos codices 64 sibi soli vindicat, caeteros fere omnes aut Matthaeus Blastares, aut Harmenopolus; vix unum aut alterum nobiliora nomina commendant, quantum iudicare fas est, ne illud negaverim, ex arida nimis et ieiuniorum nomenclatura quae ad nos pervenit. Cf. Zachariae *Anecdota* Lips. 1843, proleg. I-XXC; *Reise in den Orient* p. 212-271; *Wiener Jahrb. der literatur* ibid. 86, S. 192; *Βασιλειῶν* lib. XV-XVIII, proleg.

Athenis, in bibloth. publica, Chrysobullum (15).

Thessalonicae, 6 codices.

Constantinopoli, 17 codices.

Traperuntii, 13 codd.

In insula Chalce, in monasterio S. Trinitatis, 10 codd.

In insula Patmo, 60 Chrysobulla chartae aut aliae id genus.

In monte Atho, in bibliotheca S. Annae, cod. 1. — Βατοπαίδιου codd. 19. — S. Dionysii codd. 8. — Δοχειαρίου codd. 6. — Εσφιγμένου codd. 4. — Τῶν Ἱβήρων codd. 23. — Καρκαλλίου codd. 4. — Κουτλουμουσιῶν codd. 11. — Ζωόζου codd. 2. — Ιεροπετάμεν cod. 1. — παντοκρατορες codd. 2. — Παύλου codd. 7. — Ρούσσιου codd. 2. — Σιμωνίπεντα cod. 1. — Σταυροεικόντου codd. 4. — Φιλοθεῶν codd. 2. — Sanctae Laurae codd. 37. In varlis archivis eiusdem montis Atho typica, σιγίλλια, χειρόγραφα, aliaque id genus diplomata (16) variorum, a IX saeculo ad recentiora tempora, inter quos patriarcharum Nicolai III, Charitonis, Niphonis, Callisti, Philothel, Nili, Antonii, Matthaei, Iosephi etc., Imperatorum Basilii, Leonis, Romani Lecapeni, Constantini VI porphyrogeniti, Romani II, Nicephori Phocae, Basilii II, Michaelis Paphlagonis, Constantini Monomachi, Michaelis VI, Constantini Ducae, Romani IV, Nicephori Botoniatae, Alexii Comneni, Michaelis VIII, Angeli Comneni, Andronici II et III, Ioannis I Palaeologi, Manuelis Palaeologi, Ioannis II Pal. Constantini Pal.

(16) *Diplomata*. Tam pauca, opinor, ex propriis Graecorum codd. mss. expectanda sunt, quam ex eorumdem diplomatibus multa et rara desiderantur, ut, postquam ad sublime fastigium iam pervenerit tabularum latinarum scientia, ita demum res diplomatica Graecorum, immo et Slavorum, Georgiensium, Armenorum, Orientalium, quae vix in cunis iacet, crescat et confirmetur. Cf. Uspensky in diario *des Russl. minister der Volksaufklärung* 1847, t. 53. p. 36-74, 169-200, 1848 p. 76-93. — Abramovic *de Monte Athone*, Belgradii 1848. — Erman *Archiv für Wissenschaft. Kunde von Russl.* 1848 Id. VII, H. 1. p. 5; H. VII. p. 352. — Ios. Mueller *Histor. Denkmäler in den Klost. des Athos*. Wien. 1851, p. 123 sqq. — Zachariae *Novellae imp.* proleg. p. XV-XXVII, 1857. — Fr. Miklosich. *Monumenta serbica* Vienn. 1858 p. 181, 182 et passim. — Edouard Le Barbier, qui multa promissit de insula Pathmo, sed pauca dedit in libello: *S. Christodule et la réforme des couvents grecs au XIe Siècle*. — cl. Brosset, cui soli totum debetur quod scitur de Georgiensium historia et monumentis, a quo praeter iam edita, quaedam mss. excepi, in schedis meis religiosissime asservata.

MONUMENTA CANONICA MSS. EX INTEGRO AUT PARTIM EDENDA.

Abrahae archiepiscopi primas Iustinianae epistola.
Africanae ecclesiae canones CXXXVIII.
Alexandri IV pp. bullae et ordinationes pro Cypriis.
Alexii Aristini Nomocanon.
Alexii Constantinopolitani sententiae canonicae (1).
Alexii imperatoris Comneni I novellae (2).
Alexii Comneni II novellae ecclesiast.
Alexii Comneni III novellae et chrysobulla.
Anastasiolorum Antiochenorum opuscula canonica.
Anastasio CP. epistola de ieiuniis.
Anastasio imperatoris edictum.
Anatolio CP. epistola.
Ancyran concilii canones XXV.
Andronici Comneni chrysobulla.
Andronici Palaeologi novellae.
Anthymi CP. διταξις de re liturgica.
Anthymi Trapezuntini anathematismi.
Antonii CP. sententiae.
Apostolorum (3) canones, constitutiones, etc.
Aretae Caesariensis epistolae.
Arsenii CP. synopsis canonum.
Arsenii Autoriani CP. sententiae.
Athanasii Alexandrini epistolae canonicae.
Athanasii CP. sententiae et collectio canonum.
Athanasii Montis Atho typica et alia Athonensium monumenta.
Athanasii CP. sententiae.
Athanasii CP. Patellaris epistolae.
Attici CP. epistolae.
Theod. Balsamonis Antiocheni commentarii et elementata IX.
Ioannis Balsamonis Antiocheni epistola.
Bartholomaei Panormitani de clericorum moribus.

(1) *Canonicae.* Multa deinceps enumerantur patriarcharum CP. alexandrinorum, antiochenorum, hierosolymitanorum, aliorumque summorum inter Graecos praesulum, quorum sane opera omnia sive edita sive mss. colligere animus non est: sed nostri operis erit ex omnibus elementa iuris ecclesiastici eruere, et singulis nominibus suo loco adducendis attexere notitiam sive canonicam, sive litterariam quae saltem restituendo in lucem et plenius describendo *Orienti christiano* inserviat. Si quis vero ea quae non parca manu, fortasse et largiori ostendimus edenda, quod noster ferre solet animus, praecoccuparet, cum eo certe nolumus cursu contendere: immo ut multi comites itineris esse aemulentur, et voce et animo hortamur, campum nemini defuturum rati, et post alios ei quae supersunt, spicas colligere contenti: Ita enim ab initio *Spicilegii Solersensis* manum et digitum indicem sustulimus, nostra proditori; pauci quidem in apertam venerunt viam, neque omnes praeeun-

Basilii Acridensi responsa canonica.
Basilii Caesariensis canonicae epistolae et epitimia.
Basilii Macedonis imper. quaedam leges ecclesiasticae.
Basilii Maleini monachi s. Lauros hierosolym. epistola et ecloge.
Basilii Porphyrogen. novellae quaedam.
Basilii Thessalonicensis responsa ad Chartophylacem.
Callinici CP. III sententia.
Callinici CP. III synodica.
Callinici CP. IV epistolae.
Callisti CP. I sigilla.
Callisti Xanthopuli synodica.
Chalcedonensis concilii canones XXVIII.
Charitonis CP. λόγοι.
Constantinopolitani concil. I. canon. VIII.
Constantinopolitanae ecclesiae epistolae, responsa, synodica (4), etc.
Constantini Cabasilae quaestiones ad Demetrium Chomatenum.
Constantini Chartophylacis responsa.
Constantini CP. Chliarenti sententiae synodicae.
Constantini CP. Lichudae sententiae.
Constantini Ducae novellae.
Constantini Magni edictum et leges quaedam.
Constantini Monomachi novella.
Constantini Palaeologi bullae aureae.
Constantini Porphyrogeniti novellae, ecloge, etc.
Cosmae CP. ἀπόλυσις.
Cosmae Alexandrini epistola synodica.
Cosmae Magistri sententiae.
Cyrilli Alexandrini epistolae canonicae.
Cyrilli Antiocheni epistola.
Cyrilli CP. III Lucaris epistolae selectae.

tem memoraverunt. Me vero vel salutato, vel neglecto, stadium cuique properanti liberum esto.

(2) *Novellae.* De imperatoribus, eadem fere quae de patriarchis, notanda sunt nisi quod brevius nec nisi quantum ad Ecclesiam pertinent, tractentur caesarea edicta necesse omnino erit. Quae vix tangi oportuit ante Iustinianum, a quo potissimum exorditur lugenda in Oriente confusio civitatis et ecclesiae legum graeca lingua conscriptarum.

(3) *Apostolorum.* Plura sigillatim vido infra in huius tomi elencho et prolegom.

(4) *Synodica.* Peculiarem sane iodiculum hic versus requireret, quum ieiunis tribus verbis innumerabilia quae Constantinopoli acta de iure canonico sunt, significemus, qualia Trullanorum decreta, pseudo concilia Photii, Cleri CP. epistola ad Martyrium, s. Sophiae Typica. Sed vide infra prolog. n. 47 quod spectat ad huiusce tomi appendicem de constantinopolitanis monumentis tomo sequenti reservatis.

Cyrilli CP. V decretum.
 Cyrilli Hierosolymitani synodicon.
 Danielis Spani de affinitatibus ex baptismo.
 Decadionis Iustini ἱερατικῆς in canones s. Basilii.
 Demetrii Chomatani opera canonica.
 Demetrii Cydonii prooemia in chrysobulla.
 Demetrii Cyziceni meditationes canonicae.
 Demetrii Gemisti diaconi CP. ἱερατικῆς ordinationum.
 Demetrii Palaeologi argyrobull.
 Dionysii Alexandrini epistolae canonicae.
 Dionysii CP. II epistolae.
 Dionysii CP. III epistolae.
 Dionysii CP. IV. epistolae.
 Dosithae Hierosolymitani epistolae.
 Elias Cretensis responsa canonica.
 Ephesini concilii can. VIII.
 Ephraemi Antiocheni de concilio chalcedon.
 Ephraemi Syri epitomis.
 Epiphani CP. epistolae et ἱερατικῆς.
 Epiphani Cyprii canones.
 Eugenias Cantacuzenas typicon.
 Eugeni Nomophylactis synodicon thessalonicense.
 Eulogii Alexandrini sententiae.
 Euphemiae Thessalonicensis responsa.
 Euphemiae Sardensis quaedam canonica.
 Eustathii Thessalonicensis similia.
 Eustratii CP. sententia.
 Eustratii Patricii libelli canonici.
 Euthymii Antiocheni epistola.
 Eutychii CP. de paschate.
 Gabrielis CP. I ἀπολυτίκια.
 Gabrielis CP. II sigillia.
 Gangrensis concilii can. XXI.
 Gabrielis Alexandrini epist.
 Gelasil Cyziceni acta Nicaena.
 Gennadii CP. encyclica.
 Georgii Phorbeni varia canonica.
 Georgii Xiphilini CP. sententiae.
 Germani Amathuntis acta synodica.
 Germani CP. I synodicon.
 Germani CP. II synodales epistolae.
 Gregentii leges Homeritarum.
 Gregorii Achrideni de cognitionibus.
 Gregorii Alexandrini epistola.
 Gregorii CP. Mammas epistolae.
 Gregorii Cyprii CP. μολύβδι, etc.
 Gregorii Methonensis responsa.
 Gregorii Nazianzeni testamentum et duplex ss. libro-
 rum catalogus.
 Gregorii Neocaesariensis ἱερατικῆς et canones.
 Gregorii Nysseni epistola canonica.
 Gregorii primae Iustinianae epistola.
 Hormenopuli Constantini opera canonica.
 Heraclii imperatoris novellae ecclesiasticae.
 Hieremias CP. I epistolae.
 Hieremias CP. II item.
 Hieremias CP. III item.
 Ignatii Antiocheni II tomus.
 Ignatii monachi nomocanon.

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

Irenae Imperatricis novellae.
 Isaaci Comneni I item.
 Isaaci Angeli Comneni II item.
 Isaias CP. sententia.
 Isidori CP. sententiae.
 Isidori Thessalonicensis epistolae.
 Iacobi Alexandriae epistolae.
 Iacobi CP. I epistolae.
 Iacobi CP. II item.
 Ioachim Alexandrini πρᾶξις.
 Ioachim Antiocheni epistolae.
 Ioannici Alexandrini epistolae.
 Ioannici CP. II epistolae.
 Ioannici CP. III epistolae.
 Ioannis Alexii Comneni sigillion et novellae.
 Ioannis Batolzae imper. novell.
 Ioannis Cantacuzeni imper. novellae et typicon.
 Ioannis CP. Scholastici collectio L. tituli et LXXXVII
 capitum.
 Ioannis Antiocheni opuscula quaedam canonica.
 Ioannis Chartophylactis expositio canonica de cognati-
 onibus.
 Ioannis Citrii responsiones.
 Ioannis CP. Becci quae canonica sunt.
 Ioannis CP. Calecas sententiae.
 Ioannis CP. Camateri decreta synodica.
 Ioannis CP. Chalcedonensis responsa et epist.
 Ioannis CP. Chrysostomi quae canonica circumferuntur.
 Ioannis CP. Hieromnemonis libellus.
 Ioannis CP. Glycys epistolae.
 Ioannis CP. Ieiunatoris canonaria.
 Ioannis CP. Xiphilini sententiae.
 Ioannis Doxapatri sylloge canonica.
 Ioannis Eremitae regula.
 Ioannis Herychaatae περί πνευματικῆς.
 Ioannis Palaeologi pacta, novellae et opuscula.
 Ioannis Sebasteni Nomocan.
 Ioannis Triclini Cretensis nomimon.
 Ioannis Tzimisceas novellae et typicon.
 Ioasaph CP. I sententia.
 Ioasaph CP. II epistolae et depositio.
 Ioasaph Ephesini responsa.
 Iosephi CP. I epistolae.
 Iosephi CP. II item.
 Isidori CP. sententiae.
 Iustiniani imperatoris leges ecclesiasticae.
 Iustini imperatoris novellae.
 Laodicensi concilio can. LX.
 Lascaris Mytilenae filii de formulis epistolar. eccle-
 siasticar.
 Laurentii abbatis Magulae in monte Atho collectio
 canonica.
 Leonis Argorum episcopi typicon.
 Leonis Achrideni quaedam canonica.
 Leonis Calabriae archiepiscopi responsum canon.
 Leonis Chalcedonensis synodicon.
 Leonis Chazari edictum.
 Leonis CP. Styptotae σημειώματα synodica.
 Leonis Isaurici et Constantini ecloge et novella.

D

- Leonis Sapientis imperat. novellae, eclogae, epitomae.*
Leonis Sardicensis epistola.
Lucae CP. Chrysobergae sententiae.
Macarii Antiocheni epistolae.
Macarii Chrysocephali expositio canonum.
Macarii monachi compendium.
Malaxi Manuelis nomimon.
Malaxi Nicolai de re canon. et liturgica.
Manuelis CP. responsa.
Manuelis CP. Charitopuli sententiae.
Manuelis Comneni novellae.
Manuelis Ducae novellae.
Manuelis Palaeologi novellae.
Manuelis Xanthini de nuptiis.
Marci Alexandrini quaestiones.
Marci Hieromonachi responsa et epistolae.
Matthaei Blastaris syntagma.
Matthaei CP. epistolae.
Maximi Confessoris excerpta canonica.
Maximi CP. II. συγχωρητικόν.
Maximi CP. III epistola.
Meletii Alexandrini epistolae.
Meletii Hierosolymitani epistolae.
Menae CP. epistolae.
Menae, Abbatis s. Severiani de poenitentia.
Methodii CP. I libelli.
Methodii CP. II epistolae.
Methodii CP. III epistola.
Metrophanis CP. II de nuptiis.
Metrophanis CP. III συστατικόν.
*Michaelis Attalensis περί χειρὸς περὶ ἐκκλησιαστικῶν ὁπο-
 βίων.*
Michaelis Comneni litterae.
Michaelis CP. Anchiati sententiae.
Michaelis CP. Autoriani epistola.
Michaelis CP. Oxitae sententiae.
Michaelis Chumni de gradibus affinitatum.
Michaelis Ducae chrysobulla.
Michaelis Euchaitae epistola.
Michaelis Glycae epistolae (vid. Zonaras).
Michaelis Palaeologi novellae.
Michaelis Paphlagonis chrysobullum.
Michaelis Pselli synopsis et epitome canonum, etc.
Michaelis Sebastae in nomocanonem.
Michaelis Syncelli ἱερίαις.
Moschionis ὁποθήκαι.
Nectarii concilium CP.
Nectarii Hierosolymitani epistolae.
Neocaesariensis concilii can. XV.
Neophyti CP. I Claustrarii τόμος.
Neophyti CP. II epistolae.
Neophyti Antiocheni epistolae.
Neophyti monachi de ieiuniis.
Neophyti Rhodini σύντομος de patriarchis.
Nicaeni concilii I. can. XX et decret. de pascha.
Nicaeni concilii II can. XXV.
Nicephori Alexandrini epistolae.
Nicephori Botoniatae novellae.
Nicephori CP. Confessoris canones.
Nicephori Chartophylacis responsa.
Nicephori Phocae imper. novellae.
Nicephori monachi σύστημα οἰγουν μαζύης.
Nicetas Heracleensis responsa.
Nicetas Pectorali epistolae canonicae.
Nicetas Thessalonicensis responsa.
Nicolai CP. I Mystici τόμος τῆς ἐνώσεως.
Nicolai CP. III Grammatici τυπικόν et sententiae.
Nicolai Chumni responsa.
Nicolai CP. IV Musalonis sententiae.
Nicolai Scribae adversus Sisinnium.
Nicolai Tarentini opuscula V canonica.
Niconis et Antiochi pandectae et tactici excerpta.
Nili CP. epistolae.
Nili Doxopatri de sedibus ecclesiar. et nomocanon.
Nili Rhodii synodicon.
Niphonis CP. I λύσεις, etc.
Niphonis CP. II epistolae.
Pachomii Abbatis regula.
Pachomii CP. epistola.
Paisii Acrideni epistolae.
Paisii Alexandrini epistola.
Paisii CP. I epistolae.
Paisii CP. II epistolae.
Paisii CP. III sigillia.
Paisii Hierosolymitani epistolae.
Paisii Ligaridae epistolae et synodica.
Parthenii Alexandrini epistolae.
Parthenii CP. I epistolae.
Parthenii CP. II epistolae.
Parthenii CP. III epistolae.
Parthenii CP. IV epistolae.
Patricii Arariti synodicon.
Pauli II CP. epistolae.
Petri Alexandrini I canones.
Petri Antiocheni epistolae.
Petri Chartophylacis responsa.
Philothei CP. epistolae.
Photii Tyri conciliorum synopsis.
Photii CP. quae in nomocanonem inserta sunt.
Polyeucti CP. epistola.
Prochori metropolitae epistola.
Raphaelis CP. epistola.
Rogeri regis Siciliae leges et diplomata.
Romani episcopi Dyrrachiani epistola.
Romani imperat. senioris novellae.
Romani imperatoris iunioris novellae.
*Rotharis Longobardorum regis quaedam in Graecorum
 usum translata.*
S. Sabae monasterii epistolae.
Sardicensis concilii canon. XXV.
Samuelis Alexandrini epistolae.
Sergii CP. I decretum.
Sergii CP. II decreta duo.
Simeonis CP. anathematismi.
Simeonis Metaphrastae epitome canonum.
Simeonis Scholaris Nomocanon.

Simeonis Thessalonicensis canonica excerpta.
Sinaitici Montis Monachorum epistolae.
Sisinnii CP. III edicta de nuptiis.
Sophronii CP. I epistola.
Sophronii CP. II sigillia.
Sophronii Hierosolymitani I synodicon.
Sophronii Hierosolymitani II epistola.
Stephani Antecessoris constitutiones ecclesiasticae.
Stephani Ephesini syllogo canonica quae superesse dicitur.
Stylliani nomocanon.
Sylvestri Alexandrini epistola.
Tarasii CP. epistolae.
Theocleti Byzantii nomocanon.
Theodori Abbatis quidquid extat.
Theodori Beatae Nomocanon.
Theodori Blastariae de depositione clericorum.
Theodori Heracleensis libellus abdicationis.
Theodori Chartophylacis de ieiuniis.
Theodori Chumani resolutiones.
Theodori Hermopolitani quae pertinent ad rem canonicam.
Theodori Comneni Ducae novellae.
Theodori Lascaris imperator. pactio.
Theodori Lascaris iunioris epistolae.
Theodori Hierosolymitani synodicon.
Theodori Nomophylacis responsa.
Theodori Studitae hypotyposes, epitūla, etc.
Theodosii CP. I Borradiotae quaedam de sponsalibus et nuptiis.
Theodosii CP. II sigillon.
Theodosii Hierosolymit. epistola.
Theophanis Hierosolymitani epistolae.
Theophanis Nicaeni ad clerum.
Theophili Alexandrini canones.
Theophili, Campaniae episcopi ἐκκλησιαστικὸς καὶ πολιτικὸς νόμος.
Therestensium monachorum diplomata.
Thessalonicensium iudicum sententiae.
Thomae Palaeologi argyrobullum.
Tiberii imperatoris novellae.
Timothei Alexandrini responsa.
Timothei CP. epistolae.
Timothei CP. presbyteri libelli de haereticis.

Zachariae Hierosolymitani epistola.
Zachariae Scordylii de cognationibus.
Zonarae Ioannis commentarii et epistolae canonicae (1).

Praecipua quaedam ἀνεπιγράφων.

Περὶ ἀξιωμάτων τῶν πατριαρχῶν.
Περὶ ἀφορισμοῦ selecti canones.
Περὶ βαδμῶν.
Βασιλικά πιντάκια.
Περὶ γάμων διατάξεις.
Περὶ γυναικῶν ἐπιτίμια.
Γράμματα συστατικά, συγχωρητικά, etc.
Διδασκαλῆαι.
Ἑντάλματα κανονικά.
Ἐκλογαὶ τῶν ἐπιτιμίων, etc.
Περὶ τάξεως τῶν δικαστικῶν ἱερῶν.
Περὶ ἱερῶν καὶ κληρικῶν.
Κανονάρια ἐκ πατέρων.
Λεξίδια νομικά.
Περὶ μετανοίας καὶ ἀμαρτημάτων ἐκ διαφόρων πατέρων.
Περὶ μοναχῶν διατάξεις, διατυπώσεις, etc.
Mosaicæ legis Ecloge.
Nomocanon L. titularum et paratula.
Περὶ νηστειῶν.
Νόμοι γεωργικοί, ναυτικοί, etc.
Περὶ ὄρων, ὀρεματικά, etc.
Περὶ τῶν ὀφθαλμῶν.
Περὶ πρεσβυτέρων.
Πιντάκια πατριαρχικά.
Πνευματικῶν κανονάρια.
Πιντάκια.
Ruthenorum Nomocanon graeco.
Συνόδικα.
Συνόψεις πατέρων.
Τυπικά quaedam Montis Atho, Cassulensium, Galatensium, hierosolymitanum, s. Iacobi apud Castamonitum, s. Mariae in Area, s. Mariae Macae-radis, s. Mariae μεχαριτωμένης etc.
Τάξεις θρόνων.
Τιποτάκτοις (ex anecdolis).
Περὶ φονέων.
Περὶ χειροτονιῶν.
Περὶ ζ' ἱερῶν κανονικῶν, etc.

(1) Canonicae. Tria hic addere iuvat: primum, superiora sive rerum sive personarum nomina poni qualia in codd. mss. leguntur, dum huius operis erit, quum suum cuique locum faciet, aut expungere illa nomina, aut confirmare; deinde, ab illo syllabo excludi quae proprie ad dogmatica concilliorum acta aut historica tantum pertinent: sed, quum haud ita perspicuum sit aliena a canonicis rebus discernere, aliqua

fortasse et non pauca aut desiderari aut abundare, quae sibi commodius declarabuntur; postremo, non permitti e calamo fluere centum alia et amplius nomina, quae ab audaciissima Graecorum fraude in Nicolai Comneni Papadopoli praenotionibus *mystagogiis* (Patav. 1697) proposita, sacum fecerunt vel eruditissimis viris usque ad nostra tempora, quibus satis erit in ultima laboris nostri meta recreari.

ELENCHUS RERUM HOC TOMO CONTENTARUM.

PIO IX PONT. MAX. DEDICATIO OPERIS.

PRAEFATIO GENERALIS.	pag.	I
<i>Codices graeca manu de re canonica scripti.</i>		X
<i>Monumenta canonica mss. ex integro aut partim edenda.</i>		XVI
IURIS ECCLESIASTICI GRAECORUM A I AD VI SAECULUM SYNOPSIS HISTORICA. . . .		XXV
De praecipua apud Graecos rei canonicae per singulas aetates varietate n. 1-4. »		XXVI
De triplici canonum, collectionum et commentariorum serie in singulis aetatibus n. 5-9. »		XXVI-XXVII
ART. I. De canonibus in prima aetate ante pacem Ecclesiae conditis.		XXVIII
§. I. De Canonibus et Regulis apostolicis.		ibid.
De Canonis voce ecclesiastica, n. 10.		ibid.
De apostolicis Romanorum pontificum epistolis ad Graecos et orientales, n. 11. »		ibid.
De apostolicis decretis quae ad res sacras pertinent, n. 12.		XXIX
De Constitutionibus ministerii mystici, n. 13.		ibid.
De Apostolorum Sententiis, n. 14.		ibid.
De Capitulis ex apostolicis constitutionibus, n. 15.		XXX
De quibusdam constitutionum partibus liturgicis, n. 16.		ibid.
De Canonibus apostolicis, n. 17.		XXXI
De Apostolorum Antiochena Synodo, n. 18.		ibid.
De conciliis ante pacem Ecclesiae habitis, n. 19-21.		XXXII
§. II. De Canonum apostolicorum collectionibus, n. 22.		XXXIII
§. III. De Canonum apostolicorum commentariis, n. 23.		XXXIV
De dicendi genere et scribendi in persona apostolorum, n. 24.		ibid.
De Epistolis canonicis Dionysii Alex., Petri Alex. et Gregorii Thaumaturgi, n. 25. »		XXXV
De Auctore Constitutionum apostolicarum, n. 26-28.		XXXVI-XXXVIII
ART. II. De Canonibus in prima aetate post pacem Ecclesiae conditis.		XXXIX
§. I. De Canonibus saec. IV et V n. 29, 30.		XXXIX-XL
De Canonicis romanorum pontificum epistolis ad Graecos et orientales, n. 31. »		LX-XLI
De Dionysii Exigui Epistola ad Hormisdam Papam.		XLI-XLII
De iis quae pertinent ad sacram Liturgiam, n. 32.		XLII
De Canonibus quos Synodi saec. IV et V condiderunt, n. 33.		XLII-XLIII
An multa id genus interciderint, et obiter de Canonibus S. Maruthae in concilio seleuciensi, n. 34.		XLIII-XLV
De Symbolo eiusdem concilii et aliis, n. 35.		XLV-XLVI
§. II. De Canonum Collectionibus.		ibid.
De Collectionibus quae latine tantum extant, n. 36.		XLVI-XLVII
De Dionysio Exiguo, n. 37, 42.		XLVII-XLVIII
De Sabino Heracleensi, n. 38.		LXIX
De Stephano Ephesino, n. 39.		ibid.
De Iustelli codice canonum Ecclesiae universae, n. 40.		L
De Legibus Homeritarum, n. 41.		ibid.
§. III. De Canonum Commentariis.		ibid.
De Patrum Canonicis epistolis, n. 43.		LI
De Epistolis Patrum Alexandrinorum, n. 44.		LI-LII
De Epistolis SS. Gregorii Nysseni, Gregorii Nazianzeni, Basilii, et praemissa quae- dam de monumentis ecclesiae Constantinopolit. in sequenti tomo edendis, n. 45. »		LII
Quaedam de imperatorum legibus ecclesiasticis, n. 46.		LIII
De monasticis Regulis, n. 47.		LIII-LIV
De interna iuris ecclesiastici Historia, n. 48-60.		LIV-LV

CANONICA GRAECORUM MONUMENTA.

PARS I.—CONTINENS EA QUAE IURIS APOSTOLICI DICUNTUR.

I. <i>Canones SS. Apostolorum</i>	pag. 1
Testimonia	• 1
Codices. MSS.	• 3
Editiones.	• 5
Editionis argumentum.	• 7—12
Canones apostolici in Ioannis Scholastici titulos inserti.	• 12
Canones graece, cum versione Dionysii Exigui.	• 13—36
Annotationes.	• 37—42
Syllabus canonum apostolicorum iuxta varias recensiones.	• 43—44
II. <i>SS. Apostolorum Constitutiones de mystico ministerio</i>	• 45—72
Codices MSS.	• 46—47
Annotationes.	• 73—75
III. <i>SS. Apostolorum Sententias</i>	• 75—86
Annotationes.	• 87—88
IV. <i>Antiochena SS. Apostolorum Synodus cum interpretatione Achillis Statii</i>	• 88—93
Annotationes.	• 93—95
V. <i>Excerpta Capitula & Constitutionibus Apostolicis</i>	• 96—100
Vetus Catalogus sacrorum librorum et profanorum.	• 100
Annotationes.	• 101
VI. <i>SS. Apostolorum Canones poenitentiales</i>	• 101—107
Annotationes cum scholiis graecis.	• 107—109
VII. <i>Constitutiones Apostolicae</i>	• 111—422
Codices MSS.	• 111
Editiones.	• 112
Lib. I.	• 113—127
Annotationes.	• 127
Lib. II.	• 128—216
Annotationes cum anecdotis.	• 216—223
Lib. III.	• 223—243
Annotationes.	• 243
Lib. IV.	• 243—256
Annotationes.	• 256
Lib. V.	• 257—294
Annotationes cum anecdotis.	• 294—299
Lib. VI.	• 301—346
Annotationes cum scholiis graecis.	• 346—348
Lib. VII.	• 349—380
Annotationes cum Symbolo apostolorum.	• 380—384
Lib. VIII.	• 384—417
Annotationes cum appendicibus et scholiis graecis.	• 417—422

PARS II.—CONTINENS CANONES A SAECULO IV AD VI CONDITOS.

I. <i>Canones conciliorum cum interpretatione Dionysii Exigui</i>	• 422—536
Editiones et dissertationes quaedam singulares	• 424
Codices MSS.	• 423—424
I. <i>Concilii Nicaeni Canones XXI</i>	• 427—433

Decretum de pascha.	» 433
Symbolum Nicaenum.	» 436
Annotationes cum anecdoto.	» 440
II. Concilii Ancyran canonos XXV.	» 441—448
Annotationes.	» 449—450
III. Concilii Neocaesariensis canonos XV.	» 451—454
Annotationes.	» 454
IV. Concilii Antiocheni canonos XXV.	» 455—466
Annotationes.	» 466—467
V. Concilii Sardicensis canonos XXI, cum Dionysio Exiguo et Veronensi interprete.	» 468—483
Annotationes.	» 484—486
VI. Concilii Gangrensis canonos XX cum epistola.	» 487—492
Annotationes.	» 493
VII. Concilii Laodicensi canonos LX.	» 494—504
Annotationes.	» 504—506
VIII. Concilii Oecumenici II CP. canonos VIII, Dionysio et Gentiano Herveto interpretibus.	» 507—511
Symbolum Constantinopolitanum.	» 512
Annotationes cum canone anecdoto.	» 513—514
IX. Concilii Oecumenici Ephesini canonos VIII, interprete Gentiano Herveto.	» 515—517
Annotationes.	» 521
X. Concilii Oecumenici Chalcedonensis canonos XXX, interpretibus Dionysio et Herveto.	» 522—534
Annotationes cum appendicula.	» 534—536
II. Sanctorum Patrum Canonicae epistolae, Gentiano Herveto interprete.	» 537
Codices singulares.	» 538—540
I. S. Dionysius Alexandrinus.	
Epistola ad Basilidem.	» 541—543
— ad Cononem anecdota.	» 545—548
Annotationes.	» 548—550
II. S. Petrus Alexandrinus.	
Sermo de poenitentia.	» 551—561
Ex Sermone de pascha.	» 561
Annotationes.	» »
III. S. Gregorius Neocaesariensis.	
Epistola Canonica.	» 562—566
Expositio fidei.	» 514
Annotationes.	» 566
IV. S. Athanasius Magnus.	
Epistola ad Amum monachum.	» 567—570
— XXXIX festalis.	» 570—572
— ad Rufinianum.	» 572—574
Annotationes.	» 574—575
V. S. Basilii Magnus.	
Epistola ad Amphilochem I.	» 576—586
— ad eundem II.	» 596—594
— ad eundem III.	» 595—601
— ad eundem IV.	» 601
— ad Diodorum.	» 601—605
— ad Gregorium presbyterum.	» 605—606
— ad Chorespiscopos.	» 607—608
— ad Episcopos.	» 608
— ex capite XXVII ad Amphilochem.	» 609—612
— ex capite XXIX ad eundem.	» 612
Annotationes.	» 613—618
VI. S. Gregorius Nyssenus	
Epistola ad Letorium.	» 618—629

Annotationes.	• 629
VII. <i>Timotheus Alexandrinus.</i>	
Responsa canonica LXII.	• 630—643
Annotationes cum fragmento responsi LXIII.	• 643—645
VIII. <i>Theophilus Alexandrinus.</i>	
Edictum de Theophanis.	• 646
Commonitorium ad Ammon.	• 646—648
Expositio de Catharis.	• 648—649
Ad Agathonem episcopum.	• 649
Ad Menam episcopum.	• 649—650
IX. <i>S. Cyrillus Alexandrinus.</i>	
Epistola ad Domnum.	• 651
Ad Maximum diaconum.	• 653
Ad Gennadium archimandritam.	• ibid.
Annotatio.	• ibid.
X. <i>S. Gregorius Nazianzenus.</i>	
De libris qui legendi sunt.	• 654—655
Ad Seleucum de eodem argumento.	• 655—658
Annotatio.	• 658
Nicolai monachi catalogus SS. Librorum.	• 659
AUCTA ET EMENDATA.	• 660
INDICES.	
— canonum.	
— auctorum.	
— rerum.	

ECCLESIASTICI GRAECORUM IURIS

A PRIMO AD SEXTUM P. C. N. SAECULUM

SYNOPSIS HISTORICA.

1. Graecorum levitatem si quis Eurippo mari, septies recurrenti per unius diei noctisque spatium, similem esse dixerit, et me consentientem et quemdam habebit non negantem vel inter recentiores eiusdem gentis, quem caeteris fortasse candidiorem, hanc suis notam stylo inurere suo memini (1). Quem enimvero latet, iam ab aurea fidei graccæ aetate, per priora illa acrae christianæ saecula, ita Graecos laxis se habenis permisisse in vesanam novarum rerum libidinem rapi, ut veterum sophistarum imitati fallaciam, ab uno ad ultimum negaverint quidquid sanctum et exploratum sapientia christiana doceret, donec in vastam et altissimam schismatis colluviem laberentur praecipites? Eo usque inconstantiae suae indulserunt, ut vel in arcanis sanctorum hymnorum carminibus, inque ipsis sacrae liturgiae ritibus et precibus, frustra obstantibus validissimis et plebium et vatum repagulis, ausi fuerint innumerabilia quater aut quinquies, sola variandi voluptate, a fundamento condero, conditaque eruere iterum, ut rursus aut alia aut similia superstruerent. Id fortasse multis minus notum est, sed aequè certum, ut facile pollicear, si quis dubitaverit, me esso in altero opere, prope diem in lucem edendo, rem sole clariorem effecturum.

2. Quae quum mihi dudum perspicua essent, mirabar quali famae mendacio, cui vel in hac quoque Urbe Roma nostros nimium credulos theologos favisso piget, Graeci haberentur in canonicis suis legibus longe caeteris rigidiores (2). Toties igitur movissent patrum terminos, sprevisent conciliorum anathemata, sententias laceravissent sancto Spiritu pronunciatas, ventis ludibrio dedissent sapientum oracula, quidquid demum cohibet animos dissipavissent, sed quod pectora continet, quod mores compescit, quod vitam stringit et coercet, id iam amplexi firmiter, remansissent veteris disciplinae tenaces, immo nostris tenaciores latinis? Nugae enimvero! Eo minus intra veterum canonum limites Graeculorum petulantia stetit, quo legis cuiuscumque morum durior acerbitas est, quodque, ut nativa lascivirent procacitate, stimulos illis et calcar freni asperitas addidit. Ecclesiastici igitur Graecorum Iuris historiam aggressus, veritatis lege iubeor, qua historicum quemque non premi nefas est, haud paucas dicere hominum et causarum turbas, haud leves tabularum immutationes numerare; unde, si priora solum priscæ fidei

(1) *Memini.* Pāsius Ligarides, ipso si quis umquam versipellis, 16 iul. 1674, in fasciculo epistolarum quem archivum caesareum mosquense conservat.

(2) *Rigidiores.* Audi tuba clangentem Nicolaum Comnenum Papadopolum ab exordio suarum quas vocat *Praenotiones mystagogicas*: « Saepe numero mirari mihi contigit... quod, cum Graecia nostra supra omnes orbis terrarum universi gentes, traditarum sibi a maioribus institutionum tenacissima sit, quos proficitur mores, persaepe vel in manifestissimis dese-

rit; atque ita constitutissima penes priscos iura contemnit, ut, sin minus palam ex merito, certe haud palam iniuria, levitatis atque inconstantiae notam sibi a quibuspiam inhumane, ne dicam nequiter, inustam ferre cogatur. » Haec Patavii a. 1697 edebantur. Ecce ante aliquot annos incidi in quemdam magni tunc nominis in collegio Romano virum, quem etiam nunc audio de tripode pronunciantem Graecos in eo tantum peccavisse, quod erant veterum formularum tenaciores.

tempora adimas, velim non pacis, non tranquilli status amoenitatem, sed turbulentissimae procellae fluctus et vortices a me expectaveris. Unde, cum ab hisce prooemiorum angustiis vix campum ostendere liceat, vota statim non negligam, ut serius ocus ve oriatur alius vir otio, doctrina et ingenio opulentior, qui huiusce varietatis vices tam in divinis quam in humanis Graecorum disciplinis persequatur plenius; ut, quemadmodum cum longo omnium plausu, quidam e nostris in Gallia « super aethera notus, » eius quam barbari dicunt, reformationis varietates immortalis insculpsit libro, ita Meldensis alter exurgat, qui Graecorum aeque inconditas et longe frequentiores in re quacumque sacra vertigines stylo et silice in aevum perpetuare studeat.

3. Is vero si temporum tramite duci voluerit, quinque potissimum stadia meo consilio metietur, in quibus qualescumque canonicos Graecorum orbes et circuitus, verbo sit venia, exiget; nimirum a primo orsus ad sextum saeculum, deinde a Iustiniano ad Basilii Macedonis aevum progressus, a nono inde ad duodecimum saeculum pergat, nondum vero sistat ad excisam a Turcis Constantinopolim, sed ab subverso imperio ad nostra demum usque tempora prosequatur. Ex quo quidem prolixo per luctuosas aevi byzantini tempestates itinere, id certe quod haud mediocre est emolumenti idem consequatur, ut perspicuum habeat, qua legum arte vel fraude, qua antistitum ignavia aut prodicione, qua imperatorum et iurisconsultorum civilium mutua conspiratione ac tyrannide, ecclesia quondam spe florens et splendore conspicua, in summam venerit servitutis corruptelaeque ignominiam, donec illam Deus, tam suae consulens misericordiae quam iustitiae, a fundamento susque deque verterit.

4. Quam quidem historiam, ab initio laetam, hic tomus ab incunabulis ducit ad maiora illa iustiniani iuris incrementa, quae tam ecclesiasticae quam publicae rerum conditioni novam faciem induerunt. Statim vero fateri non displicet, huic tomo plurima deesse, ut quae ad prisca illa tempora pertinent, complectatur. Ac primum tam saevae procellae tria martyrum saecula invasere, ut vix pauca e confractis naufragisque ecclesiarum tabulis emersisse, nemo ignoret. Tum sequentis a Constantino magno periodi longe locupletioris ut opes hic plenius contineantur, duplex desideratur fasciculus in alterum tomum referendus, quorum uno non pauca ecclesiae constantinopolitanae monumenta colligentur, unde affectati a Byzantinis totius orientis primatus exordia declarantur; altero humiliora subduntur monasticae vitae epitimia, regulae, typica, non semper integra, neque sincere conservata, sed maximi in eo praesertim momenti, quod ignobilia illa et contemptibilia elementa, immo ea quae non essent, elegit Deus ut propemodum sola nunc supersint; quotquot enim crucis signa et tropaea apud Graecos adhuc stant, suam ibi firmitatem habent et soliditatem. Haec vero et illa, ut primum voveram, certe in hunc tomum inseruissim, nisi ab initio caruissim subtiliori graecorum typorum caractere, quo ultimae plagulae, uti librum evolventi liquebit, ornantur. Neque vero separatim edi quae pertinent ad vitae solitariae viros dedecet. Tum quae dixi constantinopolitanae ecclesiae monumenta, quasi regia nos via ducunt ad imperatoriam aetatem, quae a Iustiniano proficiscitur.

5. Age vero, priusquam ad singula veniamus, generalem cuiusque aetatis indolem compagemque apertius declarare iuvat. Tria sunt quibus omnis canonica philosophia oritur, crescit et perficitur: oriri canonem lex nuda facit; leges in unum collectae praestant incrementum; legum vero fascies, si commentariis augentur, in adultam maturamque scientiam evadunt: haec porro tria laetor vel ab aevo apostolico mihi non defuisse. Habeo canones apostolorum, certe nicaena aetate antiquiores; habeo eorundem vetustissimas syllogas, in quibus modo quinquaginta, modo octoginta et amplius canones, ne

alia memorem, nova simul et prisca, connumerantur; habeo interpretationes ab ore veterum magistrorum, quidquid alii dixerint, haud sine nativo huius aevi sapore exceptas et traditas, apostolicas quae dicuntur constitutiones. Rursus triplex earumdem rerum series pergit a Constantino ad Iustinianum. Sunt conciliorum sive ab universa ecclesia, sive quibusdam in locis consecrati canones; sunt canonum syntagmata plurima, privato potius studio collecta quam publica auctoritate; sunt denique praestantissimorum interpretum nobiles, si qui umquam fuerunt, in canonicas patrum epistolas inserti commentarii. Haec iam in primo tomo.

6. Altera succedet a Iustiniano aetas, in qua similiter erunt canones a trullana ad photianas synodos editi, quibus accedet africanae ecclesiae codex, latine quidem scriptus non paucis ante tempore, tum vero, non citius, Graecorum in usum translatus. Colligentium dux erit inter Graecos longe celeberrimus, Ioannes Scholasticus, qui primus leges imperatorum regulis ecclesiasticis, servato tamen utriusque iuris discrimine, adiunxit. Interpretum vero obscura erunt nomina sed insignia opera, quale elegans illud Nomocanonis artificium, quod Photius audaci fraude suum facere adeo non dubitavit, ut neque furtum dissimulaverit. Iam vero quasi civiles canonicae legis commentarios tunc primum apud Graecos praestabunt spissa illa legum imperialium volumina, quae a Iustiniani codice sensim in molem vere immanem usque ad praegrandes sexaginta libros Basilicam crescere videbimus; de quibus demum silere integrum nobis non erit.

7. Interea dum saevit intus animorum discordia, foras vero irrumpit Agarenorum turba, dum Alexandria humi sternitur, polluitur Hierosolyma, Antiochia Θεῶν ἕνεκα atheis cedit, dum silent in oriente legitima concilia, tacentque leges, et squallent iudicium ac pontificum derelictae sedes, dum pavidae plebium, monachorum, episcoporum turbae Constantinopolim confugiant, ecce palabundos inter et exules patriarchas ac metropolitae, convenit quoddam perpetuum synedrium, novarum officina legum, cuius historiam, incunabula et fata, densis hactenus tenebris sepulta, eruere in lucem, quoad eius facere poterō, animus est. Unde vero in hac synodo continua praesto totius orientis arbitris essent tam veterum decreta quam quae pro re nata quotidie condere accideret, inde putem fluxisse varias canonum eclogas; inde Simeonis, Alexii, Aristeni exilia compendia; inde ieiunia Theodori, Pselli, Doxapatri scholia; inde Zonarae et Balsamonis commentarios amplissimos.

8. Post captam a Latinis usque ad subversam a Turcis Constantinopolim, circumsepto licet angustius Byzantii foro et ad incitas adacto, nondum elanguit iurisconsultorum facundia, neque aruit legum ubertas. Immo, idem illud synedrium, serax iuris officina, duplex fuit, unum inter Bulgaros, quod plane latuit hactenus; alterum a Nicaea in Constantinopolim reductum, quod, inter multa quae absumit aevi iniquitas, nobis reliquit *Acta illa constantinopolitani patriarchatus*, quae iam ad diem feliciter prodeunt. Haec vero nobis commentantur, ne alios memorem, Blastares et Harmenopulus, priscis sano interpretibus nullo nomine impares.

9. Mutato tertium Byzantii nomine, excisaeque Constantini urbe ac diris devota, quid superest? Sparsae huc illuc barbarae inter barbaros litterae, mendicantium et exulum sarcinulae, membranis scabiosis nondum destitutae, plaustra epitimiorum et nomimorum inepte congesta, ad patrum quos vocant πνευματικῶν usum; quae tamen, cum incredibili fastu et fastidio ad nostra usque tempora in Ruthenorum, Iberorum, Valachorum traducta linguas, superbiere. Et cum his quoque tenebris colluctandum nobis erit, donec per cimmerias umbras sternatur aliqua ultimi itineris nostri via. Sed iam ab exordio repetenda vestigia sunt.

ART. I. DE CANONIBUS PRIMA AETATE ANTE PACEM ECCLESIAE CONDITIS

§ I. DE CANONIBUS REGULISQUE APOSTOLICIS.

10. CANONIS quidem et nomen et rem ipsam et vocabuli quo utimur significationem (1), ex apostolis ad veteres christianos transiisse, cum alia multa suadent, tum illud D. Pauli: ὅσαι τῇ κανόνι τούτῳ στοιχοῦσι, εἰρήνη ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἔλεος (2), ubi regula nimirum statuitur, qua vix altera insignior, de circumcisione abrogata et sublato quocumque Graecos inter et Iudaeos discrimine. Et qui vel primam sacri voluminis paginam legerit, ille statim offendet in angularem iuris omnis lapidem: scilicet, ut nulla nisi a Deo potestas, ita omnem legem; et Deo quam hominibus obedire, praestabilius (3) esse. Sane quisquis singula novi faederis oracula acceperit, is tot leges, quot verba colliget, quibus universae Ecclesiae moles a fundamento ad fastigium erigitur. At ius illud, quum divinum sit et θεόπνευστον, nostram ecclesiasticorum canonum aream, qualem describere solent, excedit.

11. Nostrum vero esse quis dubitat, quidquid orientalium in causis ab illa fuit Sede Romana sancitum, quae iuro suo, et sola proprio nomine, prae caeteris apostolica dicitur? Ut enim in ipsis Petri epistolis spirat quaedam regia vere ac pontificia maiestas, qua ille totum in se apostolatam gerere videtur, ita sedi quam gubernavit vivus et morte sua illustravit, non dignitas tantum haesit apostolica, sed praesentis apostoli mansit praesidium. Namque, fatentibus ipsis Graecorum coryphaeis: «Cacumen apostolorum in Petro; principatus Ecclesiae in ipso (4), christianorum quippe primus Pontifex omnium (5);» qui non occidentis tantum provincias praekonio adduxit, manu rexit, potestate gubernavit, sed orientis quoque ecclesias excepit ulnis, gremio fovit, legibusque aluit. Hinc post illum Clemens, duplici ad Corinthios epistola, discidio illorum dolet; auctores seditionis, poenitentia suscepta, presbyteris obedire iubet; presbyteros et diaconos, ab apostolis aliisque deinceps rite constitutos, iniusto officio deici vetat; tum quae sit apostolica regula de creandis in locum mortuorum episcoporum successoribus pronuntiat (6). Quas quidem litteras, uno post saeculo, Irenaeus potentissimas ait et romanae ecclesiae synodicas, annuntiantis quam recens ab apostolis acceperit traditionem (7). Neque alias S. Soter ad eosdem scripsit (8), quas Dionysius ibidem episcopus refert uti superiores, sic perpetuo has in ecclesia legi solere. Haud imbecillior D. Victoris ad orientales auctoritas (quae quidem vox pontificum litteris mox praefigi haud immerito coepit), qua sanxit «ne ullo alio quam dominico die, mysterium resurrectionis

(1) *Significationem*. Liturgica vox primam videtur prius fuisse quam canonica; unde in sermone ecclesiastico vel apud Latinos remansit praecipuae missarum actioni praefixa, et Graecorum in officio solemnem hymnorum seriem designat. Plerumque eadem significat ordinem, sive catalogum clericorum singulis ecclesiis ascriptorum (Nicaen. conc. 1. can. 1, 19, antiochen. 2, chalc. 2, trullan. 5. etc.) Sed ab initio vox nautica fuit, qua lignum cui in navibus cataphractis tabulae incumbunt, dicebatur. Ut autem apud veteres Graecos κανόνες. Ita *regulas* apud Latinos erant axiomata quaedam generalia aut usu aut legibus sanctissimis consecrata.

(2) Ἐλεος. Galat. VI, 16.

(3) *Praestabilius*. Act. V, 29; Rom. XIII, 1, cui plane adversator iuris Romani dictum, legem esse quamcumque Caesaris voluntatem.

(4) *Ipsa*. Philotheus patr. CP. lib. VII, contra Palamam: Ἡ βασιτεία τῶν ἀποστόλων ἐν Πέτρῳ, τὸ πρωτεύον τῆς ἐκκλησίας ἐν αὐτῇ.

(5) *Omnium*. Euseb. chron. a. 44.

(6) *Pronuntiat*. Euseb. H. E. III, 16, Cusant. Epist. pontif. p. 9, Mansi I, 73.

(7) *Traditionem*. Contr. haeres. III, 3.

(8) *Scripsit*. Euseb. H. E. IV, 23.

Domini unquam celebretur (1). » Immo graviora idem tum ad Polycratem Ephesium mittit, ut eadem de causa episcopos convocet, tum ad omnes Asiae vicinarumque provinciarum ecclesias, comminatus primum se eos qui contraria rectae fidei, seu Ecclesiae Romanae, sentiebant, a communione abscindere; datis deinde litteris, universos qui illic erant fratres proscribit et ab unitate ecclesiae prorsus alienos esse pronunciat (2). Hinc Origeni defuisse non videntur sive superbienti a S. Pontiano castigationes (3), sive poenitenti a S. Fabiano venia (4). Certa vero S. Cornelii de Novatiano ad Fabianum Antiochum et ad Dionysium Alexandrinum denuntiatio (5). Certa S. Stephani de Heleno Tarsensi, de Firmiliano Caesariensi, de omnibus denique sacerdotibus per Ciliciam, Cappadociam, cunctasque finitimas provincias constitutis declaratio, « sese ab illorum communione discessurum, quod haereticos rebaptizent (6). » Certum ab eodem « fraternitati universae praeceptum, ne quis legatos orientalium episcoporum in domum suam recipiat (7), » ne alias memorem eiusdem ad Syros et Arabas litteras. Certae denique tum utriusque Dionysii Romani et Alexandrini synodicae et amoebaeae epistolae (8), tum a S. Felice ad Maximum episcopum et clorum alexandrinum delata symboli formula (9). « Viget igitur, ut cum Leone Magno probe concludam, ad alia properaturus, viget prorsus et vivit in apostolorum principe illa Dei hominumque dilectio, quam non claustra carceris, non catenae, non populares impetus, non minae regiae exterruerunt; et insuperabilis fides, quae bellando non cessit, vincendo non tepuit. Soliditas enim illa quam de Petra-Christo etiam ipse Petra factus accepit, in suos quosque se transfudit haeredes, et ubicumque aliquid ostenditur firmitatis, non dubie apparet fortitudo Pastoris (10), quem universo terrarum orbi Christus praeposuit, » pergit Chrysostomus (11). Sed illa quum sit pontificii iuris nobilissima provincia, plura procuret alius, quae vix mihi, pro dignitate rei, tam breviter hic tetigisse licuit.

12. Ius igitur ecclesiasticum, quod a Christo per Petrum tam ad orientales quam ad occidentales pervenit, ideo sacrum recte dicitur, quod a rebus sacris potissimum derivavit. Divina igitur si rite eloquia reservaveris, si pontificia decreta semota habueris, primo certe in loco erunt, vel inter antiquiores apostolici iuris fontes, liturgicae illae didascaliae, quibus et sacra describuntur munera, et ritibus ordinibusque sanctis preces et hymni miscentur. Sane plurima huiusmodi sunt, quae quum videantur aliquando fuisse vaga et separata, postea in eadem constitutionum compage adnexa, sibi cohaeserunt.

13. Sunt *Διατάξεις περί μυστικῆς λειτουργίας*, sive *Statuta de mystico ministerio*, quae inter altaris cancellos orta primitus fuisse ut consem, facit ipse princeps canonicorum codicum barberinianus, ubi ab octavo saeculo et titulo inscribuntur quo superius, et vetustissimi Euchologii iam partem efficiunt et appendicem. Vehementius suadet aliud barberinianum Horologion saec. XVI (cod. III, 109), in quo, ut in prisca didascalia, ordinationes fiunt ritu et nomine SS. Thomae, Philippi et Ioannis *Φιλεμμένον*. Quid quod ipsum continuum libelli argumentum exponit vetustissimam hierarchiae formam, singula cleri classes iustruit, haud omissa ad tertium locum post episcopos diaconissa, et ad sextum posito martyre non consummato, ad nonum vero exorcista sola virtute Dei insignito, addita

(1) *Celebretur*. Ib. V, 23.

(2) *Pronunciat*. Ib. 22.

(3) *Castigationes*. Custant. p. 115.

(4) *Venia*. Ib. 118.

(5) *Denuntiatio*. Euseb. H. E. VI, 43.

(6) *Redaptizent*. Ib. VII, 5.

(7) *Recipiat*. Cypr. ep. 75; opp. p. 150-151.

(8) *Epistolae*. Dionys. opp. ed. Rom. p. 149, 150, 153, 160.

(9) *Formula*. Custant. 298.

(10) *Pastoris*. Serm. V, 4; opp. t. I, p. 22 Baller.

(11) *Chrysostomus* in XXI Ioann.

etiam invocatione septemplici, aureas vetustatis lepore ornata? Haec sane vel apostolicis canonibus et iis qui priores habentur antiquiora esse facile credam: horum quippe illa quasi semina habebis, non surculos neque propagines (vid. capp. XI, XIII, XVI, p. 60, 68); nondum enim primitiva Spiritus charismata vacant (c. X. p. 60); nondum catechumenorum classes dividuntur (cap. XV p. 66); rari, qui docere possunt (c. XVI p. 61); frequentes, qui patiuntur (c. VII p. 58); a furore ethnicorum, vel in orationis hora et loco, nulla securitas (c. XVIII p. 69). Omnia vero eiusdem esse antiquitatis nemo credit: ipsi quidem nos, monente censoria quadam exiguitate typorum, pene missas fecimus scenicae fabulae personas, variis apostolis ex arbitrio assignatas. Praeterea, quis tulerit quae iidem de suis festis diebus statuere dicuntur? Tum a prima omnium invocatione duplex detegitur verborum series, quorum si alia dixeris facile sinceriora, alia tibi promptius concedam fuisse (1) haud dubiis aucta incrementis.

14. Ego quidem, post Bickellium qui primus e tenebris ea eruit quae mox didascaliam excipiunt, p. 73, *Sanctorum apostolorum sententiae*, nolim has *diatrydes* a praecedentibus longo separari intervallo; quum has inter et septimum octavumque librum constitutionum, ut viro eiusdem verbis utar Latio datis, necessaria quaedam cognatio intercedat; parsque prior ineunti VII, posterior exeunti VIII respondeat; hic autem et illic eadem apostolorum colloquia, iidem Petri et Ioannis sermones. Alia tamen sunt quae aperto recedunt discrimine; quae vero communia sunt, partim media S. Barnabae epistola, conveniunt (cf. Barn. c. 19; constitut. VII, 5-10, sententiar. num. 5-13), partim ab alio fonte communi derivantur, ut diligentius si quis investigarit sententiarum originem, is neque in Barnabas epistola, neque in constitutionibus consistat, sed certe ad summam rerum christianarum vetustatem, ac vix intra saeculi III limites, se ultro conferat. Haud omitendum eadem plane ab Assemano et Grabe inter Arabum chartas, eadem quoque apud Aethiopes a Ludolfo inventa fuisse, quae is tamen nobiscum haud sine lepidis erroribus communicavit (2).

15. Ab iisdem quoque sententiis haud negandum vix recedere quae paulo post primi preferimus (Vid. p. 96) *Capitula ex apostolicis constitutionibus*: an capitula vero ex constitutionibus, aut illae ex iis fluxerint, nolim anxiose quaerere. Idem esse argumentum, in plerisque ne dubitetur, clare ostendi et sigillatim, p. 101.

16. Parum est quin ab octatencho constitutionum scerni et separato legi loco iusserim triplicem alium *μυστικὴς λατρείας* libellum, unum sine precibus libro II insertum, mirumque in modum cum Iustino consentaneum (p. 203-206), alterum quem ipso monente

(1) *Puisse*. Consulto omisimus quaecumque spectant ad varias orientalium versiones, tum quia nulla est quam etiam ad saecula usque priora toto referri, tum quia extra graecarum rerum aleam, satis superque extentam, vagari nec libet, nequē vacat. Semet tantum, ad apostolorum canones periculum feci nonnullas ex oriente varietates lectionum in graeca nostra excutiendi, sed non tanto, opinor, emolumento, quo plura metere debuerim. Caeterum si cui didascalias orientalium imbui volupe est, non obligeabo fontes per otium adeundos: 1. *Didascaliam syriacae in Iuris eccles. reliq.* edid. Lagarde Lips. 1834; cf. Bickell. (*Gesch. des Kirchtent.*) t. I, p. 148. 2. *Didascal. aethiopice et anglice* ed. Thom. Platt. Lond. 1834. — 3. *Didasc.* arabice apud. Vansleb. Hist. eccles.

Alex. Paris. 1677, p. 236. — 4. *Decreta XXX apostolor. arabice* ibid. p. 239. — 5. *Canones Abulidis arabice*. Cf. ibid. p. 286. — 6. *Collect. CVII canon. arabice et aethiopice*, cf. ibid. p. 241. Bickell l. c. p. 159-171, 178-197; Bünsen *Hippolyt.* t. VI. Reliquiae canonicae p. 451-461; Assemani *Biblioth. orient.* t. 619 etc. Ludolf. Hist. abyss. p. 333. I. B. Grabe (*an essay upon two arabick mss. of the Bodl. library*) Lond. 1711. 8°.

(2) *Communicavit*. Ludolf. *Comment. in Hist. Aeth.* p. 314; Grabe *an Essay*, p. 70; Bickell. t. I, p. 87-97, 106-130, 180. Aethiopice asseravit codex musci Borgiani in Collegio Urbano, qui *Synodus* inscribitur, ac Ludolfo, aliisque inservit, de quo fortasse alibi plura, quae sub manu sunt. Sententiarum vero nostrarum apud Syros vestigium occurrit nullum.

constitutore inscripsimus S. Andreae nomine (p. 393-399); et tertium, quem eodem dictante ad S. Iacobum addiximus (p. 399-409). Sed quum ne una quidem membrana supersit in qua illud discrimen servetur, religioni duxi ea quae tot saecula iunxerunt, separare. Satis erat minutioni littera distinguere quae vix canonici argumenti erant, vetusta quamvis ea libenter aestimem, immo quae fortasse a prolixa retro antiquitate, aut ore tradita, aut iam mandata scripto, ad διατάξιν scriptorem pervenerunt. Eiusdem generis sunt nobilissimae illae sive gratiarum actiones (p. 301-363), sive invocationes ad Deum providum, et domiurgum, et munificum (p. 366-372), sive matutinae et vespertinae laudes (p. 379-380), quae librum septimum augent et absolvunt. Multa ego manu mea exscripsisse eiusdem argumenti, plura et innumerabilia legisse me si dicam, ignoscar, ut statim confidentius testari valeam, nihil habere me, nihil huiusmodi me vidisse unquam, quod hisco pagellis, despectis adeo et cancellatis, elegantius esse existimem.

17. Ad canones qui solemniter apostolorum dicuntur, accedo, perpauca hic dicturus, quum de prima eorumdem indole et origine vix quidpiam comperiat. Certis enim quae p. 1-3 adduxi, testimoniis nihil est quod addi queam (1); nihil quod retro ab anno 303 aut 305 inde ad antiquiora tuto duxerit. Neque me movet Baluzius, tantae licet homo doctrinae; neque Beveregius, tanti apud exteros vir nominis, quamquam ad fastidium prolixus; quorum ille vidit quosdam Iconii synodum agentes (2), ex qua horum canonum examen erupit a. 255; hic vero, excussa universa quatuor priorum aut quinque saeculorum chronotaxi, ita ab anno ad annum, uno pede post altero caute suspensio, retrogreditur, ut nisi ad apostolos perveniat, sistere nolit (3). Primo quidem loco hos ego canones posui, qui ad ultimam apostolicarum constitutionum metam reiecti iacere solent, ut eorum potius celebritati quam antiquitati morem geram, utque praeterea, quae mea maxima lex est, veterum de re canonica scriptorum exempla et vestigia repetam.

18. Eo pauciora licet addero de novem *Canonibus ex apostolorum in Antiochia Synodo*, quod iam plura quam aequum erat in eorumdem prooemio ad vindicias instituendas dixisse me nonnullis videar. Quid igitur? Atro iam calculo muniebar, quum horum canonum vidi contemptores ita pessimis suffragari argumentis, ut ne partibus eorum faverem, in transversum pene totus aufugerim. Re autem iterum et deliberate acta, haud dissimulaverim me celeberrimi Custantii gravitate suasum, nimium fortasse testimonio Innocentii pp. concessisso, ex quo certe pendent omnia. Id vero quod ait S. Pontifex de antiochena ecclesia, ubi et nomen accepit religio christiana, *quae conventum apostolorum apud se celeberrimum meruit*, de concilio nostro intelligendum sit, nec ne, ambigere licet. Erit enim qui hoc in loco non synodum obiter actam viderit, sed solemne Petri synedrium et antiochenam cathedram a principe apostolorum hic primum positam, quae antea Hierosolymis tantum fuerat, ut extra Iudaeam et ius et sedem et nomen novum Antiochia christianis, insigni nimirum privilegio, daret (4). Id autem etsi de vera intelligatur synodo, ideo non declaratur et ibi novem illos canones exculptos fuisse. Titulo eorum, quo Origenis et D. Pamphili ostentatur memoria, suspicio augetur potius quam minuitur. Pleraque verba e similibus sacris sententiis diceret parum apte corrassa.

(1) *Queam*. Vide tamen quae infra p. LV.

(2) *Agentes*. cf. Delectus alt Eccles. t. II. p. 17.

(3) *Nollit*. Bevereg. *De canon. apostol.* Lond. 1678.

(4) *Daret*. Ad haec Baebinius, nihil haesitans: « Sane ita mihi intelligitur celebris Innocentii locus ex epist. XVIII, ad Alexandrum antiochenum, quem

cum non intelligerent doctissimi alii viri ita traduxere, ut vel synodum apostolorum, quae nunquam habita est, laudarent, vel Innocentium lapsum dicerent, qui quod Hierosolymis factum fuerat, Antiochiae adscripsisset. » De eccles. Hierarch. orig. dissert. p. 207.

Fluxa tamen erant et lubrica quae hactenus in eosdem canones torquebantur. Quibus eversis, quid praeterea erigi oporteat, ut candide loquamur, satis non videmus. Esto nova verba sint: antiquam certo rem his contineri, vel ubi de sacris imaginibus et de sculpta aut picta cruce agitur, clamant quae sub oculis nostris, romanis praesertim et sepulchris, quotidie effodiuntur (1).

19. Praeterea, post eloquia sacra, post epistolas romanorum pontificum, post liturgiae hieratica volumina, nemo non adducitur ut credat, uberiores iuris apostolici fontes esse synodicos conventus quos, haud obstante saevientium tyrannorum bello, certum est in christianorum castris et frequentes fuisse, et ab apostolis apostolicisque viris auspicatos, et inde usque ad nicaena tempora pertinuisse. Missa quidem fac ea omnia quae tibi aut *Praedestinatiani* fabulae, aut leviae Graecorum *Synodica* obtendunt. Verum itinere ad solum orientem converso, duplici via eo duceris ubi in aetate sequenti duplicem esse et feracem orientalium canonum officinam mox videbimus: ut primum scilicet eas ad illa rei christianae incunabula, apud Syrophoenissaeos ab Antiochia ad Alexandriam condita, deinde ad Asiam illam Graecorum, quam novissimus ille apostolorum suo lumine, priusquam occideret, implevit. De antiochena synodo modo memorata quidquid demum censeatur, vix dubitandum, saeculo II, oborta de paschato controversia, habitum fuisse concilium caesariense, cuius acta etiam nunc superesse existimantur (2). Similia habita fuisse in Mesopotamia, in Osroena, in Arabia, in Aegypto, testis locuples est Eusebius (3). Quid vero celebrius quam triplex Antiochiae concilium in causa Pauli Samosatani, quem aliquis romanorum vir doctus pene fecit non modo canonum apostolicorum, sed universae constitutionum fabricae aut conditorem primum, aut praecipuum post alios artificem (4)? Alexandria demum et prima de canonibus apostolicis testimonia certa exciuntur, et primam ibi quamdam iuris canonici cathedram possident Dionysius Alexandrinus et Petrus martyr, de quibus statim plura, et longa demum ac perpetua series synodorum ibidem textitur, annis scilicet 230, 233, 236, 263, 306, 308, 315, 319, 321, 325, quae periodus quam proxime nos ad nicaena comitia ducit.

20. Tum vela alio solvas velim, relectoque orientali littore, Asiam petas, ubi a Montano et Cataphrygum exordio, Hierapoli et alibi synodi fuerunt, dumque ferretur paschalis controversiae bellum, teste iterum Eusebio cum Firmiliano et Cypriano (5), non defuerunt celeberrimi conventus Ephesi, Iconii et Synadis, in Cappadocia et Ponto. Rursus Ephesi altera adversus Noetum synodus, memorante Epiphonio (6), habetur. Nihil ancyrana celebrior, et neocaesariensi, cui adfuisse videtur alter iuris apostolici magister Gregorius Thaumaturgus, idem qui Origenis discipulus ab alexandrina schola totus proficiuntur. Qualis vero nexus inter canones ancyranos, neocaesarienses et apostolicos intercedat, ne quis hic dubitet, neve iterum fastidiosius ostendere oporteat, curavimus alibi, (p. 37-40) ubi, quum paucissima scholia ad apostolorum canones adderemus, morose tamen et diligenter parallela huiusmodi loca ostendimus. Cave igitur ne uno nomine, aut prima voce offensus, inanem esse putes et in aere pensilem venerandam illam et apostolicorum legumlatorum operam quae cum tribus Ecclesiae saeculis et florentissimis christianorum agminibus vinculo connectitur artissimo et firmis haeret radicibus.

(1) *Effodiuntur*. Ut recentiora excitem, elegant et opportuno argumento sunt v. cl. equitis I. B. de Rossi *Imagines selectae Delph. Virg. Rom.* 1863.

(2) *Existimantur*. Euseb. II. E. V, 25; Routh. *Reliq. sacr.* t. 1, p. 357 (t. II, p. 1. ed. alt.).

(3) *Eusebius*. II. E. V, VI, VII; *Assem. Bibl. orient.* III, 1, 51.

(4) *Artifrem*. Phot. *Biblioth. cod.* 118.

(5) *Cypriano* ep. 55.

(6) *Epiphonio* Hares 57. Routh. II, 371.

21. An vero tanti habenda quae canonibus adduntur, epitimia, p. 101-103? Qui primam in lucem dedit horum partem priorem, inscriptam ἐπεὶ κανονικῆς (1), cl. v. Bickellius, eam saeculo saltem IV retulit, immo fortasse longe superiori aeo (2); vult enim ibi non deesse iudaizantium christianorum, Ebionitarum et Nazarenorum opiniones, sane remotissimae antiquitatis vestigia, quae piget me non aequè deprehendere. Pars vero posterior, quae in vaticanis scripturis statim succedit, sive τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἐπιτίμια, gravius olet et longe recentiora sapit, de qua parte velim ea potissimum intelligas quae integro illi capitulo, p. 101, plus aequo fortasse acerbior, praefigenda curavi.

§ II. DE CANONUM APOSTOLICORUM COLLECTIONIBUS.

22. Hactenus iuris apostolici fontes potius inquirere studuimus, quam collectiones, sive rivos illos et alveos unde primae leges tam in occidentis quam in orientis ecclesias manaverunt. Ad latinos vero eas tum primum derivasse duplici aliquis argumento sponte colligeret, modo unicum Dionysii Exigui collectionem voverit: tum quia apud nos antiquiora colligentium hos canones vestigia remanserunt, tum quia nostrae sunt eorumdem syllogae breviores (3). Inde vero orientales Graecis praevisse simili dicendi methodo idem existimaverit (4). Sed cum neque operis nostri est latinos respicere, neque percunctari orientales, satis erit vituperare paucis Graecorum socordiam, qui, spretis vetustissimorum apud illos patrum traditionibus, hanc laudem exteris hominibus reliquerunt, ut qui ad puriores velit illius iuris fontes labia admove, is currere debeat ad Indos et Garamantas, aut nobiscum intra latinae ecclesiae septa commode sedere et propinare. Eo igitur celerius ad alia properabimus, quod vix una ex hisco collectionibus apud Graecos asservatis ad priora haec saecula pertingat; recentior tamen et prolixior certe ante Iustiniani tempora, teste Ioanne Scholastico, et fama omnium ferebatur et vim publicae legis habebat. Sed ab eodem Ioanne monemur, praeter dionysianam quinquaginta canonum syllogon olim a Graecis usurpatam, multas et longe alias publici iuris fuisse. Solemnior ea est, quae octoginta quatuor aut quinque constans canonibus, a saeculo saltem VI transiit ad Zonaram et Balsamonem, a quibus civitatis ius quoddam integrum accepit. Altera est apud Ioannem Scholasticum, quae a superiore ideo differt, quod peculiarem habet canonum XLIX et L scripturam, et in duas dividi partes videtur, duplici epilogo ornatas, seu προσηγορίαι apostolorum, ad episcopos aut fideles colloquentium, neque omitendum partem horum canonum priorem dionysianis aptissime cohaerere. Singularis tertia est, quae propriam sedem sibi vindicat inter iuris civilis collectiones (ut in cod. Palat. 372, vid. p. 41); neque minus insolens alia XLVII canonum, quam exhibet codex coislinianus, in tabella p. 43-44 memoratus. Tum etiam quid sibi vult grandaeus ille codex barberinianus, foliis miserrime laceris, ubi decem et septem qui supersunt canones iis numeris insigniuntur, qui ab ordine vulgato plane diversi sunt? Alias denique omitto classes eorumdem canonum in codicibus variis varias, sed ob solam numerorum mutationem, quas satis fuit in eadem communi tabella (p. 43) sub uno intuitu proponere. An vero una aut altera in recentiori aeo maiorem sibi celebritatem conciliaverit et auctoritatem, sive apud Graecos, sive fortasse apud Romanos Pontifices, id inferius operae pretium erit diligentius considerare (v. p. LIV).

(1) Κανονικῆς. Bickell. t. 1, p. 98-100, 133-137, 142.

(2) Aeo. Voce enim una offensus, sistit, ratus ἀναστῆναι non dictum fuisse ante IV saeculum!

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

(3) Breviores. Bickell. t. 1, p. 87-97.

(4) Existimaveris. Ludolf Comm. in Hist. Aeth. p. 310.

§ III. DE CANONUM APOSTOLICORUM COMMENTARIIS.

23. Haec prima aetas nisi veros legum ecclesiasticarum commentarios protulisset, unde sibi iustam conciliaret scientiae iuridicae laudem, quaereretur. Dentur multi canones, canonumque collectanea uberrima: at semina haec sunt et quasi arva ex quibus oritur docta ecclesiastici iuris prudentia, nudis regulis tanto praestantior, quantum frigido germi et sulcis inertibus maturae fruges praecminent. Scientia enim canonica, ut datis legibus concipitur, collectisque gignitur, ita suam non attigit maturitatem, neque suum robur acquirit, nisi quum leges assiduis meditationibus expolitae, explanatae commentariis, disputationibus extricatae, ita vindicantur et declarantur, ut nemo certa a dubiis, aut ab alienis proxima, similiavo ab oppositis non socernat. Sane ea fuit in re civili iurisconsultorum, maximo quum accederent ad legislatorum aetatem, summa auctoritas, ut, privati licet homines, pene regiam haberent potestatem, eorumque verba, extinctis aliquando authenticis legibus, pro ipsis imperatorum et plebis senatusque decretis reciperentur. Haec vero quis aut levia dicet aut ingenio conficta, modo sibi revocet animo decantata Ulpiani, Papiniani, Gaii nomina? Quid igitur mirum, similia apud christianos eiusdem aevi reperiri? Uti enim legum humanarum interpretes hanc sibi dignitatem accedere sentiebant, ut sui ipsius et proprii sermonis immemores, quasi e tribunali suggestuque imperantium sublimes, plebiscita potius consulum quam iuris consultorum sententias effunderent: ita fuero, qui apostolorum personam candide induti, in eorum se collegium cooptari et e caenaculo oracula vaticinari sibi ingenue videbantur. Cur autem ita se res habuerit citra affectatam ambitionem, dum causam exquiro mecum, eam esse generatim dicam, quod, quum consuetudo semper cum lege scripta coaluerit, ideo regibus leges sortentibus et viris prudentibus traditionum interpretibus aequalis et eadem pene remansit auctoritas. Perfecta enim lex illa est, quae et praecipientis auctoritate et consuetudinis innititur antiquitate.

24. Haec prius habui dicenda, quam ad celeberrimas veterum Ecclesiae legum commentationes accederem, quas vocant Constitutiones apostolicas. Hic enim habes nostros sine nomine Ulpianos et Papinianos; hic magistros, arcana apostolicae traditionis verba suis tradentes discipulis, neque sibyllino aut poetico numine destitutos. Fidelium quippe auribus tamdiu insonuerunt discipulorum Christi verba novissima, adeoque splenduit virorum a quibus singulae conditae ecclesiae sunt viva imago, ut quum a procellis persecutionum primum securi, leges scripto mandare nostri coeperunt, impietati duxissent non inscribere earum in fronte nomina apostolorum, non iisdem inserere colloquia apostolica, non easdem quasi sigillo piscatoris hominum praedicatorisque gentium consecrare. Non a scriptam illam apostolorum manu legem fuisse, quid refert, id modo certum sit, huiusmodi commentarios nihil nisi primaevum prae se tulisse? Consuetudo igitur norma fuerit et esto, qua probetur commentariorum huiusmodi sinceritas. At reservatis tantum iis quae ad dogmaticas sententias fluxasque opiniones pertinent, vadem me meo periculo darem, ut omnis illa canonum constitutionumque disciplina reperiatur, si quis veterum patrum, Clementis Romani, Barnabae, Ignatii, Irenaei, Iustini, Clementis Alexandrini, Origenis, ut latinos omittam, opera cum singulis hisce legibus diligenter comparaverit. Id a nobis agi nemo vellet, quod actum probe et docte a duobus saeculis est in spissis Cotelarii scholiis, quae expilari ad hos usque dies satis fuit plurimis, ut plurimam sibi,

vel in Germania, laudem compararent (1). Praeterea, ne immanis exurgat operis nostri moles, necesse omnino est, haec iuris graeci historia, monumentis canonicis adnexa, ab iis tantum proficiscatur, ibidemque consistat.

25. Nostri autem sunt inter antiquos illos ecclesiae magistros tres summi viri, Dionysius et Petrus, ambo Alexandrini, Gregoriusque Neocaesariensis, quos maximopere laetor a iuris sacri collegio non fuisse exclusos. Primus aetate est Dionysius Magnus (a. Chr. 248-264), cuius non una tantum, quae ad Basilidem episcopum est, epistola hortastica, sed altera nondum ante nos a tenebris eruta, inscripta ad Cononem diaconum, primam sedem inter vetera christianae disciplinae instrumenta habuit. De prioro (vid. p. 341-345) omnium manibus trita, nihil est quod addam brevibus meis (p. 349) et longe prolixioribus Balsamonis, Zonarae, Beveregii, Routhii scholiis. Alteram autem quum alibi testimoniis minime dubiis Arsenii, Dionysii vulgati ad Demophilum, Nysseni et Eusebii illustrare studuerim (p. 349-350), hic mihi demum reservavi, etiam eandem luculentiore memoria, ab ipso Dionysio petita, honestare. Ac primum quae ille ad Cononem, eadem idem ad Fabianum Antiochenum praecclare scribit de peccatoribus ad poenitentiam, favente martyrum clementia, receptis, in quos tamen durius saevire nonnulli iuebant: « Quid ergo » nobis, fratres, ait, de his suadetis? Quid nos agere debemus? Utrum sententiae martyrum accedemus, et rem ab illis iudicatam, seu potius gratiam concessam tuehimur, et cum » iis quos illi miseratione prosecuti sunt, benigne agemus? An contra iudicium illorum » irritum faciemus, nosque ipsi sententiae illorum discussores ac iudices constituemus, » clementiam dolore afficiemus, ordinem constitutum evertemus! Sed ecce digito ipse suo sanctus martyr nobis suam ad Cononem epistolam detegit et citat paulo post, in eadem ad Fabianum: « Sed quoniam in mandatis dederam, ut morituris, si peterent, et maxime » si antea suppliciter postulassent, venia indulgeretur, quo bonae spei pleni ex hac vita » migrarent (2), exiguum Eucharistiae partem puero (presbyter) tradidit, iubens ut in aqua » intinctam seni (Serapioni) in os instillaret, » ubi regulam a se positam illustri confirmatam miraculo et facinore ostendit. Quum autem constet ante annum 260 scriptus fuisse ad Fabianum litteras, superioribus annis alteras ad Cononem referri oportet. Ut vero prior ad Basilidem respicit canones apostolicos LXVI, LXIX, ita posterior cum canone LII, quo impeti videntur Montanistae et Novatiani, optime convenit. A Dionysio autem nolim alterum Alexandrinum hic sciungi, Petrum aequo martyrem et archiepiscopum (a. 300-313), cuius extant in iuridicis collectionibus quindecim canones (v. p. 331-361), eiusdem in multis argumenti cum apostolorum can. LVIII, LXII, LXVI, LXIX, etc. Alexandrinorum vero disciplinas, uti semel dixi, Gregorius Thaumaturgus in Pontum transtulisse videtur, ut in eius epistola canonica, p. 362-366, ac simul in neocaesariensi synodo [cf. p. 451, can. II, III, IX, XII] facile inveniantur similia canonibus apostolorum XVII, XIX, XXV, LXXX. Horum vero trium sive epistolae familiares sive hortasticae edicta, sive conciones publicae, quae byzantini scholiastae in varios canones satis incommode diviserunt, dum in vetustis canonibus continuo plerumque stylo pergunt, re quidem vera nihil aliud prae se ferunt quam genuinos veterum regularum commentarios,

(1) Compararent. Ipso temporis momento quo haec de Cotelerio scribebam, tum primum ad manus meas venit novissima constitutionum editio in Germania a P. A. de la Garde procurata, et inter multa bonae frugis, tantum mihi tardiora, id ab initio legere me iuvabat: « Cotelerius, sine ulla grati animi significatione expilatus est, quo vix unquam doctio-

rem hominem vidi, et debetur hoc viris probis et eruditis, ut quotquot se eorum similes esse cupiunt, eos ab ignavis furibus defendant. »

(2) Ἐπολις ἐστὶν ὅτι ἐμοὶ δεδομένη, τοὺς ἀπαλλοτρίωτους τοῦ βίου, εἰ θέλουν, καὶ καλίστα εἰ καὶ πρότερον λατρεύσαντες τύχουν, ἀφίσθαι, ἢ ἐν ἐλπίδι ἀναλίστανται. Opp. p. 147. Cf. p. 143, 144.

quorum in multis, non solum cum apostolorum canonibus, sed etiam cum eorundem constitutionibus (1) convenientiam, nolumus, brevitatis causa, prolixius ostendere.

26. Quo vero clariora sunt horum trium magistrorum opera, eo magis piget, ignotum remansisse nomen alterius longe locupletioris apostolicarum consuetudinum interpretis, qui fusiore calamo neque ineleganti, in octo libros veterum didascalias inseruit (2). Ut Clementis romani nomen codicibus affixum facilius veteres acceperant (3), ita recentiores de variis insulsa coniecerunt: Beveregius scilicet de Clemente Alexandrino (4), Basnagius et aliqua ex parte Bunsenius de Hippolyto (5), Thomas Bruno et Ioannes Clericus de Leontio Tripolitano (6), romanus Dionysii editor de Paulo Samosateno (7), tum alii de S. Ignatii epistolarum interpolatore, quem eadem audacia VI saeculo *διτάξαι* conficisse, somniarunt doctissime Usserius et Tillemontius (8), tum demum de Ariano illo et Macedoniano viro, quem Otto Krabius suis oculis vidit omnem priorum VII librorum fabricam, vergente saeculo IV vel ineunte V, subvertere, neque his contentum, et octavum superaddere librum (9). Praeclarius alii egisse feruntur et etiam nunc non mediocriter laudantur, quod non unum huiusce fetus parentem esse permittunt, sed alii duos (10), alii tres (11), alii quatuor (12), alii innumeros (13), qui per tria saecula sensim paulatim-

(1) *Constitutionibus*. Uno exemplo defungar, ex ultima Petri alexandrini oratione paschali petito (v. p. 561) quae hisdem fere verbis refert Constit. lib. II, 20.

(2) *Inseruit*. Statim et libentissime revertor ad cl. editorem modo memoratum, in quem ob temporum et locorum angustias tam sero incidisse me piget. Neque me displicet invenisse hic praecoccupatas lectiones varias quas ego primus haud sine improbo labore e codice coisliniano Petropolim translato exceperam. Ut enim haec publici iuris sunt, ita ab uno vix solent absolvi. Praeterea sollicitavit novus editor codicem parisiensem saec. XVI, quem ut recentiorum et mutilum neglexi. His addit duos vindobonenses, neque plures esse quam quatuor codices declarat. Nobis igitur intacti remanent, omnibusque incogniti sunt septem vaticani, quibus neque putem accessuros esse vallicellianum F. 68 in quo excerptum e libro I tria tantum folia explet, neque mediomontanum de quo nihil se potuisse scire Lagarde queritur. Is inscribitur inter Meermanianos sub num. 1503. 185, et titulum habet: *Collectio rariorum capp. ex apostolorum constitutionibus et SS. PP. sententiis*, nec nisi excerpta continet. Idem novus editor, debitas Turriano omnium principi laudes solvit, et miratur eius a nemine, ne Cotelerio quidem excepto, visum esse librum. Ipse pauca inde recepit, et quod ego miror quoque, editionis ait principis usum non esse nisi exiguum. Miror insuper nullam eum vel minimam fecisse memoriam Ustenianae editionis. Sed adeo sobrie semet gessit ut post brevissimum prooemium, graeca dedit nullis instructa notis, praeter syriacas litteras marginibus inscriptas, et varietates algebricis, ut ita dicam, signis tantummodo ornatas. Sed alia ab eodem expectamus, quum iterum didascaliam syriace et latine tractator sit. Ne quid omittam altera fuit nuper constitutionum editio, quae vix ab Anglia exivit, quam sine ullo codice, sed liberrimo suo indulgens ingenio, cl. v. Bunsen attexuit libro quem

post Hippolytum suum inscripsit: *Christianity and Mankind*, tom. VI, *Reliquiae canonicae*, p. 1-367, Londini 1834.

(3) *Acceperant*. Post Bovium et Turrianum, quorum ille latina, hic graeca primus vulgavit, ita censuerunt plene vel inter reformatos Montacutius, Stapletonus, Whistonius, et aliqua ex parte Pearsonus, Grabius, Baraterius, etc.

(4) *Alexandrino*. In Pandect. praefat. et notis in codice can. eccl. primit. vindicat. et illustr. Lond. 1678, Amstelod. 1697.

(5) *Hippolyto*. Basnag. *Annal. politico ecclesiast.* p. 821. Hist. de l'Egl. t. I, p. 1. — Chr. C. I. Bunsen *Hippolytus und seine Zeit*. t. I, Leips. 1852.

(6) *Tripolitano*. Bruno apud Coteler. t. II, p. 177; I. Clerici *dissert. de constit.* (ib. p. 193).

(7) *Samosateno*. Vid. Acta MM. ostiens. dissert. V, p. 134. Hippolyto tamen aliquam esse partem dandam, saltem in libri VIII didascaliam, non solum multi Graecorum et orientalium MSS. libri, sed celeberrimus cathedrae incisus titulus propemodum lubet.

(8) Usserii prolegomen. ad epist. s. Ignat. (Coteler. p. 199.); Tillemont *Mémoires. eccles.* t. II, art. 7.

(9) *Librum*. Germanico *De origine et indole CC. apostolicar.* Hamburgi, 1829; latino, *de codice canonum qui apost. dicuntur*. Göttingae 1829.

(10) *Duos*. Post Grabium (*Essay upon two arabic MSS.* p. 70), multi alii apud Bickell. t. I, p. 107 sqq.

(11) *Tres*. Bunsen ex triplici traditione antiochena, alexandrina, abyssinica l. c.

(12) *Quatuor*. I. S. Drey *Notae curae in CC. et canones apostol. germanice* Tubing. 1832 (cf. *Tubing. Quartalschrift* 1829. S. 397.).

(13) *Innumeros*. Starck *Hist. eccles. saec. I*, p. 502. — Schmidt *Manuale H. E.* t. I, p. 481. — Augusti *de antiquit. christ. archaeolog.* p. I, p. 11. — Gieseler H. E. p. I, p. 113. — Neander, *Hist. univ. christ. relig.* p. I, p. 1105.

quo manum operi admoverint. Quoad aetatem, in qua opus incoepit aut exivit, haud minor discrepantia animos scidit. Post Usserium et Tillemontium, Ittigius (1) saeculo VI natum totum esse iudicavit. Conflatum ante finem saeculi V concesserunt Spanhemius et Dallaeus (2). Incoepum circa a. 250, continuatum a. 300, absolutum post a. 350, nostri temporis Dreyus invenit (3). Haud minus certa annorum aestimatione, iam Blondellus iudicaverat quemdam hominem, intra ann. 180-210, concinnavisse constitutiones, quem eundem esse pronunciavit, qui anno 180 Recognitiones clementinas composuisset (4). Tum Baraterio iudice (5), *διατάξεις* incunte saeculo II conscriptae, integrae ad nos permanserunt; a quo vix recedebant Pearsonius (6) et Grabius (7), qui, pauca esse recentiora rati, apostolorum et virorum apostolicorum leges tantum non incolumes in octo libris collectas existimaverunt. Placet enimvero in tam incondito opinionum tumultu grave et prudens nostrorum catholicorum, quod pene commune iudicium dicam, ab Ulstenio expositum in hunc modum: «Cautius multi viri docti, Bellarminus, Baronius, Gabriel Albaspinacus, Petrus de Marca, eo contenti fuere, ut eam veram sententiam tuerentur, quam Bona praeclare professus est his verbis: «Quidquid autem sit de auctore harum constitutionum, certum apud omnes et exploratum nunc est, quod, si ab apostolis immediate dictatae non fuerunt, concilio tamen nicaeno antiquiores sunt et in his continetur disciplina ecclesiastica, qua orientalis ecclesia sub ethnicis imperatoribus ante Constantinum M. regebatur (8).» Pressius eadem tibi, si placuerit, Dominicus Mansi suggerit, qui quum antiquius existimet concilium eliberitanum, intra terminos anni 309 ad 325 consistere iubet (9). Quin locum ipsum in oriente Ballerini satis apte circumscribunt, de constitutionibus modo intelligas id quod apud illos ad canones pertinet: «Mensis hyperberetaei nomen quod legitur can. XXXVIII, hos canones non a Graecis Europaeis, non ab Aegyptiis qui mensibus alia nomina indiderunt, sed ab orientalibus, qui syromacedonicis mensium nominibus utebantur, fuisse collectos et scriptos ostendit (10).» Praestat horum virorum premere potius vestigia quam inanibus vela dare coniecturis. Et sane quo quis magis universam huius operis fabricam inspexerit, quum extrinseca testimonia omnino deficient, huc facile adducetur, ut, quod inferius annotare non dubitavimus (p. 110), concedat, «haec fuisse scripta paucis annis ante nicaenum concilium, et paucissimis post pacem Ecclesiae restitutam.» Immo, si post Ballerinos ad orientem et ad florentissimam Antiochiaec ecclesiam plane apostolicam oculos converteris, quum vel ante Diocletianum ita prospere christianorum res ibi fuisse compositas constet, ut suos pene haberent magistratus, sua cleri comitia, sua virginum et hominum asceteria (11), suas denique scholas et bibliothecas, paulo altius ascendere haud aegro tibi per me licebit. Minus quippe mirandum hic, ubi omnes apostoli vixerunt, eos post tria quoque saecula, quasi supersites et inter se colloquentes aut redivivos comparuisse.

27. Inde tamen non discedam quin de auctoris fide, indole et sermone pauca di-

(1) Ittigius, *Dissert. De pseudopigr. Christ. etc.* c. 12.

(2) Dallaeus. *De pseudopigr. Apostolic. lib. III*; Spanhemii *Opp. eccles.* p. 580, 784.

(3) *Invenit*, l. c. Egrege vero idem, post Bovium et Cotelierum, ab arianismi labe constitutorem iudicavit, quem a pelagianismo vetustiores mss. membranae absolvunt, cf. p. 295, immo ab omnibus calumniis doctus vir in schedis vaticanis, de quo mox iterum.

(4) *Composuisset. Pseudo-isidor. et Turrian.* p. 28.

(5) *Iudice. Dissert. de Const. app. in Success. roman. pontif.* p. 229.

(6) Pearson, in *indie. epistolar. S. Ignatii* l. 4.

(7) Grabius l. c. et *Spicil. PP.* t. 1, p. 40, 283 sqq. ed. 1711.

(8) *Regebatur.* Cf. *Rer. liturgic.* 1, 8.

(9) *Iubebit.* Labb. *Concil.* t. 1, p. 254.

(10) *Ostendit.* In *Dissert. de collect. can.* p. 1, c. 1

(11) *Asceteria.* Vid. notata infra p. 244.

verim. Esse hic illic sententias, verbis minus cautis expressas, id suo quidem loco neque negavi, neque me piguit emendare. Sed cum alii, post Trullanos et Photium, de ariana fraude moveant suspicionem, alii vero, maxime inter recentiores, malefortiam orthodoxorum prudentiam, plura importune mutantium, notaverint (1), restat ut vetus scriptor, telis oppositis petitus atrociter, ab alterutra parte inique actus censeatur, neque habeatur durius quam caeteri antenicaeni, quibus aut similia saepe, aut graviora facile condonantur (2). Quid vero, si plures fuerunt? Id ego vix puto: esso quidem haud pauca stromata, undequaue quaesita, vetusta, aliena, quae in suos usus aliquis adduxerit, sponte concedam. Contendam vero unum demum fuisse textorem, qui lacinias illas, aut purpureas, aut stramineas, uno et continuo filo, ab initio ad calcem aptaverit. Quae inter se male cohaerere deprehenduntur, ea quidem purpuram stramini inepte iungi, non vero varias plurium opificum manus admoveri, patefaciunt. Tamenetsi una operis summa mihi sit (3), non ideo negaverim quamdam inesse sermonis varietatem. Sunt enim plura, maxime in quibusdam hymnis et precibus, quae vere antiquam spirant grandiloquentiam et *σμενότης*, dum caetera, ne omnia dicam quae *διτάχται* sunt, pedestri ac plebeia loquela repunt. Interca placuit, per multa ab apostolis saecula, illud scribendi aut fingendi genus, quo elegantissima clementinarum fabularum scena rursus instruebatur, turbis facile tam ab occidente quam ab oriente ad huiusmodi theatrum concurrentibus. Quo enim pauciora de apostolicis viris certo innotuerunt, eo facilius et ficta de iisdem crescebant, et pseudoevangelia volitabant per ora hominum, et acta, periodi, recognitiones, homiliae, colloquia circumferebantur, non ut germana, sed ut levia simul et pia ac plerumque innocua. Parum est quin huiusmodi cyclicis carminibus accenseam grandia illa Dionysii Arcopagitae poemata, quae sane caeteris vel sincerioribus longe praecminent. Hic fuerunt deliciae quae etiam nostros elegantiores latinos, teste Rulino, allexerunt; hic praeconia classica, quae etiam rudiores moverunt Gallorum heroes, quos Stephanus III, D. Petri nomine et persona, egregie concionabatur (4); hic multae prostituerunt merces, ad medium usque aevum, tam sub feliciori Isidori hasta positae, quam per totam divenditae Graeciam et universum Orientem.

28. Verum enimvero si quis nostris contineri paginis praesumeret quaecumque ad apostolicam disciplinam attinent, is a vero longe et stolido aberraret. Immo, etsi diligenter scrutaretur quaecumque ab illa aetate apud orientales vagari dicuntur, quae nos intacta reliquisse iuravimus; etiamsi nulla omitteret graecis membranarum inserta, ex quibus multa nos aut omisimus ex industria, aut reservavimus; etsi ex latinis denique codicibus quae prisca id genus sunt tam sedulo colligeret quam consulto missa fieri et excludi iussimus: is neque omnia neque sinceriora apostolicae disciplinae documenta haberet. Hoc enim quisque longe certissimum habeat, institutionum apostolicarum primum et optimum interpretem esse Ecclesiae usum et consuetudinem: ad priscas igitur rei christianae leges merito referri, ut Augustini sententia utar; quidquid perpetua saeculorum veneratione custoditur; uno verbo, invaluisse illud, nobilissimo Hieronymi fultum axioma, id omne apostolicum esse quod in moribus Ecclesiae et traditionibus antiquissimis est, quia penes Ecclesiam auctoritas apostolica, perpetua et inconcussa semper residet.

(1) Notaverint. Post Bunsenium, Ustenius hoc vitio saepius laboravit.

(2) Condonantur. Piget me non potuisse totum meis notis inserere modo memoratum illum saeculi XVI aut XVII eruditum anonymum, qui inter primos, nostri *διτάχεται* causam egregie vindicavit. Opus

extat satis integrum in cod. vatic. lat. sub. num. 6197.

(3) Sit. Quod pertinet ad peculiarem Audianorum *διτάχεται* apud Epiphanium, vide quae notantur infra, p. 297.

(4) Concionabatur. Mansi t. XII, p. 543; Cenni Monum. Domin. pontific. t. I, p. 98.

ART. II. DE CANONIBUS POST PACEM ECCLESIAE CONDITIS.

29. Postquam de iis quae apostolica vocari solent, dixi (1), brevius ea describam, quae Constantino sunt sine controversia recentiora. Cur vero haec et illa sub eiusdem aetatis partitione colligam, quum inter belli et pacis tempora discrimen apertum sit, duo me movent: unum, quod ex apostolicis monumentis vix ullum est, quod certa scriptura ad multos ante nicaena tempora annos retro sit ferendum; alterum, quod ante Iustinianum, a civili lege seu tyrannide satis libera immunisque Ecclesia remansit; nequo, ad summa negotia si diligenter respexeris, ulla rerum magna mutatio, statim post Constantinum, inuenta fuit. Strata igitur via pergentes, primum de canonibus, postea de canonum collectionibus, postremo de interpretationibus canonicis sermo erit.

§ I. DE CANONIBUS SAEC. IV ET V SCRIPTIS.

30. Primis Ecclesiae legibus, post pacem conditis, adeo sincera inhaesit veteris consuetudinis indoles et ratio, ut etiam illud ipso in nomine patuerit. Quod enim vel solemnioribus universi terrarum orbis comitiis, Nicaeae, Ephesi, Constantinopoli habitis, sancitum est, illud non legem dici placuit, non edictum, non constitutionem, sed *regulam* *κανόνα*; qua voce, ut dixi superius, veterum sententia ac prudentium interpretatio et vulgare potius axioma, quam lex scripto mandata (2), significatur. Ut igitur priscoe Romae fuit *regula* illa *catoniana* (3) aliaeque veterum definitiones, quas summa cum religione primus collegit Quintus Mucius Scaevola, et post eum plures magni nominis pontifices ac iuris sacri et profani consultores (4), utpote quae brevibus tritisque verbis conceptae,

(1) Dixi. Multa, brevitatis causa, omisi, quae, ut alibi reperias, satis erit hic nudo syllabo recensere: 1° SS. Apostolorum νόμος φυσιολόγος, p. 41, 42. — 2° Recensio SS. librorum, accedentibus apostolorum libellis, cf. p. 100 et 221. — 3° SS. Apostolorum et nicaenorum patrum constitutio de festis, de quadagesima et de pascho, p. 298-299. — 4° Clementis declarationes, p. 299, 301. — 5° Constitutio apostolica de Epiphania Christi, p. 301. — 6° SS. Apostolorum et Prophetarum symbolum, p. 383. — 7° SS. Apostolorum constitutio de Sabbato, p. 420. — 8° Didascalia sive responsa D. N. I. C. ad apostolos, p. 421. — 9° Apostolica homilia Ioannis Thessalonicensis, p. 418. — 10° Varia ex apostolorum legibus et canonibus scholia, p. 71, 107, 217, 218, 421, 422. Quibus, ne omnia exhausta videantur, ex unico cod. ottoniano 160, accedent, si alicubi vacat: 11° Sylloge prima XIV canonum apostolicorum ex f. 76. — 12° Sylloge secunda XL canonum τῶν ἁγίων ἀποστόλων, f. 94-104. — 13° Sylloge tertia XX canonum sub eodem titulo, f. 103. — 14° Sylloge quarta X canonum περὶ ἱερῶν, f. 106-110. — 15° Sylloge quinta ex apostolicis constitutionibus, f. 110-114. — 16° Sylloge sexta canonum S. Pauli et S. Petri, f. 128, etc. Ne vero cuncta laetitia reputentur, nota primam collectionem, inscriptam φυσιολόγος νόμος, reperiri solere in oeclogis legum impe-

rialium. Sunt vero selecti apostolorum canones, ex constitutionibus passim interpolati; cf. CC. Apost. lib. II, c. 6, 2, etc. Nota rursus collectionem sub n. 3° positam, non alienam fuisse a legibus publicis. Anxios enim remansit doctissimus vir Zachariae, unde repereret quae occurrebant in Leonis Sapientis novella 54: ἡτοι οὖν τῷ νόμῳ τῶν κορυφαίων μαθητῶν, ὁ πάντα ἐπιτρέψει ἀρχὴν τιμῶν τῶν ἡμερῶν τῆς διανοητικῆς ἀναστάσεως. « Apostolorum canon, ait Zachariae, qui hoc discere praecipiat, nullus est. » Quem igitur fugiebant varia haec de re in constitutionibus apostolicis, uti liquebit conferenti lib. V, c. 19 (v. p. 290) et lib. VIII, c. 38 (v. p. 68), aut quae ex multis codd. releguntur p. 298, 299. Addere iuvat pseudo apostolica ista haud sine auctoritate remansisse, quum honorificam hanc memoriam in Leonis Sapientis novella retinuerint.

(2) *Mandata*. Caeterum, canonis nomine tam graece quam syriace significari legem qua quisque ex conscientia tenetur, adversus A. Lagarde (*Relig. iuris*, praef. p. 11), optime statuit cl. v. Lamy in Dissert. cit. *De Syror. fide* p. 221.

(3) *Catoniana*. V. Celsus, l. I, c. 34, 7.

(4) *Consultores*. De quibus vid. Heinecc. praef. ad Uhlil opusc. p. XLV, Otto ad Papinian. c. XII, §. 4, et alios apud Zachariae, *Anecd.* p. 106.

memoria facile retineri, et in definiendis componendisque causis pro norma esse possent: ita Romae christianae non defuerunt concinnae gravesque regulae, a nostris pontificibus posteritati traditae, a qua deinceps aliae eiusdem modi exculptae essent et expositae, et identidem, pro re nata, canonibus novis locupletatae.

31. Primum igitur Romani Pontifices, Petro semper praeeunte et movente, eadem ducti omnium sollicitudine ecclesiarum, eadem innixi potestate, non destiterunt tam Graecis quam orientalibus canonicas regulas tradere, revocare, confirmare. Tradidit Antiochenis Iulius quae in synodo statuit, eosque monuit ut, discordiae fine imposito, ad se venirent (1). Revocavit Liberius, ad omnes scribens orientis provincias, apostolica decreta quibus Arianos baptizatos iterum baptizari vetuit (2). Confirmavit Damasus, iuxta nicaeni concilii canones, tum Petri Alexandrini ordinationem, tum Maximi Cynici deiectionem, tum ea quae in constantinopolitana synodo confirmanda erant (3). Ioanni Hierosolymitano S. Siricius significavit «tam a se quam a beatissimis principibus,» quorum responsa probat, Origenem iure damnatum esse (4). S. Innocentius, dum Chrysostomum apostolica tutela suscepit, solos canones nicaenos custodiendos esse scripsit, sed damnari iussit quos haeretici addiderint, nec passus est ab episcopis Macedonibus, aut a Cypriorum clero sperni veteres regulas de clericorum matrimonio, de haeticorum baptismo, de ordine ecclesiarum (5). S. Zosimus Hesychio Salonitano responsum dedit sacerdotium non esse, inferioribus gradibus neglectis, ad laicos deferendum (6). Rufo et caeteris episcopis per Macedoniam, Achaïam, Thessaliam, Epirum, et Praevalim et Daciam constitutis S. Bonifacius edixit, «sedis apostolicae iudicio non licere retractari, et maximas orientalium ecclesias in magnis negotiis sedem semper consuluisse Romanam (7).» Ephesinam synodum hortatur primum S. Coelestinus, custodiant leges apostolicas, rixasque vitent, atque suos recipiant legatos; deinde, eidem gratulatur, pulso Nestorio, quidque de eo eiusque sociis statuendum sit, decernit (8). Proclo C'pano mandat S. Sixtus III, ut clericos sine eiusdem *formata* venientes, eodem quo canonum contemptores, loco (9) habeat. Quid vero non fecit, quid non statuit Leo Magnus, cuius epistola una toti orienti columna fidei fuit? De disciplina vero monet Illyricos, canonibus praeceptum esse, «ut episcopi (10), presbyteri, atque diaconi unius uxoris viri fuerint, et hanc virginem acceperint.» Thessalonicensem vero episcopum dum vicarium declarat suum, maiores causas sibi reservat (11). Dioscoro Alexandrino scribit, sacerdotes ieiunos a ieiunis consecrandos esse, sacrificiumque solemnioribus diebus propter populi frequentiam bis offerendum (12). Basianum Ephesinum episcopum damnat, «quoniam praeter regulas factus est (13).» Ephesinae synodo renuntiat, «nimis a compage ecclesiasticae aedificationis alienum esse cum qui et B. Petri confessionem non capiat, et Christi evangelio contradicat (14).» Idem cum S. Hilario legato et successore suo respondet, nolle se in iis consentire cum chalcedonensi concilio, quae Anatolii Constantinopolitani ambitioni faveant, utpote «contraria eccl-

(1) *Veniant.* A. 312, Mansi II, 1211; *Constant.* 353.

(2) *Vetat.* A. 362, Leonis M. Opp. III, 216; *Constant.* 623, Mansi III, 653.

(3) *Eraat.* A. 378 et 380. Socrat. II. E. IV, 37; *epist.* ad Petrum Alexandr. *Constant.* 594, ad Acolum etc. *ib.* 335.

(4) *Esse.* A. 400-401. Hieron. Opp. I. II, p. 577; *Constant.* 723.

(5) *Ecclesiarum.* A. 405, 414, 415. *id.* 795, 830, 850.

(6) *Deferendum.* A. 418. *id.* 968.

(7) *Romanam.* A. 422. *id.* 1037.

(8) *Decernit.* A. 431, 432, *id.* 1153, 1196.

(9) *Loco.* A. 437. *id.* 1264.

(10) *Acceperint.* A. 444, Opp. I, 617.

(11) *Reservat.* Opp. I, 619.

(12) *Offerendum.* A. 445, Opp. I, 628.

(13) *Est.* A. 448. Opp. I, 1445.

(14) *Contradicat.* A. 449, Opp. I, 863.

siarum privilegiis in nicaena synodo institutis, » legatosque suos Anatolii insolentiae in concilio iure optimo obstitisse (1); quin ipsis chalcedonensibus patribus aperit, se quae de fide statuerint, probare; sed quae ad explendam episcopi CPani vanitatem contra leges nicaenas acta sint, ea irrita futura (2). Idem in S. Simplicio robur adversus Acacium Zenonemque imperatorem (3). Idem stetit S. Felix III, qui eundem Acacium, quod aliena iura contra canones nicaenos sibi vindicaverit, damnavit in perpetuum (4). S. Gelasius vero, alter Leo Magnus, Graecis clamat et orientalibus, sancitum canonibus esse, ut « appellationes totius Ecclesiae ad Romanam sedem deferantur; neve sit ab ea provocatio (5); » e statutis chalcedoniis ea tantum rata esse, quae sedes apostolica probaverit (6); » duo esse « quibus principaliter hic mundus regitur, auctoritatem sacram pontificum et regalem potestatem: in quibus tanto gravius est pondus sacerdotum, quanto etiam pro ipsis regibus Domino in divino reddituri sunt examine rationem; quanto igitur potius Romano praesuli consensum esse adhibendum, quem Christi vox praetulit universis, quem Ecclesia veneranda confessa semper est et habet devota primatem (7); » quem, « pro suo principatu, oportet synodorum executorem esse; » quem, « etiam nulla synodo praecedente, et absolvendi quos synodus inique damnaverit, et damnandi, nulla existente synodo, quos oporteat, certum est habere facultatem (8). » Plura ac similia, apud S. Symmachum et apud S. Hormisdam ne morosius quaeram, otium mihi fecit insignis Dionysii Exigui ad eundem Hormisdam epistola, quae adeo rara in terris et incognita remansit hactenus, tantumque facit ad laudem immortalem Pontificii Romani eiusque in orientales auctoritatem, ut a me non consequar quin statim illam proferam. Quae scilicet edocebitur orbis litterarum, iam ineunte saeculo VI et ante Iustinianum, Romanos Pontifices auctores fuisse, tum ut Dionysius et latine et graece orientalium canones colligeret, tum ut Romae floreret academia quaedam canonica, tum ut vel inter romanos clericos non decessent censores, iudices, magistri, adeo graecizantes, ut Dionysianas interpretationes non acciperent, neque haberent satis, nisi copia uterentur graeca cum latinis admovendi exemplaria. Sed properandum ad ipsam Dionysii epistolam (9):

Domno Beatissimo Papae Hormisdas Dionysius Exiguus.

Sanctorum Pontificum regulas, quas ad verbum digerere Vestra Beatitude de graeco me compellit eloquio, iamdudum parvitas mea nonnullo studio absolutas esse cognosco. Sed quorundam supercilium, qui se graecorum canonum peritissimos esse iactant,

quique sciscitati de quolibet ecclesiastico constituto respondero se velut ex occulto videntur oraculo, veneratio vestra non sustinens, imperare dignata est, potestate qua supra caeteros excellit antistites, ut qua possum diligentia, nitar a graecis latina minime

(1) *Obstitisse*. A. 452, Opp. I, 1142, 1154, 1157.

(2) *Futura*. A. 453, Opp. I, 1193. Cf. 1212, 1277.

(3) *Imperatorem*. A. 482, Mansi VII, 992.

(4) *Perpetuum*. A. 484, ib. 1053.

(5) *Provocatio*. A. 493? Ad Faustum magistrum, Constantinopoli legationis officio fungentem, Mansi VIII, 16.

(6) *Probaverit*. ib. 88.

(7) *Primates*. ib. 30, ad Anastasium Imperatorem, quae quidem verba, ut illud obiter dicam, haud sine aliqua fraude videntur adducta in celeberrimae Cleri gallicani declarationis defensionem l. I, c. 33.

(8) *Facultatem*. A. 495, ad episcopos per Dardaniam, Mansi VIII, 49, 63.

(9) *Epistolam*. Primus eam detexit in codice no-

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

varensi LXVI Io. Andres S. I., dum initio huius saeculi Italiae superioris bibliothecas lustraret, idemque eam publici iuris fecit, a. 1802, Parmae, in libello inscripto: *Lettera dell' abate Gio. Andres al Sig. Ab. Giacomo Morelli sopra alcuni codici delle biblioteche capit. di Novara e di Vercelli*, p. 63. Quae epistola perspicacissimum Biener non fugit, sed memoratur tantum in eiusd. *de collectionibus canonum ecclesiae graecae schediasmate litterario*, Berolini, a. 1827, p. 11-12. Ex quo iterum, a. 1843, revocatur apud I. A. Mortreuil, in *Histoire du droit Byzantin*, Paris, t. I, p. 193. Neque post viginti annos, a quoquam ante me eandem praefationem esse laudatam puto, neque post sexaginta annos factam esse, e sepulchro ubi iacet, redivivam.

discrepare; atque in unaquaque pagina, aequo divisa tramite, utraque e regione subnectam, propter eos maxime qui temeritate quadam nicaenos canones credant se posse violare, et pro eis alia quaedam constituta supponere. Quapropter, apostolatus vestri iussis obtemperans, omnem veritatem graecorum canonum, prout qui fideliter interpretatus, explicui, incipiens a nicaenis definitis et in chalcedonibus desinens. Ca-

nonnes autem qui dicuntur apostolorum et sardicensis concilii atque africanas provinciae, quos non admisit universitas, ego quoque in hoc opere praetermisi, quia, ut superius memini, et hos (cod. *et hos*) in illa prima digessi (cod. *digessi*) translatione, ut vestra (cod. *et ut vestra*) paternitas auctoritate qua tenentur ecclesiae orientales, quaesivit agnoscere. *Explicit praefatio.*

32. Haec dum meditamur, ac priusquam plura demus et maturius, ubi de Dionysio sermo erit, vellem et pontificiis fontibus, quibus iam accessi, Graecorum addere sacras et liturgicas quasdam regulas; ut, quemadmodum apud Latinos facile usque ad Gelasium aut Leonem Magnum assurgit annosa canitiæ venerandus ille ordo sacrae liturgiae, qui absque ulla iniuria per antonomasiam *Regula* dicitur sive *Canon Missae*: ita apud Graecos reperire placeret aut canonem aut typicon aut sacram *δαιτύκιον*, quae tam supplicandi quam credendi vel prima lex vel inter antiquissimas huius aevi regulas esset. Multa quidem sunt magnis Basilii, Chrysostomi, Cyrilli, Athanasii ornata nominibus, sed vereor ut ne ulla quidem precum formula ex his quae ita audiunt, Basilii integra sit aut Chrysostomi (1), etsi quasdam esse illis antiquiores, sed latente auctoris nomine, facile concedam. Multa rursus ab oriente in Graeciam migravere typica, quorum unum est caeteris insignius, quod, quum non solo S. Sabae (circa 550) nomino superbiat, sed et Euthymii et Theodosii et Charitonis (saec. III exeunte) memoria gloriatur (3), ad aevum usque martyrum idem oporteret ascribi. Hae vero tam Graecorum quam orientalium nugae sunt (2). Aut enim ego fallor, aut nulla huiusmodi regula precum graecarum est, quae non sit VIII aut IX saeculo recentior. Unum est, quod suspicor esse paulo antiquius, patericon scilicet illud, in quo inter trium veterum monachorum colloquia, duplicem intellexi formam ecclesiastici officii describi, quarum una saltem vetustatem satis remotam mihi sapit. At piget me pauca tantum et carptim hausisse ex uno male sarcinato codice, quae protuli p. 220, 221; sed puriora ex multis melioris notae membranis alicubi polliceor me quanto citius esse daturum. E diverticulo ad canones non revertar, quin prius excusatum me velim ab ipso Basilio Magno, qui in canonica ipsius epistola tertia ad Amphilochem, ritibus sacris non dubitavit locum facere amplissimum.

33. Ad synodos igitur ecclesiae graecae dum transeo, primum sobrietatem praeae illius aetatis libenti agnosco animo, quod ex tot conciliis in hac tempestate per singulas fere civitates cum multa episcoporum turba coactis, canones vix ducenti emanaverunt, plerumque brevissimi. Sane quum Dionysius Exiguus, eo diligentior quod hortante apostolica auctoritate opus exequeretur, hos canones initio VI saeculi inquireret, haud aliam invenit syllogen quam CCXIV canonum, constata videlicet ex apostolicis L. ex nicaenis XX, ex ancyranis XXIV, ex neocaesariensibus XIV, ex gangrensis XX, ex antiochenis XXV, ex laodicensibus LIX, ex constantinopolitanis III. Quibus quidem, iterum graecos fontes, ut videtur, rimatus, nihil amplius adiecit quam XXVII canones chalcedonenses in quibus « Graecorum ait canonum finem esse declaratum. » Quos enim

(1) Chrysostomi. Iam aliis notatum est frustra requiri in vulgatis liturgiis ea omnia quae in episcopo illo corpore eiusdem homiliarum occurrunt, e sacris precibus manifesto et verbo tenus expressa. Idem ferme de Basilio scribendum.

(2) Gloriatur. Cf. Allatii *De libris ecclesiasticis*.

(3) Suae. Non modicam his rebus lucem adfuturam esse spero ex *animadversionibus ad Typica Graecorum ac praesertim ad Typicon Cryptoferratenae S. Bartholomaei*, quas propediem editurus est eximius Basilii ordinis alumnus, R. P. Theodorus Toscani, cryptoferratenensis.

insuper habet XXI sardicensis, eos edidit quales latine invenit. Verum, praeter modicam illam suppellectilem canonicam, non multa alia per totum orientem circumferri, testis est Ioannes Scholasticus, qui, medio eodem saeculo, Antiochia Constantinopolim ductus, dum iuris studia florerent maxime, suppeterentque opulentissima Byzantinorum antecessorum subsidia, eosdem qui supra canones recensuit, haud omissis sardicensibus, tam in oriente quam in occidente acceptis (1). Iuris etiam publici esse duxit posteriores XXXV canones apostolicos, praeterea constantinopolitanos III, ephesinos VII, et LXVIII ex basilianis, totidem Dionysio prorsus ignotos. Quid plura? Mitto enim epistolas canonicas, suo et peculiari loco mox memorandas. Mitto etiam apostolicos, ancyranos et neocaesarienses canones, certe ante nicaena tempora conditos. Ex uberrima igitur illa byzantinorum magistrorum schola, quorum nomina longo ordine dedi superius, ex innumeris codicibus mss. non levi brachio excussis, si quis a me quaerit quid habeam quod sive Dionysio, sive Ioanni Scholastico addere me oporteat, habeo tantum cum Balsamone et Zonara vix tres aut quatuor canones, unum constantinopolitanum, duos chalcedonenses, fortasse et catalogum SS. librorum laodiceis annexum, quos, quum gravia moverint dubitationis argumenta, suo quemque loco sine iusta censura non inserui. Habeo praeterea alterum canonem constantinopolitanum, novum quidem (p. 514), sed quem vereor fastidio futurum esse iis qui caeteros fere omnes synodi II oecumenicae canones eadem, neque immerita laborare invidia existimant. Habeo etiam quod profero confidentius, nicaenum de pascha decretum, de quo semel et iterum satis prolixè disputavi, ut nunc iustum mihi otium fecerim. Quid igitur? ad summum, per duo florentissima ac maximo negotiosa saecula, satis Graecorum universae ecclesiae regendae fuerunt, praeter canones antiquiores et traditiones nondum scripto mandatas, regulae CLIX haud multis verbis expressae, neque ullis quae sciam vetustis locupletatae scholiis.

34. Dicet mihi aliquis: « Ut multa non sit illa messis, neque uberius fructus spes remaneat in angulis pluteorum cariosisque Graecorum membranis, at periisse bene multa, nonne totus oriens testatur? Unico nicaeni concilii exemplo defungitor: ecce tibi quot inexpectatas merces ab Aegypto codex unus borganus reduxit (2)? Age, quot plaustra canonum usque ad Arabas et Aethiopas vehuntur (3)? Quot analecta nuper in lucem apud Anglos venerunt, ab aevo sepulta in hypogeis monachorum thebanorum (4)? Quid.

(1) *Acceptis*. Cf. Iustell. bibl. iuris, t. II, p. 502, et quae mox de cod. Borgiano.

(2) *Reduxit*. Haud sane deceptum fuisse cl. v. Car. Lenormant, quum analecta Borgiana Spicilegio meo (t. I, p. 509. 536.) inseruit, argumento sunt similia quae apud Syros extant in codice sangerm. 38, immo apud Graecos, cum eisdem plane subscriptiones Nicaenorum patrum Iac. Morelli eruerit e codicibus Nannianorum (*Bibl. Ms. gr. et lat.* p. 225), id quod multos hactenus latuit.

(3) *Vehuntur*. De Aethiopibus tantum pauca quae mihi subdit accurata recensio codicis Borgiani, qui Συνοδος inscribitur. Post indigestam molem canonum apostolorum sive per Clementem, sive per Hippolytum (*Abdelis?*) scriptos, sunt ibi canones ancyranus XXIV, neocaesarienses XIV, nicaeni XX, tum alii LXXXIV, ut apud Arabas, gangrenses XX, antiocheni XXV, laodiceis LIX, sardicensis XXI. Quaedam in fine sunt sub nominibus Chrysostomi, Hippolyti (*abdelis?*),

Gregorii Armeni; desiderantur quae in quodam codicis indice promissa erant constantinopolitani IV, ephesinus I, alterius ephesinae synodi (*chalcedonensis?*) XXIX.

(4) *Thebanorum*. Mitto quae editi codicum syriacorum catalogi vulgavere, ut quaedam accipiam ex schedis mss. cl. v. Cureton, mecum humanissime communicatis: Apostolorum canones, in codd. mss. brit. 12153, 14526, 14527, 14528, 14531, 17193. — Constitutiones ab Hippolyto, 12155, 14527. — Canones ecclesiastici decreti tempore persecutionum, 14493, 14527. — Nicaeni concilii can. 14526, 14529. — Dionysii alexan. epist. ad Sixtum pp. 12152. — Athanasii epist. festivales, 14569. — Canones Theodosii et Timothei Alex. 14602. 14610. — Constantini, Theodosii, Iustiniani imp. leges et edicta, 14528. — Theophili epistolae festivales, 14529. — S. Felicis epistola ad Maximum Alexandrinum (?), 12156, 14536. — S. Iulii pp. encyclicon, 12154. — Eusebius ancyranus de II concilio

si quem arcana in Syrorum latebris et utribus tecta, ad diem producere non piget (1)? Si quis Armenorum penetralia rimatur (2)? Si caucaseae rupis antra, ubi ultimi latent Iberi et qui vulgo Georgiani dicuntur (3)? » Haec certe mecum saepius: neque libris, neque viris harum rerum peritis peperci, ut quid demum hic aut illic lateret, nanciscerer. Ea vero qualiacumque sint, quum Graeciam meam excedant, minime huius operis ambitu continentur. Deinde, quum pleraque recentioris aevi sunt, aetatem in qua nunc meditamur, longe praetergrediuntur. Denique dum plura alibi, ubi locus et tempus sinent, non invidiam, unum est quod hic morosius subiiciam, ut meae potius prudentiae consilium aperiā, quam ut nimis satisfaciam desideriis. Dum ante aliquot annos aestivarem Mediolani, incidi in syriacas Ambrosianae chartas, sub num. 347: quas cum viderem plura continere, quae cum nicaenis conferre operae pretium videbatur, et miserrime corrodi acriori atramento, urgebar desiderio eas imminenti letho eripiendi. Synodus erat, Selouciae, initio V saeculi, ab S. Marutha eo consilio habita, ut iuxta episcoporum occidentalium preces, nicaena edicta ad usum orientis renovarentur. Sed cum alia me alio raperent, totus auctor fui ut omnem in se curam aliquis inter Ambrosianos iunior susciperet. Fuit unus qui mihi morem promptius gessit. Lustratis, opinor, cunctis Mediolanensium libris unde lux emicaret, omnia ut nova et incognita sua manu rescripsit, purgavit, notis instruxit et procemiis et nuncupatoriis litteris, spissumque misit fasciculum, *Solismensi Spicilegio* inserendum, prope diem. Cuius litteras, per multa itinerum pericula iactatas, alii receperunt, dum ego in remotissima Russia hiemarem. Domum reversus, alias repperi epistolas, quibus tum ab Anglia, tum e Belgio monebar proponendum esse, quum idem illud concilium ex codice sangermanensi a lovaniensi doctore praeoccupandum esse (4). At ego, laetus, ut soleo, fascem ab alio gestatum iri, rem prorsus usque ad hos dies neglexi, quam vellem esse adhuc mihi caeterisque integram. Sed ante me primus Muratorius easdem chartas mediolanenses, quas nemini autumavit

Ephesino, 14550. Iacobi Iacobitarum parentis epist. circa ordinationes ab ipso factas, 14602. — Iacobi edesseni canones, 14493. — Iohannis Marlyensis canones, 14526, 14631, 14493. — Philoxeni Mabugensis Synodicon, 14529. — Rabbulae Edesseni canones, 14526, 14532. — Sergii et Severi canones, 12165, 17193. — Severi, Cyrilli et Mar Iacobi Edesseni canon. 14493. — Severi ordo baptismi et canones, 14495.

(1) *Piget.* Post promissam a ell. vv. Lamy Lovaniensi, Lagarde Berolinensi, alius earundem opum studiosus Hary Cowper mihi scripsit se non pauca ad manum habere quae ad sua nicaena analecta quam proxime additurus erat.

(2) *Rimatur.* Praeter ea quae nuper Maius edidit, operae pretium esset noscere quae mox esse dicam in codice legum Wahrtangi, et quae ego alias legi sancita a Sigismondo Augusto Polonorum rege, qui sponte suis armenicae gentis subditis leges eorum indoli et traditionibus accommodatas a. 1567 imperitus est.

(3) *Dicuntur.* Tomum iustae mollis caderet, quicumque ex unius cl. v. Brosset libris, libellis, litteris sparsa colligere vellet quae ad Iberorum veterem litteraturam pertinent; nescio enim an post S. Euthymium, huiusce gentis alterum Cyrillum, alius quam nostras in suo Petropolitano exilio amplius ad hasce

litteras promovendas fecerit. Pauca de rebus canonicis ex eiusdem tabulis mss. accipe et cui debentur, gratias ago et habe. — Ex codicibus Iberorum in Monte Atho. Iohannis Ielunatoris canones, interprete S. Euthymio; symbola verae fidei, eodem interpr. — Liber concilii VI, interprete Georgio de Monte sancto (*Mtha Tamin-da*); S. Cyrilli epistolae, eod. interpr. — Ex variis bibliothecis, petropolitana imprimis, symbola S. Athanasii, Photii, S. Gregorii Nazianz. (Thaum.?) Michaelis Syncelli, synodicon VII concilior. — Antonius catholicus de conciliis oecumenic. — Timotheus episcopus Kouthalsensis de VII conciliis. — S. Pauli canones ecclesiastici. — Codex legum Wahrtangi regis in quo: 1° Lex mosaica, 2° Graecorum leges, 3° Armenorum leges, 4° Malachiae Catholici leges, 5° Georgii regis leges, 6° Agboughae leges, 7° Wahrtangi leges. In eo codice, saeculo ultimo semel edito russice ab interprete qui male cum tenebris luctatur, sunt leges antiquissimae, vix aevo christiano recentiores, quae lucem adhuc expectant et fortasse merentur.

(4) *Esset.* Lami *De Syror. fide et discipl. in re ecclesiar.* p. XV « Canones XXVII editi ab episcopis in Seloucia sub S. Marutha. Illos, Deo volente, sumus edituri. » Lovan. 1839. Quibus etiam a 1862, favebat doctissimus F. Nève in libello *de S. Spiritus invocatione, apud Armenos etc.* p. 11.

agnitas, vidit, descripsit et inseruit, nescio quo nomine, inter *Antiquitates italicas* (1). Sed ante Muratorium primus Renaudotius alium codicem DCC. annorum invenerat Florentiae, plane sangermanensi aequalem (2). Sed post utrumque Dominicus Mansi semel et iterum totum in suos et publicos usus invexerat (3). Quibus demum nostra memoria successit Maius, a quo pleraeque hae regulae cum aliis orientalium profligatae sunt (4).

35. Huc usque quum venerim, recitabo symbolum in hisce pagellis ad nicaeni et constantinopolitani normam exactum. Eo quippe lubentius hanc syriacam metaphrasim profero, quod mei consilii esse duxi canonibus inserere plerasque publicas catholicae fidei professiones, quarum nulla profecto non maxima disciplinae momenta attingit. Inde post symbolum quod apostolorum dicitur (v. p. 383), recitare non piguit neocaesariensis ecclesiae seu Gregorii Thaumaturgi *ἡ Σύγκλητος*, p. 514, symbolum nicaenum, p. 436, et constantinopolitanum, p. 612. Sponte sequitur id quod nunc addimus, in quo aliquod singulare notatur, exploratu per otium dignissimum, quod in his verbis quae V saeculo concepta dicuntur, scripta vero fortasse VIII saeculo, certe ante Photium, certius in Oriente et procul ab ecclesia latina, appendicula illa famigerata *Filioque* sine ulla ambage collocatur.

(1) *Italicas*. T. III, col. 973-980, quae haud sine fastidio Muratorius extra oleas rejecit, dum veretur ne doctissimo cardinali Borromaeo, ea comparanti circa a. 1599, succum fecerit syrus aliquis, spe lucri ex huiusmodi merce concepta. Vagari reapse Muratorius evincitur tum codice DCC. annorum, quem Renaudotius vidit, tum sangermanensi qui superest, tum iis quae manifeste in Barhebraei nomocanone et Ebediesu synodico accipiuntur.

(2) *Aequalem*. Liturg. Orient. t. II, p. 272. Is vero codex Florentiae iam aberat, tempore Assemani qui illum inani labore vel inter arabicas chartas quaesivit. Egregie vero suppletur a sangermanensi 38 quem valde suspicor eundem esse ac florentium. Venit ab ipsius Renaudoti peculio, qui eum saeculo X ascribit. Sed in schedis meis invenio codicem esse scriptum apud Nitrienses a. Graecorum 1106, P. C. 793, ex nota ad calcem adiecta, id quod vellem ego et mihi certius fieri ex novo cod. orientalium bibl. parisiensis catalogo, quem brevi tempore expectamus.

(3) *Compilerat*. Concil. t. III, col. 1165-1171; Supplem. t. I, p. 286.

(4) *Sunt*. Ambrosianus doctor supra memoratus conferre lubet canonem III cum Ebediesu p. 136 lat. 298 syr. Script. vetl. t. IV, p. II, p. 287. et nicaen. IV. — Ad can. IV cf. Ebedi. p. 118 et 288 et nicaen. I. — Ad V cf. nicaen. III. — Ad VI cf. nic. XVII. — Ad VII cf. nicaeno arab. XXII (Mansi II, 987). — Ad VIII cf. nic. V. — Ad IX (in cod. et apud Murator. VIII) Cf. Ebedi. p. 165 et 327; Assemani B. Or. III, 56-61, 374, 375, in quibus locis et causa canonis probabilis conlucit. Insignis est canon iste in quo a rogatu ma-

gno rogatur et lubetur ut episcopi semel in anno, scribente ad illos metropolitano magno et archiepiscopo, qui sedet super thronum *Chucarum*, alacriter congregentur, et ad adorationem et honorem paternitatis eius conveniant, et quidquid iusserit in verbo Dei sine mora exequantur, et legem quam in Christo Domino nostro imponit illis, recipiant et cum tremore et amore voluntati eius consentiant. Id vero totum de Romano Pontifice intelligi volunt tam velis quam novus Interpres Ambrosianus. Sed prudenti dubio Muratorii eo lubentius assentiar, quod *Chucarum* thronus nihil aliud est quam sedes seleuciensis, quum *ܡܚܠܐ* proprium sit antiquae seleuciae nomen (cf. *Bi-*

bl. Orient. Assem. t. 1, p. 10) priusquam a Seleuco appellaretur, et sedes metropolitana fieret Patriarcharum Chaldaeorum, quibus ego canonem non referam, quin apertissimae corruptelae suspicionem habeam vehementem. — Can. X ad litteram refert Ebedi. p. 90 et 254 ex synodo antiochena. Cf. can. antioch. VII. — Can. XVI brevius sub nomine Persarum apud Barhebr. p. 50; cf. Ebedi. p. 121 et 284; Assemani Bibl. Or. IV, 183, 184. — Ad can. XVIII cf. Ebedi. p. 123 et 286 et Barhebr. p. 7, sub eodem nomine Persarum. — Ad XIX cf. Ebedi. p. 122 et 283; Barhebr. ibid. — Ad XX, XXI, XXII Ebedi. ibid. Barhebr. p. 50, 54. — Ad XXIV, XXV, XXVI, cf. Ebedi. p. 111, 112 et 275, Barhebr. p. 52. — Ex XXVII multa ad litteram apud Ebedi. 143 et 306, 139 et 301, 144 et 306.

Quae syriace sequuntur, recensuit notisque instruxit et accentibus ornavit amicus vir cl. Pius Zingerle O. S. B.

وَاللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَارْحَمِهِمْ

مَنْ عَمِلَ بِحَسَبِ كَلَامِ آدَمَ أَتَى قَلْبَهُ وَجَدَهُ حَقًّا
وَمَنْ عَمِلَ بِحَسَبِ كَلَامِ إِبْرَاهِيمَ خَلَقَ لَهُ بَلَدًا مَبْنِيًّا
وَمَنْ عَمِلَ بِحَسَبِ كَلَامِ إِسْمَاعِيلَ خَلَقَ لَهُ بَلَدًا مَبْنِيًّا (1)
وَمَنْ عَمِلَ بِحَسَبِ كَلَامِ يَحْيَى خَلَقَ لَهُ بَلَدًا مَبْنِيًّا
وَمَنْ عَمِلَ بِحَسَبِ كَلَامِ زَكَرِيَّا خَلَقَ لَهُ بَلَدًا مَبْنِيًّا
وَمَنْ عَمِلَ بِحَسَبِ كَلَامِ إِيْسَى خَلَقَ لَهُ بَلَدًا مَبْنِيًّا
وَمَنْ عَمِلَ بِحَسَبِ كَلَامِ مُحَمَّدٍ خَلَقَ لَهُ بَلَدًا مَبْنِيًّا
وَمَنْ عَمِلَ بِحَسَبِ كَلَامِ آدَمَ أَتَى قَلْبَهُ وَجَدَهُ حَقًّا
وَمَنْ عَمِلَ بِحَسَبِ كَلَامِ إِبْرَاهِيمَ خَلَقَ لَهُ بَلَدًا مَبْنِيًّا
وَمَنْ عَمِلَ بِحَسَبِ كَلَامِ إِسْمَاعِيلَ خَلَقَ لَهُ بَلَدًا مَبْنِيًّا
وَمَنْ عَمِلَ بِحَسَبِ كَلَامِ يَحْيَى خَلَقَ لَهُ بَلَدًا مَبْنِيًّا
وَمَنْ عَمِلَ بِحَسَبِ كَلَامِ زَكَرِيَّا خَلَقَ لَهُ بَلَدًا مَبْنِيًّا
وَمَنْ عَمِلَ بِحَسَبِ كَلَامِ إِيْسَى خَلَقَ لَهُ بَلَدًا مَبْنِيًّا
وَمَنْ عَمِلَ بِحَسَبِ كَلَامِ مُحَمَّدٍ خَلَقَ لَهُ بَلَدًا مَبْنِيًّا

Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, qui per Filium suum fecit coelum et terram, et per ipsum mundi, et superior et inferior, sunt conditi, et per ipsum resurrectionem fecit et gaudium toti mundo.

Et (credimus) in Filium eius Unigenitum, qui natus (genitus) est ex eo, id est autem ex substantia Patris sui, Deus de Deo, lumen de lumine, Deus verus de Deo vero, natus (genitus) est et non factus, qui eiusdem est naturae cum Patre suo (consubstantialis Patri), qui propter nos homines, qui per ipsum creati sumus, et propter nostram salutem descendit atque corpus induit (2) ac homo factus est. Et passus est, et tertia die resurrexit, et ascendit in coelum conseditque ad dexteram Patris sui, venietque ut iudicet vivos et mortuos.

Et confitemur Spiritum vivum, sanctumque Paracletum vivum, qui ex Patre et Filio (3), in una Trinitate, in una substantia, in una voluntate, consentientes fidei CCCXVIII Episcoporum, quae (fides) (4) facta est (fuit) in urbe Nicaena, quae est (confessio) professio nostra et fides nostra haec quam a patribus nostris sanctis accepimus.

§. II. DE CANONUM COLLECTIONIBUS.

36. Quemadmodum silentio praetermisimus tam canones quam canonicas collectiones linguis orientalium diffusas, ita latinorum veterum, Dionysio tantum excepto; canonica opera, quae sunt ex graecis hausta fontibus, ideo negligi oportuit, quod latine tantum extabant. Praeterea, ex aliqua latina interpretatione aut casu mutila, aut ex arbitrio truncata, aut exacta in cuiusdam causae peculiaris usum, vix tuto quis intulerit, eiusdem aliquid exemplar graecum olim fuisse simillimum. Postremo, quid doctissimis Ballerinis, a quibus exhausta propemodum videtur huiusmodi eclogarum historia,

(1) Scilicet: *مَنْ عَمِلَ بِحَسَبِ كَلَامِ آدَمَ* et (credimus) in...

(2) *Induit*. Cauto legendum apud orientales. Verendum enim ne quid e Nestoril facie hoc irreperit.

(3) Cod. *Paraclet. vivum de patre et Filio*. Renaudotius pariter in suo codice florentino legit: « Confitemur unum Spiritum vivum et sanctum Paracletum, qui est ex Patre et Filio, » ubi etiam dicit codicem florentinum antiquitate septingentos ad minimum annos superare. Quibus idem Ambrosianus haec adlicit: « Equidem facile me expedirem, si id factum in nostro codice dicerem, quod inceptum apparet in codice collectionis can. Ebediesu (Mail l. c. p. 36, n. 2) in quo et *Filio* additur in margine, in loco nostri simillimo; in nostro nempe apographo vel in alio praecedenti exemplari in textum iniectum fuisset quod in margine appositum. Sed plura hanc solutionem redarguerent,

quae si non directe evocant veritatem primaevae scriptionis *Filioque*, certe, ne difficiliore in ea admitenda simos monent. » Tum allato Renaudotii codice, subdit: « Jam fere eisdem verbis processionem Spiritus Sancti etiam a Filio praedicabat inter Syros S. Iacobus Sarugensis (+ 521). Cf. Asseman. B. Or. 1, 290; Mansi II, 1074, 1075. Quibus adde quae nuper et egregie scripsit Felix Neve *De invocatione S. Spiritus in Armenor. liturg.* Lovanii 1862. Neque ego velim omitti aliud quod nemini vidi notatum, asservari in bibliotheca armamentarii parisiensis insignem codicem manu Scoti Iunioris, qui floruit circa annum 818, scriptum, ante Photium, in quo symbolum inest latine et graece cum particula *Filioque* conceptum.

(4) *Fides*. Aut, quod fidel Symbolum factum est.

amplius addendum mihi succurrat, haud satis video. Eos igitur adeant, si qui noscere velint quot ante Dionysium variae sine nomine collectiones tritae fuerint, et ubi ortae singulae sint, et ubi modo extent, et quot exemplaria memorentur manu scripta, et quantam demum auctoritatem, celebritatemve sibi quaeque vindicaverit (1).

37. Verum de Dionysio Exiguo multa et magna dicere, aequum iucundumque esset. tacere tamen oporteret, nisi unus ille Cassiodorus verba de eo semel fecisset. Cuius ea singularis fortuna fuit, ut ab ignotis Scythiae latebris oriundus, pauper monachus et fortasse vagus, primum dux omnium iuris ecclesiastici magistrorum esset, quorum nomina simul et opera ad nos venerunt; deinde, solus ac primus, soluta discordantium temporum lite, fixam christiano saeculo computationem assignaret. A nova, uti videtur, ad veterem Romam migravit, nihil secum gerens praeter penulam et membranas graecas, nihil lucri ambiens praeter virorum scientia et honestate commendabilium societatem: ex quibus Petrum episcopum habuit a puero magistrum, Cassiodorum vero et amicum et in dialecticae palestra commilitonem, Stephanum quoque Salonitanum episcopum ad canonica studia hortatorem et aemulum. Ad Urbem venit, exeunte saeculo V, ubi monachus vixit et abbas, et « tanta latinitatis et graecitatis peritia fungebatur, ut quoscumque libros in manibus acciperet, latine sine offensione transcurreret, iterumque latinos attico sermone legeret, ut crederes hoc esse conscriptum quod os eius inoffensa velocitate fundebat (2). » Praeludia sibi fecisse videtur, dum amicis communicaret vitam S. Pachomii, inventionemque capitis S. Praecursoris, et Nysseni de hominis opificio librum. Viam vero sibi ad canones stravit in vertendis quibusdam S. Procli sermonibus et nonnullis Alexandrinorum ac S. Cyrilli instrumentis (3). Tum Stephano Salonitano episcopo hortante, maius opus aggressus est, ipsamque canonum graecorum syllogen, quae in manibus Patrum chalcedonensium videtur fuisse, post rudiores primos interpretes, iterum Latio donavit, et nonnullis, ut supra vidimus, auxit incrementis. Usque adeo placuit versio nova, ut Petronio episcopo alterum exemplar, iteratis curis recensitum, consecraret (4). Interea Iuliano, S. Anastasii romano abbati, morem gerens, alteram partem edidit, quae SS. Pontificum epistolas, ad orientem magna ex parte directas, complectebatur. Quae incoepta sub Symmacho papa, circa a. 499, producta videntur usque ad Hormisdas

(1) *Vindicaverint.* Meum tamen munus est hic brevem appendere tabellam harum versionum canonicarum, servato quoad licuit, ordine temporum. 1° *Romana* (can. nic. sardicens. symbol.) — 2° *Italica* (eandem). — 3° *Constantinopolitana*. (can. et symb. nicaen.) — 4° *Rufiniana* (H. E. I. X, ubi epitome can. nic.) — 5° *Isidoriana* quae duplex, *primaeva* (can. nicaeni, anquiriani, neocaesar. gangrens.) *aucta* (primum canonibus antiochenis, dein sardicensibus, postea laodic. et CP.) — 6° *Prisca* (can. ancyrenses, neocaesar. nicaen. sardic. gangrens. antiochen. laodice. et CP.) — 7° *Regio Vaticana* (prisca aucta canon. carthagin. et epistolis pontific. roman. quibusdam novellis et catalogo PP.) — 8° *Corbeiensis* (in cod. Sangerm. 936. Cust. p. LXII.) — 9° *Longobardica* (in codd. lucan. 88 colbert. 784.) — 10° *Barberina Vaticana* (in codd. barber. 2888, vatic. 1342.) — 11° *Gallicana* seu *Quesnelliana*. — 12° *Veronensis* (cod. 55.) — 13° *Vaticana prior* (cod. 574.) — 14° *Fossaten-*

sis (Baller. p. CXXIX.) — 15° *Vaticana posterior* (cod. 3827.) — 16° *Colbertina* (cod. 3368.) — 17° *Ephesina* (ex cod. Bellovac. ap. Baluz.) — 18° *Ephesino-Cassinensis* (apud Chr. Lupum.) — 19° *Acaciana*, ex cod. virdunensi, nondum plane descripto, collato cod. veron. 46.) — 20° *Avellana* (codd. vatic. 3787, 4961, 3786, 4903; angelic. 5. III. 5, corsinian. 817, S. Marci 171, 172.) — 21° *Thessalonicensis* (cod. barberin. 3386; vatic. 3751, 1371 qui excidisse videntur.) — In quibus singulis, etiam post Ballerinos, ampliam superesse messem, ne dubita.

(2) *Fundebat.* Cassiodor. *De divin. lectionibus* c. 23.

(3) *Instrumentis.* Cf. codd. vatic. 1961, in quo legitur: « Dionysius Exiguus Romae de graeco convertit. » Suspicio eundem admovisse manum priscæ versionis concilii chalcedon. sub Hormisda elaboratae.

(4) *Consecraret.* In cod. palat. 577 apud Ballerin.

tempora (515-521), quem iam scimus et peregrino monacho addidisse stimulos, et laudum incitamenta non denegavisse. Crevit igitur collectoris fama, in quo tamen, teste iterum Cassiodoro, « fuit cum sapientia magna simplicitas, cum doctrina humilitas, cum facundia loquendi parcitas, ut in nullo se vel extremis famulis anteferebat, cum dignus esset regum sine dubitatione colloquiis. » Immo cum ipsis Pontificibus romanis non pauca habuisse videtur sermonum commercia, quibus nedum inflatus tumeret, nihil sibi antiquius habuit quam solempni quodam se agnomine dici *Exiguum*. « Totus catholicus, totus paternis regulis perseveranter adiunctus, et quidquid possunt legentes per diversos quaerere, in illius scientia cognoscebatur posse fulgere. » Crescente interea et eius fama et operis utilitate, increbuerunt invidiae, exarserunt controversiae, ultro citroque graeci canones coeperunt ventilari, expendi, introspecti. Dum amici plauderent, « quorundam non defuit supercilium, qui se graecorum canonum peritissimos esse iactarent, quique sciscitati de quolibet ecclesiastico constituto, » Dionysii promptissimam aemulati facilitatem, « respondere se velut ex occulto videbantur oraculo (1). » Quorsum vero, quum Summis Pontificibus maximae semper curae fuit studia clericorum romanorum confovere, in primisque hortari ut canonicis disciplinis incumbant, et labia tum graecis, tum orientalibus fontibus admoveant, cur, inquam, sancto Hormisdæ tanta animorum aemulatio ob Dionysii nostri opus displicuerit multum, haud bene intelligerem. Quin immo eiusdem « Veneratio imperare Exiguo dignata est, ut qua posset diligentia, niteretur denuo a graecis latina minime discrepare, atque in unaquaque pagina, aequo divisa tramite, utraque e regione subocceret. » Idem Pontifex auctor fuit, tum ut quae dubia essent, prorsus excluderentur, tum ut peculiari cura exderentur quae maioris erant auctoritatis, « propter eos maxime qui temeritate quadam nicaenos canones credebant se posse violare, et pro eis alia quaedam constituta supponere. » Iterum igitur aut tertia vice diligens monachus operi se accinxit, atque insigne opus condidit, quod intercidisse dolendum maximopere est. In quo canonum graeca verba cum latinis, perpetuo hinc et inde respectu, scribebantur, et versio, ad strictioris veritatis apices exacta, germanas sententias ad litteram exprimebat; omissis autem apostolorum canonibus, series a nicaenis profecta canonibus, inde pergebat ad ancyranos, ad neocaesarienses, ad gangrenses, ad antiochenos, ad laodiceos, ad constantinopolitanos, inque chalcedonensibus desinebat. Caeteros vero sardicenses, quorum graeca defuisse Dionysio videntur, et africanos nondum in Graeciae usum translatos, aut praetermisit, aut alius operis esse sivit, minime vero permisit repudiari, quum eosdem non de suo, sed ipsa sanctissimi patris Hormisdæ confirmante « auctoritate, qua tenentur ecclesiae orientales, iam in priore digressisset interpretatione. » Utinam hoc Dionysii Exigui praeclarum opus adhuc superesset incolume, aut saltem aliqua ex parte in palimpsestis membranis lateret! Quum nulla, ut clare dicam, vel minima spes residua sit, fore ut haec alicubi sepulta reviviscant, saltem exoriantur iterum, ut olim, clericos inter romanos, novi aemulatores, qui, quod etiam nunc desiderari vix tolerandum, accuratam nobis praestent omnium latinorum Dionysii codicum, quibus Roma prae caeteris urbibus abundat (2), recensionem, editionem, descriptionem integerrimam!

(1) *Oraculo*. Vide praef. ad Hormisd. superius.

(2) *Abundat*. Praecipui sunt vatic. 5845, 4969, 1337, 1338, 1339, 1341, 1342, 1343, 1344, 1553, 3833; palat. 574, 577, 578, 591; regia. 1021, 1043, 978, 1044; vallicellian. A, 5; A, 18. Dolendum non extare nisi

canones apostolicos in cod. casanat. A. III, 24, facile VII aut VIII saeculi, de quo eleganter disseruit R. P. G. de Ferrari ord. praedicat. in peculiari dissert. ed. Romae 1843. Erit fortasse cui placebunt nonnullae huius codicis scripturae: v. g. in can. 1. a duobus or-

38. Quid vero iuris de Sabini Heracleensis et Stephani Ephesini collectionibus, Dionysiana longe antiquioribus? Sabinianam quidem eclogen omnino cum Ballerinis (1) censeo inter codices sacrorum canonum non esse computandam. Fuit sane, circa a. 425, e secta Macedonianorum, Sabinus quidam, Heracleensis antistes, qui, modo Socrati fidem demus (2), coegit in unum quae per diversas episcoporum synodos tradita, scripta erant, acta nimirum concilii seleuciensis a. 369, antiocheni a. 363, Macedonianorum in primis, perverso ductus consilio nicaenos patres traducendi ut rudes et illiteratos, et omnia cancellandi in quibus vox *ἡσυχίας* inerat. Synodica igitur potius gesta quam canones is haereticus collegit, haud alia venatus quam quae Ario favebant, et quae fidem nicaenam aut tacebant aut repudiabant. Caeterum excidit iam omnino libellus, sed fortasse, non ita retro acto tempore, quin illum iacuisse mea suspicio sit, in aliqua byzantina bibliotheca, cuius catalogum Maius nobis recitat in haec verba, quae vix putem ad rem omnino non facere: « Sabini monachi epitome omnium synodorum (3). »

39. Et plura et singularia, ne mira dicam, aut contraria, de Stephano Ephesino post alios notaveram. Dum enim eum illi floruisse volunt a. 431, et illi a. 570, sunt qui eum usque ad trullanae synodi, cui adfuisse, tempora reiciunt (4). Eundem alii sine titulo proferunt, alii episcopum faciunt, et modo inter pseudo-concilii ephesini latrones, modo inter chalcedonenses patres, modo inter trullanos aulicos sedere iubent (5): unde de scriptore, nihil plano nec bene stat. Illius vero opus primus sibi videre visus est Sylburgius, inter codices palatinos heidelbergenses, titulumque ita descripsit: « Stephani episcopi canonica synopsis, in qua canones apostolorum, concilii nicaeni et ancyrani (6). » Quem quidem codicem referunt, ab excidio Heidelbergae ereptum, remansisse Hamburgi, in bibliotheca Gelharti Ermenhorstii. Sed nullibi iam comparet. Alter vero codex celebri memoria commendabatur, ut unicus superstes, in bibliotheca vindobonensi, ipso Lambecio referente, titulumque describente in hunc modum: « Stephani synopsis canonum apostolicorum et conciliorum. » Cum igitur ad me tandem venit unicus is Stephani codex caesareus, singula statim folia anhelans evolvebam. Taeduit me primum incidisse in quinquaginta tantum rudioris membranae folia, nec nisi XV scripta saeculo. Taeduit, a primo ad folium usque 32, nihil legisse me nisi inconcinnam locorum scripturae sacrae catenam, intersertis scholiolis, quae nihil ad rem. Taeduit me magis, non superesse inde ad calcem nisi foliola quatuor, sub illo ieiuno titulo: *Στεφάνου ἐπισκοπικὴ συνόψις* (7). Hic demum apostolici canones erant, nullis numeris praefixis, sed quales legeram sexcenties in epitome aristeniana minori, nec nisi tenues excipiendi lectionum varietates locus erat. Sequebantur f. 33, *κανόνες τῶν ἐν Νικαίᾳ πρώτως συνελθόντων*, ubi vox *πρώτως* aperte prodit post secundam synodum nicaenam vixisse epitomatores, tum fol. 34, *τῶν ἐν Ἀγκύρᾳ*, et eodem f. verso, *τῶν ἐν Νικαυσαρίᾳ*, deinde fol. 35, *τῶν ἐν Γάγγρᾳ*; deinde *τῶν ἐν Ἀντισχίᾳ*, illi a primo ad XX canonem, nec plura, deficiente codice, quem clausi stoma-

diatur aut tribus. — In VI, si autem perseveraverit. — In X, ecclesiae praestantes 1. manu. — In XIV, plus aliquid profecto. — In XV, episcopo suo redire noluerit. — In XVI, memoratos esse. — In XIX, in coniugio. — In XXVIII, 1^a manu volentem temere deiici; 2^a manu per huiusmodi violentiam temere agentes (de qua varietate v. Ferrari) — In XXXIII, qui eum segregaverat 1^a manu. — In XLI om. si tamen indiget — In L, mergat in baptismo.

(1) Ballerinis, l. c. cap. 1. §. 5. Cf. Assemani *Biblioth. Iuris Eccles. Graecor.* Tom. I.

blioth. Iuris orient. t. III, p. 344.

(2) Demus. II. E. I, 8; II, 15, III, 10, 23. *Valles.* p. 22, 23, 39.

(3) *Synodorum.* Script. vet. t. X, praef. p. XII.

(4) *Relictunt.* Cf. Or. christ. t. I, 683; Fabric. t. XI, p. 16; Biener de collect. can. p. 32. 34; Mortreuil Hist. du Dr. byz. t. I, p. 200.

(5) *Iubent.* Assemani l. Or. t. III, p. 347-349.

(6) *Ancyran.* Catal. bibl. gr. Palat. p. 14, n. 33.

(7) *Συνόψις* cf. Lambec. lib. VI p. 182 Kollar.

chatus, ratusque nihil inibi novum esse praeter titulum, et hunc titulum nihil aliud prae se ferre quam alicuius byzantini veteratoris recentem fraudem (1).

40. Altera fraus nobis statim occurrit in Iustelliano *Codice canonum Ecclesiae universae*, de quo confidenter Guillelmus Voellus Sorbonensis et Henricus Iustellus una voce dicunt in aliquo prooemio: « Collectus autem fuit paulo post I concilium CP., sub Theodosio Magno, a Stephano quondam Ephesino episcopo, ut praeferebat olim vetus Palatinae codex, quem vidit Christophorus Iustellus, ut refert Petrus de Marca, archiepiscopus Tolosanus (2). » Mirum tot esse mendacia, quot verba. Vix tenue dubium fuit Petro de Marca, qui nihil retulit aut asseruit. Christophorus Iustellus ipse fassus est se non vidisse codicem palatinum. Tum idem Stephano non ascribit collectionem canonum integram, sed suspicatur eum adiecisse priscae collectioni canones ephesinos. Quomodo autem sub Theodosio Magno cogi potuisset ecloge, in qua ephesini canones continerentur? Denique sive ante, sive post Theodosium, neque a Stephano, neque a quolibet alio fuit unquam editus codex canonum Ecclesiae universae, sed Iustellus unus totum de suo creavit cerebro, id quod Custantius noster sole clarius effecit. Unum concedendum est, in concilio chalcedonensi lectum fuisse quemdam librum, in quem canones a primo nicaeno ad ultimum constantinopolitanum continuata numerorum serie fortasse inserebantur, iuxta exemplar quod, uno tamen deficiente numero, Dionysius versavit. Nunc vero huiusmodi codex sive graecus, sive latinus, ab omni exulat orbe canonum ecclesiasticorum. Penitus quoque intercepta ab aeo est sylloge sexaginta titulorum quam et memoravit Ioannes Scholasticus et prae oculis habuit, quum ipse suam quinquaginta titulorum exigeret, utramque, ut videtur, alteri simillimam (3).

41. Verum extat, nostraque demum memoria publicam in lucem prodiit quaedam legum sylloge, quae cum actis S. Aretae et nobilissimo Homeritarum martyrio arctissime cohaeret, neque ullo discrimine a Gregentii cum Herbasio disputatione secernitur, inscripta videlicet: *Leges Homeritarum* (4). Hic mihi aquam haerere non dissimulaverim. Haereo quippe dubius, an graecae illae leges sint; an ecclesiasticae habendae, licet episcopi nomine conditae dicantur; utrum ullibi unquam edictae re fuerint vera, an vero tantum o cuiusdam fabulatoris ingenio exierint, aut lusu fuerint litterario ad platonicae cuiusdam civitatis πολιτικῶν excogitatae; utrum demum pertineant ad prisca et sincera S. Aretae acta (5), an potius ad alia Gregentianae disputationis instrumenta, valde interpolata, quae codex vindobonensis unus (6), et alter S. Trinitatis prope Mosquam mihi obtulerunt, editis quidem auctiora, sed multo magis inquinata et usque ad taedium prolixiora, qualia ferme quae inter Slavorum publica menaea vidi inepte consecrari (7). Quae quidem dubia sat mihi fuerunt, ut nisi ab his prooemiis, saltem ab hoc tomo, ea censorem esse excludenda, ne cum tantae venerationis monumentis ignobilia et indigna mi-

(1) *Fraudem*. Cuncta de verbo ad verbum constitimus cum epitome arseniana, qualis est in edit. Rhalli, et quaecumque repperimus variare, ea cum accesserimus ad epitomen, dabimus integerrima.

(2) *Tolosanus*. Cf. Ballerini l. c. p. IX, n. 8.

(3) *Simillimam*. Iustell. Bibl. iur. t. II, p. 501.

(4) *Homeritarum*. Boissonade Anecd. t. V, p. 73.

(5) *Acta*. Cf. Bolland. XXIII octobr.

(6) *Unus*. Theol. 306 ex quo cl. v. de Hammer, procurante Jos. Müller novam editionem in suam lit-

terarum arabicar. histor. inseruit t. 1, p. 60, 577-600, 601-620.

(7) *Consecrari*. Ad diem Dec. XIX in menol. slav. ms. mosquensi 989 f. 348-693 legitur « Vita S. Gregentii Patris nostri episcopi amiriani in urbe Tapharon et historia miraculorum eius ab episcopo civitatis Negrav vero et authentico sermone scripta. » Plane incipit et consentit cum codice berolinensi, de quo plura scribit Lacroze apud Fabricium in Bibl. gr. t. X, p. 116 Harless.

secerentur, quae alibi fortasse, si locus et otium est, inter byzantinas merces iure aut iniuria reponam.

42. Neminem igitur, sive ante sive post Dionysium, invenimus usque ad Iustini tempore, certo nomine designatum, qui leges ecclesiasticas collegisset. Una sylloge pro sexcentis fuit, ea nimirum quam Exiguus, Cassiodoro iudice, «magnae eloquentiae luce composuit, et hodie,» ait idem, vix defuncto Dionysio, «usu celeberrimo ecclesia Romana complectitur.» Quae enim privati tantum hominis nomine, non publica pontificum auctoritate edita erat, quum nihilominus in Urbe, non sine multo Romanorum praesulum favore condita fuit, inde per Italiam, per Africam, per Gallias, per Hispanias, inter omnium plausus, pervasit, et usque ad orientem lata, ea laude ibi floruit, ut ex illa Graeci universam canonum africanorum compagem acciperent, inque suae disciplinae commodum, trullana synodo palam confirmante, traducerent.

§ III. DE CANONUM COMMENTARIIS.

43. Postquam leges de maioribus causis Ecclesia in synodis tulit, sancitasque regulas viri harum rerum studiosi diligenter in fasciculum coegerunt, episcoporum ac caeterorum ecclesiasticae disciplinae custodum munus est, has generales regulas locis, personis, causisque minoribus aptare, lites ex iuris communis norma dirimere, atque considerata singularum ecclesiarum conditione et consuetudine, proponere de quocumque casu sententias. Quae vero sententiae primum pro re nata erant, postmodum a iurisperitis collectae, inque synodis acceptae, atque per multas promulgatae provincias, ad ipsam canonum dignitatem accesserunt. Florentissimam vero aetatem, in qua nunc consistimus, multas huiusmodi sententias canonicas genuisse, tam certum est, quam valde dubium, an ullae iam fuerint in canonum loco positae. Si quidem habemus copiam monumentorum, maximis nominibus ornatam; sed qui ea pro legibus habuerit, neminem invenimus ante Ioannem Scholasticum, qui solis quibusdam Basilii canonibus concessit eodem iure quo caeteri canones, in causas adduci ecclesiasticas. Aequum igitur est, donec sequioris aevi tempora attigerimus, canonicas patrum epistolas pro nudis habere et veris de re canonica commentariis, easque legere, uti in antiquioribus membranis sunt, nullo canonum sive titulo sive discrimine distinctas.

44. Quas epistolas si loca primum et natalia earum respexeris, ad duas facile classes, iam superius memoratas, retuleris: dum aliae ab alexandrina ecclesia, aliae vero ab asiana provincia aperte profisciscantur. Prioris agminis duces, quos iam antea praecire vidimus, sunt Dionysius et Petrus, uterque Alexandrinus, quibus ibidem succedunt, quasi serie continua, Athanasius Magnus, Timotheus, Theophilus, eiusque nepos celeberrimus S. Cyrillus. Sunt Athanasii epistolae tres, ad Ammonem una, ad Rufinianum altera, et tertia quae est festalium XXXIX. Cur alia eiusdem in hunc censum non venerint, otiosum est inquirere; legenti autem Athanasii epistolas heortasticas, quae fere omnes in lucem nuper venerunt, vix una erit praeter illam XXXIX, graece et syriace asservatam, quae canonici aperte videatur esse argumenti. Ad haec tamen in altero nostro tomo accedent Athanasiana, sed dubiae auctoritatis, quae ad disciplinam monasticam pertinent. Timothei vero responsa, quae codices mss. praestabant editis longe auctiora, ita a nobis augeri oportuit, ut quae hactenus octo et decem numero erant, iam triplo plura ad LXIII evadunt (p. 630-645.). Eadem vero sunt Theophili XIV statuta, quae dudum vulgabantur (p. 646-649); neque Cyrilli multo plura (p. 650-653.) ex quo tamen, quum

tanta ipse contulerit ad actus ephesinos et chalcedonenses, alia bene multa nostri iuris essent. Sed quaecumque demum ex alexandrinis praesulibus in canonicas syllogas commigrarunt, eandem quamdam indolem referunt, quae ad rerum praxin egregie pertinet, magnamque in rebus sacris administrandis solertiam et diligentiam testatur. Diceres nobilissimam illam S. Marci familiam, quae, quaquaversum patuit, arctissimo semper vinculo cathedrae patriarchali adhaesit, ex uno diaconorum, presbyterorum, episcoporum collegio sub uno capite egregie coalescentem, ab initio diu retinuisse pulcherrimi regiminis formam, ut singulae ecclesiae ad maiorem respicerent, ut episcopi et presbyteri cuncta referrent ad unum arbitrum, quem post Cyrillum volunt oecumenicum iudicem dici, cuius synedrium tantum non perpetua dederit responsa et sententias.

45. Asiani vero patres, quorum est altera canonicarum epistolarum classis, habenas philosophiae paulo laxiores dedisse videntur. Nyssenus praesertim, in epistola ad Letoium, platonico penitus odore imbuta, ex arido et aspero epitimiorum paenarumque argumento ad iucundam et uberem psychologiae theoriā elegantissimo sermone deducit, p. 619-629. Immo non deest duplex sacrorum librorum syllabus, quem Nazianzenus suorum lepore metrorum ornavit, p. 654-658. Cuius exemplo excitatus et ego tertium addidi elenchum rudiore quidem Minerva Nicolai monachi politum, sed novum et rerum copia integriorem (v. p. 659). Partem vero praecipuam sibi Nazianzeni amicus vindicat, Basilii Magnus, cuius capitula aut epistolae canonicae centum fere canones effecerunt, p. 576-618, qui primus omnium interpretum in publicum ecclesiae ius transiit. His piget me non potuisse, angustiis loci impeditum, addere alteram eiusdem Asianae originis seriem canonicam, quae nobile tomo sequenti praeludium praestabit. Praefixo enim lem-mate iusto, quod erit *Monumenta ecclesiae constantinopolitanae*, dabitur primum Constantini edictum, quale apud Byzantinos receptum est, deinde Nazianzeni testamentum ex antiquissimis et authenticis tabulis recognitum, dein Nectarii concilium in causa Agapii et Bagadii, a. 394. Canonica quaedam Chrysostomi excipiet Gennadii epistola encyclica, a. 459. Post, ecclesiae constantinopolitanae epistola ad Martyrium antiochenum, florentem a. 471. Inde alia quae minus nota sunt, immo plane anecdotae, Anatolii, Epiphani, Anthimi, Menae et Eutychii, sanctissimorum Byzantii patriarcharum. His succedent integerrima opera Ioannis Scholastici et Ioannis cognomine Ieiunatoris. Ac suum demum locum habebunt trullani canones, in quibus ab aevo vertitur cardo rerum orientalium. Interpositis non paucis libellis sanctorum Germani, Tarasii, Nicephori, Methodii, Ignatii, quantum ad rem faciunt, Photium denique sistere iuebimus, quem, sine partium studio, sola fidelium testimoniorum face prae lucente, qualis quantusque sit, tam rarus ingenii et scientiae copia, quam feroci fraudum artificio unus, ostendemus. Longi vero itineris, per Byzantinorum opera et negotia sive bona, sive prava confecti, is fructus erit, ut quo gressu lento, quoque praecipiti cursu, ad exitiosum schisma photianum perventum fuerit, clare patefiat. Haec praemisi de proximo tomo, ut quisque minus miretur aliqua in hoc priore desiderari, et utriusque rationem aequus bonusque aestimet.

46. Inde rursus intelligi datur, quamobrem in hoc spisso volumine tam pauca ego ex imperatorum legibus ecclesiasticis tetigerim. Is profecto non sum qui negaverim, diu ante Iustinianum intercessisse magnum iuris civilis et sacri commercium; immo ante Constantinum, sensim sine sensu quamdam vim christianam in dura iuris prudentium viscera, vel ecclesiae hostium, insinuatam fuisse; legum denique latores, consules, imperatores, aliqua dedisse edicta, quae plus semel christiani temperaverunt. Enimvero Theodoricus ille, barbarus Gothorum rex, nec primus aut unus fuit, cui pla-

cuerit praefectum habere praetorio christianum, qualis quantusque fuit Cassiodorus, cuius omnes litterae publicae ad nos pervenerunt (1). Eiusdem sane scholae fuit is doctus clericus aut monachus qui iisdem pene verbis ac sententiis, eodemque dicendi genere quo uti Cassiodorus solebat, *Mosaicarum et romanarum legum collationem* instituit (2). Nonne igitur hi veri sunt canonum ecclesiae commentarii, legumque nostrarum interpretationes publicae, caesareae, gravissimi momenti? His tamen immorandi nobis locus non erat. Primum enim, usque ad Iustinianum, latina est, non graeca lex romana. Deinde, etsi utriusque potestatis limites et terminos, in hac tempestate, non nemo moverit, altum semper apertumque remansit discrimen ecclesiam inter et imperium. Praeterea, ea quam proprie dicam methodum esse rationemque byzantinam sacra et profana promiscuo regendi, id quod maximopere interest non sparsim cernere, sed collectim et penitus considerare atque scrutari, illud, inquam, fortasse a Constantino magno initium habuit, incrementumque a Iustiniano maximum; sed solida, perfectaue totius compagis fabrica, a trullana synodo ad Photium, inter Iconoclastarum leges et Basilicam molem, plane et integerrime assurgit. Satiùs igitur duxi silere, dum res adhuc clam et suspenso pede serperet, verba commodius de negotio perambulante in plena luce facturum. Verum eodem tempore, eodemque more quo Byzantini patriarchatus ambitio fastusque grassabatur, crevit atrocior caesarea praepotentia; et quanto insolentius tumuit animus praesulum, taedio verae libertatis captorum, et ob romanae tutelae formidinem in vincula et compedes corruentium, tanto acerbiori pondere imperatores et corpora christianorum et animas premere et suffocare coeperunt. Utrumque malum eadem via vehitur; una labe est, cuius historiam et monumenta coniungi potius quam separari oportuit.

47. Aliud demum est quod, etiamsi nemo a me requirat statim, vix tamen mihi pepercerim tamdiu distulisse. Una salus Graecorum fuit, una totius orientis spes et subsidium, unum ex quo aliqua morum innocentia et castitas effloruit, in quo nonnulla cleri scientia et honestas stetit, cuius etiam splendore coruscavit praesulum maiorumque pontificum sacra hierarchia, a quo demum ultima spiravit Ecclesiae libertas, fuit inquam, subsidium, spes, salus omnium unica, vita monastica. Cur igitur ego qui monachus ad hoc opus accinxi me, hactenus de monachatu silui? « Si oblitus fuero tui, Hierusalem, oblivioni detur dextera mea; adhaereat lingua mea faucibus meis, si non meminero tui. » Quis vero nescivit tam bene veteres illos patres vixisse, quam scripsisse pauca? Paucissimae illis leges erant, et si quae forte latinitas peregrina servavit, graeca propemodum universa interciderunt. Testor ego me nihil non movisse, ut antiquiora detegerem vitae monasticae typica, regulas, diatypothes, graeca et sincera manu scriptas. Sed praeter unam Pachomii regulam, praeter plurima et trita Basilii epitimia, aut quaedam Ephraemi, Chrysostomi, Athanasii nominibus, opinor, ementitis ornata, et quae nuper Maius dedit Theodori Studitae testamenta, et quae demum ego protuli Ieiunatoris canonaria, quae fere omnia sequioris aevi sunt, nihil hactenus vidi quod vel dubio quicquam iudicio aureae in qua sumus aetati ascribere. Ad Cassianum ergo Massiliensem eat necesse est, qui orientalium voluerit monachorum noscere leges, quas ab illo ipsi Graeci iure postliminii in suos usus reportare non dubitarunt. Ad Benedictinum Anianensem idem, auctore me, properet, cuius mirabili opera uberrimam veterum regularum messem ab ultimo oriente in occidentalium horrea transferri contigit et accervari. Quae vero

(1) *Pervenerunt.* Variar. libr. XI, XII.

(2) *Instituit.* Lex Dei sive Mosaicarum et roma-

narum legum collatio e codd. mss. vindobon. et vercell. nuper repertis ed. Fr. Blume, Bonnæ 1833.

graece supersunt, qualiacumque demum mihi venerint, ea spondeo libenter me in aliquo proximi tomi angulo, cum crisi tamen et religione debita, repositurum; utpote quae altera sunt legum ecclesiasticarum corollaria, privatique iuris canones, quorum, haud immerito favente christianae plebis pietate, illa fuit celebritas et imperium, ut tantum non omnes monachorum ritus in vulgi vitam et consuetudinem transierint.

48. Dum vero vel inter diverticula, totius disciplinae canonicae ambitum inquiri et circumlusto, dum veterem illam legum ecclesiasticarum suppellectilem moveo et educo in lucem, unum est quod a me aliquis fortasse rogabit et exposcet, aut clare exponi aut iterum retractari et diligentius: nimirum an aliquis canonum codex, rite promulgatus et palam acceptus, publicam sibi auctoritatem demum comparaverit. Hunc vero totius disputationis meae cardinem esse maximum ut nemini negaverim, sic breviter et per summa capita, uti caetera propemodum omnia, perstringere lubet. Quumque ex duplici tantum nomine existimandum sit publicam quandam et generalem auctoritatem canonibus nostris accessisse, sive nimirum ex pontificum romanorum iussu et promulgatione, sive ex conciliorum oecumenicorum usu et consuetudine, quid iuris hinc aut inde sit, dicta superius fortasse relegere non veriti, iam consideremus. Quod spectat ad romanos pontifices, minime eos latuisse Graecorum canones, declaratur variis quas longo ordine recensuimus, veterum latinorum interpretationibus. Effecerunt praeterea doctissimi Ballerini certum prope esse, nullos alios canones romanam vim legis per haec duo saecula habuisse, praeter nicaenos, quibus sardicenses uno tenore et robore adhaerebant. Idem haud immerito volunt Dionysii Exigui collectionem privatae potius operae quam publici fuisse iuris, neque ego vellem in alium sensum premi aut torqueri sive quae supra retulimus Cassiodori verba paulo ambitiosiora, sive quae Ballerinos penitus fugit, nobilissima Exigui ad Hormisdam pontificem epistola. Interea monet nos idem Dionysius, sed multo quasi dubio suspensus, aliquos apostolorum canones a romanorum pontificum decretis omnino non esse alienos. Cave autem ne ab ipso repetas quod promptius ego alicubi habui notatu dignum (p. 493), quum scilicet vix ad urbem Dionysius accederet, iam iuxta ipsius versionem, Symmachum papam in VI synodo romana, fecisse singularem canonum gangrensiarum memoriam. Isidoriana enim fabula est tam sexta quam quinta ex romanis sub Symmacho synodis. Sinceriora utique sunt, sed recentiora quae Ioannes II papa ab eodem Dionysio accepit, quum ad Caesarium arelatensem mitteret canones duos apostolicos, unum neocaesariensem, ac duos antiochenos. Sed alia suadent nondum invaluisse Romae sive ante sive post Gregorii magni tempora (1), usum aliorum canonum praeter nicaenos et sardicenses, donec ut nonnullos Gallorum impetus fraenaret, viamque dubiis legibus undequaque excitatis intercluderet, Hadrianus I pontifex Carolo magno Francorum regi collectionem quae vocari solet Hadrianaea, tradidit. Quibus proxima sunt quae nobis Anastasius Bibliothecarius de Stephano IV et Ioanne VIII retulit, Graecis fortasse, ut solet, propensior, penes quem velim maneant propria ipsius verba, donec a peritioribus mihi explicentur (2), quae quidem haec sunt: « De apostolorum canonibus liquido novimus, quoniam his quidem facile non praebuere con-

(1) *Tempora*. Id vero in altero tomo iterum et diligentius.

(2) *Explicentur*. In praef. VII synodi ad Ioannem VIII Labb. VIII, 980. Assemanum satis mirari nequeo qui prolixum Anastasii locum quater in eodem tomo iuris sui orientalis rescribit integerrime (t. I. p. 24, 121, 360 et 413), ac si occasionem inve-

nire gestiat obscura declarandi, inventam vero semper cum silentio praetermittit. Quum vero haec, ubi de trullana synodo quaestio erit recurrent, tam in promptu nobis erit ostendere romanos pontifices semper instituisse, illudque ibidem intelligi oportere, scilicet bonos inter et reprobos Graecorum canones discrimen necessarium et apertum.

sensum. Sed et praedecessor vester beatissimus papa Stephanus non ex his plusquam quinquaginta recipiendos *synodice promulgavit* (1), licet quaedam constituta pontificum ex ipsis desumpta esse videntur (2). Unde apostolatu vestro decernente, non solos illos quinquaginta, *sed omnes eorum*, utpote *Spiritus sancti tubarum* (3); quin et omnium omnino probabilium patrum et sanctorum conciliorum regulas et institutiones admittit, illa dumtaxat, quae nec rectae fidei, nec probis moribus obviant. » Quae sane multa cum prudentia Anastasius addidit, ne superiora duriori iudicio carperentur. Haecenus de Pontificum romanorum in vulgandis accipiendisque Graecorum canonibus oeconomia.

49. Parcior fortasse veterum patrum oecumenicorum prudentia ideo videbitur, quod ex integris et authenticis generalium synodorum actionibus pauciora aetatem tulerunt. Si enim ex singulis quatuor maioribus tot superessent monumenta quot ad nos usque pervenerunt ex unica chalcodonensi, in qua non pauca de canonicis libellis etiam nunc leguntur, uberior sane eiusdem argumenti messis suppeteret. Fuit quidem vir quem nescio utrum maiori scientiae acumine an prudentia floruerit, Petrus Custantius, qui, novitate rei deceptus, primus nobis singularia de nicaeno concilio, ut opinabatur, in veteri membrana corbeiensi detexit (4), his concepta verbis: « Osius episcopus dixit: Quoniam multa praetermissa sunt, quae ad robur ecclesiasticum pertinent, quae iam priore synodo anquiriana, caesariensi (seu *neocaesariensi*), graniensi (hoc est *gangrensi*) constituta sunt, et nunc prae manibus habentur, praecipiat beatitudo vestra, ut lectione pandantur, quo omnes acta modo innotescant (ceu *noscant*) quae a prioribus nostris acta sunt recitentur. Et recitata sunt. » Quibus verbis proxime in eodem codice adiunguntur ex antiqua interpretatione canones ancyrani, neocaesarienses et gangrenses. Iam multa inde tam dextere fluebant, ut solertissimus vir cuncta non dubitaverit statim colligere: ac primum, apposite Andream Rhodium in concilio florentino dixisse multa ante nicaenum habita fuisse concilia, antiocheno, ancyranum, neocaesariense, « quas omnes synodos recepit synodus nicaena (5); » deinde, causam compertam esse cur Gregorius Turonensis codicem in quodam monasterio invenerit, in quo nicaeni canones legebantur, qui reapse erant gangrenses, eo nimirum quod nicaenis actis inserebantur; tum, mutandam esse receptam hactenus seriem synodorum, et gangrensem habendam esse nicaena antiquiorem; denique, ut alia minutiora mittam, idoneas veritati aperiendae retinendisquo patrum institutis vias amplexos esse nicaenos praesules, cum decreta maiorum ante relegi voluerunt, quam suos ipsi canones conderent. Quod quidem postremum tam certum est quam caetera omnia, exsufflantibus Ballerinis ambobus et explodentibus (6), fluxa et caduca. Assemano vero si conceditur id quod ex eadem membrana contra Ballerinos statuere contendit (7), synodum gangrensem esse sardicensi priorem, quum aliunde vetus scriptura corbeiensis mirum in modum cum sardicensium patrum interlocutionibus consentiat, iure ab illa intuleris, fuisse tres synodos Sardicae recitatas. Quibus tamen nolim immorari, dum

(1) *Promulgavit*. Quae synodica declaratio in conciliorum collectionibus desideratur.

(2) *Videntur*. Sunt ipsa Dionysii verba ad Stephanum episcopum; quem fortasse papam fecit Anastasius.

(3) *Tubarum*. Τῶν ἁγίων σαλπῖγγων τοῦ πνεύματος, τῶν πανευφρόνων ἀποστόλων II Concil. Nic. can. 1.

(4) *Detexit*. Vid. Epist. SS. Pontific. p. LXIII.

(5) *Nicaena*. Sess. VII Ferrariae p. 122. Tam antiochenam quam Gangrensem esse nicaena synodo antiquiorem, incredibile prorsus habeto.

(6) *Explodentibus*. De collect. can. p. 1. cap. IV,

n. 2, 3. « Stephanus Baluzius ante P. Custantium hanc interlocutionem in cod. ms. corbelensi nactus, libellum de nicaeno concilio suscipiens est; eam ad eliberitanam synodum pertinere censet, in qua Osius adfuit. » Ibid. Ballerini vero ex ipso titulo praefixo: *Canonum anquiri*. de sola ancyrana synodo questionem movent et solvunt. Quid vero, si de sardicensi quaestio esset? Ea sane est vetus scriptura corbelensis, quae omnino fictilia non videatur, neque prorsus omittenda.

(7) *Contendit*. Bibl. iur. or. t. 1. p. 59.

properare lubet ad authentica chalcedonensis concilii acta, multis referta notis quibus innotescunt haud pauci legum ecclesiasticarum libelli, ipsis oecumenicorum patrum manibus versati. Sunt enim 1° codices legatorum romanorum, in quibus canones nicaeni celeberrima lemmata prae se ferebant (act. XVI Labb. IV. col. 1747 ed. Venet.); 2° libellus Attici constantinopolitani, in quo iidem canones alio titulo, alio ordine procedunt (act. IV, col. 1438; act. XIII col. 1635); 3° libellus Aerii, in quo antiocheni canones positi erant sub titulis qui iam non comparent (act. IV, col. 1418 ib.); 4° *συνὸς τῆς δευτέρας συνόδου*, in quo nicaeni et constantinopolitani canones erant una serie scripti (act. XVI. col. 1747); 5° libellus a variis lectus in quo canones omnes continua numerorum serie, ut apud Dionysium Exiguum, legebantur (act. de Caroso, col. 1427 ib. act. IV col. 1418). Quo vero plures huiusmodi libelli simul in eadem synodo afferuntur promiscue, eo magis liquet nullum ex his fuisse solemnem et publicam Ecclesiae auctoritate consecratum. Quae quidem privata et obscura horum librorum conditio usque ad trullanae synodi tempora perdurasse videtur, ut nihil, nisi liberius coniectando, sive de illorum numero et pondere, sive de ordine et ratione, quisquam asseverare possit. Haecenus de extrinseca et primaeva apud Graecos rei canonicae historia.

50. Accessi prope ad intimum huiusce disciplinae aditum, ac parum est quin usque in penetralia gressum moveam. Parum enimvero est noscere quot regulas sibi Ecclesia dederit, ubi et quando eas collegerit, quibusve usa fuerit interpretibus, arbitris, iudicibus, ut singulis locis et hominibus cuncta rite accommodaret. Agesis, aiebam sponte mihimet, alius ito et dicito quales demum fuerit ecclesiastica societas, his instructa legibus. Ascende superius et penitus ingreditur in novam illam civitatem, alteram Hierusalem, conditam in summis montibus firmisque erectam fundamentis. Dic Romanos pontifices a Gregorio inde aut Leone, utroque magno, usque ad Petrum illum, quem antenicaeni in oriente patres aestimabant, « magnum esse episcopum, et patrem nostrum, ex quo cuncti per spem quam habemus in Domino Iesu Christo, pendemus. » Ostende qualis et quanta sit apostolica illa auctoritas, « qua tenentur (sunt graeci verba viri) ecclesiae orientales. » Recole quotquot magistri martyresque romani litteras ad Graecos cum sanguine non semel et lacrymis conscripserint. Petro in cruce transverso coelumque petenti comes adsit Ignatius, neque desit Marcus discipulus. Cum vetere matre recens illa Roma concilietur, et nova ac vera Hierusalem cum antiquis Solymis consentiat et amico conspiret. Quam pulchra fuerint ecclesiae tabernacula, quamdiu Nicaeae, Ephesi, Chalcedone, immo Byzantii candida pacis tentoria steterunt, qualis in catholico orbe exercitus sub unius ducis imperio, qualia in singulis civitatibus sub uno antistite agmina, qualis episcoporum cum presbyteris et diaconis ordo, quaeve clericorum ratio cum monachis et sacris virginibus, quanta demum omnium christianorum in fide, spe et charitate per sex ferme saecula priora consensio, si quis a me petierit enarrandum, totum hunc librum rescribi relegique oporteret. Tolle igitur et lego, ac laetare quae olim in pulcherrima reparati orbis aetate floruerunt, etiam nunc in felici Romanae Ecclesiae gremio perseverare. Ut enim Christus, immortalis ipsius sponsus, ita Ecclesia mater, hodie, heri et in saecula.

IURIS ECCLESIASTICI GRAECORUM

HISTORIA ET MONUMENTA

PARS PRIMA

CONTINENS EA QUAE IURIS APOSTOLICI DICUNTUR.

I.

CANONES SANCTORUM APOSTOLORUM.

Commodum mihi erit neque lectori, opinor, iniucundum, cum ea iam superius praeoccupaverim quae pertinent ad legum in hoc tomo editarum sive censuram, sive vindicias, ac generalem, ut ita dicam, historiam, si paucis tantum hic studeam praelibare unius cuiusque rei notitiam, ut scilicet primum vetera si quae sunt testimonia proferam, deinde tum codices quibus singula continentur, manu potissimum antiqua scriptos, tum editiones recenscam, saltem insigniores, postremo summa canonum argumenta praemittam quae ad veteris Ecclesiae disciplinam et faciliorem aditum aperiunt et tutiorem.

§. 1.

Verum multa de canonibus Apostolorum quum adduci ab antiquitate soleant quae veterum christianorum consuetudines potius respiciunt quam leges ab ipsis Apostolis ex communi graecorum hominum opinione positas, omittere plura satius erit, ut locum solum modo faciam caeteris testimoniis quibus ipsos canones discrete, neque alia significari perspicuum est.

Habita iam temporum ratione, certorum testium agmen ducant quatuor Aegyptii episcopi Hesychius, Pachomius, Theodorus, Phileas, quorum litteras ad Meletium Alexandrinum, scriptas ab an. 303 ad 305, unus nobis codex veronensis antiquissimus latine servavit. in quibus legitur (1): « Lex est patrum et propatrum, quam nec ipse ignoras, constituta secundum divinum et ecclesiasticum ordinem (nam cuncta pro Dei placito et zelo meliorum ab ipsis est constitutum et fixum): *In alienis paraeciis non licere alicui episcoporum ordinationes celebrare.* » Quod quidem XXVIII e nostris canonibus αὐτολεξίη pene est. Statim iidem pergunt declarare quo haec tempore scripta sint, quaeve leges, unde oriundae, quo demum nixae fundamento appellentur: « Quae lex bene nimis magna est et cum sapientia adinventata . . . Tu autem nihil horum considerans, nec futura contemplan, nec beatorum patrum nostrorum et a Christo susceptorum (2) per successiones legem, neque magni episcopi ac patris nostri Petri honorem ex quo cuncti per spem quam habemus in Domino Iesu Christo, pendemus, nec nostris incarcerationibus et tentationibus et quotidianis ac multiplicatis opprobriis, nec oppressionibus et angustiis apud omnes placatus, omnia pariter evertere ausus es. »

(1) *Legitur.* Primus eas Scipio Maffei eruit e tenebris in *Fragmento histor. eccles. anteq.* Inter *Opusc. eccles.* p. II, p. 256, quem referimus, punctis tantum mutatis, phrasi graeca caute servata.

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

(2) *Susceptorum.* Solemne est Apostolos dici Σεπτακλήτους, Διοκλήτους, Χριστολόγους. Id quod fortasse rectius interpret latine dixisset: a Christo affrator, quo maior fuisset memoratae legi auctoritas.

Alia suppetunt testimonia Alexandrinorum, tum sancti Alexandri qui paulo ante an. 325, aegro serens a quibusdam episcopis in communionem recipi eos qui ab ipso segregati erant, id contra apostolicam regulam esse, τῷ μῆτι ἀποστολικὸν κανόνα τοῦτο συγχωρεῖν, respectu videlicet ad nostros canones XII, XIII, XVI, merito iure et aperte queritur (1); tum magni Athanasii iisdem pene verbis ad canones XXIX et XXXIX provocantis, contra Georgium Cappadocem per vim, ope saecularium iudicum, alexandrino throno provectum (2).

Sunt aequae luculenta ecclesiae constantinopolitanae testimonia, cui vix accepta non retulerit Constantinus Magnus ea quae tum ad Eusebium, tum ad Antiochenos scripsit, in quibus canonem nostrum XIV. τοῦ ἀποστολικοῦ κανόνος, τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Δισμοῦ, τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως cumulatis videtur verbis ornare (3). Concessum aliud facilius erit canones XIV et XV fuisse, an. 381, a patribus Constantinopolitanis inter vetustas Ecclesiae regulas recensitos (4); deinde an. 394, in synodo cui Nectarius praefuit, ipso dictante, canonem LXXIV fuisse sub certo Apostolorum nomine, καθὼς καὶ οἱ ἀποστολικοὶ κανόνες διωρίσαντο (5), promulgatum.

Cautius quidem egisse Romanam Ecclesiam, notum; neque abstinuisse per inscientiam, testatur gelasianum decretum, quocumque tandem anno censetur aut conditum fuisse aut inter apocrypha retulisse *librum canonum apostolicorum*; testatur etiam eosdem prorsus non fuisse repudiatos modesta Dionysii Exigui censura, «canones qui dicuntur Apostolorum» de graeco transferentis, «quibus ait plurimos consensum non praebere facilem, quamvis postea quaedam constituta pontificum ex ipsis assumpta esse videantur (6).» Crevit in cumulum, saltem inter Byzantinos, horum canonum robur, statim ut Iustinianus imperator praecepit «custodiendam esse sacrorum canonum observantiam, quam tradiderunt Apostoli laudibus iure celebrandi, atque adorandi, oculati illi Verbi divini testes (7);» quumque Ioannes Scholasticus, patriarcha constantinopolitanus (†578), a quo primum integra LXXXV canonum series quasi in iuris corpore ponitur et capite, iisdem illud nihil haesitans praefixit encomium: Οἱ μὲν ἅγιοι τοῦ Κυρίου μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι ὀγδοήκοντα πέντε διὰ Κλήμεντος κανόνας ἐξείθεντο (8); quumque demum an. 692, trullanum concilium dictatorio plausu et praeconio accepisset παραδοθέντας ἡμῖν ὀνόματι τῶν ἁγίων καὶ ἐνδόξων ἀποστόλων ὀγδοήκοντα πέντε κανόνας (9).

Ea usque tamen non vicerunt illa Byzantinorum decreta, ut vel in nova Roma et in ipsa luce imperii auctor Nomocanonis, quem Photium esse voluerunt, ipso certe antiquior, uti infra declarabitur, haec praefatus fuerit ab exordio: οὐ μὲν ἀλλὰ καὶ τοὺς λεγομένους τῶν ἁγίων ἀποστόλων [κανόνας ὑποτιθεῖς], εἰ καὶ τινες αὐτοὺς ἀμφιβόλους διὰ τινὰς αἰτίας ἠγήσαντο «Accesserunt et canones qui dicun-

(1) Queritur. Theodoret. *Hist. eccles.* l. I. c. 3.

(2) Provectum. Τοῦτο δὲ ἐκκλησιαστικὸς δισμός παραδόντι. Epist. ad orthodox. Sane canones nostri olim dicti communius fuerunt: *Regulae ecclesiasticae*.

(3) Ornare. Euseb. *Vita Constant.* lib. III, c. 61.

(4) Recensitas. Theodoret. *H. E.* V, 9.

(5) Διωρίσαντο vid. infra in act. concil. eiusdem. Alibi dixi cur tantam patrum ephesinorum et chalcodonensium maiestatem in hanc deducere disceptationem minus aequum existimem.

(6) Videantur. Epist. ad Stephan. in Justell. *Biblioth. iur. can.* t. I. p. 101. Unde doctissimorum FF. Bal-

lerini error fuit merito ab Assemano reprehensus, negantium ante Dionysii translationem aut cognitos latinis aut usui fuisse canones apostolicos. Cf. Assemani *Biblioth. iur. orient.* t. I. p. 107, S. Leonis opp. t. II. p. 1.

(7) Testes. Τοῦτο δὲ ἵστανται πιστεύοντες, εἴπερ ὁ τῶν ἱερῶν κανόνων παρατήρησις φυλάττετο, ἢ οἱ τοὺς θεοκαίως ἐμνούμενοι καὶ προσκυνητοὶ καὶ αὐτόπται τοῦ θείου λόγου παραδίδουσαν ἀπόστολοι καὶ ἅγιοι πατέρες ἐφύλαξαν τε καὶ ἐφυγέσαντο. Nov. 6 apud Ioan. Antioch. Justell. *Ib.* t. II. p. 604.

(8) Ἐξείθεντο. *Ib.* p. 501.

(9) Κανόνας. can. 2.

tur Apostolorum. quamvis nonnulli quibusdam causis moti pro dubiis eos habuerint (1), quae quidem sua postmodum Photius audacter fecit.

§. 2.

Iam altera testium classis vocanda venit a saeculo VII inde ad XV, longo agmine et conferto prodeuntium, spissa illa pulvere et canitie veneranda codicum manuscriptorum turba. quibus facile opprimerer, nisi prudenti deberem consilio eos tantum appellare qui aut praestantiores aetate sunt aut minus cogniti aut notabiliores singulari quadam ratione canones nostros exhibendi. Alius namque locus erit communia memorandi exemplaria sane multa in quibus vel Ioannis Scholastici titulis, aut photiano, ut fertur, Nomocanoni, vel Zonarae aliorumque sive commentariis, sive compendiis canones nostri cum caeteris immiscentur. Immo omissis orientalium membranis et chartis ut graeca tantum seligamus, nudum texere indicem cogimur, in quo tam typorum quam dictionum exiguitate parcimoniae consulere studeamus, spe tamen et sponsione facta fore ut ad calcem singulorum tomorum graece scripta iuris ecclesiastici monumenta, diffusa per Europae bibliothecas, uberius describamus.

Inter codices Romanos:

- In vaticano 839, f. 173, sunt can. LXXIII tantum, ultimis foliis avulsis, scripti saec. X.
- 843, sparsi καὶ ἀσάλευ canones in tit. Ioan. Antiocheni et scripti in membrana saec. IX; is omnium est Scholastici codicum princeps (2).
 - 1168 f. 147-152. can. LXXXV, saec. XI.
 - 1506 f. 67. et 72-77, can. IV in 1° loco, LXXVIII in 2°. cum appendice ex Ioanne Antioch., scripti an. 1024, Athanasii abbatis manu et summa diligentia. Iterum de hisce quatuor infra ad Constit. apost.
 - 1980 f. 18, can. LXXXV, saec. X. XI.
 - 2073 f. 74, idem can. saec. X.
 - Reg. 51, ab initio insunt canonum tituli Balsamonis commentariis praefixi, in charta saec. XVI.
 - Reg. 57, fol. 98, canon. LXXXV, cum aliis titulis et commentariis Zonarae, in charta saec. XV.
 - Palatin. latin. 577, f. 12, 13. tituli et canones L, post alteras Dionysii Exigui curas (3), caractere longobard. saec. VIII.
- Vatic. latin. 5845 f. 1, et 7-10, iidem tituli et canones iuxta priorem Dionysii recensionem, caractere francogall. saec. VIII.
- Barberinian. III 53. pag. 536, ad calcem Euchologii longe omnium antiquissimi unciali elegantissima littera saec. VIII, didascaliae et ultimi canones aliis rebus sacris in coronide apposti.
- Vaticellian. A. 5, A. 18, codd. Dionysiani insignes.
- F. 10 f. 29, can. LXXXV in syntagmate antephotiano, scripto saec. XI.
- Coll. Rom. cod. plut. inferior. 5, can. iidem iuxta novissimam Graecorum recensionem in charta saec. XV.

Inter caeteros Italiae codices:

- In biblioth. Florent. medic. laurentiana, Plut. V. cod. 2 et 40, canon. LXXXV ex recensione Zonarae, XIV. saec.
- Plut. IX, 8, iidem canon. cum didascalis.
 - Plut. X, 1 eadem, saec. XI.
- In biblioth. Veneta s. Marci 168, 169, 170, iidem canon. in syntagmate.
- Nannan. 127 f. 229, ab iisdem excerpta.
 - — 226 f. 1. et 119, iidem can. saec. XIII.
 - Bessarion. 169, 170, 171, iidem cum commentariis.

(1) Habuerint. Rhalli σύνταγμα t. I. p. 5, 6.

(2) Princeps. Cf. Assemani l. c. t. II, p. 353.

(3) Curam Postremum hoc Dionysii opus nondum

probe in lucem datum est. FF. Ballerini primi detexerunt. V. opp. s. Leon. t. II, p. XXXII, CLXXXV, CLXXXIX.

- In biblioth. Ambrosiana E. 117. *super. f. 3*, *idem* in epitome Constantino Harmenopulo ascripta.
 — L. 49. *super. f. 1*. eadem epitome.
 — E. 94. *super.* pars canonum praecipua in epitome Simeonis metaphrastae nomine inscripta.
 — B. 107. *super.* canon. L. cum scholiis.
 In Capitulo s. Geminiani mutinensis, canones dionysiani in collect. canonica saec. VII scripta (1).
 In Capitulo cathedrali ecclesiae lucanae, codex dionysianus saec. VII. (2).
 In Capitulo s. Eusebii vercellensis, cod. 173. dionysianus, saec. VII.
 Taurini in biblioth. publica reg. cod. 103. cl. III. 21, canones LXXXV in membrana saec. XII.
 Neapoli, in biblioth. borbon. II, 2. et II, 3. *idem* cum Zonara et Balsamone.
 Inter Hispaniae codices:
 Scorialens. X. II. 18 f. 232, canon. LXXXV ad calcem Matthaei Blastariae.
 Madritens. XIV, excerpti canon. XXVIII.
 — O. 36. can. LXXXV. cum variorum scholiis.
 Inter Galliarum codices, parisienses plusquam 20 sunt, in quibus:
 — 912, 1325, 1326 habent can. LXXXV, in veteri syntagm.
 — 1132, 1604, eorundem singularia excerpta.
 — 1318 f. 68, similia et partim in marginibus.
 — 1322, saec. XVI ex quo fluxit edit. Zonarae princeps.
 Colsin. 364, ab initio canon. LXXXV, rursus fol. 344 *lid.* LXXXIII ex epitome scripta an. 1292.
 — 211, *lid.* LXXXV in syntagm. saec. XI.
 Ex codd. mss. Belgarum et Batavorum:
 In biblioth. ducum Burgundiae bruxellensi 5219, dionysiani canon. saec. IX.
 — 11355, canon. LXXXV graece, manu, ut videtur, cl. Sirmondi.
 In biblioth. academica Lugduni Batav. cod. vossianus, Beveregio memoratus.
 Apud Anglos: in bibliotheca bodleiana barocc. 186, Hippolyti canones.
 — 194, 205, 221, 716 Beveregio, ipso teste, inservierunt.
 — Laud. 31. excerpta ex canonib. saec. XI.
 In biblioth. collegii s. Trinitat. cantabrig. codex Beveregianus.
 In biblioth. collegii ettonens. alius cod. ab eodem excussus.
 E Germanorum bibliothecis: in caesarea viodobon. cod. iurid. gr. XVI f. 59, canon. LXXXV.
 — Iurid. XVIII, *idem* ex epitome.
 — Histor. VII, *idem* collati cum titulis Ioan. Antiocheni.
 In biblioth. reg. monacensi 498 f. 222, epitome XI. saec.
 In biblioth. reg. dresdensi, inter schedas Chr. Fred. Matth. t. 1, p. 1718, can. varii ex codd. mosquen.
 In imperio Russico: ex biblioth. petropolitana caesar. cod. Fol. membr. 1, 2, canones LIX (aliqua exciderunt)
 cum Zonarae comm. saec. XIV.
 — Fol. membr. 1. 4. f. 73, canon. LV (ultimis avulsis), saec. XIII. (3)
 — Q. 1. 19. olim coislinian. CXXII a f. 139. ad 145. canon. XLVI. peculiari ordine.
 Ex quadam biblioth. privata fasciculus saec. XI., e penultimo codice fortasse olim detractus, supplevit mihi quae in altero illo desiderabam.
 Inter codd. latinos biblioth. caesariae petropolit. non omittendus codex praestantissimus saec. VII, olim claromontanus, nunc inscript. *Iurid. membr. II, 3*, interpolatum Dionysii opus inter plura continens, de quo alibi.
 In biblioth. synodali mosquensi CXLIX (ol. 150), epitome saec. XIV.
 — CCCXCIII (olim typ. Fol. 30.), canones cum Zonarae commentariis saec. XII.
 In biblioth. typograph. synod. VI (olim typ. 38.), *idem* Zonaras cum multiplici apparatu.
 Apud Graecos, cod. trapezuntinus (4), an. 1311, cuius potissimum ope cl. Rhalli suam exegit canonum graecorum editionem, quem vide in praefat. I. I, p. 10, 11.

(1) *Scripta*. Teste Anton Zaccaria in II. epist. ad Berald, die 1. sept. 1763. Quem codicem vidi ego et suspexi, uti pariter alterum eiusdem antiquitatis apud s. Eusebium Vercellensem, faventibus cum simili humanitate cl. et ill. utriusque capituli decanis et cancellariis.

(2) *Saec. VII*. Vadem habeo cl. Mansi qui ex eodem varias collegit lectiones.

(3) *Saec. XII*. Paulo antiquiorem eum facit et de eo eleganter disserit Ed. de Muralt in *Kritische Jahr. für Rechtswissensch.* 1845. I. 854-859. Sed ne-

mini quem sciam notatum hactenus est ambos codices modo memoratos eosdem plane esse cum XXXIII et XXXIV. mosquensibus, a Matthaeo descriptis in *Codd. graecor. mosquens. notitia* Lips. 1805. p. 48. Uterque scilicet in suo loco Mosquae iam non comparet. Matthaeo vero prior est saec. XII, posterior XV; at neutrum accurate descripsit.

(4) *Trapezuntin*. Multa de eodem aliisque id genus codd. egregie dixit C. E. Zachariae in *Historiae iur. Graecorum delineatione* ed. Heidelberg. 1839. Cf. Mortreuil *Hist. du droit Byzantin*. III. p. 439.

§. 3.

Scriptoribus canonum nostrorum succedunt, face de manu ad manum tradita, librorum typis impressorum editores, quorum si operas enumerem, iterum me immensum in campum vehendum esse nemo non intelligit. Sat erit alterum ut antea et ieiunum texere syllabum, quem etsi angustis coerceam limitibus, ab eo tamen excludere nolim generales quasdam canonum editiones, plura in hoc tomo repetenda complexas, quas semel, prima occasione data, nominasse erit satis, opinor, abunde factum.

- 1524 Canones L, Dionysio interprete, primum edid. Iacob. Merlinus doctor parisiens. in capite tom. I. Concillior. Paris. fol. ad ratem Galloteam (1).
 1525 *Iidem in Codice can. apostolor. et concillior. Carolo M. per Hadrian. pp. oblato cur. Io. Wendelsten. Mogunt.*
 1530 *Iidem in II. Concillior. edit. Iacobi Merlini Colon. in fol.*
 1531 Canon. LXXXIV, gr. et lat. primum edid. Gregorius Haloander, ad calcem *Novellarum*. Nuremberg. — graece repet. Paris. 1542, 4°; exst. canones f. 437-444.
 1533 Canon L, Dionysiani in III. Merlini edit. Concilliorum, Paris. 8°.
 1538 Canon. LXXXIV, Haloandro interpr. in I. edit. Concillior. cur. Petro Crabbe Colon. in fol. ab initio tom. I.
 1540 Canon. LXXXV, graece edit. Ioan. du Tillet engolismensis, ex cod. s. Hilarii pictav. in *sylloge inscripta: Kanones. tōn aīonōn aīroterōn. nra*. Paris. fol. ab initio.
 1546 Canon. LXXXIV, in *Summa Concilliorum* latine ed. Bartholom. Carranza, Haloandri interpretatione leviter temperata, inde pluries Paris. et alibi repetit. an. 1555, 1564, 1602, 1675, 1677; in hac edit. Lovanii vulgata canones extant p. 1-9.
 — Canon. LXXXVIII, cum *Sententiis Antonii et Marini* ed. gr. et lat. Conrad. Gessner. Tiguri. (al. 1539)
 1551 Canon. LXXXIV, ex Haloandri interp. cum *Constitutionib. Apostolicis*. in II. edit. Concillior. P. Crabbe Colon.
 1553 Canon. *Id.* ex ead. interpret. cura Ioan. Sagittarii burdegalens.
 — Canon. LXXXVIII, ex repetita Gessneri edit. cura Gasparini Contarini, Florentiae.
 1555 *Octoginta quinque regulae seu canones Apostolorum cum vetustis Ioan. monachi Zonarae comm. in principe Zonarae edit. Ioannis Quintini Paris. 4°.*
 — Canon. LXXXIV, ex interpret. Haloandri in Franc. Ioverii *Sanctionib. ecclesiasticis*. Paris. in fol.
 — Canon. LXXXIV, ex Haloandro latine in *Orthodoxographia*. Ioan. Grynaei, Basileae, fol. ab initio.
 1558 *Octoginta quinque regulae etc. gr. et lat. ex edit. Io. Quintini Paris 4°.*
 1561 Canones sanctorum Apostolor. (LXXXV.) Concillior. general. et particular. etc., omnia commentariis amplissimis Theodori Balsamoni antioch. patriarchae explicata et de graecis conversa, Gentiano Herveto interprete, e bibliotheca D. Ioan. Tilli brio. ep. Paris. fol.
 1563 Canones LXXVI, ad calcem *Constitut. apostolicar.* ed. latine cura Ioan. Caroli Bovii episc. ostunens. Venet. 4°.-repet. an. 1564. Paris.
 — Canones *Id.* ad calcem earumd. graece primum editarum cura Franc. Turriani S. I. *ibid.* 4°.
 1567 Canon. LXXXV, latine interprete Gentiano Herveto, in edit. Concillior. procurante Laur. Surio, Colon. fol. t. I. ab initio.
 1568 Can. LXXVI, inter opp. s. Clementis ex edit. Boverii, Paris.
 1569 — *Id.* *Id.* ex ead. edit. rep. Coloniae.
 — Canon. LXXXIV, latine, Haloandro interprete, et frequenter repetiti in *Corporis iuris canon. emendato atque edito iussu Gregorii XIII.*
 1573 Canon. LXXVI, gr. et lat. cum *Constit. apostolicis*, Turriano cur. Antwerp.—repetit. *ibid.* an. 1578.
 1575 Canon. LXXXV, interpr. Gentiano Herv. in *Biblioth. maxima* PP. cur. Margarino de la Bigne, Paris, iuxta quosdam; fortasse extant in edit. colon. a. 1618; in edit. vero parisiensib. et ultima lugdunensi an. 1677, consulto omittuntur.
 1585 Canon. LXXXIV, quorum L. priores graece inter duplicem Dionysii et Herveti versionem prostant, col. p. 13-23. 149-152. in tom. I. Concillior. cura Dominici Nicoli, Venet.
 1604 Canon. L Dionysiani cum Hadriani pp. collectione in *lectionib. antiq.* Canisii Ingolstad.
 1606 Canon. LXXXIV, Gent. Herveto interprete (qui inde solus in omnibus concillior. editionib. adhibitus est) in I Severini Bini edit. Paris.—repet. *ibid.* an. 1636. In edit. Bini principe exstant tituli Diony-

(1) Galloteam. Incepta ed. an. 1533, et sequenti absoluta.

- slani p. 4; canones L. cum duplici versione, ut apud Venetos, p. 5-10; caeteri canones p. 10-13; Bini notae anepo alias regestae, p. 14-18.
- 1609 Canon. LXXXIV. lat. inter opp. P. Pitboel, Paris.—Splendide typis reglis repetita ibid. 1687, t. I, p. 491-493.
- 1613 Canones LXXXV, gr. lat. cum commentar. Zonarae, cur. Antonio Salmasia, Mediolani.—repet. Paris. 1618, adiecta Gent. Herveti Interpret. p. 1-43.
- 1614 — in collectione Tiliiana iterum ed. gr. et lat. cur. Elia Ehinger.
- 1618 — cum Constitut. Apost. et Zonarae comm. ed. Fronto Ducaeus S. I. Paris.
- 1620 Canones ss. Apostolor. concilior. generalium, etc. cum comment. Balsamoni gr. et lat. Herveto interpret. Paris. typ. reglis, p. 1-50.
- 1628 Canon. L. in cod. Dionys. edit. Iustell. — Iter. an. 1661, Paris. tom. I, in quo tit. p. 101, canon. p. 112-116.
- 1644 Canon. LXXXIV, in splendida Concilior. editione regia t. I, p. 11-53.
- 1667 Canon. LXXXIV, Haloandro interprete in Novitia concilior. cur. Cabassut. Lugd.—repet. an. 1670, 1711 (v. p. 9-13) ibid.—1703. Venet. etc.
- 1671 Canon. LXXXIV, in Phil. Labbaei edit. Concilior. t. I. gr. et lat. cum vers. Hervetiana col. 26-46. appendice ex edit. Crabbi et vers. Haloandri col. 45-46. B, C.; tituli Dionysiani col. 43-47; interpretatio eiusd. col. 47-52; not. col. 53-62. Eadem omnino in ed. venet. 1728.
- 1672 Canon. LXXXV, in Συνοδικῇ sive Pandect. Bevereg. Oxon. tom. I. p. 1-57, not. tom. II. ad calcem p. 1-41.—repet. in singulari libello an. 1678.
- 1672 Canon. LXXXVI, inter opp. PP. apostolicor. ed. Cotelier. t. I. (p. 427 ed. 1720)—repet. Amstelod. 1698, Antwerp. 1700. 1720, 1724.
- 1693 Canon. LXXXIV, Haloandro interprete in excursu VII et VIII praefixis tom. I. p. 66, 69 Concilior. hispan. cur. Aguirrio.—repet. Romae an. 1733.
- 1713 Canon. LXXXIV, in Concil. edit. cur. Harduino, t. I. p. 10-18.
- 1723 Canon. L. dionysiani in *lectionib. antiq.* Canisii ed. Basnagii t. II. p. II. p. 261.
- 1739 Canon. LXXXIV, in Coll. maxima Concilior. cur. Io. Mansi fol. 1. col. 39. Nihil ab editione labbeana mutatur, relictis tantum Harduini varietatibus in margines inferiores, et collata Dionysii versione cum vaticano 630, post Aguirrium, et cum cod. lucano saec. VII.
- 1761 Τὸν ἀγίον τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας... καὶ οἱ πάν. τ. θεῶν ἀποστόλων καὶ τῶ σπουδῇ Σαυρίδ. Μελία Βρυττία, (1) fol.
- 1763 Canon. LXXXII, ad calcem Constit. in *biblioth. nov. vet. PP.* Andr. Galland. t. III. p. VII, 270.
- 1787 Συλλογὴ πάντων τῶν ἱερῶν καὶ θεῶν κανόνων τῶν το ἀγίων ἀποστόλων καὶ studio Neophyti peloponesii, venet. 8°.
- 1796 Canon. graece et german. inseruit I. D. Hartmann in Beiträge zur christlich Religions und Kirchengesch. Ienae, p. 204. seqq.
- 1800 Κανονικὸν ἢ τ. οἱ θεῶι καν. τῶν ἀγ. καὶ πατέρων ἀποστόλων καὶ studio Christophori mon. Iuss. Neophyti patriarchae CP. et typis patriarchatus, 4°.
- 1800 Πηδαλίαν τῆς νομικῆς τοῦ καὶ studio Agapli, Nicodemi et Theodoreti monachor. Lipsiae, typ. Bretcoff. fol.—repetit. an. 1841. CP.
- 1832 Canon. LXXXV, ex interpr. Dionys. et Cotelieri lat. ed. I. Seb. Drey in Neue Untersuch. über die Constitut. und. Canones der apostol. Tubing. p. 223-235.
- 1838 Canon. LXXXIII, in epitome canon. apostolic. auct. Ebediesu ed. Malus in t. X. Script. Vet. p. 8-22.
- 1839 Canon. LXXXV, in sylloge legum ecclesiasticar. petropolitana, quam titulo destitutam dicere deinceps iuvabit: *Nomocanon. Russici imperii*, p. 9.
- Canon. apostolor. et concilior. saec. IV-VII. cur. Bruns in *biblioth. eccles.* t. I. p. 1-13.
- 1848, 1853 Canones L. Dionys. inter opp. eiusd. et Isidori Mercatoris in *Patrologia* Paris. t. LXVII. et CXXX.
- 1852 Σύσταγμα τῶν θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων, τῶν το ἀγ. καὶ πατέρων ἀποστόλων καὶ collatis curis A. Rhalli et M. Polli, Athen. t. I. p. 1-112.
- 1853 Canon. LXXXV, ad calcem Constit. Apostolicar. cur. Ueltzen, Sueriol, p. 238, 8°.
- 1855 Canon. lidem gr. et lat. ex interpr. Dion. et Cotelier. ed. C. I. Hefele in *Concillen. Geschichte* t. I. p. 767-800. Friburg. in Brisgav. typis Herderanis.

(1) Βρυττία. Sic cl. v. Rhalli in praefat. *συντάγμα* τοις p. XVI, dum legitur 'Εν Παρισίους ἡ Νεοελληνικὴ φιλολογία Andr. Papadopuli Bretl, Athen. 1854. Cuius neophilologi varietatem aut errorem, occasione data, iure meo notavi. Ab eodem vero rem mihi nuper ab

extremis Athenis acriter facessente provocare lubet ad Areopagi praesidem, canonum graecorum editorem merentissimum. Cf. dissertationunculam meam: Des canons et des collect. de l'Eglise grecque, Paris, 1858, p. 21.

Mitto fortasse plura variis edita linguis vernaculis; sed ne operam lusisse videar, quaedam addere iuvat de praecipuarum editionum indole, earum in primis quae mox a me in censum frequentius adducentur. Quum primus dionysianae versionis editor Iacobus Merlinus in exemplar nondum postrema interpretis cura politum incidisset, omnes post illum usque ad novissimum friburgensem editorem eandem minus absolutam retulerunt translationem, nisi quod forte post Iustellum, neglecta editione principe, deteriora acceperint. Rursus quum Haloandro qui primus graeca verba vulgavit, occurrisset codex non semel, neque levibus lacunis hiuleus, mutila eadem loca, ab Haloandro usque ad recentissimos Germaniae censors, intacta remanserunt. Veneti quidem editores, unum aut alterum nacti codicem, iam an. 1585 quaedam in marginibus suppleverant; suppleta autem et in textum quam cito recipienda, in iisdem marginibus, ne apice quidem columnarum mutato, per tria saecula migraverunt, donec Germanici editores, consulentes brevitati aut angustis impediti marginum, necessaria supplementa expungere non dubitarint ac vetera renovare Haloandri vulnera. Qui vero utrumque dedero textum non semper imitati sunt Nicolini et Bini diligentiam, qui graeca inter duplicem Dionysii et Herveti versionem posuerunt: sed multi ab initio Dionysium, id quod redarguere me pigeret, cacteris post habitis, sic praetulerunt ut inde post can. L. ex arbitrio reduxerint interpretes novissimos, lectore non semper monito neque cum nova illa, neque cum antiqua Dionysii versione plane graece vulgata concordare, quum alia certe prae oculis Dionysius habuerit, alia quoque Haloander, Hervetus, Cotelerius. Denique Cotelerius, cui praesto fuerunt VII codices parisienses, quos vereor ne levi brachio excusserit, solus mihi hactenus est qui uberrimis quos monstravi labia fontibus admoverit (1). Extra igitur oleas non vagatur qui subsidiis usus inexpertis, novam exsculpere editionem molitur. Quod ut pro viribus assequerer, religioni duxi, nulla tamen e maioribus editionibus prorsus neglecta, ante omnia versare codices quotquot meas in manus venerunt. Ex quibus restat hic monere tum vaticanos, tum petroburgenses infra esse, brevitatis causa, siglis designatos eo sensu intelligendis ut vatican. 1, 2, 3, 4, 5 sint doinceps iidem qui supra inscribuntur vaticani 839, 1506, 1980, reg. 57, vatic. 2075; item petroburg. 1, 2 sint qui supra 1° et 2° loco recensentur; tertius namque mihi erit coislinianus.

§. 4.

Universam propemodum orientalis ecclesiae disciplinam canonibus apostolicis contineri ut brevi compendio sub oculis ponatur, protulisse satis erit argumenta titulis expressa tum graece, tum latine, quorum hos Dionysius Exiguus suis quinquaginta canonibus praefixit, illos vero hactenus ineditos vaticani Zonarae codices praestiterunt, excerptos, neque fallor, ex epitome Simeonis magistri, ipsiusque verbis conceptos (2). Alii certe sunt quos Cotelerius invenit, Balsamonis commentariis insertos in codd. parisiensibus (3), plane similes cum titulis quos mihi quoque legere contigit in codice eundem habente Balsamonem, inter vaticanos reginae sub num. 51 asservato. Iam nunc

(1) *Admoverit.* Ad haec rediit Harduinus quid non diceret? Certe quod spectat ad canones apostolicos, dum repeteret Dionysium, neglexit excepto titulo suum Claromontanum, cedro linendum; et quoad caetera, Cotelerium *vera nota*, sed suo more ita sequitur, ut, constanti quadam lege, in textum referat quae in marginibus adiecit, et vice reciproca. Mansi

autem qui Labbei margines et columnas asservavit integerrimas, varietates in ima pagina, quasi repultas, satis habuit reponere.

(2) *Conceptos.* Cf. Iustell. *Biblioth. turis can.* t. II, p. 711.

(3) *Parisiensibus.* V. *Patres apostol.* ed. Antwerp. 1720, p. 425.

e vaticano reginae 57 (1) accipo LXXXV canonum apostolicorum argumenta graeca, deinde titulos L dionysianos e Palatino 577, quos mea excipiet caeterorum interpretatio

α'. Περὶ χειροτονιῶν ἐπισκόπων.	I. De ordinatione episcopi.
β'. Περὶ χειροτονιῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων.	II. De ordinatione presbyteri et diaconi et caeterorum.
γ'. Περὶ ἱερέως γάλα, ἢ μέλι, ἢ σίκερα ἢ ὄσπρια ἢ ζῶα τῷ θυσιαστηρίῳ προσάγοντος (2).	III. Nihil aliud in sacrificio praeter quod Dominus statuit, offerendum.
	IV. Quae species ad altare, non ad sacrificium, sed in benedictionem simplicem debeant exhiberi.
δ'. Περὶ ὁπωρῶν οἴκοι πιμπομένων.	V. Quod ea quae in ecclesiis offerri non possunt, ad domus sacerdotum a fidelibus deferantur.
ε'. Περὶ ἱερίων τὴν βοηθὴν ἐκβαλλόντων.	VI. Ut episcopus aut presbyter uxorem suam quam debet caste regere, non relinquat.
ς'. Περὶ ἱερίων κοσμικὰς φροντίδας διχομένων.	VII. Ut sacerdotes et ministri altaris a saecularibus curis abstineant.
ζ'. Περὶ τῶν τιλούντων μετὰ Ἰουδαίων τὸ πάσχα.	VIII. Quo tempore pascha celebretur.
η'. Περὶ ἱερίων μὴ μεταλαμβανόντων.	IX. Quod ministri altaris, oblatione celebrata, debeant communicare.
θ'. Περὶ τοῦ μὴ παραμένουτος (3) τῇ εὐχῇ καὶ τῇ μεταλήψει.	X. Quod communicare debeant omnes fideles qui ingrediuntur ecclesiam.
ι'. Περὶ συνιευχομένων ἀκοινωνητῶ.	XI. Quod cum excommunicatis non sit orandum.
ια'. Περὶ συνιευχομένων αἰρετικοῖς.	XII. Quod cum damnatis clericis non sit orandum.
ιβ'. Περὶ συνιευχομένων καθηρημένων (4).	XIII. Ut nullus fidelium praeter commendatitias suscipiatur epistolas.
ιγ'. Περὶ διξαμένον τὸν ἀλλαχόθεν ἄδικτον.	XIV. Ut ab episcopis aliena parochia minime pervadatur.
ιδ'. Περὶ τοῦ τὸν ἀφορισμὸν ψευσαμένου.	XV. Ut clerici proprias ecclesias non relinquant.
ιε'. Περὶ ἐπιπηδῶντος θρόνου (5) ἐκ θρόνου.	XVI. Ut episcopus, qui clericos alterius suscepit, communione privetur.
ισ'. Περὶ κληρικοῦ τῆς οἰκίας ἐκστάντος καὶ τὴν ἀλλότριαν οἰκοῦντος.	
ιζ'. Περὶ τοῦ τὸν τοιοῦτον κληρικὸν ἐν γνώσει κατέχοντος.	

(1) Reg. 57. Chartaceo, saec. XIV. fol. 98 a tergo.

(2) Προάγοντος. Eadem sine varietate leguntur in Logothetae synopsis sed alia tamen numerorum serie.

(3) Παραμένοντα cod. Is qui hos titulos confecit, quum prae oculis haberet Simeonis compendia, ea nihil mutando rescripsit, aut oblitus aut inscius allam esse sibi ineundam verba texendi rationem. Sic scribente Logotheta: ἀφορίσεις τὸν... παραμένοντα, noster nihil haesitans reposuit: Περὶ τοῦ μὴ παραμένουτος. Semel dixerim in qua eadem is persaepe chorda oberaverit ut delaceps, non monito lectore, a me emendetur.

(4) Καθηρημένον. Haec tria lemmata ε', ια', ιβ' unum respiciunt Simeonis canonem X, ex nostris vero X et XI. Multiplex erit huiusmodi discordia sive inter Graecos, sive cum Dionysio, quam tollere prompte aut anxie explicare tanti non est.

(5) Θρόνον cod.

- ιη'. Περὶ τοῦ τὸν δίγαμον ἀνέρον εἶναι ἢ παλλακὴν ἐπιτρέφοντα.
- ιβ'. Περὶ τοῦ εἶναι τὸν ἱερέα ἀνέρον ἀπολειυμένην ἢ χήραν ἢ θεράπαιναν ἢ μαινάδα λαβόντα.
- ιγ'. Περὶ τοῦ μὴ κληροῦσθαι τὸν τὰς δύο ἀδελφὰς ἢ ἀνεψίας ἀγόμενον.
- ιδ'. Περὶ τοῦ τὸν κληρικὸν ἐγγύας μὴ δίδόναι.
- ιε'. Περὶ τοῦ ἐξ ἐπηρείας ἀνθρώπων ἢ ἐκ φύσεως γενομένου εὐνούχου.
- ις'. Περὶ λαϊκοῦ ἑαυτὸν ἐκτεμόντος (1).
- ιζ'. Περὶ τοῦ μετὰ κλῆρον ἑαυτὸν ἐκτεμόντος.
- ιθ'. Περὶ ἱερέως πορνεία ἢ ἐπιπορκία ἢ κλέμματα συσχεθέντος.
- ια'. Περὶ τοῦ μέλλοντος ἱεραῖσθαι (2).
- ιβ'. Περὶ ἱερέως πιστὸν ἢ ἄπιστον τυπτήσαντος.
- ιγ'. Περὶ τοῦ εὐλόγως καθαιρεθέντος.
- ιδ'. Περὶ τοῦ ἐπὶ χρημάτων χειροτονθέντος.
- ιε'. Περὶ ἐπισκόπου δι' ἄρχοντα καθαιρουμένου (3).
- ια'. Περὶ ἐπισκόπου ἐξ ἀναιτίου σχισθέντος [καὶ πηγνύντος ἄλλο θυσιαστήριον].
- ιβ'. Περὶ ἀφωρισμένου ἐξ ἐτέρου περιόντος.
- XVII. Quod bigami non admittantur ad clerum.
- XVIII. Quod is qui viduam vel eiectam aut meretricem acceperit, non admittatur ad clerum.
- XIX. Qui duas sorores habuerit, non admittatur ad clerum.
- XX. Clericum fideiussorem esse non posse.
- XXI. Quod hi qui non sponte eunuchizati sunt, suscipiantur ad clerum.
- XXII. Ut is qui se eunuchizavit, clericus non fiat.
- XXIII. Ut clericus qui se eunuchizavit, abdicatur a clero.
- XXIV. Ut laicus qui se eunuchizavit, tribus annis communione privetur.
- XXV. Quod episcopus aut presbyter aut diaconus, si pro criminibus damnati fuerint, minime communione priventur. (*Dion. xxvi*). Similiter et reliqui ecclesiae ministri.
- XXVI (*D. xxvii*). Qui clerici debeant coniugibus copulari.
- XXVII (*D. xxviii*). Quod episcopus, presbyter et diaconus peccantes fideles verberare non debeant.
- XXVIII (*D. xxix*). Quod officium pristinum damnati pro criminibus usurpare non debeant.
- XXIX (*D. xxx*). Quod non debeant officia ecclesiastica pecuniis obtineri.
- XXX (*D. xxxi*). Ut ecclesia saeculari potentia minime pervadatur.
- XXXI (*D. xxxii*). De presbytero qui, episcopo contempto, seorsum conventus congregare tentaverit.
- XXXII (*D. xxxiii*). Quod clerici damnati non debeant ab aliis recipi.

(1) Ἐκτεμόντα cod., qui mox eadem licentia: Περὶ λαϊκοῦ ἑαυτὸν ἀφροτηρίσσαντα.

(2) Ἱεραῖσθαι. Absolvenda sententia ex Logotheta: εἰ βούλωντο, πραγματοποιῶ.

(3) Καθαριζομένου. Lux ab eodem petenda: ὁ δι' ἄρχοντα ἐπίσκοπος γινόμενος, καθαιρούμενος ἀφορίζεται.

« Factus per principes episcopus, is depositus segregetur. » Mitto igitur aliam correctionem obviam: καθαιρούμενος. Sequenti autem titulo maior erat adhibenda medela, quam praestitit tum idem Simeon Magister, tum Alexius Aristenus. Nihil vero in hisce antiquis compendiis videtur fuisse a Dionysio lectum.

λγ'. Περὶ ἱερέως συστατικὸν μὴ ἔχον-
τος.

λδ'. Περὶ ἐπισκόπου μὴ δυναμένου ποιεῖν
τὸ διχὰ τοῦ πρώτου αὐτοῦ.

λε'. Περὶ τοῦ μὴ χειροτονεῖν ὑπερόρια.

λς'. Περὶ νεοπροβλήτου (1), εἰ δυσανα-
σχετῇ πρὸς τὸ ἐγχείρημα.

λζ'. Περὶ τοῦ δις κατ' ἔτος τοὺς ἐπι-
σκόπους τὰς συνόδους ποιεῖν.

λη'. Περὶ τοῦ ἐπισκόπου μετὰ κυρείας
τὰ τῆς ἐκκλησίας ἀνάγκαι διό-
κουτος.

λθ'. Περὶ πρεσβυτέρων καὶ διακόνων
μηδὲν ποιούντων ἄτερ ἐπισκόπου.

μ'. Περὶ πραγμάτων ἐκκλησιῶν καὶ πραγ-
μάτων ἐπισκόπων.

μα'. Περὶ τοῦ ἐξουσιάζειν τὸν ἐπίσκο-
πον τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων.

μβ'. Περὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸν ἱερέα κυβι-
στὴν καὶ πάροινον.

μγ'. Περὶ κληρικοῦ καὶ λαϊκοῦ κυβι-
στοῦ καὶ παρόινου.

μδ'. Περὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸν ἱερέα τοκι-
στὴν.

με'. Περὶ τοῦ συνιυχομένου αἰρετικοῖς.

μς'. Περὶ τοῦ μὴ δέξασθαι τὸν ἱερέα
βάπτισμα καὶ θυσίαν αἰρετικοῦ.

μζ'. Περὶ τοῦ βαπτίζοντος τὸν ὄντως
βεβαπτισμένον.

μη'. Περὶ κοσμικοῦ τὴν οἰκίαν ἐκβα-
λόντος καὶ ἄλλην (2) ἢ ἀπολει-
μένην ἄγοντος.

μθ'. Περὶ τοῦ μὴ βαπτίζοντος εἰς Πα-
τέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα.

ν'. Περὶ τοῦ μὴ τρισὶ μυῶντος (3) κα-
ταδύσειν, ἀλλὰ μιᾷ.

XXXIII (D. xxiv). Ut nullus episcopus, pre-
sbyter aut diaconus, sine commendati-
tis suscipiatur epistolis.

XXXIV (D. xxv). De primatu episcoporum.

XXXV (D. xxvi). Quod non liceat episcopo
in aliena parochia clericos ordinare.

XXXVI (D. xxvii). De ordinatis episcopis,
nec receptis.

XXXVII (D. xxviii). Ut bis in anno concilia
celebrentur.

XXXVIII (D. xxix). Ut tantum curam rerum
ecclesiasticarum episcopus habeat.

XXXIX (D. xl). De dignitate pontificis, et
quod rerum suarum habeat potestatem.

XL. (Dionys. ibid.)

XLI. Quod episcopus ecclesiasticarum rerum
pro dispensatione pauperum habeat po-
testatem.

XLII. Quod episcopus, presbyter aut dia-
conus aleator et ebriosus esse non debeat.

XLIII. Similiter clerici et laici, si perman-
serint in alea, communione priventur.

XLIV. Quod episcopus, presbyter aut dia-
conus non debeant usuras accipere.

XLV. Quod non debeat episcopus, presbyter
aut diaconus cum haereticis orare.

XLVI. Quod non debeat haereticorum baptis-
mata comprobari.

XLVII. Quod ecclesiae baptismate baptiza-
tus, rebaptizari non debeat, et si non
ita baptizatus est, baptizetur.

XLVIII. Laicum pellentem suam coniugem
communione privandum.

XLIX. Quod in nomine Trinitatis debeat ba-
ptizari.

L. Quod non debeat una mersio in baptis-
mate, quasi in morte Domini, provenire.
(Huc usque dionysiani tituli).

(1) Νεοπροβλήτου cod. Integrius apud Simeonem:
« Qui recens designatus est, si demandatum munus
exequi gravetur, segregatur. »

(2) ἄλλως cod. Emendaveris melius: ἑτέραν.

(3) Μύοντος cod.

- να'. Περὶ παντὸς κληρικοῦ, μὴ δι' ἄσκησιν, οἶνον καὶ κρέα καὶ γάμον βδελυσσομένου.
- νβ'. Περὶ τοῦ μὴ συγγινώσκοντος τοῖς μετανοοῦσι.
- νγ'. Περὶ ἱερέως μὴ μεταλαμβάνοντος κρεῶν καὶ οἶνου, εἰ μὴ δι' ἄσκησιν.
- νδ'. Περὶ κληρικοῦ δίχα τῆς καθ' ὁδὸν ἀνάγκης εἰς καπηλεῖον ἐσθίουτος.
- νε'. νς'. Περὶ κληρικοῦ ἐπισκοπὸν ὑβρίζοντος καὶ πρεσβύτερον καὶ διάκονον.
- νζ'. Περὶ τοῦ τυφλὸν καὶ κωφὸν χλευάζοντος.
- νη'. Περὶ ἐπισκόπου τὴν εὐσέβειαν μὴ διδάσκοντος.
- νθ'. Περὶ ἱερέως ἐπιδιὴ κληρικὸν μὴ ἐργιτοῦντος.
- ξ'. Περὶ τοῦ ἐκκλησιάζοντος ἀσιβοῦς βίβλον.
- ξα'. Περὶ πιστοῦ ἐπὶ μοιχείᾳ ἢ κλεψίᾳ ἢ ἄλλοις ἐγκλήμασιν ἐλεγχθέντος.
- ξβ'. Περὶ ἀρνησιχρίστου.
- ξγ'. Περὶ θύτου, πνικτοῦ ἢ θηριαλώτου ἢ θνησιμαίου γενομένου.
- ξδ'. Περὶ σάββατον ἢ κυριακὴν νηστεύοντος.
- ξε'. Περὶ Ἰουδαίοις συνευχομένου.
- ξς'. Περὶ κληρικῶν φονέων ἢ καὶ λαϊκῶν.
- ξζ'. Περὶ τοῦ βιασαμένου κόρην.
- ξη'. Περὶ τοῦ δισχειροτονήτου.
- ξθ'. Περὶ κληρικοῦ μὴ νηστεύοντος τὴν ἀγίαν τεσσαρακοστὴν καὶ τετράδα καὶ παρασκειὴν.
- ο'. Περὶ λαϊκοῦ (1) Ἰουδαίζοντος ἢ τὰ τῶν Ἰδιῶν φρονούοντος.
- οα'. Περὶ τοῦ συλοῦντος κηρὸν ἢ ἔλαιον ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας (2).
- οβ'. Περὶ τοῦ σφετεριζομένου ἱερὰ σκεύη εἰς χρῆσιν.
- ογ'. Περὶ ἐπισκόπου κατηγορουμένου καὶ καλουμένου καὶ μὴ ἀκούοντος.
- LI. De quocumque clerico, non propter ascetism, vinum et carnem et nuptias abhorrente.
- LII. De eo qui non ignoscit poenitentibus.
- LIII. De sacerdote non sumente carnes aut vinum, excepta exercitationis causa.
- LIV. De clerico sine itineris necessitate in caupona comedente.
- LV. LVI. De clerico contumelia episcopum afficiente et presbyterum et diaconum.
- LVII. De irridente coecum et claudum.
- LVIII. De episcopo pietatem non docente.
- LIX. De sacerdote clerico indigenti non beneficiente.
- LX. De eo qui impii librum in ecclesia legendum inducit.
- LXI. De fidei convicto adulterii, aut furti aliorumve criminum.
- LXII. De negante Christum.
- LXIII. De sacerdote suffocatum quid aut a fera captum, morticinumve gustante.
- LXIV (*infra* LXV). De ieiunante in sabbati aut dominica die.
- LXV (*infra* LXIV). De eo qui cum Iudaeis orat.
- LXVI (*infra* LXV). De homicidis sive clericis sive laicis.
- LXVII. De puellae vim afferente.
- LXVIII. De eo qui bis ordinatur.
- LXIX. De clerico non ieiunante sanctam quadragesimam vel quartam seriam vel sextam.
- LXX. De laico iudaizante aut gentilia sapiente.
- LXXI (*infra* LXXII). De ceram aut oleum in ecclesia suffurante.
- LXXII (*infra* LXXIII). De transferente sacra vasa in proprium usum.
- LXXIII (*infra* LXXIV). De episcopo accusato et vocato, neque parente.

(1) Λαϊκοῦ. Canon LXX, qualis extat, tam de episcopo et clerico quocumque iudaizante, quam de laico concipitur.

(2) Ἑκκλησίας. Eiusdem ferme argumenti sunt tituli LXXI et LXXII, dum plane omititur id quod pertinet ad canonem LXXI *infra* recitandum.

- οδ'. Περὶ [τοῦ μὴ] αἱρετικὸν κατηγόρειν ἐπίσκοπον.
οε'. Περὶ ἐπισκόπου μὴ καθιστάντος ἀντ' αὐτοῦ ἐπίσκοπον ἀποβιοῦντος.
ος'. Περὶ χωλοῦ καὶ ἑτεροφθάλμου ἀξίων ὄντων ἐπίσκοπεῖν.
οζ'. Περὶ κωφοῦ καὶ τυφλοῦ μὴ ὄντων ἀξίων.
οη'. Περὶ τοῦ μὴ κληροῦσθαι τὸν δαιμονῶντα.
οθ'. Περὶ τοῦ μὴ ἐπίσκοπον νιοφώτιστον διὰ ταχίως, οὐδὲ τὸν ἐκ φαύλης διαγωγῆς προσϊόντα.
π'. Περὶ ἐπισκόπου δημόσια χειριζομένου.
πα'. Περὶ οἰκίτου κληρωθέντος.
πβ'. Περὶ ἱερέως ἄρχοντος (1).
πγ'. Περὶ κληρικοῦ καὶ λαϊκοῦ ἄρχοντος.
πδ'. Περὶ τὸν βασιλέα ὑβρίζοντος παρὰ τὸ δίκαιον.
πε'. Περὶ τῆς σεβασμίου ἱξηκονταβίβλου.
- LXXIV (*infra* LXXV). Quod haereticus non accuset episcopum.
LXXV (*infra* LXXVI). Ne episcopus in suo loco constituat episcopum, quando e vita discedit.
LXXVI (*infra* LXXVII) De claudo et monoculo qui digni sunt episcopatu.
LXXVII (*infra* LXXVIII). De surdo et coeco, qui non sunt digni episcopatu.
LXXVIII (*infra* LXXIX). Daemoniacus non sit clericus.
LXXIX (*infra* LXXX). Neophytus non cito fiat episcopus, neque is qui nuper e malo vitae genere recessit.
LXXX (*infra* LXXXI). De episcopo negotia publica tractante.
LXXXI (*infra* LXXXII). De servo in clerum recepto.
LXXXII (*infra* LXXXIII). De sacerdote magistratum agente.
LXXXIII. De clerico et laico magistratum agente.
LXXXIV. De eo qui imperatorem contra ius et fas contumelia afficit.
LXXXV. De venerando LX librorum catalogo.

Apostolorum canones in Ioannis Scholastici titulos L inserti (2).

In tit. II can. 34. — In tit. III can. 35. — In tit. IV can. 40. — In tit. V can. 38, 41, 59. — In tit. VI can. 76. — In tit. VII can. 1. — In tit. VIII can. 7. — In tit. IX can. 21, 77, 78. — In tit. X can. 36, 58. — In tit. XI can. 29, 30. — In tit. XII can. 14, 15. — In tit. XIV can. 6, 20, 44, 81, 83. — In tit. XVI can. 75. — In tit. XVII can. 9, 27, 28, 74. — In tit. XVIII can. 10, 11, 12, 13, 16, 32. — In tit. XX can. 33. — In tit. XXII can. 31, 39, 53. — In tit. XXIII can. 56. — In tit. XXV can. 2, 17, 18, 19, 61, 68, 79. — In tit. XXVI can. 26. — In tit. XXVII can. 5. — In tit. XXIX can. 51, 53, 63. — In tit. XXX can. 42, 43, 54, 57. — In tit. XXXI can. 69. — In tit. XXXII can. 52, 64. — In tit. XXXIII can. 82. — In tit. XXXVI can. 47, 49, 50, 80. — In tit. XXXVII can. 45, 46, 65, 70, 71. — In tit. XXXIX can. 62. — In tit. XL can. 22, 23, 24, 66. — In tit. XLI can. 48. — In tit. XLII can. 67. — In tit. XLV can. 23. — In tit. XLVI can. 3, 4, 72, 73. — In tit. XLVII, can. 8. — In tit. XLIX can. 37. — In tit. L can. 60, 84, 85.

(1) Ἀρχοντος. Adde ἀνίστην cum Simeone; sed unde sequentia accepta sint, non video. Caeterum, dum plura adduxi ex epitome quae sub Logothetae nomine circumfertur, non me fugit paene similem esse cum altera quae Aristeno ascribitur apud eundem Iustellum l. c. p. 673, nec deesse qui duo velusta compen-

dia neutrius certo esse iure, ambobus vero longe antiquiora existiment. Sed haec suo in loco disertius.

(2) *Inserti*. Describitur ex cod. vindobon. hist. VII indiculus ad titulos Ioannis longe editis locupletiores referendus.

ΚΑΝΟΝΕΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΙ

ΤΩΝ

ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ

ECCLESIASTICI SANCTORUM APOSTOLORUM CANONES.

PARS I.

α'. Ἐπίσκοπος χειροτονείσθω (1) ὑπὸ ἐπισκόπων δύο ἢ τριῶν.

β'. Πρεσβύτερος ὑπὸ ἐνὸς ἐπισκόπου χειροτονείσθω καὶ διάκονος καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοί.

γ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος παρὰ τὴν τοῦ Κυρίου διάταξιν (2), τὴν ἐπὶ τῇ θυσίᾳ, προσενέγκῃ ἑτέρα τινα ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, ἢ μέλι ἢ γάλα ἢ ἀντὶ τοῦ οἴνου σίκηρα ἢ ἐπιτῆιδευτὰ ἢ ὄρνεις ἢ ζῶά τινα ἢ ὄσπρια, παρὰ τὴν

Dionysio exiguo interprete.

I. Episcopus a duobus aut tribus episcopis ordinetur.

II. Presbyter ab uno episcopo ordinetur, et diaconus et reliqui clerici.

III. Si quis episcopus aut presbyter, praeter ordinationem Domini, alia quaedam in sacrificio offerat super altare, id est, aut mel aut lac aut pro vino siceram, et confecta quaedam, aut volatilia aut animalia aliqua aut legumina, contra constitutionem

PARS I. Titulum legimus in vatic. 1, 4, 3 et aliis a quibus non recedunt priora Dionysii Exigui verba: *Regulae Ecclesiasticae Sanctorum Apostolorum*, nec velus interpretes syrus in vatic. cod. Assem. 127. Breuius Zonaras in vatic. 4, et Balsamon apud Hervetum: *Κανόνες τῶν ἁγ. ἀπ.* — Solemnius illud: *Καν. τῶν ἁγίων καὶ πατέρων (al. πατριάρχων) ἀποστόλων* Labbe, Mansi, Bruns, Hefele, Rhalli, novus Russiae Nomocanon. — *Καν. τῶν αὐτῶν ἁγίων ἀπ.* vindobon. et caeteri in quibus canones *διαταγαί* inseruntur. — *Περὶ εὐταξίας τῶν ἁγίων ἀποστόλων* florent. laur. plut. X. cod. 1. f. 252.; vallicell. F. 10. f. 29. — *Κανόνες τῶν διὰ περὶ ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων καὶ τοῦ καταλόγου ἱερατικοῦ* vatic. 2. f. 72, qui quum seriem a V. can. ordiatur, addit insuper: *περὶ τοῦ μὴ ἐκβάλλειν ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα.* — Singulare est lemma inter alia iuris civilis syntagmata repetitum, in palat. 371. fol. 25: *νόμος τῶν ἁγ. ἀπ. φυσιολόγος*, tum in eod. cod. f. 32: *νόμος τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ χειροτονίας ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων καὶ διακόνων.* Denique f. 208: *νόμος καὶ διατάξεις τ. ἁγ. ἀπ. περὶ χ. κ. τ. ἱ.* Cf. apud Zachariae *Prochiron* p. CXXXIII-V, codd. parisiens. 1263, 1384, 1720. — Ad alia ducit vatic. 3: *Καν. τῶν*

ἁγ. ἀπ. συντεγνῆτες διὰ Κλήμεντος τὸν ἀριζμόν πρ. Huc venit Ebediesu: *Canones apostolorum qui dati fuerunt per sanctum Clementem discipulum apostolorum* (Mali Script. Vet. X, p. 8), et sangerman. antiquissimus, nunc inter Parisiens. syriacos 38: *Diataxes sive statuta apostolorum ad populos missa per Clementem.* Cf. similia Constitutionibus praefixa, et apud Merlimum in prima Dionysianae versionis editione: *Incipiunt canones apostolorum per Clementem papam prolati.* Quae sic Dionysius secundis coris adornavit, in palat. 577: *Regulae eccles. ss. apostolorum prolatae per Clementem ecclesiae romanae pontificem.*

Can. I. Ἐπίσκοπος τοῖτον ὑπὸ ἑπ. χειροτ., respectu ad Constitutiones, vatic. 2. et Ioan. Antiochenus in tit. VII. Abulpharagius consentit apud Maium l. c. p. II, p. 4. « Episcopus itaque chirotoniam accipiat. »

Can. II. Χειροτονείσθω solus om. Cotelarius.

Can. III. Τὴν τοῦ Κυρίου διάταξιν cum vatic. 2, 3, 4, 5. vallicell. colsl. coll. rom. et conciliorum edition. τὴν ὑπὸ κυρίου vatic. 1. Cotel. in marg. Hard. Ueltzen. Dionysius legisse videtur: *τὴν κυρ. διάταξιν ἑτέρα τινα ἐν τῇ θυσίᾳ.* — *ἐπὶ τὸ τοῦ Θεοῦ θυσιαστήριον.* vatic. 1. Cotel. Hard. — *ἢ τινα ἐπιτῆδ.* Dion. Hard. Cotel.

διάταξιν, καθαιρείσθω πλὴν νίων χίδρων ἢ σταφυλῆς, τῷ καιρῷ τῷ δύνοντι, μὴ ἐξὸν ἔστω προσάγεισθαι τι ἕτερον πρὸς τὸ θυσιαστήριον ἢ ἔλαιον εἰς λυχνίαν καὶ θυμίαμα, τῷ καιρῷ τῆς ἁγίας προσφορᾶς.

δ'. Ἡ ἄλλη πᾶσα ὁπώρα εἰς οἶκον ἀποστελλέσθω, ἀπαρχὴ τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὸ θυσιαστήριον· δῆλον δὲ ὡς ὁ ἐπίσκοπος καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἐπιμερίζουσι καὶ τοῖς διακόνοις καὶ τοῖς λοιποῖς κληρικοῖς.

ε'. Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα μὴ ἐκβαλλέτω (3) προφάσει εὐλαβείας· εἰ δὲ ἐκβαλῇ, ἀφορίζεσθω ἐπιμένων δὲ, καθαιρείσθω.

ς'. Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος κοσμικὰς φροντίδας μὴ ἀναλαμβάνέτω· εἰ δὲ μὴ, καθαιρείσθω (4).

ζ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος τὴν ἁγίαν τοῦ πάσχα ἡμέραν πρὸ τῆς ἱερῆς ἰσημερίας (5) μετὰ Ἰουδαίων ἐπιτελέσει, καθαιρείσθω.

η'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ἐκ τοῦ καταλόγου ἱερα-

Domini (*Dom. om. vatic. 5845.*) faciens, congruo tempore deponatur.—IV. (*III contin.*) Offerri non liceat aliquid ad altare praeter novas spicas et uvas et oleum ad luminaria et thymiama, id est incensum, tempore quo sancta celebratur oblatio.

V. (*IV*) Reliqua poma omnia ad domum primitiae episcopo et presbyteris dirigantur, nec offerantur in altari. Certum est enim quod episcopus et presbyteri dividant et diaconis et reliquis clericis.

VI. (*v*) Ut episcopus aut presbyter uxorem propriam nequaquam sub obtentu religionis abiiciat; si vero reiecerit, excommunicetur; sed et si perseveraverit, deponatur [*deiciatur vatic. constanter inde in sequentib.*]

VII. (*vi*) Episcopus aut presbyter aut diaconus nequaquam saeculares curas assumant; sin aliter, deponantur.

VIII. (*vii*) Si quis episcopus aut presbyter aut diaconus sanctum paschae diem ante vernale aequinoctium cum Iudaeis celebraverit, abiiciatur.

IX. (*viii*) Si quis episcopus aut presbyter aut diaconus vel quilibet de sacerdotali

In marg. Ueltzen.; vna om. vaticani 5. coll. rom. colslin. vallicell. cum Cotel. Bevereg. Rhalli et nomoc. russ. — ὡς παρὰ τὴν διάταξιν κυρίου ποιῶν cum Dionysio Labbe, aliique. Concilii nostri et melius. — Τῷ καιρῷ τῷ δύνοντι alii post καθαιρείσθω transponunt et cum Dionysio annectunt praecedentibus; alii ut nos, sed disuncte inde pergunt; μὴ ἐξὸν δὲ; alii, ex quibus Abulpharagius, τῷ καιρῷ τ. 2. omittunt. — Ἡ σταφυλῆς deest Herveto; additur ἡ σταφύλη σίνου ἢ σταφ. in vatic. 1. et codd. parisiens. quos corrigi iubet Cotel. ἢ σταχυος. — Προσάγ. τι ἕτερον εἰς τὸ θυσιαστ. cum vatic. 5. vallicell. Labbe, etc. — ἕτερον τι πρὸς τὸ θ. vatic. 3, Rhalli, nomocan. russ. Alii, quum om. ἕτερον, legunt καὶ ἔλαιον. — Τὸ τοῦ θεοῦ θυσιαστ. vatic. 1. — Εἰς τὴν ἁγίαν λυχνίαν Cotel. Hard.; εἰς τὴν λυχν. vatic. 4. — Τῆς θείας ἀναφορᾶς vatic. 1. Cotel. Hard. Ueltz. Praeter Dionysium, nobis consentiunt vatic. 2, 3, 4, 5, vallicell. coll. rom. colslin. ne memorentur Rhalli, nomocan. russ. ac editiones conciliorum propemodum omnes.

Can. IV. Ἡ δὲ ἄλλη vatic. 1. et vulgatae constituit. — ἀλλὰ μὴ πρὸς τὸ θ. Om. Hervet disunctivam ἀλλὰ et paulo post copulam καὶ om. vatic. — Ἐπιμερίζουσι column. 23; διαμερίζουσι vallic.; διαμερίζουσι cod. trapez. ἐπιμερίζουσι Rhalli. — Λοιποῖς διακόνοις καὶ κληρ. vatic. 5.

Can. V. Ἐκβαλλῇ Bevereg. concilia, Bruns. Hefelo; ἐκβάλλῃ Rhalli; ἐκβάλλει. Surius.

Can. VI. Ἀναλαμβάνεσθω· εἰ δὲ μήτι vatic. 1. — Μὴ βούλοιο Io. Ant. vulgat. in tit. XIV.

Can. VII. Μετὰ δὲ ἰουδ. Idem in Ut. L. cod. vat. 843. — ἐπιτελέσῃ vatic. 1; ἐπιτελέσει vatic. 2, Rhalli. — Ἀγίαν om. vatic. 5. — vernale non habet vetus interpr. syrus.

Can. VIII. Om. ἢ post διὰ vatic. 2, coll. rom. — ἱερατ. συνάξεις τοῦτοστιν προσφορᾶς vallicell. Idem plane syrus interpr. — ἢ τὴν αἰτίαν sic disjungit vatic. 2. cum Dionysio, ut hisce cohaereant sequentia. — Ἐάν δὲ μὴ λέγῃ vatic. 1. coll. rom., Cotel.; λέγει vatic. 2, vallicell. Bevereg. Rhalli, nomocan. russ. — ὡς om. vat. 3.; γινόμενος Bevereg. vallic. vatic. 3.; ὡς βλά-

τικοῦ προσφορᾶς γενομένης, μὴ μεταλάβοι, ἢ τὴν αἰτίαν εἰπῶτω, καὶ εἰ ἢ εὐλογος, συγγνώμης τυγχάνει· εἰ δὲ μὴ λέγει, ἀφοριζέσθω, ὡς αἷτιος βλάβης γινηθεὶς τῷ λαῷ, καὶ ὑπόνοιαν ἐμποίησας κατὰ τοῦ προσενέγκαντος ὡς μὴ ὑγιῶς ἀνιέγκαντος (6).

θ'. Πάντας τοὺς εἰσιόντας πιστοὺς καὶ τῶν γραφῶν ἀκούοντας, μὴ παραμένοντας δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ ἀγίᾳ μεταλήψει, ὡς ἂν ἀταξίαν ἐμποιοῦντας τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀφορίζεσθαι χρή.

ι'. Εἴ τις ἀκοινωνήτῃ κἂν ἐν οἴκῳ συνεύξῃται, οὗτος ἀφορίζεσθω (7).

ια'. Εἴ τις παθηρῆμένῳ, κληρικὸς ὢν, ὡς κληρικῷ συνεύξῃται, καθαιρεῖσθω καὶ αὐτός.

ιβ'. Εἴ τις κληρικὸς ἢ λαϊκὸς ἀφωρισμένος, ἥτοι ἄδικτος, ἀπελθὼν ἐν ἑτέρᾳ πόλει διχθῇ ἄνευ γραμμάτων συστατικῶν, ἀφορίζεσθω καὶ ὁ διεξάμενος καὶ ὁ διχθεὶς.

catalogo, facta oblatione, non communicaverit, aut causam dicat, ut si rationabilis fuerit, veniam consequatur; aut si non dixerit, communione privetur, tamquam qui populo causa laesionis extiterit, suspicionem faciens [dans suspicion. vatic.] de eo qui sacrificavit, quod non recte obtulerit.

X. (ix) Omnes fideles qui [quod fideles laici qui vatic.] ingrediuntur ecclesiam et scripturas audiunt, non autem perseverant in oratione, nec sanctam communionem percipiunt, velut inquietudines ecclesiae commoventes, convenit communione privari.

XI. (x) Si quis cum excommunicato, saltem in domo, simul oraverit, iste communione privetur [iste damnatur vatic.]

XII. (xi) Si quis cum damnato clerico veluti cum clerico [cum condemnato clerico vatic., caeteris erasis] simul oraverit, et iste damnatur [et om. vatic.]

XIII. (xii) Si quis clericus aut laicus a communione suspensus, seu communicans, ad aliam properet civitatem et suscipiatur praeter commendatitias litteras, et qui susceperunt, et qui susceptus est communione privetur. (xiii) Excommunicato vero proteletur ipsa correptio, tamquam qui mentitus fuerit et seduxerit Ecclesiam Dei.

βης γενομένης τοῦ λόγου vatic. 5. — Πιστεύσας vatic. 2. Labbe, Mansi, Bruns, Hefele. — Clausulam ὡς μὴ ὑγ. ἀν. om. vat. 4 et qui veteres conciliorum editiones sequi solent. Ὑγ. προσενέγκαντος mosquens. et Ioan. Ant. in tit. XLVII, incommoda prorsus iteratione.

Can. IX. Εἰσιόντας εἰς τὴν ἐκκλησίαν vatic. 3; εἰς τ. ἀγίαν τοῦ Θεοῦ ἐκκλ. vatic. 1, Cotel. Hard. quae ignoravit syrus interpres. Πιστοὺς om. vat. 1, πιστῶς vat. 2. — Ἱερῶν γραφῶν vatic. 1. Hard. — Dionys. legit ἀταξίας, ut Cotel. in marg. et Hard. — ὡς ἂν ἀταξίαν cum vatic. 1, 2, Hervet. Cotel. Labb. ἀν. om. alii. — τῆς ἐκκλησίας Cotel. Labb. in marg. — ἀταξίαν τῇ ἐκκλησίᾳ Syri ut nos legebant.

Can. X. οὗτος om. Io. Antioch. in tit. XVIII vulg.; αὐτός Hard.; καὶ αὐτός Cotel.; καὶ οὗτος vatic. 4.

Can. XI. Καθηρῆμένῳ ἀνδρὶ ἀπὸ τοῦ κληρικοῦ κληρι-

κός Io. Ant. vulgat. in tit. XVIII, mendo cubante apertissime; κληρικῷ ὡς κληρικῷ ab edit. veneta 1 omnes concillior. editores in marg. habent; ὡς om. Bevereg. Cotel. in marg. Rhall. nomoc. russic.

Can. XII. Ἡ λαϊκός om. colslin. — δικτός vatic. 1. Hard. Ueltz. cum Dionysio et vetere interpr. syro. Sed lectionem ἀδικτος praeter Ioannem Antiochen. vulg. in tit. XVIII, confirmant vatic. 2, 3, 4, 5, vaticell. coll. rom., colslin., Rhall., nomocan. russ. et turba editionum concillior. — Πρὸς διχθῆν Rhall. — ἀφορίζεσθω cum liisem sere, in primis cum vatic. 3, 4, coll. rom. vaticell. Io. Antioch., Bevereg. Cotel. in marg. nomocan. russ. Dissentiunt tamen vetus interpres syrus, Vatio. 1, 2, Cotel. Harduin. Ueltzenius, ut legant ἀφορίζεσθωσαν, ac nonnulli pergunt, ut ipse Dionysius olim legebat, καὶ οἱ διεξάμενοι.

ιγ'. Εἰ δὲ ἀφωρισμένος εἴη, ἐπιτεινίσθω αὐτῷ ὁ ἀφορισμὸς, ὡς ψιυσάμεναι καὶ ἀπατήσαντι τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ.

ιδ'. Ἐπίσκοπον μὴ ἐξεῖναι κατὰλείψαντα τὴν ἑαυτοῦ παροικίαν ἑτέρα ἐπιπηδᾶν, καὶ ὑπὸ πλειόνων ἀναγκάζεται, εἰ μὴ τις εὐλογος αἰτία ᾗ, ἢ τοῦτο βιαζομένη αὐτὸν ποιῇν, ὡς πλείον τι κέρδος δυναμένου αὐτοῦ τοῖς ἐκεῖσε λόγῳ τῆς εὐσεβείας συμβάλλεισθαι, καὶ τοῦτο δὲ οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ κρίσει πολλῶν ἐπισκόπων καὶ παρακλήσει μεγίστη (8).

ιε'. Εἴ τις πρῖοςβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τῶν κληρικῶν ἀπολείψας τὴν ἑαυτοῦ παροικίαν, εἰς ἑτέραν ἀπέλθῃ καὶ παντελῶς μεταστὰς διατρίβῃ ἐν ἄλλῃ παροικίᾳ παρὰ γνώμην τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου· τοῦτον κελεύομεν μηκέτι λειτουργεῖν, εἰ μάλιστα προσκαλουμένου αὐτὸν ἐπανελθεῖν τοῦ ἐπισκόπου, οὐχ ὑπήκουσεν, ἐπιμένων τῇ ἀταξίᾳ, ὡς λαϊκὸς μέντοι ἐκεῖσε κοινωνεῖτω.

ις'. Εἰ δὲ ὁ ἐπίσκοπος, παρ' ᾧ τυγχάνουσι, παρ' οὐδὲν λογισάμενος τὴν κατ' αὐτῶν ὀρισθεῖσαν ἀργίαν, δέξεται αὐτοὺς ὡς κληρικούς, ἀφοριζέσθω ὡς διδάσκαλος ἀταξίας.

ιζ'. Ὁ δυοὶ γάμοις συμπλακεῖς μετὰ τὸ βάπτισμα, ἢ παλλακὴν κτησάμενος,

XIV Episcopo non licet alienam parochiam, propria relicta, pervadere, nisi forte quis eum rationabili causa compellat, tamquam qui possit ibidem constitutis [constitutus vatic.] plus lucri conferre et in causa religionis aliquid profectus [profecto Palat. 577] prospicere, et hoc non semetipso praesumat [pertentet vatic.], sed multorum episcoporum iudicio et supplicatione maxima perficiat [proficiat vatic.].

XV. Si quis presbyter aut diaconus aut quilibet de numero clericorum relinquens propriam parochiam pergat ad alienam, et omnino demigrans praeter episcopi sui conscientiam in aliena parochia commoretur, hanc ulterius ministrare non patimur, praecipue si vocatus ab episcopo redire contempserit, in sua inquietudine perseverat: vorumtamen tamquam laicus ibi communicet.

XVI. Episcopus vero apud quem moratos [memoratos Palat.] esse constiterit, si contra eos decretam cessationem pro nihilo reputans, tamquam clericos forte susceperit, velut magister inquietudinis, communione privetur.

XVII. Si quis post baptismum secundis fuerit nuptiis copulatus, aut concubinam ha-

Can. XIII cum praecedente iungunt Ioan. Antiochen. Dionysius, vetus interpr. syrus et Ebediesu. — ἀφωρισμ. ἢ vatic. 1, 2, Cotel. — Clausulam ὡς... Θεοῦ om. vatic. 3, Hervet. Bever. et codd. Balsamonis. Eamdem nobis servaverunt et veteres interpret. et codd. quorum vatic. 1, 2 utrumque articulum τὴν, τοῦ omittunt.

Can. XIV. Ἀναγκάζεται Io. Antioch. vulg. in tit. XII. — αἰτία ἢ τοῦτο concilla, Rhalli, Bruns, Hefele, Ueltz.; ἢ ἢ τοῦ βιαζομένου vatic. 3, 4, διαβιαζομένη Io. Antioch. — ποιῇσαι vatic. 1. — ὡς εἰς πλείον vatic. 4, motuens. — λόγῳ τῆς εὐσεβείας cum vatic. 1, 2.

Can. XV. Ἀπέλθῃ vatic. 2, 5, coislin. — διαστὰς vatic. 2, Io. Antioch. in tit. XX, Hard. Cotel. marg. — διατρίβῃ iid. et vatic. 1, 4, vallicellian. petroburg.

Hervet.; διατρίβῃ. Sur. Bevereg. nomocan. russ. — ἐν ἄλλῃ παρὰ γνώμην Ioan. Antioch. — κελεύομεν μὴ λειτουργεῖν. id. — μάλιστα εἰ ἐν conciliis; εἰ καὶ μάλιστα vatic. 2. — προσκαλ. αὐτὸν τοῦ ἐπισκ. αὐτοῦ ἐπανελθεῖν vatic. 1, 2, 3, 4, vallicell. Cotel. in marg. Rhalli, nomocan. russ. — οὐχ ὑπακούσεν Io. Antioch. vallicell. — τῇ αἰτίᾳ Insulse vatic. 4; ἀταξία graece Syrus semel et iterum retinuit. — ἐκεῖσε om. coll. rom.

Can. XVI. Ἐάν δὲ ὁ ἐπίσκ. Ioan. Antioch. vulg. in tit. XVIII. — λογιζόμενος id. — ὑποτάσσεται Cotel. Hard. Ueltz. refragantibus omnibus nostris codd. — ὀρισθεῖσαν αἰτίαν Io. Ant. vulg. in marg. — δέξεται cum codd. vatic. Rhalli, Ueltzen. δέξεται vulgo. — ὡς κληρικούς ὡς διδασκ. ἀταξίας ἀψασθαι. vatic. 4.

οὐ δύναται εἶναι ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ (9).

ιη'. Ὁ χήραν λαβὼν ἢ ἐκβεβλημένην ἢ ἑταίραν ἢ οἰκέτιν ἢ τῶν ἐπὶ σκηνῆς οὐ δύναται εἶναι ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ.

ιβ'. Ὁ δύο ἀδελφὰς ἀγαγόμενος ἢ ἀδελφιδῆν οὐ δύναται εἶναι κληρικός (10).

κ'. Κληρικός ἐγγύας διδούς καθαιρείσθω (11).

κα'. Εὐνοῦχος εἰ μὲν ἐξ ἀπαιρίας ἀνθρώπων ἐγένετό τις, ἢ ἐν διωγμῷ ἀφηρεῖται τὰ τῶν ἀνδρῶν, ἢ οὕτως ἴφου, καὶ ἔστιν ἄξιος ἐπισκοπῆς, γενέσθω (12).

κβ'. Ὁ ἀκρωτηριάσας ἑαυτὸν μὴ γενέσθω κληρικός· αὐτοφονευτὴς γάρ ἐστιν ἑαυτοῦ καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας ἐχθρός.

κγ'. Εἴ τις κληρικός ὦν ἑαυτὸν ἀκρωτηριάσει, καθαιρείσθω· φονεὺς γάρ ἐστιν ἑαυτοῦ.

κδ'. Λαϊκὸς ἑαυτὸν ἀκρωτηριάσας ἀφορίζέσθω ἔτη τρία· ἐπίβουλος γάρ ἐστι τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς.

buerit, non potest esse episcopus aut presbyter aut diaconus nec prorsus ex numero qui ministerio sacro deserviunt.

XVIII. Si quis viduam aut eieclam acceperit aut meretricem aut ancillam vel aliquam de his quae publicis spectaculis mancipantur, non potest esse episcopus aut presbyter aut diaconus aut ex eo numero qui ministerio sacro deserviunt.

XIX. Qui duas in coniugium sorores acceperit vel filiam fratris, clericus esse non poterit.

XX. Clericus fideiussionibus inserviens, deponatur [abiciatur vatic.]

XXI. Eunuchus si per insidias hominum factus est, vel persecutione eius sunt amputata virilia, vel si ita natus est, et est dignus, efficiatur episcopus.

XXII. Si quis abscidit semetipsum (id est si quis amputaverit sibi virilia), non fiat clericus, quia suus homicida est et Dei conditionis inimicus.

XXIII. Si quis cum clericus fuerit, absciderit semetipsum, omnino damnetur, quia suus est homicida.

XXIV. Laicus semetipsum abscidens, annis tribus communione privetur, quia suae vitae insidiator existit.

Can. XVIII. Χήραν λαμβάνων Ioan. Antioch. vulg. in tit. XXV. — ἑταίραν οἰκέτιν coll. Rom. — ἐπὶ τῆς σκηνῆς vatic. 2, cum can. tertio concilii trullani.

Can. XIX. Ἀγαγόμενος vatic. 2, 3, 4. — ἀδελφὴν inepte in vatic. 3 et in marginib. omnium concilior.

Can. XXI. Ἐγένετό τις ἀνθρώπ. vatic. 4. — Καὶ οὕτως ἴφου, id Harduinus de more suo venatus est in Cotelerii marginibus, aerem sine sensu verberans, nisi sit depravatio sananda ex Io. Antiocheno: ἐκ φύσεως ἐγένετο in tit. IX vulg. — ἐπισκοπῆς om. vatic. 4 colleg. rom.; ἐπισκοπῇ coislin. petroburg.; — ἐπισκοπος γενέσθω Dionys. vetus Interpr. syrus, Ioann. Antiochen. Bevereg. Rhall. nomocan. russic. Sed mirum, ne absurdum dicam, utrumque expungi in omnibus

conciliorum editionibus, indeque ad Brunsum et Hefellum, fortasse et ad alios transiisse blulcam illam et caecam canonis coronidem: καὶ ἔστιν (apud Hefel. καὶ ἔστιν) ἄξιος, γενέσθω! Unus fortasse erit codex trapezuntinus ita scriptus, si bene Rhallii legit, neque prius omiserit: ἐπισκοπῆς.

Can. XXII. αὐτοφόνους vatic. 1, Coteler. Harduin. — ἑαυτοῦ sustulit vatican. 1.

Can. XXIII. Ἀκρωτηριάσας petroburg.; ἐάν... ἀκρωτηριάσει Hervet.; ἀκρωτηριάσει coislin., nomocan. russ. Rhall. — φονεὺς cum Io. Antioch. in vetere vatic. tit. XL, Hard. Bevereg. Coteler. aliisque vaticanis; φονευτής Coteler. in marg. concilia et quotquot illis haerent, ad Ueltzenium usque.

κί'. Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἐπὶ πορνείᾳ ἢ ἐπιουρίᾳ ἢ κλοπῇ ἀλοὺς καθαιρείσθω, καὶ μὴ ἀφορίζεσθω· λέγει γὰρ ἡ γραφή· Οὐκ ἐκδικήσεις ἐπὶ τὸ αὐτό. Ὡσαύτως καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοὶ (13).

κς'. Τῶν εἰς κλῆρον παρελθόντων ἀγάμων κελεύομεν βουλομένους γαμεῖν, ἀναγνώστας, καὶ ψάλτας μόνον (14).

κζ'. Ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον ἢ διάκονον τύποντα πιστοὺς ἀμαρτάνοντας ἢ ἀπίστους ἀδικήσαντας, καὶ διὰ τῶν τοιούτων φοβεῖν ἐθέλοντα, καθαιρεῖσθαι προστάσσομεν· οὐδαμοῦ γὰρ τοῦτο ἡμᾶς ὁ Κύριος ἐδίδαξε, τὸναντίον δὲ αὐτὸς τυπτόμενος οὐκ ἀντίτυπτε, λοιδορούμενος οὐκ ἀντιλοιδῶρει, πάσχων οὐκ ἠπειλεῖ (15).

κη'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος καθαιρεθεὶς δικαίως ἐπὶ ἐγκλήμασι φανεροῖς, τολμήσειεν ἄψασθαι τῆς ποτὶ ἐχειρισθείσης αὐτῷ λειτουργίας, οὗτος παντάπασιν ἐκκοπτεῖσθω τῆς ἐκκλησίας (16).

XXV. Episcopus aut presbyter aut diaconus qui in fornicatione aut periurio aut furto captus est, deponatur; non tamen communione privetur, dicit enim Scriptura: « Non vindicabit Dominus his in idipsum. »

XXVI. Similiter et reliqui huic conditioni subiaceant.

XXVII. (xxvi) Innuptis autem qui sunt ad clerum proveci, praecipimus ut, si voluerint, uxores accipiant, sed lectores cantoresque tantummodo.

XXVIII. Episcopum aut presbyterum aut diaconum percutientem fideles delinquentes aut infideles inique agentes, et per huiusmodi volentem timeri, deici ab officio suo praecipimus, quia nusquam nos hoc Dominus docuit: e contrario vero ipse cum percuteretur, non reppercutiebat; cum malediceretur, non remaledicebat; cum pateretur, non comminabatur.

XXIX. (xxviii) Si quis episcopus aut presbyter aut diaconus depositus iuste pro certis criminibus, ausus fuerit attrectare ministerium dudum sibi commissum, hic ab ecclesia omnimode abscindatur.

Can. XXV. Διάκονος ἢ πρεσβ. ἢ ἐπίσκοπος vaticellian.; ὁ πορνείᾳ vatic. 1, 2, Cotelier. Hard. — ἢ ἐπὶ αὐτοῖς Bevereg. nomocan. russ. — Posteriorem canonis partem ab hisce: λέγει γὰρ om. Coislip. — Ut vulgati LXX Dionys. legit: ἐκδικήσεις addunt ex lisd. LXX ἐν ἐκλήσει vatic. 1, Cotelier. Hard.; sed pressius longe vetus interpretes syrus: Non Dominus his de eodem, nec plura. Ὡσαύτως δὲ καὶ in marginib.; ὁμοίως καὶ Surius. In fine cum Dionysio lisdem editores alia texunt quae suis Cotelieris marginibus adiecit: ἐν αὐτῇ αἰρέσει ὑποκρίσθωσαν, quod nostris codicibus ignoratur.

Can. XXVII. Παρελθόντων trasperunt. Pedal. Hard. ex m. Cotelieril; παρελθόντων vaticell. et concil. editores post Hervet.; παρελθόντων Cotelier. iterum in marg. ex codd. parisiensib. — μόνον cum Ioan. Antioch. vulg. in tit. XXVI, vatic. 2, 3, coll. rom. Hervet. Pedal. Cotelier. concillior. marg.; caeteri μόνους.

Can. XXVII. Τύποντα τοὺς ἀμαρτ. Hervet. Εἴ τις ἐπισκ. ἢ πρεσβ. ἢ διακ. τύπη Io. Antioch. vulg. in tit. XV. ἀμαρτάνοντας vatic. 2. — καὶ διὰ τοῦτο φοβεῖν ἐθέλων, τοῦτον Ioan. Antioch.; καὶ omisso, corr. τὸν διὰ τοιούτων Bruns. Hefel. — φοβεῖσθαι Bevereg. cum Dionysio, φοβεῖν vet. syr. ut nos. — Θέλοντα in concillis; ἐθέλοντας vatic. 1, 2, 4; θέλοντας vatic. 5. — ἡμᾶς ὁ Κύρ. ταῦτα lisd. Cotelier. Hard. Ueltz.; concinniora nobis praestant in primis Ioan. Antiochen., praeterea vatic. 3, 4, coll. rom. Rhall. nomocan. russ. Verba tria ultima om. coll. rom.

Can. XXVIII. Καθαιρεθείς vulg. in concil. — ἐκδικήσεις vatic. 2. — Ἐνέψασθαι vatic. 3; ἐνέψασθαι Cotelier. Hard. Ueltz. Ut nos caeteri magno consensu. — τῆς ποτὶ αὐτῷ coll. rom. αὐτὸς omis. vatic. 4 et Beveregius.

κθ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος διὰ χρημάτων τῆς ἀξίας ταύτης ἐγκρατὴς γένηται, ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος, καθαιρείσθω καὶ αὐτὸς, καὶ ὁ χειροτονήσας, καὶ ἐκκοπτεύσθω παντάπασι καὶ τῆς κοινωνίας, ὡς Σίμων ὁ μάσος ὑπ' ἑμοῦ Πέτρου (17).

λ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος, κοσμικοῖς ἄρχουσι χρησάμενος, δι' αὐτῶν ἐγκρατὴς γένηται ἐκκλησίας, καθαιρείσθω καὶ ἀφοριζέσθω, καὶ οἱ κοινωνοῦντες αὐτῷ πάντες.

λα'. Εἴ τις πρεσβύτερος, καταφρονήσας τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου, χωρὶς συναγάγῃ, καὶ θυσιαστήριον ἑτερον πύξῃ, μηδὲν κατεγνωκὼς τοῦ ἐπισκόπου ἐν εὐσιβείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ, καθαιρείσθω ὡς φίλαρχος (τύραννος γὰρ ἴστιν), καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοὶ, ὅσοι ἂν αὐτῷ προσθῶνται· οἱ δὲ λαϊκοὶ ἀφοριζέσθωσαν. Ταῦτα δὲ μετὰ μίαν καὶ δευτέραν ἢ καὶ τρίτην τοῦ ἐπισκόπου παράκλησιν γινέσθω (18).

λβ'. Εἴ τις πρεσβύτερος ἢ διάκονος ὑπὸ ἐπισκόπου γένηται ἐν ἀφορισμῷ, τοῦτον μὴ ἐξιῖναι παρ' ἑτέρου διχθῆναι, ἀλλ' ἢ παρὰ τοῦ ἀφορίσαντος αὐτὸν, εἰ μὴ ἂν κατὰ συγχυρίαν τελευτήσῃ ὁ ἀφορίσας αὐτὸν ἐπίσκοπος (19).

XXX. (xix) Si quis episcopus aut presbyter aut diaconus per pecunias hanc obtinuerit dignitatem, doleatur et ipse et ordinator eius, et a communione modis omnibus abscindatur, sicut Simon Magus a me Petro. [a Petro Merlin. Coteler. etc.]

XXXI. (xx) Si quis episcopus saeculi potestatibus usus, ecclesiam per ipsas obtineat, deponatur, et segregentur omnes qui illi communicant [segregetur omnesque pal.].

XXXII. (xxi) Si quis presbyter, contemnens episcopum, extra [episc. suum, seorsum vatic.] collegerit et altare aliud erexerit, nihil habens quod reprehendat episcopum in causa pietatis et iustitiae, deponatur, quasi principatus amator existens, est enim tyrannus; laici vero segregentur. Haec autem fieri post unam et secundam et tertiam obsecrationem episcopi convenit.

XXXIII. (xxii) Si quis presbyter aut diaconus ab episcopo segregetur, hunc non licero ab alio recipi, sed ab ipso qui eum sequestraverat, nisi forsitan obierit episcopus ipse qui eum segregasse cognoscitur.

Can. XXIX. 'Εγκρατὴς γένηται Ioan. Antiochen. vulg. in tit. XI; γένηται Rhall. — παντάπασι om. coll. rom. — 'Ἀπὸ ἑμοῦ Πέτρου vulgo. Sic pariter vetus noster syrus interpres et Dionysius exiguus, ex codd. nostris, quidquid alias habeatur. 'Ἐπὶ τοῦ Πέτρου Hard. παρ' ἑμοῦ H. coll. rom. Haec vero Tarasium omisisse in vulgata ad pp. Adrianum epistola, notatum quidem saepe est, verum an iure et ex fide veterum exemplarium, suo loco dicemus.

Can. XXX. 'Αφορίζεσθωσαν Cotel. in marg. Dionysio varietatem confirmando. — ἀπαντες Bevereg. notocan. russ.

Can. XXXI. Συναγωγῇ vatic. 2, 5. — συναγωγῇ καὶ θυσιαστήριον πύξῃ vulgo, absona lectio quae quom a nullo quem sciam codice ms. confirmetur, incolomis tamen per tria saecula mansit in columnis conciliorum, relicta in margine aut immerito suppressa altera nostra lectione συναγάγῃ quam ne suspicari quidem videtur Brunsius, neque Hefelius. — ἑτέρου om. H. et

vallicell. — ἡ δικαιοσύνη vatic. 2, Hard. ex Cotelerii marg. — verbo ἴστιν canonem claudit vatic. 3. — ὡσαύτως καὶ οἱ λοιποὶ vatic. 4, Surius; ὡς δὲ καὶ vatic. 3 et colleg. rom. in quo mox περὶ θῶνται. — Καὶ ὅσοι ἐν αὐτῷ προσθ. plerique post tritas conciliorum editiones. Ibidem particulas καὶ om. trapezunt. et paulo post ὁ etiam om. id. Heruet Coteler. in marg. Rhall. Hefel. Rursus eo loci καὶ anté δευτέραν om. vatic. 3. Minutiora quidem haec, verum ubi de iudiciis episcoporum in causa sacra, nihil indiligenter legendum.

Can. XXXII. 'Ἀπὸ ἐπισκόπου in concil. aliisque id genus. — γινόμενος vatic. 2; γένηται ἀφορισμένος vatic. 4, trapezunt. Coteler. in marg. et vulgo in conciliis, notata extra columnas varietate. — διχθῆναι idem cum Cotelerio in marg. et recte fortasse, Veltzenio probante, quom etiam aliis locis eadem vox passive usurpetur. — Εἰ μὴ ἄρα vatic. 3. — τελευτήσῃ Surio solemniter scripta. — ἐπίσκοπον om. Ioan. Antiochen. in tit. XVIII. — εἰ μὴ ἐπίσκοπος om. vatic. 3.

λγ'. Μηδένα τῶν ξένων ἐπισκόπων ἢ πρεσβυτέρων ἢ διακόνων ἄνευ συστάτικῶν προσδέχισθαι· καὶ ἐπιφειρομένων αὐτῶν, ἀνακρινέσθαι· καὶ ἐὰν μὲν ὥσι κήρυκες τῆς εὐσεβείας, προσδεχίσθωσαν· εἰ δὲ μήγε, τὰ πρὸς τὰς χρείας αὐτοῖς ἐπιχορηγήσαντες, εἰς κοινωνίαν αὐτοὺς μὴ προσδέξῃσθαι· πολλὰ γὰρ καὶ κατὰ συναρπαγὴν γίνεται (20).

λδ'. Τοὺς ἐπισκόπους ἐκάστου ἔθνους εἰδέναι χρὴ τὸν ἐν αὐτοῖς πρῶτον καὶ ἡγεῖσθαι αὐτὸν ὡς κεφαλὴν καὶ μηδὲν τι περιττὸν πράττειν ἄνευ τῆς ἐκείνου γνώμης, ἐκτεῖνα δὲ μόνον ἑκάστον, ὅσα τῇ αὐτοῦ παροικία ἐπιβάλλει καὶ ταῖς ὑπ' αὐτὴν χώραις· ἀλλὰ μηδὲ ἐκείνος ἄνευ τῆς πάντων γνώμης ποιεῖτω τι. Οὕτω γὰρ ὁμόνοια ἴσται, καὶ δοξασθήσεται ὁ Θεὸς διὰ Χριστοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι (21).

λε'. Ἐπίσκοπον μὴ τολμᾶν ἔξω τῶν ἑαυτοῦ ὁρῶν χειροτοσίας ποιεῖσθαι εἰς τὰς μὴ ὑποκειμένας αὐτῷ πόλεις καὶ χώρας. Εἰ δὲ ἐλιγχθεῖν τοῦτο πεποιηκώς παρὰ τὴν τῶν κατεχόντων τὰς πόλεις ἐκείνας ἢ τὰς χώρας γνώμην, καθαιρείσθω καὶ αὐτὸς καὶ οὐς ἐχειροτόνησεν (22).

λς'. Εἴ τις χειροτονηθεὶς ἐπίσκοπος μὴ καταδέχοιτο τὴν λειτουργίαν καὶ

XXXIV. (xxiiii) Nullus episcoporum aut presbyterorum aut diaconorum sine commendatitiis suscipiatur epistolis, et cum scripta detulerint, discutiantur intentius; et si praecones [praedicatores vat.] pietatis extiterint, ita suscipiantur; minus, nec quae sunt necessaria subministrentur eis, et ad communionem nullatenus admittantur.

XXXV. (xxiv) Episcopos gentium singularum scire convenit quis inter eos primus habeatur quem velut caput existiment, et nihil amplius praeter eius conscientiam gerant quam illa sola singuli, quae parochiae propriae et villis quae sub ea sunt, competunt; sed nec ille praeter omnium conscientiam faciat aliquid, sic enim unanimitas erit, et glorificabitur Deus per Christum in Spiritu sancto.

XXXVI. (xxv) Episcopum non audere extra terminos proprios ordinationes facere in civitatibus et villis quae illi nullo iure subiectae sunt. Si vero convictus fuerit hoc fecisse, praeter eorum conscientiam qui civitates ipsas et villas detinent, et ipse et qui ab illo sunt ordinati, deponantur.

XXXVII. (xxvi) Si quis episcopus non susceperit officium et curam populi sibi com-

Can. XXXIII. Γραμμάτων προσδέχισθαι vatic. 1, 3 Cotel. Harduin., in Ioan. Antiochen. tit. XX legitur quoque γραμμάτων.—προσδέχισθαι χρὴ vatic. 3.—Καὶ ἐπιφειρομένων αὐτῶν in conciliis, εἰ οὐ regione posito.—Καὶ ἐὰν μὲν cum vatic. 1, 2, 3, 5, coll. rom. Ioan. Antioch. Cotel. nomocan. russ. καὶ οἱ vulgo.—τὰ πρὸς τὰς χρείας cum iisdem 5 coll. column. Cotel. et marginibus concillior.; τὰ πρὸς τὴν χρείαν vatic. 4 qui om. αὐτοῖς; τὰ πρὸς χρείαν vallicell., Ioan. Antioch. vulg. Rhall. Bevereg. Cotel. in marg. nomocan. russ. Καὶ τὴν χρείαν plerique caeteri edd. ad Uelzenium usque et Hesellum.—Dionys. legit: οἱ δὲ μήγε, μὴ τὰ etc.

Can. XXXIV. Εἰδέναι αὐτοῖς χρὴ τὸν ἑαυτὸν πρῶτον vatic. 3.; ἑαυτοῖς coll. rom.—Μηδὲν τι πράττειν αὐτοῖς vallicell.—μόνον πράττειν ἑκάστον vatic. 3. vallicell. Rhall.,

nomocan. russ. et qui post edita concilia caeco agmine ambulat.—τὰς αὐτοῦ γνώμης coll. rom.—διὰ κυρίου Io. Antioch. in tit. II vulg. Cotel. in marg. Bevereg. et caeteri ex conciliis. Sic doxologia augetur: πνεύματι, ὁ πατήρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον apud Ioan. Antioch. in vatic. 2, 3, 4, in concil. Cotel. Rhall. in notis, et nomocan. russ. Alia rerum series in coll. rom.; καὶ ἴσται καὶ ὁ Π. καὶ ὁ Τ. καὶ τ. ὁ Π. ὁ Θεός, διὰ Κυρίου ἐν ἁγ. Πν. Ultima demum διὰ κυρ. ἐν α. Πν. om. Interpres syrus saepe memoratus.

Can. XXXV. Χειροτοσίαν Mansi.—ποιεῖν Io. Ant. in tit. III.—ἡ χώρας vatic. 1, 2, Cotel. Hard. neglecta Cotelarii varietate quae nobiscum facit.

Can. XXXVI. Μὴ καταδέχθαι vatic. 2.—ἵνα οὐ Io. Ant. in tit. X.—ἐμοίως καὶ column. —ἡ δὲ Bruns,

τὴν φροντίδα τοῦ λαοῦ ἐγχειρισθεῖσαν αὐτῷ, τοῦτον ἀφωρισμένον τυγχάνειν, ἕως ἂν καταδείξηται ὡσαύτως καὶ πρεσβύτερος καὶ διάκονος. Εἰ δὲ ἀπειλθὼν μὴ δεχθεῖν, οὐ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην, ἀλλὰ παρὰ τὴν τοῦ λαοῦ μοχθηρίαν, αὐτὸς μὲν ἴστω ἐπίσκοπος, ὁ δὲ κληρὸς τῆς πόλεως ἀφοριζέσθω, ὅτι τοιοῦτου λαοῦ ἀνυποτάκτου παιδευταὶ οὐκ ἐγένοντο (33).

λζ'. Διύτερον τοῦ ἔτους σύνοδος γινέσθω τῶν ἐπισκόπων, καὶ ἀνακρινέτωσαν ἀλλήλους τὰ δόγματα τῆς εὐσεβείας, καὶ τὰς ἐπιπτούσας ἐκκλησιαστικὰς ἀντιλογίας διαλυέτωσαν. Ἄπαξ μὲν, τῇ τετάρτῃ ἐβδομάδι τῆς πεντηκοστῆς· διύτερον δὲ, ὑπερβριταίου δωδεκάτῃ (24).

λη'. Πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ὁ ἐπίσκοπος ἐχέτω τὴν φροντίδα καὶ διοικεῖτω αὐτὰ ὡς Θεοῦ ἐφωρῶντος· μὴ ἐξεῖναι δὲ αὐτῷ σφιτερίζεσθαι τι ἐξ αὐτῶν, ἢ συγγίνεσιν ἰδίοις τὰ τοῦ Θεοῦ χαρίζεσθαι· εἰ δὲ πένητες εἶεν, ἐπιχορηγέτω ὡς πένησιν, ἀλλὰ μὴ προφάσει τούτων τὰ τῆς ἐκκλησίας ἀπειμπολείτω (25).

λθ'. Οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι ἅντι γνώμης τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν ἐπιτελείτωσαν· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ πεπιστευμένος τὸν λαὸν Κυρίου καὶ τὸν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν αὐτῶν λόγον ἀπαιτηθεὶς.

μ'. Ἐστω φανερὰ τὰ ἴδια τοῦ ἐπισκόπου πράγματα (εἴγε καὶ ἴδια ἔχει)

missam, hic communione privetur, quousque obedientiam commodans, quiescat [quousque consentiat ob comm. vatic.] Similiter autem [enim palat.] et presbyter et diaconus. Si vero porrexerit, nec receptus fuerit, non pro sua sententia, sed pro malitia populi, ipso quidem maneat episcopus, clerici vero civitatis communione priventur, eo quod eruditores populi sic inobedientis non fuerunt.

XXXVIII. (xxxvii) Bis in anno episcoporum concilia celebrentur, ut inter se invicem dogmata pietatis explorent, et emergentes ecclesiasticas controversias absolvant [amoveant vatic.]: semel quidem, quarta septimana pentecostes; secundo vero, duodecimo die Hyperberetæi, id est, iuxta Romanos, quarto idus octobris.

XXXIX. (xxxviii) Omnium negotiorum ecclesiasticorum curam episcopus habeat et ea velut Deo contemplante dispenset, nec ei liceat ex his aliquid omnino contingere aut parentibus propriis quae Dei sunt condonare; quod si pauperes sunt, tamquam pauperibus subministret, ne eorum occasione ecclesiae negotia deprædentur.

XL. (xxxix) Presbyteri et diaconi praeter episcopum nihil agere pertinent, nam Domini populus ipsi commissus est et rationem pro animabus eorum redditurus est. (xl) Sint autem manifestae res propriae episcopi, si tamen habet proprias, et manife-

Hefel.—μὴ δεχθῆναι vatic. 2, Bevereg.; εἰ καὶ μὴ δεχθεῖν libri concilior. edd. nomocan. russ.; εἰ δὲ μὴ δεχθῆναι. Surinus.—Μὴ ἴστω cum vatic. 1, 2, 3, vallicell. coll. rom. Rhall. Cotel. et conciliis; μὴ ἴστω Hervet. Bevereg. Cotel. et concil. in marg. Veltzen., Hefel.—αὐτὸς μὲν ὡς ἐχειροτονηθῇ Io. Antiochen.

Can. XXXVII. Ἀνυποτάκτους Hard.; ἀνυποτάκτους Cotel. marg.—ἀλλήλους Bevereg. Rhall., nomoc. russ.

Can. XXXVIII. Πάντων om. vat. 2.—ὡς τοῦ Θεοῦ vatic. 4. Bever. Rhall., nomocan. russ.—ἰδίοις om.

vatic. 5.—πένητες εἶεν cum vatic. 2, 4, coll. rom. Io. Antioch. in tit. V. Cotel. in marg. εἶεν vatic. 2; εἶεν Cotel. Hard. Veltz.—ἐπιχορηγέτω τοῖς Io. Antioch.—προφάσει τούτου Cotel.—ἀπειμπολείτω vatic. 3.

Can. XXXIX. Ἄντι τοῦ ἐπισκ. id.—ἐμπιστευμένους Io. Antioch. in tit. XXII.—ἀπαιτηθεὶς vatic. 2.

Can. XL. Εἴγε ἴδια Bevereg. nomoc. russ.—ἐξ ἔχου vatic. 2. Rhall.—Quot vindicatur testibus nostra lectio τὰ ἴδια, tot fero altera τῶν ἰδίων, videlicet vatic. 2, 5, coll. rom. vallicell. Dionys. Cotel. ac demum

καὶ φανερά τὰ κυριακὰ, ἵνα ἐξουσίαν ἔχη τὰ ἴδια τελευτῶν ὁ ἐπίσκοπος οἷς βούλεται καὶ ὡς βούλεται καταλείψαι, καὶ μὴ προφάσει τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων διαπίπτειν τὰ τοῦ ἐπισκόπου, ἐσθ' ὅτι γυναῖκα καὶ παῖδας κεκτημένου ἢ συγγενεῖς ἢ οἰκέτας· δίκαιον γὰρ τοῦτο παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις, τὸ μήτε τὴν ἐκκλησίαν ζημίαν τινὰ ὑπομένειν ἀγνοίᾳ τῶν τοῦ ἐπισκόπου πραγμάτων, μήτε τὸν ἐπίσκοπον ἢ τοὺς αὐτοῦ συγγενεῖς προφάσει τῆς ἐκκλησίας δημεύεσθαι ἢ καὶ εἰς πράγματα ἐμπίπτειν τοὺς αὐτῷ διαφέροντας, καὶ τὸν αὐτοῦ θάνατον δυσφημίαις περιβάλλεσθαι (27).

μα'. Προστάττομεν, τὸν ἐπίσκοπον ἐξουσίαν ἔχειν τῶν τῆς ἐκκλησίας πραγμάτων. Εἰ γὰρ τὰς τιμίας τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς αὐτῷ πιστευτίον, πολλῷ ἂν δέοι περὶ τῶν χρημάτων ἐντέλλεσθαι, ὥστε κατὰ τὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν πάντα διοικεῖσθαι τοῖς δεομένοις διὰ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ διακόνων ἐπιχορηγεῖσθαι μετὰ φόβου τοῦ Θεοῦ καὶ πάσης εὐλαβείας· μεταλαμβάνειν δὲ καὶ αὐτὸν τῶν δεόντων (εἴγε δέοιτο) εἰς τὰς ἀναγκαίας αὐτοῦ χρείας καὶ τῶν ἐπιξενουμένων ἀδελφῶν, ὡς κατὰ μηδὲνα τρόπον αὐτὸν ὑστερεῖσθαι· ὁ γὰρ νόμος τοῦ Θεοῦ διετάξατο τοὺς Ἰῶ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντας ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου τρέφεισθαι· ἐπεὶ οὐδὲ στρατιώτης ποτὲ ἰδίῳις ὀψωνίοις ὄπλα κατὰ πολέμων ἐπιφέρειται (28).

stae Dominicae, ut potestatem habeat de propriis moriens episcopus sicut voluerit eis quibus voluerit, derelinquere; ne sub occasione ecclesiasticarum rerum, quae episcopi esse probantur, intercidant. Fortassis enim aut uxorem habet aut filios aut propinquos aut servos, et iustum est hoc apud Deum et homines ut nec ecclesia detrimentum patiatur ignorance rerum pontificis, nec episcopus vel eius propinqui sub obtentu ecclesiae proscribantur, et in causas incidant qui [quae vat.] ad eum pertinent, moraue eius iniuriis infametur [malae famae subiaceat vat.]

XLI. Praecipimus ut in potestate sua res ecclesiae episcopus habeat; si enim animae hominum pretiosae illi sunt creditae, multo magis oportet eum curam de pecuniis agere, ita ut potestate eius indigentibus omnia dispensentur per presbyteros et diaconos et cum timore [Dei vatic. add.] omnique reverentia [solicitudine vat.] ministrentur; ex his autem quae indiget, si tamen indiget [quae tria verba in pal. expuncta videntur, om. vat.] ut ad suas necessitates et ad peregrinorum fratrum usus et ipse percipiat, ut nihil eis possit omnino deesse. Lex enim Dei praecipit, ut qui altari serviunt, de altare pascantur, quia nec miles stipendiis propriis arma contra hostes assumit [sustollit vat.]

a Ioanne Antioch. in tit. IV. — in quo ab initio canonis: τὰ ἴδια τ. ἐκ: πράγματα αὐτοῦ ἔχει ἵστα φανερά καὶ φανερά τ. κυρ. καὶ ἵνα ἐξ. et in medio: δίκαιον γὰρ καὶ ὅσιον... τὸ μήτε καὶ ἐκκλ. — ὡς βούλεται omis. vatic. 3. — τοῦτο pariter om. Bevereg. Rhalli, nomocan. russ. — ἐκκλησίας παραμένειν Cotel. in marg. Veltzenio glossema est. — Quod sequitur ἢ om. Io. Antioch. coll. rom. — δυσφημία coll. rom. et in marginibus concilior.

Can. XLI. πολλοῦ Hard. Cotel. in marg., omisso μάλλον, uti omisimus cum Io. Antioch. in tit. V. Rhalli,

lio, et septem codd. πολλοῦ αὐτοῦ ἐξ. Rhalli; π. δέοι p. trob. 2. vatic. 3. — Ἐπὶ τῶν χρημάτων Brons, Hefele post concilia. — Πιστεύεται vatic. 5. — συστλλεσθαι Hard. ex Cotel. marg. — cum distinctione legunt καὶ τοῖς δεομ. Rhalli, concil. Hefele, Veltz. — καὶ ἐπιχορηγ. vatic. 1, coll. rom. — φόβου Θεοῦ vatic. 1, 2, 3 coll. Rom. Io. Antioch. Θεοῦ καὶ εὐλαβείας Id. Ioan. et coll. rom. — αὐτῷ χρείας in concil.; εἰς τὰς ἀναγκαίας αὐτοῦ ἐπιξενουμένων ἀδελφῶν, et mox αὐτοῦς ὑφαιρῖσθαι vatic. 5. — θυσιαστ. προσεδρεύοντας cum vatic. 3, 4, 5, vaticell. παραμένοντας Cotel. ὑπερρεπύοντας alii.

μβ'. Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος κύβοις σχολάζων (29) καὶ μίθαις ἢ παυσάσθω ἢ καθαιρείσθω.

μγ'. Ὑποδιάκονος ἢ ἀγνώστης ἢ ψάλτης τὰ ὅμοια ποιεῶν ἢ παυσάσθω ἢ ἀφορίζεσθω ὡσαύτως καὶ λαϊκός.

μδ'. Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος τόκους ἀπαιτῶν τοὺς δανειζομένους ἢ παυσάσθω ἢ καθαιρείσθω,

με'. Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος αἰρετικοῖς συτιυξάμενος μόνον ἀφορίζεσθω. Εἰ δὲ καὶ ἐπίτρεψεν αὐτοῖς ὡς κληρικοῖς ἐνερῆσαι τι, καθαιρείσθω (30).

μς'. Ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον αἰρετικῶν διξαμένους βάπτισμα ἢ θυσίαν καθαιρεῖσθαι προστάττομεν. Τίς γὰρ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς βελίαν; ἢ τίς μερὶς πιστῶ μετὰ ἀπίστου (31);

μζ'. Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος τὸν κατὰ ἀλήθειαν ἔχοντα βάπτισμα ἰὰν ἀνωθεν βαπτίσῃ, ἢ τὸν μιμολυσμένον παρὰ τῶν ἀσιβῶν ἰὰν μὴ βαπτίσῃ, καθαιρείσθω ὡς γιλιῶν τὸν σταυρὸν καὶ τὸν τοῦ Κυρίου θάνατον καὶ μὴ διακρίνων ἱερείας ψευδιερίων.

XLII. Episcopus, presbyter aut diaconus aleae atque ebrietate deserviens, aut desinat aut certe damnetur.

XLIII. Subdiaconus aut lector aut cantor similia faciens, aut desinat aut communionem privetur. Similiter etiam laicus.

XLIV. Episcopus presbyter aut diaconus usuras a debitoribus exigens aut desinat aut certe damnetur.

XLV. Episcopus, presbyter et diaconus qui cum haereticis oraverit, tantummodo communionem privetur. Si vero tamquam clericos hortatus fuerit agere vel orare, damnetur.

XLVI. Episcopum aut presbyterum haereticorum suscipientes baptismum, damnari praecipimus: quae enim conventio Christi ad Belial, aut quae pars fidei cum infideli?

XLVII. Episcopus aut presbyter, si cum qui secundum veritatem habuerit baptismum, denuo baptizaverit, aut si pollutum ab impiis non baptizaverit, deponatur, tamquam deridens crucem et mortem Domini, nec sacerdotes veros a falsis omnino discernens.

coll. rom. Io. Antioch. Bever. Cotel. nomoc. russ. Rhall. et marg. concillior., confirmante I Cor. IX, 13.; ὑπερεκτείνοντας plerique caeteri post edita concilia cum Dionysio; παραμύνηντες vatic. 1, 2, Cotel. — σφραγισμένοι... ἐκφύγοντες vatic. 4 et concilia — πόντος om. vatic. 2.

Can. XLII. Ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον ἢ διάκονον κύβοις σχολάζοντα κ. μ. ἢ παύσασθαι ἢ καθαιρεῖσθαι Ioan. Antioch. in tit. XXX. vulg.

Can. XLIII. ψάλτης ἢ ἀγνώστης in Mall nomoc. — ἀπαύτως καὶ λ. om. coll. rom.

Can. XLIV. Δανειζομένους ὅτι ἀπ' αὐτοῦ, ἢ πανίσθω Ioan. Antioch. in tit. XIV. vulg.

Can. XLV. Εἰ τις ἐπίσκοπος (vulg. Ioan. om. εἰ) ἢ πρ. ἢ δ. κ. κλρ. συτιυξάμενος (vulg. συτιυξάμενος μόνον) ἀφορίζεσθω. εἰ δὲ καὶ ἐπίτρεψεν (ἐπιτρέψαι vulg.) κ. κ. κλ. συτιυξῆσαι (ἐνεργ. καθαιρείσθω vulg.) καθαιρείσθω Io. Antioch. in tit. XXXVII cod. vatic. 842. — συτιυξάμενος

... ἀφορίζεσθω vatic. 2. Balsamon videtur, ut Dionysius, iungere μόνον cum ἀφορίζεσθω, dum alibi, v. g. in Ebediesu et vetere syro interprete, in codice coll. rom., clare significatur restringi praecedentium sententiam.

Can. XLVI. Ἡ διακονία ab initio add. Ioan. Antioch. l. c. Ebediesu, Cotel. Hard. — διξαμένον Cotel. et concillior. add. — ἢ θυσίαν om. Dionys. — ἰσπερὶ τοῦ ante βελίαν in concilia, vitiosa repetitione τοῦ praecedentis; inde Brunsius corripuit τὸν et cum eo Hasellius habet τὸν βελίαν; sanius uterque, articulo expuncto, legisset: Χριστῷ βελίαν, immo βελίαν cum Sur. Bevereg. Cotel. Hervet. concilia et plerisque codicibus. — ἵσπερὶ ibidem; vatic. 3 om. Pauli locum integrum (II Cor. VI, 15.).

Can. XLVII. ὑπὲρ τῶν ἀσιβ. Io. Ant. in tit. XXXVI. cod. vat. — τὸν σταυρὸν τοῦ κυρίου nomoc. russ. Bevereg. — ψευδοιερίων ibid. ψευδῶν ἱερίων vatic. 2.

μη'. Εἴ τις λαϊκὸς τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐκβαλὼν ἑτέραν λάβοι (32) ἢ παρ' ἄλλου ἀπολειυμένην, ἀφοριζέσθω.

μθ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου διάταξιν μὴ βαπτίσῃ εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλὰ εἰς τρεῖς ἀνάρχους ἢ εἰς τρεῖς υἱοὺς ἢ εἰς τρεῖς παρακλητοὺς, καθαιρείσθω.

γ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος μὴ τρία βαπτίσματα μιᾶς μυήσεως, ἐπιτελίῃ (33), ἀλλὰ ἐν βάπτισμα, τὸ εἰς τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου διδόμενον, καθαιρείσθω· οὐ γὰρ εἶπεν ὁ Κύριος· Εἰς τὸν θάνατόν μου βαπτίσατε, ἀλλὰ· Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Τίτλου (34) λς' καν. μθ'.

Διδασκείσθω μὲν ὁ βαπτιζόμενος ὅτι ὁ Πατὴρ οὐκ ἑσταυρώθη, οὔτε γέννησιν ὑπέρμεινεν ἀνθρώπου, οὔτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀνθρώπος ἐγένετο, ἀλλ'

XLVIII. Si quis laicus uxorem propriam pellens, alteram vel ab alio dimissam duxerit, communione privetur.

XLIX. Si quis episcopus aut presbyter iuxta praeceptum Domini non baptizaverit in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, sed in tribus sine initio principiis aut in tribus filiis, aut in tribus paracletis, deponatur [abiciatur vatic.]

L. Si quis episcopus aut presbyter non trina mersione unius mysterii celebret, sed semel mergat in baptismo quod dari videtur in Domini morte, deponatur. Non enim Dominus nobis dixit: In morte mea baptizate, sed: « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. » EXPLICIUNT CANONES APOSTOLORUM.

(Hucusque Dionysius Exiguus)

Ex Ioannis Antiocheni titulo XXXVI eorundem canon XLIX. (L).

Discat autem is qui baptizatur Patrem non fuisse crucifixum, nec generationem sustinuisse humanam; neque Spiritum sanctum hominem factum fuisse, neque vero pas-

Can. XLVIII. ἐκβαλὼν vatic. 4, et qui concilia ediderunt aut edita secuti sunt. — ἢ ἑτέραν Bevereg. — λαβὼν vatic. 4. coll. rom. petrob. 2. et qui cum conciliis faciunt.

Can. XLIX. Κατὰ τὴν τοῦ κυρίου φωνήν Ioan. Ant. in tit. XXXVI, petrob. Triplicem particulam εἰς semel habent vatic. 1, petrob. 2, trapezunt. et concilior. edit. At semel et iterum Cotel. Rball. vatic. 2; ter vero nobiscum Ioan. Antioch. qui legit εἰς τρεῖς πατέρας et cuius in vulgata editione alia clausula est: ἵστω ὑπὲρ ἀνθρώπου quam ignorat vetus vaticanus. — ἀνάρχους retinimus cum Dionysio, Ebediesu, codd. vaticanis, coll. rom. et turba librorum quibus concilia vulgantur.

Can. L. ἐπιτελίσει vatic. 2; ἐπιτελίσει vatic. 5, ἀλλὰ

μηδ' ἐν mosqueis. — Καὶ μὴ ἐν vatic. 1. — Τὸ εἰς τὸν θάνατον. restitimus cum vatic. 1. Ioan. Antioch. in vatic. Cotel. et conciliorum marginibus. — Ὁ κύριος ἡμῶν vatic. 2, 3, 4, Ioan. Antioch. — ἡμῶν bodleian. cum Dionysio. — Plane singularis est lectio coisliniana εἰς τὸν θάνατον μ. β. ἀλλ' εἰς τὸ ὄνομα, scilicet interiecta in editis supprimuntur. — Πνεύματος Matth. XXVIII, 19. — Canonis L. appendicem accepimus ex vatic. 827 et 843 utroque venerandae antiquitatis, in quibus paucissima cum editis a Cotelario et Iustello variant: Διδασκείσθω μέντοι vatic. 827. — ἀνθρώπου ὑπέρμεινεν edd. — οὐδὲ γὰρ ἑσταυρώθη cod. prior. — φιλαθρωπία vatic. duo. aliter legimus cum vulgatis libr. — post τὸ ὄνομα longe brevior Iustelli editio: τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος; sed prolixior noster commentarius

οὕτε τὸ πάθος ὑπέστη, οὐδὲ γὰρ ἐσαρκώθη. Ἐλυτρώσατο δὲ τὸν κόσμον τῆς ἐπιχειμένης ὀργῆς ὁ Μονογενὴς Υἱός· ἐνηνθρώπησε γὰρ φιλανθρωπία, ἑαυτῷ ἐκ παρθένου σῶμα διαπλάσας· ἡ Σοφία γὰρ ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον, ὡς δημιουργός. Σταυρὸν δὲ ὑπέμεινεν ἑκὼν, ἐξήλειτο δὲ τὸν κόσμον τῆς ὑποκειμένης ὀργῆς, βαπτίζομένους εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, οὐχ ὡς ἀνθρώπου γενομένου ἢ παθόντος, εἰς δὲ τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ, ὡς ὑποστάντος γέννησιν, ὡς ὑπομειναντος σταυρὸν, ὡς ἀποθανόντος καὶ ἀναστάντος, εἰς τὸ ὄνομα δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς ὁμοουσίου Πατρὶ καὶ Υἱῷ (35). Οἱ δὲ μὴ οὕτως βαπτίζοντες, ὡς ἁγιοοῦντες τὸ μυστήριον τῆς εὐσεβείας, καθαιρεῖσθωσαν.

Τῶν αὐτῶν κανὼν γ'. Ὁ τὸν Πατέρα πειπονθέναι λέγων ἀσεβεῖ Ἰουδαίων βαρύτερον, μετὰ Χριστοῦ καὶ τὸν Πατέρα προσηλῶν· ὁ δὲ τὸν Υἱὸν ἀρνούμενος τὸν Μονογενῆ δι' ἡμᾶς σαρκωθῆναι καὶ τὸν σταυρὸν ὑπομεινῆναι, θεομάχος ἐστὶ καὶ τῶν ἁγίων πολέμιος· ὁ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πατέρα ὀνομάζων ἢ Υἱὸν, ἀνεπιστήμων ἐστὶ καὶ ἀνόητος· ὁ γὰρ Υἱὸς συνδημιουργὸς τῷ Πατρὶ καὶ σύνθρονος καὶ συννομοθέτης καὶ κριτὴς καὶ τῆς ἀναστάσεως αἴτιος, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμοούσιον· τρεῖς γὰρ ὑποστάσεις εἰσὶν ὁμοούσιοι τῇ θεότητι· ἰφ' ἡμῶν γὰρ Σίμων ὁ μάγος ἐξηρεύξατο, σπάσας τὸ λαόπλαγον καὶ ἄστατον καὶ πονηρὸν εἰς ἑαυτὸν πνεῦμα καὶ ἐνὰ τριώνυμον εἶναι φλυαρήσας τὸν Θεὸν, περὶ δὲ καὶ τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν γέννησιν περιχόψας. Ὑμεῖς οὖν,

sum; haud enim incarnatus est. Immunem autem fecit mundum ab ira imminente Unigenitus ille Filius; homo quippe factus est propter suam in homines charitatem, sibi quoque ex Virgine corpus effecit, sapientia enim illa sibi domum, ut opifex, aedificavit. Crucem vero sustinuit volens, atque mundum ab ira impendente eripuit, eos scilicet qui baptizantur in nomine Patris, non perinde ac si homo factus sit aut passus; sed in nomine Filii, ut qui subiit generationem, ut qui sustinuit crucem, ut qui mortuus est et resurrexit; in nomine vero Spiritus sancti, utpote Patri et Filio consubstantialis. Qui autem non ita baptizant, ut ignorantes mysterium pietatis, deponantur.

Eorundem canon LI. Qui Patrem passum ait, magis praevaricatur quam Iudaei, quia cum Christo Patrem quoque clavis affigit; qui autem negat Filium unigenitum, propter nos carnem sumpsisse et tulisse crucem, is cum Deo pugnat et sanctis adversatur; qui vero Spiritum sanctum Patrem nominat aut Filium, imperitus est et demens. Filius sane una cum Patre operatur, aequae sedet, legesque similiter fert et iudicat, et resurrectionis auctor est, atque Spiritus sanctus consubstantialis est. Tres enim personae sunt consubstantiales Divinitati. Scilicet in nos Simon magus clamoribus erupit, in se ipsum trahens spiritum plebis deceptorem, instabilem et improbum, quo unum trinominem esse Deum inepte effutiret, immo interdum tolleretur tam Christi generationem, tum

in eiusdem notas inseritur ex cod. segulerano; deest autem oxoniensi quem post Usserium Beveregius memorare non neglexit et describere in not. p. 30. Solus vatic. 827 his scholiis praefixit et bene lemma supra relatum, ac si essent canon. XLIX et L; alias sunt minus bene inscripti et vatic. 2. ex peculiari methodo

alios debuit numeros scribere μγ, μδ—Βαρυτέρα vatic. 843—σταυρὸν ὑπομείναι edd.—τὸ ἀλλοτρίον πλάγον ib.; τὸ λαὸν πλάγον Seguleran.—Πότε δὲ τὸ πάθος vatic. 843.—Βαπτίζοντες cod. tres—περιχόψας om. ed.—οὖν ἐπίσκοπος Cotel.

ὡ ποθεινότατοι, εἰς ἓνα Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον τρίτον βαπτίζετε, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου γνώμην καὶ τὴν ἡμετέραν ἐν Πνεύματι διάταξιν.

CANONUM APOSTOLICORUM PARS ALTERA.

να'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ, γάμου καὶ κριῶν καὶ οἴνου, οὐ δι' ἄσκησιν, ἀλλὰ διὰ βδελυρίαν ἀπύχεται, ἐπιλαθόμενος ὅτι πάντα καλὰ λίαν, καὶ ὅτι ἄρσιν καὶ θῆλυ ἐποίησιν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ βλασφημῶν διαβάλλει τὴν δημιουργίαν, ἢ διορθοῦσθω ἢ καθαιρείσθω, καὶ τῆς ἐκκλησίας ἀποβαλλείσθω ὡσαύτως καὶ λαϊκός (36).

ιβ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος τὸν ἐπιστρέφοντα ἀπὸ ἀμαρτίας οὐ προσδέχεται, ἀλλ' ἀποβάλλεται, καθαιρείσθω, ὅτι λυπεῖ τὸν Χριστὸν, τὸν εἰπόντα. Χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι (37).

ιγ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν ἱερτῶν οὐ μεταλαμβάνει κριῶν καὶ οἴνου, βδελυσσόμενος καὶ οὐ δι' ἄσκησιν, καθαιρείσθω, ὡς κικαυτηριασμένος τὴν συνείδησιν καὶ αἷτιος σκανδάλου πολλοῖς γινόμενος.

ipsius passionem. Vos igitur, o dilectissimi, in unum Patrem et Filium et Spiritum sanctum ter mergite secundum ipsum Domini sententiam et nostram in Spiritu ordinationem.

II.

Can. LI. Si quis episcopus aut presbyter aut diaconus aut omnino ex sacerdoti gradibus a nuptiis et carnibus ac vino, non propter animi exercitationem, verum ex detestatione abstinet, oblitus quod omnia valde bona sunt et masculum ac feminam fecit Deus hominem, sed blasphemans accusaverit creaturam, vel emendetur vel deponatur atque ab ecclesia eiiciatur. Itidem et laicus.

LII. Si quis episcopus aut presbyter convertentem se a peccato non suscipit, sed reiicit, deponatur, quia tristitia afficit Christum qui dicit: « Gaudium fit in caelo super uno peccatore poenitentiam agente. »

LIII. Si quis episcopus aut presbyter diaconusve festis in diebus non sumit carnem et vinum, execratione rerum, non per abstinence, deponatur, ut qui suam iniustam habeat conscientiam multisque sit causa offensionis.

PART. II. Can. LI. γάμων ἐν concillor. libris— καὶ οἴνου om. Io. Antioch. in tit. XXIX.—ἀπύχεται petroburg. nomocan. russ. Rhall.—ἐπιλαθόμενος vatic. 1, Cotelier.—διαβάλλει nomoc. russ.—ἐκβαλλείσθω vatic. 2.

Can. LII. Πρεσβ. ἢ διάκονος Hervet.—Ἀποστρέφοντα Bever.; ἐπιστρέφοντα coll. rom. vatic. 4.—Χριστὸν, τὸν εἰπόντα restitimus ex vatic. 4, 5, coll. rom. pe-

troburg. cum Herveto, Rhallio, nomoc. russ. et concillis edd., astipulante Ioan. Antioch. in tit. XXXVIII, ad fidem vatic. 827.

Can. LIII. Ἐν ταῖς ἡμέραις Io. Antioch. in tit. XXIX.—μεταλαμβάνει vatic. 2.—ἢ οἴνου vatic. 1, 2, Cotelier. Hard.—κικαυτηριασμένος solus Cotelier. in tribus suis edd., continuo, ut videtur, errore.—γίνεται oclalim.

νδ'. Εἴ τις κληρικὸς ἐν καπηλείῳ φωραδίῃ ἐσθίων, ἀφοριζέσθω, παρὶς τοῦ ἐν πανδοχείῳ ἐν ὁδῷ δι' ἀνάγκην καταλύειν (38).

νε'. Εἴ τις κληρικὸς ὑβρίσει τὸν ἐπίσκοπον, καθαιρέσθω. Ἀρχοντα γὰρ, φησὶ, τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἔρις κακῶς (39).

νς'. Εἴ τις κληρικὸς ὑβρίσει πρεσβύτερον ἢ διάκονον, ἀφοριζέσθω.

νζ'. Εἴ τις κληρικὸς χωλὸν ἢ κωφὸν ἢ τυφλὸν ἢ τὸν τὰς βάσεις πεπληγμένον χλευάσει, ἀφοριζέσθω ὡσαύτως καὶ λαϊκός.

νη'. Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἀμειλῶν τοῦ κλήρου ἢ τοῦ λαοῦ καὶ μὴ παιδεύων αὐτοὺς τὴν εὐσέβειαν, ἀφοριζέσθω, ἐπιμένων δὲ τῇ ῥαθυμίᾳ, καθαιρέσθω (40).

νθ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος τινὸς τῶν κληρικῶν ἐνδοῦς ὄντος μὴ ἐπιχορηγεῖ τὰ δέοντα, ἀφοριζέσθω ἐπιμένων δὲ, καθαιρέσθω, ὡς φονεύσας τὸν ἀδελφόν (41).

ξ'. Εἴ τις τὰ ψευδεπίγραφα τῶν ἀσβεβῶν βιβλία ὡς ἄλῃα ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας δημοσιεύει ἐπὶ λύμῃ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου, καθαιρέσθω (42).

LIV. Si quis clericus in caupona comedens deprehensus fuerit, segregetur, praeterquam si ex necessitate de via divertat ad hospitium.

LV. Si quis clericus episcopum contumelia affecerit, deponatur: « Principi enim, ait, populi tui non maledices. »

LVI. Si quis clericus presbyterum aut diaconum iniuria affecerit, segregetur.

LVII. Si quis clericus claudum aut mutum vel caecum impeditumve incessu irriserit, segregetur. Item et laicus.

LVIII. Episcopus aut presbyter qui cleri vel populi curam non agit, neque eos docet pietatem, segregetur; si autem in socordia perseverat, deponatur.

LIX. Si quis episcopus vel presbyter, unicuique clericorum indigentium ea quae sunt necessaria non suppeditet, segregetur; quod si perseveret, deponatur, ut is qui occidit fratrem suum.

LX. Si quis apocryphos impiorum libros tamquam sacros in ecclesia vulgaverit ad perniciem populi et cleri, deponatur.

Can. LIV. εμεσθῇ vatic. 1, coisl. Cotel. Hard. — δι' ὁδοῦ ἀνάγκην Cotel. in marg. Hard. — καταλύωντος vatic. 4, 5, petrob. 2, trapezunt. Bevereg. Cotel. in marg., editores concillior. Ibid; καταλύωντος vatic. 3, coll. rom. Cotel. et concillior. edd. in marg. Io. Antioch. in tit. XXX. Hervet. Rhall. nomoc. russ.; unde merito iure fortasse est alterutra praecedens lectio in textum revocanda.

Can. LV. Ὑβρίζει trapezunt. Bevereg. concillior. edd.; ὑβρίσει vatic. 2. Rhallius in hoc et sequenti can. ὑβρίσει τὸν ἑαυτοῦ ἐπ. Coisl. — ἀδικῶς et φασὶ om. vatic. 3, 4, Hervet. Bevereg. Rhall. nomocan. russ. et concilia vulgata.

Can. LVI. Ὑβρίζει in concilliorum libr. vulgatis; Ὑβρίσει vatic. 2. — ἀρχοντι petrob. burg.

Can. LVII. Εἴ τις χυλόν vatic. 4. — τό τὰς βάσεις

εὐμ vatic. 1. et Cotel. — Πεπληγμένον vatic. in marg. — χλευάζει concilia vulg.; χλευάσῃ coisl. Cotel.; χλευάσει vatic. 2, Rhall.

Can. LVIII. Πρεσβ. ἢ διάκονος vatic. 5. — τοῦ κλήρ. καὶ τοῦ λαοῦ... εὐλάβειαν Io. Antiochen. in tit. X. — ἢ ἐπιμένει τῇ vatic. 2. — ἀμειλῶ καὶ ῥαθυμίᾳ Io. Antioch. Cotel. concillior. edd. in marginib. Rhall. russic. nomocanon.

Can. LIX. Πρεσβ. ἢ διακ. Id nomoc. russ. Bevereg. — Τινὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν, ἄγονι κληρικῷ Io. Antioch. vulg. in tit. V. — ἐσθίους ἐντες vatic. 5 et optime, nisi fallor. — Ἐπιχορηγῶ Cotel.; ἐπιχορηγοῖ Rhall.; ἐπιχορηγῶσι Io. Antiochen. — ὡς φονεύς τοῦ ἀδελφοῦ vatic. 3. — αὐτοῦ constanter concilliorum διαφθασί.

Can. LX. δημοσιεύει vatic. 2. Rhall.; δημοσιεύσει vatic. 5. — λοίμῃ vatic. 3. Cotel. in marg. fortasse pro

ξα'. Εἴ τις κατηγορία γένηται κατὰ πωστοῦ πορνείας ἢ μοιχείας ἢ ἄλλης τινὸς ἀπηγορευμένης πράξεως, καὶ ἐλεγχθῇ, εἰς κλῆρον μὴ προσαγείσθω (43).

ξβ'. Εἴ τις κληρικὸς διὰ φόβον ἀνθρώπινον Ἰουδαίου ἢ Ἑλλήνος ἢ αἵρετικοῦ ἀρνήσεται, εἰ μὲν τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ἀποβαλλείσθω· εἰ δὲ τὸ ὄνομα τοῦ κληρικοῦ, καθαιρείσθω· μετανοήσας δὲ, ὡς λαϊκὸς διχθήτω (44).

ξγ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ἕλως τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ φάγῃ κρέας ἐν αἵματι ψυχῆς αὐτοῦ ἢ θηριάλωτον ἢ θησιμαῖον, καθαιρείσθω, τοῦτο γὰρ καὶ ὁ νόμος ἀπειῖπεν· εἰ δὲ λαϊκὸς εἴη, ἀφοριζέσθω (45).

ξδ'. Εἴ τις κληρικὸς ἢ λαϊκὸς εἰσέλθοι εἰς συναγωγὴν Ἰουδαίων ἢ αἵρετικῶν προσεύξασθαι, καὶ καθαιρείσθω καὶ ἀφοριζέσθω (46).

ξε'. Εἴ τις κληρικὸς ἐν μάχῃ τινὰ κρούσας καὶ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς κρούσματος ἀποκτείνῃ, καθαιρείσθω διὰ τὴν προπέτειαν αὐτοῦ· εἰ δὲ λαϊκὸς, ἀφοριζέσθω (47).

LXI. Si qua accusatio contra fidelem fiat fornicationis aut adulterii vel cuiuspiam rei nefariae, et convictus fuerit, is ad clerum ne provehatur.

LXII. Si quis clericus propter humanum metum iudaei vel gentilis aut haeretici abnegaverit, si quidem Christi nomen, segregetur, si vero clerici, deponatur; poenitentiam autem agens, ut laicus recipiatur.

LXIII. Si quis episcopus aut presbyter aut diaconus aut omnino ex syllabo sacerdotali manducaverit carnem in sanguine animae suae vel quid a feris lacerum, vel morticinium, deponatur; id enim lex quoque prohibuit. Laicus vero si fuerit, segregetur.

LXIV. Si quis clericus vel laicus ingressus fuerit synagogam iudaeorum vel haeticorum ad orandum, ille deponatur, hic segregetur.

LXV. Si quis clericus in rixa aliquem ferierit, adeoque ex ictu uno occiderit, ob impotentis animi impetum deponatur; segregetur vero laicus.

λοιμῶ. Similis lectio invenitur in vetere Ioannis Antioch. codice vatic. ἐπὶ λοιμῇ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ, ad tit. L.

Can. LXI. Ἐλέχθη Io. Antioch. in tit. XXV, Cotel. coislin. — προσάγισθω vatic. 5, Pedal. Cotel. concilia in marg.; ἀγίσθω eadem constanter in textu cum vatic. 2, 4 et petroburg.

Can. LXII. ἀρνήσεται Sur. Bevereg. — ὄνομα τοῦ χριστιανισμοῦ Ioan. Antioch. in tit. XXXIX. cod. 827 τοῦ χυ apud Iustell. — Εἰ δὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ κλ. ex conciliis plures. — κληρ. ἀφοριζέσθω Io. Antioch. ibid. Cotel. in marg. εἰ δὲ τὸ... καθαιρείσθω om. vatic. 1. — λαϊκός διχθήσεται Io. Antioch. vulg. et in cod.; προσδιχίσθω vatic. 2.

Can. LXIII. φάγῃ vatic. 2. — κρέας vatic. 4, coislin. leg. rom. petroburg. cum editorib. concil. Cotel. no-mocan. russ. et Ioan. Ant. vulg. ad tit. XXV. — καὶ ὁ νόμος vatic. 1, Cotel. — Ἐάν δὲ λαϊκός ᾗ vatic. 1, 2, Cotel.; verbum ᾗ om. vatic. 4, 5, Coislin.

Can. LXIV. Εἰσέλθοι cum barberin., vatic. 1, 2, vallicell. Cotel. et Io. Ant. vulgato ad tit. XXXVII. εἰσέλθῃ vulgo; ἔλθοι vero Ioannes Antioch. ad fidem vet. codic. vaticani. — συνιέναι concilia communiter. — Καὶ ante καθαρ. additur in barberino Bevereg. Rhall. et videtur duplicari pro particulis ᾗ, ᾗ quae desiderantur.

Can. LXV. Τινὰ κρούσας Io. Antioch. in tit. XL ex cod. cod. — copulam καὶ om. trapezunt. Hervet. Bever. Cotel. in marg. — ἀπὸ ἐνὸς barber. — Truncatur Io. Antiochen. vulgatus: ἀπὸ τοῦ κρούσματος ἀποκτείνῃ, καθαιρείσθω. nec plura, caeteris porro omissis; κρούματος Cotel. Harduin. in marg.; ἐνὸς om. vatic. 2. — ἀποκτείνῃ, ac si supra legissent κρούσας, barberin. vatic. 2, coll. rom., petroburg. Pedal. Hervet. Cotel. in marg.; ἀποκτείνῃ vulgo in conciliis; κρούσας vatic. 4. — Εἰ δὲ usque in finem om. Hervet.; εἰ δὲ λ. ᾗ vatic. 1, 2, Pedal. Rhall. concillior. marg.; εἰ pro ᾗ barber.; εἰς Manal vallicell. coll. rom.

ξς'. Εἴ τις κληρικὸς εὗρηθῇ τὴν κυριακὴν ἡμέραν νηστεύων ἢ τὸ σάββατον, πλὴν τοῦ ἑνὸς μόνου, καθαιρείσθω· εἰ δὲ λαϊκὸς, ἀφωριζέσθω (48).

ξζ'. Εἴ τις παρθένον ἀμνήστειτον βιασάμενος ἔχῃ, ἀφωριζέσθω μὴ ἱεῖναι δὲ αὐτῷ ἑτέραν λαμβάνειν, ἀλλ' ἐκείνην κατέχειν, ἢν καθηρέτισατο καὶν πινι-
χρὰ τυγχάνῃ (49).

ξη'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος δευτέραν χειροτονίαν δέ-
ξεται παρὰ τινος, καθαιρείσθω καὶ αὐτὸς καὶ ὁ χειροτονήσας, εἰ μή γε ἄρα
συσταίῃ ὅτι παρὰ αἱρετικῶν ἔχει τὴν χειροτονίαν, τοὺς γὰρ παρὰ τῶν τοιούτων
βαπτισθέντας ἢ χειροτονηθέντας οὔτε πιστοὺς οὔτε κληρικοὺς εἶναι δυνατόν (50).

ξθ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ἀναγνώστης ἢ ψάλτης
τὴν ἀγίαν τεσσαρακοστὴν οὐ νηστεύει ἢ τετράδα ἢ παρασκευὴν, καθαιρείσθω·
ἐκτὸς εἰ μὴ δι' ἀσθένειαν σωματικὴν ἐμποδίζοιτο· εἰ δὲ λαϊκὸς εἴη, ἀφωρι-
ζέσθω (51).

ο'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τῶν

LXVI. Si quis clericus inventus fuerit die dominica vel sabbato, excepto tantum uno, ieiunans deponatur; si fuerit laicus, segregetur.

LXVII. Si quis innuptam virginem vi illata teneat, segregetur, nec aliam ducat; sed hanc quam praelegit, retineat, etiamsi paupercula fuerit.

LXVIII. Si quis episcopus vel presbyter aut diaconus secundam ordinationem acceperit ab aliquo, deponatur et ipse et qui eum ordinavit, nisi ostendat habere se ab haereticis ordinationem: talium enim opera baptizati et ordinati, neque fideles neque clerici esse possunt.

LXIX. Si quis episcopus aut presbyter diaconus vel lector aut cantor sanctam quadesimam non ieiunet aut quartam sextamve feriam, deponatur, nisi corporis infirmitate impediatur; laicus vero segregetur.

LXX. Si quis episcopus aut alius clericus cum Iudaeis ieiunet, vel cum eis festos

Can. LXVI. In codd. plerisque ponitur post canonem 63. — εὗρηθῇ in trull. can. 55, fortasse ex Ioanne Antioch: in tit. XXXII. Sic vatic. 4, coll. rom. — τὴν ἀγίαν κυρ. — Ioan. Antioch. vulg. ib. — Trulliani τὴν ἀγίαν κυρ. — ἑνὸς καὶ μόνου vatic. 4, μόνου nomoc. russ. ἀφωριζέσθω nec plura Io. Antioch. vulgat.; τοῦ ἑνὸς σαββάτου, ὁ μὲν κληρικὸς καθαιρ. ὁ δὲ λαϊκὸς ἀφωριζ. vatic. 2. — Ἐάν δὲ λ. ἢ barberin., vatic. 1, Cotel.

Can. LXVII. σχθ vatic. 1; ἔχῃ barberin., coll. rom, colsl. ἔχῃ vatic. 4. — Κατέχειν omisero concillior. edd. omnes et soli usque ad Hefele. — ἢν καθηρέτισατο cum barber. vatic. 3, coll. rom. Rhall, concillior. in marg. restitimus pro vulgato communius ἢν καὶ ἡρετίσαντο. Bevereg. nomocan. russic. concillior. etc.; ἡρετίσαντο fort. non male vatic. 2. — πινιχρὰ barberin. in quo iωτισμοὶ abundant.

Can. LXVIII. διέξεται cum barberin. (in quo διέξῃ aperte mutilatum), cum Ioanne Antioch. quem integram ferme hic praestat scribere: ἐπίσκοπος ἢ πρ. ἢ διάκ. δευτέραν χειροτονίαν ἑάν δέξεται, et paulo post:

εἰ μὴ συσταίῃ ὅτι παρὰ αἱρετικῶν ἔχει... Tum in fine τοὺς γὰρ παρὰ τοιούτων χειροτονηθέντας κληρικοὺς εἶναι δυνατόν, οὔτε πιστοὺς ut. XXV vulgato — Εἰ μὴ τί γε ἄρα vallicell. — Εἰ μὴ διέξῃ (διέξῃ vatic. 5.) παρὰ αἱρετικῶν αὐτὸν ἔχειν vatic. 1, 2, 5, Cotel. Hard. quibus cum vetere illo syro libenter ego assentiar. — διέξῃ barberin. iterum — Παρὰ τοιούτων vatic. 1, 2, Cotel. ἢ χειροτονηθέντας om. Colslin.

Can. LXIX. Διακ. ἢ ἐποδιάκονος vatic. 2, 3, barberin., Cotel. Rhall, concillior. margin. — τεσσαρακοστὴν οὐ νηστεύει transponunt vatic. 1, 2 nomocan. russ. coll. rom.; οὐ νηστεύει vallicell. colslin., concillior.; οὐ νηστεύει Hervei. οὐ νηστεύων vatic. 4; μὴ νηστεύει Io. Antioch. in tit. XXXI. — τοῦ πένθετος omisimus post τεσσαρακοστὴν cum vetere syro, vatic. 1, 2, barberin. colslin. Pedalio Cotel. et quibusdam Harduini codd., ipso hac de re vade. — Παρασκευὴν ἢ τετρ. barberin. — Ἐάν δὲ λ. ἢ vatic. 1, barberin. coll. rom. Io. Antiochen.

Can. LXX. ἐπίσκοπος ἢ ἄλλος κληρικὸς νηστεύει

κληρικῶν νηστιύει μετὰ Ἰουδαίων ἢ ἱορτάζει μετ' αὐτῶν, ἢ δέχεται παρ' αὐτῶν τὰ τῆς ἱορτῆς ξένια, οἷον ἄζυμα ἢ τι τοιοῦτον, καθαιρίσθω· εἰ δὲ λαϊκός, ἀφοριζέσθω (52).

σα'. Εἴ τις χριστιανὸς ἔλαιον ἀπινέγκοι εἰς ἱερὸν ἔθνων ἢ εἰς συναγωγὴν Ἰουδαίων, ἢ ἐν ταῖς ἱορταῖς αὐτῶν λύχνους ἄπτοι, ἀφοριζέσθω (53).

εβ'. Εἴ τις κληρικὸς ἢ λαϊκὸς ἀπὸ τῆς ἀγίας ἐκκλησίας ἀφείληται κηρὸν ἢ ἔλαιον, ἀφοριζέσθω, καὶ τὸ ἐπίπιμπτον προστιδίτω μεθ' οὗ ἔλαβιν.

ογ'. Σκιῦρος χρυσοῦν ἢ ἀργυροῦν ἀγιασθὲν ἢ ὀθόνην μηδὲς ἴτι εἰς οἰκίαν χρῆσιν σφειτερίζεσθω, παράνομον γάρ· εἰ δὲ τις φωραδίη, ἐπιτιμάσθω ἀφορισμῶ.

οδ'. Ἐπίσκοπον κατηγορηθέντα ἐπὶ τινι παρὰ ἀξιοπίστων ἀνθρώπων καλεῖσθαι αὐτὸν ἀναγκαῖον ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων, καὶ μὲν ἀπαντήσῃ καὶ ὁμολογήσῃ ἢ ἐλεγχθεῖν, ὀρίζεσθαι τὸ ἐπιτίμιον· εἰ δὲ καλούμενος μὴ ὑπακούσῃ, καλεῖσθω καὶ δεύτερον, ἀποστελλομένων ἐκ' αὐτὸν δύο ἐπισκόπων· εἰ δὲ καὶ οὕτω μὴ ὑπακούσῃ, καλεῖσθω καὶ τρίτον, δύο πάλιν ἐπισκόπων ἀποστελλομένων πρὸς

agat dies aut festorum munera ab ipsis accipiat, velut azyma aut quidpiam simile, deponatur; si autem saecularis fuerit, separetur.

LXXI. Si quis christianus oleum deferat in templum gentium vel in iudaeorum synagogam, vel in istorum festis lucernas accendat, separetur.

LXXII. Si quis clericus aut saecularis ab ecclesia sancta abstulerit ceram aut oleum, separetur et quintuplum rei quam abstulit, apponat.

LXXIII. Vas aureum et argenteum aut lineum velum Deo consecratum nemo amplius in domesticum usum convertat: id enim praeter ius fit. Si quis in eo deprehensus fuerit, separationis poena feriat.

LXXIV. Episcopum ab hominibus fide dignis de crimine accusatum, in ius ab episcopis vocari necesse est. Ac si quidem steterit eo, et confessus et convictus fuerit, definiatur poena; Si vero vocatus, haud paruerit, secundo etiam vocetur, missis ad eum duobus episcopis. Quod si autem neque ita audierit, vocetur et tertio, duobus iterum

barberin. vatic. 1, Cotel. et ceteris verbis omissis; ἢ κληρικὸς νηστ. lo. Ant. in tit. XXXVII cod. vatic. — alii νηστιύει, aliquo statim: ἱορτάζει... ἔρχοιτο vatic. 3. vallicell. Hervet. Rhall. et vulgata concilia pene unanimi consensu, nisi quod habeat Mansi cum vatic. 2 συνιορτάζει, varietate in marg. notata, quem, neglecta ut solent, varietate, sequuntur Bruns., Hefele; συνιορτάζει lo. Antioch. — Παρ' αὐτῶν cum vatic. 3, 4, coll. rom. nomocan. russ. aliisque; παρὰ om. lo. Antioch. Hard. Cotel. Veltzen — τὰ τῆς ἱορτῆς om. vatic. 3. Hervet.; ἱορτῆς; αὐτῶν nomocan. russ. vallicell. — οἷα lo. Antioch. — ἢ τοιοῦτον vatic. 3. Sur. — εἰ δὲ λ. ἢ vatic. 1, 2, 3. coll. rom.

Con. LXXI. Ἀπινέγκῃ vatic. 3, coll. rom.; ἀπινέγκοι val. 4. — ἱορτὰ ἔθνων in conciliis vulgatis — ἢ ἐν ταῖς αὐτῶν ἱορτ. vatic. 1, barberin. coll. rom. Cotel. Harduin — ἀπὸ vatic. 1, barberin. — lo. Antioch. in

tit. XXXVII ad fidem cod. 813 omittit in fine αὐτοῦ, ut Ebediesu et vatic. 2.

Con. LXXII. Τίθειν Coislin.; Cotel. scribit in marg. προστίτω, et clausulam καὶ... ἔλαβιν, quam similiter omittunt lo. Antioch. vulg. in tit. XI, trapez. petroburg. 2, barberin. Bevereg. Cotel. Zonar. et Balsamon.

Cod. LXXIII. ἀργυροῦ (ἀργύρου) Cotel. vatic. 1 — ἢ χρυσοῦ ἢ ὀθόνης ἀγιασθῆν vatic. 1, 2, Cotel. — φωραδὴ vatic. 2; φωραδῆ, ἀφορίζεσθω coll. rom. Insolens lectio vatic. 3, perspicua tamen in membrana: φωραδῆ, τὰ ἵΓ ἐπιτιμάσθω ἀφορισμῶ.

Con. LXXIV. Ὑπὲ ἀξιοπίστων καὶ πιστῶν προσκλήτων vatic. 1; Hard.; ἀξ. καὶ πιστ. ἀνθρώπων vatic. 2; ἐπὶ τινι τῶν πράξεων διὰ πιστῶν ἀνθρώπων vatic. 3. — ἀναγκ. παρὰ τοῦ ἐπισκ. coll. rom.; ὑπὲ ἐπισκόπων vatic. 4. — ἀπαντήσῃ vatic. 1, 2, Cotel. lo. Antioch. vulg. in

αὐτόν· ἰὰν δὲ καὶ οὕτω καταφρονήσας μὴ ἀπαντήσῃ, ἡ σύνοδος ἀποφαινεῖσθαι κατ' αὐτοῦ τὰ δοκοῦντα, ὅπως μὴ δόξῃ κερδαίνειν φυγοδικῶν (54).

οἷ. Εἰς μαρτυρίαν καὶ κατ' ἐπισκόπου αἰρετικὸν μὴ προσδέχισθαι, ἀλλὰ μηδὲ πιστῶν ἵνα μόνον· ἰσὶ στόματος γὰρ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων σταθῇσεται πᾶν ῥῆμα.

οῦ'. Ὅτι μὴ χρὴ τὸν ἐπίσκοπον τῷ ἀδελφῷ ἢ τῷ υἱῷ ἢ ἑτέρῳ συγγενεῖ χαριζόμενον, εἰς τὸ ἀξίωμα τῆς ἐπισκοπῆς χειροτονεῖν ὃν βούλεται· κληρονόμους γὰρ τῆς ἐπισκοπῆς ποιῆσθαι οὐ δίκαιον, τὰ τοῦ Θεοῦ χαριζόμενοι πάθει ἀνθρώπινῳ· οὐ γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν, ὑπὸ κληρονομίαν ὀφείλει τιθῆναι. Εἰ δέ τις τοῦτο ποιήσῃ, ἄκυρος μινέτω ἡ χειροτονία, αὐτὸς δὲ ἐπιτιμᾶσθαι ἀφορισμῷ (55).

missis ad ipsum episcopis; si autem etiam hoc pacto aspernatus non venerit, ipsa synodus iudicet contra eum quae videbuntur, ne existimet sibi profuisse subterfugia.

LXXV. Ad testimonium contra episcopum haereticus ne admittatur, neque fidelis unicus: in ore quippe duorum vel trium testium stabit omne verbum.

LXXVI. Non debet episcopus fratri aut filio vel alteri cognato id muneris facere ut in episcopatus dignitate ordinet quem velit; episcopatum enim ad haereditatis ius trahere minus aequum est et ea quae Dei sunt donari humano affectu; neque enim decet ecclesiam Dei in haereditate collocare. Quod si quis fecerit, irrita quidem sit eius ordinatio, ipse vero poenam ferat segregationis.

tit. XVI. — ἀπαντῶσι καὶ ὁμολογῶσι et Cotelier. In marg.; ὁμολογῶσι id. In textu — ὁμολογῶντες, ἐλεγχθέντες αὐτοῦ vatic. 4. — ὁμολογῶντες ἐλεγχθέντες vatic. 5. — ὁρίζεσθαι. coll. rom. 10. Antiochen. Cotel. In marg. Continuo describimus quae ibi in margines relecerunt conciliorum editores: Καὶ μὲν ἀπαντῶσι καὶ ὁμολογῶσι, ἐλεγχθέντες αὐτοῦ ὁρίζεσθαι τὰ ἐκτελέοντες. — Ἐάν δὲ καταλύμενος vatic. 2, 3, 5, 10. Antioch. Bevereg. Cotelier. — μὴ ὑπακούσῃ vatic. 2, 3, 5, coll. rom. Bevereg. Rhall. nomoc. russ. — Μὴ ὑπακούσῃ 10. Antioch.; μὴ ὑπακούσῃ vatic. 5. — ἀπαντῶσι, ἰσὶ αὐτῶν καὶ δύο ἰσὶ 10. Antioch. — Quaecumque interiecta leguntur post secundam monitionem atque ad tertiam referuntur: ἰὰν δὲ καὶ... ἀποσπελλομένην, ea pessime omiserunt vatic. 1 et Petrob. ex inepta et trita similiter cadentium ἀμύλη; inde cum paucissimis id genus codicibus omnes conciliorum editores, uno grege facto, eadem omiserunt prorsus, ne Brunzio quidem excepto, immo neque Hefelio, qui reiecta in marginibus conciliorum semper expruxerant. Verum in tanti momenti canone, quo forma solemniorum causarum, vel inter oecumenicos patres, sancita saepe fuit, nihil levi calamo tollendum, nulla temere negligenda varietas. Sic igitur, ubi de tertia monitione: Ἐάν δὲ καὶ οὕτω μὴ ὑπακούσῃ 10. Antiochen.; μὴ ὑπακούσῃ vaticell.; μὴ οὕτως ὑπακούσῃ vatic. 5.; καταφρονήσας μὴ ὑπακούσῃ vaticell.; ἰὰν δὲ καὶ μὴ ὑπακούσας καταφρονήσας sic vatic. 5. — ἡ σύνοδος ἀποφαινεῖσθαι sic 10. Antioch. vulgat. — κατ' αὐτοῦ δόξαντα vatic. 2; δόξῃ ἰκτείνεσθαι coll. rom. — φυγοδικεῖντα vatic. 5. Summam omnium varietatum,

immo praestantissimas lectiones ab anno 1585 conciliorum editores in margines relecerunt, indigno in loco a tribus iam saeculis seputas. Verumtamen vel ab isto varietatum tumultu emicare clarissime ne dubita solemnem illam et priscam triplicis monitionis formam toties in causis ecclesiasticis adhibitam,

Can. LXXV. Προδέχεται Cotelier. — Πιστῶν ἵνα in conciliis. — μόνον om. barberin. — ἐπὶ γὰρ ὁ νόμος ἐπὶ vatic. 1, Cotelier. Harduin. — Ἐπὶ στόματι Hard. — καὶ τριῶν barberin. Cotelier.

Can. LXXVI. Ὅτι μὴ χρὴ τ. ἐπισκ. scripsimus iuxta barberin. vatic. 1, 2, 3, coll. rom. coislin. et cum 10. Antioch. ex tit. VI, Cotelierio et concilior. marginib.; ὅτι οὐ δεῖ vatic. 4; ὅτι οὐ χρὴ caeteri. — Pro συγγενεῖ vatic. 1 habet ἐτέρῳ; utrumque ἐτέρῳ συγγενεῖ vatic. 3, 4 Bevereg. et 10. Antioch. In quo inde continue: χαρίζεσθαι τὸ ἀξ. ἐπισκοπῆς καὶ χειροτονίᾳ vatic. 5. εἰς τὸ ἀξ. om. editio princeps Haloesdris, ex qua fluxere compendia ab aliis accepta: συγγενεῖ χαρίζεσθαι παρθεῖ ἀνθρώπινῳ Hefelio, qui caetera silentio suppressit. — Ὅτι αὖν αὐτὸς βούλεται 10. Antiochen.; οὐς αὐτὸς βούλ. vatic. 2. ὡς (lego ὅν) αὐτὸς βούλ. barberin. — οὐ δίκαιον ἵσθαι id. — κληρονομεῖν τῇ ἐπισκοπῇ ποιῆσθαι vatic. 5. — ἐν πάθει ἀνθρώπ. vatic. 2. — τοῦ χριστοῦ ἐκκλησίᾳ ὑπὸ κληρονόμους Cotelier. et concilia; κληρονόμον Aristonli epitome. — τιθέναι om. Hervet. — τοῦτο ποιῆσαι 10. Antioch. Cotelier. nomoc. russ. — ἄκυρος μινέτω restitimus eum barberino, vatic. 4, 5, traxerunt. Hervet., et concilior. editorib. — In fine barberinanus solus habet: αὐτὸς δὲ ἐπιτιμᾶσθαι τῷ ἀφορισμῷ. Caeterum ab hiece

οζ'. Ἐάν τις ἀνάπηρος ἢ τὸν ὀφθαλμὸν, ἢ τὸ σκέλος πεπληγμένος, ἄξιός δι' ἐστὶν ἐπισκοπῆς, γινέσθω· οὐ γὰρ λώβη σώματος αὐτὸν μαιίνει, ἀλλὰ ψυχῆς μολυσμός (56).

οη'. Κωφὸς δὲ ὢν καὶ τυφλὸς μὴ γινέσθω ἐπίσκοπος, οὐχ ὡς μεμιασμένος, ἀλλ' ἵνα μὴ τὰ ἐκκλησιαστικὰ παρεμποδίζοιτο.

οθ'. Ἐάν τις δαίμονα ἔχῃ, κληρικὸς μὴ γινέσθω, ἀλλὰ μηδὲ τοῖς πιστοῖς συνευχίσθω· καθαρισθεὶς δὲ προσδεχέσθω, καὶ ἰάν ἢ ἄξιός, γινέσθω (57).

π'. Τὸν ἐκ ἰθνηκοῦ βίου προσελθόντα καὶ βαπτισθέντα ἢ ἐκ φαύλης διαγωγῆς οὐ δίκαιόν ἐστι παραυτὰ προχειρίζεσθαι ἐπίσκοπον· ἄδικον γὰρ τὸν μηδέπω πειρᾶν ἰσχυρίζεσθαι ἑτέρων εἶναι διδάσκαλον, εἰ μὴ που κατὰ θεῖαν χάριν τοῦτο γένηται (58).

πα'. Εἵπομεν ὅτι μὴ χρὴ ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον καθιεῖναι ἑαυτὸν εἰς δη-

LXXVII. Si quis sit vel oculo orbatus, vel oblaesus femore, dignus tamen sit episcopatu, fiat. Non enim eum corporis damnum inquinat, sed animae vitium.

LXXVIII. Surdus autem aut coecus episcopus non fiat, non ut pollutus, sed ne ecclesiastica munera impediatur.

LXXIX. Daemonem qui habet, ne fiat clericus, neque cum fidelibus orot; purgatus autem recipiatur, et si dignus est, fiat.

LXXX. Qui ex gentilitate veniens baptizatus est vel post improbam vivendi rationem, hunc non decet mox provehi ad episcopatum, minus aequum enim est aliorum fieri magistrum qui probationem sui nondum ediderit, nisi forte hoc divina gratia contigerit.

LXXXI. Diximus non oportere episcopum vel presbyterum seipsum ad forenses di-

colluctantium lectionum agminibus prompta se via extricaverunt curatores edendis conciliis addicti, qui ad unum omnes summarium rescripserunt ab editione Haloandri de manu ad manum receptum, quale legitur apud Lipsiensem et Tubingensem editores novissimos: εἰ οὐ καὶ ἐπίσκοποι τῶ ἀδελφῶ ἢ οἱ ἡ ἑτέρω συγγενεὶ χαρίζεσθαι πάθαι ἀνθρώπων· οὐ γὰρ τὴν τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν ὑποκλινόμενοι εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων εἰς δὲ τὴν τοῦ θεοῦ ποιήσιν, αὐτοὺς μάλιστα ἢ χειροτονία, αὐτοὺς δὲ ἐπιτιμᾶσθαι ἀφορισμῶ.

Can. LXXVII. Ἐάν restituimus cum barberin., vatic. 2, et Cotelier.; εἰ Bever. concil. vulgo. Praeterea distinximus, interpungendo post ὀφθαλμὸν, praenuntiis interprete syro vetere, Ebediesu, lo. Antioch. in tit. IX, Beveregio, Rhallio et codd. coislin. vatic. 1. etc., dum alii male dividunt ἢ, τὸν ὀφθαλμὸν, qualis Veltzenius, alii non distinguunt, ut cod. coll. rom. cum tumultuoso agmine conciliorum. — Πηλπερέμτος barber. — ἄξιός δι' ἢ εἰς ἐπισκοπῆν vatic. 1, 2. — ἐπίσκοπος γινέσθω vatic. 3 et concilia. — οὐ καὶ λώβη Bevereg.

Can. LXXVIII. Ἦρος coll. rom. singulari lectione. — ἢ τυφλός barberin. vallicell. — ὡς βεβλημένος Haloander, quod vix potest non creatum similitudine litterarum μ, β in caractere unciali; vocem vero fortasse mendosam pro μεμιασμένος non magis apte editores conciliorum omnes rescripserant quam interpre-

tati sunt: non ut pollutus, quod rectius dixeris: non ut laesus. Sed haec alias. — Παρεμποδίζονται vatic. 1, 3.; παρεμποδίζη lo. Antiochen. in tit. IX vulgat.; ἐμποδίζονται vatic. 4, coislin.; παρεμποδίζονται vatic. 2. —

Can. LXXIX. Ἐχοι vallicell.; σχῆ coislin. — Καθαρίσας Bever. nomocan. russ. — Ἄλλὰ καὶ αὐτοὺς vatic. 1.; ἀλλὰ καὶ τ. π. συνευχίσθαι vatic. 3.; omisit vero barberinianus sequentia omnia inde in finem can.

Can. LXXX. ἐξ ἰθνηκ. lo. Antioch. in tit. XXXVI. ex cod. vatic. Cotelier. Hard. — Βαπτισθέντα om. aliqui apud Cotelier. — βίου; om. vat. 2. et paulo post ἐστι; tum inferius legit: προσχ. εἰς ἐπισκοπῆν cum lo. Antioch. et Cotelier. — Παρεντινὰ concilia vulg. Cotelier. in marg. et lo. Antioch. apud Justellum; nam in cod. vatic. habet ut nos παραυτὰ, quod aequae editores concilior. recipiant in marginalib. — ἰδὲν soli: πρεσβύτερον. — τὸν μέτω πειρᾶν lo. Antioch. — ἰσχυρίζεσθαι Bevereg.; δεξιμάσθαι vatic. 2. — Εἰ μὴ καὶ lo. Antioch. Bevereg. — γίνεσθαι lo. Antioch. vatic. 1. Cotelier.; γίνεσθαι in conciliis vulg. aliisque.

Can. LXXXI. Ὅτι οὐ καὶ vatic. 3. — ἢ πρεσβύτερον om. vatic. 1. — καθιεῖν vatic. 1, Cotelier. lo. Antioch. vulg. in tit. XIV. — Προσχειρίζεσθαι id. et vatic. 3.; προσχειρίζεσθαι vallicell.; προσείχουσιν petrob. Nova prorsus, at minime temnenda ob venerandam antiquitatem et

μοσίας διοικήσεις, ἀλλὰ προσευκαιρεῖν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς χρείαις· ἢ πει-
θίσθω οὖν τοῦτο μὴ ποιεῖν, ἢ καθαιρεῖσθω· οὐδεὶς γὰρ δύναται δυοὶ κυρίοις
δουλεύειν, κατὰ τὴν κυριακὴν παρακείμευσιν (59).

πβ'. Οἰκίτας εἰς κλῆρον προχειρίζεσθαι ἄντι τῆς τῶν δισπότων γνώμης οὐκ
ἐπιτρέπομεν ἐπὶ λύπῃ τῶν κειτημένων· οἴκων γὰρ ἀνατροπὴν τὸ τοιοῦτον ἐργά-
ζεται. Εἰ δέ ποτε καὶ ἄξιός φανείη ὁ οἰκίτης πρὸς χειροτονίαν βαθμοῦ, οἷος
καὶ Ὀνέσιμος ὁ ἡμέτερος ἐφάνη, καὶ συγχωρήσουσιν οἱ δισπόται καὶ ἐλευθερώ-
σουσι καὶ τοῦ οἴκου ἑαυτῶν ἐξαποστελοῦσι, γινέσθω (60).

πγ'. Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος στρατεία σχολάζων καὶ βουλό-
μενος ἀμφοτέρω κατέχειν, ῥωμαϊκὴν ἀρχὴν καὶ ἱερατικὴν διοίκησιν, καθαιρεῖ-
σθω· τὰ γὰρ τοῦ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ.

πδ'. Ὅστις ὑβρίσει βασιλεία ἢ ἀρχοντῖα παρὰ τὸ δίκαιον, τιμωρίαν τινύτω·
καὶ εἰ μὲν κληρικὸς, καθαιρεῖσθω· εἰ δὲ λαϊκὸς, ἀφορίζεσθω.

mittere administrationes, sed ecclesiae utilitatibus vacare. Aut igitur persuadeatur hoc
non facere, aut deponatur, Nemo enim potest duobus Dominis servire, iuxta Domini
praeceptum.

LXXXI. Servos in clerum promoveri sine licentia dominorum non permittimus, ne
molestia possessoribus fiat, hoc namque domos evertit. Si quando autem servus quoque
dignus videatur qui ad gradum ordinetur, qualis et Onesimus noster visus est, et con-
sentiant Domini ac manumittant eum aedibusque suis educant, clericus fiat.

LXXXIII. Episcopus vel presbyter vel diaconus exercitui vacans et utraque volens
retinere, romanorum magistratum et sacerdotalem administrationem, deponatur. Quae
sunt enim Caesaris, Caesari sunt, et quae sunt Dei Deo.

LXXXIV. Quicumque iniuria affecerit imperatorem aut magistratum, puniatur; et
si quidem clericus fuerit, deponatur; si vero laicus, separetur.

et bonae frugis sententiam, lectio barberiniana: ἀλλὰ
πρὸς εὐκαιρίαν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς χρείαις, ἢ εἰ (L. εἰ
δὲ) μὴ, ἀποστρέψθω: ultima servavit vatic. 2: Εἰ δὲ μὴ,
ἀποστρέψθω. Immo consentit Io. antiochenus: Εἰ δὲ μὴ βού-
λονται, ἀποστρέψθω. lb. — τοῦτο ποιεῖν petroburg., omias.
μὴ — οὖν om. vatic. 3. — κατὰ τὴν κυριακὴν παρακί-
μευσιν vatic. 2. iam voce quam re singularis; haec vero
omnia om. petrob. et coll. rom. Similiter a voce οὐδεὶς
inde in finem nihil legit Hervetus.

Can. LXXXII. δισπ. συγγνώμης Bever. Coteler. in
marg. nomocan. russic. — οὐκ ἐπιτρέπομεν usque ad
ἀνατροπὴν omiserat Haloandri codex, iterumque ob
quamdam duarum vocum similitudinem; inde placulo
dixerunt quidquam supplere curatores editor. concil-
liorum, omissa tantum ponere verba e regione satis
habentes; reposita vero sustulerunt Brunsius et He-
fele, qui inde haec nobis ἀσύστατα tradunt post γνώ-
μης ἀνατροπὴν τὸ τοιοῦτον ἐργάζεται. — ἐπὶ λύπῃ τῶν δισ-
πότων τῶν κειτ. barberin. Coteler. concil in marg. Ped-
dal. Rhall. — τοιοῦτον cum barberin. coll. rom. Coteler.

Rhall. nomocan. russ. — κατεργάζεται Cotel. in marg.
— οἷος καὶ ὁ ἡμέτερος Ὀνέσιμος vulgo in concil. Co-
teler. Veltz. — ἀντιφάνη vatic. 1, 3. Hard. Coteler. Veltz.
φάνη barberin.; Ὀνῆς, ὁ ἡμέτερος ἀδελφὸς ἐφάνη va-
tic. 2. — συγχωρήσουσιν barberin. Cotel. vatic. 2, 3, Io.
Antioch.; συγχωρήσουσιν vallicell. nomoc. russ. — ἐλευ-
θεροῦσιν Cotel., ἐλευθερώσουσιν vallicell. — καὶ διὰ τοῦ οἴ-
κου omisso ἑαυτῶν petroburg. 2. — ἀποστειλῶσι vatic. 3;
ἐξαποστειλῶσι vatic. 3. coll. rom. petroburg.; ἐξα-
ποστειλῶσι vatic. 5, Bevereg. Rhall. nomocan. russ.

Can. LXXXIII. — Στρατεία παρεμίνουσιν vatic.;
ἀμφοτέρω βουλόμενος ποιεῖν, καθελὼν ῥωμ. omisso ἀρχὴν
vatic. 1; ἀμφοτέρω vatic. 4; στρατείας παρεμίνοντα καὶ
ἀμφοτέρω ποιεῖν βουλόμενος, κατέχειν ῥωμ. ἀρχὴν καὶ
ἱερατικὴν διοίκησιν vatic. 2; καθαιρεῖν χρῆ. vatic. 1, 2. —
Τὰ γὰρ Καίσαρος vatic. 1, Bever. Coteler. nomoc. russ.

Can. LXXXIV. Εἰ τις ὑβρίσει coll. rom. Rhall.
Pedal.; ὑβρίζει in concil. — Τινύτω barberin. Io. An-
tioch. in tit. L. cod. vatic. — λαϊκὸς εἶη, ἀφορ. in us-
dem codicibus.

πε'. Ἐστω δὲ ὑμῖν πᾶσι, κληρικοῖς καὶ λαϊκοῖς, βιβλία σεβάσμια καὶ ἅγια, τῆς μὲν παλαιᾶς διαθήκης (61)

Μωϋσείως πέντε, Γένεσις, Ἔξοδος, Λευιτικόν, Ἀριθμοί, Δευτερονόμιον

Ἰησοῦ τοῦ υἱοῦ Ναυῆ, ἓν

Κριτῶν, ἓν Ῥούθ, ἓν

Βασιλειῶν, τέσσαρα

Παραλειπομένων, τῆς βίβλου τῶν ἡμερῶν, δύο

Ἐσδρα, δύο

Ἐσθῆρ, ἓν

LXXXV. Sint autem vobis omnibus cum clericis tum laicis libri venerandi et sancti isti: veteris quidem testamenti,

Mosis libri quinque, Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium.

Iesu filii Nave, unus;

Iudicum unus; Ruth unus;

Regnorum, quatuor;

Paralipomenon, libri dierum, duo;

Esdrao, duo;

Esther, unus;

Iudith, unus;

Com LXXXV. Titulus praefigitur Περὶ βιβλίων ἐκκλησιαζομένων in vatic. 2. — Ἐστω ἡμῖν πᾶσι Bevereg. Mosquens. — Πᾶσι λαϊκοῖς καὶ κλ. vatic. 4.; πᾶσιν ἐκκλησιαστικοῖς καὶ λ. Ioann. Antioch. in tit. & iuxta cod. vatic. vulgatus ut supra.

Μωϋσείως Sur. petroburg. mosquens. Io. Antioch. ibid. γένεσιν om. uno errore tum in vatic. 2, tum in 4. — Syri tantum habent: *Mosis libri V.*

Ἰησοῦ δὲ vatic. 2. — Ἰησοῦ υἱοῦ ναυῆ, Io. Antioch. in cod. vatic. — Ἰησοῦ ναυῆ coislin. Rhall. — ραββὶ concilia in marg. — τοῦ ναυῆ Petroburg. — Ἰησοῦς ἐν vaticell. Unus Iesu bar Nun syri tres.

Τῶν κριτῶν vatic. 1, Cotel. Caeteri MSS. et ed. libri ad unum omnes, ut supra. At quum amanuensium indiligentia aut fallacia typorum Liber Iudicum omitteretur in editionem Labbei priorem, lode migravit error in edit. parisiensem Harduin., in venetam Colleti, in florentinam Mansi, ea tamen adhibita medela in Harduini et Mansi editionib. ut graeca in margine restituerentur, latina vero essent integra; quae omnia in graeca Brunsi editione evanuerunt; evanuisse vel apud Hefelium, nisi Cotelieri versio ea usque reliquisset.

Κριτῶν καὶ Ῥούθ ἐν Aristen. — τῆς Ῥούθ vatic. 1. 2. Cotel. — Idem Ruth liber post IV regum in mosquensi. Clare vetus syrus; Ruth unus, Iudith unus, consentiente Abulpharagio.

Μετά τῆς Ῥούθ Βασιλειῶν δ' πρώτη καὶ δευτέρα α', τρίτη καὶ τέταρτη α'. Ioann. Antioch. in solo codice vaticano. — Τῶν Βασιλειῶν vatican. 2.

Παραλειπομένων ἦτοι ut nos ab Herveto omnes, exceptis sequentibus: Παραλ. τῆς βίβλου τῶν ἡμερῶν Haloandr. concil. ed. Venet. 1583, Balsamon. ed. 1620. παραλειπομένων τοῦ βιβλίου Labb., Mansi — παραλειπομένων βίβλοι τῶν ἡμερῶν πρώτη καὶ δευτέρα α' Ioan. Antioch. in cod. cod. Vix Haloandri ferenda versio, toties licet repetita, etiam in Corpore iuris: *Derelictum ex libro dierum.*

Ἐξρα β petroburg. 2. — Ἰσδρα πρώτη καὶ δευτέρα α' Ioann. Antioch. Ex codd. nostris ne unus quidem duos Esdrae libros omisit. Primus fortasse Haloander peccaverat, ut millies sit, ex iisdem sonis δύο Ἰσδρα δύο, nisi typi potius hic quam scriptorum calami aberraverint. Cautē, sed latine tantum errorem Carranza emendavit; minus bene resarcivit editio veneta vetus, tantum rescribendo omisa in margine; nec plura caeteri, longo ordine; et si correctio sole clarior esset. Noctem reduxerunt ambo germanici editores lips. et friburg., expunctis marginum correcturis.

Ἐσθῆρ Cotel. — Ἐσθῆρ in conciliis, utrobique male. Correx. Bruns.

Ad haec syrus interpres vetus addit: *Tobias, unus.* Ἰουδὴ ἐν, fide unius codicis parisiensis, inserunt in eundem locum Cotel. et Harduin., post eundem Mansi in marg. Id memorat, Zonaras autem ea se non legere disertis verbis contestatur. Ut vero librum Iudith eo certe loci ponit Ebediesu, sic superius, ut vidimus, vetus syrus interpres; sic Abulpharagius, a quo insuper hic post Iudith librum additur: *Unus Iudith.*

Μακκαβαίων, τρία·

Ἰώβ, ἓν·

Ψαλτηρίου, ἓν·

Σολομῶντος τρία, παροιμιαί, ἐκκλησιαστῆς, ᾠσμα ᾠμάτων·

Προφητῶν δεκαδύο, ἓν·

Ἡσαίου, ἓν· Ἰερεμίου, ἓν· Ἰεζιχιήλ, ἓν· Δανιήλ, ἓν·

Ἐξωθεν δὲ ὑμῖν προσιστορίσθω μανθάνειν ὑμῶν τοὺς νέους τὴν Σοφίαν τοῦ πολυμαθοῦς Σιραχ·

Ἡμεῖς δὲ, τουτέστι τῆς καινῆς διαθήκης, Εὐαγγέλια τέσσαρα, Ματθαίου, Μάρκου, Λουκᾶ, Ἰωάννου·

Παύλου ἐπιστολαὶ δεκατέσσαρες·

Πέτρου ἐπιστολαὶ δύο·

Ἰωάννου, τρεῖς·

Maccabaeorum, tres;

Iob, unus;

Psalterii, unus;

Salomonis, tres, Proverbia, Ecclesiastes, Cantica canticorum;

Prophetarum duodecim, unus;

Isaiae unus, Ieremiae unus, Ezechielis unus, Danielis unus;

Extrinsecus autem vobis commendetur ut iuniores inter vos discant Sapientiam illius eruditissimi Sirach.

Nostri vero, id est novi testamenti, sunt: Evangelia quatuor, Matthaei, Marci, Lucae, Ioannis;

Pauli epistolae quatuordecim;

Petri epistolae duae;

Ioannis, tres;

Μακκαβαϊκῶν vatic. 4. — μακκαβαϊῶν δ' unus cod. paris. apud Coteler. — Tres Maccabaeorum apud syros constanter. — Id totum omitt. vatic. 740.

Ἰώβ ἓν post cant. cantie. in vatic. 740 et vallesiano; post Danielelem, apud Ioan. Antiochen. relinquitur.

Ψαλτηρίου ἓν in conciliis, et in margine. petroburg. 2. — Ψαλμῶν ἑνὰ Ioan. Antioch. in cod. vat. — Ψαλμοὶ ἑνὰ vatic. 1. — Unus David CL psalmorum Abnipharg.

Σολομῶντος (sic) βιβλία τρία vatican. 1, Coteler. — Σολομῶν τρία Coteler. in marg. Σολομῶντος δ' iterum id. ex codd. paris. ut in vatic. 740 f. 234. — Σολομ. βιβλία ε' vatic. 2, ut apud tres syros. — ᾠσματα ἰδ. Antioch. vulg. et in cod. vatic. et Coteler. in marg.

Προφητῶν δεκά ἑξ vatic. 1. — προφηταί ε' vatic. 2. — προφητῶν βιβλία, ἑβ' μὲν τῶν μικρῶν, τῶν μεγάλων δὲ δ' Coteler. ex uno cod. paris. Abniphargius et vetus syrus: sexdecim prophetarum, nec plura.

Καὶ Ἡσαίας α', Ἰερεμίας α', καὶ Ἰεζιχιήλ α'. καὶ Δανιήλ α', καὶ Ἰώβ α' Io. Antioch. cod. cit. — Ἰερεμίου Bevereg. — ἓν Δανιήλ russic. nomocan. — idem in pe-

trob. 2, intra lineas, suppletum est. — Nomina quatuor maior prophetar. om. vatic. 1 et 2.

Ἐξωθεν δὲ δεκαδύο α' Ioan. Antioch. — ἑξ ἑκατὶ ἐν vatic. 4, Podal. Rhañ. — ἓν om. petroburg. 2, trapezunt. Bevereg.

Ἰμῶν τοὺς νέους καὶ τὴν σοφίαν vatic. 1. — Νέους τὰς σοφίας vatic. 3; — αὐτὰς σοφίας vatic. 2. — Νέους τοῦ πολυμαθοῦς σιραχ τὰς σοφίας Io. Antioch. — Σιραχ scribunt mosquens Bevereg. Cotel. nomocan. russ. et conciliis; Σιραχ Surius; caeteri σιραχ.

Εὐαγγέλια δ' Ματθαῖος, Μάρκος, Λουκᾶς, Ἰωάννης (in marg. ὁμοῦ βιβλία αβ, scilicet in toto novo testamento) ὡς καὶ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν εἶπαμεν, Ioannes Antioch. nondum vulgatus ex cod. vatic. et iuxta recensionem constitutionum apostolicarum ab editis diversam, quam aequè respicit vatic. 2: Εὐαγγέλια μὲν ἑ, ὡς καὶ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν εἶπομεν, Ματθαίου, κτλ. Immo et vetus interpres syrus eadem ad verbum: Evangelii quidem quatuor, sicut de his prius diximus, Matthaeus.

Παύλου ἐπιστ. ιδ', Ἰαν. α', Ἰωάν. γ', Ἰούδα α', Πέτρου β'. Κλήμεντος β' καὶ αὐτὰς vatic. 2 et Io. Antioch.

Ἰακώβου, μία

Ἰούδα, μία

Κλήμεντος ἐπιστολαὶ δύο

Καὶ αἱ διατάξαι, ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις δι' ἐμοῦ Κλήμεντος ἐν ὀκτὼ βιβλίοις προσπιφνημέναι, ἃς οὐ χρὴ δημοσιεύειν ἐπὶ πάντων διὰ τὰ ἐν αὐταῖς μυστικά.

Καὶ αἱ πράξεις ἡμῶν τῶν ἀποστόλων (62).

Ταῦτα δὲ περὶ κανόνων διατετάχθω ὑμῖν παρ' ἡμῶν, ᾧ ἐπίσκοποι. Ὑμεῖς δὲ ἐμμένοντες αὐτοῖς, σωθήσασθε καὶ εἰρήνην ἔχετε· ἀπειθοῦντες δὲ, κολασθήσασθε καὶ πόλεμον μετ' ἀλλήλων αἰδίων ἔχετε, δικὴν τῆς ἀνηχοῖας τὴν προσήκουσαν τίνυντες. Ὁ Θεὸς δὲ, ὁ μόνος ἀγέννητος καὶ τῶν ὅλων ποιητὴς, ἅπαντας ὑμᾶς διὰ τῆς εἰρήνης ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ἐνώσει, καὶ καταρτίσει εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀτρέπτους, ἀμίμπτους, ἀνεγκλήτους, καταξιώσει τε τῆς αἰωνίου ζωῆς σὺν ἡμῖν, διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ ἡγαπημένου παιδὸς αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν· μεθ' οὗ ἡ δόξα αὐτῷ τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἐν ἁγίῳ Πνεύματι τῷ παρακλητῷ, νῦν τε καὶ αἰεὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Iacobi, una;

Iudae, una;

Clementis epistolae duae,—Et constitutiones vobis episcopis per me Clementem in octo libris editae, quae non sunt divulgandae omnibus, ob ea quae in eis sunt mystica; Et Actus nostri Apostolorum.

Haec vero de canonibus vobis observanda statuimus, o episcopi. Vos ergo in iis permanentes, salutem et pacem habebitis. Inobedientes autem, poenas dabit et bellum invicem perpetuum exercebitis, ultionem contumaciae debitam luentes. Deus autem qui solus est ingenitus et universorum conditor, vos omnes vinculo pacis in Spiritu sancto copulabit, consummabitque ad omne opus bonum immutabiles, insontes, irreprehensibiles, et dignos vos nobiscum efficiet vita aeterna, mediatore dilectissimo eius Filio Iesu Christo, Deo et Salvatore nostro, per quem gloria ipsi super omnia Deo ac Patri cum sancto Spiritu paraclete, nunc et semper et in saecula saeculorum. Amen.

—Ἰούδα α' omissum videtur in bodleiano codice Beveregil. Eadem, sed alio ordine in vetere syro: *Pauli epist. XIV, Petri II, Ioann. III, Iacobi I; Iudae I, Clementis duas etc.*—Ἐν αὐταῖς μυστήρια id. Post vocem huius canonis ultimam: Τέλος τῶν ἀποστολικῶν κανόνων, in concillis loco secundo ad calcem constitutionum apostolicarum.

Epilogus solet inseri in Ioannem Antiochenum; semper omittitur a Zonara et Balsamone; integrum refert Ebediesu.—Ταῦτα καὶ petrob. 2, taurin.

—Ἐμμένοντες μὲν αὐτοῖς barberin. vatican. 2. Ὑμεῖς δὲ, ἐμμένοντες μὲν αὐτοῖς Io. Antiochen.—Post ἀλλήλων idem om. αἰδίον.—Τίνυντες, νῦν τε καὶ αἰεὶ,

statim adiecta doxologia, barberin.—ἀγέννητος om. petrob. 2, taurin.—Ὁ δὲ Θεός, ὁ μόνος αἰδίος, ὁ τῶν ὅλων Io. Antiochen.—Τῶν ὅλων διὰ Χριστοῦ vatic. 2.—Ὁ μόνος αἰδίος, et paulo post ἐν πν. ἁγίῳ στενώσει taurin. Mansi in secundo loco, petrob. 2. syrus vet. καὶ καταρτίσει coll. rom. petrob. 2 et taurin.—Καὶ καταξιώσει τῆς ibid.—δὲ οὗ ἡ δόξα vatic. 2. Horum loco Ioannes Antioch. vulg. πρεσβείαις τῆς ἀσκήσεως τοῦ ἁγίου Θεομητόρος καὶ πάντων τῶν ἁγίων. Ἀμήν.—Θεῷ πατρὶ σὺν ἁγίῳ πν. vatic. 3 et Mansi eodem in loco secundo, ubi ad calcem constitutionum apostolicarum iterum canones retulit. Ibidem vero Labbeus, canonibus omissis, solum posuit epilogum.

ANNOTATIONES.

(1) *Χειροτονείσθω*. Zonaras, contradicente Balsamone, ait: Πάλαι δὲ καὶ αὐτὴ ἡ ψῆφος χειροτονία ὠνομάστω. Equidem vix negandum puto ipsum quondam suffragium nominatum esse *χειροτονίαν*, adeoque a solis episcopis tam episcoporum quam presbyterorum pependisse electionem. Inter utrumque byzantinum optimus sedeat arbiter Dionysius, voce *ordinare* pro *χειροτονεῖν* constanter usus et merito, qua nimirum plenam *καθιέρωσιν* significaret. Cf. Act. apost. XIII, 1, 2, 3, et infra Constit. apostol. lib. III, 4, 27; nicaeni conc. can. 4, II. nicaeni 3, antioch. 19, laodicen. 12, sardicens. 6, Theophil. 7; Theodoret. Hist. Eccles. V, 23; Synes. epist. 67, p. 310 Petav.

(2) *Διάταξιν*. Quum verbis potius quam re is canon impeditus sit, aptius viderentur verba collocari, si quemadmodum praemittitur in protasi, ut ita dicam, illud: *παρὰ τὴν τοῦ Κυρίου διάταξιν*, ita in apodosis post *καθαίρεισθω* reponeretur iterata dictio *παρὰ τὴν διάταξιν*, cui proxime adhaererent sequentia *πλὴν νέων χιδρῶν* x. t. λ. Sed nolui tantum audere contra recepta, neque ob animi probabilitatem a codicum auctoritate recedere. Quoad rem, commode totum veteri testamento retulit scholiastes bodleianus apud Beveregium: *ἐν τῷ νόμῳ λέγει· πεφρυγμένα χιδρα οὐ φάγεις* x. t. λ. Haec praeterea dirigebantur fortasse contra veteres illos haereticos quibus execrationi erant tam antiqui foederis quam naturalis creaturae elementa. Certum est vero tum in Ecclesia huiusmodi oblationes non ad sacrificium, sed ad benedictionem, ut fert Dionysii lemma, aut Harmenopuli scholion: *οὐχ ὡς θυσία ταῦτα ἀλλ' ὡς ἀπαρχή*, semper in usu venisse; tum graecis solemnes fuisse ritus id genus primitias offerendi, qui etiam nunc leguntur in barberiniano mille annorum Euchologio, p. 457: *Εὐχὴ ἐπὶ προσφερόντων καρπὸν νέον* . . . *Εὐχὴ τῶν*

κολλόβων (leg. *κολύβων*) *ἥθουν τῶν κοκορίων* x. t. λ. Cf. Goari Eucholol. p. 655, 659. ed. paris., Constit. apost. II, 25, VIII, 40, trullan. 28, 57, 99; carthag. 44.

(3) *Ἐκβαλλέτω*. Ne lites hoc verbo conflatae renoventur, candide simul conferantur can. XVII, et XVIII cum 1. Timoth. V, ex quibus efficitur viris vel sacerdotio consecratis curam oportere esse de uxorum, si supersunt, vita honesto agenda, ne eiectae inurantur opprobrio et scortis annumerentur. Unde scholion in vallicelliano misere aevo corrosum haud inepte monebat e margine tum vetari turpo repudium *μὴ ἐκβάλλειν ἐπιτροπήν*, tum iuberi episcopum a coniuge abstinere, eamque honestum in locum traducere *χρησθαι δὲ ἐπίσκοπον . . . μέθισθαι* Cf. carthag. 4, 33, gangr. 4, quibus cum aegro quadrat trullan. 15, de quo non silendum suo loco erit.

(4) *Καθαίρεισθω*. Conf. infra LXXXI, LXXXIII, chalced. 3, 7, 21, 21, II nicaen. 10, carthag. 18, Constit. apostol. II, 60.

(5) *Ἰσημερίας*. Scholion vetustissimi vaticani 843, ad marginem titulorum Ioannis Antiocheni: *Ἐαρινὴ ἰσημερία ἐστὶ μαρτίω καί, φαινώθ' δὲ καί, μὴ ζῆται τὸ πάσχα ἢ* (sic) *τοῦ ἀπριλλίου*. Schol. Dionysianum in Palatino: *id est, XI id. aprilis*. Verum de his paschalibus terminis disputare, longum esset, neque alia deerit occasio ad constitut. V, 17, antioch. 1, laodic. 37, 38, carthag. 60, 81, 117, trullan. 11, in primis ad palmare decretum nicaenae synodi de pascha suo loco subiiciendum.

(6) *Ἀνιέγχατος*. De hoc can. et sequenti cf. antioch. 2, trullan. 66, Timoth. 3, 13, Balsamon. ad Marc. resp. 16, 17.

(7) *Ἀφορίζισθω*. Eiusdem fere argumenti sunt can. X, XI, XII, XIII, quo etiam redeunt antiochen. 2, 6, 7, 8, chalced. 11, 13, sardic. 7, 8, 9, laodicen. 41, 42, carthag. 9, 63, 98, 116.

(8) *Μεγίστη*. Quocum et duobus proxime sequentibus cf. nicaen. 15, 16, constantin. 2, chalced. 5, 10, 23; antioch. 3, 13, 16, 24; sardic. 1, 9, 15, 16, 17; carthag. 63, 64, 98.

(9) *ἱερατικοῦ*. Hic se iam primum prodit fastidium ecclesiae orientalis secundas nuptias respicientis ac si aliud essent metreticium. Libertatem ab ipso Apostolo nobis pronunciatam Ecclesia romana constantius vindicavit, sed graecos non uno sibi consensisse animo tradit et vehementer arguit vetus s. Pauli interpretes in tom. I Spicileg. solesmensis editus, quem volunt esse, neque ego diffiteor, Theodorum celeberrimum Mopsuestiae episcopum. Vid. ib. p. 340. De hoc et sequenti canone cf. 1 Tim. III, 2-13, Tit. 1, 5-9, 1 Petr. V, 1-4, Constit. apost. VI, 17; neocaesar. 8, 7; trull. 3, 26; Basil. 4, 12, 27, 50, 80.

(10) *Κληρικός*. Cf. neocaes. 2, Basil. 23, 78, Theophil. 5.

(11) *Καθαίρεισθω*, Cf. chalced. 30, Constit. II, 6.

(12) *Γενέσθω*. De canonibus XXI, XXII, XXIII, XXIV, cf. nicaen. 1, CP. AB. 8.

(13) *Κληρικοί*. Erit qui fortasse duo desiderabit a Beveregio hic non omitta: primum, hunc canonem a Basilio Magno sub *ἀρχαίου κανόνος* nomine laudari; alterum, citari eundem apud Greg. Turon. (Hist. V, 18.) et quidem a Chilperico rege adversus Praetextatum Rothomagensem, haud vero sine fraude et interpolatione turpi, quippe quum tyrannus e canone vocem *furto* subduxit et in eius loco posuit *homicidio*. Tam unanimes de prima voce sunt codices nostri quam silent ad unum omnes de homicidii crimine. Praeterea cf. nicaen. 9, neocaesar. 1, 9, carthag. 35, Basil. 3, (ibi memoratur *ἀρχαῖος κανών*) 17, 32, 44, 51, 70.

(14) *Μόνον*. Cf. Constit. VI, 17, chalced. 14, carth. 19, 33, Basil. 69.

(15) *Ἠώς/λιτ*. Cf. Dionysii egregiam epist. ad Cononem, infra recitandam, tum antioch. 5, carthag. 57, 62, 76, 83, 99,

100, 106, 107; immo si lubet, Arcopagiticis litteras ad Demophilum quas e superius memorata Dionysii Alexandrini cum insulsis *παρίργαις* fluxisse suspicor vehementer.

(16) *Ἐκκλησίας*. Cf. antioch. 4, 12, 15, sardic. 14, Basil. 88.

(17) *Πέτρου*. Vix aliam esse nostris notabiliorem regulam et antiquiorem, concedam libenter, neque etiam displicet in fine recantari Petri personam, quippe qui vivus semper et ultor cum Simone decertare non destitit; inde fuit quod antiquissimi illi Aegyptiorum episcopi quos supra adduxi provocantes ad canonem quemdam apostolicum, excipiunt eum quasi ab ore Petri, episcopi ac patris: «ex quo cuncti per spem, inquirunt, pendemus.» Huc recidit proluxa Iosephi alterius Aegyptii paraphrasis in arabica sylloge bodleiana: «Quemadmodum ego Petrus devitavi societatem Simonis incantatoris, eumque Spiritus sancti iussu ecclesia Dei expuli.» Cf. de hoc et sequente chalcedon. 2, II nicaen. 3, 4, 5, laod. 12, 49, Basil. 90, Gennadii encyclic., Tarasii ad Adrian epist.

(18) *Γενέσθω*. Cf. chalced. 18, gangr. 6, antiochen. 5, carthag. 10, 11, 62.

(19) *Ἐπίσκοπος*. Cf. quae supra ad can. XII, et adde carthag. 31, 97.

(20) *Γίνεσθαι*. Cf. Const. apost. II, 38, et quae mox suadeo non omittenda.

(21) *Πνέματι*. «Insignis locus, ait exsultans Beveregius, ad evincendam archiepiscoporum, metropolitanorum et patriarcharum antiquitatem...» Belle quidem, modo viderit hic triumphare non posse unius provinciae caput quin potiori iure in universa ecclesia summum regnet Romanum Caput et dominetur. Thomassinus ad haec haud minus egregie et grandiore sermone unitatem ecclesiae eo usque attollit ut eam cum Trinitatis unitate censeat consimili esse laude, amore, cultu ferendam, celebrandam, exaggerandam: utinam ipse nihil ab iusta ac debita summo Ecclesiae throno religione detraxerit. Ad haec videas volim nicaen. 6, 7, CP. 2, 3, ephesin. 8, antioch. 9, carthag. 46.

(22) Ἐχειροτόνησιν. Cf. quae supra ad XIV, et ephes. 8, antioch. 22, sardic. 3, 11, 12.

(23) Ἐγένοντο. Cf. ancyr. 18, antioch. 17, 18, carth. 39.

(24) Δωδεκάτη. Vetus scriptor vatic. 843 c regione scripsit: ὑπερβηρεταίου θ', τουτῆστιν κατ' Αἰδουπλίους μηνὶ φωφῇ ιβ', κατὰ δὲ Ῥωμαίους ὀκτωβρίῳ θ'. Id quod neque vulgo receptis, neque dionysianae glossae adamussim respondet. Tam vero Dionysium quam vulgatum textum cum Syromacedonum mensibus, ex quibus Hyperbaretacus est decimus a Ianuario, concordare Beveregius, exacto quadruplici cyclo mensium, fusius exposuit quam ut acta iam iterum agam. Alio respicit scholion. vatic. 1980: τοῦτο ἑρμηνεύσιν ὁ κ'. κανὼν τῶν ἐν Ἀντιόχειᾳ οὕτως: "εἰδοὶς ὀκτωβρίαις, ἧτις ἐστὶ δικάτη ὑπερβηρεταίου, καὶ ὁ μα' (fort. ὁ μ'. τῶν ἐν λαοδικ.) τὰ ὅμοια καὶ τῶν ἐν ἀντιόχειᾳ ὁ κδ' καὶ ὁ κε'. Adducti quidem huc canones ab synodici conventus argumento non abludunt; quibus adde nicaen. 3, chalced. 19, carth. 26, 60, 61, 81, 84, 85, 104.

(25) Πραγματῶν. Cf. de hoc et sequenti inter multa id genus chalced. 26, 11, nicaen. 11, 12, antioch. 24, ancyr. 15, gangr. 7, laodic. 57, Theophil. 1, Cyrill. 2, Ignatii epist. ad Magnes. ad Smyrnens.

(26) Ἀπεμπολεῖτω. Congestis modo eiusdem argumenti locis ad cumulum adde inexpectatum fortasse et nobilissimum concilii tridentini suffragium, in quo sub explicito Apostolorum nomine, nulla sive mae, sive dubiae notae interiecta suspicione, non solum hic canon XXXIV in medio ponitur, sicuti facile concipitur de L primis dionysianis, sed et eodem in loco et honore canon LXXV satis clare designatur in sessione ultima XXV, cap. I de reformat. (Labb. XIV, col. 93).

(27) Περιβάλλεσθαι. Cf. chalced. 22, antioch. 24, carth. 30, 40, 89.

(28) Ἐπιφύρεται. Cf. chalced. 26, 11,

nicaen. 12, antioch. 25, Theophil. 10, 11. Aut sibi aut aliis operam lusit interpretes syri Ebodiesu, qui nobis sub finem canonis haec propinavit: «Neque miles suo viatico contra hostes animam fert.» Certe in vetere vaticano codice saepe memorato nihil aeque lepidum.

(29) Σχολάζων. De XLII, XLIII, XLIV cf. laod. 4, 22, 24, 26, 55, carthag. 5, 20, 47, 69, Basil. 14.

(30) Καθαίρεισθω. Cf. quae supra ad X, XI, et infra ad LXIV.

(31) Ἀπίστου. Excitabit hic aliquis fortasse ex integro celeberrimam de rebaptizantium, ut aiunt, controversiam. Qui canones mitiori sensu intelligunt, eos tantum volunt haereticos in illis designari qui impia animi depravatione alia quam quae Ecclesia in baptismo vult perfici, intelligunt et perficiunt. Sed absolute canones loquuntur et vel invitos lectores in partes Quartodecimanorum referunt. Similia pone occurrunt in Basilian. 1, 20, 47. Notior autem est regula a patribus nicaenissancita post pontifices romanos quam ut vel minimus sit ambigendi locus. Sed de his alias.

(32) Λάβοι. Cf. ancyr. 20, carth. 113, Basil. 9, 21, 35, 39, 77, Timoth. 15.

(33) Ἐπιτελέσθω. Cf. CP. 7. Antiqua sane et sacra est triplicis mersionis in baptismo consuetudo, atque ubicumque viget, tenenda et servanda; sed minime ad sacramenti substantiam hunc ritum pertinere, sufficere autem quamlibet ablutionem aqua factam, sive per aspersionem, sive per immersionem semel aut ter fiat, compertum nobis est et ab ipsa orientali ecclesia usque ad novissima haec tempora concessum. Praeter enim quod vel inter suos, maxime slavos, dimidia fere pars hominum christianorum tingitur baptismo, non mergitur, ratum eos habuisse latinorum baptismum, constat et synodorum decretis et patriarcharum oraculis quae suo loco et tempore proferenda esse libenter pollicemur.

(34) Τίτλου, Ioannis scilicet Antiocheni a quo diligentissimus abbas Athanasius am-

bos canones alteros XLIX et L accepit, et utrumque voluit post praecedentia in suo praestantissimo codice vaticano legi et conservari. At illius vestigia eo promptius terimus, quod ea sola supersunt fragmenta interceptae cuiusdam Constitutionum apostolicarum collectionis a vulgata diversae quam doctissimus patriarcha suos in usus convertit. Bene autem est quod vaticanus 827 iustos restituerit numeros; quum canonem enim LI Ioannes Antiochenus in alio titulo XXIX adducat cum vulgato simillimum, inde liquet in manibus eiusdem fuisse duplicem canonum apostolicorum scripturam plane dissimilem. Athanasius autem cui tantum sunt can. LXXVIII, alios numeros posuit, quales ex ordine sibi statuto requirebantur. Ad haec in Ebediesu Epitomo quae dicitur canonum apostolicorum, ubi certe plura non compendio sed *παρὰφραστικῶς* redhibentur, in canonum 48 et 49 loco, eadem quae apud Ioannem leguntur, sed aucta mirum in modum et mutata in prolixam paracnesim.

(35) *Υἱῶ*. Ex hoc unico apertum satis esset vix ante Arianorum et Macedonianorum controversias apostolicos illos canones secundis curis fuisse tam prolixè rescriptos.

(36) *Λαῖχός*. Cf. Constit. apost. VI, 11, 26, ancyr. 14; gangr. 1, 2, 9, 14, 18, Basil. 86: eadem respiciunt canonem LIII.

(37) *Μετάνοοῦντι*. Recole quae paulo ante ad canon. XXVII diximus.

(38) *Καταλύειν*. Cf. laodicea. 24, carthag. 47, 69, II. nicaen. 22.

(39) *Κακῶς*. Canon. LV, LVI, LVII et LXXXIV ex ignotis hactenus fontibus acceptos concedunt qui caeteros hinc inde corrasos fuisse existimant.

(40) *Καθαιρίσθω*. Huc multa conveniunt: chalced. 25, sardic. 11, 12, carth. 79, 82, 86, 131, 132, 133, Nyssen. 6, Petri Alex. 1.

(41) *Ἀδελφόν*. Supra te ad IV et XLI confer.

(42) *Καθαιρίσθω*. Mox dabitur elenchus librorum ab aeo fortasse apostolico iam

anathemato Ecclesiae confixorum. Interim cf. laodic. 51, II nicaen. 9, Constit. VI, 16.

(43) *Προσαγίσθω*. Cf. nicaen. 9, 10, CP. 6, carth. 59, 138, neocaes. 9.

(44) *Δεχθήτω*. Cf. Petr. Alex. 10, 14, Athanas. ad Rufinian, Basil. 45, 73.

(45) *Ἀφορίζισθω*. Cf. gangr. 2.

(46) *Ἀφορίζισθω*. Eiusdem argumenti sunt XLV et LXXI, quos cum Constit. II, 61. sis videas.

(47) *Ἀφορίζισθω*. Item vid. XXVII, et cf. Athanasium ad Ammonem, nyssen. 5, et Basil. 2, 8, 11, 13, 43, 54, 56, 57.

(48) *Ἀφορίζισθω*. Cf. gangr. 18, Petr. Alex. 15, Theophil. 1, trull. 55, 89.

(49) *Τυχάτη*. Cf. Basil. 22, 25, 26, 30.

(50) *Δυνατόν*. Recole XLVI et XLVII.

(51) *Ἀφορίζισθω*. Cf. laod. 49, 50, Petr. Alex. 15, Dionys. Alex. 1, Timoth. 8, 10.

(52) *Ἀφορίζισθω*. Vide supra VII, et eadem ad sequentem LXXI recole.

(53) *Ἀφορίζισθω*. Ad can. LXXII et LXXIII cf. nyssen. 8.

(54) *Φυγοδικῶν*. Praeter ea quae in varietatibus fuse notantur cf. CPol. 6, chalced. 9, 17, 21, antioch. 14, 15, sardic. 4, carth. 8, 27, 38, 74, 96, atque in primis Nectarii synodum de Agapio, in qua diserte idem hic canon profertur. Eadem pene ad sequentem recolenda.

(55) *Ἀφορισμῶ*. Cf. antioch. 23, carthag. 40.

(56) *Μολυσμός*. Can. LXXVII, LXXVIII e veteri lege desumuntur.

(57) *Γινέσθω*. simillima in Timoth. 2, 3, 15, et trullan. 60.

(58) *Γιγνῆται*. Cf. neocaesar. 12, sardic. 10, laodic. 3, Cyrill. 4.

(59) *Παρακίλευσιν*. Cf. can. VI, et eadem refer ad can. LXXXIII.

(60) *Γινέσθω*. Huc tota redit sacratissima et perolegans epistola ad Philemonem, cui si lubet adde chalced. 4, gangr. 3, Basil. 40, 41, 42.

(61) *Διαθήκης*. A conferendis cum no-

stro caeteris antiquis sacrorum librorum catalogis eo lubentius abstinuimus, quod eiusdem argumenti iterum expoliendi occasio non deerit ad singula id genus quae mox novam in lucem aut pleniorē edere, si Deum faxit, animus est. Non omittendum interea deesse totum canonem tam in Ebediesu quam in antiquo barberino, in coisliniano, et in vaticano 2 seu 1980; tum etiam, si quid ex singulari Ioannis Antiocheni lectura, quae facile mihi erit omnium princeps, recte inferratur, minus fortasse videbitur is canon publicum Ecclesiae decretum, quam privati potius hominis opus, puta scholastici cuiusdam suos codices sacros, ut ad manum venerunt, in variis tomis distinctos versantis et enumerantis.

(62) Ἀποστόλων. Suasit quo breviora canonibus nostris scholia adderemus, tum uberior variarum lectionum messis, tum quae in huius operis cursu pleno fluent alveo copiosae Balsamonis, Zonarae, aliorumque interpretum commentationes, quibus accedent nonnulla ἀντιγράφαι quae quum praesto

essent, vix non dedi statim. Eodem consilio citius ad alia properandi ductum, piguit me conciliare variorum codicum et interpretum in numeris canonum ponendis discordiam; sed quum huiusmodi varietas ad discernendas codicum, ut aiunt, familias et sectas commentatorum non parum conferat, haud exigua mihi creavi qui multa inde sustulerim fastidia caeteris, dum sequentem retexui indicem quo quatuordecim recensiones sub uno obtutu ponuntur: ex quibus nolui propter codicis antiquitatem, quantumvis pauca servavit, excludere barberinianum, neque coislinianum, a quo 39 canones, quo consilio me latet, adempti sunt. Palatinum vero 371 separatim describere placuit, cum singulari quadam indole, novo rerum ordine, multis inauditisque incrementis et varietatibus insignior, ut dixi, videatur, nec pauca iuris civilis contineat quae certe viris huiusce disciplinae peritis non displicebunt. Miremur praeterea qua Graeci audacia iis quae Apostolorum esse dixerunt, tot aliena, ne inepta dicam, immiscuerint.

CODEX PALATINO-VATIC. GR. CCCLXXI.

Initium, subverso foliorum et quaternionum ordine, quaerendum est in fol. 25, a prologo ad Eclogam Constantini et Leonis imperatorum: Τὸν μέγαν καὶ φύσει ἀληθῆ usque ad finem: καὶ ἡ καὶ ἡμεῖς φύσει τὴν ἀρχὴν εἰληφέν (vid. eclog. ed. cur. Zachariae, Lips. 1852 p. 1.)

Prooemium excipit is indiculus: Πίναξ σὺν Θεῷ τῆς δε τῆς βίβλου. Νόμος Λέοντος καὶ Κωνσταντινοῦ τῶν πιστῶν βασιλέων.—Νόμος Ἰουστινιανοῦ τοῦ μεγάλου βασιλέως.—Νόμος Ῥούφου καὶ Πινυλίου (al. πινυλίου ἢ πινυλίου) περὶ στρατιωτῶν.—Νόμος Ῥαδίου καὶ ναυτικῶν.—Νόμος τῶν ἁγίων Ἀποστόλων φυσιολόγος.—Tum praefatio collectoris: Σύμψυκα κατανοήσας τῇ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνῃ—qualis exstat apud eundem Zachariam (Prochiron. Heidelberg. 1837, p. CXXXIV) a Mortrollo reperta (Hist. du droit byzant. t. II, p. 401).

F. 28, sequuntur capitula eclogae, legumque navallum, quibus iterum additur: Νόμος τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ χειροτονίας ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων καὶ διακόνων. Tum statim f. 32 incipit Ecloge sub titulo: Ἐκλογαὶ τῶν νόμων ἐν συντόμῳ γινόμεναι κτλ. (v. Zachar. p. CL1; Mortreuil, p. 407). Sunt capitula seu tituli XXXVI, quorum XVIII f. 97 et XIX f. 103 ex barbaricis quibusdam legibus acceperunt poenas insolitas et muletas nummis compositas (cf. Mortreuil p. 409).

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

Ex ultimis capitulis est XXXIV Rufi πινυλίου; XXXV πινυλίου περὶ φαρμακῶν καὶ γοητῶν; XXXVI πινυλίου περὶ αἵρετικῶν (vid. ed. Zachar. cit. p. 1-52.)

Huc accedunt 1° fol. 172, Ἐκ τῶν βιβλίων Ἀθανασίου σχολαστικοῦ μεσίου κτλ. (vid. C. E. Heimbach Anecdota Lips. 1838 t. 1. p. 1. p. 186). 2° f. 176, Ecloge mosaica (ed. Coteler. Monum. eccl. gr. t. 1. p. 1.).—3° f. 188 et 192 v. Lex Rhodiorum quae sub Imperatoribus Tiberio et Hadriano lata dicitur (cf. Zachariae l. c.).—4° f. 207, νόμος καὶ διατάξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων, de hisce mox plura.—5° f. 209, quaedam ex canone IX concilii chalcedon. Εἰ τις ἀληκεῖς (Rhall. t. II, p. 237).—6° f. 210, alia ex concilio ancyrano: διακόνος ὅσος (vid. ib. t. III, p. 39).—7° f. 217, Theodori Studitae ad Naukratium epistola de nuptiis (ed. Sirmond. Inter opp.).—8° f. 225, alia de nuptiis, quorum plura f. 229 ex S. Basilii canonibus.—9° f. 242, legum civilium ecloge in tit. XXX seu Eponegoge, partim huc inserta, partim ad initium reiecta codicis, de qua v. ed. Zachariae in l. cit. p. 52-217, Lips. 1852.

Haec vero, fol. 207-209, pertinent ad Physiologum seu canones apostolicos: Canon 1 ab editis non variatur.—Canon II sic concipitur: Πρεσβύτερος καὶ διάκονος καὶ οἱ λοιποὶ ἀληκεῖς χειροτονήσουσιν ὑπὸ ἐνὸς ἐπισκόπου. Et statim: Ἀπὸ τῶν ἐπισκόπων μὴ εἶναι ῥι-

λαίργυρον, μὴ αἰσχροκερδῆ, μὴ φιλόπλουτον, μὴ πραγματευτήν, μὴ τόκον λαμβάνοντα (cod. λαμβάνων), μὴ πλῆκ-
την, μὴ παροιστον, μὴ ὀργίλον, μὴ μέθυσον, μὴ ὑπερήφανον
(οἱ γὰρ τοιοῦτοι θεῷ ἀρέσκουσιν οὐ δύναται), ἀλλὰ πρᾶον, ἡσύ-
χιον, εὐαπολόγητον, ἐλεήμονα, ταπεινόφρονα, εὐμετάδωτον,
ἀγαπῶντα (ἀγαπῶν cod.) δι' πάντας καὶ μὴ βδελυσσόμενον
τινα ἀπὸ σχήματος, μὴ μυκτηρίζειν ἄνθρωπον, μηδὲ τύπτειν
τινα, πλὴν παιδία εἰς ἐπιστήμην καὶ αὐτὰ σὺν μίτρῳ, μὴ
κενοδοξεῖν καὶ ὑπαυρῖσθαι τοῦ πλούτου τῇ ἀξίᾳ (καὶ τῇ
ἀξίᾳ cod.).—Ὁμοίως καὶ τὸν ἱερέα μετὰ τῶν προειρημέ-
των ἐντολῶν, ἥτοι καὶ αὐτὸν νεφελίον (cod. νεφέλαιον),
σπουδαῖον, ἀνείκελον, φιλόφρονα, φιλόπνευστον, φιλόξι-
νον, στεριὸν τῇ πίστει καὶ τῇ γνώμῃ καὶ τῇ λόγῳ, μὴ
ἀμελοῦντα (cod. ἀμιλῶν) τοῦ ποιμνίου, μὴ βδελυσσόμε-
νον τινα, μὴ προσκυληπεῖν, μὴ ἰῶντα (cod. ἰόν) πρό-
βατον ψωρὸν (cod. ψωρίαν), ἀλλὰ καθαρόν διὰ μετανοίας
καὶ τότε συνάγοντα (ib. συνάγων) ἐν τῇ μένδρᾳ.—Ὁσαύ-
τως καὶ τοὺς διακόνους καὶ τοὺς λοιποὺς κληρικούς· εἰδέ-
ται γὰρ δι' ἕκαστον πῶς δι' ποιμαίνειν τὸ ἐμπιστευθὲν αὐτῷ
ποιμνιον, πῶς δι' ταῖς χάρισι παραγγέλλειν, πῶς δι' τοῖς
μοναχοῖς, τοῖς λαϊκοῖς, τοῖς κατηχομένοις, γυναιξίν
δι' παραγγέλλειν ἐν ἐκκλησίᾳ ὅπως μὴ λαλοῖν, ἀλλ' ἐν
πᾶσι σιγῇ καὶ ὑψίσθαι καὶ μὴ λαμπρύνειν ἑαυτὰς ἐν
χρυσῷ ἢ ἐν ἰσθῆτι, τὰ δὲ πρόσωπα αὐτῶν μὴ φαεινίσ-
θωσαν (in marg. add. μὴ δὲ παρακλύπειν ἔξωθεν τῶν
βολῶν, id. fortasse ac περιβολῶν, cod. βάλλει; cf. paulo
infra) οἱ κατηχομένοι (ἱεὶς εὐχισθαι). Ὁ δὲ πᾶς λαὸς
μετὰ φόβου καὶ σιωπῆς ἀκουέτωσαν τὸν λόγον τοῦ Κυρίου,
ὅτι οὐ μόνον οἱ ἁμαρτωλοὶ δικτὴν ὑποστήσονται, ἀλλὰ καὶ
οἱ χαίροντες περὶ τοῖς ἁμαρταίνουσιν.—Περὶ τῶν προσφο-
ρῶν ὀφείλει νῆξιν, ἢ ἱερὺς εἶν γὰρ λαβὴ παρὰ στρατιω-
μαίου ἀρχόντος αἷμα ἢ διασεύσαντος ἢ ἐλπίσαντος, ἢ
πραγματευτοῦ ἀδίκου, ἢ παρὰ τελώνου ἢ παρὰ παντὸς
ἁμαρτωλοῦ, ὅτι εἰς λαβὴν ἀπὸ τοιούτων, ὀφείλει ἐξ αὐτῶν
προσφέρειν χυλοῖς καὶ τυφλοῖς καὶ πόνησι.—Περὶ λαϊκῶν.
Σὺ δὲ, ὦ λαϊκός (cod. τῷ λαϊκῷ; ut supra legi), οὐκ
ἔστιν σοι κρίνειν τὸν ἱερέα, πλὴν εἰς οἶδός αὐτὸν πα-
ραβαταῖν, φεύγει ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ εἰς ταῦτα φυλάξης,
βαθμὸν ἑαυτοῦ (cod. ἑαυτὸν f. ἑαυτῷ) περιποιεῖς καὶ πολ-
λὴν παρρησίαν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Αὐταὶ εἰσιν αἱ ἐντολαὶ
καὶ τὰ φυλάγματα τῶν πιστῶν αἱ (cod. αἱς) αὐτοῦ φυλάξεις,
ἵσταί μαθητὴς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἰ δὲ τις
τούτων ἀντιτίθῃ, Θεῷ ἀντιλέγει.

Sequitur can. V. Εἰ δὲ τις ἐκ. ἢ πρ. κ. τ. λ. ἐμβαλ-
λει προσφ. εὐλ. ἀφορίζεσθαι τῆς ἐκκλησίας, ἐπιμένειν δὲ κα-
θαριεῖσθαι.—Can. VI. Εἰ τις ἐπίσκοπος... ἀναλαμβάνων, κα-
θαριεῖσθαι.—Can. VII. var. ἀνεπιτελέσει.—Can. XV. var.
ἀπάλθοι παρὰ γνώμην τοῦ οἰκείου ἐπίσκοπου. finis in margine
rubricatur brevius editis.—Can. XXII ut ed.—Can.
XXIII. Εἰ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβ. ἢ τις τῶν κληρικῶν ἑαυτὸν
ἀκρωτηριασάμενος, καθαιρείσθαι τῆς χειροτονίας, φανεῖς
γὰρ ἔστιν αὐτοῦ καὶ τῆς, ut 22.—Can. XXIV. Ἀπὸ τοῦ
βί τοῦτο πράξας ἀφορίζεσθαι ἐν τρία.—Can. XXV. Εἰ

τις ἐπίσκοπος... ἢ ἐπὶ κλοπῇ ἁλώς.—Can. XXXV. Εἰ τις ἐπίσκοπος
τολμήσας ἔξω τῶν ἑαυτοῦ ὁρίων (sic) χειροτονίας ποιῆσαι,
καθαριεῖσθαι.—Can. LII, partim suppletur ut ed.—Can.
LIII. post καθαιρείσθαι caetera om.—Can. LVIII. Εἰ
ἐπίσκοπος ἀφορίζεσθαι, nihil amplius.—Can. LX. Εἰ τις ἐκ. ἢ
πρεσβ. ψευδοπ. βιβλ. ἐπὶ τ. ἐκκλ. δημοσιεύει, καθαιρείσθαι
om. caeter.—Can. LXVI. Εἰ τις πρεσβ. ἢ κληρικός ἐν ἐκ-
κλησίᾳ ἐν ἰσορῇ ἢ ἐν κυριακῇ ἢ ἐν σαββάτῳ, πλ. τ. ἐν ὁ-
μολογίᾳ σαββάτου καὶ μόνον, καθαιρείσθαι.—Tum retro-
greditur ad c. XLIV: Εἰ τις ἐπίσκοπος... τέλους ἀπὸ τ. δ.
ἀπεικῶν.—ad c. XXVII. Εἰ τις ἐπίσκοπος... ἀδικήσας, κα-
θαριεῖσθαι ὁ γὰρ Κυρ. usque ad ἀντελοιδόρει, nec plura.
—Ad can. XXVIII. variant: τολμήσει ἐνέψασθαι ὁ τοιοῦ-
τος παντάπασιν ἀφορίζεσθαι τῆς ἐκκλησίας.—Can. XVII et
XVIII in unum: ὁ θυσιῶμος ἢ παλλακὴν ἰσχυρῶς οὐ
δύναται usque ad τάγματα, unde pergit: ὁμοίως καὶ
ὁ χῆραν λαβὼν ἢ ἐκβ. ἢ οἰκ. ἢ σχινοκτῆν (sic).—
Can. XLV. var. συνεπρεσβυτέρους ἀφορίζεσθαι om. clau-
sula.—Succedit Can. LXXIX. Εἰ τις μαίνεται, κλ. μὴ
γιν. ἵνα ἂν καθαρῶς τελείως. Tum novi canones: Εἰ τις
ἐπιτελής ὢν καὶ βαπτίσας τινας μὴ ὢν πρεσβύτερος, τούτους
ἀναβαπτίζεσθαι κελεύμεν.—Ὁ διακὸν οὐ χρὴ ἔμπροσθεν
πρεσβυτέρου καθιστῆναι, ἀλλὰ μετὰ κελεύσεως τοῦ πρεσβυ-
τέρου, ὁμοίως καὶ τὸν διάκονον ἔχειν τίμησιν ὑπὸ τῶν λοιπῶν
ὑπηρέτων.—Πρεσβύτερος μετὰ τῆς χειροτονίας γῆρας, τῆς
ταξίως αὐτοῦ [χρὲ] κατατίθεται.—Εἰ δὲ πορνείῃ ἢ
μοιχείᾳ, ἔξω κείσθαι αὐτὸν καὶ ἀγισθαι εἰς μετάνοιαν.
—Πρεσβύτερος διαμαρτήσας μὴ εἰσερχέσθαι ἐν θυσιαστη-
ρίῳ μηδὲ μολύνειν τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ.—Caetera ex barbarica ignota lege: Ἀδελφός ἀδελ-
φῷ εἰς δὲ γόνιθον (cod. θυγόνον. Sed confer Gang.
ad V. Γόνος; mox cod. δισμοῖται), τούτων δισμοῖται τὰς
χειρὰς καὶ εἰς τὸ ἐπικύμβαλα αὐτοῦ δεξιῶν πλεγαῖς δε-
κάκενται.—Ὁ μάχας ποιήσας μεθύων, νύκτωρ δεξιῶν πλεγαῖς
λ'—Γυναικας τὰς αἰσχρολογούσας ἀλλήλας ἐν ὀνόματι τοῦ
λαοῦ δεξιῶν εἰς τὰς πέντε πλεγαῖς δεκάκενται.—Γυνή,
εἰς ὄψιν κληρικόν, λαμβανέτω πλεγαῖς λβ'.—Οἱ ἐν θυ-
σιῶν ἐκτενέμενοι εἰς ἀλῆρον μὴ ἀγισθῶσαν. Haec ad
verbum inter canones S. Nicephori; caetera cf. cum
legibus quae dicuntur Homeritarum (Boissonad anecdot.
t. IV. p. 73.) Rursus apostolor. can. LVI: Διάκονος ἢ
κληρικός ὑβρίσας πρεσβύτερον, ἀφορίζεσθαι.—Iterum alia
et nova: Ἱερὺς, εἰς ἐξαιμάση ἢ ἀφαιμάση (cod. ἐξαιμά-
σει ἢ ἀφαιμάξει), οὐ δύναται λειτουργεῖν ὁμοίως καὶ ὁ λαϊ-
κός οὐ δύναται κοινωνεῖν.—αἷμα δὲ ρεύσας (cod. ρεύσαν-
τα) ἐκ τῆς ριγῆς αὐτοῦ οὐ μετέχει εἰς τοὺς ὀδόντας, με-
τέχεται, λαμβανέτω κατηχομένους.—Παρακαλεῖται ὁ νό-
μος καὶ τὸ εὐαγγέλιον καρποφορεῖν τοὺς λαϊκοὺς τοῖς ἱε-
ρεῦσι.—Ὅτι ἀρχόντων καὶ βασιλέων κρίνεται εἶναι οἱ ἱερεῖς
ὡς πατέρες πνευματικοὶ τοῦ λαοῦ. Quae postrema duo
lemmata infra leguntur ex integro in sylloge tunc
primum editae sub nom. V. can. XIII et XIV. Caeteri
canones, non memorati supra, penitus omittuntur.

SYLLABUS CANONUM APOSTOLICORUM

IUXTA VARIAS ET PRAECIPUAS RECENSIONES.

PARS PRIOR.

ORDO VULG.	INSTRUMENTA	INOR.	NOAN.	VETUS	ARIS-	AMEON	FEBD-	CONSTIT. APOSTOLIC.			VAT.	SARDE-	VIENN.	LABB.
		EXIG.	ANTIOC.	STR.	TENIS	LOCOT.	JESU	COTEL.	VAT. 1546	COTEL.	1560	REN.	HIST. 7.	MARCI
1	Episcopi ordinatio	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	"	1	1
2	Presb. et Diac. ord.	2	2	2	1	2	2	1	2	2	2	"	2	2
3	Oblationes.	3, 4	3	3	2	3	3	2	3	3	3	"	3	3
4	It.	5	4	4	3	4	4	2	4	4	4	"	4	4
5	De ablec. cler. ux.	6	5	5	4	5	5	3	1	5	5	"	5	5
6	De curis saec. cl.	7	6	6	5	6	6	4	2	6	7	"	6	6
7	Pascha.	8	7	7	6	7	7	5	3	"	6	"	7	7
8	Eucharistia.	9	8	8	7	8	8	6	4	"	8	"	8	8
9	Orationes in Eccl.	10	9	9	8	9	9	7	5	"	9	"	9	9
10	De excommunc.	11	10	10	9	10	10	8	6	"	10	"	10	10
11	De depos. clerico.	12	11	11	10	11	11	9	7	"	11	"	11	11
12	Lit. commendat.	13	12	12	11	12	12	10	8	7	12	"	12	12
13	Item.	13	13	13	11	12	12	10	8	"	13	"	13	13
14	Episc. translatio.	14	14	14	12	13	13	11	9	"	14	"	14	14
15	Migratio clerici.	15	15	15	13	14	14	12	10	8	15	"	15	15
16	De fugitivo rec.	16	16	16	13	14	13	12	10	9	16	"	16	16
17	De bigamo.	17	17	17	14	15	16	13	11	10	17	"	17	17
18	De conl. cum vid.	18	18	18	15	16	17	14	12	"	18	"	18	18
19	— in secundo gr.	19	19	19	16	17	18	15	12	"	19	"	19	19
20	Fideiussor.	20	20	20	17	18	19	16	13	"	20	"	20	20
21	Eunuchi.	21	21	21	18	19	20	17	14	11	21	"	21	21
22	It.	22	22	22	19	20	21	17	15	12	22	"	22	22
23	It.	23	23	23	19	21	22	17	16	13	23	"	23	23
24	It.	24	24	24	20	22	23	18	17	14	24	"	24	24
25	De fornic. clerico.	25, 26	25	25	21	23	24	18	18	15	25	"	25	25
26	Qui cl. ux. ducant.	27	26	26	22	24	25	19	19	"	26	"	26	26
27	Ne poenit. verber.	28	27	27	23	25	26	20	20	"	27	"	27	27
28	Cleric. rebellis.	29	28	"	24	26	27	21	21	16	28	"	28	28
29	— simoniacus.	30	29	28	25	27	28	22	22	17	29	"	29	29
30	Episc. ex princip.	31	30	29	26	28	29	23	23	"	30	"	30	30
31	Schismaticus.	32	31	30	27	29	30	24	24	"	31	"	31	31
32	Deposit. ne restit.	33	32	31	28	30	31	25	25	18	32	"	32	32
33	Litterae commend.	34	33	32	29	31	32	26	26	"	33	"	33	33
34	De Primat.	35	34	33	30	32	33	27	27	"	34	"	34	34
35	Ord. extra term.	36	35	34	31	33	34	28	28	19	35	"	35	35
36	De episc. recusand.	37	36	35	32	34	35	29	29, 30	"	36	"	36	36
37	Syn. bis in anno.	38	37	36	33	35	36	30	31	"	37	"	37	37
38	Ep. bona et eccl.	39	38	37	34	36, 37	37	31	32	"	38	"	38	38
39	Cum ep. agendum	40	39	38	35	38	38	32	33	"	39	"	39	39
40	Bona ep. et haer.	41	40	39	36	39	39	33	34	"	40	"	40	40
41	Ep. bona ec. habet	42	41	40	37	40	40	34	35	"	41	"	41	41
42	Ebriosus, aleator.	43	42	41	38	41	41	35	36	"	42	"	42	42
43	Item.	43	43	42	39	42	42	36	37	20	43	"	43	43
44	Foenerator.	44	44	43	40	43	44	37	38	"	44	"	44	44
45	Orans cum haer.	45	45	44	41	44	45	38	39	"	45	"	45	45
46	Bapt. haereticor.	46	46	45	42	45	46	39	40	"	46	"	46	46
47	Item.	47	47	"	43	46	47	40	41	21	47	"	47	47
48	Repudium.	48	48	46	44	47	48	41	42	22	48	"	48	48
49	Baptismus.	49	"	"	45	48	"	42	43	23	49	"	49	49
50	Item.	50	"	"	46	49	"	43	44	"	50	"	50	50
51	Epilogus.....	"	50	"	"	"	49	"	44	"	Epil.	"	"	"

PARS POSTERIOR.

ORDO VULG.	ARGUMENTA	DION. EXIG.	IOAN. ANTIOC.	VETUS SYR.	ARIS- TENIS	SIMEON LOGOT.	EBED- JEAN	CONSTIT. APOSTOLIC.			VAT. 1890	BARRE- RIN.	VIEN- NIST. 7.	LARB. MARSE
								COTEL.	VAT. 1508	COISEL.				
51	Abstinencia mala.		51	47	47	50	"	43	45	21	51	"	51	50
52	Reiciens poenit.		52	48	48	51	50	44	46	23	52	"	52	51
53	Abst'n. in festis.		53	49	49	52	51	45	47	26	53	"	53	52
54	Clericus in taber.		54	"	50	53	52	46	48	27	54	"	54	53
55	— contumeliosus.		55	"	"	54	53	47	49	28	55	"	55	54
56	Item.		56	"	51	55	54	48	50	29	56	"	56	55
57	Item.		57	"	"	56	55	49	51	30	57	"	57	56
58	— Desidiosus.		58	"	52	57	56	50	52	"	58	"	58	57
59	Negligens in op. cl.		59	"	53	58	57	51	53	"	59	"	59	58
60	De libris falsis.		60	"	54	59	58	52	54	"	60	"	60	59
61	Cler. nequam con.		61	"	55	60	59	53	55	31	61	"	61	60
62	— apostata.		62	58	56	61	60	54	56	44	62	"	62	61
63	De sang. et suffoc.		63	59	57	62	61	55	57	"	63	"	63	62
64	De Synag. iudaeor.		64	61	58	63	62	56	58	32	64	62	64	63
65	Contentios. hom.		65	62	59	64	63	57	59	34	"	63	65	64
66	Ieiun. dom. et sab.		66	60	60	65	64	58	60	33	65	"	66	65
67	Virginis raptor.		67	63	61	66	65	59	61	35	67	64	67	66
68	Bis ordinatus.		68	64	62	67	66	60	62	36	68	65	68	67
69	Non ieiun. in XLma		69	65	63	68	67	61	63	37	69	66	69	68
70	Iudaizans iei. et f.		70	66	64	"	68	62	64	"	70	67	70	69
71	Item.		71	67	"	"	69	63	65	"	71	"	71	70
72	De furto sacrilego.		72	68	65	69	70	64	66	38	72	"	72	71
73	De usu sacrilego.		73	69	66	70	71	65	67	39	73	"	73	72
74	Iudicium de epis.		74	70	67	71	72	66	68	"	74	70	74	73
75	Testis quis in ep.		75	71	68	72	73	67	69	"	75	71	75	74
76	Ne Eccl. in haered.		76	72	69	73	74	68	70	40	76	72	76	75
77	An ordin. monocul.		77	73	70	74	75	69	71	41	77	73	77	76
78	An surdus, coecus.		78	74	"	75	76	"	72	42	78	74	78	77
79	An daemoniacus.		79	75	71	76	77	70	73	43	79	75	79	78
80	An neophytus.		80	76	72	77	78	71	74	45	80	76	80	79
81	Ne episc. pub. ger.		81	77	73	78	79	72	75	"	81	77	81	80
82	An servus ordinan.		82	78	74	79	80	73	76	"	82	78	82	81
83	Ne cleric. mil. lus.		83	79	75	80	81	74	77	"	83	79	83	82
84	Ne regis sit contum.		84	80	76	81	82	75	78	46	84	"	84	83
85	Qui libri leg. sint.		85	81	77	82	83	76	"	"	85	"	85	84
"	Epilogus.		Epil.	Epil.	"	"	Epil.	Epil.	"	47	Epil.	80	"	"

II.

SANCTORUM APOSTOLORUM CONSTITUTIONES

DE MYSTICO MINISTERIO

Aequum hic visum est primo post Apostolorum canones loco poni antiquas illas de sacris arcanisque veterum Christianorum disciplinis constitutiones, de quibus plura haud ignobilium patrum testimonia merito videntur intelligenda; quarum supersunt etiam nunc codices tum numero praestantes, tum antiquitate, et quae praeterea argumento longe nobiliore quam caetera id genus monumenta commendantur.

I. Ac primum nolim aut silentio praetermitti, aut praedicari confidentius nonnulla mille plus minus annorum testimonia antiquis conscripta membranis, quae hisce potissimum διαταγῆς praefigunt sive Clementis pontificis, sive Hippolyti martyris sanctissima nomina; id quod ita velim, ut supra in prolegomenis monui, intelligatur. Facilius concederetur huc pertinere quae magnus ille Hippolyti magister Irenaeus scripsit, si dubio procul, ut voluere plures, ea sanctus vir scripsisset, « in posterioribus videlicet Apostolorum constitutionibus novam novi foederis a Domino oblationem institui. » Οἱ ταῖς διευτέραις τῶν ἀποστόλων διατάξεις παρηκολούθηκοιτες ἴσασι τὸν Κύριον νέαν προσφορὰν ἐν τῇ καινῇ διαθήκῃ καθιστηκέναι (1). Quibus sane conveniunt quae mox de sacra sacerdotum oblatione leguntur.

Et erit fortasse qui de iisdem regulis apostolicis interpretetur sive divum Athanasium non ultima sede post scripturam sacram inter optimos legendosque libros collocantem διδαχὴν καλουμένην τῶν ἀποστόλων (2), sive sanctum Nicephorum eiusdem διδαχῆς στίχους 5', vel iuxta alium censum, sex millia diligenter annumerantem (3).

Apertius iam haec monstrantur in vetere illo *Imperfecto*, ut aiunt, *opere in Matthaeum*, quod Chrysostomi libris inseri solet, neque ab eius aetate multum recedit: « Quomodo autem, ait is ἀντιγράφος, quidam sacerdotes ex hominibus ordinantur, manifesto in libro octavo canonum apostolorum dicitur (4). »

Pigeret me aliud non memorare testimonium, certe antiquum, quamvis minus iam certum sit sancti Procli constantinopolitani illud esse, scribentis, ut circumfertur in libello *de traditione missae*, « Beatum Clementem summi Apostolorum principis discipulum et successorem, sacris apostolis ei dictantibus, liturgiam edidisse (5), » quod esse a didascalica nostra alienum nemo reputabit.

In cumulum accederet, atque uberiores disputandi campum daret vetus quidam

(1) Καθιστηκέναι. Inter fragmenta a Pfaffio edita, n. 11, ed. opp. s. Irenaei Venet. t. II, 420, de quibus post celebres Scip. Maffei expostulationes graviora sunt quae Pasini in Catalogo codicum taurinensium notavit, Taurini deesse prorsus neque iam ullibi terrarum reperiri exemplaria manu scripta e quibus sua anecdota Pfaffius excepit. Eam tamen prae se ferunt antiquitatem quae recentis culuspiani fraudis suspicionem videntur amovere.

(2) Ἀποστόλων. Athanas. in epist. festali, infra legenda. Vide Rhalli *Synagm.* t. IV, p. 80.

(3) Αἰνουμενόν, in Chronolog. sine. Numerum στίχων 5' ex alio cod. descripsit Ioan. Crotus in *Observat.* ad N. Test. cap. I.

(4) Dicitur. Chrysost. opp. t. VI. ed. Montfauc. ad Matthaeum XXV, 18.

(5) Edidisse. Gallandi *Biblioth. vet. patr.* t. IX, p. 706.

scholiastes, nisi singula eius verba, quae alibi revocavi, ad strictos criticae apices perpendi longum esset: Αἱ περὶ χειροτονιῶν τάξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἐγράφησαν (legere suadeo γραφεῖσαι) διὰ Ἰωπολύτου καὶ τὰ ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ὀριγένους διὰ Παμφίλου τοῦ ἱερομάρτυρος ἐκ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνόδου τῶν ἀποστόλων, τουτέστιν ἐκ τῶν συνοδικῶν αὐτῶν κανόνων. Ἀδεῖτα δὲ (cod. ᾧ δεῖτα) ἐκεῖνα λέγονται τὰ πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς μυστικὰ Κλήμεντος, νοτευθέντα παρὰ τῶν αἰρετικῶν, ᾧ οὐδὲ γράφονται εἰς νομοκάνονα (1). «Sunt de Ordinationibus regulae sanctorum Apostolorum scriptae per Hippolytum, et decreta ex Origenis bibliotheca per Pamphylum presbyterum et martyrem excerpta ex synodo antiochena apostolorum, nimirum ex eorum synodiciis canonibus. Verum reproba ista dicuntur, quae arcana misit Clemens ad pontifices, depravata quippe ab haereticis, unde minime in nomocanonem inseruntur.»

Vix putem ad haec aut similia non respexisse Photium qui longe mitiore censura utitur, immo data vindicat opera duos Clementis Romani libros, quorum unum et septimum esse et octavum alibi fusiori calamo describimus, alterum vero caeteros constitutionum libros: his igitur ille nostra significare videtur diserte: Ἀγνώσθη Κλήμεντος τοῦ Ῥώμης τεύχη βιβλίων δύο, ὧν τὸ μὲν ἐπιγράφεται διαταγαὶ τῶν ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος, ἐν ᾧ καὶ οἱ τῶν συνοδικῶν τῶ συναθροίσματι τῶν ἀποστόλων κανόνες ἐπιγραφόμενοι περιέχονται (2). Legit igitur doctus vir Clementis Romani volumina duo librorum, ex quibus unum inscribatur, *Regulae sanctorum Apostolorum per Clementem*, quibus iam, uti nunc, accedebant canones e synodorum sanctionibus collegio Apostolorum ascripti. Iam nos eadem iunxisse quae antiquitus cohaerebant, nemo mirabitur.

II. Proficiscitur a photiano aevo perpetua codicum manu scriptorum series, quae satis per se loquitur ut muto proferatur elencho; agmini merito iure praeiret Barberinianus, longe omnium antiquissimus, in quo didascalia cum arcanis veterum precum formulis tam apte ad calcem Euchologii neclitur, ut ea versari nequeat quin volvi prae manibus videatur arcanum quoddam volumen, qualia solis cum Pontificibus communicanda Clemens papa dedisse legitur. Multa vero Anastasii, Niconis, Damasceni aliorumque collectanea in quibus nostra obiter citantur, consulto omisimus.

Roman. vatic. 638	f. 133; XIV saec. . . .	Petri et Pauli canones (Const. Apost. I. VIII, cap. 33, 34.)
—	827 f. 3, XII. saec. . . .	Constitutio missa per Clementem (ib. c. 33, 34, 46.)
—	828 f. 333, XIV. saec. . . .	Constitutiones per Hippolytum (ib. c. 1, 16, 23, 25, 34, 45, 46.)
—	829 f. 189 XIV saec. . . .	eadem per Hippolytum.
—	839 f. X. saec.	Integrae Apostolorum Constitutiones.
—	840 f. 147 XV saec. . . .	Petri et Pauli canones et de defunctis (ib. c. 32, 33, 42, 43.)
—	1114 f. 104, XIII saec. . . .	lidem canones.
—	1137 f. 7, XV saec.	lidem.
—	1150 f. 43, XV saec.	Constitutiones per Hippolytum (ib. c. 1, 2, 16, 17, 18, 21, 19, 20, 22, 28, 30, 31, 46.)
—	1167 f. 101, XIII, saec. . . .	Petri et Pauli canones.
—	1182 f. 253, XVI saec. . . .	lidem semel et iterum.
—	1234 f. 132, XV saec.	lidem.
—	1506 f. a 1024.	Constitutionum apostolicar. liber VIII.
—	1980 f. 1, 18, X-XI saec. . .	διδασκαλία περὶ χειροτονιῶν (c. 1, 2, 32, 33, 34, 44, 46, 28, 29, 30.)
—	2019 f. 89, et 119, XIV saec. .	Petri et Pauli canones et didascalia ut in vatic. 828.
—	2089 f. 224, XI saec.	Constitutiones apostolicar. liber VIII.

(1) Νομοκάνονα. Ex cod. colsin. 211. cf. Spicil. Solesm. t. IV, p. 574.

(2) Περιέχονται. Photius in Biblioth. ad cod. 112.

- Colonnensis 26 f. 23, XI saec. . . . Petri et Pauli canones.
 Ottobonianus 362 f. 70, XVI saec. . . . lidem.
 — 408 f. 71 lidem.
 — 442 f. 133, XVI saec. . . . descript. ex vatic. 1506.
 Regiu. 57 f. 101, XV saec. . . . Petri et Pauli canones
 Barberinian. III, 53 p. 543, VIII saec. . . . διατάξεις μυστικῆς λατρείας (Const. apost. libr. VIII, c. 4, 5, 16, 27.)
 — III, 42 f. 146, XI saec. . . . Petri et Pauli canones.
 — VI, 17 f. 1, XV saec. . . . lidem.
 Vallicellian. E. 55 lidem.
 — F. 10 f. 22, XII saec. . . . Constit. apostolicar. liber VIII.
 Florent. medic. laurent. Plut. V c. 32 . . . Petri et Pauli canones.
 — Plut. X, n. 1. XII saec. (1) . . . ex libro Constit. octavo eadem quae supra la vatic. 828.
 Venet. S. Marci 169, initio Petri et Pauli canones.
 — Nanian. 179, XIV saec. 167 . . . fragmenta quaedam.
 — 236 f. 268, 160 eadem.
 — 228 f. 190 Petri et Pauli canones.
 — Bessar. 169 f. 58 lidem.
 — 170 lidem.
 Ambrosianus E. 117 super. f. 3 lidem.
 — G. 57. super. f. 38, XIV saec. lidem.
 — L. 49. super. f. 131 lidem.
 — G. 64. super. initio excerpta ex VIII lib. Const.
 Parisiens. 929 f. 480. item.
 — 364 f. 81, XIV saec. . . . Petri et Pauli canones.
 — 931 lidem.
 — 1110. lidem.
 — 1026 lidem.
 — 1320 lidem.
 — 1330 f. 83 lidem.
 — 1324 a. 1103 lidem.
 — 1614, XVI saec. lidem.
 Coislin. 34 f. 6, XII saec. lidem.
 — 210 f. 131, XIV saec. . . . lidem.
 — 211 f. 263, 265, 271. XII saec. lidem et didascalia περί χαρισμάτων, ut in vatic. 828.
 — 212 (vid. Petroburg.) . . .
 — 296 f. 62, XII saec. excerpta ex VIII. libro Const.
 — 363 f. 9, 26, 29, 137. XII saec. Petri et Pauli et Simonis cananæ canones (lib. VIII 27, 28, 32, 33.)
 — 364 f. 9, 361, a. 1295. lidem Petri et Pauli canones.
 Rodl. barocc. 185 f. 8, XI saec. (2) lidem.
 — 26 Didascalia omnium apostolorum (lib. VIII c. 1, 2, 4, 5, 16-28, 30-34, 42-46.)
 — laud. 31, XI saec. Pauli et Petri canones.
 Bavar. monac. 380, init. XIV saec. (3) . . Constitutiones per Hippolytum etc.
 Vindobon. hist. gr. 46 f. 28. Constitut. lib. VIII.
 — 47, XIII saec. eadem (4).
 — 45 f. 3, XIV saec. . . . Didascalia (ex lib. VIII cap. 1, 2, 4, 5, 16-28, 33, 39.
 — 166 f. 201. Petri et Pauli canones.
 Petroburg. q. 1. 19. a. 1111 (coisl. 212). . Constit. liber VIII ad normam didascalie exactus.
 — Fol. membr. 1, XIII saec. . . Petri et Pauli canones.
 Mosquens. 467 (typ. 4, 38) XI saec. . . lidem.
 — 148 f. 161, XV saec. lidem.

(1) XII. saec. Codex iste qui olim fuit Theodori Balsamonis, celeberrimi inter iuris byzantini magistrum, fusa describitur in Bandiol catalogo codd. Bibl. medic. laurent. graec. p. 396.

(2) XI. saec. Post alios plures, descripsit nuperime Ueltzen ad calcem constit. apost. ipsius cura edita. p. 281.

(3) XIV. saec. V. ibid. pag. 283, et Aretini Beiträge zur Geschichte und Literatur part. VIII, p. 151-203.

(4) Eadem. V. Ueltzen l. cit. Lambec. Comment. de bibl. Vindob. t. VIII, p. 904, 931, 958, ubi singuli codices describuntur.

III. Nullam graece aut latine exstare singularem didascaliae nostrae editionem mirum sane videbitur, quum tanta supersit copia exemplarium manu scriptorum in quibus, etsi omnia et eadem non semper simili scribantur ratione, constanti tamen lege a caeteris separantur. Insigniorem praesertim locum in capite omnium iuris apostolici monumentorum merito sibi vindicat vetus illa et humanissima lex servorum christianorum, sive solemnes sanctorum Apostolorum Petri et Pauli canones, toties rescripti ac non semel a principio veterum syntagmatum, quasi honoris causa, positi; quos neque Anastasius omisit describere in suis quaestionibus vulgatis, neque Aristenius in sua canonum epitome perstringere (1). Primi igitur haec separatim in lucem daturi, curavimus ut nihil e variis veterum codicum lectionibus desideraretur, deinde ut forma grandiori statim emicarent quae nobis vetustiora sunt, et caute demerentur a scenico isto apparatu quem candidus aut male feriatu constitutionum apostolicarum postremus consarcinator invexit (2).

IV. Quo quidem collectore novissimo vel recentiora aut certe sequioris aevi sunt lemmata plerumque rudi regesta calamo, quae titulorum instar passim et temere marginibus codicum insperguntur. Saltem hic, ut declarando rerum argumento inserviant, rescribantur in primis ex codd. vatic. 1056, bodleiano barocc. et coislin. 211.

1. Περὶ χειροτονίας ἐπισκόπων.
2. Εὐχὴ χειροτονίας ἐπισκόπου.
3. Περὶ χειροτονίας πρεσβυτέρου.
4. Εὐχὴ χειροτονίας πρεσβυτέρου.
5. Περὶ χειροτονίας διακόνου.
6. Εὐχὴ χειροτονίας διακόνου.
7. Περὶ χειροτονίας διακονίσσης.
8. Εὐχὴ χειροτονίας διακονίσσης.
9. Περὶ χειροτονίας ὑποδιακόνου.
10. Εὐχὴ ἐπὶ χειροτονίας ὑποδιακόνου.
11. Περὶ ἀναγνώστου.
12. Περὶ ὁμολογητῶν.
13. Περὶ παρθένων.
14. Περὶ χηρῶν.
15. Περὶ ἐξοριστοῦ.
16. Περὶ τοῦ ἐπὶ πόσων ὀφείλει χειροτονισθαι ὁ ἐπίσκοπος.
17. Κανόνες ἐκκλησιαστικοὶ περὶ ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων, διακόνων καὶ λοιπῶν κληρικῶν.
18. Περὶ εὐλογίας ὕδατος καὶ ἐλαίου.
19. Περὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκανῶν.
20. Περὶ εὐλογιῶν.
21. Κανόνες διάφοροι Παύλου τοῦ ἀποστόλου.
22. Πέτρου καὶ Παύλου διάταξις περὶ ἀργείας δοῦλων.
23. Περὶ εὐχῶν.
24. Περὶ τοῦ μὴ εἰσέρχασθαι εἰς ἐκκλησίαν αἰρετικῶν.
25. Περὶ μνηστῶν τῶν κοίμηθιόντων.
26. Περὶ τῶν διὰ πίστιν διοικουμένων.

(1) *Perstringere.* Vid. Anast. quaest. 77. Inter opp. Gretseri t. XIV. Aristeni synopsis in Rhalli syntagm. t. IV, p. 399-403. Alia collegit Grabe in Spicilleg. patr. t. I. p. 285; eademque regessit Fabricius inter Hippol. opera t. II. p. 245-259.

(2) *Interit.* Aequum est iterum monere lectorem eadem nos ac supra in edendis apostolorum canonibus ratione usos fuisse designandi siglis brevioribus quosdam codices frequentius adhibitos; so-

- I. De ordinatione episcoporum (lib. VIII. cap. 3).
Oratio in episcopi ordinatione (c. 5).
- II. De ordinatione presbyteri (c. 16).
Oratio in presbyteri ordinatione (ib.).
- III. De ordinatione diaconi (c. 17).
Oratio in diaconi ordinatione (c. 18).
- IV. De ordinatione diaconissae (c. 19).
Oratio in diaconissae ordinatione (c. 20).
- V. De ordinatione subdiaconi (c. 21).
Oratio in subdiaconi ordinatione (ib.).
- VI. De lectore (c. 23).
- VII. De confessoribus (c. 23).
- VIII. De virginibus (c. 24).
- IX. De viduis (c. 25).
- X. De exorcista (c. 26).
- XI. De numero episcoporum a quibus oportet episcopum ordinari (c. 27).
Ecclesiastici canones de episcopis, presbyteris, diaconis ac caeteris clericis (c. 28).
- XII. De benedictione aquae et olei (c. 29).
- XIII. De primitiis et decimis (c. 30).
- XIV. De eulogiis (c. 31).
- XV. Pauli apostoli varii canones (c. 32).
- XVI. Petri et Pauli constitutio de servorum diebus feriatis et orationibus (c. 32, 33).
- XVII. De orationibus (c. 34).
- XVIII. Ne accedatur ad ecclesiam haeticorum (id.).
- XIX. De agendis memoriis defunctorum (c. 42-44).
- XX. De his qui pro fide vexantur (c. 45).

lemnius igitur erunt vatic. 1. (vatic. 839), vatic. 2. (vatic. 1506), vatic. 3. (vatic. 828), barberin. (qui supra III, 55), barocc. (idem ac bodleian. barocc. 26.), florent. (ex plot. X, 1), coislin. (n. 211), vindobon. (45 inter histor. graec.), petroburg. 1 aut simpliciter petroburg. (ex petropolitanis q. 1. 19), petroburg. 2. (Fol. membr. 1); vulgatam dicimus Cotelerii editionem.

ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ

ΠΕΡΙ ΜΥΣΤΙΚΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ.

SANCTORUM APOSTOLORUM CONSTITUTIONES

DE MYSTICO MINISTERIO.

I. DE ORDINATIONE EPISCOPI.

Ἄμα τοῖνυν ὑπάρχοντες ἡμεῖς οἱ δεκάδ' τοῦ Κυρίου Ἀπόστολοι, ταῖςδε ταῖς θείας ὑμῖν ἐντελλόμεθα διατάξεις περὶ πάντος ἐκκλησιαστικοῦ τύπου, συμπαραίτων ἡμῖν καὶ τοῦ τῆς ἐκλογῆς σκεύους Παύλου τοῦ συναποστόλου ἡμῶν καὶ Ἰακώβου τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῶν λοιπῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν ἑπτὰ διακόνων. Πρῶτος οὖν ἐγὼ Πέτρος φημι ἐπίσκηπον χειροτονεῖσθαι, ὡς ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἅμα πάντες διαταξάμεθα, ἐν πᾶσιν ἀμειψτον, ἀρίστον δὲ ὑπὸ πάντος τοῦ λαοῦ ἐκλεγμῖνον. Οὐ ὀνομασθέντες καὶ ἀρίστοι.

Const. Apost.
lib. VIII. cap. 4.

Συνελθὼν ὁ λαὸς ἅμα τῷ πρεσβυτερίῳ καὶ τοῖς παροῦσιν ἐπισκόποις ἐν ἡμέρᾳ κυριακῇ συνευδοκεῖτω. Ὁ δὲ πρόκριτος τῶν λοιπῶν ἐρωτάτω τὸ πρεσβυτερίον καὶ τὸν λαὸν εἰ αὐτός ἐστιν, ὃν αἰτοῦνται εἰς ἄρχοντα. Καὶ ἐπινυσάντων,

1. Nos igitur qui una sumus, duodecim Domini Apostoli, hasce divinas Constitutiones vobis de omni ecclesiastica forma indicimus, dum simul adsunt et vas electionis Paulus coepiscopus noster, et Iacobus episcopus, caeterique presbyteri ac septem diaconi (1). Primus igitur ego Petrus aio ordinandum esse, ut in superioribus iam omnes pariter constituimus, episcopum de quo nulla in re querela sit, immo ut praestantissimum a cuncto populo electum (2). Quo nominato et placente:

Congregatus in unum populus cum presbyterorum coetu et praesentibus episcopis, die Dominica, consentiat. Qui vero princeps caeterorum episcopus est, interroget presbyterorum coetum et plebem an ipse sit quem postulant in antistitem. Et illis annuenti-

Titulum semel in capite et iterum in fine talem barberinianus habet qualem dedimus, excerptum, ut videtur, ex clausula cap. 15 in vulgatis constit. Ταῦτα περὶ τῆς μυστικῆς λατρείας διατάσσονται. Ideo minus placent alia in aliis codicibus: διατάξεις περὶ χειροτονιῶν florent. X, 1.—διατ. τῶν ἀγ. ἀποστ. π. χειρ. διὰ τῆς πολύτου vindobon. 45.—διατ. τῶν αὐτῶν ἀποστ. π. χειρ. διὰ τῆς πολ. barocc.—Περὶ χειροτονίας ἐπισκόπων πάντων ἀποστόλων διατάξεις vatic. 1506, 2089.—διεσπασμένη τῶν ἀγίων ἀποστόλων περὶ χαρισμάτων coislin. 211: is proprie titulus est libri VIII, quem a primo capite ad quartum alii transtulerunt codices vatic. 1980, barocc. etc.

Lin. 1, Οἱ δώδεκα barberin. vatic. 2, Barocc.—Θείας ἡμῶν barberin. vatic. 1, et vulg. edit.: ὑμῖν caeteri codd. vatic. cum vindob. Turriano, Cotelario in notis et Ueltzenio.—Ἐντέλλομεν barberin.

l. 2, Συμπαραίτων barberin. vatic. 2, 3, barocc.—om. ἡμῶν post συναποστ. barberin.

l. 3, Post διακόνων in vatic. 1 maiori purpureaque littera rubescit et splendet titulus singularis: ἈΠΕΤΡΟΣ, cui respondere videtur scholion codicis vin-

dobonensis: Πέτρος ὁ τῶν ἀποστόλων πρόκριτος ἐκέρυξεν τὸ εὐαγγέλιον Πόντον, Γαλλατίαν, Καππαδοκίαν, Ἀσίαν, Βυθύναν καὶ τελευταῖον ἐν Ῥώμῃ, ἐν ᾗ καὶ ἵσταται ὑπὸ πραιφέτου, βασιλεύοντος Νέρωνος, εἰς ἣν (l. ᾗ) καὶ θάπτεται.—φημι om. vatic. 3, barocc.—Πέτρος om. vindobon.—vulg. ἐγὼ φημι Π.

l. 4, Ὡς ἅμα πάντες barberin.—διατάσσονται vatic. 3, barocc. Ἀριστίνδην editores ad unum omnes. Ἀρίστον luro reposcit Bunsenius ex barocc.; ἀρίστον δὲ vatic. 2; ἀρίστον 2. ὑπὸ barberin. quasi haerens in ancipiti scriptura; in promptu est legere cum vatic. 4 ἀρίστον 2. Vocem ambiguam primus scriptor omisit in vatic. 1 et ottobon. 442; in utroque manus posterior reposuit in margine ἀριστίνδην. om. etiam vindob.

l. 5, Ἀρίσκειντος barroc. ἀρίσκειντος vatic. 3.

l. 7, Συνευδοκεῖτω om. barberin. vatic. 2 et 4; vatic. 2 tantum in marg. altera manu; item ottobon. 442; inde omissa particula δὲ, pergunt barberin. vatic. 1, 4 ὁ πρόκριτος τῶν λοιπῶν ἐρωτάτω. Vehementer inde confirmatur periodum incoepisse a voce συνελθὼν, praemisso fortasse, quod ferunt id genus scripta, cum vulgari licentia, nominativo, ut aiunt, absoluto.

προσιπερωτάτω εἰ μαρτυρεῖται ὑπὸ πάντων ἄξιός εἶναι τῆς μεγάλης ταύτης
καὶ λαμπρᾶς ἡγεμονίας, εἰ τὰ κατὰ τὴν εἰς Θεὸν αὐτῷ εὐσέβειαν καθώρθωται, 10
εἰ τὰ πρὸς ἀνθρώπους δίκαια πεφύλακται, εἰ τὰ κατὰ τὸν οἶκον αὐτοῦ καλῶς
ὠκονόμηται, εἰ τὰ κατὰ τὸν βίον ἀνεπιλήπτως. Καὶ πάντων ἅμα κατὰ ἀλήθειαν,
ἀλλ' οὐ κατὰ πρόληψιν μαρτυρησάντων τοιοῦτον αὐτὸν εἶναι, ὡς ἐπὶ δικαστῇ
Θεῷ καὶ Χριστῷ, παρόντος δηλαδὴ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ πάντων τῶν
ἁγίων καὶ λειτουργικῶν πνευμάτων, ἐκ τρίτου πάλιν πυθέσθωσαν εἰ ἄξιός ἐστιν 15
ἀληθῶς τῆς λειτουργίας, ἵνα ἐπὶ στόματος δύο ἢ τριῶν μαρτύρων σταθῇ πᾶν
ῥῆμα. Καὶ συνδεμένων αὐτῶν ἐκ τρίτου ἄξιόν εἶναι, ἀπαιτεῖσθωσαν οἱ πάντες
σύνθημα καὶ δόντες προθύμως ἀκούσθωσαν. Καὶ σιωπῆς γινομένης, εἰς τῶν
πρώτων ἐπισκόπων ἅμα καὶ δυσὶν ἑτέροις πλησίον τοῦ θυσιαστήριου ἐστῶς, τῶν
λοιπῶν ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων σιωπῇ προσευχομένων, τῶν δὲ διακόνων τὰ 20
θεῖα εὐαγγέλια ἐπὶ τῆς τοῦ χειροτονουμένου κεφαλῆς ἀνεπτυγμένα κατεχόντων,
λεγέτω πρὸς Θεόν.

Cap. 3. Ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου Ὁ ὢν, δέσποτα Κύριε ὁ Θεός, ὁ
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῶν παντοκράτωρ, ὁ μόνος ἀγέννητος καὶ
οἰκτιρμῶν καὶ Θεὸς πάσης παρακλή- ἀβασίλειυτος, ὁ αἰεὶ ὢν καὶ πρὸ τῶν αἰ- 25

bus, iterum roget an testimonium ab omnibus habeat quod dignus sit magna illa et illustri praefectura, an quae ad pietatem in Deum spectant, recte peregerit, an iura fuerint ab eo adversus homines servata, an domesticae ipsius res probe dispensatae, an vivendi ratio integerrima. Cumque omnes simul secundum veritatem, non autem ex opinione praeiudicata testificati fuerint talem eum esse, tamquam sub iudice Deo et Christo, etiam coram sancto Spiritu, atque omnibus sanctis administratoriisque spiritibus, rursus tertio sciscitentur an dignus vere sit ministerio, ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum; atque iis tertio assentientibus, dignum eum esse, petatur ab omnibus signum assensus. Quo alacriter dato, audiantur. Tum, silentio facto, unus ex primis episcopis cum duobus aliis stans propè altare, reliquis episcopis ac presbyteris tacite orantibus, atque diaconis divina evangelia super caput eius qui ordinatur, tenentibus, dicat ad Deum:

Oratio (3). Qui es, Dominator Domine, Deus, omnipotens, solus ingenitus ac dominator immunis; qui semper es et ante saecula subsistis, qui sufficis omnemque causam

l. 9, Πάλιν ἐρωτάτω εἰ μαρτ. vatic., barocc.; εἰ μαρτυρεῖται solemn scriptura in barberiniano. Ea notare piget, ut mox in baroccio ἡγεμονίας.

l. 10, Ταύτης τοῦ Θεοῦ vindobon.—Εἶτα τὰ κατὰ vatic. 4.

l. 11, Εἰ τὰ πρὸς τοὺς ἀνθρώπ. barberin.; εἰ τὰ δίκαια πρὸς ἀνθρ. vatic. 1.

l. 12, Κατ' ἑαυτὸν καλῶς ὠκονόμησεν vatic. 3, barocc.—ἀνεπιλήπτως barberin. vatic. 2, 3, barocc.—ὠκονόμη vatic. 3; ὠκονόμη barocc.

l. 14, Χριστῷ καὶ Θεῷ barberin.; Θεῷ καὶ ἀνθρώπ. vatic. 2; Θεῷ καὶ ἀνθρώποις vatic. 4, rara fortasse

in eodem loco exempla anxiae correctionis atque ubi non erat timor, timidiae nimium.

l. 15, Καὶ ἐκ τρίτου barberin.—Πυθέσθω vatic. 3, barocc.

l. 16, Δύο καὶ τριῶν iid.—μαρτύρων om. Turrian.—Σταθῆσθαι barberin. barocc. Cf. Matth. XVIII, 16.

l. 19, Ἄμα δυσὶν barocc.

l. 21, Θεῷ om. Turrianus, cui alia mox erit clausula: precetur in hunc modum; ac si legisset: λεγέτω οὕτως. Inde avulso folio, prima in barberiniano lacuna incipit, usque ad pag. sequentis lin. 14.

l. 23, iam nobilissimae invocationis duplicem

σιως, ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν, καὶ τὰ ταπεινὰ ἔφορῶν, ὁ γινώσκων τὰ πάντα πρὶν γενέσιως.

30

5

10 Σὺ ὁ δοὺς ὅρους ἐκκλησίας διὰ λό-
γου χάριτός σου, ὁ προορίσας τὸ ἀπ'
ἀρχῆς γένος δίκαιον ἐξ Ἀβραὰμ ἄρχον-
τάς τε καὶ ἱερεῖς καταστήσας τότε ἁγία-
σμά σου μὴ καταλιπὼν ἀλειτούργητον,
15 ὁ ἀπὸ κατὰβολῆς κόσμου εὐδοκήσας ἐν
οἷς ἡρετίσω δοξασθῆναι.

20

ῶνων ὑπάρχων, ὁ παντὶ ἀνενδεὴς καὶ
πάσης αἰτίας καὶ γενέσιως κρείττων, ὁ
μόνος ἀληθινός, ὁ μόνος σοφός, ὁ ὢν
μόνος ὑψιστος, ὁ τῇ φύσει ἀόρατος,
οὗ ἡ γνώσις ἀναρχος, ὁ μόνος ἀβυσθός
καὶ ἀσύγκριτος, ὁ τὰ πάντα εἰδὼς πρὶν
γενέσιως αὐτῶν, ὁ τῶν κρυπτῶν γνώ-
στης, ὁ ἀπρόσιτος, ὁ ἀδέσποτος, ὁ Θεὸς
καὶ Πατὴρ τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ σου τοῦ
Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν, ὁ δημιουργὸς
τῶν ὅλων δι' αὐτοῦ, ὁ προνοητής, ὁ
κηδεμών, ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν καὶ
Θεὸς πάσης παρακλήσιως, ὁ ἐν ὑψη-
λοῖς κατοικῶν καὶ τὰ ταπεινὰ ἔφορῶν

Σὺ ὁ δοὺς ὅρους ἐκκλησίας διὰ τῆς
ἐνσάρχου παρουσίας τοῦ Χριστοῦ σου
ὑπὸ μάρτυρι τῷ Παρακλητῇ διὰ τῶν
σῶν ἀποστόλων καὶ ἡμῶν τῶν χάριτι
σῇ παριεστώτων ἱπισκόπων, ὁ προορίσας
ἐξ ἀρχῆς ἱερεῖς εἰς ἐπιστάσιν λαοῦ
σου, Ἀβελ ἐν πρώτοις, Σὴθ καὶ Ἐνὼς
καὶ Ἐνὼχ καὶ Νῶε καὶ Μελχισεδεκ
καὶ Ἰωβ ὁ ἀναδείξας Ἀβραὰμ καὶ τοὺς
λοιποὺς πατριάρχας σὺν τοῖς πιστοῖς
σου θειάπουσιν Μωυσεῖ καὶ Ἀαρὼν καὶ

atque ortum superas; qui solus verus, solus sapiens, solus es altissimus; cuius nemo naturam vidit; cuius scientia, principii expers; qui solus bonus et cum nemine comparandus, qui omnia nosti antequam fiant, cui occulta cognita sunt, inaccessus, domino carens, Deus et pater unigeniti Filii tui, Dei ac servatoris nostri, conditor universorum per ipsum, provisor, procurator, pater misericordiarum, et Deus totius consolationis, qui in altis habitas et humilia respicis:

Tu qui dedisti regulas Ecclesiae per adventum in carne Christi tui, testante Paracleto per Apostolos tuos ac nos qui gratia tua adstamus episcopi; qui ab initio constituisti sacerdotes, qui populo tuo praecessent, Abel in primis, Seth et Enos et Enoch et Noe et Melchisedech et Iob; qui declarasti Abraham caeterosque patriarchas cum fide-

formulam hinc et inde apposimus, breviorē ex duobus codicibus vaticano 3 et barocciano haustam, prolixiorē ex alijs codicibus, ne barberiniano quidem excepto, et vulgatis libris.

In priore barocc. male πρὶν γενέσθωσαν pro πρὶν γενέσιως. — Vatic. deinde in quarto commate legit: ἀδιαλείπτως ἰλασσιζομαι τὸν πρόσωπον. In quinto vatic.

ἀφίεναι ἀμαρτίας, et paulo post: ὃν ἰδὼκες. In formula posteriore, lin. 30, editio princeps Bovii latine omisit: οὗ ἡ γνώσις... ἀσύγκριτος; legit vatic. 2. οὗ τὸ εἶναι γνώσις ἀναρχος.

l. 13, Ἡμῶν διδασκαλόν Id.

l. 15, Εἰς ἐπιστάσιν Id.

l. 16, Καὶ Ἐνὼς om. Id.

Ἐλεαζάρῳ καὶ Φινεὶς, ὁ ἐξ αὐτῶν προ-
χειρισάμενος ἄρχοντας καὶ ἱερεῖς ἐν τῇ
σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, ὁ Τὸν Σαμουὴλ
ἐκλεξάμενος εἰς ἱερεῖα καὶ προφήτην,
ὁ τὸ ἁγίασμά σου ἀλειτούργητον μὴ
ἐγκαταλιπὼν, ὁ εὐδοκήσας ἐν οἷς ἡρε-
τίσω δοξασθῆναι.

Καὶ νῦν ἐπίχει τὴν παρά σου δύνα-
μιν τοῦ ἡγεμονικοῦ Πνεύματός σου,
ὅπερ διὰ τοῦ ἡγαπημένου σου παιδὸς
Ἰησοῦ Χριστοῦ διδώρησαι τοῖς ἁγίοις
σου ἀποστόλοις, οἱ καθίδρυσαν τὴν ἐκ-
κλησίαν κατὰ τόπον ἁγιάσματος σου
εἰς δόξαν καὶ αἶνον, ἀδιάλειπτον τοῦ
ὀνόματός σου, καρδιογινῶστα πάντων.

Δὸς ἐπὶ τὸν δοῦλον σου τοῦτον ὃν
ἐξελίξω εἰς ἐπισκοπὴν σου τὴν ἁγίαν,
καὶ ἀρχιερατεύειν σοι ἀμέμπτως, λει-
τουργοῦντα νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἀδια-
λείπτως τε ἰλάσκεισθαι τῷ προσώπῳ σου,
καὶ προσφέρειν σοι τὰ δῶρα τῆς ἁγίας
σου ἐκκλησίας.

Καὶ τῷ Πνεύματι τῷ ἀρχιερατικῷ

Αὐτὸς καὶ νῦν μισιτεία τοῦ Χριστοῦ
σου δι' ἡμῶν ἐπίχει τὴν δύναμιν τοῦ
ἡγεμονικοῦ σου Πνεύματος, ὅπερ δια-
κοιῖται τῷ ἡγαπημένῳ σου παιδί Ἰη-
σοῦ Χριστῷ, ὅπερ ἐδώρησατο Γνώμη σου
τοῦ αἰωνίου Θεοῦ.

Δὸς ἐν τῷ ὀνόματί σου, καρδιογινῶστα
Θεὲ, ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου Τοῦτον ὃν ἐξε-
λίξω εἰς ἐπισκοπὴν, ποιμαίνειν τὴν ἁγίαν
σου ποιμνὴν καὶ ἀρχιερατεύειν σοι,
ἀμέμπτως λειτουργοῦντα νυκτὸς καὶ
ἡμέρας καὶ ἐξιλασκόμενόν σου τὸ πρόσ-
ωπον, ἐπισυναγαγεῖν τὸν ἀριθμὸν τῶν
σωζομένων καὶ προσφέρειν σοι τὰ δῶρα
τῆς ἁγίας σου ἐκκλησίας.

Δὸς αὐτῷ, δέσποτα παντοκράτορ,

libus tuis famulis Moyse et Aaron, Eleazar et Phinees; qui ex ipsis creasti principes
et sacerdotes in tabernaculo testimonii; qui Samuelem elegisti in sacerdotem et prophe-
tam, nec tuum sine ministro sanctuarium reliquisti; qui benedicis iis quos elegisti ad
glorificandum.

Ipse nunc quoque, mediatore Christo tuo, per nos infunde virtutem moderatoris tui
Spiritus, qui ministratur dilecto Filio tuo Iesu Christo, quemque sanctis Apostolis, te
volente qui aeternus Deus es, donavit.

Da in nomine tuo, cognitor cordis Deus, huic tuo famulo, quem elegisti in epi-
scopatum, pascere sanctum tuum gregem et pontificis munere fungi, sine reprehensione
die noctuque ministrantem, qui dum propitium facit vultum tuum, congreget numerum
eorum qui salvi sunt et offerat tibi dona sanctae Ecclesiae tuae. Tribue illi, Dominator

l. 23, Ὁ τῷ ἁγιάσματι σου vulgat.

l. 27, Ἡρετίσω ibid.

l. 29, Δι' ἡμῶν om. Bon.

l. 3, Τοῦ αἰωνίου Θεοῦ om. Id.

l. 5, Σου τοῦτον cum barber. et vatic. 2. caeteri
om. τόνδε.

l. 6, Ἐπισκοπῇ cum lisdem barocc. et Turriano.
Alibi ἐπίσκοπον.

15 ἔχειν ἐξουσίαν ἀναφίγειν ἀμαρτίας κατὰ
τὴν ἐντολήν σου, διδόναι κλήρους κατὰ
τὸ πρόσταγμα σου, λύειν δὲ πάντα σύν-
δεσμον κατὰ τὴν ἐξουσίαν ἣν δίδωκας
τοῖς ἀποστόλοις, εὐαριστεῖν τέ σοι ἐν
πραότητι καὶ καθαρῷ καρδίᾳ,

20

Προσφέρειντά σοι ὁσμήν εὐωδίας διὰ
τοῦ παιδός σου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυ-
ρίου ἡμῶν, μεθ' οὗ σοι δόξα, κράτος,
25 τιμὴ σὺν ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ αἰεὶ
καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

30

διὰ τοῦ Χριστοῦ σου τὴν μετουσίαν τοῦ
ἁγίου Πνεύματος, ὥστε ἔχειν ἐξουσίαν
ἀφίγειν ἀμαρτίας κατὰ τὴν ἐντολήν σου,
διδόναι κλήρους κατὰ τὸ πρόσταγμα σου,
λύειν δὲ πάντα σύνδεσμον κατὰ τὴν ἐξου-
σίαν, ἣν δίδωκας τοῖς ἀποστόλοις εὐα-
ριστεῖν δέ σοι ἐν πραότητι καὶ καθαρᾷ
καρδίᾳ, ἀτρέπτως, ἀμίμπτως, ἀνεκλήτως,

Προσφέρειντά σοι καθαρὰν καὶ ἀναί-
μακτον θυσίαν ἣν διὰ Χριστοῦ διεῖλάξω,
τὸ μυστήριον τῆς καινῆς διαθήκης, εἰ,
ὁσμήν εὐωδίας, διὰ τοῦ ἁγίου παιδός
σου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ σωτῆ-
ρος ἡμῶν, δι' οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ
σίβας ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ
αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Καὶ ταῦτα ἀπευξάμενος, οἱ λοιποὶ
ιερεῖς ἐπιλιγίστησαν. Ἀμήν, καὶ σὺν αὐ-
τοῖς ἅπας ὁ λαός.

omnipotens per Christum tuum participationem Spiritus sancti, ut habeat potestatem remittendi peccata secundum mandatum tuum, conferendi ordines iuxta praeceptum tuum, sed et solvendi omne vinculum iuxta eam quam Apostolis tribuisti potestatem, ita demum tibi placendi in mansuetudine et mundo corde ut sine culpa, sine labe, sine crimine,—tibi purum offerat et incruentum sacrificium, quod per Christum instituisti, mysterium novi testamenti, in odorem suavitatis, per sanctum Filium tuum Iesum Christum Deum ac Salvatorem nostrum, per quem tibi gloria, honor et veneratio in sancto Spiritu, nunc et semper et in saecula saeculorum.

Et postquam ita oraverit, reliqui sacerdotes respondeant: Amen. Atque cum eis omnis populus.

l. 17, Προστάγματα σου barber.

l. 19, Δίδωκας cum barberin. barocc. ac vatic. 3;
alias ἰδωκας.

l. 21, Ἀτρέπτως καὶ ἀμίμπτως barberin.

l. 23, Διελάξα barberin.

II. DE ORDINATIONE PRESBYTERI.

Περὶ δὲ χειροτονίας πρεσβυτέρων ἕκαστος ὁ φιλούμενος ὑπὸ τοῦ Κυρίου διατάσσεται ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις.

Cap. 14

Πρεσβύτερον χειροτονῶν, ὃ ἐπίσκοπος, τὴν χειρὰ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐπιτίθει αὐτὸς, τοῦ πρεσβυτερίου παριστῶτός σοι καὶ τῶν διακόνων, καὶ εὐχόμενος λέγει 5

Εὐχή. Κύριε παντοκράτωρ, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ διὰ Χριστοῦ τὰ πάντα δημιουργήσας, πρὸ δὲ πάντων ὑποστησάμενος, καὶ δι' αὐτοῦ τῶν ὅλων φρονῶν καταλλήλως ὥς γὰρ δυνάμεις διάφορα ποιῆσαι, τούτῳ δυνάμεις καὶ διαφόρως προνοῆσαι διὰ γὰρ τοῦτο, ὁ Θεός, προνοεῖς τῶν μὲν ἀθανάτων φυλακῇ μόνη, τῶν δὲ θνητῶν διαδοχῇ, τῆς ψυχῆς φροντίδι νόμων, τοῦ σώματος ἀνασκληρώ- 10
σει τῆς ἐνδείας· αὐτὸς οὖν καὶ νῦν ἐπιβλέψον ἐπὶ τὴν ἀτίαν σου ἐκκλησίαν καὶ αὐξήσον αὐτήν, καὶ πλήθυνον τοὺς ἐν αὐτῇ προιστῶτας καὶ δὸς δυνάμειν πρὸς τὸ κοπιᾶν αὐτοὺς λόγῳ καὶ ἔργῳ εἰς οἰκοδομὴν τοῦ λαοῦ σου.

Αὐτὸς καὶ νῦν ἑπιδεῖ ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τοῦτον, τὸν ψήφῳ καὶ κρίσει τοῦ κλήρου παντὸς εἰς πρεσβυτέριον ἐπιδοθέντα, καὶ ἔμπλησον αὐτὸν Πνεῦμα χά- 15

II. De ordinatione presbyterorum ego dilectus a Domino, haec vobis constituo episcopis.

Cum presbyterum ordinas, o Episcopo, manum super caput eius impone tu ipse astante tibi presbyterorum corona et diaconorum, et precatus dicito:

Oratio. Domine, omnipotens Deus noster, qui per Christum universa condidisti, eumque rebus suffecisti omnibus et cuncta per ipsum sigillatim curas (penes eum namque est facere varia, variisque providere modis); quamobrem, Deus ita provides, ut immortalibus quidem sola conservatione prospicias, mortalibus vero, successionem; animae, dum leges procuras; corpori, dum praebes ea quibus indiget. Ipse igitur et nunc respice in sanctam tuam Ecclesiam et auge illam et multiplica eos qui in ea praesunt, et da virtutem ut ii verbo et opere aedificationi populi tui allaborent.

Ipse nunc quoque respice hunc famulum tuum, suffragio atque iudicio totius cleri in presbyterorum ordinem cooptatum, et imple illum spiritu gratiae et consilii, ad susci-

Til. vulgat. Περὶ χειροτονίας πρεσβυτέρων διατάξεις Ἰωάννου τοῦ φιλουμένου ὑπὸ Κυρίου, quorum in loco scholiastes vindobonensis: Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστής, ὁ ἀδελφὸς Ἰακώβου, φυγαδευθεὶς ὑπὸ Δομητιανοῦ ἐν Παρθῳ τῇ νήσῳ συνεγράψατο τὸ κατ' αὐτὸν εὐαγγέλιον ἐν γ' Τρωικτοῦ χρόνῳ καὶ ἐν Ἐφέσῳ ἰδίῳ τέλει χρησάμενος, αὐτὸ τοῦ λείψαντος ζητηθὲν οὐχ ὑῤῃσται.

l. 3, φιλούμενος ὑπὸ κυρίου barberin.

l. 5, Αὐτὸς τοῦ πρεσβυτέρου, παριστῶτός σοι vatic. 2, quem secutus est Bovius apud quem τὸ presbyteri pendet ex κεφαλῆς.—εὐεχόμενος. barocc. fortasse erat ἐνεχόμενος, ut infra in cap. sequenti.

l. 6, Παντοκράτωρ barocc.; deinde ὁ βασιλεὺς ἡμῶν barberin. barocc. vatic. 2, 3; ἡμῶν διὰ Χριστοῦ barberin.

l. 7, Post δημιουργήσας restituimus πρὸ δὲ πάντων αὐτὸν (αὐτῷ barberin. αὐτοῦ vatic. 2) ὑποστησάμενος

cum barberin. et vatic. 2.—Προνοῶν. Multa om. vat. 3. et barocc. qui statim legunt: ἐπιβλέψον καὶ τὸν ἐπί. Pauciora desiderantur in vatic. 2: προνοῶν, δι' αὐτοῦ γὰρ ὁ Θεός.—Barh. δι' αὐτοῦ γὰρ ὁ Θεός προνοεῖς, τὸν μὲν θάνατον (aperto sphalmate) φυλακῇ μόνη, τῶν δὲ θνητῶν διδαχῇ, τῆς ψυχῆς φρονίῳ (φρονίσεις?) νόμον. Quibus ex varietatibus exculpserit fortasse aliquis germanam scripturam; nemo, opinor, non maluerit legere διδαχῇ, ubi vulgata parum apte: διαδοχῇ.

l. 10, Ἀνασκληρώσει om. vatic.

l. 12, Καὶ ante πληθ. om. barocc.

l. 13, Ἐργῷ καὶ λόγῳ πρὸς οἰκοδομὴν barberin. vatic. 3, barocc.

l. 14, Comma aliter incipit in vatic. 3 et barocc. Καὶ ἑπιδεῖ ἐπὶ .. aliter pergit barberin. δοῦλον τόνδε ἑπιδεῖ τὸν ψήφῳ

ριτος καὶ συμβουλίας τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ κυβερνᾶν τὸν λαόν σου ἐν καθα-
 ρᾷ καρδίᾳ, ὃν τρόπον ἐπέιδες ἐπὶ λαὸν ἐκλογῆς σου καὶ προσέταξας Μωυσεῖ
 αἰρεῖσθαι πρεσβυτέρους, οὓς ἔπλησας πνεύματος· καὶ νῦν, Κύριε, παράσχου,
 ἀνελλιπὲς τηρῶν ἐν ἡμῖν τὸ πνεῦμα τῆς χάριτός σου, ὅπως, ὡλησθεῖς ἐνερ-
 20 ἡμάτων ἱερατικῶν καὶ λόγου διδακτικοῦ, ἐν πραότητι παιδείᾳ σου τὸν λαόν
 καὶ δουλεύῃ σοι εἰλικρινῶς ἐν καθαρᾷ διανοίᾳ καὶ ψυχῇ θελούσῃ, καὶ τὰς
 ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ἱεουργίας ἀμώμους ἐκτελῇ διὰ τοῦ Χριστοῦ σου, μεθ' οὗ
 σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

III. DE DIACONI ORDINATIONE.

Περὶ χειροτονίας διακόνων ἐγὼ Φίλιππος διατάσσομαι.

25 Διάκονον καταστήσεις, ὡς ἐπίσκοπε, ἐπιθεὶς αὐτῷ τὰς χεῖρας, παριστῶτός σου cap. 17
 παντὸς τοῦ πρεσβυτερίου καὶ τῶν διακόνων· καὶ ἐπευξάμενος ἱερεὺς.

Εὐχή. Ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἀληθινὸς καὶ ἀψευδής, ὁ πλουτῶν εἰς πάντας cap. 18.
 τοὺς ἐπικαλουμένους σε ἐν ἀληθείᾳ, ὁ φοβερὸς ἐν βουλαῖς, ὁ σοφὸς διανοίᾳ,

piendum et regendum populum tuum in corde mundo, quemadmodum respexisti super
 populum tuum electum, et praecepisti Moysi eligere seniores quos spiritu implevisti. Et
 nunc, Domine, perlice et indeficientem in nobis serva tuae gratiae spiritum, ut plenus
 operationibus ad sanandum, et verbis ad docendum idoneis, in mansuetudine erudiat
 populum, tibi que serviat sincero, mente pura et animo volente, ac pro populo sacra
 sine vitio rite conficiat per Christum tuum, cum quo tibi et Sancto Spiritui gloria, honor
 et cultus in saecula. Amen.

III. De ordinatione vero diaconorum, ego Philippus constituo.

Diaconum efficies, o episcopo, imponendo ei manus, astante tibi universo presby-
 terio una cum diaconis, precatusque dices:

Oratio. Deus omnipotens qui verax es, neque mentiris, dives in omnibus qui te
 invocant in veritate, in consiliis pertimescendus, sapiens cogitatione, fortis et magnus,

l. 15, 16, Λύτὸν πνεῦμα χάριτος scribimus cum
 vatic. 1, 2, 3, barberin. et barocc.; vulgo πνεύματος.—
 καὶ συγκυβερνᾶν barberin.

l. 17, Ἐπέιδες corr. Ueltzen. pro ἐπίδεις codic. et
 edit. librorum.

l. 18, Ἀνελλιπᾶς vatic. 3, barocc.; ἀερέσασθαι
 vatic. 2; ἰρρέσασθαι barberin.—καὶ νῦν usque ad τῆς
 χάριτός σου om. barocc.; tria ultima verba tantum om.
 vatic. 3.

l. 19, Ἀνελλιπᾶς barberin.—τηρῶν ἐν αὐτῷ lege-
 bat Bovius—ἐμπλησθεῖς vatic. 3, barocc.

l. 20, ἱερατικῶν restitavimus cum barberin. va-
 tic. 2, 3; vulgo ἱερατικῶν.—καὶ λόγου διδακτικῶν vatic. 3,
 barocc.—παιδείᾳ σου, τοῦτον εἰλικρινῶς vatic. 3, cae-
 teris omissis.

l. 22, Λαοῦ σου vatic. 1, 2, 3, barberin. ba-
 rocc. vulgo σοῦ omittitur.—ἀμώμους vatic. 3, barocc.

quibus consentit barberin. ἀμώμους—δὲ οὐ σοὶ vatic. 2.
 —τιμὴ om. barocc.

l. 23, Σὺν τῷ ἁγίῳ πν. barocc.; ἐν ἁγίῳ vatic. 3;
 barberin.; id genus varietates a tempore Arianismi
 non multum recedere volunt.—ἀίῶνας: barocc. add.
 τῶν αἰώνων.

l. 24, Titulo addit scholiastes vindobonensis:
 Φίλιππος, Ἀσιακῇ διοικήσει κηρύξας τὸν ζωοποιόν λόγον,
 ἐν Ἱερουσολαίμ τῆς Φρυγίας τίθεται, ἅμα καὶ ταῖς συ-
 γατρᾶσι, μαρτυρίᾳ τελειοθεῖς ἐπὶ δογματικῶν αὐτεκρά-
 τορος· ὁ καὶ τὰς συγατρᾶς ἔχων Φίλιππος ἐκ τῶν ζ' ἱστίων.
 ὁ καὶ τὸν εὐνοῦχον βαπτίσας.

l. 26, Διακόνον καθίστην barberin. lego καθιστῶν.—
 καὶ ante ἐπευξαμ. om. id.

l. 28, Ἐπικαλουμένους σου ἐν ἀληθ. id.—A voce
 ἀψευδής usque ad πνεύματος ἁγίου, omnia excludunt
 in barocc.

ὁ κραταῖος καὶ μέγας· εἰσάκουσον προσευχῆς ἡμῶν, Κύριε, καὶ ἐνώτισαι τὴν
 δέησιν ἡμῶν, καὶ ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τόνδε τὸν 30
 προχειριζόμενόν σοι εἰς διακονίαν, καὶ πλησον αὐτὸν Πνεύματος ἁγίου καὶ ду-
 νάμειως, ὡς ἔπλησας Στίφανον τὸν μάρτυρα καὶ μιμητὴν τῶν παθημάτων τοῦ
 Χριστοῦ σου· καὶ καταξίωσον αὐτὸν, εὐαρίστως λειτουργήσαντα τὴν ἐγχειρι-
 σθεῖσαν αὐτῷ διακονίαν ἀτρέπτως, ἀμίμπτως, ἀνεγκλήτως, μείζονος ἀξιωθῆ-
 ναι βαθμοῦ· διὰ τῆς μισιτείας τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, μεθ' οὗ σοὶ δόξα, 5
 τιμὴ καὶ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

IV. DE ORDINATIONE DIACONISSAE.

Περὶ δὲ διακονίσσης Βαρθολομαῖος διατάσσεται.

- Cap. 19. Ὡ ἐπίσκοπε, ἐπιθήσεις αὐτῇ τὰς χεῖρας, παριστῶτος τοῦ πρεσβυτερίου
 καὶ τῶν διακόνων καὶ τῶν διακονισσῶν, καὶ ἑρεῖς·
 Cap. 20. Εὐχή. Θεὸς ὁ αἰώνιος, ὁ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ἀν- 10
 δρὸς καὶ γυναικὸς δημιουργός, ὁ πληρώσας πνεύματος Μαριὰμ καὶ Δεβόρραν
 καὶ Ἄνναν καὶ Ὀλδάν, ὁ μὴ ἀπαξιώσας τὸν μονογενῆ σου Υἱὸν γεννηθῆναι ἐκ
 γυναικὸς, ὁ καὶ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου καὶ ἐν τῷ ναῷ προχειρισάμενος
 τὰς φρουροὺς τῶν ἁγίων σου πυλῶν· αὐτὸς καὶ νῦν ἐπιδεῖ ἐπὶ τὴν δούλην σου

exaudi orationem nostram, Domine, et auribus percipe deprecationem nostram, et ostende
 faciem tuam super servum tuum hunc, electum tibi in ministerium, et imple eum Spi-
 ritu sancto et virtute, sicut Stephanum martyrem et imitorem passionum Christi tui
 implevisti, et concede ei, ut ministerio sibi commisso sine culpa, sine vitio, sine cri-
 mine functus, maiore gradu dignus habeatur per mediatorem unigenitum Filium tuum,
 cum quo tibi et sancto Spiritui gloria, honor ac veneratio in saecula. Amen.

IV. De Diaconissa vero Bartholomaeus constituo.

O episcopo, impones ei manus, astante presbyterio una cum diaconis et diaconis-
 sis, et dices.

Oratiō. Deus aeternus, Pater Domini nostri Iesu Christi, qui viri et mulieris au-
 ctor es, qui spiritu implevisti Mariam, Debboram et Annam et Oldam, cui indignum non
 fuit unigenitum tuum Filium nasci ex muliere, qui in tabernaculo testimonii tui et in
 templo praefecisti ianuis tuis sanctis feminas custodes, ipse nunc quoque respice super

l. 29, Κύριε, καὶ ἐπίφανον vatic. 3, interposita omittens.

l. 4, Τὸν προχειζόμενον barberin.—ἁγίου καὶ om. vatic. 2, 3, barberin.—Καὶ ἐμπλήσον et mox ὡς προ-
 τομαίστες barocc. Turrian.

l. 3, Διὰ τῆς μισιτείας τοῦ (om. barberin.) μονογενοῦς Υἱοῦ. vatic. 2, barberin.; μισιτείας τοῦ Χριστοῦ σοῦ barocc.—δι' οὗ σοὶ δόξα καὶ τὸ σέβας barberin.

l. 6, Ἐν ἁγίῳ id.; ἐν τῷ ἁγίῳ vatic. 2; σὺν ἁγίῳ barocc.—τῶν αἰώνων: add. barberin. et barocc.

l. 7, Titulus breviter ornatus a scholiaste vindobonensi: Βαρθολομαῖος Ἰουδαίος τὸ κατὰ Μανθεῖον ἐπέ-
 ρηξεν εὐαγγέλιον, ὃς καὶ τίθηται ἐν Ἰουδαίᾳ. Capita IV,
 V, VI om. barberin.

l. 8, Διακονίσσαν καθιστῶν, ἐπίσκοπε vatic. 3, barocc.—Παριστῶτός σοι barocc.

l. 9, Εὐχόμενος ἑρεῖς vatic. 3, barocc.

l. 11, Πνεύματος: add. ἁγίου iid.

l. 12, Μονογενῆ σου Χριστόν vatic. 2.

l. 14, Τοὺς φρουροὺς vatic. 3, φρουρούσας vatic. 2.

- 15 τήνδε τὴν προχειριζομένην εἰς διακονίαν, καὶ δὸς αὐτῇ Πνεῦμα ἅγιον, καὶ καθάρισον αὐτὴν ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος πρὸς τὸ ἱσαξίως ἐπιτελεῖν αὐτὴν τὸ ἐγχειρισθὲν αὐτῇ ἔργον εἰς δόξαν σὴν καὶ ἰσπανον τοῦ Χριστοῦ σου, μεθ' οὗ σοὶ δόξα καὶ προσκύνησις καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

V. DE ORDINATIONE SUBDIACONI.

Περὶ δὲ ὑποδιακόνων ἐγὼ Θωμᾶς διατάσσομαι ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις.

- 20 Ὑποδιάκονον χειροτονῶν, ὃ ἐπίσκοπε, ἐπιθήσεις ἐπ' αὐτῷ τὰς χεῖρας καὶ Cap. II.
ἱερεῖς.

- Εὐχή. Δέσποτα Θεὲ, οὐρανοῦ καὶ γῆς δημιουργὲ καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτοῖς, ὁ καὶ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου τοὺς νεωκόρους ἀναδείξας τῶν ἁγίων σου σκιυῶν φύλακας· αὐτὸς καὶ νῦν ἐπίβλεψον ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τόνδε τὸν
21 προχειρισθέντα ὑποδιάκονον, καὶ δὸς αὐτῷ Πνεῦμα ἅγιον πρὸς τὸ ἱσαξίως ἐφάπτεσθαι τῶν λειτουργικῶν σου σκιυῶν καὶ ποιεῖν τὸ θέλημα σου διαπαντός· διὰ τοῦ Χριστοῦ σου, μεθ' οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σίβας καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

hanc famulam tuam, electam ad diaconatum, et da ei Spiritum sanctum, et puram eam effice ab omni immunditia carnis et spiritus ut condigne perficiat opus sibi commissum in gloriam tuam et laudem Christi tui, cum quo tibi et Spiritui Sancto gloria et adoratio in saecula. Amen.

V. De subdiaconis autem ego Thomas vobis episcopis constituo.

Quando subdiaconum ordinas, o episcopo, impones super eum manus et dices:

Oratio. Dominator Deus, conditor caeli et terrae et omnium quae caelo terraque continentur, qui in tabernaculo testimonii aedituos designasti sanctorum vasorum tuorum custodes, ipse nunc etiam respice super famulum huncce tuum, qui subdiaconus creatus est, et tribue ei Spiritum sanctum ut pro dignitate attrectet vasa ministerio tuo dicata, semperque tuam faciat voluntatem: per Christum tuum, cum quo tibi et sancto Spiritui gloria, honor ac veneratio, in saecula. Amen.

l. 18, Ἐν ἁγίῳ πν. vatic. 2, εἰς τῷ ἁγ. vatic. 3, barocc.

l. 19, Praefixit vindobonensis scholiastes: Θωμᾶς ἐκῆρυξε Παρθοῖς, Μάλοῖς, Πέρσαις, Γερμανοῖς (Clericus emendari vult Καρμάνοις) Ὑπανοῖς, Βακτριανοῖς, βαρσοῖς, ὅς καὶ μαρτυρεῖται κοῖται ἐν Ἑδέσῃ τῆς Ὀστρογοτῆς.

l. 19, Ὑμῖν ἐπισκόποις om. barocc.

l. 20, Τὴν χεῖρα καὶ εὐχόμενος vatic. 3, barocc.

l. 22, Θεὸς οὐρανοῦ vatic. 2.

l. 25, Τὸν χειροτονθέντα vindobon.

l. 26, Τῶν ἱερῶν σου id.

l. 27, Post Χριστοῦ Turr. om. σου.—Δι' οὗ σοι vatic. 2.—Καὶ τῷ ἁγίῳ baroco.; ἐν ἁγίῳ vatic. 3.

Fauca ex capite sequenti vatic. 3 et baroccianus habent, sed singularia: Ἀναγνώστης καθίσταται, ἐκδιδόντος αὐτῷ βιβλίον τοῦ ἐπισκόπου, οὐδὲ γὰρ χειροδοτεῖται.

VI. DE LECTORIBUS.

Περὶ δὲ ἀναγνυστῶν ὁ γὰρ Ματθαῖος ὁ καὶ Λεβὶς ὁ ποτὶ τελῶν διατάσσεται.

cap. 12. Ἀναγνώστην προχειρίσαι ἐπιθεὶς αὐτῷ τὴν χειρὰ, καὶ ἰπυξάμενος πρὸς 30 τὸν Θεὸν λίγι.

Εὐχή. Ὁ Θεὸς ὁ αἰώνιος, ὁ πολὺς ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς, ὁ τὴν τοῦ κόσμου σύστασιν διὰ τῶν ἐνεργουμένων φανερωσάσας καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐκλεκτῶν σου διαφυλάττων· αὐτὸς καὶ νῦν ἔπιδε ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τὸν ἐγχειριζόμενον τὰς ἀγίας σου γραφὰς ἀναγινώσκειν τῷ λαῷ σου, καὶ δὲ αὐτῷ δ Πνεῦμα ἅγιον, Πνεῦμα προφητικόν· ὁ σοφίας Ἑσδραν τὸν θεράποντά σου ἐπὶ τὸ ἀναγινώσκειν τοὺς τόμους σου τῷ λαῷ σου, καὶ νῦν παρακαλούμενος ὑφ' ἡμῶν σόφισον τὸν δοῦλόν σου καὶ δὲ αὐτῷ, ἔρπον ἀκατάγνωστον διανύσαντα τὸ ἐγχειρισθὲν αὐτῷ, ἄξιον ἀναδειχθῆναι μείζονος βαθμοῦ διὰ Χριστοῦ, μεθ' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ σίβας καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. 10

VII. DE CONFESSORIBUS.

Ἰάκωβος δὲ ὁ Ἀλφαίου καὶ γὰρ διατάσσεται περὶ ὁμολογητῶν.

cap. 22. Ὁμολογητὴς οὐ χειροτονεῖται· γνώμης γὰρ τοῦτο καὶ ὑπομονῆς· τιμῆς δὲ μεγάλης ἱσάξιος, ὡς ὁμολογήσας τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασιλείων. Ἐὰν δὲ χρεῖα αὐτοῦ ἢ εἰς ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον ἢ διάκονον, χειροτονεῖται· εἰ δὲ τις ὁμολογητὴς μὴ χειροτονηθεὶς 13

VI. De lectoribus vero ego Matthaeus qui et Levis, olim publicanus, constituo.

Lectorem assume, imponens ei manum, et Deum orans, dicito:

Oratio. Deus aeternae, qui multus in misericordia et miserationibus es, qui mundi structuram per ea quae fiunt, manifestasti, et numerum electorum tuorum conservas, ipse et nunc respice super famulum tuum cui committitur sanctas tuas scripturas legere populo tuo, et da ei Spiritum sanctum, Spiritum propheticum; qui sapientem effecisti Esdram famulum tuum, ad recitandum leges tuas tuo populo, et nunc rogatus a nobis, instrue famulum tuum et tribue ei ut sine reprehensione functus munere sibi commisso, ad maiora scandere dignus declaretur: per Christum cum quo et sancto Spiritu tibi gloria in saecula. Amen.

VII. Ego vero Iacobus Alphael constituo de confessoribus.

Confessor non fit ordinatione; voluntatis quippe res est et tolerantiae. Magno autem honore dignus est, ut qui confessus est nomen Dei et Christi coram gentibus et regibus. Si autem opus eo fuerit, in episcopum aut presbyterum aut diaconum ordinetur (4).

l. 3, φανερῶσας vatic. 2.

l. 4, Ἐκλεκτῶν σου ἐν ἔλμ τοῦ (σου?) κόσμου vatic. 2.—Τὸν δοῦλόν σου om. vindobon.

l. 11, Ἰάκωβος δὲ ἀλφίου barberin.; ὁ γὰρ Ἰακ. αλφ. barocc.

l. 12, Ἐπείξιος ἴσσι barocc.—Καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ om. vatic. 3, barocc.

l. 14, Αὐτοῦ γίνεσθαι εἰς barocc.

l. 15, Ἐὰν δὲ usque ad comma χειροτονεῖται om. barberin. qui inde pergit: εἰάν δὲ τις ὁμολογητὴς.

ἄρπάσῃ ἑαυτοῦ ἀξίωμα τι τοιοῦτον ὡς διὰ τὴν ὁμολογίαν, οὗτος καθαιρείσθω καὶ ἀποβαλλείσθω· οὐ γάρ ἐστιν, ἵπείπερ ἤρνηται τὴν Χριστοῦ διάταξιν καὶ ἴστιν ἀπίστου χεῖρων.

VIII. DE VIRGINIBUS.

Ὁ αὐτός περὶ παρθένων διατάσσομαι.

- 20 Παρθένος οὐ χειροτονεῖται· ἱπιταγὴν γὰρ Κυρίου οὐκ ἔχομεν· γνώμης γάρ ἐστι cap. xi.
τὸ ἱπαθλον, οὐκ ἐπὶ διαβολῇ τοῦ γάμου, ἀλλ' ἐπὶ σχολῇ τῆς εὐσεβείας.

IX. DE VIDUIS.

Καὶ γὰρ Λεββαῖος ὁ ἐπικληθεὶς Θαδδαῖος ταῦτα περὶ χερῶν διατάσσομαι.

- Χήρα οὐ χειροτονεῖται, ἀλλ' εἰ μὲν ἐκ πολλοῦ ἀπέβαλε τὸν ἄνδρα καὶ σω- cap. xi.
φρόνως καὶ ἀκαταγνώστως ἔζησε καὶ τῶν οἰκείων ἄριστα ἐπεμελήθη, ὡς Ἰουδὶθ
καὶ Ἄννα αἱ σιμνόταται, κατατασσείσθω εἰς τὸ χηρικόν· εἰ δὲ νειωστὶ ἀπέβαλε
τὸν ὁμόζυγον, μὴ πιστευείσθω, ἀλλὰ χρόνῳ νειότης κρινείσθω· τὰ γὰρ πάθη ἴσθ' ὅτι καὶ συγγνηρᾶ ἀνθρώποις, μὴ ὑπὸ κρείττονος χαλινῶ εἰργόμενα.

Quod si aliquis confessor non ordinatus arrogaverit sibi huiusmodi dignitatem, confessionis praetextu, is deponatur et eiiciatur. Non enim est confessor, utpote qui negaverit Christi constitutionem estque infideli deterior.

VIII. Ipse ego de virginibus constituo.

Non ordinatur virgo; praeceptum enim Domini non habemus, voluntatis quippe est huius laudis certamen, non coniugii tamen in criminationem, sed pietati ut indulgeatur.

IX. Et ego Lebbeus, cognomine Thaddaeus, haec de viduis constituo.

Vidua non ordinatur, sed si iam diu amisit virum, et caste et laudate vixit ac diligentem domesticorum curam gessit, ut Iudith et Anna, honestissimae illae feminae, cooptetur in gradum vidualem. Quod si nuper amisit maritum, ne illi credatur; sed tempore novitas diiudicetur. Passiones enim interdum cum hominibus consenescent, nisi fortiori freno cohibeantur.

l. 16, Αὐτῷ ἀξίωμα barocc.; εἰ om. vatic. 2, et barberin.; μοχ ὁ τοιοῦτος vatic. 2, 3, barocc. et barberin.

l. 17, Καὶ ἀποβαλλείσθω om. vatic. 3, barocc.—τὴν τοῦ Χριστοῦ barocc.—ἀπίστου χεῖρον vatic. 1.

l. 19, Ἐγὼ Ἰάκωβος ὁ Ἀλφαίου iterum barocc.—διατάσσομαι om. barberin. vatic. 1, vindobon. bor.

l. 21, Διαβολῇ θύμου, barocc. manifesto errore quem emendat Grabius (Veltz.)

l. 22, Ad haec orditur sic schollastes vindobonensis: Θαδδαῖος ὁ καὶ λεββαῖος ὁ ἐπικληλούμενος Ἰουδαῖς ζελωτὴς Ἐδαισύνους κηρύξας τὸν λόγον καὶ τοῦ (τοῖς ?)

ἐν τῇ μίση τῶν ποταμῶν Ἀβγαίου Ἐδίστης τοπαρχοῦντος, νείσασται ἐν Βηρύτῳ τῆς Φοινίκης.

l. 23, Ἡ μὲν barocc.

l. 26, Χρόνῳ ἢ νειότης barocc.; χρόνῳ νειότητος κρινείσθω barberin.

l. 27, Συγγνηρῇ vatic. 3, otlob. 442, barocc. Cotelier. In marg. qui suspicatur corruptelam oriri e συγγνηρῇ. Statim ἀνδρώοις εἰ μὴ vulgo legitur quod emendavimus cum vatic. 1, 2, 3, barocc. et barberin., ex quo unico optimam scripturam: εἰργόμενοις, libentissimo acciperem; otlob. 442 vulgata in marg. reponit εἰργόμεθα.

X. DE EXORCISTA.

Ὁ αὐτός περὶ ἐπορκιστοῦ διατάσσεται.

- Cap. 24. Ἐπορκιστὴς οὐ χειροτονεῖται· εὐνοίας γὰρ ἐκουσίου τὸ ἔπαθλον καὶ χάριτος Θεοῦ διὰ Χριστοῦ ἐπιφοιτήσῃ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ὁ γὰρ λαβὼν χάρισμα 30 ἰαμάτων δι' ἀποκαλύψεως ὑπὸ Θεοῦ ἀναδείκνυται, φανερὰς οὔσης πᾶσι τῆς ἐν αὐτῷ χάριτος. Ἐὰν δὲ χρεία αὐτοῦ γίνηται εἰς ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον ἢ διάκονον χειροτονεῖται.

XI. CANONES ECCLESIASTICI DE CLERO.

Σίμων δὲ ὁ Κανανίτης κατὰ διατάσσειν ὑπὸ πόσων ἐφίλει χειροτονεῖσθαι ὁ ἐπίσκοπος.

- Cap. 27. α'. Ἐπίσκοπος ὑπὸ τριῶν ἢ δύο ἐπισκόπων χειροτονεῖσθαι· ἐὰν δὲ τις ὑπὸ ἐνὸς 5 χειροτονηθῇ ἐπισκόπου, καθαιρεῖσθαι καὶ αὐτὸς καὶ ὁ χειροτονήσας αὐτόν· ἐὰν δὲ ἀνάγκη καταλάβῃ ὑπὸ ἐνὸς χειροτονηθῆναι διὰ τὸ μὴ δύνασθαι πλείονας παραγινεῖσθαι, διωγμοῦ ὄντος ἢ ἄλλης τοιαύτης αἰτίας, ψήφισμα νομιζέσθαι τῆς ἐπιτροπῆς πλειόνων ἐπισκόπων.

X. Ipse egomet de Exorcista constituo.

Exorcista non ordinatur; voluntatis quippe liberae est haec certaminis laus et a gratia Dei pendet per Christum, in adventu sancti Spiritus (5). Qui enim donum accepit sanitatum, per revelationem a Deo declaratur, cunctis quum manifesta sit gratia ipsi impertita. Si autem opus eo fuerit, in episcopum vel presbyterum vel diaconum ordinatur.

XI. Et Ego Simon Cananaeus constituo quot ab episcopis ordinari debeat episcopus.

1. Episcopus a tribus aut duobus episcopis ordinetur. Sin aliquis ab uno episcopo ordinatus fuerit, deponatur et ipse et is qui ordinavit eum. Quod si necessitas coegerit ab uno ordinari, propterea quod ex persecutione aut simili alia causa plures interesse non possint, afferatur decretum commissionis plurium episcoporum (6).

l. 29, Περὶ ἐπορκιστῶν ὁ αὐτός λιββαίος barberin. Exordium illud expunxerunt vatic. 2, barocc. vindobon.—διατάσσειν om. vatic. 1.

l. 30, Διὰ Χριστοῦ καὶ ἐπιφοιτήσῃ videtur legisse Turrian.

l. 2, Χαρίσματα et mox ἀπὸ Θεοῦ barberin.—οὔσης πάσης vatic. 3.

l. 3, Clausulam Ἐὰν δὲ integram ignoravit Bovius; Turrian. tantum ἢ διάκονον.

l. 4, Praetermittendi non sunt insigniores quidam tituli tam XXVII quam XXVIII editorum capitulorum quales in barocc., in colslin. 211, in vatic. 3: Σίμωνος τοῦ κανανίτου διατάξεις.—Vulgatus lit. est: Σίμων, ὁ κανανίτης περὶ τοῦ ὑπὸ πόσων ἐφίλει χειροτονεῖσθαι ἐπίσκοπος. et postea cap. 28: τοῦ αὐτοῦ κανόνος ἐκκλησιαστικοί.—

barocc. περὶ ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων, διακόνων καὶ λοιπῶν κληρικῶν.—vatic. 2. διατάξεις ὑπὸ πόσων κ. τ. λ.—barberin. et vatic. 1980: Σίμωνος τοῦ καναναίου διατάξεις ἐκκλησιαστικῇ ὑπὸ πόσων κ. τ. λ.—vindob. 43: περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν Σίμωνος τοῦ καναναίου, addito schollio: Σίμων ὁ καν. κήρυξ τοῦ λόγου, σταθμὴ τελειοῦται ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἐπὶ Δομητιανοῦ.

l. 4, Καὶ γὰρ Σίμων ὁ καναναῖος διατάσσεται ὑμῖν barocc. vatic. 3. Σίμ. ὁ καναναῖος κατὰ barberin.—Continuo iidem: ἐφίλει ἐπίσκοπος χειροτ. ὑπὸ τρι.

l. 6, αὐτόν om. vatic. 2, barberin. et barocc. qui mox ὑπὸ ἐνὸς καταλάβει.

l. 8, Κομιζέτω vatic. 1, 2; νομιζέσθαι vatic. 3.

l. 9, Ἐπισκόπων. Huc usque barberiniana didascalia.

10

Ὁ αὐτὸς διατάσσει περὶ κειμένων.

β'. Ἐπίσκοπος εὐλογεῖ οὐκ εὐλογεῖται· χειροθετεῖ, χειροτονεῖ, προσφέρει· *Cap. vi.* εὐλογία παρὰ ἐπισκόπων λαμβάνει, παρὰ δὲ πρεσβυτέρων οὐδαμῶς. Ἐπίσκοπος καθαιρεῖ πάντα κληρικὸν ἄξιον ὄντα καθαιρίσειws, πλὴν ἐπισκόπου· μόνος γὰρ οὐχ οἷός τε.

15

γ'. Πρεσβύτερος εὐλογεῖ, οὐκ εὐλογεῖται· εὐλογίας δέχεται παρὰ ἐπισκόπου καὶ συμπρεσβυτέρου, ὡσαύτως ἐπιδίδωσι συμπρεσβυτέρῳ· χειροθετεῖ, οὐ χειροτονεῖ, οὐ καθαιρεῖ· ἀφορίζει δὲ τοὺς ὑποβεβηκότας, εἰς ὧσιν ὑπεύθυνοι τῇ τοιαύτῃ τιμωρίᾳ.

20

δ'. Διάκονος οὐκ εὐλογεῖ· οὐ δίδωσιν εὐλογίαν, λαμβάνει δὲ παρὰ ἐπισκόπου καὶ πρεσβυτέρου· οὐ βαπτίζει, οὐ προσφέρει· τοῦ δὲ ἐπισκόπου προσε-
νεγκόντος ἢ τοῦ πρεσβυτέρου, αὐτὸς ἐπιδίδωσι τῷ λαῷ οὐχ ὡς ἱερεὺς, ἀλλ' ὡς διακονούμενος ἱερεῦσι. Τῶν δὲ ἄλλων κληρικῶν τὸ τοῦ διακόνου ἔργον ποιῆσαι οὐδενὶ ἐξόν.

25

ε'. Διακόνισσα οὐκ εὐλογεῖ, ἀλλ' οὐδέ τι ὧν ποιοῦσιν οἱ πρεσβύτεροι ἢ οἱ διάκονοι· ἐπιτιλεῖ, ἀλλ' ἢ τοῦ φυλάττειν τὰς θύρας καὶ ἐξυπηριτεῖσθαι τοῖς πρεσβυτέροις ἐν τῷ βαπτίζεσθαι τὰς γυναῖκας διὰ τὸ εὐπρεπές.

Idem ipse constituo de canonibus.

2. Episcopus benedicit, non benedicitur. Manus imponit, ordinat, offert. Benedictionem ab episcopis accipit, a presbyteris vero, minime. Episcopus deponit omnem clericum dignum qui deponatur, praeter episcopum. Id enim solus non potest.

3. Presbyter benedicit, non benedicitur. Benedictionem recipit ab episcopo, et a compresbytero, itemque compresbytero benedicit. Manus imponit, non ordinat. Non deponit, excommunicat autem inferiores, si huiusmodi poena tenentur.

4. Diaconus non benedicit, neque dat benedictionem; accipit vero eam ab episcopo et presbytero. Non baptizat, non offert. Ubi vero episcopus aut presbyter obtulit, dat populo, non tamquam sacerdos, sed tamquam ministrans sacerdotibus: nulli autem ex reliquis clericis licet opus diaconi facere.

5. Diaconissa non benedicit, sed nec peragit quidquam eorum quae presbyteri aut diaconi faciunt, nisi quod ianuas custodit, et presbyteris, quando baptizant mulieres, ministrat, propter honestatem.

l. 10, Διατάσσει om. vatic. 1, Bov.; lemma integrum expungit barocc.

l. 11, Χειροθετεῖ om. vatic. 3, 1090, barocc. — Χειροθετεῖ, εὐ χειροτονεῖ vatic. 2.

l. 14, οἷός τε ἴσται vindobon.

l. 16, Ὅσαύτ. ἐπιδ. συμπερ. om. vatic. 3, barocc.

l. 17, Καθαίρει vulg. correxit Ueltzen.

l. 18, Τῇ τοιαύτῃ τιμωρίᾳ om. vatic. 1980.

l. 19, Οὐδέ δίδωσι et lin. sequenti οὐδέ προσφέρει, ἀλλ' οὐτε βαπτίζει id. vatic.

l. 22, Ὅς διάκονοι ἱερεῖσι id. — Τῶν τε ἄλλων vatic. 2.

l. 23, Οὐδενὶ ἐξόν vatic. 2.

l. 24, Ἡ οἱ διάκονοι om. vatic. 1980.

ε'. Διάκονος ἀφορίζει ὑποδιάκονον, ἀναγνώστην, ψάλτην, διακόνισσαν, ἐὰν ἢ τι τοιοῦτον μὴ παρόντος πρεσβυτέρου·

ζ'. Ὑποδιάκονῳ οὐκ ἔστιν ἀφορίζειν, οὔτε μὴν ἀναγνώστη οὔτε ψάλτη οὔτε διακόνισσιν, οὐ κληρικόν, οὐ λαϊκόν· ὑπηρέται γάρ εἰσι διακόνων.

30

XII. DE BENEDICTIONE AQUAE ET OLEI.

Περὶ δὲ ὕδατος καὶ ἑλαίου ἐγὼ Ματθίας διατάσσομαι.

ε. κ. π. Εὐλογεῖτω ὁ ἐπίσκοπος τὸ ὕδωρ ἢ τὸ ἔλαιον· ἐὰν δὲ μὴ παρῇ, εὐλογεῖτω ὁ πρεσβύτερος, παριστῶτος τοῦ διακόνου. Ἐπὶ δὲ ὁ ἐπίσκοπος παρῇ, παριστάσθω ὁ πρεσβύτερος καὶ ὁ διάκονος· λιγίτω δὲ οὕτως·

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ ΠΕΡΙ ΥΔΑΤΟΣ ΚΑΙ ΕΛΑΙΟΥ.

Κύριε Σαβαώθ, ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, κτίσῃς τῶν ὑδάτων καὶ χορηγὲ τοῦ 5
ἑλαίου, οἰκτίρμον καὶ φιλόανθρωπε, ὁ δούς τὸ ὕδωρ πρὸς πόσιν καὶ κάθαρσιν,
καὶ ἔλαιον τοῦ ἱλαρῆναι πρόσωπον εἰς ἀγαλλίαμα εὐφροσύνης· αὐτὸς καὶ νῦν
διὰ Χριστοῦ ἀγίασον τὸ ὕδωρ τοῦτο καὶ τὸ ἔλαιον ἐπ' ὀνόματι τοῦ προσκο-
μίσαντος (ἢ τῆς προσκομισάσης), καὶ δὸς δύναμιν ὑγείας ἐμποιητικὴν, νόσων
ἀπειλαστικὴν, δαιμόνων φυγαδευτικὴν, πάσης ἐπιβουλῆς διωχτικὴν· διὰ Χρι- 10

6. Diaconus excommunicat subdiaconum, lectorem, cantorem, diaconissam, si hoc facere opus sit, dum aberit presbyter.

7. Subdiacono non licet neque lectori, neque cantori neque diaconissae segregare sive clericum, sive laicum. Ministri enim sunt diaconorum.

XII. De aqua autem et oleo constituo ego Matthias.

Benedicat episcopus aquam et oleum. Sin vero non adsit, benedicat presbyter, coram diacono. Quando autem adierit episcopus, assistant presbyter et diaconus; hunc vero in modum dicat:

Oratio. Domine Sabaoth, Deus virtutum, creator aquarum et largitor olei, misericors, hominumque amator, qui dedisti aquam ad bibendum et abluendum, et oleum ut facies in exultationem laetitiae exhilaretur, ipso etiam nunc per Christum illam aquam et illud oleum sanctifica illius nomine qui obtulit (vel quae obtulit) et concede vim creandi sanitatem, morbum repellendi, fugandi daemones, omnes repellendi insidias, per

l. 27, Ἡ τοιοῦτο vatic. 2.

l. 28, Οὐκ ἔστιν id.—οὔτε μὴν ἀναγνώστην, οὔτε ψάλτην οὔτε διακόνισσιν vulgo; correxit Ueltzen cum barocc. vindob. paris. 2392 quibus, et Bovius et nostri codices consentiunt

l. 1, Saepe omittitur totum illud caput, unde Simon quae sequuntur, remanent inscripta, quippe cuius nomen, ut mox notatur, diserte videbimus appellatum. Neque adeo certum Matthiae nomen est, quia vulgo Ματθαῖος usque ad Ueltzenium lectum hic fuerit. De Matthia tamen dubitare non sinit schollastes

vindobonensis, et alii cum aliis Ματθαῖον adducat in scenam: Ματθαῖος (?) ἐν Ἰουδαίᾳ διδάσκων τὸν Χριστοῦ λόγον τῶν ο' γεγονότων μαθητῶν, ὁ (ὅς;) μετὰ τὴν Χριστοῦ ἀνοδὸν συγκατηρίσθη τοῖς δωδεκά ἀποστόλοις ἀντὶ Ἰουδα τοῦ γενομένου προδότην κτλ. ἐν Ἱερουσαλὴμ.

l. 2, Ἦτοι τὸ ἔλαιον vatic. 2.

l. 3, Παριστάσθω πρεσβ. καὶ διακ. vatic. 2.

l. 6, Οἰκτίρμων Mansi.

l. 9, Ὑγίας ποιητικὴν vatic. 2.

l. 10, φυγαδ. οἴκου φυλακτικὴν, πάσης βουλῆς id et consentiunt caeterae id genus benedictiones.

στοῦ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, μεθ' οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σίβας καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν.

XIII. DE PRIMITIIS ET DECIMIS.

Ὁ αὐτός περὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν.

Ἐτι προστάσσω, πᾶσαν ἀπαρχὴν προσκομίζεσθαι τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς cap. 21.
 15 πρεσβυτέροις καὶ τοῖς διακόνοις εἰς διατροφὴν αὐτῶν, πᾶσαν δὲ δεκάτην προσφίρεισθαι εἰς διατροφὴν τῶν λοιπῶν κληρικῶν καὶ τῶν παρθένων καὶ τῶν χηρῶν καὶ τῶν ἐν πενίᾳ ἱξισταζομένων· αἱ γὰρ ἀπαρχαὶ τῶν ἱερῶν εἰσὶ καὶ τῶν αὐτοῖς ἱξυηρευμένων διακόνων.

XIV. DE EULOGIIS.

Ὁ αὐτός περὶ περισσευμάτων διατάσσομαι.

20 Τὰς περισσευούσας ἐν τοῖς μυστικοῖς εὐλογίας κατὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου cap. 21.
 ἢ τῶν πρεσβυτέρων οἱ διάκονοι διατεμίσωσαν τῷ κλήρῳ, τῷ ἐπισκόπῳ μέρη τέσσαρα, πρεσβυτέρῳ μέρη τρία, διακόνῳ μέρη δύο, τοῖς δὲ ἄλλοις, ὑποδιακόνοις ἢ ἀναγνώσταις ἢ ψάλταις ἢ διακονίσσαις, μέρος ἓν· τοῦτο γὰρ καλὸν καὶ ἀπόδικτον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἕκαστον τιμᾶσθαι κατὰ τὴν αὐτοῦ ἀξίαν· ἡ γὰρ ἐκ-
 25 κλησία οὐκ ἀταξίας, ἀλλ' εὐταξίας ἐστὶ διδασκαλιῶν.

Christum spem nostram cum quo tibi gloria, honor ac veneratio et sancto Spiritui, in saecula. Amen.

XIII. Idem de primitiis et decimis.

Item constituo ut omnes primitiae afferantur episcopo et presbytero et diaconis, ad eos alendos, utque omnes decimae offerantur (7) ad alendum reliquos clericos, et virgines et viduas et paupertate afflictatos. Primitiae enim sacerdotum sunt atque diaconorum iis ministrantium.

XIV. Idem de iis quae supersunt, constituo.

Eulogias quae in mysticis oblationibus superant, iuxta episcopi voluntatem, aut presbyterorum, diaconi distribuunt clero: episcopo, partes quatuor; presbytero, partes tres; diacono, partes duas; caeteris vero, subdiaconis vel lectoribus vel diaconissis, partem unam. Pulchrum enim et coram Deo acceptum est, unumquemque secundum dignitatem suam honorari. Nam ecclesia non confusionis, sed ordinis schola est.

l. 11, Δι' οὗ σοι, deinde ἐν ἁγίῳ πν. id.

l. 13, Σίμων ὁ καταναίος διατάσσομαι barocc., vatic. 2 et 1980.

l. 18, Ἀλλοῖς ὑπηρετοῦντων vatic. 1980.—διακόνων om. barocc.

l. 19, Ὅμοιως καὶ ταῖς περισσευούσας εὐλογίας κατὰ γνώμην vatic. 1980—διατάσσομαι om. vatic. 1, totum

lemma barocc.

l. 20, Ἐν ταῖς μυστηρίοις barocc., vatic. 3.

l. 22, Τῷ πρεσβυτέρῳ μέρη δύο barocc. vatic. 3 et 1980.—τῷ διακόνῳ μέρος ἓν vatic. 3, barocc.

l. 24, Κατὰ τὴν ἑαυτοῦ τάξιν barocc. vatic. 3.

l. 25, Διδασκαλία vatic. 3, barocc. διδασκαλος vatic. 1980.

XV. PAULI APOSTOLI CANONES.

Καὶ γὰρ Παῦλος ὁ τῶν ἀποστόλων ἐλάχιστος ταῦτα διατάσσει μὲν τοῖς ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις περὶ κανόνων.

cap. 21. α'. Οἱ πρῶτως προσιόντες τῷ μυστηρίῳ τῆς εὐσεβείας διὰ τῶν διακόνων
προσαγίσθωσαν τῷ ἐπισκόπῳ ἢ τοῖς πρεσβυτέροις, καὶ τὰς αἰτίας ἐξιταζέσθω-
σαν, οὐ χάριν προσῆλθον τῷ κυριακῷ λόγῳ· οἱ τε προσειγκόντες μαρτυρεῖτω-
σαν αὐτοῖς, ἀκριβώσαντες τὰ κατ' αὐτούς. Ἐξιταζέσθωσαν δὲ αὐτῶν καὶ οἱ 30
τρόποι καὶ ὁ βίος καὶ εἰ δοῦλοί εἰσιν ἢ ἐλεύθεροι. Καὶ ἰὰν πιστοῦ δοῦλος ᾖ,
ἐρωτάσθω ὁ κύριος αὐτοῦ εἰ μαρτυρεῖ αὐτῷ· ἰὰν δὲ μὴ, ἀποβαλλέσθω, ἕως
ἂν ἑαυτὸν ἄξιον ἐπιδείξῃ τῷ δισπότῃ· εἰ δὲ μαρτυρεῖ αὐτῷ, προσδέχισθω. Εἰ
δὲ ἰθνηκοῦ ἢ οἰκίτης, διδασκίεσθω εὐαριστεῖν τῷ δισπότῃ, ἵνα μὴ βλασφημη-
ται ὁ λόγος.

β'. Εἰ μὲν οὖν ἔχει γυναῖκα ἢ ἡ γυνὴ ἄνδρα, διδασκίεσθωσαν ἀρχιεῖσθαι
ἑαυτοῖς· εἰ δ' ἄγαμοί εἰσι, μανθανέτωσαν μὴ πορνεῖν, ἀλλὰ γαμεῖν νόμῳ.

XV. Et ego Paulus minimus apostolorum haec vobis episcopis et presbyteris de canonibus constituo.

1. Qui primo ad mysterium pietatis accedunt, ad episcopum vel presbyteros a diaconis adducantur et de causis inquirantur quare se verbo Domini adiunxerint; quique obtulerunt, testimonium eis praebeant, diligenter exploratis quae ad eos spectant. Inquiratur in eorum mores et vitam, et utrum servi sint an liberi. Atque si quis Christiani servus fuerit, interrogetur dominus eius, utrum ei testimonium perhibeat. Si non perhibet, relinquitur, quoad se domino probet dignum. Sin vero is illi det testimonium, admittatur. Quod si fuerit ethnici famulus, doceatur placere Domino, ne forte verbum infametur.

2. Rursus si habet vir uxorem aut mulier virum, edoceantur seipsis mutuo contenti

I. 26, Praefari suo more non omisit scholiastes vindobonensis: Παῦλος ὁ τῶν ἱερῶν διδάσκαλος ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ καταγγέλλας τὸ τοῦ Χριστοῦ εὐαγγέλιον τοῖς ἱθαίοις ἐν Ῥώμῃ διδάσκειν τὸν λόγον ἀνέστη ὑπὸ Νικάνος καὶ Ἀγρίππα βασιλέως περὶ τῆς κοίτης καὶ τῆς διακονίας ἐν τῇ αὐτῇ Ῥώμῃ. Neque desunt varii tituli: Κανόνες διάφοροι Παύλου τοῦ ἀποστόλου vatic. 1; vulgo add. περὶ τῶν προσιόντων τῷ βαπτίσματι, τίνας δὲ προσδέχισθαι καὶ τίνας ἀποβάλλεσθαι—Παύλου τοῦ ἁγίου ἀποστόλου διαταγὴ περὶ κανόνων (vind. h. vocem om.) ἐκκλησιαστικῶν vatic. 3, barocc. florent. vindobon.—II. τοῦ ἁγιωτάτου ἀποστόλου διατ. κανόνων ἐκκλ. vatic. 1182 monac. mosquens. 467, —Παύλου ἀποστ. διατ. π. α. ε. vatic. 2.—Ἐκ τῆς βίβλου τῶν διαταγῶν διὰ Κλήμεντος γραφέντων Παύλου τοῦ ἁγ. ἀπ. διατ. π. α. ε. vatic. 1980.

I. 26, Τοῖς ἐπισκόποις om. vatic. 2.—Περὶ κανόνων mutari poscit Bunsen in aliud: περὶ πορνουμένων, inani coniectura nullo suffulta codicum subsidio. Caeterum vocem utramque om. petroburg.

I. 27, Οἱ πρῶτοι vatic. 2; οἱ προσειγόμενοι τῷ ἁγίῳ μυστηρίῳ vatic. 1980.—διὰ τῶν κανόνων barocc. quae absona Uitzenio videbatur lectio, non codicis

sed Fabricii orta errore, quum Grabius vera legisse videretur, varietate silentio praetermissa; eadem tamen diligenter memoratur in margine cod. vatic. 2: κανόνων, ἐν ἄλλῳ.

I. 28, Προσερχέσθωσαν vatic. 1980.

I. 29, Εἰ τοῦ χάριν vatic. 2.—προσεγγιζόμενοι barocc. vatic. 2, 3.

I. 30, Ἐξιταζέσθωσαν δι' αὐτῶν ἀκριβῶς barocc. vatic. 2 et 1980. Regin. 57; ἐξτ. αὐτῶν οἱ τε. petroburg.; καὶ ὁ τρόπος vatic. 2.

I. 1, Ἐὰν πιστοῦ ᾖ τις δοῦλος, εἰ μὲν πιστοῦ δοῦλος ὑπάρχῃ vatic. 3, barocc. quod Uitzenio non displicuit; malim illud: ἰὰν ᾖ τις δοῦλος, ἐρωτάσθω ὁ δισπότης, καὶ ἰὰν πιστοῦ δοῦλος ᾖ, ἐρωτάσθω ὁ δισπότης αὐτοῦ [quae tria verba f. abundant] οἱ μαρτυρεῖ, sic vatic. 2.—Ἐὰν ᾖ τις δ. ἐρ. ὁ δισπότης vatic. 1980, regin. 57. Εἰ δὲ μαρτυρεῖ αὐτῷ petrob.—εἰ δὲ ἰθνηκός vindob. ἰθνηκός ᾖ ὁ οἰκ. petroburg. uterque male; ἰθνηκοῦ εἴη vatic. 2.

I. 4, Διδασκ. εὐχαριστεῖν vatic. 1980.

I. 6, Εἰ μ. α. ἔχει vatic. 2,

I. 7, Ἐαυτοῖς καὶ σφραγίσαν vatic. 1, in marg. ex alio cod. fortasse ex vatic. 3, barocc. ἐννομῶς re-

Εἰ δὲ ὁ δισπότης αὐτοῦ, πιστὸς ὢν καὶ εἰδὼς ὅτι πορνεῖει, οὐ δίδωσιν αὐτῷ γυναῖκα ἢ τῇ γυναικὶ ἄνδρα, ἀφοριζέσθω.

- 10 γ'. Ἐὰν δέ τις δαίμονα ἔχῃ, διδασκείσθω μὲν τὴν εὐαίβειαν, μὴ προσδεχέσθω δὲ εἰς κοινωτίαν, πρὶν ἂν καθαρισθῇ, εἰ δὲ θάνατος κατεπείγοι, προσδεχέσθω.

δ'. Εἴ τις πορνοβοσκὸς, ἢ παυσάσθω τοῦ μαστροπεύειν ἢ ἀποβαλλέσθω.

ε'. Πόρνη προσιοῦσα ἢ παυσάσθω ἢ ἀποβαλλέσθω.

- 15 ε'. Εἰδωλοποιὸς προσίων ἢ παυσάσθω ἢ ἀποβαλλέσθω.

ζ'. Τῶν ἐπὶ σκηνῆς ἰάν τις προσίῃ ἀνὴρ ἢ Ἰυνὴ, ἢ ἡνίοχος, ἢ μοτομάχος ἢ σταδιοδρόμος ἢ λουδεμπιστὴς ἢ ὀλυμπικός ἢ χοραύλης ἢ κιθαριστὴς ἢ λυριστὴς ἢ ὁ τὴν ὄρχησιν ἐπιδεικνύμενος ἢ κάπηλος, ἢ παυσάσθωσαν ἢ ἀποβαλλέσθωσαν.

- 20 η'. Στρατιώτης προσίων διδασκείσθω μὴ ἀδικεῖν, μὴ συκοφαντεῖν, ἀρκεῖσθαι δὲ τοῖς διδομένοις ὀψωνίοις· πειθόμενος προσδεχέσθω, ἀντιλέγων δὲ ἀποβαλλέσθω.

θ'. Ἀρρήτοποιὸς, κίμαιδος, βλάξ, μάγος, ἱπποιδὸς, ἀστρολόγος, μάντις,

esse; si coelibes sunt, discant non scortari sed potius legitimo sociari connubio. Si autem Dominus eius fidelis est et scit famulum scortari neque dat ei uxorem, aut mulieri virum, excommunicetur.

3. Si quis vero daemonem habet, doceatur quidem pietatem, sed ne prius admitatur in [baptismi] communionem, quam mundetur; instante tamen morte, recipiatur (8).

4. Si quis est leno, aut desinat lenonem agere, aut repellatur.

5. Meretrix, quae accesserit, aut desistat aut repellatur.

6. Idolorum opifex, si accedit, aut desistat aut repellatur.

7. Scenicorum cum aliquis accedit, vir sive mulier, aut auriga, aut gladiator, aut stadii cursor, aut ludorum apparator (9) vel olympicus, aut tibicen, aut citharaedus, aut lyricen, aut saltationem ostentans aut caupo, vel cessent, vel repellantur.

8. Si miles accesserit, doceatur ne cui iniuriam faciat neve calumniatur, contentus vero sit datis sibi stipendiis; si obtemperet, admittatur; si rupugnet, reiiciatur.

9. Infandae libidinis patrator (10), cinaedus, lascivus, magus, vates, astrologus,

gin. 57, vatic. 3, barocc. ἐν νόμῳ vatic. 3. πορνεῖει καὶ οὐ δίδωσιν petrob.

l. 10, Ἐὰν τις δὲ ἔχῃ barocc.

l. 11, Καθαριθεῖν vatic. 3, barocc.—κατεπείγει iid.; κατεπείγει petrob. regin. 57.

l. 13, Πορνοβοσκὸς εἴη vatic. 3, barocc.

l. 14, Προσιῶσα barocc. a Grabio emendatus.

l. 15, Εἰδωλόν. πρ. ἢ π. ἢ ἀποβ. om. petrob. regin. 57; vatic. 1980 alio in loco posit.

l. 16, Προσιῶν edd. et codd. plurimi; emendavit Ueltzen. et assentit regin. 57.

l. 17, Λουδεμπιστὴς barocc. vatic. 3, quod Grabius emendavit in λουδεμπιστής; quidni cum epitome Aristeni Λουδεμπιστής? λουδεμπιστής vatic. 1980;

λουμπιστής regin. 57.

l. 18, Λυριστὴς ἢ ὁ τὸν om. vatic. 3, barocc.; ἢ ὄρχησιν petrob. vatic. 2.

l. 19, Ἡ παυσάσθω ἢ ἀποβαλλέσθω petrob.

l. 20, Μηδὲ συκοφ. barocc.—ἀρκεῖσθω δὲ vatic. 3.—ὀψωνίοις τοῖς διδομένοις αὐτῷ barocc. Ex Luca III, 14.

l. 21, Πειθόμεν. οὐν barocc. καὶ προσδεχ. vindob. ἀντιλέγων ἀποβαλλέσθω vatic. 2.

l. 23-25, Μάγος, ὀχλαγωγός, ἱερασιδός, λῳταξ, περιάμματα ποιῶν, περικαθαίρων petrob. qui de caeteris silet. περιάμμ. ποιῶν om. barocc. vatic. 3. ἱερασιδ. ἀστρολόγ. id. om. alii alia.—Θηροπαιδός barocc.—λῳγὰς coislin. 364. mosquens 467.—συμβολοδιδάσκων, vatic. 3, barocc.

θηριωδὸς, λῶταξ, ὀχλαγωγὸς, περιάμματα ποιῶν, περικαθαίρων, οἰωνιστὴς, συμβολοδείκτης, παλμῶν ἱρμηνεὺς, φυλαττόμενος ἐν συναντήσει λώβας ὄψεως 25 ἢ ποδῶν ἢ ὀρνίθων ἢ γαλῶν ἢ ἐπιφωνήσεων ἢ παρακροαμάτων συμβολικῶν, χρόνῳ δοκιμαζίσθωσαν· δυσέκνιστος γὰρ ἡ κακία· παυσάμενοι οὖν προσδεχίσθωσαν, μὴ πειθόμενοι δὲ ἀποβαλλίσθωσαν.

ι'. Παλλαχὴ τινος ἀπίστου δούλη, ἐκείνῳ μόνῳ σχολάζουσα, προσδεχίσθω· εἰ δὲ καὶ πρὸς ἄλλους ἀσιλγαίνει, ἀποβαλλίσθω. 10

ια'. Πιστὸς εἰάν ἔχη παλλαχὴν, εἰ μὲν δούλην, παυσάσθω καὶ νόμῳ γαμείτω· εἰ δὲ ἐλευθέραν, ἐκγαμείτω αὐτὴν νόμῳ· εἰ δὲ μὴ, ἀποβαλλίσθω.

ιβ'. Ἑλληνικοῖς τις ἔθισιν ἑξακολουθῶν ἢ ἰουδαϊκοῖς μύθοις ἢ μεταθέσθω ἢ ἀποβαλλίσθω.

ιγ'. Θιατρομανία εἴ τις πρόσκειται ἢ κυνηγίοις ἢ ἱπποδρομικοῖς ἀγῶσιν, 3 παυσάσθω ἢ ἀποβαλλίσθω.

ιδ'. Ὁ μέλλων κατῆχεῖσθαι τρία ἔτη κατῆχεῖσθω· εἰ δὲ σπουδαιὸς τις ἢ καὶ

divinator, incantator ferarum, voluptuarius (11), circulator, amuletorum alligator (12), lustrans (13), augur (14), ex ominibus coniectior (15) palpitationum interpres (16), in occurso observans ostensiones ex oculo aut pedibus, aut avibus, aut mustelis, aut vocibus hominum, aut quas aiunt symbolicas auditiones, probentur tempore, vix enim elui potest malitia; cum igitur desierint, admittantur; si non parent, reiiciantur.

10. Concubina quae cuiuspiam infidelis mancipium est, illi soli dedita, admittatur; si autem etiam cum aliis procaciter agit, reiiciatur (17).

11. Fidelis qui habet pellicem, si mancipium est, desinat et ducat uxorem; si liberam, eam in uxorem iure accipiat; si nolit, reiiciatur.

12. Qui gentilium mores sectatur aut iudaicas fabulas, aut mutet vitam aut reiiciatur.

13. Qui deditus est vesaniae theatri, aut venationibus aut hippodromi certaminibus, vel cesset vel reiiciatur.

14. Qui erit catechumenus, tribus annis catechesim audiat; quod si studiose agit

l. 25. 26, λῶβας ὄψιν regin. 57. vindon. ὄψιν al. apud Coteler. — ἢ ποδῶν om. vatic. 3, barocc. — ἢ γαλῶν ἢ ἐπιφωνήσεων om. vatic. 3.

l. 2, Δυσέκνιστος usque ad προσδεχίσθωσαν om. Bovius, non errore deceptus, ut censet Veltzenius, sed fortasse secutus codicem similem cum vatic. 1, cui eadem in textu desiderantur, quae tamen partim notantur in margine: ἐν ἄλλοις δοκιμαζίσθωσαν δυσέκνιστος γὰρ ἡ κακία. Nec plura ibi; inde pergit barocc. παυσάμενοι δὲ προσδ. — post μὴ πειθόμενοι om. 3i colslin. 364 et regin. 57.

l. 29, Παλλαχὴ barocc. — ἀπίστου δούλου regin. 57.

l. 30, Ἀσιλγαίνει lb. colslin. 364. Id. habet προσδεχίσθωσαν et ἀποβαλλίσθωσαν.

l. 1, Ἐάν μὲν δούλην barocc.; εἰ μὲν δούλη ἐστὶν regin. 57, petroburg.

l. 2, Γαμείτω barocc. — αὐτῷ νόμῳ vatic. 1980. fort. νόμῳ? additur in barocc. et mosq. 467: Ἐάν δὲ καὶ πιστῷ (cod. πιστῷ) δούλῃ συναρθῇ, ἢ παυσάσθω ἢ ἀποβαλλίσθω — l. 3 colslin. 364 om. εἰ δὲ μὴ, ἀποβαλλ.

l. 3, Ἑθισιν om. vatic. 1980; ἑθισιν τις barocc. —

l. 4, μεταθέσθω barocc. vatic. 3 ἢ ἀποθέσθω ἢ ἀποβαλλ. Colsl. 363.

l. 5, Pro vulg. ἱπποδρομικοῖς ἢ ἀγῶσιν restituo ἱπποδρομικοῖς ἀγῶσιν cum barocc. vatic. 3. vatic. 1980, Regin. 57 et parisien. tribus; ἱπποδρομικοῖς ἀγῶσιν petroburg. male.

l. 7, Στ. τις εἰ καὶ αὐτοῖς ἔχη regin. 57; σπουδ. τ. εἴη barocc. vatic. 3; ambo ita ab alterutro pendent ut illuc eadem rerum confusione uterque can. 13 in medium transtulerit.

εὐνοίαν ἔχει περὶ τὸ πρᾶγμα, προσδίδωμι ὅτι οὐ χρόνος, ἀλλὰ τρόπος κρίνεται.

10 ιε'. Ὁ διδάσκων, εἰ καὶ λαϊκὸς εἴη, ἑμπειρος δὲ τοῦ λόγου καὶ τὸν τρόπον σιμνός, διδασκίτω ἔσονται γὰρ πάντες διδασκοὶ Θεοῦ.

ισ'. Πᾶς πιστὸς ἢ πιστὴ, ἰωθὶν ἀναστάντις ἐξ ὕπνου, πρὸ τοῦ τὸ ἔργον ἐπιτελεῖσαι νιψάμενοι προσευχίσθωσαν· εἰ δέ τις λόγος κατηχήσεως γένηται, προτιμησάτωσαν τοῦ ἔργου τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας.

13 ιζ'. Ὁ πιστὸς ἢ ἡ πιστὴ τοῖς οἰκέταις εὐμνῶς προσεχίτωσαν, καθὼς καὶ ἐν τοῖς προλαβοῦσι διαταχάμεθα καὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ἐδιδάξαμεν.

XVI. PETRI ET PAULI CONSTITUTIO DE SERVIS.

Ἐγὼ Πέτρος καὶ Παῦλος διατασσόμεθα.

α'. Ἐργαζέσθωσαν οἱ δούλοι πέντε ἡμέρας, σάββατον δὲ καὶ κυριακὴν σχολάζουσιν. cap. 31.

et rei desiderio tenetur, non enim tempus, sed mores iudicari aequum est, suscipiatur.

15. Qui docet, etiamsi laicus sit, modo verbo polleat et moribus ornatur, doceat; erunt enim, inquit, omnes a Deo docti (18).

16. Omnis fidelis, vir aut mulier, ubi e lecto surrogerint et laverint, priusquam opus facere aggrediantur, precentur; si autem traditur aliqua verbi Dei catechesis, sermo pietatis est operi anteponendus.

17. Fidelis vir, aut femina, benigne se erga famulos habeat, sicuti constituimus antea et in epistolis docuimus.

XVI. Ego Petrus et ego Paulus constituimus.

1. Servi operentur quinque diebus. Sabbato autem et dominica die vacent in ecclesia

l. 8, Περὶ τὸ πρᾶγμα om. coislin. 364, petroburg. et vatic. 1980.—ὅτι οὐ χρόνος, ἀλλὰ τρόπος restituim. cum vatic. 2, 3, 1980, coislin. 364, petrob. barocc. pro vulgato: οὐχ ὁ χρόνος, ἀλλ' ὁ τρόπος.

l. 9, Λαϊκὸς εἴη cum coislin. 364, vatic. 2 et 1980; regin. 57; ita apud Niconen. et Cotelier. vulgo: λαϊκός ἢ.

l. 10, διδασκίτω vatic. 1980.

l. 11, Θεοῦ. Ioan. VI, 46.

l. 12, Πρὸ τοῦ ἔργου vulgo πρὸ τοῦ τὸ ἔργον sic regin. 57, petroburg. πρὸς τοῦτο τὸ ἔργον ἐπιτέλεισαν νιψάμενοι γὰρ coislin. 364.

l. 13, Ἐάν δὲ barocc.; τις λόγος κατηχήσεως vulgo; uti supra legunt vatic. 3, parisien. 3, petrob. reg. 57.

l. 14, Προτιμήσατο vulgo, cum vatic. 1, 2, aliisque; in petroburg. prima manu προτιμησάμεθα; unde suam Cotelierius exculperit varietatem insolentiore: προτιμησάμεθα.

l. 15, Πιστός ἢ πιστή petroburg. vatic. 2 et 1980,

l. 16, Προσεχίτωσαν lidem 3 paris.

l. 17, Ἐπιστολαῖς διδάξαμεν petrob.; et regin. 57.

l. 17, Pauca e titulis proferre non piget: Περὶ ἀργίας δούλων barocc.—Πέτρος καὶ Παῦλος τῶν ἀγ. ἀπο-

στόλ. διατάξεις περὶ α. 8. vatic. 3.; similia florentinus, coislin. 211.—Πέτρος καὶ Παῦλος διατάξεις περὶ petroburg.—Π. καὶ Π. τῶν ἀγ. ἀπ. περὶ τοῦ φυλάττειν ἑκαστον τάξιν καὶ λειτουργίας monac.—Περὶ ἀργιῶν δούλων Π. καὶ Π. διατάξεις vindob.—Παύλου καὶ Πέτρος διατάξεις ἀργεῖν τοὺς δούλους ἀπ' ἐβδομάδα ἡμέρας δύο, τὸ σάββατον καὶ τὴν κυριακὴν καὶ σχολάζουσιν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἐγὼ Παῦλος καὶ Πέτρος vatic. 2.—Ἐκ τοῦ αὐτοῦ Ἡ Βιβλίον. Πέτρος καὶ Π. τ. α. ἀπ. διατάξεις et in marg. περὶ ἀργίας vatic. 1980. Vulgatus demum brevior cum vatic. 1: οἷας ἡμέρας δύο ἀργεῖν τοὺς οἰκέτας. Morosius fortasse quam oportuit ac primum placuit tot varietates congressimus, quo promptius inde pateat hanc potius servorum christianorum quam plebis legem esse quasi domesticam.

l. 17, ἡμῖς Πέτρος Anastas. In quaest. 46 al. 77 —Ἐγὼ Παῦλος καὶ Πέτρος vatic. 1, 2, 3 coislin. barocc. Cotelier.

l. 18, Ἐργαζέσθω τοὺς λαοὺς codd. paris. Cotelieri; petroburg. 1, 2. τοὺς λαϊκοὺς barocc.—ἐν om. barocc. petroburg. 1, 2. vatic. 2;—ἀδελφ. τῆς ἐκκλησίας Anast.

λαζέτωσαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ὑπειβείας· τὸ μὲν γὰρ σάβ-
βατον εἴπομεν δημιουργίας λόγον ἔχειν, τὴν δὲ κυριακὴν ἀναστάσεως. 20

β'. Τὴν μεγάλην ἑβδομάδα πᾶσαν καὶ τὴν μετ' αὐτὴν ἀργεῖτωσαν οἱ δοῦλοι·
ὅτι ἡ μὲν πάθος ἐστίν, ἡ δὲ ἀναστάσεως, καὶ χρεῖα διδασκαλίας τίς ὁ παθὼν
καὶ ἀναστὰς ἢ τίς ὁ συγχωρήσας ἢ καὶ ἀναστήσας.

γ'. Τὴν ἀνάληψιν ἀργεῖτωσαν διὰ τὸ πέρας τῆς κατὰ Χριστὸν οἰκονομίας.

δ'. Τὴν πεντηκοστὴν ἀργεῖτωσαν διὰ τὴν παρουσίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν 25
δωρηθεῖσαν τοῖς πιστεύουσιν εἰς Χριστόν.

ε'. Τὴν τῶν γενεθλίων ἑορτὴν ἀργεῖτωσαν διὰ τὸ ἐν αὐτῇ τὴν ἀπροσδέκτητον
χάριν διδόσθαι ἀνθρώποις, γεννηθῆναι τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον Ἰησοῦν Χριστόν ἐκ
Μαρίας τῆς παρθένου ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ κόσμου.

ς'. Τὴν τῶν ἐπιφανίων ἑορτὴν ἀργεῖτωσαν διὰ τὸ ἐν αὐτῇ ἀνάδειξιν γειγνη- 30
σθαι τῆς τοῦ Χριστοῦ θεότητος, μαρτυρήσαντος αὐτῷ τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ βαπτί-
σματι καὶ τοῦ Παρακλήτου ἐν εἰδει περιστερᾶς ὑποδείξαντος τοῖς παριστῶσι
τὸν μαρτυρηθέντα.

ζ'. Τὰς ἡμέρας τῶν ἀποστόλων ἀργεῖτωσαν· διδάσκαλοι γὰρ ὑμῶν εἰς Χρι-
στὸν κατέστησαν καὶ πνεύματος ὑμᾶς ἠξίωσαν. Τὴν ἡμέραν Στεφάνου τοῦ πρω- 5

propter pietatis doctrinam (19). Diximus enim sabbatum esse creationis instar; domini-
cam vero resurrectionis.

2. Tota Hebdomade magna et proxima sequenti, vacent servi, quia passionis illa
est, haec resurrectionis et oportet docere quis ille sit qui mortuus est et qui resurrexit,
quis item ille sit qui pati permisit et suscitavit eum a mortuis.

3. Die ascensionis vacent, propter transactam Christi oeconomiam.

4. In Pentecoste feriontur propter adventum Spiritus sancti, concessum iis qui in
Christum crediderunt.

5. In die festo natalis, cessent ab opere, eo quod tunc hominibus tributum fuit
inexpectatum beneficium, ut nempe Dei Verbum Iesus Christus ex Maria virgine nasce-
retur propter mundi salutem.

6. In Epiphaniae festo, abstineant opere, quia in eo demonstrata est Christi divi-
nitas, quando Pater ei testimonium dedit in baptismo, et Paraclitus in specie colum-
bae ostendit eum de quo testimonium erat.

7. In Apostolorum diebus, opus non faciant; magistri enim vestri fuerunt in Chri-

1. 20, Εἴπομεν Coteler. τρόπον ἔχειν coislin. 364, petroburg. 1, 2. ἐπέσχιν coislin. 211.—τὴν δὲ ἁγίαν κυριακὴν ib.

1. 21, Μετὰ ταύτην coislin. 364.—ἡ μὲν πάθος ib.

1. 22, Παθὼν καὶ ὁ ἀποθανὼν vatic. 2.

1. 25, Ἀναστήσας ἡμᾶς Coteler. in marg.—τρίτον, τὴν ἀνάληψιν Anast. quod ex numerali littera venit.

1. 26, Πιστεύουσιν coislin. 364.—εἰς Χριστόν Ἰη- σοῦν barocc.

1. 27, Γενεθλίον Anastas.

1. 28, Χαρεῖν τοῖς Cotel. Turc.—ἀνδρ. δεδοθ. καὶ γεν-

νηθ. vatic. 3, barocc.—Ἰησοῦ χ. om. coislin. 364. Ἰησοῦν τὸν Χριστόν coislin. 211.

1. 29, Ἀναπαρθένου vatic. 3.

1. 30, Θεοφανίων parisienses codd. Inter quos coislin. 364.

1. 1, Μαρτυρ. πνεύματος Hervet. in Anastas.

1. 4, Τῶν ἁγίων ἀποστ. Anastas.

1. 4, Διδάσκαλοι καὶ μαρτυρ. εἰς Χριστόν Coislin. 211.

1. 5, Κατεστάθησαν barocc. vatic. 3.; γεγέννησαν Anastas.

τομάρτυρος ἀργείτωσαν καὶ τῶν λοιπῶν ἁγίων μαρτύρων τῶν προτιμησάντων Χριστὸν τῆς ἑαυτῶν ζωῆς.

XVII. DE ORATIONIBUS.

η'. Εὐχὰς ἐπιτελιῖτε ὄρθρου καὶ Τρίτῃ ὥρᾳ καὶ ἕκτῃ καὶ ἑννάτῃ καὶ ἰσπέρα cap. 11.
καὶ ἀλεκτοροφωνίᾳ· ὄρθρου μὲν εὐχαριστοῦντες, ὅτι ἐφώτισεν ἡμᾶς ὁ Κύριος
10 παραγαγὼν τὴν νύκτα καὶ ἱπαγαγὼν τὴν ἡμέραν· τρίτῃ δὲ, ὅτι ἀπόφασιν ἐν
αὐτῇ ὑπὸ Πιλάτου ἔλαβεν ὁ Κύριος· ἕκτῃ δὲ, ὅτι ἐν αὐτῇ ἰσταυρώθη· ἑννάτῃ
δὲ, ὅτι πάντα κινήσῃ, τοῦ δεσπότου ἰσίσταυρωμένου, φρίττοῦσα τὴν τόλμαν τῶν
δυσσεβῶν Ἰουδαίων, μὴ φέροντα τοῦ Κυρίου τὴν ὕβριν· ἰσπέρα δὲ εὐχαριστοῦν-
15 τες ὅτι ἀνάπαυσιν ἔδωκε τῶν μεθήμερινῶν κόπων τὴν νύκτα· ἀλεκτρονίων δὲ
κραυγῇ διὰ τὸ τὴν ὥραν εὐαγγελίζεσθαι τὴν παρουσίαν τῆς ἡμέρας εἰς ἔργα-
σίαν τῶν τοῦ φωτὸς ἔργων.

XVIII. DE ECCLESIAE CUSTODIA.

θ'. Εἰ μὴ δυνατόν ἐν ἐκκλησίᾳ παροῖναι διὰ τοὺς ἀπίστους, κατ' οἶκον
συνάξεις, ᾧ ἐπίσκοπε, ἵνα μὴ εἰσέρχεται εὐσεβὴς εἰς ἐκκλησίαν ἀσεβῶν. Οὐχ
ὁ τόπος γὰρ τὸν ἄνθρωπον ἀγιάζει, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος τὸν τόπον.

sto vobisque Spiritum sanctum dederunt. Diem Stephani primi martyris otio celebrent,
atque in diebus caeterorum sanctorum martyrum qui Christum suae vitae praetulerunt.

XVII.

8. Precationes (20) facite mane et tertia hora, et sexta, et nona, et vespere, at-
que ad galli cantum. Mane: gratias agentes quod vos Dominus, nocte sublata et inducto
die, illuminavit. Tertia hora: ideo quod Dominus a Pilato sententiam damnationis ac-
cepit. Sexta: quod ea hora in crucem actus est. Nona: quod tunc omnia sunt, Domino
crucifixo, tremefacta, dum horrerent impiorum Iudaeorum immanitatem, nec ferre pos-
sent illatam Domino contumeliam. Vespere: gratias agentes quod vobis ad requiescendum
a diurnis laboribus noctem dedit. In gallicinio: eo quod illa hora nuntiet adventum diei
ad facienda opera lucis.

XVIII.

9. Si propter infideles (23) ad ecclesiam prodire non licuerit, in domo aliqua con-
ventum habebis, o episcope, ne infidelis introeat in ecclesiam fidelium: non enim locus
hominem sanctificat, sed homo locum.

l. 8, — Πν. ὁμ. ἤξισαν ἁγίου barocc. vindob. va-
lic. 2, petroburg.

l. 9, Εὐχαριστοῦμεν om. coislin 364, petroburg. 1,
vatic. 1980. — Ὑμῶν vatic. 1, 2, vulg.; ἡμῶν barocc. Anast.

l. 11, Ἰσταυρώθη ὁ Χρ. barocc., petroburg. 1, 2.

l. 12, Σταυρωμένου coislin. 211, 364, petroburg.,
barocc.

l. 13, Ἀφ' ἰσπέρας δὲ coislin. 364. petroburg. 1,
2. — ἰσπέρας petrob. 2 post correct., barocc.

l. 14, Ὅτι ὁμῶν ἀνάπαυσιν vatic. 1, 2. et 1980.

l. 14, Καθήμερινῶν vatic. 2; coislin. 364; ἡμερινῶν
vatic. 3.

l. 15, Τὴν ὥραν ἰακύνθου Anast.

l. 17, Titulus in coislin. 211 et vatic. 2: Περὶ τοῦ μὴ
εἰσέρχεσθαι εἰς ἐκκλησίαν. ἱρηνικήν. — προσέτι Anast.
coislin. 211, barocc. — τοὺς πακοπίστους Anastas. — σὺ-
ναξίς γίνεται legerat Hervetus in codice anastasio,
omissa ad episcopum scenica allocutione.

l. 18, Ἀσεβὴς εἰς ἐκκλ. ἀσεβῶν coislin. 211.

ι'. Ἐὰν δὲ ἀσιβεῖς κατέχῃσι τὸν τόπον, φευκταῖός σοι ἴστω διὰ τὸ βιβη- 20
λῶσθαι ὑπ' αὐτῶν. Ὡς γὰρ οἱ ὅσιοι ἱερεῖς ἀγιάζουσιν, οὕτως οἱ ἱναγῆς
μιαίνουσιν.

ια'. Εἰ μήτε ἐν οἴκῳ μήτε ἐν ἐκκλησίᾳ συναθροισθῆναι δυνατόν, ἕκαστος παρ'
ἑαυτῷ ψαλλέτω, ἀναβινωσκέτω, προσευχέσθω, ἢ καὶ ἅμα δύο ἢ τρεῖς. Ὅπου γὰρ
ᾧ ὡς δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἔχει εἰμὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν. 25

ιβ'. Πιστὸς μετὰ κατηχουμένου μηδὲ κατ' οἶκον προσευχέσθω· οὐ γὰρ δί-
καιον τὸν μιμνημένον μετὰ τοῦ ἀμυήτου συμμολύνεσθαι. Εὐσεβὴς μετὰ αἰρετι-
κοῦ μηδὲ κατ' οἶκον συμπροσευχέσθω· τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος;

ιγ'. Πιστὸς ἢ πιστὴ δούλοις συναφθέντες ἢ ἀφιστάσθωσαν ἢ ἀποβαλλέσθωσαν. 30

XIX. DE MEMORIA DEFUNCTORUM.

cap. 12. ιδ'. Ἐπιτελείσθω τρίτα τῶν κοιμημένων ἐν ψαλμοῖς καὶ ἀναγνώσει καὶ
προσευχαῖς διὰ τὸν διὰ τριῶν ἡμερῶν ἐγερθέντα, καὶ ἱνῆατα εἰς ὑπόμνησιν τῶν
περιόντων καὶ τῶν κοιμημένων, καὶ τισσαρακοστὰ κατὰ τὸν παλαιὸν τύπον (Μω-
σῆν γὰρ οὕτω ὁ λαὸς ἐπίνθησε), καὶ ἱνιαύσια ὑπὲρ μνείας αὐτοῦ καὶ διδόσθω 3
ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ πίνεσιν εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦ.

10. Si vero impii locum occupant, is vitandus tibi est, utpote profanatus; quem-
admodum enim pii sacerdotes sanctificant, ita impuri pollunt.

11. Quod si neque in domo, neque in ecclesia congregari poterunt, unusquisque
apud se psallat, legat, oret, saltem duo vel tres. « Ubi enim sunt duo vel tres in no-
mine meo, ibi sum in medio eorum. »

12. Fidelis ne domi quidem precetur cum catechumeno. Non enim aequum est ini-
tium cum nondum initiato coinquinari.

13. Pius cum haeretico nec domi comprecetur: « quae enim societas luci ad tenebras? »

XIX.

14. Celebretur in mortuorum exsequiis dies tertius, adhibitis psalmis, lectionibus
et precibus, ob eum qui tertio die resurrexit; item dies nonus in recordationem super-
stitum et mortuorum; atque etiam dies quadragesimus, iuxta veterem typum; Mo-
sem enim sic populus flevit. Denique anniversarius dies pro ipsius defuncti memoria. Cuius
ex bonis detur pauperibus ad recordationem eiusdem.

l. 20, Καὶ οὐν ἀσιβεῖς ib.—φευκταῖός σοι vatic. 2; corrigenda vox eadem in mosquensi 467 et
coislin. 211: φευκταῖός σοι.

l. 23, Εἰ δὲ μήτε ἐν οἴκῳ, ἅμα coislin. 211, barocc.

l. 24, Ἐκαστος ἑαυτῷ coislin. 211, barocc. Turrian.

l. 25, Ὅπου γὰρ, ὡς φησι ὁ κύριος coislin. 211.
(Matth. XVIII, 20)—Ἐὰν ὡς petroburg.

l. 27, Οὐ γὰρ, δυνατόν μιμνημένον μετὰ ἀμυήτου
coislin. 211.

l. 29, Οἶκον προσευχέσθω ibid. barocc.—σκότος
II Cor. VI, 14.

l. 30, Ultimum canon. om. coislin. 211, nec nisi
quodam oscitantia id videtur e superioribus repetitum;
malim tamen eadem ex duplici fonte derivat.

L. 1, Brevis titulus vatic. 3 et baroc. περί μνη-
μοσύνης, aliis est: περί μνημῶν τῶν κοιμηθέντων Coislin.
211; περί τῶν κοιμημένων vatic. 1980; πῶς δὲ καὶ
πότε γίνεσθαι τὰς τῶν κοιμηθέντων πιστῶν μνείας, καὶ ὅτι
ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς δεῖ παρέχεσθαι πίνεσιν vatic. 1
et vulg. περί τῶν ἡμερῶν τῶν κοιμημένων ποίας ἐπιτελεῖν
δεῖ vatic. 2;

l. 1, Ἐπιτελεῖσθω δὲ vulg. Anastas.

l. 2, Καὶ ἀναγνώσει om. vatic. 3 et 1980 coislin.
211, petrob. et mosquens. 467.

l. 3, Καὶ τριακοστὰ vatic. 2, et Coteler. in marg.

l. 4, Ἐν τῇ μνείᾳ αὐτῶν καὶ δεῖ ἀπὸ τῶν ὑπαρχ. αὐ-
τοῖς πίνεσιν εἰς ἀνάμν. αὐτῶν vatic. 3 et 1980, petroburg.
1, 2, barocc.

Ταῦτα δὲ περὶ εὐσεβῶν λέγομεν· περὶ γὰρ ἀσεβῶν ἴαν τὰ τοῦ κόσμου δῶς Cap. 12.
 πίνῃσιν, οὐδὲν ὀνήσεις αὐτόν· Ὡς γὰρ περιόντι ἐχθρόν ἦν τὸ Θεῖον, δῆλον ὅτι
 καὶ μεταστάντι· οὐ γὰρ ἴσῃν ἀδικία παρ' αὐτῷ. Δίκαιος γὰρ ὁ Κύριος καὶ δι-
 καιοσύνας ἠγάπησεν, καὶ Ἰδοὺ ἄνθρωπος, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ.

10 ιε'. Ἐν δὲ ταῖς μνείαις αὐτῶν καλούμενοι μετὰ εὐταξίας ἰστιᾶσθε καὶ φέ- Cap. 13.
 βου Θεοῦ, ὡς δυνάμεινοι καὶ πρεσβεύειν ὑπὲρ τῶν μετastάντων.

15 ις'. Πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι Χριστοῦ ὑπάρχοντες, νήφειν ὀφείλετε πάν-
 τοτε καὶ πρὸς ἑαυτοὺς καὶ πρὸς ἑτέρους, ἵνα δύνῃσθε τοὺς ἀτακτοῦντας νου-
 θετεῖν. Λέγει δὲ ἡ γραφή· Οἱ δυνάσται θυμῶδεις εἰσὶν· οἶνον δὲ μὴ πινέτωσαν,
 18 ἵνα μὴ πiónτες ἐπιλάθωνται τῆς σοφίας καὶ ὀρθὰ κρίνειν οὐ μὴ δύνωνται· οὐ-
 κοῦν καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι μετὰ Θεὸν τὸν παντοκράτορα καὶ τὸν
 ἠγαπημένον αὐτοῦ υἱὸν δυνάσται ὑπάρχουσι τῆς ἐκκλησίας· Τοῦτο δὲ φάμεν,
 οὐχ ἵνα μὴ πίνωσιν· ἄλλως γὰρ οὐκ ἔστιν ὑβρίσαι τὸ ὑπὸ Θεοῦ γινόμενον εἰς
 εὐφροσύνην· ἀλλὰ ἵνα μὴ παροινῶσιν. Οὐ γὰρ εἶπεν ἡ γραφή μὴ πίνειν οἶνον,
 20 ἀλλὰ τί φησιν; Μὴ πῖνε οἶνον εἰς μέθην· Καὶ πάλιν· Ἀκανθαι φύονται ἐν χειρὶ

Sed haec de piis dicimus. Nam de impiis, licet omnia mundi bona erogaverint pau-
 peribus, nihil illis prodest. Cui enim viventi inimicum erat numen, haud dubium quin
 sit etiam defuncto: « Neque enim iniustitia est apud Deum, quoniam iustus Dominus
 et iustitias dilexit. » Et: « Ecce homo et opus eius. »

XX.

15. Qui vero in exequiis mortuorum ad epulum funebre invitati estis, cum recto
 ordine epulemini atque in timore Dei, ut possitis etiam tunc pro defunctis deprecari.

16. Qui presbyteri et diaconi estis, debetis semper sobrii esse tum vobis tum aliis,
 ut possitis eos qui incomposite vivunt, monere, ait enim scriptura: « Qui potestatem
 gerunt, iracundi sunt; ne bibant vinum, ne bibendo sapientiae suae obliviscantur et
 recta iudicare non possint. » Et certe presbyteri et diaconi, post Deum omnipotentem et
 Filium eius dilectum, potestates ecclesiae sunt. Sed hoc non dicimus ut non bibant vi-
 num cum alioqui non liceat quod a Deo factum est ad laetitiam, vituperare; sed
 ne fiant temulenti; non enim dicit Scriptura: vinum non bibendum sed « ne, in-
 quit, bibo ad ebrietatem, » et rursus: « Spinae oriuntur in manu ebrii. » Verum hoc

l. 6, Ἐάν τὰ τοῦ κόσμου δῶσιν πίνῃσιν, οὐδὲν ὀνήσει
 αὐτούς mosquens. 167 et belle quidem.

l. 8, ἢ γὰρ ζῶντι id. nec male.

l. 9, ἠγάπησεν. ps. XI, 7.—αὐτοῦ Is. LXIII, 11.

l. 12, alius occurrit titulus in codicib. Ὅτι δύναντο
 πρεσβεύειν οἱ ζῶντες ὑπὲρ τῶν μεταστάντων, ἐν δὲ ταῖς
 μνήμας ἀτάκτους νουθετεῖν vatic. 1980.—Ὅτι οὐ δεῖ πα-
 ροινεῖν, ἀλλὰ νήφειν ἰστιμμένους vindobon.,—περὶ τοῦ
 μὴ μεθύσεσθαι vatic. 3, barocc.

l. 12, Πρεσβύτεροι γὰρ καὶ διάκ. petrob. vindob.
 barocc. turr.

l. 13, Ἐν δὲ ταῖς μνήμας ἀτάκτους νουθετεῖν barocc.

l. 15, Μὴ δύνωνται. Prov. XXXI, 4. 5.

l. 16, Οὐκοῦν καὶ οἱ ἐπίσκοποι vatic. 3 et barocc.
 add.—διάκονοι σὺν τοῖς ἐπισκόποις petrob. in marg.,
 codd. parisiens. et vatic. 1980.

l. 17, Υἱὸν καὶ τὸ παράγιον αὐτοῦ Πνεῦμα barocc.
 vatic. 3.

l. 18, Οὐκ intra uncas ab Uelizenio insertum ad-
 ditur manu recenti in vatic. 1, consentiunt tres codd.
 paris et Turr. vulgo καὶ; utrumque om. vindobon.

l. 20, φύονται vatic. 3.—μέθην. Cf. Ecclesiastic.
 XXXI, 33-42.—μεθύσει Prov. XXXVI, 9. Ἀκανθαι Tur-
 rianus addit « inquit. »

μιθύσου. Τοῦτο δὲ οὐ περὶ τῶν ἐν κλήρῳ μόνον φαμέν, ἀλλὰ καὶ περὶ παντὸς λαϊκοῦ χριστιανοῦ, ἐφ' οὗ ἐπικέκληται τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ αὐτοῖς εἴρηται· "Τίνι οὐαί; τίνι θόρυβος; τίνι ἀηδία καὶ λίσχαι; τίνος πελιδνοὶ οἱ ὀφθαλμοί; τίνι συντρίμματα διακινή; οὐ τῶν ἐγχρονονίζοντων ἐν οἴῳ καὶ τῶν κατασκοπούμενων ποῦ πότοι γίνονται.,"

XX. DE IIS QUI PRO FIDE VEXANTUR.

Cap. 15. 12'. Τοὺς διωχομένους διὰ πίστιν καὶ εἰς πόλιν ἐκ πόλειως φεύγοντας διὰ τὸ μεμνησθαι τῶν λόγων τοῦ Κυρίου προσλαμβάνεσθαι· ἐπιστάμενοι γὰρ ὅτι τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής, ἀποδιδράσκει καὶ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων προΐενται, ἵνα ἀνιξάρινον ἐν ἑαυτοῖς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ διατηρήσωσιν. Ἐπικουρεῖτε οὖν αὐτοῖς τὰ πρὸς χρεῖαν, ἐντολὴν κυριακὴν πλη- 30 ροῦντες.

Cap. 16. Τοῦτο δὲ κοινῇ πάντες παραγγέλλομεν ἕκαστον ἐμμένειν τῇ αὐτῇ δοθείσῃ τάξει καὶ μὴ ὑπερβαίνειν τοὺς ὅρους· οὐ γὰρ εἰσιν ἡμέτεροι, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ. Ὁ ὑμῶν γὰρ, φησὶν ὁ κύριος, ἀκούων, ἑμοῦ ἀκούει, καὶ ὁ ἑμοῦ ἀκούων ἀκούει τοῦ ἀποστελλαντός με, καὶ ὁ ὑμᾶς ἀθιτῶν ἐμὶ ἀθιτεῖ, ὁ δὲ με ἀθιτῶν, ἀθι- 5 τεῖ τὸν ἀποστελλαντά με.

non de iis tantum dicimus qui sunt in clero, sed etiam de omni laico christiano super quem invocatum est nomen Domini nostri Iesu Christi, ipsis enim dictum est: «Cui vae! cui tumultus? Cui fastidia et nugae? Cuius oculi lividi? Cui contusiones frustra? Nonne eorum haec sunt qui in vino multum temporis ponunt, et ubi sint computationes, explorant?»

XXI.

17. Eos qui propter fidem persecutionem patiuntur et ex alia civitate in aliam fugiunt, memores verborum Domini, suscipite. Cum enim sciunt spiritum quidem promptum esse, carnem vero infirmam, hi aufugiunt bonorumque suorum direptionem negligunt, ut quod a nemine negandum est, in se integrum nomen Christi servant: suppeditate ergo illis necessaria, ut mandatum Domini perficiatis.

XXII.

18. Illud vero omnes communiter praecipimus, ut unusquisque in ordine sibi dato maneat neque has transeat regulas, non enim nostrae sunt, sed Dei: «Qui enim vos audit, inquit Dominus, me audit; et qui me audit, audit eum qui misit me; et qui vos spernit, me spernit; qui autem me spernit, spernit eum qui misit me.»

l. 23, θόρυβοι barocc.

l. 24, τῶν χρονονίζοντων καὶ κατασκ. vatic. 1980 petroburg. — κατασκοποῦντων barocc. petroburg. κατασκοποῦντων parisiensis. — τίνος πόλιν vindob.

l. 25, γίνονται. Prov. XXIII, 29, 30.

l. 26. Vulgatus titulus est: Περὶ τοῦ ἐποθέσθαι τοὺς διὰ Χριστὸν διωχομένους. Sic vatic. 1. — Περὶ τῶν διωχομένων καὶ φεύγοντων διὰ πίστιν ὅπως ἐπικουρίας τοῦ κυρίου vatic. 2. — l. 27, τὸν λόγον barocc. — Δεῖ προσλαμβάνεσθαι vatic. 1980.

l. 29, Προσίσταται Cotel. In marg. mosquens. 468.

— Ἐφ' ἑαυτῶν τὸ ἐν. τοῦ κυρίου τηρήσωσιν Idem. — καὶ πρὸς τῷ Χρ. mosquens.

l. 3, Ἐμμένειν δὲ vulgo, et mox: ἐμμένειν τάξει τῇ δοθείσῃ αὐτῷ Codices nostros sequimur, quibus tamen plerumque deest is postremus epilogus.

l. 6. Mz. Luc. X, 16. Hic petroburgensis, olim coislinianus, optima praecae caeteris notae, tam libro suo octavo quam integro constitutionum apostolicarum corpori finem imposuit.

ANNOTATIONES.

(1) *Diaconi*. Statim detegitur parum cauta interpolatoris imperitia, quem fugit inferius memorandas esse tam Protomartyris defuncti quam Apostolorum festivitates. Immo in oratione mox recitanda quasi ore dictata Apostolorum, ita ipsi nominantur ut discreti palam sint a consistentibus episcopis et quasi coelestibus annumerentur. Quod spectat ad nostram interpretationem, ita ex Turriano et Cotelerio illam accipimus ut inter illius paulo liberiores, huius vero humiliores versionem mediam sectati viam, a graeco textu nostro quam minime recedamus.

(2) *Electum*. Vix monendum lectorem esse puto huc populum adduci non suffragium ferendi, sed testimonium dandi gratia, in partem potius informationis, ut aiunt, quam electionis receptum, nullo sane hierarchico potitum iure, ut somniarunt Richoriani alique, sed accersitum ob solemnem illum qui adhuc obtinet ritum quo palam antistitis eligendi vita et mores declarantur, idque solum, neque aliud quidquam scite et aperte in sequentibus exponitur.

(3) *Oratio*. Nemini ingratum esse reor duplicem hic poni sibi respondentem eiusdem orationis formulam; brevior, hactenus in solo codice oxoniensi repertam, contigit nobis legere in vaticano 829 et studiose conferre, de qua Ueltzenius confidenter ait: «Tota ista codicis barocc. oratio miro quodam modo mihi arridet et tum indole tum antiquitate vulgatam textus formam, cuius compendium a quibusdam temere iudicatur, longe superare videtur.» p. 197.

(4) *Ordinetur*. Minime hic omitti oportet gravem et iustam Cotelerii in Ioan. Morinum censuram ad cap. 2 num. ult. exercit. XI *De sacris ordinationibus*: «Vir multae doctrinae Ioan. Morinus concludere nititur confessores ordinatos fuisse in diaconos et presbyteros, absque susceptione inferiorum

graduum, itemque exorcistas ex *Constitut.* cap. 26, conclusurus eodem modo de episcopatu, si voluisset; cum nihil tale noster.»

(5) *Spiritus*. Quando haec primum scripta sunt, exorcistae nondum videntur certum fuisse genus clericorum, sed ii tantum ab ecclesia quam noster describit, agnoscebantur, quibus palam a Deo concessum erat charisma expellendi daemones, quale emicuit post Pentecosten in primitiva ecclesia, sed quod saeculo iam tertio certe paucioribus donabatur: unde non tacendum hic remanet antiquitatis argumentum. Caeterum vix alia inter huiusmodi apostolica fuere sollemniora. Integra habes in Ebediesu Maiano t. X. *script. vet.* p. I. p. 17.

(6) *Episcoporum*. Ea vero si quis cum 1 et 2 canone Apostolorum contulerit diligenter, aut ego fallor, aut deprehendet minime illa alterutro canone recentiora evadere, immo primum potius hic latere fontem unde canones derivarunt.

(7) *Offerantur*. Pfaffius inde malo omine ansam sibi habere visus est et fidelium oblationem cum sacerdotum προσφορά inapte confundendi, et exprobrandi sequioris aevi socordiam, ob derelictas veterum consuetudines, primitias et decimas in altaris sacrificio offerentium. Verum, quod ad primum attinet, nec mihi nec lectori vacat morosius scrutari quod sole clarius est, tam in constitutionibus quam in canonibus qui Apostolorum dicuntur, toto caelo distare utramque oblationem, eodem etiamsi verbo interdum ambae concipiantur. Deinde numquam in ecclesia intercidisse qualemcumque primitiarum et decimarum προσφοράν, non minus perspicuum est, quae, quum eo potissimum nomine ab omni antiquitate instituta fuerit ut levitico et ecclesiastico ordini honesta vitae subsidia darentur, legitimo iure aut mu-

tata aut suppressa illic fuit ubi alio et convenienti modo itidem clero honesto sustentando subvenitur.

(8) *Recipiatur*. Huc respiciebant monachi Constantinopolitani in quaest. 4 ad Nicolaum patriarcham quum aegre ferrent neque sanctum Timotheum, neque sanctos Apostolos de sacra daemoniis danda communione consentire; sed neque sanctus dicendus ille Timotheus est, neque, ut continuo textu nostro patet, hic de sacra Eucharistiae communione actum est; cf. Rhalli syntagm. t. IV, p. 421, et Spic. Solesm. t. IV, p. 470, 478; in quo loco, ad quaest. IV col. 1, aliquid post ἄλλως nunc deesse putem, ac libenter sic legerim: 'Ο μὲν γὰρ ἅγιος Τιμόθεος εἰς τὰς πρὸς αὐτὸν ἐρωτήσεις εἶπεν ἄλλως, [καὶ οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι ἄλλως], δηλωθῆτω οὖν ἡμῖν τὸ κριῖτον.

(9) *Apparator*. Sequimur vulgatos interpretes, quibus consentiunt, praeter Phavorini lexicon et glossas parisienses a Cotelario compilatas, illud glossema in Aristeni synopsi incommode insertum: ἡ λουδεμπιστὴς ἡ λουδεπάκτης ἥτοι παιγνίων ἀρχων. Alia tamen alium conceptum suaderent, nec piget rescribere e vaticano cod. 327, f. 4, similia cum adductis a Cotelario glossis: Λουδεμπίστης ἐρμηνεύεται ὁ διαχωρητὴς (Paris. cod. 2392 Cotel. διαχωριστὴς) ἥγουν ὁ παρθινοφθόρος, λουδοὺς γὰρ παρὰ τῇ ῥωμαίων διαλέκτῳ ἡ Φθορά. De etymo non litigandum.

(10) *Patrator*. Idem scholiastes vaticanus: Ἀρρητοποιὸς δὲ, ὁ τὰ ἀπηγορευμένα χριστιανικῇ πολιτείᾳ διαπραττόμενος.

(11) *Volupt*. Idem iterum cum parisiensi glossa, occasione data, conferendus: Ἡ δὲ λώταξ φωνὴ ποῖά τις ἐστὶν ἐκ τοῦ ἀποτελουμένου λεγομένη· ἐστὶ δὲ τοιοῦτόν τι (add. paris. τὸ λεγόμενον)· ἐπιδεικνύμενοί τινες τὸ παλαιὸν τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην, καυχάλια πιόντες (vatic. πρῶντες) πληροῦντες οἶνον εἰς ὕψος ἀνέπειπον. Nec plura in va-

tic. Sed alia et prolixiora in parisiensi, quem post Cotelarium rescribere satis sit: ab his verbis τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην pergit Cotelarius: βεχόλια (lege aut intellige βαυχάλια) στρογγύλα πληροῦντες οἶνον, εἰς ὕψος ἀνέπειπον. Καὶ εἴπερ ἡχὴ τις ἐγένετο τῷ ἀναφέρεισθαι τὸ καυχάλιον, σημεῖον τοῦτο ἐποιοῦντο ἀγάπης τῷ ποίῳ τοῦ ἡχοῦ τὸ πόσον συμμιτροῦντες αὐτῆς. Fortasse non temnenda altera duorum codicum lectio λῶγαξ, cum aliunde λωγὰς sit mulier impudica.

(12) *Alligator*. In cod. vatic. Περιεματοποιὸς, ὁ περιάπτων δέλτους γεγραμμένας μετ' ἐπωδῶν εἰς φυλακὴν τοῦ τινός, ἥγουν φυλακτήριον (aperto cod. φυλακτὴ).

(13) *Lustrans*. Ibidem: Περικαθαίρων, ὁ ὑδασιν ἐπιρραίνων (cod. ἐπιραίνων) ἐσχευασμένης μετ' ἐπωδῆς (?). Ad haec Cotelarius alia profert, qui ad praecedentia siluit.

(14) *Augur*. Ibid. Οἰωνιστὴς, ὁ ἐν τῇ πτήσσει τῶν ὄρνειων τὴν τοῦ συμφέροντος ἔκβασιν λογιζόμενος: addit μαστροπὸς, μαυληστὴς: quae varietas nulli ex nostris codicibus respondet, sed respicit superiorem canonem 3, in quo non deest μαστροπεύειν. Verba caeterum nota nimis.

(15) *Συμβολοδείκτης*. Idem hic monstri quid simile proponit: Συμβολοδείκτης, ὁ τὰς βυαυτήσις μηνύματα τιθέμενος. Cotelarius: ὁ διὰ συμβόλου τὶ ὑποδεικνύων πονηρόν.

(16) *Interpres*. Παλμῶν ἐρμηνεύς, ὁ τὰς κινήσεις τῶν ἐπιλύων (cod. ἐπιλύον). Solvuntur hic uno verbo quae Cotelarius in nonnullis interpretibus explodi longo commentario iubet. In ultimo posuit loco vaticanus scholiastes, quae ab initio canonis expectaveris: βλάξ ὁ τρυφηλὸς (cod. τρυφιλὸς) καὶ διακεχυμένος, delicatus et dissolutus. In Aristono: βλάξ, ἥγουν προβατώδης. Caeterum varia id genus vocabula, sive novitate sive barbarie notabiliora, plerumque intacta relinquimus, cum

ca in peculiari glossario ad calcem huius tomi colligere et excutere animus est.

(17) *Reiciatur.* Scite et prolixè Turrianus ibi disputat, quae ipse breviter sic concludit: «Id intelligendum de concubina infideli quam a baptismo repellendam monent, si pluribus fuerit obsecuta, ob infamiam scilicet ac periculum intemperantiae etiam post baptismum periclitantis.»

(18) *Docti.* Recte apud Cotelierum scholiastes parisiensis interroganti quomodo haec cum canone trullano 64 alia praecipiente concordent, respondet diversitatem oriri ex temporum diversitate, Pauli vero διατάζειν (verbo scholiastae utor) ad hanc pertinere aetatem in qua pauci erant christiani, pauciores qui docebant et ii tantum quibus inter alia charismata, donum doctrinae palam conferebatur. Quod fortasse tibi erit aliud antiquitatis argumentum.

(19) *Doctrinam.* Non dissimulandum haec sapere iudaismum, alia vero e diametro

diversa praecipì in canone laodicensi 39: ὅτι οὐ δεῖ χριστιανούς ἰουδαΐζειν καὶ ἐν τῷ σαββάτῳ σχολάζειν. Velim tamen emolliatur censura, si consideretur hic de solis agi servis quibus fortasse in aliqua ecclesia olim placuerit otari per duos in hebdomade dies «propter pietatis doctrinam.» Tum inferre etiam luberet has qualescumque regulas esse laodicensis canonibus longe antiquiores.

(20) *Precationes.* Inde pergimus texere seriem canonum qualem apud Aristenum et saepe alias vidimus.

(21) *Infideles.* Capitulum illud, festinantius quam oportuit, ut ἀνέχδοτον inserui in Spicileg. t. IV. p. 575, sollicitante me vacuo folio et urgente itinere romano, quibus angustiis pressum crambe recocta non abstinuissè me facile ignoscetur. Neque dissimulaverim me captum in primis fuisse venerandae vetustatis odore, quem etiam nunc ex toto illo XVII capitulo haurire iuvat.

III.

SANCTORUM APOSTOLORUM SENTENTIAE.

Apostolorum, ut graeci voluerunt, de re sacra legibus supra positis proxime succedant simillimae de veterum Christianorum vita et disciplina sententiae; quibus iterum appingitur Clementis nomen, persona, scriptura; idem continetur argumentum; eadem assuitur scenica vestis. Unde, ne ab eodem vestitore dicam, a vicinis fortasse manibus locisque et haec et praecedentia exiisse aliquis opinabitur; immo fortasse plura, prooemio tamen in primis excepto, aliqua commendari vetustate concedet. Longe vero minoris ponderis esse has qualescumque διαλαλήσεις per se patet, atque tum silentio veterum, tum paucitate exemplarium in membranis, tum etiam oblivione quae adhuc eas tegit, confirmatur.

I Nihil sane mirum, neminem inter veteres quidquam de hac opella scripsisse (1). Sed huiusmodi colloquiis si quid merito occasionem dedisse reputetur, praesto in primis sunt sancti Irenaei verba ad Florentinum presbyterum: «Ea quae tunc gesta sunt, melius

(1) *Scripsisse.* Quidni mihi testes abessent? Ecce tibi inter graeculos quibus dudum apostolicas voces insonuerunt, unus qui colloquentes inter se vidit, audivit, numeravit legiferos Apostolos, diaconos, discipulos: describo membranas in privata petropolitani cuiusdam viri bibliotheca asservatas: Οὗτοι δὲ Κλήμης καὶ λεγόμενοι ἐκτεθέντες θεοὶ καὶ ἱεροὶ κανόνες

ἐξεφωτισμένοι παρὰ τῶν ἁγίων καὶ πανευφρόνως κορυφαίων τοῦ Χριστοῦ καὶ θεοῦ ἡμῶν ἀποστόλων, ὡς τὰ ὀνόματα εἰσι ταῦτα Πέτρον, Παύλον, Ἰακώβον καὶ Ἰωάννην, Ἀνδρέον, Θύμην, Φίλιππον, Βαρθολομαῖον, Ματθαῖον, Σίμωνα Ζηλωτὴν, Ἰακώβον τοῦ Ἀλφαίου, Θαδδαῖον, τοῦ καὶ Λεββαίου, Ἰούδα Ἰακώβου (τοῦ ἀδελφοῦ ἰ. δεστ) Μαρτίαν, Ἰακώβον τοῦ ἀδελφοῦ, Κλήμηντος ἐπισκόπου

» memoria teneo quam quae nuper acciderunt, adeo ut et locum dicere possim in quo
 » sedens beatus Polycarpus disserebat, et familiarem consuetudinem, quae illi cum
 » Ioanne ac reliquis qui Dominum viderant, intercessit; ut narrabat et qualiter dicta
 » eorum commemorabat, quaeque de Domino ex ipsis audiverat, de miraculis illius etiam
 » ac de doctrina, quae ab iis qui Verbum vitae conspexerant, acceperat Polycarpus,
 » qualiter referebat cuncta, Scripturis consona (1).» Haec sane sunt seniorum colloquia; his
 nostra simillima sunt. Quibus certo, ne omni videantur auctoritate canonica destitui et
 antiquitate, sua non desunt testimonia, saltem extranea, sive apud Aethiopes, sive apud
 Arabes; ab iis quippe receptam vidit Gravius canonum CXXVII syllogen (2), quae a
 sententiis nostris orditur, idemque ex codicibus vaticanis Assemanus retulit (3); Ludol-
 fus vero similia legit in membranis Aethiopum suisque commentariis inseruit (4).

II. Graecorum unicus, quem sciam, codex scriptus hactenus memoratur, vindobo-
 nensis, sub num. 43, inter historicos tertius, de quo alias. Latuit vero alter, iam in
 lucem proferendus, inter vaticanos ottobonianus 408, f. 88, saec. XIV scriptus; a quo
 tamen compendium quoddam ἀνέχδοτον potius recipere, quam vulgati textus variet-
 ates legere videor, nisi demum primigenia sit scriptura vaticana, unde fluxerit codex
 vindobonensis. Sed excerpta, nec plura ipse ottobonianus titulus promittit, his verbis
 conceptus: Ἐπιτομή ὅρων τῶν ἁγίων ἀποστόλων καθολικῆς παραδόσεως, *Epitome*
definitionum sanctis Apostolis a catholica traditione adscriptarum.

III. Unica rursus editione sententias illas et canones primus nec nisi graece et nuper-
 rime protulit cl. v. Bickellius in brevissima iuris ecclesiastici historia (5) quam vix in-
 choatam moriens reliquit; rei autem novitate captus, ut vereor, libellum incunanti tertio
 saeculo ascribere non dubitavit. Vulgata igitur semel nunc primum cum ottoboniano,
 iterumque et novis curis cum vindobonensi contulimus; collata vero planissima licet
 plerumque et perspicua, qua lege tenemur, in latinitatem aeque simplicem transtulimus.

IV. Pigeret immorari in prioris partis argumento quod in permultas de christiano-
 rum veterum vita communiore regulas vertitur. Pars deinceps posterior ea recenset quae
 ad episcopos, ad presbyteros, ad lectores, ad diaconos, ad laicos, ad oblationes sacras,
 ad diaconissas peculiari iure spectant. Nemo iam non videt qualis inter haec et praeco-
 dentia nexus ac necessitudo intercedat. Adde personarum in hoc theatro loquentium ea-
 dem fere nomina, verum eo ordine: Ioannes, Matthaeus, Petrus, Andreas, Philippus,
 Simon, Iacobus, Nathanael, Thomas, Cephas, alius certe a Petro, Bartholomaeus, Mar-
 tha demum et Maria, fictitia utraque, ut videtur, et vix in paucis ostensa verbis. Pe-
 tri, ut solet, partes hic maiores sunt, neque omnino spernenda quae Ioannes apostolus
 de senioribus et sacra eucharistia disseruisse dicitur.

Ῥώμης, τρίτου μετὰ Λίτον ὑπαρχόντος, συμπράττειται καὶ
 τῶν ἑπτὰ διακόνων Στεφάνου, Φιλίππου, Προχόρου, Νι-
 κάνορος, Τιμόθεου, Παρμένου καὶ Νικολάου προσκελεύτου
 Ἀντιοχείας καὶ πολλῶν ἑτέρων πρεσβυτέρων καὶ διακόνων
 ... (hic lloea partim exaecla) καθὼς αὖτ' ἀρχὴς ἐκτε-
 λεγμένα καθὼς ἡ ἀγία παρὶλαβε καθολικὴ τε καὶ ἀπο-
 στολικὴ [ἐκκλησία].

(1) *Consona*. Iren. Opp. tom. 1, p. 340 ed. Ve-
 net. 1734.

(2) *Sylogon*. I. Ern. Grabe *Essay upon two ara-
 bick manuscripts*, Lond. 1711, p. 70.

(3) *Retulit*. V. Catalog. codd. arab. p. 275 ed. Mail.

(4) *Inseruit* vid. *Comment. in histor. Aethiop.* p. 314.
 Inde varietates quasdam Bickellius in suis notis re-
 ceptit, sed ab interpretum potius imperitia quam a di-
 versis fontibus repetendas.

(5) *Historia*. J. W. Bickell. *Geschichte des Kir-
 chenrechts*, Giessen 1813, p. 1. p. 87-97, 107-130 et 180.

**ΑΙ ΔΙΑΤΑΓΑΙ ΑΙ ΔΙΑ ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ
ΚΑΙ ΚΑΝΟΝΕΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΙ
ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ**

**CONSTITUTIONES PER CLEMENTEM
ET ECCLESIASTICI SS. APOSTOLORUM CANONES**

Χαίρετε, υἱοὶ καὶ θυγατέρες (1) ἐν ὀνόματι κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, Ἰωάννης καὶ Ματθαῖος (2) καὶ Πέτρος καὶ Ἀνδρέας καὶ Φίλιππος καὶ Σίμων καὶ Ἰάκωβος καὶ Ναθαναὴλ καὶ Θωμᾶς καὶ Κεφᾶς καὶ Βαρθολομαῖος καὶ Ἰούδας Ἰακώβου (3). Κατὰ κελευσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος, συναθροισθέντων ἡμῶν, καθὼς διέταξε πρὸ τοῦ (4). Μίλλετε αληθεύσαι τὰς α) ἐπαρχίας (5), καταλογίσασθαι τὰς ἀριθμοὺς, ἐπισκόπων ἀξίας, πρεσβυτέρων ὄδους, διακόνων περιεργίας, ἀναγνώστῶν νοσηρίας, χερῶν ἀνεκκλησίας δ), καὶ ὅσα δίδωι πρὸς θεμελίωσιν ἐκκλησίας, ἵνα τύποι τῶν ἐπουρανίων εἰδότες φυλάσσονται ἀπὸ παντός ἀστοχάματος· εἰδότες ὅτι λόγον ὑφίξουσιν ἐν τῇ μεγάλῃ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως περὶ ᾧ ἀκούσαντες οὐκ ἐφύλαξαν καὶ ἐκέλευσιν ἡμᾶς ἐκπύρασθαι τοὺς λόγους εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην, ὁδοῖν οὖν ἡμῖν πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἀδελφότητος καὶ νοουθεσίαν, ἵνα ὡς ὁ κύριος ἀπεκαλύψῃ κατὰ τὸ θέλημα (τοῦ Θεοῦ) ε) διὰ Πνεύματος ἁγίου, μνησθεῖσι λόγον, ἐκτελέσασθαι ὑμῖν.

I.

Ἰωάννης εἶπεν· « Ἄνδρες ἀδελφοί, εἰδότες ὅτι λόγον ὑφίξομεν δ) περὶ τῶν διατεταγμένων ἡμῖν εἰς ἑνὸς πρόσωπον μὴ λαμβάνωμεν, ἀλλ' ἐάν τις δοκῇ συμφέρον ἀντιλέγειν, ἀντιλεγίσθω αὐτῷ. »

Ἔδοξε δὲ πᾶσι πρῶτον Ἰωάννην εἰπεῖν.

Laetamini, filii et filiae.—In nomine Domini Iesu Christi Ioannes et Matthaeus et Petrus et Andreas et Philippus et Simon et Iacobus et Nathanael et Thomas et Cephas et Bartholomaeus et Iudas Iacobi (frater), quum iubente Domino nostro Iesu Christo Salvatore, nos convenissemus, decrevimus quemadmodum ipse antea statuit. Vos oportet sorte dividere provincias et loca numeratim recensere, episcoporum munera, presbyterorum sedes, diaconorum assensiones, lectorum instructiones, viduarum secessiones et quaecumque oportet in fundamento poni Ecclesiae: ut formam rerum supracoelestium agnoscentes, (populi) serventur ab omni iniquitate, scientes se rationem esse in summa illa die iudicii reddituros de his quae audierunt neque servaverunt. Idem et praecepit nobis sermones emittere per universam terram. Visum igitur nobis est in commendationem fraternitatis et hortationem, prout singulis Dominus suggessit, iuxta Dei voluntatem, in Spiritu Sancto, praecepta vobiscum qui verbi memores estis, communicare.

I.

Ioannes dixit: « Viri fratres, cum noveritis nos rationem reddituros esse de rebus per nos constitutis, nullius ad personam respiciamus, sed si quis utile duxerit contradicere, aequè contradicatur ei. »

Visum est autem omnibus quod Ioannes primus loquatur:

α) Ἐκ ἐπαρχίας vindob. ε) Τοῦ Θεοῦ supra lineam ibid. ponitur et mox μνησθεῖς.
 β) Παρεκλήσεις forte.— Paulo post in vindobon. φυλάσσονται. δ) Ὑφίξομεν ibid.

Ἰωάννης εἶπεν· «Ὁδοὶ δύο εἰσὶ (6) μία τῆς ζωῆς, καὶ μία τοῦ θανάτου· διαφορὰ δὲ πολλὴ μεταξὺ τῶν δύο ὁδῶν ε)· ἡ μὲν γὰρ ὁδὸς τῆς ζωῆς ἐστὶν αὕτη· πρῶτον, ἀγαπήσεις ς) τὸν Θεόν, τὸν ποιήσαντά σε, ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου γ), καὶ δοξάσεις η) τὸν λυτρωσάμενόν σε ἐκ θανάτου, ἥτις ἐστὶν ἐντολὴ πρώτη· δεύτερον ι), ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν, ἥτις ἐστὶν ἐντολὴ δεύτερα· ἐν οἷς ὁλος ὁ νόμος κρίνεται καὶ οἱ προφῆται (7)·»,

Ματθαῖος εἶπε· «Πάντα ὅσα μὴ θέλῃς σοι γενέσθαι (8), σὺ μὴδὲ ἄλλω ποιήσεις κ)· τούτων δὲ τῶν λόγων τὴν διδασχὴν εἶπεν, ἀδελφεὶ Πέτρε·»,

Πέτρος εἶπεν· «Οὐ φονεύσεις ι), οὐ μοιχεύσεις, οὐ πορνεύσεις, οὐ φαρμακεύσεις, οὐ φονεύσεις τέκνον ἐν φθορᾷ, οὐ [τὸ] γεννηθὲν ἀποκτενεῖς μ), οὐ ψευδομαρτυρήσεις, οὐ κακολογήσεις, οὐδὲ μνησικακήσεις, οὐκ ἔσῃ δίγλωσσος, οὐδὲ δίγλωσσος η), παγίς γάρ θανάτου ἐστὶν ἡ δίγλωσσία. Οὐκ ἔσται ὁ λόγος σου κενός, οὐδὲ ψευδής, οὐκ ἔσῃ πλιονέκτης, οὐδὲ ἄρπαξ, οὐδὲ ὑποκριτής, οὐδὲ ο) κακοήθης, οὐδὲ ὑπερήφανος, οὐδὲ λήψῃ βουλήν πονηράν κατὰ τοῦ πλησίον σου· οὐ μισήσεις πάντα ἄνθρωπον, ἀλλ' οὓς μὲν ἐλέγξεις, οὓς δὲ ἐλιήσεις ρ), περὶ ὧν δὲ προσεύξῃ, οὓς δὲ ἀγαπήσεις ς) ὑπὲρ τὴν ψυχὴν σου (9)·»,

Ioannes ait : « Viae duae sunt, una vitae, et altera interitus; discrimen vero magnum inter duas vias; prior enim ad vitam haec est : Primum amabis Deum qui te fecit ex omni corde tuo, et glorificabis eum qui te redemit a morte, hoc est mandatum primum. Alterum, diliges proximum tuum sicut te ipsum, hoc mandatum est secundum; in his universa lex pendet et prophetae. »

Matthaeus dixit : « Omnia quaecumque non voles tibi fieri, ea noli alteri facere. Horum vero sermonum doctrinam edissere, frater Petre! »

Petrus inquit : « Non occides, non adulterabis, non fornicaberis, non venena miscebis, non interficies genitum in foetu, neque natum necabis; non falsum dices testimonium, non maledices, non iniuriae memor eris, non eris animo duplex neque duplicis linguae: laqueus enim mortis est lingua duplex. Non erit sermo tuus in vanum, neque mendax; non eris ambitiosus, neque rapax, neque hypocrita, neque male moratus, neque superbus, neque pravum sumes consilium in proximum tuum, neque ullum odio hominem habebis; verum hos argues, illorum autem misereberis, pro aliis orabis, alios vero plus amabis quam tui ipsius animam. »

ε) Καὶ διαφορὰ πολλὴ τῶν δύο ἢ αὐτὴ τῆς ζωῆς ἐστὶν αὕτη. Ottobon. Inde incipiunt παραλληλε non semel isdem concepta verbis in const. apost. lib. VII, cap. I.

ς) Ἀγαπήσεις vindob.

γ) Σου. Statim ottobon. legit : Δεύτερον, ἀγαπήσεις usque ad σεαυτόν, nec plura in hac pericope.

η) Δοξάσεις. Ita et mox ἀγαπήσεις vindobon.

ι) Δευτέρα vindobon. neque aliter Bickell.

κ) Ματθ. εἶπε πᾶν ὃ μὴ θέλῃς γενέσθαι σοι, μὴδὲ σὺ ἄλλω ποιήσεις, τούτοιςιν ὁ σὺ μίσεις, ἀλλὰ μὴ ποιήσεις. Πέτρος κτλ. ottobon. Cf. Tob. IV, 16; Luc. VI, 31,

et const. apost. I. VII, c. 2.

λ) Φονεύσεις, οὐ ποιήσεις ἀμαρτίαν ἐπὶ τῇ σαρκί σου, οὐ κλέψεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐ φαρμακεύσεις, οὐκ ἐπιθυμήσεις τὰ τοῦ πλησίον σου, οὐκ ἐπισκευήσεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, ottobon.

μ) Ἀποκτενεῖς vindobon.

η) Δίγλωσσος, οὐκ ἔσται σοι λόγος κενός, οὐδὲ ψευδής, omissis caeteris, ottobon.

ο) Οὐκ ἔσῃ lb.

ρ) Οὓς δὲ ἐλιήσεις om. ottob.

ς) Περί ὧν δὲ καὶ πρ. οὓς δὲ καὶ ἀγ. lb.

Ἀνδρίας εἶπε· “Τέκνον μου ρ), φεῦγε ἀπὸ παντὸς πονηροῦ ε) καὶ ἀπὸ παντὸς ὁμοίου αὐτοῦ, μὴ γίνου ὀργίλος (ιο), ὁδηγεῖ γὰρ ἡ ὀργὴ πρὸς φόνον· ἐστὶ γὰρ δαιμόνιον ἀρρένικόν ὁ θυμός· Μὴ γίνου ζηλωτὴς ι), μηδὲ ἱριστικός, μηδὲ θυμαντικός, ἐκ γὰρ τούτων φόνος γεννᾶται υ).,,

Φίλιππος εἶπε· “Τέκνον, μὴ γίνου ἐπιθυμητὴς (ιι)· ὁδηγεῖ γὰρ ἡ ἐπιθυμία πρὸς τὴν πορνείαν υ), καὶ ἔλκει τοὺς ἀνθρώπους πρὸς ἑαυτήν· ἔστι γὰρ θηλυκὸν δαιμόνιον τῆς ἐπιθυμίας, καὶ ὁ μὲν μετ’ ὀργῆς, ὁ δὲ μετ’ ἡδονῆς ἀπόλλυσι τοὺς εἰσδιχομένους αὐτά· Ὁδὸς δὲ πονηροῦ πνεύματος ἀμαρτία ψυχῆς· καὶ ὅταν βραχείαν εἰσδύσιν σχῇ ἐν αὐτῷ, πλατύνει αὐτήν, καὶ ἄγει ἐπὶ πάντα τὰ κακὰ τὴν ψυχὴν ἐκείνην, καὶ οὐκ ἔα διαβλέψαι τὸν ἄνθρωπον καὶ ἰδεῖν τὴν ἀλήθειαν· Ὁ θυμὸς ὑμῶν μέτρον ἔχεται, καὶ ἐν βραχεῖ διαστήματι αὐτοῦ ἡνιοχεῖτε, καὶ ἀνακρούετε, ἵνα μὴ ἐμβάλλῃ ὑμᾶς εἰς ἔργον πονηρόν· Θυμὸς γὰρ καὶ ἡδονὴ πονηρὰ ἐκπολὺ παραμένοντα κατὰ ἐπίτασιν δαιμόνια γίνονται· Καὶ ὅταν ἐπιστρέψῃ αὐτοῖς ὁ ἄνθρωπος, οἰδαίνουσιν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, καὶ γίνονται μείζονες, καὶ ἀπάγουσιν αὐτὸν εἰς ἔργα ἄδικα, καὶ ἐπιγέλωσιν αὐτῷ, ἡδοναὶ ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν ἀνθρώπων.,,

Σίμων εἶπε· “Τέκνον ρ), μὴ γίνου αἰσχρολόγος, μηδὲ ὑψηλόφθαλμος· ἐκ γὰρ τούτων μοιχεῖαι γίνονται (ιζ).,,

Ἰάκωβος εἶπε· “Τέκνον, μὴ γίνου οἰωνοσκόπος, ἐπεὶ δὲ ὁδηγεῖ γ) πρὸς

Andreas dixit: «Fili mi, fuge ab omni pravo, et a quocumque istiusmodi homine; noli fieri iracundus; ducit enim ira ad caedem, ac veluti masculinum daemonium est iracundia. Ne sis aemulator, neque contentiosus, neque promptus ad succensendum; ex his quippe homicidium oritur.»

Philippus inquit: «Fili, ne cupidus fias; ducit enim concupiscentia ad nequitiam, trahitque homines ad se. Est enim quasi femininum concupiscentiae daemonium, et sive per iram, sive per voluptatem eos perdit qui talia in se recipiunt. Via autem pravi spiritus animae peccatum est, quod statim ut strictum sibi ingressum straverit, mox eum in ipso amplificat, et pronam agit per quaecumque perversa illam animam, neque sinit ab homine perspicere et considerari veritatem. Motus animi vestri modum habeat, eumque strictis habenis in exiguo campo ducite et coercete, ne invehat vos in opus pravam. Animi quippe impetus et voluptas mala plerumque fiunt daemonia quae viribus auctis permanent, et quum se ab illis homo averterit, tumescunt in eius anima, et invalescunt, ac prava per opera eum trudent et irrident, atque delectantur in hominum perditione.

Simon ait: «Fili, ne sis turpis lucris cupidus, neque elato superbus oculo; ex his etenim adulteria gignuntur.»

Iacobus dixit: «Fili, ne fias augurii interpretes, id quippe ducit ad idololatriam; ne-

ρ) Τέκνον μου om. ottob.

ε) Κακοῦ Id.

ι) Ὀργίλος, μήτε ζηλωτής Id.

υ) Ἑριστικός, μηδὲ θυμαντικός, ὁδηγεῖ γὰρ ταῦτα πρὸς τὸν φόνον Id.

υ) Φίλ. εἶπε μὴ γίνου ἐπιθ. ὁδηγεῖ γὰρ πρὸς τὴν πορνείαν, nec plura Idem usque ad verba Simonis.

ρ) Τέκνον. Praeter hanc vocem, similia in Ottobon.

γ) Ὁδογῇ vindobon.

τὴν εἰδωλολατρίαν, μηδὲ ἱπαιοδὸς, μηδὲ μαθηματικὸς, μηδὲ περικαθαίρων, μηδὲ θέλει αὐτὰ z) εἰδέναι, μηδὲ ἀκούειν· ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων εἰδωλολατρίαι γεννῶνται.,,

Ναθαναὴλ εἶπε· “Τέκνον, μὴ γίνου ψεύστης, ἵπειδὴ ὁδηγεῖ τὸ ψεῦσμα ἐπὶ τὴν κλοπὴν a)· μὴτε φιλάργυρος, μὴτε κινόδοξος· ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων κλοπαὶ γεννῶνται b). — Τέκνον, μὴ γίνου γόγγυσος (13), ἵπειδὴ ἄγει πρὸς τὴν βλασφημίαν, μὴτε αὐθάδης c), μὴτε πονηρόφρων· ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων βλασφημίαι γεννῶνται d). Ἴσθι δὲ πραῦς, ἵπειδὴ πραιῖς κληρονομοῦσι e) τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· γίνου μακρόθυμος, ἐλεήμων, ἱερονοποιὸς, καθαρὸς τῇ καρδίᾳ ἀπὸ παντὸς κακοῦ f), ἄκακος καὶ ἡσύχιος, ἀγαθὸς, καὶ φυλάσσων καὶ τρέμων τοὺς λόγους οὗς ἤκουσας g)· οὐχ ὑψώσεις σεαυτὸν, οὐδὲ δώσεις τὴν ψυχὴν σου μετὰ ὑψηλῶν h), ἀλλὰ μετὰ δικαίων καὶ ταπεινῶν ἀναστραφῆσθαι i). Τὰ δὲ συμβαίνοντά σοι ἐνεργήματα ὡς ἀγαθὰ προσδέξῃ, εἰδὼς ὅτι ἅτις Θεοῦ οὐδὲν γίνεται (14).,,

Θωμᾶς εἶπεν· “Τέκνον, τὸν λαλοῦντά σοι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ παραίτιόν σοι λινόμενον τῆς ζωῆς, καὶ δόντα σοι τὴν ἐν Κυρίῳ σφραγίδα, ἀπαθήσεις ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ σου, μνησθήσῃ δὲ αὐτοῦ τύχτα καὶ ἡμίραν, τιμήσεις αὐτὸν ὡς τὸν Κύριον, ὅθιν γὰρ ἡ κυριότης λαλεῖται k), ἐκεῖ Κύριός ἐστιν· Ἐκζη-

que mathematicus neque lustrans, noli autem talia videre, neque audire; nam ea omnia gignunt idololatriam.

Nathanael dixit: «Fili, noli fieri mendax, quandoquidem ducit mendacium ad furtum, neque pecuniosus, neque vanae gloriae appetitor; ex his enim omnibus furtiva oriuntur.» «Fili, ne sis obtrektor, id quippe pellit in blasphemiam; neque contumax, neque prava meditare, sane ex his blasphemiae generantur. Esto autem mitis, quoniam mites in haereditatem accipient regnum coelorum. Sis longanimus, misericors, pacis artifex, purus corde et ab omni mundus nequitia, innocens et pacificus, bonus, custodiensque cum tremore sermones quos audivisti. Non te extolles, neque committes animam tuam cum elatis, sed cum iustis et humilibus conversaberis. Quae autem tibi acciderint, violentorum facinora, ea ut bona suscipe, considerans nihil sine Deo fieri.»

Thomas ait: «Fili, eum qui loquitur tibi sermonem Dei et auctor tibi vitae fit tibi in Domino dat sigillum, amabis ut pupillam oculi, memorabis die noctuque, et veneraberis ut Dominum; ubi enim de Domino sermo fit, ibi Dominus est. Exquiras

z) Αὐτὰς viadob. et Bickell. correximus ex otlobon. in quo iterum τέκνον omittitur, sed additur: ἃ ἱπεί ante περικαθαίρων. Constitut. ap. cap. 6. lib. cit. habent: περικαθαίρων τὸν οὐδὲν σου.

a) Ἐπειδὴ ὁδηγ. τ. ψ. ε. τ. κλοπὴν om. otlob.

b) Γίνονται id. Bickell scripsit semel hic, et iterum infra: Ἐκ γὰρ τῶν ἀπάντων, a scriptura codicum recedens.

c) Γόγγυσος, μὴ θυμώδης, μὴ αὐθ. otlobon.

d) Γίνονται iterum id.

e) Ἐπει Bickell. κληρονομῶντες τ. βασ. τοῦ Θεοῦ otlobon.

f) Ἀπὸ πάντ. καὶ. om. id.

g) Λογ. τοῦ Θεοῦ, οὐχ ὑψ. id. sed male.

h) Οὐ δώσεις τῇ ψυχῇ σου θρόνον, οὐδὲ κολληθήσῃ τῇ ψυχῇ σου μετὰ ὑψηλῶν id. ex ps. 130, 130, 1, 2, 3, et Prov. XIII, 17.

i) Ἀναστρ. om. id.

k) Ὅθιν γὰρ Ἰησοῦς Χριστὸς λαλεῖται id.

τήσις δὲ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ καθ' ἡμέραν I), καὶ τοὺς λοιποὺς, ἵνα ἐπαναπαύσῃ II) τοῖς λόγοις αὐτῶν κολλώμενος· ὡς ἅγιος γὰρ ἀγίοις ἀγιασθήσῃ III). τιμήσεις αὐτὸν, καθ' ὃ δυνατός εἶ, ἐκ τοῦ ἰδρωτός σου, καὶ ἐκ τοῦ πόνου τῶν χειρῶν σου· εἰ γὰρ ὁ Κύριος δι' αὐτοῦ ἡξίωσέ σοι δοθῆναι πνευματικὴν τροφήν καὶ ποτὸν καὶ ζωὴν αἰώνιον, σὺ ὀφείλεις πολὺ μᾶλλον τὴν φθαρτὴν καὶ πρόσκαιρον προσφέρειν τροφήν· ἄξιός γάρ ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ, καὶ βοῦν ἀλοῶντα οὐ φιμώσεις, καὶ οὐδεὶς φυτεύει ἀμπελῶνα, καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει (15)...

Κηφᾶς εἶπεν· «Οὐ ποιήσεις σχίσματα ο), εἰρηνεύσεις δὲ μαχομένους, κρίνεις δικαίως, οὐ λήψῃ πρόσωπόν τινα ἐλέγξας P) ἐπὶ παραπτώματι· οὐ γὰρ ἰσχύει πλουτοῦς παρὰ Κυρίῳ (16), οὐ γὰρ ἀξίας προκρίνει, οὐδὲ κάλλος ὠφελεῖ, ἀλλὰ ἰσότης ἐστὶ πάντων παρ' q) αὐτῷ. Ἐν προσευχῇ (17) σου μὴ διψυχῆσῃς r) πότερόν ἐσθαι ἢ οὐ· μὴ γίνου πρὸς μὲν τὸ λαβεῖν ἰκτείνων τὰς χεῖρας, πρὸς δὲ τὸ δοῦναι συσπῶν. Ἐὰν ἔχῃς, διὰ τῶν χειρῶν σου δὲς s) εἰς λύτρωσιν τῶν ἁμαρτιῶν σου· οὐ διστάσεις δίδόναι, οὐδὲ δίδους γογγύσεις, γνώσῃ γὰρ τίς ἐστὶν ὁ τοῦ μισθοῦ καλὸς ἀνταποδότης. Οὐκ ἀποστραφήσῃ ἐνδεόμενον, κοινωνήσεις δὲ ἀπάντων I) τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ οὐκ ἐρεῖς ἴδια εἶναι· εἰ γὰρ ἐν τῷ ἀθανάτῳ κοινωνοὶ ἐστέ, πόσον μᾶλλον ἐν τοῖς φθαρτοῖς;»

autem faciem illius singulis diebus, caeterosque simul sanctos, ut in sermonibus quiescas illorum et adhaereas; sicut enim sanctus, cum sanctis sanctificaberis. Observantiam in eum, quantam poteris, exhibebis in sudore tuo et opera manuum tuarum. Si enim tibi per eum Dominus dignatus est spiritualem largiri cibum et potum et vitam aeternam, te multo magis oportet corruptibilem et temporaneum praestare cibum. Dignus enim operarius mercede sua, et bovem triturantem non alligabis, et nemo plantat vineam quin de fructu illius comedat.»

Cephas dixit: «Non facies schismata, conciliabis autem pacem inter dissidentes, iudicabis ex aequo, non accipies personam, quum aliquis lapsus fuerit convictus. Non enim praevallet dives coram Domino, neque ab illo dignitas praeponitur, nec prodest venustas, sed aequabilitas omnium apud eum est. In oratione ne ancipiti animo mediteris quid futurum sit aut non sit, neque is fias qui manus ad recipiendum extendat, ad largiendum vero retrahat; si habes, manibus tuis dabis, unde tua redimantur peccata. Non distuleris, datoque munere non murmurabis, noveris enim qualis sit mercedis praeclarus remunerator. Ne averseris egenum, sed tribue fratri tuo, neque tua dices propria esse. Si enim immortale commune habetis, quanto magis peritura?»

I) Ἐξῆς. δι' αὐτὸν καὶ τοὺς λοιποὺς ἁγίους οὐτοῦ.

II) Ἐπαναπαύσῃ. Id.

III) Ἀγιασθήσῃ. Id. qui inde sequentia omittit usque ad illud ὅ γὰρ κύριος ἡξίωσέ σοι δι' αὐτοῦ δοθῆναι σοι πνεύμα, τροφήν καὶ ζωὴν αἰώνιον. Tum ibidem Cephas statim loquitur.

o) Σχίσμα, εἰρηνεύσας δὲ μαχ. Id.

p) Ἐλέγξαι vindobon.

q) Τινὰ ἐπὶ παραπτ. Ἰσότης γὰρ ἐστὶ παρὰ Θεῷ οὐτοῦ.

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

r) Διψυχῆσῃς. Ἐὰν ἐσθαι ἔχῃς σὲ, ἀπὸ τῶν χειρῶν σου δὲς εἰς ἁφῆσιν ἁμαρτιῶν σου· οὐκ ἀποστραφήσῃ ἐνδεόμενον, συγκοινωνήσεις δὲ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς σου, καὶ οὐκ ἐρεῖς ἴδια εἶναι. Εἰ γὰρ ἐν τῷ θανάτῳ (sic, sed male) κοινωνοὶ ἐστέ, πόσον μᾶλλον ἐν τοῖς θνητοῖς οὐτοῦ.

s) Δώσῃς vindobon. Correxit insulse Bickell. et scripsit δώσεις; legendum certe cum Constitat. I. c. εἰς εἰς.

t) Εἰς πάντα in Constit.

Βαρθολομαῖος εἶπεν υ)· Ἐρωτῶμεν ὑμᾶς, ἀδελφοί, ὥς ἔτι καιρός ἐστίν, καὶ ἔχετε εἰς οὓς ἐργάζεσθαι μεθ' ἑαυτῶν, μὴ ἐκλίπετε ἐν μηδενί, ἰξουσίαν ἵαν ἔχητε· ἐγγὺς γὰρ ἡ ἡμέρα Κυρίου, ἐν ᾗ συναπολειπταὶ πάντα σὺν τῷ πονηρῷ· ἥξει γὰρ ὁ Κύριος, καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μεθ' αὐτοῦ. Ἐαυτῶν γίνεσθε σύμβουλοι ἀθάβοι, διδασκοί· φυλάξετε ἅπερ ἔλαβετε, μήτε προσθεῖς, μήτε ὑφαιρῶν. „

II.

Πέτρος εἶπεν· «Ἀδελφοί, τὰ περὶ τῶν λοιπῶν τουθισιῶν αἱ γραφαὶ διδάξουσιν· ἡμεῖς δὲ ἃ ἐκτελεύσαμεν, διατάξωμεν.»,

Πάντες εἶπαν· «Πέτρος λεγίτω.»,

Πέτρος εἶπεν· «Ἐὰν ὀλιγανδρία ὑπάρχει, καὶ μήπου πλῆθος τυγχάνει τῶν δυναμένων ψηφίσασθαι περὶ ἐπισκόπου, ἐντὸς δεκαδύο ἀνδρῶν, εἰς τὰς πλησίον ἐκκλησίας, ὅπου τυγχάνει πιπηγυῖα, γραφείτωσαν, ὅπως ἐκτεῖναι ἐκλεκτοὶ τρεῖς ἄνδρες παραγινόμενοι δοκιμῇ δοκιμάσαντες τὸν ἄξιον ὄντα, εἴ τις φήμην καλὴν ἔχει ἀπὸ τῶν ἱδνῶν, εἰ ἀναμάρτητος ὑπάρχει, εἰ φιλόπτωχος, εἰ σώφρων, μὴ μήδυσος, μὴ πόριος, μὴ πλεονέκτης, ἢ λοιδωρός, ἢ προσωπολήπτης, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια· καλὸν μὲν εἶναι ἀγύναιος, εἰ δὲ μὴ, ἀπὸ μιᾶς γυναικὸς (ιβ)· παιδείας μέτοχος, δυνάμιος τὰς γραφὰς ἑρμηνεύειν, εἰ δὲ ἀγράμματος, πρᾶως

Bartholomaeus dixit: «Obsecramus vos, fratres, quoniam tempus est, neque vobis desunt in quos operemini simul; nihil omittatis in ulla re quae penes vobis sit. Prope est enim dies Domini in qua cuncta cum maligno disperdentur. Veniet namque Dominus et merces illius cum illo. Invicem estote in bonis participes, docibilesque. Servabis ea quae accepisti, ut nihil addas neve demas.

II.

Petrus dixit: «Caetera quae moneantur, scripturae docebunt; nos vero, quae praecepta nobis sunt, constituamus.»

Omnes dixerunt: «Petrus loquatur.»

Petrus locutus est: «Si paucitas hominum accidit neque iam copia adest eorum qui suffragium de episcopo ferre valent, sint scilicet infra duodecim homines, ad proximas ecclesias, quae plebe abundant, scribantur litterae, ut ibi eligibiles viri tres fiant, qui probe experiantur quis dignus sit, an bonam ille habeat famam ab ethnicis, an insons existat, an pauperum studiosus, an prudens, an non ebriosus, nec fornicator, neque ambitiosus aut contumeliosus vel personarum acceptor, et caetera id genus. Bene autem erit eum esse mulieris expertem; sin minus, unius fuisse uxoris consortem; doctrinae sit particeps, idoneus Scripturarum interpres; si vero litterarum rudis est, mitis sit et cha-

υ) Εἶπεν. Οὐκ ἄρις τὴν χεῖρά σου ἀπὸ τοῦ υἱοῦ σου, οὐδὲ ἀπὸ τῆς θυγατρὸς σου, ἀλλ' ἀπὸ υἱότητος διδάξεις αὐτοὺς τὸν φόβον τοῦ Κυρίου. Ἐξομολογήσῃ τὰ παραπτώματά σου οὐκ ἐγκαταλείψῃ ἐντολὰς Κυρίου· οὐ προσελύσῃ ἐν πρῶσυχῇ σου ἐν συνειδήσει πονηρᾷ μι-

σήσεις πᾶσαν ὑπέκρισιν καὶ πᾶν ὃ μὴ ἀρέσκει Κυρίῳ· φυλάξῃ δὲ ἃ παρελάβεις, μήτε προσθεῖς, μήτε ὑφαιρῶν· αὕτη ἐστὶν ἡ ὁδὸς τῆς ζωῆς. His concluditur libellus in ottoboniano, quibuscom cf. Const. l. c. cap. 12 usque ad 17.

ὑπάρχων καὶ τῇ ἀγάπῃ εἰς πάντας περισσεύειτω, μὴ ποτε περὶ τινος ἐλιγχθεὶς ἐπίσκοπος ἀπὸ τῶν πολλῶν γεινηθεῖν (19). »

Ἰωάννης εἶπεν· « Ὁ κατασταθεὶς ἐπίσκοπος, εἰδὼς τὸ προσιχὲς καὶ φιλό-
θειον τῶν σὺν αὐτῷ, καταστήσει οὕς εἰάν δοκιμάσῃ πρεσβυτέρους δύο... »

Πάντες ἀντιῖπον, ὅτι οὐ δύο, ἀλλὰ τρεῖς· εἴκοσι γὰρ καὶ τέσσαρες εἰσι πρεσ-
βύτεροι, δώδεκα ἐκ δεξιῶν, καὶ δώδεκα ἐξ ἐκωνύμων (20).

Ἰωάννης εἶπεν· « Καλῶς ὑπενήσατε, ἀδελφοί· οἱ μὲν γὰρ ἐκ δεξιῶν διχό-
μινοι ἀπὸ τῶν ἀρχαγγέλων τὰς φιάλας προσφέρουσι τῷ δεσπότῃ, οἱ δὲ ἐξ ἀρι-
στερῶν ἐπέχουσι τῷ πλήθει τῶν ἀγγέλων. Δεῖ οὖν εἶναι... » 1) τοὺς πρεσβυτέρους
ἤδη κειρονικότας ἐπὶ τῷ κόσμῳ, [τρόπῳ τινὶ 2)] ἀπιχομένους τῆς πρὸς γυναῖκας
συνελιύσεως, ἐμμεταδότους εἰς τὴν ἀδελφότητα, πρόσωπον ἀνθρώπου μὴ λαμ-
βάνοντας, συμμύστας τοῦ ἐπισκόπου καὶ συνεπιμάχους, συναθροίζοντας τὸ πλῆ-
θος, προθυμουμένους τὸν ποιμένα. Οἱ ἐκ δεξιῶν πρεσβύτεροι προνοήσονται τῶν
ἐπισκόπων πρὸς τὸ θυσιαστήριον, ὅπως τιμήσωσι καὶ ἐντιμηθῶσιν, εἰς ὃ ἂν
δεῖ· οἱ ἐξ ἀριστερῶν πρεσβύτεροι προνοήσονται τοῦ πλῆθους, ὅπως εὐσταθῆς
καὶ 3), ἀθόρυβος· εἴη, πρῶτον μεμαθηκὼς ἐν πάσῃ ὑποταγῇ. Εἰ δέ τις τουθετού-
μενος αὐθαδῶς ἀποκριθῇ 4), ἐμποιήσαντες οἱ ἐπὶ τῷ θυσιαστηρίῳ τὸν τοιοῦτον
μετὰ Ἰσῆς βουλῆς, ὃ ἂν εἴη 5) ἄξιον, διχασέτωσαν, ἵνα καὶ οἱ λοιποὶ φόβον
ἔχωσι 6), μὴποτε ἐνὸς πρόσωπον λαβῶσι, καὶ ἐπὶ πλεῖον νεμηθῇ ὡς γάγγραινα,
καὶ αἰχμαλωτισθῶσι οἱ πάντες (21). »

ritato adversus omnes superabundet; ne unquam de aliqua nequitia convictus, episcopus a multis renuntiatur.»

Ioannes dixit: « Qui institutus fuit episcopus, considerata utilitate et pietate in Deum eorum qui cum illo sunt, instituet ex illis quos probaverit, duos presbyteros. »

Omnes reposuerunt: « Non duos, sed tres; viginti enim et quatuor sunt seniores, duodecim a dextris, et duodecim a sinistris. »

Ait Ioannes: « Bene meministis, fratres. Qui enim a dextris sunt accipientes ab archangelis phialas, offerunt Domino; qui autem a sinistris, agunt cum multitudine angelorum. Oportet igitur esse seniores, iam aevo maturos in mundo, aliquo abstinentes modo a mulieris consortio, promptos ad largiendum fratribus, personam hominis non recipientes, qui ministrent cum episcopo et simul praecipientur, qui convocent plebem, et alacri studio pastorem prosequantur. Qui a dextris erunt seniores, episcopis procurent ea quae spectant ad altare, ut honorent eos et colant quantum oportuerit. Qui a sinistris seniores sunt, provideant de plebe ut rite componatur et sine tumultu, secundum ea quae prius populus didicerit in omni submissione. Si quis autem monitus arroganter responderit, id suscipientes qui altari deputantur, cum aequa sententia quod iustum erit, decernant, ut caeteri metum habeant, nullius unquam persona accepta, ne malum accrescat ut gangraena, et in servitutem abducantur omnes. »

1) Εἶναι. Vox una hic erosa in vindob.

2) Τρόπῳ τινὶ sapit προσθήκην byzantinorum.

3) ἼΙ καὶ cod. et edit.

4) Ἀποκριθῇ, τὸ ibid. an pro ἀποκριθῆτω?

5) Εἰ cod. vindob.

6) Ἐχουσι in cod. et Blekell.

Ἰάκωβος εἶπεν· “Ἀναγνώστης καθιστανέσθω πρῶτον δοκιμῇ διδοκιμασμένος· μὴ γλωσσοκόπος, μὴ μέθυσος, μήτε γελωτολόγος, εὐτροπος, εὐπειθής^{c)}, εὐγνώμων, ἐν ταῖς κυριακαῖς συνόδοις πρῶτος σύνδρομος, εὐήκοος, διηγητικός· εἰδὼς ὅτι εὐαγγελιστοῦ τόπον ἐργάζεται· ὁ γὰρ ἐμωπλῶν ὦτα μὴ νοεῖντος, ἔγραφος λογισθήσεται παρὰ τῷ Θεῷ (22).

Ματθαῖος εἶπε· “Διάκονοι καθιστάσθωσαν· γέγραπται· “Ἐπὶ τριῶν σταθήσεται πᾶν ῥῆμα Κυρίου (23). „ Ἐστῶσαν διδοκιμασμένοι πάσῃ διακονίᾳ, μιμαρτυρημένοι παρὰ τοῦ πλήθους, μονόγαμοι, τεκνοτρόφοι, σώφρονες, ἐπεισιχίς, ἥσυχοι, μὴ γόγγυσοι, μὴ δίγλωσσοι; μὴ ὀργίλοι (ὀργὴ γὰρ ἀπόλλυσιν ἄνδρα φρόνιμον), μὴ πρόσωπον πλουσίου λαμβάνοντες, μηδὲ πένητα κατὰδυναστιύοντες, μηδὲ οἶνω πολλῷ χρώμενοι, εὐσχυλτοί, τῶν κρυφίων ἔργων καλοὶ προτρεπτικοί, ἐπαναγκάζοντες τοὺς ἔχοντας τῶν ἀδελφῶν ἀπλοῦν τὰς χεῖρας, καὶ αὐτοὶ εὐμιτάδοι, κοινωνικοί, πᾶσιν τίμη καὶ ἐντροπῇ καὶ φόβῳ τιμώμενοι ἀπὸ τοῦ πλήθους, ἐπιμελῶς προσέχοντες τοῖς ἀτάκτως περιπατοῦσιν, οὓς μὲν νοθεύοντες, οὓς δὲ παρακαλοῦντες^{d)}, οὓς δὲ ἐπιτιμῶντες· τοὺς δὲ καταφρονοῦντας τελείως παραπεμπόμενοι, εἰδότες ὅτι οἱ ἀντίλογοι καὶ καταφρονηταὶ καὶ λοῖδοροι Χριστῷ ἀντιτάξαντο.,

Κηφᾶς εἶπε· “Χῆραι καθιστανέσθωσαν τρεῖς· αἱ δύο προσμένουσai τῇ προσευχῇ περὶ πάντων ἐν πείρᾳ, καὶ πρὸς τὰς ἀποκαλύψεις περὶ οὗ ἂν δέῃ· μία δὲ παρεδρεύουσα ταῖς ἐν ταῖς νόσοις πειραζομέναις, εὐδιάκονος ἢ, νηπτική^{e)}, τὰ

Iacobus dixit: « Lector institutur, qui primum probe fuerit probatus; non lingua mordax, non ebriosus, non scurrilia effutens, bonae frugis, moriger, aequanimus, qui in dominicos congressus primus convolet, qui bene audiat et prompte legat, non immemor se in evangelistae locum recipi. Qui enim adimplet aures non intelligentis, deferetur rationem Deo redditurus. »

Matthaeus dixit: « Diaconi instituantur: scriptum est: « In tribus stabit omne verbum Domini. » Sint comprobati in omni ministerio, cum testimonium habuerint ab omni plebe, unius sint uxoris, filiorum nutritores, prudentes, modesti, placidi, sine murmure, sine ira (ira enim virum perdit sapientem), sine ullo ad divitis personam respectu, neque pauperem opprimentes, neque vino multo indulgentes, ad tolerandum fortes, qui strenue abscondita opera commendent, cogant ex fratribus opulentos ut manus expandant, ipsi munifici, largitores, in omni honore, reverentia et timore venerabiles plebi, diligentia eos insectantes qui socus ambulant, aliis monita, aliis solatia, aliis poenas ministrantes, eos vero qui omnia omnino spernunt, missos facientes, memores Christo eos resistere qui contradicunt, spernunt et conviciantur. »

Cephas dixit: « Viduae instituantur tres, quarum duae perseverent in oratione pro omnibus, instante probatione, et revelationum causa, pro re nata. Una vero deputetur mulieribus morbo tentatis; probi sit ministerii, vigilantia insignis, ut necessaria prae-

c) Εὐπειθής cod. vindob.

d) Παρακαλ. οὓς δὲ om. Bickell.

e) ἡ νηπτική cod.

δίδοντα ἀπαγγέλλουσα τοῖς πρεσβυτέροις, μὴ αἰσχροκίρδης, μὴ οἶνω πολλῷ προσίχουσα, ἵνα δύναται νῆφειν πρὸς τὰς τυκτερίνας ὑπεκρίσεως, καὶ εἴ τις ἑτέρα βούλοιτο ἐργαζασθῆναι, καὶ γὰρ ταῦτα πρῶτα /) Κυρίου θησαυρίσματα εἰσιν ἀγαθὰ (24).,,

Ἀνδρέας εἶπε· “ Διάκονοι ἐργάται τῶν καλῶν ἔργων τυχεῖς ἡμεροὶ ἐπιλείποντες πανταχοῦ, μήτε πένητα ὑπεροπτεύοντες, μήτε πλουσίον προσωποληπτεύοντες, ἐπιγινώσκονται τὸν θλιβόμενον, καὶ ἐκ τῆς λογίας οὐ παραπέμψονται, ἐπαγαχάσουσι τοὺς δυναμένους ἀποθησαυρίζειν εἰς ἔργα ἀγαθὰ, προορῶντας τοὺς λόγους τοῦ διδασκάλου ἡμῶν· “ εἶδιδί με πεινῶντα, καὶ οὐκ ἐθρίψατέ με (25).,, οἱ γὰρ καλῶς διακονίσαντες καὶ ἀμέμπτως, τόπον ἑαυτοῖς περιποιοῦνται τὸν ποιμενικόν. ,,

Φίλιππος εἶπεν· “ Ὁ λαϊκὸς τοῖς λαϊκοῖς πράγμασι περιποιθήσθω ὑποτασσόμενος τοῖς παριδρεύουσι τῷ θυσιαστηρίῳ· ἕκαστος τῷ ἰδίῳ τόπῳ ἀρισκίτω τῷ Θεῷ· μὴ φιλιχθροῦντες ἀλλήλοις περὶ τῶν τιταγμένων, ἕκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη παρὰ τῷ Θεῷ. Ὁ ἑτέρος τοῦ ἑτέρου τὸν δρόμον μὴ παρατεμνέτω, οὐδὲ γὰρ οἱ ἄγγελοι παρὰ τὸ διατιταγμένον αὐτοῖς οὐδὲν ἑτερον ἐξελίσσουσιν. ,,

Ἀνδρέας εἶπεν· “ Εὐχρηστόν ἐστιν, ἀδελφοί, ταῖς γυναῖξιν διακονίαν καταστήσαι. ,,

Πέτρος εἶπεν· “ Ἐφθάσαμεν τάξαντες περὶ δὲ τῆς προσφορᾶς τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος ἀκριβῶς μνηύσωμεν. ,,

stet presbyteris, nec lucro inhiet turpi, neque multo vino dedita sit, ut possit invigilare nocturnis ministeriis, et si quae alia proba opera sint; quae quidem sunt primi apud Deum thesauri bona huiusmodi opera. »

Andreas dixit: « Diaconi, bonorum opifices operum, noctu dieque circumeuntes quocumque, neque pauperem despicientes, neque habentes ad opulentos respectum, discernent oppressum tribulatione, neque eum excludent a collecta, cogent eos quibus facultates sunt in bonis thesaurizare operibus, et considerare verba magistri nostri: « Vidi- stis me esurgentem et non nutritivistis me. » Qui enim strenue ministraverunt et inculpabiliter, locum sibi vindicant pastorem. »

Philippus dixit: « Laicus negotiis saecularibus inserviat, iis subditus qui presbyterio praesunt; unusquisque suo proprio contentus loco sit in Deo; nullam erga caeteros invidiam exercent ob institutum ordinem, in quo singuli coram Deo eliguntur; alter alterius cursum ne intercipiat, neque enim angeli, praeter id quod illis assignatur, quidquam aliud praeoccupant. »

Andreas dixit; « Commodum erit, fratres, si mulieribus officium instituatur. »

Petrus ait: « Hactenus regulas posuimus. Verum de oblatione corporis et sanguinis diligenter commonefaciamus. »

/) Πρῶτα sic cod. Malim παρὰ τῷ Κυρίῳ.

Ἰωάννης εἶπεν· “Ἐπελάβησθε, ἀδελφοί, ὅτε ἤτησεν ὁ διδάσκαλος τὸν ἄρτον καὶ τὸ ποτήριον καὶ κύλῳσεν αὐτὰ λείων. “Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου καὶ τὸ αἷμα (26), ὅτι οὐκ ἐπέτρεψε ταύταις συστῆναι ἡμῖν.,”

Μάρθα εἶπε· “Διὰ Μαριάμ, ὅτι εἶδεν αὐτὴν μιιδιῶσαν.,”

Μαρία εἶπεν· “Οὐκίτι ἐγίλασα· προέλιγε γὰρ ἡμῖν ὅτι ἐδίδασκεν, ὅτι τὸ ἀσθενὲς διὰ τοῦ ἰσχυροῦ σωθήσεται (27).,”

Κηφᾶς εἶπεν· “Ἐνίων μέμνησθε δὲ, ὅτι ταῖς γυναιξὶ μὴ ὀρθαῖς πρίπει προσεύχασθαι, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς γῆς καθεζομέναις.,”

Ἰάκωβος εἶπε· “Πῶς οὖν δυνατόμεθα περὶ γυναικῶν διακονίαν ὀρίσαι, εἰ μή τι διακονίας ἵνα ἐπισχύσωσι ταῖς ἐνδοιμέναις;,”

Φίλιππος εἶπεν· “Τοῦτο, ἀδελφοί, περὶ τῆς μεταδώσεως, ὅποῖον ἔργον ἑαυτῷ θησαυρὸν καλὸν περιποιεῖται· ὁ γὰρ θησαυρίζων ἐν τῇ βασιλείᾳ ἔγγραφος ἐργάτης λογισθήσεται παρὰ τῷ Θεῷ.,”

Πέτρος εἶπε· “Ταῦτα, ἀδελφοί, οὐχ ὡς ἐξουσίαν τινὸς ἔχοντες πρὸς ἀνάγκην, ἀλλ’ ἐπιταγὴν ἔχοντες παρὰ Κυρίου, ἐρωτῶμεν ὑμᾶς φυλάξαι τὰς ἐντολὰς μηδὲν ἀφαιροῦντας ἢ προστίθεντας, ἐν τῷ ὀνόματι Κυρίου ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.,”

Ioannes subdidit: « Vos latet, fratres, quomodo rogaverit magister panem et calicem, et benedixerit dicens: «Hoc est corpus meum et sanguis,» quoniam non permisit ea cum illis mulieribus palam communicare. »

Martha dixit: « Per Mariam, quoniam eam vidit subridentem. »

Maria ait: « Minime ridere sustinui; praedixit autem nobis, quando docebat, fore ut debilis a forti salvaretur. »

Cephas dixit: « Aliqua autem meminertis, quod mulieribus non decet stando orare, sed super terram sedentes. »

Iacobus ait: « Quale igitur poterimus officium mulieribus definire, nisi ministerium quo valeant pauperibus inservire? »

Philippus dixit: « Idipsum, fratres, ad traditionem referatur, quali opere quisque sibi bonum thesaurum efficiat. Qui enim thesaurizat, in regno inscribetur operarius coram Deo. »

Petrus dixit: « Haec, fratres, non tamquam potestatem alicuius habentes, qua necessaria praecipiantur, sed mandatum habentes a Domino, exhortamur vos ad custodiendum praecepta, nihil auferentes, nihil addentes insuper, in nomine Domini nostri Iesu Christi, cui est gloria in saecula Amen. »

ANNOTATIONES.

(1) *Θυγατέρις*. Sequentia cum acclamatione ligat Bickell. Aethiopica apud Ludolfum l. c. incipiunt: *Canones patrum apostolicorum quos constituerunt ad ordinandam ecclesiam christianam*. Laetamini; etc. Tum praecipuae Apostolorum allocutiones dividuntur in stationes numero XX.

(2) *Ματθαῖος*. Qui hunc syllabum exegit, certe prae oculis habuit quae infra post prooemium leguntur, ut personarum ordo satis insolens a subsequente rerum serie pendeat; unde recentius ea putem assuta, quae ottoboniano desunt, ne importuna dictionis sphalmata in confirmationem adducam.

(3) *Ἰακώβου*. Ut ab Iscariota secernatur, solenno est subintelligi vocem *ἀδελφός* cum *Ἰούδας Ἰακώβου*, neque plura paulo ante p. 75 scripsit scholiastes petropolitanus.

(4) *Πρὸ τοῦ*. An audiendum, addendumve *καίρου* aut quid simile, eo magis ambigo quod soloeca phrasis tam inseri quam excludi multa permittit.

(5) *Ἐπαρχίας*. Si ad strictos iuris apices *eparchia* intelligatur, iam totum prooemium ad finem saeculi IV retrogrediatur necesse erit; certum enim est ante concilii CP. primi tempora nullum esse exarchatus ecclesiastici vestigium. Immo ad notitias provinciarum fortasse recentiores respicit catalogus locorum qui statim subditur.

(6) *Εἰσι*. Cf. Const. apost. lib. VII, c. 1. 17, 18. Barnab. epist. n. 18, 19. Hic incipit cod. ottobonianus: *Ἰωάννης εἶπεν κτλ.*

(7) *Προφῆται*. Matth. XXII.

(8) *Γίνεσθαι*. Luc. VI, 31.

(9) *Σου*. Integerrima fere haec verba Petri referuntur, sed prolixis aucta parergis in constit. apostol. lib. VII, cap. 2, 3, 4, 5.

(10) *Ὀργίλος*. Ad verbum hactenus ibid. cap. 5. Caetera, uno verbo excepto *μηδὲ ζηλωτής*, non comparent.

(11) *Θηλικόν*. Vide ultima verba II epist. S. Clementis ad Corinthios. Labb. 1, 187.

(12) *Γίνονται*. Fere omnia ibid. sine interpolatione; sed habetur: *ρίψέφθαλμος*. Quae sequuntur Simonis verba partim leguntur in principio cap. 6, Nathanaelis vero sparsim ibid.

(13) *Γέγγυσος*. Similia inde in cap. 5.

(14) *Γίνεταί*. Ad litteram in multis ibid. cap. 8, sed prolixiora versus finem.

(15) *Ἐσθίει*. Similia, sed longe breviora in cap. 9.

(16) *Κυρίω*. Hucusque omnia ferme in cap. 10.

(17) *Προσιυχή*. Cf. capp. 11, 12.

(18) *Γυναικός*. Vel absona haec verba sunt, vel clare sonant oportere episcopum esse aut caelibem, aut unius uxoris viduum, *ἀγύνατος, εἰ δὲ μὴ, ἀπὸ μιᾶς γυναικός*. Meminisse haec iuvabit tum quum veterum canonum verba de una presbyterorum aequae ac episcoporum uxore ad trutinam revocabantur, tum quando byzantini iuris magistri nobis confidenter asseverabunt usque ad trullanum concilium episcopos fuisse, verbo sit venia, uxoratos. Nihil moveat Ludolfi ad haec commentarius, qui laxis habenis ab Aethiopia haec nobis reduxit: Si vero uxorem duxisset unam, priusquam constitueretur episcopus, maneat cum illa. Idem quippe ille est qui paulo ante, ubi dicitur ex fontibus graecis: « Non praevalet dives coram Domino, neque praestat dignitas, nec venustas prodest » ille, inquam, haec nobis exculpit: « Divitiae nihil valent apud Dominum, neque honore afficies superbum, neque petes ab eo epistolam. » Et candide margini allevit hanc notulam: *Quid sibi velit ista epistola vel libellus, non liquet* (1).

(19) *Γεννηθεῖν*. Rursus eadem prolixè regesta videntur in constitut. lib. II, cap. 1-6.

(20) *Εὐωνύμων*. Apocal. IV, 4, 10. Erit fortasse cui magis placebit lectio codicis *συνέχουσι* quam mutavimus in *συνηχοῦσι*. Eadem fere sententia erit, sive

qui a sinistris sunt seniores cum angelis aut concinant aut consentiant et cohaereant. Caeterum inter multa quae locum illam sub-
oscurum facile illustrarent, vix aliud video nobilius, sed et antiquius, quam musivum illud opus S. Leonis pp. instinctu et ex Placidiae reginae munificentia in Basilica S. Pauli extra Urbis muros eleganter elaboratum, in quo a dextris Christi XII seniores, capite nudi, coronas offerunt, a sinistris vero XII, capite tecti, inclinantur. Priores dicuntur XII apostolorum, posteriores XII prophetarum exhibere typos.

(21) Πάντες. Haec certe respiciunt ad const. lib. VIII, c. 31, VIII, 2. sed aut addita nostra esse aut suppressa putaveris,

prout vel recentiora tibi erunt vel antiquiora libro constitutionum.

(22) Θεῶ. Cf. Constit. lib. id. c. 22., Exod. XX, Ps. CXXXIX.

(23) Κυρίου. Matth. XVIII, 16. cf. ib. c. 17, 18.

(24) Ἀγαθά. Ut praecedentia ad Const. lib. II spectabant, ita haec ad libri III. partem priorem, ubi plura de hisce tribus viduis dicemus.

(25) Μτ. Matth. XXV, 35. Cf. eiusd. lib. Const. III. ultima capp. 19, 20.

(26) Αἷμα. Matth. XXVI, 26.

(27) Σωθῆσαι. Quo insolentiora haec videntur et tenuiora, eo plus ambigitur an prisca sint aut ex arbitrio conficta.

IV.

ANTIOCHENA SS. APOSTOLORUM SYNODUS.

I. « Firmissimum, inquit Binius, testimonium huic concilio Apostolorum Antiochiae celebrato, praebet concilium nicaenum II actione 1, his verbis: « In antiochena synodo sanctorum Apostolorum dictum est: *Salvatos non debere* (1). » Idem quoque iubet de hac synodo intelligi sancti Innocentii papae epistolam XVIII, quum de antiochena agens ecclesia, « Ubi, inquit, et nomen accepit religio christiana quae conventum apostolorum apud se celeberrimum meruit (2). » Immo si quid roboris inest communi et constanti codicum manu scriptorum epigraphae, hos ipsos canones et Pamphilus martyr manu scripsit sua, et summus eius magister Origenes diligentia sua collegit primus et asservavit (3).

(1) *Non debere*. Mansi Concil. tom. 1. col. 67 tom. XII col. 1016: ἐν τῇ κατὰ Ἀντιόχειαν συνόδῳ τῶν ἁγίων ἀποστόλων εἰρήται τοῦ μηρέτι πλανᾶσθαι κτλ. vide infra can. 4 cum notis. Vertit Anastasius: « In synodo sanctorum Apostolorum quae apud Antiochiam congregata dicitur: Et ne ultra errent, etc. » Qui aut leviter corruptum codicem secutus est, aut εἰρήται promptius ad superiora quam ad sequentia retulit. Aliud deprehendit perspicax Natalis Alexander, dubium de synodi auctoritate ortum esse in mente Anastasii. Verum videat alius an non interpret potius augeat quam minuat enunciationem, quum receptum ex traditione (quae dicitur) affirmet quod unus erat testimonio editum. V. Nat. Alexandri ad saec. I, dissert. XX, ed. Mansi tom. III, p. 213.

(2) *Meruit*. In Epist. XVIII in Concil., XXIV apud P. Constantium col. 851 B: ἰς ἰντερ Σανμαυρίνος princeps ne uno quidem verbo diluere dignatur duas

Natalis Alexandri et Tillemontii argutias: prior quidem vult legendum esse *Hierosolimam* pro Antiochia; posterior apud se mutat in pro se. Sed quid inde iste? Caeterum quum de alterutra varietate codices ad unum omnes silent, siluit iure et more suo Constantius consultissimus. V. Tillemont *Memor. Hist. eccles.* t. 1, not. 34, p. 324.

(3) *Asservavit*. Opportune de Pamphilo Hieronymus testatur in *Scriptor. eccles.* 75, multos codices eiusdem manu descriptos adhuc dum in caesariensi bibliotheca haberi, immo ex illis XXV, quasi martyris sanguine infusos, penes ipsum venerabundum esse. Idem iterum aptissimo nobis Eusebii haec verba rescripsit: « Unde et multos codices praeparabat ut cum necessitas poposcisset, volentibus largiretur. Et ipso quidem proprii operis nihil omnino scripsit, exceptis epistolis quas ad amicos forte mittebat; in tantum se humilitate delecerat; veterum autem tra-

Etsi nolim ego haec plus aequo superbiant ambitiosa antiquitatis pompa, negare non possum allata superius testimonia potius iniuriae quam iuris exceptionibus oppugnari. Scilicet, nicaenos patres aut nullam allato concilio fidem adhibuisse, aut certe indoctos fuisse, inque sacrorum librorum critica rudes (1); tum lapsos esse aut memoria Innocentium, aut calamo notarios qui Hierosolymam pro Antiochia dictare aut scribere debuerunt (2); postremo Turrianum aut de cerebro exprompsisse suo codicem pamphilianum, aut fictitio minime confisum esse monumento (3). Haec Natalis Alexander et Tillemontius, quibuscum non sine multorum plausu, Petrus Custantius, quem meum lubet dicere magistrum, aequo sane Marte congruitur: « Sed is, inquit, Innocentii locus saltem argumento est non recens fuisse scriptum illud quod pro antiocheno concilio ab apostolis celebrato praedictus (Gregorius Pisinuntensium) episcopus (in VII synodo) laudavit; adeoque spernendam non esse quam ille pro imaginibus ex eo protulit auctoritatem, non quo canon ille Apostolis vere adiudicetur, sed quo non recentior saeculo IV esse verosimiliter credatur. »

II. Qui vero Turriani fraude factum dici potest quod etiam nunc exstat in quinque codicibus quos ipse ego post alias mea versari manu contigit, et quorum quatuor sunt saeculorum XI, XIII et XIV? Paucis post superius acta describam:

Vallicellan. F. 10, f. 24-26, membranae, saec. XI.

— F. 86, f. 162, 163, versio latina ex praecedente, manu Achillis Statti, ipsoque auctore, qui floruit a. 1524-1531.

Florentin. laurent. plut. X, cod. 1 f. 3, saec. XIII.

Coislin 211, f. 278, chartaceus, saec. XI.

Monacensis 380 bombycin. saec. XVI (4).

III. Tum mirari subit cur superciliosi illi rei criticae magistri tam prompto et effuso stomacho eruperint in canones quos legero ex integro nec potuerunt, nec voluerunt: qui certe bonis litteris melius consulissent, tempus excutiendis codicibus dando quod conviciis et inanibus coniecturis erogabant, dum laudem hos canones cum fide et diligentia edendi fastidiose transmitterent ad seros usque nepotes, immo vero ad haereticum virum et novissimum. Sane ante Bickellium, a quo primum et graece tantum editi novem canones sunt (5), quartus dumtaxat et quintus prodierant graeco apud solum Turrianum (6); inde quintus nullibi comparet, nisi semel apud Baronium (7), qui septimum

ctatus scriptorum legebat studiosissimo et in eorum meditatione iugiter versabatur. » Haec et alia plura v. apud Bollandum, t. I lun. die 1, p. 67-70.

(1) *Rudes*. Pingui manu Alexander haec, mox eodem pugno scripturus nullas imagines exstitisse apud primos christianos, usum vero statuarum nondum fuisse in aere VII synodi inductum. Quid plura?

(2) *Debuerunt*. Sed idem acutior calamo addit neque contentum esse aut vocari concilium, neque celeberrimum dici oportuisse conventum de quo nemo quidquam ante Turrianum ne fando quidem audivit. Cul statim Custantius meus os opilabit.

(3) *Monumento*. Etenim Alexander: « Turrianus fidem nullam meretur hac in parte, cum non dicat ubi nactus fuerit illud manuscriptum et a quo habuerit. » Belle, Tillemontio iudice! « Turrien s'est dé- » fié lui-même de la foi de son manuscrit, puisqu'il » n'a osé le produire, mais il eût mieux fait de mar- » quer au moins son doute. » Bellissime! Adde lepi-

dom illud amborum inventum, codicem illum fuisse, Turriano testante, ipsius manu Pamphili scriptum. Sed ecce tibi quinque erunt, non unus codex.

(4) *Saec. XIV*. De primo codice dixi et dicam saepe numero. In secundo Statti apographon inter veteris synodici pagellas latet et male assuitur. De coisliniano vide Montfaucon biblioth. coislin. p. 269. Turrianus sua videtur descripsisse ex florentino de quo vide Bandoni catal. B. laurent. t. I. p. 468. Conflavit autem editionem suam Bickellius ex monacensi quem describit Hardt apud Freyer von Aretin p. VIII. p. 151-203.

(5) *Sunt*. In *Iuris con. histor.* saepe laud. part. I. p. 101-104, accedente censura germanico p. 138-142.

(6) *Turrianum*. Quem vide *advers. Magdeburg. Centuriatores* pro canonib. apostol. et epist. decretalib. pontificum apostolicorum (lib. V, Colon. 1573 4o) in lib. I cap. 25, p. 123-127.

(7) *Baronium*. Ad ann. 57, n. 112 ed. Mansi t. I, p. 456.

eum vocat, et semel apud Petavium (1) a quo octavum inscriptum fuisse falso Hardoinus asseruit. Quartus autem solus ex unico Baronii latino textu cum tenui caeterorum canonum epitoma a Turriano et Baronio exculpta (2) per omnes transmeavit Conciliorum tomos, quorum curatores quotquot fuerunt tam parca supellectile contenti hactenus sunt (3). Sero quidem et ultimi venimus, eo diligentius curaturi ut nulla pars eorum quae in bibliothecis reperta sunt, omittatur, laeti insuper quod aliquid novi post tot alios proferimus, nimirum ἀνέκδοτον neque venustate destitutam cl. v. Achillis Statii interpretationem.

IV. Turriano duco et post eum Baronio, sed iusta et integra rerum serio restituta (4), argumenta novem canonum de more damus: primus est ut discipuli Christi non Galilaei, sed Christiani dicantur; secundus, ne baptizatus iudaico more circumcidatur; tertius, ut omni nationi ad ecclesiam aditus pateat; quartus in primis insignia habet de sacris imaginibus; quintus fuso prosequitur inanem iudaeorum in delectu ciborum religionem; sextus fertur de vitanda avaritia et quaestibus iniquis; septimus, de vitio gulae coercendo, de vitanda curiositate ludorum et de abstinendo a iuramento; octavus, de scurrilitate et moribus gentium; nonus abstinentiam sanguinis et suffocati iam antea praecipiam confirmat.

(1) *Petavium*. De incarnat. lib. XI, cap. 14, num. 4 ad 7 (sed numeros 5 et 6 ponere editores neglexerunt); in not. 47 graeca exstant. Ne quid desit, addiderim eadem a Combefisio alicubi citari ex quo ipse canonem latino et graeco dedi in Spicil. solesm. t. I, p. 601.

(2) *Exculpta*. Baronius ad a. 102, n. 19 ed. Mansi t. II, p. 22.

(3) *Sunt*. Vide Labb. ed. parisiens. t. I, p. 62, Mansi t. I, p. 67. At nuperrimus et locuples conciliorum historicus Hefelius tacet altissime. Pigeret omittere quem Harduinus fronti maximorum suorum concilior. affixit indiculum ad a. 57, tot mendis quot verbis ornatum: « Antiochenum concilium in quo canones IX (lege VIII.) editi referuntur a Baronio (in epitome tantum) ad a. chr. 57. n. 3 (lege aut num. 442; aut a. 102. num. 29) sed quos spurios censet Pagi ad a. 56 (silet ubique Pagi quod sciam), canonem vero octavum nominatim supposititium vocat P. Petavius (Dionysius Petavius nec numero nec nomine ullum, sed omnes summam designavit).

(4) *Restituta*. Quos canones Turrianus promiscue alium post alium adduxit, illos Baronius eodem ordine, sed uno omisso et addito singulis numero quem

ex arbitrio affixit, inde iidem errores in conciliis et multa in numeris varietas. Ultimum canonum praetermisit Baronius, quem abunde ex ipsis Apostolorum actibus alias expresserat. Quos vero octo numeris distinxit, ita recensuit ut post tres priores quartus respondeat sexto, quintus septimo, sextus octavo, septimus quarto, octaves quinto codicum nostrorum. Idem ordo in conciliis, usque ad sextum; septimus porro respicit ad nonum ex nostris, octavus ad quartum, nonus ad quintum. Certum vero est omnia ex eodem fonte fluxisse, nam statim post nonum, tam in vallicellianis quam in florentino inexpectata clausula legitur, quae ad sequentia in utroque codice minime pertinet: Θεωρίσαντες καὶ κανόνας διὰ Κλήμεντος διαφόρων κεφαλῶν τὸν αἰρετὸν ὁδηγεῖν πρὸς. Idem Achilles Statius legit et vertit: « Conscripserunt autem canones et per Clementem editos multisque rebus et capitibus distinctos, qui sunt numero quidem LXXXV. » Placet haec non fuisse ab aevo edace absumpta, quibus quippe cadit ultima κριτικαὶς κρίσις criminatio, negantium in canonicis Graecorum syllogis hos canones reperiri, quos vides vel a remotissima origine sua apostolicis canonibus legali nexu adhaesisse.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΠΑΜΦΙΛΟΥ (1)

ΕΚ ΤΗΣ ΕΝ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΣΥΝΟΔΟΥ

Τουτέστιν ἐκ τῶν συνοδικῶν αὐτῶν κανόνων μέρος
τῶν εὐρεθέντων εἰς τὴν Ὠριγένους βιβλιοθήκην (2).

SANCTI PRESBYTERI ET MARTYRIS PAMPHILI
EX APOSTOLORUM IN ANTIOCHIA SYNODO

*Scilicet ex synodicis eorumdem canonibus pars eorum
quae in Origenis bibliotheca inventa sunt.*

α'. Μετὰ τὴν τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀνά-
στασίν τε καὶ ἀνάληψιν τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας Γαλιλαίους (3), ἐκάλουν οἱ
τότε ἄνθρωποι συνοδιύσαντες οὖν οἱ ἀπόστολοι ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας, ἐχη-
μάτισαν τοὺς Γαλιλαίους Χριστιανοὺς ἐν πρώτοις ὀνομάζεσθαι, καὶ ἥθνος ἅγιον
καὶ βασιλεῖον ἱεράτευμα κατὰ τὴν χάριν τοῦ ἁγίου βαπτίσματος καὶ ἐπωνυμίαν.

β'. Τοῦ μὴ (4) περιτέμνεσθαι τοὺς βαπτιζομένους κατὰ τῶν Ἰουδαίων νομο-
θεσίαν, ὡς τοῦ Θεοῦ βαπτίσματος ὄντος περιτομῆς ἀχειροποιήτου ἐν τῇ ἀπικ-
δύσει τοῦ παλαίου ἀνθρώπου, ἀποβάλλοντος τὴν παλαιότητα τῆς ἀμαρτίας.

γ'. Τοῦ εἰσδέχισθαι ἀπὸ παντὸς ἔθνους καὶ γένους τοὺς σωζομένους ἐν τῇ
ὀρθοδόξῳ πίστει, καὶ τοῦ κηρυχθῆναι εἰς πάντα τὰ ἔθνη τὸν λόγον τῆς ἀληθείας.

INTERPRETATIO ACHILLIS STATII

I. Post magni Dei et Servatoris nostri Iesu Christi resurrectionem assumptionemque,
quicumque in eum crediderunt eos Galilaeos tum vulgus hominum vocabat. Convenien-
tes autem Antiochiam Syriae apostoli decreverunt Galilaeos Christianos in primis vocari,
gentemque sanctam ac regale sacerdotium, propter sancti baptismatis gratiam atque ap-
pellationem.

II. Decrevit eos qui baptizarentur Iudaeorum legibus ac moribus non esse circum-
cidendos; quippe quum sanctum ipsum baptismum circumcisio esset non manufacta, pro-
pter ipsam veteris hominis depositionem peccati abiiciens vetustatem.

III. Recipiendos esse cuiuscumque generis ac gentis homines qui fide salvarentur
orthodoxa; verbum vero veritatis omnibus gentibus esse praedicandum.

Titulum in omnibus codicibus eundem constanter
esse, notatu dignum mihi videtur. Vix enim dicam
variare coislinianum, cui desunt facill. errore scriben-
tium: Συνόδου ταυτίστιν ἐν τῶν, aut monacensem cui
elegantiae venator aliquis addidit: τῶν ὑπ' αὐτοῦ σύ-
ριθίντων.

Can. I. Εἰς αὐτοὺς πιστεύοντας monac. Correxerit

Bickell. — Pro οὗ legit δὲ Statius. Cf. Act. ap. XI, 16
et in fine I Petr. II, 9.

Can. II. Τοῦ μὴ τέμνεσθαι florentin. — Ἀποβαλόντες
monac., ac bene fortassis; vallicellian. post correct.
saec. XIII, ut videtur, habet ἀποβάλλοντες quod reti-
nuimus cum Statto, qui, dum lepori voculas conce-
dit, nihil tamen admittit, nihil immutat.

*

δ'. Τοῦ μηκέτι πλανᾶσθαι (5) τοὺς σωζομένους εἰς τὰ εἰδῶλα· ἀλλ' ἀντιεικονίζειν (6) τὴν Θεανδρικὴν (7), ἄχραντον, χειροποίητον στήλην (8) τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ Θεραπόντων, ἀντικρὺ τῶν εἰδώλων καὶ Ἰουδαίων, καὶ μηκέτι πλανᾶσθαι εἰς εἰδῶλα, μηδὲ ὁμοιοῦσθαι τοῖς Ἰουδαίοις (9).

ε'. Τοῦ μὴ ἱξομοιοῦσθαι Χριστιανοὺς Ἰουδαίοις ἐνικεν ἀποχῆς βρομάτων, ἀλλὰ καὶ υἱῶν ἀπογεύεσθαι, τοῦ Κυρίου Θεσπίσαντος ὅτι "τὰ εἰσπορευόμενα εἰς τὸ στόμα οὐ κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ ἐκπορευόμενα ἐκ τοῦ στόματος, ὡς ἐκ τῆς καρδίας ἐξερχόμενα,, καὶ ἵνα μὴ κατὰ γράμμα ἀκολουθῇ, ἀλλὰ πνευματικῶς καὶ ἀναγωγικῶς (10) πολιτεύηται· ἡ γὰρ κτηνώδης (11) συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων τὸν μὲν ὕν βδελύσσεται, τῇ δὲ πονηρίᾳ συνέχεται, κατὰ τὸν προφητικὸν λόγον, ὅτι "ἐχορτάσθησαν υἱῶν (12) καὶ ἀφῆκαν τὰ κατάλοιπα τοῖς τηπίοις αὐτῶν,, Ὁμοίως καὶ τὸν ὀστρακόδερμον καὶ ἀλεπίδωτον ἰχθύν ἀκώλυτον τοῖς Χριστιανοῖς εἶναι εἰς τὸ ἀπογεύεσθαι, νοεῖται γὰρ καὶ τοῦτο πνευματικῶς, τὴν ἀσύνικτον αὐτῶν καρδίαν ὀστράκου δίκην ἀποβάλλεσθαι τὰ τῆς ἀληθείας κηρύγματα αἰνιττόμενον (13).

ς'. Τοῦ μὴ φιλαργυρεῖν Χριστιανοὺς, τοῦ Κυρίου λείξαντος· "Μὴ Θεσαυ-

IV. Non amplius errare eos debere qui salvi fierent in idolorum cultu, sed contra effingere Dei humanum immaculatum manumque factum simulacrum Salvatoris nostri Iesu Christi servorumque eius, contra ipsa idola, contraque Iudaeos, nec in idolorum cultu amplius errandum, nec Iudaeorum ullo modo similes esse debere.

V. Christianos minime Iudaeos similari debere ac sequi in abstinentia Idelectuque ciborum, sed et suilla vescendum; cum Dominus ita pronuntiaverit: « Non quae intrant in os coinquinant hominem, sed quae ex ore exeunt, utpote quae ex corde exeunt. » Ac ne litteram sequantur, sed spiritualiter atque anagogico vitam instituant ac moderentur suam. Etenim Iudaeorum synagoga belluino more porcum quidem detestatur, vitis autem tenetur irretita iuxta propheticum sermonem: saturati sunt filii, et dimiserunt reliquias suas parvulis suis. » Neque testa munitum squamma ve intectum piscem christianis esse impermissum quominus eo vesci possint. Est enim hoc spiritualiter accipiendum; sic enim significarunt, amens cor eorum, testae instar, pietatis praedicationem reiecisce.

VI. Non pecuniae cupidos esse debere Christianos, quum Dominus dixerit: « Nolite

Can. IV. Τοῦ μὴ πλαν. florentin. Turrian.—σωζομένους videtur legisse Statius.—ἀντιεικονίζειν Baron. ad a. 57, mendo aperto typothetarum.—Θεανδρικὴν. Statius primum voluit vertere *Dei humanum*, tam *Dei virile*, valde dubia remansit scriptura.—Χειροποίητον coisl. ἀχειροποίητον monac. prima scriptura. Triplex ἐπίθετον glossema redolet. Τοῖς ἰουδ. cum coisl. et monac.—fort. legendum: εἰδωλολατρῶν pro εἰδώλων.

Can. V. Τὸ μὴ ἱξομ. monac.—εἰς στόμα vallicell. monac. Cf. Matth. XV, 11, 17. Turrian.—τὴν μὲν ὕν cod. Turrian.—ἐχορτ. υἱῶν florent.—mirum est Statium legisse: υἱῶν Cf. Ps. XVI, v. 14.—καὶ ἀφῆκαν τὰ κα-

τάλοιπα τῆς νεστοίας monac. Turrian. ὁμοία καὶ τῶν πτλ. vall. 1^a manu, ut monac. τῶν om. Turr.—καὶ τῶν ὀστρακόδερμων καὶ ἀλεπίδωτον ἰχθύων ibid. Turr.—χριστιανοῖς ἀπογεύεσθαι monac. omissis tribus vocibus,—νοεῖται γὰρ καὶ οὕτως codices omnes.—ἀποβάλλομένους vallicell. florent. ἀποβάλλομένους monac.—αἰνιττόμενον om. Turrian. graeco et latine; αἰνιττόμενος vallicell. florent.—Locum vexatum restitimus partim cum Turriano, partim iuxta Statii Interpretationem. Sed vereor ne latina potius phrasia quam graeca videatur.

Can. VI. Ἀφηνίζε. Matth. VI, 19.—οὐ δύνασθαι monac. florent. Μαμῶνα. Cf. Matth. VI, 24.

ρίζετε ὑμῖν θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς ὅπου σῆς καὶ βρῶσις ἀφανίζει, καὶ μάλιστα ἐξ ἀδίκων πόρων. Γέγραπται γάρ· «Οὐδεὶς δύναται δυοῖς κυρίοις δουλεύειν, καὶ· «Οὐ δύνασθαι θεῷ δουλεύειν καὶ Μαμμῶνα.»

ζ'. Τοῦ μὴ ἱμπαθῶς ἔχειν χριστιανὸν ἵναιεν γαστριμαργίας καὶ τοῦ ἀπέχισθαι ἀσιλγῶν διατρωῶν καὶ μήτε ὁμνύειν προπετῶς, τοῦ Κυρίου λίξαντος. «Μὴ ὁμῶσαι ὅλως, μήτε ἐν τῷ οὐρανῷ, ὅτι θρόνος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· μήτε ἐν τῇ γῇ, ὑποπόδιόν ἐστιν τῶν πόδων αὐτοῦ· μήτε εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅτι πόλις ἐστὶ τοῦ μεγάλου βασιλείως· μήτε ἐν τῇ κεφαλῇ σου ὁμόσης, ὅτι οὐ δύνασαι μίαν τρίχα λευκὴν ἢ μέλαιναν ποιῆσαι· ἴστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν· ναὶ ναὶ, οὐ οὐ, τὸ δὲ περισσὸν τούτων ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστίν.»

η'. Τοῦ ἀπέχισθαι πάντα χριστιανὸν εὐτραπηλίας, αἰσχρολογίας καὶ βλασφημίας καὶ ὅσα ἐθνικὰ ἔθνη, καὶ μὴ συνομοιοῦσθαι αὐτοῖς πρὸς τὸ μὴ ἀπατηθῆναι τοὺς ἀπλουστέρους.

θ'. Τοῦ μὴ φαγεῖν χριστιανὸν αἷμα, ἀλλ' ἀπέχισθαι αἵματος καὶ πνικτοῦ καὶ πορνείας.

thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi tinea et aerugo demolitur, » maxime vero quae male parta sunt. Scriptum est enim: «Nemo potest duobus Dominis servire, » Et: «Non potestis Deo servire et Mammonae.»

VII. Non decere christianum ventris causa passionibus subiacere, sed abstinere potius debere a theatralibus impudiciis, neve facile atque imprudenter eidem iurandum, cum Dominus edixerit, non iurare omnino, neque per coelum, quoniam thronus est Dei; neque per terram, quoniam scabellum est pedum ipsius; neque per Hierusalem quoniam civitas est (14) magni regis, «neque per caput tuum iuraveris, non enim potes capillum unum album aut nigrum facere. Sit autem sermo vester: «Est, est, non, non; abundantius autem his a malo est.»

VIII. Abstinendum christiano cuique a scurrilitate, turpiloquio et blasphemia, reliquaue morum gentilium pravitate, neve eorum similes esse debere, ne simpliciores decipiantur.

IX. Non debere christianum vosci sanguine, abstinere autem et sanguine et suffocato et fornicatione.

Can. VII. Ὁμῶσαι et infra ὁμῶσαι Turrian. Cf. Matth. V, 34, 37.

Can. VIII. Συνομ. αὐτοῖς τοῖς πρὸς Turrian. Can. IX. Πορνείας. Cf. Act. XVI, 29.

ANNOTATIONES.

(1) Ἱερομάρτυρος Παμφίλου. Lex liturgici sermonis apud graecos est ut martyr et presbyter uno verbo Ἱερομάρτυς enuntietur. Unde minus bene in titulo Achilles Staius scripserat: *Beati sanctique martyris*; neque pressius in catalogo suo Bandinius: *Sacrosancti martyris*. Natalis Alexander sta-

tim a titulo offendit in nomine martyris quem semel iterumque scribit *Pamphilium* «Falso, inquit, Turrianus existimavit codicem hunc, qualiscumque fuerit, esse Pamphili martyris; siquidem nullos edidisse libros Pamphilium martyrem constat.» Et confirmat Eusebii silentio, quem tamen, ne celeberr-

rimam Origenis apologiam memorem, de Pamphili epistolis loquentem modo audivimus.

(2) Βιβλιοθήκην. Memoratur librorum Origenis thesaurus, cura S. Pamphili martyris Caesaream translatus, apud Eusebium H. E. VI, 32. Cf. Fabricius in *Bibl. gr.* VII, 301; Opp. S. Hippolyt. t. II, p. 203; Montfaucon. *Bibl. Coislin.* p. 78; sed in primis Tillemont *Mem. E. II.* t. V. p. 420, ubi tamen immerito nostra praetermittuntur.

(3) Γαλιλαίους. Ecce iterum idem Alexander contestatur Galilaei nomen christianis non dari ante Iulianum. Longe aliter censuit, cl. Secchi, quum in augustodunensi lapide super aethera noto, quem saeculo secundo, aut vix tertio post Christum tribuit, legere suo periculo iussit: ἰχθύϊ γαλιλαίῳ.

(4) Τοῦ μὴ. . . Sic deinceps perpetuo subintelligitur: ἐχρημάτισαν περὶ τοῦ προῦτι κ. τ. λ., solemnī, neque insolentiore nimis ellipsi, non semel in hac sylloge repetenda.

(5) Πλανᾶσθαι. His non defuisse iam saeculo VIII venerandam famam egregie testatur, ut dixi, II nicaenum concilium, per haec Gregorii Pisinuntensium episcopi verba, instante sancto Tarasio, pronunciata, sed more veterum, paulo brevius quam in ipso canone: Τοῦ μηκέτι πλανᾶσθαι τοὺς σωζομένους, ἀλλ' ἀντιεικονίζεῖν τὴν θείαν δριμύτην ἄχραντον στήλην τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, nec plura, quae sano et sobrie ad rem erant. Is vero numquam vetusta gustaverit qui cum Alexandro inde intulerit falsos esse canones, quia variis verbis citantur.

(6) Ἀντιεικονίζεῖν. Apud Baronium legitur: ἀντιγωνίζεῖν, sed manifesto ob typos temere positos; id certum fit ex eiusdem versione: « ne decipiantur salvati, ob idola, sed pingant ex opposito divinam humanamque manufactam inpermixtam effigiem Domini veri ac Salvatoris D. N. I. C. ipsiusque servorum, contra idola et Iudaeos, neque errent in idolis, nec similes sint Iudaeis. »

Verum quum aliquis vir pius et doctus, Mansi ut verbis utar, ex hoc monstro ἀντιγωνίζεῖν quo significari volebat: « genibus flexis venerari, non pingere effigiem, multam rem facesseret, prolixis eum argumentis Mansi confutavit, quem unica et vera unitus verbi lectione ad incitas pepulisset. V. Baron. loco cit. et Mansi commentar. p. 356.

(7) Θεανδρικὴν. Hoc solo verbo Petavii offensus omnem reiecit canonem, « quem puto, inquit, supposititium esse: cuiusmodi sunt pleraque graecorum recentiorum; idque satis evincit nomen ipsum Θεανδρικὴν antiquitati illi neutiquam usitatum, et a Dionysio primitus iuventum. De quo si usurpatum ab Apostolis foret, minus turbatum esset exortum. » Restat ut Dionysius Petavii liquido demonstret quo demum tempore areopagetica Graeculi recentiores scribere potuerint.

(8) Στήλην. Anastasius ad litteram in actis concilii II nicaeni iuxta Gregorii pisinuntensis verba: « Et ne ultra errent hi qui salvati sunt circa idola, sed pro eis imaginentur Dei virilem statuam D. N. I. C. » Pressius vero Petavii: « Ut hi qui salvantur circa idola non errent: sed pro eis Dei virilem et manufactam stelam veri Dei et Salvatoris N. D. I. C. (caetera sere ut Baronius). » Neque idem notare omisit στήλην, communi quidem significato, esse columellam, cippum, quales erant Hermæ ac viales Mercurii, qui numquam ad humani capitis figuram effigiati erant (id quod penes illum sit); pergit vero monere ἀναστηλωσας de iconibus tabulisque pictis saepe numero usurpari, quia in altum eriguntur; unde, ait, στήλη idem est atque ἀνάθημα, et ἀναστηλοῦν idem atque ἀνατίθισθαι, item synonyma ἀναστηλογραφεῖν et στηλογραφεῖν, sed quum maxime in VII synodi monumentis. Unde rursus ineptit Alexander, quum opinatus hunc locum de statois solummodo esse intelligendum, asserit Nicaenos patres iam a Gregorio quam a canone dissensisse.

(9) Ἰουδαίοις. His denique non desit quem alias adduxi, insignis commentarius S. Gregorii Armenorum apostoli, si tamen fides sit eius actibus, qualia S. Nicephorus saec. IX confidenter in medium adducit: Καὶ ἀντὶ τῶν γλυπτῶν ἔπηξε τὸν σταυρὸν ἐν μέσῳ τῆς οἰκουμένης, ἵνα οἱ ἰθισθέντες προσκυνεῖν τὰ ξύλα διὰ τῆς τοιαύτης συνηθείας πιστεύσωσι προσκυνεῖν τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπάνω ἀνθρωπόμορφον εἰκόνα. «Et pro lignicis anaglyphis crucem infixit in medio orbe terrarum, ut lignum adorare consuetis ipsa consuetudo suaderet adorare crucem et pendentem desursum Dei hominis imaginem.» Cf. *Spicil. Solesm.* t. 1. p. 501, Bolland. XXX. Sept. t. VIII, p. 337. Quae quidem ultima certe quadrant cum pamphilianis: ἀλλ' ἀντεικονίζειν τὴν θεανδρικὴν ἄχραντον χειροποίητον στήλην κτλ. Neminem praeterea latet conspicuam crucifixi imaginem nuperrime a cl. v. Garucci repertam ad primum rei christianae aevum relatum non immerito fuisse. Me quidem non fugit Agathangelum gregorianae vitae scriptorem, qui se coaequalem profitetur, a Bollandistis inter novissimos metaphrastas, si tamen extitisse eum volunt, amandari. Sed et sancto Nicephoro priorem aetate esse, iam nemo negabit, et longe antiquiorem esse clamat doctissimus I. B. Aucher, qui acta primigenia in Sanctilogio suo ad XXX diem septembris edidit armenico, atque Agathangelum a Bollandista Stiltingo durius et iniquius haberi conqueritur.

(10) Ἀναγωγικῶς. Confidenter hic Natalis Alexander: «Qui loquendi modus nec Apostolis, nec ullis scriptoribus ecclesiasticis solemnus est. Sensum anagogicum christiani theologi in scripturis sacris norunt; nullus vitam dixit anagogicam.» In hisce vocibus habitare veteres patres et *Clavis melitoniana* et alia permulta satis suadent; sed eo ipso quod illic vox trita insolentiori modo usurpatur, ideo vetustus censeatur scriptor qui

nova audacius quasi verba pertentat. Caeterum facile concedam in hunc canonem post evangelii verba irrepsisse alicuius scholiastae glossema, quod certo ab universa horum canonum phrasi dissonat.

(11) Κτηνάδης. Exclamat iterum Alexander a belluina illa synagoga certe abhoruisse totius antiquitatis honestatem, qui tamen sub oculis habuit aut habere potuit egregium Theophili Raynaldi commentarium de veterum patrum ὑβριστικῶς arguendi genere, et plane simillima legit in *Constit. apost.* lib. II, c. 21.

(12) Ὑεῖων. Exultat in his Alexander, de inaudita et scelestae Scripturae sacrae depravatione triumphum acturus. At non advertit doctissimus vir eandem depravationem occurrere non solum in vetustis psalteriis corbeiensi, carnutensi, romano, non solum apud Eucherium, Cassiodorum, Paulinum, Augustinum, qui semel et iterum prolixè de utraque disputat lectione, non solum in Breviariis mozarabico et mediolanensi, sed in ipso archetypo romano, omnium codicum principio, ex quo fluxit editio sixtina in qua aperte legitur: ἔχορτάσθησαν ὕεῖων. Unde minus consulto ante Alexandrum noster delicatus et timidus horruit Achilles Statius, qui quum certo in suo codice eadem atque nos legit, iubente totius argumenti serie, cum Turriano latine debuisset dicere: *Saturati sunt suilla.*

(13) Αἰνιττόμενον. Caeterum etsi hac verbis fortasse novis ornentur, re tamen ipsa ab antiquis derivari fontibus ostendit tum Barnabae epistola notissima, (Galland. t. 1, p. 126), tum libelli de cibis iudaicis qui leguntur inter Tertulliani aut Novatiani opera (*Patrol.* t. III. col. 958). Cf. *Spicil. Solesm.* t. III, p. 527-532.

(14) *Civitas sive urbs est*: id apertissime, nescio qua tantologia, retinuit apographon Statii, in glossemate quod expunxi, incommode ludentis.

V.

EXCERPTA CAPITULA E CONSTITUTIONIBUS APOSTOLICIS

I. Huic libello nunc primum lucis munera donantur; cui non deerat honesta, bonaeque frugi et concinna brevitatis, qua muturiore luce fruendi copiam sibi iure vindicaret; immo ambigendum pene et considerandum mihi videtur an superflua hic tantum epitome sit, ut modesto titulo fertur, an potius fons purus et pellucidus ibi lateat ex quo, aevo labente, tam multa in apostolicas quae circumcunt constitutiones, derivant. Ego quidem hactenus dubitavi, nec iam in prima huius provinciae meta meo ausim periculo, quid statuam potissimum, pronuntiare.

II. Praesto fuerunt bonae sex notae codices.

Vallicellianus, F. 10. f. 22, saec. XI, de quo iam non semel.

Barberin. III, 42. f. 145, saec. XII.

Vatican. 1980, f. 13, saec. XII.

Mediolan. e biblioth. Ambros. G. 57 *super*.

Florentin. e biblioth. Laurent. Plut. X. cod. I. saec. XII.

Vatican. 423 f. 415, saec. X, e quo librorum syllabus infra describitur.

III. Editioni igitur iam principi ita quatuor codices symbola conferunt ut vallicellianus, omnium antiquitate primus, quasi fundamentum praestet, caeteri vero, in primis barberinianus et ambrosianus, optimas praebeant suppetias.

IV. De argumento silendum, nisi alteram velim expoliri versionem vix non prolixiorem quam libellus ipse. Statim deprehenditur in tribus ibi capitulis attingi praecipua quae in constitutionibus apostolicis, maxime in libris posterioribus, ad episcopos, ad clericos, ad laicos spectant.

ΕΚ ΤΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΑ

EX APOSTOLICIS CONSTITUTIONIBUS CAPITULA

I. ΠΕΡΙ ΕΠΙΣΚΟΠΩΝ.

α'. Ὅτι ἔστω ἡ ἐκκλησία κατὰ ἀνατολὰς τετραμμένη· μέσον δὲ τοῦ ἐπισκόπου ὁ θρόνος· παρὶκάτερα δὲ αὐτοῦ καθιζίσθω τὸ πρεσβυτέριον καὶ οἱ διάκονοι παριστάσθωσαν (1).

I. DE EPISCOPIS.

I. Sit Ecclesia orientem versus posita, in medio autem episcopi thronus, tum ex utroque eius latere sedeant presbyterorum coetus, et diaconi astent.

Ex titulo expungit vatic. κεφάλαια.—totum om. barberio.

Can. I. om. vatic. ut multa alia — παρὶκάτερα δὲ θρόν.—παριστάσαν vallic.

β'. "Οτι ἐναποροῦντος λαοῦ εἰς προβιβηκότα καθίστασθαι τῆς ἐπισκοπῆς, καὶ ἐὰν εὐρίσκηται νέος καὶ ἔμπειρος τοῦ λόγου, γινέσθω (2).

γ'. "Οτι τὸ ἀγράμματον εἶναι, ἔμπειρον δὲ τοῦ λόγου, οὐ κωλύει εἰς ἐπίσκοπον.

δ'. "Οτι χρὴ ἄμωμον καὶ ἀπροσωπόληπτον εἶναι τὸν ἐπίσκοπον καὶ τὸ ἦθος καὶ τὴν διαίταν μέτριον.

ε'. "Οτι οὐ χρὴ τὸν ἐπίσκοπον ἐγγυᾶσθαι τινα ἢ συνηγορεῖν (3).

ς'. "Οτι οὐ χρὴ φιύγειν τὴν ἐκ λόγου κοινωνίαν πρὸς τοὺς ἀμαρτάνοντας, ἀλλὰ τὴν ἐξ ἔργων (4).

ζ'. "Οτι χρὴ τοὺς ἀρχομένους πειθαρχεῖν τοῖς ἐπισκόποις καὶ τοῖς πρεσβυτέροις.

η'. "Οτι ὁ ἐπίσκοπος τύπον φέρει τοῦ Χριστοῦ· οἱ πρεσβύτεροι, τῶν χειρῶν· οἱ διάκονοι, τῶν ἀγγέλων· οἱ ἀναγινώσκοντες καὶ οἱ ψάλλοντες, τῶν προφητῶν (5).

θ'. "Οτι φρικῶδες ἑαυτὸν ἐπιρρίπτειν ἀξιώματι [τινι] ἱερατικῷ (6).

ι'. "Οτι χρὴ τὰς εὐλογίας καὶ τὰς ἀπαρχὰς σὺν τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοὺς κληρικοὺς συμμερίζεσθαι, καὶ τοὺς ἀναγινώσκοντας (7).

ια'. "Οτι οὐ χρὴ τοὺς κληρικοὺς ἄντι τοῦ ἐπισκόπου πράσσειν τι (8).

ιβ'. "Οτι ἀρχόντων καὶ βασιλέων κρείττον ἐῖσιν οἱ ἱερεῖς ὡς πατέρες πνευματικοὶ τοῦ λαοῦ (9).

II. Anxie populo quaerente aetate provecum quem episcopum instituant, si invenitur iunior, usu verbi peritus, fiat.

III. Esse autem aliquem litterarum, haud vero verbi expertem, non obstat quin fiat episcopus.

IV. Oportet episcopum esse integrum, a personarum acceptione immunem, ac moribus vivendique ratione sobrium.

V. Non licet ab episcopo pignus dari aut causam defendi.

VI. Fugienda non est communicatio in sermone cum peccatoribus, sed in operibus.

VII. Debent qui imperant obedire episcopis et presbyteris.

VIII. Episcopus imaginem prae se fert Christi; presbyteri, cherubim; diaconi angelorum; lectores et cantores, prophetarum.

IX. Horrendum est intrudere se dignitati sacrae.

X. Aequum est ut eulogiis et primitiis cum episcopo et clerici simul participant et lectores.

XI. Nefas est clericos sine episcopo facere quidpiam.

XII. Plus quam imperatores et reges sunt sacerdotes, quia plebis sunt spirituales patres.

Can. II. Λαοῦ om. flor. — Ἐναποροῦντα τοῦ λαοῦ ambros. — Ἐὰν ᾖ νέος, γινέσθω, μόνον ἔμπειρός ἐστι λόγου flor. ambros. barberin. Ἐὰν ἀρίσκηται vatic.

Can. III. In primo loco ponunt vatic. florin. vatic. barber.

Can. IV. Καὶ τὸ ἦθος vatic. — Μέτριον ἔχειν vatic. vallicell.

Can. V. Τινα om. ambros., barberin.

Can. VI, VII, IX et X om. vatic.

Can. VI. Ὅτι χρὴ φιύγειν, οὐ τὴν barber.

Can. VII. Οὐ χρὴ ambros. manifesto sphalmate, si respicias ad canonem XII.

Can. VIII. ψάλλοντες vatic. vallic.

Can. X. Καὶ τοῖς κληρικοῖς vatic.

ιγ'. "Οτι παρακληύεται ὁ νόμος καὶ τὸ εὐαγγέλιον καρποφορεῖν τὸν λαὸν τοῖς ἱερεῦσι (10).

II. ΠΕΡΙ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ.

ιδ'. "Οτι ἵσκειν ἐκκλησία νηὶ· ὁ μὲν κυβερνήτης ἐστὶν ὁ Χριστός· ὁ δὲ πρωριὺς, ὁ ἐπίσκοπος· οἱ ναῦται, οἱ πρεσβύτεροι· οἱ τοίχαρχοι, οἱ διάκονοι· οἱ ναυτολόγοι, τὰ τῶν ἀναγνωστῶν καὶ ὑπηρετῶν τάγματα (11).

ιε'. "Οτι δεῖ τὸν κατηχούμενον μανθάνειν τὴν πίστιν τῶν Χριστιανῶν καὶ οὕτως βαπτίζεσθαι (12).

ισ'. "Οτι δεῖ τὸν βαπτιζόμενον ἀπὸ τοῦ ἱερέως μυεῖσθαι, ἀποτάξασθαι τῷ διαβόλῳ καὶ συντάξασθαι τῷ Χριστῷ (13).

ιζ'. "Οτι τὸ ὕδωρ τοῦ βαπτίσματος τύπον ἔχει διὰ τῆς τρίσεως καταδύσεως τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως Χριστοῦ (14).

ιη'. "Οτι τὸ ἔλαιον καὶ τὸ μῦρον σύμβολόν ἐστι τοῦ ἀρραβῶνος τοῦ ἁγίου Πνεύματος (15).

ιθ'. "Οτι γυναῖκα βαπτίζομένην ὁ ἐπίσκοπος μόνον τὴν κεφαλὴν χρίει, ἡ δὲ διακόνισσα ὅλον τὸ σῶμα (16).

κ'. "Οτι ἐν τῷ βαπτίσματι οἱ διάκονοι τοὺς ἄνδρας, καὶ αἱ διακόνισσαι τὰς γυναῖκας ὀφείλουσι δέχεσθαι (17).

XII. Praecipit lex simul et evangelium ut praestent populi sacerdotibus oblationes.

II. DE ORDINE ECCLESIASTICO.

XIV. Similis ecclesia navi: gubernator est Christus; prorae rector episcopus; navitae, presbyteri; ii qui remigibus praesunt, diaconi; et qui recensent vectores sunt lectorum et ministrorum ordines.

XV. Oportet catechumenum doceri christianorum fidem, et deinceps baptizari.

XVI. Oportet baptizatum a sacerdote initiari, tum renunciare diabolo, et submitti Christo.

XVII. Baptismatis aqua gerit, ob triplicem immersionem, typum Dominicae resurrectionis et ascensionis.

XVIII. Oleum et chrisma significant pignus Sancti Spiritus.

XIX. Mulieris baptizatae ungit solummodo caput episcopus; diaconissa vero, totum corpus.

XX. In baptismate decet a diaconis viros, a diaconissis mulieres suscipi.

Can. XIV. Κυβερνήτης vatic. vallicell. — τὸ τῶν ἀναγν. τάγμα lid. et barber.

Can. XV, XVI om. vatic. — Post can. XIV barberin addit in marg. quemdam canonem de sacro altaris antimensionis, quem suo loco inter Nicephorianos ad saec. IX reservamus.

Can. XVII. Τοῦ βαπτίσμ. om. florent. — Διὰ τοῦ βαπτίσματος ambros. barberin. — διὰ τρίσεως florent. — Χριστοῦ om. ambros. barber.

Cap. XIX. Μόνον ἐπιχρίει ambros. μόνον flor. barberin. — Χρίει, ὁ δὲ διάκονος τὸ στόμα καὶ τὸ στήθος, addunt vallicell. vatic. barberin. et flor. Sic primum fortasse scriptum, etsi alla certe consuetudo solemnior fuerit: sed plura in Const. lib. III, c. 16. — Καὶ ἡ διακόνισσα lidem. — τὸ σῶμα ὅλον vatic.

Can. XX. Τὰς γυναῖκας δέχεσθαι χειρὶ vallicell. vatican.

κα'. Ὅτι οὐ χρὴ λαϊκοὺς ποιεῖν βάπτισμα ἢ θυσίαν ἢ χειροθεσίαν ἢ εὐλογίαν (18).

κβ'. Ὅτι οὐ χρὴ γυναῖκας ποιεῖν τι, οὔτε βαπτίζειν, οὔτε διδάσκειν (19).

κγ'. Ὅτι τὸ χειροτονεῖν μόνῳ ἐπισκόπῳ ἔξιστι, καὶ τοῖς πρεσβυτέροις χειροθετεῖν, τοῖς δὲ διακόνοις ὑπουργεῖν (20).

κδ'. Ὅτι οὔτε ἀναβαπτίζειν χρὴ, οὔτε μὴν παραδέχισθαι τὸ παρὰ τῶν ἀσεβῶν βάπτισμα δοθὲν, ὃ οὐκ ἔστι βάπτισμα, ἀλλὰ μόλυσμα (21).

κε'. Ὅτι οὐ χρὴ δέχισθαι τὴν τῶν ἀσεβῶν αἰρετικῶν κοινωνίαν Θεοῦ χωρίζουσαν (22).

κς'. Ὅτι οὐ χρὴ ἀδιαφορεῖν περὶ τὴν κοινωνίαν, ἀλλὰ σκοπεῖν εἰ ἔστιν ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ὁρθόδοξος· τοὺς γὰρ μὴ τοιούτους ἐκκλίνειν χρὴ.

κζ'. Ὅτι οὐ χρὴ εἰς ἐκκλησίαν αἰρετικῶν εἰσερχέσθαι, ἥτις ἐστὶ συναγωγὴ χριστοκτόνων (23).

III. PERI KAPHO+OPION.

κη'. Ὅτι οὐ χρὴ δέχισθαι καρποφορίαν ἀπὸ μοιχῶν καὶ πόρνων καὶ καπῆλων καὶ ἐκθλιβούντων χήραν καὶ ὀρφανὸν, καὶ τοὺς ἑαυτῶν οἰκέτας λιμῶ καὶ κακοδουλείᾳ καὶ πλήγαις ἀχόντων (24).

XXI. Laicis non licet facere baptismum aut sacrificium aut manuum impositionem aut benedictionem.

XXII. Mulieribus nihil agere permittitur, neque baptizare, neque docere.

XXIII. Solius episcopi est ordinationes facere; presbyterorum, manus imponere; diaconorum vero, subministrare.

XXIV. Neque iterum oportet baptizare, neque tamen accipere datum ab impiis baptismum qui non est lavacrum, sed inquinamentum.

XXV. Minime accipi oportet impiorum haereticorum communionem quae a Deo separat.

XXVI. Non haesitandum propter communionem, sed considerandum an episcopus, an presbyter diaconusve sit orthodoxus; ab huiusmodi enim non est declinandum.

XXVII. Nefas est in ecclesiam haereticorum ingredi, quae nimirum est synagoga Christi interfectorum.

III. DE OBLATIONIBUS.

XXVIII. Non licet accipere oblationes ab adulteris aut fornicatoribus aut cauponibus, neque ab iis qui vexant viduam et pupillum, aut suos famulos inedia, tyrannide ac plagis angunt et affligunt.

Can. XXI-XXV om. vallic.

Can. XXIII. Τοῖς δὲ πρεσβυτέροις χειροτον. om. barber. — Πρεσβ. ὑπουργεῖν florent. τοῖς δὲ διακόνοις ὑπουργεῖν om. vallicell. Item florent. qui tamen aliquid ex vera lectione retinuit.

Can. XXVI. Τοὺς γὰρ τοιούτους ἐκκλίνειν οὐ χρὴ ambros. florent. barberin.

Can. XXVIII. Πλήγαις ἀρχόντων vallic. barber. vallic. ambros. sed perperam.

κθ'. Ὅτι χρὴ τὰ παρὰ τῶν ἀσεβῶν χρήματα πυρὶ καταναλίσκεισθαι καὶ μὴ εἰς διατροφήν δίδοσθαι πινήτων.

λ. Ὅτι χρὴ κατ' ὄνομα εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶς δόντων εὐποιῆαν.

XXIX. Oportet impiorum bona in ignem pessumdari, non autem in cibum erogari pauperum.

XXX. Oportet orare nominatim pro iis qui pio animo bene faciunt.

Can. XXIX. Δίδοσθαι πινήτων omit. vatic. vatic. ambr.

Can. XXX. In fine florent. τέλος τῶν κεφαλαίων.

Περὶ τῶν ξ βιβλίων καὶ ὅσα τούτων ἐντός.

α' Γένεσις.	λδ' Δανιήλ.	ε' Μακκαβαίων.
β' Ἐξοδος.	λε' Εὐαγγέλιον κατὰ Ματθαῖον.	ς' Μακκαβαίων.
γ' Λευιτικόν.	λς' Κατὰ Μάρκον.	ζ' Ἑσθήρ.
δ' Ἀριθμοί.	λζ' Κατὰ Λουκᾶν.	η' Ἰουδίθ.
ε' Δευτερονόμιον.	λη' Κατὰ Ἰωάννην.	θ' Τωβίτ.
ς' Ἰησοῦς.	λθ' Πράξεις τῶν ἀποστόλων.	Καὶ ὅσα ἀποκρυφα.
ζ' Κριταὶ καὶ Ρουθ.	μ' Ἰακώβου ἐπιστολὴ.	α' Ἀδάμ.
η' Βασιλειῶν α'.	μα' Πέτρου.	β' Ἐνὸχ.
θ' Βασιλειῶν β'.	μβ' Πέτρου.	γ' Λάμψ.
ι' Βασιλειῶν γ'.	μγ' Ἰωάννου.	δ' Πατριάρχαι.
ια' Βασιλειῶν δ'.	μδ' Ἰωάννου.	ε' Ἰωσήφ προσευχὴ.
ιβ' Παραληπόμενα β'.	με' Ἰωάννου.	ς' Ἐλδάρ καὶ Μοδάρ (25).
ιγ' Ἰωβ.	μς' Ἰουδα.	ζ' Διαθήκη Μωσίου.
ιδ' Ψαλτήριον.	μζ' Παύλου πρὸς Ῥωμαίους.	η' Ἡ ἀποκάλυψις Μωσίου (26).
ιε' Παραμύθια.	μη' Πρὸς Κορινθίους.	θ' Ψαλμοὶ σολομώντος.
ις' Ἑκκλησιαστής.	μθ' Πρὸς Κορινθίους.	ι' Ἡλίου ἀποκάλυψις.
ιζ' Ἀσματα ῥιμάτων.	ν' Πρὸς Γαλάτας.	ια' Ἡσαίου ὁρασεις.
ιη' Ἑσδρας.	να' Πρὸς Ἐφεσίους.	ιβ' Σοφοῦν ἀποκάλυψις.
ιθ' Ὠσηέ.	νβ' Πρὸς Φιλιππησίους.	ιγ' Ζαχαρίου ἀποκάλυψις.
κ' Ἀμώς.	νγ' Πρὸς Κολοσσαίς.	ιδ' Ἑσδρα ἀποκάλυψις.
κα' Μιχαίας.	νδ' Πρὸς Θεσσαλονικεῖς.	ιε' Ἰακώβου ἱστορία.
κβ' Ἰωνᾶ.	νε' Πρὸς Θεσσαλονικεῖς.	ις' Πέτρου ἀποκάλυψις.
κγ' Ἰωνᾶς.	νς' Πρὸς Τιμόθεον.	ιζ' Περίοδοι καὶ διδασκαί τῶν ἀποστόλων.
κδ' Ἀβδίου.	νζ' Πρὸς Τιμόθεον.	ιη' Βαρνάβα ἐπιστολὴ (27).
κε' Νασούμ.	νη' Πρὸς Τίτον.	ιβ' Παύλου πρᾶξις.
κς' Ἀμβραχόμ.	νθ' Πρὸς Φιλήμονα.	κ' Παύλου ἀποκάλυψις.
κζ' Σοφονίας.	ξ' Πρὸς Ἑβραίους.	κα' Διδασκαλία Κλήμεντος.
κη' Ἀγγαῖος.	Καὶ ὅσα ἔξω τῶν ξ'.	κβ' Ἰγνατίου διδασκαλία.
κθ' Ζαχαρίας.	α' Σοφία Σολομώντος.	κγ' Πολυκάρπου διδασκαλία.
λ' Μαλαχίας.	β' Σοφία Σιμεὼν.	κδ' Εὐαγγέλιον κατὰ Βαρνάβα (28).
λα' Ἠσαίας.	γ' Μακκαβαίων.	κε' Εὐαγγέλιον κατὰ Ματθαῖον.
λβ' Ἰερμίας.	δ' Μακκαβαίων.	
λγ' Ἰεζεκιήλ.		

Duce Cotelerio, qui primus has sacrorum et reproborum librorum tabellas, ex codicibus parisiensibus detraxit et apostolicis constitutionibus appendi

iussit (V. ed. 1720 col. 197), easdem a nobis in vaticanis membranis repertas et ornatas, hic quoque apponi μνημης χάριν, nemini profecto minus gratum erit.

ANNOTATIONES.

- (1) Παριστάθωσαν. Cf. Constit. app. lib. II, c. 57. Si quid fortasse ad singula uberius notandum esset, id minime suo loco ad Constitutionum apostolicarum notas omit-
tetur.
- (2) Γενίεσθω. Cum can. II, III, IV consentit eiusd. libri II cap. 1.
- (3) Συνηγορεῖν. Cf. cap. 6.
- (4) Ἔργων. Cf. lib. VI cap. 14, 18.
- (5) Προφητῶν. Cf. ib. cap. 26.
- (6) Ἰερατικῶν. Cf. ib. cap. 27.
- (7) Ἀναγιώστος. Cf. lib. II cap. 23.
- (8) Τί. Cf. ib. 31.
- (9) Λαοῦ. Cf. ib. 34.
- (10) Ἰερεῦσι. Cf. ib. 35.
- (11) Τάγματα. Cf. ib. 57.
- (12) Βαπτίζεσθαι. Cf. lib. VII c. 40.
- (13) Χριστῶ. Cf. ib. cap. 42.
- (14) Χριστοῦ. Cf. can. apost. 49.
- (15) Πνεύματος. Cf. Constitut. lib. II cap. 17.
- (16) Σῶμα. Cf. lib. III. cap. 15.
- (17) Δίχισθαι. Cf. lib. III. cap. 16.
- (18) Εὐλογίαν. Cf. ib. cap. 10.
- (19) Διδάσκειν. Cf. ib. cap. 9.
- (20) Ὑπουργεῖν. Cf. ib. cap. 20; l. VIII cap. 28.
- (21) Μόλυσμα. Cf. lib. VI cap. 15.
- (22) Χωρίζουσιν. Cf. can. 45.
- (23) Χριστοκτόνων. Cf. can. 64; Constit. II, 61.
- (24) Ἀχόητων. Cf. lib. IV cap. 5, 6; lib. VII, cap. 30; lib. VIII cap. 30.
- (25) Ἐλδὰδ καὶ μωδὰδ Vatic. 423.
- (26) Μωσείως. deerat codd. parisiensib. et Cotelerio.
- (27) Βαρνάβα ἐπισκόπου. Vatic. id.
- (28) Κατὰ Μάρκον. Ibid.

VI.

SS. APOSTOLORUM CANONES POENITETIALES.

I. Quorsum haec spectent, hic fortasse aliquis a me statim a limine quaeret. Nonne minus aequum est atque inverecundum sub tanto Apostolorum nomine talia in lucem proferri? Quidni suis in tenebris, ubi iure tamdiu iacuerunt, iaceant in aevum? His ego nolim respondere, quae praesto aliis certe erunt atque satis: legem esse, integrum esto hoc iuris apostolici corpus, quale Graecis fuit. Tum viam stratam: vestigiis, quae sequi iubeor, insistere me. Si quid tibi novi, cur invidear in medium protulisse quod publici fuit iuris, quod in foro, ut aiunt, ἰξομολογήσειως prostat, quod patrum spiritualium norma certa et trutina erat. Haec alii. Me vero id potissimum movit, uno tandem defungi exemplo, quo quid graeci valeant et audeant, sole clarius esset. Exquisitoria sano et honestiora selegi inter multa quae ad nauseam usque facile cumulavissem, ea tamen quae produnt protervam illorum byzantinorum mentiendi pruriginem et nova condendi sub eumentita apostolorum canitie, immo ficta et falsa sub sacra Christi Domini nostri persona venditandi libidinem. Et quo haec peius olent, eo facilius ego ignoscar, qui fortasse plura id genus in codicibus intacta reliquerim.

II. Viam, ut dixi, alius stravit, unus nimirum Bickellius qui ὄρον seu partem priorem in saepe memorata iuris historia primus edidit, ornavitque commentario, part. I pag. 98-100, 133-134 et 142. Ipse antea ego pauca ex utraque parte inserui tum inter

canones S. Nicephoro ascriptos, tum in alteram syllogen splendidis Apostolorum, Chrysostomi et Athanasii nominibus decoratam. Colligere alia fortasse similia liceret in canonibus ancyranis et basilianis, in Aristenī epitome, in Pedalio Nicodemi, in *ποιναλίοις* denique sub nomine Ioannis Ieiunatoris evulgatis.

III. Ad partem priorem, quam Bickellius accepit e codice vindobonensi non semel memorato, symbola varietatum praebeuit codex petropolitanus olim coislinianus; commentarium dedit et paraphrasin codex otobonianus 160, cui praeterea et vaticano 828 partem posteriorem acceptam refero. Piguit me plures eiusdem argumenti membranas aut chartas excutere, nequo ad faeces usque volui ea quae ad manum venerunt, exhaustire; ecce enim quae ex uno illo otoboniano praesto erant: 1° fol. 76: *Τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἐπιτίμια τῶν περιπιπτόντων*, eadem sunt quae mox in notis partim leguntur, sed alio ordine et praefixis ex vulgatis apostolorum canonibus duobus (1) qui inscribuntur 64 et 70, tum addito parergo de ieiuniis in quo interpolator in Armenios invehitur.—2° fol. 94: *Τῶν ἁγίων ἀποστόλων*, ubi proprie sunt *ἐπιτίμια* de lapsis, quae infra recitantur. — 3° fol. 103, sub eodem lemmate: *Τῶν ἁγίων ἀποστόλων* duplex incipit series, prima XX canonum, altera X, quae posterior *περὶ ἱερέων* inscripta, inter ieiunatoris merces prostat, inferius, si Deus dederit, ad trutinam referenda. — 4° fol. 110, rursus: *κανόνες ἐκ τῶν διατάξεων περὶ τοῦ φυλάσσειν τὰς ἡμέρας κτλ.* de quibus infra ad Constit. apost. lib. V. — 5° fol. 128: *Τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Παύλου περὶ τοῦ ἀπέχισθαι τοὺς ἐπισκόπους πάσης ὑποψίας.* Inc. *Ὁ κήρυξ τῆς ἀληθείας.* Lectoque ex epistolis ad Timotheum uno alterove loco, Petrus quoque in scenam producit, qui post tenuia quaedam monita, sanxisse dicitur ieiunium maioris quadragesimae et secundas prohibuisse nuptias. Scriptura demum XV saeculi est. Sed hactenus haec.

IV. Ab argumento minutatim describendo supersedeo, ut duo notanda adiciam, primum haec qualiacumque non esse privatum maleferiati hominis opus, in praxi numquam adhibitum; trita enim charta est et diu videtur fuisse manu et cubito cuiusdam peccata fidelium audientis pressa. Alterum, minime ex his epitimiis inferendum aut ea primitus condita fuisse ante abolitam publicam poenitentiam, aut illam disciplinam usque ad saec. XV viguisse. Remansit vero huiusmodi epitimiorum compositio, ut leviora iuxta eandem normam imponerentur, utque fortasse non deesset occasio corradendi pecunias.

(1) *Duobus.* Canon quidem 64 vulgato similis est; sed septuagesimo additur primum: *Εἰ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος συμφιλιζόμενος μετὰ Ἰουδαίου ἢ πολῶν ἢ ἀγοράζων μετ' αὐτῶν, ἢ ἐξ αὐτῶν τι λαμβάνει, ἀφορίζεται.* Εἰ δὲ ἐπιμάνη καθαιρέσθαι προτάσσομεν,

ὁ γὰρ τοῖς ἐχθροῖς τοῦ βασιλέως συμφιλιζόμενος, ἐχθρὸς ἐστὶν τοῦ βασιλέως. Deinde: *Χρὴ τὰ ἀβάντιστα νήπια τῶν χριστιανῶν, εἰ τελευταῖοι, ψάλλειν καὶ θάπτειν ταῦτα, quod aequo iure non videtur sanctum, neque ecclesiasticae disciplinae consentaneum.*

ΕΠΙΤΙΜΙΑ

Ι. ΟΡΟΣ ΚΑΝΟΝΙΚΟΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ.

α'. Εἴ τις ἐν τῇ ἑβδομάδι τῆς λαμπροφόρου ἀναστάσεως (ἤγουν διακαινισήμου) σμικρύνει μίαν τῶν ἡμερῶν καὶ οὐ τιμήσει ὅλην τὴν ἑβδομάδα ὡς μίαν ἡμέραν, ἰορτάζων (1) θεικῶς καὶ οὐ πανηγυρικῶς, ἢ ἐφάψηται καμάτου, ἔχει τὴν μερίδα μετὰ Ἰούδα τοῦ προδότου, καὶ καταγίστω μετὰ Ἰουδαίων τῶν θροστόνων.

β'. Εἴ τις οὐ καταδέχεται παρ' ἐτέρου νίψασθαι τοὺς πόδας, ἀνάθεμα ἔστω (2).

γ'. Εἴ τις μεταλάβῃ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου καὶ λούσεται, ἐπικατάρματος ἔστω, καθὼς εἶπεν ὁ Κύριος (3).

δ'. Εἴ τις εἰσφέρει ὕδωρ εἰς τὸ στόμα καὶ οὕτως κοινωνήσει, ἐπικατάρματος.

ε'. Εἴ τις ἐν ὀνείρῳ πορνεύσει καὶ τὴν αὔριον κοινωνήσει, ἐπικατάρματος ἔστω (4).

ς'. Εἴ τις ἐξέλθοι ἐκ τῆς ἐκκλησίας πρὶν ἀπολύσῃ ὁ ἱερεὺς, ἐπικατάρματος ἔστω (5).

ζ'. Εἴ τις λέγει τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μωρὸν (6), καθὼς εἶπεν ὁ Κύριος, ἔνοχος ἔστω τῆς γείνησ τοῦ πυρός.

I. CANONICA SS. APOSTOLORUM DEFINITIO.

I. Si quis in hebdomado splendidae resurrectionis (quae diacaenesimi dicitur) unum ex diebus detrahit et non integram colit hebdomada, sicut una dies festivatur, diviso nec simplici tantum ritu, nec se a labore abstinet, partem habet cum Iuda proditore, et amandetur ad Iudaeos Dei interfectores.

II. Si quis non concedit ab altero lavari pedes, anathema sit.

III. Si quis suscepto corpore Domini, statim laverit, in execratione sit, ut ait Dominus.

IV. Si quis aqua ore hausta communicat, in execratione sit.

V. Si quis in somno pollutus, mane sequente communicet, in execratione sit.

VI. Si quis egressus fuerit ab Ecclesia priusquam dimissio fiat a sacerdote, in execratione sit.

VII. Si quis fratrem suum vocaverit fatuum, ut ait Dominus, reus esto gehennae ignis.

1. Ἑβδομάδα vindob. coislin., solemnī infimae graecitatis scriptura.—ἀναστάσεως τοῦ πάσχα σμικρύνει ὡς μίαν ἡμέραν τῶν ἡμερῶν ottobon. διακαινισέως ἡμῶν vindobon. διακαινισίμου coislin.—αὐτός θεικῶς καὶ πανηγυρικῶς ottobon.; θεικῶς coislin. (an θεικῶς?) —ἐφάψεται vindob. coislin.

II. Τὰς χεῖρας ottobon.

III. Μεταλάβῃ τοῦ σώματος coislin.

VI. Ἐξέλθῃ ottobon. coislin.—ἀπελῃσται vindobon. coislin. ottobon.

VII. Ἔσται coislin. Idem in sequenti om. ἔστω, et can. XIV in locum VII adduct; caetera porro, mu-

η'. Εἴ τις καταλαλεῖ πατρός ἢ μητρός ἢ ἀδελφοῦ, ἐπικατάρατος ἔστω· ἡ γὰρ καταλαλία οὐ μὴ ἀφήσει τὸν ἄνθρωπον σταθῆναι ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ (7).

θ'. Εἴ τις ἐν τῇ τραπέζῃ οὐκ ἐκδέχεται πάντας, ἀλλὰ πλειονεκτεῖ τὸν ἕτερον, ὡς φονεὺς κρίνεται (8).

ι'. Εἴ τις ἀλλάξει κύνα πρὸς πρόβατον καὶ τὸ πρόβατον ἀγάγει εἰς μνήμην ἀγίου ἢ τὴν τιμὴν τοῦ κυνός, ἐπικατάρατος ἔστω, καθὼς ἐνετείλατο ὁ Θεὸς τῷ Μωυσῇ (9).

ια'. Ὁ τῶν τριχῶν ἀπτόμενος καὶ τὸ πρόσωπον τύπτων, καὶ ἐπὶ ζωῆς καὶ ἐπὶ θανάτου ἀνάθημα ἔστω (10).

ιβ'. Ὁ λύων ὄρον Ἰονέων, καὶ ἐπὶ ζωῆς καὶ ἐπὶ θανάτου ἀνάθημα ἔστω (11).

ιγ'. Εἴ τις φάγει αἷμα κτηνῶν, ἐπικατάρατος ἔστω (12).

ιδ'. Εἴ τις συντυγχάνει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν, ἐπικατάρατος ἔστω (13).

ιε'. Εἴ τις τὰ στάχυα τὰ ἀποπίπτοντα οὐκ ἀφήσει συλλέγειν τοῖς πτωχοῖς, ἐπικατάρατος ἔστω (14).

ισ'. Εἴ τις ἀπαρχὰς ἄλωνος ἢ τῆς ληνοῦ, καθὼς εἶπεν ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσῇ, οὐ δώσει τῇ ἐκκλησίᾳ ἢ τῷ πτωχῷ, ἐπικατάρατος ἔστω (15).

ιζ'. Εἴ τις δίδει ἀντίψυχα τοῖς μάντισιν, ἢ λαμβάνει γραπτὰ ἢ δίδει, οὐκ ἐστὶ πιστὸς, ἀλλ' οὐδὲ χριστιανός (16).

ιη'. Εἴ τις ἀδελφὸν διαβάλλει, σὺν τῷ διαβόλῳ κατακρίνεται.

VIII. Si quis oblocutus fuerit patri aut matri aut fratri, esto execrabilis; detractio enim prohibet quominus homo stet coram Deo.

IX. Si quis ad mensam non admittit omnes, sed unum alteri praeferit, ut homicida iudicatur.

X. Si quis canem cum ove commutaverit et ovem adducit in alicuius sancti memoriam, aut pretium canis offert, execrabilis esto, quemadmodum Deus Moysi praecepit.

XI. Si quis capillos attrectat et faciem percutit, tam in vita quam in morte anathema sit.

XII. Qui tollit terminum maiorum, et in vita et in morte anathema sit.

XIII. Si quis comedit sanguinem ferarum, esto execrabilis.

XIV. Si quis confabulatur in ecclesia Dei intra divinam liturgiam, esto execrabilis.

XV. Si quis spicas cadentes non concesserit colligi ab egenis, execrabilis esto.

XVI. Si quis primitias areae et torcularis, ut praecepit Deus Moysi, non dederit ecclesiae aut pauperi, execrabilis esto.

XVII. Si quis dederit antipsycha (vota pro animis) auguribus, acceperitve scriptas schedulas aut tradiderit, iam non est fidelis, sed ne christianus quidem.

XVIII. Si quis fratrem calumniatus fuerit, cum Diabolo condemnatus est.

ταῖς tantum numeris, sequuntur.—καὶ ἡ καὶ πάντα
ἀνθρώπων. otlobon.

IX. Εἰς τὴν τραπέζαν colalin.

XV. Σταχὺν otlobon.

XVI. Ληνοῦ. colalin.

XVII. Οὐκ ἐστὶ γὰρ πιστοὶ colalin.

II. ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΕΠΙΤΙΜΙΑ ΤΩΝ ΠΑΡΑΝΗΠΤΟΝΤΩΝ.

α'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος δῶ γυναικὶ φίλημα πορνείας, καθαιρείσθω.

β'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος δράξεται γυναῖκα ἐν σκοτεία, καθαιρείσθω.

γ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἐν συμποσίῳ καθεζόμενος γυναιξί, ἑαυτὸν ἐκ' ἀγκῶνος ἐκλύσας ἐπάνω θηλείῳ, καθαιρείσθω.

δ'. Εἴ τις λαϊκὸς ὑβρίσει τὸν ἱερέα, ἀναθεματίζέσθω.

ε'. Κληρικὸς δὲ, εἰ ὑβρίσῃ πρεσβύτερον ἢ διάκονον, ἀφοριζέσθω.

ς'. Ὅτι οὐ χρὴ τοὺς ἱερεῖς σιωπᾶν διὰ φόβον ἀνθρώπινον τοῖς ὑποπίπτουσι τοῖς ἱεροῖς κανόσι, καὶ μὴ ἐλέγχοντας αὐτοὺς εὐκαίρως, ἀκαίρως, ἀλλὰ σιωπῶντας, ὡς φοβουμένους, καθαιρεῖσθαι προστάσσομεν.

ζ'. Ὅτι οὐ χρὴ μέσον δύο πρεσβυτέρων καθεζομένων διάκονον εἰσελθεῖν αὐθαδῶς καὶ καθισθῆναι πλὴν ἐπισκόπου, καὶ εἰ φωραθῇ τοῦτο ποιήσας, ἀφοριζέσθω. Λαϊκὸς δὲ τοῦτο ποιήσας ἀναθεματίζέσθω καὶ ἀποβαλλέσθω ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας.

η'. Ὅτι οὐκ ἔξεστι λαϊκὸν ὑβρίζειν ἢ ἐπιπλήττειν ἱερέα, ἢ διατρίζειν, ἢ κατηγορίας ποιεῖν καὶ εἰ φωραθῇ τοῦτο ποιήσας, ἀναθεματίζέσθω καὶ ἀποβαλλέσθω τῆς ἐκκλησίας ἄρχοντα γὰρ τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἔρεῖς κακῶς.

θ'. Ὅτι οὐκ ἔξεστι λαϊκοῖς ἢ κληρικοῖς αὐθαδῶς ἐπιτρέπειν τὸν ἱερέα τί,

II. SANCTORUM APOSTOLORUM POENAE PRO LAPSIIS.

I. Si quis episcopus aut presbyter dat mulieri osculum fornicationis, deponatur.

II. Si quis episcopus aut presbyter aut diaconus apprehenderit mulierem in tenebris, deponatur.

III. Si quis episcopus aut presbyter aut diaconus in convivio recumbens iuxta mulieres, sinum sibi nudaverit supra pectus, deponatur.

IV. Si quis laicus iniuria affecerit sacerdotem, anathemati subiaceat.

V. Clericus vero, contumeliosus in presbyterum aut diaconum, separetur.

VI. Minime oportet silere sacerdotes per metum humanum de iis qui cadunt sub sacros canones; quos si non redarguerint opportune, importune, verum tacuerint ob formidinem, deliciantur praecipimus.

VII. Dedecet intra duos presbyteros sedentes diaconum accedere arroganter et consedere sine episcopi licentia; si inveniatur id agens, separetur; laicus vero idem faciens anathemati subiaceat et expellatur ab ecclesia.

VIII. Vetitum est laico iniuria afficere aut obiurgare sacerdotem, aut theatri interesse aut deferre accusationes. Quod si repertus fuerit id agens, anathemate mulctetur et eiiciatur ab ecclesia; duci enim populi tui non maledices.

IX. Vetitum est laicis et clericis confidenter se gerere in locum sacerdotis, videlicet

εἴτε εἰς τὸ ἱερατεῖον εἰσιέναι, εἴτε ἄλλο τι, ἀλλὰ [παρά?] τῷ ἰδίῳ θιλήματι καὶ βουλευέματι τοῦ ἱερέως.

ι'. Ὁ γοητεῖαν καὶ φαρμακίαν ἱξαγορεύων (17) ἔστω ἀκοινώητος ἔτη κ'.

ια'. Ὁ ἐκουσίως φονεύσας (18) ἀφοριζέσθω εἰς τέλος τῆς ζωῆς αὐτοῦ.

ιβ'. Ὁ ἀκουσίως φονεύσας (ἐπτά ἔτη ἐκίλιυσαν οἱ συναπόστολοί μου, ἐγὼ Πέτρος κελεύω) ἑνδέκα ἔτη ἀκοινώητος ἔστω (19).

ιγ'. Ὁ πόρνος ἔστω ἀκοινώητος ἔτη ἐπτά (20).

ιδ'. Ὁ μοῖχος, ἔτη ιδ'.

ιε'. Περὶ τοῦ τῶν γυναικῶν τῶν ἐκπορνεουσῶν ζωοφθορίας ποιῆν, ὥπως ἀναιροῦσι τὰ βρέφη, μέχρις ἐξόδου ψυχῆς μὴ κοινωνεῖν, αὐταῖς φιλανθρωπότερον ὀρίζομεν δέκα ἔτη ἔξω τῆς ἐκκλησίας.

ισ'. Γυνὴ εἰὰν πορνεύσῃ εἰς δύο ἀδελφούς, μέχρι θανάτου μὴ κοινωνήσῃ.

ιζ'. Ἀδελφομιξία, ἔτη κ'.

ιη'. Τὴν ἀδελφὴν τὴν ἰδίαν ἐκ πατρὸς καὶ μητρὸς βιασάμενος, εἰὰν προσέλθῃ τῇ μετανόῃ, ἔτη κί' μὴ κοινωνεῖτω.

ιθ'. Τὴν ἰδίαν τύμφην βιασάμενος, ἔτη κί'.

κ'. Ὁ τὴν ἀσχημοσύνην τοῖς ἄρρεσιν ἐπιδεικνύμενος, ἔτη ιδ'.

κα'. Ὁ ἐν ἀλόγοις τὴν ἀσχημοσύνην ποιῶν, ἔτη ιδ'.

aut ingredi sanctuarium, aut aliud quidquam audere citra voluntatem et concessionem sacerdotis.

X. Qui incantationem aut superstitionem exercet medicinam, excommunicetur decem annis [cf. Basil. can. LXV].

XI. Homicida voluntarius separetur ad finem usque vitae [cf. ib. can. LVII].

XII. Homicidam involuntarium septem annis separari praeceperunt coapostoli mei; ego Petrus iubeo eum decem annis communionis exortem esse.

XIII. Fornicarius excommunicetur septem annis [cf. ib. can. LIX].

XIV. Adulter, quatuordecim annis.

XV. Quod spectat ad mulieres meretrices quae setum inficiunt ut tollant liberos, usque ad exitum vitae communione privatas, de illis indulgentius decernimus ut decem annis mancant extra ecclesiam.

XVI. Mulier si fornicata fuerit cum duobus fratribus, usque ad mortem excommunicetur.

XVII. Incestum ex fratribus, annis IX [cf. ib. can. LXVII].

XVIII. Qui sorori propriae ex patre et matre vim intulit, si ad poenitentiam accedit, per XX annos non communicet [cf. ib. can. LXXV].

XIX. Qui propriam nurum oppressit, annis XXV [cf. can. LXXVII].

XX. Qui turpitudinem cum masculis revelavit, annis XIV [cf. can. LXII].

XXI. Qui turpia cum pecoribus patravit, annis XIV [cf. can. LXIII].

κβ'. Ἐάν τις ἔχων γυναῖκα, ἔφθασι πρὸς γῆρας καὶ ἀλογεῖται, μέχρις ἐξόδου ψυχῆς μὴ κοινωνεῖτω.

κγ'. Ἐάν τις τυμβωρύχος (21) μὴ κοινωνεῖτω ἔτη ιε'.

κδ'. Ἐπιόρκος, ἔτη ιε'.

κε'. Ὁ ἐξ ἀνάγκης καὶ βίας ἐπιορκίσας ἔτη ἑπτὰ μὴ κοινωνεῖτω.

XXII. Si quis uxorem habens, aetate proventus, pecudes invadit, usque in exitum vitae excommunicetur.

XXIII. Qui sepulchra violavit excommunicetur annis XV.

XIV. Qui iuravit, annis XV.

XXV. Qui per necessitatem aut vim iuravit, annis VII excommunicetur.

ANNOTATIONES.

(1) Ἑορτάζων. Per se patet haec non posse typico S. Sabae esse antiquiora; clausa quidem uncinis recentiores fortasse addiderunt. Nec vetustatem sapit distinctio inter alia θετικῶς vel cum vaticano melius θεϊκῶς celebrata, et alia πανηγυρικῶς, quae referenda putem ad maiores Graecorum festivitates et minores seu semifestos dies, in quibus fideles liturgiae tantum adesse, non opere abstinere tenentur. Prolixior in fine otobonianus: Θεῖκ. κ. πανηγ., οὐκ ἐν μέθῃ καὶ πορνείᾳ ἢ ἄψεται κάματος, ἔχει μισθὸν τοῦ Ἰουδα τοῦ προδότου καὶ κατὰ γὰρ μ. τ. θιοκτ. Ἰουδαίων.

(2) Ἐσῶ. Idem addit: Ὅτι ὁ Κύριος ἐνέψεν τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἰπὼν οὕτως· Ποιεῖτε ὥσπερ εἶδατε καὶ ὑμεῖς ὁμοίως.

(3) Κύριος. Idem: Ὅστις λούσεται ἢ πλῆσει (cod. πλήνη) τὸ στόμα αὐτοῦ ὕδωρ καὶ μεταλάβει τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἐπικατάρατος ἔστω, καθὼς εἶπεν ὁ Κύριος, ἔχει δὲ καὶ ἐπιτίμιον ἡμέρας κ' καὶ μετανοίας τ'. Iterum in monasticum typicon recidimus cui solemnis est metanoia seu capitis sive minor sive maior inclinatio.

(4) Ἐστω. Idem: Οἱ ἐν ὀνείρῳ πορνεύσαντες (cod. πορνεύσοντες) ὁρῶντες ἐπιθυμίας γυναικῶν, εἰάν καὶ τὴν ἡμέραν ἀνασκαλιύσωσιν τὴν αὐτὴν ἔννοιαν (sic codex, fodere, scrutari animi phantasiam, pro ἀνακαλεῖν revocare), ἔστωσαν ἀφορισμένοι ἡμέρας ζ' καὶ μετανοίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ (leg. f. ἐκάστη) τ', καὶ ξηροφάγων, ὅπως ἀρθῇ ἡ μνήμη. Εἰ δὲ ἔστιν μόνον ῥύσις ἐντὸς (fortasse pro ἔντα) γυναικὸς, λιγέτω τοῦ ν' (cod. τὸν?) τό· Ἐν ἀνομίαις συλληφείς, πολλὰ τὰ πλάθη, καὶ τό· Κύριε ἐλέησον ρ', καὶ μετανοίας μ', καὶ τὴν εὐχὴν· Πάλιν ὑποσχέλισθην ὁ τάλας, καὶ εἰ μὲν ἱερεὺς εἴη καὶ σπανίζων, οὐκ ἔχων τὸν ἄλλον (cod. σπαν. ἔχοντες ἄλλον) ἱερεῖα, ἐκπλυνέτω χλυαροῦ ὕδατος καὶ ἀλλαξάτω καὶ οὕτως λειτουργίας μετ' ἀσπίδος, πάλιν δὲ εἰάν ἔστιν ἱερεὺς τῶν μεγάλων, ἐκ τῶν (f. ἡ τῶν) ἐπισήμων ὁμοίως καὶ κοσμηκὸς τὸ αὐτὸ ποιῇ, εἰ ἔστιν ἐκ τῶν ἱερῶν μεγάλων, καθὼς προειρήκαμεν, τὴν ἁγίαν ἀνάστασιν, τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ τὴν Χριστοῦ γέννησιν. Cf. Spicil. Solesm. t. IV. p. 410, can. 144, p. 462. c. 25.

(5) Ἐστω. Idem: καθὼς εἶπεν ὁ Κύριος, ἐκτὸς ἀσθιλείας, καὶ ἔχει ἐπιτίμιον, μετανοίας γ'.

(6) Μῶρον. Idem: καὶ ἔχει ἐπιτίμιον μετανοίας φ'.

(7) Θεοῦ. Conf. Spicil. Solesm. t. IV, p. 401, can. 94; p. 462, c. 26.

(8) Κρίνεται. Idem: πλειονεκτεῖ τοὺς ἰτέρους κατακρίνεται, ἔχει καὶ ἐπιτίμιον ἡμέρας ζ' καὶ μετανοίας γ'.

(9) Μωϋσῆ. Idem: μετὰ προβάτου καὶ φέρει εἰς μνήμην ἀγίου, ἐπικατάρατος ἔσται, καθὼς εἶπεν ὁ Κύριος: ἐπεὶ ἀντὶ προβάτου κύνα ἔθυσεν (respectu, opinor, ad Deuter. XXIII, 18), καὶ ἔχει ἐπιτίμιον ἔτη γ' μετανοίας κ'.

(10) Ἐστω. Durior sane sententia, si de vulneribus agitur tantum propriis et prae dolore illatis, id quod declaratur eodem otoboniano: Καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ κόπτων καὶ τύπτων, ἀνάθημα ἔστω ὅτι, ὁ οὐκ ἐποίησεν, τύπτει τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ Θεοῦ, καὶ ἔχει ἐπιτίμιον ἔτη γ' καὶ ἔξω τῆς ἐκκλησίας καὶ μετανοίας κ' καθ' ἡμέραν, ὅτι διὰ τὰς κοσμικὰς θλίψεις τοῦ βίου τούτου, τοῦ ἀνοφελούς, δέρρει τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ ἔστιν αὐτοῦ ἀντίδικος.

(11) Ἐστω. Cf. Prov. XXXII, 28; Deuterop. XIX, 14; Spicil. solesm. t. IV, p. 401, can. 92.

(12) Ἐστω. Otob. f. 76. Ὅστις φάγει αἷμα κτήνους, οἰουδήποτε Τεθησιμαίου ἢ τὸν μῦν ἢ τὸν ἀκανθόχοιρον ἢ ἕτερον ζῶον, τὰ μὴ ἑρμηνευθέντα παρὰ Κυρίου, ἐπικατάρατος ἔστω, καθὼς εἶπεν ὁ Κύριος, καὶ ἔχει ἐπιτίμιον ἔτη γ' ἔξω τῆς ἐκκλησίας καὶ μετανοίας τὸ καθ' ἡμέραν ρ'. Cf. Spicil. solesm. t. IV, p. 462, can. 29.

(13) Θεοῦ. Otob. καταλαλεῖ ἀπόντως ἄνθρωπον οἰονδήποτε, ἑνοχὸς ἔστιν ἐν τῇ γείνῃ τῆς φλογός, ἢ γὰρ... ἑμ-προσθεν βήματος τοῦ Χριστοῦ ἀθῶον, ἀλλ' ὥσπερ οἱ Ἰουδαῖοι τὸν Θεὸν καταλάλησαν, καὶ τὸν Μωϋσῆν μόνον λε-

λάληκεν ὁ Θεός· καὶ οἱ τοιοῦτοι ἔχουσιν ἐπιτίμιον ἔτη γ' ἔξω τῆς ἐκκλησίας καὶ μετανοίας τὸ καθ' ἡμέραν κ', ἀνιυσαβάτου καὶ κυριακῆς. Cf. Spicil. l. c. p. 462, c. 27.

(14) Ἐστω. Otob. Ὅστις τὸν σταχὺν τὸν πίπτοντα ἐν καιρῷ θέρους οὐκ ἀφίει συνάγειν τοὺς πτ. ἐπ. ἔστω παρὰ Κυρίου παντακράτορος καὶ ἔχει ἐπιτίμιον χρόνον ἕνα καὶ μετανοίας τὸ καθ' ἡμέραν κ'. Cf. Spicil. sol. l. c. p. 401, can. 93.

(15) Ἐστω. Idem: Εἴ τις τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἀλωνίου αὐτοῦ οὐ προσάγει τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς πτωχοῖς, καθὼς εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Μωϋσεῖ, ἐπικατάρατος, καὶ ποιέτω μετανοίας τ'.

(16) Χριστιανός. Idem: Εἴ τις προσάγει εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ μάντιας ἢ μάγους ἢ δίδει ἀντίψυχα ἢ λαμβάνει φυλακτήρια ἢ συναντήματα ἀνθρώπων, ἢ φωνὰς ὄρναιων, ἢ ἀνωφύγλας, ἢ ἡλίου δρόμας, ἢ ἄλλο τι ἐκ τῶν ἀπηγορευμένων πραγμάτων καὶ τῶν ἐθνῶν σχήματα, τοὺς γὰρ τοιοῦτους οὐκ ἔστιν ἡγεῖσθαι χριστιανούς, ἀλλὰ ἐκρίπτεσθαι ἀπὸ πάσης ἐκκλησίας κελεύομεν· σχολάσαντα δὲ ἀπὸ πάντων τῶν κακῶν [μὴ μέτοχον] ποιῆν (cod. κακῶν ποιῆτω) τῆς ἀχράντου κοινωνίας καὶ ἔξω τῆς ἐκκλησίας, ὁμοίως καὶ οἱ μαθηταὶ τούτων καὶ ὅσοι τὰ τοιαῦτα [πράττουσιν] οὐκ εἰσὶν χριστιανοί, ἀλλὰ δαιμόνων οἰκητήρια καὶ ὅσοι κοινωνοῦν (cod. κοινωνοῦσιν) ἐξεύροντες αὐτοῖς, ἐχίτωσαν καὶ αὐτοὶ χρόνον ἕνα, διότι τοῖς ἐχθροῖς τοῦ Θεοῦ συνεκοινώνησαν. Ὁ γὰρ τοῖς ἐχθροῖς τοῦ βασιλείως συγκαθεζόμενος, κακῆτος ἐχθρὸς τοῦ βασιλείως ἔστιν· πόσω γε μᾶλλον οἱ τὸν Χριστὸν καὶ τὰς ἐαυτοῦ ἐντολὰς καταφρονοῦσιν, εἰσὶν (cod. οὐκ εἰσὶν) ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ; διὰ τοῦτο καὶ ἀποβέβληνται.— Ὅσοι παρατηρήματα μηνῶν, ἐβδομάδων ἢ ἡμερῶν, ἢ σιληνοδρομίας ἢ νεφωδιωξίας βουλώματα (V. ποσ βουλῶνων), καπνίσματα, ποταμήσια ὕδατα, θαλάσσια ἀπὸ πη-

γῆς ὕδατα (οἱ τινες λείπονται ὑδροπα-
ρασταταί), λίθους ἐκ τῶν ὀρίων, ἄμ-
μους θαλάσσης, ἄμμους ποτάμων, νή-
ματα προτόμητα, σαπωνίσματα, ἀν-
τακραξάσεις καὶ τὰ τούτων ὅμοια, ὅσοι
τὰ τοιαῦτα πράττουν (barbare pro πράτ-
τουσι), οὐκ εἰσὶν χριστιανοί. Καὶ εἰάν
μετανοήσωσιν, ἔχουν ἐπιτίμιον χρόνους
γ', μετανοίας ρ' τὸ καθημέραν. Ἐάν δὲ
ἐπιμένωσιν, ἕως θανάτου τῷ ἀναθέματι
καθυποβάλλονται.— Πᾶς γὰρ ὁ δένων
θηρία, ἡ βουλώνων (an βουλλεύων quasi
imperans, regens?) ἀνέμους, ἡ περιεργείας
ποιῶν οἰασθήποτε, ἡ φυλακτὰ ἡ ἄλ-
λο τι βοτάνιον λαμβάνων ἀπὸ μάγων
καὶ μάντιων καὶ ποτίσαι τήπια πρὸς τὸ
ζῆσαι, καὶ [ὅσοι] διαβάλλουσι τὴν φι-
λανθρωπίαν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτως κτί-
σαντος (cod. κτίζων) τὸν ἄνθρωπον, καὶ
ἤλπισαν εἰς τὰς βοτάνιας αὐτῶν (τὰ γὰρ
καθορτώματα τοῦ Σατᾶνᾶ τοιαῦτα εἰ-
σὶν), καὶ ὅσοι τὰ τοιαῦτα πράττουν,
εἰάν μετανοήσωσιν, ἔχουν ἐπιτίμιον χρό-
νους δ', ἔξω τῆς ἐκκλησίας, καὶ μετα-
νοίας ρ', ξηροφαγῶν (sic) τετραδάκα καὶ πα-
ρασκευῇ.— Καὶ [ὅσοι] προσέχουσι τὰ λε-
γόμενα ὀφθαλμιάσματα, καὶ τὰ τῶν ἰθ-
νῶν σχήματα (τοὺς γὰρ τοιοῦτους πάν-
τας διώκει ἡ ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ), καὶ
τὰ δῶρα αὐτῶν οὐ προσκομίζονται, διότι
τὸν Θεὸν ὑβρίζουσιν καὶ πιστεύουσιν
τὰ ἔργα τοῦ Σατᾶνᾶ; καὶ ἔχουσιν ἐπι-
τίμιον τοῦ μὴ κοιτῶναι, ὅταν μετα-
νοήσωσιν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτῶν ποιηρῶν,
ἔτη γ' καὶ ἔξω τῆς ἐκκλησίας ἔτη γ'

καὶ μετανοίας ρ' τὸ καθημέραν οἱ δὲ μα-
θηταὶ τούτων ἔτη δύο. Vocabula autem
multa, quae Cangio aliisque desunt, iterum
habebis ad calcem, in nostro glossario.

(17) Ἐξαγορεύων. Cf. Spicil. solesm.
t. IV, p. 462, can. 28.

(18) Φονεύσας. Cf. ib. p. 457, can. 2;
461 can. 1. Sunt sententiae tres aut qua-
tuor in tribus locis diversae. Quae supra in
primo loco, iubet homicidam voluntarium
separari usque ad mortem; involuntarium
per septem annos, iuxta commune Aposto-
lorum edictum; Petri vero peculiari lege,
per undecim annos. Legendum fortasse erat
in communi sententia « per decem et septem
annos, » quibus Petri indulgentia sex ade-
misse diceretur, sed morari piget. In altero
loco (Spicil. solesm. t. IV, p. 457, can. 2, 3)
prius delictum damnatur ad septem annos
qui per pia opera commutantur in quatuor;
posterius in quatuor quos pariter commutare
in unum licet. Ita Apostoli cum Ioanne Chry-
sostomo et magno Athanasio communi suf-
fragio sanxerunt. Sed tertio loco, (Spicil.
p. 461, can. 1, 2) altera eiusdem Chryso-
stomi sententia occurrit qua caedes spon-
tanea mulctatur annis sex, involuntaria
tribus annis, nulla ibi commutandi in mi-
tiora facultate concessa. En a quibus calcu-
lis Graecorum animae pependerit!

(19) Ἔστω. Cf. ib. p. 457 can. 3; 461
can. 2.

(20) Ἐπτά. Cf. ib. p. 460 can. 5 et
ad sequentia can. 4, aut 465 can. 3, 4, 5.

(21) Τυμβωρύχος. Cf. ib. v. 460 c. 15.

VII.

CONSTITUTIONES APOSTOLICAE.

1. **I**am campus amplior datur: quae per diverticula et ex forulis, ne per vepres dicam et aspera dumeta, adduxi, pulvere, luto, vulneribus propemodum horrida, nunc uberiora iam et vegetiora, veluti agmine conferto, forum invadunt; nunc splendidiore penula superbi, iidem larvati concionatores, phylacteria et limbrias amplificant et latius longe illustriusque theatrum, octo dico constitutionum apostolicarum libros, aggrediuntur. Quid igitur? An ferenda iterum scena, neque, cum maxime in operis fronte senioribus litteris et legibus consecrandi, pudebit ante fores nenia puerorum, ut aiunt, tamdiu agitari? At enim grandiora libris meis sunt conciliorum volumina, nobiliores Patrum bibliothecae, in quibus tamen eadem statim ab initio sedem habuerunt. Quo ego pacto quae iuris apostolici constitutiones ab aevo dicuntur et certe annosae sunt, hinc potuerim excludere, sine quibus mutila forent quae praecedunt, mutila etiam tenebrisque obsita iaceret antenicaena Ecclesiae disciplina? Quae duo ut paucis in antecessum praecoccupem, discedam aliquantulum a consueta horum prooemiorum ratione, et prolegomena, ubi constitutionum prolixiores vindiciae sunt, praevertere iuvabit.

Ac primum, lectorem hucusque debui toties ad octo illos libros transferre, tot loca hinc inde *παράλληλα* digito monstravi, ut qui priora dedi, posteriora tollere nequeam, quin aquam videar tantaleis subducere labris. Quae nuda superius sunt et ieiuna, hic vestiuntur et nutriuntur; quae leges prius brevi edictae sunt sententia, eas iam declarantur et suo ornantur commentario. Sedeant igitur iidem, modo iudices, nunc vero interpretes.

Sed ut alia demum hic perspicias quam ludicos sermones et rerum colloquia leviorum, id velim ante oculos semper observari tibi, quod spero in prolegomenis clarissime collustratum iri, haec nimirum fuisse scripta paucis annis ante nicaenum concilium et paucissimis post pacem Ecclesiae restitutam. Fervente adhuc ultimi certaminis aestu, nondum periculorum immemor, sed victoriae tandem partae sanguine suo secura, exsurgens Ecclesia « in die respectus, quasi qui evaserit in die belli, » rediviva demum, ad primordia rei christianae et inter aevi apostolici imagines ultro sese et alacris ferebat. Combustis praeterea libris, laceris dissipatisque sacrarum traditionum monumentis, quibus novissima tyrannorum decreta bellum aperto Marte indixerant, quanto citius supplendum erat. Suppleverunt cum bona fide, qui, ut huiusmodi libros scriberent, disiecta sparsim colligere, asservata usu notare, studuerunt; ac seniores fortasse percunctati, apud quos quaedam apostolica potuerunt ore ad os circumferri, quid mirum si eos non solum candide auscultaverint, sed primos testes, ipsos apostolos inter se colloquentes adduxerint? Quid mirum, si nova cum antiquis immiscuerint? His multa octo librorum sigilla rumpentur, his solvetur nodus plurimarum difficultatum. Quibus praemissis:

I. Labet eo iam breviori uti prooemio quo passim uberiora de trito argumento prostant, neque nobismet huc usque venire contigit *ἀσυμβόλοις*. Testes igitur statim proferimus ac dimittimus: Eusebium Pamphilum in Hist. Eccles. lib. III, c. 25; — Epiphanium in haeresi XLV, 5; haeresi LXX, 10, 11, 12, haeres. LXXV; haeresi LXXX, 7; — S. Maximum confessorem in prologo ad Areopagitam et in scholiis ad epist. VIII; — Timotheum presby-

terum CP. in tractatu de iis qui accedunt ad ecclesiam.—Concilium trullanum in can. II.—Oecumenicum (1) ad Act. Apost. IX, 10.—Georgium Hamatolum in chronico nuperrime a typis petropolitanis edito (2) libr. II, c. 53, 60, 61; lib. III, c. 101; lib. IV, c. 183, p. 155, 168, 171, 357, 416.—Anastasium Sinaïtam, qualiscumque demum vulgatus sit, in quaestionib. 1, 6, 12, 14, 15, 16, 20, 22, 33, 46, 52, 60, 64, 67, 77, etc.—Photium ad codic. CXII, CXIII, supra memoratum.—Niconem in pandectis, cap. 10, 13, 14, 30, 35, 36, 43, 48, 52, 55, 57, etc. Mitto recentiores, de quibus vide Cotelerii testimonia.

II. Subinde recenseantur ii tantum manu scripti codices quibus octo libri continentur:

Libri I-VIII paene integerrimi.	Vatic. 839. f. 1-173, saec. X, membr. (erit mihi vatic. 1)
Libri III-VIII.	— 1506. f. 1. ad 77, a. 1024, membr. (vatic. 2)
Librorum VIII fragmenta anastasiana. —	423, passim saec. XI, membr. (vatic. 3)
Libri II-VII ad. cap. 29.	— 2088. f. 1. saec. XI, membr. (vatic. 4)
Libri VI-VIII.	— 2089. f. 131-235 saec. XI, membr. (vatic. 5)
Libri I-VIII cum appendicibus.	Ottobon. 442. per totum, saec. XV, chart. (vatic. 6)
Libri I-VIII, sine mutil.	— 391. fol. 1-136, saec. XVI, chartac. (vatic. 7)
Libri I-VIII.	Vindob. hist. gr. 46. f. 2 ad 184. saec. XIV, membran. (3)
Libri I-VIII initio et sine mutil.	— Hist. gr. 47. f. 1-126. saec. XVI, chartac.
Libri I-VIII.	Petroburg. 1 v. 4. f. 1-140, a. 1111, membr. (coislin. 212)
Libri I-VIII sine mutil.	Parisiens. gr. 931. f. 5-194. saec. XVI chartac. (Coteler.)

Decem igitur sunt plus minus integri codices, quibus ideo vatic. 423 adiunximus ut quae magni momenti est recensio anastasiana in hoc censu omnino non praetermittatur. Vaticani septem, a nemine quem sciam post editionem principem collati, fusius memorandi sunt, ut quo fructu et quali studio eos ego excusserim, facile intelligatur. Primus, qua parte membranaceus est, desinit in medio canone 83, haud procul ab ultima constitutionum meta (4). Dolendum in secundo vaticano desiderari duos priores constitutionum libros; at caeteri, cum multa solertia et nonnulla dictionis elegantioris cura, scribuntur a. 1024, manu Athanasii monachi et presbyteri, ut fert epigrapha ultimi folii, si evanidos valui expiscari apices: Τέρμα εἰλήφθη βιβλίῳ τῶν διατάξεων τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ χειρὸς Ἀθανασίου τοῦ ἐντελοῦς ἀββαπρεσβυτέρου (7), μὲν μαρτίῳ, κί ἡμίρῳ, δ' ὥρῳ, γ' ἰνδixτ. ἔτει ςϥλβ'. Ambo codices non singula, sed plura ex vetustioribus exemplaribus repraesentant, cum uterque in margine varias aliorum lectiones a prima iam manu collectas habeat. Idem notandum in quarto, sed minoris formae, rudi manu, sine ulla particularum divisione, scripto indiligenter. Quintus e primo totus exprimitur. Sextus caeteros fere omnes in marginibus refert, additis fortasse nescio cuius viri gnarissimi coniecturis plerumque notatu dignissimis. Septimus denique e quarto proficiscitur: verum ex aquis malo servatus, vix legi potest, ac pene in pulverem resolveretur, nisi volaticae plagulae pellucidis membranulis allitae continerentur. Vindobonenses post Lambecium et Kollarium describere, otiosum erit (6).

(1) *Oecumenicum*. Eadem, ni fallor, sunt in Cramerii catena ad act. apost. p. 300.

(2) *Edito*. Georgii monachi dicti Hamartoli chronicon etc. graeco nunc primum edidit E. de Muralto, Petropoli, 1859. 4o.

(3) *Membranace*. Lambecii comment. de bibl. vindob. ed. Kollar. tom. VIII, p. 951. Cod. sequens describitur p. 938.

(4) *Meta*. Is cum Bovio toties conspirat, ut eum sua inde latina fecisse aut ex simillimo apographo, facile crediderim. Argumento erunt multa loca in qui-

bus Bovius solus cum vaticano 1 consentit, non exceptis iisdem mendis, iisdemque lacunis, uti infra notabitur. An vero aut is aut caeteri vaticani Turriano inservierint, nolim affirmare, sed ita esse, ut multa suspicio suadet, sic testari videntur plures in vatic. 1 marginum notae quae potius ad hypothetas quam ad amanuenses diriguntur. Sed cf. vatic. 5.

(5) Ἀββαπρεσβυτέρου. Non abbas, ut scripsi iam promptius, sed monachus et presbyter, teste Cangio ad vocem ἀββαπρεσβύτερος.

(6) *Erit*. Cf. super. p. 47.

Coislinianum vero, quum variis tempestatibus actus usque in oras hyperboreas, appulerit tandem Petroburgum, illic nancisci contigit mihi et describere totum, admota Ueltzenii editione. Qui anno MCI, certa temporis nota, ascriptus, iam solis aetate cedit vaticanis, plures vero vindobonensium lectiones, quibus Clerici audacia nonnullam inusserat invidiam, aut confirmat egregie, aut dextero sollicitat et expolit. Iam editionis nostrae fundamenta erunt vatic. 1 et 2, parce in opem adducto Coisliniano.

III. Novis sane et copiosis subsidiis instructus, nolui tamen ullo fastidio negligere quatuor praecedentes Bovii, Turriani, Cotelerii et Ueltzenii editiones; quarum prima et princeps archetypum quasi vivo in speculo latino repraesentat. Turriana, quae in libris conciliorum regnat, unde vulgata dicitur, tres pene ignotos codices, cretensem, calabrum et siculum, redhibet. Coteleriana, ex parisiensibus conflata codicibus et septies repetita a Clerico, Gallandio, aliisque, tandem hisce diebus in maxima illa parisiensi, ut dicitur, *Patrologia* reflorescit. Ueltzeniana, quamquam nullis ex codicibus recensita, omnium tamen librorum antea impressorum operas haud inani labore colligit. Novissimam vero Bunsenii evolvere tantum licuit, quam certe scio nullis codicibus fultam. En omnium elenchus:

- 1546 Epitomen ed. Carol. Capellius ex cod. cretensi, Ingolstad.
 1551 eandem conciliis P. Crabbe inseruit, Colon.
 1563 Libros VIII ed. primus Ioan. Car. Bovius, latine, Venet. 4°. — repetita ed. Parisiis, 1564, 8°; — Inter S. Clementis opera, ibid. 1568. — Colon. In Surii Concil. 1567. — Inter Clementina, ibid. 1569.
 1563 libros VIII graece primus edid. Turrianus S. I. Venetiis, 4°, officina Iord. Zileti.
 1573 et 1578 eiusdem editio graeco latina, Antuerplae, 4°. —
 1585 eiusdem edit. latina in concil. Nicolini, Venet. fol.
 1606 ead. ed. lat. in Bini concil. Colon.
 1671 ead. graeco latina in Labb. conciliorum ed. Paris, t. 1. col. 191-311. — repetita Venet. 1728 - Florent. adornata iterum Mansi cur. a. 1759 t. 1. p. 257-596.
 1672 Libros VIII recensuit Coteler. Paris fol. — repetita Clerico cur. Amstelod. 1698, Antwerp. 1700, 1720; Amstelod. 1724.
 1767 eadem cur. Andrea Gallandio in Biblioth. PP. Venet. t. III, p. III-VII, 1-271.
 1833 eadem graeco tantum cur. Guillelmo Ueltzenio, Suerio et Rostochii, sumptibus sulzerian. p. I-XXVIII, 1-281, 8°. —
 1851 eadem graeco tantum ed. C. C. Bunsen Londin. in opere inscripto *Christianity and Mankind* t. VI, p. 1-367.
 1857 eadem in *Patrologiae* peractae graeca Paris. 4° t. 1. col. 509-1135.

IV. Argumenti instar singulis libris praefigentur capitula quaedam vetusta, sed rudi manu et inepta tam importune in textum inserta, ut inde ea penitus excludere oportuerit, nec nisi in hisce prooemiis retinere.

α. Περὶ πλεονεξίας.

β. Περὶ τοῦ μὴ ἀνισχυρίζειν ἢ ἀμύνεσθαι τὸν ἀδικούντα.

γ. Περὶ καλλωπισμοῦ καὶ τῆς ἐκείθεν ἀμαρτίας.

δ. Ὅτι οὐ δεῖ περιεργάζεσθαι τοὺς παλαιὰς ζῶντας, ἀλλὰ τὸ οἰκίῳ ἔργῳ σχολάζειν.

ε. Ποῖα τῆς γραφῆς βιβλία δεῖ ἀναγινώσκειν.

ς. Περὶ τοῦ ἀπίχεσθαι πάντων τῶν ἔξωθεν βιβλίων.

ζ. Περὶ γυναικὸς φαύλης.

η. Περὶ ὑποταγῆς γυναικὸς πρὸς ἄνδρα καὶ φιλόκερον καὶ σέφρονος.

θ. Περὶ τοῦ μὴ συλλογίσθαι γυναῖκα ἄνδρα.

ι. Περὶ μαχίμου καὶ γλωσσώδους γυναικός.

I. De avaritia.

II. De non reddenda contumelia neque ulciscendo eo qui iniuriam fecit.

III. De ornatu et peccato inde proficiscente.

IV. Quod non oportet de his qui male vivunt sollicitum esse, sed operi suo vacare.

V. Qui libri Scripturae legendi.

VI. Quod oportet abstinere ab omnibus Gentilium libris.

VII. De muliere prava.

VIII. De uxore viro subiecta et virum diligente atque casta.

IX. Quod mulier non debet cum viris lavare.

X. De muliere contentiosa et loquace.

ΔΙΑΤΑΓΑΙ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ

CONSTITUTIONES SANCTORUM APOSTOLORUM

LIBER I.

I.

Οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι πᾶσι τοῖς ἐξ ἔθνων πιστεύουσιν εἰς τὸν ^{α)} Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν ^{β)} Ἰησοῦ Χριστοῦ ^{γ)} πληθυνθεῖν ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ.

Θεοῦ φυτεία ^{δ)} ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ ἀμπελὼν αὐτοῦ ἐκλεκτός, οἱ πιστευότες εἰς τὴν ἀπλανῆ διανοήθειαν αὐτοῦ, οἱ τὴν αἰώνιον καρπούμενοι διὰ πίστεως βασιλείαν αὐτοῦ, οἱ δύναμιν αὐτοῦ εἰληφότες καὶ μετουσίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὀπλισάμενοι διὰ Ἰησοῦ καὶ ἐνστερνισάμενοι ^{ε)} τὸν φόβον αὐτοῦ, ῥαντίματος μέτοχοι τοῦ τιμίου καὶ ἁθώου αἵματος τοῦ Χριστοῦ, οἱ παρρησίαν εἰληφότες τὸν παντοκράτορα Θεὸν ^{ς)} πατέρα καλεῖν, συγληρονόμοι καὶ συμμέτοχοι τοῦ ἡγαπημένου παιδὸς αὐτοῦ· ἀκούσατε διδασκαλίαν ἱερὰν, οἱ ἀντιχό-

I. OFFICIA FIDELIUM OMNIUM.

1. Apostoli et presbyteri (1), omnibus qui ex Gentibus in Dominum Iesum Christum crediderunt, gratia vobis et pax ab omnipotente Deo per Dominum nostrum Iesum Christum multiplicetur in agnitione eius.

2. Arbor a Deo sata, Ecclesia catholica et vinea eius electa, vos qui credidistis in minime incertam Dei religionem, qui fructum per fidem percipitis regnum eius sempiternum; qui eius robur accepistis et sancti Spiritus participationem, armati per Iesum et intima eius formidine muniti, aspersionis participes qua pretiosus et innocens Christi sanguis effunditur, ea freti fiducia ut omnipotentem Deum patrem appelletis,

In eundem nostrum titulum conveniunt plerique codices veteresque editiones, si prima et singulis communia verba sumseris. Sic enim vatic. 1. διατάγαι τῶν ἁ. ἀπ. διὰ Κλήμεντος, καθολικὴ διδασκαλία, περὶ λαϊκῶν.—Vatic. 2. initio caret, sed fol. ult. habet: διατάξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος τοῖς ἔθνεσι ἀποσταλῆσαι.—Anastasiani codices, qualis vatic. 3: ἐκ τῶν ἀποστολικῶν διατάξεων.—Vatic. 4, 5, 7, init. et finis deest. Vat. 6 cum 1 similis est.—Coisliniani ab initio legitur: Ἀρχὴ τῶν θεῶν τῶν ἀποστολικῶν διατάξεων, ad calcem vero: διατάγαι τ. ἁ. ἀπ. διὰ Κλήμεντος ἀποσταλῆσαι τοῖς ἔθνεσι. Codex Turriani eadem primum, διαν. τ. ἁ. ἀπ. διὰ κλ. et addit τοῦ ῥωμαίου ἐπισκόπου τε καὶ πόλεως. Καθολικὴ διδασκαλία: unde patuit amplius arlo-

landi campus. Nobis vero de Clemente et Hippolyto dicendi alius locus erit. Praeterea is primus liber solet a schollastis inscribi: Περὶ λαϊκῶν.

α) Ἐπὶ τοῖς κύριον. coisl. vind.

β) Ἰησοῦ Mansl.

γ) Διὰ Χριστοῦ. Bov. Turr.

δ) Χριστοῦ φυτεία. coisl. Cf. Is. V, 2, 7.

ε) Ὀπλισάμενοι δ. Ἰ. καὶ ἐνστερνισάμενοι emendavimus ex coisl. posterius iam Ueltzenius ex coniectura tentaverat haud infelici. Vulgo: ὀπλισμένοι... ἐνστερνισμένοι. Non displiceat omnino ἐνστερνισμένοι quod legitur ab initio ep. I Clement. pp. Cf. Epiphan. haeres. XLV, 5.

ς) Θεὸν om. Mansl.

μεινοὶ τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ ἐκ προστάγματος τοῦ σωτῆρος, ὁμόστοιχον ⁹⁾ ταῖς ἐνδόξοις φθογγαῖς αὐτοῦ.

Φυλάσσεσθαι, οἱ Θεοῦ υἱοὶ, ἅπαντα ^{h)} εἰς ὑπακοὴν Θεοῦ πράσσειν, καὶ γίνεσθαι ἀριστοὶ ἐν πᾶσι Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ⁱ⁾ ἡμῶν· ἵαν γὰρ τις ἀνομίαν μεταδιώκῃ, καὶ τὰ ἐναντία τῷ θηλήματι τοῦ Θεοῦ ποιῇ, ὡς παράνομον ἔθνος τῷ Θεῷ ὁ τοιοῦτος λογισθήσεται.

cap. 1.

Ἀπέχισθαι οὖν πάσης πλεονεξίας καὶ ἀδικίας· καὶ γὰρ ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται· Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον σου οὐδὲ τὸν ἀγρόν αὐτοῦ οὐδὲ τὸν παῖδα αὐτοῦ οὔτε τὴν παιδείσκη αὐτοῦ οὔτε τὸν βοῦν ^{k)} αὐτοῦ οὔτε τὸ ὑποζύγιον αὐτοῦ οὔτε ἑσά τοῦ πλησίον σου· ἔστιν· ὅτι ἡ πᾶσα τούτων ἐπιθυμία ἐκ τοῦ πονηροῦ ὑπάρχει· Ὁ γὰρ ἐπιθυμήσας τὴν γυναῖκα ἢ τὸν παῖδα ἢ τὴν παιδείσκη τοῦ πλησίον, ἥδη κατὰ διάνοιαν μοιχὸς καὶ κλείπτης ἔστί· ἵαν μὴ μεταγῶ, κίεῖται ^{l)} ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἡ δόξα τῷ Θεῷ ^{m)} εἰς τοὺς αἰῶνας· Ἀμήν.

Λέγει γὰρ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, ἀνακεφαλαιούμενος καὶ στήριζων καὶ πληρῶν τὴν δικάλογον τοῦ νόμου, ὅτι ἐν τῷ νόμῳ ⁿ⁾ γέγραπται· Οὐ μοιχεύσεις· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν (τοῦτ' ἔστιν ἐν τῷ νόμῳ διὰ Μωσέως ^{o)} ἐγὼ ἐλάλησα· τῶν δὲ ὁ αὐτὸς ὑμῖν λέγω)· Πᾶς, ὅστις ἐμβλίψει εἰς τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτήν, ἥδη ἐμοίχησεν ^{p)} αὐτήν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὗτος ^{q)} ἐκρίθη μοιχὸς κατ' ἐν-

cohaeredit et consortes dilecti filii eius : audite, qui iubente Servatore, adhaeretis eius promisso, sacram didascaliam quae gloriosis illius vocibus consona est.

3. Attendite, Dei filii, ut omnia ad obedientiam Dei faciatis, ac sitis accepti in omnibus Christo Domino nostro; si quis enim iniquitatem sectetur, et quae Dei adversa voluntati sunt faciat, is ut impia gens a Deo reputabitur.

4. Abstineat igitur ab omni avaritia et iniuria. Scriptum enim in lege est : « Non concupisces uxorem proximi tui, neque agrum eius, neque servum eius, neque ancillam eius, neque bovem eius, neque subiugale eius, nec quaecumque proximi tui sunt; » quia omnis horum cupiditas a malo est. Nam qui concupivit uxorem aut puerum aut ancillam proximi, iam mente adulter et fur est : nisi resipiscat, iudicatus est a Domino nostro Iesu Christo, per quem gloria Deo in saecula. Amen.

5. Ait namque in evangelio, summam ab ipso repetita, firmata et completa Decalogi lege : « In lege scriptum fuit : Non adulterabis ; ego autem dico vobis (id est, in lege per Moysen ego locutus sum ; nunc idem vobis loquor) : Quicumque aspexerit uxorem proximi sui ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo. »

9) Ὁμόστοιχος coislin. vindob. ὁμόστοιχοῦντες vatic. 6.

h) Ἀπαντες Bov. οἱ υἱοὶ Θεοῦ, παντα Coislin. singulari aphalmate.—Μοκ γὰρ παντα vatic. 6.

i) Πᾶσι κυρίῳ τῷ Θεῷ. Eas coislin.

k) Οὐδὲ τοῦ βοῦς αὐτοῦ. οὐδὲ τοῦ ὑποζυγίου vatic. 1. coislin. vid. Exod. XX, 17.

l) Καὶ κίεῖται coislin. vindob.

m) Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τ. α. ἀμήν coislin. vind.

n) Ἐν τῷ νόμῳ om. Turrian.

o) Τῷ διὰ Μωσέως vatic. 1, coislin.

p) Ἐμοίχησεν vatic. 1. V. Matth. V, 27, 28.

q) Οὗτος vatic. 1, Bov. Paulo post vatic. 6 ἀλέψει ἰδιοποιήσμενος.

τοίαν ὁ ἐπιθυμήσας· ὁ δὲ τὸν βοῦν ἢ τὸν ὄνον ἐπιθυμήσας οὐκ ἐπὶ τῷ κλέψαι καὶ ἰδιοποιήσασθαι ἢ καὶ ἀπαγαγεῖν αὐτὰ διανοεῖται; ἢ ὁ τὸν ἄγρον πάλιν ἐπιθυμήσας καὶ ἐπιμείνας τῇ τοιαύτῃ διαθήσει οὐ τὴν πονηρεύεται, ὅπως ὁρογλυφήσας ἀναγκάσῃ τὸν ἔχοντα τοῦ μηδενὸς ἀποδόσθαι αὐτῷ; Φησὶ γάρ ποῦ ὁ προφήτης ¹⁾· Οὐαὶ οἱ συνάπτοντες οἰκίαν πρὸς οἰκίαν, καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν ἐγγίζοντες, ἵνα τοῦ πλησίον ἀφείλωνται τι διὸ λείπει· Μὴ οἰκήσῃτε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς; ἡκούσθη γὰρ εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαβαώθ ταῦτα ²⁾. Καὶ ἀλλαχοῦ· Ἐπικατάρματος ὁ μετατιθεὶς ὅρια τοῦ πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἐρεῖ πᾶς ὁ λαός· Γένοιτο ³⁾. Διό φησιν ὁ Μωσῆς· Οὐ μέτακινήσεις ⁴⁾ ὅρια τοῦ πλησίον σου, ἃ ἔθεντο πατέρες σου ⁵⁾.

Διὰ τοῦτο οὖν φόβοι, θάνατοι, δικαστήρια, κατὰ δίκαια παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῖς τοιούτοις ἐπακολουθοῦσι ⁶⁾. Τοῖς δὲ ὑπηκόοις Θεῷ ἀνθρώποις εἰς νόμος Θεοῦ, ἀπλοῦς ⁷⁾, ἀληθής, ζῶν οὗτος ἐνυπάρχει· Ὁ σὺ μισεῖς ὑφ' ἑτέρου σοὶ γενέσθαι, σὺ ἄλλῳ οὐ ποιήσεις. Οὐ βούλει τῇ γυναικὶ σου τινα ἐμβλίψαι κακῶς ⁸⁾ εἰς διαφθορὰν αὐτῆς· μηδὲ σὺ τῇ τοῦ πλησίον σου γυναικὶ κακοήθως ἀτεισίσης. Οὐ βούλει σου τὸ ἱμάτιον ἀρθῆναι· μηδὲ σὺ τὸ τοῦ ἑτέρου ἄρης. Οὐ θέλεις πληῆναι, λοιδορηθῆναι, ὑβρισθῆναι· μηδὲ σὺ ἄλλῳ ταῦτα διαθήῃς.

Ἀλλὰ καταρᾶται σέ τις ⁹⁾; σὺ εὐλόγησον αὐτόν· ὅτι γέγραπται ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Ἀριθμῶν· Ὁ εὐλογῶν σε εὐλόγηται, καὶ ὁ καταρώμενός σε κικατήρα·

Ipsa iudicatus est adulter ex animo, qui concupivit. Qui vero bovem aut asinum appetivit, nonne furari et sua facere et abigero ista cogitavit? Aut qui agrum rursus ambit atque tali manet in proposito, nonne improbe agit ut quasi oras exsculpendo corrodens, cogat possessorem agri ut nullo pretio concedat? Ait quippe alicubi propheta: «Vae qui adiungunt domum ad domum et agrum agro continuant, ut proximi auferant aliquid.» Idcirco subdit: «Numquid habitabitis soli in terra? Audita sunt haec in auribus Domini Sabaoth.» Et alibi: «Maledictus qui transtulit terminos proximi sui, et dicet omnis populus: Fiat!» Idcirco dicit Moyses: «Non transmovebis fines proximi tui quos posuerunt patres tui.»

6. Propterea igitur timores, mortes, iudicia, damnationes hominibus huiusmodi divinitus impendunt. Obredientibus vero Deo viris una Dei lex est, simplex, vera, viva item et manifesta est: «Quod tu oderis ab alio tibi fieri, tu alteri ne facito. Non vis ut uxorem tuam quis nequiter aspiciat ad stuprum: neque tu in proximi uxorem pravum iniice oculum. Non vis pallium tuum furto tolli, neque tu alterius abstuleris. Non vis plagis, contumeliis, conviciis affligi; neque tu alium similiter afficias.

7. Sed maledicit aliquis tibi? Tu benedic ei, quoniam scriptum est in libro Numerorum: «Benedicens tibi benedicatur, et maledicens tibi maledictus est.» Similiter et

1) Οὐ om. coislín., 2ª manu in vatic. 1.

2) Ἡκούσθη vindob.

3) Ταῦτα. Is. V, 8, 9.

4) Γένοιτο, γένοιτο. coislín. V. Deuter. XXVII, 17.

5) ἦκουσεν καὶ ὁ Μωσῆς vulgo. — Ὁ μετατιθεὶς ὅρια coislín.

6) Ἐπικατάρματος π. σου om. coislín. vindobon. mox coislín. διὰ ταῦτα. V. Deuter. XIX, 14.

7) Παρὰ τοῦ Θεοῦ coislín.

8) Ἀπλοῦς om. vindob. coislín. Mox Luc. VI, 31.

9) Κακῶς πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι εἰς coislín.

b) Σοὶ τις. vatic. 1.

ται ^{c)} ὁμοίως καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ γέγραπται· Εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς ^{d)}· Ἀδικούμενοι μὴ ἀνταδικήσητε, ἀλλ' ὑπομείνατε· ὅτι λέγει ἡ γραφή· Μὴ εἴπῃς· Τίσομαι τὸν ἐχθρὸν ᾧ με ἠδίκησιν, ἀλλ' ὑπόμεινον, ἵνα σε ἐκδικήσῃ ^{e)} ὁ Κύριος, καὶ ἐκδικίαν ἰσαγάγῃ τῷ ἀδικοῦντί σε ^{f)}. Καὶ γὰρ πάλιν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ λέγει· Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων· καὶ ἴσθθι υἱοὶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν ^{g)} τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀσθενοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους ^{h)}. Προσέχωμεν οὖν, ἀγαπητοὶ, ταῖς ἐντολαῖς ταύταις, ἵνα τέκνα φωτὸς εὐρεθῶμεν πρᾶσσοντες αὐτάς. Βαστάζετε οὖν, οἱ δούλοι καὶ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλήλους.

II.

Ὁ μὲν ἀνὴρ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔστω μὴ ὑπερήφανος μηδὲ ἀλαζών, ἀλλ' εὐσπλαγχνος, εὐμιτάδοτος, τῇ ἰδίᾳ γυναικὶ ⁱ⁾ βουλόμενος ἀρίσκειν καὶ ταύτην κολακεύειν, ἐντίμως σπουδάζων καταθύμιος εἶναι αὐτῇ, μὴ καλ-
 ωπιζόμενος εἰς τὸ ἀγρευθῆναι τινα ἑτέραν ^{k)} ἐπὶ σοί. Εἴτε γὰρ ἀναγκασθῇς ὑπ' αὐτῆς ἁμαρτήσης εἰς αὐτήν, θάνατος παρὰ Θεοῦ ἐπιλείψεταιί σοι· αἰώνιος, ἐν αἰσθήσει πικρῶς κολαζομένη· εἴτε μὴ ποιήσῃς τὸ μύσος, ἀλλ' ἀποσιισάμενος αὐτήν ἀρνήσῃ αὐτὸ ^{l)}, καὶ τοῦτο ἡμαρτίς, εἰ καὶ μὴ ἐπίσης ^{m)} μόνον δὲ τὸ

in evangelio scriptum fuit: «Benedicite maledicentibus vobis.» Affecti iniuria, iniuriam ne referatis, sed sustinete, quum Scriptura pronunciet: «Ne dicas: Ulciscar inimicum ob iniqua mihi facta, sed expecta, donec vindicaverit te Dominus et vindictam agat ab eo qui te male habuit.» Et iterum in evangelio ait: «Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, et orate pro persequentibus et calumniantibus vos, et eritis filii patris vestri qui in coelis est, quoniam solem suum oriri facit super iustos et iniustos.» Attendamus igitur, dilectissimi, his praeceptis animum, ut filii lucis inveniamur ea exequentes. Vos igitur, qui servi ac filii Dei estis, ferte invicem.

II. OFFICIA VIRORUM.

8. Ac maritus quidem, ne in uxorem sit superbus, neque arrogans, sed bono animo, prompta indulgentia, propriae uxori studeat placere, assentetur ei honesteque suavem se praebeat. Nequo ornes te, ut alia quaequam in te capiatur. Licet enim ab ea coactus in ipsam pecces, aeterna mors a Deo superveniet tibi, poenas in sensibus daturō acerbissimas. Quod si scelus haud facias, idque repulsa muliere deneges, etiam in hoc, re infecta, peccasti quod dumtaxat cultu tuo illaqueasti mulierem ut te appeteret; effecisti

c) Καταράσται. Num. XXIV, 9.

d) Ὑμᾶς. Luc. VI, 28.

e) Σοι βουθήσῃ coislin. vindobon. ut LXX.

f) Σὺ. Prov. XX, 22.

g) Πατέρες ὑμῶν vatic. 1.

h) Ἀδικοῦς. Matth. V, 44.

i) Γυναὶκὶ μόνον cum vatic. 1, coislin. et vulg. Om.

cum codicibus vindob. Ueltzenius.

k) Λιστέραν vindobon.

l) Αὐτῇ vulg., vatic. 1. αὐτὴ coislin., vindobon.

m) Ἐπίσης cum coislin. qui egregie confirmat Ueltzenii emendationem ex coniectura. Ἐφ' ἑσθῆς vind. ἐπίσης Coteler. in marg. ἐπίσης id. coniectando; πο-
 ῖσθῃς vulgo et vatic. 1; ποιήσῃς vatic. 6.

διὰ τοῦ καλλωπισμοῦ ^{η)} σου παγιδεύσαι γυναῖκα εἰς τὸ ἐπιθυμῆσαι σου· ἐποίησας γὰρ τὴν τοῦτο παθοῦσαν διὰ τῆς ὀρέξεως μοιχειθῆναι ἐπὶ σοί. Ἄλλ' οὐχ οὕτως αἷτιος ^{ο)} ὑπάρχεις διὰ τὸ μὴ προσαποσφίλαι ^{ρ)} σε τῇ ἐπὶ σὲ πεπαγιδευμένῃ· οὐ γὰρ σὺ ἐπιθύμησας αὐτῆς· μὴ συνεπιδιδούς δὲ αὐτῇ ἑαυτὸν, ἐλειθῆσθαι ὑπὸ Κυρίου τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐπόντος· Οὐ μοιχεύσεις, καὶ· Οὐκ ἐπιθυμήσεις ^{ι)}. Εἰ γὰρ ἐκείνη θιασαμένη σε ἢ ἀκαίρως συναντήσασα ἐπλήγη τὴν διάνοιαν καὶ προσέπειψέ σοι, σὺ δὲ ὡς θεοσιβῆς ἠρνήσω αὐτήν, ἀπέσχου τε καὶ οὐχ ἡμαρτις εἰς αὐτήν ^{κ)}, ἐκείνη μέντοι τὴν καρδίαν ἐτραυματίσθη, εὐμόρφου νεωτέρου ὑπάρχοντός σου καὶ κεκαλλωπισμένου ^{λ)}, ὥστε ἐρασθῆναι σου· ἔνοχος εὐρίσκη σὺ τοῦ ἐκείνης παραπτώματος, ὡς αἷτιος αὐτῆς σκανδάλου γενόμενος καὶ τοῦ οὐαί ^{μ)} κληρονόμος. Διὸ δέηθι Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὅπως μηδὲν σοι διὰ τούτου κακὸν στηριχθῇ ^{ν)}.

Οὐ γὰρ ἀνθρώποις σε χρὴ ἀρίσκειν εἰς ἀμαρτίαν, ἀλλὰ Θεῷ εἰς ὁσιότητα, ζωῆς τε καὶ ἀναπαύσεως τῆς αἰωνίου ἀντέχειν. Τὸ ὑπὸ τῆς φύσεώς σοι δεδομένον ἐκ Θεοῦ ^{ξ)} κάλλος μὴ προσεπικαλλώπιζε, ἀλλὰ ταπεινοφρόνως μετρίασον αὐτὸ πρὸς ἀνθρώπους, οὕτω τὴν τρίχα σου τῆς κόμης μὴ παρατρέφῃς, μάλλον δὲ συγκόπτων καὶ καθαίρων ^{ζ)} αὐτήν· ἵνα μὴ, κατακτενιζομένου ^{η)} σου καὶ ἄσχυλον τηρουῖν τὴν κεφαλὴν ἢ καΐταμεμυρισμένου σου, ἐπαγάγῃς σιαυτῶ τὰς οὕτως ἀγριευμένας ἢ ἀγριευσάσας γυναῖκας. Μηδὲ ἐπιτετηδευμένη σὺ τῇ ἐσθῇ ^{θ)} χρήσῃ εἰς ἀπάτην, μηδὲ ἀναξυρίδας ἢ κρηπιδάς σου τοῖς ποσὶ κα-

enim ut hoc modo affecta adulterium appetitu in te committeret, non tamen adeo culpae reus es, quod te cum ea quae irretita est, non commisisti, neque enim tu appetisti illam: ei vero si te non dedas, misericordiam consequens a Domino Deo dicente: « Non moechaberis », et: « Non concupisces. » Quod si illa, ut te vidit aut importune tibi occurrit, vulnerata animo est et te provocavit, tu vero, ob Dei timorem, renuisti eam, teque abstinuisti, neque peccavisti in eam, ipsa interim adeo pectore sauciata sit, cum formosa iuventute et ornatu conspicuus es, ut adamaverit te, haud immunis tu inveneris a peccato mulieris, factus quippe scandali auctor et maledicti haeres. Quare precare Dominum Deum ne propterea quidquam tibi mali infligatur.

9. Neque enim hominibus oportet te placere ut pecces, sed Deo potius in vitae innocentia et requie aeterna adhaerere. Pulchritudinem tibi a Deo ex natura tributam ne insuper ornes, sed eam modeste tempera apud homines, ita ut comae capillum non nutrias; conscindas potius et decerpas, ne calamistro ornatus, illaesoque et fluente capillo, aut unguentis delibutus, illas mulieres ad te pellicias quae capi aut capere solent. Neque studiose exquisito vestitu utaris ad decipiendum, ne anaxyridas (2) aut crepidas

η) Τοῦ om. Mansl.

ο) Αἷτιος om. Coteler.

ρ) Μὴ προσαποσφίλαι σε τῇ ἐπὶ σοί colslin.

ι) Ἐπιθυμήσεις. Exod. XX, 14.

κ) Ἀπέσχου... εἰς αὐτήν om. vatic. 1. et vulg.

λ) Καὶ καλλωπισμένου vulg.; copulam male om. Veltz.

ξ) Οὐαί. Matth. V, 28.

ζ) Μηδὲν σοι κακὸν δ. τοῦτ. ἐπιστηρίχθαι colslin.

η) Κυρίου τοῦ Θεοῦ Turr.

θ) Καθαίρων vulgo.

ι) Κανακτενιζομένου vindob. colslin. vatic. 7.

κ) Σοὶ τῇ ἐσθῇ colslin. Hic locus citatur in va-

κοτίχτως ὑποὐράψης^{α)}, ἀλλὰ τὸ τῆς σεμνότητος καὶ τῆς χρείας μόνον^{β)}· μηδὲ χρυσήλατον σφειδόνην τοῖς δακτύλοις σου περιθῆς· ὅτι ταῦτα πάντα ἑταιρισμοῦ τεκμήρια ὑπάρχει, ἅπερ παρὰ τὸ προσῆκον ἐπιτηδεύων οὐ ποιήσεις δικαίως Πιστῶ. Γάρ σοι ὄντι καὶ ἀνθρώπῳ τοῦ Θεοῦ· οὐκ ἔξιςτί σοι^{γ)} τρέφειν τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς καὶ ποιεῖν εἰς ἑν^{δ)}, ὃ ἴσθι σπατάλιον ἢ ἀπόχυμα^{ε)}, ἢ μεμερισμένην τηρεῖν· οὐδὲ μὴν ὀλκοποιεῖν ἢ διαχαίροντά^ς· τι καὶ πλάσσουντα οὕλην διατιθεῖν ἢ ξανθοποιεῖν αὐτήν· ἐπεὶ καὶ ὁ νόμος ἀπαγορεύει φάσκων ἐν τῷ Δευτερονομίῳ· Οὐ ποιήσετε ὑμῖν σισόην οὐδὲ ἀναξυρίδας^ς. Χρὴ δὲ οὐδὲ γενείου τρίχα διαφθεῖρειν καὶ τὴν μορφήν τοῦ ἀνθρώπου παρὰ φύσιν ἐξαλλάσσειν. Οὐκ ἀπομαδαρώσετε γὰρ, φασὶν ὁ νόμος, τοὺς πώγωνας ὑμῶν^{η)}. Τοῦτο γὰρ γυναιξὶν εὐπρεπὲς ὁ κτίσας ἐποίησε Θεὸς, ἀνδράσι δὲ ἀνάρμοστον ἰδικαίωσι· σὺ δὲ ταῦτα ποιῶν διὰ ἀρέσκειαν^{ι)} ἐναντιούμενος τῷ νόμῳ, βδελυκτὸς γενήσῃ παρὰ Θεῷ τῷ κτίσαντί σε κατ' εἰκόνα ἑαυτοῦ. Ἐὰν οὖν θέλῃς Θεῷ ἀρέσκειν, ἀπόσχου πάντων ὧν μισεῖ αὐτὸς, καὶ μηδὲν παρᾶσαι τῶν αὐτῷ ἀπαισυχόντων.

Cap. 1. Οὐκ ἔσῃ ὡς πωτῶμενος^{κ)} καὶ ἐμπριπατῶν καὶ ἀλώμενος ἐν ταῖς ῥύμαις, ἀκαιροπόπτης τῶν κακῶς ζώντων· ἀλλὰ τῇ τέχνῃ σου καὶ τῷ ἔργῳ σου προσέχων τὰ τῷ Θεῷ φίλα ἀναζητεῖ ποιεῖν, καὶ τὰ τοῦ Χριστοῦ λόγια ἀναμιμνησκόμενος διηνεκῶς μελέτα. Λέγει γὰρ ἡ γραφή σοι^{λ)}, ὅτι ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ

pedibus tuis improba arte inducas, sed quoad honestas solum et necessitas postulat. Neve auream annuli palam digitis tuis inseras : quando quidem haec omnia meretrici argumenta sunt, quibus si plus aequo studueris, iuste non ages. Tibi quippe, fidelis cum sis et homo Dei, nefas est nutrire comam capitis, et in unum colligere, quod est luxuria aut mollities, vel discriminatim servare promissam; aut curare ut tumefacta aut divisa et composita crispet aut flavescat: quum et ipsa lex in Deuteronomio interdicit: «Non facietis sisoen vobis neque anaxyridas.» Oportet praeterea non barbae pilum corrumpere, nec formam hominis contra naturam immutare: «Non radelis enim, inquit lex, barbas vestras.» Id enim venustatis mulieribus fecit creator Deus, quod viris indecorum esse iure censuit. Tu vero si haec facis ut placeas, legis violator, execrabilis eris apud Deum qui te ad imaginem suam condidit. Si ergo volueris Deo placere, abstine te ab iis omnibus quae odit, neve eorum quidquam efficias quae ei displicent.

10. Ne sis quasi volitans et inambulans et erroneus per compita, intempestivus prave viventium spectator; sed arti tuo et operi animum intendens, quaere quae Deo placita sunt, et sacra Christi oracula recordatus continuo meditare. Tibi enim ait Scriptura: «In

tit. 840. f. 217, ab his verbis paulo diversis: Μὴ τὸ ἐσθῆτι ἐπιτεθῇ χρ. τοῖς ἀπᾶντιν, μηδὲ βαρβαρικὰ ἐνδύματα, ἢ ἀναξυρίδας... usque ad εἰκόνα ἑαυτοῦ.

a) Ὑποὐράψης: vindob. vatic. 7.

b) Χρείας μᾶλλον: coislin.

c) Σοι om. coislin. Coteler. posuit in marg.

d) Εἰσθῆτι coislin. σισόην vindobon. et vat. 840.

e) Ἀπόσχημα vindob. ἢ μεριστήν τηρεῖν coislin.

f) Διαχαίροντι τε ibid. vindob. vatic. 1. manu 1.

g) Ἀναξυρίδας: Levit. XIX, 27; unde supra legitur ἐν δευτερονομίῳ ex antiquo sphalmate quod reperitur in omnibus codd. praeter vatic. 840.

h) Νόμος, τὴν ὅφιν τοῦ πώγωνος ὑμῶν vatic. 840.

i) Σὺ δὲ usque ad ἀρέσκειαν om. coislin.

k) Πωτῶμενος vatic. 1, vulg. Πατῶμενος καὶ ἀλώμενος coislin. Corr. Veltz. ex duobus vindobon. pro rariore et poetica voce Πατῶμενος.

l) Ἐν γραφῇ σου coislin.

μιλιτήσις ἡμέρας καὶ νυκτὸς, περιπατῶν ἐν ἀγρῷ καὶ ἐν οἴκῳ καθήμενος, κοι-
ταζόμενος καὶ διανιστάμενος ^{m)}, ἵνα συνίῃς ἐν πᾶσιν. Ἀλλ' εἰ καὶ πλούσιος ὑπάρ-
χεις, χρειάν τέχνης πρὸς τὸ τρέφεισθαι οὐκ ἔχων, μὴ ῥεμβὸς ⁿ⁾ γίνου, μηδὲ ἀκαι-
ροπεριπάτητος· ἀλλ' εἴτε προσέρχῃ τοῖς πιστοῖς τε καὶ ὁμοδόξοις, συμβάλλων
τὰ ζωοποιὰ προσομίλει ῥήματα.

Εἰ δὲ μὴ, καθεζόμενος ἔνδον, ἀναγίνωσκει τὸν νόμον, τὰς βασιλείους, ^{cap. v}
τοὺς προφῆτας, ψάλλει τοὺς ὕμνους Δαβίδ ^{o)}, διέρχου ἐπιμελῶς τὸ εὐαγγέλιον
τὸ τούτων συμπλήρωμα.

Τῶν ἰθνητικῶν βιβλίων πάντων ἀπέχου ^{p)}· τί γὰρ σοὶ καὶ ἀλλοτρίοις λό- ^{cap. v}
γοις ἢ νόμοις ἢ ψευδοπροφήταις, ἃ δὴ ^{q)} καὶ παρατρέπει τῆς πίστεως τοὺς ἰλα-
φρούς ^{r)}; Τί γὰρ σοὶ καὶ λείπει ἐν τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἐπ' ἐκεῖνα τὰ ἰθνη-
μυθα ὁρμήσεις ^{s)}; Εἴτε γὰρ ἱστορικὰ θέλεις διέρχισθαι ^{t)}, ἔχεις τὰς βασιλείους·
εἴτε σοφιστικά καὶ ποιητικά, ἔχεις τοὺς προφῆτας, τὸν Ἰωβ, τὸν παροιμιαστὴν,
ἐν οἷς πάσης ποιήσεως καὶ σοφιστείας ^{u)} πλείονα ἀγχίνοισιν εὐρήσεις, ὅτι Κυρίου
τοῦ μόνου σοφοῦ Θεοῦ φθογλαί ^{v)} εἰσιν· εἴτε ῥηματικῶν ὁρίῃ, ἔχεις τοὺς ψαλ-
μούς· εἴτε ἀρχαιογονίας, ἔχεις τὴν γένεσιν· εἴτε νομίμων καὶ παραγγελιῶν ^{x)},
τὸν ἔνδοξον Κυρίου τοῦ Θεοῦ νόμον. Πάντων οὖν τῶν ἀλλοτρίων καὶ διαβολι-
κῶν ἰσχυρῶς ἀπόσχου ^{y)}.

lege eius meditabitur die ac nocte, ambulans in agro, domique sedens, cubans et ex-
porroctus, ut in omnibus intelligas. Verum etsi, dives quum sis, nulla quae te nutriet
arte opus habeas, ne vagabundus atque importunus ambulator efficiaris, sed potius si
adis ad fideles et tuae doctrinae sodales, collocutus cum eis, vitae plena misce cum
illis colloquia.

11. Sin minus, domi sedens, relegas velim legem, reges, prophetas; psallas hym-
nos davidicos, atque decurras diligenter evangelium in quo illa sunt adimpleta.

12. Ab omnibus gentilium libris abstine (3). Quid enim tibi cum alienis sermoni-
bus aut legibus aut falsis prophetis, quae quidem avertunt a fide leves homines? Quid
enim desideras in lege Dei, ut ad illas gentium sabellas te feras? Sive enim historica
percurrere cupis, habes libros de regibus; sive quae dextera argumentantur et poetice,
habet prophetas, Iobum, proverbiorum conditorem, in quibus plus acuminis quam in
omni poesi et sophistarum argutiis reperies; quoniam Domini Dei qui sapiens solus est.
voces sunt. Sive lyrica expetis, ecce tibi psalmi; sive antiquas origines, en genesis;
sive leges ac mandata, incluta Dei lex praesto est: ab omnibus itaque alienis et a
diabolo excogitatis fortiter abstine.

m) Καὶ κοιταζόμενος coisl. vatic. 1.; καὶ διανιστά-
μενος coisl.; συνίῃς id. vatican. manu prima; recen-
sor in marg. correxit: συνίῃς. Cf. Ios. 1, 8; Deut. VI, 7.

n) Μὴ ῥεμβός, μὴ γίνου coisl.; ἀκαιροπεριπάτης vin-
dob. ἀκαιροπεριπάτης coisl.

o) Δαβὶδ om. vindob. coisl.

p) Ἀπέχου τὰ αἰρετικά μὴ ἀναγίνωσκε add. vindob.

q) Ἄ εἰ om. Anastas. vulg. retinet id. ms.

r) Κουφολόγους id. in quaest. 78.

s) Ὁρμήσεις id. ἰθνημυθα vatic. 1.

t) Εἰσερχισθαι Anast. vulgat.

u) Σοφίας id. vulg. ποιήσεως καὶ σοφιστείας coisl.

v) Κυρίου et Θεοῦ om. Torrian. φθόγματα Anastas.

x) Παραγγελμάτων id. — y) Ἀπέχου id.

Πλὴν καὶ τὸν νόμον ἀναγινώσκων τῶν ἐν αὐτῷ ἐπεισάκτων ἀπόσχου, εἰ καὶ μὴ πάντων, ἀλλὰ τινων τῶν τῆς δευτερώσεως· μόνον δὲ πρὸς ἱστορίαν ἀναγίνωσκε, εἰς τὸ γινώσκειν σε καὶ δοξάζειν τὸν Θεόν, ὅτι ἀπὸ τοιούτων καὶ τοσούτων ²⁾ ἐρρύσατό σε δεσμῶν. Ἐστω δὲ σοι πρὸ ὀφθαλμῶν γινώσκειν τί νόμος φυσικὸς καὶ τί τὰ τῆς δευτερώσεως ³⁾, τὰ τε ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῖς μοσχοποιήσασι δοθέντα ἐπίσαχτα. Νόμος γὰρ ἐστὶν ἃ ἐλάλησε ⁴⁾ Κύριος ὁ Θεὸς πρὸ τοῦ τὸν λαὸν εἰδωλολατρῆσαι ⁵⁾, ἢ δικάλογος· ἃ δὲ ἁμαρτήσασιν αὐτοῖς ἐπιτίθη δισμὰ, σὺ σιαυτῷ μὴ ἐπισπᾶσθαι. Ὁ γὰρ σωτὴρ ⁶⁾ ἡμῶν οὐ δι' ἑτερόν τι ἦλθεν, ἢ ἵνα πληρώσῃ ⁷⁾ τὸν νόμον καὶ τοὺς προφῆτας, καὶ τὰ δισμὰ τῆς δευτερώσεως τῶν ἐπεισάκτων ⁸⁾ ἢ παύσῃ ἢ μεταθῇ· διὰ γὰρ τοῦτο προσκαλούμενος ἡμᾶς ἔλεγεν· Δεῦτε ⁹⁾ πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ γὰρ ἀναπαύσω ὑμᾶς ¹⁰⁾.

Σὺ οὖν, ἀναγινούς τὸν νόμον σύμφωνα ὄντα τῷ εὐαγγελίῳ καὶ τοῖς προφήταις, ἀναγίνωσκε καὶ τὰς βασιλείους, ὅπως εἰδέναι ἔχοις ¹¹⁾ ὅποσοι δίκαιοι ἐγίνοντο βασιλεῖς καὶ ἠυξήθησαν ¹²⁾ ὑπὸ Θεοῦ, καὶ ἡ ἐπαγγελία τῆς αἰωνίου ζωῆς αὐτοῖς διέμεινε παρ' αὐτῷ· ὅσοι δὲ βασιλεῖς ἐξεπόρνευσαν ἀπὸ Θεοῦ, ἐν ἀποστασίᾳ αὐτῶν συντόμως ἀπώλοντο τῇ τοῦ Θεοῦ δικαιοκρίσι καὶ τῆς αὐτοῦ ζωῆς ἐστερήθησαν, ἀντὶ ἀναπαύσεως αἰωνίαν κόλασιν πληρωσάμενοι. Ταῦτα οὖν ἀναγινώσκων, πολλὸν τῇ πίστει αὐξηθεὶς, προσοικοδομηθήσῃ Χριστῷ, οὗ σῶμα καὶ μέλος τυγχάνεις.

13. Quin immo quum legem relegis, ab eis quae in ea sunt adscita, abstineas, et si non ab omnibus, a quibusdam tamen, quae ad Deuterodin pertinent (4) quae solo ad historiam respectu recenseas, ut Deum laudes quod te talibus tantisque vinculis liberarit. Sit tibi ante oculos propositum, noscere quid sit lex naturaliter data, et qualia in eremo conflatoribus vituli addita in cumulum sint, lex enim ea continet quae Dominus locutus est antequam populus idola coleret et Apim illum aegyptium in vitulo adoraret. Lex nimirum decalogus est. Vincula vero, quae illis postquam peccaverunt imposita sunt, tu tibi ne attrahas. Salvator enim noster non ob aliud venit nisi ut reos ab impendente ira eriperet, legemque et prophetas impleret, et vincula ex adiunctis per Deuterodin addita vel adimeret vel transferret: idcirco invitandi nos gratia aiebat: « Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. »

14. Tu igitur cum legeris consonam evangelio prophetisque legem, etiam legito regum historias, ut scire possis quot iusti habiti sint reges, et quomodo a Deo aucti sint, quosque aeternae vitae promissio mansit apud illum; quotquot vero reges a Deo fornicati sunt, in defectione sua iusto Dei iudicio brevi interierunt et vita eius privati sunt, supplicium pro requie sempiternum adepti. Haec igitur quum leges, multo fidei incremento auctus, in Christo, cuius corpus et membrum es, exstrueris.

2) Καὶ τοσούτων Mansi om.

3) Τὰ διὰ τῆς δευτερ. vindob.

4) Ἐστὶν τινὰ vatic. 1, vulg.

5) Εἰδωλολ. vulgo additur et in vatic. 1: μοσχοποιῆσαι τὸν παρ' Αἰγυπτίους ἄπιν, τουτέστιν.

6) Σωτὴρ καὶ Θεὸς ἡμῶν coislin.

7) Ἰνα. Hic additur in vatic. 1 et vulg. ῥύσεται

τοὺς ὑποδούλους τῆς ἀποκαίμενης ὀργῆς καὶ quod om. vindob. duo et coislin.

8) Τῶν ἐπεισάκτων videtur Ueltzenio glossema esse.

9) Δεῦτε πρὸς μὲ vatic. 1, vulg.

10) Ἐμᾶς. Matth. XI, 28.

11) Ἐχοις coislin.

12) Αὐξηθήσιν lb.

Περιπατῶν δὲ ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ λούσασθαι βουλόμενος, χρήσῃ βαλανείῳ ¹⁾ ἀνδρείῳ, ἵνα μὴ διὰ τὸ ἐπιδεικνύναι σε σῶμα ἐν ἀσχήμῳ ²⁾ ἀποκαλύψῃ γυναίξιν ἢ θιάσασθαι θείαν οὐχ ἀρμόζουσαν ἀνδράσιν ἢ σὺ παγιδευθῇς ἢ παγιδεύσῃς ἐπὶ σαυτῷ τὰς οὕτως εὐαλώτους γυναῖκας ³⁾. Φυλάσσου οὖν τὰ τοιαῦτα, ἵνα μὴ λάβῃς βρόχους τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ ⁴⁾.

Μάθωμεν γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τί λέγει ὁ ἅγιος λόγος· Υἱὲ, φύλασσε ^{cap. 7.} ἑμους λόγους, τὰς δὲ ἐμὰς ἐντολὰς κρύψον παρὰ σεαυτῷ. Εἰπὼν τὴν σοφίαν σὴν ἀδελφὴν εἶναι, τὴν δὲ φρόνησιν γνώριμον περιποίησαι σεαυτῷ, ἵνα σε τηρήσῃ ἀπὸ γυναικὸς ἀλλοτρίας καὶ πονηρᾶς, ἐάν σε λόγοις τοῖς πρὸς χάριν ἐμβάληται. Ἀπὸ γὰρ θυρίδος οἴκου αὐτῆς εἰς τὰς πλατείας παρακύπτουσα, ὃν ἂν ἴδῃ τῶν ἀφρόνων τέκνων τιανίαν ἐνδιᾷ φρενῶν παραπορευόμενον ἐν ἀγορᾷ ἐν διόδοις οἴκων αὐτῆς καὶ λαλοῦντα ἐν σκότει ἱσπερινῷ ⁵⁾, ἥνίκα ἂν ἢ ἡσυχία νυκτερινὴ καὶ γενεφώδης· ἡ δὲ γυνὴ συναντᾷ αὐτῷ εἶδος ἔχουσα πορνικόν, ἢ ποιῇ νέων ⁶⁾ ἐξίπτασθαι καρδίας, ἀνεπιτερωμένη δὲ ἴσθι καὶ ἄσωτος, ἐν οἴκῳ δὲ οὐχ ἡσυχάζουσιν οἱ πόδες αὐτῆς· χρόνον γὰρ τινα ἔξω ῥέμβεται, χρόνον δὲ ἐν πλατείας παρὰ πᾶσαν γωνίαν ἐνεδρεύει ⁷⁾. Εἴτα ἐπιλαβομένη ἐφίλησεν αὐτὸν ⁸⁾, ἀναιδεῖ δὲ προσώπῳ προσεῖπεν αὐτόν· Θυσία εἰρηνικὴ μοί ἴσθι, σήμερον ἀποδίδωμι τὰς εὐχὰς μου· ἔνιχα τούτου ἐξῆλθον εἰς συνάντησίν σου, ποθοῦσα ⁹⁾ τὸ σὸν πρόσωπον· εὐρηκά σε· χειρίαις τέτακα τὴν κλίνην μου, ἀμφιτάπησι δὲ ἔστρωσα ¹⁰⁾ τοῖς ἀπ' Αἰγύπτου· διέρραγα ¹¹⁾ τὴν κοίτην μου κρόκῳ,

15. Deambulans autem in foro et lavare cupiens, utere virorum balneo: ne dum corpus turpiter nudum mulieribus ostenderis, aut quod non decet viros, spectaveris, vel tu illaqueeris vel in te illaquees feminas quae ita facile capiuntur. Talia igitur caveto, ne laqueos animae tuae iniicias.

16. Audiamus quid in Sapientia pronunciet sanctus sermo: «Fili, serva sermones meos, mea vero praecepta reconde apud te. Dic sapientiam sororem tuam esse, prudentiam vero familiarem tibi effice, ut te ab aliena et improba muliere servet, si te verbis ad gratiam compositis aggressa fuerit. De fenestra enim domus suae in plateam prospectans, quemcumque viderit ex filiis imprudentibus adolescentem, cordis inopem, praetereuntem per forum, in transitibus aedium suarum, et loquentem in tenebris vespertinis, cum est nocturna quies et caliginosa, huic occurrit specie meretricia quae adolescentium corda evolare facit, est vero ipsa pennata et luxuriosa, pedesque eius numquam domi quiescunt; nunc vagatur foris, nunc in plateis ad omnem angulum insidiatur. Deinde prehensum adolescentem deosculata est, impudenti vultu sic allocuta: Victima pacifica mihi est, hodie vota mea reddo, ob hanc causam exivi obviam tibi; cum tui videndi

1) Βαλανεῖον vatic. 1 et vulg. Ut nos coislin. recte, confirmante infra eiusd. libri cap. 9.

2) Ἀσχημόνῳ id.

3) Τὰς ο. ε. γυναῖκας om. vindobon.

4) Τῆς ἑ. ψυχῆς coislin.

5) Νυκτερινῷ lib.

6) Νέων legunt Bov. et Turrian.

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

7) Ἐνεδρεύει om. coislin. vindob.

8) Αὐτόν om. id. mox: προσεῖπεν αὐτῷ.

9) Συνάντησίν σου vatic. 1.—ποθοῦσα idem coislin. et vindobon.

10) Ἐστρωσα vatic. 1.

11) Διέρραγα, duo bide monstra quorum vix unum erit altero tolerabilius.

τὸν δὲ οἶκόν μου κινναμώμῳ ἔλθῃ καὶ ἀπολαύσωμεν ^{π)} φιλίας ἕως ὄρθρου, διῦρο καὶ ἐγκυλισθῶμεν ἔρωτι ^{γ)}, καὶ τὰ ἑξῆς. Οἷς ἐπιφέρει· Ἀπιπλάνησε δὲ αὐτὸν πολλῇ ὁμιλίᾳ βρόχοις τε τοῖς ἀπὸ χειλέων ἐξώκειλεν αὐτὸν· ὁ δὲ ἐπηκολούθησεν αὐτῇ κίπρωθις ^{ζ)}. Καὶ πάλιν λέγει· Μὴ πρόσειχε φαύλη γυναικί· μέλι γὰρ ἀποσταρίζει ἀπὸ χειλέων γυναικὸς πόρνης, ἥ πρὸς καιρὸν λιπαίνει σὸν φάρυγγα, ὕστερον μέντοι πικρότερον χολῆς εὐρήσεις καὶ ἠκονημένον μᾶλλον μαχαίρας διστόμου ^{α)}. Καὶ πάλιν· Ἀλλὰ ἀποσῆδησον καὶ μὴ ^{β)} ἐγχρονίσῃς μηδὲ ἐπισθήσῃς σὸν ὄμμα πρὸς αὐτήν· πολλοὺς γὰρ τρώσασα κατὰβέβληκε, καὶ ἀναρίθμητοί εἰσιν οὓς πεφόνευκεν ^{δ)}. Εἰ δὲ μὴ, φησί, μεταμειληθήσῃ ἐπ' ἐσχάτων σου, ἥνίκα ἂν κατατριβῶσι σάρκες σώματός σου, καὶ ἑρεῖς. Πῶς ἐμίσησα παιδείαν, καὶ ἐλίγχους δικαίων· ^{ε)} ἐξέκλινεν ἡ καρδία μου; οὐκ ἤκουον φωνῆς παιδιούντός με καὶ διδάσκοντός με, οὐ παρέβαλλον τὸ οὖς μου· παρ' ὀλίγον ἐγένόμην ἐν παντὶ κακῷ· Ἰνα μηδὲ διὰ πλειόνων παρεκτείνωμεν τὰς μαρτυρίας, καὶ εἴ τινα παρήκαμεν, οἱ σοφοί, ἑαυτοῖς τὰ καλὰ ἐπιλείγοντες ἐκ τῶν ἱερῶν γραφῶν, ἐπιστεριοῦσθε παραιτούμενοι πάντα τὰ φαῦλα εἰς τὸ ὁσίους εὐρεθῆναι ὑμᾶς ἐν ζωῇ αἰωνίῳ παρὰ Θεῷ.

III.

Cap. 6. Ἡ δὲ γυνὴ ὑποτασσέσθω τῷ ἑαυτῆς ¹⁾ ἀνδρί· ὅτι κεφαλὴ τῆς γυναικὸς ὁ ἀνὴρ ὑπάρχει· τοῦ δὲ ἀνδρὸς τοῦ πορευομένου ἐν ὁδῷ δικαιοσύνης κεφαλὴ

desiderio tenerer, reperi te; funibus lectum meum tetendi et aegyptiis stravi tapetiis, cubile meum croco sparsi et domum meam cinnamomo, veni, fruamur amicitia usque ad auroram; veni et volutemur in amore.» Et quae sequuntur, quibus subiungit: «Dum autem multa confabulatione decepit, et laqueis labiorum abripuit, ille secutus est eam, cepphi instar (5) delusus.» Et rursus ait: «Ne attendas mulierem nequam; mei enim stillat ex labiis meretricis, sed postea felle amarius et acutius gladio duplicem aciem habente reperies.» Et iterum: «Sed aufuge, ne moram trahas, neve oculum tuum in eam intendas; multos enim inflicto vulnere prostravit et innumerabiles occidit. Quod si non fugeris, ad extremum, inquit, poenitebit te, cum carnes tuae detritae erunt. et dices: Quomodo disciplinam odi, et reprehensiones iustorum declinavit cor meum? non audiui vocem castigantis me, et cum me doceret, aures non adhibui, parum abfuit quin in omni malo essem.» Sed ne testimonia longius producamus, ac si quae sunt quae praetermisimus, qui sapientes estis, ea quae commoda erunt vobis colligendo de scripturis sacris, confirmate vos, prava omnia declinantes, ut innocentes apud Deum in vita sempiterna reperiamini.

III. OFFICIA MULIERUM.

17. Mulier vero subiecta sit viro suo, quoniam vir caput est mulieris, viri autem,

π) Ἀπολαύσωμεν Mansi.

γ) Ἐρωτι. Prov. VII, 1, 4-18.

ζ) Κίπρωθις ib. 21-22. cf. not. ultimam in huius libri I coronide.

α) Διστόμου. Prov. V, 2, 4.

β) Ἀποσῆδησον μὲ vlnob. μῆτε Mansi.

ε) Αὐτὴν. Prov. IX, 18 graece.

δ) Πεφόνευκεν. Prov. VII, 26.

ε) Δικαίους om. coislin. V. Prov. V, 11-11.

ς) Τῷ ἑδῷ ἑαυτῆς vlnob.

ἴστιν ὁ Χριστός, τοῦ Χριστοῦ ^{g)} δὲ κεφαλὴ ὁ Θεὸς ^{h)} καὶ πατὴρ αὐτοῦ ⁱ⁾. Μετὰ οὖν τὸν παντοκράτορα Θεὸν ἡμῶν καὶ πατέρα τοῦ τε ἐνεστῶτος καὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, κύριον πάσης τιπνοῆς καὶ δυνάμιως δημιουργόν, καὶ τὸν ἡγαπημένον αὐτοῦ υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, δι' οὗ ^{k)} ἡ δόξα τῷ Θεῷ, φοβήθητί σου τὸν ἄνδρα, ὦ γύναι, καὶ ἐντράπηθι αὐτόν ^{l)}, αὐτῷ μόνῳ ἀρέσκουσα ^{m)}, αὐτῷ ὑπάρχουσα εὐάρεστος ἐν ταῖς διακονίαις αὐτοῦ, ἵνα καὶ ἐπὶ σοὶ μακαρισθῇ ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς σοφίας τῆς λεγούσης διὰ Σολομῶντος τάδε· Ἰυναῖκα ἀνδρείαν τίς εὐρήσει; τιμιωτέρα δὲ ἴστι λίθων πολυτελῶν ἡ τοιαύτη· θαρσεῖ ἐπ' αὐτῇ ἡ καρδιά τοῦ ἀνδρός αὐτῆς· ἡ τοιαύτη σκύλων οὐκ ἀπορήσει, ἐνεργεῖ γὰρ τῷ ἀνδρὶ ἀγαθὰ κατὰ πάντα τὸν βίον, κρηυσάμενη ἔριον καὶ λίνον ἐποίησεν εὐχρηστα ταῖς ⁿ⁾ χερσὶν αὐτῆς· ἐγένετο ὡς ναὺς ἐμπορευομένη μακρόθεν συνάγουσα αὐτῷ τὸν βίον, καὶ ἀνίσταται ἐκ νυκτῶν καὶ ἔδωκε βρώματα τῷ οἴκῳ καὶ ἔργα ταῖς θειραπαίλαις· θωρήσασα γιῶργιον ἐπρίατο, ἀπὸ δὲ καρπῶν τῶν χειρῶν αὐτῆς ἐφύτευσε κτῆμα· ἀναζωσαμένη τὴν ὁσφύν ^{o)} αὐτῆς ἤρεισε τοὺς ἱαυτῆς βραχίονας, καὶ ἐβύσατο ὅτι καλὸν τὸ ἐργάζεσθαι, καὶ οὐκ ἀποσβέννυται ὁ λύχνος αὐτῆς ὅλην τὴν νύκτα· τοὺς πῆλεις ^{p)} αὐτῆς ἐκτείνει εἰς τὰ χρήσιμα ^{q)}, τὰς χεῖρας αὐτῆς ἐρείδει εἰς ἄτρακτον· χεῖρας δὲ αὐτῆς διήνοιξε πώγῃ, καρπὸν δὲ ἐξέτεινε πτωχῷ· οὐ φροντίζει τῶν ἐν οἴκῳ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, πάντες γὰρ οἱ παρ' αὐτῇ εἰσιν ἐνδεδυμένοι δισσὰς στολὰς, καὶ χλαίνας ἐποίησε τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς, ἐκ βύσσου καὶ πορφύρας ἐν-

in via iustitiae incedentis, caput est Christus; Christi vero caput, Deus et pater eius. Ergo post omnipotentem Deum nostrum et patrem, praesentis saeculi et futuri dominum, omnis spiritus et virtutis conditorem, et post dilectam illius filium Dominum nostrum Iesum Christum, per quem gloria Deo, time virum tuum, o mulier, et reverearis eum; ipsi soli placere stude ac per ministerium tuum illi grata existere ut ob te etiam beatus praedicetur a Sapientia, quae per Salomonem haec ait: «Mulierem fortem quis inveniet? aestimabilior autem est lapidibus pretiosis, quae talis est: confidit in ea cor viri sui. Illa ipsa spoliis non indigebit, operatur enim viro bona per omnem vitam; deducens lanam et linum, fecit utilia manibus suis; facta est velut navis negotians, de longe congregans ei vitam; et surrexit de nocte, et dedit escas familiae, ancillisque opera; consideravit agrum et emit, et de fructibus manuum suarum plantavit possessionem; accinxit lumbos suos, firmavit brachia sua. et gustavit quod bonum est operari, et non extinguitur lucerna eius tota nocte; cubitos suos ad utilia extendit, manus suas firmat ad fusum, manus autem suas aperuit inopi, palmam vero extendit pauperi. Non est sollicitus de his quae in domo sunt vir eius; omnes enim qui apud illam sunt vestiti sunt duplici stola; et fecit viro suo stragula, ex hyssu et purpura indumenta; conspicuus au-

g) Τοῦ δὲ Χριστοῦ vatic. 1.

h) Ὁ ἐπὶ πάντων Θεός· coisl. vindob.

i) Αὐτοῦ. Cf. 1 Cor. XI, 3.

k) Ὡς ἡ δόξα, om. τῷ Θεῷ, vindobon. et coisl.

l) Αἰσθῆν om. vatic. 1. et vulgat.

m) Αὐτῷ μ. ἀρέσκ. om. Mansl.

n) Εὐχρηστως vatic. 1.

o) Τὴν ἰσχύν vindobon.

p) Τὰς πῆλεις coisl.

q) Τὰ συμφέροντα vindob. cum LXX.

δύματα· περιβλεπτος δὲ γίνεται ἐν πύλαις ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἥνιχα ἂν κάθεται ἐν συνεδρίῳ μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τῶν κατοικούντων ^{γ)}. Σινδόνας ἐποίησε καὶ ἀπέδωκε τοῖς Φοίνιξι, περιζώματα δὲ τοῖς Χανααίοις· δόξαν καὶ εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο, καὶ εὐφράνθη ἐν ἡμέραις ἰσχύαις· στόμα αὐτῆς διήνοιξε σοφῶς καὶ προσηκόντως, καὶ τάξιν ἰστεύλατο τῇ γλώσσῃ αὐτῆς· στεγναὶ δὲ ^{δ)} διατριβαὶ οἰκῶν αὐτῆς, σῖτα δὲ ἐκνηρὰ οὐκ ἔφαγε· τὸ στόμα αὐτῆς ἀνοίξει σοφῶς καὶ ἐννόμως, θισμοὶ δὲ ἐλεημοσύνης ^{ε)} ἐπὶ τῆς γλώσσης αὐτῆς· ἀνέστησαν τὰ τέκνα αὐτῆς καὶ πλουτήσαντα ἤνεσαν αὐτήν, καὶ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς ἐπήνεσεν αὐτήν ^{ς)}. Πολλαὶ θυγατέρες ἐκτήσαντο πλοῦτον ^{η)}, πολλαὶ ἐποίησαν δύναμιν· σὺ δὲ ὑπέρχεισαι καὶ ὑπερῆρας πάσας. Ψευδεῖς ἀρέσκειαι καὶ μάταιον κάλλος γυναικὸς μὴ ἔστω σοι· γυνὴ γὰρ εὐσεβὴς εὐλογεῖται, φόβον δὲ Κυρίου αὐτὴ αἰνεῖτω. Δότε αὐτῇ ἀπὸ καρπῶν χειλέων αὐτῆς, καὶ αἰνεῖσθω ἐν πύλαις ὁ ἀνὴρ αὐτῆς ^{ζ)}. Καὶ πάλιν· Γυνὴ ἀνδρεία στέφανος τῷ ἀνδρὶ καὶ πάλιν· Σοφαὶ γυναῖκες ^{η)} ὥκοδόμησαν οἶκον ^{θ)}. Μεμαθήκατε ὅποια ἐγκώμια γυνὴ σώφρων καὶ φίλανδρος λαμβάνει ἀπὸ Κυρίου τοῦ Θεοῦ.

Εἰ πιστὴ καὶ ἀρεστὴ Κυρίῳ βούλει εἶναι, ὦ γύναι, μὴ καλλωπίζου ἐπὶ τῷ ἀρέσκειν σε ἄλλοτριόις ἀνδράσι, μηδὲ τὰ τῆς ἱταιριζομένης ἐμπλήγματα ἢ ἐνδύματα ἢ ὑποδήσεις ^{α)} μίμου φορεῖν ἐπὶ τὸ ὑπάγισθαί σε τοὺς εἰς τὰ τοιαῦτα παγιδευομένους. Καὶ γὰρ εἰ σὺ οὐκ ἐπὶ τὸ ἀμαρτάνειν ταῦτα ποιεῖς τὰ μύση, ἐπὶ δὲ τὸ μόνον καλλωπίζεσθαι, οὐδ' οὕτως ἐκφεύξῃ τὴν δίκην εἰς τὰ

tem fit vir illius, quando sederit in consessu cum senioribus incolis; sindones fecit et vendidit Phoenicibus et cingula Chananæis. Gloriam et decorem induit, et laetata est in diebus novissimis. Os suum sapienter et apte aperuit et ordinem adhibuit linguae suae. Angustae autem semitae aedium eius et cibos otiosa non comedit. Os suum aperiet sapienter et legitime, et leges de eleemosyna in lingua eius. Surrexerunt filii eius et ditati praedicaverunt eam, et vir eius laudavit illam. Multae filiae acquisierunt divitias, tu autem antecellis et superas omnes; fallax gratia et vana pulchritudo mulieris non sit tibi; nam mulier religiosa benedicetur, timorem Domini ipsa laudet. Date ei de fructibus labiorum eius, et laudetur in portis vir illius. » Et iterum: « Mulier fortis, corona viro suo. » Et rursus: « Multae mulieres aedificaverunt domum. » Intellexistis quas laudes mulier pudica et mariti sui amans a Domino Deo ferat.

18. Si vis fidelis et accepta esse Domino, o mulier, noli te ornare quo alienis viris placeas neque meretricis cirros aut vestimenta aut calceos gestando imitare ut quos ista irretiunt, eos ad te allicias. Haec enim facinora tametsi non agas ad peccandum, sed tantummodo ad cultum, neque hac quidem ratione et pacto poenas effugies, quae

γ) Κατοικούντων τῆς γῆς vindobon. colslin. Posterior transcurrit inde ad ultima loci proverbior. verba Γυνὴ ἀνδρεία.

δ) Στεγναὶ διατριβαὶ vindob. cum LXX.

ε) Ἐλεημοσύνης αὐτῆς id.

ς) Καὶ ὁ ἀν. α. ἰσ. αὐτὴν non vertit Turrianus;

graeca tamen extant in vulg. ed. Concillior.

η) Ἐκτήσαντο πλοῦτον πολλαὶ vindobon. om.

θ) Αὐτῆς. Prov. XXXI, 10-31; dein XII, 4, 1.

η) Πολλαὶ γυναῖκες vulg. cum vatic. 1.

ζ) Οἶκον. Prov. XIV, 1.

α) Ὑποδήσεις colslin. θίσεις Mansl.

μετὰ ταῦτα, ἀναγκάσασα ἐπινεχθῆναι σοί τινα εἰς τὸ ἐπιθυμῆσαι σου, καὶ μὴ ἑαυτὴν φυλάξασα ἐπὶ τὸ μήτι σὲ ὑποπείσειν ἁμαρτία μήτι μὴν ἑτέρους σκανδάλῳ ^{b)}. Εἰ δὲ ἁμαρτήσεις ἐνδοῦσα ἑαυτὴν ^{c)}, καὶ σὺ ἐπλημμέλησας, κακείνου ἔνοχος τῆς ψυχῆς ἐγίνου. Εἴτα ἁμαρτήσασα ἐφ' ἐνὶ, ὥσπερ ἀπογνοῦσα εἰσάπαξ, ἐφ' ἑτέροις ^{d)} ἐτραπήσῃ πάλιν ἀπηλγηκυῖα, καθά φησιν ὁ Θεῖος λόγος· Ὅταν ἴλθῃ ἀσειβῆς εἰς βᾶθος κακῶν, καταφρονεῖ· ἐπέρχεται δὲ αὐτῷ ἀτιμία καὶ ὄνειδος ^{e)}. Ἡ γὰρ τοιαύτη λοιπὸν ἀφειδῶς τετρωμένη παλιδεύει ψυχὰς ἀφρόνων· Μάθωμεν οὖν καὶ τὰς τοιαύτας ὡς θριαμβεύει ὁ Θεῖος λόγος φάσκων ^{f)}. Ἐμίσησα ὑπὲρ τὸν θάνατον σὺν τῇ ^{g)} γυναῖκα, ἥτις ἐστὶ θῆρισμα καὶ σαγήνη καρδίας, δισμοὶ δὲ χεῖρες αὐτῆς ^{h)}. Καὶ ἐν ἄλλοις· Ὡσπερ ἐνώτιον χρυσοῦν ἐν ῥινὶ ὕδρ, οὕτω γυναὶ κακόφροσι κάλλος ⁱ⁾. Καὶ πάλιν· Ὡσπερ ἐν ξύλῳ σκώληξ, οὕτως ἀπόλλυσιν ἄνδρας ^{k)} γυνὴ κακοποιός. Καὶ πάλιν· Κρεῖσσον οἰκεῖν ἐπὶ γυνείας ὑπαίθρου, ἢ μετὰ γυναικὸς γλωσσώδους καὶ μαχίμης ^{l)}. Μὴ οὖν μιμεῖσθε τὰς τοιαύτας γυναῖκας ὑμεῖς αἱ χριστιαναὶ ὑπάρχουσαι.

Πιστὴ δὲ θέλουσα εἶναι τῷ σῶ ἀνδρὶ, πρόσκει ἐπὶ τὸ ἀρέσκειν αὐτῷ μόνῳ, ἐν δὲ ταῖς πλατείαις σκέπουσά ^{m)} τὴν κεφαλὴν σου· διὰ γὰρ τῆς ἐπικαλύψεως ἀποκλείσεις ⁿ⁾ τὴν θείαν τοῖς περιρροτότεροις. Μὴ καταζωγράφει σου τὸ ὑπὸ Θεοῦ πεποιημένον ὡρόσωπον· οὐδὲν γὰρ ἐν σοὶ ὁ κοσμήσεις δέεται, ἐπεὶ περ πάντα, ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεός, καλὰ λίαν· ἀσειλγῆς δ' ἐν καλῷ ἐπικόσμησις τεχνίτου

aliud coegisti ut alliceretur in tui cupidinem, et non cavisti ut neque in delictum ipsa incideres, neque alii in scandalum. Quod si teipsam dedendo peccaveris, et ipsa deliquisti et animae hominis illius rea facta es. Deinde, postquam cum uno offenderis, quasi semel amissa spo, ad alios rursus sine sensu doloris deflectes, sicut ait sermo divinus: « Cum venerit impius in profundum, contemnit; supervenit autem ei ignominia et opprobrium. » Deinceps enim istiusmodi mulier, crudeliter sauciata, animas insipientium il- laqueat. Videamus igitur quomodo tales divina Scriptura palam traducat, quae ait: « Odi supra mortem mulierem quae est laqueus venatorum et sagena cordis; vincula vero sunt manus illius. » Et alibi: « Sicut inauris aurea in naribus porci, ita mulieri fatuae pul- chritudo. » Et adhuc: « Sicut vermis in ligno, sic viros disperdit mulier malefica. » Ite- rumque: « Melius est habitare in angulo subdiali quam cum muliere loquace et rixosa. » Ne igitur vos quae christianae estis, mulieres id genus imitemini.

19. Quae autem viro fida esso vis, illi tantum grata esse contendo; in plateis caput tege; obtegendo enim caput, aspectum curiosioribus occludes; faciem tibi a Deo datam noli pingere; nihil quippe in te est quod ornatu indigeat, quando cuncta quae Deus fe- cit, pulchra valde sunt, at impudicus formosae rei ornatus, artificis gratiam contume-

b) Ἑτέρους σκανδαλίσασα coisl. in.

c) Ἐνδοῦσα ib.

d) Ἐφ' ἑτέρου vatic. 1.

e) Ὀνειδος Prov. XVIII, 3.

f) φάσκων ὥσπερ ἐνώτιον coisl. in. caeteris omissis.

g) Σὺν om. Mansi hebraismum refugiens.

h) Αὐτῆς. Eccle. VII, 26.

i) Κάλλος. Prov. XI, 22.

k) Ἀνδρα vindob. coisl. in. cum LXX, Prov. XII, & graecae.

l) Ἐν γυνί vindobon. γυνί ὑπέρθεος coisl. Prov. XXI, 19.

m) Σκέπουσά scribi vult Veltzenius σκέπτον.

n) Ἀποκλείσεις. in marg. ἀποκλείσεις vatic. 1.

χάριν ἐνυβρίζει. Κάτω βλέπouσα τὴν ὁδοιπορίαν σου ποιοῦ περικαλύπτουσα ἑαυτὴν, καθὼς πρέπει γυναιξίν.

Cap. 9. Περὶστάσο καὶ τὴν ἐν βαλανείῳ ^{ο)} μετὰ ἀνδρῶν ἄτακτον γινομένην λοῦσιν· πολλὰ γὰρ τὰ δίκτυα τοῦ πονηροῦ. Ἀνδρόγυνον γυνὴ πιστὴ μὴ λουέσθω ^{ρ)}· εἰ γὰρ περικαλύπτεται τὸ πρόσωπον τὴν ἀπ' ἀλλοτρίων ἀνδρῶν ὄψιν μετὰ αἰδοῦς κρύπτουσα, πῶς γυμνὴ μετὰ ἀνδρῶν ἢ τοιαύτη εἰς λουτρὸν εἰσελεύσεται; Γυναικείου δὲ ὄντος βαλανείου, εὐτάκτως μετὰ αἰδοῦς μεμετρημένως λουέσθω· μὴ περισσοτέραν δὲ λοῦσιν ποιέσθω, μηδὲ πολλὴν μηδὲ πολλάκις ^{γ)} μηδὲ ἐν μέσῃ τῇ ἡμέρᾳ, ἀλλ', εἰ δυνατόν, μηδὲ καθημέραν. Ὡρα δὲ σοι ἔστω τακτὴ ἢ τῆς καιρολousίας δεκάτῃ ^{τ)}· δεῖ γάρ σε πιστὴν εἶσαν ἐκ πάντων καὶ πάντοτε τὴν πολυόφθαλμον περιεργίαν φεύγειν.

Cap. 10. Τὸ δὲ μάχιμόν σου πρὸς πάντας, μάλιστα δὲ καὶ πρὸς τὸν ἄνδρα σου, περίκοπον πιστὴν ὑπάρχουσα, ἵνα σου ὁ ἀνὴρ, εἴαν ᾗ ἄπιστος ^{δ)} ἢ ἐθνικός, μὴ διὰ σὲ σκανδαλισθεῖς βλασφημήσῃ Θεόν, καὶ σὺ τοῦ οὐαὶ κληρονόμος εὐρεθῇς· παρὰ Θεῷ ^{ε)}· Οὐαὶ γὰρ, φησί, δι' οὗ τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Εἰ δὲ πιστὸς ὑπάρχει σου ὁ ἀνὴρ, ἀναγκασθήσεται ὡς εἰδὼς τὰς γραφὰς εἰπεῖν τὸ ῥῆμα τὸ γεγραμμένον ἐν τῇ Σοφίᾳ· Κρεῖσσον οἰκίῃν ἐν ἐρήμῳ, ἢ μῆλα γυναικὸς γλωσσώδους καὶ μαχίμης. Αἱ οὖν γυναῖκες διὰ τῆς αἰδοῦς καὶ πραότητος τὴν Θεοσίβειαν ἐνδείκνυσθε, εἰς ἐπιστροφὴν καὶ προτροπὴν πίστεως καὶ τοῖς ἐκτὸς πᾶσιν εἴτε γυναιξίν εἴτε ἀνδράσι.

liose dedecorat. Deiectis igitur oculis, iter tuum perago atque obvoluto capite, perinde ac mulieres decet.

20. Cavo etiam immodestam in balneo cum viris lavationem; multa enim sunt mali rotia. Mulier fidelis ne lavacro viris ac feminis communi (1) utatur. Nam si pudoris gratia os tegit et ab alienorum virorum aspectu arcet, quomodo huiusmodi mulier nuda cum viris in balneos ingredietur? Verum in muliebri balneario modesto, verecunde et sobrie lavet. Supervacuam non usurpet lavationem, neve per medium diem, nec si fieri potest, quotidie. Sit vero constitutum tibi tempus lavationis, hora decima; oportet enim te, quae fidelis es, omnimodis ac semper multorum oculorum vitare curiositatem.

21. Contentionem autem, christiana mulier, tum adversus cunctos, tum maximo cum viro tuo amputa, ne si infidelis sit aut ethnicus, per te scandalum passus, Deum blasphemet, et tu apud Deum illius vae haeres inveniaris: «Vae ei per quem nomen meum blasphematur in gentibus.» Si autem fidelis est maritus tuus, cogetur ut qui scripturas sciat, illam vocem in Sapientia scriptam usurpare: «Melius est habitare in deserto quam cum muliere linguace et rixosa.» Quocirca mulieres pudoris ope et lenitate pietatem erga Deum etiam ethnicis omnibus, cum viris tum feminis, ostendite, ut sic eos ad fidem convertatis et excitetis.

ο) Ἐμβαλανείῳ vatic. I aperte.

ρ) Μετὰ ἀνδράσι πιστὴ γυνὴ μὴ λουέσθω, γυνὴ τὸ πρόσωπον κ. τ. λ. coislino.

γ) Μηδὲ κ. μ. πολλάκις om. vulg. non om. coislino. neque vindob. nec Bov. nec Turrian.

τ) Καιρολousίας δεκάτῃ coislino.

δ) Πιστός vindobon. inepte, inquit Ueltzenius Verumtamen coislinianus disertus: Ἐάν τις πιστός ἢ ἔθνικος.

ε) Εὐρεθῇσι κ. Θεῷ coislino.

Καὶ εἰ δὲ ὀλίγων τουδετήσαντες ἐπαιδεύσαμεν ὑμᾶς, ἀδελφαὶ καὶ θυγατέρες καὶ μέλη ἡμῶν, ὧν σοφαὶ καὶ αὐταὶ *), ἀλοιδόρητοι τοῦ βίου **), ἐκζητεῖτε μαθήματα γινώσκειν, δι' ὧν δυνήσεσθε τῇ τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἐγγίσει βασιλείᾳ εὐαρίστως, καὶ ἀναπαύσεσθαι x) εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

22. Quod si vos brevi admonitione erudivimus, o sorores et filiae et membra nostra, iam ut sapientes perseverate sine probro vitae; studete disciplinas eas nosse, quibus possitis ad Domini nostri regnum gratia illius pervenire et requiescere in saecula saeculorum. Amen.

*) Καὶ αὐταὶ vulgo et male.
 **) Τοῦ βίου διαμείναι vulgo.

x) Καὶ ἀναπαύσασθε vindobon. Hic sine doxologia finis libri I in coislin.

ANNOTATIONES.

(1) *Presbyteri*. Haud ego satis scio an ibi, uti non semel alias, communi quidem voce, dissimili tamen auctoritate, designentur episcopi qui et presbyteri: certum vero mihi est hunc libellum proprie esse episcoporum ad episcopos, eiusque rationem invenio totam et luculenter descriptam in canone 85 apostolorum: « Et constitutiones vobis episcopis per me Clementem in octo libris editae, quae non sunt divulgandae omnibus ob ea quae in eis sunt mystica. » Itaque per totum opus agitur solummodo de episcoporum munere, et verbis aliquando arcanis, quae, vel post ecclesiae pacem, nondum publici iuris erant. Communior tamen caeteris est is primus liber, cuius solemnior titulus est *de laicis*, et quasi monita episcoporum continet tum omnibus fidelibus danda (n. 1-7), tum etiam viris (n. 8-16) deinde mulieribus (n. 17-22.), ubi multa ut ab aevo apostolico discedunt, ita cum florentissima ecclesiae pace vel sub Alexandro Severo vel sub Constantino Magno conveniunt.

(2) *Anaxyridas*. Verba id genus ambigua post omnes interpretes intacta reliqui neque vacat longo explicare commentario, sive peculiaris huiusmodi argumenta, sive universam illam rei vestiariae, et cosmeticae

descriptionem, cum multi iam docti viri eo nos fasce levarunt. Vid. Gruteri *Antiquitates graecae* t. IX p. 923 sqq. praeter Cotelarii et Clerici ad hunc locum prolixas commentationes. Notare tantum nostrum est ad haec certe respexisse in suo can. XCVI trullanos patres, qui satis aspera mactarunt sententia easdem apostolicas constitutiones. Neque alia prae oculis habebant tum Zonaras, tum Balsamon, tum Matthaeus Blastares, cum eodem offendiculo certatim impingentes, Deuteronomium ut noster, pro Levitico, de Sisoë excitarunt, « His demum, ut haec cum Cotelario absolvam, respondent, meo quidem iudicio, quae ex Apostolorum διατάξεις ait S. Epiphanius in haeresi Massilianorum LXXX cap. 7: Μήτε ὑπερηφανίας ὑπόδειγμα, δικαιοσύνης τὴν προσέλιυσιν ἔχειν.

(3) *Abstine*. Iterum Cotelarium rescribere opere pretium videtur. « Librorum a paganis conscriptorum lectio secum trahit multa incommoda, ut bono vel malo animo suscipitur. Ea propter apud magistros veteres modo invenies permissam, immo probatam, suasam, laudatam, defensam, modo condemnatam et vel omnibus aut saltem quibusdam prohibitam, modo nonnullis praeceptionibus munitam atque vallatam. » Apud quem vide longo ordine recensitos utriusque scholae ma-

gistros quibus in promptu esset inter recentiores addere non paucos, neque ultimi subsellii, nisi aut ligna in sylvam ferro, aut male extinctos incendio per ignes pigeret. Sed Turriani notulam ad haec expungere iniquum esset: «*Abstine*, inquit, maxime si levitatis tibi sis conscius: ἑλαφροὺς enim ista praesertim respicere videntur.»

(4) *Pertinent*. Quid is per *Deuterosin* probe et sano intelligat, non liquet. Haec certe male olent et alexandrinae audaciae sunt; unde ea Photius, cum vindicandas sibi constitutiones assumeret, non neglexit, sed quum eadem regesta leguntur in libri II capp. 5, 35, et lib. VII, capp. 12, 18, 19, 20, 21, 22, 23, expectare lubet donec Constitutor omnem suam exprompsit sententiam soviori tum calculo diiudicandam.

(5) *Cepphi instar*. Pigeret post Coteleium, Labbaeum, aliosque tam huius loci quam Proverbiorum interpretes densissimos, addere multa. Meum tamen esse nemo non concedet indidem reducere lectorem ad Physiologi mei cap. IV, quem in Spicilegii

solesm. tom. III. p. 342, edidi nuper, ubi describitur κήτους καλουμένου πρίονος stoliditas, magnas habentis alas, cepphi instar, ac temere post naves volitantis, donec, viribus exhaustis, decidat et immergatur. His vero consentit Hesychius ad ipsam hanc vocem Κέπφος· Εἶδος ὀρνίθου κουφοτάτου περὶ τὴν θάλασσαν διατρίβοντος, ὃ εὐχερῶς ὑπὸ ἀνέμου μετὰγεται· ἔνθιν λείγεται ὁξὺς καὶ κοῦφος ἄνθρωπος κέπφος.

(6) *Balneo*. Christianae sane verecundiae, sensim ethnicae turpitudines abigenti, aequum est ascribere leges quae vel a philosophis imperatoribus Hadriano, Antonino, Alexandro Severo edictae primum fuerunt ut mixta lavacra submoverentur. Consonae sunt praeter alia multae regulae deinceps ibidem proferendae ex canonibus laodic. 30 et trulano 77, etc. Ut illud ante metam attingam, nota hic usurpari in significato balnei communis vocabulum ἀνδρόγυον, inter rariora habendum. Caeterum paucae et breves nostrae notae, nec nisi de re canonica erunt,

LIBRI II CAPITULA

- α'. Ὅτι χρὴ τὸν ἐπίσκοπον εἶναι παιδευμένον καὶ ἔμπειρον τοῦ λόγου.
- β'. Ὅσον εἶναι χρὴ τὸν ἐπίσκοπον καὶ τοὺς λοιποὺς κληρικούς.
- γ'. Τίνα χρὴ δοκιμάζεσθαι τὸν ἐπίσκοπον προχειρίζομενον.
- δ'. Ὅτι οὐκ ἐκαστὴ χώρα δεῖ μετατιδόναι, ἀλλ' ἐστ' ὅτι καὶ τὸν ὑπανδρὸν προκρίνειν καὶ ὅτι καταφαγῇ μεθύσιν, ἀργῇ, οὐ μετατιδόναι χρὴ.
- ε'. Ὅτι χρὴ ἀπερὸν πάλαι εἶναι τὸν ἐπίσκοπον ἐν τῇ κρίσει, καὶ τὸ ἥθος μέτριον καὶ τὴν διαίταν συνιστάμενον.
- ς'. Περὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸν ἐπίσκοπον πύσχευον, μήτι δὲ ἐγγύασθαι ἢ συναγορεύειν.
- ζ'. Ὅσον χρὴ εἶναι τὸν μεμνημένον.
- η'. Περὶ συκοφαντουμένου, ἥτοι ἐλαγχομένου.
- θ'. Ὅτι ἀδωροδόκητον εἶναι χρὴ τὸν ἐπίσκοπον.
- ι'. Ὅτι ὁ ἐπίσκοπος, ἀρίστως φαιδόμενος τοῦ ἡμαρτανάτου, ὑπαίτιος γίνεται.
- ια'. Ὅπως χρὴ τὸν ἐπίσκοπον κρίναι τοὺς ἁμαρτανάτους.

- I. Quod oportet episcopum esse eruditum et sermone exercitatum.
- II. Qualem esse oportet episcopum et reliquos clericos.
- III. In quibus oportet probari episcopum eligendum.
- IV. Quod non cuilibet viduae tribuendum est, immo aliquando et nupta anteponenda, et quod voraci, ebrioso, pigro largiri nefas est.
- V. Ne personarum acceptor sit episcopus in iudicio, sit vero moribus moderatus et frugi.
- VII. Quod debet episcopus non turpi esse lucro deditus, nec fidelissor, neque causae actor.
- VII. Qualem esse oportet baptismo initiatum.
- VIII. De eo qui calumniam vel reprehensionem incurrit.
- IX. Donis minime inhiantem esse debere episcopum.
- X. Quod episcopus qui temere parit peccatori, reus efficitur.
- XI. Quomodo oportet episcopum iudicare eos qui deliquerunt.

ιβ. Διδασκαλία ὅπως χρὴ προσφίεσθαι τοῖς μετανοοῦσι.
 ιγ. Ὅτι φεύγειν χρὴ τῶν ἁμαρτημάτων τὴν πείραν.

ιδ. Περὶ τῶν λογίων, μὴ δέχισθαι μετανοοῦντα, καὶ ὅτι δίκαιος, καὶ συνίστην ἁμαρτῶν, οὐ συναπλόωνται αὐτῷ.

ιε. Ὅτι οὐ χρὴ τὸν ἱερεῖα μήποτε παρορᾶν τὰ ἁμαρτήματα, μήτε πρόχειρον εἶναι ἐν τῷ τιμορεῖσθαι.

ισ. Περὶ μετανοίας καὶ τίς αὐτὸς ὁ τρόπος καὶ ὅπως κατορθοῦται.

ιζ. Ὅτι ἀντιλήπτου εἶναι χρὴ τὸν ἐπίσκοπον, ὡς τύπον τῶν ἀρχομένων.

ιη. Ὅτι χρὴ τὸν ἐπίσκοπον φροντίζειν, ὅπως ὁ λαὸς μὴ πλημμυλῇ διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν σκάπον.

ιθ. Ὅτι καὶ ὁ ποιμὴν ἀμελῶς φειρόμενος περὶ τὰ πρόβατα, δίκην τίνισσι, καὶ τὸ πρόβατον μὴ πειθαρχοῦν τῷ ποιμίνι, καλᾶζεται.

ια. Ὅπως χρὴ τοὺς ἀρχομένους πειθαρχεῖν τοῖς ἀρχουσιν ἐπισκόποις.

ιβ. Ὅτι κίνδυνος μονομερῆ κρίσιν ποιήσασθαι, καὶ τιμωρίαν ὀρίσσει κατὰ τοῦ μηδέκω ἐλεχθέντος.

ιβ. Ὅτι μέγα παράδειγμα μετανοίας προκίται Δαβὶδ, καὶ Νινυτίται, Ἐξελθίας τε καὶ ὁ τοῦτου υἱὸς Μανασσῆς.

ιγ. Πρὸς τοὺς ἐκ καταφρονήσεως ἁμαρτάνοντας ἔστω παράδειγμα Ἀμὼν.

ιδ. Ὅτι Χριστὸς Ἰησοῦς Κύριος παρῆγεντο ἁμαρτωλοῦς σῶσαι διὰ μετανοίας.

ιε. Περὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν, καὶ ὅπως οἰεῖται ὁ ἐπισκοπος ἢ αὐτὸς μεταλαμβάνειν ἐξ αὐτῶν, ἢ ἑτέροις διανέμειν.

ις. Εἰς τίνας τύπον καὶ ἀξίαν ἕκαστος τῶν ἐν τῷ κλήρῳ τίταται παρὰ Θεοῦ.

ιζ. Ὅτι φρικώδεις, ἀνδρῶν ἑαυτὸν ἐπιβρίπτειν ἀξιώματι τινὶ ἱερατικῷ ὡς οἱ Κορεῖται, ὡς Σαούλ, ὡς Ὁζίας.

ιη. Περὶ δοχῆς, καὶ ὅπως χρὴ ἕκαστον τῷ γμα τοῦ κλήρου ὑπὸ τῶν προσκαλουμένων τιμᾶσθαι.

ιθ. Τίς ἡ ἀξία τοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ διακόνου.

ια. Ὅπως χρὴ τοὺς λαϊκοὺς πειθαρχεῖν τοῖς διακόνους.

ιβ. Ὅτι μὴ χρὴ τὸν διάκονον ἀνεῖν τοῦ ἐπισκόπου τι πράττειν.

ιβ. Ὅτι μὴ χρὴ τὸν διάκονον παρὰ γνῶμην τοῦ ἐπισκόπου δίδοναι τινί, ἐπὶ διαβολῇ γὰρ τοῦ ἐπισκόπου τοῦτο πράξει.

ιγ. Ὅπως χρὴ τιμᾶσθαι τοὺς ἱερεῖς καὶ σιπτοὺς ἡγιόσθαι, πνευματικοὺς ὄντας γονεῖς.

ιδ. Ὅτι τῶν ἀρχόντων καὶ βασιλέων εἰσὶ κρείττους οἱ ἱερεῖς.

ιε. Ὅτι παρακληθύνονται οἱ νόμοι καρποφορεῖν ὡσαύτως καὶ τὸ εὐαγγέλιον.

ις. Ὑπόμνησις τῶν δίκην τοῦ Θεοῦ λογίων καὶ ὅπως αὐτὰ ἐνταῦθα διαγορεύουσι.

ιζ. Περὶ κατηγορῶν, καὶ συκοφαντῶν καὶ ὅπως χρὴ μὴ προχειρῶς πιστεύειν ἢ ἀπιστεῖν τοῦτοις τὸν κριτὴν, ἀλλὰ μετὰ ἀκριβοῦς ἐξετάσεως.

ιη. Ὅτι χρὴ τοὺς ἁμαρτάνοντας ἰδιαζόμενους ἐξελίχχειν, καὶ τοὺς μετανοοῦντας προδίδεσθαι κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου διάταξιν.

ιβ. Παράδειγματα περὶ μετανοίας.

XII. Doctrina de modo quo poenitentes habendi sunt.

XIII. Cavendum esse ne experiamur peccata.

XIV. De his qui dicunt non recipi debere poenitentem, et quod iustus, licet cum iniusto versetur, non tamen cum eo perit.

XV. Quod sacerdos nec peccata negligere debet neque promptior esse ad puniendum.

XVI. De poenitentia et quis illius modus et quo pacto perficitur.

XVII. Episcopum debere esse reprehensionis expertem, utpote formam subiectorum.

XVIII. Quod oportet episcopum curare ne peccet populus, quia ipse est speculator.

XIX. Quod pastor qui se indiligenter gerit cum ovibus, poenam solvit, et ovis non obediens pastori perit.

XX. Quomodo subiecti praepositis sibi episcopis obedire debent.

XXI. Periculum esse, una tantum parte audita, iudicare, et poenam decernere contra eum qui nondum convictus est.

XXII. Quod magnum poenitentiae exemplum in Davide proponitur; item in Ninivitis, in Ezechia et in illius filio Manasse.

XXIII. His qui ex contemptu peccant exemplum sit Amon.

XXIV. Quod Christus Iesus Dominus ideo venit ut per poenitentiam servaret peccatores.

XXV. De primitiis et decimis et quo modo debet episcopus ex eis vel ipse accipere vel aliis distribuere.

XXVI. Ad cuius formam et dignitatem unusquisque in clero a Deo statuitur.

XXVII. Quod horrendum est semet dignitati sacrae intrudere, ut Coritae, ut Saül, ut Ozias fecerunt.

XXVIII. De convivio, et qua ratione quilibet ordo cleri a vocatoribus honorandus est.

XXIX. Qualis est dignitas episcopi et diaconi.

XXX. Quomodo oportet laicos obedire Diaconis.

XXXI. Quod non oportet diaconum sine episcopo quidquam facere.

XXXII. Quod non oportet diaconus praeter episcopi voluntatem largiatur cuiquam; id enim in calumniam episcopi cessurum.

XXXIII. Quomodo oportet sacerdotes, utpote patres spirituales, honorare ac veneratione dignos habere.

XXXIV. Quod principibus ac regibus praestantiores sunt sacerdotes.

XXXV. Quod praecipunt munerum oblationes tum iudaicae leges, tum evangelium.

XXXVI. Commemoratio decem Dei mandatorum et quomodo ea hic edisserunt.

XXXVII. De accusatoribus et delatoribus, et quod iudex non debet illis facile credere vel non credere, sed adhibita diligenti inquisitione.

XXXVIII. Quod oportet delinquentes privatim arguere, et poenitentes recipere secundum Domini constitutionem.

XXXIX. Exempla poenitentiae.

- μ'. Ὅτι οὐ χρή ἐχθρῶς διακρίσθαι περὶ τὸν ὅπαξ ἢ διώτερον ἁμαρτάνοντα.
- μα'. Ὅπως δεῖ προσίσθαι τὸν μετανοῦντα, καὶ ὅπως διαγίνεσθαι πρὸς τοὺς ἁμαρτάνοντας, καὶ πότε ἐκκρίναι τῆς ἐκκλησίας.
- μβ'. Ὅτι χρή ἀποσωπόμενον εἶναι τὸν κριτὴν.
- μγ'. Ὅπως χρή τοὺς συκοφάντας τιμωρεῖσθαι.
- μδ'. Ὅτι χρή τὸν διάκονον ἐπικουφίζειν τὸ βάρος τῶν ἐπισκόπων καὶ διευθύνειν τὰ κοινότερα.
- με'. Ὅτι μὴ προσέειν χριστιανοῖς ἀντιλογίαι καὶ διαπλητισμοί.
- μς'. Ὅτι οὐ χρή τοὺς πιστοὺς ἐπὶ τῶν ἀπίστων δικάζεσθαι, οὔτε μὴν ἐξ αὐτῶν τινα καλεῖν εἰς μαρτυρίαν.
- μζ'. Ὅτι χρή ἐν δευτέρῳ σαββάτῳ ποιεῖσθαι τὰς δικάς.
- μη'. Ὅτι μὴ χρή τὴν αὐτὴν ἐπάγειν τιμωρίαν ἐπὶ πάσης πλημμελίας, ἀλλὰ διάφορον πρὸς τὸ διάφορον τοῦ ἁμαρτάνοντος.
- μθ'. Ὅποιους εἶναι χρή τοὺς κατηγοροὺς καὶ μάρτυρας.
- ν'. Ὅτι ἰγχυρεῖ τιμὴ καὶ ἐκ προτέρων κακῶν μὴ ἀπισθεῖσθαι τὰ δευτέρῃ.
- να'. Ὅτι οὐ χρή μοτομέλως τὰς κρίσεις ποιεῖσθαι.
- νβ'. Παράδειγμα τοῦ δικαίου κριματος ἢ τῶν ἔξωθεν δικαστῶν περὶ τὰς ἀποράσεις ἀσφάλεια.
- νγ'. Ὅτι μὴ χρή κατ' ἀλλήλων ἔχειν τοὺς πιστοὺς.
- νδ'. Ὅτι χρή τοὺς ἐπισκόπους τὰ περὶ εἰρήνης διὰ τοῦ διακόνου ὑπομνήσκουσιν τῷ λαῷ.
- νε'. Ἀπαριθμησὶς διαφόρων προνοίας καὶ ὅπως ἐξ ἀρχῆς κατ' ἐκαστην γενεάν ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς εἰς μετανοίαν πάντας.
- νς'. Ὅτι θάλημα τοῦ Θεοῦ ὁμόφρονες εἶναι τοὺς ἀδελφούς περὶ τὴν εὐσέβειαν, παραπλησίως ταῖς ἐν οὐρανῷ δυνάμει.
- νζ'. Διατύψεις ἐκκλησίας καὶ κλήρου, καὶ τί ἕκαστος ἐπιτελεῖν δεῖται, τῶν συναθροισμάτων κληρικῶν ἢ λαϊκῶν ἐν τῇ συνάξει.
- νθ'. Περὶ συστατικῶν ἤτοι ξένων, λαϊκῶν, κληρικῶν, ἐπισκόπων καὶ ὡς οὐ χρή διαφορεῖν.
- νθ'. Ὅτι χρή ἕκαστον ὄρθρου καὶ ἑσπέρης σπουδαῖον εἶναι περὶ τὰς συνάξεις.
- ξ'. Παράδειγμα πρὸς ἕλκον, ὁ ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων ματαιὸς συνδρομὴ ἐπὶ τοὺς νύκτας καὶ τὰς συναγωγὰς.
- ξα'. Ὅτι οὐχ ὅσιον προκρίνειν τὰ βιωτικά τῶν θείων.
- ξβ'. Ὅτι πάντα τὰ Ἑλλήνων ἀσεβήματα ἀποστρέφεισθαι χρή.
- ξγ'. Ὅτι ἀργόν οὐ χρή ἰσθίειν τινα τῶν πιστῶν, ὡς οἱ περὶ Πέτρου ἀλλοῖς, καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι, οἱ δὲ περὶ Παύλου καὶ Ἀκύλου σκηνοποιοί, οἱ δὲ περὶ Ἰούδαν Ἰακώβου γῆς ἐργάται (1).

- XL. Quod non oportet infenso animo esse in eum qui semel aut bis peccavit.
- XLI. Quomodo oportet recipere poenitentem, et quo agere pacto cum peccatoribus, et quando ab ecclesia abscindere.
- XLII. Non sit index personarum acceptator.
- XLIII. Quomodo oportet punire calumniatores.
- XLIV. Quod debet diaconus sublevare onus episcopi, et leviora quaeque dirigere.
- XLV. Quod Christianos dedecet controversias exercere et altercationes.
- XLVI. Quod non oportet fideles apud infideles litigare, neque ex his quempium vocare in testimonium adversus christianos.
- XLVII. Quod oportet secunda post sabbatum feria causas agere.
- XLVIII. Eadem non est poena in omni irroganda delicto, sed varia pro varietate delinquentis.
- XLIX. Quales esse oportet accusatores et testes.
- L. Quod usu venit ut ex prioribus peccatis quae quis commisit, credatur commisisse secunda.
- LI. Ne, una tantum audita parte, iudicia pronuntientur.
- LII. Exemplum iusti iudicii sive cautio gentilium iudicium in declarandis sententiis.
- LIII. Quod non oportet fidellum alter in alterum quidquam habeat.
- LIV. Quod oportet episcopi per diaconos populum de pace moneant.
- LV. Recensetur varia Dei providentia et quemadmodum singulas generationes ab initio ad poenitentiam vocaverit.
- LVI. Voluntatem Dei esse ut omnes homines in pietatis cultu consentiant, coelestium instar virtutum.
- LVII. Describitur ecclesia et clerus, et quid unusquisque debeat, congregatis clericis vel laicis in synaxi, facere.
- LVIII. De commendatis peregrinis laicis, clericis, episcopis, quos aequo iure recipi oportet.
- LIX. Quod debet unusquisque mane et vespere cum studio ad collectam properare.
- LX. Exemplum ad aemulationem inducens, ex vano gentilium et iudaeorum tum ad delubra tum ad synagogas concursu.
- LXI. Quod fas non est saecularia divinis anteponere.
- LXII. Quod oportet omnes gentilium impietates averari.
- LXIII. Otiosus ne comedat ex bonis fidelium; ut enim Petrus fuit piscator et reliqui apostoli, sic fuisse Pauli et Aquilae discipulos tabernaculorum opifices; iudae vero Iacobi, agricolas.

(1) Ἐργάται. Huc irrepsisse glossam alicuius scholiastae clarius fit ex vatic. 1 et uno vindobon. qui, nescio quo fundamento, addunt: Ἰστορεῖ Ἡγήσιππος καὶ Τερτυλλιανὸς ὁ Ῥωμαῖος.

CONSTITUTIONES SANCTORUM APOSTOLORUM.

LIBER II.

I.

Περὶ δὲ τῶν ἐπισκόπων οὕτως ^{a)} ἤκούσαμεν παρὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Τὸν cap. i.
ποιμένα τὸν καθιστάμενον ἐπισκοπον εἰς τὰς ἐκκλησίας ἐν πάσῃ παροιμία δεῖ
ὑπάρχειν ἀνέγκλητον, ἀνεπίληπτον, ἀνέπαφον πάσης ἀδικίας ^{b)} ἀνθρώπων· οὐκ
ἔλαττον ἐτῶν πεντήκοντα ^{c)}, ὅτι ^{d)} τρόπῳ τινὶ τὰς νεωτερικὰς ἀταξίας ^{e)} καὶ τὰς
ἔξωθεν διαβολὰς ἐκπιφυγῶς ὑπάρχει πρὸς τὰς τινῶν ψευδαδέλφων εἰς πολ-
λοὺς ἐπιφερομένας βλασφημίας οὐ γινωσκόντων ῥῆμα Θεοῦ τὸ ἐν τῷ εὐαγγε-
λίῳ ^{f)}. Ὃς ἂν λαλήσῃ ^{g)} ῥῆμα ἄργον, ἀποδώσει περὶ αὐτοῦ λόγον τῷ Κυρίῳ ἐν
ἡμέρᾳ κρίσεως. Καὶ πάλιν· Ἐκ τῶν λόγων σου δικαιοθήσῃ, καὶ ἐκ τῶν λόγων
σου καταδικασθήσῃ ^{h)}. Ἔστω οὖν, εἰ δυνατόν ⁱ⁾, πεπαιδευμένος· εἰ δὲ ἢ ἀγράμ-
ματος, ἀλλ' οὖν ἔμπειρος τοῦ λόγου, καθήκων τῇ ἡλικίᾳ. Εἰ δὲ καὶ ἐν παροι-
μία μικρᾷ ὑπαρχούσῃ σου προβεβηκὼς τῷ χρόνῳ μὴ εὐρίσκηται μιμαρτυρη-
μένος ὑπὸ τῶν συνόντων αὐτῷ ὡς ἄξιός ἐπισκοπῆς· καὶ σοφὸς εἰς ἐπισκοπὴν
κατασταθῆναι, νέος δὲ ἢ ἐκεί, διὰ τῆς νεότητος ἐν πραότητι καὶ εὐταξίᾳ γῆ-
ρας ἐπιδεικνύμενος· δοκιμασθεὶς, εἰ ὑπὸ πάντων ^{k)} οὕτως μαρτυρεῖται, καθι-
στάσθω ἐν εἰρήνῃ. Καὶ γὰρ Σολομὼν δωδικοαίτης τοῦ Ἰσραὴλ ἐβασίλευσε, καὶ

I. DE EPISCOPI DOTIBUS, MORIBUS ET DOCTRINA.

1. De episcopis (1) vero a Domino nostro audivimus, eum pastorem qui episcopus con-
stituitur super universae parocchiae ecclesias, oportere esse alienum a crimine, a re-
prehensione, ab omni humanae iniquitatis macula, neque natu minorem quam annorum
quingenta (2): utpote qui quodammodo juveniles effugit impetus et eorum qui foris sunt,
obtrectiones, quas falsi quidam fratres solent multis inferre, dum ignorant Dei vocem
in evangelio: « Qui loquitur verbum otiosum reddet de eo rationem Domino in die iu-
dicii. » Et iterum: « Ex verbis tuis iustificaberis et ex verbis tuis condemnaberis. » Sit
igitur pro viribus eruditus; sin litterarum fuerit expers, saltem verbo (3) sit exercitatus,
ut ea fert aetas. Quod si in parva quapiam paroccia aetate proventus non reperiatur qui
testimonium ferat a familiaribus quasi dignus episcopatu, et sit illic iuvenis, ea pollens
sapientia ut episcopus constituatur, qui sane a iuventute senilem mansuetudine et com-
positis moribus indolem ostenderit, is tali omnium testimonio probatus, in pace consti-
tuatur. Etenim Salomon, annos natus duodecim rex Israel fuit; et Iosias, octavum annum

a) Οὕτως cum coislin. et vindob. om. vulgo.

b) Πάσης πορνείας coislin.

c) Τριάντα Mansi in marg. proponit.

d) Ὅτι vatic. 1. et vulgo. Correx. Coteler.

e) Νεωτ. ἐπιθυμίας coislin.

f) Εὐαγγελίῳ εἰρημονον coislin. vindobon.

g) Εἰρη vindob. εἰρη coislin.

h) Σὺ κατακριθήσῃ coislin. Matth. XII, 36.

i) Εἰ δυνατόν usque ad ἐν παρ. vulgo omittitur.
Restituit Clericus ex vindobon. codd. cum quibus con-
sentit coislin., nisi quod habeat: εἰ δὲ καὶ ἀγράμ. et
ὁμ. τῶν λόγων. Sed idem om. μιμαρτυρημένος ὑπὸ τ. σ
usque ad καὶ σοφός. Rursus vatic. 1. ut vulgat. om.
καὶ σοφός usque ad ἐκεῖ. Hic vero coislin. legit εἰς
ἐπισκοπὴν et post ἐκεῖ ponit μιμαρτυρημένος.

k) Τὸν πάντων Id. τῶν τοιούτων vatic. 1. et vulgat.

Ἰωσίας ἐν δικαιοσύνῃ ὀκτὼ ἐτῶν ἰβασίλευσεν, ὁμοίως δὲ καὶ Ἰωὰς ἐπτὰ ἐτῶν ἤρξε τοῦ λαοῦ. Ὡστε εἰ καὶ νέος, ἀλλὰ πρῶτος ὑπαρχέτω, δεῖλός ¹⁾ τε καὶ ἡσύχιος ὅτι λείπει διὰ τοῦ Ἑσαίου Κύριος ὁ Θεὸς· Ἐπὶ τίνα ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν ταπεινὸν καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους διαπαντός ²⁾; ὁμοίως καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ οὕτω· Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν ³⁾.

Ἔστω δὲ καὶ ἐλεήμων, ὅτι πάλιν εἴρηται· Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται. Ἔστω ⁴⁾ δὲ καὶ εἰρηνοποιὸς, ὅτι πάλιν λέγει· Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί, ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται. Γινέσθω δὲ καὶ εὐσυνείδητος, πάσης κακίας καὶ πονηρίας καὶ ἀδικίας κεκαθαρισμένος, ὅτι πάλιν εἴρηται· Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται. Ἔστω οὖν καὶ νηφάλιος, σώφρων, κόσμιος, εὐσταθής, ἀτάραχος, μὴ πάροινος, μὴ πλήκτης, ἀλλ' ἐπεικὴς, ἄμαχος, ἀφιλάργυρος· μὴ νεόφυτος, ἵνα μὴ τυφωθείς εἰς κρίμα ἐμπέσῃ καὶ παλὶδα τοῦ διαβόλου· ὅτι πᾶς ὑψῶν ⁵⁾ ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται ⁶⁾. Τοιοῦτον δὲ δεῖ εἶναι τὸν ἐπίσκοπον μιᾶς ἀνδρα γεγεννημένον Ἰουδαϊκὸς μονογάμου ⁷⁾, καλῶς τοῦ ἰδίου οἴκου προϊστάτω. Οὕτω γὰρ δοκιμαζέσθω, ὅποτεν τὴν ⁸⁾ χειροτονίαν λαμβάνων καθίσταται ἐν τῷ τόπῳ τῆς ἐπισκοπῆς· εἰ ἴστι σεμνὸς, πιστὸς καὶ κόσμιος· εἰ γυναῖκα σεμνὴν καὶ πιστὴν ἔχει ἢ ἔσχηκεν ⁹⁾· εἰ τέκνα θεοσεβῶς ἀναθρέψας καὶ ἐν νοουθεσίᾳ Κυρίου παιδεύσας προήγαγεν· εἰ οἱ κατ' οἶκον αὐ-

agens, in iustitia regnavit; item et Ioas septimo aetatis anno populum rexit. Quare, etsi iuvenis est, mitis tamen sit, verecundus et quietus. Ait enim Dominus Deus per Isaiam: « In quem aspiciam, nisi in humilem et quietum et tremmentem sermones meos semper? » Ad eundem modum in evangelio: « Beati mites quoniam ipsi possidebunt terram. »

2. Sit praeterea misericors, quia rursus dictum est: « Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. » Ad haec, sit bene sibi conscius, omnis malitiae, vitii et iniquitatis purus, quia iterum dictum est: « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. » Episcopus itaque sit sobrius, pudicus, honestus, constans, non turbulentus, non vinolentus, non percussor, sed modestus, non pugnax, non argenti cupidus, non neophytus, ne in superbiam elatus, in iudicium incidat et laqueos diaboli, quia « omnis qui se exaltat humiliabitur. » Talem vero esse decet episcopum, unius uxoris univirae virum, (4) suae domui bene praesidentem. Per haec siquidem probetur, dum ordinationem accipiens in episcopatus loco constituitur: an sit pudicus, fidelis et honestus; an uxorem pudicam et fidelem aut habeat aut habuerit; an liberos pie docens atque in Domini disciplina commonescens provexerit; an domestici eum metuant,

1) Δεῖλός· eraditur in coislin.

2) Διαπαντός. Is. LXVI, 2. ἐπὶ τὸν πρῶτον vindob.

3) Γῆν. Matth. V, 5.

4) Ἔστω usque ad κληθήσονται recipit coislin. quae iam a vindobon. restituta sunt. Mox solus coislin. legit: Γινέσθω ἀδικίας κεκαθαρισμένος, caetera omititens. In marginem adducit vatic. 6 vocem κεκαθαρισμένος.—

Καὶ παγίδα coislin. om. cum vindobon.

5) Πᾶς ὁ ὑψῶν vulgo.

6) Ταπεινωθήσεται. Luc. XIV, 11.

7) Μονογάμου vindob. vatic. 1.

8) Ὅποτε αὐτὴν hactenus add. Recte Ueltzen. con-
leat ὅποτεν τὴν et confirmant vatic. 1, 6 et coislin.

9) Ἐχει ἢ ἐσχέκει (?) coislin.— ἔχει vulgo.

τοῦ εὐλαβούμενοι καὶ ἐντρεπόμενοι αὐτὸν, ὑπήκοοι πάντες εἰσὶν αὐτῷ. Εἰ γὰρ οἱ κατὰ σάρκα ἴδιοι αὐτοῦ πρὸς αὐτὸν στασιάζουσι καὶ ἀπειθοῦσι, πῶς οἱ ἔξω τῆς οἰκίας αὐτοῦ, ἴδιοι γινόμενοι ^{u)}, αὐτῷ ὑποταγήσονται; Δοκιμαζέσθω ^{Cap. 3} οὖν, εἰ ἄμωμός ἐστι περὶ βιωτικὰς κρείας ^{v)}. γέγραπται γάρ· Μωμοσκοπεῖσθε ^{x)} τὸν μέλλοντα εἰς ἱερωσύνην προχειρίζεσθαι.

Ὑπαρχέτω οὖν καὶ ἀόργητος, ὅτι λέγει ἡ Σοφία· Ὁργὴ καὶ φρονίμους ἀπόλλυσιν ^{y)}. Ἔστω δὲ εὐσπλαγχνος, ἀβάνυστος, ἀγαπητικός, ὅτι λέγει Κύριος· Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες ὅτι ἱμοὶ μαθηταί ἐστι, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους ^{z)}. Ἔστω καὶ εὐμετάδοτος, φιλόκληρος, φιλόξενος, ὑπηρετικός, εὐδιάκονος, εὐσχυλτος, ἀνιπαίσχυντος, εἰδὼς τὸν μᾶλλον ὄντα ἄξιον ὑπολήψεως. Εἰ γὰρ ^{Cap. 4} χήρα τις ^{a)} ὑπάρχουσα ἢ δυναμένη ἱπαρχεῖν ἐν τῷ βίῳ τὰ χρηστήρια, ἑτέρα δὲ οὐ χήρα, ἀλλ' ἐνδιῆς ὑπάρχει διὰ νόσον ἢ τεκνοτροφίαν ἢ δι' ἀσθένειαν χειρῶν, ἐπὶ ταύτην μᾶλλον ἐκτεινάτω τὴν χεῖρα. Εἰ δέ τις ὡς καταφαλαῖς ^{b)} ἢ μέθυσος ἢ ἀργὸς ἐν τοῖς βιωτικοῖς θλίβεται, οὐκ ἔστιν ἄξιος ἐπιουρίας, οὔτε μὴν ἐκκλησίας Θεοῦ. Λέγει γὰρ ἡ γραφὴ περὶ τούτων φάσκουσα, ὅτι Κρύψας ἀκνήρὸς τὴν χεῖρα αὐτοῦ ὑπὸ τὸν κόλπον οὐ δυνήσεται ἀπινεγχεῖν αὐτὴν εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ ^{c)}. Καὶ πάλιν· Ὁ ἀργὸς περιέλαβε τὰς χεῖρας αὐτοῦ καὶ ἔφαγε τὰς σάρκας αὐτοῦ ^{d)}. Πᾶς γὰρ μέθυσος καὶ πορνοκόπος πτωχεύσει, καὶ ἐνδύσειται διερρώγῳτα καὶ ρακώδη πᾶς ὑπνώδης ^{e)} καὶ ἐν ἄλλοις· Ἐὰν δὲ εἰς τὰς

revereantur et prosequantur; Si enim ii quos secundum carnem suos habet, ab eo dissentiant nec morem ei gerant, quomodo qui extranei sunt, se ei subiicient, cum curae illius committentur? Examinetur ergo an in vitae officiis nulli culpae affinis sit. Scriptum est enim: «Inspicite an sit macula in eo qui ad sacerdotium est eligendus.»

3. Sit igitur irae vacuus, quia sapientia dicit: «Ira etiam prudentes perdit.» Sit porro misericors, non sordidus, sed charitatis studiosus, ait enim Dominus: «In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si diligatis invicem.» Sit quoque liberalis, viduis benevolus et hospitibus, ad obsequia alacris, ad ministerium promptus, fortis ad tolerandum, pravi pudoris expers, neque inscius quis sublevatione sit dignior. Etenim si aliqua vidua sit quae valeat necessaria sibi ad vitam suppeditare, sit vero alia non vidua, sed egens ob morbum vel ob multitudinem liberorum vel ob manuum infirmitatem, huic potius manum porrigat. Si quis vero, quia edacitati aut crapulae aut otio deditus est, inopia victus premitur, is suppetiarum, immo ecclesiae Dei indignus est. De huiusmodi enim loquens scriptura ait: «Piger, qui manum suam in sinu abscondit, non poterit eam inde ad os referre.» Et iterum: «Otiosus complexus est manus suas, et comedit carnes suas.» Omnis enim ebriosus et scortator mendicabit, et la-

u) Ἐξω τῆς οἰκίας αὐτῶν ἴδιοι αὐτοῦ γινόμενοι colalin.

v) Περί τῆς βιωτ. vatic. Mansi; παρὰ τῆς β. vindob.

x) Μὴ μωμοσκοπεῖσθε vatic. 1. Levit. XXI, 17.

y) Ἀπόλλυσιν. Prov. XV, 1, graeco.

z) Ἀλλήλους. Joan. XIII, 35.

a) Τίς om. vindob. Eadem inferius colalin. trans-

tulit et legit: τὰ χρηστήρια.

b) Καταφαλαῖς Coteler.

c) Αὐτοῦ. Prov. XIX, 24 hebr.

d) Αὐτοῦ. Eccles. IV, 5.

e) Διερρώγῳτα vindobon. et colalin. ut LXX in Prov. XXIII, 24, 31. Vind. om. καὶ ρακώδη.

φιάλας καὶ τὰ ποτήρια δῶς τοὺς ὀθαλμούς σου, ὥστερον περιπατήσεις γυμνότερος ἢ ὑπέρου. Ὡς ἀληθῶς γὰρ μήτηρ ἐστὶν ἡ ἀργία τοῦ λιμοῦ.

Cap. 6

Ἐστω δὲ ὁ ἐπίσκοπος ἀπροσωπόληπτος, μήτε πλούσιον ἐντριπόμενος ἢ κολακεύων παρὰ τὸ προσῆκον, μήτε πένητα παρορῶν ἢ κατὰδυναστεύων. Οὐ λήψη γὰρ, φησὶν ὁ Θεὸς τῷ Μωσῇ, πρόσωπον πλουσίου ^{g)}, καὶ πένητα οὐκ ἐλιήσεις ἐν κρίσει ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ κρίσις ^{h)}. Καὶ πάλιν Δικαίως διώξεις τὸ δίκαιον ⁱ⁾. Τροφὴ καὶ πότῳ ^{k)} λυσιτελῆς καὶ αὐτάρκης ὑπαρχέτω ὁ ἐπίσκοπος ^{l)}, ἵνα δυνηθῇ νήφειν πρὸς τὸ νοουθετεῖν τοὺς ἀκαιδεύτους· ἔστω δὲ μὴ δάπανος, μὴ τρυφητῆς, μὴ ἡδύβιος, μὴ χρηστοφάγος. Ἐστω δὲ ἀνιξίκακος, μακρόθυμος ἐν ταῖς νοουθεσίαις, πολυδίδακτος ^{m)}, μελετῶν καὶ σπουδάζων ἐν ταῖς κυριακαῖς βίβλοις, πολὺς ἐν ἀναγνώσμασιν, ἵνα τὰς γραφὰς ἐπιμελῶς ἐρμηνεύῃ ὁμοστοίχως τοῖς προφήταις καὶ τῷ νόμῳ τὸ εὐαγγέλιον ⁿ⁾, ὁμοίως τῷ εὐαγγελίῳ στοιχεύωσαν ^{o)} αἱ ἐκ νόμου καὶ προφητῶν ἐρμηνεῖαι. Λέγει γὰρ ὁ Κύριος Ἰησοῦς· Ἐριυνᾶτε τὰς γραφὰς, ὅτι αὐταὶ εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ. Καὶ πάλιν Περὶ γὰρ ἐμοῦ Μωσῆς ἔγραψεν ^{p)}. Πρὸ πάντων δὲ διαστολεὺς ἀγαθὸς γινέσθω, νόμον καὶ δευτέρωσιν διαιρῶν, καὶ δεικνύων τί ἐστὶ νόμος πιστῶν καὶ τί δεσμὰ ἀπίστων, ἵνα μὴ τις ὑποπέσῃ τοῖς δισμοῖς. Ἐπιμελοῦ οὖν τοῦ λόγου, ἐπίσκοπε, ἵνα ἢ δυνατόν σοι πάντα κατὰ λέξιν ἐρμηνεύειν ^{q)}, καὶ ἐν πολλῇ διδαχῇ πλουσίως Τρέφῃς καὶ φω-

cero vestitu et pannoso utetur. Et alias: « Si in phialas et pocula oculos tuos dederis, postea ambulabis nudior pistillo. » Vere enim mater pigritiae famis est.

4. Ne autem episcopus personas accipiat, neve divitis assentator eum plusquam par est, revereatur, neu pauperem despiciat aut opprimat. « Non » enim, inquit, Dominus Moysi, « personam divitis accipies, et pauperis non misereberis in iudicio. » Et rursum: « Iusto quod iustum est persequeris. » Cibo ac potu simplici et modico utatur episcopus quo imperitorum monitioni possit invigilare. Ne sumptuosus sit, ne delicatus, ne voluptuarius, ne cupediae appetitor. Sit clemens, longanimis in monendo, doctrinae uberrimus, studiosus sacrorum librorum meditator et lector assiduus, multus in legendo, ut copia interpretandi diligenter scripturas polleat, unanimoque sensu cum prophetis et lege evangelium conciliet, ac similiter evangelio accommodet legis et prophetarum interpretationes. Ait namque Dominus Iesus: « Scrutamini scripturas; ipsae enim sunt qui testimonium perhibent de me. » Et iterum: « De me enim scripsit Moyses. » Ante omnia autem sit bonus divisor, qui legem sciat et deuteriosin distinguere, et quid sit lex fidelium, quid vero vincula infidelium demonstret, ne quis sub haec vincula incidat. Habe igitur curam verbi, episcope! Ut possis omnia in tempore interpretari, utque populum multa

f) Γυμνός coislin.

g) Πλουσίον. Levit. XIX, 15. Exod. XXIII, 3.

h) Κρίσις Deuter. I, 17.

i) Δίκαιον. Deuter. XVI, 20.

k) Τροφή καὶ πότος Cotelier.

l) Τὸ ἐπιστόμῳ coislin. Mansi; σοι, ὁ ἐπίσκοπε Cotelier. in marg.—ἐννοητὸς Id.

m) Πολυδιδασκτικός vindobon.—μελετῶν ἐν ταῖς βίβλοις καὶ σπουδάζων ἐν ταῖς κυριακαῖς καὶ ἱερταῖς coislin. digna fortasse quae in textum recipiantur.

n) Εὐαγγέλιον ἐρμηνεύων vulgo ex vatic. 1.

o) Στοιχεύωσαν Mansi.

p) Ἐγραψεν. Ioan. V, 39, 46.

q) Ἐρμηνεύεις vindobon. et coislin.

τίξης τὸν λαόν σου τὸν φωτισμὸν τοῦ νόμου. Φωτίσατε γάρ, φησὶν ὁ Θεὸς, ἑαυτοῖς φῶς γνώσεως, ὥς ἔτι καιρὸς ^γ). Ἔστω δὲ ὁ ἐπίσκοπος μὴ αἰσχροκερδὴς, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν ἰθιῶν, βλαπτόμενος μᾶλλον ἢ βλάπτων· μὴ πλεονέκτης, μὴ ἄρπαξ, μὴ ἀποστερητὴς, μὴ φιλοπλούσιος, μὴ μισόπτωχος ^δ), μὴ ψευδομάρτυς, μὴ θυμώδης μὴ φιλόμαχος, μὴ ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις συμπεπλεγμένος, μὴ ἐγγυώμενός τινα ἢ συνηγορῶν δίκαις χρηματικαῖς, μὴ φίλαρχος, μὴ δίγνωμος, μὴ δίγλωσσος, μὴ πρὸς διαβολὴν ἢ καταλαλιὰν φιλήκοος, μὴ ὑποκριτὴς, μὴ ταῖς ἰορταῖς τῶν ἰθιῶν ἐπορευόμενος, ἀπάταις κίναῖς μὴ χρώμενος, μηδὲ ἐπιθυμητικὸς, μηδὲ φιλάργυρος· ὅτι πάντα τὰ τοιαῦτα ἐχθρὰ τοῦ Θεοῦ ὑπάρχει καὶ δαιμόνων φίλα.

Ταῦτα δὲ πάντα ὁ ἐπίσκοπος καὶ τοῖς λαϊκοῖς διαβεβαιούμενος παραγγιλλίτω, ἐνάγων αὐτοὺς μιμητὰς γίνεσθαι τοῦ ἑαυτοῦ τρόπου. Εὐλαβεῖς γάρ, φησὶ, ποιήσατε υἱοὺς Ἰσραὴλ ^ε). Ἔστω δὲ σοφὸς ταπεινόφρων, νοουθετητικὸς ἐν ταῖς κυριακαῖς παιδείαις, καλογνώμων, ἀποτιταγμένος πᾶσι τοῖς ἐν τῷ βίῳ πονηροῖς ἐπιτηδεύμασι καὶ πᾶσαις ἰθιχαῖς ἐπιθυμίαις. Ἔστω εὐπρόστακτος ^ς), ὁξὺς πρὸς τὸ γινῶναι τοὺς φαύλους καὶ φυλάσσεισθαι ἀπ' αὐτῶν, φίλος δὲ ὢν πάντων, δικαιοκρίτικος ^γ) καὶ ὅσα καλὰ ἐν ἀνθρώποις ἐστὶν ἢ ὑπάρχει ^ι), ταῦτα ὁ ἐπίσκοπος ἐν ἑαυτῷ κεκλήσθω. Ὅτι ἀνεπίληπτος ἀδικίας ὢν ποιμὴν τοὺς ἰδίους αὐτοῦ μαθητὰς ἀναγκάσει καὶ διὰ τῆς διαστροφῆς αὐτοῦ, προτρέψασθαι τῶν

doctrina ubertim nutrias ac legis illumines illustratione. «Illuminate enim vos, ait Deus, lumine scientiae, dum adhuc tempus est.» Ne vero sit episcopus turpis lucri cupidus, praesertim ex gentilibus, malitque detrimentum capere quam inferre. Bonis ne inhiat, nec raptor sit, neque defraudator, non divitiis favens, non osor pauperum, non maledicus, non falsus testis, non iracundus, non contentiosus, non saecularibus negotiis implicatus, non pro alio (3) sponsor aut causae pecuniariae actor, non ambitiosus; nec duplici animo usus neque duplici lingua, non calumniantium aut detrahentium auditor benevolus, non hypocrita, non sectatus dies gentilium festivos, vanis fallaciis abstinens, non cupidus, neque avarus; haec enim omnia Deo inimica sunt et cara daemonibus.

5. Eadem haec omnia exemplo suo firmata episcopus et plebi suadeat et laicos in suorum morum imitationem inducat. «Reverentes enim, ait, facite filios Israel.» Sit autem sapiens, humilis, dominicarum disciplinarum doctor, bonae frugis, et a pravis huiusce vitae studiis omnibus et cunctis gentium cupiditatibus abhorreat. Circumspecte se gerat, perspicax ad cognoscendos improbos et arcendos, omnium amicus, iustus, diiudicans omnia: nemum quaecumque in hominibus pulebra sunt, ea in se episcopus possideat, quoniam pastor qui nullius vitii argui poterit, discipulos sibi commissos conversatione sua propemodum coget ut condigne facta sua aemulentur, quemadmodum alicubi

γ) Ὡς ἔστι καιρὸς coislin. Os. X, 12.

δ) Μὴ φιλοπλ. μὴ μισ. om. Turrian.

ε) Ἰσραὴλ. Levit. XV, 31.

ς) Εὐπρόστακτος Turr. Coteler. et vatic. 1 et 6 in

marg. Non sine mendo εὐπρόστακτος (?) coislin.

γ) φίλος δὲ ὢν πάντ. om. idem.—δικαιοκρινικός ex vindobon. et coislin.—vulgo δίκαιος, κριτικός.

ι) Ἔστιν ἢ ὑπάρχει «Varia lectio, alterutrum va-

ιδίων αὐτοῦ ποιημάτων^{γ)} μιμητὰς ἀξίους γενηθῆναι ὡς λέγει πού καὶ ὁ προφήτης· Καὶ ἴσται καθὼς ὁ ἱερεὺς, οὕτω καὶ ὁ λαός^{δ)}. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ διδάσκαλος Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ υἱὸς^{α)} τοῦ Θεοῦ ἤρξατο πρῶτον ποιεῖν καὶ τότε διδάσκειν, ὡς πού λέγει ὁ Λουκᾶς· Ὦν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν καὶ διδάσκειν^{β)}. διό φησιν· Ὃς δ' ἂν ποιήσῃ, οὗτος μέγας κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ^{ε)}.

Σκοποὺς γὰρ εἶναι δεῖ ὑμᾶς τῷ λαῷ τοὺς ἐπισκόπους, ὅτι καὶ ὑμεῖς σκοπὸν ἔχετε τὸν Χριστόν. Καὶ ὑμεῖς οὖν γένεσθε σκοποὶ ἀγαθοὶ τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ, ὅτι λέγει Κύριος διὰ τοῦ Ἰεζικιῆλ πρὸς ἕκαστον ὑμῶν φάσκων· Υἱὲ ἀνθρώπου, σκοπὸν δέδωκά σοι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ, καὶ ἀκούσῃ ἐκ στόματός μου λόγον καὶ διαφυλάξεις καὶ διαγγιλεῖς αὐτὸν παρ' ἑμοῦ. Ἐν τῷ λέγειν με τῷ ἀνόμῳ· Θανάτῳ ἀποθανῇ, καὶ οὐκ ἐλάλησας τοῦ διαστῆλαι ἄνομον ἐκ τῆς ἀνομίας αὐτοῦ, ὁ ἄνομος ἐκεῖνος ἐν τῇ ἀνομίᾳ αὐτοῦ ἀποθάνειται, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐκ τῆς χειρὸς σου ἐκζητήσω· σὺ δὲ εἰὰν διαστῆλῃ τῷ ἀνόμῳ ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ ἀποστρέψαι ἀπ' αὐτῆς, καὶ μὴ ἀποστρέψῃ, αὐτὸς ἐν τῇ ἀνομίᾳ αὐτοῦ ἀποθάνειται, καὶ σὺ τὴν ψυχὴν σου ἑρρύσω^{δ)}. Ὡσαύτως καὶ μάχαιρα πολέμου εἰὰν ᾗ ἐρχομένη, καὶ στήσῃ ὁ λαὸς σκοπὸν εἰς προφυλακὴν, καὶ ἰδὼν αὐτὴν ἐρχομένην μὴ προμηνύσῃ, καὶ λάβῃ ψυχὴν, ἡ μὲν ψυχὴ τῇ ἀμαρτίᾳ αὐτῆς ἐγήφθη, τὸ δὲ αἷμα ἐκ χειρὸς τοῦ σκοποῦ ἐκζηθήσεται, ὅτι οὐκ ἴσημανε τῇ σάλπιγγι· εἰὰν δὲ σημάνῃ τῇ κερατίνῃ^{ε)}, καὶ μὴ φυλάξῃται ὁ ἀκούσας, καὶ ἔλθῃ

asserit propheta : « Et erit sicut sacerdos, ita et populus. » Certe Dominus et doctor noster Iesus Christus, filius Dei, primum coepit facere, deinde docere, uti aliquo in loco Lucas : « Quae cepit, inquit, Iesus facere et docere. » Quocirca ait idem : « Qui autem fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno Dei. »

6. Vos autem oportet esse populo Dei speculatores, quoniam vos quoque speculatorem habetis Christum. Et vos igitur estote probi speculatores plebis Dei, quia Dominus per Ezechielem cum unoquoque vestro loquens, ait : « Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel, et audies ex ore meo sermonem et custodies et ex me annuntiabis. Cum dixero iniquo : Morte morieris, si non locutus fueris, ut retrahat se iniquus ab iniquitate sua, morietur, et sanguinem eius de manu tua requiram. Tu vero si denuntiaveris peccatori de via eius ut ab ea avertatur, et ipse non fuerit aversus, ille in peccato suo peribit, et tu animam tuam liberasti. Similiter autem si venerit belli gladius, et statuerit populus speculatorem ad vigilandum, et is videns gladium accedentem, non praenuntiaverit, et gladius tulerit animam, anima quidem peccato suo sublata est ; sed sanguis de manu speculatoris requiretur, quia non significavit tuba. Sin autem significaverit buccina, et qui audivit non se obser-

cat. » Cotelier. Turrian. non vertit nisi *rem*. Tritum opinor vocem posteriorem priori aliquid addere, et significare non solum rem esse, sed manifesto cerni posse.

γ) Ἀναγγαλίζει usque ad ποιημάτων exciderunt in coisliniano.

δ) Λαός. Osee IV, 9. Deinde καθὼς καὶ ὁ πνε. coisl. καθὼς γὰρ vindobon.

α) Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ vulgat. et vatic. 1 et

coislin. Clericus et alii om. ὁ υἱὸς ex vindobon. Μοx: Ποιεῖν τε καὶ τότε vatic. 1.

β) Διδάσκειν. Act. I, 1. locum om. vindobon.

γ) Θεοῦ τῶν οὐρανῶν leg. Turrian. Matth. V, 19.

δ) Ἑρρύσω. Ezech. XXXIII, 7 seqq. Ab initio loci incipit vatic. 4.

ε) Τῇ κερατίνῃ om. Mansi. — σημαίνει ἡ κερατίνη coislin.

ἡ μάχαιρα καὶ λάβη αὐτὸν, τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτὸν ἔσται, ὅτι οὐκ ἐφυλάξατο ἀκούσας τῆς κερατίνης, ὁ δὲ φυλαξάμενος τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐρρύσατο, καὶ ὁ σκοπὸς, ὅτι ἐσήμανε, ζῶν ζήσεται. Μάχαιρα μὲν ἔστιν ἡ κρίσις, σάλπιγξ^{f)} τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον, σκοπὸς δὲ ὁ κατασταθεὶς τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπίσκοπος, ὃν δεῖ κηρύσσοντα διαμαρτύρασθαι καὶ διαβεβαιοῦσθαι περὶ τῆς κρίσεως. Ἐὰν μὴ διαγγείλητε καὶ διαμαρτύρησθε τῷ λαῷ, εἰς ὑμᾶς ἡ ἁμαρτία τῶν ἀγνοούντων εὐριθιῇται· διὸ τοὺς ἀναστρεφόμενους ἐν ἀπαιδευσίᾳ^{g)} γουθεῖτε καὶ ἐλέγχετε μετὰ παρρησίας, τοὺς ἀγνοούντας διδάσκετε, τοὺς ἰπισταμένους στηρίζετε, τοὺς πεπλανημένους ἐπιστρέφετε. Τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν λέγοντες, ἀδελφοί, οὐχ ἁμαρτησόμεθα· ἐκ γὰρ τοῦ πολλάκις ἀκούειν εἰκὸς τινὰς δυσωπηθέντας καὶ ἅπαξ τι τῶν καλῶν ποιῆσαι καὶ τῶν πονηρῶν παραιτήσασθαι. Λέγει γὰρ διὰ προφήτου ὁ Θεός· Διαμαρτύρει αὐτοῖς ταῦτα, ἵσως ἀκούσονται σου τῆς φωνῆς^{h)}. Καὶ πάλιν· Ἐὰν ἄρα ἀκούσωσιν, ἴαν ἄρα ἐνδῶσιⁱ⁾. Καὶ ὁ Μωσῆς φησι τῷ λαῷ· Ἐὰν ἀκοῇ ἀκούσης Κυρίου τοῦ Θεοῦ καὶ ποιήσης τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ εὐθεὶς ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ^{k)}. Καὶ πάλιν· Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος εἷς ἐστιν^{l)}. Καὶ ὁ Κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ πολλάκις μνημονεύεται^{m)} λέγων· Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν ἀκούτω. Καὶ ὁ σοφὸς Σολομών φησιν· Ἄκουε, υἱέ, παιδείανⁿ⁾ πατρός σου, καὶ μὴ ἀπόσῃ θισμοὺς μητρός σου^{o)}. Καὶ μέχρι σήμερον οὐκ ἤκουσαν καὶ δοκοῦντες^{p)} γὰρ ἀκηκοῖναι παρήκουσαν, καταλείψαν-

vaverit, veneritque gladius et ipsum tulerit, sanguis eius super ipsum erit, quia audita Buc-
cina sibi non providit; qui autem cavet, liberavit animam suam; et speculator, quia
significavit, vita vivet. » Gladius quidem est iudicium; tuba vero sacrum evangelium;
speculator autem episcopus, qui praeest ecclesiae, quem oportet de iudicio praedicare,
affirmare, contestari. Si non denuntiaveritis populo et obtestati fueritis, in vos inscien-
tium peccatum redundabit. Quocirca imperitos monete et cum libertate arguite, ignaros
docete, eruditos confirmate, aberrantes reducite. Nec si eadem verba iisdem de rebus
proferamus, vitio nobis, Fratres, vertetur. Vero enim simile est nonnullos, iterata toties
auditione, pudefactos vel semel aliquid boni gesturos, et mali declinatu-
ros. Ait enim
per prophetam Deus: « Testificare illis haec; forte vocem tuam audient. » Et iterum:
« Si forte audiant, si forte concedant. » Et Moyses populo dicit: « Si auditu audieris
Dominum Deum, et feceris bonum et rectum in oculis eius. » Rursumque: « Audi, Is-
rael: Dominus Deus tuus, Dominus unus est. » Et Dominus in evangelio saepe comme-
morat ac dicit: « Qui habet aures audiendi audiat. » Et sapiens Salomon: « Audi, in-
quit, fili, disciplinam patris tui, et ne abiicias leges matris tuae. » Profecto hactenus
non audierunt: nam se audisse putantes, perperam audierunt, derelicto uno ac solo

f) Σάλπιγξ δὲ vatic. 4 et 7. — Paulo post δια-
βεβ. om. καὶ vindob. et colalin.

g) Ἀπαιδευσίᾳ αὐτῶν vind.

h) φωνῆς. Hierem. XXVI, 2, 3.

i) Ἐνδῶσι Ezechiel III, 11. — ἄρα συνῶσι colalin.
hunc locum om. Mansl.

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

k) αὐτοῦ. Exod. XV, 26.

l) Ἔστι Deuter. VI, 4.

m) Μνημονεύεται colalin.

n) Παιδείας id.

o) Σου. Prov. I, 8.

p) Οἱ δοκοῦντες vatic. 7, vindob. et colalin.

τες τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν, καὶ εἰς τὰς ὁλεθρίους καὶ δεινὰς αἰρίσεις κατασυρέντες, περὶ ὧν αὐθις ἱροῦμεν.

II.

Cap. 7. Γνωστὸν δὲ ἔστω ὑμῖν, ἀγαπητοί, ὅτι οἱ βαπτισθέντες εἰς τὸν θάνατον ^{g)} τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, οὐκέτι ὀφείλουσιν ἁμαρτάνειν οἱ τοιοῦτοι. Ὡς γὰρ οἱ ἀποθανόντες ἀνενέργητοι πρὸς ἁμαρτίαν ὑπάρχουσιν, οὕτω καὶ οἱ συναποθανόντες τῷ Χριστῷ ἀπρακτοὶ πρὸς ἁμαρτίαν. Οὐ πιστεύομεν οὖν, ἀδελφοί, λουσάμενόν τινα τὸ τῆς ζωῆς λουτρὸν ἔτι πράσσειν τὰ τῶν ἀνόμων ἀσελγήματα· ὁ δὲ ἁμαρτήσας μετὰ τὸ βάπτισμα, οὗτος, εἰ μὴ μεταγνῶ καὶ παύσεται τοῦ πηλεμελεῖν, ^{cap. 8.} εἰς γέενναν κατακριθήσεται. Εἰ δέ τις ὑπὸ ἀπίστων συκοφαντηθῇ διὰ τὸ μηκέτι αὐτοῖς συνασελγαίνειν, ἰνὸς σκέτω, ὅτι μακάριος ὁ τοιοῦτος ὑπάρχει παρὰ τῷ Θεῷ ^{r)} καθὼς καὶ ὁ Κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ λέγει· Μακάριοί ἐστε, ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς ἢ διώξωσιν ἢ εἰπωσιν κατ' ὑμῶν πᾶν πονηρὸν ῥῆμα, ψευδόμενοι, ἕνεκεν ἑμοῦ· χαίριτε καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς ^{s)}. Εἰ οὖν τις βλασφημηθεῖν ἐπὶ ψεύσματι, μακάριος ὁ τοιοῦτος· λέγει γὰρ ἡ Γραφή· Ἄνθρωπος ἀδόκιμος ἀπείραστος παρὰ Θεοῦ ^{t)}. Εἰ δέ τις ἐλεγθῇ πράξας τι ἄνομον, ὁ τοιοῦτος οὐ μόνον ἑαυτὸν ἔβλαψεν, ἀλλὰ βλασφημίαν προσέτριψε τῷ κοινῷ τῆς ἐκκλησίας σώματι καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, ὥς μὴ ποιούντων ἑκεῖνα, ἃ λέγομεν εἶναι καλὰ· καὶ ὀνειδισθῶμεθα καὶ ἡμεῖς ὑπὸ τοῦ Κυρίου· Ὅτι λέγουσι καὶ

vero Deo, et ad perniciosas, atque execrables haerese abrepti, de quibus postea dicemus.

II. DE EPISCOPORUM DISCIPLINA IN REGENDA VITA FIDELIUM.

7. Notum autem sit vobis, charissimi, quod qui baptizati in mortem Domini Iesu fuerunt, iam non debere amplius peccare. Ut enim mortui peccandi capaces non sunt, ita et Christo commortui peccare nequeunt. Itaque, fratres, non credimus fore ut aliquis vitae lavacro lotus, iniquorum adhuc faciat flagitia. Qui autem post baptismum deliquerit, hic nisi resipiscat desinatque peccare, ad gehennam damnabitur. Quod si aliquis ab infidelibus, quia non amplius est eorum nequitiae particeps, calumniosas patitur delationes, sciat ille se beatum esse apud Deum, quemadmodum Dominus in evangelio loquitur: « Beati estis cum maledixerint vobis vel persecuti vos fuerint, vel dixerint adversum vos omne malum verbum, mentientes, propter me: gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in coelis. » Qui igitur mendaciis appetitur et conviciis, is vere beatus est, quandoquidem Scriptura dicit: « Vir reprobus non tentatur a Deo. » Porro qui mali quidpiam egisse convincitur, ille non solum nocuit sibi, sed et contumeliam universo ecclesiae corpori et sacrae doctrinae intulit, quasi eam honestatem quam praedicamus, operibus non probemus, mereamurque etiam nos illam exprobrationem a Do-

g) Εἰς τὸ ὄνομα cum vatic. 4, 7 legit Turrian.

r) Θεῷ cum vatic. 1, 4, 7, vladob. ὑπάρχει Θεῷ vulg.

s) Οὐρανοῖς. Matth. V, 11, 12.

t) Θεῷ. Iacob. 1, 12; Hebr. XII, 8.

οὐ ποιοῦσιν ^{u)}. Ὅθεν τοὺς τοιοῦτους ἐλιγχθέντας ἀληθῶς παραιτήσεται μετὰ παρρησίας ὁ ἐπίσκοπος, εἰ μὴ μεταβάλωνται τὸν τρόπον. Οὐ γὰρ μόνον ἀπρό- ^{cap. 9.} σκοπον εἶναι χρὴ τὸν ἐπίσκοπον, ἀλλὰ καὶ ἀπροσώποληπτον, ἐν χρηστότητι σωφρονίζοντα τοῖς ἀμαρτάνοντας. Εἰ δὲ καὶ αὐτὸς οὐκ εὐσυνείδητος ὑπάρχων, προσωπολήπτης γινόμενος διὰ τινα αἰσχροχειρῇ δωροληψίαν, φείσεται τοῦ ἀνόμως ἀμαρτάνοντος, ἰάσας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μένειν αὐτὸν, παρακούσας τῆς θείας καὶ κυριακῆς φωνῆς τῆς λεγούσης· Δικαίως διώξεις τὸ δίκαιον ^{v)}. οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐν κρίσει ^{z)}. οὐ δικαιώσεις τὸν ἀσιβῆ ^{y)}. οὐ λήψῃ δῶρα ἐπὶ ψυχῇ, τὰ γὰρ δῶρα ἐκτυφλοῖ ὀφθαλμοὺς σοφῶν καὶ λυμαίνεται ῥήματα δικαίων ²⁾. Καὶ ἐν ἄλλοις φησὶν· Ἐξαρεῖτε τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν ^{a)}. Καὶ ὁ Σολομὼν λέγει ἐν Παροιμίαις· Ἐκβαλε λοιμὸν ἐκ συνεδρίου ^{b)}, καὶ συνεξιλεύσεται αὐτῷ νεῖκος.

Ὁ δὲ μὴ προσέχων τούτοις ἀκρίτως φείσεται ἐπὶ τῷ ὀφείλοντι τιμωρίαν, ὥς ὁ ^{cap. 10.} Σαουλ ἐπὶ τῷ Ἀγὰγ καὶ ὁ Ἥλει ἐπὶ τοῖς υἱοῖς ^{c)} οὐκ εἰδῶσι τὸν Κύριον, ὅτι τοιοῦτος ^{d)} ἐβεβήλωσε καὶ τὴν οἰκίαν ἀξίαν καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν τὴν κατὰ τὴν παροιμίαν αὐτοῦ. Ἀδίκος οὖν οὗτος καὶ Θεῷ καὶ ὁσίοις ἀνθρώποις, ὥς αἴτιος σκανδάλου πολλοῖς νεοφωτίστοις ^{e)} καὶ κατηχουμένοις γινόμενος, ἔτι δὲ νέοις καὶ νέαις τῇ ἡλικίᾳ· ὃν τὸ οὐαὶ περιμένει καὶ ὁ ὄνικος ^{f)} μύλος ἐν τῷ τραχήλῳ καὶ ὁ βυθὸς, ἐν ᾧ ὑπόδικος ὑπάρχει ^{g)}. Διὰ τὴν τῆς ἀκρίσιας ἀνομίαν,

mino audire: « Dicunt et non faciunt. » Quocirca tales, postquam vere convicti fuerint, confidenter episcopus, nisi mores mutaverint, expellet. Non solum enim oportet inculpatus sit episcopus, sed sine personarum acceptione, et leni animo castiget peccatores. Quod si vel sibi male conscius, ad personas, muneribus sordide acceptis, respiciens, sceleroso pepercit, permiseritque eum in ecclesia manere, et neglexerit divinas ac dominicas voces quibus dicitur: « Iuste persequeris quod iustum est; non sumes personam in iudicio; non iustificaberis impium, non accipies munera pro anima, nam munera excoecant oculos sapientum et pervertunt verba iustorum. » Et alias: « Auferte malum ex vobis ipsis. » Et Salomon in Proverbiis dicit: « Elice pestilentem e consessu, et simul exhibit cum eo iurgium. »

8. Qui vero ad haec non attenderit animum, ille poenas debenti temere ignoscet, sicut Saul fecit cum Agag, et Heli cum liberis Dominum ignorantibus. Maculat autem huiusmodi episcopus tum dignitatem suam, tum ecclesiam Dei sua in paroecia sitam. Iniquus igitur is coram Deo et sanctis hominibus est, utpote auctor scandali factus multis recens baptizatis et catechumenis, itemque adolescentibus simul et puellis, quem manet illud vae et illa asinaria mola de collo pendens, et profundus ille iurges cui obnoxius

u) Ποιοῦσιν. Matth. XXIII, 3.

v) Δικαίως διώξεις τὸ δίκαιον colslin. ut iam semel paulo supra. Ita et vatic. 4, 7. Deuter. XVI, 20.

z) Κρίσει. Deuter. I, 17.

y) Ἀσιβῆν add. vindobon. ἐνικεν δῶρων.

2) Καὶ λυμ. p. δικαίων om. colslin. Exod. XXIII, 7, 8.

a) Ἀνάν. Deuter. XVII, 7.

b) Ἐκ συνεδρίου restitimus cum vatic. 1. colslin.

vindobon. et LXX. Cf. Prov. XXII, 10.

c) Ἐπὶ om. Coteler. Addit vatic. 1 τοῖς ante οὐκ εἰδῶσι.—Cf. I Reg. XV.

d) Οὗτος vulgo et vatic. 1 ex manu 2; primum enim ibi scriptum εἰς τοιοῦτος ut in vindobon. et colsl.

e) Νεοφύτοις. Vindob. colslin.

f) Legunt codd. ὁ ὄνικος. art. vulgo male om.

g) Ὑπάρχει. Matth. XVIII, 6, 7.

βλέποντες τὸν τοιοῦτον αὐτῶν ἄχροντα, ἐν ἑαυτοῖς διακριθῆσονται, καὶ χρησάμενοι τῇ αὐτῇ νόσῳ ^{λ)} συναπολείσθαι αὐτῷ ἀναγκασθήσονται, ὡς τῷ Ἱεροβοὰμ ὁ λαὸς καὶ τῷ Κορὲ οἱ συναράμενοι αὐτῷ. Εἰ δὲ βλίποι ὁ ἁμαρτῶν ^{μ)} τὸν ἐπισκοπον καὶ τοὺς διακόνους ἁθώους ἐγκλήματος καὶ τὸ ποίμνιον καθαρὸν ὑπάρχον, πρῶτον μὲν οὐ τολμήσει καταφρονήσας ^{κ)} εἰς ἐκκλησίαν Θεοῦ εἰσελθεῖν, πλησσομένος τῇ συνειδήσει ^{ν)} αὐτοῦ· εἰ δὲ καὶ παρ' οὐδὲν ἡγησάμενος εἰσελθοί, ἢ παραχρῆμα ἐλεγχθήσεται ^{μ)}, ὡς Ὁζᾶ ἐπὶ τῆς κιβωτοῦ ἀψάμενος ὥστε ἐδράσαι, καὶ ὡς Ἀχαρ ἐπὶ τῇ κλοπῇ τοῦ ἀναθήματος, καὶ ὡς Γιεζεὶ ἐπὶ τοῖς τοῦ Νειμάν χρήμασι, καὶ παραυτίκα τιμωρηθήσεται ^{ν)}· ἢ τουθιστούμενος ὑπὸ τοῦ ποιμένος εἰς μετάνοιαν ὑπαρχθήσεται. Περιβλεψάμενος γὰρ τοὺς καθ' ἕνα καὶ ἐν οὐδενί, μῶμον εὐρίσκων οὔτε παρὰ ^{ο)} τῷ ἐπισκόπῳ οὔτε μὴν παρὰ τῷ ὑπ' αὐτὸν τιταλμένῳ λαῷ, αἰσχυνθεὶς μετὰ αἰδοῦς καὶ πολλῶν δακρύων ἐξιλεύσεται εἰρηνικῶς ^{ρ)} κατανευγμένος, καὶ μενεῖ κεκαθαρισμένον τὸ ποίμνιον· προσκλαύσει τε τῷ Θεῷ καὶ μετανοήσει ἐφ' οἷς ἥμαρτε, καὶ ἔξει ἐλπίδα, καὶ τὸ ποίμνιον ὅλον, θιασάμενον ἐκείνου τὰ δάκρυα, τουθισίαν ἔξει ὅτι ὁ ἁμαρτῶν ^{ρ)} διὰ μετάνοιαν οὐκ ἀπόλλυται.

III.

Cap. 11. Διὰ τοῦτο οὖν, ὦ ἐπίσκοπε ^{τ)}, σπούδαζε καθαρὸς εἶναι τοῖς ἔργοις, ἰνωρίζων τὸν τόπον σου καὶ τὴν ἀξίαν, ὡς Θεοῦ τύπον ἔχων ἐν ἀνθρώποις τῷ πάντων

est. Nam qui cernent antistitem adeo in iudicando negligentem et iniquum, ipsi secum ambigent, et eodem aegri morbo, una cum eo perire cogentur, sicut populus cum Hieroboam et cum Core sceleris socii interierunt. Dum vero peccator episcopum et diaconos videt crimine liberos et ovile incontaminatum, primum quidem non audebit per contemptum in ecclesiam Dei ingredi, sua percitus conscientia; qua vel invita, si ingressus fuerit, aut statim arguetur, uti Oza, cum arcam tetigit, utque Achar cum de anathemate furatus est, ut etiam Giezi post Naamanis munera; aut monitus a pastore, poenitentiae subdetur. Cum enim singulos circumspexerit, macula quidem in nullo reperta, neque in episcopo, neque in plebe ipsi subiecta, confusus atque compunctus, pacifice cum verecundia nec sine multis lacrymis, egredietur, et grex purgatus manebit; ille autem in conspectu Dei plorabit, et de peccato poenitentiam aget, et spem habebit, ac totum ovile, visis illius lacrymis, discet quomodo peccator per poenitentiam ab interitu eripiat:

III. DIDASCALIA POENITENTIUM.

9. Quocirca, o episcopo, stude immaculatus actibus esse, memor locum dignitatemque tuam eam esse ut inter homines figuram obtineas Dei, praeses cum sis omnium mortalium,

λ) Τὸν αὐτὴν νόσον coislin.

μ) Βλίποι ὁ ἁμαρτῶν ib.

κ) Καταφρονήσας om. vindob. vatic. 4, 7.

ν) Πλησσομένος τῇ συνειδήσει coislin. Idem pergit ἀντικῶς cum vindob. οἱ δὲ καὶ.

μ) Εἰσελθῇ, παραχρῆμα οὕτως ἐλεγχθῇ. id. ubi ali-

quid fortassis abundat. Ὁ Ὁζᾶν. coislin. vatic. 4, 7.

ν) Καὶ ἡ παραυτίκα vindob. τιμωρηθήσονται coisl.

ο) Παρὰ τῷ ἐπ. cum vatic. 1.

ρ) Εἰρηνικῶς coislin. vatic. 7.

ρ) Ὅτι ὁ ἁμ. cum vatic. 1.

τ) Ὁ ἐπίσκ. cum coislin. et vindob.

ἄρχειν ^δ) ἀνθρώπων, ἱερέων, βασιλείων, ἀρχόντων, πατέρων, υἱῶν, διδασκάλων, καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν ὑπηκόων· καὶ οὕτως ἐν ἐκκλησίᾳ καθέζου τὸν λόγον ποιούμενος, ὡς ἔξουσίαν ἔχων ^ε) κρίνειν τοὺς ἡμαρτηκότας· ὅτι ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις εἴρηται· Ὁ ἰὰν δέσῃ ^ς) ἐπὶ τῆς γῆς ἵσται δεδεμένον ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὁ ἰὰν λύσῃ ἐπὶ τῆς γῆς ἵσται λελυμένον ἐν τῷ οὐρανῷ ^τ).

Κρίνει οὖν, ὡς ἐπίσκοπος, μετὰ ἔξουσίας ὡς ὁ Θεὸς, ἀλλὰ τοὺς μετανοοῦν- ^α) τας προσλαμβάνου ^β)· ὁ γὰρ Θεὸς Θεὸς ἵστιν ἐλέους· Ἐπίπλησσε τοῖς ἁμαρτάνουσι, νοθεύει τοὺς μὴ ἐπιστρέφοντας, παρακάλει τοὺς ἐσπῶτας ἐμμένειν τοῖς καλοῖς, τοὺς μετανοοῦντας προσδέχου· ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς μετὰ ὄρκου ἐπηγγείλατο ἄφισιν παρασχεῖν τοῖς μετανοοῦσιν ἐφ' οἷς ἥμαρτον. Λέγει γὰρ διὰ τοῦ Ἰεζικιῆλ· Εἰπὼν πρὸς αὐτούς· Ζῶ ἐγώ, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος ^γ), εἰ θιλήσω τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλ' ἢ ἐν τῷ ἀποστρέψαι τὸν ἀσεβῆ ἐκ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς καὶ ζῆν. ^δ) Ἐπιστράφητε οὖν ἀπὸ τῶν ὁδῶν ὑμῶν τῶν πονηρῶν καὶ ἵνατί ἀποθνήσκῃται οἶκος Ἰσραὴλ; Ἐνταῦθα ὁ λόγος ^ε) ἐυέλπιδας ἐποίησε τοὺς ἡμαρτηκότας ὅτι, ἰὰν μετανοήσωσιν, ἐλπίδα σωτηρίας ἔξουσι· μὴ ποτε ὡς ἀπηλγνηκότες ἑαυτοὺς ἐνδῶσι ^ς) ταῖς παρανομίαις, ἀλλ' ἔχοντες ἐλπίδα σωτηρίας, ἐπιστραφέντες προσκλαύσωσι Θεῷ περὶ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν, καὶ μετάνοήσωσιν ^τ) ἐκ καρδίας ἐξηυμενισάμενοι αὐτὸν, καὶ λήψονται παρ' αὐτοῦ τὴν ἀμνηστίαν ὡς παρὰ πατρός ἀγαθοῦ.

sacerdotum regum, principum (6), patrum, filiorum, magistrorum atque simul omnium discipulorum. Atque ita in ecclesiae cathedra sede, verbum faciens quasi potestate potitus iudicandi delinquentes; vobis enim episcopis dictum est: «Quod ligaveritis super terram, erit ligatum in coelo, et quod solveritis super terram, erit solutum in coelo.»

10. Iudica igitur, episcopo, cum potestate, et uti Deus, poenitentes suscipe. Deus enim Deus misericordiae est. Increpa delinquentes, admone aberrantes, stantes hortare ad perseverantiam in bonis, poenitentes admitte: quoniam Dominus Deus cum iuramento promisit veniam se poenitentium delictis daturum. Ait enim per Ezechielem: «Dic ad eos: Vivo ego, dicit Adonai Dominus, si voluero mortem peccatoris, sed potius ut convertatur impius a via prava et vivat. Convertimini ergo a vitis vestris malis. Et quare moritur domus Israel?» Hic sermo bene sperare peccatores iussit et salutem, si resipuerint, expectare: ne quasi deplorati criminibus succumbant; sed quo, sperata salute, ad se reversi, defleant coram Deo peccata sua, et oblivionem ab eo, tamquam a bono patre, consequantur.

δ) Τὸν τόπον καὶ πάντων ἀρχέων πατέρων. Id. coislin. om. caeteris.— Τρόπον vulgo.

ε) Ἐχεν Manli.

ς) Δείσῃτε codd. corr. Coteler.

τ) Ἐν τοῖς οὐρανοῖς coislin. Maub. XVIII, 18.

α) Προσλαμβάνου usque ad μετανοοῦντας excludunt in coislin. et vindob. eadem ἀβελφίᾳ ob similitudinem cadentia.

β) Ἀδωναὶ Κύρ. ut LXX et cod. alex. Κυρ. ὁ Θεός

vindobon.—Mox ἀπὸ τῆς ἐδ. vatic. 4, 7.

γ) Ἀμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέφαι καὶ ζῆν αὐτὸν Ἀποστρέφητε οὖν coislin. Ezech. XXXIII, 11.

δ) Ὁ λόγος om. vindob. coislin. αὐθις add. vat. 4.

ε) Αὐτοὺς ἐκδῶσι vatic. 1. qui in marg. ἑαυτοὺς, ἐκδύσωσι. Vulgo αὐτοὺς. Vindob. ἑαυτοὺς.

ς) Καὶ μετάνοήσωσιν. Hic legimus cum vaticanis, coislin. vindob. Bon. Turrian. contra vulgata quae om. ἐκ καρδίας ἐξ. αὐτόν.

Cap. 12.

Τοὺς μίντοι ἀναμαρτήτους τοιούτους μένειν χρὴ καὶ μὴ χρεῖαν ἔχειν τῆς πείρας τῶν ἀμαρτιῶν, ὅπως μὴ δύνῃται ὁδύνης, λύπης καὶ κλαυθμῶν ἀφείσιναι· Τί γὰρ οἶδας, αἰθρώσει, ἀμαρτήσας εἰ ἡμέρας ζήσεις ἐν τῷδε τῷ βίῳ, ἵνα καὶ μετανοήσῃς; ὅτι ἄδηλος ἡ ἔξοδός σου ἐκ τοῦ βίου ὑπάρχει, καὶ ἐν ἀμαρτίᾳ τελευτήσαντι μετάνοια οὐκ ἔσται· ὡς λέγει διὰ τοῦ Δαβίδ· Ἐν δὲ τῷ ἄδη τίς ἐξομολογήσεται σοι ^{δ)}; Διὶ οὖν ἔτοιμον εἶναι ἐν ἀγαθοῖς, ἵνα ἄνευ λύπης τὴν ὁδὸν ^{ε)} ἐκείνην στείλωμεθα. Διὸ καὶ παραινεῖ ὁ Θεὸς λόγος ^{ς)}· Ἐτοίμαζε εἰς τὴν ἔξοδον τὰ ἔργα σου, καὶ παρασκευάζου εἰς τὸν ἀγρόν ^{θ)}· ἵνα μὴ ἐπιλείψῃς ^{κ)} ἡμῖν τι τῶν καλῶν, ὥσπερ καὶ ταῖς πέντε ^{ι)} ἐν τῷ εὐαγγελίῳ παρθένοις διὰ μωρίαν ἐπίλειπε τὸ τῆς εὐσεβείας ^{λ)} ἔλαιον, καὶ ἀποσβέσασαι τὰς λαμπάδας τῆς Θεογνωσίας, ἀπεβλήθησαν τοῦ τυμφῶνος ^{λ)}. Διὰ τοῦτο ἀκίνδυνος μένει πᾶς ὁ φειδόμενος τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς καὶ μένων ἀναμάρτητος, ὅπως καὶ τὰς προγεγονυίας ὑπ' αὐτοῦ δικαιοσύνας αὐτῷ συνῆλθῃ. Σὺ οὖν οὕτω κρίνεις ὡς Θεῷ ^{μ)} δικάζων. Τοῦ γὰρ Κυρίου, φησὶν, ἡ κρίσις ^{μ)}. Πρῶτον οὖν ἀπ' ἐξουσίας τὸν ἔνοχον καταδίκασαι· ἔπειτα μετὰ ἑλίου ^{ν)} καὶ οἰκτιρμοῦ καὶ προσλήψεως οἰκτιροῦ, ὑπισχνούμενος αὐτῷ σωτηρίαν, εἰ μετάνοιτο τοῦ τρόπου καὶ πρὸς μετάνοιαν χωρήσῃ ^{ρ)}· μεταμελόμενον δὲ σῶφρων προσδέχου ^{ρ)}, μεμνημένος τοῦ Κυρίου εἰπόντος ὅτι χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἑνὶ ἀμαρτωλῷ μετανοοῦντι.

11. Porro qui insontes sunt, oportet eos tales perseverare, nec sibi commodum putent peccatorum facere experimentum, ne dolore, tristitia ac fletibus indigeant. Quid enim scis, o homo qui peccasti, an dies in hac vita vixeris, ut poenitentiam agere possis? Incertum obitus tui tempus, morienti vero in peccato nulla dabitur poenitentia, sicuti per David dicitur: «In inferno autem quis confitebitur tibi?» Oportet igitur parata habere bona, quo sine tristitia illud iter emetiamur. Unde sermo divinus per Salomonem sapientem hortatur et dicit: «Praepara in exitum opera tua, et accingere te in campum,» ne quid boni nobis desit, sicut quinque virginibus in evangelio defecit propter fatuitatem oleum pietatis, et extinctis divinae agnitionis lampadibus, a thalamo sponsi sunt exclusae. Quare extra periculum manet quicumque vitae suae parcus et peccati expers perseverat, ut sibi praecedentia merita sua servet. Tu vero iudica quasi Deo iura decernens. «Domini enim, inquit, est iudicium.» Et primo quidem potestate fretus, reum condemna, deinde cum misericordia, miseratione et illocebris tuum eum fac, et salutem ei pollicitor, dummodo mores commutet et in poenitentiam migret; resipiscentem autem castigando suscipe, memor Domini dicentis, «gaudium oriri in coelo super uno peccatore poenitentiam agente.»

δ) Σοι. Ps. VI, 6.

ε) Τὴν ἔξοδον vindob. colsln.

ς) Λόγος διὰ Σολομῶντος σαφοῦ λόγος σοι vulg. sed praeter vatic. 6 marg. ignorant codd. nostri. Παραινεῖν σοι vatic. 6.; Ita 7, quae iam perpetua concordia si-
lebitur.

θ) Ἄγρον. Prov. XXXV, 27 graece.

κ) Ἐπιλείψῃς Ueltzen. scripsit ut colsln. recte, pro vulg. ἐπιλείψῃ.

ι) Πέντε om. colsln.

λ) Τῆς εὐσεβείας vatic. 1. manu prima et vat. 6 marg.

λ) Ἀποσβέσασαι v. λ. v. θεογ. om. vindobon. et colsln. Mox vat. 6: Θεογ. ἀποσβέσασαι. Cf. Matth. XXV.

μ) Ὡς Θεός vatic. 1. manu et Turrian. sic verūt.

μ) Κρίσις. Deuter. I, 17.

ν) Ἐλίου colsln. ut vulgat.

ρ) Κυρῶσαι vatic. 1.

ρ) Προσδέχου αὐτὸν colsln.

Ἐάν δὲ τὸν μετανοοῦντα μὴ προσδέξῃ, ἐπιβούλοις αὐτὸν ἔχδοτον^{τ)} παρέ-
 χεις, ἐπιλαθόμενος τοῦ Δαβὶδ λέγοντος· Μὴ παραδῶς τοῖς θηρίοις ψυχὴν ἑξο-
 μολογουμένην σοι^{α)}. Διὸ παρορμῶν εἰς μετάνοιαν ὁ Ἱερემίας λέγει· Μὴ ὁ πίπ-
 των οὐκ ἀνίσταται ἢ ὁ ἀποστρέφων οὐκ ἐπιστρέφει; τί, ὅτι ἀπειστέφη^{β)} ὁ λαός
 μου ἀποστροφήν ἀναιδῆ, καὶ κατεκρατήθησαν ἐν τῇ προαιρίσει αὐτῶν^{γ)}; Ἐπιστρά-
 φητε, υἱοὶ ἀφιστηκότες, καὶ ἐγὼ ἰάσομαι τὰ συντρίμματα ὑμῶν^{δ)}. Δέξαι οὖν
 τὸν μετάνοοῦντα, μὴ διστάζων ὅλως, μηδὲ παρεμποδιζόμενος ὑπὸ τῶν ἀνηλῶς^{ε)}
 λεγόντων μὴ δεῖν τοιούτοις συμμολύνεσθαι^{ς)} μήτε λόγου κοινωνεῖν αὐταὶ^{ζ)}· Ἐὰρ
 αἱ συμβουλίαι ἀγνοούντων εἰσὶ Θεὸν καὶ τὴν αὐτοῦ πρόνοιαν, ἀλόγων δὲ κρι-
 τῶν καὶ θηρίων ἀμειλίκτων^{α)}· οὐ γὰρ γινώσκουσιν ὅτι χρὴ φυλάσσεσθαι οὐ τὴν
 ἐν λόγῳ^{β)} κοινωνίαν πρὸς τοὺς ἀμαρτάνοντας, ἀλλὰ τὴν ἔργῳ. Δικαιοσύνη γὰρ
 δικαίου ἐπ' αὐτὸν^{γ)} ἔσται, καὶ ἀνομία ἀνόμου ἐπ' αὐτὸν ἔσται. Καὶ πάλιν· Ὡς
 εἰς ἀμάρτην μοι τοῦ ἀδικῆσαι ἀδίκημα, καὶ ἐκλίνῃ τὴν χειρὰ μου ἐπ' αὐτήν, καὶ
 συντρίψω ἐπ' αὐτῆς^{δ)} στήριγμα ἄρτου, καὶ ἐξαποστελῶ εἰς αὐτὴν λιμὸν καὶ ἑξο-
 λοθρεύσω αὐτῆς ἄνθρωπον καὶ κτῆνος· καὶ ὥσιν οἱ τρεῖς^{ε)} ἄνδρες ἐν μέσῳ αὐ-
 τῆς, Νῶε καὶ Ἰωβ καὶ Λαμὴλ, οὗτοι ὅτι ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτῶν σώσουσι τὰς
 ψυχὰς αὐτῶν, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος. Σαφίστατα διδάσκωκεν ἡ Γραφή ὅτι συνὼν
 δίκαιος ἀδίκῳ οὐ συναπόλλυται μετ' αὐτοῦ. Ἐν γὰρ τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ δι-

12. Si vero poenitentem non admiseris, insidiatoribus traditum obicis, oblitus da-
 vidici sermonis: « Ne tradas bestiis animam confitentem tibi. » Ideo Hieremias incitans
 ad poenitentiam, ait: « Numquid qui cadit, non resurgit? Aut qui avertit se, nonne
 revertetur? Quid? Quare ergo aversus est populus meus aversione impudenti, et
 obfirmati sunt in electione sua? Revertimini, filii rebelles, et ego sanabo contritiones
 vestras. » Igitur poenitentem suscipe, nihil dubitans, neque obstant ii qui immise-
 ricorditer dicunt, non oportere cum istiusmodi coinquinari neque vel sermone commu-
 nicare. Haec quippe consilia Deum divinamque providentiam ignorantium sunt, et iu-
 dicum ratione carentium et immanium belluarum: neque enim intelligunt fugiendam esse
 communionem operum cum peccatoribus, non sermonis societatem. « Iustitia enim iusti
 super ipsum erit, et iniquitas iniqui erit super ipsum. » Et iterum: « Terra si pecca-
 verit mihi delinquendo delictum, et extendam manum meam super eam, et conteram in
 ea fulcimentum panis, et mittam in eam famem, et delebo de ea hominem et iumentum:
 et si fuerint tres viri in medio eius, Noe, Iob et Daniel, ipsi in sua iustitia serva-
 bunt animas suas, ait Dominus. » Apertissime declaravit Scriptura, iustum cum in-
 iusto conversantem una cum eo non interire. Si quidem in hoc mundo iusti et iniusti

τ) Ἐνεχόν παρέχεις coislin.

α) Σοι. Ps. LXXIV, 19.

β) Ἀπειστέφη vatic. vulg.

γ) Αὐτῶν. Hierem. VIII, 4, 5.

δ) Ὑμῶν. Hier. III, 22.

ε) Πεντηῶς vindobon.

ς) Συνταμίγυσθαι vindob. coislin.

ζ) Τοιαῦται vindobon.

α) Ἀλόγων δὲ ἀκρίτων coislin. ἀγρίων καὶ θηρ. vatic. 4.

β) Ἐν λόγοις coislin. vindobon.

γ) Ἐπ' αὐτὸν ἔσται, καὶ πάλιν coislin. om. caeter.
Ezech. XVIII, 20.

δ) Συντρίψω αὐτῆς coislin. vind.

ε) Ὅσιν τρεῖς vindobon.

ς) Οὕτως om. id. Ezech. XIV, 13, 14. inde pergit
coislin. Σαφίστα. γάρ. vindobon. ἐνταῦθα σαφίστα.

καιοι καὶ ἄδικοι ἀλλήλοις συναγελάζονται κοινωνία βίου, οὐ μὴν καὶ ὁσιότητος· καὶ τοῦτο οὐχ ἁμαρτάνουσιν οἱ θεοφιλεῖς· μιμηταὶ γάρ εἰσι τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τοῦ τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλοντος ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, καὶ βρέχοντος αὐτοῦ τὸν ὑπερὶ ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς ^{g)}. Καὶ οὐδὲν κινδυνεύσει ὁ δίκαιος ἐκ τούτου· ἐν γὰρ τῷ σταδίῳ καὶ νικηταὶ καὶ νικώμενοι εἰσὶν, ἐν δὲ τῷ στεφάνῳ μόνοι οἱ γιγναίως ἀγωνισάμενοι· οὐδεὶς δὲ στεφανοῦται, ἰὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ ^{h)}. Ἐκαστος γὰρ περὶ ἑαυτοῦ ἱξομολογήσεται ⁱ⁾ καὶ οὐ μὴ συναπολίσῃ ὁ Θεὸς τὸν δίκαιον μετὰ τοῦ ἀδίκου, ὡς περὶ παρ' αὐτῷ τὸ ἀναμάρτητον ἀτιμώρητον. Οὔτε γὰρ τὸν Νῶε κατέκλυσεν, οὔτε τὸν Λὼθ κατέφλεξεν, οὔτε τὴν Ῥαὰβ συναπώλυσιν. Εἰ δὲ βούλεισθε γινῶναι καὶ τὰ ἐφ' ἡμῶν γέγονε, Ἰούδας σὺν ἡμῖν ὦν, ἔλαβε τὸν κλῆρον τῆς διακονίας, ὃν καὶ ἡμεῖς, καὶ Σίμων ὁ μάγος τὴν ἐν Κυρίῳ σφραγίδα ^{k)}· ἀλλ' ἑκάτερος αὐτῶν ἀναδειχθεὶς φαῦλος, ὁ μὲν ἠγξάτο ^{l)}, ὁ δὲ παρὰ φύσιν ἱπτάμενος συνετρίβη ^{m)}. Καὶ ἐν τῇ κιβωτῇ Νῶε καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ὑπῆρχον, ἀλλὰ πονηρὸς ὁ Χάμ εὐρεθεὶς, μόνος εἰς τῶν υἱῶν ⁿ⁾ ἐδέξατο τιμωρίαν. Εἰ δὲ καὶ ^{o)} πατέρες ὑπὲρ παίδων οὐ τιμωροῦνται οὔτε υἱοὶ ὑπὲρ πατέρων, δῆλον ^{p)} ὡς οὔτε γυναῖκες ὑπὲρ ἀνδρῶν, οὔτε οἰκέται ὑπὲρ δισποτῶν, οὔτε συγγενεῖς ὑπὲρ συγγενῶν, οὔτε φίλοι ὑπὲρ φίλων, οὔτε δίκαιοι ^{q)} ὑπὲρ ἀδίκων· ἀλλ' ἕκαστος ὑπὲρ τοῦ οἰκείου ἔργου τὸν λόγον ἀπαιτηθήσεται. Οὔτε γὰρ Νῶε ὑπὲρ τοῦ κόσμου δίκην

simul congregantur vitae communitate, non etiam sanctitatis, in qua re amici Dei non peccant, quin immo Patrem suum qui in coelis est imitantur, «qui solem suum oriri facit super iustos et iniustos, et imbrem suum pluit super malos et bonos.» Neque ullum inde viro iusto periculum; nam in stadio victis victores permiscuntur; sub corona vero soli astant qui fortiter pugnaverunt, nec quisquam coronatur nisi qui legitime certaverit. Unusquisque de se ipso confitebitur, neque Deus iustum cum iniusto perdet; quandoquidem apud eum quod culpa vacat non vindicatur. Neque enim Noemum demersit, neque Loth incendit, neque Raab cum suis pessumdedit. Et si ea cognoscere lubet quae nostro peracta tempore sunt, Iudas, sodalis noster, sortem ministerii nobiscum communem accepit, et Simon Magus sigillo Domini signatus fuit; verum cum uterque pravus extitisset, ille quidem suffocatus est; hic vero, dum praeter hominum naturam volitat, confractus. Praeterea in arca fuerunt Noe et filii eius, sed Cham pravus repertus, solus ex filiis poenas dedit. Quod si patres pro filiis non puniantur neque filii pro patribus, liquet quod neque uxores pro maritis, neque famuli pro dominis, neque cognati pro cognatis, neque amici pro amicis, neque iusti pro iniustis, et quod singuli de suis operibus examinabuntur. Neque enim Noe poenas pro mundo dependit, neque Loth pro So-

g) Ὑπερ τῶν πονηρῶν καὶ ἀγαθῶν coislin. Math. V, 45.

h) Νομίμως ἀθλήσῃ II Tim. II.

i) Ἀπολογήσεται. Anastas. in quaest. XXXV.

k) Ἐν Χριστῷ σφραγίδα coislin.

l) Ἀγξάτο vulgo.

m) Πέσκει συνετρίβη vindobon.

n) Εἰς τὸν υἱὸν vatic. 1. et vulg. correxit Coteler. ex codd. Anastasii parisiensib. Confirmat vatic. 4.

o) Εἰ δὲ πατέρες ὑπὲρ τέκνων coislin.

p) Δῆλον usque ad ἀνδρῶν om. Bon. δηλοῦνται coislin.

q) Δίκαιοι coislin.

ἰσιπραχθή, οὔτε Λὼτ ὑπὲρ Σοδόμων ἐπυρπολήθη, οὔτε Ῥαὰβ ὑπὲρ Ἱεριχουν-
τείων ἐσφάλη, οὔτε ὁ Ἰσραὴλ ^{γ)} ὑπὲρ Αἰγυπτίων κατεποντίσθη ^{δ)}. οὐ γὰρ ἡ συνοί-
κησις κατακρίνει τοὺς δικαίους ^{ε)} σὺν τοῖς ἀδίκοις, ἀλλ' ἡ τῆς γνώμης ὁμόνοια.
Οὐ χρὴ οὖν τοῖς ἰτοιμοθανάτοις καὶ μισανθρώποις ^{ς)} καὶ φιλιεγκλήμοσι καὶ μετὰ
προφάσειως θανατοποιοῖς προσέχειν ^{ζ)}. Ἐπεὶ γὰρ ὑπὲρ ἐτέρου οὐκ ἀποθανεῖ-
ται ^{η)}, ἀλλὰ σειραῖς τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτιῶν ἱκαστος σφίγγεται ^{θ)}. Καί· Ἰδοὺ ^{ι)} ἄν-
θρωπος καὶ τὸ ἔρπον αὐτοῦ πρὸ προσώπου αὐτοῦ ^{κ)}. Δεῖ δὲ ὑμᾶς ^{λ)} βοηθεῖν τοῖς
νοσοῦσι ^{μ)} καὶ κινδυνεύουσι καὶ σφαλλομένοις, καὶ ὅσον οἶόν τι τῇ παραινέσει
τοῦ λόγου ὑγιαίνει αὐτοὺς καὶ ρύεσθαι ἐκ θανάτου· οὐ χρεῖαν γὰρ ἔχουσιν οἱ
ἰσχύοντες ἱατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες ^{ν)}. ἐπειδὴ οὐκ ἔστι θέλημα ἔμπροσθεν
τοῦ πατρὸς ἵνα ἀπολέηται εἰς τῶν μικρῶν. Οὐ γὰρ τὴν τῶν σκληροκαρδίων ἀν-
δρῶν βούλησιν ἰστᾶν χρὴ, ἀλλὰ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς τῶν ὅλων τὴν διὰ
Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Οὐδὲ γὰρ δίκαιον κεφαλὴν ὄντα σε, ᾧ ἰπώσκομαι, οὐρᾷ προσέχειν, του-
τίστι λαϊκῶ στασιώδει ἀνθρώπῳ, εἰς ἐτέρου ἀπώλειαν, ἀλλὰ Θεῷ μόνῳ. Ἄρ-
χειν γὰρ σε χρὴ τῶν ὑπηκόων, οὐ μὴν καὶ ὑπ' αὐτῶν ἄρχεσθαι· οὔτε γὰρ υἱὸς
ἄρχει πατρός κατὰ τὸν τῆς γενέσεως λόγον, οὔτε δοῦλος τοῦ κυρίου αὐτοῦ κατὰ
τὸν τῆς ἐξουσίας, οὔτε μαθητὴς διδασκάλου, οὔτε στρατιώτης βασιλείως, οὔτε
μὴν λαϊκὸς ἐπισκόπου. Περὶ γὰρ τοῦ μὴ δοκεῖν τοὺς πλησιάζοντας ἀδίκους τῇ

domitis igne conflagravit, neque Raab pro Hierichuntinis iugulata est, neque Israel pro
Aegyptiis. Nullum scelus est habitare iustos cum iniustis, sed idem animo sentire. Quare
non iis attendere oportet hominibus coedium, odii, criminationum studiosis, qui cum
praetextu mortem inferunt. Alter enim pro altero non morietur, immo suorum quisque
delictorum catenis constringitur, et: «Ecce homo, et opus eius ante faciem eius.» Opor-
tet autem vos opitulari maerentibus, periclitantibus et errore deceptis, et quoad fieri
potest, monitis eos recreare, et liberare ab interitu. Non enim medico opus habent qui
bene, sed qui male habent, quandoquidem non est voluntas coram Patre ut pereat unus
ex pusillis. Non enim perpendendum, quae sit durorum hominum voluntas, sed quae Dei
Patrisque omnium per Christum Dominum, cui gloria in saecula saeculorum. Amen.

13. Non iam aequum est, episcopo, te, cum sis caput, adhaerere caudae, laicum dico
seditiosum, idque in alterius perniciem, sed Deo soli. Nam oportet te subiectos regere,
non ab iis regi; cum nec filius imperet patri secundum rationem ortus; nec servus Domino
suo respectu potestatis, nec discipulus magistro, nec miles imperatori: neque ergo lai-

γ) Οἱ Ἰερουσαλίται vindob. coislin.

δ) Κατεποντίσθη ex Anastasio receptum. Pergit
coislin: Οὔτε ἡ συνοικησις (sic).

ε) Τοὺς δικ. σ. τ. αἰ. om. Anastas. apud Hervet.

ς) Ἰτοιμοθανάτοις om. vindobon. fortasse ob inso-
tem vocem, ait Uelizen.

ζ) Προσέχειν, ὅτι δὲ οὕτως ἔχει καὶ add. vindob.

η) Τιμαρῆται Id.

θ) Σφίγγεται. Prov. V, 22.

ι) Ἰδοὺ, hic vatic. 6 in marg. notat: ἀλλ. μαρτυρεῖ

καὶ ἄλλοι προφῆται, λέγον. De loco ambiguo diserte
Cotelerius disputat ad S. Clement. ep. 1. n. 34.

κ) Αὐτοῦ. Is. LXII, 11.

λ) Ἡμεῖς vatic. 1. Coteler.

μ) Νοσοῦσι cum vindob. coislin. vatic. 4. Bov.
Turr. pro vulg. συνοῦσι, iam corrigente Uelizenio ex
Cotelerii coniectura. Coislin. add. καὶ σφαλλομένοις
βοηθεῖν.

ν) Ἐχοντες. Matth. IX, 12, et respectu ad sequen-
tia, XVIII, 14.

τοῦ λόγου διδαχῇ συμμολύνεσθαι ἢ κοινωνεῖν ταῖς ἀμαρτίαις αὐτῶν^{ε)}, ὁ Ἰεζικιὴλ ἐκκόπτων τὴν τῶν κακοηθῶν ὑπόνοιαν λέγει· Τί ὑμεῖς λέγετε αὐτοῖς τὴν παραβολὴν ταύτην ἐπὶ γῆς Ἰσραὴλ· Οἱ πατέρες ἔφαθον ὄμφακα ^δ, καὶ οἱ δδόντες τῶν τέκνων ἡμωδίασαν; Ζῶ ἐγὼ, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος, εἰ ἔσται ^{θ)} ἐν ὑμῖν ληγομένη ἢ παραβολὴ αὕτη ἐν τῷ Ἰσραὴλ· ὅτι πᾶσαι αἱ ψυχαὶ ἐμαί εἰσιν, ὃν τρόπον ἡ ψυχὴ τοῦ πατρὸς, οὕτως ἡ ψυχὴ τοῦ υἱοῦ ἐμή ἐστίν. Ἡ ψυχὴ ἡ ἀμαρτάνουσα αὕτη ^{λ)} ἀποθάνειται· ὁ δὲ ἄνθρωπος, ὃς ἔσται δίκαιος, ποιῶν κρίμα καὶ δικαιοσύνην, καὶ ἐξῆς ἐπιλέγων τὰς λοιπὰς ἀρετὰς, ἐπισφραγίζεται λέγων· Ὁ τοιοῦτος ^{ι)} δίκαιος ὑπάρχει, ζῶν ζήσεται, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος. Καὶ ἐὰν γενήσῃ υἱὸν λοιμὸν, ἐκχέοντα αἷμα, ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τοῦ δικαίου οὐκ ἐπορεύθη ^{κ)}. Καὶ ἐπαγαγὼν τὰ ἐξῆς, ἐπάγει τοῖς τελευταίοις· Ζῶν οὐ ζήσεται ^{λ)}· πᾶσας τὰς ἀνομίας ταύτας ἐποίησε, θανάτῳ ἀποθάνειται, τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτὸν ἔσται ^{μ)}. Καὶ ἐρεῖται ὅτι ^{ν)} οὐκ ἔλαβεν ὁ υἱὸς τὴν ἀδικίαν τοῦ πατρὸς ἢ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, δικαιοσύνην καὶ ἔλιος πειποικηκώς· καὶ ἐρεῖς αὐτοῖς· Ἡ ψυχὴ ἡ ἀμαρτάνουσα αὕτη ἀποθάνειται· υἱὸς οὐ λήψεται ἀδικίαν πατρὸς, καὶ πατὴρ οὐ λήψεται ἀδικίαν υἱοῦ· δικαιοσύνη δικαίου ἐπ' αὐτὸν ἔσται, καὶ ἀνομία ἀνόμου ἐπ' αὐτὸν ἔσται. Καὶ μετ' ὀλίγα φησὶν· Ἐν τῷ ἀποστρέψαι δίκαιον ἐκ τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ καὶ ποιήσει ἀδικίαν, πᾶσαι αἱ δικαιοσύναι αὐτοῦ ^{ο)} κατὰ πᾶσας τὰς ἀνομίας αὐτοῦ, ἃς ἐποίησεν, οὐ μὴ μνησθῶσιν· ἐν τῇ ἀδι-

cus episcopo. Caeterum ne existimentur qui improbos frequentant, sermonis eorum doctrina coinquinari, eorumque peccatis participare, Ezechiel hanc praedicens improborum suspicionem: « Quid, inquit, vos dicitis parabolam hanc in terra Israel: Patres comederunt uvam, et dentes filiorum obstupuerunt? Vivo ego, dicit Adonai Dominus, si adhuc erit in vobis parabola ista quae hactenus fuit in Israel, quia omnes animae meae sunt: sicut anima patris, ita filii anima mea est. Anima quae peccaverit, ipsa morietur. Homo vero qui fuerit iustus, qui fecerit iudicium, et iustitiam, » et deinceps reliquis virtutibus additis, concludit dicens: « Hic iustus est: vita vivet, dicit Adonai Dominus. Quodsi genuerit filium pestilentem, a quo sanguis effundatur, in via patris iusti non ambulavit, » et sequentia subiungens, postremo subdit: « Vita non vivet, omnes has iniquitates fecit, morte morietur, et sanguis eius super ipsum erit. Et dicetur: Quare non accepit filius iniquitatem patris aut iustitiam eius, iustitiam et misericordiam operatus? Et dices eis: Anima peccans ipsa morietur; filius non accipiet iniquitatem patris, et pater non accipiet iniquitatem filii. Iustitia iusti super ipsum erit, et iniqui iniquitas erit super ipsum. » Et paulo post: « Cum averterit se iustus, inquit, a iustitia sua et fecerit iniquitatem, omnes iustitiae eius secundum omnes iniquitates quas fecit,

ε) Αὐτῶν vulgo om.

ζ) Ὁμφακας colstin. vindobon. mox: δδόντες τ. τ. ἡγομδίασαν vatic. 1 ἡμωδίασαν vatic. 6.

θ) Εἰ εἰ ἔσται vulg. et vatic. 4.

λ) Αὕτη καὶ vindobon.

ι) Ὅτι αὐτός εἶπεν. « quod hic » isotacismo.

κ) Οὐ μὴ πορεύθῃ colstin.

δ) Ζήσεται, ἀλλὰ θανάτῳ ibid.

μ) ἔσται. Cf. hic et inf. Ezeo. XVIII, 2-13, 19, 20, 24, 30.

ν) Ἐρεῖται. conlic. Coteler. ἐρεῖται ut LXX interpretes iuxta veritatem hebraicam; consentit vero colstin. ἐρεῖται τι ὅτι εὐκ. om. ὅτι vindobon.

ο) Πᾶσαι αἱ δικαιοσ. αὐτοῦ tantum in marg. vatic. 1, om. vatic. 6 et vindobon.

κίρα αὐτοῦ ἢ ἠδίκησεν, καὶ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ αὐτοῦ ἢ ἥμαρτιν, ἐν αὐτῇ ἀποθάνειται. Καὶ μετ' ὀλίγα ἐπάγει· Ἐν τῷ ἀποστρέψαι ἄνομον ἀπὸ τῆς ἀνομίας αὐτοῦ ἢς ἐποίησε, καὶ ποιήσει κρίμα καὶ δικαιοσύνην, οὗτος τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐφύλαξει, καὶ ἀπέστρεψεν ἀπὸ πασῶν τῶν ἀσεβειῶν αὐτοῦ ὧν ἐποίησε, ζωὴ ζήσεται καὶ οὐκ ἀποθάνειται. Καὶ ἔξῃς· Ἐκαστον κατὰ τὰς ὁδοὺς ὑμῶν κρινῶ ὑμᾶς, οἶκος Ἰσραὴλ ^{p)}, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος.

Ὁραῖτε, τέκνα ἡμῶν ^{q)} ἡδπαρημένα, πῶς εὐσπλαγχνος μετὰ δικαιοσύνης Κύριος ^{cap. 10.} ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος, καὶ ἀθωῶν οὐκ ἀθωώσει τὸν ἔνοχον, καὶ τὸν ἐπιστρέφοντα προσιίμενος καὶ ζωοποιῶν, μὴ καταλιπὼν τόπον ὑπονομίας τοῖς ἀπηνῶς βουλομένοις κρίνειν καὶ τέλειον ἀποστρέφισθαι τοὺς ἁμαρτάνοντας καὶ μὴ κοινωνεῖν αὐτοῖς λόγων παρακλητικῶν πρὸς μετάνοιαν ἐναγκαλεῖν δυναμένων· οἷς ἐκ τῶν ἐναντίων ὁ Θεὸς διὰ Ἠσαίου λείπει πρὸς τοὺς ἐπισκόπους· Παρακαλεῖτε ^{r)}, παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου, ἱερεῖς, λαλήσατε εἰς τὴν καρδίαν Ἱερουσαλήμ. Χρὴ οὖν ἡμᾶς ἀκούοντας παρακαλεῖν τοὺς ἡμαρτηκότας καὶ πρὸς μετάνοιαν παρορμᾶν καὶ εὐέλπιδας ποιεῖν, καὶ μὴ ὑπονοεῖν ὡς κοινωνοὺς ^{s)} γινομένους τῶν πλεημμεληθέντων αὐτοῖς ἐνικεν τῆς εἰς αὐτοὺς ἀγάπης. Ἀσμένως δὲ τοὺς μεταποεῦντας προσδέχεται, χαίροντες ἐφ' αὐτοῖς, μετὰ ἐλπίους καὶ οἰκτιρμῶν κρίνοντες τοὺς ἁμαρτάνοντας. Ἐὰν γὰρ τὸν παρὰ τὸν ποταμὸν βαδίζοντα καὶ μέλλοντα ὀλισθαίνειν κεραιαίς ^{t)} ὥσας εἰς τὸν ποταμὸν ἐμβάλης ἀντὶ τοῦ χεῖρα μᾶλλον ὀρέξαι, ἐφόνισσάς σου τὸν ἀδελφόν· δέον μᾶλλον τῷ ὀλισθαί-

non memorabuntur. In iniquitate sua qua inique egit, et in peccato suo quod peccavit, in ipsis morietur.» Et post pauca verba adiecit: «Cum averterit se iniquus ab iniquitate sua quam fecit, et fecerit iudicium et iustitiam, animam suam servavit, et avertit se ab omnibus impietatibus suis, quas fecit, vita vivet et non morietur.» Et infra: «Unumquemque iuxta vias vestras iudicabo, domus Israel, dicit Adonai Dominus.»

14. Videle, filii nostri charissimi, quemadmodum misericors est cum iustitia Dominus Deus noster, bonus et hominum amans, et utrum absolvens non absolvat reum, conversum admittens eique largitus vitam, non relicto suspicionis loco iis qui inclementer iudicare volunt, et peccatores omnino aversari, neque cum eis communicare in sermonibus qui solatia praestent eosque ad poenitentiam adducant. Contra quos Deus per Isaiam ait episcopis: «Consolamini, consolamini populum meum, sacerdotes, loquimini ad cor Hierosolymae.» Vos igitur oportet, prophetam audientes, consolari et adhortari peccatores, ad poenitentiam impellere, et ad meliorem spem adducere: non autem vereri ne per charitatem erga eos peccatis eorum participetis. Libenter ergo poenitentes suscipite, de eorum conversione laeti, cum misericordia et miserationibus iudicia peccantium exercentes. Si enim ambulantiem iuxta flumen labescentem, furcillis propellas et in amnem delicias, qui potius manum debebas porrigere, interemisti fratrem tuum. Praestat itaque labenti

p) Ὑμᾶς οἶκος Ἰσραὴλ om. vindobon.

q) Ὁραῖτε ο. ἡμ. ἀγαπημένα πῶς μετὰ δικ. ἡ. ὁ θ. ἡμῶν ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρ. τὸν ἐπιστρέφοντα εὐσιλιν.

r) Παρακαλεῖτε et ἱερεῖς om. Turrian. Cf. Is. XL, 1.

s) Κοινωνοὺς vatic. 6.

t) Ὀλισθαίνειν παντελῶς vindobon.—Κεραιαίς. Hic vatic. 6 in marg. ἀλλ. καὶ βίαι. vatic. 7 ἰσῆς et in marg. βίαιας ὥσας, alii alia monstra.

νοντι ἐπιδοῦναι διζιάν, ἵνα μὴ τελείως ἀπόληται ὅπως καὶ ὁ λαὸς νοθεύῃται, καὶ ὁ ἁμαρτήσας μὴ κατὰ πᾶν ἀπόληται ^{u)}. Δεῖ δέ σε, ὦ ἐπίσκοπε, μήτε παρορᾶν τὰ ἁμαρτήματα τοῦ λαοῦ ^{v)}, μήτε τοὺς μετανοοῦντας ἀποστρέφεισθαι, ὅπως μὴ διαφθείρῃς ὡς ἄπειρος τὸ ποίμνιον Κυρίου, καὶ φανλίσῃς αὐτοῦ τὸ ὄνομα τὸ καινόν ^{z)} τὸ εἰς τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐπιτιθὲν, καὶ ὀνειδισθῇσθαι καθάπερ ^{y)} καὶ οἱ παλαιοὶ ποιμένες, περὶ ὧν ἔλεγεν ὁ Θεὸς τῷ Ἱερειμῇ· Ποιμένες πολλοὶ διέφθειραν τὸν ἀμπελῶνά μου, ἐμόλυναν τὴν κληρονομίαν μου ^{z)}. Καὶ ἐν ἄλλοις· Ἐπὶ τοὺς ποιμένας παρωξύνθη ὁ θυμὸς μου, καὶ ἐπὶ τοὺς ἀμνοὺς ὀργισθήσομαι ^{a)}· καὶ ἐν ἑτέροις· Ὑμεῖς οἱ ἱερεῖς οἱ φανλίζοντες τὸ ὄνομά μου.

Cap. 16. Ἰδὼν δὲ σὺ τὸν ἡμαρτηκότα, πικρανθεὶς κέλευσον αὐτὸν ἔξω βληθῆναι καὶ ἐξελθόντι αὐτῷ ^{b)} πικραίνισθωσαν οἱ διάκονοι, καὶ ἐπιζητοῦντες κατεχέτωσαν αὐτὸν ἔξω τῆς ἐκκλησίας, καὶ εἰσελθόντες ὑπὲρ αὐτοῦ σε ἐρωτάτωσαν ^{c)}. Καὶ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἡμαρτηκότων ὁ σωτὴρ τὸν Πατέρα ἡξίου, ὡς γέγραπται ἐν τῷ εὐαγγελίῳ· Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἶδασιν ὃ ποιοῦσιν ^{d)}. Τότε σὺ κελύσεις εἰσελθεῖν αὐτόν· καὶ ἀνακρίνας εἰ μετανοεῖ καὶ ἄξιός ἐστιν εἰς ἐκκλησίαν ὅλως παραδελθῆναι, στιβώσας αὐτὸν ἡμέρας ^{e)} νηστειῶν κατὰ τὸ ἁμάρτημα, ἑβδομάδας δύο ἢ τρεῖς ἢ πέντε ἢ ἑπτὰ, οὕτως αὐτόν ^{f)} ἀπόλυσον, εἰπὼν αὐτῷ ὅσα ἀρμόζει ἡμαρτηκότι εἰς νοθεσίαν, ἐπιπλήσσοντα δὲ διδάσκειν καὶ παραινεῖν, ὅπως μείνῃ παρ' ἑαυτῷ ταπεινοφρονῶν καὶ δίομενος τοῦ Θεοῦ τυχεῖν αὐτοῦ ὑ-

dexteram tradere, ne funditus intereat, ut et populus admoneatur, et peccator omnino non pereat. Oportet autem te, episcopo, neque peccata populi negligere, neque poenitentes fastidire, ne tamquam imperitus, domini ovile disperdas, ac vile facias nomen illud Christi novum, quod illius populo impositum est, tibi quoque opprobrium inuras, quemadmodum veteres illi pastores, de quibus Deus Ieremiae dicebat: « Pastores multi destruxerunt vineam meam, polluerunt haereditatem meam. » Et alibi: « Super pastores concitatus est furor meus, et super agnos irascar. » Et alias: « Vos sacerdotes qui despicitis nomen meum. »

15. Cum vero videris aliquem deliquisse, acerbe id ferens iube eum eici foras; quo exeunte, diaconi acerbe doleant, observent eum et teneant extra ecclesiam; postea ingressi, pro eo rogent te. Etenim Salvator pro peccatoribus patrem oravit, ut in evangelio scriptum est: « Pater, dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt. » Tunc iubebis eum intrare, et examine facto, an ducatur poenitentia, dignusque sit qui in ecclesiam omnino admit tatur, afflictum ieiuniis per dies hebdomadarum aut duarum aut trium aut quinque aut septem (7), pro ratione delicti, ita illum dimittes, ea locutus quibus decet a castigatore peccatorem moneri, doceri et increpari, ut apud se humiliter maneat, Deum sibi propi-

u) Ἀπόλλεται vatic. 4, 6, 7.

v) Τοῦ Χριστοῦ vatic. 4, 7.

z) Τὸ καινόν om. coislin.

y) Καὶ σὺ καθάπερ lb.

z) Μοῦ. Hierem. XII, 10.

a) Ὀργισθήσομαι Zachar. X, 3. Moys. Malach. I, 6.

b) Ἐξελθόντος αὐτοῦ coislin. vatic. 1 et Cotelet.

in marg. αὐτῷ πικραίνισθωσαν οἱ διακ. coislin.

c) Σὺ ἐρωτάτωσαν om. coislin. et vindob. et coislin. — σὺ παρακαλέτωσαν vatic. 4. Παρακαλοῦντες vatic. 7.

d) Ὁ ποιῶσι. Luc. XXIII, 34.

e) Στίβωσον vatic. 4.; vatic. 6. in marg. ἀλλαχού· στίβωσον. Ἰσως· στιβώσον.— ἡμέραις vatic. 4.

f) Αὐτόν εἶπας. Ἀπολ. vatic. 1. coislin. εἶπας αὐτῷ.

μειοῦς καὶ λίγων θ). Ἐὰν ἀνομίας παρατηρήσῃ, Κύριε, Κύριε, τίς ὑποστήσεται; ὅτι παρὰ σοὶ ὁ ἱλασμός ἐστι λ). Τοιοῦτον γὰρ τι ὑπεμφαίνει καὶ τὸ ἐν τῇ Γενέσει εἰρημένον τῷ Καὶν Ἡμαρτες; ἡσύχασον ι). τουτί ἐστι μὴ προσθῆς. Ὅτι γὰρ τὸν ἁμαρτήσαντα δεῖ ὑπὲρ τοῦ οἰκείου πλημμελήματος αἰσχύνεσθαι, ἱκανὸν τὸ λόγιον τῷ Μωσιῷ ὑπὲρ Μαρίας εἰρημένον, ἥτις αἰχίου ἀφιθῆναι αὐτῇ φησὶ γὰρ αὐτῷ ὁ Θεός· Εἰ ὁ πατὴρ αὐτῆς πτύων ἐνέπλυσεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῆς, οὐκ ἂν κ) ἐνιτράπη; ἑπτὰ ἡμέρας ἀφορισθήτω ἔξω τῆς παρεμβολῆς, καὶ μετὰ ταῦτα εἰσιλεύσεται ς). Οὕτως οὖν καὶ ἡμᾶς δέον μ) ἐστὶ ποιῆν, τοὺς ἐφ' ἁμαρτίας λέγοντας μετανοοῖν ἀφορίζειν χρόνον ὠρισμένον κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ ἁμαρτήματος, ἔπειτα μετανοοῦντας προσλαμβάνεσθαι, ὡς πατέρες υἱούς n).

Εἰ δὲ ὁ ἐπίσκοπος αὐτὸς ἐν προσκόμματι ὑπάρχει, πῶς ἔτι ἐπιξείλθοι ο) Cap. 17. ἐκζητῆσαι ἀδίκημά τινος ἢ ἐπιτιμῆσαι τινι, διὰ προσωποληψίαν ἢ διὰ δωροληψίαν ρ) ἢ αὐτὸς ἢ οἱ διάκονοι οὐχ ὑπάρχοντες εὐσυνειδήτοιοι ς); Ὅταν γὰρ ὁ ἄρχων αἰτῇ, καὶ ὁ κριτὴς λαμβάνῃ, καὶ οὐ διεξάγεται εἰς τέλος κρίσις ς) κοινωνοὶ δὲ κλιπτῶν καὶ κρίσει χερῶν οὐ προσέχοντες, οὐ δυνήσονται οἱ ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον συνεπιμαχεῖν τῷ ἐπισκόπῳ. Ἐροῦσι γὰρ αὐτῷ τὸ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ γεγραμμένον· Τί βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ δοκὸν τὴν ἐν τῷ ἰδίῳ ὀφθαλμῷ οὐ κατανοεῖς ς); Εὐλαβεῖσθω οὖν ὁ ἐπίσκοπος σὺν τοῖς διακόνοις αὐτοῦ ἀκοῦσαι ῥῆμά τι τοιοῦτον· τουτί ἐστι μὴ διδόντω ἀφορ-

tium esse deprecatus et dicens: « Si iniquitatem observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit? Quoniam apud te propitiatio est. » Tale enim quid innuit quod in Genesi dictum est Caino: « Peccasti! quiesce, » id est, ne pergas peccare. Quod enim proprii pudere peccati delinquentem oportet, satis demonstrat oraculum illud Moysi Mariae causa dictum, cum ille ut huic condonaretur, oraret. Ait enim Deus illi: « Si pater eius expuisset in faciem eius, nonne erubuisset? Septem diebus segregetur extra castra, et postea ingreditur. » Sic ergo et nos necesse est facere, eos nimirum qui se poenitentes peccati aiunt, separare tempore pro ratione peccatorum definito, postea resipiscentes suscipere, tamquam patres filios.

16. Si vero episcopus ipse quid offenderit, quomodo adhuc audebit in alterius crimen inquirere aut aliquem increpare, si aut ipse aut diaconi propter personarum acceptionem aut munusculorum, non sibi sint bene conscii? Quando enim petit magistratus, et iudex accipit, et non deducitur ad exitum iudicium, cum iudices sunt participes furum, et viduarum causas negligunt, non poterunt ii qui sub episcopi sunt potestate, esse ei auxilio. Dicent enim ei quod est in evangelio scriptum: « Quid vides festucam in oculo fratris tui, trabem vero in oculo tuo non consideras? » Vereatur igitur episcopus cum diaconis suis, ne quod eiusmodi verbum audiat, id est ne praebet occasionem. Qui

g) Εὐμενῶς vindobon. καὶ λίγων vatic. 4.

λ) Ἔστι Ps. CXXX, 3, 4.

ι) Ἠσύχασον Genes. IV, 7.

κ) Οὐκ ἐνιτράπη vulgo.

ς) Εἰσιλεύσεται Num. XII, 14.

μ) Ἡμᾶς δέον colslin.

η) Ὡς πατέρες υἱούς alias ὡς γνησίους υἱούς colslin.

ο) Ἐπιξείλθῃ ἐκδικῆσαι colslin.

ρ) Διὰ δωροληψίαν om. colslin. vindobon. vatic. 5.

ς) Ἐν συνειδήσει vatic. 7. εὐσυνειδήτοιοι vatic. 6.

ς) Τέλος κρίμα vatic. 4, 7. Μοx καὶ κρίσιν vat. 6.

θ) Κατανοεῖς Luc. IV, 41.

μήν. Ὁ γὰρ ἁμαρτάνων ἑπὶ ἴδῃ τινὰ ὅμοια αὐτῷ δρῶντα, οἰκοδημηθήσεται εἰς τὸ τὰ αὐτὰ ¹⁾ ποιῆν· εἴτα ὁ πονηρὸς, δι' ἐνὸς ἀφορμὴν λαβὼν, εἰς ἑτέρους ἐνεργεῖ, ὃ μὴ γένοιτο ²⁾· καὶ οὕτως διαστραφῆσεται ³⁾ τὸ ποίμνιον· πλειόνων γὰρ ὄντων τῶν ἁμαρτανόντων, φλίσιν ἴσται καὶ ἡ δι' αὐτῶν ἐπιτελουμένη κακία· ἁμαρτία γὰρ ἀνιξίλεγκτος ⁴⁾ χείρων ἑαυτῆς γίνεται καὶ εἰς ἄλλους τὴν διανομὴν λαμβάνει ⁵⁾, ἐπὶ καὶ ζύμη μικρὰ πλήρωμα φυράματος δολοῖ ⁶⁾, καὶ εἰς κλέπτης εἰς ὅλον ἔθνος τὸ μύσος ⁷⁾ ἐπήλαγε, καὶ μυῖαι θανοῦσι σαπριοῦσι σκιυασίαν ἡδύσματος ἐλαίου ⁸⁾, καὶ βασιλέως ὑπακούοντος λόγον ἄδικον, πάντες οἱ ὑπ' αὐτὸν ὑπηρετοῦντες παράνομοι ⁹⁾· οὕτω καὶ πρόβατον ψωραλίον μιτὰδίδωσιν ἑτέροις τῆς νόσου, μὴ χωρισθὲν τῶν ὑγιεινῶν ¹⁰⁾ προβάτων, καὶ ἄνθρωπος λοιμώσων πολλοῖς φυλακταῖος, καὶ κύων λύσση ¹¹⁾ συσχεθεὶς ἐπικίνδυνος παντὶ ὧν δ' ἂν προσάψῃ ¹²⁾. Ἐὰν οὖν καὶ ἄνθρωπον παράνομον μὴ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ¹³⁾ χωρίσωμεν, ποιήσωμεν ¹⁴⁾ τὸν οἶκον Κυρίου σπήλαιον ληστῶν. Δεῖ γὰρ ἐπὶ τῶν ἁμαρτανόντων μὴ παρασιωπᾶν, ἀλλ' ἐλέγχειν, τουθετεῖν, ὑποπιέζειν, στιβοῦν νηστεῖαις, ὥπως καὶ τοῖς ἑτέροις εὐλάβειαν ἐμποιήσῃ. Εὐλαβεῖς γὰρ, φησί, ποιήσατε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ¹⁵⁾. Χρὴ γὰρ τὸν ἐπίσκοπον καὶ τῶν ἁμαρτιῶν ¹⁶⁾ κωλυτὴν διὰ τῆς τουθεσίας γίνεσθαι, καὶ τῆς δικαιοσύνης σκοπὸν, καὶ τῶν ἡτοιμασμένων ὑπὸ Θεοῦ ἀγαθῶν κήρυκα, καὶ τῆς μελλούσης ὁργῆς ἐν τῇ κρίσει δια-

enim peccat, cum viderit aliquem sibi operibus similem, ad faciendum eadem instruetur. Deinde pravus, occasionem per unum nactus, in alios operatur, quod absit! sicque depravatur ovile, et quo maior est numerus peccantium, eo fit vitium amplius; peccatum namque non reprehensum seipso deterius fit et in caeteros grassatur, quoniam « modicum fermentum totam massam corrumpit, » et fur unus universam nationem infamat, et « muscae morientes putrescere faciunt unguentum suave olei; cumque rex iniquo sermoni aures praebet, omnes illius ministri iniqui sunt. » Sic ovis scabiosa, nisi a sanis separetur, morbum in alias oves transfundit; et homo peste laborans multis cavendus est; et canis rabiosus omnibus quos attigerit, periculum creat. Si ergo hominem nequam ab ecclesia Dei non separemus, ex domo Dei faciemus speluncam latronum. Oportet enim non silere de peccantibus, sed arguere, monere, castigare, ieiuniis macerare, ut vel aliis reverentia iniiciatur. « Reverentes enim, inquit, facite filios Israel. » Necesse enim est episcopus horteturque et fiat delictorum propulsator, iustitiae speculator, bonorum a Deo prae-

1) Εἰς αὐτὰ Mansl.

2) Γένοιτο εἰς ἑμᾶς vindobon.

3) Καταστραφῆσεται coislin.

4) Ἀνιξίλεγκτος vat. 1, 6, vulg. Sequimur codd. cael.

5) Εἰς ἄλλους ἢ τομὴ ἔρει vindobon. (recte forsan, inquit Uelzen.) Silent caeteri codd.

6) Πλήρη φυράματα vindobon. (non male, Cleric.) idem in coislin. post correcturam. — Pro δολοῖ, Anastas. quaest. 73 habet ζυμᾶ in vatic. 3, ut textus recept. Galat. v. 9, coislin. utrumque om.

7) Τὸ μύσος πολλάκις vindobon. — τό ἔθνος Anastas. in vatic. 3.

8) Ἐλαίου Eccles. X, 1. in marg. vatic. 6. ἀλλαχοῦ μύρου.

9) Παράνομοι. Prov. XXIX, 12.

10) Ὑγιεινῶν coislin. — Mox in marg. vatic. 6. λοιμός ἄν. — λοιμός πολὺς vatic. 3.

11) Λύσση συνεχόμενος vatic. 3.

12) Προσάψοιτο coislin. Ἐὰν οὖν καὶ ἡμεῖς vindobon.

13) Τοῦ Θεοῦ om. Bov. Turr. Anastas.

14) Ποιήσωμεν vatic. 1.

15) Ἰσραὴλ Levit. XV, 31. — ὅτι χρὴ τὸν coislin.

16) Καὶ τὸν ἁμαρτιῶν vulgo; sequimur coislin.

γελτήρα· ὅπως μὴ, καταφρονήσας τῆς τοῦ Θεοῦ φυτουργίας, ἀκούσῃ διὰ ἀμέλειαν τὸ ἐν τῷ Ὡσπὶ εἰρημένον· Ἰνατί παρισιωπήσατε ἀσίβειαν καὶ τὸν καρπὸν αὐτῆς ἐτρυγήσατε ¹⁾;

Πάντων οὖν φροντιζέτω ὁ ἐπίσκοπος, καὶ τῶν μὴ ἡμαρτηκότων, ἵνα μείνω- Cap. 14
σιν ^{m)} ἀναμάρτητοι, καὶ τῶν ἁμαρτανόντων, ἵνα μετανοῶσιν λέγει Ἰὰρ ὁ Κύριος πρὸς ὑμᾶς ⁿ⁾. Ὁρᾶτε μὴ καταφρονήσῃτε ἑνὸς τῶν μικρῶν τούτων ^{o)}. Καὶ τοῖς μετανοοῦσιν ^{p)} ἄφισιν δίδοναι χρή· ἅμα γὰρ τῷ εἰπεῖν τινα τῶν πλημμελησάντων Ἰησοῖα διαθέσει· Ἡμάρτηκα τῷ Κυρίῳ, ἀποκρίνεται τὸ ἅγιον Πνεῦμα· Καὶ Κύριος ἀφῆκε σοι τὴν ἁμαρτίαν· θάρσει, οὐ μὴ ἀποθάνῃς ^{q)}. Γνώριζε οὖν, ὃ ἐπίσκοπε, τὸ ἀξίωμα σου, ὅτι ὡς τοῦ δισμῆν ἐκληρώσω τὴν ἐξουσίαν, οὕτω καὶ τοῦ λύειν. Ἐξουσίαν οὖν ἔχων τοῦ λύειν ^{r)} γνώριζε σεαυτὸν, καὶ ἀξίως τοῦ τόπου ^{s)} σου ἐν τῷδε τῷ βίῳ ἀναστρέφου, εἰδὼς ὅτι πλείονα αὐτὸς ἀπαιθήσῃ τὸν λόγον. Ὡς γὰρ φησί, παρέδιντο πολὺ, περισσότερον ἀπαιτήσουσι παρ' αὐτοῦ ^{t)}. Ἀναμάρτητος μὲν γὰρ ἀνθρώπων οὐδεὶς παρὶξ τοῦ γενομένου δι' ἡμᾶς ἀνθρώπου· ἵπαι γέγραπται· Οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου, οὐδ' ἀν μιᾶς ἡμέρας ^{u)} ἡ ζωὴ αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ τῶν προγεγενημένων δικαίων ^{v)} τε καὶ πατριαρχῶν οἱ βίοι καὶ αἱ ἀναστροφαὶ ἀνιστράφησαν· οὐχ ἵνα ἐκείνους ὀνειδίζωμεν ἀναγινώσκοντες, ἀλλ' ἵνα ἡμεῖς μετανοῶμεν καὶ εὐέλπιδες γινώμεθα

paratorum praeco, et futurae in iudicio irae denuntiator; ne contempta Dei plantatione audiat propter negligentiam quod apud Oseam dictum est: « Ut quid impietatem dissimulastis silentio et fructum illius vindemiastis? »

17. Omnium itaque curam habeat episcopus, tam eorum qui non peccarunt ut permaneant peccati immunes, quam eorum qui deliquerunt ut eos poeniteat. Ad vos enim dicit Dominus: « Videte ne contemnatis unum ex his pusillis. » Poenitentibus autem venia concedenda est. Nam simul ac peccator dixit ex animo sincero: « Peccavi Domino! » respondet Spiritus sanctus: « Et Dominus remisit tibi peccatum, confide, non morieris. » Agnosco igitur, o episcope, dignitatem tuam, quoniam sicut sortitus es ligandi potestatem ita et solvendi. Potestate igitur solvendi praeditus, nosce teipsum, et condignam loco tuo vitam age, non inscius quod maiorem reposceris rationem: « Cui enim commendaverant multum, plus petent ab eo. » Nullus siquidem hominum peccati expers reperitur praeter eum qui propter nos factus est homo, Scriptura dicente: « Nullus mundus a sorde, ne una quidem die vivens. » Propter hoc iustorum et patriarcharum qui olim floruerunt, actus et mores conscripti sunt, non quidem ut cum id legimus, exprobremus, sed ut nos peccatorum nostrorum poeniteat atque in bonam remissionis adipiscendae

1) Ἐτρυγήσατε. Os. X, 13.

m) Μείνωσιν vatic. 1.

n) Πρὸς ὑμᾶς Mansi; om. Turrian. add. vindob.
in εὐαγγελίοις.

o) Τούτων. Matth. XVIII, 10.

p) Οὐκοῦν τοῖς μετανοοῦσιν vindob.

q) Θάρσει ο, μ. ἀποθ. om. coislin. Cf. II Reg. XII, 13.

r) Ἐξουσίαν α. ὁ. τ. λύειν, iterum om. coislin.

s) Ἀξίως τοῦ ἀξιώματός σου Id. — Ἀξίως τοῦ τόπου σου vatic. 4.

t) Αὐτοῦ. Luc. XII, 18.

u) Μία ἡμέρα vatic. 1, vulgo, ut LXX. Cf. Job. XIV, 4, 5 graeco.

v) Δικαίων τέκνα καὶ πατριαρχῶν vatic. 4, inexpectata, ut solet, immo saepius inepta scriptura. Αἱ ἀντο ἀναστροφῆς om. coislin. vindob.

ὡς ἀφίσειως τευχόμενοι. Τὰ γὰρ ἐκείνων ῥύπη ^{z)} ἡμετέρα ἀσφάλεια καὶ παραίνεσις, ὅτι καὶ ἡμεῖς ἀμαρτήσαντες, ἴαν μετανοήσωμεν ^{y)}, συγκινώμην ἔχομεν ἐπὶ γέγραπτα. Τίς καυχῆσεται ἀγνὴν ἔχειν τὴν καρδίαν, ἢ τίς παρρησιάζεται καθαρὸς εἶναι ἀπὸ ἀμαρτίας ^{z)}; Οὐδεὶς οὖν ἀναμάρτητος· σὺ οὖν κατὰ δύναμιν σπούδαζε ἀνεπίληπτος εἶναι, καὶ περὶ πάντων μερίμνα, μὴ διὰ σέ τις σκανδαλισθεὶς ἀπόληται. Ὁ γὰρ λαϊκὸς περὶ ἑαυτοῦ μόνου μερίμνα, σὺ δὲ περὶ πάντων, ὡς πλείον ἔχων βάρος ^{a)} καὶ μεῖζον βαστάζων φορτίον ^{b)}. γέγραπται γάρ· Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Μωυσῆν· Σὺ καὶ Ἀαρὼν λήψισθε ἀμαρτίας τῆς ἱερατείας ^{c)}. Ὡς περὶ πλειόνων οὖν ἀπολογούμενος, περὶ πάντων φρόντιζε· καὶ τοὺς μὲν ὑγιεῖς συντήρει, τοὺς δὲ ἡμαρτηκότας νοθεύει, καὶ στιβῶν ἐν τῇ ἀφίσει ἐλάφρονον ^{d)} καὶ προσκλαύσαντα εἰσδέχου, πάσης τῆς ἐκκλησίας ὑπὲρ αὐτοῦ διομένης, καὶ χειροθεήσας αὐτὸν ἕα λοιπὸν εἶναι ἐν τῷ ποιμνίῳ. Τοὺς δὲ ὑπνώδεις καὶ παρειμένους ἐπιστήριψε, ὑποστήριξε, παρακάλει, θεραπεύει, ἐπιστάμενος ἡλίκοι μισθὸν ἔχεις ταῦτα ἐπιτελῶν ^{e)}, ὥσπερ οὖν καὶ κίνδυνον, ἴαν ἀμελήσῃς ^{f)} τούτων. Δίξει γὰρ πρὸς τοὺς ἀμελοῦντας τοῦ λαοῦ ἐπισκόπους Ἰεζικιήλ· Οὐαὶ τοῖς ποιμέσι τοῦ Ἰσραὴλ, οἳ ^{g)} ἐποίμαινον ἑαυτούς· οὐ τὰ πρόβατα ^{h)} ποιμαίνουσιν οἱ ποιμένες, ἀλλ' ἑαυτούς. Τὸ γάλα κατισθίει, καὶ τὰ ἔρια ⁱ⁾ περιβάλλισθε, τὸ ἰσχυρὸν σφάζετε, τὰ πρόβατα οὐ ποιμαίνει· τὸ ἰνοχλούμενον οὐκ

spem inducamur. Illorum enim naevi securitas nostra et consolatio sunt, quod nos quoque delictorum, si poenitentiam egimus, venia donabimur; quandoquidem scriptum est: « Quis gloriabitur castum se habere cor, aut quis confidet mundum se esse a peccato? » Nemo igitur absque peccato est. Tu vero, quoad potes, inculpatus esse stude, et fac sis de cunctis sollicitus, ne propter te offensus aliquis pereat. Laicus de se tantum sollicitus est; tu vero, de omnibus, ut qui plus oneris habeas et graviore pondere premaris. Scriptum namque est: « Et dixit Dominus Moysi: Tu et Aaron suscipietis peccata sacerdotii. » Quapropter, tamquam de pluribus rationem redditurus, curam omnium sustine, ac sanos quidem conserva; eos vero qui peccaverunt, increpa ieiunioque attritos subleva in remissione, et eum qui luget, universa pro eo deprecante ecclesia, post manuum impositionem, permitte deinceps cum grege manere. At somniculosos et ignavos versa, suffulci, incita, consolare, sana; edoctus quantam mercedem, si feceris haec, capies; contra vero, quantum discrimen, si neglexeris. Nam episcopos populum parvipendentes hunc in modum alloquitur Ezechiel: « Vaete pastoribus Israel, quia pascebant seipsos. Pastores non oves pascunt, sed seipsos. Lac comeditis, et lanis vestimini; quod validum est, maciatis, oves non pascitis; quod infirmum in eis est, non roborastis; quod aegrotum

z) Ἐκείνων ῥυτίδες coislin. vatic. 6 in marg. ἀλ-
λαχοῦ πταισματα. Reipsa in vatic. 4. ταὶ δ' ἐκ πταισμ.

y) Μετανοήσωμεν Mansi; hanc et duas voces
præcedentes om. Bov.

z) Ἀμαρτίας. Prov. XX, 9.

a) Πλείον οὖν βαρ. ἔχων coislin. vindob.

b) Καὶ μ. β. φορτίον om. vindob. φορτίου vatican.

c) Ἱερατείας. Num. XVIII, 1.

d) Ἐλάφρονι καὶ προσκλαύσαντας coislin.

e) Ταῦτα ποιῶν vindobon. coislin.

f) Ἀμελής vindob. ἀμελεῖς coislin.

g) Ὅτι ἐποίμαινον vulg. et vatic. 1. in quo prima
m. ὁ ἐποίμαινον. Ut nos vindob. Turrian.

h) Τὰ πρόβατα μου coislin.

i) Καὶ ἔρια Mansi.

ἐνισχύσατε καὶ τὸ ἄρρωστον οὐκ ἰάσασθε καὶ τὸ συντρίμμινον οὐ κατεδήσατε, τὸ ἐξωσμένον οὐ κατέπεσείψατε ^{κ)} καὶ τὸ ἀπολωλὸς οὐκ ἐζητήσατε, καὶ ἐν κράτει ἐπαιδιύσατε αὐτὰ μετὰ ἐμπαιγμοῦ· καὶ διεσάρησαν παρὰ τὸ μὴ εἶναι ποιμένα, καὶ ἐγένοντο εἰς κατὰβρωμα πᾶσι τοῖς θηρίοις τοῦ δρυμοῦ ^{λ)}. Καὶ πάλιν· Καὶ οὐκ ἐξεζήτησαν οἱ ποιμένες τὰ πρόβατά μου, καὶ ἐποίμαινον οἱ ποιμένες ἑαυτοὺς, τὰ δὲ πρόβατά μου οὐκ ἐποίμαινον. Καὶ μετ' ὀλίγον· Ἴδου ἐγὼ πρὸς τοὺς ποιμένας, καὶ ἐκζητήσω ^{μ)} ἐγὼ τὰ πρόβατά μου ἐκ χειρὸς αὐτῶν, καὶ κατὰπαύσω αὐτοὺς τοῦ ποιμαίνειν τὰ πρόβατά μου, καὶ οὐ ποιμανοῦσιν ἔτι οἱ ποιμένες ἑαυτοὺς, καὶ ῥύσσομαι τὰ πρόβατά μου ἐκ χειρὸς αὐτῶν, καὶ οὐκ ἔσονται αὐτοῖς εἰς κατὰβρωμα. Καὶ ἐπιφέρει ^{ν)} καὶ πρὸς τὸν λαὸν λέγων· Ἴδου ἐγὼ κρινῶ ἀνὰ μέσον προβάτου εἰς πρόβατον, καὶ κριὸν πρὸς κριόν. Μὴ μικρὸν ἦν ὑμῖν ὅτι τὴν νομὴν τὴν καλὴν ἐνέμισθε, καὶ τὰ κατάλοιπα ^{ο)} τῆς νομῆς κατεπατεῖτε τοῖς ποσὶν ὑμῶν, καὶ τὰ πρόβατα τὰ πατήματα τῶν ποδῶν ὑμῶν ἥσθιον; Καὶ ἐπιφέρει μετ' ὀλίγα· Καὶ γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ Κύριος καὶ ὑμεῖς πρόβατα τῆς νομῆς μου· ἄνθρωποι μού ἐστε, καὶ ἐγὼ Θεὸς ὑμῶν, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος.

Ἀκούσατε οἱ ἐπίσκοποι, καὶ ἀκούσατε οἱ λαϊκοὶ, ὥς φησιν ^{ρ)} ὁ Θεός· Κρινῶ cap. 10. κριὸν πρὸς κριόν, καὶ πρόβατον πρὸς πρόβατον· καὶ πρὸς τοὺς ποιμένας λέγει· Κριθήσεσθε ^{ς)} ἕνεκεν τῆς ἀπειρίας αὐτῶν καὶ τῆς εἰς τὰ πρόβατα διαφορᾶς· τουτίστιν ἐπίσκοπον πρὸς ἐπίσκοπον κρινῶ, καὶ λαϊκὸν πρὸς λαϊκόν, καὶ ἄρχοντα πρὸς ἄρχοντα. Λογικὰ γὰρ τὰ πρόβατα καὶ οἱ κριοὶ οὗτοι, ἀλλ' οὐκ

non sanastis, quod confractum non alligastis, quod abiectum non reduxistis; et quod perditum non requisistis, et imperiose castigastis oves cum ludibrio, et dispersae sunt, eo quod non esset pastor, et factae sunt in devorationem omnibus bestiis saltus.» Et iterum: «Et non quaesierunt pastores oves meas, et pascebant pastores seipsos, oves autem meas non pascebant.» Et paulo post: «Ecce ego ad pastores, et requiram ego oves meas de manu eorum, et faciam ut cessent pascere oves meas, et non amplius pastores pascent semelipsos, et liberabo oves meas de manu eorum, et non erunt illis in devorationem.» Et ad populum etiam conversus ait: «Ecce ego iudicabo inter ovem ad ovem, et inter arietem ad arietem. Parumne erat vobis quod bonis pascuis pascebamini, et reliquias pascuae conculcabatis pedibus vestris, et oves conculcationes pedum vestrorum comedebant?» Et post pauca subiungit: «Et cognoscetis quia ego Dominus, et vos oves pascuae meae; homines mei estis, et ego Deus vester, dicit Adonai Dominus.»

18. Audite, episcopi, et audite, laici, quomodo dicit Deus: «Iudicabo arietem ad arietem et ovem ad ovem;» et quomodo pastoribus: «Iudicabimini propter imperitiam vestram et propter ovium perditionem.» Hoc est: episcopum ad episcopum iudicabo et laicum ad laicum et principem ad principem. Rationales enim sunt tam oves quam

κ) Ἐπιτρέψατε vindob. Κατεδήσατε καὶ διεσάρησαν coislin. interposita om.

λ) Τοῦ ἄγρου vindob. Turrian. Cf. Ezech. XXXIV, 2-5, 8, 10, 16, 19, 30, 31, inde ad finem commatis.

μ) Ὀλίγον ἐκζητήσω coislin. prima loci verba tacet.

ν) Εἴτα ἐπιφέρει vindobon.

ο) Καὶ τὰ λοιπά (leg. τὰ λοιπὰ) εὗς τοῦς coislin.

ρ) Τί φησιν ibid.

ς) Λέγει κριθήσεσθαι vatic. 1. Καὶ στήσει τὰ πρόβατα διαφορᾶς coislin.

ἄλογα· ἵνα μήποτε εἴπῃ ὁ λαϊκὸς ὅτι ἐγὼ πρόβατόν εἰμι καὶ οὐ ποιμὴν, καὶ οὐδένα λόγον ¹⁾ ἑμαυτοῦ ποιήσῃ, ἀλλ' ὁ ποιμὴν ὄψεται, καὶ αὐτὸς μόνος εἰσπραχθήσεται τὴν ὑπὲρ ἑμοῦ δίκην. Ὡς περ γὰρ τῷ καλῷ ποιμένι τὸ μὴ ἀκολουθοῦν πρόβατον λύκοις ἔκκειται εἰς διαφθοράν, οὕτω τῷ πονηρῷ ποιμένι τὸ ἀκολουθοῦν ἔχει τὸν θάνατον, ὅτι κατατρώγεται αὐτό. Διὸ φευκτίον ἀπὸ τῶν φθορίων ²⁾ ποιμένων. Τὸν μὲντοι ποιμένα τὸν ἀγαθὸν ὁ λαϊκὸς τιμάτω, ἀγαπάτω, φοβείσθω ³⁾ ὡς πατέρα, ὡς κύριον, ὡς δισπότην, ὡς ἀρχιερέα Θεοῦ, ὡς διδάσκαλον εὐσεβείας· ὁ γὰρ αὐτοῦ ἀκούων Χριστοῦ ἀκούει, καὶ ὁ αὐτὸν ἀθετῶν Χριστὸν ἀθετεῖ, καὶ ὁ τὸν Χριστὸν μὴ δεχόμενος οὐ δέχεται τὸν αὐτοῦ Θεὸν καὶ ⁴⁾ Πατέρα. Ὁ ὑμῶν γὰρ, φησὶν, ἀκούων ἑμοῦ ἀκούει, καὶ ὁ ὑμᾶς ἀθετῶν ἐμὲ ἀθετεῖ. καὶ ὁ ἐμὲ ἀθετῶν ἀθετεῖ τὸν ἀποστείλαντά με ⁵⁾. Ὁμοίως ὁ ἐπίσκοπος ὡς τέκνα τοὺς λαϊκοὺς ἀγαπάτω, θάλπων καὶ στέργων ⁶⁾ τῇ σπουδῇ τῆς ἀγάπης ὡς ὡὰ εἰς περιποίησιν νοσσιῶν, ἢ ὡς νοσσία ἀγκαλιζόμενος εἰς περιποίησιν ὀρνίθων· πάντας νοσητῶν, πᾶσι τοῖς πλῆθυσιν ἐπιδοσμένοις ⁷⁾ ἐπιπλήσων, ἀλλὰ μὴ πλήσων, ὑποπιέζων εἰς ἐντροπὴν, ἀλλὰ μὴ εἰς ἀνατροπὴν, νοσητῶν εἰς ἐπιστροφὴν, ἐπιτιμῶν εἰς διώρθωσιν καὶ εὐθύτητα πορείας· τὸ ἰσχυρὸν φυλάσων, τουτίσῃ τὸ ἰδραῖον τῇ πίστει ἀσφαλὲς τηρῶν· τὸν λαὸν εἰρηνικῶς ποιμαίνων· τὸ ἐνοχλούμενον ἐνισχύων, τουτίσῃ τὸ πειραζόμενον ἐν τῇ νοσησίᾳ

arietos, non autem rationis expertes, ne forte laicus dicat: Ego ovis sum et non pastor, et nullam mei rationem habui, viderit autem pastor, ipse solus poenas pro me dabit. Nam sicuti ovis quae bonum pastorem non sequitur, lupis exposita est ad interitum, ita quae malum pastorem sectatur, mortem vitare nequit, ab eo scilicet devorabitur. Quocirca fugiendi sunt perniciosi pastores. At vero bonum pastorem laicus honoret, diligat, metuat, ut patrem, ut Dominum, ut herum, ut Dei pontificem, ut pietatis magistrum. Qui enim audit eum, Christum audit; et qui spernit eum, Christum spernit; et qui non recipit Christum, non recipit illius Deum et Patrem. Ait enim: « Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, spernit me; et qui me spernit, spernit eum qui me misit. » Similiter episcopus laicos ut filios diligat, prosequens eos studio charitatis et fovens ut ova ad pullos acquirendum, aut tamquam pullos sinu eos complectens ut gallinae fiant; cunctos admonens, omnes qui castigatione indigent corripiciens, sed non illidens, cogens ad conversionem, non autem ad eversionem, suadens ad regressum, increpans in correctionem, rectamque in viam deducens. Qui quod firmum est retinet; id est, quod fide fundatum est, in tuto servat, populum pacifice pascit; quod quassatum est roborat, hoc est,

1) Καὶ οὐδένα usque ad δίκην om. vindob.

2) φθορισμῶν vatic. 6. in marg.

3) Ἀγαπάτω, φοβείσθω om. Bov. Ἀγ. φοβ. ὡς κύριον om. vatican. 1. reiecit in marg. vatic. 6. — ὡς δισπότην om. Bov. et vindobon. — ὡς πατέρα vat. 4 coisl. vindob.; utrumque appositum vatic. 6 margini adiecit. Sic totum coisl. sculpsit: λαϊκὸς πεπαιδευμένος καὶ φοβείσθω ὡς πατέρα, ὡς κύριον, ὡς ἀρχιερέα. Caetera in omnibus consona. Satis duxi textum integrum dare quam selectis ex varietatibus conficere mutilum.

4) Θεὸς καὶ om. Turrian.

5) Mt. Luc. X, 16.

6) Θάλπων καὶ θερμαίνων vindob. Θάλπων καὶ θερμαίνων coisl. et vatic. 6. in marg. ex vatic. 4.

7) Διαπληκτισμῶν vindob. — δοσμένοις id. et coisl. uterque om. mox: Ἀλλὰ μὴ εἰς ἀνατροπὴν — iterum post διόρθωσιν coisl. om. sequentia ad τὸν λαόν. Inde: εἰρηνικῶς ποιμαίνων legit post correctionem ex ποιμαίνων. — Vatic. 4 δοσμένοις — εὐθ. ἀπὸ πονηρίας — τουτ. τὸ ἀσφαλὲς τῇ πίστει ἰσχυρότερον, τὸν λαόν...

στερρόποιων ²⁾· τὸ ἀρρώστουν ἰώμενος, τουτίστι τὸ νοσοῦν ἐκ τῆς ^{α)}πίστιως ἐν διχονοίᾳ διὰ τῆς διδασκαλίας θεραπεύων· τὸ συντετριμμένον καταδισμῶν, τουτίστι τὸ πεπλανημένον ^{β)} ἢ τὸ τετραυσμένον ἢ τὸ καΐαγμένον ἐν ἀμαρτίαις εἰς χωλείαν ὁδοῦ ἐπιδισμῶν ^{γ)} διὰ παρακλητικῆς νοουθεσίας, ἱλαφρύνων ἀπὸ παπτωμάτων καὶ εὐελπιν ποιῶν, οὕτω ^{δ)} ῥωμαλίον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀποκαθίστα, ἐπαγάγων ἐν τῇ ποιμένῃ τὸ ἐξωσμένον ἠπίστριφε, τουτίστι τὸ ἐν ἀμαρτίαις γινόμενον καὶ εἰς ἐπιτίμησιν ἐκβεβλημένον μὴ ἰῶν· ἐξω διαμένειν, ἀλλὰ προσλαμβάνόμενος καὶ ἐπιστρέφων, ἀποκαθίστα ἐν τῇ ποιμένῃ, τουτίστιν ἐν τῷ λαῷ τῆς ἀμώμου ἐκκλησίας ^{ε)}· τὸ δὲ ἀπολωλὸς ἐκζητεῖ, τουτίστι τὸ ὑπὸ πλήθους ^{ι)} παρπτωμάτων ἑαυτοῦ ^{θ)} ἀπελίσαν τῆς σωτηρίας μὴ ἰάσης τελείως ἀπολίσθαι, τὸ ὑπὸ πολλῆς ψύξεως ^{κ)} καὶ νωχελίας κάθυπτον γινόμενον καὶ διὰ βαρέος ὕπνου τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς ἐπιλαθόμενον καὶ μακρὰν ἀποστατήσαν τῆς ἰδίας ποιμένης, ὡς καὶ λύκοις περιπαισῖν εἰς βορὰν ^{λ)}, σὺ ἀναζητεῖ καὶ νοουθετῶν ἠπίστριφε καὶ νήφειν παρακάλει καὶ ἐλπίδα ὑπόσπειρε, μὴ συγχωρῶν αὐτῷ λέγειν τὸ ὑπότινων ^{μ)} εἰρημένον ὅτι τὰ ἀσεβήματα ἡμῶν ἐφ' ἡμῖν, καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτοῖς τηρόμεθα, καὶ πῶς ζήσομεθα ^{ν)};

Εἰ οἷόν τι οὖν, ἰδιοποιείσθω ὁ ἐπίσκοπος τὸ πλῆμμελhma, καὶ λιγίτω

quod tentatione concutitur, admonitione consolidat; quod aegrotum est, sanat, id est, quod ex fide vacillante laborat, doctrinae modela curat; quod contritum est ligat, hoc est, quod vagum est vel collisum, vel ita peccatis confractum ut in via claudicat, per exhortationem consolatoriam vincit; atque delictis eum deonerat, ac bona spe esse iubet: sicque valentem in ecclesia restituit et reducit ad ovile. Quod expulsum fuit revoca, hoc est quod in poenam peccatorum suorum eiectum fuit, ne sinas foris permanere, sed assumptum et conversum redde gregi, seu immaculato ecclesiae populo. Quod vero perierat, require, id est, quod multitudine peccatorum suorum spem salutis amiserat, funditus interire ne permiseris. Quod ex animi torpore ac supinitate in soporem venit et adeo gravem somnum ut suam vitam non recordetur, quodque longe recessit a proprio grege, ita ut inciderit in lupos ad escam, id tu pervestiga, et monendo converte, utque vigilet hortare et spem insere, neque tu concede ut dicat quod a quibusdam dicitur: « Impietates nostrae super nos, et nos in ipsis tabescimus, et quomodo vivemus? »

19. Episcopus, si fieri potest, delictum alterius quasi proprium consideret et pec-

2) Στερρόν ποιῶν coislin.

α) Τουτίστι τὸν νοσοῦντα τῇ πίστει διὰ τὰς διδασκαλίας coislin.

β) Πεπλανημ. ἢ συντετρ. ταῖς ἀμαρτίαις lb.

γ) Ὁδοῦ ἐπιδίονων vatic. 1, 6, vulgo et Cotelier. Ipse. ἐπιδίονων Mansi (verbi monstrum, Ueltzen. vox nihili, Clericus) quod tuctur Drachius ex Symmacho apud Procop. ad Is. VI: ἐπιδινομένου, scil. θραύματος.

δ) Καὶ οὕτως coislin.

ε) Ἀποκαθίσταν καὶ ἐπιστρέφω vatic. 1. Mox Ἄλλαχοῦ

πιστίως in marg. vatic. 6. scilicet ex vatic. 1 qui habet: τῆς παραμύμου πίστεως.

ζ) Ἀπὸ πλήθους coislin.

θ) Ἐαυτοῦς vindob. mendos.

κ) Ψύξεως ψυχικῆς vulgo post Cotelierum, sed reprobandum.— ἢ νωχελίας coislin. post correct.

λ) Περιπαισῖν βορὰ vindobon. coislin. in quo sequitur συναναζητεῖ.

μ) Ὑπό τινων. om. vindobon.

ν) Ζησομεθα Ezechiel. XXXIII, 10.

τῷ ἡμαρτηκότι ὅτι σὺ μόνον ἐπιστρέψον, καὶ ὡς τὸν ὑπὲρ σοῦ θάνατον ἀναδέξομαι, ὡς ὁ Κύριος τὸν ὑπὲρ ἐμοῦ καὶ πάντων ^{μ)}. Ὁ ποιμὴν γὰρ ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων· ὁ δὲ μισθωτὸς καὶ οὐκ ὢν ποιμὴν, οὐ οὐκ ἔστι τὰ πρόβατα ἴδια, θεωρεῖ τὸν λύκον ἐρχόμενον, τουτέστι τὸν διάβολον ^{ν)}, καὶ ἀφίησι τὰ πρόβατα καὶ φεύγει, καὶ ὁ λύκος ἀρπάζει αὐτά ^{ο)}. Εἰδέναι οὖν προσήκει ὅτι τοῖς ἡμαρτηκόσιν εὐσπλαγχνος ὢν ὁ Θεὸς μετὰ ὅρκου μετάνοιαν ἐπηγγείλατο· ὁ δὲ ἁμαρτήσας, καὶ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ τὴν περὶ μετάνοιαν ^{ρ)} ἀγνοῶν, καὶ τὸ μακρόθυμον καὶ ἀνιξίκαχον αὐτοῦ μὴ ἐπιστάμενος, ἔτι μὴν καὶ τὰς ἀγίας γραφὰς τὰς ταύτην κηρυσσοῦσας οὐ γινώσκων, ἅτι μὴ μεμαθηκώς παρὰ σοῦ ^{ρ)}, ἀπόλλυται. Σὺ δὲ, μὴ τοῦτο γένηται, ὡς φιλόστοργος ποιμὴν καὶ ὡς σπουδαῖος νομὴς ἀναζητεῖ ἀριθμῶν τὴν ποίμνην· τὸ λείπον ἐκζητεῖ, ὡς Κύριος ὁ Θεὸς ὁ ἀγαθὸς πατὴρ ἡμῶν, ἀποστείλας τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν ποιμένα καλὸν καὶ σωτῆρα τὸν διδάσκαλον ἡμῶν Ἰησοῦν, ἐπιτρέψας αὐτῷ ἰάσαι τὰ ἐννεηκονταίνεα ἐπὶ τὰ ὄρη, καὶ πορευθῆναι ἐπὶ τὴν ζήτησιν τοῦ πειπλανημένου, καὶ εὐρόντα ἄραι ἐπὶ τοὺς ἑαυτοῦ ὤμους καὶ φέρειν ἐν τῇ ποίμνῃ, χαίροντα ἐπὶ τῇ εὐρίσει τοῦ ἀπολωλὸτος. Οὕτως οὖν ὑπήκοος γίνου καὶ σὺ, ὡς ἐπίσκοπε, ἐκζητῶν τὸ ἀπολωλὸς, κατευθύνων τὸ πειπλανημένον, ἐπιστρέφων

catori dicat : Tu modo fac convertas, et ego mortem tibi debitam suscipiam, quemadmodum Dominus pro me et pro omnibus mortuus est. « Nam bonus pastor animam suam ponit pro ovibus suis; mercenarius autem et qui non est pastor, cuius non sunt oves propriae, videt lupum venientem » hoc est diabolus : « et dimittit oves et fugit, et lupus rapit eas. » Scire igitur oportet quod Deus qui misericors est, delinquentibus poenitentiam iureiurando promisit. Qui vero deliquit et promissum istud Dei de poenitentia ignorat, magnamque eius patientiam ac malorum tolerantiam nescit, insuperque sanctas scripturas poenitentiam praedicantes non cognoscit, scilicet a te non edoctus, is quidem perit : tu vero, ne id fiat, ut indulgens pastor et studiosus rector, recense ad numerum gregem, et quod deest exquire, sicut Dominus Deus bonus pastor noster, qui doctorem nostrum Iesum filium suum, pastorem bonum ac Salvatorem misit et mandavit ut relinqueret nonaginta novem oves in montibus et properaret ad quaerendam eam quae erraverat, inventamque super humeros suos attolleret et ad gregem portaret, exultans de ovis perditae recuperatione. Pari ergo modo, et tu, o episcope, Deo obedientiam praesta, dum quod perierat requiris, quod aberraverat dirigis, quod secesserat revocas ; potesta-

μ) Ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ πάντων coislin.

ν) Τουτέστι τ. διαβ. om. id. et vīnd.

ο) Αὐτὰ Ioan. X. 11. 12.

ρ) Περὶ μετάνοιᾶς vatic. 1.

q) Σοῦ ἀπὸ ἀνοίας vatic. 1. In marg. idem Collier. notavit et vertit Turrian. Sed operae pretium erit describere fusius coislinianum, brevi et concinna quadam venustate insignem : Παρὰ σοῦ ὑπὸ ἀνοίας (sic vat. 1) πολλὴς ἐκείνος ἀπόλλυται. Καὶ σὺ λόγον ὑφίστη ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνίσταται τῆς ἀμελείας, ἀλλὰ μὴ τοῦτο γένηται, (id. acce-

plimus) ὡς φιλόστοργος ποιμὴν καὶ σπουδαῖος νομὴς ἀν. α. τ. π. Καὶ τὸ λοιπὸν ἐκζητεῖ καθὼς καὶ ὁ πατὴρ ἡμῶν ὁ ἀγαθὸς καὶ διδάσκαλος ἀποστείλας τὸν ε. υ. ποιμένα καλὸν καὶ σωτῆρα τοῦ κόσμου, ἦλθεν ἐπὶ τὰ ὄρη πορευθεῖς (cod. πορευθῆς) ζητῶν ἀπολωλὸς, ἰάσας τὰ ἐννεηκοντα ἑννέα καὶ εὐρόντα ἄρας ἐπὶ τοὺς ἑαυτοῦ ὤμους ἐπὶ τὴν ποίμνην φέρει, χαρὰν χαίρων ἐπὶ τῇ εὐρίσει αὐτοῦ. Οὕτως οὖν ... vīndob. ad haec : ἐπὶ τὰ ὄρη praemitit ἐπὶ τῇ ἐρήμῃ cf. Matth. VIII vatic. 6. legit e regione verborum ὁ αἰγ. Θεός, In margine ὁ γίγος ποιμὴν.

τὸ ἀφιστός· ἔξουσίαν γὰρ ἔχεις ἐπιστρέφειν ^{γ)} καὶ ἀποστέλλειν τεθραυσμένους ἐν ἀφίσει ^{δ)}· διὰ σοῦ ὁ σωτὴρ λείπει τῷ παριμένῳ ἐν ἁμαρτίαις· Ἀφίονται σου αἱ ἁμαρτίαι, ἡ πίστις σου σέσωκέ σε, πορεύου εἰς εἰρήνην ^{ε)}. Εἰρήνη δὲ καὶ λιμὴν γαληνός ἐστιν ^{ς)} ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία· εἰς ἣν λύων τοὺς ἡμαρτηκότας ἀποκαθίστα ὑψεῖς καὶ ἁμώμους, εὐέλπιδας, σπουδαίους, ἐργοπόρους ^{ζ)} ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις. Ὡς ἔμπειρος καὶ συμπαθὴς ἰατρός πάντας ἰῶ τοὺς ἐν ἁμαρτία ^{η)} πιπλανημένους· οὐ γὰρ χρεῖαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες· ἦλθε γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου σῶσαι καὶ ζητῆσαι τὸ πιπλανημένον ^{θ)}. Ἰατρός οὖν ὢν ^{ι)} τῆς ἐκκλησίας τοῦ Κυρίου, πρόσαγε θεραπείαν κατάλληλον ἑκάστῳ τῶν νοσούντων· παντὶ τρόπῳ θεράπειε, ὑγιάζει, σώους ἀποκαθίστα τῇ ἐκκλησίᾳ. Ποίμην τὸ ποίμνιον μὴ ἐν κράτει ^{κ)} μετὰ ἔμπαιγμοῦ ὡς κατεξουσιάζων, ἀλλ' ὡς ποιμὴν χρηστός τῷ κόλπῳ συνάγων τὰ ἀρτία καὶ τὰς ἐν γαστρὶ ἔχούσας παρακαλῶν.

Ἔσο δὲ ^{λ)} χρηστός, ἀγαθός, ἥπιος, ἄδολος, ἀψευδής, μὴ σκληρός ^{μ)}, μὴ αὐθάδης, μὴ ἀπότομος, μὴ ἀλαζών, μὴ ἀνηλιθός, μὴ τιτυφωμένος, μὴ ἀνθρωπάρισκος, μὴ δειλός, μὴ δίγνωμος, μὴ ἐμπαίζων τοῖς ὑπὸ σὲ λαοῖς, μὴ ἀποκρύπτων ἀπ' αὐτῶν τὰ τοῦ Θεοῦ νόμιμα καὶ τοὺς περὶ μετανοίας λόγους, μὴ πρόχειρος πρὸς τὸ ἐξῶσαι καὶ ἐκβαλεῖν ἀλλ' ἀσφαλής, μὴ φιλεπιτιμητής, [μὴ]

tem enim habes revocandi et dimittendi confractos cum venia; per te Salvator dicit paralytico in peccatis: «Remittuntur peccata tua, fides tua te salvum fecit. Vade in pace.» Pax autem et tranquillus portus est ecclesia Dei Christi: ad quam peccatores quos absolvis, restitue sanos, incontaminatos, studiosos, in bonis operibus strenuos. Ut peritus et misericors medicus, medelam omnibus in peccato errantibus adhibe. «Non enim opus medico habent qui bene, sed qui male habent. Venit enim filius hominis salvare et quaerere quod erraverat.» Medice ergo ecclesiae Domini, medicinam confer singulis aegrotantibus convenientem, omni modo cura, sana, sospites ecclesiae restitue, pasce gregem, neque cum ludibrio, quasi potestatem exercens, sed ut benignus pastor, in sinu agnos congrega, et gravidam hortatione refocilla.

20. Esto autem humanus, bonus, lenis, sincerus, non mendax, non durus, non contumax, non rigidus, non arrogans, non immisericors, non inflatus, non assentator, non improbus, non versipellis, non illudens subiectis tibi populis, neque illis Dei leges occultans, neque dissimulans de poenis sermones, non promptus ad expellendum et eiciendum, sed in re certa nitens, non petulans increpator; non testimonium adversus

γ) Ἐχεις τὸ ἐπιστρέφειν coislin. vatic. 6. In marg. λύων, quod petillum opinor e vatic & pleniore: καὶ ἀπολύων τεθραυσμ.

δ) Ἀφίσει Luc. IV, 19.

ε) Εἰρήνην. Cf. Matth. X, 2; Marc. V, 34.

ς) Εἰρήνη δὲ ἡ τοῦ Θεοῦ ἐκκλ. coislin. et vindobon. partim. vat. 6, in marg. γαληνῶσα, iterum ex vatic. 4: εἰρήνη δὲ γαληνῶσα.

ζ) Ἐργοπόρους om. coislin.

η) Ἰώμενος τοὺς ἐν ἁμαρτίαις id. et vindob.

θ) Πιπλανημένον cf. Matth. IX, 12; Luc. XIX, 10.

ι) Ἰατρός οὖν ὢν ἐπάρχων vindob. et coislin.—ὡς ἔμπειρος καὶ συμπαθ. ἰῶ τοὺς vat. 4.

κ) Ποίμνιον ἐγκρατεῖα. vatic. 1, sed uterque corrig. In marg. Μὴ ἐν κρ. cf. Ezechiel. XXXIV, 4; Is. XL, 11.

λ) Ἔσο δὲ leg. Bon. ἴσω vat. 4, 6, 7, Cotel. male.

μ) Ἀγαθός, ἐπιεικής, ἀψευδής coislin.—om. vindob. ἄδολος et infra φιλεπιτιμητής.

προπιτῆς, μὴ παραδεχόμενος κατὰ τινος μαρτυρίαν ἄνιυ τριῶν ^{d)} μαρτύρων, καὶ τούτων ἴαν ὁ ^{e)} τρόπος ἢ μεμαρτυρημένος πάλαι ^{f)}, καὶ εἰ μὴ ἀπ' ἑχθρας κινούμενοι ἢ φθόνου. Εἰσὶ ἴαρ πολλοὶ ἐπιχαιρಿಸίκαχοι ^{g)} πρόγλωσσοι, τριττὴν γλῶσσαν ἔχοντες, μισάδελφοι, ἔργον τιθέμενοι σκορπίζειν τὰ Χριστοῦ πρόβατα· ὧν εἰ παραδέχισθαι θέλεις τοὺς λόγους ἀκρίτως, διασπεριεῖς σου τὸ ποίμνιον καὶ παραδώσεις λύκοις εἰς κατάβρωμα, τουτέστι δαίμοσι καὶ πονηροῖς ἀνθρώποις, μᾶλλον δὲ οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλὰ θηρίοις ἀνθρωποειδέσιν, ἔθνηκοῖς καὶ ἰουδαῖσταῖς ^{h)} καὶ αἰρिसιῳταῖς ἀθέοις. Τῷ γὰρ ἐκβληθέντι τῆς ἐκκλησίας εὐθὺς προσπιλάζουσιν ⁱ⁾ οἱ λυμειῶνες λύκοι καὶ ὡς ἄρνα βορὰν ἡτοῦνται, κέρδος ἴδιον ἡτοῦμενοι τὴν ἐκκλῆσου ἀπώλειαν· καὶ γὰρ ὁ τούτων πατήρ διάβολος ἀθροωποκτόνος ἐστὶ ^{k)} καὶ ὁ διὰ τῆς σῆς ἀκρίσιας ἀδίκως ἀφορισθεὶς καὶ ἀθυμία συσχεθεὶς καὶ ὀλιγοψυχήσας ἢ εἰς ἔθνη ἀποπλανηθήσεται ἢ εἰς αἰρέσεις συμποδιασθήσεται, καὶ παντελῶς τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος ἀπαλλοτριωθήσεται καὶ συμποδιοθήσεται ὑπὸ ἀσιβείας· καὶ γενήσῃ σὺ τῆς ἐκκλῆσου ἀπωλείας ἑνοχος. Οὐ γὰρ δίκαιόν ἐστιν, ἑτοιμον μὲν εἶναι ἐκβάλλειν τὸν ἡμαρτηκότα, ὀκνηρὸν ^{l)} δὲ ὑπάρχειν εἰς τὸ προσδέχισθαι τὸν ἐπιστρέφοντα· καὶ πρόχειρον μὲν εἰς τὸ ἀποκόπτειν, ἀνηλεῆ δὲ εἰς τὸ τὸν ἀλγοῦντα ἰᾶσθαι. Περὶ γὰρ τῶν τοιούτων λέγει ἡ θεία γραφή· Οἱ πόδες αὐτῶν εἰς κακίαν τρέχουσι, ταχινοὶ εἰσι τοῦ ἐκχέειν αἷμα ^{m)}· σύνῆριμμα καὶ ταιλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ

illum sumens, sine tribus fidelibus testibus, quorum mores iamdudum probati sunt, et qui neque inimicitia moveantur, neque invidia. Multi enim sunt malevoli, dicaces, triplicem linguam habentes, osiores fratrum, id operam dantes ut Christi oves dispergant; quorum si sermones temere velis admittere, dissiparis gregem, cumque ad devorandum tradideris lupis, id est daemonibus et improbis hominibus, sed potius feris similitudinem hominum indutis, ethnicis nempe, Iudaeis et atheis haereticis. Siquidem ubi aliquis ex ecclesia eiectus est, continuo accedunt ad eum truculenti lupi, et quasi agnum devorare gestiunt, illius interitum quaestui habentes. Etenim eorum pater diabolus homicida est; et qui per imprudentiam tuam iniuste segregatus fuit, tristitia demum oppressus et pusillo affectus animo, aut ad gentiles aberrabit, aut implicabitur haeresibus, ac penitus ab ecclesia et ab spe in Deo posita alienabitur atque ab impietate constringetur. Tu vero fies de illius interitu reus. Haud certe aequum est promptum esse ad reiiciendum eum qui deliquit, tardum vero ad recipiendum eum qui a peccato se avertit; praeproperum ad amputandum, et crudelem ad medendum dolenti. De talibus vero ait Scriptura: «Pedes eorum ad malitiam currunt, veloces sunt ad effundendum sanguinem; contritio et miseria in viis eorum et viam pacis non cognoverunt, non est timor Dei

d) Τριῶν πιστῶν vulg. omisimus cum vatic. I, 6. coislin. vindob. Bon. et Mansi—vatic. 6. In marg. πιστῶν ἂν ὁ τρόπος sed male; legit ex vat. ἡ πιστῶν—ἂν ὁ τρ.

e) Τούτων ἂν τρεῶν. vulgo, iterum codd. consentiunt.

f) Πάλαι om. coislin.

g) Ἐπιχαιρόντες κακοῖς coislin.

h) Ἰουδαῖσταῖς Iudaeis Bon. Turrian.

i) Προσπιλάζουσιν coislin. vindobon. ὅς λύκοι vindob. λύκοις vatic. mendose.—ὡς ἀρναβόραν coislin. Idem mox: τὸν ἰατρίον.

k) Ἐστὶ Ioan. VIII. 44.

l) Ὀκνηρότερον vatic. 6. In marg.

m) αἷμα Prov. I, 16.

ἔγνωσαν· οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν ^{α)}. Ὁδὸς δὲ εἰρήνης ἐστὶν ὁ σωτὴρ ἡμῶν ὁ Χριστὸς, ὃς καὶ ἐδίδαξεν ἡμᾶς λέγων· Ἄφειτε, καὶ ἀφεθήσεται ὑμῖν· δίδοτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν ^{β)}, τουτίστι δίδοτε ἄφεισιν ἁμαρτιῶν, καὶ ἀφεθήσεται ὑμῖν τὰ παραπτώματα ^{γ)}· ὡς καὶ διὰ τῆς εὐχῆς ἡμᾶς ἐπαίδευσεν λέγειν πρὸς τὸν Θεόν· Ἄφες ἡμῖν ἅ τὰ ὀφειλήματ' ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν ^{δ)}. Ἐὰν οὖν μὴ ἀφῇτε τοῖς ἡμαρτήκοσι, πῶς ὑμεῖς λήψεσθε τὴν ἄφεισιν τῶν ἁμαρτιῶν ὑμῶν; οὐχὶ τοῦναντίον ἑαυτοὺς δεσμεύετε ^{ε)} λέγοντες ἀφίεναι καὶ μὴ ἀφιέντες; οὐ τῷ ἑαυτῶν στόματι ἰναντιωθήσεσθε, λέγοντες ἀφίεναι καὶ μὴ ἀφιέντες; Γινώσκετε γὰρ ὅτι ὁ τὸν μὴ ἀδικήσαντα ἐκβάλλων· ἢ τὸν ἐπιστρέφοντα μὴ προσδιχόμενος φονεύει τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ καὶ αἷμα ἐκχέει ὡς Καὶν Ἀβὶλ τοῦ ἀδελφοῦ ^{ς)}, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ βοᾷ πρὸς Θεὸν ἐκζητηθήσεται· δίκαιος γὰρ ἀδίκως φονευθεὶς ὑπὸ τινος παρὰ Θεῷ ἐν ἀναπαύσει ἔσθαι εἰς τὸν αἰῶνα, ὡσαύτως καὶ ὁ ματαίως ^{η)} ἀφορισθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου. Ὁ μὲν ἐκβαλὼν ^{θ)} ὡς λοιμὸν τὸν ἀναίτιον, πικρότερος φονέως ὁ τοιοῦτος, οὐκ ἀφορῶν ^{ι)} εἰς τὸ τοῦ Θεοῦ ἔλεος, οὐδὲ μνημονεύων αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τοῖς μετανοοῦσιν ἀγαθωσύνην, οὐδὲ λαμβάνων σκοποὺς ^{κ)} τῶν τοιούτων τοὺς ἐκ πλήθους παραπτωμάτων ἐν μετανοίᾳ εἰληφότας ἄφεισιν· διὰ τοῦτο ἰταμώτερος σωματικοῦ φωνέως ὁ τὸν ἀναίτιον ἀπορρίπτων. Ὡσαύτως καὶ ὁ μὴ προσδιχόμενος τοὺς μετανοοῦντας σκορπίζει τὰ τοῦ Χριστοῦ, κατ' αὐτοῦ γινόμενος· ὡς γὰρ δίκαιός ἐστιν ὁ Θεὸς

ante oculos eorum.» Via autem pacis est servator noster Iesus Christus, qui etiam nos docuit his verbis; «Dimittite et dimittetur vobis, date et dabitur vobis,» hoc est, date peccatorum remissionem et remittentur vobis delicta, quemadmodum et per orationem docuit nos dicere ad Deum: «Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.» Quare si peccatoribus veniam non tribuistis, quomodo peccatorum vestrorum veniam accipietis? An non contra vosmetipsos ligatis, cum dicitis vos dimittere, et non dimittitis? An non vestro ori repugnabitis dicendo: *Dimittimus*, et non dimittendo? Scitote enim quod qui nulla iniquitate contactum abiicit, aut ad bonam frugem reversum non admittit, fratris sui interfector est, et sanguinem eius fundit ut Cainus fratris Abol, et sanguis illius clamans ad Deum requiretur. Iustus quippe iniuste a quoquam occisus, apud Deum requiescet in aeternum: et simili modo qui ab episcopo perperam fuerit excommunicatus. Sed qui inculpatum, quasi esset scelerosus, eiicit, is interemptore saevior est, sine ullo ad misericordiam Dei respectu, nec memor bonitatis illius erga poenitentes, neque considerans, tamquam exemplar, eos qui multorum peccatorum veniam per poenitentiam obtinuerunt. Quapropter qui innocentem eiicit, corporali homicida truculentior est. Similiter qui non recipit poenitentes, quae Christi sunt

α) Ὁφθαλμῶν αὐτῶν cf. Rom. III, 16-18. Is. LIX, 7, 8, 9.

β) Δότε καὶ ἀφεθ. v. δότε καὶ δοθήσ. colslin.

γ) Παραπτ. ὑμῶν vindob.

δ) Ἡμῶν. Matth. VI, 12.

ε) Ἐαυτὸν δεσμεύετε λέγων ἀφίεναι καὶ μὴ ἀφίετε

(cod. ἀφίεν), τῷ οἰκτῷ στόματι colslin.

ς) Φονεὺς τοῦ ἀδελφοῦ ἐστίν vatic. 1. ut vulgata.

ι) Ἀδελφοῦ αὐτοῦ vindob.

η) Ἀδικῶς Id. colslin. et vatic. 6 in marg.

θ) Ὁ μέντοι vatic. 6 in marg.—οὐ καταφορῶν ibid.

κ) Σκοποὺς εἰς τοῦν vindobon.

ἐν τῷ κρίνειν τοὺς ἁμαρτωλοὺς, οὕτως ἐλεήμων ἐν τῷ προσδέχισθαι τοὺς ἐπιστρέφοντας· ἔλεος γὰρ καὶ κρίσιν ἤδιν αὐτῷ ὁ Θεοφιλὴς Δαβὶδ.

cap. 22. Ἀρὴ δὲ σ), ἐπίσκοπε, πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν καὶ τὰ προωδευκότα ^{z)} καὶ ἑμπείρως αὐτοῖς χειρῆσθαι πρὸς νοουθεσίαν τῶν στυπτικῶν ἢ παρακλητικῶν διομένων λόγων· ἔτι καὶ ἐν τῷ κρίνειν σε δίκαιον ^{a)} τῷ τοῦ Θεοῦ ἑξακολουθεῖν θελήματι, καὶ ἡ Θεὸς δικάζει τοὺς ἁμαρτάνοντας ἢ ἐπιστρέφοντας, παραπλησίως καὶ σὲ κρίνειν. Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ τὸν Δαβὶδ ^{b)} ὀλισθήσαντα ὀνειδίσας διὰ τοῦ Νάθαν καὶ εἰπόντα μετανοεῖν εὐθὺς καὶ τοῦ Θανάτου λυτροῦται ^{c)} λέγων· Θάρσει, οὐ μὴ ἀποθάνῃς ^{d)}; Ἰωνᾶν μὴ θελήσαντα Νινευίταις κηρῦξαι ὑπὸ θαλάσσης καὶ κήτους καταποθῆναι ^{e)} ποιήσας, εὐξαμένου ἐν κοιλίᾳ ^{f)}, ἀνήγαγεν ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν αὐτοῦ; Ἐζεχίαν πρὸς ὀλίγον τυφωθέντα, εὐξάμενον μετὰ δακρύων, ἀφῆκε τοῦ ἐγκλήματος; Ἀκούσατε δὲ, ὦ ἐπίσκοποι, πρὸς τὰ τοιαῦτα ὠφέλιμον ὑπόδειγμα· γέγραπται γὰρ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν βασιλείων καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν παραλειπομένων ^{g)} οὕτως· Καὶ ἀπέθανεν Ἐζεχίας, καὶ ἐβασίλευσεν ^{h)} ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μανασσῆς, ἐτῶν δώδεκα ἐν τῷ βασιλεύειν αὐτὸν, καὶ πεντήκοντα καὶ πέντε ἔτη ἐβασίλευσεν ἐν Ἱερουσαλὴμ· καὶ ὄνομα τῇ μητρὶ αὐτοῦ Ἐψιβά. Καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν ἐνώπιον Κυρίου, οὐκ ἀπέσχιτο ἀπὸ τῶν βδελυγμάτων τῶν ἐθνῶν ὧν

dissipat, sitque adversarius eius. Quia ut iustus est Deus in iudicandis peccatoribus, ita et misericors est in excipiendo eos qui convertuntur: « Misericordiam enim et iudicium » illi cecinit David ille Deo gratus.

21. Te autem oportet, o episcopo, vel praeterita ante oculos habere, et eis dextere uti ad monendos eos quos vel stringere verbo vel consolari oportet; aequum etiam est ut in iudicando Dei obsequaris voluntati; et ut quo pacto Deus iudicat aut peccatores aut conversos, eodem et tu iudices. Nonne enim lapsum Davidem cum increpasset per Nathan, et ille poenitere se profitetur, statim morte liberat, dicens: « Confide, non morieris? » Nonne cum Jonas Ninivitis praedicare recusans, atque a mari et ceto absorberi iussus, in ventre piscis orasset, ex interitu vitam illius eduxit? Nonne Ezechiam paululum in superbiam elatum, sed postea lacrymose deprecantem a crimine absolvit? Verum audite, o episcopi, exemplum ad haec accommodatum. Ita scriptum est in quarto libro Regum et in secundo Paralipomenon: « Et mortuus est Ezechias, et regnavit filius eius Manasses: duodecim annorum erat, cum regnare coepit et quinquaginta annos regnavit in Hierosolymis, et nomen matris eius Hepsiba. Fecitque malum coram Domino; non abstinuit abominationibus gentium, quas delevit Dominus a facie filiorum Israel. Et

g) Ἀρὴ δὲ σοι, ὦ επισκ. coislin.

z) Προειληφότα vindobon.

a) Ἡ γὰρ vatic. et vulgat. καὶ σὲ κρίνει· τὸν γὰρ

b) Δαβὶδ ὀλισθήσαντα coislin.

c) Ἐλυτρώσατο εἰπὼν vindobon.

d) Ἀποθανεῖς vulgo et codd. corr. Veltzen. Cf. II Reg. XII, 12.

e) Καταποθῆναι ποιεῖται καὶ εὐξαμένου ἐν τῇ κοιλίᾳ coislin. ἐκ κοιλίας vindob. αὐτοῦ vatic. 6.

f) Ἀνήγαγεν εἰς ζωὴν ἡσάυτως καὶ ἐκ φθορᾶς (φθορᾶς?) μᾶλλον vindob.

g) Παραλειπομένων τῇ τῶν ἡμερῶν vatic. et vulgo.

h) Καὶ ἀπέθ. Εξ. καὶ ἐβασίλ. ὁ om. vindobon. Μανασσῆς ὁ υἱὸς Ἐζεχίου δώδεκα ἔτη ἐβασίλευσε καὶ πεντήκοντα πέντε, ὄνομα δὲ τ. μ. α. Εψιβά (sic post correcturam)... Καὶ ἐποίησε τὸ πον. ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου κατὰ τὰ βδελύγματα τῶν ἐθνῶν, coislin. — Mox vat. 6. κατέπευσεν; om. καὶ ἀνίστησι θεοσ. τ. Πάαλ.

ἐξωλόθριυσε Κύριος ἀπὸ προσώπου υἱῶν ¹⁾ Ἰσραὴλ· καὶ ἐπέστρεψε ²⁾ Μανασσῆς καὶ ᾠκοδόμησε τὰ ὑψηλὰ, ἃ κατέσπασεν ³⁾ Ἐζεκίας ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ ἔστησε ⁴⁾ στήλας τῇ Βάαλ καὶ ἀνέστησε θυσιαστήριον τῇ Βάαλ, καὶ ἐποίησεν ἄλσιν, καθὼς ἐποίησεν Ἀχαάβ βασιλεὺς Ἰσραὴλ· καὶ ἐποίησε θυσιαστήρια ⁵⁾ ἐν οἴκῳ Κυρίου, ἐν ᾧ εἶπε Κύριος πρὸς Δαβὶδ καὶ πρὸς Σολομῶνα τὸν υἱὸν αὐτοῦ λέγων· ὅτι ἐν αὐτῷ θήσω ⁶⁾ τὸ ὄνομά μου· καὶ ἔστησε Μανασσῆς θυσιαστήρια, καὶ ἐν αὐτοῖς ἐδούλευσε τῇ Βάαλ, καὶ εἶπεν· Ἔσται τὸ ὄνομά μου εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ᾠκοδόμησε θυσιαστήρια ἐν ταῖς δυσὶν αὐλαῖς οἴκου Κυρίου τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ αὐτὸς διήγαγε τὰ τέκνα αὐτοῦ ἐν πυρὶ ἐν Γὲ Βενεννὸμ, καὶ ἐκλεδονίζετο ⁷⁾ καὶ ἐφαρμακεύετο καὶ ἐποίησεν ἐγγαστριμύθους καὶ ἐπαισιδοὺς καὶ γνώστας καὶ θιραφεῖμ ⁸⁾, καὶ ἐπλήθυνε τοῦ ποιῆσαι τὸ πογκρὸν ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου τοῦ παροργίσαι αὐτόν· καὶ ἔθηκε τὸ χωνευτὸν ⁹⁾ καὶ τὸ γλυπτὸν τοῦ ἄλσους τὴν εἰκόνα ἣν ἐποίησεν, ἐν οἴκῳ Κυρίου, ἐν ᾧ ἐξελέξατο Κύριος θέσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκεῖ ἐν Ἱερουσαλὴμ τῇ ἁγίᾳ πόλει εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἶπεν· Οὐ προσθήσω τὸν πόδα μου σαλιῦσαι ἀπὸ τῆς γῆς τοῦ Ἰσραὴλ, ἣν ἔδωκα τοῖς πατράσιν αὐτῶν, πλην ἰὰν φυλάξωνται κατὰ πάντα ὅσα ἐντετελάμην αὐτοῖς, κατὰ πᾶσαν ἐντολὴν ἣν ἐντετελάτο ὁ δοῦλός μου Μωσῆς. Καὶ οὐκ ἤκου-

conversus est Manasses, et aedificavit excelsa, quae destruxerat Ezechias, pater eius; et posuit columnas Baal et erexit altare Baal, et fecit lucos, sicut fecerat Achab rex Israel; et fecit altare in domo Domini in quo dixit Dominus ad David et ad Salomonem filium eius, dicens: « quia in ipso ponam nomen meum. » Et erexit Manasses altaria, et in eis servivit Baal et dixit: Erit nomen meum in saeculum. Et aedificavit in duobus atriis domus Domini altaria militiae coeli, et ipse traduxit filios suos per ignem in valle Ben-Ennon, et augurabatur, et veneficiis utebatur, et fecit ventriloquos et incantatores et cognitores et Theraphim, et multiplicavit maleficia in oculis Domini, ut irritaret eum, et posuit conflatile et sculptile, imaginem luci quam posuit in domo Domini, in qua elegit Dominus ut poneret nomen suum ibi in Hierusalem civitate sancta in saeculum, et dixit: « Et non addam ut moveam pedem meum a terra Israel, quam dedi patribus eorum, si tamen servaverint omnia quae praecepi eis secundum omne manda-

1) Τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ibid.

2) Καὶ ἐπέστρεψε ibid. Cf. IV. Reg. XXI, 1-18; II Paralipom. XXXIII, 1, seqq.

3) Ὑψηλὰ ἃ κατέστρεψε Ἐζεκίας. coisl. ἃ κατέσπασεν vat. 4.

4) Καὶ ἀνέστησε θυσιαστήριον καὶ στήλας τῇ βαάλ. coisl. — τῇ Βαάλ vat. 1.

5) Ἐποίησεν Ἀχαάβ ὁ βασιλεὺς Ἰσραὴλ, καὶ προσεκύνησε πᾶσιν τῇ εὐσμίᾳ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἐδούλευσεν αὐτοῖς καὶ ᾠκοδόμησε θυσιαστήριον ἐν οἴκῳ. coisl. Τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ᾠκοδ. θυσιαστήρια vindobon.

6) Λέγων· ἐν Ἱερουσαλὴμ θήσω τὸ ὄν. μου, ἣν ἐξελέξαμαι ἐκ πασῶν φυλῶν Ἰσραὴλ, καὶ θήσω τὸ ὄν. μου ἐκεῖ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ οὐ προσθήσω τοῦ σαλιῦσαι τὸν πόδα Ἰσραὴλ, ἀπὸ τῆς γῆς ἣς ἔδωκα τοῖς πατράσιν αὐτῶν

(in margine: Πλην ἰὰν φυλάξωνται [cod. φυλάσσονται] κατὰ πάντα καὶ ὅσα ἐντετελάτο ὁ δοῦλός μου Μωσῆς. Καὶ ᾠκοδόμησε Μανασσῆς θυσιαστήριον πᾶσιν τῇ εὐσμίᾳ τοῦ οὐρανοῦ ἐν πᾶσιν ταῖς αὐλαῖς οἴκου Κυρίου, καὶ εἶπεν· Ἔσται τὸ ὄνομά μου εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ διήγαγε τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ἐν πυρὶ καὶ ἐκλεδονίζετο καὶ οἰωνίζετο καὶ ἐποίησεν coisl.)

7) Γὲ Βενεννὸμ cum LXX, Bov. Turriano, et Cotelier. Γεβανὰ ἐν ὀνόματι vulgo, quod apud Veltzenium ingeniose putatur idem esse atque ἐν ὀνόματι τι. Vatic. 6. In marg. ἀλλαχού ἐν Βοῖν. Vatic. 4: ἐν Γεβοῖν ἐν ὀνόματι — Ἐκλεδονίζετο vulgo. Cf. LXX, l. cit. qui multa aliter vertunt et plane omitt. Καὶ εἶπεν usque ad τὸν αἰῶνα.

8) Θιραφεῖμ om. LXX.

9) Καὶ ἔθηκε τὸ χωνευτὸν καὶ τὸ γλυπτὸν coisl.

σαν, καὶ ἐπλάνησιν αὐτοὺς Μανασσῆς τοῦ ποιῆσαι τὸ πονηρὸν ἐνώπιον Κυρίου ὑπὲρ τὰ ἔθνη, ἃ ἐξῆρε Κύριος ἀπὸ προσώπου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ· καὶ ἐλάλησε Κύριος ἐπὶ Μανασσῆν ^{α)} καὶ ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν χειρὶ δούλων αὐτοῦ τῶν προφητῶν, λέγων· Ἄνθ' ὧν ὅσα ἐποίησε Μανασσῆς ὁ βασιλεὺς Ἰούδα τὰ βδελύγματα τὰ πονηρὰ ^{β)}, ταῦτα ἀπὸ πάντων ὧν ἐποίησεν ὁ Ἀμορράϊος ἐμπαροσθεν αὐτοῦ, καὶ ἐξήμαρτε τὸν Ἰούδαν ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτοῦ, τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ· Ἰδοὺ ἐγὼ φέρω κακὰ ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ καὶ Ἰούδαν, ὥστε παντὸς ἀκούοντος αὐτὰ ἡχῆσαι ^{γ)} ἀμφοτέρω τὰ ὦτα αὐτοῦ, καὶ ἰκτενῶ ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ τὸ μέτρον Σαμαρείας καὶ τὸν σταθμὸν οἴκου Ἀχαάβ, καὶ ἀπαλείψω τὴν Ἱερουσαλὴμ, καθὼς ἀπαλείφεται τὸ πυξίον ἀπαλειφόμενον, καὶ καταστρέψω ἐπὶ πόσσωπον ^{δ)} αὐτοῦ καὶ ἀποδώσομαι τὸ ὑπόλειμμα τῆς κληρονομίας μου, καὶ παραδώσω αὐτοὺς εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτῶν, καὶ ἔσονται εἰς προνομὴν καὶ διαρπαγὴν ^{ε)} πᾶσι τοῖς ἐχθροῖς αὐτῶν· ἀνθ' ὧν ὅσα ἐποίησαν πονηρὰ ἐν ὀφθαλμοῖς μου, καὶ ἦσαν ^{ς)} παροργίζοντές με ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐξήγαγον τοὺς πατέρας αὐτῶν ἐκ γῆς Αἰγύπτου καὶ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. Καὶ γε αἷμα ἀθῶον ἐξέχει Μανασσῆς πολὺ σφόδρα, ἕως οὗ ἐπλησῇ ^{ζ)} τὴν Ἱερουσαλὴμ στόμα ἐπὶ στόματι ^{η)}· πλην ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτοῦ ὧν ἐξήμαρτε τὸν Ἰούδαν ποιῆσαι τὸ πονηρὸν ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου ^{θ)}, καὶ ἤγαγε Κύριος ἐπ' αὐτὸν τοὺς ἄρχοντας τῆς δυνάμεως τοῦ βασιλείως Ἀσσύρ, καὶ κατελάβοντο τὸν Μανασσῆν ἐν δεισμοῖς ^{ι)} καὶ ἔδησαν αὐτὸν ἐν πίδασι χαλκαῖς καὶ ἤγαγον αὐτὸν εἰς Βαβυλῶνα· καὶ ἦν

tum, quod mandavit Moyses servus meus, ut facerent malum coram Domino supra gentes, quas eiecit Dominus, a facie filiorum Israel. Et locutus est Dominus ad Manassem et populum eius per prophetas, dicens, pro his abominationibus scelestis, quascumque fecit Manasses rex Iuda ex omnibus quae fecit Amorrhacus coram eo et quia peccare fecit Iudam in idolis eius: Haec dicit Dominus Deus Israel: Ecce ego infero mala in Hierusalem, et Iudam, ut ambae aures cuiusque ea audientis sonent, et extendam in Hierusalem mensuram Samariae, et pondus domus Achab, et delebo Hierusalem sicut deletur tabula buxea, et invertam in faciem eius, et restituam reliquias hereditatis meae, et tradam eos in manus inimicorum suorum, et erunt in direptionem et in pastum omnibus inimicis suis pro iis malis quaecumque fecerunt in oculis meis et irritaverunt me ex quo die eduxi patres eorum ex terra Aegypti usque ad hunc diem. Atque etiam sanguinem plurimum innoxium effudit Manasses, donec implevit Hierusalem os super os. Sed propter peccata eorum quae peccare fecit Iudam, ut faceret malum coram oculis Domini, etiam adduxit Dominus in eum principes exercituum regis Assur, et ceperunt Manassem in aedibus, et ligaverunt eum compedibus aereis et duxerunt eum Babylonem,

α) Ἐπὶ Μανασσῆ. Cotelier.

β) Ταῦτα τὰ πονηρὰ... καὶ ἐξήμαρτε καὶ γε Ἰούδας ἐν τοῖς εἰδ. αὐτοῦ οὐχ οὕτως, τάδε λέγει... coislin.

γ) Ἠχῆσαι ib.

δ) Καταστρ. ἀπὸ προσώπου vindobon.

ε) Δι' ἀρπαγὴν vulgo.

ς) Καὶ ἦσι vatic 1. vici vatic. 6.

ζ) Ἐπλήρωσε vindobon.

η) Στόμα εἰς στόμα coislin.

θ) Κυρίου. Cf. II Paralip. XXXIII, 11.

ι) Κατελάβοντο τὸν Μανασσῆν καὶ ἔδωσαν αὐτὸν ἐν δεισμοῖς καὶ πίδασι χαλκαῖς καὶ coislin.

δεδεμένος κατασιτισθῆναι ὅλος ἐν οἴκῳ φυλακῆς, καὶ ἰδίδοτο αὐτῷ ἐκ πί-
τύρων ἄρτος ἐν σταθμῷ βραχύς καὶ ὕδωρ σὺν ὄξει ὀλίγον ^{δ)} ἐν μίτρῳ ὥστε ζῆν
αὐτὸν, καὶ ἦν συνεχόμενος καὶ ὀδυνόμενος σφόδρα. Καὶ ὡς βιαίως ἐθλίβη, ἐζή-
τησε τὸ πρόσωπον Κυρίου τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐταπεινώθη σφόδρα ἀπὸ προσ-
ώπου Κυρίου τοῦ Θεοῦ τῶν πατέρων αὐτοῦ, καὶ προσεύξατο πρὸς Κύριον ^{ε)} λέγων·

et erat ligatus et ferro vinctus totus in domo carceris, et dabitur ei panis ex furfuribus
parvo pondere et parva mensura aquae cum aceto ut viveret: eratque in angustias ad-
ductus et vehementer dolens. Et ut violenter afflictus est, quacsivit faciem Domini sui,
et humiliatus est valde a facie Dei patrum suorum, et deprecatus est Dominum Deum,
dicens:

Κύριε παντοκράτωρ ^{ζ)} ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, τοῦ
Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, καὶ τοῦ σπέρματος αὐτῶν
τοῦ δικαίου, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν σὺν παντί
τῷ κόσμῳ αὐτῶν ^{η)}, ὁ πεδήσας τὴν θάλασσαν τῷ λόγῳ
τοῦ προσταγμάτων σου, ὁ κλείσας τὴν ἄβυσσον, καὶ σφρα-
γισάμενος αὐτὴν τῷ φοβερῷ καὶ ἐνδόξῳ ὀνόματί σου· ὃν
πάντα φοβέσονται καὶ τρέμει ἀπὸ προσώπου τῆς δυνάμεώς σου,
ὅτι ἄσπετος ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς δόξης σου καὶ ἀνυ-
πόστατος ἡ δόξα τῆς ἐπὶ ἁμαρτωλοῦς ^{θ)} ἀκμῆς σου, ἀμέ-
τητος τε καὶ ἀνέστιχος τὸ ὅλος τῆς ἐπαγγελίας
σου· ὅτι σὺ εἰ Κύριος ^{ι)} εὐσελαγχτός, μακρόθυμος, πολυ-
έλεος ^{κ)} καὶ μετανοῶν ἐπὶ ταῖς κακίαις τῶν ἀνθρώπων· ὅτι
σὺ, ὁ Θεός, κατὰ τὴν χρηστότητα τῆς ἀγαθουσύνης σου ἐπηγ-
γείλω μετανοίας ἄριστον ^{λ)} τοῖς ἁμαρτηκόσι, καὶ τῷ πλῆ-
θει τῶν οἰκτιρῶν σου ἄριστας μετανοίας ἁμαρτωλοῖς ^{μ)}
εἰς σωτηρίαν σὺ οὖν, Κύριε ὁ Θεός τῶν δικαίων ^{ν)}, οὐκ ἔθου
μετανοίας δικαίοις, τῷ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ,
τοῖς οὐχ ἁμαρτηκόσι σοι, ἀλλ' ἔθου μετανοίας ἐπ' ἐμοὶ τῷ
ἁμαρτωλῷ, διότι ἡμετέροις ὑπὲρ ἀριθμῶν ψάμμου θαλάσσης
ἔπληθυναν αἱ ἀνομίαι μου, Κύριε, ἐπληθύναν αἱ ἀνομίαι
μου, καὶ οὐκ εἰμὶ ^{ο)} εἰς ἀξίους ἀντίσταναι καὶ ἰδεῖν τὸ ὄψος τοῦ
ἐσθίου ἀπὸ πλῆθους τῶν αἰκιῶν ^{π)} μου, κατακαμπτό-
μενος πολλῷ δισμῷ σιδήρου ^{ρ)}, διότι παρεξέρισα τὸν θυμὸν
σου, καὶ τὸ πονηρὸν ἐνέπιόν σου ἐποίησα ^{σ)} στήσας βελ-
λύγματα καὶ πληθύνας προσοχθίσματα. Καὶ τὸν κλίω ^{τ)}
γόνυ καρδίας μου, δειόμενος τῆς παρὰ σοῦ χρηστότητος.
Ἡμάρτηκα, Κύριε, ἡμάρτηκα, καὶ τὰς ἀνομίας μου ὁγῶ
γινώσκω· ἀλλ' ^{θ)} αἰτοῦμαι δειόμετός σου· Ἄντις μοι, Κύριε,
ὅτις μοι, καὶ μὴ συγκαλέσῃς με ταῖς ἀνομίαις μου, μηδὲ

22. • Domine (8), omnipotens Deus patrum nostro-
rum Abraham, Isaac et Jacob, et seminis eorum iusti,
qui fecisti caelum et terram cum universo ornatu eo-
rum, qui ligasti mare verbo praecepti tui, qui clau-
sisti abyssum et signasti eam terribili et glorioso do-
mine tuo; quem omnia pavent, et tremunt a facie
potentiae tuae, quia non potest ferri magnificentia
gloriae tuae neque tolerari comminationis tuae ira in
peccatores, Immensa vero et impervestigabilis mise-
ricordia promissionis tuae; quoniam tu es Dominus
altissimus, benignus, longanimis, multae misericor-
diae et poenitens in afflictionibus hominum; quoniam
tu, Deus, secundum benignitatem bonitatis tuae pro-
misisti remissionem poenitentiae iis qui peccaverunt,
et secundum multitudinem miserationum tuarum de-
crevisisti poenitentiam peccatoribus in salutem: Tu
igitur, Domine Deus iustorum, non posuisti poeniten-
tiam iustis Abrahae, Isaac et Jacob, qui non peccaverunt
tibi, sed posuisti poenitentiam mihi peccatori, quia pec-
cavi supra numerum arenae maris. Multiplicatae sunt
nequitiae meae, Domine, multiplicatae sunt nequitiae
et non sum dignus intueri et aspicere in altitudinem
coeli prae multitudine iniquitatum mearum, incur-
vatus multis vinculis ferreis, quoniam irritavi iram
tuam et malum coram te feci, qui posui abominanda
idola et multiplicavi offensiones. Et nunc flecto ge-
nua cordis, deprecans benignitatem tuam: peccavi,
Domine, peccavi et iniquitates meas ego cognosco. Sed
peto rogans te: remitte mihi, Domine, remitte, et

δ) Ἰδὼν μετὰ ὄξους ὀλίγον. ὥστε ib. ὀδυρῶν γε-
ν. 6 in m. ἀλλ. ὀδυρῶντος.

ε) Προσεύξατο πρὸς τὸν Θεόν. in marg. εὐχὴ coisl.
προσεύξατο vatican. 4.

ζ) Παντοκράτωρ Mansl.

η) Κόσμῳ αὐτῶν καὶ τὰ ἐξῆς τῆς εὐχῆς, ἃ ὑμεῖς
οὐκ ἀγνοεῖτε. Sicque idem coisl. omnia praetermittit
usque ad finem orationis, ut statim addat: Καὶ ἐπὶ
κευσε... vatic. 4 om. καὶ σφραγισ. αὐτῶν.

θ) Ἐπὶ ἁμαρτωλοῖς vatic. 4 et Mansl ut in Horo-
log. ad Apodeipn. ed. Venet. 1831 p. 142.

ι) Κύριος ὁψιστος legeb. Turrian. ut in Horologio.

κ) Καὶ πολυέλεος Horolog.; mox ἐπὶ κακίαις ἀν-

θρώπων. Σὺ Κύριε κατὰ τὸ πλῆθος τῆς χρηστότητός σου
ἐπαγγείλω μετανοίας.

λ) Μετανοίας καὶ ἄριστον vind. Horolog.

μ) Καὶ τῷ πλῆθει usque ad ἁμαρτωλοῖς om. Bon.

ν) Θεὸς τῶν δυνάμεων Horol.

ο) Καὶ οὐκ εἰμὶ ibid. et vatic. 4.

π) Ἀπὸ τοῦ πλῆθους Horol.

ρ) Δισμῷ σιδήρῳ εἰς τὸ μὴ ἀντιστῆναι τῇ κεφαλῇ
μου, καὶ οὐκ ἐστὶ μοι ἀσπίς, διότι... ibid.

σ) Σου ἐποίησα, μὴ ποιήσας τὸ θέλημά σου καὶ μὴ
φυλάξας τὰ προσταγμάτά σου. Καὶ τὸν κλίω ibid.

τ) Κλίω γ. καρδίας, δειόμενος coisl.

θ) Ἀλλ' om. vindob. σου om. Horolog.

εἰς τὸν αἰῶνα μνηστὰς τηρήσῃς τὰ κακά μοι, μηδὲ καταδικάσῃς με ἐν τοῖς κατωτάτοις τῆς γῆς. Ὅτι σὺ, Θεὸς· υἱὸς υ) τῶν μετανοούντων, καὶ ἐπ' ἐμοὶ ε) δείξεις τὴν ἀγαθυσύνην x) σου, ὅτι ἀνάξιος ὄντα σώσεις y) κατὰ τὸ πολὺ ἔλεός σου καὶ αἰνίσῃ σε διαπαντός ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις τῆς ζωῆς μου, ὅτι σὺ ὤντι πάσα ἡ δύναμις τῶν οὐρανῶν καὶ τοῦ ἐστιν ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ne perdas me cum iniquitatibus meis, neque in aeternum iratus serves mala mihi, neque condemnes me in profundissimis terrae, quoniam tu es Deus, Deus poenitentium, et in me ostendes bonitatem tuam, quia me indignum servabis secundum misericordiam tuam et laudabo te semper cunctis diebus vitae meae, quoniam te laudat omnis virtus caelorum, et tu es gloria in saecula saeculorum. Amen.»

Καὶ ἐπήκουσε τῆς φωνῆς αὐτοῦ Κύριος καὶ ὤκτειρῃσεν ¹⁾ αὐτόν· καὶ ἐγένετο περὶ αὐτὸν φλόξ πυρός, καὶ ἐτάκῃσαν πάντα τὰ περὶ αὐτὸν σίδηρα· καὶ ἰάσατο ²⁾ Κύριος τὸν Μανασσῆν ἐκ τῆς θλίψεως αὐτοῦ, καὶ ἐπέστρεψεν αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλὴμ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. Καὶ ἔγνω Μανασσῆς ὅτι Κύριος αὐτός ἐστι Θεὸς μόνος, καὶ ἐλάτρευσε μόνῳ Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἐν ὅλῃ καρδίᾳ αὐτοῦ καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ αὐτοῦ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτοῦ ³⁾, καὶ ἐλογίσθη δίκαιος· καὶ περιεῖλε τοὺς θεοὺς τοὺς ἄλλοτρίους καὶ τὸ Γλυπτὸν ἐξ οἴκου Κυρίου καὶ πάντα τὰ θυσιαστήρια, ἃ ὤκοδόμησεν ἐν οἴκῳ ⁴⁾ Κυρίου, καὶ πάντα τὰ θυσιαστήρια, τὰ ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐξέβαλεν ἔξω τῆς πόλεως· καὶ κατέρωθωσε τὸ θυσιαστήριον ⁵⁾ καὶ ἐθυσίασεν ἐπ' αὐτὸ θυσίαν σωτηρίου καὶ αἰνέσιως· καὶ εἶπε Μανασσῆς τῷ Ἰούδα τοῦ δουλεύειν Κυρίῳ τῷ Θεῷ Ἰσραὴλ. Καὶ ἐκοιμήθη ἐν εἰρήνῃ μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ· καὶ ἐβασίλευσεν Ἀμὼν ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἀντ' αὐτοῦ ⁶⁾, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν ἐνώπιον Κυρίου κατὰ πάντα ὅσα ἐποίησε Μανασσῆς ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐν πρώτοις, καὶ παρώξυνε Κύριον τὸν Θεὸν αὐτοῦ ⁷⁾.

Ἦκούσατε, τέκνα ποθητὰ ἡμῶν ⁸⁾, ὅπως Κύριος ὁ Θεὸς τοῖς εἰδώλοις προσ-

23. Et exaudivit Dominus vocem eius, et misertus est eius et extitit flamma ignis circa eum, et liquefacta sunt omnia vincula ferrea circum eum, et sanavit Dominus Manassem ex afflictione eius, et reduxit eum Hierusalem ad regnum eius, et cognovit Manasses quod Dominus Deus ipse est solus, et servivit soli Domino toto corde suo et tota anima sua omnibus diebus vitae suae, et reputatus est iustus, et abstulit deos alienos et sculptilia ex domo Domini et omnia altaria quae in Hierusalem, et eiecit extra civitatem, et instauravit altare, et fecerunt in eo sacrificium salutaris et laudis. Et iussit Manasses Iudae ut serviret Domino Deo Israel, et mortuus est in pace cum patribus suis. Et regnavit Amon filius eius pro eo, et fecit malum coram Domino secundum omnia quae fecit pater eius in principio, et irritavit Dominum Deum suum.»

24. Audistis, filii nobis charissimi, quemadmodum Dominus Deus eum qui idolis

u) Διότι σὺ εἶ Θεός· ibid.

v) Καὶ ἐν ἐμοὶ ibid.

x) Πᾶσαι τῆς ἀγαθῆς. Horolog. τῆς Πᾶσαι vindob.

y) Σώσεις με in utroque et in vatic. 6.

z) Ὁκτείρεις αὐτόν coisl. Sequentia ex apocryphis.

a) Ἰάσατο coisl. prima manu, sed facta correctura ἐγγύς αὐτοῦ.

b) Καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ usque ad ζωῆς αὐτοῦ om. Mansi.

c) θυσιαστήρια ἃ ὤκοδόμησε coisl. ἐν ὅλῃ οἴκῳ κυρίου id. et vindobon.

d) Ἀνάρθρωσι τοῦ θυσιαστ. καὶ ἐθυσίαν ἐν αὐτῷ θυσι. αἰνέσ. καὶ σωτηρίου coisl.

e) Αὐτοῦ καὶ ἐτάκῃ ἐν κήρῳ Ὁζά. Καὶ ἐβασίλευσεν Ἀμὼς ib.

f) Αὐτοῦ. IV Reg. XXXIII, 13, 15, 20, 22.

g) Ἦκούσατε, τέκνα ἡμῶν ποθητὰ. πῶς ὁ Θεός τῶ εἰδώλῳ coisl.

ανασχόντα καὶ πολλοὺς ἀθώους φοιτεύσαντα, βραχέως τιμωρησάμενος, μεταβ-
 νόντα προσιλάβειτο, καὶ ἀφίς αὐτῷ τὰ πλημμελήματα ἐπιστρέψεν αὐτὸν ἐπὶ
 τὴν βασιλείαν ^{Α)}· οὐ μόνον γὰρ ἀφίσει μετανουοῦσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν προτέραν
 ἀξίαν αὐτοὺς ἐπανάγει. Μείζων εἰδωλολατρίας οὐκ ἔστιν ἁμαρτία, εἰς Θεὸν ^{Cap. 21.}
 γὰρ ἔστι δυσσίβεια· ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτὴ διὰ γνησίας μετανόας συγκειώρη-
 ται. Ἐὰν δέ τις ἐκ παρατάξιως ἁμαρτάνῃ, περιάζων τὸν Θεὸν ^{Β)} ὥς μὴ ἐπιξιόνῃα
 τοῖς πονηροῖς, ὁ τοιοῦτος ἀφίσει οὐχ ἔξει, καὶν λέγῃ παρ' ἑαυτῷ· Ὅσαί μοι
 γένοιτο, ὅτι πορεύσομαι ἐν τῇ ἀναστροφῇ τῆς καρδίας μου τῆς πονηρᾶς, καὶ
 τότε μετανουήσω ^{Γ)}. Τοιοῦτος γὰρ τις ἐγένετο καὶ Ἀμὼν ὁ τοῦ Μανασσῆ υἱός·
 φησὶ γὰρ ἡ γραφή· Καὶ περιλογίσατο Ἀμὼν λογισμὸν παραβάσεως κακὸν καὶ
 εἶπεν· Ὁ πατήρ μου ἐκ νεότητος πολλὰ παρηνόμησε καὶ ἐν γῆρᾳ μετέγνω· καὶ
 νῦν ἐγὼ πορεύσομαι καθὰ ἐπιθυμῶ ἢ ψυχὴ μου, καὶ ὕστερον ἐπιστρέψω πρὸς
 Κύριον. Καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν ἐνώπιον Κυρίου παρὰ πάντας ^{Δ)} τοὺς γινομένους
 ἔμπροσθεν αὐτοῦ, καὶ ἐξωλόθρευσεν αὐτὸν Κύριος ὁ Θεὸς ἐν τάχει ἐκ τῆς γῆς
 τῆς ἀγαθῆς αὐτοῦ· καὶ ἐπέδιντο αὐτῷ οἱ παῖδες αὐτοῦ καὶ ἐθανάτωσαν αὐτὸν
 ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ ἐβασίλευσεν ἐπὶ δύο μόνα ^{Ε)}. Προσέχετε οὖν, οἱ λαῖκοι, ^{Cap. 21.}
 μή τις ἐξ ὑμῶν τὸν λογισμὸν τοῦ Ἀμὼν ἐπὶ καρδίαν αὐτοῦ στηρίξῃ ^{Ζ)}, καὶ
 ἔσται σὺν τῷ Ἀμῶν ^{Η)} ἀπολλύμενος· ὁμοίως ὁ ἐπίσκοπος συντηρεῖτω ^{Θ)}, καθὼς δύ-
 νатаι, τοὺς μὴ ἡμαρτηκότας ἀναμαρτήτους μεῖναι, καὶ τοὺς ἀπὸ ἁμαρτιῶν ἐπι-

adhaeserat, multosque innocentes interfecerat, leviter castigatum iamque resipiscentem
 suscepit, dimissisquo illi peccatis, in regnum restituerit. Non solum enim condonat poe-
 nitentibus peccata, sed in priorem dignitatem revocat. Nullum maius peccatum quam ido-
 lorum cultus: est enim impietas in Deum; quod tamen per veram poenitentiam remissum
 est. Si quis vero, instructa veluti acie, rebellis delinquat, tentans Deum, quasi malos
 non insectantem, is quidem veniam non impetrabit, quamvis illud secum dicat: Bene
 mihi sit! quoniam ambulabo in conversatione cordis mei pravi et postea poenitentiam
 agam. Tales extitit Amon filius Manassae, de quo ait Scriptura: « Et decepit se Amon
 mala cogitatione transgressionis, et dixit: Pater meus multa peccata ab adolescentia com-
 misit, et cum senex esset, commisisse poenituit, et nunc ego ambulabo ut expetit
 anima mea, et postea convertam me ad Dominum et egit improbe coram Domino supra
 omnes natos ante se et delevit eum Deus celeriter ex terra eius bona, et servi impetum
 in eum fecerunt, et domi eius interfecerunt, et regnavit duobus tantum annis.» Cavete
 igitur, laici, ne quis vestrum cogitationem Amon in animo suo firmet, ne cum Amon
 intereat. Parem in modum episcopus observet quantum potest, ut qui non peccaverunt,
 sine peccato mancant, et eos qui deliquerunt, a delictis reversos ut sanentur, recipiat.

Α) Ἐπὶ τὴν βασιλείαν ib. et vindobon. εἰς τὴν βα-
 σίλ. vatic. 6 et Coteler. In marg. Περὶ τὴν βασ. vulgo.

Β) Ἀμαρτάνει, εἰς Θεὸν περιάζων coislin.

Γ) Καὶ τότε μετανουήσω om. vat. 1 et 6.

Δ) Παντός om. vindobon.

Ε) Μόνα Cf. II Reg. XXI, 23; IV Reg. XXXIII, 24.

Ζ) Στηρίξῃ vindobon.

Θ) Συντόμως vulg. et editi omnes hactenus, cum
 habeat vindobon. σὺν τῷ Ἀμῶν Idemque coislinianus
 post accuratam correctionem et certam.

Π) Ἐπίσκ. διδασκίτω vindobon. vatic. 6. in marg.
 ἀλλ. τηρεῖται.

στρέφοντας θεραπεύων δεχέσθω. Ἐὰν δὲ τὸν μετεγνωκότα ἀνηλιθῇς ὧν μὴ προσδέξῃται, ἀμαρτήσῃ εἰς Κύριον τὸν Θεὸν αὐτοῦ, δικαίων ἑαυτὸν ὑπὲρ τὴν ἐκείνου δικαιοσύνην καὶ μὴ προσλαμβανόμενος ὃν προσεδέξατο διὰ Χριστοῦ, δι' ὃν ἀπέστειλε ⁹⁾ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐπὶ γῆς τοῖς ἀνθρώποις ὡς ἄνθρωπον, δι' ὃν εὐδόκησεν ἐκ γυναικὸς αὐτὸν γεννηθῆναι τὸν ποιητὴν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, οὐ χάριν, μὴ φεισάμενος σταυροῦ καὶ θανάτου ¹⁾ καὶ ταφῆς, συνεχώρησε παθεῖν τὸν τῇ φύσει ἀπαθῆ, τὸν Υἱὸν τὸν ἀγαπητὸν, τὸν Θεὸν λόγον ²⁾, τὸν τῆς μεγάλης αὐτοῦ βουλῆς ἄγγελον ³⁾, ὅπως τοὺς ὑποκειμένους θανάτῳ ⁴⁾ ῥύσεται τοῦ θανάτου. Τοῦτον παροργίζουσιν οἱ μὴ προσδεχόμενοι τοὺς μετανοῦντας. Οὗτος γάρ ⁵⁾ Ματθαῖον ἐμὲ τιλῶνην ὄντα πρότερον οὐκ ἐπαισχύνθη καὶ Πέτρον, ἀρνησάμενον αὐτὸν διὰ φόβου τρίτον καὶ διὰ μετάνοιᾶς ἐξιλιωσάμενον καὶ προσκλαύσαντα πικρῶς, προσήκατο καὶ ποιμένα τῶν ιδίων ἀρνῶν κατέστησε· καὶ Παῦλον δὲ τὸν συναπόστολον ἡμῶν, πολλὰ τὸ πρότερον εἰς ἡμᾶς ἐπιτρίψάμενον κακὰ καὶ βλασφημήσαντα εἰς τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον, ἀπόστολον ἀντὶ διώκτου προειχειρίσατο, σκιῶς αὐτὸν ἐκλογῆς ἀναδείξας. Καὶ ἄλλη τιτὶ ἀμαρτωλῶ γυναικὶ λέγει· Ἀφίονται σου αἱ ἀμαρτίαι αἱ πολλαί, ὅτι ἠγάπησας πολὺ. ⁶⁾ Ἐτέραν δὲ τινα ἡμαρτηκυῖαν ἴστησαν οἱ πρεσβύτεροι ἔμπροσθεν αὐτοῦ, καὶ ἐπ' αὐτῇ θίμνοι τὴν κρίσιν ἐξῆλθον· ὁ δὲ καρδιογνώστης Κύριος, πυθόμενος ⁷⁾ αὐτῆς εἰ κατίκριναν αὐτὴν οἱ πρεσβύτεροι, καὶ εἰπούσης ὅτι οὐ, ἔφη πρὸς αὐτήν· Ὑπαγε

Quod si immitis poenitentem non admiserit, peccabit in Dominum Deum suum, iustificans seipsum supra illius iustitiam et non recipiens hominem quem Deus per Christum recepit; eum, cuius gratia misit Deus in terram filium suum, et hominem hominibus; eum, propter quem placuit illi ut qui erat viri ac mulieris coaditor, ex muliere ortum caperet; eum, cuius intuitu permisit, non parcendo Filio, ut crucem et mortem et sepulturam pateretur natura impassibilis Filius dilectus, Deus Verbum, magni consilii angelus, ut videlicet obnoxios morti morte liberaret. Hanc ad iram provocant, qui non recipiunt poenitentes. Hac ratione non eum puduit mei, qui antea fueram Matthaeus publicanus. Et Petrum, qui ter propter metum negaverat eum, sed postea poenitendo placaverat et amaro flendo, complexus est ac pastorem ovium suarum fecit. Atque etiam Paulum coapostolum nostrum, cum prius multis nos malis affecisset, et blasphemasset nomen sanctum, apostolum ex persecutore fecit, eumque vas electionis declaravit. Idem quoque cuidam mulieri peccatrici ait: «Remittuntur tibi peccata multa, quia dilexisti multum.» Alteram vero quae deliquerat, cum seniores ante eum sisterent, Dominus autem, qui corda novit, percontatus eam essetne a senioribus condemnata, neganti illi ait: «Abi igitur, neque ego te condemno.» In hunc Salvatorem,

9) Προσδέξατο add. vatic. 6. in marg. ἀλλ' ὁ ἐκείνός.
— Ἀπέστειλε ἐπὶ τῆς γῆς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον
τοῖς ἀνδρ. coislin. — διὰ γὰρ τὸν ἀνθ. ἀπ. στ. vatic. 6.

1) Σταυρὸν καὶ θάνατον καὶ ταφὴν coislin. vindobon.
Turrian. vatic. 1. manu 1 idem, sed 2 ut vulg. vatic.
6 item in textu; in marg. Σταυρὸν καὶ θάνατον καὶ
ταφὴν.

2) Θεοῦ λόγον legit Bon. om. vatic. 6.

3) Ἄγγελον Is. IX, graece.

4) Θανάτον vatican. 1, 6.

5) Οὗτος γάρ coislin. Turrian.

6) Παρό. Luc. VII, 17.

7) Πυθαγόμενος coislin.

οὖν, οὐδὲ ἐγὼ σε κατακρίνω²⁾. Τοῦτον τὸν σωτῆρα, βασιλέα καὶ Θεὸν³⁾ ἡμῶν Ἰησοῦν, ὃ ἐπίσκοποι, σκοπὸν ἔχειν δεῖ⁴⁾, τούτου μιμητὰς εἶναι, πραεῖς, ἡσυχίους, εὐσπλάγχχνους, ἐλεήμονας, εἰρηνικούς, ἀοργήτους, διδακτικούς, ἐπιστρεπτικούς, εἰσδεκτικούς, παρακλητικούς, μὴ πλήκτας, μὴ ὀργίλους, μὴ ὑβριστάς, μὴ ἀλαζόνας, μὴ ὑπεροπτικούς, μὴ οἰνόφλυγας, μὴ μεθύσους, μὴ εἰκαιοδαπάνους, μὴ τρυφητάς, μὴ πολυδαπάνους, μὴ ὡς ἀλλοτρίοις ἀλλ' ὡς ἰδίοις τοῖς τοῦ Θεοῦ δόμασι χρωμένους ὡς ἀγαθοὺς οἰκονόμους καθιστώτας, ὡς μέλλοντας ἀπαιτεῖσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ⁵⁾ τὸν λόγον.

IV.

Αὐτάρκη ἐχέτω τροφὴν καὶ ἀμφιασμόν ὁ ἐπίσκοπος τὸν τῇ χρεῖα καὶ τῇ σεμνότητι προσήκοντα μὴ τοῖς κυριακοῖς ὡς ἀλλοτρίοις κεχρήσθω, ἀλλὰ μεμετρημένως· ἄξιος γὰρ ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ ἐστὶ⁶⁾. Μὴ σπαταλὸς, μὴ Cap. 25. πέρπιρος⁷⁾, ἀλλὰ μότων τῶν πρὸς σύστασιν ἐφιέμενος τὰ διδόμενα κατ' ἐντολὴν Θεοῦ τῶν δεκατῶν καὶ τῶν ἀπαρχῶν ὡς Θεοῦ ἄνθρωπος ἀναλίσκει τὰ εἰσφερόμενα ἐπὶ προφάσει πεινήτων ἐκούσια καλῶς οἰκονομεῖτω ὀρφανοῖς καὶ χήραις καὶ θλιβομένοις καὶ ξένοις ἀπορουμένοις, ὡς ἔχων Θεὸν λογιστὴν⁸⁾ τούτων τὸν ἐχειρίσαντα αὐτῷ ταύτην τὴν οἰκονομίαν· Πᾶσι δὲ τοῖς⁹⁾ δειομένοις μετὰ δικαιοσύνης ἐπιμερίζοντες, καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ χρώμενοι ἐκ τῶν κυριακῶν, ἀλλὰ μὴ

regem et dominum ac Deum nostrum Iesum vos, episcopi, tamquam in scopum aspicere oportet; hunc vos imitari, mansuetos esse, quietos, misericordes, clementes, pacificos, non iracundos, studio docendi, convertendi, recipiendi, hortandi deditos, non percussores, non contumeliosos, non arrogantes, non contemptores, non temulentos, non ebriosos, non temere sumptuosos, non voluptuarios, non locum effusis impensis facientes, neque datis a Deo utentes, tamquam alienis, sed tamquam propriis Dei, ut bonos dispensatores atque rationem a Deo reposcendos.

IV. DE SUMMO EPISCOPI DOMINIO IN BONA ECCLESIASTICA.

25. Episcopus moderato victu contentus sit, item vestitu ad necessitatem et honestatem congruo. Bonis Dominicis utatur non tamquam extraneis, sed moderate: « Dignus est enim operarius mercede sua. » Ne sit luxuriosus, neque superfluus, sed ea tantum quibus sustentetur, appetens, decimas et primitias, quae iuxta Dei mandatum erogantur, consumat, ut hominem Dei decet; quae causa pauperum sponte offeruntur, probe in pupillos, viduas, afflictos et peregrinos inopes dispenset, tanquam qui Deum habet harum rerum ratiocinatorem, a quo ipsi haec procuratio commissa est. Unde omnibus gentibus, o episcopi, iuste dispartientes et ipsi dominicis rebus usi, sed non abuten-

2) Κατακρίνω Ioan. VIII, 11.

3) Βασ. καὶ Κύριος π. l. X. Bon. Inde vindob. σκοπὸν ὑμᾶς ἔχειν δεῖν (δεῖ?) τούτου κατὰ μίμωσιν, εἶναι πραεῖς χρή, ἡσυχίους.

4) Σκόπον ὑμᾶς ἔχειν δεῖ vindob. coislin.

5) Παρὰ Θεῷ coislin.

6) Ἔστι. Luc. X, 7.

7) Πολυανάλωτος vindob. μᾶλλον πέρπιρος coislin.—

8) Mox vindob. Μόνος τοῖς πρ. σ. ἀρκούμενος

9) Θεὸν vatic. 6. In marg. ἀλλ. λογιστὴν, et sic in vat. 4.

g) Πᾶσι τοῖς τοῖς vindob. Πᾶσι τοῖς coislin. δικαιῶσ. διανέμεντες vindobon.

παραχρώμενοι, ἐσθίοντες ἐξ αὐτῶν, ἀλλὰ μὴ κατεσθίοντες αὐτὰ μόνοι, κοινωνοῦντες δὲ τοῖς χρήζουσι, ἀπρόσκοποι Θεῷ γίνεσθαι· ἰὰν γὰρ μόνοι αὐτὰ ἀναλώσητε, ὀνειδισθήσεσθε παρὰ Θεοῦ λέγοντος ὡς πρὸς ἀπλήστους καὶ μονοφάγους· Τὸ γάλα κατεσθίετε καὶ τὰ ἔρια περιβάλλεσθε ^{λ)}. Καὶ ἐν ἄλλοις· Μὴ οἰκήσετε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς ^{ι)}; διὸ καὶ ἐν τῷ νόμῳ προστίταται ὑμῖν ^{κ)}. Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν ^{λ)}. Καὶ ταῦτα ^{μ)} λέγομεν, οὐχ ἵνα μὴ μεταλαμβάνῃτε ὑμῶν τῶν πόνων· Γέγραπται γάρ· Οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα ^{ν)}· ἀλλ' ἵνα μεμετρημένως μετὰ δικαιοσύνης· Ὁν τρόπον οὖν ^{ο)} ὁ βοῦς, ἐργαζόμενος ἐν τῇ ἄλῳ ἀκήματος ^{ρ)}, ἐσθίει μὲν, ἀλλ' οὐ τὸ πᾶν κατεσθίει· οὕτω καὶ ὑμεῖς, ἐργαζόμενοι εἰς τὴν ἄλῳ, τουτίστιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐσθίετε ^{σ)}· ὃν τρόπον καὶ οἱ λευῖται οἱ λειτουργοῦντες τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, ἧτις ἦν τύπος τῆς ἐκκλησίας κατὰ πάντα· προσέτι δὲ καὶ ^{τ)} ἐκ τοῦ ὀνόματος μαρτύριον τῆς ἐκκλησίας ἡ σκηνὴ προωρίζετο· Ἐνταῦθα τοῦν καὶ λευῖται τῇ σκηνῇ προσεδρεύοντες ἐκ τῶν εἰς τὴν προσφορὰν ^{θ)} τοῦ Θεοῦ διδομένων ὑπὸ παντὸς τοῦ λαοῦ δώρων καὶ ἀφαιρεμάτων καὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκάτων καὶ θυσιῶν καὶ προσφορῶν μετεῖχον ἀκωλύτως, αὐτοὶ καὶ γυναῖκες ^{ι)} αὐτῶν καὶ υἱοὶ καὶ θυγατέρες αὐτῶν· ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔργον αὐτῶν ἦν λειτουργία τῆς σκηνῆς, διὰ τοῦτο κληροδοσίαν γῆς οὐκ ἔλαβον ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, ὅτι αἱ εἰσφοραὶ τοῦ

tes, cibum ex iis adepti, sed non eas absumentes soli, immo cum inopibus communicantes, inoffensum Deum habetote. Nam si soli bona Dei consumpseritis, vobis, ac si insatiabiles sitis et heluones, illud exprobrabit Dominus: «Lac devoratis et lanis operimini.» Et alio in loco: «Numquid habitabitis soli in terra?» Quapropter et in lege mandatum est vobis: «Diliges proximum tuum sicut teipsum.» Atque haec dicimus, non ut laboribus vestris non fruamini, scriptum est enim: «Non alligabis os bovi trituranti;» sed ut moderate cum iustitia utamini. Quemadmodum ergo bos in area operatur ore non obligato, pascitur quidem, sed non totum depascit; ita et vos, laborantes in area, hoc est in Ecclesia Dei, ab Ecclesia vivite; levitarum quoque instar qui ministrabant testimonii tabernaculo, quod omni ex parte figura Ecclesiae erat. Quin etiam ipso nomine testimonii Ecclesiae tabernaculum designabatur. Cui igitur tabernaculo levitae assistentes, ex iis quae ab omni populo in oblationem Deo donabantur, ex muneribus et portionibus et primitiis et decimis et sacrificiis et oblationibus libere participabant ipsi, eorumque uxores et filii et filiae. Quia vero eorum officium erat tabernaculo deservire, idcirco terram inter filios Israel sorte non obtinuerunt, quia populi oblationes sors le-

λ) Περιβάλλεσθε. Ezech. XXXIV, 3.

ι) Γάρ. Is. V, 8.

κ) Προσέν. ἡμῖν coislin. Cf. ὑμῖν om. vindobon. Levit. XIX, 18.

λ) Σεαυτόν Levit. XIX, 18.

μ) Καὶ τοῦτο vindob. coislin.

ν) Ἀλοῶντα. Deuter. XXV, 4.

ο) Ὁν τρόπον γάρ vindob.

ρ) Ἀκήματος Ibid.

σ) Ἐσθίειν ἐφείλετο Ibid.

τ) Δεῖλον γὰρ καὶ ἐκ τοῦ καλεῖσθαι (? καλεῖσθαι) αὐτὴν μαρτυρίου σκηνὴν vindobon. (Interpretamentum ἐκ τοῦ ὀνόματος. Uelsen.).

θ) Τὴν τιμὴν vindob.

ι) Οὐ μόνον αὐτοί, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες vindob. καὶ γυν. α. κ. αἱ θυγατ. coislin.

λαοῦ κληροδοσία τοῦ Λευὶ καὶ κληρονομία τῆς φυλῆς αὐτῶν ^{u)}. Ὑμεῖς οὖν ^{v)} σήμερον, ὧ ἐπίσκοποι, ἐστὲ τῷ λαῷ ὑμῶν ἱερεῖς, λευῖται, οἱ λειτουργοῦντες τῇ ἱερᾷ σκηνῇ, τῇ ἀγίᾳ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ παρισταῖτες τῷ θυσιαστηρίῳ Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν καὶ προσάγοντες αὐτῷ τὰς λογικὰς καὶ ἀναιμάκτους θυσίας διὰ Ἰησοῦ ^{x)} τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως ὑμεῖς τοῖς ἐν ὑμῖν λαϊκοῖς ἴστε προφηταί, ἄρχοντες καὶ ἡγούμενοι καὶ βασιλεῖς, οἱ μεσῖται Θεοῦ καὶ τῶν πιστῶν αὐτοῦ, οἱ δοχεῖς τοῦ λόγου καὶ ἀγγελτῆρες, οἱ γινώσκαι τῶν γραφῶν καὶ φθόγγων ^{y)} τοῦ Θεοῦ καὶ μάρτυρες τοῦ θείληματος αὐτοῦ, οἱ πάντων τὰς ἀμαρτίας βαστάζοντες καὶ περὶ πάντων ἀπολοφούμενοι· οἷς, ὡς ἠκούσατε, ἐμβριθῶς ὁ λόγος ἀπειλεῖ, ἐὰν κρύψῃτε ἐξ ἀνθρώπων τὴν τῆς γνώσεως κλεῖδα· οἷς κίνδυνος ὀλέθριος, ἐὰν μὴ διαγγείλητε τὸ θέλημα αὐτοῦ τῷ ὑφ' ὑμᾶς λαῷ· οἷς παρὰ Θεοῦ μισθὸς ἀψευδὴς καὶ κλῆρος ἀνεκδιήλητος ἐν δόξῃ, καλῶς λειτουργήσασι τῇ σκηνῇ τῇ ἀγίᾳ. Ὡς γὰρ τὸ βάρος ὑμέτερον, οὕτω καὶ τὰς διακοσίας τῶν τροφῶν καὶ τὰς ἄλλας χρείας ὑμεῖς καρποῦσθε. Μιμηταὶ γάρ ἐστε Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ^{z)} καὶ ὡς αὐτὸς πάντων ἡμῶν τὰς ^{a)} ἀμαρτίας ἀνήνεγκεν ἐπὶ τὸ ξύλον, σταυρωθεὶς ὁ ἄμωμος ^{b)} ὑπὲρ τῶν κολάσιως ἀξίων ^{c)}, οὕτω καὶ ὑμᾶς τοῦ λαοῦ τὰς ἀμαρτίας ἐξιδιοποιεῖσθαι χρὴ· εἴρηται γὰρ περὶ τοῦ σωτῆρος ἐν Ἡσαΐα ὅτι· Οὗτος ^{d)} τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται ^{e)}. Καὶ πάλιν· Αὐτὸς ἀμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκε καὶ διὰ τὰς ἀνομίας αὐ-

vitarum erat, et haereditas ad illorum tribum pertinens. Vos igitur, o episcopi, hodie populo vestro estis sacerdotes ac levitae, sacro tabernaculo, hoc est sanctae catholicae Ecclesiae ministrantes, et astantes altari Domini Dei nostri, cui rationales et incruentae hostias offertis per Iesum pontificem magnum. Vos laicis vestris prophetae estis, principes, duces, reges; vos mediatores Dei et fidelium eius, verbi acceptores simul et praecones, cognitores scripturarum, Deique voces, atque testes voluntatis eius, qui omnium delicta portatis, de omnibus rationem reddituri; quibus, sicut audistis, horride sermo divinus minatur, si hominibus celaveritis clavem scientiae; quibus periculum impendet mortiferum, si populo vobis supposito Dei voluntatem non annuntiaveritis; dum certa apud Deum merces reponitur et decus inenarrabile in gloria, si pulchre sancto tabernaculo ministraveritis. Quemadmodum enim vestrum est onus, ita quoque alimenta et alia vitae necessaria, ut fructus, percipitis. Imitatores enim estis Christi Domini, et sicut ille omnium nostrum peccata in ligno crucis portavit, immaculatus pro merentibus supplicium crucifixus, ita et vos, populi delicta vobis attribuere debetis, cum de Salvatore in Isaia dictum sit: « Ille peccata nostra portat et pro nobis dolet.» Et rursus: « Ipse peccata multorum tulit, et propter iniquitates multorum traditus est.» Ut igitur

u) Λεῦται. num. XVIII. 20.

v) Ἱερεῖς Veltzenio glossema redolet.

x) Ἰησοῦ τοῦ Χριστοῦ vindob.

y) Γραφῶν καὶ κήρυκες ibid.

z) Τοῦ κυρίου om. Bov.

a) Ὡσαύτως; vulgo. Cotelerii correctionem confirmat coislin.

b) Σταυρωθεὶς ὁ ἄμωμος egregia eiusdem et vat. lectio.

c) Ἀξίων. Hic vatic. 6 in marg. notat: ἀλλ. ἄξιων ἢ δυσσαρεῖ τὸν πατέρα.

d) Ἐν Ἡσαΐα οὕτως τὰς coislin.

e) Ὀδυνᾶται Is. LIII, 4, 12.

τῶν παρεδόθη. Ὡςπερ οὖν ὑμεῖς σκοποὶ ἐστέ, οὕτω καὶ σκοπὸν ἔχετε τὸν Χριστόν· ὡς οὖν αὐτὸς πάντων ὑμῶν, οὕτω καὶ ὑμεῖς τῶν ὑφ' ὑμᾶς λαϊκῶν. Μὴ γὰρ τόμιζε ¹⁾ ὅτι εὐχερὲς ἢ ἑλαφρὸν φορτίον ἐστὶν ἡ ἐπισκοπὴ· χρὴ οὖν, ὡς τὸ βάρος φέρεται, οὕτω καὶ τῶν καρπῶν πρώτους μετ' ἀλαμβάνειν, καὶ τοῖς δεομένοις μεταδιδόναι, ὡς λόγων ὑφέζοντες τῷ ἀπαραλογίστως ὑμᾶς μίλλοντι λογι-
στυεῖν. Δεῖ γὰρ τοὺς τῇ ἐκκλησίᾳ προσεδρεύοντας ἐκ τῆς ἐκκλησίας διατρέ-
φισθαι, ὅτι ἱερεῖς, λευίτας, προέδρους, λειτουργοὺς Θεοῦ· καθὼς ἐν βίβλῳ
τῶν Ἀριθμῶν γέγραπται περὶ τῶν ἱερέων· Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Ἀαρὼν· Σὺ
καὶ οἱ υἱοὶ σου καὶ ὁ οἶκος πατρὸς σου ²⁾ λήψεσθι τὰς ἁμαρτίας τῶν ἁγίων,
τῆς ἱερατείας ὑμῶν. Ἰδοὺ δίδωκα ὑμῖν τὴν διατήρησιν τῶν ἀπαρχῶν ἀπὸ πάν-
των τῶν ἡγιασμένων μοι παρὰ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ· σοὶ δίδωκα αὐτὰ εἰς γέρας
καὶ τοῖς υἱοῖς σου μίτ' αὐτὰ, νόμιμον αἰώνιον· καὶ τοῦτο ἴσθαι ὑμῖν ἀπὸ τῶν
ἡγιασμένων, ἐκ τῶν καρπωμάτων καὶ ἀπὸ τῶν δώρων καὶ ἀπὸ πάντων ³⁾ τῶν
θύσιων καὶ ἀπὸ πάσης πλημμελείας καὶ περὶ ἁμαρτιῶν, καὶ ὅσα ἀποδιδόασί
μοι ἀπὸ πάντων τῶν ἁγίων, σοὶ ἴσται καὶ τοῖς υἱοῖς σου· ἐν τῷ ἁγίῳ, φά-
γισθε ⁴⁾ αὐτά· Καὶ μετ' ὀλίγα· Πᾶσα ἀπαρχὴ ἐλαίου καὶ οἴνου καὶ σίτου,
ὅσα ἂν δῶσι Κυρίῳ, σοὶ δίδωκα αὐτά, καὶ τὰ πρωτογενήματα πάντα σοι δέ-
δωκα· καὶ συνέρρει ⁵⁾ πᾶν ἀνάθημα· πᾶν πρωτότοκον ἀνθρώπου καὶ κτήνους κα-
θαρῶν καὶ ἀκαθάρτου καὶ θυσίας καὶ σπληνίου καὶ βραχίονος δεξιῶν τοῖς ἱε-
ρεῦσι προσανήκει καὶ τοῖς λοιποῖς τοῖς παραμένουσιν αὐτοῖς λευίταις.

vos scopi estis, sic vobis Christus scopus vester est. Quare ut ille omnium vestrum est, sic vos horum estis laicorum, quibus praecestis. Ne enim existimetis facile et leve onus esse episcopatum. Quocirca sicut pondus fertis, sic decet ut primi fructus percipiat, quos cum egentibus communicetis tamquam rationes cum illo putaturi qui vestris rationibus subducendis decipi non potest. Necesse namque est ut qui ecclesiae ministrant, eos ecclesia alat, puta sacerdotes, levitas, praepositos, Dei ministros, sicut in Numerorum libro de sacerdotibus scriptum est: Et dixit Dominus ad Aaron: « Tu et filii tui, et domus patris tui, accipietis peccata sanctuarii, sacerdotii vestri; ecce dedi vobis custodiam primitiarum ex omnibus sanctificatis mihi a filiis Israel: dedi tibi eas in honorem et praemium, et filiis tuis post te, legitimum sempiternum. Et hoc erit vobis ex sanctificatis de fructibus, et ex donis atque ex omnibus sacrificiis et ex omni delicto, et de peccatis: et quaecumque mihi reddant ex omnibus sanctis, tibi erunt et filiis tuis. In sanctuario comedetis ea.» Et paulo post: « Omnes primitiae olei et vini et frumenti, quaecumque Domino dederint, tibi dedi ea, et omnes primitias frugum dedi tibi, et omne quod consecratum est, tibi confluebat; omne primogenitum hominis et iumentum, mundi et immundi, consecratum victimae, pectusculi et brachii dextri, ad sacerdotes pertinent, et ad levitas qui apud eos manent.»

1) Τομιζετε coislin. vindob. Turrian.

2) ἱερατείας ὑμῶν Num. XVIII, 1, ubi Ueltzen. excidiase per ὁμοιογενετον putat quae apud LXX ante haec verba leguntur: Καὶ σὺ καὶ οἱ υἱοὶ σου λήψεσθι τὰς ἁμαρτίας.

3) Πάντων om. vindob. coislin.

4) φάγισθε vindob.

5) Σὺ ἱερεῖς leg. Bon. dicet. Σὺ ἱερεῖς coislin. in quo primum σοὶ ἱερεῖς.—in marg. vatic. 6 ἱερεῖς.

Ἀκούετε ἡ ταῦτα καὶ ὑμεῖς οἱ λαϊκοί, ἡ ἐκλεκτὴ ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ· καὶ γὰρ ὁ λαὸς πρότερον Θεοῦ λαὸς καὶ ἔθνος ἅγιον ὠνομάζετο, καὶ ὑμεῖς οὖν ἐστε ἁγία ¹⁾ τοῦ Θεοῦ ἱερὰ ἐκκλησία ἀπογεγραμμένη ἐν οὐρανῷ, βασιλείον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν, νύμφη κεκαλλωπισμένη Κυρίῳ τῷ Θεῷ· ἐκκλησία μεγάλη, ἐκκλησία πιστὴ, ἡ πρότερον ἱρρέθη νῦν ἐνωτίζου. Ἀφαιρέματα καὶ δεκάται ἀπαρχαὶ ²⁾ τῷ ἀρχιερεῖ Χριστῷ καὶ τοῖς λειτουργοῦσιν αὐτῷ, δεκάται σωτηρίου, ἀρχὴ ὀνόματος Ἰησοῦ. Ἄκουε, ἱερὰ καθολικὴ ἐκκλησία, ἡ τὴν δεκάπληγον ἐκπιφυγυῖα καὶ τὴν δεκάλογον εἰληφυῖα καὶ τὸν νόμον μεμαθηκυῖα καὶ ³⁾ τὴν πίσσιν κειραῖτηκυῖα καὶ ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν πεπιστευκυῖα καὶ τὴν δεκάδα ἐγνωκυῖα καὶ ἐπὶ τὸ ἰῶτα, ὅπερ ἐστὶν ἀρχὴ ὀνόματος Ἰησοῦ, πεπιστευκυῖα καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἱπνομαζομένη καὶ ἐπὶ τῇ Τελειώσει τῆς δόξης αὐτοῦ ἐστηριγμένη καὶ λάμπουσα ⁴⁾. Αἱ τότε θυσίαι νῦν εὐχαὶ καὶ δεήσεις καὶ εὐχαριστίαι· αἱ τότε ἀπαρχαὶ καὶ δεκάται καὶ ἀφαιρέματα καὶ δῶρα προσφοραὶ αἱ διὰ τῶν ὁσίων ἐπισκόπων προσφερόμεναι Κυρίῳ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ὑπὲρ αὐτῶν ⁵⁾ ἀποθανόντος. Οὗτοι γάρ εἰσιν ὑμῶν οἱ ἀρχιερεῖς· οἱ δὲ ἱερεῖς ὑμῶν οἱ νῦν διάκονοι καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες ὑμῖν καὶ οἱ ᾠδοὶ καὶ οἱ ψαλμοὶ, αἱ διάκονοι ὑμῶν καὶ αἱ χῆραι καὶ αἱ παρθένοι καὶ οἱ ὀρφανοὶ ὑμῶν. Ὁ δὲ τούτων ⁶⁾ πάντων ἀνώτερος ὁ ἀρχιερεὺς ἐστὶν ὁ ἐπίσκοπος. Οὗτος λόγου διάκο-

26. Audite haec et vos, viri plebis; electa Dei Ecclesia; prius enim populus « Dei populus et gens sancta » vocabatur. Et vos igitur estis sacra Dei Ecclesia, descripta in caelis, « regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, » sponsa ornata Domino Deo, Ecclesia magna, ecclesia fidelis, auribus percipe quae prius dicta sunt. Portiones, decimae, primitiae sunt Christo pontifici et ministris eius; decimae salutaris, principium nominis Iesu. Audi, sacra catholica Ecclesia, quae decem plagas illas effugisti et decem illa verba accepisti et didicisti legem, et fidem tenuisti et in Iesu credidisti, eiusque nominis nec decimum numerum neque decimam litteram a quo incipit, ignoras, credidisti enim et nomine eius nuncuparis (9), et in consummatione gloriae eius formaris et splendes. Quae olim victimae, nunc preces sunt et obsecrationes et gratiarum actiones; quae olim primitiae, et decimae et partes demptae et dona, nunc oblationes sunt quas sancti episcopi Domino Deo offerunt per Iesum Christum, qui pro offerentibus mortuus est. Hi namque sunt vestri pontifices; sacerdotes vero vestri sunt presbyteri; levitae autem vestri, qui nunc sunt diaconi, qui lectores vestri et cantores et ianitores, item et diaconissae et vestrae viduae et virgines et orphani; supra hos vero omnes pontifex est, qui et episcopus. Hic verbi minister, scientiae custos, mediator

1) Ἀκούσατε ταῦτα ἡ ἐκκλ. ἐκκλ. coislin.

2) Ἐστε ἁγία ἱερὰ ibid. cf. 1 Petr. II. om. ierā Mansi.

3) Δεκάται καὶ ἀπαρχαὶ coislin. Turr. ἀφαιρέμ. καὶ ἱερατ. om. Bov.—ἀρχὴ ὀνόμ. om. vatic. 4.

4) Καὶ ἡ τὸν νόμον... τὸν κύριον Ἰησοῦν. usque ad secundum πεπιστευκυῖα omissa vulgo, tum in vatic. 1 et

6, sed restituuntur ex vindob. et coislin.

5) Καὶ λάμπουσα om. vindob. coislin. vatic. 1, restituit vatic. 6 in marg. — pergit vatic. 4. cum insolita vi sermonis: Τότε θυσίαι, νῦν δὲ εὐχαί... et rursus: τότε ἀπαρχαὶ κ. τ. κ. νῦν δὲ προσφοραί.

6) Ὑπὲρ πάντων Turrian. ὑπ. ὑμῶν coislin.

7) Ὁ δὲ τῶν πάντων ibid.

νος, γνώσις φύλαξ^{α)}, μεσίτης Θεοῦ καὶ ὑμῶν ἐν ταῖς πρὸς αὐτὸν λατρίαις· οὗτος διδάσκαλος εὐσεβείας· οὗτος μετὰ Θεὸν πατὴρ ὑμῶν, δι' ὕδατος καὶ πνεύματος ἀναγεννήσας ὑμᾶς εἰς υἰοθεσίαν· οὗτος ἄρχων καὶ ἡγούμενος ὑμῶν· οὗτος ὑμῶν^{β)} βασιλεὺς καὶ δυνάστης· οὗτος ὑμῶν ἐπίγειος Θεὸς μετὰ Θεόν· ὃς ὀφείλει τῆς παρ' ὑμῶν τιμῆς ἀπολαύειν. Περὶ γὰρ τούτου καὶ τῶν ὁμοίων αὐτοῦ^{γ)} ὁ Θεὸς ἔλεγεν· Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστέ καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες^{δ)}. Καὶ Θεοὺς οὐ κακολογήσεις· Ὁ γὰρ ἐπίσκοπος προκαθίσθω ὑμῶν ὡς Θεοῦ ἀξία τιμημένος, ἢ κρατεῖ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ παντὸς ἄρχει. Ὁ δὲ διάκονος τούτῳ παριστάσθω^{ε)} ὡς ὁ Χριστὸς τῷ πατρὶ, καὶ λειτουργεῖτω αὐτῷ ἐν πᾶσιν ἀμέμπτως, ὡς ὁ Χριστὸς, ἀφ' ἑαυτοῦ ποιῶν οὐδὲν, τὰ ἀριστα ποιεῖ τῷ πατρὶ πάντοτε. Ἦ δὲ διάκονος εἰς τύπον τοῦ ἁγίου Πνεύματος τιμησθῶ ὑμῖν, μηδὲν ἄντι τοῦ διακόνου πράττουσα ἢ φθειγγομένη, ὡς οὐδὲ ὁ Παράκλητος ἀφ' ἑαυτοῦ τι λαλεῖ ἢ ποιεῖ, ἀλλὰ δοξάζων τὸν Χριστὸν^{ς)} περιμένει τὸ ἐκείνου θέλημα· καὶ ὡς οὐκ ἔστιν εἰς τὸν Χριστὸν πιστεῦσαι ἄντι τῆς τοῦ Πνεύματος διδασκαλίας, οὕτως ἄντι τῆς διακόνου μηδεμία προσίτω γυνὴ τῷ διακόνῳ ἢ τῷ ἐπισκόπῳ. Οἷτε πρεσβύτεροι εἰς τύπον ἡμῶν^{ζ)} τῶν ἀποστόλων ὑμῖν νενομήσθωσαν· διδάσκαλοι ἕστωσαν θεογνωσίας, ἐπειδὴ καὶ ὁ Κύριος ἡμᾶς ἀποστέλλων ἔλεγε· Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν^{η)}. Αἱ τε χῆραι καὶ ὀρφανοὶ^{θ)} εἰς τύπον τοῦ

Dei et vestrum in divino cultu; hic magister pietatis, hic post Deum pater vester, qui vos per aquam et Spiritum Sanctum in adoptionem; hic princeps et dux vester; hic vester imperator rex; hic vobis post Deum terrenus Deus (10), qui ius habet ut honore vestro fruatur. De eo quippe et de similibus aiebat Deus: «Ego dixi: Dii estis et filii excelsi omnes.» Et: «Diis non maledices.» Episcopus igitur vobis praesideat tamquam Dei dignitate cohonestatus, qua clerum sub potestate sua tenet et toti populo praeest. Diaconus vero assistat episcopo, ut Christus Patri, ac ministret ei sancte in omnibus, quemadmodum Christus nihil a seipso faciens, quae placita sunt patri, semper operatur. Diaconissa vero a vobis in figuram sancti Spiritus honoretur, quae absque diacono nihil agat aut loquatur, sicut nec Paracletus a se quidquam loquitur aut facit, sed Christum glorificans, expectat illius voluntatem. Atque ut in Christum non creditur nisi per Spiritus doctrinam, sic nulla mulier nisi per diaconissam ad diaconum aut episcopum accedat. Presbyteri vero nos apostolos repraesentare existimentur, sintque doctores cognitionis Dei; quandoquidem Dominus quum nos mitteret: «Euntes, dixit, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, docentes eos

α) Γνώσις, πίστις φύλαξ. lb. λόγος φυλ. vindob.

β) Οὗτος ὁμ. βασιλ. κ. δυνάστης om. coislin.

γ) Αὐτῶν ὁ Θεός vulgo.

δ) Πάντες. Ps. LXXXI, 6. et mox Exod. XXII, 28.

Deinde ὡς Θεοῦ κρείττιστος τοῦ κλ. valic. 4.

ε) Παριστάσθω, τοῦτο καθάπερ αἱ δυνάμεις τῷ Θεῷ

vindob. et coislin. qui paulo post: καθὼς ὁ Χριστός... ἀλλὰ καὶ ἀριστα.

ς) Δοξάζων τὸν υἱόν coislin.

ζ) Ἡμῶν om. Bov.

η) Ὑμῖν. Matth. XXVIII, 19.

θ) ὀρφανοὶ ὑμῶν vindobon.

Θυσιαστηρίου λειλογισθώσαν ὑμῖν αἱ τε παρθένοι εἰς τύπον τοῦ Θυματηρίου τιτιμήσθωσαν ^{c)} καὶ τοῦ θυμιάματος.

Ὡς οὖν οὐκ ἦν ἐξὸν ἀλλοθεν, μὴ ὄντα λιυίτην, προσενέγκαι τι ἢ προσελ- Cap. 27
θεῖν εἰς τὸ Θυσιαστήριον ἄνευ τοῦ ἱερέως, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν ποιεῖτε. Εἰ δέ τις ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου ^{d)} ποιεῖ τι, εἰς μάτην ποιεῖ αὐτό· οὐ γὰρ αὐτῷ εἰς ἔργον λογισθήσεται. Ὡς γὰρ ὁ Σαούλ, ἄνευ τοῦ Σαμουὴλ προσενέγκας, ἤκουσιν ὅτι· Μιματαίωται σοι ^{e)}· οὕτω καὶ πᾶς λαϊκὸς, ἄνευ τοῦ ἱερέως ἐπιτιλῶν ^{f)} τι, μάταια ποιεῖ. Καὶ ὡς Ὁζίας ὁ βασιλεὺς, οὐκ ὢν ἱερεὺς τὰ τῶν ἱερέων ἐπιτιλῶν, ἐλεπρώθη διὰ παρανομίαν· οὕτω καὶ πᾶς λαϊκὸς οὐκ ἀτιμώρητος ἔσται, καταφρονήσας Θεοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ καταμανεῖς ἱερέων καὶ τὴν τιμὴν ἀρπάσας ἑαυτῷ, μὴ ^{g)} μιμησάμενος Χριστὸν, ὃς οὐχ ἑαυτὸν ἐδόξασε γεννηθῆναι ^{h)} ἀρχιερεὺς, ἀλλὰ περιέμεινεν ἀκοῦσαι τοῦ Πατρὸς· Ὡμοσε Κύριος καὶ οὐ μεταμεληθήσεται· Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ ⁱ⁾. Εἰ οὖν ἄνευ τοῦ Πατρὸς ὁ Χριστὸς οὐ δοξάζει ἑαυτὸν, πῶς οἷόν τι ἄνθρωπον ἑαυτὸν εἰς ἱερωσύνην ἐπιρρίπτειν, μὴ λαβόντα τὸ ἀξίωμα παρὰ κρείττονος, καὶ ποιεῖν ἐκείνα ἃ μόνοις τοῖς ἱερεῦσιν ἔχουσιν; Π οὐχὶ οἱ Κοριῖται, καίτοι τῆς Λευὶ φυλῆς ὄντες, πυρίκαυστοι ἐγένοντο ἐπαναστάντες Μωσεί καὶ Ἀαρὼν καὶ περὶ τῶν μὴ καθεκόντων αὐτοῖς ἀμιλλώμενοι; καὶ Δαθὰν καὶ Ἀβι-

servare omnia quaecumque mandavi vobis.» Viduae etiam et orphani in formam altaris a vobis reputentur, denique virgines ad instar thuribuli et incensi suffitus honorentur.

27. Quemadmodum igitur alienigenae, qui non erat de tribu levitica non licebat offerre aliquid aut ad aram accedere sine sacerdote, ita et vos sine episcopo nihil agite. Si quis sine episcopo aliquid faciat, illud frustra facit, quod ipsi in opus non reputabitur. Ut enim Saul, cum sacrificium fecit, absque Samuele, audivit: « Stulte egisti; » sic laicus quilibet quidpiam sine sacerdote operatus, incassum laborat. Et ut rex Osias, quia fecit, cum non esset ipse sacerdos, officia sacerdotum, propter violatam legem lepra affectus est, sic non impune feret laicus, qui Deum contempserit eiusque in sacerdotes insanierit, atque honorem sibi arripuerit, minime Christum imitatus, qui « semetipsum non clarificavit ut fieret pontifex, » sed expectavit, ut Patrem audiret dicentem: « Iuravit Dominus, et non poenitebit eum; Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech. » Si ergo sine Patre Christus non gloriatur, quomodo potest homo se in sacerdotium iniicere, non accepta a praestantioris ea dignitate, et illa facere quae solis sacerdotibus licet? Nonne Coritae, tametsi leviticae tribus essent, incendio conflagrarunt, qui in Mosem et Aaron rebelles, de rebus ad se non pertinentibus decertarunt? Nonne Dathan et Abiron vivi in infernum descenderunt? Et virga quae germina-

c) Τοῦ θυματηρ. τιτιμ. om. Id. καὶ τοῦ θυμιάμ. om. colsin.

d) Ἄνευ τοῦ ἱερέως vindob.

e) Σα. 1 Reg. XIII, 13.

f) Ἐπιτιλῶν τι om. colsin. Μαραποροῖ colsin. vatic. 6.

g) Idem male om. μὴ ante μιμησάμενος. Recte vero in colsin. καὶ οὐ μιμησάμενος, facilis autem error in similibus sonis: μὴ μιμησάμενος.

h) Γεννηθῆναι colsin. quo optima correctio Ueltzenii probatur.

i) Μελχισεδέκ. Ps. CIX, 4; Hebr. V, 7.

ρῶν ζῶντες κατέβησαν εἰς ἄβου, καὶ ῥάβδος βλαστήσασα ἔστειλε τῶν πολλῶν τὴν ἀνοιαν καὶ τὸν ὑπὸ Θεοῦ χειροτονηθέντα ἀρχιερέα ἀνέδειξεν; Προσέκει οὖν καὶ ὑμᾶς, ἀδελφοί, τὰς θυσίας ὑμῶν ἥτοι προσφοράς τῷ ἐπισκόπῳ προσφέρειν ὡς ἀρχιερεῖ, ἢ δι' ἑαυτῶν ἢ διὰ τῶν διακόνων. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τὰς ἀπαρχὰς καὶ τὰς δεκάτας καὶ τὰ ἐκούσια αὐτῷ προσάγετε· αὐτὸς γὰρ γινώσκει ^{h)} τοὺς θλιβομένους καὶ ἑκάστῳ δίδωσι πρὸς τὸ ἀρμόζον, ὅπως μὴ δὲς ἢ ⁱ⁾ πλειστάκις τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἢ τῇ αὐτῇ ἐβδομάδι λαμβάνῃ εἰς ^{m)}, ἕτερος δὲ οὐδὲ ὅλως· δίκαιον γάρ ἐστι μᾶλλον τοῖς θλιβομένοις κατ' ἀλήθειαν ἐπαρκεῖν, ἢ τοῖς νομιζομένοις ⁿ⁾ θλίβισθαι.

Cap. 28. Τοῖς εἰς ἀγάπην ἥτοι δοχὴν, ὡς ὁ Κύριος ὠνόμασε, προαιρουμένοις καλεῖν πρεσβυτέρας ^{o)}, ἣν ἐπίστανται οἱ διάκονοι θλιβομένην, αὐτὴν πλειστάκις πεμπέτωσαν. Ἀφορίζεσθω δὲ ἐν τῇ δοχῇ τὸ τῷ ποιμένι ἔθιμον ^{p)}, λέγω δὲ τὸ τῆς ἀπαρχῆς, ὡς ἱερεῖ, καὶ μὴ παρῇ τῇ δοχῇ, εἰς τιμὴν Θεοῦ τοῦ τὴν ἱερατείαν αὐτῷ ἐλχειρίσαντος. Ὅσον δὲ ἑκάστη τῶν πρεσβυτίδων δίδεται, διπλοῦν δίδόσθω τοῖς διακόνοις εἰς γέρας Χριστοῦ. Τοῖς δὲ πρεσβυτέροις, ὡς ἂν κάμνωσι ^{q)} περὶ τὸν Ἰῆς διδασκαλίας λόγον διηνεκῶς, διπλῇ καὶ αὐτοῖς ἀφορίζεσθω ἢ μοῖρα εἰς χάριν τῶν τοῦ Κυρίου ἀποστόλων, ὧν καὶ τὸν τόπον ^{r)} φυλάσσουσιν ὡς σύμβουλοι τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῆς ἐκκλησίας στέφανος· εἰσὶ γὰρ ^{s)} συνέδριον καὶ βουλὴ τῆς ἐκκλησίας. Εἰ δὲ καὶ ἀναγνώστης ἐστὶ, λαμβανέτω καὶ

vit, multorum vesaniam repressit, simulque pontificem quem Deus elegerat, demonstravit. Debetis ergo, fratres, sacrificia vestra et oblationes episcopo velut pontifici, aut per vos ipsi, aut per diaconos offerre; quin etiam primitias quoque et decimas et spontanea dona ei afferte, is enim probe novit afflictos et unicuique largitur ut congruit, ne quis eodem die aut eadem hebdomado bis aut saepius accipiat, alius vero nihil penitus; aequitas enim postulat ut vere afflictis potius subministretur quam iis qui tales videntur esse.

28. Ad agapen, sive convivium, ut Dominus appellavit, si vetulas invitare voluerint, ei quam inopem diaconi esse sciunt, pluries portionem mittant. Verum in convivio, pastori, etiamsi absuerit, illud quod solitum est dari, primitias epuli dico, separetur, tamquam sacerdoti, in honorem Dei, a quo sacerdotium accepit. Quantum autem unicuique vetulae tribuitur, altero tanto plus diaconis, in Christi reverentiam, concedatur. Presbyteris vero, si assidue in studio docendi verbum laborant, dupla etiam portio (11) seponatur in gratiam apostolorum Domini, quorum et locum tenent, tamquam consilarii episcopi et ecclesiae corona; sunt enim ecclesiae consessus senatusque. Si

h) Γινώσκ. σαφῶς coislin. viadobon. Turrian.
i) Μηδὲς ἢ πλειστ. coislin. μὴ τις leg. Bon.
m) Εἰς om. vatic. 1; ἕτερος δὲ μὴδε ὅλως coislin.
n) Νομιζομένοις ἢ ἐπινομιζομένοις Coislin. viadob.
o) ὠνόμασε Luc. XIV, 13. Mox: καλεῖν πρεσβυτέραν coislin. Αὐτῇ pro vulg. αὐτῇ scripsit Veltren.

assentiente coislin. Mansi caput Inscript. περι εὐχῆ
p) Ἐθίμιον vulgo et vatic. 1.
q) Κάμνουσι coteler. περι τὸν διακονίας λόγον διπλῇ coislin. διηνεκῶς pariter om. viadob. et vatic. 1, 6.
r) Οἱ τὸν τόπον αὐτῶν viadob.
s) Ἐστὶ γὰρ συνέδριον coislin.

αὐτὸς μοῖραν μίαν εἰς τιμὴν τῶν προφητῶν ὡσαύτως καὶ ψαλμῶδὸς καὶ πυλῶρ.

Ἐκάστῳ οὖν ἀξιωματὶ οἱ λαϊκοὶ τὴν προσήκουσαν τιμὴν νεμέτωσαν ἐν τοῖς δόμασι καὶ τῇ κατὰ τὸν βίον ἐντροπῇ. Μὴ ῥαδίως δὲ ἐνοχλείτωσαν τῷ ἄρχοντι, ἀλλὰ διὰ τῶν ὑπηρετῶν ἃ βούλονται σημαινέτωσαν, τευτίσῃ διὰ τῶν διακόνων, πρὸς οὓς πλέον παρρησιαζέσθωσαν· οὐδὲ γὰρ τῷ παντοκράτορι Θεῷ προσελθεῖν ἴστιν, εἰ μὴ διὰ τοῦ Χριστοῦ. Οὕτως οὖν ¹⁾ καὶ οἱ λαϊκοὶ πάντα ὅσα βούλονται διὰ τοῦ διακόνου φανερὰ τῷ ἐπισκόπῳ ποιείτωσαν, καὶ οὕτω κατὰ τὸ δοκοῦν ἐκείνῳ ἐπιτελείτωσαν· οὐδὲ γὰρ πρότερον ἐν τῷ ἱερῷ ἀγίασματι προσεφέριτο ἢ ἐλένιτο ἄνευ τοῦ ἱερέως. Χεῖλη γὰρ ἱερέως φυλάσσεται ἱγῶσιν, καὶ νόμον ἐκζητήσουσιν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, φησὶ πῶς ὁ προφήτης ²⁾, ὅτι ἄγγελος Κυρίου παντοκράτορός ἐστιν. Εἰ γὰρ ³⁾ καὶ οἱ τῶν δαιμόνων θεραπευταὶ ἐν τοῖς μυσaroῖς καὶ βδελυκτοῖς καὶ ἀκαθάρτοις προσοχθίσμασιν αὐτῶν ἄχρι τοῦ δεῦρο τὰ ἁγία μιμοῦνται· καὶ μακρὰν μὲν ἐπὶ συγκρίσει τὸ βδέλυγμα κεχωρίσθω τῶν ἁγίων· πλὴν ἐν τοῖς ἐμπαίγμασιν αὐτῶν ἄνευ τοῦ μηρέως οὐδὲν προσφέρουσιν οὐδὲ ἐπιτελοῦσιν, ἀλλὰ στόμα νομίζουσι τῶν λίθων ⁴⁾ τὸν μηρία, περιμένοντες τί προστάξει ποιῆν αὐτοῖς, καὶ πάντα ἃ ἂν προστάξῃ αὐτοῖς, ἐκεῖνα ἐπιτελοῦσι καὶ ἄνευ αὐτοῦ ποιοῦσιν οὐδὲν καὶ τιμῶσιν αὐτὸν τὸν μηρία καὶ σιπτὸν αὐτοῦ ἡγοῦνται τὸ ὄνομα εἰς τιμὴν τῶν ἀψύχων ζώων καὶ εἰς λατρείαν τῶν πονηρῶν πνευμάτων· εἰ οὖν ἐκεῖνοι, μάταια καὶ διεψευσμένα ⁵⁾ δο-

autem et lector est, ipse quoque partem ferat unam, prophetarum ad honorem; parique modo cantor et ostiarius.

29. Unicuique igitur dignitati debitam venerationem laici tribuant, in muneribus et necessariis vitae subsidiis. Nec vero facile praeposito molestiam creent, sed quae volunt significant per diaconos, quibus utantur liberius. Neque enim ad omnipotentem Deum accedere licet nisi per Christum. Ad hunc ergo modum quaecumque volunt laici, per diaconum episcopo manifestent, atque ita ut videbitur ei, perficiant. Neque enim olim quidquam sacri in templo offerebatur aut fiebat sine sacerdote « Labia enim sacerdotis custodient scientiam et legem requirent ex ore eius, » ait alicubi propheta, « quia angelus Domini omnipotentis est. » Quod si daemonum custodes in scelestis, abominandis atque impuris sacrorum suorum inquinamentis usque in hunc diem sancta imitantur, tametsi a sanctis rebus execrabilis superstitio comparatione longissime distet, in suis tamen ludibriis nihil sine spurio sacerdote offerunt, neque efficiunt; immo illum sacrificium os lapidum putant, quid sibi sacro iubeat expectantes, ut quidquid iusserit, perficiant, et absque eo faciant nihil, cum inde flaminem revereantur eiusque nomen sacrosanctum habeant ob honorem statuarum anima carentium et in cultum reproborum spirituum. At vero si illi, qui vana et falsa opinantur, nulla spe firma subnixi, imitari

1) Οὕτως καὶ Cotelier.

2) φησὶν Ἀγγαῖος ὁ προφήτης ubi potius Malach. 1, 7.

3) Εἰ γὰρ καὶ vatic. 1. Mansi, solenni consti-

tutoris phrasi ab initio periodorum.

4) Τὸν λίθον (primo scriptum τὸν λίθον) τὸν ἱερέα καὶ σιπτὸν αὐτοῦ ἡγοῦνται colslin.

5) Ἐψευσμένα lb. vindob.

ξάζοντες καὶ ἐπ' οὐδενὶ βεβαίῳ ἔχοντες τὴν ἑαυτῶν ἐλπίδα, ἐπιτηδεύουσι μιμῆσθαι τὰ ἁγία· πόσω δίκαιον ὑμᾶς, τοὺς φανοτάτην ^{α)} πίστιν καὶ ἀφειδῇ ἐλπίδα ἔχοντας καὶ ἑνδοξον καὶ αἰώνιον ^{β)} καὶ ἀδιάπτωτον ἰσαγγελίαν ἀπεικδιχομένους, τιμᾶν διὰ τῶν προιστώτων Κύριον τὸν Θεὸν, ἡγουμένους ^{γ)} στόμα Θεοῦ εἶναι τοὺς ἐπισκόπους;

Cap. 20.

Εἰ γὰρ Ἀαρὼν, ἐπειδὴ ἤγειλε τῷ Φαραὼ παρὰ Μωσείως τοὺς λόγους, προφήτης εἴρηται, Μωσῆς δὲ Θεὸς τοῦ Φαραὼ ὡς βασιλεὺς ὁμοῦ καὶ ἀρχιερεὺς, ὡς φησιν ὁ Θεὸς πρὸς αὐτόν· Θεὸν τέθεικά σε τῷ Φαραὼ, καὶ Ἀαρὼν ὁ ἀδελφός σου ἔσται σου προφήτης ^{δ)}· διὰ τί μὴ καὶ ὑμεῖς τοὺς μισίτας ὑμῶν τοῦ λόγου προφῆτας εἶναι νομίσητε καὶ τοὺς ἐπισκόπους ^{ε)} ὡς Θεοὺς σεβασθήσεσθε; Νῦν γὰρ ὑμῖν μὲν ὁ Ἀαρὼν ἐστὶν ὁ διάκονος, Μωσῆς δὲ ὁ ἐπίσκοπος ^{ς)}· εἰ οὖν ἐρρέθη Μωυσῆς ὑπὸ Κυρίου Θεὸς καὶ ὁ Ἀαρὼν προφήτης ^{γ)}, καὶ ὑμῖν ὁ ἐπίσκοπος εἰς Θεὸν τιμᾶσθω καὶ ὁ διάκονος ὡς προφήτης αὐτοῦ. Ὡς γὰρ ὁ Χριστὸς ἄνευ τοῦ Πατρὸς οὐδὲν ποιεῖ, οὕτως οὐδὲ ὁ διάκονος ^{η)} ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου· καὶ ὥσπερ Υἱὸς ἄνευ τοῦ Πατρὸς οὐκ ἔστιν, οὕτως οὐδὲ διάκονος ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου· καὶ ὥσπερ ὑπόχρεως ^{ι)} Υἱὸς Πατρὶ, οὕτω καὶ πᾶς διάκονος ἐπισκόπῳ· καὶ ὥσπερ ὁ Υἱὸς ἄγγελός ἐστι καὶ προφήτης τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ ὁ διάκονος ἄγγελος καὶ προφήτης ἐστὶ τοῦ ἐπισκόπου. Διὸ καὶ πάντα τὰ ἐπιτιλούμενα ὑπ' αὐτοῦ εἰς τινα ἔμφανῃ τῷ ἐπισκόπῳ γινέσθω καὶ δι' αὐτοῦ τελειούσθω ^{κ)}, μηδὲν

tamen sanctos ritus student; quanto magis aequum vobis est, quorum clarissima fides et spes certa est, a quibus expectatur gloriosa, immortalis et stabilis repromissio, venerari in antistitibus Dominum Deum, atque os Dei esse episcopos arbitrari?

30. Nam si Aaron, postquam verba Moysis nomine detulit ad Pharaonem, propheta dictus est, Moses vero Deus Pharaonis, ut rex simul et pontifex, sicut ait illi Deus: « Deum posui te Pharaoni, et Aaron frater tuus erit tuus propheta, » cur non vos quoque illos vestros sermonis internuntios inter prophetas reputabitis atque tamquam Deos colitis? Nunc enim vobis diaconus pro Aaron est, pro Moyse episcopus. Si igitur Moyses a Domino appellatus Deus est, et Aaron propheta, vobis episcopus tamquam Deus observetur et diaconus ut propheta. Ut enim Christus sine Patre nihil agit, sic neque diaconus sine episcopo; atque ut Filius Patris angelus ac propheta est, ita et diaconus episcopi angelus et propheta est. Quare, quaecumque is cuiquam facit, manifesta fiant episcopo, et per eum perficiantur. Nihil vero prorsus sine episcopo faciat, neque ulli quidpiam, in scio episcopo, largiatur; si enim clam episcopo dederit alicui, quasi egenti,

ς) Βεβαίῳ ἔχοντες coislin.

α) Τοὺς τὴν φανοτάτην ib.

β) Καὶ ἑνδ. καὶ αἰώνιον om. vindob.

γ) ἡγουμένοι vatic. 1, et 2.

δ) Προφήτης Exod. VII, 1.

ε) Τοὺς ἐπισκόπους om. vatic. 1, 6, et vulgat. quod in vindob. legerunt Cler. et Ueltzen. τι νομίσσεται αὐτοῖς; nullam assecuti sensum, mihi videtur acclamatio scriptoris id plane ferri non posse declarantis in mar-

gine, unde incaute in textum irrupisse glossema facile concedetur.

ς) Ἐστὶν γὰρ ὑμῖν coislin. tum Μωσῆς δὲ ὁ ἐπίσκοπος καὶ Θεὸς legeb. Turrian.

γ) Καὶ ὁ Ἀαρὼν προφ. vatic. et 6.

η) Οὐδὲ ὁ διάκ. οὐδὲν ποιεῖ vatic. 6.

ι) Ὑποχ. υἱός ἐστιν vind. vatic. 6. in margine reposuit: ἀλλαχού ὑποχαιρώς (?).

κ) Καὶ δι' αὐτοῦ τελ. om. vindob.

δὲ ποιεῖτω τὸ σύνολον ἄντι τοῦ ἐπισκόπου μηδέ τινι διδόντω τι ἄντι τῆς ἐκείνου γνώμης. Ἐὰν γὰρ, ὡς θλιβομένου τινός, λάθρα τοῦ ἐπισκόπου διδῶ τινι, εἰς λοιδορίαν τοῦ ἐπισκόπου δώσει, καὶ διαβάλλει αὐτὸν ὡς ἀμελοῦντα τῶν θλιβομένων. Ὁ δὲ ἐπίσκοπον ἢ λόγῳ^{η)} ἢ ἔργῳ κακολογῶν Θεῷ προσπαίει^{μ)}, οὐκ ἀκούσας αὐτοῦ εἰπόντος· Θεοὺς οὐ κακολογήσεις^{κ)}. οὐ γὰρ περὶ λίθων ἢ ξύλων προσοχθισμάτων^{ο)} ἰνομοθέτει, βδελυκτῶν ὄντων διὰ τὴν ψευδωνυμίαν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἱερέων καὶ τῶν κριτῶν, οἷς καὶ εἶπεν, ὅτι Θεοὶ ἐστέ καὶ υἱοὶ ὑψίστου^{ρ)}.

Εἰ οὖν γινώσκεις, ὦ διάκονε, ἀλιβομένον τινα, ὑπομνήσας τὸν ἐπίσκοπον, cap. 31.
οὕτω δίδου· ἀλλὰ μὴ λαθραίως εἰς λοιδορίαν αὐτοῦ τι ἐπιτίλει, ἵνα μὴ κατὰ-
γογγυσμὸν ἐγείρῃς κατ' αὐτοῦ. Οὐ γὰρ κατ' αὐτοῦ ὁ γογγυσμὸς γενήσεται,
ἀλλὰ κατὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ· καὶ ἀκούσεται ὁ διάκονος καὶ οἱ λοιποὶ, ὡς Ἀαρὼν
καὶ Μαρία καταλαλήσαντες Μωσέως ἤκουσαν· Πῶς οὐκ ἐφοβήθητε καταλαλῆσαι
κατὰ Μωσῆ τοῦ θεράποντός μου^{θ)}; Καὶ πάλιν αὐτὸς Μωσῆς φησι τοῖς ἐπισυναχ-
θεῖσιν αὐτῷ· Οὐ γὰρ κατ' ἡμῶν ὁ γογγυσμὸς ὑμῶν ἐστιν, ἀλλὰ κατὰ Κυρίου
τοῦ Θεοῦ ἡμῶν^{ρ)}. Εἰ γὰρ ὁ λαϊκὸν εἰρηκῶς ῥαχὰν ἢ μωρὸν^{δ)} οὐκ ἀτιμώρητος, ὡς
ὑβρίσας τὸν τοῦ Χριστοῦ νόμον^{ε)}, τί ἂν τις κατ' ἐπισκόπου εἴπῃ; δι' οὗ τὸ ἅγιον
Πνεῦμα ὁ Κύριος ἐν ὑμῖν ἔδωκεν ἐν τῇ χειροθεσίᾳ, δι' οὗ ἅγια δόγματα με-
μαθήκατε καὶ Θεὸν ἐγνώκατε καὶ εἰς Χριστὸν πεπιστεύκατε, δι' οὗ ἐγνώσθητε
ὑπὸ Θεοῦ, δι' οὗ ἐσφραγίσθητε ἰλαίῳ ἀσφαλτιάσειως καὶ μύρῳ συνίσειως, δι' οὗ

in episcopi contumeliam tribuet quem de socordia erga calamitosos insimulat. Qui vero episcopum aut verbo aut opere vituperat, Deum offendit, oblitus cum dixisse: « Diis ne maledicito. » Non enim de lapideis aut ligneis idolorum offendiculis legem ferebat, sed de sacerdotibus et iudicibus, quibus etiam dixit: « Diis estis, et filii excelsi omnes. »

31. Si quem ergo, diacone, scis inopia premi, admonito prius episcopo, tum eroga, sed clam nihil in contumeliam illius operare, ne contra eum murmuracionem suscites. Non enim adversus ipsum murmur oriatur, sed adversus Dominum Deum, audietque diaconus cum reliquis idem quod Aaron et Maria, Moysen calumniati, audierunt: « Quomodo non timuistis detrahare de Moyse servo meo? » Et iterum Moyses ipse ad eos qui adversus eum coierant, dixit: « Non enim contra nos est murmur vestrum, sed contra Dominum Deum nostrum? » Si enim qui plebeium hominem raca aut fatuum appellaverit, non feret impune, utpote qui sprevit Christi legem, quid si episcopo aliquis maledixerit? per quem Spiritum sanctum Dominus vobis in manuum impositione dedit, per quem sancta dogmata didicistis, cognovistis Deum et in Christum credidistis; per quem a Deo cogniti estis, per quem signati estis oleo exsultationis et unguento intelligentiae, per

η) Ἡ λόγῳ vatic. 6 in marg. οἷον δέδοται λόγῳ.

μ) Προσπαίει vatic. 1, 6.

κ) Κακολογήσεις. Exod. XXII, 28.

ο) Προσοχθισμάτων nonnullis videtur interpreta-
mentum. Ὅντων om. vindob. coislin.

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

ρ) Ὑψίστου. Ps. LXXXI, 6. Γενέσ. ὁ δὲ αὐτ. coislin.

θ) Μου. Num. XII, 8.

ρ) Ἡμῶν. Exod. XVI, 8.

δ) Μωρὸν. Matth. V, 22.

ε) Νόμον vulgo: τὸ τοῦ Χρ. ὄνομα.

υἱοὶ φωτὸς ἀνιδείχθητε, δι' οὗ Κύριος ἐν τῷ φωτισμῷ ὑμῶν, τῇ τοῦ ἐπισκόπου χειροθεσίᾳ μαρτυρῶν, ἐφ' ἑκαστον ^{α)} ὑμῶν τὴν ἱερὰν ἐξέτεινε φωνὴν λέγων· Υἱὸς μου εἰ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε ^{β)}.

Διὰ τοῦ ἐπισκόπου σου ὁ Θεὸς υἱοποιῖται ^{γ)} σε, ἄνθρωπε· Γινώριζε, υἱὲ, τὴν δεξιὰν τὴν μητέρα σου ^{δ)}, στέργει τὸν μετὰ Θεὸν γινόμενόν σου πατέρα καὶ σί-
 cap. 22. βου τοῦτον ^{ε)}. Εἰ γὰρ περὶ τῶν κατὰ σάρκα γονέων φησὶ τὸ Θεῖον λόγιον ^{β)}· Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται ^{δ)}· καί· Ὁ κακολο-
 γῶν πατέρα ἢ μητέρα θανάτῳ τελευτάτω ^{ε)}, πόσω μᾶλλον περὶ τῶν πνευματικῶν
 γονέων ὑμῖν ὁ λόγος παραινέσει τιμᾶν αὐτοὺς καὶ στέργειν, ὡς εὐεργέτας καὶ
 πρεσβυτάς πρὸς Θεόν; τοὺς δι' ὕδατος ὑμᾶς ἀναγεννήσαντας, τοὺς τῷ ἁγίῳ
 Πνεύματι πληρώσαντας, τοὺς τῷ λόγῳ γαλακτοτροφήσαντας, τοὺς ἐν τῇ διδα-
 σκαλίᾳ ἀναθρεψαμένους, τοὺς ἐν ταῖς νοουθεσίαις στηρίζαντας, τοὺς τοῦ σωτη-
 ρίου σώματος καὶ τοῦ τιμίου αἵματος ἀξιώσαντας ὑμᾶς ^{δ)}, τοὺς τῶν ἁμαρτιῶν
 λύσαντας καὶ τῆς ἀγίας καὶ ἱερᾶς εὐχαριστίας μετόχους ποιήσαντας, καὶ τῆς
 ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ κοινωνοὺς καὶ συκληρονόμους θεμένους ὑμᾶς. Τούτους
 εὐλαβούμενοι τιμᾶτε παντοίαις τιμαῖς· οὗτοι γὰρ παρὰ Θεῷ ^{ε)} ζωῆς καὶ θανά-
 του ἐξουσίαν εἰλήφασιν ἐν τῷ δικάζειν τοὺς ἡμαρτηκότες καὶ καταδικάζειν εἰς
 θάνατον πρὸς αἰωνίου, καὶ λύειν ἁμαρτιῶν τοὺς ἐπιστρέφοντας καὶ ζωογονεῖν
 cap. 23. αὐτούς. Τούτους ἄρχοντας ὑμῶν καὶ βασιλεῖς ἡγεῖσθαι νομίζητε ^{β)} καὶ δασμοὺς

quem filii lucis apparuistis, per quem Dominus illuminando vos testimonium episcopo manus imponenti dedit, sacra super unumquemque vestrum in baptismo expansa voce illa: «Filius meus es tu, ego hodie genui te.»

32. O homo! per episcopum Deus te adoptat in filium: agnosce, filii, dexteram illam quae mater tua est; dilige eum qui post Deum pater factus est tuus, eumque venerator. Nam si de parentibus secundum carnem divina oracula pronuntiant: «Honora patrem tuum et matrem tuam, ut bene tibi sit,» et: «Maledicus in patrem et matrem morte moriatur,» quanto magis de patribus secundum spiritum admonet vos Verbum honorandos illos esse atque diligendos, tamquam beneficos et deprecatores ad Deum? Scilicet eos qui per aquam vos iterum generarunt, spiritu repleverunt, verbo lactarunt, in doctrina educaverunt, salutari corpore et pretioso sanguine dignos fecerunt absolutosque a peccatis et sacrosanctae Eucharistiae participes, vos denique promissionis Dei consortes et cohaerodes instituerunt? Hos veneramini, honorum prosequimini omni genere, quoniam a Deo vitae et necis potestatem acceperunt sive in iudicandis peccatoribus condemnandisque ad mortem ignis sempiterni, sive in absolvendis a peccato illis qui revertuntur iisdemque in vitam procreandis. Hos existimate vestros praesides, hos putate re-

α) Ἐκείτῳ vatic. 1. coislin.

β) Στ. Ρα. II, 7.

γ) Θεὸς υἱοποιῖται vatic. 8, in marg.

δ) Τῆς μητρός σου ibid. id. καὶ στέργει, coislin.

ε) Τοῦτον om. ibidem.

β) Ὅσους λόγους ib. λόγους coislin.

β) Γένηται Exod. XX, 12.

ε) Τελευτάτω, ib. XXI, 17.

δ) Ὑμᾶς om. viindob. coislin.

ε) Παρὰ Θεοῦ vatic. coislin.

β) Ἡγεῖσθε καὶ βασιλεῖς καὶ νομίζετε viindob. coislin.

ὡς βασιλεῦσι προσφέρει· ἐξ ὑμῶν γὰρ αὐτοὺς τι καὶ τοὺς συνοίκους αὐτῶν τρέφειναι χρή. Ὡς Σαμουὴλ διετάξατο πρὸς τὸν λαὸν περὶ τοῦ βασιλείως ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν ⁹⁾ καὶ Μωσῆς περὶ τῶν ἱερέων ἐν τῷ Λευιτικῷ, οὕτω καὶ ἡμεῖς ὑμῖν περὶ τῶν ἐπισκόπων διατασσόμεθα. Εἰ γὰρ ἐκεῖ πλῆθος τηλικούτου βασιλείως ἀναλόγως τὰς ὑπηρεσίας ἐδίδου, πόσω μᾶλλον οὐχὶ καὶ νῦν ὁ ἐπίσκοπος λαμβάνειν ὀφείλει παρ' ὑμῶν τὰ ἐκ τοῦ Θεοῦ αὐτῷ ὠρισμένα πρὸς διατροφήν αὐτοῦ ⁷⁾ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ κληρικῶν; Εἰ δὲ καὶ ⁸⁾ τι προσθεῖναι τῷ λόγῳ, πλεῖον οὗτος λαμβανέτω, ἢ ἐκεῖνος τὸ παλαιόν ¹⁰⁾. ὁ μὲν γὰρ στρατιωτικὰ μόνα διεῖπε, πόλεμον καὶ εἰρήνην ἀναδιειγμένος εἰς φυλακὴν σωμάτων· ὁ δὲ τὴν εἰς Θεὸν ἱερωσύνην, σῶμα καὶ ψυχὴν παραιτούμενος κινδύνων. Ὅσῳ τοίνυν ψυχὴ σώματος κρείττων, τοσούτῳ ἱερωσύνη βασιλείας· δεισιμύει γὰρ αὐτὴ καὶ λύει τοὺς τιμωρίας ἢ ἀφίσειως ἀξίους. Διὸ τὸν ἐπίσκοπον στέργειν ὀφείλτε ὡς πατέρα, φοβεῖσθαι ὡς βασιλέα, τιμᾶν ὡς κύριον, τοὺς καρποὺς ὑμῶν καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν ὑμῶν εἰς εὐλογίαν ὑμῶν προσφέροντες αὐτῷ, τὰς ἀπαρχὰς ὑμῶν καὶ τὰς δεκάτας ὑμῶν καὶ τὰ ἀφαιρέματα ὑμῶν καὶ τὰ δῶρα ὑμῶν ¹¹⁾ διδόντες αὐτῷ ὡς ἱερεῖ Θεοῦ, ἀπαρχὴν σίτου, οἴνου, ἐλαίου, ὀπώρας, ἐρίας ¹²⁾, καὶ πάντων ὧν Κύριος ὁ Θεὸς ἐπιχορηγεῖ ὑμῖν. Καὶ ἔσται σοι ἡ προσφορὰ σου δεκτὴ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου, καὶ εὐλογήσει Κύριος τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου καὶ πληθυνεῖ τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς σου· ἐπεὶ περ εὐλογία εἰς κεφαλὴν τοῦ μεταδιδόντος ¹³⁾.

Χρὴ δὲ ὑμᾶς γινώσκειν ὅτι, εἰ καὶ ἐρρύσατο ὑμᾶς Κύριος τῆς δουλείας cap. 25.

ges, his tamquam imperantibus vectigalia offerite, eos enim eorumque domesticos bonis vestris alere debetis. Quod in Regnorum primo libro Samuel populo edixit de rege, quod in Levitico Moyses de sacerdotibus, idem nos vobis edicimus de episcopis. Nam si illic populus, tanti regis proportionem, munera famulatus praestabat, nonne multo magis nunc debet episcopus a vobis accipere quae ipsi Deus assignavit ad alendum eum et clericos eius? Immo, si quid amplius dicendum est, hic plus accipiat quam olim ille, quandoquidem illo militaria tantum obibat munia, belli ac pacis, pro custodia corporum, arbiter; hic vero Dei sacerdotium exercet, pericula a corpore et anima propulsaturus. Quanto ergo anima corpore praestantior est, tanto sacerdotium imperio. Ligat enim episcopus ac solvit, prout quis poena vel venia dignus est. Quare oportet eum ut patrem diligere, vereri ut regem, honorare ut Dominum, oblati ei in benedictionem vestram fructibus et operibus manuum vestrarum, ipsi tamquam Dei sacerdoti concessis fructuum primitiis et decimis, selectisque portionibus et muneribus, primitiis frumenti, vini, olei, pomorum, lanae, omnium denique rerum quas Deus vobis largitur. Et erit tua oblatio in odorem suavitatis Domino Deo tuo, et benedicet Dominus operibus manuum tuarum et abundare bona terrae tuae faciet, quoniam « benedictio super caput impartientis. »

33. Scire autem vos oportet quod tametsi vos Deus a servitute ascitorum vinculo-

9) Βασιλειῶν cf. lib. II, cap. 8.

10) Ἐὶς τὸ παλαιόν coislin.

11) Τὰ ἀφαιρ. ὑμ. καὶ τὰ δῶρα ὑμῶν. Turr. om.

12) Ὀπώρας, ἐλαίας coislin. vlnodob.

13) Μεταδιδόντος Prov. XI, 26.

τῶν ὑπεισάκτων δισμῶν καὶ ἐξήγαγεν ὑμᾶς εἰς ἀνάψυξιν, μηκέτι ἰάσας ὑμᾶς θύειν ἄλογα ζῶα περὶ ἁμαρτιῶν, καὶ καθαρισμοῦ καὶ ἀποπομπαίων καὶ λυτρῶν συνεχῶν καὶ περιρραντηρίων, οὐ δῆπου καὶ τῶν εἰσφορῶν ὑμᾶς ἐλευθέρωσιν ὧν ὀφείλετε τοῖς ἱερεῦσι, καὶ τῶν εἰς τοὺς διομένους εὐποιῶν. Λέγει γὰρ ὁ Κύριος ὑμῖν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ· Ἐὰν μὴ περισσεύσῃ ὑμῶν ἡ δικαιοσύνη πλεῖον τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθῃτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ^{m)}. Οὕτως οὖν πλειονάσει ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν, ἐν τῷ πλείον ὑμᾶς πρόνοιαν ποιῆσθαι τῶν ἱερέων καὶ τῶν ὀρφανῶν καὶ τῶν χηρῶν ⁿ⁾. ὡς γέγραπται· Ἐσχόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πίνησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τοὺς αἰῶνας ^{o)}. Καὶ πάλιν· Ἐλεημοσύναις καὶ πίστεσιν ἀποκαθαίρονται ἁμαρτίαι. ^{p)} Καὶ πάλιν· Ψυχὴ εὐλογῆμένη πᾶσα ἀπλῆ ^{q)}. Οὕτως οὖν ποιήσεις σὺ, ὡς ὁ Κύριος διετάξατο, καὶ δώσεις τῷ ἱερεῖ τὰ ὀφειλόμενα αὐτῷ, ἀπαρχὴν ἁλωνος καὶ ληνοῦ καὶ περὶ ἁμαρτιῶν, ὡς μεσίτη Θεοῦ καὶ τῶν διομένων ^{r)} καθάρσεως καὶ παραιτήσεως. Σὺ μὲν γὰρ διδόναι προσήκει, οἰκονομεῖν δὲ ἐκείνων ἅτι οἰκονόμον καὶ διοικητὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Οὐ μέντοι λογιστεύσεις σου τὸν ἐπίσκοπον οὐδὲ παρατηρήσεις τὴν οἰκονομίαν αὐτοῦ, πῶς ἐπιτελεῖ ἢ πότε ἢ τίσιν ἢ ποῦ ἢ εἰ καλῶς ἢ φαύλως ἢ διόντως ^{s)}. ἔχει γὰρ λογιστὴν Κύριον τὸν Θεὸν τὸν ἐγχειρίσαντα εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ τὴν οἰκονομίαν ταύτην καὶ καταξιώσαντα αὐτὸν τῆς ἱερωσύνης τοῦ τηλικούτου τόπου.

rum liberaverit; eduxeritque in refrigerium qui non permisit amplius brutas pecudes pro peccatis immolare; et licet ab expiationibus, a victimis emissariis, a perpetuis lavationibus et aspersionibus in ambitu factis exemerit, non exemit tamen a collationibus quas sacerdotibus debetis, neque a munificentia erga pauperes. Vobis enim Dominus in Evangelio dicit: « Nisi abundaverit iustitia vestra plusquam Scribarum et Pharisaeorum, non intrabitis in regnum coelorum. » Sic igitur redundabit iustitia vestra, cum maiorem sacerdotum, pupillorum, viduarum, egentiumque omnium curam gesseritis, sicut scriptum est: « Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in saecula. » Et rursus: « Eleemosynis et fide purgantur peccata. » Et iterum: « Anima quae benedicit, tota recta est. » Ita ergo tu facies, uti Dominus constituit; et sacerdoti tamquam mediatori inter Deum et eos qui purificatione et indulgentia indigent, dabis quae ipsi debentur, primitias areae et torcularis et oblationes pro peccatis. Te enim largiri decet; illum vero dispensare, qua oeconomum et rerum ecclesiasticarum procuratorem. Cave tamen ne episcopum ad rationes voces, neve dispensationem illius observes, quomodo gerat eam, aut quando, aut quibus, aut ubi. aut utrum bene an male, modove congruo. Habet quippe rationum suarum petitorum Dominum Deum qui de manu ad manum commisit hanc procuratorem, et tanti honoris ac loci sacerdotio dignatus est.

m) Οὐρανῶν Matth. V, 20.

n) Χηρῶν: add. vatic. 4, et Coteler. Καὶ πάντων διομένων.—Ὡς καὶ γέγρα. vat. 4.

o) Αἰῶνας Ps. CXII, 9.

p) Ἀμαρτίαι Prov. XV, 27.

q) Ἀπλῆ. Prov. XI, 25.

r) Καὶ τῶν διομένων om. Tarr. colslin.

s) Pro εἰ φαύλως ἢ διόντως Id Turrian. videtur legisse ἢ ἄλλως.

Πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχει τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον, πάντοτε μεμνημένος τῶν δέκα Cap. 26.
τοῦ Θεοῦ λογίων

α'. Ἀγαπᾶν ¹⁾ Κύριον τὸν Θεὸν τὸν ἑνα καὶ μόνον ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος ²⁾.

β'. Μὴ προσανέχειν εἰδώλοις ἢ τισιν ἐτέροις, ὡς θεοῖς ἀψύχοις ἢ ἀλό-
γοις ἢ δαίμοσιν.

γ'. Γίνωσκει δημιουργίαν Θεοῦ διάφορον, ἀρχὴν λαβοῦσαν διὰ Χρι-
στοῦ.

δ'. Καὶ σαββατιῆς διὰ τὸν παυσάμενον μὲν τοῦ ποιῆν, οὐ παυσάμενον δὲ
τοῦ προνοεῖν, σαββατισμὸν μελέτης νόμων, οὐ χειρῶν ἀργίαν.

ε'. Πᾶσαν ἔκνομον ἐπιθυμίαν ἀπῶσαι, πᾶσαν λύμην τὴν ἐπὶ διαφορᾷς ³⁾
ἀνθρώπων, πᾶσαν ὀργήν.

ς'. Γονεῖς τίμα ὡς αἰτίους γενέσεως.

ζ'. Ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν· κοινώνει βίου τοῖς διομένοις.

η'. Ἐπιτοκίαν καὶ πολυτοκίαν μάταιον φιῦγε· οὐ γὰρ ἀθωωθήσῃ.

θ'. Μὴ ὀφθῇς παρὰ τοῖς ἱερεῦσι κινὸς, καὶ τὰ ἐκουσίά σου ἐνδελεχίζων ⁴⁾
πρόσφери.

ι'. Καὶ τῆς Χριστοῦ ἐκκλησίας μὴ ἀπολίπου ⁵⁾, ὀρθρίζων εἰς αὐτὴν πρὸ παν-
τὸς ἔργου, καὶ πάλιν ἐσπέρας εἰς αὐτὴν ἀπάντα εὐχαριστῶν Θεῷ ὑπὲρ ὧν
σοι τὴν ζωὴν κεχάρισται.

Ἐρτοπένει, ἐνδελεχίζει, κοπία, πρόσφери Κυρίῳ τὰ ἐκουσίά σου· Τίμα γὰρ,
φησὶ, τὸν Κύριον ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων ²⁾. Εἰς τὸν κορβανᾶν ὃ δύνασαι
βάλλων, κοινώνει τοῖς ξένοις ἐν ᾗ δύο ἢ πέντε λεπτά· θησαύριζε σαυτῷ τὸν οὐ-

33. Pono tibi ante oculos timorem Dei, memor semper decem mandatorum Dei:—
Diligere Dominum Deum unum et solum totis viribus;—non attendere idolis aut istius-
modi, utpote inanimis diis, bestiisve aut daemonibus.—Noseo creationem Dei variam,
quae per Christum caepit existere.—Et sabbatum celebrabis propter eum qui a creatione
supersedit, sed non desiit providere, sabbatum dico in meditatione legum, non vaca-
tione manuum.—Omnem eice pravam cupiditatem, omnem laesionem quae in detrimento
hominum sit, omnem iram.—Parentes honora, ut originis auctores; « dilige proximum
sicut teipsum; » cum egenis bona vitae comunica.—Periurium et saepe ac temere repe-
titum iusiurandum fuge, non enim habebis insons.—Ne cernaris a sacerdotibus vacuus,
sed sponte et iugiter offer dona.—Et ab ecclesia Christi ne abesto, surge ad eam mane
ante omne opus, et rursus vespero ibidem age gratias Deo vitae tuae largitori.—Ope-
rare, persevera, labora, et sponte tua Deo offer. Ait enim scriptura: « Honora Dominum
de iustis tuis laboribus. » In carbonam mittere si quid vales, tum peregrinis unum

1) Ἀγαπᾶν. Distinximus cum vatic. 1.

2) Ἰσχύος σου coislin. vindob.

3) Ἐπὶ διαφορᾷν vatic. 1.

4) Οὐκ ἐνδελεχίζων coislin. πρόσφери κυρίῳ vatic. 6.

5) Ἀπολίπου id. in marg. ἀλλ' ἀφίστασο—Ἀπολεμπά-
coislin.—σοι τ. ζωὴν κεχάρισται vatic. 4.

2) Πόνων. Prov. III, 9.—εἰς τὸν κορβανᾶν ὃ δύνασαι
βάλλων om. Bon. relict in marg. vindob. et Cotelet.—
vulgat. Εἰ εἰς τὸν κορβανᾶν οὐ δύνασαι βάλλειν, καὶ
κοινώνει: ita quoque vatic. 6, in marg. et coislin. qui
pergit: τοῖς ξένοις δύο ἢ πέντε λεπτά.

ράνιον πλοῦτον, ὃν οὔτε σὴς οὔτε κλέπται λυμανοῦνται ^{α)}. Καὶ ποιῶν οὕτω, μὴ κρίναι ^{β)} τὸν ἐπίσκοπόν σου ἢ τὸν συλλαϊκόν ^{γ)}. ἰὰν γὰρ κρίνης τὸν ἀδελφόν, κρίτης ἐγένου, μηδενός σε προχειρισαμένου· τοῖς γὰρ ἱεριοῦσιν ἐπιτρέπη κρίνειν μόνοις, ὅτι εἰρήται αὐτοῖς· Κρίμα δίκαιον κρίνατε ^{δ)}. Καὶ πάλιν· Γίνεσθι Τραπεζίται δόκιμοι ^{ε)}. Ὑμῖν γὰρ οὐκ ἐπιτίτραπται· τούναντίον γὰρ εἴρηται τοῖς ἔξω τοῦ ἀξιώματος τοῦ δικαστικοῦ ^{ς)} ὑπάρχουσι· Μὴ κρίνετε, καὶ οὐ μὴ κριθήσεσθε ^{θ)}.

V.

cap. 27 Τὸν μέντοι ἐπίσκοπον δεῖ κρίνειν ὀρθῶς, καθὼς γέγραπται· Τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνετε ^{α)}. Καὶ ἀλλαχοῦ· Τί δὲ καὶ ἀφ' ἑαυτῶν οὐ κρίνε τὸ δίκαιον ^{β)}; Γίνεσθε οὖν ὡς ἀργυρονόμοι ^{γ)} ἐπιστήμονες· καθάπερ γὰρ οὗτοι τὰ φαῦλα τῶν νομισμάτων ἀποκρίνουσι, τὰ δὲ δόκιμα οἰκειοῦνται, τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τὸν ἐπίσκοπον χρὴ τὰ μὲν ἁμῶμα κατέχειν, τὰ δὲ ἐπίμῶμα ἢ θεραπεύειν ἢ ἀνιάνως νοσοῦντα ἀπορρίπτειν ^{δ)}· καὶ μὴ ταχέως κόπτειν μηδὲ οἰσδήποτε πιστεύειν ^{ε)}. Ἐλχωρεῖ γὰρ τινες καὶ διὰ ζῆλον ἢ φθόνον κατὰ τινος ἀδελφοῦ ἐνστήσασθαι ψευδῇ κατηγορίαν, ὡς οἱ δύο πρεσβύτεροι ἐπὶ τῆς Σοσάννης ἐν Βαβυλῶνι, καὶ ἡ αἰγυπτία ἐπὶ τῷ Ἰωσήφ. Σὺ οὖν ὡς Θεοῦ ἄνθρωπος· τὰ τοιαῦτα μὴ προχειρῶς παραδέχου, ἵνα μὴ ἀνέλῃς τὸν ἀδῶν καὶ ἀποκτείνῃς τὸν δίκαιον· Ὁ γὰρ

vel duo vel quinque aera minuta tribue: thesauriza tibi caelestes divitias, quas neque tineas; neque fures devastare queant. Quae quum facies, cave ne episcopum tuum iudices aut popularem fratrem; nam si fratrem iudicas, iudex sedes, a nemine constitutus. Namque solis sacerdotibus, iudicare concessum est, quia dictum est eis: «Iudicium iustum iudicate;» et rursum: «Estote probi trapezitae.» Vobis autem non permissum est; immo contra, iis qui nec iudicis dignitatem neque magistri habent, dictum est: «Nolite iudicare et non iudicabimini.»

V. DE FORO EPISCOPI ATQUE IUDICIIS ECCLESISTICIS.

35. Interea oportet episcopum recte iudicare, sicut scriptum est: «Iudicium iustum iudicate.» Et alibi: «Quid vero a vobis ipsis quod iustum est non iudicatis?» Estote igitur tamquam argentarii periti. Ut enim illi nummos adulterinos reiiciant, probos autem retinent, eundem ad modum oportet episcopum immaculata quidem retinere, sed purgare maculis infecta aut insanabilia reiicere, non tamen amputare statim, neque quibusvis credere. Sunt enim nonnulli qui aemulatione aut invidia ducti adversus fratrem falsam accusationem instituant: ut olim Babylone duo senes adversus Susannam, ut aegyptia mulier contra Iosephum. Tu igitur, ut homo Dei, talia non temere admittas,

α) Λυμανοῦνται Matth. VI, 20.

β) Μὴ κρίναι pro μὴ κρίνει: simili scribendi ratione quam infra in coislin.: μὴ κρίνατε.

γ) Μηδὲ τὸν συλλαϊκόν coislin.

δ) Κρίνατε Zachar. VII, 9.

ε) Δόκιμοι Primus adduxit pseudoclem. hom. II, 51.

ς) Ἡ διδασκαλικὸς vulgo omisimus cum vatic. I, vindob. coislin. et Bovio, et iam Clerico delendum vi-

dehatur: apertum quippe interpretamentum.

θ) Κριθήσεσθε Luc. VI, 37.

α) Κρίνατε vatic. I. Ioan. VII, 24.

β) Δίκαιον Luc. XII, 57.

γ) Ἀργυρονόμοι coislin.

δ) Ἀπορρίπτειν Mansi.

ε) Κόπτειν. vatic. 6 in marg. ἀλλ. μὴτε οὐκ οὐκ

πιστεύειν ποτε

τοιαῦτα παραδέχισθαι θέλω ὁργῆς πατήρ ἐστὶ μάλλον, ἢ εἰρήνης· ὅπου δὲ ὁργὴ, ἐκεῖ ὁ Κύριος οὐκ ἔστιν· ἡ γὰρ ὁργὴ, τοῦ Σατανᾶ ὑπάρχουσα φίλη, λίγω δὲ ἡ παρὰ τὸ δίκαιον κινουμένη διὰ τῶν ψευδαδέλφων, οὐδέποτε ἀφήσει γινέσθαι ὁμόνοιαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ὅθεν ἐπιγινώσκοντες τοὺς τοιούτους ἄφρονες, ἱριστὰς, ζηλωτὰς, ἐπιχαιρειακούς, μὴ πιστεύετε αὐτοῖς ^{η)}, ἀλλὰ καὶ παρατηρεῖσθαι τοὺς τοιούτους, ἀκούοντες τι παρ' αὐτῶν κατὰ ἀδελφοῦ· ὅτι οὐδὲν ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτῶν φόνος ^{ο)}, καὶ οὐ τις οὐχ ὑπονοεῖ καταβάλλουσιν ἄνδρα.

Σὺ οὖν πρόσκει τῷ κατηγοροῦντι ^{ρ)}, ἐν σοφίᾳ παρατηρῶν τὴν ἀναστροφὴν cap. 18. αὐτοῦ, τίς καὶ ὅποια τυγχάνει· καὶ εἰ εὖροις αὐτὸν ἀληθεύοντα, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου διδαχὴν ποίησον ^{θ)} καὶ μόνον παραλαβὼν τὸν κατηγορηθέντα ἐλιγξον αὐτὸν, ὅπως μεταγνῶ, μηδενός σοι συμπαρόντος. Εἰ δὲ οὐ πεισθῇ, γενόμενος δεύτερος ἢ τρίτος, οὕτως αὐτῷ ὑπόδειξον τὸ πλεμμέλημα, τουθετήσας αὐτὸν ἐν πραότητι καὶ παιδίᾳ· ὅτι ἐν καρδίᾳ ἀγαθῇ ἀναπαύσεται σοφία, ἐν δὲ καρδίᾳ ἀφρόνων οὐ διαγινώσκειται ^{ι)}. Ἐὰν οὖν πεισθῇ ἐπὶ στόματι τῶν τριῶν ὑμῶν, εὖ ἂν ἔχοι· εἰ δὲ τις ^{κ)} σκληρύνοιτο, εἰπὲ τῇ ἐκκλησίᾳ· ἐὰν δὲ καὶ τῆς ἐκκλησίας παρακούσῃ, ἔστω σοι ὡς ὁ ἔθνικός καὶ ^{λ)} ὁ τιλώνης, καὶ μηκέτι αὐτὸν ὡς χριστιανὸν παραδέχου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀλλ' ὡς ἔθνικόν παραιτοῦ. Εἰ δὲ βούλοιτο μετανοεῖν, προσλαμβάνου· οὐδὲ γὰρ τὸν ἔθνικόν ἢ τὸν τιλώνην εἰς κοινωρίαν παραδέχεται ^{μ)} ἡ ἐκκλησία, πρὶν ἢ μεταγνῶ ἕκαστος αὐτῶν ἐκ τῶν προτί-

ne innocentem perimas et occidas iustum. Qui enim haec libenter audit, magis irac pater est quam pacis. Ubi vero ira est, hinc dominus abest: quia ira Satanae amica, illam dico quae citra aequitatem mota a falsis fratribus, numquam oriri pacem in ecclesia patitur. Unde, cognitis iis hominibus impudentibus, contentiosis, aemulis, de malo gaudentibus, ne fidem eis habeatis; immo, quum quid ab ipsis contra fratres auditis, cavete ab istiusmodi, quia necem pro nihilo reputant, et ubi nemo suspicatur, prosternunt hominem.

36. Tu ergo accusatorem considera et sapienter expende vitam illius, quae demum et qualis fuerit; et si eum repereris dicere verum, uti dominus edocuit, facito, et accusatum conveni seorsum, et argue ut resipiscat, nemine praesente. Quod si non persuasus fuerit, adhibito uno vel altero, ipsi quantum deliquerit ostendo, admone eum cum mansuetudine et doctrina, « quoniam in corde bono requiescet sapientia; in corde autem imprudentium non dignoscitur. » Si igitur persuasus fuerit in ore trium vestrum, faustum felixque sit! Si quis autem obdurescit, dic Ecclesiae. Si vero vel eam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus, neque ampliùs eum tamquam christianum in ecclesia relinque, sed ut ethnicum remove. Si autem agere vult poenitentiam, suscipe. Neque enim ethnicum aut publicanum in communione recipit Ecclesia priusquam singulos

η) Ζηλωτὰς Id in marg. tantum. om. vatic. 1, coislin. vindobon. Tum vulg. et vatic. 1: χαιρετισταί· τους; vatic. 6 in marg. ἀλλ. ἐπὶ αἰρέσει κακοῦς ἀλλ. ἐπὶ δὲ αἰρέσει κακ. μὴ πιστ. αὐτοῖς.

ο) φόβος coislin. sed prima manu φόνος.

ρ) Κατηγορεῖσθαι vatic. 1.

θ) Ποίησον Matth. XVIII. 15.

ι) Διαγινώσκειται Prov. XIV, 83.

κ) Εἰ δὲ τις σκληρύνοιτο coislin. Ἐὰν δὲ καὶ ταύτης παρακούσῃ Id

λ) Ὁ ἔθνικός καὶ om. Turrian.

μ) Παραδέχεται vindob. vatic. 1. παραδέχῃ legit. Bov. et vatic. 6. In textu ἡ ἐκκλησία om. coislin. vatic. 1.

ρων ἀσέβημάτων τοῖς γὰρ μεταμελομένοις τόπον μετανοίας ὤρισεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ^{υ)} τοῦ Θεοῦ.

Cap. 39.

Καὶ γὰρ ἐγὼ Ματθαῖος, εἰς τῶν δώδεκα ^{x)} τῶν ἐν τῇδε τῇ διδασκαλίᾳ λαλοῦντων ὑμῖν, εἰμὶ ἀπόστολος, καὶ αὐτὸς ὢν τιλῶνης μὲν πρότερον, νῦν δὲ διὰ τοῦ πιστεύειν ^{y)} ἠλεημένος μετείνωκός τε τῶν προτέρων πράξεων καὶ ἡξιωμένος ἀπόστολος εἶναι καὶ κῆρυξ τοῦ λόγου καὶ Ζακχαῖος, ὃν ὁ Κύριος προσελάβετο ἐν μετανοίᾳ διηθέντα αὐτοῦ, ὁμοίως καὶ αὐτὸς τιλῶνης τὸ πρότερον ὑπῆρχεν. Ἦδη δὲ καὶ σῖρατιῶται καὶ Τελωνῶν ὄχλος, προσελθόντες τῷ κυριακῷ περὶ μετάνοιας λόγῳ, ἀκούουσι παρὰ τοῦ προφήτου Ἰωάννου μετὰ τὸ βάπτισμα. Μηθὲν πλέον παρὰ τὸ διατέταγμένον ὑμῖν ποιεῖτε ^{z)}. Ὅμοίως δὲ καὶ τοῖς ἐθνικοῖς οὐκ ἀπέγνωσται ἡ ζωὴ, ἰὰν μετανοήσαντες τὴν ἀπιστίαν ἀποβάλλωσιν. Ὡς τιλῶνην οὖν ἢ ἐθνικὸν ἔχε τὸν ἐπὶ κακῷ ἔργῳ ἐλεγχθέντα καὶ μὴ μετασινώσκοντα. Ἐὰν δὲ ὕστερον μετανοῇ καὶ ἐπιστρέφῃ ἐκ τῆς πλάνης, ὡς καὶ τοὺς ἐθνικοὺς, ὁπόταν θέλωσι μετανοεῖν ^{a)}, εἰς ἐκκλησίαν προσδεχόμεθα, ὅπως τοῦ λόγου ἀκούωσιν, οὐ μὴν κοινωνοῦμεν αὐτοῖς, μέχρις οὗ τὴν σφραγίδα ^{b)} λαβόντες τελειωθῶσιν· οὕτω καὶ τοῖς τοιούτοις, μέχρις οὗ μετάνοιας καρπὸν ἐπιδείξωσιν, ἐπιτρέπομεν εἰσερχέσθαι, ὅπως τοῦ λόγου ἀκούοντες μὴ τελείως ἄρδην ἀπόλωνται ^{c)}. μὴ κοινωνεῖτωσαν δὲ ἐν τῇ προσευχῇ, ἀλλ' ἐξερχέσθωσαν μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν

priorum iniquitatum poeniteat; mores enim mutantibus Dominus noster Iesus Christus instituit poenitentiam.

37. Etenim ego Matthaeus, unus ex duodecim qui vobis in hac didascalia loquimur, sum apostolus, et idem qui prius fueram publicanus, qui vero nunc per fidem misericordiam consecutus sum, ad poenitentiam anteactae vitae ductus et dignus habitus ut apostolus et verbi divini praeco efficerer. Et Zacchaeus, quem Dominus in poenitentia deprecantem recepit, ipse etiam publicanus antea fuit. Iam vero milites et turba publicanorum, cum accederent ad audiendum verbum Domini de poenitentia, a propheta Ioanne post baptismum audiunt: « Nihil amplius quam quod constitutum est vobis, facite. » Similiter nec desperata est salus ethnicorum, modo poenitentia ducti, abiciant incredulitatem. Itaque velut publicanum et ethnicum habeo eum quem in malo opere convictum, non poenitet tamen. Si vero postea, poenitentia ductus, ab errore se retrahat, quemadmodum gentiles, quando poenitentiam agere volunt, in ecclesiam ad audiendum verbum admittimus, non tamen cum iis communicamus, donec per baptismi sigillum consummationem accipiant, ita et illis, donec poenitentiae fructus ostendant, permittimus in ecclesiam ingredi, ut verbum audientes, non funditus pereant, non vero ut in ora-

υ) Ὁ Χριστὸς υἱὸς ῥινδοβ. τοῦ Θεοῦ ὁμ. Βορ.

x) Ἐκ τῶν ιβ' κοίλιν.

y) Διὰ τὸ πιστεύειν vatic. 6 in marg.

z) Ποιεῖτε Luc. III, 13.

a) Ὡς καὶ τοὺς ἐθν. ὅπ. θελ. μετανοεῖν ὁμ. vatic. 1 et 6, le vero omitta in marg. retinet. Legit coislin. Ἐὰν δὲ ὕστ. μετανοῇ, ὡς τοὺς ἐθνικοὺς ὁπόταν θέλωσι

μετανοεῖν καὶ ἐπιστρέφειν ἐκ τῆς πλάνης εἰς τὴν ἐκκλ. προσδεχόμεθα. Et sic vindodon. Correx. Ueltzenius: θέλωσι.

b) Ἀχρὶ τὴν σφραγίδα coislin. vindobon.

c) Τελείως. vatic. 6 in marg. ἀλλ. τελείως ἀποβάλλονται μὴ σὺν κοινων. Τοῦ λόγου ἀκ. non vertit Turrianus.

τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν καὶ τοῦ εὐαγγελίου, ὅπως διὰ τοῦ ἐξιέναι βελτιωθῶσι ^{d)} τὴν ἀναστροφὴν τοῦ βίου, σπουδάζοντες περὶ τὰς ^{e)} συνάξεις ἀπαντᾶν ὁσημέραι καὶ τῇ δέήσει σχολάζειν, ὅπως καὶ αὐτοὶ δυνηθῶσιν εἰσδεχθῆναι, καὶ οἱ θεώμενοι αὐτοὺς κατανυγῶσι καὶ ἀσφαλίστεροι γίνωνται, εὐλαβούμενοι τοῖς ὁμοίοις περιπείσειν.

Οὐ μέντοι γε βδελύξῃ τὸν περιπιδόντα ἐνὶ καὶ δευτέρῳ σφάλματι, ὡς ἐπί- cap. 10.
σκοπῃ, οὐδὲ κωλύσεις αὐτὸν τοῦ κυριακοῦ λόγου, οὐδὲ κοινῆς διαίτης αὐτὸν ἐξώσεις· ἐπεὶ οὐδὲ ὁ Κύριος παρητεῖτο μετὰ τῶν τελωνῶν εἰσδεῖν καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν, καὶ ὑπὸ τῶν Φαρισαίων ^{f)} ἐγκαλούμενος περὶ τούτου ἔλιγεν· Οὐ χρεῖαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες. Τοῖς οὖν δι' ἁμαρτίας ἀφορισθεῖσι παρ' ὑμῶν καὶ συναναστρέφισθε καὶ συναυλιζισθε ^{g)}, ἐπιμιλούμενοι, παρακαλοῦντες, ὑποστηρίζοντες, λέγοντες αὐτοῖς· Ἰσχύσατε, χεῖρες ἀνιμέναι καὶ ῥόνατα παραλειυμένα ^{h)}. Παρακαλεῖν γὰρ χρὴ τοὺς πεινοδούντας καὶ τοῖς ὀλιγοψυχοῦσι προθυμίαν διδόναι, ὅπως μὴ τῇ ἀμειρίᾳ τῆς λύπης εἰς ἀφροσύνην χωρήσωσιν· ἐπεὶ ὀλιγόψυχος ἰσχυρῶς ἄφρων ⁱ⁾. Εἰ δέ τις ἐπιστρά- cap. 11.
φῇς μετανοίας καρπὸν ἐπιδείξῃται, τότε καὶ εἰς προσιυχὴν εἰσδέξασθε αὐτόν· ὡς τὸν υἱὸν τὸν ἀπολωλότα, τὸν ἄσωτον, τὸν μετὰ πορνῶν μειώσαντα τὴν πατρικὴν οὐσίαν, τὸν χοίρους βόσκοντα καὶ κεραιῶν ἐμπλησθῆναι ἐπιθυμοῦντα καὶ μὴ τυγχάνοντα, μεταγνόντα καὶ παλινδρομήσαντα πρὸς τὸν πατέρα καὶ εἰ-

tionem communicent, iussi post lectionem legis et prophetarum et evangelii egredi (12), ut exeundo vitae mores emendent, studentes occurrere quotidie ad sacros conventus et orationi vacare, quo et ipsi possint admitti, et qui eos viderint compungantur, et dum metuunt ne in similia incidant, cautiore evadant.

38. Caeterum noli, o episcopo, eum qui in unum aut alterum lapsus fuerit peccatum, execrari, neque ab auditione dominici verbi arceas, neque communitate vitae prives, quandoquidem nec Dominus recusavit cum publicanis comedere et peccatoribus, cumque eam ob causam in ius a Phariseis vocaretur, ita respondit: « Non opus habent medico qui valent, sed qui male habent. » Cum iis igitur quos propter peccata excommunicastis, conversatione et convictu iungimini, curam illis, solatium, fulcimen praebentes ac dicentes: « Confortamini, manus remissae et genua soluta. » Consolari enim oportet eos qui lugent et animo deficientibus alacritatem addere, ne immoderato dolore in amentiam emigrent, quoniam « pusillanimitas valde insipiens est. » Iam si quis conversus poenitentiae fructum ediderit, tum ad orationem eum admittite, ut filium qui perierat, illum prodigum, qui cum meretricibus diluerat patria bona, et porcos pascebat, de quorum siliquis cupiebat expleri neque obtinebat, donec poenitentia tactus et retro reversus

d) Ἐπιβελτισθῶσι coislin vindobon.

e) Μετὰ τὰς συνάξ. vatic. 6 in marg. καὶ τοῦ εὐαγγ. usque ad τοῦ βίου om. vat. 6.

f) Ὁς ὑπὸ τῶν φαρ. vindob. Mansi om. τῶν.

g) Συνυλίζισθε coislin. aperte, ut omnino non

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

frustra Idem coniecit Cotelerius. Pergit coislin. ἐπιμιλούμενοι αὐτῶν παντοίῳ τρόπῳ, παρακαλοῦντες, βοηθεῖν τοῖς, ὑποστηρίζοντες, ταῖς ὀλιγοψύχαις λέγοντες.

h) Παραλειυμένα. Is. XXXV, 3.

i) Ἄφρων. Prov. XIV, 29.

πόντα· Ἡμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου, καὶ οὐκέτι εἰμὶ ἄξιος καλεῖσθαι υἱός σου ^{κ)}, μετὰ μουσικῶν ὁ φιλότικος πατήρ προσελάβετο, καὶ τὴν ἀρχαίαν στολὴν καὶ τὸν δακτύλιον ^{λ)} καὶ τὰ ὑποδήματα ἀποδοὺς, σφάξας τε τὸν σιτευτὸν μόσχον, πύφραινετο μετὰ τῶν φίλων. Οὕτως οὖν καὶ σὺ ποίει, ὡς ἐπίσκοπε· ἀλλ' ὥσπερ ^{μ)} τὸν ἔθνηκὸν λούσας εἰσδέχη ^{ν)} μετὰ τὴν διδασκαλίαν, οὕτω καὶ τοῦτον χειροθετήσας ὡς ἂν μετανοία καθαρισμένον, πάντως ὑπὲρ αὐτοῦ προσηυχόμενων, ἀποκαταστήσεις ^{ο)} αὐτὸν εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ νομὴν· καὶ ἔσται αὐτῷ ἀντὶ τοῦ λούματος ^{π)} ἡ χειροθεσία· καὶ γὰρ διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν ἡμιτέρων χειρῶν ἐδίδδοτο ^{ρ)} Πνεῦμα ἅγιον τοῖς πιστεύουσιν. Καὶν τις τῶν μὴ σεσαλιυμένων ἀδελφῶν αὐτοῦ ἐπιγχαλίῃ σοι ^{ς)} ὅτι δὴ κατηλλάλῃς αὐτῷ, εἰπὲ πρὸς αὐτόν· Σὺ πάντοτε μετ' ἑμοῦ εἶ, καὶ τὰ ἑμὰ πάντα σὰ ἔστιν· εὐφρανθήναι δὲ εἶδει καὶ χαρῆναι, ὅτι ὁ ἀδελφός σου οὗτος νικρὸς ἦν καὶ ἀνέζησε, καὶ ἀπολωλὼς καὶ εὐρίθῃ. Ὅτι γὰρ οὐ μόνον προσδέχεται ὁ Θεὸς τοὺς μετανοοῦντας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν προτίραν ἀξίαν ἀποκαθίστησιν, ἱκανὸς μάρτυς ὁ ἅγιος Δαβὶδ, ὃς μετὰ τὴν εἰς τὸν Οὐρίαν ἀμαρτίαν πύχαιτο τῷ Θεῷ λέγων· Ἀπόδος μοι τὴν ἀγαλλίασιν τοῦ σωτηρίου σου, καὶ πνεύματι ἡγεμονικῷ στήριξόν με ^{τ)}. Καὶ πάλιν· Ἀπόστρεψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν μου, πάσας τὰς ἀνομίας μου ἱξάλειψον· καρδίαν καθάραν κτίσον ἐν ἑμοί, ὁ Θεὸς, καὶ πνεῦμα εὐθὺς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου· μὴ ἀπορρίψῃς

ad patrem, dixit: «Peccavi in coelum et coram te, iam non sum dignus vocari filius tuus.» Quem cantantium cum choris pater filiorum amans suscepit, priorem illi stolam et annulum et calceamenta reddidit, pingui etiam vitulo mactato, laetus epulabatur cum amicis. Ita igitur et tu facito, o episcope! et quemadmodum ethnicum baptismo lotum, post didascaliam in ecclesiam inducis, similiter super hunc manus impone, tamquam poenitentia repurgatum, omnibusque pro eo deprecantibus, restitues eum in antiqua eius pascua; eritque loco baptismi impositio manuum; etenim per impositionem manuumstrarum, Spiritus Sanctus dabatur credentibus. Et si quis fratrum numquam prolapsus reprehenderit te quod huic sis reconciliatus, dicito ei: «Tu semper mecum es et mea omnia tua sunt: epulari autem et gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat et revixit, perierat et inventus est.» Nam quod Deus non solum ignoscat poenitentibus, sed et eos in pristinam dignitatem restituat, abunde testatur sanctus David, qui post peccatum in Uriam commissum, precabatur Deum dicens: «Redde mihi laetitiam salutaris tui, et spiritu principali confirma me.» Et iterum: «Averte faciem tuam a peccatis meis, et omnes iniquitates meas dele. Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova

κ) Σου. Luc. XV, 21-31. Προσελ. vatic. 6 in marg. ἀλλ. ἐπεδέξατο.

λ) Τὸ δακτύλιον coislin. mox ἐπιδοὺς ἐσφραξε (l. ἐσφραξε) τὸν σιτευτὸν μ. καὶ πύφραινετο.

μ) Καὶ ὥσπερ vindob. Turr.

ν) Εἰσδέχη vatic. 6. in cuius marg. εἰσδέχη.

ο) Ἀποκαταστήσεις lb.

π) Λούματος vatic. 1, 6, coislin., Mansl., communl sphalmato.

ρ) Ἐδίδδοτο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγ. coislin.

ς) Ἐγκαλίῃ σοι lb.

τ) Mc. Ps. L, 9-12.

με ἀπὸ τοῦ προσώπου σου, καὶ τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον μὴ ἀντανείλῃς ἀπ' ἐμοῦ.

Καὶ σὺ οὖν ὡς συμπαθὴς ἰατρὸς τοὺς ἡμαρτηκότας πάντας θιράπτει, χρώ-
μενος σωτηρίοις πρὸς βοήθειαν ἀγωγαῖς· μὴ μόνον τέμνων ἢ καίων ἢ ξήρια ¹⁾
προσφέρων, ἀλλὰ καὶ ἐπιδισμῶν καὶ μοτῶν καὶ ἐνιῆς γλυκίᾳ φάρμακα ἰπου-
λωτικά ²⁾, καὶ καταβρίχων λόφοις παρακλητικοῖς· Ἐὰν δὲ κοῖλον ἢ τὸ τραῦμα,
θρίψον ³⁾ αὐτὸ ἡδεῖ ἐμπλάστρῳ ⁴⁾, ἵνα Γεμισθὲν ἴσον τῷ ἀρτίῳ ἀποτελισθῇ·
ἐὰν δὲ ῥυπανθῇ, τότε κάθαρον ξηρίῳ, τουτίστι λόγῳ ἐπιτιμητικῷ ⁵⁾· ἐὰν δὲ
ὑπέρογκον γίνηται, θριμεῖ κολλυρίῳ ἱσομάλισον αὐτὸ, ἀπειλῇ κρίσει· καὶ
νομῇ γίνηται, καυτήριασον αὐτὸ καὶ τὴν σπηιδόνα ἱκκοφον, στιβώσας νηδύεσσιν.
Ἐὰν δὲ ταῦτα ποιήσῃς, καὶ γνῶς ὅτι ἀπὸ ποδῶν ἔως κεφαλῆς οὐκ ἔστι μά-
λαγμα ἐπιθεῖναι οὔτε ἔλαιον οὔτε καταδέσμους, ἀλλ' ἐπιεικτείνεται ἡ νομῇ καὶ
προλαμβάνει πᾶσαν ἴασιν, ὡς ἡ Γάγγραινα πᾶν μέλος σήπουσα· τότε μετὰ πολ-
λῆς σκέψεως καὶ συμβουλίας καὶ ἐτέρων ἰατρῶν ἐμπείρων ἀπόκοφον τὸ διασα-
πὲν μέλος, ἵνα μὴ τὸ πᾶν διαφθαῖ ⁶⁾ σῶμα τῆς ἐκκλησίας. Μὴ ῥαδίως οὖν ἴσθι
πρόχειρος εἰς τὸ ἀποκόπτειν, μηδὲ ταχέως ἐπὶ τὸν μυριόδοντα πρίονα ὄρμα·
ἀλλὰ πρῶτα χρῶ σμίλην, τὰ ἀποστήματα διαιρῶν, ὅπως τὸ ἐντὸς ἐγχείμινον
αἷτιον τῶν πόνων ⁷⁾ ἐκκριθὲν ἀναλῇς τὸ σῶμα τηρήσῃ. Ἐὰν δὲ τινα ἀμετανοήτως

in visceribus meis, ne prouicias me a facie tua, et spiritum sanctum tuum ne auferas a me.»

39. Igitur et tu, ut medicus condolens, omnes peccatores sana, salutiferis atque ad subsidium aptis utens remediis, non solum secans aut urens aut sicca et mordacia adhibens, verum etiam alligans, linimentum indens, et pharmaca lenia, quae cicatricem obducant, imponens, atque verbis irrigans consolatoriis. Porro, si vulnus hiulcum fuerit, imple illud suavi emplastro quo carne repletum aequale cum integra parte efficiatur. Sin vero sordes contraxerit, repurga mordaci pulvere, hoc est obiurgatorio sermone. Si autem intumuerit, acri complana collyrio, iudicii comminatione. Si serpit cancer, cauterio utere et putredinem exseca, ieiunio affligens. Quae quum feceris, si deprehendis nullius operae esse a capite ad pedes apponere malagma aut oleum aut ligamina, sed dilatari ulcus et omnem anticipare medicationem, ad modum gangraenae cuncta membra putrefacientis, tunc multa cum consideratione et consultatione, adhibitisque aliis probis medicis, abscinde membrum putridum, ne universum ecclesiae corpus corrumpatur. Ne igitur facilis sis et promptus ad secandum, nec statim ad serram sexcentis dentibus armatam prosilias; sed prius utere scalpello, apostema scinde, ut educta quae intus residet causa aegritudinis, corpus sanum et doloris expers remaneat. Si demum impoo-

1) ἢ ξήρια coislin. et paulo inferius ξηρίῳ aperte, quae fort. non displicebunt. Cul vero placebit vat. &? Qui primo legit: πάντας θιράπτεισιν, tum paulo post: μὴ μόνον τέμνων οἰκίον δείξεις καὶ ἰάσεις ἐπιφέρειν, om. vero ἐπουλωτικά καὶ... habet infra: ἐὰν καλύψῃ, demum λόγῳ ἐπιτιμητικῷ ἢ παρακλητικῷ. Sed haec haec.

2) Ἀπουλωτικά vindob.

3) θρίψον αὐτὸ διὰ τῶν ἐμπλάστρων coislin.

4) Δι' ἐμπλάστρων vindob.

5) Ἐπιτιμητικῷ. in coislin. marg. additur: χρῆσαι πρὸς αὐτόν.— θριμεῖ κολλυρίῳ ibid.

6) Πᾶν φθαῖ vindob.

7) Ἐγχείμινον: iude vulgo αἷτιον εἰς τὸν πόνον ποιοῦν. Veltzen. corr. cum Turrano et vindob. quibus con-

ἔχοντα βλίπης καὶ ἀπεισκληρωκότα, τότε μετὰ λύπης καὶ πένθους ἀνιάτως ἔχοντα τῆς ἐκκλησίας ἀπόκοπτι. Ἐξαρεῖτε γὰρ ^{β)} τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν. Καί· Εὐλαβεῖς ποιήσιν τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ^{γ)}. Καὶ πάλιν· Οὐ λήψῃ πρόσωπον πλουσίου ἐν κρίσει ^{δ)}, καὶ πένητα οὐκ ἐλιήσεις ἐν κρίσει ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ κρίσις ^{ε)}.

Cap. 42.

Ἐὰν δὲ ψευδὴς ἢ ἡ κατηγορία τῆς διαβολῆς, καὶ ὑμεῖς οἱ ποιμένες σὺν τοῖς διακόνοις τὸ ψεῦδος ὡς ἀλήθειαν παραδέξησθε, ἢ διὰ προσωποληψίαν ἢ διὰ δώρων ἰσαλλαγὴν, βουλόμενοι τὸ ἀριστὸν τῷ διαβόλῳ ποιεῖν, τὸν κατηγορούμενον μὲν, ὑπάρχοντα δὲ τοῦ ἐγκλήματος ἀλλότριον ἀπώσῃσθε τῆς ἐκκλησίας, λόγον ὑφίξιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ Κυρίου ὅτι γέγραπται· Ἀθῶν καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς ^{ζ)}· οὐ λήψῃ δῶρα πατάξαι ψυχὴν ^{η)}· τὰ γὰρ δῶρα ἐκτυφλοῖ ὀφθαλμοὺς σοφῶν καὶ λυμαίνεται ῥήματα δικαίων ^{θ)}. Καὶ πάλιν· Οἱ δίκαιοι οὖν τὸν ἀσιβῆ ἔνικιν δώρων καὶ τὸ δίκαιον τοῦ δικαίου αἵροντες ^{ι)}· Προσέχετε ^{κ)} οὖν μήπως προσωποληπται γερόμενοι ὑποπίσητε τῇ φωνῇ τοῦ Κυρίου ταύτῃ. Φυλάσσεισθε οὖν τὸ κατακρίνειν τινὰς ἀδίκως καὶ συνηγορεῖν τοῖς πονηροῖς. Οὐαὶ γὰρ τῷ λέγοντι τὸ πονηρὸν καλὸν καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν, τὸ πικρὸν γλυκὺ καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν, τῷ τιθέντι τὸ φῶς σκότος καὶ τὸ σκότος φῶς ^{λ)}. Ἐὰν γὰρ ἑτέρους ἀδίκως κατακρίνητε, καθ' ἑαυτῶν ἀποφαίνεσθε, ὅτι λέγει Κύριος· Ὡς κρίματι

nitentem aliquem videris et obduratum, tum cum dolore ac luctu insanabilem ab ecclesia remove. Dicit enim Scriptura: «Auferetis malum ex vobis ipsis.» Et: «Cautos facite filios Israel.» Et rursum: «Non accipies personam divitis in iudicio et pauperis non misereberis in iudicio, quoniam Domini est iudicium.»

40. Si autem falsa est calumniantis accusatio, vos autem, pastores, cum diaconis, mendacium tamquam veritatem amplexi fueritis, sive personas accipiat, seu ius cum muneribus commutetis, volentes calumniatori gratum facere, adeoque accusatum quidem, sed a crimine alienum ab ecclesia expuleritis, rationem reddetis in die iudicii, quoniam scriptum est: «Innocentem et iustum non occides; non accipies munera ad percutiendam animam; munera enim excoccant oculos sapientum, et pervertunt verba iustorum.» Et rursum: «Qui iustificat impium propter munera, et iustitiam iusti auferunt.» Attendite igitur ne acceptores personarum facti, huic Domini voci subiiciamini. Quare iniustam cuiuslibet condemnationem et improborum patrocinium vitate: «Vae enim illi qui dicit malum bonum et bonum malum; amarum dulce et dulce amarum; qui posuit lumen tenebras et tenebras lumen.» Nam quando alios iniuste condemnabitis, ipsi contra vos sententiam feretis, quia Dominus ait: «Quo iudicio iudicaveritis, iudicabimini et quo con-

sentit coislin. τὸ ἕντος κρίματον, vatic. 1. τῶν πρώτων ποιῶν (post corr. ποιῶν) il. vatic. 6.

β) Ἐξαρεῖτε γὰρ ἐξ ὑμῶν coislin. et Turtian. Cf. Deuter. XVII, 7.

γ) Ἰσραὴλ. Levit. XV, 31.

δ) Κρίσις. Exod. XXIII, 3.

ε) Κρίσις. Deuter. I, 17.

ζ) Ἀποκτενεῖς. Exod. XXIII, 7.

η) Ψυχὴν. Deuter. XXVII, 25.

θ) Δικαίων. Deut. XVI, 19; Exod. XXIII, 8.

ι) Αἵροντες. Is. V, 23.

κ) Φυλάσσεισθε usque ad ἐκείν. φῶς; Uelzenius transposuit huc, fide cod. vindobon. et post Isaiæ locum reiecit Προσέχετε... ταύτῃ quod prius inter Isaiæ verba legebatur. Sic se habet coislinianus post αἵροντες: φυλάσσεισθε usque ad καλὸν πονηρὸν. Προσέχετε usque ad ταύτην. Pergit: Οὐαὶ τῷ λέγοντι τὸ πικρὸν γλυκὺ καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν οἱ τιθέντες (i. τὰ τιθέντες) τὸ φῶς σκότος. Ἐὰν γὰρ. Caetera his interiecta praetermittit.

λ) Ὡς καταδικάζετε coislin.

κρίνετε κριθῆσθε, καὶ ὧ καταδικάζετε, καταδικασθῆσθε. Εἰ οὖν ἀπροσωπολήπτως κρίνετε, ἐπιγνώσισθε τὸν κατηγοροῦντα κατὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ μαρτυρῆσαντα ^{m)} ψευδῇ καὶ ἐπιδείξετε συκοφάντην, βάσκανον, φονέα, ταρασσόντα ⁿ⁾ ὡς κακὸν ἀντιλογίαις, ἄστατον ἐν τοῖς λόγοις, ἑαυτῷ ἐναντίον ἐφ' οἷς φθίγγεται καὶ ἀλισκόμενον ῥήμασιν ἰδίου στόματος· παγὶς γὰρ αὐτῷ ἰσχυρὰ ἐφίστηκε τὰ ἴδια χεῖλη. Ὁν μετὰ τοὺς ἐλέγχους τῆς ψευδολογίας κρινεῖς ἀποτόμως, καὶ τῇ μαχαίρᾳ τοῦ πυρὸς παραδώσεις, καὶ ποιήσεις αὐτῷ ὃν τρόπον ἐπονηρεύσατο ποιῆσαι τῷ πλησίον· ὅσον γὰρ ^{o)} ἐπ' αὐτῷ ἐφόνευσεν τὸν ἀδελφόν, προλαβὼν ^{p)} τὰ ὦτα τοῦ κριτοῦ· γέγραπται δὲ ὅτι· Ὁ ἐκχίων αἷμα ἀνθρώπου ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται ^{q)}. Καὶ Ἐξαρεῖς τὸ αἷμα τὸ ἀναίτιον ἀπὸ σοῦ, τὸ ἐκχυθὲν μάτην ^{r)}.

Ποιήσεις οὖν αὐτὸν ἀποσυνάλωσον ὡς φονέα ἀδελφοῦ. Ἐπειτα χρόνου ^{s)} δια- cap. 13.
στάντος, ἐὰν λείῃ μετανοεῖν, στιβώσατε αὐτὸν νηστείαις ^{t)} καὶ μετὰ ταῦτα χειροθετήσαντες αὐτὸν προσδέξασθε, ἀσφαλισάμενοι μέντοι αὐτὸν μὴ τινα ταραξή-
πάλιν. Εἰ δὲ πάλιν ^{u)} εἰσελθὼν ὁμοίως στασιάζει, οὐ παυόμενος τοῦ ταρασ-
σειν καὶ κατακιρτομεῖν τὸν ἀδελφόν, ἐκ φιλονεικίας μώμους ^{v)} ἐπιτηδεύων, ἐκ-
βαλεῖτε αὐτὸν ὡς λοιμὸν, ἵνα μὴ τὴν ἐκκλησίαν λυμαίνηται τοῦ Θεοῦ· ὁ τοι-
οῦτος γὰρ ταραχὰς συνίστησι πόλειςιν ^{x)}· οὗτος γὰρ, καὶ ἴσω ἢ, μὴ πρίπων τῇ
ἐκκλησίᾳ, περισσὸς καὶ μάταιος τυγχάνει, σπιλῶν ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ ^{y)} τὸ σῶμα

demnaveritis, condemnabimini. Ergo si absque personarum acceptione iudicatis, agnosce-
scetis accusatorem qui adversus proximum suum falsum fert testimonium et renuntiabit
eum calumniatorem, invidum, homicidam, turbantem omnia malignis criminationibus,
sermone inconstantem, sibi in dictis suis contrarium et proprii oris verbis captum:
incumbit enim ei laqueus fortis labia sua. Quem tu, convictus quum fuerit falsi iudicii,
iudicabis rigide et gladio ignis trades, faciesque ipsi quod proximo malitiose facere vo-
luit. Quantum enim potuit, necavit fratrem, aures iudicis occupando. Scriptum autem
est: « Qui effuderit sanguinem hominis, pro eo sanguis eius effundetur. » Et: « Auferes
sanguinem innoxium a te qui effusus est sine causa. »

41. Istum igitur facies ecclesiae extorrem, uti fratricidam. Interiecto dein tempore,
si poenitere se profiteatur, ieiunia illi infligite, tum imponite illi manus et recipite eum,
praemunitum tamen et edoctum ne molestiam iterum alteri creet. Quod si rursus in
ecclesiam ingressus similem concitet turbam, nec desinat vexare et conviciari fratrem,
studio contendendi excogitans crimina, eiicite eum tamquam pestiferum, ne ecclesiam
Dei depopuletur. Talis enim homo turbas ciet in civitatibus; talis licet intro consistat, ec-
clesiae indecorus, supervacuum est et inanis, qui quoad eius est, corpus Christi sor-

m) Μαρτυρίαν ψευδῇ coislin. vatic. 1.

n) Ταρασσόντα πάντας ἀντιλογίαις, ἄστατον, ἐναν-
τίον ἐν τοῖς λόγοις ἑαυτοῦ ὅσπερ φθίγγεται coislin.

o) Ὅσον γὰρ ἐλάλησεν vat. 1. 6. et vulgat.

p) Προλαβὼν vatic. 4.

q) Ἐκχυθήσεται. Genes. IX, 6.

r) Μάτην. Deuteron. XIX, 13.

s) Χρόνου προϊέτης coislin.

t) Νηστείας ib.

u) Πάλιν. om. vindob. ponit coislin. ante ταρασσόντα.

v) Μωμῶν vindobon. καὶ ὡς in marg. vatic. 6.

x) Ταραχὰς συνίστησι πόλειςιν (cod. πολέας) coislin.

πολεμ. vindobon. vatic. 4. Bon.

y) Καὶ ἐπ' αὐτῷ πᾶν vindob. coislin.

τοῦ Χριστοῦ. Εἰ γάρ τινες τῶν ἀνθρώπων, γινώμενοι περισσὰ ²⁾ τῶν σωμάτων μέλη προσηρημένα ἔχοντες, οἷον δακτύλους ἢ ὑπερσάρχματα ³⁾, περικόπτουσιν ἀφ' ἑαυτῶν ταῦτα διὰ τὴν ἀσφείαν, καὶ οὐδεμία προσγίνεται ἀσφεία, ἀπολαβόντος τοῦ ἀνθρώπου διὰ τοῦ τεχνίτου τὴν φυσικὴν εὐκοσμίαν· πόσω μᾶλλον ὑμεῖς οἱ ποιμένες τῆς ἐκκλησίας, ὑπαρχούσης σώματος ἀρτίου καὶ μελῶν ὑγιεινῶν τῶν ⁴⁾ ἐπὶ Θεὸν πιστευόντων ἐν φόβῳ Κυρίου καὶ ἀγάπῃ, ὅταν εὐρεθῇ ἐν μέλος περισσόν, πονηρὰ φρονοῦν καὶ τῷ λοιπῷ σώματι ἀσφείαν ἐμποιοῦν καὶ χιμαῖζον αὐτὸ στάσει καὶ μάχῃ καὶ κατὰλαλιᾷ, παρίχον αὐτῷ φόβους ⁵⁾, πράγματα, μώμους, κατὰλαλιὰς, ἐγκλήματα, ἀκαταστασίας, καὶ τὰ τοιαῦτα τοῦ διαβόλου ἐνεργήματα ἐκτελῶν ὡς ἂν χειροτονημένος ὑπὸ τοῦ διαβόλου σκυβαλίζῃ τὴν ἐκκλησίαν διὰ βλασφημιῶν καὶ πολλῆς ⁶⁾ ἀκαταστασίας καὶ ἱριδος καὶ διχοστασίας; Οὗτος οὖν, δεύτερον ⁷⁾ ἔξω τῆς ἐκκλησίας βληθεὶς, ἀξίως ἀπειμῆθη τῆς τοῦ Κυρίου συναγωγῆς· καὶ μᾶλλον νῦν κηκόσμηται ἢ τοῦ Κυρίου ἐκκλησία, ἢ τὸ πρῶτον, ὅτι τὸ περιττὸν ἐκέκτητο καὶ ἑαυτῇ ⁸⁾ ἀνοίσειον μέλος· διὸ ἀπὸ τοῦ νῦν ἀβλασφημητὸς ἐστὶ καὶ ἀσχυβάλιστος, πονηρῶν ἀπαλλαγείσα, δολίων ⁹⁾, λοιδορῶν, ἀνημέρων, προδοτῶν, μισοκάλων, φιληδόνων ¹⁰⁾, κειροδόξων, ἀπατηλῶν, δοξοσόφων, ἔργον θεμένων διασπείρειν, μᾶλλον δὲ διασκορπίζειν τὰ τοῦ Κυρίου ἀρνία.

didat. Nam si nonnulli homines ita nati ut superflua quaedam membra corpori connexa habeant, puta digitos vel carnes supercrescentes, sponte ea accrementa propter foeditatem abscindunt, neque vero ullatenus indecens est hominem opera cuiusdam artificis naturalem recuperare pulchritudinem: quanto magis vos, pastores Ecclesiae, quod est integrum corpus, constans ex membris sanis, credentibus in Deum cum timore Domini et charitate, facere idem oportet, quando inventum fuerit membrum quoddam inutile, male erga alia affectum, a quo reliquum corpus deformatur, eique creentur seditio, rixa, convicium, quin et formidines, molestiae causarum, vituperia, obrectationes, criminationes, subversiones et alia id genus diaboli opera, a quo quasi ordinato per diabolum impletur Ecclesia blasphemis turbisque multis et contentione et dissidiis? Is igitur, iterum ab Ecclesia eiectus, merito a Domini coetu abscissus est, multoque ornatior splenduit Dei Ecclesia quam antea, quum supervacaneum et ab ea alienum haberet membrum. Quocirca iam nulli infamiae, nulli opprobrio subiacet, quae liberata fuit hominibus improbis, fraudulentis, conviciatoribus, immanibus, proditoribus, virtutis osoribus, amantibus voluptatum, inanis gloriae cupidis, fallacibus, sapientia inflatis, quique operam dant ut Domini agnos dispergant, aut potius dissipent.

2) Καὶ περισσὰ vatic. 1.

3) Ἡ ὑπερσάρχματα vatic. 6 in marg.

4) Ὑγιεινῶν. Ueltzen. add. τῶν recte cum coislin. in quo ὑγιεινῶν τῶν legitur.

5) Τόγους vindob. vatic. 4 et 6 in marg. coislin. qui praeterea om. πράγματα, κατὰλαλιὰς. et post ἀκαταστασίας statim legit: ὡς ἂν χειροτονημένος. Addit vero in fine vindobonensis: Εἰ ἔξωσθη τὸν τοιοῦτον ἑαυτῶν

καὶ περικόψῃτο quibus fort. respondebant οὐδεμία ὑμῶν προσγίνεται ἀσφεία, quas supra extra locum vid. posita.

6) Διὰ πολλῆς ἀκαταστασίας. coislin.

7) Τὸν τοιοῦτον οὗν δεύτερον lb.

8) Καὶ ἑαυτῇ om. lb.

9) Δολίων ἀνδρῶν lb.

10) Φιληδόνων om. lb. φιλ. κειροδ. ἀπατηλῶν om. vatic. 4.

Σὺ οὖν, ὃ ἐπίσκοπε, σπουδάξει ἅμα τῷ ὑπὸ σὲ κλήρῳ ὁρδοτομεῖν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, ὅτι λέγει Κύριος· Ἐὰν πλάγιοι πορεύεσθαι πρὸς με, καὶ γὰρ πρὸς ὑμᾶς πλαΐως ^{η)} πορεύσομαι. Καὶ ἀλλαχοῦ· Μετὰ ὁσίου ὁσιωθήσῃ ^{κ)}, καὶ μετὰ ἀθώου, ἀθῶός ἔσῃ, καὶ μετὰ στριβλοῦ διαστρέψεις. Ὅσιως οὖν πορεύεσθαι ^{ι)}, ἵνα μᾶλλον ἐπαίνου καταξιωθῇτε ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ἢ μέμψεως ἐκ τοῦ ἐναντίου ^{μ)}. Ὁμόφρονες οὖν ὄντες πρὸς ἀλλήλους, ὃ ἐπίσκοποι, εἰρηνεύετε μετ' ^{cap. 41.} ἀλλήλων, συμπαθεῖς φιλάδελφοι ^{ν)}. μετὰ ἀκριβείας ποιμαίνετε τὸν λαόν, ὁμοφρόνως διδάσκοντες τοὺς ὑφ' ὑμᾶς ὁμογνωμονεῖν καὶ τὸ αὐτὸ περὶ τῶν αὐτῶν δοξάζειν, ἵνα μὴ ^{ο)} ἢ ἐν ὑμῖν σχίσματα, ἥτε δὲ ἐν σῶμα καὶ ἐν πνεῦμα, κατηρτισμένοι τῷ αὐτῷ νοῦ καὶ τῇ αὐτῇ γνώμῃ κατὰ τὴν κυριακὴν θέσιν ^{ρ)}. Καὶ πάντα μὲν ὁ διάκονος τῷ ἐπισκόπῳ ἀναφίρειτω, ὡς ὁ Χριστὸς τῷ Πατρί· ἀλλ' ὅσα δὲ δύναται ^{ς)} εὐθυνίτω δι' ἑαυτοῦ, λαβὼν παρὰ τοῦ ἐπισκόπου τὴν ἐξουσίαν, ὡς ὁ Κύριος παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸ δημιουργεῖν ^{τ)}, τὸ προνοεῖν· τὰ δ' ὑπὲρ ῥογα ὁ ἐπίσκοπος κρινέτω. Πλὴν ἴστω ὁ διάκονος τοῦ ἐπισκόπου ^{θ)} ἀκοὴ καὶ ὀφθαλμὸς καὶ στόμα καρδιά τε καὶ ψυχὴ, ἵνα μὴ ἢ τὰ πολλὰ μεριμνῶν ὁ ἐπίσκοπος, ἀλλὰ μόνα τὰ κυριώτερα· ὥσπερ καὶ ὁ Ἰωθάρ τῷ Μωυσεῖ διετάξατο, καὶ ἀπεδέχθη αὐτοῦ ἡ συμβουλία ^{ι)}.

Καλὸν μὲν οὖν ἔστι τῷ χριστιανῷ ἐγκώμιον πρὸς μηδένα ἔχειν πράγματα· ^{cap. 42.}

42. Tu ergo, o episcopo, una cum clero tibi subiecto, stude ut verbum veritatis recte distribuas, quia Dominus ait: « Si oblique ambulaveris ad me, ego quoque ad te oblique incedam. » Et alio in loco: « Cum sancto sanctus eris, et cum innocente innocens eris, et cum perverso perverteris. » Sancto igitur ambulate, ut laudem potius a Domino reportetis, quam, si secus feceritis, vituperationem. Unius igitur animi inter vos facti, o episcopi, pacem mutuam habete, condolentes, fratrum amantes; diligenter pascite plebem, eodemque sensu docete eos qui sub potestate vestra sunt, ut consentiant idemque de hisdem rebus existiment, « ne sint in vobis schismata, sitis autem unum corpus et unus spiritus, perfecti eadem mente, et eadem sententia, » iuxta Domini sanctionem. Ac diaconus quidem de re omni ad episcopum referat, ut Christus ad Patrem: quaecumque tamen potest, per se expediat, accepta ab episcopo potestate, sicut Dominus a Patre creandi potestatem et providendi accepit. Sublimiores vero causas episcopus iudicet. Interim sit diaconus episcopi auris, et oculus, illius sit os, cor et anima, ut episcopus, non multarum rerum sollicitudine, sed graviorum tantum urgeatur, quemadmodum et Iethro Moysen instruxit neque repudiatum est eius consilium.

43. Praeclara sane christiano homini laus est, cum nemine litigaro. Sin autem

η) Κάγω πλαγίως coislin. Levitic. XXVI, 27, 28.

κ) Ὅσιωθήσῃ καὶ μετὰ στριβλοῦ lb. Ps. XVII, 27.

ι) Πορεύεσθαι legendum, ut statim καταξιωθῇτε aut ἀξιωθῇτε cum vindobon. et coislin.

μ) Ὑπὸ τοῦ ἐναντίου coislin.

ν) Ὡς συμπαθεῖς καὶ φιλάδελφοι vatic. 6 in marg. add. γίνεσθαι vindob.—ποιμαίνοντες lb. et coislin.

ο) Ὅπως μὲν vatic. 1, 6.

ρ) Κυριακὴν διδασκαλίαν vindobon.

ς) Ὅσα δύναται lb. et coislin.

τ) Τὸ δημιουργεῖν om. uterque cum vatic. 4.

θ) Τὸ δὲ μεῖζον vindob.

ι) Ἰδιε vatic. 1 solus cum Boverio — ἡ συμβουλή coislin.

εἰ δὲ ἔκ τινος ἐνεργείας ἢ πειρασμοῦ ἐπισυμβῇ τινι πράγμα ^{u)}, σπουδαζέτω διαλύεσθαι αὐτὸ, καὶ δὲ βλαβῆναι τι, καὶ μὴ ἐρχέσθω ἐπὶ κριτήριον ἰθνηκόν. Ἀλλὰ μὴν μηδὲ ἀνέχεσθαι κοσμικοὺς ἄρχοντας κατὰ τῶν ὑμείρων δικάζειν· διὰ γὰρ αὐτῶν ὁ διάβολος ἐπιτηδεύει ^{v)} τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ, καὶ ὄνειδος ἐπιγείρει ^{x)} ὥς μὴ ἐχόντων ἡμῶν ἓνα σοφὸν τὸν δυνάμενον μεταξὺ βραβεῦσαι τὸ δίκαιον ἢ τὰς ἀντιλογίας διαλῦσαι. Μὴ οὖν γινωσκέτωσαν τὰ ἴθνη τὰς πρὸς ἀλλήλους ὑμῶν διαφορὰς, μήτε καθ' ἑαυτῶν μαρτυρίαν ^{y)} παραδέχισθαι τοὺς ἀπίστους, μήτε κρίνεσθαι ἐπ' αὐτῶν μήτε ὀφείλετε τι τούτοις πρὸς συντέλειαν ἢ φόβον ^{z)}, ἀλλὰ ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ ^{a)}, οἷον φόρον ἢ κῆνσον ἢ δίδραχμον, ὥς καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν δούς τὸν στατήρα ἀπηλλάγη πραγμάτων. Αἰροῦ οὖν μάλλον βλάπτεσθαι καὶ τὰ πρὸς εἰρήνην σπουδαζέτω, οὐ μόνον πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἀπίστους· βλαβεῖς γὰρ τῶν βιωτικῶν ^{b)} τι, τὰ πρὸς Θεὸν οὐ ζημιωθήσῃ, ἅτε Θεοσεβῆς ὑπάρχων καὶ κατ' ἐντολὴν Χριστοῦ ζῶν ^{c)}. Εἰ δὲ ἀδελφοὶ εἰς ἀλλήλους ἔχουσιν, ὁ μὴ γένοιτο, αὐτόθεν νοεῖν ὀφείλετε οἱ προηλούμενοι ὅτι οἱ τοιοῦτοι οὐκ ἀδελφῶν ἐν Κυρίῳ ^{d)} ἔρπον ἐπίβουλοι, ἀλλὰ μάλλον ἐχθρῶν πολεμίων. Καὶ εἰς μὲν αὐτῶν εὐρεθήσεται ἥπιος, ἐπεικὴς, φωτὸς τέκνον, ἕτερος δὲ ἀνήμερος, αὐθάδης, πλειονέκτης· ὁ οὖν καταγινωσκόμενος ἐπιτιμάσθω, ἀφορίζέσθω ^{e)}, δίκην τῆς μισαδελφίας τινύτω, εἴτα μεταμιλόμενος προσλαμβανέσθω· καὶ οὕτω σωφρο-

alicuius opera, aut instigatione negotium alicui incidat, det operam ut dirimatur, quamvis oporteat aliquid detrimenti capere: verum ne adeat tribunal gentilium: immo ne patiamini ut saeculares magistratus de causis vestris iudicium proferant; per eos enim diabolus servis Dei rem facessit, probrumque concitat, « ac si non habeamus et nos unum sapientem virum qui possit inter vos dicere ius et controversias dirimere. » Ne igitur cognoscant gentes ortas inter vos lites, neque adversum vos adhibeatis testimonium infidelium, neque ab eis iudicemini, neque ipsis quidquam tributi aut timoris debeatis; sed reddite quae sunt Caesaris, Caesari, et quae sunt Dei Deo, ut vectigal aut censum aut didragma, sicut et Dominus noster, soluto statere, a molestia liberatus est. Elige igitur potius damno affici et quae ad pacem spectant sectari, non solum cum fratribus, sed etiam cum infidelibus. Facta enim aliqua bonorum huius vitae iactura, nullum divinorum bonorum damnum patieris, utpote Dei cultor et iuxta Christi mandata vivens. Si quid vero fratres alius in alium habeant, quod Deus avertat! indidem intelligere debetis, praepositi, huiusmodi homines non gerere opus fratrum in Domino, sed hostiliter dissidentium. Ac forte unus eorum reperietur lenis, acquus, filius lucis; alter vero immitis, arrogans, fraudator, is igitur agnitus puniatur, segregetur, poenas odii fra-

u) Τινι ἔχειν πρᾶγμα coislin.

v) Διάβολος ἐπιτηδεύει vulg.

x) Ὀνειδος ἐπιγείρει vindob. verbum om. coislin.

y) Ἐαυτῶ μαρτυρίαν cum vatic. 1, 6, coislin. vindobon. vulgo εἰς μαρτ.

z) Ἦ φόβον coislin. vindob.

a) Θεῷ. Matth. XXII, 21.

b) Πρὸς τ. ἀγαπητοὺς vat. 4. Βλαβεῖς γὰρ βιωτικῶν τὰ πρὸς τὸν Θεὸν coislin.

c) Ἐντολὴν Θεοῦ vindob.

d) Ἐν κυρίῳ om. id

e) Ἀφορίζέσθω vulgo ex crassa indiligentia.

ζόμενοι, ἐπικουφίσουσιν ὑμῶν τὰ κριτήρια. Χρὴ δὲ καὶ συγχωρεῖν τὰ εἰς ἀλλήλους ἀδικήματα, οὐ τοὺς κρίνοντας, ἀλλὰ τοὺς ἔχοντας εἰς ἑαυτούς· καθὼς ὁ Κύριος ἀπεφώνητο, ἑμοῦ Πέτρου ἢ ἐρωτήσαντος αὐτόν· Ποσάκις ἀμαρτήσῃ εἰς ἐμὲ ὁ ἀδελφός μου, καὶ ἀφήσω αὐτῷ; ἕως ἑπτάκις; καὶ εἰπόντος· Οὐ λέγω σοι ἕως ἑπτάκις, ἀλλ' ἕως ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ⁹⁾. Οὕτως γὰρ θέλει ὁ Κύριος ἀληθῶς εἶναι αὐτοῦ μαθητὰς, καὶ μηδὲν ἔχειν κατὰ μηδενὸς πώποτε, οἷον ὄργην ἄμετρον ἢ θυμὸν ἀνήμερον ἢ ἐπιθυμίαν ἄδικον ἢ μῖσος ἄσπονδον^{h)}. Τοὺς οὖν ὀργιζομένους συμβιβάζετε εἰς φιλίαν, τοὺς ἐχθραίνοντας εἰς ὁμόνοιαν· ὅτι λέγει Κύριος· Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί, ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονταιⁱ⁾.

Τὰ δικαστήρια ὑμῶν γινέσθω δευτέρα σαββάτων, ὅπως, ἰὰν ἀντιλογία τῇ cap. 17. ἀποφάσει ὑμῶν γίνηται^{k)}, ἕως σαββάτου ἔχοντες ἄδειαν δυνηθῇτε εὐθῦναι τὴν ἀντιλογίαν καὶ εἰρηνεῦσαι εἰς τὴν κυριακὴν^{l)} τοὺς διαφορομένους πρὸς ἀλλήλους. Συμπαρέστῳσαν δὲ τῷ δικαστηρίῳ καὶ οἱ διάκονοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι, ἀπροσωπολήπτως κρίνοντας ὡς Θεοῦ ἄνθρωποι μετὰ δικαιοσύνης. Παραγενομένων οὖν ἑκατέρω τῶν προσώπων, καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει^{m)}, στήσονται ἑκάτεροι ἐν μέσῳ τῷ κριτηρίῳ, οἷς ἴστιν ἡ ἀντιλογία· καὶ ἀκούσαντες αὐτῶν, ὁσίως ἀνενέγκατε τὰς ψήφους, σπουδάζοντες αὐτοὺς φίλους ἀμφοτέρους ποιῆσαι πρὶν ἀποφάσεως τῆς τοῦ ἐπισκόπου, ὅπως μὴ ἐξέλθοιⁿ⁾ ἐπὶ γῆς κρίσις κατὰ τοῦ ἀμαρτήσαντος· καθότι καὶ ἐν τῷ δικαστηρίῳ σύμφηφον ἔχει καὶ συνίστορα τῆς

terni luat; dein cum poenituerit, recipiatur. Atque ita castigati, tribunalia vestra allevabunt. Oportet autem mutuo iniurias condonare, non quidem iudices, sed eos qui similtates habent; quemadmodum Dominus pronuntiavit, cum ego Petrus interrogarem eum: « Quoties peccabit in me frater meus et dimittam ei? usque septies? » Et respondit: « Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies. » Sic enim vult Dominus vere esse suos discipulos, nihilque eis esse alteri in alterum, scilicet non iram immoderatam aut furorem immanem aut cupiditatem iniquam aut odium irreconciliabile. Ira igitur percitos ad amicitiam, dissidentes ad concordiam adducite, quia Dominus ait: « Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur. »

44. Iudicia vestra fiant secunda post sabbatum die, ut si sententiae vestrae contradicatur, usque ad sabbatum penes vos sit contradictionem expendere, et inter se dissidentes in diem dominicum pacificare. Assistant autem tribunali diaconi et presbyteri, citra personarum acceptionem, iuste, ut homines Dei, iudicantes. Cum igitur utraque persona, sicut et dicit lex, advenerit, stabunt partes adversae in medio foro. Et auditis iis, integerrime ferte suffragia, conati inter ambos conciliare amicitiam, ante episcopi decretum, ne in medium prodeat sententia adversus eum qui deliquit. Etenim sedenti

f) Πέτρος Mansi om.

g) Ἐπτά. Matth. XVIII, 21, 22.

h) Ἡ μῖσος, ἄσπονδος om. Bov.

i) Κληθήσονται. Matth. V, 9.

k) Ἡμῶν γιν. Cotel. γινέσθω Mansi.

l) Εἰς τὴν κυριακὴν om. Bov.

m) Λέγει. Deuter. XIX, 17 loc. om. vat. 4.

n) Ἵνα μὴ ἐξέλθοι coislin. Mox vauc. 4: δικαστηρίῳ ψήφον ἔχει καὶ συνίστορα εἰς δίκην τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ

δίκης τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ. Εἰ δέ τινες ἐν βλασφημίαις τοῦ μὴ καλῶς ὁδεύειν ἐν Κυρίῳ ἐλέγχονται ὑπό τινος, ὁμοίως ἀκούσαντες ἑκατέρων τῶν προσώπων, τοῦ τε κατηγοροῦντος καὶ τοῦ κατηγορουμένου, ἀλλὰ μὴ προλήψῃ, μηδὲ μόνομερῶς, ἀλλὰ μετὰ δικαιοσύνης, ὡς ὑπὲρ ζωῆς αἰωνίου ἢ θανάτου διδόντες ἀπόφασιν· Δικαίως ^{ο)} γὰρ, φησὶν ὁ Θεὸς, διώξει τὸ δίκαιον. Ὁ γὰρ δικαίως τιμωρηθεὶς καὶ ἀφορισθεὶς παρ' ὑμῶν αἰωνίου ζωῆς καὶ δόξης ἀπόβλητος γέγονε καὶ παρ' ἀνθρώποις ὅσοις ἄτιμος καὶ παρὰ Θεῷ κατὰδικος. Μὴ πάσης δὲ ἀμαρτίας ^{ρ)} τὴν αὐτὴν ποιῆσαι ἀπόφασιν, ἀλλ' ἐκάστης ἰδίαν ^{ρ)}, μετὰ πολλῆς φρονήσεως κρίνοντες ἕκαστα τῶν πλημμελημάτων ^{ρ)} τὰ τε σμικρὰ καὶ τὰ μεγάλα· καὶ ἄλλως ἔργου, καὶ λόγου πάλιν ἑτέρως, καὶ προθέσεως ἢ λοιδωρίας ἢ ὑπολήψεως διαφόρως· καὶ τοὺς μὲν ὑποβαλεῖς μόναίς ἀπειλαῖς, τοὺς δὲ πεινῶντων χορηγαῖς ^{ρ)}, ἄλλους δὲ νηστεῖαις στιβώσεις, καὶ ἑτέρους ἀφορίσεις, πρὸς τὸ μέλιθος τοῦ ἐγκλήματος αὐτῶν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ νόμος οὐ παντὸς ἀμαρτήματος τὴν αὐτὴν ἐποιεῖτο τιμωρίαν, ἀλλὰ ἄλλως μὲν τὰ εἰς Θεὸν καὶ εἰς ἱερέα καὶ εἰς ἱερὸν καὶ εἰς ἱερεῖον, ἑτέρως τὰ εἰς βασιλεία καὶ ἄρχοντα καὶ στρατιώτην καὶ ὑπῆκοον, ὁμότιμον ἢ οἰκέτην ^{ρ)}, ἢ εἰς κτῆμα ἢ εἰς ἄλογον, καὶ πάλιν παρηλαγμένως τὰ εἰς γονεῖς καὶ συγγενεῖς, ἄλλως τὰ ἐξ ἐφόδου, καὶ τὰ ἀκουσίως ἑτέρως· καὶ τοῖς μὲν θάνατον ἢ διὰ σταυροῦ ἢ τὸν διὰ λίθων, τοῖς δὲ ζημίαν ἢ μάστιγας ἢ τὸ τὰ ὅμοια παθεῖν οἷς ἔδρασιν. Οὐκοῦν καὶ ὑμεῖς τῶν

in tribunali adest iudicii comprobator et cognitor Christus Dei. Si quis vero male audiens non recte in Domino ambulare convincitur a quopiam, similiter audita utraque parte et accusatoris et accusati, non temere praesumpta opinione, neque studio unius partis, sed cum iustitia, tamquam de aeterna vita et morte, dicite sententiam. « Iuste enim, inquit Deus, persequeris quod iustum est. » Nam qui iuste a vobis punitus, segregatusque est, a sempiterna vita et gloria exsul factus est, tum apud sanctos homines inhonoratus, tum a Deo reprobatus. At de omni peccato nolite eandem proferre sententiam, sed de unoquoque propriam cum multa prudentia, singula iudicantes delicta, sive parva, sive magna. Atque aliter de peccato operis, iterumque aliter de sermonis, diverse etiam de propositi, de convicii, de suspicionis delicto. Atque etiam alios solis minis, alios eleemosynis in pauperes, alios vero ieiuniis adiges, et alios pro gravitate criminis se iunges a fidelibus. Neque enim lex omne peccatum eadem poena afficiebat, sed alia quidem pro commissis in Deum, et in sacerdotem et in templum et in sanctuarium; alia vero pro facinoribus contra regem et principem et militem et subiectum, contra aequalem vel famulum, contra possessionem aut pecus, iterumque diversa pro delictis in parentes et cognatos, ex industria factis aut praeter voluntatem; tum alios mulctabat morte aut cruce aut lapidatione, alios pecuniis, verberibus vel talione. Igitur vos quoque di-

ο) Δίκαιον. Deuter. XVI, 20.

ρ) Παντὸς δὲ τοῦ ἀμαρτήματος coislin.

ρ) Ἀλλὰ διαφέρει καὶ ἐκάστης ἀπόφασιν ib. ἐκάστης ἰδία (an ἰδίᾳ?) Mansl.

ρ) Τῶν πλημμελουμένων ib.

ρ) Τοὺς δὲ πειν. χορηγαῖς om. Id.— ἀλλ. δὲ νηστεῖαι στήριξας ναύε. ἔ.

ρ) Ἡ οἰκέτην om. coislin.

διαφόρων ἁμαρτημάτων διαφορῶς ποιῆσαι καὶ τὰς τιμωρίας, ἵνα μή τις ἀδικία περιμπισσοῦσα κινήσῃ τὸν Θεὸν πρὸς ἀθανάτησιν· ἥς γὰρ ἂν ἀδίκου κρίσις μισθῆται γένησθαι, ταύτης καὶ τὸν ἀπὸ Θεοῦ λήψαι μισθὸν ὃ γὰρ κρίματι κρίνεται, κριθήσεται^{u)}.

Καθίσαντες οὖν ἐπὶ τὸ κριτήριον, παρόντων ἑκατέρων τῶν προσώπων (οὐ γὰρ ἐρουῖμεν ἀδελφῶν, μέχρις οὗ ἑαυτοὺς ἐν εἰρήνῃ ἀπολάβωσιν), ἐρευνᾶτε ἀκριβῶς περὶ τῶν ἐνιχομένων καὶ πρῶτον περὶ τοῦ κατηγοροῦντος, εἰ πρώτου τούτου κατηγορεῖ^{v)} ἢ καὶ ἑτέροις τισὶν ἐγκλήματα κατενήνοχε^{x)}, καὶ εἰ μὴ ἐκ μίμψως αὐτῶν ἢ φιλονεικίας τὸ ἐγκλημα ὑπόκειται, καὶ ὅποια τις ἡ ἀναστροφὴ αὐτοῦ ὑπάρχει. Καὶ τοιοῦτος δὲ, ὧν εὐσυνείδητος, μὴ πιστεύσω μόνος, (παράνομον γὰρ τὸ τοιοῦτον), ἀλλ' ἐχέτω καὶ ἑτέρους μάρτυρας ὁμοίους αὐτῷ τὸν τρόπον^{y)}, καθὼς ὁ νόμος λέγει· Ἐπὶ στόματος δύο καὶ τριῶν μαρτύρων σταθήσεται πᾶν ῥῆμα^{z)}. Διὰ τὸ δὲ εἶπομεν τὸν τρόπον αὐτῶν ἐπιζητεῖσθαι ὅποιος τυγχάνει^{a)}; ἐπειδὴ πολλάκις ἐλχωνεῖ καὶ τοὺς δύο καὶ τοὺς πλείονας ἐπὶ κακῷ μαρτυρῆσαι καὶ συμφώνως προστῆναι τοῦ ψεύδους, ὡς τοὺς δύο πρεσβυτέρους κατὰ Σωσάννης ἐν Βαβυλῶνι, καὶ τοὺς υἱοὺς τῶν παρανόμων κατὰ τοῦ Ναβουθαὶ ἐν Σαμαρείᾳ, καὶ τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων κατὰ τοῦ Κυρίου ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ κατὰ Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος αὐτοῦ. Ἐστῶσαν οὖν οἱ μάρτυρες πραεῖς, ἀόρνητοί, ἐπιεικεῖς, ἀλαμπητικοί, σώφρονες, ἐγκρατεῖς, ἀπόνηροι,

versa delicta diversis poenis plectite, ne qua iniuria accidat, quae Deum provocet ad iracundiam. Cuius enim iniqui iudicii eritis arbitri, eius et mercedem accipietis a Deo: « Quo enim iudicio iudicaveritis, iudicabimini. »

43. Cum igitur in tribunali sedebitis, aderuntque singulae personae, (non enim appellamus fratres quoad pace facta in gratiam se recipiant) exquirite diligenter de iis qui litigant. Ac primo de accusatore, an hunc primum accuset, vel aliis quoque crimina impegit, et annon ex querela eorum et contentione crimen suppositum sit, et quales sint mores accusantis. Cui, licet bonae conscientiae sit, soli tamen non credendum, iniquum quippe esset; sed habeantur alii testes, et probitate morum consimiles, quemadmodum lex dicit: « In ore duorum et trium testimonium stabit omne verbum. » Sed cur diximus, inquire oportere quae sit vita testium? Quia scilicet saepe numero evenit ut duo vel plures testimonium dicant in malo, et una voce mendacio suffragentur, ut Babylone duo senes contra Sannam, et in Samaria filii iniquitatis contra Nabuthaeum, et Hierosolymis vulgus Iudaeorum adversus Dominum eiusque primum martyrem Stephanum. Sint igitur testes mansueti, irae expertes, ex aequo et bono animo, temperantia et continentia praediti, malitia vacui, fideles, Deum timentes: talium enim testimonium propter mores eorum

u) Κριθήσεται. Matth. VII, 2.

v) Εἰ πρὸ τούτου οὐ κατηγορεῖ καὶ ἑτέροις, vindob. coislin. vatic. 6. in marg.

x) Προσενήνοχε coislin.

y) Αὐτοῦ ἢ φιλονεικία coislin. vatic. 1, in marg. vatic. 6: ἀλλ. καὶ ἐχθρῶς καὶ φθόνῳ ἢ αὐτῶν φιλονεικία

καὶ τὸ ἐγκλημα... quae certe ex vatic. 4, hausit, ubi paulo ante alia haec non minus ἀσυστάτως reperies: μέχρις οὗ ἑαυτοὺς συναρμώσουσιν, deinde: τούτου κατηγορεῖσιν.

z) ῥῆμα. Deuter. XIX, 15; II Cor. XIII, 1.

a) Ὅποιος τις τυγχάνει. vatic. 1, 6, vulgat.

πιστοὶ, θειοσεβεῖς· ἡ γὰρ τῶν τοιούτων μαρτυρία καὶ διὰ τοῦ τρόπου αὐτῶν βεβαία καὶ διὰ τῆς ἀναστροφῆς ^{b)} αὐτῶν ἀληθὲς ὑπάρχει. Τῶν δὲ μὴ τοιούτων μὴ παραδίχισθε τὴν μαρτυρίαν ^{c)}, καὶ συμφωνεῖν δοκῶσιν ἐπὶ τῇ καταμαρτυρίᾳ προστίταχται γὰρ τῷ νόμῳ ^{d)}. Οὐκ ἔση μετὰ πολλῶν ἐπὶ κακία· οὐ παραδέξῃ ἀκοὴν ματαίαν· οὐ συγκαταθήσῃ ^{e)} μετὰ πλήθους ἐκκλῖναι τὸ δίκαιον ^{f)}. Ἐν μέρει δὲ καὶ τὸν κρινόμενον εἰδέναι ὀφείλτε ^{g)} ὁποῖός ἐστι τῇ τοῦ βίου συνηθείᾳ καὶ ἀναστροφῇ· εἰ μεμαρτυρημένος τὸν βίον ^{h)}, εἰ ἀνέγκλητος, εἰ ὁσιότητα ἐζηλωκώς, εἰ φιλόκληρος ⁱ⁾ καὶ φιλόξενος καὶ φιλόπτωχος καὶ φιλάδελφος, εἰ μὴ αἰσχροκερδὴς καὶ μὴ βρώτης καὶ χρηματολαΐλαψ ^{k)}, εἰ σώφρων καὶ μὴ ἄσωτος ἢ μέθυσος ἢ ἀργοφάγος, εἰ εὐσπλαγχιος καὶ εὐμετάδοτος. Εἰ γὰρ αὐτῷ προὔποκειται ἔργα φαῦλα, ἥδη ἐκ μέρους ἀληθεῖς ἂν εἶεν καὶ ^{l)} νῦν ἐπιφερόμεναι αὐτῷ κατηγορίαι, εἰ μὴ ἂν αὐτῷ τὸ δίκαιον ἔχει συναγωνιζόμενον. Ἐγχωρεῖ γὰρ αὐτοῦ ἡμαρτηκέναι μὲν ποτε, τούτου δὲ τοῦ ἐγκλήματος ἀθῶον ὑπάρχειν. Διὸ ἀκριβῶς περὶ τὰ τοιαῦτα νήφοντες, ἀσφαλεῖς καὶ βεβαίως ποιεῖσθε τὰς ἀποφάσεις κατὰ τοῦ ἐλιγχθέντος ^{m)} καὶ ἴαν μετὰ τὸν ἀφορισμὸν συγγνώμην αὐτῇ καὶ προσπίσῃ τῷ ἐπισκόπῳ καὶ ἁμαρτηκέναι ὁμολογῇ, προσδέξασθε αὐτόν. Μήτε δὲ τὸν συκοφάντην ἀτιμώρητον ἐάσητε, ἵνα μὴ καὶ ἕτερόν τινα καλῶς βιοῦντα βλασφημήσῃ ἢ ἕτερόν τινα ⁿ⁾ προτρέψῃται τὰ ὅμοια αὐτῷ δρᾶσαι.

firmum est atque ob integritatem vitae verum. Testimonium vero eorum qui non fuerint tales, nolite recipere, quamvis ii in delatione consentire videantur; statuitur enim in lege: « Non eris cum multis in malitia, non suscipies auditionem vanam; non consenties cum multitudo, ut declines a iustitia. » Ex alia vero parte reum etiam a vobis oportet cognosci, qualem se in vitae usu et in consuetudine gesserit, an vita probata, an inculpata, an sit pietatis studiosus, an benignus in viduas, in hospites, in pauperes et in fratres, an non lucri cupidus, non helluo, non violentus pecuniae raptor, an temperans, non luxuriosus, non vinolentus, non otiosus comestor; an misericors et promptus ad largiendum. Si enim in illo praecesserint maleficia, iam aliqua ex parte vera forent quae nunc obiciuntur crimina, nisi ius ei patrocinetur. Fieri enim potest ut is olim peccaverit, huius vero sceleris sit purus. Quare circa huiusmodi negotia diligenter attendentes, certa et indubia adversus reum convictum pronunciate. Et si post excommunicationem veniam petat, et ad pedes episcopi provolutus, peccasse se fateatur, suscipite eum. Porro delatorem falsum ne impunitum abire permittatis, ne adhuc alium quempiam recte viventem calumnietur, vel aliquem alium ad similia faciendum incitet;

b) Διὰ τῆς ἀναστροφῆς, τῶν γὰρ μὴ τοιούτων om. caetera coislin.

c) Παραδίχ. τὰς μαρτυρίας vindobon. Pergit vat. 4: εἰ καὶ συμφωνοὶ δοκ. εἶναι.

d) Ἐν τοῖς νόμοις coislin.

e) Ἄλλ. συγκατάθεσι vatic. 6 in marg.

f) Δίκαιον. Exod. XXIII, 1, 2.

g) Εἰδέναι ὀφείλτε καὶ τὸν κρινόμενον coislin.

h) Εἰ μεμαρτ. τὸν βίον om. Turrian.

i) Εἰ φιλόκληρος om. vindob. καὶ φιλοπτ. et quae post αἰσώτος om. vatic. 4.

k) Αἰσχροκερδὴς καὶ χρηματολαψ sic, neque plura coislin.

l) Εἶεν καὶ αἱ νῦν vatic. 1, 6.

m) Κατὰ τοῦ ἐλιγχθέντος coislin., vatic. 6 in marg.

n) Ἑτερον προτρέψ. vindob.

μήτε μὴν τὸν ἐλιγχνόμενον ἀνύβριστον ^{ο)}, ὅπως μὴ ἕτερος τοῖς αὐτοῖς ἐνσχεθῇ. Οὐτε γὰρ μάρτυς κακῶν ^{ρ)} ἀτιμώρητος ἔσται, οὐδ' ὁ πλημμελῶν δίκης ἐκτός.

Εἶπομεν δὲ ὅτι τὰς κρίσεις οὐ δίκαιον μονομερεῖς ποιῆσθαι. Ἐὰν γὰρ τοῦ cap. 11
ἐνὸς προσώπου ἀκούσῃτε, μὴ παρόντος τοῦ ἑτέρου μηδὲ ἀπολοῦσαμένου πρὸς
τὸ ἐπιφερόμενον ἔγκλημα, καὶ προπετῶς ^{θ)} ἐξενέγκῃτε ψῆφον κατακρίσεως,
ἔνοχοι τῆς ἀναιρέσεως καὶ συμμετρηταί ^{ρ)} τῷ συκοφάντῃ παρὰ Θεοῦ εὐρεθήσεσθε
τῷ δίκαιῳ κριτῇ· ὡς γὰρ ὁ κρατῶν κέρκου κυτὸς, οὕτως ὁ προπετῶς ἄλλο-
τρίας κρίσεως ^{ι)}. Ἐὰν δὲ μιμηταὶ γένησθε ^{ι)} τῶν ἐν Βαβυλῶνι πρεσβυτέρων, οἵ-
τινες καταμαρτυρήσαντες τῆς Σωσάννης ἀδίκως κατεδίκασαν αὐτὴν εἰς θάνατον,
ἔνοχοι τῆς ἐκείνων κρίσεως καταδίκης γενήσεσθε· ὅτι τὴν μὲν Σωσάνναν ὁ Κύ-
ριος διὰ τοῦ Δανιὴλ ἐρρύσατο ἐκ χειρὸς ^{υ)} παρανόμων, τοὺς δὲ ἐνόχους τοῦ αἵ-
ματος αὐτῆς πρεσβυτέρους ἐν πυρὶ ^{ϕ)} κατεδίκασεν, ὑμᾶς δὲ δι' αὐτοῦ ὠνείδισι
λέγων· Οὕτως μωροὶ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ; οὐκ ἀνακρίναντες οὐδὲ τὸ σαφὲς ἐπιγνέν-
τες κατεκρίνατε θυγατέρα Ἰσραὴλ; ἀναστρέψατε οὖν εἰς τὸ κριτήριον· ψευδῇ
γὰρ οὗτοι κατεμαρτύρησαν αὐτῆς ^{α)}.

Θιάσασθε δὲ καὶ τὰ κοσμικὰ δικαστήρια, ὧν τῇ ἐξουσίᾳ ὁρῶμεν ἀγομέ- cap. 12
νους φονεῖς, μοιχοὺς, φαρμακοὺς, τυμβωρύχους, ληστές· καὶ τὰς ἀνακρίσεις αὐ-
τῶν λαβόντες οἱ ἡγούμενοι ὑπὸ τῶν προσαγόντων, λίγουςι τῷ κακούργῳ εἰ
ταῦτα οὕτως ἔχει κακείνου συγκαταθιμένου, οὐκ εὐθείως ἐπὶ τὴν κόλασιν αὐτὸν

rursus eum qui convictus fuerit ne dimittatis sine contumeliosa animadversione, neque enim « testis malorum impunitus erit, » neque peccator poenam evadet.

46. Diximus iam aequum non esse, alterutra tantum audita parte, ferri iudicium nam si unum audieritis, dum alter abest nihilque ad illatum crimen responderit, suffragio damnationis temere lato, rei necis et consortes calumniatoris reperiemini apud iustum iudicem Deum. « Ut enim qui tenet caudam canis, sic alieni praeses iudicii. » Quod si imitatores estis senum illorum, qui Babylone, falso testimonio contra Susannam dicto, eam iniusta morte damnarunt, partem in illorum iudicio et damnatione habebitis. Quoniam Susannam quidem Dominus per Daniele eripuit e manibus iniquorum, reos autem sanguinis feminae senes damnavit ad ignem, vobis vero per eundem exprobravit dicens: « Sic fatui filii Israel, qui neque habita disquisitione, neque cognita veritate, condemnastis filiam Israel? Revertimini ad iudicium: falsum enim testimonium contra eam dixerunt. »

47. Respicite etiam ad mundana iudicia, quorum potestate videmus trahi homicidas, adulteros, veneficos, sepulchrorum violatores, latrones. Praesides enim ab iis qui reum in iudicio sistunt primum quaestiones de eo habitas accipiunt, tum quaerunt ex

ο) Ἀνύβριστον ἰσχυρῶς, ὅτε καὶ ἕτερος τοῖς αὐτοῖς ἐνσχεθῇ (sic) ὅτε γὰρ coislin.; συνεχίσθη vat. 4; ἐνέχθη vatic. 6.

ρ) Μάρτυς κακῶς coislin.

θ) Καὶ προπετῶς om. vulg.

ρ) Συμμετρηταί coislin.

α) Κρίσεως. Prov. XXVI, 17.

ϕ) Καταδικ. γενήσεσθαι vindob. coislin. γένησθε vulgo, vatic. 1.

υ) Ἐκ χειρὸν coislin.

τ) Πρεσβυτέρους om. Bov.—ἐν πυρὶ om. vindob.

α) Αὐτῆς Dan. XIII. 18-49.

ἐκπέμπουσιν, ἀλλὰ πλείοσιν ἡμέραις ποιοῦνται αὐτοῦ τὴν ἐξέτασιν μετὰ συμβουλίου πολλοῦ καὶ παραπιτάσματος μίσου· τελευταῖον ^{γ)} ὅρον καὶ ψῆφον θανάτου ὁ μέλλων ἐκφέρειν κατ' αὐτοῦ, πρὸς τὸν ἥλιον ἐπάρας τὰς χεῖρας, διαμαρτύρεται ἁθῶς ὑπάρχειν τοῦ αἵματος τοῦ ἀνθρώπου. Καίτοι ὄντες ἔθνηκοι καὶ οὐ γινώσκοντες θειότητα ἢ τὴν εἰς αὐτοὺς ἀπὸ Θεοῦ ἄμυναν ὑπὲρ τῶν ἀναιτίως κατακριθέντων, ἀποφεύγουσιν ^{z)}. Ὑμεῖς δὲ, γινώσκοντες τίς ὁ Θεὸς ἡμῶν καὶ ὅποια τὰ κρίματ' αὐτοῦ, πῶς ἂν κατ' ἐπήρειαν δυνήσεσθ' ἴνι ἀπόφασιν δοῦναι, τῆς κρίσεως ὑμῶν παραχρῆμα γνωσκομένης Θεῷ; καὶ εἰ μὲν δίκαιως ἐκρίνατε, δικαίων ἀμοιβῶν καταξιωθήσεσθαι καὶ νῦν καὶ εἰς αὔριον· εἰ δὲ ἀδίκως, πάλιν τῶν ὁμοίων τεύξεσθε. Ἡμεῖς μὲν οὖν, ἀδελφοί, συμβουλευόμεν ὑμῖν μᾶλλον ἐπαίνων ἀξιουῖσθαι παρὰ Θεῷ, ἢ φόγων ὅτι Θεοῦ ἔπαινος ζωὴ αἰώνιος ἀνθρώποις, ὥσπερ ^{a)} καὶ ὁ φόγος θάνατος αἰδῖος.

Διὸ γίνεσθε δίκαιοι κριταί, εἰρηνοποιοί, ἀόργητοι· ὁ ὀργιζόμενος γὰρ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκὴ ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει. Εἰ δὲ καὶ συμβῇ ἐξ ἐνερθείας τινὸς ὀργισθῆναι ὑμᾶς κατὰ τινος, ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῇ ὀργῇ ὑμῶν. Ὀργίζεσθε γὰρ, φησὶν ὁ Δαβὶδ, καὶ μὴ ἀμαρτάνετε ^{b)}, τουτέστι ταχέως διαλλάσσεσθε, ὅπως μὴ ἡ ἐπίμονος ὀργὴ μνησικαχία γένηται καὶ ἀμαρτίαν ἀπεργάσῃται. Ψυχαὶ γὰρ μνησικάχων εἰς θάνατον, φησὶν ὁ Σολομών ^{c)}. Λέγει δὲ ὁ Κύριος ἡμῶν ^{d)} καὶ σωτὴρ Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐν εὐαγγελίοις· Ἐὰν προσφέρῃς τὸ δῶρόν

malefico ipso an ita se res habeat, et licet confiteatur, non illico eum mittunt ad supplicium, immo pluribus diebus, cum multa deliberatione et interposito velo, de crimine inquirunt. Postremo, qui sententiam et suffragium de morto contra eum laturus est, sublati ad solem manibus, contestatur insontem se esse humani sanguinis. Sicque illi, gentiles licet, qui neque noverunt divinum numen, neque sciunt vindicari a Deo eos qui innocenter dampnati sunt, ab hoc scelere abhorrent (13). Vos vero qui scitis quis noster Deus sit, et qualia iudicia eius, quomodo poteritis iniustam ferro sententiam, quae confestim Deo pateat? Et siquidem iusta iudicatis, iusta praemia et nunc et posthac reportabitis. Sin vero iniuste, rursus actis paria consequemini. Vobis igitur, fratres, consilium damus, ut malitis a Deo laudem adipisci quam vituperationem; quia laudari a Deo vita aeterna mortalibus est, sicut et vituperari, mors sempiterna.

18. Quocirca estote iusti iudices, pacifici, ira vacui. « Qui enim sine causa irascitur fratri, reus erit iudicii. » Quod si alicuius opera in quempiam irasci vos contingat, « sol non occidat super iram vestram. Irascimini enim, inquit David, sed nolite peccare, » hoc est cito reconciliemini, ne ira residens efficiatur iniuriae recordatio, et peccatum conficiat. Nam « animae eorum qui memores iniuriae sunt, in mortem, » ait Salomon. Dominus autem noster et Salvator Dominus Iesus Christus dicit in evangeliiis:

γ) Οὐ τελευταῖον ὅρον coisl. citta tel. vindobon. καὶ tel. vatic. 6. — καὶ ψῆφον θανάτου διδόντες, ἀλλ' ὁ μέλλων coisl.

z) Ἀποφεύγουσιν om. coisl. mutat vindobon. in τοῦτο ποιῶσιν et ita legisse vid. Bov.

a) ὥσπερ οὖν καὶ ὁ φόγος vatic. 1 et 6.

b) Ἀμαρτάνετε. Ps. IV, 5.

c) Σολομών. Cf. Prov. XII, 28.

d) Ὑμῶν Mansi. — λέγει δὲ καὶ ὁ κύριος ἡμ. καὶ σωτὴρ vindobon.

σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον καὶ ἐκεῖ μνησθῆς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ὑπάγει, πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου ^{ε)}. Δῶρον δέ ἐστι Θεῷ ἡ ἐκάστου προσευχὴ καὶ εὐχαριστία· ἴαν οὖν ἔχῃς τι κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου ἢ αὐτὸς ἔχῃ τι κατὰ σοῦ, οὔτε αἱ προσευχαί σου εἰσακουσθήσονται, οὔτε αἱ εὐχαρισταί σου ἢ προσδεχθήσονται διὰ τὴν ὑποκειμένην ὀργήν. Χρὴ δὲ συνηκῶς προσεύχεσθαι ὑμᾶς, ἀδελφοί· ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν ἐν ὀργαῖς ἀδίκως ἐχθραίνοντων ἀδελφοῖς ὁ Θεὸς οὐκ ἐπακούει ^{ς)}, καὶ ἴαν τρεῖς τῆς ὥρας προσεύξωνται, χρὴ διαλύειν πᾶσαν ἐχθραν καὶ μικροψυχίαν, ἵνα δυνάμιθα προσεύχεσθαι καθαρῶς τῇ καρδίᾳ καὶ ἀρρύπτῳ. Καίτοιγε καὶ ἐχθροὺς ὁ Κύριος ἀγαπᾷ προσείταξεν, οὐχὶ δὲ καὶ τοὺς φίλους μισεῖν· καὶ ὁ νομοθέτης φησὶν· Οὐ μισήσεις πάντα ^{κ)} ἄνθρωπον· οὐ μισήσεις τὸν ἀδελφόν σου τῇ διανοίᾳ σου· ἐλεγμῶ ἐλέγξεις τὸν ἀδελφόν σου, καὶ οὐ λήψῃ δι' αὐτὸν ἁμαρτίαν ^{λ)}· οὐ μισήσεις αἰγύπτιον, ὅτι πάροικος ἦσθα παρ' αὐτῷ· οὐ μισήσεις ἰδουμαῖον, ὅτι ἀδελφός σου ἐστὶ ^{κ)}. Καὶ ὁ Δαβὶδ λέγει· Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσι μοι κακὰ ^{λ)}. Ὅθεν εἰ χριστιανὸς θέλεις εἶναι, ἐξακολούθει τῷ τοῦ Κυρίου νόμῳ· Δύε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας ^{μ)}. Ἐπὶ σοὶ γὰρ ὁ Κύριος ἐξουσίαν ἔθετο ἀφίεναι ἁμαρτίας τῷ ἀδελφῷ τὰς εἰς σὲ γινομένας ἕως ἐβδομηκοντάκις ἑπτὰ, τουτίστι τετρακοσίας ἐνενήκοντα. Ποσάκις οὖν ἤδη ἀφῆκας τῷ ἀδελφῷ σου, ἵνα μὴ θιλήσῃς ^{ν)} αὐτῷ ἀφίεναι καὶ νῦν; καίτοι ἀκούσας τοῦ Ἰεριμίου λέγοντος ὅτι· Ἐκαστος

« Si offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare, et vade, prius reconciliare fratri tuo, et tunc veniens offer munus tuum. » Munus vero Deo est oratio cuiusque et actio gratiarum. Si ergo habes aliquid contra fratrem tuum, aut ipse aliquid habet contra te, neque orationes tuae exaudientur, neque gratiarum actiones, quia subest ira, suscipiuntur. Oportet autem vos assidue orare, fratres! Et quia Deus non exaudit eos qui cum iniustitia fratribus hostiliter irascuntur, licet in hora ter oraverint, ideo tollenda est omnis inimicitia et exiguïtas animi, ut possimus puro et mundo corde orare. Atqui vol inimicos Dominus diligere praecipit, non autem odisse amicos. Et legislator ait: « Ne oderis ullum hominem, ne odio habeas fratrem tuum, in animo tuo, arguendo argue fratrem tuum, et ne suscipias peccatum propter eum. Non odio habebis aegyptium, quoniam incola fuisti apud eum; neque habebis odio idumaeum, quoniam frater tuus est. » David quoque ait: « Si reddidi retribuentibus mihi male. » Quare si christianus esse vis, sequere legem Domini: « Solve omnem colligationem impietatis. » In te enim Dominus posuit potestatem remittendi fratri peccata contra te commissa, usque septuagies septies, hoc est quadringenta nonaginta. Quoties ergo iam remisisti fratri tuo, ut nolis ei remittere etiam

ε) Σου. Math. V, 23, 24.

ς) Σου om. Mansi post εὐχαριστίας.

κ) Οὐκ ἐπακούει consilii.

λ) Πάντα iterum om. Mansi ante ἄνθρωπον, et haec non semel per incuriam.

λ) Ἁμαρτίαν. Levit. XIX, 17.

κ) Ἐστὶ. Deuter. XXIII, 7.

λ) Μοι κατὰ νatic. 1, 6. Ps. VII, 5.

μ) Ἀδικίας. Is. LVIII, 6.

ν) ἵνα οὐ θιλήσῃς vindobon.

τὴν κακίαν τοῦ πλησίον αὐτοῦ μὴ λογίζεσθαι ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν ^{ο)}. Σὺ δὲ μνησικαχεῖς καὶ συντηρεῖς ἔχθραν ^{ρ)} καὶ ἐπὶ κρίσιν ἔρχη καὶ μῆνιν ὑφορᾷς ^{θ)} καὶ ἡ προσευχή σου ἐμποδίζεται. Ἀλλ' εἰ καὶ τὰ τετρακόσια ἐνενηκόντα ἀφίεις ^{τ)} τῷ ἀδελφῷ σου, πλείονασον τὴν ἀοργησίαν ἐπὶ πλεῖον εἰς ἀγαθωσύνην δι' ἑαυτὸν, καὶ ἐκεῖνος μὴ ποιῇ, ἀλλὰ γὰρ σὺ διὰ τὸν Θεὸν σπούδαζε ἀφιέναι τῷ πλησίον, ὅπως γένη υἱὸς τοῦ πατρὸς σου τοῦ ἐν οὐρανοῖς καὶ προσευχόμενος ὑπακούῃ ὡς φίλος Θεοῦ.

Cap. 51.

Διὰ τοῦτο, ὧ ἐπίσκοποι, μελλόντων ὑμῶν εἰς προσευχὴν ἀπαντᾶν μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν ψαλμωδίαν καὶ τὴν ἐπὶ ταῖς ἱερογραφαῖς διδασκαλίαν, ὁ διάκονος ἰσθῶς πλησίον ὑμῶν μετὰ ὑψηλῆς φωνῆς λελέτω. Μήτις κατὰ τινος, μήτις ἐν ὑποκρίσει; ἵνα ἐὰν εὐρεθῇ ἐν τισιν ἀντιλογία, συνειδῇται κρουσθέντες διηθῶσι τοῦ Θεοῦ καὶ διαλλαγῶσι τοῖς ἀδελφοῖς. Εἰ γὰρ τοὺς ἐν οἴκῳ τινὸς εἰσερχομένους πρὸ πάντων δεῖ λέγειν. Εἰρήνη τῷ οἴκῳ τούτῳ, ὡς υἱοὺς εἰρήνης εἰρήνην χαρίζομένους τοῖς ἀξίοις ^{α)}, καθὼς γέγραπται. Ἐλθὼν εὐαγγελίσσατο εἰρήνην ὑμῖν ^{β)}, τοὺς ἐγγύς καὶ τοὺς μακρὰν ^{γ)} οὓς ἐγὼ Κύριος ὄντας αὐτοῦ· πολὺ μᾶλλον ^{δ)} τοὺς ἐν ἐκκλησίᾳ Θεοῦ εἰσερχομένους χρὴ πρὸ πάντων ἐπιεύχεσθαι τὴν τοῦ Θεοῦ ^{ε)} εἰρήνην. Εἰ δὲ ἄλλοις ταύτην ἐπιεύχεται, πολὺ μᾶλλον αὐτὸς αὐτῆς ἐντὸς ὑπαρχέτω ὡς τέκνον φωτός· ὁ γὰρ μὴ ἔχων αὐτὴν ἐν ἑαυτῷ οὐκ ἔστιν ἀξιόπιστος ἄλλοις αὐτὴν χαρίζεσθαι. Διὸ πρὸ πάντων χρὴ εἰς

nunc? Cum tamen audias Ieremiam dicentem: « Unusquisque malum proximi sui ne cogitetis in cordibus vestris. » Tu autem iniuriæ recordaris et inimicitiam foves et in iudicium venis et iram præ te fers, et oratio tua impeditur. Sed etsi quadringenta nonaginta remiseris fratri tuo, fac propter teipsum ut quo minor ira sit, eo maior benignitas crescat; et quamvis ille non faciat, tu tamen festina propter Deum ignoscere fratri, ut sis filius Patris tui qui in coelis est, utque dum facis preces, tamquam Dei amicus audiaris.

49. Idcirco, o episcopi, cum ad orationem proceditis, post lectionem et psalmodum cantum, post enarratas scripturas, diaconus iuxta vos stans, voce magna proclamet: « Ne quis contra aliquem! Ne quis in hypocrisi (14)! » ut si in nonnullis reperiatur dissidium, conscientia pulsati, Deum rogent et fratribus reconcilientur. Etenim si qui cuiusquam ingrediuntur domum, primum dicere debent: « Pax huic domui! », tamquam filii pacis pacem dignis tribuentes, ut scriptum est: « Iis qui prope et iis qui longe, » quos novit Dominus suos esse, multo magis qui ecclesiam Dei ingrediuntur, debent ante omnia pacem Dei postulare. Cum autem eam aliis precatur, multo magis ipse intra se pacem habeat, tamquam filius lucis. Nam qui pacem non habet secum habitantem, non est dignus cuius fidei committatur eam aliis conferre. Quocirca primum oportet ipsum esse

ο) Ὑμῶν. non Hieremias, sed Zachar. VIII, 17,

ρ) Συζητεῖς ἔχθραν coisl. vindobon. ἔχθραν in marg. vatic. 6 ex vat. 4. φυλάττεις alter vindobon.

θ) Μῆνιν ὑφορᾷ vatic. 1, Mansi; ὑφορᾷσαι, διὰ τοῦτο coisl. vindobon.

τ) Συνεχόμενος ἀφίεις coisl. legit Clericus in vindob. συνεχώσας « recte fortassis, ait Ueltzenius,

inusitata enim est vox ista (!). »

α) Μήτις ἐν ὑπ. vatic. 4.

β) Ἐλθὼν s. e. ὑμῖν om. vatic. 1 et 6, ac vulgat.

γ) Μακρὰν. Cf. Matth. X, 12; Eph. II, 17.

δ) Πολλὸν μᾶλλον vindobon. coisl. hic semel et iterum infra.

ε) Προσεύχεσθαι τῷ θεῷ τὴν τοῦ λαοῦ εἰρήνην. vind.

ἑαυτὸν εἰρηνεύειν αὐτόν· ὁ γὰρ μὴ πρὸς ἑαυτὸν στασιάζων, οὐδ' ἂν πρὸς ἄλλον διαμαχεσθήσεται, ἀλλ' ἔσται εἰρηνικὸς, φιλικὸς, συνάγων τὰ τοῦ Κυρίου καὶ συνεργὸς αὐτοῦ γιγνόμενος πρὸς τὸ πλεονάσαι αὐτῷ τοὺς σωζομένους ἐν ὁμο-
νοίᾳ. Οἱ γὰρ ἐπινοοῦντες ἔχθρας καὶ μάχας, ἀντιλογίας καὶ κρίσεις, πονηροὶ καὶ τοῦ Θεοῦ ἀλλότριοι τυγχάνουσιν. Ὁ γὰρ Θεὸς, Θεὸς ὧν ἐλείους, ἀπ' ἄρ- cap. 13.
χης ἐκάστην γενεὰν ἐπὶ μετάνοιαν καλεῖ διὰ τῶν δικαίων καὶ τῶν προφητῶν· καὶ τοὺς μὲν πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ διὰ τοῦ Ἀβελ καὶ Σὴμ καὶ Σὴθ, ἔτι δὲ Ἐνῶς καὶ τοῦ μεταθέντος Ἐνῶχ ἐσωφρόνιζε· τοὺς δὲ ἐν τῷ κατακλυσμῷ διὰ τοῦ Νῶε· τοὺς ἐν Σοδόμοις διὰ τοῦ φιλοξένου Λώτ· τοὺς μετὰ τὸν κατακλυ-
σμόν διὰ Μελχισεδέκ καὶ τῶν πατριαρχῶν καὶ τοῦ Θεοφιλοῦς Ἰωβ^{γ)}· τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ διὰ Μωαίως· τοὺς Ἰσραηλίτας δὲ αὐτοῦ καὶ Ἰησοῦ καὶ Χαλὶβ^{δ)} καὶ Φινεὶς καὶ τῶν λοιπῶν· τοὺς μετὰ νόμον δὲ ἀγγέλων καὶ προφητῶν· τοὺς αὐ-
τοὺς διὰ τῆς ἰδίας ἐνανθρωπήσεως τῆς ἐκ Παρθένου^{α)} γενομένης· τοὺς πρὸ μι-
κροῦ τῆς ἀναδείξεως αὐτοῦ τῆς σωματικῆς διὰ Ἰωάννου τοῦ προδρόμου· τοὺς δ' αὐτοὺς διὰ τοῦ αὐτοῦ καὶ μετὰ τὴν γένεσιν αὐτοῦ λέγων^{β)}· Μετανοεῖτε,
ἥγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· τοὺς μετὰ τὸ πάθος αὐτοῦ δι' ἡμῶν τῶν δώδεκα καὶ τοῦ τῆς ἐκλογῆς σκεύους Παύλου. Ἡμεῖς οὖν οἱ καταξιωθέντες εἶναι μάρτυρες τῆς παρουσίας αὐτοῦ σὺν Ἰακώβῳ τῷ τοῦ Κυρίου ἀδελφῷ καὶ ἑτέροις ἑβδομήκοντα δύο μαθηταῖς καὶ τοῖς ἑπτὰ διακόνοις αὐτοῦ ἐκ στό-
ματος^{ε)} τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἠκούσαμεν, καὶ ἀκριβῶς εἰδότες

secum in pace, qui enim secum non dissidet, neque cum alio pugnabit, sed erit pacis et amicitiae studiosus, congregans quae Domini sunt, ipsiusque adiutor ad multipli-
candum ei numerum eorum qui in unanimitate salvantur. Si quidem excogitatores ini-
micitiarum et pugnarum, controversiarum et litium, improbi sunt et a Deo alieni. Deus enim, qui Deus misericordiarum est, a principio singulas generationes per iustos ac pro-
phetas vocat ad poenitentiam. Et alios quidem ante diluvium, per Abel et Sem et Seth et Enos ac translatus illum Enoch, revocavit sanam ad mentem. Alios vero, diluvii tem-
pore, per Noe; Sodomitas, per Lot hospitem; eos qui post diluvium fuerunt, per Mel-
chisedech et patriarchas et Iob Deo charissimum; Aegyptios per Moysen; Israelitas per eundem et per Iosue, Chaleb, Phinees et reliquos; eos qui legis tempora conso-
cuti sunt, per angelos et prophetas; immo eosdem per adventum suum in carne ex Vir-
gine sumpta, et qui paulo praecesserunt per Ioannem praecursorem. Quos autem per se ipsum et post nativitatem suam docuit, eis dixit: «Poenitentiam agite; appropinquavit enim regnum Dei.» Eos qui passioni superstites sunt, per nos duodecim et per vas electionis Paulum. Nos igitur digni habiti qui Domini adventum testemur cum Iacobo fratre Do-
mini et caeteris septuaginta duobus discipulis et septem diaconis, audivimus ex ore Do-
mini nostri Iesu Christi et probe edocti dicimus «quaenam sit voluntas Dei bona et bo-

γ) Θεοφιλοῦς Ἰωβ Mansi.

δ) Καὶ Χαλὶβ vatic. I, singulari scriptura quam Bo-
vius sequi non neglexit, perinde ac supra Ἰωβ.

α) Ἐνανθε. τῆς ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ παρθένου

vindobon. et coislinian., quod Clerico non displicebat.

β) Λέγοντες vindobon. cf. Matth. IV, 17.

ε) Ἄ ἐκ στόματος vindob. deletο καὶ quod sequi-
tur ante ἀκριβῶς.

λέγομεν τί ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάριστον καὶ τέλειον, τὸ διὰ Ἰησοῦ γνωρισθὲν^{δ)} ἡμῖν, ἵνα μηδεὶς ἀπόληται, ἀλλὰ πάντες ἄνθρωποι^{ε)} συμφώνως πιστεύσαντες αὐτῷ, αἶνον σύμφωνον ἀναπέμψαντες ὁ αὐτῷ, ζήσωσιν αἰωνίως.

Cap. 56.

Τοῦτο γάρ ἐστιν ὃ ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ Κύριος προσευχομένους λέγειν τῷ Πατρὶ αὐτοῦ· Γενηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ὅπως θ)¹⁾ ὡς αἱ ἰπουράνιοι φύσεις τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων πᾶσαι δοξάζουσι τὸν Θεὸν συμφώνως, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς γῆς πάντες οἱ ἄνθρωποι ἐν ἑνὶ στόματι καὶ μιᾷ διαθέσει δοξάζουσι τὸν μόνον Θεὸν τὸν ἵνα καὶ ἀληθινὸν διὰ τοῦ μονογενοῦς Χριστοῦ· θέλημα οὖν αὐτοῦ ἐστὶν αἰνεῖν αὐτὸν ὁμοφρόνως καὶ προσκυνεῖν αὐτὸν συμφώνως^{λ)}. Τοῦτο γὰρ αὐτοῦ ἐστὶν θέλημα ἐν Χριστῷ, πολλοὺς εἶναι τοὺς σωζομένους ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ μὴ ζημιῶν αὐτὸν, μηδὲ ἐλαττοῦν^{ι)} ὑμᾶς^{κ)} τὴν ἐκκλησίαν, ἣ συστέλλειν τὸν ἀριθμὸν διὰ μιᾶς ψυχῆς ἀνθρώπου ὑφ' ὑμῶν^{λ)} ἀναιρεθείσης, ἥτις ἐδύνατο σωθῆναι διὰ μετανοίας, ἀπώλειτο δὲ οὐ μόνον ἐξ ἰδίας ὀργῆς, ἀλλ' ἤδη καὶ ἐξ ὑμετέρας ἰσχυροῦς, καὶ ἐπληρώσατε τὸ γεγραμμένον· Ὁ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ, σκορπίζει^{μ)}. Τοιοῦτος δὲ σκορπιστής ἐστι προβάτων, ἀντίδικος Θεοῦ, ἐχθρὸς τῶν ἀγνίων καὶ φθορεὺς, ὡς ὁ Κύριος ποιμὴν ὑπῆρξε^{ν)} καὶ

neplacens et perfecta,» per Iesum Christum nobis declarata, scilicet ne ullus pereat, sed omnes homines, qui uno consensu ei crediderunt, qui eum unanimi cantico celebrarunt, vivant in aeternum.

50. Hoc enim est quod nos docuit Dominus dicere Patri suo, dum oramus: «Fiat voluntas tua sicut in coelo et in terra;» ut quemadmodum coelestes illae spiritualium potestatum naturae universae uno concentu Dei gloriam enarrant, ita et in terra cuncti homines uno ore et uno choro laudes soli Deo, uni et vero, conferant per unigenitum Christum. Voluntas ergo Dei est ut ipsum idem sentiendo laudemus, idemque dicendo adoremus. Haec quippe est Dei voluntas in Christo ut multi in eo salventur, non autem ut damno molestetis eum, neque minuatis eius Ecclesiam, aut contrahatis ad pauciores numerum suorum, dempta una hominis anima a vobis sublata, quae forte per poenitentiam salvari poterat; periit tamen non solum propria quam meruit ira, sed etiam vestris insidiis, et implevistis quod scriptum est: «Qui non congregat mecum, spargit.» Talis vero dispergit oves, adversarius Dei est, hostisque agnorum et lanistor, quorum

δ) Καὶ τέλειον om. Mansl. — Τὸ διὰ τοῦ Ἰησοῦ γνωρισθὲν coislin.; διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ Bov.

ε) Ἄλλοι πάντ. αὐθ. συμφ. πιστ. αὐτῷ Coteler. om. et post eum Galland. et ed. parisiens. novissima, id quod ab errore hypothetae primitus videtur derivare.

ζ) Αἶνον. Hic vatic. 6 in marg. notat singularia: ἀλλ. αἰωνίους συμφώνως ἀναπέμψαντες ὕμνους. Tum ad vocem ζήσωσιν: ἀλλ. ζήσωμεν. Priora sunt in val. 1.

η) Ζῆς. Matth. VI, 10. Deinde: Ὡς αἱ ἀσωμάτοι δυνάμεις πᾶσαι ἐν οὐρανῷ vindobon.

θ) Αἰνεῖν αὐτὸν συμφώνως coislin., nec plura ex interiectis.

ι) Ἐλαττοῦν vindobon., an elegantiae gratia, pro ἐλαττοῦν?

κ) Ἡμᾶς et mox ἐγ' ἡμῶν Bov.

λ) Σκορπίζει. Matth. XII, 30, inde sequimur coislinianum caeteris longe concinniores. Vulgo: Ὁ σκορπιστής, προβάτων ἀντίδικος, Θεοῦ ἐχθρὸς, τῶν ἀγνίων φθορεὺς. Vindob. addit ἐστιν, ut legat cum coislin.

μ) Post ἐπὶ τῆς γῆς Idem vind. ὑμεῖς οὖν συνάγετε ἀγνίους τοὺς ἐν διαφόροις.

ἡμεῖς συναλωγοὶ ἐκ διαφορῶν ἔθνεων καὶ γλωσσῶν ἐν πολλῷ μόχθῳ καὶ κινδύνῳ καὶ κόπῳ διηνικεῖ, ἀγρυπνίαις, ἀσιτίαις, χαμεινίαις, διωγμοῖς, πληγαῖς, φυλακαῖς, ἵνα τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ποιήσαντες ^{η)} πληρώσωμεν τὸν τρίκλιτον τῶν ^{ο)} ἀνακειμένων, τουτέστι τὴν ἱερὰν καὶ καθολικὴν ἐκκλησίαν εὐφραινομένων τῶν κλητῶν καὶ ἀγαλλιωμένων, ὑμνούντων καὶ δοξαζόντων τὸν καλίσαντα αὐτοὺς δι' ἡμῶν εἰς ζωὴν ^{ρ)} Θεόν ὑμεῖς, ὅσον τὸ ἐφ' ὑμῖν, δισκορπίσατε.

Καὶ ὑμεῖς δὲ, οἱ λαϊκοὶ, εἰρηνεύετε πρὸς ἀλλήλους, σπουδάζοντες ὡς φρόνιμοι ^{θ)} τὴν ἐκκλησίαν αὐξεῖν, καὶ τὰ νομιζόμενα ἄγρια ἐπιστρέφειν εἰς αὐτὴν, καὶ ἐξημεροῦν ^{ρ')} καὶ ἀποκαθιστᾶν. Καὶ τοῦτό ἐστιν ^{σ)} ὁ μέγιστος ἐξ ἐπαγγελίας μισθὸς παρὰ Θεοῦ ^{ι)}. Ἐὰν ἐξαγάγῃς ἐξ ἀναξίου ^{υ)} ἄξιον καὶ τίμιον, ὡς στόμα μου ἔση ^{υ')}.

VI.

Σὺ δὲ, ὁ ἐπίσκοπος, ἴσο ἅγιος, ἄμωμος ^{α)}, μὴ πλήκτης, μὴ ὀργίλος, μὴ ^{Cap. 57.} ἀπηνής· ἀλλ' οἰκοδόμος, ἐπιστροφεὺς, διδακτικὸς ^{β)}, ἀντιξίκακος, ἠπιόθυμος ^{γ)}, πρᾶος, μακρόθυμος, παραινετικὸς, παρακλητικὸς, ὡς Θεοῦ ἄνθρωπος. Ὅταν δὲ συναθροίσῃς τὴν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν, ὡς ἂν κυβερνήτης νηὸς μεγάλης,

Dominus pastor extitit. Et nos ex variis gentibus et linguis congregamur, cum multo labore et periculo, cum molestia continua, vigiliisque, esurientes et humi cubantes, inter persecutiones, plagas, carceres, ut voluntatem Dei obsecuti impleamus triclinium recumbentium, scilicet sacram et catholicam Ecclesiam impleamus collaetantibus electis et exultantibus, qui hymnis et doxologiis celebrent cum qui vocavit eos per nos ad vitam, ipsum Deum: id quod vos, quantum in vos fuit, dissipavistis.

Iam vero vos, viri plebis, pacem mutuo habetis, et studete ut tamquam prudentes Ecclesiam augeatis, et feras illas agrestes, ut aiunt, ad eam reducat, et mitigetis et in pristinum statum restituatis. Atque haec est maxima in repromissione Dei merces: « Si eduxeris ex indigno dignum et pretiosum, quasi os meum eris. »

VI. ECCLESIAE ET SACRAE LITURGIAE DESCRIPTIO.

51. Tu vero, qui episcopus es, sanctus esto, inculpatus, non percussor, non iracundus, non immitis; sed aedificandi, convertendi, docendi studiosus, malorum tolerans, lenis animo, mansuetus, longanimis, monitor, consolator, tamquam homo Dei. Cum autem ecclesiam Dei congregas, velut magnae navis gubernator, iube cum omni prudentia et

η) φυλακαῖς om. vatic. 6. ἵνα τὸ θέλ. τ. θ. ποιήσαντες om. vindob.—Πληρώσαντες vat. 4.

ο) Πληρώσῃτε (?) τὸν οἶκον vindobon.

ρ) Εἰς ζωὴν, ὅν ὑμεῖς ὅσον coisl. ζωὴν αἰώνιον Θεοῦ ὑμεῖς οὖν, ὅσον τ. ε. ὑμῖν, σπουδάζοντες vatic. 4 et 6. Hic certe locus modelam exposcit.

θ) Ὡς φρόνιμοι om. Bon.

ρ') Αὐτὰν ἐξημεροῦν Cotelier.

σ) Οὕτως γὰρ ἐστὶν vindob. καὶ cōtes coisl.

ι) Παρὰ κυρίου Bon.

υ) Ἀναξίου τίμιον vindob. coisl.—Vatic. 1 om. ἄξιον καὶ, quod vatic. 6 rescribit in marg.

ε) Ἐση, Hieron. XV, 19.

α) Σὺ δέ, ὁ ἐπίσκ. ὁ ἅγιος, ὁ ἄμωμος coisl. et vatic. 4 qui multa ex arbitrio deleuit apposita. Inter haec aliquis notaverit vocem rariorem ἴσο secunda vice a nostro usurpatam; cf. p. 157, cap. 21.

β) Διδακτικὸς, vatic. 6 in marg. ἀλλ. διαιτατικὸς, utrumque verit Turrian. Hic plura de more om. vat. 4.

γ) ἠπιόθυμος om. vindobon.

μετ' ἐπιστήμης πάσης κέλιναι ποιῆσθαι τὰς συνόδους, παραγγέλλων τοῖς διακόνοις, ὥσαντι ^{a)} ναύταις, τοὺς τόπους ἐκτάσσειν τοῖς ἀδελφοῖς, καθάπερ ἐπιβάταις, μετὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ σεμνότητος. Καὶ πρῶτον μὲν ὁ οἶκος ἔστω ἐπιμήκης ^{b)}, κατ' ἀνατολὰς τέτραμμένος, ἐξ ἐκατέρων τῶν μερῶν τὰ παστοφόρια ^{c)} πρὸς ἀνατολήν· ὅστις ἴσκει νηί. Κεῖσθω δὲ μέσος ὁ τοῦ ἐπισκόπου θρόνος· παρ' ἐκάτερα δὲ αὐτοῦ καθεζέσθω τὸ πρεσβυτέριον, καὶ οἱ διάκονοι παριστάσθωσαν εὐστατεῖς ^{d)} τῆς πλείονος ἰσθῆτος· ἰοῖκας γὰρ ναύταις καὶ τοιχάρχους.

Προνοία δὲ τούτων εἰς τὸ ἕτερον μέρος οἱ λαϊκοὶ καθεζέσθωσαν μετὰ πάσης ἡσυχίας καὶ εὐταξίας· καὶ αἱ γυναῖκες κεχωρισμένως καὶ αὐταὶ ^{e)} καθεζέσθωσαν, σιῶπην ἄγουσαι. Μέσος δ' ὁ ἀναγνώστης ἐφ' ὑψηλοῦ τινος ἰστώως ἀναγινωσκέτω τὰ Μωσείως καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, τὰ τῶν Κριτῶν καὶ τῶν Βασιλειῶν, τὰ τῶν Παραλειπομένων καὶ τὰ τῆς ἱερανοδοῦ· πρὸς τούτοις τὰ τοῦ Ἰωβ καὶ τοῦ Σολομῶνος καὶ τὰ τῶν ἐκκαίδεκα προφητῶν. Ἀνὰ δύο δὲ γινομένων ^{f)} ἀναγνωσμάτων, ἕτερός τις τοὺς τοῦ Δαβὶδ ψαλλέτω ὕμνους, καὶ ὁ λαὸς τὰ ἀκρόστιχα ὑποψαλλέτω. Μετὰ τοῦτο αἱ Πράξεις αἱ ἡμέτεραι ἀναγινωσκέσθωσαν καὶ ἐπιστολαὶ Παύλου τοῦ συνεργοῦ ἡμῶν, ἃς ἐπέστειλε ταῖς ἐκκλησίαις καθ' ὑφήγησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καὶ μετὰ ταῦτα διάκονος ἢ πρεσβύτερος ἀναγινωσκέτω τὰ Εὐαγγέλια, ἃ ἐγὼ Ματθαῖος καὶ Ἰωάννης παρειδώκαμεν ὑμῖν καὶ ἃ οἱ συνεργοὶ Παύλου παρειληφότες κατέλειψαν ὑμῖν Λουκᾶς καὶ Μάρκος. Καὶ ὅταν ἀναγινωσκόμενον ἢ τὸ Εὐαγγέλιον, πάντες ^{g)} οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι

disciplina, fieri conventus, praecipiens diaconis, sicut nautis, ut loca fratribus quasi navigantibus, adhibita omni cura et decentia, disponant. — Ac primo quidem sit aedes oblonga, ad orientem versa, pastophoria ex utraque parte versus orientem habens, et quae navi sit similis. Positum autem in medio sit episcopi thronus (15), et utrinque sedeant coetus presbyterorum, et diaconi astent, expediti, leviter induti, utpote similes nautis et iis qui remigio praesunt. — Eorum autem cura, in altera parte, hinc laici sedeant cum multa pace et pulchro ordine, illinc mulieres separatim quoque sedeant, silentio faventes. — Medius autem lector ex loco edito legat libros Moysis et Iosue filii Nave, Iudicum et Regnorum et Paralipomenon, et quae de reditu a captivitate scripta sunt, tum etiam Iob, Salomonem et sexdecim prophetas (16). — Peractis vero per duos lectionibus, alius Davidis hymnos psallat, et populus extrema versuum succinat (17). — Deinde Actus nostri recitentur et Epistolae Pauli adiutoris nostri, quas Sancti Spiritus instinctu ad ecclesias misit (18). — Postea diaconus vel presbyter legat Evangelia quae ego Matthaeus et Ioannes tradidimus vobis, et quae adiutores Pauli Lucas et Marcus accepta vobis reliquerunt. Cumque recitabitur Evangelium, omnes presbyteri ac diaconi populusque universus magno cum silentio

a) ὥσαντι ναύταις: in marg. vatic. 6. ἀλλ. ὡς ἐν αὐταῖς τοῖς τόποις ἐκταῖν, undenam sumpta, nisi ex val. 4?

b) Ἔστω ἐπιμήκης. Id. in m. ἀλλ. εὐμήκης (εὐμήκης?)

c) Vatic. 6. om. τῶν ante μέρων. — τῶν μερῶν ἴχουσιν τὰ παστοφ. coislin. vatic. 4 et, ut videtur, vindobon.

d) Εὐστατεῖς μετὰ σεμνότης ἰσθῆτος vindobon. Ἰοῖκας γὰρ αὐτοῖς καὶ τοιχάρχους coislin. Simili tramite

vatic. 4 ad alia deflexit: Ἰοῖκ. γὰρ αὐτοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις.

e) Καὶ αὐταὶ vulgo; bene Ueltzen. cum coislin. correxit. Mox om. val. 4 ἰστώως.

f) Ἀνὰ δύο λεγομένων coislin. Ἀκρόστιχα vulgo: correximus cum omnibus vatic. et coislin.

g) Ἀναγινωσκέτω τὸ εὐαγγέλιον, et statim: πάντες οἱ πρεσβύτεροι vatic. 4 quem erravisse ex simili voce

καὶ πᾶς ὁ λαὸς στηκίτωσαν μετὰ πολλῆς ἡσυχίας· γέγραπται γάρ· Σιώπα καὶ ἄκουε Ἰσραήλ. Καὶ πάλιν· Σὺ δὲ αὐτοῦ στηῆθι, καὶ ἀκούσῃ ^{h)}).

Καὶ ἐξῆς παρακαλείτωσαν οἱ πρεσβύτεροι τὸν λαόν, ὁ καθεὶς αὐτῶν ⁱ⁾, ἀλλὰ μὴ ἅπαντες ^{k)}. καὶ τελευταῖος πάντων ὁ ἐπίσκοπος, ὅς ἔοικε κυβερνήτῃ· Στηκίτωσαν δὲ οἱ μὲν πυλωροὶ εἰς τὰς εἰσόδους τῶν ἀνδρῶν φυλάσσοντες αὐτάς, αἱ δὲ διάκονοι ^{l)} εἰς τὰς τῶν γυναικῶν, δίκην ναυστολόων· καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου ὁ αὐτὸς παρηκολούθει λόγος καὶ ^{m)} τύπος, καὶ ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ ⁿ⁾.

Εἰ δέ τις εὐριθῆ παρὰ τόπον καθιζόμενος, ἐπιπλησίσθω ὑπὸ τοῦ διακόνου ὡς πρωρίως ^{o)}, καὶ εἰς τὸν καθήκοντα αὐτῷ τόπον μεταγείσθω. Οὐ μόνον γὰρ νηὶ, ἀλλὰ καὶ μάνδρῃ ὁμοίωται ἡ ἐκκλησία. Ὡς γὰρ οἱ ποιμένες ἕκαστον τῶν ἀλόγων, αἰγῶν φημι καὶ προβάτων, κατὰ συγγένειαν καὶ ἡλικίαν ἰστῶσι, καὶ ἕκαστον αὐτῶν τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ συντρέχει· οὕτω καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ οἱ μὲν νεώτεροι ἰδίᾳ καθιζίσθωσαν, ἰὰν ἢ τόπος· εἰ μὴ, στηκίτωσαν ὀρθοί· οἱ δὲ τῇ ἡλικίᾳ ἤδη προβεβηκότις καθιζίσθωσαν ἐν τάξει· τὰ δὲ παῖδιά ἰστῶτα προσλαμβάνίσθωσαν αὐτῶν οἱ πατέρες καὶ μητέρες· αἱ δὲ νεώτεραι πάλιν ἰδίᾳ, ἰὰν ἢ τόπος, εἰ δὲ μήγε, ὅπισθεν τῶν γυναικῶν ἰστάσθωσαν· αἱ δὲ ἤδη γεγαμηκυῖαι καὶ τεκναρχοῦσαι ^{p)} ἰδίᾳ ἰστάσθωσαν ^{q)}· αἱ παρθένοι δὲ καὶ αἱ χήραι καὶ πρεσβύτιδες πρῶται πασῶν στηκίτωσαν ἢ καθιζίσθωσαν. Ἐστω δὲ τῶν

stent. Scriptum est enim : « Tace et audi, Israel ! » Et iterum : « Tu autem hic sta, et audies. » — Post haec presbyteri exhortentur populum, singuli autem, non omnes (19); postremus vero omnium episcopus, qui similis est rectori navis. — At ostiarii stent ad virorum introitus, quos custodiant, diaconissae vero ad mulierum, instar eorum qui nautas recensent. Etenim in tabernaculo testimonii et in templo Dei eadem ratio ac forma servabatur. Quod si quis extra locum reperiatur sedens, increpetur a diacono qui vice prophetae fungitur, et convenientem ad locum traducatur. Non solum enim navi, sed ovili assimilatur ecclesia. Nam ut pastores singulas pecudes, capras dico et oves, secundum genus et aetatem collocant, et quodcumque eorum simili cum simili congregatur, ita in ecclesia : iuniores quidem seorsum sedeant, modo sit locus, alioquin stent; aetate vero proveci, ordine sedeant; pueros autem stantes patres et matres eorum suscipiant. Rursus adolescentulae separatim, si fuerit locus, secus, pone mulieres locentur. Nuptae iam et matres familias item seorsum. At virgines et viduae et anus primae omnium stent aut

facile dixeris; sed cave ne potius irreperit importuna interpolatio, et vide an non sub illa vaticani & barbarie lateant prisca et genuina.

h) Στάσει καὶ ἀκούσῃ coislin. Cf. Deuter. VI, 31; XXVII, 9.

i) Αὐτῶν. Vertit Bov. « ut sedeant. »

k) Μὴ ἅμα πάντες vindob. μὴ πάντ. coislin.

l) Αὐτοὺς οἱ δὲ διάκονοι id. aliique codd.

m) Λόγος καὶ om. vatic. 1, 6, vindob. — coislin. eadem om. et sequentia post τύπος usque ad alterum comma: Εἰ δὲ τις. — παρηκολούθει τόπον et in marg.

τόπον vatic. 6. Scholion olet tota clausula quam vix non expruxi cum coisliniano.

n) Καὶ ἐν τῷ ν. τ. Θεοῦ om. vatic. 4, vind. et coislin.

o) Ὡς προσήκον vindobon. ὡς προερίως coislin. ut vulg. ὡς πορεύς vatic. 4. — ἰστῶσι καθ' ἕκαστον αὐτῶν, τὸ δὲ ὅμοιον vat. 4.

p) Ταῖς τέκναις ἔχουσιν Coteler. in marg. Id glossa alibi non occurrere declarat Veltzen.; sed diserte vatic. 1 et 6 ponunt inter suas notas marg. ἄλλ. ταῖς τέκναις ἔχ., et coislin. cum vatic. 4 recepit in textum.

q) ἰστάσθωσαν ἢ καθιζίσθωσαν coislin.

τόπων προνοῶν ὁ διάκονος, ἵν' ἕκαστος τῶν εἰσερχομένων εἰς τὸν ἴδιον τόπον ὁρμᾷ, καὶ μὴ παρὰ τὸ ἐντρόπιον^{γ)} καθίζονται. Ὁμοίως ὁ διάκονος ἐπισκοπεῖτω τὸν λαόν, ὅπως μή τις ψιθυρίσῃ ἢ νυστάξῃ ἢ γιλάσῃ^{δ)} ἢ τεύσῃ· χρὴ γὰρ ἐν ἐκκλησίᾳ ἐπιστημόνως καὶ νηφαλίως καὶ ἱρηγορότως^{ε)} ἰσθάναι, ἐκτεταμένην ἔχοντα τὴν ἀκοὴν ἐπὶ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον.

Καὶ μετὰ τοῦτο συμφώνως ἅπαντες ἐξαναστάντες καὶ ἐπ' ἀνατολὰς κατανοήσαντες^{ς)}, μετὰ τὴν τῶν κατήχουμένων καὶ τῶν μετανοούντων ἐξοδόν, προσευξάσθωσαν τῷ Θεῷ τῷ ἐπιβεβηκότι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατὰ ἀνατολὰς, ὑπομιμνησκόμνοι^{η)} καὶ τῆς ἀρχαίας νομῆς τοῦ κατὰ ἀνατολὰς παραδείσου, ὅθιν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ἀδιτήσας τὴν ἐντολὴν ὀφίως συμβουλία πεισθεὶς, ἀπειβλήθη.

Οἱ δὲ διάκονοι, μετὰ τὴν προσευχὴν, οἱ μὲν τῇ προσφορᾷ τῆς εὐχαριστίας σχολαζέτωσαν ὑπηρετούμενοι τῷ τοῦ Κυρίου σώματι μετὰ φόβου, οἱ δὲ τοὺς ὄχλους διασκοπεύωσαν καὶ ἡσυχίαν αὐτοῖς ἐμποιέωσαν.

Λεγέτω δὲ ὁ παριστῶς^{ι)} τῷ ἀρχιερεὶ διάκονος τῷ λαῷ· Μὴ τις κατὰ τινος, μή τις ἐν ὑποκρίσει. Ἐἴτα καὶ ἀσπαζέσθωσαν, ἀλλήλους οἱ ἄνδρες, καὶ ἀλλήλας αἱ γυναῖκες, τὸ ἐν Κυρίῳ φιλήμα· ἀλλὰ μή τις δολῶς, ὡς Ἰούδας τὸν Κύριον φιλήματι παρέδωκεν. Καὶ μετὰ τοῦτο προσευχέσθω ὁ διάκονος ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ἀπάσης καὶ παντὸς τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ μερῶν^{ν)} καὶ ἐκφορίων, ὑπὲρ τῶν ἱερίων καὶ τῶν ἀρχόντων, ὑπὲρ τοῦ ἀρχιερέως καὶ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς καθόλου εἰρήνης^{ς)}.

sedeant.—Diaconus autem provideat locis, ut ingredientium suum quisque locum petat, et nemo iuxta fores sedeat. Similiter diaconus populum speculetur, ut nemo susurret aut dormitet aut rideat aut nutus faciat. Oportet enim in ecclesia sapienter, sobrie ac vigilantiter stare, auribus ad verbum Domini intentis.

52. Deinde cuncti pariter consurgentes et in orientem spectantes, egressis catechumenis et poenitentibus, orent Deum « qui ascendit super coelum coeli ad orientem, » ac recordantes antiquam illam possessionem paradisi ad orientem siti, unde primus homo, mandato Dei neglecto, persuasus consilio serpentis, eiectus fuit (20).—Diaconi autem, post precationem, alii quidem oblationi eucharistiae operam dent ministrantes corpori Domini cum timore, alii turbas circumspiciant eisque silentia faciant.—Qui autem pontifici assistit diaconus, plebi dicat: Ne quis contra aliquem! Ne quis in hypocrisi!—Deinde mutuo saluent, viri viros, et seminae feminas, osculo in Domino (21); ac ne ullus quidem dolo, ut Iudas, qui osculo Dominum prodidit.—Postea, precetur diaconus pro universa Ecclesia et pro toto mundo eiusque partibus, et pro frugibus terrae, pro sacerdotibus et principibus, pro pontifice ac rege, et pro pace omnium.—His transactis, pon-

γ) Παρὰ τὸ προσῆκον vindob. coislin. Bon. Turrian. Vatic. 6 in marg. ἀλλ. Πρὸς. ex vatic. 4.

δ) Νυστάξῃ, ἢ λαλῶσα, ἢ γιλάσῃ coislin.

ε) Καὶ ἱρηγορότως lb.

ς) Ἀνατολὰς ἐπιβλέψαντες vind.

η) Ὑπομιμνησκόμνοι usque ad παραδείσου om. Turrian.

ι) Λεγέτω καὶ Mansi.—τῷ ἱερεὶ vindobon. coislin. —Paulo post: Τῷ ἐν κυρίῳ φιλήματι ἀλλὰ μηδὲς vatic. 4.

ν) Τῶν αὐτοῦ μερῶν lb.

ς) Καὶ τῆς om. Cotelier. ante καθόλου.

Καὶ μετὰ τοῦτο ὁ ἀρχιερεὺς ἐπιευχόμενος τῷ λαῷ εἰρήνην, εὐλογεῖτω τοῦτον, ὡς καὶ Μωσῆς ἐνετείλατο ἱερεῦσιν εὐλογεῖν τὸν λαὸν τούτοις τοῖς ῥήμασιν· Εὐλογῆσαι σε Κύριος, καὶ φυλάξαι σε· ἰωφάναί Κύριος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σὲ καὶ ἐλιῆσαι σε· ἰπάrai α) Κύριος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σὲ, καὶ δώη σοι εἰρήνην. β) Ἐπιευχίσθω οὖν καὶ ὁ ἐπίσκοπος καὶ λεγέτω· Σῶσον τὸν λαόν σου, Κύριε, καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου, ἣν ἐκτήσω, καὶ περιποιήσω τῷ τιμίῳ αἵματι τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ ἐκάλισας ε) βασιλειον ἱεράτευμα καὶ ἔθνος ἅγιον.

Μετὰ δὲ ταῦτα Γινίσθω ἡ Θυσία, ἱστώτος παντὸς τοῦ λαοῦ καὶ προσευχομένου ἡσύχως· καὶ ὅταν ἀνειχθῇ δ), μεταλαμβάνετω ἑκάστη τάξις καθ' ἑαυτὴν τοῦ κυριακοῦ σώματος καὶ τοῦ τιμίου αἵματος, ἐν τάξει ε), μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας, ὡς βασιλείας προσερχόμενοι σώματι· καὶ αἱ γυναῖκες κατὰ κεκαλυμμέναι τὴν κεφαλὴν, ὡς ἀρμόζει γυναικῶν τάξει η), προσερχίσθωσαν. Φυλαττίσθωσαν δὲ αἱ θύραι, μή τις ἄπιστος εἰσέλθοι ἢ ἀμύητος θ).

Εἰ δὲ τις ἀπὸ παροικίας ἀδελφὸς ἢ ἀδελφὴ ἐπέλθῃ, σύστασιν ἐπικομιζόμε- Cap. 52.
νοι, διάκονος λ) ἐπικρινέτω τὰ κατ' αὐτοὺς, ἀνακρίνων εἰ πιστοὶ, εἰ ἐκκλησιαστικοί, εἰ μὴ ἀπὸ αἰρίσιώς εἰσι μεμολυσμένοι, καὶ πάλιν εἰ ὕψανδρος ἢ χήρα· καὶ οὕτω γινούς τὰ κατ' αὐτοὺς, ὡς εἰσὶν ἀληθῶς πιστοὶ καὶ ὁμογνώμονες ἐν τοῖς κυριακοῖς, ἀπαγέτω ἕκαστον εἰς τὸν προσήκοντα αὐτῷ τόπον. Εἰ δὲ καὶ πρεσβύτερος ἀπὸ παροικίας ἐπέλθοι, προσδιχίσθω ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων κοινω-

tifex precatus populo pacem, benedicat ei, sicut et Moyses praecepit sacerdotibus, ut populo his verbis benedicerent: «Benedicat tibi Dominus, et custodiat te, et ostendat faciem suam super te, et misereatur tui; convertat Dominus vultum suum ad te, et det tibi pacem.» — Proceetur porro episcopus his verbis: «Conserva, Domine, populum tuum incolumem, et benedic hereditati tuae, quam sanguine Christi possedisti et acquisivisti, ac regale sacerdotium et gentem sanctam appellavisti.» — Post hoc, sacrificium fiat, stante omni populo et tacite precante. Cumque oblatum fuerit, unusquisque deinceps ordo dominicum corpus ac pretiosum sanguinem sumat, singulatim accedentes cum reverentia et timore tamquam ad corpus regis; mulieres etiam, velato capite, uti seminarum ordinem decet, accedant. Portae autem custodiantur, ne ingrediatur aliquis infidelis aut nondum baptismo initiatus.

53. Quod si frater aut soror ex altera parocchia venerit, qui commendationem afferant, diaconus quae ad eos spectant, probet, inquirens an fideles sint, an Ecclesiae ascripti, an nulla haeresi contaminati; et rursum an illa nupta vel vidua sit, atque ita cum cognoverit ubinam rerum sint, eos nempo esse fideles eademque sapere in Domino, deducat singulos ad congruum illis locum. Si autem presbyter ex parocchia advenerit, ex-

α) Ἐλιῆσαι usque ad σὲ, καὶ om. vatic. l et 4.
β) Εἰρήνην. Num. VI. 24, 26.
γ) Ἦν ἐκάλισας Mansi.
δ) Ὅταν ἀνέλθῃ vindobon. ὅταν προσερχθῇ coisl.
et vatic. 4, qui mox legit τιμίῳ καὶ κυρ. σώματος.

ε) Ἐν τάξει om. vindobon. et coisl.
ς) Ἀρμόζει γυναιξίν, ἐν τάξει προσερχέσθωσαν vatic. 4.
— γυναικῶν τάξις coisl.
θ) Ἀπιστ. ἢ ἀμύητος εἰσέλθῃ coisl.
λ) Ὁ διάκονος ἐπικρινέτω vatic. 4 et 6.

νικῶς ^{ι)}· εἰ δὲ διάκονος, ὑπὸ τῶν διακόνων· εἰ δὲ ἐπίσκοπος, σὺν τῷ ἐπισκόπῳ καθιζέσθω, τῆς αὐτῆς ἀξιούμενος ὑπ' αὐτοῦ τιμῆς. Καὶ ἐρωτήσεις αὐτὸν, ὡς ἐπίσκοπε, προσλαλῆσαι τῷ λαῷ λόγους διδακτικούς, ἢ γὰρ τῶν ξένων παράκλησις καὶ νοουθεσία εὐπαράδεκτος καὶ ^{κ)} ὠφελιμωτάτη σφόδρα. Οὐδεὶς γὰρ προφήτης, φησὶν, δεκτὸς ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι ^{λ)}. Ἐπιτρέψεις δ' αὐτῷ καὶ τὴν εὐχαριστίαν ἀνοῖσαι· ἴαν δὲ δι' εὐλάβειαν, ὡς σοφὸς, τὴν Τιμὴν σοι Ἰηρῶν μὴ θελήσῃ ἀνενέγκαι, καὶ εἰς τὸν λαὸν εὐλογίαν αὐτὸν ποιήσασθαι καταναγκάσεις. Εἰ δὲ ἐν τῷ καθιζέσθαι ἱτιρός τις ἐπέλθοι εὐσχήμων καὶ ἔνδοξος ἐν τῷ βίῳ, ἢ ξένος ἢ ἐγχώριος, σὺ ὁ ἐπίσκοπος ὁ προσλαλῶν τὸν περὶ Θεοῦ λόγον ἢ ὁ ἀκούων τοῦ ψάλλοντος ἢ τοῦ ἀναγινώσκοντος, μὴ προσωποληπτῶν καταλίπῃς τὴν διακονίαν τοῦ λόγου, ἵνα διατάξῃ αὐτῷ προεδρίαν, ἀλλὰ μένει ἡσύχιος, μὴ διακόπτων σου τὸν λόγον ἢ τὴν ἀκοήν. Οἱ δὲ ἀδελφοὶ διὰ τῶν διακόνων παραδεχίσθωσαν αὐτόν· εἰ δὲ τόπος οὐκ ἔστιν, ὁ διάκονος τὸν μᾶλλον νεώτερον ἐγείρας μετὰ λόγου, ἀλλὰ μὴ μετ' ὀργῆς, ἐκίβνον καθιστάτω· δίκαιον δὲ τοῦτο καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν φιλάδελφον ^{μ)} ποιῆσαι· ἴαν δὲ ἀνανεύῃ, ἐγείρας αὐτὸν ἀναγκαστῶς, ὀπίσω πάντων στήσον, ἵνα παιδευθῶσι καὶ οἱ λοιποὶ ἀντιπαραχωρεῖν τοῖς ἐντιμωτέροις. Εἰ δὲ πτωχὸς ἢ ἀγενὴς ^{ν)} ἢ ξένος ἐπέλθοι, πρεσβύτερος ἢ νέος τῇ ἡλικίᾳ, καὶ τόπος οὐχ ὑπάρχει, καὶ τούτοις τόπον ποιήσει ἐξ ὅλης τῆς καρδίας αὐτοῦ ὁ διάκονος, ἵνα μὴ πρὸς ἄνθρωπον αὐτοῦ γίνηται ἡ προσωπόληψις, ἀλλὰ πρὸς

cipiatur a presbyteris in communionem; et si diaconus, a diaconis. Si vero episcopus, cum episcopo sedeat, eodem honore ab eo exceptus. Et rogabis eum, o episcopo, ut populum alloquatur in sermone doctrinae: peregrinorum enim cohortatio et admonitio acceptissima et mirum in modum utilissima est: « Nemo enim propheta, ait, acceptus est in sua patria. » Permites etiam ei ut offerat eucharistiam, quam si propter reverentiam, more sapientis, et ob honorem tibi reservatum, offerre noluerit, coges ut saltem populo benedicat. Quod si dum sedetur, vir quispiam superveniat, honestus et in saeculo clarus, sive extraneus, sive incola loci, tu, episcopo, dum de Deo sermonem habes, aut dum audis eum qui psallit vel legit, ne ratio personae faciat ut ministerium verbi intermittas, quo illi locum inter primas sedes constituas; verum quietus mane, ne vel sermonem tuum interrumpas, vel audientiam. Fratres vero eum per diaconos recipiant; atque si locus desit, diaconus omnium iuniorem, prudenter, non autem prae fracte loco movens, illum sessurum recipiat: aequum est ut quisque fraternitatis amorem sponte exhibeat; quod si renuerit, vi motum post omnes colloca, ut discant caeteri locum dare honoratioribus. Cum autem pauper vel ignobilis vel peregrinus, isque senex aut iuvenis, intervenerit, sedibus occupatis, iis quoque diaconus ex toto corde locum faciet, ut non fiat, laeso homine, personarum acceptio, sed coram Deo acceptum fiat mini-

ι) Κοινωνικῶς cum coislin. vindob. Turrian. Cotelier. in marg. Uetzelio. Vulgo cum vatic. 1 κοινωνικῶς.

κ) Εὐπαράδεκτος καὶ om. vindobon. coislin. vat. 4.

λ) Πατρίδι. Luc. IV, 24; Ioan. IV, 44.

μ) Τὸν ἀδελφόν ὡς φιλάδελφον coislin. vindobon.

ν) Πτωχὸς ἢ ἀγενὴς coislin. ἀγενὴς vindob. lege ἀγενὴς, aut cum vatic. 4: Εἰ δὲ πτωχὸς ἐνθάδε γίνηται ὁ ξένος.

Θεὸν ἡ διακονία εὐάριστος· Τὸ δ' αὐτὸ ποιεῖτω ^{ο)} καὶ ἡ διάκονος ταῖς ἐπιρχο-
μέναις γυναιξί, πτωχαῖς ἢ τοὶ πλουσίαις.

Διδάσκων δὲ, ὡς ἐπίσκοπε, κίλνει καὶ παραίνει τῷ λαῷ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ^{Cap. 50.}
ἐνδελιχίζειν ὄρθρου καὶ ἑσπέρας ἐκάστης ἡμέρας, καὶ μὴ ἀπολείπεισθαι ^{ρ)} τὸ σύν-
ολον, ἀλλὰ συνέρχισθαι διηλεκῶς, καὶ μήτε τὴν ἐκκλησίαν κολοβοῦν ἑαυτὸν
ὑφαιρουῖντα, καὶ παρὰ μέρος ποιεῖν τὸ σῶμα ^{γ)} τοῦ Χριστοῦ· οὐ γὰρ μόνον περὶ
ἱερέων ἐρρέθη, ἀλλὰ καὶ ἑκάστος τῶν λαϊκῶν περὶ ἑαυτοῦ ἀκουέτω λογιζόμενος
ὅτι εἴρηται ὑπὸ τοῦ Κυρίου· Ὁ μὴ ὦν μετ' ^{τ)} ἑμοῦ, κατ' ἑμοῦ ἔστι· καὶ ὁ μὴ
συνάγων μετ' ἑμοῦ, σκορπίζει ^{ε)}. Μὴ οὖν ἑαυτοὺς μέλη ὄντας τοῦ Χριστοῦ σκορ-
πίζετε, μὴ συναθροίζόμενοι· Χριστὸν κεφαλὴν ἔχοντες ^{ι)} κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν
αὐτοῦ συνόντα καὶ κοινωνοῦντα ^{κ)} ὑμῖν, μὴ ἀμελειῖτε ἑαυτῶν, μηδὲ ἀποστε-
ρεῖτε τὸν σωτῆρα τῶν οἰκείων μελῶν, μηδὲ διαιριῖτε τὸ σῶμα αὐτοῦ, μηδὲ
σκορπίζετε τὰ μέλη αὐτοῦ, μηδὲ προκρίνετε τοῦ Θεοῦ λόγου τὰς βιωτικὰς
χρείας· ἀλλ' ἐκάστης ἡμέρας συναθροίσεσθε ὄρθρου καὶ ἑσπέρας, ψάλλοντες
καὶ προσευχόμενοι ἐν τοῖς κυριακῇ· ὄρθρου μὲν λέγοντες ψαλμὸν τὸν ξβ',
ἑσπέρας δὲ τὸν ρμ'. Μάλιστα δὲ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου καὶ ἐν τῇ τοῦ
Κυρίου ^{ι)} ἀναστασίμῳ τῇ κυριακῇ ^{ε)} σπουδαιοτέρως ἀπαντᾶτε, αἶνον ἀναπέμποντες
τῷ Θεῷ τῇ ποιήσαντι τὰ ὅλα διὰ Ἰησοῦ, καὶ αὐτὸν εἰς ἡμᾶς ^{ν)} ἱξαποστείλαντι,

sterium. Idem et servet diaconissa, cum mulieres, sive pauperes sive divites, adve-
nerint.

54. Cum autem doces, o episcopo, iube et mono populum ut singulis diebus, mane et
vespere, frequentet ecclesiam, ac minime unquam abesse velit, sed assidue conveniat,
neque ullus subducendo se ecclesiam mutilaret corpusque Christi mancum faciat. Non de so-
lis enim sacerdotibus dictum est, sed unusquisque laicus de se quoque intelligat, re-
putans quod a Domino dictum sit: « Qui non est mecum, contra me est; et qui non
congregat mecum, spargit. » Igitur vos ipsos qui estis membra Christi, nolite spargere,
fratrum coetus non adeundo. Qui caput habetis Christum, qui, ut idem promisit, vobis-
cum est, et vobis sui communionem impertit, vestri curam ne omittatis, nec salvatorem
suis membris privetis, neque corpus eius dividatis, nec membra eius dispergatis, neque
verbo Dei vel huic vitae necessaria anteponatis. Sed singulis diebus convenite in eccle-
siam, mane et vespere, psalmos orationesque in aedibus Domini dicentes, mane quidem
psalmum sexagesimum secundum, vespere vero centesimum quadragesimum (22). Praeci-
pue autem die sabbati et die qua Dominus resurrexit hoc est dominica, studiosius ad eccle-
siam occurrite, ut laudibus prosequamini Deum qui condidit omnia per Iesum. eumque

ο) Τὸ αὐτὸ vatic. 1, qui ut nos in marg. legit.

ρ) Ἀπολείπεισθαι alexandrina cecographia fre-
quenti in vatic. 4, qui paulo ante etiam scripsit προσω-
ταλίσια.

γ) Ποιῶντα τὸ σῶμα coislin.

τ) Ὅτι ὁ μὴ ὦν vindobon. coislin vatic. 1 et 6.
Veltzenius aliud cogitans omisit ὦν.

Iuris Eccles. Graec. Tom. 1.

ε) Σκορπίζει. Math. XII, 30.

ι) Κεφαλὴν ἔχοντα vindobon.

κ) Συνόντα καὶ κοινωνοῦντα vindobon. coislin. ἡμῶν
vulgo.

ν) Τοῦ κυρίου om. Bov.

π) Ἡμέραν τῇ κυριακῇ coislin.

γ) Εἰς ἡμᾶς om. id. et vind.

καὶ συγχωρήσαντι παθεῖν, καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστήσαντι. Ἐπεὶ τί ἀπολογήσεται τῷ Θεῷ ὁ μὴ συνιρχόμενος ἐν τῇδε τῇ ἡμέρᾳ ἀκούειν τοῦ σωτηρίου περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγου; ἐν ᾗ καὶ τρεῖς εὐχὰς ^{z)} ἱστῶτες ἐπιτελοῦμεν, μνήμης χάριν τοῦ διὰ τριῶν ἀναστάντος ἡμερῶν ἐν ᾗ προφητῶν ἀνάγνωσις ^{a)} καὶ εὐαγγελίων ^{b)} καὶ κηρυξία ^{b)} καὶ θυσίας ἀναφορά καὶ τροφῆς ἱερᾶς δωρεά. Πῶς δὲ οὐ πολέμιος Θεοῦ ὁ περὶ τὰ πρόσκαιρα μὲν νύκτα καὶ μεθ' ἡμέραν ^{c)} σπουδάζων, τῶν δὲ αἰωνίων ἀμειλῶν; καὶ λουτρῶν μὲν ^{d)} καὶ προσκαίρου τροφῆς, ἐκάστης ^{e)} ἡμέρας μεταποιούμενος ^{f)}, τῶν δὲ αἰεὶ παραμόνων ^{g)} οὐκ ἐπιστρεφόμενος ^{h)}; πῶς δ' οὐχὶ καὶ νῦν ἐρεῖ τῷ τοιούτῳ ὁ Κύριος· Ἐδικαιώθη τὰ ἔθνη ὑπὲρ ὑμᾶς ὥσπερ καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ ⁱ⁾ ὀνειδίζων ἔλεγεν· Ἐδικαιώθη Σόδομα ἐκ σοῦ. Εἰ γὰρ τὰ ἔθνη ἐξ ὕψους αὐτῶν καθ' ἡμέραν ἀναστάντα, τρέχει ἐπὶ τὰ εἰδωλα τοῦ λατρεύειν αὐτοῖς, καὶ πρὸ παντός ἔργου καὶ πάσης πράξεως πρῶτον αὐτοῖς προσεύχονται, καὶ ἐν ταῖς ἑορταῖς καὶ ἐν ταῖς παγηγύρεσιν αὐτῶν οὐκ ἀφυστεροῦσιν ^{k)}, ἀλλὰ σχολάζουσιν, οὐχ οἱ τοπικοὶ ^{l)} μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ πόρρωθεν οἰκοῦντες, καὶ ἐν θιάτροις αὐτῶν ὡς ἐν συναγωγῇ πάντες συνέρχονται ὁμοίως καὶ οἱ μάτην λεγόμενοι Ἰουδαῖοι, καθ' ἡμέρας ἀρδεύοντες, τῇ ἐβδόμῃ ἡμέρᾳ συνίσιν εἰς τὴν συναγωγὴν αὐτῶν, οὐδέποτε παραφύοντες ^{m)} ἢ παραμιλοῦντες οὔτε τῆς ἀρτίας αὐτῶν, οὔτε τῆς συναγωγῆς αὐτῶν, οἱ τῆς δυνάμειος

ad nos amandavit, pati permisit atque ex mortuis suscitavit. Quid enim apud Deum excusare poterit qui eo die ad audiendum salutare Dei verbum, de resurrectione non convenit? Quo quidem die preces ter (23) stando peragimus, ad memoriam illius qui in triduo resurrexit; in quo item habentur lectio prophetarum, evangelii praedicatio, sacrificii oblatio et sacri cibi donum. Quomodo autem non est hostis Dei, qui nocte et die operam fluxis in rebus collocat, quae vero aeterna sunt, negligit? Qui quotidie in balnea cibumque caducum incumbit, rerum vero perpetuo durantium curam mittit? Quomodo isti non est etiam dicturus Dominus: Iustificatae sunt super vos gentes, sicuti dum exprobraret Hierusalem, aiebat: «Iustificata est Sodoma ex te.» Etenim si gentes quotidie, cum e somno surrexerint, ad idola properant ut ea venerentur, ante opus actionemque omnem, eis primum supplicant atque in festis suis ac celebritatibus agitandis, nulla interposita mora, concurrunt; non solum incolae, sed qui procul habitant; et in theatris suis, tamquam in synagoga, omnes conveniunt; similiter qui nunc ementito nomine dicuntur Iudaei, si post singulos quosque sex dies feriantur, septimo ad synagogam suam conveniunt, numquam praetermittentes aut negligentes sive vacationem, sive con-

z) Ἐν ᾗ καὶ τρεῖς coislín.

a) Προφητῶν ἀνάγνωσις ib.

b) Εὐαγγελίου κηρυξία vatic. 1, 6.

c) Νύκτα καὶ ἡμέραν coislín.

d) Καὶ λουτροῦ μετ' ib. προσκαίρου om. vat. 4.

e) Ἐκάστης vulg. om.

f) Μεταποιούμε. vatic. 6. in m. ἀλλ. περιποιούμενος, scilicet ex vatic. 4.

g) Παραμόνων ex eod. vatic. 6 in m. coislín.

h) Οὐκ ἀπιστρεφόμενος coislín.; οὐκ ἐπιστρεφόμενος, vatic. 4 et 6.

i) Τὴν Ἱερουσαλ. Ezech. XVI, 48, 51.

k) Οὐκ ἀφυστεροῦσιν coislín. vind.

l) Οἱ ἐγγύς τοπικοὶ vind.

m) Παραφύοντες ib. ἢ παραμιλ. usque ad αὐτὴν om. vatic. 4.

τοῦ λόγου ἐν τῇ ἀπιστίᾳ αὐτῶν κινωθέντες, προσέτι δὴ καὶ οὗ ὀνόματος ^{α)} ἑαυτοὺς καλοῦσιν Ἰούδα· Ἰούδας ^{ο)} γὰρ ἱξομολόγησις ἑρμηνεύεται, οὗτοι δὲ οὐκ εἰσὶν ἱξομολογούμενοι Θεῷ, τὸ πάθημα ^{ρ)} τοῦ Χριστοῦ παρανόμως πεποιηκότις, ἵνα καὶ μεταγνόντες ^{θ)} σωθῶσιν· εἰ οὖν οἱ σωζόμενοι ἐν οἷς οὐκ ὠφελοῦνται πυκνάζουσι, σὺ τί ἂν ἀπολογῇσθαι Κυρίῳ τῷ Θεῷ, ὁ τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ ἀπολειπόμενος, καὶ μηδὲ τὰ ἔθνη μιμούμενος, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἀπολείπεσθαι ῥαθυμῶν ἢ ἀποστατῶν ἢ κακοποιῶν; Οἷς λέγει ὁ Κύριος διὰ τοῦ Ἰερμίου ^{ρ)}· Τὰ δικαιώματά μου οὐκ ἐφυλάξατε, ἀλλ' οὐδὲ κατὰ τὰ δικαιώματα τῶν ἐθνῶν ἵπορεύθητε, παρ' ὀλίγον καὶ ὑπερβάλλετε αὐτούς ^{δ)}. Καὶ πάλιν· Ἐδικαίωσε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ Ἰσραὴλ ἀπὸ τῆς ἀσυνθίτου Ἰούδα ^{ι)}. Καὶ ἐξῆς· Εἰ ἀλλάξονται ἔθνη θεοὺς ^{κ)} αὐτῶν, καὶ οὗτοι οὐκ εἰσὶ θεοί ^{ν)}. Διότι διέλθετε νῆσους Χετιείμ, καὶ ἰδίτε ^{ξ)}, καὶ εἰς Κηδάρ ἀποστείλατε, καὶ μάθετε ^{υ)} σφόδρα εἰ γέγονε τοιαῦτα· ὅτι ἐκεῖνα μὲν οὐκ ἀμείβουσι ^{ζ)} τὰ ἑαυτῶν νόμιμα, ὁ δὲ λαός μου, φησὶν, ἠλλάξατο τὴν δόξαν αὐτοῦ ἐξ ἧς οὐκ ὠφελήθησεται. Πῶς οὖν ἀπολογῆσεται ^{α)} τις ὀλιγωρήσας ἢ ἰστὰς τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ; Εἰ δέ τις τὴν τοῦ ἔργου τοῦ ἰδίου πρόφασιν ἐπιφέρει ὀλιγωρεῖ, προφασιζόμενος προφάσεις ἐν ^{Cap. ci.} ἁμαρτίαις, γινωσκέτω ὁ τοιοῦτος ὡς αἱ τέχναι τῶν πιστῶν ἐπὶ ἐργία εἰσιν ^{β)},

ventum, quum tamen in incredulitate sua tam virtute verbi vacui sint quam ipso nomine Iudae quo se nuncupant (Iudas enim confessio intelligitur: hi autem qui passionem Christi scelerate perpetrarunt, non confitentur Deo ut per poenitentiam salvi fiant): si, inquam, perditii homines ea quae nihil eis prosunt, frequentant, tu quid Domino Deo respondebis, qui ecclesiam illius deseris, qui cum negantes quidem imitaris, per desertionem illam aut desidia aut apostasia aut maleficio argueris? Quibus Dominus per Hieroniam dicet: « Iustificationes meas non custodistis, » immo neque secundum iustificationes gentilium ambulastis; prope et superastis eos. Et iterum: « Iustificavit animam suam Israel prae praevaricatrice Iuda. » Rursumque: « Si mutaverint gentes Deos suos, et isti non sunt Dii. Idcirco transite ad insulas Chetiorum, et videte; et mittite ad Cedar, et considerate diligenter si talia facta sint, quia illi quidem non commutant leges suas, » populus vero meus, inquit, mutavit gloriam suam in id ex quo nihil iuvabitur. Qua ergo ratione purgabit se qui ecclesiam Dei aut refugit aut neglectui habet? Si quis vero parum curat eam, allato praetextu operis sui, « excusans excusationes in peccatis, » cognoscat

α) Καὶ ἐξ οὗ ὀνόματος coislin. vindobon.

ο) Ἰούδα Bov. om.

ρ) Πάθος vindob.

θ) Ἴνα μὴ μεταγν. Id. et paulo post: ἠρελ. συνεχῶς ἀπαντᾷ. Hic vero vatic. 4. πυκνῶς συνεχίζουσι.

ρ) Διὰ τοῦ Ἰερμίου Turrian.

δ) Αὐτοὺς. Ezech. V, 6, 7; XVI, 47.

ι) τυχὴν ἑμοῦ Bov. — ἀπὸ τοῦ ἀσυνθίτου coislin. vindob. Cf. Hierem. III, 11. Ἰούδα καὶ πάλιν coislin.

κ) Θεοὺς. Ib. II, 11.

ν) Καὶ ἀλλαχού δι' ἐτέρου Ueltzen. addit ex vind.

soio, persuasus suppressa fuisse ob mendum apertum.

ξ) Διέλθετε εἰς νῆσους vulgo cum vatic. 1, 6 ut LXX.

— χετιείμ om. vatic. 4.

υ) Καὶ μάθετε vulgo legimus ut cum vatic. 1, 4 et coislin. Recepit Ueltzen. μάθετε ex vindobon.

ζ) Ἀμείβουσι. vatic. 6. In marg. ἀλλ. κακίζουσι ex vatic. 4. — Τὰ ἑαυτ. nom. om. Turrian. Cf. Hierem. II, 10, 11.

α) Τί οὖν ἀπολογῇσθαι vindobon.

β) Ἐπὶ ἐργία. vatic. 6. In m. ἀλλ. ἐπὶ ἐργία ex eod. vatic. 4; ἐπὶ ἐργία εἰσὶν coislin.

ἔργον δὲ ἡ Θεοσίβεια ^{c)}. Τὰς οὖν τέχνας ὑμῶν ὡς ἐν παρέργῳ ποιεῖτε εἰς διατροφὴν ὑμῶν, ἔργῳ δὲ τὴν θεοσίβειαν ἀσχεῖτε ^{d)}, ὡς καὶ ὁ Κύριος ἔλεγεν· Ἔργάζεσθε μὴ τὴν βρῶσιν τὴν ἀπολλυμένην, ἀλλὰ τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον ^{e)}. Καὶ πάλιν· Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἵνα πιστεύσητε εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἱκεῖνος. Σπουδάζετε οὖν μηδέποτε τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ καταλιπεῖν.

Εἰ δέ τις ταύτην ὑπερίδοι, εἰς μιὰρὸν δὲ ἔθνῳν εἰσελθοὶ ^{f)} ἢ εἰς συναγωγὴν Ἰουδαίων ἢ αἰρετικῶν, ὁ τοιοῦτος τί ἀπολογήσεται τῷ Θεῷ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως; λόγια Θεοῦ ζῶντος καταλιπὼν ζῶντα καὶ ζωοποιοῦντα καὶ δυνάμενα ῥύσασθαι κολάσιως αἰωνίου, καὶ πορευθεὶς εἰς οἶκον δαιμόνων ἢ εἰς συναγωγὴν ^{g)} χριστοκτόνων ἢ ἐκκλησίαν πονηρευομένων· οὐκ ἀκούσας τοῦ ἐπὶ νόμου· Ἐμίσησα ἐκκλησίαν πονηρευομένων, καὶ μετὰ παραγομούντων οὐ μὴ εἰσελθῶ· οὐκ ἐκάθισα ^{h)} μετὰ συνεδρίου ματαιότητος, καὶ μετὰ ἀσεβῶν οὐ μὴ καθίσω. Καὶ πάλιν· Μακάριος ἀνὴρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν, καὶ ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔστη, καὶ ἐπὶ καθέδραν λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν, ἀλλ' ἢ ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσῃ ἡμέρας καὶ νυκτός ⁱ⁾. Σὺ δὲ, καταλιπὼν τῶν πειστηρίων τὸ συνάθροισμα, τοῦ Θεοῦ τὴν ἐκκλησίαν, καὶ τοὺς ἐκείνου νόμους ^{k)}, ἐπιβλέπεις ἐπὶ τὰ σπήλαια τῶν ληστῶν, ἅγια ἡγούμενος ὁ ἱκεῖνος ^{l)} βέβηλα ἀπεκάλεισε, καὶ κοινοποιῶν ὁ ἱκεῖνος ἀπεχώρισται ^{m)}· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ

ille quod artes sint fidelium opellae, opus vero pietas; artes ergo vestras, tamquam in parergo, ad victum parandum, colite; at pietatem ut opus exercete, sicut Dominus aiebat; « Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam aeternam. » Et adhuc: « Hoc autem est opus Dei ut credatis in eum quem misit ille. » Itaque studete ne umquam ecclesiam Dei deseratis.

55. Quod si quis eam despexerit et intraverit in turpe gentilium fanum aut synagogam Iudaeorum vel haereticorum, quomodo se in die iudicii apud Deum purgabit? qui dereliquit oracula Dei viventis, quae vitam et habent et communicant, quacque ab aeterno possunt supplicio liberare, et se contulit ad daemonum domicilium, ad synagogam interfectorum Christi, « ad ecclesiam malignantium? » Neque audiunt eum qui dixit: « Odivi ecclesiam malignantium, et cum inique agentibus non introibo, non sedi cum consilio vanitatis, et cum impiis non sedabo. » Et iterum: « Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiae non sedit, sed in lege Domini voluntas eius, et in lege eius meditabitur die ac nocte. » Tu vero, relicto fidelium coetu, Ecclesia Dei eiusque legibus, aspicias in speluncam latronum; sancta ducis quae ille profana vocavit, et communia tecum facis quae ille a te abscidit:

c) Ἔργον δὲ ἡ Θεοσίβεια. vgl. 6 in m. ἀλλ. ἔργον δὲ Θεοῦ.

d) Θεοσίβειαν ἀσχεῖτε. coislin.

e) Αἰώνιον. Ioan. VI, 27, 29.

f) Εἰς μιὰρὸν δὲ ἔθνῳν εἰσελθοὶ· συναγωγὴν ἢ εἰς Ἰουδαίων ἢ αἰρετικῶν. coislin.

g) Ἡ συναγωγὴν ib.

h) Οὐκ ἐκάθισα ad καθίσω om. Bon. Cf. Ps. XXVI, 4, 3.

i) Νυκτός. Ps. I, 1, 2.

k) Ἐκκλησίαν, τοὺς ἐκείνου. Cotel. vatic. 6.

l) Ταῦτα ὁ ἱκεῖνος coislin.

m) Ἐχώρισται vindob. coislin.

πομπαῖς Ἑλλήνων συντρέχεις, καὶ ἐπὶ τὰ θέατρα ἐπείγῃ, ἐπιθυμήσας εἰς τῶν εἰσφορευομένων ἐκεῖ λογισθῆναι, καὶ μετασχεῖν ἀκρομάτων ἀφριπῶν, ἵνα μὴ λείπωμεν μυστρῶν· μὴ ἀκούσας τοῦ Ἱερειοῦ λείγοντος· Κύριε, οὐκ ἐκάθισα μετὰ συνεδρίου ^{α)} αὐτῶν παιζόντων, ἀλλ' εὐλαβούμενη ἀπὸ προσώπου χειρός σου· καὶ τοῦ Ἰωβ φάσκοντος τὰ ὅμοια· Εἰ δὲ καὶ μετὰ Γελοιαστῶν ἐπορεύθην πᾶσι ἰσθιά-
μην ^{β)} γὰρ ἐν ζυγῷ δικαίῳ. Τί δὲ βούλῃ μετασχεῖν τῶν ἑλληνικῶν λόγων ^{γ)}, ὄντων νεκρῶν ἀνθρώπων ἐξ ἐπιπνοίας διαβόλου ^{δ)} ἀποφανθέντων νεκροποιᾶ ^{ε)}, καὶ πίστεως ἀνατρεπτικῆς καὶ πρὸς πολυθεΐαν ἀπάστον ^{ς)} τοὺς προσανέχοντας αὐτοῖς· Ὑμεῖς οὖν, σχολάζοντες ^{ζ)} τοῦ Θεοῦ νόμοις, καὶ τῶν βιωτικῶν χρειῶν τούτους ἡγεῖσθε τιμιωτέρους· καὶ πλεονάζοντες αὐτοῖς, συντρέχετε εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Κυρίου ^{η)}, ἣν περιποιήσατο ^{θ)} αἵματι τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἡγαπημέ-
νου, τοῦ πρωτοτόκου πάσης κτίσεως. Αὕτη γὰρ θυγάτηρ ἐστὶ τοῦ ὑψίστου, ἡ ὠδινήσασα ἡμᾶς ^{ι)} διὰ τοῦ λόγου τῆς χάριτος, καὶ μορφώσασα ἐν ἡμῖν ^{κ)} τὸν Χρι-
στὸν, οὗ μέτοχοι γινόμενοι ἱερὰ μέλη ἐστέ καὶ ἐκλεκτὰ, μὴ ἔχοντα σπίλον ἢ ῥυτίδα ἢ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ὡς ἅγιοι καὶ ἄμωμοι, ἐν πίστει τετελειωμένοι ἐστέ ἐν αὐτῷ κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος ὑμᾶς Θεοῦ ^{λ)}.

Φυλάσσεσθε οὖν τοῦ μὴ συσχολάζειν τοῖς ἀπολλυμένοις ὃ ἐστὶ συναγωγή ^{α)} Cap. 61.
ἰθύνων εἰς ἀπάτην καὶ ἀπώλειαν· οὐδεμία γὰρ κοινωνία Θεῷ ^{β)} πρὸς διάβολον·

neque id solum: immo iam ad pompas gentium concurris et ad theatra properas, cupisque unus eo accedentium reputari, et obscenos, ne dicam execrabiles cantus percipere. Neque Hieremiam audisti dicentem: « Non sedi in concilio horum ludentium, sed timebam a facie manus tue; » neque Iob similia locutum: « Si cum scurris ambulavi unquam! appendebar enim in lance iusta. » Quid vero vis commune tecum habere gentilium litte-
ras, hominum mortuorum, diaboli instinctu tradentium dogmata mortifera, ad everten-
dam fidem et agendum populos iis addictos ad polytheismum? Vos igitur, legibus Dei studete, has habete praestantiores usibus vitae, et plus eis honoris impertientes, concur-
rite ad ecclesiam Dei « quam ipse acquisivit sanguine Christi dilecti, primogeniti omnis creaturae. » Haec filia Altissimi, quae nos per verbum gratiae parturivit, et « Christum in nobis formavit, cuius facti participes sacra membra estis, non habentia maculam aut rugam aut aliquid huiusmodi, sed potius tamquam sancti et in fide immaculati, consum-
mati estis in ipso, secundum imaginem eius qui vos creavit. »

56. Cavete igitur ne serias agatis cum perditis hominibus, quod est synagoga gen-
tium, in fraudem et in interitum. Nulla quippe societas Deo ad Diabolum. Nam qui con-

α) Ἐν συνεδρίῳ vatic. 1, 6, vulg. Hierem. XV, 17.

β) Ἐσταμαι γὰρ coislin., vindobon., ut LXX in Iob XXXI, 5, 6.

γ) Ἑλλαν. λογίων. vatic. 6, Mansi, coislin. ἑλλ. βε-
βλίων vatic. 4.

δ) Ἐξ ἐπιπνοίας διαβόλου coislin.

ε) Ἀνικία ἐστὶ νεκροποιᾶ vindobon.

ς) Ἀναπάγοντα coislin.—Ἀνέχοντας vatic. 4.

ζ) Ὑμεῖς οὖν τοὺς σχολάζοντας coislin.

η) Ἀποτέμνοντας vatic. 4. Mox: Ἑλληνας τοῦ Θεοῦ coislin.

θ) Περιέβαλε in m. vatic. 6.

ι) Ὁμν. ὑμᾶς Bov. Turrian. vulg.

κ) Ἐν ὑμῖν. coislin. Paulo post vatic. 4: μέτοχοι
γινόμενοι, ἱερὰ μ. κ. κ. ἐκκλησία.

λ) Θεοῦ τοῦ κτίσ. ὑμᾶς coislin. Θεοῦ om. Bov.

μ) Φυλάσσεσθε Mansi.

ν) Κοινωνία φωνή πρὸς σκέτος, καὶ Θεῷ πρὸς διαβ.
coislin. II Cor. VI, 14.

ὁ γὰρ συναθροιζόμενος μετὰ τῶν τὰ τοῦ διαβόλου φροούντων, εἰς ἐξ αὐτῶν λογισθήσεται, καὶ τὸ οὐαὶ κληρονομήσει. Φεύγετε δὲ καὶ τὰ ἀπριπῇ τῶν θιαμάτων, τὰ θιάτρά φημι^{c)} καὶ τὰς ἑλληνικὰς πομπὰς, ἱπποιδὰς, κληδόνας, μαντείας, καθαρισμοὺς, οἰωνισμοὺς, ὀρνιθοσκοπίας, νεκρομαντείας^{d)}, ἐπιφωνήσεις· ὅτι γέγραπται· Οὐ γάρ ἐστιν οἰωνισμὸς ἐν Ἰακώβ, οὐδὲ μαντεία ἐν Ἰσραὴλ^{e)}. Καὶ πάλιν· Οἰωνισμα ἁμαρτία ἐστὶ ἢ. Καὶ ἀλλαχοῦ· Οὐκ οἰωνεῖσθε, καὶ κληδοσι καὶ μαντείας καὶ ἰγγαστριμύθοις οὐκ ἰσχυρολογεῖσθε, φαρμακοὺς οὐ περιποιήσθε^{f)}. Διὸ παραινέει καὶ ὁ Ἱερემίας λέγων· Κατὰ τὰς ὁδοὺς τῶν ἐθνῶν μὴ πορεύεσθε, καὶ ἀπὸ τῶν σημείων τοῦ^{h)} οὐρανοῦ μὴ φοβεῖσθεⁱ⁾. Διότι^{k)} χρὴ τὸν πιστὸν φεύγειν τὰς συτόδους τῶν ἀσεβῶν Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων καὶ τῶν λοιπῶν αἰρετικῶν, ἵνα μὴ τῷ συσχολάζειν αὐτοῖς^{l)} παγίδας λάβωμεν ταῖς ἑαυτῶν ψυχαῖς, ὅπως μὴ συναναστρεφόμενοι ταῖς ἑορταῖς αὐτῶν, αἵτινες ἐπὶ τιμῇ^{m)} τῶν δαιμόνων ἐπιτελοῦνται, κοινωνήσωμεν αὐτοῖς καὶ τῆς ἀσεβείας· Φευκταῖαι δὲ αὐτῶν καὶ αἱ πανηγύρεις καὶ τὰ ἐν αὐταῖς ἐπιτελούμενα παίγνια· πιστὸν γὰρ ἐν πανηγύρει οὐ χρὴ παραβάλλειν, πλεῖον τοῦ σώματοςⁿ⁾ πρῶσθαι, καὶ ψυχὴν περιποιήσασθαι, καὶ ἑτέρα τινα συνωθήσασθαι τῶν πρὸς σύστασιν ἀρμοζόντων^{o)}. Ἀπέχισθε οὖν πάσης τῆς τῶν^{p)} εἰδώλων πομπῆς, φαντασίας, πανηγύριως, συμποσίων, μονομαχίας, καὶ πάσης θίας δαιμονικῆς^{q)}.

gregatur cum Diaboli doctrinam tenentibus, unus ex ipsis numerabitur, et vae in hereditatem accipiet. Fugite etiam obscena spectacula, theatra dico et gentilium pompas, incantationes, divinationes, vaticinia, expiationes, auguria, auspicia, necromantias, omina: quia scriptum est: «Non est auguratio in Iacob, neque vaticinia in Israel.» Et rursus: «Augurium peccatum est.» Et iterum alias: «Ne auguremini, et divinationes ac vaticinia et ventriloquas ne sectemini, neque magos habebitis.» Unde Hieremias sic nos monet: «Vias, inquit, gentium ne ambuletis, et a signis caeli ne vobis metuatis.» Quare oportet fidelem devitare conventus gentilium et Iudaeorum ac ceterorum haereticorum, ne si serias cum eis communes habemus, animas nostras laqueis irretiamus, neve, si festa eorum quae in daemonum honorem peraguntur, una concelebremus, ipsorum quoque impietatis efficiamur participes. Fugiendae etiam sunt solemnes gentilium nundinae et qui in eis fiunt ludi: fidelis enim in hisce mercatibus nullum commercium habet, nisi ad mancipiolum emendum acquirendamque simul animam et ad alia quaedam humanae necessitati accommoda comparanda. Abstinet ergo omni idolorum pompa, praestigiis, mercatu, conviviiis, monomachia, universo denique spectaculo daemoniaco.

c) Τῶν θιατρῶν φημι τὰς ἑλλην. vatic. 4.

d) Νεκρομαντείας vatic. 1, 4, 6.

e) Ἰσραὴλ. Num. XXIII, 23.

f) Ἐστὶ. I. Reg. XV, 23.

g) Φαρμακοὺς οὐ περιβιβάσεται coislin: quid, sub inepta scriptura forte lateat, Inquirendum a venatoribus lectionum sacrarum foret, nisi tota varietas ab idolatris oriretur. Cf. Lev. XIX, 26; Deut. XVIII, 10, 11.

h) Σημείων οὐρανοῦ Coleler.

i) Φοβεῖσθε. Hierem. X, 2.

k) Ὅτι χειρὶ vindobon.

l) Συσχολάζοντες αὐτοῖς coislin.—ἐπιδόξαι vindob.

m) Αὐτῶν, τίνες ἐπιτελ. διὰ τιμῆς τῶν δαιμόν. coislin.

n) Παραβάλλειν, εἰ μὴ βούλοιντο τι πρῶσθαι τῶν τῷ σώματι ἀναγκαίων εἰς σκέπην coislin. vindobon. «quae videntur esse critici audacioris qui nesciebat quid esset hic σωματίον. Cleric.»

o) Καὶ ἑτέρα usque ad ἀρμοζόντων om. coislin.

p) Ἄλλως τῆς τῶν vindob.

q) Θίας σαταρικῆς Id. et vatic. 4.

Οἱ δὲ νεώτεροι τῆς ἐκκλησίας ¹⁾, ἐν πάσαις ταῖς χρείαις ἀόκνως λειτουργεῖν Cap. 51
 σπουδάζετε, μετὰ πάσης σεμνότητος τοῖς ἔργοις ὑμῶν σχολάζετε· ὅπως ἐν παντὶ
 τῷ χρόνῳ ὑμῶν ᾗτε ἱπαρκοῦντες καὶ ἑαυτοῖς καὶ τοῖς πεποιημένοις πρὸς τὸ μὴ
 ἐπιβαρεῖν τὴν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς, σχολάζοντες τῷ λόγῳ
 τοῦ εὐαγγελίου, ὅμως καὶ τῶν ἐπεργίων οὐκ ἀμελοῦμεν· οἱ μὲν γὰρ εἰσιν ἐξ
 ἡμῶν ἀλλεῖς, οἱ δὲ σκηνοποιοὶ, οἱ δὲ γῆς ἐργάται, πρὸς τὸ μηδέποτε ἡμᾶς
 ἀργούς εἶναι. Λέγει δὲ πού καὶ ὁ Σολομών· ²⁾ Ἰθι ³⁾ πρὸς τὸν μύρμηκα, ὦ ὀκνηρὲ,
 καὶ ζήλωσον ἰδὼν ⁴⁾ τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, καὶ γενοῦ ἐκείνου σοφώτερος· ἐκείνῳ γὰρ ⁵⁾
 γεωργίου μὴ ὑπάρχοντος, οὐδὲ τὸν ἀναγκάζοντα ἔχων ⁶⁾, οὐδὲ ὑπὸ δεσπότην ὦν,
 ἐτοιμάζεται θέρους τὴν τροφήν πολλήν τε ἐν τῷ ἀμνητῷ ποιεῖται τὴν παράθεσιν ⁷⁾.
⁸⁾ Ἢ πορεύθητι πρὸς τὴν μέλισσαν, καὶ μάθε ὡς ἐργάτης ἐστὶ, τὴν τε ἐργασίαν ⁹⁾ ὡς
 σεμνὴν ἱμπορεύεται· ἥς τοὺς πόνους βασιλεῖς καὶ ἰδιῶται πρὸς ὑγίαν προσφέ-
 ρονται, ποθεινὴ δὲ ἐστὶ καὶ ἐπιδωρος, ὥσπερ ¹⁰⁾ οὐσα τῇ ῥώμῃ ἀσθινης, τὴν σο-
 φίαν τιμήσασα προήχθη ¹¹⁾. Καὶ ἐξῆς· Ἔως πότε, ὀκνηρὲ, κατὰχεισαι, πότε δὲ
 ἐξ ὕπνου ἐγερθήσῃ; ὀλίγον μὲν ὕπνοις, ὀλίγον δὲ κάθησαι ¹²⁾, μικρὸν δὲ νυστά-
 ζεις, ὀλίγον δὲ ἱναγκαλίζῃ χερσὶ στήθε· ἵστα παραγίνηται σοι ὥσπερ κακὸς
 ὁδοιπόρος ἢ πεινία, καὶ ἡ ἔνδεια ὥσπερ ἀγαθὸς δρομιεύς. Ἐὰν δὲ ἄοκνος ᾖς,
 ἥξει ὥσπερ πηγὴ ὁ ἀμνητός σου, καὶ ἡ ἔνδεια ὥσπερ κακὸς ἀνὴρ ἀπαυτομολήσει.

57. Vos vero in Ecclesia adolescentiores, studete in omnibus quae opus erunt, impigre ministrare, et opera vestra cum omni honestate exercere, ut per universum vitae tempus tum vobis tum egentibus necessaria suppetant, ne quis Ecclesiam Dei gravetur. Etenim et nos qui verbo evangelii incumbimus, tamen illa quasi addititia opera non negligimus. Ex nobis enim partim sunt piscatores, partim tentoriorum opifices, partim agricolae, ne unquam otiosi simus. Ait autem et Salomon: « Abi ad formicam, o piger, et aemulare, videns vias eius, et esto illa sapientior. Nam cum illi non sit agellus, neque alius cogat eam, neque sub domino sit, parat aestate cibum, et messis tempore copiose recondit. Aut vade ad apem, et disce quam sit operaria, et quemadmodum in opere suo honeste negotietur: cuius labores reges et privati ad sanitatem sumunt; est autem desiderabilis et munifica; quamvis sit viribus infirma, eo processit ut sapientiam honoraret.» Et deinceps: « Quousque piger, cubas? Quando tandem e somno expergisces? paulum quidem dormis et paulum sodes; paulum dormitas et paulum pectus ulnis complecteris. Postea adest tibi tamquam malus viator egestas, et paupertas tamquam bonus cursor. Si vero impiger fueris, veniet ut fons messis tua, et egestas sicut malus vir a te sponte aufugiet.» Et iterum: « Qui operatur terram suam, replebitur panibus.»

1) Ἐκκλησίας. vatic. 6. In m. ἀλλ. ταῖς ἐκκλησίαις.

2) Ἰθι. vulgat. et varii codices; Ἰσσι. colslin. aperto errore. Ueltzen. emendavit Ἰσι, secutus textum τῶν α', id quod alibi reprobatur.

3) Εἴθις. vatic. 6. colslin.

4) Ἐκείνου γὰρ ib.

5) Μηδὲ τὸν ἀναγκάζ. ib.—ἔχων μηδὲ ὑπὸ ibid.

6) Τὴν παράθεσιν vindob. aperto errore, ut nota-

vit Ueltzenius, sed forte pro παρακαταθήσιν colsliniani.

7) Ἐργάτης ἐστὶ τῶνδε ib.

8) Ἐκείνου vatic. 1, 6. neuter neglexit in marg. ἐπιδωρος.—Καίπερ οὐσα colslin. vindob. Coteler. et vatic. 6 In m.

9) Τὴν σοφ. τιμ. προήχθη om. colslin. vindobon. Bov. vatic. 1 et 6, in quo omissa in marg. restituuntur.

10) Καθίσεις Mansi. Prov. VI, 9-11.

Καὶ πάλιν ὁ ἐργαζόμενος τὴν ἑαυτοῦ τὴν πλησθήσεται ἄρτων ^{ε)}. Καὶ ἐν ἄλλοις φησὶν ὁ ἄρτος περιέλαβε ^{δ)} τὰς χεῖρας αὐτοῦ ^{ε)} καὶ ἔφαγε ^{β)} τὰς σάρκας αὐτοῦ. Καὶ ἔξῃς· Κρύψας ὀκνηρὸς τὴν χεῖρα αὐτοῦ οὐ δυνήσεται ἀπενεγκεῖν αὐτὴν ^{γ)} εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ. Καὶ πάλιν· Δι' ἀργίαν χειρῶν ταπεινωθήσεται ἡ δόκωσις. Ἐργάζεσθε οὖν ἐνδελιχῶς· ἀθιράπιετος γὰρ ἐστὶν ἄρτου μῶμος. Εἰ δέ τις μὴ ἐργάζεται, οὗτος παρ' ὑμῖν μὴ ἐσθιέτω· ἀργοὺς γὰρ μισεῖ καὶ ὁ Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἀργὸς γὰρ εἶναι οὐκ ὀφείλει οὐδεὶς τῶν Θεῷ προσανιχόντων.

Et alio in loco ait: «Otiosus manus suas complicavit, et comedit carnes suas.» Et praeterea: «Piger qui abscondit manus suas, eas non poterit deferre ori suo.» Et adhuc: «Propter segnitiam manuum, inclinabitur contignatio.» Igitur operamini assidue. Infamia enim otiosi insanabilis est. Si quis autem apud vos non laborat, ne manducet; odit enim Dominus Deus noster otiosos, nec segnīs esse debet quisquam eorum qui Deum colunt.

ε) ἄρτων. Prov. XII, 11.

δ) Ἄργος περιέλαβε vatic. 6 in margo.

ε) Αὐτοῦ cum coislin. et cap. IV ubi idem locus citatur.

β) Καὶ κατέφαγε coislin. Cf. Eccle. IV, 5.

γ) Αὐτὴν additum cum eodem, confirmata duplici Ueltzenii suspitione. Conf. Prov. XIX, 24. Eccle. X, 18.

ANNOTATIONES.

1) *De episcopis.* Liber inscribi solet: *περὶ ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων καὶ διακόνων*, eodemque titulo tam hic quam plures e caeteris libris aequo licet insignire, quum in omnibus eadem hierarchia describatur. Si quis vero alius inter octo libros, is potissimum de episcopis erit, in quo primum disseritur ad quos deferendum sit pontificum munus, quibusve moribus et quanta doctrina commendari debeant (num. 1-6); dein quae futura sit episcopi cura tum in vita fidelium regenda (num. 7-8); tum erga peccatores, et describitur didascalia quae ad poenitentes pertinet, (num. 9-24); postea sine exceptione edicitur summum episcopi in bona ecclesiastica dominium (n. 25-34); deinde non sine conspicuo quodam apparatu forum episcopi iudicis statuitur, et quomodo excutienda sint crimina ad eum delata, delatores testesque considerandi ac fidelium componendae lites (num. 35-50); ultimo loco et bre-

vius de conventibus sacris agitur (n. 51-63), ubi multa, ut etiam antea, dubio procul ad severiorem arcani disciplinam pertinent, quae vix tuto scribi potuissent, nisi aliqua iam pace Ecclesiae composita. Hic tamen superesse non aspernanda vetustissimae antiquitatis argumenta, si ea quae vel recipiendum poenitentem, vel ordinem in sacra synaxi servandum respiciunt, vel denique ipsa christiani sacrificii ἀπόρρητα consideras, ne dubita.

(2) *Quinquaginta.* Eadem tam in occidente quam in oriente disciplina, necessitate tamen ac summa virtute semper exceptis, obtinuit usque ad VI saeculum, quum edixit Iustinianus ut anno aetatis trigesimo quinto crearentur episcopi presbyterique, vigesimo autem quinto diaconi et subdiaconi, lectores denique anno decimo octavo: quae lex apud Gracos ita firmiter sancita non fuit quin ipse Iustinianus videatur alibi acquiescere ut eli-

gatur episcopus annorum triginta. Cf. Cod. De episc. et cleric. nov. 123 c. 1, 2, 13; Thomassin. vet. et nova discipl. eccles. p. 1 lib. II capp. 67, 68.

(3) *Verbo*. Evangelium voce λόγος non semel designari, hoc praesertim loco aliisque plane similibus, iam notatum. Unum pro multis exemplum sit cap. 5, ubi monetur vidua parce loqui, vel ab ethnico lacescita, ne infamiae periculum sit τῷ λόγῳ, idemque λόγος grano sinapis comparatur et margaritis ante porcos non temere iaciendis, ille idem λόγος qui de incarnatione Verbi et redemptione a Christo dicit.

(4) *Virum*. Similia Tertullianus in *Exhortat. castitatis* c. 7: « Quum ipsi sacerdoti digamo facto auferatur agere sacerdotem. » Sed longe antiquiora praestat S. Clementis papae epistola posterior ad virgines, quae syriace superest, ubi tam caute munitur tota viri apostolici, episcopi scilicet et sacerdotis, conversatio cum mulieribus, ut cuique persuasum facile sit iam ab aevo apostolico sacerdotalem virginitatem plena coruscavisse luce, qua quisque ex maioribus clericis, ordinatione peracta, aut virgo aut caelebs esse iubebatur. Inde orientis simul et occidentis suffragio certus, Hieronymus, sane utriusque orbis testis locuples, praeclare ad Pammachium: « Episcopi, presbyteri, diaconi aut virgines eliguntur aut vidui, aut post consecrationem in aeternum pudici. »

(5) *Sponsor*. Huc facit breve scholion cod. vatic. 1980 ad can. Apost. XIX: Ἐν δ' πράξει τῶν ἐν Χαλκηδόνι πραχθέντων ἡ ἁγία σύνοδος καὶ οἱ συνειδριούντες αὐτῇ (cod. αὐτῷ) ἐνδοξότατοι ἀρχιερεῖς διελάλησαν τοὺς αἰγυπτίους ἐπισκόπους ἐγγύας παρασχεῖν ἢ τοῦτο ἀπορρίψθαι ἐξ ὁμοουσίῳ καὶ πιστεύεσθαι. Sed quali postmodum volutabro saecularium negotiorum praecipites se obrui orientales episcopi sive ante sive post captam Constantinopolim permiserint, non semel dicendum erit, et cum ipso Balsamone ad

cap. 13 tit. 8 Nomocanonis Photiani, ut alia silentio praetermittam, reprobandum.

(6) *Principum*. Eadem noster iterum exaggerat cumulatque, cum ait num. 18: « At vero bonum pastorem laicus veneretur, amet, metuat tamquam Dominum, tamquam herum. » Et num. 25: « Vos laicis vestris prophetiae estis, principes, duces, reges. » Et num. 26: « Hic (episcopus) princeps et dux vester, hic vester rex et dynastes. » Denique num. 32: « Hos principum ac regum loco vobis praesse existimate, his tamquam regibus vectigalia offerte. » Quae solemni epiphonemate perficit: « Quanto igitur anima praestat corpore, tanto sacerdotium regno! » Hic vero Cotelerius, qui ad singula quasi supra carbones cauto pede incessit, paucis tollit omnem invidiam, quibus provocat ad communem sanctorum patrum sententiam: « Tandem, inquit, rationem cur sacerdotalis dignitas regiae praeferrī debeat, adducit quoque inter alias B. Chrysostomus, » locisque eiusdem citatis, pergit: « Cum quo tam in re quam in causis rei consentiunt vulgo sancti Patres. » Pressius et uno verbo rem conficit duodecimum intra Apostolorum capitula, supra relatum p. 97: « Plus quam imperatores et reges sunt sacerdotes, quae plebis sunt spirituales patres, ὡς πατέρες πνευματικοὶ τοῦ λαοῦ. Haec vero non scripsisse Apostolos facile concedam; sed eos talia potuisse et sentire et dictare concedenti assurgat ibidem Clericus, et dicet cum importuno illo reformatorum θράσει: « Qui talia credunt esse Apostolorum, regiam sibi dignitatem clam tribuentium, gravi iniuria sanctissimos viros afficiunt, quorum humilitas esset simulata, si haec eorum essent. Non secernunt aera lupinis qui talia confundunt. » Regale tamen sacerdotium est, clamante Apostolorum principe? Sed ab ipso Clerico petam confidenter, an absonum sit haec fuisse scripta aut promulgata, quae quidem mea, ut dixi, sententia est, post pacem Ecclesiae a Constantino restitutam, quum imperator episcopos identidem haberet iti-

neris comites, contubernii in castris socios, mensae participes; quum ipse apud Rufinum agnoscat (*Hist. l. X, c. 2*) Denique sacerdotibus potestatem dedisse de imperatoribus quoque iudicandi; quum ipse demum summo omnium sacerdoti urbem omnium reginam, altera Roma condita, si non publico titulo, saltem discessu suo, dederit? Caeterum, ut liti finem imponam, non displicet ea paulo insolentior grandiloquentia hic ubi primum astringitur ob antiquam erga poenitentes disciplinam forum ecclesiasticum. Multa enim ibi sunt, prolixae quidem, sed tamen egregie dictae, quae certe neque Basilium in canonibus, neque Gregorium in Pastoralibus, quantum utrumque, dedecere dixeris; a quibus insuper non solum veteres illi Montanistae, sed recentiores aevi nostri et peiores Novatiani iugulantur.

(7) *Septem*. Ut pleraque in his paraenesisbus sapiunt proxima pacis tempora, sic non desunt alia quae ex prima saltem libelli inchoatione longe remotiorem sibi vindicant antiquitatem, qualia sunt brevissimi publicae poenitentiae termini, *hebdomadum* puta aut *duarum* aut *trium* aut *quinque* aut denique, sed pro gravissimis, *septem* dumtaxat: vix enim huiusmodi disciplina non erit primi aut alterius saeculi, quum inter theologos hac de re magistros compertum sit, et eorum verbis utar, ante Montani haeresim non diu exclusos fuisse a communione ecclesiastica peccatores poenitentes, per tempora autem inter Montanum ac Novatum media crevisse severitatem, non adeo tamen ut veniae mora biennium unquam excederet. Quae quidem mihi potissima causa fuit cur illa Apostolorum epitimia quae superius primam in lucem misi, quum prolixiore et graviore poenitentiarum pondere quasi ad immanitatem usque horreant, sequioris esse aevi reputaverim.

(8) *Domine*. Officio decessum meo nisi diligenti lectori auctor essem ut hanc primam constitutionum orationem, sedulo conferat cum latina versione et africano commentario, auctore utriusque Verecundo iun-

censi episcopo, saeculi VI, quem merito renunciavi « primum et hactenus unicum interpretem piissimae paginae, tantum non sacrae, quam, ipso teste unico, novimus fuisse in africanis ecclesiis lectam. » Similiter eandem antiquitus fuisse apud Graecos in publicis conventibus frequentatam non solum ex vetustis euchologiis, sed ab ipso codice alexandrino monemur. Verecundus exstat in *Spicil. Solesm.* t. IV, p. 91-100. Sed minime hic locus est notandi insignes hinc et hinc varietates.

(9) *Nuncuparis*. Plura hic sunt quae quum vel indiligentem lectorem retinerent, ea nos sicco pede transilire minime licuit. Ac primum de symbolico nominis Iesu a prima littera numero sive denario aut decussi, satis superque veterum testimonia, agmen ducente S. Irenaeo, Cotelierius con-gessit. Nemo autem quem sciam animadvertit quibus verbis constitutor decem in Ecclesiam persecutiones a Lactantio descriptas respiciat, dum ait: « Sacra catholica Ecclesia, quae decem illas plagas effugisti. », quibus se fortasse prodit vera libelli aetas. Denique ad locum quem ex codicibus post Ueltzenium integritati suae restituimus, accedere par est et emendari illud o vindobonensi scholion: « Ὅτι αἱ προσφοραὶ αἱ λεγόμεναι δικά-ται σωτηρίου, ἀρχὴ τοῦ ὀνόματος Ἰη-σοῦ, τὸ γὰρ Ἰησοῦς ὄνομα σωτὴρ ἱερμηνεύεται, ὡς καὶ ἐν εὐαγγελίῳ λέγει· Ἀὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Τὸ δὲ αὐτὸ στοιχείον (nemo non statim inepte scriptum lectumve emendabit: Τὸ δὲ α' στοιχείον) τοῦ Ἰησοῦ ὀνόματος τὸ ἰωτὰ ἴστιν ὅτι τὴν δικάνην σημαίνει. »

(10) *Deus*. Incidimus in locum, si quis ullus in toto illo opere, scopulis plenum, confragosum, immo ipsius apostolici constitutoris naufragio diffamatum. Ac primo episcopum sine fuco Deum nuncupari terrenum, multi non ferunt, inter quos doctus ille consarcinator, qui et ipso fabellis auxit, ornavitque *acta SS. Martyrum ostiensium*; cui

tantam bilem haec verba moverunt (ved. l. c. p. 135 seqq.) ut inde structa acie argumentetur veteratorem quemdam impias iniecisse manus in διατάξεις, cumque Paulum illum samosatenum esse, neque alium; quippe cui antiocheni patres id inter alia exprobraverunt sibi ipsi tribunal erexisse, sublimemque in ecclesia thronum, ac talia de se magnifica fari solitum. Quae certe nemini nisi ariolari et ludere cupienti, levia non erunt. Modestus enim aequae ac summus theologus Nazianzenus non de episcopo tantum, sed de presbytero, dum baptizat, dicere non timuit deum eum esse qui alios gigneret deos: et sexcenta id genus sunt, quae noster sat bene paucis continet paulo inferius: « O homo! per episcopum Deus te adoptat in filium; agnosce, fili, dexteram quae mater tua est. Ama eum qui post Deum pater tuus est, talem venerare. » En terrenus Deus, et post Deum pater (num. 32.). Sed alia ibidem sunt quae, ut candide loquar, Petavius pronuntiavit ridicula esse et haeretica, macedonianum pus ac venenum sapere (*De Trinit.* l. 1 c. 3, n. 7); ea nimirum quae spectant ad ministerium quoddam Verbo et Spiritui Sancto, respectu ad Patrem, tributum. Verum neque Petavius infitias ibit ea esse quae ex praeconcepta mento loquentis aut catholico sensu aut perverso intelliguntur. Neque negaverim ea reproba esse in ore Arianorum, Macedonianorum, Origenistarum; sed longe mitiora apud Irenaeum, Theophilum, aliosque veteres, qui non semel, Bullo post Petavium egregie probante, similia habent (*V. Bull. Defens. fid. nic.* sect. II, c. 5; III, c. 7; *Petav. de Trinit.* lib. II c. 7, n. 7). Modo concesserit lector ea fuisse ante nicaenam synodum scripta, memineritque, animo sibi referens novorum christianorum inter paschalia festa creationem, tantam maiestatem in antistite tunc temporis emicuisse, ut Patri cum Verbo et Spiritu ad novas accedenti creaturas plane similis cerneretur Pontifex, cui necessarii astabant et quasi primi omnium, ne soli dicam, ministri, diaconus pro viris,

diaconissa pro feminis recipiendis. Quae sane sancta imago erat, et vix alia nobilior: quare quisque facile aestimabit quomodo vetus ille et bonus constitutor apostolicus potuerit dicere, minus caute, sed innocenter: « Diaconus episcopo assistat ut Christus Patri; et diaconissa a vobis in figuram Sancti Spiritus honoretur. » Haec tibi si minus placent, tuum erit aut comparisonem illam post Petavium et Labbeum pluribus exagitare ut anilem, aut cum Cotelerio, cato et consulto viro, dicere: « Multa constitutionum fetorem arianum et macedonianum redolent, magisque redolerent, si constaret scripta fuisse post earum haereseon exortum. » Praesentem vero locum confodiunt praeter ea quae eidem dedit Nazianzenus, illud quoque magni Athanasii: « Dixit (Pater Verbo), non ut quemadmodum in humanis minister aliquis audiat, et loquentis percepta voluntate, ad opus peragendum properet. Nam hoc rerum creaturarum proprium est, cuiusmodi in Verbo cogitare vel dicere sit absurdum. » In orat. III. *adv. Arian.* t. 1, p. 499 A. ed. Paris. Cf. D. Maran. *de Div. D. N. I. C.* p. 509.

(11) *Portio.* Cf. quae supra p. 63, XIV, ubi iubentur episcopo dari partes quatuor, presbytero tres, diacono duae, unde tam disciplinae quam scripturae varietas ostenditur. Sed aliud longe notatu dignius, quod hic de antiqua christianorum conviviorum communitate, de peculiari viduas et vetulas invitandi comitate, de honoris et convivii parte pastori, vel quum forte aberit, servanda, refertur. Mox ipsa illa quae iam vocatur magna et catholica Ecclesia, caelesti recumbentium et exultantium triclinio ita similis dicetur (num. 51.) ut quasi sub oculis poni videantur haud infrequentes in coemeteriis christianis conviviorum imagines. Vide inter plura *Spicil. Solesm.* ad calcem tomi III elegantes huiusmodi picturas, haud impari ne concinniore dicam ornatas cl. v. de Rossi commentario.

(12) *Egredi.* Prima ἐν συντόμῳ liturgiae descriptio, quae mox uberius, sed ple-

nissime in libro VIII exponetur. Hic tantum missa catechumenorum a fidelium synaxi distinguitur.

(13) *Abhorrent*. Notare non omiserunt iuris peritiores quae hic diserte enunciantur, rei et criminis ἀνάκρισις, iudicia interiecto velo deliberata, manus ad solem sublatae, tum denique iudicis insontem se esse humani sanguinis publica renuntiatio.

(14) *Hypocrisi*. Paulo infra idem a diacono acclamatur in num. 38, sed quamvis multae id genus ἐκφωνήσεις in editis liturgiis audiantur, haec tamen ipsa, quibus hic verbis concipitur, non superest.

(15) *Thronus*. Anastasius bibliothecarius quoddam S. Nili epistolion primus latinum fecit, et primus ego post eum edidi, in quo sic nostra aperte referuntur: «Caeterum episcopalis thronus qui in medio cunctorum presbyterorum est, cathedram insinuat magni pontificis Domini Nostri Iesu Christi.» *Spicil. Solesm.* t. III, p. 398.

(16) *Prophetiae*. Hic facile agnoscitur Vet. Testamenti *Lectionarium*, quod aiunt, quale occurrit in paucissimis codicibus mss., ut recte monuit Fr. Matthaeus (in codd. gr. mss. biblioth. mosquens. notit. p. 290) cui cedro linendum visum est unicum exemplar quod Mosquae invenit, saeculi tantum XII. Verum similia χειμήλια et antiquiora non desunt inter vaticanos et barberinianos thesauros.

(17) *Succinat*. Singulare lectionarium est Psalterium, interque ecclesiasticos Graecorum libros facile princeps. Hunc vero locum αὐτολεξιῶν, dum vetus quoddam patericon evolverem, deprehendi statimque descripsi. Quae cum mirum in modum duplicem officii graeci formam illustrent, videlicet unam, saeculi circiter sexti, et alteram longe

antiquiorem atque forte apostolicis Constitutionibus proximam aut coaequalem, ea non piget hic retexere pene integra, spe data fore ut non unum lectorem opportune recreent blanda illa et nativa veterum anachoretarum colloquia a).

Διηγέσαστο ἡμῖν ὁ ἀββᾶς Ἰωάννης καὶ ὁ ἀββᾶς Σωφρόνιος λεγόντις: Ὅτι ἀπελθόντες πρὸς τὸν ἀββᾶ Νεῖλον, διαφροβούσης τῆς ἀγίας κυριακῆς^{b)}, εἰς τὸ ὄρος τὸ Σινά^{c)}. Ἦν δὲ ὁ γέρων ἡσυχάζων ἄνω εἰς τὴν κορυφὴν^{d)} τοῦ ὄρους, ἔχων ἄλλους δύο μαθητάς. Ἐλθόντων δὲ ἡμῶν εἰς τὰ ἱσπερινά, ἤρξατο ὁ γέρων τὸ Δόξα Πατρὶ, σὺν τοῖς ἱεῖς. Καὶ εἰπόντων τὸ Μακάριος (Ps. 1.) καὶ τὸ Κύριε ἐκέκραξα (Ps. 140.), χωρὶς τῶν τροπαρίων, καὶ εἰπόντις^{e)} τὸ Φῶς ἱλαρὸν (Horol. Venet. 1851, p. 123.) καὶ τὸ Καταξίωσον (ib. p. 125.), ἤρξαντο τὸ Νῦν ἀπολύεις (ib. p. 126, cant. Simeonis) σὺν τοῖς ἱεῖς. Καὶ τελίσαντες τὰ ἱσπερινά, παρέθηκεν ἡμῖν τράπεζαν (ib. p. 127.). Καὶ μετὰ τὸ δειπνῆσαι, ἤρξάμεθα τοῦ κανόνος. Καὶ μετὰ τὸν ἐξάψαλμον^{f)} (ib. p. 128-134, ps. 4, 6, 12, 24, 30, 90) καὶ εἰπόντες τὸ Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἤρξάμεθα τοὺς ψαλμοὺς ἀνέτως. Καὶ εἰπόντων^{g)} τὴν πρώτην στάσιν τῶν πεντήκοντα ψαλμῶν, ἤρξατο ὁ γέρων τὸ Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ν' καὶ τὸ Κύριε ἐλίησον. Καὶ καθίσαντες, ἀνέγνω εἰς τῶν μαθητῶν αὐτῶν τὴν καθολικὴν Ἰακώβου. Καὶ ἀναστάντες πάλιν ἤρξάμεθα τὴν δευτέραν στάσιν (ps. 51-100.) τῶν ν' ψαλμῶν, καὶ πληρώσαντες τοὺς ν' ψαλμοὺς, ἔδωκε τῷ ἄλλῳ ἀδελφῷ, καὶ ἀνέγνω ἐκ τοῦ αὐτοῦ βιβλίου^{h)} Πέτρου τὴν καθολικὴν ἐπιστολὴν. Καὶ ἀναστάντες ἤρξά-

a) Ex codd. vatic. graec. 663 et 731 inter se collatis, qui infra A et B designantur. Per se patet reliquisse nos intacta veteris scriptoris vitia, qualia codicibus inspersa repperimus.

b) Διαφροβούσης (διαφροβούσης; ? κυριακῆς A.

c) Σινά B.

d) Τὴν ἀγίαν κορυφὴν A.

e) Εἰπόντων B. et alias A, neutro similia fugiente.

f) Τὸν ε' ψαλμόν B.

g) Εἰπόντες A, B. Mox τὸν ν' ψαλμόν B et sic semel et iterum B ad II et III στάσιν.

h) Sic in utroque; infra tamen aliter et recte.

μεθα τὴν γ' στάσιν^{ι)}, καὶ πληρώσαντες τοὺς ργ' ψαλμοὺς, καὶ εἰπόντες τὸ Πάτερ ἡμῶν καὶ τὸ Κύριε ἐλέησον, ἱκαθίστημεν, καὶ ἔδωκεν ἑμοὶ ὁ γέρον Τὴν βίβλον, καὶ ἀνέγνωκα^{κ)} τὴν καθολικὴν Ἰωάννου, καὶ ἀναστάντες ἤρξάμεθα τὰς ᾠδὰς ἀνέτως (IX cant. ad calcem psalterii) ἄνιυ τροπαρίων, καὶ οὔτε εἰς τὴν γ' ᾠδὴν, οὔτε εἰς τὴν δ' ἐποίησαμεν^{λ)} μεσώδιον, ἀλλὰ τὸ Πάτερ ἡμῶν καὶ τὸ Κύριε ἐλέησον, καὶ εἰπόντες τοὺς αἵνους (ps. 148, 149, 150 qui incipiunt αἰνεῖτε) ἄνιυ τροπαρίων, ἤρξαντο τὸ Δόξα ἐν ὑψίστοις (Horol. p. 71) σὺν τῇ πίστει (Symb. fidei Cf. Horol. p. 15 et 136.) καὶ τὸ Πάτερ ἡμῶν καὶ τ' τὸ Κύριε ἐλέησον προσέθηκεν οὖν ὁ γέρον, λέγων Ὑἱ καὶ Λόγε τοῦ Θεοῦ Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐλέησον ἡμᾶς^{μ)}, καὶ βοήθησον καὶ σῶσον τὰς ψυχὰς ἡμῶν. Καὶ εἰπόντων ἡμῶν τὸ Ἀμήν, ἱκαθίστημεν.

Καὶ λέγω τῷ Γέροντι Διὰ τί, ἀββᾶ, οὐ φυλάττετε τὴν τάξιν τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας; Καὶ λέγει μοι ὁ γέρον Ὁ μὴ φυλάττων τὴν τάξιν τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς^{ν)} ἐκκλησίας, ἔστω ἀνάθεμα καὶ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι^{ο)} καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Καὶ λέγω αὐτῷ Πῶς ἐξῆ^{ρ)} σοι [μὴ εἰπῆν] εἰς τὰ ἐσπερινὰ τῆς ἀγίας κυριακῆς οὔτε εἰς τὸ Κύριε ἐκέκραξα τροπάρια, οὔτε εἰς τὸ Φῶς ἱλαρόν^{ρ)} τροπάριον, οὔτε εἰς τὸν κανόνα τὸ Θεὸς Κύριος, οὔτε εἰς τὴν στιχολογίαν τῶν ψαλμῶν καθίσματα^{ρ)} ἀναπαύσιμα (Cf. Horol. p. 46), οὔτε εἰς τὰς ᾠδὰς τῶν τριῶν παιδῶν τροπάρια (ib. p. 61.); ἀλλ' οὔτε εἰς τὸ Μεγαλύ-

νει^{ο)} τὸ Παῖσα πνοὴ (ib. p. 67.), ἀλλ' οὔτε εἰς τὴν δοξολογίαν τὴν ἀνάστασιν τοῦ σωτῆρος^{λ)} (ib. p. 73);— Senex longo et vario sermone respondet, alia esse munia monachorum, alia clericorum tum in sacra liturgia, tum etiam in vespertino et matutino precum officio; inde, respectu, ad libri II num. 51 et lib. III, num. 14 Constitutionum, pergīt populi maxime gratia ordinatos fuisse cantores, lectores, subdiaconos, diaconos, presbyteros, quibus ritu peculiari et festiviori legere, psallere, canere conceditur cum variis hymnis, sonis, antiphonis, tropariis, succinente populo (καὶ ὁ λαὸς τὰ ἀκρόστιχα ὑποβάλλουσιν μετὰ μέλους καὶ ᾄσματος): quae omnia monachos compunctioni deditos minus decent, non tamen decet eos oratione absoluta, legere cum saecularibus τὰ Μωσείως καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, τὰ τῶν κρῖτων καὶ τῶν βασιλειῶν, ᾠρὸς τούτους τὰ τοῦ Ἰωβ, καὶ τὰς τοῦ Σολομῶντος καὶ τῶν 15' προφητῶν καὶ τῆς νέας διαθήκης τὰς κς' βίβλους κατὰ τὸ γεγραμμένον. Quibus quidem senex quasi indice monstrat quae hic interpretamur et quem paulo ante p. 100 brevem XXVI librorum N. Testamenti elenchum exhibemus. Sed uberius haec declarandi alius non deerit locus.

(18) *Misit*. Ea postmodum una voce barbara dixerunt: *πραξαπέστολος*, quod cum evangelario in sequentibus descripto, pluteos bibliothecarum saepissime onerat.

(19) *Omnes*. Certum est presbyteros iam per tria priora saecula conciones in ecclesiis habuisse, citius vero in oriente quam in occidente; Alexandriae tantum, ubi Origenes inclaruerat, peculiari lege ob Ariano-

ι) Στάσιν τῶν πεντήκοντα ψαλμῶν A.

κ) Ἀνέγνω κατὰ τὴν B, ἀνέγνωσα τὴν A. Paulo post ἀνέτως om. A. Sic vero dici solet gravis et morosa psalmodia.

λ) Ἐποίησε A.

μ) Προσέθηκεν usque ad ἐλέησον ἡμᾶς om. B.

ν) Καὶ ἀποστ. om. B.

ο) Αἰῶνι om. B.

ρ) Πῶς ἐστὶ αὐτὸς ἐφ' A; sed quid isthoc? Etiam alteri B supplere oportuit, et bene legeretur ἐξῆ.

ρ) Ἰλαρόν τροπάριον B qui antea om. τροπάρια. A addit: οὔτε τὸ Κατευθυντήριον.

ρ) Ἀναστάσιμα A.

ς) Μεγαλείον A.

τ) Addit A. ἢ αἰνεῖται.

rum tumultus lata, presbyteri ab hoc munere, sed non diu, prohibiti sunt. Non desunt vel in occidente exempla, rara licet, concionantium presbyterorum ab aeo martyrum, qualis erat S. Felix nolanus. Vid. Paulini carm. V:

Felicit nomen totum balabat ovile,
Quem confessoris redimebat adorea Christo,
Quemque salutiferum spondebat lingua magistrum...
Ille (episcopus) gregem officio, Felix sermone regebat.

(20) Fuit. S. Germanus CP. in authentico *Theoriae mysticae* libro quem nobis feliciter asservavit Anastasius bibliothecarius in versione anecdota et integerrima (Utinam prope mihi diem detur eam cum archetypo graeco e tenebris eruere!) haec ad rem: «Ad orientem orare, a sanctis est Apostolis, ut reliqua, traditum: et est ita, eo quod intelligibilis sol iustitiae, Christus videlicet Deus noster, apparuerit in partibus orientis sensibilis solis, et secundum prophetam dicentem: «Oriens nomen ei (Zachar. VI, 12).» Et iterum: «Adorate Dominum qui ascendit super coelum coeli ad orientem. (Ps. LXVII, 34).» Et: «Adorabimus in loco ubi steterunt pedes eius. Ps. CXXXI, 7).» Et rursus: «Stabunt pedes Domini supra montem olivarum ad orientem (Zach. XIV, 4).» Haec aiunt prophetae, et pro eo quod speramus nos iterum paradysum in Eden, ad orientem, accepturos, et quia expectamus quodammodo etiam lucis apparitionem, secundi Christi adventum.» Haec Germanus ad littoram, aut ex nostro aut ab quaestione. Athanasianis ad Antioch. in resp. 37, fortasse excepit.

(21) Domino. Idem Anastasius ἀνέκδοτος inter quaedam ex Historia mystica sancti Maximi haec mihi suppeditat: «Per divinum autem osculum [intelligimus] omnium ad omnes et ad seipsum uniuscuiusque primitus et singillatim et ad Deum concordiae ac unanimis et charitatis identitatem.» Caetera ex ordine explanabuntur in libro VIII ubi alius erit et uberior sacrae liturgiae tractatus. Operae tamen pretium erit uno saltem verbo recensere praecipuas li-

turgiae partes quae in hoc loco, ordine quem facile dicam romanum, ac ferme qualis est apud S. Iustinum, attinguntur: scilicet 1 lectio veteris testamenti, 2 psalmodia, 3 lectio novi foederis, 4 episcopi et presbyterorum sermo, 5 dimissio catechumenorum et poenitentium, 6 orationes seu antiphonae fidelium, 7 oblatio panis et vini, 8 silentium, 9 comminatio diaconorum adversus indignos, 10 osculum pacis, 11 deprecatio sacerdotis, 12 salutatio et benedictio episcopi, 13 consecratio, 14 communio, de quibus singulis plura in lib. VIII polliceor lubentissime.

(22) *Quadragesimum*. En prima Horologii Graecorum lineamenta, quo breviora, eo antiquiora. Citra dubium est quin ad primaeva tantum tempora pertineat praecipuum conveniendi in ecclesiam quotidie, et bis singulis diebus, mane et vespere. Iam enim ab aeo Iustini martyris instantia ex persecutionibus pericula coegerant ut rarius, semel in hebdomade, aut in festis quibusdam diebus, conveniretur. Iam notae erant horae seu stationes caeterae de quibus multa in libro V, sed praecipuas antiquitus partes habebant tum officium ὄρθρου seu matutinum, tum vespere, quibus etiam nunc, post tot saecula, semper praemittuntur in Graecorum Horologio duo psalmi LXII et CXL, sed inter et post plura alia, forte sequioris aevi, prooemia.

(23) *Ter*. Discedere nos oportuit ab interpretibus qui communi errore vertunt: «Quo quidem die, preces tres stantes facimus (Turrian.)» aut: «tres preces stando peragimus (Coteler.)» Tres enim neque plures fieri preces, tum maxime in die dominica, inauditum graecis erit atque ineptum. Sed solemne, in diebus festis ter conficere stichera, acclamationum troparia, et kyrie eleyson atque metanoeas, aliaque id genus. Paschalia in primis ita sunt, ut recte vetus ille scriptor notavit, neque aliter etiam nunc sit a primo illo sanctissimae noctis tropario epicinio: Χριστὸς

ἀνίστη ἐκ νεκρῶν | quod triplici sacerdotis
ἐκφωνήσει repetitum, ter quoque ab omni
orientalium plebe cum tergeminis plausibus
emittitur. Vix tolerandum ad hunc ritum,
uti ad multa id genus notatu dignissima,
siluisse hactenus commentatores, qui tam

effuse ac non semel tritas in quisquilias
plaustra interpretationum, invehunt, quo-
rum certe, cum universa constitutionum ar-
gumenta expolire susceperint, ea explanandi
potius officium erat quam nostrum qui in re
canonica consistimus.

LIBRI III CAPITULA.

α'. Περί χηρῶν.

β'. Ὅτι παραιτητέον καθιστῆν νιωτίδας χήρας, διὰ τὸ
ὑποπτέον.

γ'. Ὅποιās εἶναι χεὶ τὰς χήρας, καὶ ὅπως ἐπικουρεῖσθαι
παρὰ τοῦ ἐπισκόπου.

δ'. Ὅτι πάντ' ὄντιναοὺν ἐνδεὴ ὑποκαίειν χεὶ.

ε'. Ὅτι καὶ τοῦ ἡθους ἐπιμελητέον τὴν χήραν.

ς'. Ὅτι οὐ χεὶ γυναῖκας διδάσκειν, ἀπεικίς γὰρ καὶ ποῖαι
γυναῖκες εἰκοντο τῷ Κυρίῳ.

ζ. Οἷαι εἰσιν ψευδοχήραι.

η'. Ὅτι οὐ χεὶ παρὰ ἀναξίον λαμβάνειν τὴν χήραν ἢ τὸν
ἐπίσκοπον ἢ ἄλλον πιστόν.

θ'. Ὅτι οὐ χεὶ γυναῖκας βαπτίζουσιν, ἀσιβίς γὰρ, καὶ τῆς
Χριστοῦ διδασκαλίας ἀλλότριον.

ι'. Ὅτι οὐ χεὶ λαϊκὸν ποιεῖν ἱερατικὸν ἔργον, βάπτισμα
ἢ θυσίαν ἢ χειροθεσίαν ἢ εὐλογίαν.

ια'. Ὅτι πλὴν ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου, οὐδενὶ τῶν λοι-
πῶν ἐπιτέρεσσται τὰ τῶν ἱερῶν ἐνεργεῖν τὸ δὲ χειρο-
τονεῖν μόνῳ ἐπισκόπῳ προσήκει, ἑτέρῳ δὲ οὐδενί.

ιβ'. Ἀποτροπὴ βασκανίας.

ιγ'. Ὅπως δεῖ προσεύχεσθαι τὰς χήρας ὑπὲρ τῶν διδόντων
τὰ πρὸς τὰς χήρας.

ιδ'. Ὅτι οὐ χεὶ κομπάζειν καὶ περιγγίλλειν τὸ ἑαυτῆς
ὄνομα τὴν κακοφοροῦσαν, κατὰ τὴν Κυρίου διάταξιν.

ιε'. Ὅτι ἀπεικίς τὸ λοιδορεῖν τὸν πλησίον ἀλλότριον γὰρ
χριστιανῶν τὸ καταρᾶσθαι.

ισ'. Περί μυστήσεως θείας τοῦ ἁγίου βαπτίσματος.

ιζ'. Ποῖαν αἰτίαν ἔχει τὸ εἰς τὸν Χριστὸν βάπτισμα, καὶ
διὰ τῶν ἐν αὐτῷ ἔκαστον λέγεται καὶ πράττεται.

ιη'. Οἷος εἶναι οὐκ εἰς τὸν μυστήριον.

ιβ'. Οἷος εἶναι οὐκ εἰς τὸν διάκονον.

κ'. Ὅτι ὑπὸ τριῶν ἢ δύο ἐπισκόπων εἰς τὸν χειροτονεῖσθαι
ὁ ἐπίσκοπος, ἀλλ' οὐχ ὑπὸ ἑνός, ἀβέβαιον γὰρ.

I. De viduis.

II. Quod cavendum est ne eligantur viduae iuniores,
propter suspitionem.

III. Quales esse oportet viduas, et quomodo eis ab
episcopo subveniendum.

IV. Quod oportet unicuique indigenti bene facere.

V. Quod vidua probitatem morum curare debet.

VI. Quod non oportet mulieres docendi officio fungi,
indecorum enim esse: et quales mulieres Domi-
num sequebantur.

VII. Quales sunt falsae viduae.

VIII. Quod non oportet ut ab indignis accipiat vidua,
vel episcopus, vel alius fidelis.

IX. Quod non oportet ut mulieres baptizent; id enim
minus plium et a doctrina Christi alienum.

X. Quod non debet laicus opus sacerdotis ullum fa-
cere, ut baptismum aut sacrificium aut manuum
impositionem aut benedictionem.

XI. Quod praeterquam episcopo aut presbytero, nulli
caeterorum clericorum licet quae sunt sacerdo-
tum exercere: et quod ordinare soli episcopo
fas est, nulli vero alii.

XII. Dehortatio ab invidia.

XIII. Quomodo oportet viduas orare pro his qui ne-
cessaria tribuunt.

XIV. Quod secundum Domini constitutionem non de-
bet lactare se nec nomen suum praedicare, quae
munus tribuit.

XV. Quod non decet conviciari proximo: alienum enim
esse a Christianis maledicere.

XVI. De divina sapientia baptismatis initiatione.

XVII. Quam causam habet baptismus in Christum, et
quare singula in eo dicuntur et sunt.

XVIII. Qualis esse debet baptismo initiatus.

XIX. Qualis esse debet diaconus.

XX. Quod episcopus a tribus vel duobus episcopis
debet ordinari, non autem ab uno, illud enim
esse irritum.

CONSTITUTIONES SANCTORUM APOSTOLORUM.

LIBER III.

I.

Cap. I. Χήρας ^{a)} δὲ καθιστᾶτε μὴ ἑλαττον ἐτῶν τῶν ἐξήκοντα, ἵνα τρόπῳ τινὶ τὸ τῆς διδαμίας αὐτῶν ἀνύκοπτον βέβαιον ^{b)} ὑμῖν διὰ τῆς ἡλικίας ^{c)} ὑπάρχη. Εἰ δὲ νιωτέραν καταστήσῃτε εἰς τὸ χηρικόν, καὶ μὴ φέρουσα τὴν ἐν νεότητι χηρείαν ^{d)} γαμηθῇ, ἀπρίπειαν ἱμποίῃσι τῇ δόξῃ τοῦ χηρικοῦ, καὶ λόγον ὑφίξει τῷ Θεῷ, οὐχ ὅτι δευτέρῳ γάμῳ συνήφθῃ, ἀλλ' ὅτι τὴν ἑαυτῆς ἐπαγγελίαν οὐκ ἐφύλαξε, καταστρηνιάσασα τοῦ Χριστοῦ ^{e)}, διότι μετὰ πίστεως καὶ φόβου Θεοῦ οὐκ ἤλθε φυλάξαι τὴν ἐπαγγελίαν. Διὸ χρὴ μὴ προπετῶς ^{f)} ποιῆσθαι τὴν ἐπαγγελίαν, ἀλλὰ μετὰ ἀσφαλείας· κριῖσσον γὰρ αὐτῇ ἴσθαι μὴ εὐξασθαι, ἢ εὐξασθαι καὶ μὴ ἀποδοῦναι.

Εἰ δέ τις νιωτέρα ὀλίγον χρόνον σὺν τῷ ἀνδρὶ ^{g)} ποιήσασα, καὶ ἀποβαλοῦσα αὐτὸν διὰ Τελειότης ἢ δι' ἀφορμῆς τινος ἐτίρας, καὶ μείνῃ ἰφ' ἑαυτῆς δῶρον ἔχουσα χηρείας, μακαρία εὐρεθήσεται, ὁμοιωθεῖσα τῇ ἐν Σαρεφθοῖς σιδωνία χήρᾳ, πρὸς ἣν ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ προφήτης ^{h)} Ἠλίας ἐξενώθη. Ἢ τοιαύτη ἱξομοιωθήσεται Ἀννῇ τῇ θυγατρὶ Φανουὴλ τῇ ἐκ φυλῆς Ἀσὴρ, ἢ οὐκ ἀφίστατο

I. DE VIDUARUM ORDINE, MORIBUS ET MUNERIBUS.

1. Viduas (1) autem constituite non minores annis sexaginta, ut quodammodo exploratum vobis sit ne ullam quidem suspicionem eas iterum nupturas, propter aetatem, habendam esse. Quod si iuniorem in viduatu constitueritis, ea vero non ferens in adolescentia viduitatem, nupserit, ignominiam afferet viduarum classi, atque Deo rationem reddet, non quidem ob altera nuptiarum vincula, sed quod, sponsione sua sprete, petulanter a Christo defecerit, nedum cum fide et timore Dei procedens, promissionem servaverit. Ideo cavendum ne praepropere professio fiat, sed caute et considerate. Melius enim est ei non novisse, quam novisse et non reddere.

2. Si autem adolescentior aliqua, post exiguum tempus cum viro transactum, aut morte aut alio casu orbata, manserit sola, donum viduitatis penes se habens, beata aestimabitur, similis facta Sareptanae Sidoniorum viduae, ad quam sanctus Dei propheta Elias divertit; similis quoque fiet Annae Phanuelis filiae, quae a templo non recessit, noctu

a) Χήρας. Statim ab initio vatican. 6 incipiunt varietates in margine non sine diligenti dexteritate ponit: Ἀλλαχού Ἐπειδή περὶ χηρῶν κατέστησεν ὁ λόγος, χήρας καθιστᾶτε. Ex quo vero codice, me latet. Minime ineptum erit monere, ut feci, ea quae in marginibus invenio, an sint, nec ne ex alio exemplari accepta, et ubi supersint.

b) Βέβαιον Ueltzenio glossema redolet.

c) Ἠλικίας αὐτῶν vindob. coislin.

d) Χηρίαν Mansi.

e) Καταστρηνιάσασα v. Xp. om. vatic. 4. — Διότι μετὰ πίστ. usque ad ἐπαγγελίαν om. vindobon. Bon. vatic. 1. et 6 qui de more in marg. omissa restituit. Rursus vatic. 4. om. διό χρὴ usque ad ἐπαγγελίαν et pro ἀσφαλείας leg. ἀμελίας.

f) Προπ. πληροῦν vindobon.

g) Δουνα. Eccle. V, 4.

h) Τοῦ Θεοῦ om. vindobon. coislin. III Reg. XVII.

τοῦ ἱεροῦ, νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν προσμένουσα ταῖς διήσεσι καὶ ταῖς προσευχαῖς, οὕσα μὲν ἰτῶν ὀγδοήκοντα ^{ι)}, ζήσασα δὲ μετὰ ἀνδρὸς ἐκ τῆς παρθενίας αὐτῆς ἔτη ἑπτὰ, καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ δοξάσασα παρουσίαν ἀνθωμολογεῖτο τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐλάλει περὶ αὐτοῦ πᾶσι τοῖς ^{κ)} προσδοκῶσι λύτρωσιν ἐν Ἰσραήλ. Ἡ τοιαύτη μαρτύριον λαβοῦσα τιμηθήσεται, κλέος ἔχουσα καὶ παρὰ ἀνθρώποις ἐπὶ γῆς καὶ παρὰ Θεῷ ἐν οὐρανοῖς τὸν αἰῶνιον ἔπαινον.

Αἱ δὲ νεώτεραι χῆραι, εἰς χρηρὸν μὲν μὴ ἐντασσεσθωσαν, μήποτε προφάσει cap. 2. τοῦ μὴ δύνασθαι κρατεῖν τῆς ἀκμῆς ἐπὶ δευτερογαμίαν ἐλθοῦσαι, ἐν πράγματι ^{η)} γίνωνται· ἐπικουρεσθωσαν δὲ καὶ βοηθεσθωσαν, ἵνα μὴ προφάσει τοῦ λείπεσθαι ἐπὶ δευτερογαμίαν ἐλθοῦσαι, ἐν πράγματι ἀπριεῖ ἐνσχεθῶσι. Καὶ τοῦτο γὰρ εἰδέναι ὀφείλετε, ὅτι μονογαμία μὲν κατὰ νόμον γινομένη, δικαία, ὡς ἀν κατὰ γνώμην Θεοῦ ὑπάρχουσα· διγαμία δὲ μετὰ ἐπαγγελίαν ^{μ)} παράνομον, οὐ διὰ τὴν συνάφειαν, ἀλλὰ διὰ τὸ ψεῦδος· τριγαμία δὲ, ἀκρατίας σημεῖον· τὸ δ' ὑπὲρ τὴν τριγαμίαν, προφανὴς πορνεία καὶ ἀσίλγεια ἀναμφίβολος. Ὁ γὰρ Θεὸς μίαν γυναῖκα ἐνὶ ἀνδρὶ δίδωκεν ἐν τῇ δημιουργίᾳ. Ἔσονται γὰρ οἱ ^{ν)} δύο εἰς σάρκα μίαν. Νεωτέραις δὲ μετὰ τὴν τοῦ πρώτου τελευτὴν συγχειχωρήσθω καὶ ὁ δεύτερος, ἵνα μὴ εἰς κρῖμα τοῦ διαβόλου ἐμπίσωσι, καὶ παγίδας πολλὰς καὶ ἐπιθυμίας ἀνοήτους καὶ ἐπιζημίους ψυχῶν, αἵτινες κόλασιν προξενούσι μᾶλλον, ἢ ἄντισιν. Αἱ δὲ ἀληθιναὶ χῆραί εἰσιν αἱ μόνανδροι ὑπάρξασαι, μαρτυρούμεναι cap. 2.

ac die perseverans in orationibus et obsecrationibus, annos nata octoginta, quae cum viro vixerat a virginitate sua annis septem, atque Christi adventum hymnis prosecuta, confitebatur Domino, ac loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem Israel. Quae talis erit, testimonio probata honorabitur, gloriam ab hominibus in terra adeptam et a Deo in coelis laudem immortalem.

3. Caeterum adolescentiores viduae in gradum vidualem non cooptentur, ne forte, quasi non valerent fervorem aetatis cohibere, ad secundas progressae nuptias, rem facessant. Adiuventur autem et sublevantur, ne, praetensa desertione, ad secundas delapsae nuptias, negotio turpi implicentur. Illud porro scire oportet, primas et unicas nuptias, legitimo iure si fiant, iustas esse, ut voluntati divinae consentaneas. Secundas vero, post viduitatis professionem actas, haud licere, non propter coniugium, sed propter mendacium (2); at tertias, intemperantiam prodere; quartas autem et deinceps manifestam esse fornicationem et libidinem indubiam. Deus enim unam uxorem uni viro dedit, in mundi primordio: « Erunt enim duo in carne una. » Adolescentioribus vero viduis, post primi mariti obitum, secundus concedatur, ne in iudicium diaboli incidunt et in laqueos multos atque desideria stulta, animabus damnosa, quae supplicium potius quam laxamentum conciliant. Verae autem viduae sunt quae univirae, a pluribus in bonis ope-

ι) Ὀγδοήκοντα εἰσάκοντο vulg. vatic 1, 6.

κ) Προσδοκῶντες coisl. vindob. ut Luc. II, 38.

— Ἐν Ἱερουσαλὴμ coisl.

η) Ἐν πράγματι οὐ καλῶ vindob. Vix infra notandum

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

sphalma vet. edit. ἐνσχεσθῶσι, ubi vatic. 4 et in m. 6 non melius: ἐνσχεθῶσι.

μ) Μετὰ τὸ ἐπαγγελίαν vatic. 4.

ν) Ἔσονται γὰρ δύο coisl. V. Genes. II, 24.

ὑπὸ πλειόνων ^{ο)} ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς, χῆραι τῷ ὄντι, σώφρονες, ἀγαταί, πισταί, εὐσεβεῖς, τεκνοτροφήσασαι καλῶς, καὶ ξεινοδοχήσασαι ἀμέμπτως ὧν καὶ ἀντιλαμβάνεσθαι χρὴ ὡς Θεῷ ἀνακειμένων ^{ρ)}.

Ἀλλὰ μὴν καὶ τῶν πεινῶν, ὧ ἐπίσκοπε, μνημόνευε, καὶ αὐτοῖς χεῖρα ὀρίγων ἐπιουρίας, καὶ πρόνοιαν αὐτῶν ποιούμενος, ὡς Θεοῦ οἰκονόμος εὐκαίρως ἐκάστω διανέμων τὰ πρόσφορα· χήραις καὶ ὀρφανοῖς καὶ ἀπεριτῆτατοις ^{θ)} καὶ τοῖς ^{αρ. ι.} ἐν θλίψει ἰξεταζομένοις. Τί γάρ, εἴ τινες μὴ εἰσι χῆραι ἢ χῆροι ^{ι)}, βοηθείας δὲ χρήζουσι διὰ πείναν ἢ διὰ νόσον ἢ διὰ τεκνοτροφίαν; Πάντας σε δεῖ ἰφορᾶν καὶ πάντων ἐπιμελεῖσθαι. Οἱ γάρ τὰ δόματα διδόντες, οὐκ αὐτοσχιδίως αὐτὰ δίδοσσι ταῖς χήραις, ἀλλὰ συνεισφέρουσιν ἀπλῶς, ἐκούσια αὐτὰ ὀνομάζοντες, ὥπως σὺ ὁ ἐπιστάμενος τοὺς θλιβομένους, ἀκριβῶς ὡς ἀγαθὸς οἰκονόμος μερίζῃς αὐτοῖς ἐκ τοῦ δόματος· ὁ γὰρ Θεὸς γινώσκει ^{κ)} τὸν δίδωκότα, καὶ ἀπόντος αὐτοῦ, ὑπὸ σοῦ τοῖς δειομένοις μερίζεται· καὶ ὅς μὲν ἔχει τὸν τῆς εὐποιίας μισθόν, σὺ δὲ τὸν τῆς εὐσυνειδήτου οἰκονομίας μακαρισμόν. Λέγειτε δὲ αὐτοῖς καὶ τίς ^{λ)} ὁ δίδωκός, ἵνα καὶ ἐξ ὀνόματος ὑπὲρ αὐτοῦ προσεύχωνται.

Χρὴ γάρ εὖ ποιεῖν πάντας ἀνθρώπους, μὴ φιλοκρινουῦντας τοῦτον, ὅστις ἢ, ἢ ἐκείνον· ὁ γὰρ Κύριός ^{μ)} φησὶ· Πάντῃ τῷ αἰτουῦντί σε δίδου· δῆλον δὲ ὡς τῷ χρῇ-

ribus comprobatae, revera viduae, bene moratae, pudicae, fideles, piae, quae liberos honesto educarunt, quae hospites receperunt laudabiliter. His tamquam Deo consecratis opitulandum est.

4. Quin etiam, episcopo, pauperum quoque memento, auxiliarem illis manum porrige, eorumque rebus providens, tamquam Dei dispensator, opportune singulis necessaria subsidia impertire, viduis, pupillis, humana ope destitutis, et cum qualibet afflictione colluctantibus. Quid enim, si quum non sint viduae aut vidui, aliqui tamen auxilio indigeant ob paupertatem, aut ex morbo, vel ad alendos liberos? Cunctis te prospicere oportet et cunctorum curam suscipere. Qui enim dona largiuntur, non ea statim viduis erogant, sed simpliciter in communem arcam ea conferunt, quae voluntaria dona nuncupant: unde tu, episcopo, qui calamitosos noris, accurate, ut bonum oeconomum decet, gratis data illis distribuas. Sane Deus largitorem novit, quamvis tū, dum is abest, divides egentibus, et ille quidem habet beneficentiae mercedem, tu vero dispensationis cum recta conscientia administratae laudem. Dicite autem inopibus quis dederit ut nominatim quoque pro eo precentur.

5. Oportet autem omnibus hominibus benefacere sine studio scrutandi hunc vel illum, quicumque sit. Dominus enim ait: «Omni petenti a te tribue,» vere videlicet egeno,

ο) Ὑπὸ πολλῶν vatic. 4.

ρ) Ἄς καὶ ἀντιλ. coisl. post correctionem antiquam et probam; eadem manu non negligente notari scribere consequenter: ἀνακειμένων.

θ) Καὶ ἀπεριτῆτατοις καὶ om. vindobon.

ι) Τί γάρ; εἴ τινες αἱ οὐκ εἰσιν χῆραι, βοηθείας χρῆζουσι (sic) coisl. Eἰ γάρ τινες vatic. 4; unde vatic. 1 in marg. manu antiqua: Ἐν ἄλλῃ; εἰ γάρ τινες;

Idem addit in marg. τοιγαροῦν minus bene.— ἢ χῆροι om. vindob. 46, ut coisl. et glossema nonnullis erit.

κ) Θεὸς γινώσκει coisl.

λ) Λέγει δὲ Coteler. — Τίς ἐστιν ὁ δίδ. vindobon. coisl. — αὐτοῦ εὐχόμενος coisl. Comma integrum Veltzenio est spurium et omnino ἀσυντάκτον sed caute pronuntiandum.

μ) Κύριος Ἰησοῦς ὁ Χριστός coisl. V. Luc. VI, 30.

ζοντι κατὰ ἀλήθειαν, καὶ φίλος ἢ καὶ ἐχθρὸς, καὶ συγγινῆς καὶ ἀλλότριος, καὶ ἄγαμος καὶ γεγαμηκὼς ὑπάρχη. Ἐν πάσῃ γὰρ γραφῇ ὁ Κύριος περὶ τῶν πεινῶντων παραινέει, λέγων, διὰ μὲν Ἑσαίου· Διάθρυπτε πεινῶντι τὸν ἄρτον σου, καὶ πτωχοὺς ἀστέγους εἰσάγαγε εἰς τὸν οἶκόν σου· ἐὰν δὲ ἴδῃς γυμνὸν, περιβάλε, καὶ ἀπὸ τῶν οἰκείων τοῦ σπέρματός σου οὐχ ὑπέρσφην· Καὶ διὰ τοῦ Δαβὶδ λέγει τῷ θυιάστῃ· Διὸ, βασιλεῦ, ἡ βουλή μου ἀρῆσαίτω σοι, καὶ τὰς ἀμαρτίας σου ἐν ἐλεημοσύναις λύτρωσαι καὶ τὰς ἀδικίας σου ἐν οἰκτιρμοῖς πεινῶντων. Καὶ διὰ Σολομῶνός φησιν· Ἐλεημοσύναις καὶ πίστει ἀποκαθαίρονται ἀμαρτίαι. Καὶ διὰ τοῦ Δαβὶδ πάλιν λέγει· Μακάριος ὁ συνιὼν ἐπὶ πτωχὸν καὶ πένητα, ἐν ἡμέρᾳ πονεῖν ῥύσεται αὐτὸν ὁ Κύριος. Καὶ πάλιν· Ἐσχόρπισιν, ἴδωκε τοῖς πένησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ ὁ Σολομῶν φησιν· Ὁ ἐλεῶν πτωχὸν Κυρίῳ δανείζει, κατὰ δὲ τὸ δόμα αὐτοῦ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ. Καὶ ἔξῃς· Ὃς φράσσει τὰ ὄρα αὐτοῦ μὴ εἰσακούσαι τοῦ διομένου, καὶ αὐτὸς ἐπικαλίσσεται, καὶ οὐκ ἔσται εἰσακούων αὐτοῦ^{ε)}.

Ἵπαρχέτω δὲ πᾶσα χήρα πραιῖα, ἥσυχος, ἐπιεικής, ἄκακος, ἀόργητος, cap. 7. μὴ πολὺλάλος, μὴ κραύγαστος, μὴ πρόβλωστος, μὴ κατ'ἀλάλος, μὴ λεξιθῆρος^{υ)}, μὴ δισσόλογος, μὴ φιλοπράγμων. Βλέπουσά τι σκολιὸν ἢ καὶ ἀκούουσα γινόμενον, ἴστω ὥς μὴ βλέπουσα, καὶ ὥς μὴ ἀκούουσα ὑπαρχέτω. Καὶ μηδὲν ἕτερον, τῇ χήρᾳ μελίτω εἰ μὴ τὸ προσεύχεσθαι ὑπὲρ τῶν διδόντων καὶ ὑπὲρ ὅλης τῆς ἐκκλησίας. Ἐπειρωτωμένη δὲ τι ὑπό τινας, μὴ ῥαδίως ἀποκρινέσθω, πλὴν ὅσα

sive amicus sit, sive inimicus, sive cognatus, sive alienus, sive uxorem duxerit, sive non duxerit. In universa quippe scriptura Dominus de pauperibus monet, dicens, per Isaiam quidem: « Frange esurienti panem tuum et pauperes sine tecto induc in domum tuam. Si autem videris nudum, vesti; et qui ex semine et domo tua sunt, eos ne despexeris. » Per Daniele autem ait principi: « Idcirco, rex consilium meum placeat tibi, et peccata tua eleemosynis redime et iniquitates tuas miserationibus pauperum. » Perque Salomonem ait: « Eleemosynis et fidei operibus peccata purgantur. » Rursus autem per David subdit: « Beatus qui intelligit super egenum et pauperem; in die mala liberabit eum Dominus. » Et item: « Dispersit, dedit pauperibus; iustitia eius manet in saeculum saeculi. » Etiam Salomon ait: « Qui miseretur pauperis, Domino feneratur; secundum autem donum eius, retribuetur ei. » Et infra: « Qui obturat aures suas ne audiat indigentem, et ipse invocabit, et non erit qui exaudiat eum. »

6. Caeterum sit quaecumque vidua mitis, quieta, moderata, non malitiosa, non iracunda, non garrula, non clamosa, non ventosae linguae, non maledica, aliena a verborum aucupio, a duplici loquela, a curiosa rerum actione. Viderit ne quid secus actum aut audierit? ita se gerat quasi nec viderit neque audierit. Et nihil aliud curet vidua, nisi orare pro beneficiis et pro tota Ecclesia. Ab aliquo quidpiam rogata, ne facile

ε) Περὶ τῶν πεινῶντων om. coislin. In loco Isaiæ LVIII, 7 Turrian. non verit ἀστέγους.

υ) Αὐτοῦ. Delnceps ibi citantur Dan. IV, 24. Prov. XVI, 6; Ps. XL, 2; Ps. CXI, 9; Prov. XIX, 17; XXI, 13.

γ) Λεξιθῆρος vatic. 7 qui vulg. restituit in marg.

quos quidem litterarum lusus nihili facerem, nisi ducerent ad aliam lect. vatic. 4: ἀλεξιθῆρος καὶ πολυπράγμων.—Ἐστὼ ὥς μὴ βλέπ. καὶ om. vindobon. Plura om. coislin. qui legit tantum: ἡ ἀκούουσα γινόμενον, καὶ μηδὲν ἕτερον, caeteris secus expunctis.

περὶ ²⁾πίστεως καὶ δικαιοσύνης καὶ τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος, ἀποστέλλουσα τοῖς ἡγουμένοις τοὺς θείοντας κατηχεῖσθαι τὰ τῆς εὐσεβείας δόγματα. Μόνα δὲ ἀποκρινέσθω τὰ περὶ ἀνατροπῆς τῆς πολυθείου πλάνης, ἀποδεικνύουσα τὸν περὶ μοναρχίας Θεοῦ λόγον· περὶ δὲ τῶν ἐξῆς προπιῖως ³⁾Τι μὴ ἀποκρινέσθω, ὅπως μὴ ⁴⁾Τι ἀμαθῶς φθιγξαμένη βλασφημία προστρίψῃ τῷ λόγῳ. ⁵⁾Κόκκῳ γὰρ σινάπιδος ἰοικείται τὸν λόγον ὁ Κύριος ἰδογμάτισε· τοῦτο δ' ἐστὶ διάπυρον, ὃ ἰάν τις ἀπείρως χρήσῃται, πικρὸν αὐτὸ εὐρήσει. Χρὴ γὰρ ἐν τοῖς μυστικοῖς μὴ προδότην εἶναι, ἀλλ' ἀσφαλῆ· παραινέει γὰρ ἡμῖν ὁ Κύριος λέγων· Μὴ βάλλετε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων, μήποτε καταπατήσωσιν αὐτοὺς ἐν τοῖς ποσὶν αὐτῶν, καὶ στραφέντες ῥήξωσιν ὑμᾶς. Ἀκούσαντες γὰρ οἱ ἄπιστοι τὸν περὶ Χριστοῦ λόγον, οὐ δειόντως ἀλλ' ἐνδιῶς ⁶⁾, καὶ μάλιστα τὸν περὶ ἐσωματώσεως ἢ τοῦ πάθους αὐτοῦ, μυκτηρίζαντες χλευάσουσι μᾶλλον ὡς ψευδῆ, ἢ δοξάσουσι καὶ ἱnochos ἵσται τῆς προπιείας ἢ πρεσβύτες καὶ τῆς βλασφημίας, καὶ τὸ οὐαὶ κληρονομήσει. Οὐαὶ δὲ, φησί, δι' οὗ τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν.

Cnp. 6.

Οὐκ ἐπιτρέπομεν οὖν γυναῖκας διδάσκειν ἐν ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ μόνον προσεύχεσθαι καὶ τῶν διδασκάλων ἱπακούειν. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ⁷⁾ὁ διδάσκαλος ἡμῶν καὶ Κύριος Ἰησοῦς καὶ ἡμᾶς τοὺς δώδεκα πέμψας μαθητεῦσαι τὸν λαὸν καὶ τὰ ἔθνη, γυναῖκας οὐδαμοῦ ἐξαπέστειλεν εἰς τὸ κήρυγμα, καίτοι οὐκ ἀπορῶν

respondeat, praeterquam de rebus ad fidem in unum Deum, ad iustitiam et spem in Dominum pertinentibus, remittat vero ad praepositos ecclesiae eos qui in pietatis dogmatibus erudiri cupiunt. Tantum respondeat quae falsam de multitudine deorum opinionem evertunt, demonstrans quae sit doctrina de Deo uno rerum principio; at in caeteris nihil temere reponat, ne aliquid inscite prolocuta, infamiam verbo inferat. Grano enim sinapis simile verbum esse Dominus pronuntiavit; hoc vero igneum adeo est ut si quis eo imperite abutatur, amarum illud inveniet; nimirum oportet in mysticis non esse proditorum (3), sed consultum, quia nos his verbis Dominus admonet: «Ne proiciatis margaritas ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, et conversi dirumpant vos.» Cum enim infideles audierint verbum de Christo, non quantum opus sit, sed minus, praesertim de incarnatione vel de passione eius, irridebunt magis subsannantes ut falsa quam laudibus excipient, eritque anus rea petulantiae ac blasphemiae, et vae illud sortietur: «Vae per quem nomen meum blasphematur in gentibus.»

7. Non concedimus igitur ut mulieres in ecclesia doceant; precentur dumtaxat et doctores audiant. Etenim ipse doctor noster ac Dominus Iesus, cum nos duodecim ad docendum populum ac gentes misit, nusquam mulieres ad praedicationem destinavit, ta-

2) Πλὴν τῆς εἰς Χριστὸν κύριον πίστεως vatic. 3, ut fere legit Turr.

3) Προστρίψῃ τὸν λόγον vatic. 1 et 6. Cf. Matth. XIII, 31, et de seq. VII, 6.

4) Ἄλλ' ἐνδιῶς om. vindobon. — Μυκτηρίζουσι μάλ-
λον vat. 4. — ἱnochos λαίπιν ἵσται vindob. — Mox ad haec:

τῆς βλ. vatic. 1. habet in marg. ἐν ἄλλῃ τῇ βλασφημίᾳ, sed insulse. — Ἐν τοῖς ἔθνεσιν om. Turrian. — Cf. Is. LII, 5.

5) Καὶ γὰρ αὐτὸς vulgo. Placuit lectio vatic. 1, quae nostro prae caeteris placere solet. Mox add. vat. 1: ὁ Χριστός, ut saepe.

συνῆν γὰρ ἡμῖν ἦτι μήτηρ τοῦ Κυρίου καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ, ἴτι δὲ Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ καὶ Μαρία ἡ Ἰακώβου καὶ Μάρθα καὶ Μαρία αἱ ἀδελφαὶ Λαζάρου, Σαλώμη ^{d)} καὶ ἑτεραί τινες. Εἰ γὰρ ἦν ἀναγκαῖον γυναιξὶ διδάσκειν, αὐτὸς ἂν ἐκέλευσε πρῶτος καὶ ταύταις σὺν ἡμῖν κατηχεῖν τὸν λαόν· εἰ γὰρ κεφαλὴ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ, οὐκ ἔστι δίκαιον τὸ λοιπὸν σῶμα τῆς κεφαλῆς ἐξάρχειν. Γνωρίζετω οὖν ἡ χήρα ὅτι θυσιαστήριόν ἐστι Θεοῦ, καὶ καθήσθω ^{e)} ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτῆς, μὴ μετὰ τινος προφάσει ἐν ταῖς τῶν πιστῶν οἰκίαις ἐπὶ τῷ λαμβάνειν εἰσπορευομένη· ^{f)} οὐδὲ γὰρ ποτε τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ περιτρέχει, ἀλλ' ἐν ἐνὶ τόπῳ ἱδρύται· ὕπαρχετω οὖν καὶ ἡ παρθένος καὶ ἡ χήρα μὴ περιτρέχουσα ^{g)}, ἡ ῥεμβομένη κατὰ τὰς τῶν ἀλλοτρίων οἰκίας· ὅτι καὶ αἱ τοιαῦται ῥέμβοι καὶ ἀναιδεῖς ^{h)} οὐχ ἡσυχάζουσι τοὺς πόδας ἐν ἐνὶ τόπῳ, διὰ τὸ μὴ χήρας ἀλλὰ πήρας ⁱ⁾ αὐτὰς ὑπάρχειν, ἐτοίμους εἰς τὸ λαμβάνειν, φλυάρχους, καταλάλους, μαχοσυμβούλους, ἀναιδεῖς, ἀναισχύντους· ^{k)} αἵτινες τοιαῦται ὑπάρχουσαι οὐκ ἀξίαι τοῦ καλίσαντος τυγχάνουσιν. Οὐ γὰρ ἐπὶ τὸ κοινὸν τῆς συναγωγῆς ἀνάπαυμα ἐν τῇ κυριακῇ καταντῶσιν ὡς οἱ ἐγρηγορότεροι, ἀλλ' ἡ νυσθιάζουσιν ἡ

metsi non deerant. Erat enim nobiscum Mater Domini eiusdemque sorores, item Maria Magdalena, et Maria Iacobi, Martha et Maria Lazari sorores (4), Salome et aliae quaedam. Sane quidem si necesse fuisset ut mulieres docerent, ipse primus iis quoque mulieribus quae nobiscum erant, populum erudire praecepisset. Si enim « vir caput mulieris » est, aequum non est capiti praeesse reliquum corpus. Sciat ergo vidua se Dei altare esse, et domi suae sedeat, neve praetextu ullo in domos fidelium aliquid acceptura ingredia- tur: nam neque altare Dei circumambulat, sed uno in loco consistit. Itaque et virgo et vidua ne circumcursent aut vagentur per alienas domos, nam vagae simul et impru- dentes istiusmodi sunt, quae pedes uno in loco non continent, quia non χῆραι (viduae) sed πῆραι (viduli, cistae) sunt, ad accipiendum faciles, vaniloquae, maledicae, rixa- rum consultrices, impudentes, inverecundae, quae cum tales sint, indignas se exhibent vocatore suo. Non enim ad communem congregationis stationem in dominica conveniunt,

d) Καὶ Σαλωμή vatic. 1, 4, 6, coisl. Praeter hanc tenuissimam varietatem, de caeteris codices anxie sollicitati nullam omnino aliam praebuerunt.

e) Καθίσθω vulgo. Corr. Ueltzen.

f) Εἰσπορευέτω, οὐδέποτε γὰρ coisl. qui om. ἀλλὰ in altero colo, ubi vatic. 4 titulum ponit et capitulum incipit incommode.

g) Μὴ περὶ τροχῆς vatic. 4. An inde aliquis adeo impeditus fuit, ut litteram eraserit in coisl. et scriberet μὴ περὶ τροχῆς?

h) Ὅτι καὶ αἱ τοιαῦται ἀναιδεῖς ex solo vindobon. tam Clericus quam Ueltzen. Sed obstant tom edit. omnes, tum mss. libri plane similes, nisi quod ex articulo vitiose in coisl. repetito: ὅτι αἱ ῥεμβοὶ fluxit in vatic. 1 ῥεμβοὶ et 2. manu ῥεμβοί.

i) Πήρας coisl. Subtilior erat verborum usus quam ut non fugeret crassum vatic. 4 scriptorem, qui omnia dissipavit: διὰ τὸ μὴ χήρας ποῖραν αὐτὰς ἔχειν. Deinde

ἐτοίμους codd. omnes, et sic non semel, ubi aliud genus expectaveris.

k) Ἀναιδεῖς, ἀναισχ. om. vatic. 4.— ἐν τῇ κυριακῇ om. vindob.— ἡ μαστρά, om. id cum coisl. et vatic. 4. qui insuper om. ἡ αἰτεῖται.— Tum legit coisl. ἡ φλυαροῦσιν, deinde προσπαροῦσαι (ubi vatic. 4 προσπατοῦσαι) et οὐκ ἐῶσαι; denique idem paulo post: οἱ καὶ εἰσιέει, ubi vatic. 4 ὅποιοι κ. ε. In fine demum commatis vatic. 1, 4, 6 cum vet. ed. om. clausulam: καὶ τοῖς ὡ β. ἔχουσιν quam retinent vindob. et coisl. Cf. Is. VI, 9, 10. Tanta in uno commate varietas et incuria facile in Ueltzenii coniecturam inducit totum illud quodcumque est addititium esse et interpolatum; praeterea a proposito alienum esse nemo non concedet. Verum in hisce codd. plurima variare solent, ubi vel multarum rerum enumeratio, vel etiam verba sacra usu trita occurrunt, neque rerum serie arctis- simo semper vinculo neclitur.

φλυαροῦσιν ἢ μαστροπειῶσιν ἢ αἰτοῦσιν ἢ ἑτέρους αἰχμαλωτίζουσιν, προσάγοντες τῷ πονηρῷ, οὐκ ἐὼντες αὐτοὺς νήφειν ἐν Κυρίῳ, ἀλλὰ παρασκευάζοντες τοιοῦτους αὐτοὺς ἐξίειναι οἷοι καὶ εἰσάσιν, διάκεινοι διὰ τὸ μὴ ἀκούειν τῶν διδασκόντων ἢ τῶν ἀναγινωσκόντων τὸν τοῦ Κυρίου λόγον· περὶ γὰρ τῶν τριούτων καὶ Ἡσαΐας ὁ προφήτης λέγει· Ἀκοῇ ἀκούετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε καὶ οὐ μὴ ἴδῃτε, ἰπαχύνθη γὰρ ἡ καρδιά τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὠσὶ βαρέως ἤκουσαν. Τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον καὶ τῶν τοιούτων χερῶν ἐκλείσθη τὰ ὦτα τῆς καρδίας εἰς τὸ μὴ καθεζομένας ἐνδον ἐν ταῖς στίγαις αὐτῶν προσλαλεῖν τῷ Κυρίῳ, ἀλλὰ περιτρεχούσας ἐν ἱπνοῖα πορισμοῦ^{η)} διὰ τῶν φλυαριῶν τὰ τοῦ ἀντικειμένου ἐπιθυμήματα πράσσειν. Δι' τοιαῦται οὖν χῆραι οὐ προσήρτηνται τῷ θυσιαστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ.

Εἰσὶ γὰρ ἱναὶ χῆραι ἐργασίαν ἡγούμεναι τὸ πρᾶγμα· καὶ ἐξ ὧν^{μ)} ἀνασχύντως αἰτοῦσι καὶ ἀπλήστως λαμβάνουσιν, ἥδη καὶ ὀνηροτέρους τοὺς πολλοὺς πρὸς τὸ διδόναι κατέστησαν. Δίον γὰρ αὐτὰς ἀρκεῖσθαι τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς διὰ μετριότητα γνώμης, ἐκ τῶν ἐναντίων ἐμπεριτρέχουσας^{ν)} τοὺς τῶν πλουσίων οἴκους διασειῶσιν, εὐπορίαν τε χρημάτων ἑαυταῖς ἐπισωρεύουσι^{ο)}, καὶ ἐπὶ μικροῖς τόκοις δανείζουσι, καὶ μόνου τοῦ μαμμωνᾶ φροντίζουσιν· ὧν ὁ Θεὸς τὸ βαλάντιον, αἱ τὸ φαγεῖν καὶ τὸ πιεῖν προκρίνουσι πάσης ἀρετῆς λέγουσαι· Φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσχομεν^{ρ)}· αἱ ὡς ἰστώτα ταῦτα

ut faciunt qui vigilant, sed aut dormitant, aut garriunt, aut lenocinantur, aut sollicitant, aliosve agunt in captivitatem quos diabolo adiungunt, non sinentes eos esse in Domino sobrios, immo efficientes ut tales exeant quales ingrediuntur, vacui scilicet, quia vel eos qui docent vel eos qui verbum Domini legunt, audire negligunt. De hisce Isaias propheta dicit: «Auditu audietis et non intelligetis, et videntes videbitis et non scietis, incrassatum est enim cor populi huius.» Ad eundem ergo modum tales viduae obturatas habent aures cordis; ne intus sub tectis suis sedeant ut Dominum alloquantur; quinimmo circumcursitant, quaestus per nugas agendi studio, adversarii desideria (δ) adimpleturae. Haec igitur viduae non Christi altari adhaerent.

8. Sunt nonnullae, quae operam in negotiatione ponunt, et quia impudenter petunt et insatiabiliter accipiunt, iam multos ad largiendum pigriores effecerant. Cum enim deberent modestiae causa contentae esse ecclesiasticis subsidiis, ipsae contra circumcundo vicinorum domos concutiunt, pecuniarum copiam sibi congerunt, sed et acerbo fenore mutuum dant ac solius mammonae curam habent; quibus Deus est crumena, cibique et potus omni virtute praestabiliore: «Edamus, aiunt, et bibamus; cras enim

η) Quid sibi vult vatic. & ἐν ἐπιτοίαις πορισμοῦ? Et Cotelerius in margine: φλοισμῶν? Aliud fortasse quam sonorum et litterarum, latet vitium.

μ) Ἐξ ὧν. vatic. 6 in marg. ἀλλ. ἐξ.

ν) Ἐπιτρέχουσαι vindob. coislin. Cum eod. coislin. recte τῶν πλουσίων pro vulgato τῶν πλεσιῶν vel τοῦ πλεσιῶν (Mansi) utroque fortasse pro τοῦ πλεσιῶν.

ο) Ἐπισωρεύουσαι restituimus cum vindob. et coisl. assentiente Clerico et sic Turriano legente; alii ἐπισωρεύουσαι.

ρ) Ἀποθνήσχομεν. Cf. Is. XXII, 13; 1 Cor. XV, 32. Αἱ ὡς ἰστώτα κατ. om. Bov. Tum caetera vatic. 6 immutat aut pervertit: Εἰ γὰρ ἡ σπουδὴ ὡς ἡμεῖς τὸ λόγον ἀντὶ τοῦ Θεοῦ?

ἐλογίσαντο, καὶ οὐχ ὥς φεύγοντα. Ἡ γὰρ ἡσκηκυῖα περὶ τὸ χρηματολογεῖν, ἀντὶ τοῦ Θεοῦ λατρεῖται τῷ μαμμωνᾷ, τουτίστι δουλεύει τῷ κέρδει· τῷ δὲ Θεῷ εὐάριστος εἶναι οὐ δύναται, οὐδὲ ταῖς λατρείαις αὐτοῦ ὑπήκοος, συνεχῶς οὐ δυναμένη ἐντυγχάνειν αὐτῷ, ἐπὶ τὸ ἀργυρολογεῖν τὸν νοῦν καὶ τὴν διάθεσιν ἔχουσα· ⁹⁾ ἐπεὶ περ ὅπου ὁ θησαυρὸς, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία αὐτῆς. Ἐν τῷ γὰρ διαλαμβάνει ποῦ πορευθῇ λήμματος χάριν, ἢ ὅτι ἡ δεῖνα ἡ φίλη αὐτῆς ἐπιλέγεται, καὶ λόγον τινὰ ταύτῃ προσενεγκεῖν ὀφείλει· ἡ δὲ τοιαῦτα λογιζομένη οὐκίτι τῇ προσευχῇ προσέξει· ¹⁰⁾ ἀλλὰ τῇ ἐμπισπύτῳ ἐννοίᾳ. Διὸ καὶ ποτε θελήσῃ προσεύξασθαι ὑπὲρ τινος, οὐκ εἰσακουσθήσεται· οὐ γὰρ ἐξ ὅλης καρδίας προσφέρει τὴν δέησιν Κυρίῳ, ἀλλὰ μεμερισμένη διατοίᾳ.

Ἡ δὲ Θεῷ βουλομένη προσανέχειν, κωθήμεν ἔνδον φρονεῖ τὰ τοῦ Κυρίου, νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἀκαταπαύστῳ στόματι δέησιν προσφέρουσα εἰλικρινῇ. Ὡς περ οὖν καὶ ἡ σοφωτάτη Ἰουδὴθ, μαρτυρομένη ἐπὶ σωφροσύνῃ, νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἰδεῖτο τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ, οὕτως οὖν καὶ ἡ ὁμοία αὐτῇ χήρα ἐντιυξιν ἀκατάπαυστον ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας προσοίσει Θεῷ, καὶ εἰσακούσεται αὐτῆς διὰ τὸ τὴν διάνοιαν αὐτῆς πρὸς μόνῳ τούτῳ ἡρτῆσθαι, καὶ μήτε πρὸς ἀπλησίαν μήτε πρὸς ἐπιθυμίαν πολυδάπανον ἐκχεῖσθαι· ὅτε ὀφθαλμοὶ αὐτῆς ἀγνοῦν, καὶ ἡ ἀκοὴ καθαρά, καὶ αἱ χεῖρες ἀμόλυντοι, καὶ οἱ πόδες ἡσυχοὶ ¹¹⁾, καὶ τὸ στόμα οὔτε πρὸς λαιμαργίαν οὔτε πρὸς φλυαρίαν ἱτοιμον, ἀλλὰ λαλοῦν μὲν τὰ δέοντα, μετὰ λαμβάνον ¹²⁾ δὲ ὧν προσῆκε διὰ μόνην τὴν σύστασιν. Οὕτω σιμῇ καὶ

moriemur.» Ea ut firma duxerunt, non fluxa et caduca. Nam quae assuefacta in corrogandis nummis est, pro Deo colit mammonam; si lucro nimirum servit, iam Deo placere nequit, nec servitia illius exsequi, cum assidue illum precari non valet, quae mentem habet et voluntatem auro colligendo intentam; quoniam ubi thesaurus, ibi et cor illius. Mente enim tractat quo itura sit capturae gratia, undeve illa amica sua eius sit immemor, et quod aliquid sermonis dicendum ei sit. Quae talia secum volvit, non amplius orationi vacabit. Quapropter si forte velit pro aliquo precari, non exaudietur. Non enim ex toto corde, sed animo distracta, Domino offert precationem.

9. Quae autem Deo animum intendere desiderat, intra privatos parietes sedens. cogitat quae ad Dominum pertinent, et ore neque noctu neque per diem quiescente castas purasque preces adhibet. Quemadmodum igitur prudentissima illa Iudith, pudicitiae testimonio celebris, nocte ac die Deum pro Israel deprecabatur: ita quoque illi haud impar vidua, sine intermissione pro ecclesia supplex coram Deo erit. Qui exaudiet eam quoniam neque alias adhaerescit, neque in insatiam aviditatem, neque in sumptuosam cupiditatem incumbit; oculus eius castus est, auris munda, manus impollutae, pedes quieti, os etiam tum a ciborum appetitu, tum a garrulitate remotum, de honoris loquens, de necessariis sumens quae conveniunt. Quae sic fuerit proba, gravis

9) Ἐχει vindobon. Cf. Matth. V, 21.

10) Προσέξει corr. Ueltzen. confirmante colsin. — vulgo προσέξει.

11) Ἡσυχοὶ cum vatic. 1, 4, 6, 7 et edd. Ios. Ueltz.

cum colsin. et vindob. hortante clerico.

12) Λαλεῖ τὰ δέοντα, μεταλαμβάνει δὲ colsin.

ἀτάραχος ὑπάρχουσα, εὐάριστος ἵσται τῷ Θεῷ, καὶ ἅμα τῷ αἰτήσασθαι αὐτήν τι, προφθάσει αὐτὴν ἡ δόσις· Ἐγὼ γάρ σου, φησί, λαλοῦντος ἐρῶ· Ἰδοὺ πάρειμι.

Τοιαύτη δὲ οὖσα ὑπαρχίτω ἀφιλάργυρος, ἄτυφος, μὴ αἰσχροχειρδὴς ^{u)}, μὴ ἄπληστος, μὴ λίχνος· ἀλλ' ἐγκρατὴς, πραιΐα, ἀτάραχος, εὐλαβὴς, αἰδήμων, καθεμένη ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτῆς ψάλλουσα, προσευχομένη, ἀναγινώσκουσα, ἄβρουπνοῦσα, νηστεύουσα, Θεῷ πάντοτε προσομιλοῦσα ᾠδαῖς καὶ ὕμνοις ^{v)}. Ἐριά τε ἐκλαμβάνουσα, ἐτέροις μᾶλλον ἐπιχορηγίτω, ἥπερ αὐτὴ τινος δέισθω· μιμησκομένη τῆς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ μιμαρτυρημένης ὑπὸ τοῦ Κυρίου χήρας, ἥτις ἐλθοῦσα ἐν τῷ ἱερῷ ἔβαλεν εἰς τὸ γαζοφυλάκιον ^{x)} τὰ δύο λιπτά, ὅπερ ἵστί κοδράντης· καὶ θεασάμενος αὐτὴν ὁ καρδιογνώστης Χριστὸς ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ διδάσκαλος εἶπεν· Ἀμὴν λέγω ὑμῖν ^{y)} ὅτι αὕτη ἡ χήρα πλεῖον πάντων ἔβαλεν εἰς τὸ γαζοφυλάκιον· ὅτι οἱ πάντες ἐκ τοῦ ^{z)} περισσιεύματος αὐτῶν ἔβαλον, αὕτη δὲ ἐκ τοῦ ὑστερήματος ὅλον αὐτῆς τὸν βίον ὃν εἶχε. Σιμνὰς οὖν δεῖ εἶναι τὰς χήρας, παιδομένας τοῖς ἐπισκόποις καὶ τοῖς πρεσβυτέρους καὶ τοῖς διακόνοις, ἔτι μὴν καὶ ταῖς διακόνοις ^{a)}· εὐλαβουμένας, ἐντρέπομένας, φοβουμένας, μὴ κατεξουσιαζούσας, μήτε παρὰ τὴν διαταγὴν τι ποιεῖν θελούσας δίχα γνώμης τοῦ διακόνου, οἷον τὸ πρὸς τινα ἀπελθεῖν ἐπὶ τὸ ^{b)} φαγεῖν παρ' αὐτῷ καὶ πιεῖν, ἢ

ac sedata, Deo complacebit, et statim ut aliquid ab eo petierit, properabit ei largiri. « Te enim adhuc loquente, ait, dicam: Ecce adsum.»

10. Eadem igitur sit divitiarum contemptrix, fastu carens, non turpi lucro dedita, non inexplebilis, non vorax. Sit temperans, lenis, tranquilla, religiosa, verecunda; sedeat domi suae, psallat, oret, legat, vigilet, ieiunet, cum Deo semper colloquatur in canticis et hymnis. Decerpendo lanam, aliis potius suppeditet, quam ipsa aliquo indigeat, memor viduae a Domino in evangelio comprobatae, quae cum in templum venisset, « misit duo aera minuta, quod est quadrans.» Eam vero intuitus ille cui patet cor, Christus Dominus noster ac magister, ait: « Amen dico vobis, quoniam haec vidua plus omnibus misit in aerarium; quia omnes ex abundantia sua miserunt, haec autem de penuria, omnem victum suum quem habuit.» Viduas igitur oportet esse honestas, graves, obedientes episcopis, presbyteris et diaconis, insuper et diaconissis, reverentes, pudibundas, pavidas, non liberius vivere ac sui iuris esse nitentes, neque praeter praescriptum quidquam facere volentes sine diaconi licentia, videlicet si velint ire ad aliquem ut cum eo manducent et bibant aut quidquam a quolibet accipiant. Sin vero in-

u) Πάρειμι Is. LVIII, 9. Vatic. 3 qui superius om. διὰ τὸ τὴν διάταξιν, inde rursus om. μὴ αἰσχροχειρδὴς. Iterumque ἀλλ' ἐγκρατὴς atque ibidem legit μὴ λίχνος, πραιΐα. Sed vereor ut me pigeat eidem codici morosius incumbere, neque tanti valeat.

v) Ὑμνοῖς πνευματικαῖς Id. mox ἐπιδείσθω, tum μαρτυρουμένης.

x) Γαζοφυλάκιον Coteler. cum coislin.

y) Ἀμὴν λέγω ὑμῖν om. vatic. 2, qui inde ferme incipit, caetera ab initio mutilus.

z) Ἐκ τοῦ περισσ. usque ad ἐκ τοῦ ὑστ. om. Id. cum coislin. et vatic. 4 qui legit: αὕτη δὲ ὅλον τὸν βίον αὐτῆς ὃν εἶχεν, ἔβαλεν. Cf. Marc. XII, 43, 44; Luc. XXI, 2, 4.

a) Ἐτι μὴν τ. διακ. sapit interpolationem et om. a vatic. 2 et coislin.

b) Ἀπελθεῖν vatic. 1, 6; ἀπελθεῖν vatican. 2, coislin. ἀπελθεῖν ex vindob. acceptum cum Turrim. Bov. Cler. Ueltz.—Ἐπὶ τῷ vatic. 1, 6; παρ' αὐτῇ coislin.

λαβεῖν τι παρά τινος. Εἰ δὲ μὴ κελευσθεῖσα ποιήσῃ ἐν τι τούτων ^{c)} ἐπιτιμάσθω
νηστεία ἢ ἀφορίζεσθω ^{d)} ὡς προπιτῆς.

Τί γὰρ ἐπίσταται ὁποία τις ἐστὶ παρ' ἧς λαμβάνει, ἢ ἐκ ποταπῆς διακονίας ^{cap. 1.}
παραβάλλει ^{e)} τὴν τροφήν; πότερον ἐξ ἄρπαγῆς ἢ ἐτέρας τινὸς οὐ καλῆς ἀγω-
γῆς; οὐκ ἐπισταμένη ἡ χήρα οὐ ὑπὲρ ἐνὸς ἰκάστου τούτων δώσει λόγον Θεῷ δι-
χομένη ἀναξίως ^{f)} Θεοῦ. Οὐτε γὰρ οἱ ἱερεῖς τοιαύτης ἐκουσιασμὸν δέξονται ποτε
οἷον ἄρπαγος ἢ πόρνης· γέγραπται γάρ· Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὰ τοῦ πλησίον ^{g)}. Καί·
Οὐ προσοίσεις μίσθωμα πόρνης Κυριῷ τῷ Θεῷ· οὐ δεῖ οὖν δέχεσθαι παρὰ τῶν
τοιούτων, οὐτε μὴν παρὰ ἀφωρισμένων. Γινέσθωσαν δὲ ^{h)} αἱ χῆραι ἑτοιμοὶ πρὸς
ὑπακοὴν τῶν ἐντεταλμένων αὐταῖς ὑπὸ τῶν κριττόνων, καὶ κατὰ τὴν διάταξιν
τοῦ ἐπισκόπου ποιεῖτωσαν ὡς Θεῷ ὑπακούουσαι. Ὁ γὰρ ἀπὸ τοιούτου ἐπιρρήτου
δεχόμενος καὶ ὑπὲρ τούτου προσευχόμενος, ἐμμένει τοῖς κακοῖς προαιρουμένου
καὶ μὴ θέλοντος μεταμειληθῆναι ποτε, κοινωνεῖ τούτῳ τῇ προσευχῇ καὶ λυπεῖ
Χριστὸν ⁱ⁾ τὸν τοὺς ἀδίκους ἀποστρεφόμενον, καὶ οἰκοδομεῖ αὐτοὺς διὰ τῆς ἀνα-
ξίου δόσεως καὶ συμμολύνεται αὐτοῖς, μὴ ἀφίων ^{k)} αὐτοὺς εἰς μετάνοιαν ἐλθεῖν
ᾧστε προσκλαῦσαι καὶ δειθῆναι τοῦ Θεοῦ.

Περὶ δὲ τοῦ ἑναῖκας βαπτίζειν ἰσχυρίζομεν ὑμῖν ὅτι κίνδυνος οὐ μικρὸς ταῖς ^{cap. 2.}

iussa horum quidquam fecerit, poena sit ei ieiunium aut segregatio, ut protervae et te-
merariae.

11. Caeterum, unde vidua novit qualis sit ea mulier ex qua acceperit, aut ex quo
ministerio victum sibi paret, utrum ex rapina aut ex alia quapiam arte minus honesta,
nescia fore ut Deo rationem reddat de his singulis rebus, quas, Deo offenso, accepe-
rit? Ne sacerdotes quidem talium munera sponte oblata suscipient, veluti furis aut me-
retriciis. Scriptum est enim: « Non concupisces res proximi. » Et: « Non offeres mercedem
meretricis Domino Deo. » Nihil igitur accipiendum a talibus, neque etiam ab excommu-
nicatis. Sint autem viduae promptae ad capessendum mandata superiorum, et iuxta prae-
ceptum episcopi faciant, tamquam Deo obedientes. Certe quum quis non recusat munus
viri infamis aut ab Ecclesia eiecti, et pro eo orat qui et in peccatis perseverare mavult, ne-
dum poenitere umquam lubeat, is precum communionem cum isto habet, atque contristat
iniquorum depulsorem Christum, aedificat praeterea in delicto eos quorum indigna dona
suscipit, seque cum illis inquinat, et obstat quominus ad poenitentiam veniant ut de-
fleant et deprecantur Deum.

12. Quod spectat ad mulieres baptizantes, commonefacimus vos non mediocri in

c) Τί τῶν τοιούτων vatic. 2; τι τῶν εἰρημίων vinda-
dobon.

d) Ἡ ἀφορισμὸς vatic. 2, colslin; uterque mox τίς
γάρ, quod vatic. 6 in marg. excitat.

e) Χορηγεῖ vindobon. qui mox iterum male cor-
rigit οὐκ ἀγνοεῖ τοίνυν ἡ χήρα: item perperam addi ἐν
a vulgato Ueltzen. queritur et om. contra vatic. 1 et
2. Nec fort. melius quod habet colslin: τοιαύτης δόσεως
δέχεται οἷον ἄρπαγος.

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

f) Παρά ἀνάξιον ἀνάξια vatic. 2, et partim 4. οὐ
προσδέχεται vatic. 4.

g) Πλησίον. Exod. XX, 17; tum Deuter. XXIII,
18. Τὰ τῶν πλησίων vindob. πλησίον σου vatic. 2.

h) Γινέσθ. οὖν vatic. 2; γιν. τοίνυν vatic. 4, colsl.
Inde varietas quod hic sententia rumpitur: interpo-
lata quidem Ueltzenius suspicatur capp. 3, 9, 10.

i) Θεὸν Anastas. in quaest. XI.

k) Ἀφίει id. in vatic. 3, neque aliter vat. 2, et 4.

τοῦτο ἐπιχειρούσαις· διὸ οὐ συμβουλευόμεν· ἐπισφαλὲς γάρ, μᾶλλον δὲ παράνομον καὶ ἀσεβές. Εἰ γὰρ κεφαλὴ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ, οὗτος δὲ προχειρίζεται εἰς ἱερωσύνην, οὐ δίκαιον ἀθιπῆσαι τὴν δημιουργίαν, καὶ καταλιπόντα τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τὸ ἔσχατον ἐλθεῖν σῶμα· γυνὴ γὰρ σῶμα ἀνδρὸς ἐκ πλευρᾶς ὅν καὶ ὑποκείμενον ἐκείνῳ, ἐξ οὗπερ καὶ διηρέθη εἰς παῖδων γένεισιν. Αὐτὸς γάρ σου, φησί, ¹⁾ κυριεύσει. Ἀρχὴ γὰρ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ, ἐπειδὴ καὶ κεφαλὴ. Εἰ δὲ ἐν τοῖς προλαβοῦσι διδάσκειν αὐταῖς οὐκ ἐπιτρέψαμεν, πῶς ἱερατεῦσαι ταύταις παρὰ φύσιν τις συγχωρήσει; τοῦτο γὰρ τῆς τῶν ἑλλήνων ἀθιότητος τὸ ἀλγόνημα, θηλείαις θεαῖς ἱερείας χειροτονεῖν ²⁾, ἀλλ' οὐ τῆς τοῦ Χριστοῦ ³⁾ διατάξεως. Εἰ δὲ καὶ ἴδῃ ὑπὸ γυναικῶν βαπτίζεσθαι, πάντως ἂν καὶ ὁ Κύριος ὑπὸ τῆς ἰδίας μητρὸς ἐβαπτίζετο καὶ οὐχ ὑπὸ Ἰωάννου, ἢ καὶ ἡμᾶς ἀποστέλλων ἐπὶ τὸ βαπτίζειν συναπέστειλεν ἂν ἡμῖν καὶ γυναῖκας· ἐπὶ τούτῳ· νῦν δὲ οὐδαμοῦ οὔτε προσέταξιν, οὔτε ἐγγράφως παρίδωκιν, εἰδὼς καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῆς φύσεως καὶ τὴν εὐπρίπειαν τοῦ πράγματος, ὡς καὶ τῆς φύσεως δημιουργὸς καὶ τῆς διατάξεως νομοθέτης.

Cap. 10. Ἀλλ' οὔτε λαϊκοῖς ἐπιτρέπομεν ⁴⁾ ποιεῖν τι τῶν ἱερατικῶν ἔργων, οἷον θυσίαν ἢ βάπτισμα ἢ χειροθεσίαν ἢ εὐλογίαν μικρὰν ἢ μεγάλην. Οὐχ ἑαυτῷ γὰρ τις λαμβάνει τὴν τιμὴν, ἀλλὰ ὁ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ⁵⁾· διὰ γὰρ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ ἐπισκόπου δίδεται ἡ τοιαύτη ἀξία ⁶⁾. Ὁ δὲ μὴ ἐγχει-

periculo versari eas quae hoc praesumunt (6). Itaque hoc non est consilium nostrum, periculosum enim est, immo impium et illicitum. Nam si « vir est caput mulieris, » et is eligitur ad sacerdotium, aequum non est a creationis ordine discedere, et relicto principatu, ad extremum corpus delabi. Mulier enim corpus viri est, ex costa eius oriundum, ei quo subiectum, a quo in liberorum procreationem dissectum est. « Ipse, inquit, tui dominabitur. » Sane principatus mulieris est vir, utpote caput. Quod si in praecedentibus, non permisimus feminis docere, quomodo munere sacerdotali fungi praeter naturam eisdem concedatur? Gentilium qui sine Deo sunt, impietas est eligere duabus feminis sominas sacerdotes, non autem Christi institutum. Quod si a mulieribus baptizari oportet, profecto Christus a matre sua baptizatus esset et non a Ioanne. Aut quando nos ad baptizandum misit, misisset quoque mulieres nobiscum ad hoc munus: nunc vero nusquam iussit hoc, neque scripto tradidit, qui naturae ordinem et rei honestatem probe norat, ut et naturae conditor et iuris legislator.

13. Immo nec laicis permittimus facere aliquod opus sacerdotale, ut sacrificium aut baptismum aut impositionem manus aut benedictionem sive parvam sive magnam (7). « Nemo enim sibi sumit honorem, sed qui vocatur a Deo. » Sed enim per impositionem

1) Αὐτός σου, φησί, ἵσται κεφαλὴ καὶ ὑποδοχὴν. sed pressius et egregie vatic. 2: ἀρχὴ γυν. ἀνδρ. ἐπειδὴ κεφαλὴ. Cf. Genes. III. 16. Pergit lepide vatic. 4: Εἰ δὲ ἐν τοῖς προλαβοῦσι.—οὐκ ἐπιτρέπομεν vatic. 2, coislin. — πῶς ἱερατεῦσαι vatic. 4.

2) Θεαῖς ἱερείας coislin. Θεαῖς καὶ ἱερεῖς ἀς χειροτονοῦσιν vatic. 4.

3) Τοῦ Χριστοῦ cum vatic. 2, 4 et coislin.

4) Ἐπιτρέπομεν vatic. 2. Mox ἔργων om. Hamartolus in codd. Paris. Θεσίαν ἢ om. vatic. 2.

5) Τοῦ Χριστοῦ 2. γ. τ. τάξις coislin.

6) Δόξα Hamart. ἱερούσι in al. cod. ἀρετὰς καὶ τυραννείας Id. ἀμαρτίαν καὶ τιμωρίαν τοῦ Θεοῦ καὶ Ὁξία Id. In sequenti capitulo post εἶον add. διακρίσεις

ρισθεὶς ταύτην, ἀλλ' ἀρπάσας αὐτὴν ἑαυτῷ, τὴν τιμωρίαν τοῦ Ὁζία ὑποστή- Cap. 11.
σεται.

Ἄλλ' οὐδὲ τοῖς λοιποῖς κληρικοῖς ἐπιτρέπομεν βαπτίζειν, οἷον ἀναγνώσταις ἢ ψάλλταις ἢ πυλωροῖς ἢ ὑπηρέταις· ἀλλ' ἢ μόνοις ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις, ἐξυπηριτουμένων αὐτοῖς τῶν διακόνων. Οἱ δὲ τολμῶντες τοῦτο τῶν Κοριθίων ὑποίσουσι τὴν δίκην ¹⁾. Οὐκ ἐπιτρέπομεν δὲ πρεσβυτέροις χειροτονεῖν διακόνους ἢ διακονίσσας ἢ ἀναγνώστας ἢ ὑπηρέτας ἢ πυλωροὺς, ἀλλὰ μόνοις τοῖς ἐπι-
σκόποις· αὕτη γὰρ ἐστὶ τάξις ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἀρμονία.

Περὶ δὲ φθόνου ἢ ζήλου ἢ καταλαλιᾶς ἢ ἱριδος ἢ φιλονεικίας προεῖρηται Cap. 12.
ἡμῖν ²⁾ ὅτι ταῦτα χριστιανοῦ ἀλλότρια, καὶ μάλιστα ἐπὶ χηρῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ
ἐνερῶν διάβολος πολύτροπος, καὶ ποικίλος ὑπάρχων, εἰς τὰς μὴ χήρας ἐμπομπεῖει,
ὥς καὶ ποτὶ εἰς τὸν Καῖν (ἔναι γὰρ λέγουσιν ³⁾ εἶναι χῆραι, τὰ δὲ τῆς χηρείας
ἄξια παραγγέλματα οὐ ποιοῦσιν, ὥς οὐδ' ὁ Καῖν τὰ ἀδελφικὰ δικαιώματα
ἀγνοοῦσι γὰρ ὥς οὐ τὸ ὄνομα τῆς χηρείας εἰς βασιλείαν αὐτὰς εἰσάξει, ἀλλ' ἢ
ἀληθῆς πίστις καὶ τὰ ὅσια ⁴⁾ ἔργα· εἰ δέ τις τὸ μὲν ὄνομα τῆς χηρείας κέκλη-
ται, τὰ δὲ τοῦ ἀντικειμένου ἐπιτελεῖ ἐπιτηδεύματα, ἢ μὲν χηρεῖα αὐτῆς οὐ λο-
γισθῆσεται, ἐξωσθεῖσα δὲ τῆς βασιλείας αἰωνία κολάσει παραδοθήσεται.
Ἀκούομεν γὰρ τινὰς χήρας ζηλοτύπους ⁵⁾, φθονεῖν, διαβόλους, βασκαίνουσας

manuum episcopi datur haec dignitas. Qui eam sibi non commissam habet, sed vi usur-
patam, Osiae supplicium sustinebit.

14. Sed neque caeteris clericis potestatem baptizandi facimus, veluti lectoribus, can-
toribus, ianitoribus, ministrantibus, sed solis episcopis et presbyteris, ministerium dia-
conis praebentibus. Qui autem id praesumpserunt, Coritarum poenas ferent. Neque pre-
sbyteris potestatem damus ordinandi diaconos vel diaconissas vel lectores vel ministros,
vel cantores vel ianitores, sed episcopis solis. Hic enim est ecclesiasticus ordo et con-
centus.

15. De invidia vero, aemulatione, obtrectione, discordia et contentione iam vobis
dictum est aliena haec esse a christiano viro, maximeque a viduis. Cum tamen diabo-
lus, multum multifariamque versutus, a pseudo-viduis triumphī pompam agit, quom-
admodum olim in Cain (Nonnulla enim se viduas praedicant, sed digna viduitate prae-
cepta non servant, ut neque Cain iura fraterna: ignorant enim quod non viduitatis
nomen eas in regnum inducet sed vera fides et sancta opera): si quae vero nomen vi-
duitatis obtinet, studia vero exercet adversarii, huius quidem viduitas non reputabitur,
repulsa autem a regno, aeterno supplicio tradetur. Audimus enim quasdam esse viduas

ἢ, sed om. ἢ πυλωροῖς; bene autem in uno cod. ἀλλ' ἢ μὴ, modo corrigatur ἀλλ' εἰ μὴ, tum in fine legit: καὶ μέντοι οὐδὲ πρεσβυτέροις; om. ἢ ὁδοῖς; in clausula: αὕτη γὰρ ἐστὶ τάξις ἱεροῦς, ἐκκλησιαστικὴ, καὶ θεοείστος ἀρμονία καὶ κατὰστασις.

1) Κοριθίων male vulg. Ut semper, iam eodd. nostri κοριθαῖν, quod Uetizenio nimis dubitanti placebat. Va-
ticano tamen 2 inest κορίθαῖν.

2) Ἀπειρηται coislin et vatic. 2.—Χριστιανῶν coisl.
χριστιανοῖς vindob.—μαλιστα χηρῶν vatic. 2, certo non
male, quem etiam melius putarem scripsisse infra:
πολύτροπος καὶ ποικίλος.

3) Αἱ δὲ λέγουσιν id.

4) Καὶ τὰ α. v. om. coislin. — Θεία ἔργα vindob.
mox ὅν. τῆς χήρας vatic. 2.

5) Ζηλοτύπους ὁσέας coislin.

ταῖς ἱτέρων ἀνέσειν· αἱ δὲ τοιαῦται οὐκ εἰσὶ τοῦ Χριστοῦ οὐδὲ τῆς ἐκείνου διδασκαλίας μαθήτριαι. Δέον γὰρ αὐτὰς, ἰνδουθείας αὐτῶν συγχήρας ^{α)} ὑπότινος ἢ λαβούσης ἀργύρια ^{β)} ἢ τροφὴν ἢ πόμα ἢ ὑπόδισιν, θιασαμένηας τὴν ἀδελφὴν αὐτῶν ἀναψύξασαν ἐπιτεῖν·

zelotypas, invidas, maledicas, aliarum subsidiis moestas; quae vero sic sunt, Christi non sunt discipulae neque doctrina illius institutae. Si quidem cum aliqua pariter vidua a quopiam induta fuit aut accepit vel pecuniam vel cibum vel potum vel calceos, debent qui sublevatam sororem viderint, dicere:

Cap. 13. Εὐλογητός εἶ, ὁ Θεὸς ὁ ἀναψύξας τὴν συγχήραν ^{α)} εὐλόγησον, Κύριε, καὶ δέξασιν τοὶ διακονήσαντα αὐτῇ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἀναβῆναι ^{β)} ἐν ἀληθείᾳ πρὸς σέ, καὶ μνησθήσῃ ^{γ)} αὐτοῦ εἰς ἀγαθόν ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς αὐτοῦ ^{δ)} καὶ τὸν ἐπίσκοπόν μου τὸν καλῶς σοὶ λειτουργήσαντα καὶ διδάξαντα εὐκαιρὸν ἐλεημοσύνην γυμνῇ ^{ε)} οὕτως τῇ συγγνώμῃ μου γινώσκας προσδεῖν αὐτῇ δόξαν καὶ δόξης αὐτῇ στίβανον καυχήσεως ἐν ἡμέρᾳ ἀποκαλύψεως ἐπισκοπῆς σου.

16. Benedictus es, Deus, qui conviviam recreasti; benedic, Domine, et clarifica eum qui illi subministravit, et fac opus eius ad te in veritate ascendere, et memineris eius in bonum in die visitationis eius. Et benedic meo episcopo, qui praeclare tibi servivit, et docuit opportunam nudae convetulae meae fieri eleemosynam; addas ei gloriam et des ei coronam exultationis in die qua revelabitur visitatio tua.

Ὅμοίως καὶ ἡ λαβοῦσα χήρα τό ἔλεος συμπροσευχέσθω τῷ διδόντι αὐτῇ τὴν διακονίαν.

Cap. 14. Ἡ μὲντοι εὖ ποιοῦσα ἀποκρυφάτω τὸ οἰκεῖον ὄνομα ὡς σοφὴ, μὴ σαλπίζουσα ἔμπροσθεν αὐτῆς, ἵνα γένηται ἡ ἐλεημοσύνη πρὸς τὸν Θεὸν ἐν κρυπτῷ· καθὼς φησιν ὁ Κύριος, ὅτι· Σοῦ δὲ ποιοῦντος ἐλεημοσύνην, μὴ ἴνῳτω ἡ ἀριστερὰ τί ποιεῖ ἡ δεξιὰ σου, ὅπως ἢ σου ἡ ἐλεημοσύνη ἐν τῷ κρυπτῷ ^{α)} Καὶ ἡ χήρα προσευχέσθω ὑπὲρ τοῦ διδωκότος ὅστις ποτ' ἂν ἦ, ὁ ἅγιον θυσιαστήριον Θεοῦ ὑπάρχουσα· καὶ ὁ πατὴρ ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει τῷ εὖ ποιοῦντι ἐν τῷ φανερῷ. Ἀλλ' αἱ μὴ κατ' ἐντολὴν Θεοῦ ζῆν θέλουσαι χῆραι, φροντίζουσι πολυπειστεῖν ^{β)} τίς ἡ διακονησαμένη καὶ τίνες αἱ λαβοῦσαι, καὶ μαθεῖσα ἐπι-

Similiter et vidua quae misericordiam accepit comprecetur pro eo qui illi praebuilt ministerium.

17. At quae beneficium largitur, occultet nomen suum, ut sapiens, nec tuba canat ante se, ut fiat coram Deo eleemosyna in abscondito, sicut Dominus ait: « Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua (8), ut sit eleemosyna in abscondito. » Ac vidua precetur pro largitore, quicumque tandem ille sit, quum sit ipsa Dei sanctum altare. « Et pater qui videt in abscondito, reddet conferenti benignitatem. » Sed viduae quae secundum Dei mandatum vivere nolunt, sollicito curant sciscitari a qua

α) Ἐδουθ. τῆς συγχ. coislin. — Vatic. 6 in marg. τῆς ὁμοίας τῶν χερῶν.

β) Ἀργύριον vindobon.

γ) Εἰ om. coislin vatic. 2. — μετ' τὴν συγχ. id. — τὴν σὴν χήραν vatic. 3.

δ) Ἀναβαίει proponit Ueltzen. λειτουργήσαντα αὐτῇ π. τ. ο. α. ἀνάλαβε vatic. 3 a vatic. 7 relectus in marg. τὸ γὰρ ἔργ. αὐτοῦ ἀναβαίνει coislin.

ε) Μνησθήσῃ coislin. manu priorē; posteriore

μνησθήσῃ ut vindob.

ζ) Ἐπισκ. σου vindob. μου in marg. tantum vat. 6.

η) Σοὶ λειτουργ. καὶ εἰ δόξαν καὶ δόξης αὐτῇ om. vindobon. δόξης αὐτῇ coislin. vatic. 2. Post ἐλεημοσύνην sequentia usque ad haec: προσευχέσθω δὲ καὶ τῷ διδ. om. vatic. 4. Inter haec vatic. 2. legit: προσείσῃς αὐτῇ.

θ) Κρυπτῷ. Matth. VI, 3. 4.

ι) Ἄν εἴη vatic. 2. — θυσ. Χρ. vulgo contra codd.

κ) φιλοπειστεῖν coislin.

μέμφεται τῇ διακονησαμένη λέγουσα· Οὐκ εἶδεις ὅτι ἐγὼ σοι ἐγγυτέρα παρ' ἐκείνην ὑπῆρχον καὶ μᾶλλον ^{λ)} θλιβομένη, ὅτι οὖν προτιμήσας ἐκείνην ἑμοῦ; Ταῦτα δὲ λείπει ἄφρων ὑπάρχουσα, οὐ νοοῦσα ὅτι οὐκ ἀνθρώπου τοῦτο θέλημα γέγονιν, ἀλλὰ Θεοῦ πρόσταγμα. Εἰ γὰρ μαρτυρεῖ αὕτη ὅτι ἐγγυτέρω ὑπῆρχε καὶ ἐν πλείονι ἐνδεία ἱζητάζετο καὶ μᾶλλον αὐτὴ γυμνὴ, ἢ ἐκείνη, ὀφείλει ^{ι)} νοεῖν τὸν διαταξάμενον καὶ ἀποσιγήσασα καὶ μὴ μεμψαμένη τὴν διακονήσασαν, ἐπισιλοῦσα εἰς οἶκον ἑαυτῆς καὶ ἐπὶ πρόσωπον ἑαυτὴν βαλοῦσα, ἰκετεύσαι ^{κ)} τὸν Θεὸν ἀφεθῆναι αὐτῇ τὸ πλημμέλημα. Ὁ γὰρ Θεὸς ἐντετατατο τῇ εὖ ποιούσῃ μὴ τραγωδεῖν τὴν εὐποιάν, ἢ δὲ ἐμέμβετο ὅτι μὴ ἐκήρυξεν αὐτῆς τὸ ὄνομα, ^{λ)} ἵνα καὶ αὐτὴ μαθοῦσα δράμῃ εἰς τὸ λαβεῖν καὶ οὐ μόνον ἐμέμβετο, ἀλλὰ γε καὶ κατηράτο αὐτῇ, ἐπιλαθομένη τοῦ ἐπιπόντος· Ὁ εὐλογῶν σε εὐλόγηται, καὶ ὁ καταρώμενός σε κεκατήραται ^{μ)}.

Λέγει δὲ ὁ Κύριος· Ὅταν εἰσέλκησθε εἰς οἶκόν τινος, λέγετε· Εἰρήνη τῷ οἴκῳ τούτῳ· καὶ ἰὰν ἢ ἐκεῖ ^{ν)} υἱὸς εἰρήνης, ἢ εἰρήνη ὑμῶν ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτόν· ἰὰν δὲ μὴ ἢ ἄξιος, ἢ εἰρήνη ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς ἐπιστρέψει. Εἰ οὖν ^{ο)} ἢ cap. 15. εἰρήνη πάλιν ἐπιστρέφει ἐπὶ τοὺς προσηκαμένους αὐτὴν, διὰ τὸ μὴ εὐρεῖν ἄξιους αὐτῆς· πολὺ μᾶλλον ἢ κατὰρα ἐπιστρέψει εἰς κεφαλὴν τοῦ ἀδίκως αὐτὴν ἐκπέμ-

datum et a quibus acceptum sit. Et ubi vidua novit, queri de dante incipit: An non sciebas et me illa esse viciniorem, et me calamitosiorem? Cur igitur illam mihi prae-tulisti? Haec illa, desipiendo, quae non intelligit hanc non fuisse voluntatem hominis, sed Dei mandatum. Si enim ipsa contestanto, propior altera fuit et maiori inopia af-flicta, quin et nudior eadem, considerandum illi est quis ita disposuerit, et silentio facto, ommissa in eam quae prae-buit querela, regressa in domum, atque in faciem pro-cumbens, Deo debet supplicare ut peccatum ei remittatur. Nam Deus praecepit benefa-cienti ne tragico boatu decantet beneficium; vidua tamen indignatur quod illa nomen suum non conclamarit, ut eo audito, ipsa ad accipiendum curreret; non solum aegre tulit, sed etiam ipsi maledixit, oblita illius qui ait: « Qui benedicit tibi, benedictus est; et qui ma-ledicit tibi, maledictus est.»

18. Dicit autem Dominus: « Cum intraveritis in domum, dicite: Pax huic domui! Et si fuerit ibi filius pacis, pax vestra requiescet super illum; sin autem non fuerit dignus, pax vestra revertetur ad vos.» Si ergo pax ad illos rursus redit qui eam prae-miserant, quia non reperit qui ea digni essent, multo magis maledictio revertetur in

λ) Λέγουσα ὅτι οὐκ εἶδεις ὅτι ἐγὼ σοι μᾶλλον vatic. 2, coislin. — ἐγγυτέρα coislin. — σοι μᾶλλον παρ' ἐκείνην θλιβομένη διατί οὖν vatic. 2. Eadem ad θλιβομένην in textu vatic. 6, sed in marg. ἀλλ. ἐγγυτέρα ὑπῆρχον κ. μ. θλ. — ὑπῆρχον. Τί οὖν προτιμήσας ἐκείνην ὑπὲρ ἐμέ coislin.

ι) Perverse coislin. praeter morem: νοεῖν v. θ. κ. ἀποσιγήσασα καὶ μὴ μεμψαμένη.

κ) Ἰκετεύσασα vatic. 2. ἰκετεύσει Θεὸν coislin.

λ) Ἐαυτῆς τὸ ὄνομα coislin. vindobon.

μ) Κεκατήραται. Num. XXIV, 9.

ν) Εἰς τὸν οἶκον λέγετε vatic. 2, vulg. Tum in citato loco: ἰὰν μὲν ἐκεῖ vatic. 2; ἀναστρέψῃ vatic. 2. Cf. Luc. X, 5, 6; Matth. X, 13.

ο) Πάλιν om. vatic. 1; vulg. et vatic. 2 et coislin. post εἰρήνη add. ἐπὶ τοὺς πέμψαντας αὐτὴν ἐπ' ἐκείνους. — Προσηκαμένους vindob. ἀξιους αὐτοὺς coislin. ἑαυτῆς vindob.

ψαπτος, ὡς οὐκ ἀξίου ὄντος λαβεῖν ^{p)} αὐτὴν ἐκείνου, ὡρὸς ὄντις ἐξαπιστάλη. Πᾶς γὰρ ὁ μάτην λοιδορῶν ἑαυτὸν ἀρᾶται, καθά φησιν ὁ Σολομών· Ὡς περ ὄρνεα πέτονται καὶ στρουθοὶ, οὕτως ἀρὰ ματαία οὐκ ἐπιλεύσεται ἐπ' οὐδενί. Καὶ πάλιν λέγει· Οἱ δὲ ἐκφέροντες λοιδορίας ἀφρονέστατοί εἰσιν. Ὡς περ δὲ ἡ μέλισσα ἐν τῇ δυνάμει αὐτῆς ἀσθετῆς οὖσα, ἐπὰν πλήξῃ τινὰ, τὸ κέντρον ἀποβάλλει καὶ γίνεται στείρα· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὑμεῖς ὁ ἵαν ποιήσητε ἄδικον εἰς ἐτέρους, τοῦτο εἰς ἑαυτοὺς ^{q)} ἐνερθήσετε. Δάκκον γὰρ ὥρυξε καὶ ἀνίσχαψεν αὐτὸν, ^{r)} καὶ ἱμπισιῖται εἰς βόθρον ὃν ἐργάσατο. Καὶ πάλιν Ὁ ὀρύσσων ^{s)} βόθρον τῷ πλησίον αὐτοῦ, ἱμπισιῖται εἰς αὐτόν. Οὐκοῦν ὁ φεύγων κατάραν ἕτερον μὴ καταράσθω· ὁ γὰρ μισεῖς σοὶ γενέσθαι, οὐδὲ ἄλλω σὺ ποιεῖς ^{t)}. Διὸ τουθεῖται τὰς ἀπειθεῖς, ἐπιωλήσσει ταῖς ἀναισχύντοις, παρακαλεῖτε τὰς ὀλιγοψύχους, ^{u)} ἰσχυροποιεῖτε τὰς ἀσθενούσας, ἐπαινεῖτε τὰς ἐν ὁσιότητι ὀδευούσας· ἐυλογεῖτωσαν μᾶλλον ^{v)} καὶ μὴ λοιδορεῖτωσαν, εἰρηνοποιεῖτωσαν καὶ μὴ πόλεμον ἐμποιεῖτωσαν. Μῆτι οὖν ἐπίσκοπος, μήτε πρεσβύτερος, μήτε διάκονος, μήτε ἄλλος τις ἐκ τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ λοιδορίᾳ τὴν γλῶσσαν ^{x)} μολυνέτω, ἵνα μὴ ἀπὸ ἐυλογίας κατάραν κληρονομήσῃ· ἔστω δὲ σπουδὴ καὶ ἐπιμέλεια τῷ ἐπισκόπῳ, ὥσως μηδὲ λαϊκὸς κατάραν ἐκφέρῃ· περὶ πάντων γὰρ αὐτῷ μέλειν ^{y)} ὀφείλει, περὶ κληρικῶν, περὶ παρθένων, περὶ χηρῶν, περὶ λαϊκῶν. ^{z)}

caput inique immittentis eam, quia in quem iacta est, recipere illam non meretur. « Quisquis enim sine causa convicium facit, sibi maledicit, ut Salomon ait; sicut aves volant et passeret, sic maledictum vanum in nullum non veniet. » Et iterum dicit: « Qui autem proferunt convicia insipientissimi sunt. » Ut autem apis, viribus infirma, postquam pupugerit, aculeum amittit efficiturque sterilis: sic vos, quum iniuriam aliis intuleritis, hanc vobis facietis. « Lacum enim aperuit, et effodit eum, et incidet in foveam quam fecit. » Et rursus: « Qui fodit foveam proximo suo, incidet in eam. » Ergo qui maledici refugit, ne maledicat « Quod enim fieri tibi non vis, alteri ne facias. » Quare monete viduas immorigeras, obiurgate inverecundas, consolamini pusillanimes, roborate infirmas, laudate sanctitatis iter ingressas. Benedicant potius et non conviciantur; pacem, non bellum faciant. Caeterum ne episcopus, ne presbyter, ne diaconus, ne quisvis alius sacri ordinis linguam convicio inquinat, ne pro benedictione maledictum reportet. Studeat autem et curet episcopus ut neque laicus maledictionem proferat: omnibus enim prospicere debet clericis, virginibus, viduis, laicis.

p) Τοῦ λαβεῖν vatic. 2. Sequuntur Prov. XXVI, 2; X, 18, ad quem vatic. 6 in marg. ἄλλ. ἐκφέροντες. Perga vindob. ὥς περ οὖν, quod melius nonnullis videtur.

q) Ἄδικον ἐπ' ἐτέρους coislin. — ἐπ' αὐτοῖς vatic. 1, vindob.

r) Αὐτόν om. vatic. 2. Cf. Ps. VII, 16.

s) Τὸ πλ. αὐτοῦ om. vindob. αὐτοῦ om. vat. 2. Cf. Prov. XXVI, 27.

t) Σὺ om. vatic. 2. Cf. Luc. VI, 31.

u) Τὰς ὀλιγοψυχούσας vatic. 4.

v) Μᾶλλον et quae post λοιδορεῖτωσαν om. vatic. 6, id quod toties ob incuriam eisdem accidit, ut facile praetermissa ab eo et ego praetermittam.

x) Εἰς λοιδορίαν τὴν γλῶσσαν ἔχον apud eundem et in marg. vatic. 6.

y) Μῆτιν apposite coislin. iuxta Ueltzenii votum, contra vulg. μέλλειν.

z) Περί λαϊκῶν rescuit vatic. 4.

Διὰ τοῦτο, ὦ ἐπίσκοπε, τοὺς συνεργούς σου τῆς ζωῆς καὶ τῆς δικαιοσύνης ἔργατας, διακόνους εὐαρίστους Θεῷ προχειρίζου, οὓς ἐκ παντὸς τοῦ λαοῦ δοκιμάζεις εἶναι ἀξιούς καὶ εἰς τὰς τῆς διακονίας χρείας εὐσχύλους. Προχειρίσαι δὲ καὶ διάκονον ^{α)} πιστὴν καὶ ἁγίαν εἰς τὰς τῶν θυναικῶν ὑπηρεσίας· ἔστι γὰρ ὁπόταν ἐν τισιν οἰκίαις ἄνδρα διάκονον θυναιξί οὐ δύνασαι ^{β)} πέμπειν διὰ τοὺς ἀπίστους· ἀποστίλις οὖν γυναῖκα διάκονον διὰ τὰς τῶν φαύλων διανοίας. Καὶ γὰρ εἰς πολλὰς χρείας θυναικὸς χρήζοιεν διακόνου. Καὶ πρῶτον μὲν ἐν τῷ φωτίζεσθαι ^{γ)} γυναῖκας ὁ διάκονος χρίσει μὲν μόνον τὸ μέτωπον αὐτῶν τῷ ἁγίῳ ἔλαιῳ, καὶ μετ' αὐτὸν ^{δ)} ἡ διάκονος ἀλείψει αὐτάς· οὐ γὰρ ἀνάγκη τὰς γυναῖκας ὑπὸ ἀνδρῶν κατοπτίζεσθαι. Ἀλλὰ μόνον ἐν τῇ χειροθεσίᾳ τὴν κεφαλὴν αὐτῆς χρίσει ὁ ἐπίσκοπος, ὃν τρόπον οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ βασιλεῖς τὸ πρότερον ἐχρίοντο· οὐχ ὅτι καὶ οἱ νῦν βαπτιζόμενοι ἱερεῖς χειροτονοῦνται, ἀλλ' ὥς ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ χριστιανοὶ ^{ε)}, βασιλειον ἱεράτευμα καὶ ἔθνος ἅγιον, ἐκκλησία Θεοῦ, αἵματος καὶ ἰδραῖωμα τοῦ νῦν φωτός· οἱ ποτε οὐ λαὸς, νῦν δὲ ἡλατῆμένοι καὶ ἐκλεκτοὶ ^{ς)}, οἷς ἐπικλήθη τὸ καινὸν αὐτοῦ ὄνομα, ὡς μαρτυρεῖ καὶ Ἡσαΐας ὁ προφήτης λέγων· Καὶ καλίσουσι τὸν λαὸν τὸ ὄνομα αὐτοῦ τὸ καινὸν, ὃ ὁ Κύριος ὀνομάσει αὐτόν.

Σὺ οὖν, ὦ ἐπίσκοπε, ἐκίειν τῷ τύπῳ χρίσεις τὴν κεφαλὴν τῶν βαπτιζομένων, εἴτε ἀνδρῶν εἴτε θυναικῶν, τῷ ἁγίῳ ἔλαιῳ, εἰς τύπον τοῦ πνευματικοῦ βα-

Cap. 16.

19. Propterea, episcopo, elige tibi in vita adiutores et iustitiae operarios Deoque gratos diaconos, quos ex cuncto populo dignos esse probaris, et fortiter subeundis ministerii laboribus idoneos. Etiam elige diaconissam fidelem et sanctam ad mulierum ministeria. Fit enim nonnumquam ut in quibusdam domibus virum diaconum ad mulieres non possis mittere, propter infideles; destinabis igitur mulierem diaconissam, ob improborum cogitationes. Diaconissa si quidem femina ad multos usus indigemus. Atque in primis cum baptizantur mulieres, diaconus tantum earum frontem unget oleo sancto, et post eum, diaconissa eas illinet. Non enim decet feminas a viris aspici. Verum episcopus in manus impositione caput tantum mulieris unget, sicut prius sacerdotes et reges ungebantur: non quod baptizati ordinentur in sacerdotes, sed quia sunt a Christo Christiani, « regale sacerdotium et gens sancta, » Ecclesia Dei, columna et firmamentum praesentis luminis, « qui aliquando non populus, nunc autem admati et electi, super quos invocatum est novum nomen eius, » ut testatur Isaias propheta, dicens: « Et vocabunt populum nomine eius novo, quo Dominus nominabit illum. »

20. Tu igitur, episcopo, iuxta hunc typum, caput eorum qui baptizantur, sive virorum, sive mulierum, unges oleo sancto, in figuram spiritualis baptismi. Deinde,

α) Διακόνισσα constanter pro ε διακόνος vindob., coislin. et vatic. 2.

β) Δυνασαι vindob. coislin., Cotelier. Valtz. δυνασαι. vulg.

γ) Ἐν τῷ βαπτίζεσθαι vatic. 2, 4.

δ) Μετὰ τοῦτον vatic. 2.

ε) Χριστιανοὶ καλοῦνται vindobon.

ς) Νυμφῶνες Θεοῦ vulgo post vatic. 1, 2; τοῦ νῦν φωτός placuit cum vatic. 4 Cotel. et Mansi in marg.

g) Ἠλατῆμένος καὶ ἐκλεκτός vindob. coislin. Caetera usque ad αὐτόν om. vatic. 2, 4, vindobon. coislin. Cf. Is. LXII, 2.

πτίσματος· ἑπειὶ ἡ σὺ ὁ ἐπίσκοπος ἢ ὁ ὑπὸ σὲ πρεσβύτερος τὴν ἱερὰν ἐπ' αὐτοῖς εἰπὼν καὶ ἐπονομάσας ἐπὶ κλῆσιν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, βαπτίσεις αὐτοὺς ἐν τῷ ὕδατι· καὶ τὸν μὲν ἄνδρα ὑποδεχέσθω ὁ διάκονος, τὴν δὲ γυναῖκα ἢ διάκονος, ὅπως σιμνοσφριῶς ἢ μετὰ δόσεις τῆς ἀθραύστου σφραγίδος γίνηται· καὶ μετὰ τοῦτο ὁ ἐπίσκοπος χρίτω τοὺς βαπτισθέντας τῷ μύρῳ.

Cap. 17. Ἔστι τοίνυν τὸ μὲν βάπτισμα εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ἰησοῦ διδόμενον, τὸ δὲ ὕδωρ ἀντὶ ταφῆς, τὸ ἔλαιον ἀντὶ Πνεύματος ἁγίου, ἢ σφραγὶς ἀντὶ τοῦ σταυροῦ, τὸ μύρον βιβαίωσις τῆς ὁμολογίας, τοῦ Πατρὸς ἢ μνήμη ὡς αἰτίου καὶ ἀποστολῆως, τοῦ Πνεύματος ἢ συμπαράληψις ὡς μάρτυρος, ἢ κατάδυσις τὸ συναποθανεῖν, ^{λ)} ἢ ἀνάδυσις τὸ συναναστῆναι· Πατὴρ ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς, Χριστὸς ὁ μονογενὴς Θεὸς, ὁ ἀγαπητὸς Υἱὸς, ὁ τῆς δόξης Κύριος· ^{μ)} Πνεῦμα ἅγιον, ὁ Παράκλητος τὸ ὑπὸ Χριστοῦ πεμπόμενον καὶ ὑπ' ἐκείνου διδασκόμενον καὶ ἐκείνον κηρύττον.

Cap. 18. Ὁ δὲ βαπτιζόμενος ὑπαρχέτω ἀλλότριος ἀσεβείας πάσης, ἀνενέργητος πρὸς ἁμαρτίαν, φίλος Θεοῦ, ἐχθρὸς διαβόλου, κληρονόμος Θεοῦ ^{κ)} Πατρὸς, συγκαληρονόμος δὲ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, ἀποτιταγμένος τῷ Σατανᾷ καὶ τοῖς δαίμοσι καὶ ταῖς ἀπάταις αὐτοῦ, ἄγνός, καθαρὸς, ὁσίος, θιοφιλὴς, υἱὸς τοῦ Θεοῦ, προσευχόμενος, ὡς υἱὸς, πατρὶ καὶ λέγων ὡς ἀπὸ κοινοῦ τοῦ τῶν πιστῶν συναθροίσματος οὕτως ^{η)}.

aut tu, episcopo, aut sub te presbyter super eos et nominatim proferens invocationem Patris et Filii et Spiritus Sancti, baptizabis eos in aqua. Ac virum quidem suscipiat diaconus, mulierem vero diaconissa, ut cum debita veneratione collatio fiat sigilli quod non frangitur. Et episcopus porro baptizatos ungat chrismate.

21. Baptismus igitur est in mortem filii Dei; aqua, pro sepulchro; oleum, pro Spiritu Sancto; signum crucis, pro cruce; chrisma, pro confessionis robore; Patris invocatio, illius nempe qui causa est et emissor; Spiritus accessio, quum testis sit; mergi, commori est; emergere, consuscitari. Pater super omnia Deus est; Christus, unigenitus Deus et dilectus filius et gloriae Dominus; Spiritus Sanctus Paracletus, qui a Christo mittitur, ab illo docetur, et qui ipsum Christum praedicat (9).

22. Qui baptizatur, se praestet alienum ab omni impietate, inefficacem ad peccatum, amicum Dei, hostem diaboli, haerodem Dei Patris et cohaerodem Filii eius; eum demum qui renuntiaverit Satanae illiusque daemonibus et fallaciis; castum, purum, sanctum, Deo gratum, Dei filium, qui oret eum ut filius patrem, et dicat velut nomine communis fidelium coetum, in hunc modum:

λ) Τοῦ συναποθ. et τοῦ συναναστ. valic. 4, vindob. coislin.

μ) Υἱὸς ὁ μονογενὴς Θεὸς ὁ ἀγαπητός, ὁ τῆς δόξης. Id.

κ) Post πληρον. om. Θεοῦ coislin. valic. 2. συγκαληρ.

τῷ υἱῷ coislin; Χριστοῦ Anast. αὐτοῦ om. Cotelier. Haec Anastas. in quaest. 1 et valic. 3 f. 57.

η) Λέγων οὕτως, cacteris omissis, coislin. Cf. Matth. VI, 9-13.

Πατερ ἡμῶν ὃ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθῆτω τὸ ὄνομα σου ἁλθῆτω ἡ βασιλεία σου· γινῆθῃ τὸ θέλημα σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δός ἡμῖν σήμερον· καὶ ἄφεσ ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα π) ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλόμεν ἡμῶν· καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥύσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ· ὅτι σου ἐστιν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

Pater noster qui es in coelis, sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum, fiat voluntas tua sicut in coelo et in terra, panem nostrum quotidianum da nobis hodie, et dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris, et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo, quia tuum est regnum et potentia et gloria in saecula. Amen.

Ἔστωσαν δὲ καὶ οἱ διάκονοι ἐν πᾶσιν ἁμῶμοι ὡς καὶ ὁ ἐπίσκοπος, μόνον δὲ cap. 19. εὐσχυλτότεροι, ἀνάλογοι πρὸς τὸ πλῆθος τῆς ἐκκλησίας, ἵνα καὶ τοῖς ἀδυνατοῖς ὑπηρετεῖσθαι δύνωνται ^{α)}, ὡς ἐργάται ἀνεπαίσχυτοι· καὶ ἡ μὲν γυνὴ τὰς γυναῖκας σπουδάζουσα θεραπεύειν, ἀμφότεροι δὲ τὰ πρὸς ἀγγελίαν, ἐκδημίαν, ὑπηρεσίαν, δουλείαν· ὡς καὶ περὶ τοῦ Κυρίου Ἡσαΐας ἔλεγε φάσκων· Δικαιῶσαι δίκαιον εὐδουλεύοντα πολλοῖς ^{β)}. Ἐκαστος οὖν τὸν ἴδιον γνωρίζετω τόπον ^{γ)}, καὶ ἐκτελείτω αὐτὸν σπουδαίως, ὁμοφρόνως, ὁμοψύχως, γινώσκοντες τὸν τῆς διακονίας μισθόν. Ἔστωσαν δὲ καὶ ἀνεπαίσχυτοι εἰς τὸ ὑπηρετεῖσθαι ^{δ)} τοῖς διομένοις, ὡς καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς οὐκ ἤλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν ^{ε)}. οὕτως οὖν καὶ αὐτοὺς δεῖ ποιεῖν. Καὶ δὲ ψυχὴν ὑπὲρ ἀδελφοῦ ἀποδίδειν, μὴ διστάσωσιν· οὐδὲ γὰρ ὁ Κύριος καὶ σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐδίδότασι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θείναι, ὡς αὐτὸς ἔφη, ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ. Εἰ οὖν ὁ Κύριος τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς πάντα ὑπέμεινε δι' ἡμᾶς, πῶς ἂν ὑμεῖς διακονῆσαι τοῖς

23. Sint vero diaconi omni vitio immunes, sicut et episcopus, tantummodo expeditiores, accommodati ad multitudinem ecclesiae, ut vel imbecillis ministrare valeant, « tamquam operarii inconfusibiles. » Ac mulier quidem mulieribus providere studeat, utrique vero munia nuntiandi, dimittendi, ministrandi, serviendi obeant. Quemadmodum de Domino dixit Isaias eum iustificare iustum bene servientem multis. Singuli igitur locum suum ac munus agnoscant, impleantque diligenter, concordī mente et anima, ut qui mercedem ministerii non ignorent. Ne eos pudeat egentibus ministrare, sicut Dominus noster Iesu Christus « non venit ministrari, sed ministrare et dare animam suam in redemptione pro multis. » Sic igitur faciendum est ipsis; etiamsi animam pro fratribus poni oporteat, ne dubitent. Neque enim Dominus et Salvator noster Iesus Christus, ut ipse ait, dubitavit animam suam ponere pro amicis suis. Si igitur caeli ac terrae Dominus omnia sustinuit propter nos, quomodo vos ministrare indigentibus haesitaveritis,

π) Παραπτύματα vatic. 4, qui etiam om. ἀφίεμεν, solus enim varietates in solemnia et divina verba inferre potuit, neque tenuiores; in doxologia post δόξα addit: τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Verum eadem Turrionus et legit et vertit. Sed et notandum coislinianum, posita voce orationis prima πάντες, caetera missa fecisse; vaticanum vero 2 ad verba ἐν τοῖς οὐρανοῖς additis ἐως τέλους stelsse similiter; non tam brevitati uterque fortasse consuluit, quam ipse διατάκτης arcanae veterum disciplinae.

α) Ἐν τοῖς ἀδυν. coislin. vindobon.— ὑπηρετεῖν vin-

dobon. δύνανται vatic. 2. cf. II Tim. II, 45.

β) Πολλοῖς Is. LIII, 11 graece.

γ) Γνωρίζετω ἔργων κ. ian. αὐτὸ coislin.

δ) Ὑπηρετεῖσθαι. Vatic. 1 in marg. manu antiqua: ἐν ἄλλῃ ὑπηρετεῖν.

ε) Πολλῶν Matth. XX, 28. Sequentia οὕτως ad ποιεῖν om. coislin. dein legit: καὶ εἰς (immo διὰ) ψυχὴν ἀντὶ ἀδελφοῦ. Similia vindob. καὶ διὰ τὴν ἰαυτῶν ψυχὴν ἀντὶ ἀδ. μὴ διστάσαι. Tam uterque cum vatic. 2 αὐτοῦ θείας. Quae ut Clerico, ita Veltzenio egregia lectio videtur, et merito. Cf. Ioan. X, 15; XV, 13.

διομένοις ἐνδοιάσῃτε, μιμηταὶ ὀφείλοντες αὐτοῦ εἶναι, τοῦ καὶ δουλείαν καὶ ἰνδειαν ^{δ)} καὶ πληγὰς καὶ σταυρὸν δι' ἡμᾶς ὑπομείναντος.

Χρὴ οὖν καὶ ὑμᾶς δουλεύειν ^{ε)} τοῖς ἀδελφοῖς ὡς Χριστοῦ μιμητάς· Ὁ Θείων γὰρ, φησὶν, ἐν ὑμῖν εἶναι μέγας, ἵστω ὑμῶν διάκονος· καὶ ὁ Θείων ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος, ἵστω ὑμῶν δοῦλος ^{ς)}. Οὕτω γὰρ καὶ αὐτὸς ἔργῳ πεπλήρωκε τὸ εὖ δουλεύειν ^{ν)} πολλοῖς, καὶ οὐ λόγῳ. Λαβὼν γὰρ λέντιον διεζώσατο· εἴτα βάλλει ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα, καὶ ἡμῶν ἀνακειμένων, ἐπιελθὼν πάντων ἡμῶν ἐνίψει τοὺς πόδας καὶ τῷ λεντίῳ ἐξέμαξε· τοῦτο δὲ ποιῶν, ἐπεδείκνυεν ἡμῖν τὸ τῆς φιλαδελφίας ἀγαπητικὸν, ἵνα καὶ ἡμεῖς εἰς ἀλλήλους αὐτὸ ποιῶμεν· Εἰ οὖν ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ ὁ διδάσκαλος οὕτως ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, πῶς ἂν ὑμεῖς ἐπαισχυνησθε τοῦτο ποιῆσαι τοῖς ἀδυνατοῖς καὶ ἀσθενέσι τῶν ἀδελφῶν, ἐργάται ὄντες ἀληθείας καὶ τῆς εὐσεβείας προστάται; Ἐξυπηρετεῖτε οὖν ἀγαπητικῶς, μὴ ἐπιγογγύζοντες μηδὲ διαστασιάζοντες· οὐ γὰρ διὰ ἄνθρωπον ποιεῖτε, ἀλλὰ διὰ τὸν Θεόν, καὶ τὸν μισθὸν τῆς διακονίας παρ' ἐκείνου ἀπολήψεσθε ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς ὑμῶν. Χρὴ οὖν ὑμᾶς τοὺς διακόνους ἐπισκέπτεσθαι πάντας τοὺς διομένους ἐπισκέπτως, καὶ περὶ τῶν θλιβομένων ἀναγγέλλετε τῷ ἐπισκόπῳ ὑμῶν· ψυχὴ γὰρ αὐτοῦ καὶ αἰσθησις εἶναι ὀφείλετε, εὐσχυλοὶ ^{ς)} καὶ εὐήκοοι εἰς πάντα ὅντις αὐτῷ, ὡς ἐπισκόπῳ ὑμῶν καὶ πατρὶ καὶ διδασκάλῳ.

cum teneamini eum imitari qui servitutem et egestatem et verbera et crucem propter nos pertulit?

24. Oportet igitur et vos fratribus servire, tamquam Christi imitatores. « Qui enim, ait, vult inter vos esse magnus, sit vester minister; et qui vult esse inter vos primus, sit vester servus. » Nam ita ipse etiam illud: Bene servire multis, opere implevit, et non verbis. « Cum enim accepisset linteum, praecinxit se, deinde fudit aquam in pelvim, » et accessit ad nos recumbentes, omniumque nostrum lavit pedes ac linteo extersit. Cum hoc faceret demonstrabat nobis amicitiae fraternae charitatem, ut et nos idem mutuo faceremus. Itaque si Dominus noster idemque magister tantum se demisit, quo modo pudebit vos idem facere fratribus infirmis et imbecillis: vos dico qui veritatis operarii estis et religionis patroni. « Ministrare igitur cum charitate, sine murmuratione, sine seditione; non enim propter hominem, sed propter Deum hoc facitis, a quo mercedem ministerii vestri in die visitationis vestrae reportabitis. » Oportet igitur vos, diaconi, omnes invisere, quibus visitatione opus est. De calamitosis etiam ad episcopum referte. Vos enim anima ipsius atque sensus debetis esse (10), fortes, docilesque ad omnia pro ipso, episcopo utique vestro et patre et magistro, sustinenda.

δ) Καὶ ὀνιδος vindobon.

ε) Ὑμᾶς δουλεύειν cum vatic. 1, 2, coislin., vindob. Bov. Turr. contra vulg. ἡμᾶς.

ς) Δοῦλος. Matth. XX, 26, 27, et paulo post cf. Ioan. XIII, 4; Is. LIII, 11.

ν) Δουλεύων πολλοῖς vatic. 2, 4. Mox βελών vindo-

bon.—post πάντων om. ἡμῶν vatic. 2.

ς) Καὶ εὐήκοοι εἰς πάντα ὅντις om. vindobon. καὶ πατρὶ om. vindob. coislin. Quae paulo supra sunt, pariter habentur in Philipp. II, 2, 3, 14. In n. 23 ὡσαύτως om. vat. 2; καὶ τῶν λοιπῶν ἀληκρῶν vatic. 1 et vulgat. καὶ τῶν λοιπῶν ἀλῆρον Bov. καὶ τοὺς λοιποὺς ἀληκρῶς Turrian.

Ἐπίσκοπον δὲ προστάσσομεν χειροτονεῖσθαι ὑπὸ τριῶν ἐπισκόπων^{γ)} ἢ τὸ Γοῦν ^{αρκ.} ἔλαττον ὑπὸ δύο, μὴ ἐξεῖναι δὲ ὑπὸ ἑνὸς ὑμῖν καθίστασθαι· ἡ γὰρ τῶν δύο καὶ τριῶν μαρτυρία βεβαιότερα καὶ ἀσφαλές. Πρεσβύτερον δὲ καὶ διάκονον ὑπὸ ἑνὸς ἐπισκόπου, ὡσαύτως καὶ τὸν λοιπὸν κληρὸν· μήτε δὲ καὶ πρεσβύτερον μήτε διάκονον χειροτονεῖν ἐκ λαϊκῶν κληρικούς· ἀλλὰ μόνον τὸν μὲν πρεσβύτερον διδάσκειν, ἀναφέρειν, βαπτίζειν, εὐλογεῖν τὸν λαόν· τὸν δὲ διάκονον ἐξυπηρετῆσθαι τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, τουτίστι διακονεῖν, οὐ μὴν καὶ τὰ λοιπὰ διενεργεῖν^{δ)}.

23. Episcopum vero praecipimus ordinari a tribus episcopis, aut ut minimum a duobus, non licere autem vobis ab uno constitui. Duorum enim et trium testimonium firmitus est atque certum. Item iubemus ut presbyter et diaconus ab uno episcopo ordinetur, et reliqui clerici; utque nec presbyter nec diaconus clericos ex laicis ordinent; sed solummodo presbyter quidem doceat, offerat, baptizet, benedicat populo; diaconus vero ministret episcopo et presbyteris, id est diaconatum exerceat, caetera vero non perficiat (10).

γ) Cf. Can. ap. 1 cum not. p. 37.

δ) Ἐκείνου vatic. 3, colslin qui addit: τέλος τοῦ

τρίτου βιβλίου περὶ χειρῶν.—Vindobon. Περὶ χειρῶν ἐκτε-
ραῖον βιβλίον γ'.

ANNOTATIONES.

(1) *Viduas*, Inscribatur licet is liber *περὶ χειρῶν* tam in capite quam in coronide mss. exemplarium, plura in eo alia contineri perspicuum est, quae commodum erit in duas dividi partes, quarum prior quidem de viduis sive diaconissis erit, ac dicet, non continuo, sed libero quodam et paraenetico rerum ordine, quae et qualis earundem τάξις et classis ecclesiastica, num. 3; quae cura de omnibus habenda, n. 2, 4, 8; quae requisitae virtutes, n. 6, 9, 10, 17; quales mores reprobandi, n. 6, 8, 10, 11, 13, 17; quae demum sacra, maxime in baptismo, munera, n. 7, 12, 16, 20. Inde in posteriorem partem, priore nondum absoluta, excurritur et exponuntur varia in iisdem munera et iura laicorum, n. 13, 18, 22; clericorum, n. 14, 18, 24; diaconorum, n. 19, 20, 23; presbyterorum, n. 25; episcoporum n. 20, 25. Si quae fortasse hic illic tenuia et quasi anilia videntur, maiora non desunt et quidem arcana vetustissimae disciplinae, qualia quae baptismi ritum, ordinem et mysteria nobilissima declarant.

(2) *Mendacium*. Iam dura quaedam hic sunt de alteris nuptiis verba, sed mitiora quam quae recentius Graeci induxerunt, eo in legitimas nuptias asperiores, eoque morosius libertatem ab Evangelio et Apostolo decretisque Ecclesiae romanae sancitam ferentes, quo laxiores sunt in solvendis quocumque praetextu vel sanctissimi matrimonii vinculis. Sed de his alias.

(3) *Proditorem*. Non committet diligens lector ut vel non monitus hic notet conceptis verbis memorari disciplinam arcani, de qua, ut sexcentos omittam, vide Schelstrati classicam et *Apologeticam dissert. de discipl. arcani*. Rom. 1688

(4) *Sorores*. Longum esset, huius loci explicandi gratia, et totam Christi in carne prosapiam excutere (quo de argumento iustae molis volumina praesto omnibus sunt), et singulariter inquirere quo demum iure noster ferme solus cum Origene inter veteres Mariam Magdalenam a Maria Lazari sorore distinxerit; sed ab hoc nos levavit onere cl. v. a quo litterarum orhis non sine plausu

accepta refert monumenta de SS. Galliae occidentalis Apostolis, nuper faustam in lucem edita. Quare vide *Monuments inédits sur l'apostolat de St^e Marie Madeleine* etc. Paris 1848, Migne. — Abs re non erit cum eodem hoc loco conferre quaedam similia in syriaca S. Clem. epist. II c. 15.

(5) *Desideria*. Ne quis opinetur istiusmodi mores graphice descriptos ab aëvo apostolico longe abhorrere, provocamus iterum ad similia in eiusd. Clementis syriaca epist. 1. cap. 10, et 11.

(6) *Praesumunt*. Nodum hunc de baptismo non ab omnibus dando iam solvimus; qui nedum hisce verbis prolixioribus intricetur, expeditum magis sit et apertum hac aliaque id genus semper de celebriore ritu baptismum cum sacerdotali pompa conferendi intelligenda esse.

(7) *Magnam*. Aut maior benedictio erit quae ab episcopis datur, et minor quae a presbyteris, aut prior erit publica et posterior privata. Recentiora quaedam huc facile ab incautis in textum recipi potuerunt.

(8) *Tua*. Huc proferunt quod pseudo-Chrysostomus in Matth. VI, 3 adducit ex quodam libro *Canonum*. Sed cur tam unanimiter affirmetur hunc librum esse nostrum, non satis aperte video quam ut cum caeteris inferam aut nostra hic mutila esse, aut alias extitisse apostolicas Constitutiones. Caeterum haec habuit vetus interpretes. « Aliter certo, sicut Apostoli interpretantur in libro *Canonum* qui est de episcopis, dextra est populus christianus qui est ad dextram Christi, sinistra autem omnis populus qui est ad sinistram. » Inde a se idem pergere videtur: « Hoc ergo dicit, ne christianum facientem eleemosynam, qui est dextra, infidelis aspiciat, qui est sinistra. » De quibus plane nostra silere, nemo queretur.

(9) *Praedicat*. « Haec vero a voce *πατήρ* usque ad *κύριος* post concilium Nicaenum esse corrupta iudicat Bunsen (in Hippolyto suo, germanico t. 1, p. 459): temere. » Ueltzenius haec, ej bene.

(10) *Esse*. Diaconorum officia et ministeria quis cuncta queat numerare? Cotelarius inquit. Quo igitur misso aut reservato argumento, haud ingratum erit ex illo potissimum libro ea deducere, quae ad veterem de diaconissis et viduis disciplinam pertinent. Duplex iam ea aetate erat professio viduarum, sollemnis una, ut aiunt, scilicet qua diaconissae instituebantur, altera sine pompa et non sollemnis, iuniorum earum viduarum quae nuptiis vellent nuntium remittere. Ac primum viduae univirae erant (n. 1.), voto ligabantur servandae continentiae (num. 3 et supra p. 59), subsidia vitae ab ecclesiasticis accipiebant stipendiis (n. 4, 8), quibus parce et caute supplebant fidelium eleemosynae, domi receptae, non corrasae cursitando per ostia et compita (n. 6, 7): praecipuum illis officium erat orare die ac nocte pro beneficiis et pro tota ecclesia (n. 6, 7); domi igitur in silentio sedebant, ab hominum conspectu alienae, ut cum Deo colloquerentur in psalmis, in lectionibus, in oratione, in vigiliis, in laboribus (n. 7, 9, 10). Ita a diacono (aut diaconissa maiore) pendebant, sub episcopo et presbytero, ut absque diaconi licentia nihil agere, nomen invisere liceret; ieiunio mulctandae, quae secus agerent (n. 10). An vero una et communi vita sub eodem tecto et regimine vixerint, nostra quidem silent; et satis commune fuit negare ullas fuisse, grassante persecutione, congregationes clericorum, monachorum et virginum sacrarum. « Sed vetus praeiudicium exuere nos cogit, ait candide et optime Mansi, vita nunc primum publici iuris facta e vaticano ms. S. Febroniae virginis et martyris, quae sub Diocletiano Nisibi in Mesopotamia certavit, quae quidem acta ob germanam coequalis scriptoris et auream simplicitatem Bollandistae (tunc temporis *χρησιμώτατοι*) indubia esse declararunt. Ex quorum lectione discimus constituta tum fuisse, saltem in oriente parthico, quanto facilius alibi? asceteria puerorum sicut et virorum coenobia, neque in desertis

tantum locis, sed in media urbium frequentia (Mansi ad Thomassin. *de discipl.* t. III. p. 383.) Quod spectat ad diaconissas, inter viduas saltem LX annorum, dignior eligebatur quae publica episcopi benedictione et impositione manuum consecratae Deo erant. Diaconi officium in conferendo mulieribus baptismo, unctionibusque perficiendis, implebat (n. 19). Ianuas quibus mulieres ad synaxes accedebant, eadem solebat custodire (supra p. 61.). Munia denique nuntiandi, digrediendi, ministrandi, serviendi, maxime, ut videtur, cum feminis neophytis, obibat, ita nimirum ut ipsi competeret nuntiare mulieribus synaxes, fores illis aperire, easque dimittere; tum in agapis, pauperum mensis aut decumbentium et aegrotantium lectis mi-

nistrare ac servire (cf. sup. p. 86 et lib. II. num. 33, 37 ac superioris libri num. 23.). Si quid roboris et auctoritatis inest allatis antea Apostolorum colloquiis (p. 84.), aliquando tres viduae peculiari delectu instituebantur, quorum duae potissimum orationi vacabant, una fortasse baptismo, altera synaxi inserviendae deputata; tertia vero mulieribus infirmis famulabatur: sed de triplici huiusmodi officio viduarum, nihil alibi comparet; immo quod ibidem subobscurè additur tres illas viduas eligi *revelationum causa, quoties opus sit: πρὸς τὰς ἀποκαλύψεις, περὶ οὗ ἂν διῇ*, aliqua non caret montanismi suspitione, aut certe revelatione magis perspicua indiget.

LIBRI IV CAPITULA.

α'. Περὶ ὀρφάνων.

β'. Ὅπως χρὴ τὸν ἐπίσκοπον προνοεῖν τῶν ὀρφάνων.

γ'. Τίνες ὀφείλουσιν ἐτικουεῖσθαι, κατὰ τὴν κυριακὴν διαταγὴν.

δ'. Περὶ φιλαργυρίας.

ε'. Μετὰ ποίου φόβου χρὴ τὸν κυριακὴν μετέχειν συνεισφέρειν.

ς'. Τίνων αἱ καρποφορίαι δεῖνται καὶ τίνων ἀδεκταί.

ζ'. Ὅτι αἱ τῶν ἀναξίων καρποφορίαι, ὥς ἂν ᾖσι τοιοῦτοι, οὐ μόνον οὐκ ἐξισούνται τὸν Θεόν, ἀλλ' ἐν τῶν ἐκτανύειν νεκρῶσιν αὐτοὺς πρὸς ἀγανάκτησιν.

η'. Ὅτι βέλτιον ἐν κόπῳ ἰδίῳ παρεχεῖν ταῖς χήραις, καὶ ἢ εὐτελεῖ καὶ ὀλίγα, ἢ τὰ παρὰ τῶν ἀσιβῶν, καὶ πολλὰ καὶ μεγάλα τυγχάνει βέλτιον γὰρ λιμὸν διαφθερῆσαι ἢ παρὰ ἀσιβῶν συνεισφέρειν διεξασθαι.

θ'. Ὅτι χρὴ προτρέψασθαι τὸν λαὸν ὑπὸ τοῦ ἱερέως εὐποιεῖν τοὺς πένητας, ὡς καὶ ὁ Σολομών ὁ σοφός.

ι'. Διατάξεις, ἵν' ἴαν τις τῶν ἀσιβῶν, βίβη προσρῖψη χρήματα τοῖς ἱερεῦσιν, εἰς ξύλα καὶ ἀνδραπείαν ἀναλώσας ταῦτα, ἀλλὰ μὴ εἰς διατροφάς.

ια'. Περὶ γονέων καὶ παίδων.

ιβ'. Περὶ οἰκετῶν καὶ δισποτῶν.

ιγ'. Ἐν τίνων ὑποτάσσεται χρὴ τοῖς κοσμητοῖς ἄρχουσιν.

ιδ'. Περὶ παρθένων.

I. De orphanis.

II. Quomodo episcopus debet pupillis providere.

III. Quinam adiuvandi sint secundum constitutionem dominicam.

IV. De avaritia.

V. Cum quanto timore oportet collationes dominicas sumere.

VI. Quorum oblationes recipiendae et quorum reiciendae.

VII. Quod indignorum hominum oblationes quamdiu ii tales sunt, non modo non placent Deum, sed contra ad indignationem eum provocant.

VIII. Quod praestat ex proprio labore praebere viduis, quamvis exilia et pauca sint, quam ex donis impiorum, etsi multa et magna succedant; fame enim perire praestat, quam ab impiis collationem accipere.

IX. Quod oportet provocari populum a sacerdote ad benefaciendum pauperibus, exemplo sapientis Salomonis.

X. Constitutio ut si quis impius, vi pecuniam sacerdotibus proiecerit, in ligna et carbones eam insumant, non autem in escas.

XI. De parentibus et filiis.

XII. De famulis et dominis.

XIII. In quibus oportet subiici saeculi principibus.

XIV. De virginibus.

CONSTITUTIONES SANCTORUM APOSTOLORUM.

LIBER IV.

I.

Cap. 1. Ὁρφανοῦ ^{a)} δὲ τινος γενομένου χριστιανοῦ, ἥτοι παιδὸς ἢ παρθένου, καλὸν μὲν, εἰάν τις ^{b)} τῶν ἀδελφῶν οὐκ ἔχων τέκνον, προσλαβόμενος τοῦτον ἔχη εἰς παιδὸς τόπον· τὴν δὲ παρθένον, ὃ ἔχων υἱὸν δυνάμενον αὐτῇ ^{c)} ταῖς τοῦ γάμου ὥραις συγχρονῆσαι, συζεύξῃ· τοῦτο γὰρ οἱ ποιοῦντες ἔργον μέγα ἐπιτελοῦσιν, ὀρφανῶν ^{d)} πατέρες ὑπάρξαντες, καὶ παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ λήφονται τὸν μισθὸν τῆς διακονίας ταύτης ^{e)}. Εἰ δέ τις κατὰ ἀνθρωπαρέσκειαν περιπατῶν ἐπαισχύνοιτο πλούσιος ὢν τὰ τῆς ὀρφανίας μέλη, τοῦ μὲν ὀρφανοῦ πρόνοιαν ^{f)} ποιήσεται ὁ πατὴρ τῶν ὀρφανῶν καὶ κριτὴς τῶν χρηρῶν, αὐτῷ δὲ ἐμπεσεῖται τοιοῦτος, ὅστις αὐτοῦ δαπανῇσι τὴν φειδῶ, καὶ γενήσεται ἐπ' αὐτῷ τὸ εἰρημένον· Ἄ οὐκ ἔφαγον ἄγιοι, ταῦτα φάγονται Ἀσσύριοι· καθὼς καὶ Ἠσαΐας λέγει· τὴν χώραν ὑμῶν ἐνώπιον ὑμῶν ἀλλότριοι κατισθίουσιν αὐτήν ^{g)}.

Cap. 2. Ὑμεῖς οὖν, ὧ ἐπίσκοποι, μεριμνήσατε τὰ περὶ τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν, μηδὲν ἐλλείποντες αὐτοῖς· τοῖς μὲν ὀρφανοῖς παρέχοντες ^{h)} τὰ γονίων, ταῖς δὲ χήραις τὰ ἀνδρῶν, τοῖς ἀκμαίοις τοὺς γάμους, τεχνίτη ἔργον, ἀδρανείῃ ἔλεος,

I. DE CURA ORPHANORUM.

1. Si quis christianus pupillus (1), puer scilicet aut puella, factus est, pulchrum erit, si quis fratrum, liberis carens, suscipiat quidem pupillum et loco filii habeat; puellam vero, filio qui possit cum illa eodem nuptiarum tempore nubere, collocet. Qui enim hoc agunt, praeclarum exigunt opus, pupillorum facti parentes, et dignam a Domino Deo consequentur huiusmodi ministerii mercedem. Si quem vero hominibus tantum placere studentem, pudeat, cum dives sit, pupillos fovere, orphano sane prospiciet pater orphanorum et iudex viduarum, et diviti occurret aliquis qui bona parce recondita consumet, et accidet ei quod dicitur: « Quae non comederunt sancti, ea comedent Assyrii; » utque ait Isaias: « Regionem vestram, in conspectu vestro, alieni devorant eam.»

2. Vos igitur, episcopi, estote solliciti de alendis pupillis, ulla in parte nemini deficientes, ut orphanis praebeatis parentum curas; viduis, maritorum tutelam; iuventa florentibus, coniuges; artifices, opus; invalido, misericordiam; hospitibus, tectum; esu-

a) Ἀρχὴ συνθεῖς τοῦ δ' ἐπισκόπου περὶ ὀρφανῶν coislin. περὶ ὀρφ. βιβλ. δ' vatic. 2.

b) Ἐάν τις cum vatic. 1 in marg. et vatic. 4, in quo etiam τοῦτον ἔχει; vulgo ἰσα τις, et in altero versu τοῦτο ἔχει. Recte vatic. 1, et coislin. τοῦτον.

c) Αὐτῷ vatic. 1, vulgo, αὐτοῦ vatic. 4; utrumque ineptum emendaverunt vindobon. et coislin.

d) Ἐπιτελοῦσιν ὀρφ. πατ. ὑπάρχοντες vatic. 4.

e) Παρὰ Θεοῦ λήφονται coislin. Deinde: Εἰ δὲ τις οὐκ εἰς τοιαῦτα, ἀλλὰ κατὰ vatic. 2 et 4.

f) Τοῦτον μὲν πρόνοια ποιῇ coislin. Ps. LXVII, 6.

g) Αὐτῶν, καὶ ἡγήματα κατιστραμμένα vatic. 2, 4, 6, ex integriori loco Is. I, 7. — χώραν Bovius: « viduam vestram.»

h) Παρέχοντες vatic. 2. — ἀκμαίους τοὺς λόγους id., sed in marg. τὰ τοῦ γάμου, ἐν ἄλλῳ, scil. in vat. 4. — πείνωσι ἄρτον id. — διψῶσι πόμα vat. 2, 4; — νόσουσι θανάτῳ cum coislin. vatic. 2, 4, 6 in marg. Bov.; vulgo θανάτῳ — τοῖς ἐν φυλακῇ ἐπίσκοποις vindobon. glossema — recepti textus erit.

ξένοις στέγος, πεινῶσι ψωμόν, διψῶσι ποτόν, γυμνοῖς ἔνδυμα, νοσοῦσι θεραπείαν, φυλακίταις βοήθειαν. Πρὸς τούτοις πλείων ὑμῖν ^{ι)} ἔστω φροντίς περὶ τῶν ἐν ὀρφανίᾳ, ὅπως αὐτοῖς μηδὲν ἐνδέη· τῇ μὲν παρθένῳ, μέχρις ἂν ἔλθῃ εἰς ὥραν γάμου, καὶ ἐκδῶτε αὐτὴν ἀδελφῷ· τῷ δὲ παιδί χορηγίαν, πρὸς τὸ καὶ τέχνην ἐκμαθεῖν καὶ διατρέφισθαι ἐκ τῆς ἐπιχορηγίας, ἵν', ὅταν δεξιῶς τὴν τέχνην κατορθώσῃ, τὸ τηνικαῦτα δύνηται καὶ τὰ τῆς τέχνης ἐργαλεῖα ἑαυτῷ κρῖσθαι, ^{κ)} ὅπως μηκέτι βαρύνῃ τὴν τῶν ἀδελφῶν ἀνυπόκριτον εἰς αὐτὸν ἀγάπην, ἀλλ' ἑαυτῷ ἐπιχορηγῇ ^{η)}.

Καὶ γὰρ ἀληθῶς μακάριός ἐστιν ὃς ἂν δυνάμιμος βοηθεῖν ἑαυτῷ, μὴ θλίβῃ ^{π)} τόπον ὀρφανοῦ, ξένου τε καὶ χήρας· ἐπεὶ καὶ ὁ Κύριος ^{ν)} μακάριον εἶπεν εἶναι τὸν δίδόντα, ἥτις τὸν λαμβάνοντα. Καὶ γὰρ εἴρηται πάλιν ὑπ' αὐτοῦ· Οὐαὶ τοῖς ἔχουσιν, καὶ ἐν ὑποκρίσει λαμβάνουσιν, ἢ δυνάμιμος βοηθεῖν ἑαυτοῖς καὶ λαμβάνειν παρ' ἑτέρων βουλομένοις· ἑκάτερος γὰρ ἀποδώσει λόγον Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Ὁ μὲν γὰρ δι' ἡλικίαν ὀρφανίας ἢ γήρως ἀτονίαν ^{ο)} ἢ νόσου πρόσπτωσιν ἢ τέκνων πολυτροφίαν λαμβάνων, ὁ τοιοῦτος οὐ μόνον οὐ μισθωθήσεται, ἀλλὰ καὶ ἐπαινεθήσεται· θυσιαστήριον γὰρ τῷ Θεῷ ^{ρ)} λελογισμένος, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τιμηθήσεται, ἀόκνως ὑπὲρ τῶν δίδόντων αὐτῷ διηνεκῶς προσευχόμενος, οὐκ ἀργῶς λαμβάνων, ἀλλὰ τῆς δόσεως αὐτοῦ, ὅση δύναμις, τὸν μισθὸν δίδους διὰ τῆς προσευχῆς. Ὁ τοιοῦτος οὖν ἐν τῇ αἰωνίῳ ζωῇ ^{ς)} ὑπὸ Θεοῦ

rientibus, cibum; sitientibus, potum; nudis, vestitum; aegrotis, medicinam; carcere detentis, auxilium. Sit vero in primis maior cura de orphanis, ne quid illis desit. Nihil quidem virgini, quoad veniat ad aetatem nuptui maturam et fratri in matrimonium detur; puero autem sumptum date, quo et artem discat et vitae quaestum inde percipiat, ut cum artem dextere exercuerit, tum valeat et sibi artis emere instrumenta, neque amplius gravet sinceram fratrum in se charitatem, sed sibi ipse suppeditet.

3. Beatus plane ille qui sibi opitulari valens, locum pupillo, hospiti, et viduae non coarctet: quandoquidem et Dominus « Beatius esse dixit, dare quam accipere. Quin et ab eo rursus dictum est: « Vae his qui habent, et in hypocrisi accipiunt, » aut qui possunt sibi opitulari, et malunt ab aliis accipere: uterque enim Domino Deo reddet rationem in die iudicii. Sed qui accipit aut propter pupillarem aetatem, aut ob imbecillitatem senectutis, aut propter morbum incidentem, aut propter alendorum liberorum multitudinem, is non modo non reprehendetur, sed potius laudabitur. Reputatus enim a Deo altaris instar, honore ab eo afficietur, si impigre pro eis qui largiuntur ei assidue deprecatur: qui nihil segniter accipit, immo precando, mercedem muneris, quantum in se est, retribuit. Ille sane in immortalis vita beatus a Deo renuntiabitur. Qui vero

ι) Πλείων ἔσται ὑμῖν vatic. 2, 4.

κ) Ἐαυτῷ παρέχισθαι coislin. — τίνα τῶν ἀδελφῶν vatic. 1, vulgo.

η) Ἐπιχορηγῇ vatic. 2.

π) Μὴ θλίβῃ coislin.

ν) Ἐπεὶ κατὰ τὴν τοῦ κυρίου διαταγὴν coislin. Cf.

Act. XX, 35; Matth. XXIII, 12; Anastas. quaest. XIV.

ο) Γήρως ἀδυναμίαν Anast. in cod. paris.

ρ) Τῷ Θεῷ om. vatic. 2 et leg. λελογισμένον, ὁ τοιοῦτος ὑπὸ τ. θ. — ἀόκνως καὶ διηνεκῶς προσευχ. coislin.

Bov. — ὑπὲρ τῆς δόσεως vindob.

ς) Ζωῇ, ὡς εἴρηται Anastas.

μακαρισθήσεται. Ὁ δὲ ἔχων καὶ ἐν ὑποκρίσει ^{τ)} λαμβάνων ἢ δὲ ἀργίαν, ἀντι τοῦ ἐργαζόμενον βοηθεῖν καὶ ἑτέροις, δίκην ὀφλήσει τῷ Θεῷ, ὅτι πινήτων ἤρπασε ψωμόν.

Cap. 4. Ὁ γὰρ ἔχων ἀργύρια, καὶ μὴ μετὰ διδούς ἑτέροις, μήτε μὴν αὐτὸς χρώμενος, τόπον ὀφίως κεκλήρωκεν, ^{δ)} ὃν φασιν ἐν τοῖς θησαυροῖς καθεύδειν καὶ ἔστι καὶ ἐπ' ^{ε)} αὐτῷ ἀληθείης ἡ γραφή ἡ φάσκουσα· Συνήγαγε πλοῦτον ^{υ)}, ἐξ οὗ οὐ γεύσεται. Καὶ οὐδὲν αὐτῷ ὄφελος, ἀπολλυμένῳ παρὰ ^{τ)} τῆς δίκης· Οὐκ ὀφλήσει γὰρ, φησὶν, ὑπάρχοντα ἐν ἡμέρα ὀργῆς. Ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐ τῷ Θεῷ πιστευκεν, ἀλλὰ τῷ ἑαυτοῦ χρυσίῳ, Θεὸν τοῦτο ἡγούμενος καὶ ἐπ' αὐτῷ πεποιθώς· ὑποκριτὴς ἀληθείας ὁ τοιοῦτος, προσωπολήπτης, ἄπιστος, εἴρων, δειλός, ἀνάνδρος, κοῦφος, εὐχερὴς, μιμψίμοιρος, ἐπαύδυνος, ^{στ)} ἑαυτοῦ ἐχθρὸς καὶ οὐδενὸς φίλος· Τούτου τὰ χρήματα ὀλεῖται καὶ ἀνὴρ ξένος ἰδεῖται αὐτὰ, ἢ ζῶντος ὑφελόμενος ἢ θανόντος καρπωσάμενος· πλοῦτος γὰρ ἀδίκως συναγόμενος, ἐξιμεθήσεται.

Cap. 5. Παραινοῦμεν οὖν ταῖς χήραις καὶ τοῖς ὀρφανοῖς μετὰ παντὸς φόβου καὶ πάσης εὐλαβείας μεταλαμβάνειν τῶν αὐτοῖς χορηγουμένων, καὶ εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ τῷ διδόντι τοῖς πεινῶσι τροφήν καὶ ἐπ' αὐτῷ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκτείνειν. Τίς γὰρ, φησὶν, ὑμῶν φάσκει ἢ τίς πίεται παρὶξ αὐτοῦ ^{ζ)}; Αὐτὸς γὰρ ἀνοίσει τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ ἐμπιπλάσκει πᾶν ζῶον εὐδοκίας· σῖτον νιανίσχοις καὶ οἶνον παρθένοις καὶ ἔλαιον εἰς εὐφροσύνην τῶν ζώντων· χόρτον τοῖς κτήνισι, καὶ χλόην

habet et in hypocrisi capit, aut propter inertiam, cum deberet ex opere suo etiam alios adiuvare; is Deo dabit poenas, quia pauperum bucellam rapuit.

4. Qui enim habet pecunias et aliis non imperitur, neque tamen ipso utitur, hic sortitus est locum serpentis, quem aiunt thesauris incubare; et de eo vera sit Scriptura quae dicit: « Congregavit opes, et ex eis non gustavit, et nihil ei prosunt intereunti a vindicta. Non enim, inquit, proderunt divitiae in die furoris. » Qui talis enim est, non Deo credidit, sed auro suo quod pro Deo habuit et in quo confidit; idem simulator veritatis est, personarum acceptor, infidelis, cavillator, timidus, ignavus, levis, ineptus, querulus, sui excruciator, inimicus sibi ac nemini amicus. Huius opes peribunt, et vir advena eas consumet, vel a vivo sublatas, vel mortuo illo perceptas. « Divitiae enim iniquo coacervatae, evomentur. »

5. Monemus autem viduas et pupillos ut cum summo metu et cuncta reverentia recipiant quae eis suppeditantur, atque Deo escam danti esurientibus gratias agant et oculos in eum intendunt: « Quis enim vestrum, inquit, edit aut bibit sine ipso? Ipse enim aperit manum suam, et implet omne animal benedictione, tribuit frumentum iuvenibus, et vinum virginibus, et oleum ad viventium hilaritatem; fenum iumentis, et

τ) Δὲ ὑποκρίσειν Anastas. vatic. 2, 4.

δ) Κεκλήρωται ὁ φ. ἐπὶ τοῖς vatic. 2.

ε) Καὶ ἔστι ἐπ' αὐτῷ coislin. vindob. Turrian.

υ) Συνήγαγε πλοῦτον ἑαυτῷ coislin. Cf. Iob. XX, 18; Eccle. V, 9.

ε) Ὀλλόμενον παρὰ coislin. ὀλλόμενον vat. 2. Cf.

Prov. XI, 4 hebraice.

στ) Ἐπαύδυνος om. vindob. — ἐλαύνεται coislin. Cf.

Iob. XX, 13 graeco; Eccle. VI, 2; Ps. CXLV, 7.

ζ) Αὐτοῦ. Eccle. II, 25 graeco.

τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων ^{α)}· κρία τοῖς θηρίοις, σπέρματα τοῖς ὀρνέοις, καὶ πᾶσι τὴν πρόσφορον τροφήν. Διό φησι καὶ ὁ Κύριος ^{β)}· Καταμάθετε τὰ πνευματικά τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι οὐ σπεύρουσιν οὐδὲ θιρίζουσιν οὐδὲ συνάγουσιν εἰς ἀποθήκας, καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν τρέφει αὐτά· οὐχ ὑμεῖς μᾶλλον διαφέρετε αὐτῶν; μὴ οὖν μεριμνήσῃτε ^{γ)} λέγοντες· Τί φάγομεν ἢ τί πίνομεν; οἶδε γὰρ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὅτι χρήζετε τούτων ἀπάντων. Τοσαύτης οὖν τῆς παρ' αὐτοῦ προνοίας ἀπολαύοντες, καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ μέγαλαμβάνοντες ἀγαθῶν, αἶνον ἀναπέμπειν ὀφείλετε τῷ ὀρφανῷ καὶ χήρᾳ ἀναλαμβάνοντι παντοκράτορι Θεῷ διὰ τοῦ ἡγαπημένου Υἱοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, δι' οὗ ἡ δόξα ^{δ)} τῷ Θεῷ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

II.

Χρὴ δὲ τὸν ἐπίσκοπον εἰδέναι τίνων ὀφείλει δέχισθαι καρποφορίας, καὶ τίνων ^{Cap. 6.} οὐχ ὀφείλει. Φυλακταῖοι γὰρ αὐτῷ πρὸς δόσιν κάπηλοι ^{α)}. Οὐ δικαιωθήσεται γὰρ κάπηλος περὶ ἁμαρτίας· περὶ αὐτῶν γὰρ που καὶ Ἰσαΐας, ὀνειδίζων τὸν Ἰσραὴλ, ἔλεγεν· Οἱ κάπηλοι σου μίσθους τὸν οἶνον ὑδατὶ ^{β)}. Φευκταῖοι δ' αὐτῷ καὶ πόρνοι (οὐ προσοίσεις γὰρ τῷ Κυρίῳ μίσθωμα πόρνου), καὶ ἄρπαγες καὶ τῶν ἀλλοτρῶν ἐπιθυμηταὶ καὶ μοιχοί· βδελυκταὶ γὰρ αἱ τούτων θυσίαι παρὰ Θεῷ ^{γ)}. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκθλίβοντες χήραν, καὶ ὀρφανόν ^{δ)} κατὰδυναστεύοντες, καὶ τὰς φυ-

herbam servituti hominum, » carnes bestiis, semina avibus, et omnibus commodum alimentum. Idcirco ait Dominus : « Contemplamini volucres coeli; non serunt, neque montunt, neque congregant in horrea; et pater vester alit ea : nonne vos praestantiores illis estis? Ne igitur solliciti sitis, dicentes : Quid comedemus aut bibemus? Scit enim pater vester, quod his omnibus indigetis. » Cum igitur tanta illius providentia fruamini, et bona eius percipiat, debetis omnipotentem Deum, pupilli ac viduae susceptorem, laudibus efferre per dilectum Filium eius, Iesum Christum, Dominum nostrum, per quem gloria Deo in spiritu et veritate, in saecula. Amen.

II. DE OBLATIONIBUS NON RECIPIENDIS.

6. Oportet vero episcopum scire, quorum debeat oblationes accipere et quorum non debeat. Ab illo enim amovendi a munere caupones sunt; « Non iustificabitur enim caupo de peccato. » De ipsis alicubi Isaias, Israeli exprobrans, ait : « Caupones tui miscent vinum aqua. » Fugiendi etiam illi sunt scortatores : « Non enim offeres Domino mercedem scorti. » Item rapaces, alienarumque rerum cupidi et adulteri : horum quippe sacrificia Deus abominatur. Sed et qui viduam affligunt, et pupillum potentia sua opprimunt, et

α) Ἀνθρώπων Cf. Ps. CXLIV, 16. CXLV, 7-9; Zachar. IX, 17 graece; Ps. CIII, 14.

β) Οὕτω καὶ Κύριος παρῆναι τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ λέγειν vindob.—Id. om. τοῦ οὐρανοῦ et οὐδὲ θιρίζουσιν, quae quin e Matthaeo addita putanda, vix dubitat Uelzenius, idem profecto dicturus de caeteris : οὐ σπεύρουσιν et οὐδὲ συνάγουσιν quae pariter om. coislin. Sed quis haec feret? Cf. Matth. VI, 26.

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

β) Μεριμνήσῃτε... φάγομεν... πίνομεν Mansl.—ἢ τι περιβαλλόμεθα add. vatic. 2.

γ) Μεθ' οὗ αὐτῷ ἡ δόξα σύν τῷ πν. vindob. coislin.

δ) Πρὸς δόσιν om. Anast. quae est. XII in vatic. 3; ἀπὸ ἁμαρτίας Id. Cf. Eccl. XXVI, 28.

ε) Ἰδοὺ Cf. Is. I, 22; deinde Deuter. XXIII, 18.

ς) Θυσίαι Θεῷ Anast. in vat. 3.—τῷ Θεῷ coislin.

ς) Χήρας καὶ ὀρφανούς coislin.

λακαὶς πληροῦντες ἀναιτίων ἢ καὶ τοῖς ἑαυτῶν οἰκίταις πονηρῶς χρώμενοι, πλη-
 ταῖς φημι ^{h)} καὶ λιμῶ καὶ κακοδουλίᾳ, ἢ καὶ πόλεις ὅλας λυμαινόμενοι, φευκταῖοι
 ἴστωσάν σοι, ὧ ἐπίσκοπε, καὶ αἱ τούτων προσφοραὶ μυσαραί. Παραίτηση δὲ
 καὶ ῥαδιουργοὺς καὶ ῥήτορας ἀδικίᾳ συναγωνιζομένους καὶ εἰδωλοποιούς καὶ
 κλέπτας καὶ Τελῶνας ἀδίκους ⁱ⁾ καὶ ζυγοχρούστας καὶ δολομέτρους καὶ στρατιώ-
 την συκοφάντην, μὴ ἀρκούμενον τοῖς ὀψωνίοις, ἀλλὰ τοὺς πένητας διασεύοντα
 φονία τε καὶ δῆμιον καὶ δικαστὴν παράνομον, πρᾶγματων ἀναίρεσις, ἀνθρώπων
 ἐπίβουλον, μιᾶρῶν ἐργάτην ^{k)}, μέθυσον, βλάσφημον, κίναιδον, τοχογλύφον, καὶ
 πάντα ὄντιν οὖν πονηρὸν καὶ τῇ γνώμῃ τοῦ Θεοῦ διαμαχόμενον· ὅτι λέγει ἡ Γραφή
 βδελυκτοὺς εἶναι παρὰ Θεῷ πάντας τοὺς τοιούτους. Οἱ γὰρ παρὰ τῶν τοιού-
 των διχόμενοι, καὶ τρέφοντες χήρας καὶ ὀρφανοὺς, ὑπεύθυτοι τῷ κριτηρίῳ τοῦ
 Θεοῦ γενήσονται, ὥσπερ καὶ Ἀδωνίας, ὁ ἐν ταῖς βασιλείαις προφήτης, παρακού-
 σας Θεοῦ, καὶ φαλῶν ἄρτον καὶ πιών ὕδωρ ἐν τῷ τόπῳ ὃ ἀπεῖπεν αὐτῷ ὁ Κύ-
 ριος διὰ τὴν τοῦ Ἱεροβοὰμ ἀσέβειαν, ὑπὸ λέοντος ἀναιρεθεὶς ^{l)}. Ὁ γὰρ ἐκ κό-
 που διακονούμενος ἄρτος χήραις ^{m)}, δίκαιος μᾶλλον, καὶ ἢ βραχὺς καὶ ὀλίγος,
 ἢ ἐξ ἀδικίας καὶ συκοφαντίας, καὶ ἢ πολὺς καὶ ἐξησκημένος ⁿ⁾. λέγει γὰρ ἡ
 γραφή· Κρεῖσσον ὀλίγον τῷ δικαίῳ ὑπὲρ πλοῦτον ἁμαρτωλῶν πολλύν ^{o)}. Εἰ δὲ
 καὶ ἐξ ἀσιβῶν φαγοῦσα χήρα καὶ ἐμπλησθεῖσα προσεύξεται ὑπὲρ αὐτῶν, οὐκ

carceres innocentibus replent, aut famulos suos inique excipiunt, verberibus dico et fame
 et dura servitute, vel qui totas urbes populantur, ii sint tibi cavendi, episcopo, eo-
 rumque oblationes in execrationem. Vitabis etiam falsarios, et rhetores qui iniustitiae
 patrocinantur, et fabricatores idolorum, et fures, et publicanos iniustos, et qui frau-
 dulenta lance utuntur aut mensura; atque militem sycophantem, neque stipendiis con-
 tentum, sed pauperes concutientem; item homicidam et carnificem; tum iudicem in-
 iustum, rerum eversorem, hominum insidiatorem, flagitiorum operarium, vinolentum,
 blasphemum, cinaedum, feneratorem, quemcumque demum pravum et cum Dei volun-
 tate palam pugnantem, quoniam Scriptura coram Deo abominabiles esse istiusmodi pro-
 nuntiat. Nam qui ab illis accipiunt et inde viduas ac pupillos alunt, rei fient in iudi-
 cio Dei: quemadmodum Adonias propheta, in Regnorum libris commemoratus, qui
 cum inobediens Deo, panem comedit et aquam bibit, in loco in quo cum Dominus,
 propter impietatem Hieroboam, edere ac bibere noluerat, a leone occisus fuit. Panis
 enim viduis et pupillis ex labore subministratus, etsi modicus et exiguus, dignior est
 eo qui iniquitate et calumnia partus est, licet multus et elaboratus. Si quidem ait Scriptura:
 «Melius est modicum iusto super divitias peccatorum multas.» Si autem vidua ab impijs

A) φημι om. coisl. lb. et legit postea: καὶ πολλοὺς
 λυμαινόμενοι. In fine μυσαραί om. Anastasii Interpres,
 Gentian. Pergunt vatic. 3 et coisl. in.: παραίτησιν δὲ.—tum
 vatic. 3: καὶ ῥᾶ. καὶ κλέπτας, caeteris om.

i) Τελῶνας καὶ ἀδίκους Nikon. in serm. XXXVI Pan-
 declar.

k) Μιᾶρῶν ἐργάτην Anastas. apud Gretser. κίναιδον

om. vatic. 3; καὶ πάντες ἐνέου πονηροὶ ibid. et vatic. 2.
 — διαμαχόμενους Anast. in vatic. 3.— Cf. Luc. III, 14.

l) Καὶ ὑπὸ λέοντος vindob. III Reg. XIII.

m) Χήραις καὶ ὀρφανοῖς Cotel. χήραις γνησίαις vatic.
 2. χήρ. καὶ ὀρφ. γνησίαις δικαίαις, vatic. 4.

n) Ἐξησκημένος ἀδίκος vindobon.

o) Πολύ. Ps. XXXVII, 16.

εἰσακουσθήσεται· ὅτι ὁ καρδιογνώστης Θεὸς μετὰ κρίσεως ἀπιφάνηται περὶ τῶν ἀσεβῶν λέγων· Ἐὰν στῇ Μωσῆς καὶ Σαμουὴλ πρὸ προσώπου μου ὑπὲρ αὐτῶν, οὐκ εἰσακούσομαι αὐτῶν· καὶ σὺ μὴ προσεύχου ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ μὴ ἀξίου ἐλκεῖσθαι αὐτούς, καὶ μὴ προσέλθῃς μοι περὶ αὐτῶν, ὅτι οὐκ εἰσακούσομαι σου P).

Οὐ μὴν δὲ, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν ἀμαρτίαις γινόμενοι, καὶ μὴ μεταλόντες, οὐ μό- cap. 7.
νον οὐκ εἰσακουσθήσονται προσευχόμενοι, ἀλλὰ καὶ τὸν Θεὸν παροξυνούσιν, ὑπομιμνήσκοντες αὐτὸν τῆς ἑαυτῶν μοχθηρίας Q). Περίστασθι οὖν τὰς τοιαύτας διακονίας ὡς ἀλλαγμα R) κυνὸς καὶ μίσθωμα πόρνης· ἑκάτερα γὰρ τοῖς νόμοις ἀπηγόρευται. Οὐτε γὰρ Ἐλισσαῖος τὰ παρὰ τοῦ Ἀζαήλ S) κομισθέντα ἰδίξατο, οὐτε Ἀχίας τὰ παρὰ τοῦ Ἱεροβοάμ· εἰ δὲ οἱ τοῦ Θεοῦ προφῆται τὰ παρὰ τῶν ἀσεβῶν οὐ προσήκαντο ξένια, δίκαιον μήτε ὑμᾶς, ὧ ἐπίσκοποι T). Ἀλλὰ καὶ Σίμων ὁ μάγος, ἰμοὶ Πέτρω καὶ Ἰωάννῃ χρήματα προσεινυχῶν, ἐπειρᾶτο ὠνητὴν τὴν ἀτίμητον χάριν λήψεσθαι· ἅπῃ μὴ προσηκόμενοι, ἀραῖς αἰωνίοις αὐτὸν ἰδυσάμεθα, ὅτι τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ οὐκ εὐνοίᾳ τῇ πρὸς Θεὸν, ἀλλὰ χρημάτων ἐναλλαγῇ ἐνόμισεν κτᾶσθαι U). Φεύγετε οὖν τὰς δυσσυνειδήτους εἰς τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ εἰσφοράς· Ἀπέχου V) γὰρ, φησὶν, ἀπὸ ἀδίκου, καὶ οὐ φοβηθήσῃ, καὶ τρόμος οὐκ ἐγγίῃ σοι.

Ἀλλ' εἰάν λέγοιτε Z) ὅτι οἱ δίδόντες τὰς ἐλεημοσύνας οὗτοί εἰσι, καὶ μὴ cap. 8.

pasta et satiata, pro ipsis oraverit, non exaudietur, quoniam cordis cognitor Deus de impiis cum iudicio pronuntiavit, dicens: « Si steterit Moyses et Samuel ante faciem meam pro ipsis, non exaudiam eos, et tu noli orare pro populo hoc, neque postules ut misericordiam consequantur, et ne accedas ad me pro his, quia non exaudiam te.»

7. Quin potius qui deliquerunt, haud acta poenitentia, non solum inter deprecandum, non exaudientur, sed et magis Deum irritant, dum memoriam improbitatis illorum reducunt (2). Prohibete igitur huiusmodi subministrationes, tamquam pretium canis et mercedem meretricis: utramque enim legibus prohibetur. Nam neque Elisaeus allata ab Azael munera accepit, neque Achias ab Hieroboam. Quod si Dei prophetae dona impiorum non admisere, nequum est ut neque vos, episcopi, admittatis. Cum etiam Simon Magus, oblata pecunia mihi Petro et Ioanni, conabatur mercari gratiam, quae pretio aestimari nequit, nos, repudiato munere, sempiternis illum maledictionibus constrinximus; quoniam donum Dei, non bona in Deum voluntate, sed pecuniae permutatione comparare cogitaverat. Cavete ergo ne munera male sibi conscii ad altare deferant. « Abstine enim, inquit, et non metues ab iniquo, et tremor non appropinquabit tibi.»

8. Sed si dicatis: Hi sunt qui eleemosynas dant, et nisi ab iis sumamus, unde

p) Σου. Hierem. XV, 1; VII, 16.

q) Μοχθηρίας τὴν τιμωρίαν Anast. in cod. paris.

r) Ἀλλάγμα vatic. 2; ὁλλαγμα et in marg. ὁλλαγμα vatic. 1. Cf. Deuter. XXIII, 18.

s) Ὁ ἐλισσαῖος παρὰ τοῦ ἀζαήλ vatic. 2. — προσκομισθέντα vatic. 2, 4.

t) Δεὸν μὴδὲ ὑμᾶς, ὧ ἐπίσκοποι. φεύγε οὖν, ὧ ἐπίσκοποι om. caeter. Anast. in vatic. 3., ex epitome pro more suo.

u) Μεταβολῇ κτῆσασθαι vindob.

v) Ἀπέχε vatic. 2. cf. Is. LIV, 14.

z) Ἐάν λέγητε vatic. 1, 2, Mansl.

λάβοιμεν ^{γ)} παρ' αὐτῶν, πόθεν αἱ χῆραι ὑψηρετηθήσονται παρ' ἡμῶν ^{δ)}, καὶ οἱ ἐνδεεῖς τοῦ λαοῦ διατραφῶσιν; ἀκούσεσθε παρ' ἡμῶν ὅτι διὰ τοῦτο ἐλάβετε δόμα λευιτῶν, τὴν καρποφορίαν τοῦ ἐν ὑμῖν λαοῦ, ἵνα ἐπαρκῆτε καὶ ἑαυτοῖς καὶ τοῖς διομίνοις, καὶ μὴ ἐν ἀπορίᾳ ^{ε)} συνιχόμενοι, παρὰ πονηρῶν λαμβάνητε. Εἰ δὲ οὕτως ἀποροῦσιν αἱ ἐκκλησίαι, λυσιτελεῖ διαφθαρῆναι ἢ παρ' ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ λαβεῖν τι, ἐφ' ὅβρει καὶ χλιύῃ τῶν αὐτοῦ φίλων· περὶ γὰρ τῶν τοιούτων καὶ ὁ προφήτης λέγει· Ἐλαιον ἀμαρτωλοῦ μὴ λιπανάτω τὴν κεφαλὴν μου. Δοκιμασταὶ οὖν γίνεσθε τῶν τοιούτων· καὶ παρὰ μὲν τῶν ὁσίως περιπατούντων λαμβάνετε καὶ τοῖς θλιβομένοις χορηγεῖτε, παρὰ δὲ ἀποσυνηγῶν ^{β)} μὴ λαμβάνετε, πρὶν ἂν τῆς ἐκκλησίας εἶναι μέλη καταξιωθῶσιν. Εἰ δὲ ἐπιλίποι δόμα, προσάγγιλλε τοῖς ἀδελφοῖς, καὶ ἐξ αὐτῶν συλλογὴν ποιησάμενος, διακόνει τοῖς ὀρφανοῖς καὶ ταῖς χήραις ἐν δικαιοσύνῃ.

Cap. 9. Δίτε δὲ τῷ ὑπὸ σὲ λαῷ ^{α)} καὶ Σολομῶν ὁ σοφός· Τίμα τὸν Κύριον ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων, καὶ ἀπάρχου αὐτῷ ἀπὸ σῶν καρπῶν δικαιοσύνης, ἵνα πληῶται ^{ε)} τὰ ταμιεῖά σου πλησμονῆς σίτου, οἶνω δὲ αἱ ληνοὶ σου ἐκβλύζωσιν. Ἐκ τοῦ δικαίου οὖν κόπου τῶν πιστῶν τρέφετε καὶ ἀμφιένυτε τοὺς ὑστερουμένους, καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν, ὡς προειρήκαμεν, ἀθροιζόμενα χρήματα διατάσσετε, διακονοῦντες εἰς τοὺς ἀγορασμοὺς τῶν ἁγίων ^{δ)}, ῥυόμενοι δούλους, αἰχμαλώτους, δισμῖους, ἐπηρειαζομένους, ἥκοντας ἐκ καταδίκης διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τυράννων εἰς μονομαχίαν ^{ε)} καὶ θάνατον· λέγει

viduis a nobis ministrabitur? unde plebis pauperes nutriuntur? audietis a nobis, quod ideo accepistis donum levitarum, oblationem populi vestri, ut et vobis et egentibus supeditaretis, ne inopia coarctati, quidquam ab improbis caperetis. Quod si tanta fuerit ecclesiarum indigentia, praestat fame perire, quam ab inimicis Dei quidquam accipere, quod amicis Dei in contumeliam sit et ludibrium. De illis enim propheta ait: «Oleum peccatoris non impinguet caput meum.» Estote igitur talium probatores et ab iis quidem qui sancte vivunt, accipite quod calamitosis praebeatis; ab excommunicatis vero ne recipiatis, prius quam esse membra ecclesiae mereantur. Si autem defecerit quod detur, significa fratribus, et ab illis collecta subministra pupillis ac viduis in iustitia.

9. Ea vero dic populo tuae curae commisso, quae sapiens Salomon: «Honora Dominum ex tuis iustis laboribus, et primitias da ei de tuis fructibus iustitiae, ut impleantur cellaria tua saturitate frumenti, et vino torcularia tua redundant.» Ex iusto igitur fidelium labore alite ac vestite victu ac vestitu destitutos; et pecuniam, ut supra diximus, collectam, statuete in redemptionem sanctorum erogari, liberate servos, captivos, victos, calumnia oppressos, tum vi adactos, de sententia tyrannorum, pro nomine Christi,

γ) Καὶ εἰ μὴ vatic. 2; λαβῶμεν coislin. et vindob.

δ) Παρ' ἡμῶν et διατραφῶσιν om. vindobon.—Bov. non vertit: τὴν καρπ. τοῦ ε. ο. λαοῦ.

ε) Μὴ ἐνδεῖα coislin. vat. 2;—λυσιτελεῖ ἂν διαφθαρ. coislin. Mox citatur ps. CXLI, 5.

δ) Παρὰ δὲ ἀπίστοις vatic. 2. in marg. ex alio cod.

ε) ἵνα ἐμπλήσταις σου coislin. Cf. Prov. III, 9, 10.

δ) Ἀγορασμ. τῶν πεινῶντων vatic. 3.

ε) Εἰς μονομαχίαν. Gentianus vertit: «ad metalla;» Bovius: «Ad monomachias.» Cf. Prov. XXIV, 11.

γὰρ ἡ γραφή· Ῥῦσαι ἀγομένους εἰς θάνατον, καὶ ἐκπρίου κτεινομένους, μὴ φείσῃ.

Ἐὰν δέ ποτε ἀνάγκη γένηται παρά τινος δέξασθαι ἀνοσίτου ἄκοντος ¹⁾ ἀργύ- cap. 10.
ριον, εἰς ξύλα καὶ ἀνδρακίαν αὐτὸ δαπανήσατε, ἵνα μὴ λαβοῦσα ἡ χήρα ἐξ
αὐτῶν τι, ἢ ὁ ὀρφανὸς, ἀναλίσκῃ ὠνήσασθαι τροφὴν ἢ πόμα παρὰ τὸ προσῆκον·
δίκαιον γὰρ τὰ ²⁾ παρὰ ἀσεβῶν ταῦτα πυρὸς εἶναι κατανάλωμα, οὐκ εὐσεβῶν
βρώμα. Ταῦτα δὲ καὶ ὁ νόμος διαγορεύει, θυσίαν ὀψισθεῖσαν ³⁾ ἄβρωτον ἀπο-
καλῶν, καὶ πυρὶ ταύτην ἀναλίσκεισθαι κελεύων. Οὐ γὰρ τῇ φύσει φαῦλα τὰ
προσφερόμενα, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ τῶν προσκομιζόντων αὐτά. Τοῦτο δὲ προστάσσο-
μεν ἐπὶ τὸ μὴ ἀποστρέφειν τοὺς πλησιάζοντας ὑμῖν, εἰδότες καὶ τὴν συντυχίαν
πολλάκις ἐπωφελῇ τοῖς ἀσεβέσι· Γεγενῆσθαι τὴν πρὸς τοὺς εὐσεβεῖς ⁴⁾, ἐπιβλαβῇ
δὲ μόνην τὴν κατὰ τὴν θρησκείαν κοινωνίαν. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ τοσοῦτον ⁵⁾, ἀγα-
πητοὶ, εἰρήσθω ὑμῖν πρὸς ἀσφάλειαν ὑμῶν.

III.

Οἱ μέντοι πατέρες, παιδεύετε τὰ τέκνα ὑμῶν ἐν Κυρίῳ, ἐκτρέφοντες αὐτὰ cap. 11.
ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου, καὶ διδάσκετε αὐτὰ ἐπιτηδεύουσας καὶ ἀρμοζού-
σας τῷ λόγῳ τέχνας, ἵνα μὴ διὰ τῆς εὐκαιρίας στερηθῶσιν ⁶⁾ καὶ ἀνεπιτήδευστα
ὑπὸ τῶν γονέων μέναντα, πρὸ ὥρας ἀνέσιως τυχόντα, ἀφηνιάσωσι τοῦ καλοῦ.
Διὸ μὴ εὐλαβεῖσθε αὐτοῖς ἐπιπλήσσειν, σωφρονίζοντες αὐτὰ μετὰ ἐμβριθείας·

ad monomachiam et ad mortem. Dicit enim Scriptura: « Libera eos qui ducuntur ad mor-
tem, et redime eos qui interficiuntur, ne parcas. »

10. Si quae vero necessitas aliquando contigerit ut a quoquam impio argentum
inviti capiat, impendite illud in ligna et carbones, ne quid ex eo vidua aut pu-
pillus accipiens, cogatur in emendo cibo aut potu id agere quod dedecet. Aequum
enim est ut impiorum munera ignis sint pabulum, non piorum cibus. Id quoque
lex sancit: hostiam nimio tempore servatam, non comedendam dicit, sed igne con-
sumi iubet. Non quod natura sua malae sunt eae oblationes, sed propter animam of-
ferentium. Hoc vero praecipimus, ne omnino avertamus eos qui ad nos accedunt. Scimus
enim congressum cum piis saepe impiis profuisse; noxiam autem esse solam supersti-
tionis communionem. Atquo haec quidem hactenus, charissimi, ad cautionem vestram
dicta sint.

III. INSTITUTIO REI DOMESTICAE.

11. Vos interim, Patres, erudite filios vestros in Domino, instruite in disciplina et
monitis Domini, et docete artes idoneas, haud Verbo incongruas, ne data occasione
effraenati, a parentibus absque increpatione relictī, nacti ante tempus libertatem, ab
honestate deflectant. Quare ne vereamini obiurgare illos et cum severitate castigare. Non

f) Ἄνοσιτος vatic. 1, 2 vulgo; ἀνοσίτου δέξασθαι ἀρ-
γύριον ἀκοντος εἰς ξύλα καὶ ἀνδράδας vatic. 3.

g) Δίκ. γὰρ τὰ τοιαῦτα πυρὸς εἶναι καταναλώματα
καὶ οὐκ ε. βρώματα ib.

h) Ὀψισθεῖσαν ἀπὸ κακῶν πυρὶ τ. α. κ. ib.

i) Παρὰ τῶν εὐσεβῶν vindobon.

k) Ἐπὶ τοσοῦτον om. vatic. 2.

l) Καταστρηθῶσιν ib.

οὐ γὰρ ἀποκτινίετε αὐτὰ παιδεύοντες, μᾶλλον δὲ σώσετε αὐτὰ, καθὼς πού καὶ ὁ Σολομών ἐν τῇ Σοφίᾳ φησὶ· Παίδειε υἱόν σου, καὶ ἀναπαύσει σε ^{μ)}. οὕτω γὰρ ἔσται σοὶ εὐλογία· σὺ μὲν γὰρ ῥάβδῳ πατάξεις αὐτόν, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ῥύσῃ ἐκ θανάτου. Καὶ πάλιν ^{ν)} λέγει ὁ αὐτὸς οὕτως· Ὃς φείδεται τῆς ἑαυτοῦ βακτηρίας, μισεῖ τὸν ἑαυτοῦ υἱόν. Καὶ ἐξῆς· Κλάσον τὰς πλευρὰς αὐτοῦ, ἵως ἔσθι νήπιος, μήποτε σκληρυνθεὶς ἀπειθήσῃ σοι. Ὃς φείδεται οὖν παραινεῖν καὶ σωφρονίζει τὸν ἑαυτοῦ υἱόν, μισεῖ τὸν ἴδιον παῖδα. Ἐκδιδάσκετε οὖν ὑμῶν τὰ τέχνα τὸν λόγον Κυρίου, στύφετε δὲ αὐτὰ καὶ δαρμοῖς ^{ο)} καὶ ποιεῖτε ὑποτακτικά· ἀπὸ βρέφους διδάσκοντες αὐτὰ ^{π)} γράμματα, ἡμέτερά τε καὶ Θεῖα, καὶ πᾶσαν γραφὴν Θεῖαν παραδιδόντες· μὴ διδόντες ἄνισιν αὐτοῖς κατεξουσιάζειν ὑμῶν παρὰ τὴν ὑμετέραν γνώμην· μετὰ ὁμηλικῶν εἰς συμπόσιον μὴ ἰῶντες αὐτὰ συμβάλλειν, οὕτω γὰρ εἰς ἀταξίαν ἐκτραπήσονται, καὶ εἰς πορνείαν περιπίσσωται· καὶ ἰὰν παρὰ τὴν τῶν γονέων ἀμέλειαν τοῦτο πάθωσιν, ἱνοχοὶ τῶν ψυχῶν αὐτῶν οἱ γεννήσαντες ὑπάρξουσιν. Εἰ γὰρ τῇ τῶν γειταμένων ^{ρ)} ῥαθυμίᾳ σύνεισιν ἀκολάστοις, οἱ παῖδες ἀμαρτήσαντες οὐκ αὐτοὶ μόνοι κολασθήσονται, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ αὐτῶν οἱ γονεῖς αὐτῶν κριθήσονται. Διὰ τοῦτο σπουδάζετε ὥρα γάμου ζευγύναι καὶ συναλλάσσειν αὐτὰ, ἵνα μὴ, τῆς ἡλικίας ἐν τῇ ἀκμῇ ζιούσης ^{ρ)}, ἔθῃ πορνοκόπα ἀποβῇ, καὶ ὑμεῖς ἀπαιτηθήσισθε τὸν λόγον ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως ὑπὸ Κυρίου τοῦ Θεοῦ.

enim interficietis eos corripiendo, immo servabitis, quemadmodum Salomon ait in Sapientia: «Corripe filium tuum, et requiem dabit tibi; sic enim tibi erit bonae spei. Nam tu quidem virga percuties eum, animam autem eius e morte erues.» Et iterum idem hoc modo loquitur: «Qui parcit bacillo suo, odit filium suum.» Et adhuc: «Tunde latera eius, dum infans est, ne aliquando induratus, non credat tibi.» Qui ergo admonere et castigare filium suum desinit, propriam sobolem odio habet. Itaque filios vestros edocete verbum Domini, quin et verberibus comprimate, obediētesque et subiectos facite. Ab infantia docete eos litteras, et nostras et divinas, et omnem sanctam scripturam tradite. Nec detis illis licentiam ut citra voluntatem vestram vobis imperitent; neque concedatis ut cum aequalibus symbola ad convivendum praestent: ita enim ad petulantiam deflectent et in scortationem dilabentur. Id porro si ob parentum incuriam eis obigerit, genitores rei erunt de animabus illorum. Nam si socordia parentum consuescunt cum intemperantibus, non soli qui deliquerunt filii castigabuntur, sed et ipsorum causa parentes condemnabuntur. Quocirca operam date, ut cum ad tempus coniugio aptum pervenerint, matrimonio iungi et copulari curetis, ne inter aetatem in flore suo ferventem mores scortatorum contrahant, et vos in die iudicii rationem a Domino Deo reposcamini.

μ) Σ. Cf. Prov. XXIX, 17; XIX, 18; XXIII, 14; XIII, 24; Eccli. XXX, 12.

ν) Πάλιν σοφός τις ἄλλος· Κλάσον vindobon. Θλάσιν vatic. 2.

ο) Καὶ δαρμοῖς Mansi qui coniecit. δαρμοῖς, utrumque infelicitur.

π) Διδάσκοντες αὐτοὺς vatic. 2.; ὑμέτερα vulgo,

vatic. 2.; γράμματα διότινιστον vindob. παραδιδόντες αὐτοῖς vatic. 2. ὑποτακτικά ἀπὸ βρέφους continuo Bon. et caetera ab hisce disiungit.

ρ) Τῇ τῶν γονέων vatic. 2, vindobon. coislin. γον. ῥαθυμίᾳ γνόντες, οἱ παῖδες ἀμαρτήσουσι coislin.

ρ) Κολασθήσονται ἔθῃ (?) αὐτὰ μὲν vindob. ἀναζιούσης coislin. ἔθῃ Id. Sed recentior aliquis correxit ἔθῃ.

Περὶ δὲ οἰκετῶν τί ἂν εἴποιμεν πλεῖον, ἢ ὅτι καὶ ὁ δοῦλος εὐνοίαν εἰσφί- Cap. 12.
ρίτω πρὸς τὸν δεσπότην ^{δ)} μιτὰ φόβου Θεοῦ, καὶ ἀσιβῆς, καὶ πονηρὸς ὑπάρχη,
οὐκίτι μέντοι καὶ ὁμόνοίαν κατὰ τὴν θρησκείαν· καὶ ὁ δεσπότης ἀγαπάτω
τὸν οἰκέτην, καὶ διάφορος ἢ, τὸ ἴσον κρινέτω ἢ καθὼ ἄνθρωπος ^{ε)} ὑπάρχει.
Ὁ δὲ πιστὸν ἔχων δεσπότην, σωζομένης αὐτῷ τῆς κυρίας, ἀγαπάτω καὶ ὡς
δεσπότην καὶ ὡς ὁμόπιστον καὶ ὡς πατέρα· μὴ ὡς ὀφθαλμόδουλος, ἀλλ'
ὡς φιλοδέσποτος, εἰδὼς ὅτι ὁ Θεὸς αὐτῷ τὴν μισθαποδοσίαν ἀποτίσει τῆς
ὑπηρεσίας. Ὡσαύτως καὶ ὁ κύριος ὁ πιστὸν ἔχων οἰκέτην, σωζομένης αὐτῷ
τῆς θεραπείας, ἀγαπάτω ὡς υἱὸν ἢ ὡς ἀδελφὸν διὰ τὴν τῆς πίστεως κοι-
νωσίαν.

Πᾶση βασιλείᾳ καὶ ἀρχῇ ὑποτάγητε ἐν οἷς ἀρίσκει ^{ζ)} Θεῷ, ὡς Θεοῦ δια- Cap. 13.
κόνοις καὶ τῶν ἀσιβῶν τιμωροῖς· πάντα φόβον τὸν ὀφειλόμενον αὐτοῖς ἀπο-
πληρώσατε, ὡς αὐτὴν εἰσφορὰν, πᾶν τέλος, πᾶσαν τιμὴν, δόσιν, κῆνσον. Θεοῦ
γὰρ τοῦτο διάταγμα, μηδενὶ τι χρεωστῆν ^{η)}, εἰ μὴ τὸ τῆς φιλίας σύμβολον,
ὃ ὁ Θεὸς διετάξατο διὰ Χριστοῦ.

Περὶ δὲ παρθενίας ἐντολὴν οὐκ ἐλάβομεν, τῇ δὲ τῶν βουλομένων ἰξου- Cap. 14.
σία τοῦτο ἐπιτρέπομεν ὡς ἐυχῇ, ἐκείνο μόνον ^{θ)} αὐταῖς παραινοῦντες, μὴ προ-
χείρως τι ἐπαγγεῖλασθαι· ἐπιείκως καὶ ὁ Σολομὼν φησιν· Ἀγαθὸν ^{ι)} τὸ μὴ
εὐξασθαι, ἢ τὸ εὐξασθαι καὶ μὴ ἀποδοῦναι. Ἡ παρθένος οὖν αὕτη ἔστω

12. De famulis vero quid amplius dicamus, nisi quod servus benevolentiam cum ti-
more Dei erga dominum habeat, quamvis improbum, non tamen cum eo de religione
consentiat? Item famulum dominus diligat, et alterius licet conditionis sit, se tamen
aequalem, quatenus homo est, iudicet. Qui autem dominum habet fidelem, salvo do-
minatu, diligat eum, tum ut dominum, tum ut fidei consortem, tum ut patrem, non
sicut servus ad oculum, sed tamquam Domini studiosus, ut qui sciat Deum ei merce-
dem servitii persoluturum. Similiter dominus, cui fidelis servus est, salvo sibi famu-
latu, diligat eum ut filium aut fratrem propter fidei societatem.

13. Cuiuscumque imperio et potestati, in iis quae Deo placent, subiecti estote, tam-
quam Dei ministris et impiorum vindicibus; omnem illis timorem debitum exhibete,
omne vectigal, omne tributum, omnem honorem, collationem, censum. Dei quippe lex
est, nemini quidquam debere, praeter amicitiae tesseram, quam Deus per Christum
sanxit.

14. De virginibus mandatum non accepimus, sed rem cuiuscumque volentium po-
testati permittimus, ut votum; id modo suademus ne quid temere promittant, siquidem
Salomon ait: «Melius est non vovere, quam vovere et non reddere.» Sit igitur virgo sancta

δ) Εἰς τὸν δεσπότην vindobon. coislin. Cf. Ephes. VI, 5-9; Coloss. III, 22; IV, 1.

ε) Κρινέτω ὅτι ἄνθρωπος. vatic. 2. καὶ ἡ ἀνθρ. vindobon. coislin.

ζ) Καθὼς ἀρίσκει vindobon. vatic. 2, coislin.

η) Τοῦτο τὸ διατ. μηδενὶ μηδὲν χρεωστ. vatic. 2. μη-

δεν τι χρ. coislin. — σύμβολον om. vind. et coislin. Cf. Petr. II, 13; Tit. III, 1; Rom. III, 1.

θ) Ὁς ἐυχῇ, coisl. — ἐκείνο μόνον αὐταῖς cum coisl. vindob. 46. ἐκείνο μὲν οὖν αὐτοῖς vulgo cum vatic. 1.

ι) Ἀγαθὸν usque ad ἀποδοῦναι om. vatic. 2. Cf. Eccle. V, 4; I Cor. VII, 25, 26.

ἀγία σώματι καὶ ψυχῇ, ὡς ναὸς Θεοῦ, ὡς οἶκος Χριστοῦ, ὡς Πνεύματος ἁγίου καταγώγιον. Δεῖ γὰρ τὴν ἐπαγγελαμένην, ἄξια τῆς ἐπαγγελίας εἶναι διαπρασσομένην, διεικνύειν ¹⁾ τὸ ἐπάγγελμα αὐτῆς ὅτι ἴστιν ἀληθὺς, καὶ διὰ σχολὴν εὐσεβείας, οὐ κατὰ διαβολὴν γάμου γενόμενον. Ἔστω δὲ μὴ ²⁾ ῥεμβᾶς, μηδὲ ἀκαιροπεριπάτητος, μὴ δίδωμος· ἀλλὰ σειμὴ, ἐγκρατὴς, σώφρων, ἀγνή, φεύγουσα τὰς τῶν πολλῶν συντυχίας, καὶ μάλιστα τῶν ἀσέμων.

corpore et anima, ut templum Dei, ut domus Christi, ut Spiritus Sancti domicilium. Debet enim quae novit, digna voto opera exercendo, ostendere promissum suum esse verum, et pietatis intuitu, minime in obtrectationem matrimonii factum. Ne virgo sit vaga, ne intempestive deambulet, ne duplici mente ambigat, sed gravis, continens, temperata, pudica sit, fugiens multorum colloquia, maxime eorum qui minus honesti sunt.

1) Δεικνύειν coislín.

2) Ἔστω δὲ μὴ ῥεμβασμός vindob. — μὴ ῥεμβασμένη,

μὴ ἀκαιροπ. coislín. — ἀκαιροπερίπατος vat. 1. ad calcem in vindob. περί ὁρμῶν ἐπληρώθη βιβλίον δ.

ANNOTATIONES.

(1) *Pupillus*. Brevissimus licet liber IV non facilius quam caeteri sub uno verbo continetur, sed commode in tres dividitur partes, perspicuo discrimine seiunctas. Primum, solemnis doxologiae clausula circumscripta, a n. 1. ad 5, de orphanis maxime, non sine quodam antiquae elegantiae lepore, disputat. Inde divertit oratio ad oblationes nonnullorum non recipiendas, n. 6-11. Denique monita dantur de re domestica a patre familias recte instituenda, n. 12-15. Remotissimam aetatem in primis referunt quae leguntur num. 10, de coactis ex sententia tyrannorum ad μονομαχίαν aut ad metalla, ut alicubi legebat Anastasius. Et quae ab initio libri spirat ingenua prisci sermonis venustas, in ultimis non desideratur, ubi inter monita de re domestica platonico sapore condita, disciplina christiana dicitur *Verbum* simpliciter: ἀρμοζούσας τῷ λόγῳ τέχνας; tum fidelis in pietate perseverantia, bonum, pul-

chrum κατ' ἐξοχὴν nuncupatur: ἀφηνιάσωσι τοῦ καλοῦ, et alia id genus.

(2) *Reducunt*. Dona improborum hominum, inutilia quidem in ordine ad aeternam vitam, temporali tamen mercede et aliquo spiritali emolumento non destitui, sentit Anastasius, qui in vatic. 3 super haec addidit quo sensu probe intelligi debeant: «Ὁ γὰρ ἀπὸ τοιούτων δεχόμενος ἐμμένοντας τοῖς κακοῖς καὶ μὴ μετανοοῦντας, κοινωνεῖ τοῦτοῖς προσευχῇ, καὶ λυπεῖ τὸν Θεὸν τὸν τοὺς ἀδίκους ἀποστρεφόμενον, καὶ οἰκοδομεῖ αὐτοὺς διὰ τῆς ἀναξίου δόσεως, καὶ συμμολύνεται αὐτοῖς μὴ ἀφίων αὐτοὺς εἰς μετάνοιαν ἐλθεῖν. Ipse apostolicus scriptor, paulo infra num. 10, sententiam suam aliqua benignitate temperavit; immo num. 8 significat se respicere improbos ab ecclesia excommunicatos.

LIBRI V CAPITULA.

- α'. Ὅτι τοῖς διὰ Χριστὸν θλιβομένοις παρὰ ἀπίστων, δίκαιον τοῖς πιστοῖς τὰ δόντα παρέχειν κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου διάταξιν.
- β'. Ὅτι φεικτόν τις πρὸς τοὺς ψευδαδελφούς συνουσίας, ὅταν ἐπιμένουσιν τῇ φαυλότητι.
- γ'. Ὅτι τοῖς διὰ Χριστὸν πορθουμένοις χρὴ χεῖρα ὀρέγειν, καὶ κίνδυνος παρῆ.
- δ'. Ὅτι φεικτόν καὶ ὁλόθριον, τὸ ἀρνείσθαι Χριστὸν.
- ε'. Ὅτι μιμητὶον Χριστὸν ἐν τῷ πάσχῃ καὶ ζηλωτὶον τὴν αὐτοῦ ὑπομονήν.
- ς'. Ὅτι χρὴ τὸν πιστὸν μήτε ῥιψοκίνδυνον εἶναι δι' ἀσφάλειαν, μήτε περιδεῖ δι' ἀνδρείαν· ἀλλὰ καὶ φεύγειν δι' εὐλαβίαν, καὶ ἐμπιστότα, ἀγωνίζεσθαι διὰ τὸν ἀποκείμενον στέφανον.
- ζ'. Περὶ ἀνστασιως ἀποδείξεις διαφόροι περὶ Συβύλλης, καὶ τί οἱ στωϊκοὶ περὶ τοῦ φοίνικος τοῦ ὀρεῖου.
- η'. Περὶ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κυρίου καὶ Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος.
- θ'. Περὶ ψευδομαρτύρων.
- ι'. Ἠθικὴ παραινέσις ὅτι δεῖ φεύγειν ματαιολογίας, αἰσχρολογίας, εὐτραπείας, μάθην, λαγυρίαν, θρύψιν.
- ια'. Παραινέσις παιδεύουσα φεύγειν τῆς εἰδωλαλατρίας μύσος.
- ιβ'. Ὅτι μὴ καθήκει ῥῆθ' ἔθνηκ' ἢ πορνικὴν ᾄδειν, οὕτω ἐκόμενους εἰδωλον ἀσεβεῖς γὰρ τοῦτο καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ γλώσσης ἰχθύν.
- ιγ'. Καταλόγος τῶν τοῦ Κυρίου ἑορτῶν, ὡς δεῖ φυλάσσειν, καὶ τότε τούτων ἕκαστη ὀφείλει ἐπιτελεῖσθαι.
- ιδ'. Περὶ τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου, καὶ τί ἐν ἑκαστῇ ἡμέρᾳ ἐπράχθη τῶν ἐν τῷ πάθῃ, καὶ περὶ τοῦ Ἰούδα, καὶ ὅτι οὐ συμπαρῆν Ἰούδας ἐν τῷ τὸν Κύριον τοῖς μαθηταῖς παραδίδόναι τὰ μυστήρια.
- ιε'. Περὶ τῆς μεγάλης ἑβδομάδος, καὶ διὰ τί τετραδὰ καὶ παρασκευὴν ἐπιτρέπουσι τησεῖσθαι.
- ις'. Ἀπαρίθμησις προφητικῶν προρρήσεων τὸν Χριστὸν κηρυττουσῶν, ὧν Ἰουδαῖοι τὴν ἐκβασιν διασάμεινοι, ἐκ κακονοίας ἠπίστησαν αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ στυγρῶς κατέκριναν τὸν τῆς δόξης Κύριον.
- ιζ'. Ὅπως ὀφείλη γίνεσθαι τὸ πάσχα.
- ιη'. Διάταξις περὶ τῆς μεγάλης τοῦ πάσχα ἑβδομάδος.
- ιθ'. Περὶ τῆς πεντηχίδος τοῦ μεγάλου σαββάτου καὶ περὶ τῆς ἀναστασίμου ἡμέρας.
- κ'. Περὶ ῥήσεως προφητείας περὶ Χριστοῦ τοῦ Ἰησοῦ.

1. Quod his qui propter Christum ab infidelibus affliguntur, aequum est ut fideles necessaria praebeant, secundum Domini constitutionem.
- II. Quod fugienda est cum falsis fratribus consuetudo, dum in malitia perseverant.
- III. Quod propter Christum oppressis oportet manum adiutricem porrigere, quamvis adsit periculum.
- IV. Quod horrendum atque exitiale est negare Christum.
- V. Quod imitari oportet Christum in patiendo et aemulari illius tolerantiam.
- VI. Quod decet fidelem, neque temerarium esse propter securitatem, neque meticulosum propter ignaviam, sed caute fugere; et cum in periculum inciderit, decertare ob repositam coronam.
- VII. De resurrectione variae demonstrationes, de Sibylla, et quid Stolci de phoenice ave.
- VIII. De Iacobo fratre Domini et Stephano primo martyre.
- IX. De falsis martyribus.
- X. Moralis admonitio: quod oporteat fugere vanos sermones, turpiloquis, dicacitates, ebrietatem, lasciviam et libidines.
- XI. Admonitio docens fugiendam esse idololatriae abominationem.
- XII. Quod non licet cantilenam ethnicam aut meretriciam canere, neque per idolum iurare, impium enim id esse et cognitioni Dei incongruum.
- XIII. Enumeratio festorum Domini quae oporteat observare, et quando singula sint celebranda.
- XIV. De passione Domini, et quid in singulis diebus actum est eorum quae ad passionem pertinent, et de Iuda, et quod, quando Dominus tradidit discipulis sacramenta, Iudas non intererat.
- XV. De magna hebdomade et cur in quarta et sexta feria mandant ieiunare.
- XVI. Enumeratio praedictionum prophetiarum, quae Christum praedicant, quarum eventum Iudaei considerantes, propter malevolentiam, eum esse Christum Dei non crediderunt, et ad crucem Domini gloriae condemnauerunt.
- XVII. Quomodo pascha debet celebrari.
- XVIII. Constitutio de magna hebdomade paschae.
- XIX. De pervigilio magni sabbati et de die Resurrectionis.
- XX. Praedictio prophetica de Christo Iesu.

CONSTITUTIONES SANCTORUM APOSTOLORUM.

LIBER V.

I.

Εἴ τις χριστιανὸς ^{a)}, διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν εἰς τὸν ^{b)} Θεὸν ἀγάπην καὶ πίστιν, κατὰ κριθὴ ὑπὸ ἀσεβῶν εἰς λοῦδον ^{c)} ἢ θηρίαν ἢ μέταλλον, μὴ παρίδητε αὐτὸν, ἀλλ' ἐκ τοῦ κόπου καὶ ἐκ τοῦ ἰδρώτος ^{d)} ὑμῶν πέμψατε αὐτῷ εἰς διατροφήν αὐτοῦ καὶ εἰς μισθοποδοσίαν ^{e)} τῶν στρατιωτῶν, ἵνα ἐλαφρυνθῇ καὶ ἐπιμελείας τύχῃ· ἵν', ὅσον τὸ ἐφ' ὑμῖν, μὴ θλίβηται ὁ μακάριος ἀδελφὸς ὑμῶν.

Ὁ γὰρ διὰ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ ^{f)} καταδικαζόμενος, οὗτος μάρτυς ἅγιος, ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου, υἱὸς τοῦ ὑψίστου, δοχεῖον τοῦ ἁγίου Πνεύματος, δι' οὗ καὶ τὸν φωτισμὸν τῆς δόξης τοῦ εὐαγγελίου ^{g)} ἔλαβεν ἕκαστος τῶν πιστῶν ἐν τῷ καταξιωθῆναι τοῦ ἀφθάρτου ^{h)} στεφάνου καὶ τῆς μαρτυρίας τῶν παθημάτων αὐτοῦ, καὶ τῆς κοινωνίας τοῦ αἵματος αὐτοῦ, συμμορφωθῆναι ⁱ⁾ τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ εἰς υἰοθεσίαν. Τούτου οὖν ἕνεκεν ἅπαντες οἱ πιστοὶ, διὰ τοῦ ἐπισκόπου ὑμῶν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ὑμῖν ^{k)} καὶ ἐκ τοῦ κόπου διακονήσατε τοῖς ἁγίοις· εἰ δὲ οὐκ ἔχει τις, νηστεύσας τὸ τῆς ἡμέρας, καὶ μερίσας τοῦτο,

I. DE MARTYRIBUS.

Si quis christianus (1), propter nomen Christi, charitatemque et fidem in Deum, damnatus ab impiis fuerit ad ludum, aut ad bestias, aut ad metalla, ne despiciatis illum; verum ex labore ac sudore vestro mittite ei in cibum et in stipendium militum, unde levamen et subsidium capiat, ut, quantum in vobis sit, non affligatur ille vester beatus frater.

1. Qui enim ob nomen Domini Dei condemnatur, idem ille martyr sanctus est, frater Domini, filius Altissimi, vas Sancti Spiritus (quo « illuminationem gloriae evangelii » accepit unusquisque fidelium), dum ille adeo dignus « incorrupta corona et testimonio passionum Christi et societate sanguinis eius » habitus fuerit, ut « morti Christi in adoptionem conformaretur. » Eam igitur ob causam, vos cuncti fideles, ex bonis quae habetis et vestro labore, per episcopum vestrum, ministrare sanctis: quod si quis non habet, ieiunet, cibumque diei partitus, inde sanctis distribuat; sin copia rerum alicui sit,

a) Ἐάν τις χριστ. vatic. 4, cuius in nobilissimo hoc libro V varietates tam insignes aliquando erunt quam hactenus fastidiosae. Cum vero has, tum etiam caeteras expungere, malus quam antea placulum esset.

b) Τὴν εἰς αὐτὸν legit Turrianus: « In eum. »

c) Εἰς δοῦλον (δοῦλον Ueltzenii sphalmate) vind. coislin. vatic. 2 et 4, quod Clericus vitio vertit librario graeco non intelligenti latinam vocem λοῦδον. — Εἰς δοῦλον ἢ εἰς θορ. ἢ εἰς μέταλλ. vatic. 4.

d) Ἰδρώτος ὑπαρχόντων vindob., et ita legi lubet Clericus, deleta ἡμῶν aut mutato in ὑμῖν, sed perperam; iam enim nimium repetita in sequentibus

ὑπαρχόντων, ὑπάρχει, ὑπαρχόντα, ὑπαρξας.

e) Μισθοποδοσίαν coislin. θερμίσαν vindobon. plaudente Clerico, sed frustra, codd. silentibus.

f) Τοῦ Θεοῦ om. vatic. 2.

g) Ἁγίου om. vat. 2, coislin. — εὐαγγελίου τῆς δόξης vat. 2; ἐλαβόμεν vatic. 2, 4. Cf. II Cor. IV, 4; Phil. III, 10.

h) Ἀφθάρτου om. vindob. coislin. — καὶ om. Bon.

i) Καὶ συμμορφωθ. coislin.

k) Ὑπαρχόντων ὑμῶν cum vat. 2, 4; caeteri ut vulgo ὑμῶν — vatic. 4: νηστεύσατο et ἐκταξ. τοῖς ἁγίοις cum coislin. — ex vatic. 4 articulum aliquis fort. acciperet in κατὰ τὴν ἀναλογίαν.

ἐκταξάτω τοῖς ἀγίοις· εἰ δέ τις ἐν περιουσίᾳ ὑπάρχει, καὶ πλεῖόν τι κατὰ ἀναλογίαν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ διακονεῖτω αὐτοῖς· εἰ δὲ καὶ οἷός τί ἐστιν ἅπαντα τὸν βίον ἑαυτοῦ ἀποδόμενος ῥύσασθαι αὐτοὺς ἐκ τοῦ δισμωτηρίου, μακάριος ἔσται, καὶ φίλος τοῦ Χριστοῦ ^{l)}. Εἰ γὰρ ὁ τὰ ὑπάρχοντα πτωχοῖς δούς, τέλειος μετὰ τὴν περὶ τῶν θείων Γνώσιν ^{m)}, πολλῶν μᾶλλον ὁ ὑπὲρ μαρτύρων ⁿ⁾· ὁ γὰρ τοιοῦτος, ἄξιος Θεοῦ ὑπάρξας, πληρώσει τὸ θέλημα αὐτοῦ, χορηγήσας ἐκείνοις, οἵτινες αὐτὸν ὁμολόγησαν ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασιλείων, υἱῶν τε Ἰσραὴλ, περὶ ὧν ὁ Κύριος ἀπεφάνητο λέγων· Ὃς ἂν ὁμολογήσῃ ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κατ' αὐτῷ ἐμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου ^{o)}. Καὶ εἰ τοιοῦτοί εἰσιν, ὡς καὶ ^{p)} ὑπὸ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς αὐτοὺς μαρτυρεῖσθαι, ὑμεῖς οὐκ ὀφείλετε ἐπαισχυνθῆναι ἀπίεσαι πρὸς αὐτοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς ^{q)}· τοῦτο γὰρ ποιησάντων ὑμῶν, μαρτύριον ὑμῖν λογισθήσεται· ὅτι ἐκείνοις μὲν πείρα τὸ μαρτύριον ὑπῆρξεν, ὑμῖν δὲ ^{r)} ἐτέρως προθυμία, ὡς κοινωνοῖς τῆς ἀθλήσεως αὐτῶν. Λέγει γὰρ πού ὁ Κύριος πρὸς τοὺς τοιοῦτους φάσκων· Διῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ἐπίνασα γὰρ καὶ ἰδώκατί μοι φαγιῖν, ἰδίψησα καὶ ἰποτίσατέ με, ξένος ἤμην καὶ συνηγάγετέ με, γυμνὸς καὶ περιβάλιτέ με, ἀσθενὴς ἤμην καὶ ἐπισκέψασθέ με, ἐν φυλακῇ ἤμην καὶ ἦλθετε πρὸς μέ. Τότε ἀποκριθήσονται αὐτῷ οἱ δίκαιοι λέγοντες· Κύριε, πότε σε εἶδομεν ^{s)} πεινῶντα καὶ ἐθρέψαμεν, ἢ διψῶντα καὶ ἰποτίσαμεν;

tanto plus etiam, ad facultatum suarum mensuram, destinet illis; quin immo si is fuerit qui, erogata omni substantia sua, liberet eos carcere, beatus erit et amicus Christi. Si enim qui bona sua pauperibus dat, perfectus est, iuxta datam divinis de rebus agnitionem, longe perfectior erit beneficus in martyres. Talis namque frater, sane Deo dignus, eius implebit voluntatem, munera dum conferet illis qui ipsum Deum coram gentibus et regibus et filiis Israel professi sunt, de quibus Dominus aperte dixit: « Qui confitetur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo. » Atque si tales illi sunt, ut Christus apud Patrem testis illorum sit, ne vos pudeat unquam ire ad illorum ergastula. Id quippe vobis facientibus, pro martyrio habebitur: quando quidem illi martyrium experti re ipsa sunt, vos vero aliter, prompta voluntate, propemodum socii certaminis illorum fuistis. Talibus enim ait Dominus: « Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. Esurivi, et dedistis mihi manducare; sitivi, et dedistis mihi bibere; hospes eram, et collegistis me; nudus, et cooperuistis me; infirmus eram, et visitastis me; in carcere eram, et venistis ad me. Tunc respondebunt iusti dicentes: Domine, quando te vidimus esurgentem, et pavimus? aut sitientem,

l) τὰ Χριστοῦ vatic. 6. ὑπαρχ. αὐτοῦ in versu seq.

m) Κατὰ τὴν τοῦ κυρίου διέταξιν vindobon.

n) Μᾶλλον ὑπὲρ τῶν μ. vatic. 6. — Παλὺ μᾶλλον. vat. 2.

o) Ὃς εἰν coislin. — Μου, τοῦ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις vatic. 6, coislin. vindob. Turrian. ex Matth. X, 32.

p) Ὡς καὶ vindob.

q) Ἐν ταῖς φυλακαῖς om. Bon.

r) Ὡς δὲ vatic. 6; τῶς (θῶς Clerici mendo)

προθυμίας vindobon. coislin. vatic. 6 in marg. Sed pro πείρα et προθυμία Ueltzenius scribi iubet πείρα et προθυμία, respectu ad finem cap. VI, cuius vld. variet.

s) Ἰδομεν vulgo, quod ter correxit Ueltzen. iam felicior, confirmante coislin. Cf. Matth. XXV, 34-46. Hic multa quae relegere piget, ab uno aut altero cod. omittuntur, ut sit quoties eadem verba pluries repetuntur. Id vero in primis notandum, in tribus codd.

πότε δέ σε εἶδομεν γυμνὸν καὶ περιεβάλομεν, ἢ ἀσθενῆ καὶ ἐπισκεψάμεθα; πότε δέ σε εἶδομεν ξένον καὶ συνηγάγομεν, ἢ ἐν φυλακῇ καὶ ἤλθομεν πρὸς σέ; Καὶ ἀποκριθεὶς ἐρεῖ αὐτοῖς· Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐν τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. Καὶ ἀπιλεύσονται οὗτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον· Τότε ἐρεῖ καὶ τοῖς ἐξ εὐωνύμων. Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ κατηραμένοι, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ· ἐπειάασα γὰρ καὶ οὐκ ἰδώκατί μοι φαγεῖν, ἐδίψησα καὶ οὐκ ἐποτίσατέ με, ξένος ἤμην καὶ οὐ συνηγάγετέ με, γυμνὸς καὶ οὐ περιεβάλετέ με, ἀσθενὴς καὶ ἐν φυλακῇ καὶ οὐκ ἐπισκέψασθέ με. Τότε ἀποκριθήσονται καὶ αὐτοὶ λέγοντες· Κύριε, πότε σε εἶδομεν πεινῶντα ἢ διψῶντα ἢ ξένον ἢ γυμνὸν ἢ ἀσθενῆ ἢ ἐν φυλακῇ, καὶ οὐ δικονήσαμεν σοι; Τότε ἀποκριθήσεται καὶ αὐτοῖς λέγων· Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐφ' ὅσον οὐκ ἐποιήσατε ἐν τούτων τῶν ἐλαχίστων, οὐδὲ ἐμοὶ ἐποιήσατε. Καὶ ἀπιλεύσονται οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον.

Cap. 2.

Εἰ δέ τις, ἀδελφὸν λέγων ἑαυτὸν εἶναι, ἀπατηθεὶς ὑπὸ τοῦ πονηροῦ κακοποιήσῃ¹⁾, καὶ ἐλιγχνθεὶς κατακριθῇ θανάτῳ ὡς μοιχὸς ἢ φονεὺς, χωρίζεσθε ἀπ' αὐτοῦ, ἵνα ᾦτε ἄσυλοι²⁾, καὶ μὴ τις ὑμῶν ὡς κοινῶν τοῦ μύσους ὑποπτειθῇ³⁾ καὶ κατὰ χεῖρα βλασφημίαν, ὡς πάντων χριστιανῶν χαιρόντων ἐπὶ τοῖς παρανόμοις ἔργοις· διὸ μακρὰν ἀπ' αὐτῶν χωρεῖτε⁴⁾. Τοῖς μέντοι διὰ Χριστὸν

et potavimus? Quando te vidimus nudum, et operuimus? Aut infirmum, et visitavimus? Quando vero te vidimus hospitem, et collegimus? Aut in carcere, et venimus ad te? Tum respondebit eis dicens: Amen, dico vobis, quatenus fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Et ibunt hi in vitam aeternam. Tunc dicet et his qui erunt ad sinistram: Recedite a me, maledicti, in ignem aeternum qui paratus est diabolo et angelis eius. Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare; sitivi, et non dedistis mihi bibere; hospes eram, et non collegistis me; nudus eram, et non cooperuistis me; infirmus eram et in carcere, et non visitastis me. Tunc respondebunt et ipsi dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, et non ministravimus tibi? Tunc respondebit et illis dicens: Amen, dico vobis, quatenus non fecistis uni ex his minimis, neque mihi fecistis. Et ibunt hi in supplicium aeternum. »

2. Si quis vero, qui se fratrem esse dicit, a maligno deceptus, maleficium commiserit, et convictus capite damnatus fuerit ut adulter aut homicida, vitate eum, ut inviolati sitis, et ne quis vestrum veniat in aliquam suspicionem sceleris, et infamiam aspergat, quasi omnes christiani flagitiosis facinoribus delectentur: quare procul ab eis recedite. Verumtamen iis qui per impiorum calumniam propter Christum in carcerem inclusi

colisla. vatic. 2 et 4 praetermitti integram sacrorum verborum partem alteram, ab hisce Τότε ἐρεῖ ad illa πόλασιν αἰώνιον; quas quidem, quem ad martyres minime spectant, delevissem, nisi veteres qui de laude athletarum Christi verba faciunt, a poenis quoque inferni egregia hortandi argumenta derivarent. Cf. infra c. 4. et Cyprian. de laude mart. p. 347 Paris. 1701.

1) Κακοποιήσῃ vatic. 4. ἢ ὡς φονεὺς vatic. 2.

2) Ἄσυλοι vindobon. ex ed. Ueltzen. et noviss. paris.

3) Ὑποπτειθῇ Cotel. vulg. Sed nostram Ueltzen. anticipavit correctionem a colisla. acceptam. — Καὶ καταχθῆται (?) βλασφ. αἰώνιον vatic. 4.

4) Χωρεῖσθε vatic. 4, 6.

κατ' ἐπήρειαν παρὰ τῶν ἀσιβῶν συγχλειομένοις εἰς φυλακὴν, ἢ πρὸς Θάνατον ἐκδιδόμενοις ἢ πρὸς δεισμὰ καὶ ἐξορίαν, πάση σπουδῇ βοηθεῖτε, τὰ μέλη ὑμῶν ῥυόμενοι ἐκ χειρῶν ὧν ἀδείσμων. Καὶ ἰάν τις αὐτοῖς συλκείμενος συλληφθῇ καὶ αἰκίαις ὑποπέσοι, μακάριός ἐστιν, ὅτι κοινωνὸς μάρτυρος ἐγένετο καὶ μιμητὴς τῶν τοῦ Χριστοῦ παθημάτων. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ὑπὲρ Χριστοῦ πολλάκις ὑπὸ Καϊάφα καὶ Ἀλεξάνδρου^{γ)} καὶ Ἄννα πληγὰς λαβόντες, χαίροντες ἐξήμην, ὅτι κατηξιώθημεν ὑπὲρ τοῦ σωτῆρος^{δ)} ἡμῶν τοιαῦτα παθεῖν καὶ ὑμεῖς χαίρετε ταῦτα πάσχοντες, ὅτι μακάριοι γενήσισθε ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ.

Καὶ τοὺς διωκομένους δὲ διὰ τὴν πίστιν καὶ πόλιν ἐκ πόλεως φεύγοντας Cap. II. διὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου, προσλαμβάνισθε αὐτοὺς^{δ)}, ἀντιλαμβάνόμενοι αὐτῶν καὶ προσδεχόμενοι αὐτοὺς ὡς μάρτυρας, χαίροντες ὅτι κοινωνοὶ αὐτῶν τοῦ διωγμοῦ γιγίνεσθε, γινώσκοντες αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ Κυρίου μεμακαρίσθαι. Φησὶ γὰρ αὐτός· Μακάριοί ἐστε, ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς καὶ διώξωσι καὶ εἴπωσι πᾶν ποτηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν, ψευδόμενοι, ἵνα ἐμοῦ χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς· οὕτω γὰρ ἐδίωξαν τοὺς προφῆτας τοὺς πρὸ ὑμῶν^{ε)} Καὶ πάλιν· Εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσιν^{δ)}. Καὶ ἔτι· Ἐὰν διώκωσιν ὑμᾶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, φεύγετε εἰς τὴν ἄλλην^{ε)}, ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ ἢ θλίψιν ἔχετε· παραδώσουσι γὰρ ὑμᾶς εἰς συναγωγὰς, καὶ ἐπὶ ἡγε-

sunt aut morti addicti aut vinculis aut exilio, ferte opem omni studio, ut membra vestra sceleratorum manibus eripiat. Quod si quis cum eis versatus, comprehensus fuerit et suppliciis subiaceat, beatus est, qui socius martyris et imitator factus est passionum Christi. Etenim nos quoque saepius propter Christum apud Caipham et Alexandrum et Annam acceptis plagis, laeti abivimus quod digni habiti essemus talia propter Salvatorem pati. Et vos gaudete qui ista patimini, quoniam beati eritis in illa die.

3. Atque etiam eos qui propter fidem persecutionem patiuntur, et sicut Dominus praecepit, in civitatem ex civitate fugiunt, recolligite, complectimini et suscipite ut martyres, laeti quod participastis eorum persecutioni, quos scitis beatos a Domino praedicari. Ait enim: «Beati eritis, cum exprobraverint vobis, et persecuti vos fuerint, et dixerint omne malum verbum adversum vos, mentientes, propter me: gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in coelis, sic enim persecuti sunt prophetas qui ante vos fuerunt.» Et rursus: «Si me persecuti sunt, et vos persequentur.» Et adhuc: «Si vos persequuntur in una civitate, fugite ad aliam, quia in mundo pressuram habetis: tradent enim vos in synagogas, et ad praesides et ad reges ducemini propter me in te-

γ) Ἐκ χειρῶν ἀδείσμων. vatic. 4; Idem mox cum vat. 2 et vindob. κρατηθῇ καὶ αἰκ. — ὑποπέσει vatic. 2; ἐπιπέσει vatic. 4. ἰάν τις τοῖς μάρτυσι συγκαίμ. κρατηθῇ ὑπὸ τῶν παρανομῶν καὶ α. ὑποπέσει coislin. quae haud aegre maluerim. — κ. μαρτύρων al. τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χρ. coisl.

δ) Καὶ Ἀλεξάνδρ. id. om. cf. Act. IV, 6; V, 40, 41; Luc. VI, 22, 23.

ε) Ὑπερ τοῦ ὀνόματος τοῦ σωτῆρος vatic. 4. Turrian. «propter Christum» id. om. ultima sacra verba: ὅτι ad ἡμέρα. Inter haec habent τοιαῦτα πάσχοντες va-

tic. 2, 4. — Mox Bon. et Turrian. διὰ τὸν Χριστόν.

δ) Αὐτοὺς om. lidem. — καὶ προσδ. αὐτοὺς om. vatic. 4 et paulo post διωγμοῦ αὐτῶν. vindobon.

ε) Πρὸ ἡμῶν Bon. vatic. 1 et 4. Cf. Matth. V, 11, 12.

δ) Διώξουσιν ἢ τὸν λόγον μου ἐτήρησα, καὶ τὸν ὑμῶν τηρήσουσιν vatic. 4 ex Ioan. XV, 29. Pergit: καὶ ἰάν διώξουσιν ὑμᾶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ.

ε) Ἐτίσαν vindob. coislin. Matth. X, 23.

ς) Ἐν τῷ κόσμῳ ταύτῃ coislin. vatic. 2. Ioan. XVI, 33; Matth. X, 17, 18, 22.

μόνας καὶ βασιλεῖς ἐχθήσειςθε ἕνεκεν ἐμοῦ, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς· καὶ ὁ ὑπο-
μείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται. Ὁ γὰρ διωχθεὶς ἔνικεν τῆς πίστεως, καὶ
μαρτυρήσας περὶ αὐτοῦ καὶ ὑπομείνας, οὗτος ἀληθῶς ἄνθρωπος Θεοῦ 9).

Cap. 4.

Ὁ δὲ ἀρνησάμενος ἑαυτὸν Χριστοῦ εἶναι διὰ τὸ μὴ μισεῖσθαι ὑπὸ ἀνθρώπων,
φιλήσας τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν μᾶλλον ἢ τὸν Κύριον, οὗ ἡ πνοὴ αὐτοῦ ἐν χειρὶ
αὐτοῦ· οὗτος ἐλεινὸς καὶ ἄθλιος ^{h)}, ὡς ἐναγὴς καὶ βδελυκτός· φίλος μὲν ἀνθρώ-
πων θελήσας εἶναι, ἐχθρὸς δὲ τοῦ Θεοῦ· μερίδα λαβὼν οὐκ ἐτι μετὰ τῶν ἀγίων,
ἀλλὰ μετὰ τῶν καταραμένων· ἀντὶ βασιλείας εὐλογῶμένων ποθήσας τὸ πῦρ τὸ
αἰώνιον· τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ· οὐχ ὑπ' ἀνθρώ-
πων ἔτι μισούμενος, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀπωσμένος καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου αὐ-
τοῦ ἐκβεβλημένος ⁱ⁾. Περὶ γὰρ τούτου ἀπεφάνητο ὁ Κύριος λέγων· Ὅστις ἀρνή-
σεται με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἐπαισχυνηθῇ τὸ ὄνομά μου ^{k)}, ἀρνήσομαι
αὐτὸν καὶ ἐπαισχυνηθήσομαι ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.
Καὶ πάλιν λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἡμῖν αὐτοῖς, οὕτως· Ὁ φιλῶν πατέρα
ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος ^{l)}· καὶ ὁ φιλῶν υἱὸν ἢ θυγατέρα ὑπὲρ
ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος· καὶ ὁς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖ
ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἄξιος. Ὁ εὐρὼν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀπολείπει αὐτήν·
καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔνικεν ἐμοῦ, εὕρήσει αὐτήν. Τί γὰρ ὠφελεῖται ἄν-

stimonium ipsis.» Et: «Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.» Quem enim propter fidem Christi insecuti sunt, et qui testimonium de Christo dixit et patienter sustinuit, hic vere est homo Dei.

4. Is vero qui se Christi esse negavit, ut non sit hominibus odio, qui magis animam suam quam Deum amavit, in cuius tamen manu ipsius respiratio est, hic miserabilis et infelix est, impurus et detestandus, qui amicus quidem hominum esse voluit, inimicus vero Dei, cui non iam ulla pars cum sanctis est, sed cum maledictis; qui loco regni eorum qui benedictionem adepti sunt, expectavit ignem sempiternum, diabolo et angelis eius praeparatum; non modo hominibus invisus, sed a Deo repulsus et a facie eius proiectus. De quo aperte dixit Dominus: «Qui negaverit me coram hominibus, et ego negabo eum, et erubescam illum coram Patre meo qui in coelis est.» Et rursus nobis discipulis suis dixit: «Qui amat patrem aut matrem plusquam me, non est me dignus; et qui amat filium aut filiam plusquam me, non est me dignus; et qui non accipit crucem suam, et venit post me, non est me dignus; qui invenit animam suam, perdet eam, et qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam. Quid enim pro-

g) Ἄνθ. τοῦ Θεοῦ vatic. 4. om. id. male διὰ τὸ μὴ μισ. melius legit Ἐπὶ τῶν ἀνθρ. — μᾶλλον ἢ τοῦ Θεοῦ vatic. 2. Cf. ibi Dan. V, 23.

h) Καὶ ἄθλιος om. vatic. 4; καὶ tantum om. vat. 1, Cotelier, vindob. — ἄθλ. καὶ φευγτός vindob. — ἐχθρ. διὰ Θεοῦ vatic. 4. — Καὶ ἀντὶ βασιλ. vindob. — ἀντὶ εὐλογίας vatic. 4 et 6 in marg.; ἀντὶ βασιλ. αἰωνίου καὶ χαρᾶς ποθήσας τὸ ἡτοιμασμ. πῦρ τῷ διαβ. coislin. Cf. Matth. XXV, 41-46.

i) Αὐτοῦ ἐκβεβλημένος, καὶ ὁ κύριος vatic. 4.

k) Καὶ ἐπ. τὸ ὄν. μου et iterum καὶ ἐπαισχυνηθήσομαι om. vindob. Cf. Matth. X, 33 et Luc. IX, 26, et vide ibi utrumque alteri libere mixtum.

l) Καὶ ὁ φιλ. usque ad ἄξιος om. vatic. 2, 4. Item ὡς οὐ λαμβ. usque ad ἄξιος om. vindobon. Quid quod om. coislin. omnia ab eodem loco ὁς οὐ λαμβ. usque ad finem ἐν γένει? Inter quae vatic. 4 legit ὁ φιλῶν pro ὁ εὐρὼν et σώσει, pro εὕρήσει, quae totidem sunt ἱρμηνεύσεις rursus om. idem ὁ λόγος. Cf. Matth. X, 28, 37-39, XVI, 26.

ἄνθρωπος, εἰάν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ; ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Καὶ ἐξῆς· Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι· φοβήθητε δὲ μᾶλλον τὸν δυνάμενον καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ἀπολίσσαι ἐν γείνῃ.

Πᾶς οὖν μανθάνων ^{π)} τέχνην τινα, βλέπων τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ διὰ τῆς cap. 1. ἐνέργειας καὶ ἐμπειρίας ^{π)} ἀπαρτίζοντα τὴν τέχνην αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ζηλοῖ ὅμοιον αὐτῷ ποιήσασθαι τὸ ἐγχειρισθῆναι· εἰ μὴ ἐξισχύσῃ ^{ο)}, οὐκ ἔστι τετελειωμένος ἐν τῷ ἔργῳ· Καὶ ἡμεῖς οὖν, ἔχοντες διδάσκαλον τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, διατί οὐ μιμούμεθα τὴν αὐτοῦ διδαχὴν; Ὅτι ἐκεῖνος μὲν ἀπετάξατο ἀνέσει ^{ρ)}, τρυφῇ, δόξῃ, πλούτῳ, τύφῳ, δυνάμει ἀμυντικῇ, μητρὶ καὶ ἀδελφοῖς, ἥδη δὲ καὶ τῇ οἰκείᾳ ζωῇ διὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ^{ρ)} εὐσέβειαν καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς φιλανθρωπίαν, ὑπομείνας οὐ μόνον διωγμὸν καὶ μάστιγας, ὄντι-δισμὸν καὶ ἐμπαιγμὸν, ἀλλ' ἥδη καὶ τὴν πρὸς τὸ ξύλον πρόσπηξιν ^{ρ)}, ὥπως Ἰουδαίους καὶ Ἑλλήνας μετάνοήσαντας σώσῃ. Εἰ οὖν αὐτὸς δι' ἡμᾶς ἀπέτάξατο ^{ρ)} ἀναπαύσει, μὴ ἐπαισχυθεῖς σταυρὸν, μὴ ἀδοξήσας τὸν θάνατον· τίνας ἔνεκεν ἡμεῖς οὐ μιμούμεθα αὐτοῦ τὰ πάθη, καὶ ἀποτασσόμεθα ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ αὐτῇ

dest homini, si mundum universum lucretur, animae vero suae detrimentum patiatur? Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? » Et postea : « Ne timeatis eos qui occidunt corpus, animam vero occidere non possunt, timete vero potius eum qui potest animam et corpus perdere in gehennam. »

5. Quicumque sane artem quampiam discit, cum videt magistrum suum dexteritate et peritia artificium suum perficere, idem quoque studet opus iniunctum simile efficere. Quod si probe assequi non valet, non est in opere perfectus. Et nos ergo, cum magistrum habeamus Dominum nostrum Iesum Christum, quare doctrinam eius non imitamur? Quoniam ille quidem renuntiavit remissioni, deliciis, gloriae, divitiis, superbiae, vindicandi se potentiae, matri ac fratribus, immo etiam propriae vitae, idque tum propter pietatem erga Patrem, tum propter charitatem erga homines; perpessus non solum persecutionem et verbera, probra et ludibria, sed ligno crucis affixionem, ut Iudaeos et gentiles ad poenitentiam adductos servaret. Si igitur ipse propter nos a se quietem repudiavit, neque erubuit crucem, neque mori inglorium aestimavit, quare nos passionibus eius non imitamur, et eius causa ipsam quoque vitam nostram, illo nobis to-

π) Ὁ μανθάνων vatic. 4.

π) Καὶ ἐμπειρίας om. vindobon. Mox idem: αὐτὸς σπουδαζέμε ὅμοιον ποιήσασθαι.—αὐτῷ om. quoque Turrian.—ποιήσασθαι Cotel.—τὸ ἐγχειρῆσαι τὸ ἐγχειρ. vatic. 2.

ο) Ἐάν οὖν μὴ vatic. 1, manu 2^a; εἰάν δὲ οὐκ vatic. 4. εἰάν δὲ μὴ vatic. 2.

ρ) Ἀνέσει om. vatic. 4; πατρὶ καὶ ἀδελφ. Id.

ρ) Διὰ τὴν πρὸς Θεὸν εὐσέβ. coislin.—Πρὸς τ. Θεὸν καὶ vatic. 2. Ἰσχυροῦ καὶ τὴν vindob.—Id. διωγμὸν καὶ. om.

ρ) Τὴν τοῦ σταυροῦ πρόσπηξιν vatic. 2; πρὸς τὸν σταυρὸν ἀνάστην vindobon. Paulo post μετανοήσαντας vatic. 4.

ρ) Ἀπετάξατο ἅμα πᾶσι coislin., vatic. 2 in cuius marg. ἀναπαύσειν, et mox idem: μηδὲ ἀδοξήσας. Ecce autem vatic. 4; Μηδὲ δόξης τῆς ἑαυτοῦ, τίνας ἔνεκεν καὶ ἡμεῖς οὐ μιμούμεθα αὐτόν, καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν ἡμῶν δίδοντες αὐτῷ, καὶ μάλιστα αὐτοῦ ἡμῖν δίδοντες καὶ χορηγούσας πλουσίως τὴν ὑπομονὴν· ἐκεῖνος μὲν γὰρ ὁ ἀναμάρτητος, ὁ ἀόρατος, ὁ ἀκατάληπτος, ὁ ἀνεξίτητος δι' ἡμᾶς κτλ. quae nedom ut paraphrastica respuam, vix mihi non erunt primigenia quae aliquis delicatior, ut vulgantur, expoliverit: Id velim et alias meminere.

τῇ ζωῇ ἡμῶν, διδόντος αὐτοῦ ἡμῖν τὴν ὑπομονήν; Ἐκεῖνος μὲν γάρ ¹⁾ δι' ἡμᾶς, ἡμεῖς δὲ δι' ἑαυτούς· οὐ γὰρ χρήζει ἡμῶν αὐτὸς, ἡμεῖς δὲ τοῦ ἐλέους αὐτοῦ· μόνον δὲ τὸ τῆς πίστεως ἡμῶν γνήσιον ἐπιζητεῖ καὶ αὐθαίρετον ²⁾, ὡς φησιν ἡ γραφή· Εἰ δίκαιος εἶ, τί δώσεις αὐτῷ ἢ τί ἐκ χειρός σου λήψεται; ἀνδρὶ τῷ ὁμοίῳ σου ἢ εὐσέβειά σου ³⁾, καὶ υἱῷ ἀνθρώπου ἢ δικαιοσύνη σου.

Cap. 6. Ἀποταξώμεθα οὖν καὶ γονεῦσι καὶ συγγενέσι καὶ φίλοις καὶ γυναικὶ καὶ τέκνοις καὶ κτήμασι καὶ σύμπαντι τῷ βίῳ ⁴⁾, ὅταν ἢ τι τούτων κώλυμα πρὸς εὐσέβειαν. Διὶ γὰρ προσεύχεσθαι μὲν ἡμᾶς ἵνα μὴ εἰσέλθωμεν εἰς πειρασμόν. εἰάν δὲ κληθῶμεν εἰς μαρτύριον, μετὰ ἐνστάσεως ⁵⁾ ὁμολογεῖν τὸ τίμιον ὄνομα· καὶ εἰάν τούτου χάριν κολασθῶμεν ⁶⁾, χαίρωμεν ὡς ἐπ' ἀθανασίαν σπεύδοντες. Διωκόμενοι μὴ ξενιζώμεθα. Μηδὲ ἀγαπήσωμεν ⁷⁾ τὸν νῦν αἰῶνα, μηδὲ τοὺς παρὰ ἀνθρώπων ἐπαίνους, μηδὲ τῶν ἀρχόντων τὴν δόξαν καὶ τιμὴν ⁸⁾, καθάπερ καὶ τινες τῶν Ἰουδαίων, θαυμάζοντες τοῦ Κυρίου τὰς ἐνεργείας ⁹⁾, οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτὸν φόβῳ τῷ πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς λοιποὺς τῶν ἀρχόντων· ἡγάπησαν γὰρ τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων μᾶλλον ¹⁰⁾ ἢπερ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ.

lerantiam largiente, non deserimus? Ille enim nostra causa, nos vero propter nos ipsos; neque enim ille nobis indiget, sed nobis ipsius misericordia opus est. Tantummodo fidem nostram requirit sinceram et voluntariam, ut ait Scriptura: « Si iustus es, quid dabis ei? Aut quid ex manu tua accipiet? Viro simili tui pietas tua, et filio hominis iustitia tua. »

6. Renunciemus ergo parentibus, cognatis, amicis, uxori, liberis, possessionibus et omnibus vitae bonis, si quid horum nobis erit impedimento pietatis; orare enim debemus ut non intremus in tentationem; sin autem ad martyrium vocamur, ut fortiter et constanter honorandum Nomen (2) confiteamur; et si ideo ad supplicium mittimur, gaudeamus tamquam qui ad immortalitatem properamus. Persecutionem passi, ne miremur. Neque huius saeculi capiamur amore, neque laudibus hominum, neque magistratuum gloria et honore, sicut nonnulli Iudaei, cum Domini opera admirarentur, in eum, metu pontificum et reliquorum optimatum, non crediderunt: « Dilexerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam Dei. »

1) Post δι' ἡμᾶς vindobon. add. ἀποταξέσθω. — ἡμεῖς δὲ χρῆζομεν τοῦ ἐλέους coislin. ἐλέους αὐτοῦ δεόμεθα πάντες vatic. 4; δεόμεθα tantum add. vindob.

2) Καὶ εὐλαβεῖς vindob. et recte, si Clerico fides.

3) Ἡ εὐσέβειά σου vatic. 4 et vulgo cum LXX; sequimur vat. 1, 2, coislin, vindob. cf. Iob. XXXV, 7, 8.

4) Ἀποτ. οὖν γονεῦσι καὶ φίλοις καὶ γυναικὶ καὶ τ. καὶ πάντα ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, ὅταν εἴη τούτων τι τὸ κώλυμα πρὸς τὴν εὐσέβειαν vatic. 4. — καὶ κτήμ. om. quoque vatic. 2. — καὶ πάντα τὸν βίον coislin. vatic. 6 in marg. respectu ad vatic. 4; ὅταν εἴη τούτων τι κώλυον ἡμᾶς πρὸς τὴν εὐσέβειαν.

5) Μετὰ χαρᾶς καὶ πάσης προθυμίας vatic. 3 quae vatic. 6 in marg. mutat in μετὰ χαρᾶς πάσης καὶ προθ.

utrumque merum glossema vocabuli rarioris τῆς ἐνστάσεως. — Deinde: ὁμολογήσωμεν vindobon.

6) Ante τούτου om. καὶ vatic. 2, et εἰάν om. vatic. 4, ut ita pergat: Τούτου χάριν μὴ κωλυθῶμεν ἐν τινι, χαίροντες δὲ μᾶλλον ὡς ἐπ' ἀθανασίας (sic vatic. 2) καὶ αἰώνιον ζῶν σπουδ. — ὡς ἐ. αὐθ. καλούμενοι vindobon.

7) Μηδὲ ἀγαπήσωμεν cum vatic. 2, coislin. vindob. Turrian. All: μὴ ἀγαπ.

8) Δόξαν καὶ om. vindobon. μηδὲ τῶν ἀρχ. τὴν δόξαν vatic. 4.

9) Τὰς ἐνεργείας καὶ τὰς ἰάσεις vatic. 4; prius in textu vatic. 6, posterius in marg.

10) Μᾶλλον om. vatic. 2. — ὑπὲρ τὴν δόξ. vatic. 2, 4. Cf. Ioan. XII, 43.

Ὁμολογήσαντες δὲ τὴν καλὴν ὁμολογίαν, οὐ μόνον ἑαυτοὺς σώζομεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς νεοφωτίστους βιβαιοῦμεν ^{e)}, καὶ τοὺς κατηχουμένους πιστοποιούμεθα. Εἰ δὲ καθυψώμεν ^{f)} τι τῆς ὁμολογίας, ἑξαρησάμενοι τὴν εὐσέβειαν διὰ γνώμης χαυνότητα καὶ φόβον βραχυτάτης τιμωρίας, οὐ μόνον ἑαυτοὺς ἀποστιροῦμεν τῆς αἰωνίου δόξης, ἀλλ' ἤδη καὶ ἑτέροις αἰτίοι ἀπωλείας γενησόμεθα ^{g)}· καὶ διπλοτέραν ὑποίσωμεν τὴν κρίσιν, ὥς ὑπόψιν δώσαντες, διὰ τῆς ἀρνήσεως, πλάνης διδαχὴν εἶναι τὴν ποτε ὑφ' ἡμῶν δοξαζομένην ἀλήθειαν. Διὸ μήτε πρόχειροι ὦμεν καὶ ῥιψοκίνδυνοι· λέγει γὰρ ὁ Κύριος· Προσεύχεσθε μὴ ἐμπιστῆν ^{h)} εἰς πειρασμόν· τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής· μηδὲ μὴν, ἐμπιστόν-τες, διελθὶ καταισχύνωμεν τὴν ὁμολογίαν. Εἰ γὰρ ἀρνησάμενός τις τὴν ἑαυτοῦ ἑλπίδα, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, ἀπολυθῇ τοῦ προκαίρου θανάτου, αὖριον δὲ ἐπὶ κλίνης ⁱ⁾ νόσῳ περιπέσῃ ὀξυτάτῃ κοιλίας ἢ στομάχου ἢ κεφαλῆς ἢ τινὶ πάθει τῶν ἀνιάτων, σήψιως ἢ γαγγραινῆς ^{k)} ἢ ἀποστάσεως ἢ ἰλεοῦ ἢ ὑδίου ἢ κώλου, ταχεῖαν ποιήσεται τὴν καταστροφὴν καὶ τοῦ ζῆν ὑπεξέλ-θοι· οὐχὶ καὶ τῶν ἐνταῦθα ^{l)} ἐστερήθη καὶ τῶν αἰωνίων ἐκπέπτωκε, μᾶλλον δὲ τῆς αἰδίου κολάσεως ^{m)} ἐντὸς κατέστη, πορευθεὶς εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτε-ρον, οὗ ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων;

7. Cum vero bonam confessionem confitemur, non modo nos ipsos servamus, sed et recens baptizatos confirmamus atque catechumenos in fide statuimus. Sin vero aliquid de confessione remiserimus, negata religione Dei ob animi mollietatem et brevissimae poenae metum, non solum nos aeterna gloria privamus, sed aliis quoque auctores perditionis futuri, duplas perferemus poenas, eo quod negatione nostra suspicionem dedimus scholam erroris esse quam veritatem celebravimus. Quocirca, ne prompti temere simus neque ad pericula praecipites. Dominus enim dixit: « Orate, ne intretis in tentationem, spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. » Verum neque si intercepti sumus, ignavia confessionem maculemus. Nam qui abnegando spem suam, hoc est Iesum filium Dei, a brevi morte liberatur, cras in lecto iacens, ubi in morbum celerrimum incidit ventris aut stomachi aut capitis, vel in quodcumque vitium insanabile, ut tabi, vel canceri vel apostematis vel intestini vel aquae intercutis vel colici affectus, et citato exitu a vita migraverit, nonne ille et huius vitae bona amisit et ab aeternis decidit? Immo vero nonne perpetuum supplicium subierit, profectus ad « tenebras exteriores, ubi lamentum et stridor dentium? »

e) Βιβαιοῦς ποιοῦμεν vatic. 4.

f) Εἰ δὲ καὶ τοῦτο ὑψώμεν id.—hic vatic. 2 in marg. ἁλλοίφομεν, ἐν ἄλλῳ.—Εἰ δὲ διὰ φόβον ἑξαρησάμενοι τὴν εὐσέβειαν, διὰ γνώμης χαυνότητα coislin. χαυν. καὶ φόβον ἀρχόντων, καὶ βραχ. vat. 4.

g) Γενόμεθα, καὶ πειρόμεθα ὑποστ. τὴν κρίσιν vat. 4. ὑποίσωμεν vatic. 1.; τὴν κρίσιν vindobon.; ὥς ὑπ. δόντες Uelzen. cum uno vindob. δόσαντες cum vatic. 1 sed male Cotelier. et caeteri post eum usque ad noviss. parisiens. Correximus cum coislin. vatic. 2 et Mansi.

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

Ad haec paulo intricata vatic. 2 scribit in m. lemma: νόμος μαρτυρίου.

h) Μὴ ἐμπιστῆν vatic. 4, vindob. Bon. Cf. Matth. XXVI, 41.

i) Ἐπὶ κλίνης om. Bon.—Ἐπικλινῆς vatic. 2, 6.

k) Ἡ γαστήρ ἢ γαγγρ. vatic. 4.; idem mox: ποιεῖται καταστροφὴν.

l) Ἐν ταῦτα Cotelier. quem correxerant lidem parisienses et Uelz.—ἐστερήθη vatic. 2.

m) Τῆς αἰωνίου κολάσ. vatic. 4; in quo mox pro-

Ὁ δὲ ἀξιώθεις μαρτυρίου, χαιρέτω τὴν ἐν Κυρίῳ χαρὰν, ὡς τηλικούτου ἐπιτυχῶν στεφάνου, καὶ δι' ὁμολογίας ποιοῦμενος τὴν ἐξοδὸν τοῦ βίου. Κἂν κατηχούμενος ἢ, ἄλυσος ἀπίτω· τὸ γὰρ πάθος τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ ἔσται αὐτῷ γνησιώτερον βάπτισμα· ὅτι αὐτὸς μὲν πείρα συναποθνήσκει τῷ Κυρίῳ, οἱ δὲ λοιποὶ τύφῳ. Χαιρέτω οὖν μιμούμενος^{α)} τὸν διδάσκαλον, ἵκειδὴ καὶ προστέτακται· Κατήρτισμένος ἔστω πᾶς ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ^{β)}. Ὁ δὲ διδάσκαλος δι' ἡμᾶς ἐπλήγη, βλασφημίας^{γ)} ὑπέμεινε καὶ ὀνειδισμοὺς μακροθύμως, ἐνιπύσθη, ἐκολαφίσθη, ἐρράπίσθη, στυγρῶ μετὰ τὸ μαρτυρεῖσθαι^{δ)} προσηλώθη, ὄξος καὶ χολὴν ἐποτίσθη· τελειώσας^{ε)} πάντα τὰ γεγραμμένα, εἶπε τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ· Εἰς χειρὰς σου παρατίθημι^{ς)} τὸ πνεῦμά μου. Διὸ καὶ ὁ εὐχόμενος ἐκείνου μαθητὴς εἶναι, ζηλούτω τοὺς αὐτοῦ ἀγῶνας, μιμείσθω τὴν ὑπομονὴν, γινώσκων ὅτι κἂν ἐν πυρὶ ὑπὸ ἀνθρώπων καῇ, οὐδὲν πείσεται, ὡς οἱ τρεῖς παῖδες· ἢ εἰ καὶ πάθῃ τι, μισθὸν παρὰ Κυρίου λήψεται^{η)}, πιστεύων τῷ ἐνὶ καὶ μόνῳ ἀληθινῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ^{θ)} τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως καὶ λυτρωτοῦ τῶν ψυχῶν καὶ μισθαποδότου τῶν ἁθλῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Cap. 7

Αὐτὸς^{υ)} γὰρ ἡμᾶς ἐγείρει ὁ παντοκράτωρ Θεὸς διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰη-

8. At vero qui martyrio habitus est dignus, is laetitia in Domino gaudeat, quod tantam coronam adeptus sit, et quod propter confessionem ex hac vita migret. Et si catechumenus est, hilaris decedat: passio enim propter Christum perlata, erit ei sincerior baptismus, quando is quidem facta rei experientia, commoritur Domino; reliqui vero, in figura tantum. Gaudeat ergo quod magistrum imitatur, si quidem iussum est ut unusquisque sit perfectus, sicut magister suus perfectus est. At magister propter nos plagas sustinuit, blasphemias et probra magno cum animo toleravit, sputis, colaphis et alapis caesus, cruci post flagra affixus, aceto et felle potatus, et consummatis omnibus quae scripta erant, dixit Deo et Patri: « In manus tuas commendo spiritum meum. » Quamobrem qui vovit esse illius discipulus, aemuletur eius certamina, imitetur patientiam, ut qui sciat, etsi igne ab hominibus torreatur, nihil se tamen incommodi passurum, sicut illi tres pueri; aut si quid patiatur, mercedem a Deo accepturum, cui credit, uni et soli vero Deo et Patri, per Christum, magnum pontificem et redemptorem animarum, et certaminum remuneratorem, cui gloria in saecula. Amen.

9. Nos enim ipse excitabit a mortuis, Deus ille omnipotens, per Dominum no-

litora quae velim haud leviter legas: ὅπου ἐστὶν ὁ κλαυθμὸς ὁ ἀκατάπαυστος... καὶ καταξιώθεις στεφάνου καὶ ἀπολαύων εἰς τὰ αἰεὶ διαμέοντα καὶ τέλος μὴ ἔχοντα, καὶ δι' ὁμολογίας ποιοῦν τὴν ἐξοδὸν τοῦ βίου τοῦ προσκαίρου καὶ φθαρτοῦ πρὸς τὴν βασιλείαν τοῦ ἀθανάτου Θεοῦ. Κἂν μὲν οὖν κατὰ τὴν ἢ ἄλ' ἀπέρχεται πρὸς Χριστόν· τὸ γὰρ πάθος τὸ ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ Θεοῦ αὐτῷ ἔσται γνησιώτερον βάπτισμα.

α) Χαιρέτω οὖν μιμούμενος id.

β) Αὐτοῦ. Luc. VI, 40. Pergunt vatic. 2, 4 ut vulgo: ὁ δὲ διδάσκων αὐτοῦ καὶ ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ κύριος, quae caet. om.

γ) Ἐπλήγη, βλασφημίας om. vindob.

δ) Μετὰ τὸ μαρτυρεῖσθαι vatic. 4.

ε) Καὶ τελειώσας leg. Uoltz. ex uno vindobon.

ς) Παρατίθωμαι vatic. 2, coislin. cf. Luc. XXIII, 46.

η) Κατεῖναι (an κατεῖσθαι?) leg. vatic. 4. — οὕτως π. ὡς καὶ vatic. 2, 6. Et si patitur aliquid coislin. — μισθὸν καὶ αἰῶνος ἀνάπαυσιν (haec vertit Turr.) παρὰ τοῦ Θεοῦ vatic. 4.

θ) Χριστοῦ id. om. et addit in clausula τῶν ἔργων καὶ ἁθλῶν πάντων, et in doxologia αἰῶνας τῶν αἰώνων.

υ) Hic titulus caeteris insignior, fortasse et an-

σοῦ Χριστοῦ ^{α)}, κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν αὐτοῦ τὴν ἀψευδῆ, καὶ ἀναστήσει ἡμᾶς σὺν πᾶσι τοῖς ἀπ' αἰῶνος κοιμηθεῖσι, τοιοῦτους ὅποιοι ὑπάρχουμεν ἐν τῇ νῦν μορφῇ, μηδὲν ἰλλειπὲς ἔχοντας ^{β)} ἢ τὴν φθοράν ^{γ)}. ἰωείωερ ἄφθαρτοί ἀναστήσομεθα. Καὶν τε γὰρ ἐν πειλῇ τελευτήσωμεν, καὶν ἐν τῇ διασπαρῶμεν, καὶν ὑπὸ θηρίων ἢ ὀρνέων διασπασθῶμεν, ἀναστήσει ἡμᾶς τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει· ὅτι ὁ πᾶς κόσμος ^{δ)} τῇ τοῦ Θεοῦ συνίχεται χειρὶ. Θρίξ δὲ, φησὶν, ἐκ τῆς κεφαλῆς ὑμῶν οὐ μὴ ἀπόληται. Διὸ παραινέει λέγων· Ἐν τῇ ὑπομονῇ ὑμῶν κτήσασθε τὰς ψυχὰς ὑμῶν. Περὶ δὲ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως καὶ τῆς τῶν μαρτύρων μισθαποδοσίας λέγει Γαβριὴλ τῷ Δανιήλ· Καὶ πολλοὶ τῶν κοιμημένων ἐκ τῆς ^{ε)} χώματος ἀναστήσονται, οἱ μὲν εἰς ζωὴν αἰώνιον, οἱ δὲ εἰς αἰσχύνην καὶ ὄνειδισμὸν αἰώνιον· καὶ οἱ συνιέντες ἐκλάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος καὶ ὡς τὸ στερέωμα καὶ οἱ ἀστέρες ^{ς)}. Ὡς φωστῆρας τοίνυν ἐκλάμψουσιν ^{δ)} τοὺς ἁγίους προεῖπεν ὁ πανάγιος Γαβριὴλ· αὐτοῖς γὰρ τὸ συνιέναι τὴν ἀλήθειαν ἐμαρτύρησε καὶ τὸ ἱερόν αὐτοῦ ὄνομα. Οὐ μόνον δὲ τοῖς μάρτυσιν ἐπήγγελται τὴν ἀνάστασιν,

strum Iesum Christum secundum promissionem suam certissimam; excitabit, inquam, nos cum omnibus qui ab ineunte saeculo mortui sunt, tales quales cernimur in hac ipsa forma, ut nihil mutilum habeamus, aut corruptum; incorrupti quippe resurgemus. Sive enim in mari intercepti, sive per terram disiecti, sive a bestiis vel volucris dissipati fuerimus, excitabit nos sua potentia, quia totus mundus manu Dei continetur. « Capillus, inquit, de capite vestro non peribit. » Quapropter his verbis nos admonet: « In patientia vestra possidete animas vestras. » Tum de resurrectione mortuorum et de martyrum remuneratione ait Gabriel Danieli: « Et multi de his qui dormierunt, ex terrae pulvere surgent; alii quidem in vitam aeternam, alii vero in opprobrium et ignominiam. Et qui intellexerunt, splendebunt sicut sol et sicut firmamentum et stellae. » Astro- rum igitur instar splendidos futuros esse sanctos sanctissimus ille Gabriel praedicavit; illos enim testatus est intellexisse veritatem et sacrum Christi nomen. At non solis quidem martyribus promisit resurrectionem, sed omnibus hominibus, tum iustis iniustisque, tum piis et

tiqulor, ponitur cum multis varietatibus quas semel et praeter morem nostrum non piget conferre cum vulgato quem habes supra p. 257. Περὶ ἀναστάσεως, nec plura legit Bovius.—Sic ferme vatic. 4: τοῦ αὐτοῦ λόγου ἡ περὶ ἀναστάσεως.—Paulo supra ad haec: ὁ δὲ ἀξιώσεις, vindobon. et colslin. scripserant: Περὶ ἀναστάσεως ἀποδείξεις διάφοροι; hic vero colslin. iterum: Περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν. Priorem titulum vaticanus 2 solum hic agnoscit, nihil addens post διαφοροί.—Quod vulgo additur περὶ Σιβύλλης et τί οἱ στωϊκοὶ περὶ τοῦ σοῦκου utrumque habet vatic. 1, sed prius ubi de Sibylla, et posterius aequo suo in loco. Inanis igitur Cotelieri censura, haec fuisse a Turriano de suo addita existimantis. Loco lemmatis τί οἱ στωϊκοὶ καὶ π. φ. vindob. habet haec mutila: στωὶ καὶ περὶ φ. nomen vero stoicorum pertinere ad παλιγγενεσίαν infra memoratam Veltzenius opinatur. Sed aliud suggerit colslin. a quo totum hoc lemma uno verbo exploditur

in marg. ubi scribitur ἱστορία. Iam nimis multa.

α) Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ leg. Turrian.

β) Ἐλλειπὲς ἔχοντες colslin.

γ) Ἀπὸ τῆς φθορᾶς vindobon, quod longe melius Clerico, non vero aliis, visum est.

δ) Πᾶς ὁ κόσμος τῇ τοῦ Θεοῦ ἀνίχεται vatic. 4. Sequitur Luc. XXI, 18, 19.

ε) Τῶν κοιμένων ἐν γῇ vatic. 4, idem notante in m. vatic. 2.

ς) Ὡς λαμπρότης τοῦ στερέωματος vindobon. ὡς ἡ λαμπρ. τοῦ στ. καὶ ὡς ἀστέρες colslin. cf. Daniel. XII, 2, 3.

δ) Ὡς φωστῆρας νῦν τοὺς ἁγ. προεῖπεν ἐκλάμψουσιν ὁ ἅγιος vatic. 4; ὁ ἅγιος Γαβριὴλ, καὶ οὐ μόνον τοῖς μάρτυσιν ἐπήγγελται τὸ ἱερόν αὐτοῦ ὄνομα [εἰς] τὴν ἀνάστασιν, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἀνθρώποισιν, colslin. quae vix sibi constant. Inter haec: ἀλήθειαν ὁμολογήσαι ἐμαρτύρησε vindobon. Pergit vatic. 4. πᾶσιν τοῖς ἀνθρώποις, δικαίοις καὶ ἀσεβέσιν, neque addit εἴησιν in Eccl. XII, 14.

ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις, δίκαιοις τε καὶ ἀδίκοις, εὐσιβίσι καὶ δυσσιβίσι· ἵνα ἕκαστος τὰ πρὸς ἀξίαν τίσῃ. Ἄξει γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς σύμπαν τὸ ποίημα εἰς κρίσιν ἐν παντὶ περιωραμένῳ, ἰὰν ἀγαθὸν καὶ ἰὰν πονηρόν. Ταύτην δὲ τὴν ἀνάστασιν μὴ πιστεύοντες Ἰουδαῖοι τὸ παλαιὸν ἔλεγον· Ἄνρὰ γίγνεσι τὰ ὅστ᾽ ἡμῶν, διαπιφωνήκαμεν^{ο)}. Οἷς ὁ Θεὸς ἀποκριθεὶς ἔφη· Ἴδου ἐγὼ ἀνοίγω τοὺς τάφους ὑμῶν, καὶ ἀνάξω ὑμᾶς ἐξ αὐτῶν, καὶ δώσω τὸ πνεῦμά μου ἐν ὑμῖν, καὶ ζήσεσθε, καὶ γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ Κύριος λιλάληκα, καὶ ποιήσω. Καὶ διὰ Ἡσαΐου φησὶν· Ἀναστήσονται οἱ νεκροὶ, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, καὶ εὐφρανθήσονται οἱ ἡσυχάζοντες ἐν τῇ γῇ¹⁾· ὅτι ἡ δρόσος ἡ παρὰ σοῦ ἴαμα αὐτοῖς ἐστὶ. Πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἑτέρα περὶ τῆς ἀναστάσεως εἴρηται καὶ περὶ τῆς τῶν δικαίων ἐν δόξῃ διαμονῆς²⁾ καὶ περὶ τῆς τῶν ἀσιβῶν τιμωρίας, πτώσεως, ἀποστροφῆς, καταδίκης, ἀδοξίας, πυρὸς αἰωνίου καὶ σκώληκος ἀτελευτήτου.

Καὶ ὅτι, εἰ ἐβούλετο πάντας ἀνθρώπους εἶναι ἀθανάτους, ἡδύνατο, ἰδειξέ, τὸν Ἐνῶχ καὶ τὸν Ἡλίαν μὴ ἰάσας³⁾ θανάτου πείραν λαβεῖν· εἰ δὲ καὶ κατὰ γενεὰν τοὺς τελευτῶντας ἀνίσταν ἡθελε, καὶ δι' ἑαυτοῦ καὶ δι' ἑτέρων⁴⁾ τοῦτο δῆλον ἐποίησε, τὸν μὲν υἱὸν τῆς χήρας διὰ Ἡλίου ἀναστήσας, καὶ τὸν τῆς Σωμανίτιδος διὰ Ἐλισσαίου. Πειθόμεθα δὲ μισθὸν⁵⁾ τιμωρίας εἶναι τὸν θάνατον, ἐξ ὧν αὐτὸν καὶ ἅγιοι ὑπέστησαν ἢ καὶ αὐτὸς ὁ τῶν ἁγίων Κύριος Ἰη-

impiis, ut quisque pro meritis suis solvat. « Adducet enim, inquit, Deus omnem creaturam in iudicium de omni re neglecta, sive bona sit, sive mala. » Hanc vero resurrectionem cum Iudaei non crederent, aiebant olim: « Ossa nostra aruerunt, expiravimus. » Quibus Deus respondens ait: « Ecce ego aperio sepulchra vestra, et educo vos ex eis, et dabo spiritum meum in vobis, et vivetis, et cognoscetis quia ego Dominus locutus sum, et faciam. » Et per Isaiam: « Resurgent, inquit, mortui, et expergiscentur qui sunt in monumentis, et laetabuntur qui in terra quiescunt, quia refrigerium a te irrorans medela illis est. » Multa etiam alia de resurrectione dicta sunt et de iustorum in gloria mansionem, et de impiorum supplicio, ruina, eversione, damnatione, ignominia, igne aeterno et vermine numquam interituro.

10. Quantum vero, si voluisset omnes homines esse mortis immunes, id facere potuerit, ostendit, quum noluit Enoch et Eliam mortem experiri; et quod potuisset item, si voluisset, mortuos excitare singulis saeculis, tum per se, tum per alios nobis patefecit; quando filium viduae per Eliam, et filium Sunamitidis per Elysaeum revocavit ad vitam. Credimus vero mortem poenae tantum esse stipendium (3), quum et sancti illam subierint, immo et ipse sanctorum Dominus Iesus Christus, vita fidelium et resurrectio

ο) Ad vocem διαπιφω. vatic. 2 scribit in marg. ἀπολάλαμεν quod videtur interpretatio. Κύριος ἑλάλησα vatic. 4. cf. Ezech. XXXVII, 11, 12, 14.

1) Οἱ ἐν τῇ γῇ ἡσυχ. vatic. 2. ἡσυχ. om. vindob. colalia. cf. Is. XXVI, 19.

2) Ἐνδοξον διαμονῆς vatic. 2.

3) Αὐτοὺς frustra addit colalin.

4) Δι' ἑτέρων ἐποίησε vatic. 4; ἔπεισε vindob. vatic. 2; tres lidem omittunt τοῦτο δῆλον.

5) Πειθόμεθα δὲ μισθὸν vatic. 2, 4, 6, affirmativo, neque opinor, male; vulgo: μὴ μισθ. Cf. Rom. VI, 23 et de superioribus IV Reg. 4, 35.

σοῦς ὁ Χριστὸς, ἡ ζωὴ τῶν πιστῶν καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Διὰ τοῦτο οὖν
 τέως ὡς ἂν ἐν μεγαλόλει^η πολιτευομένοις, μετὰ τοὺς ἄθλους ἐπάγει πρὸς
 ὀλίγον τὴν διάλυσιν, ἵνα ἀναστήσας ἕκαστον ἀποκηρύξῃ ἢ στεφανώσῃ. Ὁ γὰρ
 τοῦ Ἀδὰμ τὸ σῶμα ἐκ γῆς ποιήσας, καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ πρώτου μετὰ διάλυ-
 σιν τὸ σῶμα ἀναστήσει^{μ)}, πρὸς τὸ χριωστεῖσθαι τοῦτο τῇ λογικῇ τῶν ἀνθρώ-
 πων φύσει, λέγομεν δὴ τὸ διαιωνίζειν. Ὁ τοίνυν τὴν διάλυσιν ἐπάγων, αὐτὸς
 καὶ τὴν ἀνάστασιν ποιῆται· καὶ ὁ εἰπὼν, ὅτι ἔλαβε Κύριος χοῦν ἀπὸ τῆς Γῆς,
 καὶ ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς,
 καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν, ὁ καὶ μετὰ τὴν ἀνηκουσίαν ἐπει-
 πῶν Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπειλεύσῃ, αὐτὸς καὶ εἰς τὰ μετὰ ταῦτα ἐπηγγελῆτο
 ἡμῖν τὴν ἀνάστασιν. Ἀκούσονται γὰρ, φησὶ^{η)}, πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις τῆς
 φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται. Πρὸς δὲ τούτοις πι-
 στεύομεν τὴν ἀνάστασιν γίνεσθαι καὶ ἐκ τῆς τοῦ Κυρίου ἀναστάσεως· αὐτὸς γάρ
 ἴστιν^{ο)} ὁ καὶ Λάζαρον ἀναστήσας τετραήμερον, καὶ τὴν θυγατέρα Ἰαίρου, καὶ
 τὸν υἱὸν τῆς χήρας, καὶ ἑαυτὸν προστάγματι τοῦ Πατρὸς διὰ τριῶν ἡμερῶν ἀνε-
 γείρας, ὁ ἀρράβων τῆς ἀναστάσεως ἡμῶν. Ἐγὼ γὰρ^{ρ)}, φησὶν, εἰμὶ ἡ ἀνάστασις
 καὶ ἡ ζωὴ. Ὁ τὸν Ἰωνᾶν διὰ τριῶν ἡμερῶν ζῶντα καὶ ἀπαθῆ ἔξαλαγὼν ἐκ τῆς

mortuorum. Idcirco igitur ad tempus quasi in magna civitate versantibus, post certa-
 mina brevem inducit mortalium solutionem, ut singulos redivivos aut reprobet aut co-
 ronet. Nam qui Adami corpus ex terra fecit, post interitum, tam caeterorum corpus quam
 primi omnium excitabit, prout debetur hominum naturae rationis participi, vivere scilicet
 in aevum. Qui ergo dissolutionem infert, idem et resurrectionis auctor: qui etiam dixit:
 « Accepit Dominus pulverem de terra, et formavit hominem et inspiravit in faciem eius
 spiraculum vitae, et factus est homo in animam viventem; » quique post inobedientiam
 subiunxit: « Terra es, et in terram redibis; » idem in posterum promisit nobis reditum
 ad vitam. « Audient enim, inquit, omnes qui in monumentis sunt vocem Filii Dei; et
 qui audierint, vivent. » Praeterea credimus futurum ad vitam reditum vel ex ipsa resur-
 rectione Domini. Ipse enim, qui Lazarum a quatuor diebus mortuum suscitavit et Iairi
 filiam, filiumque viduae ad vitam reduxit, ipso cum iussu Patris, tertia post mortem
 die, excitavit se ipsum, qui arrhabo resurrectionis nostrae est. « Ego enim, inquit,
 sum resurrectio et vita. » Qui Ionam viventem et illaesum tertia die eduxit e ventre celi et

η) Ὁς ἐν μεγαλόλει. vatic. 4, vindob.—τὴν διάστα-
 σιν, ἵνα vatic. 4.—ἢ ἀπὸκ. vat. 2, vindob.—ἢ ἵνα στε-
 φανώσῃ vatic. 4.—In vers. sequentibus: Ποιήσας ἐν
 vatic. 1 om. prima manus, recentissima inseruit.—
 Καὶ τῶν λοιπῶν κατασκευάσας, αὐτὸς vindobon. Bon.
 « satis apte et, ni fallor, recte » Ueltzen. Recte qui-
 dem, modo omittatur ποιήσας ut vatic. 2.—ἐκ γῆς κα-
 τασκευάσας αὐτὸν (οὕτως vatic. 2, 4) καὶ τῶν λοιπῶν
 colslin. vatic. 4. Unde expungendum videtur ποιήσας
 et phrasim refingenda ad normam colsliniani.

μ) Ἀναστήσει. Inde lacuna gravis in colslin. va-

tic. 2, 4 et vindobon. qui sequentia omnia usque ad
 ἀνάστασιν missa faciunt, « oculis scribae, inquit Uelt-
 zenius, sive ab ἀναστάσει delapsis ad ἀνάστασιν, sive
 sententiae ratione offensis. » Gen. II, 7, III, 19 in se-
 quentibus.

η) φησὶ om. vatic. 2, cf. Ioan. V, 25, 28.

ο) Αὐτὸς γὰρ εἶπε, ὁ καὶ colslin. vatic. 2, quod si
 mallet aliquis, facile concedam et hoc in textum reci-
 piendum esse.

ρ) Ἐγὼ γὰρ usque ad ζῶν om. vindob. colslin.
 vatic. 4; is vero pergit ὁ γὰρ τὸν Ἰωνᾶν, Ioan. XI, 25.

κοιλίας τοῦ κήτους, καὶ τοὺς τρεῖς παῖδας ἐκ καμίνου Βαβυλωνίας, καὶ τὸν Δανιὴλ ἐκ στόματος λιόντων, οὐκ ἀπορήσει δυνάμειος καὶ ἡμᾶς ἀνιγῆται 9).

Εἰ δὲ χλευάζουσιν Ἕλληνες ἀπιστοῦντες ταῖς ἡμετέραις γραφαῖς, πιστώσάτω αὐτοὺς καὶ ἡ αὐτῶν προφητὴς Σίβυλλα 1), οὕτω πως αὐτοῖς λείψουσα κατὰ λέξιν·

Ἄλλ' ὅπότε ἤδη πάντα τέφρα σποδόισσα γίνηται,
Καὶ πῦρ κοιμίσῃ Θεὸς ἄφθιτος, ὅστις ἀνῆψεν,
Ὅστιά καὶ σποδὴν αὐτὸς Θεὸς ἱμπαλὶν ἄνδρα
Μορφώσῃ, στήσῃ δὲ βροτοὺς πάλιν, ὡς πάρος ἦσαν·
Καὶ τότε δὴ κρίσις εἶσθαι, ἐφ' ἣ δικάσει Θεὸς αὐτοὺς,
Κρίνων ἱμπαλὶ κόσμον. Ὅσοι δ' ὑπὸ δυσσεβήσιν
Ἠμαρτον θνητοὶ, τοὺςδ' αὖ πάλι γαῖα καλύψει·
Ὅσοι δ' εὐσεβέουσιν, πάλιν ζήσονται ἐν κόσμῳ,
Πνεῦμα Θεοῦ δόντος ζωὴν θ' αἶμα καὶ χάριν αὐτοῖς
Εὐσεβέσιν· πάντες τε τότε εἰσόψονται ἑαυτούς.

Εἰ τοίνυν καὶ αὕτη τὴν ἀνάστασιν ὁμολογεῖ καὶ τὴν παλιγγενεσίαν οὐκ

tres pueros ex fornace Babylonis et Daniele ab ore leonum, ad nos quoque suscitandum viribus non carebit.

11. Quod si hoc Graecis ludibrio est, qui scripturis nostris non credunt, fidem eis faciat prophētissa illorum Sibylla, quae cum illis loquitur his verbis (4):

Omnia sed postquam in cineres collapsa iacebunt,
Aeternusque Deus succensum extinxerit ignem,
Ossa hominum cineremque Deus reparabit, et omnes
Constituet rursus, quali forma ante fuerunt.
Iudicium tunc certo erit in quo ius feret ipse
Supremus mundi iudex: quotque impietate
Peccarint, iterum iniecta tellure togentur;
Quotque pii fuerint, hi vivent rursus in orbe,
Sanctis dante Deo vitam, flatum atque favoris
Gratiam, et agnoscent omnes seseque videbunt.

12. Cum itaque haec vates resurrectionem confiteatur, et cuncta renasci non neget,

9) Ἡμᾶς ἀνιγῆται vatic. 4.

1) Ἀβύλλα vulgo, ludibriose scriptum vult Cotelierus, ut supra cap. 28 μεταφύς et alias lib. III, 6 χήρα et πύρα. Sed σίβυλλα aperte legitur in omnibus nostris codd. Varietates inde singulis versiculis attexuimus, ne minimis quidem omisiss; inepta enim aliquando ad aptiora ducunt.

V. 1. Ἄλλ' ὅπότε ἂν vatic. 2; ἄλλ' ὅτ' ἤδη colslin. — σποδὸς εἶσθαι id. σποδόισσα vatic. 1; εἰς πάντα τέφρα σποδὸς εἶσθαι (?) vatic. 4.

V. 2. Κοιμίσῃ vatic. 2; ἀφθιτος vatic. 4.

V. 3. Καὶ σποδὴν vatic. 4, colslin; — ἱμπαλὶν ἄνδρα colslin. vulgo αὐτοῖς et praemittitur verbo sequenti:

αὐτὸν ἄρα. quod ignorant codd. nostri, praeter vat. 1 et 6.

V. 4. Μορφώσῃ, στήσῃ colslin.; στήσῃ vatic. 4; στήσῃς βροτοὺς vatic. 2. — ὡς πάλιν vat. 4; ὅστις colslin. ὅστις vatic. 2.

V. 5. Ὅσοι δ' ὑπὸ usque ad θνητοὶ vatic. 1 tantum in margine, sed manu antiqua. — δυσσεβέσιν vatic. 4.

V. 7. θνητοὶ om. vatic. 4. — Πάλιν Mansi, a quo recepto scribendum esset αἶμα pro γαῖα. Uelitzsch.

V. 8. Εὐσεβέουσιν colslin. γαῖα καλύψει usque ad πάλιν om. vatic. 4.

V. 9. Ζωὴν αἶμα colslin. Ζωὴν δ' αἶμα vatic. 4.

V. 10. Οἱ εὐσεβεῖς πάντες εἰσόνται id. colslin. Sic

ἀρτεῖται, διακρίνει δὲ τοὺς εὐσεβεῖς ἐκ τῶν ἀσεβῶν^{α)}, μάτην ἄρα τοῖς ἡμετέροις ἀπιστοῦσι^{β)}. Καίτοι φασὶ καὶ εἰδικὴν^{γ)} δεικνύειν τὴν ἀνάστασιν, μὴ πιστεύοντες οἷς αὐτοὶ διηγοῦνται. Φασὶ γὰρ ὄρνειόν τι μοιτογενὲς ὑπάρχειν^{δ)}, πλουσίαν τῆς ἀναστάσιως παρέχον τὴν ἀπόδειξιν, ὃ λέγουσιν ἄζυγον ὑπάρχειν καὶ μόνον ἐν δημιουργίᾳ. Φοῖνικα δὲ τοῦτο^{ε)} πρὸς αἴγυπτον εἰσὶ τὸν λεγόμενον Ἡλίου βωμόν, φέροντα πλῆθος κινναμώμου κασσίας τε καὶ ξυλοβαλσάμου, καὶ στάν^ς πρὸς ἀνατολὰς, ὡς αὐτοὶ φασι, τῷ ἡλίῳ προσευξάμενοι, αὐτομάτως φλεχθῆναι καὶ γενέσθαι κόνιν· ἐκ δὲ τῆς σποδιᾶς^ς σκώληκα ἀναφυῆναι, καὶ τοῦτον θερμανθέντα μορφωθῆναι εἰς ἀρτιγενῆ φοῖνικα, καὶ πτηνὸν γινόμενον ἐπ' Ἀραβίαν^ς στείλασθαι, ἥπερ ἐστὶ περαιτέρω τοῦ αἰγυπτιακοῦ νομοῦ. Εἰ τοίνυν, ὡς καὶ αὐτοὶ φασι, διὰ τοῦ ἀλόγου ὄρνειου δείκνυται ἡ ἀνάστασις, τί μάτην τὰ ἡμέτερα διαβάλλουσιν, ὅταν ὁμολογῶμεν ὅτι ὁ δυνάμει τὸ μὴ ὄν εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν^ς, οὗτος ἰσχύει τοῦτο καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν εἰς ἀνέγερσιν παραστήσαι; Διὰ γὰρ ταύτην τὴν πληροφορίαν καὶ μάλιστα καὶ διωγμοὺς καὶ θανάτους ὑπομένομεν· ἐπεὶ μάτην τὰ τοιαῦτα κατεδιξάμεθα^ς, μὴ τούτων ἔχοντες τὴν πληροφορίαν, ὃν κήρυκες ἰσαγγελλλόμεθα εἶναι.

discernat autem pios ab impiis, nostra igitur non temere credunt. Atqui referunt iidem peculiarem etiam resurrectionem se demonstrare, qui suae tamen narrationi non credunt. Aiunt enim esse avem quamdam unigenam, quae copiosum praebet resurrectionis argumentum. Hanc dicunt coniugis expertem, et unicam in rerum natura; Phoenicem vocant (5): quem etiam narrant, quingentesimo quoque anno, venire in Aegyptum, ad locum qui vocatur Ara solis, ac ferre multam cionamomi, casiae et xylobalsami copiam, et stare ad orientem, atque solem, ut aiunt, precari, comburique sponte et in cinerem redigi; ex cinere autem vermem renasci, eoque tepefacto, formari novum phoenicem, factumque volucrum in Arabiam ferri, quae est ultra aegyptiacam regionem. Si ergo, ut ipsi aiunt, in ave rationis experto, resurrectio apparet, quid nostra inaniter calumniantur, quando confitemur eum, qui potuit quod non erat efficere ut esset, posse et post dissolutionem instaurare? Ob hanc enim certissimam fidem, et verbera et persecutiones et mortem sustinemus. Quae quidem frustra perferremus, nisi haec nobis firma starent, quorum nos praecones esse profitemur.

α) Ἀπὸ τῶν ἀσεβῶν vindobon.

β) Ἀπιστοῦσι vindob. addit λέγοις.

γ) Ἰδικὴν ἄλλοθεν εἶχεν αὐτοὶ δεικνύει unus vind. εἰκὴ δεικνύειν alter vindob. et coislin.; δεικνύουσας et πιστευθῆναι vatic. 4—οἷς αὐτοὶ διηγ. om. coislin. In hac lectionis diversitate Clericus ablicenda putat, sed promptius, omnia quae a καίτοι ad ἀνάστασιν leguntur.

δ) φασὶ γὰρ αὐτοὶ ὄρνειόν τι μόν. ὑπάρχον coislin.

ε) φοῖνικα δὲ αὐτόν coislin. vatic. 2, 4.

ς) Ὁ καὶ ἱστορ. vindob. coislin. vatic. 2, ut referatur ὁ ad ὄρνειον.

ς) Στέντα vatic. 4, consonum cum φέροντα; retinimus στάν quod respicit ὄρνειον.—κινναμώμου κασσίας τε καὶ om. coislin.

Α) Τῆς σποδιᾶς coislin. vatic. 4, 2.

ς) Εἰς ἀραβίαν vatic. 4, et mex: παρατέρω cum coisl. Tum αἰγ. βῶμον alicubi vidit Cotelier. nec negligitur in marg. vatic. 2, 4 et 6.

κ) Ὅτι δυνάμει τὰ πάντα καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι vatic. 4. Παρεγ. οὕτως ἰσχύει.

δ) Μάτην κατεδιξάμεθα τούτην coislin.

Ὡςπερ οὖν ἐπέσθημεν Μωσῇ εἰπόντι ὅτι ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ ἐνὶ ὧσιν³³⁾ ὅτι οὐχ ὕλης ἦν ἐνδοῦς, ἀλλὰ βουλήσει μόνῃ, ἃ προστάγῃ Χριστὸς, ταῦτα καὶ παρήγαγε, λέγομεν δὲ οὐρανὸν, γῆν, θάλασσαν, φῶς, νύκτα, ἡμέραν³⁴⁾, φωστῆρας, ἄστρα, πτερινὰ, νηκτὰ, τετράποδα, ἱρπιτὰ, φυτὰ, βοτάνιας· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ πάντας ἀναστήσει διλήματι, συνιργίας μὴ διόμιμος. Τῆς γὰρ αὐτῆς δυνάμειός ἐστιν ἔργον τὸ δημιουργῆσαι κόσμον καὶ τὸ νεκροὺς ἀναστήσαι· καὶ τότε μὲν μὴ ὄντα τὸν ἄνθρωπον³⁵⁾ ἐκ διαφορῶν ἐποίησιν, δοὺς αὐτῷ τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος· νῦν δὲ ταῖς οὐσαῖς ψυχαῖς τὰ διαλυθέντα σώματα ἀποτίσει³⁶⁾. Κιιμένων γάρ ἐστιν ἡ ἀνάστασις, οὐχὶ δὲ μὴ ὑπαρχόντων. Ὁ οὖν τὰ πρῶτα³⁷⁾ σώματα ἐκ μὴ ὄντων ποιήσας καὶ ἐξ αὐτῶν διάφορα³⁸⁾ δημιουργήσας, οὗτος καὶ τοὺς θανόντας ζωοποιήσας ἀναστήσει. Ὁ γὰρ ἐν τῇ κοιλίᾳ τὸν ἄνθρωπον ἐκ μικροῦ σπέρματος μορφῶν καὶ ψυχὴν αὐτῷ οὐκ οὕσαν³⁹⁾ ἐνδημιουργῶν, καθὼς⁴⁰⁾ αὐτὸς πού φησι τῷ Ἱερειμῇ· Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ ἐπίσταμαι σε. Καὶ ἀλλαχοῦ· Ἐγὼ Κύριος στειρῶν οὐρανὸν, καὶ θιμελιῶν γῆν καὶ πλάσσων πνεῦμα ἀνθρώπου ἐν αὐτῷ, αὐτὸς καὶ πάντας ἀνθρώπους ἀναστήσει αὐτοῦ ὄντας ποιήματα· καθὼς καὶ ἡ θεία γραφὴ μαρτυρεῖ λέγοντα⁴¹⁾ τὸν Θεὸν τῷ μονογενεῖ Χριστῷ· Ποιήσωμεν

13. Quemadmodum igitur Moysi credimus dicenti: « In principio creavit Deus coelum et terram, » ac scimus quidem Deum non indiguisse materia, sed Christum sola voluntate ea quae iussus est, produxisse (6), coelum dicimus, terram, mare, lumen, noctem, diem, luminaria, stellas, volatilia, aquatica, quadrupedia, reptilia, arbores, herbas; eodem quoque modo universos sua voluntate suscitabit, ope aliena non indigens; cum eiusdem potestatis opus sit et condere mundum et mortuos excitare. Hominem porro qui non erat, ex diversis rebus hominem effecit, data ei ex nihilo anima; nunc vero dissoluta corpora ipsis animabus restituet. Nam resurrectio eorum est quae manent, non autem eorum quae non sunt. Itaque qui prima corpora ex nihilo effecit, et de ipsis varia condidit, idem etiam defunctos, reddita vita, suscitabit. Et qui in utero hominem ex somine exiguo format, et animam quae ante non erat, in eo efficit, sicut ipse Ieremiae ait: « Priusquam te formarem in utero, novi te. » Et alibi: « Ego Dominus firmans caelum et fundans terram et fingens spiritum hominis in ipso, » idem et omnes homines ad vitam revocabit, utpote quos fecit: sicut divina Scriptura Deum testatur Unigenito Chri-

33) Εὐρίσκομεν vatic. 4. — Paulo post: αἱ ἐξέλθουσι colslin. vatic. 2 et vindob. — quo illud emendatur quod etiam apud Turrian. in margine graecus orthodoxus notat ut βλάσφημον γυνός γὰρ σαρκός αὐ προστάγῃ ὁ υἱός (Labh. ὁ Θεός)· *Ueltraen*. Idem parce mutilum legitur intra lineas ibidem in vatic. 1, qui, ut dixi, editioni principi inservit. Sollicitatur alio modo vox προστάγῃ in vatic. 2 margine: ἵσταται (i. προσίσταται).

34) Φῶς, νύκτα, ἡμέραν om. colslin. vindobon. ἡμέρ. om. Bon.

35) Τότε μὲν τὸν ἄνθρ. δοὺς vatic. 4; cum vatic. 2, vindob. colslin. delevimus ἄνθρωπον in vulgatis omnibus post ἐποίησε repetitum incommode.

36) Διαλυθέντα σώματα colslin.; ἀναστήσει vatic. 4 et 6 in marg.

37) Ὁ γὰρ τὰ πρῶτα colslin.

38) Διάφορα vatic. 1 et 4 om.; addit vero εἰς post δημιουργ. ex uno vindobon. editor germanicus nec nisi cunctanter; eo lubentius ab eo recedimus.

39) Αὐτῷ οἰκούμενην vatic. 4.

40) Καθὼς cum colslin. vindobon. Turrian. — vulgo καὶ ὡς αὐτός. Sequitur Hier. 1, 5; deinde Zach. XII, 1.

41) Μαρτυρεῖ, λέγοντες τοῦ Θεοῦ vatic. 4; λέγοντα τῷ Θεῷ τὸν μονογενεῖ Χριστῷ colslin. In Gen. 1, 26, 27 vatic. 2. om. καὶ κατ' ὅμ. ἡμ. — vatic. 4 librarius transiit ad alterum κατ' εἰκόνα.

ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν· καὶ ἐποίησιν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησιν αὐτόν· ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησιν αὐτούς. Καὶ ὁ θειότατος καὶ καρτερικὸς Ἰὼβ, περὶ οὗ φησιν ἡ Γραφή ^{ε)} ὅτι Γέγραπται αὐτὸν ἀναστήσεσθαι μεθ' ὧν ὁ Κύριος ἀνίστησιν, οὗτός φησι πρὸς τὸν Θεόν· Ἡ οὐχ ὥσπερ Γάλα με ἤμιλξας, Ἰπηξας δέ με Ἰσα Τυρῶ; δέρμα καὶ χρέας με ἐνέδυσας, ὀστέοις δὲ καὶ νύεροισι με ἐνέϊρας· ζῶν δὲ καὶ ἔλιον ἔθου παρ' ἐμοί, ἡ δὲ ἐπισκοπὴ σου ἐφύλαξέ μου τὸ πνεῦμα· ταῦτα ἔχων ἐν ἑμαυτῷ, οἶδα ὅτι πάντα δύνασαι, ἀδυνατεῖ δέ σοι οὐδέν ^{ς)}. Λέγει δὲ καὶ ὁ Θεοφιλὴς Δαβὶδ ^{η)}· Λί χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ ἔπλασάν με. Καὶ πάλιν· Σὺ ἔγνων τὸ πλάσμα ἡμῶν. Καὶ ἔξῃς· Σὺ ἔπλασάς με, καὶ ἤθνηκας ἐπ' ἐμὲ τὴν χεῖρά σου· ἐθαυμαστώθη ἡ γυνῶσίς σου ἐξ ἐμοῦ, ἐκραταιώθη, οὐ μὴ δύνωμαι πρὸς αὐτήν· Καὶ αὐθις ^{ι)}· Τὸ ἀκατήργαστόν μου εἶδον ^{α)} οἱ ὀφθαλμοί σου, καὶ ἐπὶ τὸ βιβλίον σου πάντες γραφῆσονται. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἡσαΐας λέγει, πρὸς τευχόμενος αὐτῷ ^{β)}, ὅτι ἡμεῖς ὁ πηλὸς, καὶ σὺ ὁ πλάστης ἡμῶν.

Εἰ τοίνυν αὐτοῦ δημιουργημα ὁ ἄνθρωπος διὰ Χριστοῦ γινόμενος, πάντως ὅτι καὶ θανὼν δὲ αὐτοῦ ἀναστήσεται ἐπὶ τῷ ἡ σιφανωθῆναι ^{ε)} ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν ἢ κολασθῆναι ἐπὶ τοῖς πλημμελήμασιν. Εἰ δὲ δικαιοσύνη κρίνει ὡς

sto dixisse: «Faciamus hominem ad imaginem et ad similitudinem nostram. Et fecit Deus hominem; ad imaginem Dei fecit eum; masculinum et feminam fecit eos.» Et ille maxime divinus atque insuperabilis Iob, de quo ait Scriptura, scriptum resurrecturum eum esse cum illis cum quibus resurgit Dominus, idem ad Deum ait: «Nonne sicut lac mulsisti me, et sicut caseum coagulasti? Pollem et carnem induxisti mihi; ossibus et nervis compregisti me; vitam et misericordiam apud me posuisti, et visitatio tua custodivit spiritum meum. Cum haec in me habeam, scio te omnia posse, nihilque esse quod a te fieri non possit.» Dicit etiam Deo charus David: «Manus tuae fecerunt me et plasmaverunt me.» Et iterum: «Tu cognovisti figmentum nostrum.» Et doinceps: «Tu formasti me, et posuisti super me manum tuam, admirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, et non potero ad eam.» Et rursus: «Imperfectum meum viderunt oculi tui, et in libro tuo omnes scribentur.» Immo Isaias quoque deprecans eum ait: «Nos lutum, et tu formator noster.»

13. Si igitur homo est Dei opus, per Christum effectus, profecto post mortem quoque per eum resurget, aut pro recte factis coronandus aut pro delictis puniendus. Quod si

• ε) Ἡ θεία γραφή vatic. 2.; γέγραπται δὲ πάλιν αὐτόν vindobon. coislin. 4, ut LXX in fine libri Iob.—Pergit vatic. 4: οὗτος δὲ φησι, dein ὡς γάλα; — ἐνέδυσας δὲ με coislin., vindob. Cf. Iob. X, 10-13.

ς) Οὐδέν. Inde additur vulgo: Διό φησιν καὶ ὁ ἡμέτερος σωτὴρ καὶ διδάσκαλος Ἰησοῦς ὁ Χριστός ὅτι τὸ παρὰ ἀνθρώποις ἀδύνατον δυνατόν παρὰ θεῷ, quae ignorant vatic. 2, 4, 6, coislin. et unus vindobon. exstant quidem in altero vindobonensi, sed ita in marg. notata: οὐδὲ ταῦτα ἐν τοῖς ἄλλοις εὐρον.

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

γ) Δαβὶδ τῷ θεῷ vatic. 2, 4, vindob. coislin.—Turrian. om. θεοφιλὴς. Sequuntur Ps. CXVIII, 73; CII, 13; CXXXVIII, 5, 6, 16.

η) Καὶ αὐθις om. vatic. 1, 4.

α) Εἶδον vatic. 4.

β) Πρὸς. μὲν οὕτως Id. Is. LXIV, 7.

ε) Σιφανωθῆναι cum vatic. 2, 4, coislin. et vind. vulgo σιφανωθῆναι Ἐπὶ ἐν 1^ο loco om. vatic. 4; ἐν 2^ο, Mansl. Inde aliquid deesse videtur, nisi legatur recto casu: δικαιοσύνη, cum Bovio: «Quod si iustitia indicat.»

νομοθέτης, ὥσπερ κολάζει τοὺς ἀσιβεῖς, οὕτως εὐεργετῶν σώζει τοὺς πιστοὺς καὶ τοὺς δι' αὐτὸν ὑπ' ἀνθρώπων σφαγέοντας ἁγίους ^{d)}, τοὺς μὲν ὡς ἄστρα φαιδρύνων, τοὺς δὲ ὡς φωστῆρας λαμπρύνων, καθὼς ὁ Γαβριὴλ τῷ Δανιὴλ ἔλεγε. Μαθηταὶ οὖν Χριστοῦ ^{e)} πάντες ὑπάρχοντες οἱ πιστοὶ, πιστεύομεν αὐτοῦ ταῖς ἐπαγγελίαις, ἀψευδὴς γὰρ ὁ ἐπαγγειλάμενος· λέγει δὲ ὁ μακάριος προφήτης Δαβὶδ ὅτι πιστὸς Κύριος ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις αὐτοῦ καὶ ὅσιος ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. Ὁ γὰρ ἐκ Παρθένου ἑαυτῷ κατασκευάσας σῶμα, οὗτος καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων δημιουργός ἐστι· καὶ ὁ ἑαυτὸν ἀναστήσας ἐκ τῶν νεκρῶν, αὐτὸς καὶ πάντας τοὺς κειμένους ἀναστήσει. Ὁ τὸν πυρὸν ἐξ ἑνὸς κόκκου πολύχουν ἐκ τῆς ἀπιστῶν, ὁ τὸ ἐκκοπὴν δένδρον εἰς ῥάδαμνον ^{f)} ἀναθάλλων, ὁ τὴν Ἰακώβου ῥάβδον ξηράνασαν ^{g)} ἐκφύσας εἰς βλαστὸν, αὐτὸς καὶ ἡμᾶς ἐγερεῖ ἐν δόξῃ. Ὁ τὸν παραλυτικὸν σῶν ἀνεγείρας, καὶ τὸν ἐξηραμμένην ἔχοντα τὴν χεῖρα ἰασάμενος, καὶ τὸ λιῖπον μέρος ἐν τῷ ἐκ γενετῆς πηρῷ ^{h)} ἐκ γῆς καὶ σιέλου ἀποδοῦς, ὁ αὐτὸς καὶ ἡμᾶς ἀνεγερεῖ. Ὁ ἐκ πέντε ἄρτων καὶ δύο ἰχθύων πεντακισχιλίους κορέσας, καὶ περισσεύσας δώδεκα κοφίνους, καὶ ἐξ ὕδατος οἶνον μεταποιήσας, καὶ ἐκ στόματος ἰχθύος στατῆρα δι' ἑμοῦ Πέτρου τοῖς ἀπαιτοῦσι κῆνσον ἀποστείλας, οὗτος καὶ τοὺς νεκροὺς ἀνεγερεῖ. Ταῦτα γὰρ ἅπαντα ἡμεῖς περὶ αὐτοῦ μαρτυροῦμεν· τὰ δ' ἄλλα οἱ προφηταὶ. Ἡμεῖς οἱ συμφαλόντες αὐτῷ καὶ συμ-

Deus in iustitia iudicat ut legislator, sicut impios paenis afficit, ita benigne servat pios et sanctos qui propter eum caesi sunt ab hominibus, alios quidem tamquam sidera decorans, alios vero tamquam luminaria coruscans efficiens, ut Danieli iam Gabriel aiebat. Nos itaque fideles, qui sumus omnes discipuli Christi, fidem promissis eiusdem habemus. Non enim mentitur qui promisit; ait vero beatus propheta David: «Fidelis Deus in omnibus verbis suis, et sanctus in omnibus operibus suis.» Qui enim corpus sibi paravit ex Virgine, idem est et caeterorum hominum auctor. Et qui se ex mortuis liberavit, idem iacentes omnes suscitabit. Qui frumentum ex uno grano uberrimum e terra educit, qui excisam arborem repullulare facit in sarculum, qui Aaronis virgam arefactam in viriditatem iussit prorumpere, ipse nos quoque suscitabit in gloria. Qui paralyticum sanum in paxles statuit, et manus ariditate laborantem curavit, et coeco a nativitate quod deficiebat membrum, terrae ope et salivae, reddidit, is ipse nos quoque revocabit ad vitam. Qui ex quinque panibus et duobus piscibus quinque millia hominum satiavit, adeo ut duodecim cophinae superessent; qui aquam in vinum convertit, et ex ore piscis staterem eductum per mo Petrum detulit fisci exactoribus, idem et morte sublato vitae restituet. Haec quippe nos omnia de eo attestamus; alia vero prophetae. Nos qui cum eo comedimus ac bibimus, et spectavimus mirabilia eius, et vitam et conversationem et ser-

d) Ὅσιους vatic. 4. cf. Daniel. XII, 3.

e) Κυρίου vatic. 4. Idem mox: ἀψευδὴς γὰρ, φησιν et λέγει δὲ καὶ. — μακάριος om. coislin. Turrian. Demum: καὶ ὅσιος ἐν π. τ. ἑ. αὐτοῦ om. vindob. 46 et coislin. cf. Ps. CXLIV, 17.

f) εἰς ῥάβδον coislin.

g) Ξηράνασαν ἐκφύσας in vindob. legit Clericus, non sine Ueltzenii censura; sed utrumque fugit vera lectio: ξηραν οὖσαν, qualis est in coislin. et vatic. 2.

h) Πηρῷ quod sic vatic. 2 interpret. in m. τὸ πηρῷ τῷ παντάπασιν μὴ ὀρεῖται.

αιόντις, καὶ διαταὶ γινόμενοι τῶν αὐτοῦ τεραστίων καὶ τῆς ζωῆς ¹⁾ καὶ τῆς πολιτείας καὶ τῶν λόγων καὶ τῶν παθημάτων καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ ἀναστάσεως, καὶ συναναστράφεντες αὐτῷ ἡμέρας Τεσσαράκοντα μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ, καὶ λαβόντες ἐντολὴν παρ' αὐτοῦ κηρύξαι τὸ εὐαγγέλιον εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ μαθητεύσαι πάντα τὰ ἔθνη καὶ βαπτίσαι εἰς τὸν αὐτοῦ θάνατον ἐπὶ αὐθεντίᾳ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ²⁾, ὅς ἐστιν αὐτοῦ πατὴρ, καὶ μαρτυρία Πνεύματος, ὅς ἐστι Παράκλητος· διδάσκωμεν ὑμᾶς ταῦτα πάντα, ἃ διαταξάμενος ἡμῖν ἀνελήφθη ἐπ' ὅψει ἡμῶν εἰς τὸν οὐρανὸν πρὸς τὸν ἀποστείλαντά αὐτόν. Καὶ ἰὰν μὲν πιστεύσητε, μακάριοι γενήσθε· εἰ δὲ μὴ πιστεύσητε, ἁθῶσι ἡμεῖς εὐρεθῆσόμεθα καὶ καθαροὶ τῆς ὑμετέρας δυσπιστίας.

II.

Περὶ δὲ τῶν μαρτύρων λέγομεν ὑμῖν ³⁾ ὅπως ἐν πάσῃ τιμῇ ᾧσι παρ' ὑμῖν, ὡς ^{cap. 9} καὶ παρ' ἡμῖν τιτίμηνται ὁ μακάριος ⁴⁾ Ἰάκωβος ὁ ἐπίσκοπος καὶ ὁ ἅγιος ἡμῶν συνδιάκονος Στέφανος. Οὗτοι γὰρ εἰσι καὶ ὑπὸ Θεοῦ μεμακαρισμένοι καὶ ὑπὸ ὁσίων ἀνδρῶν τιμημένοι, καθαροὶ πάσης πλημμελίας ⁵⁾, ἄτρεπτοι πρὸς ἁμαρτίαν, ἀμετάπιστοι τῶν καλῶν, ἀνενδοίαστοι πρὸς ἐγκώμια· περὶ ὧν καὶ ὁ Δαβὶδ ἔλεγε ⁶⁾· Τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ. Καὶ ὁ Σολομών· Μνήμη δικαίου μετ' ἐγκωμίου. Περὶ ὧν καὶ ὁ προφήτης ἔλεγεν· Ἄνδρες δίκαιοι αἴρονται. Ταῦτα δὲ περὶ τῶν κατὰ ἀλήθειαν ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρη- ^{cap. 9}

mones et passionem et mortem atque ex mortuis resurrectionem; et qui cum eo per quadraginta dies, postquam rediit ad vitam, versati sumus; et mandatum accepimus ab eo praedicandi evangelium in universo mundo, docendi omnes gentes ac baptizandi in mortem eius, in potestate Dei universorum, qui est Pater eius, et in testimonio Spiritus qui est Paracletus: nos, inquam, haec omnia docemus vos. Quae quum nobis edixisset, assumptus est in coelum, ad eum qui ipsum miserat. Quae si credideritis, beati eritis; sin autem non credideritis, nos innocui et mundi a vestra infidelitate reperiemur.

II. DE FESTIS ET IEIUNIIS.

14. De martyribus vero praecipimus vobis ut in omni honore sint apud vos, sicut et apud nos fuerunt Iacobus episcopus et sanctus Stephanus condiaconus noster. Hi enim consecuti sunt et a Deo beatitudinem, et a sanctis hominibus honorem, qui puri ab omni delicto, neque ad vitia flecti, neque a virtutibus detorqueri voluerunt, quorum indubiae laudes, ac de quibus David: « Pretiosa, inquit, in conspectu Domini mors sanctorum eius. » Et Salomon: « Memoria iusti cum laude. » Atque etiam propheta: « Viri iusti tollantur. » Sed haec dicta sunt de veris Christi martyribus, non autem de falsis, ad

1) Καὶ τῆς ζωῆς usque ad ἀναστάσεως om. coisl. n.

2) Τῶν ὅλων om. Turrian.—καὶ μάρτυς πνεύματος vatic. 4. Cf. Matth. XXVIII, 19.

3) Ἡμεῖς λέγομεν ὅπως vatic. 4. Titulus de festis paulo infra in codd. Sane haec ad utramque partem spectant.

4) Ὁ Μακάριος et ὁ ἅγιος om. Turrian. Cf. cum libri seq. cap. 12.

5) Πλημμελίας editi omnes; correximus cum coisl.—ἀνένδοτοι πρὸς vindob.

6) Ἐλεγε. Inde sequuntur Ps. CXV, 15; Prov. X, 7; Is. LVII, 1; Prov. XIV, 5.

πάντων εἴρηται, ἀλλ' οὐ περὶ τῶν ψευδομαρτύρων, περὶ ὧν τὸ λόγιόν φησιν· Ὅνομα δὲ ἀσεβῶν σβέννυται· μάρτυς ^{p)} γὰρ πιστὸς οὐ ψεύδεται, ἐκκαίει δὲ ψευδῇ μάρτυς ἄδικος. Ὁ γὰρ ἐν μαρτυρίῳ ἐξιληθὼν ἀψευδῶς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, οὗτος ἀληθινὸς μάρτυς, ἀξιόπιστος ἐν οἷς συνηγωνίσαστο τῷ λόγῳ τῆς εὐσεβείας διὰ τοῦ οἰκείου αἵματος.

cap. 10.

Παραينوῦμεν δὲ ὑμῖν, ἀδελφοὶ καὶ σύνδουλοι ^{q)}, φεύγειν τὰς ματαιολογίας καὶ τὰς αἰσχρολογίας καὶ τὰς εὐτραπείας, μέθας, λαγνείας, θρύψεις, καὶ τὰς ἀμέτρους ὁρμὰς σὺν ταῖς μωρολογίαις· ὅτι οὐδὲν ἐν ταῖς κυριακαῖς ἡμέραις τῶν εὐφροσυνῶν ^{r)} ἐπιτρέπομεν ὑμῖν ἄσιμνόν τι ἢ φθέγγεσθαι ἢ πράττειν· λέγει γὰρ ποὺ ἡ Γραφή· Δουλεύσατε τῷ Κυρίῳ ἐν φόβῳ καὶ ἀγαλλιᾶσθαι αὐτῷ ἐν τρόμῳ ^{s)}. Καὶ τὰς ἀγαλλιᾶσεις οὖν ὑμῶν μετὰ φόβου καὶ τρόμου γίνεσθαι χρή. Ὁ γὰρ τοι χριστιανὸς ὁ πιστὸς οὐδὲ ὥδην ἰθνηκὴν ὀφείλει λέγειν οὔτε ᾄσμα πορνικόν· ἐπεὶ συμβήσεται αὐτῷ διὰ τῆς ὥδης εἰδώλων ^{t)} μνημονεύειν ὀνόματ' αἰμωνικά,

cap. 11.

καὶ ἀντὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰσφρήσει ἐν αὐτῷ τὸ πονηρόν. Ἀπείρηται δὲ καὶ τὸ ὀμνύειν ἐν αὐτοῖς καὶ τὸ διὰ στόματος αὐτῶν προφέρειν τὰ βδελυκτὰ ὀνόματα, ἢ προσκυνεῖν αὐτοῖς ἢ φοβεῖσθαι αὐτοὺς ὡς Θεούς· οὐ γὰρ εἰσι Θεοὶ, ἀλλ' ἢ πονηροὶ δαίμονες ἢ μεμωκημένα ἔργα. Λέγει γὰρ ποὺ ὁ Θεὸς περὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν· Ἐγκατίλιπόν με, καὶ ὤμνουν ἐν τοῖς οὐκ οὔσι θεοῖς ^{u)}. Καὶ ἐξῆς· Ἐξαρῶ τὰ ὀνόματα τῶν εἰδώλων ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν ^{v)}. Καὶ ἀλλαχοῦ· Αὐτοὶ

quos divinum oraculum spectat: « Nomen autem impiorum extinguitur, testis enim fidelis non mentitur; incendit autem mendacia testis iniquus. » Nam qui in martyrio, non fallaciter pro veritate decessit, hic verax est, et fide dignus testis, cum usque ad sanguinem proprium certamina pro verbo religionis sustinuerit.

15. Monemus autem vos, fratres et conservi, ut fugiatis sermones vanos, turpes et scurriles, ebrietates, lascivias, voluptates, immoderatasque choreas cum verborum facetiis. Neque enim in Dominicis diebus, quae dies gaudiorum dicuntur, permittimus quidquam vos minus honeste loqui aut agere, quum dicat Scriptura: « Servite Domino in timore, et exultate ei in tremore. » Oportet ergo exultationes vestras timore et tremore temperari: christianus quippe fidelis neque cantilenam ethnicam, neque meretricium canticum eloqui debet, ubi ei continget ut inter hymnos memoret diabolica idolorum nomina, et ubi pro Spiritu Sancto spiritus nequam eum invadet. Interdictum quoque est iurare per idola, et eorum execrabilia nomina ore proferre, aut adorare vel ut deos vereri. Non enim dii sunt, sed pessimi daemones aut facta per ludibrium opera. Siquidem Deus alicubi de Israelitis dicit: « Dereliquerunt me, et iuraverunt in his qui non sunt dii. » Et adhuc: « Auferam nomina idolorum ex ore eorum. » Alioque in loco: « Ipsi

p) Καὶ καλὸν μάρτυς πιστός vindob.

q) Ἀδελφοὶ σύνδουλοι vatic. 4; καὶ τὰς αἰσχρολ. om. coislin., vindob. id. om. vat. 4 et καὶ τὰς εὐτραπ. — λαγνείας interpretatur vatic. 2 in m. βλαχίας. — Ut vulgo ὁργὰς habent vatic. 1 et 6, sed uterque ex alio codice notat in marg. ὁρμὰς.

r) Εὐφροσύνων vatic. 4.

s) Λέγει γὰρ ποὺ Δαυὶδ ἡμῖν Id. Ps. II, 11.

t) Μνημονεύειν εἰδωλὸν καὶ ὄνομα id. — ad vocem εἰσφρήσει vat. 2 in m. εἰσάγει.

u) Θεοῖς. Hierem. V, 7.

v) Αὐτῶν. Deuter. XXXII, 21; IV, 19. Zach. XIII, 2.

παριζήλωσάν με ἐπ' οὐ θεοῖς, παρώρτισάν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν. Καὶ ἐν πάσαις δὲ ταῖς γραφαῖς ἀπηγόρευται ταῦτα ὑπὸ Κυρίου Θεοῦ. Οὐ μόνον δὲ περὶ εἰδώλων cap. 12. ἀπαγορεύουσιν, ἀλλὰ καὶ περὶ φωστῆρων νομοθετοῦντες παραινοῦσι μῆτε ὀμνύειν ταῦτα, μῆτε μὴν λατρεύειν αὐτοῖς· φασὶ γάρ· Μὴ, ἰδὼν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, πλανηθεῖς προσκυνήσῃς αὐτοῖς. Καὶ ἀλλαχοῦ· Κατὰ τὰς ἐδούς τῶν ἐθνῶν μὴ μανθάνῃς ¹⁾, καὶ ἀπὸ τῶν σημείων τοῦ οὐρανοῦ μὴ φοβῆσθαι. Τὰ γὰρ ἀστροὶ καὶ οἱ φωστῆρες εἰς φαῦσιν ἀνθρώποις, ἀλλ' οὐκ εἰς προσκύνῃσιν ἐδόθησαν ²⁾. Εἰ καὶ οἱ Ἰσραηλῖται μοχθηρίαν τρόπου προσεκύνουν ἀντὶ τοῦ κτίστου τὴν κτίσιν, τὸν μὲν δημιουργὸν ³⁾ καθυβρίσαντες, τὴν δὲ κτίσιν πλεῖον ἢ δεῖ θαυμάσαντες· καὶ ποτε μὲν μοσχοποιοῦντες ὡς ἐν ἐρήμῳ, ποτὲ δὲ τὸν Βελφειγῶρ προσκυνοῦντες, ἄλλοτε δὲ τὸν Βαάλ ⁴⁾ καὶ τὸν Θαμμοῦς καὶ τὴν σιδωνίαν Ἀστάρτην, καὶ πάλιν τὸν Μολόχ καὶ Χαμὸς, καὶ ἄλλοτε τὸν ἥλιον, ὡς παρὰ τῷ Ἰεζικιήλ ⁵⁾ ἐμφέρεται· ἤδη δὲ καὶ ἄλογα ζῶα, ὡς παρ' Αἰγυπτίοις τὸν Ἄπιν καὶ τὸν μινδῆσιον ⁶⁾ τράγον, καὶ θεοὺς ἀργυροῦς καὶ χρυσοῦς, ὡς ἐν Ἰουδαίᾳ. Δι' ἅπαντα ἀπειλῶν αὐτοῖς ἔλεγε διὰ τοῦ προφήτου· Μὴ μικρὸν τοῦτο ⁷⁾ τῷ οἴκῳ Ἰούδα, τοῦ ποιῆν τὰ βδελύγματα ταῦτα, ἃ ἐποίησαν, ὅτι ἐπλησαν τὴν γῆν ἀνομίας τοῦ παροργίσει με; καὶ ἰδοὺ ⁸⁾ αὐτοὶ εἰσιν ὡς μυκτηρίζοντες· Καὶ ἐγὼ ποιήσω μετὰ θυμοῦ, οὐ φείσεται ὁ ὀφθαλμός μου, οὐδ' οὐ

ad zelum me provocaverunt in diis qui non sunt, et irritaverunt me in idolis suis. » Atque in omnibus scripturis eadem a Domino Deo interduntur. Quibus praeterea, non solum de idolis, sed etiam de luminaribus prohibetur et lata lege cavetur ne quis vel per ea iuret, vel iis serviat. Dicunt enim: « Cavo ne videns solem et lunam et stellas, errore deceptus, adores ea. » Et alibi: « Iuxta vias gentium nolite discere, et a signis caeli nolite metuere. » Nam astra et luminaria data sunt hominibus ut luceant, non autem ut colantur, licet Israelitae morum pravitate creaturam pro creatore adoraverint, mundi quidem conditorem despectui, conditas vero res plusquam oportuit admirationi habentes; immo aliquando vitulum conflaverunt, ut in deserto, interdum vero adoraverunt Beelphegor, interdum Baal et Thammuz, et Sidoniam Astarten, ac rursus Moloch et Chamos; tum quandoque solem, ut apud Ezechiel scriptum est, tum insuper animalia rationis vacua, ut apud Aegyptios Apim et hircum mendesium; tum deos argenteos atque aureos, ut in Iudaea. Propter quae omnia comminatus eis Dominus, per prophetam ait: « Numquid parum est hoc domui Iudae, facere abominationes istas, quas fecerunt, quia repleverunt terram iniquitate, ut irritarent me? Ecce ipsi sunt quasi subsannantes. Et ego faciam cum furore; non parces oculus meus, neque miserebor, et clamabunt in auribus meis

1) Προτίσθαι addit Ueltzen. ex unico vindobon. contra vatic. 1, 2, 4, coislin. et omnes editos libros. Hierem. X, 2.

2) Ἐξημουργήσαν vatic. 4.

3) Καὶ τὸν μὲν δημ. vatic. 2, coislin. — ἡδη πλεῖον θυμ. coisl. — Mox eraditur ὡς in eod. et omitt. in vat. 2.

4) Ἄλλοτε τὸν Βαάλ καὶ τὸν θαμμοῦς... καὶ τὸν Χαμὸς coislin. vatic. 2.

5) Γόγγυσται cum coislin. vatic. 1, 2, 4 et vulgo; ἐμφέρεται Ueltz. ex vindob. Ezech. VIII, 16.

6) Μὲν ἐπίου aperte vatic. 1; inde Bov. « Hircum, desium. » sed dubiam esse lectionem significat in scholio f. 163.

7) Τοῦτο om. vat. 4 et addit κατὰ post ἐποίησαν.

8) Ἰδοὺ omissio καὶ id. et vatic. 2. — μυκτηρίζ. ἀλλ' ἐγὼ ὀργισθὲ μετὰ θυμοῦ coislin. cf. Ezech. VIII, 17 hebr.

μὴ ἐλθέσω καὶ κικράζονται ἐν τοῖς ὡσὶ μου φωνῇ μεγάλη, καὶ οὐκ εἰσακούσομαι αὐτῶν. Ὁρᾶτε, ἀγαπητοί, ὅσα κατὰ τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ τῶν σεβομένων ἥλιον καὶ σελήνην ἀποφαίνεται ὁ Κύριος Ὁ. Διὸ χρὴ τὸν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον, ὡς χριστιανὸν, μὴτε ἥλιον ὁμνῆσαι μὴτε σελήνην μὴτε ἄστρον, μὴτε μὴν τὸν οὐρανὸν ἢ γῆν ἢ τι τῶν στοιχείων μικρὸν ἢ μέγα. Εἰ γὰρ ὁ διδάσκαλος περὶ τοῦ ὄντος ^{g)} Θεοῦ παρήγγειλεν ἡμῖν μὴ ὁμνῆσαι, ὅπως ὁ λόγος ἡμῶν πιστότερος ἢ τοῦ ὄρκου, μὴτε μὴν τὸν οὐρανὸν αὐτὸν (ἐλληνικὸν γὰρ τὸ δυσσέβημα), μὴτε μὴν Ἰερουσαλὴμ ^{h)} ἢ τὰ τοῦ Θεοῦ ἁγία ἢ τὸ θυσιαστήριον καὶ τὸ δῶρον ἢ τὴν τοῦ ναοῦ χρύσωσιν ἢ τὴν οἰκίαν κεφαλὴν (ἰουδαϊκῆς γὰρ παρὰ φθορᾶς ἡ συνήθεια, διὸ καὶ ἀπηγόρευται), εἶναι ⁱ⁾ δὲ τὸ ναὶ ναὶ, οὐ οὐ τοῖς πιστοῖς παρεγγυᾶ, καὶ τὸ τούτων περισσὸν τοῦ πονηροῦ εἶναι λέγει ^{k)} πόσῳ μᾶλλον ὑπόδικοι οἱ τὰ ψευδώνυμα ὡς ὄρκια ἱπομνύμενοι καὶ τὰ νομιζόμενα ἀντὶ τῶν ἀληθῶν ^{l)} δοξάζοντες; οὓς ὁ Θεὸς διὰ μοχθηρίαν παρέδωκεν εἰς ἀβουλίαν, ἐνεργεῖν τὰ μὴ δέοντα.

Capp. 13.

Τὰς ἡμέρας ^{m)} τῶν ἑορτῶν φυλάσσετε ⁿ⁾, ἀδελφοί καὶ πρώτην γε τὴν γενέθλιον, ἥτις ὑμῖν ἐπιτελείσθω εἰκάδι ^{o)} πέμπτη τοῦ ἐνάτου μηνός. Μεθ' ἧν ἡ ἐπιφάνιος ὑμῖν ἴστω τιμιωτάτη, καθ' ἣν ὁ Κύριος ἀνάδειξιν ὑμῖν τῆς οἰκίας θεο-

voce magna, et non exaudiam eos.» Videte, charissimi, quam multa adversus idololatrias et solis ac lunae cultores Dominus pronuntiet. Quare oportet Dei hominem, uti christianum, neque iurare per solem, neque per lunam, neque per astra, neque etiam per coelum vel terram vel aliquod elementum, sive parvum sive magnum. Si enim Magister a quo de vero Deo docemur, iurare nobis interdixit, ut sermo noster certior sit iuramento; neque nimirum per coelum ipsum iurare, quia Graecorum impietas est; neque vero per Hierosolimam vel per sancta Dei, aut altare, aut donum, aut templi aurum, aut proprium caput, quae iudaicae pravitudinis consuetudo est, ideoque vetita, ut autem dictum «etiam, etiam» sit, et «non, non;» quidquid vero superest, a malo esse declaratur: quanto magis rei sunt qui iurant per eumentita nomina et fictitia, quasi iurisiurandi religionem contineant atque vera sint, «quos Deus propter improbitatem flagitiosam in pravam consilium faciendi ea quae non oportet, tradidit?»

16. Dies festos observate (7), fratres, ac primum quidem diem Domini natalem, quae a vobis celebretur vigesima quinta noni mensis. Post hanc, dies epiphaniae vobis in maximo honore sit, in qua Dominus nobis divinitatem suam patefecit; ea autem agatur

f) Ἀποφάνιστο coislin.—ὁ Χριστός vatic. 2 in culus m. πνεύμα.

g) ὄντως vatic. 4.— paulo post ἵνα ὁ λόγος coislin.

h) Ἰερουσαλ. Bov.

i) Ubi εἶναι reposuimus cum vatic. 1, 2, 4, coislin. et caeteris libris, Uetizen. cum vindob. tantum praetulit κατορθώον.

k) Πιστοῖς παρεγγύειν vatic. 4. Matth. V, 34.

l) Ἀντὶ τῶν ἀληθινῶν vatic. 4.

m) Τὰς ἡμέρας. Hic denso agmine variantium turba lectionum chartas obrueret, si cum novem nostris

codicibus caeterisque libris editis conferrem octo aliorum codd. mss. qui ea inde legenda non solum habent, sed dicaenis patribus aperte ascribunt. Quae quidem plane nova, quibuscumque inaudita editoribus et hactenus intacta in alias notas satius erit reserere, ut suo singulari loco nobile illud argumentum poliator.

n) Φυλάσσετε Cotelier.— καὶ πρώτην δὲ vatic. 4. ἡ ἡμῖν pro vulgato ἥτις ὑμῶν coislin., quo quidem commune Cotelieri et Uetizenii votum impletur.— εὐχάριστε πρώτην μὲν vatic. 4, caeteris om.

o) Εἰκάδι vatic. 4; εἰκάδι coislin.

τητος^{p)} ἐποιήσατο· γινέσθω δὲ καὶ αὕτη ἕκτη τοῦ δεκάτου μηνός. Μεθ' ἧς ὑμῖν φυλακτεία ἢ νηστεία τῆς τεσσαρακοστῆς, μνήμην περιέχουσα τῆς τοῦ Κυρίου πολιτείας τε καὶ νομοθεσίας· ἐπιτελείσθω δὲ ἡ νηστεία αὕτη πρὸ τῆς νηστείας τοῦ πάσχα, ἀρχομένη μὲν ἀπὸ δευτέρας, πληρουμένη δὲ εἰς παρασκευήν. Μεθ' ἧς ἀπονηστεύσαντες ἄρξασθε τῆς ἀγίας τοῦ πάσχα ἑβδομάδος, νηστεύοντες αὐτὴν πάντες μετὰ φόβου καὶ τρόμου, προσευχόμενοι ἐν αὐταῖς περὶ τῶν ἀπολλυμένων.

Ἦρξαντο γὰρ τὴν κατὰ τοῦ Κυρίου βουλήν^{q)} ποιεῖσθαι δευτέρα σαββάτων Cap. 11. μηνὶ πρώτῳ, ὅς ἐστι ξανθικός· καὶ τῇ τρίτῃ τοῦ σαββάτου παρέτεινεν ἡ σκίψις, τῇ δὲ Τετράδι ὤρισαντο^{r)} σταυρῷ ἀνελεῖν αὐτόν. Καὶ Ἰούδας^{s)} Γουὸς τοῦτο, ἐκ πολλοῦ μὲν διαστραφεὶς, τότε δὲ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ διαβόλου βληθεὶς φιλαργυρία, καίτοι πάλαι τὸ γλωσσόκομον ἐγχεχειρισμένος καὶ κλήπτης τὰ τῶν πενήτων, οὐκ ἀπεβλήθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ μακροθυμίαν· ἀλλὰ καὶ ποτε μὲν ἐδιδωμένων ἡμῶν σὺν αὐτῷ, βουλόμενος καὶ αὐτὸν σωφρονίσαι καὶ ἡμᾶς παιδεύσαι^{t)} τὴν πρόγνωσιν αὐτοῦ, λέγει· Ἀμήν^{u)}, ἀμήν λέγω ὑμῖν ὅτι εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με^{v)}. Καὶ ἐκάστου ἡμῶν λέγοντος· Μήτις ἐγώ; καὶ τοῦ Κυρίου σιωπῶντος, ἀναστὰς ἐβῶ, εἰς ἐκ τῶν δώδεκα, φιλούμενος^{x)} πλεῖον τῶν ἄλλων ὑπ' αὐτοῦ, ἰσχυρισάμενος αὐτὸν ἰκέτευσεν εἰπεῖν τίς ἂν εἴη ὁ παραδώσων αὐτόν^{y)}. Καὶ οὐδ' οὕτως ἡμῖν^{z)} εἴρηκεν αὐτοῦ τὸ ὄνομα ὁ ἀγαθὸς Κύριος, ἀλλὰ δύο ση-

sexta decimi mensis. Post quas dies, servandum vobis est ieiunium quadragesimae quo vitae Christi et legis datae memoria continetur. Celebretur vero hoc ieiunium ante ieiunium paschae, et incipiat a secunda feria ac desinat in parasceven. Quo absoluto, incipite sanctam paschae hebdomadam, in qua omnes cum timore et tremore ieiunent et interim orent pro deperditis (8).

17. Ceperunt porro consilium adversus Dominum habere feria secunda sabbatorum, mense primo qui Xanthicus dicitur, et ad tertiam a sabbato feriam perreverunt deliberare, quarta vero decreverunt cruce eum occidere. Qua re intellecta, Iudas, a multo quidem tempore perversus, tum vero ab ipso avaritiae diabolo percitus, cum iam dudum curam crumenaе suscepisset, et quae pauperum erant furaretur, a Domino tamen, ob eius longanimitatem, non est repulsus. Immo, nobis cum illo aliquando comedentibus, cum velle eum emendare, et nos praescientiam suam docere, dixit: « Amen, amen dico vobis, quod unus ex vobis tradet me. » Et unoquoque nostrum dicente: « Numquid ego? » ac Domino tacente, surgens ego, unus ex duodecim, quem plus cacteris diligebat, et qui recubui in sinum eius, orabam supplex ut diceret quisnam eum traditurus esset. Et ne

p) Μεθ' ἧν φυλακτεία coisl. τὴν ἐπιφανίαν vatic. 3. ἐπιφανίων αὐτὸ ἐπιφανίου, ἐπιφανίαν, ἐπιφανίου Anast. Idem caput in quæst. 77 incipit: τὰς ἡμ. τῶν τοῦ κυρίου ἱερῶν.

q) Ἐπιβουλήν ποιέσθαι vatic. 4.

r) Ὀρίσαντο vatic. 2, 4. corr. iam Leltzen. ex Cotelerii coniectura pro vulg. ὤρισαν τῷ σταυρῷ.

s) Ἰούδας εἰς τῶν 15. coisl.

t) Ἡμῖν δεῖξαι vindobon.

u) Ἀμήν semel in vatic. 2, 4, coisl. Torrian.

v) Παραδῶσει με Ioan. XIII, 21.

x) Πάνω φιλούμενος vatic. 2.

y) Ὑπ' αὐτοῦ ἰσχυρισάμενος τὸ στίθει αὐτοῦ vindobon. qui vocem ἰσχυρισάμενος alias ambiguum, hic vero significato clarissimam otioso exponit interpretamento. — εἰπεῖν om. vatic. 2.

z) Καὶ ἐγὼ om. coisl. — τραβλία. Marc. XIV, 20; Matth. XXVI, 20.

μεῖα τοῦ προδότου ἔδωκεν· ἐν μὲν εἰσὼν· Ὁ ἰμβαπτόμενος μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ τρυβλίῳ, δεύτερον δέ· Ὡς ἐγὼ βάψας τὸ ψωμίον ἐπιδώσω ^{a)}. Καίτοι κακείνου λέγοντος· Μήτις ἐγὼ εἰμι, ῥαββί; οὐκ εἶπεν ὁ Κύριος ὅτι· ναί, ἀλλ' ὅτι· Σὺ εἶπας ^{b)}. Καὶ φοβῆσαι αὐτὸν ἐπὶ τούτῳ βουλευθεὶς, φησὶν· Οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ, δι' οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδεται· καλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη ^{c)}. Καὶ ταῦτα ἀκούσας, ἀπειθὼν εἶπε τοῖς ἱερεῦσιν· Τί θέлите μοι δοῦναι, καὶ ἐγὼ ὑμῖν αὐτὸν παραδώσω; οἱ δὲ ἴστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια ^{d)}. Καὶ τῇ πέμπτῃ φαγόντες παρ' αὐτῷ τὸ πάσχα, βάψαντος ἐκείνου τὴν χεῖρα εἰς τὸ τρυβλίον καὶ τὸ ψωμίον λαβόντος καὶ ἐξιθόντος νυκτὸς, ἡμῖν εἶπεν ὁ Κύριος· Ἐλήλυθεν ἡ ὥρα ἵνα σκορπισθῆτε καὶ ἐμὲ μόνον ἀφῆτε ^{e)}. Καὶ ἐκάστου δισχυριζομένου μὴ ἐγκαταλεῖψαι αὐτὸν, ἐμοῦ Πέτρου ἐπαγγελλομένου καὶ συναποθανεῖν ^{f)}, εἶπεν· Ἀμὴν λέγω σοι, πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, ἵνα ἀπαρνήσῃ μὴ εἰδέναι με ^{g)}. Παραδούς δὲ ἡμῖν τὰ ἀντίτυπα ^{h)} μυστήρια τοῦ Τιμίου σώματος αὐτοῦ καὶ αἵματος, Ἰούδα μὴ συμπρόντος ἡμῖν, ἐξῆλθεν εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν πλησίον τοῦ χειμάρρου τῶν κέδρων, ὅπου ⁱ⁾ ἦν κῆπος· συνῆμιν δὲ καὶ ἡμεῖς καὶ ὑμνήσαμεν κατὰ τὸ ἔθος. Καὶ χωρισθεὶς ἡμῶν οὐ πολὺ ^{k)}, προσεκύχeto τῷ Πατρὶ

sic quidem bonus Dominus nomen illius dixit; sed duo signa proditoris dedit: unum, cum dixit: « Qui intingit mecum in catino; » alterum, dicendo: « Cui ego intinctum panem porrexero. » Immo Iuda interrogante: « Numquid ego sum Rabbi? » non respondit Dominus: « Etiam, » sed: « Tu dixisti. » Et cum vellet metum illi in ea re asserre: Vae, inquit, homini illi per quem Filius hominis tradetur; bonum erat ei, si natus non fuisset. » Quibus auditis, abiit, dixitque sacerdotibus: « Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam? » Illi vero constituerunt ei triginta argenteos. Et quinta feria, cum comedissemus apud eum pascha, et ille manum intinxisset in catino, et panem accepisset, egressusque esset nocte, dixit nobis Dominus: « Venit hora ut dispergamini, et me solum relinquatis. » Et singulis affirmantibus se non esse eum relicturum, cum ego Petrus me etiam esse cum eo moriturum pollicerer, dixit: « Amen dico tibi, priusquam gallus cantet, ter negabis nosse me. » Cum autem tradidisset nobis antitypa mysteria pretiosi corporis et sanguinis sui, dum Iuda nobiscum non adesset (9), egressus est in montem olivarum, prope cedrorum torrentem, ubi erat hortus. Erasmus autem nos cum eo, et more nostro hymnum diximus; ille vero a nobis remotus, prolixè precabatur his verbis: « Pater,

a) Ἐπιδώσω. Ioan. XIII, 26.

b) Εἶπας. Matth. XXVI, 25.

c) Ἐγεννήθη Matth. XXVI, 24; Marc. XIV, 21.

Pergit vatic. 2: Ταῦτα ἀκούσας.

d) Ἀργύρια. Matth. XXVI, 15, inde ex uno vat. 1 editi omnes addunt: « Καὶ ἐπληρώθη ἡ γραφὴ ἣ λέγουσα· καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια τὴν τιμὴν τοῦ τιμημένου ὃν ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἔδωκεν αὐτὰ εἰς τὸ νοεῖον (al. ἀγρόν) τοῦ χειμάρρου (cf. Matth. XXVII, 9, 10; Zachar. XI, 12.) quae certe ignorant vatic. 2, 4, coisl. vindobon.

e) Ἀφῆτε Ioan. XVI, 32. Inde vatic. 4: Ἐκάστου ἐξ.

f) Συναποθανεῖν αὐτῷ vatic. 4.

g) Mt. Matth. XXVI, 34; Luc. XXII, 34.

h) Ἡμῖν ἀντίτυπα vatic. 4; τὰ ἀντίτυπα post correctionem coislina, una ibidem voce expuncta, forte ἡμῖν, quae paulo ante bis scripta per ἀμίλιαν in vat. 4; neque aliud variare ex omnibus exemplaribus invenimus in hoc loco de quo acriter disputatum. Frustra igitur sunt Salmasii exceptiones, de Transubstant. p. 41.

i) Οὗ ἦν κῆπος coislina.

k) Ἡμῶν, πολὺ προσεκύχeto vatic. 4.

λέγων Πάτερ, παρίνειγχε ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον ^{η)}. πλὴν μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα γενέσθω, ἀλλὰ τὸ σόν ^{μ)}. Καὶ τοῦτο ποιήσας τρίτον, ἡμῶν ἀπὸ τῆς ἀθυμίας ^{ν)} εἰς ὕπνον καταπισόντων, ἐλθὼν λέγει· Ἠγίξιν ἡ ὥρα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδεται εἰς χεῖρας ἀμαρτωλῶν ^{ο)}. Καὶ ἰδοὺ Ἰούδας καὶ μετ' αὐτοῦ ὄχλος ἀσεβῶν ^{ρ)}, καὶ σημεῖον προδοσίας αὐτοῖς δοὺς ^{θ)} τὸ δόλιον φίλημα· οἱ δὲ δεξάμενοι τὸ σύνθημα, ἐκράτησαν τὸν Κύριον καὶ δέσμιοι λαβόντες ἤγαγον εἰς τὴν οἰκίαν Καϊάφα τοῦ ἀρχιερέως, ἐν ᾗ πολὺς συσκευρότητο οὐ λαὸς, ἀλλ' ὄχλος, οὐδὲ πρεσβυτέριον ἱερὸν, ἀλλὰ συνέδριον παρανόμων καὶ βουλευτήριοι ἀσεβῶν· οἱ καὶ πολλὰ ποιησάμενοι κατ' αὐτοῦ πᾶν εἶδος ὕβριως οὐ παρέλιπον, ἐμπτύοντες, κερτομοῦντες, τύπτοντες, ῥαψίζοντες, λοιδορούμενοι, πειράζοντες, μαντείας ἐπιζητοῦντες ἀντὶ προφητείας· εἰρώνα, βλάσφημον, Μωσέως παραβάτην, ἱεροῦ καθαιρέτην, θυσιῶν ἀναιρέτην, Ῥωμαίων πολέμιον, Καίσαρος ἰναντίον ἀποχαλουῦντες. Καὶ ταῦτα μέχρις ὄρθρου βαθείας ἐμπαροινήσαντες αὐτῷ, οἱ ταῦροι καὶ οἱ κύνεις ἀπάγουσιν αὐτὸν πρὸς Ἄνναν, ὃς ἦν πενθερὸς τοῦ Καϊάφα· κακεῖ τὰ ὅμοια δράσαντες, παρασκευῆς οὔσης, τῷ ἄρχοντι τῶν Ῥωμαίων παρέδωκαν αὐτὸν Πιλάτῳ, κατηγοροῦντες αὐτοῦ πολλὰ καὶ βαρέα ^{ρ)} ὧν οὐδὲν ἴσχυον ἀπείλεξαι· ἐφ' οἷς ὁ ἄρχων δυσανασχετήσας ἔλεγεν· Οὐδεμίαν αἰτίαν κατ' αὐτοῦ εὐρίσκω. Οἱ δὲ μάρτυρας δύο ψευδεῖς ^{θ)} ἀγαγόντες ἐβούλοντο συκοφαντεῖν τὸν

transfer, a me calicem, verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat.» Et hoc cum fecisset tertio, nosque prae tristitia in somnum decidissemus, venit ad nos et ait: « Appropinquavit hora, et Filius hominis tradetur in manus peccatorum. » Et ecce Iudas, et cum ipso turba multa impiorum, signumque prodicionis illis dederat, osculum fraudulentum. Illi vero, accepta tessera, tenuerunt Dominum, et vinctum ad domum Caïpha duxerunt, in qua frequens convenerat, non coetus aut concilium sacrum, sed colluvies sceleratorum et impiorum consultatio. Qui multa in eum ausi, nullum contumeliae genus praetermiserunt, non sputa, non dicta amarulenta, non verbera, non pugnos, non convicia, non divinationes loco prophetiarum requisitas; simulatorem, blasphemum, Moysis transgressorem, eversorem templi, sacrificiorum abrogatorem, hostem Romanorum, adversarium Caesaris appellabant. Et cum ad hunc modum usque ad summum mane petulanter ei insultassent, tauri illi et canes ducunt eum ad Annam Caïphae socerum, ubi, similia patrantes, cum esset sexta feria, tradiderunt eum praesidi Romanorum Pilato, multis et gravibus criminibus illatis, ex quibus nullum demonstrari poterat. Quae Pilatus moleste ferens, « dixit se nullam in eo culpam invenire. » Duobus vero falsis testibus in-

η) Λέγων iterum post ποτήριον vatic. 4.

μ) Τὸ σόν. Luc. XXII, 42; Matth. XXVI, 39; Marc. XIV, 25.

ν) Τῆς εὐθυμίας vatic. 4 perperam.

ο) Ἀμαρτωλῶν. Matth. XXVI, 45.

ρ) Ὁχλος πολὺς ἀσ. vatic. 4, vindobon. Turrian. cf. Matth. XXVI, 47; Marc. XIV, 43.

θ) Δείκνυσι vatic. 1, 2.—δεσμ. ποιησάμενοι vulgo—in ὃ πολλοὶ συγκεκρ. τοῦ λαοῦ, ἀλλ' οὐκ ὄχλος, οὐδὲ vatic. 4.

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

πολλὰ ποιησάμενοι cum vulgat. vatic. 1, 2, 4, coislin.

—Ueltzen. ex vindobon. τολμήσαντες—πύοντες καὶ vatic. 4—adsequentem vocem vatic. 2 in m. ἐμπνέοντες.—ἐμπνέοντες om. Bon.—λοιδοροῦντες vatic. 1, vulg. πύον add. vatic. 2, 4.—ἱεροῦ καθαιρέτην om. vatic. 4.

ρ) Τὰ πολλὰ vatic. 4; καὶ βαρέα om. vindobon.—ἴσχυ. ἀποδείξει vatic. 2, vindobon. cf. Ioan. XVIII, 38.

θ) Μάρτυρας ψευδεῖς vatic. 4; ἐγγυόντες (ἐγγυόντες?) vindob. ap. Clericum. Cf. Luc. XIII, 2.

Κύριον ἀσυμφώνων δὲ αὐτῶν εὐριθέτων εἰς καθοσίωσιν ἀνῆγον τὸ πρᾶγμα, λέγοντες· Οὗτος ἑαυτὸν λέγει βασιλεία εἶναι, καὶ φόρους Καίσαρι διδόναι κωλύει. Καὶ γίνονται αὐτοὶ κατήγοροι ¹⁾ καὶ μάρτυρες καὶ κριταὶ καὶ τῆς ἀποφάσεως ἐξουσιασταὶ λέγοντες· Σταύρωσον, σταύρωσον αὐτόν· ἵνα πληρωθῇ ὃ, τι γέγραπται ²⁾ περὶ αὐτοῦ ἐν τοῖς προφήταις· Συνήχθησαν ἱπ' ἐμὲ μάρτυρες ἄδικοι καὶ ἐψεύσατο ἡ ἀδικία ἑαυτῇ. Καὶ πάλιν· Περιεκύλωσάν με κύνες πολλοὶ, συναγωγὴ πονηρευομένων περίσχόν με. Καὶ ἐν ἑτέροις· Ἐγένετο ἡ κληρονομία μου ἐμοὶ ὡς λίων ἐν δρυμῷ, ἔδωκεν ἱπ' ἐμὲ τὴν φωνὴν αὐτῆς. Ὁ οὖν Πιλαῶς ἀνανδρία καταισχύνας τὴν ἀρχὴν αὐτὸς ἑαυτὸν ἐξιλέγχει κακίας ³⁾, πρὸ τοῦ δικαίου τὰ πλήθη θεραπεύσας, καὶ μαρτυρῶν μὲν αὐτῷ ὡς ἀναιτίῳ, ὡς αἴτιον δὲ κολάσει· Τοῦτον παραδίδους σταυρῷ, καίτοι Ῥωμαίων νόμους τιθεμένων ⁴⁾ μηδένα ἀνιξέλεικτον θνήσκειν. Δήμιοι δὲ παραλαβόντες τὸν τῆς δόξης Κύριον ξύλῳ προσήλωσαν, ἔκτῃ μὲν ὥρᾳ στυρώσαντες αὐτόν, τρίτῃ δὲ ὥρᾳ τὴν ἀπόφασιν διζάμενοι τὴν περὶ αὐτοῦ ⁵⁾. Ἐπειτα ἔδωκαν αὐτῷ ὄξος πιεῖν μετὰ χολῆς· εἶτα τὰ ἱμάτια αὐτοῦ κλήρῳ διμερίσαντο· ἔπειτα ⁶⁾ δύο κακούργους ἰσταύρωσαν σὺν αὐτῷ ἐξ ἑκατέρου μέρους, ἵνα πληρωθῇ τὸ γεγραμμένον· Ἐδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολὴν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος. Καὶ πάλιν· Διμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἱπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον· Καὶ ἐν ἄλλοις· Καὶ μετὰ ἀνόμων ἰλοῖσθην. Ἐπειτα ἐγένετο τρεῖς ὥρας σκότος, ἀπὸ ἑκτῆς

ductis, voluerunt calumniari Dominum, sed cum disceptarent inter se, causam retulerunt ad crimen maiestatis; aiebant enim « dixisse se regem esse, et prohibuisse pendere tributa Caesari. » Erantque iidem accusatores et testes et iudices et sententiae auctores, aientes: « Crucifige, crucifige eum! » Ut impleretur quod scriptum erat in prophetis: « Congregati sunt super me testes, et mentita est iniquitas sibi. » Et rursus: « Circumdederunt me canes multi, et synagoga malignantium circumdedit me. » Et alias: « Facta est haereditas mea mihi, tamquam leo in sylva, dedit super me vocem suam. » Igitur Pilatus, cum potestatem suam ignavia dedecorasset, seipso redarguit, et de malitia convicit, qui maluit blandiri vulgo, quam ius servare, et cum testimonium innocentiae prae buisset, eum tamen tamquam nocentem et capitis reum, supplicio crucis addixit, quamquam Romanorum legibus prohibentibus quemquam indicta causa necari. Carnifices vero apprehensum Dominum gloriae, hora quidem sexta, clavis ligno affixerunt; hora vero tertia, sententiam contra eum latam acceperunt. Postea dederunt acetum cum felle bibendum, tum vestium facta sortitio; deinde duos maleficos cum eo utrinque in crucem egerunt, ut impleretur quod scriptum est: « Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto. » Et rursus: « Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem. » Et alias: « Cum iniquis deputatus sum. » Postea fuerunt tenebrae a sexta usque ad nonam, et rursum lux vespere, sicut scriptum

1) Οἱ αὐτοὶ κατηγ. vatic. 4. καὶ μαρτ. om. Turrian.

2) Πληρ. γεγραμμένον vindob. περὶ αὐτοῦ om. Turrian. Ps. XXVI, 12; XXI, 17; Hierem. XXII, 8.

3) Ἐαυτὸν κατηγορεῖ καὶ val. 4; κακίας om. vind.

4) Νόμους θεμένους vindob.—ἀποστήσαντι vatic. 4.

5) Τὸν κατ' αὐτοῦ vatic. 2, coislin.

6) Εἶτα vatic. 2. Καὶ δύο vatic. 4. Mox ps. LXVIII, 22; XXI, 19; Is. LIII, 12.

ἕως ἑνάτης, καὶ πάλιν φῶς πρὸς δειλὴν, καθὼς γέγραπται· Καὶ οὐχ ἡμέρα καὶ οὐ νύξ, καὶ πρὸς ἰσμέραν ἔσται φῶς ^{a)}. Καὶ περὶ τὴν ἑνάτην ὥραν ἀναβοήσας εἶπε τῷ Πατρί· Θεέ μου, Θεέ μου, ἰναῖτί με ἱκατέλιπες ^{b)}; Καὶ μετ' ὀλίγον κράξας φωνῇ μεγάλῃ· Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἶδασιν ὃ ποιοῦσιν· καὶ ἰπαγαγὼν· Εἰς χεῖράς σου παρατίθω τὸ πνεῦμά μου, ἀψίωνις. Καὶ θάπτεται πρὸ ἡλίου δύσεως ἐν μνημείῳ καινῷ. Ἐπιφωσκούσης δὲ τῆς μιᾶς σαββάτων, ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν ἐπλήρωσεν ἐκεῖνα ἃ καὶ πρὸ τοῦ πάθους ἡμῖν προείλεγε ^{c)} φάσκων ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ποιῆσαι ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας· καὶ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, πρώτη μὲν φανερῶνται Μαρία τῇ Μαγδαληνῇ καὶ Μαρία τῇ τοῦ Ἰακώβου, εἶτα Κλειόπα ^{d)} ἐν ὁδῷ, καὶ μετὰ τοῦτο ἡμῖν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, φεύγουσι μὲν διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, λαθραίως δὲ περιεργαζομένοις τὰ κατ' αὐτόν. Ταῦτα δὲ καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἐγράφη.

Παρήγγειλεν οὖν ἡμῖν αὐτὸς νηστεύειν τὰς ἑξ ἡμέρας ταύτας διὰ τὴν τῶν Ἰου- Cap. 16.
δαίων δυσσέβειαν καὶ παρανομίαν, πινθεῖν αὐτοὺς καὶ ὀδύρεσθαι παραχειλυσά-
μενος ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ αὐτῶν· καὶ γὰρ αὐτὸς αὐτοῖς ἐπιδάκρυσεν, ἀγνοήσας ^{e)}
τὸν καιρὸν τῆς ἰπισκοπῆς αὐτῶν. Τετράδα δὲ καὶ παρασκευὴν προσέταξεν ἡμῖν
νηστεύειν, τὴν μὲν διὰ τὴν προδοσίαν, τὴν δὲ διὰ τὸ πάθος. Ἀπονηστεῦσαι δὲ

est: « Non dies, neque nox, et ad vesperam erit lux. » Circa horam nonam, emisso clamore, dixit Patri: « Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? » Et paulo post; cum ingenti clamasset voce: « Pater, dimitte illis, nesciunt enim quid faciunt, » et subdidisset: « In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum, » emisit spiritum. Et sepultus est, ante occasum solis, in sepulchro novo. Illucescente vero una sabbatorum, surgens a mortuis, implevit ea quae ante mortem suam nobis praedixerat, cum aiebat oportere Filium hominis esse tribus diebus et totidem noctibus in corde terrae. Ac postquam suscitatus fuisset a mortuis, primum quidem apparuit Mariae Magdalенаe, et Mariae Iacobi, deinde Cleophae in via et postea nobis discipulis suis, fugientibus quidem propter metum Iudaeorum, clam vero de eo diligenter inquirentibus. Verum haec scripta quoque sunt in Evangelio.

18. His igitur sex diebus praecepit nobis ieiunare, propter impietatem et scelus Iudaeorum, hortatus ad deflendum et lamentandum interitum eorum, siquidem et ipse illacrymatus est illis, quod ignorassent tempus visitationis. Quarta vero feria et sexta iussit nos ieiunare, illa quidem propter prodicionem, hac vero propter passionem. Ie-

a) φῶς. Vulgata hic multa quae solus habet vatic. 1, omissa vero in vatic. 2, 4, coislin, vindobon. satis erit hic retulisse: Ἀπερ ἅπαντα θιασάμενοι οἱ συσταυρωθέντες αὐτῷ παποῦργοι, ὁ μὲν αὐτῶν (αὐτὸν Mansi) ἐβλασφήμει ὡς ἀνὴρ δι' ἀσθένειαν μὴ δυτάμενον ἑαυτῷ ἱπαμύνειν, ὁ δὲ τοῦτον μὲν ἄγνοειν (ἄνοιαν Id.) ἐπετίμα, πρὸς δὲ τὸν κύριον στραφεὶς, ὡς ἂν φανισθεὶς ὑπ' αὐτοῦ καὶ γνοὺς ὅστις ὁ πάσχων, ἡξίου μνήμην αὐτοῦ γένεσθαι ἐν τῇ βασιλείᾳ εἰς τὰ μετὰ ταῦτα ὃ ἔτι θυὸς ἀμνηστῆσαν αὐτῷ τῶν προγεγονότων χαρισάμενος, εἰς παράδεισον εἰσάγαγεν.

ἀπολαύσαντα τῶν μυστικῶν ἀγαθῶν. Ὅς καὶ κτλ. Bon. om.

b) Ἐγκατέλιπες. Matth. XXVII. 46. — ποιοῦσι. Luc. XXIII, 34. — παρατίθωμαι coislin. Luc. XXIII, 45.

c) Διαλέγετο vatic. 4; δεῖ Id. om. cf. Matth. XII, 40.

d) Ἐπειτα καὶ κλειόπα vatic. 4; ἐν τῇ ὁδῷ Id. et coislin. — Luc. XXIV, 18; Matth. XXVIII, 9; Marc. XVI, 14.

e) Αὐτοῖς ἐδάκρυσεν vatic. 2; ἀγνοήσαντες vatic. 1. manu prima. — Quae incipiunt τετράδα δὲ usque ad πάθος interpolata Ueltzenio videntur.

προσείταξε τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ Π, ἀλέκτορος φωνήσαντος· αὐτὸ δὲ νηστεῦσαι τὸ σάββατον, οὐχ ὅτι δεῖ τὸ σάββατον νηστεύειν ^{g)}, κατάπαυσιν δημιουργίας ὑπάρχον, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνο μόνον χρὴ νηστεύειν, τοῦ δημιουργοῦ ἐν αὐτῷ ἔτι ὑπὸ γῆν ὄντος. Ἐν αὐτῇ γὰρ αὐτῶν τῇ ἑορτῇ κατέσχον ^{h)} τὸν Κύριον, ὅπως πληρωθῇ ἐκεῖνο Τὸ φάσκον λόγιον. Ἔθεντο τὰ σημεῖα αὐτῶν ἐν μίσῳ τῆς ἑορτῆς αὐτῶν, καὶ οὐκ ἔγνωσαν ⁱ⁾. Δεῖ οὖν πινθεῖν ὑπὲρ αὐτῶν, ὅτι ἐλθόντος τοῦ Κυρίου, οὐκ ἐπίστευσαν αὐτῷ, ἀλλ' ἀπιστεῖσαντο τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, ἀναξίους κρίναντες ἑαυτοὺς σωτηρίας· Ὑμεῖς οὖν μακάριοι, οἱ ποτε οὐ λαὸς, νῦν δὲ ἔθνος ἅγιον ῥυσθῆν ἀπὸ πλάσης εἰδώλων, ἀπὸ ἀγνοίας, ἀπὸ δυσσεβείας· οἱ οὐκ ἠλεημένοι, νῦν δὲ ἐλεηθέντες διὰ τὴν ὑπακοὴν τῆς καρδίας ὑμῶν. Ὑμῖν γὰρ ἠνοίγη ἡ πύλη ^{k)} τῆς ζωῆς τοῖς ἐξ ἐθνῶν, οἵτινές ποτε οὐκ ἠλῆπημένοι, νῦν δὲ πεφιλημένοι, λαὸς εἰς περιποίησιν Θεοῦ τεταγμένοι, τῷ τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ ἐξαγγέλλειν περὶ ὧν εἶπεν ὁ σωτὴρ· Εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, ἐμφανὲς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν ^{l)}· εἶπα· Ἰδοὺ εἰμι, τῷ ἔθνεϊ, οἱ οὐκ ἐκάλεισαν τὸ ὄνομά μου. Μὴ ζητήσαντες γὰρ αὐτό ποτε ^{m)} ἐπεζητήθητε παρ' αὐτοῦ, καὶ ὑμεῖς ⁿ⁾ πιστεύσαντες εἰς αὐτὸν ὑπακούσατε τῇ κλήσει αὐτοῦ, καταλείψαντες τὴν πολυθεῖον μανίαν καὶ τῇ ἀληθεῖ μοναρχίᾳ προσφυγόντες τῷ παντοκράτορι Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· πλήρωμα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν σωζομένων γενόμενοι, μύριαι μυριάδες καὶ

iunium vero solvere praecepit septima die, post galli cantum; ipso autem sabbato ieiunare, non quod ieiunandum sit sabbato, in quo requievit Dominus a mundi opificio, sed quia illo tantum ieiunandum est, quo ipse auctor mundi adhuc erat sub terra; in ipsa enim die festa Dominum comprehenderunt, ut perduceretur ad exitum, quod scriptum est: « Posuerunt sua signa, et in medio solemnitate suae non cognoverunt. » Oportet igitur nos lugere eos, quod cum venisset Dominus, non crediderunt ei, sed potius doctrinam eius reiecerunt, seque indignos salute iudicarunt. Vos igitur beati, qui aliquando non populus, nunc autem gens sancta, liberata ab errore idolorum, ab ignorantia et impietate; « qui tunc non consecuti misericordiam, nunc autem adepti » propter obedientiam cordis vestri; vobis enim qui estis ex gentibus aperta est ianua vitae, « qui aliquando non amati, nunc autem dilecti, populus in acquisitionem Dei positus, ut enarretis virtutes eius; » de quibus Dominus dixit: « Inventus sum ab iis qui non quaerebant me; apparui iis qui me non interrogabant, dixi: Ecce adsum! genti quae nomen meum non appellavit. » Cum enim non quaereretis eum, tunc ab eo inquisiti estis; et credentes in eum, obedivistis vocationi eius, insano multorum deorum cultu derelicto, ad veram illam monarchiam in uno Deo omnipotente per Iesum Christum confugientes, facti plenitudo numeri eorum qui salvi fient, « decem millia myriadum et millia millium

f) Ἡμέρα πάντας, μικροὺς δὲ καὶ μεγάλους, ἕως ἀλέκτορος vatic. 2; ἀλεκτροφωνία coislin.

g) Νηστεῦσαι vatic. 2; κατάπαυσις vatic. 4, qui mox om. τοῦ δημιουργοῦ usque ad ὄντος.

h) Ἑορτὴ αὐτὸν κατέσχ. coislin.

i) ἔγνωσαν. Ps. LXXIII, 4, 5. καὶ οὐκ ἔγν. ad αὐτῶν om. coislin. vatic. 4; posterior addit in eodem hoc

loco: Θεοῦ ὑψίστου, Θεοῦ καὶ κυρίου

k) Ἡν κοίτη ἡ πύλη vatic. 4.

l) Ἐπερωτῶσαι ib. Is. LXV, 1.

m) Αὐτὸν τότε vulgo.

n) Ὑμεῖς cum vindob. Veltzen. expunxit, et mox legit τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ, in utroque loco contra vatic. 1, 2, 4 et coislin.

χιλῖαι χιλιάδες ^{ο)}, ὡς ἐν τῷ Δαβὶδ γέγραπται. Πρὸς δὲ τὸν Ἰσραὴλ τὸν ἄπιστον λέγει· Ὅλην τὴν ἡμέραν τὰς χεῖράς μου ἐξέπτασα πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα, τοῖς πορευομένοις ἐν ὁδῷ οὐ καλῇ, ἀλλ' ὀπίσω τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν, λαὸν παροξύναντά με ἐνώπιόν μου ^{ρ)}. Βλέπετε πῶς παρώξυνεν ὁ λαὸς τὸν Κύριον, μὴ πιστεύσας αὐτῷ. Διὸ λέγει· Παρώξυναν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐστράφη αὐτοῖς εἰς ἔχθραν ^{q)}. Ἀβλεψία γὰρ αὐτοῖς κατεχύθη διὰ τὴν κακονοίαν αὐτῶν, ὅτι βλέποντες τὸν Ἰησοῦν οὐκ ἐπίστευον αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ^{ρ)}, τὸν πρὸ πάντων ^{σ)} ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα, Υἱὸν μονογενῆ, λόγον Θεοῦ, ὃν οὐκ ἐπέγνωσαν δι' ἀπιστίαν, οὔτε διὰ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ, οὔτε μὴν διὰ τῶν περὶ αὐτοῦ γεγραμμένων προφητειῶν. Ὅτι γὰρ ἐκ παρθένου γενήσεται, ἀνιγίνωσκον τό· Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ καλέσουςι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἑμμανουὴλ· ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ^{ι)} ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θαυμαστὸς σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστὴς, ἀρχὴν εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ὅτι δὲ διὰ κακίαν ὑπερβάλλουσαν ἀπειθήσουσιν αὐτῷ, λέγει· Κύριε ^{u)}, τίς ἐπίστανται τῇ ἀκοῇ ἡμῶν, καὶ ὁ βραχίων Κυρίου τίς ἀπεκαλύφθη; Καὶ ἐξῆς· Ἀκοῇ ἀκούετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε· ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδιά τοῦ λαοῦ τούτου.

millium » Ad Israel vero infidelem dixit : « Tota die expandi manus meas ad populum incredulum et contradicentem, qui ambulant in via non bona, qui sectantur peccata, et me in conspectu meo exacerbant. » Videte quemadmodum populus irritaret Dominum non credendo ei ; idcirco ait. « Irritaverunt Spiritum Sanctum, et conversus est eis in odium. » Coccitato enim affecti sunt propter malum animum suum, qui cum Iesum viderent, non crediderunt eum esse Christum Dei, ex ipso genitum ante omnia saecula, unigenitum Filium, Verbum Deum, quem propter infidelitatem neque ex factis eius, neque ex prophetiis de eo scriptis agnoverunt. Quod enim ex Virgine nasci deberet, legabant illud : « Ecco Virgo in utero accipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen eius Emmanuel. Quoniam puer natus est nobis, et filius datus est nobis, cuius principatus super humerum eius ; et vocatur nomen eius magni consilii Angelus, admirabilis, consiliarius, Deus fortis, potestatem habens, princeps pacis, pater futuri saeculi. » Quod vero futurum erat, ut propter nimiam malitiam non parerent ei, ait : « Domine, quis credidit auditui nostro ; et brachium Domini cui revelatum est ? » Et pergit : « Auditum audietis, et non intelligetis ; videntes videbitis et non scietis. Incrassatum est cor populi huius,

ο) Χιλῖαι χιλιάδες add. Turrian. Tum alia vulgo in line commatis : πιστεύει ἐκ τοῦ αἵματος σου χιλιάς καὶ μυριάς ἐκ δακτύλων σου (Ps. XC, 7). Καὶ πάλιν τὸ ἄγμα τοῦ Θεοῦ μυριοπλάσιον, χιλιάδες ἐκθροῦνται (Ps. LXVII, 18) ; quae codd., uno vaticano 1 excepto, omittunt.

ρ) Ἐμοῦ vatic. 2. Is. LXV, 2, 3. βλέπετε οὖν ὅπως vatic. 4. — τὸν κύριον τῆς δόξης vatic. 2. — Παρώξυναν με leg. Turrian.

q) Ἐχθραν. Is. LXIII, 10.

ρ) Τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ vatic. 4.

σ) Πρὸ πάντων αἰώνων vulgo ; vatic. 1, 2 ; ἐξ αὐτοῦ γενν. om. vindobon. ἐκ' αὐτοῦ γεννημένοι vatic. 4. — οὐκ ἐπέγνωσαν vindob.

ι) Ἐγεννήθη, υἱός vindobob. Bon. — ἡμῖν secundo loco om. vatic. 2. cf. Is. VII, 14.

u) Κύριος vindob. Turrian. contra caeteros codd. omnes. Cf. Is. LIII, 1 ; VI, 9, 10.

Διὸ ἤρθη ἀπ' αὐτῶν ἡ γνῶσις, ὅτι ἰδόντες παρῆδον καὶ ἀκούσαντες οὐκ ἤκουσαν· ὑμῖν δὲ τοῖς ἐξ ἰθνῶν ἰδόθη ἡ βασιλεία, ὅτι μὴ γινώσκοντες Θεὸν, διὰ τοῦ κηρύγματος πιστεύσαντες ἔγνωτε ^{α)} αὐτόν, μᾶλλον δὲ ἐγνώσθητε ὑπ' αὐτοῦ διὰ Ἰησοῦ τοῦ σωτῆρος καὶ λυτρωτοῦ τῶν ἐλπίζόντων ἐπ' αὐτόν. Μιταβάντες γὰρ ἀπὸ τῆς προτέρας ματαιοπόνου ^{χ)} συνηθείας καὶ τῶν ἀψύχων εἰδώλων ὑπερ-ιδόντες καὶ τῶν ἐν σκότει δαιμόνων καταφρονήσαντες, προσδραμόντες τι τῷ φωτὶ τῷ ἀληθινῷ καὶ ἐπιγνόντες δι' αὐτοῦ τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ πατέρα, κληρονόμοι τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀνεφάνητε. Βαπτισθέντες οὖν ^{β)} εἰς τὸν τοῦ Κυρίου θάνατον καὶ εἰς τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ, ὡς ἀρτιγενῆ ^{γ)} βρέφη, ἀνενέργητα πρὸς πᾶσαν ἁμαρτίαν ὀφείλετε εἶναι· οὐ γὰρ ἴστε ἑαυτῶν, ἀλλὰ τοῦ ἀγοράσαντος ὑμᾶς τῷ ἑαυτοῦ αἵματι. Περὶ γὰρ τοῦ ποτε Ἰσραὴλ εἶπεν ὁ Κύριος διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, ὅτι ἀρθήσεται ἀπ' αὐτῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρπούς αὐτῆς ^{δ)}· δῆλον ὅτι ^{ε)} ὑμῖν τοῖς ποτε οὖσιν ἀπεξινωμένοις αὐτοῦ μακρὰν δούς τὴν βασιλείαν, ἐκδέχεσθαι τοὺς τῆς εὐγνωμοσύνης καρπούς. Ὑμεῖς γὰρ ἴστε οἱ ποτε ἀποσταλέντες εἰς τὸν ἀμπελῶνα καὶ μὴ ὑπακούσαντες ^{ς)}, ἐκεῖνοι δὲ οἱ ὑπακούσαντες ^{δ)}· ἀλλὰ ὑμεῖς μὲν, μιταμνηθέντες ἐπὶ τῇ ἀντιλογίᾳ, ἐργάζεσθε ἐν αὐτῷ νῦν· οἱ δὲ, δυσχεραίνοντες ἐπὶ ταῖς ἑαυτῶν συνθήκαις, οὐ μόνον ἀνέργαστον κατέλειψαν τὸν ἀμπελῶνα, ἀλλὰ

quamobrem privati sunt cognitione, quia cum aspexissent, desperaverunt; et quum audissent, non obedierunt. » Vobis vero ex gentibus oriundis datum est regnum, quoniam quum non cognosceretis Deum, per fidem praedicationis cognovistis; immo vero cogniti estis ab eo per Iesum salvatorem et redemptorem sperantium in ipso. Traducti enim a vana consuetudine vitae antea actae, et spretis idolis inanibus, ipsisque daemonibus qui in tenebris sunt, abiectis, postquam accurristis ad verum lumen, per quod unum et solum verum Deum et Patrem agnovistis, facti estis haeredes regni eius. Baptizati enim in mortem Domini et in resurrectionem eius, tamquam infantes modo geniti, debetis ad omne peccatum esse inefficaces. Vestri enim iam non estis, sed eius qui vos sanguine suo emit. Si quidem de prisco Israel, quia credere volebat, aiebat Dominus: « Aufere-
retur ei regnum, et dabitur genti facienti fructus eius, » vobis scilicet, qui creditis, « qui eratis aliquando longe, ab eo alieni ac remoti, dedit regnum, » et expectat grati animi fructus. Vos enim estis qui aliquando missi ad vineam, non obtemperavistis, illi vero obtemperaverunt. Sed vos, postquam poenituit contumaciae, in ea nunc laboratis: illi vero portiones suas moleste ferentes, non solum vineam incultam reliquerunt, sed

α) Ἐγνώκατε κοῖσλιν.

χ) Πατροπαράδοτον vind. id paulo post om. ἐν σιότοι.

γ) Βαπτισθέντες γὰρ vatic. 1, 2, vulgo. — Κυρίου ὄνομα Bon. legit.

δ) Βρέφη ἀνενέργητα om. vatic. 4; ἀρτιγενήτα βρέφη vatic. 2 qui saniozem subdit lectionem ἀνενέργητοι; id enim referri ad ὀφείλετε, non displicet.

ε) Τοὺς τὸν καιρὸν αὐτοῦ καρπούς vatic. 4. Mat-
th. XXI, 43.

ς) Δολοδὲ cum vatic. 1, 2, 4, coislin. δῆλον vindob.

Ueltzen. Statim τοῖς πιστεύουσιν coislin. Idemque in marg. vatic. 2 et 6 commendatur, sed perperam.

ς) Καὶ μὴ ὑπακούσαντες καὶ μιταμνηθέντες. Ὑμεῖς οὖν ἐργάζεσθε αὐτὸν νῦν, nec plura coislin. In vexato loco, ubi vatic. 4 omnia suasque deque vertit: μὴ ὑπακούετε, ἀλλὰ ὑμεῖς μιταμνηθέντες, ἐκεῖνοι δὲ οἱ ὑπακούσαντες μιταμνηθέντες (sic repetitum) ἐπὶ τῇ ἀντιλ. Mox idem: ἀνέργαστοι, ἀμπελῶνα, caeteris omissis. — κατέλιπον. vatic. 2.

δ) Ἐνδὸν τοῦ ἱεροῦ vatic. 4.

καὶ τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ κυρίου τοῦ ἀμπιλωῦτος ἀπέκτειναν, ὃν μὲν λίθοις, ὃν δὲ ξίφει· καὶ τὸν μὲν ἔπρισαν, τὸν δὲ ἔνδον ἐν τῷ ἱερῷ ἀνεῖλον μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου· ὕστερον δὲ καὶ αὐτὸν τὸν κληρονόμον ἔξω^{ε)} τοῦ ἀμπιλωῦτος ἐκβαλόντες ἀπέκτειναν. Καὶ παρ' αὐτοῖς ὡς λίθος ἀχρεῖος ἀπεβλήθη, παρ' ὑμῖν δὲ ὡς ἀκρογωνναῖος ἐδέχθη· διὸ λέγει περὶ ὑμῶν Λαὸς, ὃν οὐκ ἔγνων, ἰδού ληυσί μοι, εἰς ἀκοὴν ὠτίου ὑπήκουσέ μου ^Π.

Δεῖ οὖν ὑμᾶς, ἀδελφοί, τοὺς τῷ τοῦ Χριστοῦ ἐξηγορασμένους αἵματι ⁹⁾, ^{cap. 17.} τὰς ἡμέρας τοῦ πάσχα ἀκριβῶς ποιῆσθαι μετὰ πάσης ἐπιμελείας μετὰ τροπὴν ἰσημερινὴν ^{h)}, ὅπως μὴ δις τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐνὸς παθήματος μνείαν ποιῆσθε, ἀλλὰ ἅπαξ τοῦ ἔτους, τοῦ ἅπαξ ἀποθανόντος· μηκέτι δὲ ⁱ⁾ παρατηρούμενοι μετὰ Ἰουδαίων ἰορτάζουσιν. Οὐδὲμία γὰρ κοινωνία ὑμῖν νῦν πρὸς αὐτοὺς· πεπλάνηται γὰρ καὶ αὐτὴν τὴν ψῆφον, ἣν νομίζουσιν ἐπιτελεῖν, ὅπως ^{k)} πανταχόθεν ὡς πεπλανεμένοι καὶ τῆς ἀληθείας ἀπισχοινησμένοι. Ὑμεῖς δὲ φυλάσσεσθε ἀκριβῶς τὴν ἰσημέριον τροπὴν τῆς ἱαρινῆς ὥρας, ἥτις γίνεται δευτέρῳ ^{l)} καὶ εἰκάδι τοῦ δωδεκάτου μηνός, ὃς ἐστὶ δύστρος· ἐπιτηροῦντες ἕως εἰκάδος πρώτης σιλήνης, ὅπως μὴ ἐν ἑτέρᾳ ἐβδομάδι ἐμπέσοι ἢ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τῆς σιλήνης, καὶ πλάνης γινομένης ἀγνοίᾳ δις τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐπιτελείσωμεν τὸ πάσχα, ἢ ἐν

etiam procuratores vineae Domini interfecerunt, alium quidem lapidibus, alium vero gladio, alium serra, interemerunt, alium quoque in loco sacro, inter templum et altare, occiderunt; postremo haeredem ipsum ex vinea eiectum necarunt, a quibus quidem tamquam « lapis inutilis proiectus est, a vobis vero tamquam angularis susceptus, » idcirco de vobis dicit: « Populus quem non cognovi, servivit mihi, in auditu auris obedivit mihi. »

19. Oportet ergo, Fratres, vos qui pretioso Christi sanguine redempti estis, dies paschae accurate et cum omni diligentia, post aequinoctium, celebrare, ut neque unius passionis bis in anno, sed semel quotannis illius qui semel mortuus est, memoriam faciatis; neque amplius cum Iudaeis tempus celebrandi pascha observetis; nulla enim nobis nunc cum eis societas est. Falluntur namque in ipso etiam calculo, quem putant se recte ponere, ut omni ex parte aberrant et a veritate deflectantur. Vos vero observate diligenter conversionem aequinoctialem verni temporis, quae incidit in vigesimam secundam diem mensis duodecimi, qui Distros appellatur (10); et notate usque ad vigesimam primam lunam, ne in aliam hebdomadem incidat luna quartadecima, neve per errorem

e) Ἐξω om. Id. — βαλόντες ἀπέκτ. καὶ παρ' αὐτῶν coislin. — παρ' ὑμῶν δὲ coislin. vatic. 4.

f) Εἰς αἰ. αἰ. ὁ. μου om. vatic. 2, coislin. vindob. Ps. XVII, 44, 45.

g) Τῷ τοῦ χ. τιμίῳ vatic. 1. coislin. τιμίῳ αἵματι vatic. 2; legit Bov. similiter.

h) Μετὰ τ. ἰσημ. om. coislin.

i) Μηκέτι δὲ om. vatic. 2, qua varietate sententia Epiphaniū reducitur, contra sequentia; inde fortasse eiusd. scholion e regione vocis πεπλάνηται: ἐν τοῖς

αἰ. κύκλοις (enneadecateridis cyclis) τῆς σιλήνης φαίνονται τὴν 18 (cod. v. 15?) πρὸ ὑμῶν ἐν ἑτέρᾳ ἐβδομάδι ἐυρίσκεισθαι.

k) Ἵνα πανταχ. coislin.

l) Δευτέρα, vatic. 2 in m. πρώτη ἐν ἀλλῃ. Idem ad vocem δύστρος notat: δύστρος ὁ μᾶρτιος λέγεται κατὰ Ἀσκαλονίτους καὶ Μανιχαίους. Ἔστι δὲ 15 κατὰ Ἀθηναίους. Tum e regione sequentium: μετὰ καὶ σιλήνης ἢ πρὸ 16 ἢ πρὸ 15 μάρτιου, ἢ μετὰ καὶ ἀπριλίου χριστιανῶν πάσχα οὐχ ὑμνηθῆ ποτ'.

ἄλλη ἡμέρα ἑορτάσωμεν τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ ἀναστάσιμον ἡμέραν, ἀλλ' ἐν κυριακῇ μόνῃ.

Cap. 18.

Ἐν ταῖς ἡμέραις οὖν τοῦ πάσχα νηστεύετε, ἀρχόμενοι ἀπὸ δευτέρας μέχρι τῆς παρασκευῆς ^{α)} καὶ σαββάτου, ἕξ ἡμέρας, μόνῳ χρώμενοι ἄρτῳ καὶ ἀλὶ καὶ λαχάνοις καὶ ποτῶ ὕδατι· οἴνου δὲ καὶ κρεῶν ἀπέχεσθε ἐν ταύταις ἡμέραις γάρ εἰσι πένθους, ἀλλ' οὐχ ἑορτῆς. Τὴν μίντοι παρασκευὴν καὶ τὸ σάββατον ὁλόκληρον νηστεύατε, οἷς δύνανται πρόσκειται τοιαύτη, μηδενὸς γευόμενοι ^{β)} μέχρις ἀλεικτοροφωνίας νυκτός· εἰ δέ τις ἀδυνατεῖ τὰς δύο συνάπτειν ὁμοῦ ^{γ)}, φυλασσέσθω καὶ τὸ σάββατον. Λέγει γάρ ποῦ ὁ Κύριος περὶ ἑαυτοῦ φάσκων· Ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, νηστεύουσιν ^{δ)} ἐν ἑκείναις ταῖς ἡμέραις· Ἐν ταύταις οὖν ἤρθη ἀφ' ἡμῶν ὑπὸ τῶν ψευδωνύμων ^{ε)} Ἰουδαίων καὶ σταυρῶ ^{στ)} προσειπάτη καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη· διὸ παραινοῦμεν ^{ζ)} καὶ ὑμῖν νηστεύειν ταύτας, ὡς καὶ ἡμεῖς ἐνηστεύσαμεν ἐν τῷ ἀναληφθῆναι αὐτὸν ἀφ' ἡμῶν, μέχρις ἑσπέρας. Ἐν δὲ ταῖς λοιπαῖς ταῖς πρὸ τῆς παρασκευῆς ἑνάτην ὥραν ἢ ἑσπέραν ἕκαστος ἐσθιέτω ἢ ὅπως ἂν τις δύναται ^{η)}.

Cap. 19.

Ἀπὸ ἑσπέρας ^{θ)} ἕως ἀλεικτοροφωνίας ἀφρυπνοῦντες, καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν τῇ ἐκ-

bis in anno pascha peragamus, aut diem resurrectionis Domini nostri Iesu Christi in alio die praeterquam dominico solo celebremus.

20. In diebus ergo paschae ieiunato, incipientes a feria secunda, usque ad parasceven et sabbatum, per sex dies, solo utentes pane, sale, oleribus et aquae potu; abstinete autem tunc vino et carne; sunt enim dies luctus, non vero festivi. Et quidem in parasceve et sabbato, ex toto manete ieiuni, qui ita firmis viribus estis, ut sustineatis nihil prorsus gustare usque ad nocturnum galli cantum. Si quis vero propter imbecillitatem utrumque diem coniungere non valet, saltem sabbatum servet. Ait enim Dominus de se: « Cum ablati ab illis fuerit sponsus, ieiunabunt in illis diebus. » His itaque diebus ablati nobis fuit Dominus ab Iudaeis, quos sic falso vocant, et cruci confixus, et cum sceleratis reputatus. Quamobrem monemus vos ut iis diebus ieiuni maneatis usque ad vesperum, sicut et nos ieiuni mansimus, cum nobis ablati fuit. Reliquis vero diebus ante parasceven, comedite hora nona, vespere, aut pro ratione virium

21. A vespere autem [sabbati] usque ad galli cantum vigilantes, et in ecclesia con-

α) Τῆς παρασκευῆς καὶ om. vat. 2, 4; ἕξ ἡμέραι; om. coislin. vindobon. vatic. 2. ἀλὶ καὶ ἐι πότῳ om. vatic. 4. — οἶν. δὲ κ. ὕδωρ ἀπ. ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις ἡμέραις γὰρ εἰσι coislin.

β) Γευόμενοι vatic. 4. — ἀλεικτοροφωνίας Anastas. constanter.

γ) Ὁμοῦ om. vindobon. Turrian.

δ) Τότε νηστεύουσιν vatic. 4. Marc. II, 20.

ε) Παρανόμων Anastas.

στ) Διὸ καὶ παραινοῦμεν ὑμῖν vatic. 4. — ἐν τῇ λαβῇ· id. cum vatic. 1 et codd. Anastasii parisiensis.

ζ) Ἡ ἀπὸ αὐτῶν ἐσθιέτω id. codd. paris. — δύναται vindobon. vatic. 4; δύναται vatic. 2 et paris. apud Cotel.

ζήτηται vatic. 1. vulgo additur: Τὸ δὲ σαββάτον μέχρις ἀλεικτοροφωνίας παρατείνοντες, ἀπονηστιζόμενοι ἐκ τῶν κρεῶν καὶ μίαν σαββάτον, ἧτις ἐστὶ κυριακή· expungere libuit cum vatic. 1, 2, 4, 6, 7, coislin. et uno parisiensi qui etiam om. sequentia usque ad ἀλεικτοροφ. Haec retinere, illa vero tollere suadet rerum series.

η) Ἀπὸ δὲ ἑσπέρας πέμπτης μέχρις ἀλεικτοροφ. vatic. 1 solus, cum solo Bovio; tum manu recenti in marg. aliquis videtur voluisse superius expuncta supplere, scribendo ἀπονηστιζόμενοι κρεῶν καὶ κρεῶν. Quae quum legisset Turrianus et omnia simul cohaerere iuberet, de suo alia obtrudit expungenda. Ido vero liquet vaticanum 1 et Bovio inseruisse et unum e tribus Tur-

κλησία συναθροιζόμενοι γρηγορεῖτε, προσευχόμενοι καὶ δεόμενοι τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ διανοκτεριεύσει ὑμῶν, ἀναγινώσκοντες τὸν νόμον, τοὺς προφῆτας, τοὺς ψαλμοὺς μέχρις ἀλεκτρυόνων ^{u)}, κραυγῆς καὶ βαπτίσαντες ὑμῶν τοὺς κατηχουμένους, καὶ ἀναγινόντες τὸ εὐαγγέλιον ἐν φόβῳ καὶ τρόμῳ, καὶ προσλαλήσαντες τῷ λαῷ τὰ πρὸς σωτηρίαν, παύσασθε τοῦ πένθους ὑμῶν, καὶ δεήθητε τοῦ Θεοῦ ἐπιστραφῆναι τὸν Ἰσραὴλ, καὶ λαβεῖν αὐτὸν τόπον ^{v)} μετανοίας καὶ τῆς ἀσιβείας ἄφεισιν. Ὅτι ὁ μὲν ἀλλόφυλος κριτὴς νιψάμενος τὰς χεῖρας εἶπεν· Ἀθῶός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ δικαίου τούτου, ὑμεῖς ὄψισθε· Ὁ δὲ Ἰσραὴλ ἐπεβόησεν ^{x)}· Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. Καὶ Πιλάτου εἰπόντος· Τὸν βασιλέα ὑμῶν σταυρώσω; αὐτοὶ ἐπεβόων· Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα. Σταύρωσον, σταύρωσον αὐτόν· ὡς γὰρ ὁ ποιῶν ἑαυτὸν βασιλέα ἀντιλέγει τῷ Καίσαρι· καὶ ἴαν τοῦτον ἀπολύσης, οὐκ εἶ φίλος τοῦ Καίσαρος. Καὶ Πιλάτος ὁ ἡγεμὼν, καὶ Ἡρώδης ὁ βασιλεὺς ἐκέλευσεν αὐτὸν σταυρωθῆναι, καὶ πληροῦται τὸ φάσκον λόγιον· Ἰνατί ἐφρύαξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; παρίστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συτήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ ^{y)}. Καὶ ἀπέρριψαν τὸν ἀσπλητὸν ὡς νικρὸν ἰβδελυγμένον. Καὶ αὐτοῦ σταυρωθέντος τῇ παρασκευῇ ^{z)} καὶ ἀναστάν, τος ἐπιφωσκούσης κυριακῆς, ἐπληρώθη ἡ γραφὴ ἡ λέγουσα· Ἀνάστα, ὁ Θεός·

gregati in unum, preces et supplicationes Deo in pernoctatione vestra adhibete. Legem, prophetas et psalmos usque ad galli cantum legite; catechumenos vestros baptizate; lectoque evangelio in timore et tremore, et habito ad populum sermone de iis quae ad salutem pertinent, deponite luctum, et deprecamini Deum, ut convertatur Israel, et locum poenitentiae et veniam accipiat ab impietate sua. Quando quidem iudex alienigena, cum manus lavisset: «Innocens, inquit, ego sum a sanguine iusti huius, vos videatis;» Israel vero inclamavit, dicens: «Sanguis eius super nos et super filios nostros.» Atque etiam cum dixisset Pilatus: «Regem vestrum crucifigam?» ipsi inclamarunt «non habere se regem, nisi Caesarem. Crucifige, inquit, crucifige eum! omnis enim qui se facit regem, contradicit Caesari; et si hunc dimiseris, non es amicus Caesaris.» Et Pilatus praeses et Herodes rex iusserunt eum in crucem tolli, et completum quod dicitur divinitus: «Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terrae et principes convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum eius.» Et proiecerunt amabilem quasi cadaver abominabile. Quo sexta feria in crucem acto, et eodem illucescente dominica die excitato, completa scriptura est, quae aiebat: «Exsurge,

rianis esse vatic. 2. Haud omittendum interim legi quoque in coislin. et vindobon. ἀπὸ δευτέρας μέχρις ἀλεκτρυόνων ἀπονηστιζόμενοι; in vatic. autem 4: ἀπὸ δευτέρας et caetera ut vulgo, omisso καὶ in hoc versu et γρηγορεῖτε in sequenti; tum demum vatic. 2, qui conciliare cuncta et sinceriora videtur asservavisse: Ἀπὸ δευτέρας μέχρις ἀλεκτροφ. ἀπονηστιζόμενοι [ἡ] ἐπιφωσκούσης μιᾶς τῶν σαββάτων, quae quidem simillima sunt cum lectione Anastasii in quaest. 66.

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

u) Ἀλεκτρυόνος κραυγῆς vatic. 4; ἀλεκτρυόνων Anastas. vulg. sed in vatic. 3, ut supra.

v) Τρόπον Coteler. in marg.

x) Ἐβόησι coislin. vatic. 2. cf. Matth. XXVII, 24; — Καὶ πάλιν ἐπεβ. Ueltzen. ex vindobon. add. — om. vatic. 1 cum plerisque caeter. cf. Ioan. XIX, 6, 12, 15.

y) Αὐτῶν vatic. 4. Ps. II, 1, 2.

z) Τῇ παρασκευῇ om. Bov. iam citabitur psal. LXXXI, 8.

κρίνον τὴν γῆν, ὅτι σὺ κατακληρονομήσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. Καὶ πάλιν Ἀναστήσεται, λέγει Κύριος, θήσομαι ἐν σωτηρίῳ ^{α)}. Καί· Σὺ δὲ, Κύριε, ἐλήσόν με καὶ ἀνάστησόν με, καὶ ἀνταποδώσω αὐτοῖς. Διὰ τοῦτο οὖν καὶ ὑμεῖς, ἀναστάντος τοῦ Κυρίου, προσεγγίκατε ^{β)} τὴν θυσίαν ὑμῶν, περὶ ἧς ὑμῖν διετάξατο δι' ὑμῶν λέγων· Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἡμὴν ἀνάμνησιν. Καὶ λοιπὸν ἀπονηστεύετε, εὐφραινόμενοι καὶ ἑορτάζοντες, ὅτι ἀρράβων τῆς ἀναστάσεως ὑμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν καὶ τοῦτο ὑμῖν ἔστω νόμιμον αἰώνιον ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, μέχρις ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος. Ἰουδαίοις ἰὰρ ὁ Κύριος ἔτι τέθνηκε, χριστιανοῖς δὲ ἐγήγερται· τοῖς μὲν δι' ἀπιστίαν, τοῖς δὲ διὰ πληροφορίαν, ὅτι ἡ εἰς αὐτὸν ^{γ)} ἐλπίς ἀθάνατος καὶ ζωὴ αἰώνιος.

Μετὰ δὲ ὀκτὼ ἡμέρας ἔστω ὑμῖν πάλιν ἑορτὴ τιμία αὐτῇ ἡ ὀγδόη, ἐν ἧς δυσπιστοῦντα ^{δ)} ἐμὶ Θωμᾶν ἐπὶ τῇ ἀναστάσει ἐπληροφόρησι, δείξας μοι τοὺς τόπους τῶν ἥλων καὶ τῆς λόγχης ἐν τῇ πλευρᾷ τὴν τρώσιν·

Καὶ πάλιν ἀπὸ τῆς πρώτης κυριακῆς ^{ε)} ἀριθμήσαντες τεσσαράκοντα ἡμέρας, ἀπὸ κυριακῆς μέχρι πέμπτης ἑορτάζετε τὴν ἑορτὴν τῆς ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου, καθ' ἣν, πληρώσας πᾶσαν οἰκονομίαν καὶ διάταξιν, ἀνῆλθε πρὸς τὸν ἀποστείλα ἑαυτὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, καθίσας ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως καὶ περιμένων ἕως ἂν τιθῶσιν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ὃς καὶ ἐλευσεται ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος μετὰ δυνάμει καὶ δόξης πολλῆς κρίναι ζῶντας καὶ νε-

Deus, et iudica terram, quoniam tu habebis haereditatem in omnibus gentibus.» Et rursus: «Nunc exurgam, dicit Dominus, ponam in salutari.» Et: «Tu, Domine, miserere mei, et suscita me, et retribuam eis.» Idcirco igitur et vos, surgente Domino a mortuis, offerre vestrum sacrificium, de quo vobis per nos statuit, dicens, «Hoc facite in meam commemorationem.» Ac postea, solvite ieiunium, laeti, et festam agite diem, quoniam pignus resurrectionis nostrae Iesus Christus expergefactus est a mortuis; atque vobis hoc sit legitimum in sempiternum usque ad consummationem saeculi, donec venerit Dominus, Dominus, inquam, adhuc Iudaeis mortuus, christianis vero suscitatus; illis quidem mortuus propter infidelitatem, his vero suscitatus, quia certum exploratumque habent, quod in eo spes immortalis est et vita in aevum mansura.

22. Post dies vero octo celebrato rursus cum honore octavam diem, in qua dubitantem me Thomam de resurrectione, confirmavit plane, ostensis mihi clavorum vestigiis et vulnere lateris ex cuspide lanceae.

23. Atque etiam rursus, numeratis quadraginta diebus a prima dominica die, celebrate festam diem assumptionis Domini, qua die, absoluta omni dispensatione et constitutione, ascendit ad Deum et Patrem a quo missus est, ut sedeat a dextris virtutis, et expectet donec ponantur inimici sub pedibus suis, qui et in consummatione saeculi ven-

α) Σωτηρίῳ, παρρησιασμοῦ ἐν αὐτῷ vulg. vatic. 1. Ps. XI, 6, XL, 11.

β) Προσεγγίκαμεν vatic. 1. Cf. Luc. XXII, 19; I Cor. XI, 24, 25, 26; Exod. XII, 24.

γ) Ἀθάνατος ζωὴ καὶ αἰών. vulgo, contra vatic. 2,

colslin. vindobon. quos sequi non omisimus.

δ) Δυσπιστοῦντα non leg. Turtian. Apud Iouan. XX, 27.

ε) Ἀπὸ κυρ. μ. πέμπτης om. Turr. Anast. — ἑορτὰς κατὰ Μανσὶ.

κρούς καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· καὶ τότε ὄψονται τὸν ἀγαπῆτὸν Υἱὸν ἢ τοῦ Θεοῦ, ὃν ἐξηκέντησαν, καὶ ἐπιβιόντες αὐτὸν κόψονται ἐφ' ἑαυτοῖς φυλὴ κατὰ φυλὴν, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν κατ' ἰδίαν. Καὶ γὰρ καὶ νῦν Cap. 20. δεκάτῃ τοῦ μηνὸς γορπιαίου ^{g)} συναθροισζόμενοι τοὺς Θρήνους Ἱερειοῦ ἀναγιγνώσκουσιν, ἐν οἷς εἴρηται· Πνεῦμα παρὸ προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος συνελήφθη ἐν ταῖς διαφθοραῖς αὐτῶν ^{h)}· καὶ τὸν Βαρούχ, ἐν ᾧ γέγραπται· Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν ⁱ⁾ αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἡγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ· μετὰ τοῦτο ^{k)} ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανιστράφη. Καὶ ὅταν ἀναγνώσι, κόπτονται ^{l)} καὶ θρηνοῦσι, ὡς μὲν αὐτοὶ νομίζουσι, τὴν ἐρημίαν τὴν ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ γενομένην, ὡς δὲ ἡ ἀλήθεια ἔχει, προσοίμια ποιοῦνται ἄκοιτες τοῦ μέλλοντος αὐτοὺς καταλαμβάνειν ^{m)} πένθους.

Μετὰ δὲ δέκα ἡμέρας τῆς ἀναλήψεως, ἥτις ἀπὸ τῆς πρώτης κυριακῆς πεντηκοστῇ γίνεται, ἑορτὴ μεγάλη ὑμῖν ἔστω· ἐν αὐτῇ γὰρ ὥρα τρίτῃ ἀπέστειλεν εἰς ἡμᾶς ὁ Κύριος Ἰησοῦς τὴν δωριὰν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἐπλήσθημεν αὐτοῦ τῆς ἐνεργείας καὶ γλώσσαις καιναῖς ἐλαλήσαμεν, καθὼς ἐκεῖνο ⁿ⁾ ὑπῆχει ἐν ἡμῖν. Καὶ ἐκηρύξαμεν Ἰουδαίοις τε καὶ ἔθνεσιν, αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν ὠρισμένον ὑπ' αὐτοῦ κριτὴν ^{o)} ζώντων καὶ νεκρῶν. Τούτῳ Μωσῆς μαρτυρῶν ἔλεγεν· Ἐλαβε Κύριος πῦρ παρὰ Κυρίου καὶ ἔβριξε ^{p)}. Τοῦτον εἶδεν

turus est cum potestate et gloria multa ad iudicandum vivos et mortuos et ad retribuendum unicuique secundum opera sua et tunc videbunt dilectum Dei filium, quem popugerunt, et agnoscentes eum, plangent super seipsos, tribus ad tribum, et mulieres eorum seorsum.» Siquidem et nunc decima die mensis noni quem Gorpieum vocant, Iudaei in unum locum congregati, lamentationes Hieremiae legunt, in quibus scriptum est: « Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus: comprehensus est in corruptionibus eorum.» Item Baruch, in quo scriptum est: « Hic Deus noster, non reputabitur alius ad eum, invenit omnem viam scientiae, et dedit eam Iacob puero suo, et Israel dilecto sibi. Post hoc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est. » Et inter legendum plangunt, et lamentantur, opinione quidem sua, vastitatem a Nabuchodonosor inductam, at revera vel inviti exordium faciunt luctus a quo inde comprehenduntur.

24. Post decimam vero diem ab ascensione, quae est pentecoste, id est post primam dominicam quinquagesima, sit nobis maxime festiva dies. Tunc enim, hora tertia, misit nobis Dominus donum Spiritus sancti, et repleti sumus eius efficacia, et linguis novis locuti sumus, prout idem Spiritus nobis aspirabat, et praedicavimus Iudaeis ac gentibus illum esse Christum Dei, ab eo constitutum iudicem vivorum ac mortuorum. Huic Moyses testimonium praebens aiebat: « Accepit Dominus a Domino ignem et pluit. »

g) Υἱὸν om. coislin.—Ἐφ' ἑαυτοῖς Id. vatic. 2.— καὶ αἱ γ. α. κ. ἰδίαν om. vindob. coislin. vatic. 2. Zachar. XII.

g) Τοῦ ἡγαμένου λαοῦ μηνὸς γορπ. vatic. 4.

h) Αὐτῶν. Thren. IV, 20.

i) Ἐδωκεν vulgo ex vatic. 1.

k) Μετὰ δὲ ταῦτα vatic. 4. Baruch III, 35-37.

l) Τότε κόπτονται Idem vatic. 4.

m) Αὐτοὺς καταλαμβάνειν. om. Turrian.

n) Ἐκεῖνος coislin. ἐπέχειν ἡμῖν coislin. vatic. 2.

o) ἐπέχει ἐν ἡμῖν vatic. 4. Act. II, 4; X, 42.

p) Κεῖται εἶναι vindobon.

p) Ἐβριξε. Bov. et Turr. legisse vident. πῦρ καὶ θεῖον ut in Gen. XIX, 24. Inde cf. XXXII, 30; XVIII, 25, 27.

Ἰακώβ ὡς ἄνθρωπον καὶ εἶπεν· Εἶδον Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχὴ. Τοῦτον Ἀβραὰμ ξενοδοχήσας κριτὴν ὡμολόγει καὶ ἑαυτοῦ Κύριον. Τοῦτον Μωσῆς ἐπὶ τῆς βάτου τεθέσται·⁹⁾ περὶ τούτου ἐν Δευτερονομίῳ ἔλιγε· Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα, ὅσα ἂν λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶς· ἴσται δὲ, πᾶσα ψυχὴ, ἥτις ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτῆς¹⁾. Τοῦτον εἶδεν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ στρατάρχην τῆς δυνάμειος Κυρίου κατωπλισμένον, σύμμαχον εἰς Ἱεριχώ· ὃ καὶ πεισὼν προσεκύνησεν, ὡς δοῦλος δεσπότην· Τοῦτον Σαμουὴλ εἰδὼς²⁾ Χριστὸν Θεοῦ τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς βασιλεῖς χριστοὺς ὠνόμαζε. Τοῦτον εἰδὼς Δαβὶδ ἐψάλλε τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ᾠδὴν λέγων· Ὡδὴ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ. Καὶ ἐπιφέρων εἰς πρόσωπον αὐτοῦ ἔφασκεν· Περιζῶσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατὲ, τῇ ὡραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου, καὶ ἔντεινον καὶ κατευοδοῦ καὶ βασιλεύει³⁾ ἔνεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος καὶ δικαιοσύνης· καὶ ὁδηγήσει σε θαυμαστῶς ἡ δεξιὰ σου· τὰ βέλη σου ἠκονημένα, δυνατὲ, λαοὶ ὑποκάτω σου πισοῦνται ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλείως· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε, ὁ Θεός, ὁ Θεός σου⁴⁾ ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. Περὶ αὐτοῦ καὶ ὁ Σολομὼν ἔλιγεν ὡς ἐκ προσώπου αὐτοῦ· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με, ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι⁵⁾, πρὸ τοῦ ἐλθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, πρὸ τοῦ ὄρη ἐδρασθῆναι, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾶ με· Καὶ πάλιν· Ἡ σοφία

Hunc vidit Iacob tamquam hominem, cum dixit: «Vidi Dominum facie ad faciem, et salva facta est anima mea.» Hunc Abraham hospitio exceptum confitebatur iudicem ac dominum suum. Hunc Moyses in rubo vidit, de quo aiebat in Deuteronomio: «Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus ex fratribus vestris tamquam me, ipsum audietis in omnibus quaecumque vobis loquetur, et erit: omnis anima quae non audierit prophetam illum, delebitur de populo suo.» Hunc vidit Iesus filius Nave, ducem armatum virtutis Domini, commilitonem in bello hierichuntino, quem humi stratus, ut Dominum servus, veneratus est. Hunc Samuel cum vidisset Christum Dei, sacerdotes et reges Christos appellavit. Hunc David cum vidisset cantum de eo cecinit, inscriptum: «Canticum pro dilecto,» in quo eius personam referens, ait: «Accinge gladium tuum super femur tuum, potens, specie tua et pulchritudine tua; et intende, et prospere procede, et regna, propter veritatem tuam et mansuetudinem⁶⁾ et iustitiam, et deducet te mirabiliter dextera tua. Sagittae tuae acutae, potens, populi sub te cadent, in corda inimicorum regis: propterea unxit te Deus. Deus tuus oleo exultationis prae participibus tuis.» Hunc Salomon praedixit, tamquam ex persona ipsius Christi: «Dominus possedit me principium viarum suarum ad opera sua; ante saeculum fundavit me in principio, antequam terram faceret, antequam prodirent fontes aquarum, antequam montes firmarentur, ante omnes colles generat me.» Et rur-

9) Ἐθεμελίωσά με vatic. 4, coislin. Exod. III, 2.

7) Ἀντῆς. Deuter. XVIII, 15, 19. Μοx στρατάρχ. coislin. vatic. 4. Bov. legit: στρατάρχης ad Iosue relatam. Μοx placeret: ὅτι καὶ πεισῶν. Ios. V, 15.

8) Ἰδὼν coislin. I Reg. XII, 3.

1) Βασιλεὺς, καὶ τὰ ἐξῆς τοῦ ψαλμοῦ coislin.

2) Ὁ Θεός σου om. Turrian. Ps. XLIV, 4-6, 8.

3) Πρὸ τοῦ προσελθεῖν vatic. 4, coislin. Unum verbum om. Ueltzen. licet eum in notis respiciat aperte. Cf. Prov. VIII, 22-23; IX, 1.

ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον. Περὶ αὐτοῦ καὶ Ἰσαΐας ἔλεγεν· Ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαὶ, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀναβήσεται, καὶ ἔσται ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαὶ καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιούσι ^{α)}. Ζαχαρίας δέ ^{β)}. Ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεται δίκαιος καὶ σώζων, αὐτὸς πρῶτος καὶ ἐπιβεβηκώς ἐπὶ ὄνον καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου. Τοῦτον Δανιὴλ υἱὸν ἀνθρώπου λέγει εἶναι ^{γ)} ἐρχόμενον πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ πᾶσαν τὴν κρίσιν καὶ τὴν τιμὴν παρ' ἐκείνου ὑποδεχόμενον, καὶ λίθον ἀπὸ ὄρους ἄτιυ χειρῶν Τμηθέντα καὶ Γεγόμενον εἰς ὄρος μίαν καὶ πληρώσαντα πᾶσαν τὴν γῆν, συντρίβοντα πολυαρχίαν τεπαρχιῶν καὶ πολυθείαν ^{δ)} ἀθίων, κηρύσσοντα δὲ τὸν ἕνα Θεόν, καὶ χειροτονοῦντα ^{ε)} τὴν Ῥωμαίων μοναρχίαν. Περὶ τούτου καὶ Ἱερεμίας προφητεύων ἔλεγε· Πνεῦμα πρὸ προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος συνελήφθη ἐν ταῖς διαφθοραῖς αὐτῶν, οὐ εἶπομεν ἐν τῇ σκιά αὐτοῦ ζησόμεθα ἐν τοῖς ἔθνεσι ^{ς)}. Καὶ Ἰεζικιὴλ δὲ καὶ οἱ καθεξῆς προφηταὶ πανταχοῦ, τοῦτον εἶναι Χριστὸν, Κύριον, βασιλέα, κριτὴν, νομοθέτην, ἄγγελον τοῦ Πατρὸς, μονογενῆ Θεόν. Τοῦτον οὖν καὶ ἡμεῖς κηρύσσομεν ὑμῖν καὶ εὐαγγελιζόμεθα Θεὸν Λόγον ^{δ)}, ὑπηρετούμενον τῷ Θεῷ αὐτοῦ καὶ Πατρὶ εἰς τὴν τῶν ὅλων δημιουργίαν· τούτῳ πιστεύοντες ζήσισθε, ἀπιστοῦντες δὲ καὶ κολασθήσεσθε· Ὁ γὰρ ἀπειθῶν ^{ς)} τῷ υἱῷ οὐκ ὄψεται τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ μένει ἐπ' αὐτόν.

sus: « Sapiencia aedificavit sibi domum. » Hunc praenuntiavit Isaias: « Egredietur virga ex radice Iesse, et flos de radice ascendet, et erit radix Iesse, et qui resurgat, ut sit princeps gentium; in eo gentes sperabunt. » Zacharias vero: « Ecce rex tuus venit iustus, et salvator, ipse mitis, et sedens super asinam et pullum filium subiugalis. » Hunc Daniel asserit esse Filium hominis, venientem ad Patrem, et ab eo omne iudicium et omne decus accipientem, hunc esse lapidem ex monte sine manibus excisum, et factum in magnum montem qui replet universam terram, conterentem imperia multorum regum et multitudinem decorum, nunciantem unum Deum et constituentem Romanorum monarchiam. Hunc etiam vaticinatus Hieremias, ait: « Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus comprehensus est corruptionibus eorum, cuius in umbra, diximus, vivemus inter gentes. » Hunc demum Ezechiel et reliqui deinceps prophetae passim aiunt esse Christum Dominum, regem, iudicem, legislatorem, nuncium Patris, unigenitum Deum. Hunc igitur et nos praedicamus et evangelizamus Deum Verbum, ministrantem Deo suo eidemque Patri in rerum omnium creatione. Si in hunc credideritis, vivetis; sin vero non credideritis, poenas dabit: « Qui enim non credit Deo, non videbit vitam, et ira Dei manet super eum. »

α) Ἐλπιούσι. Is. XI, 10.

β) Ἰδοὺ. Zachar. IX, 9. Praefigitur in vatic. 2. et vindob. χαῖρε σφοδρὰ θυγάτηρ Σιών. Vatic. pergit· ἔρχεται σοι δίκαιος. Et om. πρῶτος καί.

γ) Εἶναι om. vindobon., cf Dan. VII, 13; II, 34.

δ) Πᾶσαν πολυαρχ. vatic. 4. — Πολυθείαν ἀθίων cum coislin. vindob. vatic. 2 et 4; quibus potius quam Clerico idem probanti ideo assentimur quod certe ver-

horum id genus ludos noster non refugit.

ε) Χειροτονοῦντα vatic. 4, durum quidem, sed edito vix posthabendum. Ea vero romanum civem sapiunt.

ς) Ἐθνέσι. Thren. IV, 20.

δ) Λόγον. Versus inde unus in coislin. raditur totus; qua de re vid. in not. egregium scholion vatic. 2. et quae de Verbo ministrante annotavimus.

ς) Ἀπιστῶν coisl. vatic. 2. — Ἐπ' αὐτόν. Ioan. III, 36.

Μετὰ οὖν τὸ ἑορτάσαι ὑμᾶς τὴν πεντηκοστὴν ἑορτάσατε μίαν ἑβδομάδα, καὶ μετ' ἐκείνην νηστεύσατε μίαν ^η. δίκαιον γὰρ καὶ εὐφρανθῆναι ἐπὶ τῇ ἐκ Θεοῦ δωρεᾷ, καὶ νηστεύσαι μετὰ τὴν ἄνισιν. Καὶ γὰρ καὶ Μωσῆς ^θ καὶ Ἠλίας ἐνήστευσαν τεσσαράκοντα ἡμέρας· καὶ Δανιὴλ τρεῖς ἑβδομάδας ἡμερῶν ἄρτον ἐπιθυμιῶν οὐκ ἔφαγε, καὶ κρίας καὶ οἶνος οὐκ εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ· καὶ ἡ μακαρία Ἄννα αἰτουμένη τὸν Σαμουὴλ λέγει· Οἶνον καὶ μέθυσμα ^κ οὐ πίπωκα, καὶ ἐκχιῶ τὴν ψυχὴν ἐνώπιον Κυρίου· καὶ Νινευῖται, νηστεύσαντες τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, τῆς ὁρῆς τὴν πειρὰν ἀπέφυγον· καὶ Ἑσθὴρ καὶ Μαρδοχαῖος καὶ Ἰουδῆθ τὴν τῶν ἀσιβῶν ἱπανάσταςιν νηστεύσαντες ἀπέφυγον, Ὀλοφέρνης καὶ Ἀμάν· καὶ Δαβὶδ λέγει· Ἐὰ γόνάτά μου ἠσθένησαν ἀπὸ νηστείας, καὶ ἡ σὰρξ μου ἠλλοιώθη δι' ἔλαιον. Καὶ ὑμεῖς οὖν νηστεύοντες ^ι αἰτεῖσθε παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰ αἰτήματα ὑμῶν.

Μετὰ δὲ τὴν ἑβδομάδα τῆς νηστείας πᾶσαν ^κ τετράδα καὶ παρασκευὴν προτάσσομεν ὑμῖν νηστεύειν, καὶ τὴν περισσίαν ὑμῶν τῆς νηστείας πένησιν ἐπιχορηγεῖν. Πᾶν μὲντοι σάββατον, ἄντι τοῦ ἑνὸς, καὶ πᾶσαν κυριακὴν ἐπιτελοῦντες συνόδους εὐφραίνεσθε ^ι. ἑνοχος γὰρ ἀμαρτίας ἔσται ὁ τὴν κυριακὴν νηστεύων, ἡμέραν ἀναστάσεως οὔσαν, ἢ τὴν πεντηκοστὴν ἢ ὅλως ἡμέραν ἑορτῆς Κυρίου κατηφῶν· εὐφρανθῆναι γὰρ δεῖ ἐν αὐταῖς, ἀλλ' οὐ πενθῆσαι.

25. Itaque post celebratam pentecosten, festa vobis sit hebdomas una, et post illam, alteram ieiunato: aequum enim est tum laetari de dono Dei, tum post relaxationem corporis rursus ieiunare, si quidem et Moyses et Elias quadraginta diebus ieiunarunt; et Daniel tribus dierum hebdomadibus panem desideriorum non comedit, neque caro nec vinum in os eius introierunt; et beata Anna, cum Samuelem a Deo peteret: « Vinum, ait, et quidquid inebriat non bibi, et effundam animam meam coram Domino. » Item Ninivitarum, facto ieiunio trium dierum et totidem noctium, impendens divinae irae periculum effugerunt. Item Esther et Mardocheus et Iudith, ieiunio facto, malum declinarunt quod impii Iudaeis moliebantur, Holofernes et Aman. Et David ait: « Genua mea infirmata sunt a ieiunio, et caro mea immutata est propter oleum. » Igitur et vos quae a Deo petitis, ieiunando petite.

26. Post totam vero istam ieiunii hebdomadem praecipimus vobis quartis et sextis feriis ieiunare (11), et quae ex ieiunio vobis redundant, egentibus largiri. Omni autem sabbato, praeter unum, et cunctis dominicis diebus, conventus ecclesiasticos celebrantes, exilaramini. Reus enim peccati erit, sive qui dominica die ieiunaverit, cum sit dies resurrectionis, sive qui pentecosten aut ullam denique diem Domini festam luctu contristaverit; laetari enim his diebus oportet, non lugere,

^η) Καὶ μετ' ἐ. ν. μίαν om. vatic. 4.

^θ) Μωσῆς. Inde sacrorum librorum plura in corinde cumulantur: Exod. XXXIV, 28; III Reg. XIX, 8; Dan. X, 2; I Reg. I, 15; Ioan. III, 5; Esther IV, 16; Iudith VIII, 6; Ps. CVIII, 26.

^κ) Οἶνον καὶ σικέρα vatic. 4, coislin.

^ι) Νηστεύσαντες coislin.

^λ) Ἑβδομάδα om. vindobon. qui cum Anastasio legit: τὴν νηστείαν ταύτην.

^ι) Ἐπιτελοῦντες συν. εὐφραίνεσθε om. vatic. 4.

ANNOTATIONES.

(1) *De martyribus.* Ab instituto primum consilio scriptor, quicumque demum est, non discedit. Veteres christianae πολιτείας leges prae oculis habuit; eas pro singulis fidelium ordinibus distinxit, occasione haud omissa omnibus sua sigillatim monita dirigendi. Iam a viduis et orphanis ad martyros transire non potuit, quin statim significaret versari se inter multos fidei testes et confessores qui insignem illam credentium classem efficiebant. Si quis vero contulerit haec cum praestantissimis Tertulliani, Origenis, Cypriani ad martyres concionibus, similia quidem deprehendet argumenta, eadem in primis cum scripturis testimonia, « omnem armaturam fortium. » Hi vero, quasi inter agmina decertantium, verba ex impetu tumultuosa faciunt, quae, si probe expertus semel et iterum fuerim, aegerrime ad continuam eiusdem argumenti seriem reduxeris. Equidem huic nostro libello non desunt, maxime ab initio, impedita quaedam et animosa verba, rudis alacritas ac τὸ θριμύ, qualia inter ungulas martyrum et catastas expectaveris. Mox tamen oratio tam tranquillo alveo continetur, ut quibusnam fluat rationum momentis facile describatur; unde quis intulerit ea potius post pacem martyribus concessam quam ingruente adhuc certamine fuisse scripta. Praemisso igitur quodam canone cui libenter titulum praefixerim quem paulo infra retinuisse vatican. 2 videtur: νόμος μαρτυρίου, incipit interpret tam ex vita praesenti quam ex futura exponere huiusce legis argumentum: hinc primo adest ipse martyr Deo et hominibus commendabilis (n. 1.); adsunt Apostoli qui laeti campum praeliantibus aperuerunt (n. 2, 3); non deest miser et infelix fidei traditor, quem ostendisse satis est (n. 4). Tum assurgit iudex certaminis, Christus magister, verbo, exemplo et supplicio crucis suos hortaturus (n. 5. 6. 7. 8). Hinc vero oratio iam caelo sublata, pandit alterius et immortalis

vitae spectacula. Huc vero usque quum viam sternet resurrectio, aequum erat aditum multis munire praesidiis. Ut martyrum igitur, ita defunctorum omnium esse in hac ipsa carne et forma παλιγγένειαν et ἀνάστασιν, sensu plano catholico et quasi acie contra Origenem expedita, probatur tum divinis oraculis (n. 9), tum miraculis quibus rediviva iam sunt corpora multorum (n. 10), sive ante, sive post Christum, qui ipse vita et resurrectio est; tum etiam testimoniis ad hominem gentilem directis ex vaticinio Sibyllae (n. 11), ex fabula phoenicis (n. 12), fitque obiectionibus satis ex aperta Dei omnipotentia (n. 13) conceptisque eius eloquiis (n. 14). Restat, ut finem faciat, ostendere quali solemnium festorum celebritate tam in terris quam in coelo martyres coronentur (n. 15).

Hactenus de viduis, de orphanis, de martyribus: nunc pene interruptam a libro secundo seriem legum apostolicarum, iterum noster relexit, et quae superius de precibus et sacra liturgia inchoavit, continuat exponendo typicon maiorum festorum et ieiuniorum; vitanda primum turpia monet ethnicarum πανηγυρίων flagitia (n. 16), tum disserit de quadragesimo ieiunio (n. 17), de maiore sancta hebdomade (n. 18, 19), de festo pascha (n. 20-22), de ascensione (n. 23), de pentecoste (n. 24), de hebdomade pentecostali (n. 25), denique de ieiunio IV et VI feriarum (n. 26). Singulis interseruntur quae, nisi fallor, solebant per annum episcopi monita e throno profari. Sed patet quam apposite is liber in vatic. 4 et 6 inscribatur: Περὶ μαρτύρων καὶ περὶ ἑορτῶν. Haud minus perspicuum erit tam in priore quam in posteriore particula non pauca asservari venerandae, ne dicam apostolicae, antiquitatis καίμῃλιν. Ecce enim mox vetus ipsum typicon, ex quo certe posteriora fluxerunt, sub oculis ponitur. Deinde si quis ab initio usque ad doxologiam num. 8, vetustiora sequen-

tibus deprehenderit, non diffitear hic fortasse auribus nostris insonare sancti cuiusdam pontificis egregiam ad martyres exhortationem.

(2) *Nomen*. Christi Domini Iesu, dubio procul, nomen adorandum, idemque non obscure p. 267 enunciat, uti ab angelo coelitus datum: ἱμαρτύρησι (Γαβριήλ) καὶ τὸ ἱερόν Αὐτοῦ ὄνομα. Αὐτὸς hic Christus est. Nec mirari possum satis sive Turrianum, sive Cotelarium; illi enim Dei nomen, non Christi, intelligitur; huic, ceterisque, Gabrielis. Mos erat veterum Christianorum multa et singularia ex legibus arcanæ disciplinae significare vocabulis generalioribus quorum sibi peculiarem sensum reservabant; iam trita usu nunc pleraque sunt, olim vero magnam prae se ferebant σεμνότητα et grandiore intellectu ac mystico sensu sublimiora evadebant. His referta sunt veterum volumina, et ne ab illo ipso libro excedam, talia erant: ἡσπηνόμενος (Dei Filius dilectus), ἀπολλύμενοι (desperati Iudaei), οἰκονομία (incarnatio), ἅγιοι (christiani), ὁ πονηρὸς (diabolus), εὐσίβεια (fides catholica), διδάσκαλος (Christus docens), λόγος, διδασκαλία, γνώμη Θεοῦ (evangelium), ἀντίτυπα, σύμβολα, εὐχαριστία (Eucharistia), etc.

(3) *Stipendium*. Permanserat hic contra multorum optimae notae codicum scripturam incommoda lectio: μὴ μισθὸν τιμωρίας εἶναι τὸν θάνατον, qua auctor, Pelagius viam sternens, obitum negabat esse mercedem supplicii, seu poenam. Inde interpretes mirabantur hunc tam sibi parum constitisse, qui praeclare in hoc ipso libro de gratia et ordine supranaturali scribit, et lib. VIII cap. 12, aperte contra Pelagium statuit, Adamum, si mandatum Dei servasset, non fuisse moriturum. Tollit ambiguitatem membranarum auctoritas. Si cui tamen ex impedito contextu negatio retinenda videretur, illius erit cum Cotelario censere in eo tantum sensu mortem non esse poenam quod peccatorum propriorum poena non sit, sed etiam occasio meriti, et gratia qua mortales, bene

moriendo, gloriam immortalitatis adipiscuntur.

(4) *Sybilla*. Trita de Sybillis recoquere otiosum foret, quum maxime post egregiam συβιλλιακῶν Χρησμῶν a cl. v. Alexandro nuperrime et elegantissime procuratam (Paris, Didot 1841-1860). Metricam versionem nostram, ex variis haustam interpretibus, quam proxime ad receptum textum, invita fortasse Minerva, accedere iussimus. Sic Bovius tres ultimos versus interpretatur:

Sed quoscumque pios vivos susceperit orbis
Inspirante Deo statim, gratumque favorem
Mittente inter eos, traducunt suaviter seivum,
Mutaque inter se cumulabunt gaudia laeti.

(5) *Vocant*. Missa iterum commentaria facimus post multa de phoenice, tam ab aliis scripta quam a nobis edita in Spicil. Solesm. tom. III. p. 345, 378, 419. Ad cumulum pauca, aut nova, aut emendata subdit vallicellian. F. 68, in quodam S. Epiphani, ut fertur, physiologo editis auctiore, ubi de phoenice hisce diebus legebam: "Ἔστιν ἡ φοῖνιξ ὄρνειον, ὥσπερ καὶ τῆς παῶνος ὠραιώτερος ὑπάρχει· ἡ παῶνος διὰ χρυσίου καὶ ἀργυρίου τὰς πτέρυγας ἔχει, ἡ δὲ φοῖνιξ δὲ ὑακινθίνου καὶ σμαράγδου καὶ πολυτελῶν λίθων στίφος γὰρ φορεῖ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν καὶ σφαῖραν (cod. σφύραν) κατέχει ἐπὶ τοῖς πόσιν αὐτῆς. Ἔστι γὰρ ἡ φοῖνιξ πλησίον τῆς Ἰνδίας, ἐγγὺς τῆς Ἡλιουπόλεως καὶ καθίζεται (τάζεται cod.) ἐπὶ πεντακόσια εἰς τὰς κίδρους τοῦ Λιβανοῦ, ἄβροτος, ἄποτος· τρέφεται δὲ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, κτλ.— Plura describere pignit.

(3) *Produxisse*. Ea sunt quibus antea vidimus cohorruiisse simul et Cotelarium in notis et veterem scholiasta in membranis; quae tamen, si εἰρηνικῶς considerentur, minus dura videbuntur et periculosa: immo, ut notavit alter scholiastes vindobonensis, iisdem non una profligatur Origenis insania: primum enim, ait, insertur ὅτι οὐκ ἀπὸ ὕλης ὁ Θεὸς τὸν κόσμον ἐποίησε; tum paulo

post, ubi aperte προῦπαρξίς τῶν ψυχῶν exploditur, idem bene: σήμ. κατὰ Ὁριγενισίων! De Verbo autem Patris ministro, etsi iam supra satis videatur factum, adde alterum scholion vatic. 2 et vindobonensium ad finem huiusce libri V: Ὅτι τὸ λέγειν «Υπηρετεῖ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ καὶ Θεῷ» οὐχ ὑπόβασιν τοῦ Υἱοῦ δείκνυσιν οὐδὲ λειτουργικὴν (δύναμιν add. vindob.), ὡς κτίσμα (κτίσματος ib.), ἀλλ' ὡς συνδημιουργοῦ. Tum cumula ex iisdem fontibus alia Turriani scholia: Οὐ δέχομαι ὑπηρετῆσαι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὸν Υἱόν, ἀλλὰ σὺν αὐτῷ πάντα ποιῆσαι. Et iterum ad lib. VIII, 12: Μετὰ τὴν σάρκωσιν εἴποι ἂν τις τὴν ὑπερησίαν δι' αὐτὸν, οὐ μὴν πρὸ τῆς σαρκώσεως. Item benigne velim excipias etiam alia loca ubi Spiritus Sanctus liberius nuncupari videtur testis (Vide cap. VI) quae sane a Labbeo aliisque morosius reprobantur.

(7) *Noster*. Habes rarissimum in Constitutionibus exemplum loci qui non a LXX, sed a Theodotione aut Aquila sumptus videtur, quae si manifesta et multa forent, conducerent ad aetatem auctoris dignoscendam. Sed quis LXX interpretes vidit integritati suae restitutos? Unde Clericus ad haec: «Non abhorret a vero esse etiam τῶν Ο', licet apud eos iampridem non compareant.»

(8) *Observe*. Est alia et duplex huiusce legis scriptura, utraque a vulgatis longe diversa. Prior Audianorum erat, veterum saeculi IV haeticorum. Quae illi legebant, proba D. Epiphany et sincera, ut videtur, habita sunt, multis tamen, eodem teste, secus opinantibus. Quin ipse, non διατάξις, sed singulariter διάταξις unam excitat, quasi peculiarem Audianorum: Οἱ αὐτοὶ Ἀύδιανοὶ παραφέρουσι τὴν τῶν ἀποστόλων διάταξις. Tum aliqua decreti verba profert (omnibus apud eum obvia, ed. Petav. p. 823, 824; Dindorf. t. 1, p. III, p. 255 l. 26-27; p. 257 l. 3-8, 13-15) in quibus, cum rei fortasse sensum potius quam ipsa verba teneat, comparatio cum nostris

lubrica erit et plena dubitationis. Fac vero omnia a sententia pendeant; iam Audianorum libello permittitur Christianorum pascha promiscue cum iudaico celebrari; quae ab omni orthodoxa antiquitate non solum abhorrent, sed immenso quantum ab hisce sive canonum sive constitutionum scripturis recedant. Unde suspicor vehementer Audianorum διάταξις cum nostris nihil nisi qualemcumque titulum communem habere. Plerique autem qui fortasse eadem suspicati sunt, a primo tamen interprete Bovio, maluerunt pronunciare hic nostra esse mutila et interpolata.

Ecce tibi alius libellus, titulo insignior commendabilior integritate, quem iterum mirarer iacuisse incognitum. Notabilis erat sola codicum mss. copia et antiquitas; octo numeravi, versavi, descripsi, a sacculo inde decimo et deinceps. Et singulis a fronte lemma splendet ambitiosum, quo tam sanctorum Apostolorum quam Στοφύων nicaenorum Patrum decreta exhibentur. Salivam moveo: nova tamen maluissem ab alio praecoccupari. Dabo, sed aegre, tum ut commodo loco, tantum non suo, non desint, tum ne in aevum tuncis vocentur, tum demum ut caeteris ea edendi desiderium tollam et fastidium. Nicaenum ibi nihil, nisi vaga memoria cuiusdam certi de Paschate decreti, mox suo loco proferendi; scopus est byzantina in Armenos invectiva; summa res, computatio paschalis, qualem etiam nunc Graeci obtinent; vera ratio et indoles, scholii hunc libri V locum, commentarii vice, illustraturi. Codices sunt: vatic. 840, fol. 215, caeteris prolixior, a quo proficiscor ut cuncta faciliore ambitu complectar; vaticanus alter, 1217 f. 150; reginensis aut Pii II sub num. 22, f. 70, in membrana XI saec., ottobonianus 450, f. 63; hi quatuor, brevitatis causa, mihi erunt vatic. 1, 2, 3, 4. Tum vallicellian. F. 33, f. 7 recentissimus; laurentianus e plut. IX, num. 9, f. 171 (unciali caractere X. saec. scriptus); ambrosianus sub litt. G in plut. 57 superiore;

nanianus in biblioth. S. Marci veneta, 232, f. 213 (similia in f. 240, sed ea tantum quae apud Anastasium). Ex quibus quam paucissimas, nec nisi necessarias inter innumeras

omnia generis varietates, colligam. Quid vero, si quis hic subodoretur quaedam veterum Constitutionum semina aureaque grana in sterquilinio male sepulta?

I.

[Ἐκ τῆς ἐν] Νικαίᾳ συνόδου τῶν τῆς ἁγίας θιοζόρου πατέρων [καὶ τῶν διατάξιν τῶν ἁγίων ἀποστόλων] περὶ ἱερῶν καὶ νηστειῶν καὶ τῆς τισσαρακοστῆς τοῦ [ἁγίου] πάσχα.

Ἀρχὴ τῶν νηστειῶν, καθὼς γέγραπται ἐν ταῖς διατάξεσιν δ). Ἡμέραν διυτίραν νόμι, τὴν ἀπὸ τῆς κυριακῆς τῆς τυροφάγου ε), καὶ μὴ ἀπὸ τῆς ἀποκρισίου, καθὼς οἱ ἀπαιδευτοὶ φάσκουσιν, ἀλλὰ καθὼς οἱ ἅγιοι ἀπὸ στόλοι παρέδωκαν ἡμῖν ἐν ταῖς ἁγίαις αὐτῶν καὶ θείαις διατάξεσιν. Περὶ γὰρ νηστειῶν καὶ ἱερῶν διαλεγόμενοι, ἔγραψαν καὶ παρέδωκαν ἡμῖν, οὕτως λέγοντες

Τὰς ἡμέρας... δ) et caetera ut supra cap. 13 usque ad verba τῶν ἀπολλυμένων quibus additur ἰουδαίων.

Οὕτως γὰρ ὁ Κύριος παρηγγίλει ἡμῖν νηστεύειν et alia ut ibidem, cap. 13 usque ad verba ἀλείτορες φωνήσαντες.

Ὅρατε οὖν, φιλόχριστοι ε) πῶς τραπὺς καὶ σοφῶς οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι ἐπὶ ἑβδομάδας ἡμῖν ἐκέλευσαν ἔξ μὲν τῆς τισσαρακοστῆς, ἔπειτα δὲ ἄλλην μίαν, ἥτοι ς) τὴν μεγάλην ἑβδομάδα αὐτὴ γὰρ ἡ ἑβδομάς λέγεται τοῦ πάσχα γ), καὶ διὰ τὸ παθεῖν τὸν Κύριον ἐν αὐτῇ νηστεύσωμεν ταύτην.

Ἐρξάντο γὰρ οἱ ἰουδαῖοι τὴν κατὰ τοῦ Κυρίου βουλήν ποιῆσαι διυτίραν σαββάτου, μὴνί πρῶτῃ, ὅς ἐστι ξανθικός (ὅς ἐστιν ἡγουν μάρτιος). Καὶ τρίτη παρέτειν

ἡ σκέψις δ). Τῇ δὲ τετραδί σταυρῷ διαρίσαντο ἀνελὼν αὐτὸν [cf. cap. 14]. Καὶ τῇ πέμπτῃ, τοῦ Ἰουδα πρὸς αὐτοὺς ἀπὸλλόντες καὶ τούτον αὐτοῖς διαπεράσαντες δ), ἔστησαν αὐτῷ ἄργυρα. Καὶ τῇ παρασκευῇ, πολλὰ δράσαντες, τῷ ἀρχοντὶ τῶν Ῥωμαίων παρέδωκαν αὐτὸν, καταγορεύοντες αὐτοῦ πολλὰ καὶ βαρὺ, λίγοντες Σταύρωσον, σταύρωσον αὐτόν. Καὶ τῇ ἑκτῇ ὥρα ἐσταυρώθη καὶ λόγῃ πεντηδὶς, ἐβλυσεν τοὺς δύο κρούτους κ), αἷμα καὶ ὕδωρ, διὰ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν.

Σκόπει οὖν σαφῶς οἱ τὴν τισσαρακοστὴν ὄρισαν οἱ θεοὶ καὶ τρισμακάριοι ἀπόστολοι ς), ἀρχομένην ἀπὸ διυτίρας καὶ πληρουμένην εἰς παρασκευὴν. Διυτίρας δὲ λέγουσι τὴν ἀπὸ τῆς κυριακῆς τῆς τυροφάγου η) μέχρι τῆς παρασκευῆς τῶν βλαίων ἀπὸ γὰρ ἄλλης διυτίρας οὐκ ἔστι τισσαρακοστὴν σταθῆναι. Τέλειον δὲ, καὶ εὐρήσεις τραπὺς τὴν ἀληθειαν ἔαν γὰρ ἀπὸ τῆς διυτίρας τῆς μετὰ τὴν ἀποκριάν θ), ἥτοι τῆς τυροφάγου θ) κρατήσης ὡς τῆς παρασκευῆς τῶν βλαίων γίνονται ἡμέραι μ' ἔαν δὲ πάλιν οὕτως κρατήσης καὶ παραδράμοις τὸ σάββατον καὶ τὰς κυριακάς, γίνονται ἡμέραι λ' ρ). Ἐάν δὲ πάλιν κρατήσης ἀπὸ τῆς διυτίρας τῆς μετὰ τὴν τυροφάγου ς), καθὼς λέγουσιν οἱ βλάσφη-

α) Πάσχα. Titulum conflavimus ex vatic. 1 et 2; caeteri satis consentiunt, duobus exceptis lemmatibus, vatic. 4: σύνταξις τῆς ἐν νικαίᾳ συνόδου περὶ τῆς ἁγ. μ. et vallicelliani: ἐκ τῆς ἐν νικαίᾳ συν. διατάξεως τῶν ἁγ. ἀποστόλων. Vocis inclusa vatic. 2 sunt.

β) Ἐν ταῖς διατ. om. laurent. nanian.

γ) Τυροφάγου nan. τῆς περισήμου καδός ambrosianus barbarie horridus. Paucis plura hic notanda, ne forte quis haereat: Graecorum hebdomas ἀπόκριως latine dicitur septimana septuagesima; dominica vero ἀπόκριως sequitur eandem septimanam, eademque est cum dominica sexagesima; hebdomas graeco τυροφάγου est septimana latinorum sexagesima, tum dominica τυροφάγου, eadem quae apud nos quinquagesimae est. Inde varietates quae quum alia dicere videantur, in idem recidunt.

δ) Ἡμέρας. Cum recepto textu variant in his codd. τῶν τοῦ κυρίου ἱερῶν.—γεν. τοῦ λριστοῦ vatic. 1.—καὶ τοῦ δικεμβρίου. et ς' τοῦ ἰανουαρίου μετὸς octo codd. similiter.—πρὸ τῆς νηστ. om. nanian.—In quorum loco vatic. 3 haec praepostera: καὶ τὸ ἅγιον πάσχα, τὴν καυτὴν κυριακὴν, τὴν ἀνέληψιν καὶ τὴν ἁγίαν ν', tum ad vulgata redit: ἡ δὲ νηστεία.—post εἰς παρασκευὴν add. omnes: δηλόντες τῆς βαιοφάγου (ἡγουν τῶν βλαίων vat. 1.) —μεθ' αὐτῆς, ἀπονηστεύσαντες ἀρξασθε τῆς τοῦ ἁγίου πάσχα ἑβδομάδας νηστεύοντες αὐτὴν ambros. Vallicel-

liano insunt tantum ea quae excerpit Anastasius, ex cap. 13. A voce ἀπολλυμένων vatic. 3, ambros. nanian. transeunt ad scholion: ὁρᾶτε οὖν.

ε) Ὅρατε οὖν, φιλόχριστοι vatic. 3.—τὴν σοφίαν τῶν ἀποστόλων πῶς id. et laurent. οἱ ἁγ. ἀπόστ. om. vat. 2.

ς) Ἄλλην μίαν ἥτοι om. vatic. 2, ambros. laurent. nanian.—λέγεται om. ib.

γ) Post pascha omisso καὶ et relecta clausula νηστεύσωμεν ταύτην, sententiam in etymon vertunt vatic. 3, ambrosian. laurent. nanian.

δ) Καὶ τῇ τρίτῃ τοῦ σαββάτου παρέτειναν σκέψις laurent. nanian.

ε) Καὶ σκεπάζοντες αὐτόν ambrosian.

ς) Ἐρξάντο δύο κρούτοι vatic. 2.—ὕδωρ τῆς ἡμῶν σωτηρίας ambrosian. quae omnia om. laurent.

η) Οἱ ἅγιοι μαθηταὶ λέγοντες ἀρχομένην vatic. 2, ambros. laurent. nanian.

θ) Τῆς τυροφάγου vatic. 2, laurent.

ι) Ἐάν ἀπὸ τῆς διυτίρας κρατήσης τῆς ἀποκρισίου μου, ὡς ambros.

κ) Ἦτοι τῆς τυροφάγου om. vatic. 2, ambros. laurent. nanian.

λ) Ἡμέραι μζ' et mox ἡμ. λζ' vatic. 3, nanian. ambrosian.

ρ) Τῆς τυροφάγου ὅθεν ὄρισαν οἱ πατέρες ἀρξασθαι vatic. 2, laurent. τῆς τυροφάγου ἀποδίσσεως nanian.

μοι καὶ ἀντιδίκου τοῦ Χριστοῦ γ) καὶ ὑπερβῆς τὰ σάββατα καὶ τὰς κυριακὰς γίνονται ἡμέραι λ'. Ὡς ἂν οὖν βουληθεὶς κρατῆσαι ἢ ψήφισαι, οὐκ ἐστὶ δυνατόν τισσαρακοστήν εἶναι, εἰ μὴ οὕτως καθὼς ὤρισαν οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι ἀπὸ τῆς διυτέρης τῆς τυροφώγου δ) μέχρι τῆς παρασκευῆς τῶν βαίων, συναριθμουμένων τῶν σαββάτων καὶ τῶν κυριακῶν, μὴ νηστευομένων δὲ οὕτως οὖν ψήφισον διυτέραν

ὑπὸ διυτέρης ὅπου Ι), καὶ διυτέραν ιε' (καὶ διυτεράν ιβ' καὶ διυτέραν ιδ' καὶ διυτέραν λζ'), καὶ ὡς τῆς παρασκευῆς τῶν βαίων ἄλλαι δ' ἡμέραι, ἰδοὺ πλήρης τισσαρακοστή. Τί οὖν ἔχουσι πρὸς ταῦτα ἀντιθεῖται οἱ τῆν ἀλήθειαν τοῦ Χριστοῦ παραθεύοντες καὶ διαστρέφαι σπουδαζόντες τὰ ὁρῶς γιγναμμένα; (Hæc et sequentia omnino cf. cum Cassiani collat. XXIV, c. 24-28.).

II.

Ἄλλη ἀπόδειξις Κλήμεντος κ).

Γίνωσκε εἶναι τὴν ἀρχὴν τῆς μ' ἀπὸ τῆς διυτέρης τῆς τυροφωδίστης ὡς τῆς παρασκευῆς τῶν βαίων, συναριθμῶν σαββάτα καὶ κυριακὰς, μὴ νηστεύων δὲ σαββάτων καὶ κυριακῶν. Ἐπειδὴ κανὼν ἐστὶν ὁ λέγων· εἰ τις νηστεύει ἐν κυριακῇ ἢ ἐν σαββάτῳ θ), πλὴν τοῦ ἐνός, ἀνάθημα ἐστὶν (can. app. 60)· εἰ δὲ τις πρὸς ταῦτα εὐρεθῇ ἀντιλέγων ι), ἰπὸ αὐτῶν Διῦρο δὲ τῇ σοφίᾳ σου, καὶ ἀνωθὶν ποτε γ) ἀρξάμενος ἀπὸ διυτέρης, καταλέγων δὲ εἰς παρασκευὴν παραστήσει δ) ἡμέρας μ' καὶ πείδομαι σοὶ καὶ γῶ, θέλεις μετὰ σαββάτων καὶ κυριακῶν, θέλεις χωρὶς αὐτῶν πρὸ τῆς ἑβδομάδος τοῦ πένθους. Ἐξῆθεν γάρ τῆς τισσαρακοστῆς ταύτης ἀποδοξίσθησαν οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι δὲ ἄλλην εὐλογιστήν αἰτίαν. Πᾶσαι γὰρ αἱ παρ' ἡμῶν νηστευόμεναι ἡμέραι ἀποδικατώματ' εἰσι θ) τοῦ ὅλου χρόνου. Εἰ γὰρ τὰς εἰς ἑβδομάδας τῆς μ' νηστεύομεν, αἱ τριακόττα ἡμέραι ἀποδικατώσιν τὰς ε' ἡμέρας τοῦ ὅλου ἡμετέρου. Χάριν οὖν τοῦτου προσέταξαν οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι νηστεύεσθαι τὰς ε'

ἡμέρας θ) (μετὰ τὴν ἑβδομάδα τῆς ν') καὶ τὸ σάββατον τῆς μεγάλης ἑβδομάδος, διὸ καὶ τὸ καὶ τὰς ε' ἡμέρας μέλλειν ε) ἀποδικατωῦσθαι καὶ λοιπὸν μεμετῆσθαι πεντητάκτῳ, προσέθησαν δὲ ὑπὲρ αὐτῶν τὸ ἡμῶν τῆς νηστεύουσας. Χάριν τοῦτου, παρέτειναν λέγοντες νηστεύειν ἡμᾶς μέχρις ἀλειτοροφωτίας, ἐπιφωσκούσης μίας σαββάτων, ἥτις ἐστὶ κυριακὴ Γίνωσκε δὲ καὶ τοῦτο· ἴαν τις μὴ δυναθῇ νηστεύσαι ὡς τῆς πεντηκότητος ὥρας, συγγνώμην ἔχει παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων. Κανὼν γάρ ἐστιν ὁ λέγων· ἕκαστος ὑμῶν ἀγωνιζέσθω κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν. Ἐάν δὲ τις δ) τῶν φιλονεικῶν καὶ ἐναντίων λέγουσι· Διὰ τὸν Χριστὸν νηστεύσας ἡμέρας μ' μετὰ σαββάτων καὶ κυριακῶν ἡμεῖς οὐ νηστεύομεν σαββάτα καὶ κυριακὰς· Ἀποκρινόμεθα πρὸς αὐτοὺς οὕτως· Ἀλλ' εἰ καὶ ὑμεῖς μὲν ψεύθετε τὸν τομοδίτην ὡς οὕτω χαρισάμετον ἡμῶν ἀναπαύεσθαι σαββάτα καὶ κυριακὰς, ἡμεῖς δοξάζοντες καὶ τιμῶντες αὐτόν, δεχόμεθα μετ' εὐχαριστίας τὸ δῶρον.

γ) Invectivam καθώς—τοῦ Χριστοῦ om. laurent. et partim ambrosian.

δ) Τυροφώγου ἀποδίστης, ὡς vatic. 2, nanian. τυροφωδίστης laurent.

ε) Διυτέραν εἰς διυτέραν ὅπου Id.—inde in finem multae inconditae in singulis varietates, vatic. 1 cum 2 supplevimus.—Οἱ τὴν ἀλήθειαν διαφθεύοντες καὶ τὰς λοιπὰς γραφαί, ἂν τὸ κρίμα οὐκ ἀργεῖ καὶ ἡ ἀπώλεια αὐτῶν οὐ συσταξί, οἱ ἐσποτισμένοι τῇ διανοίᾳ. Σὺ δὲ μένει ἐν οἷς ἑμαῖς καὶ ἀπιστήναι, εὐχόμενος καὶ ὑπὲρ ἡμῶν. Ἄμην ambrosian. laurent. Componit tumultum varietatem, remque universam recenset summam ac dirimit vatican. 4 in hunc modum: Ἀρχεται ἀπὸ διυτέρης, πληροὶ δὲ εἰς παρασκευὴν διυτέραν δὲ λέγων τὴν ἀπὸ κυριακῆς τῆς ἀποδίστης μέχρι τῆς παρασκευῆς τῶν βαίων ἀπὸ γὰρ ἄλλης διυτέρης οὐκ ἐστὶν δυνατόν τισσαρακοστήν σταθῆναι. Ἐπιψήφισον δὲ εὐρήσεις τραυὲς τὴν ἀλήθειαν. Ἐάν οὖν ἀπὸ τῆς διυτέρης τῆς ἀποδείου κρατήσης ὡς τῆς παρασκευῆς τῶν βαίων, γίνονται ἡμέραι μζ'. Ἐάν δὲ πάλιν οὕτως κρατήσης, τὰ δὲ σαββάτα καὶ τὰς κυριακὰς

παραδράμεις, γίνονται ἡμέραι λζ'. ἴαν δὲ κρατήσης πάλιν ἀπὸ τῆς τυροφωδίστης ὅθεν ὤρισαν οἱ πατέρες ἀρχίσθαι, καὶ ὑπερβῆς τὰ σαββάτα καὶ τὰς κυριακὰς, γίνονται ἡμέραι μ'. Ὡς ἂν οὖν inde pergit eodem pede cum vatic. 1 et 2 ad conclusionem ἰδοὺ πλήρης.

κ) Κλήμεντος. In duobus tantum vatic. 840 f. 219 et reg. 22 seu qui supra vatic. 1 et 4.

ε) ἢ ἐν ἰερῇ ἢ ἐν σαββ. vatic. 4.—ἀνὰ θ. ἐστὶν Ib.

π) Ἀντιλέγων, ἀνάθημα ἐστὶν εἰπὲς αὐτῷ Ib.

γ) Καὶ ἄλλαθιν vatic. 4; πῶθεν vatic. 1, 4.

δ) Περαισι. οἶον θέλεις παραστήσῃς μοι vatic. 4.

θ) Ἀποδικατώματ' εἰσι Ib.

θ) ε' πεντηκότητον ἡμέρας πρὸς ἀκαρισμόν τοῦ ὅλου ἡμετέρου vatic. 4; Idem mox om. ε' ἡμέρας μ. v. ἰβδ. τῆς ν' καὶ (quae sane abundare videntur, ideoque uncis circumscripta sunt) et pergit ut alter: τὸ σάββατον, sed haec susque deque.

ε) Μίλλων om. Id. et legit: τέταρτον ἀδικησάτωι προσετ. δὲ καὶ τὸ ἡμῶν.

δ) Πρὸς τοὺς λέγοντας διὰ τὴν Ib.

(7) *Deperditis*. Separatim odicitur magnum hebdomadis sanctae ieiunium; quadragesimam vero concludi ante palmarum dominicam clare significant vetustiora triodii seu officii quadragesimalis exemplaria in membranis, quae non semel vidi ad Lazari sabbatum, ut dicunt, absoluta.

(8) *Non adesset*. «Referunt quidam absentem iudam ad egressam in montem Oliveti, non vero ad perceptionem eucharistiae, ut ab aliis patribus hic quoque auctor non discedat.» Labb. Quae quidem opinio, uti notavit Bovius, hoc saltem habet commodi, quod ad factum pertinet, ut sive hoc vel illo modo

se habeat, nulla labes neque perversio fidei accedat.» Eiusdem generis est, gravius tamen, quod supra refertur, ordine quasi praepostero, Christum noctu ad Caiphā ductum fuisse, et deinde mane ad Annam, iterumque verso sacri textus ordine, dixisse ad Patrem: «Deus, Deus meus etc.,» et deinde: «Pater, dimitte eis.» Haec enim παραινετικῶς potius dicta quam ad normam historiae, neque in patribus similia exempla deessent.

(9) *Antitypa* mysteria vocat quae in l. VI, c. 12 dicturus est *mysticum sacrificium* per *symbola corporis*. Haec non omisit Clericus post Salmasium in partes suas verbis trahere callidis quae vel in catholicas editiones incaute irrepsisse vix tolerandum. Sed quam frustral quum, ut taceam Dionysium Arcopagitam, Basilium, Nazianzenus, Damascenus,

Nicephorus Cp., omnes alii ferme antitypa et symbola de sacramento eucharistiae sic dicunt ut nullomodo *signatum* verumque Christi corpus excludant. Dixi prolixius ad S. Nicephori *Antirrhētica*, in Spicil. Sol. t. 1, p. 440.

(10) *Menses*. Cum frequens futura sit in huius operis decursu mentio variorum apud Graecos, Macedonas et Aegyptios mensium, abs re non est tabellam quam descripsi ex vaticano 423 fol. 411, hic ponere, addendo Romanorum menses, et monendo Graecorum dici in codice quae proprie sunt Macedonum; Macedonum vero quae tantum sunt XII Zodiaci signa; tum etiam Macedonas annum incoepisse a mense octobri, in Constitutionibus autem primum mensem esse ξανθιχόν, ut in hac tabella, et sic deinceps. Cf. Beveregii notas ad can. ap. XXVIII, (Pandect. p. 28 annot.).

M. Romanorum a)	Μ. κατὰ ἰουδαίους	κατὰ μακεδόνας	κατὰ ἑλλήνας	κατὰ αἰγυπτίους
I. Aprilis	α' νισάν	α' ταῦρος	α' ξανθικός	α' φαρμουθί
II. Maius	β' ἰάρ	β' διδυμός	β' ἀρεμισίος	β' παχών
III. Iunius	γ' σιονάν	γ' καρκίνος	γ' θαΐσιος	γ' παῦνι
IV. Iulius	δ' θημμούς	δ' λιόν	δ' πανέμος	δ' ἐπιρί
V. Augustus	ε' αὐ	ε' παρθέτος	ε' λῶος	ε' Μεσορί
VI. September	ς' ἡλούλ	ς' ζύγος	ς' γορπιαῖος	ς' θαῦθ
VII. October	ζ' θιρσή	ζ' σκόρπιος	ζ' ὑπερβηρεταῖος	ζ' φαυρί
VIII. November	η' μαρσουάν	η' τοξότης	η' διός	η' αὐθρ
IX. December	θ' χασλιού	θ' αἰγολέως	θ' ἀπαιλλαῖος	θ' χοῖαν
X. Ianuarius	ι' τηβήθ	ι' ὕδρηχος	ι' αὐδυναῖος	ι' τοβί
XI. Februarius	ια' σαβάρ	ια' ἰχθύς	ια' περιτίος	ια' μεχίρ
XII. Martius	ιβ' αἶαρ	ιβ' κριός	ιβ' δύστρος	ιβ' φαιναῦθ.

(a) *Romanorum*. In tabella quidem nostra minime romana omittuntur, sed ludicris et potidis lacent fabellis involuta, quae tamen expungere omnino piget, cum aliquam ethnicae vetustatis auctoritatem tabellae comparent. Eccilla cinctutis fortasse exaudita Cethegis: α' μέστιος λα', γλυκοφαγί και γλυκοποτεῖ.—β' ἀπρίλλιος λ', ῥαφάνους μή φαγῆς.—γ' μαῖος λα', ποδοκέφαλον

μή φαγῆς.—δ' ἰούλιος λ', ὥρα διυτέρη πίνε ὕδαρ.—ε' ἰούλιος λα', ἀπέρου ἀφροδισίαν.—ς' αὐγουστος λα', ἀμαλάρχους μή φαγῆς.—ζ' σεντεμβριος λ', γαλα μή φαγῆς.—η' ὀκτώβριος, ἀπέρου ὀξυφαγίας.—θ' νοέμβριος λ', ἀπέρου πολυλουσίας.—ι' δεκέμβριος λα', κρεάμβαν μή φαγῆς.—ια' ἰανουάριος λα', ὥρα β' πίνε ἀκρατον ὀλιγον.—ιβ' φεβρουάριος καὶ σιύολα μή φαγῆς.

Quibus iam praefixis facile erit, neque fortasse ingratum legere quamdam annorum Christi chronotaxim, quam emendatam e codice vaticano 423, f. 404, post Anasta-

sium in quaest. 93, et Cotelorium in prolegomenis, dare aequum est, ne quidquam ex antiquis Constitutionibus alicubi repertum, hic desideretur.

Περὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Κυρίου, ἐκ τῶν ἀποστολικῶν διατάξεων α).

Ἐτίχθη μὲν γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκ τῆς ἀγίας παρθένου β) ἐν βηθλείμῃ ἐν μηνὶ ε) κατὰ Αἰγυπτίους χοίρα κί, ὥρα ζ' τῆς ἡμέρας δ) ὁ ἵστιν πρὸ ὧτων καλῶδων ἰακουαρίων. Ἐβαπτίσθη δὲ ἐν τῷ λ' αὐτοῦ ἔτει, ὑπὸ Ἰωάννου, τοῦ τυβῆ ια', ὥρα ι' τῆς νυκτός, ἐν τῷ Ἰερδάνῃ ποταμῷ. Ἐμείνου δὲ σὺν ἡμῖν ἐν τῷ κόσμῳ, κερύσσω τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν καὶ διεσπύων πᾶσαν γένεσιν καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ, ὡς

ἐγένετο ἐτῶν λβ' καὶ μηνῶν γ'. Ἐν δὲ τῷ λγ' ἔτει αὐτοῦ ἰσταυρώθη φαιμενῶ κθ', ἡμέρῃ ἑκτῇ, ὥρα ἑκτῇ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς σιλήτης ιθ'. Ἀνάστη δὲ ἐν τριημέρῳ, φαιμενῶ κθ' (ἡμέρῃ πρώτη, ὥρα ἑκτῇ τῆς νυκτός καὶ ἔζη πασὶν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, καὶ ἐξανάρῃσεν τὴν δόξαν αὐτοῦ δι' ἡμῶν μ', διδάσκων ἡμᾶς κερύσσειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μετανοοῦν καὶ ἄρειν αμαρτιῶν. Ἀνελήθη δὲ γ' παχὺν, ὥρα θ' τῆς ἡμέρας.

α) Διαταγμάτων Cotelier. ex duobus codd. Paris. Haec latine vertit Gent. Hervetus in Anastasio, sed graeca in editione Gretseri non exant.

β) Μαρίας add. Cotelier.

γ) Ἐν μηνὶ om. vatic. notat Cotelierius mox legendum esse κθ' pro κί' et alia id genus. Liqueat non quaerendos hic esse lustiores calculos, sed multa vulgaris opinio nibus accommodari. Etiam romana nomina

et numeri supplentur in marg. unius cod. parisiensis, et in altero menses choiac, tybi, phamenoth et pharmuthi silentio praetermittuntur.

δ) Fort. ι' τῆς νυκτός Cotelier. Suspiciatur enim huc transferendam esse horam infra pro baptismo designatam, et vice reciproca. Sed ophalma omnibus oculis haeret.

ε) f. deest α'. Cotelier.

(11) *Ieiunare*. Schedis nostris iterum excussis, incidimus in clementina quaedam huc, nisi fallor, inserenda, ex vatic. 1538, f. 165, quae sane saeculi XV et fetidam charitam olent et incultam vesaniam. Necessaria tantum emendavero.

Ἀλήμειρος παπᾶ Γρύμης. — Κατὰ Κλήμης πάπα Γρύμης (cod. ἀλήμειρος πάπα Γρύμης) ἀνέμαθον ἐκ τῶν θειῶν γραφῶν ὅτι εἰσὶ δέδεκα παρασκευαὶ τοῦ ἑαυτοῦ, αἵτινες εἰς φυλάξιν ὁ χριστιανὸς μετὰ εὐλαβίαν καὶ ἐξ-

γορεύσας τὰ αὐτοῦ ἀμαρτήματα καὶ νηστεύσας (cod. ἐξαγορεύσας et νηστεύσας) ἄχρει ἰσπίρας ἐν ἄρτῳ καὶ ὕδατι, οὐ μεμνησται Κύριος τῶν ἀμαρτιῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ γινωσκίτω ὅτι ἐν τῇ τελειότητι αὐτοῦ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ παραλαβοῦσι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ ἐπαρῶσι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν τῇ τρυφῇ τοῦ παραδείσου τῇ α' παρασκευῇ τοῦ μαρτίου, τῇ α' τοῦ εὐαγγελισμοῦ, τῇ μεγάλῃ παρασκευῇ τῇ α' τῆς ἀναλήψεως, τῇ α' τῆς ποιητικότητος, τῇ α' τῆς γεννήσεως τοῦ προδρόμου, τῇ α' τῶν ἁγίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, τῇ α' τοῦ σιπτιμβρίου, τῇ α' τῆς γεννήσεως τῆς θεοτόκου, τῇ α' τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, τῇ α' τῆς βαπτίσεως, καὶ τῇ α' τῆς ὑπακοῆς.

LIBRI VI CAPITULA.

- α'. Τίνες σχίσματα ποιοῦν τολμήσαντες οὐ διέφυγον τὴν τιμωρίαν.
- β'. Ὅτι οὕτε βασιλεὺς οὕτε ἱερμενὴς θέμιτον ἐπανίστασθαι.
- γ'. Περὶ τῆς Μωϋσεως ἀρετῆς καὶ ἀπιστίας τοῦ τῶν Ἰουδαίων Ἰθους καὶ ὅν ὁ Θεὸς ἰθαυματούργησε δι' αὐτόν.
- δ'. Ὅτι ἀποσχίζω, οὐχ ὁ τῶν ἀσεβῶν χωρίζομενος, ἀλλ' ὁ τῶν εὐσεβῶν ἀριστάμενος.
- ε'. Τίνος χάριν ἀπεβλήθη ὁ ψευδύνομος Ἰσραὴλ, ἀποδείξας ἐκ προφητικῶν προφητειῶν.
- ς'. Ὅτι καὶ παρὰ Ἰουδαίους συνέστη θεομυστὴς διδασκαλία διαφόρων αἵρέσεων.
- ζ'. Ὅπόθεν ἀνέζησαν αἱ αἵρεσις, καὶ ὅστις αὐτῶν ἀρχηγὸς τῆς ἀσεβείας γινώσκται.
- η'. Τίνος τῆς Σίμωνος ἀσεβείας διὰδοχοί, καὶ οἷον αἵρεσων κατήχθη.

- I. Quinam schismata ausi facere, non effugerunt supplicium.
- II. Quod neque licet regno, neque sacerdotio insurgere.
- III. De virtute Moysis, et de infidelitate gentis Iudaeorum et de miraculis quae Deus per illum edidit.
- IV. Quod schisma facit, non qui separat se ab impiis, sed qui a piis abcedit.
- V. Quare falsi nominis Israel relectus fuerit, demonstratur ex prophetis praedicationibus.
- VI. Quod etiam apud Iudaeos exstabat diversarum haeresium impia doctrina.
- VII. Unde ortae sunt haereses et quis istius fuit auctor impietatis.
- VIII. Quinam successerunt impletati Simonis et quibus praefuerunt haeresibus.

θ'. Ὅπως ὁ Σίμων γοηθείαις τισὶ πτῆναι θελήσας, εὐχαῖς Πέτρου κατενιχθεὶς ἐξ ὕψους κάτω, συνετρίβη τοὺς πόδας καὶ τῷ χεὶρ τοὺς ταρσοὺς.

ι'. Ὅπως αἱ αἵρεσις καὶ πρὸς ἑαυτὰς καὶ πρὸς ἀλλήλους διαφωνοῦσιν.

ια'. Ἐξήγησις ἀποστολικοῦ κηρύγματος.

ιβ'. Πρὸς τοὺς ὁμολογοῦντας, ἰουδαΐζειν δὲ θελοῦντας.

ιγ'. Ὅπως χρὴ χωρίζεσθαι τῶν αἵρετικῶν.

ιδ'. Τίνες οἱ ἀντιθέτοντες τὴν καθολικὴν διδασκαλίαν, καὶ τίνα τὰ δι' αὐτῶν παραγγέλματα.

ιε'. Ὅτι οὐτε ἀναβαπτίζειν χρὴ, οὔτε μὴν παραδέχεσθαι τὸ παρὰ τῶν ἀσεβῶν βάπτισμα δοθέν, ὃ οὐκ ἔστι βάπτισμα, ἀλλὰ μόλυσμα.

ις'. Περὶ τῶν ψευδοπιγμάτων βιβλίων.

ιζ'. Περὶ κληρικῶν γαμικῶν παραγγέλματα.

ιη'. Παρακρίσεις κλεινῶν φεύγειν τὴν τῶν ἀσεβῶν αἵρετικῶν κοινωνίαν.

ιθ'. Πρὸς φαυλιζομένους τὸν νόμον.

κ'. Τίς ὁ φυσικὸς νόμος καὶ τίς ὁ ἐπεισαυτός καὶ δι' ἣν αἰτίαν ἐπεισέχθη.

κα'. Ὅτι ὑπὸ χάριν ἴσμεν, ἀλλ' οὐχ ὑπὸ δουλείαν τοῦ ἡμετέρου νόμου, αἱ εἰς Χριστὸν πιστεύοντες.

κβ'. Ὅτι ἐπεισαυτός ὁ ἐπὶ θυσιῶν νόμος ὅν περιεῖλε Χριστὸς παραγινόμενος.

κγ'. Πῶς πληρωτὴς τοῦ νόμου γίγνεται ὁ Χριστός, καὶ τίνα τοῦτου ἔπαυσεν ἢ ἐνέλλαξεν ἢ μετέθηκεν.

κδ'. Ὅτι καὶ διὰ Ῥωμαίων εὐδόκῃς ὁ Κύριος τὸν τῆς δικαιοσύνης νόμον ἐπεδείκνυσθαι.

κε'. Ὡς Θεὸς Ἰουδαίους διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀσέβειαν, αἰχμαλώτους ποιησάμενος ὑπὸ φόρον κατέστησεν.

κς'. Ὅτι χρὴ φεύγειν τοὺς αἵρεσιώτας, ὥς ψυχῶν φθορίας.

κεζ'. Περὶ παρατηρημάτων ἰουδαϊκῶν καὶ ἑλληνικῶν.

κη'. Περὶ παιδεραστίας, μοιχείας τε καὶ πορνείας.

κθ'. Ὅπως χρὴ τὰς γυναῖκας ὑποτάσσεσθαι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσι, καὶ τοὺς ἀνδρας στέργειν τὰς ἑαυτῶν γαμέτας,

λ'. Ὅτι ἔθος Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλήσι συμπαρατηρεῖσθαι τὰς φυσικὰς καθάρσεις καὶ τῶν τεθνηῶν τὰ λείψανα βδελύσσεσθαι, χριστιανῶν δὲ ἀλλότριον.

IX. Quomodo Simon, quum praestigiis quibusdam, volare voluisset, precibus Petri ab alto deiectus, fregit pedes et manuum extremitates.

X. Quomodo haereses et inter se et a veritate dissident.

XI. Enarratio apostolicae praedicationis.

XII. Contra eos qui Christum confitentur, et tamen iudaizare volunt.

XIII. Quomodo oportet separari ab haereticis.

XIV. Quinam praedicaverunt catholicam doctrinam, et quae sunt illorum praecepta.

XV. Quod non oportet baptismum iterare neque recipere baptismum ab impiis datum, qui baptismus non est, sed potius contaminatio.

XVI. De libris falso inscriptis.

XVII. De clericorum coniugio praecepta.

XVIII. Adhortatio admonens fugiendam impiorum haereticorum societatem.

XIX. Contra improbantes legem.

XX. Qualis lex naturalis, et quae est adiecta et quam ob causam inducta est.

XXI. Quod sub gratia sumus et non in servitute legis inductae, quocumque in Christum credimus.

XXII. Quod lex de sacrificiis inducta erat, quam adveniens Christus sustulit.

XXIII. Quomodo Christus fuit legis perfectior, et quae ex ea extinxit, commutavit vel transtulit.

XXIV. Quod per Romanos quoque Dominus voluit legem iustitiae demonstrari.

XXV. Quod Deus Iudaeos, propter impietatem in Christum ad captivitatem redactos, tributo subiecerit.

XXVI. Quod oportet fugere haereticos, ut animarum perditores.

XXVII. De iudaicis et ethnicis observationibus.

XXVIII. De nefando amore puerorum, adulterio et fornicatione.

XXIX. Quomodo oportet mulieres subiectas esse vi-
ris suis, et viros diligere uxores suas.

XXX. Quod Iudaeis et gentilibus mos est observare naturales purgationes et mortuorum reliquias abominari; a christianis vero alienum.

CONSTITUTIONES SANCTORUM APOSTOLORUM.

LIBER VI.

I.

Πρὸ πάντων φυλάσσεισθε, ὧ ἐπίσκοποι, τὰς δεινὰς καὶ χαλεπὰς καὶ ἀθε- cap. 1.
μίτους ^{a)} αἱρέσεις, φεύγοντες αὐτὰς ὥσπερ πῦρ φλέγον τοὺς αὐτῷ πλησιάζον-
τας ^{b)}· φεύγετε δὲ καὶ τὰ σχίσματα. Οὐτε γὰρ πρὸς ἀνοσίους αἱρέσεις θειτὸν
ἐκκληῖναι τὸν νοῦν, οὐτε τῶν ὁμογνωμόνων χωρίζεσθαι θειτὸν διὰ φιλαρχίαν.
Ταῦτα γὰρ καὶ τὸ παλαιόν τινες τολμήσαντες ἐπιχειρῆσαι, οὐ διέφυγον τὴν τι-
μωρίαν. Δαθὰν γὰρ καὶ Ἀβειρὼν, ἀντιπρόσωποι γενόμενοι Μωσεί, κατεπόθη-
σαν εἰς Γῆν. Κορὲ δὲ καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ διακόσιοι πεντήκοντα, τῷ Ἀαρὼν ^{c)} δια-
στασιάσαντες, πυρὸς παρανάλωμα γιγνώσκει. Μαρία δὲ ^{d)}, ὀνειδίσασα Μωσῇ,
ἔξω τῆς παρεμβολῆς ἀπεβλήθη ἑπτὰ ἡμέρας, ἔλεγε γὰρ ὅτι γυναῖκα Μωυσῆς
αἰθιοπίσσαν ἔλαβεν. Οὐ μὲν δὲ ἀλλὰ καὶ Ἀζαρίας ^{e)} ὁ καὶ Ὀζίας (οὗτος ἦν βα-
σιλεὺς τοῦ Ἰούδα) κατατολμήσας τῆς ἱερωσύνης καὶ θυμιάσαι βουληθεὶς τὸ θυ-
μίαμα, ὃ οὐ προσῆκον αὐτῷ ^{f)}, κωλυόμενος ὑπὸ Ἀζαρίου τοῦ ἀρχιερέως καὶ
τῶν ὀγδοήκοντα ἱερέων καὶ μὴ ὑπακούσας, ἐξανέτειλε λίπραν ἐν τῷ μετώπῳ ^{g)}
καὶ ἴσπευσιν ἐξελθεῖν, ὅτι ἤλειγεν αὐτὸν ὁ Κύριος.

Προσέχωμεν οὖν, ἀγαπητοὶ ^{h)}, τί τὸ κλέος τῶν στασιασάντων καὶ ποταπὴ ἡ cap. 2.
ἀπόφασις αὐτῶν. Εἰ γὰρ ὁ βασιλεὺς ἐπιχειρόμενος κολάσεως ⁱ⁾ ἄξιός, καὶ υἱὸς

I. CONTRA HAERESSES.

1. De poenis schismaticorum et haeticorum.

1. Ante omnia (1) cavete, Episcopi, a formidandis, gravibus et impiis haeresibus, eas-
que fugite velut ignem amburentem eos qui ad illum accedunt. Fugite quoque schismata.
Nam neque fas est ad sceleratas haereses inclinare mentem, neque licet a concordibus, ob
imperandi cupidinem, recedere. Haec enim quum quidam olim ausi fuissent aggredi,
non effugerunt supplicium. Namque Dathan et Abiron, facti in Moysen contumaces, terra
absorpti sunt. Et Core cum ducentis quinquaginta viris, qui adversus Aaron seditionem
commoverant, incendium consumpsit. Maria autem, quae Moysi exprobraverat, a castris fuit
septem diebus eiecta; dicebat enim: « Moses duxit uxorem aethiopissam. » Immo et Aza-
rias qui Osias quoque dictus est, idemque rex erat Iuda, cum usurparet sibi sacerdo-
tium ac vellet adolere incensum, quod ad se non attinebat, prohibitus licet ab Azaria
Pontifice et octoginta senioribus, neque obtemperans, lepra in fronte est perfusus, et
exire properavit, quoniam redarguit eum Dominus. Unde consideremus, o dilecti, quale
sit schismaticorum decus et quo demum succedant. Nam si iura regum invadens, sup-

a) Ἀθεωτάτους; vatic. 1 et vulgatae constit.

b) Τοὺς α. πλησιάζοντας om. vatic. 4. Id. cum va-
tic. 2 om. θειτὸν 2° loco.

c) Πεντήκοντα τῷ ἀρειδῶν vatic. 2. et om. τῷ Ἀαρών.

d) Ὡς ἐν δεινῇ ποιεῖ ὀνειδ. vatic. 4. ὡς ἐλληνοκοίτην
ὀνειδ. vatic. 2. cum vatic. 1, 6 et Coteler. in marg.

e) Post Ἀζαρίαν; om. art. ὁ vatic. 1, 4. vatic. 2

et colslin. οὗτος δὲ. — vulgo. A voce κωλυόμενος incipit
vatic. 5 maxima ex parte nullus.

f) Ἐν αὐτῷ vatic. 1; ἢν αὐτῷ vatic. 2. — Ἀζαρία
vatic. 1. τοῦ ἱερέως vatic. 2.

g) Μετώπῳ αὐτοῦ colslin.

h) Ἀγαπῶν vatic. 4 et 1 in marg. — Στασιαστῶν
vatic. 4, vindob.

ἢ, καὶ φίλος· πόσω μᾶλλον ὁ ἱερεῦσιν ἱπανιστάμενος; Ὅσῳ γὰρ ἱερwsύνη βασιλείας ἀμείνων, περὶ ψυχῆς ἔχουσα τὸν ἀγῶνα· τοσούτῳ καὶ βαρυτέραν ἔχει τὴν τιμωρίαν ὃ ταύτῃ τολμήσας ἀντομματοῖν^{κ)}, ἥπερ ὁ τῇ βασιλείᾳ. Καίτοιγε οὐδὲ εἰς ἀτιμώρητος· οὔτε γὰρ Ἀβισσαλωμ καὶ Ἀβιδαδὰν^{λ)} ἔμειναν ἀτιμώρητοι, οὐδὲ Κορὲ καὶ Δαθάν. Οἱ μὲν γὰρ τῷ Δαβὶδ περὶ βασιλείας, οἱ δὲ τῷ Μωυσεῖ περὶ πρωτείων ἱπανίστησαν ἀμιλλώμενοι· καὶ ἐκακολόγουν^{μ)}, ὃ μὲν Ἀβισσαλωμ Δαβὶδ τὸν πατέρα ὡς ἄδικον κριτὴν, λέγων ἰκάστω· Οἱ λόγοι σου καλοὶ, καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἀκουσόμενός σου καὶ δικαιώσας σε· τίς με ποιήσει ἄρχοντα; Ὁ δὲ Ἀβιδαδὰν· Οὐκ ἔστι μοι, φησὶ, μέρος ἐν Δαβὶδ οὐδὲ κληρονομία ἐν υἱῷ Ἰεσσαὶ, δῆλον ὡς ἀναξιοπαθῶν ἄρχισθαι ὑπὸ Δαβὶδ, περὶ οὗ εἶπεν ὁ Θεός· ὅτι εὖρον Δαβὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαὶ, ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, ὃς ποιήσει πάντα τὰ θελήματά μου· ὁ δὲ Δαθάν καὶ Ἀβειρὼν καὶ οἱ Κορεῖται λείγοντες Μωυσεῖ^{ν)}. Μὴ μικρὸν ὅτι ἀνέστατες ἡμᾶς ἐκ τῆς Αἰγύπτου, ἐκ τῆς ρεύσεως μέλι καὶ γάλα; καὶ τί ὅτι ἐξέκόψας τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν, καὶ σὺ ἄρχεις ἡμῶν; καὶ ἐπισυνέστησαν ἐπ' αὐτὸν ἐκκλησίαν μεγάλην. Καὶ οἱ Κορεῖται· Μὴ Μωυσεῖ λιλάληκε μόνῳ ὁ Θεός; τί ὅτι τῷ Ἀαρὼν δίδωκε τὴν ἀρχιερωσύνην μόνῳ; οὐχὶ πᾶσα ἡ συναγωγὴ Κυρίου ἁγία; καὶ τί ὅτι Ἀαρὼν ἱερατεύει μόνος; Καὶ πρὸ τούτων
cap. 3. ἄλλος τις ἔλεγε· Τίς σε κατίστησιν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμῶν; Καὶ ἱπα-

plicio dignus est, quamvis filius vel amicus sit, quanto magis qui sacerdotibus insultat? Quanto enim sacerdotium regno excellentius est, utpote quod de anima certandum habet, tanto graviori supplicio punietur, qui in illud attentaverit aliquid, quam qui in regnum; quamquam nemo impune discedit. Nam neque Abessalon neque Abedadan impuniti manserunt, neque Core, nec Dathan. Illi enim adversus David de regno, ii adversus Moysem de principatu pugnam susceperunt. Illi maledixerunt: scilicet Abessalon in David patrem tamquam in iudicem iniquum, dicendo unicuique: « Verba tua pulchra! Sed non est ullus qui audiat te et ius tibi reddat. Quis me faciet principem? » Abedadan vero: « Pars mihi non est, ait, in David, neque haereditas in filio Iesse; » indignum utique iudicans parere imperio David, de quo dixit Dominus: « Inveni David filium Iesse, virum secundum cor meum, qui faciet omnem voluntatem meam. » Tum etiam Dathan, Abiron et Coritae dicentes in Moysem: « Num parum est quod odixisti nos de terra Aegypti, lacte et melle manante? Num quid eruisti oculos nostros, et tu nobis imperas? » Et congregaverunt in eum ecclesiam magnam. Atque etiam Coritae: « Num Moysi locutus Dominus est soli? Et quid est cur Aaron soli dedit sacerdotium? Nonne tota Domini synagoga sancta? Et quid quod solus Aaron sacerdotio fungitur? » Et ante illos alius quidam dixerat: « Quis te constituit iudicem et principem super

ι) Ἐπισυνιστάμενος· vindobon.

κ) Ἀντομματοῦν vatic. 1. in marg. ἀντοφθαλμοῖν vindobon.—ἐπερ ὅτι vatic. 1.

λ) Ἀβιδαδὰν coislin. vatic. 2; ἀβιδδαδ vatic. 4. ἀβιδδαδ vatic. 5. corruptum conficit Coteler. ex σαβιδ vel ἀβιδ (II Reg. XX, 1. cf. cum v. 18); ibi legitur in

cod. val. ἐν τῇ Ἀβιδ καὶ ἐν Δαν. inde forte factum ut σαβιδ, Seba mutaretur in Ἀβιδαν.

μ) Καὶ ἐκακολογούντες coislin.—τὸν πατέρα αὐτοῦ id.—ἰκάστω om. vindobon. Cf. Reg. XV, 3, 4.

ν) Μόσῃ om. coislin. vindob. Torr. Cf. Act. XIII, 22; Num. XIII, 22; XVI, 13, 14; XII, 211; Exod. II.

νίστησαν Μωσιῖ τῷ τοῦ Θεοῦ Θεράποντι, τῷ παρὰ πάντας πρῶτάτῳ καὶ πιστῷ καὶ ἡτίμησαν ^{ο)} τὸν τηλικούτον ἀνδρὰ οἱ ἀχαριστότατοι, τὸν νομοθέτην, τὸν φύλακα, τὸν ἀρχιερεῖα καὶ βασιλεῖα, τὸν μύστην τῶν Θεῶν, τὸν ὡς δημιουργὸν τὰς τοῦ δημιουργοῦ ἐπιδειξάμενον ἐνερθείας, τὸν πρῶτατον, τὸν ἀτυφώτατον, τὸν καρτερικόν, τὸν φιλανθρωπότατον, τὸν πολλῶν κινδύνων αὐτοὺς ἀπαλλάξαντα καὶ διαφόρων θανάτων αὐτοὺς ῥυσάμενον τῇ παρ' ἑαυτοῦ ὀσιότητι, τὸν τοσαῦτα παρὰ Θεοῦ σημεῖα καὶ τέρατα τῷ λαῷ πιποικηκότα, τὸν τὰ ἔνδοξα καὶ θαυμαστά ἔργα εἰς εὐεργεσίαν αὐτῶν τιτιλικότα, τὸν ἐπ' Αἴγυπτιοὺς δεκάπληγον πεπληρωκότα ^{ρ)}, τὸν τὴν ἱερὴν θάλασσαν διηρηκότα καὶ ὡς τεῖχος τὰ ὕδατα ἔνθεν καὶ ἔνθεν διαστῆσαντα καὶ ὡς δι' ἐρήμου ξηρᾶς τὸν λαόν ἀγροχότα καὶ βυθίσαντα Φαραὼ καὶ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ πάντας τοὺς παρ' αὐτῶν μετ' αὐτῶν, τὸν Γλυκάναντα πηγὴν αὐτοῖς διὰ ξύλου ^{σ)} καὶ ἐκ πέτρας ἀκροτόμου αὐτοῖς προαγαγόντα ὕδωρ διψῶσι, τὸν ἐξ οὐρανοῦ μαινοδοτήσαντα αὐτοῖς καὶ ἐξ αἵρος κρεωλογήσαντα ^{τ')}, τὸν στῦλον πυρὸς ἐν νυκτὶ εἰς φωτισμόν καὶ ὁδησίαν παρεχόμενον αὐτοῖς καὶ στῦλον νεφέλης εἰς σκιασμόν ἡμέρας διὰ τὸν ἐξ ἡλίου φλογμόν· τὸν νόμον Θεοῦ ἐκ στόματος καὶ χειρὸς καὶ γραφῆς Θεοῦ ἐν πλαξὶ λιθίναις κειολαμμένον παρασχόμενον αὐτοῖς, τελείου ἀριθμοῦ δεκάλογον ᾧ ὁ Θεὸς ἐνώπιος ἐνωπίῳ ^{θ)} ὡμίλει, ὡσεὶ τις λαλῆσαι πρὸς ἑαυτοῦ φίλον· περὶ οὗ εἶπεν Καὶ οὐκ ἀνέστη προφήτης ὡς Μωσῆς. Τούτῳ ἐπανίστησαν οἱ Κοριταῖ, καὶ οἱ Ῥουβηνῖται, καὶ λίθους ἔβαλλον κατὰ τοῦ Μω-

nos? » Et exarserunt in Moysem, servum illum Dei, omnium maxime mitem et fidelem et despexerunt hominum ingratisissimi tantum virum legislatorem, custodem, pontificem, et regem, interpretem divinarum rerum, pene dicam conditorem quando conditoris patet fecit opera, clementissimum, modestissimum, patientissimum, hominum amantissimum, quos multis periculis liberavit, et a vario mortis genere sua eripuit sanctitate; qui Dei ope tanta signa atque prodigia populo edidit; qui praeclara et admirabilia opera in eorum beneficium effecit, qui decem plagas Aegypto intulit; qui mare rubrum dissecuit et aquas veluti murum divisit hinc et hinc, et populum quasi in arido duxit; qui demersit Pharaonem et Aegyptios cum omnibus qui eos sequebantur; qui fontem, iniecto ligno, dulcem illis effecit, et dura ex petra sitientibus aquas eduxit; qui illis manna de caelo dedit et carnem ex aere collegit; qui noctu columnam igneam ad illustrandum monstrandumque iter praebeuit, et die nubis columnam ad umbram faciendam frangendosque solis ardores paravit; qui illis tradidit legem Dei ex ore et manu et scriptura Dei tabulis lapideis incisam, perfecti numeri decalogum; quem Deus facie ad faciem alloquebatur, veluti si quis cum suo amico loqueretur, de quo dixit: « Non surrexit propheta, ut Moyses. » Huic vero Coritae et Rubenitae insultaverunt, et lapides in

ο) Καὶ ἡτίμησαν usque ad ἑαυτοῦ ὀσιότητι om. vat. 4, vindobon. vatic. 2 5, et coislin. et li tres sibi constantes omnia casu obliquo scripserunt, respectu ad Μωσὶ τῷ τοῦ Θεοῦ Θεράποντι.

ρ) Τὸν ἐπ' αἴγ. 8. πεπληρωκότα om. coislin. vind. Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

σ) Μετὰ ξύλου coislin.

τ') Κρεωδοτήσαντι id. quo cum consentiant vatic. 2, 4, vindob. et Coteler. In marg. Cf. infra cap. 20.

θ) Ἐνώπιος ἐνωπίῳ cum vat. 1, 2, 4, 5; alias ἐνώπιον ἐν Deuter. XXXIV, 10.

σίως προσευχομένου καὶ λέγοντος· Μὴ πρόσχης ¹⁾ εἰς τὴν θυσίαν αὐτῶν. Καὶ ὀφθίῃσα ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ τοὺς μὲν εἰς γῆν κατήνευξε, τοὺς δὲ πυρὶ κατέφλεξε· καὶ οὕτω τοὺς ἀρχηγούς τῆς πλάνης τοῦ σχίσματος λέγοντας· Δῶμεν ἀρχηγὸν ἑαυτοῖς, ἥνοιξεν ἡ γῆ τὸ στόμα αὐτῆς καὶ κατέπιεν αὐτοὺς καὶ τὰς σκηνὰς αὐτῶν καὶ τὴν ἀποσκευὴν αὐτῶν, καὶ κατήλθον ²⁾ εἰς ἄβου ζῶντες· τοὺς δὲ Κορείτας ἀπώλισε διὰ πυρός.

cap. 4. Εἰ οὖν τοῖς διὰ φιλαρχίαν ἀποσχίσασι παραυτίκα Θεὸς ἐπήγαγε τὴν τιμωρίαν, πόσω μᾶλλον τοῖς αἰρέσεων ἀσιβῶν καθηγησαμένοις ³⁾; οὐ σφοδρότεραν ἰπάξει τὴν τίσιν βλασφημοῦσιν αὐτοῦ τὴν πρόνοιαν ἢ τὴν δημιουργίαν; Ἀλλ' ὑμεῖς, ἀδελφοί, ἐκ τῆς γραφῆς παιδευόμενοι, φυλάσσεσθε μὴ ποιεῖν τὰ σχίσματα τῆς γνώμης ⁴⁾, μήτε τὴν τῆς ἐνώσιως ὑμῶν· ὅτι σκοποὶ ἀπωλείας οἱ δόξης ἀθιμίτου ἄρξαντες καθίστανται τοῖς λαοῖς. Ὁμοίως καὶ οἱ λαϊκοί, τοῖς τῇ γνώμῃ τοῦ Θεοῦ ἐναντία δογματίσασι μὴ πλησιάζετε, μηδὲ κοινωνοὶ τῆς ἀσιβείας αὐτῶν γίνεσθε· λέγει γὰρ ὁ Θεός· Ἀποσχίσθητε ἐκ μέσου τῶν ἀνδρῶν τούτων, ἵνα μὴ συναπόλησθε αὐτοῖς ⁵⁾· καὶ πάλιν· Ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν, ἀφορίσθητε, λέγει Κύριος, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἄπτεσθε, καὶ εἰσδέξομαι ὑμᾶς. Φευκταῖοι γὰρ εἰσιν ὡς ἀληθῶς οἱ βλασφημοῦντες Θεόν· οἱ μὲν γὰρ πλειῆστοι cap. 5. τῶν ἀσιβῶν ἄγνοιαν ἔχουσι Θεοῦ, οὗτοι δὲ κακόνοιαν ὡς θιομάχοι νοσοῦσιν· ἐκ γὰρ τῆς κακίας τῶν αἰρεσιωτῶν ἐξηλθε μόλυσμα ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, ὡς

Moysem iactaverunt, deprecantem et dicentem: « No considera sacrificium ipsorum. » Atque apparens Dei gloria alios in terra demersit, alios consumpsit incendio. Hos igitur duces erroris et schismatis, qui aiebant: « Constituamus ducem nobis, » terra aperto oris hiatus devoravit cum tabernaculis et suppellectile ipsorum et vivi in infernum descenderunt. Coritas vero ignis interemit.

2. Si ergo schisma per ambitionem conflantibus, confestim Deus supplicium intulit, quanto graviore poena afficiet impiarum haeresium auctores? Nonne vehementiorem inducet vindictam in eos qui providentiam ipsius et mundi creationem blasphemant? Sed vos, fratres, scriptis eruditi exemplis, cavete ne ulla sententiae schismata aut ab unitate vestra dissidia faciatis. Scopi enim in interitum auctores nefariae opinionis coram populis statuentur. Ac similiter, viri plebis, cum iis qui contraria sententiae Dei dogmata proferunt, nolite societatem habere neque illorum impietatis participes fieri. Ait enim Dominus: « Recedite e medio horum hominum, ne cum eis pereatis. » Et rursum: « Egredimini e medio ipsorum, et segregamini, dicit Dominus, et immundum ne tangatis, et ego recipiam vos. » Vero enim fugiendi sunt qui Deo blasphemiam dicunt; quam plurimi enim ex impiis Deum ignorant; ii vero quali hostes Dei, tali improbitate laborant. Nam ex malitia haeticorum prodiit contaminatio in omnem terram, ut dicit

1) Πρόσχη, κύριοι coislin. Numer. XVI, 13, XIV, 4.

2) Κατέλθουσαν coislin. vatic. 2.

3) Κατηγουμένοις vatic. 5 et 1. in marg.— τὴν κρίσιν vatic. 2, 3, 6 in marg.

4) Τῆς γνώμης μ. μὴν om. vindob.— ἐνώσιως αὐτῶν coislin. vatic. 2, 3.

5) Αὐτοῖς Num. XVI, 21.— om. λέγει Κύρ. vat. 2. Cf. II Cor. VI, 17; Is. LII, 11.

φῃσιν Ἱερεμίας ὁ προφήτης. Ἀποβληθείσης γὰρ τῆς συναγωγῆς τῆς πονηρᾶς ὑπὸ Κυρίου τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ οἴκου ἀπορρίφεντος ὑπ' αὐτοῦ, καθὼς πού φησιν· Ἐγκαταλείλοιπα τὸν οἶκόν μου καὶ ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου καὶ πάλιν Ἡσαΐας· Ἀνήσω τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ οὐ μὴ τμηθῇ οὐδ' οὐ μὴ σκαφῇ, ἀναβήσεται εἰς αὐτὸν ὡς εἰς χέρσον ἄκανθα^{α)}, καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μὴ βρίξαι εἰς αὐτὸν ὑετόν· ἐγκαταλιπὼν οὖν τὸν λαὸν ὡς σκηνὴν ἐν ἀμπελῶνι, καὶ ὡς ὀπωροφυλάχιον ἐν συκηλάτῳ^{β)} καὶ ὡς πόλιν πολιορκουμένην, περιελὼν δὲ ἀπ' αὐτῶν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τὸν προφητικὸν ὑετόν, ἐπλήρωσε τὴν αὐτοῦ ἐκκλησίαν πνευματικῆς χάριτος ὡς ποταμὸν Αἰγύπτου ἐν ἡμέραις νέων, καὶ ὑπερύψωσεν^{γ)} αὐτὴν ὡς οἶκον ἐπ' ὄρους ἢ ὡς ὄρος ὑπερφερίς, ὡς ὄρος τετυρωμένον καὶ ὄρος πῖον, ἐν ᾧ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς κατοικεῖν ἐν αὐτῷ· καὶ^{δ)} γὰρ ὁ Κύριος κατασκηνώσει εἰς τέλος. Καὶ ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ λέγει· Θρόνος δόξης ὑψωμένος ἀγίασμα ἡμῶν. Καὶ ἐν Ἡσαΐᾳ λέγει· Καὶ ἴσται ἐν ταῖς ἰσχύταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἄκρων τῶν ὀρέων, καὶ ὑψωθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν. Ἐπεὶ οὖν καὶ τὸν λαὸν ἐγκατέλιπε καὶ τὸν ναὸν ἀφῆκεν ἔρημον, σχίσας τὸ κατὰπέτασμα^{ε)} τοῦ ναοῦ, καὶ λαβὼν ἀπ' αὐτῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος καὶ δοὺς^{ς)} ἐφ' ὑμᾶς τοὺς ἐξ ἔθνῶν τὴν πνευματικὴν χάριν, ὡς λέγει διὰ Ἰωήλ· Καὶ ἴσται μετὰ ταῦτα, λέγει ὁ Θεός, καὶ ἐκχεῖ ἀπὸ τοῦ

Hieremias propheta. Cum enim expulerit synagogam pravam Dominus Deus, domumque reiecerit, ut dicit quodam in loco: «Reliqui domum meam, dimisi haereditatem meam;» et rursus Isaias: «Relinquam vineam meam et non putabitur, neque fodietur, et ascendet in terram incultam spina, et nubibus imperabo ne pluant super eam imbrem;» cum igitur reliquerit populum «sicut tentorium in vinea, et sicut pomorum custodiam in cucumerario, et sicut civitatem obsessam,» cum ab illis ademerit Spiritum Sanctum imbremque propheticum, replevit gratia spirituali Ecclesiam ad similitudinem fluminis Aegypti in diebus novalium, et extulit eam quasi domum in monte collocatam et quasi montem excelsum, montem coagulatum, montem pinguem, in quo complacuit sibi Deus ut inhabitaret in eo. «Etenim Dominus in ea commorabitur usque ad finem.» Et in Hieremia dicit: «Solum gloriae exaltatum sanctificatio nostra.» Et in Isaia: «Et erit in novissimis diebus manifestus mons Domini, et domus Dei in summis montium, et exaltabitur super colles.» Quoniam igitur populum reliquit, et templum desertum dimisit, abscisso velo templi, sublatoque ab iis Spiritu Sancto: «Ecce enim, inquit, relinquetur domus vestra deserta», cum dedit vobis qui de gentibus venistis spiritualem gratiam, ut dicit per Ioel: «Et erit post haec, ait

α) Ἀφῆκα om. coisl. — τὸν ἀμπελῶνα μου leg. Turrian. ex Is. V, 6. Cf. Hierem. XII, 7.

β) Ἀκανθῆς coisl. — ἐντελοῦμαι καὶ οὐ μὴ βρίξαι vatic. 4.

γ) Σικυλάτῳ vatic. 1; συκηλάτῳ Mansi in m. ut vatic. 2. συκῇ ἐλάτῳ vatic. 4.

δ) Καὶ ὑψωσεν coisl.

δ) Καὶ γὰρ ὁ π. κ. ε. τέλος om. vindob. Id. mox. om. Θρόνος δόξης usque ad ἐν Ἡσαΐᾳ λέγει cf. Ps. LXVII, 16, 17; Hier. XVII, 12; Is. II, 2.

ε) Τοῦ ναοῦ om. vindob. coisl. Cf. Matth. XXIII, 38. — Bov. legit: ἀπ' αὐτοῦ.

ς) Καὶ ἐπιμψι vindobon. — Ioel II, 28. διὰ Ἰωήλ τοῦ προφήτου vatic. 2. et 5.

Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν, καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν ὁράσεις ὄψονται, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν ἐνύπνια ἐνυπνιασθήσονται. Πᾶσαν γὰρ δύναμιν λόγου καὶ ἐνέργειαν καὶ τὴν τοιάνδε ⁹⁾ ἐπισκοπὴν ἀπάρας ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ λαοῦ, εἰς ὑμᾶς τοὺς ἐξ ἱθιῶν ἔδειτο· διὰ γὰρ τοῦτο ζηλώσας καὶ ὁ διάβολος τὴν ἀγίαν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν μετίστη εἰς ὑμᾶς, ἐπιγείρας ὑμῖν θλίψεις, διωγμοὺς, ἀκαταστασίας, βλασφημίας, σχίσματα, αἰρέσεις. Ἐκείνον γὰρ τὸν λαὸν διὰ τῆς χριστοκτονίας εἰς ἑαυτὸν ὑπηγάγετο· ὑμᾶς δὲ ¹⁾ ἀποστάντας αὐτοῦ τῆς ματαιότητος, ἄλλοτε ἄλλως πειράζει, ὡς καὶ τὸν μακάριον Ἰώβ. Καὶ γὰρ τῷ μεγάλῳ ἀρχιερεῖ Ἰησοῦ τῷ Τοῦ Ἰωσεδέκ βραχὺ ἀντίκειτο, καὶ ἡμᾶς πολλάκις ἐξητήσατο ἐξυδαρωθῆναι, ὅπως ἐκλίπῃ ἡ πίστις ἡμῶν· ἀλλ' ὁ ἡμέτερος Κύριος καὶ διδάσκαλος, ἐν δίκῃ κατὰσπῆσας αὐτὸν, ἔλεγεν αὐτῷ· Ἐπιτιμήσαι ἐν σοὶ Κύριος, διάβολε, καὶ ἐπιτιμήσαι Κύριος ἐν σοὶ ὁ ἐκλεξάμενος τὴν Ἱερουσαλήμ· οὐκ ἰδοὺ τοῦτο ἐξισπασμένον ὡς δαλός; καὶ ὁ εἰπὼν ²⁾ τότε τοῖς παριστῶσι τῷ ἀρχιερεῖ· Περιέλτε τὰ ἱμάτια τὰ ῥυπαρὰ ἀπ' αὐτοῦ· καὶ ἐπειπὼν· Ἰδοὺ ἀφῆρηκα τὰς ἀνομίας σου ἀπὸ σοῦ· οὗτος ἐρεῖ καὶ νῦν, ὡς καὶ πάλαι, συνηθροισμένων ἡμῶν, ἔλεγεν περὶ ἡμῶν ὅτι· Ἐδιδήθην ἵνα μὴ ἐκλίπῃ ἡ πίστις ὑμῶν ³⁾.

cap. 6. Εἶχε μὲν οὖν καὶ ὁ Ἰουδαϊκὸς ὄχλος αἰρέσεις κακίας· καὶ γὰρ καὶ Σαδδουκαῖοι ἐξ αὐτῶν, οἱ μὴ ὁμολογοῦντες ⁴⁾ νεκρῶν ἀνάστασιν· καὶ Φαρισαῖοι, οἱ

Dominus : et effundam de Spiritu meo in omnem carnem , et prophetabunt filii vestri et filiae vestrae visiones videbunt , et senes vestri somnia somniabunt. » Omnem enim sermonis facultatem et vim atque huiusmodi officium , ereptum populo , Deus in vos gentium sobolem transtulit ; ideoque diabolus invidens sanctae Dei Ecclesiae , excitavit in vos aerumnas , persecutiones , perturbationes , blasphemias , schismata , haereses. Nam populum illum , propter Christi caedem , sibi subegit ; vos vero qui ab eius vanitate recessistis , variis modis tentat , ut olim beatum Iob. Nam et summo Pontifici Iesu , filio Iosedech , restitit , et nos saepe cribrare voluit , ut deficeret fides nostra ; sed magister noster illum in iudicium adducens , dicebat : « Increpet in te Dominus , diabole ! et increpet in te Dominus , qui elegit Hierusalem ? Nonne ecce hic est avulsus tamquam titio ? » Et qui dixit iis qui summo sacerdoti assistebant : « Detrahite ei vestimenta sordida ; » subiunxitque : « Ecce abstuli iniquitates tuas abs te , » idem dicet nunc quod olim nobis : « Rogavi , ne deficeret fides vestra. »

2° Catalogus Haereticorum.

3. Habuit quoque Iudaicus populus haereses pravitatis. Nam Sadducaei ex illis prodierunt , qui negabant mortuorum resurrectionem ; et Pharisei qui fortunae et fato

9) Ποῖαν δὲ Coteler. — Paulo post Bov. εἰς ὑμᾶς.

1) Ἡμᾶς δὲ Bov. iterum. — Ἰησοῦ Ἰωσεδέκ vatic. 4.

— βραχὺ om. vatic. 1, 2. vulg.

2) Δαλός. Zach. III. 2.

3) Περὶ ὑμῶν vatic. 4. — ὅτι εἰρηθῆ videtur legisse

Bov. et mox πίστες ὑμῶν; cf. Luc. XXII, 32.

4) Αὐτῶν ὁμολογοῦντες νεκρῶν vatican. 4. ineptissime.

τύχη καὶ εἰμαρμένη ἐπιγράφοντες τὴν τῶν ἀμαρτανόντων πρᾶξιν καὶ Βασμώ-
θιοι ^{m)} οἱ πρόνοιαν ἀρνούμενοι, ἐξ αὐτομάτου δὲ φορᾶς λέγοντες τὰ ὄντα συ-
νιστάναι καὶ ψυχῆς τὴν ἀθανασίαν περικόπτοντες καὶ Ἡμεροβαπτισταὶ ⁿ⁾, οἵτι-
νες, καθ' ἑκάστην ἡμέραν εἰ μὴ βαπτίσωνται, οὐκ ἐσθίουσιν, ἀλλὰ καὶ τὰς
κλίνας καὶ τοὺς πίνακας ἥτοι κρατῆρας καὶ ποτήρια καὶ καθίσματα εἰ μὴ
καθάρῳσι ὕδατι, οὐδενὶ χρῶνται καὶ οἱ ἐφ' ἡμῶν νῦν φανέντες Ἑβιωναῖοι,
τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ψιλὸν ἄνθρωπον εἶναι βουλόμενοι, ἐξ ἡδοτῆς ἀνδρὸς καὶ
συμπλοκῆς Ἰωσήφ καὶ Μαρίας αὐτὸν γεννῶντες οἱ δὲ τούτων πάντων ἑαυτοὺς
χωρίσαντες καὶ τὰ πατρία φυλάσσοντες εἰσιν Ἑσσαῖοι ^{o)}. Ταῦτα μὲν οὖν ἐν τῷ
προτέρῳ λαῷ ^{p)} καὶ νῦν ὁ πονηρὸς, σωφὲς ὢν τοῦ κακοποιῆσαι καὶ τὸ καλὸν
ὁ, τι ποτέ ἐστιν ἀγνοῶν, ἐξ ἡμῶν τινὰς ἐκβαλὼν, ἐνῆργησεν ἐν αὐτοῖς αἰρί-
σεις καὶ σχίσματα.

Ἡ δὲ κατ'αρχὴν τῶν νέων αἰρέσεων γέγονεν οὕτως Σίμωνά ^{q)} τινα, ἀπὸ Γιτ- cap 7.
θῶν οὕτω καλουμένης κώμης, σαμαρία, τῇ τέχνῃ μάγον, ἐνδυσάμενος ὁ διά-
βολος ὑπερέτην αὐτοῦ τῆς μοχθηρᾶς γνώμης ἐποιήσατο. Ἡνίκα δὲ Φίλιππος
ὁ συναποστόλος ἡμῶν τῇ τοῦ Κυρίου δόσει καὶ τῇ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ ἐνε-
ργείᾳ δυνάμεις ἰαμάτων ^{r)} ἐπιτέλει ἐν Σαμαρίᾳ, ὡς καταπλαλύντας τοὺς Σαμα-
ρεῖς εἰς πίστιν ἐλθεῖν τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ καὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ καὶ βαπτί-
σασθαι εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἤδη δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ Σίμωνος σημεῖα καὶ τέρατα

opera peccantium ascribunt; et Basmothaei (2) qui providentiam negant, affirmant vero
fortuito motu omnia constare atque immortalitatem animae tollunt. Sunt quoque Hemero-
baptistae, qui quotidie nisi aqua abluant se, cibum non capiunt, sed etiam lectis,
tabulis, crateris, calcibus, scabellis, nisi aqua purgatis, non utuntur. Et qui nostris tem-
poribus orti sunt Ebionaei, voluntque Filium Dei nudum hominem fuisse, viri libidine
et Iosephi ac Mariae concubitu nati. Et qui ab iis omnibus separantur et patrias leges
servant, sunt Essaei. Haec quidem in veteri populo fuerunt; sed nunc quoque impro-
bus daemon, efficax ad malefaciendum et bonum quodcumque ignorans, quibusdam ex
nostris ab eo excitatis, haereses et schismata in illis operatus est.

4. Hoc vero exordium novae haereses habuerunt. Fuit quidam Simon, o vico Githon
appellato, samaritanus, arte magus; hoc se diabolus induit, eumque ministrum perversae
suae voluntatis effecit. Quando autem coapostolus noster Philippus, Domini dono
atque sui Spiritus afflatu miracula sanationum Samariae faciebat, ita ut obstupefacti Sa-
maritani ad credendum in omnium rerum Deum et in Dominum nostrum Iesum Christum
adducti, baptizarentur in nomine ipsius, eumque iam Simon ipse signa et prodigia in-

m) Βασμοθαῖοι vatic. 2. βασμοθηαῖοι et in marg.
μασβοθαῖοι vatic. 5; caeteri μασβυθαῖοι ex solemnī
uncialium characterum commutatione.

n) Ἡμεροβαπτιστοὶ vatic. 2. Id. in textu inferiore:
βιοναῖοι, sed in marg. ἐβιοναῖοι.

o) Εἰσιν ἐσσηοὶ vatic. 4 solita scurrillitate. Ἑσσηοὶ
ἢ ἐσσηαῖοι vatic. 5 in marg. Bov. vertit: «lessaei»,

verum ex quo fonte scire non displiceret.

p) Λαῷ om. vatic. 4.

q) Σιμὼν ὁ ὄντος Id.—Γιθὼν coisl. alias γιτθὼν, γιτ-
θων, γαιτθὼν. Apud auctorem φιλοσοφούμενον, Simon ὁ
γιτθηνός;—Σαμαρία vatic. 4.—τὴν τέχνην μάγου coisl.
vat. 2, 5.—ἑνδυσάμενος οὖν αὐτὸν coisl.

r) Ἰαμάτων om. coisl. vindobon.

Θεασαμένου ἄνευ μαγανείας τινὸς γοητικῆς ἐπιτιλούμενα, καὶ εἰς θαῦμα καταπιδόντος, καὶ πιστεύσαντος, καὶ βαπτισθέντος, καὶ προσκαρτεροῦντος τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ ^{α)}· ἀκούσαντες ἡμεῖς τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπάρξασαν Σαμαριῦσι διὰ Φιλίππου, παρεγενόμεθα πρὸς αὐτοὺς ^{β)}, καὶ πολὺ συμβαλλόμενοι τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας, πᾶσι τοῖς βεβαπτισμένοις ἐπιτιθέντες τὰς χεῖρας εὐχαῖς τὴν τοῦ Πνεύματος μετουσίαν ἰδωρούμεθα ^{γ)}. Ἰδὼν δὲ ὁ Σίμων ὅτι διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν ἡμῶν δίδεται τὸ Πνεῦμα τοῖς πιστεύουσι, λαβὼν χρήματα προσήνιχεν ἡμῖν λέγων· Δότε καὶ μοι τὴν ἐξουσίαν ταύτην, ἵνα καθὼς ὃ ἂν ἐπιθῶ τὴν χεῖρα ^{δ)} λαμβάνῃ Πνεῦμα ἅγιον· βουλόμενος, ὡς τὸν Ἀδὰμ τῇ δούσει τοῦ ξύλου τῆς κατ' ἐπαγγελίαν ἀθανασίας ἐστέρησεν ὁ διάβολος ^{ε)}, οὕτω καὶ ἡμᾶς τῇ λήψει τῶν χρημάτων θείλξας τῆς δόσεως τοῦ Θεοῦ περιγράψαι, ὅπως ἀντικαταλλαζάμενοι ἀποδώμεθα αὐτῷ χρημάτων τὴν ἀτίμητον τοῦ Πνεύματος δωρεάν. Πάντων δὲ ἡμῶν ἐπὶ τούτῳ ^{ς)} ταραχθέντων, ἀτεινίσας ἐξὼ Πέτρος εἰς τὸν ἐν αὐτῷ κακοῦργον ὄφιν, εἶπον τῷ Σίμωνι· Τὸ ἀργύριόν σου σὺν σοὶ εἴη εἰς ἀπώλειαν, ὅτι τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ ἐνόμισας διὰ χρημάτων πταῖσθαι· οὐκ ἔστι σοι μερίς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ οὐδὲ κληρὸς ἐν τῇ πίστει ταύτῃ ^{ζ)}, ἡ γὰρ καρδία σου οὐκ ἔστιν εὐθεῖα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· μετανόησον οὖν ἀπὸ τῆς κακίας ταύτης καὶ δειθήνητι τοῦ Κυρίου, εἰ ἄρ' ἀφεθήσεται σοὶ ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας

tuitus, sine ulla magica arte perfecta, admiratusque credidisset et baptismum accepisset atque ieiunio et orationi esset intentus, audientes nos gratiam Dei ad Samaritanos per Philippum pervenisse, ad eos accessimus, multaque ad doctrinae sermonem impense conferentes, manibus super omnes baptizatos impositis, gratiam eis Spiritus Sancti per preces largiebamur. Vidensque Simon impositione nostrarum manuum dari Spiritum credentibus, obtulit nobis pecuniam et dixit: « Mihi quoque hanc potestatem date, ut cui imposuero manus, is habeat Spiritum Sanctum, » volens scilicet, ut quemadmodum Adam, gustato ligno, promissa immortalitate privatus fuit, sic nos acceptae pecuniae capti illecebris, Dei munere excluderemur, si hac permutatione facta donum Spiritus Sancti, quod aestimationem superat, nummis ipsi traderemus. Quare commotis omnibus nostris, ego Petrus, intuens maleficum serpentem qui detinebat eum, respondi Simoni: « Argentum tuum tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei putasti pecunia comparari; non est tibi pars in sermone isto, neque sors in ista fide: cor enim tuum non est rectum coram Deo. Poenitentiam itaque ago a tanta nequitia et roga Deum, si forte remittatur tibi haec cogitatio cordis tui. In felle enim amaritudinis et in vinculo iniquitatis

α) Καὶ τῇ ἐξουσίᾳ coislin.; τῇ αὐτοῦ προσευχῇ vatic. 1. προσευχῇ προσκαρτεροῦντος vatic. 2.

β) Πρὸς αὐτοὺς καὶ πολλοῖς συμβαλλ. vatic. 1.

γ) Ἰδωρούμεθα πᾶσιν vatic. 1.—Ἰδὼν δὲ Σίμων vatic. 1. Iude cf. Act. Ap. XIII, 19 seqq.

δ) Τὰς χεῖρας; vatic. 2, 4.

ε) Ὁ διάβολος; cum Veltzen. ex vindobon., lubente rerum serie. Sed om. vulg. vatic. 1, 2, 4.—Mox vindob. singulariter χρημ. ἀπανάσθ.—ἀπογράψαι vatic. 1;

περιτρέχεται coislin. post correcturam.—ἀνταλλαζάμενοι vatic. 1.—Bovius legit: τοῦ Θεοῦ δωρεάν.—Locum vocatum quadam periphrasi illustrat vindobon. Θεοῦ στερέσθαι ὑπὸ τοῦ διαβόλου τοῖνον καὶ ὁ Σίμων κινήσει προσήνιχε χρήματα.

ς) Ἐπὶ τούτῳ et paulo infra εἶν om. coislin.

ζ) Ἐν τῇ πίστει ταύτῃ om. vatic. 1; item σου post κακίας.—δεῖν τοῦ Θεοῦ vatic. 2, coislin.—Εἰ ἄρ' ἀφεθ. cum vatic. 2 et 4.; vulgo: εἰ ἀφεθ.

σου· εἰς γὰρ χολὴν πικρίας καὶ σύνδεσμον ἀδικίας θεωρῶ σε ^{a)} ὄντα. Ἀλλὰ πότε μὲν ὁ Σίμων ἰμφοβος γινόμενός φησι· Παρακαλῶ, δεήθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἑμοῦ πρὸς τὸν Κύριον, ὅπως μηδὲν ἐπέλθῃ ἐπ' ἐμὶ ὧν εἰρήκατε.

Ἦνίκα δὲ ἐξήλθομεν ^{b)} ἐν τοῖς ἔθνεσι κηρύσσειν τὸν λόγον τῆς ζωῆς, τότε ^{cap. 8.} ἐνῆργησεν ὁ διάβολος εἰς τὸν λαόν, ἀποστεῖλαι ὀπίσω ἡμῶν ψευδαποστόλους εἰς βιβήλωσιν τοῦ λόγου· καὶ προεβάλετο Κλεόβιόν τινα καὶ παρίζευξαν τῷ Σίμωνι· οὗτοι δὲ μαθητεύουσι Δοσιθέῳ τινὶ, ὃν καὶ παρειυδοκίμησαντες ἰξώσαντο τῆς ἀρχῆς· εἴτα καὶ ἑτεροὶ ἑτέρων κατῆρξαν ἐκτόπων ^{c)} δογμάτων, Κήρινθος καὶ Μάρχος καὶ Μείανδρος καὶ Βασιλείδης καὶ Σατορνίλος ^{d)}. Τούτων οἱ μὲν πολλοὺς θεοὺς, οἱ δὲ τρεῖς ἐναντίους, ἀνάρχους, αἰὶ συνόντας ἑαυτοῖς, οἱ δὲ ἀπείρους καὶ ἀγνώστους δοξάζουσι· καὶ οἱ μὲν τὸν Γάμον ἀθετοῦσιν, οὐκ εἶναι τοῦ Θεοῦ ἔρπον δοξάζοντες, ἄλλοι δὲ τινα τῶν βρωμάτων βδελύσσονται· οἱ δὲ ἀναίδην ἐκπορεύουσι ^{e)}, οἷοι οἱ τῶν ψευδώνυμοι Νικολαῖται.

Ὁ μίντοι Σίμων ἑμοὶ Πέτρῳ πρῶτον ^{f)} ἐν Καισαρείᾳ τῇ Στράτωνος, ἔνθα Κορνήλιος ὁ πιστός ^{g)} ἐπίστυσιν, ὧν ἑθνικός, ἐπὶ τὸν Κύριον, Ἰησοῦν, δι' ἑμοῦ, συντυχῶν μοι ἐπειράτο διαστρέφειν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, συμπρόντων μοι τῶν ἱερῶν ^{h)} τέκνων, Ζαχαίου τοῦ ποτὲ Τελώνου καὶ Βαρνάβα, καὶ Νικήτου καὶ Ἀκύλα ἀδελφῶν Κλήμεντος τοῦ Ῥωμαίων ἐπισκόπου τε καὶ πολίτου, μαθητευθέντος ⁱ⁾ δὲ καὶ Παύλῳ τῷ συναποστόλῳ ἡμῶν καὶ συνεργῶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ·

video te esse.» Tunc quidem Simon perterritus : « Rogo, inquit, precamini vos pro me Dominum, ut nihil in me veniat eorum quae dixistis. »

5. Cum vero exivimus inter gentes ad praedicandum Verbum vitae, tunc diabolus molitus est in populo ut post nos mitteret pseudoapostolos ad sermonem labefactandum. Itaque producerunt Cleobium quemdam et adiunxerunt Simoni. Fuerunt autem hi discipuli cuiusdam Dosithei, quem reprobato eiecerunt principatu. Deinde alii aliorum absurdorum dogmatum extiterunt Cerinthus, Marcus, Menander, Basilides, Saturnilus. Ex iis alii plures deos esse opinantur; alii tres inter se contrarios, sine dominatu, semper colluctantes; alii infinitos et ignotos; quidam vero nuptias tollunt, arbitantes non esse eas opus Dei; alii quosdam cibos abominantur; alii inverecunde fornicantur, quod nunc faciunt falsi nominis Nicolaitae.

6. Verumtamen Simon cum me Petrum primum convenisset in Caesarea Stratonis, ubi Cornelius fidelis per me in Dominum Iesum, cum esset ethnicus, crediderat, verbum Dei conatus est pervertere, cum una mecum adessent sacri filii Zacchaeus olim publicanus et Barnabas, item Niceta et Aquila fratres Clementis episcopi et civis Romani, discipuli Pauli coapostoli nostri et in evangelio coadiutoris. Cumque tertio cum eo disputassem

a) Ὁρῶ σε vatic. 2, colsin.

b) Ἐξῆλθεν vatic. 4, legitque τὸν λ. τ. ζωῆς κηρύσσειν — κηρύσσ. εἰς τὸν κόσμον colsin. vindob.

c) Κορινθίος vatic. 5. Κατῆρξ. ἐκ ποικίλων δογμάτων colsin.

d) Σερατοναίος Cotel. et vatic. 1 in marg. Pro σατορνίλος Bon. « saturninus. »

e) Καὶ ἀναίδην πορεύουσι vindob.; ἀναίδως vat. 5; ἐκπορεύουσι vatic. 4.

f) Ὁ μὲν οὖν σιμ. κ. π. πρῶτος μὲν vatic. 2, 5.

g) Ὁ πιστός om. colsin.

h) Ἱερῶν ἑμοῦ τέκν. id. — ἱερῶν τέκνων δὲ vat. 4.

i) Μαθητεύσας δὲ colsin. vindob. vatic. 2; μαθητευθέντος vatic. 6 qui in marg. proponit tum μαθητεύ-

καὶ τρίτον ἐπ' αὐτῶν διαλεχθεὶς αὐτῷ εἰς τὸν περὶ προφήτου ^{κ)} λόγον καὶ περὶ Θεοῦ μοναρχίας, ἠττήσας αὐτὸν δυνάμει Κυρίου ^{λ)} καὶ εἰς ἀφωρίαν καταβαλὼν ^{Cap. 9.} φυγάδα κατέστησα εἰς τὴν Ἰταλίαν. Γινόμενος δὲ ^{μ)} ἐν Ῥώμῃ πολὺ τὴν ἐκκλησίαν ἔσκυλε, πολλοὺς ἀνατρίπων καὶ ἑαυτῷ περιποιούμενος, τὰ δὲ ἔθνη ἱεριστῶν μαγικῇ ἔμπειρίᾳ καὶ δαιμόνων ἐνέργειᾳ, ὡς καὶ ποτε μίσης ἡμέρας προελθὼν ^{ν)} εἰς τὸ θέατρον αὐτῶν κελεύσας τοῖς δήμοις ἀρπαγῆναι καὶ μὲν, ἐν τῷ θεάτρῳ ἐπηγγέλλετο πτῆναι δι' αἴρος. Πάντων δὲ ἐπὶ τούτῳ μετρώρων τυγχανόντων, ἐγὼ προσνυχόμην κατ' ἑμαυτόν ^{ο)}. Καὶ δὴ μετιωρισθεὶς ὑπὸ δαιμόνων ἵστατο μετάρσιος εἰς αἶρα, λέγων εἰς οὐρανοὺς ἀνιέναι, καὶ κεῖθεν αὐτοῖς τὰ ἀγαθὰ ἐπιχορηγήσειν ^{π)}. τῶν δὲ δήμων ἐπευφημούντων ὡς Θεὸν, ἐκτείνας ἑὸν τὰς χεῖρας εἰς οὐρανὸν, σὺν τῇ ^{ρ)} διανοίᾳ ἰκέτευον τὸν Θεὸν διὰ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ῥῆξαι τὸν λυμεῶνα καὶ τὴν ἰσχὺν τῶν δαιμόνων περικόψαι ἐπ' ἀπάτη καὶ ἀπωλείᾳ ἀνθρώπων κεκρημένων αὐτῇ, ῥάξαντα δὲ μὴ θανατῶσαι, ἀλλὰ ^{ς)} συντρίψαι. Καὶ ὑπολαβὼν, ἀτειλάς εἶπον τῷ Σίμωνι· Εἰ Θεοῦ ἄνθρωπος ἐγὼ, ἀπόστολος δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀληθὴς καὶ διδάσκαλος εὐσεβείας, ἀλλ' οὐ πλάνης ^{τ)} οἷος σὺ Σίμων, προστάσω ^{ι)} ταῖς πονηραῖς δυνάμεισι τοῦ τῆς εὐσεβείας

de Propheta, deque Dei monarchia, illum virtute Dei convictum atque repressum, in Italiam aufugere compuli.

7. Romam cum venisset, Ecclesiam vehementer perturbavit, multos evertens atque in sententiam suam adducens, gentes vero ita pelliciens peritia magica et daemonum potentia, ut, quadam die, cum in theatrum circa meridiem prodixisset, ac suorum turbae iussisset ut mox idem in theatrum raperent, pollicitus est se in aëre volaturum. Cumque omnes hac re erecti essent, ego seorsum orabam: itaque sublatus a daemonibus, volabat sublimis, dicens in caelum se ascendere, indeque ipsis bona largiturum. Populo illi, veluti Deo, acclamante optima, attollens ego manus in coelum, tota mento supplicabam Deo, ut per Iesum Christum Dominum frangeret scelestum illum et daemonum vim labefactaret, qui in fraudem ac perniciem hominum viribus utebantur, illum vero perfractum non occideret, sed comminueret. Tumque Simonem intuitus: « Si Dei, inquam, homo sum, apostolus Iesu Christi verus, doctorque pietatis, non erroris, cuiusmodi es tu, Simon! impero improbis virtutibus quibus apostata pietatis, Simon magus

σαντος, tum lectionem vulg. Ille non unum cubare mendum suadet coislin. enumeratio in recto casu: ζευχαῖος ὁ ποτε τελώνης καὶ βαρναβᾶς, κ. νικητὰς κ. σκύλας. οἱ ἀδελφοί—Pergit vindob. In altero colo: τρίτον αὐτόν.

κ) Περὶ προφητῶν vatic. 2, 4, 6. Vulgata retineo, sed suspicor legendum εἰς τὸν προφητικόν λόγον.

λ) Δυνάμει τοῦ κυρίου cum vatic. 1, 2, 4.

μ) Ἐκεῖνος δὲ γινόμεν. Ueltzen. ex vindob. Placent vulgata quae respondent superioribus ὁ μόνος Σίμων, et pressius ubi legitur πρῶτον μόν. Consentiant vatic. 1, 2, 4, 5 et coislin.

ν) Ἐξιστάμενος vatic. 2, 4, 5 coislin.; ἔμπειρίᾳ om. Ueltzen. cum vindob. contra vatic. 1, 2, 4, 5; μαγικῇ τέχνῃ coislin. καὶ 2. ἐνέργ. vatic. 1. om. ἔξισταν. καὶ μὴ

ἐμπειρίᾳ vatic. 5, villo aperto.

ο) Ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνελθόντων, ἐγὼ coislin. — κατ' ἑμαυτόν cum vatic. 1, 2, 4, 5 κατ' ἑμαυτόν vulgo.

π) Ἐπιχορηγῆναι vatic. 2, 5 coislin. — ἐπιχορηγῶντες vatic. 4.

ρ) Ἐν τῇ διανοίᾳ coislin. vindob.; vulgo σὺν αὐτῷ.

ς) Ῥάξαντα vatic. 1 et Cotel. in marg. Mansi.—μόνον συντρίψαι coislin.

τ) Πλάνης vatic. 1 et alii; dextere tetigit recepta vatic. 2: πλάνης, ὡς σὺ, Σίμων;—πλάνης vindobon. et Ueltzen.

ι) Προστάσω ἐν ὀνόματι τοῦ Κ. ἡμῶν Ι. Χριστοῦ ἡμῶν ταῖς πονηραῖς coislin. secundis aliculis curis.—τοὺς τῆς εὐσεβείας ἐπιστάτας susque deque semper in vatic. 4.

ἀποστάτου, ἐφ' αἷς ὀχεῖται Σίμων ὁ μάγος, ἀφίῃναι τῆς κρατήσεως ^{u)}, ὅπως
ἐξ ὕψους κατενιχθῇ εἰς γέλαῖα τῶν ἀπατηθέντων ὑπὸ αὐτοῦ. Καὶ εἰπὼντος
μου ταῦτα, περικοπίς ^{v)} τῶν δυνάμεων ὁ Σίμων κατηνέχθη μετὰ μεγάλου ἤχου
καὶ ῥαγεῖς πτώμα ἱξαίσιον, συντρίβεται τὸ ἰσχύιον καὶ τῶν ποδῶν τοὺς ταρσοὺς.
Καὶ φωνή ^{z)} τῶν ὄχλων λέγουσα· Εἰς ὁ Θεός, ὃν Πέτρος δικαίως καταγγέλλει, τῇ
ἀληθείᾳ μόνον ^{y)}. Καὶ πολλοὶ ἀπέστησαν ἀπ' αὐτοῦ, τινὲς δὲ ἄξιοι τῆς ἀπωλείας
αὐτοῦ ὄντες παρέμειναν αὐτοῦ τῇ μοχθηρᾷ διδασκαλίᾳ.

Καὶ οὕτω πρώτη ἐπάγῃ ἡ τῶν Σιμωνιανῶν ^{z)} ἀθιωτάτη αἵρεσις ἐν Ῥώμῃ, Cap. 10.
καὶ διὰ τῶν λοιπῶν ψευδαποστόλων ἐνήρξει ὁ διάβολος. Τούτοις δὲ πᾶσιν ἐπί-
σης σκοπὸς ἦν εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἀθιότητος, τὸν μὲν παντοκράτορα Θεὸν βλασφη-
μεῖν, ἄγνωστον δοξάζειν, καὶ μὴ εἶναι Πατέρα τοῦ Χριστοῦ μηδὲ τοῦ κόσμου δη-
μιουργόν, ἀλλ' ἄλικτον, ἄρρητον, ἀκατονόμαστον, αὐτογένεθλον· τόμῳ καὶ
προφήταις μὴ χρᾶσθαι, πρόνοίαν μὴ εἶναι, ἀνάστασιν μὴ πιστεύειν, κρίσιν ^{a)} μὴ
εἶναι καὶ ἀνταπόδοσιν, ψυχὴν ἀθάνατον μὴ ὑπάρχειν, ἡδονῇ χαίρειν μόνῃ, καὶ
πρὸς πᾶσαν θρησκείαν ἀδιαφόρως ἐκκλίνειν. Οἱ μὲν γὰρ πλείους εἶναι θεοὺς λέ-
γουσιν, οἱ δὲ τρεῖς ἀνάρχους, οἱ δὲ δύο ἀγεννήτους, οἱ δὲ αἰῶνας ἀπείρους· καὶ
οἱ μὲν αὐτῶν ἀγαμίαν διδάσκουσι καὶ κρεῶν ἀποχὴν καὶ οἶνου, βδελυκτὰ λέ-

vehitur, ut tenere illum desinant, unde is ab alto deliciatur in risum eorum quos de-
cepit. » Cumque haec dicerem, Simon a virtutibus desertus, cum magno fragore cor-
ruit, ac vehementi casu elisus, coxam et pedum extrema frangit: clamorque plebis
oritur, unum scilicet esse Deum, quem iusto Petrus nuntiat, ac solum esse verum.
Multique ab eo defecerunt; quidam cum essent illius interitu digni, in prava eius di-
sciplina remanserunt.

8. Atque hoc modo primum inducta est Romam impia Simonianorum haeresis, sicque
per reliquos pseudoapostolos diabolus operabatur. His omnibus unus atque idem erat
propositus impietatis finis, omnipotentem Deum blasphemare, ignotum Deum celebrare,
ac non esse Patrem Christi neque mundi conditorem, quem ullus neque fari, neque pro-
nuntiare, neque vocare valet, per se genitum; nec legis, neque prophetarum oraculis
utendum; providentiam nullam esse; resurrectionem non futuram, neque iudicium, ne-
que retributionem; animam esse mortalem; sola voluptate laetandum, et ad omnem re-
ligionem sine discrimine esse deflectendum. Aliqui plures deos esse putant; aliqui tres
principio carentes, alii duos ingenitos, alii innumeros aeones. Et quidam nuptias res-
puunt, carnem item et vinum, quae abominationi habent; item nubere, et liberis et

u) Κρατήσεως αὐτὸν coislín.—κατεν. ἐνὶ ὕψει πάντων
εἰς γέλα. καὶ ἐνεδισμὸν τῶν coislín.

v) Περικοπ. τῶν ποτηρῶν δυνάμ. id.—μετὰ μεγ. ἤχου
om. vatic. 2.—καὶ ῥαγεῖς πτώμα ἱξαίσιον cum vatic. 2,
4, 5, 6 (in marg.) Coteler. (ib.)—πτώμα om. alii mas. et
ed. libri ad Ueltz.—συντρίβει τοὺς πόδας καὶ συντρίβει
τοὺς ταρσ. coislín. quo respiciunt capitula libro praefixa.
Cf. lib. II, c. 10.

z) Φωνή τοῦ ὄχλου coislín.—εἰς Θεός vatic. 2, 4, 5.

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

—μόνος Mansi; om. coislín.

y) Μοχθηρία τῆς διδασκαλίας καὶ οὕτω πρώτος va-
tic. 4.

z) Σιμωνιανῶν Mansi, pruritu male feriat cor-
rectoris. Sed quis emendabit vatic. 4, ubi mox: πᾶσιν
εἰς σκοπὸς κ. ὁ α. ἀθιότης εἰ τοῦ μὲν παντοκράτορα, εἰ μὴ
εἰς πατέρα, et quod omnem excedit vecordiam: ἀνά-
στασιν μὴ ποιεῖν pro μὴ πιστεῖν?

a) Κρίσιν μ. ε. κ. ἀνταποδ. om. coislín.

γοντες εἶναι καὶ γάμον καὶ παίδων γένεισιν καὶ βρωμάτων μετάληψιν, ἵν' ὡς
 σιμνοὶ τινες τὴν ποιηρὰν αὐτῶν γνώμην ὡς ἀξιόπιστον παραδεχθῇται ποιήσωσι·
 τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν νομοθετοῦσι κρειῶν ἀπέχισθαι οὐχ ὡς ἀλόγων ζώων, ἀλλ'
 ὡς λογικὴν ἐχόντων ψυχὴν καὶ φόνου δίκην εἰσπράσσεισθαι μελλόντων τῶν ταῦτα
 κατατολμώντων ^{b)} σφάζειν. ἑτεροὶ δὲ ἐξ αὐτῶν ἔλεγον μόνου ^{c)} δεῖν φάσκοντες
 χοιρείου ἀπέχισθαι, τὰ δὲ κατὰ νόμον καθαρὰ ἐσθίειν, καὶ περιτέμνισθαι νο-
 μίμως, πιστεύειν δὲ εἰς Ἰησοῦν ὡς εἰς ὅσιον ἄνδρα καὶ προφήτην· ἄλλοι δὲ
 ἀναίδην ^{d)} ἐκπορνεύειν καὶ παραχρᾶσθαι τῇ σαρκὶ ἐδίδασκον καὶ διὰ πάσης ἀνο-
 σιουργίας ἵεναι, ὡς ^{e)} οὕτω καὶ μότως ἐκφυῆξαι τὴν ψυχὴν τοὺς κοσμικοὺς
 ἄρχοντας. Οὗτοι δὲ πάντες τοῦ διαβόλου ὄργανα τυγχάνουσι καὶ υἱοὶ ὀργῆς.
 Cap. 11. Ἡμεῖς δὲ τέκνα Θεοῦ καὶ υἱοὶ εἰρήνης ^{f)}, τὸν ἱερὸν καὶ εὐθὴ λόγον κηρύσ-
 σοντες τῆς εὐσεβείας, ἵνα μόνον Θεὸν καταγγέλλομεν, νόμου καὶ προφητῶν
 Κύριον, τῶν ὄντων δημιουργόν, τοῦ Χριστοῦ Πατέρα· οὐκ αὐταίτιον καὶ αὐ-
 τογένεθλον, ὡς ^{g)} ἐκεῖνοι οἶονται, ἀλλ' αἰδίον καὶ ἀναρχον καὶ φῶς οἰκοῦντα
 ἀπρόσιτον οὐ δεύτερον ὄντα ἢ τρίτον ἢ πολλοστόν, ἀλλὰ μόνον αἰδίως ^{h)}· οὐκ
 ἄγνωστον ἢ ἄλεκτον, ἀλλὰ διὰ νόμου καὶ προφητῶν κηρυσσόμενον, παντοκρά-
 τορα, παντάρχη, παντεξούσιον Θεὸν καὶ Πατέρα τοῦ μονογενοῦς καὶ πρωτο-

cibus operam dare, ut quasi venerandi quidam facti, pravae sententiae suae facilio-
 rem auctoritatem concilient. Quidam vero ex iis docent abstinendum carnibus, non quod
 sint animalium ratione carentium, sed veluti animam habentium rationalem, et quasi
 poenas caedis daturi sint qui ea occidunt. Alii suilla tantum carne abstinent, iis quae
 ex lege munda censentur, vescuntur; putantque circumcisionem legaliter esse servan-
 dam, credendum vero in Iesum tamquam in virum sanctum et prophetam. Alii docent sine
 pudore libidini inserviendum, et carne abutendum, et patrandum omne flagitium, quod
 hac solum ratione anima principes mundi possit effugere. Hi omnes diaboli organa sunt
 et irae filii.

3°. Praescriptiones adversus haereticos ab Ecclesiae doctrina et auctoritate.

9. Nos vero Dei soboles et filii pacis, sacrum ac rectum praedicantes pietatis sermonem,
 unum solum nunciamus Deum, legis ac prophetarum Dominum, rerum creatorem, Christi
 Patrem; non auctorem sui, neque a se editum, quo sensu illi opinantur; sed aeternum,
 et principii expertem, et lucem inaccessam habitantem, non congeminatum vel tergemi-
 num vel multiplicem, sed solum in aeternitate, non ignotum vel silentio abditum, sed
 per legem ac prophetas proditum, omnipotentem, omnium opificem, omnium potesta-

b) Μάλλοντες εἰ κατατολμῶντας vatic. 4, qui voluit
 ascribere cum vatic. 2, 5, coislin. et vindob. μάλλον-
 τας εἰ κατατολμῶντας quod vix ausim vitio vertere cum
 Ueltzenio.

c) Ἐξ αὐτῶν ἔλεγον om. coislin. — μόνου δεῖν vat. 2.
 — φάσκοντες om. vatic. 2, 4, 5.

d) Ἀναίδως coislin. — ἐκπορνεύουσι vatic. 4, vindob.

e) Ὡς usque ad ἄρχοντας om. coislin. — κοσμικοὺς
 vatic. 2.

f) Εἰρήνης ὄντες vatic. 2, 5, vindobon. — κηρύσσο-
 μιν coislin. et consequenter καταγγέλλοντες.

g) Ὡς ἐκεῖνοι οἶονται om. Bon. Nec nisi glossema
 Ueltzenio, minime tamen expungendum.

h) Μόνου αἰδίως vatic. 5 et in marg. vatic. 6.

τόκου ἢ πάσης δημιουργίας, ἵνα Θεὸν ἐνὸς υἱοῦ Πατέρα, οὐ πλειόνων, ἐνὸς Παρακλήτου διὰ Χριστοῦ ἢ, τῶν ἄλλων Ταγμάτων ποιήσῃ, ἵνα δημιουργὸν διαφόρου κτίσεως ἢ διὰ Χριστοῦ, τὸν αὐτὸν προνοήσῃ, νομοθέτην δὲ αὐτοῦ, ἀναστάσεως αἴτιον καὶ κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως δὲ αὐτοῦ γινομένων· τοῦτον αὐτὸν καὶ ἄνθρωπον εὐδοκήσαντα γενέσθαι καὶ πολιτισάμενον ἄνις ἁμαρτίας καὶ παθόντα^{μ)} καὶ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν καὶ ἀνελθόντα πρὸς τὸν ἀποστέλλαντα. Καὶ πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλὸν φαμεν καὶ οὐδὲν βδελυκτὸν, πᾶν τὸ πρὸς σύστασιν δικαίως μεταλαμβανόμενον ἄριστον· πάντα γὰρ κατὰ τὴν γραφὴν καλὰ λίαν. Γάμον νόμιμον καὶ παίδων γένεσιν τίμιον καὶ ἀμόλυντον εἶναι πιστεύομεν· ἐπ' αὐξήσει γὰρ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων διαφορὰ σχημάτων διεπλάσθη ἐν τῷ Ἀδὰμ καὶ τῇ Εὐᾷ. Ψυχὴν ἀσώματον ἐν ἡμῖν καὶ ἀθάνατον ὁμολογοῦμεν, ἀλλ' οὐ φθαρτὴν ὡς τὰ σώματα, ἀλλ' ἀθάνατον, ὡς λογικὴν καὶ αὐτεξούσιον. Πᾶσαν μίξιν παράνομον καὶ τὴν παρὰ φύσιν γινομένην ὑπὸ τιτῶν βδελυσσόμεθα ὡς ἀθέμιτον καὶ ἀνοσίαν. Ἀνάστασιν γίνεσθαι ὁμολογοῦμεν δικαίων τε καὶ ἀδίκων, καὶ μισθαποδοσίαν. Τὸν Χριστὸν οὐ ψιλὸν ἄνθρωπον ὁμολογοῦμεν, ἀλλὰ Θεὸν Λόγον καὶ ἄνθρωπον, μισίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀρχιερέα τοῦ πατρὸς· οὔτε μὴν μετὰ Ἰουδαίων περιτεμνόμεθα, εἰδότες ὅτι ἐλήλυθεν ὃ ἀπέκειτο, καὶ δὲ ὃν ἐφυλάσσειτο τὰ Γένη, ἡ προσδοκία τῶν ἰθῶν, Ἰησοῦς ὁ Χρι-

tem habentem, Deum et Patrem Unigeniti et Primogeniti omnis creaturae; unum Deum unius Filii Patrem, non multorum; Deum unius Paracliti per Christum (3), aliorum ordinum effectorem et unum per Christum conditorem variarum creaturarum, et eundem provisorem et legislatorem per eundem Christum, per ipsum auctorem resurrectionis, iudicii ac remunerationis eorum quae per se fiunt. Hunc ipsum voluit hominem fieri, qui versatus est cum hominibus sine peccato, passus est, a mortuis resurrexit et ad eum a quo missus erat, reversus est. Atque omnem creaturam Dei bonam fatemur, nihilque respuendum, sed omne quod ad nos sustendandum, sumimus iuste, optimum esse. Omnia enim, secundum Scripturam, erant valde bona. Nuptias legitimas et liberorum procreationem honestam et incontaminatam credimus: nam ad propagandum genus hominum sexuum differentia in Adam et Eva formata est. Animam incorpoream et immortalem affirmamus, neque interire eam veluti corpora, sed perpetuo manere, uti rationis participem et libertate praeditam. Omnem iniustum concubitum, maxime eum qui contra naturam a quibusdam exercetur, respuimus ut nefarium et sceleratum, resurrectionem futuram fatemur, iustorum et iniustorum, atque retributionem. Christum non confitemur purum hominem, sed Deum Verbum et hominem, mediatorem Dei et hominum, pontificem Patris. Neque vero una cum Iudaeis circumcidimur, scientes venisse eum cui repositum esset et per quem custodiantur gene-

ἢ) Μενογενοῦς πρωτοτόκου vindob.—πάσης κτίσεως vatic. 2. vindobon. 6 Coloss. 1, 15.

ἢ) Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ vatic. 4. προσέλαμ add. vindobon. Vide annotation.—καὶ τῶν ἄλλων vatic. 2, τῶν δὲ ἄλλ. colslin.

ἢ) Διαφόρου κτίσεως Χριστοῦ vatic. 2.—Προνοήν iterum et incommode codd. vat.—δὲ αὐτοῦ om. vindob.

μ) Παθ. καὶ ἀποθάνοντα καὶ ἀναστ. vatic. 2, 4, et in marg. 6. Haec nobilis enuntiatio fidei multis ad singulos articulos titulis oratur in vatic. 2 et 3, neque ullis offuscatur quas notare oportuerit, codicum varietatibus. Passim respiciat 1 Tim. VI, 16, Gen. 1, 31; Hebr. XIII, 4; 1 Tim. II, 5; et in fine Gen. XLIX, 10; Is. XI, 1; IX, 6.

στὸς ὁ ἐξ Ἰούδα ἀνατείλας, ὁ ἐκ βλαστοῦ υἱὸς, τὸ ἐξ Ἰησοῦ ἀνθρῶς, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὧμου.

Cap. 12.

Ἀλλ' ἐπεὶ ^{α)} τότε αὕτη ἡ αἵρεσις ἰσχυροτέρα πρὸς πλάνην ἔδοξεν εἶναι, καὶ τῆς ἐκκλησίας ὅλης κινδυνεύουσας, ἡμεῖς οἱ δώδεκα συνελθόντες εἰς Ἱερουσαλὴμ (ἀντὶ γὰρ τοῦ προδότου Μαθθίας σὺν ἡμῖν κατεψηφίσθη ἀπόστολος εἶναι, λαβὼν τὸν κλῆρον Ἰούδα, ὡς ^{β)} εἴρηται· Τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος) ἐπισκίπτομεθα ἅμα Ἰακώβῳ τῷ τοῦ Κυρίου ἀδελφῷ τί γίνηται ^{γ)} καὶ ἔδοξεν αὐτῷ τε καὶ τοῖς πρεσβυτέροις λόγους διδασκαλίας προσλαλῆσαι τῷ λαῷ. Καὶ γὰρ καὶ τινες κατελθόντες ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας εἰς Ἀντιόχειαν ἐδίδασκον τοὺς ἐκεῖ ἀδελφοὺς, λέγοντες ὅτι ἐὰν μὴ περιτμηθῇτε ^{δ)} τῷ ἔθει Μωυσείως καὶ τοῖς ἄλλοις ἔθουσιν ^{ε)} οἷς διατάχεται περιπατεῖτε, οὐ δύνασθε σωθῆναι. Γενομένης οὖν στάσεως καὶ ζητήσεως οὐκ ὀλίγης, οἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀδελφοί, γνόντες ὅτι συνεληλύθαμεν πάντες περὶ τούτου ζητήσοντες ^{ς)}, ἐξαπέστειλαν πρὸς ἡμᾶς ἄνδρας πιστοὺς καὶ τῶν γραφῶν ^{ζ)} εἰδόμενας, μαθεῖν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου· οἱ δὲ, παραγενόμενοι εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἀνῆγγειλαν ἡμῖν τὰ ζητηθέντα καὶ ἐν τῇ Ἀντιοχείᾳ ἐκκλησίᾳ, ὡς ὅτι τινὲς ἔλεγον ὅτι δεῖ περιτέμνεσθαι καὶ τὰς ἄλλας ἀγνείας παραφυλάττειν ^{η)}.

Ἄλλων δὲ ἄλλο τι λεγόντων, ἰδὼ Πέτρος ἀναστὰς εἶπον πρὸς αὐτούς· Ἀν-

rationes, expectationem gentium, Iesum Christum, ex Iuda ortum, filium ex germine de Iesse florem, cuius imperium super humeros eius.

19. Tunc vero quoniam illa haeresis magnas ad decipiendum vires videbatur habere, totaque Ecclesia in periculo versabatur, nos duodecim, congregati Hierosolymis. (Nam in locum proditoris Matthias apostolus factus est, qui sortem Iudae accepit, ut scriptum est: « Et episcopatum eius alter accipiat »), una cum Iacobo fratre Domini, deliberavimus quid faciendum esset. Placuitque illi et presbyteris populum sermonibus doctrinae alloqui. Etenim quidam a Iudaea Antiochiam profecti, docendo fratres, affirmabant nisi circumciderentur secundum morem Moysis, aliosque ritus quos ille praeceperat, servarent, salvos fieri non posse. Orta igitur contentione et quaestione non parva, fratres, qui erant Antiochiae, certiores facti nos convenisse ut de hac re quaereremus, miserunt ad nos viros fideles et sacrarum litterarum peritos, ut de hac quaestione edocerentur. Qui Hierosolymam advenientes, nuntiaverunt nobis quae in ecclesia antiochena disputarentur: aliquos affirmare, oportere circumcidi aliasque ceremonias servari.

11. Atque aliis alia dicentibus; ego Petrus cum consurrexissem: « Viri fratres,

α) Ἐπειδὴ τότε vatic. 4. Mox ἱεροσολύμα semel et iterum infra vatic. 2, 5.

β) Κλῆρ. τοῦ Ἰούδα Id. — Ὡς φησὶν ὁ ψαλμδός, coislin. cf. Ps. CVIII, 8; Act. I, 26; XV, 1.

γ) Ἀδελφῷ, εἶναι τε καὶ vatic. 2, 4, quod me plane fugit.

δ) Περιτέμνεσθε coislin. vatic. 2.

ε) Ἄλλοις ἅπασιν vindobon. coislin. — περιπατεῖτε coislin. et vatic. 2 post correct. περιπατεῖσαι vat. 4, 5.

ς) Ζητήσοντες sic codd. nostri omnes. Vulgo ζητούντες. Correxit Ueltzen. cui alla erunt suffragia quam vetus I. Dallaei coniectura. Aliam medelam vatic. 4 obtulisset περὶ τούτου ζητήματος.

ζ) Γραφῶν ἐπιστήμονας coislin. et vatic. 4 qui ceperunt in textum manifestam glossam in margine vaticani 5 relictam: ἔχουν ἐπιστήμονας.

η) Πάσας ἀγνείας coislin. — φυλάττειν vatic. 2. ἄλλων ἄλλα λεγόντων coislin.

δρες ἀδελφοί, ὑμεῖς ἐπίστασθε ὅτι ἀφ' ἡμερῶν ἀρχαίων ἐν ὑμῖν ἐξελέξατο ὁ Θεὸς διὰ τοῦ στόματός μου ἀκοῦσαι τὰ ἔθνη τὸν λόγον τοῦ εὐαγγελίου καὶ πιστεῦσαι, καὶ ὁ καρδιογνώστης Θεὸς ἐμαρτύρησιν αὐτοῖς. Κορνηλίῳ γάρ ποτε ἑκατοντάρχη ῥωμαϊκῆς ^{υ)} ἀρχῆς ὤφθη ἄγγελος Κυρίου καὶ περὶ ἑμοῦ εἶπεν αὐτῷ, ὅπως μεταστείληται με καὶ ἀκούσῃ ῥῆμα ^{ς)} ζωῆς ἐκ τοῦ στόματός μου· ὁ δὲ μετεπέμψατό με ἀπὸ Ἰόππης εἰς Καισάρειαν τὴν Στράτωνος ^{ν)}. Ὡστότι δὲ ἔμιλλον πρὸς αὐτὸν ἐκπορεύεσθαι, ἐβουλήθη τροφῆς μεταλαβεῖν· καὶ παρασχιυαζόντων, ἤμην ἐν τῷ ὑπερώῳ προσευχόμενος, καὶ θεωρῶ ^{ς)} τὸν οὐρανὸν ἀνεωγόμενον καὶ τέσσαρσιν ἀρχαῖς δεδιμένον· σκιῶς τι ὡς ὁθόνην λαμπράν, καὶ καθιέμενον ἐπὶ τῆς γῆς· ἐν ᾧ ὑπῆρχι πάντα τὰ τετράποδα καὶ ἑρπετὰ τῆς γῆς καὶ τὰ πτερινὰ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ ἐγένετο φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πρὸς με λέγουσα· Ἀναστὰς, Πέτρε, θῦσον καὶ φάγε· καὶ γὰρ εἶπον· Μηδαμῶς, Κύριε, ὅτι οὐδέποτε ἔφαγον πᾶν κοινὸν καὶ ἀκάθαρτον. Καὶ ἐγένετο φωνὴ ^{α)} ἐκ δευτέρου λέγουσα· Ἄ ὁ Θεὸς ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοίνου ^{β)}. Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρεῖς, καὶ ἀνελήφθη τὸ σκιῶς εἰς τὸν οὐρανόν. Ὡς δὲ διηπόρουν τί ἂν εἴη τὸ ὄραμα, εἶπέ μοι τὸ Πνεῦμα· Ἴδου ἄνδρες ζητοῦσί σε· ἀλλὰ ἀναστὰς πορεύθητι σὺν αὐτοῖς μηδὲν διακρινόμενος, διότι ἐγὼ ἀπέστειλα ^{ς)} αὐτούς. Οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ παρὰ τοῦ ἑκατοντάρχου. Καὶ οὕτως ἀναλογισάμενος ἔγνων τὸ ῥῆμα Κυρίου τὸ γεγραμμένον ὅτι πᾶς, ὃς ἂν ἐπικαλίσσεται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται ^{δ)}.

inquietam, scitis vos ab antiquis diebus in nobis elegisse Deum, ut per os meum audirent gentes evangelii sermonem et crederent, et qui novit corda Deus testimonium perhibuit ipsis. Cornelio enim centurioni imperii romani visus est aliquando angelus Domini, qui dixit ei ut me accerseret ac de ore meo verbum vitae audiret. Is vero a Ioppo Caesaream Stratonis me vocavit. Cumque me ad iter pararem, volui cibum capere; et dum pararetur, eram in coenaculo orans: quo tempore vidi coelum apertum, et vas quoddam quatuor initiis alligatum, veluti splendidum linteum, in terram submitti, in quo inclusae erant omnes quadrupedes atque reptiles terrae et alites coeli. Auditaque est vox de coelo: « Surge Petre, occide et manduca. » Et ego respondi: « Nequaquam, Domine, quoniam nihil commune vel immundum unquam comedi. » Iterumque audita est vox: « Quae Deus mundavit, tu ne commune dixeris. » Quod cum ter esset factum, vas in coelum receptum est. Cumque in dubio essem quoniam spectaret visio, dixit mihi Spiritus: « Ecco viri te quaerunt; surge, et vade cum eis, nihil dubitans: quoniam ego illos misi. » Hi vero a Centurione missi fuerant. Quae cum mecum evolverem, agnovi sermonem Domini scriptum: « Omnis qui adoraverit Dominum salvabitur. » Et rursum:

υ) Ῥωμαίων ἀρχῆς vatic. 4. cf. Act. XV, 7 seqq.

ς) Ῥέματα vatic. 4, 5.

ν) Τῆς στράτωνος vatic. 4 et memini idem legere me in vatic. 3 ad num. 9 superiorem.

ς) Καὶ ὡς ἤμην ε. τ. ο. προσυχ. θεωρῶ coislin. multa omittendo — σκιῶς· τι om. idem, ut sit in rebus notissimis.

α) Πάλιν φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ vatic. 2, vindobonen. Turrian.

β) Κοίνου. vatic. 5 in marg. τουτίστι μὲ καθαρὸν νομίζε.

ς) Ἀπέστειλα vatic. 2, cf. Act. X, 9-20.

δ) Σωθήσεται, Joel II, 32; sequitur Ps. XXI, 28, 29.

καὶ Μνησθήσεται ^{ε)} καὶ ἐπιστραφήσεται πρὸς Κύριον πάντα τὰ πέρατα τῆς Γῆς, καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιον αὐτοῦ πᾶσαι αἱ πατρίαὶ τῶν ἐθνῶν ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ βασιλεία, καὶ αὐτὸς διαπόζει τῶν ἐθνῶν. Καὶ ὡς πανταχοῦ περὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν εἴρηται ἐννοήσας, ἀναστὰς ἵποριεύθη σὺν αὐτοῖς καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀνδρός· καὶ ἔτι μου διαγγέλλοντος τὸν λόγον, ἔπεισε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτὸν καὶ ἐπὶ τοὺς παρόντας ^{β)} σὺν αὐτῷ, καθὼς καὶ ἐφ' ἡμᾶς ἐν ἀρχῇ· καὶ οὐδὲν δείκνινε μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, τῇ πίστει καθάρισας ^{γ)} τὰς καρδίας αὐτῶν, καὶ ἔγνω ἐγὼ ὅτι οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ Θεὸς, ἀλλ' ἐν παντὶ εἴθνηι ὁ φοβούμενος αὐτὸν καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην δεκτὸς αὐτῷ ἔσται ^{δ)}. Ἐξίστησαν δὲ ἐπὶ τούτῳ καὶ οἱ ἐκ περιτομῆς πιστοί. Νῦν οὖν τί πειράζετε τὸν Θεόν, ἐπιθεῖναι ζυγὸν βαρὺν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν, ὃν οὔτε ἡμεῖς οὔτε οἱ πατέρες ἡμῶν ἰσχύσαμεν ^{ε)} βαστάσαι; ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου πιστεύομεν σωθῆναι, καὶ ὃν τρόπον χάριτι οἱ ἔλυσεν γὰρ ἡμᾶς ὁ Κύριος ἐκ τῶν δεισμῶν καὶ ἠλάφρυνε τὸ φορτίον ἡμῶν καὶ τὸν ζυγὸν τοῦ βάρους πραότητι ἔλυσεν ἀφ' ἡμῶν.

Ταῦτα δὲ μου εἰπόντος, εἰσήκουσεν ἅπαν τὸ πλῆθος. Ἀπεκρίθη δὲ Ἰάκωβος ὁ τοῦ Κυρίου ἀδελφὸς λέγων· Ἄνδρες ἀδελφοί, ἀκούσατέ μου. Συμειὼν ἐξηγήσατο καθὼς πρῶτον ὁ Θεὸς ἐπισκέψατο λαβεῖν ἐξ ἐθνῶν λαὸν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ· καὶ τούτῳ συμφωνοῦσιν οἱ λόγοι τῶν προφητῶν, καθὼς γέγραπται· Μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω καὶ ἀνοικοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πεπωτωκυῖαν, καὶ

« Recordabuntur et convertentur ad Dominum omnes fines terrae, et adorabunt coram eo omnes tribus gentium, quoniam Domini est regnum, et ipso dominabitur gentibus. » Et cogitans ubique de vocatione gentium scriptum esse, surrexi et cum eis sum profectus, atque domum illius intravi. Me vero adhuc annuntiante verbum, cecidit Spiritus Sanctus in eum atque in illos qui una cum eo ibi aderant, quemadmodum nobis in principio acciderat, nullumque discrimen statuit inter nos et illos, fide purificans corda; et cognovi ego non esse acceptorem personarum Deum, sed in omni gente eum qui timet ipsum et operatur iustitiam, illi esse acceptum. Commoti autem hac re sunt qui de circumcisione fideles erant. Nunc igitur, quid tentatis Deum, ut imponamus iugum grave super collum discipulorum, quod neque patres nostri neque nos portare potuimus? Sed per gratiam Domini credimus salvari quemadmodum et illi. Liberavit enim nos vinculis Dominus et levavit nos onere nostro, iugumque clementia dissolvit. »

12. Quae cum dicerem, siluit omnis multitudo. Respondit autem Iacobus frater Domini, iis verbis: « Viri fratres, audite me. Simon narravit quemadmodum primum Deus statuit sumere de gentibus populum nomini suo; cui rei consentiunt verba prophetarum, sicut scriptum est: « Post haec revertar, et restituam tabernaculum David collapsum, »

ε) Μνησθήσονται... ἐπιστραφήσονται vatic. 2, 4, 5, coislin.

β) Τοὺς παρόντας vatic. 4. cf. Act. XI, 12, 15; XV, 9, 10, 11.

γ) Καθάρισαν vindob. coislin. vatic. 5.

δ) Ἔστιν αὐτῷ vatic. 4, vindobon. ex Act. X, 34, 35, 43.— ἐξίστησαν οὖν α. κ. οἱ ἐκ περιτομῆς vatic. 4. — πειράζετε ἐφ' ἡμῶν τὸν Θεόν vatic. 4, 5.

ε) Ἰσχύσαν coislin. ἀλλ' ὅτι διὰ τ. χ. γ. κ. πιστεύομεν vatic. 5.

τὰ κατισκαμμένα ^{κ)} αὐτῆς ἀνοικοδομήσω καὶ ἀνορθώσω αὐτήν, ὅπως ἂν ἐκζητήσωσιν οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων τὸν Κύριον καὶ πάντα τὰ ἔθνη, ἐφ' οὓς ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐτοὺς, λέγει Κύριος ὁ ποιῶν ταῦτα. Γνωστὰ ἀπ' αἰῶνός ἐστι τῷ Θεῷ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ· διὸ ἐγὼ ἔκρινα ^{λ)} μὴ παρειοχλεῖν τοῖς ἀπὸ τῶν ἔθνων ἐπιστρέφουσιν ἐπὶ τὸν Θεόν, ἀλλ' ἢ ἐπιστεῖλαι αὐτοῖς τοῦ ἀπέχισθαι ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν ἐθνῶν, εἰδωλοθύτου καὶ αἵματος καὶ πνικτοῦ καὶ πορνείας· ἅπερ ^{μ)} καὶ τοῖς πάλαι νεινομοθέτητο τοῖς πρὸ τοῦ νόμου φυσικοῖς, Ἐνῶς, Ἐνώχ, Νῶι, Μελχισεδέκ, Ἰὼβ καὶ εἴ τις τοιοῦτος ἐγγιγόνει ^{ν)}. Τότε ἔδοξεν ἡμῖν τοῖς ἀποστόλοις καὶ τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις σὺν ὅλῃ τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐκλεξαμένους ἄνδρας ἐξ ἡμῶν ^{ο)} αὐτῶν πέμψαι σὺν τοῖς περὶ Βαρνάβαν καὶ Παῦλον ^{ρ)} τὸν τῶν ἐθνῶν ἀπόστολον τὸν ταρσεία, Ἰούδαν τὸν καλούμενον Βαρσαββᾶν καὶ Σίλαν, ἄνδρας ἡγουμένους ἐν τοῖς ἀδελφοῖς, γράψαντες διὰ χειρὸς αὐτῶν τάδε·

Οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῖς κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν καὶ Συρίαν καὶ Κιλικίαν ἀδελφοῖς τοῖς ἐξ ἐθνῶν χαίρειν. Ἐπειδὴ ἠκούσαμεν ὅτι τινὲς ἐξ ἡμῶν ἰτάραξαν ὑμᾶς λόγοις ἀνασχιυάζοντες τὰς ψυχὰς ὑμῶν, οἷς οὐ διέσπειλάμεθα· ἔδοξεν ἡμῖν ^{φ)} γενομένοις ὁμοθυμαδὸν, ἐκλεξαμένους ἄνδρας ἐκπέμψαι πρὸς ὑμᾶς σὺν τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν Βαρνάβᾳ καὶ Παύλῳ, ἀνθρώποις παραδεδωκόσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' ὧν

et ruinas illius reparabo et erigam illud ut requirant caeteri hominum Dominum, et omnes gentes super quas invocatum est nomen meum, dicit Dominus a quo haec fiunt. Nota sunt a saeculo Deo omnia opera sua. Quare ego iudico, non gravandos eos qui a gentibus convertuntur ad Deum, sed scribendum ad eos ut abstineant a contaminationibus gentium, ab idolothytis et sanguine et suffocato et fornicatione. Quae etiam olim servabantur ante legem aliis qui secundum naturam vivebant, Enos, Enoch, Noe, Melchisedech, Iob (4), vel si quis alius huiusmodi fuit.» Tuncque visum est nobis Apostolis et episcopo Iacobo atque presbyteris cum universa Ecclesia, delectos ex nobis viros mittere una cum Barnaba, et Paulo gentium Apostolo, tarsensi, et Iuda, cognomento Barsabban, ac Sila, viris praecipuis inter fratres, scribereque eorum manu iis verbis:

*Apostoli et presbyteri et fratres, his qui sunt Antiochiae in Cilicia
et Syria fratribus ex gentibus, salutem.*

13. « Quoniam audivimus quod quidam ex nobis conturbaverunt vos sermonibus, pervertentes animas vestras iis quae non mandavimus, visum est nobis in unum congregatis, delectos viros ad vos mittere cum carissimis nostris, Barnaba et Paulo, hominibus qui animas suas tradiderunt pro Domino nostro Iesu Christo, pro iis quae si-

κ) Κατισκαμμένα vatic. 2, 3. cf. Amos IX, 11.

λ) Κρίνω vindob. vatic. 3. κρίνω ἐγὼ coislin. — ἐπὶ τὸν Θεόν, εἰ ἀπέχονται ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων αὐτῶν, πορνείας λίγῳ καὶ εἰδωλ. coislin.

μ) Ἄπερ ἦν καὶ τοῖς ἀρχαίοις vatic. 4; τοῖς παλαιοῖς vatic. 2, 4, 5. coislin. — νεινομοθετήματα vatic. 4, 5.

ν) Ἐγγίγω lid. — Μοχ ἡμῖν om. vindob. coislin. vatic. 2.

ο) Ἡμῶν om. vindob. vatic. 2, 4, 5.

ρ) Καὶ Σαῦλον vatic. 4. hic semel et infra iterum.

φ) Ἡμῖν Cotel. om. ἡμῶν Mansi contra omnes codd. — ἐκλεξασθαι ἄνδρας καὶ ἐκπεμψαι coislin.

ἐπιστείλατε· ἀπιστάλαμεν ^{γ)} δὲ μετ' αὐτῶν Ἰούδαν καὶ Σίλαν, καὶ αὐτοὺς διὰ λόγου ἀπαγγέλλοντας τὰ αὐτά. Ἐδοξε γὰρ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν μηθὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν βάρος, πλὴν τούτων τῶν ἐπ' ἀνάγκαις, ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων καὶ αἵματος καὶ πνικτοῦ καὶ πορνείας· ἐξ ὧν διατηροῦντες ἑαυτοὺς εὖ πράξειτε. Ἐρρώσθε.

τὴν μὲν οὖν ἐπιστολὴν ἐξαπεστείλαμεν· αὐτοὶ δὲ ἐν ἱκαναῖς ἡμέραις ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπιμείναμεν ἅμα συζητοῦντες πρὸς τὸ κοινωφιλὲς εἰς διόρθωσιν, cap. 12. μετὰ δὲ χρόνον ἱκανὸν ἐπίσκεψάμενοι τοὺς ἀδελφοὺς καὶ στηρίζαντες ^{δ)} αὐτοὺς τῷ λόγῳ τῆς εὐσεβείας, καὶ παρεγλυψάμενοι φεύγειν αὐτοὺς ἐπ' ὀνόματι Χριστοῦ καὶ Μωσέως πολέμου Χριστοῦ καὶ Μωσέως, καὶ ἐν δορᾷ προβάτων τὸν λύκον κατακρύπτοντας. Οὗτοι γάρ εἰσι ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφῆται καὶ ψευδαπόστολοι, πλάνοι καὶ φθορεῖς, ἀλωπέκων μερίδες καὶ χαμαιζήλων ^{ε)} ἀμπελώτων ἀφανισταί· δι' οὓς ψυχθῆσεται ^{ς)} ἡ τῶν πολλῶν ἀγάπη· ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος ἀδιάστροφος ^{ς)}, οὗτος σωθήσεται· περὶ ὧν ἀσφαλιζόμενος ἡμᾶς ὁ Κύριος παρήγγειλεν· Ἐλεύσονται, λέγων ^{ς)}, πρὸς ὑμᾶς ἄνθρωποι ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἴσωθιν δὲ εἰσι λύκοι ἄρπαγες· ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσισθε αὐτούς· προσέχετε ἀπ' αὐτῶν· ἀναστήσονται γὰρ ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφῆται καὶ cap. 13. πλανήσουσι πολλούς. Δι' οὓς καὶ ἡμεῖς νῦν ἐπὶ τὸ αὐτὸ γερόμενοι Πέτρος καὶ

gnificastis. Misimus etiam cum illis Iudam et Silam qui verbis vobis eadem referrent. Visum est enim Spiritui Sancto et nobis, nihil ultra imponere vobis oneris quam haec necessaria, ut abstinere vos ab immolatis simulacrorum, et sanguine et suffocato et fornicatione. A quibus custodientes vos bene agetis. Valet. »

14. Atque epistolam quidem misimus, nos vero per aliquot dies mansimus Hierosolymis, simul deliberantes quae ad communem utilitatem et ad censuram rerum pertinebant. Post vero satis longum tempus, visitavimus fratres et confirmavimus eos sermone pietatis, et hortati sumus ut haereticos fugerent qui in nomine Christi ac Moysis, Christo et Moysi adversantur et in pelle ovina includunt lupum: ii enim sunt pseudochristi et pseudoprophetae et pseudoapostoli, deceptores, corruptores, vulpibus similes, et vinearum humiliorum vastatores, propter quos refrigescet multorum charitas. Qui vero perseveraverit usque in finem » inflexus, « hic salvus erit. » A quibus ut caveamus, Dominus nobis denuntiabat. « Venient, aiebat, ad vos viri in vestimentis ovium, intus autem sunt lupi rapaces, a fructibus eorum cognoscetis eos. Attendite ab ipsis. Surgent enim pseudochristi et pseudoprophetae et decipient multos. » Igitur, horum causa, nunc in unum convenientes, Petrus et Andreas, Iacobus et Ioannes filii Zebe-

γ) Ἐπιστείλαμεν vatic. 2. Act. XV, 22-29.

δ) Στηρίζαντες λόγῳ τῆς εὐσεβ. vatic. 1 manu 1a vatic. 2 om. αὐτοὺς — λόγῳ τ. ἀληθείας vatic. 4. — αὐτοὺς λόγῳ εὐσ. παρεγλυψάμεθα coislin. — ὀνόματι Ἰησοῦ καὶ μ. vatic. 2. — Expungendo τοὺς post αὐτοὺς restituiimus πολέμοις καὶ κατακρύπτοντες cum vatic. 1, 2, 5, coislin. et omnibus edit. praeter Ueltzenium qui posita semel vocula τοὺς, necessitate coactus sibi visus est scribere πολέμους καὶ κατακρύπτοντας, sed sine

ulla sive veterum, sive recentiorum codicum mss. auctoritate. Χριστοῦ καὶ Μ. vatic. 2, 5. — ἐν δορᾷ προβάτων coislin. vatic. 2, 4.

ε) Χαμαιζήλοι vatic. 6 in marg. cf. Ps. LXII, 10; Cantic. II, 15.

ς) τυγῆσεται vatic. 2, 4, 5, coislin.

ς) Ἀδιάστροφος vatic. 2, coislin.

ς) Λέγων om. vatic. 4. Matth. VII, 15, 16; XXIV, 11, 24.

Ἀνδρίας, Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης υἱοὶ Ζεβεδαίου, Φίλιππος καὶ Βαρθολομαῖος, Θωμᾶς καὶ Ματθαῖος, Ἰάκωβος Ἀλφαίου καὶ Λεββαῖος ὁ ἐπικληθεὶς Θαδδαῖος καὶ Σίμων ὁ Κανανίτης καὶ Ματθίας ὁ ἀντὶ Ἰούδα καταψηφισθεὶς σὺν ἡμῖν, Ἰάκωβός τε ὁ τοῦ Κυρίου ἀδελφὸς καὶ Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος, καὶ Παῦλος ὁ τῶν ἐθνῶν διδάσκαλος, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς ἅμα πάντες καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ γινόμενοι, ἐγράψαμεν ὑμῖν ^{γ)} τὴν καθολικὴν ταύτην διδασκαλίαν εἰς ἐπιστηριζμὸν ὑμῶν τῶν τὴν καθόλου ἐπισκοπὴν πεπιστευμένων, ἐν ᾗ δηλοῦμεν ὑμῖν

II.

Θεὸν παντοκράτορα ἓνα μόνον ὑπάρχειν, παρ' ὃν ἄλλος οὐκ ἔστι καὶ αὐτὸν σέβειν μόνον καὶ προσκυνεῖν ^{δ)}, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ἐν τῷ παναγίῳ Πνεύματι. Καὶ ταῖς ἱεραῖς Γραφαῖς χρῆσθαι, νόμῳ καὶ προφήταις· γονεῖς τιμᾶν ἅπασαν ἐκθισμόν πράξιν φεύγειν ἀνάστασιν πιστεύειν καὶ κρίσιν καὶ ἀνταπόδοσιν προσδοκᾶν καὶ τοῖς κτίσμασιν αὐτοῦ παῶσιν εὐχαρίστως προσίρχεσθαι, ὡς Θεοῦ ἔργοις καὶ μηδὲν ἐν ἑαυτοῖς ^{ε)} ἔχουσι φαῦλον.

Καὶ γαρεῖν νομίμως ἄμιμπος γὰρ ὁ τοιοῦτος γάμος, ὅτι καὶ παρὰ Κυρίου ἀρμόζεται γυνὴ ἀνδρὶ, καὶ ὁ Κύριος λέγει· Ὁ ποιήσας ἀπ' ἀρχῆς ἄρσιν καὶ θῆλυ ἐποίησιν αὐτούς, καὶ εἶπεν· Ἐνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Μῆτις μὴν μετὰ γάμον ἐκβάλλειν ἀκατάγνωστον

daci, Philippus et Bartholomaeus, Thomas et Matthaeus, Iacobus Alphaei, et Lebbaeus cognomento Thaddaeus, et Simon Cananites, et Matthias Iudae suffectus, et Iacobus frater Domini, Hierosolymarum episcopus, et Paulus doctor gentium, vas electionis, una congregati scripsimus ad vos confirmandos, quibus per orbem episcopatus munus est commissum, hanc didascaliam, in qua declaramus vobis:

II. DIDASCALIA.

Sive quaedam christianae disciplinae capita aut summa aut singulariter repetita.

15. I. Deum omnipotentem unum esse, praeter quem nullus est, atque illum solum esse colendum et adorandum per Iesum Christum Dominum nostrum in Sancto Spiritu; utendum sacris scripturis, lege et prophetis; honorandos parentes; fugiendam omnem actionem nefariam; credendam resurrectionem ac iudicium futurum; expectandam retributionem; cum gratiarum actione utendum in cibo cunctis Dei creaturis, utpote a Deo factis, nihilque pravi in se habentibus.

16. II. Matrimonium legitime contrahendum; culpa enim vacat tale connubium, quia et « a Domino iungitur viro mulier, » atque Dominus dicit: « Qui fecit ab initio, masculinum et feminam fecit eos, et dixit: Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem suam, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una. » Non ergo liceat nuptam

γ) Καθολικὴν ἐπισκοπὴν κοινῇ.

δ) Προσκυνεῖν καὶ τὸν κύριον (ἡμῶν κοινῇ. vat. 2.) Ἰησοῦν Χριστόν καὶ τὸ πανάγιον πνεῦμα vatic. 2, 5,

viñdebon., cui in primis ea varietas sollemnis est.

ε) Ἐν αὐτοῖς vatic. 1, 2, 5. cf. in sequentijs Prov. XIX, 14; Math. XIX, 4, 5; Genes. II, 24.

ἐξέστω. Φυλάξῃ γὰρ, φησὶ ^{δ)}, τῷ πνεύματί σου, καὶ γυναῖκα νιότητός σου μὴ ἰγκαταλίπῃς, ὅτι αὐτὴ κοινωνὸς βίου σου καὶ ὑπόλειμμα ^{ε)} πνεύματός σου, καὶ ἐγὼ ἐποίησα καὶ οὐκ ἄλλος. Φάσκει γὰρ ὁ Κύριος ὅτι ἃ ὁ Θεὸς ἔζευξεν ^{δ)}, ἄνθρωπος μὴ χωρίζτω· ἡ γὰρ γυνὴ κοινωνὸς ἐστὶ βίου, ἐνουμένη εἰς ἓν σῶμα ἐκ δύο παρὰ ^{ε)} Θεοῦ· ὁ δὲ τὸ ἐν ἀνάπαλιν διαιρῶν εἰς δύο ἐχθρὸς δημιουργίας Θεοῦ καὶ φρονείας ^{ι)} τῆς ἐκείνου ἀντίπαλος· ὡσαύτως ὁ κατέχων τὴν παραφθαρεῖσαν φύσειως θισμοῦ παράνομος· ἐπεὶ ὁ κατέχων μοιχαλίδά ἄφρων καὶ ἀσεβής. Ἀπότμη ^{θ)} γὰρ αὐτὴν, φησὶν, ἀπὸ τῶν σαρκῶν σου· οὐ γὰρ ἐστὶ βοηθός, ἀλλ' ἐπίβουλος, πρὸς ἄλλον ἀποκλίνασα τὴν διάνοιαν.

Μήτε δὲ περιτέμνισθαι τὴν σάρκα, ἀρκεῖσθαι δὲ πιστοῖς ^{η)} τὴν τῆς καρδίας περίτομὴν ἐν πνεύματι. Περιτμήθητε γὰρ, φησὶ, τῷ Θεῷ ὑμῶν καὶ περιτέμνισθε τὴν ἀκροβυστίαν τῆς καρδίας ὑμῶν.

cap. 16. Ὁμοίως καὶ βαπτίσματι ἐνὶ ἀρκεῖσθαι μόνῳ τῷ εἰς τὸν τοῦ Κυρίου θάνατον δεδομένῳ, οὐ τῷ παρὰ τῶν δυσωνύμων αἰρετικῶν, ἀλλὰ τῷ παρὰ τῶν ἀμέμπτων ἱερῶν δεδομένῳ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Μήτε δὲ τὸ παρὰ τῶν ἀσεβῶν δεχτὸν ὑμῖν ἴστω, μήτε τὸ παρὰ τῶν ὁσίων ἀκυρούσθω διὰ διευτέρου. Ὡς γὰρ εἰς ὁ Θεός, καὶ εἰς ^{ι)} ὁ Χριστὸς

eiicere inculpatam (8): « Custodies enim, inquit, spiritum tuum, et uxorem adolescentiae tuae ne derelinquas, quoniam ipsa est particeps vitae tuae et reliquiae spiritus tui, et ego feci, et non alius. » Nam Dominus dicit: « Quae Deus iunxit, homo non separet. » Uxor quippe consors est vitae, ex duobus in unum corpus a Deo coalescens. Qui autem unum rursus in duo dirimit, hostis est creationis Dei et divinae providentiae adversarius. Similiter qui corruptam retinet, naturae legem violat, quandoquidem qui retinet adulteram, stultus est et impius. « Abscinde enim eam, inquit, a carnibus tuis; non est adiutrix, sed insidiatrix, quae mentem ad alium declinavit. »

17. III. Mandamus etiam carnem non oportere circumcidi, sed satis fidelibus esse circumcisionem cordis in spiritu: « Circumcidimini enim, inquit, Deo vestro, et circumcidite praeputium cordis vestri. »

18. IV. Eodem modo contentos esse debere uno solo baptismo qui in Domini mortem traditur, non ministerio abominandorum haereticorum, sed probatorum sacerdotum (6), in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Neque igitur baptismus ab impiis datus vobis probetur; neque a sanctis concessus per secundum infirmetur. Ut enim unus

δ) φησὶ om. vatic. 4. — ἐν αὐτῇ ad ἄλλος om. vindob. coislin. cf. Malach. II, 14, 15.

ε) Λέμμα vatic. 4, 5, 6 (in marg.) pro λείμμα iuxta Coteler.

δ) Συνέζευξεν vatic. 2, vindobon. Matth. XIX, 6.

ε) Ὑπὸ Θεοῦ vatic. 4. — Id. om. ἐκ δύο et legit paul.

ι) Πρὸν Θεοῦ ἀντίπαλος coislin. — κατέχων τὴν μοιχαλίδά (τὴν παραφθαρεῖσαν καὶ παραφθείραν sic omnino coislin. ter in Idem) φύσειως θισμὸν παρανόμῳ

coislin. vindobon. In sequentibus Prov. XVIII, 22.

θ) Ἀποτμη vatic. 2, 4. — ἀπόκοψεν coislin. Cf. Eccl. XXV, 26.

η) Πιστοὶ ὄντες vatic. 2, 4. — περιτμήθη γὰρ τὴν καρδίαν ὑμῶν τῷ Θεῷ vatic. 2, 5, 6, coislin. — τῆς ἀκροβυστίας vatic. 5. Cf. Hierem. IV, 4; Rom. II, 29.

ι) Καὶ εἰς ὁ Χρ. cum vatic. 1, 2, 4, 5. — Paulo infra εἰς γὰρ καὶ vatic. 4. — ἐν σῶματι om. vatic. 4. — A voce εἰς ad θάνατος om. Bov. — οὕτως οὖν in vatic. 4. Cf. Rom. VI, 4; Ephes. VI, 5.

καὶ εἷς ὁ Παράκλητος, εἷς δὲ καὶ ὁ τοῦ Κυρίου ἐν σώματι θάνατος, οὕτως ἐν ἑστίῳ καὶ τὸ εἰς αὐτὸν διδόμενον βάπτισμα· οἱ ^{k)} δὲ παρὰ ἀσιβῶν διχόμενοι μόλυσμα κοινωνοὶ τῆς γνώμης αὐτῶν γενήσονται. Οὐ γάρ εἰσιν ἐκτεῖνοι ἱερεῖς· λίγει γὰρ πρὸς αὐτοὺς ὁ Θεός· Ἐπεὶ καὶ σὺ ἀπώσω γνώσιν, ἀπώσωμαί σε καλῶ τοῦ ^{h)} ἱερατεύειν μοι· οὔτι μὴν οἱ βαπτισθέντες ὑπ' αὐτῶν μεμύηται, ἀλλὰ μεμολυσμένοι ὑπάρχουσιν, οὐκ ἄφεισιν ἀμαρτιῶν λαμβάνοντες, ἀλλὰ δισμὸν ἀσιβείας. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τοὺς μεμυημένους ἐκ δευτέρου βαπτίζειν ^{m)} πειρώμενοι ἀνασταυροῦσαι τὸν Κύριον, ἀναιροῦσιν αὐτὸν ἐκ δευτέρου, γελῶσι τὰ θεῖα, मुखηρίζουσι τὰ ἅγια, ὑβρίζουσι τὸ Πνεῦμα, τὸ αἷμα τὸ ἅγιον ὡς κοινὸν ἀτιμάζουσιν· ἀσιβοῦσιν εἰς τὸν ἀποστείλαντα, εἰς τὸν παθόντα, εἰς τὸν μαρτυρήσαντα. Ἀλλὰ καὶ ὁ ⁿ⁾ ἐκ καταφρονήσεως μὴ βουλόμενος βαπτισθῆναι ὡς ἄπιστος κατακριθήσεται, καὶ ὀνειδισθήσεται ὡς ἀχάριστος καὶ ἀγνώμων· λίγει γὰρ ὁ Κύριος· Ἐὰν μὴ τις βαπτισθῇ ^{o)} ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Καὶ πάλιν· Ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς σωθήσεται, ὁ δὲ ἀπιστήσας κατακριθήσεται· Ὁ δὲ λέγων ὅτι ὅταν τελευτῶ, βαπτίζομαι, ἵνα μὴ ἀμαρτήσω καὶ ῥυπανῶ τὸ βάπτισμα, οὗτος ἄλκοιαν ἔχει Θεοῦ, καὶ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως ἐπιλήσμων τυγχάνει· Μὴ ἀναβάλλου γὰρ ἐπιστρέψαι πρὸς Κύριον ^{p)}, οὐ γὰρ οἶδας τί τέξεται ἡ ἐπιούσα. Βαπτίζετε δὲ ὑμῶν καὶ τὰ νήπια, καὶ

Deus est et unus Christus et Paracletus unus, sic unus est baptismus, qui in eius nomine datur. Qui vero ab impiis inquinamentum accipiunt, eorum sententiae socii fient. Non enim sunt sacerdotes, de quibus Dominus ait: «Quoniam tu abiicisti sententiam, abiiciam et ego te, ne mihi sacerdotio fungaris. Quare baptizati ab iis non initiati censentur, sed potius inquinati, cum non peccatorum remissionem accipiant, sed impietatis vinculum. Verumtamen qui rite initiatos rursus baptizare tentant, iterum crucifigunt Dominum, iterum eum interimunt, irrident divina, eludunt sancta, insultant Spiritui, sanguinem sanctum veluti communem contemnunt, peccant in mittentem, in passum, et in testificantem. Sed etiam qui ob negligentiam baptizari contemnit, ut infidelis condemnabitur, et probum ut ingratus et incogitans feret. Ait enim Dominus: «Nisi quis baptizatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto, non intrabit in regnum caelorum.» Et iterum: «Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvabitur. Qui vero non crediderit, condemnabitur.» Qui vero dicit: Baptizabor, cum ad finem vitae pervenero, ne peccem et baptismum inquinem, is Deum ignorat et suae naturae est immemor. «Noli enim differre converti ad Dominum; nescis enim quid sequens dies pariat.» Baptizato quoque puerulos vestros et

k) Τὸ δὲ παρὰ τῶν ἀσιβῶν vatic. 4.—οὐ γὰρ ad iheros. id. om.

h) Ἐπίγνωσιν ἀπώσω vatic. 4.—μὴ ἱερατεύειν id. Osee IV, 6.

m) Οἱ βαπτίζουσιν πειρ. vatic. 2, 4, 5. Quod mox copulam καὶ ex uno vindob. post Κύριον addit Ueltzenius, parum esset, nisi omnem vim Invectivae infringeret. Frigidius quoque ex hoc fonte idem: τὸ ἅγιον πνεῦμα, tum tritum illud τὸ αἷμα τὸ τίμιον, quod qui-

dem probavit Clericus, et coislinianus aequae recepit. Cf. Hebr. VI, 6.

n) Οἱ ἐκ τ. μὴ βουλόμενοι et sic deinceps vindob. et coislin. iterum vulgato frigidius.—βαπτισθῆναι vatic. 4.—καὶ ἀγνώμων om. Bov.

o) Γεννηθῆναι vindobon. Corrasum ex Ioan. III, 5, et Marc. XVI, 16.

p) Φησὶν interponit Ueltzen. ex suo vindobon.—τέξεται vatic. 4. Cf. Eccli. V, 8; Prov. III, 28, XXVII, 1.

ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νομοθεσίᾳ Θεοῦ· ^{q)} Ἄφετε γὰρ, φησὶ, τὰ παιδία ἔρχεσθαι πρὸς μὲ, καὶ μὴ κωλύετε αὐτά.

Cap. 19.

Ταῦτα πάντα ἐπιστείλαμεν ὑμῖν, ἵνα εἰδέναι ἔχοιτε τὴν ἡμετέραν γνώμην οἷα ^{r)} τίς ἐστὶ, καὶ τὰ ἐκ ὀνόματι ἡμῶν παρὰ τῶν ἀσιβῶν κρατυθέντα ^{s)} βιβλία μὴ παραδέχεσθαι· οὐ γὰρ τοῖς ὀνόμασι χρὴ ὑμᾶς προσίchein τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων καὶ τῇ γνώμῃ τῇ ἀδιαστροφῇ. Οἶδαμεν γὰρ ὅτι οἱ περὶ Σίμωνα καὶ Κλεόβιον ἰώδη ^{t)} συντάξαντες βιβλία ἐκ ὀνόματι Χριστοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ περιφέρουσιν, εἰς ἀπάτην ὑμῶν τῶν πεφιληκότων Χριστὸν καὶ ἡμᾶς ^{u)} τοὺς αὐτοῦ δούλους. Καὶ ἐν τοῖς παλαιοῖς δέ τινες συνέγραψαν βιβλία ἀπόκρυφα Μωσίου καὶ Ἐνὼχ καὶ Ἀδάμ, Ἡσαΐου τε καὶ Δαβὶδ καὶ Ἡλίου ^{v)} καὶ τῶν τριῶν πατριαρχῶν, φθοροποιὰ καὶ τῆς ἀληθείας ἐχθρά· τοιαῦτα καὶ νῦν ἐποίησαν ^{x)} οἱ δυσώδυμοι, διαβάλλοντες δημιουργίαν, γάμον, πρόνοιαν, τεκνογονίαν, νόμον, προφήτας· βάρβαρα τινα ὀνόματα ἐγγράφοντες ^{y)} καὶ ὡς αὐτοὶ φασιν ἀγγέλων, τὸ δ' ἀληθεῖς εἰπεῖν, δαιμόνων τῶν αὐτοῖς ὑψηλόντων ^{z)}. Ὡς ἀποφεύγει τὴν διδασκαλίαν, ἵνα μὴ μετάσχητε τῆς τιμωρίας τῶν αὐτὰ συγγραμμένων ἐκ ἀπάτης καὶ ἀπωλείας τῶν πιστῶν καὶ ἀμίμπτων τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ μαθητῶν ^{a)}.

educate eos in disciplina et praeceptis Dei. Sinite enim, inquit, parvulos venire ad me, et nolite prohibere eos.

19. V. Haec omnia mandavimus vobis ut nostram sententiam scire possitis, cuiusmodi sit; et ne libros qui nostro nomine ab impiis sunt muniti recipiatis. Non enim nominibus Apostolorum attendere debetis, sed naturae rerum et rectae sententiae. Novimus enim a Simone et Cleobio pestilentes sub nomine Christi et Apostolorum compositos libros circumferri in fraudem vestri qui Christum nosque eius servos diligitis. Priscis quoque temporibus quidam libros apocryphos inscripserunt Moysis, Enoch, et Adae, Isaiae quoque, David, Eliae et trium patriarcharum, perniciosos et veritati infestos. Tales modo libros effecerunt execrandi homines, damnantes rerum originem, nuptias, providentiam, liberorum procreationem, legem, prophetas, barbara quaedam nomina inferentes, ut ipsi aiunt, angelorum, re autem vera daemonum in ipsis loquentium. Quorum doctrinam fugite, ne participes supplicii eorum sitis, qui illos conscripserunt ut deciperent ac perderent fideles et probos Domini discipulos.

q) Κυρίου vatic. 2. — ὁ κύριός φησι vatic. 1. Mat-th. XIX, 14. — His clausula in vatic. 2 et 5 imponitur eadem: τέλος τῆς ἐπιστολῆς.

r) Ἡμετέραν γνώμην Turrian. vatic. 6. m. ὑμέτεραν Cotelier. in m. — Ὅμοια vindobon.

s) Κρατυθέντα restitimus ex vulg. cum vatic. 2, 4, 5 et coislin. Κρατυθέντα ex vindob. praetulit Ueltzenius, cui rara solent esse sinceriora, immo vero cavenda potius, maxime in libris pro consuetudine rerum et hominum scriptis. Haec citant Timotheus presb. CP. in lib. *De his qui acced. ad Eccles.* et Nicetas contra latins.

t) Κλεόβιον. Vitium hic latere monent varietates; vatic. 4: κλεόβιον, οἷα δὲ συντάξαν; coislin. una voce

stupenda: Κλεοβιονιωδης; Nicetas tandem Pectoratus in cit. libro, circa finem: Κλεόβιον καὶ Ἰουδαν.

u) Καὶ ἡμῶν τῶν αὐτοῦ δούλων vatic. 4.

v) Ἡλίου vatic. 2, 4, libellus Timothei CP. in quo mox: ἀληθείας ἀντίθιστα.

x) Ἐποίησαν reduximus ex vulgatis et vatic. 1 et 5. — ἐποίησαν exquisitius vatic. 2, 4, 5, coislin. — Ueltzen. adhaesit uni vindob. et intrusit ἐποίησαν.

y) Ἐγγράψαντες id. — tam καὶ expungitur bene in vatic. 2.

z) Ἀυτοῖς ὑπουργούντων vatic. 4.

a) Καὶ οὖν καὶ ἀληθενόμων vatic. 4, Cotelier. et vatic. 6 in marg.

Ἐπίσκοπον καὶ πρεσβύτερον καὶ διάκονον εἵπομεν ^{b)} μονογάμους καθίστασθαι, cap. 17.
 καὶ ζῶσιν αὐτῶν αἱ γαμιταί, καὶ τεθνήσκειν ^{c)}· μὴ ἐξεῖναι δὲ αὐτοῖς μετὰ χειρο-
 τονίαν, ἢ ἀγάμοις οὖσιν, ἔτι ἐπὶ γάμον ἔρχισθαι, ἢ Γελαμηκόσιν ἑτέραις συμπλέ-
 κισθαι, ἀλλ' ἀρκεῖσθαι εἰ ἔχοντες ἢ ἄλθον ἐπὶ τὴν χειροτονίαν. Ὑπηρέτας δὲ
 καὶ ψαλτωδοὺς καὶ ἀναγνώστας καὶ φυλῶρους καὶ αὐτοὺς μονογάμους εἶναι
 κελεύομεν· εἰ δὲ πρὸ γάμου εἰς κλῆρον παρέλθωσιν, ἐπιτρέπομεν αὐτοῖς Γαμεῖν,
 εἴγε πρὸς τοῦτο πρόθεσιν ^{d)} ἔχουσιν, ἵνα μὴ ἀμαρτήσαντες χολάσειως τύχωσιν.
 Οὐδενὶ δὲ τῶν ἐν τῷ κλήρῳ κελεύομεν ἢ ἑταίραν ἢ οἰκέτιν ἢ χήραν καὶ ἐκβε-
 βλημένην λαμβάνειν, ὡς καὶ ὁ νόμος λέγει ^{e)}. Διακόνισσα δὲ γινέσθω παρθένος
 ἀγνή· εἰ δὲ μήτε, καὶ χήρα μονόγαμος, πιστὴ καὶ τιμία. Τοὺς δὲ ^{f)} μετανοοῦν- cap. 18.
 τας προσδίδισθαι, τοῦτο γὰρ θέλημα Θεοῦ ἐν Χριστῷ· Τοὺς κατηχουμένους
 στοιχειώσαντες βαπτίσαι.

Τοὺς ἀθείους αἰρισιώτας, ἀμετανοήτως ἔχοντας, διαστείλαντες ^{g)} ἀφορίσαι
 ἀπὸ τῶν πιστῶν καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἐκκηρύκτους ποιήσαι, καὶ παραγ-
 γείλατε τοῖς πιστοῖς παντοίως αὐτῶν ἀπέχισθαι καὶ μήτε λόφοις ^{h)} μήτε προσευ-
 χαῖς κοινωνεῖν αὐτοῖς. Οὗτοι γὰρ εἰσιν ἀντίδικοι καὶ ἐπίβουλοι τῆς ἐκκλησίας,
 οἱ διαφθείροντες τὸ ποίμνιον καὶ ⁱ⁾ μολύνοντες τὴν κληρονομίαν, οἱ δοξόσοφοι

29. VI. Episcopum et presbyterum et diaconum praecipimus esse viros unius ma-
 trimonii, sive vivant eorum uxores, sive decesserint; non licere autem iis, si post or-
 dinationem sine uxore fuerint, ad nuptias transire, vel si antea nupserint, cum aliis con-
 iungi, sed eo contentos esse quod quum haberent, ad ordinationem (7) venerunt. Ministros,
 quoque cantores, lectores, vestiarios, unius uxoris esse iubemus. Si ante nuptias ad cle-
 rum venerunt, concedimus eis ut uxores ducere possint, id illis modo libuerit, ne cum
 deliquerint, in castigationem incurrant. Nulli tamen clerico permittimus ducere aut mero-
 tricem, aut ancillam, aut viduam, aut repudiatam, sicut etiam lex ait. Diaconissa vero
 eligatur virgo pudica, sin minus saltem vidua, quae uni nupserit, fidelis et honesta.
 —Poenitentes recipite: haec est enim Dei voluntas in Christo.—Catechumenos, post ele-
 menta fidei tradita, baptizate.

21. VII. Impios haereticos, non poenitentes, segregate a fidelibus et eiicite, et publica
 sententia ab ecclesia Dei interdicite; ac praecipite fidelibus ut ab eorum consuetudine om-
 nibus modis se abstineant, neque ullam sermonis cum eis neque precum communionem
 habeant. Hi enim adversarii, insidiatoresque sunt Ecclesiae, gregem labefactant, et conta-

b) Εἵπομεν coislín.

c) Καὶ τεθνήσκει vatic. 2, 3 καὶ τεθνήσκει καὶ τεθ-
 νῆσκει coislín. Omnia hic attente considera. — αὐτοῖς
 εἰς γάμους οὖσι ἢ ἐτι κ. γ. κ. vatic. 4, unde idem expulit
 μετὰ χειροτονίαν. — ἢ 1° loco ignorant vatic. 1, 6. — ἀλλ'
 ἀρκεῖσθαι om. vatic. 4. — εἰ ἔχοντες vel ἢ ἔχ. vel ἢ eodd.
 Paris. Εἰ ἔχοντες; vatic. 2; ἢ ἔχ. vatic. 1, 4, 6 qui cum
 parisiensibus potius in lectionem εἰ ἔχοντες quam ἢ
 ἔχ. reducuntur. — Ἐπὶ χειροτονίαν vat. 4. Clamant va-
 rietates tantae in tam paucis verbis, omnes et singulas
 voces non semel fuisse vexatas corrosas que a graeculis

coniugia sacerdotum patrocinantibus. Praeterea cf.
 1 Tim. III, 2; V, 9; Tit. 1, 6.

d) Εἰ δὲ γι vatic. 1. — πρόθεσιν. restituiimus cum
 vatic. 2, 2, 4, 5. vulgo πρόσθεσιν.

e) Λέγει. Levitic. XXI, 7, 14. — διάκονος δὲ vatic. 4.

f) Δὲ om. vatic. 2, 4, 5.

g) Διαστείλαντες vatic. 4.

h) Μήτε λόγῳ (coislín. vindobon.) μήτε προσευχῇ
 κοινων. αὐτῶν vatic. 4.

i) Οἱ διαφθείροντες κ. π. οἱ μολύνοντες...οἱ δοξ. οἱ
 παμπόνηροι. Id.

καὶ παμπόνηροι· περὶ ὧν ἔλεγε Σολομών ὁ σοφὸς ὅτι δυσσεβεῦντες ὑποκρίνονται εὐσεβεῖν ^{k)}. Ἔστι γὰρ, φησὶν, ὁδὸς, ἥ δοκεῖ τισιν ἀρετὴ εἶναι ^{l)}, τὰ δὲ τελευταῖα αὐτῆς βλέπει εἰς πυθμένα ᾄδου· Οὗτοί εἰσι περὶ ὧν ὁ Κύριος πικρῶς καὶ ἀποτόμως ἀπεφάνητο, λέγων ὅτι εἰσὶ ψευδόχριστοι καὶ ψευδοδιδάσκαλοι· οἱ βλασφημῶσάντες ^{m)} τὸ Πνεῦμα τῆς χάριτος καὶ ἀποπτύσαντες τὴν παρ' αὐτοῦ δωρεάν μετὰ τὴν χάριν, οἷς οὐκ ἀφιθήσεται οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι. Οἱ καὶ Ἰουδαίων δυσσεβέστεροι καὶ Ἑλλήνων ἀθιώτεροι·) οἱ Θεὸν τὸν ἐπὶ πάντων βλασφημοῦντες, καὶ ⁿ⁾ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ κατὰπατοῦντες, καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ ^{o)} Πνεύματος διαπτύοντες· οἱ τοὺς Θεοὺς λόγους ἀρνούμενοι ἢ μεθ' ὑποκρίσεως προσποιούμενοι δέχισθαι, ἐφ' ὅβρει Θεοῦ καὶ ἀπάτη τῶν προσιόντων αὐτοῖς· οἱ τὰς ἱερὰς γραφὰς ἐνουβρίζοντες, καὶ τὴν δικαιοσύνην ὅ, τι ποτὲ ἔστιν ἀγνοοῦντες· οἱ τὴν ἐκκλησίαν Θεοῦ διαφθείροντες, ὡς ἄλωπέκις μικροὶ ἀμπιλῶνα, καὶ μερίδες ἀλοπέκων τινόμενοι ^{p)}. Οὐς φεύγειν ὑμᾶς παρακαλοῦμεν, ἵνα μὴ λάβητε βρόχους ταῖς ἑαυτῶν ψυχαῖς· ὁ συμπορευόμενος ^{q)} σοφοῖς σοφὸς ἔσται, ὁ δὲ συμπορευόμενος ἄφροσι γνωσθήσεται. Οὔτε γὰρ κλέπτῃ δεῖ συντρέχειν, οὐ ^{r)} μετὰ μοιχοῦ τὴν μερίδα τίθισθαι· ἐπεὶ περ καὶ ὁ ὁσιὸς φησι Δαβίδ· Κύριε, τοὺς μισοῦντάς σε ἐμίσησα, καὶ ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς σου ἐξετηκόμην, τέλειον μῖσος ἐμίσουν αὐτοὺς, εἰς ἐχθρούς ἐγένοντό μοι. Καὶ τῷ Ἰωσαφάτ ὁ Θεὸς ἀνεδίξει διὰ τὴν πρὸς Ἀχαάβ

minant haecreditatem: ostentatores vani atque ex omni parte improbi; de quibus dicebat Salomon, in impietate sua simulare pietatem. « Est enim, inquit, via quae videtur quibusdam recta, extrema vero eius spectant ad profundum inferni. » Hi sunt de quibus Dominus amare et districtè pronuntiavit, dicens eos esse pseudochristos et falsos doctores, blasphemos in Spiritum gratiae, eiusque doni post adeptam gratiam contemptores, quibus neque remittetur in hoc saeculo, neque in futuro; Iudaeos falsa religione superantes, Graecos impietate; malodicos in Deum qui super omnia existit, contumeliosos in Filium, et doctrinam Spiritus respuentes; qui divinos sermones negant, et per hypocrisim se eos recipere simulant, Deo insultantes et sequaces suos decipientes; qui sacras scripturas irrident, et quidnam sit iustitia ignorant; qui Dei Ecclesiam devastant, ut vulpeculae vineam, ipsi partem vulpium facti. Quos ut fugiatis hortamur, ne laqueis animas vestras impediatis: « Nam qui cum iustis ambulat, iustus erit; et qui cum insipientibus ambulat, cognoscetur. » Neque enim cum furibus currere oportet, neque cum adulteris partem ponere. quoniam sanctus David inquit: « Domine, eos qui te oderunt, odio habui, et super inimicos tuos tabescebam; Perfecto odio oderam illos, inimici facti sunt mihi. » Et Deus

k) Εὐσεβεῖν id. Cf. Prov. XIV, 12.

l) Εὐθὺς εἶναι, τὰ μέγιστα vatic. 2.

m) Βλασφημοῦντες et αποπτύοντες vatic. 4. Cf. Matth. XII, 32, XXIV, 24.

n) Καὶ ἐλ. ἀθιώτεροι om. vatic. 4, vindobon.

o) Τοῦ ἁγίου πν. vatic. 4. — οἱ τὰς θείας γραφὰς vatic. 5. — μεθ' ὅπου αὐτοὺς διχόμενοι coislin. — Eregione ad προσπ. in vatic. 1 et 6 εὐχισθαι (?).

p) Ἀλώπιες μικροὶ coislin. qui om. ἀμπιλῶνα et

pergit: καὶ μερίδες ἀλ. γεν. quae restitimus cum eodem et vatic. 2, 5, 20 vindobon. in quo ἀμπιλῶνα. Cf. Cant. II, 13; Ps. LXII, 10; Anastas. quaest. LII.

q) Ὁ συμπ. γὰρ (vat. 1, 4, 5), φησι, σοφοῖς vatic. 2. Prov. XIII, 20; Ps. XLI, 18.

r) Μοιχοῦ μερίδα coislin. vindobon. vatic. 2. — τιθέναι, ἐπιθέσκειν coislin. — Ὁ θεός coislin. vindob. λόγος om. Turr. — Δαβὶδ φησι οὐχὶ τοὺς μισοῦντάς σε, κύριε, ἐμίσησα coislin. Ps. CXXXVIII, 21, 22.

φιλίαν καὶ συμμαχίαν καὶ τὴν πρὸς Ὀχοζίαν, λέγων διὰ Ἰηοῦ ¹⁾ τοῦ προφήτου· Εἰ ἀμαρτωλῶ σὺ φιλιάζεις ἢ ²⁾ μισουμένῳ ὑπὸ Κυρίου βοηθεῖς; διὰ τοῦτο ἐξαίφνης ὄργη Κυρίου ἐγένετο ἐπὶ σέ, εἰ μὴ ὅτι εὐρέθη ἡ καρδιά σου τελεία πρὸς Κύριον, διὰ τοῦτο ἐφείσατό σου Κύριος· πλὴν ὅτι διεκόπη τὰ ἔργα σου, καὶ συντριβήσαν αἱ νῆες σου. Φεύγετε οὖν τῆς κοινωνίας αὐτῶν, καὶ τῆς ³⁾ πρὸς αὐτοὺς εἰρήνης ἀλλότριοι τυγχάνετε· περὶ αὐτῶν γὰρ ὁ προφήτης ἀπεφάνετο, λέγων ὅτι οὐκ ἔστι χαίρειν τοῖς ἀσεβέσι, λέγει Κύριος. Οὗτοι γάρ εἰσιν οἱ κρύφιοι λύκοι, οἱ ἐννιοὶ κύνες, οἱ οὐ δυνάμενοι ὑλακτεῖν ⁴⁾· οἱ τῶν μὲν εἰσὶν ὀλίγοι, προχόφαντος δὲ τοῦ χρόνου καὶ τῆς συντελείας ἐγγιζούσης, πλείονες καὶ χαλιπώτεροι ἔσονται· περὶ ὧν ὁ Κύριος ἔλεγεν ὅτι· Ἄρα ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐλθὼν εὐρήσει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς; Καὶ διὰ τὸ πληθυνθῆναι τὴν ἀνομίαν ψυγήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν, καὶ ἰλιεύσονται ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφῆται, καὶ δώσουσι σημεῖα ἐν οὐρανῷ ⁵⁾, ὥστε, εἰ δυνατόν, καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀπατῆσαι· ὧν τῆς ἀπάτης ⁶⁾ ῥύσεται ἡμᾶς ὁ Θεὸς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς ἐλπίδος ἡμῶν. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς, διερχόμενοι τὰ ἔθνη, καὶ ἐπιστηρίζοντες τὰς ἐκκλησίας, τοὺς μὲν ἐν πολλῇ νοθεσίᾳ καὶ λόγῳ ἰατρικῷ ⁷⁾ ὑγιασάντες, ἐπανηγάγομεν μέλλοντας ὅσον οὐδέπω θνήσκειν ἀπάτῃ, τοὺς δὲ ἀνιάτως ἔχοντας ἐξε-

Iosaphat exprobrat amicitiam societatemque initam cum Achab et Ochozia, dicens per Iehu prophetam: « Tu cum peccatore amicitia iungeris, et auxilium praebeas ei, qui odio habetur a Domino! ideo statim ira Domini facta esset in te, nisi inventum fuisset cor tuum perfectum erga Dominum, propterea pepercit tibi Dominus. Verumtamen interrupta sunt opera tua, et confractae naves tuae. » Vitae igitur communionem haereticorum, atque ab eorum pace alieni estote. De iis enim propheta loquebatur his verbis: « Non est gaudere cum impiis, dicit Dominus: ii enim sunt occulti lupi, muti canes, qui latrare non valent. » Modo quidem sunt pauci, procedente vero tempore et appropinquante consummatione, plures gravioresque sunt futuri, de quibus dicebat Dominus: « Numquid Filius hominis cum venerit, inveniet fidem in terra? Et quoniam abundavit iniquitas, refrigescet charitas multorum. Et venient pseudochristi et pseudoprophetae, et dabunt signa in coelo, ut si fieri possit, etiam electi decipiantur, » a quorum fraude liberabit nos Deus per Iesum Christum, qui est spes nostra. Etenim nos quoque cum peragrabemus gentes, ecclesiasque confirmaremus, alios quidem multis admonitionibus et sermonis medela curatos reduximus, cum iam prope essent fraude perituri;

1) Ὀζίαν vatic. 2. Bov. — διὰ Ἰηοῦ vulgo ex vatic. 1; Ἰωὴλ Id. et Coteler. in marg. vatic. 2, 4, 5; Ἰησοῦ Anastas. Ἰησοῦ coislin. Solus veram lectionem vindobon. habet, sed iotacismo decurtatam Ιου sub lineola. Dextero rem acu tetigit Cotelerius, dum vulgatum Ἰηοῦ deduxit e genuino Ἰηοῦ Ἀνασ. Vide II Paralip. XIX, 3.

2) Ἀμαρτ. συμφιλιάζεις vatic. 5. — σὺ βοηθεῖς vatic. 2, 5.

3) Αἱ νῆες σου vatic. 2 ex alio codice, ipse ha-

bet insolitum: αἱ νῆες, quae velim conferas cum II Paralip. XX, 37.

4) Ὑλακτεῖν. Is. LVII, 21, LVI, 10. Deinde Luc. XVIII, 8.

5) Δώσ. σημεῖα, σημεῖα ἐν οὐρ. coislin. cf. Luc. XVIII, 8; Matth. XXIV, 24, 25.

6) Τίς πλάνης ῥύσεται ὑμᾶς ὁ κύριος καὶ Θεός vatic. 4.

7) Ἰατρικῷ vatic. 2. 4. Haec de more suo passim expilavit pseudoignatius ad Ephes. 9, ad Magnes. 9, ad Philad. 3, ad Smyrn. 7.

βάλομεν ἀπὸ τῆς ποιμένης, ἵνα μὴ ψωραλίας νόσου μεταδῶσι καὶ τοῖς ὑγιαίνουσιν ἀρνίοις ^{α)}, ἀλλὰ καθαρὰ καὶ ἄχραντα, ὕψια καὶ ἄσπιλα διαμείνη Κυρίῳ τῷ Θεῷ.

Καὶ ταῦτα κατὰ πόλιν ^{β)} πανταχοῦ εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην τοῦ κόσμου πεποιήκαμεν, καταλιπόντες ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις καὶ λοιποῖς ἱερεῦσι τήνδε τὴν καθολικὴν διδασκαλίαν ἀξίως καὶ δικαίως εἰς μνημόσυτον ἐπιστηριγμοῦ τοῖς πεπιστευκόσι Θεῷ, διαπεμφάμενοι διὰ τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Κλήμεντος τοῦ πιστοτάτου καὶ ὁμοφύχου τέκνου ἡμῶν ἐν Κυρίῳ, ἅμα καὶ Βαρνάβαν καὶ Τιμοθέον τῷ ποθεινοτάτῳ υἱῷ καὶ Μάρκῳ τῷ γνησίῳ, σὺν οἷς καὶ Τίτον ὑμῖν ἑωρίζομεν καὶ Λουκᾶν Ἰάσονά τε καὶ Λούκιον καὶ Σωσίπατρον.

Δι' ὧν καὶ παρακαλοῦμεν ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ, ἀπέχισθαι παλαιᾶς συνηθείας, δεισμῶν ματαίων, ἀφορισμῶν, παραλήρησιων ^{γ)}, βρωμάτων διορισμοῦ, βαπτισμάτων καθημερινῶν· τὰ ἀρχαῖα γὰρ παρῆλθεν, ἰδεὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα.
cap. 10. Γνόντες γὰρ Θεὸν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν σύμπασαν αὐτοῦ οἰκονομίαν ἀρχῇθεν γεινημένην, ὅτι δίδωκε νόμον ἀπλοῦν εἰς βεβήθειαν τοῦ φυσικοῦ ^{δ)}, καθαρὸν, σωτήριον, ἅγιον, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἴδιον ὄνομα ἐγκατέθετο, τέλειον, ἀνελλιπῆ, δέκα λογίων πλήρη, ἁμῶμον, ἐπιστρέφοντα ψυχὰς· οὐπὲρ καὶ ἐπιλαθομένους Ἑβραίους ὑπομιμνήσκει διὰ Μαλαχίου τοῦ προφήτου λέγων· Μνησθετι νόμου Μωσῆ, ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ, ὃς ἐντείλατο ὑμῖν προστάγματα

alios vero qui nullo remedio curari potuerunt, ab ovili eiecimus, ne scabiosa contagione valentes agni contabescerent, sed puri, mundi, sani, integri Domino Deo servarentur.

22. VIII. Atque haec per civitates in toto orbe terrarum gessimus. Vobis vero episcopis et reliquis sacerdotibus iure ac merito reliquimus huius catholicae doctrinae monumentum pro confirmatione illorum qui Deo crediderunt. Quam didascaliam misimus per Clementem, cooperatorem nostrum fidelissimum et filium unanimem in Domino, una cum Barnaba et Timotheo filio optatissimo, et Marco sincero, quibus cum Titum vobis dedimus, et Lucam, Iasonem quoque, Lucium et Sosipatrum.

23. IX. Per quos hortamur vos in Domino ut abstineatis a vetere consuetudine vanisque vinculis, separationibus, observationibus, ciborum distinctione, baptismatibus quotidianis. Nam vetera transierunt, ecce facta sunt nova omnia. Cognovistis enim Deum per Iesum Christum et universam eius dispensationem a principio institutam, quomodo legem dederit simplicem in subsidium legis naturalis, puram, salutarem, sanctam, in qua et nomen proprium reposuit, perfectam, absolutam, decem praecepta continentem, plenam, immaculatam, convertentem animas, cuius immemores Hebraeos per Malachiam prophetam admonet, dicens: «Mementote legis Moysis, viri Dei, qui praecepit vobis mandata

α) Ὑγίαις (?) ἀρνίοις vatic. 4. — καθαρὰ καὶ ἁμῶνα id. — καθαρὰ καὶ ἄσπιλα καὶ ὕψια colslin. — ὕψια τε καὶ ἄσπ. διαμείνει vatic. 2.

β) Καὶ ταῦτα διὰ παντός κατὰ πόλιν πάντας εἰς ὅλην τ. οἰκ. ἀποστείλαμεν καταλιπ. vatic. 2; ἐπιστηριγμῷ id.

cum vatic. 1 in marg. Mox cf. Rom. XVI, 21.

γ) Συνηθείας καὶ δεισμῶν vatic. 5. — διορισμῶν colsl.; διορισμοῦ vatic. 2. Ad sequentia v. II Cor. V, 17; Is. VIII, 20.

δ) Τοῦ γραφικοῦ vatic. 4. — id. mox: δώδεκα vinclose ut solet ac temere.

καὶ δικαιώματα ^{ε)}. Ὃς τοσοῦτόν ἐστιν ἅγιος καὶ δίκαιος, ὡς καὶ τὸν σωτῆρά ποτε, Θεραπεύσαντα λεπρὸν ἓνα καὶ πάλιν ἑνεία, εἰπεῖν τῷ πρώτῳ Πορευθεὶς δεῖξον σεαυτὸν τῷ ἀρχιερεῖ, καὶ προσένεγκε τὸ δῶρον, ὃ προσέταξε Μωσῆς εἰς μαρτύριον αὐτοῖς ^{δ)}, τοῖς δὲ ἑνεία πάλιν Πορευθέντες ἐπιδείξατε ἑαυτοὺς τοῖς ἱερεῦσιν· οὐ γὰρ που κατέλυσε τὸν νόμον, ὡς Σίμων δοξάζει, ἀλλ' ^{θ)} ἐπλήρωσε· λέγει γάρ· Ἰῶτα ἐν ἡ μία χειραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἵως ἂν ταῦτα πάντα γίνηται· οὐ γὰρ ἤλθον, φησὶ, καταλῦσαι τὸν νόμον ^{κ)} ἀλλὰ πληρῶσαι. Καὶ γὰρ καὶ Μωσῆς, νομοθέτης ὁμοῦ ^{ι)} καὶ ἀρχιερεὺς καὶ προφήτης καὶ βασιλεὺς, καὶ Ἠλίας ὁ ζηλωτὴς τῶν προφητῶν συνῆσαν ἐν τῇ μεταμορφώσει τοῦ Κυρίου ἐν τῷ ὄρει μάρτυρες αὐτοῦ τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ παθημάτων, ὡς φίλοι Χριστοῦ καὶ οἰκεῖοι, ἀλλ' οὐχ ὡς ἰχθροὶ ἢ ἀλλότριοι· ἐξ ὧν δείκνυται ὅτι καὶ ὁ νόμος καλὸς καὶ ἅγιος, καὶ οἱ προφηταί. Νόμος δὲ ἐστὶν ^{cap. 20.} ἡ δικαίολογος, ἣν παρὰ τοῦ τὸν λαὸν μωσχοποιῆσαι τὸν παρ' Αἰγυπτίοις Ἄπιν Θεὸς αὐτοῖς ἐνομοθέτηκεν ἀκουστῇ φωνῇ· οὗτος δὲ δίκαιός ἐστι, διὸ καὶ νόμος λέγεται διὰ τὸ φύσει δικαίως τὰς κρίσεις ποιῆσθαι ^{κ)} ἐν οἷς περὶ Σίμωνα φαυλίζουσιν οἰόμενοι, μὴ κριθέντες ὑπ' αὐτοῦ, τὴν κόλασιν ἐκφεύγειν· Οὗτος ὁ νόμος ἀγαθὸς, ὁσίος, ἀκατανάγκαστος· φησὶ γάρ· Ἐὰν δὲ ποιήσης μοι θυσιαστήριον, ἐκ γῆς ποιήσεις μοι αὐτό ^{λ)}. Οὐκ εἶπε· Πόνησον, ἀλλά· Ἐὰν ποιήσης· οὐκ ἀνάγκην περιέθηκεν ^{μ)}, ἀλλὰ τῇ ἐξουσίᾳ ἐπέτρεψεν ὅτι ἐλευθέρα. Οὐ γὰρ

et iustitias. » Qui adeo sanctus ac iustus est, ut cum Dominus leprosum unum curavisset, posteaque novem alios, dixerit priori : « Vade et ostende te pontifici, et offer munus quod praecepit Moyses in testimonium ipsis; » novem vero illis rursum : « Ite et ostendite vos sacerdotibus. » Non enim legem solvit, ut Simon arbitratur, sed implevit : « Iota unum, inquit, et unus apex non praeteribit a lege quousque haec omnia fiant. Non enim veni, ait, solvere legem, sed adimplere. » Etenim Moyses, legislator simul ac pontifex, idemque propheta et rex, Elias quoque zelator prophetarum adfuerunt in transfiguratione Domini in monte, incarnationis et passionum testes, tamquam amici et familiares Christi, non ut inimici et alieni. Ex quibus perspicuum fit, legem bonam sanctamque esse una cum prophetis. Lex est decalogus quam, antequam populus vitulum, hoc est Apin Aegyptiorum conflaret, Deus voce tulit quae auribus audiebatur. Haec lex iusta est, ideoque lex dicitur, quoniam secundum naturam iuste iudicia (8) facit, quam Simon improbat, putans se ab ea iudicatum, supplicium effugere non posse. Haec lex bona est, sancta, libera. Ait enim : « Si autem feceris mihi altare, ex terra facies mihi ipsum. » Non dixit : « Fac, » sed : « Si feceris; » non necessitatem imposuit, sed potestati permisit, utpote liberao; non enim sacrificiis indiget Deus, qui natura sua nulla re eget. Sed

ε) Δικαιώματα. Malach. IV, 4.

δ) Αὐτοῖς. Matth. VIII, 4; tom Luc. XVII, 14.

θ) Οὐ γὰρ καταλῦσαι τὸν νόμον ἤλθῃ ὁ κύριος, ἀλλὰ πληρῶσαι· λέγει γὰρ που ὅτι coislin. qui similia deinde omittit in altero versu seq.

κ) Νόμον ὃ τοὺς προφῆτας vatic. 4, vindobon. ex Matth. V, 18, 17.

ι) Νομοθέτης νόμου vatic. 4.

κ) Ναιμεσθαι pro etymo requiritur, nisi alia fort. scriptor respiciat. Ὅτι οἱ περὶ usque ad ἐκφεύγειν om. coislin. ut iam supra de Simone siluit.

λ) Ἐὰν δὲ ποιῇ; semel et iterum, ubi vulgo ποιεῖς. vatic. 2, et 4. Cf. Exod. XX, 21.

μ) Ἐπέθηκεν vatic. 2, coislin. vindobon.

Θυσιαῶν δέεται Θεὸς, ἀνενδύει ὑπάρχων^{η)} τῇ φύσει· ἀλλὰ γινώσκων, καθάπερ καὶ ᾔδει πρότερον τὸν φιλόθειον Ἀβελ καὶ Νῶε καὶ Ἀβραάμ καὶ τοὺς καθεξῆς οὐκ αἰτηθέντας, φυσικῶ δὲ νόμῳ κινηθέντας ἅφ' ἑαυτῶν προσενέγκαι Θυσίαν Θεῷ ἀπὸ γνώμης εὐχαρίστου^{ο)}, ἐπιτρέπει καὶ νῦν Ἑβραίοις, οὐ προστάσων, ἀλλ', εἰ βουληθῶσι, συγχωρῶν καὶ εἰ ἀπὸ ὀρθῆς προσοίσωσι γνώμης, εὐδοκῶν ἐπὶ ταῖς θυσίαις αὐτῶν. Διὰ τοῦτό φησιν. Εἰ^{ρ)} θύειν ἐπιθυμεῖς, οὐ δειομένῳ μοι θύε· οὐδενὸς γὰρ ἐν χρεῖα καθέστηκα· ἐμὴ γὰρ ἐστὶν ἡ οἰκουμένη καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς^{θ)}.

Ὅποτε δὲ οἱ τοῦ λαοῦ τούτων ἀμνήμονες ὑπῆρξαν, καὶ μόσχον ἀντὶ Θεοῦ Θεὸν ἐπικαλίσαντο καὶ τούτῳ τὴν αἰτίαν τῆς ἐξ Αἰγύπτου πορείας ἐπέγραψαν λέγοντες· Οὗτοι οἱ Θεοί σου, Ἰσραὴλ, οἱ ἐξαγαγόντες σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ δυσσεβήσαντες εἰς ὁμοίωμα μόσχου ἐσθιόντος χόρτον ἐπηρνήσαντο^{ε)} Θεὸν τὸν διὰ Μωσείως ἐπισκεψάμενον αὐτοὺς ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν, τὸν τὰ σημεῖα ἐπὶ χεῖρὸς καὶ ῥάβδου ποιησάμενον καὶ τοὺς Αἰγυπτίους δικαωλήσας^{ς)} πατάξαντα, τὸν τὴν ἐρυθρὰν διελόντα θάλασσαν εἰς διαιρίσεις ὑδάτων, τὸν διαγαγόντα αὐτοὺς ἐν μίσῳ ὕδατος ὡς ἵππον ἐν πεδίῳ, τὸν τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν καὶ ἐπιβούλους βυθίσαντα^{ι)}, τὸν εἰς Μερρὴν τὴν πικρὰν πηγὴν γλυκάναντα, τὸν ἐκ κώτρας ἀκροτόμου καταγαγόντα ὕδωρ εἰς πηλοποιήν, τὸν στύλῳ^{η)} νεφέλης καὶ στύλῳ πυρὸς σκιάζοντα αὐτοῖς διὰ θάλπος ἄμετρον, καὶ φωτίζοντα.

quemadmodum iam superiore tempore Abel Deo charus, et Noe atque Abraham ac reliqui non iussi, sed naturali lege commoti, sua sponte Deo sacrificia offerebant e grato animo profecta, ita permittit modo Hebraeis, non iubendo, sed si voluerint concedendo, ac si recto animo obtulerint, benigne recipiendo eorum sacrificia. Ideo inquit: Si sacrificare desideras, non indigenti mihi sacrificas; « nulla enim re opus habeo; meus est enim orbis terrarum et plenitudo eius. »

24. X. Postquam vero huius rei immemor fuit is populus, et vitulum pro Deo deum invocaverunt, eiquo causam profectionis ab Aegypto tribuerunt, dicentes: « Hi sunt dii tui, Israel, qui eduxerunt te de terra Aegypti; » postquam adorantes similitudinem vituli comedentis fenum, negaverunt Deum, qui per Moysem visitaverat ipsos in tribulatione eorum, qui signa in manu et virga ipsius ediderat; qui Aegyptios percusserat decem plagis: qui mare rubrum, divisus aquis, transmiserat, eosque traduxerat per mediam undam, ut equum in campo; qui inimicos et insidiatores eorum demerserat; qui fontem amarum ad Maran dulcem reddiderat, ex duro lapide aquam ad satietatem eduxerat; qui columna nubis eos contexerat a nimio aestu et per columnam igneam il-

η) Ἦθη ὑπάρχων vatic. 1; lepide vatic. 4: Θεὸς εἰς ὃν καὶ ὑπάρχων, male forsitan haustum ex optimo fonte.

ο) Εὐχαρίστου καὶ ἀγαπῆς τὸν ἑσθ. οὐ προστάσων, ἀλλὰ vatic. 5.—προσποιεῖται vindob. coislin. vatic. 2.

ρ) Εἰ Θυσίαν ἐπιθ. coislin. Anastas. Sed ecce iterum vatic. 4: εἰ εἶπας ἐπιθυμεῖς! Et mox crescit eundo: οὐδενὸς γὰρ χρεῖός...

θ) Ἀντὶ. Ps. XLIX, 12; infra Exod. XXXII, 4.

ε) Ἀπερνήσαντο vindob. coislin.—vulgo λαοὺ τοῦ contra vindob. aliosque.

ς) Τὸν δικαωλήσας αἰγ. πατάξαντα, τὸν ἐρυθρὰν θαλ. διαιρῶντα s. z. o. coislin.

ι) Τὸν τὴν πηγὴν τὴν πικρὰν εἰς μερὰν γλυκύναντα (cod. γλυκύναντι ob praeposteram imitationem num. 1) coislin.

η) Τὸν στ. πυρὸς καὶ στ. νεφέλης ib.—διὰ θάλπος vatic. 4.

ζοντα καὶ ὁδηγοῦντα τοὺς οὐκ εἰδότας ὅπου πορευθῶσι, τὸν ἐξ οὐρανοῦ μαν-
νοδοτήσαντα ^{υ)} αὐτοῖς, καὶ ἐκ θαλάσσης κρεωδοτήσαντα ὀρτυγομήτραν, τὸν ἐν
τῷ ὄρει νομοθετήσαντα αὐτοῖς, οὗ τῆς φωνῆς ἠξιώθησαν ἐπακοῦσαι· τοῦτον
ἀπηνήσαντο εἰπόντες τῷ Ἀαρών· Ποίησον ἡμῖν θεοὺς, οἱ προπορεύσοντο ἡμῶν,
καὶ ἐμοσχοποιήσαν χωνευτὸν, καὶ ἔθυσαν τῷ εἰδώλῳ· τότε ^{z)} ὀργισθεὶς ὁ Θεός,
ἅτε ἀχαριστηθεὶς ὑπ' αὐτῶν, ἔδωκεν αὐτοὺς δεισμοῖς ἀλύτοις, στιβῶσι φορτι-
σμοῦ καὶ σκληρότητι ^{υ)} κλοιοῦ· καὶ οὐκέτι εἶπεν· Ἐὰν δὲ ποιῇς, ἀλλὰ Ποίησον
θυσιαστήριον καὶ θύε διηνεκῶς, ἐπιλήσμων γὰρ τυγχάνεις καὶ ἀχάριστος· ὅλο-
καύτει οὖν συνεχῶς, ἵν' ὑπομιμνήσκῃ ^{z)} μου· ἐπειδὴ γὰρ τῇ ἐξουσίᾳ κακῶς ἐπι-
χρήσω, ἀνάγκην ἐπιτίθημί σοι λοιπὸν, καὶ βρωμάτων ἀφιστῶ τοιῶνδε, καὶ ζῶων
σοι διαφορὰς καθαρῶν ^{a)} καὶ ἀκαθάρτων διαστέλλομαι, καίτοι παντὸς ζῶου
καλοῦ τυγχάνοντος ἅτε ὑπ' ἐμοῦ γενομένου· καὶ ἀφορισμοὺς τοιούσδε σοι προ-
στάσσω, καθαρισμοὺς, συνεχῇ βαπτίσματα, ῥαντισμοὺς, ἀγνίας τοιάσδε, ἀρ-
γίας διαφορὰς· καὶ τούτων ἐφ' ἑκάστῳ, ἐὰν παρακούσης, τιμωρίαν ὀρίζω ὡς ^{b)}
οἰκέτῃ ἀπειθεῖ· ὅπως πειζόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ κλοιοῦ ἀγχόμενος τῆς πολυθείου
πλάνης ἐστέῃς, καὶ παρεὶς τὸ ^{c)}· Οὗτοι οἱ θεοί σου, Ἰσραὴλ· ὑπομνησθῇς τό-
· ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος, ὁ Θεός σου Κύριος εἷς ἐστίν, καὶ ἀναδράμῃς ἐπ' ἐκεί-
νον τὸν τόμον τὸν ὑπ' ἐμοῦ τῇ φύσει καταβληθέντα πάσιν ^{d)} ἀνθρώποις· ἵνα

lustraverat viamque monstraverat ignorantibus quo pergerent: qui manna de coelo de-
derat, carnisque copiam a mari miserat, invecta ortygometra; qui in monte legem eis
tulerat; cuius vocem audire digni facti fuerant. Hunc ipsum postquam abnegaverunt,
dicentes: « Fac nobis deos qui praecedent nos, » et vitulum conflaverunt et sacrificave-
runt idolo: tunc vero ira Deus incensus, ut qui gratiam ab eis non ferret, ligavit
eos vinculis arctissimis, oppressione onerum et duritia catenae. Iam non dixit: « Si fe-
ceris » sed: « Fac altare et sacrificia assidue. » Immemor es enim et ingratus: offer igitur
iuge holocaustum, ut memineris mei. Quoniam enim male usus es libertate, impono
tibi posthac necessitatem, atque certis cibis interdicto, et denuntio tibi discrimina anima-
lium mundorum et immundorum, licet omne animal bonum sit, utpote a me factum;
et praecipio tibi separationes, purificationes, assidua baptismata, aspersiones, lustratio-
nes, cessationes varias, atque iis singulis nisi obtemperaveris, poenam status, ut se-
quum est, inobedienti; quo pressus et a collari constrictus, errorem de multitudine Deo-
rum relinquas, ac praetermisso illo dicto: « Hi sunt dii tui, Israel! » illud memineris:
« Audi, Israel, Dominus Deus tuus Dominus unus est, » confugasque ad illam legem
quam ego natura cunctis hominibus indidi: unum solum esse Deum in coelo et in terra;

υ) Μανναδοτήσαντα (post correct.). coisl. — ἐκ θα-
λάσσης ἡξιώσαντας κρεὼδ. ὀρτυγομήτρας ib.

z) Διὸ ὀργισθ. ib. et vatic. 3. — διὸ καὶ vatic. 4.

y) Καὶ βαρύνου vatic. 4, 5, 6.

z) Ὑπομιμνήσκῃς, Celtzenii correctionem confirmat
coisl. Vulgo ὑπομνησθῇ.

a) Διαφόρας καθαρὰς vatic. 2. — ζῶων καθαρῶν coisl.
cum Anastasio.

b) Ὡς οἰκέτῃ ἀπειθεῖ sic coisl. prope omnes Celtze-
nio favent emendanti ex vindobonensi vulgatum:
ἵνα τῷ.

c) Τὸ λέγειν οὗτος vatic. 4. Exod. XXXII, 4. —
ὑπομνησθῇς vatic. 2. — ὅτ. διὰ τῷ τοῦ κυρίου σου τὸ
ἄκουε vatic. 4. Deuter. VI, 4.

d) Τοῖς πᾶσι vulgo, correxi cum vatic. 2, 4,
vindobon. coisl. ad votum Clerici.

μόνον ὑπάρχειν Θεὸν ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς, καὶ τοῦτον ἀγαπᾶν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας^{ε)}, καὶ πλὴν αὐτοῦ μὴ φοβεῖσθαι ἄλλον; μήτε ὄνομα Θεῶν ἑτέρων ἐπὶ διανοίας λαμβάνειν μήτε προφέρειν γλώσσει διὰ στόματος. Διὰ γὰρ τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν^{β)} ἐπέδησεν αὐτοὺς, ἵνα διὰ τοῦ θυεῖν καὶ ἀργεῖν καὶ ἀγνίσιθαι καὶ τὰ τοιαῦτα παρατηρεῖσθαι εἰς ἔννοιαν ἔλθωσι τοῦ Θεοῦ τοῦ ταῦτα διαταξαμένου αὐτοῖς.

- Cap. 21. Ὑμῶν δὲ τῶν πιστεύσαντων εἰς τὸν ἓνα Θεὸν οὐκ ἀπὸ ἀνάγκης, ἀλλὰ ἀπὸ γνώμης υἱοῦς ὑπακουσάντων τῷ καλίσαντι, μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουσι, καὶ τὰ ὦτα ὑμῶν, ὅτι ἀκούουσιν· ἀνείθητε γὰρ τῶν δεισμῶν καὶ ἡλευθερώθητε δουλείας^{γ)}. Οὐκέτι γὰρ, φησὶ, λέγω ὑμᾶς δούλους, ἀλλὰ φίλους, ὅτι πάντα, ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, ἐγνώρισα ὑμῖν^{δ)}. ἐκείνοις γὰρ μὴ θελήσασιν ἰδεῖν^{ε)} μήτε ἀκοῦσαι, οὐ στερήσει μορίων, ἀλλὰ κακίας ὑπερβολῇ, ἔδωκα προστάγματα οὐ καλὰ καὶ δικαιώματα, ἐν οἷς οὐ ζήσονται ἐν αὐτοῖς^{κ)}. οὐ καλὰ δὲ τῷ σκοπῷ αὐτῶν, ἐπειδὴ καὶ οἱ καυτῆρες καὶ τὸ ξίφος^{λ)} καὶ τὰ φάρμακα ἐχθρὰ τοῖς οὐχ ὑγιαίνουσιν, ἀφύλακτα δὲ διὰ τὴν αὐτῶν παρακοήν.
- Cap. 22. ὁ Θεὸς καὶ θάνατον αὐτοῖς ἐπάγει μὴ φυλασσόμενα. Ὑμεῖς οὖν^{μ)} μακάριοι, οἱ λυθέντες τῆς κατάρας. Χριστὸς γὰρ παραγενόμενος ὁ τοῦ Θεοῦ υἱὸς τὸν νόμον κυρώσας ἐπλήρωσε^{ν)}, τὰ ἐπίσαχτα περιεῖλεν, εἰ καὶ μὴ πάντα, ἀλλὰ ἡ τὰ βα-

eum diligendum ex toto corde, ex omnibus viribus atque ex omni mente; et excepto illo, neminem timendum; nomen cacterorum deorum nequo mente concipiendum, neque lingua pronunciandum. Nam ob duritiem obligavit eos, ut sacrificando, cessando, se se expiando atque talia observando, in cogitationem illius Dei venirent qui talia ipsis instituit (9).

25. XI. Vestri autem qui in unum Deum credidistis, non necessitate, sed sano arbitrio vocanti parvistis, beati sunt oculi quia vident; auresque vestrae, quoniam audiunt: soluti enim estis vinculis et servitute liberati. «Non amplius enim, ait, dico vos servos, sed amicos, quia omnia quae audiavi a Patre meo, nota feci vobis.» Illis enim nolentibus loqui vel audire, non defectu sensuum, sed abundantia nequitiae, «dedi mandata non bona, et iustificationes in quibus non vivent in eis;» non bona autem, ex proposito eorum, quandoquidem et cauteria et scalpellum et medicamenta infesta sunt non valentibus; «non etiam servantur,» propter inobedientiam; at non servata mortem eis afferunt. Vos igitur beati estis, qui soluti estis maledicto. Christus enim Dei Filius veniens legem ratam habuit et implevit; inducta sustulit, etsi non omnia, sed graviora; illa quidem confirmā-

ε) Καὶ πλὴν usque ad διανοίας, egregia nimis erant quam ut ea vatic. 4 non omitteret.

β) Διὰ γὰρ τὴν cum vindob. coislin. διὰ τὴν vulgo — οὐτῶν om. vatic. 4. — ἐπαίδης vindob. pro ἐπαίδους, quod suo periculo Clericus in textum revocat. — καὶ τὰ τοιαῦτα coislin. τὰ om. vatic. 2, 4.

γ) Δουλείας, οὕτω καὶ ὁ κύριος πρὸς ἡμᾶς τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς εἶπεν vindobon.

δ) Ἀπογγεῖλα ὑμῖν coislin. Cf. Ioan. XV, 15.

ι) Εἰπεῖν, Bov. «loqui» — Mox idem τιμωριῶν legit: «non defectu poenarum.»

κ) Ἐν αὐτοῖς nec plura in vat. 4. Cf. Ezech. XX, 23.

λ) Τὰ ξίφη coislin. — Τὸ σιδηρεῖον vindobon. — Τοῖς ὑγιαίνουσιν vatic. 5. — Ἐπάγω post correct. coislin. — προσάγει vatic. 4.

μ) Ὑμᾶς οὖν μακαρίους ποιεῖ ῥυσθίντας τῆς ἐκείνων κατάρας vatic. 4.

ν) Νόμον πληρώσας αὐτὸν κύριος vatic. 2.

ρύτερα, τὸν μὲν βιβαιώσας, τὰ δὲ παύσας· καὶ τὸ αὐτεξούσιον τῶν ἀνθρώπων πάλιν ἀφῆκεν ἐλευθέρων, οὐ προσκαίρω θανάτῳ δικάζων, ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ καταστάσει λογοθετῶν αὐτό ^{ο)}. διὸ λέγει· Εἴ τις θέλῃ ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἐρχέσθω· καὶ πάλιν· Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλτε ὑπάγειν; Ἦδη δὲ καὶ πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ παρητιῖτο τὰς τοῦ λαοῦ θυσίας πολλάκις εἰς αὐτὸν ἱξαρματόντος καὶ οἰομένου διὰ θυσιῶν, ἀλλ' οὐ διὰ μετάνοιας αὐτὸν ἐξευμενίζεσθαι. Λέγει γὰρ οὕτως· Ἵνα τί μοι λίβανον ἐκ Σαβᾶ φέρεις καὶ κιννάμωμον ἐκ γῆς μακρόθεν; τὰ ὀλοκαυτώματα ὑμῶν οὐκ ἔστι δεκτὰ ^{ρ)} καὶ αἱ θυσίαι ὑμῶν οὐχ ἡδυνάν μοι. Καὶ ἑξῆς· Τὰ ὀλοκαυτώματα ὑμῶν συναγάγετε μετὰ τῶν θυσιῶν ὑμῶν καὶ φάγετε κρέα ^{θ)}· ὅτι οὐκ ἐντετελάμην ὑμῖν, ἥνικα ἐξήγαγον ὑμᾶς ἐκ γῆς Αἰγυπτίου. Περὶ ὀλοκαυτωμάτων καὶ θυσιῶν, καὶ διὰ Ἠσαΐου λέγει· ^{τ)}· Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν, λέγει Κύριος; πλήρης εἰμί· ὀλοκαυτώματα κριῶν, καὶ σῖταρ ἀρνῶν καὶ αἶμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι, οὐδ' ἂν ἔρχῃσθε ὀφθῆναι μοι· τίς ἐξεζητήσει ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; πατεῖν τὴν αὐλήν μου οὐ προσθήρεσθε ἔτι· ἰὰν φέρῃτί μοι σιμίδαλιν, μάταιον ^{δ)}· θυμίαμα βδέλυγμα μοί ἐστι, τὰς νεομενίας ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα ὑμῶν καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνίχομαι, νεστεῖαν καὶ ἀργίαν καὶ τὰς ἑορτὰς ὑμῶν μισῶ ἢ ψυχὴ μου· ἐγενήθητί μοι εἰς πλησμονήν· Καὶ δι' ἑτέρου λέγει· Ἀπόσῃσον ἀπ' ἐμοῦ ἡχον ὠδῶν σου, καὶ ψαλμὸν ὀργάνων σου οὐκ ἀκούσομαι. Καὶ τῷ Σαούλ ὁ Σαμουὴλ λέγει θῆσαι νεο-

vit, haec vero silere fecit. Rursusque arbitrium hominum dimisit liberum, non eos temporariae morti condemnans, sed in altero statu rationem reposcens. Quapropter ait : « Si quis vult venire post me, veniat; » et iterum : « Numquid et vos vultis abire? » Iam vero vel ante suum adventum aversabatur populi sacrificia, saepe numero in cum peccantis, atque existimantis sacrificiis eum, non poenitentia placatum iri. Ita enim inquit : « Ut quid mihi thus de Saba affers, et cinnamomum de terra longinqua? Holocautomata vestra non sunt accepta, et sacrificia vestra non mihi fuerunt iucunda. » Et deinceps : « Holocautomata vestra congregato cum sacrificiis vestris, et comedite carnes : quia non praecepi vobis, quando eduxi vos ex terra Aegypti. » De holocaustis et sacrificiis per Isaiam quoque loquitur : « Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus? Plenus sum : holocausta arietum et adipem agnorum ac sanguinem taurorum atque hircorum nolo. Neque si veniatis ut appareatis mihi : quis enim haec requisivit de manibus vestris? Calcare atrium meum non addetis amplius. Si obtuleritis similam, vanum ; incensum abominatio est mihi. Neomenias vestras et sabbata vestra et diem magnum non feram. Ieiunium et cessationem et festivitates vestras odit anima mea, facti estis mihi in satietatem. » Et per alium dicit : « Discede a me, sonum carminum tuorum et psalmum organorum tuorum non audiam. » Et Sauli

ο) Ἐρχέσθω. Matth. XVI, 24; Ioan. VI, 67.

ρ) Ἐστί μοι δεκτὰ coislin. Hierem. VI, 20.

θ) φάγετε τὰ κρέα vulgo, contra vatic. 1, 2, 4 vindobon. Hierem. VII, 21, 22.

τ) Τί μοι τὸ πλ. vatic. 2. Haec ad ὑμῶν om. va-

tic. 4. — πλ. εἰμί ὀλοκαυτώματα cum eodem. Vulgo π. ε. ὀλοκαυτωμάτων.

δ) Ὅτι ἰὰν id. — μάταιον om. coislin. — οὐκ ἀνίχομαι vatic. 4. Cf. ad haec : Is. I, 11-14; am. V, 33; I Reg. XV, 22.

μικότι. Ἀγαθὴ ἀκοὴ ὑπὲρ θυσίαν, καὶ ἀκρόαμα ὑπὲρ στίαρ κριῶν· ἰδοὺ γὰρ οὐ θέλει Κύριος θυσίαν ὡς τὸ εἰσακούειν αὐτοῦ. Καὶ διὰ τοῦ Δαβὶδ λέγει· Οὐδέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρους· ἐὰν ¹⁾ πεινάσω, οὐ μὴ σοι εἴπω· ἐμὴ γὰρ ἐστὶν ἡ οἰκουμένη καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Μὴ φάγομαι κρέα ταύρων, ἢ αἷμα τράγων πίομαι; θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσιως, καὶ ἀπόδος τῷ ὑψίστῳ τὰς εὐχὰς σου. Καὶ ἐν πάσαις δὲ ταῖς γραφαῖς ὁμοίως αὐτῶν τὰς θυσίας ἀπαναίνεται διὰ τὸ ἐξαμαρτεῖν αὐτοὺς εἰς αὐτόν· θυσίαι ²⁾ γὰρ ἀσιβῶν βδέλυγμα παρὰ Κυρίῳ, καὶ γὰρ παρανόμως προσφέρουσιν αὐτάς. Καὶ πάλιν· Αἱ θυσίαι αὐτῶν ὡς ἄρτος πίνθους αὐτοῖς, πάντες οἱ ἐσθίοντες αὐτάς μολυνθήσονται. Εἰ οὖν καὶ πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ ὑπὲρ θυσίας καρδίαν καθαρὰν ἐπιζητεῖ καὶ πνεῦμα συντετριμμένον, πολλῷ μᾶλλον ἐλθὼν ἔπαυσε ταύτας, φαμὲν τὰς δι' αἱμάτων. Ἐπαυσε δὲ αὐτάς διὰ τοῦ πρότερον πληρῶσαι· καὶ γὰρ περιετμήθη, καὶ ἐρῥαντίσθη, θυσίας τε προσήνεγκε καὶ ὀλοκαυτώσεις, καὶ τοῖς ἄλλοις ἐθισμοῖς ἐχρήσατο, καὶ ἐγένετο ὁ νομοθέτης αὐτὸς πλήρωμα ³⁾ τοῦ νόμου· οὐκ ἀνελὼν τὸν φυσικὸν νόμον, ἀλλὰ παύσας τὰ διὰ τῆς διευτερώσεως ἐπέσاختα, εἰ καὶ μὴ πάντα. Τόν τε γὰρ φυσικὸν νόμον οὐκ ἀνέῤἥκεν, ἀλλ' ἐβεβαίωσεν. Ὁ γὰρ εἰρηκὼς ἐν τῷ νόμῳ· Κύριος, ὁ Θεός σου Κύριος εἷς ἐστὶν ⁴⁾, ὁ αὐτὸς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ λέγει· Ἵνα γινώσχωσί σε τὸν μόνον

qui sacrificare constituerat, Samuel dicit: « Bona auscultatio super sacrificium, et obedientia super adipem arietum. Ecco enim non vult Dominus sacrificium, sicut obtemperari sibi. » Et per David ait: « Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos. Si esuriero, non dicam tibi: meus est enim orbis terrae et plenitudo eius. Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua. » Et vero in omnibus scripturis similiter eorum sacrificia renuit, quum in eum ipsi peccarent. « Sacrificia enim impiorum, abominatio apud Dominum; etenim inique offerunt ea. » Et iterum sacrificia eorum quasi panis luctus eis, omnes qui comedent ea, inquinabuntur. Si ergo etiam ante adventum suum, loco sacrificii cor mundum postulabat et spiritum contritum, modo cum iam venerit, multo magis haec, quae per sanguinem fieri diximus, sustulit. Sustulit autem cum prius illa impleverit, etenim circumcisisus est et aspersus, sacrificia quoque obtulit et holocausta, atque aliis moribus usus est, ipseque legislator effectus est perfectio legis, non sublata lege naturali, sed extinctis iis, quae per deuteriosin inducta fuerant, quamquam non omnibus. Legem enim naturae non destruxit, sed confirmavit. Nam qui dixit in lege: « Dominus Deus tuus, Dominus unus est, » idem dicit in evangelio: « Ut cognoscant te solum Deum. » Et qui dixit: « Diliges proximum»

1) Ἐὰν π. ο. μ. σοι εἴπω om. vindobon. coislín.
Plerumque omisiatio ae vatic. 2 significat: χιμάρους, ὡς
« τὸς εὐχὰς σου. » Ps. XLIX, 12-14.

2) θυσία γὰρ vatic. 4. — βδέλυγμα κυρίῳ vatic. 2.
coislín. Ps. XXI, 27.

3) Μολυνθήσονται. Os. IX, 4.

4) θυσίαν iterum vatic. 4. Ps. L, 12, 19. — Ἐκλίνας
παύσασθαι vatic. 4, 5.

5) Πλήρωμα νόμου vatic. 2. — ἀσπιρῶν vatic. 4. Io-
an. XVII, 8; Levit. XIX, 18. — τὸς μονογενεῖ θ. ἡμῶν εὐ.
vatic. 2.

6) Ἐστίν. Deuter. VI, 4.

ἀληθινὸν Θεόν· καὶ ὁ εἰρηκῶς Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, ἐν τῷ εὐαγγελίῳ λέγει ἀναντιρρούμενος· Ἐντολὴν ^{α)} καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους· ὁ φότος τότε ἀπαγορεύσας, νῦν εἰκαίαν ὀρῇ ^{β)}· ὁ μοιχείαν, νῦν καὶ ἐπιθυμίαν ἔκνομον· ὁ ληστείαν, νῦν ἐμακάρισε μᾶλλον τὸν ἐξ οἰκείων πότων ἐπιχορηγοῦντα τοῖς δεινόμενοις· ὁ μῖσος, νῦν καὶ πρὸς ἐχθροὺς ἀγάπην· ὁ ἄμυναν, νῦν ἀντιδικαίαν, οὐκ ἀδίκου τῆς δικαίας ἀμύνης οὔσης, ἀλλὰ κρείττονος τῆς ἀντιδικαίας. Οὔτε δὲ τὰ φυσικὰ πάθη ἐκκόπτειν ἐνομοθέτησιν, ἀλλὰ τὴν τούτων ἀμετρίαν. Ὁ γονεῖς προστάξας τιμᾶν, αὐτὸς τούτοις ὑπετάθη· ὁ σαββατίζειν δι' ἀργίας νομοθέσας διὰ τὴν τῶν νόμων μελέτην, νῦν καθημέραν ἐκίλευσιν ἡμᾶς, ἀναλογιζομένους δημιουργίας καὶ προνοίας νόμον, εὐχαριστεῖν Θεῷ. Τὴν περιτομὴν ἵπασιν, εἰς ἑαυτὸν πληρώσας· αὐτὸς γὰρ ἦν ὃ ἀπέκειτο, ἡ προσδοκία τῶν ἐθνῶν ^{γ)}. Ὁ εὐορκεῖν νομοθετήσας καὶ τὸ ἐπιόρκεῖν ἀπαγορεύσας, τὸ μὴδ' ὅλως ^{δ)} ὁμνῦναι παρήγγειλε. Τὸ βάπτισμα, τὴν θυσίαν, τὴν ἱερωσύνην, τὴν Τοπικὴν λατρείαν ἐτέρως μετεποίησιν· ἀντὶ μὲν καθημερινοῦ ἐν μόνον δούς βάπτισμα, τὸ εἰς τὸν αὐτοῦ θάνατον· ἀντὶ δὲ μιᾶς φυλῆς ἀφ' ἑκάστου ἔθνους προστάξας τοὺς ἀρίστους εἰς ἱερωσύνην προχειρίζεσθαι, καὶ οὐ τὰ σώματα μωμοσκεπῆσθαι, ἀλλὰ θρησκείαν καὶ βίους· ἀντὶ θυσίας ^{ε)} τῆς δι' αἱμάτων τὴν λοισικὴν καὶ ἀναίμακτον καὶ τὴν μυστικὴν, ἥτις εἰς τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου συμβόλων χάριν ἐπιτελεῖται, τοῦ σώματος αὐτοῦ καὶ τοῦ αἵματος· ἀντὶ δὲ Τοπικῆς

suum sicut te ipsum, » in evangelio renovat praeceptum: « Mandatum novum, inquit, do vobis ut diligatis invicem. » Qui tunc caedem prohibuit, modo prohibet inconsideratam iram; qui tunc adulterium, modo illicitam cupiditatem; qui tunc latrocinium, modo magis commendavit eum qui de propriis laboribus sua inopibus praebet; qui tunc ultionem vetuit, nunc praecepit patientiam, non quod iniusta sit vindicta quae iuste sumatur, sed patientia praestantior. Neque vero naturales affectus excidi iussit, sed illarum immoderationem. Qui colendos parentes praecepit, ipse iis subiectus erat. Qui sabbatum servari voluit, ut ille dies consumeretur in legum meditationem, nunc quotidie iussit nos, cogitantes conditae naturae providentiaeque legem, gratias agere Deo. Circumcisionem sustulit, cum eam in se expleverit. Ipse enim erat, in quo reposita expectatio gentium. Qui iusiurandum praeceperat et periurium prohibuerat, omnino iurare vetuit. Baptismum, sacrificium, sacerdotium, cultum certo loco addictum alio modo mutavit: pro quotidianis baptismis, unum solum instituit, qui in eius mortem perficitur; pro una tribu, de qualibet natione praecepit optimos eligi in sacerdotes, nec corporum integritatem spectari, sed religionem ac vitam; pro sacrificio cruento, rationale et incruentum ac mysticum sacrificium instituit, quod in mortem Domini per symbola corporis et sanguinis sui celebratur; pro adoratione locali, ab ortu solis usque ad occasum in omni loco imperii sui,

α) Καινή· cum vindobon. et caeter. codd. vulgo om. Ioan. XIII, 14.

β) Νῦν ἀντικατὰ καὶ ὀργὴν κοινῇ. v. 2. καὶ vatic. 2. καλεῖται διὰ ὀργὴν vatic. 4. — ἐπιθυμίαν ἐκνόμους κοινῇ.

γ) Ἐθνῶν. Genes. XLIX, 10. ἐμακάρισε λέγει vatic. 4.

δ) Ὅλως· vulgo om. iuxta vatic. 1, 4.

ε) Ἀντὶ θυσιῶν vatic. 4. — τὴν addimus ante λογικὴν cum colslin. vindob. et Ἠλίον post ἀνατολὴν cum vatic. 2 et colslin. Mansi, lidem om. καὶ ante μέγρε θυσιῶν.

λατρείας, ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου καὶ μέχρι δυσμῶν ἐν παντὶ τόπῳ τῆς δεισποτείας αὐτοῦ προσέταξε δοξάζεσθαι ἢ αὐτὸν καὶ ἐδικαίωσιν. Οὐ νόμον οὖν περιεῖλεν ἀφ' ἡμῶν, ἀλλὰ δεσμά· περὶ γὰρ τοῦ νόμου Μωσῆς λέγει· Μελετήσεις τὸ ῥῆμα, ὃ ἐγώ σοι ἐντίλλομαι, καθήμενος ἐν οἴκῳ καὶ ἀνιστάμενος καὶ περιπατῶν ἐν ὁδῷ θ). Καὶ ὁ Δαβὶδ λέγει· Ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσῃ ἡμέρας καὶ νυκτός. Πανταχοῦ γὰρ ἐννόμους ἡμᾶς εἶναι βούλεται, ἀλλ' οὐχὶ παρανόμους· Μακάριοι γὰρ, φησὶν, οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδῷ, οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ Κυρίου· μακάριοι οἱ ἐξηρτυνῶντες τὰ μαρτύρια αὐτοῦ, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ ἁ) ἐκζητήσουσιν αὐτόν. Καὶ πάλιν· Μακάριοί ἐσμεν, Ἰσραὴλ, ὅτι τὰ ἀριστα τῷ Θεῷ ἡμῖν γνωστά ἐστι. Καὶ ὁ Κύριός φησιν· Εἰ ταῦτα οἴδατε, μακάριοί ἐστε, ἐὰν ποιῇτε αὐτά.

Cap. 21.

Οὐ μόνον δὲ ἱ) τὸν τῆς δικαιοσύνης νόμον δι' ἡμῶν ἐπιδείκνυσθαι βούλεται, ἀλλὰ καὶ διὰ Ῥωμαίων εὐδόκησιν αὐτὸν φαίνεσθαι καὶ λάμπειν· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι πιστεύσαντες ἐπὶ τὸν Κύριον ἁ) Ἰησοῦν καὶ πολυθείας ἀπίστησαν καὶ ἀδικίας, καὶ τοὺς ἀγαθοὺς ἀποδέχονται καὶ τοὺς φαύλους κολάζουσιν. Ἰουδαίους δὲ ὑποφόρους ἔχουσι καὶ τοῖς ἰδίῳις δικαιώμασιν οὐκ ἰῶσι χειρῆσθαι· ἐπειδὴ καὶ ἐκούσιον ἐπισπάσαντο τὴν δουλείαν ἱ) εἰπόντες· Οὐκ ἔχομεν βασιλεία εἰ μὴ Καίσαρα. Καί· Ἐὰν μὴ ἀποκτείνωμεν, φασὶ ἡ), τὸν Χριστὸν, πάντες εἰς αὐτὸν πιστεύσουσι, καὶ ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀροῦσιν ἡμῶν καὶ τὸν τόπον καὶ τὸ ἔθνος. Καὶ ἄκοντες προειφῆτευσαν· καὶ γὰρ καὶ ἐπίστρευσαν εἰς αὐτὸν τὰ ἔθνη,

nomen suum celebrari statuit. Quare non sustulit a nobis legem, sed vincula. Nam de lege Moyses inquit: «Meditaberis verbum quod ego tibi mando, sedens domi, surgens et ambulans in via.» Et David ait: «In lege Domini voluntas eius, et in lego eius meditabitur die ac nocte.» Ubique enim nos legibus obsequentes esse vult, non legum contemptores. «Beati enim, inquit, immaculati in via qui ambulant in lege Domini. Beati qui scrutantur testimonia eius: in toto corde exquirent eum.» Et iterum: «Beati sumus, Israel, quoniam quae placent Deo cognita sunt nobis.» Et Dominus inquit: «Si haec cognovistis, beati estis si feceritis ea.»

26. XII. Non solum per nos iustitiae legem vult demonstrari, verum etiam placuit sibi ut ea per Romanos cerneretur et resplenderet: namque fide in Dominum suscepta, a multorum deorum cultu, atque ab iniustitia recesserunt. Iam bonos recipiunt, improbosque puniunt, et Iudaeos vectigales habent ac propriis iuribus uti non sinunt. Quoniam sponte servitutis sibi imposuerunt, dicentes: «Non habemus regem nisi Caesarem. Et nisi occidamus Christum, omnes in eum credent, et venient Romani, et tollent nos et locum nostrum et gentem.» Atque inviti vera praedixerunt: nam et in eum gentes crediderunt,

1) Ἐλατρίαις in marg. vatic. 2, sed in textu om. cum vindobon. — αὐτὸν καὶ usque ad δεσμά om. colslin. οὐ tantum om. vatic. 4.

9) ὁ δὲ Cf. hic et deinceps Deuteron. VI, 6, 7; Ps. 1, 2; Baruch. IV, 4; Ioan. XIII, 17.

ἁ) Ἐκζητήσουσιν αὐτὰ vatic. 2. ἐκζητοῦσιν Cotel. Jer. solus.

1) Δι' ἡμῶν τὸν αὐτοῦ μαθητῶν vatic. 2.

ἁ) Ἰησοῦν recipimus cum vindob. colslin. Turrian. Ueltzen. om. vulgo.

ἱ) Τὴν δεισποτείαν vatic. 4.

ἡ) φασὶ retinemus post Ueltzen. et Turrian. Sed contra vulg. et codices omnes qui constanter habent φησὶ.

καὶ αὐτοὶ ὑπὸ Ῥωμαίων τῆς ἰξουσίας περιηρίθησαν καὶ τῆς νομικῆς λατρείας, κικωλυμένοι δὲ εἶσι ^{α)} καὶ ἀναιρεῖν οὐς ἂν θέλωσι καὶ θύειν ὅταν θέλωσι· Διὸ καὶ εἰσὶν ἐπικατάρατοι, μὴ δυνάμενοι ποιεῖν τὰ διατιταγμένα· Ἐπικατάρατος γὰρ, φησὶν, ὅς οὐκ ἔμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου, τοῦ ποιῆσαι αὐτά· ἀδύνατον δὲ ἴστιν ἐν διασπορᾷ μεταξὺ Ἰθνῶν ὄντας πάντα τὰ τοῦ νόμου ἰπιτελεῖν αὐτοὺς, ἀπαγορεύει γὰρ αὐτοῖς ὁ Θεὸς Μωσῆς καὶ θυσιαστήριον ^{β)} ἔξω Ἱερουσαλὴμ ἰσταῖν, καὶ τὸν νόμον ἔξω τῶν ὄρων τῆς Ἰουδαίας ἀναγινώσκειν. Ἐπόμεινοι ^{γ)} οὖν ἡμεῖς Χριστῷ, τὰς εὐλογίας κλη- cap. 20. ρονομήσωμεν· νόμῳ καὶ προφήταις διὰ τοῦ εὐαγγελίου στοιχήσωμεν· φύγωμεν τοὺς πολυθείους ^{δ)}, καὶ τοὺς χριστοκτόνους καὶ τοὺς προφητοφόντας ^{ε)}, καὶ τοὺς δυσωνύμους καὶ ἀθείους αἰρεσιώτας· πειθαρχήσωμεν Χριστῷ ὡς βασιλεῖ, ὡς ἰξουσίαν ἔχοντι μετατιθῆναι διατάξεις διαφόρους, καὶ ἔχοντι ὡς νομοθέτη σοφίαν τοῦ διατάσσασθαι διαφόρως ^{ς)}, πανταχοῦ τῶν φυσικῶν ἀμιταθίτων φυλαττομένων.

Ἀπίχισθε οὖν αἰρεσιωτῶν πάντων, ὧ ἱπιοκοποι καὶ λαϊκοὶ, τῶν φαυλιζόντων τὸν νόμον καὶ τοὺς προφῆτας. Θεῷ γὰρ ^{ζ)} παντοκράτορι ἐχθραίνοντες ἀπειθοῦσι, καὶ Χριστὸν οὐχ ὁμολογοῦσιν Υἱὸν Θεοῦ· ἀρνοῦνται γὰρ καὶ τὴν κατὰ σάρκα αὐτοῦ γέννησιν, τὸν σταυρὸν ἱπαιοχύνονται, τὸ πάθος καὶ τὸν θάνατον ἀδοξοῦσι, τὴν ἀνάστασιν ἀγνοοῦσι, τὴν πρὸ αἰώνων αὐτοῦ γέννησιν περι-

ipsique a Romanis potestate spoliati sunt, prohibitive et interimere quos volunt et sacrificare quando volunt; idcirco maledicti sunt, cum non possint imperata facere. « Maledictus enim, inquit, qui non manet in omnibus scriptis in libro legis, ut ea faciat. » Fieri autem non potest, ut cum dispersi inter gentes vivant, omnia faciant quae lex praescribit. Vetat enim, diximus, Moyses altare extra Hierosolyma constitui, legemque extra Iudaeae fines legi. Sequentes igitur nos Christum, benedictionum haereditatem adipiscamur, legi et prophetis per evangelium obsequamur. Fugiamus tum decorum multitudini addictos, tum interfectores Christi et prophetarum, tum nefandos atque impios haereticos; obtemperemus Christo ut regi, qui potestatem habet inducendi varias leges, ac tamquam sapiens legislator, novas ferendi, naturalibus ubique absque ulla mutatione conservatis.

27. XIII. Cavete igitur, episcopi et laici, ab haereticis omnibus, qui legem et prophetas improbant. Deo enim omnipotenti infesti non credunt, et Christum non confitentur Filium Dei. Negant enim eius generationem secundum carnem. Crucem erubescunt, passionem ac mortem contemnunt, resurrectionem ignorant, aeternam eius generationem

α) Δὲ εἶσι usque ad ἂν θέλωσι om. vatic. 2, 6. καὶ θ. ὅτ. θέλωσι om. vatic. 2, 4; eadem a εἰ ad δυνάμενοι vatic. 1. in marg.; tantum; eadem omnia usque ad διατιταγμένα om. vindobon. cf. Galat. III, 10; Deuter. XXVII, 26.

β) Καὶ θυσιαστήριον usque ad ἀναγινώσκειν om. vatic. 2, 4, 5, colslin. et vindob.

γ) Ἐπόμεινοι vatic. 4. — ἡμεῖς om. vatic. 4, 5.

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

δ) Τοὺς πολυθείους καὶ χριστοκτόνους vatic. 2, colslin. vindob. ut totum illud ad Iudaeos referri, perspicuum sit.

ε) Προφητοφόντας vatic. 6 in marg. colslin. — αἰρετικῶς vatic. 4. — Χριστῷ om. vatic. 1. et vulg.

ς) Διαφόρως vatic. 4. — φυλαττομένων θυσιῶν vat. 2.

ζ) Οἱ Θεῷ omisso γὰρ vatic. 4, nec male, ut prima secta a caeteris discernatur.

κόπτουσι ^{α)}· τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἑτέρας ἀσεβοῦσι, ψιλὸν ἄνθρωπον φανταζόμενοι τὸν Κύριον ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος αὐτὸν εἶναι νομίζοντες· ἕτεροι δὲ ἐξ αὐτῶν αὐτὸν εἶναι τὸν Ἰησοῦν τὸν ^{β)} ἐπὶ πάντων Θεὸν ὑποπτεύουσιν, αὐτὸν ἑαυτοῦ ^{γ)} Πατέρα δοξάζοντες, Υἱὸν καὶ Παράκλητον ὑποπτεύοντες· ὥς τί ἂν εἴη ἑναγίστερον; Ἄλλοι δ' αὖ πάλιν ἐξ αὐτῶν βρώματά τινα φαυλίζουσι, καὶ γάμον κακὸν σὺν παιδοποιίᾳ λείγουσιν εἶναι διαβόλου τε μηχανήμα· καὶ διὰ τὴν πονηρίαν αὐτῶν, ἀσιβεῖς ὄντες, οὐ θέλουσιν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι, διὸ καὶ τὴν ἀνάστασιν διαβάλλουσι, φάσκοντες ὅτι σιμνοὶ τινὲς ἴσμεν ^{δ)}, ἐσθίειν καὶ πίνειν μὴ βουλόμενοι, δαιμόνια δὲ ἄσαρκα φανταζόμενοι ἐκ νεκρῶν ἀναστήσεισθαι· οἵτινες καταδικασθήσονται δι' αἰῶνας ἐν τῷ αἰωνίῳ πυρὶ. Φεύγετε οὖν ἀπ' αὐτῶν, ἵνα μὴ συναπόλησθε ταῖς αὐτῶν ἀσιβείαις.

Cap. 27.

Εἰ δέ τινες παρατηρούμενοι φυλάσσουσιν ἔθιμα ἰουδαϊκὰ ^{ε)}, Γενορρύας, ὄνειρώξεις, πλησιασμοὺς τοὺς κατὰ νόμον, λείψωσαν ὑμῖν εἰ, ἐν αἷς ὥραις ἢ ἡμέραις ἢ ἐν τι τούτων ὑπομείνωσι, παρατήρουνται προσεύξασθαι ἢ βιβλίου θίγειν ^{ς)} ἢ εὐχαριστίας μεταλαβεῖν· καὶ ἰὰν συνθῶνται, δῆλον ὡς τοῦ ἁγίου Πνεύματος χενοὶ τυγχάνουσι τοῦ αἰὲ παραμένοντος τοῖς πιστοῖς· περὶ γὰρ τῶν ὁσίων λέγει ὁ Σολομὼν ἢ ἕκαστος ἑαυτὸν ἐντριπίζει ὅπως, ὅταν καθεύδῃ, φυλάσῃ αὐτὸν καὶ, ὅταν ἐγείρηται, συλλαλῇ αὐτῷ ^{η)}. Εἰ γὰρ νομίζεις, ὦ γύναι, ἵπτα ἡμέρας

praecidunt. Quidam vero ex illis alio modo impii sunt, opinati Dominum purum hominem esse ex anima tantum et corpore constantem (10); alii Iesum illum ipsum Deum, qui est super omnia, esse existimant, putantes eum sibi ipsi patrem esse, quibus quid potest esse magis impium? Alii rursum cibos quosdam vituperant, nuptiasque cum liberorum procreatione improbant, quod opus sint diaboli, cumque ob suam improbitatem sint impii, nolunt a mortuis resurgere, propterea resurrectionem criminantur. Aiunt: « Sancti et casti viri sumus! » ut qui comedere ac bibere nolunt. Fingunt vero se daemonia carne carentia suscitandos a mortuis. Qui omnes in aeternam atque ignem aeternum damnabuntur: fugite igitur ab eis, ne pariter cum eorum impietatibus pereatis.

28. XIV. Si qui vero tenaciter observant iudaicas consuetudines, fluxum seminis, nocturnas pollutiones, legitimos concubitus, dicant nobis utram horis aut diebus quibus horum aliquid ipsis accidit, abstineant se ab oratione vel a libro tangendo vel a sumenda Eucharistia. Si affirmabunt, peraspicuum est eos Spiritu Sancto destitui, qui semper cum fidelibus manet. Nam de sanctis ait Salomon: « Quisque se praeparet, ut, cum dormit, custodiat eum; et cum expergiscitur, colloquatur cum eo.» Nam si existimas, o mulier, septem

α) Περιγράφουσι vindexon. — ψιλόν α. φαντ. α. κόπτου. om. vatic. 5. — φανταζ. εἶναι vatic. 2. — τὸν Χριστόν id. cum Turrliano. — οἱ ἐκ ψυχῆς vatic. 4.

β) Ἰησοῦν τὸν om. id. Cf. Rom. IX, 5.

γ) Αὐτὸν ἐπ' αὐτοῦ πατέρα colslin. — δοξάζοντες καὶ τὸν υἱὸν vatic. 1. cf. Rom. IX, 5. Ἄν γέναιτο vatic. 2. — ἑναγίσταρον vatic. 4.

δ) Ἴσμεν scribit et prolixè defendit Ueltzenius,

nullo suffragante codice, neque exigente sententia.

ε) Παραφυλάσσουσιν καὶ τοποῦν ἐθίσματα vat. 4. — γενορρύας rectius ut in titulo et alias semper. — λεγόμενα ἡμῖν vatic. 2.

ς) Ἡ εὐχαριστίας μεταλαβεῖν Ueltzen. add. ex nota Coteler. in marg. nos praeterea cum vatic. 1 (in marg.) 2, 4, 5, 6 (marg.) et colslin.

η) Αὐτῷ. Prov. VI, 22.

ἐν ἀφίδρῳ οὖσα τοῦ ἁγίου Πνεύματος κινή τυγχάνειν, ἄρα ^{ε)} τελειυτήσασα ἱξαί-
φνης κινή Πνεύματος καὶ ἀπαρρησίαστος τῆς πρὸς Θεὸν ἐλπίδος ἀπελιύσῃ; ἢ μὲν
τὸ Πνεῦμα ἔχεις πάντως ἀχώριστον ἄτι ^{δ)} μὴ ἐν τόῳ ὄν; διὸ δέ σοι προσευ-
χῆς καὶ εὐχαριστίας ^{ε')} καὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως, ὡς οὐδὲν ἐν
τούτῳ παρανομοῦσα. Οὐτε γὰρ τόμιμος μίξις οὐτε λόχος ^{ι)} οὐτε αἵματος φορὰ,
οὐκ ὀνείρωξις μιᾶται δύναται ἀνθρώπου φύσιν ἢ τὸ ἅγιον Πνεῦμα χωρίσαι,
ἀλλ' ἢ ^{θ)} μόνη ἀσίβεια καὶ παράνομος πρᾶξις. Τὸ γὰρ ἅγιον Πνεῦμα τοῖς κεκῆ-
μένοις αὐτὸ ἀεὶ παράμοτον ^{λ)} ἴσθι, ἕως ἂν ᾤσιν ἄξιοι καὶ ὧν ἂν χωρισθῇ, τού-
τους ἐρήμους καθίστησι καὶ τῷ πονηρῷ πνεύματι ἐκδότους. Πᾶς δὲ ἄνθρωπος
ὁ μὲν τῷ Πνεύματι πεπλήρωται τῷ ἁγίῳ, ὁ δὲ τῷ ἀκαθάρτῳ, καὶ οὐχ οἷόν τι
φυγίῃ αὐτῶν ἑκάτερον, εἰ μὴ ἐναντίον τι πάθωσιν· ὃ τε γὰρ Παράκλητος μι-
σιτὶ πᾶν ψεῦδος, ὃ τε διάβολος πᾶσαν ἀλήθειαν. Πᾶς δὲ βιβαπτισμένος κατὰ
ἀλήθειαν τοῦ μὲν διαβολικοῦ πνεύματος κεχώρισται, τοῦ δὲ ἁγίου Πνεύματος
ἐντὸς καθίστηται καὶ ἀγαθοεργοῦντι μὲν παραμένει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, πλη-
ροῦν ^{ι)} αὐτὸν σοφίας καὶ συνέσιως, καὶ τὸ πονηρὸν πνεῦμα οὐκ ἐᾷ αὐτῷ πλη-
σιᾶσαι, ἱεπιτηροῦν αὐτοῦ τὰς ἐφόδους. Σὺ οὖν, ὦ γύναι, καθὼς λέγεις ^{κ)} εἰ
ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀφίδρου κινή τυγχάνεις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ ἀκαθάρ-
του ^{λ)} πεπλήρωσαι. Μὴ προσευχομένη γὰρ, μηδὲ ἀναγινώσκουσα ἄκοιτα ^{μ)} αὐτὸν

diebus te in puerperio manentem, Spiritu Sancto privatam esse, num quoque, si re-
pente mortem obires, vacua Spiritu Sancto et destituta in Deum spe decederes? Nonne
potius Spiritum habes, omnino indivisum, ut qui locum non occupet? Necessaria est autem
tibi oratio, et Spiritus afflatus, ut nihil in eo pecces. Nam nec legitimus concubitus,
nec puerperium, nec menstruus sanguinis fluxus, nec somni pollutio potest homi-
nis naturam contaminare, vel Spiritum Sanctum auferre, sed sola impietas et actio
illicita. Nam Spiritus Sanctus semper manet cum iis qui eum adepti sunt, quousque
digni fuerint; et a quibus se subtrahit, eos desertos et spiritui nequam traditos di-
mittit. Sane omnium hominum alii quidem pleni sunt Spiritu Sancto, alii vero spiritu
immundo; neque fieri potest ut alterutrum eorum vitent, quin alterum contrarium patiantur.
Paracletus enim odit omne mendacium, diabolus omnem veritatem. Unusquisque autem
qui baptismum vere est adeptus, a diabolico spiritu recessit, et Spiritum Sanctum obti-
nuit, atque bonum agenti adest Spiritus Sanctus, cumque sapientia et intellectu implet,
nec permittit spiritum malum ad eum accedere, observat enim illius invasiones. Tu
ergo, mulier, si, quemadmodum dicis, in diebus puerperii Spiritu Sancto vacua es.

ε) Ἄρα vulgatum male usque ad Ueltzenium.

δ) Ἄτι idem posuit pro vulgato ἄτι re ipsa co-
gente, tum etiam nunc aperte coislin.

ε') Καὶ εὐχαριστίας hactenus cum solo Cotelerio
in marg. nunc vero cum vatic. 1, 2, 5 et coislin.

ι) Λόχος cum vatic. 4, 5; λόχος alibi.

θ) Ἄλλ' ἢ bene cum coislin. Ueltzen. pro ἢ vulg.

λ) Παράμοτον restitimus cum vatic. 1, 2, coislin.
παράμοτον vindob. παραμύτον vulgo. Ὁ αὖ ὤσις vatic. 2.

ι) Πληρὸν αὐτὸ vulgata male; coislin. confirmavit
Ueltzenii correctionem.

κ) Καθὼς λέγεις om. vindob. coislin. qui praeterea
legit: ὡς γινώσκω, εἰ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀφίδρου (sic).

λ) Τῷ ἀκαθάρτῳ vatic. 4.

μ) Ἄκοιτα reduximus cum omnibus codd. quam
ex mera Cotelerii conjectura Ueltzen. mutaverat in
ἀκόντα, Verum, ut toties, ironice noster loquitur et
fort. scripsit: καὶ ἀκόντα.

προκαλίσῃ· φιλεῖ γὰρ οὗτος τοὺς ἀχαρίστους, εἰ καὶ τις ἄλλος, τοὺς ῥαθύ-
μους, τοὺς ἀμελεῖς, τοὺς ὑπνώδεις· ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἀχαριστία κακόνοιαν ^{α)}
νοσήσας ἐγυμνώθη παρὰ Θεοῦ τῆς ἀξίας, ἀντὶ ἀρχαγγέλου διάβολος αἰρεσά-
μενος ^{ο)} εἶναι. Διὸ τῶν ματαίων ἀπόσχου λόγων, ᾧ γύναι, καὶ ἴσο μεμνημένη
πάντοτε ^{ρ)} τοῦ σε δημιουργήσαντος καὶ προσεύχου τούτῳ, ἵστί γὰρ σοῦ καὶ τῶν
ὅλων Κυρίου· καὶ μελέτα τοὺς αὐτοῦ νόμους, μηδὲν παρατηρουμένη, μὴ κάθαρ-
σιν ^{θ)} φυσικὴν, μὴ μίξιν νόμιμον, μὴ τοκετὸν ἢ ἀποβολὴν, μὴ μῶμον σώματος·
ἐπίπερ τὰ τοιαῦτα παρατηρήματα μωρῶν ἀνθρώπων ἐφειρέματα μάταια ^{τ)} καὶ
νοῦν οὐκ ἔχοντα. Οὔτε δὲ κῆδος ἀνθρώπου ^{ς)} οὔτε ὁστίον νεκροῦ οὔτε μνήμα οὔτε
τοιόνδε βρῶμα οὔτε ὀνειρωγμὸς μιᾶναι δύναται ἀνθρώπου ψυχὴν, ἀλλὰ μόνη
ἀσίβεια ἢ εἰς Θεὸν καὶ παρανομία καὶ εἰς τὸν πλησίον ἀδικία, λέγω δὲ ἄρ-
παγὴ ἢ βία ἢ εἴ τι ἐναντίον τῆς αὐτοῦ δικαιοσύνης, μοιχεία ἢ πορνεία· ὅθεν
τὰ τοιαῦτα περιιστάμενοι παρατηρήματα φεύγετε, ἀγαπητοί· ἑλληνικὰ ^{ι)} γὰρ
τυγχάνει. Οὔτε γὰρ τὸν τεθνεῶτα βδελυσσόμεθα, ὡς ἐκεῖνοι, ἐλπίζοντες αὐτὸν
πάλιν ἀναβιώσθαι, οὔτε τὴν νόμιμον μίξιν κακίζομεν· ἔθος γὰρ αὐτοῖς τὰ τοι-
αῦτα ἀσιβεῖν. Θεοῦ γὰρ γνώμη ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς συνέλευσις γίνεται ἢ μετὰ
δικαιοσύνης· ὁ ποιήσας γὰρ ἀπ' ἀρχῆς ἄρσιν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτοὺς, καὶ
εὐλόγησεν αὐτοὺς ^{υ)}, καὶ εἶπεν· Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν

certe plena es impuro; nam dum non precaris neque legis, vel nolentem eum accersis. Amat enim is ingratos, si quisquam alius, inertes, negligentes, somnolentos, quoniam ipso quoque per ingratum animum malignus, dignitate a Deo spoliatus est, qui pro archangelo diabolus esse maluerit. Ideo vanos sermones cessa, o mulier; semperque memineris creatoris tui, cumque precare. Est enim tuus quoque, et cunctorum Dominus. Meditare illius leges, nihil observans, non purgationem naturalem, non concubitum legitimum, non partum, non abortum, non corporis maculam; huiusmodi enim observationes sunt inania stultorum hominum commenta, ac mente vacua: nam neque funus, neque cadaver, neque sepulchrum, neque cibus, neque pollutio potest hominis animam inquinare, sed sola adversus Deum impietas et iniquitas, atque proximi iniuria et rapina et vis atque omne quod est iustitiae Dei contrarium, adulterium aut scortatio. Quaro huiusmodi mores vitate ac fugite, dilecti, quoniam ad gentiles pertinent. Neque enim cadaver abominamur, ut illi, cum speremus eum rursum victurum; neque legitimam coniunctionem accusamus, solent enim illi in huiusmodi rebus impie agere. Nam Dei voluntate, viri ac mulieris sit iustum connubium, siquidem « qui fecit ab initio, masculum et feminam fecit eos. Et benedixit eis, et dixit: Crescite et multiplicamini

α) Ἀχαριστίαν καὶ κακόνοιαν vatic. 4; κακονοίας vatic. 2.

ο) Αἰρετιστάμενος vatic. 1 post correct. et vulg. Alias ut supra, fort. αἰρετιστάμενος Uelzen.

ρ) Πάντοτε Θεοῦ vulgo. — τῷ Θεῷ τῷ σε vatic. 4.

θ) Ἀκαθαρσίαν vatic. 2. — τοκετὸν ἀποβολήν id. et vatic. 6 in marg.

τ) Ματαίων καὶ νοῦν οὐκ ἔχοντων coislin.

ς) Κῆδος ἀνθ., ad haec vatic. 2 in marg. ἡ συναλλαγὴ τοῦ γάμου. — ὁστίον vatic. 2, 5, coislin. νεκρῶν vatic. 4. — οὔτε μν. om. vatic. 4. — οὔτε ὀνειρωγὴ vindobon. coislin. Placeret ἀλλ' ἡ μόνη ut supra et lib. III, c. 11.

ι) Ἑλληνικὰ vatic. 4. — ὅτε γὰρ id. — Μοχ om. vatic.

υ) Καὶ εὐλ' αὐτ. om. Turrian. cf. Matth. XIX, 4; Genes. I, 28. — εἰπὼν vatic. 2. — in fine ἀρ= Uelz.

γῆν· Εἰ τοίνυν Θεοῦ βουλήσει παραλλαγὴ σχημάτων γέγονε πρὸς γένεσιν πλῆθους, ἄρα κατὰ τὴν αὐτοῦ γνώμην καὶ ἡ συνέλευσις τοῦ ἄρρενος πρὸς τὸ θῆλυ.

Οὐκίτι δὲ καὶ ἡ παρὰ φύσιν βδελυκτὴ μίξις ἢ ἡ παράνομος πράξις^{υ)}, ἔχ- Cap. π.
 θρὰ γὰρ Θεοῦ ὑπάρχουσα. Καὶ γὰρ παρὰ φύσιν ἐστὶν ἡ Σοδόμων ἀσίλγεια καὶ ἡ πρὸς ἄλοφα, παράνομον^{ε)} δὲ μοιχεία καὶ πορνεία· ὧν τὰ μὲν ἀσιβήματα, τὰ δὲ ἀδικία, καὶ τὸ τελευταῖον ἀμαρτήματα^{η)}, οὐδέτερον δὲ αὐτῶν ἀτιμώρητον κατὰ τὴν οἰκίαν διάθισιν. Οἳ τε γὰρ πρῶτοι διάλυσιν κόσμου μηχανῶνται, τὰ κατὰ φύσιν παρὰ φύσιν ἐπιχειροῦντες ποιεῖν· οἱ δὲ δεύτεροι οἱ μὲν ἀδικοῦσιν ἄλλοτρίους γάμους φθείροντες καὶ τὸ ὑπὸ Θεοῦ γεγόμενον ἐν διαιροῦσιν^{ς)} εἰς δύο τοὺς τε παῖδας ὑπόπτους καὶ τὸν φυσικὸν ἄνδρα εὐπιβούλευτον ἢ τε πορνεία φθορὰ τῆς οἰκίας ἐστὶ σαρκὸς, οὐκ ἐπὶ παιδοποιίᾳ γινομένη, ἀλλ' ἡδονῇ χαριζομένη τὸ πᾶν, ὅπερ ἐστὶν ἀκρασίας σύμβολον, ἀλλ' οὐκ ἀρετῆς σημεῖον. Ἀπηγόρευται δὲ τοῖς νόμοις ἅπαντα ταῦτα. Φησὶ γὰρ τὰ λόγια οὕτως· Οὐ κοιμηθήσῃ μετὰ ἄρρενος κοίτην γυναικίαν, ἐπικατάρατος γὰρ ὁ τοιοῦτος καὶ λίθοις λιθοβολήσάτε αὐτούς, ὅτι^{α)} βδέλυγμα ἐποίησαν πάντα κοιμώμενον μετὰ κτήνους, ἀποκτείνετε αὐτὸν, ἀνομίαν ἐποίησεν ἐν τῷ λαῷ. Καί· Ἐάν τις γυναῖκα ὕπανδρον μιάνη, ἀποκτείνετε ἀμφοτέρους, ἀνομίαν ἐποίησαν, ἔνοχοι

et replete terram, » Atque si voluntate Dei differentia sexuum facta est ad propagandam sobolem, ergo congressus maris et feminae de illius quoque sententia factus est.

29. XV. Cuius vero modi non est execrabilis illa congressio, quae contra naturam fit, aut illa contra legem, Deo pariter infesta. Nam contra naturam est Sodomitarum peccatum et cum bestiis coniunctio. Legi autem aequitatis repugnat adulterium et fornicatio. In quibus alia sunt impietas, alia iniuria, tum demum peccata, at nullum ex his impunitum pro suo genere relinquitur. Nam primi quaerunt mundum dissolvi, dum quae naturalia sunt, contra naturam nituntur perpetrare. Secundi iniuriosi sunt, qui alienas nuptias corrumpunt, et quod a Deo in unum coniunctum est, in duo dividunt, filiosque suspectos faciunt et naturalem maritum insidiis exponunt. Fornicatio est propriae carnis corruptio, quae non causa liberorum expetitur, sed voluptatis, quod est incontinentiae signum, non argumentum virtutis. Quae omnia legibus prohibita sunt. Dicit enim Scriptura: « Non dormies cum masculino more muliebri: maledictus est talis, et lapidibus obruite ambos: abominationem enim fecerunt. Omnem dormientem cum iumento, interficite eum, scelus fecit in populo. » Et: « Si quis mulierem nuptiam contaminaverit, occidite utrumque, iniquitatem

υ) ἢ ἡ παρ. πρ. om. vatic. 4. — ἔχθρὰ Θεοῦ vatic. 2, 4, 5. — Mox idem: Σοδομιτῶν. — ἀμαρτία vatic. 1 et 6, vulg.

ε) Παραλογὸν vatic. 1 in marg. ex alio cod. scilicet vatic. 4.

η) Ἀμαρτήματα cum vatic. 2, 4. vulgo ἀμαρτομα.

ς) Διαιροῦσιν et quae sequuntur corrupta esse nemo non videt, inquit Celtzenus, sed quae intacta videmus in codd. ea cum eodem non magis audemus

corrigere, ne coniecturis indulgeamus. Respiciit dubio procul Prov. XVIII, 12; Eccl. XX, 26, et quae supra in num. 16, vel II.

α) Ὅτι add. cum vindob. et colslin.; βδέλυγμα γάρ vatic. 4. — ἐποίησαν ἐν τῷ λαῷ colslin. caeteris quae interiacent omissis. Cf. deinceps Lev. XVIII, 22; XX, 13; Exod. XXII, 19, Lev. XX, 10; Deuter. XXII, 22; XXIII, 17, 18.

εἰσιν, ἀποθανέντων. Καὶ ἐξῆς· Οὐκ ἔσται πορνεύων ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἔσται πορνεύουσα ἀπὸ θυγατέρων Ἰσραὴλ· οὐ προσοίσεις μισθῶμα πόρνης Κυρίου τῷ Θεῷ σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, οὔτε ἄλλαγμα κυνός· οὐ γὰρ ἀγναὶ, φησὶν, εὐχαὶ ἐκ μισθώματος ἱταίρας. Ταῦτα μὲν ἀπηγόρευσαν οἱ νόμοι, τὸν δὲ γάμον ἐσίμνυναν, εὐλογημένοι αὐτὸν ἀποκαλέσαντες· ἐπειδὴ καὶ εὐλόγησεν ὁ Θεὸς ὁ συζεύξας τὸ θῆλυ τῷ ἄρρενι. Δίλεις δέ που ^{δ)} καὶ ὁ σοφὸς Σολομών· Παρὰ Κυρίου ἀρμόζεται γυνὴ ἀνδρὶ. Καὶ ὁ Δαβὶδ λέγει· Ἡ γυνὴ σου ὡς ἄμπιλος ἐθνοῦσα ἐν τοῖς κλίτεσι ^{ε)} τῆς οἰκίας σου, οἱ υἱοὶ σου ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν κύκλω τῆς τραπέζης σου· ἰδοὺ οὕτως εὐλογηθήσεται ἄνθρωπος ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον. Οὐκοῦν ὁ γάμος τίμιος καὶ σιμνός, καὶ ἡ τῶν παίδων γενεαὶ καθαρά· οὐδὲν γὰρ κακὸν ἐν καλῷ ^{δ)} ὑπάρχει. Οὔτε οὖν ἡ φυσικὴ καθαρὰ βδελυκτὴ παρὰ Θεῷ, ὅς αὐτὴν ὠκοτόμησι συμβαίνειν γυναιξὶν ἐν Τριακονθημέρῳ, συστάσει χάριν καὶ ἐρωστίας ἀκινήτοίραις ὑπαρχούσαις, ἅτε ἐν οἰκίᾳ καθήμεναι τὸ πλεῖον. Οὐ μὲν δὲ ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ὁ Κύριος, τῆς αἱμορροούσης ἀψαμένης τοῦ σωτηρίου κρασπέδου ὑψίας χάριν ^{ε)}, οὐκ ἤχθισθη ἐπ' αὐτῇ, οὔτε μὲν ὅλως ἠτιάσατο, τοῦναντίον δὲ καὶ ἰάσατο αὐτὴν φήσας· Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε. Καὶ φυσικῶν μὲν φαινομένων ταῖς γυναιξὶν, οἱ ἄνδρες μὴ συνερχέσθωσαν προνοίας ἕνεκα τῶν γεννωμένων· ἀπεῖπε γὰρ ὁ νόμος· Πρὸς γυναῖκα γὰρ, φησὶν, ἐν ἀφύδρῳ οὔσαν οὐ προσεγγιεῖς ^{η)}. Μῆτε μὲν ἐγκυμονούσαις ὁμιλεῖτωσαν αὐταῖς· οὐκ

fecerunt, rei sunt, moriantur.» Et deinceps: «Non erit qui fornicetur in filiis Israel, et non erit quae fornicetur de filiabus Israel. Non offeres mercedem meretricis Domino Deo tuo ad altare, nec pretium canis. Non enim, inquit, castae sunt preces ex mercede meretricis.» Leges ea prohibuerunt, nuptias vero commendaverunt, cum eas benedictas appellaverint; quoniam benedixit eis Deus, qui feminam cum masculo coniunxit. Ait quodam in loco sapiens Salomon: «A Domino iungitur uxor viro.» Et David inquit: «Uxor tua sicut vitis abundans, in lateribus domus tuae, filii tui sicut novellae olivarum in circuitu mensae tuae. Ecce sic benedicetur homo qui timet Dominum.» Thorus itaque honorabilis est atque venerandus, ipsaque liberorum generatio pura est. Nihil enim mali inest bono. Neque vero naturalis purgatio odiosa est Deo, qui illam instituit in mulieribus per menstrua spatia, valetudinis firmitatisque causa, cum otiosae sunt, ut quae magna ex parte domi sedent. Immo etiam (ut habetur in evangelio) cum illa quae patiebatur fluxum sanguinis, valetudinis gratia, salutarem fimbriam attigisset, non moleste tulit Dominus; neque ullatenus accusavit eam, sed potius curavit, dicens: «Fides tua te salvam fecit.» Verum quando haec naturalia mulieribus sunt, ne viri eas cognoscant, ut gignendorum saluti provideatur. Idque lex prohibuit. Ait enim: «Ad mulierem menstruatam ne accedas.» Neque etiam cum praegnantibus consuetudinem habeant; non enim suscipiendorum filio-

^{δ)} Καὶ ὁ σοφ. σολ. om. coislin. vindobon. Prov. XIX, 14. Deinde Ps. CXXVII, 3.

^{ε)} Κλίτεσι. ὡς ὁ φοβ. sup. solemnis ἐπιστομὴ vatic. 2; sic paulo ante: ἀποκατείναντο αὐτοῖς καὶ τὰ ἄλλα.

^{δ)} Ἐν τῷ καλῷ vatic. 2, 4.—παρὰ ante θεῷ om.

vatic. 2, coislin. vindob. ἐκοτόμησε vatic. 2, 4.

^{ε)} Συνερχέσθω χάριν vatic. 2, 4.—οὐκ ἤχθιστο vatic. 4.—ἐπ' αὐτὴν vatic. 2. Matth. IX, 22.

^{η)} Προσεγγιεῖς cum vindobon. coislin. προσεγγιᾷ vulgo. Cf. Ezech. XVIII, 6; Levit. XVIII, 19.

ἐπὶ παίδων γὰρ γινέσκει τοῦτο ποιοῦσιν, ἀλλ' ἡδονῆς χάριν, οὐ δεῖ δὲ φιλήδο-
νον τὸν φιλόθειον ὑπάρχειν.

Δὶ γυναῖκες, ὑποτάσσεσθε τοῖς ἰδίοις ^{g)} ἀνδράσι καὶ διὰ Τιμῆς αὐτοὺς ἔχετε cap. 19.
καὶ φόβῳ καὶ ἀγάπῃ δουλεύετε αὐτοῖς, ὡς ἡ ἀγία Σάρρα τὸν Ἀβραὰμ ἱτίμα
οὐδὲ ἐξ ὀνόματος αὐτὸν ὑπομένουσα καλεῖν, ἀλλὰ κύριον αὐτὸν προσαγορεύουσα
ἐν τῷ λέγειν· Ὁ δὲ κύριός μου πρεσβύτης. ^{h)} Ὁμοίως, οἱ ἄνδρες, στέργετε τὰς
ἑαυτῶν γυναῖκας ὡς ἴδια μέλη, ὡς κοινωνοὺς βίου καὶ συνεργοὺς πρὸς γένε-
σιν παίδων· Συνευφραίνου γὰρ, φησὶ, μετὰ ὁνυχισμοῦ τῆς ἐκ νεότητός σου, ἑλα-
φος σῆς φιλίας ⁱ⁾ καὶ πῶλος σῶν χαρίτων ὁμιλεῖτω σοι, ἡ δὲ ἴδια ἡγείσθω
σου καὶ συνέστω σοι ἐν παντὶ καιρῷ· ἐν γὰρ τῇ ταύτης φιλίᾳ συμπεριφερόμενος
πολλοστός ἔσῃ. Ἀγαπᾶτε οὖν αὐτὰς ὡς οἰκεῖα μέλη, ὡς ὑμέτερα σώματα· γέ-
γραπται γὰρ οὕτως· Κύριος διεμαρτύρατο ἀνὰ μέσον σου καὶ ἀνὰ μέσον γυναι-
κὸς νεότητός σου, καὶ αὕτη κοινωνός σου, καὶ οὐχ ἄλλος ἐποίησε, καὶ ὑπόλειμμα
πνεύματός σου· καὶ φυλάξασθε ἐν τῷ πνεύματι ^{k)} ὑμῶν, καὶ ὁνυχισμοῦ νεότητός σου
μὴ ἰγκαταλίπη. Ἄνὴρ οὖν καὶ γυνή, νομίμων ^{l)} γάμῳ συνερχόμενοι καὶ ἀπ' ἀλ-
λήλων ἐκείρομενοι, ἀπαρατηρήτως προσευχέσθωσαν καὶ μὴ λουσάμενοι καθαροί
εἰσιν· Ὅς δ' ἂν ἀλλοτρίαν γυναῖκα ὑποφθείρας μιάνῃ ἢ συμμιανθῇ πόρνη, ἀνα-
στάς ἀπ' αὐτῆς, οὐδ' ἂν τὸ πᾶν ὅλος ὅλον καὶ τοὺς ποταμοὺς πάντας ἀπολού-
σῃται, καθαρὸς εἶναι δυνήσεται.

Μὴ παρατηρεῖσθε οὖν τὰ ἔννομα καὶ φυσικά ^{m)}, νομίζοντες μολύνεσθαι δι'

rum, sed voluptatis causa hoc faciat. Non oportet autem Dei amicum sectari libidinem.

30. XVI Mulieres, subiectae estote viris vestris, eosque in honore habete, ac timore
et charitate illis inservite, quemadmodum sancta illa Sara Abraham honorabat, ne ex
nomine quidem cum ausa appellare, sed Dominum: « Dominus meus, inquit, senex
est. » Item, viri, diligite vestras uxores, ut propria membra, ut vitae socias, inque filiis
generandis adiutrices. « Laetare enim, inquit, cum uxore iuventutis tuae; cerva tuae
amicitiae et pullus gratiarum tuarum conversetur tecum, propria vero praeceat te, et
adsit tibi in omni tempore, in huius enim amicitia oblectatus, diuturnus eris. » Diligite
eas uti membra propria, uti corpora vestra. Scriptum est enim hoc modo: « Dominus te-
status est inter te et mulierem adolescentiae tuae, et haec consors tua, et non alius so-
cit, et reliquiae spiritus tui, et custodite in spiritu vestro, et mulierem adolescentiae
tuae ne deseras. » Vir igitur et uxor, iustis nuptiis coniuncti, mutuo se excitantes, sine
observationibus orent, et quamvis non lavent, tamen erunt lustrati. Qui vero alienam
uxorem corruperit vel cum meretrice se commacularit, neque si toto pelago et fluviiis
omnibus abluerit se, expiari poterit.

31. XVII. Nolite igitur observare legalia haec et naturalia, existimantes contaminari

g) ἴδιοις om. vatic. 2.

h) Πρεσβύτερος. Genes. XVIII, 12. — ὁμοίως καὶ οἱ
ἀνδρες. vatic. 2, 4, coislin. — ἴδιοις γυναῖκας ὡς ἴδια coislin.

i) Ἐλεφος φιλίας vindobon. vatic. 2. — ἡ δὲ φιλία
vatic. 4. Prov. V, 18, 19.

k) Ἐν τῷ πνεύματι cum vatic. 2. coislin. vindob.
de vulgo om. — Malach. II, 14.

l) Νομίμων (?) vindob. — Μοχ λειουμένοι id. coislin.

m) Τὰ ἐν νόμῳ καὶ vatic. 5; καὶ νόμῳ vatic. 4;
καὶ τὰ φυσικά vindobon.

αὐτῶν· μηδὲ ἐπιζητεῖτε ἰουδαϊκοὺς ἀφορισμοὺς ἢ συνεχῆ βαπτίσματα ἢ καθαρισμοὺς ἐπὶ θύξῃ νεκροῦ. Ἀπαρτηρήτως δὲ συναθροίζεσθε ἐν τοῖς κοιμητηρίοις, τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἱερῶν βιβλίων ποιούμενοι, καὶ ψάλλοντες ὑπὲρ τῶν κοιμημένων μαρτύρων καὶ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος ἁγίων καὶ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ^{η)} τῶν ἐν Κυρίῳ κοιμημένων· καὶ τὴν ἀντίτυπον τοῦ βασιλείου ^{ο)} σώματος Χριστοῦ δεκτὴν εὐχαριστίαν προσφέριτε ἐν τε ταῖς ἐκκλησίαις ὑμῶν καὶ ἐν τοῖς κοιμητηρίοις· καὶ ἐν ταῖς ἐξόδοις τῶν κοιμημένων ψάλλοντες προσιμῶτε αὐτοὺς, ἵαν ὡς πιστοὶ ^{ρ)} ἐν Κυρίῳ. Τίμιος γὰρ ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ. Καὶ πάλιν· Ἐπιστρέψον, ἡ ψυχὴ μου, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, ὅτι Κύριος εὐεργέτησέ σε· Καὶ ἐν ἄλλοις· Μνήμη δικαίων ^{ς)} μετ' ἐλκωμίων. Καί· Δικαίων ψυχαὶ ἐν χειρὶ Θεοῦ. Οἱ γὰρ Θεῷ πεπιστευκότες, ἵαν καὶ κοιμηθῶσιν, οὐκ εἰσὶ νεκροί· λέγει γὰρ ὁ σωτὴρ τοῖς Σαδδουκαίοις· Περὶ δὲ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν οὐκ ἀνέγνωτε τὸ Γεγραμμένον, ὅτι ἐγὼ ὁ Θεὸς Ἀβραάμ καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ; οὐκ ἔστιν οὖν ὁ Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων, πάντες γὰρ αὐτῷ ζῶσιν ^{τ')}. Οὐκ οὖν τῶν παρὰ Θεῷ ζώντων καὶ τὰ λείψανα ^{υ')} ἄτιμα. Καὶ γὰρ καὶ Ἐλισσαῖος ὁ προφήτης μετὰ τὸ κοιμηθῆναι αὐτὸν νεκρὸν ἤλθει πεφανευμένον ὑπὸ πειρατῶν Συρίας, ἔψαυσε γὰρ τὸ σῶμα αὐτοῦ τῶν Ἐλισσαίου ὁσίων καὶ ἀναστὰς ἔζησιν· οὐκ ἂν δὲ ἐβλόνοι τοῦτο, εἰ μὴ ἦν τὸ σῶμα Ἐλισσαίου ἅγιον. Καὶ Ἰωσήφ ὁ σῶφρων περιεπλίκετο τῷ Ἰακώβ μετὰ τὸ ἀποθανεῖν

per ea, neque requiratis iudaicas separationes, neque assiduos baptismos, neque expiationes a contactu mortui, sed absque ulla observatione vana, congregamini in caemeteriis, ibique lectionem sacrarum librorum facite, et psallite super dormientibus martyribus (11) et omnibus sanctis qui abierunt a saeculo; proque fratribus vestris qui in Domino dormierunt. Et antitypum regalis corporis Christi, ratam acceptamque eucharistiam offert in ecclesiis et caemeteriis vestris. Atque in exitu eorum qui obdormierunt, psalmodum cantu eos prosequimini, si fideles fuerint in Domino. « Pretiosa enim in conspectu Domini mors sanctorum eius. » Et iterum « Revertere, anima mea, in requiem tuam, quoniam Dominus bene fecit tibi. » Et alio in loco: « Memoria iustorum cum laude. » Et: « Iustorum animae in manu Dei. » Nam qui in Deum crediderunt, quamquam somno iaceant, non sunt mortui. Dicit enim Dominus Sadducaeis de resurrectione: « Non legistis quod scriptum est: quoniam ego Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob. Non est Deus mortuorum, sed vivorum. » Omnes enim ei vivunt. Eorum igitur qui in Deo vivunt, nec reliquiae sine honore manent. Etenim propheta Elisaeus, post discessum e vita, mortuum quemdam interfectum a piratis Syriae excitavit. Attingit enim corpus ossa Elisaei, et suscitatum vixit, quod non esset factum nisi Elisaei corpus sanctum fuisset. Et Ioseph complexus est Ia-

η) Ἀδελφῶν ὑμῶν vatic. 4, coislin.

ο) Βασιλείου σώματος vatic. 2, 4, 5.

ρ) Ἐάν ὡς π. om. vatic. 4. Tum Ps. CXV, 13 et 17.

ς) Μνήμη δικαίων μ. ἐλκωμίων vatic. 2. Prov. X, 7;

Sapient. III, 1.

τ) Ζῶσιν. Math. XXII, 31, 32; Luc. XX, 37, 38;

Exod. III, 6.

υ) Οὐδὲ τὰ λείψανα volg. cum vatic. 1, 2, 4. Inde respicit II Reg. XIII, 21.

ὄντι ἐπὶ τῆς κλίνης, καὶ Μωσῆς καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ ἐπιφέροντο τὰ λείψανα τοῦ Ἰωσήφ ¹⁾, μολυσμὸν οὐχ ἡγούμενοι τοῦτο. Ὅθεν καὶ ὑμεῖς, ὧ ἐπίσκοποι καὶ οἱ λοιποὶ, ἀπαρτηρήτως ἀπτόμενοι τῶν κοιμημένων μὴ νομίσητε μαιίνεσθαι, μηδὲ βδελύσσεσθαι τὰ τούτων λείψανα, περιστάμενοι ²⁾ τὰς τοιαύτας παρατηρήσεις μωρὰς οὕσας· καὶ κοσμεῖτε ἑαυτοὺς ³⁾ ἐν ἀγιασμῷ καὶ σωφροσύνῃ, ὅπως μέτοχοι τῆς ἀθανασίας καὶ κοινωνοὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ γένησθε καὶ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ λάβητε ⁴⁾, ἀναπαυόμενοι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος αἰωνίως ⁵⁾.

Τῷ οὖν δυναμένῳ ἀνοῖξαι τὰ ὄντα τῶν καρδιῶν ὑμῶν εἰς τὸ καταδέχεσθαι τὰ διηκονημένα ⁶⁾ τοῦ Θεοῦ λόγια διὰ τε τοῦ εὐαγγελίου καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου, τοῦ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ Ἡρώδου, καὶ κοιμηθέντος, καὶ ἀναστάντος ἐκ νεκρῶν, καὶ πάλιν ἐρχομένου ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος μετὰ δόξης καὶ δυνάμεως πολλῆς, καὶ τοὺς μὲν νεκροὺς ἀνιγίροντος, τῷ κόσμῳ δὲ τέλος ἐπάγοντος, ἐκάστω δὲ τὰ πρὸς ἀξίαν ἀπονέμοντος· τῷ δόντι ἡμῖν ἀρράβωνα τῆς ἀναστάσεως ἑαυτὸν καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀναληφθέντι διὰ τῆς δυνάμεως ⁷⁾ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς αὐτοῦ, ἐπ' ὅψισιν ἡμετέραις, τοῖς συμφαλοῦσιν ⁸⁾ αὐτῷ καὶ συμπιοῦσιν ἐπὶ ἡμέρας τεσσαράκοντα μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καθισθίνῃ ἐκ διξιῶν τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ, τῷ ἀκούσαντι· Κάθου ἐκ διξιῶν μου,

cob post mortem, cum iaceret in lectulo, et Moyses ac Iesus filius Nave Iosephi reliquias secum duxerunt, quod minime putaverunt piaculum. Quare vos quoque, Episcopi et reliqui, sine metu piaculi contingentes mortuos, ne existimate vos pollui, neque eorum reliquias cum horrore vitare; mittite huiusmodi insanas observationes, atque ornaminī sanctitate et continentia, ut immortalitatis participes ac regni Dei consortes efficiamini, et promissionem Dei capiat, requiescentes per Iesum Christum Salvatorem in perpetuum.

32. Huic igitur, qui potest aperire aures cordis vestri ad recipienda Dei eloquia per evangelium et didascaliam Iesu Christi Nazareni, qui crucifixus est sub Pontio Pilato et Herode, mortuus ac suscitatus a mortuis, et iterum venturus in consummatione saeculi cum gloria ac virtute multa; qui mortuos excitaturus est, mundo finem impositurus, et cuique sua redditurus pro meritis; qui dedit nobis seipsum pignus resurrectionis, atque in coelum assumptus est, per potentiam Dei et Patris ipsius, in conspectu nostro, qui per quadraginta dies comedimus et bibimus cum illo postquam surrexit a mortuis; quique sedet a dextris throni maiestatis omnipotentis Dei super Cherubim; qui illud audivit: «Sede

1) Τοῦ Ἰωσήφ cum coislin. vindob. τοῦ vulgo om. — ἡγούμενοι ταῦτα καὶ ὑμεῖς coislin.

2) Παρτηρούμενοι τὰς τοιαύτας ib. ex quadam correct.

3) Κοσμεῖτε δὲ ἑαυτοὺς coislin. Inde fluxit vitiosa lectio vulgata et varior. codd. αὐτοὺς, prima littera transmigrante in praecedentem copulam.

4) Ἐπαγγελ. αὐτοῦ λάβητε id. neque male.

5) Τοῦ αἰωνίου σωτῆρος vatic. 4; Idem pergit. τῷ δυναμένῳ.

6) Τὸ ἐκδέχεσθαι vindob. coislin. — τὰ διηκονημένα vatic. 4. Bovius «acuta.» — τοῦ Θεοῦ id. om.

7) Ἐκ τῆς δυνάμεως vatic. 4.

8) Τῶν συμφαγοντων αὐτῷ καὶ συμπιόντων scripsit Ueltzenius, vulgata nullo modo defendi posse persuasus. Sed sive ex multiplici casu absoluto, sive ob attractionem praecedentium, ista, uti sexcenta plus minus inelegantia huius auctoris exempla, toleranda sunt, nisi unius saltem codicis bonae notae varietas melius aliquid induxerit. Respexit f. ἡμῖν superius.

ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· ὃν ἐθαύσατο Στέφανος ὁ μακαριώτατος ^{c)} ἰστώτα ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἀναβοήσας εἶπεν· Ἴδού θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς ἀνεῳγμένους καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἰστώτα τοῦ Θεοῦ ὡς ἀρχιερεὶα πάντων τῶν λογικῶν ταγμάτων ^{d)}. δι' οὗ τὸ σίβας καὶ ἡ μεγαλυσύνη καὶ ἡ δόξα τῷ παντοκράτορι Θεῷ καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum;» quem vidit beatissimus Stephanus stantem a dextris virtutis Dei, et exclamans dixit: «Ecce video caelos apertos et Filium hominis stantem a dextris Dei,» uti pontificem omnium ratione pollentium ordinum: per quem honor et maiestas et gloria omnipotenti Deo, et nunc et in saecula. Amen.

c) Καθισθῶντα val. 2; καθισθῆναι val. 1. Ps. CIX, 1.
d) Στεφ. ὁ μακάριος Id. υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἰστώτα ἐκ
2. r. o. vatic. 2. Act. VII, 56. Πάντων τῶν λογικῶν προ-

βάτων καὶ ταγμάτων coislin.—αὐτῷ τὸ σίβας... καὶ ἡ δόξα
σὺν τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τ. α. τῶν
αἰώνων coislin. vindobon. vatic. 2.

ANNOTATIONES.

(1) *Omnia*. Recte sextus liber inscribitur *περὶ σχισμάτων*, qui tamen ita de haereseos et schismatis argumento disputat ut illis semel et iterum opponat sanam Ecclesiae de fide et moribus doctrinam. Unde primum dicitur quantum caveandum sit a seditionibus ecclesiasticis (n. 1), et a perversa haereticorum dogmate (n. 2); quinam fuerint prave opinantium sectae sive in veteri populo (n. 3), sive in ipsa novella Christi Ecclesia, ubi de Simone mago eiusque assecclis (n. 4-8). Deinde quantum ab illis Ecclesia dissideat et quali praestantiae iure anteponenda sit ostenditur, tum Apostolorum praedicatione (n. 9), tum legitima auctoritate qua Petrus prae caeteris a primo congressu apostolico politus est (n. 10-13), tum sublimiore novae legis praecellentia atque etiam veteris foederis in iis quae adscititia erant, abrogatione (n. 14, 15). Inde summam et quasi in totius operis coronide praecipua recensentur christianae disciplinae dogmata et placita: ac I. De fide (n. 15), II. De matrimonio (n. 16), III. De spirituali circumcisione (n. 17), IV. De baptismo (n. 18),

V. De errorum detestatione (n. 19), VI. De honestis moribus clericorum (20), VII. De poenitentium emendatione (n. 21), VIII. De pastoralis fidelium cura (n. 22), IX. De spirituali lege (n. 23), X. De repurgandis Iudaeorum superstitionibus (n. 24), XI. De filiorum Dei libertate (n. 25), XII. De receptis in reprobi Israelis locum Christianis (n. 25), XIII. De necessaria ab haereticis separatione (n. 27), XIV. De vera mentis, non corporis tantum munditie (n. 27), XV. De nefanda gentilium nequitia (n. 28), XVI. De familia christiana recte instituenda (n. 29), XVII. De pientissima in defunctos, in funera, in coemeteria religione (n. 30): his nobilem finem imponit doxologia caeteris prolixior. Cum vero tot rerum et sententiarum uberrima copia universae prope modum rei christianae ordo contineatur, ampla erit occasio aut revocandi iterum aut plenius explicandi plura quae fortasse non satis fuerunt declarata.

(2) *Basmotheci*. Ea cum editis haereticorum catalogis conferre quum Cotelerius non omiserit, superest ut etiam ad nova inco-

gniti scriptoris φιλοσοφούμενα admoveantur. Is vero, ubi dato consilio egit de Iudaeorum sectis, tantum excivit Essenos, Phariseos, Sadduceos (Ed. Patr. Cruice, Paris. 1860, p. 455-469), tum sparsim attigit quae spectant ad Simonianos (p. 243-267 et 487-489), ad Saturninum et Menandrum (p. 367. ib.), ad Marcum (304-315, 333, 380), ad Basilidem (334-367, 490-493), ad Cerinthum (p. 388 et 504.), ad Ebionaeos p. 389 et 504); verum de nullis unquam plane cum nostro convenit; tacet etiam omnino Dositheum, Cleobium, Basmothaeos et Hemerobaptistas, quos noster memorat, ut neuter cum altero in eodem fonte bibisse, subque eodem solo vixisse dici queat. Tum maxime ab omnibus recedit φιλοσοφούμενων opifex quum solus omnium refert « Simonem, quum promisisset, si vivus sepeliretur, se resurrecturum tertia die, ipso iubente a discipulis fuisse fovea obrutum, ibique manere usque nunc (p. 267). »

(3) *Christum*. Ob difficultatem adhibendi, in theologiae christianae primordiis, verba Patri Spiritum producenti convenientia, Pater dicitur « Deus unius Paracleti per Christum » et alias (lib. VIII, cap. 6) « Deus paracleti » eodem plane sensu quo Deus et Pater Unigeniti scribitur. Cf. D. Prudent. Maran de Divinit. D. N. I. C. p. 508.

(4) *Iob*. Planum est hic latiore sensu sumi legem naturalem neque severiore crisi historiae dici vel ante diluvium Enos, Noe, immo Melchisedech, abstinuisse a suffocato et sanguine. Sed dum libenter prolixos hac de re commentarios Turriani missos fecimus, utraque manu amplectimur quae idem inter haec inseruit et quae multorum, nisi fallor, oculos fugerunt. Sunt verba Magnetis, venerandae antiquitatis viri, qui, saeculo III, Porphyrii, ut videtur, calumnias in evangelium quinque libris dispulit. Memini me, quum olim post M. Crusium, non levi cura colligerem et quoad potui, integra darem quaecumque Magnetis supersunt, haec memorare tantum et a longe salutare (*Spicil. solesmens.*

i. 1, p. 548; cf. p. 305-334, 544-553.); neque desunt mihi eiusdem alia et nova, quae spero fore ut tandem in lucem emittam, haec vero iuvat in antecessum dare, quae huc satis opportune Turrianus primus excitavit (ad Constit. apost. schol. graeco, ed. venet. 1563. p. 182, ex libro III Magnetis in Evangelii apologia ad Theosthenum): Κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ἦσαν ἐν μακίλλῳ δοῦλοι τινες ἀφωρισμένοι καὶ ἔκκριτοι, οἱ μυστηρίῳ τινι τοῖς ξοάνοις σπιύδοντες καὶ θύοντες μετὰ τινος γοητείας μυστικῆς, ὡς ἂν ἀπέχισθαι κελεύωσι καὶ μὴ προσφάσειν ὅλως, περὶ ὧν, ὡς ἰμοὶ δοκεῖ, γράφει ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Κολλασσαεῖς ἐπιστολῇ, λέγοντων· Μὴ ἄψῃ, μηδὲ γέυσῃ, μηδὲ θίγῃς. Ὁ οὖν Παῦλος κατὰ τὴν τῆς διδασκαλίας ἀκρίβειαν καὶ σύνεισιν τὴν ἑαυτοῦ ἀσφαλίζεται, τὴν κοινὴν δαίταν συγχωρῶν οἰκονομικῶς ἄπτεσθαι ἀνιξισταῶς τῶν ἐν μακίλλῳ, ὡς ἐν κοινῇ ἀγορᾷ καὶ τόπῳ ἀσχανδάλιστ' πολούμενων καὶ τοῖς δαιμονίοις ἀνακρίονται, ὡς τὸ αἷμα, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος φησιν· Εἰ δέ τις καλεῖ ὑμᾶς τῶν ἀπίστων καὶ θέλειτε πορεύεσθαι, πάν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἰσθίετε δι' ἐκείνον τὸν μηνύσαντα, συνειδήσειν δὲ λέγω, οὐ τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὴν ἑτέρου. Οὐκοῦν ἐπειδὴ πάντα ἦν μετὰ εἰδωλολατρείας καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ βίου ἀνέκειτο τοῖς δαιμονίοις, προσέτι δὲ καὶ πολλοὶ ἦσαν τῶν ἀνθρώπων θηριωδεῖς καὶ ἄγριοι, δίκην κυνῶν τὸ αἷμα λάπτοντες, καὶ τὰ πεπιγμένα ἀφειδῶς καθισθίοντες. Πατένης verba Magnetis, quibus quaedam fortasse Turrianus de suo inseruit.

(5) *Inculpatam*. Non ait quod dixere Orientales, eiecta uxore culpata, aliam posse doceri, sed tantam eiiciendam; facta enim quoad thorum. separatione, remanet vinculum.

(6) *Haeretici*. Neque haereticorum esse baptismum, neque impiorum sacerdotium, intelliges, uti plus semel diximus, de hac

reticis qui non erant Christiani et de impiis qui nullo vero erant titulo sacerdotes.

(7) *Ordinationem*. Quantumvis haec verba Graculi, congerendo varietates, torserint, inde exsculpi illorum de coniugio sacerdotum sententiam, ne promptius concedamus. Argumentum enim totum in vocula $\epsilon\iota$ vel η vertitur. Ac primum ex legitimis palaeographiae legibus quae maximam in accentuum signis vim collocant, aequum est varietates η , $\epsilon\iota$ ad lenem disiunctivam $\epsilon\iota$ potius revocare, quam ab illud asperum η , ut vulgatur, quod in nullis nostris codicibus invenimus: unde neque sensus flectendus erit in rei possessionem η $\epsilon\chi\omicron\nu\nu\tau\epsilon\varsigma$ aut in similitudinem $\kappa\alpha\theta\omega\varsigma$, $\kappa\alpha\theta\grave{\alpha}$ $\epsilon\chi\omicron\nu\nu\tau\epsilon\varsigma$; sed in nudi facti conditionem, $\epsilon\iota$ $\epsilon\chi\omicron\nu\nu\tau\epsilon\varsigma$; neque igitur constitutionis vi dicitur satis esse unam habere uxorem, et ea uti post ordinationem, sicuti antea, quemadmodum Graecis placuit; sed dicitur satis superque esse, si non obstante coniugio praeterito, vir, uxorem habens tanquam non haberet, accedere ad ordinationem permittatur. Quid, si omnino scribitur η , idemque efficitur: erit enim vox definientis, ac si latino dicatur: «*Quatenus habentes uxores, ad ordinationem venerunt, catenus contenti sicut,*» videlicet sufficiat habere tantum. Atque etiam perpendatur rerum series et consequentia sermonis; si vocula η relative accipienda esset, scribi oporteret in plurali numero, si quidem non unam uxorem plures habent, sed plures viri cum pluribus coniugibus, quisque cum sua iungitur. Consequentia vero, cum e contrario petatur, $\alpha\lambda\lambda\grave{\alpha}$, significat aliam viri conditionem esse ante, et aliam post ordinationem, idquo confirmatur subsequente comparatione tum inter clericos maiores et minores, tum respectu ad diaconissam quae certe semper habita est perpetuae devota pudicitiae. Unde haud immerito, post Hum-

bertum Sylvae candidae Cotelarius aeque pronuntiet candide adversus Nicetam Pectoratum iisdem verbis abutentem: «*Nihil a nostro de licentia maritali dicitur.*»

(8) *Iudicia*. Venari voluit noster etymon et subito vestigia videtur amisisse. Amissum expiscabitur scholiastes βασιλικῶν lib. II, tit. 1, l. 1: ὁ νόμος, ἀπὸ Νέμω τέχνη τοῦ καλοῦ καὶ ἰσοῦ, ἀπὸ τοῦ μερισμοῦ τῆς δικαιοσύνης.

(9) *Instituit*. Iam adeo clarum sit quid sit lex addititia seu *Deuterosis*, ut pene me pigeat ancipitem hac de re superius visum fuisse: haud aliter *Deuterosis* intelligitur in celeberrima Iustiniani de Hebraeis novella CXLVI.

(10) *Constantem*. Vix monendus erit lector hic plura esse catholico sensu admittenda, minime vero, ut Clerico placuit pessime, iuxta sententiam Apollinaris aut Arianorum a quibus certe noster tam doctrina quam aetate longe recessit. Simonem vero, Ebionaeum et priscos haereticos, qui totam Trinitatis rationem Verbiq̄ue incarnati oeconomiam subvertebant, impetit, sive quum ait Christum non esse purum hominem, sive quum negat eum esse Deum super omnia seu Patrem omnipotentem. Praeter iam dicta, vide peculiarem Ioannis scholastici scripturam in can. 1 Apostolorum, supra p. 25 exceptam.

(11) *Martyribus*. Ut quid iterum opus, post Cotelarium omnesque interpretes, addere quid sit, pro martyribus caeterisque beatitudine perfruuntibus psallero et offerro, quum non solum abundo constet non precari pro iis tanquam aliqua re indigentibus, sed ipsa per se verba id potius significant, quod ab omni retro antiquitate solemne esse nemo ignorat, hymnos effudi sacrificiumque peragi super ipsorum martyrum corpora sub altari posita, ὑπὲρ τῶν χειρομημένων?

LIBRI VII CAPITULA.

α'. Ὅτι δύο ὁδοὶ εἰσι, μία τῆς ζωῆς ἡ φυσικὴ, καὶ μία τοῦ θανάτου ἡ ἐπεισαντος, καὶ ὅτι ἡ μὲν ἐκ Θεοῦ, ἡ δὲ ἐκ τροπῆς κατ' ἐπιβουλὴν τοῦ ἀλλοτρίου.

β'. Ἡθικαὶ παραινήσεις κυριακῶν διατάξεων, συμφωνοῦσαι τῇ παλαιᾷ παρακλήσει τῶν θείων νόμων ἀπαγορεύσεις θυμοῦ, φθόνου, διαφθορᾶς, μοιχείας καὶ πάσης ἀπυγορευμένης πράξεως.

γ'. Ἀπαγορεύσεις γοηθείας, τεκνοκτενίας, ἐπιτοκίας, ψευδομαρτυρίας.

δ'. Ἀπαγορεύσεις παρολογίας, μνηίδος, καὶ ὕδους ὑποῦλου, ἀργολογίας, ψευδοῦς, πλεονεξίας, ὑποκρίσεως.

ε'. Ἀπαγορεύσεις κακοηθείας, προσυποληψίας, ὀργῆς, μωσάνθρωπις, βασκατίας.

ς'. Περὶ οἰωνοσκοπικῆς, ἐπασιδῆς κ. τ. λ.

ζ'. Ἀπαγορεύσεις γογγυσμοῦ, καὶ αὐθαδείας καὶ ὑπερηφανίας καὶ θρασυτητος.

η'. Περὶ μακροθυμίας, ἀκακίας, περόντης, ὑπομονῆς.

θ'. Ὅτι χρὴ τοὺς κατὰ Χριστὸν διδασκάλους, γινώσκον πλείον ἡγίσθαι. οἱ μὲν γὰρ τὸ εὖ εἶναι, οἱ δὲ τὸ εἶναι μόνον παρέχουσιν.

ι'. Ὅτι χρὴ μὴ ἀποσχίζειν τῶν ἁγίων, ἀλλ' ἐιρηνεύειν μαχομένους, κρίνειν τε δικαίως καὶ μὴ προσυποληπτῶν.

ια'. Περὶ διψύχου, ὀλιγοπίστου.

ιβ'. Περὶ εὐποιίας.

ιγ'. Ὅπως δεῖ προσφέρεισθαι τοῖς οἰκέταις τοὺς κυρίου καὶ ὅπως χρὴ ὑποτάσσασθαι τοῖς οἰκέταις.

ιδ'. Περὶ ὑποκρίσεως καὶ προσοχῆς νόμων καὶ ἰσομολογῶντων.

ιε'. Περὶ τῆς πρὸς γονίας διαποιίας.

ισ'. Περὶ τῆς πρὸς βασιλῆα καὶ ἀρχοντας ὑποταγῆς.

ιζ'. Περὶ καθαροῦ συνειδήτος τῶν προσευχομένων.

ιη'. Ὅτι ἡ ἐξ ἐπιβουλῆς τοῦ ἀλλοτρίου ἐπισαχθεῖσα ὁδὸς ἀσεβείας καὶ παρανομίας πεπληρωται.

θ'. Ὅτι μὴ χρὴ τῆς εὐσεβείας ἐκκλίνειν δεξιὰ ἢ εὐώνυμα, παρανοῖ ὁ νομοθέτης.

κ'. Ὅτι μὴ χρὴ φαυλίζειν τι τῶν προσφορῶν βρωμάτων, ἀλλ' εὐχαρίστως μεταλαμβάνειν, καὶ τεταγμένως.

κα'. Ὅτι χρὴ φιύγειν τὴν τῶν εἰδυλοθύτων βρωσιν.

κβ'. Διατάξεις κυριακῆ ὅπως χρὴ βαπτίζειν καὶ εἰς τὸν τίνα θάνατον.

κγ'. Ποίας νηστειτῶν τῆς ἑβδομάδος ἡμέρας ἢ τίνας οὐ νηστειτῶν, καὶ οὐ χάριν.

κδ'. Οἷους εἶναι χρὴ τοὺς προσευχομένους τὴν ὑπὸ τοῦ Κυρίου δοθεῖσαν προσευχὴν.

κε'. Εὐχαριστία μυστικῇ.

κς'. Εὐχαριστία ἐπὶ τῇ θείᾳ μεταλήψει.

κζ'. Εὐχαριστία περὶ τοῦ μυστικοῦ μύρου.

κη'. Ὅτι οὐ χρὴ ἀδιαφορεῖν περὶ τὴν κοινωσίαν.

κθ'. Περὶ καρποφοριῶν διατάξεις.

I. Quod duae sunt viae, una vitae, naturalis, altera mortis, adscititia; et quod illa quidem ex Deo est; haec vero ab errore ex insidiis inimici.

II. Morales admonitiones dominicarum institutionum, concordantes cum antiqua exhortatione divinarum legum. Interdictio irae, homicidii, pravae libidinis, adulterii, omnisque vitiae actionis.

III. Interdictio magicarum artium, interfectionis filiorum, falsi testimonii.

IV. Interdictio maledictionis, irae permanentis, moris subdoli, otiosi sermonis, mendacii, fraudis, simulationis.

V. Interdictio malignitatis, acceptionis personarum, irae, odii erga homines, invidiae.

VI. De arte augurali, incantatione, etc.

VII. Interdictio murmurationis, pervicaciae, superbiae, et arrogantiae.

VIII. De longanimitate, innocentia, mansuetudine, patientia.

IX. Quod oportet christianos magistros pluris fieri quam parentes; illi siquidem bene esse, hi vero esse tantum praestant.

X. Quod non oportet disiungere se a sanctis, sed pacificare contententes et iudicare iuste, et personas non accipere.

XI. De homine duplicis animi seu modicae fidel.

XII. De beneficentia.

XIII. Quales se exhibere debent famulis domini et quomodo oporteat, famulos esse subiectos.

XIV. De hypocrisi et legum observantia et confessionibus.

XV. De cultu erga parentes.

XVI. De subiectione erga regem et magistratus.

XVII. De munda conscientia precantium.

XVIII. Quod via quae ex insidiis adversarii adscita fuit, impietate et iniquitate plena est.

XIX. Quomodo non oporteat a pietate declinare sive a dextris, sive a sinistris, admonet legislator.

XX. Quod non oportet improbare cibum quemlibet usui accommodatum, sed cum gratiarum actione sumere et ordinare.

XXI. Quod oportet abstinere ab esu idolothytorum.

XXII. Constitutio dominica quomodo oporteat baptizare et in cuius mortem.

XXIII. Quibus diebus hebdomadis ieiunandum sit et quibus non ieiunandum et cuius rei gratia.

XXIV. Quales esse oporteat eos qui orationem Dominicam dicunt.

XXV. Gratiarum actio mystica.

XXVI. Gratiarum actio super divina communione.

XXVII. Gratiarum actio pro mystico unguento.

XXVIII. Quod non oportet indifferenter ad communionem admittere.

XXIX. De oblationibus constitutio.

- λ'. Ὅπως χρὴ τὸν ἀναστάντα τοῦ πατρὸς ἡμῶν ἡμέραν, συναθροισμένους ἑορτάζειν.
 λα'. Οἷους εἶναι χρὴ τοὺς χειροτονοούμενους.
 λβ'. Προέβησις περὶ τῶν μελλόντων.
 λγ'. Προσευχὴ ἐξαγγελτικὴ προνοίας διαφόρου.
 μδ'. Προσευχὴ ἐξαγγελτικὴ δημιουργίας διαφόρου.
 λδ'. Προσευχὴ μετὰ εὐχαριστίας ἐξαγγέλλουσα τοῦ Θεοῦ τὴν περὶ τὰ ὄντα ἐκδεμονίαν.
 λς'. Προσευχὴ ὑπομνηστικὴ τῆς γενομένης Χριστοῦ ἐνανθρώπου καὶ τῆς εἰς τοὺς ἁγίους διάφορον προνοίας.
 λζ'. Προσευχὴ περιέχουσα μνήμην προνοίας καὶ ἀπαρίθμησης εὐεργεσιῶν διαφόρων τῶν προνοίας Θεοῦ διὰ Χριστοῦ παρεσχθέντων τοῖς ἁγίοις.
 λη'. Προσευχὴ ἀντιλήψεως δικαίων.
 λθ'. Ὅπως χρὴ τοὺς κατηχουμένους στοιχειοθετοῦναι.
 μ'. Διάταξις ὅπως χρὴ τοὺς κατηχουμένους ὑπὸ τῶν ἱερῶν ἐν τῇ μνήσει εὐλογεῖσθαι καὶ τίνα διδάσκεισθαι αὐτούς.
 μα'. Ἀποταγὴ πρὸς τὸν ἐναντίον καὶ συνταγὴ πρὸς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ.
 μβ'. Περὶ χρίσματος τοῦ μυστικοῦ ἐλαίου εὐχαριστία.
 μγ'. Περὶ τοῦ μυστικοῦ ὕδατος εὐχαριστία.
 μδ'. Περὶ τοῦ μυστικοῦ μύρου εὐχαριστία.
 με'. Προσευχὴ τῶν ἐπιστῶν.
 μς'. Τίνας κήρυκτες ἐχειροτόνησαν οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι.
 μζ'. Προσευχὴ ἑσπρινή.
 μη'. Ἑσπερινή.
 μθ'. Εὐχὴ ἐκ' ἀρίστου.

- XXX. Quomodo oportet dominicam nostri Salvatoris resurrectioni dicatum, congregatos celebrare.
 XXXI. Quales esse oportet eos qui ordinantur.
 XXXII. Denuntiatio de futuris.
 XXXIII. Oratio variam providentiam praedicans.
 XXXIV. Oratio variam creationem praedicans.
 XXXV. Oratio cum gratiarum actione praedicans Dei erga creaturas sollicitudinem.
 XXXVI. Oratio commemorans incarnationem Christi et variam erga sanctos providentiam.
 XXXVII. Oratio continens memoriam providentiae et enumerationem variorum beneficiorum quae Dei providentia sanctis collata sunt per Christum.
 XXXVIII. Oratio pro ope iustis allata.
 XXXIX. Quomodo oportet catechumenos institui.
 XL. Constitutio quomodo oporteat catechumenos a sacerdotibus in initiatione benedici et quatenam eos doceri conveniat.
 XLI. Renuntiatio in adversarium, et ascriptio ad Christum Dei.
 XLII. De unctione olei mystici.
 XLIII. Gratiarum actio de mystica aqua.
 XLIV. De mystico unguento actio gratiarum.
 XLV. Oratio recentiorum initiatorum.
 XLVI. Quosnam sancti Apostoli missos ordinaverunt.
 XLVII. Oratio matutina.
 XLVIII. Vespertina.
 XLIX. Oratio in prandio.

CONSTITUTIONES SANCTORUM APOSTOLORUM.

LIBER VII.

I.

- cap. 1. Τοῦ νομοθέτου Μωσείως εἰρηκότος τοῖς Ἰσραηλίταις· Ἰδοὺ δίδωκα πρὸ προσώπου ὑμῶν τὴν ὁδὸν τῆς ζωῆς καὶ τὴν ὁδὸν τοῦ θανάτου· καὶ ἐπιφέρωντος· Ἐκλιξαι ^{a)} ἵνα ζήσης· καὶ τοῦ προφήτου Ἠλία λέγοντος τῷ λαῷ· Ἔως ὅτε χωλανεῖτε ἐπ' ἀμφοτέραις ταῖς ἰγνύαις ὑμῶν; εἰ Θεός ἐστι Κύριος, πορεύεσθε ὀπίσω αὐτοῦ ^{b)}· εἰκότως ἔλεγε καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς· Οὐδεὶς δύναται δυοῖς κυρίοις δουλεύειν· ἢ ἴαρ τὸν ἕνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ^{c)} ἀγαπή.

PARS PRIOR, DE CHRISTIANAE VITAE RATIONE.

1. Legislator Moyses postquam Israelitis haec locutus est: « Ecce dedi in conspectu vestro viam vitae et viam interitus, » et subiunxit: « Elige vitam, ut vivas; » et postquam Elias populo dixit: « Quousque claudicabitis ambobus poplitibus vestris? Si Deus est Dominus, sequimini eum; » haud immerito Dominus quoque pronuntiabat: « Nemo potest duobus Dominis servire; aut enim unum odio habebit et alterum diliget; aut uni adhaerebit,

a) Ὁδὸν τῆς ζωῆς viadobon. Deuter. XXX, 15, 19.

b) Αὐτοῦ. III Reg. XVIII, 21.

c) Τὸν ἕνα ἀγαπήσει vatic. 4, 5. — καταφευγήσει coislin. Matth. VI, 24.

σαι· ἡ ἐνὸς ἀντίκειται, καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει· ἀναγκαίως καὶ ἡμεῖς ἰπό-
μενοι τῷ διδασκάλῳ Χριστῷ ^{δ)}, ὅς ἐστι σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων, μάλιστα πιστῶν,
φαμέν ὡς δύο ὁδοὶ εἰσι, μία τῆς ζωῆς καὶ μία τοῦ θανάτου. Οὐδεμίαν δὲ σύλ-
χρισιν ἔχουσιν πρὸς ἑαυτάς, πολὺ γὰρ τὸ διάφορον, μᾶλλον δὲ πάντη κεχω-
ρισμέναι τυγχάνουσι καὶ φυσικὴ μὲν ἔστιν ἡ τῆς ζωῆς ὁδὸς, ἐπίσακτος δὲ ἡ
τοῦ θανάτου, οὐ τοῦ κατὰ γνώμην Θεοῦ ὑπάρξαντος, ἀλλὰ τοῦ ἐξ ἐπιβου-
λῆς τοῦ ἀλλοτρίου.

Πρώτη οὖν τυγχάνει ἡ ὁδὸς τῆς ζωῆς· καὶ ἔστιν αὕτη, ἣν καὶ ὁ νόμος δια- cap. 1
γορεύει, ἀγαπᾶν Κύριον τὸν Θεὸν ἐξ ὅλης τῆς διανοίας ^{ε)} καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυ-
χῆς ^{β)}, τὸν ἑνα καὶ μόνον, παρ' ὃν ἄλλος οὐκ ἔστιν, καὶ τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν.
Καί· Πᾶν, ὃ μὴ θέλεις γενέσθαι σοι, καὶ σὺ τοῦτο ἄλλῳ οὐ ποιήσεις.—Εὐ-
λογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς, προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς,
ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν. Ποία γὰρ ὑμῖν χάρις, εἰὰν φιλεῖτε ^{γ)} τοὺς φιλοῦν-
τας ὑμᾶς; καὶ γὰρ καὶ οἱ ἐθνικοὶ ^{δ)} τοῦτο ποιοῦσιν· ὑμεῖς δὲ φιλεῖτε τοὺς μι-
σοῦντας ὑμᾶς. Καὶ ἐχθρὸν οὐχ ἔχετε· Οὐ μισήσεις γὰρ, φησὶ, πάντα ἄνθρω-
πον, οὐκ Αἰγύπτιον, οὐκ Ἰδουμαῖον, ἅπαντες γὰρ εἰσι τοῦ Θεοῦ ἔργα. Φιύγειτε
δὲ οὐ τὰς φύσεις, ἀλλὰ τὰς γνώμας τῶν πονηρῶν.—Ἀπέχου τῶν σαρκικῶν καὶ
κοσμικῶν ἐπιθυμιῶν.—Εἰάν τις σοι δῶ ῥάπισμα εἰς τὴν δεξιάν ^{ε)} σιαγόνα, στρί-
ψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην· οὐ φαύλης οὔσης τῆς ἀμύνης ^{δ)}, ἀλλὰ τιμιωτέρας τῆς

alterum vero contemnet.» Haud aliter oportet nos, duce magistro Christo, salvatore om-
nium hominum, maxime fidelium, dicere duas esse vias, unam vitae et mortis alteram,
quarum nulla sit convenientia, propter magnam utriusque discrepantiam, immo quae om-
nino dissideant. Ac naturalis quidem est vitae via, inducta vero via mortis; mors vero
non ex voluntate Dei extitit, verum ex insidiis inimici.

2. Prima igitur via vitae est, ea quam et lex praecipit, «diligere Dominum Deum
ex tota mente, ex tota anima, atque illum solum, praeterquem nullus est, et proximum
sicut seipsum. Et: «Quodcumque tibi fieri non vis, id alteri tu ne feceris.»—«Benedicite
maledicentibus vobis; orate pro persequentibus vos; diligite inimicos vestros. Quae est
enim vobis gratia, si amelis qui amant vos? Nam et ethnici hoc faciunt. Vos vero amate
illos qui odio vos habent.» Et inimicum non habebitis, ait enim: «Ne oderis ullum ho-
minem, non Aegyptum, non Idumaeum,» nam omnes Dei sunt opera. Verum fugite im-
proborum non naturam, sed sententias.—Abstine te a carnalibus et mundanis cupidi-
tatibus.—Si quis percusserit te in una maxilla, praebe ei et alteram, non quod vindicta

δ) Χριστῷ φάμεν Anast. quaest. XV in vatic. 3; id.
om. ουδεμίαν usque ad ἄλλοτρίου et sic porro, de quibus
compendiis nemo monendus erit. Cf. I Tim. IV, 10.

ε) Τῆς καρδίας et διανοίας loco ψυχῆς coislin. vat. 2,
vindobob. cf. Sapient. I, 13; II, 24; Deuter. VI, 5.

β) Ψυχῆς. Cf. Marc. XII, 32; Matth. V, 44; Luc. VI,
32; Levit. XIX, 18; Tob. IV, 16. Καὶ σὺ om. vatic. 2, 5.
—Legunt vatic. 2, 4: τοῦτέστιν ὃ σὺ μίσης· ἄλλῳ οὐ
ποιήσεις.—εὐλογεῖτε... προσεύχεσθε vatic. 3.

γ) Ἐάν ἀγαπᾶτε τοὺς ἀγαπῶντας vatic. 3; Vulgo
εἰὰν φιλεῖτε, correx. nuperrima ed. parisiens.

δ) Ἐθνικοὶ καὶ οἱ ἐλεῶσαι vatic. 3; Matth. V, 39,
46, 7; Deuteron. XXIII, 7; I Petr. II, 11.

ε) Εἰς τ. δ. σιαγ. om. coislin. vindob. vat. 3, 4;
unde legunt lidem: ἄλλῃ σιαγόνῃ.

δ) Ἀμύνης. Scholiastes vatic. 2 margine, aliquam
affectans notavit sciolas rubrice: τῆς ἐπὶ τῷ κατὰ ἀπο-
κρίσεως.

ἀνιξικακίας· λείπει γὰρ ὁ Δαβίδ· Εἰ ἀνταπίδωκα ^{η)} τοῖς ἀνταποδιδούσι μοι κακά· Ἐάν ἀγγαρεύσῃ σέ τις μίλιον ἐν ^{θ)}, ὑπάγε μετ' αὐτοῦ δύο, καὶ τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄφες αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον, καὶ ἀπὸ τοῦ αἵροντος τὰ σὰ μὴ ἀπαίτει.—Τῷ αἰτοῦντί σε δίδου, καὶ ἀπὸ τοῦ θέλοντος δανείσασθαι παρὰ σοῦ μὴ ἀποκλείσῃς ^{α)} τὴν χεῖρα, δίκαιος γὰρ ἀνὴρ οἰκτερεῖ καὶ κίχρᾱ· πᾶσι γὰρ θέλει δίδεσθαι ὁ πατὴρ ὁ τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλων ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ τὸν ὑπερὸν αὐτοῦ βρέχων ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Πᾶσιν οὖν δίκαιον δίδόναι ἐξ οἰκείων πόνων ^{β)}. Τίμα γὰρ, φησὶ, τὸν Κύριον ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων· προτιμητέον δὲ τοὺς ἁγίους.—Οὐ φονεύσεις, τουτέστιν οὐ φθιρεῖς τὸν ὅμοιον σοι ἄνθρωπον, διαλύεις ^{γ)} γὰρ τὰ καλῶς γινόμενα· οὐχ ὥς παντὸς φόνου φαύλου τυγχάνοντος, ἀλλὰ μόνου τοῦ ἀδώου, τοῦ δ' ἐνδίκου ἄρχουσι μόνοις ἀφωρισμένου.—Οὐ μοιχεύσεις, διαιρεῖς γὰρ μίαν ^{δ)} σάρκα εἰς δύο· Ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν· ἐν γὰρ εἰσὶν ἀνὴρ καὶ γυνὴ τῇ φύσει, τῇ συμποίᾳ, τῇ ἐνώσει, τῇ διαθήσει, τῷ βίῳ, τῷ τρόπῳ, κεχωρισμένοι δὲ εἰσι τῷ σχήματι καὶ τῷ ἀριθμῷ.—Οὐ παιδοφθορήσεις ^{ε)}· παρὰ φύσιν γὰρ τὸ κακὸν ἐκ Σοδόμων φυεῖν, ἥτις πυρὸς θεηλάτου παρανάλωμα γέγονεν· ἰσικατάρματος δὲ ὁ τοιοῦτος καὶ ἐρεῖ πᾶς ὁ λαός· Γένοιτο.—Οὐ πορνεύσεις· Οὐκ ἔσται γὰρ, φησὶ, πορνέων ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ.—Οὐ κλέψεις· Ἀχαρ ^{ς)} γὰρ κλέψας

mala per se sit, sed patientia praestantior. Ait enim David: «Si retribuui retribuētibz mibi mala. Si quis te angariaverit mille passus, vade cum illo duo, et volenti tecum certare, et tunicam tuam tollere, etiam pallium dimitte, et ab eo qui aufert tua, ne repetas.»—Petenti a te, da; et volenti mutuum a te accipere, noli claudere manum: «Vir enim iustus miseretur et commodat.» Si quidem omnibus vult tribui Pater, qui solem suum oriri facit super malos et bonos, et pluit super iustos et iniustos. Omnibus igitur aequum est largiri ex propriis laboribus: «Honora enim, inquit, Dominum de tuis iustis operis.» Oportet autem anteponi sanctos.—«Non occides,» id est non perdes similem tibi hominem; dissolvīs enim quae recte effecta sunt, non quod omnis caedes improbatur, sed innocentis solius, iusta vero magistratibus reservatur.—«Non moechaberis.» dividis enim unam carnem in duo: «Erunt enim, inquit, duo in carne una, unum enim sunt vir et mulier, natura, conspiratione, unione, loco, vita, more; sexu autem separantur et numero.—Pueros non vitiabis; contra naturam enim est hoc vitium, profectum a Sodoma, quae igne coelitus misso conflagravit: «Maledictus autem qui huiusmodi est, et dicet omnis populus: Fiat.»—Non fornicaberis: «Non erit, inquit, fornicator in filiis Is-

η) Ἐάν ἀνταπιδ. vatic. 4. Ps. VII, 5, 7.

θ) Ἐν traditur in vatic. 2. cf. Matth. V, 41, 45; Luc. VI, 30; Ps. CXI, 5.

α) Ἀποστραφεῖς vulgo interpol. ante ἀποκλείσῃς; omisimus cum vatic. 1, 2, 5, 6, coislin. viadobon.

β) Ἐξ ἰδίων πόνων vatic. 4. Prov. III, 9.—ἀγίους αὐτοῦ vatic. 4; Gal. VI, 10.

γ) Διαλύεις ib.—φαύλα τυγχάν. ib.—cf. Exod. XX, 13.

δ) Μίαν. Genes. II, 24.—Ἐάν γὰρ vatic. 2. cf.

Barn. epist. XIX.

ς) Οὐδὲ παιδοφθ. vatic. 2, 6.—σοδομιτῶν coislin.—γένειτο. γένοιτο vatic. 2, 4, 5. Deuter. XXVII, 15; Levit. XVIII, 22. Anastasius hic plura addebat in Gentiani interpret. quae conservavit vatic. 3: ἰσικατάρματος γὰρ. φησὶ, πᾶς ὁ ποιμάνειος μετὰ ἄρσενος κοίτην γυναικός. Οὐ πορνεύσεις κτλ. Deuter. XXIII, 17; Exod. XX, 15.

ς) Ἀχαρ δὲ coislin.; ἄχαν Anastas.; Achaz Gent., varia ob euphoniā tantum.—Ἠεζὲ coislin. vatic. 3, Coteler. marg. cf. Is. VII; IV Reg. V.

ἐν τῷ Ἰσραὴλ ἐν Ἱεριχᾷ λίθοις βληθεὶς τοῦ ζῆν ὑπεξῆλθε, καὶ Γιεζεὶ κλέψας καὶ ψευδάμενος ἐκληρονόμησε τοῦ Νεεμὰν τὴν λίπραν, καὶ Ἰούδας κλέπτων τὰ τῶν πινήτων τὸν Κύριον τῆς δόξης ¹⁾ παρέδωκεν Ἰουδαίοις, καὶ μετὰ μεληθεὶς ἀπήγξατο καὶ ἐλάκησε μέσος καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ, καὶ Ἀνανίας καὶ Σαπφείρα ²⁾ ἡ τούτου θυγὴ κλέψαντες τὰ ἴδια καὶ πειράσαντες τὸ Πνεῦμα ³⁾ Κυρίου, παραχρῆμα ἀποφάσει Πέτρου τοῦ συναποστόλου ἡμῶν ἐδανατώσαν.—Οὐ μαγεύσεις ⁴⁾, οὐ φαρμακεύσεις· Φαρμακοὺς γὰρ, φησὶν, οὐ περι- cap. 1. βιώσεις.—Οὐ φονεύσεις ⁵⁾ τέκνον σου ἐν φθορᾷ, οὐδὲ τὸ γεννηθὲν ἀποκτενεῖς· πάν γὰρ τὸ ἐξεικονισμένον, ψυχὴν λαβὼν παρὰ Θεοῦ, φονευθὲν ἐκδικηθήσεται ⁶⁾, ἀδίκως ἀναιρεθὲν.—Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὰ τοῦ πλησίον σου, οἷον τὴν γυναῖκα ἢ τὸν παῖδα ἢ τὸν βοῦν ἢ τὸν ἀγρόν.—Οὐκ ἐπιорκήσεις· ἐρρήθη γὰρ μὴ ὁμόσαι ⁷⁾ ὅλως· εἰ δὲ μήγε, καὶ εὐορκήσης, ὅτι ἐπαινεθήσεται πᾶς ὁ ὁμνύων ἐν αὐτῷ.—Οὐ ψευδομαρτυρήσεις ⁸⁾, ὅτι ὁ συκοφαντῶν πάντα παροξύνει τὸν ποιήσαντα αὐτόν.—Οὐ κακολογήσεις· Μὴ ἀγάπα γὰρ, φησὶ, κακολογεῖν ⁹⁾, ἵνα cap. 1. μὴ ἱξαρθῇς.—Οὐδὲ μνησικακήσεις, ὁδοὶ γὰρ μνησικακῶν εἰς θάνατον.—Οὐκ ἴση δίγνωμος, οὐδὲ δίγλωσσος· παγὶς γὰρ ἰσχυρὰ ἀνδρὶ τὰ ἴδια χεῖλη. Καί· Ἀνὴρ γλωσσώδης οὐ κατευθυνθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς.—Οὐκ ἔσται ὁ λόφος σου κενός,

rael.»—Non furaberis: Achar enim furatus in Israel, lapidibusque in Hiericho percussus, interiit; et Giezi furatus mentitusque haereditatem leprae cepit; et Iudas, dum surripuit pauperum facultates, Dominum gloriae tradidit Iudaeis, et peccati dolore se suspendit, et crepuit medius, et effusa sunt viscera eius; Ananias quoque et Sapphira, eius uxor, furati res proprias, cum tentassent Spiritum Domini, illico sententia Petri coapostoli nostri, interierunt.—Non eris magus neque veneficus: « Veneficos enim, inquit, non sine-tis vivere. »—Non occides filium tuum, corrupto fetu, neque natum necabis. Omne enim quod formatur et animam recepit a Deo, si perimatur, vindicabitur, utpote iniuste interfectum.—« Non concupisces res proximi tui, veluti uxorem, aut filium aut bo- vem aut agrum. »—Non peierabis; dictum est enim: « Non iurabis omnino; » sin minus, saltem iura verum, quia « laudabitur omnis qui iurat in co. »—« Falsum non dices testi- monium, quoniam qui criminatur pauperem, irritat eum qui illum creavit. »—Non ma- ledices: « Ne delectaris, inquit, maledicendo, ne tollaris. »—Neque iniurias recordabe- ris: « Viae enim recordantium iniuriam, in mortem. »—Duplici non eris sententia, neque bilinguis: « Laqueus enim fortis viro propria lingua, et vir loquax non dirigetur in terra. »

1) Τὰς δόξης et ἰουδαίοις om. Anast. in vatic. 3 et codd. paris. — καὶ μετὰ μ. ἀπήγξ. om. vatic. 3 cf. Io- an. XII, 6.

2) Καὶ σαπφ. π. τ. θυγὴ om. vatic. 4; π. τ. θυγὴ aequae om. vatic. 3.

3) Πνεῦμα τὸ ἅγιον vatic. 4.

4) Μαντεύσεις ib. Exod. XXII, 18.

5) Φονεύσεις τέκνον σου ἐν φθορᾷ Anast. in codd. paris. βερίφος ἐν διαφθορᾷ vatic. 3. Exod. XXI, 23.

6) Ἀδικῶς ἐκδικήσεται vatic. 3 et codd. Paris. Bovio

consentiente. Cf. Barn. XIX.

7) Ὁμόσαι cum coislin. et Anast. vulgo ὁμῶσαι. Ps. LXII, 12; Exod. XX, 17; Matth. V, 34.

8) Οὐ συκοφαντήσεις vatic. 1 in marg. cum 4 et 5. Exod. XX, 16; Prov. XIV, 31.

9) Καταλαλεῖν vatic. 3. vindobon.—μὴ γίνου γλωσ- σωδης vatic. 3. Prov. XX, 12; in sequentibus deinceps laudantur Prov. XII, 28; VI, 2; Ps. CXXXIX, 12; Ps. V, 7; Habac. II, 9; Matth. XII, 36; XXIV, 51; Levit. XIX, 11.

περὶ παντὸς γὰρ λόγου ἁρτοῦ δώσετε λόγον ^{δ)}.—Οὐ ψεύσῃ· Ἀπολεῖς γὰρ, φησὶ, πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος.—Οὐκ ἔσῃ πλεονέκτης, οὐδὲ ἄρπαξ· Οὐαὶ γὰρ, φησὶν, ὁ πλεονικτῶν τὸν πλησίον πλεονεξίαν κακὴν.—Οὐκ ἔσῃ ^{ε)} ὑποκριτῆς ἵνα μὴ τὸ μέρος σου μετ' αὐτῶν θῇς.—Οὐκ ἔσῃ κακοήθης, οὐδὲ ὑπερήφανος· Ὑπερηφάνοις γὰρ ὁ Θεὸς ἀντιτάσσεται.—Οὐ λήψῃ πρόσωπον ^{ς)} ἐν κρίσει, ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ κρίσις. Οὐ μισήσεις πάντα ἄνθρωπον ^{θ)}. Ἐλεῖμῶ ἐλίγξεις τὸν ἀδελφόν σου, καὶ οὐ λήψῃ δι' αὐτὸν ἁμαρτίαν. Καί· Ἐλεῖχε σοφὸν καὶ ἀλαλήσει σε.—Φεῦγε ἀπὸ παντὸς κακοῦ καὶ ἀπὸ παντὸς ὁμοίου αὐτῶ. Ἄπειχε γὰρ ^{λ)}, φησὶν, ἀπὸ ἀδίκου, καὶ τρόμος οὐκ ἰγγιῖ σοι.—Μὴ γίνου ὀργίλος, μηδὲ βάσκατος, μηδὲ ζηλωτῆς, μηδὲ μανικὸς, μηδὲ θρασὺς, ἵνα μὴ πάθῃς τὰ τοῦ Καὶν καὶ τὰ τοῦ Σαοὺλ καὶ τὰ τοῦ Ἰωάβ· ὅτι ὅς μὲν ἀπέκτεινε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν Ἀβελ διὰ τὸ πρόκριτον αὐτὸν εὐρεθῆναι παρὰ Θεῶ καὶ διὰ τὸ προκριθῆναι ^{κ)} τὴν θυσίαν αὐτοῦ· ὅς δὲ τὸν ὅσιον Δαβὶδ ἐδίωκε νικήσαντα τὸν Γολιάδ τὸν φιλιστιαῖον, ζηλώσας ἐπὶ τῇ τῶν χορευτριῶν εὐφημίᾳ· ὅς δὲ τοὺς δύο στρατάρχας ^{λ)} ἀνείλε, τὸν Ἀβινηρ τὸν τοῦ Ἰσραὴλ καὶ Ἀμισσά τὸν τοῦ Ἰούδα.—Μὴ γίνου οἰωνοσκόπος, ὅτι ὁδηγεῖ πρὸς εἰδωλολατρείαν· Οἰώνισμα δὲ, φησὶν ὁ Σαμουὴλ, ἁμαρτία ἐστίν. ^{μ)} Καί· Οὐκ ἔσται οἰωνισμὸς ἐν Ἰακώβ, οὐδὲ μαντεία ἐν Ἰσραὴλ ^{ν)}. Οὐκ ἔσῃ ἐπάδων ἢ περικαθαίρων τὸν υἱόν σου, οὐ κλή-

—Non erit sermo tuus vacuus; « Omnis enim sermonis otiosi reddes rationem. »—Non eris mendax: « Perdes enim, inquit, omnes qui loquantur mendacium. »—Non eris fraudator, neque rapax; « Vae enim, inquit, ei qui proximum circumvenit fraude mala. »—Non eris hypocrita, ne partem tuam cum eis ponas.—Noli esse improbus neque superbus: « Superbis enim Deus resistit. »—Non accipies personam in iudicio, quia « Domini est iudicium. »—Nullum odio hominem habebis, « arguendo redargues fratrem tuum, et peccatum propter eum non accipies. Reprehende sapientem, et diliget te. »—Fuge omne malum, et quodcumque mali speciem habet: « Abstine enim, inquit, ab iniusto et tremor non appropinquabit tibi. »—Ne sis iracundus, neque invidus, neque aemulator, neque furiosus, neque arrogans, ne tibi accidat quod Cain et quod Sauli, et quod Iob: quoniam ille quidem occidit fratrem Abel, quum is apud Deum praestabilior inventus esset eiusque sacrificium antepositum; alius vero sanctum David persequabatur, victorem Goliath philistaei, quia laudibus saltantium puellarum invidebat; tertius porro duos duces exercitus interfecit, Abner Israelis et Amessam Iudae ducem.—Noli augur esse; id quippe ad cultum idolorum ducit. Ait enim Samuel: « Augurium peccatum est. » Et: « Non erit augurium in Iacob, neque vaticinium in Israel. » Non eris incantator,

δ) Δότες λόγον καὶ τὰ τῶν λόγων σου δικαιωθήσῃ καὶ ἐν τῶν λόγων σου καταδικασθήσῃ. vatic. 3. Matth. XII, 36.

ε) Ἐσῃ ὑποκριτής, οὐδὲ κακοήθης vatic. 4, quem sequi videntur Turr. et Bov.—ὁ κύριος ἀντιτάσσ. vat. 4. Iac. IV, 6; Prov. III, 34.

ς) Πρόσωπον θυσιᾶς σου colslin. vindob. Deut. I, 17.

θ) Πάντα ἀδελφόν σου vatic. 3 Anastas. quaest. XIV ex Levit. XIX, 17; Prov. IX, 8.

λ) Ἄπειχε γὰρ ἀπὸ κακοῦ vatic. 4. Is. LIV, 14.

κ) Ἰωβ vatic. 1, 4.—ὁ μὲν colslin.

λ) Προδεδωκέναι colslin. vindob.—Γολιάς vatic. 4. Cotel. marg.—τὸν φιλιστιανόν vatic. 4.

λ) Στρατάρχας ἀνείλε colslin.—ἀμισσάν vatic. 3.

μ) Ἐστίν. I Reg. XV, 23.

ν) Ἰσραὴλ. Num. XXIII, 23.—οὐ κληδοποιεῖ om. vatic. 4.

δονεῖς, οὐδὲ οἰωνισθήσῃ, οὐδὲ ὀρνειοσκοπήσεις, οὐδὲ μαθήσῃ μαθήματα πο-
νηρά^{ο)}. ταῦτα γὰρ ἅπαντα καὶ ὁ νόμος ἀπιῖπι.—Μὴ γίνου ἐπιθυμητὴς κακῶν,
ὁδῆθηθήσῃ γὰρ εἰς ἀμιτρίαν ἀμαρτημάτων.—Οὐκ ἔσῃ αἰσχρολόγος, οὐδὲ ῥι-
φόφθαλμος, οὐδὲ μέθυσος· ἐκ γὰρ τούτων πορνείαι καὶ μοιχεῖαι γίνονται.
—Μὴ γίνου φιλάργυρος, ἵνα μὴ ἀντὶ Θεοῦ δουλεύσῃς τῷ μαμωνᾷ^{ρ)}. —Μὴ
γίνου κινόδοξος, μηδὲ μετέωρος, μηδὲ ὑψηλόφρων, ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων
ἀλαζονεῖαι^{γ)} γίνονται· μνήσθητι τοῦ ἐπὶ ὀνόματος· Κύριε, οὐχ ὑψώθη ἡ καρδία μου,
οὐδ' ἐμετεωρίσθησαν οἱ ὀφθαλμοί μου, οὐδὲ ἐπορεύθην ἐν μεγάλοις οὐδὲ ἐν
θαυμασίοις ὑπὲρ ἐμὲ, εἰ μὴ ἱταπεινοφρόνουν.—Μὴ γίνου γόγγυσος, μνησθεὶς cap. 1
τῆς τιμωρίας ἧς ὑπέστησαν οἱ καταγογγύσαντες Μωσείως.—Μὴ ἔσο αὐθάδης,
μηδὲ πονηρόφρων, μηδὲ σκληροκαρδίας, μηδὲ θυμώδης, μηδὲ μικρόφυχος, πάντα
γὰρ ταῦτα ὁδῆσιν πρὸς βλασφημίαν· ἴσθι δὲ πρῶτος ὡς Μωυσῆς καὶ Δαβὶδ, ἐπὶ
οἱ πράξεις κληρονομήσουσι γῆν^{τ)}.—Γίνου μακρόθυμος· ὁ γὰρ τοιοῦτος πολὺς ἐν φρο- cap. 1
νήσει, ἐπείπερ ὀλιγόφυχος ἰσχυρῶς ἄφρων^{δ)}.—Γίνου ἐλεήμων· μακάριοι γὰρ οἱ
ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται^{ε)}.—ἔσο ἄκακος, ἥσυχος, ἀγαθός, τρέμων
τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ.—Οὐχ ὑψώσεις σεαυτὸν ὡς ὁ Φαρισαῖος· ὅτι πᾶς ὁ ὑψῶν
ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται, καὶ τὸ ὑψηλὸν ἐν ἀνθρώποις βδέλυγμα παρὰ τῷ Θεῷ^{ς)}.

neque filium tuum lustrabis, neque divinabis, neque augurium ages, neque volatus
avium observabis, neque disces pravas disciplinas; omnia enim haec a lege vetita sunt.
—Noli esse malorum cupidus; perduceris enim ad immensam multitudinem peccatorum.
—Noli uti turpiloquio, neque oculis alludere, neque vinolentus esse; hinc enim scor-
tationes et adulteria oriuntur.—Noli avarus esse; ne Dei loco mammonae servias.—Noli
vana captari gloria, neque efferri, neque excelsos gerere animos; ex iis enim oriuntur
iactantiae. Memor esto eius qui dixit: « Domine, non est exaltatum cor meum, ne-
que elati sunt oculi mei, neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus super me,
nisi quod humiliatus sum. »—Noli murmurator fieri, memor supplicii quod sederunt
qui contra Moysen murmuraverunt.—Noli insolens esse, neque pravam mentem, neque
cor durum habeas, neque sis iracundus, neque pusillanimis. Omnia enim haec ad blas-
phemiam perducunt. Sed esto mitis, ut fuerunt Moyses et David, quoniam « mites haere-
ditabunt terram. »—Esto longanimis: qui enim talis est, « prudentia praestat, quando
quidem pusillanimus valde insipiens est. »—Praebe te misericordem: « Beati enim miseri-
cordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. »—Esto simplex, quietus, bonus, ti-
mens sermones Dei.—Non te extolles, ut Pharisaeus; « quoniam omnis qui se exaltat,
humiliabitur. » Et: Quod est excelsum in hominibus, abominatio est apud Deum.—Non

ο) Μάθημα πονηρὸν vatic. 2, coislin. vindobon.
Levit. XIX, 26, 31; Deuteron. XVIII, 10, 11.

ρ) Μαμωνᾶ. Matth. VI, 24. Inde statim Anast. in
vatic. 2: μὴ γίνου ὑψηλόφρων καὶ μετέωρος, ὡς ὁ φαρι-
σαῖος et quae inferius.

γ) Ἀλαζονεῖαι cum coislin. ad votum Ueltzenii
correximus pro vulgato ἀλαζονίαι, quod tamen scri-
bitur in coislin. cum acuto ἀλαζονίαι, ex more

nonnullorum mss. uncialium. Ueltzenlo iam consen-
serat novissima edit. Paris. — γινώσκεις vatic. 2. —
Ps. CXXXI, 1; Num. XII, 3.

τ) Τὸν γῆν vatic. 2. Matth. V, 4, 7.

δ) Ἰσχυρὸς ἄφρων vulgo contra codd. Prov. XIV,
20; Is. LXVI, 2.

ε) Ἐλεηθῆσονται. Matth. V, 7.

ς) Θεῷ. Loc. XVIII, 14; XVI, 15. Inde vel liberius

- Οὐ δώσεις τῇ ψυχῇ σου θράσος, ὅτι θρασὺς ἀνὴρ ἐμπίσῃται εἰς κακά.—Οὐ συμπορεύσῃ μετὰ ἀφρόνων, ἀλλὰ μετὰ σοφῶν καὶ δικαίων ^{γ)}. ὁ συμπορευόμενος γὰρ σοφοῖς σοφὸς ἔσται, ὁ δὲ συμπορευόμενος ἄφροσι γνωσθήσεται.—Τὰ συμβαίοντά σοι πάθη εὐμενῶς δέχου καὶ τὰς περιστάσεις ἀλύπως, εἰδὼς ὅτι μισθὸς παρὰ Θεοῦ σοι δοθήσεται ὡς τῷ Ἰὼβ καὶ τῷ Λαζάρῳ ^{γ)}.—Τὸν λαλοῦντά σοι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ δοξάσεις, μνησθήσῃ δὲ αὐτοῦ ἡμέρας καὶ νυκτὸς, τιμήσεις δὲ αὐτὸν, οὐχ ὡς γενέσιως αἷτιον, ἀλλ' ὡς τοῦ εὖ εἶναί σοι πρόξενον γινόμενον· ὅπου γὰρ ἡ περὶ Θεοῦ διδασκαλία, ἐκεῖ ὁ Θεὸς πάρεστιν.—Ἐκζητήσεις καθημέραν τὸ πρόσωπον τῶν ἁγίων, ἵν' ἐπαναπαύῃ τοῖς λόγοις αὐτῶν ^{δ)}.
- Cap. 10. —Οὐ ποιήσεις σχίσματα πρὸς τοὺς ἁγίους, μνησθεὶς τῶν Κερειτῶν.—Εἰρηνεύσεις μαχομένους ὡς Μωσῆς, συναλλάσσων ^{ε)} εἰς φιλίαν.—Κρινεῖς δικαίως τοῦ Ἰὰρ Κυρίου ἢ κρίσις.—Οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐλέλξαι ἐπὶ παραπτώματι, ὡς Ἠλίας καὶ Μιχαίας τὸν Ἀχαάβ, καὶ Ἀβδεμέλιχ ὁ αἰθίοψ τὸν Σιδεκίαν, καὶ Νάθαν τὸν Δαβὶδ, καὶ Ἰωάννης τὸν Ἡρώδη.—Μὴ γίνου δίψυχος ἐν προσευχῇ σου, εἰ ἔσται ἢ οὐ· λέγει γὰρ ὁ Κύριος ἑμοὶ Πέτρῳ ἐπὶ τῆς θαλάσσης· Ὁλιγόπιστε ^{α)}, εἰς τί ἐδίστασας;—Μὴ γίνου πρὸς μὲν τὸ λαβεῖν ἐκτείνων τὴν χεῖρα, πρὸς δὲ τὸ δοῦναι συστήλλων· ἵνα ἔχῃς ^{β)}, διὰ τῶν χειρῶν σου δὸς, ἵνα ἐργάσῃ εἰς λύτρωσιν ἁμαρτιῶν σου· ἐλεημοσύναις γὰρ καὶ πίστεισιν ἀποκαθαί-

addes animae tuae audaciam, «quoniam homo audax in mala incidet.»—Non ambula-
bis cum insipientibus, sed cum sapientibus et iustis: «Qui enim ambulat cum sapien-
tibus, sapiens erit; et qui ambulat cum iustis, cognoscetur.»—Accidentes tibi calamita-
tes aequo animo excipe et rerum vices sine molestia, sciens mercedem tibi a Deo datum
iri, sicuti Iob et Lazaro data est.—Eum qui tibi sermonem Dei loquitur, honora, eumque
in memoria habe diu noctuque; honore autem eum habebis, non ut vitae auctorem, sed
qui tibi ut bonus esses, dederit. Ubi enim est doctrina de Deo, ibi Deus est.—Exquires
quotidie sanctorum faciem, ut eorum sermonibus acquiescas. Noli a sanctis secedere,
memor Coritarum.—Conciliabis pacem inter pugnantes, eosque in gratiam revocabis,
exemplo Moysis.—Iudicabis iuste: «Dei enim est iudicium.»—Ne accipias personam;
argue de peccato, ut Helias et Michaeas increpauerunt Achab, et Abdemelech Aethiops
Sedechiam, et Nathan David, et Ioannes Herodem.—Noli esse ancipiti animo in preca-
tione, utrum sit futurum, nec ne; mihi enim Petro dixit Dominus in mari: «Modicae
fidei, quare dubitasti?»—Ne ad capiendum sis prompta manu, contracta vero ad largien-
dum.—Si habes, da tuis manibus, ut peccatis tuis redimendis operam des. «Eleemo-

quam solet pergit Anastasius in vatic. 3: Παρὰ κυρίῳ, μὴ γίνου σκληροκαρδὸς καὶ θυμώδης, ὅτι ὁδοῖς πρὸς ἑλπίαν, ἀλλὰ μακροθυμὸς καὶ πραῖς, ὅτι ὁ μακροθυμὸς καὶ πολὺς (cod. πολλός) ἐν φρονήσει καὶ πραΰει πληροῦν τ. γὰρ, μὴ γίνου θρασὺς, ὅτι ἀνὴρ θρασὺς (in ultimis con-
sonat vatic. 4.) εἰς κακά, et om. caetera usque ad οὐκ ἐπιτάξεις cap. 13, quae tamen partim praeposito ordine resumit.

γ) A voce δικαίων transeunt vindobon. et coislin. ad τὰ συμβαίοντα, ex quibus vatic. 4 om. posteriora:

ὁ συμπορευόμενος ad γνωσθήσεται. Prov. XIII, 20.

γ) Λαζάρῳ. Cf. Iob XLII; Luc. XVI.

δ) Αὐτῶν. Barn. epist. XIV.

ε) Καταλλάσσειν coislin. vindob. Max Deut. I, 17.

α) Ὁλιγοπίστου coislin. vindobon. vatic. 2. Matth. XIV, 31; Eccli. IV, 36.

β) ἵνα ἔχῃς cum coislin. pro vulgo ἵνα ἔχῃς; va-
tic. 4. alia via emendatius: ἀλλ' ἔχῃς; plenius vat. 2:
ἀλλ' ἵνα ἔχῃς. Id correxerunt edd. parisiens. Cf. Prov.
XV, 27; XVI, 6.

ρονται ἀμαρτίαι.—Οὐ διστάσεις δοῦναι πτωχῷ ^{c)}, οὐδὲ διδοὺς γογγύσεις, γνώση γὰρ τίς ἐστὶν ὁ τοῦ μισθοῦ ἀναποδότης. Ὁ ἐλεῶν γὰρ, φησὶ, πτωχὸν Κυρίῳ δανείζει· κατὰ δὲ τὸ δόμα αὐτοῦ, οὕτως ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ. Οὐκ ἀποστραφήσῃ ἐνδιόμενον ^{d)}. Ὃς φράσσει γὰρ, φησὶ, τὰ ὦτα αὐτοῦ μὴ εἰσακούσαι ^{e)} τοῦ διομένου αὐτὸς ἐπικαλίσσεται καὶ οὐκ ἔσται ὁ εἰσακούων αὐτοῦ. Κοινωνήσεις εἰς πάντα τῷ ἀδελφῷ σου καὶ οὐκ ἐρεῖς ἴδια εἶναι, κοινὴ γὰρ ἡ μετάληψις παρὰ Θεοῦ πᾶσιν ἀνθρώποις παρσκευάσθη.—Οὐκ ἀρεῖς τὴν χειρὰ σου ἀπὸ τοῦ υἱοῦ σου ἢ ἀπὸ τῆς θυγατρὸς σου, ἀλλὰ ἀπὸ νεότητος ^{f)} διδάξεις αὐτοὺς τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ. Παίδει γὰρ, φησὶ, τὸν υἱόν σου, οὕτω γὰρ ἔσται σοι εὐέλπις.—Οὐκ ἐπιτάξεις δούλῳ σου ἢ παιδίσῃ τοῖς ἐπὶ τὸν αὐτὸν Θεὸν ^{Cap. 12.} πεποιθόσιν ἐν πικρίᾳ ψυχῆς, μή ποτε στενάξωσιν ἐπὶ σοὶ καὶ ἔσται σοι ^{g)} ὀργὴ παρὰ Θεοῦ ^{h)} καὶ ὑμεῖς, οἱ δούλοι, ὑποτάγητε τοῖς κυρίοις ὑμῶν ὡς τύποις Θεοῦ ἐν αἰσχύνῃ καὶ φόβῳ, ὡς τῷ Κυρίῳ καὶ οὐκ ἀνθρώποις.—Μισήσεις ^{Cap. 14.} πᾶσαν ὑπόκρισιν, καὶ πᾶν, ὃ ἴαν ἢ ἀρεστὸν Κυρίῳ ⁱ⁾, ποιήσεις· οὐ μὴ ἰσκαταλίπῃς ἐντολὰς Κυρίου, φυλάξεις δὲ ἃ παρέλαβες παρ' αὐτοῦ, μήτε προστιθεῖς ^{k)} ἐπ' αὐτοῖς μήτε ἀφαιρῶν ἀπ' αὐτῶν· οὐ προσθήσεις γὰρ τοῖς λόγοις αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἐλέγξῃ σε καὶ ψευδὴς γένη. — Ἐξομολογήσῃ Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου τὰ ἀμαρτήματα σου καὶ οὐκ ἔτι προσθήσεις ἐπ' αὐτοῖς, ἵνα εὖ σοι γίνηται παρὰ Κυ-

synis enim, inquit, et fide eluuntur peccata.» Ne dubita largiri pauperi, neque largiendo murmurabis: cognosces enim quis sit remunerator. «Qui miseretur, inquit, pauperis, fenerator Deo.» Quantum autem fuerit donum illius, tantum ei retribuetur. Noli avertere oculos ab indigente. Ait enim: «Qui claudit aures suas, ne audiat indigentem, et ipse invocabit, et non erit qui exaudiat eum.» Communicabis omnia cum fratre tuo, neque dices propria esse; communis enim usus rerum a Deo omnibus hominibus paratus est.—Non tolles manum tuam a filio tuo vel a filia, sed a pueritia docebis eos timorem Dei. Nam: «Institue, inquit, filium tuum; ita enim erit tibi bonae spei.—Non servo tuo aut ancillae eidem Deo famulantibus imperabis in acorbitate animae, ne aliquando suspirent adversus te, et in te veniet ira Dei. Vos quoque, servi, subiecti estote dominis quasi figuram Dei gerentibus, in reverentia et metu, tamquam Deo et non hominibus.—Odio habebis hypocrysim, et quidquid Domino fuerit placitum, facito. Mandata Domini ne contempnas; servabis autem quaecumque accepisti ab eo, nihil addens, nequo detrahens: «Non addes enim verbis illius, ne redarguat te et mendax fias.» Confiteberis Domino Deo tuo peccata tua, et non amplius adicies ad ea, ut bene sit

c) Πτωχὸν Θεῷ vatic. 2, 4, Turrian. Prov. XIX, 17.

d) Ἐνδιόμενον vatic. 1; διόμενον vatic. 2, 4, 3.

e) Μὴ ἀκούσαι coislin. vatic. 4; εἰσακούσαι vindob. Prov. XXI, 13.

f) Νεότητος αὐτῶν vatic. 2, coislin. vindobon. Cf. Prov. XIX, 18.

g) Καὶ ἐλθῇ σοι vatic. 4.

h) Παρὰ κυρίου μὴ εἶς γὰρ, φησὶν, τόπον ἀνθρώπων καταρῶσθαι σε· καταρῶμενον γὰρ σε ἐν πικρίᾳ ψυχῆς

αὐτοῦ εἰσακούσεται αὐτοῦ ὁ ποιῶν· αὐτὸν τοὺς ἀδελφοὺς καὶ συγγενεῖς σου μὴ ὑπερίδης τοὺς γὰρ οἰκίους, φησὶ, τοῦ σπέρματός σου οὐκ ὑπερύψη, οὐ προσέλευσεν. Anast. in vatic. 3 ut vertit Gentian. Ἐν αἰσχύνῃ καὶ φόβῳ com vatic. 2, 4, 5, 6, coislin. Vulgo: ἐν προσσχῇ κ. ε.—ἀνθρώποις δουλοῦντες vatic. 4.

i) Ὁ ἂν ᾗ κυρίῳ ἀρε. vatic. 1, 2, 5.

k) Μὴ ποτε προσθεῖς vat. 4. Cf. Prov. XXX, 6; Ezech. XVIII, 23, 32; II Petr. III, 9.

- ρίῳ τῷ Θεῷ σου, ὃς οὐ βούλεται τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλὰ τὴν με-
 τάνοιαν.—Τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα θεραπεύσεις ὡς αἰτίους σοι γενέσιως,
 ἵνα γένη μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς ἧς Κύριος ὁ Θεός σου δίδωσί σοι ¹⁾· τοὺς
 ἀδελφούς σου καὶ τοὺς συγγενεῖς σου μὴ ὑπερίδης· τοὺς γὰρ οἰκείους τοῦ
 σπέρματός σου οὐχ ὑπερόψει.—Τὸν βασιλέα φοβηθήσῃ, εἰδὼς ὅτι τοῦ Κυρίου
 ἐστὶν ἡ χειροτονία· τοὺς ἄρχοντας αὐτοῦ τιμήσεις ὡς λειτουργούς Θεοῦ, ἔκδι-
 κοι γὰρ εἰσι πάσης ἀδικίας· οἷς ἀποτίσασι τέλος, φόρον καὶ πᾶσαν εἰσφορὰν
 εὐγνωμόνως.—Οὐ προσελεύσῃ ἐπὶ προσευχὴν σου ἐν ἡμέρᾳ πονηρίας σου, πρὶν
 ἂν λύσῃς τὴν πικρίαν σου.—Αὕτη ἐστὶν ἡ ὁδὸς τῆς ζωῆς, ἧς γένοίτο ἐντὸς ὑμᾶς
 εὐρεθῆναι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.
- Cap. 16. Ἡ δὲ ὁδὸς τοῦ θανάτου ἐστὶν ἐν πράξεσι πονηραῖς θεωρουμένη· ἐν αὐτῇ γὰρ
 ἄγνοια Θεοῦ, καὶ πολλῶν θειῶν ²⁾ ἐπισαλῶν, δι' ὧν φόνοι, μοιχεῖαι, ἐπιθυμίαι
 παράνομοι, πορνεῖαι, ἐπιорκίαι, κλοπαί, εἰδωλολατρεῖαι, μαγίαι, φαρμακεῖαι,
 ἀρπαγαί, ψευδομαρτυρίαι, ὑποκρίσεις, διπλοκαρδίαι ³⁾, δόλος, ὑπερηφανία, κα-
 κία, αὐθάδεια, πλιονεξία, αἰσχρολογία, ζηλοτυπία, θρασύτης, ὑψηλοφροσύνη,
 ἀλαζονεία, ἀφοβία, διωγμὸς ἀγαθῶν, ἀληθείας ἔχθρα, ψεύδους ἀγάπη, ἄγνοια
 δικαιοσύνης. Οἱ γὰρ τούτων ποιηταὶ ⁴⁾ οὐ κολλῶνται ἀγαθῷ, οὐδὲ κρίσει δικαίῳ·
 ἀγρυπνοῦσιν οὐκ εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀλλ' εἰς τὸ πονηρόν· ὧν μακρὰν πρᾶξις καὶ
 ὑπομονή· μάταια ἀγαπῶντες, διώκοντες ἀνταπόδομα, οὐκ ἐλαιοῦντες πτωχόν, οὐ

tibi a Domino Deo tuo, qui non vult mortem peccatoris, sed poenitentiam.—Patrem tuum et matrem veneraberis, tamquam tibi ortus auctoris, aut sis longaevus super terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi.» Fratres tuos et cognatos tuos ne spernas: «Propinquos enim seminis tui non despexeris.» Regem timete, memor a Deo esse electionem. Magistratus eius honorabis, ut ministros Dei; ultores enim sunt omnis iniuriae; quibus solvite tributum, vectigal atque omnem collationem haud ingrato animo.—Ne accedas ad orationem in die improbitatis tuae, priusquam exueris amaritudinem tuam.—Haec est via vitae, in qua vos utinam reperiamini per Iesum Christum Dominum nostrum.

2. Via vero mortis in pravis actionibus cernitur. In ea enim est ignoratio Dei, et multorum Deorum invectio, a quibus proveniunt caedes, adulteria, scortationes, iniustae cupiditates, periuria, furta, idololatriae, magiae, veneficia, rapinae, falsa testimonia, simulationes, corda duplicia, dolus, superbia, nequitia, insolentia, contumelia, obscenitas, aemulatio, audacia, elatio mentis, iactantia, temeritas, bonorum persecutio, veritatis odium, mendacii studium, ignoratio iustitiae. Qui enim haec faciunt, non adhaerent bonitati nec recto iudicio, invigilant non virtuti, sed vitio; a quibus longe abest mansuetudo et patientia; inania sectantur, appetunt retributiones, paupe-

1) Σοι. Exod. XX, 12; inde colslin. om. sequentia ad μὴ ὑπερίδης. Is. LVIII, 7.

2) Πολλῶν θειῶν cum vatic. 1, 2, colslin. vladob. Bovio — vulgo π. κατὰ. καὶ θόλοι καὶ θαλάσσιν.

3) Δολοκαρδίαι vatic. 1.

4) Ἀντιποιεῖται vatic. 1, Coteler. in marg. — μεταίτα διωκόντες, ἀγαπῶντες ἀνταπόδομα colslin. Ὁν μακρὰ vatic. 2; μακρία vatic. 1.

πονοῦντες ἐπὶ καταπονουμένῳ, οὐ γινώσκοντες τὸν ποιήσαντα αὐτοῦς, φοιτῆς τέκνων, φθορεῖς πλάσματος Θεοῦ, ἀποστρεφόμενοι ἐνδιόμενον^{p)}, καταπονοῦντες θλιβόμενον, πλουσίῳ παράκλητοι, πεινῶν ὑπερόπται, πανθαμάρτητοι ῥυ- σθίητε, τέκνα, ἀπὸ τούτων ἀπάντων.

Ὅρα μὴ τίς σε πλανήσῃ ἀπὸ τῆς εὐσεβείας· Οὐκ ἐκκλινεῖς γὰρ, φησὶν, ἀπ' αὐτῆς διξιά ἢ εὐώνυμα^{q)}, ἵνα συγῆς ἐν πᾶσιν οἷς ἴαν πράσσης· οὐ γὰρ, ἴαν μὴ^{r)} ἐκτραπῆς ἔξω τῆς εὐθείας ὁδοῦ, δυσσεβήσεις.

Περὶ δὲ βρωμάτων λέγει σοι ὁ Κύριος· Τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθαι, καὶ πᾶν κρέας ἔδισθαι ὡς λάχανα χλόης, τὸ δὲ αἷμα ἐκχεῖς· οὐ γὰρ τὰ εἰσερχό- μена εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον^{s)}, ἀλλὰ τὰ ἐκπορευόμενα, λέγω δὴ βλασφημίαι, καταλαλίαι καὶ εἴ τι τοιοῦτον· Σὺ δὲ φάγη τὸν μυελὸν τῆς γῆς μετὰ δικαιοσύνης· ὅτι εἴ τι καλὸν, αὐτοῦ^{h)} καὶ εἴ τι ἀγαθόν, αὐτοῦ· σῖτος ιε- νίσκοις καὶ οἶνος εὐωδιάζων παρθένοις· τίς γὰρ φάγεται ἢ τίς πίεται παρὲξ αὐ- τοῦ; Παραιεῖ^{u)} δὲ σοι καὶ ὁ σοφὸς Ἑσδρας λέγων· Πορεύεσθαι καὶ φάγετε λιπάσματα καὶ πίετε γλυκίσματα καὶ μὴ λυπεῖσθε^{v)}· Ἀπὸ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων φεύγετε, ἐπὶ τιμῇ γὰρ δαιμόνων θύουσι ταῦτα, ἐφ' ὅβρει δηλαδὴ τοῦ μόνου Θεοῦ· ὅπως μὴ γένησθε κοινωνοὶ δαιμόνων.

rum non misereantur, dolenti non condolent, ignorant suum conditorem, interfectores filiorum, interimunt opera Dei, aversantur egenum, premunt calamitosum; divitum ad- vocati, pauperum contemptores, omni ex parte peccatores. Cavete, filii, ab iis omnibus.

4. Vide ne quis te abducat a pietate: «Ne declines enim, ait, ab ea ad dexteram vel ad sinistram, ut in omnibus quae feceris, intelligas. Haud enim, nisi deflexeris a via recta, impius eris.

5. De escis dicit Dominus: «Bona terrae comedite et omnem carnem edite ut olera herbarum; sanguinem autem effundes; non enim quae intrant in os, coinquant hominem, sed quae exeunt, blasphemias inquam et detractationes, ac si quid est huiusmodi. Tu vero comedas medullam terrae in iustitia, quoniam si quid pulchri, eius est; si quid boni, ipsius est: «frumentum iuvenibus, et vinum odore fragrans virginibus. Quis enim comedit vel bibit sine ipso?» Admonet quoque te sapiens Esdras, dicens: «Ite et comedite pinguedines, et bibite dulcedines, et ne tristemini.»—Fugite ab ido- lothytiis; in honorem enim daemonum ea sacrificant, in contumeliam videlicet unius Dei, atque ita non eritis participes daemonum (1).

p) Ἐνδιόμενον iterum vatic. 1 cum 2. — θλιβόμενον καταπον. vatic. 2, 4; om. coislin.

q) Ἐκκλινεῖς coislin., probata correct. Veltzenii pro vulgato et soloeco: οὐκ ἐκκλινῆς — ἢ ἀριστοτελέ vatic. 2, coislin. vindob. Deuter. V, 32.

r) Μὴ ἐκτ. ἔξω om. vindob. — σὺ γὰρ ἂν μ. ἔ. ἰ. τῆς εὐσεβείας ὁδοῦ, nec plura vat. 4 ἔξω τ. εὐσεβ. ἐπιστρέψον ἐν τάχει ἐπὶ τὸν κύριον καὶ θεόν.

s) Ἄνθρωπον, εἰς χοιλίαν γὰρ χωρεῖ καὶ εἰς ἀφρέωντα

ἐκβάλλεται, τὰ δὲ ἐκπορευόμενα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον vat. 2. ἐκπορ. καὶ ἐπὶ τούτοις τὰ λοιπὰ vatic. 4. Cf. Is. 1, 19; Genes. IX, 3; Deuter. XV, 23; Matth. XV, 11. Marc. 22; Genes. XLV, 18.

h) Αὐτοῦ om. vatic. 4. αὐτοῦ ἵσται τὰ πάντα καὶ ἐχρηστέῃ αὐτῷ, σῖται vatic. 5. Cf. Zachar. IX, 17; Eccles. II, 25.

u) Παραιεῖ om. vindobon. vat. 4.

v) Λυπεῖσθε. II Esdras VIII, 10.

Cap. 22.

Περὶ δὲ βαπτίσματος, ὃ ἐπίσκοπε ἢ πρεσβύτερε, ἤδη μὲν καὶ πρότερον δι-
ταξάμεθα, καὶ νῦν δὲ φάμεν ὅτι οὕτω βαπτίσεις, ὡς ὁ Κύριος διετάξατο ἡμῖν
λέγων· Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ
ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς
τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν ^{α)}, τοῦ ἀποστελλαντος Πατρὸς, τοῦ ἐλθόντος
Χριστοῦ, τοῦ μαρτυρήσαντος Παρακλήτου.—Χρίσεις δὲ πρῶτον ἐλαίῳ ἁγίῳ,
ἔπειτα βαπτίσεις ὕδατι καὶ τελευταῖον ^{β)} σφραγίσαις μύρῳ· ἵνα τὸ μὲν χρίσμα
μιτοχὴ ἢ τοῦ ἁγίου ^{γ)} Πνεύματος, τὸ δὲ ὕδωρ σύμβολον τοῦ θανάτου, τὸ δὲ μύ-
ρον σφραγὶς τῶν συνθηκῶν. Εἰ δὲ μήτε ἔλαιον, ἢ μήτε μύρον, ἀρκεῖ ὕδωρ καὶ
πρὸς χρίσιν καὶ πρὸς σφραγίδα καὶ πρὸς ὁμολογίαν τοῦ ἀποθανόντος ἥτοι συ-
ναποθνήσκοντος.—Πρὸ δὲ τοῦ βαπτίσματος νηστιυσάτω ὁ βαπτιζόμενος· καὶ γὰρ
ὁ Κύριος πρῶτον ^{δ)} βαπτισθεὶς ὑπὸ Ἰωάννου καὶ εἰς τὴν ἔρημον αὐλισθεὶς, με-
τέπειτα ἐνήστευσε τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας. Ἐβαπτίσθη δὲ
καὶ ἐνήστευσεν οὐκ αὐτὸς ἀπορυπώσεως ἢ νηστείας χρεῖαν ἔχων ^{ε)} ἢ καθάρσεως ὁ
τῇ φύσει καθαρὸς καὶ ἅγιος, ἀλλ' ἵνα καὶ Ἰωάννη ^{ς)} ἀλήθειαν προσμαρτυρήσῃ
καὶ ἡμῖν ὑπογραμμὸν παράσχηται· Οὐκοῦν ὁ μὲν Κύριος οὐκ εἰς ἑαυτοῦ πάθος
ἐβαπτίσατο ἢ θάνατον ἢ ἀνάστασιν, οὐδέπω γὰρ οὐδὲν τούτων ἐγίγονε, ἀλλ' ^{δ)}

PARS POSTERIOR LITURGICA.

1. Baptismus.

De baptismo, o episcopo et presbyter, iam antea praecepimus, ac nunc quoque
dicimus, quod baptizare debes quemadmodum Dominus praecepit nobis dicens: « Eun-
tes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti,
docentes eos servare omnia quae praecepi vobis, » Patris qui misit, Christi qui venit,
Paracleti qui testimonium dedit.—Unges autem prius oleo sancto, deinde baptizabis
aqua, postremo consignabis unguento, ut unctio sit participatio Spiritus Sancti (2); aqua
sit symbolum mortis, unguentum vero sigillum pactionum. Si desit oleum vel unguen-
tum, sufficit aqua et ad unctionem et ad sigillum et ad confessionem morientis [in
Christo], sive commorientis.

2. Ieiunium.

Ante baptismum ieiunet qui est baptizandus. Etenim Dominus prius baptizatus a
Ioanne et in desertum ductus, postea ieiunavit quadraginta diebus et quadraginta no-
ctibus. Baptizatus autem et ieiunavit, non quod ipsi opus erat ablutione sordium aut
ieiunio vel purgatione, qui natura purus ac sanctus erat, sed ut Ioanni veritatem com-
probaret, et nobis regulam praescriberet. Dominus igitur in suam passionem non est
baptizatus, neque in mortem, neque in resurrectionem; nihil enim horum adhuc ve-

α) Ἐμὴν Matth. XXVIII, 19.

β) Τὸ τελευταῖον cum coislin. et vindob. retine-
mus; artic. om. quatuor vaticani.γ) Ἡ τοῦ ἁγίου om. vatic. 4.—Item ἀρκεῖ τὸ ὕδωρ
cum vatic. 1, 2, 4, 5.

δ) Πρῶτον om. vatic. 4, 5.

ε) Ἡν ὁ υ. ἁγίας χρεῖαν ἔχων vatic. 4.—Ἡ ἁγιασμοῦ
χρεῖαν ἔχων ἢ καθαρῶς coislin.

ς) Ἰωάννην ἀληθεύσαντα post correct. coislin.

δ) Ἀλλ' εἰς διατάξιν ἑτέρων vatic. 4, Turrianus et
Bovius, quod Ueltzenio quidem non displicuit.

εἰς διάταξιν ἰτίραν ⁴⁾, διὸ καὶ ἀπ' ἐξουσίας μετὰ τὸ βάπτισμα νηστεύει ὡς Κύριος Ἰωάννου· ὁ δὲ εἰς τὸν αὐτοῦ θάνατον μυνόμενος πρότερον ὀφείλει νηστεῦσαι καὶ τότε ⁵⁾ βαπτίσασθαι· οὐ γὰρ δίκαιον τὸν συνταφέντα καὶ συναναστάντα παρ' αὐτὴν τὴν ἀνάστασιν κατηφεῖν, οὐ γὰρ κύριος ὁ ἄνθρωπος τῆς διατάξεως τῆς τοῦ σωτῆρος· ἐπιείκερ ὁ μὲν δισπότης, ὁ δὲ ὑπήκοος.

Αἱ δὲ νηστεῖαι ὑμῶν μὴ ἴσῳσαν μετὰ τῶν ὑποκριτῶν, νηστεύουσι γὰρ διευ- Cap. 21.
τέρα ⁶⁾ σαββάτων καὶ πέμπτη. Ὑμεῖς δὲ ἢ τὰς πέντε νηστεύσατε ἡμέρας, ἢ τετράδα καὶ παρασκευὴν· ὅτι τῇ μὲν τετράδι ἡ κρίσις ἐξῆλθεν ἡ κατὰ τοῦ Κυρίου, Ἰούδα χρήμασιν ἐπαγγειλαμένου τὴν προδοσίαν· τὴν δὲ παρασκευὴν, ὅτι ἔπαθεν ὁ Κύριος ἐν αὐτῇ πάθος τὸ διὰ σταυροῦ ὑπὸ Ποντίου Πιλάτου. Τὸ σάββατον μὲντοι καὶ τὴν κυριακὴν ἱορτάζειτε ⁷⁾, ὅτι τὸ μὲν δημιουργίας ἐστὶν ὑπόμνημα, ἡ δὲ ἀναστάσις. Ἐν δὲ μόνον σάββατον ὑμῖν φυλαχτέον ἐν ὅλῳ τῷ ἱνιαυτῷ, τὸ τῆς τοῦ Κυρίου ταφῆς, ὅπερ νηστεύειν προσῆκεν, ἀλλ' οὐχ ἱορτάζειν· ἐν ὅσῳ γὰρ ὁ δημιουργὸς ὑπὸ γῆν τυγχάνει, ἰσχυρότερον τὸ περὶ αὐτοῦ πένθος τῆς κατὰ τὴν δημιουργίαν χαρᾶς, ὅτι ὁ δημιουργὸς τῶν ἑαυτοῦ δημιουργημάτων φύσει τι καὶ ἀξία τιμιώτερος ⁸⁾.

nerat, sed ad aliorum institutionem. Ideoque ex potestate ieiunat post baptismum, ut Dominus Ioannis. Qui vero in eius mortem initiatur, primum ieiunare debet et postea baptizari; non enim aequum est ut qui sepultus est cum eo et surrexit, in ipsa resurrectione lugeat, penes namque hominem non est institutio Salvatoris, hic enim Dominus est, ille famulus. Sed ieiunia vestra non sint cum hypocritis; ieiunant enim in secunda et quinta sabbatorum; vos vero vel per hos quinque dies ieiunate, vel quarta feria aut parasceve; quoniam quidem quarta hebdomadis die iudicium contra Dominum prodiit, cum Iudas, pecunia accepta, prodicionem pollicitus est; parasceve autem, quod illa die Dominus passus est crucis supplicium sub Pontio Pilato. Sabbatum interim Dominicamque diem celebrato, quoniam illud creationis monumentum est, haec resurrectionis. Unum autem sabbatum servandum vobis est in toto anno, quod pertinet ad sepulturam Domini, in quo ieiunare decet, non festum agere: quamdiu enim naturae auctor sub terra degit, validior de eo luctus est, quam ob naturam conditam laetitia, cum opifex natura et dignitate sit operibus suis praestantior.

3. Oratio dominica.

Ὅταν δὲ προσεύχησθε, μὴ γίνεσθε ὡς οἱ ὑποκριταί, ἀλλ' ὡς ὁ Κύριος ἡμῖν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ διατάξατο, οὕτω προσεύχεσθε· Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, εἰ) ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου· ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· κ) γενηθήτω τὸ θέλημα σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἡμεῖς σήμερον δός ἡμῖν σήμερον· καὶ ἄφεσις ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα

Cum autem oratis, nolite fieri sicut hypocritae, Cap. 21.
sed, sicut Dominus in evangelio praecepit, ita orato:

«Pater noster qui es in coelis, sanctificetur nomen tuum; adveniat regnum tuum; fiat voluntas tua, sicut in coelo et in terra; panem nostrum quotidianum da nobis hodie; et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos

e) Βαπτισθῆναι vindob. coislin. — Κατὰ τὴν αὐτὴν vatic. 4.

f) Διευτέραν σαββ. κ. πέμπτην cum Anastasio val. 2; idem tamen ο contra: τῇ δὲ παρασκευῇ. Inter haec Anastasius: ἡ κρίσις κατὰ τ. κ. ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐμελετηθεῖ.

g) Κυρ. ἱντάξαι vatic. 4.

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

h) Ἐξουσία τιμιώτερος vatic. 2, 5.

i) Post οὐρανοῖς vatic. 2 transire se ad doxolog. monet: ἕως τέλους, ὅτι σοι. — post τῆς γῆς coislin: καὶ τὰ ἔξω.

k) Βασιλ. καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα vatic. 2. Matth. VI, 9 graece.

ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίμεν τοῖς ἀφιλίτοις ἡμῶν καὶ μὴ εἰσπύγῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥύσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ποτηροῦ ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν. Τρίς τῆς ἡμέρας οὕτω προσεύχεσθε, προπαρασκευάζοντες ἑαυτοὺς ἀξίως 1) τῆς υἱοθεσίας τοῦ πατρὸς, ἵνα μὴ ἀναξίως ὑμῶν αὐτὸν πατέρα καλοῦντων, ἐνιδισθῇτε ὑπ' αὐτοῦ, ὡς καὶ ὁ Ἰσραὴλ ὁ ποτε πρωτότοκος υἱὸς ἦκουσεν ὅτι· Εἰ πατὴρ εἰμι ἐγώ, ποῦ ἐστιν ἡ δόξα μου; καὶ εἰ Κύριός εἰμι, ποῦ ἐστιν ὁ φόβος μου; δόξα γὰρ πατέρι τῳ) ὁσιότες πατέρων καὶ τιμὴ διαποτρυν οἰκτρῶν φόβος, ὥστε οὐκ τὸ ἐναντίον ἀδοξία καὶ ἀναρχία δι' ὑμᾶς γάρ, φησί, τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι.

4. Gratiarum actio mystica 2).

Cap. 23. Γίνεσθε δι' πάντοτε εὐχαριστοὶ, ὡς πιστοὶ καὶ οὐκ ὀνόμοις δοῦλοι 3) περὶ μὲν τῆς εὐχαριστίας οὕτω λέγοντες:

Εὐχαριστοῦμέν σοι, πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ ζωῆς ἧς ἐγνώρισας ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ τοῦ παιδὸς σου, δι' οὗ καὶ τὰ πάντα ἐποίησας καὶ τῶν ὅλων προνοεῖς, ὃν καὶ ἀπέστειλας ἐπὶ σὺν τοῖς ἡμεῖς γενέσθαι ἀνδρῶν, ὃν καὶ συνιχόμενος παθεῖν καὶ ἀποθανεῖν, ὃν καὶ ἀναστήσας ἐδόξασας 4) δεξιᾷ σου καὶ ἐκάθισας ἐκ δεξιῶν σου, δι' οὗ καὶ ἐπαγγέλω ἡμῖν 5) τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν. Σὺ δὲ πάντα παντοκράτωρ Θεὸς αἰῶνα, ὥστε ἡν τοῦτο διανοησάμενος καὶ συναχθὲν ἐγένετο εἰς ἄρτος, οὕτω συνάγαγί σου τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τῶν πειράτων τῆς γῆς εἰς τὴν σὴν 6) βασιλείαν. Ἐπεὶ εὐχαριστοῦμεν, πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ τοῦ τιμίου αἵματος Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἐκχυθέντος ὑπὲρ ἡμῶν καὶ τοῦ τιμίου σώματος 7), οὐ καὶ ἀντίτυπα ταῦτα ἐπιτελοῦμεν, αὐτοῦ διαταξαμένου ἡμῖν καταγγέλλειν τὸν αὐτοῦ θάνατον δι' αὐτοῦ γὰρ σοὶ καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν.

Μηδεὶς δὲ ἐσθιέτω ἐξ αὐτῶν τῶν ἁμυνῶν, ἀλλὰ μόνοι οἱ βεβαπτισμένοι εἰς τὸν τοῦ Κυρίου θάνατον. Εἰ δὲ τις ἀμύνητος κρύψας ἑαυτὸν μεταλάβῃ 8), κείνῳ αἰῶνος ζῆλονται, ὅτι μὴ ᾖ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως μετέλαβιν ὡς οὐ θίμης, εἰς τιμωρίαν ἑαυτοῦ 9)· εἰ δὲ τις κατὰ ἄγνοιαν μετλάβῃ, τοῦτον τάχιον στοιχειώσεται μυσταί, ὥστε μὴ καταφρονεῖται ἐξίλθαι.

5. Gratiarum actio post divinam communionem.

Cap. 24. Μετὰ δὲ τὴν μεταλήψιν οὕτως εὐχαριστήσατε 10):

Εὐχαριστοῦμέν σοι, ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ Ἰησοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, ὑπὲρ τοῦ ἁγίου 11) οὐ κατασκευάσας ἐν ἡμῖν, καὶ ὑπὲρ τῆς γνώσεως καὶ πίστεως καὶ ἀγάπης καὶ ἀθανασίας ἧς ἔδωκας ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ 12) τοῦ παιδὸς σου. Σὺ δὲ πάντα παντοκράτωρ, ὁ Θεὸς τῶν ὅλων, ὁ πτίζας τὸν κόσμον

dimittimus debitoribus nostris; et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo: quoniam tuum est regnum in saecula. Amen.

Ter in die ita orate, praeparantes vos ipsos, ut sitis digni adoptione filiorum patris, ne si indigne vos illum patrem vocetis, exprobetur vobis id quod Israel filius primogenitus audivit: «Si pater ego sum, ubi est gloria mea? et si Dominus sum, ubi est timor meus?» Gloria enim patrum est sanctitas filiorum; et honor dominorum, servorum metus: quemadmodum id quod in contrarium fit, despectio domini et abiectio est, «Propter vos enim, inquit, nomen meum blasphematur inter gentes.»

Estote igitur semper in gratiis agendis, tamquam fideles et bonae frugis famuli. Ac pro eucharistia, verba in hunc modum sint (1).

«Gratias agimus tibi, pater pater, pro vita quam manifestasti nobis per Iesum Filium tuum, per quem et cuncta creasti, et omnibus provides, quem misisti ut propter salutem nostram homo fieret, quem etiam pati et mori permisisti, et suscitatum voluisti glorificare, et sedere ad dexteram tuam fecisti, per quem nobis promissisti resurrectionem mortuorum. Tu, Domine omnipotens, Deus aeternae, quemadmodum hoc dispersum erat, coactum vero factum est unus panis, ita congrega Ecclesiam tuam a finibus terrae in regnum tuum. Gratias adhuc agimus, Pater noster, pro pretioso sanguine Iesu Christi qui pro nobis effusus est, et pro pretioso corpore, cuius et illa antitypa perficimus, ipso nobis praecipiente nunciare mortem suam, per quem tibi gloria in saecula. Amen.»

Nullus vero (3) nondum inter initiatos factus, ex iis comedat; sed tantum qui baptizati sunt in Domini mortem. Si quis autem haud initiatus se occultans, participaverit, iudicium aeternum comedet, quod fidei Christi expers sumpsit quae fas non erat, in supplicium suum. Si quis per ignorantiam perceperit, tunc subito institutum, initiate, ne contemptor exeat.

Post communionem vero sic gratias agite:

«Gratias agimus tibi, Deus et Pater Iesu Salvatoris nostri, pro Sancto (6), cui tabernaculum in nobis fecisti, et pro agnitione, fide, charitate et immortalitate quam dedisti nobis per Iesum Filium tuum. Tu, Domine, omnipotens, Deus universorum, creasti

1) Ἀξίως vatic. 2.—υἱοθεσίαν τοῦ πατρὸς vatic. 4.

2) Δόξα γὰρ πατέρι ib. cf. Maloch. I, 6; Is. LII, 5. Inde colstin. transit ad cap. 40, caeteris sexdecim capitibus omissis, quae quidem alius libri, aliusque argumenti videntur.

3) Εὐχαριστία μυστικὴ, vid. capitula ab initio.

4) Πιστοὶ καὶ εὐαριστοὶ δοῦλοι καὶ οὐκ ὀνόμοις vatic. 4.

5) Ἐδόξασας, ἐν ἄλλῳ vatic. 5. marg.—καὶ κατέσας vatic. 4.

6) Ἐπαγγέλω id.—ἡμῖν om. vatic. 2.

7) Εἰς τὴν σὴν cum vatic. 1, 2, 4; vulgo εἰς σὴν

8) Τοῦ τιμ. αἵματος iterum vatic. 4.

9) Μεταλάβῃ vatic. 4. id. om. ἀμύνητος.

10) Τιμωρ. αὐτοῦ vatic. 2.—στοιχ. βαπτίσαι vatic. 2, 4, 5.—τάχιως vatic. 3 in marg.

11) Εὐχαριστήσατε om. vatic. 4.

12) Ὁνόματος addunt vatic. 1, 2, 4, 5, Bov. Sed Cotel. in marg. Veltzen. et caeteri cod. om.

13) Διὰ I. Χριστοῦ vatic. 1 et Bov. Ἐπίστα; vulgo.

καὶ τὰ ἐν αὐτῷ δι' αὐτοῦ, καὶ νόμον κατεργάσας ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν καὶ τὰ πρὸς μεταλήψιν προετρέψας ἀνθρώποις· ὁ Θεὸς τῶν ἁγίων καὶ ἀμέμπτων πατέρων ἡμῶν, Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, τῶν πιστῶν δοῦλον σου· ὁ δυνατὸς Θεὸς, ὁ πιστὸς καὶ ἀληθινὸς καὶ ἀψευδὴς ἐν ταῖς ἐπαγγελίαις· ὁ ἀποστείλας ἐπὶ γῆς 3) Ἰησοῦν τὸν Χριστόν σου ἀνθρώπον συναναστραφῆναι ὡς ἄνθρωπον, Θεὸν ὄντα 4) λόγον καὶ ἄνθρωπον, καὶ τὸν πλάτην προῖον ἀνελῖν· αὐτὸς καὶ τὸν δι' αὐτοῦ μνησθεὶς τῆς ἁγίας σου ἐκκλησίας ταύτης, ἣν περιποιήσω τῷ τιμίῳ αἵματι τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ ῥύσαι αὐτὴν ἀπὸ παντὸς πονηροῦ καὶ τελείωσον αὐτὴν ἐν τῇ ἀγάπῃ σου 5) καὶ τῇ ἀληθείᾳ σου, καὶ συναγάγε πάντας ἡμᾶς εἰς τὴν σὴν βασιλείαν, ἣν ἡτοίμασας αὐτῇ· 6) Μαραθαῖ· ὡσαύτως τῷ υἱῷ Δαβὶδ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου 7), Θεὸς Κύριος ὁ ἐπιφανὴς ἡμῖν ἐν σαρκί. Ἐὰν τις ἅγιος, προσερχέσθω εἰς ἐξέλιξιν· ἡμεῖς ἐσμ' ἐκ τῶν ἀδελφῶν· ἐπιτρέψατε δὲ καὶ τοῖς πρεσβυτέραις ἡμῶν εὐχαριστεῖν.

mundum et quae in eo sunt, per ipsum; et legem inieisti animabus nostris, et victum praeparasti hominibus, Deus sanctorum et innocentium patrum nostrorum, Abraham et Isaac et Iacob, fidelium servorum tuorum; Deus fortis, fidelis, verus, neque in promissis mendax; qui misisti in terram Iesum Christum tuum, qui cum hominibus conversaretur ut homo, cum sit Deus Verbum et homo, erroremque radicitus evelleret: tu ergo nunc quoque per ipsum memento huius Ecclesiae sanctae tuae, quam acquisivisti pretioso sanguine Christi tui, et libera eam ab omni malo, et perfice eam in dilectione tua et veritate tua, et congrega nos omnes in regno tuo, quod praeparasti. Maranatha! Hosanna filio David! Benedictus qui venit in nomine Domini! Deus, Dominus, qui apparuit nobis in carne!—Si quis sanctus, accedat! Si quis non sanctus, fiat per poenitentiam!—Committite autem et presbyteris vestris gratias agere.

6. Gratiarum actio pro mystico unguento.

Περὶ ἐξ τοῦ μέρους 6) οὕτως εὐχαριστήσατε.

Εὐχαριστοῦμέν σοι, Θεέ δημιουργέ τῶν ὅλων, καὶ ὑπὲρ τῆς εὐδοκίας τοῦ μέρους, καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀθάνατου αἵματος τοῦ ἡγνίστου ἡμῶν διὰ Ἰησοῦ τοῦ παιδὸς σου· ὅτι σου ἐστιν ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμις εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Pro unguento chrismatis, sic gratias agite:

«Gratias agimus tibi, Deus conditor universorum, etiam pro fragrantia unguenti, et pro immortali saeculo, quod manifestasti nobis, per Iesum Filium tuum, quoniam tua est gloria et potestas in saecula. Amen.» Cap 27.

Ὅς ἐὰν ἐλθὼν οὕτως εὐχαριστῇ, προσδέξασθε 1) αὐτὸν ὡς Χριστοῦ μαθητὴν· ἐὰν δὲ ἄλλην διδαχὴν κηρύσῃ παρ' ἣν ὑμῖν παρέδωκεν ὁ Χριστὸς δι' ἡμῶν, τῷ τοιούτῳ μὴ συγχωρεῖτε εὐχαριστεῖν· ὑβρίζει γὰρ ὁ τοιοῦτος τὸν Θεόν, ἥπερ δοξάζει.—Πᾶς δὲ ὁ ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς, δοκιμασθεῖς, οὕτω διεχέσθω 2) σύνεσιν γὰρ ἔχετε, καὶ δύνασθε γινῶναι 3) διξιάν ἢ ἀριστιράν καὶ διακρίναι ψευδοδιδασκάλους διδασκάλων. Ἐλθόντι μέντοι τῷ διδασκάλῳ ἐκ ψυχῆς ἐπιχορηγήσατε τὰ δέοντα· τῷ δὲ ψευδοδιδασκάλῳ δώσετε μὲν τὰ πρὸς χρείαν, Cap 18.

Si quis venit, eoque modo gratias agit, recepto cum ut Christi discipulum. Sin autem aliam doctrinam praedicaverit, praeter eam quam vobis tradidit Christus per nos, cum non permittatis gratias agere: is contumelia potius Deum afficit quam honorat.—Quicumque ad vos venerit, si probatus est, recipiatur. Intellectum enim habetis, et potestis agnoscere dexteram vel sinistram, et discernere falsos a veris prophetis.—Venienti autem magistro praebete quae opus sunt; verum falso doctori etiam tribuite quae

1) Τὸ μοναχικὸν σου υἱόν, ἡμῶν Θεόν κύριον Ἰησοῦν Χριστόν ἀνθρώπον vatic. 2.

2) Ὅντα καὶ λόγ, κ. α. Ἰησοῦν vatic. 4.

3) Σου om. id. — σὴν om. id. cum vatic. 2. Sed inter haec legit vatic. 4: Κύριε, συναγάγε, mutata copula καὶ cum compendio κί.

4) Δύναμις, more Syrorum manifesto, cuius in locum αὐτὸν vatic. 1, αὐτὴ vulgo; quam lectionem ad μαρτυροῦσιν trahit Ueltzenius et explicat operoso, sed inani conatu. Nodum explicat Syrorum loquela, quae

insecion scriptores graecos in varietatem pepulit inconsideratam.

5) Κυρίου. Matth. XXI, 9. — ἡμῶν σαρκί vatic. 2.

6) Μορὸν Ueltzen. vult ea transferri usque ad cap. 44 1

7) Προσδέξασθαι vulgo. Correx. cum vat. 2., idem suspicante Ueltzenio.

8) Διακρίναι vindobon. — διξιάν ad διακρίναι om. vatic. 4 seu trasponit eo modo: ψευδοδιδασκάλους ἀληθεῖς διξιάν καὶ ἀριστιράν.

οὐ παραδίξιθε δὲ αὐτοῦ τὴν πλάνην· οὔτε μὴν συμπροσιύξηθε αὐτῷ, ἵνα μὴ συμμιανθῇτε αὐτῷ ^{λ)}. Πᾶς προφήτης ἀληθινὸς ἢ διδάσκαλος ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς ἄξιός ἐστι τῆς τροφῆς ὡς ἐργάτης λόγου δικαιοσύνης.

Cap. 29.

Πᾶσαν ἀπαρχὴν γεννημάτων ληνοῦ, ἄλωτος βοῶν τε καὶ προβάτων δώσεις τοῖς ἱερεῦσιν, ἵνα εὐλογῇθῶσιν αἱ ἀποθῆκαι τῶν ταμειῶν ^{η)} σου καὶ ἐκφόρια τῆς γῆς σου, καὶ στηριχθῆς σίτω καὶ οἴνῳ καὶ ἐλαίῳ, καὶ αὐξηθῇ τὰ βουκόλια τῶν βοῶν σου καὶ τὰ ποίμνια τῶν προβάτων σου· πᾶσαν δικάτην δώσεις τῷ ὀρφανῷ καὶ τῇ χήρᾳ, τῷ πτωχῷ καὶ τῷ προσηλύτῳ. Πᾶσαν ἀπαρχὴν ἄρτων θερμῶν, κираμίου ^{κ)} οἴνου ἢ ἐλαίου ἢ μέλιτος ἢ ἀκροδρύων, σταφυλῆς ἢ τῶν ἄλλων τὴν ἀπαρχὴν δώσεις τοῖς ἱερεῦσιν· ἀργυρίου δὲ καὶ ἱματισμοῦ καὶ παντὸς κτήματος τῷ ὀρφανῷ καὶ τῇ χήρᾳ.

Cap. 30.

Τὴν ἀναστάσιμον τοῦ Κυρίου ἡμέραν, τὴν κυριακὴν φάμεν, συνέρχεσθαι ἀδιαλείπτως, εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ ἱξομολογούμενοι ἑφ' οἷς ἐνερτίησιν ἡμᾶς ^{η)} ὁ Θεὸς διὰ Χριστοῦ ῥυσάμενος ἀγνοίας, πλάνης, δισμῶν· ὅπως ἄμιμπος ἢ ἡ θυσία ὑμῶν καὶ εὐανάφορος Θεῷ, τῷ εἰπόντι περὶ τῆς οἰκουμένης αὐτοῦ ἐκκλησίας ὅτι ἐν παντὶ τόπῳ μοι προσινεχθήσεται θυμίαμα καὶ θυσία καθαρὰ· ὅτι βασιλεὺς μέγας ἐγώ εἰμι, λέγει ^{μ)} Κύριος παντοκράτωρ, καὶ τὸ ὄνομά μου θαυμαστὸν ἐν τοῖς ἔθνεσι.

opus habet, sed eius errorem non recipietis: neque etiam cum eo oretis, societate illius ne inquinemini. Omnis propheta verus, vel magister veniens ad vos, dignus est qui alatur, ut operarius sermonis iustitiae.

7. De primitiis.

Omnes primitias fructuum torcularis, areae, boum quoque et ovium dabis sacerdotibus, ut benedicantur horrea cellarum tuarum et fructus terrae tuae, utque firmeris frumento, vino et oleo, et augeantur armenta boum tuorum et greges ovium tuarum. Omnem decimam dabis pupillo ac viduae, pauperi et advenae, primitias panum calidorum, vini e dolio aut olei aut mellis aut nucum; uvae et aliarum rerum primitias dabis sacerdotibus; argenti vero et vestimenti omnisque possessionis, orphano ac viduae.

8. De die dominica.

Die resurrectionis Domini, quam dominicam dicimus, convenite assidue, gratias agentes Deo et laudum cantica de beneficiis quae in vos contulit per Christum, liberans nos ab ignorantia, errore, vinculis, ut sine macula sit sacrificium vestrum et gratum ascendat in Deum, qui de oecumenica sua Ecclesia dixit: «In omni loco offertur mihi incensum et sacrificium mundum, quia rex magnus ego sum, dicit Dominus omnipotens, et nomen admirabile inter gentes.»

λ) Συμμ. τῷ τοιούτῳ vatic. 4.

η) Ταμίον vulgo et plur. codd. — καὶ τὰ τάμεια vatic. 5.

κ) Κираμίον vatic. 1, 2, 4 et vulg. Post aliquot verba, ad σταφυλῆς abrupitur vatic. 4, caeteris foliis

inde amissis, tam in fine quam a capite nullis.

ι) Τμᾶς vulg. ἡμᾶς Θεός vatic. 3; Idem mox mendose οἰκονομικῆς ἐκκλ.

μ) Λέγει Turrianus omisit solus. Cf. Malach. I, 11, 14.

Προχειρίσασθε δὲ ἐπισκόπους ἀξιόους τοῦ Κυρίου καὶ πρεσβυτέρους καὶ δια- Cap. 21.
κόνους, ἄνδρας εὐλαβεῖς ^{η)}, δίκαιους, πραιῖς, ἀφιλαργύρους, φιλαλήθεις, δι-
δοκίμασμένους, ὁσίους, ἀπροσωπολήπτους, δυνάμειν διδάσκειν τὸν λόγον τῆς
εὐσεβείας, ὀρθοτομοῦντας ἐν τοῖς τοῦ Κυρίου δόγμασιν. Ὑμεῖς δὲ τιμᾶτε τού-
τους ὡς πατέρας, ὡς κυρίους, ὡς ἐργάτας, ὡς τοῦ εὖ εἶναι αἰτίους.

Ἐλέγχετε δὲ ἀλλήλους, μὴ ἐν ὀργῇ, ἀλλ' ἐν μακροθυμίᾳ μετὰ χρηστότη-
τος καὶ εἰρήνης. Πάντα τὰ προστιταγμένα ὑμῖν ὑπὸ τοῦ Κυρίου ^{ο)} φυλάξατε.
Γρηγορεῖτε ὑπὲρ τῆς ζωῆς ὑμῶν. Ἐστῶσαν αἱ ἐσφύες ὑμῶν περιζωσμέναι καὶ
οἱ λύχνοι καιόμενοι, καὶ ὑμεῖς ὅμοιοι ἀνθρώποις προσδεχομένοις τὸν κύριον
ἐαυτῶν ὥστε ἥξει, ἐσπείρας ἢ ἁρπῶν ἢ ^{ρ)} ἀλεκτοροφωνίας ἢ μισοτυχτίου· ἢ γὰρ
ὥρα οὐ προσδοκῶσιν, ἐλεύσειται ὁ Κύριος, καὶ ἐὰν αὐτῷ ἀνοίξωσι, μακάριοι οἱ
δοῦλοι ἐκεῖνοι, ὅτι εὐρέθῃσαν Γρηγοροῦντες· ὅτι περιζώσεται καὶ ἀνακλινεῖ αὐ-
τοὺς καὶ παρελθὼν ^{ς)} διακονήσει αὐτοῖς. Νήφειτε οὖν καὶ προσεύχεσθε μὴ ὑπνώ-
σαι εἰς θάνατον· οὐ γὰρ ὀνείσει ὑμᾶς τὰ πρότερα κατορθώματα, ἐὰν εἰς τὰ
ἔσχατα ὑμῶν ἀποπληθῇτε τῆς πίστεως τῆς ἀληθοῦς. Ἐν γὰρ ταῖς ἐσχάταις Cap. 21.
ἡμέραις πληθυνθήσονται οἱ ψευδοπροφῆται καὶ οἱ φθορεῖς τοῦ λόγου, καὶ
στραφήσονται ^{τ)} τὰ πρόβατα εἰς λύκους καὶ ἡ ἀγάπη εἰς μῖσος· πληθυνθείσης
γὰρ τῆς ἀνομίας, ψυγήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν, μισήσουσι γὰρ ἀλλήλους
οἱ ἄνθρωποι καὶ διώξουσι καὶ προδώσουσι. Καὶ τότε φανήσεται ὁ κοσμοπλάγος,

9. De ordinandis.

Constituite episcopos dignos Domino, presbyteros quoque et diaconos, viros pios, iustos, mites, nummorum non cupidos, veritatis studiosos, probatos, sanctos, non acceptores personarum, idoneos ad verbum pietatis docendum, recte dividentes dogmata Domini. Vos autem hos honorate ut patres, ut dominos, ut beneficos, ut bene vivendi auctores.—Arguite etiam vos mutuo, non cum iracundia, sed cum longanimitate, bonitate et pace.—Omnia vobis a Domino praecepta servate; vigilate pro vita vestra. «Sint lumbi vestri praecincti, et lucernae ardentes. Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando veniet, vespere an mane, galli cantu an media nocte; quia enim hora non expectant, veniet Dominus: et ei si aperuerint, beati servi illi, quia inventi sunt vigilantes, quoniam praecinget se, et faciet illos discumbere, et transiens ministrabit illis.» Vigilate igitur et orate, ne dormiatis in mortem. Non enim iuvabunt vos priora recte facta, si in extremis vestris deficiatis a fide vera.

10. Denuntiatio de futuris.

Nam in novissimis diebus multi erunt falsi prophetae et corruptores verbi, et convertentur oves in lupos, et charitas in odium. Nam iniquitate abundante, refrigescet charitas multorum; multi enim se odio habebunt homines, et persequentur, et pro-
dent. Ac tunc cernetur deceptor orbis, veritatis hostis, mendacii patronus, quem Do-

η) Εὐσεβεῖς vatic. 1, 5 et vulgat. Sequimur vin-
dob. et caeteros vatican.

ο) ὑπὸ τοῦ κυρίου Mansl.

ρ) Πρὸς ἀλεκτοροφωνίας. Coteler. Luc. XII, 35.

ς) Καὶ παρελθὼν δ. αὐτ. om. vindob. αὐτοῦς vat. 1, 3.

τ) Στραφήσονται vatic. 2. τὰ om. Coteler.

ὁ τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς, ὁ τοῦ ψεύδους προστάτης, ὃν ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἀνελὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ ὁ διὰ χειλέων ἀναιρῶν ἀσιβῆ· καὶ πολλοὶ σκανδαλισθήσονται ἐπ' αὐτῷ, οἱ δὲ ὑπομείναντες εἰς τέλος, οὗτοι σωθήσονται. Καὶ τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ, εἴτα φωνὴ σάλπιγγος ἴσται δι' ἀρχαγγέλου καὶ μεταξὺ ἀναβίωσις τῶν κοιμημένων· καὶ τότε ἥξει ὁ Κύριος καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ἢ μετ' αὐτοῦ ἐν σύνσεισμῳ ἐπάνω τῶν νεφελῶν μετ' ἀγγέλων δυνάμειως αὐτοῦ ἐπὶ θρόνου βασιλείας, κατακρίναι τὸν κοσμοπλάνον διάβολον καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὴν ᾠρᾶξιν αὐτοῦ. Τότε ἀπελεύσονται οἱ μὲν πονηροὶ εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκαιοι πορεύσονται εἰς ζωὴν αἰώνιον, κληρονομοῦντες ἑκείνα, ἃ ὁφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· καὶ χαρήσονται ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ *).

Τοσούτων δὲ ἡξιωμένοι τῶν παρ' αὐτοῦ ἀγαθῶν, γινώμεθα *) αὐτοῦ ἰκίται, ἐπιχαλούμενοι αὐτὸν διὰ συνεχοῦς δεήσεως καὶ λέγοντες·

Latinus Iesus interimet spiritu oris sui, qui labiis solet perdere impium. Et multi in eo scandalum patientur; qui autem perseveraverint usque in finem, hi salvi erunt. Tuncque apparebit in coelo signum Filii hominis; deinde vox tubae erit per archangelum; interea redivivi surgent qui dormierunt. Denique veniet Dominus, et omnes sancti cum eo, in terrae motu, supra nubes, cum angelis virtutis suae, in solio regni, ad condemnandum deceptorem mundi diabolum et adtribuendum unicuique pro actionibus suis. Et tunc exhibent mali ad aeternum supplicium, et ibunt iusti in vitam aeternam, haereditate capessentes ea quae oculus non vidit, et auris non audivit et quae in cor hominis non ascenderunt; ea quae praeparavit Deus diligentibus se. Et laetabuntur in regno Dei, quod est in Christo Iesu. Quare cum tanta bona ab eo simus consecuti, efficiamur ei supplices, cum assidua oratione invocantes eum et dicentes:

11. Oratio in providentiam Dei.

Cor. 22. Αἰῶνι σῶτερ ἡμῶν, ὁ βασιλεὺς τῶν θεῶν, ὁ ὢν μόνος παντοκράτωρ καὶ Κύριος, ὁ Θεὸς πάντων τῶν ὄντων καὶ Θεὸς τῶν ἁγίων καὶ ἀμώπτων x) πατέρων ἡμῶν (καὶ) τῶν πατρῶν, ὁ Θεὸς Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, ὁ ἐλεήμων καὶ οἰκτιρῶν, ὁ μακρόθυμος y) καὶ πολυέλεος, ἃ πᾶσα γυννοφανὴς βλέπεται καρδίᾳ καὶ πᾶν κρύφιον ἐνδύμημα ἀποκαλύπτεται πρὸς σὲ βούσι ψυχαὶ δικαίων, ἐπὶ σοὶ πεποιθήσιν z) ἐλπιδες ὁσίων, ὁ τῶν ἀμώπτων πατήρ, ὁ τῶν μετ' εὐθύτητας ἐπιχαλούμενων σε ἱπνέους, ὁ καὶ σιωπηρῶς ἐπιστάμενος ἐντεῦθεν χωρὶ γὰρ μέχρι σπλάγχχνων ἀνθρωπίνων ἡ σὴ πρόνοια καὶ διὰ συνεδήσεως

* Aeternae salvator noster, Rex Deorum, qui solus es omnipotens et Dominus, Deus omnium rerum et Deus sanctorum et immaculorum patrum nostrorum et maiorum, Deus Abraham et Isaac et Iacob, misericors et miserator, longanimis et multae misericordiae, cui omne cor nudum patet, et omnis occulta cogitatio revelatur: ad te clamant animae iustorum, in te spes sanctorum confidunt, Pater iustorum, et recte invocantium exauditor, qui etiam tacitas interpellationes cognoscis, pertingit enim usque ad interiora hominis providentia tua, et per conscien-

a) Ὁ δὲ ὑπομείνας. οὗτος σωθήσεται vatic. 2, 5, vindobon. — τὸ σημεῖον τοῦ. — Ἀνθρώπου vatic. 2; φανήσ. ὁ υἱὸς; vindobon.

ε) Οἱ ἄγγελοι vindobon.

η) Αὐτόν 1 Cor. II, 9. Ad verba: τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησ. vatic. 5 et 6 in utraque marg. ἐν ἄλλῳ τὴν ἀνιευλήστον

χαρὶν. Idemque Turrianus vertit et retinuit.

ε) Γινώμεθα vulgo; correx. Ueltzen.

κ) Ἀμώπτων καὶ ἁγ. vatic. 2, ἡμῶν καὶ τῶν vulg. omisimus cum vat. 5, vindobon.

γ) Καὶ μακροθ. καὶ πολ. vatic. 5. — φαίνεται vindobon.

z) Ἡστούσων vatic. 5 in marg.

ἰαύστου ἀρευνᾶς τὴν γνώμην καὶ κατὰ πᾶν κλίμα τῆς οἰκουμένης τὸ διὰ προσιυχῆς καὶ λόγων ἀναπείκεται σοὶ θυμίαμα. Ὁ τὸν παρόντα αἰῶνα σταθὸν δικαιοσύνης ἐστὼ σάμιτος, πᾶσι δὲ αὐοῖζας πύλην ἐλεημοσύνης, ὑποδείξας δὲ ἑκάστῳ τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς ἐμφύτου γνώσεως καὶ φυσικῆς κρίσεως καὶ ἐκ τῆς τοῦ νόμου ὑποφωτιστικῆς ὡς πλούτου μὲν οὐκ αἰδίων τὸ πτῆμα, εὐπρεπειᾶς οὐκ ἀέντου τὸ κάλλος, θυσιῶν εὐδαίμωνος ἢ ἰσχύος, καὶ αἰτῶς μὲν καὶ ματαιότης τὰ σύνολα θ) μόνη δὲ συνειδητὴ πίστις αὐτοπούλος διαβαίνει διὰ μέσον οὐρανοῦ μετ' ἀληθείας ἀνιερ-γομένη, τῆς μελλούσης τρυφῆς θ) διξίαν ἀπολαμβάνει, αἶμα καὶ πρὸ τοῦ παραστήσαι τὴν ὑπόσχεται ε) τῆς πα-λιγγινεσίας αὐτῇ ἡ ψυχὴ τῇ ἐλπίδι θαυρουμένη εὐφραίνεται. Ἐξ ὑπαρχῆς γὰρ τοῦ προπάτορος ἡμῶν Ἀβραάμ με-ταπονομένου δ) τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας, ὁραματισμῷ ὁδῶ-γῆσας, διδάξας ε) ὅτι ποτὶ ἐστὶν ὁ αἰὼν οὗτος καὶ τῆς μὲν πίστεως αὐτοῦ προωδυσεν ἡ γνώσις, τῆς δὲ γνώσεως ἀνύ-λουδος γέγονεν ἡ πίστις, τῆς δὲ πίστεως ἦν ἐπακολουθεῖ-μα ἡ συνειδήσις ἰσπας γὰρ Ἰωάννου τὸ σπέρμα σου ὡς τοῦς ἀστῆρας τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὡς τὸν ἄμμον τὴν παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης. Ἀλλὰ μὲν καὶ τὸν Ἰσαὰκ αὐτῷ δωρησάμε-νος ς) καὶ ὁμοιον αὐτὸν εἰδὼς ἐκείνου τῷ τρώει, καὶ αὐτοῦ ἐπικληθῆς Θεὸς ἰσπῶν Ἔσομαι σου Θεὸς καὶ τοῦ σπέρματός σου μετὰ σέ. γ) Καὶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἰακώβ ἐπὶ Μεσοπο-ταμίαν στείλλομένου, δείξας τὸν Χριστὸν, δι' αὐτοῦ ἐλάττωσας εἰπὼν Ἰδοὺ ἐγὼ εἰμι μετὰ σοῦ καὶ αὐξάνω σε καὶ πληθυνώ σε σφόδρα. Καὶ οὕτως ἰσπας πρὸς Μωυσῆν τὸν πιστὸν σου καὶ ἅγιον θαυμάσιον ἐπὶ τῆς ὁπτασίας τῆς βάνου Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, τοῦτό μοι ὀνομά ἐστιν δ) αἰώνιον καὶ μνημόσυνον γινέσθαι. Τίτρημα γένους Ἀβραάμ, εὐλογητὸς εἰ εἰς τοῦς αἰῶνας.

12. Oratio pro varia rerum creatione.

Εὐλογητός εἰ, Κύριε βασιλεῦ τῶν αἰώνων, ὁ διὰ Χριστοῦ ποιήσας τὰ ὅλα καὶ δι' αὐτοῦ ἐν ἀρχῇ κοσμήσας τὰ ἀκατασκεύαστα, ὁ διαχωρίσας ὕδατα ὕδατος στειρώ-ματι καὶ πνεῦμα θ) ζῆτικόν τοῦτοις ἐμβάλων, ὁ γὰρ ἐδράσας καὶ οὐρανὸν ἐκτίνας, καὶ τὴν ἑκάστου τῶν κτισμάτων ἀκριβῆ διάταξιν κοσμήσας σθ γὰρ ἐνδυμήσει κ), δίσποτα κόσμος περικύβηται οὐρανόος δὲ ὡς καμῆρα πεπηγμένης ἡγλαίσται ἀστραὶς ὅτιαι παραμυθίας τοῦ σκότους, φῶς δὲ καὶ ἥλιος εἰς ἡμέρας καὶ κατὰ γονάς λ) γιγνόμεναι, σελήνη δὲ εἰς κατὰ τρεπὴν αὐξοῦσα καὶ μεινόμενη, καὶ νύξ αὐτο-μάζου καὶ ἡμέρα προσγορεύεται, στειρώματα δὲ διὰ μέσων τῶν ἀβύσσων εἰδύοντο, καὶ ἰσπας συναχθῆναι τὰ ὕδατα καὶ ἐφθῆναι τὴν ξηρὰν. Αὐτὴν δὲ τὴν θαλάσσαν πῶς αὐ-

tiā scrutaris cuiusque sententiam. Tibi per omnes orbis terrarum partes thymiana precum et sermonum adhibetur: qui praesens saeculum stadium iustitiae instituit, omnibus autem aperuit ianuam misericordiae; qui singulis hominibus, per insitam cogni- tionem ac naturale iudicium et ex legis instigatione, ostendisti divitiarum non esse perpetuam possessionem, venustatis non perenne decus, virium facile dissolvi robur, cuncta vaporem esse et inanitatem, solam vero puram fidei conscientiam pertransire in- ter medios coelos, quae cum veritate ascendens, futu- rarum deliciarum dexteram apprehendit, ut vel anto- quam reviviscendi promissum praestetur, sps ipsa anima exultans laetitia perfundatur. Ab initio enim progenitorem nostrum Abraham, via veritatis insi- stentem, dum ei appareres, ducis instar deduxisti, docens quidnam esset hoc saeculum; agnitionem se- cuta est fides; fidem, pectio. Dixisti enim: «Faciam semen tuum sicut stellas coeli, et sicut arenam quae est in littore maris.» Sed etiam cum ei Isaac filium concesseris, sciensque eum illi moribus futurum esse similem, eius quoque Deus vocari voluisti, dicens: «Ero tunc Deus et seminis tui post te.» Cumque pa- ter noster Iacob in Mesopotamiam mitteretur, per Christum ei ostensum locutus est, dicens: «Ecce ego tecum sum, et augebo te, et multiplicabo vehe- menter.» Et Moysi fideli ac sancto famulo tuo dixisti in visione rubi: «Ego sum qui sum. Hoc tibi nomen est aeternum et memoriale in generationibus gene- rationum.» Propugnator generis Abraham, benedi- ctus es in saecula.

«Benedictus, es, Domine, rex saeculorum qui Cap. 24.

per Christum fecisti universa, et per ipsum in prin- cipio ornasti incondita; qui aquas ab aquis firma- mento separasti, et his spiritum vitalem indidisti, qui stabilem fecisti terram, et extendisti coelum, et singulas creaturas perfecta dispositione ordinasti. Tua enim virtus, Domine, mundum ornavit, coelum ut fornicem concretum decoravit astris, noctis in sola- tium, lucem solemque ad illustrandos dies frugum- que maturitatem condidit; lunam ad temporum mu- tationem, dum crescit et decrescit, nox inde vocaba- tur, et dies appellabatur, atque firmamentum medius in abyssis patebat. Et dixisti ut congregarentur aquae

α) Τὸ σύνολον vatic. 3 in marg. — Ἀνυπούλου in marginibus vatic. 1, 5 et Cotelerii qui aliter non ver- tit — διὰ μέσων vult Ueltzen. ut infra c. 34.

β) Τρυφῆς: quod coniecit Coteler. adducimus ex. vatic. 2. Vulg. τρυφῆς.

γ) Παραστήσαι ὑπόσχ. vatic. 1.

δ) Ἐξ ὑπαρχύσεως vatic. 5, Turrian. — Παραποιου- μίνου vatic. 1, 2.

ε) Ἐδίδαξας vatic. 5. — τῆς μὲν γνώσεως αὐτοῦ προ- ζευσεν ἡ πίστις vatic. 2, 5 et vindobon. — τῆς δὲ πίστεως αὐτῇ vatic. 5. — πίστεως ad ἐπακολουθ. om. id. ἢ ἀκόλου-

θ) v. vindob. vatic. 2. Cf. Gen. XIII, 16; XXII, 17.

ς) Ad δωρησ. in marg. χαρισάμενος vatic. 5.

γ) Σ. Genes. XXVI, 3; XVII, 7. In sequentibus: Genes. XXVIII, 13; XLVIII, 4.

δ) Ἔστιν om. vat. 2. vix dubitandum quin pro- lixa illa oratio, cum sequentibus iungenda, ad sa- cram liturgiae anaphorum pertinet.

ε) Ὁ καὶ πνεῦμα vatic. 2.

κ) Δυναμίς vulgo et vatic. 1 qui nostra reducit in marg.

λ) Γονῆς vatic. 1, 5. — Μοχ διὰ μέσων vulgo.

τις διαφράσεις m); ἥτις ἔρχεται μὲν ἀπὸ πηλῶνους μαινομένη, καλινδρομαὶ δὲ ἀπὸ ψάμμου τῇ σὴ προσταγῇ κωλυομένη. εἴπας γὰρ ἐν αὐτῇ συντριβέσθαι αὐτὴς τὰ κύματα ζῶντες δὲ μικροῖς καὶ μεγάλους καὶ πλοίοις πορευτὴν αὐτὴν ἰσχύσας n). Εἴτ' ἐχλοαίετο γῆ, παντοίοις ἀνδρῶσι καταγεγραμμένη καὶ ποικιλίᾳ δένδρων διαφόρων παμφαιῖς τε φυτοῖς τε τοῦτον τιθῆναι, ἀπαράβατον σῶζοντες τὸν δολικὸν καὶ κατ' οὐδὲν παραλλάσσοντες τῇ σὴ προσταγῇ, ἀλλ' ὅση αὖ κελύσῃς, ταύτῃ ἀνίσχουσι καὶ δύνουσι εἰς σημεῖα καὶ ἰσχυρῶν καὶ ἐνισχυτῶν, ἀμειβόμενοι τὴν τῶν ἀνθρώπων ὑπερησίαν. Ἐπειτα διαφόρων ζῶντων κατασκευάζεται γῆνη, χερσαίων, ἐνδρῶν, ἀεροπόρων θ), ἀμφιβίων καὶ τῆς προνοίας ἡ ἐντεχνος σοφία τὴν καταλλήλῃ ἐκάστη πρόνοιαν δαρείται ὥστε γὰρ διαφόρα γῆνη οὐκ ἠτόντοσε παραγαγεῖν, οὕτως οὐδὲ διαφόρον πρόνοιαν ἐκάστου p) ποιήσασθαι καταλιγώρησαι. Καὶ τέλος τῆς δημιουργίας τὸ λογικὸν ζῶν, τὸν κοσμοπολίτην, τῇ σὴ σοφίᾳ διαταξάμενος κατασκευάσας εἰπὼν Ἰοιῆσθε μὲν ἀνθρώπων κατ' εἰκόνα θ) ἡμῶν καὶ κατ' ὁμοίαν, κόσμον κόσμον αὐτὸν ἀναδείξας, ἐκ μὲν τῶν τισσάρων r) σωμάτων διαπλάσας αὐτῷ σῶμα, κατασκευάσας δ' αὐτῷ τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ μὲ ὄντος, αἰσθήσιν δ' αὐτῷ πένταδλος χαρισάμενος καὶ τοῦν τὸν τῆς ψυχῆς ἡνίοχον ταῖς αἰσθήσεσιν θ) ἐπιστάσας καὶ ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις, δέσποτα Κύριε, τίς ἐπαξίως διηγῆσται νεφῶν ὁμωροτόκων i) φορὰν, ἀστραπῆς ἐκλαμψίν, βροντῶν πάταγον, εἰς τροφῆς χορηγίαν καταλλήλῃ καὶ πρᾶσιν αἶρων παναρμόνιον κ); Παρακούσαντα δὲ τὸν ἀνδρῶν ἐμμίσθου ζωῆς ἐστέρησας, οὐκ εἰς τὸ παντελὲς ἀφανίσας, ἀλλὰ χερὶν πρὸς ὀλίγον κοιμίσας δὲ τῇ πάλιν γενεῇ ἐκάλισας, ὅρην θανάτου ἔλυσας, ὃ ζωοποιὸς τῶν νεκρῶν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν.

Illo funditus sublato, sed brevi tempore mortis traditum, interposito iuramento, in vitam revocasti et terminum mortis solvisti, per Iesum Christum qui spes nostra est.

13. Oratio eucharistica in memoriam providentiae.

Cap. 25. Μέγας εἶ, Κύριε παντοκράτωρ, καὶ μεγάλη ἡ ἰσχύς σου καὶ τῆς συνέσεώς σου οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς κτίστα, σωτὴρ, πλούσιος ε) ἐν χάρισι, μακροθύμιος καὶ ἐλέους χορηγὶ, ὁ μὴ ἀφίσταν τῶν σῶν κτισμάτων τὴν σωτηρίαν· φύσει γὰρ ἀγαθὸς ὑπάρχεις, φεῖδῃ δὲ ἀμαρτανόντων, εἰς μετάνοιαν προσκαλούμετος. οἰκτιρμῶν x) γὰρ σου ἡ βοῦδότησις. Πῶς γὰρ αὖ ὑπέστημεν y) ἐπιτιγομένην ἀπαιτούμετοι κρίσιν, ὅποτε μακροθυμοῦμενοι μόλις ἀπαντῶμεν τῆς ἀσθενείας; Σεῦ τὸ κρᾶτος ἀνηγείλαν εἰς οὐρανοὶ καὶ γῆ κταδομένη τὴν ἀσφάλειαν ἐπ' οὐδενὸς κρημαμένη z) θαλάσσης κυμαινομένη καὶ μυρίαν, βόσκουσα ζῶντων ἀγέλην πεπείδηται ὁμῶν, τὴν σὴν βούλησιν περικυβᾷ, καὶ πάντας ἀναγκάζει βοᾶν· Ὡς ἐμγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας, ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεώς σου καὶ στρατός ἀγγέλων

et appareret arida. Mare vero ipsum quis sermone explicare queat? Quod quidem a pelago invehitur furens, et reciprocatur, ab arena autem iussu tuo prohibetur. Dixisti enim: in ipsa confringentur fluctus eius; animantibus vero parvis et magis navigiisque pervium fecisti. Deinde terra herbis virescebat, multa florum iucunditate distincta et plurima arborum varietate, sub alma luce coruscantium siderum, quae perpetua lege iter conficiunt, neque umquam a mandato tuo variant, sed quaecumque iusseris, oriuntur et occidunt in signa temporum et annorum, et hominum ministeria alterna vicissitudine commutant. Deinde varia animalium genera efficiebantur, terrestrium, aquatiliū, volucrum, amphibiorum, quibus artificiosa providentiae tuae sapientia singulis accommodatum victum largiebatur. Ut enim ad varia producenda non fuit infirma, sic varie singulis providere non fastidivit. Tum demum in finem operis, rationale animal, mundi illum civem, tuae sapientiae moderatione condidisti, dicens: «Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram,» illumque ostendisti et pulchri mundi ornamentum pulchrum, cuius corpus ex quatuor primis corporibus condidisti, animam dedisti de nihilo, quinque sensus ad certamen virtutis concessisti, mentem animae aurigam, praefecisti sensibus. Iam ad haec omnia, dominator Domine, quis posset pro dignitate commemorare nubium imbribus gravidarum turbines, micantium fulgurum splendores, tonitruum fragores, ciborum convenientium suppetias, coelorum omnibus accommodatam temperiem? Parere vero nolentem hominem, vitae mercede privasti, non

illem nolentem hominem, vitae mercede privasti, non

m) Ἐαφράσειεν vatic. 5. — μαινομένη vatic. 1, om. vindobon. — εἴπας γὰρ vatic. 2. Cf. Iob. XXXVIII, 11.

n) Καὶ πλοῖος: his omissis, vindob. post ἐποίησας addit: βροτοῖς δὲ βατῇν αὐτὴν εἶναι τοῖς πλοίοις ἐκάλισας.

o) Ἀεροπόρων om. vatic. 3.

p) Πρόνοιαν ἐκάστου vatic. 3.

q) Εἰκόνα ἡμῶν καὶ ib. Genes. 1, 26.

r) Τισσ. στοιχείων πρώτων vulgo contra vatic. 1, 5, vindob.

s) Ταῖς αὐτοῦ αἰσθήσεσιν vindobon.

t) Ὁμωροτόκος vatic. 5.

u) Αἶρων ἀρμόνιον vatic. 2, 3.

v) Πλούσιος χάρισι vatic. 1, 2, 3.

x) Οἰκτιρμῶν Mansi non male, praeter morem.

y) Ὑποστῶμεν, ἐν ἄλλοις; notat vatic. 1: sic porro vatic. 5 et Coleler. in marg.

z) Κυβερνῶνται vindobon. — καὶ μυρίων vatic. 2. — περικυβ. ψάμμο vatic. 2, 5. cf. Ps. CIII, 24.

φλογόμενος καὶ πνεύματα νεφέα λέγουσιν Εἰς ἅγιος τῷ
 φελομένῳ α) καὶ Σεραφίμ ἅγια ἅμα τοῖς Χερουβίμ τοῖς
 ἱερατευταῖς σοὶ τῶν ἐπινίκιων ὡδὴν ψάλλοντα ἀσκήτοις
 φωναῖς βοῶσιν Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαὺθ, πλέ-
 ρος ὁ οὐρανός καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης σου β) καὶ τὰ ἑτέρα τῶν
 ταγμάτων πλήθη, ἄγγελοι, ἀρχαγγέλοι, θρόνοι, κυριότη-
 τες, ἀρχαί, ἰξουσίαι, δυνάμεις, ἐπιβοῶντα λέγουσιν Εὐ-
 λογαμένη ἡ δόξα Κυρίου ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ Ἰσραὴλ δέ,
 ἡ ἐπίγειός σου ἐκκλησία γ) ἡ ἐξ ἰδνῶν, ταῖς κατ' οὐρανὸν
 δυνάμεισιν ἀμυλλωμένη νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ ἐν καρδίᾳ πλήρει
 καὶ ψυχῇ θιλούσῃ ψάλλει δ) Τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ μυριο-
 πλάσιον, χιλιάδες εὐθιπνούντων, Κύριος ἐν αὐτοῖς ἐν Σι-
 ναῖν, ἐν τῷ ἁγίῳ. Οἶδεν οὐρανός τὸν ἐπὶ μηδενός αὐτὸν
 καμαρῶσαντα ὡς λιθόκυβον, καὶ γῆν ε) καὶ ὕδωρ ἑαυτοῖς
 ἐνύσαντα, καὶ αἶρα διαχίαντα ζωοτρόφον καὶ τούτῳ πῦρ
 συμπλέξαντα εἰς θάλασσαν καὶ σκότους παραμυθίαν ἐκπλή-
 σσει χορὴς ἀστέρων τὸν ἀριθμῶσαντα σημαίνων ε) καὶ τὸν
 ὀνομάσαντα δικτύων, ζῶα τὸν ψυχῶσαντα, δίδρα τὸν
 ἐκφύσαντα ἄσπερ ἄσπερ τῷ σὺ λόγῳ γινόμενα παρὶστῇ
 τῆς σῆς δυνάμεις τὸ κράτος. Διὸ καὶ ὁραῖται πᾶς ἀνθρώ-
 πος ἐξ αὐτῶν στίβων σοὶ διὰ Χριστοῦ f) τὸν ὑπὲρ πάν-
 των ὕμνον ἀναπίμπειν, διὰ σὲ τῶν πάντων κρατῶν. Σὺ
 γὰρ εἶ ὁ χρηστός g) ἐν εὐεργεσίαις καὶ ἐλεῶν ἐν οἰκτιρ-
 μαῖς, ὁ μόνος πατεράδης ὅτι γὰρ θείας, παρὶστί σοι
 τὸ δύνασθαι τὸ γὰρ σὺ αἰώνιον κράτος καὶ φλόγα κα-
 ταψύχει καὶ λόντας φίμοι καὶ κτήν καταπραίνει καὶ νο-
 σοῦντας ἰγίρει, καὶ δυνάμεις μετατρέπει, καὶ στρατὸν
 ἐχθρῶν h) καὶ λαὸν ἀριθμῶμενον ἐν τῷ ὑπερβαίνειν θά-
 καταστρώννυσσι. Σὺ εἶ ὁ ἐν οὐρανῷ, ὁ ἐπὶ γῆς, ὁ ἐν θαλάσῃ,
 ὁ ἐν περατοῦμένοις i) ὑπὲρ μηδενός περατούμενος, τῆς γὰρ
 μεγαλοσύνης σου οὐκ ἔστι πέρας· μή γὰρ ἡμέτερόν ἐστι
 τοῦτο, δίσποτα, τοῦ θεράποντός σου ἐστι λόγιον εἰσπε-
 ρός· καὶ γινώσκῃ τῇ καρδίᾳ σου h) ὅτι ὁ Κύριος ὁ Θεός σου
 Θεός ἐν οὐρανῷ ἄνω καὶ ἐπὶ γῆς i) πάντω, καὶ οὐκ ἔστιν
 πλὴν αὐτοῦ. Οὐδέ γὰρ ἔστι Θεός πλὴν σου μόνον ἅγιος
 οὐκ ἔστι πλὴν σου, Κύριος m) Θεός γινώσκων, Θεός ἁγίων,
 ἅγιος ὑπὲρ πάντας ἁγίους· οἱ γὰρ ἡγιασμένοι ὑπὸ ταῖς
 χερσὶν σου εἰσιν· ἰδοὺς καὶ ὑπερυψούμενος, ἀόρατος
 τῇ φύσει, ἀνιχνεύματος κρύμασιν οὐκ ἀνιχνεύς ἡ ζυῖ,
 ἀτρεπτος καὶ ἀνιχνεύτης n) ἡ διαμνη, ἀνέμματος ἡ ἐνέ-
 γεια, ἀπερίγραπτος ἡ μεγαλειότης, αἰένος ἡ ἐκπρέπεια,
 ἀπρόσιτος ἡ κατοικία, ἀμεταβάστιμος ἡ καταστήσις,
 ἀναρχος ἡ γινώσις, ἀναλλοίωτος ἡ ἀλήθεια, ἀμεσίτουτος
 τὸ ἔργον, ἀνιχνεύων τὸ κράτος, ἀδιὰδοχος ἡ μεταρ-
 χία, ἀτελειότητος ἡ βασιλεία, ἀκαταγνώσιτος ἡ ἰσχὺς,
 πολυέριδμος ἡ στρατία. Σὺ γὰρ εἶ ὁ σοφίας πατήρ, ὁ
 δημιουργίας τῆς διὰ μίστου κτίσεως ὡς αἴτιος, ὁ πε-

ficata sunt opera tua, Domine, omnia in sapientia
 fecisti, repleta est terra operibus tuis. Et ardens ange-
 lorum exercitus spiritusque intellectuales dicunt: Unus
 sanctus, Phelmoni (7) Et Seraphim, una cum Cherubim
 sex alis ornatis, tibi victoriae hymnum canendo, inces-
 sabili voce proclamant: « Sanctus, sanctus, sanctus,
 Dominus Sabaoth, pleni sunt caeli et terra gloria tua; »
 aliae quoque ordinum turbae, Archangeli, Throni,
 Dominationes, Principatus, Potestates, Virtutes con-
 clamando dicunt: « Benedicta Domini gloria ex loco
 suo. » Israel vero, tua in terris Ecclesia ex gentibus
 collecta, certatim aemulata caelorum copias, nocte ac
 die, in corde pleno et anima volente, canit: « Cur-
 rus Dei decem millibus multiplex, millia lactantium;
 Dominus in eis, in Sina, in Sancto. » Novit caelum
 a quo super nihilum factum sit, camerae simile et qua-
 drato lapilli, et eum qui terram et aquam inter se adu-
 navit et diffudit, aerem vitae nutritium, ignemque ad
 teporem et noctis solatium immiscuit. Obstupescit
 astrorum chorus, eum palefaciens qui numeravit stel-
 las ac nominavit. Obstupescunt animalia vitae inspi-
 ratorem; arbores, suum satorem. Quae omnia, verbo
 tuo creata, repraesentant tuae potentiae amplitudinem.
 Quare debet omnis homo ex intimo pectore tibi per
 Christum hymnum pro universis mittere, per te factus
 omnium rerum dominus. Tu enim es benignus in be-
 neficiis, tu largus in miserationum donis, qui solus
 es omnipotens. Quando enim vis, praesto tibi est ut
 possis. Tua enim aeterna potentia flammam refrige-
 rat, leones compescit, cete mansuefacit, aegrotos
 sublevat, potestates subvertit, exercitum hostilem
 instructumque in acie populum, tumente superbia, pro-
 sternit. Tu es in caelo, in terra, in mari, in ultimis fini-
 bus, nullo finium termino circumscriptus: magnitudinis
 enim tuae non finis est. Neque enim hoc nos, Domine,
 dicimus, sed servi tui oraculum est dicentis: « Et co-
 gnosces corde tuo quia Dominus Deus tuus, Deus in
 coelo sursum, et in terra infra, et non est alius nisi
 ipso: » Neque enim est Deus, praeter te solum; san-
 ctus non est, praeter te; Dominus Deus scientiarum,
 Deus sanctorum, sanctus supra omnes sanctos; san-
 ctificati enim sub tuis manibus sunt. Gloriosus et su-
 perexaltatus, natura invisibilis, imperscrutabilis in
 iudiciis, cuius nullius indiga vita est, duratio im-
 mutabilis et indeficiens, operatio sine labore, maiestas
 sine ambitu, perpetuus decor, inaccessum ha-
 bitaculum, irreversibilis mansio, sine principio scien-

α) φελομένη vatic. 1, 2 qui add. marg. φελομένη;
 φελομένη vatic. 5, om. Bov. Cf. Dan. VIII, 13 in LXX.

β) Σου. Is. VI, 3, tum Ezech. III, 12.

γ) ψάλλειν vatic. 5. — εὐθιπνούντων vatic. 2. Ps.
 LXVII, 18.

δ) Καὶ γῆν om. vatic. 2.

ε) Σημαίνοντων vatic. 5.

ς) Τῶν ὑπὲρ πάντων vulg. male.

ζ) Ὁ χρηστός; vatic. 5 marg. ὁ ἀγαθός.

η) Στρατὸν ἐχθρῶν vatic. 2, 5.

θ) Ἐν περατούμένοις... περατούμενος vatic. 2 et vin-

dobon. Id quod Clericus suo periculo vertit: « qui es
 in rebus quas transgredieris, et quem nihil transgre-
 ditur. » Vix clariora dabit vat. 5, sine dubio corruptus:
 ὁ ἀνιχνεύων ὑπὲρ μηδενός περατούμενος.

κ) Καὶ συνεπί; addit Uetzen. ex uno vindobon.
 quod omisimus cum vatic. 1, 2, 4 et 5.

λ) Ἐπὶ γῆς cum vatic. 2; vulgo τῆς γῆς; οὐκ ἔστι
 πλὴν cum vatic. 2 et 5; vulgo add. Is. Deuter. IV, 39.

μ) Οὐδέ ad σου πῶρος om. vat. 3. Deut. XXXIII, 3.

ν) Ἀνιχνεύτης (?) in marg. vatic. 5. — ἀπερίγραπτος
 ἡ μεγαλοσύνη id. et vatic. 2.

νοίας χορηγός, ὁ νόμος δοτὴρ, ὁ ἐνδείας πληρωτής, ὁ τῶν ἀπειθῶν τιμωρὸς ο) καὶ τῶν δικαίων μισθοδοτὸς, ὁ τοῦ Χριστοῦ Θεός καὶ πατὴρ καὶ τῶν εἰς αὐτὸν εὐσεβούντων Κύριος, οὐ ἀδιάψευστος ἡ ἐπαγγελία, ἀδωροδόκτος ἡ κρίσις, ἀμετάπιστος ἡ γνῆμη, ἀπαυστος ἡ ἐκείβητα, αἰδίας ἡ εὐχαριστία δι' οὗ ρ) σου καὶ ἡ ἐπαξίως προσκύνουσι ἐξοίλῃται παρὰ πάντας λογικὰς καὶ ἀγίας φύσεις.

illum Dominus, cuius non est promissio fallax, non corrumpibile iudicium, non exorabilis lata sententia, inexhausta pietas, sempiterna liberalitas: per quem ubi digna ac merita adoratio ab omni rationis particeps ac sancta natura debetur.»

14. Eucharistica Oratio in die dominica.

Cap. 36.

Κύριε παντοκράτωρ, κόσμον ἔκτισας διὰ Χριστοῦ καὶ σάββατον ὥρισας εἰς μνήμην τοῦτου, ὅτι ἐν αὐτῇ κατέπαυσας ἀπὸ τῶν ἔργων εἰς μελέτην τῶν σῶν νόμων καὶ ἱερταῖς διατάξεσιν εἰς εὐφροσύνην τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, ὅπως εἰς μνήμην ἔρχομαι τῆς ἐκ σοῦ κτισθείσης σοφίας q) ὡς δι' ἡμᾶς γένεσιν ἐπίστα τὴν διὰ γυναῖκα, ἐκείνη τῇ βίῃ ἀναδικαυὺς ἑαυτὴν ἐν τῷ βαπτισματι αἰς Θεόν· ἵσται καὶ ἀνδρως ὁ φανίς, ἵστα δι' ἡμᾶς σὴ συγχωρήσει καὶ ἀπέθανε, καὶ ἀνίστα σὴ πρῶτος διὰ καὶ τῆς ἀναστάσιμον ἱερτὴν πανηγυρίζοντες τῇ κυριακῇ χαίρομεν ἐπὶ τῷ νικῆσαντι μὲν τὸν θάνατον, ἐκτίσαντι δὲ ζῶν καὶ ἀφθαρσίαν δι' αὐτοῦ γὰρ προσπαγοῦν τὰ ἔδωκε ἑαυτῷ εἰς λαὸν r) περιούσιον, τὸν ἀληθινόν Ἰσραὴλ τὸν διοικῶν, τὸν ὁρῶντα Θεόν. Σὺ γὰρ, Κύριε, καὶ τοὺς πατέρας ἡμῶν ἐξήγαγες ἐκ γῆς Αἰγύπτου καὶ ἔρρύσω ἐν καρμίνου σιδηρᾶς καὶ ἐκ πυλῶν καὶ πλινθουργίας, ἐλευθέρωσιν ἐκ χειρὸς Φαραὼ καὶ τῶν ἐπ' αὐτὸν καὶ διὰ θαλάσσης ὡς διὰ ξηρᾶς αὐτοῦ παρ' ὧν καὶ ἐτροποζήσας αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ παντοίοις ἀγαθοῖς νόμον αὐτοῖς ἐδωκὼν δικαλόγιον s) σὴ ζωνῇ φθιγθέντα καὶ χερσὶ καταγεγραμμένα σαββατίζον ἐντετιλῶ, οὐ πρέσβιν ἀργίας διδούς, ἀλλ' ἀφορμὴν εὐσεβείας, εἰς γνῶσιν τῆς σῆς δυναμείας, εἰς καλῶν κακῶν ὡς ἐν ἱερῷ καθείρξας t) περιβολῇ διδασκαλίας χάριν εἰς ἀγαλλίαμα ἑβδομάδος διὰ τοῦτο ἑβδομάς μία καὶ ἑβδομάδες ἑπτὰ καὶ μὴν ἑβδομος καὶ ἐνιαυτός ἑβδομος καὶ τοῦτου ἀνακαύλησις u) ἱσθλαῖος, ὁ ἵσταιν ἱτος πινυποστόν, εἰς ὅρισιν ὅπως μεθιμίαι ἔχουσιν πρέσβιν οἱ ἀνδρως αἰγνοίαν σκέψασθαι, τοῦτου χάριν πᾶν σάββατον ἐπείρεψιν v) ἀργεῖν, ὅπως μηδὲ λόγον τις ἐν ἀργῇ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ προέσθαι w) θελήσῃ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων. Σάββατον γὰρ ἵσται κατέπαυσις δημιουργίας, ταλίσσις κόσμου, νόμον ζήτους, αἴτος εἰς Θεόν εὐχαρίστος ἐπὶ ᾧ ἀνδρως ἐδωρήσατο. Ὡς ἀπάντων ἡ κυριακὴ προέχουσα y) αὐτὸν τὸν μισίτην, τὸν προνοητὴν, τὸν ἀναστάσιμον αἴτιον, τὸν πρωτότοκον πάσης κτίσεως, τὸν Θεὸν λόγον καὶ ἀνδρως, τὸν ἐκ Μαρίας γεννηθέντα μόνον διχα ἀνδρως, τὸν

uia, sine varietate veritas, sine medio opus, sine laudibus potentia, sine successione imperium, sine adversario vires, et exercitus numero copiosus. Tu enim es sapientiae pater, naturae creatae per mediatorem auctor; ut causa, sic providentiae largitor; dator legum, inopiae expletor, impiorum vindex et retributor iustorum, Christi Deus ac pater, et adorantium

corruptibile iudicium, non exorabilis lata sententia, ubi digna ac merita adoratio ab omni rationis particeps

« Domine omnipotens, tu mundum per Christum condidisti, et sabbatum in huius fabricae memoriam dedicasti, in quo ab operibus quievisti, concessum ad leges tuas meditandas; festa praecepisti in laetitiam nostrarum animarum, ad memoriam recolendam oriundae a te sapientiae(8); quemadmodum propter nos nasci sustinuit ex muliere, apparuit in vita, se in baptismo declaravit, et paluit Deus et homo, pro nobis passus est, ita te permittente, et mortuus, et suscitatus tua virtute. Ideo resurrectionis festum celebrantes, in dominica laetamur, propter eum qui vicit mortem, vitas lucem dedit et immortalitatem, per quem tibi gentes adunasti ut fieret populus acquisitus, alter israel, Deo carus, Deumque contemplatus. Tu enim, Domine, etiam patres nostros ex terra Aegypti eduxisti, et fornices ferrea, luto et latericio opere eripulisti; redemisti e manu Pharaonis et eorum qui sub ipso erant, ac per mare veluti siccum traiecasti, et in deserto omnimodis bonis obsecutus es; legem dedisti decem mandatorum, tua voce pronuntiata, tua manu scriptam. Sabbatum eos servare iussisti, non ut occasionem otii eis daret, sed adiumentum pietatis haberent, ad agnoscendam potentiam tuam et mala vitanda, eos quasi sacris coercens cancellis, quo docerentur et de septenario exultarent. Propterea hebdomas una est insignis, et hebdomadam septenarium et mensis septimus et septimus annus, et huius anni septimi cyclos in se reversus, iubilans est, hoc est quinquagesimus annus, in quo dimissio est; ut nullam haberent homines excusationem ignorantiae, idcirco in omni sabbato feriari iussit ut ne verbum quidem irate dictum in die sabbatorum de ore suo quisquam vellet emitte. Sabbatum enim est a creatione requies, mundi perfectio, legum investigatio, grata Dei laus pro illis quae hominibus largitus est. Supra quae omnia eminet dominica dies quae nobis demonstrat

o) Τιμωρὸς vatic. 5, sed in marg. notatur τιμωρὸς, διττονῶς; quo quum belle commendetur ἀκριβῆτα veleris διττονῶς, id nolui omittere.

p) Μὲν οὖν vindob. et pluries, de quo monere pigebit. Cumulat δι' οὗ σοι καὶ μὲν οὖν καὶ vatic. 2.

q) Σοφίας in marg. βλάσφημον! alia manu, κατὰ σάρεα; sed haec explanavimus, quae audacter emendavit vatic. 2 in haec: τῆς ἐκ Θεοῦ γεννηθείσης σοφίας, ὅς καὶ δι' ἡμᾶς.

r) Σταντὸν εἰς λαὸν vatic. 1.

s) Δίχα λογίον Cotelier. ἢ δικαλόγιον vulgo; con-

cinnius erit omittere ἢ cum vatic. 1, 2, 5, ut δικαλόγιον; alias adiectivum sit; nam pro substantivo constanter legitur δικαλόγιον lib. 1, c. 1, 6; 11, 23, 36; VI, 3, 26 etc.

t) Κατέργας vatic. 2.

u) Μὴν ἑβδομάδος vatic. 3 in marg.—κατανακαύλησις Idem iter. in marg. cum vindobon.—ἱσθλαῖος ὁ ἵσταιν om. vatic. 5.

v) Πάντα σάββατα vatic. 5. ἐπείρεψας vatic. 2, 5.

w) Περιούσιον vatic. 3 in marg.

y) Πρωτόχουσα vatic. 27 sed quid sibi vult vatic. 5 hisce in marg. ἢ πρωτόση ἐν ἀλλ.

πολιτευσάμενον ὅσιος, τὸν σταυρωθέντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ ἀποθανόντα καὶ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν ὑποδικαίνουσα, ὡς κυριακὴ παρακληθεῖται σοι, 3) δέσποτα, τῷ ὑπὲρ πάντων εὐχαριστῶν προσφέρων. Αὐτὸ γὰρ ὃ ὑπὸ σοῦ α) παρασχεθεῖσα χάρις, ἥτις διὰ μέγας πᾶσαν εὐεργεσίαν ἐκάλυψε. Ὁ τὰς ἐπαγγελίας τὰς διὰ τῶν προφητῶν πληρώσας καὶ ἐλεήσας τὴν Σιών καὶ οἰκτιρήσας τὴν Ἱερουσαλὴμ τὴν δ) τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ παιδὸς σου ἀνυψῶσαι ἐν μέσῳ αὐτῆς τῇ γενέσει τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἐκ σπέρματος αὐτοῦ τὸ κατὰ σὰρκα γεννηθέντος ἐκ μένης παρθένου· αὐτὸς καὶ νῦν, δέσποτα ὁ Θεός, προσδίδει τὰς διὰ χειλῶν διήσεις τοῦ λαοῦ σου τοῦ ἐξ ἰσθμῶν, τῶν ἐπικαλουμένων σε ἐν ἀληθείᾳ, καθὼς προσδίδει τὰ ὄψα τῶν δικαίων ἐν ταῖς γενεαῖς αὐτῶν· Ἀβὲλ ἐν πρώτοις τὴν θυσίαν ἐπαίδας καὶ προσδίδει, καὶ ἐξελθόντος τῆς κιβωτοῦ ε). Ἀβραάμ μετὰ τὸ ἐξελθεῖν ἐκ τῆς Χαλδαίας, Ἰσαὰκ ἐν τῷ φρύατι τοῦ ὄρκου, Ἰακώβ ἐν Βαιθηλ δ), Μωσῆς ἐν τῇ ἐρήμῳ, Ἀαρὼν ἀπὸ μέσσης τῶν ζώντων καὶ τῶν τεθνηόντων, Ἰησοῦ τοῦ Ναυὴ ἐν Γαλγαλῶν, Γεδων ἐπὶ τῆς πέτρας καὶ τῶν πόρων πρὸ τῆς ἀμαρτίας, Μανασὴ καὶ τὸς αὐτοῦ γυναικὶς ἐν τῷ πεδίῳ, Σαμψὼν ἐν τῷ δίψῳ θ) πρὸ τῆς πλημμύρας, Ἰεφθαὴ ἐν τῷ πολέμῳ πρὸ τῆς ἀκρίτου ἐπαγγελίας, Βαρὰ καὶ Δεβόρα ἐπὶ τοῦ Σισάρ, Σαμουὴλ ἐν Μασσεφά ς), Δαβὶδ ἐν ἄλῃ Ὀρνὰ τοῦ ἱερουσαίου, Σολομῶν ἐν Γαβαὼν καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ, Ἠλίας ἐν τῷ ὄρει τῷ Καρμηλίῳ, Ἐλισσαίου ἐπὶ τῆς ἀναιρέσεως πυλῶν, Ἰωσαφάτ ἐν τῷ πολέμῳ, Ἐλίας ἐν ἄρρωστίᾳ καὶ ἐπὶ τοῦ Σιναχρυβί, Μανασσὴ ἐν τῇ Χαλδαίᾳ μετὰ τὴν πλημμύραν, Ἰουσία ἐν τῷ φασσά, ς) Ἐσδρα ἐν τῇ ἐπατιῳ, Δανιὴλ ἐν τῷ λάκκῳ τῶν λέοντων, Ἰωᾶ ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ πύθου, τῶν τριῶν παίδων ἐν τῇ καμίνῳ τοῦ πυρὸς, Ἄννης κ) ἐν τῇ σκηνῇ ἐνώπιον τῆς κιβωτοῦ, Νεμίας ἐπὶ τῇ ἀνέγειρεν τῶν τειχῶν καὶ τοῦ Ζοροβάβελ, Ματθαίου ι) καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐν τῷ ζήλῳ σου, Ἰακὼβ λ) ἐν εὐλογίᾳ. Καὶ νῦν οὖν προσδίδει τὰς τοῦ λαοῦ σου προσευχὰς μετ' ἐπιγνώσεώς σοι διὰ Χριστοῦ προσφερομένας ἐν τῷ Πνεύματι.

15. Oratio auxilii iustorum.

Εὐχαριστοῦμέν σοι περὶ πάντων, δέσποτα παντοκράτορ, ὅτι οὐκ ἐγκατέλειπες τὰ ἔλεός σου καὶ τοὺς οἰκτιρμοὺς σου ἅψ' ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπέστης γενεὰν καὶ γενεὰν σωζέας, ῥῶν, ἀντιλαμβάνων, σπενδίζεις. Ἀντιλαμβάνων γὰρ ἐν ἡμέραις Ἐνὼς καὶ Ἐνὼχ, ἐν ἡμέραις Μωσῆ καὶ Ἰησοῦ, ἐν ἡμέραις τῶν προφητῶν, ἐν ἡμέραις Σαμουὴλ καὶ Ἠλίας καὶ τῶν προφητῶν, ἐν ἡμέραις Δαβὶδ καὶ τῶν βασιλέων, ἐν ἡμέραις Ἐσθῆρ καὶ Μαρδοχαίου, ἐν ἡμέραις Ἰουδίθ, ἐν ἡμέραις Ἰούδα Μακκαβαίου καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν ἀντιλαμβάνων ἡμῶν διὰ τοῦ μεγάλου σου ι) ἀρχιερέως Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ παιδὸς σου. Καὶ ἀπὸ μαχαίρας γὰρ ῥῥύσασθε καὶ ἐκ λιμοῦ ἐξέλθετε διαδρέψας.

2) Παρακληθεῖται vatic. 3. in marg. ex alio cod.

3) Τὸ σου om. vindobon.

4) Τὸ om. vatic. 5; τοῦτον vatic. 2.

5) Ἐκ τῆς κιβ. vatic. 5.—ἐξελθεῖν αὐτὸν vindob.

6) Βηθλὴμ val. 1, 2, 3 et vulg.—τεθνηόντων val. 5.

7) Ἐν τῇ δίψῃ vatic. 1, 2.

8) Μασσεφά vatic. 1.—φασσά vatic. 5.—ἐν τῷ πολέμῳ cum vatic. 2, 3. Art. om. vulgo.

illum mediatorem, moderatorem, legislatorem, resurrectionis auctorem, primogenitum omnis creaturae, Deum Verbum et hominem, solum de Maria sine viro natum, sancte in vita versatum, crucifixum pro nobis sub Pontio Pilato et mortuum ac suscitatum a mortuis; quare dominica dies tibi, Domine, gratiarum actionem pro cunctis offerre suadet: ea est enim a te collata gratia, quae sua magnitudine omne beneficium operuit. Qui promissa per prophetas implevisi, et misertus es Sion et Hierusalem, eo quod solum David pueri tui in medio eius excitasti, propter natiuitatem Christi, qui de semine eius secundum carnem ex sola Virgine erat nasciturus; Ipse quoque nunc, Domine Deus, accipe deprecationem labiorum populi tui, congregati ex gentibus invocantibus te in veritate, quemadmodum accepisti dona iustorum in generationibus suis: in primis sacrificium Abel respexisti et recepisti; Noe, cum de arca esset egressus; Abraham, postquam exiit de terra Chaldaeorum; Isaac, in puteo iuramenti; Iacob, in Bethel; Moyses, in deserto; Aaron, in medio vivorum et mortuorum; Iesu filii Naue, in Galgalis; Gedeonis, in petra et velleribus, ante peccatum; Manoe et uxoris, in campo; Samsonis, in siti, ante delictum; Iephthae, in bello, ante inconsideratam promissionem; Baruc et Debboras, in Sikkara; Samuelis, in Massepha; David, in area; Ornae iehusaei, et Salomonis, in Gabaa et Hierusalem; Eliae, in monte Carmelo; Elissae, in fonte sterili; Iosaphat, in bello; Ezechiae, in morbo et in Senacherib; Manassae, in terra Chaldaeorum, post delictum; Iosiae, in Sappha; Esdrae, in reditu; Danielis, in lacu leonum; Ionae, in ventre celi; trium puerorum, in fornace ignis; Aonae, in tabernaculo, ante arcam; Nehemias et Zorobabel, in excitatione murorum; Matthatiae et filiorum, in zelo tuo; Iael, in benedictionibus. Quare et nunc quoque suscipe populi tui preces et tibi habe acceptas per Christum oblatas in Spiritu.

Cap. 27.

Gratias agimus tibi pro universis, Domine omnipotens, quod misericordias tuas et miserationes tuas a nobis non abstulisti, sed in unaquaque generatione, salvas, liberas, opitularis, protegis; opem enim tulisti in diebus Enos et Enoch, in diebus Moyses et Iesu; in diebus iudicium, in diebus Samuelis et Eliae et prophetarum, in diebus David et regum, in diebus Esther et Mardocheae, in diebus Iudith, in diebus Iudae Macchabaei et fratrum, et in diebus nostris auxilium nobis praebuisti per tuum pontificem magnum, Iesum Christum, Filium tuum. Etenim ex gladio servavisti, et cibo a fame eripuit, a morbo li-

Cap. 28.

9) Σαρζά vatic. 1, 2, Torrian. Cf. II Reg. XXII, 3; notat φασσά in marg. vatic. 2.

10) Ἄννης vatic. 1; ἄννα vatic. 2, 3.

11) Καὶ Ζοροβ. vatic. 2, 3.—Ματθαί. iud.

12) Ἰαβὴλ vatic. 1, et vulg.—ἰαβὴλ vatic. 3 quod tollit coniecturas de vera scriptura, idemque sonat cum recepto ἰαβὴλ. Iud. V, 24.

13) Σιν om. vatic. 5.

ἐκ τοῦ σου ἰάσατο, ἐκ γλώσσης ποιεῖς ἰσχύσασαι. Περὶ πάντων σοι διὰ Χριστοῦ *π)* εὐχαριστοῦμεν, ὃ καὶ φωνὴν ἔπαυον εἰς ἐξομολόγησιν ἐκφραζόμενος καὶ γλώσσαν εὐαγμοστικὴν δίκην πλήκτρον ὡς ὄργανον ὑποδείξας, καὶ γυῖον πρόσφορον καὶ ἄφην καταλλήλητον καὶ ὄρασιν δέας καὶ ἀκοὴν φωνῆς καὶ ὁσφρησιν αἰμάτων καὶ χεῖρας εἰς ὄργανον καὶ πόδας πρὸς ὁδοποιρίαν καὶ ταῦτα πάντα ἐκ μικρᾶς σταγόνος διαπλάττεις *π)* ἐν μήτρᾳ, καὶ ψυχὴν ἀθάνατον μετὰ τὴν μόρφωσιν χαρίζῃ καὶ προάγεις εἰς φῶς τὸ λογικὸν ζῶον, τὸν ἀνθρώπον νόμοις ἐκπαιδεύσας, δικαιώμασιν ἐκαιδρυσάς, πρὸς ἐλίγον ἐπάγων διαλύσιν, τὴν ἀνάστασιν ἐπαγγέλλου. Ποῖος τοιγαροῦν αὐτάρκης βίος, αἰώνων δὲ μήκος πόσον διαρκέσει ἀνθρώποις πρὸς εὐχαριστίαν; ἢ τὸ μὲν πρὸς ἀξίαν ἀδύνατον, τὸ δὲ κατὰ δύναμιν εὐαγέει *ο)* Ἐρρύσω γὰρ ἀσεβείας πολυθῶν, καὶ χριστοκτόνων αἵρεσεων ἐξείλω, πεπλητημένους ἀγνοίας ἐλευθέρωσας τὸν Χριστὸν ἀπίστικας εἰς ἀνθρώπους ὡς *ρ)* ἀνθρώπον, Θεὸν ὄντα μονογενῆ, τὸν Πατέρα ὄντα ἐνέκτισας *ρ)* ἡμῖν, ἀγγέλους ἐπέστησας, τὸν διάβολον ἡσχυσας, οὐκ ὄντας ἐποίησας, γενομένους φυλάσσεις, ζῶν ἐπιματρίεις, χορηγίς τρεφῇ, μετανοοῖαν ἐπαγγέλλου. Ἐπεὶ πάντων σοι ἡ δόξα καὶ τὸ σέβας διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ *ρ)* νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

beravit, a lingua malo protexit. De omnibus tibi per Christum gratias agimus, qui nobis vocem articulatam ad confessionem dedisti, et linguam aptam veluti plectrum et organo similem accommodasti; gestatum ad usus promptum et tactum convenientem, visum ad aspiciendum, auditum ad percipiendam vocem, odoratum ad hauriendos odores, manus ad opus, pedes ad gressum concedisti: haecque omnia ex gutta parvula in utero formas, et postquam informatum est, animam immortalem largiris, producisque in lucem animal rationale hominem, quem legibus instituisti, iustificationibus ornasti, eique, brevis temporis dissolutione inducta, resurrectionem promisisti. Quae ergo vila sufficeret aut quae saeculorum amplitudo salvis esset, ut gratias tibi agere valeremus? Equidem si pro dignitate non possumus, et pro viribus agere, sanctum est. Eripuisti enim nos ab impietate eorum qui plures deos colunt, et apostasia occisorum Christi vindicasti, ab ignorantiae errore avocasti, Christum misisti ad homines hominem, qui etiam est Deus unigenitus; Paracletum in nobis habitare fecisti, praefecisti angelos, diabolum dedecorasti, nos quum nihil essemus condidisti, conditos conservas, vitam suppeditas, nutrimentum ministras, poenitentiam pollicitus es. Pro omnibus tibi gloria et honor, per Iesum Christum, nunc et semper et in saecula. Amen.

Ταῦτα μελετᾶτε, ἀδελφοί· καὶ εἴη ὁ Κύριος μετ' ὑμῶν ἐπὶ γῆς καὶ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, τοῦ καὶ αὐτὸν ἀποστείλαντος καὶ ἡμᾶς δι' αὐτοῦ ἐλευθερώσαντος ἐκ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης *1)*, καὶ ζῶντ ἐπαγγελιασμένου τοῖς δι' αὐτοῦ πιστεύουσιν εἰς τὸν τῶν ὅλων Θεόν. Ὅπως μὲν οὖν ὀφείλουσι ζῆν οἱ κατὰ Χριστὸν μεμνημένοι καὶ οἷας εὐχαριστίας ἀναπέμπειν τῷ Θεῷ διὰ Χριστοῦ, εἴρηται διὰ τῶν προλαβόντων· δίκαιον δὲ μηδὲ τοὺς ἀμυήτους καταλιπεῖν ἀβοηθήτους. Ὁ μίλλων τοίνυν κατηχηθῆναι τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας *1)* παιδεύσθω πρὸ τοῦ βαπτίσματος τὴν περὶ τοῦ ἀγεννήτου γινῶσιν, τὴν περὶ Υἱοῦ μονογενοῦς ἐπίγνωσιν, τὴν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πληροφορίαν· μανθανέτω δημιουργίας διαφόρου τάξιν, προνοίας εἰς-

16. De catechesi.

Hacc meditamini, fratres, et sit Dominus vobiscum in terra et in regno Patris ipsius, qui et eum misit, et nos per eum liberavit e servitute corruptionis in libertatem gloriae, et promisit vitam credentibus per ipsum in cunctorum Deum. Quemadmodum vivere debeant qui sunt Christo initiati et cuiusmodi gratiarum actiones Deo per Christum offerre, iam diximus: acquum vero est ut etiam eos qui initiati non sunt, auxilio destitutos non relinquamus.—Qui in verba pietatis instituendus est, erudiatur ante baptismum in scientia de Ingenito, in agnitione Filii unigeniti, in integra de Spiritu sancto fide. Discat varium creationis ordinem, providentiae seriem, diversarum legum

π) Διὰ Χριστὸν vatic. 2.

π) Διαπλάττεις vindobon.

ο) Ἀδύνατον, ἀγνόν, εὐσεβείας, θεογονίας, εὐαγείας; vatic. 2; eadem congerit vatic. 3 in marg.

ρ) Ὁ; om. vatic. 2 et vindobon.

ρ) Ἐποίησας vatic. 8 et in marg. ἐνέκτισας.

ρ) Μετὰ Χριστ. καὶ πνεύματος ἁγίου vatic. 2, vin-

dobon.—καὶ αἰεὶ om. vindob.—Non omittendum unam et prolixam orationem uno fluere tenore a cap. 35 ad hanc doxologiam in vatic. 2.

1) Δόξης. Rom. VIII, 21.

1) Ἀληθείας vatic. 2 et 3 in margine—Περὶ Θεοῦ τοῦ ἀγεννήτου vatic. 3 et Rom.—περὶ Ἰησοῦ id. vatic. et Rom.

μὲν νομοθεσίας διαφόρου δικαιοτήρια· παιδεύσθω διὰ τί κόσμος γέγονε καὶ δι' ὃ κοσμοπολίτης ὁ ἄνθρωπος κατέστη· ἐπιγινώσκειτω τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, οἷα τις ὑπάρχει· παιδεύσθω ὅπως ὁ Θεὸς τοὺς πονηροὺς ἐκόλασεν ὕδατι καὶ πυρὶ, τοὺς δ' ἁγίους ἐδόξασεν καθ' ἑκάστην γενεάν, λέγω δὴ τὸν Σήθ, τὸν Ἐνῶς, τὸν Ἐνῶχ, τὸν Νῶε, τὸν Ἀβραάμ καὶ τοὺς ἐκγότους αὐτοῦ, τὸν Μελχισεδέκ καὶ τὸν Ἰωβ καὶ τὸν Μωσέα Ἰησοῦν τε καὶ Χαλὶβ καὶ Φινεὶς ^{*)} τὸν ἱερέα, καὶ τοὺς καθ' ἑκάστην γενεάν ὁσίους· ὅπως τε προσοούμενος οὐκ ἀπεστράφη ὁ Θεὸς τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ἀλλὰ ἀπὸ πλάνης καὶ ματαιότητος εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐκάλει κατὰ διαφόρους καιροὺς, ἀπὸ τῆς δουλείας καὶ ἀσιβείας εἰς ἐλευθερίαν καὶ εὐσέβειαν ἐπανάγων ^{*)}, ἀπὸ ἀδικίας εἰς δικαιοσύνην, ἀπὸ θανάτου αἰωνίου εἰς ζωὴν αἰδίου. Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα μανθανέτω ἐν τῇ κατηχήσει ὁ προσιών. Προσκυνεῖτω δὲ ὁ χειροθετῶν αὐτὸν τὸν Θεὸν τὸν τῶν ὅλων δισωφότην, εὐχαριστῶν ὑπὲρ τοῦ πλάσματος ὅτι κατέπειμψεν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ Χριστὸν, ἵνα σώσῃ τὸν ἄνθρωπον ἐξαλείψας τὰς ἀνομίας, καὶ ἵνα ἀφῇ τὰς ἀσιβείας καὶ τὰς ἀμαρτίας καὶ καθαρῶς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἀγιάσῃ δὲ τὸν ἄνθρωπον κατ' εὐδοκίαν τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, συντίσῃ ^{*)} δὲ τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ φωτίσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας αὐτοῦ εἰς κατανόησιν τῶν θαυμασίων αὐτοῦ, γνωρίσῃ αὐτῷ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης, ὅπως ἂν μισήσῃ πᾶσαν ὁδὸν ἀδικίας, πορεύηται δὲ τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας εἰς τὸ καταξιωθῆναι αὐτὸν τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας εἰς υἱοθεσίαν τὴν ἐν Χριστῷ· ἵνα σύμφυτος γινόμενος τῇ ὁμοιό-

iudicia Doceatur cur mundus sit factus et quam ob rem homo sit mundi cives institutus. Agnoscat naturam suam, cuiusmodi sit. Instituatutur quemadmodum Deus vitiosos punierit aqua et igne, sanctos vero per singulas aetates decoraverit honore, Seth, Enos, Enoch, Noe, Abraham cum suis posteris, Melchisedech, Iob, Moysem, Iesum et Chaleb et Phinees sacerdotem, sanctosque alios in quavis aetate; quomodo sua providentia non avertit se Deus ab humano genere, illud vero per diversa tempora ab errore et vanitate ad cognitionem veritatis revocavit, transferens a servitute et impietate ad libertatem et pietatem; ab iniustitia ad iustitiam, a morte perpetua ad vitam aeternam. Haec atque his similia in catechesi discat, qui ad baptismum accedit.—Adoret autem qui manus imponit, ipsum Deum cunctorum Dominum, gratias agens pro creatura ipsius, quod misit Filium suum unigenitum Christum, ut hominem salvum faceret, deletis iniquitatibus, et ut dimitteret impietates et delicta, eumque ab omni macula carnis ac spiritus expiaret: sanctificaret autem hominem secundum beneplacitum bonitatis suae, et notam illi faceret voluntatem suam, et illuminaret oculos cordis eius ad intelligendum mirabilia ipsius, atque manifestaret ei iudicia iustitiae, unde odio habeat omnem iniustitiae viam, et semitam veritatis ingrediatur, ut dignus fiat lavacro regenerationis in filiorum

*) Τὸν ζῆλον τὸν ἐκ τῆς Ταντιανῆς cum vatic. 5.

*) Ἐνῶγον vatic. 2, 5, vindobon.

*) Συντίσῃ δὲ τὸ cum vatic. 1, 2, 5; συντίσῃ καὶ

συντίσῃ εἰς τὸ vindob. quibus quum vulgata erat, difficiliora et elegantiora, minus Ueltzenio placuerunt.

—γνωρίσῃ τε αὐτῷ vatic. 2.

Cap. 40. τητι τοῦ θανάτου ^{γ)} τοῦ Χριστοῦ ἐπ' ἱλπίδι τῆς ἐνδόξου κοινωνίας νικρωθῇ μὲν τῇ ἁμαρτίᾳ, ζήσῃ δὲ τῷ Θεῷ κατὰ τὴν νοῦν καὶ λόγον καὶ παρᾶξιν, καὶ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν ζώντων συναριθμηθῇ. Καὶ μετὰ τὴν εὐχαριστίαν ταύτην παιδευσάτω αὐτὸν τὰ περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως τὰ τε περὶ τοῦ πάθους αὐτοῦ καὶ τῆς ἐκ νικρῶν ἀναστάσεως καὶ ἀναλήψεως. Καὶ ὅταν ^{δ)} ἢ πρὸς αὐτὸ λοιπὸν τὸ βαπτισθῆναι ὁ κατηχηθεὶς, μανθανέτω τὰ περὶ τῆς ἀποταγῆς τοῦ διαβόλου καὶ τὰ περὶ τῆς συταγῆς ^{ε)} τοῦ Χριστοῦ· δεῖ γὰρ αὐτὸν πρῶτον μὲν ἀποσχίσθαι τῶν ἐναντίων καὶ τότε ἐντὸς γενέσθαι τῶν μυστηρίων, προκαθάραντα ἑαυτοῦ τὴν καρδίαν πάσης κακοηθείας, σπείλου τε καὶ ῥυτίδος, καὶ τότε τῶν ἁγίων μεταλαχθεῖν ^{β)}. Ὡς γὰρ γεωργὸς ἄριστος ἐκκαθαίρει τὴν ἄρουραν πρότερον τῶν ὑπερφουουσῶν ^{ε)} ἐν αὐτῇ ἀκανθῶν, καὶ τότε σπείρει τὸν πυρὸν, οὕτως δεῖ καὶ ὑμᾶς, πρότερον πᾶσαν ἀσέβειαν ἐξελόντας ἀπ' αὐτῶν, τότε τὴν εὐσέβειαν αὐτοῖς ἐγκαταβάλλεσθαι καὶ τοῦ βαπτίσματος ἀξιῶσαι. ^{δ)} Καὶ γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν οὕτως παρήνευσεν ἡμῖν εἰπὼν· Μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, καὶ τότε ἐπήγαγε τό· Καὶ βαπτίσατε αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀπαγγελλέτω οὖν ὁ βαπτιζόμενος ἐν τῷ ἀποτάσσεισθαι·

adoptionem in Christo, atque complantatus similitudini mortis Christi in spe glorio-
sae communionis, mortuus reddatur peccato, Deo autem vivat secundum mentem, ver-
bum et opus, et in libro viventium connumeretur.—Post hanc gratiarum actionem,
instruat eum in iis quae pertinent ad incarnationem Domini, ad passionem, resurrectio-
nem, ascensionem.—Deinde, in ipso tempore baptismi, catechumenus discat quae ad
renuntiandum diabolo et quae ad adscribendum se Christo pertinent. Oportet enim ut
primum discedat a contrariis, deinde ingrediatur mysteria, repurgato prius corde omni
improbitate, macula et sordibus, atque hoc modo sancta percipiat. Nam ut diligens agri-
cola, purgat prius agrum succrescentibus spinis, deinde triticum serit; sic debetis vos,
prius omni extracta impietate, constituere pietatem et ad baptismum accedere. Etenim
Dominus noster ita nobis praecepit, dicens: « Docete prius omnes gentes, » et postea
subiunxit: « Et baptizate eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. » Profiteatur igi-
tur, cum abrenuntiat, in hunc modum:

17. Abrenuntiatio et symbolum.

Cap. 41. Ἀποτάσσομαι τῷ Σατανᾷ καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ καὶ
ταῖς πομπαῖς αὐτοῦ καὶ ταῖς λατρείαις ^{ε)} αὐτοῦ καὶ τοῖς
ἁγγέλοις αὐτοῦ καὶ ταῖς ἐφευρέσειν αὐτοῦ καὶ πᾶσι τοῖς
ὄντι αὐτόν.

« Abrenuntiatio satanae et operibus eius et pompis
eius et cultui eius et angelis eius, et inventis eius
et omnibus quae sub ipso sunt (9). »

γ) Πανάτος τοῦ om. vatic. 2, 5. — τοῦ κυρ. I. Χρ.
vatic. 2, — ἐν om. vindob. et te paulo post.

ε) Κατηχηθεὶς ἢ vatic. 2; unde vatic. 5 una voce
vltiosa κατηχηθείς.

α) Συνταγῆς vatic. 2. Aut προκαθαίρει τε rescribi
vult Veltzenius, aut post ῥυτίδος deleri καὶ, silenti-
bus tamen in utroque loco codicibus. — κακατοίας va-
tic. 2, vindobon. coislin.

β) Μεταλαχθεῖν vatic. 2, 5.

ε) Ἐφευρεσῶν Coteler. marg. πρῶτον τῶν ἐφευ-
ρεσῶν coislin.

δ) Αὐτοὺς ἀξιῶσαι vindob. coislin. Πρῶτον vulgo
add. omisimus cum vatic. 5, vindob. coislin. Turrian.
Cf. Matth. XXVIII, 19.

ε) Καὶ τοῖς ad ἐφευρεσ. αὐτοῦ om. coislin. cf. Goar
Eucholog. p. 338.

Μετὰ δὲ τὴν ἀποταγὴν συντασσόμενος λεγέτω ὅτι καὶ συντάσσομαι τῷ Χριστῷ καὶ πιστεύω καὶ βαπτίζομαι εἰς ἓνα ἀγέννητον μόνον ἀληθινὸν Θεὸν πατοεράτορα, τὸν Πατέρα τοῦ Χριστοῦ, κτίστην καὶ δημιουργὸν τῶν ἀπάντων, ἐξ οὗ τὰ πάντα καὶ εἰς τὸν Κύριον Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱόν, τὸν πρωτότερον πάσης κτίσεως, τὸν πρὸ αἰῶνων *f)* εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὁρατὰ τε καὶ ἀόρατα, τὸν ἐκ' ἐσχάτων ἡμερῶν κατελθόντα ἐξ οὐρανῶν καὶ σὰρκα ἀναλαβόντα *g)* καὶ ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου Μαρίας γεννηθέντα, καὶ πολιτευσάμενον ὁσίως κατὰ τοὺς νόμους τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς αὐτοῦ, καὶ σταυρωθέντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ *h)* ἀποθανόντα ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν μετὰ τὸ παθεῖν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθισθέντα ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, καὶ πάλιν ἐρχόμενον ἐκὶ συντελείᾳ τοῦ αἵματος μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται ὁ τέλος· βαπτίζομαι καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦτοῖσι τὸν Παράκλητον, τὸ ἐνεργῆσαι ἐν πᾶσι τοῖς αἰῶσι τοῖς ἁγίοις, ὑστερον δὲ ἀποσταλὴν καὶ τοῖς Ἀποστόλοις παρὰ τοῦ *k)* Πατρὸς κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ μετὰ τοὺς ἀποστόλους δὲ πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν ἐν τῇ ἁγίᾳ καὶ ἀποστολικῇ ἐκκλησίᾳ, εἰς σαρτὸς ἀνάστασιν καὶ εἰς ἄφθισιν ἀμαρτιῶν καὶ εἰς βασιλείαν οὐρανῶν καὶ εἰς ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἵματος.

Καὶ μετὰ τὴν ἐπαγγελίαν ταύτην κατ' ἀκολουθίαν ἔρχεται καὶ εἰς τὴν τοῦ ἱλαίου χρῆσιν. Εὐλογεῖται δὲ τοῦτο παρὰ τοῦ ἀρχιερέως ¹⁾ εἰς ἄφθισιν ἀμαρτιῶν καὶ προκατασκευὴν τοῦ βαπτίσματος. Ἐπικαλεῖται γὰρ οὕτω τὸν ἀγέννητον Θεόν, τὸν Πατέρα τοῦ Χριστοῦ, τὸν βασιλέα πάσης αἰσθητῆς καὶ νοητῆς φύσεως· ἵνα ἁγιάσῃ ²⁾ τὸ ἔλαιον τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ καὶ δώσῃ χάριν πνευματικὴν καὶ δύναμιν ἐνεργητικὴν, ἄφθισιν τε ἀμαρτιῶν καὶ προπαρασκευὴν ὁμολογίας βαπτίσματος, ὥστε τὸν χριόμενον ἀπολυθίντα πάσης ἀσιβείας ἄξιον ³⁾ γενέσθαι τῆς μυστικῆς κατ' ἐντολὴν τοῦ Μονογενοῦς.

Ἔπειτα ἔρχεται εἰς τὸ ὕδωρ. Εὐλογεῖ καὶ δοξάζει τὸν δεισιώτην Θεὸν τὸν

18. De chrismate.

Post hanc professionem deinceps venit ad unctionem olei. Benedicitur hoc oleum a pontifice in remissionem peccatorum et praeparationem baptismi. Invocat enim hoc modo ingenitum Deum Patrem Christi, regem omnis naturae tum corpore, tum mente constantis, ut sanctificet oleum in nomine Domini Iesu, et tribuat gratiam spiritualem et remissionem peccatorum, et praeparationem confessionis baptismi, ut qui ungitur, ab omni liberatus impietate, dignus fiat initiatione, secundum Unigeniti mandatum.

19. Mysticae aquae benedictio.

Deinde venit ad aquam: benedicit et glorificat sacerdos Dominum Deum omnipotentem,

f) Προαιώνιον vatic. 2.—γενν. οὐ κτισθέντα vatic. 2, 3 et 6 in marg.

g) Post ἀναλαβόντα om. καὶ vatic. 1, 2, 3. Idem usque ad γεννηθέντα om. Turr.—μετὰ τοῦ νόμ. Coteler.

h) Παθόντα vatic. 2; in marg. ut vulgat.

i) Οὐκ ἔστι vatic. 2.—Idem mox: αἰώνιον.

k) Τοῖς ἀποστόλοις om. v. indob.—ἡμῖν add. vat. 1. tantum in marg. sed inepte.

l) Ἰερῆς vatic. 1.—Mox οὗτος v. indobon.

m) Ἀγίασθῃ vatic. 2.—καὶ δύναμιν ἐνεργητικὴν om. v. indob.

παντοκράτορα, τὸν Πατέρα τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ ^{*)}, εὐχαριστῶν ὁ ἱερεὺς ὅτι ἀπέ-
στειλεν ἱνανθρωπῆσαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ δι' ἡμᾶς, ἵνα ἡμᾶς σώσῃ ὅτι ἠνέσχετο
τῆς ἱνανθρωπήσεως ὑπῆκοον αὐτὸν γενέσθαι ἐν πᾶσι, κηρῦξαι βασιλείαν οὐρα-
νῶν, ἄφεισιν ἁμαρτιῶν, νεκρῶν ἀνάστασιν. Ἐπὶ τούτοις προσκυνεῖ αὐτὸν τὸν μο-
νογενῆ Θεὸν μετ' αὐτὸν, καὶ δι' αὐτὸν εὐχαριστῶν αὐτῷ, τῷ ἀναδέξασθαι αὐ-
τὸν τὸν ὑπὲρ ^{ο)} πάντων θάνατον διὰ τοῦ σταυροῦ, οὗ τύπον ἔδωκε τὸ βάπτισμα
τῆς παλιγγενεσίας· δοξάζει τε ὅτι ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ Θεὸς ὁ τῶν ὅλων
Κύριος ἐν ἁγίῳ Πνεύματι οὐκ ἀπερρίψε τοὺς τῶν ἀνθρώπων γένος, ἀλλὰ δια-
φόροις καιροῖς ^{ρ)} διαφοροῦς προνοίας ἐποίησατο, τῷ τε Ἀδὰμ αὐτῷ ἐν παρα-
δείσῳ πρῶτον μὲν τρυφῆς ^{σ)} λόγῳ τὸν παράδεισον οἰκητήριον δοῦς, ἔπειτα προ-
νοίας λόγῳ ἐντολὴν ποιησάμενος, ἁμαρτόντα δὲ δικαιοσύνη ἰξώσας, ἀγαθότητι
δὲ μὴ ἀπορρίψας εἰς τὸ παντελές, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ κατὰ διαδοχὴν ^{τ)}
διαφόρως παιδεύσας· δι' ὃν ^{ο)} ἐπὶ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος ἀπέστειλε τὸν Υἱὸν αὐ-
τοῦ ἄνθρωπον γενέσθαι δι' ἀνθρώπους, καὶ πάντα τὰ ἀνθρώπινα πάθη ἀναδέξα-
σθαι χωρὶς ἁμαρτίας. Αὐτὸν οὖν καὶ νῦν παρακαλεῖτω ὁ ἱερεὺς πρὸς τῷ βαπτί-
σματι καὶ λεγέτω ὅτι·

patrem unigeniti Dei, gratias agens quod misit ad suscipiendam carnem Filium suum
propter nos et salutem nostram, quod sustinuit, homo factus, in omnibus obedire et
nuntiare regnum coelorum, remissionem peccatorum, et mortuorum resurrectionem.
Post haec adorat unigenitum Deum, cum ipso et per ipsum, gratias agens quod per-
tulit pro omnibus mortem in cruce, cuius imaginem dedit baptismum regenerationis.
Laudat etiam quod in nomine Christi Deus cunctorum Dominus in Spiritu sancto non
despexit genus humanum, quin potius varie pro diversis temporibus ei providit: ipsi
Adae in paradiso, cum ei primum pro deliciis domicilium paradisi concessit, deinde
cum providentiae suae ratione mandatum tradidisset, peccatoque lapsum cum iustitia
spoliaverit, bonitate usus non abiicit eum omnino, sed suos posteros pro temporum
successione diversis modis erudit; ob eundem in extremo saeculo misit Filium suum, ut
propter homines homo fieret et omnes humanas aegritudines, excepto peccato, susci-
peret. Ipsum igitur nunc quoque invocet sacerdos ad baptismum et dicat:

Κατεῖδε ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἁγιάσον τὸ ὕδωρ τοῦτο, δός
δὲ χάριν καὶ δύναμιν, ὥστε τὸν βαπτιζόμενον κατ' ἐντολὴν
τοῦ Χριστοῦ σου αὐτῷ συσταυρωθῆναι καὶ συνεποθανεῖν
καὶ συνταφῆναι καὶ συναναστήναι εἰς υἱοθεσίαν τὴν ἐν
αὐτῷ, τῷ νεκρωθῆναι μὲν τῇ ἁμαρτίᾳ, ζῆσαι δὲ τῇ δι-
καιουσύνῃ·

« Respice de coelo et sanctifica hanc aquam, da
ei gratiam et virtutem, ut qui baptizatur secundum
mandatum Christi tui, cum eo crucifigatur et commo-
riatur et consepeliatur et consurgat in adoptionem
filiorum Dei quae est in ipso, ut mortuus quidem sit
peccato, vivat autem iustitiae. »

20. Benedictio unguenti mystici.

Καὶ μετὰ τοῦτο βαπτίσας αὐτὸν ἐν τῷ ὀνόματι
τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, χρι-
Cap. 46. στω μύρον ^{ι)} ἐπιλέγων· Κύριε ὁ Θεὸς ὁ ἀγέννητος καὶ
^{κ)} Υἱοῦ vindobon. coisl. in.
^{ο)} Ἐκὶ addit de suo Veltzen. post αὐτῷ contra codd.
^{ρ)} Διαφόροις καιροῖς om. vatic. 5, 6. — τῷ δὲ vulgo.
^{σ)} Τρυφῆς vatic. 5.
^{τ)} Ἀμαρτάνεστα vatic. 2, 5.

Et post hoc baptizet eum in nomine Patris et Filii
et Spiritus sancti et unget unguento, dicens:

« Domine Deus, qui es ingenuus et cui nullus
^{α)} Δι' ὃν constanter omnes codices contra Veltzen
conscientem ex iniqua pelagianae fallaciae suspitione
scriptum primum fuisse δι' ὃ. vid. annot.

^{ι)} Χρίσας vatic. 5. — μύρον vatic. 2, 5. — ἀγέννητος
Coteler. in marg.

ἀλλήλοισι, ὁ τῶν ὅλων Κύριος, ὁ τῆν ὁσμήν τῆς γνώσεως τοῦ εὐαγγελίου ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν εὖοσμον παρσχομένους σὺ καὶ τὸν τοῦτο τὸ μύρον δὲς ἐνέργειαν γενέσθαι ἐπὶ τῷ βαπτιζομένῳ, ὥστε βιβαίαν ^{u)} καὶ πᾶν ἐν αὐτῷ τὴν εὐδίαν μέναι τοῦ Χριστοῦ ^{c)} σου, καὶ συναποθανόντα αὐτῷ συναναστῆναι καὶ συζῆσαι αὐτῷ.

est Domini, qui odorem cognitionis evangelii in omnibus gentibus suavem fecisti, tu et nunc praesta ut hoc unguentum efficax fiat in baptizato, quo firma et stabilis maneat fragrantia odoris Christi tui, atque commortuus ipso cum eo resurgat et vivat una cum ipso.

Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα λεγέτω· ἑκάστου γὰρ ἡ δύναμις τῆς χειροθεσίας ἐστὶν αὕτη. Ἐὰν γὰρ μὴ εἰς ἑκάστον τούτων ἐπίκλησις γένηται παρὰ τοῦ ^{x)} εὐσεβοῦς ἱερέως τοιαύτη τις, εἰς ὕδωρ μόνον κατὰβαίνει ὁ βαπτιζόμενος, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι ^{y)}, καὶ ἀποτίθεται μόνον τὸν ῥύπον τοῦ σώματος, οὐ τὸν ῥύπον τῆς ψυχῆς. Μετὰ τοῦτο ἐστὼς προσευχέσθω τὴν εὐχὴν, ἣν ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ Κύριος. Ἀναγκαίως δὲ τὸν ἀναστάντα δι᾽ ἰστάναι καὶ προσεύχισθαι διὰ τὸ τὸν ἐγειρόμενον ὄρθιον εἶναι· καὶ αὐτὸς οὖν συναποθανὼν τῷ Χριστῷ καὶ συνεισερχόμενος ^{z)} στηκίω. Προσευχέσθω δὲ κατὰ ἀνατολὰς· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο γέγραπται ἐν τῇ διευτέρᾳ τῶν Παραλειπομένων, ὅτι μετὰ τὸν συντελεισθῆναι τὸν ναὸν τοῦ Κυρίου ὑπὸ τοῦ βασιλείως Σολομῶντος ἐν αὐτῷ τῷ ἐγκαινισμῷ οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ λευῖται καὶ οἱ ψαλτῶδοι μετὰ κυμβάλων καὶ ψαλτηρίων εἰστήκεισαν κατὰ ἀνατολὰς, αἰνοῦντες καὶ ἑξομολογούμενοι λέγοντες· Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ ^{a)}. Προσευχέσθω δὲ ταῦτα μετὰ τὴν πρωτέραν εὐχὴν λέγων· Ὁ Θεὸς ὁ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ σου τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ σου, δός μοι σῶμα ἄσπιλον, καρδίαν καθάραν, νοῦν γρήγορον ^{b)}, γνῶσιν ἀπλανῆ, Πνεύματος ἁγίου ἐπιφοίτησιν πρὸς κτῆσιν καὶ πληροφορίαν τῆς ἀληθείας διὰ τοῦ Χριστοῦ σου, δι' οὗ ^{c)} σοι δόξα ἐν ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

Cap. 15.

Haec atque huiusmodi dicat. Nam haec est virtus impositionis manuum unicuique factae. Nisi enim in quemque horum a christiano sacerdote huiusmodi invocatio adhibeatur, qui baptizatur in aquam tantum descendit more Iudaeorum, corporisque solum abiicit sordes, non animae. — Deinde stans dicat orationem quam nos docuit Dominus. Surgentem autem stare oportet necessario, dum orat; qui enim suscitatus est, rectus manet; ideo cum is commortuus sit et excitatus una cum Christo, astare debet. — Precetur autem versus orientem: nam id scriptum est in secundo Paralipomenon; cum enim templum Domini a rege Salomone absolutum est, in ipsa dedicatione sacerdotes et levitae et cantores cum cymbalis et psalteriis steterunt ad orientem conversi, laudantes et confitentes et dicentes: « Laudate Dominum, quoniam bonus, quoniam in saeculum misericordia eius. » — Tum precetur post primam orationem in hunc modum: « Deus omnipotens, Pater Christi tui, unigeniti Filii tui, da mihi corpus purum, cor mundum, mentem vigilantem, scientiam falli nesciam, Spiritus sancti adventum in adipiscenda et retinenda integra veritate Christi tui, per quem tibi gloria in sancto Spiritu, in saecula saeculorum. Amen.

u) βιβαίαν coisl. vatic. 2. — καὶ πᾶν. om. coisl. — καὶ πανάγιον vatic. 1 et 6 in margine, quod Bovio et Turriano solum placuit.

c) Τοῦ Χριστοῦ ad συνεῖναι om. coisl.

x) Ὁ τοῦ vindob. coisl.

y) Ὁς Ἰουδαῖοι vatic. 1, 2, 5; Bov. legit Ἰουδαῖος.

z) Ἐστῆκε vatic. 2. ἐστὶ καὶ προσευχέσθω οὖν coisl.

a) Αὐτοῦ. II Reg. V, 12, 13.

b) Ἐγρήγορον vindob. εὐγρήγορον vatic. 5: utraque lectio tendit ad vocem puriorem ἐγρηγόρητον.

c) Μεθ' οὗ vatic. 2, vindob. coisl. συν' ἁγίῳ vat. 5, vindobon. coisl.

cap. 10.

Ταῦτα καὶ περὶ τῶν κατηχουμένων δίκαιον ἡγησάμεθα διατάξασθαι· περὶ δὲ τῶν ὑφ' ἡμῶν χειροτονηθέντων ἐπισκόπων ἐν τῇ ζωῇ τῇ ἡμετέρα γνωρίζομεν ὑμῖν ὅτι εἰσὶν οὗτοι· Ἱεροσολύμων μὲν Ἰάκωβος ὁ τοῦ Κυρίου ἀδελφός, οὗ τελευτήσαντος, δεύτερος Συμίων ὁ τοῦ Κλειόπα, μετ' ὃν τρίτος Ἰούδας Ἰακώβου· Καισαρείας δὲ τῆς Παλαιστίνης πρότερον μὲν Ζακχαῖος ὁ ποτε τελώνης, μετ' ὃν Κορνήλιος καὶ τρίτος Θεόφιλος· Ἀντιοχείας δὲ Εὐόδιος μὲν ὑπ' ἑμοῦ Πέτρου, Ἰγνάτιος δὲ ὑπὸ Παύλου· τῆς δὲ Ἀλεξανδρείαν Ἀννιανὸς πρῶτος ὑπὸ ^{δ)} Μάρκου τοῦ εὐαγγελιστοῦ χειροτόνηται, δεύτερος δὲ Ἀβίλιος ὑπὸ Λουκᾶ καὶ αὐτοῦ εὐαγγελιστοῦ· τῆς δὲ Ῥωμαίων ἐκκλησίας Δίνος μὲν ὁ Κλαυδίας πρῶτος ὑπὸ Παύλου, Κλήμης δὲ μετὰ τὸν Δίνου θάνατον ὑπ' ἑμοῦ Πέτρου· δεύτερος χειροτόνηται· τῆς δὲ Ἐφέσου Τιμόθεος μὲν ὑπὸ Παύλου, Ἰωάννης δὲ ὑπ' ἑμοῦ ^{ε)} Ἰωάννου· Σμύρνης δὲ Ἀρίστων πρῶτος, μετ' ὃν Στράταιας ^{ς)} ὁ Λαΐδος καὶ τρίτος Ἀρίστων· Περσάμου δὲ Γάιος, καὶ Φιλαδελφείας Δημήτριος ὑπ' ἑμοῦ· ὑπὸ δὲ Παύλου Λούκιος Κεῖχυριων, καὶ τῆς Κρήτης Τίτος, Διονύσιος δὲ ἐν Ἀθήναις, τῆς δὲ ἐν Φοινίκῃ Τριπόλειως Μαροónης ^{g)}, τῆς δὲ ἐν Φρυγίᾳ Λαοδικείας Ἀρχιππος, Κολοσσαίων ^{h)} δὲ Φιλήμων, Βεροίας δὲ τῆς Μακεδονίας Ὀνήσιμος ὁ Φιλήμονος, Κρήσης δὲ τῶν κατὰ Γαλατίαν ^{ι)} ἐκκλησιῶν, Ἀκύλας δὲ καὶ Νικήτης τῶν κατὰ Ἀσίαν ^{κ)} παροικιῶν, Κρίσπος δὲ τῆς κατὰ Αἴγινα ἐκκλησίας. Οὗτοι οἱ ὑφ' ἡμῶν ἐμπιστευθέντες τὰς ἐν Κυρίῳ πα-

21. *Missi episcopi et ordinati ab Apostolis.*

Haec de catechumenis praecipienda duximus. De episcopis autem a nobis in vita nostra ordinatis, significamus vobis quod hi sunt:

Hierosolymis, ordinatus est Iacobus, frater Domini; quo mortuo, secundus, Simeon Cleopae; post eum tertius, Iudas Iacobi.—Caesareae Palaestinae, primus ordinatus est Zachaeus, olim publicanus; post eum, Cornelius; tertius, Theophilus.—Antiochia, Evodius a me Petro, Ignatius a Paulo.—Alexandriae, Annianus primus a Marco evangelista est ordinatus; secundus, Abilius, a Luca item evangelista.—Romanae ecclesiae Linus, Claudia filius, primus a Paulo; Clemens, post eius mortem, a me Petro secundus ordinatur.—Ephesi, Timotheus a Paulo; Ioannes a me Ioanno.—Smyrnae, Aristo primus; post eum, Strateas Loidis, et tertius Aristo.—Pergami, Caius.—Philadelphiae, Demetrius a me.—A Paulo autem Lucius Cenchreorum.—Cretae, Titus.—Dionysius, Athenis.—Tripoleos in Phoenicia, Maroones.—Laodiceae in Phrygia, Archippus.—Colossensium, Philemon.—Berocae apud Macedonas, Onesimus Philemonis.—Ecclesiarum Galatae, Crescens.—Asiae paroeciarum, Aquila et Nicetas; et ecclesiae Aeginensis Crispus. Hi sunt quibus

d) Ἀπὸ Μάρκου vulg.—colslin. transit a voce εὐαγγελιστοῦ ad τὴν δὲ et legit Δίνου.

e) Ὑπ' ἑμοῦ Παύλου colslin. idemque legebat Turrianus.

f) Ὁ στρατίας ὁ Λαΐδος in marg. vatic. 2.

g) Μαροόνης vatic. 1, sed post correct. et sic vulg. μαροόνης colslin. μαρθώνης vladob. μαροόνης scripsi-

mus ex Recognitionibus et Clementinis, suadente Cotelario et confirmante vatic. 2 (μαροόνης), immo vat. 1 iuxta primam scripturam.

h) Κολοσσαίων vatic. 1.

i) Γαλατίας ib.

k) Κατὰ ἀσίαν vatic. 1; inde Bevius a abiam.—αίγιαναν vatic. 1.

ροικίας, ὧν τῆς διδασκαλίας μνημονεύοντες πάντοτε παραφυλάσσεισθε τοὺς ἡμετέρους λόγους· καὶ εἴη ὁ Κύριος μεθ' ὑμῶν νῦν τε καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους χρόνους, ὡς αὐτὸς εἶρηκεν ἡμῖν μέλλων ἀναλαμβάνεσθαι πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Θεὸν καὶ Πατέρα. Ἴδού γάρ, φησὶν, ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος ¹⁾· ἀμήν.

paroecias in Domino commisimus, quorum doctrinae memores, semper observato sermones nostros, et sit Dominus vobiscum nunc et in infinita tempora, quemadmodum ipse dixit nobis, cum ad suum Deum et Patrem assumendus: « Ecce enim, inquit, ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi. » Amen.

22. Oratio matutina.

Δεξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ,
καὶ εἰς γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.
Αἰνοῦμέν σε,
Ἑμνοῦμέν σε ^{π)},
Εὐλογοῦμέν σε,
Δοξολογοῦμέν σε,
Προσκυνοῦμέν σε,
Διὰ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως, σὶ τὸν ὄντα Θεόν,
Ἀγνόντων ἑνα,
Ἀπρόσιτον μόνον,
Διὰ τὴν μεγάλην σου δόξαν.
Κύριε βασιλεῦ οὐρανόε,
Θεὲ Πατέρ παντοκράτορ,
Κύριε ὁ Θεὸς ὁ Πατήρ ^{π)} τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀμώμου ἀμνίου,
Ὁς αἶρει τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου,
Πρόσδεξαι τὴν δέησιν ἡμῶν,
Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβείμ ^{σ)}.
Ὅτι σὺ μόνος ἅγιος,
Σὺ μόνος Κύριος,
Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Θεοῦ πάσης γειννητῆς φύσεως,
Τοῦ βασιλέως ἡμῶν,
Δὲ οὐ σοὶ δεξα, τιμὴ καὶ σέβας.

Gloria in excelsis Deo ⁽¹⁾,
Et in terra pax hominibus bonae voluntatis.
Laudamus te,
Cantamus te,
Benedicimus te,
Glorificamus te,
Adoramus te,
Per magnum pontificem, te verum Deum,
Ingenitum unum,
Inaccessibilem solum,
Propter magnam gloriam tuam.
Domine, Rex coelestis,
Deus Pater omnipotens,
Domine Deus, Pater Christi, agni immaculati,
Qui tollit peccata mundi,
Suscipe deprecationem nostram,
Qui sedes super Cherubim;
Quoniam tu solus sanctus,
Tu solus Dominus
Iesu Christi, Dei cunctae creatae naturae,
Regis nostri,
Per quem tibi gloria, honor et adoratio.

Cap. 47

23. Vespertina oratio.

Αἰνεῖτε, παῖδες, Κύριον,
Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου
Αἰνοῦμέν σε,
Ἑμνοῦμέν ^{ρ)} σε,
Εὐλογοῦμέν σε
Διὰ τὴν μεγάλην σου δόξαν,
Κύριε βασιλεῦ ὁ Πατήρ τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀμώμου ἀμνίου
^{σ)} Ὁς αἶρει τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου.
Σοὶ πρέπει αἶνος,
Σοὶ πρέπει ὕμνος,
Σοὶ δεξα πρέπει τῇ (τιμῇ ^{τ)} καὶ Πατρί,

Laudate pueri, Dominum;
Laudate nomen Domini.
Laudamus te,
Cantamus te,
Benedicimus te
Propter magnam gloriam tuam.
Domine rex Pater Christi agni immaculati,
Qui tollit peccatum mundi.
Te decet laus,
Te decet hymnus,
Te decet gloria Deum Patrem,

Cap. 48.

1) Αἶωνος. Matth. XXVIII, 20. Ἀπὸ· hoc usque lib. VII in vatic. 2 et coislin.

π) Ἑμνοῦμέν σε et δοξολογοῦμέν σε et ἑνα om. vatic. 5.—δοξολ. σοὶ vatic. 1. Distinximus iuxta stichometriam vatic. 1 punctis signatam.

ρ) Θεός καὶ πατήρ vatic. 1, 5 τοῦ κυρίου vatic. 5.

σ) Χερουβείμ vatic. 1.—Mox vatic. 5 post κύριος iterum: ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ. Inde

non dubitavimus emendare vulgata Ἰησοῦς Χριστός τοῦ Θεοῦ, quae cum sibi non constare iam visum fuerit, hactenus tamen intacta remanserunt. Vindobonensis aliam refert formulam cum vulgatis graece et latine in Euchologio et Missali simillimam.

ρ) Ἑμνοῦμέν σε om. vatic. 5.

σ) Ἀμνοῦ om. id.

τ) Θεῷ καὶ om. vindob.

Διὰ τοῦ Υἱοῦ δ) ἐν Πνεύματι τῷ παναγίῳ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων Ἀμήν.

Νὼν ἀπολύεις τὸν δούλόν σου, δέσποτα.

Κατὰ τὸ ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ.

Ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου.

Ὁ ὑψίστατος κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν,

ῥᾶς εἰς ἀποκαλύψιν ἔδωκ' αὐτῷ λαοῦ σου Ἰσραὴλ.

Per Filium in Spiritu sancto,

In saecula saeculorum. Amen.

Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace; quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum; lumen ad revelationem gentium et gloriam plebis tuae Israel.

23. Oratio in prandio.

Εὐλογητός εἶ, Κύριε ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός μου. ι)

Ὁ δίδους τροφήν πάσῃ σαρκί.

Πλήρωσον χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης κ) ταῖς καρδίαις ἡμῶν.

ἵνα πάντοτε πάντων αὐταρχικῶς ἔχωμεν.

Πιστεύομεν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν.

Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν,

Δεῖ οὐ ε) σοὶ δοξα, τιμὴ

καὶ κράτος

εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Benedictus es, Domine, qui pascis me a iuventute mea,

Qui das escam omni carni.

Reple gaudio et laetitia corda nostra,

Ut omnem sufficientiam habentes,

Abundemus in omni opere bono,

In Christo Iesu Domino nostro,

Per quem tibi gloria, honor,

Et fortitudo

In saecula. Amen.

δ) Διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ valic. 1. — Ἐν πνεύματι ἁγίῳ valic. 5; πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι vindobon.

ι) Ἡμεῖς et ἡμεῖς valic. 5.

κ) Καὶ πάσας εὐφροσύνης id.

ε) Μετ' οὗ vindob. — τιμὴ, σεβας εἰς τ. α. valic. 5. Ad calcem huius libri tam in vindobon. 46 quam in coislin. ascriptam est: Διαταγαὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος ἀποσταλῆσαι τοῖς ἱερείοις. Eadem ad verbum vat. 2 habet claudique voce notatu dignissima: βιβλίον ζ

ANNOTATIONES.

(I) *Legislator*. Satis apte praefigitur huic libro in plerisque codicibus titulus triplex: *περὶ πολιτείας, καὶ εὐχαριστίας, καὶ τῆς κατὰ Χριστὸν μυστήσεως*. Pars enim prior, conferta innumeris de ratione vitae sententiis, quas nullo breviori compendio coercere licet, tota vertitur in instituendis Christianorum honestis et sanctis moribus. Pars autem posterior quae rebus sacris potissimum adhibetur, rursus biceps evadit: formulas enim precum, rituumque et mysteriorum regulas, quae uno non male verbo *εὐχαριστία* continentur, excipit *παρασκευαστικὴ* catechesis ad neophytos rite initiandos accommodata. Quae in coronide adiicitur doxologia, tum etiam breviusculae preces facile erunt absoluto libro additae. An vero sex libri superiores cum septimo illo apte cohaereant, eiusdemque tenoris et auctoris sint, plus semel et prolixo iam disputatum est. Quid, si etiam septimum inter et octavum, fortasse et caeteros, discrimen peteretur ex lemmate

insigni quod tribus inter antiquiores codicibus remansit in calce appositum: *Διαταγαὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος ἀποσταλῆσαι τοῖς ἱερείοις*? Adde quod septimo non deest postrema doxologia, quae cum sextum viderint absolutum, inde illic priorem stetisse scriptorem voluerunt. Si quis tamen nullo praeconcepto iudicio, tam illa quam superiora et sequentia legit continuo, aut ego fallor vehementer, aut venae stylique eiusdem perpetua, neque obscura lineamenta deprehendet. Esse quidem varietates multas et multa plus minus antiqua libri elementa, rudi et incondito ligata stamine, nemo prudens inficias ibit. Sed adeo variam diversamque fieri ipsam telae texturam aut a pluribus librum esse coagmentatum, ego quidem huc veni usque, hanc scriptorum diversitatem quaeritans, sed vereor ne ad finem usque procedam, quin alium quam unum *διαταγῶν* consarcinatorem reperiam. Nunc vero si ad singulas huius libri partes sty-

Iam reduxerim, in promptu erit monere priorem concordare non solum cum quibusdam Apostolorum, quae Graecorum opinio fuit, sententiis superius positis (p. 76-82), sed cum nobili parte vetustissimae illius epistolae, quae multis visa est haud immerito magnum Barnabae nomen prae se ferre. Ut enim candida illa apostolicae antiquitatis colloquia quae ab ultimo oriente, ac pene ab Aethiopibus in lucem revocavimus, ordiuntur ab hisce iisdem praeceptis eademque pergunt duplici vitae mortisque via, sic passibus aequis idem in bivium concurrunt tam nostra quam novissima verba apostoli quem alterum facundiae deum Melitenses existimabant. Quibus quippe, uti et illis colloquiis, si consentanea sacrorum librorum testimonia addideris, adeo nostra habebis ut ne ullum quidem verbum decrit, immo pene dicam, nullum suo migraverit loco. Ad posteriorem partem quod spectat, ampla est messis veterum precum, quas inde ad ultimam operis segetem pia crevisse ubertate, ne fastidias; neve minutori littera deceptus, minoris haec habendas esse duxeris. Quae enim, aliquantulum in canonica sylloge peregrina, inter angustiores formas coegimus, ea certe si suum haberent locum in aliquo ritus apostolici euchologio, grandiori typo, immo aureis littoris aut purpuratis, nobilitari aequum esset. Suo quidem imbuui colore et plerumque nova indui interpretatione, leviter temperata praecedentium interpretum aut forensi loquelâ aut exquisitiore cultu, placuit; sed displicuit me non posse, ad alia properaturum, admotis veterum precum monumentis, singula verba, quanto iuvisset, commentario ornare.

(2) *Spiritus*. Non multa esse volunt apud veteres clara de Confirmationis sacramento testimonia; hic vero si adhuc desideratur aliquid, petatur ab inferiore capitulo 44 (p. 371) ubi chrisma splendido celebratur, «quo scilicet firma et stabilis manet in baptizato Christi fragrantia.» Alii mirantur eodem hoc loco ante baptismum requiri ieiunium,

allato Christi exemplo, sed haec scribi de baptismo adultis, ut aiunt, conferendo, et repeti ab omni retro antiquitate, teste D. Iustino, inter plures, et Tertulliano, satis iam ante me dictum est.

(3) *Parasceve*. Ieiunare secunda et quinta die a sabbato, seu dominica et feria sexta, ita non fuit antiquitus prohibitum, quin, ut verbo Balsamonis utar ad can. Apostolorum 66, «excipias mihi divinos patres.» Intelligit autem ascetas qui rigidiora sectantes, etiam hos dies ieiunio vovebant. Prohibitum autem aliquando fuit non tam ob illud Phariseorum: «ieiuno bis in sabbato,» quam propter Manichaeorum cultum in diem lunae, immo nonnullam gentilium die Iovis abstinentioniam. Hoc legimus in vita S. Melchiadis, illud apud D. Leonem serm. IV de quadragesima. Innumera autem inter monumenta quae ad manum essent de ieiunio IV et VI feriae, una tibi pro sexcentis erit, sylloge quaedam canonica et peculiaris, cui our non faciam alicubi sedem in hoc iuris graeci theatro, unica causa erit quod tam latinae quam orientali ecclesiae communis est. In cod. vatic. ottoboniano 309 inscribitur, fol. 21.: Διατάξεις περὶ νηστειῶν καὶ ἑορτῶν, et ibi sunt excerpta 1. Ex constitutionibus ea quae sub oculis sunt, sed eadem re, verbis autem breviora; 2. Ex Clementis Alexandrini libro stromaton VII, (ed. Potter. p. 877); 3. Petri Alexandrini can. 13; 4. Ex Athanasii epist. ad Monach. (opp. t. II, 772.); 6. Ex Epiphanio in haeresi 75 adv. Arian. (n. 3, 6,) et sermone brevi de fide (t. III. p. 1104, al. 383.); 7. Ex Ioanne Ieiunatore, ἐν λόγῳ περὶ διαφορῶν ἱερομολογουμένων (Spicil. Solesm. t. IV p. 436.); 8. Celeberrima S. Nicolai infantis abstinentia ἐκ τῶν ἁγίων πατέρων Μεθοδίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως καὶ Μιχαὴλ ἀρχιμανδρίτου; 9. Ex Historia eccles. Socratis lib. VII, c. 20; 10. Ex Palladii Historia Lausiaca in vita S. Apollonii. Sequuntur latina, raro, ne dicam, unico inter canones graecos exemplo, quae tamen brevius

recenseam quum pleraque aut Corpori iuris inseruntur, aut integrum recitantur in singulari Lud. Thomassini libro: *Traité des jeûnes de l'Eglise* (Paris, 1688). Latina autem haec sunt: Leonis III decretum de usu carniū; Hieronymi in *Commentario Epist. ad Galatas*; Augustini epist. 82 ad Casulanum; Leo magnus in *sermonibus* I, II, IV, V, VI de ieiunio X mensis; Isidorus hispaniensis (Etim. lib. VI, c. 19); Beda venerabilis in *Historia Osualdae regis Nordanhumborum*; Rupertus abbas Tuitensis (cod. Tuiciensis) in libro de *divin. offic.* cap. X; Innocentius I, in *Epist. ad Decentium*; Henricus cardinalis ostiensis in *Summa*: « In decretis invenitur, etc. » Cumulo erunt max alia quaedam nova quibus nostra libri octavi scholia absolvantur.

(4) *Sist.* Uti superius Oratio dominica potius accepta fuit ex publico sacrae liturgiae libello, quam ex evangelio, quum solenni doxologia ornata more Graecorum sit, ita ex iisdem fontibus hausta putaverim quae deinceps recitantur mysticae gratiarum actiones. Scripta enim fuisse id genus monumenta multo citius quam vulgo creditur, adeo nervosa et liquido patefecit ut nihil supra, cl. Abbas Solesmensis in libro quem pro pretio non laudavero satis, de *Instituenda re liturgica*, tom. III. Ad haec vero non accedam quin statim iniquam Clerici, et post illum Ueltzenii refricari pruriginem querar, nescio quid arianismi subodorantium semper in hisce nobilissimis precum formulis, sed quum maxime in frequenti doxologia: *μεθ' οὗ σοι δόξα ἐν ἁγίῳ Πνεύματι*, quum satis sit utrumque invidioso suspiciosum premi panoplia Euthymii Zigabeni, tit. XII c. 19 (p. 469 ed. Lugd.) diserte optimos theologos et longo ordine adducentis, qui particulam *μετὰ* indoxologia usurpaverunt.

(5) *Vero.* Bunsenio, quem non semel taedet invenire, tam hisce in rebus hospitem quam promptum in ferendam suam de hoc argumento sententiam, assentiar tamen, suspicanti in regulis annexis capp. 25, 26,

27, 28 leges inesse multo antiquiores quam orationes iisdem appositae. *Hippol.* 1. 468.

(6) *Sancto.* Idem ille Sanctus, cui tentorium vides apud nos erigi, apertius in lib. VIII cap. 13, post sacram sacerdotum et fidelium communionem, in pastophoriis asservari dicitur: quae arcana S. Eucharistiae appellatio aut fugit aut nimium sollicitavit interpretes quorum Bovius legit: « pro sancto nomine », Turrianus: « pro sancto corpore suo. »

(7) *Phelmoni.* « Petita haec ex versione Danielis, cap. VIII v. 13, ab homine qui sciebat hebraice; alioqui vertisset τῷ δέῳ, quae nota est significatio vocis hebraicae מַלְאָכִי, vel τῷ πόντῳ, ut habebat Symmachus, alteri nescio cui, ut recte Hieronymus. » Cotelier.

(8) *Sapientiae.* More veterum ante nicaena tempora, et fortasse recentiorum ad ipsum Verbum vaticinia Salomonis de sapientia: « Ego creata sum, etc. » candide referentium, noster paulo duriora scripsit. Etiam benignius quam verba sonant velim interpreteris quibus paulo infra cap. 4 offenderis, ubi ait Unigenitum « post ipsum, » id est post Patrem ingenitum adorari: quibus certe non inducuntur gradus in Deitate, sed ordo tantum in origine, propter auctoritatem principii, respectu Patris ad Filium, describitur.

(9) *Sunt.* Adeo vetusta illa verba sunt ut sine ulla varietate recitentur etiam nunc tum in ecclesia constantinopolitana, ut habet, ne obvia Graecorum eueologia excitem, pulcherrimus codex vaticanus 2041 f. 248, quem vix credam non venisse ex armario sanctae Sophiae in vaticanos thesauros; tum in ecclesia alexandrina (I. Assemani Cod. liturg. t. I. p. 186); tum in antiochena, referente Severi quem vulgarunt ordine baptismi (ibid. p. 327); tum demum hierosolymitana (ib. p. 280).

(10) *Saeculi.* Multorum vota nonne incommode frustrarer, si tot inter aevi apostolici memorias, suum quoque locum non

haberet symbolum illud, latinis quidem tritum, Graecis vero, quantum ex membranis vetustis quas excussi haud inpigre, statuerim, non ita frequens? Recitabo et nomina XII Apostolorum singulis particulis affigam, qualia repperi in membran. saec. XII octoecho, olim Basilianorum monachorum, nunc vatic. 2012, fol. 99. Si cui scripta id genus latine placeant, invenientur inter opp. S. Augustini, serm. 90 *de tempore* t. V. p. II, p. 556; ne recolam quadruplicem illam columnam quae apud Celliorum (Hist. des aut. ecclés. t. 1. p. 521) e Rufino acceptas quatuor exhibet formulas, vulgatam, aquileiensem, romanam et orientalem, ab inani-bus Elias Dupinii aliorumque exceptionibus egregie vindicatas. His vero accedere non displiceat alterum simile symbolum Prophetarum et Apostolorum, ut ferunt codd. vaticani 1906 et 2127, vulgari autem ambo et valde recenti manu conditi.

I.

Πέτρος. Πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν Πατέρα παντοκράτορα, ποιη-
τὴν οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς.
Ἀνδρέας. Καὶ εἰς Ἰησοῦν τὸν Υἱὸν τοῦ τοῦ μοτογενῆ
κυρίου ἡμῶν.
Ἰάκωβος. Τὸν συλληφθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ γεν-
νηθέντα ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου.
Ἰωάννης (οἱ υἱοὶ ζεβεδαίου). Τὸν παθόντα ἐπὶ Ποντίου
Πιλάτου σταυρωθέντα, νεκρωθέντα καὶ ταφέντα.
Θωμᾶς. Τὸν καταβάντα εἰς τὸν ᾄδην καὶ ἀναστάντα ἐκ
νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ.
Ἰάκωβος Ἀλφαίου. Τὸν ἀναβάντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ
καθισθέντα ἐκ δεξιῶν Θεοῦ Πατρὸς τοῦ παντοκρά-
τορος.
Φίλιππος. Τὸν ἐκείθεν ἀλασόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νε-
κρούς.
Ματθαῖος. Πιστεύω εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.
Βαρθολομαῖος. Ἄγιον ἐκκλησίαν καθολικὴν, ἁγίαν κοι-
νῶν.
Σιμὼν. Ἀφίσιν ἁμαρτιῶν.
Θαδδαῖος. Σαρκοῦς ἀνάστασις.
Ματθίας. Ζωὴν αἰώνιον.

II.

Ἰερεμίας. Πατέρα ἐπεκαλέσατο τὸν ποιῶντα οὐρανὸν καὶ
γῆν. Πέτρος. Πιστεύω (ut supra).
Δαυὶδ. Ὁρᾷ δ' ἄνδρα μέσον τοῦ πυλῶντος καὶ τοῦ οἴκου τοῦ
δοῦλου ὁμοίον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου Ἀδριανός. Καὶ
εἰς τὰς I. X. γ. ν. αὐτοῦ.

Ἰσκαρίας. Ἰδοὺ ἡ παρθέτος συλληφίται καὶ τέξει υἱόν. Ἰω-
άννης. Τὸν Παθόντα κτλ.
Ἰσκαρίας. Ἐσομαι εἰς θάνατον, ὃ θάνατος, δῆγμα σὸν ἰσο-
μαί.—Ἐπισκέψεται ἡμᾶς μετὰ δύο ἡμέρας καὶ τῇ
τρίτῃ ἡμέρᾳ ἔγερσιν ἡμᾶς. Θωμᾶς. Κατέλθου κτλ.
Δαυὶδ. Ἀνίσθη ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ. Καὶ ἔειπεν ὁ κύριος
τῷ κυρίῳ μου. Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. Ἰάκωβος. Ἀνῆλ-
θεν— τοῦ Πατρὸς.
Ἰωάν. Ἐγερᾷ ἰδοὺ ἐν ἐξέρᾳ Ἰωσαφάτ, καὶ ἐκεῖ κρῖναι
αὐτοὺς. Φίλιππος. Καὶ πάλιν ἐρχόμενος...
Ζαχαρίας. Ἐπεὶ ὁφθαλμοὶ ἐκείνων ἐπαυθῆναι τὸ ὅμιον
πνεῦμα ἰγγὺς αἵματος ἐκχεῖ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου
ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. Ματθαῖος. Πιστεύω ε. γ. α. π.
Σολόμων. Μία ἐστὶ περιστέρα ἡμῶν, μία ἐστὶν ἡ μήτηρ
αὐτῆς, ἐκκλησὶα ἡμῶν ἐκ γυναικὸς αὐτῆς. Βαρθολομαῖος.
Ἄγιον. ε. κ.
Μιχαῖας. Τὰ λείψανα τῶν ἡμετέρων ἀδελφῶν ταφέντα-
σαν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ καθελὼ πᾶσας τὰς
ἀνομίας αὐτῆς. Σιμὼν. Κοινωνία ἁγίων, α. γ. α.
Ἰεζεκιήλ. Ἰδοὺ ἐγὼ ἐξαγάγω ὑμᾶς ἐκ τῶν μνημείων ὑμῶν.
λαὸς μου. Θαδδαῖος. Σαρκοῦς ἀνάστασις.
Δαυὶδ. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ σιγήσεται ὁ λαὸς μου, καὶ
ὅς ἐρεθίσται γυμνασμοῖς ἐν τῇ βίβλῃ ζῶντος Ματ-
θαῖος. Ζωὴν αἰώνιον.

(11) *Deo*. Omissis novis commentariis sive in varios baptismi ritus, sive in vetera plurium ecclesiarum diptycha, sive vero etiam in hanc peculiarem Nostri memoriam de paulina Lini ordinatione, utpote quae quum huius loci non sint, prolixa iam disputatione aliorum praecoccupentur, statim transeo ad ultimas preces quarum principem iure locum obtinet Doxologia seu hymnus angelicus. In qua videas veterum membranarum non στίχους solum, sed τροπάρια, seu harmonica et periodica versuum intervalla quae post breviores applausus in prolixiore succentum recidunt. Non committam ut hic sileatur S. Hilarium, pictavensem doctorem, quum paucissimis mutatis, hymnum hunc latinum fecisset, atque in missam inclusisset, primum ideo a concilio toletano IV, inde a multis dictum fuisse cantici auctorem. Quid vero tantae antiquitatis hymno saecula inde subsecuta addiderint, ut aure et digito sentias, audi eundem hymnum in recentioribus euchologiis. Ac primum tam Graecis quam latinis pars prior communis, iisdem pene verbis in utraque lingua consonis editur, vario tamen clauditur epiphonemate: σὺ εἶ μόνος ἅγιος, σὺ

εἰ μόνος Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ πατρὸς. Ἀμήν. Ita Graeci, omissa latinorum διαθήκη: cum sancto Spiritu, quam minus apte illi superius post Υἱὸ μονογενεῖς Ἰησοῦ Χριστὲ, inserunt: καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Indo soli Graeci.

Καθ' ἐκάστην ἡμέραν εὐλογῶ σε, καὶ αἰνῶ το ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. — Κύριε, καταφυγὴ ἡμετέρῃς ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ. Ἐγὼ εἶπα Κύριε ἰλασθῆναι με, ἵασαι τὴν ψυχὴν μου, ὅτι ἡμαρτόν σοι. — Κύριε, πρὸς σὲ καταφυγόν, διδάξόν με τοῦ ποιεῖν τὸ θέλημά σου, ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς μου. — ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτί σου ὁφράμεθα φῶς. — Παρατίθενται τὸ ἔλεός σου τοῖς γενέσκαυσί σε. — Καταξίωσον, Κύριε, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ, ἀναμαρτήτους φυλαχθῆναι ἡμᾶς. — Εὐλογητός εἶ, Κύριε, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν καὶ αἰνετὸν καὶ διδοξασμένον τὸ ὄνομά σου εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Γένοιτο, Κύριε, τὸ ἔλεός σου ἐφ' ἡμᾶς, καθάπερ ἠλπίσαμεν ἐπὶ σέ. — Εὐλογητός εἶ, Κύριε, διδάξόν με τὰ δικαιώματά σου. — Εὐλογητός εἶ, δέσποτα, συνέτισόν με τὰ δικαιώματά σου. — Εὐλογητός εἶ ἅγιε, φῶτισόν με τοῖς δικαιώμασί σου. — Κύριε, τὸ ἔλεός σου εἰς τὸν αἰῶνα τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου μὴ παρήσῃ.

Sequentia vero tam orientales ecclesiae quam veteres et novi D. Benedicti alumni quotidie, eadem hora, cum laeta Graecorum melodia, concinunt:

Σοὶ πρέπει αἶνος.	Te decet laus; †
Σοὶ πρέπει ὕμνος.	Te decet hymnus; †
Σοὶ δόξα πρέπει.	Tibi gloria †
Τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ.	Deo Patri et Filio †

Καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Cum Sancto Spiritu †
Νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνες. In saecula saeculorum.
νας τῶν αἰώνων. Ἀμήν (Ho- Amen (Breviarium mona-
rolog. ad ὄρθρον in XL^a). sticum ad matutin.).

Sistere adhuc in hac meta lubet et monere post alios orationem vespertinam (capite 48) legi ex integro apud Athanasium de virginitate n. 5. (opp. t. II, p. 100), tum etiam mirari cur iidem commentatores, invectis undequaque, tot rerum inutilium fascibus, illud non viderint, ultimam in prandio orationem (cap. 49), semel a Chrysostomo expressam fuisse ad verbum homil. LVII in Matthaeum, et iterum relectam non sine egregio commentario in homil. LVI, ad populum antiochenum immo auctam catastrophe, quae cum brevis sit, invito nemine, ponetur hic latine: graeco autem, ut pleraque a Chrysostomo e liturgiis petita, tota desideratur in Euchologiis:

Gloria tibi, Domine;
Gloria tibi, sancte;
Gloria tibi, rex;
Quoniam dedisti nobis cibos in laetitia.
Imple nos Spiritu sancto
Ut inveniamur in conspectu tuo
Beneplacentes,
Non erubescetes,
Quando reddes unicuique secundum opera sua.

LIBRI VIII CAPITULA.

α'. Τίνων χάριν ἐπιτιλοῦνται αἱ τῶν σημείων δυνάμεις.
β'. Περὶ τῶν ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων ἀναξίων.
γ'. Ὅτι τὸ διατάσσισθαι τὰ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐπιτιλοῦ-
μενα κορυφαϊότατόν ἐστι.
δ'. Περὶ χειροτονιῶν.
ε'. Ἐπίκλησις ἐπὶ χειροτονίᾳ ἐπισκόπων.
ς'. Ἡ θεία λειτουργία, ἐν ᾗ προσφώνησις ὑπὲρ αατηχου-
μένων.
ζ'. Ὑπὲρ τῶν ἐνεργουμένων.
η'. Ὑπὲρ τῶν βαπτιζομένων.
θ'. Χειροθεσία καὶ εὐχὴ ὑπὲρ τῶν ἐν μετατοίᾳ.
ι'. Προσφώνησις ὑπὲρ τῶν πιστῶν.
ια'. Ἐπίκλησις τῶν πιστῶν.
ιβ'. Διάταξις Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ Ἰωάννου τοῦ Ζεβεδαίου.
ιγ'. Προσφώνησις ἐπὶ τῶν πιστῶν μετὰ τὴν θεῖαν ἀναφορὰν.

I. Propter quosnam eduntur signa miraculorum.
II. De Episcopis et presbyteris indignis.
III. Quod constituere ea quae in ecclesiis peraguntur summae est culmen potestatis.
IV. De ordinationibus.
V. Invocatio in ordinatione episcoporum.
VI. Divina liturgia, in qua oratio pro catechumenis.
VII. Oratio pro energumenis.
VIII. Oratio pro his qui iam iam baptizandi sunt.
IX. Impositio manuum et oratio pro poenitentibus.
X. Oratio pro fidelibus.
XI. Invocatio pro fidelibus.
XII. Constitutio Iacobi fratris Ioannis Zebedaei.
XIII. Oratio pro fidelibus, post divinam oblationem.

- ιδ'. Προσφώνησις μετὰ τὴν μεταλήψιν.
 ιε'. Ἐπίκλησις μετὰ τὴν μεταλήψιν.
 ις'. Περὶ χειροτονίας πρεσβυτέρων διάταξις Ἰωάννου τοῦ φιλομάνου ὑπὸ Κυρίου.
 ιζ'. Περὶ χειροτονίας διακόνων, τοῦ Φιλίππου διάταξις.
 ιη'. Ἐπίκλησις χειροτονίας διακόνου.
 ιθ'. Περὶ διακονίσης Βαρθολομαίου διάταξις.
 κ'. Ἐπίκλησις ἐπὶ χειροτονίας διακονίσσης.
 κα'. Περὶ ὑποδιακόνων διάταξις τοῦ Θωμᾶ.
 κβ'. Περὶ ἀναγνώστῶν τοῦ Ματθαίου διάταξις.
 κγ'. Ἰακώβου τοῦ Ἀλφαίου περὶ ὁμολογητῶν διάταξις.
 κδ'. Τοῦ αὐτοῦ περὶ παρθένων.
 κε'. Λεββαίου τοῦ ἐπικληθέντος Θαδδαίου περὶ χερῶν διάταξις.
 κς'. Ὁ αὐτὸς περὶ ἐπορκιστοῦ.
 κζ'. Σίμων ὁ κανανίτης περὶ τοῦ ὕδατος ὀφείλει χειροτονισθαι ὁ ἐπίσκοπος.
 κη'. Τοῦ αὐτοῦ κανόνες περὶ ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων διακόνων, καὶ λοιπῶν κληρικῶν.
 κθ'. Περὶ εὐλογίας ὕδατος καὶ ἐλαίου τοῦ Ματθαίου διάταξις.
 λ'. Τοῦ αὐτοῦ περὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν.
 λα'. Τοῦ αὐτοῦ περὶ περισσευμάτων.
 λβ'. Κανόνες διάφοροι Παύλου τοῦ ἀποστόλου περὶ τῶν προσιόντων τῷ βαπτίσματι, τίνας δεῖ προσδέχισθαι καὶ τίνας ἀποβάλλεσθαι.
 λγ'. Οἷας ἡμέρας δεῖ ἀργεῖν τοὺς οἰκίας.
 λδ'. Ποίας ὥρας καὶ διατὶ ἐν ταύταις δεῖ προσεύχασθαι.
 λε'. Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ Χριστοῦ διάταξις περὶ ἐσπερινοῦ.
 λς'. Προσφώνησις ἐπιλόχιος.
 λζ'. Εὐχαριστία ἐπιλόχιος.
 λη'. Εὐχαριστία ὁρθητή.
 λθ'. Χειροθεσία ὁρθητή.
 μ'. Ἐπίκλησις ἐπὶ ἀπαρχῶν.
 μα'. Προσφώνησις ὑπὲρ τῶν κοιμημένων.
 μβ'. Πῶς δεῖ καὶ πότε γίνεσθαι τὰς τῶν κοιμηθέντων προσευχὰς, καὶ ὅτι ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς δεῖ παρέχισθαι πάντα.
 μγ'. Ὅτι τοὺς αἰσιβεῖς τελευτῶντας οὐδὲν ὀφελούσι μεῖναι ἢ ἐντολαί.
 μδ'. Περὶ μεθύσεων.
 με'. Περὶ τοῦ ὑποδέχισθαι τοὺς διὰ Χριστὸν διωκόμενους.
 μς'. Ὅτι ὅσαστες ἐν τῷ ἐκείνῳ κλήρῳ, ὀφείλει ἡμῖν καὶ φυλάττειν τὴν τάξιν, ἀλλὰ μὴ ἑαυτῷ ἀρπαῆσαι τὰ μὴ ἐγχρησθέντα.
 μζ'. Κανόνες ἐκκλησιαστικοί.

- XIV. Oratio post communionem.
 XV. Invocatio post communionem.
 XVI. De ordinatione presbyterorum, constitutio Iohannis a Deo dilecti.
 XVII. De ordinatione diaconorum constitutio Philippi.
 XVIII. Invocatio in ordinatione diaconi.
 XIX. De diaconissa constitutio Bartholomaei.
 XX. Invocatio in ordinatione diaconissae.
 XXI. De subdiaconis constitutio Thomae.
 XXII. De lectoribus constitutio Matthaei.
 XXIII. Iacobi Alphaei constitutio de confessoribus.
 XXIV. Eiusdem de virginibus.
 XXV. Lebbaei cognomento Thaddaei constitutio de viduis.
 XXVI. Idem de exorcista.
 XXVII. Simon cananita, de episcopo, a quo debeat ordinari.
 XXVIII. Eiusdem canones de episcopis, presbyteris, diaconis et reliquis clericis.
 XXIX. De benedictione aquae et olei Matthaei constitutio.
 XXX. Eiusdem de primitiis et decimis.
 XXXI. Eiusdem de iis quae supersunt.
 XXXII. Varii canones Pauli apostoli, de iis qui accedunt ad Baptismum, quos oporteat admittere et quos reicere.
 XXXIII. Quibus diebus famuli debeant feriari.
 XXXIV. Quibus horis et quare in eis precandum sit.
 XXXV. Iacobi fratris Domini constitutio de vespertino officio.
 XXXVI. Oratio lucernalis.
 XXXVII. Gratiarum actio lucernalis.
 XXXVIII. Gratiarum actio matutina.
 XXXIX. Impositio manuum matutina.
 XL. Invocatio pro primitiis.
 XLI. Oratio pro mortuis.
 XLII. Quomodo et quando oportet fidelium defunctorum fieri memorias, et quod ex eorum facultatibus sit pauperibus erogandum.
 XLIII. Quod impios ex vita decedentes nihil iuvant memoriae vel mandata.
 XLIV. De ebriosis.
 XLV. De recipiendis iis qui propter Christum patiuntur persecutionem.
 XLVI. Quod unusquisque, in eo gradu cleri, in quo est constitutus, debet permanere et ordinem servare; non vero ad se rapere quae commissa non sunt.
 XLVII. Canones ecclesiastici.

CONSTITUTIONES SANCTORUM APOSTOLORUM.

LIBER VIII.

I.

Cap. 1. Τοῦ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸ μέγα τῆς εὐσεβείας ἡμῖν παραδιδόντος μυστήριον καὶ προσκαλουμένου Ἰουδαίους τε καὶ Ἑλλήνας εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ ἰνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ Πατρὸς, αὐτοῦ ^{a)} καθὼς αὐτός ποῦ φησιν εὐχαριστῶν ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῶν πιστεύσάντων Ἐφανέρωσά ^{b)} σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις, τὸ ἔργον, ὃ ἔδωκάς μοι ἐτελείωσα, καὶ περὶ ἡμῶν λέγοντος τῷ Πατρί Πατέρ ἅγιε, εἰ καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω, ἀλλ' ἐγὼ σε ἔγνω καὶ οὗτοί σε ἔγνωσαν· εἰκότως, ὥς ἂν τετελειωμένων ἡμῶν, φησὶ πᾶσιν ^{c)} ἅμα, περὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ διὰ τοῦ Πνεύματος διδομένων χαρισμάτων. Σημεῖα δὲ τοῖς πιστεύσασιν ταῦτα παρακολουθήσει· ἐν τῷ ὀνόματί μου δαιμόνια ἐκβαλοῦσι, Γλώσσαις καιναῖς λαλήσουσιν, ὄφεις ἀροῦσι· καὶ θανάσιμόν τι πίνουσιν, οὐ μὴ αὐτοὺς βλάψῃ ^{d)}· ἐπὶ ἀρρώστους χεῖρας ἐπιθήσουσι, καὶ καλῶς ἔξουσιν· τούτων τῶν χαρισμάτων πρότερον μὲν ἡμῖν δοθέντων τοῖς ἀποστόλοις μέλλουσι τὰ εὐαγγέλιον καταγγέλλειν ^{e)}· πᾶσιν τῇ κτίσει, ἔπειτα δὲ τοῖς δι' ἡμῶν πιστεύσασιν ἀναγκαίως χορηγουμένων, οὐκ εἰς τὴν τῶν ἐνεργούντων ὀφείλειαν, ἀλλ' εἰς τὴν τῶν ἀπίστων ^{f)} συγκατάθεσιν, ἵνα οὕς οὐκ ἐπεισιν ὁ λόγος, τούτους ἢ τῶν σημείων

PARS PRIOR. DE DONIS SPIRITUALIBUS.

1. Cum Deus et Salvator noster (1) Iesus Christus nobis magnum tradiderit pietatis sacramentum, vocaveritque Iudaeos et Graecos ad agnitionem unius et solius veri Dei, Patris sui; quemadmodum ipse, quodam in loco, gratias pro salute credentium agens, ait: «Manifestavi nomen tuum hominibus; opus quod dedisti mihi, consummavi;» cumque de nobis dicat Patri: «Pater sancte, et si mundus te non cognovit, at ego te novi, et hi te noverunt;» iam merito omnibus nobis simul, veluti qui consummati sumus, ait de charismatibus quae ipse per Spiritum dedit: «Signa autem eos qui crediderint haec sequentur: in nomine meo daemones eicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent; si quid mortiferum bibent, non eis nocebit; super aegros manus imponent, et bene habebunt.» Atque haec dona primum quidem nobis Apostolis tradita sunt, praedicaturis evangelium omni creaturae; postea vero eadem oportuit iis qui per nos crediderunt, praeberi, non ad utilitatem ea operantium, sed ad persuasionem infidelium, ut quos oratio flectere non posset, commoveret prodigiorum potentia: signa

a) Πατέρι; αὐτοῦ om. vatic. 2, 3, vindobon. Bonius; vatic. 1. tantum in marg.—Hoc libri initium legitur in vatic. 1980 saec. XI, cuius varietates quum omitti pigeret, habebis sub siglis vatic. 8, neque omittetur baroccianus, de quo alias. Coisl. vero nihil praebet praeter didascaliam superius editam p. 49.

b) Ἐφανέρωσα. Ioann. XVII, 6, 4, 25.—Τελειώσα; vatic. 8.—λέγων τῷ πατρί vatic. 2.

c) Ἀποσιν ἅ. π. τ. ἐξ αὐτῶν vatic. 2, 5, 8.—πιστεύουσιν vatic. 5.

d) Οὐδὲν αὐτοῖς ἀδικήσει vatic. 2, 8. Marc. XVI, 17, 18; Luc. X, 20.

e) Καταγγέλλειν om. vatic. 2, tum mendose post κτίσει pergit ἐπὶ τοῖς.—ἀναγκαίως τε vatic. 5.

f) Εἰς τὴν ἀπίστ. vatic. 1.—συγκατάθ. ἔγινετο vatic. 8.

δυσωπήσῃ δύναμις. Τὰ γὰρ σημεῖα οὐ τοῖς πιστοῖς ἡμῖν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις Ἰουδαίων τε καὶ Ἑλλήνων οὔτε γὰρ τὸ δαίμονας ἐκβάλλειν ἡμέτερον κέρδος, ἀλλὰ τῶν ἐνεργείᾳ Κυρίου καθαιρομένων, καθὼς αὐτός που παιδεύων ἡμᾶς ὁ Κύριος δείκνυσι λέγων· Μὴ χαίριτε ὅτι τὰ πνεύματα ὑμῖν ὑπακούουσιν ^{g)}, ἀλλὰ χαίριτε ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τῷ οὐρανῷ· ἐπειδὴ τὸ μὲν αὐτοῦ δυνάμει γίνεται, τὸ δὲ ἡμετέρα εὐνοία καὶ σπουδῇ, δῆλον ὅτι βοηθούμενοις ὑπ' αὐτοῦ. Οὐκ ἐπ' ἀνάγκῃς οὖν πάντα πιστὸν δαίμονας ἐκβάλλειν ἢ νεκροὺς ἀνιστᾶν ἢ γλώσσαις λαλεῖν, ἀλλὰ τὸν ἀξιώθοντα χάρισματος ἐπὶ τινι αἰτίᾳ χρησίμη εἰς σωτηρίαν τῶν ἀπίστων ^{h)}, δυσωπυμένων πολλάκις οὐ τῇ τῶν λόγων ἀποδείξει, ἀλλὰ τῇ τῶν σημείων ἐνεργείᾳ, ἀξίων ὄντων σωτηρίας· Οὐδὲ γὰρ πάντες οἱ ἀσιβεῖς ὑπὸ τῶν θαυμάτων ἐντρέπονται· καὶ τούτου μάρτυς αὐτὸς ὁ Θεὸς, ὡς ὅταν λέγῃ ⁱ⁾ ἐν τῷ νόμῳ ὅτι· Ἐν ἑτερογλώσσοις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ καὶ ἐν χιλίσιν ἑτέροις, καὶ οὐ μὴ πιστεύσωσιν. Οὔτε γὰρ οἱ Αἰγύπτιοι ἐπίστευσαν τῷ Θεῷ Μωυσείως τοσαῦτα σημεῖα καὶ τέρατα πιποιηκότος, οὔτε τὰ πλήθη ^{k)} τῶν Ἰουδαίων τῷ ὡς Μωυσεὶ Χριστῷ, πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν αὐτοῖς θεραπεύσαντι· καὶ οὔτε ἰκκίους ἰδυσώπησι ράβδος ἐμφυχουμένη ^{l)} εἰς ὄψιν καὶ χεὶρ λευκαينوμένη καὶ Νεῖλος αἱματούμενος, οὔτε τούτους τυφλοὶ ἀναβλέποντες καὶ χωλοὶ περιπατοῦντες καὶ νεκροὶ ἀνιστάμενοι ^{m)}

enim non nobis fidelibus dantur, sed infidelibus qui de Iudaeorum et Graccorum gente sunt. Neque enim daemones eiicere, nostrum emolumentum est, sed eorum qui ope Domini purgantur, ut ipse Dominus, erudiens nos, ostendit dicens: «Nolite gaudere, quod spiritus vobis obediunt, sed gaudete quod nomina vestra scripta sunt in coelo,» quando illud quidem ipsius virtute fit, hoc autem nostro affectu et studio, videlicet accedente ipsius auxilio. Non est ergo necessarium, ut omnis fidelis daemones expellat, aut mortuos suscitet, aut linguis loquatur: sed is tantum cui charisma propter aliquam utilitatem concessum est, ad salutem infidelium, cum saepenumero convincantur, non sermonum argumento, sed signorum virtute, dum salute digni fuerint. Nam nequo impii omnes miraculis reducuntur. Cuius rei testis est ipse Deus, cum dicit: «Si in aliis linguis loquar huic populo, et in aliis labiis, et non credent.» Nequo enim Aegyptii crediderunt Deo, cum Moyses tanta signa atque prodigia efficiasset, nequo Iudaeorum multitudo Christo credidit alteri Moysi, cum omnem morbum, omnemque illorum infirmitatem curaret. Etenim illos neque virga in serpentem animata commovit, nequo manus dealbata, neque Nilus in sanguinem versus; hos vero, non coeci videntes, non

g) Ἐπακούουσιν cum vatic. 1, 2, 5, 8, barocc. dom vulg. ὑπακούονται. — Mox om. γίνεται vatic. 8. Cf. Luc. X, 20.

h) Σωτηρ. τῶν πιστῶν omnino male vatic. 5. — Τὴν ἀπέδειξεν et paulo post τὴν τῶν σ. ἐνεργειαν vatic. 2, 8, vindobon. quae elegantioris graecitatis ambitu Ueltzenius mutata esse opinatur.

i) Ὡς om. vatic. 5. — ὅταν λέγω vatic. 2. — ἐν τῷ νόμῳ om. Bon. — ἐν ἑτέραις γλώσσαις vatic. 2. — Conclu-

nus iterum vatic. 8 reflexit: ἐν ἑτερογλώσσοις καὶ ἐν χιλίσιν ἑτέροις λαλήσω τ. λ. τ. — πιστεύουσιν barocc. Cf. I Cor. XIV, 21; Is. XXVIII, 11, 12. Alia potius mente, quam verbo concepta, quae notare longum.

k) Τὸ πλῆθος vatic. 2, 8. — ὡς om. vatic. 8. — αὐτοῖς sine ἐν ponit oblique vatic. 5.

l) Ψυχουμένη vindob. — Καὶ χεὶρ λευκ. om. vat. 8.

m) Ἐγερόμενοι vindobon. — ἰαμβρῆς vindob. Bon. Coteler. in marg.

καὶ τῷ μὲν ἀντίσταντο Ἰαννὴς καὶ Μαρβρὴς, τῷ δὲ Ἄννας καὶ Καϊάφας. Οὕτως οὐ πάντας δυσωπεῖ τὰ σημεῖα, ἀλλὰ μόνους τοὺς εὐγνώμονας ὧν καὶ χάριν εὐδοκεῖ ^{α)} ὁ Θεὸς ἐπιτελεῖσθαι δυνάμεις ὡς σοφὸς οἰκονόμος, οὐ τῇ τῶν ἀνθρώπων ἰσχύϊ, ἀλλὰ τῇ ἑαυτοῦ ^{β)} βουλήσει. Ταῦτα δὲ φάμεν ἐπὶ τὸ μὴ ἐπαίρισθαι τοὺς λαβόντας χαρίσματα τοιαῦτα κατὰ τῶν μὴ λαβόντων.

Χαρίσματα δὲ λείβομεν τὰ διὰ τῶν σημείων ἐπεὶ οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος πιστεύσας διὰ Χριστοῦ εἰς τὸν Θεόν, ὃς οὐκ εἴληφε χάρισμα πνευματικόν. Αὐτό τι ^{γ)} γὰρ τὸ ἀπαλλαγῆναι πολυθείου ἀσιβείας καὶ πιστεῦσαι Θεῷ Πατρὶ διὰ Χριστοῦ χάρισμά ἐστι Θεοῦ, τό τι ἀπορρίψαι τὸ ἰουδαϊκὸν κάλυμμα καὶ πιστεῦσαι ὅτι εὐδοκία Θεοῦ ὁ πρὸ αἰώνων μονογενὴς ἐν ὑστέρῳ καιρῷ ἐκ παρθένου γιγίνεται δίκαιος ὁμιλίας ἀνδρὸς, καὶ ὅτι ἐπολιτεύσατο ὡς ἄνθρωπος ἅντις ἀμαρτίας πληρώσας πᾶσαν δικαιοσύνην τὴν τοῦ νόμου, καὶ ὅτι συγχωρήσει ^{δ)} Θεοῦ σταυρὸν ὑπέμεινεν αἰσχύνῃς καταφρονήσας ὁ Θεὸς Λόγος, καὶ ὅτι ἀψίδαν καὶ ἐτάφη καὶ ἀνίστη διὰ τριῶν ἡμερῶν καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τεσσαράκοντα ^{ε)} ἡμέρας παραμείνας τοῖς ἀποστόλοις καὶ πληρώσας πᾶσαν διάταξιν, ἀνελήφθη ἐπ' ὄψεσιν ^{ς)} αὐτῶν πρὸς τὸν ἀποστείλαντα αὐτὸν Θεὸν καὶ Πατέρα. Ὁ ταῦτα πιστεύσας, οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ ἀλόγως, ἀλλὰ κρίσει καὶ πληροφορίᾳ χάρισμα, εἴληφεν ἐκ Θεοῦ ^{η)} ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ πάσης αἰρέσεως ἀπαλλαγείς. Μὴ οὖν τις τῶν

claudi ambulantes, non mortui vitae restituti; atque illi adversabantur Iannes et Mambres, huic Anna et Caiphas. Ita non omnes prodigia in compunctionem movent, sed bona mente praeditos, in quorum gratia Deus, tamquam sapiens dispensator, miracula patrari statuit, non hominum viribus, sed sua voluntate. Quae ideo dicimus, ne qui huiusmodi charismata obtinuerunt, extollantur in eos qui ea non acceperunt.

2. Charismata dicimus, quae in signis consistunt; quoniam nemo est per Christum in Deum credens qui spirituale charisma non acceperit. Ipsum enim hoc, liberari a multorum deorum impietate et credere in Deum Patrem per Christum, Dei charisma censendum est. Item, abiectis iudaicum velum et fide tenuisse quod Dei voluntate Unigenitus, qui est ante saecula, in extremo tempore ex Virgine natus est sine hominis commercio, vita ut homo vixit sine peccato, omnemque legis iustitiam implevit ac Dei permissione crucem subiit, contempto dedecore, cum esset Dei Verbum, mortuusque et sepultus, tertia die resurrexit, postque resurrectionem per quadraginta dies cum Apostolis mansit, perfecta quoque omni dispensatione, in ipsorum conspectu, ad Deum ac Patrem suum, a quo missus fuerat, sublatus est. Qui credidit haec, non temere, neque stolidè, sed cum iudicio atque integra sententia, charisma a Deo obtinet. Eodem modo

α) Ἐδοκεῖ vatic. 2.

β) Τῇ αὐτοῦ vatic. 5 et paulo post ἐπὶ τοῦ.—εἰς τὸ μὴ ε.τ. λαμβάνοντας χ. τοιαῦτα vatic. 8; Idem Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν εἰς αὐτὸν τε καὶ τὸν ἄχραντον αὐτοῦ πατέρα καὶ τὸ πανάγιον καὶ ζωοποιόν αὐτοῦ πνεῦμα, ὃς κτλ. Quae vix putem esse oñiosae orthodoxiae glossemata.

γ) Αὐτό γάρ vatic. 2, 3. Iterum mox vatic. 8 locupletius: Θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ.

δ) Οἰκτίρ συγχωρεῖν καὶ βούλῃ et postea κατα-
ξρον. Θεός ὡς λόγος idem. Vide Hebr. XII, 2.

ε) Ἐως τεσσαρ. id. τῶν μ. ἡμερῶν vatic. 2, 5.

ς) Ἐπ' ὄψεσιν vatic. 2, idem mox om. αὐτὸν.—
Θεὸν πατέρα vatic. 8.

η) Ἀπὸ Θεοῦ vatic. 8. Sed ibidem vatic. 1 excitat
in margine similia quam quae antea vatic. 8: ἐν ἄλλῳ
ἐκ Θεοῦ τοῦ φωτισαντος αὐτοῦ τὸν νοῦν καὶ τὴν διάνοιαν.

ποιούντων σημεῖα καὶ τέρατα κρίνεται τινὰ τῶν πιστῶν μὴ ἀξιοθύντα ἐνεργεῖν· διάφορα γὰρ ἴσθι τὰ τοῦ Θεοῦ χαρίσματ'· παρ' αὐτοῦ ^{u)} διὰ Χριστοῦ διδόμενα, καὶ σὺ μὲν εἴληφας τοῦτο, ἱκεῖνος δὲ ἄλλο τι, ἢ γὰρ λόγον σοφίας ἢ γνώσεως ἢ διακρίσεως πνευμάτων ἢ πρόγνωσιν τῶν μελλόντων ἢ λόγον διδακτικὸν ἢ ἀντιξιακίαν ἢ ἐγκράτειαν ἔννομον. Καὶ γὰρ καὶ Μωυσῆς ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, ἐν Αἰγύπτῳ ἐπιτελῶν τὰ σημεῖα, οὐ κατεπλήρθη τῶν ὁμοφύλων, καὶ Θεὸς κληθεὶς οὐκ ἠλαζονεύσατο κατὰ τοῦ ἰδίου προφήτου ^{e)} Ἄαρων. Ἀλλ' οὔτε ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς, ἡγησάμενος μετ' αὐτὸν ^{x)} τοῦ λαοῦ καὶ τῷ πρὸς Ἰεβουσαίους πολέμῳ στήσας τὸν ἥλιον κατὰ Γαβαὼν καὶ τὴν σελήνην κατὰ φάραγγα Αἰλῶν διὰ τὸ μὴ αὐταρχεῖν πρὸς τὴν νίκην τὴν ἡμέραν, ἐπλήρθη κατὰ τοῦ Φινεὶς ἢ τοῦ Χαλὶβ. Οὔτε Σαμουὴλ Ὡσαῦτα παράδοξα ^{y)} ποιήσας παρ' οὐδὲν ἡγήσατο τὸν Θεοφιλῆ Δαβίδ, καίτοι ἀμφοτέροι προφῆται· καὶ ὁ μὲν ^{z)} ἀρχιερεὺς, ὁ δὲ βασιλεὺς. Καὶ ἐκτὸς χιλιάδων ὑπαρχουσῶν ἐν Ἰσραὴλ ἀγίων τῶν μὴ καμψάντων γόνυ τῇ Βάαλ, μόνος Ἡλίας ἐν αὐτοῖς καὶ ὁ τούτου μαθητὴς Ἐλισσαῖος θαυματοποιοὶ ^{a)} γεγέννηται· ἀλλ' οὔτε Ἡλίας τὸν οἰκονόμον Ἀβδίου ἐξιμυκτήρισε φοβούμενον μὲν τὸν Θεόν, οὐ ποιοῦντα δὲ σημεῖα· οὔτε Ἐλισσαῖος τὸν ἑαυτοῦ μαθητὴν φρίττοντα τοὺς πολεμίους ^{b)} ὑπερεῖδεν. Ἀλλὰ γὰρ οὔτε Δανιὴλ ὁ σοφὸς ῥυσθεὶς δεῦτερον ἐκ στόματος λεόντων, οὔτε οἱ τρεῖς παῖδες ἐκ κα-

qui ab omni haeresi servatus est. Non ergo quispiam illorum qui signa et prodigia faciunt, iudicet ac damnet quemquam fidelium qui donum ea patrandi non adeptus est. Diversa enim sunt Dei dona ab ipso per Christum tributa: ac tu quidem accepisti hoc, ille vero aliud; aut enim sermonem sapientiae vel scientiae, aut facultatem discernendorum spirituum, aut praedictionem rerum futurarum, vel sermonem aptum ad docendum, vel patientiam, vel legitimam conscientiam. Etenim Moyses, homo Dei, cum in Aegypto miracula perficeret, non se in gentia suae viros extulit, neque cum deus vocaretur, superbivit in suum prophetam Aaron. Sed et Iesus Nave, populi post Moysen praeses, etsi in bello contra Iebusacos, solem stetisset ad Gabaon, et lunam ad vallem Aelon, cum dies victoriae impar esset, neque in Phineem neque in Chaleb arroganter surrexit. Nec Samuel, a quo tanta incredibiliter gesta, despexit illum Deo charum David, uterque praeterea propheta, unus pontifex, alter vero rex. Cumque in Israel septem millia virorum essent, qui non incurvaverunt genu ante Baal, ex ipsis solus Elias et eius discipulus Elisaeus reperti sunt miraculorum effectores. At neque Elias derisit Abdiam suum oeconomum timentem Deum, non tamen signa edentem; neque Elisaeus suum discipulum, hostes expavescentem, despexit. Sed enim neque Daniel bis ab ore leonum ere-

quae quidem aliquis post Pelagium cusa existimaverit.

u) Placet vocula addita in vatic. 3: τὰ παρ' αὐτοῦ. Alteri an placebit vatic. 8 in sequentibus: διὰ Χρ. καὶ τοῦ αἰγίου Πνεύματος?

e) Ἰδίου ἀδελφοῦ Ἄαρων Idem, neque fortasse male.

x) Μετ' αὐτοῦ τὸν λαόν vatic. 5.— Πρὸς τοὺς Ἰεβουσαίους vulgo; articulum om. cum vatic. 1, 3, 5, baroc. Sed

quid vatic. 5: στήσας τὸν νόμον? quia Bovius videtur alia legisse, qui addit: «eius voluntate sol....constitit.»

y) Ὡσαῦτα σημεῖα καὶ τέρατα vatic. 8.

z) Ὅς μὲν... ὡς δὲ vatic. 2, 3, simili modo ac supra lib. VII. p. 334.

a) Θαυματοεργεῖ vatic. 8.

b) Πολέμους vatic. 2, 5.

μίνου πυρὸς ἰξουδίνωσαν τοὺς λοιποὺς τῶν ὁμοφύλων· Ἡπίσταντο γὰρ ὅτι οὐ τῇ οἰκείᾳ ^{c)} δυνάμει περιεγίνοντο τῶν δεινῶν, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ ἰσχύϊ, καὶ σημεῖα ἐπιτέλουν καὶ τῶν δυσχερῶν ἀπηλλάττοντο. Οὐκοῦν μηδεὶς ὑμῶν ^{d)} ἐπαιρίσθω κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ, κἂν προφήτης ᾖ, κἂν θαυματοποιός· εἰ γὰρ δοθῇ ^{e)} μηκέτι εἶναί που ἄπιστον, περιττὴ λοιπὸν ἔσται πᾶσα σημεῖων ἐνέργεια. Τὸ μὲν γὰρ εἶναι εὐσεβῆ ἐκ τῆς τοῦ τινος εὐνοίας, τὸ δὲ θαυματοποιεῖν ^{f)} ἐκ τῆς τοῦ ἐνεργοῦντος δυνάμεως· ὧν τὸ μὲν πρῶτον ἡμᾶς αὐτοὺς ὁρᾷ, τὸ δὲ δεύτερον Θεὸν τὸν ἐνεργοῦντα δι' ᾧ προείπομεν ^{g)} αἰτίας. Οὐκοῦν μήτε βασιλεὺς ἰξουδινείτω τοὺς ὑπ' αὐτὸν στρατηγούς, μήτε ἄρχοντες τοὺς ὑπηκόους· μὴ ὄντων γὰρ τῶν ἀρχομένων, περιττοὶ οἱ ἄρχοντες· καὶ μὴ ὄντων στρατηγῶν, οὐ στήσεται ^{h)} βασιλεία. Ἀλλὰ μηδὲ ἐπίσκοπος ἐπαιρίσθω κατὰ τῶν διακόνων ἢ τῶν πρεσβυτέρων, μήτε μὲν οἱ πρεσβύτεροι κατὰ τοῦ λαοῦ ἐξ ἀλλήλων γὰρ ἔστιν ἡ σύστασις τοῦ συναθροίσματος. Οἳ τε γὰρ ἐπίσκοποι ⁱ⁾ καὶ οἱ πρεσβύτεροί τινῶν εἰσιν ἱερεῖς, καὶ οἱ λαϊκοὶ τινῶν εἰσὶ λαϊκοί· καὶ τὸ μὲν εἶναι χριστιανὸν ἐφ' ἡμῖν, τὸ δὲ ἀπόστολον ἢ ἐπίσκοπον ἢ ἄλλο τι οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ διδόντι Θεῷ τὰ χαρίσματα.

Cap. 2. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω διὰ τοὺς ἀξιοθύντας χαρισμάτων ἢ ἀξιωμάτων ^{k)}· ἐκείνο δὲ προστίθεμεν τῷ λόγῳ ὅτι οὔτε πᾶς ὁ προφητεύων

ptus, neque tres pueri ex ignis fornace liberati parvi fecerunt reliquos suae gentis homines. Sciebant enim se non propriis viribus pericula evasisse, sed Dei virtute tam miracula peregissee quam superavisse discrimina. Itaque nemo se offerat supra fratrem, quamvis propheta fuerit et miraculorum operator. Si enim id detur ut nullus amplius sit infidelis, superflua deinceps erit omnis miraculorum facultas. Nam ut quis prius sit, a benevola mente oritur; ut miracula efficiat, ab auctoris potestate; quorum prius nos ipsos respicit, alterum vero Deum, ob eas quas ante diximus causas, operantem. Igitur neque imperator nihili pendat exercitus duces, qui sub ipso sunt, nec praefecti eos qui ipsis parent. Neque etiam episcopus in diaconos vel presbyteros se extollat, neque presbyteri in plebem; ex mutua enim omnium conspiratione sistit haec societas. Nam episcopi et presbyteri quorundam sunt sacerdotes, et laici quorundam sunt laici. Esse quidem christianum, penes nos est; at esse aut apostolum aut episcopum aut quid simile, nostrae non est potestatis, sed Dei charismatum largitoris.

3. Hactenus haec dicta sint, propter eos qui digni habiti sunt dona vel dignitates accipere: illud vero sermoni addimus: neque omnem qui prophetiae dono utitur, esso

c) Οὐκ ἐκ τῇ οἰκείᾳ vatic. 2, 3. — Τὰ σημεῖα cum lidem. Vulgo art. om.

d) Ἀδελφοῦ αὐτοῦ vatic. 2.

e) Δοθεῖν μηκέτι πού τις εἶναι ἄπιστον, π. λ. ἡ σήμ. ἐνέργεια vatic. 8; quae omnia, ut dicam, delictula quaedam manus tetigit. — Πᾶσα ἡμῶν ἐνέργεια vatic. 3 audacius.

f) Θαυματοποιεῖν vatic. 8. Et eundem suspicor scripsisse supra θαυματουργοὶ ut huic varietati locus esset. Conspirat vat. 5. Sed antea oportuit reducere τοῦ τινος

cum vatic. 1, 2, 3, 4, vulgatisque, contra Lelizenium τινος expungentem ac semel et iterum scribentem vitiose: τῆς τοῦ εὐνοίας.

g) Ἡρῶντον vatic. 4, 5, alterum fortasse vestigium antiquioris opellae nondum interpolatae. Spirat enim ubique cuiusdam conclonatoris παραίτησις.

h) Οὐ σταθῆσεται vatic. 8.

i) Ὁ δὲ γὰρ ἐπίσκοπος vatic. 2, 3.

k) Ἡ ἀξιωμάτων om. vat. 8. Inde Anastasius plura in quaest. XX.

ὅσιος, οὔτε πᾶς ὁ δαίμονας ἐλαύνων ἅγιος. Καὶ γὰρ καὶ Βαλαὰμ ὁ τοῦ Βεώρ ὁ πάντις προειφήτευσε δυσσεβῆς ὢν καὶ Καϊάφας ὁ ψευδώνυμος ἀρχιερεὺς^{η)} πολλὰ δὲ καὶ ὁ διάβολος προλέγει καὶ οἱ ἀμφ' αὐτὸν δαίμονες καὶ οὐ παρὰ τοῦτο μίτιστιν αὐτοῖς εὐσεβείας σπινθήρ, ἀγνοία γάρ εἰσι πεπωτισμένοι δι' ἐκούσιον μοχθηρίαν. Δῆλον οὖν^{μ)} ὅτι οἱ ἀσεβεῖς, καὶ ἀποφρονητοὶ, οὐ καλύπτουσι διὰ τῆς προφητείας τὴν ἑαυτῶν ἀσέβειαν, οὐδὲ οἱ δαίμονας ἐλαύνοντες ἐκ τῆς τούτων ὑποχωρήσεως ὀσιωθῆσονται. ἀλλήλους γὰρ ἰσατῶσι, καθάπερ οἱ τὰς παιδίας γέλωτος ἔνεκα ἐπιδεικνύμενοι, καὶ τοὺς προσανέχον-
τας^{ν)} αὐτοῖς ἀπολλύουσιν. Οὔτε δὲ βασιλεὺς δυσσεβῆς ἔτι βασιλεὺς ὑπάρχει, ἀλλὰ τύραννος· οὔτε ἐπίσκοπος ἀγνοία ἢ κακονοία πεπωτισμένος^{ο)} ἐπίσκοπος ἐστίν, ἀλλὰ ψευδώνυμος, οὐ παρὰ Θεοῦ^{ρ)}, ἀλλὰ παρὰ ἀνθρώπων προβληθεὶς, ὡς Ἀνανίας καὶ Σαμαίας ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ Σεδεκίας καὶ Ἀχίας οἱ ἐν Βαβυλῶνι ψευδοπροφῆται. Ἀλλὰ καὶ Βαλαὰμ ὁ μάντις Τιμωρίαν ἔτισε διαφθείρας τὸν Ἰσραὴλ ἐν τῷ Βεελφεγὼρ, καὶ Καϊάφας^{ρ)} ὕστερον αὐτοφονευτὴς ἑαυτοῦ ἐγένετο, καὶ οἱ υἱοὶ Σκευᾶ ἐπιχειροῦντες δαίμονας ἐλαύνειν ὑπ' αὐτῶν τραυματῆται γινόμενοι ἔφυγον ἀπρεπῶς, καὶ οἱ βασιλεῖς τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῦ Ἰούδα ἀσεβήσαντες παντοίας τιμωρίας^{ρ)} ἔτισαν. Δῆλον οὖν ὡς καὶ οἱ ψευδώνυμοι ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι οὐκ ἐκφεύξονται τὴν παρὰ Θεοῦ δίκην· ῥηθήσεται γὰρ αὐτοῖς καὶ νῦν Ὑμεῖς οἱ ἱερεῖς οἱ φαυλίζοντές μου τὸ ὄνομα παραδώσω ὑμᾶς εἰς

innocentem, neque omnem daemonia efficiens esse sanctum. Etenim Balaam filius Beor vates, cum esset impius, futura praedixit; item Caiphas, falso nominatus pontifex. Multa enim diabolus praedicat cum suis daemonibus, nec tamen ideo ulla est illis pietatis scintilla; ignorantia enim sunt oppressi propter voluntariam pravitatem. Perspicuum est igitur impios, quamvis prophetarum officio fungantur, non deponere, ob prophetiam, suam impietatem, neque eos qui daemones expellunt, eo quod illi cedunt, sanctitatem acquirere. Fallunt enim se mutuo ut iis qui ludos gerendi gratia exercent, atque eos qui ipsis mentem adbibent, ducunt ad interitum. Neque vero rex impius, rex amplius est, sed tyrannus; neque episcopus incititia vel animi pravitate obrutus, episcopus est, sed falso nominis gaudet, non a Deo, verum ab homine promotus (3), ut Ananias et Samacas in Hierusalem, et Sedechias et Achias in Babylone pseudoprophetae, sed et Balaam vates poenas dedit, cum Israel in Beelphegor corrupisset, et Caiphas postea sibi mortem conscivit; ac filii Scevae aggressi expetere daemones, ab iis vulnerati turpiter se in fugam dederunt. Reges quoque Israelis et Iudae, secuti impietatem, varia supplicia pertulerunt. Liquet igitur falso nomine praeditos episcopos atque presbyteros divinam ultionem non declinatu-
ros. Nunc quoque enim dicetur ipsis: « Vos sacerdotes qui despi-

η) Ἰερὺς val. 2, 5. μὲν ἔστιν vulgo — ἐκούσ. κακόν-
νοτον val. 5.

μ) Δῆλον οὐδ' ὅτι vatic. 2, 3 — lidem in seq. versu:
τὴν αὐτῶν δυσσεβείαν.

ν) Τοὺς ἀνέχοντας lidem — αὐτοὺς vatic. 5 — ἀπολ-
λοῦσιν (?) vatic. 2.

ο) Πεπωτισμένος constanter vatic. 5. — ἔτι ἐπισκ. πα-

υῖς. 1, 2. Anastas. cf. mox Jerem. XXVIII.

ρ) Παρὰ τοῦ Θεοῦ vatic. 2 semel hic et iterum
infra. — Ἐν Ἰσραὴλ vatic. 5, et duo paris.

ρ) Καὶ Σκευᾶ καὶ Καϊάφας. Anast. in quest. XVIII.
Ἐκοντὶ vatic. 8. — γέγονε vatic. 2, 3, 5, 8, Anast.

ρ) Πάντοις τιμωρίαν ἔστυσαν lidem quatuor Ana-
stasiani.

σφαγὴν ὡς Σιδικίαν καὶ Ἀχίαν, οὓς ἀπειρηγάνισι βασιλεὺς Βαβυλῶνος, ὥς φησιν Ἱερემίας ὁ προφήτης ^{ε)}. Ταῦτα δὲ φάμεν οὐ τὰς ἀληθεῖς προφητείας ἐξουθενοῦντες, ἴσμεν γὰρ αὐτὰς κατ' ἐπίπνοιαν Θεοῦ ἐν τοῖς ὁσίοις ἐνερθεῖσθαι, ἀλλὰ τὸ θράσος τῶν ἀλαζονευομένων καταστέλλοντες· καὶ προστιθέντες ἐκείνο, ὅτι τῶν τοιούτων Θεὸς περιαιρεῖ ^{ι)} τὴν χάριν· ὑπερηφάνοις γὰρ ὁ Θεὸς ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν. Σίλας μὲν οὖν καὶ Ἀγαβὸς ἐφ' ἡμῶν προφητεύσαντες οὐ παρεξέτειναν ἑαυτοὺς τοῖς ἀποστόλοις, οὐδὲ ὑπερέβησαν τὰ ἑαυτῶν μέτρα, καίτοι Θεοφιλεῖς ὄντες. Προεφήτευσαν δὲ καὶ Γυναικες, τὸ μὲν παλαιὸν Μαριάμ ἡ Μωυσείως καὶ Ἀαρὼν ἀδελφὴ, μετὰ δὲ ταύτην ⁱⁱ⁾ Δειβδόρρα, καὶ μετὰ ταύτας Ὀλδὰ καὶ Ἰουδὴθ, ἡ μὲν ἐπὶ Ἰωσίου, ἡ δὲ ἐπὶ Δαρείου· καὶ ἡ μήτηρ δὲ τοῦ Κυρίου προεφήτευσεν καὶ Ἐλισαβὲτ ἡ συγγενὴς αὐτῆς καὶ Ἄννα, καὶ ἐφ' ἡμῶν οἱ Φιλίππου θυγατέρες· ἀλλ' οὐκ ἐπὶ ἡγήθησαν κατὰ τῶν ἀνδρῶν αὐταί, ἀλλ' ἐφύλαξαν τὰ οἰκεία μέτρα. Οὐκοῦν καὶ ἐν ὑμῖν καὶ ἄνθρωποι τις ἢ, καὶ γυνὴ ⁱⁱⁱ⁾, καὶ τύχη τοιαύτης τινὸς χάριτος, ταπεινοφρονεῖτω, ἵνα ἐπ' αὐτῇ εὐδοκῇ ὁ Θεός. Ἐπὶ τίνα γὰρ, φησὶν, ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν ταπεινόν ^{iv)} καὶ ἡσύχιον καὶ τρίμοντά μου τρὺς λόγους;

cap. 2. Τα μὲν οὖν πρῶτα τοῦ λόγου ἐξεθέμεθα περὶ τῶν χαρισμάτων, ὅσα περὶ ὁ Θεὸς κατ' ἰδίαν βούλησιν πάρισχεν ἀνθρώποις, καὶ ὅπως τῶν ψευδῆ ἐπιχειρούντων λέγειν ἢ ἀλλοτρίῳ πνεύματι κινουμένων ἤλεγξε τὸν τρόπον, καὶ ὅτι πονηροῖς πολλάκις ἀπεχρήσατο ^{v)} ὁ Θεὸς πρὸς τι προφητείαν καὶ τερατοποιίαν·

citis nomen meum, tradam vos in occisionem, ut Seduciam et Achiam quos srixit rex Babylonis,» sicuti ait Ieremias propheta. Haec autem dicimus, non ut veras prophetias contemnamus, scimus enim eas afflatu divino inter sanctos fieri; sed ut confidentiam arrogantium cohibeamus: illud addentes Deum talibus hominibus auferre gratiam. « Superbis enim Deus resistit, humilibus autem dat gratiam. » Silas et Agabus nostri temporis prophetae, non se coaequarunt Apostolis, neque supergressi sunt fines suos, etsi a Deo amarentur. Prophetaverunt quoque olim Maria Moysis et Aaronis soror, et postea Debora, et post has Olda et Iudith, una Iosiae, altera Darii tempore. Mater etiam Domini prophetavit et Elisabetha cognata eius, et Anna, nostra quoque aetate Philippi filiae. verum hae adversus viros non sunt superbia inflatae, sed intra proprios terminos constiterunt. Quare si inter vos vir occurrit aut mulier, cui huiusmodi gratia concessa sit, humiles spiritus habeat, ut in eo grata sit Dei voluntas. « Ad quem enim, inquit, respiciam, nisi ad humilem et quietum et paventem sermones meos. »

4. Ab initio igitur huiusce orationis exposuimus quae ad charismata pertinebant, quae quidem Deus propria voluntate concessit hominibus, et quomodo eorum qui vel falsa loqui aggrediebantur vel alieno spiritu movebantur, mores confutavit, quin et Deum

ε) Προφήτης. Hierem. XXIX, 22; Malach. 1, 6.

ι) Ὁ Θεὸς περιαιρεῖ vatic. 5. Cf. Prov. III, 34 graece.

ii) Μετὰ δὲ αὐτὴν vatic. 5.—καὶ μετ' αὐτὴν vatic. 5.

—Ὀλδὰ vatic. 2, Turrian.—Ἐπὶ Ἰωσίου vatic. 5.

iv) Ἀνδρῶν αὐτῶν id.—τὰ ἰδία μέτρα vatic. 8.—Καὶ

γυνὴ τις ἢ καὶ ἄνθρωπος vatic. 5.

x) Τὸν ταπεινὸν καὶ ἡσύχιον vatic. 2, 5. Is. LXVI, 2.

Hic vatic. 8 sistit.

y) Ἀπεχρήσατο vatic. 1 et inde vulgatum ἀπεχρήσατο.

νυνὶ δὲ ἐπὶ τὸ κορυφαϊότατον τῆς ἐκκλησιαστικῆς διατυπώσεως ὁ λόγος ἡμᾶς ἐπέλπει, ὅπως καὶ ταύτην μαθόντες παρ' ἡμῶν διάταξιν, οἱ ταχθέντες δι' ἡμῶν γνώμη Χριστοῦ ἐπίσκοποι, πάντα κατὰ τὰς ²⁾ παραδοθείσας ἡμῖν ἐντολὰς ποιήσθαι, εἰδότες ὅτι ὁ ἡμῶν ἀκούων Χριστοῦ ἀκούει, ὃ δὲ Χριστοῦ ἀκούων τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ καὶ Πατρὸς ἀκούει, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

aliquando improbis hominibus concessisse prophetiam et miraculorum facultatem. Nunc autem ad praecipuum ecclesiasticae dispositionis oratio properat, ut hanc ipsam a nobis discentes institutionem, vos qui Christi sententia per nos ordinati estis episcopi, omnia secundum tradita nobis mandata perficere possitis, scientes quod qui nos audit, Christum audit; Christum vero qui audit, is Deum eius audit ac Patrem, cui gloria in saecula. Amen.

PARS POSTERIOR

1. S. Andreae apostoli liturgia catechumenorum (2).

[Cap. 6, n. xlii.
supra p. 69 a3.]

Καὶ μετὰ τὴν προσευχὴν εἰς τὴν ἐπισκοπὴν ἀναστρέψαντες τὴν θυσίαν ἐπὶ τῶν χειρῶν τοῦ χειροτονηθέντος. Καὶ τῇ ᾠδῇ ἰσθρομίζουσιν εἰς τὸν αὐτὸν διαφέροντα τόπον παρὰ τῶν λοιπῶν ἐπισκοπῶν, πάντων αὐτὸν φιλησάντων τῷ ἐν Κυρίῳ φιλήματι· καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν τῶν τε ἐπιστολῶν ἡμῶν καὶ τῶν πράξεων καὶ τῶν εὐαγγελίων, ἀσπασάσθαι ὁ χειροτονηθεὶς τὴν ἐκκλησίαν, λέγων·

Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ ἀγάπη α) τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν.

Καὶ πάντες ἀποκρισάμενοι· Καὶ μετὰ τοῦ Πνεύματος·

τίς σου.

Καὶ μετὰ τὴν πρόσδεσιν προσελαλήσεται τῷ λαῷ λόγους παρακλητικούς δ).

Καὶ πληρώσαντος αὐτοῦ τὸν τῆς διδασκαλίας ε) λόγον, φησὶ ἐγὼ Ἀνδρέας δ) ὁ ἀδελφός Πέτρου·

Ἀναστάντων ἀπάντων, ὁ διάκονος ε)· ὁ ὑψηλοῦ τινας ἀνελθὼν κηρύττει· Μότις τῶν ἀκουμένων, μή τις τῶν πιστῶν.

Καὶ εὐχαρίαι· γινόμενης, λέγει· Εὐξαστέ, εἰ κατηχούμενοι·

Καὶ πάντες οἱ πιστοὶ κατὰ δυνάμιν ὑπὲρ αὐτῶν προτιυχίσθωσαν λέγοντες Κύριε, ἐλέησον.

Διακονεῖται δὲ ὑπὲρ αὐτῶν λέγων Ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων πάντες· ε) τὸν Θεὸν παρακαλέσμεν, ἵνα ὁ ἀγαθός· ς).

2) Κατὰ παραδοθ. vat. 3. cf. ad ultima Luc. X, 16.

α) Καὶ ἡ ἀγάπη vatic. 1, 2.— καὶ πατέρες om. vatic. 2.— ὑμῶν id. cf. Cor. XIII, 13. Hanc partem fere integram ab iisdem quibus nos verbis inchoatam retulit Ad. Daniel in suo cod. liturgico, t. IV, fasc. 1. p. 48. Didascaliam vero de ordinationibus, quam supra p. 49. suo loco dedimus totam, et iure a caeteris separatam, qualem nimirum innumeris et vetustis codicibus exhibent constanti lege, eandem quoque, id quod non prius notavisse me piget, semel et iterum ediderunt separatim, et inseruerunt lo. Morinus libro de Ordinatio. et los. Aloys. Assemani Codici liturg. t. XI, p. 1-74. Sed mirandum ab utroque ne ullum quidem codicem, sive ro-

Et post preces [in pontificis ordinatione] unus ex episcopis tradat hostiam in manus episcopi, ac mane, in loco et throno ipsi competente a caeteris episcopis collocetur, cunctis eum osculantibus osculo in Domino. Post vero lectionem legis et prophetarum, epistolarum nostrarum, actuum et evangeliorum (3). ordinatos salutet ecclesiam his verbis:

« Gratia Domini nostri Iesu Christi, charitas Dei ac Patris, et communicatio Spiritus Sancti, sit cum omnibus vobis. Amen.»

Et omnes respondeant: « Et cum Spiritu tuo.»

Et post acclamationem, alloquatur populum verbis exhortationis.

Quibus didascaliae sermonibus absolutis, dicens ego Andreas, frater Petri:

Omnibus consurgentibus, diaconus in editum locum ascendens, proclamet: « Ne quis audientium! ne quis infidelium! »

Silentioquo facto, idem dicat: « Orate, catechu- Cap. 6.
meni (1). »

Et omnes fideles, attento animo pro illis, orent, dicentes: « Domine, miserere! »

Diaconus pro ipsis oret, dicens: « Pro catechumenis omnes Deum imploremus, ut qui bonus ac be-

manum, sive parisiensem fuisse vel a longe salutatum.

δ) Παρακλητικούς vatic. 2. vulgatum in marg.

ε) Τῆς διακονίας λόγον id.

δ) Ἀνδρέας. Additur hic in cod. vindob. hoc scholium: Ἀνδρέας ὁ ἀδελφός Πέτρου κηρύττει τὸ εὐαγγέλιον Σκεδάς, Σαγδιανοίς, Θράξιν, ὁ δὲ διὰ τὸ Χριστοῦ κήρυγμα σταυρῷ τελευτεῖται ὑπὸ Αἰγαίου τοῦ ἀνθυπάτου καὶ ἱερέως ἐν Πάτραις. ὕστερον δὲ μετατέθη ἐν Κωνσταντινῶν πόλει ὑπὸ Κωνσταντίνου αὐτοκράτορος.

ε) Πάντες ἱκετῶς τὸν θ. id.

ς) Καὶ interponit Uoltzenius, de suo post φιλανθ. Bov. addit « Dominus », Turr. « Deus. »—Copolam om vatic. 2. ante προσδεξάμενος.

φιλάθρωπος, εὐμενῶς εἰσακούσῃ τῶν δεήσεων αὐτῶν καὶ τῶν παραλήσειον, καὶ προσδεξάμενος αὐτῶν τὴν ἐκείνην ἀντιλήψεται αὐτῶν καὶ διὰ αὐτοῖς τὰ αἰτήματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν πρὸς τὸ συμφέρον, ἀποκαλύψῃ θ) αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, φωτίσῃ αὐτοὺς καὶ συντίσῃ, παιδεύσῃ αὐτοὺς τὴν διογνώσκειν, διδάξῃ αὐτοὺς τὰ προσταγμάτων αὐτοῦ καὶ τὰ δικαιώματα, ἐγκαταξυτιτύσῃ ἐν αὐτοῖς τὸν νόμον αὐτοῦ καὶ σωτήριον φόβον, διατρέξῃ τὰ ὅσα τῶν καρδιῶν αὐτῶν πρὸς τὸ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ καταγίνεσθαι ἡμέρας καὶ νυκτός· βεβαιώσῃ δὲ αὐτοὺς ἐν τῇ εὐσεβείᾳ, ἐνώσῃ καὶ ἐγκαταριθμώσῃ αὐτοὺς τῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ ποιμανίᾳ καταξιώντας αὐτοὺς τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας, τοῦ ἱδρυματος τῆς ἀφθαρσίας, τῆς ὁτιῶς ζωῆς· ῥύσῃται δὲ αὐτοὺς ἀπὸ πάσης ἀσεβείας καὶ μὴ διὰ τόπον τῷ ἀλλοτρίῳ κατ' αὐτῶν, καθαρίσῃ δὲ αὐτοὺς ἀπὸ παντός μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἀνοικῇ τε ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσῃ διὰ τοῦ Χριστοῦ κ) αὐτοῦ, εὐλογήσῃ τὰς ἐξόδους αὐτῶν καὶ τὰς ἐξόδους καὶ κατευθύνῃ αὐτοὺς τὰ προκείμενα εἰς τὸ συμφέρον. Ἐντεταμένως δ) ὑπὲρ αὐτῶν ἱκετεύσωμεν, ἵνα ἀξίως τυγχόντες τῶν πλημμελημάτων διὰ τῆς μετάνοιας ἀξιωθῶσι τῶν ἁγίων μυστηρίων καὶ τῆς μετὰ τῶν ἁγίων διαμονῆς. Ἐγείρεσθε, οἱ κατηχομένοι τὴν εἰρήνην τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ κ) αἰτήσασθε, ἱερηνικὴν καὶ ἀναμάρτητον τὰς ἡμέρας καὶ πάντα τὸν χρόνον τῆς ζωῆς ὑμῶν, χριστιανὰ ὑμῶν τὰ τέλη, ἰλίων καὶ εὐμενῆ τὸν Θεόν, ἄξισιν πλημμελημάτων· ἑαυτοὺς τῷ μόνῳ ἀγνίστῳ Θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ παραδίδετε. Κλίνετε καὶ εὐλογεῖτε.

Ἐφ' ἐκαστῇ δὲ τούτων ἐν θ) ὁ διάκονος προσφωνεῖ, ὡς προτίπομεν, λεγέτω ὁ λαὸς Κύριε, ἐλθέσον. Καὶ πρὸ πάντων τὰ παιδία.

Κλινόντων δὲ αὐτῶν τὰς κεφαλὰς, εὐλογεῖται αὐτοὺς ὁ χειροτονηθεὶς ἐπίσκοπος εὐλογίᾳ τοιαύτῃ ς)

Ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἀγέννητος καὶ ἀπρόσitos, ὁ μόνος ἀληθινὸς Θεός, ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ σου τοῦ μονογενοῦς· Υἱοῦ σου, ὁ Θεὸς τοῦ Παρακλητήτου η) καὶ τῶν ὅλων Κύριος, ὁ διὰ Χριστοῦ διδασκαλούς τοὺς μαθηταίς θ) ἐπιστήσας πρὸς μάθησιν τῆς εὐσεβείας· αὐτὸς καὶ νῦν ὅπου ἐπὶ τοὺς δούλους σου τοὺς κατηχομένους τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ δὲς αὐτοῖς καρδίαν καινὴν καὶ Πνεῦμα ἰσθίς· ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἡκατέτοις αὐτῶν, πρὸς τὸ εἰδέναι ς) καὶ ποιεῖν τὸ θέλημα σου ἐν καρδίᾳ πλήρει καὶ ψυχῇ δαλουσῇ· καταξίωσον αὐτοὺς τῆς ἀγίας μετάνοιας καὶ ἐκκοῦ αὐτοὺς τῇ ἀγίᾳ σου ἐκκλησίᾳ καὶ μετόχους ποίησον τῶν θείων μυστηρίων διὰ Χριστοῦ θ) τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, τοῦ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντος δι' οὗ σοι δοξα καὶ τὸ σίβας ἐν ἀγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

θ) Ἀποκαλύψῃ id.

η) Διὰ Χρ. α. ε. τὰς ἐξόδους vatic. 2. cael. omissis.

θ) Ἐντεταμένως id.

κ) Αὐτοῦ om. vatic. 2.—Mox ἡμέρας om. a Cotelario restituunt vindob. et vatic. 1, 2. Respicit in superioribus II Cor. VII, 1; Levitic. XXVI, 11; II Cor. VI, 16.

δ) Ὁ om. vatic. 2.

ς) Τοιαύτα. Hic vindobon. ponit titulum quem supra retulimus: Τῆς ἀγίας ἀναφορᾶς τοῦ ἀγίου ἀποστόλου Ἀβρόχου.

nignus est in homines, clementer exaudiat obsecrationes et preces ipsorum, et accepta eorum supplicationes, tribuat eis auxilium, deque petitiones cordis ipsorum ad utilitatem, revelet eis evangelium Christi sui, illuminet eos et instituat, disciplina erudiat eos cognitionis Dei, doceat ipsos mandata sua et iudicia, inserat eis castum suum et salutarem timorem, aperiat aures cordis eorum, ut in lege sua meditentur die ac nocte; confirmet eos in pietate, uniat et connumeret eos in sancto ovili suo, dignos eos faciens lavacro regenerationis, indumento immortalitatis, vera vita; liberet autem eos ab omni impietate, et ne det locum inimico adversus eos; sed mundet eos ab omni inquinamento carnis et spiritus, et inhabitet in eis et inambulet per Christum suum, benedicat introitus eorum et exitus et dirigat vias eorum in bonum. Etiam pro eis suppliciter oremus, ut remissionem delictorum consecuti per initiationem, digni fiant sanctis mysteriis et permansione cum sanctis. Surgite, catechumeni! Pacem Dei per Christum suum petite, diem pacificam et sine peccato, et totum vitae vestrae tempus, finem christianum, propitium ac benignum Deum, veniam delictorum. Vos ipsos soli ingenito Deo per Christum suum commendate. Inclinate capita ad benedictionem.

Ad singula quae proclamat diaconus, populus, ut praediximus, dicat: « Domine, miserere. » Et ante omnes, pueruli.

Inclinantibus autem ipsis capita, benedicat ordinatus episcopus, huiusmodi benedictione:

« Deus omnipotens, qui ingenitus et inaccessus es, solus verus Deus, Deus et Pater Christi tui, unigeniti Filii tui, Deus Paracleti et omnium Dominus, qui per Christum discipulos in doctores constituisti ad docendam pietatem: Ipse et nunc respice super servos tuos, catechumenos in tui Christi evangelio, et da eis cor novum, et Spiritum rectum innova in visceribus eorum, ut cognoscant ac faciant voluntatem tuam in corde pleno et anima volente: dignos illos fac sancta initiatione, et aggrega eos ecclesiae tuae sanctae, et fac participes divinarum mysteriorum, per Christum, spem nostram, qui pro ipsis mortuus est, per quem tibi gloria et adoratio in Sancto Spiritu in saecula. Amen.»

η) Ὁ Θεὸς v. κ. in quorum loco vindobon. ὁ τοῦ παρακλητοῦ προβλεπόμενος, quae interpolatio si ad macedoniana tempora referatur, germana longe antiquiora erunt. Cf. Dion. Petavii opus de Trinit. t. II Dogm. theol. lib. V, c. VII, n. 7, 8, 9; lib. VIII, c. X, n. 5.

θ) Τοῖς μαθηταῖς vatic. 2.—τοὺς δούλους σου om. Bov.—τὸ εὐαγγέλιον vatic. 2.

ς) Εἰδέναι σε καὶ ποιεῖν τὰ θέλημά σου vatic. 2.—in V. sequenti om. αὐτοῦ; et σου.

θ) Χριστοῦ Ἰησοῦ vatic. 1, 2 et Bovius, qui mox legit: ὑπὲρ ἡμῶν.

Καὶ μετὰ τοῦτο ὁ διάκονος λέγεται Προάλθετε, οἱ κα-
ταχόμενοι, ἐν εἰρήνῃ.

Καὶ μετὰ τὸ ἐξιελθῆν αὐτοὺς λέγεται Εὐξασθε, οἱ
ἐνεργούμενοι ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων. Ἐκτινῶς πάντες
ὑπὲρ αὐτῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ φιλόδουλος Θεὸς διὰ Χρι-
στοῦ ἐπιτιμήσῃ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι καὶ ποιεῖ τοὺς
καὶ ῥύσῃται γ) τοὺς αὐτοῦ ἐκείας ἀπὸ τῆς τοῦ ἁλλοτρίου
καταδυναστείας ὁ ἐπιτιμήσας τῷ λαγῶνι τῶν δαιμόνων
καὶ τῷ ἀρχιεπισκοπῇ διαβόλῳ ἐπιτιμήσῃ αὐτὸς καὶ τὸν τοῖς
ἀποστασίαις τῆς εὐσεβείας καὶ ῥύσῃται τὰ ἑαυτοῦ πλάσ-
ματα ἀπὸ τῆς εὐσεβείας αὐτοῦ καὶ καθαρῶς αὐτὰ, ὅ
μετὰ πολλῆς σοφίας ἐποίησεν. Ἐτι ἐκτινῶς ὑπὲρ αὐτῶν
δεηθῶμεν σῶσον καὶ ἀνάστησον αὐτούς, ὁ Θεός, θ) ἐν τῇ δυ-
ναμὶ σου. Κλίνατε, οἱ ἐνεργούμενοι, καὶ εὐλογεῖσθε.

Καὶ ὁ ἐπίσκοπος ἐκυχίσθω λέγων

Ὁ τὸν ἰσχυρὸν θῆσας ι) καὶ πάντα τὰ σλαῦα αὐτοῦ
διαρπάσας, ὁ δοὺς ἡμῖν ἐξουσίαν ἐπάνω ὄντων καὶ σκερ-
πίων πατιῶν καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἔχθρου, ὁ τὸν
ἀνθρωποκτόνον ὄφιν δεσμώτην παραδὼς ἡμῖν ὡς στρογγύλον
παίδιοις, ὃν ῥίπτει πάντα καὶ τρέμει ἀπὸ προσώπου δυ-
ναμείας σου ὁ ῥήξας αὐτὸν ὡς ἀστραπὴν ἐξ οὐρανοῦ εἰς
γῆν, οὐ τοπικῶ ῥήγματι, ἀλλὰ ἀπὸ τιμῆς εἰς ἀτιμίαν δι'
ἐκουσίαν αὐτοῦ κατέοικαν οὐ τὸ βλεμματικὸν ζῆραίναι ἀβύσσους
καὶ ἡ ἀπειλὴ τῆς ὄφιν καὶ ἡ ἀλήθεια μένει εἰς τὸν αἰῶνα,
ὃν αἰνῶν τὰ ῥήματα καὶ εὐλογεῖ τὰ θαλαζόντα, ὃν ὁμοῦσαι
καὶ προσκυνοῦσιν ἄγγελοι ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν καὶ
ποιῶν αὐτὴν τρέμειν, ὁ ἀπτόμενος τῶν ὄντων καὶ καπιζον-
ται, ὁ ἀπειλῶν θαλάσσης καὶ ζῆραιαν αὐτὴν καὶ πάντας
τούς ποταμούς κ) αὐτῆς ἐξηρημῶν, οὗ νεφέλαι ποιοῦντες
τῶν ποδῶν, ὁ περιπατῶν ἐπὶ θαλάσσης ὡς ἐπ' ἐδάφους μο-
νογενῆς ε) Θεέ, μεγάλου Πατρὸς Υἱέ, ἐπιτιμήσον τοῖς πο-
ταμοῖς πνεύμασι καὶ ῥύσαι τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου ἐκ
τῆς τοῦ ἁλλοτρίου πνεύματος ἐνεργείας ὅτι σοὶ δοξα,
τιμὴ καὶ σέβας, καὶ διὰ σοῦ τῷ ᾧ Πατρὶ ἐν ἁγίῳ Πνεύ-
ματι εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν.

Καὶ ὁ διάκονος λέγεται Προάλθετε, οἱ ἐνεργούμενοι.

Καὶ μετ' αὐτοὺς προσφωνεῖται Εὐξασθε, οἱ φωτιζό-
μενοι Ἐκτινῶς οἱ πιστοὶ πάντες ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλίσω-
μεν, ὅπως ὁ Κύριος καταξιώσῃ x) αὐτοὺς, μνησθῆναι εἰς
τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον, συναναστῆναι αὐτῷ καὶ μετόχους
γενέσθαι τῆς βασιλείας αὐτοῦ καὶ κοινωνοὺς τῶν μυστη-
ρίων αὐτοῦ. Ἐνώσῃ καὶ συγκαταλίξῃ αὐτούς μετὰ τῶν
σωζομένων ἐν τῇ ἁγίᾳ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ. y) Σῶσον καὶ ἀνά-
στησον αὐτούς ἐν τῇ σῇ χάριτι.

Κατασφραγισάμενοι τῷ Θεῷ διὰ Χριστοῦ αὐτοῦ, κλι-
ναντες εὐλογεῖσθωσαν παρὰ τοῦ ἐπισκόπου τήνδε τὴν εὐ-
λογίαν z).

γ) Καὶ ῥύσεται usque ad καταδυναστεν. om. Turr.
inter quae oīktas legunt vatic. 2, vindobon. Bovius;
τοῦ ἑαυτοῦ vatic. 2. cf. Marc. V, 9.

δ) Ὁ Θεός om. vatic. 2.—Idem rubro colore tinxit:
ὁ δὲ ἐπίσκ. ἐκ. λέγων et alia id genus, ut sit in libris
ecclesiasticis.

ι) Δείσας vulgo et perperam. Cf. Matth. XII, 29;
Luc. X, 10, 19. Ad haec Adalbertus Daniel: «Grande ac
intrepidum προσζήτημα illius saeculi quod viles habe-
bat diaboli machinationes.»

Et post hoc diaconus dicat: «Exite, catechumeni,
in pace.»

Cumque exierint, dicat: «Orate, energumeni et
vexati a spiritibus immundis(4). Enixe omnes pro ipsis
deprecemur, ut benignus Deus per Christum increpet
immundos spiritus ac pravae et liberet supplices suos
ab aliena inimici tyrannide, qui increpavit legionem
daemonum et principem malorum diabolum. Increpet
ipse nunc quoque apostatas pietatis, et liberet signa
sua a diaboli vexatione, et mundet ea quae magna
cum sapientia condidit. Etiam pro ipsis de-
precemur. Salva et erige eos, Deus, in virtute tua.
Inclinate, energumeni, atque benedictionem accipite.

Et episcopus oret, dicens:

«Qui fortem ligasti et omnia vasa eius diripulisti; Cap. 7.
qui dedisti nobis potestatem calcandi supra serpentes
et scorpiones et super omnem virtutem inimici; qui
homicidam serpentem vinctum tradidisti nobis, tam-
quam puerulis passerem; quem omnia horrent ac tre-
munt, a facie potestatis tuae; qui eundem e coelo
in terram sicut fulgur decidere fecisti, non lapsu e
loco, sed ab honore in ignominiam, propter volun-
tariam ipsius malitiam; cuius aspectus exsiccet abys-
sos, et minae liquefaciunt montes, et veritas manet
in aeternum; quem laudant infantes, et lactentes be-
nedicunt; quem celebrant atque adorant angeli; qui
respicias terram et facis eam tremere; qui tangis mon-
tes et fumigant; qui increpas mare et siccas illud,
cunctaque flumina ipsa deserta reddis; cuius nubes,
pulvis pedum; qui mari superambolas, tamquam pa-
vimento; unigenito Deus, magni Patris Fili, increpa
malos spiritus, et libera opera manuum tuarum ab
alieni spiritus vexatione, quoniam tibi gloria, honor
et adoratio, et per te Patri tuo, in sancto Spiritu,
in saecula. Amen.

Tum diaconus dicat: «Exite, energumeni!»

Et ille egressis proclamet: «Orate, illuminandi
baptismo(6). Enixe omnes fideles pro ipsis deprecemur,
ut Dominus dignos eos faciat qui baptismo initiati
in Christi mortem, cum ipso resurgant, sicutque par-
ticipes regni ipsius ac mysteriorum eius consortes.
Uniat et conscribat illos in numero eorum qui salvi
sunt in sancta ipsius Ecclesia. Serva et suscita eos
in gratia tua.»

Consignati Deo per Christum eius, inclinantes se,
benedicantur ab episcopo hac benedictione:

υ) Πάντας ποταμούς ἐξηρημ. vatic. 2. Hic Daniel
conferri suadet Ps. CVI, 9; Is. LI, 10; Ps. XCVI, 5;
Is. LXIV, 1; ps. CXVI, 2; VIII, 3; XCVIII, 8; CIV, 32;
Nah. I, 4; Is. IX, 8.

ε) Κον. ποδῶν καὶ περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλ. ὡς ἐπὶ ἐδ. vatic. 2 — μονογενῆ Θεέ vatic. 1, 2.

στ) Καταξίωσ. vatic. 2; cf. Rom. VI, 4, 5.

γ) Ἐκκλησίᾳ. vatic. 2 et vindobon. addunt: ἵνα
ἐκτινῶς ὑπὲρ αὐτῶν δεηθῶμεν.

z) Νομοθετήσαντος vatic. 2; Is. I, 16.

*

Cap. 8.

Ὁ προειπὼν διὰ τῶν ἁγίων σου προφητῶν τοῖς μου-
μένοις Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε, καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ
νομοθετήσας τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν αὐτοῖς καὶ οὖν
ἐπιθεῖτε ἐπὶ τοὺς βαπτιζομένους καὶ εὐλόγησον αὐτοὺς καὶ
ἀγιάσον, καὶ παρασκευάσον ἀξίους γενέσθαι τῆς πνευμα-
τικῆς σου δωρεᾶς α) καὶ τῆς ἀληθινῆς υἰοθεσίας, τῶν πνευ-
ματικῶν σου μυστηρίων, τῶς μετὰ τῶν συζομένων ἐπισυ-
ναγωγῆς διὰ ἁριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐν ᾧ οὐ σοὶ δόξα,
τιμὴ καὶ σέβας ἐν ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνες ἀμήν.

Καὶ λεγέτω ὁ διάκονος· Προσέλθιτε, οἱ φωτιζόμενοι.

Καὶ μετὰ τοῦτο ἀφροσύνην Εὐχαστε, οἱ ἐν τῇ μετα-
νοίᾳ. Ἐκτινῶς πάντες δ) ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ ἀδελφῶν πα-
ρακαλεῖσθαι, ὅπως ὁ φιλοκτινῶν Θεὸς ὑποδείξῃ αὐτοῖς
ὁδὸν μετανοίας, προσδεχέσθαι αὐτῶν τὴν παλινθεσίαν καὶ
τὴν ἐξομολόγησιν, καὶ συντρίβῃ τὸν Σατανᾶν ὑπὸ τοὺς
ποδας αὐτῶν ἐν τάχει, καὶ λυτρώσθαι αὐτοὺς ἀπὸ τῆς πα-
γίδος τοῦ διαβόλου καὶ τῆς ἐπικρίσεως τῶν δαιμόνων, καὶ
ἐξέλθαι αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς ἀσέβητος λόγου καὶ πάσης
ἀποσκευῆς καὶ πονηρίας ἐννοίας, συγχωρήσῃ δὲ αὐ-
τοῖς πάντα τὰ παραπτώματα αὐτῶν τὰ ἐν ἐκείνῃ καὶ τὰ
ἀποκρυφία, καὶ ἐξαλείψῃ τὸ κατ' αὐτῶν χειρόγραφον καὶ ἐγ-
γράψεται ε) αὐτοὺς ἐν βίβλῳ ζωῆς, καθάπερ δὲ αὐτοὺς ἀπὸ
παντὸς μελυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος καὶ ἐνώσῃ αὐτοὺς
ἀποκαταστήσας εἰς τὴν ἁγίαν αὐτοῦ ποιμήνην ὅτι αὐτοὶ
γινώσκουσιν τὸ πλάσμα ἡμῶν, ὅτι τίς καυχῆσεται ἀγνῆν ἔχειν
καρδίαν ἢ τίς παρήρσιόσεται καθαρὸς εἶναι ἀπὸ ἁμαρ-
τίας δ); πάντες γὰρ ἴσμεν ἐν ἐπιτιμίοις. Ἐτι ὑπὲρ αὐτῶν
ἐκτινίστερον διηδάμην ὅτι χρεῖα γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ
ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι, ὅπως ἀποστραφέντες πᾶν ἔρ-
γον ἀσέβητον προσκοινωνῶσι πάσῃ πράξει ἀγαθῇ, ἵνα
ὁ φιλόδουλος Θεὸς ἢ τάχος ε), οὐμνωδῶς προσδεχόμενος
αὐτῶν τὰς λιταῖς, ἀποκαταστήσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν προτέραν
ἀγίαν, καὶ ἀποδώσῃ αὐτοῖς τὴν ἀγαλλίασιν ς) τοῦ σωτη-
ρίου, καὶ Πνεύματι ἡγιμονικῶς στηρίξῃ αὐτοὺς, ἵνα μηκέτι
σαλευθῶσι τὰ διαβήματα αὐτῶν, ἀλλὰ καταξιώθωσι γ) κοι-
νωτοὶ γενέσθαι τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἱερῶν δ) καὶ μέτοχοι τῶν
θείων μυστηρίων ἵνα, ἀξιοὶ ἀποφανθέντες τῆς υἰοθεσίας,
τύχουσιν τῆς αἰωνίου ζωῆς. Ἐτι ἐκτινῶς πάντες ὑπὲρ αὐτῶν
ἱπύμην Κύριε ἰλέησον, σῶσον αὐτοὺς, ὁ Θεός, καὶ ἀνά-
στησον τῷ ἔλπῃ σου. Ἀνάστησον τῷ ἔλπῃ σου. Ἀναστήσεις

Cap. 9.

Ἐκτινῶσθε οὖν ὁ ἐπίσκοπος τοιαῦτα· Παντοκράτωρ Θεὸς,
αἰώνια δέσποτα τῶν ὅλων ι), κτίστης καὶ πρῶτος τῶν πάντων,
ὁ τὸν αἰθέριον κόσμον κόσμον ἀνατίξας διὰ Χριστοῦ, καὶ
τόμον δοὺς αὐτῷ ἱμνῶτον καὶ γραπτὸν πρὸς τὸ ζῆν αὐτὸν
ἐν δέσμῳ ὡς λογικόν, καὶ ἁμαρτύνει ὑποδύκων δοὺς πρὸς
μετανοίαν τὴν σωτοῦ ἀγαθοτάτην· ἐπιθεῖτε ἐπὶ τοὺς καλεκόντας
σοὶ αὐχίνα ψυχῆς καὶ σώματος, ὅτι οὐ βούλει τὸν θάνατον
τοῦ ἁμαρτωλοῦ κ), ἀλλὰ τὴν μετανοίαν, ὥστε ἀποστρέφαι
αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρίας καὶ ζῆν. Ὁ Νινευιτῶν
προσδεχόμενος τὴν μετανοίαν, ὁ δόλων πάντας ἀνθρώπους
σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἰλθεῖν, ὁ τὸν υἱόν

« Qui per sanctos prophetas tuos praedixisti his
qui initiantur: « Lavamini, mundi estote, » et per Chri-
stum instituiti spiritualem regenerationem: ipse nunc
etiam respice in hos baptizandos, et benedic eis et
sanctifica, ac praepara ut digni fiant tuo dono spi-
rituali et vera adoptione filiorum tuisque spiritualibus
mysteriis, atque congregentur cum his qui salvantur per
Christum Salvatorem nostrum, per quem tibi gloria,
honor et adoratio, in Sancto Spiritu, in saecula. Amen. »

Et dicat diaconus: « Exite, illuminandi! »

Et post hoc pronunciet: « Orate, poenitentes (7).

Intente universi pro fratribus qui in poenitentia sunt
deprecemur, ut misericors Deus illis ostendat viam poe-
nitentiae, accipiat eorum resipiscantiam et confessio-
nem, « et conterat Satan sub pedibus eorum velociter, »
et redimat eos a laqueo diaboli et captatione daemo-
num, et eripiat eos ab omni verbo nefando et ab omni
opere perverso et prava cogitatione; condonet autem
illis peccata omnia, voluntaria aequae et involuntaria,
et deleat quod adversum eos erat chirographum, et
inscribat eos in libro vitae, mundet autem eos ab omni
labe carnis et spiritus, et uniat eos quos redoxit ad
sanctum suum ovile: quia ipse cognovit signum
nostrum, quoniam « quis gloriabitur mundum se ha-
bere cor? vel quis confidet se mundum esse a peccato? »
Omnes enim sumus obnoxii poenis. Etiam pro ipsis
oremus vehementius, « quoniam gaudium fit in caelo
super uno peccatore poenitentiam agente, » ut aversi
ab omni illicito opere, adhaereant cuicumque actioni
bonae, ut Deus, hominum amator, cito eorum obse-
rationibus placatus, restituat eis laetitiam salutaris,
et Spiritu principali confirmet eos, ne amplius laban-
tur gressus eorum, sed rite consortes sacrosancto-
rum ipsius fiant et participes divinorum mysterio-
rum, ac digni adoptione reperti, vitam aeternam con-
sequantur. Etiam intende pro eis dicamus: Kyrie elei-
son! Salva eos, Deus, et suscita misericordia tua.
Suscitati Deo per Christum eius, Inclinate vos ad be-
nedictionem.

Θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ κλίνετε καὶ εὐλογεῖσθε.

Episcopus igitur ita oret: « Omnipotens aeternae
Deus, Domine universorum, creator et gubernator
universi, qui hominem pulchrum pulchri orbis orna-
mentum posuisti per Christum, et dedisti ei legem
naturalem et scriptam, qua vivendi normam haberet,
ut rationis compos; eique, postquam peccavit, funda-
mentum dedisti poenitentiae, tuam bonitatem; « quo-
niam non vis mortem peccatoris, sed poenitentiam,
ut revertatur a via sua mala, et vivat; » qui Ninivita-
rum acceptam poenitentiam habuisti; qui vis « omnes
homines salvos fieri et ad agnitionem veritatis ve-

α) Σου δωρ. καὶ τῆς ἀληθινῆς om. vatic. 2.

β) Ἀπαντες id. mox. ἀδελφῶν ἡμῶν.

γ) Ἐγγράψῃ id. cf. Coloss. II, 13, 14; II Cor. VII, 1.

δ) Ἀμαρτιῶν vatic. 2. cf. Prov. XX, 9; Luc. XV, 7.

ε) Τάχως vatic. 2. ἢ τάχος corr. Ueltz. pro inepte
vulgato ἢ τάχος.

ς) Ἀπὸ αὐτοῦ (vulgo αὐτοῖς) τὴν ἀγαλλίασιν va-

tic. I et vulg. sequimur vatic. 2 et vindobon. Ps. L, 14.

γ) Ταῖς ἐπαγγελίαις. α. α. καταξιώθωσι om. vatic. I et vulg.
cf. Ps. I, 14.

δ) Αὐτοῦ δωρεῶν καὶ μέτοχοι vatic. 2.

ε) Πρῶτος τῶν ὄντων vatic. 2.

κ) Ἀμαρτωλοῦ. Ezech. XXXIII, 11; paulo post I Tim.
II, 4; III Reg. VIII, 46; Ps. CXXIX, 3, 4.

προσθεζόμενος τὸν καταφρόνητον τὸν βίον αὐτοῦ αὐτῶς πετρικοῖς σπλώγγαις διὰ τὴν μετανοίαν αὐτὸς καὶ τὸν πρόσθεται τὸν ἱκετὸν σου τὴν μετανοήσιν, ὅτι οὐκ ἔστιν ὃς οὐχ ἁμαρτήσεται σοι· ἴδὲ γὰρ ἀνομίας παρατηρήσῃ, Κύριε, Κύριε, τίς ὑποστήσεται; ὅτι παρὰ σοὶ ὁ ἴλασμός ἐστι καὶ ἀποκατάστασιν αὐτοῦς τῇ ἁγίᾳ σου ἐκκλησίᾳ ἐν τῇ προτίμᾳ ἀξίᾳ καὶ τιμῇ διὰ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν, δι' οὗ σοὶ δόξα καὶ προσκύνησις ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν.

Καὶ ὁ διάκονος λιγύτω· Ἀπολύσθε, οἱ ἐν μετανοίᾳ.

Καὶ προστίθει· Μήτις τῶν μὴ δυναμένων προελθεῖν. Ὅσοι πιστοὶ, κλίνωμεν γόνυ διηδῶμεν τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, πάντες συντόνως τὸν Θεόν διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ παρακαλίσουμεν.

Ἐπὶ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς εὐσταθείας τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν διηδῶμεν ὅπως ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ἀίδιον καὶ ἀναφαίρετος τὴν ἐκτετατὴν εἰρήνην ἡμῖν παραστήσῃ, ἵνα ἐν πληροφροῦν τῆς κατ' εὐσεβείαν ἀρετῆς διατελοῦντες ἡμᾶς συντηρήσῃ.

Ἐπὶ τῆς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας ἡ) τῆς ἀπὸ πειράτων ὡς πειράτων διηδῶμεν ὅπως ὁ Κύριος ἀσίστην αὐτὴν καὶ ἀλλυδύνιστον διαφυλάξῃ καὶ διατηρήσῃ μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἵματος τεθιμελιωμένης) ἐπὶ τὴν πέτραν.

Καὶ ὑπὲρ τῆς ἐνθάδε ἁγίας παροικίας διηδῶμεν ὅπως καταξιώσῃ ἡμᾶς ὁ τῶν ὅλων Κύριος ἀνενδύτης τὴν ἐκουράτιον αὐτοῦ ἰλπίδα μεταδίδωκεν καὶ ἀδιάλειπτον αὐτῇ τῆς διήσεως ἀποδοῖναι τὴν ἐφελκύν.

Ἐπὶ πάσης ἐπισκοπῆς β) τῆς ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τῶν ἐρητομοῦντων τὸν λόγον τῆς σῆς ἀληθείας διηδῶμεν καὶ ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Ἰακώβου καὶ τῶν παροικιῶν αὐτοῦ διηδῶμεν ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Κλήμεντος καὶ τῶν παροικιῶν αὐτοῦ διηδῶμεν, ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Εὐδοκίου γ) καὶ τῶν παροικιῶν αὐτοῦ διηδῶμεν ὅπως ὁ εὐκτίρμων Θεὸς χαρίσῃται αὐτοὺς ταῖς ἁγίαις αὐτοῦ ἐκκλησίαις σώους, ἐντίμους, μακροήμερους, καὶ τίμιον αὐτοῖς τὸ γῆρας παρέσχηται ἐν εὐσεβείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ.

Καὶ ὑπὲρ τῶν πρεσβυτέρων ἡμῶν διηδῶμεν ὅπως ὁ Κύριος βύσῃται αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς ἀτόπου καὶ πονηροῦ πρᾶγματος καὶ σῶν καὶ ἐντίμων τὸ πρεσβυτέρειον αὐτοῖς δ) παρασχῇ.

Ἐπὶ πάσης τῆς ἐν Χριστῷ διακονίας καὶ ὑπηρεσίας διηδῶμεν ὅπως ὁ Κύριος ε) ἁμάρτων τὴν διακονίαν αὐτοῖς παρασχῇται.

Ἐπὶ ἀναγνώστῳ, ψαλτῳ, παρχόνῳ, χερῶν τε καὶ ὀργάνῳ διηδῶμεν.

Ἐπὶ τῶν ἐν συζυγίαις καὶ τεκνογονίαις διηδῶμεν, ὅπως ὁ Κύριος τοὺς πάντας αὐτοὺς ἰλησῇ.

Ἐπὶ εὐνοῦχον ὅσις πορευομένων διηδῶμεν.

Ἐπὶ τῶν ἐν ἰγερτεῖᾳ καὶ εὐλαβείᾳ διηδῶμεν.

η) Ἐπὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας τῆς ἀπὸ περ. τῆς οἰκουμένης διηδῶμεν ὅπως κύριος quae aut germana sunt, aut dextere composita in vatic. 2.

θ) Καὶ τεθιμελιωμ. ibid. «Non respicit, quod notatu dignum est, ad Matth. XVI, 18, sed ad eundem evangel. c. VII, 25 Τεθιμελιωμ γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν.» Daniel.

nire;» qui filium illum facultatis suae luxuriose prodigum, paternis suscepisti visceribus propter poenitentiam: Ipse et nunc quoque accipe supplicum tuorum resipiscentiam, quia non est qui non peccet tibi: «Si enim iniquitates observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit? quoniam apud te propitiatio est,» illos quoque restitue sanctae ecclesiae tuae in priorem dignitatem, et honorem, per Christum Deum ac Salvatorem nostrum, per quem tibi gloria et adoratio, in Sancto Spirito, in saecula. Amen.»

Et diaconus dicat: «Dimittimini, poenitentes!»

Et addat: «Ne ullus ex prohibitis accedat (8). Quotquot fideles sumus, flectamus genu, precemur Deum per Christum eius. Omnes enixe Deum per Christum eius interpellemus.»

«Pro pace et tranquillitate mundi atque sanctarum ecclesiarum oremus: ut universorum Deus perpetuam et stabilem pacem nobis concedat, ut in plenitudine virtutis secundum fidem perseverantes nos custodiat. (Cap. 10)

«Pro sancta, catholica et apostolica ecclesia, a finibus diffusa usque in fines, oremus: ut Dominus eam inconcussam et procellis intactam conservet atque tueatur, usque ad consummationem saeculi, stabilitam supra petram.

«Et pro sancta hac paroecia oremus: ut concedat universorum Dominus perfecte spem eius caelestem persequi et reddere ipsi assiduum precatōnis debitum.

«Pro omni episcopatu qui sub caelo est, recte largiente verbum veritatis tuae, oremus: et pro episcopo nostro Iacobo et paroeciis eius oremus; pro episcopo nostro Clemente et paroeciis eius oremus; pro episcopo nostro Evodio et paroeciis eius oremus: ut misericordia Deus illos concedat suis ecclesiis salvos, gloriosos, longaevos, venerabilemque ipsorum senectutem faciat in pietate et iustitia.

Etiā pro presbyteris nostris oremus: ut Dominus eripiat eos ab omni dedecore et pravitate, saluumque et honorabile presbyterium eis praebent.

Pro cuncto in Christo diaconatu et ministerio oremus: ut Dominus inculpabilem diaconiam eis praebent.

Pro lectoribus, cantoribus, virginibus, viduis, orphanis oremus.

Pro continetis matrimonio et soboli operam dantibus oremus, ut Dominus eorum omnium misereatur.

Pro eunochis, in sanctitate ambulantiis, oremus.

Pro his qui in continentia et cultu sacro vivunt, oremus.

η) Ἐπισκοπῆς σῆς vatic. 2.

θ) Ἀναγνώστου vatic. 2, vindobonen. cf. lib. VII, cap. 46.

π) Γῆρας αὐτοῦ παρασχ. vatic. 2.

ρ) Κύριος ὁ Θεὸς ἁμάρτων. αὐτοῖς Idem qui et quinque infra Κύριος sine articulo ponit absolute.

ὑπὲρ τῶν καρποφορούντων ἐν τῇ ἀγίᾳ ἐκκλησίᾳ καὶ ποιούντων τοῖς πῖνσι τὰς ἐλεημοσύνας διηθώμεν, καὶ ὑπὲρ τῶν τὰς θυσιῶν καὶ τὰς ἀπαρχὰς προσφερόντων Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν διηθώμεν, ὅπως ὁ πανάγαθος Θεὸς ἀμείψῃται αὐτοὺς ταῖς ἰπουρανίαις αὐτοῦ ἐν αἰῶνι, καὶ δὴ αὐτοῖς ἐν τῇ παρόντι ἰκατοταπλασίονα καὶ ἐν τῇ μέλλουσι ζῆν αἰώνιον, καὶ χαρίσῃται αὐτοῖς ἀντὶ τῶν προσκαίρων τῶν αἰώνων, ἀντὶ τῶν ἐπιγείων τῶν ἰπουράντων.

ὑπὲρ τῶν νοσημάτων ἀδελφῶν ἡμῶν διηθώμεν ὅπως ὁ Κύριος στηρίξῃ αὐτοὺς καὶ βεβαιώσῃ.

ὑπὲρ τῶν ἐν ἁγνότητι ἐξισταζομένων ἀδελφῶν ἡμῶν διηθώμεν ὅπως ὁ Κύριος ῥύσῃται αὐτοὺς πάσης νόσου καὶ πάσης μαλακίας, καὶ σώσῃς ἀποκαταστήσῃ τῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ.

ὑπὲρ πλεόντων καὶ ὁδοιπορούντων διηθώμεν.

ὑπὲρ τῶν ἐν μεταλλοῖς γ) καὶ ἐξορίαις καὶ φυλακαῖς καὶ δισμοῖς ὄντων διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου διηθώμεν.

ὑπὲρ τῶν ἐν πικρᾷ δουλείᾳ καταποντομένων διηθώμεν.

ὑπὲρ ἰχθύων δ) καὶ μισούντων ἡμᾶς διηθώμεν.

ὑπὲρ τῶν διωκόντων ἡμᾶς διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου διηθώμεν ὅπως ὁ Κύριος πρᾶνται τὸν θυμὸν αὐτῶν διασκέδασῃ τῇ κατ' ἡμῶν ὀργῇ ι).

ὑπὲρ τῶν ἐξ ὧν ὄντων καὶ πεπληνημένων διηθώμεν ὅπως ὁ Κύριος αὐτοὺς ἐπιστρέψῃ.

τῶν ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας μνημονεύσωμεν ὅπως ὁ Κύριος, τελειώσας αὐτὰ ἐν τῷ φόβῳ αὐτοῦ εἰς μέτρον ἡλικίας ἀγάγῃ κ).

ὑπὲρ ἀλλήλων διηθώμεν ὅπως ὁ Κύριος τηρήσῃ ἡμᾶς καὶ φυλάξῃ τῇ αὐτοῦ χάριτι εἰς τέλος καὶ ῥύσῃται ἡμᾶς τοῦ ποτηροῦ καὶ πάντων τῶν σκαιῶν τῶν ἐργαζομένων τῇ ἀνομίᾳ, καὶ σώσῃ ν) εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τὴν ἰπουράντων.

ὑπὲρ πάσης ψυχῆς χριστιανῆς διηθώμεν.

Σώσον καὶ διάσωσον ἡμᾶς, ὁ Θεός, τῇ ἐλπί σου.

Ἐγχεύμεθα διηθύντες ἐκτενῶς ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους τῇ ζῶντι Θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ παραδόμεθα.

Cap. 11.

Ἐπειχίσθω x) εἰ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ λιγίστω Κύριε παντοκράτορ, ὁφίσται ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν, ἅγιος ἐν ἀγίοις ἀναπαύομενος, ἀναρχε, μόναρχε, ὁ διὰ Χριστοῦ κήρυγμα γνώσεως Θεοῦ ἡμῖν εἰς ἐπίγνωσιν τῆς σῆς δόξης καὶ τοῦ ὀνόματός σου οὐ φανερώσῃς ἡμῖν εἰς καταλύσιν αὐτοῦ καὶ οὐκ ἴπιδε δι' αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ποίμνιόν σου τοῦτο, καὶ λύτρωσαι αὐτὸ πάσης ἀγνοίας καὶ ποτηρᾶς πρᾶξεως, καὶ δός φόβῳ φοβέσθαι σε καὶ ἀγάπῃ ἀγαπᾶν σε καὶ στείλλεσθαι ἀπὸ προσώπου δόξης σου εὐμνηστὰς αὐτοῖς γένου καὶ ἰλίου καὶ ἐπὶ τοὺς ἐν ταῖς προσευχαῖς αὐτῶν καὶ φυλάξῃ αὐτοὺς ἀτρέπτους, ἀμέμπτους, ἀνεγκλήτους γ), ἵνα ᾧσιν ἅγιοι σῶματι καὶ ψυχῇ, μὴ ἔχοντες σπῖλον ἢ ρυτίδα ἢ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἵνα ᾧσιν ἄρτιοι καὶ μηδεὶς ἐν αὐτοῖς ἢ κολαβός ἢ ἀτελής. Ἀρωγὴ δυνατὴ, ἀπερσυνώληται, γένου ἀντιληπτῆς τοῦ λαοῦ σου τούτου, ὃν ἐξηγόρασας δ)

γ) μεταλλοῖς (sic) καὶ ἐξομολογήσεως vatic. 1, haec vero duae voces expunctae videntur.

δ) ὑπὲρ τῶν ἰχθύων id.

ε) Ὁργὴ διηθώμεν vindob.—ἐκκλησίᾳ ἡμῶν vat. 2.

ς) Ἀγαθοὶ vatic. 1, 2.—διατηρήσῃ id. et vindob.—διαφύλαξῃ vatic. 2.

ζ) Σώσῃ ἡμᾶς vatic. 2. cf. Ps. CXL, 9.

Pro afferentibus in sancta ecclesia oblationes et dantibus eleemosynam pauperibus oremus, et pro sacrificia et primitias praestantibus Domino, Deo nostro: ut qui totus bonus est Deus remuneretur eos coelestibus donis, et det ipsis in praesenti centuplum et in futuro vitam aeternam, et praestet eis pro temporalibus aeterna, pro terrenis coelestia.

Pro recens illuminatis fratribus nostris oremus: ut Dominus stabiliat eos et confirmet.

Pro infirmis nostris fratribus oremus: ut Dominus liberet eos ab omni aegritudine et omni languore, et incolumes restituat sanctae ipsius Ecclesiae.

Pro navigantibus et viatoribus oremus.

Pro his qui sunt in metallis, in exilio, in custodia et vinculis propter nomen Domini, oremus.

Pro acerba servitute oppressis oremus.

Pro inimicis et odio nos habentibus, oremus.

Pro persequentibus nos propter nomen Domini, oremus: ut Dominus, mitigato eorum furore, dissipet iram adversus nos concitatum.

Pro his qui foras et errore ducuntur, oremus: ut Dominus illos convertat.

Infantium Ecclesiae recordemur: ut Dominus perfectos eos in timore suo ad mensuram aetatis perducatur.

Pro nobis invicem oremus: ut Dominus servet nos et gratia sua custodiat in finem, et liberet nos a malo et ab omnibus scandalis operantium iniquitatem, et salvos nos reservet in regnum suum coeleste.

Pro omni anima christiana oremus.

Salva et excita nos, Deus, misericordia tua.

Surgamus! Orantes suppliciter, mutuo nosmet commendemus Deo vivo per Christum eius.

Oret Pontifex et dicat: « Domine omnipotens, altissime, qui in altis habitas, sancte quiescens in sanctis; qui es sine principio, et solus dominaris; qui per Christum praedicationem scientiae dedisti nobis in agnitionem gloriae tuae et nominis tui quod manifestasti nobis ut comprehendamus: ipse et nunc respice per eum super hunc gregem tuum et libera eum ab omni ignorantia et pravitate, et da ut timore te timeat et dilectione te diligat, et mittatur a facie gloriae tuae. Benignus esto et propitius in precibus ipsorum et conserva eos immobiles, irreprehensos, inculpatores, ut sint sancti corpore et anima, non maculam habentes neque rugam nec simile quidquam. Sed sint perfecti, nullusque inter eos sit mutilus aut minus integer. Defensor potens, nullius personae

x) Ἐπειχίσθω εἰ οὖν vindobon.

γ) Ἀμέμπτους, ἀνεγκλήτους prima manu vatic. 1, quorum prius om. vatic. 2.

δ) Ὁν ἐξελίξω ἐκ μυριάδων vatic. 2 et vindobonensis, qui tamen retinent sequentia, ad ἐξηγόρασας manifeste referenda. Voculam σου tantum omittit vatic. 2.

τῷ τιμίῳ τοῦ Χριστοῦ σου αἵματι, προστάτης, ἐπίκουρος, ταμίης, φυλάξ, τεῖχος ἰρρυμότητος, φραγμός ἀσφαλίας α) ὅτι ἐν τῇ σῇ χειρὶ οὐδεὶς ἄρπασαι δύναται, οὐδὲ γὰρ ἔστι Θεὸς ὡς περ σὺ ἕτερος, ὅτι ἐν σοὶ ἡ ὑπομονὴ ἡμῶν. Ἀγιάσουσιν αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου, ὅτι ὁ λόγος ὁ σὸς ἀλήθεια ἔστιν, ἀπροσχώριστος, ἀπαραλόγιστος, ῥύσαι αὐτοὺς πάσης νόσου καὶ πάσης μαλακίας, παντός παραπτώματος, πάσης ἐπηρείας καὶ ἀπάτης ἀπὸ φόβου ἰχθύου, ἀπὸ βίλους μοιόμενου β) ἡμέρας, ἀπὸ πράγματος ἐν σκότει διαπορευομένου καὶ καταξίωσον αὐτοὺς τῆς αἰωνίου ζωῆς τῆς ἐν Χριστῷ τῷ Υἱῷ σου τῷ μοιουργῶνι, τῷ Θεῷ καὶ σωτῆρι ἡμῶν, δι' οὗ σοὶ δόξα καὶ σίβας ἐν ἀγίῳ Πνεύματι, τῶν καὶ αἰὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Καὶ μετὰ τοῦτο λέγεται ὁ διάκονος Πρὸς χυμίν.

Καὶ ἀσπαζίσθω ε) ὁ ἐπίσκοπος τὴν ἐκκλησίαν καὶ λέγεται Ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν.

Καὶ ὁ λαὸς ἀπεκρινάσθω Καὶ μετὰ τοῦ Πνεύματος σου.

Καὶ ὁ διάκονος εἰπάτω πᾶσιν Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγίῳ.

Καὶ ἀσπαζίσθωσαν οἱ τοῦ αἵματος τὸν ἐπίσκοπον, οἱ λαϊκοὶ ἀνδρες τοὺς λαϊκοὺς, αἱ γυναῖκες τὰς γυναῖκας.

Τὰ παῖδια δὲ στήθεισιν πρὸς τὴν βήματι, καὶ διάκονος αὐτοῖς ἕτερος ἔστω ἐξιστῶς, ὅπως μὴ ἀτακῶσι καὶ ἄλλοι διάκονοι περιπατήσωσαν καὶ σκοπεύσωσαν τοὺς ἀνδρας καὶ τὰς γυναῖκας, ὅπως μὴ θόρυβος τις γίνηται καὶ μὴ τις νεύση ἢ ψιθυρίση ἢ νυστάξη. Οἱ δὲ διάκονοι ἰστασθώσαν εἰς τὰς τῶν ἀνδρῶν θύρας καὶ οἱ ὑποδιάκονοι εἰς τὰς τῶν γυναικῶν, ὅπως μὴ τις ἐξέλθῃ, μήτε ἀναιχθῇ ἢ θύρα, πᾶν πιστός τις ἢ, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀναρχίας. Ἐῖς δὲ ὑποδιάκονος διδόντω ἀπόνειψιν δ) χειρῶν τοῖς ἱερεῦσι, σύμβολον καθαρότητος ψυχῶν Θεῷ ἀνακινούντων.

2. Anaphora Sancti Iacobi apostoli (10).

Ἡμεῖς δὲ καὶ γὰρ Ἰακώβος ε) ὁ ἀδελφός Ἰωάννου τοῦ Ζεβεδαίου, ἐν οὗτῳ ὁ διάκονος λέγει.

Μὴ τις τῶν καταχουμένων, μὴ τις τῶν ἀρεοκινούντων, μὴ τις τῶν ἀπίστων, μὴ τις τῶν ἑτεροδόξων οἱ τῇ προσευχῇ ἐχόμενοι προέλθῃτε f). Τὰ παῖδια προσλαμβάνετε, αἱ μητέρες, μὴ τις κατὰ τινας, μὴ τις ἐν ὑποκρίσει. Ἐρεῖτε πρὸς Κύριον μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἑστῶτες ὡς ἡμεῖς g) προσφρον.

Ὡς γινόμεναι, οἱ διάκονοι προσαγίτωσαν τὰ δῶρα τῷ ἐπισκοπῇ πρὸς τὸ θυσιαστήριον, καὶ οἱ πρεσβύτεροι

α) Ἀσφαλεία; cum vindob. et vatic. 2. ἀσφαλεία vatic. 1 et vulg.

β) Πιτυμίνου Mansi.

γ) Ἀσπαζίστω vatic. 2, sed mendoso. Haec vero et quaecumque ad finem huiusce liturgiae describuntur, rubra insigniuntur littera in vat. 2, ut notatum iam superius est; alia autem vatic. 1 marginibus insunt, ex quibus alicui ecclesiae intersuisse idem facile diceretur.

δ) Ἀπόνειψιν vatic. 1, qui editum habet in marg. — ἀπόνειψιν vatic. 2. — χειρῶν Θεῷ id.

ε) Ἰακώβος. Praecedentibus in singulos apostolos scholiis quae vindob. 46 ornant (v supra p. 49 seqq.), ultimum addatur: Ἰακώβος ὁ τοῦ Ζεβεδαίου ἀδελφός Ἰωάν-

acceptor, succurre huic populo tuo quem pretioso sanguine Christi tui redemisti. Patronus, opitulator, propugnator, custos, murus tutissimus, vallum securitatis, quoniam de manu tua nemo potest eripere, nam non est sicut tu Deus alter, quoniam in te sustinemur. Sanctifica eos in veritate, quoniam verbum tuum veritas est, qui nullus gratiam respicis, falsis rationibus non deciperis; libera eos ab omni morbo et ab omni infirmitate, ab omni peccato, ab omni dolo et fraude, a timore inimici, a sagitta volante in die, a negotio perambulante in tenebris, et dignos fac eos vita aeterna, quae est in Christo, Filio tuo unigenito, Deo et Salvatore nostro, per quem tibi gloria et honor in Sancto Spiritu, nunc et semper et in saecula saeculorum. Amen.

Post hoc diaconus dicat: «Attendamus.»

Et episcopus salutet ecclesiam et dicat: «Pax Dei cum omnibus vobis.»

Et populus respondeat: «Et cum Spiritu tuo.»

Et diaconus dicat: «Salutate vos invicem in osculo sancto (9).»

Et saluent clerici episcopum, viri laici laicos, feminae feminas.

Pueri stent ad suggestum, et diaconus alius praesit eis, ne obstrepant. Et alii diaconi deambulent, et inspiciant viros et mulieres, ne tumultus aliquis excitetur, et ne quis nutum faciat, neve murmure, aut dormitet. Diaconi vero maneant ad portas virorum, subdiaconi ad portas mulierum, ne ullus exeat neve aperiat ianua, etiamsi fidelis fuerit, tempore oblationis. Unus hypodiaconus det aquam manibus sacerdotum in signum puritatis animarum quae Deo dicatae sunt.

Dico ego Iacobus, frater Ioannis, Zebedaei.

Cap. 12.

Statim diaconus dicat: «Ne quis ex catechumenis! ne quis ex audientibus! ne quis ex infidelibus! ne quis ex heterodoxis! qui primam orationem fecistis, discedite. Matres, assumite pueros. Ne quis contra aliquem, ne quis in hypocrisi. Erecl ad Dominum, cum timore et tremore, stemus ad offerendum.»

Quibus peractis, diaconi afferant dona episcopo ad altare, et presbyteri a dextris et a sinistris assi-

νου ἐκέρυξεν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ τὸ εὐαγγέλιον, ἀνέρεθαι μαχαίρα ὑπὸ Ἡρῆδου τοῦ τετραρχοῦ, καὶ κτεταί, ἐν Καισαρείᾳ.

ζ) Μᾶτις τῶν ἀπίστ. om. vatic. 2. — ἐχόντες προσέλθῃτε vatic. 2, quo sensu, vlx capiendum. — Προσέλθῃτε Cotel. legi lubet, idemque probat Daniel l.c. Προσέλθῃτε retinent Böbmer (Christl. Kirchl. Alterthumswissenschaft. II, pag. 371) et Augusti (Denk. VIII, 11), sed πρὸς ἐλθῃτε accedere intelligunt, quum superius et infra significet aperte discedere. Eandem vocem in eadem liturgia duplicem tenere sensum, nemo non negabit. Sed vide annotat.

η) Ἐστῶτες ὡς ἡμεῖς. Προσφρον γινόμεναι vatic. 2, quod placeret, corrigendo προσφρον.

in διζυίων πύτου καὶ ἐξ αὐτῶν σπυρίων, ὡς αὐτὸ μα-
θεαὶ παριστῶτες διδασκαλῶν διὰ διζυίων ἢ) ἐξ ἐκεί-
νων τῶν μερῶν τοῦ θυσιαστηρίου κατεχέμεται ἐξ ὑμῶν
λεπτῶν ῥιπίδιον ἢ πτερόν ταῦτος ἢ ὁδόνος, καὶ ἥρμα ἀπο-
σοβιζώσαν τὰ μερὰ τῶν ἱσταμένων ζών. ὥστε αὐτὸ μὴ
ἐγχεῖται εἰς τὰ κύπελλα. Εὐχόμενος οὖν καὶ αὐτὸν
ὁ ἀρχιερεὺς ἅμα τοῖς ἱεροῦσι καὶ λαμπρὸν ἱερότα μετα-
δύς ἰ) καὶ σταῖς πρὸς τὸ θυσιαστήριον, τὸ τρώσιον τοῦ
σταυροῦ κατὰ τοῦ μετώπου τῇ χειρὶ ποιησάμενος ἡ) εἰπάτω.

Ἡ χάρις τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ
Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύ-
ματος ἔστω μετὰ πάντων ὑμῶν.

Καὶ πάντες συμφώνως λεγόντες ὅτι καὶ μετὰ τοῦ
Πνεύματος σου.

Καὶ ὁ ἀρχιερεὺς Ἄνω τὸν νοῦν

Καὶ πάντες Ἐχομεν πρὸς τὸν Κύριον.

Καὶ ὁ ἀρχιερεὺς Εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ.

Καὶ πάντες Ἄξιον καὶ δίκαιον.

Καὶ ὁ ἀρχιερεὺς εἰπάτω Ἄξιον ἰ) ὡς ἀληθῶς καὶ δι-
καιον πρὸ πάντων ἀνυμνεῖν σε τὸν ὄντως ὄντα Θεόν, τὸν
πρὸ τῶν γινεσθῶν ὄντα, ἐξ οὗ πάντα πατριά ἐν οὐρανῷ καὶ
ἐπὶ γῆς ὁμομαχῆται, τὸν μόνον ἀγέννητον καὶ ἀναρχόν
καὶ ἀβυσσώδη καὶ ἀήσποτον, τὸν ἀνεκδιή, τὸν παντός
ἀγαθὸν χορηγόν, τὸν πάσης αἰτίας καὶ γινέσεως κρι-
τήτα, τὸν πάντοτε κατὰ τὰ αὐτὰ ἡ) καὶ ὡσεὺς ἔχοντα
ἐξ οὗ τὰ πάντα, καθάπερ ἐκ τινος ἀφετηρίας, εἰς τὸ εἶναι
παραχρῆμα. Σὺ γὰρ εἰ ἡ ἀναρχὸς γνώσις, ἡ αἰδὸς ὁρασις, ἡ
ἀγέννητος ἀκοή, ἡ ἀδίδακτος σοφία, ὁ πρῶτος τῇ φύσει καὶ
μόνος τῷ εἶναι β) καὶ κριτὴν παντός ἀριθμοῦ ὁ τὰ πάντα
ἐκ τοῦ μηδὸς εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν διὰ τοῦ μεταγε-
νέως σου Υἱοῦ, αὐτὸν δὲ πρὸ πάντων αἰώνων γεννήσας βου-
λήσει καὶ δυνάμει καὶ ἀγαθότητι ἀμειψιότητος, υἱὸν μο-
νογενῆ, λόγον Θεοῦ θ), σοφίαν ζῶσαν, πρωτότοκον πάσης
κτίσεως, ἀγγέλου τῆς μεγάλης βουλῆς σου, ἀρχιερέα σὸν,
βασιλέα ρ) διὰ καὶ Κύριον πάσης νεότης καὶ αἰσθητῆς φύ-
σεως, τὸν πρὸ πάντων, δι' οὗ τὰ πάντα. Σὺ γὰρ, Θεὲ αἰώνιε,
δι' αὐτοῦ τὰ πάντα ποιήσας, καὶ δι' αὐτοῦ τῆς προσηκού-
σης προνοίας τὰ ὅλα ἀξιοῖς δι' οὗ γὰρ τὸ εἶναι ἰσχυρίσω,
ἐπὶ αὐτοῦ καὶ τὸ εἶναι ἰδωρῶν ὁ τίς καὶ πατὴρ τοῦ
μενογενέως Υἱοῦ σου, ὁ δι' αὐτοῦ πρὸ πάντων ποιήσας ς) τὰ
Λιουβίμ καὶ τὰ Σιραφίμ, αἰῶνάς τε καὶ στερητάς, δο-
νάμεις τε καὶ ἰξουσίαις, ἀρχαῖς τε καὶ θρόνους ἀρχαγγέλους
τε καὶ ἀγγέλους, καὶ μετὰ ταῦτα πάντα ποιήσας δι' αὐτοῦ
τὸν φαινόμενον τοῦτον κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ. Σὺ
εἰ ὁ τοῦ οὐρανοῦ ὡς καμάρων στήσας καὶ ὡς ἑρῆν ἱστῶν
καὶ τῆς γῆς ἐπ' οὐδενὸς ἰδρύσας γυνῆ μόνητ), ὁ πηλὸς στε-
ρίωμα καὶ τῶν καὶ ἡμέραν κατασκευάσας, ὁ ἰσχυρὸς

stant, veluti discipuli assistentes magistro. Duo dia-
coni ex utraque parte altaris teneant flabellum con-
fectum aut ex pavonum pennis, aut ex velamine, et
leniter abigant praetervolantes bestiolas, ne in pocula
incidant. Orans igitur apud se pontifex una cum sa-
cerdotibus, induensque vestem splendidam et stans
ad altare, trophaeo crucis se in fronte coram omni-
bus muniat et dicat:

« Gratia omnipotentis Dei et charitas Domini no-
stri Iesu Christi et communicatio Spiritus Sancti sit
cum omnibus vobis. »

Et omnes una voce respondeant: « Et cum Spi-
ritu Ino. »

Et Pontifex dicat: « Sursum mentem ! »

Et omnes: « Habemus ad Dominum ! »

Et Pontifex: « Gratias agamus Domino. »

Et cuncti: « Dignum et iustum est. »

Et Pontifex dicat: « Vere dignum et iustum est
ante omnia laudare te verum Deum, qui es ante omnia
condita, « ex quo omnis paternitas in coelo et in terra
nominatur, qui solus es sine generante, sine prin-
cipio, sine rego, qui nulla re indiges, omnis boni
dator, omni origine superior, qui te semper et in omni-
bus eodem modo habes, ex quo omnia, tamquam
ex custodia, in rerum naturam processerunt. Tu enim
es scientia originis expertus, visio aeterna, ingenuus
auditus, sapientia non edocta, essentia primus et solus
vere existens ac numerum omnem superans; Tu omnia
de nihilo in vitam educis per unigenitum Filium tuum,
ipsum vero ante omnia saecula genuisti voluntate,
virtute et bonitate absque medio, unigenitum Filium,
Verbum Deum, sapientiam viventem, primogenitum
omnis creaturae, angelum magni consilii tui, ponti-
ficem tuum, regem et Dominum cuiuslibet naturae
sensu aut spiritu praeditae; qui est ante omnia, per
quem omnia: tu enim, Deus aeternus, per ipsum
cuncta condidisti et per ipsum commoda providentia
gubernas omnia; per quem enim largitus es ut essent,
per eundem ut bene essent dedisti: Deus et Pater
unigeniti Filii tui, qui per ipsum ante omnia fecisti
Cherubim et Seraphim, saecula et exercitus, virtutes
et potestates, dominationes et thronos, archangelos et
angelos, et post omnia illa, hunc fabricatus es mundum
visibilem et omnia quae in eo sunt. Tu enim es, qui
coelum ut fornecem statuisti, et instar pellis exten-
disti, et terrae molem supra nihilum fundasti, sola

h) Διὰ διζυίων Mansi. — Ἐξυμμένον λεπτόν ῥιπίδιον
ἢ πτερόν vatic. 2. — ἥρμα Cotel. ἥρμα Mansi, duplici
sphalmate.

i) Μετενδυσάμενος vatic. 2.

h) Ποιησάμενος εἰς πάντας vatic. 1, vulgo; om.
eis πάντ. iuxta vatic. 2 et vindobon.

l) Ἄξιον καὶ δίκαιον vatic. 2.

m) Τὰ πάντα καὶ τὰ αὐτὰ id.

n) Νόμος τῷ εἶναι vulgo ex vatic. 1 et 2, correxit
Leluzenius, suadente iam P. Faber (Dodecameri p. 11)

ex cod. vindob. — παντός om. vatic. 2. — ὁ om. vat. 1.

o) Ἀπεστειλόμενος υἱόν, commato inter υἱόν et μονο-
γενῆ posito, vatic. 1 et 2. — Λόγον Θεοῦ vatic. 2.

p) Ἀρχιερέα σὸν καὶ προσκυτην ἀξιόχρεον, βου-
λήν vatic. 2, quae quidem varietas adeo singularis est,
ut arianam hic latere interpolationem facile conce-
derem.

q) Ποιήσας τὰς οὐρανίους δυνάμεις, vatic. 2, caele-
ris non omissis.

r) Μόνη. CL IV Eadras XVI. 60; ps. CIII, 2.

φῶς ἐκ θησαυρῶν καὶ τῇ τοῦτου στολῇ) ἐπαγαγόν τὸ σκό-
τος εἰς ἀνέπαυτον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ κινουμένων ζῶν, ὁ τὸν
ἥλιον τὰς εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας ἐν οὐρανῷ καὶ τὸν σε-
λήνην εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός καὶ τὸν χορὸν τῶν ἀστέρων ἐν
οὐρανῷ καταγράφας εἰς αὐτὸν τῆς σῆς μεγαλοπρεπείας ὁ
ποιήσας ὕδωρ πρὸς πόσιν καὶ κάθαρσιν, αἶρα ζωτικὸν πρὸς
εἰσποτὴν ε) καὶ φωτὴς ἀπόδοσιν διὰ γλῶττης πληττούσης
τὸν αἶρα καὶ αἶαν συνιργαζομένην ὑπ' αὐτοῦ ὡς ἐπαίειν
εἰσδεχομένην τὴν προσπίπτουσαν αὐτῇ λαλίαν ὁ ποιήσας
πῦρ πρὸς σκότους παραμυθίαν, πρὸς ἐνδίας ἀναπλήρωσιν
καὶ τὸ θερμαίνεισθαι ἡμᾶς καὶ φωτίζεισθαι ὑπ' αὐτοῦ ὁ
τὴν μεγάλην θαλάσσαν χωρίσας τῆς γῆς καὶ τὴν μὲν
ἀναδείξας πλωτὴν, τὴν δὲ πρὸς βάσιμον ποιήσας, καὶ τὴν
μὲν ζῴεις μικροὺς καὶ μεγάλους πληθύνας, τὴν δὲ ἡμέρας
καὶ ἀνιδάσσους πληρῶν φυτῶν το διαφόροις στείφας
καὶ βοτάναις στεφανώσας καὶ ἀνδρσι καλλύνας καὶ σπέρ-
μασι πλουτίσας ὁ συστησάμενος ἄβυσσον καὶ μέγα κύ-
τος υ) αὐτῇ περιθίς, ἁλμυρῶν ὑδάτων σισυφεινόμενα πε-
λάγη, περιφράξας δὲ αὐτὴν πύλαις ἁμμου λεπτοτάτης
ὁ ποιήσας ποτὲ μὲν αὐτὴν κορυφῇ εἰς ὄριον μέγιστον,
ποτὲ δὲ στενωπὸν αὐτῆς ὡς ποδῶν σ), καὶ ποτὲ μὲν ἐκμαίναν
χειμῶνι, ποτὲ δὲ πρᾶν γαλήνῃ ὡς ναυσιπόροις πλωτῶ-
σιν εὐκόλῳ εἶναι πρὸς πορείαν ὁ ποταμοὺς διαχέσας τὸν
ὑπὸ σοῦ διὰ Χριστοῦ γιγόμενον κόσμον καὶ χειμάρροις
ἱπταλῶν καὶ πηγαῖς ἀνιόντας μεθύσας, ὅρισεν δὲ περι-
σφίγγας εἰς ὄρεα ἀτρεμῇ τῆς ἀσφαλιστάτης. Ἐπλήρωσας
γὰρ σου τὸν κόσμον καὶ διπλόμησας αὐτὸν βοτάναις
οὐόμοις καὶ ἱασίμοις, ζῴεις πολλοῖς καὶ διαφόροις, ἁλί-
μοις καὶ ἀσθενιστέροις, ἰδυόμοις καὶ ἰστροῖς, ἡμέροις
καὶ ἀνιδάσσοις π), ἱερπετῶν συριγμοῖς, πτηνῶν ποικίλων
χλαγγαῖς ἰναιτῶν πύλων, μνην καὶ ἡμερῶν ἀριθμοῖς,
τροπῶν τάξεσι, νερῶν ὁμβροτόκων διαδρομαῖς εἰς κάρπον
γροῦς καὶ ζῶν συστάσιν, σταθμῶν αἰμάτων διαπνέοντων
ὅτε προσταχθῶσι παρὰ σοῦ, τῶν φυτῶν καὶ τῶν βοτανῶν
τὸ πλῆθος. Καὶ οὐ μόνον τὸν κόσμον ἐδημιούργησας, ἀλλὰ
καὶ τὸν κοσμοπολίτην ἄνθρωπον ἐν αὐτῷ ἰποίησας, κόσ-
μου κόσμον αὐτόν γ) ἀναδείξας εἰπας γὰρ τῇ σῇ σοφίᾳ Ποιή-
σας ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ κατ' ὁμοίωσιν, καὶ
ἀρχίτωσαν δ) τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν
τοῦ οὐρανοῦ. Διὸ καὶ ποιήσας αὐτὸν ἐκ ψυχῆς ἀθάνατου
καὶ σώματος σκελετοῦ, τῆς μὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, τοῦ
δὲ ἐκ τῶν τισσάμεν θ) στοιχείων καὶ δίδωκας αὐτῷ κατὰ
μὲν τὴν ψυχὴν τὴν λογικὴν διάνυσιν, νύσειβας καὶ ἀσο-
βείας διακρίσιν, δικαίου καὶ ἀδίκου παρατήρησιν κατὰ
δὲ τὸ σῶμα τὴν πένταθλον ἰχάρισιν αἰσθῶσιν καὶ τὴν
μεταβαστικὴν κίνησιν. Σὺ γὰρ, ὁ παντοκράτωρ, διὰ Χρι-
στοῦ παραδίσεις ἐν Ἑλὲμ κατὰ ἀνατολὰς ἐφύτευσας πα-
τοίων φυτῶν ἰδυόμων κόσμῳ δ), καὶ ἐν αὐτῷ ὡς ἂν ἐν ἰστίᾳ
πολυτελεῖ, εἰσπύργας αὐτὸν καὶ τῷ ποιεῖν ε) νόμον διδου-

voluntate nixam; «firmamentum compegisti noctem-
quo et diem paravisti, qui ex thesauris protulisti lu-
cem, eaque redimisti, induxisti noctem in quietem
animantium, quae in mundo moventur; qui solem in
coelo posuisti ut regeret diem, et lunam ut posside-
ret noctem, et chorum stellarum in coelo delineasti ut
canticum maiestatis tuae promerent. Qui fecisti aquam
ad potum et munditiem, vitalem aerem ad spirandum,
quo vox ederetur, lingua aerem verberante, audi-
tusque opem haberet ad loquelam aeris vehiculo per-
cipiendam; conditor ignis ad solamen noctium, ad
necessitatis levamen, ad colorem nobis praebendum et
illustrationem; qui mare magnum a terra separasti
et revelasti tam illud esse navi pervium quam hanc
pedibus tritum; et illud implevisti magnis animalibus,
hanc mansuetis et indomitis; et huic dedisti varia
stirpium redimicula, plantarum coronam, florum or-
namenta, opulentam seminum ubertatem; qui con-
stitulisti abyssum et ingenti circumdediti alveo im-
mensoque saisorum fluctuum cumulo, eamque valvis
arenae tenuissimas circumsepsisti; qui ventis aliquando
ipsum mare instar ingentium montium attollis, ali-
quando sternis ut campi planitiem, modo procellis
tumefacis, modo tranquillitate sedas, ut navigantium
cymbis facilis sit commeatus; qui mundi per Chri-
stum opifex, fluvlis orbem cinxisti, inundasti tor-
rentibus, perennibus fontibus inebriasti, montibus
autem circumstrinxisti in firmam terrae compagine
ac munitissimam. Tuum enim mundum implevisti opi-
bus, floribus struxisti suave olentibus et commo-
dis ad sanandum, variisque et mollis animantibus
tum robustis et infirmis, tum ad escam aptis et ad
opera, tum cicuribus et feris; serpentium sibilis,
variarum volucrum clangoribus, annorum cyclis, men-
slum et dierum numeris, aptis ad temporum mutatio-
nes, nubium imbre gravidarum torbioibus quibus edun-
tur fructus, aluntur animalia, ventorum appenduntur
le flare iubente flatus, crescit lignorum et herbarum
copia. Sed neque solum fabricatus es mundum;
mundi civem fecisti hominem, alterumque mundi
mundum ostendisti. Dixisti enim sapientiae tuae: «Fa-
ciamus hominem ad imaginem et similitudinem no-
stram, et dominantur piscibus maris et avibus coeli.»
Igitur et confecisti eum ex anima immortalis et caduco
corpore, ea quidem ex nihilo, hoc vero ex quatuor
elementis, dedisti quoque ei, qua spiritus est, rationis di-
cretionem, pietatisque et impietatis discrimen, variam
iusti et iniusti notitiam; qua vero corpus est, quinque
sensus ei largitus es ad quintuplicem pugnam, motum

δ) Εὐστολῇ ἐπαγαγόντος εἰς τὸ σκ. vatic. 2; συ-
στολῇ vindobon. quod retinere aliquis fortasse malit
et vertere cum Bovio: «recessu lucis.»

ε) Εἰσπνέων καὶ ἀναπνέων vindobon.

υ) Μετὰ κῆτος vulgo. Correx. Ueltz. post coniectu-
ram Cotelieri vaticano 2 confirmatam. — σισυφεινόμενον
vatic. 2.

φ) Στυρεννών Id. — εἰδ. πιδ. cum vatic. 1, 2 et vulg.
Sequi vindobon. Ueltzenius maluit: ὡς πιδόν.

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

π) Καὶ ἀσθενιστῶν ἰδυόμοις vatic. 2. «Totus locus
male inter se cohaeret et nescio an non sit corruptus»
Ueltzen. Desunt enimvero membrarum nostrarum
subsidia.

γ) Αὐτῷ ποιήσας vat. 2. — αὐτὸν om. vindobon.

δ) Οὐρανοῦ. Genes. I, 26.

ε) Ἐκ τισσάμεν vatic. 2.

θ) Κοσμῶν Id.

ς) Καὶ ἐν τῷ ποιεῖν Id.

καὶ αὐτῷ ἔμφρον, ὅπως εἰκοθεν καὶ παρ' ἑαυτοῦ ἔχει
τὰ πνεύματα τῆς θεογονίας. Εἰσάγων δὲ εἰς τὴν τῆς
τροφῆς παραδυσσοῦ, πάντων μὲν ἀνθρώπων αὐτῷ τὴν ἰξουσίαν
πρὸς μεταβολήν, ἐνός δὲ μότου τὴν γνῶσιν ἀπεΐσας ἐπ'
ἐλατὸς κρείττους, ἵνα, ὡς φυλάξῃ τὴν ἐστολήν, μισθὸν
ταύτης τὴν ἀθανάσιον κομίσται. Ἀμειψόμενα δὲ τῆς
ἐστολῆς καὶ γινωσκόμενοι ἀπαγορευμένου καρποῦ ἀσάτη
ὄφους καὶ συμβουλία γυναικὸς τοῦ μὲν παραδείσου δικαίως
ἐξῶσας αὐτόν, ἀγαθότητι δὲ εἰς τὸ παντελὲς ἀπολλύμενοι
οὐχ ὑπερείδεις, σὸν γὰρ ὢν δημοβέργημα^δ ἀλλὰ καθυπο-
τάξας αὐτῷ τὴν κρίσιν δίδωκας αὐτῷ οἰκείους ἰδρῶσι καὶ
πόνοις περιζῶν ἑαυτῷ τὴν τροφήν, σοῦ πάντα ζώντος καὶ
αὔξαντος καὶ πεπαινοῦτος χρόνῳ ἐπὶ πρὸς ἄλγος αὐτὸν κοι-
μίσας, ὅρα καὶ εἰς παλιγγενεσίαν ἐκάλισας, ὅρον θανάτου
λύσας, ζωὴν ἐξ ἀναστάσεως ἐπαγγέλλας. Καὶ οὐ τοῦτο μό-
νον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ εἰς πλήθος ἀναρίθμητον^ε χίτας,
τοὺς ἰμμεΐναντάς σοι ἰδοξάσας, τοὺς δὲ ἀποστάτας σοι
ἐκόλασας, καὶ τοῦ μὲν Ἀβελ ὡς ὁσίου προσεβέβηκεν
τὴν θυσίαν, τοῦ δὲ ἀδελφοκτόνου Καὶν ἀποστραφείς τὸ
δῶρον ὡς ἐταγός^δ καὶ πρὸς τοῦτοίς τὸν Σέθ καὶ τὸν Ἐνὸς
προσελάβου καὶ τὸν Ἐνὸς μετατεθείκας. Σὺ γὰρ εἴ ὁ θε-
μιουργὸς τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς ζωῆς χορηγὸς καὶ τῆς
ἐνδείας πληρωτὴς καὶ τῶν νόμων δοτὴς καὶ τῶν φυλατ-
τάτων αὐτοῦς μισθοδοτὴς καὶ τῶν παραβαινόντων αὐ-
τοῦς ἐκδικητής, ὁ τὸν μέγαν κατακλυσμὸν ἐπαγαγὼν τῷ
κόσμῳ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀσεβησάντων, καὶ τὸν εἰκατον-
τῶν ῥυσάμενος ἐκ τοῦ κατακλυσμοῦ ἐν λάρτασι σὺν ὀκτὼ
ψυχαῖς, τέλος μὲν τῶν παρωχητότων, ἀρχὴν δὲ τῶν μιλο-
λουτων ἐπιγίνεσθαι^ε ὁ τὸ φοβερόν πῦρ κατὰ τῆς σοδομη-
τῆς πενταπόλεως ἐξάψας καὶ γῆν καρποφόρον εἰς ἄλμην
δρμιον ἀπὸ κακίας τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ θ), καὶ
τὸν ὁσίον Λὺτ ἐξαργάσας τοῦ ἁμαρτηρίου. Σὺ εἴ ὁ τὸν
Ἀβραάμ ῥυσάμενος προγονικῆς ἀσεβείας καὶ ἀληρονόμου
τοῦ κόσμου καταστήσας καὶ ἰμμεΐσας αὐτῷ τὸν Χρι-
στὸν σου, ὁ τὸν Μελχισεδεκ ἀρχιερεῖα τῆς f) λατρείας
προχειρισάμενος, ὁ τὸν πολύτλαν Σεράπειά σου ἰωβ
εὐκταῖον τοῦ ἀρχιερέως ὅπως ἀναδείξας, ὁ τὸν Ἰσαὰκ
ἐπαγγελίας υἱὸν ποιησάμενος, ὁ τὸν Ἰακώβ πατέρα δώ-
δικα παίδων καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ εἰς πλῆθος χίτας καὶ εἰ-
σάγων εἰς Αἴγυπτον ἐν ἐβδομήκοντα πέντε ψυχαῖς g)
σύ, κύριε, τὸν Ἰωσήφ οὐχ ὑπερείδεις, ἀλλὰ μισθὸν τῆς
διὰ σὲ σωφροσύνης ἔδωκας αὐτῷ τὸ τῶν Αἰγυπτίων ἀρχιε-
ρῶν, κύριε, Ἑβραῖους ἐπὶ Αἰγυπτίων καταπονουμένους οὐ
περιείδεις διὰ τὰς πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν ἐπαγγελίας,
ἀλλ' ἰσχύου, κολάσας Αἰγυπτίους. Παρηξοιράντων δὲ τῶν
ἀνθρώπων τὸν φυσικὸν νόμον, καὶ τὴν κρίσιν ποτὲ μὲν
αὐτομάτως νομισάντων, ποτὲ δὲ πλείον ἢ δεῖ τιμησάντων
καὶ σοί, τῷ ὅτι τῶν πάντων, συντασσάντων, οὐκ ἴσθας
πλευρῶσθαι^ε ἀλλὰ ἀναδείξας τὸν ἅγιόν σου διακόνον Μου-
σῆν, δι' αὐτοῦ πρὸς βοήθειαν τοῦ φυσικοῦ τὸν γραπτὸν
νόμον δίδωκας, καὶ τὴν κρίσιν ἔδειξας σὸν ἔργον εἶναι,
τὴν δὲ πολυθύν πλάτην ἐξῶρισας τὸν Ἀαρὼν καὶ τοὺς ἐξ
αὐτοῦ ἱερατικὴ τιμὴν ἰδοξάσας, Ἑβραῖους ἀμαρτάντας ἐπὶ

item ad gradiendum. Tu Deus omnipotens, Christo opi-
fice, paradysum in Edem ad Orientem plantasti omni ar-
borum ad vescendum genere ornatum; et illic, tam-
quam in aedes copia rerum refertas, introduxisti eum
insitamque ipsi ab initio dedisti legem, ut intra ipsam-
met et a se ipso semina divinae agnitionis haberet. Ubi
vero in paradysum voluptatis introduxisti, licentiam
concessisti ex omnibus comedendi, unius tantum rei
gustatum interdixisti, in spem meliorum deliciarum; ut
si servaret mandatum, mercedem inde ferret, immor-
talitatem. Qui quum neglexit mandatum et gustavit
fructum, dolo serpentis mulierisque consilio, ex pa-
radiso quidem iuste eiecisti, bonitate vero tua, ne
prorsus interiret, non despexisti, erat namque opus
tuum. Quin potius, cum ei omnem subilceres crea-
turam, tribuisti ut sudoribus et laboribus propriis ci-
bum pararet, te omnia gignente, augente et matura-
nte. Postea vero somno ad breve tempus immisso,
ad renascendum eum vocasti iureiurando, decretoque
mortis soluto, vitam ex resurrectione promisisti. Ne-
que hoc solum, sed posteros ab illo multitudine in-
numerabili effudisti, et eos qui in te remanserunt,
gloria donasti; qui vero defecerunt, punivisti. Et sancti
Abel sacrificium probavisti; fratricidae vero Cain mu-
nus ut ab execrabili reiecasti. Praeterea Seth et Enos
suscepisti et Enoch transtulisti. Tu enim es auctor
hominum et vitae dator et indigentiae expletor et
legislator, legem vero servantium remunerator, et
ultor non servantium. Tu ingentem illam iluvionem
ob multitudinem impiorum mundo sololisti; et ex illa
iustum Noe ex diluvio in arca cum octo animis eri-
puisti, finem eorum qui praeterierant, initium vero
futurorum. In formidabili igne sodomitanam Pentapo-
lim incendisti, et terram frugiferam in salsuginem
propter flagitia locolarum vertisti, et religiosum Lot
eripuisti ab incendio. Tu es qui Abraham ex malorum
sororum liberasti impietate, et haerodem mundi con-
stituisti, atque ipsi tuum ostendisti Christum; qui Mel-
chisedech coltus tui pontificem elegisti; qui famulum
teum, post multa certamina, serpentis, qui origo pec-
cati fuit, victorem declarasti; qui Isaac filium pro-
missionis fecisti; qui Iacob duodecim filiorum patrem
et eorum posteros in multitudinem propagasti et in
Aegyptum duxisti, animas numero septuaginta quinque.
Tu, Domine, Ioseph non despexisti; immo in pudicitiae
quam pro te servavit mercedem, dedisti Aegyptiorum
esse principem. Tu, Domine, Hebraeos ab Aegyptiis
oppressos, propter promissa patribus eorum facta, non
neglexisti; sed potius supplicio de Aegyptiis sumpto,
eripuisti. Atque, cum homines legem naturalem cor-
rupissent, condita modo reputarent fortuita, modo
plus aequo venerarentur et tibi universorum Deo
aequalia facerent, ita illos noluisti aberrare. Sed sa-

δ) Ἀναρίθμητον vindobon. — καὶ in proxime se-
quentibus omitti suadet Ueltz. et correxit ἀβελ pro
vulg. ἀβελ.

ε) Ἐν αὐτῇ. Ps. CVI, 34.

f) Σὺς λατρείας vatic. 1; κρίσις vatic. 2.

g) τυχαῖς Gen. XLVI, 27; Exod. 1, 5. Bov. om.
πέντε. Valgo pergitor cum vatic. 1: σὺ κύριε Ἰωσήφ.
add. τὸν vindob. et vatic. 2.

λασαι, ἐπιστρέφοντας *h)* εἰδὼ. Τοῦ; Αἰγυπτίους δια-
πληγῶν ἱτιμωρήσας, θαλάσσαν διελὼν Ἰσραηλίτας διαβί-
βαςας, Αἰγυπτίους ἐπιδικάζοντας ὑποβρυχίους ἀνάλω-
σας *i)*, ξύλων πυρρὸν ὕδωρ ἐγλύκαντας, ἐκ πέτρης ἀερότο-
μου ὕδωρ ἀνέχοντας, ἐξ οὐρανοῦ τὸ μάννα ὄσας, τροφὴν
ἐξ αἵματος ἀνυγομήτραν, στύλον πυρρὸς τὴν νύκτα πρὸς
φωτισμόν, καὶ στύλον νεφέλης ἡμέραν πρὸς σκιασμόν
θαλάσσης τὸν Ἰησοῦν στρατηγὸν ἀναδείξας, ὅπως *l)*
καταναίων ἐπ' αὐτοῦ καθεῖλες, Ἰερδάνην διέρρηξας, τοὺς
ποταμούς ἡδὲ ἐξέρασας, τοίχην κατέρριψας *l)* ἀνὸς μα-
χαρημάτων καὶ χειρὸς ἀνδραπήνης. Ὑπὲρ ἀπάντων σοὶ
ἡ δόξα, δέσποτα παντοκράτωρ. Σὲ προσκυνοῦσιν *m)* ἀνά-
ριθμοι στρατιᾶι ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων, θρόνων, κυριοτή-
των, ἀρχόντων, ἐξουσιῶν, δυνάμεων, στρατιῶν, αἰώνων τὰ
Χερουβίμ καὶ τὰ ἐξαπτέρυγα Σεραφίμ ταῖς μὲν δυσὶ κα-
τακλύπτουσι τοὺς πόδας, ταῖς δὲ δυσὶ τὰς κεφαλὰς,
ταῖς δὲ δυσὶ πετάμενα, καὶ λέγοντα ἅμα χιλιάς χιλιάδων
ἀρχαγγέλων καὶ μυριάς μυριάδων ἀγγέλων ἀκαταπαύστως
καὶ ἀσκήτως βοῶσιν.

tionum, principatum, potestatum, virtutum, exercituum, saeculorum, Cherubim et sex alas ferentes
Seraphim, binis tegentes vestigia, binis capita, binis volantes, et dicentes una cum mille millibus archan-
gelorum et decem millibus decem millium angelorum, sine cessatione et sine silentio clamantes (11):

Καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἅμα εἰπάτω Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος
Κύριος Σαβαωθ, πλήρες ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης
αὐτοῦ *n)* εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας Ἀμήν.

Καὶ ὁ ἀρχιερεὺς ἐξῆς λογιέτω Ἅγιος γὰρ εἰ ὡς ἀλφ-
θὲς καὶ πατήγιος, ὁψίστος καὶ ὑπερυψούμενος εἰς τοὺς
αἰῶνας ἅγιος δὲ καὶ ὁ μονογενὴς σου Υἱός, ὁ Κύριος
ἡμῶν καὶ Θεός Ἰησοῦς ὁ Χριστός, ὅς εἰς πάντα ὑπεριτη-
σάμενος σοὶ τῷ Θεῷ αὐτοῦ καὶ Πατρὶ, εἰς τὰ δημιουργία
διαφοροὶ καὶ πρόνοιαι καταλλήλως, οὐ περιεῖδε τὸ γένος
τῶν ἀνθρώπων ἀπολλύμενον, ἀλλὰ μετὰ φυσικὸν νόμον,
μετὰ νομικὴν παραίνεσιν *o)*, μετὰ προφητικὰς ἐλέγχους
καὶ τὰς τῶν ἀγγέλων ἐπιστάσεις (παραφθερόντων σὺν
τῷ Θεῷ καὶ τὸν φυσικὸν *p)* νόμον καὶ τῆς μετῆς ἐκβαλ-
λόντων τὸν κατακλυσμόν, τὴν ἐκπόρευσιν, τὰς κατ' Αἰγυπτίον
πληγὰς, τὰς κατὰ Παλαιστίνων σφαγὰς, καὶ μιλόντων
ὅσον εὐδίκην ἀπώλλυσθαι πάντων) εὐδόκησεν αὐτὸς γινώμη
σὴ ὁ δημιουργὸς ἀνθρώπου ἀνθρώπος γινέσθαι, ὁ νομο-
θέτης ὑπὸ νόμους, ὁ ἀρχιερεὺς ἱερεῖος *q)*, ὁ ποιμὴν προ-
βατῶν καὶ ἐξουμενίστατος τὸν ἑαυτοῦ Θεόν καὶ Πατέρα
καὶ τῷ κόσμῳ καταλλάξαι καὶ τῆς ἐπισπειμένης ὀργῆς
τοὺς πάντας ὠλευθέρους γινόμενος ἐκ παρδόνου, γινόμε-
νος ἐν σαρκί, ὁ Θεὸς Λόγος, ὁ ἀγαπητὸς Υἱός, ὁ πρωτό-
τοκος πάσης κτίσεως *r)*, κατὰ τὰς παρ' αὐτοῦ ὑπ' αὐ-

mulum tuum Moysen produxisti, et per eum legem
scriptam dedisti legis naturalis adiutricem, et crea-
turam opus esse tuum declarasti. Missum de multis
diis errorem fecisti; Aaron et filios eius honore sa-
cerdotali insignivisti; Hebraeos post peccata admissa
plexisti, post conversionem, suscepisti; Aegyptios
decem castigasti plagis; dirempto mari, traiecisti Is-
raelitas; qui eos insecuti sunt Aegyptios submersos
delevisti. Ligno amaram aquam dulcem fecisti, et
ex rupe dura aquam profudisti. Fecisti ut fluere
e coelo manna in cibum, ex aere coturnix; fecisti
columnam ignis nocte ad illuminandum, et die co-
lumnam nobis ad umbraculum ob teporem; Iesum
ducem exercitus declarasti, septem gentes Chananaeo-
rum per eum dedisti in internecionem; Iordanem
divisisti; Nivios Etham exiccasti; muros nullis ma-
chinis bellicis everdisti. Pro quibus omnibus tibi glo-
ria, Domine Deus. Te adorant innumerabiles exerci-
tus angelorum, archangelorum, thronorum, domina-

tionum, principatum, potestatum, virtutum, exercituum, saeculorum, Cherubim et sex alas ferentes
Seraphim, binis tegentes vestigia, binis capita, binis volantes, et dicentes una cum mille millibus archan-
gelorum et decem millibus decem millium angelorum, sine cessatione et sine silentio clamantes (11):

Et omnis populus dicat: « Sanctus, sanctus, san-
ctus Dominus Sabaoth, plenum est coelum et terra
gloria eius. Benedictus in saecula. Amen »

Et dicat postea episcopus: « Vere sanctus es et
ab omni parte sanctus, excelsus et superexaltatus
in saecula. Sanctus autem quoque unigenitus tuus
Filius Dominus noster et Deus Iesus Christus; qui
per omnia obsequens tibi Deo suo et Patri in varia
rerum creatione et provida cuiusque agnitione, non
sprevit genus hominum et perditioni deditum, immo
post naturae legem, post legalia mandata, post pro-
pheticas increpationes, post angelorum praesidia,
cum et legem positam et naturalem violavissent, iam
a diluvii memoria decedentes, neque incendium, ne-
que decem Aegyptiorum plagas, neque Palaestinorum
strages recordati, omnibus iam iam perituris, voluit,
consilio et voluntate tua, auctor hominis homo fieri;
legislator, legi subiectus; pontifex, victima; pastor,
ovis; placavitque te, Deum suum et Patrem, ac mundo
reconciliavit, omnesque ab impendente ira liberavit,
factus ex virgine, factus in carne, Deus Verbum, uni-
genitus Filius, primogenitus omnis creaturae, et so-
cundum suas ipsius de se prophetias ex semine David et

h) Ἐπιστρέφοντας προσδίδω. Αἰγυπτίους vatic. 2.
idem mox om. Ἰσραηλίτας.

i) Ὑποβρ. ἐκλάσας vindobon. — ξύλων πυρρὸν ὕδωρ
γλυκαντας vatic. 2.

k) Επὶ τὰ ἔθνη id.

l) Κατέρριπας vatic. 2; κατέρρηξας vindobon.

m) Σὲ προσκυνεῖ πᾶν ἀσμάτων τάγμα (2^a manna,
quasi erasa alla scriptura, additur σὲ προσκυνεῖ ὁ πα-
ράκλητος et pergit insolentissima varietas:) πρὸ δὲ πάν-
των ὁ ἅγιος σου παῖς Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ὁ κύριος καὶ Θεὸς
ἡμῶν, σοὶ δὲ ἀγγέλος καὶ τῆς δυνάμεως ἀρχιστράτηγος.
Σὲ προσκυνοῦσιν εὐφρόμαι στρατιᾶι ἀγγέλων, κυριοτήτων,
θρόνων, ἀρχαγγέλων, ἀρχόντων, ἐξουσιῶν, δυνάμεων, στρα-

τιῶν, αἰώνων. Haesit atque haud immerito cohorrui
vetus quidam et doctus scholiasta, qui tamen ad-
ducta in margine longa pericope Nazianzeni ex ora-
tione 1^a de Filio Dei (cf. t. I, p. 529): Ἐπιστρεφόμενοι
φῆσους τὸ πάντοτε τῶν ἐντυγχάνειν usque ad haec:
κατερεῖν ὡς λόγος καὶ παραινέτης, tum resumpto animo
addit: τοῦτο νοεῖται μοι ἡ παρακλήσις. Vide annotationes.

n) Αὐτοῦ Is. VI, 2, 3.

o) Μισὴ τὴν φυσικὴν παραίνεσιν vatic. 2.

p) Παραφθερόντων id.

q) Ἱερεῖαν id.

r) Γενόμενος ἐκ παρδ. om. id.

s) Πρωτός. τῆς κτίσεως id.

τοῦ προῤῥηθείσης προφητείας ἐν σπέρματι Δαβὶδ καὶ Ἀβραάμ, φυλῆς Ἰούδα καὶ γέγονεν ἐν μήτρᾳ παρθένου ὁ διαπλάσων πάντας τοὺς γεννημένους (l), καὶ ἰσαρχώθῃ ὁ ἄσαρτος, ὁ ἀχράντος γεννηθεὶς ἐν χρόνῳ γέννηται. Πολιτευσάμενος ὅτις καὶ παιδεύσας ἐν δόξῃ, πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐξ ἀνθρώπων ἀπελάσας, σημειά τι καὶ τέρατα ἐν τῷ λαῷ ποιήσας, τροφῆς καὶ ποτοῦ καὶ ὕπνου μεταλαβὼν ὁ τρέφων πάντας τοὺς χερήζοντας τροφῆς καὶ ἐμπιπλῶν πᾶν ζῶον εὐδοκίας, ἐφατέρωσέ σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀγγελοῦσιν αὐτό, τῇ ἀγνοίᾳ ἐξυγάζευσεν, τὴν εὐσέβειαν ἀνέζηπύρωσεν (u), τὸ θάλαμα σου ἐπλήρωσεν, τὸ ἔργον ὁ ἰδὼν αὐτῷ ἐτελείωσεν καὶ ταῦτα πάντα κατορθώσας, χερσὶν ἀνόμων κατασχιδίς ἐξήλθεν καὶ ἀρχιερέων ψευδωνύμων καὶ λαοῦ παρενόμου προδοσίᾳ τοῦ τὴν κακίαν (v) τοσσησαντος καὶ πολλὰ παθὼν ὡς αὐτῶν καὶ πᾶσαν ἀτιμίαν ὑποστάς σὺ συγχυρήσαι, παραδοθείς Ἰλλιάτῃ τῷ ἀγμῶνι καὶ κριθείς ὁ κριτής, καὶ κατακριθείς ὁ σωτὴρ, σταυρῷ προσελθὼν ὁ ἀσπής, καὶ ἀπιδανὼν ὁ τῇ φύσει ἀθάνατος, καὶ ἐτάφη ὁ ζωποιός, ἵνα παθὼν λύσῃ καὶ θανάτου ἐξέλθῃ τούτους (x), δι' οὓς παροργίστη, καὶ ῥήξῃ τὰ δισμά του διαβόλου καὶ ῥήσῃται τοὺς ἀνθρώπους ἐκ τῆς ἀπάτης ποτοῦ καὶ ἀνάστη ἐν νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ καὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἐνδιατρίψας (y) τοῖς μαθηταῖς, ἀνελήφθῃ εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ ἐκαθίσθῃ ἐκ δεξιῶν σου τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς αὐτοῦ. Μνησθέντες οὖν ὧν δι' ἡμᾶς ὑπέμεινεν, εὐχαριστοῦμέν σοι, Θεὲ παντοκράτωρ, οὐχ ὅσον ὀφείλομεν, ἀλλ' ὅσον δυνάμεθα, καὶ τὴν διαταξίν αὐτοῦ πληροῦμεν.

Ἐν ᾧ γὰρ νυκτὶ παρεδίδοτο, λαβὼν ἄρτον (z) ταῖς ἁγίαις καὶ ἀμώμοις αὐτοῦ χερσὶ, καὶ ἀναβλέψας πρὸς σέ, τὸν Θεὸν αὐτοῦ καὶ Πατέρα, καὶ κλάσας ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς, εἰπὼν· Τοῦτο τὸ μυστήριον τῆς καινῆς διαθήκης, λαβέτε ἐξ αὐτοῦ, φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμα μου, τὸ περὶ πολλῶν θρυπτόμενον εἰς ἄφῃσιν ἁμαρτιῶν.

Ἐσαύτως (a) καὶ τὸ ποτήριον περάσας ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος καὶ ἁγιάσας ἐπέδωκεν αὐτοῖς, λέγων· Πίνετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφῃσιν ἁμαρτιῶν· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἑμὴν ἀνάμνησιν· ὅσκις γὰρ ἔαν ἰσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ πίνετε τὸ ποτήριον τοῦτο, τὸν θάνατον τὸν ἑμὸν καταγγέλλετε, ἄχρις ὃν ἔλθω (b).

Μνησθέντες τοίνυν τοῦ παθῶν αὐτοῦ καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως καὶ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἐπανόδου καὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦ διουσίας παρουσίας, ἐν ᾗ ἔρχεται μετὰ δόξης καὶ δυνάμειως κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, προσφίρομέν σοι, τῷ βασιλεῖ καὶ Θεῷ (c), κατὰ τὴν αὐτοῦ διαταξίν τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, εὐχαριστοῦντές σοι δι' αὐτοῦ ἐφ' οἷς κατηξίωσας ἡμᾶς ἐστάναι ἐνώπιόν σου καὶ ἱερατεῖαν σοι καὶ ἀξιοῦμέν σε ὅπως εὐμενῶς ἐπιβλέψῃς ἐπὶ τὰ προκαείμενα δῶρα ταῦτα ἐνώπιόν

Abraham, ex tribu Iuda. Atque in utero Virginis factus est qui formavit omnia quae generantur, et carnem sumpsit carnis expers; qui sine tempore genitus est, sancto in vita versatus est et docuit legitime, omnem morbum, omnem aegritudinem expulit; signa et prodigia in populo fecit; cibum et potum et somnum cepit, qui cunctos alit quicumque alimento indigent et implet omne animal benedictione. Manifestavit nomen tuum ignorantibus illud; inscientiam fugavit, pietatem extinctam excitavit, voluntatem implevit tuam; opus quod ei dedisti consummavit; atque his omnibus perfectis, manibus oppressus sceleratorum, sacerdotum et pontificum falsorum, ac populi iniqui, eius proditiōne malitiae morbo laborantis, et multa ab eis perpessus, omni datus ignominiae permittente te traditus est Pilato praesidi, iudicatusque iudex, damnatusque salvator, cruci affixus qui pati non poterat, et mortuus natura immortalis, et sepultus vitae auctor, ut liberaret a patiēdo eximeretque eos a morte propter quos venit, et rumperet vincula diaboli et reciperet homines ex fallacia eius. Et resurrexit a mortuis tertia die, et quadraginta diebus cum discipulis commoratus, assumptus est in coelos, et sedet ad dexterās tuas, qui Deus et Pater eius es. Memores igitur eorum quae propter nos sustinuit, gratias agimus tibi, Deus omnipotens, non quas debemus, sed quas possumus, et ea quae instituit, eius implemus.

In qua enim nocte tradebatur, accipiens panem in sanctis et immaculatis manibus suis, et elevatis oculis ad te Deum suum et patrem, fregit deditque discipulis, dicens: «Hoc est mysterium novi testamenti, accipite ex eo, comedite, hoc est corpus meum, quod pro multis frangitur in remissionem peccatorum.»

Similiter et postquam calicem miscuit vino et aqua et sanctificavit, dedit eisdem dicens: «Bibite ex eo omnes: hic est sanguis meus, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Hoc facite in meam commemorationem; quotiescumque enim manducabitis panem hunc et biberitis calicem hunc, mortem meam annunciabitis, donec veniam (12).»

Unde memores passionis eius et mortis et resurrectionis a mortuis et in coelos reversionis et futuri eius secundi adventus, cum veniet cum gloria et potestate ad iudicandos vivos et mortuos, et reddendum unicuique secundum opera eius, offerimus tibi regi et Deo, iuxta ipsius institutum, panem hunc et calicem hunc, gratias agentes tibi per eum, quia a te digni facti sumus stare in conspectu tuo et tibi fungi sacerdotio. Atque audemus orare ut in haec munera, coram tibi proposita aspicias, tu Deus nullius indi-

l) Γεννημένους vulg. corr. Uelzen.

u) Ἐξωπύρωσεν vatic. 2; Ἀνεζωπύρωσεν vatic. 1.

v) Τῷ πανομοίῳ Id.

x) Τούτους τοὺς vatic. 1. et vulgat.

y) Συνδιατρίψας vatic. 2, et vindobon.—ἐκαθίσεν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ vatic. 2.

z) Ἄρτον ἐν τοῖς Id.

a) Ἐσαύτως καὶ ποτήριον Id.

b) Ἄχρις οὗ ὃν ἔλθω μνησθέντες οὖν τὸ τοῖτον Id. Ad haec schollasta vetus in vatic. 1 margine, haud immerito clamat: καλὸν καὶ πάνυ καλόν.

c) Βασιλεῖ τῷ Θεῷ Id.

σου, σὺ ὁ ἀντιθέτης Θεός, καὶ εὐλαχίας ἐκ' αὐτοῖς d) εἰς τιμὴν τοῦ Χριστοῦ σου καὶ καταπέμψης τὸ ἅγιόν σου Πνεῦμα ἐπὶ τὴν θυσίαν ταύτην, τὸν μάρτυρα τῶν παθημάτων τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ὅπως ἀπορήνῃ τὸν ἄρτον τοῦτον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου ἵνα οἱ μεταλαμβάνοντες e) αὐτοῦ βιβαισθῶσι πρὸς εὐσέβειαν, ἀφίστανται ἀμαρτημάτων τύχῃσι, τοῦ διαβόλου καὶ τῆς πλάνης αὐτοῦ ῥυσθῶσι, Πνεύματος ἁγίου πληρωθῶσιν, ἅξιοι τοῦ Χριστοῦ σου γίνωνται, ζωῆς αἰωνίου τύχῃσι, σοῦ καταλλαγέντες αὐτοῖς, ὥσποτα παντοκράτορ. Ἐτι δεόμεθα σου, Κύριε, καὶ ὑπὲρ τῆς ἁγίας σου ἐκκλησίας τῆς ἀπὸ περάτων ἕως περάτων, ἣν περιποιήσῃ τῷ τιμίῳ αἵματι τοῦ Χριστοῦ σου, ὅπως αὐτὴν διαφυλάξῃς ἀσείστου καὶ ἀκλυδύνιστου f) ἄχρι τῆς συντελείας τοῦ αἵματος καὶ ὑπὲρ πάσης ἐπισκοπῆς τῆς ὀρθοτομοῦσης τὸν λόγον τῆς ἀληθείας.

Ἐτι παρακαλοῦμέν σοι καὶ ὑπὲρ τῆς ἡμῶν τοῦ προσφίροντός σοι οὐδυνίας g) καὶ ὑπὲρ παντὸς τοῦ πριεσβητερίου, ὑπὲρ τῶν διακόνων καὶ παντὸς τοῦ κλήρου, ἵνα πάντας σοφίσας Πνεύματος ἁγίου πληρώσῃς.

Ἐτι παρακαλοῦμέν σοι, Κύριε, ὑπὲρ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἐν ὑπεροχῇ καὶ παντὸς τοῦ στρατοπέδου, ἵνα εἰρηνεύωνται τὰ πρὸς ἡμᾶς, ὅπως ἐν εὐτυχίᾳ καὶ ὁμονοίᾳ διώγοντες τὸν πάντα χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν δοξαζώμεν σοι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν.

Ἐτι προσφέρομέν σοι καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνα ἐυαριστησάντων σοι ἁγίων, πατριαρχῶν, προφητῶν, δικαίων, ἀποστόλων, μαρτύρων, ὁμολογητῶν, ἐπισκόπων, πριεσβυτέρων, διακόνων, ὑποδιακόνων, ἀναγινωστῶν, ψαλτῶν, παρθένων, χερῶν, λαϊκῶν καὶ πάντων ὧν αὐτοῖς ἐπίστασαι τὰ ὀνόματα.

Ἐτι προσφέρομέν σοι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τούτου, ἵνα ἀναδείξῃς αὐτὸν εἰς ὅπαινον τοῦ Χριστοῦ σου βασιλείου ἱεράνευμα, ἱθνος ἅγιον ὑπὲρ τῶν ἐν παρθενίᾳ καὶ ἀγνείᾳ ὑπὲρ τῶν χερῶν τῆς ἐκκλησίας, ὑπὲρ τῶν ἐν σιμνοῖς γάμοις καὶ τειροτομίαις, ὑπὲρ τῶν νεκίων τοῦ λαοῦ σου, ὅπως μηδὲν ἡμῶν ἀποβλητὸν ποιήσῃς.

Ἐτι ἁξιοῦμέν σοι καὶ ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης καὶ τῶν ἐνοικούντων h) ὑπὲρ τῶν ἐν ἀβρυστίαις, ὑπὲρ τῶν ἐν πιερᾷ δουλείᾳ, ὑπὲρ τῶν ἐν ἐξορίαις, ὑπὲρ τῶν ἐν δημιύσει, ὑπὲρ πλιόντων καὶ ὀδοιπορούντων, ὅπως ἐπίκουρος i) γίνῃ πάντων, βοηθός καὶ ἀντιλήπτης.

Ἐτι παρακαλοῦμέν σοι καὶ ὑπὲρ h) τῶν μισούντων ἡμᾶς καὶ διωκόντων ἡμᾶς διὰ τὸ ὄνομα σου, ὑπὲρ τῶν ἰξωόντων καὶ πεπλανημένων, ὅπως ἐπιστρέψῃς αὐτοὺς εἰς ἀγαθόν καὶ τὸν θυμὸν αὐτῶν προῦνης.

Ἐτι παρακαλοῦμέν σοι l) καὶ ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων τῆς ἐκκλησίας, καὶ ὑπὲρ τῶν χειμαζομένων ὑπὸ τοῦ ἀλλοτρίου, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ ἀδελφῶν ἡμῶν, ὅπως τοὺς μὲν τιλειώσῃς ἐν τῇ πίστει, τοὺς δὲ καθάρσῃς ἐκ τῆς ἐπιτηρείας τοῦ ποτηρίου, τῶν δὲ τὴν μετάνοιαν προσδέξῃ, καὶ συγχωρήσῃς καὶ αὐτοῖς m) καὶ ἡμῖν τὰ παραπτώματα ἡμῶν.

Ἐτι προσφέρομέν σοι καὶ ὑπὲρ τῆς εὐκρασίας τοῦ

gens et bene placeant tibi in honorem Christi tui, et mittas super hoc sacrificium sanctum tuum spiritum tuum, testem passionum Domini Iesu, ut manifestum facias hunc panem esse corpus Christi tui et calicem esse sanguinem Christi tui, ut qui participes illius erunt, firmentur in religione, remissionem peccatorum consequantur, a falsis laiciis diaboli liberentur, Spiritui sancto impleantur, digni Christo tuo fiant, vitamque sempiternam adipiscantur, te illis reconciliato, Domine omnipotens.

Etiā precamur te, Domine, pro sancta tua Ecclesia a finibus usque ad fines propagata, quam prelioso sanguine Christi tui acquisivisti, ut eam conserves inter motus et procellas incolumem usque ad consummationem saeculi, et pro omni episcopatu recte distribuyente verbum veritatis.

Etiā te obsecramus pro me, pro homine qui quom nihil sim, tibi oblationem facio, et pro universo presbyterio, pro diaconis et toto clero, ut omnes sapientiam doceas et Spiritu sancto impleas.

Etiā te obsecramus pro rege et pro iis qui in sublimitate sunt, et pro toto exercitu, ut in pace ea quae nostra sunt, subsistant, ut quiete et unanimiter, totum vitae nostrae tempus agentes, glorificemus te per Iesum Christum, qui spes nostra est.

Etiā offerimus tibi pro omnibus sanctis qui a saeculo tibi placuerunt, patriarchis, prophetis, apostolis, martyribus, confessoribus, episcopis, presbyteris, diaconis, hypodiaconis, lectoribus, cantoribus, virginibus, viduis, laicis, et pro omnibus quorum tu nosti nomina.

Etiā offerimus tibi pro populo illo, ut in laudem Christi tui declares eum regale sacerdotium, gentem sanctam; pro virginibus et caste se continentibus, pro viduis ecclesiae pro honestam operam coniugio et liberis dantibus, pro infantibus populi tui, ne ullum ex nostris repudies.

Etiā deprecamur te pro hac civitate, et incolis eius, pro aegrotis pro dura servitute oppressis, pro exulibus, pro proscriptis, pro navigantibus et iter facientibus, ut sis omnium auxiliator, adiutor et susceptor.

Etiā obsecramus te pro iis qui oderunt nos et propter nomen tuum nos insectantur; pro iis qui foris sunt et errant, ut convertas ad id quod bonum est et eorum furorem mitiges (13).

Etiā obsecramus te pro catechumenis Ecclesiae, et pro iis qui vexantur ab alieno spiritu, et pro iis qui sunt in poenitentia: ut catechumenos in fide perficias, energumenos ab operatione mali repurges, poenitentes recipias et delicta tuam eis tuam nobis remittas.

Etiā offerimus pro temperie aeris et ubertate

d) Ἐν αὐτοῖς Id.

e) Μεταλαμβάνοντες Id.

f) Ἀσείστον, ἀκλυδών. Id.

g) Προσφέροντες ἀσθενείας καὶ ὑπὲρ.—Mox σοφίσῃ Id.

h) Ἐνοικούντων ἐν αὐτῇ Id.

i) Ὅπως πάντων ἐπίκουρος γίνῃ (sic vindobon.), πάντων βοηθός vatic. 2.

k) Σὶ ὑπὲρ Id. vatic. 2, qui deim om. ἡμᾶς.

l) Σὶ κύριε Id. — Mox idem: ἐν πίστει.

m) Συγχ. αὐτοῖς τε καὶ ἡμῖν Id.

ἀόροι καὶ τῆς εὐχρησίας τῶν καρπῶν, ὅπως ἀνιλλομένως μεταλαμβάνοντες, τῶν παρὰ σοῦ ἀγαθῶν, αἰνεῖται π) σε ἀπαύστως τὸν διδόντα τροφήν πᾶσιν σαρκί.

Ἐτι παρακαλοῦμέν σε καὶ ὑπὲρ τῶν δι' εὐλογον αἰτίαν ἀπόντων, ὅπως ἀπαντες ἡμᾶς διατηρήσῃς ἐν τῇ εὐσεβείᾳ ἰπισυναγαγῆς ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ σου, τοῦ Θεοῦ πάσης αἰσθητῆς καὶ νοητῆς φύσεως, τοῦ βασιλέως ἡμῶν, ἀτρέπτους, ἀμέμπτους, ἀνιγλήτους ὅτι σοὶ πᾶσα δόξα θ), σίβας καὶ εὐχαριστία, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς ἀνιλλομένους καὶ ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Καὶ πᾶς ὁ λαὸς λεγέτω Ἀμήν.

Καὶ ὁ ἐπίσκοπος αἰνᾷται Ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν.

Καὶ πᾶς ὁ λαὸς λεγέτω Καὶ μετὰ τοῦ Πνεύματος σου.

Cap. 13.

Καὶ ὁ διάκονος κηρυσσέτω πάλιν Ἐτι καὶ ὅτι διηθώμεν ρ) τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ θάρους θ) τοῦ προσκομισθέντος Κυρίῳ τῷ Θεῷ διηθώμεν, ὅπως ὁ ἀγαθὸς Θεὸς προσδεχέται αὐτὸ διὰ τῆς μισσησίας τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ ἐπουράνιον αὐτοῦ θυσιαστήριον εἰς ὁσμὴν εὐωδίας.

Ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης καὶ τοῦ λαοῦ διηθώμεν.

Ἐπὶ πάσης ἐπισκοπῆς, παντός πρεσβυτερίου ς), πάσης τῆς ἐν Χριστῷ διακονίας καὶ ὑπηρεσίας, παντός τοῦ πληρώματος τῆς ἐκκλησίας διηθώμεν, ὅπως ὁ Κύριος πάντας διατηρήσῃ καὶ διαφυλάξῃ.

Ἐπὶ βασιλείῃς θ) καὶ τῶν ἐν ὑπεροχῇ διηθώμεν, ἵνα εἰρηνεύωνται πᾶς πρὸς ἡμᾶς, ὅπως ἤριμον καὶ ἡσυχίαν βίον ἔχοντες διαίωμεν ι) ἐν πᾶσιν εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι.

Τῶν ἁγίων μαρτύρων μνημονεύομεν, ὅπως κοιῶνται γινέσθαι τῆς ἀδελφείας αὐτῶν καταξιωθῶμεν.

Ἐπὶ τῶν ἐν πίστει ἀναπαυσανμένων διηθώμεν κ).

Ἐπὶ τῆς εὐκλείας τῶν αἰῶν καὶ τελειοφροσύνης τῶν καρπῶν διηθώμεν.

Ἐπὶ τῶν νοσητῶν διηθώμεν, ὅπως βεβαιωθῶσιν ἐν τῇ πίστει πάντες ὑπὲρ ἀλλήλων ς) παρακαλέσωμεν. Ἀνάστησον ἡμᾶς, ὁ Θεός, ἐν τῇ χάριτί σου. Ἀναστάντες ς) ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ παραδώμεθα.

Καὶ ὁ ἐπίσκοπος λεγέτω Ὁ Θεὸς ὁ μέγας γ) καὶ μεγαλύνωμος, ὁ μέγας τῇ βουλῇ καὶ κρατεῖς τοῖς ἔργοις, ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ ἁγίου πνεύματος σου Ἰησοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, ἐπιβλέψον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὸ ποίμνιον σου τοῦτο χ), ὁ δὲ αὐτοῦ ἐξιλέξω εἰς δόξαν τοῦ ὀνόματός σου καὶ ἁγιασας ἡμῶν τὸ σῶμα α) καὶ τὴν ψυχὴν καταξίωσον, καθαρῶς γινόμενους ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, τυχεῖν τῶν προκειμένων ἀγαθῶν καὶ μηδένα ἡμῶν ἀνάξιον κρίνεις, ἀλλὰ βοηθὸς ἡμῶν γινεῖς, ἀντικείμενος, ὑπερά-

frugum, ut sine defectu bona tuis fruantes, sine intermissione te laudemus, qui cibum omni carni largiris.

Etiam obsecramus te pro iis qui absunt et proham causam habent cur absuerint, ut nos omnes in pietate conserves et congreges in regno Christi tui, qui in omni rerum quae sensu vel mente subsistunt natura regnat, rex noster; nos sub eo pone impios, irreprehensos, inculpatores; quoniam tibi omnis gloria, veneratio et gratiarum actio, honor et adoratio Patri et Filio et Spiritui sancto, et nunc et semper et in infinita et intermina saecula saeculorum.

Et omnis populus respondeat: « Amen! »

Et dicat episcopus: « Pax Dei sit cum omnibus vobis. »

Et omnis populus respondeat: « Et cum Spiritu tuo. »

Et iterum dicat diaconus: « Etiam atque etiam oremus Deum per Christum eius, pro munere oblato Domino Deo, ut Deus qui bonus est suscipiat illud per mediatorem Christum in coeleste suum altare in odorem suavitatis.

Etiam pro hac ecclesia, et populo oremus.

Pro universo episcopatu, pro omni presbyterio, pro cunctis diaconis et ministris, pro totius ecclesiastici coetus plenitudine, oremus: ut universos Dominus conservet atque custodiat.

Pro regibus et iis qui in sublimitate sunt, oremus: ut in pace quae nostra sunt, consistent, et quiete ac tranquille vitam degentes in omni pietate et honestate vivamus.

Sanctorum martyrum recordemur, ut certaminis illorum mereamur fieri participes.

Pro iis qui in fide requieverunt, oremus.

Pro temperatura aeris et maturitate frugum oremus.

Pro recenter illuminatis oremus; ut confirmentur in fide, omnes mutuo pro nobis deprecemur. Suscita nos, tu qui Deus es, in tua gratis. Nosmet exultantes, Deo nos per Christum eius commendemus. »

Et episcopus dicat: « Tu qui Deus magnus es et magni nominis, tu consilio magnus et potens operibus, Deus et pater sancti filii tui Iesu salvatoris, respice nos et hunc gregem tuum, quem per ipsum elegisti ad gloriam nominis tui et sanctificans corpus et animam nostram, praesta ut puri ab omni inquinamento carnis et spiritus, proposita bona adipiscamur neminemque nostrum indignum iudices, immo sis adiutor noster et defensor, propugnator per Chri-

η) Αἰνεῖται σε Mansl.

ο) Ἡ δόξα σοὶ καὶ εὐχαριστία καὶ διὰ σὲ καὶ μετὰ σὲ αὐτοῦ τιμὴ, προσκύνησις ἐν ἁγίῳ πνεύματι vatic. 2.

ρ) Διηθώμεν om. Coteler. Turr.

θ) Καὶ ὑπὲρ τοῦ vatic. 2.—Θεῷ ἡμῶν Id.

ς) Καὶ παντὸς πρεσβυτερίου τῆς ἐν Χρ. Id.

θ) Ἐπὶ τῶν βασιλ. Id.

ι) Διαίωμεν Id. om.

κ) Διηθώμεν Id. iterum om.

τ) Ἐπὶ ἄλλων παρακαλέσθωσαν vulg. sed vat. codic. lubent fieri correctionem ab Ueltzenio acceptam ex vindobon.

ε) Ἐκκλ. vatic. 2.

γ) Θεὸς ὁ μέγας, ὁ μέγας τῆς βουλῆς Id. cf. Ierem. XXXII.

ζ) Ποίμνιον τοῦτο vatic. 2.

α) Τὰ σῶματα vindobon.

σπιστής διὰ τοῦ Χριστοῦ σου μεθ' οὗ σοὶ δόξα θ), τιμὴ, αἰὼς, δοξολογία, εὐχαριστία καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας Ἀμήν.

Καὶ μετὰ τὸ πᾶντα εἰπὼν Ἀμήν, ὁ διάκονος λεγέτω Πρόσχωμεν.

Καὶ ὁ ἐπίσκοπος προσφωνεσάτω τῷ λαῷ οὕτως Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις.

Καὶ ὁ λαὸς ὑπακούειν ἰς ἅγιος, εἰς Κύριος, εἰς Ἰησοῦς Χριστός ε) εἰς δόξαν Θεοῦ πατρὸς εὐλογητός εἰς τοὺς αἰῶνας Ἀμήν. Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀδελφείοις εὐδοκία ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβὶδ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου Θεὸς Κύριος καὶ ἐπιφανὴς ἡμῖν, ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις.

Καὶ μετὰ τοῦτο μεταλαμβάνειν ὁ ἐπίσκοπος δ), εἰπὼν οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι καὶ ὑποδιάκονοι καὶ οἱ ἀναγνώσται καὶ οἱ ψαλταὶ καὶ οἱ ἀσκηταὶ καὶ ἐν ταῖς γυναῖξιν αἱ διακονίσσαι ε) καὶ αἱ παρθένοι καὶ αἱ γῆραι εἶτα τὰ παιδία, καὶ τότε πᾶς ὁ λαὸς κατὰ τάξιν μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας ἄνω δορυβίου.

Καὶ ὁ μὲν ἐπίσκοπος δίδωται τὴν προσφορὰν λέγων Σῶμα Χριστοῦ.

Καὶ ὁ ἐρχόμενος λεγέτω Ἀμήν.

Ὁ δὲ διάκονος κατιχέτω τὸ ποτήριον καὶ ἐπιειδούς λεγέτω

Λίμα Χριστοῦ, ποτήριον ζωῆς.

Καὶ ὁ πίνων λεγέτω Ἀμήν.

Ψαλμός δὲ λεγέσθω τριακοστός τρίτος ἐν τῷ μεταλαμβάνειν πάντα τοὺς λοιπούς καὶ ὅταν πάντες μεταλάβωσι καὶ πᾶσι, λαβόντες οἱ διάκονοι τὰ περισσεύοντα ἐπιφέρειωσαν εἰς τὰ πλοκάμια.

Καὶ ὁ διάκονος λεγέτω, παυσάμενον τοῦ ψάλλοντος.

Μεταλαβόντες τοῦ τιμίου σώματος καὶ τοῦ τιμίου αἵματος f) τοῦ Χριστοῦ εὐχαριστήσωμεν τῷ καταξιώνοντι ἡμᾶς μεταλαβεῖν τὴν ἁγίαν αὐτοῦ μυστηρίαν, καὶ παρακαλίσμεν μὴ εἰς κρίμα, ἀλλ' εἰς σωτηρίαν ἡμῶν γενέσθαι, εἰς ἀφίλειαν ψυχῆς καὶ σώματος, εἰς φυλακὴν εὐσεβείας, εἰς ἄρσιν ἀμαρτιῶν, εἰς ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἐγχειρόμεθα ὅτι g) χάριτι Χριστοῦ ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ, τῷ μόνῳ ἀγεννήτῳ h) Θεῷ καὶ τῷ Χριστῷ αὐτοῦ παραδόμεθα.

Καὶ ὁ ἐπίσκοπος εὐχαριστεῖτω Διόκοτα ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ σου τοῦ εὐλογητοῦ i) παιδός, ὁ τῶν μετ' εὐδότητος ἐπισταλόμενος σὺ ἐπικρατοῦς, ὁ καὶ τῶν σιωπῶντων ἐπιστάμενος τὰς ἐντεῦθεν εὐχαριστοῦμέν σοι ἐπὶ καταξίωσης ἡμᾶς μεταλαβεῖν τὴν ἁγίαν σου μυστηρίαν, ἧς παρέσχεο ἡμῖν εἰς πληροφορίαν τῶν καλῶς ὄντων, εἰς φυλακὴν τῆς εὐσεβείας, εἰς ἄρσιν πλημμελημάτων ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ σου ἐπικύληται ἐφ' ἡμᾶς, καὶ σοὶ προσκυνώμεθα. Ὁ χαρίσας ἡμᾶς τῆς τῶν ἀσεβῶν πονηρίας, ὥσπερ ἡμᾶς μετὰ τῶν καδυσμενῶν σοι, στήριξεν ἡμᾶς ἐν τῇ ἀληθείᾳ τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσει, τὰ ἀγνωσμένα ἀποκαλύψον, τὰ λείποντα k) προσαιτελήσωμεν, τὰ ἔγνωσμένα κράνουν. Τοὺς ἱερεῖς

stum tuum, cum quo tibi gloria, honor, laus, acclamatio gloriosa, gratiarum actio, et Spiritui sancto, in saecula. Amen.

Et postquam omnes dixerunt: « Amen », diaconus dicat: « Attendamus! »

Et episcopus hanc populo vocem pronunciet: « Sancta sanctis! »

Et populus audiendo succinat: « Unus Sanctus, unus Dominus, unus Christus, in gloriam Dei Patris, benedictus in saecula. Amen. Gloria in excelsis Deo et in terra pax, in hominibus bona voluntas. Hosanna filio David. Benedictus qui venit in nomine Domini, Deus Dominus et apparuit nobis. Hosanna in excelsis (14). »

Et postea communicet episcopus, deinde presbyteri et diaconi et hypodiaconi et lectores et cantores et ascetici et ex foeminis, diaconissae ac virgines et viduae; postea pueri, deinde cunctus populus ex ordine, cum pudore et reverentia, sine strepitu.

Atque episcopus distribuat oblationem dicens:

« Corpus Christi! »

Et qui accipit, dicat: « Amen! »

Diaconus vero teneat calicem, et tribuens aliis dicat:

« Sanguis Christi, calix vitae. »

Et qui bibit, dicat: « Amen. »

Recitetur vero psalmus trigessimus tertius, dum caeteri omnes communicant. Et postquam cuncti et cunctae participaverint, sumant diaconi reliquias et inferant in pastophoria.

Et ubi finem fecerit psalter, diaconus dicat:

Cap. 11.

« Qui percepimus pretiosum corpus et pretiosum sanguinem Christi, gratias agamus illi qui nobiscum dignatus est sancta sua mysteria communicare, ut non fiat nobis in iudicium, verum in salutem animae et corporis, in custodiam religionis, in remissionem peccatorum, in vitam futuri saeculi. Surgamus in gratia Christi, et nos ipsi Deo soli, ingenito Deo et Christo eius commendemus. »

Et Episcopus gratias agat: « Domine, Deus omnipotens, Pater Christi tui, benedicū filiū, qui exaudis invocantes te cum recto corde, qui silentium nostri postulationes, gratias agimus tibi quod nos dignatus es participatione sanctorum tuorum mysteriorum, quae nobis praebuisti, ut plenam rerum bene agnitarum fidem habeamus, sint ad custodiam religionis, ad veniam peccatorum, quoniam nomen Christi tui invocatum est super nos et tui facti sumus. Tu qui nos a consorcio impiorum separasti, adiunge nos iis qui tibi consecrantur. Firma nos in veritate per Spiritus sancti adventum, quae ignoramus revela; quae deficiunt, imple; quae novimus, corrobora. Sacerdotes imma-

Cap. 12.

δ) Δι' οὗ σοὶ δόξα καὶ τιμὴ αἰῶνας ἐν ἁγίῳ Id.—ἀμὲν om. Mansl.

ε) Κύριος Ἰησοῦς, omisso εἰς vatic. 2.—Ἰησοῦς om. vatic. 1.

δ) Λαμβανέτω ὁ ἐπίσκ. Id.

ε) Οἱ διάκονοι vatic. 1, 2.—Omisit καὶ αἱ παρθένοι

vaticanus 2.

ς) Τοῦ τιμ. σώματος om. Id. cf. 1 Cor. XI, 29.

g) Ἐν om. Id.

h) Τῷ μόνῳ ἀγεννήτῳ om. vindobon.

i) Εὐλογημένον vatic. 2.

k) Τὰ λείποντα vatic. vindobon.

ἀμύμους διαφύλαξον ἐν τῇ λατρείᾳ σου τοὺς βασιλεῖς δια-
τήρησον ἐν εἰρήνῃ, τοὺς ἄρχοντας ἐν δικαιοσύνῃ, τοὺς αἰετας
ἐν εὐφρασίᾳ, τοὺς καρπούς ἐν εὐφροσύνῃ, τὸν κόσμον ἐν πα-
ναλκείᾳ ὁ) προνοίᾳ τὰ ἔθνη τὰ πολυμικὰ πρῶτον, τὰ πεπλα-
νημένα ἐπιστρέψον τὸν λαόν σου ἀγιάσον, τοὺς ἐν παρθε-
νίᾳ διατήρησον, τοὺς ἐν γάμῳ διαφύλαξον ἐν πίστει, τοὺς
ἐν ἀγνείᾳ ἐνδυναμώσον, τὰ τέκνα ἀδρυνον, τοὺς νεοταλῆς
βεβαιώσον, τοὺς ἐν κατηχήσει μ) παιδεύσον καὶ τῆς μυσ-
τικῆς ἀξίους ἀνάδειξον καὶ πάντας ἡμᾶς ἐπισυναγάγε εἰς
τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ
ἡμῶν μεθ' οὗ σοὶ η) δοξα, τιμὴ καὶ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ
Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Καὶ ὁ διάκονος λιγίστω τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ
εὐλόγησθε

Καὶ ὁ ἐπίσκοπος ἐπιυχίσθω λέγων Ὁ Θεὸς ὁ παντο-
κράτωρ, ὁ ἀληθινός καὶ ἀσύγκριτος, ὁ πανταχοῦ ὢν καὶ
τοῖς πᾶσι παρὼν καὶ ἐν οὐδενὶ ὡς ἑνὸν τι θ) ὑπάρχων,
ὁ τόποις μὴ περιγραφόμενος, ὁ χρόνοις μὴ παλαιούμενος,
ὁ αἰῶσι μὴ περαιοούμενος, ὁ λόγοις μὴ παραγόμενος, ὁ
γενέσει μὴ ὑποκείμενος, ὁ φυλακῇ, μὴ δεόμενος, ὁ φθορᾷ
ἀνώτερος, ὁ τροπῇ ἀνιπίδευτος, ὁ φύσει ἀαλλοιωτός, ὁ
φῶς οὐκ ὢν ἀπρόσιτος, ὁ τῇ φύσει ἀόρατος, ὁ γνωστός πάσαις
ταῖς μετ' εὐνοίας ἐκζητούσαις σε λογικαῖς φύσεσιν, ὁ πα-
ταλαμβανόμενος ὑπὸ τῶν ἐν εὐνοίᾳ ρ) ἐκζητούντων σε, ὁ
Θεὸς Ἰσραὴλ, τοῦ ἀληθινῶς ὁρῶντος, τοῦ εἰς Χριστὸν πιστεύ-
σαντος λαοῦ σου, εὐμενῆς γενόμενος ἐπακουσὸν μου διὰ τὸ
ὄνομά σου καὶ εὐλόγησον τοὺς σοὶ κεκληκότες τοὺς ἑαυτῶν
αὐχένας, καὶ δός αὐτοῖς τὰ αἰτήματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν
τὰ ἐπὶ συμφέροντι ς) καὶ μηδὲν αὐτῶν ἀποβλήναι ποιή-
σης ἐν τῇ βασιλείᾳ σου, ἀλλὰ ἀγιάσον αὐτούς, φρου-
ρησον, σκέψου, ἀντιλαβοῦ, ῥύσαι τοῦ ἀλλοτρίου καὶ παν-
τός ἐχθροῦ, τοὺς οἰνοὺς αὐτῶν φυλάξον, τὰς εἰσόδους αὐτῶν
καὶ τὰς ἐξόδους φρουρησον ὅτι σοὶ δοξα, αἶνος, μεγαλο-
πρέπεια, σέβας, προσκύνησις καὶ τ) τῷ σὺ παιδί Ἰησοῦ
τῷ Χριστῷ σου, τῷ Κυρίῳ ἡμῶν καὶ Θεῷ καὶ βασιλεῖ, καὶ
τῷ ἁγίῳ Πνεύματι νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰώνων Ἀμήν.

Καὶ ὁ διάκονος ἐρεῖ Ἀπολύσθε ἐν εἰρήνῃ.

Ταῦτα περὶ τῆς μυστικῆς λατρείας διατασσόμεθα
ἡμεῖς οἱ ἀποστολοὶ ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις καὶ τοῖς πρεσβυ-
τέροις καὶ τοῖς διακόνους.

3. Iacobi apostoli constitutio de vespertina oratione.

Καὶ γὰρ ς) Ἰάκωβος ἀδελφὸς μὲν κατὰ σὰρκα τοῦ Χρι-
στοῦ, δοῦλος δὲ εἰς Θεοῦ μονογενοῦς ζ), ἐπίσκοπος δὲ ὑπ'
αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἀποστόλων Ἱεροσολύμων χι-
ροτονηθεὶς, τάδε φημί

Ἐσπέρης γινομένης, συναθροίσκεις τὴν ἐκκλησίαν, ὡς
ἐπίσκοπος καὶ μετὰ τὸ ῥηθῆναι τὸν ἐπιλύχνιον ψαλμὸν
προσφωνήσεις ὁ διάκονος ὑπὲρ τῶν κατηχομένων καὶ χι-

culatos inculca reges conserva in pace, magistratus
in iustitia, aerem in temperie, fructus in ubertate,
mundum in validissima providentia; bellicosas gentes
mansuefac, errantes converte, populum tuum san-
ctifica, nuptils iunctos custodi in fide, castos ro-
bora, fac infantes adulescant, recens perfectos con-
solida, catechumenos erudi eosque dignos effice
baptismo. Et nos omnes congrega in regno caelorum,
in Christo Iesu Domino nostro, cum quo tibi glo-
ria, honor et veneratio, et sancto Spiritui, in sae-
cula. Amen.

Et dicat diaconus: «Deo per Christum eius in-
clinata, et accipite benedictionem.»

Et episcopus oret, dicens: «Deus omnipotens,
verax et incomparabilis, qui ubique ades, omnibus-
quo es praesens, qui nulli inest ut res aliqua conti-
netur, locis non circumscriptus, non senescens tem-
poribus, non terminatus saeculis, non verbis allectus,
ortui non obnoxius, custodia non indigus, qui su-
peras interitum, mutationem non capis, natura im-
mutabilis, lucem habitans inaccessam, inaspectabilis
natura, quem tamen noscunt animae omnes bono te
animo quaerentes, intelligunt te cum animo volanti
scrutati, Deus Israel vere viventis, populi tui in Chi-
stum credentis, sis benignus, et exaudi me per no-
men tuum, et benedic lis qui tibi cervices suas incli-
narunt, et da eis quas eorum corda petunt, quae
eis conducunt, et neminem eorum ex regno tuo ei-
cias, sed potius sanctifica, custodi, protego, adiuva,
libera ab alieno et ab omni inimico, domos eorum
defendo, introitus eorum exilusque serva, quoniam
tibi gloria, laus, magnificentia, honor, adoratio, et
Filio tuo Domino nostro, et Deo ac regi, sanctoque
Spiritui, nunc et semper et in saecula saeculorum.
Amen.»

Et diaconus dicat «Ite in pace.»

Haec de mystico cultu nos Apostoli vobis, epi-
scopi, presbyteri et diaconi, constituimus (13).

Capp. 16-31.
supra p. 44-60.

Cap. 32.

ζ) Πανάρετος Id.

η) Ἐν τῇ κατηχήσει vatic. 2.

θ) Δι' οὗ σοὶ ἐν ἁγίῳ πνεύματι Id.

ο) Ἐνόντι edd. male.

ρ) Τῶν εὐνοίᾳ vatic. 2.—τοῦ Ἰσραὴλ Id.

ς) Τὰ ἐπισομφέροντα Id.

τ) Καὶ μετὰ σέ καὶ διὰ σέ iterum vatic. 2, qui per-
git τῷ παιδί σου I. Χρ. τῷ κ. ἡμ. καὶ βασιλεῖ (Θεῷ omissis)

δι' οὗ σοὶ ἐποφείλεται παρὰ πάσης λογικῆς καὶ ἁγίας
φύσεως ἡ ἰσχυρὴ εὐχαριστία ἐν ἁγίῳ πνεύματι. Hic
multa per malam cuiusdam arianæ fraudem violari res
per se clamat.

ρ) Titulus in vatic. 2 sic concipitur: Ἰακώβου ἐπι-
σκόπου Ἱεροσολύμων σου κατὰ σὰρκα ἀδελφοῦ τοῦ κυρίου
διατάξεις περὶ λοχνικῶν.

ζ) Μονογενοῦς υἱοῦ Id.

μαζομένους καὶ τῶν φαιζομένων καὶ τῶν ἐν μετανοίᾳ ὡς προείπομεν. Μετὰ δὲ τὸ ἀπολυθῆναι αὐτοὺς α) ὁ διάκονος ἔρει· Ὅσοι πιστοὶ, δευθῶμεν τοῦ Κυρίου.

Καὶ μετὰ τὸ προσφωτῆσαι αὐτὸν τὰ τῆς πρώτης εὐχῆς ἔρει·

Σῦσον καὶ ἀνάστησον ἡμᾶς, ὁ Θεός, διὰ τοῦ Χριστοῦ σου θ) Ἀναστάντες αἰτησώμεθα τὰ ἔλεος τοῦ Κυρίου καὶ τοὺς οἰκτιρμοὺς αὐτοῦ, τὸν ἀγγέλου τὸν ἐπὶ τῆς εἰρήνης τὰ καλὰ καὶ τὰ συμφέροντα, x) χριστιανὰ τὰ τέλη, τὴν ἐσπέραν καὶ τὴν νύκτα εἰρηνικὴν καὶ ἀναμάρτητον, καὶ πάντα τὸν χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀκατάγνωστον αἰτησώμεθα ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους τῇ ζῶντι Θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ παραδῶμεν y).

Καὶ ὁ ἐπίσκοπος ἐπυχόμετος λεγέτω Ὁ ἀναρχος Θεός καὶ ἀτελεύτητος ὁ τῶν ὅλων ποιητὴς διὰ Χριστοῦ καὶ καδὲμῶν, πρὸ δὲ πάντων x) αὐτοῦ Θεός καὶ Πατὴρ, ὁ τοῦ Πνεύματος Κύριος, καὶ τῶν νοσητῶν καὶ αἰσθητῶν βασιλεὺς, ὁ ποιήσας ἡμέραν πρὸς ἔσπερον καὶ νύκτα εἰς ἀνάπαυσιν τῆς ἀσθενείας ἡμῶν θ) γὰρ ἐστὶν ἡ ἡμέρα α) καὶ θ) ἐστὶν ἡ νύξ, σὺ κατηρέσσω φάσιν καὶ ἥλιον αὐτὸς καὶ νῦν, δέσποτα φιλόφρων καὶ πατάλας, εὐμενῶς πρόσδεξαι τὴν ἐσπερινὴν εὐχαριστίαν ἡμῶν ταύτην. Ὁ διαγαγὼν ἡμᾶς τὸ μῆκος τῆς ἡμέρας καὶ ἀγαγὼν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς νυκτός, φύλαξον ἡμᾶς διὰ τοῦ Χριστοῦ σου εἰρηνικὴν παρασχοῦ τὴν ἐσπέραν καὶ τὴν νύκτα ἀναμάρτητον θ), καὶ καταξίωσον ἡμᾶς τῆς αἰωνίου ζωῆς διὰ τοῦ Χριστοῦ σου, δι' οὗ σοὶ δοξα, τιμὴ καὶ σέβας ε) ἐν ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Καὶ ὁ διάκονος λεγέτω

Κλίνατε τὰ χεῖρας ὑμῶν.

Καὶ ὁ ἐπίσκοπος λεγέτω δ) Θεὸς πατὴρ καὶ Κύριος τοῦ ἔλεους, ὁ τῇ σοφίᾳ σου κατασκευάσας ἄνθρωπον, τὸ λογικὸν ζῶν τὸ θεοφιλὲς τῶν ἐπὶ γῆς, καὶ δεὺς αὐτῷ τῶν ἐπὶ τοῦ χθονὸς ἀρχὸν καὶ καταστήσας γνώμῃ σου ἀρχοντα καὶ ἱερεῖς, τοὺς μὲν πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς, τοὺς δὲ πρὸς λατρίαν ἰννομον· αὐτὸς καὶ νῦν ἐπιλαμβάνει, Κύριε παντοκράτορ, καὶ ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τὸν λαόν σου θ), τοὺς κάμπαντας ἀνέχοντες καρδίας αὐτῶν, καὶ εὐλόγησον αὐτοὺς διὰ Χριστοῦ, δι' οὗ ἐφάντισας ἡμᾶς φῶς γνώσεως καὶ ἀπεκάλυψας ἡμῖν σωτὴρ μὲν δ' οὐ f) σοὶ καὶ ἡ ἐπαχθὴς ἐφείλεται προσκύνῃς παρὰ πάσης λογικῆς καὶ ἁγίας φύσεως καὶ Πνεύματι τῷ Παρακλητῇ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Καὶ ὁ διάκονος λεγέτω Προσέλθετε g) ἐν εἰρήνῃ.

A. Gratiarum actio matutina.

Ὡσαύτως h) ὁρθρον ὁ διάκονος, μετὰ τὸ ῥηθῆναι τὸν ὁρθηρὸν καὶ ἀπολυθῆναι αὐτὸν τοὺς καταχουμένους καὶ χι-

α) Λύτοις vatic. 2.

ε) διὰ Χριστοῦ Coteler.

x) Καὶ συμφέροντα vatic. 2.

y) Παραδῶμεθα vatic. 2 et vindobon.

θ) Πρὸ δὲ πάντων om. vindobon., addit vero προσβλεπὺς post κύριος, hoc Macedonli, illud Aril respectu, iuxta Uetizenium. Et iam ad loc. 1 vetus lector vatic. 1 infra lineas inseruit: οὐκ ὁρθρὸν.—Καὶ τῶν αἰσθητῶν vatic. 2.

α) Ἡ ἡμέρα rectius cum vatic. 2. scripsimus quam

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

menis, illuminatis, et poenitentibus, ut supra diximus. Cumque illi dimissi fuerint, diaconus dicet: « Qui fideles sumus, oremus Dominum.»

Et postquam recitaverit illa quae in prima oratione, dicet:

« Serva et suscita nos, Deus, per Christum tuum. Cap. 36. Suscitati, postulemus misericordias Domini atque miserationes eius, angelum paci praepositum, quae utilia et honesta sunt, finem vitae christianum, vesperam noctemque pacatam et a peccatis vacuum, totumque vitae nostrae tempus irreprehensum postulemus. Nos ipsos atque invicem viventem Deo per Christum eius commendemus.

Et episcopus orans dicat: « Sine principio Deus Cap. 37. et sine fine, auctor omnium per Christum et procurator, ante omnia Deus ipsius et Pater, Dominus Spiritus (16), spiritualiumque rerum et quae sensu capiuntur imperator, qui fecisti diem ad opera lucis et noctem in infirmitatis nostrae requiem: « Tuus est enim dies et tua est nox, tu perfecisti lucem et solem: » Ipse et nunc, Domine, hominum amator, et omnium optimus, benigne recipe hanc nostram vespertinam gratiarum actionem; qui deduxisti nos per longum diei spatium et adduxisti ad principium noctis, custodi nos per Christum, da vesperam tranquillam, ac noctem sine peccato, et dignare nos vita donare aeterna per Christum tuum, per quem tibi gloria, honor et veneratio in sancto Spiritu, in saecula. Amen.»

Et diaconus dicat:

« Inclinate ad impositionem manus.»

Et dicat episcopus: « Deus patrum et Domine misericordiae, qui sapientia tua hominem ratione praeditum animal fecisti eorum tibi prae caeteris quae in terra sunt, et illi concessisti terrenis dominari; quique tua voluntate magistratus et sacerdos constitulisti, illos quidem ad tutelam vitae, hos vero ad legitimum Dei cultum: ipse et nunc flectere, Domine omnipotens, et ostende faciem tuam super servos tuos qui cervicem cordis sui flexerunt et benedic eis per Christum, per quem nos lumine cognitionis illuminasti et teipsum nobis patefecisti, cum quo tibi et Spiritui sancto omnis natura rationalis et sancta dignam debet adorationem in saecula. Amen.»

Et dicat diaconus: « Exite in pace! »

Simili modo mane, diaconus postquam, recitato psalmo matutino, dimiserit catechumenos, energu-

vulgatum ἡμέρα. Ps. LXXIII, 16.

δ) Ἀναμ. καὶ ἀναμάρτητον Id.

ε) Τιμὴ καὶ κράτος Id. σὺν ἁγίῳ vindobon.

δ) Εὐχόμενος λεγέτω vatic. 2.—ἔλεος σου Id.

ε) Σου ἐπὶ τοὺς δούλους σου, τοὺς Id.

f) Δι' οὗ σοὶ Id. in fine doxologiae.—ἐν πνεύματι, ἁγίῳ Idem, tam in hoc loco quam in sequentis doxol. clausula.

g) Προσέλθετε Id.

h) Ὡσαύτως καὶ Id. Cf. Ps. LXII.

μαζομίτους καὶ βαπτιζομένους καὶ τοὺς ἐν μετανοίᾳ καὶ τὴν ὀφειλομένην ποιήσασθαι προσφώνησιν, ἵνα μὴ πάλιν λήγῃ τὰ αὐτὰ, ἐπιτελείτω μετὰ τὸ Σῶσον αὐτοὺς, ὁ Θεός, καὶ ἀνάστησεν ἐν τῇ χάριτι σου Αἰτησώμεθα παρὰ Κυρίου τὰ ἔλεα αὐτοῦ καὶ τοὺς οἰκτιρμοὺς, τὸν ὁρῶν τοῦτον καὶ τὴν ἡμέραν εἰρημικὴν καὶ ἀναμάρτητον καὶ πάντα τὸν χρόνον τῆς παρεπιδημίας ἡμῶν, τὸν ἀγγαλὸν τὸν ἐπὶ τῆς εἰρήνης, χριστιανὰ τὰ τέλη, ἴλεον δ) καὶ εὐμενῆ τὸν Θεὸν ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους τῷ ζῶντι Θεῷ διὰ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ παραδωμένου.

Καὶ ὁ ἐπίσκοπος ἐκτευχόμενος λέγει·

Cap. 32.

Ὁ Θεός ὁ τῶν κ) πνευμάτων καὶ πάσης σαρκός, ὁ ἀσύγκριτος καὶ ἀπροσδιός, ὁ δούς τὸν ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας, τὴν δὲ λ) σελήτην καὶ τὰ ἀστρα εἰς ἐξουσίαν τῆς νυκτός· αὐτὸς καὶ νῦν ἐπιθεὶς ἐφ' ἡμᾶς εὐμενέειν ὀφθαλμοῖς, καὶ προσδεῖξαι τὰς ἐνδοξάς ἡμῶν εὐχαριστίας, καὶ ἔλεησεν ἡμᾶς οὐ γὰρ διεπαύσαμεν τὰς χεῖρας ἡμῶν πρὸς θεόν· ἀλλότριον. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐν ἡμῖν θεὸς πρόσφατος, ἀλλὰ σὺ ὁ αἰώνιος καὶ ἀτελεύτητος ὁ τὸ εἶναι ἡμῖν διὰ Χριστοῦ παρασχόμενος καὶ τὸ εἶναι δι' αὐτοῦ δωρησάμενος, αὐτὸς ἡμᾶς δι' αὐτοῦ καταξίωσον καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς, μεθ' οὗ σοὶ τιμὴ καὶ δόξα καὶ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Καὶ ὁ διάκονος λέγει·

Cap. 33.

Κλίνετε τῇ χειροδυσίᾳ.

Καὶ ὁ ἐπίσκοπος ἐκτευχόμενος λέγων· Ὁ Θεός ὁ πιστός καὶ ἀληθινός, ὁ ποιῶν ἔλεος ιη) εἰς χιλιάδας καὶ μυριάδας τοῖς ἀγαπῶσι σὲ, ὁ φίλος ταπεινῶν καὶ πτωχῶν προστάτης, οὐ πάντα ἐν χερίᾳ κ) καθίστηται, ὅτι τὰ σύμπαντα δούλα σου ἐπιθεὶς ἐπὶ τὸν λαόν θ) σου τοῦτον, τοὺς κεκληκέντας σοὶ τὰς ἑαυτῶν κεφαλὰς, καὶ εὐλόγησον αὐτοὺς εὐλογίαν πνευματικὴν, φύλαξον αὐτοὺς ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ, διατήρησον αὐτοὺς ἐν εὐσεβείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ, καὶ καταξίωσον αὐτοὺς τῆς αἰωνίου ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ ἁγαστημῇ σου παιδί· μεθ' οὗ σοὶ ρ) δόξα, τιμὴ καὶ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Καὶ ὁ διάκονος λέγει· Προεῴθετε ἐν εἰρήνῃ.

5. Invocatio super primitias.

Cap. 40.

Ἐπὶ δὲ ταῖς προσφερομέναις ἀπαρχαῖς οὕτως εὐχαριστῇ ὁ ἐπίσκοπος· Εὐχαριστοῦμέν σοι, Κύριε ς) παντοκράτωρ, δημιουργε τῶν ὅλων καὶ προνοητὰ, διὰ τοῦ μονογενοῦς σου παιδὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ἐπὶ ταῖς προσετιγχεύσαις θ) σοὶ ἀπαρχαῖς, οὐχ ὅσον ὀφειλομένον, ἀλλ' ὅσον δυνατόμεθα. Τίς γὰρ ἀνθρώπων ἐπαξίως εὐχαριστῆσαι σοὶ δύναται ὑπὲρ αὐτῶν δίδεσκας αὐτοῖς εἰς μεταλήψιν; Ὁ Θεός Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ καὶ πάντων τῶν ἁγίων, ὁ πάντα τελεσφορήσας διὰ τοῦ Λόγου σου καὶ καλεῖσας τῇ γῇ παντοδαπούς ἐκφύσαι καρπούς εἰς εὐφροσύνην καὶ τροφὴν ἡμετέραν· ὁ δούς τοῖς τοθυσταίροις καὶ βλαρυαῖσι χυλόν δ), χλοηφαγίοις χλόην, καὶ τοῖς μὲν

menos, et prope baptizandos ac poenitentes, facta quae fieri debet invocatione, ne eadem rursus repetamus, sublungat post hoc: «Salva eos, Deus.» etiam illud: «Suscita in gratia tua. Petamus a Deo misericordias et miserationes eius et matulinum tempus et hunc diem in pace, immo universum tempus peregrinationis nostrae sine peccato transactum, item angelum pacis, finem christianum, Deumque propitium ac benignum: nosque ipsi et alios mutuo viventi Deo per unigenitum Filium commendamus.

Et episcopus orando dicat: «Deus spirituum et omnis carnis, qui nemini comparandus, nulla re indigens, dedisti solem ut praecesset diel, lunamque et stellas ut praecessent nocti: ipse et nunc aspice nos benignis oculis, et suscipe nostras gratiarum actiones matulinas, et miserere nostri. Non enim extendimus manus nostras ad deum alienum, quia non est in nobis deus recens, sed tu aeternus et immortalis, qui largitus es nobis per Christum ut essemus, perque eundem ut bene essemus addidisti, ipse nos per eum dignare quoque vita aeterna, cum quo tibi gloria et honor atque veneratio, et Sancto Spiritui, in saecula. Amen.»

Deinde dicat diaconus: «Inclinate ad benedictionem.»

Et episcopus orando dicat: «Deus fidelis et verax, qui facis misericordiam in millia et in decem millia diligentibus te, amicus humilium et pauperum propugnator, quo omnia indigent, quia cuncta tibi servant: respice populum istum tuum, hos tibi capita inclinantes, et benedic eis benedictione spiritali, custodi eos ut pupillam oculi, conserva eos in pietate et iustitia, et dona eos aeterna vita in Christo Iesu dilecto puero tuo, cum quo tibi gloria, honor et veneratio ac Sancto Spiritui, nunc et semper et in saecula saeculorum. Amen.

Et dicat diaconus: «Procedite in pace!»

Pro oblatis vero primitiis ita gratias agat episcopus: «Gratias agimus tibi, Domine omnipotens, cunctiorum effector et gubernator per unigenitum Filium tuum Christum, Dominum nostrum, pro oblatis tibi primitiis, non quantas debemus, sed quantas possumus. Quis enim hominum potest meritas gratias agere pro his quae ipsis largiendo dedisti? Deus Abraham, Isaac et Iacob et omnium sanctorum, qui cuncta perficis Verbo tuo, et terras iussisti omnigenos fructus ad gaudium et cibum nostrum effundere, qui dedisti mollioribus et gracilioribus succum, herbivoris herbam, aliis vero carnem, aliis semina, nobis au-

δ) Ἰλεον Mansl. — Εὐμενῇ τῷ Θεῷ vatic. 2.

κ) Ὁ Θεός τῶν πν. Idem.

λ) Δε om. Id. Cf. ps. LXXX, 10.

μ) Ἐλεος εἰς τὴν θυσίαν χιλιάδας Id.

ν) Πάντα χεῖρα καθ. ὅτι πάντα δούλα Id.

ο) Ἐπὶ om. Coteler. σου om. Turrian.

ρ) Δι' οὐ... σὺν ἁγίῳ vatic. 2 ut saepissime. Tum

Interpositis sub titulo, κανόνες ἐκκλησιαστικοὶ canonibus 1-4 qui Apostolorum dicuntur, series rerum retextitur novo titulo: εὐχαριστία προσετιγχεύσεως ἀπαρχῆς. Similia in vatic. 6 et 7 de quibus vid. annot. 1.

ς) Κύριε δέσποτα vatic. 2.

θ) Ἐπὶ τῆς προσετιγχεύσεως σοὶ ἀπαρχῆς Id.

δ) Χλόην vulgo; χλοὴν προσφάτοις vatic. 1.

αρία, τοῖς δὲ σπέρματι ἡμῶν δι' σίτον πρὸς τροφήν πρό-
σφορον καὶ καταλλήλον, καὶ ἕτερα διαφόρα, τὰ μὲν πρὸς
χρῆσιν, τὰ δὲ πρὸς ὑγίαν, τὰ δὲ πρὸς τέρψιν. ἐπὶ τοῦ-
τοις οὖν ἅπασιν ὑπερέμνητος ἰ) ὑπάρχεις τῆς εἰς πάντας
εὐεργεσίας διὰ Χριστοῦ, δι' οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σέβας
ἐν ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

6. Acclamatio pro defunctis.

Ἐπὶ δὲ τῶν ἐν Χριστῷ ἀναπαυσαμένων μετὰ τὸ προ-
σφανεῖσθαι τὰ τῆς πρώτης εὐχῆς κ), ἵνα μὴ πάλιν λέγωμεν.
ὁ διάκονος προσθήσεται καὶ ταῦτα Ὑπὲρ ἀναπαυσαμένων θ) ἐν
Χριστῷ ἀδελφῶν ἡμῶν δεηθώμεν ς), ὅπως ὁ φιλόανθρωπος
Θεὸς ὁ προσδεξάμενος αὐτοῦ τὴν ψυχὴν παροῖδῃ αὐτῷ πᾶν
ἁμάρτημα ἰκεοῖσι καὶ ἀκούσιον, καὶ ἰλεως καὶ εὐμενῆς
γενόμενος κατατάξῃ εἰς χώραν εὐσεβῶν ἀναιμένων εἰς κολ-
πον γ) Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ μετὰ πάντων τῶν
ἀπ' αἰῶνος εὐαριστησάντων καὶ ποιησάντων τὸ θέλημα
αὐτοῦ, ἵνα ἀπὸ τῆς ἐδύνης καὶ λύπης καὶ στεναγμοῦ. Ἐγει-
ρώμεθα ἑαυτοὺς καὶ ἑλληλους τῷ αἰδίῳ Θεῷ διὰ τοῦ ἐν
ἀρχῇ Λόγου παραδόμεθα.

Καὶ ὁ ἐπίσκοπος λέγεται Ὁ τῇ φύσει ἀθάνατος καὶ
ἀτελεύτητος, παρ' οὗ πᾶν ἀθάνατον καὶ θνητὸν γίγνεται,
ὁ τὸ λογικὸν ζῶν τὸν ἄνθρωπον τὸν κοσμοπολίτην θνητὸν
ἐν κατασκευῇ ς) ποιήσας καὶ ἀναστασίαν ἐπαγγελάμε-
νος, ὁ τὸν Ἐνὼχ καὶ τὸν Ἠλίαν θανάτου πείραν λαβεῖν
μὴ ἴσας α) ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, ὁ Θεὸς Ἰσαάκ καὶ ὁ Θεὸς
Ἰακώβ, οὐχ ὡς νεκρῶν, ἀλλ' ὡς ζώντων Θεὸς εἴ· ὅτι πᾶν-
των αἱ ψυχαὶ παρὰ σοὶ ζῶσι καὶ τὴν δικαίαν τὰ πνεύματα
ἐν τῇ χερσὶ σου εἰσιν, ὃν οὐ μὴ ἀφῆται βάσανος πάντες
γὰρ ἡγιασμένοι ὑπὸ τὰς χεῖρας σου εἰσιν δ) αὐτοὶ καὶ οὖν
ἐπὶ ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τόνδε, ὃν ἐξελέξω καὶ προσλαβ-
ου εἰς ἱτίαν λῆξιν, καὶ συγχώρησον αὐτῷ, εἴ τι ἐκὼν
ἢ ἄκων ἐξέμαρτε, καὶ ἀγγέλους τῶν ἐν ἐκείνῃ παρῆσαν αὐτῷ
καὶ κατατάξον αὐτὸν ἐν τῇ κολπῇ τῶν πατριάρχων καὶ τῶν
προφητῶν καὶ τῶν ἀποστόλων καὶ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος
σοὶ εὐαριστησάντων, ὅπου οὐκ ἐστὶ λύπη, ὀδύνη καὶ στε-
ναγμός, ἀλλὰ χώρα εὐσεβῶν ἀναιμένων ε) καὶ γῆ εὐδίας
σοὶ ἀνακειμένη καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ὁρώμενων τὴν δόξαν τοῦ
Χριστοῦ σου δι' οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σέβας, εὐχαρι-
στία καὶ προσκύνησις ἐν ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας.
Ἀμήν.

Καὶ ὁ διάκονος λέγεται Κλίνατε καὶ εὐλογεῖσθε. Καὶ
ὁ ἐπίσκοπος εὐχαριστεῖται ὑπὲρ αὐτῶν λέγων τοιαύτη Σῶσον,
Κύριε, τὸν λαόν σου καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου,
ἣν περιποιήσω τῷ τιμίῳ αἵματι τοῦ Χριστοῦ σου ποίμα-
νον δ) αὐτοὺς ὑπὸ τὴν δεξιάν σου καὶ σκέπασον αὐτοὺς

loem frumentum ad cibum aptum et cuique commo-
dum, ac multa alia, partim ad visum, partim ad gu-
stum, partim ad sanitatem, partim ad iucunditatem,
ea ergo praeter omnia, superas omnes laudes dono
quod super omnia dedisti per Christum, per quem
tibi gloria, honor et veneratio, et sancto Spiritui, in
saecula. Amen. »

Pro defunctis vero qui in Christo quieverunt, Cap. 11.
postquam diaconus dixit orandum esse, ne rege-
mus eadem, adiungit etiam haec: « Oremus pro fra-
tribus nostris qui in Christo requieverunt, ut Deus
hominum amans, qui animam defuncti suscepit, re-
mittat ei omne peccatum voluntarium ac non volun-
tarium et propitius ac benevolus ei factus, colloca-
tum in regione piorum, quiescentium in sinu Abra-
ham et Isaac et Iacob, cum omnibus qui a saeculo
Deo placuerunt voluntarie eius paruerunt, unde
fugit dolor, maeror et gemitus. Surgamus, nosque
vicissim sempiterno Deo per Verbum quod erat in
principio commendemus. »

Et episcopus dicat: « Qui natura immortalis et
sempiternus es, a quo effectum est quidquid immor-
tale est et interitum obnoxium; qui hominem ratio-
nabile animal, mundi civem, mortalem in sua com-
pagnie fecisti, et immortalitatem ei pollicitus es, qui
Enoch et Eliam mortem experiri non permisisti, qui
es Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Iacob, non
quasi Deus mortuorum, sed tamquam viventium;
quia omnium animae tibi vivunt et spiritus iustorum
in manu tua sunt, quos non tangit tormentum, cuncti
enim sanctificati, sub manibus tuis sunt: ipse nunc
quoque respice hunc servum tuum N... , quem in
aliam sortem elegisti et assumpsisti, et condona ei,
si quid tum volens, tum nolens peccavit, et exhibe
ei angelos benevolos, et colloca eum in sinu pa-
triarcharum et prophetarum atque Apostolorum, et
omnium qui a saeculo tibi placuerunt, ubi non est
tristitia, neque dolor, neque gemitus, sed potius cho-
rus piorum quiescat, et terra iustorum pacatissima
et eorum qui gloriam in ea Christi tui vident, per quem
tibi gloria, honor, et veneratio, gratiarum actio et
adoratio in sancto Spiritu in saecula. Amen. »

Et dicat diaconus: « Inclinate et accipite benedi-
ctionem. » Et episcopus agat pro eis gratias, haec dicens:
« Saluum fac populum tuum et benedic hereditati
tuae, quam pretioso sanguine Christi tui acquisivisti:
pasce eos sub dextera tua, et protege eos sub alis

1) Ὑμνητοὶ vindobon. id. in fine μεδ' οὐ... σὺν ἁγίῳ,
ut centies.

κ) Τῆς προσευχῆς vatic. 2; vulgata τῆς πρώτης εὐχῆς
retineo, dubius tamen an hic lateat error de quo supra.

θ) Καὶ ὑπὲρ ἀναπ. id.

ς) Δεηθώμεν ὑπὲρ τῆς κοιμήσεως τοῦ δ(ούλου) ἢ τῆς
δ(ούλης) δεηθώμεν ὅπως ὁ φ. θ. προσδεξ. vatic. 2, quo quis
inferat haec vero fuisse pro publico ecclesiae cultu
scripta. — Παροῖδῃ tamere mutare monet Cotelarius in

παροῖδῃ; rectius vindobonensis ἀφῆσθ.

γ) Εἰς κολπὸν vatic. 2.

ς) Ἐν κατασκευῇ id. et vindob. — ἀναστασίαν iid.

α) Λαβεῖν μὴ ἴσας, καὶ ὁ Θεὸς vatic. 2.

β) Εἰσιν. Deuter. XXXIII. 3.

ε) Ἀνήμετος vulgo. — εὐδίας item — σοὶ ἀναπ. cum
vindob. vulgo συνανημίτες. mox doxologia, ut solet,
temperatur in vindob. μεδ' οὐ... καὶ ἁγίῳ.

δ) Καὶ ποίμανον vatic. 2.

Cap. 42-43
p. 70, 71.

Cap. 40.

ὑπὸ τὰς πτερυγίας σου, καὶ δὲς αὐτοῖς τὴν ἀγῶνα θ) ἀγωνί-
σασθαι καλόν, τὸν δρόμον τελίσαι, τὴν πίστιν τηρῆσαι
ἀτρέπτως, ἀμίμπτως, ἀνεγκλήτως διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀγαπητοῦ σου παιδός, μεθ' οὗ σοι δόξα,
τιμὴ καὶ σέβας καὶ τὴ ἀγίην ς) Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας.
Ἀμήν.

tuus, eisque concede, ut « bonum certamen certent,
cursum consumment, fidem servant, perseveranter,
incontaminate, incolpate, per Dominum nostrum Je-
sum Christum, dilectum Filium tuum, cum quo tibi
gloria, honor et veneratio et Spiritui sancto in sae-
cula. Amen. »

Ἐκεῖνο δὲ θ) κοινῇ πάντες παραγγέλλομεν, ἕκαστον ἐμμένειν τάξει τῇ δο-
θείσῃ αὐτοῦ καὶ μὴ ὑπερβαίνειν τοὺς ὅρους· οὐ γάρ εἰσιν ἡμίτεροι, ἀλλὰ τοῦ
Θεοῦ. Ὁ ὑμῶν γὰρ, φησὶν ὁ Κύριος, ἀκούων ἑμοῦ ἀκούει, καὶ ὁ ἑμοῦ ἀκούων
ἀκούει τοῦ ἀποστελλαντός με· καὶ ὁ ὑμᾶς ἀθιτῶν ἐμὲ ἀθιτεῖ, ὁ δὲ ἐμὲ ἀθιτῶν
ἀθιτεῖ τὸν ἀποστελλαντά με. Εἰ γὰρ τὰ ἄψυχα λενόμενα τὴν εὐταξίαν ἀποσώ-
ζει, οἷον νύξ, ἡμέρα, ἥλιος, σελήνη, ἄστρα, στοιχεῖα, τροπαὶ, μῆνες, ἐβδο-
μάδες, ἡμέραι, ὥραι· καὶ δουλιεύει τῇ διατυπωθείσῃ κρίσει κατὰ τὸ εἰρημένον·
Ὅριον ἔθου, ὃ οὐ παρελεύσονται λ). καὶ πάλιν περὶ τῆς θαλάσσης· Ἐθίμην θ) δὲ
αὐτῇ ὅρια, περιθεῖς καὶ κλειῖθρα καὶ πύλας, εἴπα δὲ αὐτῇ· Μέχρι τούτου ἐλεύσῃ,
καὶ οὐχ ὑπερβήσῃ· πόσω μᾶλλον ὑμεῖς οὐδὲν ὀφείλετε τολμᾶν λ) παρακινεῖν τῶν
ὑμῖν κατὰ γνώμην Θεοῦ παρ' ἡμῶν ὀρισθέντων; Ἀλλ' ἐπειδὴ πάρεργον οἱ πολ-
λοὶ καὶ τοῦτο ἠγήσαντο εἶναι, συγχέειν δὲ τὰς τάξεις καὶ τὴν ἐφ' ἑκάστου θ)
χειροτονίαν παρακινεῖν τολμῶσιν, ὑφαρπάζοντες μ) ἑαυτοῖς ἀξιώματα τὰ μὴ δι-
δόμενα καὶ ἐπιτρέποντες ἑαυτοῖς τυραννικῶς ἅ μὴ ἔχουσιν ἰξουσίαν διδόναι,
καὶ διὰ τοῦτο παροργίζουσι μὲν Θεὸν, ὥσπερ οἱ Κοριῖται ν) καὶ ὁ βασιλεὺς

7. De servando Hierarchiae ordine.

Illud vero omnes communiter praecipimus, ut unusquisque in ordine sibi dato
maneat, neque fines transeat, non enim nostri sunt, sed Dei. « Qui enim vos audit,
inquit Dominus, me audit, et qui me audit, audit eum qui misit me; et qui vos spernit,
me spernit; qui autem me spernit, spernit eum qui misit me. » Etenim si inanimae
creaturae ordinem servant, ut nox, dies, sol, luna, sidera, elementa, mutationes tem-
porum, menses, hebdomades, horae, quae praescriptae sibi necessitati serviunt, sicut
dictum est: « terminum posuisti, quem non transgredientur, et rursus de mari: « Posui ei
terminos, circumpositis claustris et ostiis, et dixi: Huc usque venies et non transibis, »
quanto magis vos non debetis audere quidquam dimovere eorum quae nos, Dei secuti sen-
tentiam, vobis constituimus. Caeterum quia hoc plerique leve esse putaverunt, et ordines con-
fundere et tributam cuique ordinationem labefactare audent, non collatas dignitates sibi ar-
ripientes, ac tyrannice permittentes sibi ea caeteris dare praeter concessam ipsis potestatem,
propterea Deum irritant, quemadmodum Coritae et rex Osias, qui praeter dignitatem et

ε) Ἀγῶνα τελίσαι τὸν καλόν, τὴν πίστιν vatic. 2.
— δρόμον ἀνύσαι vindob.

ς) Δι' οὗ . . . ἐν ἀγίῳ vatic. 2.

θ) Τοῦτο δὲ vatic. 2, barocc. — Πᾶσι codd. Ana-
stasii parisiensis — ἕκαστον μὲν vindobon. sequuntur
verba Luc. X, 16.

λ) Παρελεύσεται vatic. 2, barocc. cf. Ps. CIII, 9.

μ) Ἐθίμην δὲ cum barocc. δι' vulgo om. — ὅριον περὶ·

οἷς κλειῖθρα vatic. 2. cf. Job. XXXVIII, 10, 11.

λ) Τολμᾶν om. vindob. ad haec vatic. 2 in marg.
Περὶ τοῦ μὴ ἔχειν ἐπίσκοπον ἔξω τῆς αὐτοῦ ἐπαρχίας
κρίναι ἢ χειροτονεῖν.

θ) Ἐκείνη vatic. 2, barocc.

μ) Ἐφαρπάζοντες barocc. — διδόμενα id. — ἔχουσιν
Mansi.

ν) Υἱοὶ κορί barocc.

Ὁζίας παρ' ἀξίαν ἐπιθίμενοι ἄνευ Θεοῦ τῇ ἀρχιερωσύνῃ καὶ γινόμενοι ^{ο)} οἱ μὲν πυρίφλεκτοι, ὁ δὲ κατὰ τοῦ μετώπου λιπρός· παροξύνουσι δὲ Χριστὸν Ἰησοῦν ^{ρ)} τὸν διαταξάμενον, λυποῦσι δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀκυροῦντες αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν· εἰκότως, τὸν ἐπηρτημένον ^{ρ)} κίνδυνον τοῖς τὰ τοιαῦτα πράττουσι προσιδόμενοι καὶ τὴν εἰς τὰς θυσίας καὶ εὐχαριστίας ἀμίλειαν ἐκ τοῦ ^{ρ)} ὑφ' ὧν μὴ χρὴ προσαγομένης ἀσιβῶς, παιδιὰν ἡγουμένων ^{ρ)} τὴν ἀρχιερατικὴν τιμὴν, ἥτις μέμνησιν περιέχει τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ βασιλέως ^{ρ)} ἡμῶν, ἀνάγκην ἔσχομεν καὶ τοῦτο παραινέσαι· ἥδη γάρ τινες ἐξέτράπησαν ὅπως τῆς ἑαυτῶν ματαιότητος. Λέγωμεν ^{ρ)} δὲ ὡς Μωσῆς ὁ τοῦ Θεοῦ θιράπων, ὃς ὁ Θεὸς ἐνώπιος ἐνώπιον ὠμίλει ὡς εἴ τις λαλήσῃ πρὸς ^{ρ)} ἑαυτοῦ φίλον, ὃς εἶπεν Οἶδά σε παρὰ πάντα, ὃ κατὰ πρόσωπον ὠμίλει, καὶ οὐ δι' ἀδήλων ἢ ἐνυπνίων ἢ ἀγγέλων ἢ αἰνιγμάτων· οὗτος, ἡνίκα ^{ρ)} τὴν θείαν νομοθεσίαν διετάσσειτο, διείλε τίνα μὲν χρὴ ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων ἐπιτελεῖσθαι, τίνα δὲ ὑπὸ τῶν ἱερέων, τίνα δὲ ὑπὸ τῶν λευιτῶν, ἐκάστω τὴν οἰκίαν καὶ ἀνήκουσαν τῇ λειτουρίᾳ θρησκείαν ἀπονείμας. Καὶ ἅπτερ μὲν τοῖς ἀρχιερεῦσι προσετίταχτο ^{ρ)} ἐπιτελεῖν, τούτοις τοὺς ἱερέας ^{ρ)} οὐ θιμιτὸν ἦν προσεῖναι· ἅπτερ δὲ τοῖς ἱερεῦσιν ὥριστο, τούτοις οἱ λευῖται οὐ προσήσαν ^{ρ)}, ἀλλ' ἕκαστοι ἅπτερ παρειλήφισαν, ὑπερησίας

sine Deo pontificatum invaserunt, ex quibus illi igne arserunt, hic lepra in fronte affectus est. Irritant praeterea Christum Iesum, qui haec ordinavit et constituit, contristantque Spiritum Sanctum, cuius infirmant testimonium. Idcirco necessitas postulat ut moneamus id quod praevidemus, impendere periculum iis qui talia committunt; negligi etiam sacrificia et gratiarum actiones, quod ab illis adhibeantur, quibus nefas est, quique ludo habent honorem pontificalem, quo imitatio magni pontificis Iesu Christi regis nostri continetur. Iam enim nonnulli de recta deflexi, vanitatem suam sequuntur. Dicamus igitur: Moyses, ille famulus Dei, cum quo Deus ore ad os loquebatur, ut amicus cum amico confabulabatur, cui dixit: «Novi te praeter omnes,» cum quo loquebatur in conspectu eius et non per obscura vel per somnia aut per angelos aut aenigmata, idem hic Moyses, cum divinas leges constituit, distinxit quidem quacnam a pontificibus fieri oporteret et quae a sacerdotibus; quae item a levitis, cuique assignans religionem quae esset cuiusque ministerii propria; ita ut quae pontificibus facere iussisset, ad haec sacerdotibus fas non esset accedere, et quae sacerdotibus praescripta essent, ea levitae non attingerent: sed potius

ο) Καὶ γινόμενοι Id.

ρ) Παροξύνουσι δὲ καὶ Χριστὸν vatic. 2, barocc. καὶ τὸν Χριστὸν vindobon. Hunc locum om. Bon.

ρ) Ἐπηρτημένον? vindob. apud Clericum (fort. ἐπηρτημένον).

ρ) Ἐκ τοῦ expungit Ueltzen. aut suadet scribi προσεῖναι—οὐκ ἔχον barocc.

ρ) Παίγνιον ἡγουμ. barocc.

ρ) Χριστοῦ βασιλέως barocc. Coteler.

ρ) Λέγωμεν δὲ cum vatic. 2, barocc. λέγομεν δὲ vindob. λέγομεν vulgo.

ρ) Λαλήσαι πρὸς τὸν ἑαυτοῦ vatic. 2, barocc.

ρ) Ὁ αὐτός ἡνίκα vatic. 2.

ρ) Προσετίταχτο vatic. 1, vulgo; adhaeremus vat. 2. et barocc.

ρ) Τούτους ἱερέας et post comma: καὶ ἅπτερ vatic. 2.—τοῖς om. barocc.

ρ) Προσεῖναι vulgata lotacismo aberrantia.—οὐ om. vatic. 2.—Ἄλλ' ἕκαστος ὥσπερ εἶληφεν (εὐλόγησεν vatic. 2) ὑπερησίας περιγεγραμμένης (περιγεγραμμένοις barocc. a Grabio emendatus) ἐφυλάττειν vat. 2, barocc.—ὡς pro ἅπτερ vindobon.

περιγεγραμμένας ἐφύλαττον· εἰ δέ τις πέρα τῆς παραδόσεως προσίεναι ἐβούλετο, θάνατος ἦν ^{δ)} τὸ ἐπιτίμιον. Τοῦτο δὲ μάλιστα διίδειξε καὶ ἡ κατὰ τὸν Σαούλ πείρα, ὅς θῦσαι νεινομικῶς δίχα τοῦ προφήτου καὶ ἀρχιερέως Σαμουὴλ, ἔσπασιν ^{ε)} εἰς ἑαυτὸν ἁμαρτίαν καὶ κατάραν ἀναπόβλητον, καὶ οὐδὲ τὸ κεχρῖσθαι ὑπ' αὐτοῦ εἰς βασιλεία ἐδυσώπησε τὸν προφήτην. Ἐταργιστίρα ^{δ)} δὲ τῇ πράξει διίδειξεν ὁ Θεὸς ἐν τοῖς κατὰ τὸν ^{ε)} Ὀζιαν, οὐκ ἐν μελλησμῷ τὰς ἐπὶ τῇ παρανομίᾳ εἰσπραξάμενος δίκας· καὶ ὁ τῆς ἀρχιερωσύνης καταμανεὶς καὶ τῆς βασιλείας ἀλλότριος κατέστη. Τὰ δὲ ἐφ' ἡμῶν ἴσως οὐκ ἀγνοεῖτε· ἴστε γὰρ πάντως ἐπισκόπους παρ' ἡμῶν ὀνομασθέντας καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους εὐχῇ καὶ χειρῶν ἐπιτίθει, τῇ διαφορᾷ τῶν ὀνομάτων καὶ τὴν διαφορὰν ^{ε)} τῶν πραγμάτων δεικνύοντας· οὐ γὰρ ὁ βουλόμενος παρ' ἡμῖν ἐπλήρου τὴν χεῖρα· ὥσπερ ἐπὶ τῆς κιβδήλου τῶν δαμάλιων ἐπὶ τοῦ Ἱεροβοάμ παρακικομμένης ἱερωσύνης, ἀλλ' ὁ καλούμενος ^{ε)} ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Εἰ μὲν γὰρ μὴ θεισμός τις ἦν καὶ τάξεων διαφορὰ, ἤρκει ἂν δι' ἐνὸς ὀνόματος τὰ ὅλα τελειῖσθαι· ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Κυρίου διδασχθέντες ἀκολουθίαν πραγμάτων, τοῖς μὲν ἐπισκόποις τὰ τῆς ἀρχιερωσύνης ἐνείμαμιν ^{ε)}, τοῖς δὲ πρεσβυτέροις τὰ τῆς ἱερωσύνης, τοῖς δὲ διακόνοις τὰ τῆς πρὸς ἀμφοτέρους ^{ε)} διακονίας, ἵν' ἡ καθαρῶς τὰ τῆς θρησκείας ἐπιτελούμενα. Οὕτε γὰρ διάκονον ^{ε)} προσφέρειν θυσίαν θειμιτὸν ἢ βαπτίζειν ἢ

singuli ministeria certa et definita quae susceperunt, custodirent. Si quis vero praeter ius traditum accedere volebat, morte mulctabatur. Hoc vero in eo potissimum demonstratum est, quod Saül expertus est qui cum sacrificare decrevisset sine propheta et pontifice Samuele, inde peccatum et maledictionem inexpiabilem sibi hausit, neque prophetam movit, quod regem unxisset. Idem docuit Deus et quidem clarius in Osia, de cuius scelere sine ulla mora supplicium sumpsit; qui enim in summum sacerdotium furore bacchatus est, idem regno etiam privatus fuit. Nostras res fortasse non ignoratis. Scitis enim plane a nobis per orationem et manuum impositionem episcopos et diaconos vocari, differentia nominum diversitatem rerum declarante; neque enim quicumque volebat, apud nos implebat manus, ut in illo falso et adulterino sacerdotio vitularum, sub rege Hieroboam, sed qui vocabatur a Deo. Etenim si non esset aliqua lex posita et aliquod discrimen ordinum, satis esset ut per unum nomen universa perficerentur: verum cum a Domino consequentiam rerum didicerimus, episcopis quidem assignavimus quae ad principatum sacerdotii pertinent; presbyteris vero quae ad sacerdotium; deinde diaconis ministeria erga utrosque, ut integre fiant quae ad religionem pertinent. Neque enim fas est diacono sacrificium offerre, aut baptizare, aut benedictio-

δ) Ἀνάθεμα ἦν codd. parisiens.

ε) Ἐσπίασεν barocc.—οὐ κεχρίσται Id.

δ) Ἐταργιστίρα vulgo. correx. Veltzen.

ε) Θεὸς τὰ κατὰ vatic. 2, barocc.—Ἐν μελλησμῷ cum vatic. 2, vindobon. Turrian. Cotelier. Veltzenius. Ἐν μελλισμῷ vulgo; ἐμμελλισμῷ barocc.—ὁ γὰρ τῆς ἀρχ. barocc.

ς) Τὰ δὲ καὶ ἐφ' ἡμῶν vatic. 2, barocc.

γ) Ὀνομάτων τῶν διακ. vindob.—δεικνύοντες barocc.

δ) Ἀλλὰ καλούμενος; vatic. 2.—Εἰ μὲν μὴ barocc.

ε) Ἐπιτελιῖσθαι barocc.—ἀκολουθίαν Id.

ε) Ἐνείμαμιν codd. paris. add. πρεσβυτ.

δ) Ἀμφοτέροις barocc.

ε) Διακόν Id. et vatic. 1.

εὐλογίαν μικρὰν ἢ μεγάλην ποιῆσθαι, οὔτε πρεσβύτερον χειροτονίας ἐπιτι-
λειν· οὐ γὰρ ὅσιον ^{κ)} ἀνιστράφθαι τὴν τάξιν. Οὐ γὰρ ἴστιν ὁ Θεὸς ἀκαταστα-
σίας, ἵνα οἱ ὑποβιβηκότες τὰ τῶν κρείττονων τυραννικῶς σφετερίζωνται, νο-
μοθεσίαν καινὴν ^{ο)} ἀναπλάττοντες ἐπὶ κακῷ τῷ ἑαυτῶν, ἀγνοοῦντες ὅτι σκληρὸν
αὐτοῖς τὸ πρὸς κέντρα λακτίζειν· οὐ γὰρ ἡμᾶς ἢ τοὺς ἐπισκόπους πολεμοῦσιν
οἱ τοιοῦτοι, ἀλλὰ τὸν πάντων ἐπίσκοπον καὶ τοῦ Πατρὸς ἀρχιερέα, Χριστὸν
Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν. Ὑπὸ Μωσέως μὲν ^{ρ)} γὰρ τοῦ Θεοφιλεστάτου ἀρχιε-
ρεῖς κατεστάθησαν καὶ ἱερεῖς καὶ λευῖται, ὑπὸ δὲ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἡμεῖς
οἱ δεκατριεῖς ἀπόστολοι, ὑπὸ δὲ τῶν ἀποστόλων ἐγὼ Ἰάκωβος καὶ ἐγὼ Κλή-
μης ^{ς)} καὶ σὺν ἡμῖν ἑτέροι, ἵνα μὴ πάντας πάλιν καταλέγωμεν· κοινῇ δὲ ὑπὸ
πάντων ἡμῶν πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι καὶ ὑποδιάκονοι καὶ ἀναγνώσται. Πρῶ-
τος τοίνυν τῇ φύσει ^{τ)} ἀρχιερεὺς ὁ μονογενὴς Χριστὸς, οὐχ ἑαυτῷ τὴν τιμὴν
ἀρπάσας, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς κατασταθείς· ὃς γενόμενος ἄνθρωπος δι'
ἡμᾶς καὶ τὴν πνευματικὴν θυσίαν προσφέρων τῷ Θεῷ αὐτοῦ ^{θ)} καὶ Πατρὶ παρὰ
τοῦ πάθους, ἡμῖν διατάξατο μόνοις τοῦτο ποιῆν, καίτοι ὄντων σὺν ἡμῖν ^{ι)}
καὶ ἑτέρων τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων· ἀλλ' οὐ πάντως ὁ ^{υ)} πιστεύσας ἤδη
καὶ ἱερεὺς κατέστη ἢ ἀρχιερατικῆς ἀξίας ἔτυχε· Μετὰ δὲ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ
ἡμεῖς προσεγγιγότες κατὰ τὴν διάταξιν αὐτοῦ θυσίαν καθαρὰν καὶ ἀναίμα-
κτον, προειχρισάμεθα ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους ἑπτὰ τὸν
ὁριθμὸν ^{φ)}. Ὡν εἷς ἦν Στέφανος ὁ μακάριος μάρτυς, οὐχ ἀπολειψόμενος ἡμῶν

nem sive parvam sive magnam facere; neque presbytero ordinationes clericorum exercere. Si quidem impium est ordinem subverti, cum non sit Deus dissensionis: ut inferiores quae sunt superioris per vim sibi vindicent, novam legem in detrimentum suum fingentes, immemores « durum esse contra stimulum calcitrare. » Neque isti nos aut episcopos solummodo oppugnant, sed omnium episcopum et Patris pontificem, Christum Iesum Dominum nostrum. A Moyse namque qui fuit Deo carissimus, constituti sunt pontifices, sacerdotes et levitae, a Christo autem salvatore nostro nos tredecim apostoli: ab Apostolis vero ego Iacobus et ego Clemens et alii nobiscum, ne iterum omnes recenseamus; communiter autem a nobis omnibus presbyteris diaconi, hypodiaconi et lectores. Primus igitur natura pontifex unigenitus Christus non sibi honorem arrogavit, sed a Patre constitutus est. Qui factus propter nos homo et hostiam spiritualem Deo suo eidemque Patri ante passionem offerens, constituit nobis solis ut hoc faceremus, cum essent alioqui nobiscum etiam alii ex eorum numero qui in eum crediderant, sed non protinus quicumque credidit, factus fuit sacerdos aut gradum pontificalis dignitatis obtinuit. Nos vero post assumptionem eius offerentes, ut idem constituit, sacrificium mundum et incruentum, elegimus episcopos, presbyteros et diaconos numero septem. Ex quibus est beatus martyr Stephanus, qui non minus quam nos Deum

κ) Οὐ γὰρ ἴστιν ὅσιον vatic. 2.

ο) Paulo infra mendose καὶ σὺν pro καινῇ vatic. 1.

ρ) Ἀπὸ Μωυσέως barocc.

ς) Ἐγὼ Κλήμης καὶ Ἰακώβος vatic. 2.

τ) Τῇ φύσει om. barocc.

θ) Αὐτῷ τῷ Θεῷ id.

ι) Τοιούτων σὺν ἡμῖν καὶ ἑτέρων ὄντων id.

υ) Πάντως πᾶς ὁ πιστεύσας vatic. 1, 2.

φ) Ἐπτά τῶν ὁριθμῶν, ὧν εἷς vatic. 2.

κατὰ τὴν πρὸς Θεὸν εὐνοίαν· ὃς τοσοῦτον ^{α)} τὴν Θεοσίβειαν τῇ πίστει ἐνδεί-
 ξατο καὶ τὴν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀγάπην, ὡς ὑπὲρ αὐτοῦ
 δοῦναι καὶ τὴν ψυχὴν ^{β)}, πρὸς τῶν κυριοκτόνων Ἰουδαίων λίθοις βληθείς. Ἀλλ'
 ὁμῶς ὁ τοιοῦτος καὶ τηλικούτος ἀνὴρ, ὁ τῷ Πνεύματι ζῶν, ὁ τὸν Χριστὸν
 ὁρῶν ἐκ διξιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς οὐρανίας πύλας ἀνεωγμένας, οὐδαμοῦ φαί-
 νεται τοῖς μὴ ἀνέχουσι τῇ διακονίᾳ χρησάμενος, ἢ θυσίαν ἀνιστιγνῶν ἢ χειρὰς
 ἐπιθεῖς τινι, ἀλλὰ τὸ τῆς διακονίας τάγμα φυλάξας μέχρι τέλους· οὕτω γὰρ
 ἔκριπε τῷ τοῦ Χριστοῦ μάρτυρι τὴν εὐταξίαν ἀποσώζειν. Εἰ δὲ Φίλιππον τὸν
 διάκονον ἡμῶν ^{γ)} καὶ Ἀνανίαν τὸν πιστὸν ἀδελφὸν αἰτιῶνται τινες, ὅτι ὁ μὲν
 τὸν εὐνοῦχον ἐβάπτισιν, ὁ δὲ ἐμὲ Παῦλον· ἀγνοοῦσιν αὐτοὶ ὃ λείβομεν ἡμεῖς.
 Εἶπομεν γὰρ ὅτι οὐχ ἑαυτῷ τις ἀρπάζει τὸ ἱερατικὸν ἀξίωμα, ἀλλ' ἢ παρὰ
 τοῦ Θεοῦ λαμβάνει ὡς Μελχισεδέκ καὶ Ἰωβ, ἢ παρὰ ἀρχιερέως ὡς Ἀαρὼν
 παρὰ Μωσείως· οὐκοῦν καὶ Φίλιππος καὶ Ἀνανίας οὐχ ἑαυτοὺς προοίλοντο,
 ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ προχειρίσθησαν τοῦ ἀρχιερέως τοῦ ἀσυλκρίτου Θεοῦ ^{δ)}.

Cap. 47.
supr. p. L.

dilexit, qui adeo pietatem erga Deum fide declaravit et caritatem in Christum Dominum no-
 strum, ut pro eo animam suam daret, a Iudaeis Christi intersectoribus saxis confectus, et
 talis tamen ac tantus vir, qui erat Spiritu fervens, qui Christum ad dexteram Dei vidit
 et caelestes ianuas apertas, nusquam cernitur iis usus esse quae diaconiae eius non
 essent convenientia; non sacrificium obtulisse, aut manus alicui imposuisse, sed potius
 diaconi ordinem usque ad extremum custodisse. Sic enim martyrem Christi decebat di-
 spositionem ordinis servare. Quod vero nonnulli Philippum diaconum et Ananiam fidelem
 fratrem producant, quod ille quidem Eunuchum baptizavit, hic vero me Paulum, non
 intelligunt quod nos dicimus, asserimus enim neminem sibi dignitatem sacri ordinis
 sumere, sed vel a Deo accipere, ut Melchisedec et Iob, aut a pontifice, ut Aaron a
 Moyse. Itaque et Philippus et Ananias non seipsos elegerunt, sed a Christo pontifice
 et Deo, cum quo nemo comparari potuit, electi sunt (17). (*Sequuntur canones Apostolorum,*
ut supra p. 1-36).

α) Τοσοῦτον τῇ πίστει ἐνδείξατο καὶ τὴν vatic. 2. in
 cuius marg. omissa ex alio cod. revocantur.
 β) Ψυχὴν αὐτοῦ, ὑπὲρ τῶν vatic. 2, barocc.

γ) Ἡμῶν om. vatic. 2.
 δ) Καὶ Ἰωβ vatic. 2, barocc.
 ε) Θεοῦ om. barocc.

ANNOTATIONES.

(1) *Noster*. Quo uberius crevit huius tomi pars prior, quae ad disciplinam apostolicam pertinet, eo angustioribus cohibeor finibus, ne in commentarios excurram, quos vix tulerit octavi libri argumentum a rebus canonicis pene alienum, tum maxime quum exposita iam superius fuerit pars praecipua, sive ea quam dixi de mystico cultu didascaliam. Sola enimvero in vetere coisliniano superest et totum explet librum, vix paucis ex capite 46 inscripto lineis acceptis, usque ad haec: καὶ ὁ ἐμὲ ἀθετῶν, ἀθετῇ τὸν ἀποστειλαντά με, καὶ τὰ ἱεῖς, praetereaque nulla alia sunt nisi apostolicis constitutionibus extranea. Tum etiam vatic. 2 et 6 ab editis non differunt nisi quod quatuor priores Apostolorum canones a caeteris divisi capiti 39 subiiciuntur. Deficiunt vero vatic. 4 et 5. Septimus autem tanto rerum tumultu intricatur, ut nisi quis eum manu volveret, vix qualis sit sibi fingere et describere posset. Post nova enim ab initio et non semel inepta rerum discrimina, capitis 4 titulus est: ὅτι πάντες οἱ ἀπόστολοι συνηγμένοι ἔγραψαν τάςδε τὰς διαταγὰς, eodemque vix incoepo, fit transitus ad capitis 11 finem et initium capitis 12; tum alio saltu ab exordio liturgiae Iacobi excutitur ad Simonis cananæi regulas, aliaque in capp. 27, 28, 30, 31, 32, 33 contenta. Tum alter Iacobi ordo de Epilychnio sequitur cum unica oratione cap. 37 Ὁ ἀναρχος Θεός, quam excipit finis cap. 46, ubi de S. Stephano martyre pauca, et quatuor primi canones Apostolorum. Tum rupta rerum serie, tela incidit potius quam inseritur in capp. 39 usque ad 46, ut iterum iisdem relectis vestigiis, repetantur capp. 42 ad 46 usque ad verba quae cum superioribus de S. Stephano aptissime cohaerent. Postea inserta capitula illa XXX sunt quae nos dedimus p. 96. Ita codex a folio 107 ad 123. Inde in folio 124,

rursus a fundamento inchoatur liber VIII, iuxta raram recensioem, sed fortasse antiquiorem, communem cum duobus tantum barocciano et vatic. 1506, adeo ut post ordinationem episcopi recto ordine didascaliam redintegretur ex capp. 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, omissoque 29, pergunt 30, 31, 32, 33, 34, neque omittitur illa peculiaris didascaliam de ieiuniis, quae supra p. 298 habetur. Hactenus confusae istae chartarum plagulae, quae enimvero, si paulo magis praeae forent, eas fortasse minus taceret diligentius excutere. — Properare ad alios codices satius erit quos levius tetigi antea aut dato consilio ad hunc reservavi locum. Primus est vindobonensis tertius, aut *histor. VII*, apud Lambecium XLV, saeculo XIV scriptus, hisque graecis divisus litteris: α' διδασκαλία τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ χαρισμάτων f. 1 (lib. VIII, c. 1, 2); β' διατάξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Ἰππολύτου f. 3 (cap. 4, 5, 16 usque ad 26); γ' αἱ διαταγαὶ αἱ διὰ Κλήμεντος καὶ κανόνες ἐκκλησιαστικοὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, f. 4 (eadem quae supra p. 75-86); δ' περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν Σίμωνος τοῦ καναναίου f. 7 (lib. VIII, c. 27, 28); ε' Sub variis titulis eiusdem libri c. 33; ς' Pauli canones, sive cap. 32; ζ' ὁρος κανονικὸς (idem qui supra p. 96); η' ἐκ τῶν κεφαλαίων τῆς διατάξεως περὶ ἐπισκόπων f. 13 (cf. lib. II, 58 et quae supra p. 98 ὅτι ἴοικεν); θ' Excerpta ex lib. IV, 5 (ι', ια' ιβ' desunt); ιγ' canones apostolici 85. — Huc pauca accedant de duobus codicibus mosquensibus quorum prior saec. X, f. 176 habet initium eiusdem VIII libri sub titulo: διδασκαλία τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ χαρισμάτων; deinde f. 182 ipsam Hippolyti didascaliam inscriptam: διατάξεις τῶν αὐτῶν περὶ χειροτονιῶν διὰ Ἰππολύτου; is codex est sub numero 467 (olim typo-

gr. 4° XXXVIII). In posteriore XI saec., ascripto sub num. 432 (olim Typ. 4° XIV), habetur f. 15 διδασκαλία τῶν ἀγίων καὶ ἐνδόξων ἀποστόλων; fol. 15 διδασκαλία τῶν ἀγίων ἀποστόλων περὶ χαρισμάτων et fol. 16: διατάξεις τῶν ἀγίων ἀποστόλων περὶ χειροτονιῶν ἱερέων καὶ λοιπῶν κληρικῶν διὰ Ἰερολύτου, καὶ εὐχῶν αὐτῶν. Ἀμα τοίνυν ὑπάρχοντες, scilicet eadem quae in superiore. Satis dixisse mihi videor, ut nemo iniquius ferat oditum hunc librum a me fuisse aliter ac solet, quum vix duo sint codices in quibus bene sibi constet. Partem igitur canonicam, sive veterem didascaliam, vetustissima exemplaria secutus, dedi separatam; nunc in unum caetera coegi, antiquis precum formulis subtiliore typo expressis, quibus quam paucissimas addere notas animus est.

(2) *Catechumenorum*. Ac primum non dissimulaverim neque pauciores neque minores magistros existimavisse liturgiam hoc libro expressam privatae tantum auctoritatis esse, neque ulla in ecclesia umquam fuisse receptam. Ita post Renaldotium, Goarum, Assemanum ex recentioribus Droyius (*Neue Untersuchungen u. e. u.* p. 143) et Nealius (*Tetral. liturg.* p. XI). Quam vero sententiam ex eorum numero esse quas alii ab aliis accipiunt inconsulto, Adalb. Danielius (*Cod. liturg.* t. IV, p. 45) haud immerito opinatur, et provocat ad multa Cyrilli hierosolymitani loca, et in primis Chrysostomi, dum Antiochiae concionaretur, cum nostris similima (cf. Bingham lib. XIII, cap. V, art. 4-7). Provocaverim et ego ad alia quae nisi citato oculo legantur, qualia diptycha, pro vivis et mortuis, ubi locus quasi nominibus inserendis vacat, manifesta erunt publici et solemnisi cultus testimonia. Sancti vero Andreae aut divi Iacobi nomine tametsi inscribi non posse concedam, notare cum aliis non

displicet, subtiliter quidem et eleganter ad Andream Christi πρωτοκατηχούμενον referri missam catechumenorum, ad Iacobum vero, cui veteres primordia liturgiae cedunt, missam fidelium. Maior utroque, immo maximus omniumque coryphaeus Petrus, qui dum primus et solus iura episcoporum decernit, tum nobilissima precum oracula, ut ab initio didascaliae vidimus, quasi ex ore magistri edit. Huc mihi vel invito in animum subeunt quae quum meminissem magna cum celebritate in slavicae linguae monumentis frequentari, nuper cum summa voluptate tum primum graece legi in vaticanis membranis, quaedam dico Ioannis Thessalonicensis episcopi scripta de B. V. Mariae in coelos assumpta: in quibus, instructo, ut in Constitutionibus, scenico Apostolorum theatro, surgit Petrus primus ac tum caeteros ut oreat modestissime invitat, tum Paulo in primis potestatem deprecandi omnium nomine facit. At refugit Paulus, et inter alia: « Ignosce mihi, Petro pater, inquit, quomodo orabo pro te? Tu enim es columna lucis, et omnes hic circumstantes mei fratres maiores me sunt (*). En igitur, Pater, deprecare pro omnibus nobis, ut gratia Domini maneat nobiscum. » Et omnes apostoli gaudium ex humilitate Pauli concipiunt, et aiunt: « Pater Petro, tu constitutus fuisti super nos, tu igitur ora pro nobis. » Orat quidem Petrus, et piissima verba effundit, quae, licet ἀνέχδοτα, silentio praetermittere iubeor, sed aegro quidem. Ioannem enim illum arbitror floruisse saeculo VI, sextoque concilio oecumenico interfuisse, eundemque a patribus concilii nicaeni II inter priscos fidei testes fuisse cum laude adductum. Sed fugienda diverticula.

(3) *Evangelii*. Liturgiae igitur ab initio intermiscetur ritus in ordinatione episcopi perficiendi. Ex qua rerum structura accessit

(*) Συγχύρεσόν μοι, πάτερ Πέτρε... καὶ πῶς εὐξομαι πρὸ σοῦ; σὺ γὰρ εἶ ὁ στῆλος τοῦ λαοῦ, καὶ πάντες δὲ οἱ παριστάτες ἀδελφοὶ κρείττονές μου εἰσιν. σὺ οὖν πάτερ, δεήσῃς ὑπὲρ ἡμῶν πάντων, ἵνα ἡ χάρις τοῦ Κυρίου μένη

μεθ' ἡμῶν. Τότε οἱ ἀπόστολοι ἐχάρσαν ἐπὶ τῇ ταπεινότητι Παύλου, καὶ εἶπον· Πάτερ Πέτρε, σὺ καθιστάμενος ἐφ' ἡμᾶς, σὺ πάλιν εὐχῇ πρὸ ἡμῶν. Τότε ὁ Πέτρος ᾄδετο κ. τ. κ.

illud incommodi quod priora quatuor precum exordia, psalmodiae scilicet et veteris ac novi testamenti lectiones, tum episcopi ad plebem concio, ea sunt minus diligenter descripta.

(4) *Catechumeni*. Post episcopi sermonem, tres ex ordine fieri orationes, tresque servari ritus solebant ab omni retro antiquitate. Erat primum pro catechumenis oratio quam meminit diserte laodiceus. can. XIX, quem vide infra. Singulare illud in hisce constitutionibus est, quod pro recens in fide natis aut mox nascituris maximo requiritur oratio innocentium puerorum, καὶ πρὸ πάντων τὰ παιδία, confirmante Chrysostomi homilia LXXII in Matthaeum: καὶ αὕτη τὰ παιδία τοῦ δήμου ἀροβάλλεται.

(5) *Immundis*. Hæc secunda oratio erat pro energumēnis, quæ apud eundem Chrysostomum prima recolitur. Vix vero alia erit in antiquis exorcismorum carminibus ferocior comminatio quam nostra et alacrior in daemones increpatio.

(6) *Baptismo*. Tertia oratio est pro iam iam ad baptismum properantibus et gestientibus ad lucem, φωτίζόμενοι, id est, interprete Zonara ad can. Trullan. 78: οἱ πρὸς τὸ βάπτισμα εὐτρεπίζόμενοι. Hisce tribus successisse postmodum videtur triplex antiphona, nunc præfixa vulgatis tum Basilii tum Chrysostomi liturgiis.

(7) *Poenitentes*. Inde occurrunt duplicis generis preces quæ duabus fidelium orationibus in editis libris respondent; et bene est quod primum non desint benignæ pro poenitentibus seu lapsis post baptismum, supplicationes, quibus liquet nullum omnino intercessisse commercium Novatianos inter et illum, qualiscumque demum sit, διατάξιων conditorem, fide integerrimum.

(8) *Accedat* insuper, qua absolvetur missa catechumenorum, proluxa litaniarum, ut aiunt, et flebilis repetitio, sive cumulata vota pro omnibus totius orbis et universae ecclesiae necessitatibus. Quis vero non multa cum consideratione notabit tum ea quæ in-

tentis vocibus clamantur « pro iis qui continentem et religiosam vitam agunt, pro eunuchis qui in sanctitate ambulant, » respectu ad Matth. XIX, 12, ac si nondum vox monachi in usum venisset, tum maxime piissima quæ pro persequentibus christianos vota nuncupantur. Danielius ad hæc: « Luce meridiana, inquit, clarius est has preces compositas esse, flagrante persecutionum odio. »

(9) *Sancto*. Inde missa fidelium ab osculo pacis integrius, ut fit in plerisque orientalium euchologiis, ordiretur. Non omittendum, quum idem osculum inter occidentales dari post consecrationem soleat, iam non præmitti, quin apertum sit græcanicæ ecclesiae orientalisque originis vestigium.

(10) *Apostoli*. Hæc vero missa fidelium, ut Iacobi non sit et plane diversa ab altera quæ sub eiusdem nomine circumfertur, eadem tamen (ut cum Danielio iterum loquar, quamquam idem sit e secta lutherana, quod dolendum enimvero) « ex Eucharistia apostolica deducenda est, Iesu Christi pro nobis passi expressa imago, liturgiæ christianæ πληρωμα et ἄδυστον. » Deinceps inde sequuntur oblatio panis et vini, flabellorum ventilatio, salutatio et benedictio episcopi, prælatio seu gratiarum actio quam semper excipit hymnus cherubicus.

(11) *Clamantes*. Ex multis notatu dignissimis in amplissima illa contestatione, ut veteres in Galliis nostris et Hispaniis aiebant, unum paucis perstringam, tamquam summae antiquitatis vestigium, scilicet varios caelestis hierarchiae ordines semel et iterum describi iuxta quamdam seriem quæ a vulgata post Gregorium Magnum, immo post Arcopagitam, longe alia est, cum deinceps recenseantur primo loco « Cherubim et Seraphim, saecula et exercitus, virtutes et potestates, dominationes et throni, archangeli et angeli. » Tum secundo loco item ordines decem, quasi inversa descriptione: « angeli, archangeli, throni, dominationes, principatus, potestates, virtutes, aeterni exercitus (iidem qui primum « saecula et exercitus »)

cherubim et seraphim, de quibus, vel non regestis Cotelerii scholiis, in iustae molis volumen facile cresceret commentarius.

(12) *Veniam.* Ecce sanctarum rerum summum caput seu consecratio de qua etiam grandior sermo esset, sed longo intellectu difficilior, ex qua id saltem quisque inferret non solum eadem nunc in universa ecclesia, ab oriente in occidentem; perseverare, sed olim uti et nunc plenam integramque consecrationem confici verbis in Christi caena ab ipso Christo prolatis, accedente hinc et inde sive ante sive post verba Christi, Sancti Spiritus invocatione, ut scilicet gratia ex consecratis donis ad fideles redundet uberima. Unde vix aliqua mutaverim ab egregio Danielii ad haec scholio: « In hoc liturgiae capite, quod ab Apostolis fluxisse ad posteros minimo dubitamus, latet vetustissima doctrina de sacrificio eucharistico eaque admodum praecclara. Vero offertur panis et vinum cum aqua mixtum; post oblationem Deus per Spiritum sacrificium sibi oblatum mutat in melius. Efficitur panis corpus Christi; vinum, sanguis Christi pro nobis in cruce oblatus. Ideo recte nunc quoque vocari possunt sacrificium, sed alio sensu et alia ratione quam antea. Ante consecrationem, adumbrant sacrificium ab hominibus oblatum, nunc (re ipsa) repraesentant victimam, semel in cruce Deo Patri oblatam. Neque hoc tacendum, mutari panem in corpus, et vinum in sanguinem eo consilio ἵνα οἱ μεταλαμβάνοντες βιβαισθῶσι πρὸς εὐσίβειαν. »

(13) *Mitiges.* Item ut supra confirmatur haec fuisse in aestu persecutionum edita.

(14) *Excelsis.* Hic fortasse erit hymni angelici prima et antiquissima formula, quam in superioris libri fine variis exhibuimus ornatam incrementis.

(15) *Constituimus.* His succedunt in vulgato libro quae pertinent ad ordinationem presbyterorum, diaconorum, subdiaconorum, ad consecrationem confessorum, virginum et viduarum, tum etiam ad ostensionem divinae in exorcista virtutis, quae quum

caetera omittant, et haec ipsa singulariter notent, remotissimam sibi vindicant antiquitatem.

(16) *Spiritus.* Cave ne cum nonnullis prius illud « Deus Christi ante omnia » et hoc posterius: « Dominus Spiritus » sive ad Arii, sive ad Macedonii deliria referas. Ut toties antea monui, his utere parce et benigne utrumque interpretare.

(17) *Sunt.* Planiora ultima sunt quam ut ulla videantur indigere explanatione. Hic vero licet omittantur canones apostolici, non otiosum erit remittere lectorem, cui plura bonae frugis colligere placuerit, tum ad *Dilectum Actorum Ecclesiae universalis* (Lugd., 1738 fol.) t. 1, p. 1, et t. II, p. 3 ubi in non paucis magni momenti regulis canones iidem cum accuratissimo decretalium SS. pontificum iure plane esse consentanei declarantur; tum etiam ad *Summam Conciliorum* (Patav. 1723 fol.) p. 135-148, auctore Lud. Bailio qui eosdem non solum recensuit, illustravit, emendavit, sed ab undecim praecipuis Centuriatorum Magdeburgensium reprehensionibus egregie et nervose post Turrianum vindicavit. Solum superest, dum hisce monumentis Apostolorum, qualia Graecis accepta refero, finem imponam, in cumulum addere novissima quae ad manum venerunt, ex quibus si lectori non sit magnum in re canonica emolumentum, saltem meam proferendi quotquot id genus inventa sunt fidem exsolvam, neque quidquam omisisse me Graeci querantur ex iis quae sub tanto nomine plus minus inepte finxerunt.

I.

Ἀπὸ τῶν διατάξεων τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ τοῦ σαββάτου (vulg. 1871, f. 57).

Πάντες μὲντοι σάββατον ὄντι τοῦ ἐνός σαββάτου καὶ πάσαι κυριακαὲς ἐπιτελοῦντας συνῆδιον (ἐκ?) καὶ εὐφραίνεσθαι, ἐπεὶ ἐνοχος γὰρ ἐστὶν αἰωνίου ἁμαρτίας ὁ ἐν σαββάτῳ ἢ ἐν κυριακῇ νηστεύων, ἀναστάσιμον ἡμέραν οὐσαν ἢ τὴν ὃν ὅλον ἱερτὴν Κυρίου κατεξῶν εὐφρανθῆναι γὰρ ἐν αὐταῖς ἔδει, ἀλλ' οὐκ ἐποίησαν. Εἰ τις κληρικός κ. τ. λ. (vid. can. 66). Τὸ μὲν σάββατον διὰ τοὺς φαρισαίους αὐτοὶ γὰρ ἐνήστευον καὶ μόνον τὸ σάββατον ὅθεν ὁ Θεὸς ἐνεδίδυν αὐτοὺς ἔλογεν Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς ὅτι πλατύνετε τὰ πρόσπιδα τῶν ἱματίων ὑμῶν καὶ τὰ φολεκτήρια πλατύνοντες, φιλεῖτε τὰς πρωτοκαθίδας ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ τοὺς ἀσπασμούς ἐν

ταῖς ἀγοραῖς καὶ πρωτοκλησίας ἐν τοῖς δαίπτοις (cf. Matth. XXIII, 6; Luc. X, 43) ὅταν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐνέστεινον, αὐτοὶ ἤσθιον καὶ ὅταν ἐν τῷ σαββάτῳ ἐνέστεινον, τὰ τοῦ νόμου ἐκείνητα ἔπραττον, ἄλλοιόντο τὰ πρόσκαιρα αὐτῶν ὡς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ γέγραπται· Ὅταν νηστεύετε κ.τ.λ. (Matth. VI, 16). Εἰσερχομένου αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν, ἀπήντησαν αὐτῷ οἱ φαρισαῖοι ἐν τῷ σαββάτῳ (v. Matth. XII, 19) καὶ ἰδὼν αὐτοὺς ὁ Κύριος εἶπεν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· Τίλλοντες τοὺς στάχους, ἐσθίετε ἐν πόλει τῶν φαρισαίων, μὴ πως καὶ ἡμεῖς φαρισαῖοι. Καὶ ἰδόντες αὐτοὺς οἱ φαρισαῖοι, εἶπον· Διὰ τί οὐ διδάσκει τοὺς μαθητὰς σου ἐν τῷ σαββάτῳ νηστεύειν κ.τ.λ. (Marc. II, 19). Καὶ εὐρισκομὲν διὰ τῆς ἀμνημονεύσεως τοῦ σαββάτου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ οὐλογούμενος ἀνέκρουσεν διὰ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ· Καὶ ὅτι μὴν τῷ σαββάτῳ διὰ τῆς ἀμνημονεύσεως καὶ τῆς κυριακῆς διὰ τῆς ἀναστάσεως καλύπτουσιν οἱ ἀπόστολοι νηστεύειν, καὶ ἡμεῖς ὁμοίως παρασσομεν καὶ διορίζομεθα· Εἴ τις νηστεύειν (Ilec. can. 66 n. supra sed cum varietate nova). Παραγγέλλομεν πάντας καὶ ἀναστῆσαι ἡμέραν γονυκλισίας μὴ ποιεῖν καὶ ἀπὸ τοῦ πάσχα μέχρι τῆς κυριακῆς τῶν ἁγίων ποιῶν, οὐ χρεῖα ἔστω ἡμῖν νηστεύειν, καὶ ἀπὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως μέχρι τῶν φώτων. Καὶ εἰ μὴν ἰδὼν ἰορτὴ εἰς παρασκευὴν ἡμέραν ἢ εἰς τὴν τριτὴν, προσελθόμεν πάντες ἐσθίωσιν τυρὸν καὶ ὄν· οἱ ἀσκηταὶ τοῖς δὲ κοσμητοῖς, ἰδιοτέλως ἐσθιόντων ἐν ταύτῃ. Ὅμοιος ταῖς ἰορταῖς, οἱ ἔρχονται ἐν τῇ προεφγησίᾳ, καὶ τῶν ἑβδόμων, ἐν ᾗ ἡμεῖς ἐβδόμην, αὐτὴ μὴν τῇ ἁγίᾳ παρακοστῇ τῆς μεγάλης ἰορτῆς εἰσιν αὐταὶ αἱ εὐαγγελισμοί, β' ἡ γεννήσις, γ' ἡ ἐπαφάντη (in marg. ἡ ἐπιτομή τοῦ Κυρίου), δ' ἡ βάπτισις, ε' ἡ μεταμόρφωσις, ς' ἡ ἀνάστασις τοῦ Λαζάρου, ζ' ἡ κυριακὴ τῆς ἑλπίδος, η' ὁ δειπτός τοῦ σωτῆρος, θ' ἡ σταύρωσις τῆς ἁγίας παρασκευῆς, ι' ἡ ἐν τῷ ᾄδει κατάλυσις τοῦ ἁγίου σαββάτου, ια' ἡ ἀνάστασις τοῦ σωτῆρος ἐν κυριακῇ τοῦ πάσχα, ιβ' ἡ κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ, ιγ' ἡ ἀνάληψις τοῦ Κυρίου τῇ ε' ἡμέρᾳ, ιδ' κυριακὴ τῆς γ'. « Nolim ad haec impingere in scopum a Graeculis satis aperte intentum, qui ut Latinos lelo callide detorto impellant, iam Apostolis quam Christo Deo verba fictilia audacter supponunt. Satis erit uno verbo varietatem utriusque ecclesiae orientalis et occidentalis circa sabbati ieiunium exponere. Orientalis ex pia consuetudine sabbatis, uno paschali excepto, non ieiunat in odium haereticorum qui Deum totius orbis conditorem malum esse tenebant, cf. Epiphanius. Haer. XXI, XLI. Occidentalis autem ecclesia, eadem haeresi aut electa, aut nunquam recepta, non licite tantum, sed pie sabbato ieiunat, tam ut longissime a Iudaicis sabbato epulantibus recedat, quam ut memoriam Domini qui, morte accepta, die sabbati inclusus sepulcro iacuit, veneretur et ad dominicae diei celebritatem praeparetur, quam consuetudinem ab apostolis Petro et Paulo nos recepisse testantur Augustinus in epist. 85, Innocentius I in epist. 11, cap. 1, concilium eliberitan. can. 21, agathensis. can. 12, alique.

II.

Διδασκαλία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἱερουργεῖν τῶν ἁγίων ἀποστόλων (vatic. 2072, l. 178).

Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις μετὰ τὸ ἀναλεῖσθαι τὸν Κύ-

ριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν ἐκ τοῦ ὄρους τῶν ἐλαιῶν καθήλθον οἱ δώδεκα μαθηταὶ ἐν τῇ κοιλάδι Ἰουσαφάτ καὶ ἐνεθυμώοντο ἕκαστος αὐτῶν περὶ τῆς γειῆς τῶν ἀπιστούντων ἀνθρώπων καὶ ἕκαστου πταισματος τοῖς πταίουσιν ἀνθρώποις (sic), ἵνα ἀγνώσκουσιν (ὅτι) μέλλουσιν ἐργάζεσθαι πρὸς συγχώρησιν τῶν πταισμάτων αὐτοῦ (sic). His graeco praemissis, ut plura non dedisse ignoscar libentissime, pergo caetera brevi cohibere compendio. Post XL dies in eadem vallo Iosaphat transactos, cum ieiunio et precibus haud intermissis, surgit Petrus et adorat Dominum, quem coram intuebatur ut magistrum, qualem in coelos ascendentem viderat, eumque interrogat de ieiunio XL dierum integre et probe implendo. Cui, adhibita voce angel, annuit Christus et ipse provocat sciscitantem apostolum iterumque rogantem quanta merces futura sit hos dies observantibus. Angelus respondet: « Merces multa erit XL dies ieiunantibus rite et immaculate, ac Deo gratias solventibus ut perseverarent in ecclesiae precibus, supplicationibusque et poenitentiae actibus. Ait enim David: « Beati qui scrutantur testimonia eius, in toto corde exquirunt eum. » Et quamquam habuerit peccata ut arenam maris, si quis diligenter ieiunaverit per sanctam quadragesimam erogando pauperibus cibum quotidianum, beatum eum dicent omnes generationes et quadraginta numero angel, occurrent illi delentes chirographum adversus illum scriptum. » Tum Paulus quoque interrogat de lata in fornicatores et sodomiticos poena, qui sunt ad torrentem ignis deputandi. Rursus Andreas, intuitus Dominum corona potestatum et seraphim cinctum, quaerit qualis danda sit merces rite sex dies servantibus, septimanamque cultu celebrantibus. Iterum respondens angelus, hexaemeron quoddam non sine singularitate plurima describit, atque diem dominicam in capite dierum poni, in primisque laudat ieiunantem feriis IV et VI, metinuitque in parasceve Adamum fuisse e paradiso expulsam; animae vero fideli occurrere laetas angelorum turbas una cum sancta Dominica (εἰσελθὲν ἡ ἁγία κυριακή, καὶ ἀσπασατο αὐτὴ καὶ λέγει τοῖς ἁγγέλοις· Ἰδοὺ ψυχὴ δικαία) quae angel, instar, salutatur et alloquitur laudibusque prosequitur animam. Tum angelus addit poenas in dominicae diei transgressores. Andrean excipit Thomas plura sciscitatus de his qui scripturam servant, de clerico ecclesiam suam deserente, unius feminae viro, tum de contumelioso clerico, de violante sanctuarium; inde anathemata cumulat in indignos sacerdotes, iniustosque et personarum acceptores, psalmodios contemptores, bigamos, etc. Et sic, multis locis ad Constitutiones respicientibus, clauditur satis insulsa et omnium fortasse quae supersunt, maxime ineconcinna didascalia.

III.

Scholia varia ad canones et constitutiones apostolicas.

I. Ἐν τῶν διατάξεων τῶν ἁγίων ἀποστόλων, φεύγει τῆς κοινωνίας τῶν ἀκαθάρτων αἰρετικῶν καὶ τῆς πρὸς αὐτοὺς φιλίας καὶ εἰρήνης, ὅτι ὁ κοινωνῶν τῷ ἀκοινωνήτῳ καὶ αὐτὸς ἀκοινωνήτης ἔστω, ὡς συγγίον τοὺς κατότας τῆς ἐκκλησίας καὶ ὅτι ὁ διχόμενος αἰρετικῶν τοῖς αὐτοῖς

ἐγκλήμασι ὑποκείμεναι τὸ δὲ ἐγκλημα τοῦ αἵρετικῆς καὶ ἐπιτίμιον οὐκ ἄλλο ἐστὶν ἢ τὸ ἀνάθεμα. Ex cod. vatic. 2187, f. 27 in sylloge Inscripta: Μαρτυρία θείας καὶ ὅροι κατὰ τῶν αἵρετικῶν ἐπιτιθεῖσθαι παρὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, συνόδων τε ἱερῶν καὶ διοφόρων πατέρων. Cf. const. apostol. I. VII, c. 18.

2. Ἐκ τῶν αὐτῶν. Καὶ μικρὰ ζήτησιν ὅλον τὸ φέροντα ζήτησι. Φεῦγε, ἀφαιρετο, τὰς δυσνομιὰς εἰς τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ εἰσφορὰς. Ἐάν δὲ ποτε ἀνάγκη γίνηται παρὰ τινος ἀνάσσειν διδάσκειν ἀκόντας ἀργύρου, εἰς ξύλα καὶ αἶθρακας αὐτὰ θανατώνεται. Ibid. cf. const. apost. lib. IV, c. 10.

3. Νόμοι τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. Θεοὶν ὁφισθεῖσθαι ἀπὸ κακῶν πορὶ ταύτων ἀναλίσκεισθαι κίλιον. Εἰ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος κ. τ. λ. Ibid. (vid. can. XLVI). Βαβαῖ! εἰ γὰρ ἄλλος τε ἄλλος διὰ πίστους συγγράφειν κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον, καὶ μετὰ τὸν καιρὸν ἀλλοδοῦναι ψευδεῖς ἢ ἀποφάσεις τοῦ εἰπόντος· Εἰς κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα, καὶ πάλιν· Εἰ ἀγγέλος ἐξ οὐρανοῦ ἐπαγγελίηται ὑμῖν παρ' ὃ ἐπαγγελίσασθαι, καὶ παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω (Galat. I, 8). Εἰ δὲ ταῦτα ἀληθῆ, μηδεὶς ἡμῶν ἐξαπατᾷται λόγοις καὶ γὰρ αἵρετικὸς ἐστὶ, καὶ τοῖς κατὰ τῶν αἵρετικῶν ὑποκείμεναι νόμοις, ὃ καὶ μικροὶ ἐκλείων, τῶν ὀρθῶν δογματικῶν τῆς εὐσεβοῦς ἡμῶν πίστεως. Ibid.

4. Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν διατάξεων τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου. [Α]γάθη δὲ πᾶσι χριστιανοῖς· Ἐορτὴ καὶ πανήγυρις, ἢ τῆς κυριακῆς ἁγία ἡμέρα διὰ τὴν τοῦ σωτῆρος τριήμερον ἐξαπόστασιν (sic), ὁμοίως οὖν καὶ πᾶν σάββατον, αἰνὸν τοῦ ἐνός καὶ μόνου, τρίτην τε καὶ πέμπτην πᾶσαν ὁμοίως ἐοθίμεν καὶ μὴ παραβαίνομεν τοιάρτην τε καὶ ἐπτανημέριαν [ἕως τῆς ὥρας] θ', αἰνῶν τῶν τῆς ἀναστάσεως ἡμερῶν καὶ τῆς πεντηκοστῆς καὶ τῶν διοφανῶν εἰς ὧραν, ἐν αἷς δι' εὐφρανθῆναι ὑπὲρ τῶν τοῦ Θεοῦ ἔργων καὶ ἀνεκφράστων αὐτοῦ μυστηρίων μετὰ γὰρ τῶν διοφανῶν ἡμῖς ἀρχόμεθα τὴν ἀποδικαίνωσιν τοῦ ἡνωτοῦ, ηστανεῖν ἡμέρας μ', καθὼς καὶ ὁ Κύριος τοῦτο πεποιήκει μετὰ τὸ βάπτισμα ἡνωτοῦς τριῖς ἐν ἡ δὲ οὖν φυλάττειν ἐν ηστανεῖα καὶ ἀγροπία τὰς γ' ἡμέρας ὡς θ' ὥρας, ἐκτός εἰ μὴ δι' ἀσθενείας (in cod. cod. f. 86 v.).

4. Περὶ τῆς ἁγίας τισσαρακοστῆς. Τὰ δὲ ἐν αὐτῇ σάββατα καὶ κυριακὴν δι' ἰσθίον σὺν ἑλαίοις ὄσπρια καὶ ὀνάρευχος (sic; suspirior τάριχον vel ταριχίαν salomonium) καὶ ὀστρακοδόματα καὶ ἀνύστια, ἀκαλύτως καὶ μετ' αὐτῶν ἑβδομάδα μίαν τοῦ σωτῆρος, πάθους τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ ἀρχόμεθα μετὰ τὴν πανήγυριν τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνδοξασίας βοῆς· εἰτα καὶ τὸν τοῦ σωτῆρος ἀνάληψιν μετὰ δὲ ταῦτα δι' ἡμερῶν ε' τὴν τοῦ παραγίου Πνεύματος ἐνδοξίαν. Εἰτα χεὶρ ἑορτάζειν ἑβδομάδα μίαν, καθὼς καὶ καὶ τὴν τῆς ἀναστάσεως· ἐξαπόστασιν, καὶ γὰρ μετ' ἐκείνης ηστανεῖαντες. Ibid.

5. Περὶ τῆς τισσαρακοστῆς τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Ἐρτάζων γὰρ τὴν ηστανεῖαν μετὰ μίαν ἑβδομάδα τῆς ε' μέχρι τῆς ι' τοῦ αὐγουστοῦ μηνός, ἐν τῇ κοιμήσει τῆς Θεοτόκου τότε γὰρ καὶ τῶν θείων μεταλυσιν τῷ λαῷ μετεδίδω.

Καὶ γὰρ ἐπράταίτο οὕτως μέχρι καὶ τὰς ἡμέρας τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικηφόρου πατριάρχου Κωνσταν-

τινουπόλεως τοῦ ὁμολογητοῦ. Ὁ γὰρ οὗτος ὁ διοφόρος πατὴρ σὺν τῇ λοιπῇ ἁγίᾳ συνόδῳ, εἰδὼς τὸ βαρὺ τοῦ καιροῦ, καὶ τὸ βῆθμεν, εἰς δύο τομὰς τὴν μετὰ τὴν ε' ηστανεῖαν (ἀπὸ γὰρ τῆς ἑβδομάδος τῆς μετὰ τὴν ε' ἕως τοῦ καὶ τῆς μηνῆος τῶν ἁγίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου τὴν μίαν, τὴν δὲ ἑτέραν ἀπὸ τῆς πρώτης τοῦ αὐγουστοῦ μηνός ἕως τοῦ καὶ τῆς κοιμήσεως, ὡς τῆς ι'), οὕτως οὖν ὀρίσας ὁ εἰρημνὸς πατὴρ, τοῖς πᾶσιν ἤρεσε καὶ ὁμοδοτεῖται οὕτως φυλάττεσθαι.

6. Ἐκ τῶν κεφαλαίων τοῦ αὐτοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου. Δι' ὅλου μὲν τοῦ ἡνωτοῦ ἡ ηστανεῖα φυλάττεται· Φημί δὲ δ' καὶ ε' ἕως ὥρας θ', αἰνῶν ἀπλοῦν τῶν διοφανῶν ἑορτῶν γεννήσεως τε βαπτίσεως καὶ ἀναστάσεως καὶ τῶν ε' ἡμερῶν ἐν αἷς οὕτε γορυκλισία γίνεται, οὕτε ηστανεῖα προστέσσεται, ἀλλὰ καὶ διαλύσεις εἰς πᾶν γίνεται εἰς τὰς τοῦ κυρίου ἡμέρας πάσας.

Εἰς δὲ τὰς λοιπὰς ἑορτασίμους ἡμέρας πάσας τοῦ χρόνου, [εἰ]τε τόχυσιν [εἰς] εἰρημνίας ἡμέρας, [διαλύσεις] ἑλαίου καὶ ἑχθρῶν σὺν οἷον. Ἐν τοῖς τοῖς μέρον τῆς ηστανεῖας τῶν ἑορτασιμῶν ἡμερῶν λύομεν, ἀλλ' οὐχὶ εἰς κρείας ἢ εἰς τυρόν, αἰνῶν τῶν εἰρημνῶν τοῦ κυρίου ἡμερῶν. Ibid.

Ad can. III. Ἐκ τοῦ λεξικοῦ τοῦ ἁγίου Κυρίλλου, Σικερά ἐστιν οἶνος κατασκευαστὸς εἰς μέθυσμα, ἐκ σίτου καὶ κριθῶν κατασκευασμένος, ὁρώδης καὶ γαλακτοῦδης· Χίδρα δὲ, στάχυες νιογυγίς ἢ τὰ ἐξ ὄσπρων ἀλεβρα ἢ σίτος κρυπτόμενος ἢ οἶνος κάρπος. Cod. vat. palat. 376. — Χίδρα πᾶντα τὰ παρὰ ὄσπρια καὶ τῶν σιταίνων κάρπων ἀφέροντα ὅπο τοῦς σιταίνους δὲ τάλλουσι κάρπους κριθῶν τε καὶ ζιναῖ· ἀφορὰς δὲ καὶ ἡ ζιναῖ ζιναῖ γὰρ καὶ τὸ γυμνὸν κριθῶς ὁμομαζόμενον καὶ εἰς καλὰ μαν πολλοῦ ἐκφυμένη ἐν τῶν τοῦ σιταίνου καὶ ἡ ὀλυν (ἢ καὶ βρωμὸν φασί) καὶ ἡ ὀρυζα καὶ ὁ ἑλμος. Vallicell. F. 10 in marg. pene evanidis.

Ad can. XVI. Ἀφορισμός ἐστι καὶ τὸ δι' ἐπιτίμιον ἐμβαλλεῖν τὴν θείαν περιβολὴν καὶ πρὸς τὰς τῶν μετανοούντων καθίσταται χώρας, κατὰ ταύτην οὐκ ἔσται καθάρσις καὶ ἀφορισμός καὶ τοῦ α' καὶ γ' καὶ ε', καὶ λβ'. Val. 829.

Ad Can. XX. Ἐν πράξει δ' τῶν ἐν Κολοσσαδῶν προχθέντων ἡ ἁγία σύνοδος καὶ οἱ συνελευμένοι αὐτῇ ἐνδοξάσασθαι ἀρχιερεῖς διαλέλυσαν τοὺς δι' ἡγομένους ἐπισκόπους ἀγγύας παρεσχοῖν ἢ τοῦτο ἀπορρίψασθαι ἐξ ὁμοῦ καὶ πιστεύσασθαι. Valic. 1980. Huc respicit Balsamon in eiusd. can. com.

Ad Can. XII et XXXIII. Συστατικὰ γράμματα ἢ φασιν ἀπελυσίαν συνίστανται αὐτὰ ἀπρόσβια ἱερουσύνες. Τί δὲ συστατικὸν εἰρημνικῶς λαφύρει; Vallicell. Ibid. — Συστατικὴ ἐπιστολή ἐστὶν ἡ κληθεῖσα τῶν κατηγορίων καὶ υποφαντικῶν ἀπαλεχθεῖσθαι τὸ ἀνεπίλητον τὸ ἐπιφορομένην περσμοτροῦσαν εἰρημνικῶς δὲ ἐστὶν ἡ αἰνὸς σκατοῦ λαλοῦ τινὸς τοῦ ἐπιπομιζομένου ἐγγχειρομένην ὑπὸ τοῦ προέχοντος πρὸς τινος ἀποφάσεως. Vatic. 829.

Ad Can. XLII. Ἐκεί τινες τῶν ἀπὸ αἵρετικῶν βαπτίζονται μὲν οὐχὶ τελείως, μωρίζονται δὲ ὡς καὶ τοῦ μηνὸς ὅπως μέρους τοῦ βαπτίσματος, ἵνα γοῦν μὴ ὑπ' αἰτίαν εἴη τὸ μὴ χρυσθῆναι μέρη, διὰ τινος ἵως ἐμπόδια καὶ ὑστερον ἐχρήσθη, τοῖς τοῦ αὐτοῦ. Valic. 829.

Ad Can. L. Τρία βαπτίσματα ἀπὸ τοῦ τριῶν καταδύσεων. Valic. 1980. — Ἐως ὅδε κρατεῖ ἡ τῶν Ῥωμαίων ἐκκλησία. Valic. 1980 et parisienses.

IURIS ECCLESIASTICI GRAECORUM

HISTORIA ET MONUMENTA

PARS SECUNDA

CONTINENS EA QUAE A SAECULO IV AD VI SANCITA CANONIBUS FUERUNT.

I.

CANONES CONCILIORUM.

Altera iam aevi christiani succedit aetas, quum, devictis contritisque gentium diis, Ecclesia palam ab hostibus triumphum agit, adductisque ad regem Christum populorum agminibus, praeside Romano pontifice, comitia orbis habet, magistrosque suos, voce, doctrina, virtute praestantes, in medium adducit, ut, collatis consiliis coniunctisque dexteris, foedera per eos compositae pacis, legesque novae civitatis ferat et interpretetur. Haec vero cum iam huius aevi luce sint solo clariora, non testimoniis illis indigent quae ad superiora diligenter et anxie quaerebamus, neque prolixa desiderant scholia quibus tenebras non semel excuti oportuit. Plana igitur et aperta via properare lubet ad metam huius tomi, inter duas aequalium et simili quadam pompa succedentium monumentorum classes, quarum una conciliorum canones, canonicas patrum epistolas altera, servata qualicumque temporum ratione, deducet.

I. Ac primum decem illa concilia saeculorum IV et V, quae in subsequenti initio Dionysius exiguis, privata quidem, sed romana cura collegit, hic sistere animus est: sunt nicaeni canones, ancyrani, neocaesarienses, gangrenses, antiocheni, sardicenses, laodiceni, constantinopolitani, ephesini et chalcedonenses quorum primi et ultimi maiorum sunt patrum oecumenicorum; caeteri, minorum licet gentium, magna, non aequali tamen potiuntur auctoritate, ea vero quam aut temporis vetustas, aut ipsa generalium synodorum vel Romanorum praesulum suffragia conciliant. Nil igitur mirum eos canones venisse in ius publicum sive orientalis, sive occidentalis ecclesiae, cum a Rufino, Dionysio, Isidoro, tam in annalium, quam in legum ecclesiasticarum corpore partes habuerunt perpetuas, ut ne a recentioribus quidem rerum christianarum scriptoribus, falsa, sincerave fide imbutis, ullo umquam silentio praetermitterentur. Mitto plura testimonia, quum sibi testes omni exceptione maiores sint CCCXVIII nicaeni, CL constantinopolitani, CC ephesini, DCXXX chalcedonenses, XCVII sardicenses patres, caeterique harum legum conditores.

II. Praeterea canones nostri toties typis vulgati sunt, quoties acta conciliorum, quorum, si lubet, vide syllabum superius semel satisque (p. 5, 6) exactum, tum etiam quoties prodierunt sive Zonarae et Balsamonis amplissimi commentarii, sive canonum syllogae, a Tilio, Carranza, P. Pitheco, Beveregio, Iustello, Neophyto, Agapio, Milia, Brunsio et Nomocanonis russici procuratoribus adornatae, de quibus dixi ad canones apostolicos. Superest ut peculiare quasdam editiones sigillatim de more meo recensere me non pigeat, ad alium tamen locum, ut saepe dixi, reservare lubet quaecumque ad ecclesiarum praeter graecam orientalium monumenta pertinent.

- A. C. 323. Nicaeni canones XX. = Chr. Lupi concil. oecumen. t. I, p. 1. — Ludov. Bail. Summa concilior. t. I, p. 163-171, Patav. 1722. — Delect. actor. Eccles. t. I, col. 57; II, col. 68-81, Lugd. 1738. — Hefele (Conciliengeschichte) t. I, p. 339-414 (1).
 Symbolum. = Chr. Lupi dissert. de symb. apostol. et nicaeno, inter opp. t. I, p. 177 (2).
 Decretum de pascha. = Assemani Biblioth. lur. oriental. t. IV, p. 421. — Spicil. Solesm. t. IV, p. 643. — Hilgenfeld (Der Paschastreit der alten Kirche) p. 367, Halle, 1860 (3).
- • 311. Ancyran can. XXV. = Ludov. Bail. t. II, p. 50. — Delect. act. Eccl. t. I, p. 34; t. II, p. 49. — Routh Reliquiae t. III, p. 403-434. ed. prior. — Hefele t. I, p. 190-210 (4).
- • 311-323. Neocaesarienses can. XV. = Ludov. Bail. t. II, p. 51. — Delect. act. t. I, col. 38; II, col. 54. — Routh t. III, p. 437. — Hefele t. I, p. 310 (5).
- • 324-330? Gangrenses can. XX. = Ludov. Bail. t. II, p. 56. — Delect. act. t. I, p. 70; II, p. 58. — S. Schelwich de concilio gangrensi. Gedan. 1721 (6).
- • 341. Antiocheni can. XXV. = Emm. Schelstrat. Sacrum antiochen. concilium auctoritati suae restitutum. Antwerp. 1681. — Ludov. Bail. t. II, p. 57. — Delect. act. t. I, col. 78; II, col. 88 (7).
- • 343. Sardicensis can. XX. = Ludov. Bail. t. I, p. 182-191. — Delect. act. t. I, col. 90; II, col. 95. — G. M. Empis (Del concilio di Sardica e dei suoi canoni su la forma di giudizio eccles. diss. polem. canonica). Rom. 1783. — G. Marchetti (Diss. sopra il conc. di Sard. e dei suoi canoni). Rom. 1789. — Hefele t. I, p. 437-584 (8).
- • 371. Laodicea can. LX. = Ludov. Bail. t. II, p. 63. — Delect. act. t. I, col. 42; II, 58. — Canon. cum versionib. Gent. Hervaei, Dionys. exiguus, Isidori mercat. et notis Wolfgangi. Nürimb. 1684 (9).
- • 381. Constantinopolitani can. VIII. = Chr. Lupi concil. oecum. t. I, p. 354. — L. Bail. t. I, p. 191-197. — Delectus actor. t. I, col. 107; II, col. 124-135. — Hefele t. II, p. 12 (10).
 Symbolum. = Ludov. Bail. ib. p. 197. — Hefele t. II, p. 10 (11).

(1) Hic inveni hanc rerum studiosis quaedam adfero subsidia, quorum alia aliis sunt longo praestantiora, alia etiam caute adhibenda, de quibus a me sententiam ferri in hisce notarum angustiis nemo sanus requiret. Ac primum cf. concilia Labb. t. II, p. 1-103. Hard. I, 322, 430. Mansi II, 668, 887. — Ballerini ad opp. S. Leonis t. III, p. II, c. 1. — A. Zaccaria de decretis ad romanum pont. auctoritatem spectantibus. Dissert. t. I, n. 6. Fulini 1781. — D'Aguirre conc. hispan. t. I, p. 1, dissert. 8. — Th. Caccini (Storia del concil. nic.) Luc. 1637. — Th. Ittig Hist. concil. Nic. Lips. 1692 et 1712. — Fabric. Bibl. gr. t. XII, p. 576-594. Harless. — Ioach. Camerarii Hist. Syn. nic. Lips. 1543, 1552, 1560. — Io. Chrysost. a S. Ioseph de numero can. nic. Rom. 1742. — Van-espen. lus eccles. t. VI, p. 391. Lovan. 1760; quibus satis erit contra sisti classicos los. Catalani commentarios in Concilia oecum. t. I, p. 60. Rom. 1736.

(2) I. Georg. Walch. Biblioth. theol. select. t. I, p. 303-310, ubi nubes scriptorum est. — Arnold. Paschius duas dissert. de conc. nic. Vittebm. 1677. — H. Benzel vindiciae C. N. (contra Arnold.) Lips. 1743. — Mich. Walter de fidei nic. antiquit. verit. et necess. Vittebm. 1687, 1714. — I. Fecht de conc. nic. innocentia (contra eundem Arnold.) Rostoch. 1710. — Balthass. Menzer de conc. nic. auctoritate et integritate. Ienae 1652. — I. C. Bayer de eodem argumento ib. 1671, et 1696. — Ioach. I. Rau Historia vet. et rec. vocis *ὁμοούσιος*; ad calcem distribuae de Philosophia Lactantii, Ienae, 1734. — Chr. Sonntag diexodus super homoousio antenicaeno. Altdorf 1712. 4°. — Lami, de recta fide nicaenorum. PP. Florent. 1770.

(3) Plurima de eodem argumento scripta ad en-

molum protuli in epistola ad Ill. DD. Pie episcopum pietavensem de nicaeno paschali decreto, inserta Spicilegio Solesm. t. IV, vid. p. 540.

(4) Labb. II, 1453; Harduin. I, 271; Mansi II, 513.

(5) Labb. I, 1509; Harduin. I, 282; Mansi II, 339. — De Santour (le concile de Néocésar. traduit en franc. avec l'explicat. de ses canons). Par. 1711, in-12.

(6) Labb. II, 423; Harduin. I, 530; Mansi II, 1095; Hefele I, p. 731.

(7) Labb. II, 583; Harduin. I, 590; Mansi II, 1307; Hefele I, p. 494. — I. R. Kiesling, De vero sensu quo Iesus Deo Patri et hominibus dicitur *ὁμοούσιος*; a patribus antiochenis, Erlang. 1753. — I. W. Feuerlein, An Dei Filium Patri esse *ὁμοούσιον* antiqui ecclesiae doctores in concil. antioch. II negarint, Gott. 1753.

(8) Labb. II, 653; Harduin. I, 633; Mansi III, 1. — Natal. Alex. Histor. eccles. saec. IV dissert. 27. — Ballerini de antiq. collect. canon. p. I, c. 1-7, p. II, c. 1. — I. Dom. Mansi de Epochis concilior. sardicens. et sirmlens. in concil. t. I, p. 87-123. — Mamachi ad I. Dom. Mansi de ratione temporum athanasianor. epist. IV. Rom. 1748. — Mansi dissert. apologetica Luc. 1747.

(9) Labb. I, 1330; Harduin. I, 781; Mansi II, 563. — Hefele I, p. 723-751.

(10) Labb. II, 1089; Harduin. I, 809; Mansi III, 566. — Assemani Biblioth. lur. orient. lib. I, c. 4, p. 80. — Fabric. Bibl. gr. XII, 614. Harless. — Catalani de concil. oecumen. I, 167. — Paul Verpoorten. Hist. concil. oecumen. CP. Lips. 1744.

(11) Gasp. Suicer l. c. — I. Rud. Kiesling, de usu symbol. apost. nicaen. et epolitan. in sacris, Lips. 1753.

- A. C. 431. Ephesini can. VI. = Chr. Lupi t. II, p. 1. — Lud. Bail. ib. p. 217. — Delect. actor. t. I, col. 220; II, 199. — Hefele t. II, p. 193 (1).
 • • 431. Chalcedonenses can. XXVIII. = Chr. Lupi t. II, p. 63. — Ludov. Bail. id. p. 234. — Delect. actor. t. I, col. 222; II, 231. — Hefele II, 486 (2).

III. Novae post tot alias editioni neque locus deest, neque subsidia, neque utilitas. Ab una propemodum Tilliana sylloge et ab uno codice pictaviensi vulgata omnia profiscuntur et ita ibi sistunt ut vix ullus innumeros alios codices attigerit. Beveregius, cui praesto erant octo ad minus vetusta in bibliothecis Angliae exemplaria, unum adhibet Baroccianum 26, recentissimum. Harduinus et Labbeus claromontanis suis diligenter quidem, sed latine scriptis, utuntur, graeca vero redhibent prope intacta, aut levibus sollicitant coniecturis. Dolendum in primis erat romanos, ac praesertim vaticanos thesauros remansisse curatoribus conciliorum canonumque editoribus quasi incognitos. Huc praecipuam nostram contulimus operam, caeteris tamen codicibus sive membrana sive charta scriptis non omnino neglectis: quorum omnium, quotquot sub oculis fuerunt aut in schedis nostris memorantur, elenchum praestare iuvat qualemcumque, e quo excludi aequum erat multos alios, infra, ubi locus Ioanni Scholastico, Photio, Balsamoni, Zonarae dandus erit, describendos. Quae canonum syntagmata diximus, ea cunctas decem conciliorum leges habent.

Codd. vatic.	572, XV saec.	. . .	Ex constantinop. conc. I. <i>κατάστασις</i> f. 234.
—	827, XI saec.	. . .	Canonum syntagma.
—	840, XVI saec.	. . .	Ex codd. Anton. August. Nicaena de ieiuniis (V. supra p. 297 octo eiusdem argumenti cod.).
—	1150, XV saec.	. . .	Canonum syntagma.
—	1435. a. 1299.	. . .	Canonum excerptiones.
—	1871, XI saec.	. . .	Nicaena de ieiuniis f. 34.
—	1879, XV saec.	. . .	Ephesini canon.
—	1980, XI saec.	. . .	Canonum syntagma.
—	2060, XIII saec.	. . .	Id.
— Regin.	57, XI saec.	. . .	Id.
— Palat.	376, X saec.	. . .	Id.
— Ottob.	29, XV saec.	. . .	Chalced. can.
—	49, XV saec.	. . .	Ephesini canon.
—	99, XV saec.	. . .	Canonum syntagma.
—	160, XV saec.	. . .	Laodicea. et gangrens. epitimia f. 57, 59.
—	249, XV saec.	. . .	Canonum syntagma.
—	402, XVI saec.	. . .	Nicaenum symbol. f. 178.
—	403, XV saec.	. . .	Id. f. 172 (cod. 456 ex eod. describitur).
—	418, XV saec.	. . .	Ex gangrens. canonib. quaedam f. 72.
—	461, XV saec.	. . .	Ephesini canon.
— Column.	23, XIII saec.	. . .	Canonum syntagma.
— Vallicell.	F. 10, XI saec.	. . .	Id.
— Angelic.	B. 1. 12, XV saec.	. . .	Id.
— Flor. Laur.	Plut. IX, c. 8, XI saec.	. . .	Id.
—	Plut. X, c. 1, XI saec.	. . .	Id.
—	Plut. X, c. 10, XI saec.	. . .	Id.
—	Plut. LVI, c. 13, XIV saec.	. . .	excerpta nicaena.

(1) Labb. III, 560; Harduin. I, 1617; Mansi IV; 1466. — Fabric. Bibl. gr. XII, 636; cf. X, 550; VIII, 300. — Leo Allatius Vindiciae concil. ephes. Rom. 1661. — Henric. Benzel vindiciae etc. Francof. et Lips. 1745. — Catalani de conc. oecum. t. I, p. 207.

(2) Labb. IV, 761; Harduin. II, 662; Mansi VII, 358. — Fabric. Bibl. gr. XII, 646. — Catalani de conc. oecum. I, 273. — D. Io. Halsemann exercitatio ad concil. chalcedon. Lips. 1651. — Benzel vindiciae conc. chalced. in syntagmate dissert. t. I, p. 599.

Codd. Vened. S. Marci Bessarion.	164.	Chalcedon. canones.
—	165.	Id. et sardicens.
—	166, XIII saec.	Canon. syntagma.
—	168, XIII saec.	Id.
—	169 XII, XIII saec.	Id.
—	170, XIV saec.	Id.
—	171, XV saec.	Id.
—	555, XV saec.	Chalcedon. canon.
— Nanius.	226, XII saec.	Canon. syntagma.
—	236.	Id.
— Mediol. Ambros. B.	107 <i>super.</i>	Id. Decret. nicaen. de pascha.
—	D. 317 <i>infer.</i>	Id.
—	E. 94 <i>super.</i> XV saec.	Id.
—	F. 48 <i>super.</i> XIII saec.	Id. cum nicaen. decret. de pascha.
—	M. 68 <i>super.</i> XIII saec.	Id. canonum syntagma.
— Taurin.	B. II, 26, XIII saec.	Id.
— Scorialens.	P. III, 17, XIV saec.	Id.
—	X. III, 2.	Id.
—	†. II, 13, 14.	Nicaeni canon.
—	†. II, 13.	Chalcedon. canon.
— Parisiens.	415, XIII saec.	Chalcedon. et sardic. can.
—	416 a. 1562.	Ephesini canon.
—	1324 a. 1103.	Canon. syntagma.
—	1325, XI saec.	Id.
—	1326, XII saec.	Nicaenum decret. de pascha.
—	1327 a. 1562.	Canon. syntagma.
—	1334, X saec.	Id.
—	1337, XV saec.	Id.
—	1339, XV saec.	Id.
—	1369, XIV saec.	Id.
—	1370 a. 1297.	Id.
—	Supplement. 483.	Id. cum nicaeno de pascha decreto, f. 74.
— Coislín.	211, XII saec.	Id.
—	364 a. 1293.	Id.
— quondam e peculio Min. Minae	189 saec. X.	Id.
— Bodleian. barocc.	158, XV saec.	Id.
—	186, XI saec.	Id.
—	196, XI saec.	Id.
— Laudian.	31, XI saec.	Id.
— Monacens.	122, XII saec.	Canonum syntagma.
—	253.	Chalcedon. can. f. 114.
—	380.	Syntagma canon et symbola nic. et CP.
—	397.	Id.
— Vindobon.	57.	Sardicens. canon.
—	Hist. 7, XIV saec.	Epitome syntagm.
—	Hist. 9.	Pars syntagm.
— Petroburg.	F. I. 4, XIV saec.	Canon. syntagma.
— Mosquens.	393, XII. saec.	Id.
—	467, XI saec.	Id.
—	432, (ol. typ. 4. 14) saec. XI.	Prologi concil. gangrens. ant. CP. ephesin.

IV. Quod vero ad ea spectat argumenta, titulos et capitula quibus summa rerum sub oculis poni solita est, ea singulis conciliis praefigenda curavimus et ab unico Dionysio accepimus, atque ex uno descripsimus codice palatino 77; quo iam diximus contineri secundas eiusdem interpretis curas, primas vero in vatic. 5843, aeque in usus nostros receptas (1).

(1) Brevitatis gratia, codd. vaticani 827, 1980, 2060, 2075 infra designabuntur ratc. 1, 2, 3, 4; petrob. 1 idem qui supra, petrob. 2 qui inscribitur F. I, 1; mosquensis vero 1 et 2 qui alias sunt 393 et 467.

I.

CONCILII NICAENI OECUMENICI I.

CANONES XX. *XV 1 2*

TIT. I. De his qui seipsos abscidunt. — II. De Neophytis. — III. Quae mulieres cum sacerdotibus commo-
rentur. — IV. De ordinatione episcoporum. — V. De excommunicatis. — VI. De primatibus episcoporum.
— VII. De honore episcopi hierosolymitani. — VIII. De his qui se catharos, id est mundos appellant.
IX. De his qui ad sacerdotium sine examine promoventur. — X. De his qui in persecutionibus nega-
verunt et postmodum ad clericatum promoti sunt. — XI. De his qui propter necessitatem aliquam negave-
runt et iterum ad saeculum reversi, perpassi sunt. — XII. De his qui renuntiaverunt et excommunicati
a saeculo recedunt. — XIII. De his qui in obitu positi communionem deponunt. — XIV. De diaconibus
ne corpus Domini tradant, vel ante presbyteros communicent. — XV. De clericis temere ab ecclesia re-
cedentibus. — XVI. De his qui in quibus promoti sunt ecclesiis non morantur. — XVII. De clericis alienis
sine proprii episcopi licentia non ordinandis. — XVIII. De clericis qui usuras accipiunt. — XIX. De his
qui ab errore Pauli samosatensis refugiant, et de diaconissis. — XX. De non flectendo genu.

α'. Εἴ τις ἐν νόσῳ ὑπὸ ἰατρῶν ἐχειρουργήθῃ ἢ ὑπὸ βαρβάρων ἐξετμήθῃ, οὗτος μὲν ἔτι ἐν τῷ κλήρῳ· εἰ δέ τις ὑγιαίνων ἑαυτὸν ἐξέτεμιν, τοῦτον καὶ ἐν τῷ κλήρῳ ἐξεταζόμενον πιπαῦσθαι προσήκει, καὶ ἐκ τοῦ δεῦρο μηδὲνα τῶν τοιούτων χρῆναι προάγεισθαι· ὥσπερ δὲ τοῦτο προδῆλον, ὅτι περὶ τῶν ἐπιτηδεύοντων τὸ πρᾶγμα καὶ τολμώντων ἑαυτοὺς ἐκτέμνειν, εἴρηται, οὕτως εἴ τις ὑπὸ βαρβάρων ἢ δεισποτῶν εὐνουχίσθησαν, εὐρίσκειντο δὲ ἄλλως ἄξιοι, τοὺς τοιούτους εἰς κλῆρον προσίεται ὁ κανὼν.

DIONYSIO EXIGUO INTERPRETE.

1. Si quis a medicis per languorem desectus est aut a barbaris abscisus, hic in clero permaneat. Si quis autem se sanus abscidit, hunc, et in clero constitutum, abstinere conveniet, et deinceps nullum debere talium promoveri. Sicut autem hoc claret, quod de his qui hanc rem affectant vel audent, qua semetipsos abscidere dictum sit: sic eos, quos aut barbari aut domini castraverunt, inveniuntur autem alias dignissimi, tales ad clerum admittit regula (1).

Titulus in vatic. 1, et vallicellano: Κανὼν τῶν τῆς ἀγίας πατρὸς τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων ἐπισκόπων ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου βασιλέως. In vat. 2: συνελθόντων ἐν ὑπατείᾳ Παυλίνου καὶ Ἰουλιανοῦ τῶν λαμπροτάτων ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνστ. τ. μ. In vat. 3: λαμπροτάτων ἱερέων καὶ ἀποστόλων ἐν μνημείοις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τῇ βασιλείᾳ. Post λαμπροτάτων alias ὑπάρχον· conlic. Mansi. ὑπατῶν idemque suadet in act. II concilii chalced. vetus interpres (Harduin I. col. 286), sed fort. erat ὑπάρχοντες ἱερεῖς. — ἱερεῖς τῶν Pithoeus, Mansi, Bruns. sed plane ἀχρόνιον. In collect. cresco-

niaca: « Factum est concil. ap. Nicaenam Bityniae metropolim a die XIII kal. iul. quod tenuit usque ad VIII kal. septembr. Paulino et Iuliano coss. » Vide alia in annotat.

Can. 1. Οὗτος μὲν ἐστὶν vatic. 2, palatin. — ἑαυτὸν ἐκτέμνει ottobon. 160. — προσάγεισθαι vatic. 1, vallicell. — βαρβάρων δεισποτῶν ottobon. εὐνουχισθέντες lu-stell. in marg. — ἄλλως om. lo. Antioch. in vat. 843, ut. 40 ottobon. vallicell. — ἄξιοι τοιούτου ottobon. — εἰς κλῆρον om. vatic. 1. — προσίεται vatic. 2; προσάγειται ottobon.

β'. Ἐπειδὴ πολλὰ ἤτοι ὑπὸ ἀνάγκης ἢ ἄλλως ἐπειγομένων τῶν ἀνθρώπων ἐγένετο παρὰ τὸν κανόνα τὸν ἐκκλησιαστικόν, ὥστε ἀνθρώπους ἀπὸ ἱθνηκοῦ βίου, ἄρτι προσελθόντας τῇ πίστει, καὶ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ κατηχηθέντας, εὐθὺς ἐπὶ τὸ πνευματικὸν λουτρὸν ἄλσιν, καὶ ἅμα τῷ βαπτισθῆναι προάγειν εἰς ἐπισκοπὴν, ἢ εἰς πρεσβυτερίον· καλῶς ἔδοξεν ἔχειν τοῦ λοιποῦ μηδὲν τοιοῦτον γίνεσθαι. Καὶ γὰρ καὶ χρόνου δεῖ τῷ κατηχουμένῳ, καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα δοκιμασίας πλείονος· σαφὲς γὰρ τὸ ἀποστολικὸν γράμμα τὸ λέγον· Μηδὲ νεόφυτον, ἵνα μὴ τυφωθείς εἰς κῆρυμα ἡμώσης καὶ παγίδα τοῦ διαβόλου· Εἰ δὲ προσιόντος τοῦ χρόνου ψυχικόν τι ἁμάρτημα εὐριθείη περὶ τὸ πρόσωπον, καὶ ἐλέγχοιτο ὑπὸ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων, πεπαύσθω ὁ τοιοῦτος τοῦ κλήρου· ὁ δὲ παρὰ ταῦτα ποιῶν, ὡς ὑπεναντία τῇ μεγάλῃ συνόδῳ θρασυνόμιμος, αὐτὸς κινδυνεύσει περὶ τὸν κλῆρον.

γ'. Ἀπηγόρευσιν καθόλου ἡ μεγάλη σύνοδος, μήτε ἐπισκόπῳ, μήτε πρεσβυτέρῳ, μήτε διακόνῳ, μήτε ὅλως τινὶ τῶν ἐν κλήρῳ, ἐξιῖναι συνείσακτον γυναῖκα ἔχειν· πλὴν εἰ μὴ ἄρα μητέρα, ἢ ἀδελφὴν, ἢ θείαν, ἢ ἃ μόνον πρόσωπα πᾶσαν ὑποψίαν διαπίφρυγιν.

δ'. Ἐπίσκοπον προσήκει μάλιστα μὲν ὑπὸ πάντων τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ καθίστασθαι· εἰ δὲ δυσχερεῖς εἴη τὸ τοιοῦτον, ἢ διὰ κατεπίψουσιν ἀνάγκην, ἢ διὰ

2. Quoniam plura, aut per necessitatem, aut alias cogentibus hominibus, adversus ecclesiasticam facta sunt regulam, ut homines ex gentili vita nuper accedentes ad fidem, et instructos brevi tempore, mox ad lavacrum spiritale perducerent, simulque ut baptizati sunt, etiam ad episcopatum, vel ad presbyterium promoverent: optimo placuit, nihil tale de reliquo fieri. Nam et tempore opus est ei qui catechizatur, et post baptismum probatione quamplurima. Manifesta est enim apostolica Scriptura, quae dicit: « Non neophytum, ne in superbiam elatus in iudicium incidat et laqueum diaboli. » Si vero processu temporis aliquod delictum animae circa personam reperiatur huiusmodi, et a duobus vel tribus testibus arguatur, a clero talis abstineat. Si quis autem praeter haec fecerit, quasi contra magnum concilium se effereus, ipse de clericatus honore periclitabitur (2).

3. Interdixit per omnia magna synodus, non episcopo, non presbytero, non diacono, non alicui omnino, qui in clero est, licere subintroducendam habere mulierem: nisi forte matrem, aut sororem, aut amitam, vel eas tantum personas quae suspicionem effugiant (3).

4. Episcopum convenit maxime quidem ab omnibus qui sunt in provincia episcopis formari. Si autem hoc difficile fuerit, aut propter instantem necessitatem, aut propter

Can. 2. Ὑπηγμένον vatic. 1, vallicell. — λουτρὸν ἐκτείνε αἶψιν vatic. 2; ἀνάγειν lo. Antioch. tit. 36. — βαπτ. προάγειν trapez. Pedal. Iustell. Harduin. 2° loco; πρὸς τὸ προάγειν vatic. 2. ἐπίσκοπον ἢ εἰς πρεσβύτερον vallicell. εἰς om. petroburg. 2; πρεσβυτερίον cum palat. petrob. 2, vatic. 1, 2, 3, trapez. et Iustell. vulgo πρεσβύτεριον. — γράμμα λέγον lo. Antioch. — διαβόλου I Tim. III, 6. — Παύσεται ὁ τοιοῦτος lo. Antio-

chen. lo vatic. — ὡς ὑπεναντίον id. ὑπεναντίας trapez. Bevereg. — περὶ τοῦ κλήρου vatic. 1, vallicell. κλήρου τοῦ ἰδίου lo. Antioch. περὶ τὸν ἴδιον κλῆρον column.

Can. 3. Ἡ μεγάλη ἐκκλησία ἡ μεγ. συν. otlobon. — τῶν ἐν τῷ κλ. column. Mansl. — ἐπεισάκτον lo. Ant. tit. 28. — γυναῖκα add. id. Iustell. θείαν, ἢ μόνον vallicell.

Can. 4. Ἐπαρχίαν τῆς μητροπόλεως otlobon. τῇ τῆς μητροπόλεως ἐπισκόπῳ lo. Antiochen. tit. 7.

μῆκος ὁδοῦ, ἐξ ἅπαντος τρεῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναγομένους, συμφήφων Γινομένων καὶ τῶν ἀπόντων καὶ συντιθεμένων διὰ Γραμμάτων, τότε τὴν χειροτονίαν ποιῆσθαι. Τὸ δὲ κῦρος τῶν γινομένων δίδοσθαι καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν τῷ μητροπολίτῃ.

ἑ'. Περὶ τῶν ἀκοινωνήτων Γινομένων, εἴτε τῶν ἐν κλήρῳ, εἴτε τῶν ἐν λαϊκῷ τάγματι τεταγμένων, ὑπὸ τῶν καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν ἐπισκόπων κρατεῖται ἡ γνώμη κατὰ τὸν κανόνα τὸν διαγορευόντα, τοὺς ὑφ' ἐτέρων ἀποβληθέντας, ὑφ' ἐτέρων μὴ προσίσθαι. Ἐξισταζέσθω δὲ, μὴ μικροψυχία ἢ φιλονεικία ἢ ἴνι τοιαύτη ἀηδία τοῦ ἐπισκόπου ἀποσυνάγωγοι γιγίνονται. Ἵνα οὖν τοῦτο τὴν πρέπουσαν ἐξέτασιν λαμβάνοι, καλῶς ἔχειν ἔδοξεν ἑκάστου ἐνιαυτοῦ καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν δις τοῦ ἔτους συνόδους γίνεσθαι, ἵνα κοινῇ πάντων τῶν ἐπισκόπων τῆς ἐπαρχίας ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναγομένων, τὰ τοιαῦτα ζητήματα ἐξετάζεται, καὶ οὕτως οἱ ὁμολογουμένως προσκικρουκότες τῷ ἐπισκόπῳ κατὰ λόγον ἀκοινωνήτοι παρὰ πᾶσιν εἶναι δόξωσι, μέχρις ἂν τῷ κοινῷ τῶν ἐπισκόπων δόξη τὴν φιλανθρωποτέραν ὑπὲρ αὐτῶν ἐκδέσθαι ψῆφον. Αἱ δὲ σύνοδοι γινέσθωσαν, μία μὲν πρὸ τῆς τεσσαρακοστῆς, ἵνα πάσης μικροψυχίας ἀναιρουμένης, τὸ δῶρον καθαρὸν προσφέρηται τῷ Θεῷ· δευτέρα δὲ, περὶ τὸν τοῦ μετοπώρου καιρόν.

ς'. Τὰ ἀρχαῖα ἔθνη κρατεῖται τὰ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ Λιβύῃ, καὶ Πεντάπολει,

itineris longitudinem, tribus tamen omnimodis in idipsum convenientibus, et absentibus quoque episcopis pari modo decernentibus, et per scripta consentientibus, tunc ordinatio celebretur. Firmitas autem eorum quae geruntur per unamquamque provinciam, metropolitano tribuatur episcopo (4).

5. De his qui communione privantur, seu ex clero, seu ex laico ordine, ab episcopis pro unaquaque provincia, sententia regularis obtineat: ut hi qui abiiciuntur ab aliis, ab aliis non recipiantur. Requiritur autem, ne pusillanimitate, aut contentione, vel alio quolibet episcopi vitio videatur a congregatione seclusus. Ut hoc ergo decentius inquiratur, bene placuit, annis singulis, per unamquamque provinciam bis in anno concilia celebrari: ut communiter omnibus simul episcopis provinciae congregatis, discutiantur huiusmodi quaestiones. Et sic, qui suo peccaverunt evidenter episcopo, excommunicati rationabiliter ab omnibus aestimentur: usquequo, vel in communi, vel eidem episcopo placeat humaniorem pro talibus ferre sententiam. Concilia vero celebrentur, unum quidem ante Quadragesimam Paschae, ut omni dissensione sublata munus offeratur Deo purissimum: secundum vero, circa tempus autumnī (5).

6. Antiqua consuetudo servetur per Aegyptum, Libyam, et Pentapolim, ita ut

Can. 5. Ἐν τῷ λαϊκῷ palat. trapez. Pedal. τῶν λαϊκῶν Bevereg. τῶν τεταγμένων ὑπὸ τῶν Io. antiochen. in marg. tit. 49. — ἀποβληθ. ὑφ' ἐτέρους vatic. 1. — μικροψ. πάντας column. — τοιαύτη αἰτία vallicellian. — συναγωγοὶ vatic. 2; γίνονται id. et Bevereg. — λαμβάνη Io. Antioch. λαμβάνει Iustell. vatic. 2. — ἐξετάζοντο Trapez. ἐξετάζοιτο Bevereg. domocan. russic. — ὁμολογουμένως; προσκικρουκότες vatic. 3. καθαρῶς προσφέρηται

vatic. 1. — κατὰ τὸν τοῦ μετ. Bevereg. solus.

Can. 6. Τὸν ἀλεξανδρείας trapez. petrob. 2 mosquens. 1. — ἐν τῇ ῥώμῃ mosquens. 2. τῷ κατὰ τὴν ῥώμ. ἐν ταῖς ἀλλ. nec fort. malo vallicell. — Συστάσθαι τῇ ἐκκλησίᾳ mosquens. 2. Inde statim canon incipit in vulg. Io. Antioch. tit. 7. γίνονται id. — κατὰ τὸν κανόνα τὸν ἐκκλ. id. haud inconcinne — οἰκίαν φιλανθρωπίαν. vatic. 2. inepte. Vide omnino annotationes.

ὥστε τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπίσκοπον πάντων τούτων ἔχειν τὴν ἐξουσίαν· ἐπειδὴ καὶ τῷ ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐπισκόπῳ τοῦτο σύνηθές ἐστιν. Ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπαρχίαις, τὰ πρεσβεῖα σώζεσθαι ταῖς ἐκκλησίαις. Καθόλου δὲ πρόδηλον ἐκείνο, ὅτι εἴ τις χωρὶς γνώμης τοῦ μητροπολίτου γένοιτο ἐπίσκοπος, τὸν τοιοῦτον ἡ μεγάλη σύνοδος ὥρισι μὴ δεῖν εἶναι ἐπίσκοπον. Ἐὰν μέντοι τῇ κοινῇ πάντων ψήφῳ εὐλόγῳ οὕσῃ, καὶ κατὰ κανόνα ἐκκλησιαστικόν, δύο ἢ τρεῖς δι' οἰκίαν φιλονεικίαν ἀντιλέγωσι, κρατεῖτω ἡ τῶν πλειόνων ψῆφος.

ζ'. Ἐπειδὴ συνήθεια κεκράτηκε καὶ παράδοσις ἀρχαία, ὥστε τὸν ἐν Αἰλίᾳ ἐπίσκοπον τιμᾶσθαι, ἐχέτω τὴν ἀκολουθίαν τῆς τιμῆς, τῇ μητροπόλει σωζομένου τοῦ οἰκείου ἀξιώματος.

η'. Περὶ τῶν ὀνομαζόντων μὲν ἑαυτοὺς καθαρούς ποτε, προσερχομένων δὲ τῇ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ ἐκκλησίᾳ, ἔδοξε τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ, ὥστε χειροθετουμένους αὐτοὺς, μένειν οὕτως ἐν τῷ κλήρῳ. Πρὸ πάντων δὲ τοῦτο ὁμολογῆσαι αὐτοὺς ἐγγράφως προσήκει, ὅτι συνθήσονται καὶ ἀκολουθήσουσι τοῖς τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας δόγμασι, τουτίστι, καὶ διγάμοις κοινωνεῖν, καὶ τοῖς ἐν τῷ διωγμῷ παραπιπτωκόσιν, ἐφ' ὧν καὶ χρόνος τέτακται, καὶ καιρὸς ὥρισταί, ὥστε αὐτοὺς ἀκολουθεῖν ἐν πᾶσι τοῖς δόγμασι τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Ἐνθα μὲν οὖν πάντες εἴτε ἐν κώμαις, εἴτε ἐν

Alexandrinus episcopus horum omnium habeat potestatem. Quia et urbis Romae episcopo parilis mos est. Similiter autem et apud Antiochiam, caeterasque provincias, suis privilegia servantur Ecclesiis. Illud autem generaliter clarum est, quod si quis praeter sententiam metropolitani fuerit factus episcopus, hunc magna synodus definivit episcopum esse non oportere. Sin autem communi cunctorum decreto rationabili, et secundum ecclesiasticam regulam comprobato, duo aut tres, propter contentiones proprias, contradicunt, obtineat sententia plurimorum (6).

7. Quia consuetudo obtinuit, et antiqua traditio, ut Aeliae episcopus honoretur, et habeat honoris consequentiam, salva etiam metropoli propria dignitate (7).

8. De his qui se cognominant catharos, id est mundos, si aliquando venerint ad Ecclesiam catholicam, placuit sancto et magno concilio ut impositionem manus accipientes, sic in clero permaneant. Haec autem prae omnibus eos scriptis convenit profiteri, quod catholicae et apostolicae Ecclesiae dogmata suscipiant, et sequantur: id est, et bigamis se communicare, et his qui in persecutione prolapsi sunt, erga quos et spatia constituta sunt, et tempora definita: ut ita Ecclesiae catholicae et apostolicae placita sequantur in omnibus. Ubicumque vero, sive in municipiis, seu in civitatibus ipsi soli

Can. 7. Τὸν Αἰλίας ἐπίσκοπον vallicell.

Can. 8. Προσερχ. δὲ κοινῇ τῇ καθολικῇ lo. Antioch. in vatic. καὶ ἀποστολικῇ idem vulg. om.—τῇ ἀγίᾳ συνόδῳ id. trapez. Bevereg.—πάντων δὲ τούτων lo. in vatic.—καὶ ἀποστολικῇ id. iterum om. in vulg. cum trapez. petroburg. 2, Bevereg.—καὶ ὁ χρόνος lo.

Ant. in vatic.—καθολικῇ καὶ ἀποστ. tertia vice id. ibid.—ἐν αὐτῇ τῇ σχ. id. vulg. τῷ γένει Mansi in marg.—ἐκ τοῦ τῆς καθ. vallicell. lo. Antioch. in vatic.—ἡ πρεσβυτέρου. om. Pedalium.—καὶ λεγόμενος ἐπίσκοπος—πρεσβυτέρου ἐπάχοντος id. ibid.—ἀρίστη id. ib. ἀρίστη vallicell. vatic. 1.

πόλιν αὐτοὶ μόνοι εὐρίσκοντο χειροτονηθέντες, οἱ εὐρισκόμενοι ἐν τῷ κλήρῳ ἴσονται ἐν τῷ αὐτῷ σχήματι. Εἰ δὲ τοῦ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου ὄντος προσέρχονται τινες, πρόδηλον, ὡς ὁ μὲν ἐπίσκοπος τῆς ἐκκλησίας ἔξει τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπισκόπου, ὁ δὲ ὀνομαζόμενος παρὰ τοῖς λεγόμενοις καθαροῖς ἐπίσκοπος, τὴν τοῦ πρεσβυτέρου τιμὴν ἔξει, πλὴν εἰ μὴ ἄρα δοκοῖν τῷ ἐπισκόπῳ τῆς Τιμῆς τοῦ ὀνόματος αὐτὸν μετέχειν. Εἰ δὲ τοῦτο αὐτῷ μὴ ἀρίσχοι, ἐπινοήσῃ τόπον ἢ χωρεπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου, ὑπὲρ τοῦ ἐν τῷ κλήρῳ ὅλως δοκεῖν εἶναι· ἵνα μὴ ἐν τῇ πόλει δύο ἐπίσκοποι ᾖσιν.

θ'. Εἴ τινες ἀνεξιδάστως προσήχθησαν πρεσβύτεροι, ἢ ἀνακρινόμενοι ὡμολόγησαν τὰ ἁμαρτήματα ἡμαρτημένα αὐτοῖς, καὶ ὁμολογήσάτων αὐτῶν, παρὰ κανόνα κινούμενοι οἱ ἄνθρωποι τοῖς τοιούτοις χεῖρα ἐπιτεθείκασιν, τούτους ὁ κανὼν οὐ προσίεται. Τὸ γὰρ ἀνεπίληπτον ἐκδικεῖ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία.

ι'. Ὅσοι προχειρίσθησαν τῶν παραπεπτωκότων κατὰ ἄγνοιαν, ἢ καὶ προειδόντων τῶν προχειρισμένων, τοῦτο οὐ προκρίνει κανόνι τῷ ἐκκλησιαστικῷ· γνωσθέντες γὰρ καθαιροῦνται.

ια'. Περὶ τῶν παραβάντων χωρὶς ἀνάγκης, ἢ χωρὶς ἀφαιρίσεως ὑπερχόντων, ἢ χωρὶς κινδύνου, ἢ τινος τοιούτου, ὃ λέγουσιν ἐπὶ τῆς τυραννίδος Λικινίου· ἔδοξε τῇ συνόδῳ, εἰ καὶ ἀνάξιοι ἦσαν φιλανθρωπίας, ὅμως χρηστεύσασθαι

reperi fuerint ordinati, qui inveniuntur in clero, in eodem habitu perseverent: ubi autem catholicae ecclesiae episcopo, vel presbytero constituto quidam ex illis adveniunt, certum est quod episcopus ecclesiae habebit episcopi dignitatem. Is autem qui nominatur apud eos episcopus, honorem presbyteri possidebit, nisi forte placuerit episcopo nominis cum honore censer. Si vero hoc ei minime placuerit, providebit ei aut chorepiscopatus, aut presbyterii locum, ut in clero prorsus esse videatur: ne in una civitate duo episcopi probentur existere (8).

9. Si qui presbyteri sine examine sunt proveci, vel, cum discuterentur, peccata sua confessi sunt, et homines, contra canones commoti, manus confessis imponere tentaverunt, tales regula non admittit, quia quod irreprehensibile est catholica defendit Ecclesia (9).

10. Quicumque de lapsis ad ordinem cleri promoti sunt per ignorantiam, vel per ordinantium dissimulationem, hoc ecclesiasticae non praeiudicat regulae, cogniti namque deponantur (10).

11. De his qui praeter necessitatem praevaricati sunt, aut praeter oblationem facultatum, aut praeter periculum, vel aliquid huiusmodi, quod factum est sub tyrannide Licinii: placuit synodo, quamvis humanitate probentur indigni, tamen eis benevolentiam

Can. 9. Προσήχθησαν Iustell. vatic. 1, 2, 3. — ἡ μαρτημένα vatic. 2, 3, palat. column. — ἵνα ἀνακρ. vaticell. — ἐκδικήσῃ Harduin. 2° loco — καθολικὴ om. Trapez. — Multa in ottobon. singularia. Εἴ τ. α. προσήχθησαν πρ. καὶ ἀνακρινόμενοι ὁμολογίαν παρὰ κ. κ. ἄνθρωποι τ. τ. χεῖρας ἐπιτεθείκασιν. Exstat in Ut. 25 Io. Antioch. Can. 10. Προειδόντων ἢ καὶ παραιδόντων vatic. 2.

Tantum hunc canonem et septimum om. Io. Antioch.

Can. 11. Κινδύνου τινός ottobon. — τρία εἶναι ὑποπτεύονται vatic. 2 omittens ob similem vocem interiecta omnia — οἱ πιστοὶ trapez. petroburg. 2. δύο δὲ εἶναι Io. Antioch. in vatic. Ut. 58. — κοιναντοῦσι ottobon. — τῶν προσευχῶν vatic. 3; τῶν εὐχῶν trapez. petrob. 2. om. ottobon.

εἰς αὐτούς. Ὅσοι οὖν γησιῶς μεταμιλῶνται, τρία ἔτη ἐν ἀκρωμένοις ποιήσουσιν οἱ πιστοί, καὶ ἑπτὰ ἔτη ὑποωισοῦνται· δύο δὲ ἔτη χωρὶς προσφορᾶς, κοινωνήσουσι τῷ λαῷ τῶν προσευχῶν.

ιβ'. Οἱ δὲ προσκληθέντες μὲν ὑπὸ τῆς χάριτος καὶ τὴν πρώτην ὁρμὴν ἐνδειξάμενοι, καὶ ἀποθέμενοι τὰς ζώνας, μετὰ δὲ ταῦτα ἐπὶ τὸν οἰκίον ἔμετον ἀναδραμόντες ὡς κύνες, ὡς τινες καὶ ἀργύρια πρόισθαι, καὶ βενεφικίοις κατορθῶσαι τὸ ἀναστρατεύσασθαι, οὗτοι δέκα ἔτη ὑποπιπτέωσαν, μετὰ τὸν τῆς τριετοῦς ἀκροάσεως χρόνον ἐφ' ᾧ πασι δὲ Τούτοις, προσήκει ἐξετάζειν τὴν προαίρεσιν καὶ τὸ εἶδος τῆς μίτατοίας. Ὅσοι μὲν γὰρ καὶ φόβῳ καὶ δάκρυσι καὶ ὑπομονῇ καὶ ἀγαθοεργίαις, τὴν ἐπιστροφὴν ἔργῳ καὶ οὐ σχήματι ἐπιδείκνυνται, οὗτοι πληρώσαντες τὸν χρόνον τὸν ὠρισμένον τῆς ἀκροάσεως, εἰκότως τῶν εὐχῶν κοινωνήσουσι, μετὰ τοῦ ἐξεῖναι τῷ ἰσισκόπῳ καὶ φιλανθρωπότερόν τι περὶ αὐτῶν βουλευσάσθαι· ὅσοι δὲ ἀδιαφόρως ἤνεγκαν, καὶ τὸ σχῆμα τοῦ εἰσιέναι εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀρκεῖν αὐτοῖς ἡγήσαντο πρὸς τὴν ἐπιστροφίαν, ἐξ ἅπαντος πληρούτωσαν τὸν χρόνον.

ιγ'. Περὶ δὲ τῶν ἐξοδιόντων, ὁ παλαιὸς καὶ κατονικὸς νόμος φυλαχθήσεται καὶ νῦν, ὥστε, εἴ τις ἐξοδιῦοι, τοῦ τελευταίου καὶ ἀναγκαιοτάτου

commodari. Quicumque ergo veraciter poenitudinem gerunt, tribus annis fideles inter audientes habeantur: et sex annis omni se contritione delectant, duobus autem annis sine oblatione populo in oratione communicent (11).

12. Quicumque vocati per gratiam, primum quidem impetum monstraverunt deponentes militiae cingulum: postmodum vero ad proprium vomitum sunt relapsi, ita ut quidam et pecunias tribuerent, et beneficiis militiam repeterent, hi decem annis post triennii tempus (quo inter audientes erunt) in afflictione permaneant. Sed in his omnibus propositum et speciem poenitentiae convenit explorare: quotquot enim metu, et lacrymis, atque poenitentia, vel bonis operibus rebus ipsis conversionem suam, non simulatione, demonstrant: hi definitum tempus auditionis implentes, tum demum fidelibus in oratione communicent, postmodum vero licebit episcopo de his aliquid humanius cogitare. Quicumque vero indifferenter tulerunt, et aditum introeundi Ecclesiam sibi arbitrati sunt ad conversionem posse sufficere, hi definitum modis omnibus tempus implebunt (12).

13. De his qui ad exitum veniunt, etiam nunc lex antiqua regularisque servabitur, ita ut si quis egreditur e corpore, ultimo et necessario viatico minime privetur: Quod

Can. 12. Οἱ προσκληθ. Io. Antioch. tit. 34 in vat. — ἀπὸ τῆς χάριτος Iustell. Bevereg. τῆς ἀρχῆς vat. 1. — ἔμετον ἀνατρέχοντες Io. Antioch. vulg. πρόισθαι Id. in vatic. — ἡ ἀργύρια Id. — ad βενεφικίους eiusd. glossmata in marg. δωρεαῖς καὶ ὑποσχίσεσιν. — τὸ στρατεύεσθαι Io. Ant. in vat. — τῆς τριετοῖας palat. — καὶ φόβῳ Io. Antioch. trapez. petrob. 2, Bevereg. — ἀγαθοεργίαι Io. Antioch. in vatic. — κοινωνήσουσι Id. Ibid. — τὸ σχῆμα Id. om. — μὴ εἰσιέναι Bruns. — ἀρκεῖν αὐτοῖς Id. vulg. — ἐπιστροφίαν Iustell. ἐπιστροφείαν vatic. 2; ἐπιστρέφουσαν vatic. 3.

φουσαν vatic. 3.

Can. 13. Ὁ παλ. κατονικὸς petrob. 2. διαφυλαχθήσεται Bevereg. παραφυλαχθήσεται Io. Antioch. tit. 18. — τοῦ τελείου Id. τελευταίου καὶ ἀναγκαιοῦ vatic. 2. — πάλιν τυχόν Iustell. — ἐξετασθῆν, ἔστω μετὰ τὴν κ. τ. σ. μόνον vatic. 1, Io. Antioch. Ambo inde pergunt cum vallicelliano: ὅχεις ἂν πληρωθῇ ὁ ὀρισθῆς ὑπὸ τῆς μεγάλης (add. Io. Antioch. καὶ οἰκουμένης) συνέδου χρόνος. — αὐτοῦντες μετασχίον vallicell. αὐτοῦντες εἰ μετασχ. Io. Antioch. — ἐπιδοτω Iustell. in marg.

ἰφοδίου μὴ ἀποστρεῖσθαι. Εἰ δὲ ἀπογνωσθεῖς καὶ κοινωνίας πάλιν τυχὼν, πάλιν ἐν τοῖς ζῶσιν ἱεῖτασθῇ, μετὰ τῶν κοινωνούντων τῆς εὐχῆς μόνης ἴστω. Καθόλου δὲ καὶ περὶ παντὸς οὐτινοσοῦν ἑξοδιούργος αἰτουῦντος τοῦ μετ' αὐτοῦ εὐχαριστίας, ὁ ἐπίσκοπος μετὰ δοκιμασίας μεταδιδότω τῆς προσφορᾶς.

ιδ'. Περὶ τῶν κατήχουμένων καὶ παραπιστόντων ἔδοξε τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ, ὥστε τριῶν ἰτῶν αὐτοὺς ἀκρωμένους μόνον, μετὰ ταῦτα εὐχεσθαι μετὰ τῶν κατηχουμένων.

ιε'. Διὰ τὸν πολὺν ταραχὴν καὶ τὰς στάσεις τὰς γινομένας, ἔδοξε παντάπασι περιαιριθῆναι τὴν συνήθειαν τὴν παρὰ τὸν κανόνα εὐριθεῖσαν ἐν τισὶ μέρεσιν, ὥστε ἀπὸ πόλιως εἰς πόλιν μὴ μεταβαίνειν, μήτε ἐπίσκοπον, μήτε πρεσβύτερον, μήτε διάκονον. Εἰ δέ τις μετὰ τὸν τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης συνόδου ὅρον, τοιούτῳ τινὶ ἐπιχειρήσειν, ἢ ἐπιδοίῃ ἑαυτὸν πράγματι τοιούτῳ, ἀκυρωθήσεται ἑξάπαντος κατασκήνυσμα, καὶ ἀποκατασταθήσεται τῇ ἐκκλησίᾳ ἐν ᾗ ὁ ἐπίσκοπος ἢ ὁ πρεσβύτερος ἐχειροτονήθη.

ισ'. Ὅσοι ῥιψοκινδύνως μήτε τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες, μήτε τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα εἰδότες, ἀναχωρήσουσι τῆς ἐκκλησίας, πρεσβύτεροι, ἢ διάκονοι, ἢ ὅλως ἐν τῷ κανόνι ἑξεταζόμενοι, οὗτοι οὐδαμῶς δικτοὶ ἐφείλουσιν εἶναι ἐν ἑτέρᾳ ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ πᾶσαν αὐτοῖς ἀνάγκην ἐπάγεισθαι χρὴ, ἀναστρέφειν εἰς τὰς ἑαυτῶν παροικίας ἢ ἐπιμένοντας, ἀκοινωνήτους εἶναι προ-

si desperatur, et consecutus communionem oblationisque particeps factus, iterum convulnerit, sit inter eos qui communionem orationis tantummodo consequuntur. Generaliter autem omni cuilibet in exitu posito, et poscenti sibi communionis gratiam tribui, episcopus probabiliter (*al. postquam probaverit*) ex oblatione dare debet.

14. De catechumenis, [qui etiam lapsi sunt], sancto et magno concilio placuit, ut tribus annis sint inter audientes tantummodo, posthaec autem cum catechumenis orent.

15. Propter multam perturbationem et seditiones quae fiunt, placuit consuetudinem omnimodis amputari, quae, praeter regulam, in quibusdam partibus videtur admissa: ita ut de civitate ad civitatem, non episcopus, non presbyter, non diaconus transferatur. Si quis autem, post definitionem sancti et magni concilii, tale quid agere tentaverit, et se huiusmodi negotio manciparit, hoc factum prorsus in irritum ducatur, et restituatur ecclesiae cui fuit episcopus, aut presbyter, aut diaconus ordinatus.

16. Quicumque temere, ac periculose, neque timorem Dei prae oculis habentes, nec ecclesiasticam regulam agnoscentes, discedunt ab ecclesia, presbyteri aut diaconi, vel quicumque sub regula prorsus existunt, hi nequaquam debent in aliam ecclesiam recipi, sed omnem necessitatem convenit illis imponi, ut ad suas parochias revertantur;

Can. 14. Περὶ δὲ τῶν Io. Antioch. in vatic. tit. 35; περὶ τῶν παραπιστόνων κατηχουμένων Id. vulgat. — τῇ ἁγίᾳ μεγάλῃ Id. ibid. — ἀκρωμένους (sic) Ib.

Can. 15. Ἀποστολικὸν vulgo add. ante κανόνα omnisimous cum omnibus vatic. trapez. Iustell. Bevereg. Io. Antioch. tit. 12. — Εἰ εὐριθεῖαν ἐπὶ τισιν vallicell.

— ἢ ἐπιδοῖ ἑαυτὸν Ioan. Antioch. vallicell. vatic. 1. — ἐκκλησίᾳ ἢ ὁ ἐπίσκ. Iustell. εἰς ἣν ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος Io. Antioch. vallicell.

Can. 16. Ἰδία; ἐκκλησ. trapez. — πᾶσαν τοῖς Iustell. mendose. — Εἰ καὶ τοῖς Iustell. — ἀκυρὸς ἵσται vallicell. ἵσται κεκοινωνήμενος vatic. 2.

σῆκει. Εἰ καὶ τολμήσειεν τις ὑφαρπάσαι τὸν τῷ ἱτέρῳ διαφέροντα, καὶ χειροτονῆσαι ἐν τῇ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ, μὴ συγκατατιθεμένου τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου, οὐ ἀνεχώρησιν ὁ ἐν τῷ κανόνι ἱξεταζόμενος, ἄκυρος ἔστω ἡ χειροτονία.

ιζ'. Ἐπειδὴ πολλοὶ ἐν τῷ κανόνι ἱξεταζόμενοι τὴν πλεονεξίαν καὶ τὴν αἰσχροκερδεῖαν διώκοντες, ἐπιλάθοντο τοῦ Θείου γράμματος λέγοντος· Τὸ ἀργύριον αὐτοῦ οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ, καὶ δανείζοντες ἑκατοστὰς ἀπαιτοῦσιν· ἰδικαίωσιν ἡ ἀγία καὶ μεγάλη σύνοδος, ὡς εἴ τις εὐριθείη μετὰ τὸν ὅρον τοῦτον τόκους λαμβάνων ἐκ μεταχειρήσεως, ἢ ἄλλως μετερχόμενος τὸ πρᾶγμα, ἢ ἡμιολίας ἀπαιτῶν, ἢ ὅλως ἱτερόν τι ἐπινοῶν αἰσχροῦ κέρδους ἕνεκα, καθαιρεθήσεται τοῦ κλήρου, καὶ ἀλλότριος τοῦ κανόνος ἔσται.

ιη'. Ἦλθιν εἰς τὴν ἀγίαν καὶ μεγάλην σύνοδον, ὅτι ἐν τισι τόποις καὶ πόλεσιν, τοῖς πρεσβυτέροις τὴν εὐχαριστίαν οἱ διάκονοι διδόασιν, ὅπερ οὔτε ὁ κανὼν, οὔτε ἡ συνήθεια παρίδωκεν, τοὺς ἱερούσιαν μὴ ἔχοντας προσφέρειν, τοῖς προσφέρουσι διδόναι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Κακίῃνο δὲ ἔγνωρίσθη, ὅτι ἤδη τινὲς τῶν διακόνων καὶ πρὸ τῶν ἐπισκόπων τῆς εὐχαριστίας ἄπτονται· Ταῦτα οὖν πάντα περιηγήσθω, καὶ ἐμμενέτωσαν οἱ διάκονοι τοῖς ἰδίοις μέτροις, εἰδότες ὅτι τοῦ μὲν ἐπισκόπου ὑπερέται εἰσὶν, τῶν δὲ πρεσβυτέρων ἐλάττους τυγχάνουσι· λαμβανέτωσαν δὲ κατὰ τὴν τάξιν τὴν εὐχαριστίαν μετὰ

quod si non fecerint, oportet eos communione privari. Si quis autem ad alium pertinentem audacter invadere, et in sua ecclesia ordinare tentaverit, non consentiente episcopo a quo discessit is qui regulae mancipatur: ordinatio huiusmodi irrita comprobetur.

17. Quoniam multi, sub regula constituti, avaritiam et turpia lucra sectantur, oblique divinae Scripturae, dicentis: « Qui pecuniam suam non dedit ad usuram, » mutuantes centesimas exigunt: iuste censuit sancta et magna synodus, ut si quis inventus fuerit, post hanc definitionem, usuras accipiens, aut ex adinventione aliqua, vel quolibet modo negotium transigens, aut hemiolia, id est sescupla exigens, vel aliquid tale prorsus excogitans turpis lucri gratia, deiciatur a clero, et alienus existat a regula.

18. Pervenit ad sanctum magnumque concilium, quod in quibusdam locis et civitatibus, presbyteris gratiam sacrae communionis diaconi porrigant; quod nec regula, nec consuetudo tradidit, ut ab his, qui potestatem non habent offerendi, illi qui offerunt, Christi corpus accipiant. Nec non et illud innotuit, quod quidam diaconi ante episcopos sacra oblata contingant. Haec igitur omnia resecantur, et in sua diaconi mensura permaneant: scientes quod episcoporum quidem ministri sint, inferiores autem presbyteris habeantur per ordinem. Ergo post presbyteros gratiam sacrae communionis accipiant, aut episcopo

Can. 17. Τὸ αἰσχροκερδὲς trapez. Iustell. in marg. — τοῦ λέγοντος Io. Antioch. tit. 14. — καὶ id. om. ante δανείζοντες. — τόκους λαμβάνειν Iustell. — ἢ ἐκ μεταχειρ. Io. Antioch. — ἡμιολίου; Bevereg. solus cum nomocan. russo.

Can. 18. Καὶ μεγάλην om. trapez. petrob. 2, Be-

vereg. — ὅπερ ὁ κανὼν vallicell. — παραδίδωκε id. — κακίῃνο δὲ ἔγνωρίσθη vallic. 1, vallicell. — περιαιρίσθω Io. Antioch. tit. 23. — ἐν τοῖς οἰκείοις μέτροις id. — τυγχάνουσι om. trapez. Ped. Bevereg. nomocan. russo. — κατὰ τὰξιν Io. Antioch. — μεταδιδόντες Iustell. in marg. — μὴ καθίσταται id. Bevereg. — παύσθω Io. Antioch.

τούς πρεσβυτέρους, ἢ τοῦ ἐπισκόπου διδόντος αὐτοῖς, ἢ τοῦ πρεσβυτέρου· ἀλλὰ μηδὲ καθῆσθαι ἐν μέσῳ τῶν πρεσβυτέρων ἐξίστω τοῖς διακόνοις· παρὰ κανόνα γὰρ καὶ παρὰ τάξιν ἐστὶ τὸ γινόμενον. Εἰ δέ τις μὴ θέλοι πειθαρχεῖν καὶ μετὰ τούτους τοὺς ὅρους, πιπαύσθω τῆς διακονίας.

ιβ'. Περὶ τῶν Παυλιανιστῶν, εἴτα προσφυγόντων τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, ὅρος ἐκτίθεται ἀναβαπτίζεσθαι αὐτοὺς ἐξάπαντος. Εἰ δέ τινες τῷ παρὴλυθότι χρόνῳ ἐν τῷ κλήρῳ ἐξηπατήθησαν, εἰ μὲν ἄμιμποι καὶ ἀνιπίληπτοι φαίνονται, ἀναβαπτισθέντες χειροτονείσθωσαν ὑπὸ τοῦ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐπισκόπου. Εἰ δέ ἡ ἀνάκρισις ἀνιπιτηδεῖους αὐτοὺς εὕρίσκει, καθαιρεῖσθαι αὐτοὺς προσήκει. Ὡσαύτως δὲ καὶ περὶ τῶν διακονισσῶν, καὶ ὅλως περὶ τῶν ἐν τῷ κανόνι ἐξετάζομένων ὁ αὐτὸς τύπος παραφυλαχθήσεται. Ἐμνήσθη μὲν δὲ τῶν διακονισσῶν τῶν ἐν τῷ σχήματι ἐξιτασθεῖσων, ἐπεὶ μηδὲ χειροθεσίαν τινὰ ἔχουσιν, ὥστε ἐξάπαντος ἐν τοῖς λαϊκοῖς αὐτὰς ἐξετάζεσθαι.

κ'. Ἐπειδὴ τινὲς εἰσιν ἐν τῇ κυριακῇ γότῳ κλίνοντες, καὶ ἐν ταῖς τῆς πεντηκοστῆς ἡμέραις, ὑπὲρ τοῦ πάντα ἐν πάσῃ παροικίᾳ ὁμοίως φυλάττεσθαι, ἐστῶτας ἔδοξε τῇ ἀγίᾳ συνόδῳ τὰς εὐχὰς ἀποδιδόναι τῷ Θεῷ.

Τῆς ἀγίας συνόδου τῆς ἐν Νικαίᾳ περὶ τοῦ ἀγίου Πάσχα.

Πέπρακται δὲ οὕτως τὰ δόξαντα πᾶσι τοῖς ἐν τῇ ἱερᾷ συνόδῳ συνηλθοῦσιν,

eis, aut presbytero porrigente. Sed nec sedere in medio presbyterorum diaconis liceat; quia si hoc fiat, praeter regulam et ordinem probatur existere. Si quis autem etiam post has definitiones obedire noluerit, a ministerio cessare debet.

19. De Paulianistis ad Ecclesiam catholicam confugientibus, definitio prolata est, ut baptizentur omnimodis. Si qui autem de his praeterito tempore fuerint in clero, si quidem immaculati et irreprehensibiles apparuerint, baptizati ordinentur ab episcopo Ecclesiae catholicae; quod si discussio incongruos eos invenerit, abiici tales conveniet. Similiter autem et de diaconissis, et omnino de his qui sub regula versantur, haec forma servabitur. Meminimus autem de diaconissis, quae in eodem habitu esse probantur, quod non habeant aliquam manus impositionem, et ideo modis omnibus eas inter laicos deputari.

20. Quoniam sunt quidam in die dominico genuflectentes, et in diebus Pentecostes: ut omnia in universis locis consonanter observentur, placuit sancto concilio stantes Domino vota persolvere.

Sancti concilii in urbe Nicaea decretum de sancto Paschate.

Ita autem actum est uti visum est omnibus in sacra synodo convenientibus, sub diebus

Can. 19. Παυλιανιστῶν Io. Ant. tit. 38 in vat. Iustell. in marg. — ἐν τῷ παρελθόντι χρόνῳ vatic. I. — ἐξηπατηθῆσθαι Iustell. — καὶ ἀνιπίληπτοι om. Io. Ant. ibid. — εὕρίσκει Id. — ὅλως τῶν αὐτῶ κανόνι vaticell. ἐν τῷ κανόνι column. Pedal. Iustell.

Can. XX. Ὁμοίως om. Pedal. column. — Παραφυλάττεσθαι trapez. Bevereg. vulg. in concil.

Can. de Pascha. Ex codicibus sex, vat. 843, f. 33, paris. 1326 f. 63, suppl. 483, f. 73, tenet. S. Marci 226, f. 120, Ambrosianus B 107 super. loco 35, et alter F. 48 super. f. 23, de quorum aetate in superiore elencho non siluimus. — Titulus est in vatic. veneto et paris. ut supra; in ambrosianis: ἐν τῶν πρακτικῶν τῆς ἐν Νικαίᾳ α' [πρώτης οἰκουμένης 2] συνόδου. — Incipiunt:

ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ θιοσιβοῦς καὶ μεγάλου Κωνσταντίνου, ὅς οὐ μόνον συνήγαγε τοὺς προγεγραμμένους ἐπισκόπους εἰς ταῦτό, εἰρήνην ποιούμενος τῷ ἔθνει ἡμῶν, ἀλλὰ γὰρ καὶ συμπαραὼν τῇ τούτων ὁμηγύρει συνεξιτάζει τὰ συμφέροντα τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ· ἐπειδὴ τοίνυν, ἐξισταζομένου τοῦ πράγματος περὶ τοῦ δεῖν συμφώνως ἄγειν τὸ Πάσχα ἅπασαν τὴν ὑπὸ οὐρανὸν, κῦρίθη τὰ τρία μέρη τῆς οἰκουμένης συμφώνως ποιοῦντα Ῥωμαίοις καὶ Ἀλεξανδριῦσιν, ἐν δὲ καὶ μόνον κλίμα τῆς ἀνατολῆς ἀμφισβητοῦν· ἰδοξε, πάσης ζητήσεως περιαιριθείσης καὶ ἀντιλογίας, οὕτως ἄγειν καὶ τοὺς ἀδελφούς τοὺς ἐν τῇ ἀνατολῇ ὡς ἄγουσι Ῥωμαῖοι καὶ Ἀλεξανδρεῖς καὶ οἱ λοιποὶ πάντες, πρὸς τὸ πάντας ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ὁμοφώνως ἀναπέμψειν τὰς εὐχὰς τῇ ἁγίᾳ ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα. Καὶ ὑπέγραψαν οἱ τῆς ἀνατολῆς ὡς διαφωνοῦντες πρὸς τοὺς ἄλλους.

Σύμβολον τῆς αὐτῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου.

Πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεὸν πατέρα παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητήν. Καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς, μονογενῆ, τουτίστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, Θεὸν

religiosi atque magni Constantini, qui non coegit solum supra scriptos episcopos in unum, pacem genti nostrae faciens, sed etiam adfuit eorundem conventui, collatisque consiliis, expendit quae in catholicae Ecclesiae bonum spectabant; Postquam igitur id deliberatum diligenter fuit, utrum necesse esset concentra unanimi peragi Pascha ab universa sub coelo Ecclesia, et inventum est tres totius orbis partes in unum consentire cum Romanis et Alexandrinis, unam vero orientalem plagam esse dissonam; visum est, qualibet sublata quaestione et contradictione, eodem more agendum esse fratribus Orientis, quo modo agunt Romani et Alexandrini atque caeteri omnes, ut cuncti in una die, unanimam mentem sursum emittant preces in illa sancta die Paschatis.

Et subscripserunt qui ab Oriente erant, eo quod a caeteris erant dissidentes.

Symbolum Nicaeni Concilii.

Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium factorem; et in unum Dominum Iesum Christum, natum ex Patre, unigenitum, hoc est ex substantia Patris, Deum verum de Deo vero, natum, non factum, homoousion, hoc

Ambros. 1, 2. Πίσταται οὕτω. — θισσ. Κωνστ. τοῦ μεγάλου ambros. 2; μεγάλου βασιλέως Κωνσταντίνου ambros. 1. — τοῦ προηθάντος ambros. 2. — εἰς ταῦτόν vsl. — τὴν ὑπὸ οὐρανοῦ ambros. 1; τὴν ὑπὸ οὐρανὸν venet. — εὐρέθη iidem tres. — ἢ καὶ paris. 1, vat. ἢ δὲ venet. Optime ambros. 1 et valic. ἐν δὲ. — πρὸς πάντας venet. — τῇ ἁγίᾳ καὶ λαμπρῇ ambros. 2. iidem tres omitt. clausulam: Καὶ ὑπεγράψαντες — ἄλλους.

Collata cum insignioribus caeteris nostra nicaeni symboli lectura quae commonior videtur, haec variari intelleximus: Παντων om. concil. carthagin. — ὁρατῶν τε πάντων Gelas. — τὸν γεννηθέντα concil. chalcedon. — καὶ τα ἐν οὐρανῷ carthag. — καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ Gelas. carthag. — σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου chalced. — ἐνανθρωπήσαντα σταυρωθέντα

τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου chalced. — καὶ παθόντα καὶ θαψέντα ib. ultima vox deest apud Athanas. Theodoret. Hilar. et carthag. et in codd. colbert. claromontan. lucens. et valic. in quibus antiquior canonum versio est. — τῇ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφάς chalced. — καὶ καθιζόμενον Gelas. Haec vero καὶ καθ. ἐν 2. τ. πατρὸς om. concilia 1° loco. — καὶ πάλιν ἐρχόμεν. Gelas. carthag. — ἐρχόμενον κατὰ δόξιν chalced. — εἰς τὸ ἅγιον αὐτοῦ Πνεῦμα Gelas. quo pene significatur processio S. Spiritus ex Filio. — Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ζωοποιον chalced. — ἢ κτιστον, ἢ ἀλλοιωτόν ἢ τραπε. conc. 1° loco, vid. Mansi t. 1, col. 666, ubi legitur interpretatio similis ac nostra ex vetustissimis codd. saec. VIII. — τοὺς τοιοῦτους ἀναθ. Gelas. carthag. Latina accepimus ex veteri collectione dicta potissimum Prisca.

ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τότε ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα, καὶ σαρκωθέντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα, παθόντα, καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθήμενον, καὶ ἐρχόμενον πάλιν χρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον.

Τοὺς δὲ λέγοντας ὅτι ἦν πότε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν, καὶ ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο, ἢ ἐξ ἰτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκοντας εἶναι, ἢ τριπτόν, ἢ ἀλλοιωτὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τούτους ἀναθεματίζει καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία.

est eiusdem cum Patris substantia, per quem omnia facta sunt quae in coelo et quae in terra; qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit, et incarnatus est, et homo factus, passus est, et resurrexit tertia die, ascendit in coelum, unde venturus est iudicare vivos et mortuos; et in Spiritum Sanctum.

Eos autem qui dicunt: Erat tempus quando non erat, et priusquam nasceretur non erat, et quia ex nullis subsistentibus factus est, aut ex alia substantia vel essentia dicunt esse τριπτόν, hoc est convertibilem aut mutabilem Filium Dei, hos anathematizat catholica et apostolica Ecclesia.

ANNOTATIONES.

(1) *Regula.* His brevibus scholiis haud aequum est deesse quamdam epigraphen praefixam collectionibus quas dicuntur *Prisca, Quesnelliana, Isidoriana, Adrianaea*, eo lubentius huc adducendam, quod e graecis fontibus derivare videtur: «Cum convenisset sardicum et magnum concilium apud Nicaeam Bithyniae statuta sunt quae infra scripta sunt, et placuit ut haec omnia mitterentur ad episcopum urbis Romae Silvestrum. Facta est autem synodus Constantino Augusto et Licinio consulibus xiii kal. Iul.» Nihil post doctissimos Ballerini ausim addere tam de hoc falso consulatu, quam de verissima Nicaeni concilii approbatione eodem iure a sancta Sede petita, quo antea arelatenses patres, quo postea sardicenses, quo porro innumeri subsequentium conciliorum patres longo agmine postularunt. Vid. Ballerin. ad opp. S. Leon. t. III, p. 46. Cf. Ca-

non. apost. 21, 22, 23, 24. De Leontio presbytero ariano, cuius causa latus primus canon dicitur v. Theodoret. II. E. II, 24.

(2) *Periclitabitur.* Cf. Can. apost. 80. Neophyti dicuntur aut qui aetatem ordinibus congruam nondum adepti, aut laicam conditionem vix egressi, aut catholicam fidem nuper professi sunt.

(3) *Effugiunt.* Hanc regulam Hieronymus in epist. ad Oceanum aperte respicit: «Quod si post monita nostra aliquis clericus agapetas amplius quaesierit amare quam Christum, secundum synodalem regulam conveniatur, et praecepta patrum in Nicaea definita ei legantur.» Huc etiam respicit Iustiniani novella 123 cap. 29.

(4) *Episcopo.* Cf. Can. apost. 1 et didasc. apost. p. 50 et quae annotantur p. 73 seqq.

(5) *Autumni.* Cf. can. apost. 12, 13, 32; ancyr. 5. Vetus iam scholiasta nos monuit

nicaenos patres fortasse provocavisse ad 5 ancyranum canonem: ἐν τούτῳ τοῦ ε' καν. τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ συνόδου μέμνηται καὶ οἱ ἐν Νικαίᾳ. Coislin. 364.

(6) *Antiqua*. De celeberrimo illo prae omnibus cacteris canone nulla omittenda varietas est. Ac prima quidem solemnitas est neque semel, neque segniter disputata, quae iam patres inter chalcedonenses erupit, cum legati romani, nemine contestante, sic legerunt: « Ecclesia romana semper habuit primatum. Teneat igitur et Aegyptus (alias additur: Lybiae et Pentapolis, ita) ut episcopus Alexandriae horum omnium habeat potestatem, quoniam et Romano haec est consuetudo. » Sic latino et graece celeberrimi Acoemetensium codices quos saeculo V versabant, nulla varietate rescripta, Rusticus diaconus romanus et Verecundus episcopus africanus, de quibus vid. Spicil. solesm. IV, p. 221. Sic graeco habet cod. vatic. 831, cuius supra attuli scripturam religiose; constat vero eum fuisse descriptum ex antiquo exemplari celeberrimi monasterii Studitarum. Inde veteres latinae collectiones codd. claromont. et fossatens. VIII saeculi incipiunt: « Ecclesia romana semper habuit primatum. Teneat autem et Aegypti, Libyae et Pentapolis, ita ut episcopus Alexandriae harum omnium habeat potestatem. Teneat autem etc. » Pithaeus cod. apud Labb. et Harduin. « Quod ecclesia romana semper habuit primatum. » Vatic. 1342 et barberinian. 2888 seu versio prisca, et Iustelli codex uncialis: « De primatu ecclesiae romanae et (al. vel) aliarum civitatum episcopis. Antiqui moris est ut urbis Romae episcopus habeat principatum, ut suburbicaria loca et omnem provinciam suam (al. sua) sollicitudine gubernet. Quae vero apud Aegyptum sunt, Alexandriae episcopus habeat sollicitudinem. » Ita legebat XI saeculo cardin. Deusdedit in antiquis ac fortasse iisdem codicibus romanis, coll. lib. I, n. 1. Hac vero lege nicaena declarari et confirmari trium patriarcharum iura et privilegia, salvo semper et

incolumi romani patriarchae primatu, utpote totius ecclesiae norma, primitus et a Deo constituta, saepius iam comprobatum est. Innumeris vero versionibus Iosephi Aegyptii, Aegyptiorum apud Echellensem, Maronitarum, Dionysii exigui, Isidori mercatoris, quas Beveregius haud impigre collegit, coptica velim et addas quae eleganti commentario ornavit vir clarissimae mem. Car. Lenormant in Spicil. Solesm. t. I, p. 527 et diatriba inscripta: *Etudes sur les fragments coptes des conciles de Nicée et d'Ephèse*. Paris 1852. Veteres vero controversias iam exhaustiebant ex una parte sed minus recte cl. Launoy (*De recta N. C. can. VI intellectu*, Paris. 1640, 1662; tum vindiciae a. 1671); ex altera vero lac. Sirmondus in iustissima censura coniecit. anonym. de suburbicariis regionib. et eccles. Paris. 1622 etc. Pugnam clausit egregie R. P. Bianchi (*Della esterna poliz. della Chiesa*) t. IV, p. 240, t. V, p. 1, 43.

(7) *Dignitate*. In vatic. 3 et palat. scholion legitur quod vidit aperte Balsamon et Zonaras manifesto compendio rescripsit: Ἡ ρηγ' νιαρὰ πατριάρχην λέγει τὸν τῶν Ἱεροσολύμων τινὲς ἐνταῦθα μητρόπολιν λέγουσιν εἰρῆσθαι Καισάρειαν αὐτὴ γὰρ χρηματίζει μητρόπολις πρώτης Παλαιστίνης, ἥς ἐστὶ καὶ ἡ ἁγία πόλις καὶ ἡ νιαρὰ διάταξις ἡ περὶ τοῦ ἀνθυπάτου παλαιστίνης τὴν Καισάρειαν λέγει μητρόπολιν πρώτης Παλαιστίνης.

(8) *Existere*. Catharos hic vocari Novatianos non dubitatur, tum etiam impositionem manuum non de confirmationis sacramento iuxta Morini sententiam, sed de ecclesiastica ordinatione esse intelligendam. Cave autem ne vetere deceptus interprete ad iteratam referas quae recte ad receptam antea a Novatianis ordinationem pertinent: « Placuit magnae synodo eos iam ordinatos sic manere, id est, sic ut sunt ordinati. » Ita recte synodus VI carthagin. graeca verti iussit. Vid. in primis Ballerini in ep. S. Leonis 167 not. 13. Innocentius vero I pp. rom. tetigit

hunc canonem in epist. apud Sozom. VIII, 26, tam etiam Augustinus in epist. 100, quae candidè fatetur se quid hic prohiberetur, ignoravisse.

(9) *Ecclesia*. Cf. eundem S. Innoc. pp. in epist. XXII ad episcopos Macedoniae.

(10) *Deponantur*. Προχειρίζεσθαι constat aliud esse atque χειροτονεῖν aut χειροθετεῖν, idemque ac proponere nomina eorum quos quisque ordinari cupit. Cf. can. apost. 62.

(11) *Communicent*. Tribus hisce classibus audientium, stratorum et consistentium primus praemittebatur gradus lugentium, de quo is canon silet.

(12) *Implebunt*. Hic de militibus qui, cingulo propter fidem soluto, arma dignitatesque militares ambiciose repetebant, minus agitur quam de lapsis ad poenitentiam receptis, qui tamen ad saecularia vel militiam, quibus nuntium miserant, revertebantur.

(13) *Debebit*. Quatuor hic nota: duplicem communionem distinguere, asseri veritatem corporis Christi, veterem illum concilii eliberitini rigorem circa morientes emolliiri, asseruari demum antiquitus sacram Eucharistiam in viatico communicandam. In fine respicitur ancyran. can. XXIII, immo Dionysii alex. epistola ad Cononem, quam ad haec verba e regione marginis ponere non neglexit scriptor palatini 376 diligentissimus.

(14) *Orient*. Canonibus XI, XII, XIII et XIV sancendis occasionem Licinii tyrannis praebuit, referente Eusebio H. E. X, 8.

(15) *Ordinatus*. Tam multa in oriente translationum de sede ad sedem exempla quam rara in occidente per multa saecula, fuisse, id sane in honorem romanae Ecclesiae cedit; cum autem canon nicaeno antiquior quo vetentur id genus mutationes lateat, intellige illud praeter regulam de translationibus sine Ecclesiae iussu et auctoritate temere factis.

(16) *Comprobetur*. Cf. cum can. 15 apost. et duplicem sedulo secerne communionem, unam sacri ministerii, alteram sanctae eu-

charistiae; priore solus clericus, posteriore laicus pro ratione peccati prohibebatur.

(17) *Regula*. Egregiam mirare ac legitimam Ecclesiae in forenses causas sanctionem, immo poenas ab immani usura petere, ab eadem non neglectum. Centesima ea erat ut qui pecunias foenori darent, singulis mensibus centesimam sortis partem exigent, adeo ut, centum elapsis mensibus, usura ipsam sortem aequaret. Ἡμισυλίας vero eandem usuram fuisse, sed dimidio minorem, satis conceditur.

(18) *Debebit*. Cf. p. 35, 61, 176, 177, 241 etc., et infer ex hoc canone nicaenorumque patrum doctrina: primum, fideles in sacra communione vere corpus Christi sumpsisse; deinde idem offerri in Ecclesia ut verum sacrificium; denique non omnibus, immo nec diaconis, sed solis episcopis et presbyteris esse offerendi potestatem; postremo agnosci in Ecclesia veram hierarchiam ex episcopis, presbyteris et diaconis, qualem definivit tridentina synodus sess. XXIII, can. 6 de Ordine.

(19) *Deputari*. Huc etiam redeunt quae supra de nonnullorum haereticorum baptismo monuimus, V. p. 39, etc.

(20) *Persolvere*. Vetus collectio latina cod. vatic. Reg. 1997 hunc canonem penitus omittit. Codex vero ottobonianus 160, ultimo illo canone absoluto, sine ullo discrimine, multa statim addit quae nihil aliud sunt quam compendia quaedam ex superioribus repetita, simillima cum breviori Aristeni quae vulgatur epitome.

(21) *Dissentientes*. De paschalis huius decreti argumento, ratione, historia, auctoritate iam prolixius egi in Spicilegii mei t. IV a pag. 340 ad 355. Rem mihi tamen qualemcumque facessivit nuperrimus in Germania eiusdem decreti interpres (Der Paschastreit... von A. Hilgenfeld), cui paululum dubitanti vix video quomodo plura dederim praeter sex veterum codicum chartas aut membranas et post ea quae adduxi testimonia orientalium, scilicet Arabum in altera canonum sylloge,

Balsamonis antiocheni, Eutychii constantinopolitani, Epiphanii Cypri, Eusebii caesariensis, Athanasii demum et Constantini, utriusque magni, immo Patrum et antiochenorum et nicaenorum, quorum plerique iidem erant; tum etiam occidentalium, ne verba iterum recolam Ambrosii, Gennadii, Dionysii exigui, Bedae: verum unius saltem Rufini defungar exemplo, eoque lubentius quod olim me omittere memini: « Igitur, inquit, cum de his, prout divinarum legum reverentia poposcerat, decrevissent, sed et de observatione Paschae antiquum canonem, per quem nulla de reliquo varietas oriretur ecclesiis tradidissent; omnibus rite dispositis, ecclesiarum pax et fides, in orientis et occidentis partibus una eademque servabatur. » Hist. lib. XI, c. 6, quae sano cum nostris aptissimo et ad verbum consentiunt.

(22) *Sanctum*. Cur solempne symbolum apostolorum peno in notis absconderim superius ac dissimulaverim, ea maxima causa erat quod in nullis occurreret veterum canonum syntagmatibus, dum fides CCCXVIII patrum quae nunc post nicaena decreta rescribitur, ab omni canonica antiquitate inde ad nos millies repetita evasit usque ad novissimum illud russici imperii Nomoca-

nonem qui slavice et graece ab ipso solempni symbolo orditur. Insigniores autem veterum editiones sunt 1° S. Athanasii in epist. ad Iovianum et lib. 1, c. 8; 2° Rufini in app. Euseb. seu lib. XI, c. 6; 3° Socratis in *Hist. Ecc.* I, 8; 4° Hilarii de synodis in num. 84; 5° Theodoretii in *Hist. eccles.* lib. XII, c. 1; 6° Gelasii in hist. concil. nic. lib. IV, 31; 7° Concilii chalcedonensis in act. XVI; 8° Ecclesiae africanae in suo canonum codice. Quibus adde veteres canonum codices unciales colbert. claromont. vatican. barberinian. quos per se aut post alios diligenter descripsit Mansi in amplissima sua bibliotheca concil. t. I, col. 665, 666, 878 et VI ad calcem. Per pauca inde collegi varietatum exempla, quae tamen opinor esse satis multa, satisque magna ut inde quis facile colligat quam inepte recentiores Graeculi plenis buccis clament nihil umquam mutandum, mutatumve fuisse nihil omnino usquam, vel salva fide, integroque dogmate, in antiquis symbolorum formulis. His tantum ex multis quae forte CCCXVIII nomen sibi temere vindicant, pauca subdero iuvat ex vatic. 1871, fol. 54, ut cumulentur caetera eiusdem argumenti superius edita inter apostolicas Constitutiones (vid. p. 298, 299).

Κεφάλαιον τῆς ἀγίας καὶ οἰκουμένης συνόδου τῶν ἁγίων τῆς κατέρας περὶ νηστειῶν τῆς ἀγίας σαρακοστῆς, τῆς πρὸ τοῦ πάσχα, καὶ περὶ διαφορῶν πραγμάτων ὁρῶς τῶν ἁγίων πατέρων, τῶν ἐν Νικαίᾳ.

Ἀρχὴ τῶν νηστειῶν [κατὰ διατάξεις] τῶν ἁγίων ἀποστόλων. Τὴν ἀποδικάτωσιν τοῦ ἐνιαυτοῦ σαφεῶς ἐγράψαντες καὶ ἐκύρωσαν καὶ τῇ ἀγίᾳ ἐκκλησίᾳ παρέδωκαν καὶ οὕτως ἡμῖν ἐκπρότειναν. Πρῶτη σαρακοστὴ ἐστὶν διὰ τὸν πρῶτον καιρὸν τῷ ὀρθρῷ Κυρίῳ τῷ Μωϋσῃ διὰ τοῦ νόμου λήγεται. Τέτρασιν καίροις τοῦ ἐνιαυτοῦ ὀφθῆναι οἱ Ἰσραὴλ ἐνώπιόν μου, ἀγόμενοι πᾶν πρωτότοκον ἐν τῷ Κυρίῳ, τῷ πρῶτῳ μηνί, ὅθεν διὰ τὸν πρῶτον καιρὸν ὤρισαν ἡμῖν νηστειῶν πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, ὅτε εἰσὶν ἀπὸ τοῦ νομβρίου μηνὸς μέχρι Χριστοῦ γεννήσεως. Διοριζόμεθα ἵνα οἱ ἀσκηταὶ νηστεύοντες οἰκονομῶς καὶ ἀμείψαντες καὶ οἱ μὲν ἐστὶν τις τῶν ἀδελφῶν ἐν ἀσθενείᾳ τῇ τρίτῃ καὶ τῇ πέμπτῃ καὶ τῇ κυριακῇ, ἐσθιέντων τυρόν καὶ ὄν καὶ ὀλίγον οἶνον, ὡς φησὶν ὁ ἀπόστολος Παῦλος πρὸς Τίτον. Ὅλῃγόν οἱον χρῆ διὰ τὴν ἀσθενίαν τοῦ σώματος. Οἱ δὲ κοσμητοὶ ἀπιχίτουν ἀπὸ πλείους τὸ σῶμα, ὡς χριστιανοὶ μάλιστα ἀπὸ πάσης περιεργείας τοῦ Σατανᾶ.—Καὶ διὰ τοῦ διυτέρου καιροῦ, ὡς προτίπαιμεν, ὀριζόμεθα ἀπὸ τῆς κυριακῆς τῶν ἁγίων πάντων μέχρι τῶν ἁγίων ἀποστόλων

Πέτρου καὶ Παύλου. Καὶ τοῦ τρίτου καιροῦ ὁμοίως, ἀπὸ τῆς πρώτης τοῦ πύγουστου μηνὸς μέχρι τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Ἢ δὲ τετάρτη σαρακοστὴ ἴσται ἡ μεγάλη πρὸ τοῦ πάσχα, (εἰς) τὴν διατάτωσιν τοῦ χρόνου, καθὼς γέγραπται. Ἡμέραν δυνάμεθα εἶναι... Inde ut supra p. 298 ab initio, pergitque similiter cum capitibus 13 et 15 libri V Constit. apostolicarum, lisdemque additis: ὅρα γού τὴν σοφίαν τῶν ἁγίων ἀποστόλων πῶς τρανῶς ζῶβδωμάδες ἡμῖν ἐκρύβαν, ὅς μὲν τῆς σαρακοστῆς, τὴν δὲ μεγάλην ἑβδομάδα τοῦ πάσχα λήγουσιν διὰ τὸ παθεῖν ἐν αὐτῇ τὸν Κύριον. Ἠρξάντο γὰρ et caetera iterum quae ibidem, sed non sine multis varietatibus, quibus nedum emendantur inconcinna, barbara potius barbaris adduntur usque ad similem clausulam: Οὕτως οὖν ἐν πάσῃ ἀληθείᾳ χρὴ πράττειν οἱ δὲ ἄλλοις κρατοῦντες, ἀλλότριον τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς δόξης τυγχάνουσιν. Vix monendus est lector, ea omnia non esse saeculo saltem nono antiquiora, dummodo aliquid certi non desit superioribus quae de S. Nicephoro (vid. p. 422) referuntur.

II.

CONCILII ANCYRANI

CANONES XXV.

TIT. I. De presbyteris qui tempore persecutionis idolis immolarunt. — II. De diaconis qui similiter immolarunt. — III. De his qui per vim ritum gentillum pertulerunt. — IV. De his qui ob diversas causas ritus gentillum perpetrarunt. — V. De his qui timore idolis immolarunt. — VI. De his qui in locis idolorum convivia celebrarunt. — VII. De his qui frequenter idolis immolarunt. — VIII. De his per quos et alii coacti sunt ut immolarent. — IX. De diaconis qui tempore ordinationis suae de nuptiis contestati sunt. — X. De desponsatis puellis et ab aliis corruptis. — XI. De catechumenis qui idolis immolarunt. — XII. Quod non oporteat a chorepiscopis clericos ordinari, nisi tantum in agris et villis. — XIII. De clericis qui esum carniū omnino diffugiunt. — XIV. De distractis rebus ecclesiae eo tempore quo ecclesiae viduantur vel privantur episcopis. — XV. De his qui circa irrationabilia se fornicationis crimine polluerunt. — XVI. De his qui hoc vitio aut olim contaminati sunt, aut hactenus corrumpuntur. — XVII. De his qui in episcopatu promoti sunt nec recepti sunt. — XVIII. De his qui virginitatem profitentes, cum aliquibus quasi sub sororis habitu commorantur. — XIX. De his qui uxores habent adulteras, vel ipsi adulteri comprobantur. — XX. De his quae partus ex fornicatione diversis modis interimunt. — XXI. De homicidis. — XXII. De his qui non sponte homicidia perpetrarunt. — XXIII. De his qui divinos vel sortilegos expectant. — XXIV. De his qui corruptioni virginum consilii esse noscuntur.

α'. Πρεσβυτέρους τοὺς ἐπιθύσαντας, εἴτα ἐπαναπαλαίσαντας, μήτε ἐκ μισοῦ διόλου τινός, ἀλλ' ἐξ ἀληθείας, μήτε προκατασκευάσαντας καὶ ἐπιτηδεύσαντας καὶ πείσαντας, ἵνα δόξωσι μὲν βασιάνοις ὑποβάλλεσθαι, ταύτας δὲ τῷ δοκεῖν καὶ τῷ σχήματι προσαχθῆναι· τούτους ἔδοξε τῆς μὲν τιμῆς τῆς κατὰ τὴν καθίδραν μετέχειν, προσφέρειν δὲ αὐτοὺς, ἢ ὁμιλεῖν, ἢ ὅλως λειτουργεῖν τι τῶν ἱερατικῶν λειτουργιῶν μὴ ἐξεῖναι.

β'. Διακότους ὁμοίως θύσαντας, μετὰ δὲ ταῦτα ἀναπαλαίσαντας, τὴν μὲν

1. Presbyteros immolantes, et iterum luctamen adeuntes, si hoc non per illusionem aliquam, sed ex veritate fecerint, nec ante parantes et affectantes atque suadentes, ut aestimentur quidem tormentis aptari, sed his visu tantum et habitu subiici, hos placuit honorem quidem retinere propriae sedis; offerre vero aut alloqui populum, aut omnino sacerdotalibus officiis fungi non licere (1).

2. Diaconi similiter qui immolaverunt, in posterum vero reluctati sunt, honorem quidem

Titulus est in vatic. 1, 2, 3, vallicell. Κανόνες τῶν ἐν Ἀγκύρῃ συναλθόντων μακαρίων πατέρων; οἵτινες προγενέστεροι μὲν εἰσὶ τῶν ἐν Νικαίᾳ ἐκτεθέντων κανόνων διευτερέουσι δὲ διὰ τὴν τῆς οἰκουμένης συνόδου αὐθεντίαν. Similem propemodum legebat Dionysius inscriptionem: «Istae regulae priores quidem sunt nicaenis, sed ideo nicaenae prius scriptae sunt propter auctoritatem eiusdem magni sanctique concilii congregati apud Nicaeam.» Eiusdem est quae sequitur interpretatio.

Can. 1. Ἐπαναπαλαίσαντας cum vat. 1, 2, 3, vallic.

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

palat. trapez. petrob. 1 ἀναπαλαίσαντες. praeter Iustell. editi omnes post Io. Antioch. in Ut. 39. — Dionysius legisse videtur: Τὸν ἰδίαν καθίδραν. — μετασχέιν Io. Ant. vat. 843. — καὶ ὁμιλεῖν Bevereg. — μὴ ἐξεῖν Io. Ant.

Can. 2. Διακ. ἀσάτους Io. Antioch. lb. — τὴν μὲν αὐτὴν ἔχουν Iustell. — ἱεράς om. vatic. 2; τῆς ἱερατικῆς vatic. 3, palat. Bevereg. et septem codd. apud Routh. — τῆς το τοῦ ἁγίου ad κελεύσσειν totum om. trapez. — συνελεῖν Id. — ἢ ἀφαιλεῖν Io. Antioch. vulgatus, sed in cod. vatic. ἢ ἀφαιλεῖν.

ἄλλην τιμὴν ἔχειν, παυῖσθαι δὲ αὐτοὺς πάσης τῆς ἱερᾶς λειτουργίας, τῆς τε τοῦ ἄρτου ἢ ποτήριον ἀναφέρειν, ἢ κηρύσσειν. Εἰ μὲντοι τινὲς τῶν ἐπισκόπων τούτοις συνίδοιεν κάματον τινα ἢ ταπεινώσιν πραότητος, καὶ ἐθέλοιν πλεῖόν τι δίδόναι ἢ ἀφαιρῆν, ἐπ' αὐτοῖς εἶναι τὴν ἐξουσίαν.

γ'. Τοὺς φεύγοντας καὶ συλληφθέντας, ἢ ὑπὸ οἰκείων παραδοθέντας, ἢ ἄλλως τὰ ὑπάρχοντα ἀφαιριθέντας, ἢ ὑπομείναντας βασάνους, ἢ εἰς δισμωτήριον ἐμβληθέντας, βοῶντάς τι ὅτι εἰσὶ χριστιανοί, καὶ περισχισθέντας, ἤτοι εἰς τὰς χεῖρας πρὸς βίαν ἐμβαλλόντων τῶν βιαζομένων, ἢ βρῶμά τι πρὸς ἀνάγκην δεξαμένους, ἐμολογοῦντας δὲ διόλου, ὅτι εἰσὶ χριστιανοί, καὶ τὸ πένθος τοῦ συμβάντος αἰὲν ἐπιδεικνυμένους τῇ πάσῃ καταστολῇ καὶ τῷ σχήματι, καὶ τῇ τοῦ βίου ταπεινότητι, τούτους ὡς ἔξω ἁμαρτήματος ὄντας, τῆς κοινωνίας μὴ κωλύεσθαι. Εἰ δὲ καὶ ἐκωλύθησαν ὑπὸ τινων, περισσοτέρας ἀκριβείας ἔναιεν ἢ καὶ τινων ἀγνοία, εὐθὺς προσδεχθῆναι. Τοῦτο δὲ ὁμοίως ἐπὶ τε τῶν ἐκ τοῦ κλήρου καὶ τῶν ἄλλων λαϊκῶν. Προσιζητάσθην δὲ καὶ αὐτοὶ, εἰ δύνανται καὶ λαϊκοὶ τῇ αὐτῇ ἀνάγκῃ ὑποπεισόντες προσάγεσθαι εἰς Τάξιν. Ἐδοξεν οὖν καὶ τούτους, ὡς μηδὲν ἁμαρτηκότας, εἰ καὶ ἡ προλαβοῦσα εὕρισκοιτο ὁρθὴ τοῦ βίου πολιτεία, προχειρίζεσθαι.

habeant: cessent vero ab omni sacro ministerio, sive a pane, sive a calice offerendo, vel praedicando. Quod si quidam episcoporum conscii sunt laboris eorum, et humilitatis, et mansuetudinis, et voluerint eis aliquid amplius tribuere vel adimere, penes ipsos erit potestas (2).

3. Qui fugientes comprehensi sunt, vel a domesticis traditi, vel ademptis facultatibus sustinuerunt tormenta, aut in custodiam trusi proclamaverunt se christianos esse, et eo usque astricti sunt, ut manus eorum comprehendentes violenter attraherent, et funestis sacrificiis admoverent, aut aliquid polluti cibi per necessitatem sumere cogerentur, confitentes iugiter se christianos esse, et luctum rei, quae contigit, incessabiliter ostendentes omni deiectione, et habitu, et humilitate vitae: hos, velut extra delictum constitutos, a communionis gratia non vetari. Si vero prohibiti sunt ab aliquibus, propter ampliorem cautelam, vel propter quorundam ignorantiam, statim recipiantur. Hoc autem similiter et de clericis, et de cacteris laicis observare conveniet. Perquisitum est autem et illud, si possunt etiam laici qui in has necessitatis angustias inciderunt, ad clericatus ordinem promoveri. Placuit ergo et hos, tamquam qui nihil peccaverunt, si et praecedens eorum vita probabilis sit, ad hoc officium provehi.

Can. 3. Ἐπὶ ἰδιῶν Ioan. Antioch. In vatic. cod. III. — περισχισθέντας vatic. 2, mendosa scriptura quae in Ioan. Antioch. vulgatum varietatem insulsem induxit περισχισθέντας contra vatic., id quod maleferiatu Harduin. et Mansi diligentius retulerunt in marg. — ἤτοι εἰς τὰς χεῖρας retinemus cum nostris vatic. trapez. et octo codd. in Anglia a Routhio collatis; ἢ τι Pedal. et vulgo; τι πρὸς βίαν Bevereg. — ἐμολογοῦντάς

et Iustell. — τὸ πάθος τοῦ συμβ. ineptissime vulgat. Io. Antioch. — ἢ διὰ τινων ἀγνοίας Id. in vatic. — ἐπὶ τινων cum vaticanis et Iustell. ὁμοίως vulgo. — προσδεχθῆναι Id. Pedal. προσδεχθῆναι vallicell. Bevereg. — τῷ ἐν τῷ κλήρῳ Ioan. Antiochen. in vatic. — ἀνάγκῃ προσπεισόντες Id. vulgat. — προσάγεσθαι cum vatic. vallicell. et Iustell. προσάγεσθαι vulgo, Pedal. Nomocan. russ. trapez. — εὕρισκοιτο om. Io. Antioch. vulgatus.

δ'. Περὶ τῶν πρὸς βίαν θυσάντων, ἐπὶ δὲ τούτοις καὶ τῶν δεισνησάντων εἰς τὰ εἰδωλά· ὅσοι μὲν ἀπαγόμενοι, καὶ σχήματι παιδροτέρῳ ἀνῆλθον, καὶ ἰσθῆτι ἰχρήσαντο πολυτελιστέρῳ, καὶ μετίσχον τοῦ παρασκευασθέντος δείπνου ἀδιαφόρως, ἴδοξεν ἐνιαυτὸν ἀπροᾶσθαι, ὑποπτεῖν δὲ Τρία ἔτη, εὐχῆς δὲ μόνης κοινητῆσαι ἔτη δύο, καὶ τότε ἰλθεῖν ἐπὶ τὸ τέλειον.

ε'. Ὅσοι δὲ ἀνῆλθον μετὰ ἰσθῆτος πενθικῆς, καὶ ἀναπισόντες ἔφαγον, μεταξὺ δὲ ὅλης τῆς ἀνακλίσεως δακρύοντες, εἰ ἐπλήρωσαν τὸν τῆς ὑποπτώσεως τριτῇ χρόνον, χωρὶς προσφορᾶς διχθήτωσαν. Εἰ δὲ μὴ ἔφαγον, δύο ὑποπίσόντες ἔτη, τῷ τρίτῳ κοινησάτωσαν χωρὶς προσφορᾶς, ἵνα τὸ τέλειον τῇ τετραίτῳ λάβωσι. Τοὺς δὲ ἐπισκόπους ἐξουσίαν ἔχειν τὸν τρόπον τῆς ἐπιστροφῆς δοκιμάσαντας φιλανθρωπεύειν, ἢ πλείονα προστιθέναι χρόνον. Πρὸ πάντων δὲ καὶ ὁ προάγων βίος, καὶ ὁ μετὰ ταῦτα, ἐξετάζεσθω καὶ οὕτως ἡ φιλανθρωπία ἐπιμετρίσθω.

ς'. Περὶ τῶν ἀπειλῇ μόνον ἐξάντων κολάσειως, καὶ ἀφαιρίσεως ὑπαρχόντων, ἢ μετοικίας, καὶ θυσάντων, καὶ μέχρι τοῦ παρόντος καιροῦ μὴ μετανοσάντων, μηδὲ ἐπιστρεφάντων, νῦν δὲ παρὰ τὸν καιρὸν τῆς συνόδου προσελθόντων, καὶ εἰς διάνοιαν τῆς ἐπιστροφῆς γινομένων, ἴδοξε μέχρι τῆς μεγάλης ἡμέρας εἰς

4. De his qui sacrificare coacti sunt, insuper et coenaverunt in idolio, quicumque eorum, cum ducerentur, laetiore habitu fuerunt, et vestimentis pretiosioribus usi sunt, et praeeparatae coenae indifferenter participes existerunt, placuit eos inter audientes uno anno constitui, succumbere vero tribus annis, in oratione autem communicare biennio, et tunc ad perfectionis gratiam pervenire.

5. Quotquot autem ascenderunt templa veste lugubri, et recumbentes per omne tempus flevire discubitus, si compleverunt poenitentiam triennii temporis, sine oblatione suscipiantur. Si autem non manducaverunt, biennio subiecti poenitentiae, tertio anno sine oblatione communicent: ut perfectionem quadriennio consequantur. Penes autem episcopos erit potestas, modum conversionis eorum probantes, vel humanius erga eos agere, vel amplius tempus adiiicere. Ante omnia vero praecedens eorum vita et posterior inquiratur, et ita eis impertiatur humanitas (3).

6. De his qui minis tantum cessare poenarum, aut privatione facultatum territi, aut demigratione, sacrificaverunt, et hactenus poenitudinis negligentes, neque conversi sunt, huius concilii tempore semet obtulerunt. conversionis suae consilia capientes, placuit usque ad magnum diem eos inter audientes suscipi, et post magnum diem triennio

Can. 4. Ἐπειθυσάντων Ioannis Antioch. id. tit. in vatic. — ἐν εἰδωλαίοις Harmenop. — ὅσοι μὲν οὖν id. — σφοδρότερον Iustell. vatic. 2. — μόνης om. Bevereg. — κοινητῆσαι vallicell. — ἐπὶ τὸ τέλος vatic. 2.

Can. 5. Κοινητῆσαι trapez. vallicell. Pedal. — κοινοῦ χρόνου trapez. κοιν. ἔτη Bevereg. utrumque omit- tant vatic. omnes et anglic. sex cum Iustello et Io. Antioch. eod. tit. — τῇ τριτίᾳ trapez. — φιλανθρωπία

σασται Bevereg. solus. — ἡ πρεῖχον column.

Can. 6. Κολάσεις cum vatic. et Io. Antioch. in eod. tit. κολάσεων vulgo. — ὑπαρχόντων χωρὶς ἡ μετοικίας vallicell. χωρὶς habet quoque vatic. 1. — μετὰ ἄλλα τρία Iustell. in marg. — ἔτη mox om. vatic. 1. — συνόδου αὐτῆς Iustell. — αὐτοῖς ἡ ἀρχὴ Ioan. Antioch. in vat. cum vulgat. nonnullis, — τὴν ἐξαίτίαν 2 codd. cum Beveregio — εἰς κίνδυνο Io. Antioch. vatic. 1.

ἀκρόασις διχθῆναι, καὶ μετὰ τὴν μεγάλην ἡμέραν ὑποπιστεῖν τρία ἔτη, καὶ μετὰ ἄλλα δύο ἔτη, κοινωνῆσαι χωρὶς προσφορᾶς, καὶ οὕτως ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ τέλειον, ὥστε τὴν πᾶσαν ἱσταίαν πληρῶσαι. Εἰ δὲ τινες πρὸ τῆς συνόδου ταύτης ἰδέχθησαν εἰς μετάνοιαν, ἀπ' ἰκείνου τοῦ χρόνου λειλογίσθαι αὐτοῖς τὴν ἀρχὴν τῆς ἱσταίας. Εἰ μὲντοι κίνδυνος καὶ θανάτου προσδοκία ἐκ νόσου ἢ ἄλλης τινὸς προφάσειως συμβαίη, τούτους ἐπὶ ὄρω διχθῆναι.

ζ'. Περὶ τῶν συνιστιαζόντων ἐν ἰορτῇ ἱθνικῇ ἐν τόπῳ ἀφωρισμένῳ τοῖς ἱθνικοῖς, ἴδια βρώματα ἐπιχομισαμένων καὶ φαγόντων, ἔδοξε διετίαν ὑποπτόντας διχθῆναι. Τὸ δὲ εἰ χρὴ μετὰ τῆς προσφορᾶς, ἕκαστον τῶν ἐπισκόπων ἴστω δοκιμάσαι, καὶ τὸν ἄλλον βίον ἐφ' ἑκάστου ἱξιάσαι.

η'. Οἱ δὲ δεύτερον καὶ τρίτον θύσαντες μετὰ βίας, τετραετίαν ὑποπιστεῖν τωσαν, δύο δὲ ἔτη χωρὶς προσφορᾶς κοινωνησάτωσαν, καὶ τῷ ἑβδόμῳ τελείως διχθήτωσαν.

θ'. Ὅσοι δὲ μὴ μόνον ἀπίστησαν, ἀλλὰ καὶ ἱπανέστησαν καὶ ἠνάγκασαν ἀδελφοὺς, καὶ αἵτιοι ἰγίνοντο τοῦ ἀναγκασθῆναι, οὗτοι ἔτη μὲν τρία τὸν τῆς ἀκροάσεως διξάσθωσαν τόπον, ἐν δὲ ἄλλῃ ἱσταίᾳ τὸν τῆς ὑποπτώσεως, ἄλλον δὲ ἑνὶ αὐτὸν κοινωνησάτωσαν χωρὶς προσφορᾶς, ἵνα τὴν δεκαετίαν πληρώσαντες, τοῦ τελείου μετᾴσχωσιν. Ἐν μὲντοι τούτῳ τῷ χρόνῳ, καὶ τὸν ἄλλον αὐτῶν ἐπιτηρεῖσθαι βίον.

poenitentiam agere, et postmodum duobus annis sine oblatione communicare: et tunc demum, sex annis completis, ad perfectionis gratiam pervenire. Si vero quidam ante hanc synodum suscepti sunt ad poenitentiam, ex illo tempore initium eis sexennii computetur. Si quod autem periculum, vel mortis expectatio, aut ex infirmitate, aut ex aliqua occasione contigerit, his sub definitione statuta communio non negetur (4).

7. De his qui festis diebus gentilium in remotis eorum locis convivium celebrarunt, cibosque proprios deferentes ibidem comederunt, placuit post poenitentiam biennii eos suscipi, utrum vero cum oblatione, singuli episcoporum, probantes vitam eorum, et singulos actus, examinent.

8. Hi qui secundo et tertio sacrificaverunt coacti, quatuor annis poenitentiae subiiciantur: duobus autem annis sine oblatione communicent, et septimo anno perfecte recipiantur.

9. Quotquot autem non solum ipsi deviaverunt, sed etiam insurrexerunt, et compulerunt fratres, et causas praebuerunt ut cogerentur, hi per triennium quidem locum inter audientes accipiant, per aliud vero sexennium poenitentiae subiiciantur acriori, et alio anno communionem sine oblatione percipiant, ut perfectionem, expleto decennio, consequantur. Inter haec autem et eorum vita pensanda est (5).

Can. 7. Ἡ ἐν τέτρ. Io. Antioch. cod. Ut. — ἡ φαγόντων trapez. — ἑκάστου τῶν ἐπισκ. Io. Antioch. vulg. vat. 1. — ἴστω δοκιμάσαι cum vatic. 1, Bodleian. 26; ἱξιάσαι Bodleian. 2385; ἴστω vulgo, Rhall; ἴστω τὸ δοκίμ. Bev. et Routh. — ἱξιάσαι cum Io. Antioch. vat. 5 et 8 anglican.

pro ἀξιώσει Iustelli, vulg. et unius Bodleian. 715.

Can. 8. Ἐπιθύσαντες Ioan. Antioch. in cod. Ut. κοινωνήσαντες vatic. 1.

Can. 9. Ἄλλον ἑαυτὸν Bevereg. — κοινωνήσαντες Ioan. Antioch. ibid.

ι'. Διάκονοι, ὅσοι καθίστανται, παρ' αὐτὴν τὴν κατάστασιν εἰ ἑμαρτύραντο καὶ ἔφασαν χρῆναι γαμῆσαι, μὴ δυιόμενοι οὕτω μένειν, οὗτοι μετὰ ταῦτα γαμήσαντες, ἴστωσαν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ, διὰ τὸ ἐπιτραπῆναι αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου. Τοῦτο δὲ εἴ τινας σιωπήσαντες, καὶ καταδεξάμενοι ἐν τῇ χειροτονίᾳ μένειν οὕτω, μετὰ ταῦτα ἤλθον ἐπὶ γάμον, πιπαῦσθαι αὐτοὺς τῆς διακονίας.

ια'. Τὰς μνηστευθείσας κόρας, καὶ μετὰ ταῦτα ὑπὸ ἄλλων ἀρπαγείσας, ἔδοξεν ἀποδιδόσθαι τοῖς προμνηστευσάμενοις, εἰ καὶ βίαν ὑπ' αὐτῶν πάθοιεν.

ιβ'. Τοὺς πρὸ τοῦ βαπτίσματος τεθυκότας, καὶ μετὰ ταῦτα βαπτισθέντας, ἔδοξεν εἰς τάξιν προάγισθαι, ὡς ἀπολουσαμένους.

ιγ'. Χωρεπισκόποις μὴ ἱξεῖναι πρεσβυτέρους ἢ διακόνους χειροτονεῖν, ἀλλὰ μὴν μηδὲ πρεσβυτέρους πόλιως, χωρὶς τοῦ ἐπιτραπῆναι ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου μετὰ γραμμάτων, ἐν ἑτέρᾳ παροικίᾳ.

ιδ'. Τοὺς ἐν κλήρῳ πρεσβυτέρους ἢ διακόνους ὄντας, ἀπειχομένους κρεῶν, ἔδοξεν ἐφάπτεσθαι, καὶ οὕτως, εἰ βούλοιντο, κρατεῖν ἑαυτῶν. Εἰ δὲ βδελύσσοιντο, ὡς μηδὲ τὰ μετὰ κρεῶν βαλλόμενα λάχανα ἰσθίειν, καὶ εἰ μὴ ὑπέχοιεν τῷ κανόνι, πιπαῦσθαι αὐτοὺς τῆς τάξεως.

10. Diaconi, quicumque ordinantur, si in ipsa ordinatione protestati sunt, et dixerunt velle se coniugio copulari, quia sic manere non possunt, hi si postmodum uxores duxerint, in ministerio manebant, propterea quod eis episcopus licentiam dederit. Quicumque sane tacuerunt, et susceperunt manus impositionem, professi continentiam, et postea nuptiis obligati sunt, a ministerio cessare debebunt (6).

11. Desponsatas puellas, et post ab aliis raptas, placuit crui, et eis reddi quibus ante fuerant desponsatae, etiamsi eis a raptoribus vis illata constiterit.

12. Eos qui ante baptismum sacrificaverunt idolis, et postea baptismum consecuti sunt, placuit ad ordinem provehi, quod probentur abluti.

13. Chorepiscopis non licere presbyteros, aut diaconos ordinare, sed nec presbyteris [*lege presbyteros*] civitatis, sine praecepto episcopi vel litteris, in unaquaque parochia (7).

14. Hi qui in clero sunt presbyteri, et diaconi, et a carnibus abstinent, placuit eas quidem contingere, et ita, si voluerint, continere. Quod si in tantum eas abominantur, ut nec olera, quae cum eis coquuntur, existiment comedenda, tamquam non consentientes regulae, ab ordine cessare debebunt.

Can. 10. Διάκονοι καθιστάμενοι ὅσοι vatic. 1, vallicell. Bevereg. — Εἰ ἑμαρτύραντο Bevereg. vatic. 1; ἑμαρτύρησαντο trapez. Iustell. in marg. — καὶ ἔφασαν vatic. 1, vallicell. Ioan. Antiochen. in tit. 27. — χρῆναι γαμῆν Iustell. in marg. — διαμένειν trapez. — ἐπιτρ. αὐτοὺς Ioan. Antioch. — παρασιωπήσαντες Bevereg.

Can. 11. Exstat in tit. 42 Ioan. eiusdem.

Can. 12. Προάγισθαι δεῖν Id. Ioan. in vatic. ἀπολουσαμένους Iustell.

Can. 13. Χωρεπισκόποις cum vatic. nostris, trapez.

bodleian. Pedal. χωρεπισκόπους vulgo — μὴν vulgo om. habent codd. et interpr. πρεσβυτέροις vallicell. μηδὲ ἐπισκόποις vatic. 1, Bever. Nomoc. russ. in quo ἑτέρων πόλιων εἰς ἑτέρας — ἐν ἑκαστῇ παρ. vatic. 2, vallic. barocc. plures.

Can. 14. Καὶ ἀπειχομένους Pedal. — Εἰ δὲ μηδὲ βούλοιντο Bevereg.; εἰ δὲ βουλ. Balsam. vulg. Εἰ δὲ βδελύσσοιντο vallicell. vatic. 1, column. tres bodleiani 26, 623, 3383, Ioan. Antioch. in tit. 29. — Καὶ μὴ ὑπέχοιεν vatic. 3, palatin. Ioan. Antioch. et septem codd. anglicani; καὶ μηδὲ ὑπέχοιεν Bevereg. καὶ ὑπέχοιεν trapez.

14'. Περὶ τῶν διαφερόντων τῷ κυριακῷ, ὅσα ἐπισκόπου μὴ ὄντος πρεσβύτεροι ἐπώλησαν, ἀνακαλεῖσθαι τὸ κυριακόν. Ἐν δὲ τῇ κρίσει τοῦ ἐπισκόπου εἶναι, εἴπερ προσήκει ἀπολαβεῖν τὴν τιμὴν, εἴτε καὶ μὴ, διὰ τὸ πολλάκις τὴν πρόσδοτον τῶν πιπραμένων ἀποδιδωκέναι αὐτοῖς τούτοις πλείονα τὴν τιμὴν.

15'. Περὶ τῶν ἀλογευσαμένων ἢ καὶ ἀλογευσομένων ὅσοι πρὶν εἰκοσαετίς γενέσθαι, ἡμαρτον, πέντε καὶ δέκα ἔτιςιν ὑποπισόντες, κοινωνίας τυγχανέτωσαν τῆς εἰς τὰς προσευχάς. Εἴτα ἐν τῇ κοινωνίᾳ διατελίσαντες ἔτη πέντε, τότε καὶ τῆς προσφορᾶς ἐφαπτίσθωσαν. Ἐξισταζέσθω δὲ αὐτῶν καὶ ὁ ἐν τῇ ὑποπτώσει βίος, καὶ οὕτως τυγχανέτωσαν τῆς φιλανθρωπίας. Εἰ δέ τινες κατακόρως ἐν τοῖς ἁμαρτήμασι λεγόμενοι, τὴν μακρὰν ἐχέτωσαν ὑπόπτωσιν. Ὅσοι δὲ ὑπερβάντες τὴν ἡλικίαν ταύτην, καὶ θυγαῖκας ἔχοντες περιπεπνέωσι τῷ ἁμαρτήματι, πέντε καὶ εἴκοσι ἔτη ὑποπισόντες, κοινωνίας τυγχανέτωσαν τῆς εἰς τὰς προσευχάς, εἴτα ἐκτελίσαντες πέντε ἔτη ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν εὐχῶν, τυγχανέτωσαν τῆς προσφορᾶς. Εἰ δέ τινες καὶ θυγαῖκας ἔχοντες, καὶ ὑπερβάντες τὸν πεντηκονταετῆ χρόνον ἡμαρτῶν, ἐπὶ τῇ ἐξόδῳ τοῦ βίου τυγχανέτωσαν τῆς κοινωνίας.

16'. Τοὺς ἀλογευσαμένους καὶ λιπροὺς ὄντας, ἥτοι λιπρώσαντας, τούτους προτέταξεν ἡ ἁγία σύνοδος, εἰς τοὺς χιμαζομένους εὐχισθαι.

15. De his quae pertinent ad ecclesiam, quaecumque, cum non esset episcopus, presbyteri vendiderunt, placuit, rescisso contractu, ad iura ecclesiastica revocari. In iudicio autem erit episcopi, si pretium debeat recipi, necne: quia plerumque rerum distractarum reditus ampliorem summam pro pretio dato reddiderit (8).

16. De his qui irrationabiliter versati sunt, sive versantur, quotquot ante vicessimum annum tale crimen commiserint, quindecim annis exactis in poenitentia, communionem mereantur orationum: deinde quinquennio in hac communione durantes, tunc demum oblationis sacramenta contingant. Discutiatur autem et vita eorum, qualis tempore poenitudinis exstiterit, et ita misericordiam consequantur. Quod si inexplebiliter his haesere criminibus, ad agendam poenitentiam prolixius tempus insumant. Quotquot autem peracta x annorum aetate, et uxores habentes, hoc peccato prolapsi sunt, x annis poenitudinem gerentes, in communionem suscipiantur orationum: in qua quinquennio perdurantes, tunc demum oblationis sacramenta percipiant. Quod si qui et uxores habentes, et transcendentem quinquagesimum annum aetatis, ita deliquerint, ad exitum vitae communionis gratiam consequantur.

17. Eos qui irrationabiliter vixerunt, et lepra iniusti criminis alios polluerunt, praecepit sancta synodus inter eos orare, qui spiritu periclitantur immundo (9).

Can. 15. Περὶ δὲ τῶν διαφ. vatic. 1, vallicell. — ἀνακαλεῖσθαι Bruns. ἀνακαλεῖσθαι Ioan. Antioch. t. 9. — εἴτε προσήκει vatic. 1, vallicell. palat. — τὴν εἰσοδοὺν Iustell. Pedal. Bruns. — διδωκέναι Io. Antioch.

Can. 16. Περὶ δὲ τῶν vallicell. vatic. 1. — περὶ τῶν ἀλογευσ. διαφ. — ἡμαρτῶν Iustell. in margia. —

ἢ ἀλογευσ. trapex. — ἐξισταζέσθω om. vatic. 1. usque ad φιλανθρωπίας. — τινες κακοεργῶς Ethon. collegil cod. — εἴκοσι ἔτιςιν Rhall. — ὑποπισόντες cum vatic. 1, vallic. trapex. palat. et omnibus bodleian. ὑποπισίνωσαν καὶ κοιν. Bevereg. et Nomoc. russic. — τὸν πεντηκοντὸν in hisdem.

ιη'. Εἴ τινες ἐπίσκοποι κατὰσταθέντες, καὶ μὴ διχθέντες ὑπὸ τῆς παροικίας ἐκείνης, εἰς ἣν ὠνομάσθησαν, ἑτέραις βούλονται παροικίαις ἐπιέναι, καὶ βιάζεσθαι τοὺς καθιστώτας, καὶ στάσεις κινεῖν κατ' αὐτῶν, τούτους ἀφορίζεσθαι. Ἐὰν μέντοι βούλονται εἰς τὸ πρεσβυτέριον καθίζεσθαι, ἔνθα ἦσαν πρότερον πρεσβύτεροι, μὴ ἀποβάλλεσθαι αὐτοὺς τῆς τιμῆς. Ἐὰν δὲ διστασιάζωσι πρὸς τοὺς καθιστώτας ἐκτὶ ἐπισκόπους, ἀφαιρεῖσθαι αὐτοὺς καὶ τὴν τιμὴν τοῦ πρεσβυτέρου, καὶ γίνεσθαι αὐτοὺς ἐκκληρύχτους.

ιβ'. Ὅσοι παρθέναν ἐπαγγιλλόμενοι, ἀδιτοῦσι τὴν ἐπαγγελίαν, τὸν τῶν διγάμων ὅρον ἐκπληροῦντες. Τὰς μέντοι συνερχομένας παρθένας τισὶν, ὡς ἀδελφὰς, ἐκωλύσαμεν.

ιγ'. Ἐὰν τις γυνὴ μοιχευθῇ, ἢ μοιχεύσῃ τις, ἐν ἑσπέρᾳ ἔτιςιν διττὸν αὐτὸν τοῦ τελείου τυχεῖν, κατὰ τοὺς βαθμοὺς τοὺς προάγοντας.

κα'. Περὶ τῶν γυναικῶν τῶν ἐκπορευουσῶν, καὶ ἀναιρουσῶν τὰ γεννώμενα, καὶ σπουδαζουσῶν φθόρια ποιεῖν· ὁ μὲν πρότερος ὅρος μέχρις ἐξόδου ἐκώλυσε, καὶ τούτῳ συντίθεται. Φιλανθρωπότερον δέ τι εὐρόντες, ὥρισamen δικαίῃ χρόνον κατὰ τοὺς βαθμοὺς τοὺς ὠρισμένους κληρῶσαι.

κβ'. Περὶ ἐκουσίων φόνων, ὑποπιπύτωσαι μὲν, τοῦ δὲ Τελείου ἐν τῷ τέλει τοῦ βίου καταξιούσθωσαν.

18. Si qui episcopi ordinati sunt, nec recepti ab illa parochia in qua fuerant denominati, voluerintque alias occupare parochias, et vim praesulibus earum inferre, seditiones adversus eos excitando, hos abiici placuit. Quod si voluerint in presbyterii ordine, in ecclesia ubi prius fuerant, ut presbyteri, residere, non abiciantur propria dignitate. Si autem seditiones commovent ibidem constitutis episcopis, presbyterii quoque honor talibus auferatur, sicutque damnatione notabiles.

19. Quotquot virginitatem promittentes irritam faciunt sponsionem, inter bigamos censeantur. Virgines autem, quae conveniunt cum aliquibus, tamquam sorores, habitare prohibemus.

20. Si cuius uxor adultera fuerit, vel si ipse adulterium commiserit, septem annorum poenitentia oportet eum perfectionem consequi, secundum pristinos gradus (10).

21. De mulieribus quae fornicantur et partus suos necant, vel quae agunt secum, ut ex utero conceptos excutiant, antiqua quidem definitio usque ad exitum vitae eas ab Ecclesia removet: humanius autem nunc definimus, ut eis decem annorum tempus, secundum praefixos gradus poenitentiae, largiamur.

22. Qui voluntarie homicidium fecerint, poenitentiae quidem iugiter se submittant: perfectionem vero circa vitae exitum consequantur.

Can. 18. Ἐὰν τις τραπεζ. — καταστάτης Pedal. — ἐν ἑτέροις vatic. 8. — πρεσβυτερίον palat. semel et mox iterum. — διστασιάζωσι Iustell. depravate — ἀφαιρ. πάντες Bevereg. Nomocan. russ.

Can. 19. Οὕτω τὸν διγάμον Io. Antioch. tit. 24. — ὡς ante ἀδελφὰς om. palat. — ἀδελφοὶ Bever. Nom. russ.

Can. 20. Ἐὰν τις γυνὴ vatic. 2. — ἐκείνῃ αὐτὸν Io.

stell. — προσάγοντας vatic. 1.

Can. 21. Συντίθεται trapez. petroburg. 1 — forte καὶ αἱ τ. σ. Routh. — πληρῶσαι om. trapezunt. Pedal. Iustell. plerique vulgati; transponit. Io. Antioch. tit. 40.

Can. 22 aliquando loco 23 ponitur et vice versa. — τοῦ τελείου δὲ Iustell. — πρὸς τῷ τέλει Io. Antioch. tit. 40 in vatic. et vulg.

κγ'. Ἐπὶ ἀκουσίων φόνων, ὁ μὲν πρότερος ὁρος ἐν ἑπταιτίᾳ χειλεῖ τοῦ τελείου μετασχεῖν, κατὰ τοὺς ὠρισμένους βαθμούς. Ὁ δὲ δεύτερος, τὸν πεινταιτῇ χρόνον πληρῶσαι.

κδ'. Οἱ καταμαντεύόμενοι καὶ ταῖς συνηθείαις τῶν ἔθνων ἑξακολουθοῦντες, ἢ εἰσάγοντες τινὰς εἰς τοὺς ἑαυτῶν οἴκους ἐπὶ ἀνιυρίσει φαρμακειῶν, ἢ καὶ καθάρσει, ὑπὸ τὸν κανόνα πειναιτῶσαν τῆς πεινταιτίας κατὰ τοὺς βαθμούς ὠρισμένους τρία ἔτη ὑποπτώσει, καὶ δύο ἔτη εὐχῆς, χωρὶς προσφοράς.

κε'. Μνηστεισάμενός τις κόρην, προσιφάρη τῇ ἀδελφῇ αὐτῆς, ὥς καὶ ἐπιφορέσαι αὐτήν, ἔγρημε δὲ τὴν μνηστῆν μετὰ ταῦτα, ἢ δὲ φθαρεῖσα ἀπήγξατο· οἱ συνειδότες ἐχειλεύσθησαν ἐν δικαιοῖα διχθῆναι εἰς τοὺς συνιστώτας κατὰ τοὺς ὠρισμένους βαθμούς.

22. De homicidiis non sponte commissis, prior quidem definitio post septennem poenitentiam perfectionem consequi praecipit: secunda vero, quinquennii tempus explere.

23. Qui divinationes expetunt, et morem gentilium subsequuntur, aut in domos suas huiusmodi homines introducunt, exquirendi aliquid arte malefica, aut expiandi causa, sub regula quinquennii iaceant, secundum gradus poenitentiae definitos.

24. Quidam sponsam habens, sororom eius violavit, et gravidam reddidit: postmodum desponsatam sibi duxit uxorem; illa vero, quae corrupta est, laqueo se peremit. Hi qui fuerunt conscii, post decennem satisfactionem iussi sunt suscipi, secundum gradus poenitentiae constitutos.

Can. 23. Ἐπὶ ἀκουσίων cum vatic. 1, 2, 3, palat. vallicell. column. περί ακουσ. caeterl.—Extat in tit. 40. Io. Antioch. iuxta vatican.

Can. 24. Συνηθείας τῶν χρέων vulg. in concillis — κατακολουθοῦντες Bevereg. lustell.—ἀνιυρήσει φαρμακειῶν καὶ καθάρσει. Ioan. Antioch. vulg. eod. tit.—

τοὺς ante ὠρισμίν. om. lustell.

Can. 25. Extat in eodem tit. Ioannis Antioch. iuxta cod. vat.—ἐὰν προσιφάρη vallicell. προσέφησε τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς lustell. in marg.—ἐπιφορέσαι Bevereg. ἐμφορέσαι vallicell. vatic. 1—οἱ δὲ συνειδότες vatic. 2.

ANNOTATIONES.

(1) *Licere*. Anno p. C. 314 vel 315 ancyra synodus ascribi solet, nicaena prorsus antiquior, ut monitus a Graecis notavit Dionysius: « Ista regulae priores quidem sunt nicaenis, sed ideo nicaenae prius positae sunt propter auctoritatem eiusdem magni consilii congregati apud Nicaeam. » Saeviente tum temporis in Christianos Maximiano, non pauci, acerbitate tormentorum victi, manus dederunt; ex quibus nonnulli tum sacerdotes, tum diaconi, pudore capti, alio fortasse deterriti poenarum genere, poenitentibus scilicet addictarum, praelium qui-

dem, quasi resumpto animo, redintegrare videbantur, sed fraudulenter et insidiosae, facta cum gentilium magistratibus collusione, condictaque pacto pecunia, ut cum nil paterentur, martyrium simularent. Nil mirum hoc primo canone in id genus sacerdotes, statutam primum ab omni sacerdotum officio suspensionem, tumque sacrificii oblationem, tum quamvis ad populum concionem interdictam.

(2) *Potestas*. Nota similiter diaconos aequae lapsos simili poena excludi a duobus praecipuis muneribus, id est tum a pane et

calice offerendo, tum a praedicando; ex quibus prius esse multiplex diaconi inter sacra ministerium, non vero sacerdotis oblationem; posterius autem non concionem ad populum, sed acclamationem cum precibus fieri solitam, minime dubitandum.

(3) *Humanitas.* Iungitur IV cum V canone apud Dionysium, Cresconium, et in prisca versione atque Adriani epitome. Quae vero in his subobscura sunt, verbis veterum interpretum apposite collatis declarantur. De illis nimirum agitur qui vi sacrificaverunt, etiam pransi ad idola (in templis idolorum Isid.): quorum alii laetiore (cultiore Isid.) habitu accesserunt, ductique ad templa, vestibis pretiosioribus usi (ibi pretiosiori adhuc veste mutata Isid.), parati prandii participes facti sunt indifferenter (haud aegre graece; sumentes omnia quae fuerunt apposita Isid.): hos igitur placuit uno anno audire, in narthece stantes, sacrarum lectioni attentos (Zonaras); deinde tribus annis substerni, hoc est post ambonem consistere et cum catechumenis egredi; tum biennio cum fidelibus in oratione tantum communicare (ita recte interpretantur Zonaras et Balsamon). Quibus sex annis (male quatuor Isid.) absolutis, eos denique ad perfecta (ἐπὶ τὸ τέλειον, plane eodem sensu quo sexcenties τελειώσεις et τελειῖσθαι apud Areopagitam) pervenire, sive divinorum esse Eucharistiae sacramentorum participes (sacramentis reconciliari Isid.). Alii vero templa quidem ascenderunt, accumbentesque mensis comederunt idolothyta, sed veste lugubri, moesti et flentes, immo clamantes, etc. Illos iubet Synodus biennio substerni, tertio anno orationibus tantum, nondum oblationi communicare, cum fidelibus consistentes, quadriennio demum (non tertio anno, ut legit Espenius singularem secutus varietatem) suscipi ἐπὶ τὸ τέλειον. Verum enim vero nota penes episcopos plane fuisse aut protrahere poenitentiam, aut indulgentias decurtare; quae quidem facultas, perinde ac saepe memorata martyrum pro lapsis suffragia, catho-

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

licae hodiernarum quae dicuntur indulgentiarum disciplinae locum dedit, absque ulla exceptione legitimum.

(4) *Negetur.* Agitur hic de his qui solis cesserunt minis, ac temperari debet Dionysii versio, relata voce ἀπειλῇ tum ad metum suppliciorum, πολλάσιων, tum ad caeterorum damnorum, ἀφαιρίσιως κ. τ. ι. Antonomasis illa dies magna pro pascha transiit inde in Caroli Magni capitulare de poenitentibus: «Ut sint cum cilicio inter poenitentes vel usque ad diem magnum.»

(5) *Pensanda est.* Hisce liquet canonibus sacerdotem verum iudicem agere, cum eius sit et de poenitentis contritione, et de criminis pravitate, et de iteratione, et de variis vitae praeteritae praesentisque circumstantiis statuere.

(6) *Debebunt.* Qualis sit X canonis sensus vix affirmari potest, cum aliter omnino referatur a Martino Bracarense, sane orientalis disciplinae studioso; legit enim: «Diaconus qui eligitur, si contestatus fuerit pro accipiendo matrimonio, et dixerit non posse in castitate permanere, hic non ordinetur.» Eadem rursus in collectione quesnelliana saeculo VI aut V scripta ex fontibus graecis. Immo vim canonis qualemcumque illatam fuisse non negare videntur Zonaras et Balsamon, quum aperte fateantur vel apud Graecos licentiam diacono non concedi uxorem post ordinationem accipiendi. Caeterum posterior canonis pars qua, solo iam ligatus silentio, diaconus ad castitatem tenetur, argumento est manifesto extitisse hac de re legem generalem, nec nisi urgente quadam necessitate, ab illa in nonnullis locis episcopos, si qui demum id genus alicubi fuerint, concessisse immunitatem.

(7) *Parochia.* Tantas lites inter eos qui apud pseudo-reformatos episcoporum partes aut presbyterorum tenebant, is canon movit, ut post prolixos Beveregii commentarios etiam alios nuperrime Martinus Routhius condere sibi praeceperit, elegantes quidem et graves, quos nemo sine emolumento aut voluptato

recolet. Nobis vero satis fuit, stabilita ex optimis codicibus vera canonis scriptura, sensum tantisper a Dionysio et vetustis interpretibus depravatum, graeco restituisset: scilicet chorepiscopis quibus aliqua ordinandi competebat potestas, haud esse integrum presbyteros et diaconos ubivis ordinare, quanto minus (ἀλλὰ μὴ μηδὲ) presbyteros in ipsa episcopi civitate, in quacunque parochia sive dioecesi, sine ipsius episcopi licentia, eaque litteris scriptis concepta. Cf. can. nic. 8, antioch. 8, 10, neo-caesar. 13, Basil. 29.

(8) *Reddiderit*. Vido quam egregie, vel inter acerbo persequentium agmina, dictum et sancitum sit, sua esse Ecclesiae possidendi iura, bonorumque suorum alienationem, sine episcopi consensu, habendam omnino nullam.

(9) *Immundo*. Pauca quidem verba, nulla inter graecos varietate discrepant; sed mira latinorum interpretum diversitas est, immo tanta exemplariorum dissensio, ut teste Labbaco, vix duo inter se consentiant; inde movebatur Petrus de Marca ad specialem in hunc canonem scribendam dissertationem. Ne vero a Graecis discedamus, constat synodum mandavisse ut hi qui crimine contra naturam contraxerant lepram, eaque alios infece- rant, sive de corporis, sive de animi morbo agatur, inter hiemantes, seu foris extra ecclesiam, ubi tam energumeni quam primae classis poenitentes sub dio degebant, consisterent. Hic lubet paululum a severiore sobrietatis nostrae lege recedere ut vitiosam,

nostra quidem sententia, lectionem Iustelli, etiamque a Ballerinis acceptam, uno verbo emendemus: ubi enim apud illos prisca versio canonum habet: « Pro his qui in animalia *fraciscunt*, » non *fracescunt* legere suaderemus post eodem in margine, sed *fruniscunt* aut *fruniscuntur*; quae vox minus erit insolens, et inaudita. « *Fruniscor* enim, inquit A. Gellius, rarissimum, sed iucundius, et amoenius quam *fruor*. » Unde Commodianus semel in *Istruct.* 36 v. 897, et iterum *Carm. apolog.* v. 298:

Haec speranda nobis spes et sempiterno *frunisci*:
Dum vita *frunisci* putas, improvidus erras.

(10) *Gradus*. Videtur is canon loqui de marito qui uxorem ab altero ex causa adulterii dimissam, illo adhuc vivente, duxit et cum illa moechatus est. Unde nonnulli inferunt patres huius synodi re supposuisse vera, ab adulterio minime dissolvi matrimonium, et eum qui dimissam duxit mulierem, esse adulterum: nondum igitur Graecos morem civili gessisse legi quae postmodum in simili casu divortium aliamque a latina disciplina induxit consuetudinem. Missa fecimus nonnulla quae Graecis ignorantur, olim vero a veteribus latinis interpretibus legebantur tam in hoc concilio quam in caeteris, qualia sunt nomina episcoporum, subscriptiones, appendices, aliaque id genus codicibus nostris ignota. Ancyrana autem omnia M. Routhius collegit et eleganter expolivit in *Reliq. sacr.* ed. vet. t. III, p. 405-454, ed. alt. t. IV. p. 115-239.

III.

CONCILII NEOCAESARIENSIS

CANONES XV.

TIT. I. De presbyteris qui uxores acceperunt vel fornicati sunt. — II. De his quae duobus fratribus nuptiae fuerunt vel qui duas sorores uxores acceperunt. — III. De his qui multis nuptiis obligantur. — IV. De his qui fornicari proposuerint et vetantur. — V. De catechumenis peccantibus. — VI. De catechumena gravida quae debeat baptizari. — VII. Quod non oporteat in nuptiis bigamorum orare presbyteros. — VIII. De his qui mulieribus adulteris sociantur. — IX. De presbyteris qui antequam adipiscerentur ordinem, peccaverunt. — X. De diaconibus similiter. — XI. Quo tempore presbyterum oporteat ordinari. — XII. De his qui in aegritudine baptizantur. — XIII. De certo numero diaconorum.

α'. Πρεσβύτερος εἰὰν γήμη, τῆς τάξεως αὐτὸν μετατίθεσθαι. Ἐὰν δὲ πορεύσῃ ἢ μοιχιύσῃ, ἐξωθείσθαι αὐτὸν τέλειον, καὶ ἄλῃσθαι αὐτὸν εἰς μετάνοιαν.

β'. Γυνὴ εἰὰν γήμηται δύο ἀδελφοῖς, ἐξωθείσθω μέχρι θανάτου, πλὴν ἐν τῷ θανάτῳ εἰποῦσα, ὡς ὑγιάνασα λύσει τὸν γάμον, διὰ τὴν φιλανθρωπίαν ἔξει τὴν μετάνοιαν. Ἐὰν δὲ τελευτήσῃ γυνὴ ἐν τοιούτῳ γάμῳ οὖσα, ἥτοι ὁ ἀνὴρ, δυσχερὲς τῷ μένῃ ἢ μετάνοια.

γ'. Περὶ τῶν πλείστοις γάμοις περιπιπτόντων, ὁ μὲν χρόνος σαφὴς ὁ ὠριμὸς, ἡ δὲ ἀναστροφὴ καὶ ἡ πίστις αὐτῶν συντίμνει τὸν χρόνον.

1. Presbyter, si uxorem acceperit, ab ordine deponatur: si vero fornicatus fuerit, aut adulterium perpetraverit, amplius pelli debet, et ad poenitentiam redigi (1).

2. Mulier, si duobus fratribus nupserit, abiiciatur usque ad mortem: verumtamen in exitu propter misericordiam, si promiserit, quod facta incolumis, huius coniunctionis vincla dissolvat, fructum poenitentiae consequatur. Quod si defecerit mulier aut vir in talibus nuptiis, difficilis erit poenitentia in vita permanenti.

3. De his qui in plurimas nuptias inciderunt, et tempus quidem praefinitum manifestum est, sed conversatio eorum, et fides tempus abbreviat.

Titulus est in vatic. 1, 2, 3, vallicell. trapez. uti apud Beveregium: κατὰ τὴν τῶν ἐν Νεοκαισαρίᾳ συνελθόντων ἁγίων καὶ μακαρίων πατέρων, οἵτινες δεύτεροι μὲν εἰσὶ τῶν ἐν Ἀγκύρᾳ, τῶν δὲ ἐν Νικαίᾳ προγενέστεροι. διὰ δὲ σιβασιμότητα προτίτακται αὐτῶν ἡ ἐν Νικαίᾳ. Iude Dionysius: « Post canones ancyranos sequuntur sanctorum et beatorum patrum qui convenerunt Neocaesareae, qui quidem posteriores sunt ancyranis, priores vero nicaenis, sed propter dignitatem nicaeni eisdem praeponuntur. » Eiusdem versio sequitur.

Can. 1. Κατατίθεσθαι Io. Antioch. tit. 27. — τῇ:

τάξεως αὐτοῦ μετατίθεσθαι... ἐξωθείσθω τέλειον καὶ ἄλῃσθω Bevereg. ex uno codice, scriptore non intelligente subauditum, ut centies fit, ἴδου. Nomocanonis russ. conditor huiusmodi vestigiis de more suo caecutiendo instituit. — ἀλῃσθαι αὐτὸν Io. Antiochen.

Can. 2. Ἐὰν γαμήῃ Id. tit. 44. — post θανάτου Bevereg. addit: μὴ πειθεμένη λύσει τὸν γάμον. — In multis codd. et edd. alio ordine: θανάτῳ διὰ τὴν φιλ. εἰποῦσα. — εἰποῦσα om. vatic. 1. — ὡς ὑγιάνασα Io. Antioch. vulgat. — γυνὴ τῷ τοιούτῳ γάμῳ vallicell.

Can. 3. Extat in Ioannis Antioch. tit. 43.

*

δ'. Ἐὰν πρόθῃται τις, ἐπιθυμήσας γυναικὸς, συγκαθευδῆσαι μετ' αὐτῇ, μὴ ἔλθῃ δὲ εἰς ἔρπον αὐτοῦ ἢ ἐνθύμησις, φαίνεται ὅτι ὑπὸ τῆς χάριτος ἐρρύσθη.

ε'. Κατήχουμένος ἐὰν εἰσερχόμενος εἰς τὸ κυριακὸν ἐν τῇ τῶν κατήχουμένων τάξει στήκῃ, οὗτος δὲ φανῇ ἀμαρτάνων, ἐὰν μὲν λόγῳ κλίνων, ἀκροάσθω μηκέτι ἀμαρτάνων. Ἐὰν δὲ καὶ ἀκροώμενος ἔτι ἀμαρτάνῃ, ἐξωθείσθω.

ς'. Περὶ κυοφορούσης, ὅτι διῖ φωτίζισθαι ὁπότι βούλεται. Οὐδὲν γὰρ ἐν τούτῳ κοινῶνι ἢ τίκτουσα τῷ τικτομένῳ, διὰ τὸ, ἐκάστου ἰδίαν τὴν προαίρεσιν τὴν ἐπὶ τῇ ὁμολογίᾳ δείκνυσθαι.

ζ'. Πρεσβύτερον εἰς γάμους διγαμούντων μὴ ἰστιᾶσθαι, ἐπεὶ μετάνοιαν αἰτοῦντος τοῦ διγάμου, τίς ἔσται ὁ πρεσβύτερος, ὁ διὰ τῆς ἰστιᾶσεως συγκατατιθέμενος τοῖς γάμοις;

η'. Γυνὴ τινος μοιχευθεῖσα λαϊκοῦ ὄντος, ἐὰν ἐλιγχεθῇ φανερώς, ὁ τοιοῦτος εἰς ὑπηρεσίαν ἐλθεῖν οὐ δύναται. Ἐὰν δὲ καὶ μετὰ τὴν χειροτονίαν μοιχευθῇ, ὀφείλει ἀπολῦσαι αὐτήν. Ἐὰν δὲ συζῇ, οὐ δύναται ἔχισθαι τῆς ἐγχειρισθείσης αὐτῷ ὑπηρεσίας.

θ'. Πρεσβύτερος, ἐὰν προημαρτηκῶς σώματι προαχθῇ, καὶ ὁμολογήσῃ ὅτι

4. Si quis mulierem concupiscens proposuerit cum ea concumbere, et cogitatio eius non perveniat ad effectum, apparet quod Dei gratia liberatus sit (2).

5. Catechumenus si ingrediatur ecclesiam, et ordinem eorum qui instruuntur assistat: hic autem deprehensus fuerit peccans, si quidem genuflectit, audiat, ut non delinquat ulterius: si vero et audiens peccaverit, expellatur.

6. Gravidam oportet baptizari, quando voluerit, nihil enim in hoc quae parit nascenti communicat: propterea quod uniuscuiusque suum propositum in confessione declaretur (3).

7. Presbyterum in nuptiis bigami prandere non convenit, quia cum poenitentia bigamus egeat, quis erit presbyter qui propter convivium talibus nuptiis possit praebere consensum?

8. Mulier eiusdem adulterata laici constituti, si evidenter arguatur, talis ad ministerium cleri venire non poterit. Si vero post ordinationem adulterata fuerit, dimittere eam convenit: quod si cum illa convixerit, ministerium sibi commissum obtinere non poterit.

9. Presbyter, si praeoccupatus corporali peccato provehatur, et confessus fuerit de se,

Can. 4. Ἐπιθυμῆσαι petrob. 1, barocc. unus, Bruns. — μετ' αὐτῇ cum vatic. 1, 3, petroburg. 1. et 6 anglicanis. — ἐν ἐνθύμησις Io. Antioch. tit. 43.

Can. 5. Ὁ κατηχούμενος mosquens. 1, — εἰς τὸ συσταστικόν Ioan. Antioch. tit. 35 in vatic. οὗτος δὲ ἀμαρτάνων trapez. Rhall. — μηκέτι ἀμαρτάνων vatic. 1. — ἔτι ἀμαρτάνων vatic. 1, 3, palat. vallicell.

Can. 6. Οὐ γὰρ ἐν τούτῳ Io. Antioch. tit. 36. — τὴν ἰδίαν προαίρεσιν τὴν ἐπὶ τῇ μετάνοιᾳ ἢ τοῖς ὁμολογίᾳ ibid.

Can. 7. Εἰς γάμον vatic. 1 — διγαμούντος vatic. 1, 3, palat. trapez. petrob. 1 Ioan. Antioch. tit. 28, Bevereg. Nomocan. russ. — μὴ ἰστιᾶτω ibid.

Can. 8. Ἐὰν γυνὴ ἐλιγχεθῇ trapez. — καὶ om. post ἐὰν δὲ Pedal. — οὐ δὲ αὐτὴν δύναται Ioan. Antioch. tit. 41. — αὐτῇ διακοσίᾳ trapez. Bevereg.

Can. 9. Ἐὰν ὁ προημαρτ. Io. Antioch. tit. 23, idemque om. προαχθῇ consequenter. — Περὶ χειροτονίας Bevereg. — μὴ ὁμολογήσῃ id.

ἥμαρτε πρὸ τῆς χειροτονίας, μὴ προσφερίτω, μένων ἐν τοῖς λοιποῖς, διὰ τὴν ἄλλην σπουδὴν. Τὰ γὰρ λοιπὰ ἁμαρτήματα ἔφασαν οἱ πολλοὶ καὶ τὴν χειροθεσίαν ἀφίειναι. Ἐὰν δὲ αὐτὸς μὴ ὁμολογῇ, ἐλεγχθῆναι δὲ φανερῶς μὴ δυνηθῇ, ἰπ' αὐτῷ ἐκείνῳ ποιῆσθαι τὴν ἐξουσίαν.

ι'. Ὁμοίως καὶ διάκονος, εἰς τῷ αὐτῷ ἁμαρτήματι περιπέσῃ, τὴν τοῦ ὑπερίτου Τάξιν ἐκείτω.

ια'. Πρεσβύτερος πρὸ τῶν Τριάκοντα ἐτῶν μὴ χειροτονείσθω, εἰς καὶ πάνυ ἢ ὁ ἄνθρωπος ἄξιος, ἀλλὰ ἀποτηρείσθω. Ὁ γὰρ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῷ Τριακοστῷ ἔτει ἐφωτίσθη, καὶ ἤρξατο διδάσκειν.

ιβ'. Ἐὰν τοσῶν τις φωτίσθῃ, εἰς πρεσβύτερον ἄγεισθαι οὐ δύναται, οὐκ ἐκ προαιρέσεως γὰρ ἢ πίστεως αὐτοῦ, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης· εἰ μὴ Τάχα διὰ τὴν μετὰ ταῦτα αὐτοῦ σπουδὴν καὶ πίστιν, καὶ διὰ σπάνιν ἀνθρώπων.

ιγ'. Ἐπιχώριοι πρεσβύτεροι ἐν τῷ κυριακῷ τῆς πόλεως προσφέρειν οὐ δύνανται, παρόντος ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρων πόλεως, οὔτε μὲν ἄρτον διδόναι ἐν εὐχῇ, οὔδ' ἐπὶ πότῳ· εἰ δὲ ἀπῶσι, καὶ εἰς εὐχὴν κληθῇ μόνος, δίδωσιν.

quod ante ordinationem deliquerit, oblata non consecret; manens in reliquis officiis, propter studium bonum. Nam peccata reliqua plerique dixerunt per manus impositionem posse dimitti. Quod si de se non fuerit ipse confessus, et argui manifeste nequiverit, potestatis suae iudicio relinquere (4).

10. Simili modo etiam diaconus, si eodem peccato succubuerit, ab ordine ministerii subtrahatur.

11. Presbyter ante tricesimum aetatis suae annum nullatenus ordinetur, licet valde sit dignus: sed hoc tempus observet. Nam Dominus noster tricesimo aetatis suae anno baptizatus est, et sic coepit docere.

12. Si quis in aegritudine fuerit baptizatus, ad honorem presbyterii non potest promoveri, quod non ex proposito fides eius, sed ex necessitate descendit: nisi forte propter sequens studium eius, et fidem, atque hominum raritatem talis possit admitti (5).

13. Presbyteri ruris in ecclesia civitatis, episcopo praesente, vel presbyteris urbis ipsius, offerre non possunt, nec panem sanctificatum dare, calicemque porrigere. Si vero absentes hi fuerint, et ad dandam orationem vocentur soli, dare debebunt.

Can. 10. Ἐὰν τῷ αὐτῷ cum vatic. 3, vallicell. trapez. Pedal. Rhall. et Ioan. Antioch. ut. 23; εἰ δὲ τῷ αὐτῷ vatic. 1, 2, Iustell. εἰς τῷ Bevereg. Nomoc. russic.

Can. 11. Ἀλλὰ τηρείσθω vatic. 1, vallicell. Ioan. Antioch. ut. 23. — ὁ γὰρ κύριος ἐν τῷ Id. κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν vatic. 1. Dionysius videtur non legisse Ἰησοῦς Χριστός — ἱερατεῖσθω vatic. 1, vallicell., trapezunt. & bodleian. Bevereg. Nomocan. russic. τριακονταετίας ἱερατεῖσθω bodleian. 153.

Can. 12. Εἰς πρεσβύτερον Ioan. Antioch. ut. 36 in vatic. trapez. column. πρεσβυτερίου petroburg. 1, vatic. 2. — πίστεως αὐτῷ trapez. — ταῦτα τοῦ σπουδῆν mendose Nomocan. russic.

Can. 13. Ἐπιχώριοι δὲ trapez. Bever. ἐπιχ. ἐπισκοποι ἢ πρεσβύτεροι Ioan. Antioch. ut. 21. — ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου Id. ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου vatic. 2. — κληθεὶς μόνος bodleian. 158; κληθῆναι μόνος bodleian. 3385; κληθῆναι ὁ ἐπιχώριος μόνος bodleian. 5771, Ioan. Antioch. vulg.

ιδ'. Οἱ δὲ χωρεπίσκοποι, εἰσὶ μὲν εἰς τύπον τῶν ἑβδομήκοντα, ὡς δὲ συλλειτουργοὶ, διὰ τὴν σπουδὴν τὴν εἰς τοὺς πτωχοὺς, προσφέρουσι Τιμώμενοι.

ιι'. Διάκονοι ἑπτὰ ὀφείλουσιν εἶναι κατὰ τὸν κανόνα, καὶ πάνυ μεγάλη εἴη ἡ πόλις· πεισθείη δὲ ἀπὸ τῆς βίβλου τῶν Πράξεων.

14. Chorepiscopi quoque ad exemplum quidem et formam septuaginta videntur esse: ut comministri autem, propter studium quod erga pauperes exhibent, honorentur.

15. Diaconi septem debent esse, iuxta regulam, licet et valde magna sit civitas. Idipsum autem et Actuum apostolorum liber insinuat.

Can. 14. Iungitur apud Io. Ant. et alias cum 13 cuius videtur esse interpretamentum. — τὴν σ. εἰς πτωχοὺς. Instell.

Can. 15. Καὶ π. μεγάλη ἡ πόλις Ioan. Antioch. ult. 23; μεγάλη ἡ πόλις vallicell. trapez. Bevereg. Nomocan. russ. Rhulli.

ANNOTATIONES.

(1) *Redigi.* Tametsi neque de anno consilii neocaesariensis, neque de numero canonum aut episcoporum constet omnino, satis consentiunt Synodum habitam fuisse eodem tempore quo ancyrana, inter annos 314 et 319, Vitalem antiochenum utrique praefuisse, ac sedisse cum decem episcopis in ancyrana, cum iisdem et aliis quique in neocaesariensi, eosdemque omnes ex CCCXVIII nicaenis fuisse, ac plerosque demum insignitos doctrinae et laurea sanctitatis, immo martyrii. Unde nemo non inferet quanta his canonibus auctoritas accesserit. V. Tillemont ad *Histor. eccl.* t. VI, p. 1. Ut vero canon primus reprobat sacerdotis matrimonium post ordinationem actum, aequae ac fornicationem et adulterium, ita minus loquitur quam silet prorsus de Graecorum more ineundi ante ordinationem matrimonii.

(2) *Liberatus sit.* Haud fortasse omittendum scholion in duplici vetusto codice descriptum, vat. 827 et Palat. 576, quorum menda repurgare iuvat: Καλῶς εἶπεν Πρόβηται, ἐν ἀρχῇ μέχρι ψιλῆς προθείσιν ἐστι, [ἀλλὰ καὶ τὸ σπουδῆς palatin. ἄλλως καὶ τὸ σπουδῆς vatic. Lego: ἄλλως καί τι σπουδῆς] ἐχόμενον ἑωραξεν, ὑποκίτται ἐφορκισμένοις [σωφρονισμῶ (1) palatin], καθὼς διαγορεύει ὁ ὁ κανὼν τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Cf. Balsamon et Zonar. ad hunc canon. et Basilianum LXX. Caeto-

rum cave ne hic putes ethicam potius esse admonitionem quam canonis robur; maximi enim ad rem canonicam illud interest, sub canonica poenitentia non cadere peccatum, ut aiunt, mere internum.

(3) *Declaretur.* Respicit aperte canon VI tum ad nonnullorum opinionem id mire existimantium mulierem gravidam non baptizari quin fetus in utero simul baptizetur, tum ad veteres Ecclesiae ritus catechumenum quemcumque de fide interrogantis. Cf. Fleury *Hist. eccl.* lib. X. n. 17.

(4) *Relinquere.* « Manere in reliquis officiis, » Zonara interprete, est sacerdotum honorem, cathedrae praerogativam, iusque in altari communicandi retinere; « potestatis vero suae iudicio is relinquitur » qui nulla publica sententia convictus deiectusque, iubetur tamen videre an propria flagitii conscientia pressus, sponte sua debeat a sacerdotum munerum functione desistere.

(5) *Admitti.* Gabriel Albaspinacus contra Balsamonem et Zonaram aliosque recte vidit eos hic in causam non venire qui in mortem baptismum distulissent, sed alios quos mortis periculum in ipso catechumenatu occupavisset, quibus porro ita praepropere baptismus collatus fuerit ut rudes imperitique rei sacrae, iam non valerent fidei arcana tradere, docere, exponere, nedum integra sacerdotii officia impleverint.

IV. CONCILII ANTIOCHENI

CANONES XXV.

TIT. I. De his qui contraria gerunt statutis de pascha in nicaeno concilio. — II. De his qui se a perceptione sanctae communionis avertunt et qui excommunicatis in domibus communicare praesumunt. — III. De his qui ab aliis provinciis praeter conscientiam episcopi sui in aliis immorantur. — IV. De damnatis et ministrare tentantibus. — V. De his qui se a ministerio ecclesiastico subtrahunt et seorsum congregare peritent. — VI. De clericis excommunicatis et laicis. — VII. De peregrinis suscipiendis. — VIII. De pacificis peregrinorum, id est commendatitiis litteris. — IX. De metropolitanis singularum provinciarum. — X. De his qui vocantur chorepiscopi. — XI. De episcopis et clericis qui imperatores supplicent. — XII. De damnatis et imperatorem supplicantibus. — XIII. De episcopis qui in alienis provinciis ordinare praesumunt. — XIV. De iudiciis episcoporum, cum inter se dissentiant provinciales antistes. — XV. De episcopis ab eiusdem provinciae sacerdotibus consonanter exclusis. — XVI. De vagantibus episcopis. — XVII. De his qui suscipientes episcopatum officium devitant. — XVIII. De promotis episcopis, nec receptis. — XIX. De episcopalibus in provinciis ordinationibus. — XX. De synodis his in anno temporibus suis celebrandis. — XXI. Ut nullus episcopus de provincia ad aliam migret ecclesiam. — XXII. De clericis qui ab alterius parochiae episcopis promoventur. — XXIII. Ut nullus ad episcopatum successorem sibi eligat promovendum. — XXIV. De rebus ecclesiae et de his quae propriae episcopi comprobantur. — XXV. Ut episcopus dispensandi res ecclesiasticas habeat potestatem.

Ἡ ἁγία καὶ εἰρηνικώτατη σύνοδος ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ συγκληθείσα ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐξ ἐπαρχίας Συρίας, Κοιλικίας, Φοινίκης, Παλαιστίνης, Ἀραβίας, Μεσοποταμίας, Κιλικίας, Ἰσαυρίας, τοῖς κατ' ἐπαρχίας ὁμοψύχοις καὶ ἁγίοις συλλειτουργοῖς, ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Isidoriana interpretatio.

Sancta et pacatissima synodus Antiochiae in unum congregata his qui per singulas provincias [Syriae, Coeles-Phoenicis, veteris Arabiae, Mesopotamiae, Ciliciae, Isauriae] sunt, unanimibus sanctis consacerdotibus, in Domino salutem.

Ἡ χάρις καὶ ἡ ἀληθεία Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν, ἐπισκεψάμενη τὴν Ἀντιοχείαν ἁγίαν ἐκκλησίαν, καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ συνάπτουσα μετὰ ὁμοιοίας καὶ συμφωνίας καὶ Πνεύματος εἰρηνικοῦ, πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα κατέθεκεν, ἐν πᾶσι δὲ καὶ τοῦτο κατορθοῦν ἐξ ὑποβολῆς τοῦ ἁγίου καὶ εἰρηνικοῦ Πνεύματος. Ὅτι γὰρ καλῶς ἔχουσιν ὁδοὺν, μετὰ πλείονος σκέψεως καὶ ἐπιμελείας ὁμοῦ πάντων ἡμῶν τῶν ἐπισκόπων κατὰ τὸ αὐτὸ συγκληθέντων ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας ἐκ διαφόρων ἐπαρχιῶν, ἐπὶ τὴν ὁμοτίαν γνώσιν ἀνηνέγκαμεν, πιστεύσαντες τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι, καὶ τῷ τῆς εἰρήνης ἁγίῳ Πνεύματι, ὅτι καὶ αὐτοὶ συμπαινοῦντες, ὡς αὐτοὶ δύναται σοιόντες ἡμῖν, καὶ ταῖς εὐχαῖς συνεργοῦντες, μᾶλλον δὲ ἠνωμένοι ἡμῖν καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι συμπρόσθεντες, τὰ αὐτὰ τε ἡμῖν συμφωνήσαντες καὶ ὁρισάμενοι, καὶ τὰ ὁρθῶς δοξαζόμενα ἐπισφραγίζομενοι καὶ βασιλοῦντες τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος συμφωνίᾳ. Εἰσι δὲ οἱ ὁρισθέντες ἐκκλησιαστικοὶ κανόνες οἱ ὑποτιταγμένοι.

Titulus in vat. 1, 2, 3, vallicell. petrob. 1: Κανόνες τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας συνελθόντων ἁγίων καὶ μακαρίων πατέρων, nisi quod ἁγίως om. vallicell. latina uncis inclusa prologo accedunt cum nominibus episcoporum.

Gratia et veritas Domini et Salvatoris nostri Iesu Christi, sanctam ecclesiam antiochenam visitans et in eodem connectens, per concordiam pacatissimi spiritus, multa quidem et alia perfecit: In omnibus autem suggerente sancto et pacifico Spiritu, etiam hoc perfecit, ut quae visa sunt recte constitui, cum plurima consideratione et iudicio, una omnibus Antiochiae ex diversis provinciis in unum collectis episcopis, in vestram notitiam deferrentur. Credimus autem gratiae Domini et sancto Spiritui pacis, quod et ipsi conspiciabilis nobiscum, tamquam in una fuissetis virtute, et nobiscum orationibus annitentes, magis autem uniti et in Spiritu sancto praesentes, hisdem ipsis quae definita sunt consentientes, et ea quae recta visa sunt roborantes, cum consensu sancti Spiritus consignabitis. Sunt autem praefiniti canones hi qui infra scripti sunt.

Prolog. Τὸν ἀντιοχ. ἐκκλησίαν vatic. 3. — κατὰ τὸ συγκληθέντων lb. συμπαινοῦντες καὶ ὁρισάμενοι. Εἰσι δὲ vatic. 1, 2. Caetera sunt, ut iam superiora, ex interpretatione Dionysii Exigui.

α'. Πάντας τοὺς τολμῶντας παραλύειν τὸν ὅρον τῆς ἀγίας καὶ μεγάλης συνόδου τῆς ἐν Νικαίᾳ συγκροτηθείσης ἐπὶ παρουσίᾳ τῆς εὐσεβείας τοῦ Θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου, περὶ τῆς ἀγίας ἐορτῆς τοῦ σωτηριώδους πάσχα, ἀκοινωνήτους, καὶ ἀποβλήτους εἶναι τῆς ἐκκλησίας, εἰ ἐπιμένουσιν φιλοεικότιον ἐνιστάμενοι πρὸς τὰ καλῶς δεδογμένα. Καὶ ταῦτα εἰρήσθω περὶ τῶν λαϊκῶν. Εἰ δέ τις τῶν προειστώτων τῆς ἐκκλησίας, ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος, μετὰ τὸν ὅρον τοῦτον τολμήσειεν ἐπὶ διαστροφῇ τῶν λαῶν καὶ ταραχῇ τῶν ἐκκλησιῶν, ἰδιάζειν καὶ μετὰ τῶν Ἰουδαίων ἐπιτελεῖν τὸ πάσχα, τοῦτον ἡ ἀγία σύνοδος ἐντεῦθεν ἤδη ἀλλότριον ἔκρινε τῆς ἐκκλησίας, ὥς οὐ μόνον ἑαυτῷ ἁμαρτίας ἐπισωρεύοντα, ἀλλὰ πολλοῖς διαφθορᾷ καὶ διαστροφῇ γινόμενον αἷτιον καὶ οὐ μόνον τοὺς ποιούτους καθαίρει τῆς λειτουργίας, ἀλλὰ καὶ τοὺς τολμῶντας τούτοις κοινωνεῖν μετὰ τὴν καθαίρισιν. Τοὺς δὲ καθαιριθέντας ἀποστρεῖσθαι καὶ τῆς ἔξωθεν τιμῆς, ἧς ὁ ἅγιος κανὼν καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ ἱερατεῖον μετέληφεν.

β'. Πάντας τοὺς εἰσιόντας εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τῶν ἱερῶν Γραφῶν ἀκούοντας, μὴ κοινωνοῦντας δὲ εὐχῆς ἅμα τῷ λαῷ, ἢ ἀποστρεφομένους τὴν ἀγίαν μετάληψιν τῆς εὐχαριστίας κατὰ τινὰ ἀταξίαν, τούτους ἀποβλήτους γίνεσθαι τῆς ἐκκλησίας, ἕως ἂν ἐξομολογησάμενοι καὶ δείξαντες καρποὺς μετα-

1. Omnes qui ausi fuerint dissolvere definitionem sancti et magni concilii quod apud Nicaeam congregatum est, sub praesentia piissimi et venerandi principis Constantini, de salutifera solemnitate sacratissimae paschae, excommunicandos, et de Ecclesia pellendos esse censemus, si tamen contentiosius adversus ea quae bene sunt decreta perstiterint: et haec quidem de laicis dicta sint. Si quis autem eorum qui praeesse noscuntur Ecclesiae, aut episcopus, aut presbyter, aut diaconus, post hanc definitionem tentaverit ad subversionem populorum, ecclesiarumque perturbationem, seorsum colligere, et cum Iudaeis pascha celebrare: sancta synodus hunc alienum iam hinc ab Ecclesia iudicavit, quod non solum sibi, sed et plurimis causa corruptionis et perturbationis extiterit. Nec solum tales a ministerio removet, sed etiam illos qui post damnationem huiusmodi communicare tentaverint: damnatos autem omni quoque extrinsecus honore privari, quem sancta regula, et sacerdotium Dei promeruit.

2. Omnes qui ingrediuntur ecclesiam Dei, et Scripturas sacras audiunt, nec communicant in oratione cum populo, sed pro quadam intemperantia se a perceptione sanctae communionis avertunt: hi de ecclesia removeantur, quandiu per confessionem poeniten-

Can. 1. Παρουσία τοῦ Θεοφιλεστάτου βασιλέως. — Ioan. Antiochen. ut. 50. Om. Idem βασιλέως in cod. vatic. — τοῦ πάσχα τοῦ σωτηριώδους Ibid. — προειστ. τῆς ἐκκλ. ἐπισκόπων ἢ πρεσβυτέρων ἢ διακόνων Id. — τῶν ἐκκλησιαστικῶν Id. et vatic. 2. — διαστρ. τῶν λαϊκῶν Id. in vatic. — καὶ μετὰ Ἰουδαίων Id. vulgat. — ἐπισωρεύοντα addimus cum Ioanne Antioch. column. et Rhalli; caeteri omittunt tam editi quam mss. sed immerito. — ἀλλὰ καὶ πολλοῖς Ioannes Antioch. Bevereg. Nomoc. russ. —

καθαίρειν vat. 2. Cf. supra nicaenum de pascha decretum.

Can. 2. Τοῦ Θεοῦ om. Pedal. — κοινωνοῦντας δὲ τῆς εὐχῆς trapez. τῆς τελευταίας εὐχῆς Io. Antioch. ut. 37. — ἅμα om. vatic. 1. — τὴν ἀγίαν μετάλ. cum vatic. 1, 3, vallicell. trapez. Io. Antioch. Caeteri om. ἀγίαν — τῆς κοινωνίας ἥτοι τῆς εὐχαριστίας Io. — ἀποβλήτους Id. vulgatus — ἐξομολ. ὑπὸ πανόρας ἔλθουσι, καὶ δείξαντες Id. — Interlecta post vocem ἀκοινωνήτοις usque ad συνευχομένοις om. Pedalion.

νοίας, καὶ παρακαλίσαντες, τυχεῖν δυνηθῶσι συγγνώμης. Μὴ ἐξεῖναι δὲ κοινοῦν τοῖς ἀκοινωτήτοισι, μηδὲ κατ' οἴκους συνελθόντας συνεύχισθαι τοῖς μὴ τῇ ἐκκλησίᾳ συνευχομένοις, μηδὲ ἐν ἑτέρᾳ ἐκκλησίᾳ ὑποδέχισθαι, τοὺς ἐν ἑτέρᾳ ἐκκλησίᾳ μὴ συναγομένους. Εἰ δὲ φανείη τις τῶν ἐπισκόπων ἢ πρεσβυτέρων ἢ διακόνων, ἢ τις τοῦ κανόνος τοῖς ἀκοινωτήτοισι κοινωνῶν, καὶ τοῦτον ἀκοινώνητον εἶναι, ὡς ἂν συγχέοντα τὸν κανόνα τῆς ἐκκλησίας.

γ'. Εἴ τις πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, ἢ ὅλως τῶν τοῦ ἱερατείου τις καταλιπὼν τὴν ἑαυτοῦ παροικίαν, εἰς ἑτέραν ἀπέλθοι, ἔπειτα παντελῶς μεταστὰς, διατρίβειν ἐν ἄλλῃ παροικίᾳ πειράται ἐπὶ πολλῷ χρόνῳ, μηκέτι λειτουργεῖν, εἰ μάλιστα καλοῦντι τῷ ἐπισκόπῳ τῷ ἰδίῳ, καὶ ἐπανελθεῖν εἰς τὴν παροικίαν τὴν ἑαυτοῦ παραινοῦντι μὴ ὑπακούοι· εἰ δὲ καὶ ἐπιμένοι τῇ ἀταξίᾳ, παντελῶς αὐτὸν καθαιρεῖσθαι τῆς λειτουργίας, ὡς μηκέτι χώραν ἔχειν ἀποκαταστάσιως. Εἰ δὲ καταιρεθῆντα διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν δέχοιτο ἕτερος ἐπίσκοπος, κακίῳ ἐπιτιμίας τυγχάνειν ὑπὸ κοινῆς συνόδου, ὡς παραλύοντα τοὺς θείους τοὺς ἐκκλησιαστικούς.

δ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ὑπὸ συνόδου καθαιρεθῆς, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου, τολμήσῃ τι πράξαι τῆς λειτουργίας, εἴτε ὁ ἐπίσκοπος κατὰ τὴν προάγουσαν συνήθειαν, εἴτε ὁ πρεσβύτερος, εἴτε ὁ διάκονος, μηκέτι ἐξὸν εἶναι αὐτῷ, μηδ' ἐν ἑτέρᾳ συνόδῳ, ἐλπίδα ἀποκαταστάσιως, μήτε

tiae fructus ostendant, et precibus indulgentiam consequantur. Cum excommunicatis autem non licere communicare; nec cum his qui per domos conveniunt, devitantes orationes Ecclesiae, simul orandum est: ab alia quoque Ecclesia non suscipiendum, qui in alia minime congregatur. Si quis autem de episcopis, aut presbyteris, vel diaconis, seu quilibet ex clero deprehensus fuerit cum excommunicatis communicare, etiam isto privetur communione, tamquam qui regulam confundat Ecclesiae.

3. Si quis presbyter, aut diaconus, et omnino quilibet ex clero, parochiam propriam deserens, ad aliam properaverit: dein omnino demigrans, in alia parochia per multa tempora nititur immorari, ulterius ibidem non ministret: maximo, si vocanti suo episcopo, et regredi ad propriam parochiam commonenti, obedire contempserit; quod si in hac indisciplinatione perdurat, a ministerio modis omnibus removeatur: ita ut nequaquam locum restitutionis inveniat. Si vero pro hac causa damnatum alter episcopus suscipiat, hic etiam a communi coerceatur synodo, velut qui ecclesiastica constituta dissolvat.

4. Si quis episcopus damnatus a synodo, vel presbyter, aut diaconus a suo episcopo ausi fuerint aliquid de ministerio sacro contingere: sive episcopus, iuxta praecedentem consuetudinem, sive presbyter, aut diaconus, nullo modo liceat ei, nec in

Can. 3. Ὅλως τοῦ ἱερατικοῦ τάγματος Io. Antioch. tit. 20. — ἐτέρῃν ἔλθοι Id. — λαλοῦντι τῷ ἐπισκ. vatic. 3. — τῷ ἰδίῳ om. vallicell. — καὶ ante ἐπανελθεῖν om. Nomencl.

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

Can. 4. Post εἴτε ὁ ἐπίσκ. om. κατὰ τὴν προάγουσαν συνήθειαν vatic. 3. — πάντας post αὐτῷ om. Id. — τολμήσῃ in fine legimus can. Io. Antioch. tit. 17 et tribus vatican. τολμήσει vulgo.

ἀπολογίας χώραν ἔχειν· ἀλλὰ καὶ τοὺς κοινωνοῦντας αὐτῷ πάντας ἀποβάλλεσθαι τῆς ἐκκλησίας, καὶ μάλιστα, εἰ μαθόντες τὴν ἀπόφασιν τὴν κατὰ προειρημένων ἐξενεχθεῖσαν, τολμήσειαν αὐτοῖς κοινωνεῖν.

ε'. Εἴ τις πρεσβύτερος ἢ διάκονος, καταφρονήσας τοῦ ἐπισκόπου τοῦ ἰδίου, ἀφώρισεν ἑαυτὸν τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἰδίᾳ συνήγαγε, καὶ θυσιαστήριον ἔστησε, καὶ τοῦ ἐπισκόπου προσκαλισμένου ἀπειθοῖη, καὶ μὴ βούλοιτο αὐτῷ πείθεσθαι, μηδὲ ὑπακούειν καὶ πρῶτον καὶ διύτιρον καλοῦντι, τοῦτον καθαιρεῖσθαι παντιῶς, καὶ μηκέτι θεραπείας τυγχάνειν, μηδὲ δύνασθαι λαμβάνειν τὴν ἑαυτοῦ τιμὴν· εἰ δὲ παραμεινὼι θορυβῶν καὶ ἀναστατῶν τὴν ἐκκλησίαν, διὰ τῆς ἔξωθεν ἐξουσίας ὡς στασιώδῃ αὐτὸν ἐπιστρέφεισθαι.

ς'. Εἴ τις ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου ἀκοινωνήτος γέγονε, μὴ πρότερον αὐτὸν παρ' ἑτέρων διχθῆναι, εἰ μὴ ὑπ' αὐτοῦ παραδιχθεῖη τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου, ἢ συνόδου γινομένης, ἀπαντήσας ἀπολογήσεται, πείσας τι τὴν σύνοδον, καταδέξοιτο ἑτέραν ἀπόφασιν. Ὁ αὐτὸς δὲ ὅρος ἐπὶ λαϊκῶν καὶ πρεσβυτέρων καὶ διακόνων καὶ πάντων τῶν ἐν τῷ κανόνι.

ζ'. Μηδένα ἄνευ εἰρηνικῶν δέχισθαι τῶν ξένων.

η'. Μηδὲ πρεσβυτέρους τοὺς ἐν ταῖς χώραις κανονικὰς ἐπιστολὰς διδόναι,

alia synodo, restitutionis spem aut locum satisfactionis: sed et communicantes ei omnes abici de Ecclesia, et maxime si posteaquam didicerint adversum memoratos prolatam fuisse sententiam, eisdem communicare tentaverint.

5. Si quis presbyter, aut diaconus, episcopum proprium contemnens, se ab Ecclesia sequestravit, et seorsum colligens, altare constituit, et commonenti episcopo non acquieverit, nec consentire vel obedire voluerit semel et iterum convocanti: hic damnatur omnimodo, nec ultra remedium consequatur, quia suam recipere non potest dignitatem; quod si Ecclesiam conturbare et sollicitare persistat, tamquam seditiosus, per potestates externas opprimatur.

6. Si quis a proprio episcopo communione privatus est, non ante suscipiatur ab aliis, quam suo reconcilietur episcopo, aut certe ad synodum, quae congregatur, occurrens, pro se satisfaciatur, et persuadens concilio sententiam suscipiat alteram. Haec autem definitio maneat circa laicos, et presbyteros, et diaconos, omnesque qui sub regula esse monstrantur.

7. Nullus peregrinorum sine pacificis, id est, commendatitiis suscipiatur epistolis.

8. Presbyteri, qui sunt in agris, canonicas epistolas dare non possunt; ad solos tan-

Can. 5. Τοῦ ἐπισκ. τοῦ ἰδίου Bevereg. ἰδίου om. Nomoc. russ. θυσ. ἔστησε vallicell. Bevereg. — προσκαλισμένου Ioan. Antiochen. tit. 22. — ὑπακούει Bevereg. Nomocan. — μήτι δύνασθαι Io. Ant. Bevereg. Nomocan. — παραμεινὼ vallicell. — ἀναστατῶν id. — ἀποστρέφεισθαι vatic. 1.

Can. 6. Αρχιεὶς Bevereg. — πάντων τῶν ἐν τῷ κανόνι

ἐν καταλεγομένων κρατεῖται vallicell. column. Bevereg. Nomocan.

Can. 7. Μηδένα τῶν ξένων trapez. — εἰρηνικῶν γραμμάτων column. apud Ioan. Antioch. vulgatum can. 7 cum 8 iungitur in tit. 21.

Can. 8. Ἐπιστολάς Io. Antioch. in eodem tit. 21 et vatic. 1.

ἢ πρὸς μόνους τοὺς γείτονας ἐπισκόπους ἐπιστολάς ἐκπέμπειν· τοὺς δὲ ἀντι-
λήπτους χωρεπισκόπους, διδόναι εἰρηνικάς.

θ'. Τοὺς καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν ἐπισκόπους εἰδέναι χρὴ τὸν ἐν τῇ μητροπόλει
προιστάμενον ἐπίσκοπον, καὶ τὴν φροντίδα ἀναδέχισθαι πάσης τῆς ἐπαρχίας, διὰ
τὸ ἐν τῇ μητροπόλει πανταχόθεν συντρέχειν πάντας τοὺς τὰ πράγματα ἔχοντας.
Ὅθεν ἔδοξε καὶ τῇ τιμῇ προηγεῖσθαι αὐτὸν, μηδὲν τι πράττειν περίττον τοὺς
λοιποὺς ἐπισκόπους ἄντι αὐτοῦ, κατὰ τὸν ἀρχαῖον κρατήσαντα τῶν πατέρων
ἡμῶν κανόνα, ἢ ταῦτα μόνα ὅσα τῇ ἑκάστου ἐπιβάλλει παροιμία, καὶ ταῖς ὑπ'
αὐτὴν χώραις. Ἐκαστον γὰρ ἐπίσκοπον ἐξουσίαν ἔχειν τῆς ἑαυτοῦ παροιμίας,
διοικεῖν τε κατὰ τὴν ἑκάστη ἐπιβάλλουσαν εὐλάβειαν, καὶ πρόνοιαν ποιῆσθαι
πάσης τῆς χώρας τῆς ὑπὸ τὴν ἑαυτοῦ πόλιν· ὡς καὶ χειροτονεῖν πρεσβυτέρους
καὶ διακόνους, καὶ μετὰ κρίσεως ἕκαστα διαλαμβάνειν, περαιτέρω δὲ μηδὲν
πράττειν ἐπιχειρεῖν, ὅτι καὶ τοῦ τῆς μητροπόλεως ἐπισκόπου, μηδὲ αὐτὸν ἄντι
τῆς τῶν λοιπῶν γνώμης.

ι'. Τοὺς ἐν ταῖς κώμαις ἢ ταῖς χώραις, ἢ τοὺς καλουμένους χωρεπισκό-
πους, εἰ καὶ χειροθεσίαν εἶναι ἐπισκόπων εἰληφότες, ἔδοξε τῇ ἀγίᾳ συνόδῳ εἰ-
δέναι τὰ ἑαυτῶν μέτρα, καὶ διοικεῖν τὰς ὑποκειμένας αὐτοῖς ἐκκλησίας, καὶ
τῇ τούτων ἀρχεῖσθαι φροντίδι καὶ κηδεμονίᾳ· καθιστᾶν δὲ ἀναγνώστας καὶ ὑπο-
διακόνους καὶ ἱεροκιστάς, καὶ τῇ τούτων ἀρχεῖσθαι προαγωγῇ, μήτε δὲ πρι-

tum vicinos episcopos litteras destinabunt. Chorepiscopi autem qui sunt irreprehensibiles,
dare possunt pacificas, id est generales epistolas.

9. Per singulas regiones episcopus convenit nosse, metropolitanum episcopum sol-
licitudinem totius provinciae gerere: propter quod ad metropolim omnes undique qui ne-
gotia videntur habere, concurrunt. Unde placuit eum et honore praecellere, et nihil
amplius praeter eum caeteros episcopos agere, secundum antiquam a patribus nostris
regulam constitutam: nisi ea tantum quae ad suam dioecesim pertinent, possessionesque
subiectas. Unusquisque enim episcopus habeat suae parochiae potestatem, ut regat iuxta
reverentiam singulis competentem, et providentiam gerat omnis possessionis quae sub
eius est civitate: ita ut presbyteros et diaconos ordinet, et singula suo iudicio compre-
hendat. Amplius autem nihil agere tentet, praeter antistitem metropolitanum, nec me-
tropolitanus sine caeterorum gerat consilio sacerdotum.

10. Qui in vicis vel possessionibus chorepiscopi nominantur, quamvis manus im-
positionem episcoporum perceperint, et ut episcopi consecrati sint, tamen sanctae sy-
nodo placuit, ut modum proprium recognoscant, ut gubernent subiectas sibi Ecclesias,
earumque moderamine curaque contenti sint. Ordinent etiam lectores et subdiaconos atque
exorcistas; quibus promotiones istae sufficiant. Nec presbyterum vero, nec diaconum

Can. 9. Κατὰ τὸν ἀρχαιότερον Bevereg. Nomocan.
— δέχεται τὰς τῶν λοιπῶν γνώμης, om. caeteris, vallicell.

Can. 10. Ἐν ταῖς χώραις ἢ κώμαις Ioan. Antioch.
tit. 21. — καλουμένους om. vallicell. — ἐπισκόπων cum

Ioan. Antioch. Iustell. et codd. vatic. ἐπισκόπου vulgo.
Aliqua addit Dionysius, — ἱεροκιστὰς column. ἐπαρχί-
στας Iustell. — προαγωγῇ vallicell. — ὑπόκειται Ioan-
Antioch. vallicell.

σβύτερον μήτε διάκονον χειροτονεῖν τολμᾶν, δίχα τοῦ ἐν τῇ πόλει ἐπισκόπου, ἢ ὑπόκεινται αὐτός τε καὶ ἡ χώρα· εἰ δὲ τολμήσῃ τις παραβῆναι τὰ ὀρισθέντα, καθαιρεῖσθαι αὐτὸν καὶ ἥς μετέχει τιμῆς· χωριπίσκοπον δὲ γίνεσθαι ὑπὸ τοῦ τῆς πόλεως, ἢ ὑπόκειται, ἐπισκόπου.

ια'. Εἴ τις ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ ὅλως τοῦ κανόνος, ἄνιυ γνώμης καὶ γραμμάτων τῶν ἐκ τῇ ἐπαρχίᾳ ἐπισκόπων, καὶ μάλιστα τοῦ κατὰ τὴν μητρόπολιν, ὀρμήσειε πρὸς βασιλείᾳ ἀπελθεῖν, τοῦτον ἀποκηρύττεσθαι καὶ ἀπόβλητον γίνεσθαι, οὐ μόνον τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀξίας, ἥς μετέχων τυγχάνει, ὡς παρινοχλεῖν τολμῶντα τὰς τοῦ θεοφιλιστάτου βασιλείως ἡμῶν ἀκοὰς παρὰ τὸν θισμὸν τῆς ἐκκλησίας. Εἰ δὲ ἀναγκαῖα καλοῖη χρεῖα πρὸς βασιλείᾳ ἔρμῃ, τοῦτο πράττειν μετὰ σκέψεως καὶ γνώμης τοῦ κατὰ τὴν μητρόπολιν τῆς ἐπαρχίας ἐπισκόπου, ἢ τῶν ἐν αὐτῇ, τοῖς τε τούτων γράμμασιν ἐφοδιάζεσθαι.

ιβ'. Εἴ τις ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου καθαιρεθεὶς πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, ἢ καὶ ἐπίσκοπος ὑπὸ συνόδου, ἐνοχλῆσαι τολμήσειε τὰς βασιλείας ἀκοὰς, δίοι ἐπὶ μείζονα ἐπισκόπων σύνοδον τρέπεσθαι, καὶ ἃ νομίζει δίκαια ἔχειν, προσαναφέρειν πλείοσιν ἐπισκόποις, καὶ τὴν παρ' αὐτῶν ἐξέτασιν τε καὶ ἐπίκρισιν ἐκδέχεσθαι· ὁ δὲ τούτων ὀλιγωρήσας, ἐνοχλήσειεν τῷ βασιλεῖ· καὶ τοῦτον μηδὲ μιᾶς συγγνώμης ἀξιοῦσθαι, μηδὲ χώραν ἀπολογίας ἔχειν, μηδὲ ἐλπίδα μελλούσης ἀποκαταστάσεως προσδοκᾶν.

audeant ordinare, praeter civitatis episcopum, cui ipse cum possessione subiectus est. Si quis autem transgredi statuta tentaverit, depositus, quo utebatur honore privetur. Chorepiscopum vero civitatis episcopus ordinet, cui ille subiectus est.

11. Si quis episcopus, aut presbyter, aut quilibet regulae subiectus Ecclesiae, praeter consilium et litteras episcoporum provinciae, et praecipue metropolitani, adierit imperatorem, hunc reprobari et abiici oportere, non solum a communione, verum et ab honore cuius particeps videtur existere; quia venerandi principis auribus molestiam tentavit inferre, contra leges Ecclesiae. Si igitur adire principem necessaria causa deposcit, hoc agatur cum tractatu et consilio metropolitani, et caeterorum episcoporum qui in eadem provincia commorantur, qui etiam proficiscentem suis prosequantur epistolis.

12. Si quis a proprio episcopo presbyter aut diaconus, aut a synodo fuerit episcopus forte damnatus, et imperatoris auribus molestus extiterit: oportet ad maius episcoporum converti concilium, et quae putaverint habere iusta, plurimis episcopis suggerant, eorumque discussiones ac iudicia praestolentur. Si vero haec parvipendentes molesti fuerint imperatori, hos nulla venia dignos esse, nec locum satisfactionis habere, nec spem futurae restitutionis penitus opperiri.

Can. 11. Dionysius videtur legisse: τοῦ ἐκκλησιαστικῆς κανόνος βασιλείᾳ ἔρμῃ Ioan. Antiochen. tit. 13. — ἡμῶν om. vallicell. post βασιλείᾳ — καλεῖ id. — καὶ τοῖς τούτων Ioan. Antioch.

Can. 12. Βασιλεῖς ἀκοῆς Bevereg. Nomocan. — ὁ δὲ cum Rhalli ex unico trapez. emendamus, caeteri omnes: εἰ δὲ τούτων — μελλούσης om. Pedal. et vulgata

ιγ'. Μηδένα ἐπίσκοπον τολμᾶν ἀφ' ἑτέρας ἐπαρχίας εἰς ἑτέραν μεταβαίνειν, καὶ χειροτονεῖν ἐν ἐκκλησίᾳ τινὰς εἰς προαγωγὴν λειτουργίας, μηδὲ εἰ συνεπάγοιτο ἑαυτῷ ἑτέρους, εἰ μὴ παρακληθεὶς ἀφίκοιτο διὰ γραμμάτων τοῦ τι μητροπολίτου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἐπισκόπων, ὧν εἰς χώραν πατέρχοιτο. Εἰ δὲ μηδενὸς καλοῦντος ἀπέλθοι ἀτάκτως ἐπὶ χειροθεσίᾳ τινῶν, καὶ καταστάσει τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων μὴ προσηκόντων αὐτῷ, ἄκυρα μὲν τὰ ὑπ' αὐτοῦ πεπραγμένα τυγχάνειν· καὶ αὐτὸν δὲ ὑπέχειν τῆς ἀταξίας αὐτοῦ καὶ τῆς παραλόγου ἐπιχειρήσεως τὴν προσήκουσαν δίκην, καθηρημένον ἐντεῦθεν ἤδη ὑπὸ τῆς ἀγίας συνόδου.

ιδ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἐπὶ τισιν ἐγκλήμασι κρίνοιτο, ἔπειτα συμβαίη περὶ αὐτοῦ διαφωνεῖν τοὺς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἐπισκόπους, τῶν μὲν ἀθῶον τὸν κρινόμενον ἀποφαινόντων, τῶν δὲ ἔνοχον, ὑπὲρ ἀπαλλαγῆς πώσης ἀμφισβητήσεως, ἔδοξε τῇ ἀγίᾳ συνόδῳ τὸν τῆς μητροπόλεως ἐπίσκοπον, ἀπὸ τῆς πλησιοχώρου ἐπαρχίας μετακαλιῖσθαι ἑτέρους τινὰς, τοὺς ἐπικρίνοντας, καὶ τὴν ἀμφισβήτησιν διαλύοντας, τοῦ βιβαιῶσαι σὺν τοῖς τῆς ἐπαρχίας τὸ παριστάμενον.

ιε'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἐπὶ τισιν ἐγκλήμασι κατηγορηθεὶς, κριθεῖν ὑπὸ πάντων τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἐπισκόπων, πάντες τε σύμφωνοι μίαν κατ' αὐτοῦ ἐξενέγκοιεν ψῆφον· τοῦτον μὲν παρ' ἑτέροις δικάζεσθαι, ἀλλὰ μένειν βεβαίαν τὴν σύμφωνον τῶν ἐπὶ τῆς ἐπαρχίας ἐπισκόπων ἀπόφασιν.

13. Nullus episcopus ex alia provincia audeat ad aliam transgredi, et ad promotionem ministerii aliquos in ecclesiis ordinare, licet consensum videantur praebere nonnulli: nisi litteris tam metropolitani, quam caeterorum, qui cum eo sunt, episcoporum, rogatus adveniat, et sic ad actionem ordinationis accedat. Si vero nullo vocante, inordinato more deproperet super aliquibus ordinationibus et ecclesiasticis negotiis, ad eum non pertinentibus, componendis, irrita quidem quae ab eo geruntur existant, ipse vero incompositi motus sui et irrationabilis audaciae subeat ultionem, ex hoc iam damnatus a sancto concilio.

14. Si quis episcopus de certis criminibus iudicetur, et contingat de eo provinciales episcopos dissidere, cum iudicatus ab aliis innocens creditur, reus ab aliis: pro totius ambiguitatis absolutione, sanctae synodo placuit, ut metropolitanus episcopus a vicina provincia iudices alios convocet, qui controversiam tollant, ut per eos simul et per provinciales episcopos, quod iustum visum fuerit, approbetur.

15. Si quis episcopus de certis criminibus accusatus, condemnetur ab omnibus episcopis eiusdem provinciae, cunctique consonanter eandem contra eum formam decreti protulerint, hunc apud alios nullo modo iudicari, sed firmam concordantium episcoporum provinciae manere sententiam.

Can. 13. Ἐν ἐκκλησίᾳ Bevereg. Nomocan. — Ππραγμένα Nomocan. Iustell. — ἐντεῦθεν om. vatic. 3.

Can. 14. Παρ' αὐτοῦ Nomocan. — ἐπικρινόντας Rhall — καὶ τοὺς τὴν ἀμφισβ. Io. Antioch. tit. 16. — διαλύοντας Id. Rhall, vatic. 1; διαλύσαντας Nomocan. — Pergit Ioan. Antioch. καὶ διὰ τούτων βεβαιῶσαι

σὺν τοῖς. — ἐκ τῆς ἐπαρχίας vallicell. Ioan. Antiochen.

Can. 15. Κατηγορηθεὶς καὶ κριθεῖς Ioan. Antioch. tit. 16. — καὶ πάντες Id. συμφώνως Id. σύμφωνον trapez. Bevereg. — τῶν ἐπισκόπων τῆς ἐπαρχ. Ioan. Antioch. ἐπὶ τῆς ἐπαρχ. om. vallicell.

15'. Εἴ τις ἐπίσκοπος σχολάζων ἐπὶ σχολάζουσιν ἐκκλησίαν ἑαυτὸν ἐπιρρίψας, ὑφαρπάξῃ τὸν θρόνον δίχα συνόδου τελείας, τοῦτον ἀπόβλητον εἶναι, καὶ εἰ πᾶς ὁ λαὸς, ὃν ὑφήρπασιν, ἔλοιτο αὐτόν· τελείαν δὲ ἐκείνην εἶναι σύνοδον, ἥ συμπάριστι καὶ ὁ τῆς μητροπόλεως.

16'. Εἴ τις ἐπίσκοπος χειροθεσίαν παρ' ἐπισκόπου λαβὼν, καὶ ὀρισθεὶς ὡροϊστᾶναι λαοῦ, μὴ καταδέξοιτο τὴν λειτουργίαν, μηδὲ πείθοιτο ἀπιέναι εἰς τὴν ἐγχειρισθεῖσαν αὐτῷ ἐκκλησίαν, τοῦτον εἶναι ἀκοινώνητον, ἔστ' ἂν ἀναγκασθεὶς καταδέξοιτο, ἢ ὀρίσῃ τι περὶ αὐτοῦ ἡ τελεία σύνοδος τῶν κατὰ τὴν ἐπαρχίαν ἐπισκόπων.

17'. Εἴ τις ἐπίσκοπος χειροτονηθεὶς εἰς παροχίαν μὴ ἀπέλθοι εἰς ἣν ἐχειροτονήθη, οὐ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ αἰτίαν, ἀλλ' ἥτοι διὰ τὴν τοῦ λαοῦ παραίτησιν, ἢ δι' ἑτέραν αἰτίαν οὐκ ἐξ αὐτοῦ γινομένην, τοῦτον μετέχειν τῆς τιμῆς καὶ τῆς λειτουργίας, μόνον μηδὲν παρινοχλοῦντα τοῖς πράγμασι τῆς ἐκκλησίας, ἔνθα ἂν συνάγοιτο· ἐκδέχεσθαι δὲ τοῦτον, δ' ἂν ἡ τῆς ἀπαρχίας τελεία σύνοδος κρίνασα τὸ παριστάμενον ὀρίσῃ.

18'. Ἐπίσκοπον μὴ χειροτονηῖσθαι δίχα συνόδου καὶ παρουσίας τοῦ ἐν τῇ μητροπόλει τῆς ἐπαρχίας· τούτου δὲ παρόντος ἐξάπαντος, βέλτιον μὲν συνι-

16. Si quis episcopus vacans in ecclesiam vacantem prosiliat, sedemque pervadat absque integro perfectoque concilio, hic abiiciatur necesse est, etsi cunctus populus, quem diripuit, cum habere delegerit. Perfectum vero concilium illud est, ubi interfuerit metropolitanus antistes.

17. Si quis episcopus manus impositionem episcopatus acceperit, et praeesse populo constitutus, ministerium subire neglexerit, nec acquieverit ire ad ecclesiam sibi commissam: hunc oportet communione privari, donec susceperit coactus officium, aut certe de eo aliquid integra decreverit eiusdem provinciae synodus sacerdotum.

18. Si quis episcopus ordinatus ad parochiam minime cui est electus accesserit, non suo vitio, sed quod cum aut populus vitet, aut propter aliam causam, non tamen eius vitio perpetrata: hic et honoris sit et ministerii particeps, dummodo nil molestus ecclesiae rebus existat, ubi ministrare cognoscitur. Quem etiam observare conveniet quidquid synodus perfecta provinciae, quod visum fuerit, iudicando decreverit.

19. Episcopus praeter synodum et praesentiam metropolitani nullatenus ordinetur.

Can. 16. Ἐπίσκ. εἰς σχολάζουσιν ἐκκλ. σχολ. vac. 8. — ὑφαρπάξῃ Ioan. Antiochen. tit. 12. — τοῦτον ἀπόβλητον vatic. 3. — Καὶ εἰ πᾶς Bevereg. Nomocan. Pedal. — ἔλοιτο αὐτόν ἔχειν ποιμένα Io. Antioch. — ἡ συμπάριστι vatic. 3. — ὁ τῆς μ. ἐπίσκοπος Ioan. Antioch. column. vallicell.

Can. 17. Ἐπισκόπου δέξεται καὶ ὀρισθεὶς vallicell. — ἔως ἂν Nomocan. vallicell. ἔως ἀναγκασθεὶς Ioan. Antiochen. tit. 10. — ἢ ὀρίσῃ Id. et vallicell.

Can. 18. Εἴ τ. ε. ἐχειροτονήθη palat. vallicell. trapez. Bevereg. — ἀπέλθῃ Ioan. Antioch. tit. 10, Rhall.

et vulg. — οὐ διὰ τὴν ἑαυτοῦ Bevereg. — ἀλλ' ἐκδέχεσθαι τοῦτο Ioan. Antioch.

Can. 19. Οὐς restituimus post Ioan. Antiochen. tit. 7, column. vallicell. et Rhalli, ipso recte notante: τό, οὐς, εἰ καὶ λίαν ἀνάγκαιον, οὐ πείθει παρὰ τοῖς λοιποῖς. — τοὺς γεὺν πλείστους Ioan. Antiochen. τοὺς γε πλείστ. vallicell. τοὺς γε πλείους Nomocan. — διὰ τῶν γραμμάτων Ioan. Antioch. — ὁμοφύχους trapez. Bevereg. — ἔτοι om. Bevereg. — ἢ καὶ ψήφου vallicell. — ὁρισμένη γίγνεται ἡ κατάστασις Ioan. Antioch. τὴν τῶν πλείων cum Ioan. Antioch. vatic. 3, palat. vallicell.

ται αὐτῷ πάντας τοὺς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ συλλειτουργοὺς, οὓς καὶ προσήκει δι' ἐπιστολῆς τὸν ἐν τῇ μητροπόλει συγκαλεῖν· καὶ εἰ μὲν ἀπαντοῖεν οἱ πάντες, βέλτιον· εἰ δὲ δυσχερὲς εἴη τούτο, τοὺς γε πλείους ἑξάπαντος παρῆναι δεῖ, ἢ διὰ γραμμάτων ὁμοψήφους γενέσθαι, καὶ οὕτως μετὰ τῆς τῶν πλειόνων ἤτοι παρουσίας ἢ ψήφου γίνεσθαι τὴν κατάστασιν· εἰ δὲ ἄλλως παρὰ τὰ ὀρίσματα γίνετο, μηδὲν ἰσχύειν τὴν χειροτονίαν· εἰ δὲ κατὰ τὸν ὀρισμένον κανόνα γίγνοιτο ἡ κατάστασις, ἀντιλέγοιεν δὲ τινες δι' οἰκίαν φιλονεικίαν, κρατεῖν τὴν τῶν πλειόνων ψῆφον.

κ'. Διὰ τὰς ἐκκλησιαστικὰς χρείας, καὶ τὰς τῶν ἀμφισβητουμένων διαλύσεις, καλῶς ἔχειν ἔδοξε συνόδους καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν τῶν ἐπισκόπων γίνεσθαι δεύτερον τοῦ ἔτους· ἅπαξ μὲν, μετὰ τὴν τρίτην ἑβδομάδα τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα, ὥστε τῇ τιτάρτῃ ἑβδομάδι τῆς πεντηκοστῆς ἐπιτελεῖσθαι τὴν σύνοδον, ὑπομιμνήσκοντος τοὺς ἐπαρχιώτας τοῦ ἐν τῇ μητροπόλει· τὴν δὲ δευτέραν σύνοδον γίνεσθαι ἔδοις ὀκτωβρίαις, ἥτις ἐστὶ δικάτη ὑπερβεριταίου· ὥστε ἐν αὐταῖς ταύταις ταῖς συνόδοις προσίεναι πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, καὶ πάντας τοὺς ἡδικῆσθαι νομίζοντας, καὶ παρὰ τῆς συνόδου ἐπικρίσεως τυγχάνειν. Μὴ ἑξεῖναι δὲ τινὰς καθ' ἑαυτοὺς συνόδους ποιεῖσθαι ἄντι τῶν πεπιστευμένων τὰς μητροπόλεις.

κα'. Ἐπίσκοπον ἀπὸ παροικίας ἑτέρας εἰς ἑτέραν μὴ μεθίστασθαι, μήτε αὐ-

Hoc autem modis omnibus coram posito, melius quidem est, ut omnes simul adsint eiusdem provinciae sacerdotes : quos metropolitanus episcopus advocare debebit. Et si quidem omnes occurrerint, optime; quod si hoc difficile fuerit, saltem plures adesse omnimodo convenit : aut certe scriptis eiusdem sententiae comprobari, et ita sub plurimorum vel praesentia vel decreto ordinatio celebretur. Quod si secus contra definita factum fuerit, nullas ordinatio vires habeat; si vero iuxta definitam regulam fiat, et nonnulli pro contentione propriam contradicant, obtineat sententia plurimorum.

20. Propter utilitates ecclesiasticas, et absolutiones earum rerum quae dubitationem controversiamque recipiunt, optime placuit ut per singulas quasque provincias bis in anno episcoporum concilia celebrentur. Semel quidem post tertiam septimanam festi paschalis: ita ut quarta septimana pentecostes conveniat synodus, metropolitano provinciales episcopos admonente. Secunda vero synodus fiat idus Octobris, id est, quinto decimo die mensis Octobris, quem Hyperboretaeon Graeci cognominant. In ipsis autem conciliis adsint presbyteri, et diaconi, et omnes qui se laesos existimant: et synodi experiantur examen. Nullis vero liceat apud se celebrare concilia, praeter eos quibus a metropolitanis videntur esse iura commissa.

21. Episcopus ab alia parochia nequaquam migret ad aliam, nec sponte sua prorsus

Can. 20. Ἐπαρχιώτας ἐπισκόπους vallicell. — τοῦ ἐν τ. μητροπ. ἐπισκόπου Id. — ἴδοις Iustell. συνεκκλησιαστικῶς Idem solus inter graecos, sive ed. sive mss. sed consentiente aperte Dionysio.

Can. 21. Ἐκκλησιαστικὰς vallicell. — ἐκκλησιαστικὰς Bevereg. — ἐπαρχίᾳ Nomocan. — ἀπὸ τοῦ Ioan. Antioch. tit. 12 ubi male canon 28 inscribitur καὶ μεθίστασθαι Iustell. — περὶ τούτου om. Iustell.

θαιρίτως ἐπιρρίπτοντα ἑαυτὸν, μήτε ὑπὸ λαῶν ἐκβιαζόμενον, μήτε ὑπὸ ἐπισκόπων ἀναγκαζόμενον μείνειν δι' εἰς ἣν ἐκληρώθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐξαρχῆς ἐκκλησίαν, καὶ μὴ μεθίστασθαι αὐτῆς, κατὰ τὸν ἤδη πρότερον ἐξενεχθέντα ὅρον.

κβ'. Ἐπίσκοπον μὴ ἐπιβαίνειν ἀλλοτρίᾳ πόλει τῇ μὴ ὑποκειμένη αὐτῷ, μηδὲ χώρα τῇ αὐτῷ μὴ διαφείρουσιν, ἐπὶ χειροτονία τινὲς, μηδὲ καθιστᾶν πρεσβυτέρους ἢ διακόνους εἰς τόπους ἐτέρῳ ἐπισκόπῳ ὑποκειμένους, εἰ μὴ ἄρα μετὰ γνώμης τοῦ οἰκείου τῆς χώρας ἐπισκόπου· εἰ δὲ τολμήσῃ τις τοιοῦτον, ἄκυρον εἶναι τὴν χειροθεσίαν, καὶ αὐτὸν ἐπίτιμίας ὑπὸ τῆς συνόδου τυγχάνειν.

κγ'. Ἐπίσκοπον μὴ ἐξεῖναι ἀντ' αὐτοῦ καθιστᾶν ἕτερον ἑαυτοῦ διάδοχον, καὶ πρὸς τῇ τελειότητι τοῦ βίου τυγχάνῃ· εἰ δὲ τι τοιοῦτον γίγνοιτο, ἄκυρον εἶναι τὴν κατάστασιν φυλλάττεσθαι δὲ τὸν θεισμὸν τὸν ἐκκλησιαστικὸν, περιέχοντα, μὴ δεῖν ἄλλως γίνεσθαι ἐπίσκοπον, ἢ μετὰ συνόδου καὶ ἐπικρίσεως ἐπισκόπων, τῶν μετὰ τὴν κοίμησιν τοῦ ἀναπαυσαμένου, τὴν ἐξουσίαν ἔχόντων τοῦ προάγεισθαι τὸν ἄξιον.

κδ'. Ἐὰ τῆς ἐκκλησίας, τῇ ἐκκλησίᾳ καλῶς ἔχειν φυλάττεσθαι δεῖ μετὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ ἀγαθῆς συνειδήσεως καὶ πίστεως τῆς εἰς τὸν πάντων ἔφορον καὶ κριτὴν Θεόν. Ἄ καὶ διοικεῖσθαι προσήκει μετὰ κρίσεως καὶ ἐξουσίας τοῦ

insiliens, nec vi coactus a populis, nec ab episcopo necessitate compulsus: maneat autem in ecclesia quam primitus a Deo sortitus est, nec inde transmigret, secundum pristinum de hac re terminum constitutum.

22. Episcopus alienam civitatem, quae non est illi subiecta, non adeat: nec ad possessionem accedat quae ad eum non pertinet super ordinatione cuiusquam, nec constituat presbyteros aut diaconos alteri subiectos episcopo, nisi forte cum consilio et voluntate regionis episcopi. Si quis autem tale aliquid facere tentaverit, irrita sit eius ordinatione, et ipse coerceatur a synodo, nam si ordinare non potuerit, nullatenus iudicabit.

23. Episcopo non licere pro se alterum successorem sibi constituere, licet ad exitum vitae perveniat: quod si tale aliquid factum fuerit, irritum esse huiusmodi constitutum. Servetur autem ius ecclesiasticum, id continens: oportere non aliter fieri, nisi cum synodo et iudicio episcoporum, qui post obitum quiescentis potestatem habent, eum, qui dignus exstiterit, promovere.

24. Quae sunt ecclesiae, sub omni sollicitudine, et conscientia bona, et fide quae in Deum est qui cuncta considerat iudicatque, servantur, quae etiam dispensanda sunt iudicio et potestate pontificis cui commissus est populus, et animae quae intra eccle-

Can. 22. Πρεσβύτερον ἢ διάκον. trapez. Bevereg. — τις τοιοῦτο Nomocan. τις τοιοῦτο Ioan. Antioch. tit. 3. — αὐτὴν τὴν χειροτονίαν Id. χειροτονίαν Item trapez. Bevereg. Nomocan. Aliqua in fine Dionysius addit.

Can. 23. Ἐπισκόπῳ μὴ ἐξ. Bevereg. Nomocan. — ἀντὶ ἑαυτοῦ Ioan. Antioch. tit. 6. — Πρὸς τελειότην Id. — τοιοῦτο γίνονται Id. — θεισμὸν τῆς ἐκκλησίας τὸν περιέχοντα Id. — μηδὲν (leg. μὴ δεῖν;) μὴ ἄλλον γίνεσθαι

ἢ μετὰ palatin. — τὸν ἀνάξιον (sic) vatic. 2.

Can. 24. Ἐχειν φυλάττεσθαι δι' Rhall. — ὁ ante καὶ διοικ. om. Ioan. Antiochen. tit. 4. — μετὰ κρίσεως Id. — τοῦ ἐμπειρομένου Id. ἐπισταμένου Iustell. in marg. — εἰ συμβαίῃ Ioan. Antiochen. — φυλλάττεσθαι Bevereg. — τῷ Θεῷ καὶ ἀνδρ. Id. — ἐκκλησίας τῇ ἐκκλησίᾳ φυλάττεσθαι Id. — τινὰ om. vulgo; ὑπομείναι τινὰ Iustell. in marg.

ἐπισκόπου τοῦ πεπιστευμένου πάντα τὸν λαὸν, καὶ τὰς ψυχὰς τῶν συναγμένων. Φανερὰ δὲ εἶναι τὰ διαφέροντα τῇ ἐκκλησίᾳ μετὰ γνώσεως τῶν περὶ αὐτὸν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, ὥστε τούτους εἰδέναι καὶ μὴ ἀγνοεῖν, τίνα ποτέ ἴσῃ τῆς ἐκκλησίας, ὥστε μηδὲν αὐτοὺς λανθάνειν· ἵν' εἰ συμβαίῃ τὸν ἐπίσκοπον μεταλλάττειν τὸν βίον, φανερῶν ὄντων τῶν διαφερόντων τῇ ἐκκλησίᾳ πραγμάτων, μήτε αὐτὰ διαπίπτειν καὶ ἀπόλλυσθαι, μήτε τὰ ἴδια τοῦ ἐπισκόπου ἐνοχλεῖσθαι, προφάσει τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Δίκαιον γὰρ καὶ ἀριστὸν παρά τε τῷ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις, τὰ ἴδια τοῦ ἐπισκόπου, οἷς ἂν αὐτὸς βούληται, καταλιμπάνεσθαι· τὰ μὲν τοι τῆς ἐκκλησίας, αὐτῇ φυλάττεσθαι· καὶ μήτε τὴν ἐκκλησίαν ὑπομένειν ζημίαν, μήτε τὸν ἐπίσκοπον προφάσει τῆς ἐκκλησίας δημιύεσθαι, ἢ καὶ εἰς πράγματα ἐμπίπτειν τοὺς αὐτῷ διαφέροντας, μετὰ τοῦ καὶ αὐτὸν μετὰ θάνατον δυσφημία περιβάλλεσθαι.

κε'. Ἐπίσκοπον ἔχειν τῶν τῆς ἐκκλησίας πραγμάτων ἐξουσίαν, ὥστε αὐτὰ διοικεῖν εἰς πάντας τοὺς διομένους, μετὰ πάσης εὐλαβείας καὶ φόβου Θεοῦ· μεταλαμβάνειν δὲ καὶ αὐτὸν τῶν δεόντων, εἴγε δέοιτο, εἰς τὰς ἀναγκαίας αὐτοῦ χρεῖας, καὶ τῶν παρ' αὐτῷ ἐπιξινομένων ἀδελφῶν, ὡς κατὰ μηδένα τρόπον αὐτοὺς ὑστερῆσθαι, κατὰ τὸν Θεῖον ἀπόστολον λέγοντα· Ἐχοντες διατροφὰς καὶ σκίπασματα, τούτοις ἀρκεσθῆσόμεθα. Εἰ δὲ μὴ τούτοις ἀρκοῖτο, μεταβάλλοι δὲ

siam congregantur. Manifesta vero sint, quae pertinere videntur ad ecclesiam, cum notitia presbyterorum et diaconorum qui circa ipsum sunt: ita ut agnoscant, nec ignorent quae sint ecclesiae propria, nec eos aliquid lateat; ut si contigerit episcopum migrare de saeculo, certis existentibus rebus, quae sunt ecclesiae, nec ipsae collapsae depercant, nec quae propria probantur episcopi, sub occasione rerum pervadantur ecclesiae. Iustum namque et acceptum est coram Deo et hominibus, ut sua episcopus quibus voluerit, derelinquat, et quae ecclesiae sunt, eidem conserventur ecclesiae, ut nec ecclesia aliquod patiatur incommodum, nec episcopus sub occasione proscribatur ecclesiae, et in causas incidant qui ad eum pertinent, et ipse post obitum maledictionibus ingravetur.

25. Episcopus ecclesiasticarum rerum habeat potestatem, ad dispensandum erga omnes qui indigent, cum summa reverentia et timore Dei. Participet autem et ipse quibus indiget, si tamen indiget, tam suis, quam fratrum, qui ab eo suscipiuntur, necessariis usibus profuturis, ita ut in nulla qualibet occasione fraudentur, iuxta sanctum Apostolum sic dicentem: « Habentes victum et tegumentum, his contenti sumus. » Quod si con-

Can. 23. Αὐτὰ post ὥστε om. Ioan. Antioch. ut. 5 et Iustell. Inde Ioannes pergit: διοικεῖν πάντας.— μεταλ. δὲ αὐτὸν Id.— Εἰ γὰρ δεῖ Id.— καὶ τῶν παρ' αὐτῷ ἐπιξινομένων ἀδελφῶν ὡς κατὰ μηδένα τρόπον, male in eodem vulgato omissa, restituantur in marg.— παρ' αὐτοῦ Iustell. in marg.— αὐτοὺς στερῆσθαι Rhalli, an typographorum mendo? — ἀρκεσθῆσόμεθα I Timoth. VI, 8.— μὴ τούτῳ ἀρκοῖτο Ioan. Antioch.— εἰς οἰκιστὰς Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

palat. οἰκιστὰς Nomocan. οἰκιστὰς Iustell. Idemque in marg. οἰκιστὰς; εἰς τὰς αὐτοῦ χρεῖας Ioan. Antiochen. αὐτοῦ χρεῖας petroburg. 2; οἰκιστὰς αὐτοῦ Id. αὐτῶν Iustell.— οἰκιστὰς παρέχοντο Ioan. Antioch.— παρέσχει Nomocan.— ἐξουσίαν εἰς τὸ διὰ τῶν τοιούτων Id. et Ioan. Antioch.— παρέχειν ἐπὶ τῇ συνόδῳ Ioan. Antioch.— προφάσεις ἢ ὑποστάσεις Id.— καὶ βλασφημίαν Id.

Τὰ πράγματα εἰς οἰκιακὰς αὐτοῦ χρείας, καὶ τοὺς πόρους τῆς ἐκκλησίας ἢ τοὺς τῶν ἀγρῶν καρποὺς, μὴ μετὰ γνώμης τῶν πρεσβυτέρων ἢ τῶν διακόνων χειρίζοι, ἀλλ' οἰκείοις αὐτῶν καὶ συγγενέσιν ἢ ἀδελφοῖς ἢ υἱοῖς παράσχοιτο τὴν ἔξουσίαν, εἰς τὸ διὰ τῶν τοιούτων λεληθότως βλάπτεσθαι τοὺς λόγους τῆς ἐκκλησίας, τοῦτον εὐθύνας παρέχειν τῇ συνόδῳ τῆς ἱεραρχίας. Εἰ δὲ καὶ ἄλλως διαβάλλοιτο ὁ ἐπίσκοπος, ἢ οἱ σὺν αὐτῷ πρεσβύτεροι, ὡς τὰ τῇ ἐκκλησίᾳ διαφέροντα, ἤτοι ἐξ ἀγρῶν ἢ καὶ ἐξ ἑτέρας προφάσεως ἐκκλησιαστικῆς εἰς ἑαυτοὺς ἀποφερόμενοι, ὡς θλίβεσθαι μὲν τοὺς πένητας, διαβολὴν δὲ καὶ δυσφημίαν προστρέψασθαι τῷ τε λόγῳ, καὶ τοῖς διοικοῦσιν, καὶ τούτους διορθώσεως τυγχάνειν, τὸ πρῶτον δοκιμαζούσης τῆς ἁγίας συνόδου.

tentus istis minime fuerit, convertat autem res ecclesiae in suos usus domesticos, et eius commoda vel agrorum fructus, non cum presbyterorum conscientia diaconorumque pertractet, sed horum potestatem domesticis suis, aut propinquis, aut fratribus, filiisque committat: ut per huiusmodi personas occulte caeterae laedantur ecclesiae, synodo provinciae poenas isto persolvat. Si autem et aliter accusetur episcopus, aut presbyteri qui cum ipso sunt, quod ea quae pertinent ad ecclesiam, vel ex agris, vel ex alia qualibet ecclesiastica facultate sibimet usurpent, ita ut ex hoc affligantur quidem pauperes, criminationi vero et blasphemiiis tam sermo praedicationis, quam hi qui dispensant, taliter exponantur: et hos oportet corrigi, sancta synodo, id quod condecet, approbante.

ANNOTATIONES.

(1) *Promeruit.* Tenebris obsita erat antiochena synodus, post varias Bellarmini, Baronii, Schelstratii, Tillemontii disputationes, quibus noctem potius quam lucem addidit prolixus ille Emmanuelis Schelstratii commentarius, (Antwerp. 1680), quum litem demum solertissimi Ballerini ita probis numeris argumentisque solverunt, ut iam nemini dubitandum sit hanc synodum habitam fuisse Antiochiae a. 332, ab orthodoxis plerumque sanctis patribus, praesidem tamen modo excipias, Eusebium Caesariensem. (Ballerini *ad opp. S. Leon.* t. II. app. p. 1. c. 4. §. 2.). Ad quam proin synodum extat egregia Constantini epistola, qua hortatur episcopos, sede vacante, pro eligendo novo episcopo congregatos, ut ea ipsi decernant quae *Apostolorum traditioni* consentiant. « His enim praestructis, inquit, vestra prudentia iuxta

Ecclesiae regulam et apostolicam traditionem ita hanc electionem dirigere poterit, quemadmodum ecclesiasticae disciplinae ratio postulat (*Vita Constant.* c. 62.). » Inde factum, opinor, quod praee oculis habentes apostolicos canones, in antiochena ecclesia fortasse diligentius quam alibi asservatos, tum etiam nicaenos nuper cum tanta celebritate editos, et in primis insigne de pascha decretum ad Orientales peculiari cura directum, patres huius synodi nihil sanctius habuerunt quam ipsas canonum apostolicorum et nicaenorum sententias, iisdem ferme verbis expressas, reddere iterum et restituere. Mirari autem satis nequeo quomodo, rebus vocibusque ultro citroque collatis, statim non patuerit posteriora esse antiochensium decreta, prisca vero et praevia tum apostolicorum tum nicaenorum canonum verba. Id sane adeo per-

spicuum mihi est, ut ab omni iterato in ea- ponero tabellam eorumdem fontium indicem,
dem commentario post ea quae superius ad ac rivulorum quae inde in antiochensem
ipsos me fontes receptus notavi, abstinere synodum per singulos canones derivarunt.
me statuerim. Satis erit sub oculis legentium Conferatur igitur:

- Antioch. I cum Apostol. VII et nicaeno decreto de pascha.
Antioch. II — Apostol. IX, X, XI, nicaen. V.
Antioch. III — Apostol. XV, XVI, nicaen. XVI.
Antioch. IV — Apostol. XXVIII, relectus in chalcedon. act. IV.
Antioch. V — Apostol. XXX, item lectus in eadem chalced. act.
Antioch. VI — Apostol. XII, XIII, XXXII, nicaen. V.
Antioch. VII — Apostol. XII, XV.
Antioch. VIII — Apostol. XII, nicaen. VIII.
Antioch. IX — Apostol. XXXV.
Antioch. X — Nicaen. VIII, ancyr. XIII; cf. chalced. sess. IV.
Antioch. XI, XII, cf. chalcedon. sess. IV.
Antioch. XIII — Apostol. XXXV.
Antioch. XIV — Apostol. LXX.
Antioch. XV — Apostol. XXVIII, LXXII.
Antioch. XVI — Apostol. XIV, lectus in act. XI chalcedon.
Antioch. XVII — Apostol. XXXVI, lectus in eadem actione.
Antioch. XVIII — Apostol. XXXVI.
Antioch. XIX — Apostol. I, nicaen. IV.
Antioch. XX — Apostol. XXXVII, nicaen. V.
Antioch. XXI — Apostol. XIV, nicaen. XV.
Antioch. XXII — Apostol. XXXV et super XIII.
Antioch. XXIII — Apostol. LXXVI.
Antioch. XXIV — Apostol. XXXVIII, XL, XLI.
Antioch. XXV — Apostol. XXXVIII, XL, XLI.
-

V.

CONCILII SARDICENSIS

CANONES XXI.

TIT. I. De episcopis etiam laica communione privandis, qui civitates mutaverint. — II. Item de episcopis alienam sedem praescripti temeritate petentibus. — III. Ut inter discordes, comprovinciales episcopi audiantur: quod si damnatus appellaverit Romanum pontificem, id observandum quod ipse constituerit. — IV. Ut nullus accusati sedem usurpet episcopus. — V. Quando quis debeat a vicinis provinciae episcopis ordinari. — VI. De non ordinandis episcopis per vicos et modicas civitates. — VII. De provinciali synodo retractanda per vicarios episcopi urbis Romae, si ipse decreverit. — VIII. Quando et in quibus causis episcopi ad comitatum ire debeant. — IX. De diaconis ad comitatum dirigendis. — X. De pupillis ac viduis. — XI. Ut qui in canali sunt episcopi, euntes ad comitatum sollicite discutiant. — XII. De his qui ignorant quid sit in synodo constitutum. — XIII. De laicis non temere faciendis episcopis. — XIV. Quamdiu episcopus in aliena civitate remoretur. — XV. Non liceat episcopo a sua ecclesia plus tribus hebdomadibus abesse. — XVI. De clericis a communione summotis ab alio non recipiendis. — XVII. De excommunicatis apud vicinos episcopos audiendis. — XVIII. De non sollicitandis clericis alienis. — XIX. De non ordinandis clericis alienis, sine sui consensu episcopi. — XX. De presbyteris et diaconis qui Thessalonicam veniunt quantum temporis ibi resideant. — XXI. De suscipiendis his qui persecutionem patiuntur (1).

α'. "Οσιος ἐπίσκοπος πόλειος Κορδούβης εἶπεν· Οὐ τοσοῦτον ἡ φαύλη συνήθεια, ὅσον βλαβερωτάτη τῶν πραγμάτων διαφθορά, ἐξ αὐτῶν θειμλίων ἐστὶν ἐκρίζωτία, ἵνα μηδενὶ τῶν ἐπισκόπων ἐξῇ ἀπὸ πόλειος μικρᾶς εἰς ἐτίραν πόλιν μεθίστασθαι. Ἡ γὰρ τῆς αἰτίας ταύτης πρόφασις φανερά, δι' ἣν τὰ τοιαῦτα ἐπιχειρεῖται. Οὐδεὶς γὰρ πώποτε εὐριθῆναι ἐπισκόπων δεδύνηται, ὅς ἀπὸ μετ-

Dionysii canones.

1. Osius episcopus dixit: Non minus mala consuetudo, quam perniciose corruptela, funditus eradicanda est, ne cui liceat episcopo de civitate sua ad aliam transire civitatem; manifesta est enim causa qua hoc facere tentat, cum nullus in hac re inventus sit episcopus qui de maiore civitate ad minorem

Titulus est in coislin. 364: Τῶν ἐν Σαρδικῇ ἁγίων πατέρων κανόνες κβ'. In trapez. mosquensi aliisque: Κανόνες τῶν ἁγίων πατέρων τῆς ἐν Σαρδικῇ συνόδου. — In vatic. 1, 3, palat. petroburg. vallicell. ut in conciliis: Καν. τῶν ἐν Σαρδικῇ συνεληθόντων ἁγίων καὶ μακαρίων (π.μ. om. petroburg.) πατέρων. — In vatic. 2: Καν. τῶν ἐν Σαρδ. συν. ἁγ. πατέρων, ἀνατολῆς ἐπίσκοποι ος', τῆς δύσεως τριακόσιοι id. addit cum column. et paris. 413: ἡ ἁγία σύνοδος ἡ ἐν Σαρδικῇ συληθούσα ἐν διαφόροις ἐπαρχίαις ὤρισε τὰ ὑποταγμένα. Brevissime Dionysius: « Incipiunt canones synodi sardicensis XXI. » In cod. veron. sunt canones XXV quorum numeri erunt infra uncis inclusi, qui vero supra tituli praefiguntur, Dionysii sunt et cum eodem tantum apposito quadrant.

Veronensis codicis interpretatio.

1. (1) Osius episcopus dixit: Quanto magis mala consuetudo nocentissima est rerum corruptione, ab ipsis fundamentis eradicanda est, ut nulli episcopo liceat de civitate ad aliam civitatem transferri, huius enim causae occasio manifesta est, per quam talia tentantur. Numquam enim potest episcopus reperiri

Can. 1. 'Ο ὀσιος ἐπ. coislin. — κορδούβης id. κορδοῦνης paris. om. Dionysius. — εἶπεν τοῦτο mosquens. — Totum exordium om. Pedalion — ἐκρίζωτία barbare coislin. — πόλειος om. vat. 2, vallic. — μικρᾶς om. Interpr. — τοιαύτης αἰτίας coislin. — φανερά ἐστι vulgo in concil. et Ioan. Antioch. tit. 12. — ἐπίσκοποι δεδύνηται paris. ἐπίσκοπος εὐριθῆναι δεδύνη. trapez. Ioan. Antiochen. et Dionys. — ἐσπούδασε μεταστῆναι id. et vatic. 2. — ὅθεν οὐ συνεστ. Io. Antioch. — διακρίνω coislin. — Εἰ om. trapez. Pedal. — ἀρίστοι vatic. 2. — σημαίνοντα αὐτῶν paris. — αὐστηρῶς paris. vatic. 1. vallicell. — μηδὲ λαϊκῶν paris. male — κοινωνίαν. Ἀποκρίνασθε ἅπαντες coislin. Om. Ioan. Antioch. utramque vocem posterio-rem. — Τοῦτο ἀρίσκει πᾶσιν. coislin. Ioan. Antioch.

ζονος πόλιως εἰς ἱλαχιστοτέραν πόλιν ἰσπούδασι μεταστῆναι· ὅθεν συνίστηκε διαπύρῳ πλειονεξίας τρόπῳ ὑπεκκαίεσθαι τοὺς τοιοῦτους, καὶ μᾶλλον τῇ ἀλαζονείᾳ δουλιεύειν, ὥπως ἔξουσίαν δοκοῖεν μείζονα κικτῆσθαι. Εἰ πᾶσι τοίνυν τοῦτο ἀρίσκει, ὥστε τὴν τοιαύτην σκαιότητα αὐστηρότερον ἐκδικηθῆναι, ἡγοῦμαι γὰρ μηδὲ λαϊκῶν ἔχειν τοὺς τοιοῦτους χρῆναι κοινωνίαν. Ἀπαντες οἱ ἐπίσκοποι εἶπον· Ἀρίσκει πᾶσιν.

β'. Ὅσιος ἐπίσκοπος εἶπεν· Εἰ δέ τις τοιοῦτος εὐρίσκοιτο μανιώδης ἢ τολμηρὸς, ὡς περὶ τῶν τοιούτων δόξαι τινὰ φέρειν παραίτησιν, διαβεβαιούμενον ἀπὸ τοῦ πλῆθους ἑαυτὸν κικομίσθαι γράμματα, δῆλόν ἐστιν, ὀλίγους τινὰς διδυνῆσθαι, μισθῶ καὶ τιμήματι διαφθαρέντας, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ στασιάζειν, ὡς δῆθεν τὸν ἑαυτὸν ἔχειν ἐπίσκοπον ἀξιοῦντας. Καθάπαξ οὖν τὰς τοιαύτας ῥαδιουργίας καὶ τέχνας οὐ δεκτίας, ἀλλὰ μᾶλλον κολαστίας εἶναι νομίζω, ὥστε μηδὲνα τοιοῦτον μηδὲ ἐν τῷ τέλει λαϊκῆς γοῦν ἀξιοῦσθαι κοινωνίας· εἰ τοίνυν ἀρίσκει ἡ γνώμη αὕτη, ἀποκρίνασθε. Ἀποκρίναντο· Τὰ λικθέντα ἤρισιν.

γ'. Ὅσιος ἐπίσκοπος εἶπε· Καὶ τοῦτο προστεθῆναι ἀναγκαῖον, ἵνα μηδεὶς

transiret. Unde apparet avaritiae ardore eos inflammari, et ambitioni servire, et ut dominationem agant. Si omnibus placet, huiusmodi perniciēs saevius et austerius vindicetur, ut nec laicam communionem habeat qui talis est. Responderunt universi: Placet.

2. Osius episcopus dixit: Etiam si talis aliquis extiterit temerarius, ut fortassis excusationem afferens asseveret quod populi litteras acceperit, cum manifestum sit potuisse paucos praemio et mercede corrumpi eos qui sinceram fidem non habent, ut clamarent in ecclesia, et ipsum petere viderentur episcopum; omnino has fraudes damnandas esse arbitror, ita ut nec laicam in fine communionem talis accipiat. Si vobis omnibus placet, statuite. Synodus respondit: Placet.

3. Osius episcopus dixit: Illud quoque necessario adiiciendum est, ut episcopi de sua provincia ad

qui de maiore civitate ad minorem transferri studeat. Unde apparet appetitionis flagrante modo peruri huiusmodi, et superbiae potius servire, ut videantur maiorem possidere potestatem. Si igitur omnibus hoc placet de talibus evitare, severius vindicari existimo, nec laicorum oportere tales habere communionem. Omnes episcopi dixerunt: Placet.

2. [II] Osius episcopus dixit si autem quis repertus fuerit vesanus vel temerarius qui pro talibus afferat excusationem perseverans ab eius populo litteras adportando, certum enim est potuisse eum paucos quosdam mercede et pretio corruptos in ecclesiis seditiones movere, non habentes fidem sinceram, tamquam rogantes eundem habere episcopum. Pariter igitur versutias et artes huiusmodi amputandas puto, et tales ne in fine quidem laicam mereri communionem (2). Si igitur placet haec sententia, respondete. Et dixerunt: Recte dicta placent.

3. [III] Osius episcopus dixit: Et hoc addi necessarium est: Ne quis episcopus de provincia sua,

Can. 2. Ὅσιος ἐπ. εἶπεν om. trapez. Pedal. Bevereg. Nomocan. russic. — μανιώδης non legit Dionysius. — ὥστε περὶ Io. Antiochen. Ibid. et paris. — ἑαυτὸν κικομίσθαι. val. 2; πρὸς ἑαυτὸν Pedal. Bevereg. veti. edit. — στασιάζειν διὰ τὴν ἑαυτῶν πίστιν quibuscum conspirare Io. Antioch. videtur; διαστασιάζειν, μὴ ἔχοντας καρπὸς τὴν ἑαυτῶν πίστιν colalin. quocum consentire Dionysium, qui etiam aliqua addit praeterea, nemo non diligenter notaverit. — ὡς δῆθεν ἀξιοῦσθαι τὸν ἐ. ἰ. ἰ. paris. — καθάπαξ οὖν τὰς ῥαδιουργίας τὰς τοιαύτας (petroburg. Nomocan.) καὶ τέχνας κολαστίας εἶναι paris. οὐ δεκτίας, ἀλλὰ μᾶλλον κολαστίας om. Nomocan. Eadem

usque ad μᾶλλον aequae om. Io. Antioch. et concilla, tum vulgata vetera cum petroburg. — λαϊκοῖς γοῦν ἰστω, ἀξιοῦσθαι colalin. perverso — ἀρίσκει ἡ γνώμη vatic. 2. — ἀποκρίναντο οἱ ἐπίσκοποι colalin. Ioan. Antiochen.

Can. 3. Ὅσιος ἐπ. εἶπε om. trapez. mosquens. Pedal. Nomocan. — ἀναγκ. καὶ τ. πε. column. — ἵνα μή τις ἐπίσκ. vallicell. διαβαίνει Ioan. Antioch. tit. 3, vatic. 3, parisiens. διαβαίνοντο vatic. 2. — Εἰ μὲν τις petroburg. Io. Antioch. et veter. edit. εἰ μὲν paris. — εἰ μὲν palat. — ἐν αὐτῇ κληθείη Pedal. Bevereg. Nomocan. ἑαυτῶν λεθείη vatic. 2 inepte — ἀδελφεὺ αὐτοῦ Io. Antioch. tit. 16. — συνεπισκόπων Bevereg. — μηδὲνα ἕτερον cum

ἐπισκόπων ἀπὸ τῆς ἑαυτοῦ ἐπαρχίας εἰς ἑτέραν ἐπαρχίαν, ἐν ᾗ τυγχάνουσιν ὄντες ἐπίσκοποι, διαβαίνοι, εἰ μὴ τοι παρὰ τῶν ἀδελφῶν τῶν ἑαυτοῦ κληθεῖν διὰ τὸ μὴ δοκεῖν ἡμᾶς τὰς τῆς ἀλάπης ἀποκλείειν πύλας. Καὶ τοῦτο δι' ὡσαύτως προνοητίον, ὥστε, εἴαν ἐν τινὶ ἐπαρχίᾳ ἐπισκόπων τις ἀντικρὺς ἀδελφοῦ ἑαυτοῦ καὶ συνἐπισκόπου πρᾶγμα σχοίη, μηδένα ἕτερον ἐκ τούτων ἀπὸ ἑτέρας ἐπαρχίας ἐπισκόπους ἐπιγινώμονας ἐπικαλεῖσθαι. Εἰ δὲ ἄρα τις ἐπισκόπων ἐν τινὶ πρᾶγματι δόξῃ κατακρίνισθαι, καὶ ὑπολαμβάνει ἑαυτὸν μὴ σαφρὸν ἀλλὰ καλὸν ἔχειν τὸ πρᾶγμα, ἵνα καὶ αὐθις ἢ κρίσις ἀνανεωθῇ, εἰ δοκεῖ ὑμῶν τῇ ἀγάθῃ, Πέτρου τοῦ ἀποστόλου τὴν μνήμην τιμήσωμεν, καὶ γραφῆναι παρὰ τούτων τῶν κρινάντων Ἰουλίῳ τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης, ὥστε διὰ τῶν γειτνιούντων τῇ ἐπαρχίᾳ ἐπισκόπων, εἰ δέοι, ἀνανεωθῆναι τὸ δικαστήριον, καὶ ἐπιγινώμονας αὐτὸς παράσχοι. Εἰ δὲ μὴ συστῆναι δύναται τοιοῦτον αὐτοῦ εἶναι τὸ πρᾶγμα, ὥς παλινδικίας χρᾶζειν, τὰ ἅπαξ κεκριμένα μὴ ἀναλύεσθαι, τὰ δὲ ὄντα, βέβαια τυγχάνειν.

δ'. Γαυδέντιος ἐπίσκοπος εἶπεν· Εἰ δοκεῖ ἀναγκαῖον προστεθῆναι ταύτῃ τῇ ἀποφάσει, ἥν τινα ἀγάπης εἰλικρινοῦς πληρῇ ἐξηνήνοχας, ὥστε εἴαν τις ἐπίσκοπος καθαιρεθῇ τῇ κρίσει τῶν ἐπισκόπων τῶν ἐν γειτνία τυγχανόντων, καὶ

aliam provinciam, in qua sunt episcopi, non transeant, nisi forte a fratribus suis invitati, ne videamur ianuam claudere charitatis. Quod si in aliqua provincia aliquis episcopus contra fratrem suum episcopum litem habuerit, ne unus e duobus ex alia provincia advocet episcopum cognitorem. Quod si aliquis episcopus iudicatus fuerit in aliqua causa, et putat se bonam causam habere, ut iterum concilium renovetur, si vobis placet, sancti Petri apostoli memoriam honoremus, ut scribatur ab his qui causam examinerunt Iulio Romano episcopo, et si iudicaverit renovandum esse iudicium, renovetur, et iudices: si autem probaverit talem causam esse, ut non replicentur ea quae acta sunt, quae decreverit confirmata erunt. Si hoc omnibus placet? Synodus respondit: Placet.

4. Gaudentius episcopus dixit: Addendum, si placet, huic sententiae, quam plenam sanctitate protulistis, ut cum aliquis episcopus depositus fuerit eorum episcoporum iudicio, qui in vicinis locis commo-

interpellante episcopo, ad aliam transeat provinciam, nisi forte a fratribus suis vocatus, ne videamur portas dilectionis clausisse. (IV). Et huic similiter providendum, ut si in aliqua provincia episcopus quis adversus suum fratrem et coepiscopum habeat causam, nullus de alia provincia arbiter requiratur. (V). Si autem quis episcopus in aliquo damnatur negotio, et aestimet se firmam causam habere, ut iudicium renovetur, si placet vestrae dilectioni, apostoli Petri honorate memoriam (3), et scribatur ab his qui iudicaverunt Iulio episcopo Romae per vicinos episcopos provinciae, et si oportet innovari iudicium, renovetur et iudicem ipse praebibit. Et si non potuerit ibi adesse et tale fuerit eius negotium, ut iterum renovetur iudicium, semel iudicata non dissolvi, quae autem sunt maneat firma.

4. (VI) Gaudentius episcopus dixit: Si placet necessarium esse huic addi sententiae quam veram et charitate plenam tulistis, ut si quis episcopus fuerit depositus praesentia episcoporum qui vicini sunt, et

trapez. vatic. 2, palat. μηδέντερον vatic. 1, 2, column. Ioan. Antioch. Bevereg. Nomocan. In vatic. 5843 Dionys. post cognitorem addit: Sed inter comprovinciales audiantur. — καὶ ὑπολάβῃ αὐτὸν Ioan. Antioch. — ἔχον πρᾶγμα id. — περὶ τούτων column. vetera vulg. — τῶν γειτνιαζόντων colistm. sed ex his plura non legit Dionysius — εἰ δέοι αὐτὸν τὸ διὰ ἀνανεωθῇ Ioan. Antioch. — τοιοῦτον αὐτῷ Bevereg. ὡς τοιοῦτον αὐτὸν vatic. 2. Clausulam, addit Dionysius.

Com. 4. Γαυδ. ἐπ. εἶπεν om. trapez. Pedal. Nomocan. Εἰ δοκεῖ, (εἰ om. paris.) ἀναγκαῖον προστεθῆναι

(προσθεῖναι Ioan.) ταύτῃ τῇ ἀποφάσει, ἥτις ἀγάπης εἰλικρινοῦς πληρῇ ἐξηνήνοχας (ἐξηνήνοχιν paris.) ὥστε εἴαν τις ἐπίσκοπος cum vallicell. paris. column. vetustis canon edit. Ennemundi et Quiliani ac Ioanne Antiocheno tit. 16 et Dionysio. Caeteri plane omittunt omnia, ut statim incipiant: Ἐάν τις. — τούτων τῶν ἐπισκόπων τῶν γειτνιαζόντων paris. Io. Antiochen. — εἰδοὺς paris. — εἰς ἑαυτὸν καθίσταν colistm. — τῆς δὲ Ῥωμαίων ἐκείνου. paris. Io. Antioch. Nomocan. — περὶ τούτων Ioan. Antiochen.

φάσκη πάλιν ἑαυτῷ ἀπολοφίας πρᾶγμα ἐπιβάλλειν, μὴ πρότερον εἰς τὴν καθέδραν αὐτοῦ ἕτερον ὑποκαταστήναι, ἰὰν μὴ ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος ἐπιγνοῦς, περὶ τούτου ὅρον ἐξενίγκῃ.

ἑ. "Ὅσιος ἐπίσκοπος εἶπεν· Ἦρουν, ἴν' εἴ τις ἐπίσκοπος καταγγιλαθῇ, καὶ συναθροισθέντες οἱ ἐπίσκοποι τῆς ἐνωρίας τῆς αὐτῆς, τοῦ βαθμοῦ αὐτὸν ἀποκινήσωσι, καὶ ὅσπερ ἐκκαλεσάμενος καταφύγῃ ἐπὶ τὸν μακαριώτατον τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας ἐπίσκοπον, καὶ βουληθεῖν αὐτοῦ διακοῦσαι, δίκαιόν τε εἶναι νομίσῃ ἀντιπρὸς αὐτοῦ τὴν ἐξέτασιν τοῦ πράγματος, γράφειν ταῦτοις τοῖς ἐπισκόποις καταξιώσῃ τοῖς ἀγχιστέουσιν τῇ ἰπαρχίᾳ, ἵνα αὐτοὶ ἐπιμελῶς καὶ μετὰ ἀκριβείας ἕκαστα διεριυνήσωσι, καὶ κατὰ τὴν τῆς ἀληθείας πίστιν, ψῆφον περὶ τοῦ πράγματος ἐξενίγκωσιν. Εἰ δέ τις ἀξιώσῃ καὶ πάλιν αὐτοῦ τὸ πρᾶγμα ἀκουσθῆναι, καὶ τῇ δεήσει τῇ ἑαυτοῦ τὸν Ῥωμαίων ἐπίσκοπον κρίνειν δόξῃ, ἀπὸ τοῦ ἰδίου πλιυροῦ πρεσβυτέρους ἀποστείλοι, ἵνα ἢ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ αὐτοῦ τοῦ ἐπισκόπου, ὅπερ ἂν καλῶς ἔχειν δοκιμάσῃ καὶ ὀρίσῃ δεῖν, ἀποσταλῆναι τοὺς μετὰ τῶν ἐπισκόπων κρινούντας, ἔχοντάς τε τὴν αὐθεντίαν τούτου, παρ' οὗ ἀπιστάλησαν καὶ τοῦτο θεῖον. Εἰ δὲ ἐξαρχεῖν νομίζοι πρὸς τὴν τοῦ πράγματος ἐπίγνωσιν καὶ ἀπόφασιν τοῦ ἐπισκόπου, ποιή-

rantur, et proclamaverit agendum sibi negotium in urbe Roma, alter episcopus in eius cathedra post appellationem eius qui videtur esse depositus, omnia non ordinetur, nisi causa fuerit in iudicio episcopi Romani determinata.

7. Osius episcopus dixit: Placuit autem ut si episcopus accusatus fuerit, et iudicaverint congregati episcopi regionis ipsius, et de gradu suo eum deiecerint, si appellaverit qui deiectus est et confugerit ad episcopum romanæ Ecclesiæ, et voluerit se audiri; si iustum putaverit ut renovetur examen, scribere his episcopis dignetur, qui in finitima et propinqua provincia sunt, ut ipsi diligenter omnino requirant, et iuxta fidem veritatis definiant: quod si is qui rogat causam suam iterum audiri deprecatione sua moverit episcopum romanum, ut e latere suo presbyterum mittat, erit in potestate episcopi quid velit, et quid aestimet. Et si decreverit mittendos esse qui praesentes cum episcopis iudicent, habentes eius auctoritatem a quo destinati sunt, erit in suo arbitrio; si vero crediderit episcopos sufficere ut no-

dixerit se negotium excusationis habere, non prius in eius cathedra alium ordinari, nisi prius Romæ episcopus de hoc cognoscens terminum imposuerit.

5. (VII) Osius episcopus dixit: « Placet ut si quis episcopus appetitus vel accusatus fuerit, et collecti episcopi finium suorum eum gradu deiecerint, et confugerit ad provocationem beati episcopi romanæ Ecclesiæ, et acquieverit eum audiri, et iustum putaverit renovari iudicium rei, scribere episcopis dignabitur providentibus provinciae quo ipsi diligentius cum scrupulositate singula scrutentur, et secundum veritatis fidem, de negotio proferant sententiam. Si vero quis iterum petierit denuo suum audiri negotium, et per hanc petitionem Romanum episcopum moverit; de latere suos presbyteros destinabit, ut sit potestatis eiusdem episcopi quod aestimaverit esse. Et si statuerit oportere mitti, qui destinati cum episcopis iudicaturi sunt, habeant auctoritatem eius, a quo destinati sunt. Sane et hoc ponatur in episcopi

Can. 5 est 7 apud Dionysium. — Ὅσιος ἐπ. εἶπεν ἡ. ἵνα om. mosquens. Nomocan. — καταγγ. καὶ καταγγευσθῇ coislin. καταγγευσθῇ ἡ καὶ καταγγευσθῇ Io. Antioch. ut. 16, consentit Dionys. — καὶ ὅσπερ id. paris. — εἶναι νομίσῃ paris. νομίσῃ vatic. 1. — καταξιώσῃ Ioan. Antioch. — ἵνα καὶ αὐτοὶ id. — Εἰ δὲ τις inde male apud eundem vulgatum can. 6 incipit; pergit vero: ἀξιώσῃ, cum paris. vatic. 1, vallic. coislin. Nomocan. in quo depravate ἀξιώσῃ. — κρίνειν om. Bruns. solus.

κρίνειν δόξῃ vatic. 1 et Mansi in marg. δόξῃ coislin. Io. Antioch. κρίνειν δόξῃ vatic. 2, 3 vallicell. — ἰδίου κληροῦ coislin. — post ἵνα om. ἡ column. vallicell. palat. εἶναι ἐν τῇ Bruns. perperam. ἵνα ἐν τῇ εἰς τῇ αὐτοῦ Ioan. Antioch. neque male — ἀποστείλῃ τοὺς id. — θεῖον ἐν τῇ τοῦ ἐπισκόπου ἐξουσίᾳ Idem plane cum Dionysio. — νομίζῃ id. et vulgo. νομίσῃ Nomocan. — ἐφεστάντῃ coislin. — Ultima om. Dionys. cum Pedalio.

σι ὅπῃ ἂν τῇ ἐμφρονιστάτῃ αὐτοῦ βουλῇ καλῶς ἔχειν δόξῃ. Ἀπεικρίναντο οἱ ἐπίσκοποι· Τὰ λεχθέντα ἤρουν.

5'. Ὅσιος ἐπίσκοπος εἶπεν· Ἐὰν συμβῇ ἐν μιᾷ ἐπαρχίᾳ, ἐν ᾗ πλεῖστοι ἐπίσκοποι τυγχάνουσιν ἵνα ἐπίσκοπον ἀπομείναι, κακίῃνός κατά τινα ἀμέλειαν μὴ βουληθῇ συνελθεῖν καὶ συναινέσαι τῇ καταστάσει τῶν ἐπισκόπων, τὰ δὲ πλήθῃ συναθροισθέντα παρακαλοῖν γίνεσθαι τὴν κατάστασιν τοῦ παρ' αὐτῶν ἐπιζητουμένου ἐπισκόπου χρὴ πρότερον ἐκείνον τὸν ἱναπομείναντα ἐπίσκοπον ὑπομιμνήσκεισθαι διὰ γραμμάτων τοῦ ἐξάρχου τῆς ἐπαρχίας (λέγω δὲ τοῦ ἐπισκόπου τῆς μητροπόλεως), ὅτι ἀξιοῖ τὰ πλεῖστα ποιμένα αὐτοῖς δοθῆναι· ἡγοῦμαι καλῶς ἔχειν καὶ τοῦτον ἐκδέχισθαι, ἵνα παραγίνηται. Εἰ δὲ μὴ διὰ γραμμάτων ἀξιώθῃς παραγίνηται, μήτε μὴν ἀντιγράφοι, τὸ ἱκανὸν τῇ βουλήσει τοῦ πλήθους χρὴ γένεσθαι. Χρὴ δὲ μετακαλεῖσθαι καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς πλεθυσιοχώρου ἀπαρχίας ἐπισκόπους, πρὸς τὴν κατάστασιν τοῦ τῆς μητροπόλεως ἐπισκόπου. Μὴ ἐξεῖναι δὲ ἀπλῶς καθιστᾶν ἐπίσκοπον ἐν κώμῃ τινὶ ἢ βραχεία πόλει, ἢ τινὶ καὶ εἰς μόνος πρεσβύτερος ἐπαρκεῖ· οὐκ ἀναγκαῖον γὰρ ἐπισκόπους ἀκείῃς καθίστασθαι, ἵνα μὴ κατευτελίζηται τὸ τοῦ ἐπισκόπου ὄνομα καὶ ἡ αὐθεντία. Ἀλλ' οἱ τῆς ἐπαρχίας, ὡς προεῖπον, ἐπίσκοποι ἐν ταύταις ταῖς πόλεσι καθιστᾶν ἐπισκόπους ὀφείλουσιν, ἔνθα καὶ πρότερον ἐτύγχαναν γεγονότες ἐπίσκοποι· εἰ δὲ εὐρίσχοιτο οὕτω πληθυνούσά τις ἐν πολλῷ ἀριθμῷ

gotio terminum imponant, faciet quod sapientissimo consilio iudicaverit.

5. Osius episcopus dixit: Si contigerit in una provincia, in qua plurimi fuerint episcopi, unum sorte remanere episcopum, ille vero per negligentiam noluerit ordinare episcopum, et populi convenerint, episcopos vicinae provinciae debere illum prius convenire episcopum qui in ea provincia moratur, et ostendere quod populi petant sibi rectorem, et hoc iustum esse, ut et ipsi veniant, et cum ipso ordinent episcopum. Quod si conventus litteris tacuerit, et dissimulaverit, nihilque rescripserit, satisfaciendum esse populo, ut veniant ex vicina provincia episcopi, et ordinent episcopum.

6. Licentia vero danda non est ordinandi episcopum aut in vico aliquo, aut in modica civitate, cui sufficit unus presbyter, quia non est necesse ibi episcopum fieri, ne vilescat nomen episcopi et auctoritas. Non debent illic ex alia provincia invitati facere episcopum, nisi aut in his civitatibus quae episcopos habuerunt, aut si qua talis, aut tam populosa civitas,

potestate. Et si putaverit sufficere ad causae cognitionem, et sententiam proferendam episcopi, faciat quod eiusdem erit prudentiae.

6. (VIII) Osius episcopus dixit: Si evenierit in una provincia, in qua plures sunt episcopi ordinandi, unum episcopum remanere, et hic ob quamdam negligentiam noluerit convenire et [consentire] ordinationi episcoporum; plebs autem conveniens roget fieri ordinationem episcopi (6): primum oportet eum qui remansit, per litteras primatus episcopi provinciae, hoc est metropolitani commoneri, quod populus petit sibi pastorem dari: aestimo oportere hunc expectare, ut veniat, et cum eo fiat ordinatio. Si autem neque per litteras rogatus advenerit nec scripserit, satisfieri populi voluntati debet, et vocandi sunt de vicina provincia episcopi ad ordinationem episcoporum. (IX). Non licere autem episcopum simpliciter ordinari in vico vel quadam exigua civitate cui sufficit etiam unus solus presbyter. Nec enim necesse est ibi episcopum ordinare, ne contemptibile fiat episcopi nomen et auctoritas. Sed, sicut praedixi, episcopi vicinae provinciae in his civitatibus ordinare debent episcopos,

Can. 6. Ap. Dionys. 5 et 6. Ὅσιος ὁ. ε. om. Pedal. Nomocan. mosquens. — παρακαλοῖ ἐν τῇ γένεσθ. coislin. — ζητουμένου trapez. Bevereg. Ioan. Antioch. tit. 7. — τὸν ἀπομείναντα id. — περὶ τοῦ ἐξάρχου eiusd. concilii editor in marg. παρὰ τοῦ ἐξάρχου trapez. — ἡγοῦμαι οὐ γὰρ. 2; ἡγοῦμαι Pedal. — παραγίνεται καὶ σὺν αὐτῷ ἡ

κατάστασις γίνεται. Εἰ δὲ μήτε διὰ γραμμ. Io. Antioch. cum Dionysio consentaneus. — μήτε μὴν ἀντιγράφας coislin. — ἱκανὸν τῇ βουλῇ column. — χρὴ δὲ καὶ Nomocan. — πρὸς κατάστασιν Ioan. Antioch. — αὐτὴν τῆς ἐπισκ. Bevereg. αὐτὴν εἶναι καὶ ἐπίσκοπον νομιζέσθαι coislin. paris.

λαοῦ πόλις, ὡς ἀξίαν αὐτὴν καὶ ἐπισκοπῆς νομίζεσθαι, λαμβανίτω. Εἰ πᾶσιν ἀρέσκει τοῦτο; Ἀπεκρίναντο πάντες Ἀρέσκει.

Ζ'. Ὅσιος ἐπίσκοπος εἶπεν· Ἡ ἀκαιρία ἡμῶν, καὶ ἡ πολλὴ συνέχεια, καὶ αἱ ἀδικοὶ ἀξιώσεις πιποιήκασιν ἡμᾶς μὴ τοσαύτην ἔχειν χάριν καὶ παρρησίαν, ὅσην ὀφείλομεν κικτῆσθαι. Πολλοὶ γὰρ τῶν ἐπισκόπων οὐ διαλείπουσιν εἰς τὸ στρατόπεδον παραγινόμενοι, καὶ μάλιστα οἱ Ἄφροι οἵτινες, καθὼς ἔγνωμεν παρὰ τοῦ ἀγαπητοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν καὶ συνεπισκόπου Γράτου, τὰς σωτηριώδεις συμβουλὰς οὐ παραδέχονται, ἀλλὰ καταφρονοῦσιν οὕτως, ὡς ἵνα ἄνθρωπον εἰς τὸ στρατόπεδον πλείστας καὶ διαφόρους καὶ μὴ δυναμένας ὠφελῆσαι τὰς ἐκκλησίας, διπλοῦς διακομίζουσιν, καὶ μὴ, ὡς ὀφείλει γίνεσθαι, καὶ ὡς προσήκόν ἐστι, τοῖς πίνῃσι καὶ τοῖς λαϊκοῖς ἢ ταῖς χήραις συναίρεσθαι καὶ ἐπικουρεῖν, ἀλλὰ κοσμικὰ ἀξιώματα καὶ πράξεις περινοεῖν τισιν. Αὕτη τοίνυν ἡ σκαιότης τὸν θραυσμὸν οὐκ ἄνευ σκανδάλου τινὸς ἡμῖν καὶ καταγνώσεως προξενεῖ. Πρεπωδέστερον δὲ εἶναι ἰνόμισα, ἐπίσκοπον τὴν ἑαυτοῦ βοήθειαν παρέχειν ἐκείνῳ, ὅστις ἂν ὑπὸ τινος βιάζεται, ἢ εἴ τις τῶν χερῶν ἀδικοῖτο ἢ αὐτὸν ὀρφανὸς τις ἀποστεροῖτο τῶν αὐτῷ προσηγόντων, εἴπερ ἄρα καὶ ταῦτα τὰ ὀνόματα δικαίαν ἔχει τὴν ἀξίωσιν. Εἰ τοίνυν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, πᾶσι τοῦτο δοκεῖ ἐπικρίνατε, μηδένα ἐπίσκοπον χρῆναι εἰς τὸ στρατόπεδον παρα-

quae meretur habere episcopum. Si hoc omnibus placet? Synodus respondit: Placet.

8. Osius episcopus dixit: Importunitates et nimia frequentia et iniustae petitiones fecerunt nos non tantam habere vel gratiam, vel fiduciam, dum quidam non cessant ad comitatum ire episcopi, et maxime Afri, qui, sicut cognovimus, sanctissimi fratris et coepiscopi nostri Grati salutaria consilia spernunt atque contemnunt, ut non solum ad comitatum multas et diversas, Ecclesiae non profuturas, perferant causas, neque ut fieri solet, aut oportet, ut pauperibus, aut viduis, aut pupillis subveniatur, sed et dignitates saeculares et administrationes quibusdam postulent. Haec itaque pravitas olim non solum murmuraciones, sed et scandala excitat. Honestum est autem ut episcopi intercessionem his praestent qui iniqua vi opprimuntur, aut si vidua affligatur, aut pupillus expoliatur: si tamen isthaec nomina iustam

in quibus prius constituti videbantur. Si autem reperitur quaedam civitas abundans populo, ut digna videatur habere episcopum, accipiat. Si hoc omnibus placet? (Responderunt omnes: Placet).

7. [X] Osius episcopus dixit: Importunitas nostra et frequentatio etiam iniusta fecerunt, nos merito non tantam habere gratiam, quantam debueramus habere. Plures enim episcoporum non intermittunt ad comitatum venientes, ac praecipue Afri, qui, ut cognovimus, fratris dilectissimi et comministri nostri Grati suasiones salubres non suscipiunt, sed contemnunt, ita ut unus homo in comitatu plurimas ac diversas et nihil ad utilitatem proficientes ecclesiarum preces adportet, per quas (et quemadmodum debet fieri et convenit) pauperibus vel (laicis) vel viduis subveniat et succurrat; sed saeculares dignitates et administrationes provideat quibusdam. Haec igitur spurcilia molestiam non sine scandalo quodam nobis et reprehensionem adportat. Decere autem puto, episcopos suum praestare debere auxilium illis qui ab aliquo patien-

Can. 7. apud Dionys. 8. — Ὅσιος ἰ. ε. om. trapez. mosquens. Pedal. — οὐ διαλιμπάνουσιν coislin. — παραγινόμενοι Ioan. Antioch. ut. 13, Nomocan. — περί Id. emendat. in marg. — συλλειτουργῶν καὶ συνεπ. Id. — μηδὲν ἔνταμ. Id. μὴ om. column. trapez. — διακομίζουσιν εἰς τὸ στρατόπεδον trapez. — χήραις συνέχεσθαι Ioan. Antioch. καὶ τοῖς ὀρφανοῖς ἢ ταῖς χήραις συνερχ. coislin. iuxta Dionys. — ἡ σκαιότης τῶν ἀθροισμῶν vatic. 1. τῶν θραυσμάτων Ioan. Antioch. — καταγν. προξένος γίνεται.

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

Πρεπωδέστερον δὲ Id.; ἡμῖν κατάγνωσιν προξένος πρεπωδέστερον οὐκ ἰνόμισα ἐπίσκοποι τὴν ἑαυτῶν βοήθ. coislin. — ἰνόμισαμ. Pedallon. — ἢ εἴ τις αὐτῶν ὀρφανός Ioan. Antioch. τις om. trapez. — Εἰ τοίνυν... ἐπικρίνατε om. Pedal. ἄπει. v. 2. ἀποκρίνασθαι Ioan. Antioch. — εὐλαβέστατος βασιλ. vulg. Nomoc. — μετακαλοῖσθαι ἐπειδὴ δὲ πολλ. Io. Antioch. μετακαλίσσιντο coislin. — ἐπειδὴ πλειονάκις Id. — τὰ ἑαυτῶν πλημμελήματα Id. et Ioan. Antioch. — ἢ εἰς νόσον lid. — ἀρέσκει vatic. 2.

γίνεσθαι, παρὲς τούτων, οὓς ἂν ὁ εὐσεβέστατος βασιλεὺς ἡμῶν τοῖς ἑαυτοῦ γράμμασι μετακαλοῖτο· ἀλλ' ἐπειδὴ πολλάκις συμβαίνει τινὰς οἴκτου διομένους, καταφυγεῖν ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν, διὰ τὰ ἑαυτῶν ἁμαρτήματα εἰς περιορισμὸν ἢ νῆσον κατὰδικασθέντας, ἢ δ' αὖ πάλιν οἰαδηποτοῦν ἀποφάσει ἐκδιδομένους τοῖς τοιούτοις μὴ ἀρνητέαν εἶναι τὴν βοήθειαν, ἀλλὰ χωρὶς μελλησμοῦ καὶ ἄνευ τοῦ διστάσαι τοῖς τοιούτοις αἰτεῖσθαι συγχώρησιν. Εἰ τοίνυν καὶ τοῦτο ἀρίσκει, σύμφηφοι γίνεσθαι ἅπαντες. Ἀπεκρίναντο ἅπαντες· Ὁρίζεσθαι καὶ τοῦτο.

η'. Ὁσιος ἐπίσκοπος εἶπε· Καὶ τοῦτο ἡ ἀγχίνοια ὑμῶν κρινάτω, ἵν' ἐπειδὴ ἴδοξαι, διὰ τὸ μὴ πίπτειν ὑπὸ κατάγνωσιν τινὰ τῶν ἐπισκόπων ἀφικνούμενον εἰς τὸ στρατόπεδον, εἴ τινες αὐτῶν τοιαύτας ἔχοιεν διήσεις, οἷων ἐπάνω ἐπιμνήσθωμεν, διὰ ἰδίου διακόνου ἀποστέλλοιεν. Τοῦ γὰρ ὑπηρετοῦ τὸ πρόσωπον οὐκ ἐπίφθονον τυγχάνει, καὶ τὰ παρασχεθσόμενα θᾶττον διακοσμιθῆναι δυνήσεται. Ἀπεκρίναντο πάντες· Καὶ τοῦτο ὀρίζεσθαι.

θ'. Ὁσιος ἐπίσκοπος εἶπε· Καὶ τοῦτο ἀκόλουθον εἶναι νομίζω, ἵνα εἰ ἐν οἴα-

habeant causam aut petitionem. Si vobis ergo, fratres charissimi, placet, decernite, ne episcopi ad comitatum accedant, nisi forte hi qui religiosi imperatoris litteris vel invitati vel vocati fuerint. Sed quoniam saepe contingit ut ad misericordiam Ecclesiae confugiant qui iniuriam patiuntur, aut qui peccantes in exilio vel insulis damnantur, aut certo quaecunque sententiam suscipiunt, subveniendum est his, et sine dubitatione petenda indulgentia. Hoc ergo decernite, si vobis placet. Universi dixerunt: Placet et constituitur.

9. Osius episcopus dixit: Hoc quoque providentia vestra tractare debet, qui decrevistis, ne episcoporum improbitas nitatur, et ad comitatum pergant. Quicumque ergo, quales superius memoravimus, preces habuerint, vel acceperint, per diaconum suum mittant, quia persona ministri invidiosa non est, et quae impetraverit, celerius poterit referre. [gr. IX] Et hoc consequens esse videtur, ut de qualibet provincia

tur violentiam, vel si qua laeditur viduarum, sive pupillorum quis fraudatur; si haec quoque personae iustam habent petitionem. Igitur, dilectissimi fratres, si omnibus hoc placet, statuete nullum episcoporum debere ad comitatum proficisci, videlicet his causis exceptis. Quod vero oportet adesse, quos piissimus Imperator noster suis litteris convocaverit, nullam habet dubietatem (5). Et quoniam frequenter evenit misericordia dignos confugere ad ecclesiam, ob sua delicta exilio vel insulis damnatos, sive quaecunque obligatos sententia talibus non est denegandum praesidium, sed sine mora vel cunctatione his protectionem esse concedendam. Si igitur placet, [omnes una vestrum suffragium forte, responderunt omnes:] Statuatur et hoc.

8. [XI] Osius episcopus dixit: Et hoc vestra probet solertia. Quoniam placuit episcopos non ire ad comitatum, ne reprehensionem incurrant, si quis eorum tales habuerit preces, quales memoravimus, per suum transmittat diaconum, ministri enim persona non habet invidiam, et quae praestantur velocius perferuntur. [Responderunt omnes: Sanciatur et hoc].

9. [XII] Osius episcopus dixit: Et hoc conse-

Can. 8. Loco initii, Pedalion statim: ἵν' ἐπειδὴ, et Nomocanon: Ἐπειδὴ ἴδοξε. — κρινάτω Ioan. Antioch. tit. 13. — ἐπιμνήσθωμεν Id. — ἐπιστέλλοιεν Bevereg. — τοῦτο γὰρ Id. — τὰ παρασχεθσόμενα Io. Antioch. — διακομ. δύναται Id. — ἀπεκρ. ἅπαντες ὀρίσθ. καὶ τοῦτο Id. quae omisit trapez. Pedalion vero ultima cum sequenti canone neclit: Καὶ τοῦτο ὀρίζεσθαι ἵνα...

Can. 9 cum 8 apud Dionysium iungitur. — Ὁσιος i. e. om. trapez. Bevereg. Eadem et sequentia om. Nomocan. et incipit: Ἐάν ἐν οἰαδηποτοῦν; οἰαδηποτο Ioan. Antioch. tit. 13 et paris. — πρὸς τοὺς ἀδελφούς Ioan. Antioch. Nomocan. πρὸς ἀδελφούς coislin. — εἴ τινες ἐν

ἐκείνῃ Nomocan. — πόλιν διαγούσιν Io. Antioch. vat. 1. coislin. διαγούσας paris. — αὐτῇ τοῦ βασιλέως Id. vat. 1. coislin. ὅπερ μῖντοι Io. Antioch. — πρεποδίστητον Nomocan. vulg. — ἐντεῖλμασθαι αὐτοῖς Ioan. Antioch. — ὡστε vatic. 1, Nomocan. ὡς τὴν Ioan. Antioch. — παρασχεῖν Id. om. vatic. 1. — ἤγοῖτο coislin. vatic. 2, palat. — παραγενόμενοι Ioan. Antioch. — ἀδελφῶ ἡμῶν Id. — διδόναι om. coislin. — πρότερον Ioan. Antioch. Bevereg. — δοκιμαζοί vatic. 1. 2, petroburg. Nomocan. Ioan. Antioch. paris. — ἀναίσχυτοι ἦσαν coislin. — ἀποστέλλει parisiens. — τὴν συμβουλίαν palat. τὴν βουλὴν vatic. 1. A voce ἅπαντες caetera desiderantur in Pedalio.

δηποῦν ἐπαρχία ἐπίσκοποι πρὸς ἀδελφὸν καὶ συνεπίσκοπον ἑαυτῶν ἀποστέλλουσιν διήσεις, ὁ ἐν τῇ μείζονι τυγχάνων πόλει, τουτίστι τῇ μητροπόλει, αὐτὸς καὶ τὸν διάκονον αὐτοῦ καὶ τὰς διήσεις ἀποστέλλοι, παρέχων αὐτῷ καὶ συστάτικὰς ἐπιστολάς, γράφων δηλονότι κατὰ ἀκολουθίαν καὶ πρὸς τοὺς συναδέλφους καὶ συνεπισκόπους ἡμῶν, οἵτινες ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἐν τοῖς τόποις ἢ ἐν ταῖς πόλεσι διάγοιεν, ἐν αἷς ὁ εὐσεβέστατος βασιλεὺς τὰ δημόσια πράγματα διακυβερνᾷ. Εἰ δὲ ἔχοι τις τῶν ἐπισκόπων φίλους ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ παλατίου, καὶ βούλοιο περὶ τινος, ὅπερ περιωδίστατον εἴη ἀξιῶσαι, μὴ κωλύοιτο διὰ τοῦ ἑαυτοῦ διακόνου καὶ ἀξιῶσαι καὶ ἐντείλασθαι τούτοις, οὔστι τὴν αὐτῶν ἀγαθὴν βοήθειαν ἀξιοῦντι αὐτῷ παρέχειν ἡγοῖτο. Οἱ δὲ εἰς Ῥώμην παραγινόμενοι, καθὼς προείρηκα, τῷ ἀγαπητῷ ἡμῶν ἀδελφῷ καὶ συνεπισκόπῳ Ἰουλίῳ, τὰς διήσεις, ἃς ἔχοιεν διδόναι, ὀφείλουσι παρέχειν, ἵνα πρότερος αὐτὸς δοκιμάζη, εἰ μὴ τινες ἐξ αὐτῶν ἀναισχυντοῖεν, καὶ οὕτω τὴν ἑαυτοῦ προστασίαν καὶ φροντίδα παρέχων εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ ἀποστέλλοι. Ἄπαντες οἱ ἐπίσκοποι ἀπεικρίναντο, ἀρέσκειν αὐτοῖς καὶ περιωδιστάτην εἶναι τὴν συμβουλὴν ταύτην.

ι'. Ὅσιος ἐπίσκοπος εἶπε· Καὶ τοῦτο ἀναγκαῖον εἶναι νομίζω, ἵνα μετὰ πά-

episcopi ad eum fratrem et coepiscopum nostrum preces mittant, qui in metropoli consistit, ut ille et diaconum eius, et supplicationes destinet, tribuens commendatitias epistolas pari ratione ad fratres et coepiscopos nostros, qui in illo tempore in his regionibus, et urbibus morantur, in quibus felix et beatus Augustus rempublicam gubernat. Si vero habet episcopus amicos in palatio, qui cupit aliquid, quod tamen honestum est, impetrare, non prohibetur per diaconum suum rogare, ac significare his quos scit benignam intercessionem absentem posse praestare, si tamen opportunum fuerit.

10. Qui vero Romam venerint, sicut dictum est, sanctissimo fratri et coepiscopo nostro romanae Ecclesiae preces, quas habent, tradant, ut et ipse prius examinet, si honestae et iustae sunt, et praestet diligentiam atque sollicitudinem, ut ad comitatum perferantur. Universi dixerunt placere sibi, et honestum esse consilium. — Alypius episcopus dixit: Si propter pupillos et viduas, vel laborantes, qui causas ini- quas habent, susceperint peregrinationis incommoda, habebunt aliquid rationis; nunc vero cum ea postulent praecipue, quae sine invidia hominum, et sine reprehensione esse non possint, non necesse est ipsum ire ad comitatum.

13. Osius episcopus dixit: Et hoc necessarium

Cam. 10. (apud Dionys. XIII) Pedalion, trapezunt. Nomocan. incipiunt: Διὰ μετὰ πάσης... ἐξετάζεσθαι; Beveregius: Ἄνι μετὰ πάσης κ. τ. κ. — Ἐξετάζεται Ioan. Antiochen. tit. 8. — καὶ ἀξιοῖτο vatic. 1. — καὶ ὑποδι- κόνου καὶ διακόνου Bever. — καὶ πρεσβυτέρου om. coislin.

quenter esse puto, ut in quacumque provincia episcopus adsit, et ad coepiscopum suas transmissit preces, qui in maiore civitate est, sive metropoli, ipso et diaconum et preces eius destinet, dans ei commendatitias litteras, et scribeas scilicet consequenter ad fratres et coepiscopos nostros, qui illo tempore in locis, vel civitatibus morantur, in quibus felicissimus ac beatus pius imperator rempublicam gubernat. Si vero quis episcoporum habet amicos in aula regia, et vult de aliqua re, quae tamen decet, eos rogare, non prohibetur per suum diaconum et rogare et mandare quod suum adiutorium benignum roganti sibi praebere dignentur. Qui autem Romam perveniunt, sicut praedixi, dilectissimo fratri nostro et coepiscopo Iulio preces quas habent, dare debent, ut prius ipse examinet, si nullae sunt ex his impudentes et ita suum patrocinium et curam praestans; ad comitatum destinabit. Omnes episcopi responderunt placere sibi ac decentissimae esse dispositionis.

10. [XIII] Osius episcopus dixit: « Et hoc neces-

— ὑπερστίας Nomocan. — ἐκτελέσει vatic. 3, palatin. — διαβῆναι δοκῆθη vatic. 1. — τὰ γὰρ οὗτος ὁ ἀριθμὸς trapez. — Multa compendio miscet et secit vatic. 2: Καὶ ἡ τῶν τρέπον (παλοκαγαθία) γνησεται, καὶ [δὲ] οὐ αὐτὸς ἀπο- λαύσει τιμῆς. — ἡ πίστις αὐτῶν vatic. 1. — καὶ οὕτως

σης ἀκριβείας καὶ ἐπιμελείας ἐξετάζοιτο, ὥστε ἰάν τις πλούσιος, ἢ σχολαστικὸς ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς ἀξιοῖτο ἐπίσκοπος γίνεσθαι, μὴ πρότερον καθίστασθαι, ἰάν μὴ καὶ ἀναγνώστου καὶ διακόνου καὶ πρεσβυτέρου ὑπηρεσίαν ἐκτελείη, ἵνα καθ' ἕκαστον βαθμὸν, ἰάν περ ἄξιος νομισθῇ, εἰς τὴν ἀψίδα τῆς ἐπισκοπῆς κατὰ προκοπὴν διαβῇ δυνήσῃ. Ἐξαι δὲ ἑκάστου Τάγματος ὁ βαθμὸς οὐκ ἐλαχίστου δηλονότι χρόνου μῆκος, δι' οὗ ἡ πίστις αὐτοῦ, καὶ ἡ τῶν τρόπων καλοκἀγαθία καὶ ἡ στερρότης καὶ ἡ ἐπιείκεια, Γνώριμος γίνεσθαι δυνήσεται· καὶ αὐτὸς ἄξιος τῆς θείας ἱερωσύνης νομισθεὶς τῆς μέγιστης ἀπολαύσει Τιμῆς· οὔτε γὰρ προσηκόν ἐστιν, οὔτε ἡ ἐπιστήμη, οὔτε ἡ ἀγαθὴ ἀναστροφή ἐπιδίδχεται τολμηρῶς καὶ κούφως ἐπὶ τούτῳ ἵνα, ὥστε ἡ ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον ἢ διάκονον προχείρως καθίστασθαι· οὕτω γὰρ ἂν εἰκότως νεόφυτος νομισθῇ· ἐπειδὴ μάλιστα καὶ ὁ μακαριώτατος Ἀπόστολος, ὃς καὶ τῶν ἰδίων ἐγένετο διδάσκαλος, φαίνεται κωλύσας ταχείας γίνεσθαι τὰς καταστάσεις· τοῦ γὰρ μηκίστου χρόνου ἡ δοκιμασία, τὴν ἀναστροφὴν, καὶ τὸν ἑκάστου τρόπον οὐκ ἀπεικότως ἐκτυποῦν δυνήσεται. Ἀπαντες εἶπον ἀρέσκειν αὐτοῖς, καὶ καθάπαξ μὴ δεῖν ἀνατρέπειν ταῦτα.

ια'. Ὅσιος ἐπίσκοπος εἶπε· Καὶ τοῦτο δὲ ὁρίται ὀφειλομέν, ἵνα ἐπίσκοπος, ὅταν

arbitror, ut diligentissime tractetis, si forte aut dives aut scholasticus de foro, aut ex administratione episcopus fuerit postulatus, ut non prius ordinetur nisi et lectoris munere et officio diaconi aut presbyteri fuerit perfunctus, ut per singulos gradus, si dignus fuerit, ascendat ad culmen episcopatus. Potest enim per has promotiones, quae habebunt utique prolixum tempus, probari qua fide sit, qua modestia, qua gravitate, et veracundia. Et si dignus fuerit probatus, divino sacerdotio illustretur, quia conveniens non est, nec ratio vel disciplina patitur, ut temere et leviter ordinetur aut episcopus, aut presbyter, aut diaconus, maxime cum et magister gentium Apostolus ne hoc fieret denuntiasset et prohibuisse videatur, sed hi quorum per longum tempus examinata sit vita et merita fuerint comprobata.

14. Osius episcopus dixit: Et hoc quoque sta-

ἄξιος Ioan. Antiochen. ἄξιος ἱερωσύνης vatic. 3, caeteris om. — ἱερωσύνης ὑπηρεσίαν νομισθεὶς, τῆς μεγίστης Ioan. Antioch. ἀναστροφῇ id. — ἐπὶ τούτῳ cum Ioan. Antioch. Nomocan. et plerisque codd. ἐπὶ τούτῳ Rhallii — οὔτε γὰρ εἰν vulgo in concil. — ὁ μακάριος αὐτ. ὃς τῶν ἰδίων γέγονε Ioan. Antioch. — Omitunt ultima Pedalion a colo: αὐτῶν, vatic. 2 a copula καὶ καθ.

Can. 11 (Dionys. XIV). Ὅσιος ad ἵνα om. trapez. Bevereg. Nomocan. — ἑτέρως πότερον vatic. 1 cum nota in margine: πόλως δηλονότι, εἰ μὴ αὐτὸ τῆς ἑτέρας πό-

sarium esse puto, ut cum omni scrupulositate ac diligentia examinatis, ut si quis dives vel scholasticus, sive de publico dignus episcopatu videatur, hunc non ante ordinari quam lectoris, diaconi et presbyteri compleverit ministerium quo per singulos gradus, si dignus fuerit visus, ad fastigium episcopatus gradatim ascendat. Erit autem gradus unusquisque dignitatis non exigui temporis spatium, per quod fides eius et morum bonitas, gravitas ac diligentia cognoscantur, et dignus divino sacerdotis ministerio habitus, maxima potatur dignitate: neque enim convenit, nec disciplina vel bona patitur conversatio audaciter vel leviter ad hoc prosilire, ut episcopus et presbyter vel diaconus procaciter ordinetur; nam sic merito novella planta habebitur, quoniam et beatus Apostolus gentium magister videtur prohibuisse citius fieri ordinationes. Longioris enim temporis comprobatio conversationem et unusquisque mores manifestabit. Omnes episcopi dixerunt placere sibi et non oportere hoc refutari.

11. (XIV) Osius episcopus dixit: Et hoc statuere

τερον ἀδιαλύτοι εἶν. — ὀγκωμένους ἰδίους Ioan. Antioch. ult. 3. — ὁ μακάριος αὐτ. vatic. 1. — ὁ μολαίτω paris. coislin. — σπουδαζόν om. paris. Ioan. Antioch. et veteres edd. can. — παρέχοντες παρέχων cum trapez. column. petroburg. paris coislin. vatic. 1, 2, palat. et Ioanne Antioch. τὰς τοιαύτας caeteri. — παρὰ σπ. σπουδαζόν vatic. 1, Ioan. Antioch. σπουδαζόν paris. — ὁριστέον οὐκ trapez. Bevereg. — τῶν ἀνδρῶν καὶ σκευῶν vatic. 3 inepte. — μέμνησθαι δὲ paris. — καὶ ἐν τῇ προηγ. Bruns. post concil. — περ. λόγῳ trapez. — ἐν τῇ καλῇ — Ioan. Antioch.

ἐξ ἑτέρας πόλεως παραγίνηται εἰς ἑτέραν πόλιν, ἢ ἀπὸ ἑτέρας ἑπαρχίας εἰς ἑτέραν ἑπαρχίαν, κόμπου χάριν, ἐγκωμίσις οἰκείοις ὑπηρετούμενος ἢ θρασείας καθοσιώσει, καὶ πλείονα χρόνον βούλοιο διάγειν, καὶ μὴ ὁ τῆς πόλεως ἐκείνης ἐπίσκοπος ἔμπειρος ἢ διδασκαλίας, μὴ καταφρονῇ ἐκείνου, καὶ συνεχέστερον ὁμιλῇ, καταισχύνειν καὶ κατευτελίζειν τὸ πρόσωπον τοῦ αὐτόθι ἐπισκόπου σπουδάζων· αὕτη γὰρ ἡ πρόφασις εἴωθε Ταράχους παρέχειν, καὶ ἐκ τῆς τοιαύτης πανουργίας τὴν ἀλλοτρίαν καθέδραν ἑαυτῷ προμνησθεύειν καὶ παρασπᾶσθαι σπουδάζει, μὴ διστάζων τὴν αὐτῷ παραδοθεῖσαν ἐκκλησίαν καταλιμπάνειν, καὶ εἰς ἑτέραν μεθίστασθαι· Ὅριστέον τοίνυν ἐπὶ τούτῳ χρόνον, ἔπειδὴ καὶ τὸ μὴ ὑποδέχισθαι ἐπίσκοπον τῶν ἀπανθρώπων καὶ σκαιῶν εἶναι γινόμεσθαι. Μίμνησθε δὲ ἐν τῷ προάγοντι χρόνῳ τοὺς πατέρας ἡμῶν κεκρικέναι, ἵνα, εἴ τις λαϊκὸς ἐν πόλει διάγων τρεῖς κυριακὰς ἡμέρας ἐν τρίσιν ἑβδομάσι μὴ συνέρχοιτο, ἀποκινεῖτο τῆς κοινωνίας. Εἰ τοίνυν περὶ τῶν λαϊκῶν τοῦτο τεθέσπισται, οὐ χρὴ, οὐδὲ πρέπει, ἀλλ' οὐδὲ συμφέρει ἐπίσκοπον, εἰ μηδεμίαν βαρύτεραν ἀνάγκην ἔχοι ἢ πρᾶγμα δυσχερὲς ἐπὶ πλείστον ἀπολείπεισθαι τῆς ἑαυτοῦ ἐκκλησίας, καὶ λυπεῖν τὸν ἡμωσιςτιμύμενον αὐτῷ λαόν. Ἄπαντες οἱ ἐπίσκοποι εἰρήκασι· Καὶ ταύτην τὴν γνώμην σφόδρα εἶναι πριωδιστάτην ὀρίζομεθα.

ιβ'. Ὁσιος ἐπίσκοπος εἶπεν· Ἐπειδὴ οὐδὲν ἐστὶ παραλειπτέον, καὶ τοῦτο ὀρι-

tuere debetis, ut ex alia civitate cum venerit ad aliam civitatem, vel ex provincia sua ad aliam provinciam, et ambitioni magis quam devotioni serviens voluerit in aliena civitate multo tempore residere. Forte enim evenit episcopum loci non esse tam instructum, neque tam doctum, is vero qui advenit incipiat contempnere eum, et frequenter facere sermonem, ut dehonestet et infirmet illius personam, ita ut ex hac occasione non dubitet relinquere assignatam sibi ecclesiam, et transeat ad alienam. Definite ergo tempus, quia et non recipi episcopum inhumanum est, et si diutius residet, perniciosum est: hoc ergo ne fiat, providendum est. Memini autem superiore concilio fratres nostros constituisse ut si quis laicus in ea, in qua commoratur civitate, tres dominicales dies, id est per tres septimanas, non celebrasset conventum, communionem privaretur. Si haec circa laicos constituta sunt, multo magis episcopo nec licet, nec decet, si nulla sit tam gravis necessitas quae delineat ut amplius a suprascripto tempore absens sit ab ecclesia sua: Universi dixerunt placere sibi.

15. Osius episcopus dixit: Quia nihil praetermitti

— ἐν τρισὶν ἑβδομάσι vatic. 1. — ἐπὶ τῶν λαϊκῶν Ioan. Antioch. — ἡ πραγμάτων δυσχερεία vatic. 1. — τῆς αὐτοῦ Ioan. Antioch. — καὶ ὀλίβειν Bevereg. — ὀρίζομεν Io. Antioch. A voce πάντες caetera om. Pedal. ὀρίζομεθα solum om. Bevereg. — Eiusd. canonis particulam

debetis, ut, si quando episcopus ex alia ad aliam venerit civitatem, vel de provincia ad provinciam, elationis causa, suis laudibus vacans, vel ob religionis devotionem, et multo tempore voluerit ibidem commorari, eius vero civitatis episcopus minus gnarus reperiatur vel minus docibilis, ne contemnat eum et frequenter alloquatur, studens confundere et vilem eius demonstrare personam. Haec enim occasio consuevit efficere, ut is, qui ex huiusmodi sese commendat, ad se iam alienam attrahat sedem, ac sibi vindicet eam, non dubitans traditam sibi ecclesiam derelinquere et ad alienam migrare. Statuendum est igitur tempus: quoniam non suscipere episcopum crudele est et inhumanum videtur. (XV) Mementote tamen antiquis temporibus patres nostros statuuisse, ut si quis laicus, in eadem degens civitate tribus dominicis diebus, per tres non convenerit hebdomadas, amoveretur a communionem. Si igitur hoc de laicis decretum est, non convenit, nec decet, vel prodest episcopum, si nullam gravem necessitatem vel negotium difficile videtur habere, ulterius abesse ecclesiam, et contristare populum sibi commissum. Omnes episcopi dixerunt: Et haec sententia videtur esse decentissima.

16. [XVI] Osius episcopus dixit: Quia nihil est

Ioannes Antioch. iterum inseruit ult. 47, praemisso lemmate: Ὁσιος ἐπ. εἶπεν et exordio sumto a voce μέμνησθε, sed sine varietate, usque ad τῆς κοινωνίας.

Can. 12. (Dionys. XV). Trapez. Bevereg. Nomocan. incipiunt a voce τινίς. — ἐπειδὴ iterum ante τινίς

σθήτω. Τινὲς τῶν ἀδελφῶν καὶ συνεπισκόπων ἐν ταῖς πόλεσιν, ἐν αἷς ἐπίσκοποι καθίστανται, δοκοῦσι κητῆσθαι σφόδρα ὀλίγα ὑπάρχοντα ἴδια, ἐν ἑτέροις δὲ τόποις κτήσεις μεγάλας, ἐξ ὧν καὶ ἐπικουρεῖν δυνατοὶ εἰσιν τοῖς πένησιν· οὕτως οὖν αὐτοῖς συγχωρητίον εἶναι κρίνω, ἵνα, εἰ μίλλοιεν εἰς τὰς ἑαυτῶν παραγίνεσθαι κτήσεις, καὶ τὴν συγκομιδὴν τῶν καρπῶν ποιῆσθαι, Τρεῖς κυριακὰς ἡμέρας, τουτίστι τρεῖς ἑβδομάδας, ἐν τοῖς ἑαυτῶν κτήμασιν αὐτοὺς διάγειν. καὶ ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν ᾗ πρεσβύτερος συνάλοι, ὑπὲρ τοῦ μὴ χωρὶς συνελεύσεως αὐτὸν δοκεῖν εἶναι, συνέρχισθαι, καὶ λιτῶν εἶναι, καὶ μὴ συνειχίστερον εἰς τὴν πόλιν, ἐν ᾗ ἐστὶν ἐπίσκοπος, παραγίγνοιτο· τοῦτον γὰρ τὸν τρόπον καὶ τὰ οἰκίᾳ αὐτοῦ πράγματα παρὰ τὴν αὐτοῦ ἀπουσίαν οὐδὲ μίαν ὑπομεινῇ ζημίαν, καὶ τὸ τῆς ἀλαζονείας καὶ τοῦ τύφου ἐκκλίνειν δόξιν ἐγκλημα. Ἄπαντες οἱ ἐπίσκοποι εἶπον· Ἀρίσκει καὶ αὕτη ἡ διατύπωσις.

17. Ὅσιος ἐπίσκοπος εἶπεν· Καὶ τοῦτο πᾶσιν ἀριστάτω, ἵνα εἴτε διάκονος, εἴτε πρεσβύτερος, ἢ καὶ τις τῶν κληρικῶν ἀκοινώνητος γένηται, καὶ πρὸς ἕτερον ἐπίσκοπον τὸν εἰδότα αὐτὸν καταφύγοι, γινώσκοντα ἀποκεκινῆσθαι αὐτὸν τῆς κοινωνίας παρὰ τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου, μὴ χρῆναι τῷ ἐπισκόπῳ καὶ ἀδελφῷ αὐτοῦ ὕβριν ποιοῦντα, παρέχειν αὐτῷ κοινωνίαν. Ἐἰ δὲ τολμήσῃ τοῦτο ποιῆ-

oportet, sunt quidam fratres et coepiscopi nostri, qui non in ea civitate in qua videntur episcopi esse constituti, vel certe parvam rem illic habeant, alibi autem idonea praedia habere cognoscuntur, vel affectionem proximorum, quibus indulgent: hactenus permitti eis oportet ut accedant ad possessiones suas, et disponant, vel ordinent fructum laboris sui, ut post tres dominicos, id est post tres hebdomadas, si morari necesse est, in suis potius fundis morentur. Aut si est proxima civitas, in qua est presbyter, ne sine ecclesia videatur facere diem dominicum, illuc accedat, ut neque res domesticae per absentiam eius detrimentum sustineant, et non frequenter veniendo ad civitatem in qua episcopus moratur, suspicionem iactantiae et ambitionis evadat. Universi dixerunt placere sibi.

16. Osius episcopus dixit: Hoc quoque omnibus placet, ut sive diaconus, sive presbyter, sive quis clericorum ab episcopo suo communione fuerit privatus, et ad alterum perrexerit episcopum, et scierit ille ad quem confugit, eum ab episcopo suo fuisse abiectum, non oportet ut ei communionem indulgeat:

Ioan. Antioch. tit. 3. — ἀδελφῶν ἡμῶν id. — τοῖς πένησιν om. Ioan. Antioch. et pergit cum Nomocan. palat. vatic. 2: οὕτως αὐτοῖς — κρίνω om. column. κρίνομεν Pedal. — συνάλοι Nomocan. vatic. 1, 2; πρεσβύτεροι συνάγοι Ioan. Antioch. — καὶ συλλειτουργεῖν id. — περὶ τῆς αὐτοῦ ἀπουσίας id. — δόξιν ἐγκλήματος vatic. 3. — οἱ ἐπίσκοποι om. vatic. 1, omnem vero clausulam Pedalion et mosquens.

Can. 13 (Dionys. XVI) incipit in Pedalio: Ἀρίσκει

praetermittendum, fratres et coepiscopi in civitatibus quibus sunt ordinati, interdum possessionunculas minimas videntur habere, aliis vero in locis magnas ex quibus possunt pauperibus ecclesiae redditus adhibere: hoc aestimo illis concedendum, ut ad agros suos venientes, fructus suos colligant per trium dominicarum dies, hoc est tribus hebdomadibus in possessionibus suis degero, et in proxima civitate, in qua colliget presbyter, convenire ut de videantur sine conventu colligere, et ministrare. Hoc enim pacto ob eius absentiam ad eum pertinentes possessionunculae nullum damnum sustinebunt, nec frequenter ad aliam civitatem adveniens, in qua est alter episcopus constitutus: sic enim effugere poterunt lactantiae vel superbiae crimen. Omnes episcopi dixerunt: Placet dispositio haec.

13. (XVII) Osius episcopus dixit: Et hoc omnibus placuit, ut sive diaconus, sive presbyter, vel quis clericorum fuerit excommunicatus, et ad alterum sibi notum confugerit episcopum, scientem quod amotus est a communione ab episcopo suo, non debere eum in communionem suscipere, ne fratri iniuriam faciat

ἐάν τις, in Nomocanone: Ἐάν τις διάκονος, in aliis: Καὶ τοῦτο πᾶσιν. — ἦτοι διάκονος ἢ πρεσβύτερος paris. εἴ τις διάκ. Ioan. Antiochen. tit. 18; ἐάν τις vatic. 1. ἦτοι διάκ. ἦτοι πρεσβύτερος vatic. 3, palatin. — καταφύγη Ioan. Antioch. vatic. 3, palat. καταφύγει vatic. 2. — τῷ συνεπισκόπῳ Ioan. Antiochen. — τολμήσει paris. — τις τοῦτο vulgo in concil. — συν. τῶν ἐπισκόπων lb. — καθίσταται lb. ἀπολογία paris. — A voce ἄπαντες omnia desiderantur in Pedalio, Nomocan. et apud Bevereg.

σαι, γινωσκίτω, συνελθόντων ἐπισκόπων, ἀπολογία ἑαυτὸν ὑπεύθυνον καθι-
στᾶναι. Ἄπαντες οἱ ἐπίσκοποι εἶπον· Ἀὕτη ἡ κρίσις καὶ τὴν εἰρήνην πάντοτε
διαφυλάξει, καὶ διατηρήσει τὴν πάντων ὁμόνοιαν.

ιδ'. Ὅσιος ἐπίσκοπος εἶπε· Τὸ δὲ πάντοτέ μοι κινουῦν ἀποσιωπῆσαι οὐκ ὀφείλω.
Εἴ τις ἐπίσκοπος ὀξύχολος εὐρίσκειτο, ὅστις οὐκ ὀφείλει ἐν τοιούτῳ ἀνδρὶ
πολιτεῦσθαι, καὶ τραχίως ἀντικρὺ πρισβυτέρου ἢ διακόνου κινήσει, ἐκβαλεῖν
ἐκκλησίας τινὰ ἐθελήσοι, προνοητέον ἵστί μὴ ἀθρόον τὸν τοιοῦτον κατακρίνε-
σθαι καὶ τῆς κοινωνίας ἀποστρεῖσθαι. Πάντες ἐπίσκοποι εἰρήκασιν· Ὁ ἐκβαλλό-
μενος ἔχίτω ἐξουσίαν ἐπὶ τὸν ἐπίσκοπον τῆς μητροπόλεως τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας
καταφυγεῖν· εἰ δὲ ὁ τῆς μητροπόλεως ἄπιστιν, ἐπὶ τὸν πλησιόχωρον κατατρέ-
χειν, καὶ ἀξιουῖν, ἵνα μετὰ ἀκριβείας αὐτοῦ ἐξετάζηται τὸ πρᾶγμα· οὐ γὰρ
χρὴ μὴ ὑπέχειν τὰς ἀκοὰς τοῖς ἀξιούσιν. Κακῆϊνος δὲ ὁ ἐπίσκοπος, ὁ δικαίως
ἢ ἀδίκως ἐκβαλὼν τὸν τοιοῦτον, γιναίως φέρειν ὀφείλει, ἵνα ἡ ἐξέτασις τοῦ
πράγματος γίνηται, καὶ ἡ κυρωθῇ αὐτοῦ ἡ ἀπόφασις, ἡ διορθώσις τύχη.
Πρὶν δὲ ἐπιμελῶς καὶ μετὰ πίστιως ἵκαστα ἐξετασθῇ, ὁ μὴ ἔχων τὴν κοινωνίαν
πρὸ τῆς διαγνώσεως τοῦ πράγματος, ἑαυτῷ οὐκ ὀφείλει ἐκδικεῖν τὴν κοινωνίαν.
Ἐὰν δὲ, συνελθυθότες τῶν κληρικῶν τινες, κατίδωσι τὴν ὑπεροψίαν καὶ τὴν
ἀλαζονείαν αὐτοῦ, ἵπειδὴ οὐ προσήκόν ἐστιν, ὕβριν, ἢ μέμφιν ἀδίκον ὑπο-

quod si fecerit, sciat se convocatis episcopis causam
esse dicturum. Universi dixerunt: Hoc statutum et
pacem servabit, et concordiam custodiet.

17. Osius episcopus dixit: Quod me adhuc mo-
vet reticere non debeo, si episcopus, qui forte ira-
cundus (quod esse non debet), cito et aspere commo-
vetur adversus presbyterum, sive diaconum suum,
et exterminare eum de Ecclesia voluerit, providen-
dum est ne innocens damnetur, aut perdat commu-
nionem: et ideo habeat potestatem is qui abiectus
est ut episcopos finitimos interpellet, et causa eius
audiat, ac diligentius tractetur, quia non oportet
ei negare audientiam roganti; et ille episcopus qui
iusto aut iniusto eum abiecit, patienter accipiat ut
negotium discutatur, ut vel probetur sententia eius
a plurimis, vel emendetur. Tamen priusquam omnia
diligenter et fideliter examinentur, eum, qui fuerit
a communione separatus, ante cognitionem nullus
debet praesumere ut eum communione societ. Hi
vero qui conveniunt ad audiendum, si viderint cla-
ricorum esse fastidium et superbiam, quia non decet

praestando communionem. Si vero ausus fuerit hoc
committere, sciat quod nec convenientibus episcopis
locum excusationis habebit. Omnes episcopi dixerunt:
Hoc statutum pacem semper custodiet et concordiam
conservabit.

18. [XVIII] Osius episcopus dixit: « Quod me sem-
per movet, tacere non debeo. Si quis episcopus oxy-
colus reperiatur, licet in tali viro hoc vitium non de-
beat reperiri, et citius contra presbyterum vel dia-
conum motus deiecit de ecclesia, providendum est
ne innocens condemnatur vel communione fraudetur.
Omnes dixerunt: Electus habeat licentiam apud metro-
politanum episcopum eiusdem provinciae vicinum con-
fugere (7), et rogare ut scrupulosius interrogetur ne-
gotium. Nec enim rogantibus est audientia deneganda.
Et ille episcopus qui merito vel indignitate deiecit,
viriliter ferre debebit, ut examen rei procedat, quo
eius sententia vel confirmetur vel emendetur. Qui
excommunicatur quolibet modo, non sibi debet com-
munionem vindicare, antequam diligenter cum omni
veritate cuncta examinentur. Qui non habet commu-
nionem, ante causae cognitionem non sibi debet vin-
dicare communionem. Clerici vero qui conveniunt,

Can. 14 (Dionys. XVII) incipit in trapez. Pedalio,
Nomocan. et Beveregii synodico: Εἴ τις — Εἰ δέ τις vatic.
1. — τραχίως Rhall ex uno column. — ἐκκλησίας τινὰ
cum paris. coislin. vatic. 1, 2, 3, Ioanne Antiochen.
allis; ἐκκλ. αὐτὸν column. Rhall; utrumque om. No-
mocan. coislin. — ἐθελήσει id. ἐθέλοι paris. vallicell.
id. om. καὶ τῆς κοιν. ἀποστ. — πάντες εἰρήκασιν paris.

Ioan. Antioch. totum om. Pedal. — καταφεύγειν Ioan.
Antioch. — ὁ τῆς μ. ἐπίσκοπος id. — ἐξετάζοιτο τὸ πρ.
vatic. 1. — τόχοι paris. — Πρώτηρον μάλιστα πρὶν ἐπιμε-
λῶς Ioan. Antioch. — ἵκαστον id. — συνελθυθόντων val-
licell. — ἐπιστρέψει τὸν τοιοῦτον id. — εὐλακρῶς id.
— οἱ ἐπισταγμένοι paris. οἱ ὑπερεσόμενοι Pedal. — Be-
ver. — ἀδόλως vatic. 2. Ioan. Antioch.

μένειν, πικροτέροις καὶ βαρυτέροις ῥήμασι ἐπιστρέφειν τοῦτον ὀφείλουσιν, ἵνα τῷ τὰ πρίποντα κτελεύοντι ὑπηρετῶνται καὶ ὑπακούωσιν. Ὡς περ γὰρ ὁ ἐπίσκοπος τοῖς ὑπηρεταῖς εὐλκρινῇ ὀφείλει τὴν ἀγάπην καὶ τὴν διάθεσιν παρέχειν, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ ὑποτιταγμένοι ἄδολα τοῖς ἐπισκόποις τὰ τῆς ὑπηρεσίας ἐκτελεῖν ὀφείλουσιν.

14. Ὅσιος ἐπίσκοπος εἶπε· Καὶ τοῦτο δὲ πάντες ὀρίσωμεν, ἵνα, εἴ τις ἐπίσκοπος ἐξ ἐτέρας παροικίας βουλευθῇ ἀλλότριον ὑπηρετήν, χωρὶς τῆς συγκαταθέσεως τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου, εἰς τινα βαθμὸν καταστήσῃ, ἄκυρος καὶ ἀβέβαιος ἡ τοιαύτη κατάστασις νομίζοιτο. Εἴ τινες δ' ἂν τοῦτο ἑαυτοῖς ἐπιτρέψαιαν, παρὰ τῶν ἀδελφῶν καὶ συνεπισκόπων ἡμῶν καὶ ὑπομιμνήσκεισθαι καὶ διορθοῦσθαι ὀφείλουσιν. Ἄπαντες εἰρήνασι· Καὶ οὗτος ὁ ὅρος ἔσται ἀσάλευτος.

15. Ἀίτιος ἐπίσκοπος εἶπεν· Οὐκ ἀγνοεῖτε ὅποια καὶ πηλὴκη τυγχάνει ἡ τῶν Θισσαλονικίων μητρόπολις. Πολλάκις τοισαροῦν εἰς αὐτὴν ἀπὸ ἐτέρων ἐπαρχιῶν πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι παραγίνονται, καὶ οὐκ ἀρκούμενοι βραχεῖα διαγωγῇ χρόνου, ἐναπομένουσι, καὶ ἅπαντα τὸν χρόνον αὐτόθι ποιοῦντες διατιλοῦσιν, ἡ μολὶς μετὰ πλεῖστον χρόνον εἰς τὰς ἑαυτῶν ἐπαρχίας ἐκκλησίας

ut episcopus iniuriam, vel contumeliam patitur, severioribus eos verbis castigant, ut obediant honesta praecipienti episcopo, quia sicut ille clericis sincerum exhibere debet amorem charitatis, ita quoque vicissim ministri infucata debent episcopo suo exhibere obsequia.

(XVIII) Ianuarius episcopus dixit: Illud quoque statuat sanctitas vestra, ut nulli episcopo liceat alterius episcopi civitatis ministrum ecclesiasticum sollicitare, et in suis parochiis ordinare. Universi dixerunt: Placeat, quis ex his contentionebus solet nasci discordia, et ideo prohibet omnium sententia ne quis hoc facere audeat.

19. Osius episcopus dixit: Et hoc universi constituimus, ut quicumque ex alia parochia voluerit alienum ministrum sine consensu episcopi ipsius et voluntate ordinare, non sit rata ordinatio eius. Quicumque autem hoc usurpaverit, a fratribus et coepiscopis nostris et admoneri debet, et corrigi.

20. Aetius episcopus dixit: Non ignoratis quanta et qualis sit Thessalonicensium civitas. Saepe ad eam veniunt ex aliis regionibus presbyteri et diaconi, et non sunt contenti brevi tempore morari, sed aut resident ibi, aut certo vix post longa spatia ad sua re-

si praeviderint superbiam vel iniquas subire querelas amarioribus et gravioribus verbis talem emendare debent, ut honesta iubenti obsequantur et obaudiant. Sicut enim episcopus ministris sinceram debet charitatem et affectum praestare, eodem modo subiecti episcopis merita debent praestare ministeria.

(XIX) Ianuarius episcopus dixit(8): Et hoc dilectio vestra constituat, ne ulli liceat episcopo alterius ecclesiae ecclesiasticum sollicitare vel in parochia sua ordinare. Omnes dixerunt: Maxime ex huiusmodi contentionebus consueverunt nasci discordiae et concupiscentiae, et ob hanc rem ad destinatas sibi clerici non pergunt ecclesias. Omnium sententia hoc prohibet fieri.

15. (XX) Osius episcopus dixit: Et hoc statuamus, ut si voluerit ex aliena parochia quis alienum ministrum sine consensu episcopi eius ad aliquem gradum provehere, irrita et infirma huiusmodi habeatur ordinatio. Si quis vero hoc usurpare voluerit, a fratribus nostris et coepiscopis commoneri debebit.

16. (XXI) Aetius episcopus dixit: Non ignoratis quae et quanta sit metropolitana civitas thessalonicensis. Ad eam saepius de aliis provinciis et parochiis adveniunt presbyteri et diacones, ac non contenti exiguo tempore commorari, resident et omne tempus

Can. 15 (Dionys. 18) incipit in trapez. Beveregii synod. et Nomocan. Εἴ τις ἐπίσκοπος. — ὀρίσωμεν εἰς τινα vatic. 8; εἰ τινα Harduin. — Εἴ δὲ τινες τοῦτο Ioan. Antioch. tit. 19. — ἑαυτοῖς ἐπιτρέψουσι id. ἐπιτρέψουσι vatic. 1, vatic. paris. Nomocan. ἐπιτρέψουσι coislin. — ἡμῶν om. Nomocan. — ὅρος στήκειν Ioan. Antioch. coislin. vatic. 1, vatic. στήκειν paris. petroburg. No-

mocan. At Pedalion omnia de more expunxit.

Can. 16. (Dionys. 20) — Πολλ. γὰρ τοι οὖν Ioan. Antioch. tit. 20 γὰρ τοισαροῦν vatic. 9. Omissis superioribus: ἐπειδὴ πολλάκις Pedal. — βραχεῖα διαγωγῇ cum Ioan. Antioch. paris. vatic. 1, 2, 3. βραχέως Rhall, alii, — μολὶς παρὰ Ioan. Antiochen. — περὶ τῶν τοιούτων οὖν id.

ἀναγκάζονται περὶ τούτων οὖν ὀρισθίον. Ὅσιος ἐπίσκοπος εἶπεν· Οὗτοι οἱ ὅροι, οἱ καὶ ἐπὶ τῶν ἐπισκόπων ὠρισμένοι, φυλαττέσθωσαν καὶ ἐπὶ τούτων τῶν προσώπων.

ιζ'. Ὅσιος ἐπίσκοπος εἶπεν· Ὑποβάλλοντος καὶ τοῦ ἀδελφεοῦ ἡμῶν Ὀλυμπίου, καὶ τοῦτο ἤρουν, ἵνα, εἴ τις ἐπίσκοπος βίαν ὑπομείνας ἀδίκως ἐκβληθείη, ἢ διὰ τὴν ἐπιστήμην, ἢ διὰ τὴν ὁμολογίαν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἢ διὰ τὴν τῆς ἀληθείας ἐκδικίαν, καὶ φεύγων τὸν κίνδυνον, ἀθῶος καὶ καθωσιωμένος ὢν, εἰς ἑτέραν ἔλθοι πόλιν, μὴ κωλύσθω ἐκεῖ ἐπὶ τοσοῦτον διάγειν, ἕως ἂν ἱπανέλθῃ, ἢ τῆς ὕβριως τῆς γεγενημένης αὐτῷ ἀπαλλαγὴν εὐρίσθαι δυνηθῇ· σκληρὸν γὰρ καὶ βαρύτατον, ἑλασίαν ἀδικον ὑπομεινέσθαι μὴ ὑποδέχασθαι ὑφ' ἡμῶν· πλείστη γὰρ καλοκάγαθία καὶ φιλοφρονήσει ὀφείλει παραδέχασθαι ὁ τοιοῦτος. Ἀπαντες εἰρήκασιν· Ἦρουν καὶ τοῦτο.

ιη'. Γαυδέντιος ἐπίσκοπος εἶπεν· Οἶδας, ἀδελφεῖ Ἀίτιε, ὡς τὸ τῆνικαὐτὰ ποτε κατασταθέντος σου ἐπισκόπου, ἢ εἰρήνη λοιπὸν ἐβράβευσεν ἵνα μὴ τινα λείψανα διχονοίας περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐναπομείνῃ, ἴδοξι καὶ τοὺς παρὰ Μουσαίου κατασταθέντας, καὶ τοὺς παρὰ Εὐτυχianoῦ, ἐπειδὴ αὐτῶν οὐδεμία αἰτία εὐρίσκοιτο, πάντας ὑποδεχθῆναι.

dire coguntur. Universi dixerunt: Ea tempora, quae constituta sunt circa episcopos, et circa has personas observari debent.

21. Osius episcopus dixit: Suggestente fratre et coepiscopo nostro Olympio, etiam hoc placuit, ut si aliquis vim perpassus est, et iniuste expulsus, pro disciplina et catholica confessione, vel defensione veritatis, effugiens pericula, innocens et devotus, ad aliam venerit civitatem, non prohibeatur immorari, quandiu aut redire possit, aut iniuria eius remedium acceperit, quia durum est eum qui persecutionem patitur non recipi; etiam et larga benevolentia, et humanitas ei est exhibenda.

Can. 17 (Dionys. 21) incipit in Nomocan. et trapez. Kai τοῦτο; ita apud Bevereg. sed in Pedalio a voce ἤρουν.— ὁ ὀσιος ἐπίσκ. vatic. 1 et Ioan. Antioch. tit. 16.— ὑποβάλλοντος; Bruns.— ἐπίσκ. ἢ ἀληθινός vatic. 1, Ioan. Antioch. coislin. ἐπ. ἢ περισβύτερος ἢ διάκονος ἢ κλ.— καὶ ἀδίκως ἐκβληθείς id. et coislin. ἐκβληθῇ Nomocan. et vulgo in concil. cum vatic. 1, 2; ἢ διὰ τὴν πίστιν ἢ τὴν ὁμ. vatic. 1. ἐκδικήσιν φεύγων coislin.— ἂν ἔλθῃ εἰς ἑτέραν Ioan. Antioch.— κωλύεται trapez. Bevereg.— ἐκεῖσε Nomocan.— ἕως ἂν ἔλθῃ paris. ἐπανέλθῃ, Ioan. Antioch. vatic. 1.— καὶ τῆς ὕβριως Ioan. Antiochen.— εὐρεσθαι δυνηθεῖν id.— ἰσθικὸν ὑπομειμ. paris. vatic. 1. vallicell.— καλοκάγαθίας φιλοφρονεῖν Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

ibidem facient, vel vix tandem post multum tempus ad suas redire cogentur ecclesias. (De his ergo definiendum est. Osius episcopus dixit: Ea decreta quae de episcopis constituta sunt, serventur etiam in eiusmodi personis.)

17. (XXII) Suggestente etiam fratre nostro Olympio, et hoc placuit, ut qui vim sustinuit, et violenter expulsus est sive propter disciplinam, sive propter confessionem catholicae ecclesiae, vel veritatis assertionem, fugiens periculum, innocens ac devotus, ad aliam pervenerit civitatem, non prohibeatur in ea degere tamdiu donec revertatur, vel a facta sibi liberetur iniuria. Durum etenim est, iniuste passum persecutionem iniquam a nobis non suscipi, multamque benevolentiae humanitatem ei non praestare.

18. (XXIII) Gaudentius episcopus dixit: Scis, Aeti, quod episcopo aliquando ordinato, pax videbatur, ita ut nullae reliquiae discordiarum in ecclesia remanerent. Et placuit ordinatos a Musaeo et Eutychiano, quoniam eorum nulla reperiebatur culpa, suscipi.

coislin. vatic. 1. vallicell. καὶ φρονήσει paris. καὶ φιλοφρονεῖν trapezunt. Bevereg. Ultima om. Pedal. mosquensis, alii.

Can. 18 deest Dionysio et Ioanni antiocheni vulgato; exstat vero in eiusd. Ioannis codice vaticano tit. 38, et orditur his verbis: Οἶδας, ἀδελφεῖ Ἀίτιε, ὡς τῆνικαὐτὰ ἀποκαταστήντος τοῦ ἐπισκόπου.— ἀδελφεῖ ἄγιε vatic. 1.— ὥστε τῆνικαὐτὰ vatic. 1, parisiens.— ἵνα οὖν Ioan. Antioch.— περὶ τῶν ἐκκλ. κατόνων vatic. 1, paris. vallic. περὶ τῶν ἐκκλ. κατόνων Io. Antioch. coislin. περὶ τῶν ἐκκλησιῶν Bever.— ἐναπομείνῃ vatic. 1, vallic. paris.— ἴδοξι τοῦτο vatic. 1.— παρὰ Μωσίου Ioan. Antiochenus.

ιβ'. Ὁσιος ἐπίσκοπος εἶπε· Τῆς ἐμῆς μετριότητος ἡ ἀπόφασίς ἐστίν αὕτη· Ἐπειδὴ ἡσυχοὶ καὶ ὑπομονητικοὶ ὀφειλομέναι εἶναι, καὶ διαρκῆ τὸν πρὸς πάντας ἔχειν οἶκτον, ἅπαξ τοὺς εἰς κλῆρον ἐκκλησιαστικὸν προαχθέντας ὑπὸ τινων ἀδελφῶν ἡμῶν, ἵαν μὴ βούλονται ἐπανέρχισθαι εἰς ἃς κατωνομάσθησαν ἐκκλησίας, τοῦ λοιποῦ μὴ ὑποδέχισθαι· Εὐτυχιστὸν δὲ μήτε ἐπισκόπου ἑαυτῷ διεκδικεῖν ὄνομα, ἀλλ' οὐδὲ Μουσαῖον ὡς ἐπίσκοπον νομίζεσθαι· εἰ δὲ λαϊκὴν κοινωτίαν ἀπαιτοῖεν, μὴ χρῆναι αὐτοῖς ἀρνεῖσθαι. Πάντες εἶπον· Ἀρέσκει.

κ'. Γαυδέντιος ἐπίσκοπος εἶπε· Ταῦτα σωτηριωδῶς καὶ ἀκολουθῶς ὀρισθέντα, καὶ πρεπόντως τῇ ἐπιτιμίᾳ ἡμῶν τῶν ἱερέων, καὶ Θεῷ ἀρέσαντα καὶ ἀνθρώποις, τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἰσχὺν ἑαυτῶν κατασχεῖν οὐ δυνήσονται, ἵαν μὴ καὶ φόβος ταῖς ἱξινεχθείσαις ἀποφάσεσιν ἀκολουθήσῃ· ἴσμεν γὰρ καὶ αὐτοὶ, πλεονάκεις διὰ τὴν ὀλίγων ἀναισχυρτίαν τὸ θεῖον καὶ σιβασμιώτατον ὄνομα τῆς ἱερωσύνης εἰς κατάγνωσιν ἐληλυθέναι· εἰ τοίνυν τις παρὰ τὰ παῖσι δόξαντα τολμήσῃ, σπουδάζων τύφῳ μᾶλλον καὶ ἀλαζονείᾳ, ἢ τῷ θεῷ ἀρέσαι, ἑτερόν τι διαπραξασθαι, ἥδη γινωσκέτω ἐγκλήματι ἀπολογίας ἑαυτὸν ὑπεύθυνον καθίστασθαι, καὶ τὴν Τιμὴν καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς ἐπισκοπῆς ἀποβάλλειν. Ἀπαντῆς ἀπεκρίναντο· Πρέπει καὶ ἀρέσκει ἡμῖν ἡ τοιαύτη γνώμη.

11. Gaudentius episcopus dixit: Ea quae salubriter providistis convenientia, et aestimatione omnium et Deo placitura, tenere hanc firmitatem possunt, si metus huic sententiae coniungatur. Scimus enim et ipsi saepissime propter paucorum impudentiam religiosum sacerdotale nomen fuisse reprehensum. Si igitur aliquis contra omnium sententiam nisus voluerit ambitioni magis placere quam Deo, is debet scire, causis redditis, honorem dignitatemque se amissurum: quod ita demum compleri poterit, si unusquisque nostrum, qui in canali constitutus est, cum progredientem episcopum viderit, inquirat transitum eius, causas videat, quo tendat agnoscat; et siquidem eum

Can. 19 apud Dionysium abest, in Pedalio incipit: Ἐπειδὴ κ. τ. ε.—καὶ διαρκεῖν vatic. 2.—ἅπαξ τοῦ vatic. 2, 3, palat. Ἐάν βούλονται ἐπίσκοπον trapez.—τοῦ λοιποῦ δὲ μὴ ὑποδέχ. id. μὴ ἐπανέρχισθαι vatic. 1.—ἐπίσκοπον εἶναι ἄξιον Ioan. Antioch. ult. 38. in cod. vatic.—οὐδὲ μωσαῖα ἐπίσκοπον ἄξιον νομίζεσθαι coislin. ἄξ. ἀνομάζεσθαι vatic. οὐ χρὴ trapez.—αὐτοῦς ἀρνεῖσθαι parisiens. vatic.—πάντες εἶπαν Io. Antioch.—Tria ultima verba om. trapez. et Pedal.

19. [XXIV] Osius episcopus dixit: Mediocritatis mese haec est sententia, quoniam quieti et patientes debemus esse, et sufficienter apud omnes habere misericordiam: semel ad ecclesiasticum clerum pro-rectos a quibusdam fratribus nostris, si noluerint reverti ad quas nominati sunt ecclesias, in posterum non suscipi. Eutychianus autem episcopatus sibi vindicare nomen non debet, nec Musaeus episcopus aestimabitur. Caeterum, si laicam communionem exposcunt, his negari non debet.

20. [XXV] Gaudentius episcopus dixit: Haec salubriter et consequenter statuta, et, ut decuit vestrae honestati sacerdotali, Deo placita et hominibus, non poterunt suam vim et potentiam obtinere, nisi Umor sententiam prolatam subsequatur. Novimus namque et ipsi saepius propter paucorum impudentiam divinum et honorabile nomen sacerdotil reprehensum fuisse. Si quis vero fuerit ausus, praeter omnibus placita, cupiens contumaciae magis et superbiae quam Deo placere, aliquid acitare, iam hinc cognoscat maximo se crimine obligasse, et honorem ac dignitatem episcopatus amittere, hoc autem ex eo innotescet et cognoscatur.

Can. 20. Γαυδέντιος ἐκ. οἶσι om. Pedal.—Θεῷ ἀρέσαντα Io. Antioch. ult. 48 tam vulg. quam script. in membran. vaticanis, in quibus ἐκ τοῦ παντός κα' ἡ ἀρχή. Γαυδέντιος κ. τ. ε.—ἑαυτῶν ἔχειν id. in cod. vatic.—οὐ δυνήσονται id.—ταῖς ἐκχέουσιν id.—καὶ σιβασμιόν id. vulgat.—καὶ παρὰ πάντι Bevereg. Ioan. Antiochen.—τολμήσῃ id. in cod. vatic.—ἴδεν om. id. Ioan.—Πάντες οἱ ἐπίσκοποι ἀπεκρ. id. ea vero omnia praetermittit Pedalion.

καί. Καὶ τοῦτο δὲ ἐκεῖθεν μάλιστα γνώριμον γενήσεται καὶ πληρωθήσεται, ἂν ἕκαστος ἡμῶν τῶν ἐν ταῖς παρόδοις, ἤγουν καναλίῳ, καθεστῶτων ἐπισκόπων, θεασάμενος ἐπίσκοπον, ἐπιζητοῖν τὴν αἰτίαν παρόδου, καὶ τοῦ τὴν πορείαν ποιεῖται καὶ ἂν μὲν εὖρῃ αὐτὸν εἰς στρατόπεδον ἀπρόντα, ἐπιζητήσῃ τὰς αἰρίσεις τὰς ἐπάνω προκειμένας, καὶ κελημένος ἀφικνῆται, ἀπρόντι αὐτῷ μηδὲν ἐμπόδιον γίγνοιτο· εἰ δὲ ἐπιδείξῃ χάριν, καθὼς εἴρηται τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ, ἥ διὰ τινων ἀξιώσεις σπουδάξοι ἐπὶ τὸ στρατόπεδον, μήτε τοῖς γράμμασιν αὐτοῦ ὑπογράφειν, μήτε κοιωνεῖν τῷ τοιούτῳ. Ἄπαντες εἶπον· Ὁρίζεσθαι καὶ τοῦτο.

invenit ire ad comitatum, requirat et illud, quod superius comprehensum est, ne forte invitatus est, ut ei facultas eundi permittatur. Si vero, ut superius memoravit sanctitas vestra, propter desideria et ambitiones ad comitatum pergat, nec in litteris eius subscribatur, neque in communionem recipiantur. Si vobis placet, omnium sententia confirmari debet. Universi dixerunt honestum esse, et placere sibi hanc constitutionem.

12. Osius episcopus dixit: Sed et moderatio necessaria est, dilectissimi fratres, ne subito adhuc aliqui nescientes quid decretum sit in synodo, veniant ad civitates eas quae in canali sunt. Debet ergo episcopus civitatis ipsius admonere eum et instruere, et ex eo loco diaconum suum mittat; admonitus, ipse amen redeat in parochiam suam (10).

21. Si quisque nostrum in transitu vel canali positus videns episcopum, requirat causam transitus et quo suum dirigat iter; et si illum invenerit ad comitatum pergentem, expiscetur conditiones supra positas, et si ire vocatum praeviderit, eundi nullum impedimentum apportet. Si vero ostentationis gratia, sicut praedictum est vestrae charitati, aut ob quorundam preces festinat ad comitatum, nec litteris eius quis subscribat, nec ei communicet. Omnes responderunt: Decet et placet nobis haec sententia.

Apud Dionysium subiicitur: Expliciunt canones sive decreta concilii sardicensis. Subscripserunt autem omnes episcopi, sic: Ego ille episcopus illius civitatis et provinciae illius, ita credo sicut scriptum est supra.

Interlocutio vetus quae videtur esse sardicensium.

Osius episcopus dixit: Quoniam multa praetermissa sunt, quae ad robur ecclesiasticum pertinent, quae iam priore synodo anquiritana, [neo]caesariensi, Gangrensi constituta sunt, et nunc prae manibus ha-

bentur, praecipiat beatitudo vestra ut lectione pandantur, quo omnes acta modo innotescant quae a prioribus nostris acta sunt. Recitentur. Et recitata sunt (11).

Can. 21. (Dionys. 11) Γαυδέοντος ἐπίσκοπος εἶπε· Καὶ τοῦτο coislin.—καθὼς προεῖρηται trapez. Bevereg.—ὁρίζεσθαι καὶ τοῦτο coislin. Inde Pedalion deficit.—ἔτσι καναλίῳ paris. Nomocan.—ἐπὶ στρατόπεδον lid.

Interlocutio ex cod. corbeiensi, nunc sangerm. 636, in quo legitur caesariensi.—graniensi.—Ubi

vero innotescant, intellige noscant. Cf. Prolegom. LV.

Ad summum igitur computari possunt XXIII et fortasse XXIV canones sardicensis, quorum hic concordiam iuvat, collatione facta inter vulgata graece, Dionysium Exiguum, veterem veronensem interpretem, et codicem coislinianum, instituere et subiicere:

	Graeco	Dionys.	Veron.	Coislin.		Graeco	Dionys.	Veron.	Coislin.
I	1	1	1	1	XIII	13	16	17	13, 21
II	2	2	2	2	XIV	14	17	18	14
III	3	3	3-3	9, 23	XV	15	19	20	15
IV	4	4	6	3	XVI	16	20	21	16
V	5	7	7	4	XVII	17	21	22	17, 18
VI	6	5	8, 9	5	XVIII	18	"	23	19
VII	7	8	10	6	XIX	19	"	24	20
VIII	8	9	11	7	XX	20	} 11	} 25	21, 22
IX	9	9, 10	12	8	XXI	21			
X	10	13	13	10	XXII	"	12	"	"
XI	11	14	14, 15	11	XXIII	"	18	19	"
XII	12	15	16	12	XXIV.	Interlocutio vetus			

ANNOTATIONES.

(1) *Patiuntur.* Habita anno P. C. 344, sub S. Iulio papa, celeberrima sardicensis synodus, statim tantae fuit auctoritatis ut multi ab initio, tam in oriente quam inter latinos, non solum conciliis oecumenicis haec decreta annumeraverint, sed nicaenis addiderint tamquam partem et appendicem, tantumque non eadem cum illis fecerint. Quum enim sardicenses, quorum multi iidem sunt cum nicaenis patribus, sub eodem Osio praeside, non novas ecclesiae causas, sed veteris fidei tutelam, « Arianorum reliquias oppugnando, » iuxta concilii chalcedonensis verba, susceperint, una fuit hinc et inde sententia, una mens, unus spiritus. Inde tum utriusque concilii canones in antiquissimam omnium et primam fortasse huiusmodi syllogen sub communi titulo commigrarunt; tum a SS. Pontificibus romanis Innocentio et Zosymo nicaenorum nomine appellantur sardicenses canones, eodem sane iure, quo iuxta communem hominum opinionem, vel doctissimi inter Graecos, scilicet patres qui Constantinopoli, synodo oecumenicae secundae adfuerunt, sardicense quoddam decretum ut nicaenum protulerunt. Caeterum maximam et perpetuam vim legis vel inter orientales his decretis inhaesisse, procul dubio ostendunt tam graecorum canonum collectiones a IV inde saeculo ad recentissimos Byzantinorum commentarios, quorum syllabum hoc totum opus exhibebit, quam veterum, ne Athanasio quidem excepto, testimonia, videlicet de facta a Iulio papa indictione, de ope ab utriusque imperii ducibus praestita publice, de praegrandi numero episcoporum ex omnibus provinciis Sardicam convenientibus, de subsecuta romanorum pontificum approbatione, de universali denique illa synodo, ut verba Iustitiani aliorumque, ipsam Athanasii vocem referentium, adhibeam. Id vero praeter alia singula, pene sine ullo exemplo est, dupli-

cem extare horum canonum scripturam non leviter diversam, aequae tamen antiquam et authenticam, latine unam, alteram graece, priorem apud Dionysium Exiguum, alteram in graecis membranis, quae quidem iam a saeculo VI transierat in latinam illam interpretationem, quam unicus nobis asservavit codex veronensis, unciali antiquissimo caractere exaratus. Sane integrum mihi non fuit alterutram aut posthabere aut omittere. Dissimulare tamen nolim tam graeca quam latina redolere barbarum aliquid et rancidum, maiori quam in caeteris id genus litteris asperitate horridum. Sed quanto magis rude, incultumque geminum opus erit, tanto germanior erit utriusque sinceritas.

(2) *Communione.* Notandum severitatem sardicensium patrum qua non conceditur laicorum communio episcopis in aliam sedem translatis, satis cito fuisse emollitam, cum iam in carthaginensi concilio IV an. 398, mitiora de iis decernantur.

(3) *Memoriam.* Sardicenses canones III, IV, V tam luculenta testimonia de suprema sanctae Sedis apostolicae potestate praebent, ut nihil mirum sit, dum eorum vim infringere nequeant, quoscumque inde Ecclesiae hostes torqueri divexarique. Ex quibus veteres nonnulli, quibus haud ita promptum erat fucum pene vivis testibus facere, duo tamen audacter finxerunt plane, contraria scilicet minime iuris orientalis esse illa viginti decreta, et si quam habeant auctoritatem, totam a vetere ad novam Romam transiisse. Prius habet ex quodam scholio ad canonem V non semel codicum marginibus addito: Πρόδηλον ὅτι παρὰ [al. περὶ] τῶν ἐν τῇ δύσει ἐπισκόπων ὁ κανὼν οὗτος πεφώνηται, διὸ [al. ἐκπεφώνηται διότι] καὶ Ὁσιος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἐκθέμενοι τοὺς κανόνας ἐκ τοῦ μέρους ἐκείνου [al. τῶν μέρων ἐκείνων] ἦσαν ἐν γὰρ τῇ ἀνατολῇ οὐδαμῶς μέχρι τοῦ νῦν συνήθεια τοι-

αὐτὴν χιρᾶτῃεν. Posterius, sive transiisse ad Byzantinos ius romanum accipiendi appellationes, candide Balsamon exponit. Ad quae satis, opinor, facit nudus ille patrum sardicensium elenchus quem ex authenticis monumentis exegerunt Ballerini ad S. Leon. opp. app. p. 1, cap. 7, ne iterum ego excitam et graecorum codicum inscriptiones superius relatas, et syllabum decem synodorum ab ipso trullano concilio digestum, et innumeras sive canonum sive commentariorum collectiones graecas, et quinquaginta demum Ioannis Scholastici titulos, quibus satis superque ostenditur quem sibi locum inter iuris orientalis monumenta sardicensium canones retinuerint. Unde ad Photium, qui quum ea toties repetita in nomocanone, ipsius nomini ascripto, certe legisset, is tamen fuit ut ignota illa sibi dicere impudenter auderet, egregie S. Nicolaus: « Quomodo apud vos ignorantur quae sunt in concordantia quinquaginta titulorum? » Alii aliam sibi post Byzantinos viam ad oppugnandos sardicenses illos canones callidius struxerunt, contententes hic non sermonem esse proprie de appellatione quae prioris sententiae totam vim et effectum suspendit, sed de renovatione iudicii quae fit in eadem instantia, cum iisdem iudicibus, aliis tantum additis, ut priorem sententiam una iterumque ad trutinam revocent et examinent. Piget addere a saeculo iam IX Hincmarum remensem primum divertisse ad haec subterfugia, dum omni ope vetare niteretur ne quis a provinciali synodo ad Romam provocaret, causamve deferret extra provinciam. Non omisit quondam Espenius et huc trudere nescio cuius regii apud Gallos senatus exempla, et inepte corradere hervetianam canonis V versionem, ubi reperitur *veluti appellans*, ac si omnino graece legendum esset ὥσπερ ἐκκαλισάμενος. Quae quidem cavillatio primum ex una littera ruit sub mole codicum nostrorum, quum, uno excepto, legunt omnes ὅσπερ. Deinde dum batavus ille magister e foro civili Galliarum

quaedam nobis opponit, adeo extra oleas vagatur, ut gallicana vocet quae solius Belgii sui ditionibus agnita erant, hic nobis fasces ipso gallico Espenii editore Io. P. Gilberto praebente. Clamat denique tam quatuor priorum Ecclesiae saeculorum historia quam subsequentium omnium series, causas episcoporum ab universo orbe fuisse ad romanum pontificem vera et ineluctabili appellatione delatas, atque ex integro subiectas romanae supremaeque sententiae. Ipsorum Byzantinorum aperta sunt testimonia, scilicet veteris glossae apud Aristenum: « Episcopo deposito et affirmante apologiam se allaturum, nisi romanus definierit, alius constituitur; diiudicet enim depositionem vel per nuncios, vel per litteras. » Eadem et Aristenus. Tum Zonaras recte existimat et asserit eo canone *secundam* quoque actionem damnato episcopo dari. « Si quis enim, ait, quamvis a vicinae provinciae episcopis condemnatus, iterum audiri velit, nec id romanus episcopus abnuat (τῇ γὰρ δοκιμασίᾳ αὐτοῦ τὸ πᾶν ἀνατίθῃσιν, id namque totum ad illius arbitrium referri placet), presbyteros a suo latere ipsemet mittat, auctoritatis potestatisque suae vicarios, qui, episcopis adhibitis, causam illam controversiamque definiant. » Ea quidem vult Zonaras statui de provinciis tum temporis Romae subditis, sed iis declarat accenseri Macedoniam, Thessaliam, Illyricum, Graeciam, Peloponesum et Epirum. Ulterius quoque Balsamon progreditur, ea quidem mente, ut nihil romano pontifici concedat, quin totum hoc suo vindicet byzantino; sed quid denique concedat, tu videris: « Non examinabitur appellatio per vicinos episcopos, ut mihi videtur, sed per patriarcham, secundum leges qui dicunt appellationem ad maiores iudices referri, non ad aequales vel minores, et secundum alias leges quae statuunt, ne iudex appellatus transmittat ad alium appellationis disquisitionem. Si autem hoc quoque ut privilegium papae datum esse dixeris, nihil novum. » Hactenus ille. Si vero nihil novum, ergo nihil a

nemine datum, nisi ab ipso Ecclesiae divino et immortali Legislatore.

(4) *Episcopi.* Haud fugiet non esse Dionysii latina cum graecis plane consentanea, sed tum etiam graeca consentire cum can. IV nicaeno. Non minimam autem creati e vulgato textu graeco difficultatem, Ballerini putant: « In hoc nimirum, inquit, iudicatur ad metropolitae ordinationem episcopos esse convocandos, quod a consuetudine ecclesiastica abhorret. » Tolle autem addunt eandem ἀπορίαν ex vetere veronensi versione, quae non de metropolitae, sed de episcoporum ordinatione hic potius agi ostendit, cum plures episcopi eiusdem provinciae ordinandi sint, nec nisi unus in ipsa supersit episcopus qui ad ordinationem ipsorum convenire queat. Unde emendatius graecum exemplum interpreti veronensi praeluxisse, cum iisdem colligendum est.

(5) *Dubietatem.* Spero fore ut caeteris uti et mihi placeant ea quae iam semel ego plus solito indulgentior acceperim ab Erpenio: « Plurimos, inquit, sanctissimos episcopos principum consiliarios fuisse, iisque in regimine sui regni astitisse legimus, et quidem de sancto Leodegario, augustodunensi episcopo, scribitur eum a Childerico francorum rege adhibitum fuisse eaque de causa retentum in palatio. » Ea pergunt quae mihi quoque alibi prolixius prosecui contigit.

(6) *Communione.* Quod anxie quaerebant veteres canonum interpretes cuiusnam demum antiquioris concilii hic verba referrentur, id sane extra dubium sit, unum scilicet ac vigesimum canonem concilii eliberitani, cui et Osius praesedisso perhibetur, hic repraesentari.

(7) *Confugere.* De metropolitano nihil latine; graeca distinctius verteris: « Si autem metropolitanus abest, qui eiicitur po-

testatem habet ad finitimum confugiendi. »

Sed statim Zonaras: « Hoc numquam usurpatum fuisse existimo. Quomodo enim ab altero metropolitano, cui subiectus non est episcopus segregationis auctor, de ea segregatione, iure an iniuria decreta fuerit, quæstionem haberi permittet? » Graeca igitur ibi nonnihil iterum detrimenti cepisse aut mutationis, aliquis fortasse concedet. Sed adeo vetus erat error ut eodem vel veronenses membranae iam imbutae sint.

(8) *Dixit.* Solus nobis testis est codex veronensis hunc canonem, a Dionysio non praetermissum, graeco quoque olim extitisse, cuius tamen in omnibus quos licuit mihi attingere Graecorum codices, nullum testor superesse vestigium.

(10) *Suam.* Etiam illum canonem frustra a Graecis requisivi, sexcentas dum excuserim id genus membranas. Defuisse autem opinatur Erpenius, propterea quod, quum nulla in fine concilii approbatio logeretur, Osii potius propositio visa sunt, non autem canon a synodo sancitus. Στρατόπειδον, de quo pluries in superioribus, describit scholion vallicelliani codicis: ἐν ᾧ τόπω βασιλεὺς διατρίβει, ἐὶ ὠθεῖται οἱ παλαιοὶ καλῆν.—Civitates vero in canali dicuntur quae iuxta vias publicas et frequentiores transitus conditae sunt.

(11) *Sunt.* Haud ignobilis sane est vetus membrana corbeiensis, quae iam amplum ad varia excurrendi campum dedit Custantio, Ballerinis, Assemano, quorum alius locus erit sententias inter se conferendi. Unum vellem hic statui, quod facile mihi concedet quicumque noluerit cum Baluzio hanc interlocutionem concilio eliberitano annectere. Exclusa enim illa cl. viri coniectura, non video cur haec verba, cum nostris canonibus simillima, concilio sardicensi non ascribantur.

VI. CONCILIUM GANGRENSIS

CANONES XX.

Tit. I. De his qui nuptias execrantur. — **II.** De his qui abominantur eos qui carnibus moderate vescuntur. — **III.** De his qui iugum servitutis effugiant christianitatis obtentu. — **IV.** De presbyteris qui coniuges habuerunt. — **V.** De his qui ecclesiae conventus abiciunt. — **VI.** De his qui ecclesiastica officia praeter ecclesiam faciunt. — **VII.** De oblationibus quae ministris ecclesiae conferuntur. — **VIII.** De his quae pauperibus conferuntur. — **IX.** De his qui in virginitate continentiaeque persistunt. — **X.** De his qui pro virginitate superbiunt. — **XI.** De his qui agapas, id est pastiones pauperibus impensas derident. — **XII.** De his qui utentes palliis elewantur. — **XIII.** De mulieribus quae utuntur virilibus indumentis. — **XIV.** De his qui velut peccatum nuptias deserunt. — **XV.** De his qui christianitatis obtentu despiciunt filios. — **XVI.** De his qui parentes christianitatis occasione contemnunt. — **XVII.** De mulieribus quae se sub praetextu christianitatis attendent. — **XVIII.** De his qui dominico die ieiunant, tamquam nihil prae caeteris differente. — **XIX.** De his qui ecclesiae ieiunia absque necessitate dissolvunt. — **XX.** De his qui collectas quae sunt in martyrum memoria execrantur.

Κυρίως τιμωτάτοις ἐν Ἀρμενίᾳ συλλειτουργοῖς Εὐσέβιος, Αἰλιανός, Εὐγένιος, Ὀλύμπιος, Βιθυνικός, Γρηγόριος, Φιλητός, Πάππος, Εὐλάλιος 1, Ἰσαΐος, Προκρίσιος, Βασίλειος, Βάσσης, Εὐγένιος 2 οἱ συνελθόντες εἰς τὴν κατὰ Γάγγραι ἀγίαν σύνοδον, ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Ex interpretatione canonum Quesnelliana.

Dominis honorabilibus consacerdotibus in Armenia constitutis, Eusebius, Elianus, Eugenius, Olympius, Bythinus, Gregorius, Filetus, Papius, Eulalius, Hypatius, Proeresius, Basilius, Bassus, Eugenius, Heraclius, qui convenerunt in gangrense concilium, in Domino salutem (1).

Ἐπειδὴ συνελθούσα ἡ ἀγιωτάτη σύνοδος τῶν ἐπισκόπων ἐν τῇ κατὰ Γάγγραι ἐκκλησίᾳ, διὰ τινὰς ἐκκλησιαστικὰς χρεῖας, ζητοῦμένων καὶ τῶν κατ' Εὐστάθιον 3 εὐρίσκετο πολλὰ ἀθέσμως γινόμενα ὑπὸ τούτων αὐτῶν τῶν περὶ Εὐστάθιον, ἀναγκαιῶς ὤρισε, καὶ πᾶσι φανερὸν ποιῆσαι ἐπορεύσασιν, εἰς ἀναίρεσιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ κακῶς γινόμενων. Καὶ γὰρ ἐκ τοῦ καταμείβεσθαι αὐτοὺς τὸν γάμον, καὶ ὑποτίθεσθαι, ὅτι οὐδεὶς τῶν ἐν γάμῳ ὄντων ἐλπίδα παρὰ Θεοῦ 4 ἔχει, πολλὰ γυναικίς ὑπανδρὶ ἀπαρτίζονται, τῶν ἰαυτῶν ἀνδρῶν ἀνιχνεύσαν, καὶ ἄνδρες τῶν ἰδίων γυναικῶν εἶτα ἐν τῇ μεταξύ μὴ δουλεύειν 5 ἡμολογούσαν, καὶ διὰ τὴν τοιαύτην ὑπόθεσιν ἀπειδίσθησαν. Εὐρίσκοντο 6 δὲ καὶ ἀναχωρήσεις ἐκ τῶν οἰκῶν τοῦ Θεοῦ 7 καὶ τῆς Ἐκκλησίας ποιοῦμενοι, καταφρονεῖν διακείμενοι κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ἰδίᾳ

Quoniam conveniens sancta synodus episcoporum in gangrensi ecclesia propter quasdam ecclesiasticas et necessarias causas inquirendas, et ea quae secundum Eustasium gesta sunt dignoscenda, invenit multa fieri indecenter ab his qui hunc eundem Eustasium secuti sunt, necessario statuit, palam factis omnibus, amputare universa quae ab eodem male commissa sunt; declaratum est enim hos eosdem nuptias accusare, et docere quod nullus in coniugali gradu positus spem habeat apud Deum; unde factum est ut multae mulieres eos secutae, relictis propriis viris, et viri, uxoribus destituti, vinculum coniugale dissolverent, continentiam profitentes, quam cum retinere non possent, adulteria commiserunt. Invenit enim sunt dissensiones ac separationes a dominicis consti-

Titulus est in vatic. 1, 2, 3, vallicell. trapez. Κατατίθεται τῶν ἐν Γάγγραι συνελθόντων τῶν ἀγίων πατέρων, οἵτινες μετὰ τῆς ἐν Νικαίᾳ σύνοδου ἐξετέλεσαν. Brevius inde Dionysius: «Incipiunt regulae gangrenses quae post nicaenum concilium expositae sunt XX.» Eidem deest praefixa epistola, quam caeteri veteres interpretes apud Isidorum, in versione prisca, in codice quesnelliano non praetermiserunt, ex quibus poste-

riorem interpretationem ut magis perspicuam et paulo elegantiore placuit subiinde referri.

1) Εὐλάβιος vatic. 1, vallicell. φιλετός, πάππος, εὐλάλιος om. Bevereg. — 2) Εὐγένιος iterum cum vatic. 1, 2, vallicell. et vetere interpr. — 3) Εὐστάθιος vatic. 3; Eustasium interpr. noster. — 4) Παρὰ Θεοῦ om. vatic. 1. — 5) Ἐνιχνεύειν vatic. 1, 2, palat. — 6) Εὐρίσκονται 2 vatic. 2. — 7) Τοῦ Θεοῦ om. vatic. 2.

συναξίαις 8 ποιούμενοι, καὶ ἐκκλησιαστικῶν, καὶ διδασκαλίας ἑτέρας, καὶ τὰ ἄλλα 9 κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ 10 ἔχον ἀμφιστάματα ἐπὶ καταπτώσει 11 τῆς κοινότητος 12 τῶν ἀμφιστάτων συναγόντες, καρποφρίας τε 13 τὰς ἐκκλησιαστικὰς τὰς ἀνέκαθεν διδομένας τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἑαυτοῖς καὶ τοῖς σὺν αὐτοῖς, ὡς ἁγίοις, τὰς διαδόσεις ποιούμενοι καὶ δοῦλοι δεσποτῶν ἀναχωροῦντες, καὶ διὰ τοῦ ξένου ἀμφιστάματος καταφρόνησιν κατὰ τῶν δεσποτῶν ποιούμενοι καὶ γυναῖκες παρὰ τὸ σύνθηος ἀντὶ ἀμφιστάτων γυναικῶν ἀνδρῶν ἀμφιστάματα ἀναλαμβάνουσαι, καὶ ἐκ τούτων οἰόμεναι δικαιούσθαι πολλὰ δὲ 14 ἀποκαίρονται προφάσει θειοσεβείας τὴν φύσιν τῆς κόμης τῆς γυναικείας νηστείας τε ἐν κυριακῇ 15 ποιούμενοι, καὶ τῆς ἁγιότητος τῆς ἐλευθέρου 16 ἡμέρας καταφρονεῦντες καὶ τῶν νηστειῶν τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τεταγμένων ὑπερφρονεῦντες καὶ ἰσθιόντες καὶ τινες αὐτῶν μεταλήψεις κριῶν βδελυττόμενοι, καὶ ἐν οἰκίαις γεγαμηκότων εὐχὰς ποιεῖσθαι μὴ βουλόμενοι, καὶ γινεμένων εὐχῶν καταφρονεῦντες καὶ πολλὰς προσφορὰς ἐν αὐταῖς ταῖς οἰκίαις τῶν γεγαμηκότων γινεμένων μὴ μεταλαμβάνοντες, καὶ πρισβυτέρων γεγαμηκότων ὑπερφρονεῦντες, καὶ τῶν λειτουργῶν 17 τῶν ἐπ' αὐτῶν γινεμένων μὴ ἀπτόμενοι καὶ τοῦ τόπου εἶθαι οἱ μαρτύρες καὶ τὰς καταφρονεῦντες 18, καὶ τὰς συναξίαις τῶν ἐκτὶ συνερχομένων καὶ λειτουργούντων καταγιγνώσκοντες καὶ πλουσίως δὲ τῶν μὴ πάντων τῶν ὑπαρχόντων ἀναχωροῦντες ὡς ἐλπίδα παρὰ Θεοῦ μὴ ἔχόντων, καὶ πολλὰ ἄλλα ἀκριβήσαι οὐδεὶς ἂν δυναθῇ. Ἐκαστος γὰρ αὐτῶν, ἐπειδὴ τοῦ κανόνος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἐξῆλθεν, ὥστε νόμους ἰδιόζοντας ἔσχειν. Οὗτο γὰρ κοινὴ γνώμη αὐτῶν 19 ἀπάντων ἰγίνετο· ἀλλ' ἕκαστος, ὅτι αὐτὸς ἐκθεμῆθη, τοῦτο προσέθηκεν ἐπὶ διαβολῇ τῆς ἐκκλησίας καὶ 20 ἑαυτοῦ βλάβῃ. Δι' οὖν ταῦτα ἡ ἀγκυρόσθη ἡ παραγεννομένη ἐν Γαγγραις 21 ἁγία σύνοδος καταψηφίσασθαι αὐτῶν, καὶ ὅρους ἐκθεσθαι, ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς εἶναι τῆς ἐκκλησίας. Εἰ δὲ μεταγινώσκον, καὶ ἀναθεματίζουσιν ἕκαστον τούτων τῶν κακῶς λεχθέντων, δικτούς αὐτοὺς γίνεσθαι. Καὶ διὰ τοῦτο ἐξήλθε ἡ ἁγία σύνοδος ἕκαστον ὃ ἐξείλουσιν 22 ἀναθεματίσαντες 23 λεχθέντας· οἱ δὲ τις μὴ πεισθῇ τοῖς λεχθείσιν, ὡς αἰρετικὸν αὐτὸν ἀναθεματισθῆναι καὶ εἶναι ἀκκοινωνητὸν καὶ κεινορριζόν τῆς ἐκκλησίας καὶ διέσει τοὺς ἐπισκόπους ἐπὶ πάντων τῶν εὐρισκομένων παρ' αὐτοῖς τοιούτων 24 παραφυλάξασθαι.

coptabiles fiant; atque ideo singula quae debeant condemnare, synodus credidit exponenda. Quod si quis renuerit haec quae hodie constituta sunt, tamquam haereticus, anathematizatus et damnatus abliciat. Et erit non solum incommunicatus, verum etiam ab ecclesia habeatur extorris; donec deprecetur episcopum, et de universis quae penes eos sunt deprehensa atque detecta prodiderit, quid horum susceperit observandum.

8) Ἰδίας συναξίαις vat. 1. — 9) Ἄλλα καὶ κατὰ Beve-reg. — 10) Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ συναγομένους vatic. 3, διαγομένους vatic. 3. — 11) Ἐπὶ τῇ καταπτώσει vatic. 3. — 12) Παρὰ τὸ κοινόνητος τῶν ἀμφιστάτων vatic. 1, vallicell. — 13) Τε om. vallicell. — 14) Πολλοὶ δὲ καὶ ibid. — 15) Ἐν τῇ κυριακῇ vatic. 3; τῇ αὐτῇ κυριακῇ vallicell. — 16) Ἐλευθέρου palatin. — 17) Καὶ τῶν λειτουργούντων ἐπ' αὐτῶν γινεμένων vatic. 2. — 18) Καὶ τὸν τ. ε. ο. μ. κ. καταφρ. cum vatic. 1, 2, 3, vallicell. καταφρονεῖν vatic. 3; καὶ τὰς συναξίαις τῶν μαρτύρων vulgo;

tulis in ecclesiis Dei docere, id est, et traditiones ecclesiasticas, et ea quae in ecclesiis aguntur, debere contemni; privatis conventibus taliter institutis, atque ad imitationem eorum quae in domo Dei aguntur, omnia praesumero celebrare; adhuc etiam vestibus communibus spreto, novos et insolitos habitus assumpsisse; primitias quoque fructuum et oblationes earum quas veterum institutio ecclesiae tribuit, sibi-met vindicasse, id est propriae ratiocinatione doctrinae tamquam sanctis sibi eas offerri debere, apud se et inter se dispensandas; servos a Dominis recedentes per hunc inusitatum religionis morem dominos contempsisse; mulieres praeter consuetudinem et sui sexus ornatum his se iustificari credentes, virilem habitum suscepisse, pluresque earum occasione religionis lonsas genuini decoris comas penitus amputasse; ieiunia quae in ecclesiis praedicantur contemnendo, ventri servisse; nonnullos etiam eorum cibos carniū tamquam illicitos reputasse; in domibus conjugatorum nec orationes quidem debere celebrari persuasisse, in tantum ut easdem fieri velent; oblationibus quoque in domibus factis minime communicandum esse decernunt; presbyteros qui matrimonia contraxerunt sperni debere, nec sacramenta quae ab eis conficiuntur attingi; loca sanctorum martyrum vel basilicas contemnere, et omnes qui illuc conveniunt reprehendere; divites fideles qui non omnibus renuntiant quae possident, spem apud Deum non habere; et multa alia quae numerare nulli possibile est, singulos quosque eorum pro arbitrio suo constituere, unumquemque eorum per tales institutiones ab ecclesiastico canone recedentes tamquam leges proprias sibi-met condidisse. Nec communis his omnibus et una sententia est; singuli enim, prout videtur et libet, ad accusationem Ecclesiae nitendo, tamquam quibus rector non sit, vel addunt decreta, vel minuunt. Propterea ergo coactum est hoc concilium in gangrensi ecclesia habitum, ut canones istos exponerent, quibus probantur memorati extra Ecclesiam esse. Quod si per poenitentiam condemnaverint haec omnia quae male senserunt, tamquam a se non bene prolata, ac-

immo totum om. veteres editi canones. — 19) Γνώμη αὐτῶν vatic. 2, palat. αὐτῶν vatic. 1, 3. — λοιπὸν ἰγίνετο vatic. 1, 2, 3, palat. γνώμη αὐτῶν ἰγίνετο vallicell. — 20) Graeco aliqua desunt, ubi vetus interpret: « quibus rector non sit; » apud Isidorum alia plane similia; longe obscurior prisca versio: « et sicut non dominante habuit cogitatum. » — 21) Ἐν τῇ Γαγγραι vatic. 1. — 22) Ὅτι ἐξείλουσιν vallicell. palat. — 23) Ἀναθεματίσαντας vatic. 1. — 24) Τοιούτων τούτων vatic. 2, palat. vallicell.

α'. Εἴ τις τὸν γάμον μέμφοιτο, καὶ τὴν καθεύδουσαν μετὰ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, οὖσαν πιστὴν καὶ εὐλαβῆ, βδελύσσοιτο ἢ μέμφοιτο, ὡς ἂν μὴ δυναμίνην εἰς βασιλείαν εἰσελθεῖν, ἀνάθεμα ἔστω.

β'. Εἴ τις ἐσθίουῖα κρία (χωρὶς αἵματος, καὶ εἰδωλοθύτου καὶ πνικτοῦ) μετ' εὐλαβείας καὶ πίστεως κατακρίνοι, ὡς ἂν διὰ τὸ μεταλαμβάνειν ἐλπίδα μὴ ἔχοντα, ἀνάθεμα ἔστω.

γ'. Εἴ τις δοῦλον προφάσει θεοσεβείας διδάσχοι καταφρονεῖν δισπότου, καὶ ἀναχωρεῖν τῆς ὑπηρεσίας, καὶ μὴ μετ' εὐνοίας καὶ πάσης τιμῆς τῷ ἑαυτοῦ δισκότῃ ἐξυπηρετεῖσθαι, ἀνάθεμα ἔστω.

δ'. Εἴ τις διακρίνοιτο παρὰ πρεσβυτέρου Γελαμνηκός, ὡς μὴ χρῆναι, λειτουργήσαντος αὐτοῦ, προσφορᾶς μεταλαμβάνειν, ἀνάθεμα ἔστω.

ε'. Εἴ τις διδάσχοι τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ εὐκαταφρόνητον εἶναι, καὶ τὰς ἐν αὐτῷ συνάξεις, ἀνάθεμα ἔστω.

ς'. Εἴ τις παρὰ τὴν ἐκκλησίαν ἰδίᾳ ἐκκλησιάζοι, καὶ καταφρονῶν τῆς ἐκκλησίας, τὰ τῆς ἐκκλησίας ἐθέλοι πράττειν, μὴ συνόντος τοῦ πρεσβυτέρου κατὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου, ἀνάθεμα ἔστω.

Dionysio interprete.

1. Si quis vituperat nuptias, et dormientem cum viro suo fidelem ac religiosam detestatur, aut culpabiles aestimat, velut qui in regnum Dei introire non possint, anathema sit.

2. Si quis carnes edentem (praeter sanguinem et idolis immolatum et suffocatum) cum religione et fide, condemnat, velut spem, propter huiusmodi perceptionem, non habentem, anathema sit (2).

3. Si quis servum, praetextu divini cultus, doceat dominum contemnere proprium, ut discedat ab eius obsequio, nec ei cum benevolentia et omni honore deserviat: anathema sit.

4. Quicumque discernit a presbytero, qui uxorem habuit, quod non oporteat, eo ministrante, de oblatione percipere, anathema sit (3).

5. Si quis docet domum Dei contemptibilem esse, et conventus qui in ea celebrantur, anathema sit.

6. Si quis extra ecclesiam seorsum conventus celebrat, et despiciens ecclesiam, ea quae sunt ecclesiae voluerit usurpare, non conveniente presbytero, iuxta decretum episcopi, anathema sit.

Can. 1. Συγκαθεύδουσαν ottobon. 160 qui deinceps erit vatic. 4. — καὶ εὐσεβῆ post πιστὴν addit Iustell. trapez.—Id. pro εὐλαβῇ Bevereg. vat. 3.—ὡς μὴ δυναμ. Ioan. Antioch. tit. 29; δυναμένους vatic. 2, 3, vallicellian. iuxta Dionysii lectionem et Isidori. — ἐλπίδα palatin.

Can. 2. Κατακρίνει cum vatic. 3, palat. vallicell. trapez. Ioan. Antioch. tit. 29; κατακρίνει vatic. 1, 2, Iustell. ἐλπίδα μὴ ἔχ. συτηρίας Id.

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

Can. 3. Διδάσκει Iustell. Nomocan. russ. vat. 1, 2, Can. 4. Περὶ πρεσβυτέρου Bevereg. Io. Antioch. vulgat. tit. 29.—μεταλαβεῖν Id.

Can. 5. Διδάσκει Nomocan. russ. Iustell. vatic. 1. om. vatic. 4.

Can. 6. Κατ' ἰδίαν Bevereg. ἐκκλησιάζει... ἐθέλει Nomoc. russ. Iustell. vatic. 2. Cf. Io. Antioch. tit. 47. — τὰ τῆς ἐκκλ. om. vatic. 4. — τοῦ πρεσβυτερίου palatin.

ζ'. Εἴ τις καρποφορίας ἐκκλησιαστικὰς ἐθέλοι λαμβάνειν, ἢ δίδοναι ἔξω τῆς ἐκκλησίας παρὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου, ἢ τοῦ ἐγκειρισμένου τὰ τοιαῦτα, καὶ μὴ μετὰ γνώμης αὐτοῦ ἐθέλοι πράττειν, ἀνάθεμα ἔστω.

η'. Εἴ τις δίδοι ἢ λαμβάνει καρποφορίαν παρὰ τοῦ ἐπισκόπου, ἢ τοῦ ἐπιτεταγμένου εἰς οἰκονομίαν εὐποΐας, καὶ ὁ δίδους, καὶ ὁ λαμβάνων, ἀνάθεμα ἔστω.

θ'. Εἴ τις παρθενεύει ἢ ἐγκρατεύεται, ὡς ἂν βδελύττων ὄντων τῶν γάμων ἀναχωρήσας, καὶ μὴ δι' αὐτὸ τὸ καλὸν καὶ ἅγιον τῆς παρθενίας, ἀνάθεμα ἔστω.

ι'. Εἴ τις τῶν παρθενευόντων διὰ τὸν Κύριον, κατεπαίροιο τῶν γεγραμμένων, ἀνάθεμα ἔστω.

ια'. Εἴ τις καταφρονοῖ τῶν ἐκ πίστεως ἀγάπας ποιούντων, καὶ διὰ τιμὴν τοῦ Κυρίου συγκαλούντων τοὺς ἀδελφούς, καὶ μὴ ἐθέλοι κοινωνεῖν ταῖς κλήσεσι, διὰ τὸ ἐξευτελίζειν τὸ γινόμενον, ἀνάθεμα ἔστω.

ιβ'. Εἴ τις ἀνδρῶν διὰ νομιζομένην ἄσκησιν περιβολαίῳ χρῆται, καὶ ὡς ἂν ἐκ τούτου τὴν δικαιοσύνην ἔχων, καταψηφίσοιο τῶν μετ' εὐλαβείας τοὺς βήρους φορούντων, καὶ τῇ ἄλλῃ κοινῇ καὶ ἐν συνηθείᾳ οὕτῃ ἐσθῇτι κεκλημένων, ἀνάθεμα ἔστω.

7. Si quis oblationes ecclesiae extra ecclesiam accipere vel dare voluerit, praeter conscientiam episcopi, vel eius cui huiusmodi officia commissa sunt, nec cum eius voluerit agere consilio, anathema sit.

8. Si quis dederit, vel acceperit oblata praeter episcopum, vel eum qui constitutus est ab eo, ad dispensandam misericordiam pauperibus, et qui dat, et qui accipit, anathema sit.

9. Quicumque virginitatem custodiens, aut continentiae studens, velut horrescens nuptias temerat, nec propter hoc, quod bonum et sanctum est, nomen virginitatis assumit, anathema sit.

10. Si quis ex his qui virginitatem propter Dominum servant, extollitur adversum coniugatos, anathema sit.

11. Si quis despicit eos qui fideliter agapas, id est convivia, pauperibus exhibent, et propter honorem Domini convocant fratres, et noluerit communicare huiusmodi vocationibus, parvipendens quod geritur, anathema sit.

12. Si quis virorum, propter continentiam quae putatur, amictu pallii utitur, quasi per hoc habere se iustitiam credens, et despicit eos qui cum reverentia birris et aliis communibus et solitis utuntur, anathema sit (4).

Can. 7. Ἐθέλοι his Iustell. Nomocan. russ. et Io. Antioch. in tit. 46. — Πράττειν τι vallicell.

Can. 8. Λαμβάνει vatic. 1, 3, palat. διδοὶ ἢ λαμβάνει vallicell. — τεταγμένου vallicell. — ἐπισκ. τὴν οἰκονομίαν Io. Antioch. tit. 46.

Can. 9. Ὅτεον addimus cum vallicell. vatic. 1 et Ioan. Antioch. in tit. 29; ἀναχωρῶν vatic. 1, vallicell. Bevereg. ἀν om. Io. Antioch. ibid.; ὡς ἂν βδελύττομαι τὸν γάμον ἀναχωρήσας vulgo in concil. — μέ δι'

αὐτὸ τὸ καλὸν cum Io. Antioch. vatic. 3, palatin. Rhall; δι' αὐτὸ om. vatic. 1, 2, Iustell. — παρθενίας ἔστωμα Io. Antioch. ibid. Ita et Dionysius.

Can. 10. Διὰ κύριον palat. Cf. Io. Antioch. ibid.

Can. 11. Μὴ θέλοι κοινων. ἐν ταῖς κλ. Io. Antioch. tit. 30. Is canon inscribitur XVI in trapez. petrob. 2.

Can. 12. Εἴ τις ἀνδρῶν column. trapez. Ultimam vocem om. Io. Antioch. tit. 32. — καταψηφίσοιο τῶν μετὰ φορούντων (sic) vatic. 4. — ἄλλῃ om. Pedalio.

ιγ'. Εἴ τις γυνὴ διὰ νομιζομένην ἄσκησιν μεταβάλλοιτο ἀμφιάσμα, καὶ ἀντὶ τοῦ εἰωθότος γυναικείου ἀμφιάσματος, ἀνδριῶν ἀναλάβοι, ἀνάθεμα ἴστω.

ιδ'. Εἴ τις γυνὴ κατὰ λιμπάνοι τὸν ἄνδρα, καὶ ἀναχωρεῖν ἐθέλοι, βδηλυτομένη τὸν γάμον, ἀνάθεμα ἴστω.

ιε'. Εἴ τις κατὰ λιμπάνοι τὰ ἑαυτοῦ τέκνα, καὶ μὴ τεκνοτρόφοι, καὶ τὸ ὅσον ἐπ' αὐτῷ πρὸς θεοσεβίαν τὴν προσήκουσαν ἀνάγοι, ἀλλὰ προφάσει τῆς ἀσκήσεως ἀμειλοῖν, ἀνάθεμα ἴστω.

ισ'. Εἴ τις τέκνα γονέων, μάλιστα πιστῶν, ἀναχωροῖν προφάσει θεοσεβείας, καὶ μὴ τὴν καθήκουσαν τιμὴν τοῖς γονεῦσιν ἀπονέμοι, προτιμωμένης δηλονότι παρ' αὐτοῖς τῆς θεοσεβείας, ἀνάθεμα ἴστω.

ιζ'. Εἴ τις γυναικῶν διὰ νομιζομένην ἄσκησιν ἀποκείροιτο τὰς κόμας, ἃς ἰδωκὶν ὁ Θεὸς εἰς ὑπόμνησιν τῆς ὑποταγῆς, ὡς παραλύουσα πρόσταγμα τῆς ὑποταγῆς, ἀνάθεμα ἴστω.

ιη'. Εἴ τις διὰ νομιζομένην ἄσκησιν ἐν τῇ κυριακῇ νηστεύοι, ἀνάθεμα ἴστω.

ιθ'. Εἴ τις τῶν ἀσκουμένων, χωρὶς σωματικῆς ἀνάγκης ὑπερηφανεύοιτο,

13. Si qua mulier propter continentiam, quae putatur, habitum mutat, et, pro solito muliebri, amictum virilem sumit, anathema sit.

14. Si qua mulier virum proprium relinquens, discedere voluerit, nuptias execrata, anathema sit.

15. Si quis filios suos relinquens, non eos enutrit, et quod ad se pertinent, ad pietatem divini cultus informat, sed per occasionem continentiae negligit, anathema sit.

16. Quicumque filii a parentibus, sub praetextu divini cultus, abscedunt, nec debitam reverentiam dependunt illis, qui divinum cultum sibi proculdubio praeferunt, anathema sit.

17. Si qua mulier, propter divinum cultum, ut aestimat, crines attondet, quos ei Deus ad subiectionis memoriam tribuit, tamquam praeceptum dissolvens obedientiae, anathema sit.

18. Si quis, propter continentiam quae putatur, aut contumaciam, in die dominico ieiunat, anathema sit.

19. Si quis eorum qui continentiae student, absque necessitate corporea, tradita

Can. 13. Μεταβάλλοι τὸ ἀμφ. neque f. male Nomocan. russ. vallicell. vatic. 3. — ἀνδρῶν Rhallī; ἀνδρῶν vatic. 4.

Can. 14. Καταλιμπάνοι vatic. 2, 3, Io. Antioch. tit. 29. — ἀναχωρεῖν αὐτοῦ id. et vallicell. vatic. 1.

Can. 15. Καταλιμπάνοι... τεκνοτρόφοι Iustell. vatic. 2, 3. — ὅσον ἑαυτῷ Iustell. Pedal. vatic. 2, palat. id. αὐτὸν vatic. 1, vallicell. ἀγοι ib. ἀγάγη Io. Antioch. tit. 32. ἀγάγη vatic. 2. Nomocan. russic. — προφάσει ἴχει τ. α. ἀμειλῶν vatic. 4.

Can. 16. Ἀπονέμοι Io. Antioch. ib.

Can. 17. Νομιζ. Θεοσεβίαν cum vallicell. vat. 1,

2, 3, 4, trapez. διὰ τὴν νομιζομ. ἄσκησιν Nomoc. russ. Bevereg. Iustell. vulgo, Rhallī — εἰς ὑποταγὴν vat. 4. — ὡς ἐν παραλύουσα cum Bever. petrob. 2. vatic. 1, 2, 3. παραλύουσα trapez. mosquens. — τῆς ὑποταγῆς om. vatic. 4. Exstat in Io. Antioch. tit. 32.

Can. 18. Κυριακῇ ἢ τῷ σαββάτῳ vatic. 1, νηστεύει palat. νηστεύη vatic. 2.

Can. 19. Ἀσκούντων Io. Antioch. tit. 31. ἀσκήσει ἀσκουμένων vatic. 4. — παραλύει Iustell. παραλύει Io. Antioch. — ἐπικυροῦντες id. — ὑποκυροῦντες palat. — ἀποκυροῦντες Nomocan. russ. Bevereg. Pedal. — οἰκτιροῦ λογισμοῦ Ioan. Antioch. apud Iustell. in marg.

καὶ τὰς παραδεδομένας νηστείας εἰς τὸ κοινὸν, καὶ φυλασσομένας ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας παραλύοι, ὑποικουροῦντος ἐν αὐτῷ τελείου λογισμοῦ, ἀνάθημα ἔστω.

κ'. Εἴ τις αἰτιῶτο ὑπερηφάνῳ διαθέσει κεχρημένος, καὶ βδελυσσόμενος τὰς συνάξεις τῶν μαρτύρων, ἢ τὰς ἐν αὐτοῖς γινομένας λειτουργίας, καὶ τὰς μνήμας αὐτῶν, ἀνάθημα ἔστω.

in commune ieiunia et ab Ecclesia custodita, superbiendo dissolvit, stimulo suae cogitationis impulsus, anathema sit.

20. Si quis superbiae usus affectu, conventus abominatur, qui ad confessiones martyrum celebrantur, et ministeria quae in eis fiunt, simul cum eorum memoriis, execratur, anathema sit (*Hactenus Dionysius*).

καὶ. Ταῦτα δὲ γράφομεν, οὐκ ἐκόντες τοὺς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὰς γραφὰς ἀσκήσεις βουλομένους, ἀλλὰ τοὺς λαμβάνοντας τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἀσκήσεως εἰς ὑπερηφάνειαν, κατὰ τῶν ἀφιλοστερόντων βιούντων ἐκαιομένων τε καὶ παρὰ τὰς γραφὰς καὶ τοὺς ἐκκλησιαστικούς κανόνας καινισμούς εἰσαγόντας ἡμεῖς τοιγαροῦν καὶ παρηνίαν μετὰ ταπεινοφροσύνης θαυμάζομεν, καὶ ὑγρότητα μετὰ σιμνότητος καὶ θεοσεβείας γινομένην ἀποδιδόμεθα, καὶ ἀναχώρησιν τῶν ἡγεσμένων πραγμάτων μετὰ ταπεινοφροσύνης ἀγάμεθα, καὶ γάμον συνοικήσιν σιμνήν τιμῶμεν, καὶ πλοῦτον μετὰ δικαιοσύνης καὶ εὐποιίας οὐκ ἐξουθενούμεν, καὶ λιτότητα καὶ εὐτέλειαν ἀμφισμαίνοντες δι' ἐπιμέλειαν μόνον τοῦ σώματος ἀπερίεργον ἐκαιοῦμεν τὰς δὲ ἐκλύτους καὶ τεθρυμμένας ἐν τῇ ἐσθῇτι προόδους ἀποστρεφόμεθα καὶ τοὺς οἴκους τοῦ Θεοῦ τιμῶμεν καὶ τὰς συνόδους τὰς ἐπ' αὐτοῖς, ὡς ἀγίας καὶ ἐκωφίλεις ἀσπαζόμεθα, οὐ συγκαλίστοντες τὴν εὐσέβειαν ἐν τοῖς οἴκοις, ἀλλὰ πάντα τόπον τὸν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Θεοῦ οἰκοδομηθέντα τιμῶντες καὶ τὴν ἐν αὐτῇ τῇ ἐκκλησίᾳ συνέλευσιν εἰς ἀφίλειαν τοῦ κοινοῦ προσιέμεθα, καὶ τὰς καθ' ὑπερβολὴν εὐποιίας τῶν ἀδελφῶν, τὰς κατὰ τὰς παραδόσεις διὰ τῆς ἐκκλησίας εἰς τοὺς πτωχοὺς γινομένας μακαρίζομεν, καὶ πάντα, συνελόντας εἰπεῖν, τὰ παραδοθέντα ὑπὸ τῶν θείων γραφῶν καὶ τῶν ἀποστολικῶν παραδόσεων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ γίνεσθαι εὐχόμεθα.

Can. 20. Αἰτιῶται Bevereg. Nomocan. russic.

Can. 21 desideratur in vatic. 1, apud Dionys. et collectorem quoesnellianum — Ταῦτα δὲ γράφομεν οὐκ ἐκόντες τὰς τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἀσκήσεις, τοὺς κατὰ τὰς γρ. ἀσκήσαι βουλομένους. vatic. 4. — ἀφιλοστερόντως vatic. 2, vallicell. — ἐκαιομένους vatic. 2. — ἐκαιομένων κατὰ τ. γ. καὶ τοὺς ἐκκ. νόμους καινοὺς ἀγόντας vatic. 4; καινισμούς εἰσαγόντας vatic. 2; καὶ νεωτερισμούς vulgo in concil. post ἀποδιδόμεθα vatic. 4 et

21. Haec autem scripsimus, non abscindentes eos qui in Ecclesia Dei secundum scripturas sanctum propositum continentiae eligunt, sed eos qui suscipiant habitum eius et in superbiam efferuntur adversus eos qui simplicius vivunt. Sed et hos condemnamus qui se extollunt adversus scripturas et ecclesiasticos canones et nova introducunt praecepta. Nos autem et virginitatem cum humilitate admiramur, et continentiam cum castitate et religione Deo acceptissimam dicimus; et renuntiationem saecularium negotiorum atque actuum cum humilitate discessum approbando laudamus; et nuptiarum vinculum quod secundum castitatem secum perdurat, honoramus; et divites cum iustitia et operibus bonis non abicimus, et parcimoniam cum veste humili non reprobamus, sicut etiam ornatum propter corporis diligentiam infucatum laudamus. Dissolutos autem et fractos in vestibus incessus non recipimus, et domos Dei honoramus, et conventus qui in his sunt tam quam sanctos et utiles recipimus, pietatem in privatis domibus non concludentes, et omnem locum in nomine Dei aedificatum honoramus, et congregationem in ecclesia factam ad utilitatem communem recipimus, et bona opera quae iuxta vires in fratres pauperes exercentur, secundum ecclesiasticas traditiones beatificamus; et omnia quae conveniunt traditionibus apostolicis et sanctarum scripturarum praeceptis in Ecclesia fieri exoptamus (*apud Isidorum*).

alii codd. transiliunt ad clausulam ultimam: τὰς καθ' ὑπερβολὴν. — ταπεινοφρ. ἀποδιδόμεθα Bevereg. vulgo — δι' ἐπιμέλειαν palatin. — ἐσθῇτι περιόδους Pedal. — πρόσδους trapez. — ἐν ὀνόματι vatic. 2, trapez. Bevereg. — τόπον om. vallicell. — ὀνόματι Θεοῦ Id. τοῦ Θεοῦ om. vatic. 2. — ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ vulgo; σύνεθρον κοινήν volg. et veteres canonum editiones ad Brunisianam. — συνελόντας εἰπεῖν vatic. 2, vallicell. συνελόντως Bevereg. Nomocan. russ.

ANNOTATIONES.

(1) *Salutem*. Intra ann. 362-371 habitam gangrensem synodum fuisse, praeside, ut videtur, Eusebio Caesareae in Cappadocia episcopo, S. Basilii praedecessore, satis conceditur, sed quo potissimum anno minus liquet; neque patet liquidius quales sint Eustathius et Eustathiani quorum turpes ac vesani mores in epistola canonibus praefixa exagitantur. Praeclaram autem hisco canonibus auctoritatem confert synodus romana VI in qua Symmachus papa apostolicae auctoritatis, sive traditionis esse ea declarat quae in gangrensi ecclesia decreta sint.

(2) *Sit*. Uncis inclusa monent eo tempore adhuc viguisse, saltem in Cappadocia, praeceptum Apostolorum de non comedendis sanguine, idolothyto et suffocatis: verum etiamsi Balsamoni concedatur eundem ritum ad sua usque tempora permansisse, neque etiam nunc omnino ab euchologiis expunctas fuisse preces quae publice recitantur de velitis id genus cibis, res per se adeo lubrica et obsoleta est, ut ansa non sit nisi maleferiato ridiculas calumnias in Latinos congerendi. Ea sunt quae, quum summo Bulgarorum magistro Theophylacto inepta viderentur, non modicam ipsi in suos bilem movebant, vix ferenti eos tam iniquo Marte cum Ecclesia romana decertare. Cf. can. apost. 63.

(3) *Sit*. Graeca intelligi possunt aut de presbytero qui quum laicus esset, uxorem habuit olim et iam non habet, aut de con-

iugato sacerdote, qualem in ritu graeco tolerat ecclesia. E posteriori quidem sensu nihil arguendum in antiquam et puriorem latini ritus disciplinam, iure ecclesiastico sanctissime institutam. Priori autem sententiae favent, non solum recentes, sed veteres latini interpretes post Dionysium. Socrates vero, quum multa de Eustathianis habet, praestat nobis haec, sane cum nostris conferenda diligentissime: *πριαβυτίρου γυναικα ἔχοντος, ἣν νόμῳ λαϊκὸς ὢν ἡγάγετο, τὴν εὐλογίαν καὶ τὴν κοινωνίαν ὡς μῦθος ἐκκλίνειν ἐκέλευε*. Hist. Eccl. lib. II, c. 32. Caeterum haud pauca in his canonibus esse potius iuris τοπιχοῦ quam universalis, quum alia superiora significant, tum etiam illud proxime de *agapis* in canone XI statuendum.

(4) *Sit*. Vetus scholion habet vat. 5645: « Birrus est vestis aspera vel consuta seu cucullos (*lege cucullus?*). » Longo alia Zonaras cui birrus est sericum indumentum: « τὰ σηρικὰ δηλονότι ὑφάσματα . . . ὁ βῆρος δὲ εἶδος ἦν ἐργασίας ὑφάσματος, ὅθεν καὶ νῦν εἰσι τὰ λεγόμενα ὀλόβηρα. », Et Balsamon item: « τὰ σηρικὰ ὑφάσματα διὰ τὸ τίμιον τοῦ ἐπαγγέλματος. », Ut ut fuerit, hoc certum est id unum in Eustathianis reprehendi quod vestem insolitam affectarent eosque despicerent qui veste communi cum pietate et reverentia uterentur.

VII.

CONCILII LAODICENI

CANONES LIX.

TIT. I. De digamis — II. De his qui pro diversis erratis poenitentiam gerunt — III. Quod non oporteat ad clerum quemquam mox post baptismum promoveri. — IV. De tempore ordinationum. — V. Ut hi qui sacrario serviunt, usuris abstineant. — VI. De haereticis intrantibus in ecclesias vel basilicas martyrum. — VII. De his qui ad Ecclesiam ab haereticis veniunt. — VIII. De his qui ab haeresi Cataphrygum ad Ecclesiam veniunt. — IX. De his qui ad speluncas haereticorum orationis causa perveniunt. — X. De his qui cum haereticis iunguntur foedere nuptiarum. — XI. Non congruere presbyteras in mulieribus ordinari. — XII. De ordinationibus episcoporum. — XIII. Iudicio multitudinis ordinationes fieri non debere. — XIV. Ad alias paroecias eulogias non destinandas. — XV. De his qui debent in psalmo psallere. — XVI. De lectionibus quae sabbatis recitantur. — XVII. Quod psalmi debeant in congregationibus per intersticia decantari. — XVIII. De precibus nona et vespera celebrandis. — XIX. De ordinatione precum quae post homilias, id est sermones habitos ad populum, defunduntur, et quos intra sacrarium communicare conveniat. — XX. De honore quem diaconi presbyteris debent, et diaconis hi qui sub ipsis sunt, exhibere. XXI. Quod subdiaconi a diaconico, id est a secretario sint remoti. — XXII. Subdiaconos cum orariis assistere non debere. — XXIII. Lectores, cantoresque cum orariis suum peragere munus non debent. — XXIV. Quod nullus Ecclesiae minister in tabernis comedere debeat. — XXV. Quod subdiaconi non debeant benedicere vel benedictionem tribuere. — XXVI. De exorcistis qui non sunt ab episcopis ordinati. — XXVII. Quod de convivis quae ex agape fiunt, escarum partes accipi non debeant. — XXVIII. Quod in ecclesiis prandia fieri non debent. — XXIX. De christianis qui sabbatizant vel iuxta quemdam modum iudaizare noscuntur. — XXX. De viris qui cum mulieribus lavacra miscere praesumunt. — XXXI. De his qui haereticis iunguntur foedere nuptiarum. — XXXII. Quod ab haereticis eulogiae accipi non debent. — XXXIII. De schismaticis. — XXXIV. De martyribus haereticorum vitandis. — XXXV. De his qui angelos colunt. — XXXVI. De his qui incantationibus et phylacteriis, id est ligaturis utuntur. — XXXVII. De his qui ab haereticis vel iudaeis festivitatis eorum munera suscipiunt. — XXXVIII. De christianis qui iudaeorum vescuntur azymis. — XXXIX. De christianis celebrantibus festa gentilium. — XL. De episcopis qui synodicas convocationes evitant. — XLI. Quod sine litteris, sacro ministerio servientes proficisci non debent. — XLII. Quod praeter conscientiam episcopi clericus non debet proficisci. — XLIII. Ut subdiaconi ad ostia ecclesiae perseverent. — XLIV. Ut sacrarium mulieres non accedant. — XLV. De his qui post duas septimanas quadragesimae ad baptismum veniunt. — XLVI. Ut baptizandi symbolum reddant. — XLVII. De his qui in aegritudine baptizantur. — XLVIII. Ut post baptismum chrisma detur. XLIX. Oblationes offerri in quadragesima non oportere. — L. Non debere ieiunium solvi in quarta feria maioris septimanae. — LI. Non debere in diebus ieiuniorum commemorationes martyrum celebrari. — LII. Ut natalitia vel nuptiae in quadragesima non fiant. — LIII. Ut in christianorum non saltetur nuptiis. — LIV. Non debere clericos spectaculis adesse. — LV. Non congruere penitus christianis comessionibus interesse. — LVI. Ut presbyteri non intrent ad altare priusquam ingrodiatur episcopus. — LVII. Qui in agris vel possessionibus debeant ordinari. — LVIII. Oblationes offerri in domibus non debere. — LIX. Quae psalli vel legi in ecclesiis debeant.

Titulus est in codd. vat. vallic. mosquens. trapez. petroburg. 2: Κανόνες τῆς ἐν λαοδικείᾳ τῆς καππαδοκίας (vocem om. petroburg.) φρυγίας συγκλητικῆς συνόδου (add. mosquens et petroburg. πολλῶν ἐν αὐτῇ πατέρων μακαρίων συναθροισθέντων) ἐκ διαφόρων ἐπαρχιῶν τῆς ἀσίας. Ἡ αἰγία σύνοδος ἡ κατὰ λαοδικείαν τῆς φρυγίας καππαδοκίας, συγκλητικῆς ἐκ διαφόρων ἐπαρχιῶν

τῆς ἀσίας, ὅρους ἐξέθετο ἐκκλησιαστικούς ὡς ἐποτί-
ταται. Similia legebat Dionysius exiguus: « Incipiunt
regulae apud Laodiceam expositae num. 59. Sancta
synodus quae apud Laodiceam Phrygiae Pacatanae
(sic, rectius quam graeco) convenit ex diversis regio-
nibus Asiae, definitiones exposuit ecclesiasticas, quae
subter annexae sunt.»

α'. Περὶ τοῦ δεῖν κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα, τοὺς ἐλευθερίως καὶ νομίμως συναφθέντας δευτέροις γάμοις, μὴ λαθρογαμίαν ποιήσαντας, ὀλίγου χρόνου παρελθόντος, καὶ σχολάσαντας ταῖς προσευχαῖς καὶ νηστείαις κατὰ συγγνώμην ἀποδίδοσθαι αὐτοῖς τὴν κοινωνίαν ὥρισαμεν.

β'. Περὶ τοῦ, τοὺς ἑξαμαρτάνοντας ἐν διαφόροις πταίσμασιν, καὶ προσκαρτεροῦντας τῇ προσευχῇ τῆς ἐξομολογήσεως καὶ τῆς μετανοίας, καὶ τὴν ἀποστροφὴν τῶν κακῶν τελείαν ποιοῦμένους, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ πταίσματος, καιροῦ μετάνοιας δοθέντος αὐτοῖς, τοὺς τοιοῦτους, διὰ τοὺς οἰκτιρμοὺς καὶ τὴν ἀλαδότητα τοῦ Θεοῦ, προσάγεισθαι τῇ κοινωνίᾳ.

γ'. Περὶ τοῦ, μὴ δεῖν πρόσφατον φωτισθέντα, προσάγεισθαι ἐν τάγματι ἱερατικῷ.

δ'. Περὶ τοῦ, μὴ δεῖν ἱερατικοὺς δανείζειν καὶ τόκους καὶ τὰς λεγομένας ἡμιολίας λαμβάνειν.

ε'. Περὶ τοῦ, μὴ δεῖν τὰς χειροτονίας ἐπὶ παρουσίᾳ ἀκρωμένων γίνεσθαι.

ς'. Περὶ τοῦ, μὴ συγχωρεῖν τοῖς αἵρετικοῖς εἰσεῖναι εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, ἐπιμένοντας τῇ αἵρεσι.

Dionysio interprete.

1. De his qui, secundum ecclesiasticam regulam, libere ac legitime secundis nuptiis iuncti sunt, nec occulte nuptiarum copulam fecerunt: oportet ut, parvo tempore transacto, vacent orationibus et ieiuniis, quibus etiam iuxta indulgentiam communionem reddi decrevimus (1).

2. De his qui diversis facinoribus peccaverunt, et perseverantes in oratione confessionis et poenitentiae conversionem a malis habuere perfectam: pro qualitate delicti, talibus poenitentiae tempus impensum propter clementiam et bonitatem Dei communio concedatur (2).

3. De his qui nuper sunt illuminati baptismo, quod eos in sacerdotali non conveniat ordine promoveri.

4. Quod non oporteat ordinationes sub conspectu audientium celebrari (3).

5. Quod non oporteat sacerdotes et clericos fenerantes usuras, vel quae dicuntur sescupla, id est et summam capitis et dimidium summae, percipere.

6. Quod haeretici non permittendi sint ingredi in domum Dei, in haeresi permanentes.

Can. 1. Περὶ τοῦ δεκεῖν, vatic. 3, palat. — ἐλευθερίως; restituiimus cum vatic. 1, 2, vallicell. column. trapez. et Ioan. Antioch. tit. 43; caeteri ἐλευθέρως — μὴ λαθρογαμίαις Bruns. μὴ λαθρογαμήσαντας trapez. Bevereg. — σχολάσαντας retinemus post Ioan. Antioch. trapez. Bevereg. Nomocan. russ. Sed timendum ne quis emendaverit veram lectionem σχολασάντων, qualis est apud Iustell. aliosque veteres editores ad normam plerorumque codd. mss. — ταῖς εὐχαῖς Bevereg. trapez. — ὥρισαμεν vulgo om.

Can. 2. Ἀμαρτάνοντας Bevereg. — τὴν ἐξομολογ. cum Ioan. Antioch. tit. 38; τῆς μετανοίας cum vallicell. articulos caeteri mss. et vulgata pleraque om. — δοθέντος αὐτοῖς, τοὺς τοιοῦτους cum trapez. vallicell. vatic. 1, palat. et Ioan. Antioch. in vetere vaticano. 200.

ταῖς τοιοῦτοις editi libri. — πρότερον ante προσάγεισθαι addit Ioan. Antioch. vulg. sed om. cod. vatic. et caeteri sive ed. sive mss.

Can. 3. Τὸν πρόσφατον; Nomoc. Bevereg. πρόσφατος; Item vulgo. At πρόσφατον habent Ioan. Antioch. tit. 36 tum vulg. tum in vatic. cod. conspirantibus aliis vaticanis ac vallicell. — φωτισθέντας vulgo in concil. et vatic. 1, 2.

Can. 4. Extat in tit. 14 Ioan. Antioch. Cf. can. apostol. 44, nicaen. 17.

Can. 5. Ἐπὶ παρ. αἱ. In vallicell. scholion: τοῦτοστι μεγάλη ἐκφυγημένη φωνὴ τῶν εὐχῶν.

Can. 6. Ἐπιμένοντας δὲ τῇ αἵρεσι, τιμωρεῖσθαι Io. Antioch. tit. 87, sed tantum in vatic. vulgatus enim om. τιμωρεῖσθαι.

ζ'. Περὶ τοῦ, τοὺς ἐκ τῶν αἱρέσεων, ταυτίστιν Νουατιανῶν, ἥτοι Φωτινιανῶν ἢ Τεσσαρισχαιδεκατιτῶν ἐπιστρεφόμενους, εἴτε κατηχουμένους, εἴτε πιστοὺς τοὺς παρ' ἐκείνοις, μὴ προσδέχεσθαι, πρὶν ἀναθεματίσῃσι πᾶσαν αἵρεσιν, ἐξαιρέτως δὲ ἐν ἣ κατείχοντο· καὶ τότε λοιπὸν τοὺς λεγομένους παρ' αὐτοῖς πιστοὺς, ἐκμανθάνοντας τὰ τῆς πίστεως σύμβολα, χρισθίντας τε τῷ ἁγίῳ χρίσματι, οὕτω κοινωνεῖν τῷ μυστηρίῳ τῷ ἁγίῳ.

η'. Περὶ τοῦ, τοὺς ἀπὸ τῆς αἱρέσεως τῶν λεγομένων Φρυγῶν ἐπιστρέφοντας, εἰ καὶ ἐν κλήρῳ νομιζομένῳ παρ' αὐτοῖς τυγχάνοιεν, εἰ καὶ μέγιστοι λέγοιντο, τοὺς τοιούτους μετὰ πάσης ἐπιμελείας κατηχεῖσθαι τε καὶ βαπτίζεσθαι ὑπὸ τῶν τῆς ἐκκλησίας ἐπισκόπων τε καὶ πρεσβυτέρων.

θ'. Περὶ τοῦ, μὴ συγχωρεῖν εἰς τὰ κοιμητήρια ἢ εἰς τὰ λεγόμενα μαρτύρια πάντων τῶν αἱρετικῶν ἀπείναι τοὺς τῆς ἐκκλησίας, εὐχῆς ἢ θεραπείας ἕνεκα, ἀλλὰ τοὺς τοιούτους, ἐὰν ᾧσι πιστοὶ, ἀκοινωνήτους γίνεσθαι μέχρι τινός· μετανοῶντας δὲ καὶ ἐξομολογουμένους ἐσφάλθαι, παραδέχεσθαι.

ι'. Περὶ τοῦ, μὴ δεῖν τοὺς τῆς ἐκκλησίας ἀδιαφόρως πρὸς Γάμου κοινωνίαν συνάπτειν τὰ ἑαυτῶν παιδιά αἱρετικοῖς.

ια'. Περὶ τοῦ, μὴ δεῖν τὰς λεγομένας πρεσβύτιδας, ἥτοι προκαθημένας, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καθίστασθαι.

7. De his qui ab haereticis convertuntur, id est, Novatianis, aut Photinianis, aut Tossarescaedecatis, sive baptizati sint illi, seu catechumeni, non anto suscipiantur, quam omnes haereses anathematizent, et praecipue illam qua detinebantur. Et tunc demum hi qui apud eos dicebantur fideles, nostrae doceantur fidei symbolum, et uncti sancto chrismate, sic mysteriis communicent sacrosanctis.

8. De his qui convertuntur ab haeresi quae dicitur Cataphrygarum, etsi in clero, qui apud eos esse creditur, fuerint, etsi maximi nominentur, hos sub omni diligentia ab episcopis Ecclesiae, vel presbyteris, instrui et baptizari conveniet (4).

9. Quod non permittantur ecclesiastici ad haereticorum coemeteria, vel ad ea quae ab eis appellantur martyria, orationis causa vel sanitatis accedere: sed huiusmodi, si fideles fuerint, certo tempore communione privari: poenitentes autem et confitentes se deliquisse, convenit suscipi (5).

10. Quod non oporteat indifferentem ecclesiasticos, foedere nuptiarum, haereticis suos filios filiasque coniungere.

11. Quod non oporteat eas quae dicuntur presbyterae vel praesidentes in ecclesiis ordinari (6).

Can. 7 deest apud Ioan. Antioch. vulgatum, sed extat in vetere vaticano, ut. 38. — Περὶ τοῦ ὅτι τοὺς ποσqueas. — Eutien vallicell. vatic. 2, 3; εἴτε κατηχουμένους om. Iustell. concil. Bruns. vatic. 1. — τοὺς παρ' ἐκείνοις om. Io. Antioch. ib. — πρὶν ἀναθεματίσῃσι ibid. — τῷ μυστηρίῳ τῷ ἁγίῳ retineo cum vallic. 1, 2, 3, palat. vallicell. et Ioanne Antioch. τῶν ἁγίων μυστηρίων.

Pedal. τῶν μυστηρίων τῶν ἁγίων vulgo.

Can. 8. Νομιζόμενοι vallicell.

Can. 9. Μαρτυρία column. — πάντων om. Ioan. Antioch. ut. 37 in vatic.

Can. 10. Ἐκκλ. διαφόρου; vulgatus Ioan. Antioch. ut. 26, sed in marg. ut vulgo in conciliis et supra.

Can. 11. Ἐκκλ. Iustell. Ioan. Antioch. ut. 21.

ιβ'. Περὶ τοῦ, τοὺς ἐπισκόπους κρίσει τῶν μητροπολιτῶν καὶ τῶν περίξ ἐπισκόπων καθίστασθαι εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν, ὄντας ἐκ πολλοῦ δεδοκιμασμένους, ἢν τι τῷ λόγῳ τῆς πίστεως, καὶ τῇ τοῦ εὐθείως λόγου πολιτεία.

ιγ'. Περὶ τοῦ, μὴ τοῖς ὄχλοις ἐπιτρέπειν τὰς ἐκλογὰς ποιεῖσθαι τῶν μελόντων καθίστασθαι εἰς ἱερατεῖον.

ιδ'. Περὶ τοῦ, μὴ τὰ ἅγια εἰς λόγον εὐλογιῶν, κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ πάσχα, εἰς ἑτέρας παροικίας διαπέμπεσθαι.

ιε'. Περὶ τοῦ, μὴ δεῖν, πλὴν τῶν κανονικῶν ψαλτῶν, τῶν ἐπὶ τὸν ἄμβωνα ἀναβαινόντων καὶ ἀπὸ διφθέρας ψαλλόντων, ἑτέρους τινὰς ψάλλειν ἐν ἐκκλησίᾳ.

ισ'. Περὶ τοῦ, ἐν σαββάτῳ εὐαγγέλια μεθ' ἑτέρων γραφῶν ἀναγινώσκεισθαι.

ιζ'. Περὶ τοῦ, μὴ δεῖν ἐπισυνάπτειν, ἐν ταῖς συνάξεσι, τοὺς ψαλμοὺς, ἀλλὰ διὰ μέσου καθ' ἕκαστον ψαλμὸν γίνεσθαι ἀνάγνωσιν.

ιη'. Περὶ τοῦ, τὴν αὐτὴν λειτουργίαν τῶν εὐχῶν πάντοτε καὶ ἐν ταῖς ἐννάταις καὶ ἐν ταῖς ἑσπέραις ὀφείλειν γίνεσθαι.

ιθ'. Περὶ τοῦ, δεῖν ἰδίᾳ πρῶτον, μετὰ τὰς ὁμιλίας τῶν ἐπισκόπων, τῶν κατηχουμένων εὐχὴν ἐπιτελεῖσθαι, καὶ μετὰ τὸ ἐξιλθεῖν τοὺς κατηχουμένους,

12. Ut episcopi iudicio metropolitanorum, et eorum episcoporum qui circumcirca sint, provehantur ad ecclesiasticam potestatem: hi videlicet qui plurimo tempore probantur tam verbo fidei, quam rectae conversationis exemplo.

13. Quod non sit permittendum turbis electiones eorum facere, qui sunt ad sacerdotium provehendi.

14. Quod sancta nullo modo, causa eulogiarum, tempore paschalis festi, ad alias parochias debeant destinare.

15. Quod non oporteat amplius, praeter eos qui regulariter cantores existunt, qui et de codice canunt, alios in pulpitem conscendere, et in ecclesia psallere (7).

16. Quod in sabbatis evangelia cum aliis scripturis legi conveniat.

17. Quod in conventu fidelium nequaquam psalmos continuare conveniat: sed per intervallum, id est per psalmos singulos, recenseri debeant lectiones.

18. Quod ipsum semper officium precum nona et vespera debeat exhiberi.

19. Quod oporteat seorsum primum, post allocutiones episcoporum, orationem super catechumenos celebrari: et postquam catechumeni egressi fuerint, super eos, qui sunt

Can. 12. Εὐθείως λόγου Pedal. Bevereg. column. Bruns. εὐθέως λόγου vallicell. vatic. 1; εὐθείως βίου trapez. εὐθέως βίου Ioan. Antioch. tit. 7.

Can. 13. Τοῖς ἄλλοις ἐπιτε. Pedal. εἰς ἱερουσόην Ioan. Antioch. lb.

Can. 14. Μεταπίμπασθαι trapez. Bevereg.

Can. 15. Πλὴν cum trapez. et Io. Antioch. tit. 26; πλὴν caeteri. — ad vocem διφθέρας schol. in vallicelliano ineptum: ὁ νῦν φερόμενός φασιν.

Can. 16. Extat sine variet. in cod. vatic. Ioan. Antioch. verum ab eodem vulgato abest. — Μετὰ καὶ

ἑτέρων γραφῶν vallicell. Pedal. Nomocan.

Can. 17. Δεῖν μὴ συνάπτειν vatic. 1. — ἀνάγνωσμα vallicell. Cf. Const. apost. lib. II.

Can. 17 et 18 extant apud vulgatum Io. Antioch. tit. 50; can. 16 tantum in eiusdem codice vaticano.

Can. 19. Καὶ τῶν κατηχ. edd. plerique et vulg. Ioan. Antiochen. lb. sed in vatic. om. duas voculas καὶ τῶν. — προσελόντων vallicell. καὶ ἀναχωρησάντων Io. Antioch. in vatic. — μετὰ τοῖς πρεσβυτέραις vallicell. τοῖς om. vulgo. — τότε τοῖς λαϊκοῖς vallicell. — τῇ ἀγ. ἀναφορᾷ Id. προσφ. in margine.

τῶν ἐν μετανοίᾳ τὴν εὐχὴν γίνεσθαι, καὶ τούτων προσελθόντων, ὑπὸ χεῖρα καὶ ὑποχωρησάντων, οὕτως τὰς τῶν πιστῶν εὐχὰς γίνεσθαι τρεῖς, μίαν μὲν τὴν πρώτην, διὰ σιωπῆς· τὴν δὲ δευτέραν καὶ τρίτην, διὰ προσφωνήσεως πληροῦσθαι· εἴθ' οὕτω τὴν εἰρήνην δίδοσθαι· καὶ μετὰ τὸ, τοὺς πρεσβυτέρους δοῦναι τῷ ἐπισκόπῳ τὴν εἰρήνην, τότε τοὺς λαϊκοὺς τὴν εἰρήνην δίδοσθαι· καὶ οὕτω τὴν ἀγίαν προσφορὰν ἐπιτελεῖσθαι· καὶ μόνοις ἐξὸν εἶναι τοῖς ἱερατικοῖς εἰσιέναι εἰς θυσιαστήριον καὶ κοινωνεῖν.

κ'. Ὅτι οὐ δεῖ διάκονον ἔμπροσθεν πρεσβυτέρου καθίζεσθαι, ἀλλὰ μετὰ κειύσεως τοῦ πρεσβυτέρου καθίζεσθαι. Ὁμοίως δὲ ἔχειν τιμὴν καὶ τοὺς διακόνους ὑπὸ τῶν ὑπηρετῶν, καὶ πάντων τῶν κληρικῶν.

κα'. Ὅτι οὐ δεῖ ὑπηρέτας ἔχειν χώραν ἐν τῷ διακονικῷ, καὶ ἀπτεσθαι δισποτικῶν σκευῶν.

κβ'. Ὅτι οὐ δεῖ ὑπηρέτην ὠράριον φορεῖν, οὐδὲ τὰς θύρας ἐγκαταλιμπάνειν.

κγ'. Ὅτι οὐ δεῖ ἀναγνώστας ἢ ψάλτας ὠράριον φορεῖν καὶ οὕτως ἀναγινώσκειν ἢ ψάλλειν.

κδ'. Ὅτι οὐ δεῖ ἱερατικοὺς ἀπὸ πρεσβυτέρων ἕως διακόνων, καὶ ἐξῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως ἕως ὑπηρετῶν ἢ ἀναγνώστων ἢ ψαλτῶν ἢ ἐφορκιστῶν ἢ θυρωρῶν, ἢ τοῦ τάγματος τῶν ἀσκητῶν, εἰς καπηλεῖον εἰσιέναι.

in poenitentia, precem fieri. His etiam accedentibus ad manum sacerdotis, et discedentibus, tres orationes consummari fidelium: ita ut prima quidem sub silentio, secunda vero et tertia per exclamationes solas expleantur, et ita demum pacem sibi invicem dabunt. Et posteaquam dederit episcopus presbyteris osculum pacis, tunc laici sibi tribuent. Et ita sancta celebrabitur oblatio. Solis autem ministerio sacro deditis ad altare ingredi et communicare ibidem liceat (8).

20. Quod non oporteat diaconum coram presbytero sedere, sed iussione presbyteri sedeat. Similiter autem et diaconis honor habeatur ab obsequentibus, id est subdiaconis et omnibus clericis.

21. Quod non oporteat subdiaconos habere locum in diaconico, et dominica vasa contingere.

22. Quod non oporteat subdiaconum uti orario, nec ostia derelinquere.

23. Quod non oporteat lectores aut cantores orariis uti, et ita legere vel psallere.

24. Quod non oporteat sacro ministerio deditos a presbyteris usque ad diaconos, et reliquum ecclesiasticum ordinem, id est usque ad subdiaconos, lectores, cantores, exorcistas et ostiarios, et ex numero continentium et monachorum, ingredi tabernas.

Can. 20. Extat in tit. 23 Ioan. Antioch. — τιμὴν τοῖς διακόνοις vatic. 1. ἀλλὰ usque ad καθίζεσθαι om. vatic. 2, transtulit in marg. mosquens.

Can. 21. Ὑπηρέτας ἀδείαν εἰσιέναι ἐν τῷ διακ. Ioan. Antioch. tit. 26. — Τῶν ἱερῶν σκευῶν trapez. Bevereg. Nomocan. τῶν om. Pedal.

Can. 22. Οὕτω Ioannes Antioch. ibid. καταλιμπάνειν

Ioan. Antioch. in eodem titulo 26.

Can. 23. Extat apud Ioan. Antioch. ibid.

Can. 24. Ἀπὸ πρεσβυτέρου ἕως διακόνου trapezunt. Bevereg. — ἕως om. Ioan. Antioch. tit. 30. — τάξιος, ὕπηρ, καὶ ἀναγνώστῶν καὶ ψαλτῶν καὶ ἐφορκιστῶν (cum Iustello) καὶ θυρ. καὶ τοῦ τάγματος Ioan. Antiochen. ibid.

κε'. Ὅτι οὐ δεῖ ὑπερέτας ἄρτον διδόναι, οὐδὲ ποτήριον εὐλογεῖν.

κς'. Ὅτι οὐ δεῖ ἐφορξίζειν τοὺς μὴ προαχθέντας ὑπὸ ἐπισκόπων, μήτε ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, μήτε ἐν ταῖς οἰκίαις.

κζ'. Ὅτι οὐ δεῖ ἱερατικοὺς ἢ κληρικοὺς ἢ λαϊκοὺς, καλουμένους εἰς ἀγάπην, μέρη αἶρειν, διὰ τὸ τὴν ὕβριν τῇ τάξει προστρίβεισθαι τῇ ἐκκλησιαστικῇ.

κη'. Ὅτι οὐ δεῖ ἐν τοῖς κυριακοῖς ἢ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, τὰς λεγομένας ἀγάπας ποιεῖν, καὶ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ ἐσθίειν καὶ ἀκούβιτα στρωννύειν.

κθ'. Ὅτι οὐ δεῖ χριστιανοὺς ἰουδαΐζειν καὶ ἐν τῷ σαββάτῳ σχολάζειν, ἀλλὰ ἐργάζεσθαι αὐτοὺς ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ· τὴν δὲ κυριακὴν προτιμῶντας, εἴγε δύναιντο, σχολάζειν ὡς χριστιανοί. Εἰ δὲ εὐριθεῖεν Ἰουδαῖοι, ἴστωσαν ἀνάθημα παρὰ Χριστῷ.

λ'. Ὅτι οὐ δεῖ ἱερατικοὺς ἢ κληρικοὺς ἢ ἀσκητὰς, ἐν βαλανίῳ μετὰ γυναικῶν ἀπολούεσθαι, μηδὲ πάντα χριστιανὸν, ἢ λαϊκόν. Αὕτη γὰρ πρώτη κατὰ γνώσεις παρὰ τοῖς ἔθνεσιν.

λα'. Ὅτι οὐ δεῖ πρὸς πάντας αἰρετικούς ἐπιγαμίας ποιεῖν, ἢ διδόναι υἱοὺς ἢ θυγατέρας· ἀλλὰ μᾶλλον λαμβάνειν, εἴγε ἐπαγγέλοιτο χριστιανοὶ γίνεσθαι.

25. Quod non oporteat subdiaconos panem dare, vel calicem benedicere.

26. Quod hi qui non sunt ab episcopis ordinati, tam in ecclesiis, quam in domibus, exorcizare non possint.

27. Quod non oporteat sacro ministerio deditos clericos aut laicos ad agapem vocatos ciborum partes accipere, propterea quod hinc ecclesiastico ordini fiat iniuria (9).

28. Quod non oporteat in domiciliis divinis, id est in ecclesiis, convivia quae vocantur agapae, fieri, nec intra domum Dei comedere, vel accubitus sternere.

29. Quod non oporteat christianos iudaizare et otiari in sabbato, sed operari eos in eodem die. Praeferentes autem in veneratione dominicum diem, si vacare vulerint (10), ut christiani hoc faciant. Quod si reperti fuerint iudaizare, anathema sint a Christo.

30. Quod non oporteat sacris officiis deditos aut clericos, aut continentes vel omnem laicum christianum, lavacra cum mulieribus celebrare, quia haec apud gentes reprehensio prima est.

31. Quod non oporteat cum haereticis universis nuptiarum foedera celebrare, nec eis filios dare vel filias, sed magis accipere: si tamen christianos se fieri promittant.

Can. 25. Τραπεζῶν Rhall. et vulg. — Οὐτε iter. Ioan. Antioch. tit. 26.

Can. 26. Ἐφορξίζειν Justell. Bruns. cf. Ioan. Antioch. ib.

Can. 27. Τῇ ἱερατικῇ trapez. Bevereg. cf. Io. Antioch. tit. 30.

Can. 28. Ταῖς κυριακαῖς vatic. 1. καὶ εἰδόν ἐν τῷ οἴκῳ vallicell. column. — Ἰουδαῖον column. — τοῦ Θεοῦ om. vatic. 2, palatin.

Can. 29. Χριστιανοὺς ἰηναταλοπεῖν τὸν δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ ἰουδαΐζειν Ioan. Antioch. tit. 37 in vatic. — τὴν κυριακὴν Ibid. — Εἴγε δύναιντο om. vallicell. vat. 1. — παρὰ τῷ Χριστῷ Ioan. Antioch. in vatic.

Can. 30. Ἱερατικὸν ἢ κληρικόν ἢ ἀσκητὸν trapez. Bevereg. — μήτε ἕως χριστιανόν Ioan. Antioch. tit. 43.

Can. 31. Πρὸς πάντα αἰρετικόν Bevereg. trapez. Nomocan. — ἐπιγαμίας vatic. 1, vallicell. Cf. Io. Antioch. tit. 26.

λβ'. Ὅτι οὐ δεῖ αἱρετικῶν εὐλογίας λαμβάνειν, αἵτινές εἰσιν ἀλογίαι μᾶλλον ἢ εὐλογίαι.

λγ'. Ὅτι οὐ δεῖ αἱρετικοῖς, ἢ σχισματικοῖς συνεύχισθαι.

λδ'. Ὅτι οὐ δεῖ πάντα χριστιανὸν ἐγκαταλείπειν μάρτυρας Χριστοῦ, καὶ ἀπίνειν πρὸς τοὺς ψευδομάρτυρας, τουτίστιν αἱρετικούς, ἢ αὐτοὺς πρὸς τοὺς προειρημένους αἱρετικούς γινομένους· οὗτοι γὰρ ἀλλότριοι τοῦ Θεοῦ τυγχάνουσιν. Ἐστῶσαν οὖν ἀνάθεμα οἱ ἀπερχόμενοι πρὸς αὐτούς.

λε'. Ὅτι οὐ δεῖ χριστιανούς ἐγκαταλείπειν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπίνειν, καὶ ἀγγέλους ὀνομάζειν, καὶ συνάξεις ποιεῖν, ἅπερ ἀπηγόρευται. Εἴ τις οὖν εὗρεθῇ ταύτῃ τῇ κεκρυμμένῃ εἰδωλολατρεία σχολάζων, ἔστω ἀνάθεμα, ὅτι ἐγκατέλιπε τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰδωλολατρία προσῆλθεν.

λς'. Ὅτι οὐ δεῖ ἱερατικούς ἢ κληρικούς, μάγους ἢ ἱπαιοδοὺς εἶναι, ἢ μαθηματικούς ἢ ἀστρολόγους, ἢ ποιεῖν τὰ λεγόμενα φυλακτήρια, ἅτινά ἐστι δισμωτήρια τῶν ψυχῶν αὐτῶν· τοὺς δὲ φοροῦντας ρίπτεσθαι ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐκλιεύσαμεν.

λζ'. Ὅτι οὐ δεῖ παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἢ αἱρετικῶν τὰ πεμπόμενα ἑορταστικά λαμβάνειν, μηδὲ συνεορτάζειν αὐτοῖς.

32. Quod non oporteat ab haereticis eulogias accipere, quae sunt maledictiones potius quam benedictiones.

33. Quod non oporteat cum haereticis aut schismaticis pariter orare.

34. Quod omnem christianum non oporteat deserere martyres Christi, et ire ad pseudomartyres, id est haereticorum, et quos ipsos constet haereticos extitisse, hi namque sunt alieni a Deo: sint igitur anathema, qui ad tales accesserint.

35. Quod non oporteat christianos Ecclesiam Dei relinquere, et ire, atque angelos nominare et congregationes facere: quae interdicta noscuntur. Si quis igitur inventus fuerit huic occultae idololatriae serviens, sit anathema, quia derelinquit Dominum nostrum Iesum Christum, Filium Dei, et se idololatriae tradidit (11).

36. Quod non oporteat sacris officiis deditos, vel clericos, magos aut incantatores existere, aut facere phylacteria: quae animarum suarum vincula comprobantur. Eos autem qui his utuntur, ab Ecclesia pelli praecipimus.

37. Quod non oporteat a Iudaeis vel haereticis ea quae mittuntur munera festiva suscipere, nec cum eis festa celebrare.

Can. 32. Cf. Io. Antioch. in tit. 37, sine varietate, vel Io vetero vaticano.

Can. 33. Αἱρετικῶ ἢ σχισματικῶ trapez. Bevereg. cf. eumd. Ioan. ibid.

Can. 34. Καταλείπειν vat. 1, vallic. — τουτίστιν τῶν αἱρετικῶν Io. Antioch. ibid. vatic. 1, vallicell. — ἢ αὐτοὺς προειρημένους αἱρετικούς γινομένους ἐπισκόπους vulgatus Io. Antioch. tit. 37; ἢ αὐτοὺς τοὺς πρ. Id. in vat.

Can. 35. Ἐγκαταλείπειν vallicell. ἐγκαταλείπειν

τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ, sane insignis varietas Io. Antioch. in tit. 37 tam in vulgato quam in vetero vatic., id quod velim conferas cum can. 29. — ἢ συνάξεις trapez. Bevereg. — εὗρεθῇ vallicell. — τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ Ioan. Antioch. vulgat.

Can. 36. ἢ μαθητικούς vatic. 1, — τοὺς δὲ οὕτω φερομένους Id. et vallicell.

Can. 37. Οὐδὲ συνεορτάζειν Ioan. Antioch. tit. 37 ed. et in eod. vatic.

λη'. Ὅτι οὐ δεῖ παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἄζυμα λαμβάνειν, ἢ κοινωνεῖν ταῖς ἀσεβείαις αὐτῶν.

λθ'. Ὅτι οὐ δεῖ τοῖς ἔθνεσι συνορτάζειν, καὶ κοινωνεῖν τῇ ἀθεότητι αὐτῶν.

μ'. Ὅτι οὐ δεῖ ἐπισκόπους καλουμένους εἰς σύνοδον καταφρονεῖν, ἀλλ' ἀπιέναι καὶ διδάσκειν ἢ διδάσκεισθαι, εἰς κατόρθωσιν τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν λοιπῶν. Εἰ δὲ καταφρονήσῃν ὁ τοιοῦτος, ἑαυτὸν αἰτιάσεται παρὲς, εἰ μὴ δι' ἀνωμαλίαν ἀπολιμπάνοιτο.

μα'. Ὅτι οὐ δεῖ ἱερατικὸν ἢ κληρικὸν ἄνευ κανονικῶν γραμμάτων ὀδεύειν.

μβ'. Ὅτι οὐ δεῖ ἱερατικὸν ἢ κληρικὸν ἄνευ κλειύσιως ἐπισκόπου ὀδεύειν.

μγ'. Ὅτι οὐ δεῖ ὑπηρέτας, καὶ βραχὺ, τὰς θύρας ἐγκαταλείπειν, ἀλλὰ τῇ εὐχῇ σχολάζειν.

μδ'. Ὅτι οὐ δεῖ γυναῖκας ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ εἰσερχέσθαι.

μί'. Ὅτι οὐ δεῖ μετὰ δύο ἑβδομάδας τῆς τεσσαρακοστῆς δέχεσθαι εἰς τὸ φῶτισμα.

μς'. Ὅτι δεῖ τοὺς φωτιζομένους τὴν πίστιν ἐκμανθάνειν, καὶ τῇ πέμπτῃ τῆς ἑβδομάδος ἀπαγγέλλειν τῷ ἐπισκόπῳ ἢ τοῖς πρεσβυτέροις.

38. Quod non oporteat azyma a Iudaeis accipere, et communicare impietatibus eorum.

39. Quod non oporteat cum gentilibus festa celebrare, et communicare pravitatibus eorum qui sine Deo sunt.

40. Quod non oporteat episcopos ad synodum vocatos omnino contemnero, sed protinus ire, et docere vel discere ea quae ad correctionem ecclesiae vel reliquarum pertinent rerum. Seipsum vero, qui contempserit, accusabit, nisi forte per aegritudinem ire non possit.

41. Quod non oporteat sacerdotem, vel clericum, sine litteris proficisci canonicis.

42. Quod non oporteat sacerdotem, vel clericum, praeter iussionem sui proficisci pontificis.

43. Quod non oporteat subdiaconos, saltem paululum, ianuas descrere, et orationi vacare (12).

44. Quod non oporteat ingredi mulieres ad altare.

45. Quod non oporteat ad baptismum quemquam post duas quadragesimae hebdomadas admitti (13).

46. Quod oporteat eos qui ad baptismum veniunt fidem discere, et quinta feria septimanae maioris, episcopo aut presbyteris reddere.

Can. 38. Cf. eundem in eod. titulo 37.

Can. 39. Οὐ δεῖ ἄλλοις συνορτάζειν Ioan. Antioch. ibid. et in eod. vatic.

Can. 40. Ἐαυτὸν αἰτιάσθω Ioan. Antioch. tit. 49.

Can. 41. Κλειύσιως τοῦ ἐπισκόπου trapez.

Can. 42 in locum 41 et viceversa transfertur in nonnullis codicibus.

Can. 43. Καὶ βραχὺ cum Ioan. Antioch. tit. 26 column. vatic. 3 palatin. Pedal. concil. Bruns. καὶ

πρὸς βραχὺ vatic. 1, 2. Bevereg. Nomocan.—ἐγκαταλείπειν vatic. 1, vallicell.—καὶ τῇ εὐχῇ editi omnes ad Rhalli, contra vatic. 2, 3, palat. et Iustell. quibus adherere satius est. Sed mirum est totam clausulam illam omitti a Ioanne Antiocheno.

Can. 44. Γυναῖκα trapez. Bevereg. Nomocan.—εἰσιέναι Ioan. Antiochen. tit. 24.

Can. 45, 46, 47, 48. Extant ibid. tit. 36, sine varietate.

μζ'. Ὅτι δεῖ τοὺς ἐν νόσῳ παραλαμβάνοντας τὸ φῶτισμα, καὶ εἴτα ἀναστάντας, ἐκμανθάνειν τὴν πίστιν, καὶ γινώσκειν ὅτι θείας δωρεᾶς κατηξιώθησαν.

μη'. Ὅτι δεῖ τοὺς φωτιζομένους μετὰ τὸ βάπτισμα χρίσθαι χρίσματι ἐπουρανίῳ, καὶ μετόχους εἶναι τῆς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ.

μθ'. Ὅτι οὐ δεῖ ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ ἄρτον προσφέρειν, εἰ μὴ ἐν σαββάτῳ καὶ κυριακῇ μόνον.

ν'. Ὅτι οὐ δεῖ ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ τῇ ὑστέρα ἑβδομάδι τὴν αἰμπλὴν λύειν, καὶ ὅλην τὴν τεσσαρακοστὴν ἀτιμάζειν· ἀλλὰ δεῖ πᾶσαν τὴν τεσσαρακοστὴν νηστεύειν ξηροφαγοῦντας.

να'. Ὅτι οὐ δεῖ ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ μαρτύρων γενέθλια ἐπιτελεῖν, ἀλλὰ τῶν ἁγίων μαρτύρων μνήμας ποιεῖν ἐν τοῖς σαββάτοις καὶ ἐν ταῖς κυριακαῖς.

νβ'. Ὅτι οὐ δεῖ ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ γάμους ἢ γενέθλια ἐπιτελεῖν.

νγ'. Ὅτι οὐ δεῖ χριστιανούς εἰς γάμους ἀπερχομένους, βαλλίζειν ἢ ὀρχεῖσθαι, ἀλλὰ σιμνῶς δειπνεῖν ἢ ἀριστᾶν, ὡς πρέπει χριστιανοῖς.

νδ'. Ὅτι οὐ δεῖ ἱερατικούς ἢ κληρικούς τινας θεωρίας θεωρεῖν ἐν γάμοις, ἢ δεῖπνοις, ἀλλὰ πρὸ τοῦ εἰσερχέσθαι τοὺς θυμελικούς, εἰσεῖσθαι αὐτοὺς καὶ ἀναχωρεῖν ἐκείθεν.

47. Quod oporteat eos qui in aegritudine percipiunt baptismum, postquam convalescerint, fidem perdiscere, et scire cuius muneris participes facti sint.

48. Quod oporteat eos qui baptizantur, post lavacrum, chrisma coeleste percipere, et regni Christi participes inveniri.

49. Quod non oporteat in quadragesima, panem benedictionis offerri in sabbato et dominico.

50. Quod non oporteat in quadragesima, in ultima septimana quintae seriae ieiunium solvere, totamque quadragesimam sine veneratione transire, magisque conveniat omnem quadragesimam districto venerari ieiunio.

51. Quod non oporteat in quadragesima martyrum natalitia celebrari, sed eorum sancta commemoratio in diebus sabbatorum et dominicorum fieri conveniat.

52. Quod non oporteat in quadragesima, aut nuptias, aut natalitia celebrare.

53. Quod non oporteat christianos euntes ad nuptias plaudere, vel saltare, sed venerabiliter coenare, vel prandere, sicut christianos decet.

54. Quod non oporteat sacerdotes, aut clericos quibuscunque spectaculis, in coenis aut in nuptiis, interesse: sed antequam thymelici ingrediantur, exurgere eos convenit, atque inde discedere.

Can. 47. Τὸ βάπτισμα Bevereg. Nomocan. trapez.

Can. 48. Βασιλείας τοῦ Θεοῦ vat. 2, Bever. Nomoc.

Can. 49. Ἐν τεσσαρ. Ioan. Antiochen. tit. 31.—ἢ κυριακῇ ibid.

Can. 50. Ἐν τεσσαρ. iterum id. ibid. cum Iustello. — ὅλην τεσσαρ. id. Ioan. tit. om. id. et legit πᾶσαν τὴν ἑβδομάδα fort. rectius.

Can. 51. Ἐν τεσσαρ. id. ib. et Iustell. — γενέθλιον vatic. 3, palat. vallicellian. — μαρτύρων μνήμας column.

Ioan. Antioch. ibid. et vetl. canonum edd.

Can. 52. Ἐν τεσσαρ. Ioan. Antioch. ibid. Iustell. — γάμους ποιεῖν ἢ γενέθλια ποιεῖν (in marg. ἐπιτελεῖν vulgat. Ioan. Antioch. καὶ γενέθλια column.

Can. 53. Καθὼς πρέπει Ioan. Antioch. tit. 28. καὶ ἀριστᾶν trapez. Pedal. Bevereg. Nomocan.

Can. 54. Εἰσερχέσθαι θυμελικούς Ioan. Antiochen. ib. trapez. column. — ἐκείθεν cum vulgo om. addimus. vatic. 1, palat. vallicell. column. petroburg. 2.

νι'. Ὅτι οὐ δεῖ ἱερατικούς ἢ κληρικούς ἐκ συμβολῆς συμπόσια ἐπιτελεῖν, ἀλλ' οὐδὲ λαϊκούς.

νς'. Ὅτι οὐ δεῖ πρεσβυτέρους πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ἐπισκόπου εἰσιέναι καὶ καθίζεσθαι ἐν τῷ βήματι· ἀλλὰ μετὰ τοῦ ἐπισκόπου εἰσιέναι, πλὴν εἰ μὴ ἀνωμαλοίη ἢ ἀποδημοὶ ὁ ἐπίσκοπος.

νζ'. Ὅτι οὐ δεῖ ἐν ταῖς κώμαις καὶ ἐν ταῖς χώραις καθίστασθαι ἐπισκόπους, ἀλλὰ περιοδεύτας, τοὺς μὲν τοι ἤδη προκατασταθέντας, μηδὲν πράττειν ἄνευ γνώμης τοῦ ἐπισκόπου τοῦ ἐν τῇ πόλει· ὡσαύτως δὲ καὶ τοὺς πρεσβυτέρους μηδὲν πράττειν ἄνευ τῆς γνώμης τοῦ ἐπισκόπου.

νη'. Ὅτι οὐ δεῖ ἐν τοῖς οἴκοις προσφοράς γίνεσθαι παρὰ ἐπισκόπων ἢ πρεσβυτέρων.

νθ'. Ὅτι οὐ δεῖ ἰδιωτικούς ψαλμοὺς λέγεσθαι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ οὐδὲ ἀκανόνιστα βιβλία, ἀλλὰ μόνα τὰ κανονικὰ τῆς παλαιᾶς καὶ καινῆς διαθήκης.

ξ'. Ὅσα δεῖ βιβλία ἀναγινώσκεσθαι τῆς παλαιᾶς διαθήκης· α'. Γένεσις κόσμου. β'. Ἐξοδος ἐξ Αἰγύπτου. γ'. Λευιτικόν. δ'. Ἀριθμοί. ε'. Δευτερονόμιον. ς'. Ἰησοῦ

35. Quod non oporteat sacerdotes, aut clericos ex collatis vel comessationibus convivium celebrare; hoc autem nec laicis posse congruere (14).

36. Quod non oporteat presbyteros ante processionem episcopi introire sacrarium et sedere, sed cum episcopo debent ingredi, vel in subselliis sedere, nisi forsitan infirmitate detineatur, aut proficiscatur episcopus.

37. Quod non oporteat in villulis aut in agris episcopos constitui, sed visitatores. Verumtamen iampridem constituti nihil faciant praeter conscientiam episcopi civitatis; similiter et presbyteri, praeter consilium episcopi nihil agant.

38. Quod non oporteat in domibus oblationes, celebrari ab episcopis, vel presbyteris.

39. Quod non oporteat plebeios psalmos in ecclesia cantare, nec libros, praeter canonem, legi: sed sola sacra volumina novi testamenti vel veteris (15).

Haec autem sunt quae legi oportet veteris testamenti: 1° Genesis, 2° Exodus, id est exitus ex Aegypto, 3° Leviticum, 4° Numeri, 5° Deuteronomium, 6° Iesu Nave,

Can. 53. Exstat apud Ioan. Antioch. tit. 30.

Can. 56. Ἡ ἀποδημοὶ vatic. 2.

Can. 57. Καὶ ἐν τοῖς χωρίοις Ioan. Antioch. tit. 7 — ἄνευ γνώμης Id.

Can. 58. Exstat sine varietate apud eumd. tit. 47. — Προσφοράν post editos Rhalli — παρὰ ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου column. trapez.

Can. 59. Exstat in vetere Ioannis Antioch. cod. vaticano, sed sine catalogo. — τῆς καινῆς καὶ παλαιᾶς Pedal. — διαθήκης, ἅτινά ἐστι ταῦτα column. vallicell. vatic. 1, in quibus can. 60 cum praecedenti iungitur. Omittitur vero in palatino, immo in eius loco ponitur scholion minime hic praetermittendum: Ὅσα βιβλία ἀναγινώσκεσθαι παλαιᾶς διαθήκης, καὶ ὅσα τῆς νέας, ἀμφέρονται δὲ ἐν τοῖς κανονικοῖς κεφαλαίοις τῶν ἁγίων ἀποστόλων, τὰ αὐτὰ δὲ καὶ αὐτὰ ἢ σύντομος καὶ ἄλλαι ὁρίσαν

ἀναγινώσκεσθαι. Omitit pronumerat ubi occurrit can. apost. 85.

Can. 60. Ἐξοδος Αἰγύπτου vatic. 1. vallicell. — Ἰησοῦ Iustell. vulg. — Ἰησοῦς καὶ mosquens. — Ἐσθέρ alio loco posuit vatic. 2, scilicet post Δανιήλ, hoc modo: Ἐσθέρ μετὰ τῆς Γούθ. — παραλειπόμενα Iustell. mosquens. — Ἐσθέρ α' καὶ β' mosquens. 2^a manu restituit. — βίβλοι ψαλμῶν vatic. 2, petroburg. 2; numerum εν' om. vatic. 1, vallicell. — ᾠσματα ᾠσμ. vatic. 1. — καὶ ante Παροῦχ om. mosquens. καὶ Βαροῦχ θεῶν καὶ ἐπιστολαὶ penitus om. vallicellian. — post Δανιήλ add. id. et vatic. τῆς Ἐσθέρ μετὰ τῆς Ἰουδίθ. et statim Εὐαγγέλια δ. — Mosquens om. τὰ δὲ τῆς et ταῦτα — Id om. ἐκτα. — οὕτως Ἰακώβου Iustell. — οὕτως πρὸς ῥωμαίους petroburg. et vulg. — καὶ πρὸς φίλ vulgo. Omnes numeri singulis libris praefixi desiderantur in mosquensi.

τοῦ Ναυή. ζ'. Κρίται, 'Ρούθ. η'. 'Εσθήρ. θ'. Βασιλειῶν α' καὶ β'. ι'. Βασιλειῶν. γ' καὶ δ'. ια'. Παραλειπομένων α' καὶ β'. ιβ'. 'Εσδράς α' καὶ β'. ιγ'. Βίβλος ψαλμῶν ρν'. ιδ'. Παροιμίας Σολομῶντος. ιε'. 'Εκκλησιαστής. ις'. Ἄσμα ἁσμάτων. ιζ'. 'Ιώβ. ιη'. Δώδεκα προφῆται. ιθ'. 'Ησαίας. κ'. 'Ιερεμίας καὶ Βαρούχ, Θρῆνοι καὶ 'Επιστολαί. κα'. 'Ιεζεκιήλ. κβ'. Δανιήλ. Τὰ δὲ τῆς καινῆς διαθήκης ταῦτα· Εὐαγγέλια τέσσαρα, κατὰ Ματθαῖον, κατὰ Μάρκον, κατὰ Λοῦκαν, κατὰ 'Ιωάννην. Πράξεις ἀποστόλων. 'Επιστολαὶ καθολικαὶ ἑπτὰ· 'Ιακώβου μία, Πέτρου δύο, 'Ιωάννου τρεῖς, 'Ιούδα μία. 'Επιστολαὶ Παύλου δεκατέσσαρες· πρὸς 'Ρωμαίους μία, πρὸς Κορινθίους δύο, πρὸς Γαλάτας μία, πρὸς 'Εφείους μία, πρὸς Φιλιππησίους μία, πρὸς Κολοσσαίς μία, πρὸς Θεσσαλονικεῖς δύο, πρὸς 'Εβραίους μία, πρὸς Τιμόθεον δύο, πρὸς Τίτον μία, πρὸς Φιλήμονα μία.

7° Iudices, Ruth, 8° Esther, 9° Regnorum I et II, 10° Regnorum III et IV, 11° Paralipomenon I et II, 12° Esdrae I et II, 13° liber Psalmorum CL, 14° Proverbia Salomonis, 15° Ecclesiastes, 16° Cantica Canticorum, 17° Iob, 18° duodecim Prophetæ, 19° Esaias, 20° Ieremias et Baruch, Lamentationes et Epistolæ, 21° Ezechiel, 22° Daniel. Novi autem testamenti hæc: Evangelia quatuor, secundum Matthæum, secundum Marcum, secundum Lucam, secundum Ioannem; Actus Apostolorum; Epistolæ catholice septem, videlicet Iacobi 1, Petri 2, Ioannis 3; Iudæ 1; Epistolæ Pauli quatuordecim: ad Romanos 1, ad Corinthios 2, ad Galatas 1, ad Ephesios 1, ad Philippenses 1, ad Colossenses 1, ad Thessalonicenses 2, ad Hebræos 1, ad Timotheum 2, ad Titum 1, ad Philemonem una.

ANNOTATIONES.

(1) *Decrevimus.* Graeca canonis verba potius quam Dionysii latina, hanc sententiam dant: Nuptiis iterum contractis legitime, id est primum, ecclesiae legibus non spre- tis, deinde dato consensu libero, tum non intercedente prius occulta et furtiva coniun- ctione, bigamis communio fidelium conce- ditur, postquam elapso exiguo tempore, ora- tionibus et ieiuniis vacaverunt. Quidquid aliter expositum a nonnullis fuit, adeo nihil est ut morosius immorari pigeat. Unicam vero qualemcumque incontinentiae suspicio- nem causam fuisse, licet secundas nuptias Ecclesia numquam reprobaverit, cur plures synodi bigamis poenitentiam imposuerint, lector vel nondum monitus per se videbit.

(2) *Concedatur.* Eodem sensu ac supra *communio* sumitur. Oratio vero quae *con- fessionis* dicitur, potius erant supplicia poeni- tentium verba perseveranter cum sletibus et squalore ad fores ecclesiae data, quam fa- cta sacerdoti peccatorum confessio.

(3) *Celebrari.* Vox ἀκροώμενοι eodem hic sensu accipienda videtur quo superius in Constitutionib. apostol. lib. VIII, c. 3, ubi meminimus diaconos clamare, initio sacrae liturgiae· μή τις τῶν ἀκροωμένων. Ili vero omnes dicebantur *audientes* quibus nomino nondum Ecclesiae dato, placebat verbum Dei aut lectum aut praedicatum audire, sacris vero non licebat mysteriis interesse. Addi- derim praeterea ex usu scriptorum ecclesia-

sticorum triplici alio sensu ἀκροαμένους dici: tum catechumenos generatim sumptos cuiuscumque classis, tum eos proprie dictos ad quos missa catechumenorum pertinebat, tum demum poenitentes in *auditione*, quae erat secunda poenitentiae statio, positos. Hoc vero in canone latiori intellectu *audientes* dici constat.

(4) *Conveniet*. Varietatem haereticorum caute notari in can. 7 et 8, inde perspicuum, quod priore vetatur ne baptizati qui saltem Trinitatem non negabant, iterum baptizentur, sed solum sacro uncti chrismate *confirmentur*, dum conversi ab haeresi Cataphrygum seu Montanistarum, qui Spiritus sancti divinitatem impugnabant, etiamsi fuerint *magni* (Isid.), aut *maximi* (Dionys.), id est, opinor, aut presbyteri aut antistites, ipsi quoque iterum baptizari iubentur. Cf. can. 8. concilii constantinopolitani.

(5) *Suscipi*. Non pauca ad veterum christianorum notitiam subsidia is canon confert, in quo primum, *catholici* hic et infra dicuntur *ecclesiastici* ut fert Isidorus, graece vero ii qui sunt ecclesiae; tum haereticis et catholicis idem est studium, non solum similia caemeteria et martyria, sed martyres quoque, baud aequo tamen iure, habendi, quorum discrimen adeo omnibus obvium erat, ut sine certis poenis apertaue praevaricatione et publico scandalo, fideles non possent, sive orationis, sive curationis causa, adire quae ab haereticis martyria appellabantur. Huc refer can. 34.

(6) *Ordinari*. Liquet ea spectare ad abrogandum illum non semel in superioribus memoratum ordinem diaconissarum. Quarum tamen nomen miror omitti in glossa quae versionis loco extat apud Isidorum: «Mulieres, inquit, quae apud Graecos presbyterae appellantur, apud nos viduae, seniores, univirae, et matricuriae (*matriculae* apud Ferrandum in Brev. n. 221) nominantur, in ecclesiis tamquam ordinatas constitui non debere.»

(7) *Psallere*. Non alium is canon respicit, qui ex ambone legat et psallat, quam praeceptorem, cuius munus erat ordinandi

et inchoandi lectiones et psalmodias, quibus succinebat populus, post cantoris verba succlamando: «uni, inquit Basilius in epist. ad Neocaesarienses, hoc muneris dato, ut quod canendum primus ordiatur, reliqui succinant.» Immo pressius Constitutiones apostolicae, in lib. II, c. LVII: «Quidam alius Davidis hymnos psallat, et populus extrema versuum succinat.» De qua psallendi methodo videtur et canon 16 intelligendus; sed argumentum alia erit occasio uberius explanandi.

(8) *Liceat*. Breviori sacrae liturgiae compendio lucem ampliorem dabunt ea quae non semel de eadem annotavimus p. 222, 418 etc.

(9) *Iniuria*. Laicos illos habere non simplices de plebe fideles, sed quosdam ecclesiastico ministerio addictos, non tamen in sacros ordines cooptatos, scilicet neque diaconos neque presbyteros; hi quippe in his canonibus tum a clericis, tum a laicis constanter discreti, soli dicuntur *ἱερατικοί*. Cf. can. 27, 28, 36, 41, 42.

(10) *Christo*. Dionysii parenthesin: Si vacare voluerint, velim non de dominica, sed de sabbati die, respectu ad graeca, audias.

(11) *Tradidit*. Insignia hic notantur in Ioannis Antiocheni codice vaticano, quae vix putem non ab ipso Scholastico dictata suisque inserta marginibus: «Plane novam, inquit, is canon ostendit hanc synodum esse, quum non multo ante tempore nota fuerint quae μὴχανία dicuntur et γαβριήλια.» Graeca integre extant in spicil. Solesm. t. IV p. 563. Vix addendum haec de ethnica et impia superstitione statui, quae prorsus a rebus christianis aliena erat, nec nisi proligata impietas qua «Ecclesia Dei relinquebatur.» Cf. Epiphani. haeres. LX, Theodoret. in epist. ad Coloss. c. 2, v. 18.

(12) *Vacare*: Varietati vatic. 1 adhaesit vetus apud Quesnellum interpretes, qui tam Ballerinis quam Espenio visus est inepte scripsisse: «Non oportet ostiarios vel brevi tempore ab ostiis deesse, quia orationi vacent, ἀλλὰ τῇ εὐχῇ σχολάζειν.» Sed haec singularia.

(13) *Admitti*. Rem paucis explicant Zonaras et Balsamon: « Quicumque se prae-
parant ut magno sabbatho baptizentur, *to-
tum quadragesimae tempus* ieiuniis transigere,
exercitationibusque divinis purgatos ad ba-
ptismum accedere oportet. »

(14) *Congruere*. Quod plerumque audi-
tur de conviviis collata inter plures pecu-
nia institutis, id placeret ad epulas referre
variis singulorum symbolis seu ferculis stru-
ctas et cum quadam gulae et ambitionis
aemulatione opipare paratas, ut quibusdam
in locis solummodo etiam nunc est: id sane a
clericorum modestia abhorrero, quis dubitat?

(15) *Una*. Litem de ultimo illo laodice-
no canone non modicam neque pauci
moverunt, quorum alii addititiam planeque
spuriam habent illam appendiculam, alii
mutilam et truncatam. Neque dissimulandum
eam penitus desiderari tum apud Dionysium,
et in vulgata canonum collectione quesnellia-
na, tum etiam apud Ioannem antiochenum et
nonnullos orientales libros, id quod fusc
et nervose prosequitur cl. v. Vincenzi, pro-
fessor in alma romanae urbis universitate me-
rentissimus, cuius videatur *Sessio IV concilii
trident. vindicata* p. 188-197, quibus addo
R. P. Barre *Vindicias deuterocanonicorum
vet. testam.* p. 92, 93, 231, atque etiam cl.
I. B. Malou Brugensis episcopi opus gallice
inscriptum: *La lecture de la sainte Bible* t. 2,
p. 81. Ut paucis me ab vetero lite expen-
diam, catalogum potius mancum habebō
quam nothum. Sex enim sunt libri qui in
vulgato textu desiderantur, Sapientia, Eccle-
siasticus, Tobias, Iudith, duo Macchabaeo-
rum, Apocalypsis; quorum ultimum resti-
tuit antiquissimus cod. veron. 55 a Ballerinis
descriptus, Iudith vero addit vaticanus 1;
hos autem uti et caeteros in peculiari unius
ecclesiae tabulario omitti, sine ulla catho-
licae traditionis iniuria semper concedetur.
Reiici autem ex toto catalogum contra om-
nium fere graecorum codicum consensum,
quibus astipulatur vetus isidoriana interpre-
tatio, quin et quesnelliana in tribus codici-

bus, fortasse ex Isidoro auctis sed praestan-
tissimis ac saeculo VIII iam scriptis, id citra
rei criticae periculum fieri posse, aegro qui-
dem concesserim. Caeterum quanta soleant
incuria Graeculi illi canones suos tractare,
truncare ex arbitrio aut amplificare, argu-
mento erunt iterum iidem Laodicensi, quales
eos invenio in ottohoniano codice 160, non
semel hactenus memorato. In quo fol. 60,
series quaedam, canonum laodicensium
nomine inscripta, incipit ab illo canone
Ἐὰν ἀποθάνῃ ἀβάπτιστος νῆπιον κ. τ. ε.
quem suo mox loco dabimus, inter spuria
quaedam chalcedonensis concilii. Tum sine
ullo discrimine sequuntur laodicensi canones
1, 7, 9, 14, 20, 21, 22, 24, 25, 29, 30; et inde
ad 37, plus minus integri pergunt, donec,
nemine monente, incidamus in alia a Ioanne
ieiunatore, uti aiunt, statuta: Ὁ προβολεὺς
τοῦ λογισμοῦ κ. τ. ε. quae dabimus iterum
inferius, ut iam semel in Spicil. Solesm. t. IV,
p. 429. Tum illud conferendum cum iis quae
ibid. p. 457 dedi, qualia inveni, divis Atha-
nasio et Chrysostomo ascripta: Ἐὰν πείσῃ
τι ἀκάθαρτον εἰς φρέαρ ἢ εἰς ἔλαιον ἢ
εἰς οἶνον ἢ εἰς καρπὸν, καὶ σαπῇ, λείγῃ
τὴν εὐχὴν τῶν μισροφασησάντων ὁ ἱε-
ρεὺς, θυμιῶν καὶ βάλλων [ἐξ] ἀγία-
σμάτων ἀγίων θιοφανειῶν, καὶ ἅπαντες
ἔχουσιν τοῦτο καθαρὸν· εἰ δέ [τις] μι-
ταλάβει ἐξ αὐτοῦ πρὶν ἁγιασθῆναι, ἐπὶ
ἡμέρας μὴ κοινωνήτῃσαν μήτε κρέας μή-
τε ἄλλο τι μήτε ἐψητοῦ· εἰ δέ οὐ σαπῇ,
τῶν ἐπιτίμιων εἰσὶν [ἀτιύθυτοι?]. Tum
sequuntur laodicensi 38, 40, 41, 44, 46, 52,
inde caeteri porro ad 59, quibus quasi conti-
nuandis additur: Οὐκ ἔστι τοὺς ἀπὸ
τῆς ἱεροσύνης ἐπὶ τὸν μοναχικὸν ἔρχε-
σθαι βίον πάλιν εἰς τὸ ἱερατικὸν ἐπιπη-
δᾶν, ἀποδίμναι τὸν βαρὺν τοῦ ἱερα-
τείου ζύγον, τὸν ἑλαφρον ζύγον τοῦ
Χριστοῦ ἐπισπᾶσθαι· ὁ ζύγος μου
χρήστος καὶ τὸ φορτίόν μου ἑλαφρον.
Εἰ εὕρεθῃ ὁ τοιοῦτος φιλονεικῶν, ἀνα-
δεματιζέσθω, καὶ οἱ κοινωνοῦντες ἐξ
αὐτοῦ. Nec plura ibi.

VIII.

CONCILII OECUMENICI CONSTANTINOPOLITANI

CANONES VIII.

TIT. I. Ut ea quae apud Nicaeam constituta sunt, immota permaneant, et de anathemate Arianorum, Eunomianorum, Macedonianorum, Sabellianorum, Photinianorum, Marcellianorum et Apollinarianorum, et de anathematizandis haereticis.—II, III. De ordine singularum dioeceseon et de privilegiis quae Aegyptiis, Antiochenis, Constantinopolitanisque debentur.—IV. De Maximi illicita ordinatione.—(Huc usque Dionysiani tituli)—V. De occidentalium fide libello scripta in Trinitatem.—VI. De iudicio episcoporum.—VII, VIII. De haereticorum in ecclesiam, post conversionem illorum, receptione (1).

Προσφωνητικὸς τῆς αὐτῆς ἁγίας συνόδου πρὸς τὸν εὐλαβίστατον βασιλέα Θεοδοσίον τὸν μέγαν, ᾧ ὑπέταξε τοὺς παρ' αὐτῶν ἐκτεθέντων κανόνας.

Eiusdem sancti concilii ad piissimum imperatorem Theodosium magnum nuncupatoria cui adiunxerunt a se statutos canones.

Τῷ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ Θεοδοσίῳ ἡ ἁγία σύνοδος τῶν ἐπισκόπων τῶν ἐκ διαφόρων ἐπαρχιῶν συνελθόντων ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Religionis ac pietatis observantissimo Deique amantissimo imperatori Theodosio sanctum concilium episcoporum qui ex diversis provinciis Constantinopoli convenerunt.

Ἀρχὴ μὲν ἡμῖν τοῦ πρὸς τὴν σὴν εὐσεβίαν γράμμα-
τος, εὐχαριστία πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ἀναδείξαντα τῆς ὑμετέ-
ρας εὐσεβείας τὴν βασιλείαν, ἐπὶ κοινῇ τῶν ἐκκλησιῶν
εἰρήνῃ καὶ τῆς ὑγίους πίστεως στηριγμῷ ἀποδιδόντες· δι'
τῷ Θεῷ τὴν ἐφειλομένην εὐχαριστίαν, ἀναγκαιῶς καὶ τὰ
γεγονημένα κατὰ τὴν ἁγίαν σύνοδον πρὸς τὴν σὴν εὐσε-
βίαν ἀνιφέρομεν καὶ ὅτι συνελθόντες εἰς τὴν Κωνσταν-
τινουπόλιν κατὰ τὸ γράμμα τῆς σῆς εὐσεβείας, πρῶτον
μὲν ἀναινεσάμεθα τὴν πρὸς ἀλλήλους ἁμόθεν· εἰπειτα
δὲ καὶ συντόμους ὅρους ἐξοφνήσαμεν, τῇ τε τῶν πα-
τέρων πίστει τῶν ἐν Νικαίᾳ κυρώσαντες, καὶ τὰς κατ' αὐτῆς
ἐκφυσίας αἱρέσεις ἀναδιματίσαντες. Πρὸς δὲ τοῦτοις,
καὶ ὑπὲρ τῆς ὁμολογίας τῶν ἐκκλησιῶν ῥητοὺς κανόνας
ἄρισται· ὥστε πάντα τῷ δὲ ἡμῶν τῷ γράμματι ὑπέτα-
ξαμεν. Διόμειθα τοίνυν τῆς σῆς εὐσεβείας ἐπικυρωθῆναι
τῆς συνόδου τὴν ψῆφον ἐν ᾗ περὶ τῆς ἀλήσεως γράμ-
μασι τὴν ἐκκλησίαν τετίμηκας, οὕτω καὶ τῶν δοξάντων
ἐπισφραγίσας τὸ τέλος. Ὁ δὲ Κύριος στηρίξῃ σου τὴν

Initio quidem nostri ad tuam pietatem scripti,
gratias agimus Deo, qui tuae pietatis imperium con-
stituit ad communem pacem ecclesiarum et sanae fi-
dei confirmationem: agentes autem Deo debitas gra-
tias necessario quoque ea quae acta sunt in sancto
concilio ad tuam referimus pietatem; nempe quod
ex quo tempore iuxta litteras tuae pietatis Constan-
tinopoli convenimus, primum quidem mutuam inter
nos concordiam renovavimus; deinde vero breves
etiam pronuntiavimus definitiones, quibus et patrum
qui Nicaeae congregati fuerunt fidem confirmavimus,
et quae adversus eam obortae sunt, perversas hae-
reses ac pravas opiniones extrema cum execratione
ac detestatione reprobavimus; praeterea etiam ad
recte constituendum et ordinandum statum et disci-
plinam ecclesiarum, certos canones statuimus: quae
omnia huic nostro scripto subieclimus. Rogamus igitur
tuam clementiam, ut per litteras quoque tuae

Is Titulus in vaticanis, vallicell. petroburg. aliis-
que ut in vulg. conciliis legitur: Κανόνες τῶν ἐν' (num.
om. petrob.) ἁγίων πατέρων, τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει
συνελθόντων (ἐπὶ Θεοδοσίῳ τοῦ μεγάλου βασιλέως vallic.
nec plura) ἐν ὑπατίᾳ Φλαβίου Εὐχαρίων καὶ Φλαβίου
Εὐαγγερίου τῶν ἐκλαμπροτάτων (λαμπροτ. petrob.) πρὸ ἡμεῶν
ἰδῶν Ἰουλίαν. Dionysius, quasi ex duplici fonte: «Can-
ones sub Theodosio piissimo Imperatore apud Con-
stantinopolim expositi sunt numero tres.—Hae defi-
nitiones expositae sunt ab episcopis et qui in idipsum
apud Constantinopolim convenerunt, quando beatus
Nectarius episcopus est ordinatus.» Ultima vetus in-
terpres apud Isidorum habet, et addit: «Damnato

Maximo Cynico, quorum nomina et provinciae no-
minantur in graeco.»

Incipit prosphoneticon in vatic. 3: Προσφ. πρὸς
τὸν εὐσ. Θεοδοσίον μέγαν vatic. 1, τὸν μέγαν valic. 2.—
βασιλέα om. lidem et vallicell. παρ' αὐτῆς vatic. 1, vallicell.—
τῷ διοφιλίστατῳ καὶ εὐσεβεστάτῳ lidem cum vatic. 3.—
γέγονε τοίνυν vat. 2.—
ἐκφυσίας αἱρέσεις id.—
γράμματι παραδόμενοι vat. 1, vallicell.—
τοίνυν om. lid.—
διόμειθα τῆς σῆς ἡμετέρας γράμματι τῆς σῆς εὐσεβείας vatic. 2, 3.—
τῆς ἐκκλησίας γράμμασι vatic. 2,—
στηρίξει et παρα-
πέμψει vatic. 3—
χαρίσεαι vallicell.—
τάδε ἀρίσται vatic. 2.—
Θεοδοσίῳ τοῦ μεγάλου vatic. 1.

βασίλειαν ἐν εἰρήῃ καὶ δικαιοσύνῃ, καὶ παραπέμψῃ γενναίᾳς γενεῶν, καὶ προσδῶν τῷ ἐπιγίῳ κράτει καὶ τῇ βασιλείᾳ τῆς ἰκκουμανίᾳ τὴν ἀπόλαυσιν ἑρμηνεύον σε καὶ ἐν πᾶσι τοῖς καλοῖς διακρίνοντα ὁ Θεὸς χαρίσασθαι τῇ οἰκουμένῃ, εὐχαίς τῶν ἁγίων, τὸν ὡς ἀληθῶς εὐσεβίστατον καὶ θεοφιλέστατον βασιλέα.

Τὰς ἡρίσαν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει χαρίτι Θεοῦ συνελθόντες ἐπίσκοποι ἐκ διαφόρων ἱεραρχιῶν ἀπὸ αὐτῶν τοῦ εὐσεβιστάτου βασιλέως Θεοδοσίου.

Haec decreverunt ac statuerunt episcopi, qui gratia Dei ex diversis provinciis Constantinopoli con-

venerunt, vocati a Theodosio piissimo Imperatore.

α'. Μὴ ἀθετεῖσθαι τὴν πίστιν τῶν πατέρων τῶν τριακοσίων διὰ καὶ ὀκτὼ τῶν ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας συνελθόντων· ἀλλὰ μένειν ἱερίην κυρίαν, καὶ ἀναθεματίζεσθαι πᾶσαν αἵρεσιν, καὶ εἰδικῶς τὴν τῶν Εὐνομιανῶν, εἴτουν Ἀνομοίων, καὶ τὴν τῶν Ἀρειανῶν, εἴτουν Εὐδοξιανῶν, καὶ τὴν τῶν Ἡμιαρειανῶν, εἴτουν Πνευματομάχων, καὶ τὴν τῶν Σαβελλιανῶν, καὶ τὴν τῶν Μαρκιλλιανῶν, καὶ τὴν τῶν Φωτεινιανῶν, καὶ τὴν τῶν Ἀπολλιναριστῶν.

β'. Τοὺς ὑπὲρ διοίκησιν ἐπισκόπους, ταῖς ὑπερορίοις ἐκκλησίαις μὴ ἐπιέναι, μηδὲ συγχέειν τὰς ἐκκλησίας· ἀλλὰ κατὰ τοὺς κανόνας, τὸν μὲν Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπον, τὰ ἐν Αἰγύπτῳ μόνον οἰκονομεῖν· τοὺς δὲ τῆς ἀνατολῆς ἐπισκόπους, τὴν ἀνατολὴν μόνον διοικεῖν, φυλαττομένων τῶν ἐν τοῖς κανόσι τοῖς κατὰ Νικαίαν πρεσβείων τῇ Ἀντιοχείᾳ ἐκκλησίᾳ· καὶ τοὺς τῆς Ἀσιανῆς διοικήσεως ἐπισκόπους, τὰ κατὰ τὴν Ἀσιανὴν μόνον οἰκονομεῖν· καὶ τοὺς τῆς Ποντικῆς, τὰ τῆς Ποντικῆς μόνον· καὶ τοὺς τῆς Θρακικῆς, τὰ τῆς Θρακικῆς μόνον οἰκονομεῖν.

1. Fidem non violandam patrum CCCXVIII qui apud Nicaeam Bithyniae convenerunt, sed manere eam firmam et stabilem; et anathematizandam omnem haeresin, et specialiter Eunomianorum vel Anomianorum, et Arianorum vel Eudoxianorum, et Macedonianorum vel Spiritui sancto resistentium, et Sabellianorum, et Marcellianorum, et Photinianorum, et Apollinarianorum.

2. Qui sunt super dioecesim episcopi, nequaquam ad ecclesias quae sunt extra praefixos sibi terminos accedant, nec eas hac praesumptione confundant: sed, iuxta canones, alexandrinus antistes, quae sunt in Aegypto regat solummodo, et orientis episcopi orientem tantum gubernent, servatis privilegiis quae nicaenis canonibus ecclesiae antiochoniae tributa sunt. Asianae quoque dioeceseos episcopi ea solum quae sunt in asiana dioecesi dispensent. Nec non et Ponti episcopi ea tantum quae sunt in Ponto, et Thra-

Can. 1 incip. apud Balsamonem et Zonaram, qui prooemia expunxerant: Ὁρίσαν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει συνελθόντες ἅγιοι πατέρες, μὴ ἀθετεῖσθαι. — ἐπείναι om. vatic. 2. — εὐνομιανῶν εἴτουν εὐδοξ. caeteris om. codd. qui sequuntur Zonaram. — ἡμιαρειῶν illd. codd. — καὶ τὴν τῶν φωτειν. om. vallicell. — τῶν ἀπολλιναριανῶν vatic. 1, 2, palat. Nomocan. Russ.

Can. 2. Ὑπερορίαις Ioan. Antioch. ult. 1. — ἀνατ. μόνον διοικεῖν Iustell. — ἀσίαν μόνον trapez. petroburg.

pietatis ratum habetur concilii decretum: ut, sicut litteris quibus nos convocasti Ecclesiam honore prosecutus es, ita etiam finem eorum quae decreta sunt, obsignes. Dominus autem imperium tuum in pace et iustitia stabiliat, et producat in multas aetates et generationes, atque ad terrenum imperium coelestis quoque regni gaudium et fructum adiciat: gratificetur Deus orbi terrarum, ut te, qui re vera pietatis studiosissimus Deique amantissimus imperator es, va-

lentem, omnibusque praeclaris rebus florentem et excellentem videat, id quod sancti etiam ab illo pre-

cibus ac votis petunt et orant.

Haec decreverunt ac statuerunt episcopi, qui gratia Dei ex diversis provinciis Constantinopoli con-

venerunt, vocati a Theodosio piissimo Imperatore.

α'. Μὴ ἀθετεῖσθαι τὴν πίστιν τῶν πατέρων τῶν τριακοσίων διὰ καὶ ὀκτὼ τῶν ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας συνελθόντων· ἀλλὰ μένειν ἱερίην κυρίαν, καὶ ἀναθεματίζεσθαι πᾶσαν αἵρεσιν, καὶ εἰδικῶς τὴν τῶν Εὐνομιανῶν, εἴτουν Ἀνομοίων, καὶ τὴν τῶν Ἀρειανῶν, εἴτουν Εὐδοξιανῶν, καὶ τὴν τῶν Ἡμιαρειανῶν, εἴτουν Πνευματομάχων, καὶ τὴν τῶν Σαβελλιανῶν, καὶ τὴν τῶν Μαρκιλλιανῶν, καὶ τὴν τῶν Φωτεινιανῶν, καὶ τὴν τῶν Ἀπολλιναριστῶν.

β'. Τοὺς ὑπὲρ διοίκησιν ἐπισκόπους, ταῖς ὑπερορίοις ἐκκλησίαις μὴ ἐπιέναι, μηδὲ συγχέειν τὰς ἐκκλησίας· ἀλλὰ κατὰ τοὺς κανόνας, τὸν μὲν Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπον, τὰ ἐν Αἰγύπτῳ μόνον οἰκονομεῖν· τοὺς δὲ τῆς ἀνατολῆς ἐπισκόπους, τὴν ἀνατολὴν μόνον διοικεῖν, φυλαττομένων τῶν ἐν τοῖς κανόσι τοῖς κατὰ Νικαίαν πρεσβείων τῇ Ἀντιοχείᾳ ἐκκλησίᾳ· καὶ τοὺς τῆς Ἀσιανῆς διοικήσεως ἐπισκόπους, τὰ κατὰ τὴν Ἀσιανὴν μόνον οἰκονομεῖν· καὶ τοὺς τῆς Ποντικῆς, τὰ τῆς Ποντικῆς μόνον· καὶ τοὺς τῆς Θρακικῆς, τὰ τῆς Θρακικῆς μόνον οἰκονομεῖν.

1. Fidem non violandam patrum CCCXVIII qui apud Nicaeam Bithyniae convenerunt, sed manere eam firmam et stabilem; et anathematizandam omnem haeresin, et specialiter Eunomianorum vel Anomianorum, et Arianorum vel Eudoxianorum, et Macedonianorum vel Spiritui sancto resistentium, et Sabellianorum, et Marcellianorum, et Photinianorum, et Apollinarianorum.

2. Qui sunt super dioecesim episcopi, nequaquam ad ecclesias quae sunt extra praefixos sibi terminos accedant, nec eas hac praesumptione confundant: sed, iuxta canones, alexandrinus antistes, quae sunt in Aegypto regat solummodo, et orientis episcopi orientem tantum gubernent, servatis privilegiis quae nicaenis canonibus ecclesiae antiochoniae tributa sunt. Asianae quoque dioeceseos episcopi ea solum quae sunt in asiana dioecesi dispensent. Nec non et Ponti episcopi ea tantum quae sunt in Ponto, et Thra-

— μόν. διοικεῖν Pedal. Bruns. Rhall. — ποντικῶς μόνον cum vatic. 1, 2, pal. Ioan. Antioch. Rhall.; μόνον petrob. trapez., Bevereg. — τοὺς τῆς θρακικῆς τὰ τῆς θρακικ. cum hisdem fere; τῆς θρακικῆς bis vatic. 1, semel in Nomoc. concil. et column. — ὑπερβαίνον Bevereg. — ἐπιέναι διὰ μηδὲ vatic. — ἐπὶ χειροτονίας vatic. 1, 2, 3, pal. concil. Bevereg. — ἐπὶ τῶν πατέρων συνεθέσαν Ioan. Antioch. παρὰ τῶν πατέρων vulgo in concil. et Bruns.

ἀκλήτους δὲ ἐπισκόπους ὑπὲρ διοικήσιν, μὴ ἐπιβαίνειν ἐπὶ χειροτονία ἢ τισιν ἄλλαις οἰκονομίαις ἐκκλησιαστικαῖς. Φυλαττομένου δὲ τοῦ προγεγραμμένου περὶ τῶν διοικήσεων κανόνος, εὐδελον ὡς τὰ κατ' ἐκάστην ἐπαρχίαν ἢ τῆς ἐπαρχίας αὐτόδος διοικήσει, κατὰ τὰ ἐν Νικαίᾳ ὠρισμένα. Τὰς δὲ ἐν τοῖς βαρβαρικοῖς ἔθνεσι τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας, οἰκονομεῖσθαι χρὴ κατὰ τὴν κρατήσανσαν συνήθειαν τῶν πατέρων.

γ'. Τὸν μὲν τοι Ἐκωνσταντινουπόλει ἐπίσκοπον ἔχειν τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς μετὰ τὸν τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπον, διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν νίαν Ῥώμην.

δ'. Περὶ Μαξίμου τοῦ κυνικοῦ, καὶ τῆς κατ' αὐτὸν ἀταξίας τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει γενομένης ὥστε μήτε Μάξιμον ἐπίσκοπον ἢ γενέσθαι ἢ εἶναι, μήτε τοὺς παρ' αὐτοῦ χειροτονηθέντας ἐν οἰωδῇποτε βαθμῷ κλήρου, πάντων καὶ τῶν περὶ αὐτὸν καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ γενομένων ἀκυρωθέντων.

ε'. Περὶ τοῦ τόμου τῶν δυτικῶν, καὶ τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀπεδιξάμεθα, τοὺς μίαν ὁμολογοῦντας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος Θεότητα.

ς'. Ἐπειδὴ πολλοὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν εὐταξίαν συγχέειν καὶ ἀνατρίπτειν βουλόμενοι, φιλέχθρως καὶ συκοφαντικῶς αἰτίας τινὰς κατὰ τῶν οἰκονομούν-

ciarum quae in Thraciis sunt gubernent. Non vocati autem episcopi, ultra suam dioecesim non accedant, propter ordinationes faciendas vel propter alias dispensationes ecclesiasticas. Servata vero quae scripta est de gubernationibus regula, manifestum est quod illa quae sunt per unamquamque provinciam ipsius provinciae synodus dispenset, sicut nicaeno constat decretum esse concilio. Ecclesias autem Dei in barbaricis gentibus constitutas gubernari convenit, iuxta consuetudinem, quae est a patribus observata.

3. Verumtamen constantinopolitanus episcopus habeat honoris primatum post romanum episcopum: propterea quod urbs ipsa sit iunior Roma (2).

4. De Maximo Cynico, et eius inordinata constitutione, quae Constantinopoli facta est, placuit neque Maximum episcopum esse vel fuisse, nec eos qui ab ipso, in quolibet gradu, clerici sunt ordinati, cum omnia quae ab eodem perpetrata sunt in irritum deducta esse videantur (*Hactenus Dionysius, quem excipit Gentianus Hervetus*).

5. De libello occidentalium (3), etiam eos suscipimus qui Antiochiae unam Patris et Filii et Spiritus sancti deitatem constituentur.

6. Quoniam multi horum Ecclesiae ordinem confundere et subvertere volentes odiose et calumniose adversus orthodoxos episcopos qui ecclesias admini-

Can. 3 laugitur cum 2 apud Ioan. Antiochen.— μετὰ τὸν Ῥώμης Id. vatic. 1, mosquens.— εἶναι καὶ αὐτὴν Ioan. Antioch.

Can. 4. Μαξίμον κυνικοῦ Ioan. Antioch. ult. 37.— ἰδοξε ὥστε vallicell.— μήτε τὸν μάξιμον trapez.— περὶ αὐτῶν vatic. 1. Inde sequitur interpretatio Gentiani Herveti leviter emendata.

Can. 5 apud Ioan. Antioch. ult. 36 sive ulla varietate, nisi quod in fine addatur: Οἱ δὲ συνελθόντες ἐπίσκοποι εἰσιν οὗτοι. Νεωτέρως ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Τιμόθεος ἀλεξανδρέως καὶ οἱ λοιποὶ ἐν. Integras subscriptiones soli retinuerunt veteres latini interpr.

Can. 6. Συγχέειν Rhall, sed cf. can. 2 ab initio. ἀνατρίπτειν παρῶμενοι concil. in marg.— φιλέχθρως καὶ om. petroburg. trapez.— χερμαίνει τῶν ἱερ. vulgo.— ὤρσειν ἢ ἁγία σύνοδος Bevereg.— ἐπιτρίπτειν cum vatic. petrob. trapez. column. ἐπιτρίπτειν vulgata cum Ioanne Antioch. ult. 16.— ποιεῖσθαι τῶν οἰκονομ. trapez. petroburg.— τουτέστιν χρηματικῶν mosquens in marg.— ἐπάγοιτο Io. Antioch.— ὡς πλεονεκτή vatic. 3.— μήτε τὸ πρέσβευον cum Ioanne Antioch. alias om. τὸ.— κατηγορουμένου lustell. in marg.— οἷας εἶν Io. Antioch. οἷας εἶν vatic. 1.— μὴ ἐξεῖναι κατηγορίας vallicell. vatic. 1.— κατὰ ἐρδοδόξων petroburg. trapezunt.

των τὰς ἐκκλησίας ὀρθοδόξων ἐπισκόπων συμπλάσσουν, οὐδὲν ἕτερον ἢ χραίνειν τὰς τῶν ἱερέων ὑπολήψεις, καὶ παραχὰς τῶν εἰρηνιούτων λαῶν κατασκευάζειν ἐπιχειροῦντες· τούτου ἵνα τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει συνδραμόντων ἐπισκόπων, μὴ ἀνιξिताσίως προσίσθαι τοὺς κατηγοροὺς, μηδὲ πᾶσιν ἐπιτρέπειν τὰς κατηγορίας ποιῆσαι κατὰ τῶν οἰκονομούντων τὰς ἐκκλησίας, μηδὲ μὴν πάντας ἀποκλείειν· ἀλλ' εἰ μὲν τις οἰκείαν τινὰ μίμψιν· τουτίστιν, ἰδιωτικὴν ἐπαγάγοι τῷ ἐπισκόπῳ, ὡς πλεονικτηθεὶς, ἢ ἄλλο τι παρὰ τὸ δίκαιον παρ' αὐτοῦ πεποιθὼς, ἐπὶ τῶν τοιούτων κατηγοριῶν μὴ ἐξετάζεσθαι, μήτε τὸ πρόσωπον τοῦ κατήγορου, μήτε τὴν θρησκείαν. Χρὴ γὰρ παντὶ τρόπῳ τό τε συνειδὸς τοῦ ἐπισκόπου ἐλεύθερον εἶναι, καὶ τὸν ἀδικεῖσθαι λέγοντα, οἷας ἂν ἡ θρησκείας, τῶν δικαίων τυγχάνειν. Εἰ δὲ ἐκκλησιαστικὸν εἴη τὸ ἐπιφερόμενον ἔγκλημα τῷ ἐπισκόπῳ, τότε δοκιμάζεσθαι χρὴ τῶν κατηγορούντων τὰ πρόσωπα· ἵνα πρῶτον μὲν αἰρετικοῖς μὴ ἐξῇ κατηγορίας κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐπισκόπων ὑπὲρ ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ποιῆσαι. Αἰρετικούς δὲ λέγομεν, τοὺς τε πάλαι τῆς ἐκκλησίας ἀποκηρυχθέντας, καὶ τοὺς μετὰ ταῦτα ὑφ' ἡμῶν ἀναθεματισθέντας· πρὸς δὲ τούτοις, καὶ τοὺς τὴν πίστιν μὲν τὴν ὕγιᾴ προσποιουμένους ὁμολογεῖν, ἀποσχίσαντας δὲ, καὶ ἀντισυνάγοντας τοῖς κανονικοῖς ἡμῶν ἐπισκόποις. Ἐπειτα δὲ καὶ εἴ τινες τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ αἰτίαις τισὶ προκατεγνωσμένοι εἶεν καὶ ἀποβεβλημένοι, ἢ ἀκοινώητοι, εἴτε ἀπὸ κλήρου, εἴτε ἀπὸ λαϊκοῦ τάγματος, μηδὲ τούτοις ἐξεῖναι κατηγορεῖν ἐπισκόπου, πρὶν ἂν τὸ οἰκεῖον ἔγκλημα πρότερον ἀποδύσωνται. Ὅμοίως δὲ καὶ τοὺς ὑπὸ κατηγορίαν προλαβοῦσαν ὄντας, μὴ πρότερον εἶναι

stant, accusationes quasdam confingunt, nihil aliud quam sacerdotum bonam existimationem contaminare, et in pace degentium populorum tumultus concitare conantes: ea de causa, placuit sanctae synodo episcoporum, qui Constantinopoli convenerunt, nec sine discussione admittere accusatores, nec omnibus, eorum qui ecclesias administrant, accusationes permittere, neque omnes excludere; sed si quis propriam quidem querelam, id est privatam, intendat episcopo, ut detrimento aliquo vel iniuria aliqua ab ipso affectus, in eiusmodi accusationibus nec accusatoris personam, nec religionem examinari. Oportet enim episcopi conscientiam esse omnibus modis liberam, et eum qui sibi iniuriam factam esse dicit, cuiuscunque sit religionis, ius suum consequi. Si autem sit cri-

men ecclesiasticum quod episcopo intenditur, tunc examinari personas accusatorum, ut primum quidem haereticis non liceat orthodoxos episcopos pro rebus ecclesiasticis accusare. Haereticos autem dicimus et qui olim ab Ecclesia abdicati sunt, et qui sunt postea a nobis anathematizati. Ad haec autem et eos qui se sanam quidem fidem confiteri prae se ferunt, avulsi autem sunt et abscissi, et adversus canonicos nostros episcopos congregationem faciunt. Praeterea autem et si aliqui eorum ab Ecclesia ob aliquas causas prius condemnati et electi vel excommunicati fuerint, sive ex clero, sive ex laicorum ordine, nec eis licere episcopum accusare, priusquam proprium crimen absterserint. Similiter autem et eos qui prius rei facti accusatique sunt, non prius ad episcopi vel

—ἀποσχισθέντας Bever. ἀποσχίσαντας Iustell. qui et alteram lectionem una cum alia ἀντισυνάγοντας proferit in marg. — τοῖς κοινωτικοῖς dextere conicit Bever. et tam vatic. 1, tum confirmat Nicol. I ad Michael. imp. scribens: communicantibus nobis episcopis — ἡμῖν ἐπισκόποις Iustell. — καὶ τοὺς τῶν Bever. trapez. τινες τούτων vulg. τινες ἀπὸ τῆς vallicell. — εἶεν καὶ ἀποβεβλημένοι. vatic. 3. — κατηγορεῖν ἐπισκόπου Ioan. Antioch. εἰς ἐπισκόπου κατηγορίαν vallicell. — αὐτοὺς ἐπαχθόν-

των Id. — μήτε προκατεγνωσμ. Id. trapez. palat. προκατεγνωσμ. ἐπὶ τισιν vat. 1. ἐπὶ τισιν ἐγκλήμασι vallicell. — τινὰς ἐκκλησιαστικὰς κατὰ τοῦ ἐπισκόπου κατηγορίας Bevereg. Nomoc. Hervet. — καὶ μὴ πρῶτον Iustell. — πρὶν ὑγγράφω Ioan. Antiochen. vulgat. — ἐπιτιμᾶσθαι Rhalli, concil. in marg. — εἰδοπαρ vallicell. — πραγμάτων ἐξετάσει ibid. trapez. vatic. 1. — ἐλαχίστους vallicell. vatic. 1. — τὸ πάμπαν Bevereg. — λυμαινόμενον Ioan. Antiochen.

δικτοὺς εἰς ἐπισκόπου κατηγορίαν ἢ ἑτέρων κληρικῶν, πρὶν ἂν ἀθώους ἑαυτοὺς τῶν ἐπαχθέντων αὐτοῖς ἀποδείξωσιν ἐγκλημάτων. Εἰ μὲν τοί τινες μῆτε αἰρετικοὶ, μῆτε ἀκοινώνητοι εἶεν, μῆτε κατιγνωσμένοι ἢ προκατηγορημένοι ἐπὶ τισι πλημμελίαισι, λέγοιεν δὲ ἔχειν τινὰ ἐκκλησιαστικὴν κατὰ τοῦ ἐπισκόπου κατηγορίαν· τούτους κελεύει ἡ ἁγία σύνοδος, πρῶτον μὲν ἐπὶ τῶν τῆς ἐπαρχίας πάντων ἐπισκόπων ἐνίστασθαι τὰς κατηγορίας, καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐλέγχειν τὰ ἐγκλήματα τοῦ ἐν αἰτίαις τισὶν ἐπισκόπου. Εἰ δὲ συμβαίῃ ἀδυνατῆσαι τοὺς ἐπαρχιώτας πρὸς διόρθωσιν τῶν ἐπιφερομένων ἐγκλημάτων τῷ ἐπισκόπῳ, τότε αὐτοὺς προσιέναι μείζονι συνόδῳ τῶν τῆς διοικήσεως ἐπισκόπων ἐκείνης, ὑπὲρ τῆς αἰτίας ταύτης συγκαλουμένων, καὶ μὴ πρότερον ἐνίστασθαι τὴν κατηγορίαν, πρὶν ἢ ἐγγράφως αὐτοὺς τὸν ἴσον αὐτοῖς ὑποτιμήσασθαι κίνδυνον, εἴπερ ἐν τῇ τῶν πραγμάτων τάξει συκοφαντοῦντες τὸν κατηγορούμενον ἐπίσκοπον ἐλέγχθῆναι. Εἰ δὲ τις καταφρονήσας τῶν κατὰ τὰ προδηλωθέντα δεδογμένων, τολμήσειεν ἢ βασιλικὰς ἐνοχλεῖν ἀκοὰς, ἢ κοσμικῶν ἀρχόντων δικαστήρια, ἢ οἰκουμένην συνόδον ταρασσείν, πάντας ἀτιμάσας τοὺς τῆς διοικήσεως ἐπισκόπους, τὸν τοιοῦτον τὸ παράπαν εἰς κατηγορίαν μὴ εἶναι δικτὸν, ὡς καθυβρίσαντα τοὺς κανόνας, καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν λυμηνάμενον εὐταξίαν.

ζ'. Τοὺς προστιθεμένους τῇ ὀρθοδοξίᾳ καὶ τῇ μερίδι τῶν σωζομένων ἀπὸ αἰρετικῶν, δεχόμεθα κατὰ τὴν ὑποτιταγμένην ἀκολουθίαν καὶ συνήθειαν. Ἀρειανούς μὲν καὶ Μακεδονιανούς καὶ Σαββατιανούς καὶ Ναυατιανούς, τοὺς λέγοντας ἑαυτοὺς καθαρούς καὶ ἀριστεροὺς, καὶ τοὺς Τεσσαρισχαιδικαίτας εἴτουν Τετραδίτας, καὶ Ἀπολλιναριστὰς δεχόμεθα διδόντας λιβέλλους καὶ ἀναθεματίζοντας πᾶσαν αἵρεσιν, μὴ φρονοῦσαν ὡς φρονεῖ ἡ ἁγία τοῦ Θεοῦ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία· καὶ σφραγιζομένους ἥτοι χρησμένους πρῶ-

aliorum clericorum accusationem admitti quam se obiectorum sibi criminum insontes ostenderint. Sed si nonnulli nec haeretici nec excommunicati fuerint, nec prius damnati vel aliquorum criminum accusati, dicant autem se habere aliquas adversus episcopum criminationes ecclesiasticas, eos iubet sancta synodus primum quidem apud provinciae episcopos accusationem persequi, et apud eos probare crimina episcopi qui aliquarum rerum accusator. Quod si evenerit ut provinciales episcopi crimina quae episcopo intentata sunt, corrigere non possint, tunc ipsos accedere ad maiorem synodum dioecesis illius episcoporum, pro hac causa convocatorum; et accusationem non prius intrudere, quam in scriptis aequale periculum sibi stant, aliquidem in rebus examinandis accusatum episcopum calumniari convicti fuerint. Si quis autem, his

quae, ut prius declaratum est, decreta fuerunt, contemptis, ausus fuerit vel imperatoris aures molestia afficere, vel saecularium principum iudicia, vel universalem synodum perturbare, neglectis omnibus dioecesis episcopis, eum nullomodo esse ad accusationem admittendum, ut qui canonibus iniuriam fecerit, et ecclesiasticum ordinem everterit (4).

7. Eos qui rectae fidei adhaerent et parti eorum qui ex haereticis servantur, recipimus secundum subiectam hic consequentiam et consuetudinem. Arianos quidem, et Macedonianos, et Sabbatianos, et Novatianos, qui dicunt seipsos Catharos et Aristeros, et Tessaredecaditas sive Tetraditas, et Apollinaristas recipimus, dantes quidem libellos et omnem haeresin anathematizantes quae non sentit ut sancta Dei catholica et apostolica Ecclesia; et signatos sive un-

Can. 7. Καὶ ἀριστεροὺς Iustell. in marg. — ἡγοῦν τετραδ. vatic. 3. — δεχόμεθα διδόντας vatic. 1. — καὶ ἀποστολικὴ om. vatic. 3. — ἥτοι χρησμένους om. Pedal. — σφραγὶς ὁριστῶ vatic. 1. — υἱοκατορίαν ἐξουζήσαντες concil.

in marg. — χώρας ὁρμώμενοι ead. ibid. et Rhallii ex trapez. ut opinor. — μετὰ τὸ ἐμφεσθῆναι vatic. 3. — ὡς αὐτῶν vulgo et vatic. 1. — αὐτοὺς omitti post κατηχοῦμαι apud Iustellum, temere Rhallii notavit.

τον τῷ ἁγίῳ μύρῳ, τό τε μέτωπον καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰς ῥῖνας καὶ τὸ στόμα καὶ τὰ ὦτα· καὶ σφραγίζοντες αὐτοὺς, λέγομεν· Σφραγὶς δωρεᾶς Πνεύματος ἁγίου. Εὐνομιανοὺς μὲν τοὺς εἰς μίαν κατὰ δύσιν βαπτιζομένους, καὶ Μοντανιστὰς τοὺς ἐνταῦθα λεγόμενους Φρύγας, καὶ Σαβελλιανοὺς τοὺς υἱοπατορίαν διδάσκοντας, καὶ ἑτέρα τινὰ χαλιπὰ ποιοῦντας· καὶ τὰς ἄλλας πάσας αἱρέσεις (ἐπειδὴ πολλοὶ εἰσιν ἐνταῦθα, μάλιστα οἱ ἀπὸ τῆς Γαλατῶν χώρας ἐρχόμενοι) πάντας τοὺς ἀπ' αὐτῶν θέλοντας προστίθισθαι τῇ ὀρθοδόξῃ, ὡς Ἕλληνας δεχόμεθα, καὶ τὴν πρώτην ἡμέραν ποιοῦμεν αὐτοὺς χριστιανοὺς, τὴν δὲ δευτέραν κατηχομένους, εἴτα τῇ τρίτῃ ἐξορκίζομεν αὐτοὺς μετὰ τοῦ ἱμνусаῖν τρίτον εἰς τὸ πρόσωπον καὶ εἰς τὰ ὦτα· καὶ οὕτως κατηχοῦμεν αὐτοὺς, καὶ ποιοῦμεν χρονίζειν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἀκροᾶσθαι τῶν ἱερῶν, καὶ τότε αὐτοὺς βαπτίζομεν.

culos primum sancto chrismate: et frontem, et oculos, et nares, et os, et aures, et eos signantes dicimus: Signaculum doni Spiritus sancti. Atque Eunomianos qui in unam demersionem baptizantur, et Montanistas qui hic dicuntur Phryges, et Sabellianos qui eundem esse Patrem et Filium opinantur, utrumque simul confundentes, et alia gravia et indigna faciunt, et alias omnes haereses (quoniam hic multi sunt haeretici, et maxime qui ex Galatarum regione

veniant), quicumque ex his rectae fidei ascribi volunt, ut Graecos admittimus: et primo quidem die ipsos christianos facimus; secundo, catechumenos; deinde tertio exorcizamus sive adiuramus ipsos, ter simul in faciem eorum et aures insufflando. Et sic eos catechizamus sive initiamus, et curamus ut longo tempore versentur in Ecclesia, et audiant scripturas; et tunc eos baptizamus.

Symbolum Constantinopolitanum.

Πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεὸν (vid. supra p. 436.)

Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν. Εἰς μίαν, ἁγίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν. Ὁμολογοῦμεν ἓν βάπτισμα εἰς ἀφέειν ἁμαρτιῶν. Προσδοκῶμεν ἀνάστασιν νεκρῶν, καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἀμήν.

Dionysii interpretatio.

Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, factorem coeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium. Et in unum Dominum Iesum Christum, Filium Dei, natum ex Patre ante omnia saecula, Deum verum de Deo vero; natum, non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt. Qui propter nos homines et salutem nostram descendit de coelis. Et incarnatus est de Spiritu sancto ex Maria virgine et humanatus est. Et crucifixus est pro nobis sub Pontio Pilato, et sepultus est. Et resurrexit tertia die. Ascendit in coelum, sedet ad dexteram Patris, iterum venturus cum gloria iudicare vivos et mortuos, cuius regni non erit finis.

Et in Spiritum sanctum, Dominum et vivificantem, ex Patre procedentem, cum Patre et Filio adorandum et conglorificandum: qui locutus est per sanctos prophetas. Et unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam. Confitemur unum baptismum in remissionem peccatorum. Expectamus resurrectionem mortuorum et vitam futuri saeculi. Amen.

Versio Dionysio antiquior (3).

Credimus in unum Deum, patrem omnipotentem, factorem coeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium conditorem. Et in unum dominum Iesum Christum, Filium Dei unigenitum, ex Patre natum ante omnia saecula, Deum ex Deo, lumen ex lumine, Deum verum ex Deo vero; natum, non factum, omousion Patri, hoc est eiusdem cum Patre substantiae, per quem omnia facta sunt quae in coelo et quae in terra. Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit, et incarnatus est de Spiritu sancto ex Maria virgine, homo factus. Passus est sub Pontio Pilato, ac sepultus, et tertia die resurrexit. Ascendit in coelos, sedet ad dexteram Patris, inde venturus est cum gloria iudicare vivos et mortuos, cuius regni non erit finis.

Credimus in Spiritum sanctum, dominum et vivificantem, ex Patre procedentem, cum Patre et Filio adorandum et conglorificandum, qui locutus est per prophetas. Unam catholicam atque apostolicam ecclesiam. Confitemur unum baptismum in remissionem peccatorum. Expectamus resurrectionem mortuorum et vitam futuri saeculi. Amen.

ANNOTATIONES.

(1) *Receptione.* Suo quidem loco, si tempora respexeris, collocatos habes canones quos secunda synodus oecumenica, Constantinopoli a. 381 habita, condidit aut condidisse fertur; eos vero serius retuleris, si quo ordine fuerint in publicos canonum codices inserti malueris expendere. Facem enim praeferentibus clarissimis harum rerum indagatoribus, ambos dico Ballerinos, luculentis constat indiciis hos canones non prius quam post habitam synodum chalcedonensem, qua parte sunt antiquiores, publici iuris fuisse. Unde apposite et scite Lucentius apostolicae sedis legatus in actione XVI chalcedonensi de omnibus hisce decretis dixit: « In synodicis canonibus non habentur (Concil. IV venet. ed. col. 1747). » Immo soli quinque priores in codice Dionysiano extabant, plures vero, saeculo VIII, nondum orientales nonnulli agnoverant. Cf. Bevereg. annotat. p. 81. Quinque etiam habuit prae oculis Ioannes scholasticus, in cuius codice subscriptiones erant quinto, quasi ultimo annexae. Sextum tamen in usus suos adduxit, fortasse ut appendicem, quae quidem historiam potius quam disciplinam respicit. Adde quod quartus, de quo mox plura, anno saltem uno recentior quam ipsa synodus et quasi extra synodum scriptus videtur. Septimum denique, ipso confitente Beveregio, inter huius concilii canones, adulto iam saeculo VI, nemo recensuit. « Quia etiam, ut eiusdem verba referam, tota huius canonis compositio, nec praesenti, nec alii cuivis synodo, nisi forsitan trullanae, ascribendum esse non obscure indicat. » Tum facta huius canonis cum epistola ad Martyrium scripta circa a. 450 (quam vide inferius) comparatione, eo se eiusdem sententia convertit, ut suspicetur, canonem septimum nihil aliud esse quam hanc epistolam, decurtatam aliquantulum et immi-

nutam, ut aliquam saltem canonis speciem prae se ferat. Et paulo post: « Sed quid, si addamus supra laudatam epistolam in canonibus antiquitus interseri solitam, a dicta trullana synodo canonem factam fuisse? Hoc sane nobis plusquam verisimile videtur. » Haec illo.

(2) *Roma.* Ad can. XXVIII chalcedonensem locus erit plura de CP. dicendi. Nihil vero moror statim hic referre pauca ex ipsis byzantinorum interpretum commentariis, de sensu loci celeberrimi: Τὰ πρεσβεία τῆς τιμῆς μετὰ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοποι. Dum enim callida nonnullorum fraus invenit praepositionem μετὰ hic non honorem, sed tempus, non secundum locum, sed alteram significare epocham, ac si diceret quispiam quod post multos annos episcopus constantinopolitanus Romae aequalem habuerit honorem, ipse Iustinianus imperator in novella CXXXI disertissime haec: « Sanctissimum namque veteris Romae papam, ex sanctarum synodorum placitis, omnium pontificum primum esse, beatissimum vero constantinopolitanae urbis, novae Romae, episcopum secundam obtinere sedem ab apostolico veteris Romae throno, decernimus. » Ad haec Zonaras, facile eorundem interpretum princeps: « Hinc igitur perspicue apparet subiectionem et diminutionem per propositionem μετὰ significari; cum alioqui praesertim honoris aequalitas in utraque sede retineri nullatenus queat. » Quin trullanos adsciscit in suae sententiae patrocinium, quibus et ipse Balsamon suum non ausus est non adicere calculum.

(3) *Occidentalium* tomus nihil aliud Baronio et Beveregio est quam synodica S. Damasi epistola ad Paulinum antiochenum scripta, a. 382, qualis apud Theodoretum extat II. E. V, c. 11. Addit post Beveregium Espinuis hunc canonem quintum esse tantum epitomen quamdam alterius synodicae epi-

stolae, qua orientales e Constantinopoli ad occidentales Romae convocatos respondisse ab eodem Theodoro referuntur.

(4) *Everterit*. Vallicellianus et vatic. 837 novam praebent appendicem, de qua quid sentiam, unde derivetur et qualis demum sit, quum dicere vehementer ambigam, ex integro rescribam eam graece, latinam vero cum multa fecero diligentia, quae tamen, ut candide dicam, ab illo graecitatis lepore

nativaque ac paene aurea ignoti scriptoris elegantia longe recodet. Iam vero duorum antiquae membranae et optimae notae codicum auctoritate fretus, praeterea consona ductus rerum concordia inter haec et praecedentium argumenta, quid moror nobilissimam particulam adiungere alteri concilio oecumenico, cui affulserunt cum Nazianzeno, Nysseno, Amphiloquio, tot splendida mundi lumina? Peritorum esto iudicium.

Ἐκ τῶν κανόνων τῶν ἐν ἁγίῳ πατρὶ κατὰ ψευδοκατηγόρων.

Περὶ τῶν ἐπὶ ψυχικοῖς ἐγκλήμασι κατηγορούντων, εἴτε μετὰ ταῦτα ἐν νόσοις ἢ ἐν φόβοις ἐξομολογούμενων ὡς ψευδῆ εἶναι εἰρηκότας αὐτοὺς κατηγορήσαντες ἢ ἐμαρτύρησαν. εἴ μὲν λαϊκοὶ εἴτε, εἴτε ἄνδρες, εἴτε γυναῖκες, εἴδοξιν, ἐξομολογούμενοι μὲν αὐτοῖς τῶν μυστηρίων μεταδίδουσαι, περιγινόμενης δὲ τῆς νόσου, ἢ διαζυγοῦσι τὸν ἐσχηματισμένον φόβον καὶ ἐπιβιώσκει α), τὸ μὲν τελευταίας αὐτῆς ἐπαχθῆναι ἀφρισμόν, ὥστε τὰ ψευδῆ πρότερον εἰρηκόσι καὶ αἰτίοις γινόμενοις κατακρίσιν τῶν ἀντιθέτων. ἢ τότε μὲν τὰληθῆ καταθεμένοις, ὕστερον δὲ τὰ ψευδῆ λέγουσι καὶ σκανδαλίζουσι τὰς τῶν ἀπλουστέρων ψυχὰς· εἰ δὲ κληρικοὶ τυγχάνουσιν, τελευτήσαντας μὲν μνημονεύσαι ὡς μετὰ τῶν ἐκ τοῦ κλήρου ἀποκημένων, διαζυγούντας δὲ τὸν κίνδυνον, ἀλλοτρίους εἶναι τοῦ προὔπαρχοντος βαθμοῦ.

a) Ἐπιβιώσκει vatic. fol. 91.

(5) *Antiquior*. Extat vetus illo Constantinopolitani symboli interpretis apud Isidorum mercatorem. Ne a tanto fidei monumento quasi insalutato recodamus, huic attexere iuvat aliam fidei ἔκθεσιν καὶ ἀποκάλυψιν, illam Gregorii Thaumaturgi pagellam portentosam, quam ipsius manu scriptam vidit Gregorius alter ille Nyssenus, testaturque etiam suo tempore in ecclesia neocaesariensi asservatam fuisse. Eamdē Hadrianus papa Carolo magno misit fidem aurcis litteris insignitam, eam denique laudibus extulerunt etiam oecumenicorum conciliorum patres, in constantinopolitano V, in nicaeno II, in florentino. Descripsimus eam ex mosquensi codice in scripto typogr. XXIX, fol. 44, in quo ea diligentius verba contulimus quae ad sa-

De his qui ob gravia animae peccata crimen inferunt, si postmodum morbis aut timoribus correpti constentur se falsa dixisse sive accusationum sive testimoniorum verba, his porro, si de plebe fuerint, sive homines sive mulieres, statutum est obnoxii- bus quidem mysteria tradere, verum a morbo si resipuerint aut obortam effugerint formidinem ac supervixerint, ad finem usque huius vitae imponi separationis poenam, utpote his qui falsa quum dixerint, causae factae sunt cur insontes damnati fuerint, siquidem uti vera asseruerint quae in posterum iam falsa esse aiunt, atque offendunt simplicium animas; sin autem e clero sunt, defunctos quidem memorari perinde ac qui in clero dormierunt, ereptos vero e periculo, idoneos iam non esse qui ad superiorem gradum efferantur.

cram Spiritus sancti mystagogiam pertinent.

Εἰς Θεός, Πατὴρ Λόγου ζῶντος, σοφίας ὑψίστης καὶ δυνάμεως καὶ χαρακτήρος αἰδίου, τέλειος τελείου γυνήτωρ, Πατὴρ Τίου μονογενοῦς, εἰς κύριος, μόνος ἐκ μόνου, Θεὸς ἐκ Θεοῦ, χαρακτήρ καὶ εἰκὼν θεότητος, λόγος ἐνεργός, σοφία τῆς τῶν ὅλων συντάξεως περιεπληρῆς, καὶ δύναμις τῆς ὅλης κτίσεως ποιητικῆ, Τίος ἀληθινός, ἀληθινοῦ Πατρὸς, ἀόρατος ἀόρατου καὶ ἀφθάρτου ἀφθάρτου καὶ ἀθάνατος ἀθάνατου καὶ αἰδίου αἰδίου. Καὶ ἐν Πνεύμα ἁγίῳ, ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς (vulgo om. καὶ Πατρὸς), τὴν ὑπαρξιν ἔχον, καὶ διὰ Τίου πατριός, ἐκκλησίου τοῖς ἀνθρώποις (glossam tria verba sapient), οὐκ αὐτὸ τοῦ Τίου τελείου τελεία, ζῶν ζώντων αἰτία, ἀγιότης ἀγιασμοῦ χορηγός, ἐν ᾧ φανερῶνται Θεός ὁ Πατὴρ, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ ἐν πάσι, καὶ Θεός ὁ Υἱός ὁ διὰ πάντων. Τρίας τολεία, δοξῇ καὶ αἰδιότητι καὶ βσιλείᾳ μὴ μεριζομένη μὴ ἀπαλλοτρουμένη οὔτε οὐκ κτιστον τὴν ἑαυτῶν ἐν τῇ Τριάδι, οὔτε ἐπιστακτον, ὡς πρότερον μὲν οὐκ ὑπαρχον, ὕστερον δὲ ἐπιστάλθον, οὔτε οὐκ ἀνάγκη ποτε Τίος Πατρί, οὔτε Τίῳ τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ ἀντρέπτος καὶ ἀναλλοίωτος ἡ αὐτὴ Τριάς αἰεὶ. Ἀμήν.

IX.

CONCILII OECUMENICI EPHESINI

CANONES VIII.

TIT. I. De Celestio haeretico eiusque secta.—II. De apostatis episcopis.—III. De clericis non iusta de causa depositis.—IV. De clericis e factione Nestorii et Celestii.—V. De clericis eiusdem sectae depositis et expulsis.—VI. Ne quis evertat statuta in hac synodo.—VII. Ne alia fides quam nicaenorum patrum inducatur.—VIII. Ne antiochenus Cypri episcopos exturbet.

Ἡ ἁγία καὶ οἰκουμένη συνόδος ἡ ἐν Ἐφέσῳ συγκαλεσθεῖσα ἐκ διαπιστάσεως τῶν εὐσεβιστάτων βασιλέων, τοῖς καθ' ἑκαστὴν ἐπαρχίαν τε καὶ πόλιν ἐπισκόποις, πρεσβυτέροις, διακόνις καὶ πάντι τῷ λαῷ.

Sancta et oecumenica synodus ex decreto plurimorum imperatorum Ephesi congregata singularum provinciarum ac civitatum episcopis, presbyteris, diaconis et universo populo (Ex antiquo interprete).

Συναχθέντων ἡμῶν κατὰ τὸ ἰσχυρὸν γράμμα ἐν τῇ Ἐφέσειᾳ μητροπόλει ἀπίσθησαν τινες ἐξ ἡμῶν ὅτις τὸν ἀριθμὸν τριακοντα μιὰ πρὸς οἵτινες τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας μετέμειον ἔχοντες αἴτιαν ὡς ἐξ αὐθεντίας ἱερατικῆς εἰς τὸ δύνασθαι τινὰς ἐκ ταύτης βλάπτειν ἢ ὠφελεῖν, διὰ τὸ καὶ τινὰς ἐν αὐτοῖς εἶναι καθηρμένους, πρὸ πάντων μὲν τῶν ἱστορίων καὶ τῶν Κελεστίου φρονήματα ἐπιφανεῖς σαφέστατα ἀπεδείχθησαν ἐκ τοῦ μὴ εἰσθαι μεθ' ἡμῶν ἱστορίων καταψηφισθαι οὐσίαν δόγματι κοινῇ ἡ ἁγία συνόδος πᾶσι μὲν ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας ἀλλοτρίους ἰποιῆσαι, πᾶσαν δὲ αὐτῶν ἐπιγίγειν ἱερατικὴν περιστάσι, δι' ἧς ἠδύνατο βλάπτειν ἢ ὠφελεῖν τινὰς.

Ἐπειδὴ δὲ ἔχρην καὶ τοῦ ἀπολυθῆναι τῆς ἁγίας συνόδου καὶ μέναι κατὰ χάριν ἢ πάλιν διὰ τινὰ αἰτίαν ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἢ σωματικὴ, μὴ ἀγνοῆσαι τὰ ἐν αὐτῇ περὶ αὐτῶν τετυπωμένα, γνωρίζομεν τῷ ὁμοτίμῳ ἀγιότητι καὶ ἀγάπῃ, ὅτι περ

Cum essemus Ephesi (1) secundum pias [imperatorum] litteras congregati defecerunt quidam a nobis numero paulo plus XXX. Hi nullam omnino ecclesiasticae communionis facultatem habentes, ut ex auctoritate sacerdotali cuiquam nocere vel prodesse possint, propterea quod etiam quidam ex ipsis sunt depositi, cum primis Nestorii et Coelestii sequi sententias manifesto ex eo sunt deprehensi quod Nestorium nobiscum condemnare noluerunt: quos sancta synodus communi decreto ab omni ecclesiastica communione alienos esse statuit, et omnem sacerdotii functionem illis ademit, per quam aliquibus vel nocere vel prodesse poterant.

Quoniam autem oportebat et absentes a sancta synodo morantesque in urbibus et provinciis ob aliquod impedimentum sive ecclesiasticum sive corporeum, non ignorare quae de ipsis sunt constituta, significamus sanctitati vestrae ac dilectioni, ut:

α'. Εἴ τις ὁ μητροπολίτης τῆς ἐπαρχίας ἀποστατήσας τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμένης συνόδου, προσέθιτο τῷ τῆς ἀποστασίας συνιδρίῳ, ἢ μετὰ τοῦτο προ-

Interprete Gentiano Hervelo.

1. Si quis metropolitanus a sancta et universali synodo deficiens, apostasiae seu defectionis consessui ac conventiculo adhaesit vel posthac adhaeserit, vel cum Celestio

Titulus est in vatic. 1 et vallicell. Κατόνως τῶν σ' ἁγίων πατέρων ἐν Ἐφέσῳ συνελθόντων τὸ πρότερον, ὅτις ἐστὶ γ' οἰκουμένη συνόδος ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου, υἱοῦ Ἀρκαδίου βασιλέως. In vatic. 2 post συνελθόντων additur: μετὰ τῆς ἐπαύριον Φλαβίου Θεοδοσίου γ' καὶ Φλαβίου Ὑαλεντινιανοῦ τὸ γ', τῶν αἰώνιων ἀγούστων, πρὸ καὶ ἰουδαίων.

In prologo: Τῶν ἁγίων βασιλέων vatic. 2, τῶν εὐσεβιστάτων vatic. 3. — τῶν ἱερέων vallicell. — a voce μικρῷ πρῶτον transeunt vallicell. vatic. 1 ad οἵτινες τ. ε. κ. ἀλλοτριώθησαν. In vulgatis vero conciliis ibidem

horum episcoporum nomine recensentur. — μετέμειον vallicell. μετὰ vat. 1.

Can. 1 incipit apud Iustell. in Nomocan. russ. et conciliis a verbis: Εἴ τις μητροπολίτης. — Ἐπειδὴ δὲ ἔχρην Bevereg. ed. libri; χειρ. Ioan. Antioch. tit. 37 in cod. vatic. — ἁγίας om. id. ibid. — καὶ μέναι κατὰ χάριν om. trapez. petrob. 2, Bevereg. — ἢ πάλιν om. iidem et Ioan. Antioch. in vatic. τὰ περὶ αὐτῶν cum petrob. column. Ioan. Antioch. in vatic. et vulgatis conciliis περὶ αὐτοῦ Bevereg. Rhelli — ἀγιότητι τε καὶ ἀγ. Io. Antioch. vulg. sed in cod. vatic. om. τε καὶ

στιθείη, ἢ τὰ τοῦ Κελιστίου ἐφρόνησιν ἢ φρονήσοι· οὗτος κατὰ τῶν τῆς ἐπαρχίας ἐπισκόπων διαπραττίσθαι τι οὐδαμῶς δύναται, πάσης ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας ἐντεῦθεν ἤδη ὑπὸ τῆς συνόδου ἐκβιβλημένος καὶ ἀνενέργητος ὑπάρχων ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς τῆς ἐπαρχίας ἐπισκόποις καὶ τοῖς περίξ μητροπολίταις, τοῖς τὰ τῆς ὀρθοδοξίας φρενοῦσιν ὑποκίσεται εἰς τὸ πάντη, καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐπισκοπῆς ἐκβληθῆναι.

β'. Εἰ δέ τινες ἐπαρχιωταὶ ἐπίσκοποι ἀπειλείφθησαν τῆς ἁγίας συνόδου, καὶ τῇ ἀποστασίᾳ προσετίθησαν, ἢ προσεθῆναι πειραθεῖν, ἢ καὶ ὑπογράψαντες τῇ τοῦ Νεστορίου καθαιρέσει ἐπαλινδρόμησαν πρὸς τὸ τῆς ἀποστασίας συνέδριον, τούτους πάντη κατὰ τὸ δόξαν τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ, ἀλλοτρίους εἶναι τῆς ἱερωσύνης, καὶ τοῦ βαθμοῦ ἐκπίπτοντας.

γ'. Εἰ δέ τινες καὶ τῶν ἐν ἰκάστῃ πόλει ἢ χώρᾳ κληρικῶν, ὑπὸ Νεστορίου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ὄντων τῆς ἱερωσύνης ἐκωλύθησαν, διὰ τὸ ὀρθῶς φρενεῖν, ἐδικαιώσαμεν καὶ τούτους τὸν ἴδιον ἀπολαβεῖν βαθμόν· κοινῶς δὲ τοὺς τῇ ὀρθοδόξῳ καὶ τῇ οἰκουμένικῃ συνόδῳ συμφρονοῦντας κληρικούς, κελιύμεν τοῖς ἀποστατήσασιν ἢ ἀφισταμένοις ἐπισκόποις, μηδ' ὅλως ὑποκίσθαι κατὰ μηδένα τρόπον.

sensit, is adversus suae provinciae episcopos nihil penitus agere potest, omni ecclesiastica communione abhinc iam a synodo eiectus, et ad nullum exercendum munus officiumque idoneus existens. Sed et ipsis provinciae episcopis et qui sunt circumcirca metropolitans, qui quae sunt rectae opinionis, sentiunt, omnino subiicietur et de episcopatus gradu deicietur (2).

2. Si autem nonnulli provinciales episcopi sanctae synodo non interfuerunt, et apostasiae accesserunt vel accedere conati fuerunt, vel etiam cum Nestorii depositioni subscripsissent, ad apostasiae consessum recurrerunt, ii omnino, ut sanctae synodo visum est, sint a sacerdotio alieni et gradu excident.

3. Si qui autem ex clericis qui sunt in unaquaque urbe vel regione, et sunt sub Nestorio, et iis qui sunt cum ipso, sacerdotio sunt interdicti, eo quod recte sentiant, ut ii quoque proprium gradum recipiant, iustum censuimus. Communiter autem omnibus qui cum orthodoxa et universali synodo consentiunt, clericis iubemus, iis qui desciverunt vel desciscunt, episcopis nullo penitus modo subiici.

ἀγαπή—προσεθῆναι ἢ τὰ νεστορίου id. in vatic. Vulgatus vero: προσεθῆναι ἢ τὰ τοῦ Νεστορίου καὶ Νεστορίου ἐφρόνησιν—τὰ Κελιστίου vulgo. Κελιστίου vallicell. — ἢ φρονήσοι Ioan. Antioch. φρονήση Nomocan. russ. — ἐκχόντων καὶ ἐπισκόπων Iustell. et concil. in marg. — οὐδὲ πάσης Ioan. Antioch. in vatic. — ἀπειλείφθαι vallicell. — ἐντεῦθεν μετασχῆν, ἤδη γὰρ ὑπὸ τ. σ. ἐκβ. ἴσται καὶ ἀν. ὑπάρχῃ id. — ὑποκίσθαι τὸ πάντη Io. Antioch. vatic. 1, vallicell. — καὶ τῆς ἐπισκοπῆς Mansi in marg. — ἐκβληθῆναι. Ioan. Antioch. in vatic.

Can. 2. Εἰ τινες Ioan. Antioch. tit. 37. — ἐπαρ-

χαιῶται id. in cod. vatic. — ἢ προσεθῆναι ἢ προσεθῆναι vatic. 1; προσεθῆσαν vatic. 3; προσετίθησαν ἢ προσεθῆναι vallicell. — τῇ νεστορ. vulgo; τῇ καθαιρέσει τοῦ νεστορ. Ioan. Antioch. — κατὰ τὸ δόξαν id. — ἐκπίπτοντας cum Io. Antioch. in vatic. et vatic. 2, 3, palat. petrob. trapez. column. Nomocan. ἐκπίπτειν Ioan. Antioch. vulgata concilia et vatic. 1 ac vallicell. aliique.

Can. 3. Καὶ τῶν ἐν ἰκάστῃ column. Bruns. τῶν ἰκάστῃ vallicellian. τοὺς ὀρθοδόξους καὶ οἰκουμ. vulgo in concil.

δ'. Εἰ δέ τινες ἀποστατήσαιεν τῶν κληρικῶν, καὶ τολμήσαιεν ἢ κατ' ἰδίαν ἢ δημοσίᾳ τὰ τοῦ Νεστορίου ἢ τὰ τοῦ Κελεστίου φρονῆσαι, καὶ τούτους εἶναι καθηρημένους, ὑπὸ τῆς ἀγίας συνόδου διδικαίωται.

ε'. Ὅσοι δὲ ἐπὶ ἀτόποις πράξεσι κατεκρίθησαν ὑπὸ τῆς ἀγίας συνόδου ἢ ὑπὸ τῶν οἰκείων ἐπισκόπων, καὶ τούτοις ἀκανονίστως κατὰ τὴν ἐν ᾧ πασιν ἀδιαφορίαν αὐτοῦ ὁ Νεστόριος, καὶ οἱ τὰ αὐτοῦ φρονούντες, ἀποδοῦναι ἱεραΐαν, ἢ πειραθεῖν κοινωνίαν ἢ βαθμόν ἀνωφελήτους μένειν καὶ τούτους, καὶ εἶναι οὐδὲν ἥττον καθηρημένους ἰδικαίωσamen.

ς'. Ὁμοίως δὲ καὶ εἴ τινες βουληθεῖεν τὰ περὶ ἐκάστου πεπραγμένα ἐν τῇ ἀγίᾳ συνόδῳ τῇ ἐν Ἐφέσῳ οἰωδῆποτε τρέπῳ παρασχεῖν ἢ ἀγία σύνοδος ὥρισεν, εἰ μὲν ἐπίσκοποι εἶεν ἢ κληρικοὶ, τοῦ οἰκείου παντελῶς ἀποπίπτειν βαθμοῦ, εἰ δὲ λαϊκοὶ, ἀκοινωνήτους ὑπάρχειν.

Διελθὼν τῇ ἀγίᾳ συνόδῳ ἐκφωτισθεὶς μετὰ τὸ ἀναγνωσθῆναι τὴν ἐνδ-σιν τὴν τῇ ἀγίᾳ πατρὶν τῶν ἐν δικαιοῖαι καὶ τὸ ἑσπερίαις σύμβολον ὑπὸ θεολόγου Μερκουρίου πορφυρογενεῖτος καὶ ὑπὸ Χρυσοῦ πρεσβυτέρου φιλοθέλου ἐκδόθη ἐν αὐτῇ κατὰ Ἐφέσιν ἀγία σύνοδος.

ζ'. Τούτων ἀναγνωσθέντων ὥρισεν, ἡ ἀγία σύνοδος, ἑτέραν πίστιν μηδενὶ ἐξεῖναι προφέρειν ἢ γοῦν συγγραφεῖν ἢ συντιθεῖναι, παρὰ τὴν ἐρισθεῖσαν παρὰ τῶν ἀγίων πατέρων τῶν ἐν τῇ Νικαίᾳ συναχθέντων πόλει σὺν ἀγίῳ Πνεύματι. Τούς δὲ τολμῶντας ἢ συντιθεῖναι πίστιν ἑτέραν, ἢ γοῦν προκομίζειν, ἢ προφέρειν

4. Si qui autem clerici defecerint et ausi sint vel privatim vel publice vel cum Nestorio vel cum Celestio sentire, eos quoque esse a sancta synodo depositos iustum visum est.

5. Quicumque autem propter indigna sua facta a sancta synodo vel a proprio episcopo condemnati sunt, et eis non canonico, prout omnia facit indiscriminatim, Nestorius vel qui idem cum eo sentiunt, restituere tentarunt vel tentaverint communionem vel gradum, id nihil eis prodesse et depositos nihilo secius manere iustum putarunt.

6. Similiter autem, si qui voluerint quae sancta ephesina synodo de singulis acta sunt, quovis modo labefactare, decrevit sancta synodus, si sint quidem episcopi vel clerici, a proprio gradu omnino excidere; si autem laici, excommunicatos manere.

7. His lectis, decrevit sancta synodus non licere cuiquam aliam fidem asserere (3), vel scribere, vel componere, quam eam quae a sanctis patribus qui Nicaea congregati sunt in sancto Spiritu, definita est. Qui autem aliam audent fidem componere vel adducere vel asserere iis qui se ad veritatis agnitionem volunt convertere, vel ex gentilitate, vel

Can. 4. Εἰ τινες ἀποστατήσαντες τ. κ. καὶ τολμήσαντες Ioan. Antioch. tit. 37. — τὰ Νεστορίου communius, ἢ τὰ Κελεστίου om. Ioan. Antioch.

Can. 5. Ὅσοι ἐπὶ id. in vatic. — ἢ ὑπὸ ἀγίας id. ibid. ἢ ἐπὶ in marg. concillor. — τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου trapez. — vatic. 2. διὰ τὴν ἐν πᾶσιν Io. Antioch. tit. 37 — ἢ οἱ τὰ αὐτοῦ id. — ταῦτα φρονούντες id. in vatic. — ἢ κοινωνίαν id. — καὶ τούτους καὶ εἶναι id. omisso μένειν — ἰδικαίωσαν vatic. 2, palat.

Can. 6. Καὶ om. ab initio trapez. — in fine τυγχά-

ναι trapez. mosquens. Caeteri nobiscum ὑπάρχειν

Can. 7. Titulum accipimus ex vatic. 1, 2, 3, vallicell. Omittunt plerique codices qui Balsamoni et Zonarae adherent. — τούτων ἀναγνωσθ. om. Iustell. — προσφέρειν Pedal. — ἐν τῇ νικαίᾳ vulgata; alias ἐν νικαίᾳ — οἰωδῆποτε Nomocan. — εἶνε λαϊκοὶ om. Bevereg. — τὰ μικρὰ vatic. 2. — αὐ καὶ ὑποτίναται om. vallicell. — ἀλλοτριούσθαι palatin. — καθὰ προτίθηται om. vallicell. καθὰ εἴρηται petrob. καθὰ πρ. Bevereg. Nomocan. — Can. 7. et 8 om. Bruns.

τοῖς θείλουσιν ἐπιστρέφειν εἰς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας, ἢ ἐξ ἑλληνισμοῦ, ἢ ἐξ ἰουδαϊσμοῦ, ἤθουν ἐξ αἰρέσεως οἵασδήποτε τούτους, εἰ μὲν εἶεν ἐπίσκοποι ἢ κληρικὸι, ἀλλοτρίους εἶναι τοὺς ἐπισκόπους τῆς ἐπισκοπῆς, καὶ τοὺς κληρικούς τοῦ κλήρου· εἰ δὲ λαϊκοὶ εἶεν, ἀναθεματίζεσθαι. Κατὰ τὸν ἴσον δὲ τρόπον, εἰ φωραθῇεν τινες εἴτε ἐπίσκοποι, εἴτε κληρικοὶ, εἴτε λαϊκοὶ ἢ φρονοῦντες ἢ διδάσκοντες τὰ ἐν τῇ προκομισθείσῃ ἐκθέσει παρὰ Χαρισίου τοῦ πρεσβυτέρου, περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἤγουν τὰ μιστὰ καὶ διαστραμμένα τοῦ Νεστορίου δόγματα, ἃ καὶ ὑποτέτακται, ὑποχρίσθωσαν τῇ ἀποφάσει τῆς ἀγίας ταύτης καὶ οἰκουμένης συνόδου ὥστε δηλονότι, τὸν μὲν ἐπίσκοπον ἀπαλλοτριούσθαι τῆς ἐπισκοπῆς καὶ εἶναι καθηρημένον, τὸν δὲ κληρικὸν ὁμοίως ἐκπίπτειν τοῦ κλήρου. Εἰ δὲ λαϊκός τις εἴη, καὶ οὗτος ἀναθεματίζεσθω καθὼς εἴρηται.

ἡ δὲ ἐκφραστὴς ἐκπροσλήσις γίνεται αὕτη παρὰ τῶν Κυπρίων ἐπισκόπων

ἡ. Πρᾶγμα παρὰ τοὺς ἐκκλησιαστικούς θρισμούς καὶ τοὺς κανόνας τῶν ἁγίων πατέρων καινοτομούμενοι, καὶ τῆς πάντων ἐλευθερίας ἀπτόμενοι, προσήγγειλεν ὁ Θεοφιλέστατος συνεπίσκοπος Ῥηγῆτος, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ θεοφιλέστατοι ἐπίσκοποι τῆς Κυπρίων ἐπαρχίας, Ζήνων καὶ Εὐάγριος. Ὅθεν ἐπειδὴ τὰ κοινὰ πάθη μείζονος δεῖται τῆς θεραπείας, ὥς καὶ μείζονα τὴν βλάβην φέροντα

ex iudaismo, vel ex quacumque secta, eos, si sint quidem episcopi, vel clerici ab episcopatu esse alienos episcopos, et clericos a clero: si autem sint laici, anathematizari. Eodem autem modo si deprehensi fuerint aliqui, sive episcopi, sive clerici, sive laici, vel sentire vel docere ea quae sunt in expositione allata a Charisio presbytero de humanae naturae susceptione unigeniti Filii Dei, sive scelerata et perversa Nestorii dogmata, quae etiam subiecta sunt, subiiciantur sententiae huius sanctae et universalis synodi, ut episcopus quidem scilicet sit ab episcopatu alienus, clericus autem gradu similiter excidat. Si sit autem quis laicus, anathematizetur ipse, ut prius dictum est.

Decretum promulgatum ad instantiam in Synodo factam a Cypriis episcopis.

8. Rem praeter leges ecclesiasticas et sanctorum patrum canones innovatam et omnium libertatem attingentem, renuntiavit nobis in primis pius episcopus Reginus, et qui cum eo sunt Cypriorum provinciae religiosissimi episcopi Zeno et Evagrius. Quamobrem quoniam communes morbi maiori medicina opus habent, ut qui maius etiam dam-

Con. 8. Titulus in omnibus edd. libris desideratur. Integer legitur in vallicell. vatic. 1, 2, 3. — ἁγίων αποστόλων trapez. et vett. edit. Balsam. et Zonar. quos sequitur Rhalli — ἐυλαβίστατοι Ioan. Antioch. tit. 1, petrob. trapez. Bevereg. Nomocan. — καὶ μάλιστα cum vatic. 1, 2, palat. Rhalli, et codice quem sequutus est Gentianus Hervetus. Om. caeteri inter quos vatic. 3, petrob. trapez. φέροντα ὀρίζομεν ὥστε εἰ μὴ ἴδοι; vallicell. — ἀρχαίον om. Ioan. Antioch. — καὶ δὲ καὶ δὲ

τῶν λιβ. καὶ δὲ τῶν id. — κατὰ κύριον id. — τῶν ἁγίων πατέρων id. Bever. Nomocan. εὐσεβιστάτων Io. Antioch. — τὸ αὐτὸ δὲ καὶ id. — ὅπαν. ἐκκλησίαν Pedal. — παραβλαπέντες Ioan. Antioch. — ἤγουν τ. π. α. om. vatic. 3; ἤγουν ἐπὶ τισιν palat. — ὑφ' ἑαυτῶν cum Ioan. Antioch. et plerisque codd. ὑφ' ἑαυτὸν Rhalli. — ποιῆκε βλασφ. Ioan. Antioch. — τοῦτον ἀποδίδ. Iustell. — ἀβίαστα αὐτῆς vatic. 2. — ἐκρχῆς ἀναδιν Iustell. — προστημίσει Ioan. Antioch.

καὶ μάλιστα εἰ μὴδὲ ἔθος ἀρχαῖον παρηκολούθησιν, ὥστε τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ἀντιοχείων πόλεως τὰς ἐν Κύπρῳ ποιιῖσθαι χειροτονίας, κατὰ τῶν λιβέλλων καθὰ διὰ τῶν οἰκείων φωνῶν ἐδίδαξαν οἱ εὐλαβίστατοι ἄνδρες, οἱ τὴν πρόσοδον τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ ποιησάμενοι, ἔξουσι τὸ ἀνεπηρέαστον καὶ ἀβίαστον οἱ τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν κατὰ τὴν Κύπρον προειστώτες κατὰ τοὺς κανόνας τῶν ὁσίων πατέρων καὶ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν, δι' ἑαυτῶν τὰς χειροτονίας τῶν εὐλαβιστάτων ἐπισκόπων ποιούμενοι. Τὸ δὲ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων διοικήσεων καὶ τῶν ἀπανταχοῦ ἐπαρχιῶν παραφυλαχθήσεται ὥστε μηδένα τῶν Θεοφιλειστάτων ἐπισκόπων ἐπαρχίαν ἑτέραν οὐκ οὔσαν ἄνωθεν καὶ ἐξαρχῆς ὑπὸ τὴν αὐτοῦ, ἤγουν τῶν πρὸ αὐτοῦ χιῖρα, καταλαμβάνειν· ἀλλ' εἰ καὶ τις κατέλαβι, καὶ ὑφ' ἑαυτῷ πεποιήται βιασάμενος, τοῦτον ἀποδιδόναι, ἵνα μὴ τῶν πατέρων οἱ κανόνες παραβαίνωνται, μὴδὲ ἐν ἱερουργίας προσχήματι, ἐξουσίας κοσμικῆς τύφος παρεισδύηται, μὴδὲ λάθωμεν τὴν ἐλευθερίαν κατὰ μικρὸν ἀπολίσαντες, ἣν ἡμῖν ἔδωκέναι τῷ ἰδίῳ αἵματι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ πάντων ἀνθρώπων ἐλευθερωτής. Ἐδοξέ τσιν οὖν τῇ ἁγίᾳ καὶ οἰκουμηνικῇ συνόδῳ, σῶζεσθαι ἐκάστη ἐπαρχία καθαρὰ καὶ ἀβίαστα τὰ αὐτῇ προσόντα δίκαια ἐξαρχῆς ἄνωθεν, κατὰ τὸ πάλαι κρατῆσαν ἔθος, ἅδειαν ἔχοντος ἐκάστου μητροπολίτου τὰ ἴσα τῶν πεπραγμένων πρὸς τὸ οἰκεῖον ἀσφαλὲς ἐκλαβεῖν. Εἰ δέ τις μαχόμενον τύπον τοῖς νῦν ὀρισμένοις προκομίσει, ἄκυρον τοῦτον εἶναι ἔδοξε τῇ ἁγίᾳ πάσῃ καὶ οἰκουμηνικῇ συνόδῳ.

num afferant, et maxime si neque antiqua consuetudo consecuta est, ut antiochenae civitatis episcopus in Cypro ordinationes faciat, quemadmodum et libellis et propriis vocibus nos docuerunt viri religiosissimi, qui ad sanctam synodum accesserunt: iis qui sacrosanctis Cypri ecclesiis praesunt, fraudi ac probro non erit, nec ulla vis aut impedimentum eis afferetur, si secundum sanctorum patrum canones et antiquam consuetudinem, per se religiosissimorum episcoporum electiones faciant. Idem autem et in aliis dioecesibus, et quae sunt ubique, provinciis servabitur: ut nullus religiosissimorum episcoporum provinciam aliam, quae non multis retro annis et ab initio sub sua vel eorum qui illum praecesserunt, manu fuerit, invadat, sed et si quis invaserit, et sibi per vim submiserit, eam reddat, ne sanctorum patrum canones transilientur, nec sub sacerdotalis muneris praetextu, saecularis potestatis fastus subeat, nec libertatem paulatim imprudentes amittamus, quam nobis proprio sanguine dedit Dominus Iesus Christus, omnium hominum liberator. Sanctae ergo et universali synodo visum est, ut unicuique provinciae pura et inviolata serventur iura, quae ab initio et multis retro annis habet, secundum consuetudinem, quae iam olim servata, potestatem habente unoquoque metropolitano, actorum exemplaria ad suam securitatem accipere. Si quis autem constitutionem aliquam iis quae nunc definita sunt, repugnantem attulerit, eam quoque esse irritam visum est toti sanctae et universali synodo.

Επιστολή τῆς αὐτῆς ἁγίας καὶ οἰκουμένης τρίτης συνόδου πρὸς τὴν ἐν Παμφίλῃ εὐαγῇ συνόδον, περὶ Εὐσταθίου, τοῦ γινομένου αὐτῶν μετροπολίτου.

Μετὰ βουλῆς πάντα ποιῶν, τῆς διαπιστώσεως λιγούσης γραφῆς, χρεὶ δὲ μάλιστα τοὺς ἱεραῖς λαχόντας μετὰ πάσης ἀκριβείας τὴν ἐξ ἅπασι τοῖς πρακτικαῖς ποιῶσθαι εἰσαγγελίαν. Διαβιούν γὰρ οὕτως ἐθέλουσιν, ἐν καλῇ τῆς ἐλπίδος κείσθαι το τὰ κατ' αὐτοὺς καὶ οἶον ἐξ οὐρίας ἐν τοῖς κατ' οὐχὴν ἀποξίρεσθαι συμβαίνειν καὶ παλὺ τόγι εἰκὸς ὁ λόγος ἔχει ἄλλ' οἶδον, ἐστὶ ὅτι, ἐρμεία καὶ ἀφόρητος λύπη, κατασπῆσασα τοῦ, καταδολῦσαι τε θειῶς αὐτόν, καὶ τῆς τῶν διόντων ἀποκομίσει θρησκείας, ἀναπῶσαι τε τὸ περὶ αὐτοῦ ἀδικεῖν, ὥς τε τῶν ἀνησιζήτων ἰδίῳ. Τοιοῦτον τι πιπυρότα τοῖς αὐτοῖς τὸν εὐλαβίστατον καὶ θεοσεβίστατον ἐπίσκοπον Εὐσταθίου. Καχιστοτόνηται μὲν γὰρ, ὡς μαρτυρεῖται, κατονικῶς τεθροβημένος δὲ, ὡς φησι, παρὰ τικῶν, καὶ ἀδοκῆτοις περιστάσεσιν ἐμβριθεύς, εἴτα ἐκ πολλῆς ὡγῶν ἀπραγμοσύνης ἀτιμῶς τὴν ἀντίστασιν τῶν ἐπισημίων αὐτῷ φροντίζων, καὶ περ ἐπαρρησιάζει τὰς παρὰ τῶν ἐπισημίων αὐτῷ δυσφημίας ἐννοήσας, παρρησιάζει, οὐκ ἴσμεν ὅπως, προσεγγίσει βιβλίον. Ἐξαι γὰρ, ὡς ἀπαξ ἐγκυβισμένον ἱερατικὴν φροντίδα, ταύτης ἐχισθῆαι μετ' εὐρωστίας πνευματικῆς, καὶ οἶον ἀνταποδύσθαι τοῖς πόντοις, καὶ ἰδρύει τὸν ἐμμελῶς ἀνελκίστι ὑπομῖνα. Ἐπειδὴ δὲ ἀπαξ ὀλιγῶς, ἔχοντα παρὶδῆξιν ἰσχυρόν, τοῦτο παθὼν ἐξ ἀπραγμοσύνης μᾶλλον, ἢ ὀνόου καὶ βλάβης, καχιστοτόνηται ἀναγκαίως ἢ ὑμέτερα θεοσιβία τὸν εὐλαβίστατον καὶ θεοσεβίστατον ἀνελκίστι καὶ συνεπίσκοπον Θεόδωρον, φροντίζοντα τῆς ἐκκλησίας· οὐ γὰρ ἂν ἀκόλουθον χρεῖν αὐτὸν καὶ ἐπιστάτου εἶχε διατελεῖν τοῦ Σωτῆρος τὰ ποιήματα. Ἐπειδὴ δὲ προσέλαβεν κλήριν, οὐ περὶ τῆς πολιῆς, οὐδὲ τῆς ἐκκλησίας φιλοτιμῶν τῷ μνημονεύοντι θεοσεβίστατι ἐπισκόπῳ Θεόδωρῳ, ἐξαιτῶν δὲ τὴν τοῦ ἐπισκόπου τιμὴν καὶ κλήσιν, συνελάσσωμεν ἅπαντες τῷ πρεσβυτέρῳ καὶ λοιποῖς οἰκουμενικοῖς τοῦ αὐτοῦ δάκρυον ἐκτενέμεν μαδίον, εἰ καθάριστον ἵκοντο ὑπομῖναται ὁ μνημονεύειν, ἢ γοῦν ἐπὶ τισὶ τῶν αἰτοῦν ἐκκλησιαστικῶν παρὰ τῶν καταβλαφερῶν αὐτοῦ τῆς ὑποκλήσεως. Καὶ δὲ ἐμμελῶς περὶ αὐτοῦ τὸν τοιοῦτον οὐδὲν, γινώσκοντες δὲ μᾶλλον τῷ μνημονεύοντι αὐτὸν ἐκκλησιαστικῶς τὴν παρὰ τῶν. Ὅτι οὐδὲ τῇ ὑμετέρᾳ θεοσεβείᾳ ἐμμελῶς χρεῖται τὴν διότις ἐκτενέμεν αὐτοῦ τοῦτον τὸν μνημονεύοντα εὐλαβίστατον ἐπίσκοπον Θεόδωρον. Ἐπειδὴ δὲ τῇ ἀπραγμοσύνῃ τοῦ αὐτοῦ οὐ σφαιρῶς φιλοτιμῶν ἀπολούδον, ἔδει δὲ μᾶλλον ἐκτενέμεν πρεσβυτέρῳ, ἔξω καὶ πολιῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτοῦ, καὶ πατρῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐν μακροῖς οὕτως γινόμενα χρόνους, ἐκτενέμεν, καὶ ἐκτενέμεν, εἶχα πάσης ἀντιλογίας, ἔχει αὐτόν το τε τῆς ἐπισκοπῆς ὄνομα καὶ τὴν τιμὴν, καὶ τὸν οἰκουμένης οὕτω μόνον, ὥστε μὴ χρεῖται αὐτοῦ, μὴ μὴ ἐκκλησιαστικῶν καταλαβόντα ἱερατικὴν ἐξ ἰδίας αὐτοῦ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς ἀπὸ συμπαράλαβαν, εἴτερον ἐκτενέμεν, ἢ τῶν, παρὰ αὐτοῦ καὶ συνεπίσκοπον, κατὰ διαθεσίαν καὶ ἀγάπην τὴν ἐν Χριστῷ. Ἐξ δὲ τῆς βουλεύσεως χρηστέμεν ἐπ' αὐτῷ, ἢ οὐκ ἢ εἰς τὸ μετὰ ταῦτα, ἀριστοῦ καὶ τοῦτο τὸ ἁγία συνόδου.

contradictione episcopatus nomen habeat et honorem neque ecclesias occupans propria auctoritate sacra obeat, nisi vel utique assumptus, sive etiam si evenierit, permissus a fratre et coepiscopo, secundum

Si quid autem etiam benignius consuleritis, vel nunc

Epistola eiusdem sanctae Ephesinae synodi ad sacram in Pamphilia synodum, de Eustathio, qui fuit eorum metropolitanus.

Cum divinitus inspirata scriptura dicat: « Fac omnia cum consilio, » maxime quidem oportet eos qui sacerdotis gradum sortiti sunt, quam fieri potest accuratissime omnia quae sunt agenda, inquirere atque examinare. His enim qui vitam ita volunt instituere circa ea quae ad se pertinent, spem pulchre collocatam habebunt, et tamquam secundo vento ea pro voto succedere continget: et magnam quidem habet verisimilitudinem oratio. Sed acerbus et intolerabilis dolor, mentem aliquando opprimens, eam et valde perturbat et ab eorum quae fieri oportet, persecutione abducit, et persuadet ut quod iniuriam facere suapte natura consuevit, id tamquam aliquid conducibile respiciat. Tale quid in primis pio et religioso episcopo Eustathio accidisse vidimus. Canonicè enim, ut pro testimonio dictum est, electus est. Cum autem esset a nonnullis perturbatus, ut ait, et in inopinatas negotiorum circumstantias incidisset, et prae nimia negotii gerendi suscipiendique laboris fuga defessus esset, ad sustinendas fortiorque ferendas curas quae sibi afferebantur, cum maledicta quae in eum ab imminentibus adversariis congerebantur, amovere posset, renuntiationis libellum nescio quomodo obtulit. Oportebat enim eum, utpote cui sacerdotalis cura semel mandata ac tradita esset, ei cum spiritali robore insistere, et labores veluti subire et sudorem cui merces proposita est, lubenter suscipere. Quoniam autem seipsum semel negligentem esse ostendit, idque et potius propter negotii ac laboris fugam, quam propter inertiam ac socordiam accidit, necessario vestra pious in primis religiosum Deique cultorem maximum, fratrem nostrum et coepiscopum Theodorum, ecclesiae curam gesturum ordinavit. Neque enim erat honestum ut ea vidua esset et absque rectore essent Servatoris greges. Sed quoniam fletus accessit, non de civitate nec de ecclesia cum religiosissimo episcopo Theodoro, cuius meminimus, ambiciose contendens, sed episcopi interim honorem et appellationem postulans: omnes senis misericordia moti sumus, communes et esse eius lacrymas arbitrati, scire contendimus an legitimam depositionem praedictus subierit, an ab aliquibus qui de eius existimatione nugali sunt, aliquorum gravium et indignorum criminum convictus fuerit. Atqui didicimus nihil eiusmodi ab eo factum esse, praedicto pro crimine potius fuisse ipsam renuntiationem. Unde nec de vestra pietate querimus, quae in eius locum praedictum Theodorum, ut par fuit, ordinavit. Sed quoniam viro non nimis vehementer succensere est consentaneum, quod sit negotium et laborum fugitanti: sed senis potius misereri oportet, qui extra civitatem quae eum tulit et patrios ritus vitaeque instituta, tam longo tempore fuerit, aequum censuimus et statuimus ut sine omni et communionem: ita tamen ut neque ipse ordinet, vel in posterum, id quoque placebit sanctae synodo.

ANNOTATIONES.

(1) «*Ephesinos* canones nulla versio profert, sicut nec praeferebat codex graecus Dionysii, neque haec synodus proprie simul condidit octo illos canones quos Iustelli editio exhibet, sed ex diversis eius actionibus hinc et hinc excerpti fuere: id posteriori tantum tempore factum fuit.» Ita Ballerini, scite quidem et probe. Canones enim sex priores sunt in act. VII, (Harduin. 1. p. 1622. Labb. ed. venet. III, 1326); neque plures ex codicibus ipsis Acoemetarum, translatos fuisse testatur Synodicon casinense VI saeculi. Canon 7 extat in act. VI, et can. 8 in act. VII. Desiderantur apud Ioannem Antiochen. can. 6 et 7; in eiusd. prologo septem tantum memorantur, sed cum in operis corpore octavus quoque profertur, iam omnes sub ipsius oculis fuisse videntur: id quod infra diligentius expendere iuvat. Quot quidem supersunt et circumferuntur, tot ro vora omnibus codicibus nostris insertos invenimus. Unde nemo satis mirabitur qua socordia quave audacia Espenius, cum omnes graecorum conciliorum canones exponendos sibi suscepisset, ephesinos omnes, ne monito quidem lectore, silentio suppresserit.

(2) *Deicietur*. De varietate lectionis *Κελεύουσιν* pro *Κελεύουσιν* quae in codicibus nostris occurrit, bene iam Balsamon monuit, idemque praeterea post Zonaram sine ambage recipit, ita S. Cyrillum synodo ephesinae praefuisse, ut S. Celestini romani papae locum teneret. Neque etiam dissimulanda alia Ioannis Scholastici varietas, quam, expuncto Celestii nomine, legatur τὰ τοῦ Ἀρίου καὶ Νεστορίου, confirmatur id quod iam Gregorius M. carpsit, nimirum «sicut chalcedonensis synodus in uno loco ab ecclesia constantinopolitana falsata est, ita aliquid in ephesina factum fuisse (epistolar. V, 14).» Praeter illud enim quod vix quidquam in actis vulgatis de Ario supersit, hanc sane lectionem doctissimus Scholasticus de suo non finxit, sed in sin-

terioribus legit et antiquissimis exemplaribus.

(3) *Afferre*. Tritum est apud Graecos et plenis buccis in synodo florentina conclamatum, schismaticam esse aut haeticam ecclesiam romanam, quae huius canonis oblita, symbolo vocem *Filioque* addiderit. Sed ne post sexcentos alios iterum regeram voce illa nihil addi, sed solum exponi fidem nicaenam contra ea quae tam Nestorius ab Ephesinis patribus damnatus, quam antea Macedonius invexerant, satis erit Balsamoni Beveregium opponere, aientem: «Hic Balsamon egregie hallucinatur. Non enim post edicti alicuius et symboli nicaeni lectionem, editus est hic canon, ut Balsamon hic affirmat, sed post lectum Charisii libellum et symbolum nestorianum. Hinc autem patet Balsamonem acta concilii huius non vidisse vel saltem non accurate satis consuluisse, cum haec commentabatur.» Immo omnia vidit, consuluit, dissimulavitque, ut ipsa fidem commentaria faciunt; vereor ne etiam consilio sustulerit titulum illum quo decreti scopus declaratur, quamquam cum in plerisque nostris codicibus Balsamone antiquioribus legamus integerrimum. Quid plura? Suspicio vehemens non deest et totum hunc canonem esse additamentum valde dubiae originis. Certum est a Ioanne scholastico septem tantum memorari in prologo et nullibi excitari sive sextum, sive septimum canonem. Quod vero spectat ad octavum titulo primo insertum, eundem aperte septimum inscripsit auctor Nomocanonis acque a Iustello editus et Ioanne paulo recentior. Ita igitur scriptum in utriusque codicibus erat, ita post Nomocanonem legit Photius, qui septem pariter numerat in genuino canonicae suae syllogae prologo; id quod stare nequit quominus praecedens septimus aut e numero canonum expungatur, aut saltem post saeculum IX vel inventus fuisse, vel confictus ex corrasis Chalcedonensium actibus existimetur.

CONCILII OECUMENICI CHALCEDONENSIS

CANONES XXX.

TIT. I. Ut sanctorum patrum regulae illibatae servantur. — II. Ut nullus episcopus (aut quilibet ex clero) per pecunias ordinetur. — III. Ut nullus episcopus aut clericus aut monachus conductor existat. — IV. De honore monachorum et ut nullis se actibus vel ecclesiasticis vel secularibus se misceant, nec alienum servum praeter conscientiam Domini recipiant. — V. De episcopis vel clericis, ut de civitate in civitatem non transeant. — VI. Ut nullam absolute liceat ordinari. — VII. Ut si quis clericum vel monachum se professus, ad saeculum redierit, anathematizetur. — VIII. De clericis vel dispensatoribus pauperum vel monasteriorum, ut sub episcopi sui potestate permaneant. — IX. Ut clerici inter se confluentes adeant episcopum proprium et saecularia iudicia non requirant. — X. Ut nullus clericus in duabus ministret ecclesiis. — XI. Ut cunctis pauperibus epistularia (sic cod. noster palat. 577) tribuantur, honoratioribus vero personis commendatitiae litterae. — XII. Ut in una provincia unus sit metropolitanus episcopus. — XIII. Ut in aliena ecclesia clerici non ministrent. — XIV. Quod in quibusdam provinciis lectores uxores accipere permittuntur. — XV. De diaconissis mulieribus. — XVI. De virginibus et monachis. — XVII. De paroeciis rusticis. — XVIII. De conspiratione vel coniuratione. — XIX. Ut secundo in anno concilia celebrentur. — XX. Ut clerici ad civitatem non transeant. — XXI. De accusatoribus episcoporum (aut clericorum). — XXII. — Ut post obitum episcopi res eius clerici diripere non praesumant. — XXIII. De excommunicatis clericis et monachis [alias de clericis et monachis, qui praeter voluntatem sui episcopi ad urbem regiam constantinopolim veniunt]. — XXIV. De sacratis monasteriis, ut habitatio saecularium non fiant. — XXV. De ordinationibus episcoporum (non differendis). — XXVI. De oeconomis, id est dispensatoribus ecclesiae constituendis. — XXVII. De corruptoribus mulierum (hucusque dionysiani tituli). — XXVIII. De privilegiis ecclesiae constantinopolitanae. — XXIX. De episcopis ad gradum presbyterorum non reducendis. — XXX. De consuetudine episcoporum aegyptiorum, vacante alexandrina sede.

α'. Τοὺς παρὰ τῶν ἁγίων πατέρων καθ' ἑκάστην σύνοδον, ἄχρι τοῦ νῦν ἐκτιθέντας κανόνας κρατεῖν ἰδικαιώσαμεν.

β'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἐπὶ χρήμασι χειροτονίαν ποιήσαιο, καὶ εἰς πρᾶσιν καταγάγοι τὴν ἄψατον χάριν, καὶ χειροτονήσοι ἐπὶ χρήμασιν ἐπίσκοπον,

1. Regulas sanctorum patrum, per singula nunc usque concilia constitutas, proprium robur obtinere decrevimus (1).

2. Si quis episcopus per pecuniam fecerit ordinationem, et sub pretio redegerit gratiam, quae non potest vendi, ordinaveritque per pecunias episcopum, aut presbyterum,

Titulus vulgatus in conciliis: Ὁμοῖ ἑλληνοιστικοὶ ἐκτιθέντες παρὰ τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμένης συνόδου, τῆς ἐν χαλκεδόνι συναχθείσης. In vallicelliano: Κανόνες τῶν χλ' ἁγίων καὶ μαρτύρων πατέρων, τῶν ἐν χαλκεδόνι συναλθέντων ἐπὶ Μαρκεσιανοῦ τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως. In vaticano 2, 3 4, palat.: Κανόνες τῶν χλ' ἁγίων πατέρων ἐν χαλκ. συναλθ. ἐπὶ ἐπατείας Μαρκεσιανοῦ τοῦ αἰώνιος αὐγούστου καὶ τοῦ θελωθεομήτου τῇ πρὸ π' Καλ. νοεμβρίου. (σιπτεμβρίου vatic. 2). Singularem notam temporis per futuram consulis significationem nuper cl. eques de Rossi egregie illustravit ab initio tom. I Inscript. christianar. in proleg. Alios titulos in col-

lectionibus latinis ibidem praefixos hisdem canonibus collegimus cum magnae varietatum copia cl. Ballerini in tom. III. Opp. S. Leonis p. 226, 227 not.

Can. 1. Τοὺς ἀπὸ τῶν ἁγ. π. petroburg. 2.

Can. 2. Κατάγοι lo. Antioch. tit. 11. — χειροτονία vatic. 834, dicendus infra vatic. 4. — ἡ χορηγία om. Ioan. Antioch. — περισπούδον ἢ διακονον vatic. 1, 2, Ioan. Antioch. — καταριθμουμένη vatic. 2, Ioan. Antioch, palatin. — προβαλοῖτο id. — ἡ προσμονή Brun. — καὶ ἐλογχθεὶς Ioan. Antioch. — οἰκίαν om. Bevereg. — ὅπου λειτουργεῖν ἐπὶ χρήμασιν Ioan. Antiochen. — φανῇ Nomocan. russ. — λαϊκός ἢ μοναχός Ioan. Antiochen.

ἢ χωρεπίσκοπον, ἢ πρεσβυτέρους, ἢ διακόνους, ἢ ἑτερόν τινα τῶν ἐν τῷ κλήρῳ καθιερωμένων, ἢ προβάλλοιτο ἐπὶ χρήμασι οἰκονόμον, ἢ ἑκδικον, ἢ παρამονάριον, ἢ ὅλως τινὰ τοῦ κανόνος, δι' αἰσχροκέρδειαν οἰκίαν· ὁ τοῦτο ἐπιχειρήσας ἐλιγχνεῖς, κινδυνεύει περὶ τὸν οἰκεῖον βαθμόν. Καὶ ὁ χειροτονούμενος, μηδὲν ἐκ τῆς κατ' ἐμπορίαν ὠφελείᾳ χειροτονίας ἢ προβολῆς ἀλλ' ἔστω ἀλλότριος τῆς ἀξίας ἢ τοῦ φροντισματος, οὐπὲρ ἐπὶ χρήμασι ἔτυχεν. Εἰ δέ τις καὶ μεσιτεύων φανείη τοῖς οὕτως αἰσχροῖς καὶ ἀθεμίτοις λήμμασι, καὶ οὗτος, εἰ μὲν κληρικὸς εἴη, τοῦ οἰκείου ἐκπιπτέτω βαθμοῦ· εἰ δὲ λαϊκός, ἢ μονάζων, ἀναθεματίζεσθω.

γ'. Ἦλθεν εἰς τὴν ἀγίαν σύνοδον, ὅτι τῶν ἐν τῷ κλήρῳ κατειλεγμένων τινές, διὰ αἰσχροκέρδειαν, ἀλλοτρίων κτημάτων γίνονται μισθωταί, καὶ πράγματα κοσμικὰ ἐργολαβοῦσι, τῆς μὲν τοῦ Θεοῦ λειτουργίας καταρρέθυμουντες, τοὺς δὲ τῶν κοσμικῶν ὑποτρέχοντες οἴκους, καὶ οὐσιῶν χειρισμοὺς ἀναυχοίμενοι διὰ φιλαργυρίαν. Ὡρισε τοίνυν ἡ ἀγία καὶ μεγάλη σύνοδος, μηδένα τοῦ λοιποῦ, μὴ ἐπίσκοπον, μὴ κληρικόν, μὴ μονάζοντα, ἢ μισθοῦσθαι κτήματα, ἢ πραγμάτων ἐπιστάγειν ἑαυτὸν κοσμικαῖς διοικήσεσι· πλὴν εἰ μὴ πού τις ἐκ νόμων καλοῖτο εἰς ἀφελίκων ἀπαραίτητον ἐπιτροπὴν, ἢ ὁ τῆς πόλεως ἐπίσκοπος ἐκκλησιαστικῶν ἐπιτρέψαι φροντίζειν πραγμάτων, ἢ ὀρφανῶν καὶ χηρῶν ἀπρονοήτων, καὶ τῶν προσώπων τῶν μάλιστα τῆς ἐκκλησιαστικῆς διομένων βοη-

aut diaconum, vel quemlibet ex his qui connumerantur in clero, aut promoverit per pecunias dispensatorem, aut defensorem, aut mansionarium (2) vel quemquam, qui subiectus est regulæ, pro suo turpissimi lucri commodo: is, cui hoc attentanti probatum fuerit, proprii gradus periculo subiacet. Et qui ordinatus est, nihil ex hac ordinatione, vel promotione, quæ est per negotiationem facta, proficiat: sed sit alienus a dignitate, vel sollicitudine, quam pecuniis quaesivit. Si quis vero mediator tam turpibus et nefandis datis vel accipitis extiterit, siquidem clericus fuerit, proprio gradu decidat; si vero laicus, aut monachus, anathematizetur.

3. Pervenit ad sanctam synodum quod quidam, qui in clero videntur allecti, propter lucra turpia conductores alienarum possessionum fiant, et saecularia negotia sub cura sua suscipiant: Dei quidem ministerium parvipendentes, saecularium vero discurrentes domos, et propter avaritiam patrimoniorum sollicitudines assumentes. Decrevit itaque sanctum hoc magnumque concilium, nullum deinceps, non episcopum, non clericum, vel monachum, aut possessiones conducere, aut negotiis saecularibus se miscere, praeter pupillorum, si forte leges imponant, inexcusabilem curam, aut civitatis episcopus ecclesiasticarum rerum sollicitudinem habere praecipiat, aut orphanorum, et viduarum, earumque quæ sine ulla provisione sunt personarum, quæ maximo ecclesiastico indi-

Can. 3. Δι' οἰκίαν αἰσχροκ. Bruns. et vulg. concil. — ἐργολαβανόντας vallicell. — πραγματῶν κοσμικῶν ἐπιστάγειν Ioan. Antiochen. tit. 14; κτημάτων ἐπιστάγειν trapez. ἢ πραγμάτων ἢ ἐπιστάγ. vulgata concil. Bruns. Bevereg. — παριστ. ἑαυτὸν διοικῶν Ioan. Antiochen.

— καλοῖτό τις εἰς ἀφελίκων παῖδων Ioan. Antiochen. vallicell. — ἐπιτρέπει Ioan. Antioch. vatic. 3. — ἢ χηρῶν Rhall. — φόβον τοῦ πατρὸς trapez. column. vallicell. — παρεμβαίνειν Nomocan. — ἐπιχειρεῖν Ioan. Antioch. vallicell. — τοῖς ἐκκλησιαστικαῖς Ioan. Antioch.

θείας, διὰ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ. Εἰ δέ τις παραβαίνειν τὰ ὠρισμένα τοῦ λοιποῦ ἐπιχειρήσει, ὁ τοιοῦτος ἐκκλησιαστικοῖς ὑποκείσθω ἐπιτιμίαις.

δ'. Οἱ ἀληθῶς καὶ εἰλικρινῶς τὸν μονήρην μετῴντες βίον, τῆς πρᾶξησός τινος ἀξιούσθωσαν τιμῆς. Ἐπειδὴ δὲ τινες τῷ μοναχικῷ κεχρημένοι προσχήματι, τὰς τε ἐκκλησίας καὶ τὰ πολιτικά διαταράσσουσι πράγματα, περιϊόντες ἀδιαφόρως ἐν ταῖς πόλεσιν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ μοναστήρια ἑαυτοῖς συνιστᾶν ἐπιτηδεύοντες· ἔδοξε μηδένα μὲν μηδαμοῦ οἰκοδομεῖν μηδὲ συνιστᾶν μοναστήριον ἢ εὐκτήριον οἶκον παρὰ γνώμην τοῦ τῆς πόλεως ἐπισκόπου, τοὺς δὲ καθ' ἑκάστην πόλιν καὶ χώραν μονάζοντας, ὑποτιτάχθαι τῷ ἐπισκόπῳ, καὶ τὴν ἡσυχίαν ἀσπάζεσθαι, καὶ προσέχειν μόνῃ τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ ἐν οἷς τέτοις ἀπειτάζαντο προσκαρτεροῦντες· μήτε δὲ ἐκκλησιαστικοῖς μήτε βιωτικοῖς παρενοχλεῖν πράγμασιν ἢ ἐπικοινωνεῖν, καταλιμπάνοντας τὰ ἴδια μοναστήρια, εἰ μὴ ποτε ἄρα ἐπιτραπῇ διὰ χρείαν ἀναγκαίαν ὑπὸ τοῦ τῆς πόλεως ἐπισκόπου. Μηδένα δὲ προσδέχεσθαι ἐν τοῖς μοναστηρίοις δοῦλον ἢ τῷ μονάσαι παρὰ γνώμην τοῦ ἰδίου δεσπότου. Τὸν δὲ παραβαίνοντα τοῦτον ἡμῶν τὸν ὅρον, ὠρίσαμεν ἀκοινώνητον εἶναι, ἵνα μὴ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ βλασφημῇται. Τὸν μὲν τοι ἐπίσκοπον τῆς πόλεως, χρὴ τὴν δέουσαν πρόνοιαν ποιῆσθαι τῶν μοναστηρίων.

ε'. Περὶ τῶν μεταβαινόντων ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν ἐπισκόπων ἢ κληρικῶν,

gent adiutorio, propter timorem Domini causa deponat. Si quis autem transgredi de caetero statuta tentaverit, huiusmodi ecclesiasticis increpationibus subiacebit.

4. Qui vere et sincero singularem sectantur vitam (3), competenter honorentur: quoniam vero quidam, utentes habitu monachi, ecclesiastica negotia civiliaque conturbant, circumeuntes indifferenter urbes, nec non et monasteria sibi instruere tentantes, placuit nullum quidem usquam aedificare aut constituere monasterium, vel orationis domum, praeter conscientiam civitatis episcopi. Monachos vero per unamquamque civitatem, aut regionem, subiectos esse episcopo, et quietem diligere, et intentos esse tantummodo ieiunio et orationi, in locis quibus renuntiaverunt saeculo permanentes. Nec ecclesiasticis vero, nec saecularibus negotiis communicent, vel in aliquo sint molesti, propria monasteria deserentes, nisi forte his praecipitur propter opus necessarium ab episcopo civitatis. Nullum vero recipere in monasteriis servum obtentu monachi, praeter sui domini conscientiam. Transgredientem vero hanc definitionem nostram excommunicatum esse decrevimus, ne nomen Dei blasphemetur. Verumtamen episcopum convenit civitatis competentem monasteriorum providentiam gerere.

5. De his qui transmigrant de civitate in civitatem episcopis, aut clericis, placuit

Can. 4. Ἐπειδὴ τινες Io. Antioch. tit. 33. — σχήματι Iustell. in marg. vallicell. — τὰς ἐκκλησίας Ioan. Antioch. — ἐκ — ταραίνουσιν vallicell. — διαφόρως column. vatic. 3. — μηδένα μηδαμοῦ Ioan. Antiochen. — ἐπιτάξαιτο Bevereg. vett. editt. — προσκαρτεροῦνται, vulgata

concl. ἀληθινῶς προσκαρτ. vatic. 2. — ἐπὶ τὸ μονάσαι. Instell. Ioan. Antiochen. — τοὺς δὲ παραβαίνοντας... ἀκοινωνήτους vallicell.

Can. 5. Τὴν ἰδίαν ἰσχὺν vulg. concl. petroburg. Ioan. Antioch. tit. 12.

ἔδοξε τοὺς περὶ τούτων τιθέντας κανόνας παρὰ τῶν ἁγίων πατέρων ἔχειν τὴν ἰσχύν.

ς'. Μηδένα ἀπολειυμένως χειροτονεῖσθαι, μήτε πρεσβύτερον, μήτε διάκονον, μήτε ὅλως τινὰ τῶν ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ τάγματι, εἰ μὴ εἰδικῶς ἐν ἐκκλησίᾳ πόλεως ἢ κώμης, ἢ μαρτυρίῳ, ἢ μοναστηρίῳ, ὃ χειροτονούμενος ἐπικηρύττοιο. Τοὺς δὲ ἀπολύτως χειροτονουμένους ὥρῃσιν ἢ ἁγία σύνοδος ἄκυρον ἔχειν τὴν τοιαύτην χειροθεσίαν, καὶ μηδαμοῦ δύνασθαι ἐνεργεῖν ἐφ' ὕβρει τοῦ χειροτονήσαντος.

ζ'. Τοὺς ἅπαξ ἐν κλήρῳ τεταγμένους, ἢ καὶ μοναστὰς, ὥρῃσαμεν μήτε ἐπὶ στρατείαν, μήτε ἐπὶ ἀξίαν κοσμικὴν ἔρχεσθαι ἢ τοῦτο τολμῶντας, καὶ μὴ μεταμιλλομένους ὥστε ἐπιστρέψαι ἐπὶ τοῦτο ὃ διὰ Θεὸν πρότερον εἴλοντο, ἀναθεματίζεσθαι.

η'. Οἱ κληρικὲς τῶν πτωχείων καὶ μοναστηρίων καὶ μαρτυρίων, ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐν ἐκάστῃ πόλει ἐπισκόπων, κατὰ τὴν τῶν ἁγίων πατέρων παράδοσιν διαμενέτωσαν, καὶ μὴ κατὰ αὐθάδειαν ἀφηνιάτωσαν τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου. Οἱ δὲ τολμῶντες ἀνατρέπειν τὴν τοιαύτην διατύπωσιν καθ' οἷονδῆποτε τρόπον, καὶ μὴ ὑποταττόμενοι τῷ ἰδίῳ ἐπισκόπῳ· εἰ μὲν εἴεν κληρικοὶ, τοῖς τῶν κανόνων ὑποκείσθωσαν ἐπιτιμίαις· εἰ δὲ μονάζοντες ἢ λαϊκοὶ, ἴστωσαν ἀκοινῶνῃτοι.

ut canones qui de hac re a sanctis patribus statuti sunt habeant propriam firmitatem.

6. Nullum absolute ordinari debere presbyterum, aut diaconum, nec quemlibet in gradu ecclesiastico, nisi specialiter Ecclesiae civitatis, aut possessionis, aut martyrii, aut monasterii qui ordinandus est pronuntietur. Qui vero absolute ordinantur, decrevit sancta synodus irritam haberi huiusmodi manus impositionem, et nusquam posse ministrare ad ordinantis iniuriam (4).

7. Qui semel in clero deputati sunt, aut monachorum vitam expetiverunt, statuimus, neque ad militiam, neque ad dignitatem aliquam venire mundanam, aut hoc tentantes, et non agentes poenitentiam, quominus redeant ad hoc, quod propter Deum primitus elegerunt, anathematizari.

8. Clerici qui praeficiuntur ptochiis, vel qui ordinantur in monasteriis, et basilicis martyrum, sub episcoporum qui in unaquaque civitate sunt, secundum sanctorum patrum traditiones, potestate permaneant, nec per contumaciam ab episcopo suo dissiliant. Qui vero audent evertere huiusmodi formam quocumque modo, nec proprio subiiciuntur episcopo, siquidem clerici sunt, canonum correptionibus subiacebunt; si vero laici vel monachi fuerint, communione priventur.

Can. 6. Μὴ πρεσβύτερον, μὴ διάκονον, μηδέ ἰοαν. Antiochen. tit. 25. — ὁ κώμης om. Pedal. — μαρτυρίῳ column.

Can. 7. Ἡ καὶ μοναστὰς cum vatic. 2, palat. column. Rhall. Ioan. Antioch. tit. 14; ἢ καὶ μονάσοντας Bruns. vulgata; τεταγμ. καὶ μοναστὰς Pedal. trapez. — τολμήσαντας Ioan. Antioch. — μεταμιλλομένους id.

— εἴλατο vatic. 1, 3, palat.

Can. 8. Καὶ μαρτυρίῳ om. vatic. 4. — κατὰ τὰς τ. αἰ. π. παραδόσεις vallicell. — καὶ μὴ καθ' αὐθιγὰς ἢ ἀφηνιάειν vatic. 4, vulg. concil. — τοὺς ἰδίους ἐπισκόπους vallicell. vatic. 1. — τὴν τοιαύτην παράδοσιν vatic. 2. — καθ' οἷονδῆποτε ad ἐπισκόπον om. trapez. et Bevereg. Extat sine varietate in tit. 22 Ioan. Antioch.

θ'. Εἴ τις κληρικὸς πρὸς κληρικὸν πρᾶγμα ἔχει, μὴ ἐγκαταλιμπανέτω τὸν οἰκεῖον ἐπίσκοπον, καὶ ἐπὶ κοσμικὰ δικαστήρια κατατρεχέτω· ἀλλὰ πρότερον τὴν ὑπόθεσιν γυμναζέτω παρὰ τῷ ἰδίῳ ἐπισκόπῳ, ἥγουν γνώμη αὐτοῦ τοῦ ἐπισκόπου παρ' οἷς ἂν τὰ ἀμφοτέρω μέρη βούλωνται, τὰ τῆς δίκης συγκροτεῖσθαι. Εἰ δέ τις παρὰ ταῦτα ποιήσῃ, κανονικοῖς ἐπιτιμίοις ὑποκείσθω. Εἰ δὲ καὶ κληρικὸς πρᾶγμα ἔχῃ πρὸς τὸν ἴδιον ἢ καὶ πρὸς ἕτερον ἐπίσκοπον, παρὰ τῇ συνόδῳ τῆς ἐπαρχίας δικαζέσθω. Εἰ δὲ πρὸς τὸν τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας μητροπολίτην, ἐπίσκοπος ἢ κληρικὸς ἀμφισβητοῖη, καταλαμβάνετω τὸν ἑξάρχον τῆς διοικήσεως, ἢ τὸν τῆς βασιλευούσης Κωνσταντινουπόλεως θρόνον, καὶ ἐκ' αὐτῶν δικαζέσθω.

ι'. Μὴ ἐξεῖναι κληρικὸν ἐν δύο πόλεσιν κατὰ ταῦτόν καταλείεσθαι ἐκκλησίαις, ἐν ᾗ τε τὴν ἀρχὴν ἐχειροτονηθῇ, καὶ ἐν ᾗ προσέφυγεν, ὡς μείζονι δῆθεν, διὰ δόξης κινήσας ἐπιθυμίαν. Τοὺς δὲ γε τοῦτο ποιοῦντας, ἀποκαθίστασθαι τῇ ἰδίᾳ ἐκκλησίᾳ, ἐν ᾗ ἑξάρχῃς ἐχειροτονηθῆσαν, καὶ ἐκεῖ μόνον λειτουργεῖν. Εἰ μὲν τοι ἤδη τις μετετέθῃ ἐξ ἄλλης εἰς ἄλλην ἐκκλησίαν, μηδὲν τοῖς τῆς προτέρας ἐκκλησίας, ἥτοι τῶν ὑπὸ αὐτὴν μαρτυρίων ἢ πτωχείων ἢ ξενοδοχείων ἐπικοινωνεῖν πράγμασιν. Τοὺς δὲ γε τολμῶντας μετὰ τὸν ὅρον τῆς μεγάλης καὶ οἰκουμένης ταύτης συνόδου, πράττειν τι τῶν τούτων ἀπηγορευμένων, ὥρισεν ἡ ἀγία σύνοδος ἐκώσπειν τοῦ ἰδίου βαθμοῦ.

9. Si quis clericus adversus clericum habet negotium, non deserat episcopum proprium, et ad saecularia percurrat iudicia: sed prius actio ventiletur apud episcopum proprium, vel certe consilio eiusdem episcopi, apud quos utraque partes voluerint, iudicium continebunt. Si quis autem praeter haec fecerit, canonicis correctionibus subiacebit. Quod si clericus habet causam adversus episcopum proprium, vel adversus alterum, apud synodum provinciae iudicetur. Quod si adversus eiusdem provinciae metropolitani episcopus vel clericus habet querelam, petat primatem dioeceseos, aut sedem regiae urbis constantinopolitanae, et apud ipsum iudicetur.

10. Non licere clericum in duarum civitatum conscribi simul ecclesiis, et in qua initio ordinatus est, et ad quam confugit, quasi ad potiorem, ob inanis gloriae cupiditatem. Hoc autem facientes revocari debere ad suam ecclesiam, in qua primitus ordinati sunt, et ibi tantummodo ministrare. Si vero iam quis translatus est ex alia in aliam ecclesiam, prioris ecclesiae, vel martyriorum quae sub ea sunt, aut prochlorum, aut xenodochiorum rebus in nullo communicet. Eos vero qui ausi fuerint, post definitionem magnae et universalis huius synodi, quidquam ex his quae sunt prohibita, perpetrare, decrevit sancta synodus a proprio huiusmodi gradu recedere.

Can. 9. Ἐχει vatic. 1, palat. vallicell. — μὴ καταλιμπανέτω Ioan. Antioch. tit. 15. — τρεχέτω vatic. 2; μὴ κατατρεχέτω trapez. Bever. — τῷ οἰκίῳ ἐπισκόπῳ Ioan. Antioch. γνώμη τοῦ αὐτοῦ Id. — συγκροτεῖσθαι trapez. concil. vulg. Rhall. vatic. 4. — ποιήσῃ vatic. 2. — Εἰ δὲ καὶ ἀληθ. Iustell. — ἔχῃ Nomocan. — πρὸς τὸν ἴδιον Ioan. Antioch. Nomocan. ἢ καὶ ἕτερον Ioan. Antioch. — πρὸς τῆς συνόδου Id. — ἐπαρχ. δοκιμαζέσθω

palatin. — ἢ τὸν ἑξάρχον Ioan. Antioch. Pedal. Nomocan. ἢ ἑξάρχον Bevereg. — ἐπέχοντα θρόνον vatic. 2. — δικαζέσθωσαν vallicell.

Can. 10. Κληρικῷ Harduin. marg. — ἐπιθυμίαις Id. Ibid. — ἀποκαθίσταν Ioan. Antioch. tit. 19. — Ἐν ᾗ τὴν ἀρχὴν trapez. Bevereg. — Mox καὶ om. Id. — τινὲς μετετέθῃσαν Ioan. Antioch. — ἐκ' αὐτῇ μαρτυρίᾳ Ibid. — ἐπικοινωνεῖτω πράγμασι vatic. 1.

ια'. Πάντας τοὺς πένητας καὶ διομένους ἐπικουρίας, μετὰ δοκιμασίας ἐπιστολίοις, εἴτουν εἰρηνικοῖς ἐκκλησιαστικοῖς μονοῖς ὀδεύειν ὥρισαν, καὶ μὴ συστατικοῖς, διὰ τὸ, τὰς συστατικὰς ἐπιστολὰς προσήκειν τοῖς οὖσιν ἐν ὑπολήψει μόνον προσώποις παρέχισθαι.

ιβ'. Πλῆθιν εἰς ἡμᾶς, ὥς τινες παρὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς θειοὺς προσδραμόντες δυναστείαις, διὰ πραγματικῶν τὴν μίαν ἐπαρχίαν εἰς δύο κατέτιμον, ὥς ἐκ τούτου δύο μητροπολίτας εἶναι ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ. Ὡρισεν τοίνυν ἡ ἁγία σύνοδος, τοῦ λοιποῦ μηδὲν τοιοῦτον τολμᾶσθαι παρὰ ἐπισκόπου· ἐπεὶ τὸν τοιοῦτο ἐπιχειροῦντα ἐκώστειν τοῦ ἰδίου βαθμοῦ. Ὅσαι δὲ ἤδη πόλεις διὰ γραμμάτων βασιλικῶν τῇ τῆς μητροπόλεως ἐτιμήθησαν ὀνόματι, μόνης ἀπολαύεωσαν τῆς τιμῆς, καὶ ὁ τὴν ἐκκλησίαν αὐτῆς διοικῶν ἐπίσκοπος, σωζομένων δηλοῦν τῇ κατὰ ἀλήθειαν μητροπόλει τῶν οἰκείων.

ιγ'. Ξένους κληρικοὺς καὶ ἀγνώστους ἐν ἐτέρᾳ πόλει δίχα συστατικῶν γραμμάτων τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου, μηδὲ μὴ μὴδοῦ λειτουργεῖν.

ιδ'. Ἐπειδὴ ἐν τισιν ἐπαρχίαις συγκεχώρηται τοῖς ἀναγνώσταις καὶ ψάλλταις γαμεῖν, ὥρισεν ἡ ἁγία σύνοδος, μὴ ἐξεῖναι τινα αὐτῶν ἐτερόδοξον γυναικα λαμβάνειν· τοὺς δὲ ἤδη ἐκ τοιούτου γάμου παιδοποιήσαντας, εἰ μὲν

11. Omnes pauperes, et indigentes auxilio, cum proficiscuntur sub probatione, epistolis vel ecclesiasticis pacificis tantummodo commendari decrevimus, et non commendatitiis litteris, propter quod commendatitias litteras honoratioribus tantummodo praestari personis conveniat.

12. Pervenit ad nos quod quidam, praeter ecclesiastica statuta facientes, convolarunt ad potestates, et per pragmaticam formam in duo unam provinciam diviserunt, ita ut ex hoc facto duo metropolitani esse videantur in una provincia: statuit ergo sancta synodus de reliquo nihil ab episcopis tale tentari, alioqui qui hoc adnitus fuerit amissione gradus proprii subiacebit. Quaecunque vero civitates litteris imperialibus metropolitani nominis honore subnixae sunt, honore tantummodo perfruantur, et qui ecclesiam eius gubernat episcopus, salvis scilicet verae metropolis privilegiis suis (5).

13. Peregrinos clericos, et lectores, in alia civitate, praeter commendatitias litteras sui episcopi, nusquam penitus ministrare debere.

14. Quoniam in quibusdam provinciis concessum est lectoribus et psaltis uxores ducere, statuit sancta synodus non licere cuiquam ex his accipere sectae alterius uxore.

Can. 11 extat apud Io. Antioch. 20.—ἐπεὶ εἰρη. Nomocan.

Can. 12. Διὰ πραγματικῶν βασιλικῶν vulgo in concil. et apud Bruns. διὰ προσταγματικῶν vatic. 3; διὰ πραγματικῶν vatic. 1, vallicell. — τοιοῦτο τολμᾶσθαι Ioan. Antioch. — παρὰ ἐπισκόπου vulg. concil. ἐπισκόπων Haradin. in marg. — τὸν τοῦτο ἐπιχειρ. palat. vat. 1, 2. — οὕτω καὶ διὰ γε. vatic. 1 vallicell. — σωζομένων δηλοῦν trapez. Bevereg. concil.

Can. 13. Ἀγνώστους column. trapez. palatin. con-

cil. — ἀγνώστους vallicell. Desideratur apud Io. Antioch.

Can. 14. Ἐκ τοιούτου γάμου Ioan. Antioch. tit. 26. et concil. — βαπτίσαι om. vatic. 1. — ἐξ αὐτῶν τέκνα trapez. Bevereg. Nomocan. — παρὰ τοῖς αἰρετικοῖς οὕτω προσεχθέντα τῇ κοινότητι τῆς καθ. ἐκκλ. μὴτε μὴ παρὰ τοῖς αἰρε. βαπτισθέντα μὴ δύνασθαι εἶναι βαπτ. αὐτὰ παρ' αὐτοῖς, μὴτε vatic. 1. vallicellian. μὴ βαπτισθέντα δὲ Ioan. Antioch. concil. palat. vatic. 2, 4. — μὴτε συνάπτειν vat. 1. — ἐπαγγέλλονται id. et vallicell. — παραβαίνειν idem. — κατονόμας ὅσον. Bruns.

ἴφθασαν βαπτίσαι τὰ ἐξ αὐτῶν τεχθέντα παρὰ τοῖς αἵρετικοῖς, προσάγειν αὐτὰ τῇ κοινωνίᾳ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας· μὴ βαπτίσαντας δὲ, μὴ δύνασθαι ἔτι βαπτίσαι αὐτὰ παρὰ τοῖς αἵρετικοῖς, μήτε μὴν συνάπτειν πρὸς γάμον αἵρετικῷ ἢ Ἰουδαίῳ ἢ Ἑλληνι· εἰ μὴ ἄρα ἀπαγγέλλοιτο μετατίθισθαι εἰς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν τὸ συναπτόμενον πρόσωπον τῷ ὀρθοδόξῳ. Εἰ δέ τις τοῦτον τὸν ὅρον παραβαίῃ τῆς ἀγίας συνόδου, κανονικῶς ὑποκείσθω ἐπιτιμίῳ.

ιε'. Διάκονον μὴ χειροτονεῖσθαι Ἰουναῖκα πρὸ ἐτῶν τεσσαράκοντα, καὶ ταύτην μετὰ ἀκριβοῦς δοκιμασίας· εἰ δέ τις διξαμένη τὴν χειροθεσίαν, καὶ χρόνον τινὰ παραμείνασα τῇ λειτουργίᾳ, ἑαυτὴν ἐπιδῶ γάμῳ, ὑβρίσασα τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν, ἢ τοιαύτη ἀναθεματίζισθω μετὰ τοῦ αὐτῇ συναφθέντος.

ισ'. Παρθένον ἀναθεῖσαν ἑαυτὴν τῷ δισπότῃ Θεῷ, ὡσαύτως δὲ καὶ μονάζοντας, μὴ ἐξιῖναι γάμῳ προσομιλεῖν· εἰ δέ τις εὐριθεῖεν τοῦτο ποιοῦντες, ἴστωσαν ἀκοινώνητοι· ὠρίσαμεν δὲ ἔχειν τὴν αὐθεντίαν τῆς ἐκ αὐτοῖς φιλανθρωπίας τὸν κατὰ τόπον ἐπίσκοπον.

ιζ'. Τὰς καθ' ἑκάστην ἐκκλησίαν ἀγροικικὰς παροικίας ἢ ἐγχωρίους, μένειν ἀπαρασαλεύτους παρὰ τοῖς κατέχουσιν αὐτὰς ἐπισκόποις, καὶ μάλιστα εἰ

rem. Qui vero ex huiusmodi coniugio iam filios susceperunt, siquidem praeventi sunt ut ex se genitos apud haereticos baptizarent, offerre eos Ecclesiae catholicae communioni conveniet, non baptizatos autem non posse ulterius apud haereticos baptizari. Sed neque copulari debet nuptura haeretico, iudaeo, vel pagano, nisi forte promittat ad orthodoxam fidem se personam orthodoxe copulandam transferre (5). Si quis autem hanc definitionem sanctae synodi transgressus fuerit, correptioni canonicae subiacebit.

15. Diaconissam non ordinandam ante annum quadragesimum, et hanc cum summo libramine: si vero suscipiens manus impositionem, et aliquantum temporis in ministerio permanens, semetipsam tradat nuptiis, gratiae Dei contumeliam faciens, anathematizetur huiusmodi cum eo qui eidem copulatur.

16. Virginem quae se Deo Domino consecravit, similiter et monachum, non licere nuptialia iura contrahere: quod si hoc inventi fuerint perpetrantes, excommunicentur. Confitentibus autem decrevimus ut habeat auctoritatem eiusdem loci episcopus misericordiam humanitatemque largiri.

17. Singularum ecclesiarum rusticas parochias vel possessiones manere inconcussas illis episcopis qui eas retinere noscuntur, et maxime, si per treconnium, eas absque

Can. 15. Διακόνησαν column. Bruns. vatic. 1, 2 — μὴ χειροτονεῖν Ioan. Antioch. tit. 24. — χειροτονεῖν Iustell. in marg.

Can. 16. Ἀναθεῖσασα vallicell. — ὡσαύτως καὶ Nomocan. — μονάζοντα column. vatic. 1, 2. concil.

Can. 17. Ἐκαστὴν ἐκκλησίαν cum omnibus vatic. Ioan. Antioch. tit. 34, vallicell. petrob. Bruns. ἐπαρχίας Rhall. Iustell. in marg. — ἀγροικίας vatic. 3 — κατέχοντες Bevereg. Nomocan. — ἐγένετό τις ἢ γίνεται Iustell. in marg. trapez. — ἀδικεῖσθαι Bevereg. — αἰνεῖν

ἀγῶνα cum vatic. 1, 2, Iustell. et concil. ἀγῶνα om. vatic. 2, 4, vallicell. palat. Rhall. qui de varietate silet omnino. — ἐπισκόπου ἢ μητροπολ. vulgo in concil. et veterib. ed. sed duo priora om. vatic. 1, 2, 3, 4, vallicell. palat. trapez. petrob. Rhall. — ἐπαρχία Bruns. et concil. ἢ παρὰ τῷ ἐξ. vatic. 2. — Maximopere notandum ea omnia omitti in vatic. 1 quae leguntur de constantinopolitano, post vocem διοικήσεως usque ad προεῖρηται — καθὼς προεῖρηται vatic. 2, Nomocan. — αἰνεῖν λευθεῖται Pedal.

τριακοιταίῃ χρόνῳ ταύτας ἀβιάστως διακατέχοντες ὥκονόμησαν. Εἰ δὲ ἐν τὸς τῶν τριάκοντα ἐτῶν γιγνέσθαι τις, ἢ γένοιτο περὶ αὐτῶν ἀμφισβήτησις, ἐξεῖναι τοῖς λέγουσιν ἡδικῆσθαι, περὶ τούτων κινεῖν ἀγῶνα παρὰ τῇ συνόδῳ τῆς ἐπαρχίας. Εἰ δέ τις ἀδικοῖτο παρὰ τοῦ ἰδίου μητροπολίτου, παρὰ τῷ ἐξάρχῳ τῆς διοικήσεως, ἢ τῷ Κωνσταντινουπόλειως θρόνῳ δικαζέσθω, κατὰ προεῖρηται. Εἰ δὲ καὶ τις ἐκ βασιλικῆς ἐξουσίας ἐκαινίσθη πόλις ἢ αὖθις καινισθείη, τοῖς πολιτικοῖς καὶ δημοσίοις τύποις καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν παροικιῶν ἢ τάξεις ἀκολουθεῖτω.

ιβ'. Τὸ τῆς συνωμοσίας ἢ φρατρίας ἔγκλημα, καὶ παρὰ τῶν ἔξω νόμων πάντῃ κεκώλυται, πολλῇ δὲ μᾶλλον ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ τοῦτο γίνεσθαι ἀπαγορεύειν προσήκει. Εἴ τινες τοίνυν κληρικοὶ ἢ μονάζοντες εὐριθεῖεν, ἢ συνομνύμενοι, ἢ φρατριάζοντες, ἢ κατασκευὰς τυριεύοντες ἐπισκόποις ἢ συγκληρικοῖς, ἐκπιπτέτωσαν πάντῃ τοῦ οἰκείου βαθμοῦ.

ιθ'. Ἦλθιν εἰς τὰς ἡμετέρας ἀκοὰς, ὥς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, αἱ κεκανονισμέναι σύνοδοι τῶν ἐπισκόπων οὐ γίνονται, καὶ ἐκ τούτου πολλὰ παραμελεῖται τῶν διορθώσεως διομένων ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων· ὥρισε τοίνυν ἡ ἁγία σύνοδος κατὰ τοὺς τῶν ἁγίων πατέρων κανόνας, δις τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτὸ συντρέχειν κατ' ἐκάστην ἐπαρχίαν τοὺς ἐπισκόπους, ἔνθα ἂν ὁ τῆς μητροπόλεως ἐπίσκοπος δοκιμάσῃ, καὶ διορθοῦν ἕκαστα τὰ ἀνακύπτοντα. Τοὺς δὲ μὴ συνιόντας ἐπισκόπους ἐνδημοῦντας ταῖς ἑαυτῶν πόλεσι, καὶ ταῦτα ἐν ὑγίᾳ διάγοντας,

vi obtinentes, sub dispensatione rexerunt: quod si intra tricennium facta fuerit de his vel fiat altercatio, licere eis, qui se laesos asserunt apud sanctam synodum provinciae de his movere certamen. Quod si quis a metropolitano laeditur, apud primum dioeceseos, aut apud constantinopolitanam sedem iudicetur, sicut superius dictum est. Si qua vero civitas potestate imperiali novata est, aut si protinus innovetur, civiles dispositiones et publicas ecclesiasticarum quoque parochiarum ordines subsequantur.

18. Coniurationis vel conspiracyonis crimen et ab exteris legibus est omnino prohibitum: multo magis hoc in Dei Ecclesia ne fiat, admonere conveniet. Si qui ergo clerici aut monachi reperti fuerint coniurantes, aut conspirantes, aut insidias ponentes episcopis aut clericis, gradu proprio penitus abiiciantur.

19. Pervenit ad aures nostras, quod in provinciis statuta episcoporum concilia minime celebrentur, et ex hoc plurima negligantur ecclesiasticarum causarum, quae correctione indigeant. Decrevit itaque sancta synodus, secundum canones Patrum bis in anno episcopos in idipsum, in unaquaque provincia convenire, quo metropolitanus antistes probaverit, et corrigere singula, si qua fortassis emergerint. Quicumque vero non advenerint episcopi, resident autem in suis civitatibus, et hoc, dum in sua incolumi-

Can. 18. φατρία; Rballi, alii. — τοῖνυν om. vat. 3. — οἰκείου βαθμοῦ palat.

Can. 19 desideratur in vulgato Ioan. Antioch. sed *Iuris Eccles. Graec. Tom. I.*

non omittitur in eiusd. codice vaticano — τῶν ἡμετέρων cum Bever. Bruns. Rballi iuxta canon 23; τὰς vulgo om. — καὶ τοὺς ἐν ὑγίᾳ vatic. 1.

καὶ πάσης ἀπαραιτήτου καὶ ἀναγκαίας ἀσχολίας ὄντας ἰλευθέρους, ἀδελφικῶς ἐπιπλήττεισθαι.

κ'. Κληρικούς εἰς ἐκκλησίαν τιλοῦντας, καθὼς ἤδη ὠρίσαμεν, μὴ ἐξιῖναι εἰς ἄλλης πόλεως τάττεισθαι ἐκκλησίαν· ἀλλὰ στέργειν ἐκείνην ἐν ᾗ λειψουργεῖν ἐξ ἀρχῆς ἠξιώθησαν, ἐκτὸς ἐκείνων, οἳ τινες ἀπολίσαντες τὰς ἰδίας πατρίδας ἀπὸ ἀνάγκης, εἰς ἄλλην ἐκκλησίαν μετῆλθον. Εἰ δέ τις ἐπίσκοπος μετὰ τὸν ὅρον τοῦτον, ἄλλω ἐπισκόπῳ προσήκοντα δέξοιτο κληρικόν, ἔδοξεν ἀκοινώνητον εἶναι καὶ τὸν διχθέντα καὶ τὸν δεξάμενον, ἕως ἂν ὁ μεταστάς κληρικὸς εἰς τὴν ἰδίαν ἐπανέλθῃ ἐκκλησίαν.

κα'. Κληρικούς ἢ λαϊκοὺς κατηγοροῦντας ἐπισκόπων ἢ κληρικῶν ἀπλῶς καὶ ἀδοκιμάστως μὴ προσδέχισθαι εἰς κατηγορίαν, εἰ μὴ πρότερον ἐξετασθεῖν αὐτῶν ἢ ὑπόληψις.

κβ'. Μὴ ἐξιῖναι κληρικούς μετὰ θάνατον τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου διαρπάζειν τὰ διαφέροντα αὐτῷ πράγματα, καθὼς καὶ τοῖς πάλαι κανόσιν ἀπηγόρευται· ἢ τοὺς τοῦτο ποιοῦντας κινδυνεύειν εἰς τοὺς ἰδίους βαθμούς.

κγ'. Ἦλθιν εἰς τὰς ἀκοὰς τῆς ἀγίας συνόδου, ὡς κληρικοὶ τινες καὶ ρο-
νάζοντες μηδὲν ἔκχειρισμένοι ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου, ἴσθι δ' ὅτι καὶ ἀκοι-

tate consistunt, omnique inexcusabili et necessaria occupatione probantur liberi, fraterno corripiantur affectu.

20. Clericos in ecclesia ministrantes, sicut iam constituimus, in alterius civitatis ecclesia statutos fieri non oportet: sed contentos esse in quibus ab initio ministrare meruerunt, exceptis illis qui, proprias amittentes provincias, ex necessitate ad aliam ecclesiam transierunt. Si quis autem episcopus post hanc definitionem susceperit clericum ad alium episcopum pertinentem, placuit et susceptum et suscipientem communione privari, donec is qui migraverat clericus ad propriam fuerit regressus ecclesiam.

21. Clericos aut laicos accusantes episcopos, aut clericos passim, et sine probatione, ad accusationem recipi non debere, nisi prius eorum discutiatur existimationis opinio.

22. Non licere clericis, post obitum sui episcopi, res ad eum pertinentes diripere, sicut antiquis quoque est canonibus constitutum (8). Quod si hoc facere tentaverint, graduum suorum periculo subiacebunt.

23. Pervenit ad aures sancti concilii quod quidam clerici, et monachi, quibus nihil ab episcopo suo commissum est (est autem quando et communione ab eo privantur)

Can. 20. Ἐκτάττεισθαι Ioan. Antiochen. tit. 19. — ὑπὸ ἀνάγκης trapez. — οἰκείας πατρίδας Rhall. — τινες ἐπίσκοποι trapez. palatin. — δέχεται Io. Antioch. concil. vatic. 1, 2, palat. — καὶ τὸν διχόμενον Io. Antioch. — ἐπανέλθοι vat. 3, Iustell.

Can. 21. Εἰς κατηγορίαν accepimus ex Io. Antioch. tit. 16, Dionysio, vatic. 3, trapez. Rhall; om. vulgata concil.

Can. 22. Μὴ ἐξ. κληρικόν Ioan. Antioch. tit. 4; κληρικοῖς column. trapez. palat. vatic. 1, κληρικούς cum

vatic. 2, 3, 4, Bevereg. Pedal. — ἀρπαίζειν trapez. Bevereg. — τοῖς π. κανόσι cum vatic. omnibus, vallicell. Iustell. Nomocan. Pedal. contra Bevereg. Rhall, qui legunt cum trapez. et schollis margin. concillior. καὶ τοῖς παραλαμβάνουσιν. — οἰκείους βαθμούς Bevereg.

Can. 23. Ἦλθιν εἰς ἀκοὰς petrob. Nomocan. — καταλαμβάνουσιν. trapez. Bevereg. Nomocan. — θορυβεῦντες τὴν ἐκκλησίαν ἀνατρέπουσι οἴκους τιν. Ioan. Antioch. tit. 20. — τῆς ἐν Κωνσταντ. ἀγίας ἐκκλ. Id. trapez. — ἐπὶ τῷ ἔξελθ. Rhall. — ἐν ἀναισχυνομένοις Io. Antioch.

νώνητοι γινόμενοι παρ' αὐτοῦ κατὰ λαμβάνοντες τὴν βασιλεύουσαν Κωνσταντινούπολιν, ἐπὶ πολὺ ἐν αὐτῇ διατρίβουσι, ταραχὰς ἐμποιοῦντες καὶ θορυβοῦντες τὴν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν, ἀνατρέπουσί τε οἴκους τινῶν. Ὡρίσει τοίνυν ἡ ἀγία σύνοδος, τοὺς τοιούτους ὑπομιμνήσκεισθαι μὲν πρότερον διὰ τοῦ ἐκδίκου τῆς κατὰ Κωνσταντινούπολιν ἀγιωτάτης ἐκκλησίας ἐπὶ τὸ ἐξελεῖν τῆς βασιλευούσης πόλεως. Εἰ δὲ τοῖς αὐτοῖς πράγμασιν ἐπιμένουσιν ἀναισχυτῶντες, καὶ ἄκοντας αὐτοὺς διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐκδίκου ἐκβάλλεισθαι, καὶ τοὺς ἰδίους καταλαμβάνειν τόπους.

κδ'. Τὰ ἅπαξ καθιερωθέντα μοναστήρια, κατὰ γνώμην ἐπισκόπου, μένειν εἰς τὸ διηνεκεῖς μοναστήρια, καὶ τὰ ἀνήκοντα αὐτοῖς πράγματα φυλάττεισθαι τῷ μοναστηρίῳ, καὶ μηκέτι δύνασθαι γίνεσθαι ταῦτα κοσμικὰ καταλύγια· τοὺς δὲ συγχωροῦντας τοῦτα γίνεσθαι, ὑποχεῖσθαι τοῖς ἐκ τῶν κανόνων ἐπιτιμίαις.

κε'. Ἐπειδὴ πέρ τινες τῶν μητροπολιτῶν, ὡς περιηχθήμεν, ἀμελοῦσι τῶν ἐγκειρισμένων αὐτοῖς ποιμνίων, καὶ ἀναβάλλοντα τὰς χειροτονίας τῶν ἐπισκόπων· ἴδοξε τῇ ἀγίᾳ συνόδῳ ἐντὸς τριῶν μηνῶν γίνεσθαι τὰς χειροτονίας τῶν ἐπισκόπων, εἰ μὴ ποτε ἄρα ἀπαραίτητος ἀνάγκη παρασκευάσοι ἐπιταθῆναι τὸν τῆς ἀναβολῆς χρόνον· εἰ δὲ μὴ τοῦτο ποιήσῃ, ὑποχεῖσθαι αὐτὸν ἐκκλησιαστικοῖς ἐπιτιμίαις. τὴν μὲν τοι πρόσδοτον τῆς χηριουούσης ἐκκλησίας σώαν παρὰ τῷ οἰκονόμῳ τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας φυλάττεισθαι.

κς'. Ἐπειδὴ ἔν τιςιν ἐκκλησίαις, ὡς περιηχθήμεν, δίχα οἰκονόμων οἱ ἐπί-

pervenientes ad urbem regiam constantinopolitanam, in ea diutius immorentur, excitantes turbas, et statum ecclesiasticum commoventes, subvertentes etiam quorundam domos: decrevit sancta synodus huiusmodi primo quidem per defensorem constantinopolitanae sanctae ecclesiae commoneri, ut egrediantur ab urbe regia: quod si iisdem negotiis impudenter insistant, etiam nolentes idem defensor expellat, ut ad propria loca perveniant.

24. Quae semel dedicata sunt monasteria, consilio episcoporum, maneat perpetuo monasteria, et res quae ad ea pertinent monasteriis reservari, nec posse ea ultra fieri saecularia habitacula: qui vero hoc fieri permiserint, canonum sententiis subiacebunt.

25. Quoniam quidam metropolitanorum, quantum comperimus, negligunt commissos sibi greges, et ordinationes episcoporum facere differunt, placuit synodo intra tres menses ordinationes episcoporum celebrari: nisi forte necessitas inexcusabilis praepararet tempus dilationis extendi: quod si hoc minime fecerit, correptioni ecclesiasticae subiacebit: verumtamen redditus ecclesiae viduae penes oeconomum eiusdem ecclesiae integri reserventur.

26. Quoniam in quibusdam ecclesiis, ut rumore comperimus, praeter oeconomos,

Can. 24. Τὰ προσήκοντα vatic. 1, 2, 4, concilia vulg. — φυλάττεισθαι τῷ μοναστηρίῳ καὶ μηκέτι δύνασθαι γίνεσθαι column. — τοῖς τῶν κανόνων trapez.

Can. 25. Ἐπειδὴ τινες mosquens. Ioan. Antioch. tit. 8. Ἐπειδὴ δὲ vulgo in concil. et apud Bruns. — παρασκευάσοι Ioan. Antioch. — ποιήσοι vatic. 3, vallicell. Rhalli — ἐκκλ. ἐπιτιμίαις cum vatic. 1, 2, trapez. Rhalli;

ἐκκλ. ἐπιτιμίαις Iustell. vatic. 3, trapez. column. Bevereg. κοσμικὰ ἐπιτιμίαις concil. vulg. petroburg.

Can. 26. Τοῦ ἐπισκόπου τοῦ ἰδίου Ioan. Antioch. tit. 5. οἰκίου ἐπισκ. trapez. Bevereg. — μὴτε ἀμαρτ. trapez. — τὰ, τῆς αὐτῆς ἐκκλ. Ioan. Antioch. column. petroburg. — ἐπιτρέψασθαι Ioan. Antiochen. — ποιήσοι Rhalli, trapez. Io. Antioch. πύρρον om. Iustell. concilia.

σκοποὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ χειρίζουσι πράγματα, ἰδοξε παῖσαν ἐκκλησίαν ἐπίσκοπον ἔχουσαν καὶ οἰκονόμον ἔχειν ἐκ τοῦ ἰδίου κλήρου, οἰκονομοῦντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ κατὰ γνώμην τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου· ὥστε μὴ ἀμάρτυρον εἶναι τὴν οἰκονομίαν τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἐκ τούτου σκορπίζεσθαι τὰ τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας πράγματα, καὶ λοιδορίαν τῇ ἱερουσύνῃ προστρίβεισθαι· εἰ δὲ μὴ τοῦτο ποιήσῃ, ὑποκείσθαι αὐτὸν τοῖς θελοῖς κανόσιν.

κζ'. Τοὺς ἀρπάζοντας γυναῖκας ἐπ' ὀνόματι συνοικισίου, ἢ συμπράττοντας, ἢ συναιρομένους τοῖς ἀρπάζουσιν, ὥρισιν ἡ ἀγία σύνοδος, εἰ μὲν κληρικοὶ εἶεν, ἐκπίπτειν τοῦ ἰδίου βαθμοῦ· εἰ δὲ λαϊκοὶ, ἀναθεματίζεσθαι.

κα'. Τῆρος τῆς αὐτῆς ἀγίας συνόδου ἐκφανεθεῖσα χάριν τῶν πρεσβίων τοῦ ἁγιωτάτου θεοῦ τῆς ἀγιωτάτης ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως.

Decretum eiusdem sanctae synodi editum in gratiam privilegiorum sanctissimi throni sanctissimae ecclesiae constantinopolitanae.

Πανταχοῦ τοῖς τῶν ἁγίων πατέρων ὅροις ἐπόμενοι, καὶ τὸν ἀρτίως ἀναγνωσθέντα κανόνα τῶν ἑκατὸν πενήκοντα θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων τῶν συναχθέντων ἐπὶ τοῦ τῆς εὐσεβοῦς μνήμης μεγάλου Θεοδοσίου τοῦ γενομένου βασιλέως ἐν τῇ βασιλίδι Κωνσταντινουπόλει νῆα Ῥώμῃ, Γνωρίζοντες, τὰ αὐτὰ καὶ ἡμεῖς ὀρίζομεν τε καὶ ψηφίζομεθα περὶ τῶν πρεσβίων τῆς ἀγιωτάτης ἐκκλησίας τῆς αὐτῆς Κωνσταντινουπόλεως νῆας Ῥώμης. Καὶ γὰρ τῷ θρόνῳ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, διὰ τὸ βασιλεύειν τὴν πόλιν ἐκείνην, οἱ πατέρες εὐχότως ἀποδεδώκασιν τὰ πρεσβεῖα· καὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ κινούμενοι οἱ ἑκατὸν πενήκοντα θεοφιλέστατοι ἐπίσκοποι, τὰ ἴσα πρεσβεῖα ἀπένειμαν τῷ τῆς νῆας Ῥώμης ἁγίῳ

episcopi facultates ecclesiasticas tractant, placuit omnem ecclesiam habentem episcopum habere oeconomum de clero proprio, qui dispenset res ecclesiasticas, secundum sententiam episcopi proprii, ita ut ecclesiae dispensatio praeter testimonium non sit, et ex hoc dispergantur ecclesiasticae facultates, et sacerdotio maledictionis derogatio procuretur: quod si hoc minime fecerit, divinis constitutionibus subiacebit.

27. Eos qui rapiunt mulieres, sub nomine simul habitandi, cooperantes aut conniventes raptoribus, decrevit sancta synodus, ut siquidem clerici sunt, decident gradu proprio; si vero laici, anathematizentur. (*Huc usque Dionysius*).

28. (*Gentiano Herveto interprete*) Sanctorum patrum decreta ubique sequentes, et canonem qui nuper lectus est centum et quinquaginta Dei amantissimorum episcoporum agnoscetes, eadem quoque et nos decernimus ac statuimus de privilegiis sanctissimae ecclesiae novae Romae. Etenim antiquae Romae

thronus, quod urbs illa imperaret, iure patres privilegia tribuere. Et eadem consideratione moti centum quinquaginta Dei amantissimi episcopi sanctissimo novae Romae throno aequalia privilegia tribuere recte iudicantes urbem quae et imperio et senatu honorata sit, et aequalibus cum antiquissima regina Roma pri-

Can. 27. Καὶ ἐπ' ὀνόμ. vulg. ad Bruns. — ἡ συναιρομένη; Iustell. Nomocan. vatic. 1, 2, 3; ἡ συναιρομένη; vulgo in concil. — ἀναθεματίζεσθαι αὐτοὺς ibid.

Can. 28, 28 et 30 tales referimus quales solent in codicibus canonum occurrere, v. g. in vatic. 1, 2, 3, 4, palat. vallicell. sed plane apud Ioan. Antioch. deficiunt canones quatuor ultimi. Tum tota illa po-

riodus, inde a verbis τῶν συναχθέντων usque ad νῆα Ῥώμῃ circumscripta, omittitur in trapez. mosquens. apud Bevereg. veteresque canonum et concillior. editores. — ἀποδιδόσιν column. — τὰ πρεσβεῖα usque ad ἐπίσκοποι, immo et vocem ἀπένειμον om. Id. mosquens. — τῆς ἀσιατικῆς vatic. 2. — In titulo vatic. 2 om. ἁγιωτάτου et legit τῆς ἀγίας.

τάτῳ θρόνῳ, εὐλόγως κρίναντες, τὴν βασιλεία καὶ συγκλήτῳ τιμηθεῖσαν πόλιν, καὶ τῶν ἴσων ἀπολαύουσιν πρεσβείων τῇ πρεσβυτέρῳ βασιλίδι Ῥώμῃ, καὶ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ὡς ἐκείνην μεγαλύνεσθαι πράγμασι, διευτέραν μετ' ἐκείνην ὑπάρχουσιν. Καὶ ὥστε τοὺς τῆς Ποντικῆς καὶ τῆς Ἀσιανῆς καὶ τῆς Θρακικῆς διοικήσεως μητροπολίτας μόνους, ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἐν τοῖς βαρβαρικοῖς ἐπισκόπους τῶν προειρημένων διοικήσεων χειροτονεῖσθαι ὑπὸ τοῦ προειρημένου ἀγιωτάτου θρόνου τῆς κατὰ Κωνσταντινουπόλιν ἀγιωτάτης ἐκκλησίας· δηλαδὴ ἐκάστου μητροπολίτου τῶν προειρημένων διοικήσεων μετὰ τῶν τῆς ἐπαρχίας ἐπισκόπων χειροτονουμένων τοὺς τῆς ἐπαρχίας ἐπισκόπους, καθὼς τοῖς θείοις κανόσι διηφόρευται· χειροτονεῖσθαι δὲ, καθὼς εἴρηται, τοὺς μητροπολίτας τῶν προειρημένων διοικήσεων παρὰ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως ἀρχιεπισκόπου, ψήφισμάτων συμφώνων κατὰ τὸ ἔθος γινομένων, καὶ ἐπ' αὐτὸν ἀναφερομένων.

vilegiis fruatur etiam in rebus ecclesiasticis, non secus ac illam extolli ac magis fieri, secundam post illam existentem. Ut et Ponticae et Asianae et Thraciae dioecesis metropolitani soli; praeterea et episcopi praedictarum dioecesium quae sunt inter barbaros, a praedicto throno sanctissimae Constantinopolis ecclesiae ordinentur: unoquoque scilicet praedictarum

dioecesium, metropolitano cum provinciae episcopis provinciae episcopos ordinante, quemadmodum divinis canonibus est traditum; ordinari autem, sicut dictum est, praedictarum dioecesium metropolitano a Constantinopolitano episcopo, convenientibus de more factis electionibus, et ad ipsum relatis.

28. Τῆς αὐτῆς ἀγίας συνόδου ἐκ τῆς πράξεως τῆς περὶ Φωτίου ἐπισκόπου Τύρου καὶ Εὐσταθίου ἐπισκόπου Βερύτου.
Ex eiusdem sancti concilii actione de Photio episcopo Tyri et Eustathio episcopo Beryti.

Οἱ μεγαλοπρεπέστατοι καὶ ἐνδοξότατοι ἄρχοντες εἰπὼν Περὶ τῶν ἐπισκόπων τῶν χειροτονηθέντων μὲν παρὰ Φωτίου τοῦ εὐλαβιστάτου ἐπισκόπου, ἀποκηρύχτων δὲ παρὰ Εὐσταθίου τοῦ εὐλαβιστάτου ἐπισκόπου, καὶ μετὰ τὴν ἐπισκοπὴν πρεσβυτέρων εἶναι κατεσθέντων, τί παρίσταται τῇ ἀγίᾳ συνόδῳ;

Πασχασίος καὶ Λουκίνιος, οἱ εὐλαβιστάτοι ἐπίσκοποι, καὶ Βασίλειος πρεσβύτερος τοποτηρηταὶ τῆς ἐκκλησίας Ῥώμης εἰπὼν·

Ἐπίσκοποι εἰς πρεσβυτέρου βαθμὸν φέρειν, ἱεροσολία εἰσὶν. Εἰ δὲ αἰτία τις δικαίᾳ ἐκείνους ἀπὸ τῆς πράξεως τῆς ἐπισκοπῆς ἀποκηρύττει, οὐδὲ πρεσβυτέρου τόπον κατέχουσιν ἐφείλουσιν. Εἰ δὲ ἐκτός τινος ἐγκλήματος ἀποκηρύχθωσαν τοῦ ἀξιώματος, πρὸς τὴν τῆς ἐπισκοπῆς ἀξίαν ἱκαναστρέψουσιν.

Ἀνατόλιος ὁ εὐλαβιστάτος ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως εἰπὼν· Οὗτοι οἱ λεγόμενοι ἀπὸ τῆς ἐπισκοπῆς ἀγίας εἰς τὴν τοῦ πρεσβυτέρου τάξιν κατελυθέναι, εἰ μὲν ἀπὸ εὐλόγων τινῶν αἰτιῶν καταδικάζονται, εἰκότως οὐδὲ τῆς πρεσβυτέρου ἐκτός ἀξίᾳ τυγχάνουσιν εἶναι τῆς· οἱ δὲ δίχα τινὸς αἰτίας εὐλόγου εἰς τὸν ἥττονα κατεβιάσθησαν βαθμὸν, δικαίως τυγχάνουσιν, εἴγε ἀνέκδοτοι φανεῖν, τὴν τῆς ἐπισκοπῆς ἱκαναλαβεῖν ἀξίαν τε καὶ ἱερουσύνην.

Πάντες οἱ εὐλαβιστάτοι ἐπίσκοποι ἐβόησαν· Δικαία ἡ κρίσις τῶν πατέρων· πάντες τὰ αὐτὰ λέγομεν· οἱ πατέρες δικαίως ἐψηφίσαντο· ἡ ψῆφος τῶν ἀρχιεπισκόπων κρατεῖται.

Con. 29 solet incipere in vulgatis canonibus a sententia legati: Ἐπίσκοπον κ.τ.λ.—ἐπισκοπικὴν ἀξίαν vatic. 2.—Ἀνατόλιος usque ad εἰπὼν iterum vulgo om.

29. Magnificentissimi et gloriosissimi iudices dixerunt: De episcopos ordinatis a Photio reverendissimo episcopo, amotis vero ab Eustathio reverendissimo episcopo, et post episcopatum presbyteris esse locis, quid videtur sanctae synodo?

Paschasius et Lucentius, reverendissimi episcopi, et Bonifacius presbyter, vicarii apostolicae sedis Romae, dixerunt:

Episcopum in gradum presbyteri redigere sacrilegium est. Si vero et causa quaedam iusta illos ab actu episcopatus amovet, nec presbyteri locum retinere debent. Si autem citra aliquod crimen amoti sunt dignitate, ad episcopalem dignitatem revertentur.

Anatolius reverendissimus archiepiscopus constantinopolitanus dixit: Hi qui dicuntur ab episcopali dignitate in presbyteri ordinem descendisse, si quidem ex rationabilibus quibusdam causis damnantur, iure nec in presbyteri quidem honore esse merentur: sin absque aliqua rationabili causa in inferiorem gradum detracti sunt, iustum est eos, siquidem non obnoxii cognoscantur, episcopatus recipere dignitatem et sacerdotium.

Omnes reverendissimi episcopi acclamarunt: Iustum patrum iudicium. Omnes eadem dicimus. Patres iuste decreverunt. Sententia archiepiscoporum polleat.

— εἰς πρεσβυτέρου τάξιν vatic. 2, mosquens. — quae sequuntur ἱερουσύνην non leguntur in vulgatis canonibus.

Οἱ μεγαλοπρεπέστατοι καὶ ἐνδοξότατοι ἀρχιεπίσκοποι καὶ ἐπίσκοποι τῆς Αἰγύπτου, οὐχ ὡς μαχόμενοι τῇ καθολικῇ πίστει, ὑπογράφει τῇ ἐπιστολῇ τοῦ ὁσιωτάτου ἀρχιεπισκόπου Λέοντος διὰ τοῦ παρόντος ἀνιβαλόντες, ἀλλὰ φάσκοντες, ἵνα οἷμαι ἐν τῇ αἰγυπτιακῇ διοικήσει, παρὰ γνῶμην καὶ διατύπωσιν τοῦ ἀρχιεπισκόπου μηδὲν τοιοῦτο ποιῶν, καὶ ἀξιοῦσιν ἐνδοθῆναι αὐτοῖς ἄχρι τῆς χειροτονίας τοῦ ἐσομένου τῆς τῶν Ἀλεξανδρίων μεγαλοπόλεως ἐπισκόπου ὁλόγον ἡμῖν ἰσάμην καὶ φιλάνθρωπον, ὥστε αὐτοῖς μένουσιν ἐπὶ τοῦ οἰκίου σχήματος ἐν τῇ βασιλευσούσῃ πόλει ἵδουσιν παρασχεῖσθαι, ἄχρις ἂν χειροτονηθῇ ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ἀλεξανδρίων μεγαλοπόλεως.

λ'. Τῆς αὐτῆς ἀγίας συνόδου ἐν τῇς τετάρτης πράξεως, ἵνα σκοπεῖται τὸ κεφάλαιον τὸ κατὰ τοὺς ἐπισκόπους τοὺς ἀπ' Αἰγύπτου.

Ex eiusdem concilii actione IV, ubi expenditur capitulum de aegyptiis episcopis.

Οἱ μεγαλοπρεπέστατοι καὶ ἐνδοξότατοι ἀρχιεπίσκοποι καὶ ἐπίσκοποι τῆς Αἰγύπτου, οὐχ ὡς μαχόμενοι τῇ καθολικῇ πίστει, ὑπογράφει τῇ ἐπιστολῇ τοῦ ὁσιωτάτου ἀρχιεπισκόπου Λέοντος διὰ τοῦ παρόντος ἀνιβαλόντες, ἀλλὰ φάσκοντες, ἵνα οἷμαι ἐν τῇ αἰγυπτιακῇ διοικήσει, παρὰ γνῶμην καὶ διατύπωσιν τοῦ ἀρχιεπισκόπου μηδὲν τοιοῦτο ποιῶν, καὶ ἀξιοῦσιν ἐνδοθῆναι αὐτοῖς ἄχρι τῆς χειροτονίας τοῦ ἐσομένου τῆς τῶν Ἀλεξανδρίων μεγαλοπόλεως ἐπισκόπου ὁλόγον ἡμῖν ἰσάμην καὶ φιλάνθρωπον, ὥστε αὐτοῖς μένουσιν ἐπὶ τοῦ οἰκίου σχήματος ἐν τῇ βασιλευσούσῃ πόλει ἵδουσιν παρασχεῖσθαι, ἄχρις ἂν χειροτονηθῇ ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ἀλεξανδρίων μεγαλοπόλεως.

Πασχάσιος ὁ ἐνδοξότατος τοποτηρῆτης τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου Ῥώμης εἶπεν· Εἰ προστάτῃ ἡ ἡμετέρα ἐξουσία καὶ κελεύσῃ τί ποτε αὐτοῖς παρασχεῖσθαι φιλάνθρωπίας ἐχόμενος ἐγγύας δότωσαν ὅτι οὐκ ἐξέρχονται ταύτης τῆς πόλεως, ἕως ὅτ' ἡ Ἀλεξανδρίων ἐπίσκοπος δέξηται.

Οἱ μεγαλοπρεπέστατοι καὶ ἐνδοξότατοι ἀρχιεπίσκοποι καὶ ἐπίσκοποι τῆς Αἰγύπτου, οὐχ ὡς μαχόμενοι τῇ καθολικῇ πίστει, ὑπογράφει τῇ ἐπιστολῇ τοῦ ὁσιωτάτου ἀρχιεπισκόπου Λέοντος διὰ τοῦ παρόντος ἀνιβαλόντες, ἀλλὰ φάσκοντες, ἵνα οἷμαι ἐν τῇ αἰγυπτιακῇ διοικήσει, παρὰ γνῶμην καὶ διατύπωσιν τοῦ ἀρχιεπισκόπου μηδὲν τοιοῦτο ποιῶν, καὶ ἀξιοῦσιν ἐνδοθῆναι αὐτοῖς ἄχρι τῆς χειροτονίας τοῦ ἐσομένου τῆς τῶν Ἀλεξανδρίων μεγαλοπόλεως ἐπισκόπου ὁλόγον ἡμῖν ἰσάμην καὶ φιλάνθρωπον, ὥστε αὐτοῖς μένουσιν ἐπὶ τοῦ οἰκίου σχήματος ἐν τῇ βασιλευσούσῃ πόλει ἵδουσιν παρασχεῖσθαι, ἄχρις ἂν χειροτονηθῇ ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ἀλεξανδρίων μεγαλοπόλεως.

Can. 30 Incipit ibidem a verbis: ἐπειδὴ, et omissa Paschasini sententia ac caeteris quae ad historicam synodi relationem pertinent, integer canon solis lu-

Magnificentissimi et gloriosissimi iudices dixerunt: Quae placita sunt sanctae synodo, in omne tempus firma custodiantur.

30. Magnificentissimi et gloriosissimi iudices et amplissimus senatus dixerunt: Quoniam reverendissimi episcopi Aegyptiorum, non ut repugnantes catholicae fidei subscribere in praesenti distulerunt epistolae sanctissimi archiepiscopi Leonis, sed dicentes consuetudinem esse in aegyptiaca regione, extra sententiam et lussionem archiepiscopi nihil tale se posse; poscunt autem sustineri se donec consecratur episcopus qui ordinandus est magnae civitatis Alexandriae: rationabile nobis et clemens esse apparuit, ut in eodem habitu expectent in regia civitate, et dilationem habeant usque ad ordinationem archiepiscopi magnae civitatis Alexandriae.

Paschasius reverendissimus vicarius sedis apostolicae, dixit: Si praeceperit gloria vestra, et lubetis illis aliquid praestari humanitatis, fidelissimis datis, non exeat de ista civitate, quamdiu Alexandria episcopum accipiat.

Magnificentissimi et gloriosissimi iudices et amplissimus senatus dixerunt: Sanctissimi episcopi Paschasini est firmum iudicium: unde permanentes in proprio habitu reverendissimi episcopi Aegyptiorum aut dent fidelissimos, si hoc illis possibile est: aut per sacramentum eis credatur, quia expectant ordinationem futuri episcopi magnae civitatis Alexandriae (9).

dicum et senatorum verbis coalescit; statim enim post ἀλεξανδρίων μεγαλοπόλεως, subditur: ὅθεν μένουσιν usque ad ultimam illam vocem καταπιστευθήσονται.

ANNOTATIONES.

(1) *Decrevimus.* Celeberrimi concilii chalcodonensis, inter oecumenica quarti, canones dumtaxat XXVII leguntur apud Dionysium Exiguum, neque plures in ulla alia vetere sive Latinorum, sive Graecorum collectione. Certum enim est tres ultimos desiderari in versione isidoriana, in prisca, in quesnelliana, in veronensi a Ballerinis primum edita, quae cum omnes e fontibus graecis apertissime deriventur, argumento sunt tres posteriores illos canones ante saeculum VI, fortasse et VIII, nondum fuisse inter canones Ecclesiae relatos. Extant quidem, ut dixi, in omnibus nostris exemplaribus

graece scriptis, verum ea cum varietate scripturarum, cum ea titulorum adiectione, eadem rerum et verborum indole, quae secundas mihi curas manifesto produnt. Ad id tamen fastigii crevit summa horum canonum auctoritas, ut in solemne effatum, ne a Gregorio quidem magno neglectum, evaserit illa Iustiniani imperatoris vox, novellae 131 inserta: « Praedictarum quatuor synodorum dogmata, sicut sanctas scripturas accipimus, et regulas sicut leges observamus. »

(2) *Mansionarium*, graece παραμονάριον, intelligunt eum qui rebus ecclesiae temporalibus praeficitur, canoni quidem seu ma-

tricolae vel laterculo ecclesiae insertum, verum ab iis discretum qui proprie in clero erant: perinde ac tunc temporis, uti eodem canone constat, ordo monachorum ab clero distinguebatur, cum diverso ibi poenarum genere mulctetur. Canone tamen sequenti monachis simul et clericis cum similia legum et munerum onera intercesserint, aequum erat similem obtingere immunitatem, ut fert Codex iustinianus: « Generaliter sancimus omnes, et praecipue monachos, licet non sint clerici, immunitatem ipso iure omnes habere tutelae. »

(3) *Vitam.* Tum altero canone constat eundem ordinem neque vituperandum esse, neque reiciendum, sed laudandam merito esse vitam eorum qui vere et sincere monachi sunt; quibus proprium esse statuitur, quietem et solitudinem colere, a mundi strepitu recedere, ieiuniis praeterea et orationibus esse intentos; neque omittitur monasterium non posse sine episcopi consensu condi, conditum vero ita episcopo subiici ut quidem monachi, absque eius mandato neque ad ecclesiastica, neque ad saecularia negotia tractanda, relicto coenobio, adhiberi queant, episcopi vero « competentem monasteriorum providentiam » gerere non recusent. Ita post Zonaram interpretes tam ad quintum canonem quam ad septimum octavumque et decimum quintum et decimum sextum et vigesimum quartum, quibus stabilitas monasteriorum et integritas vitae monasticae, immo certa latifundiorum praediorumque iam monachis concessorum conditio munitur.

(4) *Iniuriam.* Ut tituli ecclesiastici antiquitas hisce egregie vindicatur, ita tamen irrita ordinatio eo nomine dici videtur, non quod titulo deficiente, iteranda sit, sed quod absolute ordinatus, tum censuris obnoxius sit, tum nullum ordinis sui valeat officium exercere.

(5) *Transferre.* Emergit inde integerrima catholicae ecclesiae lex toties de matrimoniis mixtis inculcata, quae quidem diligenter expensa, lucem affert universae christianorum disciplinae et publicae et domesticae.

(6) *Suis.* Id quod monuit Zonaras, huius canonis auctoritatem aetate sua apud Graecos obsolevisse, quum imperatorum arbitrio non semel ecclesiae ad metropolitani fastigii culmen erigerentur, eo usque istiusmodi licentia a Graecis ad Slavos permeavit ut hodie in toto imperio russo nulla metropolitana cathedra firma fixaque sit, immo metropolitanum decus mera sit honoris ac proemii tessera, ex unico Caesaris nutu sive ad hunc sive ad illum episcopum precario missa.

(7) *Romae.* Canones IX, XVII et XXVIII coniungere iuvat ac simul exponere, eo statim inter illos discrimine facto, quod ultimus non extat sive apud Dionysium Exiguum, sive apud Ioannem Antiochenum, sive apud orientales usque ad novissima tempora. Vicit S. Leonis constantia ut fracto etiam apud Graecos huius decreti robore, nullam chalcedonensium patrum memoriam Iustinianus imperator fecerit, quum episcopo constantinopolitano secundae sedis honorem in celeberrima novella 131 de suo concederet. Vicit Romanorum pontificum reprobatio ut constantinopolitanus antistes non prius inter patriarchas secundus iure haberetur quin Innocentius III, in concilio lateranensi a 1215, indulserit tandem ut, constituto in Constantinopoli patriarcha latini ritus, secundum ille locum inter pontifices teneret. Posito igitur summi pontificis consensu, tamquam omnis ecclesiastici iuris ac iurisdictionis fundamento, non dedecet nova tentari instruendae disciplinae consilia, neque piget cum Bellarmino agnoscere (De concil. auctor lib. II. c. 8) « decretum honore sedium patriarchalium, sicut a concilio nicaeno factum fuerat, ita potuisse ab alio simili concilio mutari. » Quemadmodum enim episcopo Hierosolymorum in canone VII nicaeno datum fuit solum honoris privilegium, similiter neque aliud episcopo byzantino, vi canonis VIII constantinopolitani, inditum est. Manifestum vero erit tribus hisce novis chalcedonensium decretis crevisse vehementer sedem constanti-

nopolitanam, multisque fuisse privilegiis exaltatam. Nono enim statuitur ut clericus qui cum metropolitano agit, provocet vel ad primatem sive exarchum, vel ad episcopum constantinopolitanum; id vero infra fines unius patriarchatus constantinopolitani constituisse ideo veri simile est, quod decretum nullum sive antiocheni sive alexandrini patriarchae memoriam habeat; quanto magis absurdum erit opinari aliquid de romano pontifice excogitatum ibi esse, quum in canone XXVIII secundus tantum gradus post sedem romanam, minime vero ac nullibi primus supremi iudicis locus tribuatur constantinopolitano. Nedum igitur huic detur metropolitanos omnes, caeteris patriarchis posthabitis, iudicare subiectos, immo tantum quibusnam limitibus contineatur novi patriarchae iurisdictio, aperte canone XXVIII declaratur, scilicet Ponto, Asia et Thracia, et si quae forte nova ecclesia inter gentes barbaras et hyperboreas accreverit. Adde quod in eodem can. XXVIII duo inter plura falsissime asseruntur: unum quidem a patribus nicaenis romano pontifici primatum esse tum primum attributum; alterum, ideo hunc primatum fuisse concessum, quia Roma erat sedes imperii.

(8) *Constitutum.* Quod graece hactenus legitur: *quemadmodum et adsummentibus prohibitum est*, exponere conantur Zonaras et Balsamon, sed frustra. Standum igitur est a codicibus quibus cum latinus interpret consentit, et missa facienda graece corrupta.

(9) *Alexandriae.* Ne praeter morem nostrum synodus quarta oecumenica fraudetur sua utcumque nova appendicula, aequum est subiicere octo plus minus notos certosque canones e codice coisliniano 364 fol. 266, a

me nuper et descriptos et semel editos (Spicil. Solesm. t. IV; p. 465) cum brevi illo prologo, sane in supervacanei commentarii locum huc inserendo: « Age dum, quidni tot graeca qui aliunde congescerim, a chalcedone ἀσύμβολος recessero? A Byzantio ad chalcedonica littora sagittae iaculum est; hinc inde mille commercii meatus, mille fraudes. En quidem canones VIII, τελείω ἀριθμῶ, chalcedonensibus dantur, sed a Graeculis: quorum dona quibusnam non timenda sunt? Leve tamen et modicum auctarium est, nec a nostris penitus alienum. Primus enim canon et secundus redhibet Chrysostomi XVII et XX (quos uti spurios dederam ej. tomi p. 462). Tertius adamussim convenit cum Nicephori XVII (ibid. p. 385). Quartus iterum Chrysostomi XVIII refert, et quintus facit rursus cum nicephoriano XVII. Sextus ab initio ex athanasiano syntagmate orditur (ibid. p. 456). Septimus denique et octavus cum nicephorianis XVI et LI communi tramite incedunt:

Τῶν ἐν Χαλκηδόνι ἁγίων πατέρων κανόνες ἦ.

α'. Εἰ τις παιδίον διὰ ἀμέλειαν τοῦ [γονέως] ἀποθανεῖ ἀβάπτιστον, τρεῖς μετανοήτω ἐν ἁγρῇ καὶ ὕδατι.

β'. Ἐάν τις εἰς ἀβάπτιστον σῶμα, ἐν πέντε ἔτισιν ἀκοινώνητος ἔστω.

γ'. Ἐάν μοναστήριον ἐσθρῇ ὑπὸ βαρβάρων, φανεῖ δὲ αὐτῆς ὁ πρῶτος βίος ἁγνός, μὴ ἡμέρας μὴ ποιωνεῖται. Εἰ δὲ αὖτ' ἀρχῆς ἢ αἰσχροῦς, τὸ τῆς μοιχείας ἐπιτίμιον λαμβανέτω.

δ'. Γυνὴ ὑπερούσα, καὶ ἐν τῷ μασθῷ αὐτῆς τὸ νήπιον ἀποκτείνουσα, ἐν ἑπτὰ ἔτισιν ἀκοινώνητος ἔστω.

ε'. Ἐάν ἀπὸ παλλακίδος ἢ διγαμίας ἢ πορνείας γυνήδωσι παῖδες, καὶ χειροτονίας ἀξιοὶ φανῶσι, χειροτονηθῶσιν οἱ τοιοῦτοι.

ς'. Ἐάν τις σισυμμένη προσφορὰ καὶ ἔχει ἡμέρας ἑπτὰ, διὰ θερμαίνειν αὐτὴν καὶ προκομίζειν.

ζ'. Ἐάν γίνηται χρῆμα πληθύναι ἀντιμίσιον, οὐδὲν κωλύει, ὁ ἀγισμός ἐν αὐτῷ ἔστιν.

η'. Τρεῖς κεφάλαια ἐμβαλλουσι τοὺς μοναχοὺς ἀπὸ τῆς μονῆς· εἴαν ὁ ἡγούμενος αἰρετικός ἔστω, εἴαν γυναῖκες ἐν τῷ μοναστηρίῳ εἰσέρχονται, καὶ εἴαν διδάσκονται παῖδες κοσμικοὶ ἐν αὐτῷ.

II.

SANCTORUM PATRUM CANONICAE EPISTOLAE.

I. **U**t christianis, vel inter saevientium tyrannorum tumultus, non defuero insignes sacri iuris magistri, qui integritatis sanctimoniaeque custodes, leges usu et consuetudine sancitas aut scripto mandarunt aut publico ornarunt commentario, ita nil mirum Ecclesiam, pace demum ex bello parta, aut redintegrato cum turbis haereticorum certamine, suis non caruisse sanctorum canonum interpretibus. Eos nominasse satis erit, quo nobilitate virorum crescat commentariorum celebritas. Post enim illa inter martyres lumina, Dionysium Magnum, Gregorium Thaumaturgum, Petrum Alexandrinum, praeterea sunt Magnus Athanasius, Basilius Magnus, Gregorius Theologus, alter Nyssenus, Cyrillus, Timotheus, Theophilus Alexandrini, ne caeteros recolam, fama quidem minores, at non minimae auctoritatis. Episcopi erant omnes, magnarum nonnulli sedium antistites, patriarchae plures. Verum ne quid verbis excedam, neve omittam quibusdam tricis viam statim intercludere, dicere praestat quo illi iure suas epistolas, sententias, poenas ediderint. Sane privatam potius personam gerebant quam pontificiam: habes enim verba magistrorum ad discipulos, non dominantium in subiectos decreta; arbitri dirimunt, non iudices statuunt; amicorum ad amicos commercia litterarum intercedunt, ac nedum quidquam sapiat invadentium aliena iura aut provincias arrogantiam, non semel sua caeteris tradunt consilia emollienda ex arbitrio atque temperanda. Usque adeo veri interpretum commentarii sunt, ut singulis ferme eorum verbis collata veterum verba facile, si volueris, admoveris, quae ipsi non semel conceptis vulgatisque formulis exculpserunt. Quod si quae fortasse in antiquis canonibus quaesita non reperiantur, ne dubita amissa hic restitui, ac fontium instar habitum iri quae adeo proxime a fontibus hausta et derivata sunt. Idem propterea factum in sacris atque in profanis legibus: ut quippe, cum deficiunt authentica consulum aut praetorum edicta, valent pro eis vimque legis habent verba Ulpiani, Cui, caeterorumque inter vetustissimos iuris consultos, ita illi venerandi canonum interpretes, veteris Ecclesiae maiestatem induti, ubi pontificum conciliorumque tabulae fortasse una cum martyribus sunt flammis rogisque ambustae, extincta nobis monimenta redintegrant atque iure postliminii desiderata decreta restituunt.

II. Privata autem et modesta quaedam indoles ad minus saeculum usque sextum aut septimum hisce canonicis litteris adhaesit. Primus enim qui aliqua ex illis in ius publicum adduxisse noscitur, is Ioannes Scholasticus est, cui soli tamen basiliani canones, nec nisi a XVII ad LXXXIV, suppetias tulerunt. At vix credendum caetera id genus scripta nonnullam necdum habuisse auctoritatem, quum non multo post scholastici tempora, consensu patrum trullani concilii ac publico suffragio inter ecclesiae leges recensentur, eoque nominum ordine: Dionysii ac Petri Alexandrinorum, Gregorii Neocaesariensis, Athanasii, Basilii, Gregorii Nysseni, Nazianzeni et Amphiloerii, Timothei, Theophili et Cyrilli Alexandrinorum, Gennadii Constantinopolitani. Quae quidem exinde ita in unum corpus coaluerunt, et cum sanctis veterum conciliorum canonibus ita nexu cohaeserunt perpetuo, ut nobis integrum non fuerit, licet huius libri moles iam cresceret multum, aut a legibus interpretes amovere, aut antiquiores collocare a recen-

tioribus separatos. Dicet aliquis obstare quod in photiano, ut aiunt, nomocanone tum illa basiliana, tum caetera omnia penitus exsulant. Recte quidem: argumento enim id nobis erit memoratam syllogen, larvato Photii nomine male vestitam, longe antiquiorem esse, immo, ut illud verbo praecoccupem, ante trullanos theologos primam in lucem venisse. Sed haec alias. Ubi tandem epistolae, ad quas e diverticulo revertimur, publici iuris factae fuerunt, tantam sibi vindicarunt auctoritatem, ut nullus ferme sit canonum codex, quin omnes illas aut praecipuas contineat. Unde si quoties mihi ad manum occurrerunt, iusto vellem calculo significare, ecce duplicem illam et prolixam seriem membranarum chartarumque iam recensitam, unam ad apostolorum canones, alteram ubi concilia ordiuntur, iterum evolvi ac novo gestari fastidio oporteret. Lege igitur certa spondeo codices superius memoratos, paucissimis exceptis, ab elencho sequenti expunctum iri. Verum haud negaverim, quam saepe canonicis codicibus inseruntur, tam raro easdem epistolas in caeteris membranis inveniri. Ex innumeris quidem codicibus qui collecta Basilii opera exceperunt, vix ullus est qui nostras quoque in eodem fasciculo teneat. De athanasianis epistolis Montefalconius confidenter ait, an audacius? « In solis quippe canonum codicibus comparent. » Altera ergo lege teneri volumus, qua nulla omittamus huiusmodi epistolarum exemplaria quasi extra canonica septa vagantium. Huc etiam nostrum lectorisque animum intendi iubemus, ut quo ordine plerumque soleant quoque aliquoties insolito agmine procedant duodecim aut tredecim nostri magistri, diligenter notetur, quum id, ut alibi fusius renunciatur, aliquid emolumenti ad iuris ecclesiastici Graecorum historiam conferat.

Vatic. 419,	XIII saec.	Nazianzenus et Amphilochius de libr. ss. f. 1, 2.
430,	XV saec.	Dionysil (ad Cononem) f. 224.
431,	XIV saec.	Basilios ad Gregorium, f. 202.
472,	X saec.	Nazianzeni testamentum, f. 331.
720,	XI-XII saec.	Timoth. Athanas. Dionys.
829,	XIV saec.	Dionys. (ad Basil. et Conon.) Petr. Greg. Athan. Basil. Nyss. Tim. Theoph. Cyr. Gennad. Ad Martyr. Athanas. (ad Rufinianum).
842,	XVI saec.	Nazianzen. Amphil. Basil. (ad Nicopolit.).
843,	X saec.	Basil. (ep. I.), Nyss. Tim. Basil. (ad Gregor. et can. 91.) Greg. Thaum. Athan. Dionys. Basil. (ep. II et can. 92.).
1142,	XV saec.	Petr. Nyssen. Thaum. Basil.
1150,	XV saec.	Dionys. (ad Cononem) f. 36, 41.
1196,	XVI saec.	Nyssen. Basil. Thaum. sparsim.
2019,	XII saec.	Basil. Taras. (ad Adrian. pp.) Dion. Petr. Thaum. Athan. Nazianz. Amphil. Nyssen. Tim. Theoph. Cyrill. Genn. Ad Martyr.
Vatic. Ottob. 15,	XIV saec.	Nazianz. testament. f. 345.
33,	XV saec.	Athan. f. 72.
362,	XVI saec.	Nyssen. f. 93-100.
Palat. 13,	XII saec.	Nazianz. testament. f. 345.
376,	X saec.	Dionysius ad Cononem et caeteras syntagmatis tabulae.
384,	XV saec.	Timoth. Theoph. Ad Martyr.
Reg. 57,	XVI saec.	Dionys. (ad Conon.) f. 480, Gennad.
Col. 23,	XIII saec.	Dionys. Petr. Greg. Athan. Basil. Nyssen. Tim. Theoph. Cyrill. Gennad. Ad Martyr.
Vallicell. C. 11,	XII saec.	ut supra, omitta Petri epist.
F. 10,	XI saec.	Petr. Greg. Bas. (ep. III) Dionys. (interpositis syn. in Trullo et Nic. II) Bas. (ep. ultim.) Nyss. Cyrill.
F. 33,	XVII saec.	Timoth. f. 9, Athan. f. 102.
F. 47,	XVI saec.	Basil. Theoph. Tim. Athan. Cyrill. Dionys. Petr. Gennad. Gregor. Nyss. Nazianz. Amphiloch. iuxta Simeonis magistri epitome.
Barberin. III 42,	XI et XIV saec.	Basilii canon. a XVII, insolito ordine.

Barberin. III 70, a. 1143.	Basil. Taras. Dionys. Petr. Greg. Athan. Nyssen. Tim. Theoph. Cyrill. Eulog. Alex.
VI 425, XIV saec.	Omnia ut solent, omisso Amphiloch.
Angelic. B. 1. 12, XV saec.	Dionys. ad Conon et caetera, ut solent, exceptis Nazianz. Amph.
Florent. Laurent. Plut. V. 22.	Basil. Nyssen. Theoph. Petr. Gregor. Athan. Tim. Cyrill. (Plut. X. 10 eod. ordine).
Plut. IX. 8 XI, saec.	Dion. Petr. Gregor. Nazianz. Amphil. Basil. Nyssen. Timoth. Theoph. Athan. Cyrill. Gennad.
Plut. X. 1, XI saec.	Petr. Greg. Basil. Dionys. (interiectis Trullan.) Basil. iterum Nyssen. Cyrill. Gennad. Tim. Theoph.
Venet. S. Marci 169, XIII saec.	epistolae omnes solemnī serie.
170 et 171, XIII saec.	eadem, serie diversa.
556, XV saec.	Basilii canones.
Nan. 226, XII saec.	Dionys. Greg. Athan. (append. ad Antioch.) Basil. (app. de haeretic.) Nyssen. Timoth. Theoph. Cyrill. Gennad. Thaum. (can. XI.)
Bessarion. 573, XII saec.	Basilii can. f. 83.
Ambros. M. 87. <i>super.</i> XIII saec.	Basil. canon.
E. 145. <i>super.</i> XIV saec.	Gregor. Dion. Petr. Basil. Nyssen. Timoth. Athan. Theoph. Cyrill. Nazianz. Amphiloch.
Taurin. 105. B. II. 26. XII saec.	Dionys. (ad Conon. f. 72 in marg. nicaen. canon.) et caeterae canonicae.
Madritens. XIV fasc. XVII saec.	Nyssen. Basil.
Scorial. X. III.	Basilii can.
†. II.	Epistolae omnes, ordine consueto.
Parisiens. 187, XI saec.	Dionys. ad calcem.
533, XI saec.	Nazianzi testament.
546, XII saec.	Id.
983, XVI saec.	Id.
822, XII saec.	Id.
1009, XV saec.	Athanas. ad Ammonem.
1346, XI saec.	Nazianzeni testam.
1319, XIII saec.	Epistolae omnes, quo solent ordine.
1320, XIII saec.	Epist. omnes, in eadem serie.
1324, XII saec.	Eadem, accedit Dionys. ad Conon. f. 61 ad marg. nicaeni conc.
1327 a. 1562.	Athanas. Basil. post omnes Zonarae commentarios, f. 303, 313.
1334, XI saec.	Dionys. ad Conon. f. 53, cum caeteris canonic. f. 159 seq.
1335, XV saec.	Epist. ad Martyrium.
1374, XV saec.	Petr. Greg. Basil. Nyss. Tim. Theoph. Athan. Cyr. Nazian. Amph.
1389, XVI saec.	Petr. Gregor. Athan. Basil. Nyssen. Timoth. Theoph. Cyrill.
2010.	Basil. ad Diodor.
Supplem. 236, 407.	Petri canon.
483, XIV saec.	Basil. Nyssen. Timoth. Basil. (epist. II) Gregor. Athanas. Dionys. Basil. (ep. III et ult. can.).
Coislin. 119, XV saec.	Dionys. ad Basilidem f. 252.
209, ab initio IX saec.	Gregor. Athan. Basil. Nyssen. Timoth. Cyrill. Gennad. Petr. Iler. Basil. (ep. II, tum interpositis Trullan. et Nic. II) Dionys. Theoph.
364, a. 1293.	Cyrill. Eulog. Dionys. Athanas. Theophil. (in cod. <i>Theophylactus</i>) Petr. Timoth. Basil. Gregor. Thaum. Nyssen.
Bodl. Barocc. 26, XI saec.	Dionys. Gregor. Petr. Nectar. Athan. Basil. Nyssen. Timoth. Theoph. Cyrill. Gennad.
86, XII saec.	Dionys. Petr. Athan. Basil. Timoth. Theoph. Cyrill.
91, XIV saec.	Athanas. (ad Rufinian.).
173, XII, XIII saec.	Nazianz. testament.
196, XI saec.	Dionys. (ad Conon.) in marg. ad canon. nicaenos.
Cromwell. 6, XI. 10.	Athanas. (ad Ammon.).
Lugd. Batav. Supplem. XIV.	Gennadii encyclica.
Monac. 25.	Basilii canon. IX. f. 83.
68.	Gennadii encyclica f. 78.
99.	Dionysii (ad Basilid.).
380.	Dionys. ad Basilid. cum prologo historico et caeterae epist.

Vindobon.	Hist. VII saec.	. . .	Theoph. Dionys. (ad Conon.) Petr. Gregor. Athanas. Basil. Nyssen. Nazianz. Amphil. Cyrill. Gennad. ad Martyr. Timoth.
	Hist. XIV saec.	. . .	Epistolae omnes, ordine quo pergersolent.
Petroburg.	XI saec. (cl. v. Korsak).		Dionys. (ad Conon.) in marg. ad canon nicean.
Mosquens.	432, XI saec.	. . .	Petr. Gregor. Basil. Nyssen. Cyrill. Theoph. Timoth. Athan. Gennad. Taras. extra loc. Nazianz.
	467, XI-XII saec.	. . .	ad Martyr. Athanas. (ad Rufin.) Basil. Nyss. Athan.

III. Abstinerim eo lubentius a recensendis earundem epistolarum editionibus, quod vix una aut altera migravit extra generales sive conciliorum, sive canonum, sive priscorum patrum bibliothecas, quas, quum semel iam sit ad illas satis provocatum, silentio praetermittam. Nobilis igitur hisce litteris locus datus est et sublimis suggestus, in quo tamen cur eodem illas semper indui rudi ac turpi panno oportuerit, nemo non mirabitur. Intacta aut depravata remansit editio princeps, quum Beveregius ipse ex novem ad minimum codicibus anglicanis quos praesto habuit, ne unum quidem salutavit (1); quum Gallandius et de Magistris, qui, elapso integro saeculo, Dionysii aliorumque epistolas novam in lucem dare susceperunt, spretis fere totius Italiae thesauris, Beveregium solum prono vultu sequuti sunt; quum denique Rhallius, sub tempestate nostra, tot subsidiis quae supra vides, neglectis, uno, nec nisi parce usus est codice trapezuntino. Querelas tamen aequum est temperare, quando Athanasio saltem et Basilio illuxit splendor Sanmauriniensis, neque etiam Dionysio, nec Petro, neque Thaumaturgo defuit honoratissimum in *Reliquiis sacris* hospitium semel et iterum multa cum religione ornatum (2).

IV. Nonnulla tamen loci angustia constrictus, cum multa ex innumeris codicibus descripserim, selectiora dare debui, caetera lectionis varietate haud memorata, nisi quando ex magno scripturarum consensu emendari aliquid, aut notabiliora quaedam in medium adduci oportuit. Maioris autem brevitatis gratia vaticanos codices 419, 430, 472, 827, 829, 840, 843, 1150, 1287, 2022, 2060, 2184, Palat. 13, 15, 376, 384, Reg. 57, qui frequentiore in usum venturi sunt, necesse fuit vestiri numeris 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, ad singulos ex ordine referendis. Caeteros codices clarius nomine suo proprio significare non piguit. Huc vero eas potissimum membranas in usus nostros invehì quae aevo grandi tenuerunt, per se patet. Servatur, sed caute emendata, ubi oportuit, Gentiani Herveti interpretatio.

(1) *Salutavit*. Novem enim codices Dionysii ad Basilidem Routhius Oxoniae versavit, « quorum, inquit, nullis usus fuisse videtur in huius quidem epistolae recensione Beveregius *synodicum* suum adornans. » *Reliq. sacr.* t. III, p. 133.

(2) *Ornatum*. Dionysius extat in ed. I. t. II, p. 383-434; ed. II. t. III, p. 231-264. Singularem editionem procuravit Peltanus Ingolstadii, 1580 inscriptam: *Epistola B. Dionysii martyris de resurrectione Domini et ieiunio magni sabbati*, qua insolenti fronte de-

ceptus Tillemontius aliam esse duxit quam epistolam ad Basilidem, atque fictitio opere auxit syllabum in quo Dionysii scripta recensuit. Gravius vero Routhius diligentissimus peccavit, quum epistolam ad Cononem, occurrente quadam lacinia, in Basilidianam laxavit. Idem intulit *Epist. Gregorii Thaumaturg.* in t. II, p. 435-463, ed. I, t. III, p. 256-264 ed. alterae; *epist. Petri Alex.* in t. III, p. 319-374 ed. I, t. IV, p. 21-82 ed. posterioris. Opus hollandianum integram habet epistolam ad Basilidem in Octobr. t. II, p. 106.

I.

SANCTUS DIONYSIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

Α'. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
ΠΡΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ.

I. *Epistola Dionysii Archiep. Alexandrini ad Basilidem Episcopum.*

Διονύσιος Βασιλείῃ τῇ ἀγαπῶν μου Υἱὲ καὶ ἀδελφεῖ συλλειτουργῶν καὶ Θεοπροσῆ ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Καν. α'. Ἐπεστείλας μοι πιστότατε καὶ λογιώτατε υἱέ μου, πυκτανόμενος καθ' ἣν ὄραν ἀπο-
νησιτίσθαι δεῖ τῇ τοῦ πάσχα περιλίσει· τινὰς μὲν γὰρ τῶν ἀδελφῶν λέγειν φῆς, ὅτι χρή ταῦτα
ποιεῖν πρὸς τὴν ἀλεκτωροφωνίαν· τινὰς δὲ, ὅτι ἀπ' ἐσπέρας χρή· εἰ μὲν γὰρ ἐν Ῥώμῃ ἀδελφεῖ,
ὡς φασί, περιμένουσι τὴν ἀλέκτορα· περὶ δὲ τῶν ἐνταῦθα ἔλεγε, ὅτι τάχιον. Ἀκριβῆ δὲ ὅρον
ἐπιτιθεῖναι ζητεῖς, καὶ ὄραν πάνυ μεμετρομένην, ὥστε καὶ δύσκολον καὶ σφαλίστερόν ἐστι. Τὸ
μὲν γὰρ ὅτι μετὰ τὸν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν καιρὸν χρή τῆς ἑσπέρης καὶ τῆς εὐφροσύνης
ἐνάρχεσθαι, μέχρις ἐκείνου τὰς ψυχὰς ταῖς νηστείαις ταπεινῶντας, ὑπὸ πάντων ὁμοίως ὁμολογη-
θῆσεται, κατεσκευάσας δὲ δι' αὐτῶν ἔγραφάς μοι πάνυ ὑγιῶς καὶ τῶν θείων εὐαγγελίων ἡσθημέ-
νος, ὅτι μηδὲν ἀπηνριβωμένον ἐν αὐτοῖς περὶ τῆς ὥρας καθ' ἣν ἀνέστη, φαίνεται. Διαφέρει μὲν
10 γὰρ οἱ εὐαγγελισταὶ ταῖς ἐπὶ τὸ μνημεῖον ἰδόντας ἀνίγραφον κατὰ καιροῦς ἐνηλλαγμένους, καὶ
πάντες ἀνισταμένα ἤδη τὸν Κύριον ἔφασαν εὐφρανέιναι· καὶ ἐπὶ σαββάτων, ὡς ὁ Ματθαῖος εἶπε· καὶ
πρωίας ἔτι σκοτίας εὐσης, ὡς ὁ Ἰωάννης γράφει· καὶ ὁρθρου βαθείας, ὡς ὁ Λευκάς· καὶ λίαν πρωί

*Dionysius Basilidi filio meo dilecto et fratri, in sacris comministro,
Deoque fidei in Domino salutem.*

Canon I. Misisti (1) ad me, fidelissime et sapientissime fili mi, interrogans qua hora in paschae termino
ieiunium sit solvendum. Ais enim aliquos asserere fratres, quod oportet hoc in galli cantu facere; alios
vero, quod id sit faciendum vespere. Qui enim Romae sunt fratres, ut aiunt, gallum expectant. De his
autem qui hic sunt, dixisti quod citius. Horam autem exactam et valde demensam quaeris imponere, quod
quidem est difficile et lubricum. Quod enim post resurrectionis Domini tempus oportet eos festum laetitiamque
inchoare, qui ad illud usque animas ieiuniis humilant, erit apud omnes similiter in confesso. Per ea autem
quae scripsisti, probasti, sane admodum divinorum evangeliorum sensu percepto, quod nihil ab eis accurate
traditum de hora qua resurrexit, apparet. Evangelistae enim eos qui ad monumentum venerunt diversas de-
scripserunt, mutatis temporibus, et omnes surrexisse iam Dominum, dixerunt invenisse: « Et vespere sab-
batum, » ut dixit Matthaeus: « Et cum mane adhuc esset obscurum, » ut scribit Ioannes: « Et summo diluculo, »

Solent codices aucti Balsamonis commentarii ad-
dere titulo: Ἐρωτήσαντα περὶ διαφόρων κεφαλαίων πρὸς
αὐτὸν τῆς ἐπιστολῆς ὁ Διονύσιος ἀπεκρίσεις ἐποίησαντο,
αἱ καὶ ὡς κανόνες ἐδέχθησαν. Alii alii, ut vatic. 4, 7:
Τοῦ μακ. διον. ἀρχ. ἀλεξ. περὶ τοῦ ποῖαν ὥραν τοῦ ἁγίου
σαββάτου ἐπιφυσκούσης τῆς ἁγίας κυριακῆς χρή ἡμῶν
ἀπονησιτίσθαι τῇ νυκτί. Breviora aristeniani codices:
περὶ τοῦ ποῖαν χρή τῇ μεγάλῃ σαββ. ἀπονησιτίσθαι.—
Unus cod. bodleian. 86 monet excerpta ea esse, non
integra, ἐκ τῆς πρὸς βασιλ. ἐπιστολῆς.—Καὶ συλλειτουργ-
γῶν Θεοπροσῆ bodl. 625; καὶ συλλειτ. καὶ Θεοπρο. coislin.
87, 122 et bodl. quatuor utrumque om. bodl. 26, 86,
vatic. 7.

Can. I, lin. 1, ἀπέστειλας vulgo, vatic. 9, 11.
— 1. 2, τὴν τοῦ πάσχα ἡμέραν vulgata omnia usque
ad Routh. quem sequimur, praeclucantibus septem
bodleian. quinque vatican. duob. parisiensib. a Cote-
lerio descriptis.—λέγειν γραφῆς vatic. 9.—1. 3, ἐν Ῥώ-
μῃς vatic.

Lin. 5, τιθεῖναι ἐπιζητεῖς vulgata contra omn. codd.
— ὅτι δύσκολον vatic. 7. σφαλίστερον vatic. 9.—ὅτι
μὲν γὰρ μετὰ vatic. 4, 7.—1. 8, πάνυ om. vatic. 4.
—εὐαγγελιστῶν αἰσθόμενος Rhallii, Pedal. cum ve-
tustis edit. contra Zonar. Balsam. Bevereg. ac ple-
rosque codd. mas. ἡσθημένους sex bodl.

Lin. 11, ἀναστῆσαντα vatic. 11.—ἤδη om. Pedal.

ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, ὡς ὁ Μάρκος. Καί ποτε μὲν ἀνίστη σαρῶς οὐδεὶς ἀπεφάνητο· ὅτι δὲ ὀψὲ σαββάτων τῇ ἐπιφωσκούσῃ μὲ σαββάτων μέχρις ἀνατολῆς ἡλίου τῆς μιᾶς σαββάτων, οἱ ἐπὶ τὸ μνημεῖον παραγενόμενοι, εὐκίτι κείμενον αὐτὸν ἐν αὐτῷ κατέλαβον, τοῦτο ἀνωμολόγηται· καὶ μηδὲ 15 διαφωνεῖν, μηδὲ ἐναντιεῦσθαι τοὺς εὐαγγελιστάς πρὸς ἀλλήλους ὑπολάβωμεν· ἀλλ' εἰ καὶ μικρολογία τις εἶναι δοκεῖ περὶ τὸ ζητούμενον, εἰ συμφωνοῦντες πάντες ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ τὸ τοῦ κόσμου φῶς, τὸν Κύριον ἡμῶν ἀνατεταλκέναι, περὶ τὴν ὥραν διαφέρονται, ἀλλ' ἡμῖς εὐγνωμένως τὰ λεχθέντα καὶ πιστῶς ἀρμόσαι προσημειώμεν· τὸ μὲν οὖν ἀπὸ τοῦ Ματθαίου λεχθὲν, οὕτως ἔχει· Ὁψὲ δὲ σαββάτων τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων, ἦλθε Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ καὶ ἡ ἄλλη 20 Μαρία θεωρῆσαι τὸν τάφον· καὶ ἰδοὺ σεισμὸς ἐγένετο μέγας, ἄγγελος γὰρ Κυρίου καταβάς ἐξ οὐρανοῦ καὶ προσελθὼν, ἀπεκύλισε τὸν λίθον, καὶ ἐκάθιστο ἐπάνω αὐτοῦ· τῷ δὲ ἡ ἰδέα αὐτοῦ ὡς ἀστραπή, καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ λευκὸν ὡσεὶ χιών· ἀπὸ δὲ τοῦ φόβου αὐτοῦ ἐσείσθησαν εἰ τρεῖς οὐκ ἔμενον ὡσεὶ νεκροί· ἀπεκριθεὶς δὲ ὁ ἄγγελος εἶπε ταῖς γυναῖξιν· Μὴ φοβεῖσθε ἡμεῖς, εἶδα γὰρ ὅτι Ἰησοῦν τὸν ἐσταυρωμένον ζητεῖτε, οὐκ ἔστιν ὧδε· ἠγέρθη κατὰ εἶπε· τοῦτο δὲ τὸ 25 λεχθὲν ὀψὲ, οἱ μὲν τινες οἰήσονται, κατὰ τὴν κοινότητα τοῦ ῥήματος, τὴν ἐσπέραν δηλοῦν τοῦ σαββάτου· οἱ δὲ σφρότερον ἐξηκύντες, ἐν τούτῳ· ἀλλὰ νύκτα βραδείαν ἐροῦσιν εἶναι, βραδύτητα μακρὸν χρόνον τοῦ ὀψὲ δηλοῦντες· καὶ ὅτι νύκτα λέγει καὶ οὐχ ἐσπέραν ἐπήγαγε, τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων καὶ ἔκον, οὕτως, ὡς εἰ λοιποὶ φασί, τὰ ἀφύματα γίρουνσαι, ἀλλὰ θεωρῆσαι τὸν τάφον, καὶ εὑρεν τὸν σεισμὸν γεγενῆσθαι καὶ καθήμενον τὸν ἄγγελον ἐπὶ τοῦ λίθου, καὶ ἀκηκόασιν 30 παρ' αὐτοῦ, οὐκ ἔστιν ὧδε, ἠγέρθη. Ὁμοίως ὁ Ἰωάννης. Ἐν μιᾷ τῶν σαββάτων, φησὶ, Μαρία

ut Lucas: « Et valde mane orto iam sole, » ut Marcus, et quando surrexit quidem, nemo aperte respondit. Quod autem vespere sabbati lucescendo una sabbatorum, qui ad monumentum venerunt, eum non amplius iacentem invenerunt, hoc in confesso est. Ac neque dissentire nec sibi adversari inter se evangelistas existimemus: et quamquam parva quaedam circa id quod quaeritur controversia esse videbitur, si omnes in una nocte mundi lucem Dominum nostrum exortum esse consentientes, in hora dissentiant: nos tamen, quae ab eis dicta sunt, pio et fideliter conciliare studeamus. Quod a Matthaeo quidem dictum est, sic habet: « Vespere autem sabbatorum, lucescendo prima sabbatorum die, venit Maria Magdalene, et alia Maria ad spectandum sepulchrum, et ecce fuit magnus terraemotus. Angelus enim Domini cum de coelo descendisset, accedens devolvit lapidem, et sedit supra ipsum: erat autem species eius ut fulgur, et indumentum eius album ut nix; a timore autem eius concussi sunt qui custodiebant et facti sunt ut mortui. Respondens autem Angelus, dixit mulieribus: Ne timeate vos, scio enim quod Iesum crucifixum quaeritis: non est hic; resurrexit, sicut dixit. » Id autem quod dictum est « vespere, » alii quidem existimabunt secundum verbi communis significare, vesperum sabbati: sapientiores autem id exaudientes, non hoc, sed profundam noctem esse dicent, tarditatem et longum tempus vespere significante. Et quod noctem dicit et non vesperam, subiunxit: « Illucescente prima sabbatorum die, » et venerunt, nondum, ut reliqui dicant, aromata ferentes, sed ad spectandum sepulchrum. Invenerunt autem factum esse terraemotum, et angelum super lapidem sedentem: et audierunt ab ipso: « Non est hic, surrexit. » Similiter Ioannes: « Prima sabbatorum, die, inquit, Maria Magdalene, venit mane, cum essent adhuc tenebrae, ad monumentum, et videt lapidem sublatum

— l. 12, καὶ πρὸς id. — l. 13, ἀνατεταλκέναι vatic. 7.

— l. 14, τῇ ἐπιφωσκ. μιᾷ σαββάτων om. vatic. 7, bodl. 86, 203. — μέχρις ἀνατ. ἡλ. τῆς μ. σαββάτων om. Bever.

Lin. 16, ὑπολάβωμεν concilia male. — l. 17, 18, ζητούμενον ὡς μὴ συμφωνοῦντων πάντων vatic. 4, 7, 9, bodl. tres, vaticell. quae quum accepisset Routhius, etiam subdidit ex lisd. bodl. τὴν αὐτὴν ὥραν καὶ ἐν τούτῳ διαφέρονται, demum nostra in altera ed. praestitit; ultima tamen habent vatic. 4, 7, 9.

Lin. 22, οὐρανοῦ προσελθὼν duo bodl. coislin. 1, vulg. — l. 23, ὡς χιών vatic. 11, 15.

Lin. 23, ἠγέρθη γὰρ vatic. 7. Rhall. — l. 26, τοῦ ῥήματος τοῦ ὀψὲ vatic. 4, 7, 11. — τὴν ἐσπέραν δηλοῦσθαι vatic. 13. — l. 28, ὅτι δὲ νύκτα vatic. 4, 7.

Lin. 30, σεισμὸν γεγενῆσθαι vatic. 4. — l. 1, ὁμοίως καὶ ὁ Ἰωάννης bodl. 203, coislin. duo; ὁμοίως Ἰωάνν. vulgo. — l. 2, ἠρμένον ἀπὸ τοῦ μνημείου παρὰ τοῦτο, σκοτίας οὐσας ὅτι, πλὴν πρὸς ἑω, τῷ μνημείῳ Routh.

ἡ Μαγδαληνὴ ἦλθε πρῶτῃ, σκοτίας ἔτι εὔσης, εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ βλέπει τὸν λίθον ῥημένον τοῦ μνημείου πλὴν παρὰ ταύτῃ, σκοτίας ἔτι εὔσης προελθούσῃ. Ὁ δὲ Λευκάς φησὶ· Τὸ μὲν σαββατον ἡσυχάσαν κατὰ τὴν ἐντολὴν, τῇ δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων, ἔρῳρου βαθείας, ἐπὶ τὸ μνήμα ἦλθον, φέρουσαι ἃ ἡτοίμασαν ἀρώματα· εὗρον δὲ τὸν λίθον ἀποκεκυλισμένον ἀπὸ τοῦ μνημείου. Ὁ βαθεὺς ἔρῳρος ἴσως προῦκασαινεμένην αἰγὴν ἐκδιντὴν ἐμφανίζει τῆς μιᾶς τῶν σαββάτων, διὰ τοῦ περῳχηκεῖναι ἤδη τελείως σὺν τῇ μετ' αὐτὸ νυκτὶ πᾶν τὸ σάββατον, καὶ ἑτέραν ἀρχεῖσθαι ἡμέραν, ὅτε ἦλθον τὰ ἀρώματα καὶ τὰ μύρα φέρουσαι· ἔστιν δὴλον ὡς ἀναισθητικὸν πρὸ πολλοῦ. Τούτῃ κατακολουθεῖ καὶ ὁ Μάρκος λέγων· Ἠγόρασαν ἀρώματα ἵνα ἐλθοῦσαι ἀλείψωσιν αὐτόν. Καὶ λίαν πρῶτῃ τῆς

10 μᾶς σαββάτων ἔρχονται ἐπὶ τὸ μνημεῖον, ἀνατείλαντες τοῦ ἡλίου. Λίαν μὲν γὰρ πρῶτῃ, καὶ οὗτος εἶπεν, ὅπερ ταύτην ἔστι τῷ βαθείῳ ἔρῳρου· καὶ ἐπήγαγεν, ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου· ἡ μὲν γὰρ ἐρμῆ καὶ ἡ ὁδὸς αὐτῶν, δὴλον ὡς ἔρῳρου βαθείας καὶ λίαν πρῶτῃ κατέρχῃ· παρέτειναν δὲ κατὰ τὴν πορείαν καὶ περὶ τὸ μνημεῖον διατρίβουσαι μέχρις ἀνατολῆς ἡλίου· καὶ λέγει καὶ τότε ταύταις ὁ νεανίσκος ὁ λευχίμων· Ἠγέρθη, εἰκ' ἔστιν ὁδε. Τούτων οὕτως ἐχόντων, τοῦτο τοῖς ἀκριβολογου-

15 μένοις ἀποφανόμεθα κατὰ ποίαν ὥραν ἢ καὶ ποῖον ἡμῶριον ἢ ὥρας τέταρτον ἀρχεῖσθαι πρεσβύτερῃ ἐπὶ τῇ τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἐκ νεκρῶν ἀναστάσει χαρᾷ· τοὺς μὲν λίαν ἐπιταχύνοντας καὶ πρὸ νυκτὸς ἔγγυς ἤδη μεσούσης ἀνιέντας, ὡς ὀλιγόρους καὶ ἀκρατεῖς, μεμψόμεθα, ὡς παρ' ὀλίγον προκαταλύοντας τὸν δρόμον, λέγοντες ἀνδρὲς σιφῶ· Οὐ μικρὸν ἐν βίῳ τὸ παρὰ μικρὸν· τοὺς δὲ ἐφυστερίζοντας καὶ διαρκούντας ἐπὶ πλείστον καὶ μέχρι τετάρτης φυλακῆς ἐγκαρτεροῦντας, κατ' ἤν καὶ τοῖς πλεί-

a monumento. Sed iuxta eum, cum adhuc essent tenebrae, praecesserat. Lucas autem dicit: « Sabbato quidem quieverunt secundum praeceptum. Prima autem sabbatorum die, summo mane, ad monumentum venerunt, ferentes quae paraverant aromata: invenerunt autem lapidem a monumento devolutum. » Summum mane fortasse matutinum splendorem, qui prius subapparet, significat primae hebdomadis diei. Et ideo iam perfecte praeterito cum tota consequente nocte sabbato, et alia die incipiente, venerunt aromata et unguenta ferentes, quando iam videlicet diu ante surrexerat. Hoc Marcus quoque sequitur dicens: « Emerunt aromata, ut venientes cum ungerent, et valde mane primae sabbatorum diei veniunt ad monumentum orto iam sole. » Valde enim mane hic quoque dixit, quod idem est ac summo diluculo, et sublunxit « Orto iam sole. » Profectio quidem, et iter earum summo diluculo et valde mane incepit; in itinere autem, et circa monumentum, moram traxerunt usque ad ortum solis, et eis quidam tunc dicit adolescens candidatus: « Resurrexit, non est hic. »

Haec autem cum ita se habeant, hoc iis qui accuratius subtiliusque considerant, enuntiamus quota hora, vel etiam semihorula vel quarta horae, oportet incipere laetitiam ob Domini nostri a mortuis resurrectionem. Eos quidem qui nimium festinant, et ante mediam noctem surgunt, ut contemptores et intemperantes reprehendimus, ut qui propemodum antequam par sit, cursum abruperint, dicente viro sapiente (2):

ex varlis bodleian. confavit, a quibus non recedant multum vatic. 7, 11: πλὴν τὸ πρὸς ἑω τοῦ μνημείου προελθούσῃ; vatic. 4: πλὴν τοῦ πρὸς ἑω τοῦ μνημείου ἐληλυθῇ; similia vallicell. et Pedalion. — l. 4, ἔρῳρου βαθείας ἦλθον φοναῖτες ἐπὶ τὸ μ. vat. 4.

Lin. 5, ἀρώματα om. vatic. 9. — ὁ βαθεὺς οὗν ἔρῳρος vatic. 7, 9, bodl. 26, 623. — l. 6, αἰγὴν post Routh. et Rhalli cum nostris vatic. et septem bodleianis, contra caetera vulgata, αὐτὴν. — ἡμέραν ἐκδιντὴν bodl. 26. — ἐμφανίζει Routh. An surrepente sphalmate? notandus vatic. 4: προῦκασ. ἔχει αἰγὴν ἐκδιντὴν ἐμφανίζειν. — διὰ τοῦτο παραχρηστέος et mox νυκτὶ πάσῃ τοῦ σαββάτου Routh. ex intricatis bodleianorum suor. lecturis. Partim consentit vat. 15: διὰ τὸ παραχρηστέος...

νυκτὶ πάσῃ τοῦ σαββάτου καὶ ἑτέρας ἀρχομένης ἡμέρας; tum vatic. 4, 7: μετ' αὐτοῦ νυκτὶ; deinde vatic. 4, 7, 11, 15 et vallicell. fortasse propius ad genuina accedunt: παντός τοῦ σαββάτου καὶ ἑτέρας ἀρχομένης ἡμέρας ἦλθον. — l. 8, ὅτε δὴλον vatic. 15, Routh.

Lin. 10, τῇ μιᾷ σαββ. id. — l. 12, καθήρθη bodl. 158, κατέρχασθαι vel κατέρχασθαι alii bodl. cum vat. 9, 11, 15 et vallicell. vocem om. vatic. 7. — l. 13, μνήμα.

Lin. 15, ἀπολογούμεθα trapez. Harduin. in marg. Pedal. ibid. — l. 17, ὡς 2° loco om. vatic. 7, 11, 15 et omnes bodl. uno excepto. — l. 18, λέγοντες τοῦ λόγου ἀνδρὲς σόφου bodl. 26, 623, vatic. 4, 7. — ἐφυστερίζοντας vulgata naq. — l. 19, διεγκαρτεροῦντας eadem vetl. edit.

ευσιν ὁ σωτὴρ ἡμῶν περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάττης ἐπεφάνη, ὡς γενναῖος καὶ φιλοπόνους ἀποδεχόμενος 20
 μεθα. Τοῖς δὲ μεταξὺ ὡς ἐκινήθησαν ἢ ὡς ἠδυνήθησαν ἀναπαυσαμένοις, μὴ πάνυ διαχλάμειν· ἐπεὶ
 μηδὲ τοὺς ἐξ τῶν νηστειῶν ἡμέρας ἴσως μηδὲ ὁμοίως πάντες διαμένουσιν· ἀλλ' οἱ μὲν καὶ πάσας
 ὑπερτιθέσιν ἄσται διατελοῦντες, οἱ δὲ δύο, εἰ δὲ τρεῖς, οἱ δὲ τέσσαρες, οἱ δὲ ἐνδεμίαν· καὶ τοῖς
 μὲν πάνυ διαπονῆθαι ἐν ταῖς ὑπερτίσεσιν, εἴτα ἀποκάμνουν καὶ μενοῦ ἐκλείπουν, συγγνώμη
 τῆς ταχυτέρας γεύσεως· εἰ δὲ τινες οὐχ ὅπως οὐχ ὑπερτιθέμενοι, ἀλλὰ μηδὲ νηστεύσαντες ἀλλὰ καὶ 25
 τρυφῆσαντες τὰς προαγούσας τέσσαρας, εἴτα ἐλθόντες ἐπὶ τὰς τελευταίας δύο καὶ μόνας ἡμέρας,
 αὐτὰς ὑπερτιθέντες, τὴν τε παρασκευὴν καὶ τὸ σάββαν, μίγα τι καὶ λαμπρὸν ποιῆν νομίζουσιν
 ἂν μὴχρι τῆς ἑως διαμείνωσιν, οὐκ οἶμαι τὴν ἀθλήσιν αὐτοὺς πεποιῆσθαι ἴσιν τοῖς τὰς πλείονας
 ἡμέρας προσηκόντι. ταῦτα μὲν οὖν, ὡς ἐφρονῶ καὶ συμβουλεύω, περὶ τούτων ἔγραψα.

Καν. β'. Περὶ δὲ τῶν ἐν ἀγίῳ γυναικῶν, εἰ προσέκειν αὐτὰς οὕτω διακειμένας εἰς τὸν οἶκον 30
 εἰσιέναι τοῦ Θεοῦ, περιστῶν καὶ τὸ κυδάνεσθαι νομίζω· οὐδὲ γὰρ αὐτὰς οἶμαι πιστὰς εὔσας καὶ
 εὐλαβεῖς, τολμήσιν οὕτω διακειμένας, ἢ τῇ τραπέζῃ τῇ ἁγίᾳ προσελθεῖν, ἢ τοῦ σώματος καὶ τοῦ
 αἵματος τοῦ Χριστοῦ προσάψασθαι. οὐδὲ γὰρ ἡ τὴν δωδεκαετῆ ῥύσιν ἔχουσα πρὸς τὴν ἱεσὶν σκεύδουσα
 ἰθὺγεν αὐτοῦ· ἀλλὰ μόνου τοῦ κρασπίδου· προσεύχεσθαι μὲν γὰρ ὅπως ἂν ἔχη τις, καὶ ὡς ἂν διὰ
 κηται μμνῆσθαι τοῦ δισπότου, καὶ δεῖσθαι βουφείας τυχεῖν, ἀντιφθονον· εἰς δὲ τὰ ἅγια καὶ τὰ ἅγια δ
 τῶν ἁγίων, ὃ μὴ πάντα καθαρὸς καὶ ψυχῇ καὶ σώματι, προσίεναι κωλυθήσεται.

Καν. γ'. Αὐτάρκεις δὲ καὶ οἱ γεγαμκότες, ἐκντῶν ἐφίλευσιν εἶναι κριταί· ὅτι γὰρ ἀπέχεσθαι ἀλλή-

Non parum est in vita quod parum abest. Eos autem qui differunt, et plurimum perferunt, et ad quartam
 usque vigiliam fortiter abstinent in qua etiam pluribus servator noster in mari ambulans apparuit, ut ge-
 nerosos et laborum tolerantis suscipimus: his autem qui interea ut moti sunt, vel ut potuerunt, quiescant,
 non valde molesti sumus: quandoquidem nec sex ieiuniorum dies aequaliter, nec similiter omnes expectant:
 sed alii quidem, vel omnes transmittunt (3), ieiuni permanentes, alii duos, alii tres, alii quatuor, alii nul-
 lum. Et his quidem qui in illis transmittendis valde laboraverunt, deinde defessi sunt, et propemodum de-
 ficiunt, ignoscendum est quod celerius gustent. Si qui autem non modo non transmissis, sed ne ieiunatis
 quidem, vel etiam in delicatis opiparisque convivis, consumptis praecedentibus quatuor diebus, ad duos
 eosque solos extremos dies cum venerint, illis a se cibo non gustato transmissis, parasceve et sabbato, magnum
 quid et egregium se facere existimant, si ad auroram usque permanserint: non existimo eos ex aequo cer-
 tamen sublisce, cum his qui se pluribus diebus prius exercuerunt. Haec quidem, ut sentio et consulo, scripsi.

Canon II. De mulieribus autem, quae sunt in abscasso, an eas sic affectas oporteat domum Dei ingredi,
 supervacaneum vel interrogare existimo. Neque enim eas existimo, si sint plae et fideles, sic affectas, au-
 suras vel ad sanctam mensam accedere, vel corpus et sanguinem Domini attingere. Neque enim, quae XII
 annorum fluxum habebat, ipsum ad medicinam tetigit, sed solam eius simbriam. Orare enim quomodocunque
 se habeat aliquis, et utcumque sit affectus domini meminisse, et auxilium implorare, non est reprehenden-
 dum. Ad sancta autem sanctorum, qui non anima et corpore purus est, accedere prohibebitur.

Canon III. Porro et qui nupserunt, debent esse sui idonei iudices. Quod enim a se invicem ex

Lin. 21, διαχλάμειν bodl. 185 coisl. 1, 2 quos Routh amplexus est. — l. 24, ἀποκάμνουν. Ita id. ex sex bodl. suffragantur vatic. 15.

Lin. 25, οἱ δὲ τινες vatic. 4, 7. — ἀλλὰ καὶ τρυφῆσαν-
 τες cum vatic. 4, 7, 9, 11, 13, octo bodleian. et tiliana
 edit. princeps; vulgo ἢ καὶ τρυφῆσαν. — l. 28, διαμε-
 νουσιν τούτους οὐκ οἶμαι τὴν ἴσιν ἀθλήσιν πεποιῆσθαι
 Routh. ex bodl. 26; οὐς οὐκ οἶμαι τ. i. ἀθλήσιν bodl.
 61, 623 et vatic. 7 et partim 4, οὐς οὐκ οἶμαι τὴν ἴσιν
 ἀθλήσιν vatic. 9. — l. 29, ταῦτα μὲν οὖν Routh ex no-
 vem eodd. — ὡς ἐφρονῶ καὶ συμβουλεύω cum vaticanis

omnibus; de qua varietate Routh. siluit.

Can. II, l. 3, σκεύδουσα vulgo om. restitimus
 ex vatic. quatuor, ut Routh. ex tribus bodl. ἔχουσα
 ἰθὺγεν αὐτοῦ πρὸς τὴν ἱεσὶν σκεύδουσα vatic. 9. —
 l. 4, a voce κρασπίδου ad alteram δισπότου, inter-
 lecta om. vatic. 4 et vallicell. — ἂν ἔχοι vatic. 7.

l. 5, μμνῆσθαι το vatic. 7.

Can. III, οἱ γεγαμκότες vulg. Emendavit Routh
 ex sept. bodl. quibus addo omnes vaticanos et val-
 licellianum. — In fine ἀποκάμνουν idem vallicell. et No-
 mocan. russic. — Παύλου λόγοντος vatic. 7.

λων προσήκον, ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν, ἵνα σχολάσῃ τῇ προσευχῇ, καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὦσιν, ἀκηκόασι Παύλου γράφοντος.

- 10 **Καν. δ'.** Οἱ δὲ ἐν ἀπρσαιρέτῃ νυκτερινῇ ῥύσει γινόμενοι καὶ εὗτοι τῷ ἰδίῳ συνειδέτε κατακολουθεῖ-
 τωσαν, καὶ ἑαυτοὺς εἴτε διακρίνονται περὶ τούτου, εἴτε μὴ, σκεπείτωσαν· ὥς γάρ ἐπὶ τῶν βρωμάτων
 ὁ διακρινόμενος, φασὶν, εἰς ἑξῆς, κατακέκριται· οὕτω καὶ ἐν τούτοις εὐσυνειδήτος ἴστω καὶ εὐπαρρη-
 σίαςτος κατὰ τὸ ἴδιον ἐνδύμενος, πᾶς ὁ προσίων τῷ Θεῷ. Ταῦτα σὺ μὲν, τιμῶν ἡμᾶς (σὺ γάρ
 ἀγνοῶν, ἀγαπῇ) τὰ πύσματα ἡμῖν προσήγαγες, ὁμόφρονας ἡμᾶς, ὥσπερ σὺν ἱσμῖν, καὶ ὁμοφύλους
 15 σεαυτῇ παρασκευάζων· ἐγὼ δὲ, οὐχ ὡς διδάσκαλος, ἀλλ' ὡς μετὰ πάσης ἀπλότητος προσήκον, ἡμᾶς ἀλ-
 λήλοις διαλέγεσθαι, εἰς κοινὸν τὴν διάνοιαν ἡμαυτοῦ ἐξέδρα· τὴν ἱππερίαν καὶ σὺ, συνιτώτατέ μου
 υἱέ, ὃ τι ἂν σοι φανῇ βέλτιον, εἰ καὶ εὕτως ἔχειν δοκιμάζεις περὶ αὐτῶν, ἀντιγράφεις. Ἐρρώσθαι
 σε, ἀγαπῇ μου υἱέ, ἐν εἰρήνῃ λειτουργοῦντα τῷ Κυρίῳ, εὐχομαι.

Ε'. ΕΚ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΝΟΝΑ ἘΠΙΣΤΟΛΗΣ.

- 20 **α'.** Οἱ δὲ προσκληθέντες μὲν ἀπὸ τῆς χάριτος καὶ τὴν πρώτην ὁρμὴν ἐνδεξάμενοι, καὶ ἀπο-
 θέμενοι τὰς ζώας, μετὰ δὲ ταῦτα ἐπὶ τὸν οἰκῆν ἡμετῶν ἀναδραμόντες, ὥς κύνες, ὥς τινες καὶ ἀρ-
 γύρια πρᾶσθαι καὶ βενεφικίαις κατορθῶσαι, εὗτοι δὲνα ἔτη ὑπεπιπέτωσαν, μετὰ τὸν τρίτους ἀκροᾶ-

consensu ad tempus abstinere conveniat, ut vacent orationi, et rursus conveniant, Paulum dicentem audiverunt.

Canon IV. Qui autem in non voluntario nocturno fluxu fuerint, il quoque propriam conscientiam re-
 quantur, et seipsos an de hac re ambigant, an non, considerent. Quemadmodum in cibis, qui discernit, inquit,
 si comederit, condemnatus est: in his quoque bonae sit conscientiae, et libere loquatur, secundum propriam
 cogitationem, qui ad Deum accedit. Ille tu quidem nos honorans (non enim ignoras, o dilecte!) nobis
 quaestiones proposuisti, locum nobis praebens ut qui certe eiusdem mentis sumus, ita eandem sententiam
 profiteamur. Ego autem, non ut doctor, sed ut cum omni simplicitate convenit nos invicem disserere, meam
 sententiam in commune edidi: quam cum tu examinaveris, fili mi sapientissime, quod tibi iustum meliusque
 apparuerit, vel an sic etiam de his habere existimaveris, rescribes. Valere te, dilecte fili mi, in pace Domino
 ministrantem opto.

II. Ex eiusdem ad Cononem (4) epistola.

1. Qui vero invitati fuerunt a gratia, et in priorem semitam recepti, cingula deposuerunt, postea ta-
 men ad proprium vomitum ita rursus properaverunt, more canum, ut venales prostarent ac publicis suc-
 cederent muneribus, illi per decem annos procumbant, absoluto triennio inter audientes tempore. Ad illos

Can. IV, l. 10, κατακολουθεῖν τωσαν vat. 4, 7, 11, 15.
 — l. 11, ὥς ἐπὶ τῶν βρωμάτων vatic. 13. id maleit Routh.,
 neque alia bodl. omnes. — l. 12, οὕτω om. Routh.
 vatic. 7, 11. — l. 13, ad verba τῷ Θεῷ sistunt trapez.
 column. petrob. et mosquens. uterque Zonarae auctus
 commentario in quo nihil ad epilogum attinet. — ἀγνοῶν
 Pedal. — l. 14, τὰ πύσματα vatic. 7; πύσματα vatic. 4.
 — ὥς προσήγαγες vat. 9. — ὥσπερ σὺν καὶ ἱσμῖν vat. 7.
 — καὶ ὁμοφύλους Routh., cum bodl. vallicell. et vat. 4,
 7, 9, 11; cum caeteris retinemus ut vulgo ὁμοφύλους.

Lin. 13, ἡμαυτοῦ vat. 4, 9 bodl. tres. — ἐξέδρα καλὸς
 tres bodl. — ἀλλ' ἢ μετὰ vatic. 9 neque male. — l. 17,
 δίκαιον καὶ βέλτιον vulgo; nobiscum legunt vat. omnes
 et septem bodleian. — ἀντιγράφεις Routh. ex bodl. Hic
 vero addit vatic. 9 sub nomine Dionysii quae vulgo
 ex Petri sermone de pascha vulgantur.

Epistolam ad Cononem tandem in immerita nocte

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

sepultam, feliciter asservaverunt codices quatuorde-
 cim, antiqui, bonae notae, quorum ne unus quidem ab
 altero pendet, sed singuli singulas ex arbitrio parti-
 culas retinuerunt liberrime collocatas; sunt vat. 430,
 f. 224, vatic. 829 f. 118 et 192, vatic. 1150 f. 36 et 41,
 vatic. 2022 f. 236, palat. 276 f. 19, regin. 57 f. 480,
 angelic. B. l. 12, barber. VI, 17, f. 73, taurin. 103 f. 72,
 vindob. histor. VII f. 41, bodl. barocc. 196 f. 73, paris.
 1324 f. 61, 1334 f. 53 petroburgensis (cl. v. Korsak).

1. Primam particulam habent vat. 430 f. 224, 829
 f. 192, 1150 f. 41, angelic. 2° loco, sub hoc lemmate: τοῦ
 ἁγίου Διονυσίου ἀρχιεπισκόπου ἀλεξανδρείας ἐκ τῶν κα-
 νονικῶν διατάξεων ἀκριβεστάτη διαταξίς. Vatic. 1150 so-
 lus addit: καὶ τοῦτο τὸ κεφάλαιον τοῦ ἐν ἁγίοις Διο-
 νυσίου πρὸς τὴν πρώτην συνόδου ὁστος. Inde vix una va-
 rietas. — l. 21, tres vaticani legunt ἡμετρον mendose,
 cf. Prov. XXVI, 11. — l. 24, ἀγαθοεργία vatic. 430.

σως χρόνον. Ἐφ' ἅπασι δὲ τούτοις ἐξετάζειν προστίκει τὴν προαίρεσιν καὶ τὸ εἶδος τῆς μετανοίας. Ὅσοι μὲν γὰρ φόβῳ καὶ δάκρυσι καὶ ὑπακοῇ καὶ ὑπεμονῇ καὶ ἀγαθοεργίαις τὴν ἐπιστροφὴν ἔργῳ καὶ οὐ σχήματι ἐπιδείκνυνται, οὕτοι πληρώσαντες τὸν ὀρισμένον χρόνον τῆς ἀκροόσεως, εἰσὶ τῶν εὐχῶν 25 κοινωνήσασιν, μετὰ τοῦ ἐξεῖναι τῷ ἐπισκόπῳ, καὶ φιλανθρωπότερον τι περὶ αὐτῶν βουλευσασθαι. Ὅσοι δὲ διαφόρως ἐνέγκαν, καὶ τὸ σχῆμα τοῦ εἰσιέναι εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀρκεῖν αὐτοῖς ἠγήσαντο πρὸς τὴν ἐπιστροφὴν, ἐξάκαντος πληροῦτως τὸν χρόνον.

β. Καὶ τοῖς πρὸς τῇ ἐξόδῳ γενομένοις τοῦ βίου, εἰ δέοντο καὶ ἰκετεύειν ἀρίστως τυχεῖν πρὸς 30 ὀφθαλμῶν ἔχοντες εἰς τὴν ἀπίσιν κρίσιν, λογιζόμενοι ὅτι πείσονται δεσμῶται καὶ κατάδοκοι παραδοθέντες· πιστεύοντες δὲ, εἰ ἐντεῦθεν λυθεῖν, ἄσπιν ἐξεν καὶ κυφισμὸν τῆς ἐκεῖ τιμωρίας· ἀληθῆ γὰρ εἶναι καὶ βεβαίαν τὴν εὐδοκίαν τοῦ Κυρίου· καὶ τοῦτους ἐλευθέρους παραπέμπειν τῆς διεκπεποῦς ἐστὶ πολιτείας καὶ φιλανθρωπίας· εἰ μὲντοι μετὰ τοῦτο ἐπιμένουσιν τῷ βίῳ, δεσμεύειν μὲν αὐτοὺς καὶ ἐπαχθίζειν ταῖς ἀμαρτίαις οὐκ ἀκόλουθόν μοι φαίνεται. Τεῦς γὰρ ἅπαξ ἀφειμένους καὶ τῷ Θεῷ συστάτας καὶ 35 πάλιν τῆς θείας χάριτος κοινωνοὺς ἀπεσανθίνοντας, ὡς ἐλευθέρους πρὸς Κύριον ἀπεσταλμένους, μηδὲν ὡς ἐν τῇ μεταξὺ ὑπ' αὐτῶν ἐτέρως γενομένου, πάλιν ἀνθυπάγειν τοῖς ἀμαρτήμασιν ἀλογώτατον. Εἴτα τῷ μὲν Θεῷ τῆς ἡμετέρας κρίσεως ὅρους δώσωμεν φυλαχθασομένους ὑπ' αὐτοῦ, ἑαυτοῖς

vero quod spectat omnes, scrutari convenit voluntatem atque indolem poenitentiae. Quicumque enim tremore et lacrymis et docilitate et perseverantia et bonis operibus conversionem reveram, non tantum specie ostendunt, illi quam statutum transegerint tempus inter audientes, rite in precum recipiantur communionem, postquam veniam episcopus dederit et indulgentia quadam erga illos vel benigne voluerit. Quotquot autem contrarium in sensum agunt, et dummodo videantur intrare in ecclesiam, id satis esse arbitrantur ad suam conversionem, ex integro tempus adimplcant.

2. Qui vero sub exitum vitae adducti, si indigeant venia eamque precibus exposcant concedi, prae oculis habentes ad quale iudicium abeant, ea secum considerantes quae passuri sint, damnati exactorique traditi; firma tamen fide rati se, modo inde soluti evadant, remissionem habituros et poenae aeternae levamen, veram utique esse et firmam Domini benignitatem: sane eos dimitti liberos, Deo digna suadet agendi ratio et humanitas. Si tamen interea vitae superstiterint, rursus eos in vincula conlici et peccatorum onere premi, nullus ego aptum existimem. Quum enim semel expediti, et Deo reconciliati, iterumque divinae gratiae participes, liberi demum ad Dominum mandati fuerint, re nulla interim ab illis secus acta, eosdem criminis reos iterum agere, maxime ineptum est. Ergo nos Deo dabimus servandos iudicii nostri terminos quos

II. Secunda lacinia primae atlextur et eodem loco in vat. 430, 829 et angel. Iterum vero et alias in illis, scilicet in vatic. 829 f. 118, in angel. ad calcem; tum etiam locis cit. in vatic. 1150, regin. vindob. tum demum in parisiens. palat. barberin. et korsak. ad marginem canonum niceanorum; denique in barocc. ex quo ego me non sine alacritate describere olim et Spicilegio meo postmodum inserere (l. I, p. 15) memini, praefixo titulo: Διονυσίου ἀλεξανδρείας ἐκ τῆς πρὸς Κοῦντα ἐπιστολῆς. In regin. palat. et taurinensi: Διονυσίου ἐπισκόπου ἀλεξανδρείας, πρὸ τῶν χρόνων γενομένου τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου ἐκ τῆς πρὸς Κοῦντα ἐπιστολῆς· add. barber. taurin. περὶ τῶν παρεπεσόντων ἐν τῷ διωγμῷ καὶ πρὸς τῇ ἐξόδῳ τοῦ βίου αἰτησάντων ἀρίστως τυχεῖν, τουτίστι κοινωνίας μεταλαβείν καὶ μετὰ τὸ λαβεῖν ἐπιζησάντων. In vindobonensi: τοῦ αὐτοῦ μακαριωτάτου Διονυσίου ἀρχιεπισκόπου ἀλεξανδρείας ἐκ τῆς γραφείας αὐτοῦ ἐπιστολῆς πρὸς Κοῦντα. — Nova erithaud modica varietas, sed inconcinna: — l. 29, καὶ τοῖς...γενομένοις reg. minus bene. — lin. 30, εἰς τὴν ἐξέλασιν Korsak; εἰς τὴν εἰσιν vat. 829, ambo ineptissime. εὐπίσιν vat. 430, tam

aperte quam importune. — καὶ λογιζόμενοι εἰς ἑαυτοὺς regin. glossema. — οἷα πείσονται vat. 430, Korsak. ἀπεισονται regin. sphalma nemo non videt. — κατὰ κράτος id. — l. 1, πιστεύοντες τι id. — βλεθῶν id. quod scribere piguit. — αἰσιν Korsak. barbarus alter. — l. 2, εὐδοκίαν, optime ad h. v. barber. taurinensis: εὐδοκίαν λέγει τὴν ἐπιδομένην τοῖς ἐκτεῦσι τοῦ δεσμοῦ καὶ λύσει ἐλευσίαν. — Εὐδ. τοῦ Θεοῦ vatic. 829, 1150, angel. — πολιτείας καὶ ἀντὶ φιλανθρωπίας restitui ex vatic. 430, 829, 1150; — ἐπαχθίζειν vat. 829. — l. 3, ἐπαχθίζειν ἐπιτιμίας vatic. 829, 1150, ang. — l. 4, loco ἀφειμένους glossemam regin. intrusit κοινωνικοὺς. — καὶ Θεῷ vatic. 430, 1150

Lin. 5, καὶ ὡς ἐλευθέρους. barocc. Korsak. vat. 829, regin. paulo frigidius; copulam caeteri reserant. — lidem rursus, seclo articulo, ubi caeteri πρὸς τὸν κύριον — l. 6, γενομένου taurinens. vatic. 829. — ἐτάρεν angel. ἀνθυπάγειν τοῖς τῶν προτέρων ἀμαρτημάτων ἐπιτιμίας vatic. 829, 1150, angel. — l. 7, κρίσεως ὅρους vatic. 1150, omisso egregie articulo semel et iterum in utroque loco, itemque Korsakens. et barocc. unde alla cogitans id olim inter uncas Inioeli expungendum.

δὲ τούτους οὐ τηρήσομεν; κατεπαγγελλόμενοι μὲν χρηστότητα τοῦ Κυρίου, ἀφαιρούμενοι δὲ τὴν ἑαυτῶν. Εἰ μὲντοι φαίνοιτό τις, μετὰ τὸ ραῖσαι, πλείονος ἐπιστροφῆς δεόμενος, ἐκοντὶ συμβουλευόμεν ταπει-
 10 νῶν καὶ κακεῖν καὶ συστήλλειν ἑαυτὸν, εἰς τε τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον ἀφαιρῶντα καὶ τὸ πρὸς τοὺς λοι-
 πούς εὐπρεπείς καὶ πρὸς τοὺς ἔξωθεν ἀνεπιληπτῶν, καὶ πειθόμενος μὲν ὀνύσσεται. Εἰ δὲ ὀπειθοίη
 καὶ ἀντιλέγοι, τότε δὴ καὶ τοῦτο ἔγκλημα ἔσται ἱκανὸν πρὸς ἀφορισμὸν δεύτερον.

γ'. Νῦν δὲ τοῦναντίον ποιούμεν ἡμεῖς· ὃν γὰρ ὁ Χριστὸς, ἀγαθὸς ὢν, ἐπὶ τὰ ἔργα πλεονέμενον ἐπιζη-
 τῇ, καὶ ἀποφείγοντα προσκαλεῖται, καὶ εὐρεθέντα μόλις ἐπὶ τῶν ὤμων αἶρει, τοῦτον προσιώντα, θρα-
 15 σίως ἀπολακτίζομεν· ἀλλὰ μὴ οὕτω κακῶς περὶ ἑαυτῶν βουλευόμεθα, μηδὲ εἰς ἑαυτοὺς ἀδῶμεν τὸ
 ξίφος· οἱ μὲν γὰρ ἀδικεῖν τανάς ἢ τοῦναντίον εὐεργετεῖν ἐπιχειροῦντες, 'κείνους μὲν οὐ πάντως ἔδρα-
 σαν ὅπερ ἠθέλησαν, ἑαυταῖς δὲ κακίαν ἢ ἀγαθότητα συνοικίσαντες, ἢ θεῶν ἀρετῶν, ἢ ἀτιμίαςτων
 παθῶν ἑκπλεεῖ ἔσονται· καὶ οὗτοι μὲν ἀγγέλων ἀγαθῶν ὁπαδοὶ καὶ συνεδοίποροι, καὶ ἐνθάδε καὶ ἐκεῖ
 σὺν πάσῃ εἰρήνῃ καὶ ἐλευθερίᾳ πάντων κακῶν, εἰς τὸν αἰὶ ὄντα αἰῶνα τὰς μακαριωτάτας ἀποκλη-
 20 ρώσονται λήξεις, καὶ μετὰ Θεοῦ αἰὶ ἔσονται, τὸ πάντων ἀγαθῶν μέγιστον· οὗτοι δὲ ἀποπισσύνται τῆς
 θείας ἁμα καὶ τῆς ἑαυτῶν εἰρήνης, καὶ ἐνθάδε καὶ μετὰ θανάτου ἁμα τοῖς παλαμναίοις ἔσονται δαί-
 μοσι· μὴ οὖν ἀποπεμπόμεθα τοὺς ἐπιστρέφοντας, ἀλλ' ἀσμένως δεχόμεθα καὶ τοὺς ἀπλάνεσιν ἐνα-
 ριθμώμεν, καὶ τὸ ἐλλεῖπον ἀναπληροῦμεν.

δ'. Τὴν γὰρ τοιαύτην ψυχὴν ἀνισταμένην καὶ ὑπὸ τοῦ σωτῆρος ἀναλαμβάνομένην, φωτεινῇ προ-
 25 σφύσσας ὁρώμεν, ἔρουνσι οἱ ἅγιοι ἄγγελοι· Τίς αὐτῇ ἡ ἀναβαίνουσα λελευκανδισμένη καὶ ἐπιστη-

ipsi nos non custodiemus! Ostentantes quidem Domini bonitatem, nostra vero frustrati caeteros. Si quis interea, postquam convalescit, maiori indigere conversione videatur, ei auctores sumus ut sponte humillet se et affligat et coarctetur, tum quid ipsi prosit meditatus, tum quid caeteros deceat, tum quid omni extraneorum reprehensione vacet: quibus si obtemperaverit, non inutile erit. Si non audierit, immo contradiixerit, tum id ipsum erit crimen sufficiens ad posteriorem separationem.

3. Nunc vero nos contrarium agimus. Quem enim ille Christus, qui benignus est, in montibus errantem requirit, quem aufugientem accersit, vixque repertum in humeros tollit, hunc accedentem aspera calce repellimus. Nolumus enimvero nobis adeo male consulere neque in nos ipsos intentare gladium. Qui enim caeteros sive iniusto, sive aequo excipere animo nituntur, si forte quae voluerint, omnino non fecerunt, sibi tamen bonitatem malitiamve comparantes, aut divinis virtutibus aut infraenatis implebuntur cupiditatibus. Alii quidem angelos bonos sibi socios habentes itinerisque comites, ut in hac sic in illa manente vita, cum omni pace et ab omni malo immunitate, in sempiterno saeculo beatissimas possidebunt haereditates et cum Deo in perpetuum erunt, id porro prae cunctis longe summum bonum! Alii vero a pace sive cum Deo sive cum ipsis decedentes, tum in hac vita, tum post mortem, cum homicidis erunt daemonibus. Minime ergo arceamus quemque revertentem, quinimmo cum gaudio eum excipiamus, et his qui lapsi non fuerint annumeremus, et quod deest supplicamus.

4. De hac enim tali anima suscitata et a servatore sursum educta, statim ut eam luci similem viderint progredientem, sancti angeli dicent: «Quae est ista quae ascendit dealbata, et suffulta comi-

Lin. 10, εἰς τε τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον korsak.; εἰς τε τῷ ἑαυτοῦ vat. 430, angel.—καὶ τὸ πρὸς τοὺς ἔξωθεν, omissis quae interposita sunt, taurin. et regin.—l. 11, ἐπι-
 λεπτον korsak.—Εἰ δὲ ὀπειθοίη id.—l. 12, τότε δὲ τοῦτο taurinen. vatic. 430; τοῦτο τότε ἔσται ἔγκλημα ἱκανὸν πρὸς ἀφορισμὸν vatic. 1150. ἔσται αὐτῷ vat. 430 2° loco et regin.

III. Tertiam pericopen latine dedimus primam in Spicil. loco supra memorato, cl. Maius vero graece in Classic. auctorib., t. X, p. 484, sub ieiuno illo nomine Διονυσίου, sed quo nixus codice, siluit de more. Suspicio excepisse eum ex spissa illa Nicetae Ser-

rarum catena in evangelia, quam saepius idem malianus tomus sollicitavit. Et dixi olim, nemo non videt haec cum praecedentibus esse simillima. Omnino cf. Dionys. Areopag. epist. VIII, 5 (ed. Corder. t. I, p. 603, 604)—l. 15, αὐτοῦς Mai.—l. 17, ἀπὸς Areopag.—l. 18, ἑμπλοῖς ib. contra tres codd. in notis.—ξυνοδοίποροι Mai.—l. 20, καὶ αὐτοῖς cod. 1. ib.—l. 21, ἀνημέροι; areopag. ἀνέμοι; codd. duo in not.

IV. Ultimam βῆσιν unus nobis praestitit vatic. 2022, sub hoc indiculo: Διονυσίου ἀρχιεπισκόπου ἀλεξανδρείας.—l. 27, ὡς 8^{ος} cod.—l. 27 et 29 codex κηβω-
 ματα an mendose pro στενώματα? cf. Cant. I, 6; VIII, 5.

ριζομένη ἐπὶ τῶν ἀδελφίδων αὐτῆς; Οὐ γὰρ ἦν ἐξ ἀρχῆς λευκὴ ἢ λίγυσα· Μέλαινα εἰμι καὶ καλὴ, θυγατέρες Ἱερουσαλὴμ, ὡς σκηνώματα Κηδάρ, ὡς δέρρεϊς Σολομών. Μὴ βλέψτε με, ὅτι ἐγὼ εἰμὶ μέμελανομένη. Ἔστω γάρ, ἐντιῦθεν ἤδη καλὴ, καὶ ἔτι μέλαινα ἢ ἀνάγκη γὰρ εἶναι τοιαύτην ὡς τὰ σκηνώματα Κηδάρ ἐν αὐταῖς γε εὔσαν· συσκοτασμός γάρ ἡ Κηδάρ ἐρμηνεύεται. Οἱ δὲ ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτω καὶ ἐν τῷ σκήνῳ μένοντες ἐν ὑπεζόφῳ διατρίβουσιν, ὥσπερ ἐν σπήλαιῳ τινί· ἐν ᾧ καὶ 30 βραδύων τις, ὀδύρεται λέγων· Οἱ μοι, ὅτι ἡ παρεικία μου ἐμακρύνθη, κατισκώκωσα μετὰ τῶν σκηνωμάτων Κηδάρ. Δέρρεϊς δὲ Σολομών· Ὁ δέρματος ἐσκεν εἶναι χειτῶν ἐπιρραφεῖς καὶ ἐπιταῖς τῷ προτέρῳ καὶ καθαρῷ σώματι, ἐν ᾧ εἰρηνικός καὶ εἰρηνεποιός Κύριος ἡμῶν τὸν ἄνθρωπον ἐνέδυσε (τοῦτο γὰρ Σολομών) ἐρμηνεύεται, ἐν δὲ μὲν τῆς παρακοῆς ἐνδυσάμενος ἄνθρωπος ἐξεβλήθη τοῦ παραδείσου. Εἰ δὲ εἰσιέναι μέλλει πάλιν, ἀποδύεται ἀμείψας τὸ τῆς δικαιοσύνης ἔνδυμα, ὅπερ ἐνδυσά- 5 μενος, τοῦτω γύμνος εὐρίσκειται.

tato filiarum fratris sui? » Ab initio enim candida non erat, quae ait: « Nigra sum, sed formosa, filiae Hierusalem, sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis. » Ne me intueamini, quoniam ego nigra facta sum. » Esto quidem: iam inde formosa, quae etiam atra fuit. Oportet enim eam talem esse qualla sunt tabernacula Cedar, dum in illis manet. Obscuratio enim vox Cedar intelligitur. Qui vero in hoc mundo et hoc lugurio manent, in caligine degunt, tamquam in quodam specu: in quo dum aliquis inambulat, plangit dicens: « Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est! tentoria posui cum tabernaculis Cedar. Sicut pelles Salomonis. » Cuiusvis enim pellis similis est cum penula assuta apte et imposita priori illo ac mundo corpori quo pacificus noster ac pacis conditor Dominus hominem vestivit. Id enim Salomon intelligitur: quod quum propter inobedientiam homo induerit, electus est e paradiso. Illuc vero si rursus ingressurus est, exultat vestem commutans cum iustitiae indumento; quo autem vestitus erat, nudus invenitur.

ANNOTATIONES.

(1) *Misisti.* Epistolam ad Basilidem germanum esse opus Dionysii magni, quem eo cognomine iuro suo Magnus Basilus, hanc ipsam intuitus paginam, nobilitat, nemo sanus umquam dubitavit. Spirat ibi, quae pura et optima est, scholae christianorum alexandrinae indoles, industria, solertia, pietatis studio et ἀκριβείας acumine ornata. Quanta sacrorum ieiuniorum religio! Quam anceps et sollicita tanti martyris et hierarchae diligentia, ut statuatur «qua demum hora, quave semi horula, quove horae quadrante» absolvi oporteat maioris hebdomadis abstinentiam, quove modo, cum amborum praesulum, omniumque concordia ecclesiarum, paschalis gaudii libertas rite exordiat. Quam vero magistri instar excutit decantatam sanctorum quatuor evangeliorum in quibusdam minutioribus Dominicae resurrectionis

circumstantiis ἐναντιοφανείαν, ea sane a multis iam saeculis explosa, conclamataque est. Unde post saeculorum suffragia abstinere potuit Martinus Routhius a suo quoque calculo his dando verbis quae ad iocum potius quam ad σεμνότητα composita viderentur, nisi magistrorum protestantium solemne proderent supercilium: « Utrumque res, ait, fuit, seu profectio duplex (sanctarum utique mulierum) fuerit, ut viri clarissimi opinantur, sive non, mea interea sententia est, nihil omnino narrasse alterum evangelistam, cui alter contradixerit, sed incertiore fieri ordinem rerum gestarum post resurrectionem Domini brevitate ipsarum narrationum quae tamen aliae alias confirmant. » *Reliq. sacr.* ad hanc opist. Ne sane pigeret omitti scholium cuiusdam amerbachiani codicis a Beve-regio descriptum, tam de Dionysio quam de

Basilide notatu aeque dignissimum: Ἰστίεν ἐτι γέγονε μὲν ὁ μακάριος Διονύσιος εὖτε ἀκροατὴς Ὁριγίνους, ἐν τῷ τετάρτῳ τῆς βασιλείας ἐτι Φιλίππου τοῦ μετὰ Γερμανόν βασιλεύσαντος, τὸν βίον μεταλλάξαντος Ἡρακλᾶ τρισκαιδεκάτου τοῦ Ἀλεξανδρείων ἐκκλησίας ἐπισκόπου; τὴν προστασίαν ταύτης ὁδε ἀπελαμβάνει [a. Chr. 248], καὶ πρὸς τοῖς ἐπὶ δέκα καὶ ἑπτα ἔτεσι, ἦτοι τοῖς λοιποῖς τρισὶ Φιλίππου, καὶ τῷ ἐνὶ Δεκίῳ, καὶ τῷ ἐνὶ Γάλλῳ καὶ Βελεσιανῷ, τοῦ νιῦ Δεκίῳ, καὶ τοῖς δωδέκα Οὐαλεριανῷ καὶ Γαλλίῳ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ πρὸς Κύριον ἐξιδόμενιν [a. Chr. 264]. Ὁ δὲ Βασιλεὺς τὴν τῶν κατὰ τὴν Πεντάπολιν τῆς Λιβύης παροικιῶν ἐπισκοπῶν, ὡς φησὶν Εὐσέβιος, ἐν τῷ ε' καὶ τῷ ζ' τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας λόγῳ.

(2) *Sapiente.* « Quis iste fuerit, ait Routhius, nescio. » Ego vero scio iuxta ac Pedalii scholiasta: Τίς δὲ ὁ σερῆς εὖτε, ἡμῖν ἀθῆλον.

(3) *Transmittunt.* « Tradit Dionysius nonnullos fuisse christianos qui (perfuncti nimirum solida quadragesima, sed leniori ieiunio) cibo abstinuerint omni, sive sex dies ante paschae superposuerint vel prorogaverint; alios autem extitisse qui quatuor dies, alios qui tres, alios rursus qui duos tantum superposuerint; nulli a Dionysio commemorantur, qui unum tantum addiderint, sed si alios memorat illos qui ne unum quidem diem superpositionis habebant, notandum est fieri posse ut illi qui diem solitum haud superponerent, ieiunarent tamen usque ad vesperam: immo eosdem verisimile est non uno tantum die, sed fortasse omnibus sex diebus, in quibus usque ad vesperam ἄστικοι διατελεῖν. » Haec Routhius latina fecit et sua ex altero anglicano Hoopero, nihil miratus quantum is vivendi modus ab hodierna dissonet honorum anglorum ἀσκήσει, quibus in ieiunii diebus lex est solitis dapibus et copiosis immanem a prima mensa piscem superponi.

(4) *Cononem.* Quinque igitur et decem scripti codices^(a), insignem ad Cononem epistolam, plus minus integram, per totidem ferme saecula cum Magni Dionysii nomine, ad hunc usque diem transmiserunt, adeo intacti et incogniti, ut quod sciam, ne unum quidem quisquam recentiorum viderit, memineritque. Ipsum Routhium, quo vix diligentior alter, post quinquaginta et amplius annos in succutiendis omnium Oxoniae librorum plagulis egregie transactos, fugit qui ad manum erat, Baroccianus. Tum romanum illum procuratorem unicae editionis Dionysianae, fugerunt octo exemplaria romana, fugit vindobonensis Germanos, fugerunt parisienses Gallos, quibus dum serverent aut Calvinii aut Iansenii scholae, maximopere opportunum fuisset noscere illam veteris Ecclesiae in peccatorum reconciliatione clementiam, qua sive Gebennensis asperitas, sive immanitas Iprensis praefocabatur. Desiderari autem recentiorum suffragia, quid refert? quum praeter densam nubem illam chartarum ac pellium, iustum quoddam testium agmen ab omni retro antiquitate non desideratur. Viam inde a nobis si quis aperiat, occurret primum scholiasta syllogae arsenianae quem totum hic (brevis est enim) appingere lubet:

Τοῦ ἁγίου Διονυσίου ἀλεξανδρείας, περὶ τῶν ἀκοιτωνήτων μὲν ὄντων, φόβῳ δὲ θανάτου κοινοῦντων εἶτα, περιβιούτων.

Τοὺς προσδοκῶν θανάτου λυθίντας τῆς ἀκοινησίας, ἀλογον, ἂν ἐπιβίωιν, αὐθις δισμῶν, μηδὲν ἐν τῷ μεταξὺ ἐργασασμένους. Εἰ μὲντοι μετὰ τὸ ραῖσαι φαίνονται τις πλείονες διόμενος ἐπιστροφῆς, καὶ τουθιτούμενος ταπεινοῦ καὶ κακοῦ καὶ συστήλλων ἑαυτὸν μὴ ποιεῖτο, ἀλλ' ἀντιλέγοι, τοῦτο αὐτῷ ἔγκλημα [s. add. ἵσταται ἱκανόν] πρὸς δεύτερον ἀφορισμόν.

Longo mihi antiquior est, certe s. Maximo aetate maior, bonus ille consarcinator qui Areopagitae larvatam ad Demophilum epistolam ex laciniis epistolae ad Cononem male assutis, confecit. Satis erit pauca latino libavisse, ut fontem et lutulenta fluentia di-

(a) Nam quatuordecim supra recensitis addendus est vatican. 1611, in quo, spe non frustratus quam superius dixi, repperi fol. 206 tertiam epistolae pericopen, primum a cl. Maio editam.

gnoscas (cf. epist. VIII, §. V, ed. Corder. p. 603, 604; noviss. paris. col. 1095-1098). Ait enim: «Doceri quippe ignaros decet, non suppliciis affici, quemadmodum et caecos minime cruciamus, sed manu ducimus. Contra vero tu viro respirare in lucem inchoanti colaphum impingendo obstitisti, accedentemque summa cum verecundia temerarie repulisti illum (quod horrore dignum est!) quem Christus in montibus errabundum surgentemque revocat... inde ad verbum describit artifex primas maianae particulae voces ad haec: Ἐπὶ τῶν ἡμῶν αἶρει, dissimulatoque furto pergit: μὴ παρακαλῶ, μὴ κακῶς εὖτω περὶ ἐκείνων βουλευόμεθα, μήτε εἰς αὐτοὺς ἀδῶμεν τὸ ξίφος, iterumque omnia ad ultima describit. Haec vero tum Pachymeres, tum s. Maximus commentariis illustrarunt. Saeculo igitur VI alicubi nostra extitit epistola, quae certe iam saeculo IV praeluxit Nysseno, cum scripsit quae mox dabimus integriora; cum patribus iubens poenitenti e vita excedenti sacramenta dari. «Sin autem contigerit, ut is praeter spem vivat, in eodem rursus vivet iudicio, . . sanctis patribus sic in eos clementia usis.» Tandem Eusebius Caesariensis, quem Syncellus in chronico suo refert, clarissimo testimonio (Hist. eccl. lib. VI, 46) memorat Dionysii libros de poenitentia ad Cononem, quinimmo Dionysius ipse, ut dixi in prolegomenis, eosdem digito monstrat, quos demum in hisce disiectis membris partim resurgere nemo non laetabitur. Mitto vero, ad metam properaturus, morari in eximiis singulae particulae venustatibus sermonisque leporibus, uti alias incoeperam, quum id argumenti esset, describendis.

(4) *De illa enim tali anima.* Haec quidem eo minus ausim asserere omnino eiusdem sermonis esse eiusdemque doctoris, quod, ubi ad ultima verba perventum est, manifeste deflectitur ad reproba quaedam origeniana sectae placita, quibus vel leviter Dionysium assensisse, dum integra fortasse ac libera causa esset, valde incertum

est. Nova autem quum sint, ac simul antiquissima, eadem eruisse ex tenebris, ignoscar haud aegerrime. Immo alia nuper sub oculos ceciderunt, quae iisdem libris de poenitentia ad Cononem prope inseruissem, quam deprehendi referenda esse potius ad Areopagitam, *De ecclesiastica hierarchia*, cap. VII, §. IV (ed. Corder. t. 1. p. 267) quae s. Maximus notat in hunc modum: *τὸντοῦ τὰ ψυχῶν ἀμαρτημάτων* (ib. t. II, p. 88). Eadem habes in hoc brevi loco ex quo, si quid germani tituli retinuit, constaret Epiphanio Cyprio nota fuisse magni Areopagitae aurea verba. Salivam haec eo magis moveant, quod videntur lacinae excerptae ex antiquo et rarissimo opere Andreae Caesariensis in Cappadocia episcopi, ante IX saeculum florentis, inscripto: ἡ θεραπευτικὴ βίβλος, quo sane modo in fronte alexandrinae bibliothecae sculptum erat: τῆς ψυχῆς ἰατρικὴ.

Ἐπιφανίου τοῦ Κύπρου, ποῖα ἀμαρτήματα συγχωροῦνται μετὰ θάνατον διὰ τῶν λειτουργιῶν καὶ εὐχῶν καὶ ἰλημοσυμῶν τῶν γινομένων ὑπὲρ τῶν κοιμηθέντων.

Περὶ τοῦτου πάλιν ὁ μέγας Διονύσιος ἔλεγε ὅτι εἰ μὴν ψυχὰ τινα καὶ ἀτελῆ (l. ἀσθενὴ) τυγχάνουσιν τὰ τοῦ τελευτήσαντος ἀμαρτήματα προσλαμβάνεται νῦν ὀφείλειαν ἐκ τῶν αὐτοῖς ἐπιτελουμένων, εἰ δὲ βαρὺ καὶ χαλεπὰ εἴσιν, ἀπέπλινεν ὁ Θεὸς κατ' αὐτοῦ πλὴν δεῖ ἡμᾶς φροντίζειν τῶν ἰδίων ψυχῶν, καὶ μὴ ἐλπίζειν μετὰ θάνατον δι' ἄλλοτριον προσφορῶν συγχωρεῖσθαι.

Alia potiori iure tum Alexandrino, tum eius de poenitentia libris ascribam, quae evolventi mihi vetustas membranas cod. barbarin. I. 158 f. 69, occurrerunt sub titulo τοῦ ἁγίου Διονυσίου:

Τὸ ἐργάζεσθαι κατ' ἡμῶν ἄχρι τοῦ πούιν τὰ ἀμαρτήματα, περιορισθήσεται ἐργάζεσθαι γὰρ, φασί, καὶ μὴ ἀμαρτάνειν (ps. IV, 5).

Sed vide ej. opp. p. 200. Iam quid erunt quae paulo superius in eodem florilegio?

Διονυσίου πρεσβυτέρου. Αἰτουμένων δὲ τινῶν ὅτι τιμὰ καὶ προάγεται πονηρὸν ἄνθρωπον καὶ δυσχεραυνόμενον ὑπὸ τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ καὶ βούλομαι, εἰπεί, εἶναι τοὺς ἡμῶν μᾶλλον μισοῦμενον.

Verum haec sapient Dionysium seniore tyrannem syracusanum, a quo certe est consilium neque inelegans, neque mihi importunum:

Ἢ λόγος τι σιγῆς χρεισεν, ἢ σιγῆν ἔχει.

II.

SANCTUS PETRUS ALEXANDRINUS.

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΠΕΤΡΟΥ, ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΥ, ΚΑΝΟΝΕΣ
ΕΜΦΕΡΟΜΕΝΟΙ ΕΝ Τῷ ΠΕΡΙ ΜΕΤΑΝΟΙΑΣ ΑΥΤΟΥ ΛΟΓΩ.

Beati Petri Archiepiscopi Alexandrini et Martyris, canones qui servantur in sermone eius de poenitentia.

- 1 α'. Ἐπεὶ τοίνυν τέταρτον ἤδη πάσχα ἐπικατεῖλθε τὸν διωγμὸν, αὐτάρκως ἔχει τοῖς μὲν προ-
σενεχθεῖσι καὶ φυλακισθεῖσι, βασάνους τε ἀνηκίστους ὑπερμεμενηκόσι καὶ ἀφορήτους μάστιγας, καὶ
πολλὰς ἑτέρας δεινὰς ἀνάγκας, ὕστερον δὲ προδεδεμέναις ὑπὸ τῆς ἀσθενείας τῆς σαρκὸς, εἰ καὶ μὴ
ἔξ ἀρχῆς παρεδίχθησαν διὰ τὴν παρακολουθήσασαν μεγίστην πτώσιν, ὅμως διὰ τὸ πολλὰ αὐ-
5 τοὺς ἠθλυνῆναι καὶ ἐπὶ πολὺ ἀντιμαχεῖσθαι (εὐ γὰρ κατὰ προαίρεσιν εἰς τοῦτο ἐληλύθασιν, ἀλλὰ
καταπροδεδόντες ὑπὸ τῆς ἀσθενείας τῆς σαρκὸς, ἐπειδὴ καὶ στίγματα τοῦ Ἰησοῦ ἐνδείκνυνται ἐν τοῖς
σώμασιν αὐτῶν, καὶ ἤδη τινὲς τρίτον ἔτος ἔχουσι καταπενδούντες) προσεπιτιμηθῆναι αὐτοῖς ἀπὸ τῆς
προσελεύσεως καθ' ὑπόμνησιν, ἅλλας τισσαράκοντα ἡμέρας, ἃς καὶ περ νηστεύσας ὁ Κύριος καὶ σω-
τὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, μετὰ τὸ βαπτισθῆναι, ἐπειράσθη ὑπὸ τοῦ διαβόλου· εἰς ἃς καὶ αὐτοῖ
10 κατὰ περισσὸν διαγυμνασθέντες, εἰς τὸ νῆψαντες, γρηγορήσωσιν εἰς πρσευχὰς τοῦ λειπεῦ,
καταμελειτῶντες τὸ λειγμένον ὑπὸ τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν πειράζοντα αὐτὸν ἵνα προσκυνήσῃ αὐτῷ
Ἵπαγε, Σατανᾶ· γέγραπται γάρ· Κύριον τὸν Θεὸν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λα-
τρεύσεις.

- β'. Τοῖς δὲ μετὰ τὸ φυλακισθῆναι μόνον καὶ ὑπερμεμενηκέναι τὰς ἐν τῷ δισμωτηρίῳ εἰς ἃν ἐν
15 πολιρκίᾳ, θλίψεις τε καὶ δυσωδίας· ὕστερον δὲ χωρὶς πολέμου βασάνων γενομέναις αἰχμαλώταις
κατὰ πολλὴν πτωχείαν δυνάμει καὶ κατὰ τινα τυφλότητα τετραυσμέναις, ἐπαρκέσει ἑαυτοῖς πρὸς

I. Quoniam autem quartum Pascha (1) persecutionem iam apprehendit, satis est illis qui delati quidem sunt, in custodiamque coniecti, tormentaue non sufferenda et intolerabilia flagella et multas alias graves necessitates sustinuerunt, postea autem sunt a carnis imbecillitate proditi: etiamsi non initio suscepti sunt propter gravem lapsum consecutum: tamen, quia multum decertarunt et diu resisterunt (non enim sponte ad ea devenerunt, sed a carnis imbecillitate proditi: nam et stigmata Iesu in suis corporibus ostentant: et anno iam tertio deflent), eis ex quo die suum adventum significaverint, alii quadraginta dies iniungantur: quos cum ieiunasset Dominus noster Iesus Christus, postquam baptizatus fuerat, tentatus est a diabolo. In quibus et ipsi cum valde exercitati fuerint, et constantius ieiunaverint, vigilabunt in orationibus, deinceps meditantes quod dictum est a Domino ad eum qui illum tentat, ut ipsum adoret: « Abi retro, Satana: scriptum est enim: Dominum tuum adorabis, et illi soli servies. »

II. Illis autem qui postquam in custodiam traditi sunt, et in carcere, tanquam in obsidione, afflictiones gravesque foetores passi sunt, postea autem sine bello tormentorum, captivi facti sunt, nimia virium inopia et quadam caecitate contracti, placet annum ad aliud tempus iniungi: nam ipsi quoque se omnino pro no-

In titulo: φερόμενοι vatic. 9, 11, 16.—ἐν τῷ περὶ μετανοίας, caeteris inde omissis, vatic. 11; alii vero varia addunt lenimenta sequioris aevi, tam primo quam caeteris canonibus praefixa, quae iure nostro censui-
mus amputanda.

Can. I, τοῖνον vulgata recentiora om. contra omnes codd. quibus add. *Pedal.* Harduin., Routh. — προ-
σενεχθεῖσιν vatic. 13. — I. 2, βασάνους ἀνυπόιστους Be-
vereg. nullo antipulante cod. — I. 5, ἀντιμάχεσθαι val-
licell. — ἐν τούτῳ plerique ed. libri; εἰς τ. ἐληλύθ. om.

bodl. 705. — I. 6, τὰ στίγματα *Pedal.* Nomocan. russ. Galat. VI, 17. — ἐνδείκνυνται vatic. 9; δείκνυνται ἐν τοῖς σώμασιν αὐτῶν vatic. 11. — I. 10, κατὰ τὸ περισσόν Be-
vereg. nomocan. cum plerisque ed. — Ἐντροτότερον ibid. cf. can. VIII. — I. 11, τὸ λεγόμενον vatic. 9, 11, Routh. Nomocan. — I. 12, ἐπίσσω μου vulgo post Ἵπαγε, quod omi-
simus cum vallicell. vaticanis tribus, bodleian. quin-
que. Cf. Matth. IV, 10; Luc. IV, 8.

Can. II, I. 14, μόνον vulgo om. contra codd. omn. — I. 15, πολέμου καὶ βασάνων vatic. 11; γενομένων Be-

τῷ ἑτέρῳ χρόνῳ· ἐπεὶ ὅλως καὶ αὐτοὶ ἐπιδεδούκασιν ἑαυτοὺς ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος θλιβῆναι, εἰ καὶ ἀπῆλθον ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τῆς παρὰ τῶν ἀδελφῶν πολλῆς ἀναπαύσεως· ὅπερ πελλαπλασίονα ἀποδώσουσι ποδούντες λυτρωθῆναι ἀπὸ τῆς πικροτάτης αἰχμαλωσίας τοῦ διαβόλου, μεμνημένοι μάλιστα τοῦ λέγοντος· Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, εὐὶνεκεν ἔχριστέ με, εὐαγγελισαῖτο πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, 20 κτρυῖται αἰχμαλώτοις ἄφρονι, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, ἀποστείλει τεθραυσμένους ἐν ἀφίσει, κτρυῖται ἐν αὐτῷ Κυρίου δεκτὸν καὶ ἡμέραν ἀνταποδόσεως.

γ. Τοῖς δὲ μηδ' ὅλως μηδὲν τι τοιοῦτον πεποιημένοι, μηδὲ ἐνδειξαμένοι καρπὸν πίστεως, ἀλλ' αὐτομολήσαντες πρὸς τὴν κακίαν, προδομένοις ὑπὸ δειλίας καὶ φόβου· νῦν δὲ εἰς μετάνοιαν ἐρχομένοις, ἀναγκαῖόν ἐστι καὶ ἀρμόζον τὴν τῆς ἀκάρπου συκῆς παραβολὴν παραδίδωαι, ὡς ὁ Κύριος λέγει· 25 Συκὴν εἶχέ τις πεφυτευμένην ἐν τῷ ἀμπελῶνι αὐτοῦ, καὶ ἦλθε ἕκπρον ζητῶν ἐν αὐτῇ, καὶ εὐχ εὗρεν. Εἶπε δὲ πρὸς τὸν ἀμπελουργόν· Ἴδού τρία ἔτη ἀφ' οὗ ἔρχομαι ζητῶν καρπὸν ἐν τῇ συκῇ ταύτῃ, καὶ εὐχ εὐρίσκω, ἔκκοψεν αὐτήν· ἵνα τί καὶ τὴν γῆν καταργεῖ; Ὁ δὲ ἀπεκρίθεις λέγει αὐτῷ· Κύριε, ἄφρονι αὐτὴν καὶ τοῦτο τὸ ἔτος, ἕως ἔτου σκάψω τὰ περὶ αὐτήν, καὶ βάλω κόπρια· κἄν μὲν ποιήσῃ καρπὸν. Εἰ δὲ μή γε, εἰς τὸ μέλλον ἐκκόψεις αὐτήν· ἦν γὰρ ὁ ἀμπελουργὸς λαβόντες, ἐνδεικόμενός 30 τε καρπὸν ἄξιον τῆς μετανοίας ἐν τῷ διαστήματι τοῦ τρεσῦτον χρόνου μᾶλλον ἐφελθόντων.

δ. Τοῖς γὰρ παντάπασιν ἀπεγνωσμένοις καὶ ἀμετανοήτοις, ὅρματι τι Λιδίης ἀμετάβλητον κεκτημένοις, καὶ ποικίλματα παρδάλλει, λεχθήσεται τὸ τῆς ἑτέρας συκῆς· Μηκέτι ἐκ σοῦ καρπὸς γίνηται εἰς τὸν αἰῶνα· διὸ καὶ παραχρῆμα ξεραίνεται. Ἀποκληροῦται γοῦν ἐπ' αὐτοῖς καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ εἰρημένον· Δυστραμμένον εὐ δυνήσεται ἐπικοσμηθῆναι, καὶ ὑστέρημα εὐ δυνήσεται ὀριθμηθῆναι. 35 Εἰ μὴ γὰρ πρότερον τὸ δυστραμμένον διορθωθῇ, ἀδύνατόν ἐστιν αὐτὸ ἐπικοσμηθῆναι· καὶ εἰ μὴ πρό-

mine (Christi) affligendos dedere, si etiam a fratribus in carcere multam consolationem assecuti sunt. Quae quidem multiplicata reddent, liberari cupientes ab acerbissima captivitate diaboli, eius maxime recordantes qui dicit: « Spiritus Domini super me, quam ob causam unxit me: ut pauperibus evangelizarem misit me et annuntiarem captivis liberationem et caecis visus recuperationem, et mitterem fractos in remissionem, praedicarem annum Domini acceptabilem, et diem retributionis.»

III. Iis autem qui nihil eiusmodi passi sunt, nec fidei fructum ostenderunt, sed ad vitium transfugerunt, a metu et timiditate proditi, nunc autem veniunt ad poenitentiam, necesse est et conveniens infrugiferae ficus parabolam proponere, qualem dicit Dominus: « Habebat quis ficum plantatam in suo vineo: et venit quaerens in ea fructum, et non invenit. Dixit autem visitori, ecce tres annos, ex quo ego venio quaerens fructum in hac ficu, et non invenio, succide eam: cur terram inaniter occupat? Ille vero respondens dicit illi: Domine, dimitte illam hoc quoque anno, donec circa eam fodero, et stercora iniecero, si quidem fructum fecerit: sin minus eam in futurum succides.» Qua ante oculos accepta, et ostenso digno fructu poenitentiae, in tanto temporis intervallo magis iuvabuntur.

IV. Iis enim qui sunt omnino desperati, et poenitentiam non agunt, et pellem Aethiopis immutabilem possident et pardi varietates, dicetur, quod alii fieri dictum est: « Nequaquam ex te fructus fiat in aeternum, et ideo statim quoque exarescit.» In Iis enim impletur quod ab Ecclesiaste dictum est, « quod perversum est non poterit exornari, et defectus numerari non poterit.» Nisi enim quod perversum est prius rectum fuerit, fieri non potest ut id exornetur, et nisi prior defectus expletus fuerit, fieri non potest ut id nume-

teres libri. — I. 16. καὶ κατὰ τινες τοῦ λ. τιθε. om. P. d. — πρὸς τὸ παρελθεῖν χρόνον vaticell. — I. 17. τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ olim vulgata et plerique libri recentior. Sed omisimus τοῦ Χριστοῦ ex arcana formula cum ipso Petro in can. 8, et ad fidem vatic. 13, bodleianor. quinque, Routhio consentiente. Cf. Ioan. ep. III, 7. τοῦ κυρίου trapez. bodl. tres. — I. 18, ὅπερ cum veterib. libr. Bevereg. — I. 20, πνεῦμα τοῦ κυρίου Id. —

I. 21, καλίσαι ἐν αὐτῷ vatic. 9; Is. LXI, 1; Luc. XIII, 6, 9.

Can. III, I. 21, ἀπὸ δειλίας vulgo in concil. —

I. 28, τὸν τόπον καταργεῖ vatic. 9, — I. 29, σκάψω περὶ αὐτήν vulg. Luc. XIII, 6, 9.

Can. IV, I. 2, copulam καὶ inter duo apposita accepimus cum Routh. ex trib. codd. et antiquis libr. Cf. Ior. XIII, 23. — I. 3, Marc. XI, 14. — I. 5, δυστρ. οὐ δύναται vulgo; δυνατός vatic. 11, Eccl. I, 15.

τερον τὸ ὑστέρημα ἀναπληρωθῇ, ἀδύνατόν ἐστιν αὐτὸ ἀριθμηθῆναι· ὁθεν καὶ ἐπὶ τέλους συμβήσεται αὐτοῖς, τὸ λειλεγμένον ὑπὸ τοῦ προφήτου Ἠσαίου· Καὶ ὄψονται γάρ, φησὶ, τὰ κῶλα τῶν ἀνθρώπων τῶν παραβεβηκότων ἐν ἔργοι· ὁ γὰρ σκιάληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται,
 10 καὶ ἴσονται εἰς ὄρασιν πάσῃ σαρκί· ἐπεὶ καὶ ὡς προλέλεκται ὑπ' αὐτοῦ· Οἱ δὲ ἄδικοι, ὡς θάλασσα ἀναβεβρασμένη, οὕτω κλυδωνισθήσονται, καὶ ἀναπαύσασθαι οὐ μὴ δυνήσονται· οὐκ ἔστι χαίρειν τοῖς ἀσεβέσιν, εἶπεν ὁ Θεός.

ε'. Τοῖς δὲ καθυποκριναμένοις κατὰ τὸν ἐπιληπτεισάμενον Δαβὶδ, ἵνα μὴ ἀποθάνῃ, οὐκ ὄντα ἐπιληπτεν· καὶ μὴ γυμνῶς ἀπογραφάμενοις τὰ πρὸς ἄρνησιν, ἀλλὰ διαπαίξας κατὰ πολλὴν στενο-
 15 χωρίαν, ὡς ἂν παιδία βουλευτικά ἔμφρενα ἐν παιδίοις ἄφρσι, τὰς τῶν ἐχθρῶν ἐπιβουλὰς, ἥτοι ὡς διελθόντες βοσκούς, ἥτοι ὡς χειρογραφήσαντες, ἥτοι ὡς ἀπὸ ἑαυτῶν βαλόντες ἔθνηκους (εἰ καὶ τισιν αὐτῶν συνεχώρησάν τινες τῶν ὁμολογησάντων, ὡς ἴκονσα, ἐπεὶ μάλιστα κατὰ πολλὴν εὐλάβειαν ἐξέφυγον ἀντόχειρες γενέσθαι τοῦ πυρός, καὶ τῆς ἀναθυμιάσεως τῶν ἀκαθάρτων δαυμόνων), ἐπεὶ τείνουσιν ἔλαθεν αὐτοὺς ἀνοίξαι τοῦτο πράξαντας, ὅμως ἐξάμνηος αὐτοῖς ἐπιτεθήσεται τῆς ἐν μετανοίᾳ ἐπιστρο-
 20 φῆς· οὕτω γὰρ μᾶλλον καὶ αὐτοὶ ὠφελθήσονται, καταμελετώντες τὸ προφητικὸν ῥητὲν, καὶ λέγοντες· Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, μεγάλης βουλῆς ἄγγελος· ἔσπερ, ὡς ἴσται, ἐν τῇ ἑκτῇ μηνὶ τῆς συλλήψεως τοῦ ἑτέρου παιδίου τοῦ προκηρύξαντος πρὸ προσώπου τῆς εἰσόδου αὐτοῦ μετάνειαν εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, συνελήφθη καὶ αὐτὸς κηρύξαι μετάνειαν. Καὶ γὰρ καὶ τῶν ἀμφοτέρων ἀκρίβειαν ἐν πρώτοις κηρυττέντων οὐ μόνον
 25 περὶ μετανόιας, ἀλλὰ καὶ περὶ βασιλείας οὐρανῶν, ἥ τις καθὼς μεμαθήκαμεν, ἐντός ἡμῶν ἐστὶ, τῇ ἐγγύς ἡμῶν εἶναι τὸ ῥῆμα, ὃ πιστεύομεν ἐν τῇ στίματι ἑαυτῶν καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ ἑαυτῶν, περὶ ἧς καὶ αὐτοὶ ὑπομνησθέντες, μαθήσονται ὁμολογεῖν ἐν τῇ στίματι ἑαυτῶν ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστός,

retur: unde et in fine eis eveniet quod a propheta Isala dictum est: « Et videbuntur, inquit, membra eorum qui transgressi sunt in me. Vermis enim ipsorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur: et erunt in aspectum omnis carnis, » quandoquidem, ut et ab ipso praedictum est: « Injusti autem sic fluctuabunt, ut mare tamesfactum, et requiescere non poterunt: non est gaudium impiis, dicit Dominus. »

V. Iis autem qui simularunt sicut et David, qui se epilepticum fingeat, ne moreretur, quamvis revera epilepticus non esset, et non nude negationem inscripserunt, sed in multis angustis, tamquam pueri consilio et prudentia praediti inter pueros insipientes, inimicorum insidias ludificati sunt, velut qui altaria pervaserint, vel tamquam qui chirographum dederint, aut qui pro se ethnicos immiserint (etiamsi nonnulli eorum qui confessi sunt, ut audivi, aliquibus eorum condonavimus, quoniam maxima cautione vitarunt, ne ipsi suis manibus ignem facerent, et daemones impuros suffrent); quoniam latuerit eis stultitia eorum qui fecerunt, eis semestre imponetur in poenitentia conversionis: sic enim ipsi quoque magis iuvabuntur, prophetae dictum meditantes, et dicentes: « Parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis, cuius principatus est in humero suo, et vocatur nomen eius magni consilii angelus; » qui, ut sciitis, in sexto mense conceptionis, cum alius infans praedicasset ante faciem adventus eius poenitentiam in remissionem peccatorum, conceptus est et ipse ad praedicandam poenitentiam. Etenim utrosque audimus imprimis praedicantes non solum de poenitentia, sed et de regno coelorum: quod quidem, ut didicimus, intra nos est, quod prope nos sit verbum quod credimus in ore nostro et corde nostro, de quo ipsi etiam communiti, discent confiteri in ore suo quod Dominus Iesus Christus est, credentes in corde suo quod Dominus

— I. 6, Καὶ εἰ μὴ γὰρ. — I. 9, Is. LVII, 21. — I. 10, ὡς θαλ. ἀναβεβρ., om. trapez. vatic. 11, 13, Bevereg. Pedal. — I. 11, μὴ δυνήσονται vatic. — I. 12, λόγος κύριος vat. 9.

Con. V ad IX, om. vatic. 9. — I. 13, I Reg. XXI, 12. — I. 15, ὡς; ἀλλοιότας sic porro ad ultimum πρᾶξαντας continua syntaxis. — I. 17, ὁμολογησάντων vatic. 16, column. — I. 19, ἀνοίξας τοῦτο vatic. 11, ἀνοίξαι τοῦ πρᾶ-

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

ξάντος Bevereg. et vett. libri; aliter bodl. octo, vatic. nostri, Routh., Pedal. Rhall. — I. 21, Is. IX, 6. — I. 23, Luc. I, 36. — I. 22, ὅτι Routh. ex bodleian. quae pericope a priscis libris exsulat. — I. 23, συνελήφθη καὶ αὐτὸ Routh. αὐτῷ vatic. 11. — I. 25, Luc. XVII, 21. — I. 26, iterum pericope περὶ Ἰς ad verbum πιστεύοντες omittunt vett. libri, retinent codd. Cl. Rom. X, 8-10.

πιστεύοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ἑαυτῶν, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν· ἃ τε δὴ ἀκούοντες, ὅτι καρδία μὲν πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν.

ε'. Τοῖς δὲ δούλοις Χριστιανοῖς ἀντὶ ἑαυτῶν ὑπαβεβληκόσιν, οἱ μὲν δούλοι ὡς ἂν ὑποχείριαι ἐν- 30
τες καὶ τρόπον τινὰ καὶ αὐτοὶ φυλακισθέντες ὑπὸ τῶν δεσποτῶν, καταπειληθέντες τε ὑπ' αὐτῶν, καὶ
διὰ τὸν φόβον αὐτῶν εἰς τοῦτο ἐληλυθότες καὶ κατολισθήσαντες, ἐν ἐνιαυτῷ τὰ τῆς μετανοίας ἔργα
δείξουσι, μανθάνοντες τοῦ λοιποῦ, ὡς δούλοι Χριστοῦ ποιῖν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ φοβέσθαι αὐ-
τῶν ἀκούοντες μάλιστα ὅτι ἕκαστος ἴαν τι ποιήσῃ ἀγαθόν, τοῦτο κερμίζεται παρὰ Κυρίου, εἴτε δούλος,
εἴτε ἐλεύθερος ἐστί.

ζ'. Οἱ δὲ ἐλεύθεροι, ἐν τρισὶν ἔτησιν ἐξετασθήσονται ἐν μετανοίᾳ, καὶ ὡς ὑποκρινάμενοι, καὶ
ὡς καταναγκάσαντες τοὺς ἁμοδούλους θῦσαι, ἃ τε δὴ παρακούσαντες τοῦ ἀποστόλου τὰ αὐτὰ θέλοντες
ποιῖν τοῖς δεσπόταις τοῖς δούλοις, ἀνέντας τὸν ἀπειλὴν, εἰδέτας, φησὶν, ὅτι καὶ ἡμῶν καὶ αὐτῶν
ὁ Κύριός ἐστιν ἐν οὐρανοῖς, καὶ προσωπολήψια παρ' αὐτῷ οὐκ ἐστίν. Εἰ δὲ ἵνα Κύριον ἔχαμεν οἱ πάν-
τες ἀπροσωπέληπτον, ἵππὶ καὶ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ἐν τε βαρβάραις καὶ Σκύθαις, 10
δούλοις καὶ ἐλευθέραις, σκοπεῖν ὀφείλουσιν ὁ κατεργάσαντο θελήσαντες τὴν ψυχὴν ἑαυτῶν σῶσαι,
τοὺς δὲ συνδούλους ἑαυτῶν ἐλκύσαντες ἐπὶ εἰδωλολατρείαν, δυναμένους καὶ αὐτοὺς ἐκφυγεῖν, εἰ τὸ
δικαίον καὶ τὴν ἰσότητά ἦσαν αὐτοῖς παρασχόντες, ὡς πάλιν ὁ ἀπόστολος λέγει.

η'. Τοῖς δὲ παραδεδομένοις καὶ ἐκπεπωτικῶσι τοῖς τε αὐτοῖς προσεληλυθόσιν εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ
ὁμολογεῖσιν εἶναι Χριστιανούς, ἐμβεβλημένοις τε ἐν τῇ φυλακῇ μετὰ βατάνων, εὐλογόν ἐστιν ἐν 15
ἀγαλλιάσει καρδίας συνεπισχέειν καὶ κοινωνεῖν ἐν πᾶσιν, ἐν τε ταῖς πρσευχαῖς καὶ τῇ μετα-
λήψει τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος καὶ τῇ παρακλήσει τοῦ λόγου, ἵνα εὐτονώτερον ἀγωνισάμενοι

ipsum suscitavit ex mortuis: ut qui audiant quod « corde quidem creditur ad iustitiam, ore autem confessio
fit ad salutem. »

VI. Il autem qui servos christianos pro se submiserunt, servi quidem, ut qui ipsi sub manu essent, et quodammodo ipsi quoque in dominorum custodia essent, minisque ab ipsis territi, et propter eorum metum eo compulsi et lapsi, anno opera poenitentiae ostendent, et deinceps discentes, ut servi Christi, Christi facere voluntatem, et eum timere: audientes maxime, quod unusquisque, si quid boni fecerit, hoc feret a domino, sive servus, sive liber sit.

VII. Liberi autem tribus annis in poenitentia examinabuntur, tum quod dissimulaverint, tum quod effecerint ut servi sacrificarent, ut qui Apostolo non obedierint, qui vult dominos eadem facere quae servi, remittentes minas: « Sciennes, inquit, quod vester quoque ipsorum Dominus est in coelis; et non est apud eum personarum acceptio. » Si unum autem omnes habemus Dominum, apud quem non est personarum acceptio, quoniam, « et omnia, et in omnibus est Christus, in barbaris et Scythis, servis et liberis », debent considerare quod fecerunt, volentes suam ipsorum animam servare: qui conservos suos traxerunt ad idolatriam, qui poterant et ipsi effugere, si ius et aequalitatem ipsis praebuissent, ut rursus dicit Apostolus.

VIII. Ille autem qui proditi sunt, et exciderunt, qui et ipsi ad certamen accesserunt, se esse christianos confitentes, et in custodiam cum tormentis coniecti sunt: aequum est in exultatione cordis vires simul addere, et eis in omnibus communicare, et in orationibus, et in participatione corporis, et sanguinis [Christi],

Can. VI, l. 1, particulam τε om. Routh. Nomoc. — l. 2, καὶ ἐλισθόντες vatic. 11, 13, vallicell. Nomocan. Ut Alexandrinis, sic Petro composita placent. — l. 3, δεξιῶσι vallicell. et bodl. sex. — τοῦ Θεοῦ vett. libri om. — l. 4, κερμίζεται Routh. ex quat. codd. ita vatic. 11. et Pedal. κερμίζεται sylloge Agapil. Cf. Ephes. VI, 8.

Can. VII, l. 7, καὶ ὑμῶν bodl. quinque, καὶ ὑμῶν αὐτῶν bodl. 158, καὶ αὐτῶν καὶ ὑμῶν bodleian. 625. — l. 8, Ephes. VI, 9; Coloss. III, 11. ἔχουμε vulgo. —

l. 10, ὁ κατεργάσαντες, θελήσαντες δι vatic. 11; θελήσαντες Routh. In altera edit. repetito, ut videtur, sphalmate. — l. 11, οἱ τοὺς συνδ. ὑμῶν vatic. 11; ὑμῶν Beve-reg. οἱ τοὺς σ. ἐλκύσαντες trapez. vallicell. Pedal. —

Can. VIII, l. 14, παραδεδομένοις Nomoc. — ἐκπεπ. ἰσθ' οὕτως τε ἑαυτοῖς vallicell. In lemmate repetitum. — l. 15, Phil. III, 16; Prov. XXIV, 13. — l. 17, post αἵματος; omisimus τοῦ Χριστοῦ cum vatic. 13, bodl. et Routh. ex arcana formula iuxta can. II. — l. 20, Routhio placet αὐ ἐνδοξάντες; legit ἐνδοξάνοντο vallic.

καταξιώσει καὶ αὐτοὶ τοῦ βραβείου τῆς ἀνω κλήσεως. Καὶ γὰρ ἐπτάκις, φησί, πειρεῖται ὁ δίκαιος καὶ ἀναστήσεται· ὅπερ εἰ καὶ πάντες οἱ ἐκπεπωκότες πεποιήκασιν, τελευταίαν καὶ ὀλεσάρδιον μετὰ-
20 νοιαν ἐνδείξαντο.

θ. Καὶ τοῖς δὲ ὡς ἂν ἐξ ὑπνεν ἑαυτοῖς παραπηδῶσιν εἰς τὸν ἀγῶνα, ὠδίνοντα καὶ μέλλοντα ἐλ-
κίσαι, ἑαυτοῖς δὲ πειρασμὸν ἐπισπασαμένους θαλαττομαχίας καὶ πολλῆς κυματώσεως, μᾶλλον δὲ καὶ
τοῖς ἀδελφοῖς προσεκκαίουσιν ἀνδρακας ἀμαρτωλῶν, καὶ αὐτοῖς κοινωνήσιον, ᾧ τε δὴ ἐν ὀνόματι Χρι-
στοῦ παρερχομένοις εἰς τοῦτο, εἰ καὶ μὴ προσέχουσιν αὐτοῦ ταῖς λόγοις διδάσκοντες προσεύχασθαι μὴ
25 εἰσελθεῖν εἰς πειρασμὸν, καὶ πάλιν ἐν εὐχῇ λέγειν τῇ Πατρί· Καὶ μὴ εἰσενέγκης ἡμᾶς εἰς πειρασμὸν,
ἀλλὰ ῥύσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ· ἴσως δὲ καὶ ἀγνοοῦσι τὰς πολλάκις γινόμενας ἀναχωρήσεις τοῦ οἰκο-
δοκτοῦ καὶ διδασκάλου ἡμῶν ἀπὸ τῶν θελόντων ἐπιβουλεύειν, καὶ ὅτι ἐσθ' ὅτε εὐτε παρρησία
περιεπάτει δὲ αὐτοῖς, καὶ ὅτι καὶ ὅτε ὁ καιρὸς τοῦ πάθους αὐτοῦ προσήγγισεν, οὐχὶ ἑαυτὸν παρέδω-
κεν, ἀλλ' ἐδέξατο ἕως ἥλθον ἐπ' αὐτὸν μετὰ μαχαίρων καὶ ξύλων· λέγει οὖν πρὸς αὐτούς· Ὡς ἐπὶ λη-
30 στήν ἐξήλθετε μετὰ μαχαίρων καὶ ξύλων συλλαβεῖν με; οἱ καὶ παρέδωκαν αὐτὸν, φησί, Πιλάτῳ. Καθ'
ἡμοσιότητα γοῦν αὐτοῦ καὶ οἱ κατὰ σκοπὸν αὐτοῦ βαίνοντες, πεπόνθασιν, μεμνημένοι τῶν θείων αὐτοῦ λό-
γων, δὲ ὧν ἐπιστηρίζων ἡμᾶς περὶ τῶν διωγμῶν λέγει· Προσέχετε ἑαυτοῖς, παραδώσουσι γὰρ ἡμᾶς
εἰς συνέδρια, καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν μαστιγώσουσιν ἡμᾶς. Παραδώσουσι δὲ, εἶπεν, ἀλλ'
οὐχί, ἑαυτοῖς παραδώσετε, καὶ ἐπὶ ἡγεμόνας δὲ, φησί, καὶ βασιλεῖς ἀχθήσεσθε διὰ τὸ ὄνομα μου,
5 ἀλλ' οὐχί, ἑαυτοῖς ἀξέτε· ἐπεὶ καὶ μεταπηδᾷ ἡμᾶς βούλεται ἀπὸ τόπων εἰς τόπους θωκομένους διὰ τὸ
ὄνομα αὐτοῦ· ὡς πάλιν ἀκούομεν αὐτοῦ λέγοντος· Καὶ ὅτε διώκουσιν ἡμᾶς ἐκ τῆς πόλεως ταύτης,
φεύγετε εἰς τὴν ἑτέραν· ἐγὼ γὰρ θέλει αὐτομελεῖν ἡμᾶς πρὸς τοὺς τοῦ διαβόλου ὑπασπιστάς καὶ δε-
ρυνφόρους, ὅπως μὴ καὶ πλείονων θανάτων αἰτίαι αὐτοῖς γινώμεθα, ὡς ἂν καταναγκάζοντας αὐτοῖς

et sermonis adhortatione: ut qui constantius decertaverint, ipsi quoque supernae vocationis brevio dignen-
tur: «Etenim septies, inquit, cadet iustus et resurget.» Quod quidem si omnes quoque lapsi fecissent, per-
fectissimam et toto corde susceptam poenitentiam ostendissent.

IX. His quoque qui tamquam ex somno ipsi ad certamen quod adhuc parturit, necdum erupit aperte, pro-
siliunt, sibi autem pugnae maritimae et multae fluctuum inundationis tentationem attrahunt, vel potius fratribus
peccatorum carbones accendunt, ipsis quoque communicandum est, ut qui in nomine Christi ad id veniant:
et si verba eius non animadvertant, qui docet non esse ingrediendum in tentationem, et eum rursus in
oratione Patri dicere: «Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo;» Fortasse autem etiam igno-
rant nostrum patrem familias et Dominum nostrum, saepe ab his qui illi insidiari volebant, secessisse: et
quod quandoque etiam libere apud eos non incedebat, et quod etiam quando passionis tempus appropia-
quavit, non seipsum tradidit, sed expectavit donec ad eum venirent cum gladiis et fustibus. Dicit ergo
eis: «Tamquam ad latronem existis cum gladiis et fustibus ad me comprehendendum.» Qui etiam tradide-
runt ipsum Pilato. Ad eius quoque similitudinem his accidit qui elus scopum sibi proponentes incedunt, di-
vinorum eius verborum recordati, per quae nos confirmans, de persecutionibus dicit: «Attendite vobis
ipsis: tradent enim vos in concilia, et in suis synagogis vos flagellabunt.» Tradent autem, dixit, non,
vos ipsos tradetis: «Et ad principes et reges, inquit, ducemini propter nomen meum,» non, vos ipsos du-
cetis. Nam nos quoque vult a loco in locum transilire; dum sunt qui persequuntur propter nomen eius.
Sicut eum rursus dicentem audimus, et quando vos ab hac civitate in alias persecuti fuerint, fugite in
aliam.» Non vult enim nos ad diaboli stipatores satellitesque confugere, ne ipsis quoque multifariae mortis

Con. IX, l. 21, δὲ om. trapez. Pedal. Nomocan.
— ἐξ ὑπνεν vatic. 9, 11. — ἑαυτοῖς παραπηδ. Rhall. —
l. 23, προσεκκαίοντες vatic. 11. — ἀνδρακας id. ac ple-
rique cod. bodl. — l. 24, Matth. XXVI, 41. — l. 26, οἰκο-
δοκτοῦ cum vallicell. 2 column. Nomocan. Bevereg.
vett. libris et Routh. οἰκιστοῦ διδοκτοῦ Rhall. trapezunt.

οἰκιστοῦ διδοκτοῦ Pedal. mendose. — l. 28, δὲ αὐτοῖς,
Ioan. XI, 54. — l. 29, ἐξεδέξατο bodl. quinque, Pedal.
cf. Marc. XIV, 48. — l. 30, cf. Matth. X, 17, 23; XXVI,
15; Luc. XXI, 13. — l. 5, ἀπὸ τόπου εἰς τόπον veteres
libri. — l. 6, ὅταν διώκωσιν vallic. — ἐν τῇ πόλει ταύτῃ va-
tic. 11 et bodl. sex et colisin. — l. 11, haud immerito

μᾶλλον κατατραχύνεσθαι καὶ τελειουργεῖν τὰ θανατηφόρα ἔργα· ἀλλ' ἐκδέχεσθαι καὶ προσέχειν ἑαυτοῖς, γρηγορεῖν τε καὶ προσεχέσθαι ἵνα μὴ εἰσέλθωμεν εἰς πειρασμόν. Οὕτω Στέφανος πρῶτος 10 κατ' ἔχους αὐτοῦ μαρτύριον ἀναδείξάμενος ἐν Ἱερουσολύμοις συναρπασθεὶς ὑπὸ τῶν παρανέμων, καὶ ἄχθεις ἐν τῇ συνεδρίῳ, λιθοβολούμενος ἐν ὀνόματι Χριστοῦ ἐδοξάσθη παρακαλῶν καὶ λέγων· Κύριε, μὴ πτίσῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην. Οὕτως Ἰάκωβος δεύτερος συλληφθεὶς ὑπὸ Ἡρώδου, μαχαίρᾳ τὴν κεφαλὴν ἀπετμήθη. Οὕτως ὁ πρέκρετος τῶν ἀποστόλων Πέτρος πολλάκις συλληφθεὶς καὶ φυλα- 15 χισθεὶς καὶ ἀτιμασθεὶς, ὕστερον ἐν Ῥώμῃ ἵσταυρώθη. Ὁμοίως καὶ ὁ περιβόητος Παῦλος πλεονάκις 13 παραδεδεὶς καὶ ἕως θανάτου κινδυνεύσας, πολλά τε ἀθλήσας καὶ καυχησάμενος ἐν πολλοῖς διωγμοῖς καὶ θλίψεσιν, ἐν τῇ αὐτῇ πόλει καὶ αὐτὸς μαχαίρᾳ τὴν κεφαλὴν ἀπετμήθη, ὅς ἐν οἷς ἐκαυχήσατο, κατέληξε· ὅτι καὶ ἐν Δαμασκῷ σπυρίδι ἐχαλάσθη διὰ τοῦ τείχους νυκτός, καὶ ἐξέφυγε τὰς χεῖρας τοῦ ζητούντος αὐτὸν πιάσαι. Τὸ γὰρ προκείμενον ἦν αὐτοῖς ἐν πρώτοις εὐαγγελίζεσθαι καὶ διδάσκειν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἐν οἷς ἐπιστηρίζοντες τοὺς ἀδελφοὺς ἡμμένειν ἐν τῇ πίστει, καὶ τοῦτο ἔλεγεν 20 ὅτι διὰ πολλῶν θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Ἐξήτουν γὰρ οὐ τὸ ἑαυ- τῶν συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι· καὶ ἦν πολλά λέγειν αὐτοῖς εἰς ταῦτα πρὸς τὸ κατὰ λόγον πράσσειν, εἰ μὴ, ὡς λέγει ὁ ἀπόστολος ἐπιλείψῃ ὃ ἂν ἡμᾶς διηγούμενοις ὁ χρόνος.

ἰ. Ὅθεν οὐκ ἔστιν εὐλογον οὐδὲ τοὺς ἀπὸ κλήρου αὐτομολήσαντας, ἐκπεποκότας τε καὶ ἀναπα- 25 λείσαντας, ἔτι ἐν τῇ λειτουργίᾳ εἶναι, ἃ τε δὴ καταλείψαντας τὸ ποίμνην τοῦ Κυρίου καὶ μοιρασ- 25 μένους ἑαυτοῖς· ὅπερ οὐδεὶς τῶν ἀποστόλων πεποίηκε. Καὶ γὰρ ὁ πολλοῖς διωγμοῖς ἐξαντλήσας, πολλά τε ἄλλα ἀγωνισμάτων ἐνδείξάμενος ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος, ἔγνωκός ὅτι κάλλιον ἔστιν ἀνα- λῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, ἐπιφέρει καὶ λέγει· Τὸ δὲ ἐπιμένειν τῇ σαρκί, ἀναγκαιότερον δι' ἡμᾶς. Σκεπῶν γὰρ οὐ τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσιν, ἀναγκαιότερον τῆς ἑαυτοῦ

causa sumus, ut qui ipsos et asperiores esse cogamus, et opera mortifera peragere: sed expectare, et nobis cavere, vigilareque et orare, ne intremus in tentationem. Ita Stephanus, primus qui eius vestigiis insistens, martyrium suscepit in Hierosolymis, ab iniquis correptus, et in concilium ductus, lapidibus obrutus, in nomine Christi glorificatus est, rogans, et dicens: « Domine, ne statuas illis hoc peccatum. » Ita Iacobus secundus, ab Herode comprehensus, gladio capite truncatus est. Ita Petrus, apostolorum (2) princeps, saepe comprehensus, et custodiam traditus, ignominiaque affectus, postremo Romae crucifixus est. Similiter et inclytus Paulus, saepe traditus, et ad mortem usque in periculum adductus, et in multis persecutionibus afflictionibusque gloriatus, in eadem urbe ipse quoque gladio capite multatus est, qui in quibus gloriatus est, ipse in iis vitam finit, et quod Damasci in sporta noctu per murum demissus est, et effugit eius manus qui eum conabatur opprimere. Erat enim eis in primis propositum evangelizare, et verbum Dei docere: in quibus fratres confirmantes ut manerent in fide, hoc quoque dicebant, quod per multas afflictiones oportet nos in regnum caelorum ingredi. Quaeiebant enim « non quod sibi erat utile, sed quod multis, ut salvi fierent, » et multa ipsis liceret ad haec facientia dicere, ut verbo [Dei] convenienter facerent, « nisi, ut dicit Apostolus, nos tempus narrantes deficeret. »

X. Unde non est aequum, ut vel clerici, qui sua sponte aufugerunt, lapsi autem, et ad certamen reversi sunt, amplius in sacro ministerio manean, ut qui Domini gregem reliquerint, et seipsos vituperaverint: quod nullus fecit ex apostolis. Etenim cum multas persecutiones obisset, et multa certaminum praemia ostendisset beatus apostolus Paulus, sciens esse longe melius dissolvi, et esse cum Christo, infert et dicit: « In carne autem manere, magis necessarium propter vos. » Considerans enim non suam, sed

Routh. proponit: ἄχθεις εἰς τὸ συνεδρίον. Cf. act. VI, 12; VII, 60. — I. 12, act. XII, 2. — I. 17, κερ. ἀπειρίετο, vatic. 11, 13 et bodl. sex. — I. 18, κατέληξε receperunt, enumeravit unus bodl. et Agapil sylloge — I. 19, II Cor. XI, 23. — καὶ φυλάττειν τὸν λόγον vatic. 11, bodl. duo. — I. 20, ἡμμένειν τῇ πίστει bodl. duo, colatino. Routh.

— I. 21, ἡμᾶς om. vatic. 13; cf. Act. XIV, 22; I Cor. X, 23. — I. 23, ἐπιλείπει Nomocan. ἐπιλείπει vallicell.

Can. X, I. 23, ἐξαντλήσας cum vatic. 9, 11, 13, bodl. septem, trapez. column. vallicell. ἐξαντλήσας caeteri mss. editique libri praeter Routh. — I. 27, ἔγνωκός: v. id. Nomocan. vat. 9. — I. 28, Phil. I, 24; I Cor. I, 33 et

- 30 ἀναπαύσει·ς ἡγήσατο τὸ παραμένειν τοῖς ἀδελφοῖς καὶ ἐπιμελεῖσθαι αὐτῶν· ὅς καὶ τὸν διδάσκοντα θίλει εἶναι ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τύπον γινόμενον τῶν πιστῶν. Ὅθεν οἱ ἐν τῇ εἰρητῇ ἐπιδικαζόμενοι τῆς λειτουργίας ἐκπεπρωκότες, καὶ ἀναπαλαίσαντες, πᾶν ἀναισθητοῦσι· πῶς γὰρ αἰτεῦσιν ὁ κατέλειψαν, δυνάμενοι τοῖς ἀδελφοῖς εὐχρηστοὶ εἶναι ἐν καιρῷ τριούτῳ; Ἔως μὲν σὺν ἄπταιστοι ἦσαν, συγγνώμην εἶχον ἐπὶ τῇ παραλόγῳ αὐτῶν πράξει· ὅτε δὲ ἔπταισαν ὡς περπερευσάμενοι καὶ ἑαυτοὺς μωμυτᾶμενοι, εὐκίετι δύνανται λειτουργεῖν· διὸ φρονιζέτωσαν μᾶλλον ἐν ταπεινοφροσύνῃ πῶς ἐκτελέσουσι πανσάμενοι τῆς κενοδοξίας. Ἀρκεῖ γὰρ αὐτοῖς ἡ κοινωνία, μετ' ἐπιστάσεως καὶ ἀκριβείας πρὸς ἀμφοτέρω γινόμενη, καὶ ἵνα μὴ δέξωσι λυπεῖσθαι μετὰ βίας περιδρασσόμενοι τῆς ἐντεῦθεν ἀναλύσεως, καὶ ἵνα μὴ τινες ἰκπεσόντες, προσασίζωνται, ὡς ἂν διὰ τὴν ἀφερμὴν τῆς ἐπιτιμίας ὑπεκλειυμένοι, εἴτινες πλὴν ἀπάντων αἰσχύνῃ καὶ θνείδος ἔχουσι, κατ' ἐκείνον τὸν τεθεικέντα Σεμέλιον, καὶ μὴ
- 10 ἰσχύσαντα ἐκτελέσαι. Ἀρξενται γὰρ, φησὶ, πάντες οἱ παραπορευόμενοι ἱμπαίξιν αὐτὸν λέγοντες· Οὗτος ὁ ἄνθρωπος Σεμέλιον ἔθηκε καὶ σὺκ ἰσχυρεν ἐκτελέσαι.

ἰά. Οἱ γὰρ πρῶτοι παραπηδήσαντες ἐν τῷ βράσματι τοῦ διωγμοῦ, περισιτῶντες εἰς τὸ δικαστήριον, καὶ θεωροῦντες τοὺς ἁγίους μάρτυρας σπεύδοντας ἐπὶ τὸν βραβεῖον τῆς ἁγῆς κλήσεως, ἐν καλῇ τῇ ζήλῳ προθυμοῦμενοι, ἐπιδίδου ἑαυτοὺς εἰς τοῦτο πολλῇ τῇ παρήρησιᾳ χρώμενοι, βλέποντες

15 μάλιστα τοὺς ὑπεσυρομένους καὶ ἐκπίπτοντας, δι' οὓς ὑπεδερμαίνόμενοι ἔσωθεν, καὶ ἐνηχοῦμενοι καταπολεμῆσαι τὸν ὑπεραιρόμενον καὶ ἀντικείμενον, ἔσπευδον εἰς τοῦτο, ἵνα μὴ καὶ δοκῇ παρ' ἑαυτῷ ἑρόνιμος εἶναι ἐφ' οἷς κατὰ πανουργίαν ἔδοξεν ἡττᾶν, εἰ καὶ ἰλάνθανεν ἑαυτὸν νικῶμενον ὑπὸ τῶν ἐγκατεργασμένων τὰς τῶν ζυστήρων καὶ μαστίγων βασάνους, τὴν τε ἐξύτητα τῆς μαχαίρας, καὶ τὰς

multorum utilitatem, magis quam suam quietem, necessarium existimavit apud fratres manere et eorum curam gerere; qui etiam vult eum qui docet, esse in doctrina typum seu formam fidelium. Unde qui in carcere decertantes, ministerio exciderunt, et reluctati sunt, sensus plane sunt expertes. Quomodo enim id petant quod reliquerunt, cum in eo tempore esse possent fratribus suis utiles? Quandiu itaque firmi stabilesque manserunt, eius quod praeter rationem fecerant, eis venia dabatur. Quando autem lapsi sunt, ut qui perperam se gesserunt, et seipsos vituperaverunt, non possunt amplius sacra ministeria obire, et ideo magis curam gerant, quomodo in humilitate degant, a vana gloria cessantes. Eis enim sufficit communio, quae diligenter et accurate sit duabus de causis, tum ne videantur molestia affici, hinc dissolutionem vi arripientes: tum ne lapsi aliqui causentur se ex occasione poenae animos despondisse. Qui quidem plusquam omnes probrum et ignominiam habebunt: sicut ille qui fundamentum posuit, et non potuit perficere. « Incipient enim, inquit, omnes qui praetergredientur, eum illudere, dicentes: Ille homo posuit fundamentum, et non potuit perficere. »

XI. Qui enim primum in persecutionis fervore prosilierunt iudicum tribunal circumstantes, et sanctos martyres, qui ad bravium supernae vocationis festinabant, aspicientes, honesta aemulatione incitati, se ipsos ad hoc tradiderunt, magna usi libertate, maxime videntes eos qui subtrahebantur, labi, propter quos interius excitati, et quodam veluti classico impulsī ad debellandum superbientem adversarium, ad id contendebant, ne sibi prudens esse videretur, ob ea in quibus calliditate inferior visus est, siquidem eum latuit se ipsum vinci ab iis, qui sculicarum flagellorumque tormenta, et gladii aciem, et ignis ustulationes, et aquarum immersiones constanter tulerunt.

mox Rom. XII, 7; 1 Tim. IV, 6. — l. 1, οἱ τῇ εἰρητῇ Pedal. Aliter nomocanon distinguit: ἐπιδικαζόμενοι τῆς λειτουργίας, ἐκπεπρωκότες. — l. 3, εἶχουσαν ἐπὶ τὴν παραλόγον vatic. 9, 11, 13, Routh. ex bodleianis. — l. 4, κωμυτᾶμενοι vatic. 9. — l. 7, ἀμφοτέρω vulgo contra bodl. quatuor et omnes vatic. — l. 8, ἐπιτιμῆσεως Pedal. ἰηλολυμένοι vatic. 9. — l. 10, ἱμπαίξιν αὐτῷ Routh. cum sex bodleianis.

Can. XI, l. 11, οἱ γὰρ πρῶτοι trapez. — l. 12, Phil. III, 14. — l. 14, βλέποντες το vaticell. ἱμπαίξοντες trapez. column. vatic. 11, 13, Routh. cum codd. quinoque — l. 15, ὑπεδερμαίνόμενοι admodum Routhio placuit, sed ex unico bodl. 625 cui suffragatur vaticell. — l. 16, εἶναι. Prov. III, 7. — l. 17, ἔδοξεν ἡττᾶν cum vatic. 9, 11, 13, trapez. Pedal. priscis libr. Routh. vιγᾶν vulgo. —

καταφλέξεις τοῦ πυρός, καὶ τὰς τῶν ὑδάτων καταποντώσεις. Καὶ τοῖς κατὰ πίστιν ὑπεξουσιῶσιν
 εὐχὰς καὶ δεήσεις γίνεσθαι, ἥτοι ὑπὲρ τῶν ἐν φυλακῇ κατατιμωρηθέντων καὶ προδομένων ὑπὸ λι- 20
 μοῦ καὶ δίψης, ἥτοι ὑπὲρ τῶν ἐξωθεν τῆς φυλακῆς ἐπὶ τοῦ δικαστηρίου καταβασανισθέντων διὰ ξυ-
 στέρων καὶ μαστίγων, ὑστερον δὲ ἡττηθέντων ὑπὸ τῆς ἀσθενείας τῆς σαρκός, ἄξιόν ἐστιν ἐπινεύ-
 σαι. Συμπάσχειν γὰρ καὶ συναλγεῖν τοῖς ἐδωρομένοις καὶ στενάζουσιν ὑπὲρ τῶν ἐν τῷ ἀγῶνι ἡττηθέντων
 ὑπὸ τῆς πολλῆς βίας τοῦ κακμηχάνου διαβόλου, ἥτοι ὑπὲρ γονέων ἢ ἀδελφῶν ἢ τέκνων, οὐδένα εὐ-
 δὲν καταβλάπτει. Ἰσμεν γὰρ καὶ δι' ἑτέρων πίστιν ἀπολαύσαντάς τινας τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος, 25
 ἐπὶ τε ἀγίσει ἁμαρτιῶν καὶ ὑγείᾳ σώματος καὶ ἀναστάσει νεκρῶν. Μνησθέντες τοίνυν τῶν πολλῶν
 αὐτῶν καμάτων, ὡς προὔπνευχαν ἐν ἐνέματι τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ταλαιπωριῶν, εἰ μὴν ἀλλὰ καὶ με-
 ταγόντων αὐτῶν καὶ ἀποδωρομένων τὸ πεπραγμένον αὐτοῖς κατὰ προδοσίαν ἐν ἀτονίᾳ καὶ νεκρότητι
 τοῦ σώματος, ἔτι τε καὶ μεμαρτυρημένων ἀπολιτευτῶν γενεμένων ἐν τῷ βίῳ αὐτῶν, συνευχόμεθα καὶ
 συμπαρακαλοῦμεν ὑπὲρ ἱλασμοῦ αὐτῶν μετὰ τῶν ἄλλων κατωκόντων διὰ τοῦ γεγεμένου ὑπὲρ ἡμῶν 30
 παρακλήτου πρὸς τὸν Πατέρα ἱλασκομένου ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν. Καὶ ἐάν τις γὰρ, φησὶν, ἁμάρτη,
 παρακλήτον ἔχομεν πρὸς τὸν Πατέρα Ἰησοῦν Χριστὸν δίκαιον, καὶ αὐτὸς ἱλασμός ἐστιν ὑπὲρ τῶν
 ἁμαρτιῶν ἡμῶν.

ιβ'. Τοῖς γὰρ ἀργύρια διδωκόσι πρὸς τὸ ἀνευχλήτους αὐτοὺς παντάπασιν γενέσθαι ἀπὸ πάσης
 κακίας, οὐκ ἔστιν ἐγκλημα προσάγειν. Ζημίαν γὰρ καὶ ἀπόλειαν χρημάτων ὑπένευχαν, ἵνα μὴ τὴν 3
 ψυχὴν αὐτῶν ζημιωθῶσιν ἢ ἀπολέσωσιν, ὅπερ ἄλλοι κατὰ αἰσχροκέρδειαν εὐ πειποιήασιν· καὶ τοι γε
 τοῦ Κυρίου λέγοντες· Τί γὰρ ὠφελήσει ἄνθρωπος, ἐάν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐ-
 τοῦ ζημιωθῇ, ἢ ἀπολέσῃ; καὶ, ὅτι εὐ δύνασθε Θεῷ δουλεῖν καὶ μαμμωνᾷ. Ἐφάντησαν γὰρ παρ'
 ἐκείνοις Θεῷ δουλεύοντες, τὰ ἀργύρια μισήσαντες καὶ καταπατήσαντες, καὶ καταφρονήσαντες αὐτῶν,
 ἀνεπλήρωσάν τε καὶ ἐν ταύτῃ τὸ γεγραμμένον· Λύτρον ἀνδρὲς ψυχῆς ὁ ἴδιος πλεῖστες. Ἐπεὶ καὶ ἐν 10

lis vero fidelibus qui instant ut preces et orationes fiant, vel pro his qui in custodia peniti sunt, et fame et
 siti traditi sunt, vel pro his qui extra custodiam scuticis et flagellis in iudicio torti sunt, postea autem carnis
 imbecillitate victi fuere, aequum est annuere. Cum his enim qui lugent et moerent, pro his qui in certamine
 victi sunt a magnis maligni diaboli viribus, sive pro parentibus, vel fratribus, vel liberis, una dolere et
 tristitia affici, neminem quidquam penitus laedit. Scimus enim etiam propter aliorum fidem, quosdam esse
 Dei bonitatem assecutos, et in peccatorum remissione, et corporis sanitate, et mortuorum resurrectione.
 Memores itaque multorum laborum, et miseriarum quas pro Christi nomine sustinuerunt, cum ipsi etiam
 poenitentiam egerint, et quod a se factum est per proditorem in corporis afflictione, et mortificatione de-
 flevierint, et se praeterea testati fuerint, in vita sua fuisse a civitatis flagitiis alienos, simul oremus, et
 postulemus pro eorum reconciliatione cum aliis quae decet per eum qui est nobis advocatus apud Patrem,
 qui se nostris peccatis propitium exhibet. « Et si quis, inquit, peccaverit, habemus advocatum apud Patrem
 Iesum Christum iustum: et ipse est propitiatio pro peccatis nostris. »

XII. lis enim qui pecuniam dederunt, ut ne ab omni improbitatis molestia omni ex parte remoti es-
 sent, crimen intendi non potest. Damnum enim et iacturam pecuniarum sustinuerunt, ne ipsi animae de-
 trimentum afficerentur, vel ipsam etiam perderent, quod alii propter turpe lucrum non fecerunt: quamvis
 Dominus dicat: « Quid enim hominem iuvabit, si universum mundum lucratus fuerit, animae autem detri-
 mento fuerit affectus, vel eam etiam perdidit? » Et rursus: « Non potestis Deo servire et mammonae. » In
 illis enim apparuerunt qui Deo servirent, exosis, conculcatis, contemptisque pecuniis, et in eo comple-

l. 19, τὰς ἐλπίδας Pedal. καταφλέξεις vulgo contra no-
 vem bodl. et alios codd. — ὑπεξουσιῶσιν Rhall; conicit
 ἐπεξουσιῶσιν Routh. — l. 23, ἐπινεύσαι αὐτοῖς vallicell. —
 l. 28, προσεδίωξεν vatic. 9. — l. 29, μεμαρτυρημένοι codd.
 plures. — ἀπολιτευτῶν vallicell. column. et quinque
 codd. apud Routh. qui suspicatur tollendam esse utram-
 que vocem ἀπολιτ. γινόμενων. quarum neutra in tra-

perunt. — l. 29, συνευχόμεθα καὶ συμπ. μετὰ πολλῶν val-
 licell. Ioan. II, 1, 2.

Con. XII, l. 5, Marc. VIII, 36; deinde Math. VI, 24.
 — l. 9, καὶ καταπατήσαντες om. vatic. 13, vallicell. —
 l. 9, παρ' ἐκείνων ἐκείνους τῷ Θεῷ nanian., vatic. 11,
 Routh. mallet: παρ' ἐκείνο. — l. 10, Prov. XIII, 8; tum
 Act. XVII, 89. — l. 12, μετὰ πλεονασμοῦ Routh.

ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων ἀνέγκμεν τοὺς συρέντας ἀντὶ Παύλου καὶ Σίλα ἐν Θεσσαλονικῇ ἐπὶ τοὺς πολιτάρχας μετὰ καὶ πλῆθμον τῆς ἀπελευθύντας. Μετὰ γὰρ τὸ καταβαρῆσαι αὐτοὺς πολλὰ διὰ τὸ ὄνομα καὶ παρᾶσαι τὸν ὄχλον καὶ τοὺς πολιτάρχας, λαβόντες, φησί, τὸ ἱκανὸν παρὰ τοῦ Ἰάσονος καὶ τῶν λοιπῶν, ἀπίλυσαν αὐτούς. Οἱ δὲ ἀδελφοὶ εὐθὺς διὰ νυκτὸς ἐξέπεμφαν τὸν τε Παῦλον καὶ τὸν Σίλαν

15 εἰς Βιρροίαν.

19. Ὅθεν οὐδὲ τοῖς καταλείψαι πάντα διὰ τὴν τῆς ψυχῆς σωτηρίαν καὶ ἀναχωρήσασαν, ἴστιν ἐγκαλεῖν, ὡς ἂν ἰτέρων δι' αὐτοὺς κατασχεδόντων· καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ Ἐφίῳ ἀντὶ Παύλου πάλιν συνήρ-
 20 πασαν Γάϊον εἰς τὸ θίατρον καὶ Ἀρίσταρχον συνεκδήμους Παύλου βουλευμένον εἰσελθεῖν εἰς τὸν δῆ-
 μον, (ἐπεὶ καὶ δι' αὐτὸν πείσαντα καὶ μεταστῆσαντα πολὺν ὄχλον ἐπὶ τὴν θροῦβον, ἡ στάσις ἦν
 20 γινόμενη), οὐκ εὖν αὐτὸν εἰ μαθεῖται, φησὶν· εὐ μὲν ἀλλὰ καὶ τινες τῶν Ἀσιαρχῶν ὄντες αὐτῷ φί-
 λοι, πέμψαντες πρὸς αὐτὸν, παρεκάλουν μὴ δοῦναι ἑαυτὸν εἰς τὸ θίατρον. Εἰ δὲ ἐπιμένοντες τινες ἐρι-
 σχελούντες τοῖς εὐλαβέως προσέχουσι τῷ λέγοντι· Σώζων σῶζε τὴν σεαυτοῦ ψυχὴν, μὴ περιβλέψῃ
 εἰς τὰ ἐπίσω, ὑπομνησθήσωσαν καὶ περὶ τοῦ προκρίτου τῶν ἀποστόλων Πέτρου, βεβλημένου τε ἡδὲ
 εἰς φυλακὴν, καὶ παραδοθέντος τέταρσι τετραδίοις στρατιωτῶν φυλάσσειν αὐτὸν, εὐ ἐν νυκτὶ φυγόν-
 23 τος, καὶ ῥυσθέντος ἐκ χειρὸς τοῦ φονέου Ἡρώδου καὶ πάσης τῆς προσδεκτικῆς τοῦ λαοῦ τῶν Ἰου-
 δαίων κατ' ἐντολὴν τοῦ ἀγγέλου Κυρίου, γενεμένης, φησὶν, ἡμέρας, ἦν ταραχος οὐκ ὀλίγη ἐν τοῖς
 στρατιώταις, τί ἄρα ὁ Πέτρος ἐγένετο. Ἡρώδης δὲ ἐπιζητήσας αὐτὸν καὶ μὴ εὖρον, ἀνακρίνας τοὺς
 φίλους, ἐκέλευεν ἀπαγγεῖλαι, δι' οὗς οὐδεμία αἰτία τῷ Πέτρῳ προσάπτεται· ἐξὴν γὰρ καὶ αὐ-
 τοὺς ἰωρακίτας τὸ γενόμενον ἐκφυγεῖν, ὡς καὶ πάντα τὰ παῖδια τὰ ἐν Βηθλεὲμ, καὶ ἐν πάσι τοῖς
 30 ὁρίαις αὐτῆς, εἰ ἐγνώκεισαν εἰ γονεῖς αὐτῶν τὸ μέλλον ἴσασθαι, ἅπερ ἀντρίθυσαν ὑπὸ τοῦ μακρό-
 νου Ἡρώδου διὰ τὸ ἐκ' αὐτοῦ ζητούμενον, ἀπολίσθαι ἐν παιδίον, ἔπει καὶ αὐτὸ κατ' ἐντολὴν ἀγ-

verunt quod scriptum est: « Pretium redemptionis animae hominis, propriae divitiae. » Nam et in Actibus quoque Apostolorum legimus, eos qui pro Paulo et Sila Thessalonicae ad magistratus traherantur, cum multis pecuniis fuisse dimissos. Postquam enim ipsos propter nomen multum vexassent, et multitudinem magistratusque perturbassent, ab Iasone, inquit, et reliquis satisfactione accepta, eos dimiserunt. Fratres autem noctu protinus Paulum et Silam miserunt in Berrhoeam.

XIII. Unde nec eos qui omnia reliquerant propter salutem animae, et secesserunt, licet accusare tanquam aliis propter ipsos detentis. Nam et Ephesi pro Paulo Gaium et Aristarchum in theatro comprehenderunt, una cum Paulo peregrinantes, qui volebat populum adire: quoniam propter ipsum qui persuaserat, et multam turbam ad Dei cultum traduxerat, seditio facta fuerat. « Non siverunt eum, inquit, discipuli. » Quin etiam nonnulli ex Asiaticis magistratibus, qui ei erant amici, miserunt ad eum et suaserunt, ne se theatro daret. Si qui autem cum illis contendere perrexerint, qui animum attendunt dicenti: Servans serva animam tuam; ne retro aspexeris, Petrus quoque Apostolorum princeps eis in mentem revocatur, qui iam in custodiam erat coniectus, et traditus quatuor quaternionibus militum ad eum servandum: qui cum noctu fugisset, et ab homicida Herodo atque ab omni expectatione plebis Iudaeorum servatus esset, iussu angeli Domini, facta, inquit, die, erat non parvus tumultus in militibus, ubi Petrus esset quaerentibus. Herodes autem cum eum quaesivisset, et non invenisset, interrogatos custodes iussit suffocari, propter quod nulla culpa in Petrum confertur: licebat enim eis illo viso quod factum fuerat effugere; sicut et omnes infantes qui erant in Bethleem, et in omnibus eius finibus; si scivissent eorum parentes quod erat futurum: qui a crudeli homicida Herode sublati sunt, ut unus qui ab eo quaerebatur infans periret, qui et ipse iussu Angeli Dei effugit, qui celeriter iam coeperat spolia accipere et acriter praepascere, secundum appella-

Can. XIII, l. 17, καὶ vulgo om. contra plerosque codd. — l. 18, καὶ βουλευμένου bodleian. 153; οὐ βουλομένου bodl. 26; καὶ βουλόμενον vulgo; conficit Routh.: καὶ Παύλου βουλομένου. — l. 21, Act. XIX, 30, 31. — προσέχουσι τῷ λέγοντι υπομνησθήσωσαν nanian. apud Galland.

l. 22. Gen. XIX, 117. — l. 27, Act. XII, 4, 18. — l. 28, ἀπαγγεῖλαι Rhall; ἀποκατεῖναι Id. Galland. Binterim lubet emendari: ἀπαγγεῖλαι (Die vorz. Denkwürdigk. t. V, p. III, p. 359). — l. 29, vulgo γινόμενον. — l. 3, Is. VIII, 24.

γίλου Κυρίου ἐξέφυγεν, ἥδη ἀρξάμενον ταχέως σκυλεύειν καὶ ὀξέως προνομένειν, κατὰ τὴν ἐπίκλησιν τοῦ ὀνόματος, καθὼς γέγραπται, κάλεισιν τὸ ὄνομα αὐτοῦ· Ταχέως σκυλεύσον, ὀξέως προνοέμεσον· διότι πρὶν ἢ γινῶσθαι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λήφεται δύναμιν Δαμασκού, καὶ τὰ σκῦλα Σαμαρείας ἔναντι βασιλείας Ἀσσυρίων. Οἱ γοῦν Μάγοι ὡς ἥδη σκυλευθέντες καὶ προνομευθέντες, ὕπεταγαμένως καὶ τιμητικῶς προσκυνεῦσι τὸ παιδίον, ἀνοίγοντες τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν καὶ προσφέροντες αὐτῷ καιριώτατα καὶ πρεπωδίστατα δῶρα, χρυσὸν καὶ λίθων καὶ σμύρναν, ὡς βασιλεῖ καὶ Θεῷ καὶ ἀνθρώπῳ· ὅθεν εὐκτεῖ πρὸς τὸν Ἀσσύριον βασιλεῖα ἠξίωσαν ὑποστρέφαι, συνεργούμενοι ὑπὸ τῆς προνοίας· Χρηματισθέντες γάρ, φησὶ, κατ' ἕναρ μὴ ἀνακάμψαι πρὸς Ἡρώδην, δι' ἄλλης ὁδοῦ ἀνεχώρησαν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν. Ὅθεν ἰδὼν ὁ αἰμεβέρος Ἡρώδης ὅτι ἐνιπαίχθη ὑπὸ τῶν μάγων, 10 ἐθυμώθη λίαν, καὶ ἀπεστείλας, εἰπὼν, ἀνείλε πάντας τοὺς παῖδας τοὺς ἐν Βηθλεὲμ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἐρίοις αὐτῆς ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρων, κατὰ τὸν χρόνον ἐν ἡκρίβωσι παρὰ τῶν μάγων· Μετ' ὧν καὶ τὸ πρὸ αὐτοῦ γεννηθεὶν ἕτερον παιδίον ζητήσας ἀποκτεῖναι, καὶ μὴ εὑρόν, τὸν πατέρα αὐτοῦ Ζαχαρίαν ἐφένεισε μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου, ἐκφυγόντες τοῦ παιδίου μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλισάβετ· ἐφ' ὧν εὐδεμίαν μίμψην ἔχουσιν. 15

ιδ'. Εἰ δὲ τινες βίαν πολλὴν καὶ ἀνάγκην πεπόνθασιν, χάμεν λαβόντες ἐν τῇ στήματι καὶ δεσμοῖς, καὶ ἐπιμεινάντες καρτερῶς τῇ διαδίσει τῆς πίστεως, καὶ τὰς χεῖρας αὐτῶν κατὰ καὶ προσαγομένας ἀκοντὶ τῷ ἀνιέρῳ θύματι· ὥσπερ εἰν ἔγραψάν μοι εἰ ἀπὸ τῆς φυλακῆς τρισμυκάριοι μάρτυρες περὶ τῶν ἐν Λιβύῃ, καὶ ἕτεροι δὲ συλλειτουργοί, εἰ τοιοῦτοι συμμαρτυρούντων αὐτοὺς μάλιστα καὶ τῶν ἄλλων ἀδελφῶν, δύνανται εἶναι ἐν τῇ λειτουργίᾳ ταχθέντες ἐν τοῖς ὁμολογηταῖς, ὡς καὶ οἱ κατὰ 20 νεκρωθέντες ἐν ταῖς πολλαῖς βασάνεις, καὶ μετέτι ἐξισχύσαντες λαλῆσαι ἢ ἐθέγγασθαι ἢ κινεῖσθαι εἰς τὸ ἀντιστῆναι τοῖς εἰς μάτην βασανούμενοις· Οὐδὲ γὰρ συγκατέθεντο τῇ βδελυρίᾳ αὐτῶν, ὥσπερ εἰν παρὰ συλλειτουργῶν πάλιν ἤκουσα. Ταχθίσονται δὲ ἐν τοῖς ὁμολογηταῖς· καὶ πᾶς ἑστίς ἐν κατὰ Τι-

tionem nominis, quemadmodum scriptum est: «Voca nomen elus, celeriter spolia, velociter depopulare, eo quod priusquam infans sciat vocare patrem et matrem, capiet potestatem Damasci, et spolia Samariae, coram rege Assyriorum» Magi ergo ut iam spoliati, infantem humiliter et suppliciter adorant, suos thesauros aperientes, et ei offerentes, maxime opportuna et magnifica dona, aurum et thus et myrrham, ut regi et Deo et homini: unde ad regem assyrium non amplius reverti voluerunt, a providentia veluti. «Responso autem, inquit, accepto ne reverterentur ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam.» Unde cum vidisset sanguinolentus Herodes se a magis illudum, valde fuit commotus. «Et mittens, inquit, interfecit (3) omnes infantes qui erant in Bethleem, et in omnibus eius sinibus, a bimatu et infra, eo tempore quod a Magis diligenter didicerat.» Cum quibus, et alium prius natum infantem cum interfectorum quaesivisset, et non invenisset, patrem elus Zachariam interfecit inter templum et altare, cum effugisset filius cum matre Elizabeth: quo nomine nullo modo reprehenduntur.

XIV. Si qui autem vim multam et necessitatem passi sunt, quique et in ore frenum, et vincula acceperunt, et propter bonam fidei affectionem, suas quoque manus url fortiter pertulerunt, ad prophanum sacrificium eis invitis adductas, quemadmodum mihi scripserunt ex custodia beatissimi martyres de iis qui sunt in Libya, et alii etiam in sacris comministri, si simul testificantibus reliquis quoque fratribus, possunt esse in sacro ministerio inter confessores collocati, ut et qui in multis tormentis mortificati fuerint, et non amplius potuerint, vel loqui, vel dicere, vel moveri, ut resisterent iis qui vim afferebant. Neque enim eorum improbitati assensu sunt. Quemadmodum ergo a comministris rursus audiui, annumerabitur inter confesso-

lin. 3, a voce ἐξέφυγεν ad τῶν μάγων l. 12, omnia om. nanian. — l. 6, τῷ παιδίῳ trapez. column. bodl. quatuor. — l. 7, Matth. II, 11, 16. — l. 8, ἠξίωσαν vetl. — l. 13, Matth. XXIII, 35. — l. 15, ἐφ' ὧ nanian. — ἔχουσιν vallic. column. trapez. bodl. duo; ἔχουσιν alii duo lb. et va-

tic. 9, 11. cf. Is. VIII, 3, 4.

Cap. XIV, l. 16, χάμεν vulg. — καὶ καὶ προσαγομένους ἀκοντὶ vallic. 11, bodl. quinque; προσαγομένους ἀκοντὶς nanian. καυθῆναι trapez. καὶ καὶ καρτεροῦντες Matth. — l. 19, αὐτοῖς om. vulgo. — l. 23, πάλιν ἤκουσα ταχθί-

μάθειν πολιτεύεται, πειθόμενος καὶ αὐτὸς τῷ λέγοντι· Δίωκε δικαιοσύνην, εὐσέβειαν, πίστιν, ἀγάπην, ὑπομονὴν, πραΰνάθειαν, ἀγωνίζεν τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως, ἐπιλαβοῦ τῆς αἰωνίου ζωῆς, εἰς 23 τὴν ἐκλήθης, ὁμολογήσας τὴν καλὴν ὁμολογίαν ἐνώπιον πολλῶν μαρτύρων.

β. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΚ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ, ΤΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΣΧΑ.

α'. Οὐκ ἐγκαλεῖται τις ἡμῖν παρατηρουμένοις τετράδα καὶ παρασκευὴν, ἐν αἷς καὶ νηστεύειν ἡμῖν κατὰ παράδοσιν εὐλόγως προστέτακται· τὴν μὲν τετράδα, διὰ τὸ γενόμενον συμβούλιον ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, ἐπὶ τῇ προδοσίᾳ τοῦ Κυρίου· τὴν δὲ παρασκευὴν, διὰ τὸ πεπονθέναι αὐτὸν ὑπὲρ ἡμῶν· τὴν δὲ κυριακὴν χαρμοσύνης ἡμέραν ἄγεμεν, διὰ τὸν ἀναστάντα ἐν αὐτῇ, ἐν ᾗ εὐδὲ γόνυ κλίνειν 30 παρειλήφαμεν.

res, et quicumque secundum Timotheum vitam instituit, obediens ei quoque qui dicit: «Sectare iustitiam, pietatem, fidem, dilectionem, tolerantiam, lenitatem: certa bonum certamen fidei: apprehendo vitam caelestem, in quam vocatus es, et confessus coram multis testibus bonam confessionem.»

II. *Eiusdem ex illius oratione paschali.*

XV. Non reprehendet nos quispian, quartam et sextam seriam observantes, in quibus nobis ieiunare secundum traditionem cum ratione praeceptum est: quartam quidem, propter initum a Iudaeis consilium de prodicione Domini; sextam autem, quod ipse pro nobis passus sit. Diem vero dominicum laetitiae diem agimus, quod in eo resurrexerit: in quo nec genua quidem flectere accepimus.

συναί ἐν τοῖς continuo nanian.—l. 25, πραΰνάθειαν cum Routh. et novem bodl. πραΰντα vulgo. I Tim. VI, 11.

Can. XV. Titulo Routh. addit: Tricentio, de quo cf. Mall Vett. Scriptor. t. I, p. II, p. 222.—l. 28,

προστέτακτο paris. apud Hard. Nomocan.—l. 29, τοῦ Χριστοῦ coislin. 364, f. 245.—l. 29, τὴν δὲ παρασκευὴν, ὅτι αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἔπαθε τὴν γὰρ κυριακ. paris.—l. 30, γόνυ coislinian. 364.

ANNOTATIONES.

(1) *Pascha*. Diocletiana persecutio quum Alexandriae incaeperit ipso die paschae a. 303, constat scriptam a. 306 fuisse epistolam s. Petri martyris, qui a. 311 poenas cum coelo commutavit. Vix alia horum veterum patrum pagina erit insolenti phrasi magis intricata implexisque verbis inconcinnior; quo sane verior erit cuique prisca dextere probanti: unde explosa iacent quae quondam Marcellinus Mulkenbubr maleferiatus in hanc epistolam struxit, cui non indiligenter respondit ipsius cl. discipulus Binterim (*Die vorz. Denkwuerdigk. t. r. p. III. c. 9, §. 3, p. 368*). Baronii vero votum cecidit irritum, quum veteris latinae interpretationis pertoesus, dum graeca adhuc late-

rent: « Utinam, inquit, fidelius isto nacti essemus exemplar.» A Graecia quidem nihil sperandum, opinor, sed ab oriente aliquid iussit exspectari, nondum autem editum, Renaudotius in *Hist. patr. Alexandr.* p. 61.

(2) *Apostolorum*. Vocem Alexandrinis solemnem esse monet Routh. adductis Didymo, Athanasio, Clemente Alexandrino, neque idem dissimulat « apostolo Petro hanc praerogativam seu dignitatis praecellentiam ex ipsa sacra scriptura haud dubie demonstrari.»

(3) *Interfecit*. Fabula quidem, sed iam ab Origene memorata Comm. in Matth. t. X, c. 18, XVI, 54, profligata quidem ab Hieronymo in Matth. XXIII, sed recantata a Cyrillo alexandr. *advers. Anthropomorph.*

III.

SANCTI GREGORII NEOCAESARIENSIS

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΝΟΝΙΚΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΥ
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ Τῇ ΚΑΤΑΔΡΟΜῇ ΤΩΝ ΒΑΡΒΑΡΩΝ ΕΙΔΩΛΟΘΥΤΑ ΦΑΓΟΝΤΩΝ ἢ ΚΑΙ ἜΤΕΡΑ ΤΙΝΑ
ΠΑΗΜΜΕΛΗΣΑΝΤΩΝ.

*Epistola canonica sancti Gregorii archiepiscopi Neocaesariensis, qui thaumaturgus dictus est,
de iis qui in barbarorum incursione idololatra comederant, et alia quaedam peccata commiserant.*

α'. Οὐ τὰ βρώματα ἡμᾶς βαρεῖ, ἱερὲ Πάππᾶ, εἰ ἔφαγον οἱ αἰχμάλωτοι ταῦτα ἅπερ παρετί-
θισαν αὐτοῖς εἰ κρατεῦντες αὐτῶ, μάλιστα ἐπειδὴ εἰς λόγους παρὰ πάντων, τοὺς καταδραμόντας τὰ
ἡμέτερα μέρη βαρβάρους εἰδωλοῖς μὴ τεθνήσκουσι. Ὁ δὲ ἀπόστολος φησὶ· Τα βρώματα τῇ κοιλίᾳ, καὶ
ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν· ὁ δὲ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει. Ἀλλὰ καὶ ὁ σωτὴρ ὁ πάντα
καθαρίζων τὰ βρώματα, εὐ τὸ εἰσπορεύμενον κεινοῖ τὴν ἀνδρῶπιν, ἀλλὰ τὸ ἐκπορεύμενον, λέ-
γει καὶ τὸ τὰς αἰχμαλώτους γυναῖκας διαφθαρῆναι, ἐξυβρίζοντων τῶν βαρβάρων εἰς τὰ σώματα αὐ-
τῶν. Ἀλλ' εἰ μὲν καὶ πρότερον κατήγνωστό τις ὁ βίος, πορευομένης ὀπίσω ὀφθαλμῶν τῶν ἐκπορευόν-
των, κατὰ τὸ γεγραμμένον, δηλονότι ἡ πορνικὴ ἔξις, ὑποπτὸς ἐστὶ καὶ ἐν τῇ καιρῇ τῆς αἰχμαλωσίας· καὶ
οὐ προχείρως δεῖ τὰς τοιαύτας κεινωεῖν τῶν εὐχῶν. Εἰ μὲντοι τις ἐν ἄκρᾳ σωφροσύνῃ ζήτασα,
καὶ καθαρὸν καὶ ἔξω πόσης ὑπενείας ἐπιδεδειγμένη βίον τὸν πρότερον, νῦν περιπίπτωκεν ἐκ βίας 10
καὶ ἀνάγκης ἴβρει, ἔχουμεν παράδειγμα τὸ ἐν τῷ Δευτερονόμιῳ τὸ ἐπὶ τῇ νεανίδι, ἣν ἐν τῷ πε-
δίῳ εὖρεν ἀνδρῶπες, καὶ βιασάμενος αὐτήν, ἐκείνη μετ' αὐτῆς. Τῇ νεανίδι, φησὶν, εὐ ποιήσετε
οὐδέν, οὐκ ἐστὶ τῇ νεανίδι ἀμάρτημα θανάτου· ὅτι ὡς εἰ τις ἀναστῇ ἀνδρῶπες ἐπὶ τὸν πλησίον αὐ-
τοῦ καὶ θανατώσῃ αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, εὐ τὸ πρᾶγμα τεύτῃ· ἔβησεν ἡ νεανίς· καὶ ὁ βοσδῶν εὐκ
ἦν αὐτῇ. Ταῦτα μέντοι τειχῆτα.

15

I. Non cibi (1) nos gravant, sancte Papa, si captivi ea comederint, quae qui in eos dominium obtinent, eis
apposuerunt, maxime quando una de omnibus fama est, barbaros, qui in nostras regiones incursiones fe-
cerunt, idolis non sacrificasse (2). Dicit autem Apostolus: « Escae ventri, et venter escis, Deus autem et hunc
et has destruet. » Sed servator quoque omnes cibos mundans, non quod intrat, inquit, coinquinat hominem,
sed quod egreditur. Et hoc quoque, quod captivae mulieres corruptae fuerunt, barbaris earum corporibus
insolenter abutentibus. Sed si prius quoque damnata alienius vita fuerat, quae abierit post oculos fornican-
tium, ut scriptum est, fornicaria scilicet consuetudine, suspicionem creat etiam tempore captivitatis; et non
oportet facile orationibus cum eiusmodi communicare. Sed siquidem aliqua quae in summa continentia vixerit,
et puram ab omni suspitione alienam priorem vitam ostenderit, nunc vi et necessitate ad probum con-
tinentiam lapsa sit, habemus exemplum quod est in Deuteronomio, de adolescentula, quam homo in agro
invenit, et ea vi compressa, cum ipsa dormit. « Adolescentulae, inquit, nihil facietis: non erit adolescen-
tulae peccatum mortis: quia, quemadmodum si quis homo adversus proximum suum insurrexerit, et ipsius
animam morte affecerit, ita de hac re: adolescentula proclamavit, et non erat qui ei opem ferret. » Haec qui-
dem certe ita se habent.

Titulus paucis variare solet: νεοκαισαρείας ἐπισκό-
που vatic. 11, bodl. plures, Routh. quod om. petro-
burg. mosquens. — ἐπιθρομή plerique vulgati libri;
αἰχμαλωσία solus mosquens. — περὶ τῶν et seqq. om.
Nomocan.

Can. I. Lin. 1, ἱερῆτα vett. edit. Pedal. — πᾶσα
ibid. — I. 2, παρ' αὐτῶν πάντων trapez. Pedal. Syll. Agapii
— εἰς τὰ ἡμέτερα Pedal. — I. 4, 1 Cor. IX, 5, 13. —
I. 5, κεινοῖ, φησι vatic. 7, 11, vallicell. qui om. λίγει.

Ita Nomocan. qui etiam legit: εἰς τὸ στόμα κεινοῖ.—
I. 6, τὰς αἰχμαλώτους διαφθα. val. 7. Routh suspicatur
legendum: ὁμοιον καὶ τὸ τὰς αἰχμ.— I. 7, πορευομένης;
vett. libri πορευομένης alii, πορευομένης legit Hervet. τοῦ
(sic) ἐκπορευόντων Nomocan. Allusisse Petrus videtur
ad hebraica, cf. Ezech. VI, 9.—I. 8, ὑποπτὸς ἐστὶ cum
vatic. 7. — I. 9, ταῖς τοιαύταις vatic. 11. Nomocan.—
I. 10, νῦν πίπτωκεν vatic. 11.—I. 11, οὕτω καὶ τὸ πρᾶγμα
vett. edit. Deuter. XXII, 28, 29.

β'. Δεινὴ δὲ ἡ πλεονεξία, καὶ οὐκ ἔστι δι' ἐπιστολῆς μιᾶς παραθεῖσθαι τὰ θεῖα γράμματα, ἐν οἷς οὐ τὸ λησטיῶν μόνον, φευκτὸν καὶ φρικτὸν καταγγέλλεται, ἀλλὰ καθόλου τὸ πλεονεκτεῖν καὶ ἀλλοτρῶν ἐξαπτεῖσθαι ἐπὶ αἰσχροκερδεῖα· καὶ πᾶς ὁ τοιοῦτος ἐκκήρυκτος ἐκκλησίας Θεοῦ. Τὸ δὲ ἐν καιρῷ τῆς καταδρομῆς ἐν τριῶντι εἰμωγῇ καὶ τισὶν ἑρῆναις τοῖς τινος τὸν καιρὸν τὸν πᾶ-
 20 σιν ὀλίγον φέροντα, νομίσαι ἑαυτοῖς καιρὸν εἶναι κέρδους, ἀνθρώπων ἐστὶν ἀσεβῶν καὶ διεστραγῶν, οὐδὲ ἐκπερὶσθῆναι ἀσπίδος ἔχοντων. Ὅθεν ἔδοξε τοὺς τοιοῦτους πάντας ἐκκτρίζαι, μὴ ποτε ἐφ' ὅλον ἔλθῃ τὸν λαὸν ἡ ἐργή· καὶ ἐπ' αὐτοὺς πρῶτον τοὺς προσιτάς, τοὺς μὴ ἐπιζητούντας φοβεῖσθαι γάρ, ὡς ἡ γραφή λέγει, μὴ συναπολίσῃ ὁ ἀσεβὴς τὸν δίκαιον, πορνεία γάρ, φθορά, καὶ πλεονεξία, δι' αὐτῆς ἔρχεται ἡ ἐργή τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας· μὴ οὖν γίνεσθαι συμμέτοχοι αὐτῶν· ἥτις γάρ ποτε
 25 σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ, ὡς τέκνα φωτός περιπατεῖτε (ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ φωτός ἐν πάσῃ ἀγα-
 θοσύνῃ καὶ δικαιοσύνῃ καὶ ἀληθείᾳ), δοκιμάζοντες τί ἐστὶν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ, καὶ μὴ συγκοινωνεῖτε τοῖς ἔργοις τοῖς ἀκάρεσι τοῦ σκότους, μᾶλλον δὲ καὶ ἐλέγχετε· τὰ γὰρ κρυφῇ γινόμενα ἐκ' αὐτῶν, αἰσχρὸν ἐστὶ καὶ λέγειν· τὰ δὲ πάντα ἐλεγχόμενα ὑπὸ τοῦ φωτός φανεροῦνται. Τοιαῦτα μὲν ὁ ἀπόστολος. Ἐὰν δὲ διὰ τὴν πρότερον πλεονεξίαν τὴν ἐν τῇ εἰρήνῃ γενομένην δίκην τινύμεντες, ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ
 30 τῆς ἐργῆς πάλιν πρὸς τὴν πλεονεξίαν ἐκτραπῶσι τινες, κερδαίνοντες ἐξ αἵματος καὶ ὀλίγου ἀνθρώ-
 πων ἀναστάτων γενεμένων ἢ αἰχμαλώτων, ἢ πεφονευμένων, τί ἕτερον προσδοκᾷν χρή, ἢ ὡς ἐπαγω-
 νιζομένους τῇ πλεονεξίᾳ, ἐπισωρεύσαι ἐργὴν καὶ ἑαυτοῖς καὶ παντὶ τῷ λαῷ;

γ'. Οὐκ, ἰδοὺ, Ἄχαρ ὁ τοῦ Ζαχαρίου πλημμελία, ἐπλημμέλησεν ἀπὸ τοῦ ἀναθήματος, καὶ ἐπὶ πᾶσαν συναγωγὴν Ἰσραὴλ ἐγενήθη ἡ ἐργή; καὶ εἰς μόνος εὗρος ἤμαρτε, μὴ μόνος ἀπέθανεν ἐν τῇ
 5 ἀμαρτίᾳ αὐτοῦ· ἡμῖν δὲ πᾶν τὸ μὴ ἡμέτερον, ἀλλὰ ἀλλότριον, τῷ καιρῷ ταύτῃ κέρδος, ἀνάθημα

II. Gravis est avaritia, et plura habendi cupiditas, nec possunt una epistola proponi scripturae, in quibus non solum praedari fugiendum horrendumque praedicatur, sed omnino etiam concupiscere et aliena propter turpe lucrum attingere: et quicumque est eiusmodi, is est a Dei Ecclesia abdicatus. In tempore autem incursionis, in tanto luctu tantisque fletibus, ausos esse aliquos tempus quod omnibus exitium afferebat, existimare esse sibi lucri tempus, est hominum impiorum et Deo iavorum, et quorum improbitati nihil potest adilci. Unde eis omnibus eiusmodi interdicere visum est, eosque abdicare, ne forte ad totum populum ira veniat, et in eos primum qui praesunt, et non inquirunt. « Vereor enim, ut ait scriptura, ne impius iustum una secum perdat. Fornicatio enim, inquit, et avaritia, per quae venit ira Dei ad filios inobedientiae: ne sitis ergo eorum participes. Fuistis enim aliquando tenebrae: nunc autem lux in Domino. Ut filii lucis ambulate (fructus enim lucis est in omni bonitate et iustitia et veritate), probantes quod sit Deo acceptum: et ne communicato in frugiferis operibus tenebrarum, sed potius etiam redarguite. Quae enim ab ipsis fiunt clanculum, turpe est vel dicere. Omnia autem a luce convicta manifestantur. » Haec quidem Apostolus. Si autem qui propter priorem plura habendi cupiditatem, quae in pace fuit, poenam dant, in ipso irae tempore rursus ad avaritiam convertuntur, lucrifacientes ex sanguine et pernicie evertorum hominum, captivorum, intersectorum, quid aliud expectandum est, quam ut avaritia decertantes iram sibi et universo populo accumulent?

III. Nonne ecce Achaz Zare filius in eo quod Deo dedicatum erat, peccavit, et in omnem Israelis synagoga ira pervenit? Atque hic unus solus peccavit, sed non solus in suo peccato est mortuus. Nobis autem

Can. II, l. 16, δεινὴ ad verba ἐκκλησίας Θεοῦ om. mosquens.—l. 17, φευκτὸν vatic. 7, bodleiani sex, Pedal. Bevereg.—l. 18, καὶ ἀλλοτρίων vatic. 7, bodl. tres, Routh.—πᾶς τοιοῦτος recentiores libri.—l. 19, τοῖς πᾶσι. Pedal.—l. 20, νομίσαι αὐτοῖς bodl. duo.—l. 21, καὶ πολλὰν ὑπερβολὴν vatic. 7, bodl. 623, vellicell. καὶ ὑπερβ. alii duo bodl. καὶ οὐδὲ ὑπερβ. Pedal. Sylloge.—ἀσπίδος bodl. 158.—l. 22, μὴ τὰ τοιαῦτα ἐπιζητούντες vatic. 7.—l. 23, ὁ ἀσεβὴς cum Nomocan.

cf. Genes. XVIII, 23; Coloss. III, 6.—l. 25, ὡς τέκνα οὖν vatic. 7.—καρπὸς τοῦ φωτός ib. Ephes. V, 3, 6-12.—l. 26, ἐστὶν om. bodl. 203.—l. 1, αἰχμαλώτων πρῶτον. codd. plures et Nomocan.

Can. III, l. 3, Iosue VII.—l. 4, καὶ οὗτος εἰς Routh.—ἀλλὰ μὴ μόνος ed. princ. in marg.—l. 5, καὶ ἡμῖν οὖν πᾶσι vatic. 7.—ἀλλὰ ἕτερον ἀλλότριον ibid.—l. 7, κερδαίνοντες vetl. libri, Routh. Nomocan. contra codd. vatic. et trapez. Rhallianus.

νενομίσθαι προστάκει· κακείνος μὲν γὰρ ὁ Ἄχαρ, ἐκ τῆς προνομίης ἔλαβε· καὶ αὐτοὶ νῦν ἐκ προνομίης· κακείνος μὲν τὰ τῶν πολεμίων· οἱ δὲ νῦν, τὰ τῶν ἀδελφῶν, κερδάναντες ὀλίθριον κέρδος.

δ. Μηδεὶς ἐξαπατάτω ἑαυτὸν, μήτε ὡς εὐρίων· εὐτε γὰρ εὐρόντα κερδαίνειν ἔξεστι. Φησὶ τὸ Δευτερονόμιον· Μη, ἰδὼν τὴν μόσχον τοῦ ἀδελφεοῦ σου καὶ τὸ πρόβατον, πλανώμενα ἐν τῇ ὁδῷ, ὑπερίδης αὐτά, ἀποστροφῇ ἀποστρέψεις αὐτὰ τῇ ἀδελφῷ σου. Ἐάν δὲ μὴ ἐγγίξῃ ὁ ἀδελφός σου πρὸς 10 σὲ, μηδὲ ἐπίστη αὐτὸν, συνάξεις αὐτά, καὶ ἴσται μετὰ σοῦ, ἕως ἂν ἐκζητήσῃ αὐτὰ ὁ ἀδελφός σου, καὶ ἀποδώσῃς αὐτῷ· καὶ οὕτω ποιήσεις τὴν ὅσιν αὐτοῦ, καὶ οὕτω ποιήσεις τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, καὶ οὕτω ποιήσεις κατὰ πᾶσαν ἀπώλειαν τοῦ ἀδελφοῦ σου, ἕσα ἂν ἀπώληται παρὰ αὐτοῦ, καὶ εὐρης αὐτά. Ταῦτα τὸ Δευτερονόμιον. Ἐν δὲ τῇ Ἐξέδῳ, εὐ μένον ἔάν τὰ τοῦ ἀδελφεοῦ τις εὐρη, ἀλλὰ καὶ ἐχθροῦ, ὁπιστροφῇ, φησὶν, ἀποστρέψεις αὐτά εἰς τὸν οἶκον τοῦ κυρίου αὐτοῦ. Εἰ δὲ ἐν 15 εἰρήνῃ βαθυμοῦντος καὶ τρυφῶντος καὶ τῶν ἰδίων ἀμελοῦντος ἀδελφοῦ ἢ ἐχθροῦ, κερδάναι οὐκ ἔξεστι, πόσῃ μᾶλλον δυστυχεῖντος καὶ πολεμίους φεύγοντος, καὶ κατὰ ἀνάγκην τὰ ἴδια ἐγκαταλείποντος;

ε. Ἄλλοι δὲ ἑαυτοῖς ἐξαπατῶσιν, ἀντὶ τῶν ἰδίων τῶν ἀπολλομένων, ἃ εὐρον ἀλλότρια κατέχοντες, ἵνα ἐπειθὴ αὐτοῖς Βεράδοι καὶ Γότθοι τὰ τοῦ πολέμου εἰργάσαντο, αὐτοὶ ἄλλοις Βεράδοι καὶ 20 Γότθοι γίνωνται. Ἀπιστεῖλαμεν εὐν τὸν ἀδελφὸν καὶ συγγένετα Εὐφρόσυνον διὰ ταῦτα πρὸς ὑμᾶς, κατὰ τὴν ἐνθάδε τύπον, καὶ αὐτάδε δὴ ὁμοίως καὶ ὡς δεῖ τὰς κατηγορίας προσέειπαι καὶ οὐς δεῖ ἐκπυρῆσαι τῶν εὐχῶν.

ς. Ἀπηγγέλθη δὲ τι ἡμῖν καὶ ἀπιστεν ἐν τῇ χώρᾳ ὑμῶν, γενόμενον πάντως πον ὑπὸ ἀπίστων

quicquid non nostrum, sed alienum est, ab hoc tempore lucrum Deo dedicatum esse existimandum est. Nam et ille quidem Achaz ex praeda accepit, et ipsi nunc ex praeda accipiunt. Et ille quidem, ea quae erant hostium: qui vero nunc sunt, ea quae sunt fratrum, pernicioso lucro lucrifacientes.

IV. Nemo seipsum seducat, neque tanquam invenerit: neque enim fas est ei qui invenit, lucrifacere; ait enim Deuteronomium: « Viso fratris tui vitulo et ove errante in via, ea ne despexeris, sed ea restitutione restitues fratri tuo. Sin autem frater tuus ad te non approximet, neque ipsum noveris, coges ipsum, et erit tecum donec ea frater tuus quaesierit, et reddes ea: et sic facies de eius asina, et sic facies de eius veste: et sic facies post omnem perditionem fratris, quaecunque ipsi perierint, et tu ea inveneris. » Haec Deuteronomium. In Exodo autem, non solum si quis res fratris, sed etiam inimici invenerit, « restitutione, inquit, restitues ipsa domui domini ipsorum. » Si autem ab eo qui in paco et in ocio delicato vitam transigit, vel etiam ab inimico non licet lucrari, quanto magis ab eo qui rebus adversis premitur, et fugit hostes, et necessitate coactus propria relinquit?

V. Alii autem seipsos seducunt, pro propriis quae perierunt, aliena quae invenerunt, detinentes. Et quoniam Boradi et Gothi eis hostilia fecerunt, ipsi sint aliis Boradi et Gothi. Propterea ergo fratrem et consensem nostrum Euphrosynum ad vos misimus: ut secundum formam quae hic est etiam ibi del et similiter quorum accusationes admittere oporteat, et quos a precibus abdicare.

VI. Denunciatum autem est nobis quidpiam factum esse in nostra regione incredibile, vel utique ab

Can. IV, l. 8, μηποτε εὐρίων ed. princeps — εὐρίων vatic 7. — εὐρόντα Rhall. — φησὶ γὰρ Id. Pedal. sylloge Agapii. Deuter. XXII, 1-3. — l. 9. περὶδης Pedal. περιδης vatic. 7, 13, Routh. — l. 10, ἐγγίξῃ πρὸς σε vatic. 7. — l. 11, ἐπίστη αὐτόν Rhall., Nomocan. — l. 12, ἀποδώσῃς αὐτῷ vatic. 7, vallicell., Routh; αὐτῷ αὐτῷ, οὕτω Nomocan. — τὸν ὅσιν Rhall. et vatic. codd. — l. 13, εὐρης cum vatic. et septem bodleian. εὐρησῃ Rhall. — l. 15, καὶ τὰ τοῦ ἐχθροῦ vatic. 7, καὶ τοῦ ἐχθροῦ Rhall. — l. 16, τοῦ ἀδελφεοῦ Nomocan. — l. 17, ἐγκαταλείποντος ibid.

Can. V, l. 18, 19. Πολλοὶ γὰρ... ἐπειθὴ αὐτοῦς. Rhall., Pedal. Agapii Syll. — τὰ τοῦ πολέμου ita indefinite, inquit Routh, codd. scripti omnes, praeter unum 203 bodl. cui adde vatic. 11, 13, qui cum vulgatis habent τὰ τῶν πολεμίων. — l. 20, ἀφρεσύνον vatic. 11. — l. 22, καὶ αὐτοῦς εὐρη vallicell. cum vatic. 7. Bevereg. — αὐτοῦ εὐρη Routh, Pedal., Nomocan. αὐτοῦ Rhall. — δὲ 2° loco om. Routh. omnibus bodl. silentibus, sed clamant vaticanis. — l. 23, ἵνα. τῶν εὐχῶν vatic.

Can. VI praefigitur plerumque titulus in codd. et vulgatis libris: περὶ τῶν βίᾳ κατεχόμενων τοῦς ἐν ταῖς

25 καὶ ἀσεβῶν καὶ μὴ εἰδῶτων μηδὲ ὄνομα Κυρίου, ὅτι ἄρα εἰς τοσοῦτον τινὲς ἐμύκτης καὶ ἀπανθρω-
πίας προειχόμενοι, ὥστε τινὰς τοὺς διαφυγόντας αἰχμαλώτους βίᾳ κατέχουσιν. Ἀποστείλατε τινὰς εἰς
τὴν χώραν, μὴ καὶ σκεπτεῖ πίπτωσιν ἐπὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας.

ζ'. Τοὺς μὲν εὖν ἐγκαταλεχθέντας τοῖς βαρβάροις καὶ μετ' αὐτῶν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἐπιλθόντας,
ἐπιλαθόμενους ὅτι ἦσαν ποντικοὶ καὶ χριστιανοί, ἐκβαρβαρωθέντας δὲ ὡς καὶ φονεῖν τοὺς ὁμοφύ-
30 λους ἢ ξύλῳ ἢ ὀγχόνη, ὑποδεικνύουσι δὲ ἢ ἐδοῦς ἢ εἰκίας ἀγνοοῦσι τοῖς βαρβάροις, καὶ τῆς ἀκροά-
σεως ἀπειρῆσαι δεῖ, μέχρις ἂν κοινῇ περὶ αὐτῶν τι δέξῃ συνελθεῖναι τοῖς ὁγίοις, καὶ πρὸς αὐτῶν
τῷ ἁγίῳ Πνεύματι.

η'. Τοὺς δὲ εἰκοὶς ἀλλοτρίοις ἐπιλθεῖν τολμήσαντας, εἰ μὲν κατηγορηθέντες ἐλεγχθῶσι, μηδὲ
τῆς ἀκροάσεως ἀξιώσιν· εἰ δὲ αὐτοὺς ἐξεῖπωσι καὶ ἀποδώσιν, ἐν τῇ τῶν ὑπεστρεφόντων τάξει ὑπο-
8 πίπτουσιν.

θ'. Τοὺς δὲ ἐν τῷ πεδίῳ εὐρόντας τί ἢ ἐν ταῖς ἑαυτῶν εἰκίαις καταλειφθεῖν ὑπὸ τῶν βαρβά-
ρων, εἰ μὲν καταγορηθέντες ἐλεγχθῶσιν, ἐμείως ἐν τοῖς ὑπεπίπτουσιν· εἰ δὲ ἑαυτοὺς ἐξεῖπωσι
καὶ ἀποδώσιν, καὶ τῆς εὐχῆς ἀξιώσιν.

ι'. Τοὺς δὲ τὴν ἐντολὴν πληροῦντας ἐκτὸς πάσης αἰσχροκερδεῖας πληροῦν δεῖ, μήτε μύνητρα
10 ἢ σῶστρα ἢ εὐρετρα ἢ ζ' ἐνέματι ταῦτα καλεῖσιν, ἀπαιτεῦντας.

infidelibus, vel impiis, et qui ne nomen quidem Domini novere, quod nonnulli eo inhumanitatis crudelita-
tisque processero, ut captivos aliquos qui effugerunt, vi retineant. Mittite aliquos in regionem, ne vel ful-
mina in eos cadant qui haec agunt.

VII. Eos itaque qui inter barbaros enumerati sunt, et cum eis in captivitate invaserunt, obliti se esse
ponticos et christianos, efferati autem barbarique redditi, ut et eos qui sui sunt generis, vel ligno vel suffoca-
tione interficiant, vias autem vel domos nescientibus barbaris ostendant: etiam ab auditione arcere oportet,
donec de his aliquid communiter visum fuerit congregatis sanctis, et ante eos sancto Spiritu.

VIII. Eos autem qui alienas domos invadere ausi fuerint, si accusati quidem convicti fuerint, nec au-
ditione dignos existimare. Sin autem se ipsos enunciarint, et reddiderint, in eorum qui convertuntur, or-
dine subterni.

IX. Eos autem qui in campo aliquid invenerunt, vel in suis sedibus a barbaris relictum, si accusati
quidem convicti fuerunt, sicut similiter in his qui substernuntur. Sin autem se ipsos enunciarint et reddi-
derint, etiam precibus digni habeantur.

X. Eos autem, qui servant mandata, absque omni turpi lucro servare oportet, nec indicationis, vel
custodiae, vel inventionis pretium, vel quocumque nomine appellant, exigentes (3).

βαρβάρων αἰχμαλώτους. — l. 24. ἀπηγγέλη vatic. 11,
bodl. omnes, Routh. — καὶ πάντας vatic. 15. — l. 25,
μήτε ὄνομα vatic. 7 et multis edd. — ἀποστείλατε αὖν
bodl. 205.

Can. VII praecedunt iterum quaedam in codd.
et vulg. περὶ τῶν ἐγκαταλεχθέντων τοῖς βαρβάροις καὶ
ἀποστὰς τινὰ κατὰ τῶν ὁμοφύλων τολμήσαντων. — l. 28, ἐκ
τῆς αἰχμαλωσίας γινομένους, ἐπιλαθόμενους τοὺς ὅτι ἦσαν
ποντικοὶ χριστιανοί vatic. 7, vallicell. ἐν αἰχμάλ. ἐπιλαθ. Routh
ex bodleian. 4. — πότε πιστοὶ pro ποντικοὶ Pe-
dal. sylloge. — l. 31, δεῖ τοὺς τοιοῦτους vatic. 7, val-
licell.

Can. VIII praemittitur: περὶ τῶν εἰκοὶς ἀλλοτρίοις
ἐπιλθεῖν τολμήσαντων ἐν τῇ τῶν βαρβάρων ἐπιδρομῇ. —
l. 32, ὑπεστρεφόντων vallicell. — l. 4, ἀξιώσης minus bene

Rhalli, Pedal. syllog. contra omnes codd. tam vatic.
quam bodl. εἰ μὲν δὲ αὐτοὶ ἑαυτοὺς v. n. αὐτοὶ ἀποδώσαν-
ται vallicell. — ἐπιστρεφόντων id. Nomocan. — ἐν τῇ
ὑπεπίπτουσιν αὐτοῦ; vatic. 7, bodleian. 625, 3383, val-
licell.

Can. IX ponitur a fronte: περὶ τῶν ἐν τῷ πεδίῳ
ἢ ἐν τοῖς εἰκοὶς οἰκοῖς εὐρόντων τὰ ὑπὸ τῶν βαρβάρων
καταλειφθέντα. — l. 6, καταλειφθέντα vatic. 7, 11 bodl.
omnes, unde Routh legi suadet εὐρόντας τινὰ. — l. 7,
ὑποπίπτ. ἴστωσαν· εἰ δὲ ἑαυτοὺς ἀξιώσιν vatic. 7 a quo
non recedere videntur tres bodleiani, neque val-
licell.

Can. X, l. 10, ἢ εὐρετρα vatic. 15; εὐρετρα Routh
cum suis bodl. — ὀνόματι ἐνέμα vallicell. — ταῦτα om.
Routh.

καὶ ἡ πρόσκλαυσις ἔξω τῆς πύλης τοῦ ναοῦ ἵσθαι, ἵδῃα ἵσθῃα τὸν ἀμαρτάνοντα, χρὴ τῶν εἰσιόντων δεισθαι πιστῶν, ὑπὲρ αὐτοῦ εὐχισθῆαι ἢ ἀκρόασις, ἵδῃα τῆς πύλης ἐν τῇ τάξει, ἵδῃα ἵσθῃα χρὴ τὸν ἡμαρτηρότα ἐκ τῶν καταχουμένων, καὶ ἐνταῦθα ἐξέρχεται ἀκούων γὰρ, φασὶ, τῶν γραφῶν καὶ τῆς διδασκαλίας, οὐ βαλλίσθῃ, καὶ μὴ ἀξιοῦσθῃ προσευχῆς ἢ δὲ ὑπόπτῃς, ἵνα ἵσθῃα τῆς πύλης τοῦ ναοῦ ἵσθῃα, μετὰ τῶν καταχουμένων ἐξέρχεται ἡ σύστασις. ἵνα συνίσταται τοῖς πιστοῖς, καὶ μὴ ἐξέρχεται μετὰ τῶν καταχουμένων τελουμένων, ἢ μέθῃς τῶν ἀγιασμάτων.

Can. XI omittitur in vatic. omnibus, in octobodleian. in vallicell. in petrob. in mosquensi: unde vix dubium quin scholium sit ex canone 75 Basilii

XI. Fletus, seu luctus, est extra portam oratorii, ubi peccatorem stantem oportet fideles ingredientes orare, ut pro se precentur. Auditio est intra portam in narthece, ubi oportet eum qui peccavit, stare usque ad catechumenos, et illinc egredi. Audiens enim, inquit, scripturas, et doctrinam, eiicitur, et precatione indignus censeatur. Subiectio autem, seu substratio est, ut intra templi portam stans cum catechumenis egrediatur. Congregatio seu consistentia est, ut cum fidelibus consistat, et cum catechumenis non egrediatur. Postremo est participatio sacramentorum.

Illoc translatum; quod certe ignoravere Zonaras, Aristenus; praetermisit edicto Gregorii princeps, ad notas Routh expulit.—I. 10, ἀμαρτάνοντα Rhalli.

ANNOTATIONES.

(1) *Cibi*. Anno chr. CCLVIII scripta creditur s. patris epistola (Tillemont *mem.* t. IV, p. 339), quae cum consensu aliorum episcoporum aut saltem cleri sui, non tantum suo, sed et senatus sui nomine dictata videtur (vid. can. V.) et ad singulos suae provinciae episcopos per Euphrosinum missa. Vide Orosium in *Historiis* lib. VII p. 518 ed. Haverc. de istis Gothorum irruptionibus tradentem: « Graecia, Macedonia, Pontus, Asia, gothorum inundatione delentur. » (Routh. p. 266.). Alia liberius coniciunt graeculi scholiastae Pedalii, ex hac voce πάντα satis solemnī praesulum Alexandrinorum appellatione inferentes ea scripta fuisse ad s. Dionysium aut eius successorem Maximum; idem vero nomen omnibus fere episcopis hisce temporibus commune fuit.

(2) *Sacrificavisse*. Praeclarum sane de veteri Germanorum philosophia testimonium, neque alia Tacitus de *Moribus germ.* cap. IX et XLIII. Sed cave ne facilius cum Routhio fidem praebeas catechismo russo iussu Petri I edito, aut eius interpreti anglico, referenti ultimum septentrionem versus sitas esse multas gentes nondum Christianas quae ab idolorum cultu maxime abhorrent.

(3) *Exigentes*. Fuit iterum idem Marcell. Molkenbubr qui praecunte Dodwello, non solum canonem ultimum, vix quidem ulli tuendum vindiciis, sed epistolam omnem missam fecit (Dissert. supra laud. p. 123). Arguit, sed plane ἀλογεῖται, ab Eusebii silentio, omnia Gregorii opera omittentis, quum aliunde constat aut superesse aut olim extitisse propemodum viginti diversa eiusdem scripta inter quae tres epistolas nuper e Syrorum tenebris et membranīs eruit cl. v. Lagarde (*Anal. syr.* p. 31, 43, 46; cf. *Revue cathol. de Louvain* Janv. 1862, p. 26, disserente cl. D. Lamy). Arguit ineptius ab exordio epistolae abrupto et insolenti ac cactera phrasi incompta, quam ferro solent id genus scripta forensia, dictata fortasse ex tempore, praeterea toties in canonicis membranīs repetita ut scribentium incuria non pauca fortasse barbaries irrepserit. Arguit demum, sed extra causam, ab unico ultimo canone, quem sine ullo caeterorum damno, nemo non dimittet, etsi egregie sed infelicitate eum vindicaverit Natalis Alexander in peculiari diss. (saec. III, t. VI, p. 303 ed. Mansi; cf. praeterea Binterim. *Die vorzugl. Denkw.* I. v. p. III, p. 348. Moguntiae, 1829.

IV.

SANCTUS ATHANASIUS ALEXANDRINUS

α. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΑΜΟΙΝ ΜΟΝΑΖΟΝΤΑ.

I. Sancti Athanasii epistola ad Amum monachum (1).

1 Πάντα μὲν καλὰ καὶ καθαρὰ τὰ τοῦ Θεοῦ ποιήματα εὐδὲν γὰρ ἄχρηστον ἢ ἀκάθαρτον ὁ τοῦ Θεοῦ πεποιήκει λόγος. Χριστοῦ γὰρ εὐωδία ἵσμεν ἐν τοῖς σωζομένοις, κατὰ τὸν ἀπέστολον. Ἐπειδὴ δὲ πικίλα καὶ πολύτροπα τὰ τοῦ διαβόλου βέλη, καὶ τοὺς ἀκραιτέρους τῇ γνώμῃ παρασκευάζει ταράττεισθαι, κωλύει τε τῆς συνήθους γυμνασίας τοὺς ἀδελφεούς, ὑποσπείρων αὐτοῖς λογισμοὺς ἀκαθαρσίας καὶ μελυσμοῦ, 5 φέρι διὰ βραχείων καὶ τὴν τοῦ πεντηρῦ πλάνην ἀπελάττωμεν τῇ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν χάριτι καὶ τὴν τῶν ἀπλουστέρων γνώμην στηρίζωμεν. Πάντα μὲν καθαρὰ τοῖς καθaroῖς· τῶν δὲ ἀκαθάρτων καὶ ἡ συνείδησις καὶ τὰ πάντα μεμύλνται. Ἄγχα μὲν τοῦ διαβόλου τὸ σόφισμα, ἔτι περ ῥῥορὰ καὶ λύπη ὑπάρχων, λογισμοὺς ὑποβάλλει τῷ δοκεῖν μὲν, καθαρότητος· ἴσθι δὲ τὸ γινόμενον ἐνέδρα μᾶλλον ἢ δοκιμασία. Ἵνα γὰρ, ὡς προείπον, ἀπασχολήσῃ τοὺς ἀσκητὰς τῆς ἰδίμου καὶ σωτηριώδους μελέτης, 10 καὶ δόξη κρατεῖν, κατὰ τοῦτο τοιαῦτα κινεῖ βομβύκια, ἅτινα φέρι μὲν εὐδὲν τῷ βίῳ χρήσιμον, κινὰς δὲ ζητήσεις καὶ φλυαρίας, ἃς δεῖ παραιτεῖσθαι. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, ὦ ἀγαπητὲ καὶ εὐλαβέστατε, ἔχει ἀμάρτημα ἢ ἀκάθαρτον, φυσικὴ τις ἔκκρισις; ὡς εἰ τις ἐθέλει ποιεῖσθαι ἔγκλημα, καὶ τὰς διὰ ῥινῶν ἐκπεμπομένας μύζας, καὶ τὰ διὰ τοῦ στόματος πτύσματα· ἔτι δὲ καὶ τούτων ἔχομεν λέγειν πλείονα, τὰς διὰ γαστέρων ἐκκρίσεις, ἅπερ τῷ ζῳῇ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα καθίστανται. Ἐτι 15 τι εἰ τῶν τοῦ Θεοῦ χειρῶν ἔργον πιστεύομεν εἶναι τὸν ἄνθρωπον κατὰ τὰς θείας γραφάς, πῶς ἰδύνατο ἐκ καθαρὰς δυνάμεως ἔργον τι γενέσθαι μεμολυσμένον; καὶ εἰ γένος τοῦ Θεοῦ ὑπάρχοντες κατὰ

Omnia quidem bona sunt et pura Dei opera: nihil enim inutile vel impurum fecit Dei verbum. «Christi enim bonus odor sumus in illis qui servantur», secundum Apostolum. Quia autem varia et multiplicia sunt improbi tela, et eos qui sunt mente simpliciori perturbationem concit, fratresque a consueto exercitio prohibet, impuritatis et coliquinationis cogitationes eis suggerens: age paucis, et improbi errorem abigamus, Servatoris nostri gratia, et simpliciorum animum confirmemus. «Omnia quidem munda mundis»: immundorum autem et conscientia et caetera omnia polluta sunt. Diaboli autem calliditatem admiror, quod cum sit corruptio ac lues, suggerit cogitationes, quas puritatis quidem esse videntur: est autem id quod ab eo fit, insidiae potius quam probatio. Ut enim, quemadmodum dixi, ascetas a consueta et salutaris meditatione abducatur et in eo vincere videatur, eiusmodi movet susurros, qui vitae quidem nullam utilitatem afferunt, sed communes questionibus et contentiones, quas vitare oportet. Quid enim quaeso, o dilecte et religiosissime, habet peccati vel immundi naturalis quaedam excretio? Ut si quis velit crimen facere etiam eos qui per nares emittuntur mucores, et quae per os sputa. Praeterea autem his etiam possemus plura dicere, ut per ventrem excretionibus, quae sunt animali ad vitam necessaria. Ad haec autem si hominem Dei manuum opus esse credimus, secundum divinas scripturas, quomodo a pura facultate posset aliquod pollutum opus fieri?

Titulo aliquando additur ab initio: Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὶς ἡμῶν Ἀθ. ἀρχιεπισκόπου Ἀλ. et in fine περι ἡγουμένων. Perperam scribitur vulgo: Ἀμμοῦ. Septem sunt apud Montfaucon. adhibiti codices scripti parisienses, sub hisce siglis: reg. 1, 2, 3, 4, 5, colbert. 1, 2.

Lin. 2, ἰσοῖναι reg. 3. Mox II Cor. II, 13. — ἰσοῖναι colbert. 2. — I. 9. τῇ γνώμῃ cum vatic. 4, 7, 11, Montfaucon. Vulgata ad Rhallium usque legunt τῇ γνώμῃ.

Lin. 6, στηρίζωμεν olim editi libri. — πάντα μὲν γὰρ Montfaucon. contra quatuor parisienses. et omnes vatic. Rom. XIV, 20. — I. 9, ἀπασχολήσῃ vett. libri — τοὺς ἀδελφούς colbert. 2. — τῆς ἰδίμου καὶ om. vatic. 7.

Lin. 10, τοιαῦτα τίνα id. et vat. 4. — τίνα κινεῖ colbert. 2. — βομβύκια Bovereg. vett. libri. — I. 12, ἰθαλὶ Nomocanon. — I. 13, διὰ στόματος Montfaucon. vatic. 7. — I. 13, το om. colbert. 2. — ἰσοῖναι reg. 5. — τὸ π. 9. ἔργον colbert. 2. τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ vatic. 4, 16. Act. XVII, 28.

τάς θείας τῶν ἀποστόλων Πράξεις, οὐδέν ἔχομεν ἐν ἑν ταῖς ἀκάθαρτον. Τότε γάρ μόνον μεμολύσμεθα, ὅτε τὴν δυσωδεστάτην ἁμαρτίαν ἐργαζόμεθα· ὅτε δὲ φυσικὴ τις ἀβουλῆτως ἐκκρίσις γίνεται, τότε τῇ τῆς φύσεως ἀνάγκῃ μετὰ τῶν ἄλλων, ὡς προείπομεν, καὶ τοῦτο ὑπομένομεν. Ἄλλ' ἐπειδὴ περ οἱ θε-
λοντες ἀντιλέγειν μόνον τοῖς ὁρθῶς λεγομένοις, μᾶλλον δὲ παρὰ Θεοῦ πεποιημένοις, παραφίρουσι 20
καὶ ῥητὸν εὐαγγελικόν, ὡς ὅτι εὐ τὰ εἰσερχόμενα κοινεῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ ἐξερχόμενα, ἀναγ-
καίως αὐτῶν καὶ ταύτην τὴν ἀλογίαν (οὐ γὰρ ἂν εἴποιμεν ζήτησιν) ἐλέγξαμεν. Πρῶτον μὲν γάρ
καὶ τὰς γραφάς, κατὰ τὰς ἰδίας ἁμαθίας, ἀπτήρικτοι ὄντες, βιάζονται. Ἐχει δὲ τὸ θεῖον οὕτω λό-
γιον. Τινῶν γάρ πάλιν τοῦτοις ὁμοίως ἐνδυσαστοῖς ἔχοντων περὶ βρωμάτων, αὐτοὶς ὁ Κύριος λύων
αὐτῶν τὴν ἄνοιαν, ἤγειν τὴν ἀπάτην δημοσιεύων, φησί· Μὴ τὰ εἰσερχόμενα κοινεῖν τὸν ἄνθρω- 25
πον, ἀλλὰ τὰ ἐξερχόμενα. Εἴτα ἐπάγει καὶ πᾶσιν ἐξερχόμενα; καὶ φησι τὰ ἀπὸ τῆς καρδίας· ἐκί' γάρ
εἶναι τοὺς πονηροὺς θησαυροὺς τῶν βεβήλων λογισμῶν καὶ τῶν ἄλλων ἁμαρτημάτων γενώσκει. Συν-
τομώτερον δὲ ὁ Ἀπόστολος αὐτὸ διδιδασκίμενος, φησί· Βρῦμα ἡμᾶς εὐ παρίστανει τῷ Θεῷ. Φαίει δ' ἂν
τις καὶ νῦν εὐλόγως· φυσικὴ τις ἐκκρίσις ἡμᾶς εὐ παραστήσει πρὸς τιμωρίαν. Τάχα δὲ καὶ παῖδες
ιατρῶν (ἵνα καὶ ἐκ τῶν ἐξωθεν δυσωπιδώσιν), ὑπὲρ τοῦτου ἀπολογήσονται, ὅτι τῷ ζῶντι δίδον- 30
ται τινες ἀναγκαῖαι διέξοδοι κατὰ τῶν ἐν ἡμῖν ἐκάστῳ μελῶν τρεφεμένων πρὸς τὸ περιττὸν ἀποπίμ-
πειν, εἰς κεφαλῆς περιττώματα, τρίχες, καὶ τὰ ἀπὸ κεφαλῆς ὑδατώδη πεμπόμενα, καὶ γαστρὸς
διαχωρήματα· καὶ τοίνυν τῶν σπερματικῶν πόρων ἐκτείνε περιττώμα. Ποῖα τοίνυν ἴσθι πρὸς Θεοῦ,

et si « Dei genus sumus », secundum divinos Actus apostolorum, in nobis nihil habemus immundum. Tum de-
mum enim pollulamur, quando foetidissimum peccatum operamur. Quando autem naturalis excretio praeter
voluntatem facta fuerit, tunc naturae necessitate cum aliis, ut praediximus, hoc quoque sustinemus. Sed
quia si qui volunt solum contradicere his quae recte dicuntur, vel potius a Deo facta sunt, dictum quoque
illud evangelicum detorquent: « Non quae ingrediuntur, coinquant hominem, sed quae exeunt, neces-
sario eorum absurditatem (nolo enim dicere quaestionem) confutabimus. Primum enim scripturas, cum
sint propria ignorantia instabiles, violant. Ita autem habet divinum eloquium. Cum enim quidam his simi-
liter de cibis dubitarent, ipse Dominus, eorum ignorantiam seu errorem dissolvens, publice dixit: « Non
quae ingrediuntur, coinquant hominem, sed quae exeunt. » Deinde subiungit, undenam exeuntia? At
nempe « a corde. » Illic enim malos profanarum cogitationum thesauros aliorumque peccatorum esse scit. Bre-
vius autem Apostolus hoc ipsum docens dicit: « Cibus autem nos Deo non commendat. » Dixerit autem quispiam
nunc quoque probabiliter: Naturalis excretio nos non adducit ad supplicium. Forte autem etiam medici,
ut ab externis quoque pudore afficiantur, pro eo respondebunt, unicuique animali datos esse necessa-
rios meatus ad superfluitates amandandas, in membris quae in uno quoque nostrum nutriuntur, ut capitis
excrementa sunt pili, et aquositates quae ex capite emittuntur, et ventris permeatus. Itaque et semina-
riorum vasorum illud est excrementum. Quodnam est ergo in Deum, o senex religiosissime, peccatum, cum

— l. 18, ὅταν δὲ vatic. 7. — ἀβουλῆτως om. Poth. αὐτο-
λαύως colb. 2, reg. 5. — γίνεται vett. edit.

Lin. 20, μόνον om. vatic. 7. — παραφίρουσι δὲ καὶ
vett. edit. — l. 21, ὅτι om. tres paris. in cuius loco οὐχί
duo paris. εἰσερχ. ἐν τῇ κοιλίᾳ colbert. 2. — ἀλλὰ τὰ
ἐκπορεύμενα vatic. 7. Matth. XV, 11. — κοινεῖν τὸν ἄνθρ.
om. vatic. 7; — l. 22, εἴπωμεν Nomocan. εἴποιμι tres
paris. — l. 23, μετὰ τὰς ἰδίας vett. edit. — l. 24, πάλιν
om. tres paris. — ἐνδυσάστωις vatic. 11, quinque pa-
risiens. et editti fere omnes, praeter Montfaucon. apud
quem opportune: « omulium antiquissimi et optimi reg.
1 et 2 habent ἐνδυσάστωις » cum vatic. 4, 7, 11, 15 ex
quibus 7 est saec. IX aut X vix incipientis. — ὁ κύριος
om. omnes vatic. cum vett. edit.

Lin. 26, καὶ φησι om. vatic. 7. Nomoc. Montfaucon.

— ἀπὸ καρδ. — l. 27, θησαυροὺς om. vatic. 11. — l. 28, 1 Cor.
VIII, 8. βρῦμα δὲ ἡμᾶς οὐ παραστήσει τῷ Θεῷ πρὸς τι-
μωρίαν vatic. 7, caeteris, ut patet, om. ob similia,
οὐ παρίστανει πε. τ. Rhallii.

Lin. 1, διέξοδοι κατὰ τῶν ἐν ἡμῖν ἐκάστῳ μελῶν
τρεφεμένων (τρεφεμένων vatic. 7) πε. τὸ περιττὸν ἀποπίμ-
πειν cum vatic. 4, 7, 11, 15. reg. 1, 2, Montfaucon. διέξ. πρὸς τὸ
τῶν ἐν ἐκάστῳ τῶν ἐν ἡμῖν μελῶν χύματ reg. 3, 4, 5.
πρὸς τὸ περιττὸν ἀποπίμπειν τῶν ἐν ἐκάστῳ τῶν ἐν ἡμῖν
μελῶν τρεφεμένων χυμῶν Rhallii, nullo codice adducto;
πρὸς τὸ τῶν ἐν ἡμῖν ἐκάστῳ μελῶν τρεφεμένων χυμῶν τὸ
περιττὸν ἀποπίμπειν Nomocan. ex arbitrio, opinor,
russici editoris. — l. 3, περιττώμα vatic. 15 cum vett.
libris; — ἐκτείνε περιττώματα vatic. 7. — l. 4, πρὸς Θεῷ
vatic. 7, Nomocan.

ὡς πρεσβύτερα φιλοφιλίστατε, ἁμαρτία, αὐτοῦ τοῦ πλάσαντος, τὸ ζῶον δεσπότου θελήσαντες καὶ
 5 ποιήσαντες ταῦτα τὰ μέλη, τοιαύτας ἔχειν διαόδους; ἐπειδὴ δὲ δεῖ προσλαμβάνειν τὰ τῶν πονη-
 ρῶν ἐναντιώματα (εἰποὶν γὰρ ἄν, εὐκοῦν οὐκ ἔστιν ἁμαρτία οἷδε ἢ ἀληθείης χρῆσις, εἰ τὰ ὄργανα
 παρὰ τοῦ θεμιουργοῦ διακίπλασται), πρὸς τοῦτο ἐρωτηματικῶς αὐτοῖς παύσαμεν, φάσκοντες· Ποῖαν
 λέγεις χρῆσιν; τὴν ἔννομον, ἣν καὶ ὁ Θεὸς ἐπέτρεψε, λέγων· Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρῶ-
 σατε τὴν γῆν; ἣν ὁ ἀπόστολος ἀπεδείξατο, εἰπὼν· Τίμιος ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἁμίαντος; ἢ τὴν
 10 θημιάδῃ μὲν, λαθραίως δὲ καὶ μοιχικῶς ἐπιτελουμένην; ἐπεὶ καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐν τῇ βίῃ γινε-
 μένων εὐρίσκειν τὰς διαφορὰς κατὰ τι γινεμένας, οἷον φονεῖν οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἐν πόλεμοις ἀναι-
 ρεῖν τοὺς ἀντιπάλους, καὶ ἔννομον καὶ ἐπαίνου ἄξιον. Οὕτω γοῦν καὶ τιμῶν μεγάλων οἱ κατὰ πό-
 λεμον ἀρμετεύσαντες αἰσιῶνται, καὶ στίλβαι τούτων ἐγείρονται κηρύττευσαι τὰ κατορθώματα· ὥστε
 τὸ αὐτὸ, κατὰ τι μὲν, καὶ κατὰ καιρὸν, οὐκ ἔστιν· κατὰ τι δὲ, καὶ εὐκαιρῶς ἀφίσταί τε καὶ συγ-
 15 χεῖρηται. Ὁ αὐτὸς οὖν λόγος καὶ περὶ τῆς μίξεως. Μακάριος ὁ ἐν νεότητι ζυγὸν ἔχων ἐλευθερὸν,
 τῇ φύσει πρὸς παιδοποιίαν κίχρηται. Εἰ δὲ πρὸς ἀσιλγειαν, πόρνους καὶ μοιχοὺς, ἢ παρὰ τῷ ἀποστόλῃ
 γραφεῖσα τιμωρία ἐκδέχεται. Δύο γὰρ οἰσῶν ὁδῶν ἐν τῇ βίῃ περὶ τούτων, μιᾶς μὲν μετριοτέρας
 καὶ βιωτικῆς, τοῦ γάμου λέγω, τῆς δὲ ἑτέρας ἀγγελικῆς καὶ ἀνυπερβλήτου τῆς παρθενίας· εἰ μὲν
 τις τῶν κοσμικῶν, τουτίστι τὸν γάμον ἔλοιτο, μέμψιν μὲν οὐκ ἔχει, τσαῦτα δὲ χαρίσματα οὐ
 20 λήφεται· λήφεται γάρ, ἐπεὶ περ φέρει καὶ αὐτὸς καρπὸν τὸν τριάκοντα. Εἰ δὲ τὴν ἀγνίαν τις καὶ
 ὑπερέσμιον ἀσπάσσοιτο, εἰ καὶ τραχεῖα παρὰ τὴν πρώτην καὶ δυσκατέρωτος ἡ ὁδὸς, ὅμως ἔχει
 χαρίσματα θαυμασιώτερα· τὸν γὰρ τέλειον καρπὸν τὴν ἑκατοντάδα ἐβλάστησεν· ὥστε τὰ ἀκάθαρτα
 αὐτῶν καὶ πονηρὰ ζητήματα, λύσεις ἰδίας ἴσχυκε καὶ παρὰ τῶν θείων γραφῶν κάλαι προλυθείσας.

Ipse Dominus qui animal finxit, voluerit et fecerit ut haec membra eiusmodi haberent meatus? Quoniam autem oportet malorum contrarias rationes praecoccupare (dixerint enim, nullo modo peccatum est usus utilis, si instrumenta ab opifice facta sunt) eis silentium imponemus ab hoc, interrogative dicentes: Quem usum dicitis? legitimum, quem Deus permittit, dicens: « Crescite, et multiplicamini, et replete terram; » quem Apostolus ostendit, dicens: « Honorabile matrimonium, et cubile immaculatum? » an publicum qui sit clandestinum et adulteratorie? Nam et aliorum quoque quae sunt in vita, inveniemus esse in aliquo differentias: quemadmodum non licet occidere, sed occidere in bello adversarios, est et iustum, et laude dignum. Ita et magnis laudibus digni habentur qui se in bello praeclare fortiterque gesserint, et eorum columnas excitantur, quae recte gesta praedicent. Quare unum et idem, quodcumque id sit, in aliquo quidem, et in tempore non licet: in aliquo autem opportune permittitur, ac conceditur. Eadem ergo est de coitu quoque ratio. « Beatus qui in iuventute levius habens iugum, » natura ad liberorum procreationem usus est. Sin autem ad intemperantiam, fornicatores et adulteros, id quod est apud Apostolum, supplicium excipit. Cum enim duae sint eius modi viae in vita: una quidem moderatior et vitae magis conveniens, dico matrimonium: alia autem angelica, et qua excellentior esse non potest, virginitas: si quis quidem mundanam, scilicet matrimonium elegerit, reprehensione quidem vacabit, sed non tot dona accipiet, accipiet enim, nam et ipsum fert fructum tricesimum. Si quis autem castam mundoque superiorem amplexus fuerit, etiamsi prima aspera et ardua via est, habet tamen dona admirabiliora: perfectum enim fructum centesimum produxit. Quare impurae eorum et improbae quaestiones, solutiones proprias habuerunt a divinis etiam scripturis olim ante solutas. Confirma ergo, o pater, greges tuos ex adhortationibus apostolicis, ex consolationibus evangelicis, et psalmorum con-

Lin. 5, ἐπειδὴ δεῖ vell. ed. — προσλαμβάνειν Rhalll. — l. 6, εἰπομεν γὰρ vatic. 4. — l. 7, παρὰ τοῦ Θεοῦ reg. 3. — κίπλασται id. vatic. 7. — πύσσομεν Pedal. — l. 8, τὸν ἐν νόμῳ Bevereg. Pedal. ἣν ὁ Θεὸς Rhalll. Gen. I, 28, deinde Hebr. XIII, 4.

Lin. 11, ἐν πόλεμῳ Rhalll, paris. duo contra om. vatican. — l. 12, ἐννομοί τε paris. duo. — l. 14, ἀφίσταί vatic. 7. — ἐγχεῖρηται vell. edd.

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

Lin. 15, αὐτὸς τοῖον vatic. 4, 11; mox Thren. III, 27. — l. 17, γραφεῖσα om. Rhalll contra codd. omnes; insignis vatic. 7 scriptura: γραφεῖσα μαρτύριον. — ἐκδέχεται reg. 3; δέχεται vell. edd. — l. 19, ἔτοι τὸν γ'. Rhalll.

Lin. 20, λείψεται γὰρ vatic. 4. — τὸν τριάκοντα Montfauc. — l. 21, ἀσπάσσοιτο vell. edd. — l. 22, ἴσχυει vatic. 7; ἴσχυι καὶ vatic. 15; ἴχει vulgo. — l. 23, ἀποστ. γραφῶν reg. 4.

Ἵπocστήριζε τοίνυν, ὦ πάτερ, τὰς ὑπὸ σεαυτὸν ἀγγέλας ἐκ τῶν ἀποστολικῶν παρακαλῶν, ἐκ τῶν εὐαγγελικῶν ψυχαγωγῶν, ἐκ τῶν ψαλμῶν συμβουλευῶν· Ζῆπέν με, λέγων, κατὰ τὸ λόγιόν σου· λόγιον 23 δὲ αὐτοῦ τὸ ἐκ καθαρᾶς καρδίας λατρεῖν αὐτῷ· τοῦτο γὰρ εἰδὼς ὁ αὐτὸς προφήτης, ὡς περ ἑαυτὸν μεταφράζων, λέγει· Καρδίαν καθαρὰν κτίσεν ἐν ἐμοὶ ὁ Θεός, ἵνα μὴ ῥυπώδεις λογισμοὶ με ταραξῶσι. Πάλιν Δαβὶδ· Καὶ Πνεύματι ἡγεμονικῷ στήριξέν με, ἵνα κἄν ποτε λογισμοὶ με Σορυβήσωσιν, ἰσχυρὰ τις δύναμις παρὰ σοῦ στηρίξῃ με, ὡς περ κρηπὶς τυγχάνουσα. Αὐτὸς τοίνυν ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα συμβουλευῶν, λέγει πρὸς τοὺς βράδην τῇ ἀληθείᾳ κειθόμενους· Διὸ ἀξίω ἀνόμενος 30 τὰς ὁδοὺς σου, καὶ θαρρύνῃ Κυρίῳ ὅτι πείσεις ἀπεσχίσθαι τῆς τοιαύτης κακίας, φάλλε· Καὶ οἱ ἀσεβεῖς ἐπὶ σε ἐπιστρέψουσιν. Γίνετο δὲ τοὺς μὲν κακότητις ζητοῦντας, παύσασθαι τῆς τοιαύτης ματαιωπείας· τοὺς δὲ διὰ εὐήθειαν ἐνδυσαστοὺς ἔχοντας, ἡγεμονικῷ Πνεύματι κρατυθῆναι. Ὅσοι δὲ βεβαίως τὴν ἀληθεῖαν ἐπίστασθε ἀρραγῇ, ταύτην κατέχετε καὶ ἀσάλευτον, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μετ' οὗ τοῦ Πατρὸς δόξα καὶ τὸ κράτος, σὺν ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶ- 3 νας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

Β. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΚ ΤΗΣ Α' ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

Ἄλλ' ἐπειδὴ περὶ μὲν τῶν αἵρετικῶν ἐμνήσθημεν, ὡς νεκρῶν, περὶ δὲ ἡμῶν, ὡς ἐχόντων πρὸς σωτηρίαν τὰς θείας γραφάς, καὶ φοβοῦμαι μήπως, ὡς ἔγραψε Κερυνθίῳ Παῦλος, τινὲς τῶν ἀειραίων ἀπὸ τῆς ἀπλότητος, καὶ τῆς ἀγνότητος πλανηθῶσιν ἀπὸ τῆς πακουργίας τινῶν ἀνθρώπων, καὶ λοιπὸν ἐγτυγχάνειν ἑτέροις ἀρξάνται, τοῖς λεγομένοις ἀπακρύφοις, ἀπατώμενοι τῇ ὁμνυμῖα τῶν 10 ἀληθινῶν βιβλίων· παρακαλῶ ἀνέχεσθαι, εἰ περὶ ὧν ἐπίστασθε, περὶ τούτων καὶ γὰρ μνημονίων γραφῶν, διὰ τε τὴν ἀνάγκην καὶ τὸ χρῆσιμον τῆς ἐκκλησίας. Μέλλων δὲ τούτων μνημονεῖν, χρῆσθαι πρὸς

illis dicens: «Vivifica me secundum eloquium tuum;» eloquium autem eius est, et ex puro corde servire. Hoc enim sciens ipse propheta, se veluti interpretatur, dicens: «Cor mundum crea in me, Deus,» ne sordidae me cogitationes perturbent. Rursus David: «Et Spiritu principali confirma me,» ut si forte me cogitationes perturbaverint, valida aliqua tua potestas, quae sit veluti basis, me sustentet ac stabilizat. Ipse ergo haec et eiusmodi alia consulens, dic illis qui veritati parent tardius: «Docebo iniquos vias tuas,» et in Domino confidens quod eis persuadebis a tali vitio abstinere, cane: «Et impii ad te convertentur.» Fieri autem possit, ut qui improbe quidem et malefice quaerunt, a vano eiusmodi et supervacaneo labore desistant: qui autem propter simplicitatem in incerto versantur, principali Spiritu corroborentur. Quicumque autem veritatem firme scitis, eam infractam inconcussamque tenele in Christo Domino nostro, per quem Patri gloria et potentia, cum sancto Spiritu, in saecula saeculorum. Amen.

II. *Eiusdem ex XXXIX festiva epistola (2).*

Sed quoniam haereticorum, tamquam mortuorum, mentionem fecimus, de nobis autem, ut qui divinas scripturas ad salutem habeamus, vereor etiam ne, quemadmodum scripsit ad Corinthios Paulus, pauci a simplicitate et castitate aberrant ex quorundam hominum calliditate, et deinceps in alia quae dicuntur apocrypha delabi incipiant, verorum librorum equivocatione decepti: aequo, quaeso, ferre animo, si eorum quoque quae scitis, ego mentionem faciens, scribo propter necessitatem et utilitatem Ecclesiae: eorum autem mentionem facturum, utar ad meae audaciae confirmationem, Lucae quoque evangelistae forma, qui

Lin. 23, Ps. CXVIII, 107, deinde Ps. L, 12, 14, 15-29, με om. paris. plures.—l. 30, μετὰ τοιαῦτα vet. edd.—l. 1, καὶ καθαρῶν vatic. 7, 11.—κύρις, ὅτι vatic. 7.—l. 2, ἐπὶ σε om. vet. libri.—l. 3, διὰ εὐεθείας paris. tres, Rhall. — ἐνδυσαστοὺς iterum ed. contra veteres codd.—l. 3, doxologia desideratur in reg. 3, 4; brevior in 5: ὃ ἡ δόξα εἰς π. α. ἀμήν.

Epist. II, titulo additur in antiquissimis Colbert.

1 et 2: ἐπαρίθμησις τῶν βιβλίων τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας. Apud Syros: *Ex ep. 39 s. Ath. Al. episc. de paschalis festo in qua definit canonicae qui sint libri quos Ecclesia recipit.* Mail Bibl. PP. t. VI, p. 1, p. 153.

Lin. 8, θείας γραφάς: χειρὶ πιστευῶν καὶ γὰρ φοβούμαι Colbert. 2.—ὀλίγοι τῶν ἀειρ. vet. edd. Montfaucon.—l. 9, τῶν ἀνθρώπων Rhall.—l. 11, ἀληθῶν vulgo cum paucis mss.

οὐτασιν τῆς ἑαυτοῦ τέλει, τῷ τύπῳ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λευκά, λέγων καὶ αὐτός· Ἐπειδήπερ
 τινὲς ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι ἑαυτοῖς τὰ λεγόμενα ἀπόκρυφα καὶ ἐπιμίξαι ταῦτα τῇ θεοπνεύστῳ
 15 γραφῇ, περὶ ἧς ἐπληροφόρησθμεν, καθὼς παρέδωκαν τοῖς πατέρας εἰ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπη-
 ρίσται γενόμενοι τοῦ λόγου, ἔδοξε καὶ μοι προτραπέντι παρὰ γνησίων ἀδελφῶν, καὶ μαθόντι ἄνωθεν
 ἐξῆς ἐκδέσθαι τὰ κανονιζόμενα καὶ παραδεδότα πιστευθέντα, τε θεῖα εἶναι βιβλία, ἵνα ἕκαστος,
 εἰ μὲν ὑπακίβῃ, καταγῇ τῶν πλανησάντων· εἰ δὲ καθαρὸς διαμείνας, χαίρῃ πάλιν ὑπομνησκό-
 20 μενος· Ἰστί τοίνυν τῆς μὲν παλαιᾶς διαθήκης βιβλία τῷ ῥαθμῷ τὰ πάντα εἰκοσιθύν· τούτων γάρ,
 ὡς ἴκυστα, καὶ τὰ στοιχεῖα τὰ παρ' Ἑβραίοις εἶναι παραδεδότα, τῇ δὲ τάξει καὶ τῷ ὀνόματι ἔστιν
 ἕκαστον εὖτω· πρῶτον Γένεσις, εἶτα Ἐξόδος, εἶτα Λευιτικόν, καὶ μετὰ τοῦτο Ἀριθμοί, καὶ λοι-
 πὸν τὸ Δευτερονόμιον. Ἐξῆς δὲ ταύταις ἔστιν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, καὶ Κριταί, καὶ μετὰ τοῦτο ἡ
 Ῥούτ. Καὶ αὐτῆς ἐξῆς βασιλειῶν βιβλία τέσσαρα, καὶ τούτων τὸ μὲν πρῶτον καὶ δεύτερον εἰς ἓν
 βιβλίον ἀριθμεῖται· τὸ δὲ τρίτον καὶ τέταρτον, ἐμείως εἰς ἓν. Μετὰ δὲ ταῦτα Παραλειπομένων πρῶ-
 25 τον καὶ δεύτερον ἐμείως εἰς ἓν βιβλίον ἀριθμοῦμενα. Εἶτα Ἑσθῆρας, πρῶτον καὶ δεύτερον, ἐμείως
 εἰς ἓν. Μετὰ δὲ ταῦτα βίβλος Ψαλμῶν. Καὶ ἐξῆς Παροιμίαι, εἶτα Ἐκκλησιαστής, καὶ Ἄσμα
 ἁσμάτων. Πρὸς ταύταις ἔστι καὶ Ἰώβ. Καὶ λοιπὸν Προφῆται, ὧς μὲν δώδεκα εἰς ἓν βιβλίον ἀριθ-
 μούμενοι. Εἶτα Ἠσαίας, Ἱερემίας, καὶ σὺν αὐτῷ Βαρυὺχ, Θρήνη καὶ Ἐπιστολή, καὶ μετ' αὐτῶν
 Ἰεζεκιήλ, καὶ Δανιὴλ. Ἄχρι τούτων, τὰ τῆς παλαιᾶς διαθήκης ἵσταται. Τὰ δὲ τῆς καινῆς πά-
 30 λιν οὐκ ἐκνήτιον εἰπεῖν, ἴστί γάρ ταῦτα· Εὐαγγέλιον τέσσαρα, κατὰ Ματθαίον, κατὰ Μάρκον,
 κατὰ Λευκᾶν, καὶ κατὰ Ἰωάννην. Εἶτα καὶ μετὰ ταῦτα Πράξεις ἀποστόλων, καὶ Ἐπιστολαὶ καθο-
 λικαὶ καλεούμεναι τῶν ἀποστόλων ἑπτὰ, οὕτως· Ἰακώβου μὲν μία, Πέτρου δὲ δύο, εἶτα Ἰωάννου τρεῖς,
 καὶ μετὰ ταύτας Ἰούδα μία. Πρὸς ταύταις Παύλου ἀποστόλου εἰσὶν ἐπιστολαὶ δεκατέσσαρες, τῇ τά-

sic dicit : Quoniam nonnulli ausi sunt, ea quae dicuntur apocrypha sibi componere, et ea divinae scriptu-
 rae permiscere, de qua certiores facti sumus, quemadmodum tradita sunt patribus, qui ab initio ipsi verbi
 aspectores et ministri fuimus, mihi quoque visum est a germanis fratribus admonito et edocto, ab alto
 per seriem exponere, qui in canonem recepti et traditi et creduntur esse divini libri ; ut unusquisque
 si seductus quidem fuerit, condemnet eos qui seduxerunt : si autem purus permansit, rursus gaudeat
 admonitus. Sunt itaque veteris quidem testamenti libri omnes numero xxi. Tot enim, ut audiui, etiam ele-
 menta ab Hebraeis esse traditum est. Ordine autem et nomine sic est unusquisque : primum Genesis, de-
 inde Exodus, deinde Leviticus, et post eum Numeri, et exinde Deuteronomium. Eum consequitur Iesus
 Nave, et Iudices, et postea Ruth. Et rursus deinceps Regnorum libri quatuor, et eorum primus quidem
 et secundus in unum librum connumerantur ; tertius autem et quartus similiter in unum. Postea Paralipo-
 menorum primus et secundus, similiter in unum librum connumerati. Deinde Esdrae primus et secundus
 similiter in unum. Postea autem liber Psalmorum. Et deinceps Proverbia, deinde Ecclesiastes, et Cantica
 canticorum. His accedunt Job. Dein reliqui prophetae, duodecim quidem in unum locum connumerati ; de-
 inde Esaias, Hieremias, et cum ipso Baruch, Threni seu lamentationes, et epistola, et post ipsum Ezechiel,
 et Daniel. Haec tenus libri veteris testamenti. Novi autem testamenti libros dicere non est differendum.
 Sunt autem hi : Evangelia quatuor, secundum Matthaeum, secundum Marcum, secundum Lucam, et secun-
 dum Ioannem. Deinde postque illa Actus Apostolorum, et Epistolae quae dicuntur canonicae Apostolo-
 rum, septem scilicet : Iacobi una, Petri duae, deinde Ioannis tres, et post eas Iudae una. Praeterea sunt,
 Pauli xiv epistolae, quae sic deinceps scriptae sunt : prima ad Romanos, deinde duae ad Corinthios, et

Lin. 13, syriaca incipiunt a voce ἐπειδήπερ.

Lin. 15, καθὼς παρέδωκαν vatic. 11. — l. 18, εἰ δὲ
καθαρὸς vett. edd. ad Montfaucon. — l. 23, καὶ πάλιν
Montfaucon.

Lin. 21, πρώτη Rhallii, reg. 4 om. colbert. 1. γένε-
σις, ἐξόδος, Λευιτικόν, ἀριθμοί καὶ δευτερονόμιον col-

bert. 2. — l. 22, ἐξῆς δὲ ταύτων paris 1. — l. 23, καὶ πάλιν
ἐξῆς vett. edd. — l. 24, παραλειπούμενα ib.

Lin. 25, Ἑσθῆρας Rhallii 29. ἐπιστολὴ ib. — l. 29, Ἐζε-
κιήλ ib.

Lin. 30, ἴστί δὲ ταῦτα vatic. 7, Rhallii. — l. 31, καὶ
αὐτὸ κατὰ εἰ μετὰ ταῦτα plures om. — l. 32, Ἰακώβου

ζει γραφόμεναι οὕτως· πρώτη πρὸς Ῥωμαίους, εἴτα πρὸς Κερνυθίους δύο, εἴτα καὶ μετὰ ταύτας πρὸς Γαλάτας, καὶ ἐξῆς πρὸς Ἐφεσίους, εἴτα πρὸς Φιλιππησίους, καὶ πρὸς Κολοσσαίς, καὶ πρὸς 5 Θεσσαλονικεῖς δύο, καὶ ἡ πρὸς Ἑβραίους, καὶ εὐδὲς πρὸς μὲν Τιμόθεον δύο, πρὸς δὲ Τίτον μία, καὶ τελευταία ἡ πρὸς Φιλῆμονα μία, καὶ πάλιν Ἰωάννῃ Ἀποκάλυψις. Ταῦτα πηγαὶ τοῦ σωτηρίου, ὥστε τὸν διψῶντα, ἐμπορεῖσθαι τῶν ἐν ταῦτοις λογίων· ἐν ταῖτοις μένοις τὸ τῆς εὐσεβείας διδασκα-
λεῖον εὐαγγελίζεται· μηδεὶς ταῦτοις ἐπιβαλλέτω, μηδὲ τούτων ἀφαιρέσθω τί. Περὶ δὲ τούτων ὁ Κύ-
ριος Σαδδουκαίους μὲν ἐδυσώπει λέγων· πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς γραφάς μηδὲ τὰς δυνάμεις αὐτῶν· τοῖς 10 δὲ Ἰουδαίοις παρήνει· Ἐρευνάτε τὰς γραφάς, ὅτι αὐταὶ εἰσιν αἱ μαρτυροῦνται περὶ ἐμοῦ· ἀλλ' ἐνεκὰ γε πλείονες ἀκριβείας προστίθῃμι καὶ τοῦτο, γράφων ἀναγκαιῶς ὥς ἔστι καὶ ἕτερα βιβλία τούτων ἔξω-
θεν οὐ κανονιζόμενα μὲν, τετυπωμένα δὲ παρὰ τῶν πατέρων ἀναγινώσκεσθαι τοῖς ἄρτι προσεχμέ-
νοις καὶ βουλομένοις κατηχεῖσθαι τὴν τῆς εὐσεβείας λόγον· Σοφία Σολομώντες, καὶ Σοφία Σιράχ, καὶ Ἑσθήρ, καὶ Ἰουδήθ, καὶ Τοβίας καὶ Διδαχὴ καλουμένη τῶν ἀποστόλων, καὶ ὁ Ποιμήν. Καὶ ἔτι, 15 ἀγαπητοί, κακείνων κανονιζμένων καὶ τούτων ἀναγινωσκόμενων, εὐδαμοῦ τῶν ἀποκρύφων μνῆμη, ἀλλὰ αἰρετικῶν ἰστὶν ἐπίνοια, γραφόντων μὲν ὅτι θείλουσιν αὐτά· χαριζομένων δὲ καὶ προστιθέντων αὐτοῖς χρόνους, ἵνα ὡς παλαιὰ προφέροντες, πρόφασιν ἔχωσιν ἀπατᾶν ἐκ τούτων τοὺς ἀκεραίους.

γ'. ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΡΟΥΦΙΝΙΑΝΟΝ.

Κυρίῳ υἱῷ καὶ ποθειντάτῳ συλλειτουργῷ Ῥουφινιανῷ, Ἀθανάσιος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Σὺ μὲν τὰ υἱῷ ἡγαπημένῳ πρέποντα πρὸς πατέρα γράφεις· ἐγγίσαντα γὰρ σὲ διὰ τοῦ γράμ- 20
ματος περιεπτυξάμεν, πάντων ἐμοὶ ποθεινότητι Ῥουφινιανί. Κάγω δὲ ὡς υἱῷ δυνάμενος γράφειν ἐν

post eas ad Galatas, et deinceps ad Ephesios, deinde ad Philippenses, et Colossenses, et post eas ad Thessalonicenses duas, et quae est ad Hebraeos, et statim ad Timotheum duas, ad Titum autem una, et ultima ad Philemonem una. Et rursus Apocalypsis Ioannis. Hi sunt fontes salutis, ut qui alit̃ impleatur eloquiis quae sunt in eis. In his solis pietatis doctrina annuntiatur. Nemo his addat, nec ab his aliquid detrahat. De his autem Dominus Sadducaeos quidem reprehendebat, dicens: « Erratis non intelligentes scripturas. » Iudaeos autem hortatur: « Scrutamini scripturas, quia hae sunt quae de me testimonium perhibent. » Sed ut res sit accuratior et exactior, hoc quoque adicio, scribens necessario, quod extra hos sunt alii quoque libri: non in canonem quidem redacti, sed quos legi a patribus decretum est, his qui nunc accedunt, et volunt in pietatis verique cultus ratione initiari: Sapientia Solomonis, et Sapientia Sirach, et Esther, et Iudith, et Tobias, et Doctrina quae dicitur Apostolorum, et Pastor. Atque similiter, o dilecti, dum hi quidem leguntur, illi vero in canonem referuntur, nusquam sit apocryphorum mentio: verum haereticorum commenta sunt, ea ex arbitrio scribentium, illis autem tempora largientium et adicientium, ut tamquam vetera producentes, sinceris corrumperendi ex his occasionem habeant (3).

III. *Eiusdem epistola ad Rufinianum.*

Domino filio et optatissimo sacrorum comministro Rufiniano Athanasius in Domino salutem.

Tu quae dilectum filium decent, ad patrem scribis. Te ergo per litteras accedentem amplexus sum, omnium mihi dilectissime, Rufiniane. Ego autem, cum ut filio et in proemio et in principio et in fine

μὲν α'. vat. 11. — l. 6, καὶ μετὰ ταῦτα Montf. qui idem habet cum vat. 11: καὶ μετὰ ταῦτα post κολοσσαίς. — l. 6, καὶ ἐξῆς paris. unus, Rhall. — l. 7, μία om. Montf.
lin. 10, μὲν τὰς δυν. αὐτῶν Montf. auc. om. Matth. XXII, 29; Ioan. V, 39; Marc. XII, 24. — l. 11, τοὺς δὲ 'ουδ. codd. duo. — l. 12, μὲν om. Rhall. προσδ. δὲ Montf.

ὡς ἔστι ἰστί id. ὡς om. paris. tres. — l. 16, καὶ βουλομένοι om. tres lb. Σολομώντες vatic. 11.

lin. 18, Ἑσθήρ, Ἰουδήθ, Τοβίτ. tres paris. — καὶ ποιμήν vatic. 4. — l. 17, ὅτι θείλ. paris. duo. — l. 18, ἐκ τούτου Montf. auc. — τοὺς ἀκεραιοτέρους reg. 5.

lin. 20, πατρὶ πρέποντα vatic. add. — ἐγγίσαντα

- τε τοῖς προσμίοις καὶ μέσοις καὶ τελευταίοις, ἐπίσχον, ἵνα μὴ ἐκ γραμμάτων ἢ σύστασις καὶ ἡ μαρτυρία γνωρίζεται. Σὺ γὰρ ἐμοὶ ἐπιστελὴ κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐπιγινώσκουμένη καὶ ἀναγινωσκομένη ἐν καρδίᾳ. Οὕτω τοίνυν πίστευε, διακείμενος, καὶ πίστευε, προσπαροῦν σε καὶ προτρέπω γρα-
- 23 φειν· οὐ γὰρ ὀλίγως, ἀλλὰ μεγάλως ἐνφραίνεις τοῦτο ποιῶν. Ἐπειδὴ δὲ φιλοκάλως καὶ ἐκκλησιαστικῶς (τοῦτο γὰρ πάλιν πρέπει τῇ σῇ εὐλαβείᾳ), ἠρώτησας περὶ τῶν δι' ἀνάγκην ὑποσυρέντων μὲν, μὴ φθαρέντων δὲ ἐν τῇ κακοπιστίᾳ, καὶ τῶν δὲ ἰλίσσας γράφαι με τὰ δόξαντα περὶ αὐτῶν ἐν ταῖς συνέδοις καὶ πανταχοῦ γίνωσκε, κίριέ μου κεθινότερα, ἔτι ἐν ἀρχῇ μὲν παυσάμενης τῆς γνωσμένης βίας, γέγονε σύνοδος παρόντων ἀπὸ τῶν ἑξὼ μερῶν ἐπισκόπων· γέγονε δὲ καὶ παρὰ τοῖς
- 30 τὴν Ἑλλάδα κατεικοῦσιν συλλειτουργοῖς· οὐδὲν δὲ ἦν καὶ τοῖς ἐν Σπανίᾳ καὶ Γαλλίᾳ. Καὶ ἔρριπεν ὅπερ ὡδε καὶ πανταχοῦ, ὥστε τοῖς μὲν καταπιπτωκίσι καὶ προισταμένοις τῆς ἀσεβείας, συγγινώσκων μὲν μετανοοῦσι, μὴ δίδουσι δὲ αὐτοῖς τόπον κλήρου· τοῖς δὲ μὴ αἰδεντοῦσι μὲν τῆς ἀσεβείας, παρὰσυρεῖσι δὲ δι' ἀνάγκην καὶ βίαν, ἔδοξε δίδωσθαι μὲν συγγνώμην, ἔχειν δὲ καὶ τὸν τόπον τοῦ κλήρου, μάλιστα ὅτι ἀπολογίαν πιθανὴν ἐπορίσαντο. Καὶ ἔδοξε τοῦτο πως οἰκονομικῶς
- 3 γιγενῆσθαι. Διβεβαιώσαντο γὰρ μὴ μεταβεβλήσθαι εἰς ἀσέβειαν. Ἴνα δὲ μὴ κατασταθίντες τινὲς ἀσεβίστατοι, διαφθεύωσι τὰς ἐκκλησίας, εἴλοντο μᾶλλον συνδραμεῖν τῇ βίᾳ, καὶ βαστάσαι τὸ βαρος ἢ λαοὺς ἀπολείσθαι. Τοῦτο δὲ λέγοντες ἔδοξαν καὶ ἡμῖν πιθανῶς λέγειν, διὰ τὸ καὶ προφασίζεσθαι αὐτοὺς τὸν Ἀαρὼν τὸν Μωυσίως ἀδελφόν, ἐν τῇ ἐρήμῳ συνδραμεῖν μὲν τῇ τοῦ λαοῦ παραβάσει, ἀπολογίαν δὲ ἐσχηκίναί, ἵνα μὴ ὁ λαὸς ἐπιστρέψας εἰς Αἴγυπτον, ἐπιμείνῃ τῇ εἰδωλολατρείᾳ.
- 10 Καὶ γὰρ τὴν φαινόμενον εὐλογον, ὅτι μένοντες μὲν ἐν τῇ ἐρήμῳ, δύναται παύσασθαι τῆς ἀσεβείας. εἰσελθόντες δὲ εἰς Αἴγυπτον, ἐπετρέβοντο καὶ πῦξαν ἐν αὐτοῖς τὴν ἀσέβειαν· τοῦτου τοίνυν ἕνεκα συγγνωστὸν τὸ πρὸς τὸν κλῆρον γέγονε· τοῖς δὲ ἀπατηθεῖσι καὶ βίαν παθεῖσι συγγνώμη δίδεται. ταῦτα καὶ ἐν Ῥώμῃ ἐγράφη καὶ ἀπεδέξατο ἡ Ῥωμαίων ἐκκλησία. Ταῦτα καὶ τῇ σῇ εὐλαβείᾳ

possem scribere, me continui, ne ex litteris commendatio et testimonium cognoscatur. Tu enim mihi es epistola, sicut scriptum est, agnita et lecta in corde. Sic ergo mihi crede, affectus, crede, inquam, appello te, et adhortor ut scribas. Non enim parum, sed valde me delectas, dum hoc agis. Quoniam autem studiosae et ecclesiasticae (hoc enim tuae pietati valde convenit) interrogasti de illis qui vi quidem abducti, sed non prava fide corrupti sunt, et voluisti me ea scribere, quae de ipsis in synodis et ubique alias decreta sunt, scias, domine mi optatissime, in principio quidem, cum vis quae facta est, cessasset, habitam esse synodum (4), praesentibus ex partibus externis episcopis. Facta est autem et apud sacrorum comministros qui habitant in Graecia, nihilo secius autem et apud eos qui habitant in Hispania et Gallia. Et placuit hoc quod hic et ubique, ut eis illis quidem qui lapsi sunt, impietati autem praesunt, venia quidem detur poenitentibus ac resipiscentibus, locus autem cleri non detur; illis autem qui impletis auctores non fuerunt, sed vi et necessitate tracti sunt, visum est dari veniam, habere autem etiam locum in clero, maxime quia probabilem excusationem attulerunt. Et visum est hoc quodammodo per oeconomiam factum esse. Affirmarunt enim se non fuisse ad impietatem traductos: ne autem ad ecclesias erecti quidam implissimi eas corrumpere, maluerunt vi cedere, et onus ferre, quam populos perdere. Hoc autem dicentes, nobis quoque visi sunt dicere probabiliter, quod ipsi in excusationem adducerent Aaron Moysis fratrem in deserto praevagationi populi consensusse, se autem hac ratione defendisse, ne populus in Aegyptum reversus in idololatria permaneat. Probabile enim videbatur, quod in deserto manentes possent ab impietate desistere: Aegyptum autem Ingressi, in se ipsis

οὐκ ib. — l. 22, τοῖς om. ib. — l. 23, ad γνωρίζεται in marg. νομίζονται ottob. 33, f. 73. — l. 24, πίστευε in quibusd. codd. om. 1° loco.

Lin. 25, cf. conc. Nic. II, ed. Labb. p. 74, 680. — l. 28, καὶ πάντας reg. 5. — l. 29, τῆς γεγεννημένης conc. Nic.

Lin. 30, οὐδὲν ἦν καὶ τοῖς ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ ἤρριπεν vett. odd. — Γαλίᾳ Nomocan. cf. concil. CP. IV, Labb. VIII, p. 1612.

Lin. 5, Hervetus legit οἰκονομικῶς — l. 5, γιγενῆσθαι Montfauc. cum vatic. 11. — l. 7, ἔδοξαν ἡμῖν ibid. — τοῦτο γὰρ odd. vett. — l. 8, τὸν τοῦ Μωϋσέως Montfauc. — l. 9, ὑποστρέψας vulgo minus bene.

Lin. 10, ἢ τὸ φαίν. Montfauc. — μὲν om. id. — l. 11, ταύτων τοίνυν. ib. — l. 13. Hic restituere non dubitavimus quae certe legerunt patres II concilii Nicaeni, Immo etiam nunc supersunt in ottob. 33, sed quae,

δηλῶ, θάρρῶν ὅτι καὶ τὰ δέξαντα, ὑποδέχεται σου ἡ Διοσίβεια, καὶ οὐ καταγνώσεται ἐκχειρίαν
τῶν συνελθόντων εὐτῷ· Καταξίωσεν δὲ ταῦτα ἀναγνῶναι τῇ ἱερατείῳ καὶ τῷ λαῷ τῷ ὑπὸ σέ, ἵνα 15
καὶ αὐτοὶ γινώσκοντες, μὴ μίμῃνται εὐτῷ σε διακείμενον περὶ τοὺς τοιούτους. Ἀπριπὲς γάρ τῳ
ἐμὲ γράφειν, δυναμένης τῆς σῆς εὐλαβείας καὶ τὴν ἡμῶν περὶ αὐτοὺς διάθεσιν ἀπαγγεῖλαι, καὶ
πάντα τὰ λείποντα ἀπεπληρῶσαι. Χάρις τῷ Κυρίῳ τῷ πληρώσαντί σε ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ
γνώσει. Οἱ μὲν εὖν μετακκοῦντες, φανερώς ἀναθεματίζεωσαν, ἐνομάζοντες Εὐδοξίου καὶ Εὐζώου τὴν
κακοπιστίαν· αἰτεῖ γὰρ λοιπὸν βλασφημοῦντες αὐτὸν κτίσμα ἀπεγράφαντο τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως 20
προστάτα· ἐμολογεῖτωσαν δὲ τὴν ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν κατέρων ἐμολογηθεῖσαν πίστιν, καὶ μηδεμίαν
ἄλλην σύνοδον προκρίναι ταύτης τῆς συνόδου. Πρέσβυπὲ τὴν παρὰ σοὶ ἀδελφότητα, ἡ σὺν ἡμῖν
ἐν Κυρίῳ προσαγορεύει σέ.

impietatem exercerent et augerent. Hac ergo de causa clerus illi condonatus est. Deceptis enim et vim
passis datur venia. Eadem etiam Romae scripta sunt et accepta a Romanorum ecclesia fuerunt. Haec tuae
quoque pietati significo, confidens, quod quae decreta fuerint, tua admittit pietas: nec eorum qui eos
condemnarunt, eis parcendo, lenitatem condemnabis. Dignare autem haec legere clero et populo qui tibi
subest, ut ipsi quoque haec scientes te sic in eos affectum esse non querantur. Neque enim me scribere
deceret, cum possit tua pietas et nostram in ipsos affectionem renunciare, et quaecumque desunt, explere.
Gratia Domino qui te in omni ratione et cognitione replevit. Qui ergo poenitentiam agunt, aperte anathe-
matizent Eudoxii et Euzoii improbam doctrinam. Ipsi enim Christum, expresso nomine esse creaturam per-
verse blasphemantes, Arianæ sectae praeesse scripti sunt. Confiteantur autem fidem quam patres Niceae
confessi sunt, et se nullam aliam praeferre huic synodo. Saluta fratres qui apud te sunt; qui apud me de-
gunt, te in Domino salutant (5).

nescio qua Graecorum invidia, misere suppressa fue-
rint, nisi ab una voce simili totum oritur malum per
saltum a priori ταῦτα ad posteriorem.

Lin. 19, ἀπεδοξίαν vatic. 6. — λοιπὸν om. quatuor
parls. — l. 20, ἀπεγράφαντο ἑαυτοὺς τῆς ἀρειανῆς αἰρί-
σεως προστότας colb. 2.

ANNOTATIONES.

(1) *Monachum.* De tribus Athanasii epi-
stolis recte aliquis dicet quod cl. Montfau-
con scripsit de prioro: « Epistola ad Amu-
nem nihil habet quod Athanasium auctorem
non praeferat, id stylus suadet, nec non
orationis argumentorumque ἐνέργεια, » tum
addit et nomen Amunis monachi Athanasio
notissimi, quem memorat ante Antonium
(in eius vita, n. 60) obiisse; unde efficitur
scriptam epistolam fuisse ante a. 356. Exstant
tres epistolae inter Athanasii opp. ed. Patav.
t. I, p. II, p. 959, 961, 963.

(2) *Epistola.* Tres canonicas epistolas
cl. Maurinus, cum nulla suppeteret temporis
ratio, ultimo post alias loco reiecit, sci-

licet qui noscere non potuit insignem il-
lam athanasianam chronotaxim nuper ac fe-
liciter e syriacis membranis a cl. Cureton
editam, qua sine dubio constat epistolam
heortasticam numero XXXIX esse anno 367
ascribendam. Ipsa chronographi verba re-
scribere non piget: « Hoc quoque anno [367]
epistolam scripsit [Athanasius], nec non di-
vinorum librorum canonem edidit. » Maii
Bibl. PP. t. VI, p. I, p. 16. Graece et syriaco
extat epist. ibid. p. 153, 156. Eam vero tum
primum fuisse in dubium adductam ab eru-
dito *Sessionis IV Concilii trid.* vindice (p. 1,
p. 103), mirari me potius quam probare,
haud dissimulaverim.

(3) *Habeant*. Nemo autem miretur hic astrui sacrorum librorum canonem, re nondum clare definita, in quo nonnulla merito desiderantur. Satis erit cum cl. Maio animadvertisse distingui ab Athanasio libros Sapientiae, Esther, Iudith, etc., ab occultis seu *apocryphis*; et hos quidem vitandos dici, utpote haereticorum commenta, illos autem legendos pietatis ergo ex patrum sententia. Pergit idem: «Ergo Athanasius in illorum numero est qui libros, ut nos loquimur, *deuterocanonicos* distinguunt omnino ab *apocryphis*. Quare iam prorsus nolim (quidquid aliqui veteres libere, secureque interdum fecerint) duo haec vocabula promiscuo sensu usurpari; praesertim si id heterodoxo animi sensu fiat, ut in externis saepe editionibus videre est. Cacterum haud nunc vacat, gravissimum biblici canonis argumentum attingere, de quo iamdiu docti catholici sive in singulorum librorum praefationibus, sive in separatis tractatibus plenissime disputarunt; post tridentinum praesertim decretum, quod libros omnes *πρώτων* ac *δεύτερων* canonicos in auctoritatis arce pariter collocavit.»

(4) *Synodum*, scilicet a. 362, non modico, ut videtur, tempore priusquam Athanasius scriberet; ex quo videtur postremis Athanasii annis datam epistolam fuisse. Similia ad Basilium idem scripsit, de quibus cf. Basilii epist. LXXV.

(5) *Salutant*. Inter plura quae ex athanasiana suppellectile in publicum Ecclesiae ius veteres collectores facile conferre potuissent, duo ad manum sunt quorum prius in vatic. 827, f. 4, posterius in vatic. 1287, f. 83, utrumque inter alia canonica et athanasiana legitur. Hic vero neutrum omitti, nemo queretur, quum nova ea sint, neque proluxa nimis.

Ἀθανασίου πᾶσα ἀλεξανδρείας περί τοῦ μή κοινωνεῖν ἀνεξέταστος τοῖς θείοις μυστηρίοις τοὺς ταῖς ἰδίαις γυναῖξιν μιγνόμενους.

Ἐπειδὴ τινες, μετὰ τὸ συγγινώσθαι ταῖς ἰδίαις γυναῖξιν, αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ἀπαρτηρήτως τῶν φρικτῶν μυστηρίων τοῦ ἀχράντου σώματος καὶ τοῦ ζωοποιῦ αἵματος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μετέχουσιν, ἀκουσάμενος τί περὶ τούτου ἐν τῇ Θείᾳ ἔχεται γραφή, καὶ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, καὶ εἰς οὗτως (cod. ἡθεύτως) ποιήτωσαν. Καὶ εἰπὼν Μωϋσῆς τῷ λαῷ Γίνεσθε (cod. γίνεσθαι, ποῶν προσελάθηται.) ἔτοιμοι τρεῖς ἡμέρας, μὴ προσέλθῃτε γυναῖκί (Ex. XIX, 15). Ταῦτα δὲ προέταξεν (cod. προσέτασεν) ὁ προφήτης Μωϋσῆς κελύσει Θεοῦ, ὑπὲρ τοῦ ἀκούσαι μόνον φωνῆς Θεοῦ τοσούτων ἡμερῶν ἀγνισμὸν προετίθετο· πόσον μᾶλλον νῦν πρίον ἐστὶ φυλάττειν τινα, ὅτε αὐτοῦ Θεοῦ μίλλαι τὸ ἀχράντον ὑποδέχασθαι σῶμα; Καὶ πάλιν ὁμοίως ἐν τοῦ α' βιβλίου (ἐν πατῶν τοῦ ταυτέρου βασιλικῶν, τίτλ. I Reg. XIX, 4.). Καὶ ἀπεκρίθη ὁ ἱερεὺς τῷ Δαυὶδ καὶ εἶπεν. Οὐκ εἰσὶν ἄρτοι βέβηλοι ὑπὸ τῆν χειρᾶ μου, ἀλλὰ ἅγιοι εἰσὶν· εἰ πεφυλαγμένα τὰ παιδάρια εἰσὶν ἀπὸ γυναικός, καὶ φαγονται. Καὶ ἀπεκρίθη Δαυὶδ τῷ ἱερεὶ καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἀπὸ γυναικός ἀπεσχόμεθα χάρις καὶ τρίτην ἡμέραν, ἐν τῇ ἐξελθεῖν με εἰς ὁδόν, γίγνοι πάντα τὰ παιδάρια ἡγνησμένα. Καὶ ὤκνησεν αὐτῷ Ἀβιμελὴς τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως. Καὶ εἰ ἐπὶ τῆς σκιάς ἦσαν τῆς παλαιᾶς τοιαύτη παρὰ τῆς ὑπὲρ τῆς συγγινώμενός τινα τῇ ἰδίᾳ γυναικί μὴ ἐσθίειν ἐκ τῶν ἄρτων τῆς προθέσεως, τῶν πολὺ (πολλοὶ cod.) καὶ ἀσυχαρίτως ἀπεχόντων τοῖς ζωοποιῶν μυστηρίοις τοῦ ἀχράντου σώματος καὶ αἵματος Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, πόσον μᾶλλον νῦν ἐν τῇ χάριτι, ἐνθα πολὺ μείζονα πολιτείας ἀκρίβειαν ἀποτιθέμεθα (cod. ἀποθεύμεθα), ὁφειλομένον ἀγγεῖναι ἑαυτοὺς, μίλλαντες τῶν τοιοῦτων φρικτῶν μετέχειν μυστηρίων.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς πρὸς Ἀντιόχον δοῦκα ἐρωτήσεως· Ἐὰν καταλήρῃ ἄνθρωπος ἐν καιρῷ ἱερῆς, ἐν χάριτι ἐν ᾗ κοινωνία τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας οὐχ εὐρίσκεται, ὁφείλει διὰ τὴν ἱερὴν σπείσασθαι κοινωνῆσαι τοῖς ἀλλοτρίοις, ᾧ οὐ.

Negat responsi συγγραφεύς, cum perpetua Ecclesiae catholicae doctrina, qua semper nefas fuit cum haereticorum grege in sacris communicare, consentaneus; tum praeterea iisdem verbis nultur quibus pseudo-Athanasius in vulgatis ad Antiochum libellis, quæst. CXXI (ed. Patav. t. II, p. 291), his vero superadditis:

Πᾶσα τοίνυν δύναμις φυλαζόμεθα μὴ μεταλαμβάνειν μεταληψίᾳ ἀλλοτρίων, μήτε μεταδίδοναι. Μὴ δότι γὰρ τὰ ἅγια τοῖς κύσις, φρεσὶν ὁ Κύριος, μήτε ῥίπτει τοὺς μαργαρίτας ἡμῶν ἐμπροσθεν τῶν χοίρων, ἵνα μὴ μέτοχοι τῆς κακοδοξίας καὶ τῆς αὐτῶν γενόμεθα κατακρίσεως. Εἰ γὰρ πάντων ἑνωσίς ἐστιν πρὸς Χριστὸν καὶ πρὸς ἀλλήλους πάντων, καὶ πᾶσι τοῖς μεταλαμβάνουσιν ἡμῖν κατὰ προαίρεσιν ἐνούμεθα· ἐκ προαίρεσιν γὰρ ἡ ἑνωσίς αὐτὴ γίνεται, οὐ χωρὶς τῆς ἡμῶν γνώμης, πάντες γὰρ ἐν σῶμα ἴσμεν, ὅτι ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μεταλαμβάνομεν, καὶ θῶς φρεσὶν ὁ Θεὸς ἀπίστολος. (1 Cor. X, 17.).

V.

SANCTUS BASILIUS MAGNUS

α. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ,
ΠΡΟΣ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΙΚΟΝΙΟΥ, ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΝΟΝΙΚΗ α.

I. Sancti Patris nostri Basilii Archiepiscopi Caesareae Cappadociae, ad Amphiloχium Iconii episcopum,
epistola canonica prima.

Ἀνοήτω, φησὶν, ἐπερωτήσαντι, σοφία λογισθήσεται· σοφοῦ δὲ, ὡς ἔοικεν, ἐπερώτημα τὸν ἀνόητον σοφίζει· ὅπερ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι συμβαίνει ἡμῖν, ὅσας αὖ σοι δεξιόμεθα τῆς φιλοπό-
νου ψυχῆς τὰ γράμματα· ἐπιστατικώτεροι γὰρ ἑαυτῶν καὶ ἑμφρονέστεροι γινόμεθα ἀπ' αὐτῆς τῆς
ἐρωτήσεως, πολλὰ ὦν οὐκ ἐπιστάμεθα, διδασκόμενοι· καὶ γίνεται ἡμῶν διδάσκαλος ἡ περὶ τὸ ἀπο-
κρίνεσθαι μέρημα. Ἀμίλει καὶ νῦν, οὐδέποτε λαβόντες ἐκ φροντίδι τὰ ἐπερωτήματά σου, ἡναγκά- 5
σθμεν καὶ ἐπισκέψασθαι ἀκριβῶς, καὶ εἴ τι ἡκούσαμεν παρὰ τῶν πρεσβυτέρων, ἀναμνησθῆναι,
καὶ τὰ συγγενῇ ὦν ἐδιδάχθμεν, παρ' ἑαυτῶν ἐπιλογίσασθαι.

α. Τὸ μὲν οὖν περὶ τοὺς καθαρικοὺς ζήτημα, καὶ εἴρηται πρότερον, καὶ καλῶς ἀπεμνημόνευσας,
ὅτι δι' τῷ ἔδει τῶν καθ' ἑκάστην χώραν ἐπεσθαι, διὰ τὸ διαφόρως ἐνδιενεχθῆναι περὶ τοῦ βαπτί-
σματος αὐτῶν, τοὺς τότε περὶ τούτων διαλαβόντας. Τὸ δὲ τῶν Πικουζηνῶν, εὐδὲνα μοι λόγον ἔχουν 10
δοκεῖ· καὶ ἰσαίμασσα, πῶς κανονικὸν ὄντα τὸν μέγαν Διονύσιον παρῆλθεν· ἐκεῖνο γὰρ ἔκρινον οἱ πα-
λαιὲ δέχεσθαι βάπτισμα, τὸ μηδὲν τῆς πίστεως παρεχβαίνον· ὅθεν τὰς μὲν αἰρίσεις ὠνόμασαν.
τὰς δὲ, σχίσματα· τὰς δὲ, παρασυναγωγάς. Αἰρίσεις μὲν, τοὺς παντελῶς ἀπερρόπγητους, καὶ

« Stulto interroganti (1), inquit, sapientia reputabitur. » Sapientis autem, ut videtur, interrogatio etiam
stultum sapientem efficit, quod nobis Dei gratia accidit, quoties laboriosae tuae animae litteras acceperi-
mus. Nobis enim ipsis scientiores et prudentiores ab ipsa interrogatione reddimur, et multa quae nescie-
bamus, docemur, et respondendi studium nobis doctrina efficitur. Certe enim et nunc cum tua interrogata
numquam nobis in mentem venissent, coacti sumus et accurate considerare, et si quid a senioribus audivi-
mus, in memoriam revocare, et his quae docti sumus, cognata animo apud nos cogitare (2).

I. Quae itaque ad Catharos pertinent quaestiones, et prius dictae sunt, et recte admonuisti quod oportet
uniuscuiusque regionis morem sequi, quod variae fuerint de ipsorum baptismate dissensiones eorum
qui de ipsa statuerunt. Pepuzenorum autem baptismus nullam mihi habere rationem videtur, et miratus sum
quomodo hoc magnum Dionysium, hominem canonum peritum, fugeret (3). Antiqui enim illum baptismum susci-
piendum putarunt, qui nihil a fide recedit; unde alia quidem haereses nominaverunt, alia vero schismata, alia
rursus illegitimos conventus. Haereses quidem; eos qui omnino resecti sunt et in ipsa fide abalienati; schismata

Nolui a vulgato titulo recedere, quamvis placeret
vetustissimi vatic. 7 lectura: ἐπιστολὴ τοῦ ἁγίου Βα-
σιλ. ἐπισκόπου Κ. Κ. πρὸς τὸν ἐν ἁγίοις Ἀμφ. ἐπισκ. τοῦ Ἰκο-
νίου περὶ κανόνων. alii, ut trapez. Ἰκονίου τῆς μετροπόλεως
Φρυγίας. Ex multis codicibus infra non sine tumultu
excussis, notabilior varietas erit in vatic. 7 (IX aut
X saec.) et colsinianos et regis parisiensibus ob
antiquitatem tum in vatic. 1287 et Barberin. III, 42,
in quibus canones ordine singulari scripti ex vetusta
fortasse et ignota sylloge excipiuntur. Per litteras BB.
significatur editio basiliana Maurinorum.

In prol. l. 1, σοφίαν σοφία vatic. 9, 11, plerique
ed. libri; ceteri codd. om. σοφίαν inter quos colsin.

quatuor, reg. tres, ipse cod. Alexandr. cf. Prov. XVII,
28. — l. 2, καὶ τοὺς ἀσέβους σοφίζει vatic. 7; τοὺς ἀνό-
ητους vatic. 9. — τῆς φιλοσόφου ψυχῆς lb. — l. 3, καὶ εἰς
Pedal. — l. 4, ἡμῶν διδασκ. vatic. 9. — ἀποκρίνεσθαι No-
mocan. περὶ τοῦ ἀποκριν. vatic. 7, unus paris. — l. 5, καὶ
ante ἐπισκέψασθαι om. BB. — καὶ εἴτε τι lb. vatic. 9,
in quo mox παρὰ om. — ἐπιμνησθαι vatic. 7. — οἷς ἐδω-
δάχθημεν lb.

Can. I, l. 8, τὰ μὲν. . . ζητήματα vatic. 13. —
l. 9, ἐνεχθῆναι column. trapez. vallicell. vatic. 7, alique
codd. magno consensu, aiunt BB. ἐνεχθῆναι vat. 9;
διενεχθῆναι vulgo. — l. 11, τὸν μέγαν om. vallicell. va-
tic. 13, immo sexdec. parisiens. apud BB. sed confer

- κατ' αὐτὴν τὴν πίστιν ἀπὸλλετρωμένους. Σχίσματα δὲ, τοὺς δι' αἰτίας τινὰς ἐκκλησιαστικὰς, καὶ
 15 ζητήματα ἰσχυρὰ πρὸς ἀλλήλους διενέχοντες. Παρασυναγωγὰς δὲ, τὰς συνάξεις τὰς παρὰ τῶν
 ἀνοσιδάντων πρεσβυτέρων ἢ ἐπισκόπων καὶ παρὰ τῶν ἀπαιδευτῶν λαῶν γινόμενας, εἰς αἷ τις
 ἐν πταίσματι ἐξιτασθεὶς, ἐπισχέδῃ τῆς λειτουργίας, καὶ μὴ ὑπέκνῃ τῆς κανόνου· ἀλλ' ἑαυτῷ
 ἐξεδίχῃ τὴν προορίαν καὶ τὴν λειτουργίαν, καὶ συναπῆλθον τούτῳ τινὲς καταλιπόντες τὴν καθο-
 20 λικὴν ἐκκλησίαν, παρασυναγωγὴ τὸ τοιοῦτο. Σχίσμα δὲ, τὸ περὶ τῆς μετανοίας διαφέρως ἔχειν πρὸς
 τοὺς ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας. Αἵρεσις δὲ, εἰς ἣ τῶν Μανιχαίων καὶ Οὐαλεντινῶν καὶ Μαρκιονι-
 στῶν, καὶ αὐτῶν τούτων τῶν Πεπουζηνῶν· εὐδὲς γὰρ περὶ αὐτῆς τῆς εἰς Θεὸν πίστεως ἴστιν ἡ
 διαφορὰ. Ἐδοξε τοίνυν τοῖς ἐξ ἀρχῆς, τὸ μὲν τῶν αἰρετικῶν παντελῶς ἀδιτήσθαι· τὸ δὲ τῶν
 ἀποσχισάντων, ὡς ἔτι ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἔντων, παραδέξασθαι τοὺς ἐν ταῖς παρασυναγωγαῖς,
 μετανοήσας ἀξιολόγῳ καὶ ἰπιστοφῇ βελτιωθέντας, συνάπτεσθαι πάλιν τῇ ἐκκλησίᾳ, ὥστε πολλὰ-
 25 κίς καὶ τοὺς ἐν βαθμῇ, συναπείθοντας τοῖς ἀνοσιδάντοις, ἐπειδὴν μεταμεληθῶσιν, εἰς τὴν αὐτὴν
 παραδέχασθαι τάξιν. Οἱ τοίνυν Πεπουζηνοὶ προδήλως εἰσὶν αἰρετικοί· εἰς γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
 ἐβλασφήμησαν, Μοντανῷ καὶ Πρίσκιλλῃ τὴν τοῦ Παρακλήτου προσεγορίαν ἀσεμίτως καὶ ἀναισχύν-
 τως ἐπισημίσαντες· εἴτε οὖν ὡς ἄνθρωποις διεποιοῦντες, κατάκριτοι, εἴτε ὡς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
 τῇ πρὸς ἀνθρώπους συγκρίσει καδυβρίσαντες, καὶ εἴτω τῇ αἰωνίῳ καταδίκη ὑπεύθυνος, διὰ τὸ
 30 ἀσυγχώρητον εἶναι τὴν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημίαν. Τίνα οὖν λόγον ἔχει τὸ τούτων βάπτι-
 σμα ἐγκριθῆναι, τῶν βαπτισάντων εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Μοντανὸν ἢ Πρίσκιλλαν; εὐ γὰρ
 ἐβαπτίσθησαν οἱ μὴ εἰς τὰ παραδεδομένα ἡμῖν βαπτισθέντες· ὥστε, εἰ καὶ τὸν μέγαν Διονύσιον
 τοῦτο παρήλαθεν, ἀλλ' ἡμῖν εὐ φυλακτέον τὴν μίμησιν τοῦ σφάλματος· τὸ γὰρ ἄτοπον, αὐτάδην

autem eos qui propter aliquas ecclesiasticas causas et medicabiles quaestiones inter se dissident. Illegitimos autem conventus, congregationes quae fiunt a rebellibus presbyteris vel episcopis et a populis minime doctis: ut si quis peccavisse convictus, sit a sacra obeundi ministerio prohibitus, et is canonibus se non submitit, sed sibi praesulatum et sacrum ministerium attribuit, et quidam una cum eo recesserunt, relicta Ecclesia catholica, is est illegitimus conventus. Schisma autem est, de poenitentia dissentire ab illis qui sunt ex Ecclesia. Haeresis autem est, ut Manichaeorum et Valentinorum et Marcionistarum, et horum ipsorum Pepuzenorum. Statim enim de ipsa in Deum fide est dissensio. Visum est ergo antiquis (1), baptismum quidem haereticorum omnino reliccere; schismaticorum vero, ut qui adhuc sint Ecclesiae, admittere; eos autem qui sunt in parasynagogis et illegitimis conventibus, convenienti poenitentia et conversione correctos, rursus Ecclesiae coniungere, adeo ut saepe et illi qui in gradu collocati cum rebellibus abierunt, postquam eos poenituerit, in eundem ordinem admittantur. Pepuzeni ergo sunt aperte haeretici. In sanctum enim Spiritum blasphemarunt, Montano et Priscillae Paracleti appellationem nefarie et impudenter attribuentes. Sive ergo ut qui homines in deos referant, sunt condemnandi, sive ut Spiritum sanctum per comparisonem cum hominibus iniuria afficiant, sic quoque sunt aeternae condemnationi obnoxii, quod condonari non possit blasphemia in Spiritum sanctum. Quamnam ergo habet rationem cur verum eorum baptismum habeatur, qui in Patrem et Filium et Montanum Priscillamve baptizant (2)? non enim baptizati sunt, qui non iuxta ea quae nobis tradita sunt, baptizati fuerunt. Quare etiamsi hoc magnum Dionysium latuit, nobis tamen non est servanda erroris imitatio. Ipsa enim absurditas est omnibus aperta et evidens, qui modo rationis vel

semel et iterum infra. ἐκκλησίαν vatic. 7. — l. 15, τὰς παρασυναγωγὰς trapez. — l. 17, μὴ ὑποκέντη vatic. 7. — l. 19, τοιοῦτον Rhall.

Lin. 20, μαρκιωνιστῶν vatic. 11. — l. 21, ἴστιν om. vat. 7. — l. 22, Hervetus τοῖς αὐτοῖς ἐξ ἀρχῆς non legit. — l. 23, ἀποσχισθέντων cum plerisque edit. Nomocan. ἀποσχιστῶν colslin. 1; τῶν ἀποσχιστῶν ὡς αὐτοὶ τὰ vatic. 9. — l. 24, τὴν καθολικὴν ἐκκλ. vat. 7. — l. 25, ἐπειδὴν δὲ vett. edd. —

εἰς τὴν αὐτὴν column. — ἐβλασφημῶν Ibid. — l. 29, καδυβρίσαντες Pedal. et vett. edd.

Lin. 1, βάπτ. ἐγκληθῆναι vatic. 7. — καὶ περισπῶντες nonnulli codd. et Rhall; Idem in marg. καὶ οὖν καὶ ἅγιον πνεῦμα, μοντανὸν καὶ πρίσκ. — l. 2, οἱ μὴ εἰς τὰ παραδ. cum Rhall et vaticanis; ceteri οἱ εἰς τὰ μὴ παραδ. — l. 3, παρήλαθεν vatic. 7, 11, vallicell. column. trapez. — l. 4, πρόσκειται καὶ οἱ καθ' αὐτοὺς li καὶ vallicell.

πρόηλον καὶ πᾶσιν ἐναργεῖς, οἷς τι καὶ μικρὸν τοῦ λογίζεσθαι μέτεστιν. Οἱ Καθαροὶ καὶ αὐτοὶ τῶν ἀπισχωμένων εἰσὶ. Πλὴν ἀλλ' ἰδοὺ τοῖς ἀρχαίοις, τοῖς περὶ Κυπριανὸν λίγω καὶ Φερμιλιανὸν τὸν 5 ἡμέτερον, τοὺτους πάντας μὲν ψήφῳ ὑποβαλεῖν, Καθαροὺς καὶ Ἐγκρατίτας καὶ Ὑδροπαραστά-
τας, διότι ἡ μὲν ἀρχὴ τοῦ χειρισμοῦ διὰ σχίσματος γέγονεν· οἱ δὲ τῆς ἐκκλησίας ἀποστάτες,
οἵ κ' εἰσι ἔσχον τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ἑαυτοῖς. Ἐπέλιπε γὰρ ἡ μετάδοσις τῇ διακο-
πῇ τὴν ἀκολουθίαν· οἱ μὲν γὰρ πρῶτοι ἀναχωρήσαντες, παρὰ τῶν πατέρων ἔσχον τὰς χειρο-
τονίας· καὶ διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν αὐτῶν, εἶχον τὸ χάρισμα τὸ πνευματικόν· οἱ δὲ ἀπορ- 10
ραγόντες, λαϊκοὶ γενόμενοι, οὔτε τοῦ βαπτίζειν, οὔτε τοῦ χειροτονεῖν εἶχον τὴν ἐξουσίαν, οὔκ' εἰ
δυνάμενοι χάριν Πνεύματος ἁγίου ἑτέροις παρέχειν, ἥς αὐτοὶ ἐπεπόνησαν. Διὸ, ὡς παρὰ λαϊκῶν
βαπτίζομένους τοὺς παρ' αὐτῶν, ἐκίλευσαν ἐρχομένους ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν, τῷ ἀλτθινῷ βαπτίσματι
τῇ τῆς ἐκκλησίας ἀνακαθαίρεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ ὅλως ἰδοὺ τισι τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν, οἰκονομίας
ἔκκα τῶν πολλῶν, δεχθῆναι αὐτῶν τὸ βάπτισμα, ἔστω δεκτὸν· τὸ δὲ τῶν Ἐγκρατιτῶν κακούργημα 15
κεῖται ἡμᾶς δεῖ, ὅτι, ἵνα αὐτοὺς ἀπροσδέκτους ποιήσωσι τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐπιχείρησαν λοιπὸν ἰδίῳ προ-
καταλαμβάνειν βαπτίσματι ἄθεν· καὶ τὴν συνήθειαν τὴν ἑαυτῶν περιχάραξαν. Νομίζω τοίνυν, ὅτι
ἐπειδὴ οὐδὲν ἐστὶ περὶ αὐτῶν φανερώς διαγορευμένον, ἡμᾶς προσέκειν ἀθετεῖν αὐτῶν τὸ βάπτισμα·
κᾶν τις ἢ παρ' αὐτῶν εὐληθῶς, προσιώντα τῇ ἐκκλησίᾳ βαπτίζειν. Ἐὰν μὲντοι μέλλῃ τῇ καθόλου
οἰκονομίᾳ ἐμπόδιον ἔσσεσθαι τούτο, πάλιν τῷ ἰδεῖ χρηστέον, καὶ τοῖς οἰκονομήσασιν τὰ κατ' ἡμᾶς 20
πατράσιν ἀκολουθεῖν· ὑπορῶμαι γὰρ μήποτε, ὡς βουλέμεθα ὁκηρεῖς αὐτοῖς περὶ τὸ βαπτίζειν
ποιῆσαι, ἐμπόδισωμεν τοῖς σωζομένοις διὰ τὸ τῆς προτάσεως αὐστηρόν. Εἰ δὲ ἐκεῖνοι φυλάσσουσιν
τὸ ἡμέτερον βάπτισμα, τούτο ἡμᾶς μὴ δυσωπεῖτω· οὐ γὰρ ἀντιδιδόναι αὐτοῖς ὑπεύθυνοι χάριν ἴσμεν,

parva ex parte sunt participes. Cathari sunt et ipsi ex illis qui sunt abscissi. Verum antiquis visum est, Cypriano dico et nostro Firmiliano, eos omnes uni calculo subicere, Catharos et Encratitas et Hydroparastatas: quoniam separationis quidem principium per schisma factum est: qui autem se ab Ecclesia abinexerunt, non habebant amplius in se gratiam sancti Spiritus. Defecit enim traditio, interrupta continuatio: qui enim primi recesserunt, ordinationem a patribus habebant, et per manuum impositionem habebant spiritualem gratiam. Qui autem resecti sunt, laici effecti, nec baptizandi, nec ordinandi habent potestatem, ut qui non possint amplius Spiritus sancti gratiam aliis quoque praeberē, a qua ipsi exciderunt. Quare eos qui ab ipsis baptizati erant, tanquam a laicis baptizatos, iusserunt, ad Ecclesiam venientes, vero Ecclesiae baptismo expurgari. Sed quoniam nonnullis Asiaticis omnino visum est propter multorum oeconomiam et dispensationem, eorum baptismum suscipi, suscipiatur. Encratarum autem facinus oportet nos intelligere, niidrum, ut se reddant non suscipiendos ab Ecclesia, aggressi sunt deinceps proprio baptismate praecoccupare (4). Unde suam quoque consuetudinem deleverunt. Existimo ergo, quod quoniam nihil est de his aperte dictum, oportet nos eorum baptismum abrogare, et si quis ab eis acceperit, eum ad Ecclesiam accedentem baptizare. Quod si hoc universali oeconomiae sit impedimento futurum, rursus consuetudine utendum est, et sequi oportet patres, qui quae ad nos pertinent, providerunt. Vereor enim ne dum illos volumus circa baptismum tardos facere, eos qui servantur, impediamus propter sententiae severitatem. Sin autem illi nostrum baptismum servant, hoc ne

οἱ Καθ. Nomocan. in quo paulo ante mendosissime: εἰς τι καὶ μικρὸν.—l. 7, post ὑποβαλ. plerique edd. inter quos Rhallii addunt καὶ ἀποστατικὰς quod om. vallicell. paris. omnes, tacenteque interpretes.

Lin. 10, ἀποραγόντες vatic. 7, vallicellian.—l. 11, εἶχον ἐξουσίαν οὔτε δύναντες Rhallii, quo fultus codice, nescio. Abiit vero in singularia, ne barbara dicam, barberin. οὔτε τὸ βαπτίζειν, οὔτε τὸ χειροτονεῖν, εἶχον τὴν ἐξουσίαν, οὔκ' εἰσι δυνάμενοι, et mox τοὺς ἐξ αὐτῶν ἐρχ. εἰς τὴν ἐκκλ. ἐκίλευσαν.—l. 13, τοὺς παρ' αὐτῶν om.

vatic. 7.—l. 13, ἐγκρατ. κακούργημα lb.—l. 18, διαγορευόμενον barber.—l. 19, ὑπὲρ αὐτῶν id.—τοῦτον ἀναβαπτίζειν column. vallicell.—μᾶλλον BB.—τῇ καθόλου καὶ ἐκκλησίᾳ ἢ οἴκῳ. trapex.

Lin. 20, ἐμπόδιον γίνεσθαι vatic. 7. τούτῳ id. et trapex. τούτοις barber.—l. 21, μέτε ως βουλ. id.—περὶ τὸ βάπτισμα id.—l. 22, αὐστηρόν, hic prolixam BB. claudunt parenthesis emergentem a particulis: εἰ μὲντοι: sed inde statim apodosis εἰ δὲ ἐκεῖνοι aperto vinculo cum praecedenti protasi aptatur.—l. 24, τοῦ

ἀλλὰ δευλείειν ἀκριβεῖα κανόνων. Παντί δὲ λόγῳ τυπωθήτω, τοῖς ἐπὶ τὸν βαπτισμὸν ἐκείνων προσ-
 25 ερχομένους χρίσθαι ὑπὸ τῶν πιστῶν ὁπλονέτι, καὶ οὕτω προσίεναι τοῖς μυστηρίοις. Οἶδα δὲ ἔτι
 τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς περὶ Ζώων καὶ Σατερνίνον, ἀπ' ἐκείνης ὄντας τῆς τάξεως, προσεδεξάμεθα
 εἰς τὴν καθέδραν τῶν ἐπισκόπων ὥστε τοῖς τῷ τάγματι ἐκείνων συνημμένους, οὐκέτι δυνάμεθα
 διακρίνειν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, εἶναι κανόνα τινὰ τῆς πρὸς αὐτοῖς κοινωνίας ἐκδόμενοι, διὰ τῆς τῶν
 ἐπισκόπων παραδοχῆς.

30 β'. Ἡ φθείρασα κατ' ἐπιτήδευσιν, φόνου δίκην ὑπέχει· ἀκρβολογία δὲ ἐκμεμερφωμένον καὶ ἀνε-
 ξικονίστου παρ' ἡμῖν οὐκ ἔστιν· ἐνταῦθα γὰρ ἐκδικεῖται εὐ μόνον τὸ γεννηθισόμενον, ἀλλὰ καὶ
 αὐτὴ ἡ αὐτῇ ἐπιβουλεύσασα· διότι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐναπεθνήσκουσι ταῖς ταιαύταις ἐπιχειρήσεσιν αἱ γυ-
 ναῖκες. Πρέσβις δὲ τούτῳ καὶ ἡ φθέρᾳ τοῦ ἐμβρύου, ἕτερος φόνος κατὰ γε τὴν ἐκείνων τῶν ταῦτα
 τολμῶντων. Δεῖ μέντοι μὴ μέχρι τῆς ἐξόδου παρατείνειν αὐτῶν τὴν ἐξομολόγησιν, ἀλλὰ δέχεσθαι
 3 μὲν τὸ μέτρον τῶν δέκα ἡμερῶν· ἐρίζειν δὲ μὴ χρόνον, ἀλλὰ τρόπον τῆς μετανοίας τῶν θραπείαν.

γ'. Διάκονος μετὰ τὴν διακονίαν πορνείας, ἀπόβλητος μὲν τῆς διακονίας ἔσται· εἰς δὲ τὸν
 τῶν λαϊκῶν ἀπωσθεὶς τόπον, τῆς κοινωνίας οὐκ εἰσρχέσεται· διότι ἀρχαῖος ἐστὶ κανὼν, τοὺς ἀπὸ
 βαθμοῦ πεπτωκότας, τούτῳ μόνῳ τῷ τρόπῳ τῆς κολάσεως ὑπεβάλλεσθαι, ἀκολουθισάντων, εἰς οἰ-
 10 μάται, τῶν ἐξ ἀρχῆς τῷ νόμῳ ἐκείνῳ τῷ, οὐκ ἐκδικήσεις δις· ἢ τὸ αὐτὸ καὶ δι' ἑτέραν δὲ αἰ-
 τίαν, ὅτι ὁ μὲν ἐν τῷ λαϊκῷ ὄντες τάγματι, ἐκβεβλημένοι τοῦ τόπου τῶν πιστῶν, πάλιν εἰς τὸν
 ἀφ' οὗ ἐξέπεσον τόπον ἀναλαμβάνονται. Ὁ δὲ διάκονος ἀπαξ ἔχει διαρκῆ τὴν δίκην τῆς καθαιρέ-
 σεως ὡς εὖν οὐκ ἀποδομένης αὐτῷ τῆς διακονίας, ἐπὶ ταύτης ἔστησαν μόνος τῆς ἐκδικήσεως.

nobis aegre sit: neque enim illis gratiam reddere tenemur, sed canonum exactae observationi servire. Omni
 autem ratione statuatur, ut qui ex illorum baptismo accedunt, ungantur scilicet coram fidelibus, et sic ad
 mysteria accedant. Scio autem, quod fratres illos Zoinum et Saturninum, qui erant ex eorum ordine, in epi-
 scoporum cathedram suscipimus. Quare eos qui illorum ordini coniuncti sunt, non amplius possumus ab
 Ecclesia separare, qui scilicet communionis cum ipsis quasi canonem quemdam, episcopos suscipiendo, edi-
 derimus.

II. Quae de industria fetum corrumpit, caedis poenas luat. De formato autem vel informi subtilius a nobis
 non inquiritur: hic enim non solum quod nasciturum fuit, vindicatur, sed etiam ipsa quae sibi insidias
 paravit, quoniam ut plurimum eiusmodi inceptis una quoque mulieres intereunt. Hoc autem accedit fetus
 quoque interitus, altera caedes, eorum quidem certe, qui haec audent, existimatione. Oportet autem non
 usque ad obitum eorum confessionem extendere, sed decem quidem annorum mensuram admittere; definire
 autem non tempore, sed modo poenitentiae, medicinam.

III. Diaconus post diaconatum fornicatus, a diaconatu quidem elicietur, in laicorum autem locum ex-
 trusus, a communione non arcebitur: quoniam antiquus est canon, ut qui a gradu exciderunt, hoc solum
 punitionis modo puniantur: praeiis, ut existimo, legem illam secutus: «Non vindicabis bis in idipsum;»
 et etiam propter aliam causam, quod qui sunt quidem in ordine laico, a loco fidelium electi, rursus in eum
 ex quo ceciderunt, locum recipiuntur. Diaconus semel habet quod sufficiat, depositionis iudicium. Quo-
 niam igitur restituitur ei diaconatus, in ea sola poena steterunt. Haec quidem sunt quae ex constitutionibus

μὲν καὶ κανόνων vatic. 9. — ἀπὸ τῶν βαπτισμάτων vat. 7, Nomocan. ἐπὶ τῷ βαπτισμῷ ἐκείνῳ trapes. et quidam
 paris. ἐπὶ τῶν βαπτισμῶν vett. ed. Pedal. — l. 25, ἐπὶ τῶν
 πιστῶν vatic. 7. — l. 26, περὶ ζῶν pauci codd. cum Nomo-
 can. et vett. edit. ἰζῶν BB cum colslin. 1, duob. reg.
 ζῶν vaticell. ζῶν barber. ἰζῶν column. ἰζῶν, ζῶ-
 νιον alii. — σατερνίνον vatic. 9. — l. 27, εἰς τὴν τάξιν καὶ
 καθ. column. — τάγματι ἐκείνῳ vett. ed.

Can. II, l. 30, φθέρ. cum Rhalli et vatic. nostris,
 et om. BB. — κατ' ἐπιτήδευσιν vatic. 7. — l. 1, γεννησόμενον.

ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ αὐτῇ ἐπιβουλεύσας vatic. 7, 9, 15, cum
 nonnullis reg. — l. 3, κατὰ γε τ. ἐκείν. om. vatic. 7. —
 l. 5, μὲν τὸ μέτρον consentiunt hoc loco codd. iuxta
 BB, qui mirantur in editis legi: μετὰ τὸν μέτρον; Rhalli
 μὲν μετὰ μέτρ. vatic. 7 μετὰ μὲν τῷ μέτρῳ.

Can. III, l. 7, τοὺς ἀποσπώμενους οὐκ ὀνόματι βαθμοῦ
 vatic. 7; — l. 8, μόνον τῆς κολάσεως id. — l. 9, Nahum I, 9.
 — l. 14, συνημμένους vaticell. — συνημμένους τῆς παρ-
 χίας vatic. 7, duo vett. libri apud BB. Respicit autem
 Basilii in superioribus ad can. apostolor. 25.

Ταῦτα μὲν οὖν τὰ ἐν τῶν τύπων· καθόλου δὲ ἀληθέστερόν ἐστιν ἴαμα ἢ τῆς ὁμαρτίας ἀναχώρησις· ὥστε ὁ διὰ σαρκὸς ἡδονὴν ἀδιτήσας τὴν χάριν, διὰ τοῦ συντριμμοῦ τῆς σαρκὸς καὶ πάσης δουλαγωγίας, τῆς κατ' ἐγκράτειαν, ἀποστάς τῶν ἡδονῶν, ὑφ' ὧν κατεστράφη, τέλειαν ἡμῖν παρέξει 15 τῆς ἰατρειῶς αὐτοῦ τὴν ἀπόδειξιν. Ἀμφότερα τοίνυν εἶδέναι ἡμᾶς δεῖ, καὶ τὰ τῆς ἀκριβείας καὶ τὰ τῆς συνηθείας· ἐπεσθαι δὲ ἐπὶ τῶν μὴ καταδειξαμένων τὴν ἀκρότητα τῷ παραδοθέντι τύπῳ.

δ. Περὶ τριγάμων καὶ πολυγάμων τὸν αὐτὸν ὥρισαν κανόνα, ἐν καὶ ἐπὶ τῶν διγάμων ἀναλόγως· ἵνα αὐτὸν μὲν γὰρ ἐπὶ τῶν διγάμων, ἄλλοι δὲ δύο ἔτη, τοὺς δὲ τριγάμους ἢ τρισὶ καὶ τετράσι πολλάκις ἔτισιν ἀφορίζουσιν. Ὀνομάζουσιν δὲ τὸ τοιοῦτον οὐκ ἔτι γάμον, ἀλλὰ πολυγαμίαν, 20 μᾶλλον δὲ πορνείαν κεκλασμένην· διὸ καὶ ὁ Κύριος τῇ Σαμαρείτιδι πέντε ἀνδρας διαμεψάσθ' ἐν νῦν, φησὶν, ἔχεις οὐκ ἔστι σου ἀνὴρ· ὡς οὐκέτι ἀξίων ἔντων τῶν ὑπερεκπεσόντων τοῦ μέτρου τῆς διγαμίας τῷ τοῦ ἀνδρὸς ἢ τῆς γυναίκος καλεῖσθαι προσήματι. Συνήθειαν δὲ κατελάβωμεν ἐπὶ τῶν τριγάμων πενταετίας ἀφορισμὸν, οὐκ ἀπὸ κανόνων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τῶν προειληφόντων ἀκολουθίας. Δεῖ δὲ μὴ πάντα αὐτοὺς ἀπείργειν τῆς ἐκκλησίας, ἀλλ' ἀκροάσεως αὐτοῖς ἀξιοῦν ἐν δύο που ἔτι- 25 σιν ἢ τρισὶ, καὶ μετὰ ταῦτα ἐπιτρέπειν συστήκειν μὲν, τῆς δὲ κοινωνίας τοῦ ἀγαθοῦ ἀπέχισθαι, καὶ εὕτως ἐπιδειξαμένους καρπὸν τινὰ μετανόιας ἀποκαθιστᾶν τῷ τόπῳ, τῆς κοινωνίας.

ε. Τοὺς δὲ ἐπὶ ἐξόδῳ μετανοούντας τῶν αἰρετικῶν δέχεσθαι χρὴ· δέχεσθαι δὲ δηλονότι οὐκ ἀκρίτως, ἀλλὰ δοκιμάζοντας· εἰ ἀληθινὴν ἐπιδείκνυνται μετάνοιαν, καὶ εἰ τοὺς καρποὺς ἔχουσι μαρτυ- 30 ρούντας τῇ πρὸς τὸ σωθῆναι σπουδῇ.

ς. Τῶν κανονικῶν τὰς πορνείας εἰς γάμον μὴ καταλογίζεσθαι, ἀλλὰ παντὶ τρόπῳ διασπᾶν αὐτῶν τὴν συνάφειαν· τοῦτο γὰρ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ πρὸς ἀσφάλειαν λυσitteλές, καὶ τοῖς αἰρετικαῖς εὐδοῖται κατ' ἡμῶν λαβὴν, ὡς διὰ τὴν τοῦ ἀμαρτανεῖν ἀδείαν ἐπισπωμένους πρὸς ἑαυτοὺς.

habentur. In summa autem verior est medicina, recessus a peccato. Quare qui propter carnis voluptatem gratiam vilipendit, per carnis afflictionem, et in omnis generis servitutem se redigens per abstinentiam a voluptatibus a quibus fuit oppugnatus, perfectam suae curationis demonstrationem efficiet. Nos ergo utrumque scire oportet, et quae sunt summi iuris, et quae sunt consuetudinis; sequi autem in his quae summum ius non admittunt, formam traditam (7).

IV. Trigamorum et polygamorum eundem canonem deflittere, quem in digamis, servata proportione: annum quidem in digamis, alii vero duos annos. Trigamos autem saepe tribus et quatuor annis segregant. Illi autem non amplius coniugium, sed polygamiam appellant vel potius moderatam fornicationem. Et ideo Dominus Samaritanae quae quinque maritos iam habuerat: «Quem nunc, inquit, habes, non est maritus,» nempe quod digni non sint, qui a digamiae mensura exciderunt, ut vel mariti vel uxoris nomine appellentur. Consuetudine autem accepimus in trigamis quinquennii segregationem, non a canone, sed eos qui praecesserunt sequentes. Oportet autem non eos omnino arcere ab Ecclesia, sed dignari auditione duobus vel tribus annis: et postea permitti quidem consistere (seu in fidelium esse congregatione), a boni tamen communione abstinere, et sic postquam poenitentiae fructum ullum ostenderit, communionis loco restituere.

V. Haereticos, qui in excessu e vita poenitentiam agunt, recipere oportet: recipere autem, non sine iudicio, sed examinantes an veram poenitentiam ostendant, et si fructus habent qui salutis studium testificentur (8).

VI. Canoniarum (9) fornicatio pro matrimonio non reputetur, sed earum coniunctio omnino divellatur, hoc enim et Ecclesiae ad securitatem est utile, et non dabit haereticis adversus nos ansam, quod propter peccandi libertatem ad nos attrahamus.

Can. IV, l. 18, ὥρισαν Hervetus, edd. vett. Pedal. Nomocan. contra omnes codd. sed concordat cum verbo l. 23, κατελάβωμεν — ἐπὶ διγάμων, ἄλλοι simillium errore barber. — l. 21, κεκλασμένην barber. — ἀμεψάσθαι vallicell. πέντε ἀνδρας ἔσχεις καὶ νῦν ὃν ἔχεις barber.

cf. Ioan. IV, 18. — l. 22, τῶν περιπεσόντων lb. — l. 23, κατελάβωμεν vallic. 9. — ἀφορίζ. vallic. 7. — l. 24, καὶ ἑξ ἔτη.

Can. V, τοὺς ἐπὶ τῷ ἐξ. Nomocan. — μετανοούντας; αἰρετικούς vallic. 9. — τὴν ψῆφον τῆς μετανόιας Iraper.

ζ'. Ἀρένοφθόροι καὶ ζωοφθόροι καὶ φονεῖς καὶ φαρμακεῖ καὶ μοιχεῖ καὶ εἰδωλελάτραι τῆς
 3 αὐτῆς καταδίκης εἰσὶν ἡξιωμένοι· ὥστε ἐν ἑαίς ἐπὶ τῶν ἄλλων τύπον, καὶ ἐπὶ τούτων φύλαξεν.
 Τεῖς δὲ ἐν τριάκοντα ἔτεσι μετανοήσαντας ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ, τὴν ἐν ἀγκυῇ ἔπραξαν, εὐκ ἀμφι-
 βάλλειν ἡμᾶς προσήκεν εἰς τὸ παραδείξασθαι· ἥτε γὰρ ἄγνοια συγγνώμης ἀξίους αὐτοὺς ποιῇ, καὶ
 τὸ ἐκείσιν τῆς ἐξαγορεύσεως, καὶ ἡ παράτασις ἐν τσοῦτῳ χρόνῳ γενομένη· σχιδὸν γὰρ ὅλην γε-
 νεὰν ἀνθρώπου παριδόσθαι τῇ Σατανᾷ, ἵνα παιδευθῶσι μὴ ἀσχημονεῖν· ὥστε κτεῖναι αὐτοὺς ἀνω-
 10 περδίτως διχθῆναι, μάλιστα εἰ καὶ θάνατα ἔχουσι δυσωποῦντα σευ τῇ εὐσπλαγχνίᾳ, καὶ βίον
 ἐπιδεικνυνται ἀξίον συμπαθείας.

η'. Ὁ ἀξίον παρὰ τὸν θυμὸν κατὰ τῆς ἑαυτοῦ γαμετῆς χρυσάμενος, φονεὺς ἐστί. Καλῶς δὲ με
 ὑπὸ μνησας καὶ ἀξίως τῆς σεαυτοῦ συνείσεως, εἰπεῖν περὶ τούτων πλατύτερον, διέτι πολλὰ ἐν τοῖς
 ἐκουσίαις καὶ τοῖς ἀκουσίαις διαφεραί. Ἀκουσίαι μὲν γὰρ ἐστί παντελῶς καὶ πῶρρω τεῦ κατάρξαντες,
 13 τὸ, ἀκοντίσαντα λίθον ἐπὶ κίονα, ἢ δένδρον, ἀνθρώπου τυχεῖν· ἡ μὲν γὰρ ἐρμὴ ἦν τὸ θηρίον ἀμύ-
 νασθαι, ἡ τὸν καρπὸν καταστῆσαι· ὑπέβη δὲ αὐτομάτως τῇ πληγῇ κατὰ πάροδον ὁ παραπεσὼν, ὥστε
 τὸ τσιούτῳ ἀκούσιον. Ἀκούσιον μέντοι, καὶ εἰ τις βεβλόμενος ἐπιστρέψαι τινα, ἰμάντι ἢ ῥάβδῳ
 μὴ σκληρᾷ τύπτει, ἀπεθάνει δὲ ὁ τυπτόμενος· ἡ γὰρ πράξις ἐνταῦθα σκοπεῖται, ὅτι βελτιῶσαι
 ἐβούλετο τὸν ἁμαρτάνοντα, εὐκ ἀνελεῖν· ἐν τοῖς ἀκουσίαις ἐστί κακίονο ἐμοίως, τὸ ἀμυνόμενον τινα
 20 ἐν μάχῃ, ξύλῳ ἢ χειρὶ ἀφειδῶς, ἐπὶ τὰ καίρια τὴν πληγὴν ἐνεγκεῖν, ὥστε κακῶσαι αὐτόν, εὐκ
 ὥστε παντελῶς ἀνελεῖν, ἀλλὰ τοῦτο ἦδη προσεγγίζει τῇ ἐκουσίᾳ· ὁ γὰρ τσιούτῳ χρυσάμενος ὀργάνῳ
 πρὸς ἄμυναν, ἢ ὁ μὴ πεφεισμένως τὴν πληγὴν ἐπαγαγὼν, δῆλός ἐστι διὰ τὸ κεκρατῆσθαι ὑπὸ τοῦ πά-
 θους ἀφειδῶν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁμοίως καὶ ὁ ξύλῳ βαρεῖ, ἢ λίθῳ μείζονι τῆς δυνάμεως τῆς ἀν-

VII. Masculorum et animalium initores, et homicidae et venefici et adulteri et idololatrae, eadem condemnatione digni habentur. Quare quam in aliis habes formam, in iis quoque serva. Eos autem qui in xxx annis (10) poenitentiam egerunt, propter immunditiam quam ignorantia fecerunt, nos quidem nec eos esse recipiendos dubitare oportebat. Nam et ignorantia eos venia dignos facit, et spontanea confessio, et temporis diuturnitas: fere enim tota hominis aetate Satanae traditi sunt, ut discant non se turpiter gerere. Quamobrem iube eos absque dilatione suscipi, maximo si lacrymas habeant, quae tuam clementiam moveant, et vitam misericordia dignam ostendant.

VIII. Qui ob iracundiam adversus uxorem suam securi usus est, est homicida. Recte autem me admonuisti, et uti tuam sapientiam decuit, ut fusius de iis dicerem, quoniam multae sunt in voluntariis et involuntariis differentiae. Est enim omnino involuntarium et multum ab eo qui incoepit remotum, ut qui dum lapidem in canem vel arborem iaceret, hominem assequeretur. Et enim in animo erat bestiam propulsare, vel fructum excutere, ictum autem casu subiit is qui transiens occurrit. Quare hoc quidem certe est involuntarium. Involuntarium quoque est, si quis volens aliquem in melius convertere, loro vel virga non dura eum percutiat, mortuus autem sit qui percussus est, propositum enim hic consideratur, quod peccantem corrigere volebat, non autem interimere. Est illud quoque et ex involuntariis, ut quispiam in pugna se ligno vel manu acriter defendens in praecipuas partes ictum torqueat, ut eum laedat, non ut omnino interficiat. Sed hoc quidem ad voluntarium magis accedit. Qui enim eo instrumento ad se defendendum usus est, vel qui acriter minimeque parcens ictum inflixit, satis prae se tulit se animi perturbatione victum homini non perpercisse: similiter et qui ligno gravi, et qui lapide maiore, quam pro viribus humanis usus est, involun-

Can. VII, l. 6, οὐδ' ἀμφισβῆλλ. vatic. 13, BB, Nomocan.—l. 10, ἐκδυσωποῦντα vatic. 9.

Can. VIII, l. 14, καὶ ἀκουσίαις plerique ed.—l. 15, ἀκοντίσαντα cum vatic. 7, vallicell. plerisque paris. et BB. Vulgo ἀκοντίζοντα cum caeteris codd. τὸ ἀκοντίζειν... καὶ ἀνθρώπου τυχεῖν column.—l. 16, ὑπέβη εἰ vatic. 7.—παρὰπ. sine artic. Pedal.—l. 18, μὴ om. trapez. μὴ σκληρῶς column. vatic. 9, vallicell.—ἀπε-

θάνει cum pluribus vatic. et Rhall; ἀποθάνει val. 7, 9; ἀποθάνη vulgo, BB, Nomocan.—l. 19, ἵστιν ἐκείνῳ, τὸν οὖν ἀμυνόμεν. barber.—Ὁμοίως om. BB cum omnibus paris. et trapez. vatic. 7. column.—l. 20, ἀφειδῶς ὑπε- νίχαι χειρὶ τῇ πληγὴν barberin. ὥστε πλῆξαι val. 7.—l. 21, τσοῦτῳ χρυσ. val. 7. barber. column. vetl. ed. BB.—l. 23, μὴ φειδομένης vatic. 7.—καὶ ὁ λίθῳ column. BB.—λ. μείζονος barber.—l. 26, ἄλλο μέντοι et mox ἄλλο

θραπίντες χρησάμενος, τοῖς ἀκουσίοις ἐναριθμεῖται, ἄλλο μὲν τι προελέμενος, ἄλλο δὲ τι ποιήσας. Ἰπὸ γὰρ τοῦ θυμοῦ τοιαύτην ἵνεγκε τὴν πληγὴν, ὥστε ἀνελεῖν τὸν πληγέντα· καίτοι ἡ σπουδὴ τῶν 25 αὐτῶ συντρίφαι τυχόν, οὐχὶ δὲ καὶ παντελῶς θανατῶσαι· ὁ μὲντοι ξίφει χρησάμενος, ἡ ὀπίσκειν τοιαύτω, εὐδεμίαν ἔχει παραίτησιν, καὶ μάλιστα ὁ τὴν ἀξίνην ἀκοντίσας; καὶ γὰρ οὐδὲ ἀπὸ χειρὸς φαίνεται πλήξας, ὥστε τὸ μέτρον τῆς πληγῆς ἐπ' αὐτῷ εἶναι, ἀλλ' ἐκόντισιν, ὥστε καὶ τῇ βάρει τοῦ σιδήρου, καὶ τῇ ἀκμῇ, καὶ τῇ διὰ πλείστου φορᾷ, ὀλεθρίαν ἀναγκαίως τὴν πληγὴν γενέσθαι. Ἐκούσιον δὲ, πάλιν παντελῶς, καὶ εὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἔχον, εἴεν ἔστι τὸ τῶν λήστων 30 καὶ τ' τῶν πολεμικῶν ἐφόδων· οὗτοι μὲν γὰρ διὰ χρήματα ἀναρροῦσι, τὸν ἔλεγχον ἀποφεύγοντες· οἱ τε ἐν τοῖς πολέμοις ἐπὶ φόβους ἔρχονται, οὔτε φοβῆσθαι, οὔτε σωφρονίσει, ἀλλ' ἀνελεῖν τοῖς ἐκαντισυμένους ἐκ τοῦ φανερῶ προαιρούμενοι· καὶ μὲντοι, κἄν δι' ἄλλην τινὰ αἰτίαν περιέρχον φάρμακόν τις ἐγκράσῃ, ἀνίλη δὲ, ἐκούσιον τιθέμεθα τὸ τοιαῦτον· οἷα ποιοῦσιν αἱ γυναῖκες πολλάκις ἐκασιδαιῖς τισὶ καὶ καταδύσμοις, πρὸς τὸ ἑαυτῶν φίλτρον ἐπάγεισθαι τινὰς πειράμεναι, καὶ προσδι- 5 δοῦσαι αὐτοῖς φάρμακα, σκοτώσιν ἐμπεισύντα ταῖς διανοαῖς· αἱ τοιαῦται τοῖνυν ἀνελούσαι, εἰ καὶ ἄλλο προελέμεναι, ἄλλο ἐποίησαν, ὅμως διὰ τὸ περιέρχον, καὶ ἀπηγορευμένον τῆς ἐπιτηδεύσεως, ἢ τοῖς ἐκουσίως φονεύουσι καταλογίζονται. Καὶ αἱ τοῖνυν τὰ ἀμβλωθρίδια διδοῦσαι φάρμακα, φονεύτριαι εἰσὶ καὶ αὐταί, καὶ αἱ διχόμεναι τὰ ἐμβρυοκτόνα δηλητήρια. Ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον.

β'. Ἡ δὲ τοῦ Κυρίου ἀπόφασις, κατὰ μὲν τὴν τῆς ἐννοίας ἀπολευδίαν, ἐξ ἴσου καὶ ἀνδράσ, 10 καὶ γυναῖξιν ἀρμόζει, περὶ τοῦ μὴ ἐξεῖναι γόμου ἐξίστασθαι, παρικτὸς λόγου κορνείας. Ἡ δὲ συνήθεια εὐχ εὐτως ἔχει· ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῶν γυναικῶν πολλὴν εὐρίσκειμεν ἀμφιβολογίαν, τοῦ μὲν ἀπο-

tarlis annumeratur, ut qui aliud quidem voluerit, aliud vero fecerit. Ira enim commotus eum ictum intulit ita ut percussum interficeret: quamquam is forte contendebat eum humi affligere et conterere, non autem penitus morte afficere. Qui autem ense vel aliquo alio eiusmodi usus est, nullam habet excusationem: et maxime, qui securim iaculatus est, neque enim manu percussisse videtur, ut in eo esset ictus moderatus, sed iaculatus est, ut et ferri gravitate et acie et vehementi per magnum spatium motu necessario fieret perniciosus ictus. Rursus autem omnino est voluntarium, et quod nullam habet dubitationem, quale est quod fit et a latronibus, et a bellicis incursionibus. Illi enim propter pecunias interimunt, caventes ne convincantur: et qui bella gerunt, ad caedes faciendas accedunt, non terrere, nec castigare, sed adversarios palam et ex professo interficere statuentes. Atqui, etsi propter aliquam aliam causam curiosam medicamentum quis miscuerit, et interfecerit, id inter voluntaria ponendum est, ut saepe faciunt mulieres, quae quibusdam incantationibus et amuletis, ad suum amorem aliquos attrahere conantur, et dant eis medicamenta, quae mentibus tenebras et caligiem offundunt. Hae ergo si interfecerint, etiamsi aliud volentes, aliud fecerint, tamen propter curiosum et prohibitum opus, inter voluntarios homicidas reputabuntur. Itaque, et quae abortum cientia praebent medicamenta, sunt et ipsae homicidae, sicut et quae solus necantia venena accipiunt. Haec quidem hucusque.

IX. Domini autem dictum secundum sententiae consequentiam ex aequo et viris et mulieribus convenit, quod non liceat a matrimonio discedere, praeterquam propter fornicationem. Consuetudo autem non ita habet, sed in mulieribus quidem multum accurate et diligenter observari invenimus, cum Apostolus quidem

εἰ ποιήσας plerique ed. ἄλλο μὲντοι προθυμούμενος barber. — l. 25, οὐχ ὥστε vatic. 7.; πληγὴν ἐξ ἧς τέθνηκεν ὁ πληγείς, καίτοι ἡ σπουδὴ vallicoll. καὶ τὸν πληγέντα velt. ed. Pedal. Nomocan. — l. 26, ὁ δὲ ξίφει barber. χρῆσ. οἰκιστικῶν trapez. — l. 28, τὸ ἀμπερον τῆς πληγῆς ib. — l. 29, ὀλεθρίως καὶ ib. — l. 30, οἷον om. vatic. 7. — l. 3, ἐφόδων vatic. 7. — διαφεύγοντες barber. — l. 9, αὐτοῖς ἵνα vult. — l. 3, καὶ ἄλλην τινὰ barberin. ἄλλην αἰτίαν φαρμ. τις ἐγκράσ. ἀνίλη δὲ vatic. 7. — l. 4, οἷον ποιοῦσιν vatic. 7, 9, barber. — l. 5, ἐκασιδαιῖς vatic. 7.

— id. mox cum barber. om. τινὰς, et lin. 6 τοῖνυν, solus vero lin. 9 om. εἰσὶ. — ταῦτα μ. ε. τοσοῦτον alibi ponit vatic. 9, qui canonem in tres dividit, ut sequatur statim 13, qui idem ac vulg. 13, tum 17 idem ac 11 editus, deinde sub illo titulo: ὅτι οὐ δεῖ ἀφίεναι τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, περὶ προγευόντων ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, ponit can. 9, his praemissis: ταῦτα μ. ε. τοσοῦτον. Quo quidem ordine haud praepostero, opinor, consequenter ac simul leguntur canones quibus homicidii poenae statuuntur.

στόλου λέγοντες, ὅτι ὁ κελλόμενος τῇ πέρῃ, ἐν σῶμά ἐστι· τοῦ δὲ Ἱερεμίου, ὅτι ἐὰν γένηται γυνὴ ἀνδρὶ ἑτέρῳ, οὐκ ἐπιστρέφει πρὸς τὸν ἄνδρα αὐτῆς, ἀλλὰ μαινεμένη μαυνθίσσεται. Καὶ πάλιν Ὁ ἔχων
 15 μοιχαλίδα, ἄφρων καὶ ἀσεβής. Ἡ δὲ συνθήκη καὶ μοιχεύοντας ἄνδρας, καὶ ἐν περνεῖαις ὄντας κατέχουσιν ὑπὸ γυναικῶν προστάσσει· ὥστε ἡ τῷ ἀφριμένῳ ἀνδρὶ συνοικίσα, οὐκ εἶδα εἰ δύναται μοιχαλὶς χρηματίζειν· τὸ γὰρ ἔγκλημα ἐνταῦθα τῆς ἀπολυσάσης τὸν ἄνδρα ἄπτεται, κατὰ ποίαν αἰτίαν ἀπίστη τοῦ γάμου· εἴτε γὰρ τυπτεμένη, μὴ φέρουσα τὰς πληγὰς, ὑπεμένειν ἐχρὶν μᾶλλον ἢ δια-
 20 ζευχθῆναι τοῦ συνοικούντος· εἴτε τὴν εἰς τὰ χρήματα ζημίαν μὴ φέρουσα, οὐδὲ αὕτη ἡ πρόστασις ἀξίολογος· Εἰ δὲ διὰ τὸ ἐν πορνείᾳ αὐτὴν ζῆν, οὐκ ἔχομεν ταῦτο ἐν τῇ συνθείᾳ τῇ ἐκκλησιαστικῇ τὸ παρατήρημα, ἀλλὰ καὶ ἀπίστου ἀνδρὸς χωρίζεσθαι οὐ προστάχθη γυνή, ἀλλὰ παραμένειν διὰ τὸ ἄδηλόν τῆς ἐκβάσεως. Τί γὰρ εἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις; Ὡστε ἡ καταλιπεῦσα, μοιχαλὶς, εἰ ἐπ' ἄλλον ἦλθεν ἄνδρα· ὁ δὲ καταλειφθεὶς, σύγγνωστός ἐστι, καὶ ἡ συνοικοῦσα τῷ τοιούτῳ οὐ κατακρίνεται. Εἰ μέντοι ὁ ὄντιρ ἀποστάς τῆς γυναικὸς, ἐπ' ἄλλην ἦλθε, καὶ αὐτὸς μοι-
 25 χός, διότι πειρὶ αὐτὴν μοιχευθῆναι, καὶ ἡ συνοικοῦσα αὐτῷ, μοιχαλὶς, διότι ἀλλότρινον ἄνδρα πρὸς ἑαυτὴν μετέστησεν.

ι. Οἱ ἐμνύοντες μὴ καταδέχουσιν τὴν χειροτονίαν, ἐξομνύμενοι μὴ ἀναγκαζίσθωσαν ἐπιερ-
 χεῖν· εἰ γὰρ καὶ δοκεῖ τις εἶναι κανὼν ὁ συγχωρῶν τοῖς τοιούτοις, ἀλλὰ πείρα ἔγνώκαμεν, ὅτι οὐκ εὐδοκῶνται εἰ παρορκήσαντες· σκοπεῖν δὲ δεῖ καὶ τὸ εἶδος τοῦ ὅρκου, καὶ τὰ ῥήματα, καὶ τὴν διώ-
 30 θεσιν ἀφ' ἧς ἐμνύονται, καὶ τὰς κατὰ λεκτὸν ἐν τοῖς ῥήμασι προσδίδας· εἰς ἐὰν μηδεμία ἢ μη-
 δαμῶθεν παραμυθία, χρητὴ παντελῶς ἐσὶν τοῖς τοιούτοις. Τὸ μέντοι κατὰ Σίβηρον πρᾶγμα, ὅτι τῶν ὑπὸ ταύτου χειροτονηθῆντα πρεσβύτερον, τοιαύτην τινα μὲν δοκεῖ παραμυθίαν ἔχειν (εἰ καὶ σοὶ συν-
 δοκεῖ), τὸν ἀγρὸν ἐκείνων τὸν ὑπεκείμενον τῇ Μισθείᾳ ὃ ἐπεκτρύχθη ὁ ἄνθρωπος, κίλευσον Μασά-

dicat, « quod qui adhaeret meretrici, sit unum corpus. » Hieremias autem : « Quod si fuerit mulier cum alio viro, non revertetur ad virum suum, sed polluta polluetur. » Et rursus : « Qui habet adulteram, stultus est et implus. » Consuetudo vero etiam adulteros viros, et in fornicationibus versantes, iubet a mulieribus retineri. Quare quae cum viro dimisso cohabitavit, nescio an possit adultera appellari. Crimen enim hic attingit mulierem, quae dimisit, quamnam ob causam a coniugio discessit. Sive enim pulsata, verbera non ferat, pati satius erat quam a coniuge separari; sive lucturam in pecuniis non ferens, nec ipsa est iusta excusatio; sin autem quod ipse vivat in fornicatione, non habemus hanc observationem in ecclesiastica constitutione, sed etiam infidels viri iusti est mulier non separari, sed manere propter incertitudinem eventus. « Quid enim scis, mulier, an virum alii servatura? » Quare, quae relinquit, est adultera, si ad alium virum accessit. Qui autem relictus est, est dignus venia, et quae ei cohabitavit, non ideo condemnatur (11). Sed si vir qui ab uxore discessit, accessit ad aliam, est et ipse adulter, quoniam facit eam adulterari, et quae ei cohabitavit est adultera, eo quod alienum virum ad se traduxit.

X. Qui iurant se ordinationem non accepturos, iurantes ne cogantur pelerare. Et si enim videatur esse aliquis canon qui eis concedit : experientia tamen cognovimus eos qui pelerarunt, felices exitus non habere. Consideranda autem sunt et species et verba iusiurandi et animus quo iurarunt, et quae sigillatim verbis addita sunt. Nam si nulla sit penitus excusatio, illi sunt omnino dimittendi. Severi autem negotium de presbytero ab eo ordinato, tale mihi videtur habere temperamentum, si ubi illudem videtur (12). Agrum illum Mithlae subiectum, cui homo addictus est, iube Masadis subesse: sic enim nec ille pelerabit

Can. IX, l. 13, 1 Cor. VI, 16; Jerem. III, 1; Prov. XVIII, 22. — l. 14, ὁ κατέχων barber. — l. 17, χρηματίζειν ita fere omnes codd. BB. χρηματίζας edit. — l. 18, μὴ φέρειν vulgata olim. — l. 19, εἰς χρήματα vatic. 7, trapez. — l. 20, ἐν πορνείᾳ vatic. 7. — οὐκ ἔχομεν id. column. — συνθείᾳ τῆς ἐκκλησίας vatic. 7. — l. 21, προσεγγ id. vet. edd. et Nomocanon.

— l. 22, 1 Cor. VII, 13, 16. — l. 23, ἵστι om. Rhall. — τοῦτο τοιοῦτο vet. edd.

Can. X, l. 29, οἱ ἐπιπορεύοντες vatic. 7, 9, vallicell. — l. 2, οὐκ σοὶ δοκεῖ vatic. 9. — l. 3, ἐπεκτρίχθη vatic. 16. μισθεῖα BB ex quat. codd. μετὰ κοιλία. 1, μεθὶ vallicell. etc. — οὐκ εὐδοκῶ BB, οὐκ εὐδοκῶ vatic. 7, 9, 13, vallicell. — l. 4, παρορκίαι vet. ed. delade μὴ non

δοὺς ὑποτελεῖν· εὐτὼ γὰρ κἀκεῖνος εὐ παρορκῆσαι μὴ ἀναχωρῶν τοῦ τόπου, καὶ ὁ Λογγίνος ἔχων τὸν Κυριακὸν μεθ' ἑαυτοῦ εὐκ ἐρτηρώσει τὴν ἐκκλησίαν, οὐδὲ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, διὰ τῆς ἀργίας, ὅ καταδικάσει, καὶ ἡμεῖς δεόμεν μὴ παρὰ καὶνάς ποιῆν τι, συμπεριφερόμενοι τῷ Κυριακῷ, οὐσάντι μὲν συμπαραμένειν Μινδάνοις, καταδεικνύοντες δὲ τὴν μετάθεσιν· ἡ γὰρ ἐπάνοδος φυλακὴ ἔσται τοῦ ἔρκου· τὸ δὲ εἶσαι αὐτὸν τῇ οἰκονομίᾳ, εἰς ἐπιτορκίαν αὐτῷ εὐ λογισθῆται, διὰ τὸ μὴ προσκίεσθαι τῷ ἔρκῳ, μηδὲ πρὸς βραχὺ ἀναχωρήσειν Μινδάνων, ἀλλὰ παραμένειν εἰς τὸ ἐφεῆς. Σεβόμεν δὲ, προσφαιζόμεν τὴν λήθην, ἡμεῖς συγχωρήσομεν, εἰπόντες, ὅτι τῶν κρυπτῶν γνωστῆς, εὐ περιώφεται 10 τὴν ἑαυτοῦ ἐκκλησίαν, ὑπὸ τριούτου λυμαινόμεν· ποιοῦντες μὲν ἀκακονίστως τὸ ἐξ ἀρχῆς, ἔρκῳ δὲ καταδισμεύοντες παρὰ τὰ εὐαγγέλια· παρορκεῖν δὲ διδάσκοντες δι' ὧν μετετίθη, ψευδομένῳ δὲ νῦν δι' ὧν τὴν λήθην σχηματίζεται. Ἐπειδὴ δὲ εὐκ ἰσμεν καρδιῶν κριταί, ἀλλ' ἐξ ὧν ἀκούομεν, κρύπτειν, δῶμεν τῷ Κυρίῳ τὴν ἐκδίκησιν, αὐτοὶ δὲ ἀδιακρίτως αὐτὸν δεξώμεθα, συγγνώμην δόντες ἀνδραπίκῃ πάθει τῇ λήθῃ.

ια'. Ὁ δὲ τὸν ἀκούσιον ποιήσας φόνον, ἀρκούντως ἐξεπλήρωσε τὴν οἰκνὴν ἐν τοῖς ἑνδεκά ἔτεσι, ὅπ- 15 λον γὰρ ὅτι ἐπὶ τῶν πληγέντων τὰ Μωσείως παρατηρήσομεν· καὶ τὸν κατακλιθεῖν μὲν ὑπὸ τῶν πληγῶν ὡς ἔλαβε, βαδίσαντα δὲ πάλιν ἐπὶ τῇ ῥάβδῳ αὐτοῦ, εὐ λογισόμεθα τιφονεῖσθαι· εἰ δὲ καὶ εὐκ ἐκάνιστη μετὰ τὰς πληγὰς, ἀλλ' εὐκ τῇ μὴ προελίσθαι αὐτὸν ἀνελεῖν, ὃ τυπτήσας, φο- 20 νευτὴς μὲν, ἀλλ' ἀκούσιος, διὰ τὴν πράξιν.

ιβ'. Τοῖς διγάμοις παντελῶς ὁ κανὼν τῆς ὑπερησίας ἀπέκλεισε.

ιγ'. Τοῖς ἐν πολέμοις φόνους εἰ πατέρις ἡμῶν ἐν τοῖς φόνοις εὐκ ἐλογίσαντο, ἡμεῖς δοκεῖ, συγ- 25 γνώμην δόντες τοῖς ὑπὲρ σωφροσύνης καὶ εὐσεβείας ἀμυνεμένοις· τάχα δὲ καλῶς ἔχει συμβουλεύειν, ὡς τὰς χεῖρας μὴ καθαρεῖς, τριῶν ἑτῶν τῆς κοινῆς μόντης ἀπέχεσθαι.

a loco non recedens, et Longinus habens secum Cyriacum, ecclesiam non deseret, nec suam animam propter otium damnabit, nec nos videbimur aliquid concedere praeter canones Cyriaco, qui se in Mindanis quidem permansurum iuravit, translationem autem suscepit. Reversio enim erit iurisiurandi observatio. Quod autem oeconomiae et dispensationi cesserit, id ei ad perliurium non imputabitur, quod non iurisiurando adiectum sit ne paululum quidem a Mindanis recessurum, sed deinceps permansurum. Severo autem oblivionem causanti nos condonabimus, dicentes quod occultorum cognitor non videbit suam ecclesiam ab eo damno affectam qui ab initio quidem fecit contra canones: iureiurando autem praeter evangelia se adstrinxit: eo autem quod translatus est, pelerare docuit, nunc autem mentitur quoniam oblivionem simulat. Quoniam autem non sumus cordium iudices, sed ex his quae audivimus, iudicamus, demus Domino vindictam, ipsi autem indistincte suscipiamus, humano vitio, oblivioni scilicet veniam dantes.

XI. Qui autem involuntariam caedem fecit, in undecim annis abunde iudicio satis fecit. Clarum est enim, quod in his qui percussi sunt, quae voluit Moyses, observabimus, ut cum quidem qui propter plagas quas accepit, decubuit, rursus autem baculo suo innixus ambulavit, occisum esse non reputabimus: si autem post ictus non surrexit, cum eum tamen nollet interficere, qui verberavit, est quidem homicida, sed involuntarius, propter propositum.

XII. Digamos canon omnino e ministerio exclusit.

XIII. Caedes in bellis factas patres pro caedibus non reputavere, his, ut mihi videtur, ignoscentes qui pro pudicitia et pietate decertant. Recte autem forte habet consulere ut qui sunt manibus non puris, sola trium annorum communione abstineant (13).

legit Hervetus. — I. 7, ἡ γὰρ μετάθεσις φυλακὴ vatic. 7. — I. 9, ἀναχωρήσειν cum vatic. 7, 16 ac plerisque codd. et BB. ἀναχωρήσαι al. — I. 10, συγχωροῦμεν vatic. 7. — I. 11, sine art. ἐξ ἀρχῆς vulgo et BB. — I. 12, ἐπιτορκίῳ Pedal. Mox ὅν om. vett. libri. — I. 15, ἀκρίτως vatic. 7.

Can. XI, μωσείως παρατηρήσομεν vatic. 9. — ἐπὶ τῶν πληγῶν ὡς ἔλαβεν vatic. 7, 9, vallicell. ἐπὶ ῥάβδῳ Nonnocau. p. ἑαυτοῦ vatic. 9, 15, vallicell.

Can. XIII, ἐν πολέμοις εἰ vatic. 9. — δοκεῖ BB. — συγγ. διδόντες ex trapez. Rhalli. — τριῶν τῶν vatic. 7.

25 ιδ'. Ὁ τότε λαμβάνων, ἐάν καταδείξηται τὸ ἄδικον κέρδος εἰς πτωχοὺς ἀναλῶσαι, καὶ τοῦ λει-
πῶν, τοῦ νεσθήματος τῆς φιλογρηματίας ἀπαλλαγῆναι, δεκτός ἐστιν εἰς ἱερωσύνην.

ιε'. Θαυμάζω δὲ περὶ τὴν γραμματικὴν ἀκρίβειαν ἐπὶ τῆς γραφῆς ἀπαιτεῦντες, καὶ λογιζο-
μένου ὅτι τραγκασμένη ἐστὶν ἡ λέξις τῆς ἱερωνείας τὸ ἐαυτῆς εὐσημεν ἐκδοῦστος, εὐ τὸ κυρίως
ὑπὸ τῆς ἑβραϊκῆς φωνῆς σημαίνοντι μετατεθείσης. Ἐπεὶ δὲ δεῖ μὴ ἀργῶς παρελθεῖν τὸ ὑπὲρ ἁν-
30 ὄρος ζητητικῶν κινήσιν πρόβλημα, τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ εἰ ἰχθύες τῆς θαλάσσης καὶ ἐν
τῇ κοσμοποιᾷ τὴν αὐτὴν ἔλαχον γένεσιν, ἐκ τῶν ὑδάτων γὰρ ἐξήχθη ἀμφότερα τὰ γένη· τὸ δὲ αἰ-
τίον, ὅτι ταυτὲν ἐστὶν ἑκατέροις ἰδίωμα· τὰ μὲν γὰρ διανήχεται τὸ ὕδωρ, τὰ δὲ ἐπιγίγνεται τῇ αἰρί·
διὰ τοῦτο μὲν εὖν, κενῇ αὐτῶν ἐπεμνήσθη. Τὸ δὲ σχῆμα τοῦ λόγου ὡς μὲν πρὸς τοὺς ἰχθύας
καταλλήλως ἀποδόθη, ὡς δὲ πρὸς πάντα τὰ ἐν ὕδασι διατρώμενα, καὶ πάνυ οἰκτίως· τὰ γὰρ
5 πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ ὑποτίθεται τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ εἰ ἰχθύες τῆς θαλάσσης· καὶ οὐκ αὐτοὶ μόνον,
ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ διαπορευόμενα τρίβους θαλασσῶν. Οὐ γὰρ εἴ τι ἐνὺδρον, τοῦτο καὶ ἰχθύς ἐστιν,
ὡς τὰ κητώδη, φάλαγγες καὶ ζυγαίαι καὶ δελφίνες καὶ φῶκαι καὶ πρόσετι ἵπποι καὶ κύνες καὶ
πρίονες καὶ ξιφίαι καὶ εἰ θαλασσίαι βόες· εἰ δὲ βούλει, καὶ ἀκάληφαι καὶ κτένες καὶ τὰ ὀστρα-
κήρινα πάντα, ὧν εὐδὲν ἐστὶν ἰχθύς· καὶ πάντα ἃ διαπορεύεται τρίβους θαλασσῶν, ὡς εἶναι τρία
10 τὰ γένη, πετεινὰ οὐρανοῦ, ἰχθύες θαλάσσης, καὶ ὅσα τῶν ἐνὺδρῶν τοῖς ἰχθύσιν ἀντιστελλόμενα
διαπορεύονται καὶ αὐτὰ τὰς τρίβους θαλασσῶν.

ις'. Ὁ δὲ Νειμάν οὐχὶ μέγας παρὰ Κυρίῳ, ἀλλὰ παρὰ αὐτῷ κυρίῳ αὐτοῦ· τοῦτί ἐστι, τῶν πα-
ραδυναστευόντων ἦν τῷ βασιλεῖ τῶν Σύρων. Πρόσεχε οὖν ἀκριβῶς τῇ γραφῇ καὶ αὐτάθεν εὐρήσεις
τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος.

XIV. Qui usuras accipit, si iniustum lucrum in pauperes consumere voluerit, et ab avaritiae morbo deinceps liberari, admittendus est ad sacerdotium (14).

XV. Sane miror quod grammaticam in scriptura subtilitatem requiris, et reputas coactam esse dictio-
nem illius interpretationis, quae suum ipsius significatum commodè exprimit, neque id transfert quod pro-
prie a voco hebraea denotatur. Quia autem oportet quaestionem quae a viro quaerendi studioso posita
est, non otioso praeterire, volucres caeli et pisces maris, etiam in mundi creatione, eandem generatio-
nem sortita sunt. Ambo enim genera ex aquis producta sunt. Causa autem, quod utrisque eadem est pro-
prietas. Illi enim per mare, illi vero natant in aere. Propterea ergo eorum communiter facta mentio. Figura autem
orationis, ut ad pisces quidem non convenienter reddita: ut autem ad omnia quae degunt in aquis, valde
etiam proprie (15). Nam et volucres caeli homini subiecti sunt, et pisces maris, et non ipsi solum, sed et omnia
quae marium semitas perambulant. Non enim si quid est aqualile, est etiam piscis, ut sunt cete, balenae,
et zygaenae et delphines et phocae, et praeterea equi et canes et serrae et gladil et boves marini:
si vis autem, etiam urticae et pectines et omnia testacea, quorum nihil est piscis, et omnia quae vias
marium perambulant, ut sint tria genera, volucres caeli, pisces maris, et quaecunque aqualilia a piscibus
distincta, ipsa quoque marium semitas perambulant.

XVI. Naaman autem non magnus apud Dominum, sed apud dominum suum: hoc est, unus erat ex his
qui magnam obtinebant potestatem apud regem Syrorum. Scripturae ergo diligenter mentem adhibe, et
invenies hinc solutionem quaestionis.

Can. XIV, φιλογρηματίας vatic. 9.

Can. XV, l. 1, ἑβραϊκὸς φωνῆς vatic. 7.—l. 3, διὰ
τοῦτο κενῇ μὲν Rhallii.—l. 4, ἀποδοθὲν BB cum omnibus
paris.—l. 6, τοῦτο addimus, cum Rhallii ad fidem ro-
manor. codd. exceptis vatic. 7, 15.—l. 7, βολαίαι καὶ

ζυγαίαι vett. edd.—l. 8, βοῦ; BB.—ἀκάληφαι Rhallii.—

l. 9, ὀστρακωδῆ vatic. ὀστρακοειδὲς Rhallii.—θαλάσσης
vett. edd. hic semel et iterum infra. Cf. Ps. VIII, 9.

Can. XVI, cf. IV Reg. V, l. Νειμάν vatic. 11.—
παρὰ τῷ κυρίῳ vatic. 7.

ιζ'. Πάλαι πρὸς τὰς παρὰ τῆς εὐλαβείας σου προτεθείσας ἡμῖν ἐρωτήσεις ἀπεκρινάμενος, οὐκ ἀπίστευκα τὰ γράμματα, τοῦτο μὲν ὑπὸ τῆς ἀρρώστιας τῆς μακρᾶς καὶ ἐπικινδύνου ἀσχοληθεὶς, τοῦτο δὲ ὑπὸ τῆς ἀπερίας τῶν διακινουμένων· ἐλίγχι γὰρ παρ' ἡμῖν καὶ ὁδοῦ ἔμπειροι, καὶ παρεσκευασμένοι πρὸς τὰς τοιαύτας ὑπηρεσίας· ὥστε μαθὼν τὰς αἰτίας τῆς βραδύτητος, δὲς ἡμῖν τὴν συγγνώμην. Ἐθαυμάσαμεν δὲ σου τὴν φιλεμάθειαν ἡμεῦ καὶ τὴν ταπεινοφροσύνην, ὅτι καὶ μαθεῖν 20 καταδέχη, τὴν τοῦ διδάσκειν τάξιν πεπιστυμένους, καὶ μανθάνειν παρ' ἡμῶν, εἰς εὐδὴν μίγα πρόσσειν πρὸς γνῶσιν. Ἀλλ' ἔμως, ἐπειδὴ καταδέχη διὰ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ ποιεῖν πρᾶγμα σὺ ῥαδίως παρ' ἑτέρου γινόμενον, χρὴ καὶ ἡμᾶς τῇ προθυμίᾳ σου, καὶ τῇ ἀγαθῇ σκευῇ συναίρεσθαι, καὶ ὑπὲρ δύναμιν. Πρωτίσας ἡμᾶς περὶ Βιάνορος τοῦ πρεσβυτέρου, εἰ δεκτός ἐστιν εἰς τὸν κληρὸν, διὰ τὸν ὅρκον. Ἐγὼ δὲ ἤδη τινὰ καὶ κενὸν ἔρον περὶ πάντων ἡμεῦ τῶν μετ' αὐτοῦ ἐμωμεκότων, τοῖς 23 κατ' Ἀντιόχειαν κληρικαῖς οἶδα ἐκτεθεικώς· ὥστε τῶν μὲν δημοσίων αὐτοῖς ἀπέχεσθαι συλλόγων, ἰδίᾳ δὲ ἐνεργεῖν τὰ τῶν πρεσβυτέρων· τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ ὑπηρεσίαν ἀδίκαιον αὐτῷ παρέχει· διότι οὐκ ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐστὶν ἡ ἱερωσύνη, ἀλλ' ἐν Ἰκονίῳ, ἣν, ὡς αὐτὸς ἐπίστευλας ἡμῖν, τῆς Ἀντιοχείας εἰς οἴκησιν ἀντὶλλάξατο. Ἔστιν οὖν δεκτός ἐκεῖνος ἀνὴρ, ἀπαιτούμενος παρὰ τῆς εὐλαβείας σου μεταμείεσθαι ἐπὶ τῇ εὐκολίᾳ τοῦ ὅρκου, ὃν ἐπὶ τοῦ ἀπίστου ἀνδρὸς ἐλαμόσατο, 30 βασιτάσαι τὴν ἐνέχλησιν τοῦ μικροῦ ἐκείνου κινδύνου μὴ δυναθείς.

ιθ'. Περὶ τῶν ἐκπεσυσσῶν παρθένων τῶν καθομολογησαμένων τὸν ἐν σεμνότητι βίον τῷ Κυρίῳ, εἴτα διὰ τὸ ὑπεπεσεῖν τοῖς πάθεσι τῆς σαρκὸς ἀσθετυσῶν τὰς ἑαυτῶν συνθήκας, οἱ μὲν πατέρες ἡμῶν

II. Ad eundem canonica epistola II.

XVII. Cum pridem ad propositas nobis a tua sanctitate quaestiones respondiissem, non misi litteras, partim quidem a longa et periculosa infirmitate detentus, partim vero propter ministrorum inopiam. Pauci enim sunt apud nos et viae peritae, et ad huiusmodi ministeria parati. Quare cum nostrae tarditatis causas didiceris, da nobis veniam. Admirati autem sumus simul tuam discendi cupiditatem et humilitatem, quod velis discere, cum docendi locus sit tibi creditus, et a nobis discere, in quibus nihil est magnum ad cognitionem. Sed tamen quia propter Dei timorem non recusas hoc facere, quod quidem non sit facile ab aliis, oportet nos tuae alacritati et bono studio etiam supra vires opem ferre. Interrogasti nos de Biano presbytero, an propter iurandum sit in clerum suscipiendus. Ego vero commune iam quoddam decretum de omnibus qui simul iuraverunt, illis qui Antiochiae sunt clericis me edere memini, ut ipsi a publicis conventibus abstineant, privatim autem presbyterorum munera obeant: eodem autem modo et ad suum ministerium et potestatem praehere oportet, quia non est Antiochiae sacerdotium, sed Iconii, quam urbem, ut ipse ad nos scripsisti, cum Antiochia ad habitationem permutavit. Est ergo vir ille suscipiendus, a quo tua pietas postulat ut ob facilitatem iurandi eum poeniteat, quod sub infideli viro iuravit, cum parvi illius periculi molestiam ferre non poterit (16).

XVIII. De lapsis virginibus quae vitam castam Domino professae sunt, deinde, quoniam carnis perturbationibus subiectae sunt, sua pacta irrita faciunt, patres quidem nostri simpliciter et leniter in eorum

Epistola II in vatic. 3 inscribitur: τοῦ αὐτοῦ ἐπελάσεις περὶ κατόων ἡ δευτέρως αὐτοῦ ἐπιστολῆς.—l. 16, προτεθείσας BB.—l. 17, ὑπὸ τ. μ. κινδύνου ἀρρώστιας vatic. 7.—l. 18, ὁδοῦ ἔμπειροι vaticell. vatic. 9.—l. 20, ἐθαυμάσαμεν vatic. 9.—l. 21, τοῦ διδασκάλου τάξιν vatic. 9, vaticell. Nomocan.—l. 22, εἰς γνῶσιν vatic. 7, 9, 11, 15.—ἐπεὶ καταδέχη vatic. 7.—l. 24, in multis codd. can. incipit a voce ἐρωτήσεις, ex qua primus

omnium canon orditur in sylloge Ioannis scholastici, ut ibidem monent petrob. XIV. F. et vatic. 15: ἐν ταύτῃ καὶ τῇ μετ' αὐτῆς (petrob. male πρὸς αὐτῆς) ἀνελήφθασαν οἱ τοῦ ἀγίου κατόων, καθὼς προδιθυλάται, οἱ τῆς [εἰς?] ἡ τήλους τῆς κατονικῆς ὑποδιαγραφεύμενοι βίβλοι (sic).

Can. XVIII, περὶ τῶν ἐκπεσυσσῶν Ioan. Antioch. tit. 34 in vatic.—καθομολογησαμένων κυρίῳ Id. ibid. ἐν σεμν. βίου Id. cum barber.—l. 4, ἀπαλῶς elementer

- ἀπλῶς καὶ πρῶτος συμπεριφερόμενοι ταῖς ἀσθενείαις τῶν καταλισθεινόντων, ἐνομοθέτησαν δεκτὰς εἶναι
 5 μετὰ τὸν ἑαυτὸν κατ' ὁμοιότητα τῶν διγάμων διαταχάμενοι. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ, ἐπειδὴ τῇ τοῦ Χρι-
 στοῦ χάριτι προϊούσα ἡ ἐκκλησία κραταιότερα γίνεται, καὶ πληθύνεται νῦν τὸ τάγμα τῶν παρθενῶν,
 προσίχων ἀκριβῶς τῷ κατ' ἐννοίαν φαινόμενῳ πράγματι καὶ τῇ τῆς γραφῆς διανοίᾳ, ἣν δυνατόν
 εἴδωρ ἐκ τοῦ ἀκολούθου. Χρεῖα γὰρ παρθενίας ἐλάττων, εὐκοῦν καὶ τὸ τῶν χερῶν ἀμάρτημα
 πολλῷ δευτέρῳ ἐστὶ τοῦ τῶν παρθενῶν. Ἰδῶμεν τοίνυν τί γέγραπται Τιμοθέῳ παρὰ τοῦ Παυλοῦ
 10 Νεωτέρας χήρας παρατεῦ, ὅταν γὰρ καταστηνιάσῃς τοῦ Χριστοῦ, γαμεῖν δέλουσιν ἔχουσαι κρίμα,
 ὅτι τὴν πρώτην πίστιν ἐθέτησαν. Εἰ τοίνυν ἡ χήρα κρίματι ὑπόκειται βαρυτάτῃ, ὡς τὴν εἰς Χρι-
 στὸν ἀθετήσασα πίστιν, τί χρὴ λογίζεσθαι ἡμᾶς περὶ τῆς παρθένου, ἥ τις νύμφη ἐστὶ τοῦ Χρι-
 στοῦ καὶ σκεῖος ἱερὸν ἀνατεθὲν τῷ δεσπότη; Μέγα μὲν ἀμάρτημα καὶ δούλην λαθραίοις γάμοις
 ἑαυτὴν ἐπιδιδεῦσαν φθορᾶς ἀναπλῆσαι τὸν οἶκον, καὶ καθυβρίζειν διὰ τοῦ κενηροῦ βίου τὸν κεκτι-
 15 μένον· πολλῇ δὲ δότῃ χαλεπώτερον τὴν νύμφην, μοιχαλίδι γενέσθαι, καὶ τὴν πρὸς τὸν νυμφίον
 ἑνωσιν ἀτιμάσασθαι, ἡδοναῖς ἀκολάτοις ἑαυτὴν ἐπιδοῦναι. Οὐκοῦν, ἡ μὲν χήρα, ὡς δούλη διεφθα-
 ρμένη καταδικάζεται· ἡ δὲ παρθένος τῷ κρίματι τῆς μοιχαλίδος ὑπόκειται. Ὡσπερ οὖν τὸν ἀλλοτρίᾳ
 γυναικὶ συνόντα μοιχὸν ὀνομάζομεν, οὕτω πρότερον παραδεχάμενοι εἰς κοινωνίαν πρὶν ἢ παύσασθαι τῆς
 ἀμαρτίας, οὕτω δηλονότι καὶ ἐπὶ τοῦ τὴν παρθένον ἔχοντος διατετιθέμεθα. Ἐκεῖνο δὲ νῦν προδιομο-
 20 λογίσθαι ἡμῖν ἀναγκάζον, ὅτι παρθένος ὀνομάζεται ἡ ἐκουσίως ἑαυτὴν προσαγαγεῦσα τῷ Κυρίῳ, καὶ
 ἀποταξαμένη τῷ γάμῳ, καὶ τὸν ἐν ἀγιασμῷ βίον προτιμήσασα. Τὰς δὲ ὁμολογίας τότε ἐγκρίνομεν,
 ἀφ' οὐπερ ἂν ἡ ἑλικία τὴν τοῦ λόγου συμπλήρωσιν ἔχῃ· οὐδὲ γὰρ τὰς παιδικὰς φωνὰς πάντως
 κυρίας ἐπὶ τῶν τοιούτων ἡγεῖσθαι προσήκει· ἀλλὰ τὴν ὑπὲρ τὰ δεκαεῖς ἢ δεκαεπτὰ γενομένην ἔτη

qui labuntur infirmitatem se gerentes, esse admittendas sanxerunt post annum, ad similitudinem digamo-
 rum (17). Mihi autem videtur quod quoniam Dei gratia procedens Ecclesia sit fortior, et ordo virginum nunc
 augetur, est adhibendus solus rei quae per intelligentiam cernitur, et sententiae scripturae quae potest
 ex consequentia inveniri. Viduitas enim virginitate minor est. Ergo et viduarum delictum a virginum delicto
 multo inferius est. Videamus ergo quid a Paulo ad Timotheum scriptum sit: «Viduas iuniores evita.
 Quando enim in Christo delictatae fuerint, volunt nubere, habentes condemnationem quod primam fidem irri-
 tam fecerunt.» Si vidua itaque gravissimo iudicio subiecta est, ut quae fidem in Christum irritam fecerit, quid
 de virgine putandum est, quae est sponsa Christi, et sacrum vas Domino dedicatum? Magnum quidem est
 peccatum, ancillam quoque quae clandestinis matrimoniis se dedit, stupri domum implere, et possessorem
 per malam vitam iniuria afficere: sed multo est gravius sponsam fieri adulteram, et unione cum sponso
 ignominia et dedecore effecta, se incompetentibus voluptatibus tradere. Vidua itaque ut corrupta ancilla
 condemnatur; virgo vero adolterae iudicio rubescit. Sicut enim, qui cum aliena muliere cohabitavit, adul-
 terum nominamus, non eum prius ad communionem admittentes, quam a peccato cessaverit: ita videlicet et
 de eo qui virginem habet, statuemus. Illud autem nobis consistere est necessarium, quod virgo nominatur, quae
 se sua sponte Domino obtulit, et matrimonio renunciavit, et vitam in sanctificatione praetulit. Professiones
 autem ab eo tempore admittimus, quo aetas rationis complementum habuerit. Non enim pueriles voces omnino
 in his esse ratas existimare oportet: sed eam quae supra sexdecim vel septemdecim annos nata fuerit, ra-

barber. Ioan. Antioch. in vatic. 7, parisiens. quatuor;
 ἀπλοῖκῳ; Pedal. cum nonnullis paris. Vulgatae lectioni
 favent multo plures codic. Inter quos nonnulli perantli-
 qui BB. — καταλισθέντων barber. — τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι
 BB. barber. Ioan. Antioch. vulg. — 1. 7, τῷ τοῦ BB, κατ' ἐν-
 νοίαν v. Io. Antioch. in vatic. 7. — φαινόμενον ed. Bal-
 sam. — 1. 8, εἴδωρ ἐκ τοῦ ἀκολούθου; barber.

llo. 10, 1 Tim. V, 11. — 1. 11, χήρα sine art. hacte-
 nus: sequitur Ioan. Antioch. in vatic. 7, etc. — 1. 14,
 ἐπιδοῦσαν vell. edd. Nomocan. — 1. 16, ἐνδοῦσαι vatic. 7.

— 1. 18, παραδεχόμενοι Rhalli, plerique vatic. ἀναδεχά-
 μιναι barber. παραδεχόμενοι column. vallicell. καταδεχέ-
 μιναι Pedal. Nomocan. — 1. 19, προδιομολογήσασθαι va-
 tic. 9; προσδιομ. vell. edd. Nomocan. — 1. 20, προσα-
 γεῦσα vatic. 7. — 1. 21, τὴν εἰς ὁμολογίαν vell. edd. —
 1. 22, συμπλ. ἔχει Rhalli; ἔχει vatic. 7, 9. — 1. 23, πρε-
 σβύσαι vell. edd. προσήκει vulgat. Ioan. Antioch. — 1. 24,
 τοῦ λογισμοῦ vell. edd. — 1. 28, ἑαυτοῖς διοικούμενοι
 Rhalli. et BB, nulla codic. mss. notata varietate. Con-
 sentiunt column. vallicell. vaticani plures.

κυρίαν εὔσαν τῶν λογισμῶν, ἀνακριθεῖσαν ἐπὶ πλείον, εἴτα παραμεινῆσθαι, καὶ λιπαροῦσαν διὰ ἐκείνων πρὸς τὸ παραδεχθῆναι, τότε ἐγκαταλείγεσθαι χρὴ ταῖς παρθένοις, καὶ τὴν ἐμολογίαν τῆς 25 τοιαύτης κυραῖν, καὶ τὴν ἀβίτησιν αὐτῆς ἀπαραιτήτως κολλάειν. Πολλὰς γὰρ γονεῖς προσάγεισι καὶ ἀδελφεῖ καὶ τῶν προσκέντων τινὲς πρὸ τῆς ἡλικίας, οὐκ εἰκοθεν ἐρημθεύσας πρὸς ἀγαμίαν, ἀλλὰ τι βιωτικὸν ἑαυταῖς διακεύμενας, ἃς εὐ μάθως προσδέχεσθαι δεῖ, ἕως ἂν φανερώς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἐρευνήσωμεν γνώμην.

15. Ἄνδρῶν δὲ ἐμολογίας οὐκ ἔγνωμεν, πλὴν εἰ μὴ τινες ἑαυτοὺς τῇ τάγματι τῶν μοναζόντων 30 ἐγκατερίθυσαν, εἰ κατὰ τὸ σιωπώμενον δεκεῦσι παραδέχεσθαι τὴν ἀγαμίαν. Πλὴν καὶ ἐκ' ἐκείνων ἐκεῖνο ἡγεῖμαι προηγέσθαι προσήκειν, ἐρωτᾶσθαι αὐτοὺς καὶ λαμβάνεσθαι τὴν παρ' αὐτοῦ ἐμολογίαν ἐναργῆ, ὥστε ἐπειδὴν μετατίθενται πρὸς τὴν φιλέσασκεν καὶ ἡδονικὴν βίον, ὑπάγειν αὐτοὺς τῶ τῶν πορνευόντων ἐπιτιμῶ.

16. Ὅσαι γυναῖκες ἐν αἰρίσει εὔσαι παρθενίαν ἐμολόγησαν, εἴτα μετὰ ταῦτα γόμον ἀνδείλοντο, 5 οὐκ ἡγεῖμαι χρὴναι καταδικάζεσθαι ταύτας· ἴσα γὰρ ἐ νύμφε λαλεῖ, ταῖς ἐν τῇ νύμφῃ λαλεῖ· αἱ δὲ μήπω ἔπεισται τὸν ζυγὸν τοῦ Χριστοῦ, οὐδὲ τὴν νεμεσιδίαν ἐπιγνώσκουσιν τοῦ δεσπότη· ὥστε δεκταὶ εἰσι τῇ ἐκκλησίᾳ μετὰ πάντων, καὶ τὴν ἐπὶ ταῦτοις ἀρετῶν ἔχουσαι ἐκ τῆς πίστεως τῆς εἰς Χριστόν. Καὶ καθόλου, τὰ ἐν τῇ κατηχευμένῃ βίῳ γενόμενα, εἰς εὐθύνας οὐκ ἄρεται· ταῦτους δὲ δεῖ 10 τὴν γενέσιως.

17. Εἰ ἀνὴρ γυναικὶ συνεικῶν, ἐπειδὴν μὴ ἀρκεσθεῖς τῷ γάμῳ, εἰς πορνείαν ἐκπέσῃ, πέρονον κρίνομεν τὴν ταιεῦτον, καὶ πλείον αὐτὴν παράτεινμεν ἐν τοῖς ἐπιτιμίαις· οὐ μόντοι ἔχμεν κἀνείνα τῷ τῆς μετρίαις αὐτὴν ὑπαγαγίην ἐγκλήματι, ἰὰν εἰς ἡλευθέρην γάμῳ ἡ ἀνομιὰ γίνεται· διότι,

Uonisque compos, et diu examinata probataque perseveraverit, et ut admittatur, precibus contendat, tum oportet in sacrarum virginum catalogum referri, eiusque confessionem comprobare, et illius violationem inexorabiliter punire. Multas enim parentes et fratres offerunt, et quidam eorum qui eas cognatione attingunt, ante aetatem, non ex se ipsis ad coelibatum iucitatas, sed saeculare quippiam ipsis procurantes, quas non facile admittere oportet, donec aperte propriam suam sententiam perscrutati fuerimus.

XIX. Virorum autem professiones non novimus, praeterquam si qui se ipsos monachorum ordini adiudicaverint, qui tacite videntur coelibatum admittere. Sed in illis quoque id existimo praecedere oportere, ut ipsi interrogentur, et evidens ipsorum accipiatur confessio, ut postquam se ad libidinosam et voluptariam vitam converterint, eorum qui fornicantur, punitioni subiiciantur.

XX. Quaecumque mulieres, cum essent haereticæ, virginitatem professæ sunt, deinde postea matrimonium maluerunt, non existimo eas oportere condemnari. « Quaecumque enim dicit lex, illa dicit qui sunt in lege. » Quæ autem iugum Christi nondum subierunt, eas nec Domini leges norunt. Quare sunt ab Ecclesia cum omnibus suscipiendæ, et propter hoc habent remissionem ex fide in Christum. Et omnino quæ in catechumenica vita facta sunt, in iudicium non vocantur (18). Clarum est autem quod eas Ecclesia non sine baptismo recipit. Quare generationis privilegia sunt in ipsis necessaria.

XXI. Si vir cum muliere cohabitans, postquam matrimonio non delectatus, in fornicationem incidit, eum fornicatorem iudicamus (19), et eum poenis amplius gravamus: canonem tamen non habemus, qui eum adol-

Can. XIX, ἐμολογίαν vett. edd. — l. 1, ἐκ' ἐκείνων Barber. — l. 2, προσήκει vett. edd. — l. 3, καὶ ἡδονικόν om. Ioan. Antioch. eod. tit. in vatic. 7. — ἐπείγεσθαι trapez. — l. 4, τοῖς τ. π. ἐπιτιμίαις Barber.

Can. XX, ἐν αἰρίσει εὔσαι om. trapez. ἐν αἰρίσει Ioan. Antioch. tit. 33 in vatic. 7; ἐκ' αἰρίσει vatic. 7, in altero loco, fol. 98. — ἀνείλοντο Ioan. Antioch. vulgat. — l. 6, νόμος λόγος id. vulg. Rom. III, 19. — l. 8,

ἐχούσιν vett. edd. — l. 9, ἀρκεται lb. — l. 10, ἀπαγορεύεται vatic. 7, 9, unus reg. et column. ἀναγκαῖα Ioan. Antioch. in vatic. 7. — l. 11, τῇ γενέσιως om. vatic. 16.

Can. XXI, εἰ ἀνὴρ cum vallicell. vatican. omnibus et Ioan. Antioch. tit. 42; εἰν coislin. 1. Particulam om. vulg. neque habet Rhallii, neque trapez. — ἐπιτιμὰς Pedal. — ἀρκεσθῆς bevereg. ἐκπέσῃ id. column. —

15 ἡ μαιχάλῃς μὲν, μαιόμενῃ, φησί, μισθίσσεται, καὶ οὐκ ἀναστρέψει πρὸς τὸν ἄνδρα αὐτῆς· καὶ ὁ κα-
 τίων μαιχλίδα, ἄφρων καὶ ἀπειθής. Ὁ μὲντοι πορνείας εὖ ἀπέκλεισθήσεται τῆς πρὸς τὴν γυναῖκα
 αὐτοῦ συνεικτιώας, ὥστε ἡ μὲν γυνὴ ἐπαχύνεται ἀπὸ πορνείας τὸν ἄνδρα αὐτῆς παραδέχεται· ὁ δὲ ἀνὴρ
 τὴν μισθίσαν τῶν εἰκῶν ἑαυτοῦ ἀποπέμψει. Καὶ τούτων ὁ λόγος ἐν ῥάδις, ἡ δὲ συνήθεια οὕτω
 κεκράτηκε.

20 κβ'. Τούς ἐξ ἀρπαγῆς ἔχοντας γυναῖκας, εἰ μὲν ἄλλαις πρεμενηστευμέναις εἶεν ἀφρημέναι,
 εὐ πρότερον χρὴ παραδέχεσθαι, πρὶν ἢ ἀφελίσθαι αὐτῶν, καὶ ἐπ' ἐξουσίᾳ τῶν ἐξαρχῆς μεμνηστευ-
 μένων ποιῆσαι, εἴτε βούλονται λαβεῖν αὐτάς, εἴτε ἀπεστῆναι. Εἰ δὲ σχολάζουσιν τίς λάβει, ἀφαι-
 ρίσθαι μὲν δεῖ, καὶ τοῖς εἰκείοις ἀποκαθίσταῖν, ὁπότερον δὲ τῇ γνώμῃ τῶν εἰκείων, εἴτε γονεῖς
 εἶεν, εἴτε ἀδελφοί, εἴτε εἰσιν εὖν πρεσβύτεροι τῆς κείνης· καὶ μὲν ἔλονται αὐτῇ παραδεῖναι, ἵστα-
 25 σθαι τὸ συνεικτιῶσαι, ἐὰν δὲ ἀνανεύσῃ, μὴ βιάζεσθαι. Τὸν μὲντοι ἐκ διαφθορᾶς, εἴτε λαβραίας εἴτε
 βαιοτέραις, γυναῖκα ἔχοντα ἀνάγκη τὸ τῆς πορνείας ἐπιγνώσει ἐπιτίμιον. Ἔστι δὲ ἐν τέσσαρσιν ἐπι-
 σιν ὁρισμένη τῇς πορνείας ἡ ἐπιτίμις· χρὴ δὲ τῷ πρώτῳ ἐκβαλλέσθαι τῶν προσευχῶν, καὶ προσ-
 κλαίειν αὐτοὺς τῇ θύρᾳ τῆς ἐκκλησίας· τῷ δευτέρῳ δεχθῆναι εἰς ἀκράσιν· τοῖ τρίτῳ εἰς μετὰ-
 νοίαν· τοῖ τετάρτῳ εἰς σύστασιν μετὰ τοῦ λαοῦ, ἀπεχεμένους τῆς προσφορᾶς, εἴτα αὐτοὺς ἐπιτρέ-
 30 πεισθαι τὴν κοινωνίαν τοῦ ἁγίου.

κγ'. Περὶ δὲ τῶν ὡς ἀδελφὰς γαμεύοντων, ἡ ἀδελφεὶς δυοὶ γαμευμένων, ἐπιστολίδιον ἡμῖν
 ἐκπιζώνται, εὐ τὸ ἀντίγραφον ἀπεστείλαμέν σου τῇ εὐλαβείᾳ. Ὁ δὲ ἀδελφεῦ ἰδίῃ γυναῖκα λαβὼν,
 οὐ πρότερον δεχθήσεται πρὶν ἀπεστῆναι αὐτῆς.

κδ'. Χήραν τὴν καταλεγείσαν εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν χηρῶν, ταυτίσται, τὴν διακεκυμένην ὑπὸ
 5 τῆς ἐκκλησίας, ἔχοντα ὁ ἀπίστολος γαμευμένην παρερᾶσθαι. Ἀνδρὶ δὲ χηρεύσαντι οὐδεὶς ἐπικει-
 ται νόμος, ἀλλ' ἰκανὸν τῷ τοιούτῳ τὸ τῶν διγάμων ἐπιτίμιον. Ἡ μὲντοι χήρα ἐξαιρουμένη γεγο-

terii crimini subiciat, si in solutam a matrimonio peccatum commissum sit. Nam «adultera quidem, inquit, polluta polluetur, et ad virum suum non revertetur, et qui adulteram detinet, stultus est et impius.» Qui autem fornicatus est, non excludetur a cohabitatione cum uxore, quemadmodum mulier maritum suum a fornicatione revertentem excipiet. Vir autem eam quae polluta est, a suis aedibus amandabit. Atque isto-
 rum quidem ratio minime est facilis. Consuetudo autem sic invaluit.

XXII. Eos qui ex raptu habent mulieres, si aliis quidem desponsas arripuerint, non prius oportet admit-
 tere, quam ab eis solutae sint, et sit in eorum potestate quibus desponsae fuerant, an eas velint accipere,
 an desistere. Si quis autem vacantem acceperit, auferre quidem oportet, et suis restituere, illorum autem
 sententiae permittere, sive sint parentes, sive fratres, sive quicumque alii virgini praesint, et si ei quidem
 tradere voluerint, matrimonium constituere: sin autem renuerint, non cogi. Et autem qui mulierem vel
 vi, vel clam a se violatam habet, necesse est fornicationis poenas imponere (20). Est autem in quatuor annis
 praefinitum fornicatoribus supplicium: oportet autem eos anno primo a precibus expelli, et ipsos deslere
 ad fores ecclesiae; secundo autem, ad auditionem admitti; tertio, ad poenitentiam; quarto, ad congre-
 gationem cum populo, abstinentes ab oblatione, deinde eis permitti boni communionem.

XXIII. De his autem qui duas sorores uxores ducunt, vel eis quae duobus fratribus nubunt, a nobis edita
 est epistola, cuius exemplum tuae pietati misimus. Qui autem sui fratris uxorem accepit, non prius admitte-
 tur, quam ab ea recesserit.

XXIV. Viduam, quae in viduarum numerum relata est, hoc est, quae ab Ecclesiae subsidiis alitur,
 censuit Apostolus nubentem esse despiciendam. Viro autem viduo nulla est lex imposita, sed digamorum

l. 18, ἀνὴρ τὴν μαιχουδίσαν vatic. 7. — αὐτοῦ Balsamon. ed. paris. — τούτων δὲ trapez. Rhall.

Can. XXII, l. 21, αὐτάς αὐτῶν column. ἐπ' ἐξου-
 σίας paris 1, trapez. μεμνηστευμένων vatic. 9, 11, Ioan.
 Antioch. tit. 42. — λάβει vett. ed. — l. 23, ἀνανεύσει

vett. libri. — l. 26, τὰ τῆς π. ε. ἐπιτίμια Ibid. Nomo-
 can. — l. 29, εἴτα αὐτοῖς Rhall et nonnulli codd.

Can. XXIII, ἀπίστολα vett. libri Cf. Basilii ep. ad
 Diodor. — αὐτῆς om. vett. edd.

Can. XXIV, l. 7, οὐκ ἀξιοῦται vatic. 9.

υῖα, εἰάν ἔλπεται πάλιν ἀνδρὶ συνικεῖν, εὐκ ἀξιωθήσεται τῆς τοῦ ἀγαθοῦ κοινωνίας, ἕως ἂν τοῦ πάσους τῆς ἀκαθαρσίας παύσῃται. Ἐάν μέντοι πρὸ ἐξήκοντα ἔτων ἀριθμήσωμεν αὐτήν, ἡμέτερον τὸ ἔγκλημα, οὐ τοῦ γυναικεῖ.

κδ'. Ὁ τὴν διεγδαρμένην ὑφ' ἑαυτοῦ εἰς γυναῖκα κατέχων, τὸ μὲν ἐπὶ τῇ φθορᾷ ἐπιτίμιον ὑπεστή- 10 σεται, τὴν δὲ γυναῖκα ἔχειν συγχωρηθήσεται.

κε'. Ἡ πορνεία γάμος εὐκ ἔστιν, ἄλλ' οὐδὲ γάμου ἀρχή· ὥστε εἰάν ἡ δυνατόν, τοὺς κατὰ πορνείαν συναπτομένους χωρίζεσθαι, τεῦτο κράτιστον. Ἐάν δὲ στήργωσιν ἐκ παντὸς τρόπου τὸ συνικεῖσθαι, τὸ μὲν τῆς πορνείας ἐπιτίμιον γνωρίζεωσαν· ἀφίσθωσαν δὲ, ἵνα μὴ χειρόν τι γένηται.

κς'. Περὶ τοῦ πρεσβυτέρου τοῦ κατὰ ἁγνείαν ὁμολογῶν γάμῳ περιπαρέντες, ὥρισα ἃ ἔχρην, κα- 15 θίδρας μὲν μετέχειν, τῶν δὲ λειπῶν ἐνεργειῶν ἀπέχεσθαι· ἀρκετὸν γὰρ τῷ τριούτῳ ἡ συγγνώμη. Εὐλογεῖν δὲ ἑτέρον, τὸν τὰ οἰκεία τημελεῖν ὀφείλοντα τραύματα, ἀνακόλουθον· εὐλογία γάρ, ἁγιασμοῦ μετὰδοσις ἐστίν· ὁ δὲ τεῦτο μὴ ἔχων διὰ τὸ ἐκ τῆς ἁγνείας παράπτωμα, πῶς ἑτέρῳ μεταδώσει; Μῆτε τοῖνον ὁμολογῶν, μῆτε ἰδίᾳ εὐλογεῖτω, μῆτε τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ κατανημέτω ἑτέρῳ, μῆτε τι ἄλλο λειτουργεῖτω, ἀλλὰ ἀρκούμενος τῇ προεδρίᾳ, προσκλαίετω τῷ Κυρίῳ, συγχωρηθῆναι αὐτῷ τὸ ἐκ 20 τῆς ἁγνοίας ἁμάρτημα.

κη'. Ἐκεῖνό γε μὴν γελεῖν μοι κατεφάνη, τὸ εὐχασθαι τινα ὑίῳ ἀπέχεσθαι κρείων· ὥστε καταξίωσον διδάσκειν αὐτοὺς, τῶν ἀκαδεύτων προσευχῶν καὶ ἐπαγγελιῶν ἀπέχεσθαι, τὴν μέντοι χρῆ- 25 σιν ἀδιάφορον εἶναι συγχώρησον· εὐδὲν γὰρ κτίσμα Θεοῦ ἀπέβλεπτον μετ' εὐχαριστίας λαμβανόμενον· ὥστε ἡ εὐχὴ καταγέλαστος, εὐχὴ ἡ ἀποχὴ ἀναγκαία.

κθ'. Ἀρχοντας μέντοι ἐμνῆεν ἐπὶ τῷ κακοποιεῖν τοῖς ἀρχομένοις καὶ πάνυ θεραπεύεσθαι προ-

eis poena sufficit. Porro vidua sexaginta annos nata, si rursus cum viro habitare voluerit, boni communione non dignabitur, donec ab impuritatis perturbatione cessaverit. Sed si ante sexaginta annos eam in numerum retulerimus, nostra est, non mulieris culpa.

XXV. Qui a se stupratam mulierem detinet, stupri quidem poenam subibit: ei autem mulierem habere permittetur.

XXVI. Fornicatio non est matrimonium, sed ne initium quidem matrimonii. Quare si fieri possit, ut qui per fornicationem coniunguntur, separentur, id est optimum. Sin autem eis omnino placeat consortium, fornicationis quidem poenam agnoscant: ne separentur autem, ne quid deterius accidat.

XXVII. De presbytero, qui per ignorantiam nefariis nuptiis implicatus est, statui quae oporteat, esse quidem cathedrae participem, a reliquis autem muniis abstinere: ei enim sufficit, ut veniam consequatur. Ut is autem aliis benedicat, qui sua debet vulnera curare, non est consentaneum: benedictio enim est sanctificationis communicatio; qui autem eam non habet propter ignorantiae lapsum, quomodo aliis communicabit? Neque ergo publice, nec privatim benedicat, nec Christi corpus aliis impertiat, nec aliquod aliud sacrum ministerium obeat, sed honorifica sede contentus, Domino deflent, ut sibi ignorantiae peccatum condonetur.

XXVIII. Illud quidem mihi visum est ridiculum, vovēre aliquem se a carnibus suillis abstinere. Quamobrem dignare eos docere, ut ab ineptis votis et promissis abstineant, usum quidem esse indifferentem permitte. Nulla enim Dei creatura est reiicienda, quae cum gratiarum actione accipitur. Quare votum est ridiculum, non abstinentia necessaria.

XXIX. Quod homines potestate praediti lorant se his quibus praesunt male facturos, magna medicina

Can. XXVII, l. 17, εὐλογ. δὲ ἑτέρους vett. edd. — τραύματα om. barber. — l. 18, διὰ τὸ τῆς ἁγν. Pedal. Nomocan. vett. edd. — l. 19, ἰδίᾳ εὐλογεῖτω barber. — παρὰ τὸν ἑτέρῳ vett. libri. — l. 20, ἑτέρῳ καὶ τῷ κυρίῳ vett. ed. Nomoc. Rhallj; sed duas priores voculas om. BB. vallicell. vatic. 15, barber. column. omnes paris. praetor tres; τὸ Χριστῷ legebat Hervet. — l. 21, ἁγν. ἀπό-

μνημα cum vatic. 9, 11, 15, barber. BB. ἁμάρτημα caeter. Immo trullan. concil. cuius canon 26 ille ipso est.

Can. XXVIII, l. 22, μοι om. Ioan. Antioch. tit. 29. — μὴ ἀπειθεῖν κρείων ibid. — l. 23, ἀδελφῶν vett. edd. — ἀπειθεῖν εὐχῶν barber. — l. 24, ἀδελφῶν id. altera barbarie; cf. Tim. IV, 4.

σῆκε. Θεραπεία δ' τοῦτων δεῖται· μία μὲν, μὴ ἐμνύνειν αὐτοὺς διδάσκεισθαι προχείρως, ἑτέρα δὲ μὴ ἐπιμένειν ἐν ταῖς πονηραῖς κρίσεσιν. Ὅστε ὅρκῳ προληφθεὶς τις εἰς κακοποιαν ἑτέρου, τὴν μὲν ἐπὶ τῇ προκτεία τοῦ ὅρκου μετάνοιαν ἐπιδεικνύσθω, μὴ μέντοι προσχῆματι εὐλαβείας τὴν πο-
 30 νηρίαν ἑαυτοῦ βεβαιούτω. Οὐδὲ γὰρ Ἡρώδης συνήνεγκεν εὐεργήσαντι, ὅς, ἵνα μὴ ἐπισηκῇσθαι δῶδεν, φονεὺς ἐγένετο τοῦ προσήτου. Ἀπαξ μὲν ὁ ὅρκος ἀπηγόρευται, πολλῶ δὲ θήκεν εἰκὸς τὴν ἐπὶ κακῷ γινόμενον κατακεκρίσθαι ὥστε μεταφρονεῖν γῆρ τὸν ἐμνύνοντα, εὐχὴ σπενδάξιν βεβαιούν αὐτοῦ τὸ ἀνό-
 σισιν. Ἐξέτασον γὰρ πλατύτερον τὴν ἀπειρίαν· εἴ τις ἐμέσειεν ἐξερίζειν τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ἀδελφοῦ, εἰ καλὸν τὸ τοιοῦτον εἰς ἔργον ἀγαγεῖν αὐτῷ; εἴ τις φονεύσειεν, εἴ τις ὅλως δὲ ὅρκου ἐντολὴν τινα
 5 παραβῆταισθαι; Ὁμοσα γὰρ καὶ ἱσσησα, εὐχὴ τὴν ἀμαρτίαν, ἀλλὰ τοῦ φυλάξασθαι τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου ὥσπερ δὲ τὴν ἐντολὴν ἀμεταθέτοις κρίμασι προσέκει βεβαιούσθαι, οὕτω τὴν ἀμαρ-
 τίαν παντελῶς καθεύκει ἀκυροῦσθαι καὶ ἑανίζεσθαι.

λ'. Περὶ τῶν ἀρπαζόντων κανόνα μὲν παλαιοὶν εὐκ ἴχμεν, ἰδίαν δὲ γνώμην ἐπεπισάμεθα, τρία ἔτη καὶ αὐτοῖς καὶ τοῖς συναρπαζόντας αὐτοῖς ἔξω τῶν εὐχῶν γίνεσθαι. Τὸ δὲ μὴ βιαίως γινέ-
 10 μενον, ἀνείδυνόν ἐστι, ἔταν μὴ ἑσθρά ἦ, μηδὲ κλοπὴν ἡγευμένην τοῦ πράγματος, αὐτεξουσία δὲ ἡ χήρα, καὶ ἐπ' αὐτῇ τὸ ἀκολουθήσαι, ὥστε τῶν σχημάτων ἡμῶν οὐ φροντιστέον.

λβ'. Ἡ ἀναχωρήσαντος τοῦ ἀνδρός, καὶ ἀφανοῦς ὄντος, πρὸ τοῦ πεισθῆναι περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἑτέρῳ συνεκλήσασα, μοιχᾶται.

λγ'. Οἱ τὴν πρὸς θάνατον ἀμαρτίαν ἀμαρτάνοντες κληρικοί, τοῦ βαθμοῦ μὲν κατὰγονται, τῆς
 15 κοινῆς δὲ τῶν λαϊκῶν εὐκ ἐξείρονται. Οὐ γὰρ ἐκδικήσεις δις ἐπὶ τὸ αὐτό.

opus habet. Medela autem eorum est duplex: una quidem, ut ipsi doceantur non facile iurare; altera autem, ne in malis consiliis persistent. Quare qui se alteri malefactorum iurare anticipavit, quod ad iurandum nihil faciliis fuerit, se poeultere ostendat: non autem pietatis praetextu suam improbitatem confirmet. Neque enim Herodi iurare profuit, qui ne peleraret, prophetam occidit. Semel enim iusiurandum est prohibitum; multo autem magis consentaneum est, id esse condemnatum, quod propter malum iuratum est. Quare eum qui iuravit poeultere, non impietatem studere confirmare oportet. Eius enim absurditatem latius considera. Si quis se fratris oculos effossurum iuraverit, eino honestum est hoc ad effectum deducere? Si quis se interfecturum, si quis omnino iuraverit mandatum aliquod transgressurum? « iuravi enim et statui » non peccatum, « sed servare iudicia iustitiae tuae. » Quemadmodum autem mandatum est immutabilibus iudiciis confirmandum, ita peccatum omnino infirmare et delere oportet.

XXX. De his qui rapiunt, canonem quidem antiquum non habemus, sed propriam sententiam proferimus, ut ipsi, et qui cum eis rapiunt, tribus annis sint extra orationes. Quod autem violenter non sit, nulli est poenae obnoxium, quando nec stuprum nec furtum rem praecesserit. Est autem vidua sui iuris, et in eius est potestate sequi. Quare non est nobis simulacrorum ac praetextuum ulla cura gerenda.

XXXI. Quae cum vir secessit, et non apparet, antequam de eius morte certior facta sit, cum alio cohabitavit, moechatur.

XXXII. Qui peccatum ad mortem (21) peccant clerici, de gradu quidem deieciuntur, a laicorum autem communione non arcentur. « Non enim vindicabis his in idipsum. »

Can. XXIX, l. 26, προσέκει vett. libri. — l. 27, ἐ-
 10 πονειν Io. Antioch. tit. 45. — l. 28, ἐν ταῖς vet. ed. Bal-
 sam. — l. 29, τὴν πονηρίαν ibid. — l. 30, Matth. XIV, 10.
 ὁ; δῆδεν, ἵνα vatic. 11. — l. 1, ἀπαξ δὲ BB, καθ' ἀπαξ Po-
 dal. — πολλῶ δέ σου vett. edd. — l. 2, κατακρίνεται lb.
 ἑαυτοῦ τὸ ἀν. Ioan. Antioch. — l. 3, ἐμέσει vett. libri. —
 ἐξερίζειν BB. — l. 4, καλὸν τὸ τοιοῦτον vatic. 7. — ἄγειν
 vett. libri, vocem om. ed. Balsamon. parisiens. —
 ἢ εἴ τις φον. ἢ εἴ τις ὅλως vatic. 7. — l. 5, ὁμοσα γὰρ

ῖπον id. — l. 5, ἱσσησα, πλὴν τὴν ἀπίστησιν barberin.
 φυλάξαι balsam. — τὰ δικαιώματά σου trapez. Ps. CXVIII,
 106. — l. 6, βεβαιούν Ioan. Antioch.

Can. XXX, τὸ μὴ βιαίως BB, vett. libri cum Io.
 Antioch. vulgato in tit. 42. — γινόμενον vett. libri.

Can. XXXI, πρὸ τοῦ πειρασθῆναι barber. cf. Trull.
 can. 93, Ioan. Antioch. tit. 41.

Can. XXXII, μὲν post βαθμοῦ om. BB, et barbe-
 rinian.

λγ'. Ἡ γυνή ἡ διὰ τῆς ὁδοῦ κνήσασα, καὶ ἀμειλήσασα τοῦ κυνέματος, τῷ τεύθῳ φόνου ἐγκλημάτι ὑποκείσθω.

λδ'. Ταῖς μαιχευθεῖσας γυναῖκας, καὶ ἐξαρκευούσας δι' εὐλάβειαν, ἡ ἐπισκοπὴ ἐλεγχόμενας, δημοσιεύειν μὲν ἐκέλευσαν οἱ πατέρες τῶν, ἵνα μὴ θανάτου αἰτίαν παράσχωμεν ἐλεγχθεῖσαι· ἵστασθαι δὲ αὐτάς· ἀνευ κοινωνίας προσέταξαν μέχρι τοῦ συμπληρωθῆαι τὸν χρόνον τῆς μετανείας. 20

λε'. Ἐπὶ δὲ τοῦ καταλειφθέντος ἀνδρὸς ὑπὸ τῆς γυναίκης, τῇ αἰτίᾳ χρὴ σκοπεῖν τῆς ἐγκαταλείψεως· καὶ φανῇ ἀλόγως ἀναχωρίσασα, ὁ μὲν συγγνώμης ἐστὶν ἄξιος, ἡ δὲ ἐπιτιμίου· ἡ δὲ συγγνώμη τούτῳ πρὸς τὸ κοινωνεῖν τῇ ἐκκλησίᾳ δοθίσεται.

λς'. Στρατιώτιδες, αἱ τῶν ἀνδρῶν ἀφανῶν ὄντων γαμηθεῖσαι, τῷ αὐτῷ ὑπέκλινται λόγῳ, ὥπερ καὶ αἱ διὰ τὴν ἀποδημίαν τῶν ἀνδρῶν, μὴ ἀναμείναςαι τὴν ἐπάνοδον· πλήν ἔχει τινὰ συγγνώμην 25 τὸ πρᾶγμα ἐνταῦθα, διὰ τὸ μᾶλλον πρὸς θάνατον εἶναι τὴν ὑπόκεινται.

λζ'. Μετὰ τὸ ἀφαιεθῆναι τὴν ἀλλοτριάν ὁ γαμήσας, ἐπὶ μὲν τῇ πρώτῃ, μαιχείας ἐγκλησθήσεται· ἐπὶ δὲ τῇ δευτέρᾳ, ἀνείδυνος ἔσται.

λη'. Αἱ κόραι αἱ παρὰ γνώμην τοῦ πατρὸς ἀκολουθήσασαι πορνεύουσι· διαλλαγέτων. δὲ τῶν γονίων, δεκτὴ θαρακίαν λαμβάνειν τὸ γεγονός, εὐκ εὐδὺς δὲ εἰς τὴν κοινωνίαν ἀποκαθίστανται, 30 ἀλλ' ἐπιτιμηθήσονται τρία ἔτη.

λθ'. Ἡ τῷ μαιχῇ συζῶσα μοιχαλὶς ἐστὶ πάντα τὸν χρόνον.

μ'. Ἡ παρὰ γνώμην τοῦ δεσπότητος ἀνδρὸς ἑαυτὴν ἐκδεῦσα, ἐπάρνευσεν· ἡ δὲ μετὰ ταῦτα πεπαθήσασα γάμῳ χρησαμένη, ἐγῆματο, ὥστε ἐκεῖνο μὲν πορνεία, τοῦτο δὲ γάμος· αἱ γὰρ συνθήκαι τῶν ὑπεξουσίων εὐδὲν ἔχουσι βέβαιον. 35

XXXIII. Muller quae in via peperit, et sui fetus curam non gessit, caedis crimine teneatur.

XXXIV. Adulterio pollutas mulieres, et constites ob pietatem, vel quomodocumque convictas, publicari quidem patres nostri prohibuerunt, ne mortis causam praebeamus convictis, eas autem stare sine communione iusserunt, donec impleretur tempus poenitentiae.

XXXV. In marito qui ab uxore relictus est, considerare oportet causam derelictionis, et si praeter rationem eam secessisse apparuerit, est maritus quidem dignus venia, illa vero poena. Ei autem venia, ut ecclesiae communiect, dabitur.

XXXVI. Militum uxores, quae, cum mariti ipsarum non appareant, nupserunt, eidem rationi subiiciuntur, cui et quae propter maritorum peregrinationem ac absentiam, reditu non expectato, nupserunt; sed res nonnullam hic veniam admittit, quod maior sit mortis suspicio.

XXXVII. Qui postquam aliena ei ablata fuerit, uxorem duxit, in prima quidem adulterii accusabitur, in secunda vero reus non agetur.

XXXVIII. Puellis quae praeter patris sententiam seculae sunt, fornicantur; reconciliatis autem parentibus, videtur res remedium accipere, sed non protinus ad communionem restituantur, verum triennio puniuntur.

XXXIX. Quae vivit cum adultero, est omni tempore adultera.

XL. Quae praeter domini sententiam se viro tradidit, fornicata est: quae autem postea libero matrimonio usa est, nupsit. Quare illud quidem fornicatio, hoc vero matrimonium. Eorum enim qui sunt in alterius potestate, pacta conventa firmi nihil habent.

Can. XXXIII, ἀμειλήσασα sine copula Ioan. Antioch. tit. 40 in vatic. 7.

Can. XXXIV, l. 18, γυναῖκας om. trapezun, column. — l. 19, μὲν om. id. tit. 41. — ἐκέλευσαν BB, aperta ἀβελήσια. — l. 20, συμπληρωθῆαι ibid.

Can. XXXV, ἐπὶ τοῦ καταλειφθ. Nomocan.

Can. XXXVI extat in trullan. 93. — ἀνδρῶν αὐτῶν Rhallii et vett. libri ὄντων om. Ioan. Antioch. tit. 41.

— l. 25, ὥπερ Pedal. ὥπερ αὐτὸ καὶ BB.

Can. XXXVII, μοιχείας trapez. BB. — In fine, ἀνείδυνος ἔσται trapez.

Can. XXXVIII, γνώμη πατρὸς column. vallicell. BB. — λαμβάνειν τὸ γεγονός; cum vatic. 7, 9, 11, 13, vallicell. barber. BB.; τὸ πρᾶγμα caeteri ed. omnes.

Can. XL, ἐκδεῦσα vatic. 15. BB ex quatuor codd.

μα'. Ἡ ἐν τῇ χρείᾳ ἑαυτῆς ἐξουσίαν ἔχουσα, ἀνδρὶ συνοικεῖν ἀνέγκλητος, εἰ μηδεὶς ἐστὶν ἡ διασπῶν τὸ συνοικεῖσιν, τοῦ ἀποστόλου εἰπόντος· Ἐάν δὲ ἀποθανῇ ὁ ἀνὴρ, ἐλεύθερός ἐστιν ὃ θέλει γαμῆσθαι, μένεν ἐν Κυρίῳ.

μβ'. Οἱ ἄνευ τῶν κρατούντων γάμοι, κερνεῖαί εἰσιν· οὔτε οὖν πατὴρ ζῶντος, οὔτε δεσπότου
10 οἱ συνιόντες ἀνέυδνοι εἰσιν, ὡς εἰάν ἐπινεύσωσιν οἱ κύριοι τὴν συνοικησιν, τότε λαμβάνει τὸ τοῦ γάμου βέβαιον.

μγ'. Ὁ θάνατος πληγὴν τῷ πλησίον δίδωκε, φανεὺς ἐστὶν, εἴτε ἔρξῃ τῆς πληγῆς, εἴτε ἡμίνατο.

μδ'. Ἡ διάκονος ἡ τῷ ἑλλήνι συμπερνεύσασα δεκτὴ ἐστὶν εἰς μετάνειαν, εἰς δὲ τὴν προσφο-
15 ρὰν δεχθήσεται τῷ ἐβδόμῳ ἔτει, ὁπλυνότι ἐν ἀγνείᾳ ζῶσα· ὁ δὲ μετὰ τὴν πίστιν ἑλλήν παλιν τῇ ἱερωσίᾳ προσίων ἐπὶ τὸν ἕμετον ὑποστρέφει· ἡμεῖς οὖν τῆς διακόνου τὸ σῶμα, ὡς καθιερωμέ-
νον, οὐκ ἐπιτρέπομεν ἐν χρήσει εἶναι σαρκικῇ.

με'. Ἐάν τις τὸ ὄνομα λαβὼν τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐνυβρίξῃ τὸν Χριστὸν, εὐδὲν ὄφελος αὐτῷ ἀπὸ τῆς προσηγορίας.

μς'. Ἡ δὲ τῷ καταλειφθέντι πρὸς καιρὸν παρὰ τῆς γυναίκος κατὰ ἀγνοίαν γεμαμένη, εἴτα
20 ἀφαιθεῖσα διὰ τὸ ἐπανελθεῖν πρὸς αὐτὸν τὴν προτέραν, ἐπόρνυσε μὲν, ἐν ἀγνείᾳ δὲ γάμου οὖν οὐκ εἰρχθήσεται· κάλλιον δὲ, εἰάν μείνῃ εὐτως.

μζ'. Ἐγκρατῆται καὶ Σακκοφόροι, καὶ Ἀποτακτῆται τῷ αὐτῷ ὑπόκεινται λόγῳ, ὃ καὶ Ναυατιανοὶ, ὅτι περὶ μὲν ἐκείνων κανὼν ἐξεφωνήθη, εἰ καὶ διάφορος, τὰ δὲ κατὰ τοὺτους ἀποσεσιώπηται. Ἡμεῖς μίνομεν ἐνὶ λόγῳ ἀναβαπτίζεμεν τοὺς τοιούτους. Εἰ δὲ παρ' ἡμῖν ἀπηγόρευται τὸ τοῦ ἀναβαπτί-

XLJ. Quae in viduitate habet sui potestatem, una cum viro cohabitare potest sine reprehensione, si nemo est qui conjugium divellat, cum dicat Apostolus: « Si mortuus sit maritus, libera est, ut nubat cui velit, tantum in Domino.»

XLII. Sine iis qui habent potestatem facta matrimonia, sunt fornicationes. Neque ergo vivente patre, nec domino, si qui conveniunt sunt ab accusatione liberi, ut dummodo coniugio domini annuerint, tunc accipiat coniugium firmitatem.

XLIII. Qui mortis ictum dedit proximo, est homicida, sive prior percussit, sive ultus est.

XLIV. Diaconissa, quae una cum graeco fornicata est, ad poenitentiam admittenda est, ad oblationem autem septimo anno admittetur, scilicet si in castitate vitam agat. Graecus autem qui post fidem rursus ad sacrilegium accedit, ad vomitum revertitur. Nos vero diaconissae corpus, ut consecratum, in usu esse carnali non amplius permitimus (22).

XLV. Si quis accepto nomine christianismi Christum contumelia afficit, nulla est illi appellationis utilitas.

XLVI. Quae per ignorantiam nupsit ei qui ab uxore ad tempus derelictus est, deinde dimissa est, ut prior ad ipsum revertatur, fornicata quidem est, sed per ignorantiam. A matrimonio ergo non prohibetur, sed melius est, si sic manserit (23).

XLVII. Encratitae et Saccophori et Apotactitae subiciuntur eidem rationi, cui et Novatiani (24), quia de illis editus est canon, etsi varius: quae autem sunt adversus eos, silentio praetermissa sunt. Nos autem una ratione eos rebaptizamus. Si autem prohibita est apud vos haec rebaptizatio, sicut et a Romanis, ali-

Can. XLI, ἀνδρὶ om. Rhall. — συνοικεῖται ἀνέγκλη-
τος vatic. 7. — διασπῶν Ioan. Antloch. tit. 43. — εἰάν
ἀποθ. lb. — ἀνὴρ αὐτῆς vatic. 9. Cf. I Cor. VII, 39.

Can. XLII, ἡς ἂν Ioan. Antloch. tit. 42, Beve-
reg. Pedal. Nomocan. lidem mox τότε γάρ. — ὥστε
εἰάν vallicell. Reg. unus. — τότε γίνεται τὸ βέβαιον val-
licell.

Can. XLIII, εἴποτε Ioan. Antloch. tit. 40. — εἴτε ἀ-
σημάνωτο vallicell. vatic. 9.

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

Can. XLIV, οὐ δεκτὴ ἐστὶν εἰς ποινὴν veteres et
novi edd. praeter BB, quorum codd. sequimur, praecun-
tibus vetero vatic. 7 et vallicell. — ζήσασα barber. —
τὸν ἴδιον ἕμετον vatic. 7, 9, vallicell. — ἐπιστρέφει Beve-
reg. — ἡμεῖς δὲ τὸ τῆς vatic. 7, 9.

Can. XLV, εἰς εἰάν vallicell. vatic. 7 et Ioan. An-
tioch. tit. 39.

Can. XLVI, ἡ τῷ vulgo. — ἐν ἀγνοίᾳ γεμαμένη
vett. edd.

σμοῦ, ὥσπερ οὖν καὶ παρὰ Ῥωμαίοις, εἰκονομίας τινὸς ἕνεκα, ἀθετεῖσθαι δὲ τὸ βάπτισμα αὐτῶν, 25
ὃ ἡμέτερος λόγος ἰσχυρὸν ἔχει, ὅτι ἐπειδὴ ὥσπερ Μαρκιωνιστῶν ἐστὶν ἀποβλάστημα ἢ κατ' αὐτοὺς
αἵρεσις, βδελυσσεμένων τὴν γάμον, καὶ ἀπεστρεφόμενων τὸν εἶναι, καὶ τὴν κτίσιν τοῦ Θεοῦ μεμια-
σμένην εἶναι λεγόντων, οὐ δεχόμεθα αὐτοὺς εἰς τὴν ἐκκλησίαν, εἰ μὴ βαπτισθῶσιν εἰς τὸ ἡμέτερον
βάπτισμα. Μὴ γὰρ λεγέτωσαν, ὅτι εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα ἐβαπτίσθημεν, οἱ γὰρ
κακῶν ποιητὴν ὑποτιθέμενοι τὸν Θεόν, ἐραμίλλως τῷ Μαρκίῳ καὶ ταῖς λοιπαῖς αἵρεσεσιν· ὥστε εἰάν 30
ἀρέσῃ τοῦτο, δεῖ πλείονας ἐπισκέπτους ἐν ταύτῃ γενέσθαι, καὶ εὐτως ἐκθέσθαι τὸν κανόνα, ἵνα καὶ
τοῖς ποιήσαντι τὸ ἀκίνδυνον ᾖ, καὶ ὁ ἀπεκρινόμενος τὸ ἀξίπιστον ἔχῃ ἐν τῇ περὶ τούτων ἀποκρίσει.

μή. Ἡ δὲ ἐγκαταλειφθεῖσα παρὰ τοῦ ἀνδρός, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην, μένειν ὀφείλει. Εἰ γὰρ
ὁ Κύριος εἶπεν, ὅτι εἰάν τις καταλίπῃ γυναῖκα ἐκτός λόγου περνείας, ποιῇ αὐτὴν μετᾶσθαι, ἐκ
τοῦ μετᾶσθαι αὐτὴν ἐνεμάσαι, ἀπέκλεισεν αὐτὴν τῆς πρὸς ἕτερον κοινωνίας. Πῶς γὰρ δύναται ὁ μὲν 3
ἀνὴρ ὑπεύθυνος εἶναι, ὡς μετᾶσθαι αἰτίας, ἢ δὲ γυνὴ ἀνέγκλητος εἶναι, ἢ μετᾶσθαι παρὰ Κυρίου
διὰ τὴν πρὸς ἕτερον ἀνδρὰ κοινωνίαν προσαγερυθεῖσα;

μή. Αἱ πρὸς ἀνάγκην γινόμεναι φθοραὶ ἀνεύθυναι ἴστωσαν· ὥστε καὶ ἡ θεύλη, εἰ ἐβιάσθῃ
παρὰ τοῦ ἰδίου δεσπότου, ἀνεύθυνός ἐστιν.

ν. Τριγαμίας νόμος οὐκ ἔστιν, ὥστε νόμῳ τρίτος γάμος οὐκ ἄγεται· τὰ μέντοι τοιαῦτα, ὡς ἔν- 10
πλάσματα τῆς ἐκκλησίας ἐρῶμεν, δημοσίαις δὲ καταδίκαις οὐκ ὑποβάλλομεν, ὡς τῆς ἀνεμμένης περ-
νείας αἰρετώτερα.

culus oeconomiae gratia, abrogari tamen eorum baptismum, haec nostra sententia valeat, quando quidem est
veluti Marcionistarum germen eorum haeresis, nuptias abhorrentium, et aversantium vinum, et Dei creatu-
ram inquinatam esse dicentium, eos in Ecclesiam non admittimus, nisi in nostrum baptismum baptizati
fuerint. Ne dicant enim: In Patrem et Filium et Spiritum sanctum baptizati sumus, qui quidem Deum esse
malorum effectorem existimant, instar Marcionis et reliquarum haeresum. Quamobrem si hoc placuerit,
oportet plures convenire episcopos, et sic canonem instituere, ut et is qui fecit sit extra periculum, et
qui respondet, in responsione de his fide dignus habeatur.

XLVIII. Quae a marito dimissa est, mea quidem sententia, manere debet. Si enim Dominus dixit: « Si
quis reliquit uxorem, praeter quam ratione fornicationis, facit eam adulterari, » ex eo quod eam adulteram
nominet, exclusit eam a societate cum alio. Quomodo enim potest vir quidem esse reus, ut auctor adul-
teri, mulier autem nulli esse culpae affinis, quae adultera appellata est, propter consuetudinem cum alio
viro?

XLIX. Stupra quae per vim inferuntur, non sint accusationi obnoxia. Quare etsi ancillae vis allata fue-
rit a proprio domino, ea a culpa est libera.

L. Trigamiae lex non est (23). Quare lege tertium matrimonium non approbatur. Ac talia quidem ut Ec-
clesiae inquinamenta videmus: sed publicis condemnationibus non subicimus, ut quae soluta fornicatione
sunt magis eligenda.

Can. XLVII, luce clarius est legendum esse οὐ
τὸ αὐτὸ, inquit BB., haud vero negantes id fieri
contra codd. omn.—ἀπαγορεύεται τοῦτο τὸ τοῦ Νομο-
can. et vet. edd.—l. 23, τινὸς ἕνεκα, ὡς ἀθετεῖσθαι
τὸ βάπτισμα αὐτῶν, ὃ ἡμέτερος vatic. 7, tam in Basil.
canon. quam in Ioan. Antioch. tit. 38. Idem vatic. 9
qui pergit: ἀλλ' ὃ ἡμέτερος; ὡς ἀθετεῖσθαι διὰ τὸ βαπτ.
αὐτῶν.—καὶ ὃ ἡμετ. barbarin. τινὸς ἕνεκα, ἀθετεῖσθαι δὲ
τὸ β. αὐτῶν, ὃ ἡμ. λόγος vatic. 15 quem libentius se-
quimur, quo aperta in editis lacuna commodius sup-
pleatur. Vulgo enim: τινὸς ἕνεκα, ἀλλ' ὃ ἡμ. λόγ. cas-
teris omissis.—l. 26, ἀποβλάστημα cum vatic. 7, 9, 15;

ἀποβλάστημα vulgo.—l. 27, κατὰ τὴν αὐτῶν αἵρεσιν
vallicell.—l. 28, οὐ δεχ. οὐν αὐτοὺς vatic. 7. vallicell.
—l. 29, ὅτι om. kl. vatic. 7.—ἀποθνήσκου barbarin.—
l. 2, ultima ἐν τῇ κ. τ. α. om. barbar. Totus canon om.
apud vulgatum Ioan. Antioch.

Can. XLVIII, l. 3, οὕτω μένει trapez. ἄγαμος μὲν.
vett. edd. ἀναίτιος εἶναι Bevereg.—l. 4, καταλείπει lb.
Nomocan. Matth. V, 32.

Can. XLIX, ἀνεύθυνοί εἰσιν vatic. 7, Ioan. An-
tioch. tit. 42.—οἰκίου διαπότου vallicell. vatic. 9, Ioan.
Antioch.

Can. L, γάμος οὐ γίνεται Ioan. Antioch. tit. 43.

γ. ΤΟΤ ΑΥΤΟΤ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΝΟΝΙΚΗ Γ'. ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ.

να'. Τὸ κατὰ κληρικὸς ἀδιοφορίστως οἱ κανόνες ἐξέθεντο, κελύσαντες μίαν ἐπὶ τοῖς παραπει-
σούσιν ὀρίζεσθαι τιμωρίαν, τὴν ἐκπτώσιν τῆς ὑπηρεσίας, εἴ τε ἐν βαθμῷ τυγχάνουσιν, εἴτε καὶ
15 ἀχειροθετήτων ὑπηρεσίᾳ προσκαρτεροῦν.

νβ'. Ἡ τοῦ κυνέματος κατὰ τὴν ὁδὸν ἀμειλήσασα, εἰ μὲν δυναμένη περισώσασθαι κατεφρόνησεν,
ἢ συγκαλύψειν ἐντεῦθεν τὴν ἀμαρτίαν νομίζουσα, ἢ καὶ ὅλως Σηριώδει καὶ ἀπανθρώπων λογισμῷ
χρησαμένη, ὡς ἐπὶ φόνῳ κρίνεται. Εἰ δὲ οἷα ἐδυνάθη περιστεῖλαι, καὶ δὲ ἐρημίαν καὶ ἀπείριαν
τῶν ἀναγκαίων διαφθάρῃ τὸ γεννηθὲν, συγκωστή ἡ μήτηρ.

20 νγ'. Ἡ χήρα δοῦλη τάχα εὐμύγα ἔπαισεν ἱλαμένη δεύτερον γάμον ἐν σχήματι ἀρπαγῆς ὥστε
εὐδὲν τούτου ἐνεκεν ἐγκαλεῖσθαι χρὴ, εὐ γάρ τὰ σχήματα κρίνεται, ἀλλ' ἡ προαίρεσις· ὅτλον δὲ ὅτι
τὸ τῆς διγαμίας μένει αὐτῇ ἐπιτίμην.

νδ'. Τὰς τῶν ἀκουσίων φόνων διαφοράς πρὸ χρόνων οἶδα, ἐπιστείλας τῇ Θεοσεβείᾳ σευ, κατὰ
τὸ ἡμῖν δυνατόν, καὶ πλείον ἐκείνων εὐδὲν εἰπεῖν δύναμαι· τῆς δὲ σῆς συνέσεως ἔστι κατὰ τὸ ἴδιωμα
25 τῆς περιστάσεως, ἐπιτίμην τὰ ἐπιτίμια, ἢ καὶ ὑφεῖναι.

νε'. Οἱ τοῖς λησταῖς ἀντεπιζήντες, ἔξω μὲν ὄντες τῆς κοινωνίας εἰργονται τοῦ ἀγαθοῦ κλη-
ρικεῖ δὲ ὄντες τοῦ βαθμοῦ καθαιρεῖνται· πᾶς γάρ, φησί, ὁ λαβὼν μάχαιραν, ἐν μαχαίρᾳ ἀπο-
θανεῖται.

νς'. Ὁ ἐκουσίως φονεύσας, καὶ μετὰ τοῦτο μεταμελήσας, εἴκοσιν ἔτη ἀκοινωνήτος ἔσται τοῦ ἁγιά-

III. Eiusdem epistola canonica tertia ad eundem.

LI. Quod ad clericos attinet, canones indefinite statuerunt, unum in iis qui lapsi sunt, supplicium decerni iubentes, a ministerio scilicet motionem, sive sint in gradu, sive etiam in ministerio quod non impositis manibus datur, perseverent.

LII. Quae setum in via editum neglexit, si cum posset quidem servare contempsit, vel se ideo peccatum celare existimans, vel etiam omnino belluina et inhumana cogitatione impulsam, tamquam propter homicidium iudicetur. Sin autem eum sovere non potuit, et propter solitudinem rerumque necessarium inopiam fetus interit, matri ignoscendum est.

LIII. Vidua ancilla forte non multum lapsa est, quae sub raptus simulatione, secundum matrimonium elegit. Quamobrem eam de illo accusare non oportet: neque enim simulatio iudicatur, sed voluntas. Clarum est autem quod illam manet poena digamiae.

LIV. De involuntariis caedibus scio me ante hoc tempus pietati tuae scripsisse pro viribus, neque his amplius quidquam dicere queo: est autem tuae prudentiae pro circumstantiae proprietate poenas intendere vel remittere.

LV. Qui se latronibus acie adversa obliiunt, si quidem sunt extra communionem, a bono arceant (26): si vero clerici, a gradu deponuntur. «Quicumque enim, inquit, gladium accepit, gladio peribit.»

LVI. Qui voluntarie interfecit, et postea poenitentia ductus est, xx annis sacramentorum non erit parti-

Can. LI in vatic. 9, 11, 13, in petroburg. aliisque codd. prooemio ornatur perelegantl quod velim inter basilianas epistolas (227, al. 3) legi ab iis qui rudl canonum gravitate offenduntur.—Can. incipit τὸ δὲ κατὰ τοὺς κλ. in mosquensi.—τοὺς om. Nomocan.—ἀχειροθετήτων, cum vatic. omnib. trapez. et Rhalli, ἀχειροποιήτων caeteri edd. praeter BB, qui legunt ἀχειροθέτων. typorum aliquo errore, uti mox altero mutetur.

Can. LII, εἰ μὲν οὖν Ioan. Antioch. tit. 40.—νομίσασα ib.—ἢ ὅλως Nomoc.—καὶ τοῦτο χάριν διεφθ. vatic. 9, vallic.—τὸ γεννηθὲν vett. edd. γενθὲν unus parisi.

Can. LIII, τάχα om. Ioan. Antioch. tit. 43.—μὲν αὐτὴν ibid.

Can. LIV, πρὸ χρόνων vallicell.—τὸ ἡμῖν δυνατόν Nomocan.—ἐπιτίμην Barber.—ἢ ὑφεῖναι ib. et apud Ioan. Antioch. tit. 40; ἢ καὶ ὑφέλιν vatic. 9. ὑφέλιν vallicell.

Can. LV, μερόντες Ioan. Antioch. ib.—Sequentia statim praestant vatic. 9, 11, 13, vallicell. Ioan. Antioch. BB; ὄντες τῆς ἐκκλησίας εἰργασται τῆς κοινωνίας Rhalli et vett. edd. κληρικὸι ὄντες vatic. 9.

Can. LVI, μετὰ δὲ τοῦτο Ioan. Antioch. ib. vatic. 9, 11.—εἴκοσιν ἔτεσιν vatic. 11.—ἔσται τοῦ ἀγαθισμοῦ Ioan. Antioch. vatic. 11, vallicell. BB. τῷ ἁγισμῶτι trapez.—τοῦ οὐκ οἴκου om. Ioan. Ant.—ἐπὶ αὐτοῦ ib.—καὶ ἐξαγορ. ib. ἐν ἐκτὶ ib.

σματος· τὰ δὲ εἰκασιν ἔτη οὕτως οἰκονομηθήσεται ἐπ' αὐτῶν· ἐν τέσσαρσιν ἔτεσιν προσκλαίειν ὀφεί- 30
λει, ἔξω τῆς θύρας ἰστωὺς τοῦ εὐκτηρίου εἰκον, καὶ τῶν εἰσιόντων πιστῶν δεόμενος εὐχὴν ὑπὲρ
αὐτοῦ πειῖσθαι, ἐξαγχεύων τὴν ἰδίαν παρανομίαν· μετὰ δὲ τέσσαρα ἔτη εἰς τοὺς ἀκροαμένους δεχ-
θήσεται, ἐν πέντε ἔτεσιν μετ' αὐτῶν ἐξελεύσεται, ἐν δὲ ἑπτὰ ἔτεσι μετὰ τῶν ἐν ὑποπτώσει προ-
σευχόμενος ἐξελεύσεται· ἐν τέσσαρσι συστήσεται μόνον τοῖς πιστοῖς, προσφεράς δὲ οὐ μεταλήφεται
πληρωθέντων δὲ τούτων, μεθίξει τῶν ἁγιασμάτων. 5

κ'. Ὁ ἀκαισίως φονεύσας ἐν δέκα ἔτεσιν ἀκαινώτης ἔσται τῶν ἁγιασμάτων. Οἰκονομηθήσεται
δὲ ἐπ' αὐτῷ τὰ δέκα ἔτη οὕτω· δύο μὲν ἔτη προσκλαίσει, τρία δὲ ἔτη ἐν ἀκροαμένους διατελέσει,
ἐν τέσσαρσιν ὑποπίπτων, καὶ ἐν ἑνιαυτῷ συσταθήσεται μόνον, καὶ τῷ ἑξῆς εἰς τὰ ἅγια δεχθή-
σεται.

κν'. Ὁ μοιχεύσας ἐν ἑ' ἔτεσιν ἀκαινώτης ἔσται τῶν ἁγιασμάτων. Οἰκονομηθήσεται δὲ τὰ ἑ' ἔτη 10
ἐπ' αὐτῷ οὕτως· ἐν τέσσαρσι μὲν ἔτεσι προσκλαίων ἔσται· ἐν πέντε δὲ ἀκροώμενος· ἐν τέσσαρσιν
ὑποπίπτων· ἐν δυοῖς συνιστῶς ἀνευ κοινωνίας.

κς'. Ὁ πέρνης ἐν ἑπτὰ ἔτεσιν ἀκαινώτης ἔσται τῶν ἁγιασμάτων, δ' οὐ προσκλαίων, καὶ δύο
ἀκροώμενος, καὶ δύο ὑποπίπτων, καὶ ἐν ἑνὶ συνιστῶς μόνον, τῷ ὀγδόῳ δὲ δεχθήσεται εἰς τὴν κοι-
νωνίαν. 15

ξ'. Ἡ παρθενίαν ἐμολογήσασα καὶ ἐκπαισθεύσα τῆς ἐπαγγελίας, τὸν χρόνον τοῦ ἐπὶ τῆς μοιχείας
ἀμαρτήματος ἐν τῇ εἰκονεμίᾳ τῆς καθ' ἑαυτὴν ζωῆς πληρώσει. Τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν βίον μονα-
ζόντων ἐπαγγελαμένων καὶ ἐκπιπτόντων.

ξα'. Ὁ κλέψας, εἰ μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ μεταμεληθεὶς καταγερήσει ἑαυτοῦ, ἑνιαυτὸν κωλυθήσεται
μόνης τῆς κοινωνίας τῶν ἁγιασμάτων. Εἰ δὲ ἐλεγχθεῖν ἐν δυοῖν ἔτεσιν, μερισθήσεται δὲ αὐτῷ ὁ χρό- 20
νος εἰς ὑπέπτωσιν καὶ σύστασιν, καὶ τότε ἀξιούσθω τῆς κοινωνίας.

ceps. Viginti autem anni sic in eo dispensabuntur: debet quatuor annis deflere stans extra fores oratorii, et
fideles ingredientibus rogans ut pro eo precentur, suam confessus iniquitatem; post quatuor autem annos inter
auditores recipietur, et quinque annis cum ipsis egredietur; septem autem annis cum illis qui in substra-
tione orant, egredietur; in quatuor annis solum stabit cum fidelibus, sed non erit oblationis particeps. his
autem expletis, erit sacramentorum particeps (27).

LVII. Qui non voluntarie interfecit, per decem annos sacramentis non communicabit. Decem autem anni
sic in eo dispensabuntur: duos quidem annos deflebit, tres autem annos inter auditores perseverabit, in
quatuor substratus, et anno solum consistet, et deinceps ad sacra admittetur.

LVIII. Qui moechatus est, in quindecim annis sacramentis non communicabit. In his autem, quatuor
annis erit deflens, quinque audiens, quatuor substratus, in duobus consistens sine communione.

LIX. Fornicator per septem annos sanctis non communicabit, duobus deflens, et duobus audiens, et duo-
bus substratus, uno solo consistens, octavo autem ad communionem admittetur.

LX. Quae virginitatem professam, a voto suo ac professione lapsa est, peccati adulterii tempus in con-
tinentia complebit (28). Idem et in illis qui vitam monasticam profitentur, et labuntur.

LXI. Qui furatus est, si sponte quidem poenitentia motus seipsum accusaverit, anno a sola sacramen-
torum communione arcebitur. Sin autem convictus fuerit, duobus annis tempus illi ad substrationem divi-
detur et consistentiam, et tunc communione dignus habeatur.

Can. LVII, ἡ δέκα constanter Hervetus et Beve-
reg.—τρία μὲν ἔτη vet. edd.—σταθήσεται Bevereg.

Can. LVIII, οἰκονομηθήσεται usque ad οὕτως om.
vatic. 15, vallicell.

Can. LIX, καὶ ἐν συνιστῶς μ. τῷ κ' 31. Ioan. An-
tioch. tit. 42.

Can. LX, ἐμολογήσασα Ioan. Antioch. vulg. tit. 31
— τοῦ ἐπιτιμίου τῆς μοιχ. ἐν τῇ οἰκῇ. vallicell. — ἐπαγ-
γελλομένων ib. Nomocan.

Can. LXI, τριετίαν καλ. coislin. — καταγορηθεῖσα
Ioann. Antioch. tit. 45. — μόνον id. — ἀξιούσθαι
vet. edd.

ξβ'. Ὁ τὴν ἀσχημένον ἐν ταῖς ἁρτίαις ἐπιδεικνύμενος, τὸν χρόνον τοῦ ἐν τῇ μαιχείᾳ παρανομῶντος οἰκονομηθήσεται.

ξγ'. Ὁ ἐν ἀλόγοις τὴν ἑαυτοῦ ἀσέβειαν ἐξαγορεύων, τὸν αὐτὸν χρόνον ἐξομολογούμενος παραφυλάσσεται.

ξδ'. Ὁ ἐπιόρκος ἐν δέκα ἔτεσιν ἁκανώνητος ἔσται· δυὶν ἔτεσι προσκλαίων, τρισὶν ἀκροώμενος, τέσσαρσιν ὑποπίπτων, ἑνιαυτὸν συνεστῶς μένων, καὶ τότε τῆς κοινωνίας ἀξιούμενος.

ξε'. Ὁ γοητείαν ἢ φαρμακίαν ἐξαγορεύων, τὸν τοῦ φονίως χρόνον ἐξομολογήσεται, οὕτως οἰκονομούμενος, ὡς ὁ ἐν ἐκείνῳ τῷ ἁμαρτήματι ἑαυτὸν ἐλίγξας.

30 ξς'. Ὁ τυμβωρύχος ἐν δέκα ἔτεσιν ἁκανώνητος ἔσται· ἐν δυοῖν προσκλαίων, ἐν τρισὶν ἀκροώμενος, ἐν τέσσαρσιν ὑποπίπτων, ἑνιαυτὸν συνεστῶς, καὶ τότε δεχθήσομενος.

ξζ'. Ἀδελφειμία τὸν τοῦ φονίως χρόνον ἐξομολογήσεται.

ξη'. Ἡ τῆς ἀπειρημένης συγγενείας εἰς γάμον ἀνθρώπων σύστασις, εἰ φωραθῇ, ὡς ἐν ἁμαρτήμασιν ἀνθρώπων γενεμένη, τὰ τῶν μοιχῶν ἐπιτίμια δεῖται.

3 ξθ'. Ἀναγνώστης εἰ τῇ ἑαυτοῦ μνηστῇ πρὸ τοῦ γάμου συναλλάξειν, ἑνιαυτὸν ἀργίας, εἰς τὸ ἀναγνώσκειν δεχθήσεται, μένων ἀπρόκεπος· κλεψιγαμίας δὲ ἀνεὺ μνηστείας παυθήσεται τῆς ὑπηρεσίας, τὸ αὐτὸ καὶ ὑπέρτης.

δ. Διάκονος ἐν χεῖρεσι μισθῆς, καὶ μέχρι τούτου ἡμαρτηκέναι ὁμολογήσας, τῆς λειτουργίας ἐπισχεθήσεται· τοῦ δὲ μετέχειν τῶν ἁγιασμάτων, μετὰ τῶν διακόνων, ἀξιωθήσεται· τὸ αὐτὸ δὲ καὶ 10 πρεσβύτερος. Εἰ δὲ τι πλεον τοῦτου φωραθῇ, τις ἡμαρτηκώς, ἐν εἰς ἂν ἡ βαθμῇ, καθαιρεθήσεται.

LXII. Qui in maribus turpitudinem ostendit, ei tempus dispensabitur illius qui adulterii scelus admisit.

LXIII. Qui in brutorum concubitu suam impletatem profitetur, idem tempus in poenitentia servabit.

LXIV. Perius decem annis non erit communionis particeps, duobus annis desens, tribus audiens, quatuor substratus, anno solum consistens, et tunc communione dignus habebitur.

LXV. Qui praestigias vel veneficium fatetur, is homicidae tempore confitebitur, ita dispensatus, ut qui in huiusmodi peccato seipsum convicit.

LXVI. Qui sepulchra effodit, decem annis carebit communione, duobus desens, tribus audiens, quatuor substratus, uno consistens, et tunc admittendus.

LXVII. Cum sorore coitus homicidae tempore punietur.

LXVIII. Prohibitae cognationis in matrimonium coniunctio, si deprehensa fuerit, ut quae in hominum peccatis facta est, subibit adulterorum poenas.

LXIX. Lector, si cum sua sponsa ante matrimonium commercium habuerit, postquam anno cessaverit, ad legendum recipietur, non ulterius tamen promovendus. Quod si absque desponsatione furtim coierit, cessabit a ministerio. Idem et minister.

LXX. Diaconus qui pollutus est in labris, et se eo usque peccasse confessus est, a ministerio prohibebitur (29); ut autem sit sacramentorum cum diaconis particeps, dignus habebitur: idipsum autem presbyter quoque. Si quid autem amplius peccasse quis deprehensus fuerit, in quocumque sit gradu, deponetur.

Can. LXII, τῷ χρόνῳ Pedal. Nomocan. vet. edd. — ἐν μαιχείᾳ Ioan. Antioch. tit. 44.

Can. LXIII, ἀσεβείαν trapez. vatic. 9. — τὸν αὐτὸν λόγον column. Bevereg. vet. edd. — παραφυλάσσεται vet. edd.

Can. LXV, ὡς ἐν Nomocan. — ἐλάσσω lb. Bevereg. vet. edd.

Can. LXVI, ἰδεῖται iterum Hervetus et cum eo

Labbeus Beveregiusque. — ἔσται τῶν ἁγιασμάτων Nomocan. — ἐν συνεστῶς vallicell. Ioan. Antioch. tit. 43.

Can. LXVII, ἀδελφὸν sine art. BB, Ioan. Antioch. tit. 34.

Can. LXVIII, ἁμαρτήμασιν γεγενημένη vatic. 9.

Can. LXIX, συναλλάξοις Nomocan.

Can. LXX, πλεον φωραθ. vet. edd. — εἰς ἂν ἡ βαθμῇ vallicell.

τα'. Ὁ συνεγνωκώς ἐκάστῳ τῶν προειρημένων ἀμαρτημάτων, καὶ μὴ ὁμολογήσας, ἀλλ' ἐλεγχθεὶς, τοῦ τοσούτου χρόνου, εἰς ἃν ὁ ἐργάτης τῶν κακῶν ἐπιτιμῆται, καὶ αὐτὸς ἔσται ἐν ἐπιτιμῇ.

οβ'. Ὁ μάντισιν ἑαυτὸν ἐπιδεὺς, ἢ τισι τοιούτοις, τὸν χρόνον τῶν φονέων καὶ αὐτὸς ἐπιτιμῆσθαι.

ογ'. Ὁ τὸν Χριστὸν ἀρνησάμενος, καὶ παραβὰς τὸ τῆς σωτηρίας μυστήριον, ἐν παντί τῷ χρόνῳ 15 τῆς ζωῆς αὐτοῦ προσκλαίειν ὀφείλει, καὶ ἐξομολογεῖσθαι χρεωστῇ, ἐν τῷ καιρῷ ᾧ ἐκβαίνει τοῦ βίου, τῶν ὁγιασμάτων ἀξιούμενος, πίστει τῆς παρὰ Θεοῦ φιλανθρωπίας.

οδ'. Ἐάν μὲντοι ἕκαστος τῶν ἐν τοῖς προγεγραμμένοις ἀμαρτήμασι γενόμενος, σπουδαῖος γίνηται ἐξομολογούμενος, ὁ πιστευθεὶς τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας λῦεν καὶ δεσμῖν, εἰ φιλανθρωπότερος γένοιτο, τὸ ὑπερβάλλον τῆς ἐξομολογήσεως ὅρῳ τοῦ ἡμαρτηκέντος, εἰς τὸ ἐλαττοῦσαι τὸν χρό- 20 νον τῶν ἐπιτιμῶν, οὐκ ἔσται καταγνώσεως ἄξιος· τῆς ἐν ταῖς γραφαῖς ἱστορίας γνωρίζουσιν ἡμῖν, τοὺς μετὰ μείζονος πόνου ἐξομολογημένους, ταχίως τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν καταλαμβάνειν.

οε'. Ὁ ἀδελφῇ ἰδίᾳ ἐκ πατρὸς ἢ ἐκ μητρὸς συμμιχθεὶς, εἰς εἶκον προσευχῆς μὴ ἐπιτρεπέσθω παρῆναι, ἕως ἂν ἀποστῇ τῆς παρανόμου καὶ ἀθεμίτου πράξεως, μετὰ δὲ τὸ ἰλθεῖν εἰς συναισθησθῇ τῆς φοβερᾶς ἀμαρτίας, τριτίαν προσκλαίειν τῇ Σύρα τῶν εὐκτερίων οἰκῶν παρεστῆκός, 25 καὶ δεόμενος τοῦ λαοῦ εἰσιόντος ἐπὶ τὴν προσευχὴν, ὥστε ἕκαστος μετὰ συμπαθείας ὑπὲρ αὐτοῦ ἐκτενεὶς ποιῆσαι πρὸς Κύριον τὰς δεήσεις. Μετὰ δὲ τοῦτο, ἄλλην τριτίαν εἰς ἀκρόασιν μόνην παραδεχθέντῳ, καὶ ἀκούειν τῆς γραφῆς καὶ τῆς διδασκαλίας ἐκβαλλίσθω, καὶ μὴ καταξιοῦσθω προσευχῆς. Ἐπειτα, εἴπερ μετὰ δακρύων ἐξεζητήσιν αὐτὴν, καὶ προσέπειε τῷ Κυρίῳ μετὰ συντριμμοῦ καρδίας καὶ ταπεινώσεως ἰσχυρᾶς, διδῶσθω αὐτῷ ἢ ὑπόπτωσις ἐν ἄλλοις τρισὶν ἔτεσι, καὶ 30 οὕτως ἐπειδὴν τοὺς καρποὺς τῆς μετανείας ἀξίους ἐπιδείξῃται, τῷ δεκάτῳ ἔτι εἰς τῶν πιστῶν εὐ-

LXXI. Qui uniuscuiusque praedictorum peccatorum fuit conscius, et non confessus, sed convictus est, tanto tempore quantum malorum effector punitus est, ipse quoque punietur.

LXXII. Qui se vatibus, vel eiusmodi aliis tradidit, ipse quoque homicidarum tempore punietur.

LXXIII. Qui Christum negavit, et salutis mysterium transgressus est, eum toto vitae suae tempore dolere, et confiteri convenit, in tempore demum quo a vita excedit, sacramento dignum habitum, propter fidem in Dei clementiam (30).

LXXIV. Sin autem unusquisque eorum qui in praedictis peccatis fuere, poenitens bonus evaserit, et is cui a Dei benignitate ligandi et solvendi credita est potestas, si fiat clementior, videns summam eius qui peccavit confessionem, ad diminuendum poenarum tempus, non erit dignus damnatione, cum relata in scripturis nobis historia significet, eos qui cum maiori labore poenitentiam agunt, Dei misericordiam celeriter apprehendere.

LXXV. Qui cum sua ex patre vel ex matre sorore pollutus est, in domum orationis ne permittatur accedere, donec ab iniqua et nefaria actione desistat. Postquam autem in horrendi peccati sensum et animadversionem venerit, triennio desistat, stans propter fores domus orationis, et rogans populum ingredientem ad orationem, ut unusquisque pro ipso misericorditer ad Dominum intensas fundat preces. Postea autem alio triennio ad solam auditionem admittatur, et scriptura ac doctrina auditis, elletur, et nec oratione dignus habeatur. Deinde si quidem illam cum lacrymis exquisivit, et Domino cum cordis contritione et valida humiliatione supplex procidit, detur ei substratio in aliis tribus annis: et sic postquam poenitentias

Can. LXXI, ἀμαρτήματα trapezunt. — χρόνου ὅσον vatic. 9.

Can. LXXII, ἐπιδεὺς vatic. 9. — εἰκονομηθήσεται in fine cum column. barber. vatic. Ioan. Antioch. tam vulg. quam mss. in ut. 39, et BB; ἐπιτιμῆσθαι vulgo.

Can. LXXIII, τοῦ ὁγιασματος vatic. 9, 15, Ioan. Antioch. ut. 39. — πίστει τῆς παρὰ 5. Ioan. Antioch.

Can. LXXIV, μέντοι γε id. ut. 48. — οὐκ ἔστι καταγν. Nomocan. Balsam. — γνωρίζουσιν Balsam. Ioannis

Antioch. vetus codex vatican. 7 idem addit quam in vulgatis scholion a canone nulla separatione discretum: Οὐκ ἐναριθμῶ δὲ (ἐναριθμῶν vulg.) τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ τοὺς τὰ τοιαῦτα τολμῶντας.

Can. LXXV, l. 23, ἐκ π. ἢ μητρὸς Ioan. Antioch. tit. 44. — l. 24, συμπαρεῖναι Pedal. — l. 25, ἀμαρτ. ἐκτίνης Ioan. BB. — l. 27, ποιῆσαι τὰς προσευχὰς πρὸς τὸν κύριον Ioan. Antioch. — l. 28, καὶ ἀκούσας id. in marg. — τῆς γραφῆς Pedal. Bevereg. Nomocan. — l. 2, παραδεχθέντῳ

χὴν δεχθῆναι, χωρὶς προσφορᾶς, καὶ δύο ἔτη συστάς εἰς τὴν εὐχὴν τοῖς πιστοῖς, εὖτω λοιπὸν καταξιούσθω τῆς τοῦ ἀγαθοῦ κοινωνίας.

εζ'. Ὁ αὐτὸς τύπος καὶ περὶ τῶν τὰς νύμφας ἑαυτῶν λαμβανόντων.

5 εζ'. Ὁ μὲντοι καταλιμπάνων τὴν νεμίμως αὐτῷ συναφθεῖσαν γυναῖκα, καὶ ἑτέραν ἀγόμενος, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἀπόφασιν, τῷ τῆς μοιχείας ὑπεκείναι κρίματι· κεκανόνισται δὲ παρὰ τῶν πατέρων ἡμῶν τοὺς τοιοῦτους ἐνιαυτὸν προσκλαίειν, διετίαν ἐπακροᾶσθαι, τριτίαν ὑποπίπτειν, τῷ δὲ ἐβδόμῳ συνίστασθαι τοῖς πιστοῖς, καὶ εὖτω τῆς προσφορᾶς καταξιούσθαι, ἐὰν μετὰ θαυρῶν μετανήσωσιν.

10 εθ'. Ὁ δὲ αὐτὸς κρατεῖτω τύπος καὶ ἐπὶ τῶν δύο ἀδελφὰς λαμβανόντων εἰς συνοικίσιον, εἰ καὶ κατὰ διαφόρους χρόνους.

εθ'. Οἱ δὲ ταῖς μητρικαῖς ἑαυτῶν ἐπιμακρινόμενοι τῷ αὐτῷ ὑπέκεινται κανόνι, ὃ καὶ οἱ ταῖς ἑαυτῶν ἀδελφαῖς ἐπιμακρινόμενοι.

π'. Τὴν δὲ πολυγαμίαν οἱ πατέρες ἀπεισιώπησαν, ὡς κτηνώδη· καὶ παντελῶς ἀλλετρίαν τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων· ἡμῖν δὲ παρίσταται πλέον τι πορνείας εἶναι τὸ ἀμάρτημα, διὸ εὐλογον τοὺς τοιοῦτους ὑπεβάλλεσθαι τοῖς κανόσι, ὅθλον ἐν ἐνιαυτῷ προσκλαύσαντας, καὶ ἐν τρισὶν ὑποπεσόντας, εὖτω δίκτους εἶναι.

πα'. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ ἐν τῇ τῶν βαρβάρων καταδρεμῇ παρέβησαν τὴν εἰς Θεὸν πίστιν, ὄρκους ἔθνηκους τελίσαντες, καὶ ἀθεμίτων τεχνῶν γενεσάμενοι τῶν ἐν ταῖς εἰδώλοις τοῖς μαγικοῖς προστενεχθέντων αὐτοῖς, εὖτοι κατὰ τοὺς ἤδη παρὰ τῶν πατέρων ἐξενεχθέντας νόμους καὶ κανόνας οἰκονομεῖ-

fructus dignos ostenderit, decimo anno in fidelium orationes suscipiatur sine oblatione, et cum duobus annis una cum fidelibus ad orationem substiterit, sic deinceps dignus habeatur boni communione.

LXXVI. Idem est decretum in eos quoque qui suas nugas accipiunt.

LXXVII. Qui mulierem quidem sibi legitime copulatam dimittit, et aliam ducit, secundum Domini sententiam, adulterii iudicio subicitur, et a patribus nostris canonice statutum est, ut si anno defleant, biennio audiant, triennio substernantur, septimo cum fidelibus consistent: et ita oblatione digni habeantur, si cum lacrymis poenitentiam egerint (31).

LXXVIII. Eadem autem forma observetur, et in his qui duas sorores in matrimonio accipiunt, etsi diversis temporibus.

LXXIX. Si autem qui in suas novercas insanunt, sunt eadem canonibus obnoxii, cui et si qui in suas sorores insanunt.

LXXX. Patres polygamiam silentio praetermisere, ut belluam et penitus ab hominum genere alienam. Nobis autem probatur eam malus esse fornicatione peccatum, et ideo consentaneum est ut si canonibus subiciantur, ut scilicet postquam anno fleverint, et tribus substiterint, (et tribus audierint), sic suscipiantur (32).

LXXXI. Quoniam autem multi in barbarorum incursione fidem in Deum violarunt, sacramenta gentilia iurantes et nefanda quaedam gustantes, quae ipsis in magicis idolorum templis apposita fuere, si secundum veteres patrum (33) leges et canones dispensentur. Qui enim gravem necessitatem ex tormentis su-

vatic. 9. — l. 30, τοῦ ἀγαθοῦ om. vatic. 15. — λοιπὸν ἀξιούσθω vatic. 9.

Con. LXXVII, ἑτέραν συναγόμενος BB. — καὶ κατὰ γὰρ Rhall. — τοῖς τοιοῦτοις vallicell. τῷ ἐβδόμῳ vet. odd. cf. Matth. V, 32.

Con. LXXVIII, ὁ αὐτός Rhall. Nomocan.

Con. LXXX, τὴν πολυγαμίαν vulgo. — ἡμῖν δὲ δοκεῖ πλέον vat. 9. — προσκλ. καὶ τρισὶν ἀκροασαμένους καὶ τρισὶν ὑποπεσόντας vallicell. haud inepte, quo cum egre-

gie consentit vatic. 9: καὶ ἐν τρισὶν ἀκροασαμένους καὶ ἐν ἄλλοις τρισὶν ὑπ.

Con. LXXXI, l. 18, ἐπειδὴ πολλοὶ Rhall. post caet. add. praeter BB et Ioan. Antioch. ult. 39. — ἀγίασθη καὶ πίστιν Id. vulgat. et mss. iuxta vatic. 7. — l. 19, ἐπετελήσαντες BB. — Id. cum Combesio legi iubent εἰδωλείας, nullo cod. suffragante. — l. 20, νόμους καὶ om. BB, vatic. 9, vallicell. ὄρκους καὶ κανόνας Ioan. Antioch. Idem praeterea in vatic. 7 om. οἰκονομεῖσθαι (aeque

σθωσαν. Οἱ μὲν γὰρ ἀνάγκην χαλεπὴν ἐκ βασάνων ὑπομείναντες, καὶ μὴ φέροντες τοὺς πόνους, καὶ ἔλκυσθίντες πρὸς τὴν ἄρνησιν, ἐν τρισὶν ἔτεσιν ἄδεκτοι ἕστωσαν, καὶ ἐν δυσὶν ἀκρωάσθωσαν, καὶ ἐν τρισὶν ὑποπεσόντες, οὕτω δεκτοὶ γενέσθωσαν εἰς τὴν κοινωνίαν· εἰ δὲ ἄνευ ἀνάγκης μεγάλης προδόντες τὴν εἰς Θεὸν πίστιν, καὶ ἀφάμενοι τῆς τραπέζης τῶν δαιμονίων, καὶ ὁμόσαντες ὅρκους ἑλληνικούς, ἐκβαλλέσθωσαν μὲν ἐν τρισὶν ἔτεσι, καὶ ἐν δυσὶν ἀκρωάσθωσαν, ἐν ὑποπτώσει δὲ εὐ- 25 ξάμενοι ἐν τρισὶν ἔτεσι, καὶ ἐν ἄλλοις τρισὶ συστάντες τοῖς πιστοῖς εἰς τὴν θέσιν, οὕτω δεκτοὶ ἕστωσαν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ κοινωνίᾳ.

πβ. Καὶ περὶ τῶν ἐπιорκησάντων, εἰ μὲν ἐκ βίας καὶ ἀνάγκης παρέβησαν τοὺς ὅρκους, κενωτέραις ὑπόκεινται ἐπιτιμίαις, ὥστε μετὰ ἐξ ἑτῆ αὐτοῦ δέκτους εἶναι· οἱ δὲ ἄνευ ἀνάγκης προδόντες ἑαυτῶν τὴν πίστιν, ἐν δυσὶν ἔτεσι προσκλαύσαντες, καὶ ἐν δυσὶν ἀκρωάσμενοι, καὶ ἐν 30 πέντε ἐν ὑποπτώσει εὐξάμενοι, καὶ ἐν δυσὶν ἄλλοις ἄνευ προσφορᾶς εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς προσευχῆς παραδεχθέντες, οὕτω τελευταῖον ἀξιόλογον δηλαδὴ τὴν μετάνοιαν ἐπιδειξάμενοι, ἀποκατασταθῇσονται εἰς τὴν κοινωνίαν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ.

πγ. Οἱ καταμαντευόμενοι, καὶ ταῖς συνηθείαις τῶν ἰδίων ἀκολουθοῦντες, ἢ εἰσάγοντες τινὰς εἰς τοὺς ἑαυτῶν οἶκους ἐπὶ ἀνενόρσει φαρμακειῶν καὶ κατάρσει, ὑπὸ τὴν κανόνα πιπτέτωσαν τῆς ἐξαι- 3 τίας, ἐνιαυτὸν προσκλαύσαντες, καὶ ἐνιαυτὸν ἀκρωάσμενοι, καὶ ἐν τρισὶν ἔτεσιν ὑποπίπτοντες, καὶ ἐνιαυτὸν συστάντες τοῖς πιστοῖς, οὕτω δεχθήτωσαν.

πδ. Πάντα δὲ ταῦτα γράφωμεν, ὥστε τοὺς καρποὺς δοκιμάζεσθαι τῆς μετανοίας· οὐ γὰρ πάντως τῷ χρόνῳ κρίνομεν τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ τῷ τρόπῳ τῆς μετανοίας προσέχομεν. Ἐάν δὲ δυσασπαστῶς ἔχωσι τῶν ἰδίων ἰδίων, καὶ ταῖς ἰδοναῖς τῆς σαρκὸς μᾶλλον δουλεύειν θέλωσιν, ἢ τῷ Κυρίῳ 10

stinuerunt, et non ferentes labores, ad negationem tracti sunt, tribus annis non recipiantur, et in duobus audiant, et cum tribus annis substrati fuerint, sic ad communionem admittantur. Qui autem sine magna necessitate fidem in Christum prodiderunt, et daemoniorum mensam attigerunt, et graeca sacramenta iurarunt, tribus quidem annis eliciantur, duobus audiant, postquam autem in substratione tribus annis oraverint, et in aliis tribus cum fidelibus ad orationem se substraverint, sic admittantur ad boni communionem.

LXXXII. De his etiam qui peierarunt, si vi quidem et necessitate iuramenta transgressi sunt, lenioribus poenis subiciuntur, ut post sex annos possint suscipi. Qui autem sine necessitate suam fidem prodiderunt, cum duobus annis deflexerint, et duobus annis audierint, et quinque annis in substratione fuerint, et in duobus aliis sine oblatione in orationis communionem suscepti exulterint (34), ita tandem condigna scilicet poenitentia ostensa, in corporis Christi communionem recipiantur.

LXXXIII. Qui vaticinantur et gentium consuetudinem sequuntur, et aliquos in aedes suas introducunt ad veneficiorum inventionem et eorum expurgationem, cadant in canonem sexennii (35); et postquam anno deflexerint, et anno audierint, in tribus annis substrati, et anno cum fidelibus consistentes, sic admittantur.

LXXXIV. Haec autem omnia scribimus, ut poenitentiae fructus probetur, non enim hoc omnino tempore iudicamus, sed ad modum poenitentiae attendimus. Quod si qui a propriis moribus non facile avel-

om. vatic. 9, 11, vallicell.) et pergit singulariter: οἱ μὲν παρ' ἀνάγκην χαλεπὰς βασάνους καὶ πίκισθίντες. Ultimam vocem non solum tituli vulgati habent, sed vatic. 9, 13, fortasse probabilem.—Iude vatic. 9 et 11 cum eodem Ioanne vulg. et mss. omnia absolute scribunt: ἀδέκτους εἶναι καὶ ἐν δυσὶν (ἐν τρισὶν vat. 11.) ἀκρωάσθαι καὶ ἐν τρ. ὑποπεσόντας, οὕτω δεκτοὺς γενέσθαι.—l. 24, τὴν εἰς τὸν Θεὸν vatic. 7.—δαιμονίων Ioan. Antioch.—l. 25, idem cum vatic. 9 et 11 iterum flectit in infinitum Ulum modum: ἐκβαλλέσθαι, ἀκρωάσθαι, εὐξάμενους (καὶ ἐν τρισὶν ὑποπίπτειν vatic. 7), συστάντας, iterumque οὕτω δεκτοὺς (δεκτοὶ vatic. 7) εἶναι. Sane

varietas pertinet ad veterem quamdam canonis scripturam. Velim et huc Nysseni canonem II admoveas.

Can. LXXXII, πάντως δεκτοὺς εἶναι αὐτοὺς Ioan. Antioch. tit. 45.—l. 29, οἱ δὲ cum vatic. 9 et Nomocan. οἱ δὲ vulgo.—καὶ πέντε ἐν ὑποπτ. Ioan. Antioch.—l. 3, τοῦ κυρίου Nomocan. et vell. edd.

Can. LXXXIII, ἐξακολουθοῦντες Rhalli.—πιπτέτωσαν: huc usque ad verbum est can. ancyran. 24.—ἀκρωάσαντες Ioan. Antioch. tit. 39.—ἐν ἐνιαυτῷ Id.

Can. LXXXIV, l. 10, ἔχονται vell. edd.—θελύσωσι ib. ἐθελῶσι Rhalli.—l. 11, καταδέχονται column. vat. 13, BB. In fine Genes. XIX, 17.

καὶ τὴν κατὰ τὸ εὐαγγέλιον ζωὴν μὴ παραδέχονται, εὐδαίμων ἡμῖν πρὸς αὐτοὺς κοινὸς λόγος· ἡμεῖς γὰρ ἐν λαῷ ἀπειθεῖ καὶ ἀντιλέγοντι διδασκόμεθα ἀκούειν, ὅτι σὺ ζῶν σὺ ζῆς τὴν σεαυτοῦ ψυχὴν.

πέ. Μὴ τείνυν καταδεχόμεθα συναπέλλυσθαι τοῖς τεινύτοις, ἀλλὰ φοβηθέντες τὸ βαρὺ κρίμα καὶ τὴν φοβεράν ἡμέραν τῆς ἀνταποδόσεως τοῦ Κυρίου πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν λαβόντες μὴ θελήσωμεν
 15 ἀμαρτίαις ἀλλετρίαις συναπέλλυσθαι. Εἰ γὰρ μὴ ἐπαίδευσεν ἡμᾶς τὰ φοβερά τοῦ Κυρίου, μηδὲ αἱ πληκαῖται πληγαὶ εἰς αἴσθησιν ἡμᾶς ἤγαγον, ὅτι διὰ τὴν ἀνκμίαν ἡμῶν ἐγκατέλειπεν ἡμᾶς ὁ Κύριος καὶ παρέδωκεν εἰς χεῖρας βαρβάρων, καὶ ἀπὴχθη αἰχμάλωτος εἰς τοὺς πολέμιους ὁ λαός, καὶ παρεδόθη τῇ διασπορᾷ, διότι ταῦτα ἐτόλμων οἱ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ περιφέροντες, εἰ μὴ ἔγνωσαν μηδὲ συνῆκαν, ὅτι διὰ ταῦτα ἦλθεν ἐφ' ἡμᾶς ἡ ἐργὴ τοῦ Θεοῦ, τίς ἡμῖν κοινὸς πρὸς τοῦ-
 20 τοὺς λόγους; Ἀλλὰ διαμαρτίρεσθαι αὐτοῖς καὶ νυκτὸς καὶ ἡμέρας καὶ δημοσίᾳ καὶ ἰδίᾳ ἐπιείκομεν· συναπάγεισθαι δὲ αὐτῶν ταῖς πονηρίας, μὴ καταδεχόμεθα, πρессиούμενον μάλιστα μὲν κερδοῦσαι αὐτοὺς καὶ ἐξελίσθαι τῆς παγίδος τοῦ πονηροῦ· εἰ δὲ τοῦτο μὴ δυναθῶμεν, σπουδάσωμεν τὰς γυνὴν αὐτῶν ψυχὰς τῆς αἰωνίου κατακρίσεως περισώσασθαι.

δ. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΞ ΕΤΕΡΟΥ ΛΟΓΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΜΑΚΑΡΙΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΝ
 ΠΕΡΙ ΒΡΩΜΑΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΑΣ.

πς'. Τοῖς δὲ κομφοῖς Ἐγκρατίταις πρὸς τὸ σεμνὸν αὐτῶν πρόβλημα, διὰ τί καὶ ἡμεῖς εὐχεῖ πάντα
 25 ἐσθίμεν, ἐκεῖνο λεγέσθω, ὅτι καὶ τὰ περιττώματα ἡμῶν βδελυσσόμεθα. Κατὰ μὲν γὰρ τὴν ἀξίαν λάχανα χέρτου ἡμῖν ἐστὶ τὰ κρέα, κατὰ δὲ τὴν τῶν συμπερόντων διάκρισιν εἰς καὶ ἐν λαχάνεσι τὸ βλαβερὸν τοῦ καταλλήλου χωρίζομεν, οὕτω καὶ ἐν τοῖς κρέαςι τοῦ χρτοῖμου τὸ βλαβερὸν διακρίνομεν ἐπεὶ λάχανόν ἐστι καὶ τὸ κύνειον, ὥσπερ κρέας ἐστὶ καὶ τὸ γύπειον, ἀλλ' ὅμως οὔτε ὑσχύομεν φάγειν ἂν τις γυνὴ ἔχων, οὔτε κύνος ἀφαίτο, μὴ μεγάλης ἀνάγκης κατεπεργούσης· ὥστε φαγῶν
 30 εὐχὴ τινέμεται.

tantur, et carnis voluptatibus potius quam Deo servire voluerint, vitamque ex evangelio institutam non admittant, nulla est nobis cum illis communis ratio. Nos enim in inobediente et contradicente populo audire docti sumus: «Servans serva animam tuam.»

LXXXV. Ne itaque cum eis perire in animum inducamus, sed grave iudicium formidantes, et terribilem Dei retributionis diem prae oculis habentes, ne velimus una cum alienis peccatis perire, si enim nos non docuerunt terribilia Domini, nec tot plagae nos in sensum deduxerunt, quod propter nostram iniquitatem nos dereliquit Dominus et tradidit in manus barbarorum, et populus ad hostes captivus adductus est, et dispersioni traditus, eo quod talia audebant qui Christi nomen circumferunt; si non noverunt neque intellexerunt, quod propter haec venit in nos ira Dei, quae nobis est communis cum his ratio? Sed et noctu et interdiu et publice et privatim ipsis testificari debemus: cum eorum autem improbitate abire nolimus, eos quidem lucrifacere optantes, et a mali laqueo eripere; sin autem hoc non possumus, studeamus nostras animas ab aeterna condemnatione servare.

IV. *Eiusdem ex alia epistola ad Amphilochium de differentia ciborum.*

LXXXVI. Lepidis autem Encratitis (36) ad praeclaram eorum obiectionem, cur nos quoque non omnia comedimus, illud dicatur, quod etiam excrementa nostra abominamur. Nam dignitate quidem olera nobis carnes sunt: quod vero ad eorum quae sunt utilia attinet discretionem, sicut et in oleribus id quod est noxium discernimus, ita et in carnibus ab utili noxium secernimus. Nam olus quidem est cicuta, quemadmodum et vulturina caro, caro est: sed tamen nec sanus quisquam hyoscyamum attigerit, nec canem attigerit, nisi magna urgente necessitate. Quamobrem qui comedit non peccat.

Can. LXXXV, l. 16, ἄγον vett. edd. — l. 12, διὰ τὰ ταῦτα vatic. 9.

Can. LXXXVI ex epist. s. Basil. 236 (opp. t. III, p. 363) excipitur. — l. 24, ἐγκρατεῖναις trapez. petro-

burg. Pedal. Nomocan. vett. edd. — l. 25, ἐκείνα Nomocan. — l. 28, ἐπειτα BB. — ὡς ὅτι lid. column. petroburg. Recte additur in vatic. 15: τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἡμῶν ὁ αὐτός ἐν τῇ κατ' ἀνάγκην αὐτοῦ

Α. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΡΟΣ ΔΙΟΔΩΡΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΤΑΡΣΟΥ ΠΕΡΙ ΤΟΥ
ΔΥΟ ΑΔΕΛΦΑΣ ΑΓΟΜΕΝΟΥ ΕΙΣ ΓΑΜΟΝ.

Ἄφικετο ἡμῖν γράμματα τὴν ἐπιγραφὴν ἔχοντα Διοδώρου, τὰ δὲ ἐρεξῆς, ἄλλου τινὸς πρέποντα εἶναι μᾶλλον ἢ Διοδώρου· δοκεῖ γὰρ μὴ τις τῶν τεχνικῶν, τὸ σεῦ πρόσωπον ὑποδύς, οὕτως ἐαυτὸν ἀξιώπιστα ἐθελῆσαι ποιῆσαι· τοῖς ἀκροαμένοις δὲ γε ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τινος, εἰ θεμιτὸν αὐτῷ πρὸς γάμον ἀγαγίσθαι τῆς γυναικὸς τελευτησάσης τὴν ἀδελφὴν, οὐκ ἔφραξε τὴν ἐρώτησιν, ἀλλὰ καὶ πρῶτος ἤνεγκε τὴν ἀκοὴν, καὶ τὸ ἀσελγὲς ἐπιβύημα πάνυ γενναίως αὐτῷ καὶ ἀγωνιστικῶς συγ- 5
κατέπραξεν· Εἰ μὲν εὖν πάρῃν μοι τὸ γράμμα, αὐτὸ ἂν ἀπίστευτα, καὶ ἐξήρκεις σαυτῷ τε αἰνῆσαι καὶ τῇ ἀληθείᾳ. Ἐπεὶ δὲ ὁ δεῖξας πάλιν ἀντίλετο, καὶ ὥσπερ τι τρέπαιον κατ' ἡμῶν περιέφερε κεκωλυότων τὸ ἐξ ἀρχῆς, ἔγγραφον ἔχειν λέγων τὴν ἐξουσίαν, ἀπίστευτα νῦν σοι, ὥστε διπλῇ τῇ χειρὶ ἡμᾶς ἐλθεῖν ἐπὶ τὸν νότον ἐκείνου λόγον, καὶ μηδεμίαν αὐτῷ ἰσχὺν καταλιπεῖν, ἵνα μὴ ἔχη 10
βλάπτειν βραδίως τοὺς ἐντυγχάνοντας.

πζ. Πρῶτον μὲν εὖν, ὁ μέγιστον ἐπὶ τῶν τεινύτων ἐστὶ τὸ παρ' ἡμῖν ἔθος, ὃ ἔχμεν προβάλλειν, νόμου δύναμιν ἔχον, διὰ τὸ ὑφ' ἀγίων ἀνδρῶν τοὺς θεσμούς ἡμῖν παραδεσθῆναι. Τοῦτο δὲ τεινύτων ἐστίν· ἴαν τις πάθει ἀκαθαρσίας περὶ κρατηθεὶς, ἐκπέσῃ πρὸς δυεῖν ἀδελφῶν ἀθεσμεν κοινωνίαν, μῆτε γάμον ἡγεῖσθαι τοῦτο, μὴδ' ὅλως εἰς ἐκκλησίας πλήρωμα παραδέχεσθαι, πρότερον ἢ διαλύ- 15
σαι αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων ὥστε, εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον εἰπεῖν ἦν, ἐξήρκει τὸ ἔθος πρὸς τὸν τοῦ κακοῦ φυ-
λακτὴν· ἐπεὶ δὲ ὁ τὴν ἐπιστολὴν γράψας ἐπιχειρήματι κιβδηλῶ κακὸν τσούτων ἐπειράδῃ τῷ βίῳ
ἐπαγαγεῖν, ἀνάγκη, μηδὲ ἡμᾶς τῆς ἐκ τῶν λογισμῶν βουθεσίας ὑφίσθαι καίτοι γε ἐπὶ τῶν σφόδρα ἐναργῶν

V. Eiusdem epistola ad Diodorum Tarsensem de eo qui duas sorores ducit.

Venerunt ad nos (37) litterae Diodori inscriptionem habentes: quae autem deinceps sequuntur, ea alius potius quam Diodori esse convenit. Videtur enim vaser quibiam tuam personam induisse, ut se sic auditoribus fide dignum efficeret, qui ab aliquibus interrogatus, an fas sit mortuae uxoris sororem in matrimonium ducere, interrogationem non horruit; sed auditionem aequo animo tulit, et ad salacem eius cupiditatem valde illi strenue, magnaue contentione auxilium tulit: si ipse itaque litteras haberem, eas ad te misissem, ipse quo ad te et veritatem defendendam suffecisses. Quia autem is qui ostendit rursus abstulit, et adversus nos qui ab initio prohibuimus, veluti trophaeum circumtulit, dicendo se scriptis mandatam habere licentiam, nunc ad te scripsi, ut manu duplici illam adulterinam epistolam oppugnemus, nec quidquam ei roboris relinquamus, ne facile possit legentibus nocere.

LXXXVII. Primum ergo, quod in eiusmodi rebus maximum est, morem nostrum oblicere possumus, ut vim legis habentem, eo quod a sanctis viris sunt nobis ritus traditi. Nos autem ille est eiusmodi ut, si quis umquam impuritatis perturbatione superatus, lapsus sit ad nefariam duarum sororum societatem, neque id matrimonium existimetur, neque ad Ecclesiae coetum prius admittantur, quam ipsi a se invicem separentur. Quare et si nihil aliud dici posset, sufficeret consuetudo ad boni custodiam. Sed quia is qui epistolam scripsit, adulterino argumento hoc malum in vitam inducere conatus est, necesse est nec nos quidem a rationum auxiliis abstinere: etsi in valde evidentibus ratione potior est unius cuiusque praenotio. Scriptum enim est,

Epistolae ad Diodorum titulus plus minus in codd. variis prolixus est: περί τοῦ μὴ ἀγαθῆς εἰς γάμον δύο ἀδελφῶν trapez. πρὸς διὰ τὸν τάρσου κατὰ τὴν δύο ἀδ. γαμουμένων ἢ ἀδελφῶν δυοῖν γαμουμένων vatic. 4, 9, 16. — l. 1, ἀφ' ἡμῶν πρὸς ἡμᾶς Nomocan. — l. 1, τὴν ἐπιγραφὴν vett. edd. — l. 2, τάχα τις τῶν βασιλέων τεχνικῶν harleian. apud BB. τῶν βασιλέων τεχνικῶν tres alii lb. — τὸ σεῦ πρόσωπον. Nomocan. — l. 3, ὁ γε vatic. 4, 11. — ὑπὸ τινος Nomocan. vett. edd. — αὐτῶν lb. coislin. IX saec.

— l. 5, αὐτῷ om. tres paris. — l. 6, ἐξέρχεται vett. edd. et Nomocan. — l. 8, ἔχων λέγειν lb. — ἀπίστευτα lb. et vatic. 9.

Can. LXXXVII, l. 11, ὁ καὶ μέγιστος. Nomocan. — l. 13, ἐκπέσῃ lb. — l. 14, ἡγεῖσθαι αὐτῷ τοῦτο vett. edd. τοῦτον BB. — l. 15, πρὸς τὸν τοῦ κακοῦ BB. ex duob. codd. et vett. edd. contra quatuor codd. et nostros vatic. — l. 16, ἐπειδὴ δὲ lid. — l. 17, ἐπαγαγεῖν vatic. 4; εἰσαγαγεῖν, vatic. 9. — τὸν λόγον Nomocan. vett. edd. lid. mox καίτοι ἐστὶ. — Nomocan. vero solus: ἀπείχεσθαι καίτοι.

μείζων ἐστὶ τοῦ λόγου ἢ παρ' ἐκάστῳ πρόληψις. Γέγραπται, φησὶν, ἐν τῷ Λευιτικῷ Ἰυναῖκα ἐπ' ἀδελφῇ αὐτῆς εὐ λήψῃ ἀντίζηλον, ἀποκαλύψαι τὴν ἀσχεμοσύνην αὐτῆς ἐπ' αὐτῇ, ἐτι ζώσης
 20 αὐτῆς. Δῆλον οὖν ἐκ τούτου εἶναι φησιν, ὅτι συγκατατίθεται λαμβάνειν τελευτησάσης· πρὸς δὲ τοῦτο, πρῶτον μὲν ἐκεῖνο ἔρω, ὅτι ὅσα ὁ νόμος λέγει, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ, ἐπεὶ οὕτω γε καὶ περτομῇ καὶ σαββάτῳ καὶ ἀποχῇ βρωμάτων ὑποκεισόμεθα. Οὐ γὰρ δὴ, ἰὰν μὲν τι εὖρωμεν συντρέχον ἡμῶν ταῖς ἡδοναῖς, τῷ ζυγῷ τῆς δουλείας τοῦ νόμου ἐαυτοὺς ὑποδίσκωμεν· ἰὰν δὲ τι φανῇ βαρὺ τῶν νομίμων, τότε πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ ἐλευθερίαν ἀποδραμούμεθα. Ἡρωτήθημεν εἰ γέγραπται λαμβάνειν γυναῖκα
 25 ἐπ' ἀδελφῇ, εἶπομεν, ὅπερ ἀσφαλὲς ἡμῖν καὶ ἀληθές, ὅτι οὐ γέγραπται. Τὸ δὲ ἐκ τῆς τοῦ ἀπολούθου ἐπιφορᾶς τὸ σιωπηρῶς συλλογιζέσθαι νομοθετοῦντός ἐστιν, ἐν τῷ νόμῳ λέγοντος· ἐπεὶ οὕτω γε ἐξίσταται τῷ βουλομένῳ κατατολμήσαι, καὶ ἐτι ζώσης τῆς γυναίκος λαμβάνειν τὴν ἀδελφὴν· τὸ γὰρ αὐτὸ τοῦτο σόφισμα καὶ ἐπ' ἐκείνῳ ἀρμάζει. Γέγραπται γάρ, φησὶν, εὐ λήψῃ ἀντίζηλον, ὡς τὴν γε ἐξω τοῦ ζύλου λαβεῖν οὐκ ἐκέλευσεν. Ὁ δὲ συνηγορῶν τῷ πάθει ἀζηλότυπον εἶναι διοριεῖται τὸ ἥδους
 30 τῶν ἀδελφῶν. Ἀντηρημένης οὖν τῆς αἰτίας δι' ἣν ἀπηγόρευσε τὴν ἀμφοτέρων συνοίκησιν, τί τὸ κωλύον ἐστὶ λαμβάνειν τὰς ἀδελφάς; ἀλλ' οὐ γέγραπται ταῦτα, φήσμεν. Ἀλλ' οὐδὲ ἐκεῖνα ὥριστα· ἢ οἱ ἔθνη τοῦ ἀπολούθου ὁμοίως ἀμφοτέροις τὴν ἀδελφὴν δίδωσιν. Ἐδεῖ δὲ καὶ μικρὸν ἐπὶ τὰ κατόπιν τῆς νομοθεσίας ἐπαναδραμόντα ἀππλόχθαι πραγμάτων· ἔσται γὰρ εὐ πᾶν εἶδος ἀμαρτημάτων περιλαμβάνειν ὁ νομοθέτης, ἀλλ' ἰδίως ἀπαγορεύειν τὰ τῶν Αἰγυπτίων, ὅθεν ἀπῆρεν ὁ Ἰσραὴλ,
 3 καὶ τὰ τῶν Χαναανίων πρὸς εὖς μεδίστατο. Ἐχει γὰρ οὕτως ἡ λέξις· Κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα γῆς Αἰγύπτου, ἐν ἣ παρωκίσασθε ἐπ' αὐτῆς, οὐ ποιήσετε, καὶ κατὰ ἐπιτηδεύματα γῆς Χαναάν εἰς ἣν ἐγὼ εἰσάξω ὑμᾶς ἐκεῖ, οὐ ποιήσετε, καὶ ἐν τοῖς νομίμοις αὐτῶν οὐ πορεύσεσθε· ὥστε τοῦτο εἶδος πᾶν τὸ εἶδος τῆς ἀμαρτίας μὴ ἐμπολιτεύεσθαι τότε παρὰ τοῖς ἔθνεσι. Διὸ μηδὲ τῆς ἐπ' αὐτῇ φυλακῆς

inquit, in Levitico: «Mulierem super sororem suam non accipies aemulam, ad revelandam turpitudinem eius super ipsam, ipsa adhuc vivente.» Ex hoc ergo clarum esse dicit, quod ea mortua accipere permittitur. Ad hoc itaque primum quidem illud dicam, quod quaecumque lex dicit, iis qui in lege sunt, dicit. Nam sic quidem, et circumcissioni et sabbato et ciborum abstinentiae subicimur. Neque enim si quid invenerimus, quod nostris voluptatibus congruat, nos ipsos servitutis legis iugo submittemus. Sin autem eorum quae sunt in lege grave aliquid apparuerit, tunc ad libertatem in Christo recurremus. Interrogati sumus, an scriptum sit accipere permitti uxorem post eius sororem: diximus id quod tutum nobis est et verum, hoc non scriptum esse. Ex consequenti autem illatione, quod non dictum est colligere, legislatoris est, non legem recitantis. Nam sic quoque licebit volenti facinus aggredi, adhuc viventis uxoris sororem accipere. Idem enim sophisma in illo quoque convenit. Scriptum est enim: «Non accipies aemulam.» Quare eam quae est a zelotypia aliena, accipere non prohibuit. Qui itaque suae libidini favet, dicet mores sororum esse a zelotypia alienos. Sublata ergo causa, propter quam ambarum cohabitatio est prohibita, quid vetabit quominus sorores accipiantur? Sed haec non scripta sunt, inquam. Sed nec illud finitum est. Consequentiae tamen intelligentia dat similiter utrisque potestatem. Oportebat autem ad ea quae paulo ante lege dicta erant reverti, et ea molestia liberari. Videtur enim legislator non quodvis peccati genus comprehendere, sed separatim Aegyptiorum peccata prohibere, unde abierat Israel, et Chananaeorum, ad quos transierat. Ita enim habet dictio: «Secundum studia Aegypti in qua habitastis, non facietis, et secundum studia regionis Chanaan, ad quam ego deducam vos illic, non facietis, et in legitimis eorum non ambulabitis.» Quare verosimile est hoc peccati genus non fuisse usitatum apud gentes, et ideo

l. 18, ἐκάστῳ cum paris. 5 ex quibus vetustiss. colsin. ἐκάστου BB. et vulgata. Cf. Levitic. XVIII, 18.

Lin. 20, δῆλον δὲ οὖν BB. — δῆλον δὲ αὐτὴν ἐκ τούτου vat. 4. — l. 23, φανῇ βαρὺ τε, τῶν νομῶν Balsam. Bevereg. aliquo sphalmate. — l. 24, ἐρώτασεν unus paris. et placet BB tam illud quam hoc proximum εἶπομεν — διότι vet. edd. — l. 26, λογιζέσθαι Nomocan. — ἐπειδὴ vet. edd. —

l. 29, ἀζηλότυπον vat. 4. διορίζεται Balsam. ed. Cf. Gal. V, 1.

Lin. 1, κωλύον ἐστὶ lb. — οὐδὲ ἐκεῖνο lb. — l. 2, ἀμφοτέρως BB. ex tribus codd. — ἔδει δὲ μικρὸν duo codd. Ibid. vatic. plures, Rhall. — l. 4, ἰδίως μὲν Nomocan. — l. 5, μεδίσταται vatic. 9, BB. — l. 7, τοῦτο οἱ καὶ πρὸ προσδεδῆσθαι vet. edd. Levitic. XVIII, 3. — l. 8, ἐπ' αὐτῆς φυλακῆς vet. edd.

προσδεσθῆναι τὸν νομοθέτην, ἀλλ' ἀρκεσθῆναι τῷ ἀδιδάκτῳ ἔθι πρὸς τὴν τοῦ μύσου διαβολήν. Πῶς οὖν τὸ μείζον ἀπαγορεύσας, τὸ ἥλαττον ἐσιώπησεν; ὅτι ἰδοὺ πολλοὺς τῶν φιλοσάρκων πρὸς τὸ 10 ζῶσαις ἀδελφαῖς συνοικεῖν, τὸ ὑπόδειγμα βλάπτειν τοῦ πατριάρχου. Ἡμᾶς δὲ τί χρὴ ποιεῖν; τὰ γεγραμμένα λέγειν, ἢ τὰ σιωπηθέντα περιεργάζεσθαι; αὐτίκα τὸ μὴ δεῖν μιᾷ ἑταίρᾳ κεχοῖσθαι πατέρα καὶ υἱόν, ἐν μὲν τοῖς νόμοις ταῦτοις οὐ γέγραπται, παρὰ δὲ τῷ προφήτῃ μεγίστης κατηγορίας ἡξίωται· Υἱὸς γάρ, φησί, καὶ πατὴρ πρὸς τὴν αὐτὴν παιδείσκην εἰσεπερεύοντο. Πῶσα δὲ εἶδη ἄλλα τῶν ἀκαθάρτων παθῶν, τὸ μὲν τῶν δαιμόνων διδασκαλεῖον ἐξεύρεν, ἢ δὲ θεία γραφὴ ἀπεισιώπησε, 15 τὸ σιμὸν ἑαυτῆς ταῖς τῶν αἰσχυρῶν ἐνομασίαις καταρρύμπαινειν εὐχ αἰρουμένη, ἀλλὰ γενικαῖς ἐνόμασι τὰς ἀκαθαρσίας διέβαλεν, ὡς καὶ ὁ ἀπίστολος Παῦλος φησί· Περνεῖα δὲ καὶ ἀκαθαρσία πάσα, μηδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν καθὼς πρέπει ἁγίοις. Τοῦ τῆς ἀκαθαρσίας ἐνόματι τὰς τε τῶν ἀρρένων ἀρρήτοπευκας, καὶ τὰς θηλειῶν περιλαμβάνων, ὥστε εὐ πάντως ἡ σιωπὴ ἄδειαν φέροι τοῖς φιληδόνεσι. Ἐγὼ δὲ οὐδὲ σιωπήσθαι τὸ μέρος τοῦτο φημί, ἀλλὰ καὶ πάνυ σφοδρῶς ἀπηγγευσκέναι τὸν νομο- 20 θέτην. Τὸ γάρ, εὐκ εἰσελεύσῃ πρὸς πάντα εἰκείν σαρκὸς σου ἀποκλύψαι ἀσχημοσύνην αὐτῶν, ἐμπερικτικόν ἐστι καὶ τοῦτου τοῦ εἶδους τῆς εἰκειότητος. Τί γάρ ἂν γένετο ἄνδρὶ εἰκειότερον τῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς, μᾶλλον δὲ τῆς ἑαυτοῦ σαρκὸς; εὐ γάρ ἐτι εἰσὶ δύο, ἀλλὰ σὰρξ μία· ὥστε διὰ τῆς γυναικὸς ἡ ἀδελφὴ αὐτῆς πρὸς τὴν τοῦ ἀνδρὸς εἰκειότητα μεταβαίνει· ὡς γὰρ μητέρα γυναικὸς εὐ λήφεται, οὐδὲ θυγατέρα τῆς γυναικὸς, διότι μηδὲ τὴν ἑαυτοῦ μητέρα, μηδὲ τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα· εὐ- 25 τως, οὐδὲ ἀδελφὴν γυναικὸς, διότι μηδὲ ἀδελφὴν ἑαυτοῦ. Καὶ τὸ ἀνάπαλιν, οὐδὲ τῇ γυναικὶ ἐξίσταται τοῖς εἰκείοις τοῦ ἀνδρὸς συνοικεῖν· κενὰ γάρ ἐκ ἀμφοτέρων τῆς συγγενείας τὰ δίκαια. Ἐγὼ δὲ παντὶ τῷ περὶ γάμου βουλευμένῳ διαμαρτύρομαι, ὅτι παράγει τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ὁ καιρὸς συνισταλμένος ἐστίν, ἵνα καὶ εἰ ἔχοντες γυναῖκας ὡς μὴ ἔχοντες ὦσιν. Ἐάν δὲ μὲι παρανυχώσκηται τὸ, αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καταγελῶ τοῦ τῶν νομοθεσιῶν τοῦς καιροῦς μὴ διακρίνοντες. Πορ- 30

nec legislatorem illius cautione opus habuisse, sed consuetudine non docta ad abominationis criminationem contentum fuisse. Quomodo ergo cum id quod maius est, prohibuisset, quod minus est silentio praetermisit? Quoniam existimabat fore ut permixtis libidinis et carnis amantibus, ad hoc ut cum viventibus sororibus cohabitarent, noxium esse patriarchae exemplum. Nos autem quid facere oportet, quae scripta sunt dicere, an quae silentio praetermissa sunt, curioso perscrutari? Iam enim non licere patrem et filium una pellice uti, in legibus quidem non scriptum est: sed apud prophetas maximo crimini datur: «Filius enim, inquit, et pater ad eandem puellam ingrediebantur.» Quaecumque autem sunt alia immundarum animi perturbationum genera, daemoniorum schola invenit, divina autem scriptura silentio praeteriit, cum malestatem suam turpium rerum nominibus nollet foedari. Sed generalibus nominibus immunditias complexa est, sicut Apostolus Paulus dicit: «Fornicatio autem et omnis immunditia ne nominetur quidem in vobis, sicut sanctis convenit.» Immunditiae nomine nefanda masculorum et feminarum flagitia comprehendens. Quare non omnino silentium dat libidinis potestatem. Ego vero hanc partem ne silentio quidem fuisse praetermissam existimo, sed etiam legislatorem valde prohibuisse. Illud enim: «Non ingredieris ad quemvis consanguineum carnis tuae, ad revelandam eorum turpitudinem,» hoc quoque affinitatis genus comprehendit. Quid enim esse possit homini affine magis sua uxore, vel potius sua carne? non sunt enim amplius duo, sed una caro. Quare per uxorem soror eius transit ad affinitatem. Quemadmodum enim uxoris matrem non accipiet, nec eius filiam, quoniam nec suam matrem, nec suam filiam: sic nec sororem uxoris, quoniam nec suam sororem. Et vice versa, neque uxori licebit sese viri affinibus coniungere: sunt enim in utrisque communia cognationis iura. Ego autem cuilibet de matrimonio consultantī testificor, quod «praeterit figura mundi huius, et tempus breve est, ut et qui habent uxores, sint tamquam non habentes.» Sin autem mihi illud alleget: «Crescite et multiplicamini,» rideo eum qui legislationum tempora

Lin. 10, ἀπεισιώπησε Nomocan.—l. 11, ἐτι ζῶσαις BB.—l. 12, περιεργάζεσθαι vatic. 4, 15; προσεξεργάζεσθαι BB.—l. 14, Amos II, 7.—l. 15, δαιμονίων vett.

edd.—l. 17, διέλθω Balsam. Ephes. V, 3.—l. 21, Levit. XVIII, 6.—l. 23, θυγατέρα ταύτης Nomoc.—l. 28, I Cor. VII, 29.—l. 29, παρανυχώσκησι Nomocan. vett. edd.

νείας παρμυθία ὁ δεύτερος γάμος, εὐχὶ ἐρόδιον εἰς ἀσίλγειαν. Εἰ οὐκ ἐγκρατεύονται, γαμψάτωσαν, φησὶν, εὐχὶ δὲ καὶ γαμψύντες, παραινεῖται. Οἱ δὲ, εὐδὲ πρὸς τὴν φύσιν ἀποβλέπουσιν, οἱ τὴν ψυχὴν λημῶντες τῷ πάθει τῆς ἀτιμίας, πάλαι διακρινέτωσαν τὰς τοῦ γένους προσηγορίας. Ἐκ ποίας γὰρ συγγενείας τοὺς γεννηθέντας προσαγορεύουσιν; ἀδελφεὺς αὐτοὺς ἀλλήλων ἢ ἀνεψιοὺς προσερεῖσιν; ὁ ἀμφότερα γὰρ αὐτοῖς προσαρμόζει διὰ τὴν σύγχυσιν. Μὴ καί τις, ὦ ἄνθρωπε, τὴν θείαν μητρικὴν τῶν νηπίων, μηδὲ τὴν ἐκ μητρὸς τάξει περιβάλλειν ὀφείλουσαν, ταύτην ἐφοπλίσῃ ταῖς ἀμειλίχταις ζηλοτυπίαις; μόνον γὰρ τὸ μῖσος τῶν μητριῶν καὶ μετὰ θάνατον ἐλαύνει τὴν ἔχθραν· μᾶλλον δὲ οἱ μὲν ἄλλως πολέμοι τοῖς τεθνηκόσι σπένδονται, αἱ δὲ μητρικαὶ τοῦ μίσους μετὰ τὸν θάνατον ἀρχονται. Κεφάλαιον δὲ τῶν εἰρημένων· εἰ μὲν νόμῳ τις ὁρμᾶται πρὸς τὸν γάμον, ἵσταται πᾶσα ἡ οἰκουμένη· εἰ δὲ ἐκπαθῇ αὐτῷ ἡ σπεινὴ, διὰ τοῦτο καὶ πλὴν ἀποκλεισθήτω, ἵνα μάθῃ τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτάσθαι ἐν ἀγιασμῷ καὶ τιμῇ, μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας. Πλείονά με λέγειν ὠρμημένον τὸ μέτρον ἐπέχει τῆς ἐπιστολῆς· εὐχομαι δὲ ἡ τὴν παραίνεσιν ἡμῶν ἰσχυροτέραν τοῦ πάθους ἀποδειχθῆναι, ἢ μὴ ἐπιωτῆσαι τῇ ἡμετέρᾳ τὸ ἄγος τοῦτο, ἀλλ' ἐν οἷς ἂν ἐτολμήθῃ τέποις, ἐναπομείναι.

Εἰ. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΡΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΝ, ΩΣΤΕ ΧΩΡΙΣΘΗΝΑΙ
ΑΥΤΟΝ ΤΟΙΣ ΣΥΝΟΙΚΟΙΣ ΓΙΝΑΙΟΙΣ.

πῇ. Ἐνέτυχόν σου τοῖς γράμμασι μετὰ πάσης μακροθυμίας καὶ εὐχαίματα πῶς δυνάμενος ἡμῖν συντόμως καὶ εὐκόλως ἀπολογίσασθαι διὰ τῶν πρὸ γράμμάτων τοῖς μὲν κατηγορουμένοις ἐπιμένειν καταδίχῃ, λόγοις δὲ μακροῖς θεραπεύειν ἐπιχειρεῖς τὰ ἀνίατα. Οὔτε πρῶτοι, οὔτε μόνον, ὦ Γρηγόριε, ἐνομοθετήσαμεν γυναῖκας ἀνδράσι μὴ συνεικτεῖν· ἀλλὰ ἀνέγκωσι τὴν κακότητα τὸν ἐξενιχθέντα παρὰ τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν ἐν τῇ συνόδῳ Νικαίας, ὃς φανερώς ἀπηγόρευσε συνεισάκτους μὴ εἶναι. Ἀγα-

non discernit. Fornicationis remedium est secundum matrimonium, non ad intemperantiam vaticum. Sin autem non continent, laquit, uxores ducant: non autem etiam nubentes legem violent. Qui autem nec ad naturam respiciunt, ignominiae perturbatione animo caecutientes, quae sint generis appellationes discernant. Ex quam enim cognatione eos qui geniti fuerint appellabunt? Ipsorum invicem fratres, vel consobrinos dicent? Utraque enim eis propter cognationem adaptabuntur. Ne feceris ergo, o homo, amitam infantium novercam, nec eam quae matris loco eos debet fovere, implacabilibus aemulationibus armaveris. Solum enim novercarum odium inimicitias etiam post mortem persequitur, et quod magis est, alii quidem inimici mortuis reconciliantur, novercae autem post mortem odisse incipiunt. Eorum autem quae dicta sunt summa est. Si quis lege quidem matrimonium appetit, patet universus terrarum orbis. Sin autem est illi studium animi perturbatione incitatum, propterea magis excludatur, « ut discat vas suum in sanctificatione possidere, non in cupiditatis perturbatione. » Plura me scribere cupientem modus retinet epistolae. Opto etiam ut vel nostra suasio animi perturbatione potentior evadat, vel ne hoc scelus in nostra regione versetur, sed in quibus coeptum est locis remaneat.

VI. *Eiusdem ad Gregorium presbyterum, ut separetur a muliercula cum qua habitat.*

LXXXVIII. Legi tuas literas (38) cum omni patientia et longanimitate, et miratus sum quomodo cum posses per res ipsas nobis breviter et facile respondere, in his quidem quorum accusaris persistere malueris, proluxa autem oratione, quae sunt immedicabilia curare volueris. Nec primi, nec soli, o Gregori, statuimus, ne mulieres cum viris cohabitarent, sed lego canonem qui a sanctis patribus nostris Nicaeno editus est, qui aperte prohibet, ne sint introductitiae. In hoc autem situm est caelibatus decus et honestas, quod separatus sit

Lin. 30, νομοθετῶν vetl. edd. — l. 1, παρμυθίων Nomocan. vetl. libri. Cf. I Cor. VII, 9. — οὐκ ἐρόδιον BB. — l. 3, διακρινέτωσαν cum vat. 9, διακρίνασαν BB, Rhelli; διακρίναντες vetl. ed. — l. 4, ποίας συγγ. vetl. ed. — αὐτῶν vat. 9. — l. 6, μέτρον δὲ vetl. edd. — l. 7, τὸ γένος τ. μ. BB ex trib. codd. antiq. — ὑπὲρ θάνατον vetus colslin. μετὰ θάνατον Nomocan. — l. 9, πρὸς γάμον ib. — l. 11,

καὶ τιμῇ om. vat. 13, Nomoc. vetl. edd. (Cf. I Thess. IV, 4.) — l. 12, εἴτε ib.

Can. LXXXVIII, epist. Basil. LV, olim 198 opp. l. III, p. 149 BB. — l. 2, καὶ εὐκόλως om. vatic. 4. — l. 3, μόνον παρηγομένοις ὁμομοθ. vetus vatic. 7 aperte. — παρηγορεῖ BB ex quat. codd. contra novem alios. — l. 3, τῶν τῆς συνόδου vatic. 7. — συνακτοῦς vetl. edd. — l. 6,

μία δὲ ἐν τοίτῳ ἔχει τὸ σεμνόν, ἐν τῷ κεχωρισθαι τῆς μετὰ γυναικῶν διαγωγῆς, ὡς ἐάν ἐπαγγελλόμενός τις τῷ ὀνόματι, ἔργῳ τὰ τῶν ταῖς γυναῖξιν συνεκκούντων ποιῇται, ὁπλὲς ἐστὶ τὸ μὲν τῆς παρθενίας σεμνόν ἐν τῇ προσηγορίᾳ διώκων· τοῦ δὲ κατ' ἡδονὴν ἀπρεποῦς, μὴ ἀφιστάμενος. Τοσοῦτον εὖν μᾶλλον ἔχοιεν σε εὐκόλως εἶξαι ἡμῶν τῇ ἀξιώσει· ὅσην περ λέγεις ἐλευθέρως εἶναι παντὸς σωματικῷ πάθους· οὔτε γὰρ τὸν ἐβδωμκοντακτῇ γεγονότα πείθομαι ἑμπαθῶς γυναικί συνοικεῖν, 10 οὔτε ὡς ἐπὶ γενομένη τινὶ ἀτόπῳ πράξει, ὤρισamen ἃ καὶ ὤρισωμεν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐδιδάχθημεν παρὰ τοῦ ἀποστόλου μὴ τιθεῖναι πρόσκομμα τῷ ἀδελφῷ ἢ σκάνδαλον, εἶδαμεν δὲ ὅτι τὸ παρὰ τινῶν ὑγιᾶς γινόμενον, ἄλλοις ἀφορμὴ πρὸς ἁμαρτίαν ὑπάρξει· τοῦτου ἕνεκεν προσετάξαμεν, ἐπόμενοι τῇ διαταγῇ τῶν ἁγίων πατέρων, χωρισθῆναί σε τοῦ γυναικεύ. Τί εὖν ἐγκαλεῖς τῷ χωρικιστικῷ, καὶ παλαιᾶς ἔχθρας μέμνησαι; τί δὲ ἡμᾶς καταμύμνη ὡς εὐκόλους ἀκοᾶς ἔχοντας εἰς τὸ τὰς διαβολὰς 15 προσείσθαι; Ἀλλ' οὐχὶ σεαυτῇ τῇ μὴ ἀνεχομένῳ ἀποστήναι τῆς πρὸς τὴν γυναῖκα συνουσίας; Ἐκβαλε τσίνον αὐτὴν ἀπὸ τοῦ οἴκου σου, καὶ καταστήσων αὐτὴν ἐν μοναστηρίῳ. Ἐστω ἐκείνη μετὰ παρθένων, καὶ ὑπηρετοῦ ὑπὸ ἀνδρῶν, ἵνα μὴ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δι' ὑμᾶς βλασημῇται. Ἐὖς ἂν ταῦτα ποιῇς, αἱ μυριάδες ὥσπερ σὺ γράφεις διὰ τῶν ἐπιστελῶν, εὐδὲν οὐφελήσουσί σε· ἀλλὰ τελευτήσεις ἀργῶν, καὶ θώσεις τῷ Κυρίῳ λόγον τῆς ἐαυτοῦ ἀργίας. Ἐάν δὲ τολμήσῃς μὴ διαβωσάμενος σεαυτὸν 20 ἀντέχισθαι τῆς ἱερωσύνης, ἀνάθεμα ἔσθι παντὶ τῷ λαῷ, καὶ εἰ δεχόμενός σε, ἐκκήρυκτοί κατὰ πάσαν ἐκκλησίαν γενήσονται.

Ζ. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΧΩΡΕΠΙΣΚΟΠΟΥ, ΩΣΤΕ ΜΗ ΓΙΝΕΣΘΑΙ ΧΩΡΙΣ ΑΥΤΟΥ ΤΗΡΗΤΑΣ ΠΑΡΑ ΤΟΥΣ ΚΑΝΟΝΑΣ.

πθ'. Πανύ με λυπεῖ ὅτι ἐπιτελείπασι λοιπὸν εἰ τῶν πατέρων κανόνες, καὶ π' ὅσα ἀκρίβεια τῶν ἐκκλησιῶν ἀπεκτέλονται· καὶ φοβεῖμαι μὴ κατὰ μικρὸν τῆς ἀδιαφορίας ταύτης ἐδῶ προελεύσης εἰς παντελε

a convictu mulierum. Si quis enim verbo profitens, rovera ea faciat, quao qui cum mulieribus cohabitant, aperte ostendit se virginitatis quidem laudem nomine tantum prosequi, sed a turpi voluptate non recedere. Tanto magis ergo oportebat te nostrae postulationi facile acquiescere, quantum dicis te ab omni corporali perturbatione liberum. Neque enim credo eum qui septuaginta annos natus est cum muliere libidineose habitare, nec tamquam propter turpem aliquam actionem, quao facta fuerit, statuimus ea quae statulimus: sed quia ab Apostolo docti sumus, fratri non esse ponendum offendiculum vel scandalum. Scimus autem quod id quod recte et sane fit ab aliquibus, erit aliis occasio ad peccatum. Ea de causa decrevimus, sanctorum patrum constitutionem sequentes, ut a muliere separeris. Quid ergo chorepiscopum incusas, et veteris similitudinis recordaris? Quid autem nos insimulas, quod aures ad admittendas calumnias faciles praebeamus, non autem te ipsum, qui a consuetudine cum muliere non potes recedere? Elice eam a domo tua, et statue ipsam in monasterio, sit illa cum virginibus, et viri tibi serviant, ne nomen Dei per vos blasphemetur. Quamdiu haec feceris, myriades quas scribis in epistolis, nihil tibi proderunt. Sed otiosus morieris, Deoque reddes rationem tui otii: sin autem non correctus ausus fueris sacerdotium apprehendere, eris tolli populo anathema, et qui te susceperint, erunt per omnem Ecclesiam excommunicati.

VII. Eiusdem chorepiscopi, ne sine ipso fiant ministri praeter canones.

Permolestum mihi est (39) quod patrum iam defecerunt canones, et omnis accurata disciplina ex ecclesiis eiecta est, et timeo ne incuria et despicientia hac via procedente, in omne confusionis genus res ecclesia-

μετὰ γυναικῶν BB ex codd. tribus. — l. 7, παρὰ val. 15, BB et vet. ed. ποιῇ vatic. 9. — l. 8, προσηγορίᾳ ἀδελφῶν vatic. 7. — l. 9, ὡς ὅτι val. 4. ὅσοντες λέγουν vet. edd.

Lin. 10, πείθομαι ἑμπαθῶς vatic. 7. — l. 11, ὡς εἰν γενομένη lb. — ἃ ὤρισamen id. — l. 12, εἰς σεαυτὸν BB ex sex codd. Rom. XII, 13. — εἶδαμεν καὶ ὅτι vatic. 7. — l. 13, ὑπάρχει BB ex codd. tribus. — l. 15, τί δὲ καὶ

vatic. 7. — ἡμᾶς εὐκόλους ἀκοᾶς προσείσθαι id. omissis caeteris huc insertis et pergit: οὐχὶ δὲ αὐτῷ. — l. 16, σεαυτοῦ μὴ ἀνεχομένου unus paris. σεαυτὸν μὴ ἀνεχόμενον vet. edd. — γυναῖκα ἐπινεύει vatic. 7. — l. 18, εἰ ἡμᾶς vatic. 15. — l. 19, delet id. art. ante μυριάδες. — ἀπὸ γράμμεν vatic. 9, 11 et BB. — ἀφελούσιν σε val. 7.

Can. LXXXIX, lin. 1, epist. LIV, ol. 181, opp.

σύγχυσιν ἔλθῃ τὰ τῆς ἐκκλησίας πράγματα. Τούς ὑπηρετοῦντας τῇ ἐκκλησίᾳ, ἡ πάλαι ταῖς τοῦ
 Θεοῦ ἐκκλησίαις ἱπολιτευομένη συνήθεια μετὰ πάσης ἀκριβείας δοκιμάζουσα παρεδίχετο, καὶ ἐπο-
 5 λυπραγμενίῳ πάντα αὐτῶν ἢ ἀναστροφῇ, εἰ μὴ λείδορεῖ εἶσιν, εἰ μὴ μέθυσει, εἰ μὴ πρόχειροι
 πρὸς τὰς μάχας, εἰ παιδαγωγῶσιν ἑαυτῶν τὴν νύκτα, ὥστε κατερθεῖν δύνασθαι τὸν ἁγιασμὸν εὖ
 χωρὶς οὐδεὶς ὀφείτοι τὸν Κύριον. Καὶ τοῦτο ἐξέταζεν μὲν πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι συνοικεῦντες αὐ-
 τοῖς, ἐπανήφεν δὲ ταῖς χωρεπισκόποις, εἰ τὰς παρὰ τῶν ἀληθινῶς μαρτυρούντων διεξάμενοι ψή-
 φους, καὶ ὑπεμνήσαντες τὸν ἐπίσκοπον, οὕτως ἐντρίβουσιν τὸν ὑπέρβλητον τῷ τάγματι τῶν ἱερατικῶν. Νῦν
 10 δὲ πρῶτον μὲν ἡμᾶς παρωσάμενοι καὶ μηδὲ ἐπαναφέρειν ἡμῖν καταδεχόμενοι, εἰς ἑαυτοὺς τὴν ὅλην
 περιεστήσατε αὐθεντίαν. Ἐπειτα καὶ καταρράδιμεντες τοῦ πράγματος, πρεσβύτεροις καὶ διακόνοις
 ἐπετρέψατε, εὖς ἂν ἐτίλωσιν ὅπῃ ἀνεξετάστου βίου, κατὰ προσπάθειαν ἢ τὴν ἀπὸ συγγενείας ἢ τὴν
 ἐξ ἄλλης τινὸς φιλίας ἐπεισάγειν τῇ ἐκκλησίᾳ τοὺς ἀναξίτους. Διὸ πολλοὶ μὲν ὑπηρετοῦν ἀριθμούνται
 καθ' ἑκάστην κώμην, ἀξίους δὲ λειτουργίας θυσιαστηρίῳ οὐδεὶς, ὥς ὑμεῖς αὐτοὶ μαρτυρεῖτε, ὑπερβύν-
 15 τες ἀνδρῶν ἐν ταῖς ψηφοφερίαις. Ἐπεὶ εὖν ὁρῶ τὸ πρᾶγμα λοιπὸν εἰς ἀνέκτιστον προῖόν, μάλιστα
 νῦν τῶν πλείστων φόβῳ τῆς στρατελογίας εἰσκακούντων ἑαυτοὺς τῇ ὑπηρεσίᾳ, ἀναγκαίως ἔλθον εἰς
 τὸ ἀνανεώσασθαι τοὺς τῶν πατέρων κανόνας· καὶ ἐπιστέλλω ὑμῖν ἀπεστείλαί μοι τὴν ἀναγραφὴν
 ἑκάστης κώμης τῶν ὑπηρετούντων, καὶ ὑπὸ τίνος εἰσῆχται ἕκαστος, καὶ ἐν ποίῳ βίῳ ἐστίν. Ἐχετε
 δὲ καὶ αὐτοὶ παρ' ἑαυτοῖς τὴν ἀναγραφὴν, ὥστε συγκρίνεσθαι τοῖς παρ' ἡμῖν ἀπεκειμένους γράμ-
 20 μασι τὰ ὑμέτερα, καὶ μηδενὶ ἐξεῖναι ἑαυτὸν ὅτι βούλεται παρεγγράφειν. Οὕτω μὲνται μετὰ τὴν πρώτην
 ἐπινέμειν, εἴ τινες ὑπὸ πρεσβυτέρων εἰσῆχθησαν, ἐπὶ τοὺς λαϊκούς ἀπερρίψουσιν· ἄνωγον δὲ γίνονται
 αὐτῶν παρ' ὑμῶν εξέτασις, καὶ μὲν ἀξίως ὡσι, τῇ ὑμετέρᾳ ψήφῳ παραδεχθήτωσαν· ἐπεὶ καθαρίσταται
 τὴν ἐκκλησίαν, τοὺς ἀναξίτους αὐτῆς ἀπελαύνοντες· καὶ τοῦ λοιποῦ, εξέταζετε μὲν τοὺς ἀξίους καὶ πα-

sticæ redeant. Eos qui olim Ecclesiae ministrabant, consuetudo, quae in ecclesiis servabatur, diligentis-
 sime et accuratissime probatos admittere, et omnis eorum vitae agenda ratio curiose inquirebatur, an
 non essent maledici, an non ebriosi, an non prompti ad pugnas, an suam iuventutem probe castigarent,
 ut possent sanctificationem recte gerere, « sine qua nemo Dominum videbit. » Et haec quidem examina-
 bant presbyteri, et diaconi qui cum eis versabantur. Referebant autem ad chorepiscopos, qui cum suf-
 fragla testium veracium acceperant, et episcopum admonuissent, sic sacerdotum numero ministrum ascribe-
 bant. Nunc autem nobis primum exclusis, ac vos ne referre quidem ad nos dignati, omnem in vosmetipsos au-
 ctoritatem transtulistis. Deinde re per summam socordiam tractata, presbyteris et diaconis permisistis, quos
 voluerint, vita eorum non examinata, ex affectione vel cognationis vel alicuius alius amicitiae, indignos
 in Ecclesiam introducere. Et ideo multi quidem numerantur ministri in unoquoque pago, sed nemo est di-
 gnus ministerio altaris, ut vos ipsi testificamini, qui hominibus indigetis in electionibus. Quoniam igitur
 video rem in malum iam insanabile progredi, maxime cum nunc plurimi metu militiae, seipsos ministerio
 ingerant, necessario me contuli ad renovandos patrum canones, et scribo ad vos ut ad me mittatis indi-
 cem ministrorum uniuscuiusque pagi, et a quo unusquisque introductus sit, et quae eius sit vivendi ratio.
 Habete autem et ipsi apud vos indicem, ut cum scriptis apud nos repositis vestra conferantur: et nemini
 liceat se ipsum quando velit inscribere. Sic itaque post primam indictionem si qui a presbyteris introducti
 sunt, ad laicos reiciantur. De integro autem fiat eorum a vobis examinatio, et si sint quidem vestro di-
 gni suffragio, suscipiantur. Expurgate Ecclesiam, indignos ab ea expellentes, et deinceps quidem dignos

l. III, p. 148 BB.—λοιπὸν πατέρων vett. edd.—l. 3, ἐλ-
 θει vatic. 9.—l. 4, ἱπολιτευομένη vatic. 11.—l. 7,
 Hebr. XII, 14.—l. 9, τάγμα ἱερατικὸν vatic. 9.—l. 11,
 ἵππετα καθαρὰ BB.—l. 14, τοῦ θυσιαστ. οὐδὲ οἷς lid.
 ex tribus codd.—l. 15, ὁρῶ om. Bevereg. Nomocan.

cum edd. antiquis.—l. 16, μάλιστα δὲ τὸν lid. vett.
 libri.—l. 17, πατέρων ἡμῶν vatic. 9.—ἐπιστέλλω Bal-
 sam. ed. paris.—l. 22, ἐπισκαθαρίσατε BB.—Ibidem οὐδὲ
 add. vett. edd.—l. 23, ἀπελαύνοντες BB.—ἐξετάσατε
 vett. edd.

παύσασθε· μὴ ἀριθμεῖτε δὲ πρὶν εἰς ἡμᾶς ἐπανενγκεῖν, ἢ γινώσκετε ὅτι λαϊκὸς ἐστὶ ὁ ἄνευ ἡμε-
τέρας γνώμης εἰς ὑπηρεσίαν παραδεχθεῖς.

·. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΤΕ' ΕΑΥΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥΣ ΩΣΤΕ ΜΗ ΧΕΙΡΟΤΟΝΕΙΝ
ΕΠΙ ΧΡΗΜΑΣΙΝ.

γ'. Τὸ τοῦ πράγματος ἄτοπον περὶ εὐ γράφω, διὰ τί μὲν ὅλως ὑπωπτεύθη καὶ ἐλαλήθη, ὁδύνης
ἐπλήρωσέ μου τὴν ψυχὴν· τίως δὲ ἐφόνη μοι ἄπιστον. Τὸ εὖν περὶ αὐτοῦ γράμμα, ὁ μὲν συνε-
γνωκὸς ἑαυτῷ, δεξάσθω ὡς ἱαμα· ὁ δὲ μὴ συνεγνωκὸς, ὡς προφυλακτήριον· ὁ δὲ ἀδιάφορος, ἔπερ
ἀπεύχεμαι ἐφ' ὑμῖν εὐρεθῆναι, ὡς διαμαρτυρίαν. Τί δὲ ἐστὶν ὁ λέγων; Φασὶ τινὰς ὑμῶν παρὰ τῶν
χειροτονουμένων λαμβάνειν χρήματα, ἐπισκιάζειν δὲ ὀνόματι εὐσεβείας· τοῦτο δὲ χεῖρον ἐστίν. Ἐάν ὃ
γάρ τις τὸ κακὸν ἐν προσχήματι τοῦ ἀγαθοῦ ποιῇ, διπλάσιον τιμωρίας ἐστὶν ἄξιος· διότι τὸ
αὐτὸ τε οὐκ ἀγαθὸν ἐργάζεται, καὶ κέχρηται εἰς τὸ τελῆσαι τὴν ἁμαρτίαν, ὡς ἂν εἴποι τις, τῷ
καλῷ συνεργῷ. Ταῦτα εἰ εὕτως ἔχει, τοῦ λοιποῦ μὴ γινέσθω, ἀλλὰ διερωδῶ· ἐπεὶ ἀνάγκη λέ-
γειν πρὸς τὸν δεχόμενον τὸ ἀργύριον, ἔπερ ἱρρήθη παρὰ τῶν ἀπεστόλων πρὸς τὸν Σίλωνα δοῦναι,
ἵνα Πνεύματος ἁγίου μετενυσίαν ὠτίσται· Τὸ ἀργύριον σευ σὺν σοὶ εἴη εἰς ἀπόλειαν. Κουφέτερος 10
γάρ ὁ δι' ἀπειρίαν ὠτίσασθαι Σίλων, ἢ ὁ πιπράσκων τὴν τοῦ Θεοῦ δωρεάν, πράσις γὰρ ἐγένετο,
καὶ ὁ σὺ δωρεάν ἔλαβες, ἵαν πωλῆς, ὥσανεὶ πεπραμένους τῷ Σατανᾷ, ἀφαιρεθῆσθαι τοῦ χαρίσματος.
Κακηλείαν γὰρ ἐπεισάγεις τοῖς πνευματικοῖς καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ, ἔνθα πεπιστεύμεθα σῶμα καὶ αἷμα
Χριστοῦ. Ταῦτα εὕτω γίνεσθαι εὐ χρή. Ὁ δὲ ἐστὶ τέχνασμα λέγων· κριμίζουσι μὴ ἁμαρτάνειν τῷ
μὴ προλαμβάνειν, ἀλλὰ μετὰ τὴν χειροτονίαν λαμβάνειν· λαβεῖν δὲ ἐστὶν, ὅτεδήποτε τὸ λαβεῖν. Πα- 15

examine, et suscipite: in numerum autem non referte, priusquam ad nos retuleritis, vel scitote laicum
futurum esse, qui sine nostra sententia in ministerium admissus est.

VIII. *Eiusdem ad episcopos qui ei suberant, ne pecuniis ordinent.*

Bei tarpitude de qua scribo (40), hoc ipso quod in suspitionem venerit et sermonem, animum meum do-
lore replevit: hactenus sane illa mihi incredibilis visa est. Quod itaque de ea scribo, qui est sibi conscius,
ut medicinam accipiat; qui vero non est, tamquam ad se tuendum cautelam; indifferens vero, quod qui-
dem deprecor ne in vobis reperiatur, ut obtestationem. Quid autem est quod dico? Dicunt, nonnullos
vestrum accipere pecunias ab his qui ordinantur: id vero pietatis nomine adumbrare, deterius est. Si
quis enim faciat malum boni praetextu, is est duplici poena dignus: quandoquidem et quod non bonum
est facit: et ad peragendum peccatum, eius quod bonum et honestum est, opera, si dici possit, utitur.
Haec si ita habent, deinceps non fiant, sed corrigantur. Necesse est enim dicere ei qui pecuniam accipit, id
quod ab apostolis dictum est, ei qui volebat dare, ut Spiritus sancti gratiam emeret: «Pecunia tua tecum
sit in perditionem.» Levius enim peccat qui propter ignorantiam vult emere, quam qui Dei donum ven-
dit: venditio enim facta est, et quod te gratis accepisti, si vendideris, tamquam a Satana emptus, gratia
privaberis. In res enim spirituales cautionariam inducis, et in Ecclesiam, in qua corpus et sanguis Christi
nobis sunt concredita: quae fieri non oportet. Quale autem sit eorum artificium dicam. Existimant enim se
non peccare, quod neque ante accipiant, sed post ordinationem capiant. Capere autem est, quandocum-

Con. XC, Epist. LIII, ol. 76, opp. t. III, p. 147
BB.—Inscribitur in multis et vetustis codd. brevius:
χειροτονούμενους.—l. 1, διότι vetl. edd.—l. 2, τὸ γοῦν vetus
coislin.—l. 3, ὡς φυλακτ. id.—l. 4, ἐν ὑμῖν trapez. tres
paris.—φασὶ τινὰς τινὰς trapez. Bevereg. Nomocan.—
l. 6 in fine add. unus paris. glossema διπλαζίαν τὸ
κακόν.—l. 7, αὐτὸ τὸ vetl. edd.—εἴπη id. Nomocan.—

l. 8, τῷ ἀγαθῷ συνεργῷ coislin. vet.—l. 9, χρήματα
δοῦναι trapez. Act. VIII, 20.

Lin. 14, γινέσθαι vetl. edd.—τὸ τέχνασμα id.
sequimur cum BB. antiquiores codd.—τὸ μὴ προλαμβ.
cum lisd. μὴ ἅμα λαμβάνειν trapez. Pedal. Rballi, unus
paris. ἅμα προλαμβάνειν vetl. edd. mox lisd. ὅτεποτε
λαβεῖν.

ρακαλῶ εἰν ταύτην τὴν πρέσβην, μᾶλλον δὲ τὴν προπαγωγὴν τὴν ἐπὶ γένναν, ἀπέθεσθε, καὶ μὴ
 τὰς χεῖρας μολύναντες τεινύτοις λήμμασιν, ἐαυτοὺς ἀναξίους ποιήσῃτε τοῦ ἐπιτελεῖν ἅγια μυστήρια.
 Σύγγραψτε δὲ μοι· πρότερον μὲν ὡς ἀπιστήσας, εἴτα δὲ ὡς πεισθεῖς ἀπειλῶ. Εἴ τις μετὰ ταύτην με-
 τὴν ἐπιστολὴν πράξει τι τεινύτον, τῶν μὲν ἐνταῦθα δυσιαστηρίων ἀναχωρήσει· ζητήσῃ δὲ ἐνθάδε τὴν
 20 τοῦ Θεοῦ δωρεὰν ἀγερᾶζων μεταπωλεῖν δύναται· ἡμεῖς γὰρ καὶ αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ τεινύτην συνή-
 θειαν εἰς ἔχμεν. Ἐν δὲ πρεσβείᾳ παύσεσθαι. Διὰ φιλαργυρίαν γίνεται ταῦτα· ἡ δὲ φιλαργυρία
 καὶ ῥίζα πάντων τῶν κακῶν ἐστίν, καὶ ἐνεμάζεται εἰδωλελατρεία. Μὴ εἰν τοῦ Χριστοῦ προτιμήσῃτε
 τὰ εἰδῶλα διὰ μικρὸν ἀργύριον, μηδὲ πάλιν τὴν Ἰουδαὴν μιμήσῃσθε, λήμματι προδιδόντες δεύτερον
 τὸν ἀπαξ ὑπὲρ ἡμῶν σταυρωθέντα· ἐπεὶ καὶ τὰ χωρία καὶ αἱ χεῖρες τῶν τοῖς καρπύς τεύτων δε-
 25 χεμένων, Ἀκελδαμᾶ κληθῆσονται.

Ο. ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΕΚ ΤΟΥ ΚΖ' ΚΕΦ. ΤΩΝ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ,
 ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΜΑΚΑΡΙΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΝ.

η'. Τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογμάτων καὶ κηρυγμάτων, τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐγγράφου διδασκα-
 λίας ἔχμεν, τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν ἀποστόλων παραδόσεως διαδεχόμενα ἡμῖν ἐν μυστηρίῳ παραδεχόμεθα,
 ὅπερ ἀμφότερα τὴν αὐτὴν ἰσχύιν ἔχει πρὸς τὴν εὐσέβειαν· καὶ τοῖς τοῖς ἀντιρεῖ, εὐκοῦν ὅστις
 γε κατὰ μικρὸν γούν θισμῶν ἐκκλησιαστικῶν πεπιράται. Εἰ γὰρ ἐπιχειρήσαιμεν τὰ ἄγραφα τῶν
 3 εἰδῶν, ὡς μὴ μεγάλῃ ἔχοντα τὴν δύναμιν παραιτεῖσθαι, λάθοιμεν ἂν εἰς αὐτὰ τὰ καίρια ζη-
 μεύοντες τὴν εὐαγγελίαν, μᾶλλον δὲ εἰς ἔνομα φιλὸν περιεστάντες τὸ κήρυγμα· οἷον (εἴνα τοῦ πρώτου
 καὶ κενετότερον πρῶτον μυσθῶ) τῷ τύπῳ τοῦ σταυροῦ τοῖς εἰς τὸ ἔνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰη-
 σοῦ Χριστοῦ ἡλικίτας κατασπαινεῖσθαι, τίς ὁ διὰ γράμματος διδάξας; Τὸ πρὸς ἀνατολὰς τετράρθαι

quo capere. Vos itaque adhortor, ut hunc redditum, vel potius ad gehennam aditum deponatis, et ne eius-
 modi sordibus vestras manus polloquentes, vos indignos reddatis qui sancta mysteria peragatis. Ignoscite
 mihi, primum quidem ut non credens, deinde ut persuasus minitor. Si quis post hanc meam epistolam tale
 quid fecerit, ab altaribus quidem quae hic sunt recedet: quæret autem ubi Dei donum emens possit ven-
 dere. Nos enim et Dei ecclesiae, eam consuetudinem non habemus. Uno autem addito, cessabo. Haec
 propter avaritiam sunt: est autem avaritia radix omnium malorum, et nominatur idololatria. Ne ergo pro-
 pter paucillum argenti Christo idola praeferte, nec rursus Iudam imitemini, lucro rursus prodentes eum
 qui pro nobis semel crucifixus est, nam et praedia et manus eorum qui hos fructus accipiunt, appella-
 buntur Aceldama.

IX. Eiusdem ex XXVII capite eorum quas de sancto Spiritu ad beatum Amphilochium scripta sunt.

Ex observatis (41) in Ecclesia dogmatibus et praedicationibus, alia quidem ex doctrina scriptis mandata
 habemus: alia vero nobis tradita in mysterio ex traditione Apostolorum suscepimus, quae utraque vim
 eandem habent ad pietatem, neque his quisquam contradicet, qui rituum ecclesiasticorum vel minimam expe-
 rientiam habuerit. Si enim non scriptas consuetudines, tamquam non magnam potestatem habentes recusare
 voluerimus, ipsum evangelium imprudentes in ipsis rebus praecipuis damno afficiemus, vel potius id quod
 praedicatum est ad solum nomen redigemus. Nam, ut id quod primum est et vulgatissimum, primo loco
 commemorem, figura crucis, eos qui in nomine Domini nostri speraverint signari, quis per litteras docuit?

Lin. 16, ἀπέθεσθαι duo paris. — l. 17, ἅγια BB
 cum vetero coislin. et duobus aliis mss. — ἀπιστήσας
 παρακαλῶ duo paris. — l. 18, ὅτι πρῶτον Rhalll; εἰ πρῶ-
 τον Nomocan. — l. 19, πράξει ἴτι Pedal. — l. 20, 1 Cor.
 XI, 16. — l. 21, 1 Timoth. VI, 10; Coloss. III, 5. — l. 22,
 πρὸ Χριστοῦ τιμήσῃτε BB cum duob. antiquissim. codd.
 — l. 23, παραδιδόντες BB. — l. 24, ἐπεὶ δὲ vetl. edd. —

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

τοῦτο cum BB. τοῦτο Rhalll. Utrumque om. vetl.
 edd. — l. 25, ἀκελδαμα ib.

Can. XCI, opp. l. III, p. 54, num. 66, 67. —
 l. 2, παραδεχόμεθα vetl. edd. — l. 3, εὐκοῦν om. Rhalll
 qui cum vulgo edd. habet ὅστις καὶ κατὰ. At vix pu-
 tem non abundare γούν, paulo post illam similem parti-
 culam εὐκοῦν. — l. 4, θισμῶν ἐκκλησίας aliquot paris BB.

κατὰ τὴν προσευχὴν, ποῖον ἡμᾶς ἐδίδαξε γράμμα; Τὰ τῆς ἐκκλήσεως ῥήματα ἐπὶ τῇ ἀναδείξει τοῦ ἄρτου τῆς εὐχαριστίας καὶ τοῦ πετηρίου τῆς εὐλογίας, τίς τῶν ἁγίων ἐγγράφως ἡμῖν καταλί- 10 λειπεν; Οὐ γὰρ δὴ ταῦτοις ἀρκεύμεθα ἐν ὁ ἀπράτατος ἢ τὸ εὐαγγέλιον ἐπεμνήσθη· ἀλλὰ καὶ προ- λέγεμεν καὶ ἐπιλέγομεν ἑτέρα, ὡς μεγάλῃν ἔχοντα πρὸς τὸ μυστήριον τὴν ἰσχύν, ἐκ τῆς ἀγράφου διδασκαλίας παραλαβόντες. Εὐλογούμεν δὲ τὸ ὕδωρ τοῦ βαπτίσματος καὶ τὸ ἔλαιον τῆς χρίσεως, καὶ προστίθεται αὐτὸν τὸν βαπτίζμενον, ἀπὸ πείων ἐγγράφων; εὐκ ἀπὸ τῆς σιωπομένης καὶ μυστι- 15 κῆς παραδόσεως; Τί δὲ, αὐτὴν τοῦ ἔλαιου τὴν χρίσιν, τίς λόγος γεγραμμένος ἐδίδαξε; Τὸ δὲ τρεῖς 13 βαπτίζεσθαι τὸν ἄνθρωπον, πᾶσιν; Ἀλλὰ καὶ ἓσα περὶ τὸ βάπτισμα, ἀπετάσσουσθαι τῷ Σατανᾷ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, ἐκ ποίας ἐστὶ γραφῆς; εὐκ ἐκ τῆς ἀθημεσίου τούτης καὶ ἀπορήτου διδασκαλίας, ἣν ἐν ἀπελυπραγμενήτῳ καὶ ἀπεριεργάτῳ σιγῇ οἱ πατέρες ἡμῶν ἐτύλαξαν, καλῶς ἐκεῖνο δεδιδασμένει, τῶν μυτηρίων τὸ σιμὸν σιωπῇ διασώζεσθαι; ἃ γὰρ οὐδὲ ἐποπτεύειν ἔστι τοῖς ἀμύητοις, ταύτων πῶς ἂν ἦν εἰκὸς τὴν διδασκαλίαν θριαμβεύειν ἐν γράμμασι; 20

Καὶ μεθ' ἑτέρα· Οὗτος ὁ λόγος τῆς τῶν ἀγγράφων παραδόσεως, ὡς μὴ καταμελετηθεῖσαν τῶν δογμάτων τὴν γνώσιν, εὐκαταφρόνητον τοῖς πολλοῖς γενέσθαι διὰ συνήθειαν. Ἄλλο γὰρ δόγμα καὶ ἄλλο κήρυγμα. Τὰ μὲν γὰρ δόγματα σιωπᾶται, τὰ δὲ κήρυγματα θημεσιεύεται. Σιωπῆς δὲ εἶδος καὶ ἡ ἀσάφεια, ἥ κίχεται ἡ γραφή, δυσθεώρητον κατασκευάζουσα τῶν δογμάτων τὸν νοῦν, πρὸς τὸ τῶν ἐντυγχανόντων λυσιτελεῖς. Τούτου χάριν, πάντες μὲν ἐρῶμεν κατ' ἀνατολὰς ἐπὶ τῶν προ- 25 σευχῶν, ὅλγοι δὲ ἴσμεν ἔτι τὴν ἀρχαίαν ἐκζητούμεν πατρίδα τὸν παράδεισον, ὃν ἐρύττευσεν ὁ Θεὸς ἐν Ἐδέμ κατ' ἀνατολὰς· ὅρθοι μὲν πληροῦμεν τὰς εὐχὰς ἐν τῇ μιᾷ τοῦ σαββάτου, τὸν δὲ λόγον ἐν πάντες εἶδαμεν· οὐ γὰρ μόνον ὡς συναναστάντες Χριστῷ καὶ τὰ ἄνω ζητεῖν ὀρεῖλλοντες ἐν τῇ ἀναστασίμῳ ἡμέρᾳ τῆς δεδομένης ἡμῖν χάριτος διὰ τῆς κατὰ τὴν προσευχὴν στάσεως ἑαυτοὺς ὑπο-

Ad orientem verti inter orandum, quae nos scriptura docuit? Invocationis verba quae dicuntur cum conficitur panis Eucharistiae et calicis benedictionis, quis ex sanctis nobis scripta reliquit? Non enim his utique contenti sumus, quorum apostolus vel evangelium meminit: sed et praefatur, et alia subiungimus, ut quae magnam vim habeant ad mysterium, ea ex non scripta doctrina accipientes. Aquam baptismatis benedicimus, et oleum unctionis, et cum etiam qui baptizatur: et quibusnam scripturis, et non ex tacita et mystica traditione? Quid vero, ipsum olei usum quoniam scriptis mandata oratio docuit? Iam ter immergi hominem, unde haustum? Reliqua quae in baptismo sunt, renunciare Satanae et angelis eius, ex quanam sunt scriptura? Nonne ex hac non publicata et arcana doctrina, quam in quieto et minime curioso silentio patres custodierunt? quippe illud probe didicerant, mysteriorum reverentiam silentio servari. Quae enim nec suspicere fas est his qui non sunt mysteriis initiati, quomodo consentaneum est eorum doctrinam in scriptis palam producere?

Et post alia. Haec est eorum quae non scripta sunt, traditionis ratio, ne saepius agitata dogmatum cognitio multis villis et contempnenda reddatur propter consuetudinem. Aliud est enim dogma, et aliud praedicatio. Dogmata enim tacentur, praedicationes publicantur. Est autem etiam silentii species obscuritas, qua utitur scriptura, quae reddit dogmatum sententiam contemplatu difficilem, idque ad legentium utilitatem. Et ideo omnes quidem inter orandum orientem aspiciamus. Pauci autem scimus, quod antiquam patriam inquirimus, paradisum, quem Deus plantavit in Eden in oriente. Et preces quidem stantes peragimus in una sabbati, rationem autem non omnes scimus. Non solum enim, ut qui cum Christo consurrexerimus, et

—L. 7, μετὰ θῶρον ib.—L. 13, τότε ὕδωρ BB.—L. 15, τίς δὲ αὐτοῦ τοῦ ἔλαιου τὴν χρίσιν λόγος unus paris.—L. 16, ἀλλὰ δὲ BB.—περὶ τὰ βάπτισμα vett. edd.—L. 18, ἀπεριεργῶν codd. duo paris.—L. 19, ἐκεῖνοι vett. edd.—τὰ σιμὸν lid. quibus suffragat. vetus vatic. 7.—ἃ δὲ γὰρ vett. edd.—ἐποπτεύειν Nomocan.—L. 20, ἐκτριμβεύειν BB.

Lin. 21, καταμελετηθεῖσαν lid. ex tribus codd.—L. 22, διὰ συνήθους vett. edd.—L. 23, τὸ μὲν γὰρ σιωπᾶται BB ex duob. codd. τὰ μὲν σιωπᾶται alii quatuor.—L. 24, ἡ χίχεται Nomoc. vett. edd.—L. 25, ὅλγοι τοῦτο γινώσκουσιν, ὅτι vatic. 7, fol. 83.—L. 27, ποιοῦμεν τὰς εὐχὰς Nomocan. ὅρθοι δὲ πλ. τὰς ε. ἐν τῇ κυριακῇ, εἰ καὶ μηδὲ τοῦτον τὸν λόγον πάντες εἶδαμεν vatic. 7.—

- 30 μνησόμεν· ἀλλ' ἐτι δεκεὶ πως τοῦ προσδεκωμένου αἰῶνος εἶναι εἰκόν. Διὸ καὶ ἀρχὴ οὖσα ἡμε-
 ρῶν, εὐχὴ πρώτη παρὰ Μωσείως, ἀλλὰ μία ὠνόμασται· Ἐγένετο γάρ, φησιν, ἑσπέρα καὶ ἐγένετο
 πρωὶ ἡμέρα μία, ὥς τῆς αὐτῆς ἀνακυκλουμένης πολλάκις· καὶ μία τοίνυν ἡ αὐτὴ καὶ ὁγδόη, τὴν
 μίαν ὄντως ἐκείνην καὶ ἀληθινὴν ὁγδόην, ἧς καὶ ὁ ψαλμωδὸς ἐν τισιν ἐπιγραφαῖς τῶν ψαλμῶν ἐπι-
 μνήσθη, οἱ αὐτῆς ἐμφανίζουσα τὴν μετὰ τὸν χρόνον τοῦτον κατάστασιν, τὴν ἀπαυστεν ἡμέραν, τὴν
 5 ἀνίστην, τὴν ἀδιόδεχον, τὸν ἀληκτον ἐκείνον καὶ ἀγέρω αἰῶνα· ἀναγκαίως οὖν τὰς ἐν αὐτῇ προσευχὰς
 ἐστῶτας ἀπεπληρεῖν τοὺς ἐκτὸς τροφίμους ἡ ἐκκλησία παιδεύει, ἵνα τῇ συνεχεῖ ὑπεμνήσει τῆς ἀτε-
 λευτήτου ζωῆς, τῶν πρὸς τὴν μετάστασιν ἐκείνην ἐφοδίων μὴ ἀμελῶμεν. Καὶ πάντα δὲ ἡ πεντηκостὴ
 τῆς ἐν τῷ αἰῶνι προσδεκωμένης ἀναστάσεως ἐστὶν ὑπέμνημα· ἡ γὰρ μία ἐκείνη καὶ πρώτη ἡμέρα
 ἐπτάκις ἐπταπλασιασθεῖσα τὰς ἐπτά τῆς ἑρᾶς πεντηκостῆς ἑβδομάδας ἀποτελεῖ· ἐκ πρώτης γάρ
 10 ἀρχομένη εἰς τὴν αὐτὴν καταλήγει, οἱ ἡμεῖων τῶν ἐν τῷ μέσῳ ἐξελιπτομένη πεντηκοντάκις. Διὸ καὶ
 αἰῶνα μμεῖται τῇ ἡμετέττει, ὥσπερ ἐν κυκλικῇ κινήσει ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἀρχομένη σπριμίων καὶ εἰς
 τὰ αὐτὰ καταλήγουσα· ἐν ἣ τὸ ὁρῶμεν σχῆμα τῆς προσευχῆς προτιμᾶν οἱ θεομεῖ τῆς ἐκκλησίας
 ἡμᾶς ἐξεπαίδευσαν, ἐκ τῆς ἐναργεῆς ὑπεμνήσεως, εἰσνεῖ μετακίζοντες ἡμῶν τὸν νοῦν ἀπὸ τῶν παρόν-
 των ἐπὶ τὰ μέλλοντα. Καὶ κατ' ἐκάστην δὲ γενουκλισίαν καὶ διανάστασιν ἔργῳ δείκνυμεν, ὅτι καὶ
 15 διὰ τῆς ἀμαρτίας εἰς γῆν κατερρύθμην, καὶ διὰ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς εἰς οὐρανὸν
 ἀνεκλήσμεν. Ἐπιλείπει με ἡ ἡμέρα, τὰ ἄγραφα τῆς ἐκκλησίας μυστήρια διηγοῦμενον. Ἐὼ τ' ἄλλα
 αὐτὴν δὲ τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως, πιστεύειν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἐκ ποίων
 γραμμάτων ἔχμεν; Εἰ μὲν γὰρ ἐκ τῆς τοῦ βαπτίσματος παραδόσεως, κατὰ τὸ τῆς εὐσεβείας ἀκό-
 λουθεν, ὡς βαπτίζομεθα, εὖτω καὶ πιστεύειν ἐφείλοντες, ἡμεῖαν τῷ βαπτίσματι τὴν ὁμολογίαν κα-
 20 τατιζόμεθα, συγχωρησάτωσαν ἡμῖν ἐκ τῆς αὐτῆς ἰκλυσίας, ἡμεῖαν τῇ πίστει τὴν δόξαν ἀποδι-
 δόναι. Εἰ δὲ τὸν τρόπον τῆς δεξιολογίας ὡς ἄγραφον παραιτοῦνται, δέτωσαν ἡμῖν τῆς τε κατὰ τὴν

quae supra sunt quaerere debeamus, in die resurrectionis, gratiae nobis datae per statum in oratione nos ipsos commonefacimus, sed quod videatur esse etiam quodammodo saeculi quod expectatur imago. Et ideo cum sit dierum principium, non prima a Mose, sed una nominata est. « Factum est, inquit, vesper et factum est mane dies unus, » tamquam eadem saepe recurrente. Una est ergo eadem et octava illa quae revera una et vera est octava, cuius etiam Psalmographus in quibusdam psalmorum inscriptionibus meminit; per se ostendens, eum scilicet qui post hoc tempus futurus est, statum diem qui nunquam desinit, et est sine vespere, nec est qui ei succedat, perpetuum illud et senli expers aevum. Necessario ergo orationes, quae in illo sunt, stantes peragere alumnos suos docet Ecclesia. Porro omnis quoque Pentecoste, id est quinquagesimus dies, est resurrectionis quae in saeculo expectatur monumentum. Unus enim ille et primus dies septies septuplicatus septem sacrae Pentecostes dies efficit. A primo enim incipiens in eodem desinit per similes, qui in medio revolvuntur quinquagesies. Quare et aevum similitudine imitatur, tamquam in motu circulari ab hisdem signis incipiens, et in eadem desinens, in quo rectam orationis figuram praeferre nos Ecclesiae ritus docuere ex evidenti admonitione, a praesenti ad futura mentem veluti traducentes. Porro in unaquaque genuflexione et assurrectione, re ipsa ostendimus, quod etiam propter peccatum in terram sumus delapsi, et per eius qui nos creavit clementiam in coelum revocati. Deficiet me dies, si Ecclesiae mysteria citra scriptum tradita pergam recensere. Mitto alia. Porro et ipsam fidei confessionem, credere in Patrem, Filium et Spiritum sanctum, quibusnam ex litteris habemus? Si enim uti ex baptismatis traditione pro ordine pietatis consequente baptizati sumus, ita et credere debemus, et similem baptismati confessionem exhibemus, nobis ex eadem consequentia concedant similem quoque fidei gloriam reddere. Sin autem glorificandi modum, ut non scriptum repudiant, dent nobis, et fidei confessionis et reliquorum

Gen. 1, 5. — l. 3, ὑπεμνήσθη Nomocan. vet. edd. (cf. Ps. VI, XI.). — l. 5, ἀλ. τὸν ἀγέρω ib. — l. 6, ἀναπλη-
 ροῦν vallicell. — l. 8, μέλλοντι αἰῶνι vet. edit. Basil. —
 l. 11, αἰῶνας unus paris. — l. 13, ἀπὸ τοῦ παρόντος val. 15,

Balsam. ed. paris. — l. 14, ὅτι διὰ BB, Rhall. — l. 17,
 πιστεύειν haud incommode omittunt apud BB tres
 codd. — l. 18, συγγραμμάτων Nomocan. — l. 19, ἐν
 τῷ βαπτίσματι vet. ed. Basil.

πίστιν ὁμολογίας καὶ τῶν λοιπῶν ὧν ὁπαριθμησάμεθα, ἐγγράφους τὰς ἀποδείξεις. Εἴτα τοσούτων δυνάμεων ἀγράφων, καὶ τοσαύτην ἔχόντων τὴν ἰσχὺν εἰς τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, μίαν λέξιν ἡμῖν ἐκ πατέρων εἰς ἡμᾶς ἰλθεῖσαν εὐ συγχωρήσυσιν, ἣν ἡμεῖς ἐκ τῆς ἀνεπιτηδεύτου συνηθείας τοῖς ἀδιαστράφοις τῶν ἐκκλησιῶν ἀναπεμμένασαν εὗρομεν, εὐ μικρὸν τὸν λόγον ἔχουσαν, εὐδὲ βραχείαν συν- 30 τίλειαν εἰς τὸν τοῦ μυστηρίου δύνανται εἰσφერεμένην.

Γ. ΤΟΤ ΑΥΤΟΤ ΕΚ ΤΟΤ ΚΘ'. ΚΕΦΑΛ. ΤΗΣ ΑΥΤΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΣ.

ἡβ'. Πρὸς γε μὴν τὸ ἀμάρτυρον καὶ ἄγραφον εἶναι τὴν Σὺν τῷ Πνεύματι θεολογίαν, ἐκεῖνο λέγομεν, εἴτε εἰ μὲν μηδὲν ἕτερον ἔγραφον, μηδὲ τοῦτο παραδεχθήτω. Εἰ δὲ τὰ πλείστα τῶν μυστικῶν 5 ἀγράφων ἡμῖν ἐμπολιτεύεται, μετὰ πολλῶν ἑτέρων καὶ τοῦτο καταδειξάμεθα. Ἀποστολικὸν δὲ οἶμαι καὶ τὸ ταῖς ἀγράφοις παραδόσει παραμένειν. Ἐπαινῶ γάρ, φησὶν, ὑμᾶς, ὅτι πάντα μου μνησθε, καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν, τὰς παραδόσεις κατέχετε. Καὶ τὸ Κρατεῖτε τὰς παραδόσεις ἃς παρελάβετε, εἴτε διὰ λόγου, εἴτε δι' ἐπιστολῆς. Ὡς μάλιστα μία ἐστὶ καὶ ἡ παρούσα αὕτη, ἣν οἱ ἐξ ἀρχῆς διαταζόμενοι παραδιδόντες τοῖς ἐφεξῆς, συμπροσούτης αἰὶ τῷ χρόνῳ τῆς χρήσεως, διὰ 10 μακρᾶς τῆς συνηθείας ταῖς ἐκκλησίαις ἐγκατεβρίζωσαν. Ἀρ' οὖν, εἰ ὡς ἐν δικαστηρίῳ τῆς διὰ τῆς τῶν ἐγγράφων ἀποδείξεως ἀπερῶντες, μαρτύρων ἡμῖν πλῆθος παρεστησάμεθα, οὐκ ἂν τῆς ἀφείσεως παρ' ὑμῶν ψήφου τύχοιμεν; Ἐγὼ μὲν οὕτως οἶμαι. Ἐπὶ στόματος γὰρ δύο καὶ τριῶν μαρτύρων σταθίζεται πᾶν ῥῆμα. Εἰ δὲ καὶ τὸν πολὺν χρόνον πρὸς ὑμῶν ὄντα ἐναργὲς ὑμῖν ἐπεδείκνυμεν, οὐκ ἂν ἰδοῦμεν ὑμῖν εἰκότα λέγειν, μὴ εἶναι καθ' ὑμῶν τὴν δίκην εἰσαγόμενον ταύτην; Δυσωπητικᾶ 15 γὰρ πως τὰ παλαιὰ τῶν δογμάτων, εἰσνεὶ πολιᾶ τινι τῇ ἀρχαιότητι τὸ αἰδίσμενον ἔχοντα.

quae enumeravimus, scriptas demonstrationes. Ad haec cum tot sint quae scripta non sunt, et tantam vim habeant ad pietatis mysterium, unam nobis dictionem, quae ad nos venit ex patribus, non concedent, quam nos ex non quaesita et affectata consuetudine in non perversis ecclesiis mansisse invenimus, quae non parvam habet rationem, nec parvam affert utilitatem ad mysterii potentiam.

X. Eiusdem ex XXIX capite eiusdem operis.

Sane contra id quod dicunt testibus carere glorificationem cum Spiritu, illud dicimus, quod si nihil quidem aliud est, quod non sit scriptum, neque hoc admittatur. Sin autem plurima arcana sine scriptis a nobis recepta sunt, cum multis aliis hoc quoque suscipiamus. Apostolicum autem esse existimo etiam non scriptis traditionibus adhaerere: « Laudo enim, inquit, vos, quod omnia mea meministis, et quemadmodum tradidi vobis, traditiones tenetis. » Et illud: « Servate traditiones quas accepistis, sive per sermonem, sive per epistolam. » Quarum quidem maxime una est et haec de qua agimus, quam qui ab initio constituerunt, posteris tradentes, usu semper una cum tempore procedente, per longam consuetudinem, in ecclesiis irradicarunt. Ergo si veluti in iudicio inopia probationis quae sit per scripta laborantes, testium nobis multitudinem adduxerimus, annon a vobis absolventem sententiam assequemur? Ego quidem sic existimo. « In ore enim duorum vel trium testium stabit omne verbum. » Sin autem et longum tempus pro nobis facere aperte vobis ostenderimus, annon vobis videbimur dicere probabilia, non esse hanc concedendam adversus nos actionem. Sunt enim quodammodo veneranda antiqua dogmata, quae tamquam in quadam cavitate, in antiquitate habent venerationem.

edit. Basil. — l. 22, ἐγγράφους Nomocan. — l. 24, ταῖς ἀδιαστρ. vallicell. Nomocan. — l. 26, φερομένην vetl. edd.

Can. XCII, ibid. p. 59, n. 71. — l. 29, παραδεξάμεθα BB cum uno cod. καταδειξάμεθα alter paris. —

l. 30, I Cor. XI, 2. — l. 1, II Thess. II, 34. — l. 2, μάλιστα om. BB, ex quinque codd. — l. 3, ὑμῖν BB, Bevereg. Pedal. — παραστησάμεθα BB. — l. 6, Deuter. XIX, 15. — παρ' ὑμῶν ψήφου vatic. 7, f. 110.

ANNOTATIONES.

(1) *Interroganti.* Marcellinus Molkenbuhr, cum quoscumque de rebaptizantium causa testes declinandi onus sibi dedisset, eo usque certaminis aestu actus est, ut falsa omnia esse quae de canonibus ad Amphilo-
lochium Basilius Magnus scripsit, contendere-
ret, primus quidem, non vero solus. Fuit
quippe cl. Binterim, qui quum a magistro,
uti supra vidimus, non semel discessisset,
hac de re tamen eidem plane consentire non
dubitavit (*Denkwuerdigk.* t. V, p. 366-379.)
Utriusque argumenta, quoad rei summam
et qua latius spectant ad universam harum
epistolarum auctoritatem, satius duxi inter
prolegomena, haud sine censura, referre;
hic vero singulariter exponere, cum unius
fere cuiusque canonis vindictis, quae ad mi-
nutores quasdam aut difficultates pertinent,
aut cavillationes. Ecce enim ab initio ambo
memorati clamant, neque satis esse cum
Basilii modestia, neque cum Amphilo-
lochia doctrina exordium consentaneum. Sed quid
mirum Basilium, anno scilicet 374, uti re-
cte Maurinis existimatum est, iam grandae-
vum interque episcopos seniore, ad iunio-
rem Antistitem, recens ad infulas actum,
ut patrem ad filium, magistri instar, scrip-
sisse?

(2) *Cogitare.* Basilii verba notanda sunt,
quibus ait se ea revocaturum esse quae a se-
nioribus audisset, accepissetque, non memo-
riae tantum mandata, sed scripto, cum in-
ter alia ancyranos canones ipsis, ut vidi-
mus, verbis retulit. Iam nemo cum Marcel-
lino miretur alia esse rudi calamo scrip-
ta, alia ambagibus obsita; id quippe ferre
solent seniorum verba, id excerpta semper
habent, quae non sua Basilius fecit, sed
qualia ad manum habuit, tradidit Amphilo-
chio. Addo post Maurinos ex verbis Basilii
non colligendum eum hactenus in canonibus
parum fuisse versatum. Nam ab initio epi-
scopatus multa de matrimonio, de ordina-

tionibus clericorum et eorum singularitate
statuerat, quae infra legenda sunt. Scripsisse
etiam ad clericos antiochenos de iureiurando,
ipse testis est in can. 18. Sed cum latis-
sime pateat haec materia, vel doctissimis
novi semper aliquid occurrit.

(3) *Fugeret.* De facto potius quam de
iure Basilius cum Dionysio discrepat, quum
hic tantum de Pepuzenis, non de quocumque
haereticorum baptismo, disputet, idque
solummodo miretur, scilicet cur Dionysius
non viderit Pepuzenos eos esse haereticos
quorum ritus et dogmata ita extra omnem fi-
dem sint, ut eorum baptismi nulla ratio ha-
benda sit. Ipso vero teste Basilio liquet, Dio-
nysium in recta et romana stetisse sententia,
quodlibet baptisma, modo ritus legitimus non
deesset, ratum haberi. Caeterum quantis ipse
angustiis tricisque Basilius haeserit, tam ex
illo quam ex XLVIII canone colligitur: prae-
sto enim ei, opinor, erant et bene nota tum
vetus apostolicorum virorum traditio quam
Romani intactam servaverunt; tum recentior
Firmiliani sui opinio cui totus certe Basilius
non favit; tum celeberrima Cyprianicae con-
troversiae monumenta Romanorumque ponti-
ficum decreta, quae nedum ignoret, ea quasi
digito potius monstrat; tum demum orienta-
lium oeconomia a nicaenis decretis manife-
sto deducta, in quam ipse ultro descendit,
quum duos Encratitarum episcopos, baptismo
non renovato, in communionem reciperet.
Caeteram denique causam, omnis ut dubitatio
tolleretur, ab aliquo episcoporum conventu
aut renovari vellet aut respectu quorundam
haereticorum declarari. Quae deinceps am-
plio-rem in lucem edere conabimur.

(4) *Antiquis.* Secernenda hic videtur ab
Firmiliani opinione sententia antiquiorum,
ταῖς ἐξ ἀρχῆς, qui de baptismo primi pertra-
ctarunt. Constat eos cum Romano pontifice
sensisse baptismum sive in haeresi, sive in
schismate, sive in parasynagogis, cum le-

gitima forma collatum, valero. Sed eosdem subtiliter fecisse triplicem illam distinctionem haereseos, schismatis, parasynagogae, quam Dionysius ipse Alexandrinus ignoravit, Basilium levi admodum fundamento asseruisse concedendum est.

(5) *Baptizant.* Quam proxime ad verum iam idem revertitur, cum irritum esse ait baptismum cuius integra forma non erat, utpote datum in *Patrem et Filium et Montanum et Priscillam*, deque ipsa forma intellexisse videtur quae sequuntur: «Non enim baptizati sunt qui non iuxta ea quae nobis tradita sunt, baptizati fuerunt, *οὐ κατὰ τὰ παραδεδωμένα τοῦ ἁγίου πνεύματος*.» Paulo longius inde progreditur, cum innuit Dionysio magno acceptum fuisse vel baptismum legitima forma destitutum. Tum etiam a Firmiliano et Cypriano aperte recedit, quibus displicuit quodcumque baptisma extra fidem, sive per haereticos sive per schismaticos collatum. Mediam videtur quaerere viam, animo sane rectus, sed uno alterove pede non bene suspensus, dum respuit haereticorum, schismaticorum vero baptismum, immo omnium, urgente quadam necessitate, recipit.

(6) *Praeoccupare.* Hoc Encratitarum facinore non corrupta essentialis baptismi forma, sed novae quaedam adiectae caeremoniae. Nam in canone XLVII sic eos loquentes Basilius inducit: «In Patrem et Filium et Spiritum sanctum baptizati sumus!» Hinc eorum baptismum ratum habet, si qua inciderit magni momenti causa. Aliqua vero Encratitae in suo baptismo immutarunt, ut catholicos ad illud reiiciendum incitarent, sicque plures odium et fuga novi baptismi in secta contineret. Abhorrebat enim ab omnium animis iteratus baptismus. Cum vero in eodem canone XLVII Basilius videtur, clausulae loco, provocare ad episcoporum congressum, satis apertum fit, neque horum canonum auctorem fuisse haereticum, neque eundem a nicaenorum patrum auctoritate, quanto minus a potentiori pontificum romanorum principalitate, refugisse. Cf. ad h. l. BB.

(7) *Traditum.* Pars prior III canonis, posteriore intricatior, ex antiquis fontibus hauritur, neque multum a canone apostolorum XXV abludit. E posteriore praestat colligere quamdam fuisse clericorum poenitentiam a publica distinctam, sed in vitiorum emendationem et legitimis conversi cordis significationibus positam, perfectae reconciliationi praemitendam. Quae mox de trigamis sequuntur, una cum similibus infra explicabuntur.

(8) *Testificentur.* «Non mirum si Basilius redeuntes haereticos non sine examine in exitu recipi iubeat, cum de catholicis ipsis sanciat synodus nicaena can. XIII ut quisquis communionem petat in exitu, cum episcopus *μετὰ δεικνύσας* impertiat oblatione (BB. ad h. loc.). Sponte hic se revocandam praebet epistola Dionysii Alex. ad Cononem.

(9) *Canonicalium.* Ita quippe cum Maurinis vocem *καταριθμῶν* interpretamur, qua clericos sive eos qui in canone recensentur designari, veteres Basili et canonum editores minus recte existimarunt.

(10) *Armis.* Manifestum Maurini vident in hoc XXX annorum numero erratum, quod neque libri veteres, neque novi emendari sinunt. Quum multis et diversis flagitiis tumultuose recensitis eadem haec poena addicatur, de generali tempore aut de humana generatione potius intelligatur quam de annis iustiore calculo computatis. Sed quid, si vox *χρόνος*, aliquo compendio expressa (*χρ.*), facile potuit in *λ'* commutari?

(11) *Condemnatur.* Sequitur in IV canone Basilius romanas leges quas tamen fatetur cum evangelio minus consentire: lex Constantini iubet «in repudio mittendo, a femina haec sola crimina inquire, si homicidam, vel medicamentarium vel sepulchrorum dissolutorem maritum suum esse probaverit.» At eadem lege viris conceditur ut adulteras uxores dimittant. Alterum discrimen hoc in canone uxores inter et maritos ponitur, quod uxor iniuste dimissa, si ab alio ducatur, adulterii notam non effugiat; dimissus autem iniuste maritus nec adulter

sit, si aliam ducat, nec quae ab eo ducitur adultera (BB. ad h. l.). Tertium adiicitur discrimen ex can. XXI, quo vir, si cum libera peccaverit, fornicationis nomine damnatur; adulterii vero, uxor eodem peccato polluta: de quibus candide Basilius ait et caute: «Atque horum quidem ratio non facilis, sed consuetudo sic invaluit.» Caeterum vel apud Caesarienses et Basilium haec aliquando varia fuisse testantur ipsius Basilii Moralia in Reg. LXXV (t. II, p. 308) qua statuitur «virum ab uxore aut uxorem a viro non debere separari, nisi quis deprehendatur in adulterio; utriusque vero, sive repudient, sive repudientur, novas interdici nuptias.»

(12) *Videtur.* Perobscurus hic canon ita paucis solet explicari. Longinus presbyter erat in agro Mestiae subiecto: sed cum is depositus esset ob aliquod delictum, ac forte honorem sacerdotii retineret, ut nonnumquam fiebat, Severus eius episcopus in eius locum transtulit Cyriacum, quem antea Mindanis ordinaverat atque iurare coegerat se Mindanis mansurum. Nihil hac in re statui posse videbatur, quod non in magnam aliquam difficultatem incurreret. Nam si in agro Mestiae subiecto Cyriacus remaneret, periurii culpam sustinebat. Si rediret Mindana, ager Mestiae subiectus presbytero carebat. Quid igitur Basilius? Utrique occurrit incommode: iubet agrum qui Mestiae subiectus erat, Vasodis subiici, id est loco cui subiecta erant Mindana. Hoc ex remedio duo consequabatur Basilius, ut et ager ille presbytero non careret, et Cyriacus ibi romanens, Mindana tamen redire censeretur, cum iam hic locus eidem ac Mindana chorepiscopo pareret. Hactenus verba Maurinorum, satis clara et conspicua, ut neque Molkenbuhr, nec Binterim fugerent; uterque tamen tamquam ab insuperabili nodo exultat, quo falsarius deprehenderetur. Verum ex arte conficta solent esse longe planiora, neque hisce locorum, nominumque salebris intricari ultro patiuntur.

(13) *Abstineant.* Ea iam ineunte saeculo VII erat huiusce canonis auctoritas,

ut eum episcopi obiicerent Phocae imperatori, volenti eos qui in bello ceciderant, inter martyres referri, teste Zonara; qui praeterea cum caeteris interpretibus monet, canonem obsolevisse, utpote minus appositum ad publicam utilitatem, immo contradicentem Athanasio in epistola ad Amum, «hostes in bello occidere, et legibus permissum et laude dignum esse,» pronuntianti. Ea quippe ad quoddam pertinent ius peculiare ecclesiarum, quarum consuetudines multa solent varietate scatere.

(14) *Sacerdotium.* Et hunc XIV canonem huiusmodi varietati velim permittas, quo scilicet, temperata Nicaeni can. XVII severitate, Cappadoces leniorem et vetustiore apostolorum canon. XLIV sibi retinuerant, ne ipso facto clerici usuram exigentes a sacerdotio excluderentur. Cf. trullan. X.

(15) *Proprie.* Haud ignoranti veteres monachorum regulas et controversias de cibis otiosum non videbitur si inquirentur discrimina volucres inter et pisces ac caetera quae perambulant semitas maris. Quadrat autem optime tam is canon quam sequens cum caeteris Basilii ad Amphilochoium epistolis, in quibus abundant id genus argumenta, certe a qualibet fraudis suspicione alienissima.

(16) *Potuerit.* Ad haec Binterim, inter multa quae absona esse vult et *absurda*, quaerit quo iure inter Antiochenos ita iuraretur, quave auctoritate Basilius suam a Caesarea sententiam daret. Cui tamen sub oculis erant quae Maurini ibidem de dissidiis antiochenae ecclesiae, tempore Eustathii, Meletii, Paulini, de multa Basilii cum s. Meletio necessitudine, de frequenti utriusque metropoleos commercio adeo apposite notarunt, ut nobis demum otia fecerint.

(17) *Digamorum.* Citatur haec regula et non leviter mutatur in can. trullano XL.

(18) *Vocantur.* Perspicuum est peccata ante baptismum commissa per sacramentum deleri, neque amplius esse iudicio ullo obno-

xia, catechumenum vero nondum baptizatum a poenitentia non fuisse immunem, de qua cf. neocaesar. can. V.

(19) *Iudicamus*. Cf. annotata ad can. IX.

(20) *Imponere*. Fornicationis poena, de qua iterum in can. XXX, XXXVIII, XLIX aliquando videtur quatuor, aliquando tribus annis circumscribi, prout computatur vel non ultimus consistentium annus, in quo quidem consistere, sed inter fideles licebat, unde obscurior caeteris erat illa poenitentia, neque ullam trahebat infamiam. Haud omitendum aliquid a Binterim callido praetermissum, scilicet can. XXX ab ipso Basilio clarissime memorari in epist. CCLXX, propriumque dici, et ab ipso editum: κατὰ τὸ ἥδη προλαβέν παρ' ἡμῶν κήρυγμα.

(21) *Mortem*. Collatis inter se canonibus XXXII, LXIX, LXX, colligitur peccata ad mortem dici non ea tantum quae communiter mortalia dicuntur, sed etiam graviora quaedam inter ea quae a Deo separant et deducunt ad infernum.

(22) *Permittimus*. Sublata ab initio canonis importuna negatione, sequimur Aristenum cum Maurinis, contra Zonaram, Balsamonem, plerosque recentius vulgatos, nixi, praeter codd. auctoritatem, manifesto Maurinorum argumento, graviolem nimirum diaconissae lapsae quam clerico poenam imponi, immo duplicem, depositionis utique et poenitentiae.

(23) *Manserit*. Iterum velim adeas annot. II ad can. IX.

(24) *Novatiani*. Aut de Novatianis aliquid novum hic admittendum est, eos nempe ad veterem et impuram gnosi de flexisse cum Encratitis, Saccophoris, Apotactitis, quos Manichaeis codex theodosianus ascribit, aut emendandus erit canon, ut volunt et interpretantur BB: ἐν τῷ αὐτῷ ἴσχυται κ.τ.ε. « non eidem subiiciuntur rationi, cui et Novatiani. » Cuius emendationis vide apud eosdem argumenta, quae valere contra omnes codi-

ces, nobis integrum non fuit pronuntiare. Quidquid autem statuatur, cui, rogo, praeter unum illum Binterim, ulla iam suspicio erit horum scriptorem aut Novatianum esse, aut Montanistam?

(25) *Lex non est*. Quomodo lex non est, quum eosdem can. IV a communione arceat per quinquennium? Nulla sano lex generalis, vel in ecclesia graeca, sive adversus binubos, sive contra trigamos erat. Ipse Basilius, ubi quinque annos poenae edixit, quasi propriam agit personam, nec nisi peculiarem ecclesiae suae consuetudinem recollit. Aliam alibi fatetur servari proportionem, annum dumtaxat in digamos unum, duos ve, tres autem in bigamos, vix aliquando quatuor. Praeterea, etsi caeteris durior, ipse tamen permittit ut vel trigami agant quinque annos inter consistentes, loco scilicet poenitentiae nobiliore, in quo vix publica nota inurebatur. Ad haec vero Binterim cumulatis non omisit querelis percutari an verus Basilius, an ullus ex germanis patribus umquam bigamiam trigamiamve dixerit « esse moderatam fornicationem, ecclesiae inquinamentum, belluinam libidinem? » Profecto bene est ab Ecclesia romana servatam fuisse christianam libertatem, ab ipso Apostolo egregie vindicatam. Sed quis erit adeo in toto oriente hospes ut nesciat quam male semper audierint iteratae nuptiae, eoque peius, vel apud sanctissimos doctores quod magis invaluerit, favente urgenteque civili lege, lugenda solvendi matrimonium, adulterii causa, facilitas. Athenagorae et Nazianzeno, quibus vix alius aut antiquior erit aut praestantior, posteriores nuptiae erant huic quidem iniquitas (παρνεμία), illi vero adulterium honestum, eleganter opertum (εὐπρεπὴς μοιχεία, μοιχὴς (*) παρακεκαλυμμένες). Inde autem non discedam, neque tertiam aggrediar de canonibus epistolam, quin moneam a censoribus germanicis elegantem huiusce epistolae prologum fuisse prudenti silentio

(*) Vld. Can. IV, πορνείαν κηλοασμένην. Paene me piget emendationem non tentasse quam suadet codex barberinianus, iterumque confirmat censura Athenagorae, ut scribatur πορνείαν κηκαλυμμένην.

praetermissum; arduum erat aut eum spurium pronuntiare, aut a canonibus avellere, quum non solum in multis codd. novam soricem aperiat, sed etiam in nonnullis habeat canonem X, iterum et sine varietate scriptum. Praeterea una cum illa epist. III, ad Amphilochem missa est altera inter editas CCXVIII, quam etiam inter spurias censors amandare omiserunt.

(26) *Arcentur*. Iterum ex iure caerariensi aliquid peculiare habes, quod Balsamon variis interpretationibus demitigat, aequo durius existimat Zonaras, sine censura accipit Aristenus, obscurum certe plerique deprehendunt.

(27) *Particeps*. Amplius ad haec erat litigandi campus in quo ambo censors exultant, ubi collatis inter se can. XXI, XXII, LVI, LXXVII, post Balsamonem et Zonaram reperiunt Basilium secum pugnare cum fornicationi nunc annos quatuor, nunc septem; adulterio autem nunc septem, nunc quindecim indicit. Acta vero regeram fastidiose, si post Maurinos id quod per se patet declaravero, duplicem a Basilio distinguere fornicationem, leviolem unam, inter personas matrimonio solutas, alteram graviolem cum una tantum soluta persona, itemque duplex adulterium, quo quidem discrimine non solum Basilius secum, sed cum fratre suo Nysseno, uti infra dicam, conciliatur.

(28) *Complebit*. Verba τὸς καὶ ταύτην τὴν quae de reliqua vita Hervetus interpretatur, rectius Maurini intelligunt vitam continentem, adducto satis apte Herma ex lib. II c. 4: « Qui nubit, non peccat, sed si per se manserit, magnum sibi conquirat honorem apud Deum. »

(29) *Habebitur*. « Balsamon, Zonaras et Aristenus varia (quae inepta alius dicat et putida) commentantur in hunc canonem, sed a mente Basilii multum abludentia. Liquet enim hoc labiorum peccatum, cui remissior poena infligitur, ipsa actione, quam Basilius minime ignoscendam esse iudicat, levius existimari debere » BB.

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

(30) *Clementiam*. Vix putem his non respici epistolam Dionysii Alexandrini ad Cononem.

(31) *Egerint*. Hic nodus duplici laqueo intricatur: ac prior quidem canonis pars divinum de indissolubili matrimonio praeceptum (Matth. V, 29. 31. Luc. XVI, 18. Marc. V, 4) absque ulla exceptione memorat, ac si nondum Graeci vindicarent sibi periculosam quae post Iustinianum invaluit, dissolvendi ob adulterium matrimonii libertatem. Quid vero hac de re Basilius sentiat, in posteriore canonis parte inquirendum. « Videtur, inquiunt Maurini, a saniori ac meliori sententia discessisse. Nam 1° maritum iniuste dimissum ab alio (valido et licito) matrimonio non excludit, ut vidimus in can. IX et XXXV. Porro non videtur iure dimittenti denegasse, quod iniuste dimisso concedebat. 2° Cum iubeat uxorem adulteram eiici, vix dubium est quin matrimonium adulterio uxoris dissolutum existimaverit. Praeterea dura admodum fuisset mariti ac multo durior quam uxoris conditio, si nec adulteram retinere, nec aliam ducere integrum fuisset. Hactenus Maurini, a quibus tamen conceditur Basilii quam opinantur sententiam, conceptis verbis minime declarari, quin eiusdem *Moralibus* adversari, uti supra in ann. 11 legitur.

(32) *Suscipiantur*. Recole quae supra ad can. IV, et L annotantur.

(33) *Patrum*. Ancyranos patres designat, quorum hic quidem sententiam in duriolem poenam flectit, mox vero in can. 84 verba ipsa sine ulla varietate affert. Miror hunc vadam fuisse a germanicis exploratoribus neglectum, dum rimas et angulos, lampadibus accensis, scrutarentur.

(35) *Extiterint*. Omisimus varietatibus addere quamdam Beveregii et aliquot apud BB. codicum scripturam ἐν πέντε pro ἐν πέντε, ubi substractionis anni computantur. Sed expungenda varietas, qua vix gravius puniretur iusiurandum libere et sponte infractum, quam vi et impressione violatum. Quam quidem

distinctionem dum non vident aut videre nolunt iidem censores, cum alias non semel, tum etiam hic nodum in scirpo quaesierunt.

(36) *Encratitis*. Memini eosdem mirari cur 85 canones tantum exagitant veteres obsoletosque haereticos, Apotactitas, Saccophoros, Encratitas, triplicem Tatiani sobolem, defaecatosque Novatianos. Sed ecce cum Amphilochio manus Encratitae conserunt, ipsaque Cappadocia campus certaminis est. Tum ab iisdem quaeram unde spurios non habuerint caeteros inde Basilii canones, eiusdem plane familiae, eiusdem fasciculi. At caute huc usque venerunt, haud ultra progressi, cum caeteri canones ab certissimis epistolis et libellis, aut partim, aut ex integro desumantur.

(37) *Ad nos*. Ita inter se canonica Basilii scripta eodem vinculo nectuntur, ut hanc epistolam ipse in canone XXIII diserte appellaverit. Scripta igitur paulo ante canonem fuit, a. 373 aut 374, uno scilicet aut altero anno pontificatus, cum ab ipso hic moneamur se easdem nuptias ab initio episcopatus prohibuisse.

(38) *Litteras*. Rursus initio episcopatus ascribitur epistola ad Gregorium, aliter ad Pargorium, quae quidem ut primum impetum hominis iter arripientis spirat, ita altera causa erit cur memorati censores subhorrescant ac modestiam placiditatemque Basilii iterum desiderent. «Lepidis autem Encratitis praeclaram eorum obiectionem permittamus,» ut potius occurramus Balsamoni, qui vetustos canones interdum ex consuetudine aetatis suae interpretatus, ac veritus ne Basilii vehementia in coniugatos Graecorum sacerdotes exardesceret, nostrum, immo nicaenum decretum in consilii, non in praecepti loco accepit. Minus vidit et extraneas illas mulieres et presbyteros quibuscum habitabant, aequa virginitatis lege obstrictos esse.

Tam iure igitur suo quam communis rigore regulae Basilii pronuntiat et mulierculam in monasterio collocandam esse, et presbyterum, excluso quocumque muliebri servitio, a viris tantum accipere suppelias ministerii oportere.

(39) *Est*. Eiusdem ac praecedens temporis est, eodemque animi alacritate dictatur prima ad chorepiscopos epistola de ministris sacratorum ordini ascriptis (ὡν ἐκ τῶν τὰ γὰρ τῶν ἐπαρχῶν) sive de subdiaconis. Ita enim intelligi videntur ministri, tum in hac epistola, tum in clausula canonis LXXIX semel et iterum memorati.

(40) *Scribo*. Altera est ad eosdem chorepiscopos epistola, priore pene dicam asperior, quae tamen insanabile vulnus Graecorum, simoniae nimirum ulcus, frustra Basilii secundum ustulandumque et ferro et flamma excipit.

(41) *Asservatis*. Inter multa quae in illo praestantissimo loco notare haud importunum fuerit, placent in primis quae a Maurinis, ut alia multa, cum domestica quadam licentia, iuvat accipere: «Non statuit Basilii quod ab eo eruditorum nonnulli, in his praestantissimus Renaudot Liturg. orient. dissert. 1, cap. 2, doceri existimant, Eucharistiae et Baptismi et aliorum sacramentorum preces et ritus, ne in ecclesiis quidem, ad sacerdotum usum scripta servari. Merito illud quidem ex hoc capite colligitur, summam olim adhibitam fuisse cautionem, ne quid de mysteriis non solum ad gentiles, sed etiam ad catechumenos permaneret. Sed tamen Basilii dum scripta negat haec instituta, non de veterum scriptorum libris, non de liturgiis scripto consignatis, sed de scripturis sanctis loquitur.» Plura sequuntur eiusdem argumenti, sed eadem longe fusius ornavit evicitque alter aetatis nostrae praestantissimus theologus, Solesmensis Abbas in *Institutionum liturgic.* t. III.

VI.

SANCTUS GREGORIUS NYSSENUS.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΝΟΝΙΚΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ
ΛΗΤΟΙΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΜΕΛΙΤΙΝΗΣ.

Epistola canonica sancti Gregorii Nysseni episcopi ad sanctum Letoium Melitines episcopum.

α'. Ἐν καὶ τοῦτο τῶν εἰς τὴν ἁγίαν ἑορτὴν συντιλεόντων ἐστὶ, τὸ κατανοῆσαι ἡμᾶς τὴν ἐν-
νομέν τε καὶ κανονικὴν ἐπὶ τῶν πεπλημμεληκότων οἰκονομίαν, ὅπως ἂν θεραπευθῇ πᾶν ἀρρώστημα
ψυχικόν, τὸ διὰ τινος ἁμαρτίας ἐπιγινόμενον. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ καθελικὴ αὕτη τῆς κτίσεως ἑορτὴ,
κατὰ τὴν τεταγμένην περίεδον τοῦ ἐνιαυσίου κύκλου, καθ' ἕκαστον ἔτος ἐν παντὶ πληρουμένη,
ὃ τῷ κόσμῳ ἐπὶ τῇ ἀναστάσει τοῦ πεπτωκότος ἐπιτελεῖται (πτῶσις δὲ ἐστὶν ἡ ἁμαρτία· ἀνάστασις
δὲ ἡ ἐκ τοῦ πτώματος τῆς ἁμαρτίας ἀνέρδεισις) καλῶς ἂν ἔχοι κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην οὐ μόνον τοὺς
ἐκ παλαιογενεσίας μεταστοιχειούμενους διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ χάριτος τῷ Θεῷ προσάγειν, ἀλλὰ καὶ τοὺς
διὰ τῆς μετανείας τε καὶ ἐπιστροφῆς ἀπὸ τῶν νεκρῶν ἔργων εἰς τὴν ζῶσαν ὁδὸν πάλιν ἐπανιόντας,
καὶ τοὺς χαιρετίζειν πρὸς τὴν σωζομένην ἐλπίδα, ἧς διὰ τῆς ἁμαρτίας ἀπεξέκωδισαν. Ἔστι δὲ οὐ
10 μικρὸν ἔργον τὸ τοὺς περὶ τούτων λόγους οἰκονομῆσαι ἐν τῇ ἁγίᾳ τε καὶ δοκιμασμένη κρίσει,
κατὰ τὸ παράγγελμα τοῦ προφήτου τὸ κελεῖν, δεῖν οἰκονομεῖν τοὺς λόγους ἐν κρίσει, ἵνα καθὼς
ἔχει τὸ λόγιον, μὴ τε σαλευθῇ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς μνημόσυνον αἰῶνον γίνηται δίκαιος. Ὅσπερ
γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς σωματικῆς θεραπείας, ὁ μὲν σκοπὸς τῆς ἱατρικῆς τέχνης εἰς ἐστὶ, τὸ ὑγιαίνει τὸν
κάμνοντα, τὸ δὲ εἶδος τῆς ἐπιμελείας διάφορον (κατὰ γὰρ τὴν ποικίλιαν τῶν ἀρρώσθημάτων καταλ-
15 λήλως καὶ ἡ θεραπευτικὴ μέθοδος ἐκάστῳ τῶν νοσημάτων προσάγεται), οὕτω πολλῆς οὐσίας καὶ ἐν
τῇ ψυχικῇ νόσῳ τῆς τῶν παθῶν ποικιλίας, ἀναγκαίως πολυειδὴς γενήσεται ἡ θεραπευτικὴ ἐπιμέλεια
πρὸς λόγον τοῦ πάθους ἐνεργεῖσα τὴν ἴασιν. Ὡς δ' ἂν γίνετο τις τεχνικὴ μέθοδος περὶ τοῦ προ-

I. Unum hoc quoque est (1) eorum quae ad sanctum festum contulerunt, nempe legitimam et canonicam
in iis qui peccarunt oeconomiam, intelligere, ut curetur omnis morbus animae, qui per aliquod peccatum
accidit. Quoniam enim hoc est universale festum creationis, quod in solemnī anni circuli ambitu, singulis
annis in universo mundo propter eius qui ceciderat resurrectionem, peragitur (casus autem est peccatum,
resurrectio vero ex peccati casu erectio), recte habuerit, si hodierno die, non solum eos qui ex regene-
ratione per lavacri gratiam transmutati sunt, ad Deum adducamus, sed eos etiam qui per poenitentiam et
conversionem a mortuis operibus ad viventem viam ascendunt, tamquam manu deducamus ad spem quae
salvos eos faciat, a qua per peccatum alienati sunt. Neque vero parvum opus est, ea quae de his dicenda
sunt, in recto et probato iudicio dispensare, iuxta praeceptum prophetae, quod iubet oportere sermones
dispensare in iudicio, ut, quemadmodum habet divinum oraculum, « non moveatur in aeternum, et in per-
petua memoria sit iustus. » Quemadmodum enim etiam in corporali medela, unum est quidem institutum
medicinae, ut sanus sit is qui laborat, varium autem est curationis genus (pro morborum enim varietate
convenienter quoque medicinae methodus unicuique morbo applicatur) ita cum multa sit in morbo quoque
animae affectionum varietas, multiformis quoque necessario fuerit medica curatio quae ad affectionis rationem
medicinae vim dirigat. Ut procedat autem arte aliqua propositae quaestionis methodus, rem ita tractabimus.

Vix notanda una tituli varietas: τοῦ ἐν ἁγίοις πα-
τρός ἡμῶν γρ. et alia in numeris collocandis ab initio
canonum discrepantia. — l. 3, καὶ αὐτῇ vatic. 15. —
l. 4, ἐνταυσιαίου vatic. 7, Balsam. in edit. paris. Be-
vereg. Nomocan. — κύκλου om. vatic. 4. — l. 6, ἁμαρ-
τίας ἀνάστασις Balsam. Bevereg. — l. 7, διὰ τῆς λουτροῦ

ibid. — τῷ Θεῷ om. vatic. 15. — l. 8, ἔργων. Hebr. IX,
14. — πρὸς τὴν σωζομένην cum vatic. 11, vallicell. ac
vet. edd. εἰς τὴν σωζ. Rhalli. — l. 11, κρίσει. Ps. CXI,
5, 6. — l. 13, τέχνης om. vatic. 9, vallicell. Balsamon. —
ὑγιαίνει cum Rhalli et vatican. codd. ὑγιαίνει caetera
vulg. .

κειμένου προβλήματος, οὕτω τὸν λόγον διαληψόμεθα. Τρία ἐστὶ τὰ περὶ τὴν ψυχὴν ἡμῶν θεωρού-
μενα κατὰ τὴν πρώτην διαίρεσιν, τὸ τε λογικόν, καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν, καὶ τὸ θυμοειδές. Ἐν τού-
ταις ἐστὶ καὶ τὰ κατὰ φύσιν τῶν κατ' ἀρετὴν βιοούντων καὶ τὰ πτώματα τῶν εἰς κακίαν ἀπορρέοντων· 20
διὸ προστίκει τὴν μέλλουσα τὴν καταλλήλην θεραπείαν προσάγειν τῷ νεοσκηκτικῇ τῆς ψυχῆς μέρει,
πρότερον μὲν ἐπισκίπτεισθαι ἐν τίνι συνίστη τὸ πάθος· εἴδ' οὕτω, τῇ πεπονθέντι προσάγειν ἀρμοδίως τὴν
θεραπείαν, ὥς ἂν μὴ δι' ἀπειρίαν τῆς θεραπευτικῆς μεθόδου, ἄλλο μὲν ἢ τὸ νοσήσαν μέρος, ἔτε-
ρον δὲ τὸ τὴν θεραπείαν δεχόμενον, ὥσπερ ἀμείλει βλέπομεν πολλοὺς τῶν ἰατρῶν ἐν ἀπειρίᾳ τοῦ πρω-
τοπαθεύοντος μέρους προσεπιτεριβόντας τὴν νόσον, δι' ὧν θεραπεύουσι. Τῆς γὰρ ὀρθώσεως οὕσης πολ- 25
λάκις κατὰ θερμῶν ἐπικράτησιν, ἐπειδὴ τοῖς κατὰ πλεονασμὸν τοῦ ψυχροῦ κεκακωμένοις, χρήσιμον
τὸ θερμαίνον τε καὶ ἀναδάλπον ἐστὶ τὸ τοῦτοις κατὰ λόγον συνενεγκόν, ἀπερισκίπτως τὸ αὐτὸ τοῖς
ἐν ἀμετρίᾳ θερμέτετος ἐκκαυμένοις ἐπαγαγόντις, δυναίαν τὸ πάθος ἐποίησαν. Ὅσπερ τείνων ἀναγ-
καυστάτη τοῖς ἰατροῖς ἐνομιάζη ἡ κατανόησις τῆς τῶν στοιχείων ιδιότητος, ὅπως ἂν ἐκάστου τῶν
εὐ ἢ κακῶς διακειμένων γένοιτο τοῦ παρὰ φύσιν διατεθέντος ἢ ἐπανόρθωσις, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐπὶ ταύ- 30
την ἀναδραμόντες τὴν διαίρεσιν τῶν ἐν τῇ ψυχῇ θεωρουμένων, ἀρχὴν καὶ ὑπέθετον τῆς καταλλήλου
τῶν παθῶν θεραπείας ποιησώμεθα τὴν γενικὴν θεωρίαν.

Οὐκοῦν τριχῇ, καθὼς ἔφημεν, θεωρημένης τῆς ιδιότητος τῶν τῆς ψυχῆς κινημάτων, εἰς τὸ λο-
γικόν τε καὶ ἐπιθυμητικόν καὶ θυμοειδές. Κατ' ὁρῶμα μὲν τοῦ λογιστικοῦ τῆς ψυχῆς μέρους ἐστὶν
ἡ εὐσεβὴς περὶ τὸ θεῖον ὑπέληψις καὶ ἡ τοῦ καλοῦ τε καὶ κακοῦ διακριτικὴ ἐπιστήμη, καὶ ἡ τρα- 3
γὴν γε καὶ ἀσύγχυτον ἔχουσα περὶ τῆς φύσεως τῶν ὑποκειμένων τὴν δόξαν· τί μὲν ἐστὶν αἰρετὸν ἐν
ταῖς οὐσί, τί δὲ βδελυκτὸν καὶ ἀπρόβλητον· καὶ πάλιν ἐκ τοῦ ἐναντίου πάντως ἢ ἐν τῷ μέρει τούτῳ
κακία θεωρηθήσεται, ὅταν ἀσέβεια μὲν ἢ περὶ τὸ θεῖον, ἀκρασία δὲ περὶ τὸ ὄντως καλόν, ἐπιπ-
λαγμένη δὲ καὶ ἐσφαλμένη ἢ περὶ τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν ὑπέληψις, ὥστε τιθ' ναι τὸ φῶς σκό-

Tria sunt quae in anima nostra considerantur secundum primam divisionem: ratio, concupiscentia, et ira. In his sunt et recte facta eorum qui ex virtute vivunt, et delicta casusque eorum qui ad vitium dilabuntur. Quamobrem oportet eum qui aegrotanti animae parti congruam medelam est adhibiturus, prius quidem considerare in quonam consistat affectio, deinde sic laboranti convenientem medelam applicare, ne propter medicae disciplinae ignorantiam, alia quidem sit pars quae aegrotat, alia vero cui est adhibita medela: sicut certe multos videmus medicos, qui propter ignorance primae affectae partis, morbum suis medicamentis adaugent. Cum enim saepe existat morbus propter nimiam calidi dominationem, quoniam his qui propter multam frigidi abundantiam male affecti sunt, utile est quod calefacit et consovet, id quod illis ex ratione adhibitum confert, idem illis qui immoderata caliditate succenduntur applicantes, efficiunt ut sit morbus curatu difficillimus. Quemadmodum ergo medicis imprimis necessaria existimata est elementorum proprietatis cognitio, ut unusquisque eorum quae bene vel male constituta sunt, id quod praeter naturam affectum est, corrigatur: sic et nos, ad hanc recurrentes divisionem eorum quae in anima considerantur, praeiudicium et fundamentum convenientis affectionum curationis, generalem faciamus contemplationem.

Triseriam ergo, ut diximus, divisa proprietate motionum animae, in rationem, concupiscentiam, et iram, rationis quidem compotis animae partis est perfectum et ex virtute recte se gerens officium, pia de Deo existimatio, boni et mali discernens scientia, et quae habet veram et non confusam de rerum subie-
ctarum naturam opinionem, quid sit quidem, in his quae sunt, expetendum, quid vero abhorrendum et ab-
hiciendum: et rursus ex contrario quod in ea parte est vitium, omnino considerabitur, quando circa res
quidem divinas fuerit impietas, circa id autem quod vere honestum est, inopia iudicii, perversa autem et

Lin. 20, εἰς Rhall. — I. 22, οὕτω πεπονθέντι Balsam. — I. 23, ὥστε μὴ lb. — I. 24, πρωτοπαθεύοντος cum vatic. 4, 9, vallicell. vetl. odd. πρωτοπαθόντος Rhall. — ἐπιτεριβόντας vatic. 15.

Lin. 1, μεταλλήλου Balsam. Bevereg. Nomocan.

— I. 3, ἔφημεν Balsamon. Bevereg. — I. 4, κατὰ φύσιν Nomocan. — τοῦ λογικοῦ trapez. τοῦ μὲν λογικοῦ vallicell. — I. 6, τραγὴν τε vallicell. — I. 7, καὶ ἀποτρέπαιος Pedal. — I. 8, περὶ τοῦ οὗτος καλοῦ vatic. 4. — I. 9, ἐσκα-
λμένη Balsam. ed. par.

- 10 τος καὶ τὸ σκότος φῶς, καθὼς φησὶν ἡ γραφή. Τοῦ δὲ ἐπιθυμητικοῦ μέρους ἡ μὲν ἐν ἀρετῇ ἐστὶ κίνησις, τὸ πρὸς τὸ ἐντὸς ἐπιθυμητικὸν καὶ ἀληθῶς καλὸν ἀνάγειναι τὸν πόθον, καὶ εἴ τις ἐν ἡμῖν ἐρωτικὴ δύναμις τε καὶ διάθεσις, ἐκεῖ κατασχολεῖσθαι πᾶσαν, ἐν τῷ πεπεισθαι μηδὲν ἐρεκτὸν εἶναι τῇ ἑαυτοῦ φύσει ἄλλο, πλὴν τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς τὴν ἀρετὴν πηγαζούσης φύσεως. Παρατρεπὴ δὲ ἀμαρτία τοῦ τοιαύτου μέρους ἐστίν, ὅταν τις μεταγάγῃ τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς τὴν ἀνυπόστατον κενόδοξίαν,
- 15 ἢ πρὸς τὸ ἐκικειρωμένον τοῖς σώμασιν αἵδεσ, ἔθεν γίνεται ἡ φιλοχρηματία καὶ ἡ φιλοδοξία καὶ ἡ φιληδονία, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα ἴσα τοῦ τοιαύτου ἔρτηται τῆς κακίας γένους. Πάλιν δὲ τῆς θυμώδους διαθέσεως κατόρθωμα μὲν ἐστὶν ἡ πρὸς τὸ κακὸν ἀπέχθεια, καὶ ὁ πρὸς τὰ πάθη πόλεμος, καὶ τὸ πρὸς ἀνδρείαν ἐστομῶσθαι τὴν ψυχὴν ἐν τῷ μὴ καταπτίσειν τὰ τοῖς πολλοῖς φοβερά νομιζόμενα, ἀλλὰ μέχρις αἵματος πρὸς τὴν ἀμαρτίαν ἀντικαθίστασθαι, καταφρονεῖν δὲ θανατικῆς ἀπειλῆς
- 20 καὶ ἀλγεινῶν κολαστηρίων καὶ τῆς τῶν ὑδίστων διαζεύξεως, καὶ πάντων ἅπαξ τῶν διὰ τινος συνηθείας καὶ προλήψεως ἐν ἡδονῇ τοῖς πολλοῖς κατεχόντων κρείττενα γενέσθαι, τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀρετῆς προμαχόμενον. Τὰ δὲ ἀποπτώματα τοῦ τοιαύτου μέρους ἐστὶν ἅπασι πρόδηλα, ὁ φθόνος, τὸ μῖσος, ἡ μῆτις, αἱ λοιδορίαι, αἱ συμπλοκαί, αἱ φιλονεικίαι τε καὶ ἀμυντικαὶ διαθέσεις, αἱ μέχρι πολλοῦ παρατείνουσαι τὴν μνησικακίαν, καὶ πολλοὺς εἰς φόνους καὶ αἵματα καταλήγουσαι. Μὴ γὰρ
- 25 τῶν ὁ ἀπαιδευτός λογισμὸς ὅπου χρῆσται λυσιτελοῦς τῷ ὅπλῳ, ἐξ ἑαυτὸν τρέπει τὴν τοῦ σιδηροῦ ἀκμὴν, καὶ γίνεται τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ δεδὲν ἡμῖν ἀμυντήριον ὅπλον τῷ κακῶς κεχρημένῳ ὀλέθριον.
- β. Τούτων τοίνυν κατὰ τὸν εἰρημένον διευκρινιζόντων τρόπον, ἴσα μὲν ἀμαρτήματα τοῦ λογιστικοῦ τῆς ψυχῆς ἀπτεται μέρους, χαλεπώτερα παρὰ τῶν πατέρων ἐκρίθη, καὶ μείζονος καὶ διαρκεστέρας καὶ ἐπιπονωτέρας τῆς ἐπιστροφῆς ἄξια εἶναι, εἴ τις ἡγήσατο τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ἢ πρὸς
- 30 Ἰουδαϊσμόν, ἢ πρὸς εἰδωλολατρείαν, ἢ πρὸς Μανιχαϊσμόν, ἢ πρὸς ἄλλο τι τοιαῦτον αἰθείας εἶδος ἀν-

corrupta de rerum natura existimatio, ut lucem tenebras ponat, et tenebras lucem, sicut dicit scriptura. Concupiscentis autem partis motus est ex virtute, si ad id quod est re vera concupiscendum, et vere pulchrum et honestum erigatur desiderium, et si qua est in nobis amatoria facultas et affectio, tota in illo versetur, ut credamus nihil aliud esse sua natura expetendum praeter virtutem, et naturam quae virtutem effundit. Huius autem partis declinatio est et peccatum, quando cupiditatem transtulerit ad inanem, quae non potest consistere, gloriam, vel ad florem qui coloratae corporum superficiei est illitus; unde existit libido, gloriae cupiditas, ambitio et avaritia et caetera eiusmodi quae ab hoc vitii genere dependent. Animosae autem seu irascentis partis recta et ex virtute actio est mali odium, et bellum cum animi perturbationibus, et ad fortitudinem in eo esse confirmatam animam, ut ea non pertimescat, quae multis terribilia videntur, sed usque ad sanguinem peccato resistat: mortis autem minas et gravia supplicia contemnat, et a rebus iucundissimae disunctione, et omnibus, ut semel dicam, quae propter aliquam consuetudinem et anticipatam opinionem multos in voluptate detinent, sit superior pro fide et virtute decertans. Huius autem partis prolapsiones omnibus apertae sunt, invidia, odium, ira, convicia, certamina, contentiosae et ultionis appetentes affectiones, quae acceptae iniuriae recordationem longe extendunt, et multos ad caedem et sanguinem incitant. Dum enim non inveniet stulta et inerudita ratio, quomodo armis suis utiliter utatur, ferri a selem in se convertit, eaque arma quae nobis a Deo data sunt, ei qui male utitur, exitium asserunt.

II. His itaque hoc modo distinctis, quaecumque quidem peccata ratione praeditam animae partem attingunt, graviora a patribus iudicata sunt, quorum sit poena gravior, amplior satisfactio et magis ardua conversio, ut si quis fidem in Christum negavit, vel ad iudaismum, vel idolorum cultum, vel manichaeismum, vel aliquod aliud impietatis genus descivisse visus sit, qui voluntarie quidem ad id malum se contulit,

Lin. 10, γραφή. Is. V, 20. — l. 11, κίνησις πρὸς τὸ
ibid. — ἐπιθυμητικὸν ἀληθῶς καὶ vatic. 7; ἐπιθυμητικόν
Rhalli (?) — l. 12, ἐρωτικὴ cum vatic. 4, 15, vallicell.
Nomocan. ἐρωτικὴ Bevereg. Balsam. Rhalli. — l. 17, μὲν
om. vet. odd. Nomocan. — l. 19, πρὸς τὴν ἀμαρτίαν cum

vatic. 4, 7 vallicell. Nomocan. πρὸς alii om. — l. 24, κα-
ταλήγουσαι cum vallicell. trapez. vatic. 4, 7, 11, 15
Balsam. Nomocan. καταλύνουσαι Bevereg. Rhalli.

Can. II, διευκρινιζόντων vatic. 9. — l. 1, εἰς τὸ τοιαῦ-
τον vatic. 9. — l. 3, προσκύνουσαι, inde vatic. 7 statim

τομολήσας ἐφάνη, ὁ μὲν ἐκουσίως ἐπὶ τὸ τοιοῦτον ὁρμήσας κακὸν, εἴτα καταγνοῦς ἑαυτοῦ, χρόνον τῆς μετανοίας ἔχει ὅλον τὸν τῆς ζωῆς αὐτοῦ· οὐδέποτε γὰρ μυστικῆς ἐπιτελουμένης εὐχῆς, μετὰ τοῦ λαοῦ προσκυνῆσαι τὸν Θεὸν καταλείνεται, ἀλλὰ κατὰ μόνος μὲν εὐξεται, τῆς δὲ κοινωνίας τῶν ἁγιασμάτων καθέλεν ἀλλέτριος εἶναι, ἐν δὲ τῇ ὥρᾳ τῆς ἐξόδου αὐτοῦ, τότε τῆς τοῦ ἁγιάσματος μερίδος ἀξιώσῃται· Εἰ δὲ συμβαίῃ παρ' ἐλπίδα ζῆσαι αὐτὸν, πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι διαβυώσεται ἀμέτοχος δὲ τῶν μυστικῶν ἁγιασμάτων μέχρι τῆς ἐξόδου γινόμενος· εἰ δὲ βασάνεις καὶ τιμωρίαις χαλεπαῖς αἰκισθέντες ἐν ῥητῷ χρόνῳ ἐπιτιμῆθησαν, οὕτω φιλανθρωπία ἐπ' αὐτῶν χρησαμένων τῶν ἁγίων πατέρων, ὡς οὐ ψυχῆς γενεμένης ἐν πτώματι, ἀλλὰ τῆς σωματικῆς ἀσθενείας πρὸς τὰς αἰκίας οὐκ ἀντισχοῦσης· διὸ τῇ μέτρῳ τῶν ἐν περνεῖᾳ πλημμελῶντων, καὶ ἡ βεβιασμένη τε καὶ ἐκούδυνος παράβασις ἐν τῇ ἐπιστροφῇ συνεμετρήθη.

10

γ'. Οἱ δὲ πρὸς γόττας ἀπίευντες ἢ μάντις, ἢ τοὺς διὰ δαιμόνων καθάρσιά τινα καὶ ἀποτροπιασμοὺς ἐνεργεῖν ὑπισχνούμενοι, οὕτοι ἐρωτῶνται δι' ἀκριβείας καὶ ἀνακρίνονται πότερον ἐπιμένοντες τῇ εἰς Χριστὸν πίστει ὑπ' ἀνάγκης τινὸς συντηχῆσθαι ἐκείνη τῇ ἀμαρτίᾳ, κακώσεώς τινος ἢ ἀπορήτου ζημίας ταύτην αὐτοῖς τὴν ὁρμὴν ἐμποισάσης, ἢ καθόλου κατασφρηγίσαντες τοῦ πεπιστευμένου παρ' ἡμῶν μαρτυρίου τῷ τῶν δαιμόνων συμμαχίᾳ προσέδραμον. Εἰ μὲν γὰρ ἐπὶ ἀθετήσει τῆς 15 πίστεως, καὶ πρὸς τὸ μὴ πιστεῖν εἶναι Θεὸν τὸν παρὰ τῶν Χριστιανῶν προσκυνούμενον, ἐκεῖνο ἐποίησαν, ὁπλοῦν τῷ κρίματι τῶν παραβάντων ὑπαχθῆσονται. Εἰ δὲ τις ἀβράστακτος ἀνάγκη κατακρατήσασα τῆς μικροψυχίας αὐτῶν εἰς τοῦτο πρέτγαγε διὰ τινος ὑπατιμένης ἐλπίδος παρακρουσθέντας, ὡσαύτως εἶσται καὶ ἐπ' αὐτῶν ἡ φιλανθρωπία, καθ' ἐμειότητα τῶν πρὸς τὰς βασάνους ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀμελεγίας ἀντισχεῖν μὴ δυναθέντων.

20

δ'. Τῶν δὲ δι' ἐπιθυμίαν κα' ἡδονὴν γινόμενων ἀμαρτημάτων, τοιαύτη ἐστὶν ἡ διαίρεσις· τὸ μὲν γὰρ καλεῖται μοιχεία, τὸ δὲ περνεῖα. Τισὶ μὲν εὖν τῶν ἀκριβεστέρων ἦρσι καὶ τὸ κατὰ πορνείαν

deinde se ipsum condemnavit, totum tempus vitae suae habet poenitentiae tempus. Numquam enim si mystica peragatur oratio, Deum una cum populo adorare dignus censebitur, sed seorsum precabitur, a sacramentorum autem communione omnino erit alienus, sed in hora sui e vita excessus sacramenti communione erit particeps. Sin autem contigerit, ut is praeter spem vivat, in eodem rursus vivet iudicio, mysticorum sacramentorum ad vitae exitum usque expers. Qui autem tormentis et gravibus suppliciis excruciat, il praestituto tempore punientur, sanctis patribus sic in eos clementia usis, tamquam anima non lapsa sit, sed corporalis imbecillitas tormentis non restiterit. Quare mensura eorum qui in fornicatione peccarunt, et vi doloreque expressa transgressio in conversione eodem spacio dimensa est.

III. Qui autem ad praestigiatores, vel vates abierunt, vel eos qui per daemones se placula quaedam et aversiones operaturos pollicentur, il exacto interrogantur et examinantur utrum in fide in Christum permanentes, a necessitate aliqua ad illud peccatum impulsus sint, cum afflictio aliqua vel intolerabilis iactura hunc illis occasionem dedisset, an omnino neglecto quod a nobis creditum est testimonio, ad daemonum societatem se ultro contulerint. Si enim ad fidem infirmam, et quod Deum esse non crederent, qui a Christianis creditur et adoratur, illud fecerunt, erunt scilicet transgressorum iudicio obnoxii. Sin autem non ferenda necessitas aliqua, pusillo et abiecto eorum animo superato, eo deduxit falsa aliqua spe deductos, similiter erit et in ipsos clementia, instar eorum qui tormentis in tempore confessionis resistere non potuerunt.

IV. Eorum autem quae ad cupiditatem et voluptatem fiunt, peccatorum haec est divisio: hoc enim vocatur adulterium, illud vero fornicatio. Ac nonnullis quidem eorum qui sunt subtiliores, placuit etiam for-

transit, omnia omittens interposita, ad can. 3.—l. 4, ἁγιασμοῦ Balsam. Bevereg. Nomocan.—συμβαίῃ Balsam.—l. 7, οὕτω τῶν ἁγ. π. φιλανθρ. ἢ αὐτ. χρ. ὡς οὐχὶ ψυχῆς vatic. 4, vallicell.—τῶν ἁγίων πατέρων om. vatic. 11, Balsam.—γινόμενης vatic. 4, 11, 15, vallicell.

Can. III, l. 14, ταύτην αὐτὸν αὐτοῖς vatic. 7.—

l. 15, παρ' ἡμῶν μυστηρίου id.—lxi om. Balsam. Bevereg.—l. 16, τοῦτο ἐποίησαν vatic. 7.—l. 18, αὐτὸν εἰς τοῦτο vatic. 4, προσήγαγε vatic. 4, Balsam. Bevereg.—l. 19, ἢ αὐτὸν vallicell.

Can. IV, l. 22, τισὶ δὲ τῶν vatic. 4.—γυναικὶ πρὸς ἀνδρὰ καὶ ἀνδρὶ cum column. vatic. 4, 7, vallicell.—γυν-

- πλημμέλημα, μοιχείαν εἶναι νομίζειν· διότι μία ἐστὶν ἡ νόμος συζυγία καὶ γυναικὶ πρὸς ἄνδρα καὶ ἀνδρὶ πρὸς γυναῖκα. Πᾶν οὖν τὸ μὴ νόμιμον, παράνομον πάντως, καὶ ὁ μὴ τὸ ἴδιον ἔχων, 25 δηλαδὴ τὸ ἀλλότριον ἔχει. Τῷ γὰρ ἀνθρώπῳ μία δίδεται παρὰ τοῦ Θεοῦ βοηθός, καὶ τῇ γυναικὶ μία ἐφάρμοσται κεφαλὴ· οὐκ εἶναι μὲν τις τὸ ἴδιον αὐτοῦ σκεῦος καθὼς ἐκμαίνει ὁ θεὸς ἀπόστολος, ἑαυτῷ κτίσαστο, συγχωρεῖ ὁ νόμος τῆς φύσεως τὴν δικαίαν χρῆσιν. Εἰ δὲ τις ἔξω τοῦ ἰδίου τραπείῃ, ἐν ἀλλοτρίῳ πάντως γενήσεται· ἀλλότριον δὲ ἐκάστῳ, πᾶν τὸ μὴ ἴδιον, καὶ μὴ ὁμολογούμενον ἔχη τὸν κυριεύοντα. Οὐκοῦν οὐ πόρρω τεῦ κατὰ τὴν μοιχείαν πλημμελήματος καὶ ἡ πορ-
- 30 νεία τοῖς τὸν ἀκριβέστερον ἐξετάζουσι λογισμὸν ἐδέχθη, λεγούσης καὶ τῆς θείας γραφῆς, ἔτι μὴ πολὺς ἴσθαι πρὸς ἀλλοτρίαν. Πλὴν ἀλλ' ἐπεὶ τοῖς ἀσθενεστέροις ἐγένετό τις παρὰ τῶν πατέρων συμπεριφορὰ, διακρίθη τὸ πλημμέλημα, τῇ γενικῇ διαίρειται ταῦτα, ὡς πορνείαν μὲν λέγεσθαι τὴν χωρὶς ἀδικίας ἐτέρου γενόμενῃ τινὶ τῆς ἐπιθυμίας ἐκπλήρωσιν· μοιχείαν δὲ, τὴν ἐπιβουλὴν τε καὶ ἀδικίαν τοῦ ἀλλοτρίου. Ἐν ταύτῃ δὲ καὶ τὴν ζωσφορίαν καὶ τὴν παιδεραστίαν εἶναι λογίζονται, διότι καὶ ταῦτα
- 5 φύσει εἰσι μοιχεία, εἰς γὰρ τὸ ἀλλότριον τε καὶ παρὰ φύσιν γίνεται ἡ ἀδικία. Ταύτης οὖν τῆς διαίρεως καὶ ἐν τούτῳ τῷ εἶδει τῆς ἀμαρτίας γεγεννημένης, καθολικὴ μὲν ἔστι θεραπεία τὸ τῆς ἐμπαθοῦς λύσεως τῆς περὶ τὰς ταιαύτας ἡδονὰς καθαρὸν ἐκ μεταμελείας γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον. Ἐπεὶ δὲ τῶν ἐν πορνείᾳ μολυνθέντων ἀδικία τις τῇ ἀμαρτίᾳ ταύτῃ οὐ καταμίμικται, διὰ τοῦτο διπλασίον ὠρίσθη τῆς ἐπιστροφῆς ὁ χρόνος τοῖς ἐν μοιχείᾳ μανθεῖσι, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις τοῖς ἀπηχευμένοις
- 10 κακοῖς, ζωσφορία τε καὶ τῇ κατὰ τοῦ ἄρρενος λύσση. Διαπλασάζεται γὰρ, ὡς εἶπον, ἐπὶ τῶν τοιούτων ἡ ἀμαρτία· μία μὲν, ἡ κατὰ τοῦ τὴν ἀθεσμον ἡδονῇ· ἑτέρα δὲ, ἡ κατὰ τὴν τοῦ ἀλλοτρίου ἀδικίαν συνισταμένη. Διαφορὰ δὲ τις ἐστὶν ἐν τῷ λόγῳ τῆς μετανοίας καὶ ἐπὶ τῶν καθ' ἡδονὴν πλημμελημάτων ταιαύτη. Ὁ μὲν γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ πρὸς τὴν ἐξαγόρευσιν τῶν ἀμαρτιῶν ἐρμήτας αὐτῷ τῷ καταδείξασθαι

PLICATIONIS peccatum adulterium esse existimare, quoniam una est legitima coniunctio; et mulieri cum viro, et viro cum muliere. Quicquid ergo non est legitimum est omnino iniustum, et legi contrarium; et qui non habet proprium, habet omnino alienum. Homini enim una tantum data est auxiliatrix, et mulieri unum appositum est caput. Ergo si quis quidem proprium vas suum, ut divinus Apostolus nominat, possederit, ei lex naturae iustum usum concedit. Si quis autem extra proprium conversus fuerit, erit omnino in alieno: est autem unicuique alienum, quicquid non est proprium, etiam si id non consteatur qui est dominus. Non longe ergo a peccato adulterii fornicatio ab his qui rem paulo accuratius examinant, suscepta est, cum dicat etiam scriptura: «Ne multus sis cum aliena.» Sed quia cum imbecillioribus indulgenter agendum censuerunt patres, distinctum est peccatum hac generali divisione, quod fornicatio quidem dicatur, cupiditatis seu libidinis expletio, quae sit sine alia alicuius iniuria. Adulterium vero, insidiae et iniuria quae alteri offertur. In eo autem et cum animalibus coltum etiam praedicatum esse existimant, quoniam haec quoque sunt naturae adulterium. In id enim quod est alienum, et quod est praeter naturam, fit iniustitia. Cum haec ergo divisio in hac etiam peccati specie fiat, universale est remedium, ut a concitata in eiusmodi voluptates rabie per poenitentiam homo purus efficiatur. Sed quia eorum qui in fornicatione polluti sunt, iniuria aliqua cum hoc peccato non commista est, propterea duplum conversionis tempus his praescriptum est qui in adulterio inquinati sunt, et in aliis iisdem vetitis wallis, animalium intuitu et rabie in masculos. In his enim, ut dixi, peccatum duplicatur: unum quidem in illicita et nefaria voluptate; alterum autem quod in iniuria quae sit alteri consistit. Est autem quaedam differentia in ratione poenitentiae in his qui in voluptate peccarunt eiusmodi. Qui enim ex seipso ad sua revelanda peccata impulsus est, eo quod sua sponte oc-

ναϊκὸς π. α. κ. ἀνδρὸς caetera mss. et vulg.—l. 23, Gen. II, 20.—l. 26, I Thess. IV, 5.—l. 30, ἰξέταζ. λόγον vatic. 7.—τό μὴ πολὺς vallicell.—l. 1, τις παρ' αὐτῶν vatic. 7.—ἀλλοτρίᾳ Balsam. Bevereg. Nomocan. Prov. V, 20.—ἀλλ' ἐπειδὴ vallicell. vatic. 15.—l. 6, ζωσφ. καὶ τὴν ἀνδρομανίαν εἶναι vallicell. vatic. 4.—l. 5, ταύτης τοιούτων vallic.—l. 6, γεγεννημένης Balsam. et mox

ἀδικία τῆς duplici typorum errore.—l. 7, ἐμψ. λύτης vatic. 7.—l. 8, ἐν πορνείᾳ vallicell. vatic. 4. διπλασίον vatic. 4. κατὰ ἄρρενος vell. edd. Nomocan.

Lin. 10, κατὰ ἄρρενος Balsam. Nomoc.—l. 11, τὴν ἀλλοτρίαν Balsam. Bevereg. Nomoc.—l. 12, τις om. vatic. 7.—πλημμελοῦντων vatic. 4, 7.—l. 13, ταιαύτη om. lid. tres edd.—ἐξαγ. τῆς ἀμαρτίας vatic. 7, 11.—

δι' οἰκείας ὁρμῆς γενέσθαι τῶν κρυφίων κατήγορος, ὡς ἤδη τῆς θεραπείας τοῦ πάθους ἀρξάμενος, καὶ
 στρεῖν τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβολῆς ἐπιδιυζόμενος, ἐν φιλανθρωποτέρεσι γίνεται τοῖς ἐπιτιμίοις. 15
 Ὁ δὲ φωραθεὶς ἐπὶ τῷ κακῷ, ἢ διὰ τινος ὑποψίας ἢ κατηγερίας ἀκουσίως ἀπελεγχθεὶς, ἐν ἐπιτι-
 ταμένη γίνεται τῇ ἐπιστροφῇ, ὥστε καθαρισθέντα διὰ ἀκριβείας αὐτὸν, εὐτὼς ἐπὶ τῶν τῶν ἁγια-
 σμάτων κοινωνίαν παραδεχθῆναι. Ἔστι τοίνυν ὁ κακὸς τοιοῦτος, ὥστε τοὺς ἐν πορνείᾳ μολυνθέντας,
 ἐν τρισὶ μὲν ἔτεσι καθόλου τῆς εὐχῆς ἀποβλήτους εἶναι· ἐν τρισὶ δὲ τῆς ἀκροάσεως μετέχειν μόνος,
 ἐν ἄλλοις δὲ τρισὶν ἔτεσι μετὰ τῶν ἐν ἐπιστροφῇ ὑποπιπτόντων προσέχουσιν, καὶ τότε μετέχειν τῶν 20
 ἁγιασμάτων. Ἐπὶ δὲ τῶν σπουδαιότερα κεχηρμένων τῇ ἐπιστροφῇ καὶ τῷ βίῳ δεικνύντων τῶν πρὸς
 τὸ ἀγαθὸν ἐπένδον, ἔξιsti τῷ οἰκονομεῦντι πρὸς τὸ συμφέρον τῇ ἐκκλησιαστικῇ οἰκονομίᾳ συντεμεῖν
 τὸν χρόνον τῆς ἀκροάσεως καὶ τάχιστα εἰς ἐπιστροφὴν ἀγαγεῖν· καὶ πάλιν καὶ τοῦτον συντεμεῖν τὸν
 χρόνον, καὶ τάχιστα ἀποδεῦναι τὴν κοινωνίαν, ὅπως ἂν τῇ ἑαυτοῦ δοκιμασίᾳ ἐγκρίνοι τὴν τοῦ θερα-
 πευομένου κατάστασιν. Ὡς περ γὰρ τὸ τοῖς χοίροις ῥίπτειν τὸν μαργαρίτην ἀπειρήται, οὕτω τὸ ἀπο- 25
 στερεῖν τοῦ τιμίου μαργαρίτου τὸν ἤδη ἄνθρωπον διὰ τῆς καθαρότητός τε καὶ τῆς ἀκαθείας γινόμενον,
 τῶν ἀτέκνων ἐστίν. Ἡ δὲ κατὰ τὴν μοιχείαν ἦτοι κατὰ τὰ λοιπὰ εἶδη τῆς ἀκαθαρσίας γενεμένη πα-
 ραισμία, καθὼς προεῖρηται, κατὰ πάντα ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι θεραπευθήσεται ἐν ᾧ καὶ τὸ τῆς πορ-
 νείας ἄγος, τῷ δὲ χρόνῳ μόνῳ διπλασιάζεται. Παρατηρηθήσεται δὲ καὶ ἐπ' αὐτῷ ἡ τοῦ θεραπευομένου
 διάθεσις, ἐν τρέπον καὶ ἐπὶ τῶν τῷ μολυσμῷ τῆς πορνείας συνενεχθέντων, ὥστε ἡ θάττον ἢ βραδύ- 30
 τερὸν γενέσθαι αὐτοῖς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ μετουσίαν.

ε'. Λείπεται πρὸς τοῦτοις τὸ θυμοειδὲς τῆς ψυχῆς προεῖναι εἰς ἐξέτασιν, ὅταν παρασφαλίσαι
 τῆς ἀγαθῆς τοῦ θυμοῦ χρήσεως, εἰς ἀμαρτίαν ἐκπέσῃ. Πολλῶν δὲ ὄντων τῶν κατὰ θυμὸν εἰς ἀμαρ-
 τίαν ἐνεργουμένων καὶ πάντων κακῶν, ἤρεσέ πως τοῖς πατέρασιν ἡμῶν ἐν τοῖς ἄλλοις μὴ λίαν ἀκρι-
 βολογεῖσθαι, μηδὲ πολλῆς ἀξίον ἡγεῖσθαι σπουδῆς τὸ θεραπεύειν πάντα τὰ ἐκ τοῦ θυμοῦ παρα- 5

cultorum accusator esse voluerit, ut qui iam affectioni medicinam adhibere coeperit, et signum in id quod
 est melius mutationis ostenderit, in mitioribus poenis versatur. Qui autem in malo deprehensus est, vel
 propter aliquam suspicionem vel accusationem ingratis convictus est, longius illi conversionis tempus da-
 tur, ut ipso perfecte purgatus, sic ad sacramentorum communionem admittatur. Est ergo canon eiusmodi,
 ut qui in fornicatione polluti sunt, in tribus quidem annis ab oratione omnino expellantur: in tribus autem
 sint solius auditionis participes: in tribus autem aliis, cum iis qui in conversione substernuntur precentur,
 et tunc sint sacramentorum participes. In iis autem qui diligentiori conversione usi fuerint, et vita ad id
 quod bonum est, reditum ostenderint, licet ei qui dispensat, pro ecclesiasticae oeconomiae utilitate, tempus
 auditionis contrahere, et celerius ad conversionem deducere, et rursus hoc quoque tempus contrahere, et
 celerius communionem reddere, ut sua probatione eius cui medela adhibetur, constitutionem diladicet.
 Quemadmodum enim porcis margaritas prolicere est vetitum, ita et preciosa margarita privare eum qui iam
 per alienationem a vitio et purgationem homo factus est, absurdum est. Quae autem in adulterio et in re-
 liquis immunditiae generibus sit iniquitas, ut dictum est, eodem iudicio punietur, quo et fornicationis scelus,
 sed tempore duplicabitur. In eo autem eius etiam cui medela adhibetur, affectio considerabitur, quomodo
 et in iis qui fornicationis inquinamento illaqueati sunt, ut vel citius, vel tardius, eis sit boni participatio.

V. Restat ad haec ut irascentem animae partem examinandam proponamus, quando lapsa a bono irae usu,
 in peccatum ceciderit. Cum autem multa sint, quae per iram fiunt peccata, et omnis generis mala, placuit
 omnibus nostris patribus, in aliis quidem non nimium subtiliter agere, nec nimium in eo est studii ope-
 ratione ponere, ut omnia quae ex ira nascentur delicta curent, quamvis scriptura non poene volens

l. 14, κατήγορον vatic. 7. — l. 19, linea integra a voce καθόλου ad haec ἐν ἄλλοις δὲ τρισὶν ἔτεσιν praetermissa fuit in utraque Pedalii edit. — l. 20, τῶν ἐπιστροφῇ Balsam. Bevereg. ἐν τῇ ἐπιστρ. Nomocan. — l. 21, σπουδαιότερον vatic. 4, 7, vallicell. — l. 22, τὴν ἐκκλησιαστικὴν οἰκονο-

μίαν vatic. 7. — l. 24, τῇ κοινωνίᾳ Balsam. Bevereg. Pedal. Nomoc. — ἐγκρίνῃ vatic. 7. — l. 25, ἀπειρήται Balsam. Bevereg. Matth. VII, 6. — l. 29, μόνῳ om. Nomocan. et vett. add. — l. 30, προσεπελεγχθέντων vatic. 4. Can. V, l. 2, προσθῆναι Balsam. Bevereg. — l. 5,

- πτύματα, καίτοι γε τῆς γραφῆς εὐ μένον τὴν ψιλὴν ἀπαγορευούσης πληγὴν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν λοιδορίαν ἢ βλασφημίαν, καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον ὁ θυμὸς ἀπειργάζεται, μένου δὲ τοῦ κατὰ φόνον ἄγους τὴν παραφυλακὴν ἐποίησαντο διὰ τῶν ἐπιτιμιῶν. Διήρηται δὲ τὸ τοιοῦτον κακὸν τῇ διαφορᾷ τοῦ ἐκουσίου τε καὶ τοῦ ἀκουσίου· ἐν οἷς ἐκούσιος μὲν ἔστιν φόνος, πρῶτον μὲν ὁ ἐκ παρσκειυῆς τετελεμημένος τοῦ εἰς
- 10 αὐτὸ τοῦτο εὐτρεπισαμένου, ὅπως ἂν τὸ ἄγος ἐργάσθῃται. Ἐπειτα δὲ κἀκείνες ἐν ταῖς ἐκουσίαις ἐνομίσθη, ὅταν τις ἐν συμπλεκῇ καὶ μάχῃ τύπτων τε καὶ τυπτόμενος ἐνέγκῃ κατὰ τινος καιρίαν τὴν διὰ τῆς χειρὸς πληγὴν. Ὁ γὰρ ἅπαξ τῷ θυμῷ κρατηθεὶς, καὶ τῇ ἐρμῇ τῆς ὀργῆς χαριζόμενος, εὐδὲν ἂν παρὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους τῶν ἀνακόφαι τὸ κακὸν δυναμένων ἐπὶ νοῦν λάβει, ὥστε κἀκεῖ τὸ ἐκ συμπλεκῆς ἀποτέλεσμα τοῦ φόνου, εἰς ἔργον προαιρέσειως, οὐκ εἰς ἀποτυχίαν ἀνάγεται. Οἱ δὲ ἀκούσιοι,
- 15 φανερὰ ἔχουσι τὰ γνωρίσματα, ὅταν τις πρὸς ἑτερόν τι τὴν σπουδὴν ἔχων, ἐξ ἀπετυχίας τι τῶν ἀντικείμενων δράσῃ. Ἐπὶ τούτων τοίνυν ὁ μὲν φόνος εἰς τριπλασίονα χρόνον παρατείνεται, τοῖς δὲ ἐπιστροφῆς θεραπευομένοις τὸ ἐκούσιον ἄγος. Τρις ἐννέα γὰρ εἰσιν ἑαυτοὶ κατ' ἑκάστον βαθμὸν τῆς ἐννιάδος τῶν ἐτῶν ἐρισθείσης, ὥστε ἐν μὲν τῷ παντελεῖ ἀφορισμῷ ἐνναετὴ χρόνον διαγενέσθαι ἀπειργόμενον τῆς ἐκκλησίας· ἀλλὰ δὲ τσαῦτα ἔτι ἐν τῇ ἀκροάσει παραμείναι, μένου τῶν διδασκάλων καὶ τῆς τῶν γρα-
- 20 φῶν ἀκροάσειως ἀξιούμενον· ἐν δὲ τῇ τρίτῃ ἐννιάδι, μετὰ τῶν ὑποκλιπτόντων ἐν ἐπιστροφῇ προσευχόμενον, οὕτως εἰσεῖν ἐπὶ τὴν μετουσίαν, τοῦ ἀγιάσματος δηλαδὴ, καὶ ἐπὶ τοῦ τοιούτου ἡ αὐτὴ παρατήρησις ἔσται παρὰ τοῦ εἰκονομούντος τὴν ἐκκλησίαν καὶ πρὸς τὸν λόγον τῆς ἐπιστροφῆς συντηρηθῆσεται αὐτῇ καὶ ἡ τοῦ ἐπιτιμίου παράτασις, ὥστε ἀντὶ ἐννέα ἐτῶν ἐφ' ἑκάστῳ βαθμῷ ἐκτὼ ἢ ζ', ἢ ε', ἢ δ' ἢ γ' ἢ β' ἢ α' μόνον γενέσθαι, εἴπερ τὸ μέγεθος τῆς ἐπιστροφῆς νικῇ τὸν χρόνον, καὶ ὑπερβάλλοιτο τῇ σπουδῇ τῆς διορθώσεως,

prohibeat, sed etiam omne convicium vel maledictum, et si quid aliud eiusmodi ira efficit, sed solam caedis cautionem suis poenis introduxerunt. Dividitur autem hoc malum differentia voluntariae et involuntariae, et est caedes quidem voluntaria quae praeparato suscepta est ab eo qui se ad hoc comparaverat ut hoc facinus perpetraret. Deinde illud quoque in voluntariis existimatum est, quando quis in congressu verberans et verberatus, plagam per iram mortiferam intulerit. Qui enim ira semel victus est, et animi appetitioni cedit, nihil eorum quae malum possent amputare, ei in mentem venit. Quare et ille quoque qui ex concertatione profectus est, caedis eventus in factum voluntarium, non in casum confertur. Involuntariae autem habentur manifesta indicia, quando quis alicui alteri vel studium applicans, casu gravissimum aliquod malum patraverit. In his ergo caedes quidem in triplex tempus extenditur illis qui per conversionem voluntario facinori remedium afferunt. Ter novem etiam sunt anni, novenario annorum numero in unoquoque gradu praefinito, ut in perfecta quidem segregatione novem annorum tempore versetur ab ecclesia prohibitus; alios autem tot annos in auditione permaneat, sola doctorum et scripturarum auditione dignus habitus; in tertio autem novenario cum substratis in conversatione orans, ut perveniat ad communionem, sacramenti scilicet, et in eodem eadem erit observatio ab eo qui ecclesiam administrat, et pro ratione conversionis illi quoque poenae extensio rescindetur, ut pro novem annis in unoquoque gradu, octo vel septem vel sex vel quinque solum fiant, si poenitentiae magnitudo tempus vincat, et superet correctionis studio eos qui in longo tempore praestil-

πολλάκις αἴσιον vatic. 7. — 1. 6, καίτοι γε ibid. mox ἀπειργασίας Balsam. cf. Coloss. III, 8; Ephes. IV, 31; V, 6. — 1. 7, τοιοῦτον om. vatic. 11. — ἀπειργάζεται videtur habere Nomoc. sub aliquo foedo sphalmate; ita certe Pedal. Bevereg. Balsam. contra codd. — μένον δὲ vatic. 7, Balsam. Bevereg. Nomocan. — κατὰ τὸν φόνον column. — 1. 9, καὶ om. vett. ed. καὶ ἀκούσιον Rhallil. — μὲν om. 1° loco Nomocan.; 2° loco Balsam. — 1. 11, καὶ μάχῃ om. Balsam. Bevereg. Nomocan. — τινος καιρίαν vatic. 4, 7, 11, Nomocan. — 1. 12, τῆς χολῆς Balsam. vett. edd. — 1. 13, περὶ τὸν καιρὸν Balsam. Bevereg.

trapez. — εἰς τοῦν vatic. 7. — ὥστε κἀκεῖ Bevereg. καὶ om. Nomocan. — 1. 16, ἐκούσιος ante φόνος legit Rhallil cum Pedalio et trapez. Ignorant vatic. 7, 11, 13, vaticell. caeteri edd. — τῆς δὲ ἐπιστρ. θεραπευομένου Balsam. Bevereg. Nomocan. — 1. 17, ἄγος om. Balsam. Bevereg. — τρεῖς ἐννιάδες γὰρ εἰσιν ἑαυτῶν vatic. 7. — 1. 18, ἀπογορευόμενον τῆς ἐκκλ. vatic. 4. — 1. 19, ἔτι ἀκροάσιμος vatic. 7. — καὶ τῆς μετὰ τοῦ λαοῦ συστάσεως ἀξιούμενον vatic. 4, 7, column.

Ljn. 21, δηλονότι Rhallil. — 1. 22, πρὸς λόγον vat. 4, 7 παρατάσις Balsam. Bevereg. — 1. 23, ὥστε καὶ αὐτὶ va-

τούς ἐν τῇ μακρᾷ προθεσμίᾳ ῥαθυμότερον ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς κηλίδος καθαίροντας. Τὸ δὲ ἐκούσιον, 25
 συγγνωστὸν μὲν, εὐ μὴν ἐπαινετὸν ἐκρίθη· τοῦτο δὲ εἶπον, ὥστε θῆλον γενέσθαι, ὅτι καὶ ἀκουσίως
 τις γίνηται ἐν τῷ τοῦ θόου μιάσματι, ὡς ἤδη βέβηλον αὐτὸν ὑπὸ τοῦ ἄγους γενόμενον, ἀπέβλητον ἱε-
 ρατικῆς χάριτος ὁ κανὼν ἀπεφύνατο. Ὅσος δὲ ἐστὶν ἐπὶ τῇ ψυχῇ πορνεία τοῦ καθαρσίου ὁ χρόνος,
 τοσούτος καὶ ἐπὶ τῶν ἀκουσίως πεφνευκότων ἐδακιμάσθη καλῶς ἔχειν· δηλαδὴ καὶ ἐν τούτῳ τῆς πρᾶξι-
 ρίσεως τοῦ μετανοοῦντος δοκιμαζομένης, ὥστε, εἰ ἀξίεπιστος γένοιτο ἢ ἐπιστροφή, μὴ πάντως παραφ- 30
 λαχθῆναι τὴν ἀριθμὴν τῶν ἐτῶν, ἀλλὰ διὰ συντομίας ἀγαγεῖν αὐτὸν εἰς τὴν τῆς ἐκκλησίας ἀκο-
 κατάστασιν, καὶ εἰς τὴν τοῦ ἁγαστοῦ μετουσίαν. Εἰ δὲ τις μὲν μὴ πληρώσας τὸν χρόνον τὸν ἐκ τῶν
 κανόνων ἀφωρισμένον, ἐξοδίου τοῦ βίου, κελύει ἢ τῶν πατέρων φιλανθρωπία, μετασχόντα τῶν ἁγια-
 σμάτων, μὴ κενὸν τοῦ ἐροδίου πρὸς τὴν ἐσχάτην ἐκείνην, καὶ μακρὰν ἀποδημίαν ἐκπεμφθῆναι· εἰ
 δὲ μετασχὼν τοῦ ἁγιάσματος πάλιν εἰς τὴν ζωὴν ἐπανέλθοι, ἀναμένειν τὸν τεταγμένον χρόνον, ὃ ἐκείνῳ ἢ
 τῷ βαθμῷ γενόμενον, ἐν ᾧ ἦν πρὸ τῆς κατὰ ἀνάγκην αὐτῷ δοθείσης κοινῆς.

ζ'. Τὸ δὲ ἕτερον εἶδος τῆς εἰδωλολατρίας, οὕτω γὰρ ὀνομάζει τὴν πλεονεξίαν ὁ Θεὸς ἀπόστο-
 λες, οὐκ εἶδ' ὅπως ἀθεράπευτον ὑπὸ τῶν πατέρων ἡμῶν παρώφθη, καίτοι γε δεκεῖ τὸ τοιοῦτον κα-
 κὸν τῆς τρίτης ἐν τῇ ψυχῇ καταστάσεως πάθος εἶναι. Καὶ γὰρ ὁ λογισμὸς τῆς τοῦ καλοῦ κρίσεως
 ἁμαρτάνων, ἐν τῇ ὕλῃ τὸ καλὸν εἶναι φαντάζεται, εὐ πρὸς τὸ αὐλὸν ἀναβλέπων κάλλος, καὶ ἡ ἐπι- 10
 θυμία πρὸς τὰ κάτω ρεῖ, τοῦ ἀληθοῦς ὀρεκτοῦ ἀπερρίουσα· καὶ ἡ φιλονεικίς τε καὶ θυμώδης
 διάθεσις πολλάς ἐκ τῆς τοιαύτης ἁμαρτίας τὰς ἀφορμὰς λαμβάνει. Καὶ τὸ ὅλον εἶπεῖν, συμφωνεῖ ἡ
 τοιαύτη νόσος τῷ ἀποστολικῷ τῆς πλεονεξίας ὄρω· ὁ γὰρ Θεὸς ἀπόστολος, εὐ μόνον αὐτὴν εἰδωλο-
 λατρίαν, ἀλλὰ καὶ ρίζαν πάντων τῶν κακῶν ἀπεφύνατο, καὶ ὅμως τὸ τοιοῦτον εἶδος παρώφθη τῆς

tuto susceptas a se maculas segnitè eluant. Involuntarium autem venia quidem dignum, sed non laudabile
 iudicatum est. Hoc autem dixi, ut sit apertum, quod etiam si quis involuntarie fuerit in scelere homicidii,
 eum tamquam iam prophannum piaculum redditum a sacerdotali gratia eliciendum esse canon pronuntiavit. Quan-
 tum autem est expiationis tempus ob simplicem fornicationem, tantum etiam recte habere existimatum est
 in iis qui eandem involuntariam fecissent, scilicet in iis quoque poenitentis voluntate examinata, ut si sit
 fide quidem digna conversio, non servetur annorum numerus, sed temporis prolixitate resecata, ad eccle-
 siae restitutionem et boni participationem compendio deducatur. Si quis autem tempore non expleto a
 canonibus praestituto vita excedat, iubet patrum clementia ut effectus sacramentorum particeps, non via-
 tico vacuus ad extremam illam et longam peregrinationem mittatur. Sin autem postquam sacramenti parti-
 ceps factus fuerit, rursus ad vitam reversus sit, statutum tempus expectet in illo gradu existens in quo
 erat ante communionem illi ex necessitate datam.

VI. Altera autem idololatriae species (sic enim divinus Apostolus avaritiam appellat) nescio quomodo
 absque ulla poenae medela a patribus praetermissa sit. Atqui hoc malum quidem videtur esse tertiae animi
 constitutionis affectio. Nam et ratio ab eius quod pulchrum est iudicio aberrans, esse in materia quod
 pulchrum est existimat, non ad pulchritudinem a materia separatam aspiciens; et desiderium ad ea quae
 sunt inferiora inclinatur, ab eo quod vere est expetendum dilabens. Iam vero et contentiosa animosaque
 animae affectio ex hoc peccato multas occasiones accipit. Et ut in universum dicam, eiusmodi morbus cum
 Apostolica avaritiae definitione convenit: divinus enim Apostolus eam non solum idololatriam, sed etiam
 omnium malorum radicem pronuntiavit, et tamen haec morbi species inconsiderata, et absque ulla eius

tic. 4. — ἡ καὶ πάντε vatic. 4, vallicell. — l. 25, τῆς κηλί-
 δος Balsam. Bevereg. Nomocan. — l. 26, γνωστὸν μὲν
 Balsam. Bevereg. — l. 27, τῷ θόου ib. — ἀπὸ τοῦ ἄγους
 vatic. 4, vallicell. — l. 28, τοσούτου καὶ vatic. 4. — l. 29,
 ἐν τούτοις Balsam. Bevereg. Nomocan. — l. 30, πάντως
 om. ibid. — l. 1, συντομίας ibid. — l. 2, εἰ δὲ τις μὴ va-
 tic. 7. — l. 3, ἐξοδίου Balsam. Bevereg. Nomocan. —

l. 5, χρόνον, ἐκείνῳ Balsam. Bevereg.

Can. VI, l. 7, Ephes. V, 6. — l. 8, περιώφθη tra-
 pez. column. vatic. 4. καίτοι τε Balsam. — l. 11, ἀληθῶς
 Balsam. Bevereg. mox in Balsam. paris. monstrum oc-
 currit ἀπερρίουσα — l. 12, τοιαύτης αἰτίας Balsam. Be-
 vereg. Nomocan. — ἀφορμὰς ἔχει vatic. 7. — l. 14, l Tim.
 VI, 10.

- 15 νόσου ἀνεπίσκηπτόν τε καὶ ἀπρημίλητον· διὸ καὶ πλεονάζει κατὰ τῆς ἐκκλησίας τὸ τοιοῦτον ἀρρώ-
σθημα, καὶ οὐδείς τούς ἐπὶ τὸν κλῆρον ἀγομένους περιμεγάζεται, μήπως τῷ τοιούτῳ εἶδει τῆς εἰδω-
λολατρείας κατεμιάνθῃσαν. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων διὰ τὸ παρῆσθαι τοῖς πατράσιν ἡμῶν, ἀρκεῖν
ἡγεῖμεθα τῷ δημοσίῳ τῆς διδασκαλίας λόγῳ, ὥπως ἂν εἶδόν τε ἢ θεραπεύειν, ὥσπερ τινα πάθη πλη-
θυστικὰ τὸς πλεονεκτικὰς ἀρρώστιας διὰ τοῦ λόγου καθαιρόντες. Μόνον δὲ τὴν κλοπὴν καὶ τὴν τυμ-
20 βρυχίαν καὶ τὴν ἱερεσυλίαν πάθη νομίζομεν, διὰ τὸ οὕτως ἐκ τῆς τῶν πατέρων ἀκολουθίας τὴν πα-
ράδοσιν ἡμῖν περὶ τούτων γενέσθαι, καίτοι γε παρὰ τῆς θείας γραφῆς καὶ ὁ πλεονασμὸς καὶ ὁ τόκος τῶν
ἀπειρημένων ἐστὶ, καὶ τὸ ἐκ δυναστείας τινὸς τῷ ἰδίῳ κτήσει προσαγαγεῖν τὰ ἀλλότρια, καὶ ἐν προσχή-
ματι πραγματείας τὸ τοιοῦτον τύχῃ γινόμενον. Ἐπειδὴ τοίνυν τὸ κατ' ἡμᾶς εἰς ἐξουσίαν κανόνων οὐκ ἀξιό-
πιστον, τὴν ἐπὶ τῶν ἐμολογουμένως ἀπηγορευμένων κανονικῇ κρίσει ἤδη τοῖς εἰρημένοις προσθήσομεν·
25 διήρηται δὲ ἡ κλοπὴ εἰς τε ληστείαν καὶ εἰς τοιχωρυχίαν· καὶ εἰς μὲν ἐπ' ἀμφοτέρων σκοπὸς, ἡ τῶν
ἀλλοτρίων ἀφαιρέσις, πολλὴ δὲ κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν ἡ πρὸς ἀλλήλους ἐστὶ διαφορὰ. Ὁ μὲν γάρ
ληστὴς καὶ τὴν μαιφονίαν εἰς συμμαχίαν τοῦ σπενδαζομένου παραλαμβάνει, πρὸς αὐτὸ τοῦτο πα-
ρασκευαζόμενος καὶ ὅπλους καὶ πολυχειρίᾳ καὶ τοῖς ἐπικαίροις τῶν τόπων, ὥστε τὸν τοιοῦτον τῷ
κρίματι τῶν ἀνδρεζόνων ὑπάγειν, εἰ διὰ μεταμελείαν ἑαυτοῦ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ ἐπα-
30 ναγάγοι. Ὁ δὲ δι' ἀφαιρέσεως λανθανούσης σφετεριζόμενος τὸ ἀλλότριον, εἴτα δι' ἐξαγρεΐσεως τὸ πλημ-
μίλημα ἑαυτοῦ τῷ ἱερεὶ φανερῶσας, τῇ περὶ τὸ ἐναντίον τοῦ πάθους σπενδῇ θεραπεύσει τὴν ἀρρώ-
στιαν· λέγω δὲ διὰ τοῦ τὰ προσόντα παρέχειν τοῖς πέντησι, ἵνα τῷ πρέσθαι ἃ ἔχει, φανερὸς
γένηται καθαρῶν τῆς κατὰ πλεονεξίαν νόσου· εἰ δὲ καὶ μηδὲν ἔχει, μένον δὲ τὸ σῶμα ἔχει, κτελεῖ
ὁ ἀπόστολος διὰ τοῦ σωματικῷ κόπῳ τὸ τοιοῦτον ἐξιάσασθαι πόθος. Ἐχει δὲ ἡ λέξις οὕτως· Ὁ

cura praetermissa est, quo fit ut hic morbus valde in Ecclesia redundet, et nemo in illis qui ad clerum ad-
ducuntur, inquirat, num eo idololatriae genere polluti sint. Sed de illis quidem, quoniam id a patribus prae-
termisum est, sufficere existimo publica doctrinae ratione ea quomodo fieri potest curare, veluti quosdam
morbos ex repletionem ortos, inexplebilis avaritiae affectiones oratione purgantes. Solum autem furtum et
sepulchrorum effossionem et sacrilegium vitia existimamus, quod sic a patrum consequentia haec no-
bis traditio facta sit. Atqui in divina scriptura et foenus et usura sunt prohibita, et per alliculas poten-
tiam ad suam possessionem aliena traducere, etiam si sub contractus aut transactionis specie hoc fortasse
factum sit. Quoniam ergo nos quidem ad canonum potestatem assequendam fide digni non sumus, in illis
quae ex confesso prohibita sunt, canonicam sententiam illis quae iam dicta sunt, adiciemus. Dividitur autem
furtum in latrocinium seu depredationem et in murorum effossionem. Idem autem utriusque est institutum,
videlicet aliena auferre: in animo autem ipsorum magna est inter se differentia. Latro enim etiam homici-
dium ad id quod studet assequi assumit, ad id paratus et armis et copiis et opportunitate loci, adeo ut
is homicidarum iudicio subiciatur, si per poenitentiam ad Dei Ecclesiam reversus fuerit. Qui autem latenti
ablatione sibi alienum usurpat, deinde per enuntiationem peccatum suum sacerdoti aperuerit, vitii studio
in contrarium mutato aegritudinem curabit, dico autem largiendo quae habet pauperibus: ut dum quae habet
profundit, se ab avaritiae morbo liberum aperte ostendat. Sin autem nihil aliud praeterquam solum corpus

Lin. 15, πλεονάζει κατὰ τὰς πλεονεξίας vatic. 7.
— l. 17, provocare potuisset ad Gregorij Thaum. epi-
stolam, haud omnino tamen argumento similem. —
l. 18, παθῶν om. vet. edd. — l. 19, καὶ τὰς πλεον. ἀρρ.
διὰ τ. λ. καθαιρόντες vatic. 4. vallicell.

Lin. 20, παθῶν Balsam. Bevereg. Nomocan. —
l. 21, περὶ τούτου vatic. 4, vallicell. γίνεται, καίτοι παρὰ
ib. — παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ vatic. 4, 7, vallicell. γραφῆς
πλεονασμ. vet. edd. — καὶ πλεονασμὸς vatic. 7. — l. 22,
πράγμα τὸ τοιοῦτον Balsam. — ἀναξιόπιστον vatic. 7, 13,

οὐκ om. vatic. 4, column. trapez. — l. 24, ἐμολογουμένων
vatic. 7. — ἀπηγορευμένην Balsam. Bevereg. — l. 25,
καὶ τοιχωρυχίαν vatic. 4. τοιχωρυχ. vatic. 7. — l. 28, πο-
λυχειρία Pedalion; unde Rhalli: βαρβαρισμός, ἐπαναλαμ-
βανόμενος πιστῶς καὶ ἐν τῇ διευτέρᾳ αὐτοῦ ἐκδόσει! —
l. 29, μεταμελείαν Balsam. — l. 30, ἐπαναγῶι Nomoc.
Bevereg. ἐπαναγῶ Balsam. — l. 2, φανερός Balsam. —
εἰ δὲ μηδὲν ἔχει vatic. 7, vet. edd. — σῶμα ἔχει vatic. 7.
Ephes. IV, 28. — μένον τῷ σωματικῷ κόπῳ vatic. 4, val-
licell. κόπῳ om. vat. 7. — l. 5, ἀλεπτέτω, ἀλλὰ non. vat. 7.

κλέπτων μὴ κλέπτει, μᾶλλον δὲ κοπιᾷ ἔργαζόμενος τὸ ἀγαθόν, ἵνα ἔχῃ μεταδίδοναι τοῖς χρείαν ὄν-
 ῃσιν.

ζ. Ἡ δὲ τιμωρία καὶ αὕτη διήρηται εἰς τὸ συγγνωστὸν τε καὶ ἀσυγγνωστον. Εἰ μὲν γὰρ τις τῆς
 οὐσίας φειδόμενος καὶ ἀσυλὸν ἀφίει τὸ κεκρυμμένον σῶμα, ὥς μὴ ἀναδειχθῇαι ἡλικίᾳ τὴν ἀσχημα-
 νίαν τῆς φύσεως, λίθους τισὶ τῶν τῷ τάφῳ προβεβλημένων συγχρήσαιο εἰς ἔργου τινὸς κατασκευὴν, ἱκαν-
 νητὸν μὲν οὐδὲ τοῦτο ἐστὶ, πλὴν ἀλλὰ συγγνωστὸν ἐποίησεν ἡ συνήθεια, ὅταν εἰς προτιμότερόν τι καὶ 10
 κεινοφελέστερον ἢ τῆς ὕλης μεταθέσεις γίνονται. Τὸ δὲ διερευνᾶσθαι τὴν κένιν ἀπὸ τῆς γεωδείσεως
 σαρκὸς καὶ ἀνακινεῖν τὰ ὀστά, ἐλπίδι τοῦ κόσμον τινὰ τῶν συγκατερυχθέντων κερδῶσαι, τοῦτο τῷ αὐτῷ
 κρίματι κατεδικάσθη, ὃ καὶ ἡ ψιλὴ κορνεία, καθὼς ἐν τῷ προλαβόντι διήρηται λόγῳ, ἐπισκοποῦντες
 δηλαδὴ τοῦ οἰκονόμου, ἐξ αὐτοῦ τοῦ βίου τὴν ἰατρειάν τοῦ θεραπευομένου, ὥστε συντιμῆν τὴν 15
 ἐκ τῶν κανόνων ὁριθεῖσαν τοῦ ἵπτιμου προθεσμίαν.

η. Ἡ δὲ ἱεροσυλία παρὰ μὲν τῇ ἀρχαίᾳ γραφῇ οὐδὲν ἐνομίσθη τῆς φονικῆς κατακρίσεως ἀντι-
 τέτερα. Ὅμοιος γὰρ ὁ, τε ἐπὶ φόνῳ ἀλεύς, καὶ ὁ τὰ ἀνατεθέντα τῷ Θεῷ ὑφελόμενος τὴν διὰ τῶν
 λίθων τιμωρίαν ὑπέσχετο. Ἐπὶ δὲ τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνθεσίας οὐκ εἶδα ὅπως συγκατάβασις τις
 ἐγένετο, καὶ συμπεριφορὰ, ὥστε ἀνεκτότερον νομισθῆναι τὸ τῆς τοιαύτης νόσου καθάρσιον. Ἐν ἐλάττει
 γὰρ χρόνῳ παρὰ τὴν μαιχείαν, τοῖς τοιοῦτοις τὸ ἵπτιμον διτάλατο ἢ τῶν πατέρων παράδοσις. Παν- 20
 ταχοῦ δὲ ἐν πλημμελίματι εἶδει καθορᾶν τοῦτο προσήκει πρὸ πάντων, εἰα ἐστὶν ἡ τοῦ θεραπευο-
 μένου διάθεσις καὶ μὴ τὸν χρόνον εἰσεῖναι πρὸς θεραπείαν ἀρκεῖν (τίς γὰρ ἂν ἰασίς ἐκ τοῦ χρόνου
 γίνετο;) ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν τοῦ ἑαυτὸν δι' ἐπιστροφῆς θεραπεύοντος.

Ταῦτά σοι, ὦ ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, κατὰ πολλὴν σπουδὴν ἐκ τῶν προχείρων συνθέντες, διὰ τὸ δεῖν

habeat, iubeat Apostolus per laborem corporalem ei morbo mederi. Dictionis autem ita habet contextus:
 « Qui furatur, non amplius furetur, sed potius laboret bonum operans, ut possit et largiri qui indiget. »

VII. Sepulchrorum autem effossio, ipsa quoque dividitur in eam quae veniam meretur et eam quae non mere-
 tur. Si enim mortuorum parcens religioni, et lectum corpus intactum relinquens, ut nec soli ostendatur turpitudine
 corporis, lapidibus aliquot ex illis qui ante sepulchrum proiectioni sunt, ad aliquod opus construendum usus est, ne
 hoc quidem est laudabile, sed ut esset dignum venia, effecit consuetudo, quando ad aliquid melius, et reipublicae
 utilius materia traducta sit. Sed carnis in terram redactae pulverem perscrutari, et ossa movere, spe aliquem
 ex defossis lucrificandi ornatum, id eodem iudicio condemnatum est quo simplex fornicatio, quemadmo-
 dum in praecedente oratione divisio facta est, considerante scilicet oeconomo seu dispensatore, ex ipsa
 vita eius cui medela adhibetur, medicinam, ut spatium a canonibus praestitutum possit contrahere.

VIII. Sacrilegium autem in antiqua quidem scriptura ne caedis quidem condemnatione visum est tole-
 rabilius. Similiter enim et qui caedis convictus erat, et qui res Deo dedicatas abstulerat, lapidationis sup-
 plicium subibat. In ecclesiastica autem consuetudine de poenae gravitate nescio quomodo aliquid detractum,
 et eo lenitatis descensum est, ut illius morbi existimaretur tolerabilius placulum. In minori enim tempore
 quam adulterium a patrum traditione poenam susceperunt. Ubique autem hoc in supplicii genere, ante omnia
 videndum est, qualis sit eius cui medela adhibetur, affectio, et non existimare tempus ad medelam sufficere
 (quaenam enim fuerit ex tempore medicina?), sed eius qui sibi per conversionem medetur, animum et institutum.

Haec ubi, o homo Dei, ex his quae erant ad manum studiose composita, quod oporteat fratrum man-

Con. VII, l. 7, εἰς συγγνωστὸν Balsam. Bevereg. — l. 9, τῆς οὐσίας Balsamon. Bevereg. — τὸν τάφον βεβλημένον Balsamon. Bevereg. Nomocan. contra omn. codd. ipsumque Hervet. — συγχρήσαιο vatic. 7, 11, συγχρήσεται Balsam. Bevereg. Nomocan. — l. 10, μὲν ibid. om. et in vatic. 11. — ὅταν ἀν εἰς vatic. 4. — l. 11, τὸ δὲ ἐρευνᾶσθαι vell. edd. — ἀπὸ γεωθε-
 σίας σαρκὸς Balsam. Bevereg. — l. 12, κόσμον om. vatic. 7. — l. 14, τὴν θεραπεύσαν Balsam. Quam quidem

glossam integram a voce ἐνλαδῇ, usque ad θεραπευο-
 μένου plane om. vallicell.

Con. VIII, l. 17, ἀνατεθέντα Balsam. — ἀφελόμε-
 νος ibid. Nomocan. — l. 18, ὑφελόν Balsam. ὑφελόν
 Bevereg. Jos. VII, 23. — l. 19, καὶ περιφορὰ Balsam. —
 l. 20, διτάλατο vallicell. Balsam. — l. 23, ἐπιστροφῆς
 ἱατροῦντος vatic. 4, 7. — l. 24, a voce προχείρων ad
 alteram ἀδελφῶν omnia exciderunt apud vulgat. Bal-
 samon

τοῖς τῶν ἀδελφῶν ἐπιτάγμασι πείθεσθαι κατὰ σπουδὴν ἀπεστείλαμεν. Σὺ δὲ τὰς συνήθεις ὑπὲρ ἡμῶν εὐχὰς τῷ Θεῷ προσάγων μὴ διαλείπης· χρεωστὲίς γάρ, ὡς εὐγνώμων υἱὲς, τῷ κατὰ Θεὸν σε γεννήσαντι τὴν διὰ τῶν προσευχῶν γηροκομίαν, κατὰ τὴν ἐντολὴν τὴν κελεύουσαν τιμᾶν τοὺς γονεάς, ἵνα εὖ σοι γένηται, καὶ ἴσῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς· δῆλον δὲ, ὅτι ὡς σύμβολον ἱερατικὸν δέξῃ τὸ γράμμα, καὶ εὖκ ἀτιμάσεις τὸ ξένιον καὶ τι μικρότερον τῆς σῆς μεγαλοφύας ἤ.

datis parere, studiose mlsimus. Tu vero consuetas pro nobis preces Deo offerre, ne intermittas. Debes enim ut gratus filius ei qui te secundum Deum genuit, in senectute per tuas orationes alimentum, convenienter praecepto quod iubet honorare parentes, ut tibi bene sit, et sis longaevus super terram. Clarum est autem quod ut symbolum sacerdotale litteras accipies, munusque hospitale non contempnes, etiamsi sit minus quam pro summa tui ingenii bonitate.

Lin. 25, καί σοι Balsamon. par. errore crescente, ut mox habeat idem ἀπεστείλαμεν, demum pergat: οὕτως

τὰς συνήθεις. — l. 28, Exod. V, 12. — l. 29, suspicatur Tillemont mutilam epistolam esse, quamvis prolixam.

ANNOTATIO.

(1) *Est.* Ante annum 383, quo Letoius ad regendam melitinensem ecclesiam accessit, scribi non potuit epistola Nysseni, neque diu ante a. 394, in quo Gregorius obiit, cum de eius senio clausula testimonium faciat opportunum. Aptissime etiam initium paschalis celebritatis meminit, in qua id genus argumenta ab episcopis tractari solebant. Unde frustra iterum, post Rivetum, Cocum, Schultetum, assurgit male seriatim Molkenbühr. Si quis enim tres ad minus pagellas Nysseni umquam attigerit, hic statim platonium eius ingenium, et aliquando hippocraticum, salotabit. Sane ex Academi oritur horto triplex quae Nysseno placuit animae divisio, de qua cf. Platon. de Republ. l. IX. p. 580. ed. Steph. Diogen. Laert. lib. III. in Platon. Ciceron. Tuscul. quaest. lib. I, c. 10. Acad. quaest. l. II, c. 39. Praeterea Nysseno emunctae naris viro solemnitas est socratica quaedam subtilitas res aut similes aut discrepantes, ut in can. IV et VII, invicem

conferendi. Caeterum Nyssenius cum Basilio collatus tam saepe quadrat, ut vere habendus sit fratris interpres, et quasi de manu ad manum ambo videantur sibi alter ad alterum facem transmisisse. Ne multis te morer, velim ex nyssenis admoveas II cum basilianis XXX, LXXIII, tum III una cum eiusdem LXV, LXXII, LXXXIII, tum etiam IV cum LVIII, LIX, LXII, LXIII, tum denique V et VII cum LXVI et LXXIV. Quid plura? Ipse Binterim magistrum suum hic vapulare iussit et dimitti. Plura ego cum addere cohibear, crescente libri mole, moneo tantum lectorem de audaci Balsamonis furto, qui quum in caeteris non semel a primo verbo ad ultimum Zonaram expilavit, adeo eiusdem in sua ad hanc epistolam commentaria invexit, ut quum nuperrime Rhallius voluerit utrumque dare separatim ab altero, fecit ut fastidioso eadem bis chartas onerarent. Idem apud Beveregium occurrit, sed longo intervallo dissimulatum. Haec suo loco tandem, si Deus dederit.

VII.

TIMOTHEUS ALEXANDRINUS.

α'. ΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΝΟΝΙΚΑΙ ΤΙΜΟΘΕΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ.

I. *Responsa canonica Timothei sanctissimi Alexandriae episcopi.*

Ἑρώτησις α'. Ἐάν παιδίον κατηχούμενον, ὡς ἐτῶν ἑπτὰ, ἢ ἄνθρωπος τέλειος, εὐκαιρήσῃ περὶ προσφορᾶς γενομένης, καὶ ἀγνοῶν μεταλάβῃ, τί ὀφείλει γίνεσθαι περὶ αὐτοῦ;

Ἀπεκρίσις. Φωτισθῆναι ὀφείλει, παρὰ Θεοῦ γὰρ κέκληται.

Ἑρώτησις β'. Ἐάν δαιμονιζόμενος κατηχούμενος ᾖ, καὶ θείλῃσιν αὐτὸς ἢ οἱ ἴδιοι αὐτοῦ ἵνα λάβῃ τὸ ἅγιον βάπτισμα, εἰ ὀφείλει λαβεῖν ἢ οὐ, καὶ μάλιστα ἐάν περὶ τὴν θάνατον ἴσῃ;

Ἀπεκρίσις. Ἐάν ὁ δαιμονιζόμενος μὴ καταρυσθῇ ἀπὸ τοῦ ἀκαθάρτου πνεύματος, εὐ δύναται λαβεῖν τὸ ἅγιον βάπτισμα· περὶ δὲ τὴν ἔξοδον, βαπτίζεται.

Ἑρώτησις γ'. Ἐάν πιστὸς τις ὢν δαιμονίζεται, εἰ ὀφείλει μεταλαμβάνειν τῶν ἁγίων μυστηρίων, ἢ οὐ;

Ἀπεκρίσις. Ἐάν μὴ ἐξαγερῇ τὸ μυστήριον, μήτε ἄλλως πως βλασφημῇ, μεταλαμβάνέτω, μὴ μόντοι καθ' ἑκάστην ἀρκεῖ γὰρ αὐτῷ κατὰ κυριακὴν μέσον.

Ἑρώτησις δ'. Ἐάν τις κατηχούμενος ὢν, ἀσθενὴς γίνῃται ἐκφρενὴς, καὶ μὴ δύνηται ἑαυτῷ ἐμολογήσθαι τὴν πίστιν, καὶ παρακαλῶσιν οἱ ἴδιοι αὐτοῦ, ἵνα λάβῃ τὸ ἅγιον βάπτισμα, ἕως ζῆ, εἰ ὀφείλει λαβεῖν, ἢ οὐ;

I. *Interr.* Si puellus (1) catechumenus, utpote annorum septem, vel homo etiam perfectus, dum feret oblatio, opportune adfuerit, eiusque nescius particeps factus sit, quid debet de eo fieri?

Resp. Debet illuminari: a Deo enim vocatus est (2).

II. *Interr.* Si catechumenus a daemone corripiatur, et voluerit ipse vel sui ut sanctum baptismum accipiat, debetne accipere, an non, et maxime si morti propinquus fuerit?

Resp. Si is qui a daemone corripitur, non fuerit ab immundo spiritu mundatus, non potest sanctum baptismum accipere, sed in exitu a vita baptizatur.

III. *Interr.* Si quis, cum sit fidelis, a daemone corripiatur, debetne esse sanctorum mysteriorum particeps, an non?

Resp. Si mysterium non enunciet, nec ullo alio modo blasphemet, sit particeps. Sed non singulis diebus, sufficit enim si solum dominica die.

IV. *Interr.* Si quis catechumenus cum esset infirmus, emotus mentis factus sit, nec possit sibi fidem confiteri, siquē suadeant ut donec vivit, sanctum baptismum accipiat, debetne sanctum baptismum accipere, an non?

Titulo passim additur: ἐνὸς τῶν ἐν' πατέρων τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει συναθροισθέντων, πρὸς τὰς προσειχθείσας αὐτῷ ἐρωτήσεις παρὰ τινῶν ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν. Breviora in vatic. 7: Τιμ. ἀρχιεπισκόπου ἀλεξανδρείας τῆς β' συνόδου ἐρωτήσεις. Tum in coislin. 364, f. 245: τοῦ μακαριωτάτου Τιμ. ἐπ. ἀλ. καταγεύσεις καὶ ἀπεκρίσεις ἐν τῇ συνόδῳ.

Quaest. I, οἱ κατηχούμενοι παῖδες ὡς vallicell. F. 33, f. 9. — ἤγουν ἀνδρ. vat. 4, ἤγουν τέλειος ἀνδρ. vatic. 7. ἢ καὶ ἀνδρ. vallicell. — εὐκαιρήσας id. — μεταλάβῃ vat. 7, 9. — καὶ γὰρ ἀπὸ θ. κέκληται vallicell.

Q. II, δαιμονιζ. τις ὁ κατηχ. εἴη vallicell. καὶ θείλῃ vatic. 4, 7, 9; καὶ θείλῃ vat. 15, column. vallicell. — εἰ om. Balsam. in edit. paris. Bevereg. Pedal. Nomocan. — *Resp.* Ἐάν δαιμον. τις κατηχούμενος ᾖ, καὶ μὴ καθαρῇ vatic. 4. ἐάν μὴ καθαρῇ ἀπὸ τοῦ δαιμονος vallicell. — βαπτισθῇ vatic. 7.

Q. III, Ἐάν τις vatic. 7, 15. — ὡς om. vallicell. — μεταλάβῃ Balsam. Pedal. Bevereg. Nomocan. — ἢ οὐ om. vallicell. — μόντοι συνέχως vatic. 9. — κατὰ καιροῦ lidem quatuor edd. libri; κατὰ τὴν κυριακὴν vat. 15. — μόνον om. vat. 7, 15, vallic.; καὶ μόνον vat. 9.

Q. IV, ὡς om. vatic. 7; ὡς ἀσθενὴς γιν. ἐκ φρενός Balsam. Bevereg. Nomoc. κατηχ. ἐκφρεν γιν. ἀσθενὴς, ἑαυτοῦ ἐμολογ. τ. π. παρακαλῶσιν δὲ οἱ ἴδιοι vallicell. — καὶ δύναται αὐτῷ vat. 7; μὴ δύναται vatic. 4. — αὐτός lid. edd. — εἰ om. lid. — ἢ οὐχί vatic. 7. — ἀκαθάρτου om. vallicell.

Ἀποκρίσις. Ὀφείλει λαβεῖν, εἰ μὴ ὑπὸ πνεύματος ἀκαθάρτου πειράζεται.

Ἑρώτησις εἰ. Ἐάν γυνὴ συγγένηται μετὰ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς τὴν νύκτα, ἢ ἀνὴρ μετὰ γυναῖκος, καὶ γέννηται σὺναξις, εἰ ὀφείλουσι μεταλαβεῖν, ἢ οὐ;

Ἀποκρίσις. Οὐκ ὀφείλουσι, παραυτὰ τοῦ ἀποστόλου βοῶντος· Μὴ ἀποστερῆτε ἀλλήλους, εἰ μὴ τι ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν, ἵνα σχολάζετε τῇ προσευχῇ, καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχισθε, ἵνα μὴ πειράξη ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν.

Ἑρώτησις εἶ. Ἐάν γυνὴ κατηχουμένη δίδωκε τὸ ὄνομα αὐτῆς, ἵνα φωτισθῇ, καὶ περὶ τὴν ἡμέραν τοῦ βαπτίσματος γέγονεν αὐτῇ κατ' ἔθος τῶν γυναικῶν, ὀφείλει φωτισθῆναι αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ, καὶ ὑπερδίδεσθαι, καὶ πόσον ὑπερδίδεσθαι;

Ἀποκρίσις. Ὑπερδίδεσθαι ὀφείλει ἕως εὐ καθαρισθῇ.

Ἑρώτησις ζ. Ἐάν γυνὴ ἴδῃ τὰ κατ' ἔθος τῶν γυναικῶν αὐτῆς, ὀφείλει προσέρχισθαι τοῖς μυστηρίοις αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ, ἢ οὐ;

Ἀποκρίσις. Οὐκ ὀφείλει, ἕως εὐ καθαρισθῇ.

Ἑρώτησις η. Γυνὴ εἰς γεννήσῃ τὸ Πάσχα, εἰ ὀφείλει νηστεῦσαι καὶ μὴ πιεῖν οἶνον, ἢ ἀπολύεται τῆς νηστείας καὶ τοῦ μὴ πιεῖν οἶνον διὰ τὸ γεννῆσαι;

Ἀποκρίσις. Ἡ νηστεία ἐπεισέσθῃ διὰ τὸ τὸ σῶμα ταπεινῶσαι· εἰ οὖν τὸ σῶμα ἐν ταπεινώσει ἐστὶ καὶ ἀσθενείᾳ, ὀφείλει μεταλαβεῖν καθὼς βούλεται καὶ δύναται βαστάσαι τροφῆς καὶ ποτοῦ.

Resp. Debet accipere, si non ab immundo spiritu tentetur.

V. Interr. Si uxor cum suo marito noctu cohabitarit, vel maritus cum uxore, ut fiat congressus, debentne communicare, an non?

Resp. Non debent, cum statim clamet Apostolus: « Ne frustremini vos invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi, et rursus simul conveniatis, ne tentet vos Satanas propter intemperantiam vestram.»

VI. Interr. Si mulier catechumena dedit nomen suum ut illuminaretur, et die baptismatis illi accidit quod solet mulieribus, debetne eo die baptizari, an differre, et quantum differre?

Resp. Debet differre, donec purgata fuerit.

VII. Interr. Si mulier sibi accidisse viderit quod solet mulieribus, debetne ad sancta mysteria accedere, an non?

Resp. Non debet, donec purgata fuerit.

VIII. Interr. Mulier si pepererit in pascha, debetne ieiunare vel vinum non bibere, an a ieiunio absoluitur, et vinum bibere permittitur, eo quod peperit?

Resp. Excogitatum est ieiunium ut corpus humile reddatur. Si ergo corpus in humilitate et imbecillitate versatur, debet cibi et potus quantum potest esse particeps.

Q. V, εἰ γυνὴ συγγεν. τῷ ἀνδρὶ νύκτα, εἰ ὀφείλει μεταλαμβάνειν ἢ οὐ vallicell. εἰ γυνὴ τις vatic. 7.— ἡγουσ vatic. 5.— ἢ ἂν. μ. γυναικός om. vatic. 7.— γεν. μίξις Balsam. Bevereg.— εἰ edd. lid. tres om. ἢ οὐ vatic. 7.— παραυτὰ cum vatic. 4, 7, 9, 15. om. edd. omnes. παρ' αὐτὸ vallicell.— post καιρὸν elusd. glossa: καιρὸν δὲ λέγω τὴν οὐσίαν (?) συνῆθειαν.— εἰ μὴ τοι Nomocan.— σχολάζετε edd. tres lid. αὐτὸ ἦτε vallicell.— πειράσῃ ib. I Cor. VII, 3. Quae post συνέρχισθε sunt om. vatic. 9.

Q. VI, γυνὴ om. vatic. 9.— δίδωκε ad φωτισθῇ om. vallicell.— ἡμ. τοῦ φωτισματος vatic. 7. vallic.— γίνεται vat. 9.— τὸ κατ' ἔθος edd. plerique ad Nomocan. contra omnes codd.— φωτίζεσθαι vatic. 9.— καὶ πίοσ.

ὑπερ. om. vatic. 7. ὀφείλει ὑπερθ. vallic. Malim εἰ ὑπερθεσθαι.— ἕως ἂν id. vallicell.

Q. VII, γυνὴ πιστὴ vatic. 7.— ἴδοι vatic. 4.— τὸ κατ' ἔθος vett. libri, Nomocan. et vatic. 4.— εἰ οὐ om. vatic. 7.— ἕως ἂν id.

Q. VIII, τὸ ἅγιον πᾶσχα vatic. 4, 7; ἦτοι τῇ μεγάλῃ ἑβδομάδῃ add. vatic. 9, Nomocan. lid. om. εἰ cum vett. edd.— νηστεῦσαι τῷ ἁγίῳ πᾶσχα vatic. 9.— καὶ τοῦ οἴνου, δια vatic. 7. καὶ τὸ πίνειν vatic. 4.— σῶμα ἐν ταπεινώσει vatic. 7.— ἐν ἀσθ. τυγχάνῃ vatic. 4, 7; τυγχάνοι vatic. 15.— μεταλ. ὡς ἐνδέχεται καὶ δύναται βαστάζειν μεταλαμβάνειν τῆς τροφ. καὶ τοῦ ποτοῦ vatic. 9. καὶ τροφ. καὶ ποτοῦ vatic. 4.— βούλεται καὶ om. vat. 15.

Ἑρώτησις θ. Εἰ ὀφείλει κληρικὸς εὐχεσθαι παρόντων Ἀρειανῶν, ἢ ἄλλων αἰρετικῶν, ἢ εἰ οὐδὲν αὐτὸν βλάπτει, ὅταν αὐτὸς ποιῇ τὴν εὐχὴν, ἤγουν τὴν προσφορὰν;

Ἀπόκρισις. Ἐν τῇ θείᾳ ἀναγραφῇ ὁ διάκονος προσφωνεῖ πρὸ τοῦ ἁσπασμοῦ· Οἱ ἀκούοντες περιπατήσατε. Οὐκ ὀφείλουσιν οὖν παρεῖναι, εἰ μὴ ἂν ἐπαγγέλλονται μετανοεῖν καὶ ἐκφεύγειν τὴν αἵρεσιν.

Ἑρώτησις ι. Ἐάν τις ἀσθενῶν καὶ ἐκτακὴς πάνυ ἀπ' τῆς πολλῆς ἀσθενείας, καὶ ἔλθῃ τὸ ἅγιον Πάσχα, εἰ πάντως ὀφείλει νηστεῦσαι, ἢ ἀπολύει αὐτὸν ὁ κληρικὸς λαμβάνειν ὃ δύναται, ἢ καὶ ἔλαιον καὶ οἶνον, διὰ τὴν πολλὴν αὐτοῦ ἀσθένειαν;

Ἀπόκρισις. Ἀπολύεσθαι ὀφείλει μεταλαμβάνειν καὶ τῆς τροφῆς καὶ τοῦ ποτοῦ ὁ ἀσθενῶν πρὸς ὃ δύναται βαστάσαι· τὸ γὰρ μεταλαμβάνειν ἔλαιον τὸν ἀπαξ ἐκτακέντα, δίκαιον ἐστίν.

Ἑρώτησις ια'. Ἐάν τις καλίσῃ κληρικὸν εἰς τὸ ζευῆαι γάμον, ἀκούσῃ δὲ τὸν γάμον παράνομον, ἢ θειογαμίαν, ἤγουν ἀδελφὴν τελευτησάσης γυναικὸς τὴν μέλλουσαν ζεύγνυσθαι, εἰ ὀφείλει ἀκολουθῆσαι ὁ κληρικὸς, ἢ προσφορὰν ποιῆσαι;

Ἀπόκρισις. Ἀπαξ εἵπατε, εἰς αὐτὴν ὁ κληρικὸς τὸν γάμον παράνομον. Εἰ οὖν ὁ γάμος παράνομός ἐστιν, οὐκ ὀφείλει ὁ κληρικὸς κοινωνεῖν ἀμαρτίας ἀλλοτρίαις.

Ἑρώτησις ιβ'. Ἐάν ἐνερπασθεὶς ὁ λαϊκὸς ἱρωτῇ κληρικὸν εἰ ὀφείλει ἐπιτρέψαι αὐτῷ κοινωνῆσαι, ἢ οὐ;

Ἀπόκρισις. Εἰ μὲν ὑποκίτται ἐπιθυμία γυναικὸς, οὐκ ὀφείλει. Εἰ δὲ ὁ Σατανᾶς πειράζει αὐ-

IX. Interr. An debet clericus, praesentibus Arianis, vel aliis haereticis, orare, et an eum laedit quando facit orationem, seu oblationem?

Resp. In divina oblatione diaconus proclamat ante osculum: « Qui non communicatis, ambulate (3). » Non debent ergo interesse, nisi profiteantur se poenitentiam acturos, et haeresin vitatores.

X. Interr. Si quis sit aegrotus, et ex vi morbi valde attenuatus, et sanctum pascha venerit, debet ne omnino ieiunare, an eum absolvit clericus ut accipiat quod potest, vel etiam oleum, et vinum?

Resp. Absolvi debet aegrotus ut cibum et potum capiat quantum ferre potest. Eum enim qui semel colliquefactus est, esse olei participem aequum est.

XI. Interr. Si quis clericum vocaverit ut matrimonio coniungat, audiat autem esse illicitum matrimonium, ut pote vel amitae coniugium, vel defunctae uxoris sororem esse eam quae est matrimonio coniungenda, debetne sequi clericus, vel facere oblationem?

Resp. Uno verbo dicite: Si audiverit clericus illicitum matrimonium. Si ergo est illicitum matrimonium, et legibus contrarium, non debet clericus alienis peccatis communicare.

XII. Interr. Si laicus qui somniavit, clericum interrogaverit, an debet ei permittere communicare, an non?

Resp. Si subest quidem mulieris desiderium, non debet. Sin autem tentat eum Satanas, ut per hanc

Q. IX, παρ. αἰρετικῶν ἢ οὐδέν vallicell. caet. om. — ἢ ante ei om. vatic. 7. — ei om. Nomoc. post vett. edd. — ὅταν αὐτὸς Balsam. Bevereg. — θείᾳ προσφορᾷ vatic. 7. διακ. ἐμφανῶ vallicell. — ἀκούειν. προσέλθετε vatic. 9. οἱ αἰρετικοὶ ἐξέλθετε — ἐπαγγέλλονται vatic. 4. καὶ φεύγειν vallicell.

Q. X, ἢ om. vatic. 7. — εἰς τις ἀσθ. ἐκτακῇ vatic. 9. καὶ ταυτῇ vallic. — ἐν ταῇ π. vatic. 7. vallic. καὶ ἔλθῃ vatic. 4, 9. — ἔλθ. ἢ ἁγία νηστευασμένη vatic. 9. — ei om. Nomoc. et vett. edd. πάντως om. vallic. — ἀπολύει ὁ πρεσβύτερος id. — οὐ δύναται Balsam. Bevereg. — ἔλαιον καὶ οἶνον διὰ τὴν ἀσθ. vallic. — μεταλαμβάνειν τροφῆς διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτοῦ id. caeteris om. — καὶ τῶν τροφῶν vatic. 4.

Q. XI, post παράνομον, sequentia ad ζεύγνυσθαι om. vatic. 9. — ἀκολουθῆσαι ἢ οὐ, caeteris omissis, vatic. 7. — ἀπαξ. εἰς id. — παράνομον, ἰδοὺ παράνομος ὁ γάμος, καὶ οὐκ ὀφείλει id. ex glossa — κοινωνῆσαι vatic. 9. — εἰς τις καλίσῃ πρὸν (πρεσβύτερον) ζεύξαι παράνομον γάμον, ὀφείλει ἀκούειν ὁ πρεσβ., καὶ προσφορὰν ποιῆσαι; οὐκ ὀφείλει κοινων. τοῖς ἄλλ. ἀμαρτήμασι vallic.

Q. XII, ἐπιτρέψαι om. vatic. 9. — αὐτῷ om. vatic. 4, 9. — αὐτὸν ἐπιτρέψαι ἢ οὐ vatic. 7. — εἰς τις ὑπνιάσθῃ, ὀφείλει κοινωνεῖν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, ἢ οὐ vallic. — ἐν ταῇ καί id. — δι' αὐτῆς τῆς προφ. ἀλλοτροῦται id. vallic. — θείας κοινωνίας τῶν μυστηρίων vatic. 4. — ὁφ. κοινωνεῖν vallic. — ὅτι οὐ παύσεται vatic. 7.; οὐ παύεται vallic. vatic. 4. — ὀφείλει κοινωνῆσαι id. καὶ αὐτὸν usque

τὸν, ἵνα διὰ τῆς προφάσεως ταύτης ἀλλετρωῖται τῆς κοινωνίας τῶν θείων μυστηρίων, ὀφείλει κοινωνῆσαι, ἐπεὶ εὐ παύσεται ἡ πειράζων κατ' ἐκείνους τὸν καιρὸν ὅτε ὀφείλει κοινωνεῖν ἐπιτιθέμενος αὐτοῖς.

Ἐρώτησις γ'. Τοῖς ζευγνυμένοις εἰς γάμον κοινωνίαν, περὶ ποιῶν ἡμερῶν τῆς ἐβδομάδος παρατίθεται χρὴ ἀπέχισθαι τῆς πρὸς ἀλλήλους κοινωνίας, καὶ ποίας ἔχειν ἐπ' ἐξουσίας;

Ἀπάντησις. Ὁ προεῖρηκα καὶ νῦν λέγω. Ὁ ἀπίστελος λέγει· Μὴ ἀπεστερήτε ἀλλήλους, εἰ μὴ τι ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν, ἵνα σχολάσθε τῇ προσευχῇ, καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἵτε, ἵνα μὴ πειράξῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. Ἐξ ἀνάγκης δὲ τὸ σάββατον καὶ τὴν κυριακὴν ἀπέχισθαι δεῖ, διὰ τὸ ἐν αὐταῖς τὴν πνευματικὴν θυσίαν ἀναφέρεισθαι τῷ Κυρίῳ.

Ἐρώτησις ιδ'. Ἐάν τις μὴ ἔχων ἑαυτὸν χειρίσθαι ἢ κερτινίσθαι ἑαυτὸν, εἰ γίνεται προσφορά ὑπὲρ αὐτοῦ, ἢ οὐ;

Ἀπάντησις. Ὑπὲρ αὐτοῦ διακρίναι ὀφείλει ὁ κληρικὸς, εἰ τὸ ἀληθὲς ἐμφανὲς ὡς πεποιήκει τούτο. Πολλάκις γὰρ εἰ διαγέροντες τῷ πεποιθέντι, σίλόντες ἐπιτυχεῖν τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ὑπὲρ αὐτοῦ εὐχῆς, καταψεύδονται καὶ λέγουσιν ὅτι εὖν εἶχεν ἑαυτὸν. Ἐνίστι δὲ ἀπὸ ἐπιτελείας ἀνθρώπων ἢ ἀλλως πως ἀπὸ ἐλγυρίας πεποιήκει τούτο, καὶ εὐ χρὴ προσφορὰν ἐπάνω αὐτοῦ γενέσθαι αὐτοφρονεν- τῆς γὰρ ἑαυτοῦ ἐστὶ. Δεῖ εὖν πάντως τὸν κληρικὸν μετὰ ἀκριβείας ἐρευνῆσαι, ἵνα μὴ ὑπὸ κρίμα πίσι.

Ἐρώτησις ιε'. Ἐάν τις γυνὴ πνευματικῇ, ὥστε καὶ σίδηρα φερεῖν, ὁ δὲ ἀνὴρ λίγη, ἔτι εὐ δύναμαι ἐγκρατεῦσθαι καὶ σίλω λαβεῖν ἄλλην, ὀφείλει λαβεῖν ἑτέραν, ἢ οὐ;

occasionem, a divinorum mysteriorum communione alienetur, debet communicare. Neque enim cessabit illum eo tempore tentare, quando debet communicare cum invadens.

XIII. *Interr.* His qui matrimonii societate iunguntur, in quibusnam septimanarum diebus proponere oportet ut a mutuo congressu abstineant, et quibusnam potestatem habeant?

Resp. Quod ante dixi, nunc quoque dico. ait Apostolus: « Ne frustremini vos invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi, et rursus simul conveniatis, ne tentet vos Satanas propter intemperantiam vestram. » Necessario autem sabbato et die dominico abstinere oportet, quod spirituale sacrificium in eis Domino offeratur.

XIV. *Interr.* Si quis cum sui compos non esset, sibi manum attulerit, vel etiam se praecipitaverit, sitne oblatio pro eo, an non?

Resp. Hoc debet clericus discernere, an revera hoc fecerit cum esset emotae mentis. Saepe enim ille qui ad eum cui hoc accidit attinent, volentes assequi oblationem et orationem pro ipso, mentiuntur, et dicunt eum non fuisse apud se: nonnumquam autem propter insultationem hominum, vel aliquo alio modo per negligentiam hoc fecit, tunc autem non est super eum facienda oblatio, est enim sui homicida, oportet ergo clericum accurate sciscitari, ne in ludicium incidat.

XV. *Interr.* Si alicuius uxor spiritu corripitur ut ferreos etiam compedes et manicas gestet, vir autem dicat: Non possum continere, et volo aliam accipere, debetne aliam accipere, an non?

in finem om. vallicell. Plane singularia sunt in vallic. 720, f. 1: ὅρα πρέπει τὸν ἐνπνευσζόμενον μεταλαμβάνειν: — ὡς ὑπολαμβάνω, οἱ ἐν μέσῳ κόσμῳ οἰκοῦντες οὐκ ἐστὶ (cod. οὐκ ἐστὶ) κρίνεται ἐκ τούτου, εἴ γε τὰ λοιπὰ φυλάξουσιν. Vide eadem inter can. s. Nicephori *Spicil. Solesm.* t. IV, p. 410. can. 143, 144.

Q. XIII, παρατίθεται om. vatic. 7. — ἔχειν ἐξουσίαν id. τοῖς ζευγ. εἰς γάμον ποίας ἡμέρας τ. π. ἀπέχουσιν χρὴ τῆς κοινωνίας: π. π. ε. ἐπ' ἐξουσίαν vallic. — ἰ ante προσφ. om. Nomocan. post vell. edd. — καὶ πάλιν λέγω vatic. 7. — ἀπόστολος εἶπε id. σχολάσθε, πειράζων ut in quaeest. V, edd. — ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέχιστε Nomocan. — διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν om. vatic. 9. — τῷ Θεῷ vatic. 7. ἀλλήλους, καὶ τὰ ἑξῆς τὸ δὲ σαββ. vallicell.

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

Q. XIV, εἰάν τις μὴ τοῦτον ἔχων, ἑαυτὸν χειρώσθαι ἢ ἀγχεῖται, εἰ γίνεται ὑπὲρ α. π. vallic. omisso ἢ οὐ — χειρώσθαι πῶς vatic. 7, 9, 15. — ὑπὲρ αὐτοῦ om. vatic. 9, 15, Nomocan. vell. edd. περὶ αὐτοῦ Pedal. — ἢ οὐ om. vatic. 7. — In *Resp.* ὑπὲρ αὐτοῦ om. column. vat. 7. vall. — εἰ τῷ ἀληθεί vatic. 7. om. vallic. — ἐν τῶν αὐ vatic. 9. — τυχὴν vall. Nomocan. vell. edd. — ὅτι ἔχω ἢ ἑαυτοῦ vatic. 9; ὅτι οὐκ ἐχρήσατο ἑαυτῷ ἢ οὐκ εἶχεν vallic. — τούτο, εὐ χρὴ οὖν id. — προσφορᾶς τῆς ὑπὲρ αὐτοῦ καταψ. vatic. 4, 7. — πῶς om. id. — πεποιήται Balsam. Bevereg. qui mox om. καὶ et legunt ἐπάνω αὐτῷ — φοιτῶν γὰρ vat. 7. — πάντως om. vatic. 9. in cuius loco: πάντα ἐρευνῆσαι. — ἐκτίσθαι vallic.

Q. XV, εἰάν τις γυνὴ vatic. 7. — πνευματικῇ πάντοτε va-

Ἀπόκρισις. Μοιχεία μεταλαβεῖ τῷ πράγματι, καὶ περὶ τούτου τί ἀποκρίνεσθαι οὐκ ἔχω ἢ ἰφευρίσκω· κατὰ δὲ πνευματικὴν ἀπόφασιν, οὐκ ὀφείλει.

Ἑρώτησις ιζ'. Ἐάν νηστεύων τις ἐπὶ τῷ κοινωνῆσαι, νιπτόμενος τὸ στόμα ἢ ἐν τῷ βαλανείῳ κατέπιεν ὕδωρ μὴ θέλων, εἰ ὀφείλει κοινωνῆσαι;

Ἀπόκρισις. Ναί, ἐπεὶ τῶν ὁ Σατανᾶς ἀφορμὴν τοῦ κωλύειν αὐτὸν τῆς κοινωνίας, συχνώτερον τοῦτο ποιήσει.

Ἑρώτησις ιζ'. Συχνῶς ἀκούοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ μὴ ποιῶντες, ἄρα ὑπὸ κατάκριτον ἐσμέν;

Ἀπόκρισις. Εἰ καὶ μὴ ποιοῦμενον, ἀλλ' οὐκ ἐνδέχεται μὴ μίμψασθαι ἑαυτοὺς ὅτι ἀκούοντες παρακούομεν. Μέρους δὲ σωτηρίας ἐστὶ καὶ τὸ μίμψασθαι ἑαυτούς.

Ἑρώτησις ιη'. Ἐκ ποίας κείρας κρίνονται παρὰ Θεοῦ τὰ ἀμαρτήματα.

Ἀπόκρισις. Πρὸς τὴν γνῶσιν καὶ τὴν φρόνησιν· ἐκάστω εἰ μὲν ἀπὸ δικαστεῦς κείρας, οἱ δὲ καὶ μείζονες [*Huc usque* τὰ ἐκδοτὰ].

Ἑρώτ. θ'. Διὰ τί ἐπιστρέφοντες τοὺς αἰρετικαὺς ἐν τῇ καθελικῇ ἐκκλησίᾳ οὐκ ἀναβαπτίζομεν αὐτούς;

Ἀπόκρ. Ἐάν τοῦτο ἐγένετο, εὐ ταχίως ἄνθρωπος ἐξ αἱρέσεως ἐπιστρέψεν, τὸ ἀναβαπτισθῆναι αἰσχυνόμενος, πλὴν ἐτι καὶ διὰ ἐπιδείσεως τῶν χειρῶν τοῦ ἱερέως δι' εὐχῆς ἰδεῖν ἐπιφοιτᾶν τοῖς ἀνθρώποις τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὼς μαρτύρουσιν αἱ πράξεις τῶν ἀποστόλων.

Resp. In hac re quidem adulterium intercedit, nec invenio quid de ea re respondeam, spirituali tamen sententia non debet (4).

XVI. *Interr.* Si quis leiunans ut communicet, os lavans, vel in balneo aquam bibit nolens, debetne communicare?

Resp. Sane, ubi etiam invenit Satanas occasionem prohibendi eum a communione, frequentius hoc faciet.

Interr. XVII. Sermonem Dei saepe audientes, et non facientes, an sumus iudicio obnoxii?

Resp. Si non faciamus, ne nos accusare pigeat, quod audientes non paremus. Est autem pars salutis, se ipsos accusare.

XVIII. *Interr.* Ex quam aetate (5) a Deo iudicantur peccata?

Resp. Ex uniuscuiusque cognitione et prudentia, illi quidem a decennio, hi vero a maiori aetate. [*Inde nondum vulgata*].

XIX. *Interr.* Quare, cum haeretici revertantur in catholicam Ecclesiam, iterum eos non baptizamus?

Resp. Ubi id factum est, minus cito homo ab haeresi reversus est, quem rebaptizari puduit, propterea quod per impositionem manuum sacerdotis et orationem censuit illabi in homines Spiritum Sanctum, ut testantur Acta Apostolorum.

vic. 4, 7. πνεῦμα ἔχῃ vallic. — φορεῖν, λέγει ὁ ἀνὴρ οὐ δύναμαι vatic. 7. — καὶ θάλλει id.; λαβεῖν ἄλλην, εἰ συγχωρεῖται λαβεῖν vallicell. — ἐτίθει om. vatic. 4, 7. — τὸ πρᾶγμα καὶ τί περὶ τούτου ἀποκρίνομαι, οὐχ εὐρίσκω val. 7. vallic. — post ἐφευρίσκω sequentia om. Balsam. Bevereg. Nomocan. cum codd. mosquens. vatic. 4, 7, 9, 13. Huc usque lidem codd. vaticani.

Q. XVI, εἴαν τις coislin. 364, Nomocan. — καὶ ἐν βαλ. coislin. καὶ παλιν ἐν βαλ. vatic. 720. — νιπτόμενος ἢ λουόμενος; εἰσάλλῃ ὕδωρ εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ, μὴ θέλων καταπιεῖν δὲ, ὀφείλει κοινωνεῖν, ἢ οὐ ottobon. 160. — εἰ om. coislin. Nomoc. post vett. edd. — καὶ οὐ add. quoque coislin. — prolixior in eodem et in vatic. 720 clausula: a voco κοινωνίας ea sequuntur: ποιεῖ αὐτῷ συχνῶς τὸ αὐτὸ διὰ τοῦτον γὰρ τὸν τρόπον καὶ οἱ πατέρες οὐκ ἀποσκόπτουσιν (οὐδὲ inserit vatic.) τὸν ἐνυπνιασθέντα μεταλαμβάνειν (μεταλαβεῖν vatic.) ὁμως προσερχόμενοι

τοῖς μυστηρίοις ἐν φόβῳ προσελθόμεν, αἰσὶ (ὡς vatic.) ἢ αἰμαφόρουσα τῷ Χριστῷ προσήλθεν.

Q. XVII, Ἐπειδὴ συχν. ἀκούομεν coislin, val. 720. — οὐ ποιοῦμεν δὲ τὸ ἔργον, ὅρα μὴ κατὰ κρίμα ἡμῖν γίνεται lid. — εἰ καὶ οὐ ποιοῦμεν, ἀλλ' ὁμως οὐκ ἐνδ. εἰ μὴ μίμψομεθα εἰ. ὁ ἀκούομεν καὶ παρ. καὶ τὸ μίμψασθαι ἑαυτὸν μέρος σωτ. ἐστὶν lid.

Q. XVIII, παρὰ Θεοῦ om. vallic. ἀπὸ δωδεκάτου trapez. — *Resp.* vallic. Πολλοὶ καὶ περὶ τούτου διαφέραι εἰσιν παρὰ Θεῷ πρὸς γὰρ γνῶσιν καὶ φρ. κρίνεται ἑκάστος ὁ μὲν ἐκ δικαστοῦς etc. Cf. Nicoph. can. 67, 142.

Q. XIX, inde sequimur coislin. 364, f. 243. Occurrit vero in vindobon. hist. 19 ol. 16 fol. 263, interrogatio XIX, sed numero XVI signata. — οἶδεν vindobon. — ἐπιφ. ἐν ἀνθρώποις id. — καθάπερ id. Cf. Act. 1, 8. Quotquot vero sequuntur coislinianae quaestiones, nullo numero insiguntur.

Ἐρώτ. κ'. Τίνες χάριν εἰ πόρνοι ἔχουσιν κρίμα τῆς τῶν αἵρετικῶν βλασφημίας, ἐπιστρεφόντων εἰς μετάνοιαν ἀμφοτέρων, τὸν μὲν αἵρετικὸν εὐδίας δέχεται ἡ ἐκκλησία εἰς κοινωνίαν, τὸν δὲ πόρνον ἀφορίζει τῆς κοινωνίας ἐπὶ χρόνον;

Ἀπόκρ. Ἐπειδὴ τὸ μὲν ἐκούσιον ἐστὶ τὸ τοῦ αἵρετικοῦ κατὰ ἄγνοιαν· λοιπὸν δὲ, ἵνα καὶ τοὺς αἵρετικούς προθυμότερους εἰς ἐπιστροφὴν ποιήσῃται, τοὺς δὲ πόρνους ἐκνηροτέρους πρὸς τὴν ἀμαρτίαν.

Ἐρώτ. κα'. Ἀρα ἐστὶ δι' ἐνὸς ἔργου ἀγαθοῦ λαβεῖν ἄφεσιν ἀμαρτιῶν;

Ἀπόκρ. Ναί· καὶ γὰρ Ῥαάβ ἡ πόρνη διὰ τῆς ὑποδοχῆς τῶν κατασκέπων ἐσώθη, καὶ ὁ ληστής διὰ πίστεως, καὶ ἡ πόρνη διὰ κλαυθμῶν.

Ἐρώτ. κβ'. Ἐάνθρωπος ποιήσῃ ἀμάρτημα, καὶ ποιήσῃ τινὰς μισθοὺς διὰ τὸ συγχωρηθῆναι, εἴτα πάλιν μετὰ τοῖς μισθοῖς ἀμαρτήσῃ, ἄρα ἀπολείψει τοὺς μισθοὺς οὓς ἐποίησεν;

Ἀπόκρ. Ἐστὶν ἀμάρτημα καταλύειν τὰγαθόν, καὶ ἐστὶ μὴ καταλύειν· λοιπὸν δὲ, καὶ πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ ἑλαττώματος, καὶ τοῦ μεγέθους τοῦ μισθοῦ· πλὴν ἐάν μὴ ἀποστῇ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τελευτήσῃ, ἀσυγχώρητόν ἐστι τὸ πρᾶγμα· ὅμως τὰ τοιαῦτα κρίματα μόνος ὁ Θεὸς ἐπιστάται.

Ἐρώτ. κγ'. Ποία ἀμαρτία ποιεῖ τὴν προσευχὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἀπρόσδεκτον;

Ἀπόκρ. Ἡ μνησικακία καὶ ἡ μισαδελφείης· αὐτὰς γὰρ εἰσι διηνέταται πασῶν τῶν ἐτέρων.

Ἐρώτ. κδ'. Ποία ἀμαρτία εὐ δύναται μετανεῆσαι;

Ἀπόκρ. Ἡ ἀπόγνωσις ἐν ᾗ κρατηθεὶς Ἰούδας ἀπήγγεστο.

Ἐρώτ. κε'. Ποία τῶν ἐντολῶν συγχωρεῖ τὸν ἄνθρωπον πάσας τὰς ἀμαρτίας αὐτοῦ;

XX. *Interr.* Quae causa cur fornicatores habent poenam in haereticorum blasphemias latam, quando utrique convertuntur ad poenitentiam, haeticum autem statim recipiat Ecclesia in communionem, fornicatorem vero separet a communione per tempus?

Resp. Ideo quod voluntarium est in haeretico ipsius ignorantiae peccatum; ita de caetero Ecclesia, ut haeticos promptiores ad conversionem faciat, fornicatores vero pigriores ad peccatum.

XXI. *Interr.* Ergo ne est ut per unum quoddam bonum opus capiatur venia peccatorum?

Resp. Utique: namque Rhaab meretrix per receptionem speculatorum salva evasit, et latro per fidem, et mulier peccatrix per fletus.

XXII. *Interr.* Si homo peccaverit et ea fecerit quibus mereatur condonari, deinde rursus post merita deliquerit, an perdidit merita quae sibi fecerit?

Resp. Est peccatum quo dissolvitur bonum, et est quo non dissolvitur, facto caeterum respectu tum ad copiam delicti, tum ad copiam mercedis. Verumtamen a peccato si non destiterit, sed in ipso fecerit finem, de quacumque venia actum erit; quae demum istiusmodi iudicia sunt, solus Deus novit.

XXIII. *Interr.* Quale peccatum efficit ut oratio hominis minime coram Deo accipiat?

Resp. Iniuriarum memoria et odium fratris: ea quippe deteriora sunt prae caeteris.

XXIV. *Interr.* Quale peccatum excludit poenitentiam?

Resp. Desperatio, qua superatus Iudas suffocatus est.

XXV. *Interr.* Quale mandatum veniam homini concedit omnium suorum peccatorum?

A *quaest.* XX ad XXXVII, solo coisliniano uti oportuit.

In *quaest.* XXI *resp.* διὰ τὴν ὑποδοχὴν, διὰ κλαυθμῶν apographum meum.

Post *quaest.* XXI sequuntur in cod. quae supra num. XVI, XVII, ubi vide varietates.

Q. XXIII, cf. Athanasii ad Antioch. *quaest.* LXXIV. Opp. I. II, p. II, p. 286.—ἀνθρ. ἀπρόσδ. παρὰ Θεοῦ Athan. apud quem *resp.* prolixior est.

Q. XXIV, omnino huc revocanda inferior *quaest.* XXXVI, et conferenda apud pseudo-athan. *quaest.* LXXV I. c.—μετανεῆσαι τῷ Θεῷ lb.—ὁ γὰρ ὁ αὐτὸς Id.

Q. XXV, ibid. cf. *quaest.* LXXXI, sed alia respondentur. Nostra vero recurrunt in *quaest.* Athanas. LXXXVIII, sed versa in modum interrogationis, prolixè explicantur. Caeterum vide *quaest.* Ath. XCII cum nostris XXXIII et XXXIV satis similem. Tob. IV, 11; XII, 9; Eccli. III, 33; Ioan. XIII, 35.—ἐχρησ. cod.

Ἀπόκρ. Ἰσχύει ἡ ἐλεημοσύνη ἐξαλειψαί ἁμαρτίαν· εἰς ἡμεῖς ἔχομεν μυησιακίαν εἰς ἀλλήλους, μυρία ἐλεημοσύναι εὐ συγχωρεῖσιν ἡμῖν· καὶ γὰρ ὁ Κύριος λέγει· Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες ὅτι ἡμεῖς μαθηταὶ ἐστέ, εἰς ἡμεῖς ἀγάπην ἔχετε εἰς ἀλλήλους.

Ἐρώτ. κς'. Λέγουσιν οἱ σὺν γινώσκοντες ἔχει ἡ σωματικὴ ἁμαρτία;

Ἀπόκρ. Ἀκούσαν τοῦ ἀποστόλου λέγοντος· ἐστὶ πᾶσα ἁμαρτία ἐκτὸς τοῦ σώματος ἐστίν. Ὁ δὲ πορνείων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει, ἐπειδὴ ἐξ αὐτῆς τῆς ἰδίας σαρκὸς ὡς περ θυσίαν τινὰ παρίχει τῷ Σατανᾷ.

Ἐρώτ. κς'. Ὅσον ἔχει ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ εὐ;

Ἀπόκρ. Ὁ ἅγιος Παῦλος ὁ ἀπόστολος λέγει· Διὰ τὸ ἀναξίως ἡμᾶς μεταλαμβάνειν, διὰ τοῦτο ἐν ἡμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. Καὶ πάλιν ἑτέρα γραφή λέγει· Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, καὶ ἔσθι πολυχρόνιος. Ὅρος νῦν τοῦ ἀνθρώπου ἡ βροχία τοῦ Θεοῦ ἐστίν.

Ἐρώτ. κη'. Πῶς πελάζει τὰ ἐνύπνια ἀληθεύουσιν;

Ἀπόκρ. Ἀληθεύουσιν τὰ ἐνύπνια τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γενόμενα· τινὰ δὲ καὶ εἰ δαίμονες προδεικνύουσιν.

Ἐρώτ. κδ'. Πῶς οἰεῖται ὁ κοσμικὸς ἄνθρωπος, ὅτι γυνή, ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀγίας τεσσαρκοστῆς νηστεῖεν καὶ εὐχεσθαι;

Ἀπόκρ. Ὅφειλε πᾶς χριστιανὸς τὴν ἡμέραν εὐχεσθαι ἐπτάκις, καὶ τὴν νύκτα τριτὸν, καὶ μὴ καταλαλεῖν, μὴ ψεύδεσθαι, μὴ ὀνεινέειν ὅλας, καὶ τὸ ἱερὸν διδάσκει λόγιον, καὶ ἵνα ποιῇ μετὰ-δοσιν εἰς τοὺς πτωχοὺς, καὶ φυλάττειν καὶ τὰς λοιπὰς ἐντολάς, καὶ εἰς ἐν ταῖς τεσσαράκοντα ἀπέλαβεν τὸν μισθόν, καὶ εἰς ἡμεῖς ἁμαρτίαν διεπράξατο ἐν τῷ ἑαυτοῦ ἐκείνῳ, συγχωρεῖται ὑπὸ τοῦ ἐλεῖμενος Θεοῦ.

Ἐρώτ. λ'. Εἰς τίς δύναται νηστεῖεν διπλᾶ, ἔχει μισθόν, ἡ οὐ;

Resp. Valet eleemosyna expungere peccatum: verum si invicem sumus iniuriarum memores, decem millia eleemosynarum nihil nobis condonabunt; ait enim Dominus: «In hoc cognoscent omnes quod mei discipuli estis, si charitatem habetis invicem.»

XXVI. Interr. Alunt quidam veniam haberi pro corporali peccato.

Resp. Audi Apostolum aientem quod omne peccatum extra corpus est. Fornicator vero in proprium corpus peccat, quum ex propria ipsius carne hostiam quamdam Satanae perficit.

XXVII. Interr. Terminum habet vita hominis, an non?

Resp. Sanctus Paulus apostolus dicit: «Ideo quod indigne communicatis, idcirco ex vobis multi debiles sunt et infirmi et dormiunt multi.» Et iterum altera scriptura dicit: «Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longaevus.» Iam terminus vitae hominis auxilium Dei est.

XXVIII. Interr. Quomodo multoties somnia vera sunt?

Resp. Vera somnia sunt quae a Deo sunt; quaedam vero daemones praefertunt.

XXIX. Interr. Quomodo debet saecularis homo, vel mulier, in diebus quadragesimae ieiunare et orare?

Resp. Debet quicumque christianus per diem orare septies et ter in nocte, tum neque maledicere, neque mentiri, neque omnino iurare, ut divinum praecipit eloquium, et facere largitionem in pauperes, et servare caetera mandata; quod si per quadraginta dies acquisivit mercedem, et si per hunc annum peccatum secus egit, condonatur ab indulgente Deo.

XXX. Interr. Si quis valeat dupliciter ieiunare, habetne praemium, an non?

Q. XXVI, cf. Athanasii quaest. ad Antioch. XCVI, (Opp. t. II, p. II, p. 238 ed. Patav.) In qua se prodit larratus scriptor et impurus, nostro certo dissimilis. Vid. I Cor. VI, 18.

Q. XXVII, cf. pseudo-Athanasii quaest. CXIII, ubi ferme eadem, sed inepte amplificata; rectius tamen in fine: ἡ βουλή τ. S. Cf. I Cor. XI, 30; Exod. XX, 12.

Q. XXVIII, cf. pseudo-Athanasii quaest. XCIX. — τὰ μὲν τῶν ἐνυπνίων ib. — id. resp. cum paraphrasi recentiori.

Q. XXIX, Ps. CXVIII, v. 164.

Q. XXX, libentius δύναται, sed similis forma in XXXIII. Respicit fortasse illa robustioris aetatis ieiunia per duos aut tres dies superaddita, uti supra apud

Ἀπόκρ. Ὁ νηστεύων ὅπως, διπλὰς καὶ τριπλὰς ἁμαρτίας ἐκδιέται ἐκ τοῦ σώματος.

Ἐρώτ. λα'. Οἱ ὀλιγόψυχοι καὶ μὴ δυνάμενοι νηστεύειν, τί ὀφείλουσιν ποιῆν;

Ἀπόκρ. Πῶς χριστιανὸς τῇ ἁγίᾳ τεσσαρακεστῇ ὀφείλει νηστεύειν εἰ εὐ δύναται, καὶ τετραδεκαρσενεύς· τὰς δὲ λειπὰς, ἕως ἡμέρας ε'.

Ἐρώτ. λβ'. Ἐάν γυνὴ ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν νηστειῶν τὰ κατ' ἔθος γυναικείων γένηται καὶ χωρισθῇ τῆς ἐκκλησίας, πῶς ὀφείλει διάγειν;

Ἀπόκρ. Ἡ τριακτὴ γυνὴ ἐν τῷ τῶν κρυπτῶν αὐτῆς θησαύρῳ ὀφείλει εὐχεσθαι, καθὼς καὶ ἡ αἰμορρῶσα, ἀλλὰ σταυρὸν μὴ χαράττουσα.

Ἐρώτ. λγ'. Ἐάν γιράσῃ ἄνθρωπος, καὶ μὴ δύναται εὐχασθαι ἢ νηστεύσαι, τί ὀφείλει περὶ αὐτοῦ;

Ἀπόκρ. Ὁ τσεῦτεν γιράσας καὶ ἀδυνατίσας, ἐπὶ τῆς κλίνης αὐτοῦ ὀφείλει κλαίειν καὶ πληγεῖς ἀναστενάζειν.

Ἐρώτ. λδ'. Ἐάν τις ἐν τῇ ἁγίᾳ τεσσαρακεστῇ μὴ συμμεινῇ μετὰ γυναῖκα, ἢ μετὰ τῆς ἰδίας γυναῖκος οὐ συνευσιχθῇ, ἔχει μισθόν;

Ἀπόκρ. Ὁ τοῦτο ποιήσας μέγαν κερμίζεται μισθόν, μάλιστα ὁ κοιμώμενος ἐν ἐνὶ σώματι μετὰ τῆς γυναῖκος αὐτοῦ.

Ἐρώτ. λε'. Ἐάν τις κρυπτῶς ἁμαρτίαν ποιήσῃ καὶ ἐντρεπόμενος εὐκ ἐξαγγέλλει, τί ὀρμίζει αὐτῷ;

Ἀπόκρ. Ἄκουσεν, ὥσπερ ἐν τῷ κρυπτῷ τὴν ἁμαρτίαν εἰργάσατο, ὅπως πάλιν καταγινώσκων τὴν ἁμαρτίαν αὐτοῦ, ἵνα ἐπιτελεῖ τὰς ἐντολὰς Θεοῦ διὰ ἡλεμσύνης, καὶ συγχάρι αὐτὸν ὁ Θεός.

Ἐρώτ. λς'. Πείρα ἁμαρτία εὐδὲ ἔλως ἔχει συγχώρησιν;

Resp. Qui vero ieiunat dupla et tripla, peccata exuit a corpore.

XXXI. Interr. Eos qui imbecilles sunt neque valent ieiunare, quid agere oportet?

Resp. Omnis christianus in sacra quadragesima debet ieiunare, quod si nequit, ad minus per ferias quartas et sextas, caeteris vero diebus usque ad sextam horam.

XXXII. Interr. Si mulier in diebus ieiuniorum incidit in consueta muliebris, et segregatur ab Ecclesia, quomodo agere debet?

Resp. Talis mulier in absconditorum suorum thesauro debet facere preces, quemadmodum haemorrhoeissa, verum cruce non sublata.

XXXIII. Interr. Si senuerit homo, nec potuerit orare aut ieiunare, quid illi hac de re agendum?

Resp. Talis grandaevus et invalidus in lecto suo debet flere et pleno pectore ingemiscere.

XXXIV. Interr. Si quis in sancta quadragesima nullam cum muliere pollutionem habet, sive ullum cum uxore commercium, an praemium habet?

Resp. Qui hoc facit, magnum adipiscitur praemium, in primis ille qui unum corpus est cum sua coniuge.

XXXV. Interr. Si quis clam peccatum fecit, idque conversus non confitetur, quid statuitur illi?

Resp. Audi quomodo qui in abscondito peccatum patravit, si vero rursus recognovit iniquitatem suam, ita ut rite impleat mandata Dei, accedente elemosyna, etiam illi veniam Deus largiatur.

XXXVI. Interr. Quale peccatum omnino non habet veniam?

Petrum Alexandrinum vidimus, aut rigore severioris xerophagiae duplo quam solito asperiora.

Q. XXXI, haud semel antea dictum solemne fuisse ad nonam usque horam ieiunium protrahere.

Q. XXXII, rectius legeretur *ἐὰν γυναικί*. Cf. supra quaest. VI, Dionys. can. II, et Matth. VI, 6.

Q. XXXIII, cf. Pseudo-Athanas. quaest. XCII, in qua polissimum igitur de peccatore non valente ob

senium publicam agere poenitentiam.

Q. XXXIV, *μέγα κερμίζεται* cod.

Q. XXXV, liquet non excludi, immo potius significari totam secretam confessionem sacerdoti factam, tum contritionem et satisfactionem, verbo integrum poenitentiae sacramentum.

Q. XXXVI, an legendum in resp. *ἐὰν τις ἐντολάς*?

Ἀπόκρ. Οὐδεμία· πᾶσα ἁμαρτία ἐξομολογούμενη ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, συγχωρεῖται. Ἐάν τις ἰντελᾶς τοῦ Θεοῦ ἀσκήως ἐπιτελήσῃ, εὖν ἔστιν ἁμαρτία νικῶσα τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ Θεοῦ.

Ἐρώτ. λζ'. Πεῖν πάθος μαιίνει τὸν ἄνθρωπον;

Ἀπόκρ. Ἡ πορνεία, μάλιστα δὲ ἡ αἰμομιξία, καὶ οἱ πορνεύοντες εἰς τὸ ἴδιον γένος.

Ἐρώτ. λη'. Ἐάν παιδίον βαπτισθῇ καὶ γένηται [τις ἀπορία] ἐξ οἰαζήκετε περιστάσεως ἐπ' αὐτῷ περὶ τοῦ βαπτίσματος, ἀμφιβολογίας δὲ κρατούσης μετὰ ταῦτα περὶ τούτου, εἰ ὀφείλει γίνεσθαι βαπτισθῆναι, ἢ οὐ;

Ἀπόκρ. Ἐάν ὑπενοία κρατῇ τοιαύτη περὶ τοῦ μέλλοντος βαπτίζεσθαι, ὁ βαπτίζων εὐτως λέγεται· Ἐάν μὴ ἐβαπτίσθῃς, βαπτίζω σε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

β. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΤΙΜΟΘΕΟΥ ἑτέρα διαφόρα κεφάλαια.

Πεῦσις α'. Εἰ ἔξεστι γυναικὶ ἐν τῷ κατεδισμῷ τῶν γυναικῶν παιδίον νεοφώτιστον θηλάσαι καὶ συνεῖναι ἐν τῷ παστῷ;

Ἀπόκρ. Εἰ εὐ δυνατόν ἐτεράωθεν γενέσθαι τὴν χρεῖαν, πᾶσά πως ἀναγκὴ παρακλουθεῖ μὴ χωρισθῆναι τὴν μητέρα τοῦ παιδίου, ἐνεκεν γὰρ τοῦ μὴ καταφρονητικῶς ἔχειν περὶ τὸ σίβας τοῦ μυστηρίου, ταῦτα νενομεθίτῃται· ἐπεὶ εὖν εὐ μαιίνεται τὰ ἅγια παρ' εὐδυνέ, ἐχέσω τῆς μητρὸς θηλῆς τὸ βρέφος, συγκλειούσης, ὡς εἴρηται, πρὸς τοῦτο τῆς ἀνάγκης.

Πεῦσις β'. Ἐάν γυνὴ κατηχομένη σύνταξιν ἔχῃ μετὰ τοῦ ἰδίου τέκνου βαπτισθῆναι, συμβῇ δὲ τῷ παιδίῳ ἐξαίφνης ἀνάγκη θανάτου, καὶ προβαπτισθῇ τῆς μητρὸς, ὅρα δύναται ἡ μήτηρ θηλάσαι αὐτὸ, μὴ εὐρισκομένης χριστιανῆς θηλαζούσης, ἢ μηδ' εὐπορούσης τῆς μητρὸς δοῦναι τρεφεῖα τῇ θηλαζούσῃ, καὶ εἰ δύναται συγκοιμηθῆναι τῷ ἰδίῳ τέκνῳ ἐν τῷ παστῷ;

Resp. Nullum. Omne peccatum, declaratum in conspectu Domini, condonabitur. Si quis mandata Dei hand impigre absolverit, non est peccatum quod vineat Dei erga homines amorem.

XXXVII. *Interr.* Qualis cupiditas polluit hominem?

Resp. Fornicatio, maxime autem locoesta coniunctio, et turpia in proprium genus committentes.

XXXVIII. *Interr.* Si puellus baptizatus fuerit et inciderit quid dubii ex qualicumque circumstantia erga illum de ipsius baptismo, ambiguitate autem perseverante postmodum eadem de re, an debet fieri ut baptizetur, nec ne?

Resp. Si huiusmodi opinio obtineat eum esse baptizandum, qui baptizat sic dicet: « Si tu non fueris baptizatus, ego baptizo te in nomen Patris et Filii et sancti Spiritus. »

II. *Alia eiusdem Timothei diversa capitula.*

I. *Quaest.* Si permittitur mulieri, intra consueta muliebria, puellum recens baptizatum lactare et cum eo in thalamo esse?

Resp. Si fieri nequit alio modo id quod opus est, quaecumque demum necessitas hi assequitur, ut non separetur mater a puella; ideo quod non spernitur veneratio mysteriorum, talia lege decreta fuere; cum igitur non sacra violentur a quoquam, utatur materno ubere puer, absoluta, ut dicitur, huiusmodi necessitate.

II. *Quaest.* Si mulier catechumena pactam conventum habeat baptizari cum filio suo, acciderit vero puero subita mortis necessitas, isque prior matre baptizetur, an igitur poterit mater cum lactare, cum non reperitur christiana nutrix, aut mater non sufficit praestare alimenta nutrici, an etiam queat una dormire cum proprio filio in cubiculo?

Q. XXXVIII, praestitit cod. vindobon. iam memor. fol. 267. Excidisse videntur uncis inclusa aut similia.

Quaest. I, ex unico cod. vindobon. post praecedentia, fol. 268. — fort. τῶν γυναικῶν, ut in q. III. —

θηλάτται cod. ex aliqua opinarer alexandrina scriptura oriri, nisi in quaest. sequente legeretur aperte: ὅρα δύναται ἡ μήτηρ θηλάσαι.

Q. II, τρέφει cod.

Ἀπόκρ. Πάλιν καὶ νῦν αὖθις τῇ ἀνάγκῃ δουλευτίῳ, κατὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς πρώτης πεύσεως· ἡ γνώμη γὰρ ἐν ταύτοις κρίνεται καὶ ἡ πρόθεσις, καὶ οὐχ ἀπλῶς τὰ παρακολουθεῖντα.

Πεύσις γ'. Ἐὰν γυνὴ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος ἀξιωθεῖσα, εὐθὺς, πρὸ τοῦ παρελθεῖν τὰ ἔβδωμα, ἴδῃ τὰ κατ' ἐθισμόν τῶν γυναικείων ἑαυτῆς, πότερον αὐτὴν ἐξὸν μεταλαμβάνειν, ἢ οὐ; καὶ εἰς τὸν παστὴν κραιπνῶσαι, ἢ μετὰ τὸ καταρτισθῆναι καὶ λούσασθαι;

Ἀπόκρ. Κοινωνεῖτω διὰ τὸ σίβας τοῦ βαπτίσματος, τῆς ἀναδόχου αὐτῆς διαβεβαιουμένης, ἐτι φυλάττεται τοῦ λειπεῦ, καὶ ἐτι οὐ νόμος τοῦτο γίνεται αὐτῇ εἰς τὰς λοιπὰς ἡμέρας, ἀποπλύνεσθαι δὲ αὐτὴν προσήκει πρὸ ἅπαξ καὶ μόνον.

Πεύσις δ'. Ἄρα ἔστι νεογενὲς βρέφος πρὸ τῆς ἑβδόμης ἡμέρας κατηχεῖσθαι καὶ βαπτίζεσθαι, ἀνάγκης θανάτου κατεπηγούσης;

Ἀπόκρ. Ἐξίστιν· ἐντριβὴς γὰρ γέγονεν ἡ τοιαύτη παράδοσις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, διότι τέλειος ἄνθρωπος γεννᾶται εἰς τὸν κόσμον.

Πεύσις ε'. Κατηχούμενος εἰς τελευτήσῃ αἰφνιδίως ἀβάπτιστος, εἰ ἔστι εὐχὴν γίνεσθαι ἐπ' αὐτοῦ ἢ ψαλμωδίαν, ἢ θάπτεσθαι μετὰ χριστιανῶν, ἢ οὐ;

Ἀπόκρ. Ἐὰν μαρτυρηθῇ ὅτι παρέμεινεν δουλεύων ἐπιμελῶς καὶ οὐ κατὰ περιφρόνησιν ἀπελείφθη τῆς ἐκκλησίας, ἀξιοῦσθαι καὶ εὐχῆς καὶ ψαλμωδίας καὶ τῆς μετὰ χριστιανῶν ταφῆς, μὴ ἐκτείνων τῶν ἡμῶν τὰ ἀναρίθμητα τοῦ Θεοῦ δικαιώματα καὶ κρίματα.

Πεύσις ς'. Κατηχούμενος ἀπὸ ἱδρῶν εἰς λάτῃ καὶ μεταλάβει τῶν ἁγίων μυστηρίων, εἰ ἐφίλει μετὰ ταῦτα βαπτισθῆναι, ἢ οὐ;

Ἀπόκρ. Ὁ τοιοῦτος ὑπὸ τῆς χάριτος ἐκλήθη, καὶ προσήκει αὐτὸν τῷ λουτρῷ καταρτισθῆναι τῆς παλιγγενεσίας· εἰ γὰρ μὴ οὕτως τις ἀναγεννήθη, οὐκ εἰσελεύσεται εἰς βασιλείαν Θεοῦ, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν.

Resp. Iterum et in hoc casu necessitati serviendum, ad tenorem superioris interrogationis: sententia enim in hisdem iudicatur et propositum consilium, non vero simpliciter rerum consequentiae.

III. *Quaest.* An mulieri, quae honorem sancti baptismatis adepta, subito, nondum elapsis septem diebus, sentit iuxta morem muliebria sua, permittitur communicare, an non? Et in pueri cubiculo dormire, aut nisi postquam mundetur et lavetur?

Resp. Communicet propter honorem baptismi, dum eam receptam fuisse confirmetur, quia de caetero praeservatur, neque illi ulla lex est quoad reliquos post baptismum dies; lavari tamen eam decet, sed semel tantummodo.

IV. *Quaest.* An licet puellum recens natum ante septimam diem inter catechumenos haberi et tingi, necessitate mortis urgente?

Resp. Licet: sollemnis enim est huiusmodi traditio in Ecclesia, ideo quod perfectus vir editus est in mundum.

V. *Quaest.* Catechumenus si obierit subito sine baptismo, licetne orationem fieri pro eo, aut psalmodiam, et sepulturam dari cum christianis, an non?

Resp. Si testimonio constat eum expectavisse serviendo diligenter, neque se per contemptum abduxisse ab Ecclesia, dignus habeatur oratione et psalmodia et communi cum Christianis sepultura, neque vero inquiramus nos ea quae nullis obnoxia calculis sunt, Dei iudicia ac iustificationes.

VI. *Quaest.* Catechumenus ex gentilitate, si latuerit et sacra susceperit mysteria, debetne postmodum baptizari, an non?

Resp. Talis a gratia electus est, ac decet eum balneo mundari regenerationis « Nisi enim quis ita fuerit iterum generatus, non intrabit in regnum Dei, » secundum ipsam Domini vocem.

III. *Quaest.* In resp. post φυλάττεται fortasse aliquid deest, ac paulo post legendum: οὐ νόμος τοῦτος.

VI. *Quaest.* cf. supra quaest. I et Nicephori can. 141, et vide varietates.—Respicit in fine Ioan. III, 5.

Πεῦσις ζ'. Κατηχούμενος ἀπὸ ἐθνῶν ἰάν τέλειος ὢν κατακρωσθεῖν μετὰ γυναῖκες καὶ παραγγελλόμενος μὴ φυλάξῃ, ἐπικεῖται δὲ θανατικὸν τῇ τέλει, εἰ δεῖ διὰ τὸν φόβον τοῦ θανατικοῦ βαπτισθῆναι, ἢ οὐ;

Ἀπόκρ. Μὴ φαντίζεσθω, ἂν μὴ τέλειος ἀπαγνώσθῃ τοῦ ζῆν.

Πεῦσις η'. Ἐάν πρεσβύτερος ἐναπολειφθῇ μόνος, καὶ δεῖται αὐτὸν ποιῆσαι βάπτισμα, πῶς ὁ τοιοῦτος χρήσεται τῇ τάξει; μετὰ τὸν ἁγιασμὸν τοῦ ὕδατος τοῦ λευτροῦ τῆς παλτογενεσίας, δεῖ ἀποταγὴν τοῦ κατηχουμένου ποιῆσασθαι καὶ τὴν χρίσιν τοῦ ἐλαίου; ἢ μετὰ τὴν ἀποταγὴν ἁγιάζειν τὸν Ἰορδάνην, ἥγουν τὸ ὕδωρ τῆς κολυμβήθρας, ἢ ἵνα παράχρημα βαπτίσῃ μετὰ τὸν ἁγιασμὸν, καὶ μὴ ἐξῶν ἐπὶ τὴν ἀποταγὴν καταλείψῃ τὴν κολυμβήθραν;

Ἀπόκρ. Ποιεῖτω πρῶτον τὴν ἀποταγὴν, καὶ τότε πρὸς τὴν ἁγίασιν τοῦ ὕδατος, καὶ οὕτως βαπτίζεται.

Πεῦσις θ'. Εἰ ἄρα ὁ βαπτίζων ἱερεὺς αὐτὸς καὶ ἀποτάσσεται ὀφείλει, παρόντων καὶ ἄλλων ἱερέων, ἢ ἐκείνοι;

Ἀπόκρ. Εἰ μὲν παρῇ διάκονος, αὐτὸς ποιῖτω τὴν ἀποταγὴν· εἰ δὲ οὗο πρεσβύτεροι ὦσιν, ὁ μὲν εἰς ταπτίσθω εἰς τὴν ἀποταγὴν, ὁ δὲ ἕτερος βαπτίζεται, προτρεπόμενος ἑαυτοῦς ἀμφοτέρων, ὁπλοδὴ καὶ ἀλλήλους τῇ τιμῇ προλαμβάνοντων.

Πεῦσις ι'. Εἰ ἐξίστι διάκονον παρασκευάζειν τοὺς κατηχουμένους ἀποτάσσασθαι, ἢ οὐ;

Ἀπόκρ. Πανὺ μὲν οὖν, διακόνων γὰρ ἔστι τοῦτο τὸ ἔργον, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον.

Πεῦσις ια'. Εἰ ἐξίστι ἀναγνώστην ἢ ὑποδιάκονον ἐπιδιδόναι κατηχούμενον πρὸς τὸ βαπτισθῆναι, καὶ βοᾶν τὰ ὀνόματα τῶν κατηχουμένων, ἢ οὐ;

Ἀπόκρ. Ἐξίστι ὑποδιάκονον ἐπιδιδόναι, μὴ παρόντος διακόνου, εἰ δὲ καὶ ὑποδιάκονος μὴ εὐρέσθῃ, διὰ τὴν ἀνάγκην, ἐπιδίδωσι καὶ ἀναγνώστης.

Πεῦσις ιβ'. Εἰ ἐξίστι διάκονον ἢ ἀρχidiaκονον μεταδόναι πρεσβυτέρῳ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἢ οὐ;

Ἀπόκρ. Ἐξίστι.

VII. *Quaest.* Catechumenus a gentilitate receptus, si probatione absoluta, cognoverit mulierem, nec se monitus custodierit, acciderit vero eo in loco letalis lues, oportetne eum metu pestis baptizari, an non?

Resp. Non baptizetur, nisi omnino de vita sua desperetur.

VIII. *Quaest.* Si presbyter derelictus fuerit solus, a quo oportuerit confici baptismum, quomodo ipse solito utetur ordine? An post consecratam aquam balnei regenerationis agere oportebit renuntiationem catechumeni, tum unctionem olei? aut peracta prius renuntiatione, sanctificabitur Iordanis, id est aqua piscinae? aut etiam, ut statim baptizet post benedictam aquam, neque exiet ad renuntiationem, neque accedere ad piscinam curabit?

Resp. Faciat primum renuntiationem, tum etiam intro procedens perficiat sanctificationem aquae, et ita baptizet (6).

IX. *Quaest.* An igitur qui baptizat sacerdos, debet ipse renuntiationem agere, quum adsint et alii sacerdotes, an isti?

Resp. Diaconus quidem si adsit, ipse agat renuntiationem; sin autem duo sunt presbyteri, unus quidem se conferat ad renuntiationem, alter vero baptizet, ambobus sibi morem gerentibus, id est utroque alterum honore praecoccupante.

X. *Quaest.* Licetne diacono praeparare catechumenos ad renuntiationem, an non?

Resp. Optime enimvero, nam diaconorum est huiusmodi opus, ut plerumque de more fit.

XI. *Quaest.* Licetne lectori aut hypodiacono tradere catechumenum ut baptizetur, et proclamare nomina catechumenorum, vel non?

Resp. Licet hypodiacono dare nomina, dum abest diaconus, immo, si non reperitur subdiaconus, propter necessitatem dabit et lector.

XII. *Quaest.* An licet diacono aut archidiacono communicare cum presbytero sanctum poculum, an non?

Resp. Licet (7).

Πεῦσις ιγ'. Εἰ ἔξεστι διακόνους μετὰ τὴν κλάσιν τοῦ ἁγίου, δέχισθαι καὶ αὐτοὺς καὶ μελίξιν τὸ τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ εἰς μέλη, ἢ οὐ;

Ἀπόκρ. Παρόντος ἐπισκόπου, οὐ. Μὴ παρόντος δέ, ἐὰν ἐπείγῃ ὄχλος, γίνηται, καὶ τοῦτο δέ, ὡς δευτέρου διακόνου, ἐκ τοῦ πρώτου πρεσβυτέρου μετὰ τὸ κλάσαι ἐπιδιδόντος αὐτοῖς.

Πεῦσις ιδ'. Εἰ ἔξεστιν ἱερία ἐκ μοναχικοῦ τάγματος καταγόμενον ζώνην ζωννύεσθαι καὶ εὐτὼ προσφέρειν, ἢ οὐ;

Ἀπόκρ. Ὁ κανὼν Ἀλεξανδρείας οὐκ ἔχει.

Πεῦσις ιε'. Εἰ ἔξεστιν ἱερία φερεῦντα φακόλιον προσφέρειν, ἢ ἀπετίθασθαι αὐτὸ καὶ εὐτὼ προσφέρειν;

Ἀπόκρ. Εἰ τύπεν τοῦ ἁγίου ἐπέχει, φορεῖται· εἰ δὲ μὴ, οὐκ ἐξὸν φορεῖν τοῦτο.

Πεῦσις ις'. Ἐὰν μετὰ τὴν μετάληψιν περισσεῖα τις ἵναπεμῖναι ἐν τῇ ἁγίᾳ πετρίᾳ καὶ μὴ εἶσιν εἰ ἐφείλονται ἀναλῶσαι αὐτὴν, μὴ δ' ὁ προσενέγκας δύναται κατὰ τινὰ αἰτίαν τοῦτο αὐτῇ ποιῆσαι, μηδὲ ἕτερος τοιοῦτος, εἰ ἔξεστι φυλάττεσθαι εἰς τὴν αὔριον, ἢ οὐ;

Ἀπόκρ. Δεῖ μὲν τὸν προσφέροντα ἐκ παντὸς τρόπου εὐτὼ τὸ πρᾶγμα κανονίζειν, ἵνα μὴ περισσεύσῃ· εἰ δὲ οὐκ ἀρῶμεν, φυλάξει αὐτὰ καὶ τῇ ἐξῆς πάντως ἀναλώσει αὐτά.

Πεῦσις ιζ'. Ἐὰν συμβῇ τίμημα δοῦρα ἀφανισθῆναι, καὶ μὴ δύναται εἰς μετάληψιν ἀναλώσεσθαι, εἰ καίεν αὐτὰ δεῖ σὺν τῇ ἁρτοφορίᾳ ἢ εὐτὼ λιτὰ, ἢ ῥίπτειν ἀπλῶς ἐν πετάμῳ ὕδατι, ἢ πῶς ἔτι χρηστὴν αὐτοῖς;

Ἀπόκρ. Πρῶτον μὲν προστίκει πολλὴν πρόνοιαν ποιῆσαι τοῦ μὴ εἶναι ὀφανεστῶς. Εἰ δὲ συμβῇ ἐξ ἀμελείας τοῦτο γενέσθαι, εὐτε καίεσθαι δεῖ, εὐτε μὴν ῥίπτεσθαι, ἀλλὰ μετὰ γλύκειος οἶνου σκευάζειν τὸ πετρίον, καὶ ἀναλίσκειν αὐτά.

Πεῦσις ιη'. Ἐπειδὴ συνήθεια τοιαύτη παρ' ἡμῖν κεκράτηκε, ὥστε ἐν εἰς ὃ ἂν ἡμέρα καταλά-

XIII. Quaest. Licetne diaconis, post fractionem panis sancti, sumere et ipsos et dividere sacrosanctum Christi corpus in membra et particulas, nec ne?

Resp. Praesente episcopo, minime; si vero absuerit, et turba coegerit, id stat, verum ea lege ut secundo loco diaconus, primo presbyter, post fractionem, eis impertiat.

XIV. Quaest. Num licet sacerdotem ex monastico ordine promotum cingulo se accingere et ita offerre, vel non?

Resp. Regula alexandrina non habet.

XV. Quaest. Permittiturne sacerdos phacolion (8) gestans offerre, an debet exuere illud et ita offerre?

Resp. Si formam orarii exhibet, gerat; sin minus, gerere non licet.

XVI. Quaest. Si post communionem pars quaedam superflua remanserit in sacro poculo, neque sint qui eam consumant, aut neque is qui obtulit, propter quamdam causam, id sibi sumere valet, neque etiam alius, an licet servari in proximum diem, nec ne?

Resp. Oportet eum qui offert, omnimodo ita rem in ordine componere ut nihil abundet; id vero si iusto calculo non assequatur, servabit reliqua, et postea ex integro consumet (9).

XVII. Quaest. Si contigerit venerabilia dona corrumpi, neque posse in communionem consumi, an oportet ea comburi super panis craticula, aut sic nulla haberi, aut simpliciter prolici in fluminis undam, aut in quemvis usum converti?

Resp. Primum quidem requiritur plurimam adhiberi curam, ne umquam sinantur ea corrumpi; id vero si acciderit ex indiligentia fieri, nihil comburi oportet, neque prolici, sed adhibito dulci vino, aptari poculum et ea consumi.

XVIII. Quaest. Quandoquidem consuetudo talis apud nos invaluit, ut quaecumque demum die inceperit

XVII. Quaest. Cf. respons. cum can. Niceph. 138 et nota de superfluis quid statuat et presbytero lubeat: Μηδεις μόνος τολμήσει ἀφασθαι αὐτά, ἀλλὰ σὺ

Juris Eccles. Graec. Tom. I.

αὐτὸς μεταδός αὐτὰ καὶ μετὰ τὸ μεταλαβεῖν αὐτῶν, περιέλαβε μετὰ οἶνον δις καὶ μετὰ ὕδωρ μίαν μετὰ φόβου Θεοῦ.—Legere non displiceret: π̄ οὕτω λιτὰ ῥίπτειν.

βει ἡ νηστεία τῆς ἁγίας Χριστοῦ γεννήσεως καὶ τῶν ἁγίων Θεοφανῶν, καὶ ἐν σαββάτῳ καὶ ἐν κυριακῇ, μὴ παραλείσθαι ταύτην, ἀλλὰ ποιεῖν μὲν τὴν προσφορὰν τῆς κυριακῆς πρωίας καὶ κοινῶν καὶ κλύεσθαι, ἑσπέρας δὲ, πάλιν ἐπιτελεῖσθαι τὴν προσφορὰν τῆς παννυχίδος καὶ πάλιν κοινῶν, εἰ πρεπόντως ταῦτα γίνεται, ἢ οὐ;

Ἀποκρ. Πρὸ μὲν τῶν ἁγίων γενεθλίων καὶ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, νεύμιστα μὲν εὐδαμῶς νηστεύειν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, οὔτε μὴν σὺναξιν ἐπιτελεῖν· πρὸ δὲ τῶν ἁγίων Θεοφανῶν μένον τοῦτο δὴ παραδέδοται, τὸ τῆς νηστείας φημί καὶ συνάξεως, ἥτις εἰς κυριακὴν πολλὰκις ἐπικυλευμένη. Λύεται μὲν κατὰ τὴν ἐπίκρισιν τῶν ἁγίων πατέρων, τῇ μετὰ τὴν ἁγίαν σὺναξιν ἐπικλίσσει τῶν ὑδάτων· φυλάττεται δὲ αὐτὸς διὰ τὸ νενομισμένον ἐκ τοῦ μηδενὸς ἑτέρῳ μεταλαμβάνειν, εἰ μὴ μένον τοῦ ὕδατος, καὶ οὕτως συμβαίνει καὶ λύεσθαι τὴν νηστείαν διὰ τὴν κυριακὴν, καὶ φυλάττεσθαι διὰ τὸ νενομισμένον εἶναι, ὡς εἴρηται, τῆς ἑορτῆς κατὰ τὴν σοφὴν οἰκονομίαν τῶν ὄντως παραδεδωκότων, φροσίων ὄντως καὶ πιστῶν οἰκονόμων τῆς ἐκκλησίας.

Πέ·σις ιθ'. Εἰ ἔξεστι μετὰ τὴν μετάληψιν καὶ συστολήν τοῦ τιμίου ποτηρίου, καὶ μετὰ τὸ κλυσθῆναι τὸν ἱερέα ἢ τὸν διάκονον, κατεληφέντων τινῶν βουλεμένων μεταλαβεῖν, ἀναδεν σκευάζειν τὸ τίμιον ποτήριον καὶ ἐξ αὐτοῦ μεταδίδοναι, ἢ οὐ;

Ἀποκρ. Δεῖ μὲν τὸν διάκονον ἢ τὸν ἱερέα προσκαρτερεῖν καὶ παραμένειν μὴ κλυζόμενον ὥς ὅσον τινὰς ᾔδοντας παραδοκῇ. Εἰ δὲ παρ' ἐλπίδα καὶ ἀπροσδοκῆτως προσελθῶσι τινες, καὶ ἀνάγκη καταλάβει τοιαύτη τὸν κλυζόμενον, σκευάζετω τὸ ποτήριον καὶ μεταδίδετω καὶ τῷ ἐξῆς ἀναλίσκετω τὸ περιλειμμένον.

Πεῦσις κ'. Ἐάν τις ἐκ τῶν αἵρετικῶν προσέλθοι ἐπὶ τὸ μεταλαβεῖν ἢ λαβεῖν ἐπὶ τραπέζης εὐλογίαν, εἰ ἔξεστιν παρέχειν, ἢ οὐ, ἐπειδὴ πολλοὶ εἰσὶν οἱ προσερχόμενοι ἐξ αὐτῶν, ὥς καὶ τῶν διακόνων αὐτῶν, ὡς ἐν παρέδῳ μένται;

Ἀποκρ. Οὐκ ἔξεστιν, εἰ μὴ ἄρα τις τῶν ἐν πολυχλόουσῃ ἐκκλησίᾳ λάθοι προσίων, τότε γὰρ ἀνείδυνος ἴστω διὰ τὸν ὄχλον καὶ τὴν ἄγνοιαν ὁ ἐπιδιδούς.

ieiunium sanctae Christi nativitatē et sanctarum theophaniae festivitatum, etiamsi in sabbato, aut in dominica, minime praetermittatur, verum fiat quidem in vigilia oblatio dominicae, communiceturque et abluatur; ad vesperam autem iterum conficiatur oblatio nocturna, iterumque communicetur, an convenienter talia sunt, nec ne?

Resp. Nequam agantur sancta natalia et Dei et Salvatoris nostri Iesu Christi, nulla quidem lege praecipitur Alexandriae ieiunare (10), neque porro synaxin perficere. Sed ante sanctam theophaniam id solummodo traditum est, quoad videlicet ieiunium et synaxin, quae plerumque in dominica clauditur. Solvitur quidem ieiunium ex institutione sanctorum patrum, hausta post sacram synaxim aquarum ablotione; servatur autem simul, lege data ut nihil aliud sumatur nisi aqua solum, indeque obtingit tum ut solvatur ieiunium propter dominicam, tum ut servetur ob stabilitam, ut dixi, festivitatis sapientem oeconomiam ab his qui eam vere instituerunt, prudentes sane illi ac fideles Ecclesiae dispensatores.

XIX. Quaest. An licet, peracta communione et sublato venerabili poculo, quum iam ablutum fuerit a sacerdote aut a diacono, si deprehensi fuerint aliqui volentes communicare, rursus aptare sanctum poculum et ex illo dare communionem, nec ne?

Resp. Oportet quidem diaconum et sacerdotem patienter sustinere et expectare, ne abluant, quamdiu fore ut aliqui veniant, praesumitur. Quod si praeter spem et expectationem accedunt aliqui et necessitas impulerit ut abluatur, aptetur poculum et communicatio detur, ac postmodum consumantur quae superfuerint.

XX. Quaest. Si quis haereticorum accedat ad communionem aut ad sumendam mensae eulogiam, an licet tolerare, nec ne, quandoquidem multi sunt qui procedunt inter illos, ne diaconis quidem eorum exceptis, verumtamen in transitu?

Resp. Non permittitur, nisi forte quod eorum aliquis in ecclesia, densis turbis conferta, lateat dum accedit, tunc quidem culpa immunis sit is qui dedit ob plebis copiam et rei ignorantiam.

Πεύσις κα'. Ἐάν τινες τῶν χειροτονηθέντων ἢ τῶν χειροτονουμένων, περιστασίως αὐτοῖς γυναικί-
νης, ἀρνήσωνται τὴν χειροτονίαν, ἢ δὲ κεμάσουσιν, ὥς τινες ἐποίησαν, εἰ δέον αὐτοὺς δέχεσθαι εἰς
κοινωνίαν μετανοοῦντας, ἢ οὐ;

Ἀπόκρ. Ὁ κανὼν εὐτως ἔχει, ἵνα ὡς λαϊκοὶ δεχθῶσιν εἰ τοιοῦτοι, μετανοοῦντες δηλονότι.

Πεύσις κβ'. Τινὲς μετὰ τὸ κληρωθῆναι, τελευτησασῶν τῶν συμβίων αὐτῶν, ἑτέρας ἐδέξαντο,
οἱ μὲν παρθένους, οἱ δὲ χήρας, οἱ δὲ καὶ ἐκβεβλημένας, εἰ δέον αὐτοὺς δέχεσθαι εἰς λειτουρ-
γίαν, ἢ οὐ;

Ἀπόκρ. Τούτοις τοιοῦτοις ὁ κανὼν εὐ προσίεται, ἀλλὰ καὶ παντοίως ἀποδοκιμάζει, οὐ μόνον γὰρ
τῇ τῆς διγαμίας ἐγκλήματι περιπίπτουσιν, ἀλλ' ὅτι καὶ μετὰ τὸ κληρωθῆναι τοῦτο ποιοῦσι, δι-
πλασιάζουσι τὸ ἀμάρτημα· πρὸς οἷς καὶ τὸ τῆς χήρας καὶ ἐκβεβλημένης ἀπέπτωμα πολυπλασιάζει τὸ
ἀσύνγνωστον.

Πεύσις κγ'. Τινὲς μονάσαντες καὶ κατολγωρήσαντες ὕστερον, ἐξῆλθον ἐκ τῶν μοναστηρίων ἐαυτῶν
καὶ ἐχειροτονήθησαν, εἴτα μετὰ τὴν χειροτονίαν ἀποβαλλόμενοι τελείως τὸ σχῆμα τὸ μοναχικόν,
ἐδέξαντο γυναῖκας, εἰ δέον αὐτοὺς δέχεσθαι εἰς λειτουργίαν, ἢ οὐ;

Ἀπόκρ. Ἀδεῖται παντέλως εἶσιν εἰς λειτουργίαν, εἴα δὴ καὶ ἀπὸ μοναχῶν ὄντες καὶ μετὰ χει-
ροτονίαν γάμῳ προσμυλήσαντες.

Πεύσις κδ'. Εἰ ἔστι ἀναγνωσθῆναι τὰ ἑξωτερικὰ βιβλία, ἔχουν τὰ τῶν ἑλλήνων, ἢ οὐ;

Ἀπόκρ. Τῇ ποιότητι τῶν βιβλίων καὶ τῶν ἀναγνωσκόντων δεῖ κρίνεσθαι τὸ τοιοῦτο.

XXI. Quæst. Si ordinatorum aliqui aut ordinantium, ob circumstantiam quamdam illis occurrentem, repudiaverunt ordinationem, vel comas nutrierint, ut nonnulli fecerunt, an oportet eos recipi in communione, utique poenitentes, nec ne?

Resp. Canon ita habet: tamquam laici recipiantur tales homines, poenitentes videlicet.

XXII. Quæst. Quidam, cum in clerum recepti fuerunt, defunctis eorum coniugibus, ducunt alias, alii quidem virgines, alii vero viduas, alii autem etiam abiectas, oportetne eos recipere ad liturgiam, nec ne?

Resp. Istos homines canon non admittit, sed omnino reprobatur; non solum enim in digamiae reatum lapsi sunt, id vero quum post receptum clericatum egerunt, duplo peccaverunt; ad hæc etiam respectu ad viduas et abiectas mulierculas, flagitium cumulaverunt inexplandum.

XXIII. Quæst. Quidam monachatum professi et vilipendentes in posterum, exierunt e monasteriis suis et ordinati sunt, deinde post ordinationem penitus abiecto monastico habitu, duxerunt mulieres, an oportet eos recipi in liturgiam, nec ne?

Resp. Indigni prorsus sunt qui recipiantur in liturgiam, tum quia extorres sunt a monachatu, tum quia post ordinationem nuptiis vacarunt.

XXIV. Quæst. Num licitum est legi libros extraneos, videlicet ethnicorum, an non?

Resp. Ex qualitate tum librorum, tum legentium, id oportet diiudicari.

ANNOTATIONES.

(1) *Si puellus.* Laetor non deesse nova aliqua, quibus demum prolixi huius tomi meta iucundius ornetur. Timothei, illius alexandrii praesulis, ab Athanasio tertii, non sede tantum et tempore, sed fama in turbis Ecclesiae plus minus integra baud ignobilis, vix quindecim aut decem et octo responsa

canonica nota erant, quae iam ad duo et sexaginta ex legitimo, nisi fallor, et nativo fundo feliciter creverunt. Aristenio quidem et Matthæo Blastari quindecim, neque plura agnita sunt, suisque inserta collectionibus; quod aliquis forte mirabitur, quum antea et Zonarae et Balsamoni decem et octo non in-

certo numero computata sint. Sed plura esse primam suspicionem mihi dedit codex vaticanus 1980, cui praefixus quidam indiculus monet olim et ibidem extitisse canones Timothei XXV: τοῦ ἐν ἀγίαις Τιμοθέου πατριάρχου ἀλεξανδρείας, ἀδελφοῦ Πέτρου τοῦ ἱερομάρτυρος, ἐνῆς τῶν ἁγίων πατέρων τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀπεκρίσεις κανονικαὶ καὶ πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας αὐτὸν κληρικούς. Quo filo duci contigit, sine fructu lustrato codice 1980, usque ad fol. 38 codicis 1981, ubi ab eadem scriptura XI saeculi, eademque in membrana, pergente quadam spissa canonum sylloge, legebam XX responsa Timothei, sed nihil supra. Et plura tam Romae quam in caeteris Italiae bibliothecis quaesivi frustra. Sed dum parisienses versarem, incidi in coislinianum 364, a quo XXXVIII accepi plane novos, silente Montfauconio, qui nihil novi odorabatur, dum eundem codicem versaret et describeret sigillatim. Tum, facto per Europam itinere, nihil de Timothei peculio-collegissem, nisi ad manum venisset vindobonensis iurid. IX cuius in duobus locis f. 265 et 268 quaedam vaticano similia deprehendi, ac praeterea XXV alios canones, quos quum festinante calamo descripsissem, non dubitavi in coronide addere: « Eximia omnia et incognita. » Tu, candide lector, arbiter esto, et vide an oleum ego operamve perdiderim, annon aequo recipi oporteat et antiqua et nova, immo an haec fortasse illis sinceriora sint, quum ex uberrima varietatum copia, diligentissime sub recepto veterum textu congesta, aliquis iure intulerit prisca illa responsa hactenus ex aliquo potius extisse compendio quam ex integro oraculo respondentis Alexandrini. Timotheum vero aut sanctissimum fuisse, aut Petri martyris fratrem, ut quaedam codicum lemmata ferunt, quis existimaverit? Successorem habuit Theophilum, avunculum s. Cyrilli, throno alexandrino a. 412 ad 444 positum, cuius quatuordecim canones mox proferentur.

(2) *Est.* Timothei responsa I, VIII, XI, XII, XIII, XVIII, XXXVIII, et in altera serie XVI, XVII non solum re, sed verbis ple-

rumque consentiunt, cum s. Nicephori canonibus 67, 90, 136, 138, 139, 140, 143, 144, 145, 149, quales exstant in tom. IV *Spicilegii Solesm.* ex parisiensibus codicibus collecti. Aliquis horum codicum fidem, ob recentiore plerorumque aetatem, elevaverit; immo causam erroris in eo deprehendet, quod aliquando, ut in cryptoferratensi B. 14, Timothei responsis statim subiiciuntur canones Nicephori. Ego vero nullus dubito quin sanctus patriarcha non semel prisca ex antiquis patribus renovare quam sua ex ingenio cudere maluerit.

(3) *Ambulate.* Neque in Basilii, neque in Chrysostomi liturgiis diserte legitur huiusmodi proclamatio, quae peculiaris alexandrini ritus est. Quare in codd. varie mutatur.

(4) *Debet.* Quindecim superiores canones soli occurrunt in canonicis codicibus iuxta Aristeni recensionem compilatis, quales ex multis sunt vatic. 827, 829, 840, 1234, 1267, 1287, 2019, 2060. Aristeniana autem epitome pressis sequitur vestigiis aliam syllogen longe Balsamone et Zonara antiquiorem, a qua non multum recedit vetustissimae membranae vaticani 843, ubi pariter quindecim Timothei responsa continentur. Quintuplex igitur responsorum series videtur in vulgus manavisse, una quindecim, alia decem et octo, tertia viginti conflata sententiis, quarta coisliniana, quinta vindobonensis.

(5) *Aetate.* Apud Nicephorum idem paene quaeritur ac respondetur in can. 67 et 142, sed respectu ad examen de clericis ordinandis instituendum. Aliquid fortasse simile ex brevissimo Timothei responso exciderit, unde facilius sententia acciperetur.

(6) *Baptizet.* Praeclare hic de baptismo dicta iuvat conferre cum Ordine ad faciendum catechumenum et christianum coptice edito primum ab Aloysio Assemano, in *Codicis liturg.* t. I, p. 141 et t. II, p. 150, iuxta ritum ecclesiae alexandrinae. Ac primum sacerdos interrogat nomina baptizandorum, tum diaconus proclamat litanias, post un-

ctionem iterum sacerdos nomina petit. Paulo post catechumeno manus in formam crucis erigente, diaconus manum dexteram attollit et abrenuntiat diabolo, facie ad occidentem conversa, ter dicens: « Abrenuntio tibi, etc. » Post haec, sacerdos ingreditur baptisterium quod ibi quoque pluries Iordanes appellatur (t. II, p. 153, 163, 173, 180), inter quae laeta illa oratio, athanasiana vetustatis odore respersa, effunditur: « Spiritus paraclitus in Iordanis aquis, instar Noeticae columbae, descendit super filium tuum (Maria). Tu enim (columba) nobis Dei pacem, quae hominibus exhibita est, annuisti; tu quoque, spes nostra, rationabilis columba, nobis misericordiam attulisti, quam in utero gestasti. Iesus scilicet, natus patris, ex te genitus, nostrum liberavit genus. » Tum prolixis precibus et unctionibus aqua benedicitur, deinde diaconus baptizandum ab occidente ad orientem Iordanis deducit, reducitque ad sacerdotem, qui nomen eius ultimo petit, et illum ter immergit, terque in faciem eius insufflat, et dicit: « Ego te baptizo, etc. »

(7) *Licet.* Quod his canonibus permittitur diacono vel archidiacono communionem dare non laicis tantum, sed ipsi presbytero, paulo insolentius videbitur. Certum est in ecclesia romana a Gelasii papae tempore iam vetitum fuisse diaconis eucharistiam dispensare, nisi forte abesset presbyter aut episcopus. Idem quoque in ecclesia africana, cum canon. carthag. XXXVII, XXXVIII, XXXIX, XL, diaconi vetiti sint eucharistiam erogare populo, si praesens adesset presbyter, ni ab eo iuberentur, aut coram presbytero sedere, in quocumque loco, aut loqui, nisi interrogati, in congressu presbyterorum. Haec sane suspicionem movent olim et in aliis ecclesiis floruisse ampliora diaconorum privilegia quae fortasse ecclesia alexandrina benignius toleravit.

(8) *Phacolion.* Idem sane erit atque φακιάλειον ex latino derivatum *faccialis, faciale, orarium* (unde italico *fazzoletto*), eodemque loco oriundum, quum φακιάλειον reperiatur apud Palladium in Hist. Lausiaca, inter domestica patrum Aegyptiorum colloquia.

(9) *Consumet.* Responsum XVI et XVII, quibus praeclare confirmatur ecclesiae alexandrinae pia et sollicita in sacram Eucharistiam fides, transierunt in sacrum ius ecclesiae constantinopolitanae, sed cum aliqua varietate notata superius. Similia responsioni XVI reperiuntur in can. XXIII Ioannis Barhebraei, Nestorianorum patriarchae circa a. 909, iubentis praeterea ut lampades coram asservato sacramento ardeant, et nocturnum officium peragatur (Lamy *Dissert. de Syr. fide in re eucharist.* p. 48.). Tum vide mox Theophili can. VIII, neque ab hisce aliena putem quae ab initio folii primi cod. vaticani 720 leguntur, sed misere mutila. Vix tamen dubitandum Timothei esse, cum sub illo titulo: Τιμαθίου πάλιν ἐρωτήσεις, statim sequatur eiusdem responsio IX, supra p. 632 relata. Lacerum describo vaticanum, quem medicis cello et peritis sanandum resarciendumque... αἰκίαν λαϊκῶ ἢ ἱερωμένῳ, ὡς εἴρηται, κατεπιγίγται ἡναγκαίως ὥρας, ἀδιάφορῶς ἔστι μέναι, καὶ ἐσθιασθῆναι κατ' ἐαυτὸν, ἄνευ ἐρωτήσεως, καὶ λαβεῖν τὰ πρὸς τὴν χρείαν, εἰ γέ, ὡς εἶπα, μὴ εἴη ὁ ὑποδεχόμενος προεγνωσμένος τῷ ὑποδεχόμενῳ ἀπεβῆ ἢ ἀνάρῳ· πλὴν δὲ ἀνάγκης, εὖ καλὸν, ὡς ἔτυχε, τὰ προρηθέντα καταδέξασθαι, ἀλλ' ἐρωτᾶν καὶ παρὰ τῷ ὁρθεοδόξῳ καταλύειν, καὶ εἰ χρεία, παρ' αὐτῷ ἐφόδια αἰρεῖν. Planum est agi de communionem mensae cum haeretico homine, urgente quadam necessitate.

(10) *Ieiunetur.* Quibuscum mirum in modum quadrant mox ab initio legenda inter Theophili canones, ubi idem alexandrinum ritum in concursu ieiunii et theophaniae commodissime describit.

VIII.

THEOPHILUS ALEXANDRINUS.

Α' ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΠΡΟΣΘΩΝΗΣΙΣ, ΤΩΝ ΘΕΟΦΑΝΙΩΝ
ΕΠΙΣΤΑΝΤΩΝ ΕΝ ΚΥΡΙΑΚΗ.

I. *Edictum Theophili archiepiscopi alexandrii, cum theophania in die dominica instarent.*

Α'. Καὶ τὸ ἔθος καὶ τὸ πρῖπον ἡμῶς ἀπαιτεῖ πᾶσαν κυριακὴν τιμᾶν, καὶ ἐν ταύτῃ πανηγυρίζειν, ἐπειδὴ περ ἐν ταύτῃ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ἡμῖν ἐπρυτάνευσε. Διὸ καὶ ἐν ταῖς ἱεραῖς γραφαῖς, καὶ πρώτη κέκληται, ὡς ἀρχὴ ζωῆς ἡμῖν ὑπάρχουσα, καὶ ὁρδὴ, ὅτε δὲ ὑπερανὰ βεβηκυῖα τὸν τῶν Ἰουδαίων σαββατισμόν. Ἐπεὶ εὖν τυνέθη τὸν τῶν ἁγίων Θεοφανίων νῆστιμον ἡμέραν εἶναι, ταύτην εἰκονομήσωμεν, καὶ πρὸς ἐκάτερον ἐπιστιμόνως χωρήσωμεν, ἵνα μεταλαμβάνοντες ἐλίγων φρονέων ἐκκληνώμεν ἅμα καὶ τὰς αἱρέσεις τὰς μὴ τιμῶσας τὴν ἀναστάσιμον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡμέραν, καὶ τὸ ἐρειζόμενον τῇ νηστείῃ ἡμέραν ἀποδύμεν, περιμένοντες τὴν ἐσπερινὴν σὺναξιν, ἥτις ἐνταῦθα, Θεοῦ θύλοντες, τελεῖται. Συναχθεῖμεν τοίνυν ἀπὸ ὧρας ἑνῆαυτε ἐνταῦθα.

Β' ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΥΜΟΝΗΣΤΙΚΟΝ, ΟΠΕΡ ΕΛΑΒΕ ΑΜΜΟΝ, ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΥΚΩ.

II. *Eiusdem commonitorium quod accepit Ammon propter Lyco.*

Β'. Περὶ τῶν κοινωνησάντων τοῖς Ἀρειανοῖς, καὶ μέχρι νῦν τὰς ἐκκλησίας κατεχόντων, ὡς ἔχει ἔθος γινέσθαι· εἴτις μέντοι, ὅτε ἐτέρους καταστήναι μαρτυρομένους· ἐν ὁρθοδοξίᾳ, κακείνους ἀνελίξουσιν· οὕτως εἰκονομεμένων καὶ τούτων, ὅσπερ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι πεποιθήσαντες εἰ ἐν τῇ Θεβαίδι ὁρθόδοξοι ἐπίσκεποι, εἰ καταστάντες παρὰ τοῦ Ἀπέλλωνος τοῦ ἐπισκόπου, καὶ κοινωνήσαντες τοῖς ἔχουσι τὰς ἐκκλησίας Ἀρειανοῖς, ἐπιτιμάσθωσαν, εἴγε γνώμῃ ἑαυτῶν πεποιθήσασιν τοῦτο. Εἰ δὲ ὑπὲρ γε γέγονας τῇ εἰκείῃ ἐπισκόπῳ, ἀνελίξουσιν ὡς μὴ ἐπιγνωκότες τὸ εὖλογον. Καὶ εἰ μὲν πάν-

I. Et mos et honestas a nobis exigit ut omnem diem dominicam honoremus, eamque celebremus, quoniam Christus Dominus noster primitias in ea suae resurrectionis fecit. Et ideo in sacris scripturis ipsa et prima appellata est, ut quae sit nobis vitae principium, et octava, ut quae Iudaeorum sabbatismum exsuperaverit. Quia ergo accidit ut sanctorum theophaniorum haec esset dies ieiunandorum, ab ea dispensemus, et ad utrumque scientes procedamus, ut paucos dactylos sumentes, simul et haereses vitemus, quae Domini nostri Iesu Christi resurrectionem non honorant, et diem ieiunii quod debetur reddamus, vespertinam congregationem expectantes, quae hic Deo dante peragitur. Congregemur ergo hic ab hora nona.

II. De his qui Arianis communicaverunt, et ecclesias huc usque delinent, ut se habet consuetudo, fiat, ita tamen ut alii constituentur qui in orthodoxia testificentur, et illi permaneant: his quoque ita dispensatis, ut in aliis civitatibus fecerunt orthodoxi in Thebaide episcopi, ut qui ab episcopo Apollone constituti sunt, et communicarunt cum Arianis ecclesias habentibus, puniantur, si quidem ipsorum voluntate hoc fecerunt. Sin autem proprio episcopo obedierunt, permaneant, si quod iustum est non noveriat. Et si omnes quidem populi

In titulo non omisere vatic. 4, 11, 13 tritissimam apud Graecos appellationem sanctitatis vel in his qui longe alia nomina merentur: Θεοφίλου τοῦ ἁγιωτάτου.

Can. I, διό δὲ Nomocan. διό καὶ Balsamon. edit. paris. — ἐν ταῖς ἱεραῖς ἡμῶν vatic. 4. — ὅτε ὑπερβεβηκυῖα

Bals. Nomoc. — διό om. ἐπιτελεῖται vatic. 4, 11, column.

Can. II, om. vatic. 9. — διὰ τὴν λυκῶν vatic. 11.

— ὡς τὸ ἔθος omisso ἔχει Balsam. Nomocan. — ἀνελίξουσιν et infra ἀνελίξουσιν column. — ἐν Θεβαίδι vatic. 4. — ὡς καὶ μὴ ἐπιγν. Bevereg. Nomocan.

τις οἱ λαοὶ τοὺτους ἀποποιῶνται μετὰ τῶν ἄλλων, ἑτέρω χειροτονήσασαν· εἰ δὲ ἀντιποιῶνται αὐτῶν μετ' ἐκείνων οἷς κεκοινωνήκασι, ταύτης καὶ οὗτοι ἀποπειράσθωσαν τῆς συνηθείας, ἥ ἐκρήσαντο οἱ ἐν Θηβαΐδι πάντες ἐπίσκοποι ὁρθόδοξοι.

γ'. Περὶ Βίστου καταστάτος ἐν Ἐρέβῃ πρεσβυτέρου ζητηέον· καὶ εἰ μὲν ἀποταξαμένην τινὰ ζῶντα· τοῦ ἀνδρὸς ἐβιάσατο, μὴ συγχωρεῖσθω εἶναι πρεσβύτερος, ὅπερ γε εὐδὲ ὡς λαϊκὸς ἀρεῖλει συναγεσθαι, τῆς ἐκκλησίας ἐκείνης τοὺς τοιαύτους χωρίζει· οὐ φέρει δὲ τοῦτο πρόκριμα τῷ ἐπισκόπῳ Ἀπόλλωνι, εἰ ἐξ ἀγνοίας αὐτὸν κατίστησι, τῆς ἀγίας συνόδου κεινυσάσης τοὺς ἀναξίους μετὰ τὴν χειροτονίαν ἐλεγχεμένους ἐπὶ ἐγκλήματι ἐκβάλλεσθαι.

δ'. Περὶ δὲ Σεῦρ, ἐπειδὴ ὁ ἐπίσκοπος Ἀπόλλων διεβεβαίωσατο καὶ ἀπεσταλκῆναι τοῦτον καὶ ἄλλοισιν τῆς ἐκκλησίας πεπεικῆναι, ἴστω εὐτως ὡς ἀπεφῆνατο ὁ ἐπίσκοπος, χωρμένου ἐκείνου ταῖς οἰκείαις δικαιολογίαις, εἴγε βούλεται, καὶ μίμφεται τὴν ἀπόφασιν τοῦ ἐπισκόπου.

ε'. Περὶ δὲ Πανοῦφ, τοῦ καταστάτος διακόνου ἐν τῇ Λυκῇ, δεῖ ζητῆσαι· καὶ εἰ μὲν εὐρεθῇ εὖτος· ἔτι κατηχούμενος τυγχάνων, τὴν ἀδελφότην ἑαυτοῦ πρὸς γάμου κοινωνίαν διέχμενος, μετὰ δὲ τὸ βάπτισμα εἰς κλῆρον ἄχθεις, μενέτω ἐν τῷ κλήρῳ· εἴγε κεκοίμηται ἐκείνη καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα οὐκ ἐκοινωνήσεν αὐτῇ. Εἰ δὲ πιστὸς τυγχάνων, τὴν αὐτὴν ἀδελφότην ἑαυτοῦ πρὸς γάμου κοινωνίαν ἐδέξατο, ἴστω τοῦ κλήρου ἀλλότριος· οὐ γὰρ πρόκριμα τῷ ἐπισκόπῳ φέρει Ἀπόλλωνι, εἰ ἐξ ἀγνοίας κατίστησιν αὐτὸν.

ς'. Περὶ Ἰακώβ χρηζήτῃσαι· εἰ ἀναγνώστης ὢν, ἐγκλήματι περνείας ὑπεύθυνος ἐδείχθη, καὶ παρὰ τῶν πρεσβυτέρων ἐξεβλήθη, εἴτα κεχειροτονῆται, εὖτος ἐκβάλλεσθω, ἀκριβεῶς ἐξετάσειως γενομένης, καὶ μὴ μόνον ἐκ ψευδισμῶν ἢ κακολογιῶν ὑποψίας εἰς αὐτὸν γενομένης. Εἰ δὲ μὴ εὐρεθῇ ὑπεύθυνος, μενέτω ἐν τῷ κλήρῳ· οὐ γὰρ δεῖ ταῖς ματαίαις διαβολαῖς προσίχειν.

ζ'. Περὶ τῶν ἐφειλόντων χειροτονήσασθαι, εὖτος ἴστω τύπος, ὥστε πᾶν τὸ ἱερατικὸν συμφωνεῖν

eos cum aliis reluciant, alii ordinantur. Sin autem eos retinent cum illis quibus communicarunt, li quoque eam consuetudinem experiantur, qua usi sunt omnes orthodoxi in Thebaide episcopi.

III. De Bisto qui in Ereba constitutus est presbyter, quaerendum est, et si alicui quidem mulieri separatae vivente marito vim attulit, non sinatur esse presbyter. Nam nec ut laicus quidem debet communicare, cum eos qui tales sunt separare consueverit Ecclesia. Hoc autem nullum adest episcopo Apolloni praeiudicium, si eum per ignorantiam constituit, cum sancta synodus iusserit, eos qui propter crimen indigni esse convincuntur, expelli.

IV. De Sur autem, quia Apollo episcopus affirmavit se et eum amandavisse, et ab Ecclesia alienum fecisse, ita sit ut pronunciavit episcopus, utente illo suis defensionibus, si vult, et de episcopi sententia conqueritur.

V. De Panuph, qui in Lyco diaconus constitutus est, quaerere oportet: et si is quidem inventus fuerit, cum esset catechumenus, fratris sui filiam in matrimonii societatem accepisse, post baptismum in clerum promotus, in clero maneat, si illa dormierit, et post baptismum cum ea rem non habuerit. Sin autem cum esset fidelis, eandem fratris sui filiam in matrimonii societatem duxit, sit a clero alienus. Non est enim episcopo Apolloni praeiudicium, si eum per ignorantiam constituit.

VI. De Iacob quaerere oportet: si enim lector erat, et crimini fornicationis fuisse eum obnoxium, et a presbyteris eiectum fuisse ostensum sit, deinde is ordinatus est, eiiciatur, accurata examinatione facta, non autem ex susurris vel maledictis orta suspicione. Sin autem non fuerit inventus criminis obnoxius, maneat in clero, neque enim vanis calumniis animum adhibere oportet.

VII. De illis qui ordinandi sunt haec erit forma, ut quicquid est sacerdotalis ordinis consentiat, et eligat,

Can. IV om. vatic. 9. — Post διαβεῖ om. καὶ vatic. 4. — ἀλλότριος τοῦ κλήρου vatic. 4. — χρονομένου vatic. 4. — οἰκείαις om. Balsam. vulg. ἀπόλλωνος τοῦ ἐπισκόπου vatic. 4, 11, 15.

Can. V, περὶ πανοῦφ Balsam. — δεῖ om. vatic. 4, 11, 15 trapez. column. — χρηζήτῃσαι Podal. — Μοχ

ῖτι om. Nomocan. Balsam. — συνανέιν om. Balsamon. vulgat. — ἰχθεῖς Id. vulgat. de malo in peius. — οὐ κοινωνήσεν Nomoc. vat. 11. — κατίστησας αὐτόν vat. 11.

Can. VI, χρηζή om. vatic. 4, 11. — εἰ γὰρ ἀναγνώστης ἐν Nomocan. Balsamon. — καὶ ἐγκλήματι Ibid.

Can. VII, Περὶ τῶν μελλόντων Balsam. Nomocan.

καὶ αἰρεῖσθαι, καὶ τότε τὸν ἐπίσκοπον δοκιμάζειν, καὶ συναινούντος αὐτῷ τοῦ ἱερατείου, χειροτονεῖν ἐν μίσῃ τῇ ἐκκλησίᾳ παρόντες τοῦ λαοῦ, καὶ προσφωνούντος τοῦ ἐπισκόπου, εἰ καὶ ὁ λαὸς δύναται αὐτῷ μαρτυρεῖν· χειροτονία δὲ λαβραῖως μὴ γινέσθω· τῆς γὰρ ἐκκλησίας εἰρήνην ἐχούσης, πρέπει παρόντων τῶν ἁγίων τὰς χειροτονίας ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας γίνεσθαι· ἐν δὲ τῇ ἐνορίᾳ, εἰ μὲν κοινωνήσαντες εἰσὶ τινες ταῖς τῶν κοινωνησάντων γνώμαις, μὴ ἄλλως χειροτονήσῃσαν, ἀλλὰ τῶν ὁληθῶς ὀρθοδόξων κληρικῶν δοκιμαζόντων, παρόντος πάλιν τοῦ ἐπισκόπου καὶ προσφωνούντος παρόντι τῷ λαῷ, μόνον ἵνα μὴ περιδρομή τις γένῃται.

η'. Τὰ προσφερόμενα εἰς λόγον θυσίας, μετὰ τὰ ἀναλισκόμενα εἰς τὴν τῶν μυστηρίων χρείαν, εἰ κληρικοὶ διανεμέσῃσαν, καὶ μήτε κατηχούμενος ἐκ τούτων ἐσθιέτω ἢ πινέτω, ἀλλὰ μᾶλλον εἰ κληρικοὶ καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς πιστοὶ ἀδελφοί.

θ'. Ἐπειδὴ Ἱέραξ τόνδε ὡσάνει ἐπὶ περνεῖα διαβαλλόμενον εὐκ ἐφείλειν λέγει ἐν τῷ κλήρῳ εἶναι, ὁ δὲ ἐπίσκοπος Ἀπέλλων δυσχυρίσατο, τινικαῦτα μηδὲνα κατήγερον ἐν μίσῃ ἐκκλησίᾳ κατ' αὐτοῦ, ἐξεταζέσθω καὶ οὗτος· καὶ εἰ μὲν κατήγερός τις ἀναφύεται πίστειως ἄξιος καὶ τὸ ἔγκλημα ἀποδείκνυται, φερομένων ἀξιοπίστων μαρτύρων, τῆς ἐκκλησίας ἐκβαλλέσθω. Εἰ δὲ τοῦ κλήρου ἄξιος ἐστὶ, καὶ ἐπὶ σωφροσύνῃ μαρτυρεῖται, μενέτω ἐν τούτῳ.

ι'. Ὡστε γνώμη πάντες τοῦ ἱερατείου, εἰκνόμενον ἀποδειχθῆναι ἕτερον, ἐφ' ᾧ συντίθεται καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἀπέλλων, πρὸς τὸ τὰ τῆς ἐκκλησίας εἰς δέον ἀναλίσκεισθαι.

ια'. Αἱ χῆραι καὶ οἱ πένντες καὶ οἱ παρεπιδησύντες ζῆναι, πάσας ἀναπαύσεις ἀπολαυνέτωσαν, καὶ μὴ τις τὰ τῆς ἐκκλησίας ἰδιοποιέσθω ἀφιλάργυρον γὰρ εἶναι δεῖ τὸν λειτουργὸν τοῦ Θεοῦ.

γ' ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΦΗΓΗΣΙΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΛΕΓΟΜΕΝΩΝ ΚΑΘΑΡΩΝ.

III. Eiusdem expositio de his qui dicuntur Cathari.

ιβ'. Δεδόλωκέ μοι ἡ σὴ εὐλάβεια ὥς τινες τῶν ἐνεμαζόντων ἑαυτοὺς Καθαροὺς, προσελθεῖν

et tunc episcopus examinet, vel ei etiam assentiente sacerdotali ordine, in media ecclesia ordinet, praesente populo, et episcopo alloquente, an etiam possit ei populus ferre testimonium. Ordinatio autem non fiat clanculum. Ecclesia enim pacem habente, decet, praesentibus sanctis, ordinationes fieri in ecclesia. In regione autem si qui sint qui inter communicantes animis communicaverint, non aliter ordinentur, quam his qui sunt orthodoxi clerici, examinantibus, praesente rursus episcopo, et praesenti populo alloquente, solum modo ne fiat aliqua subreptio.

VIII. Quae in sacrificii rationem offeruntur, post ea quae in sanctorum usum consumuntur, clerici dividant, et nec catechomenus ex his bibat vel comedat, sed solum clerici et qui cum eis sunt fideles fratres.

IX. Quoniam Hierax dicit eum non debere esse in clero, ut qui sit fornicationis delatus, Apollo autem episcopus affirmavit nullum accusatorem adversus eum in medium processisse, hic quoque examinetur, et si aliquis quidem accusator fide dignus exoritur, et crimen probatur, productis fide dignis testibus, ecclesia eliciatur; sin autem dignus est clero, et de eius continentia testimonium feratur, in eo maneat.

X. Ut totius sacerdotalis ordinis sententia fert, alius renuncietur oeconomus, in quo Apollo quoque episcopus consensit, ut bona ecclesiae uti debent insumantur.

XI. Viduae et pauperes et peregrinantes hospites omni quiete fruantur, et nemo ea quae sunt ecclesiae, ut sua usurpet. Avaritiae enim immunem esse oportet Dei ministrum.

XII. Declaravit mihi tua pietas, quod quidam eorum qui se Catharos nominant, volunt ad Ecclesiam

Bevereg. Pedal. — ἔσται τύπος trapez. Balsamon. Nomocan. — ὃ καὶ συναν. Ib. — πρέπει πάντων column. — εἰ μὲν κοινωνήσαντες ad γνώμης om. vatic. 4. — μὴ ἄλλοι ibid. — δοκιμαζ. παρόντος τοῦ λαοῦ μόνον ἵνα μὴ vatic. 13 caeteris omissis. — ἵνα μὴ μίσην Bevereg. μόνον εἰ μὴ Pedal. — παραδρομή Pedal. Nomocan.

Can. VIII, διανεμέσθωσαν Balsam. Nomocan.

Can. IX, λόγῳ om. vatic. 4, 11.

Can. X, ὥστε γνώμη Balsam. et Hervetus.

Can. XI, χῆραι sine art. Balsamon. — In fine ἀφιλάργυρον γ. ε. δ. τ. λ. τοῦ Θεοῦ restituimus cum vatic. 4, 9, 15 trapez. vulgo omitt. — Can. XI et XII om. vatic. 11.

βούλονται τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἐπειδὴ τοίνυν ἡ μεγάλη σύνοδος ἡ γενομένη ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν μακαρίων πατέρων ἡμῶν ὤρισεν, ὥστε χειροτονεῖσθαι τοὺς προσερχομένους, δέλψον κατὰ τὸν τύπον τοῦτον τοὺς ἐξέλοντας προσέρχασθαι τῇ ἐκκλησίᾳ, χειροτονεῖν, εἴγε ὁ βίος αὐτῶν ὀρθὸς ἐστί, καὶ μηδὲν ταῦτοις ἀντίκειται.

8 ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΓΑΘΩΝΙ ΕΠΙΣΚΟΠΩ.

IV. *Eiusdem Agathonī Episcopo.*

γ'. Ἀγνοῶν τοὺς τῆς ἐκκλησίας νόμους Μάξιμος, διῃσχυρίσατο παρανόμῳ συμβιώσει συνήσθαι· καὶ ἐπειδὴ θρυβεῖ αὐτὸν τὸ ἀσύνακτον εἶναι, διβεβαιοῖσατο, ἐπειδὴ ἀγνοῖα τὸ παράνομον ἱδρασεν ἐκ συμφώνου ἀπέχασθαι τῆς παρανόμου συμβιώσεως, καὶ αἰνῆς ἀγαπώσης τοῦτο. Ἐάν τοίνυν δεκιμάσης, ὅτι τοῦτο ποιοῦσιν ἐκ συμφώνου, καὶ μὴ ἀπατῶσιν, ἐπειδὴ δεκατῆς ἐστὶν ὁ χρόνος, εἰ σκοπεῖς μετὰ κατηγουμένων αὐτοὺς συνάγεσθαι τίως, οὕτω διοίκησον. Εἰ δὲ συνερᾷς ὅτι ἀπατῆται βούλεται, καὶ δέεται τὰ κατ' αὐτοὺς ἐπὶ στυφίῳ, ἔπερ ὁ Θεὸς ὑποβάλλει σοι, τοῦτο ποίησον, πανταχεῦ πρὸς τὸ ἐκέχον ὀδηγούμενος· ἐπὶ γὰρ τῶν τόπων τυγχάνων, τὰς γνώμας αὐτῶν μᾶλλον εἰδέναι δύνασαι.

9 ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΜΗΝΑ ΕΠΙΣΚΟΠΩ.

V. *Eiusdem Menae episcopo.*

ιδ'. Νόμιμον πρᾶγμα πεποιθήκασιν εἰ πρεσβύτεροι ἐν Γεμίῳ τῇ κώμῃ, εἰ ἀληθεύει ἡ κομιζουσα τὸ γράμμα Εὐσταθία· φάσκει γὰρ ὅτι Κυράδιον ἀδικοῦσαν καὶ μὴ βουλομένην ἀναστεῖλαι τῇ ἀδικίᾳ, ἐχώρισαν τῆς συνάξεως. Ἐπειδὴ τοίνυν εἶρον ὡς τὸ ἐαυτῆς κακὸν θεραπεύουσα βούλεται συναχθῆναι, δέλψον παρασκευάσαι αὐτὴν ἀπαδέσθαι πρῶτον τὴν ἀδικίαν καὶ πείσαι μεταστῆσαι, ἵνα οὕτως εἰ συνίδεις, ὅτι νόμῳ Θεοῦ προσέρχεται τῆς συνάξεως ὀρεγμένη, ἐπιτρέψῃς αὐτῇ μετὰ τῶν λαῶν συνάγεσθαι.

accedere. Quoniam ergo magna synodus quae Nicaeae habita est a sanctis patribus, statuit ut ordinentur qui accedunt, velis iuxta hanc formam eos qui ad Ecclesiam accedunt ordinare, si quidem vita eorum recta est, et nihil eis adversatur.

XIII. Maximus asseruit se Ecclesiae leges ignorantem, illicito matrimonio coniunctum esse, et quia hoc eum male habet quod non recte et ex ordine agat, affirmavit, qui contra leges fecit per ignorantiam, se ab illicita vitae societate ex consensu abstenturum, illa etiam hoc volente. Si ergo probaveris quod hoc ex consensu faciant, et non fallant, quia est tempus decennale, si consideres eos debere versari cum catechumenis, nunc eos sic dispensa. Sin autem vides quod velit decipere, et acerbitate adhuc in eos opus sit, fac id quod Deus tibi suggererit, id semper sequens quod in usu est vimque obtinet. Nam cum sis in his locis, potes eorum mentes magis nosse.

XIV. Rem iustam fecerunt presbyteri in Gemino pago, si verum dicit, quae defert litteras Eustathia. Dicit enim quod Cyradium facientem iniuriam, nec ab eo desistere volentem, a communione separaverunt. Quia ergo invenit quod suo malo curam adhibens vult communicare, fac ea ita se comparet, ut iniuriam primum deponat, et poenitentiam agere in animum inducat, ut si sic intellexeris, quod lego Dei accedit syntaxis desiderans, permittas ei ut cum populis communice.

Can. XII, in multis codd. inscribitur: τοῦ αὐτοῦ ἀφ' ὧν ἐπισκόπων ut in vatic. 4, 15 mosquens. sic Pedal. in τῆς πρὸς ἀφ' ὧν ἐπισκόπων ἐπιστολῆς trapex.

Can. XIII, ἀγαθὴ ἐπισκόπων vatic. 11. Sub eodem titulo vatic. 9 ponit Can. XIV. — τὸ ἀσύνακτον Balsam. — εἰν δὲ τοίνυν Ibid. — ἐκ συμφώνου vatic. 4, 11, 15 — ἐκείνης ἀγασ. καὶ τοῦτο vatic. 4, 11. — ποιοῦσιν ἐκ

συμφωνίας Ibid. — βεβωληνται vatic. 4, 15.

Can. XIV, titulum habet in column. prolixiorē: περὶ λαϊκῶν διὰ ἀδικίαν ἀποικνωθέντων γινόμενων καὶ περὶ τοῦ μὴ διδάσκειν λαικοῦς. — τὸ πρᾶγμα Id. — εὐσταθίου Id. Balsam. Bevereg. — θεραπεύουσα Balsam. — δέλψον συναχθῆναι παρὰ vatic. 4. — αὐτὴν μεταστῆσαι Ib. — εἰ συνιδῇς Balsamon. Nomocan.

IX.

S. CYRILLUS ALEXANDRINUS.

Α' ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΝΟΝΙΚΗ ΔΟΜΝΩ.

I. S. Cyrilli episcopi alexandrinī epistola canonica ad Domnum.

- 1 α': Ἐκστα τῶν κατ' ἡμᾶς πραγμάτων ὅταν εὐθὺ φέρηται κανονικῆς εὐταξίας, εὐθένα μὲν
ἡμῖν ἐντίκτει θόρυβον, ἀπαλλάττει δὲ καὶ τῆς παρὰ τινων δυσφημίας, μᾶλλον δὲ καὶ τὰς παρὰ
τῶν εὐ φρονούντων εὐφημίας ἡμῖν προξενεῖ. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἀποδέχαιτο ψῆφον ἀπρεσβλητῆ ὑπερ
ἂν γένοιτο παρὰ τινων; ἢ πῶς τὸ κρίνεσθαι ὁρθῶς καὶ ἐννομῶς οὐκ ἀνεπίπληκτον ἔσται μᾶλλον δὲ
5 παντὸς ἐπαίνου μεστόν; Καὶ ταῦτα γράφω νυνί, τῆς σῆς Διοσιβείας ἐν ταῖς ἑαυτῆς γράμμασι ταῖς
σταλεῖσι πρὸς ἐμέ τε καὶ τὸν ὁσιώτατον καὶ Διοφιλιότατον ἀδελφόν ἡμῶν καὶ συνεπίσκοπον Πρό-
κλον, ἐπίσκοπον μὲν ὀνομαζέμεν τὸν εὐλαβέστατον καὶ Διοσιβέστατον Πέτρον· αὐτοῦ κλαίοντος καὶ
τῆς ἐκνευρωμένης αὐτῷ ἐκκλησίας παραλόγως κεντησθαι λέγοντος. Ἦν ὃ ἀκίλευθον ἢ τὸ τῆς ἱε-
ρωσύνης ὄνομα κατὰ τοῦ πράγματος ἔχειν αὐτὸν, ἦσαν εἴπερ μὴ ᾗν ἄξιός τοι πρεσβεῖναι Δεῖον
10 Δυσιαστέρειον, μὴδ' αὐτῇ τιμᾶσθαι τῇ κλήσει τῆς ἐπισκοπῆς. Ἀλλ' ἴσως δοξέειν ἂν τῇ σῇ Διοσι-
βείᾳ σκληρὸς εἶναι τις καὶ ἀφιλόκληρος ὁ παρ' ἐμοῦ λόγος. Ἐχει δὲ οὐχ οὕτω κατὰ τὸ ἀληθές.
Ἐλεῖσθαι γὰρ τάχα περ νομίζομεν τὸν πρεσβύτερον, μόνον αὐτῷ τὴν κλήσιν ἀφέντες· μακρῷ δὲ ᾗν ἀμει-
νον ἐννοῆσαι καὶ τὸ ἕτερον· φάσκει γὰρ δύνασθαι μὲν συστῆναι τῇ εἰκείᾳ ὑπεκλήψει, οὐ λαβεῖν
δὲ καιρὸν ἀπολογίας, εὐτε μὴν ἀκρόασθαι αὐτῷ προτεθῆναι κανονικὴν. Εἰ ὃ ἐγγόνει τι τοιοῦτον,
15 αὐτῇ τῶν ὑπερνημάτων ἢ σύστασις διήλεγξεν ἂν αὐτὸν ἢ ἀλόγιστα ταῖς αἰτιάμασιν ἔνεχεν ἀποπει-
ρασμένον καὶ οὐδὲν ἔχοντα λειπὸν εἰπεῖν ὡς ᾗδην ἡμεῖς, ἢ γεῖν ἐλεύθερον ἀποφύνασθαι, πάλιν ἐδί-

I. Una quaeque res nostra (1), quando ordinis canonico recta procedit, nullum quidem in nobis tumultum ingenerat, sed et a nonnullorum maledicentia liberat, vel potius eorum qui sapiunt bona verba laudesque nobis conciliat. Quis enim non libenter admittat, si proferatur ab aliquibus, sententiam quae non huc aut illuc inclinatur? Vel quomodo non sit ab omni reprehensione alienum, vel potius magnopere laudandum, si recte et iuste iudicetur? Et haec quidem nunc scribo, cum tua pietas in suis litteris ad me et religiosissimum fratrem nostrum et coepiscopum Proclum misisset, episcopum quidem nominat in primis pium ac religiosum, Petrum: ipse vero deficiat, et se a se possessa ecclesia praeter rationem et expectationem electum esse dicat. Erat autem consentaneum ut vel sacerdotii nomen cum re haberet, vel si non erat dignus ut altari praesset, nec ipsa quidem episcopatus vocatione dignus haberetur. Sed id fortasse quod dico, durum esse et a mutua commiseratione disianctum videatur. Res enim vero non ita se habet. Nos enim, senis quidem nos misereri putamus, si solum ei nomen reliquerimus: sed multo melius erat aliud quoque considerare. Dicit enim se suam quidem posse causam probare, sed defensionis tempus sibi non esse datum, nec auditionem canonicam sibi fuisse propositam. Sin autem tale quid factum esset, ipsa actorum productio eum convinceret, et vel ostenderetur eum propter sua crimina condemnatum: nec esse quod se iniuria affectum diceret; vel eum absolutum pronuncians, rursus concederet, ut praesset

Quid sibi velit tituli additamentum apud Beveregium et Balsamonem vulgatum: in τοῖς ὕμνοις, ne divinando quidem explicarem. Hervetus id non legit.

Con. I, l. 1, εὐθὺ φέρεται vatic. 11, 15. — l. 2, Rudī sphalmate om. Nomocan. τινων δυσφημίας ad τοῖς παρὰ. — l. 3, εἴπερ ἂν Bevereg. Balsam. Nomocan. — l. 4, ἀνεπίπληκτον Balsam. — l. 5, τῇ σῇ Διοσιβείᾳ

Id. — l. 6, Διοσιβέστατον. Id. Nomocan. — l. 7, Διοφιλιότατον Ibid. — αὐτοῦ δὲ Ibid. — l. 8, κλαίοντος τῆς Ibid. — l. 9, εἴπερ ἂν ἄξιός vatic. 4. — τοῦ μὴ πρεσβεῖναι vatic. 4, 11, 15. — l. 10, Διοφιλίᾳ Balsamon. Bevereg. Nomocan. — l. 11, ἀφιλόκληρος. — l. 12, πρεσβύτερον trapez. — l. 13, οὐ δύνασθαι Balsamon. — l. 15, ἢ ἔνεχον Id. Bevereg. — l. 16, πάλιν δὲ ἐκείνου. — l. 17, τὴν αὐ-

δεν τὸ προεστάναι τῆς ἐκκλησίας, ἢ καὶ ὑπὸ χεῖρα γέγονε τὴν ἑαυτοῦ. Οὐδὲν δὲ πεπραγμένον τοιοῦτον, καταβῶ τοῦ πράγματος, καὶ ἀδικίαν ἀφρόντων ὑποστήναί φησι, καὶ ἀθέσμως ἐκβεβλήσθαι, προσεπάγων ὅτι καὶ ἡπάγη πάντα τὰ προσόντα αὐτῇ χρήματα. Ἢ σὴ τοιγαροῦν ὁσιότης ἐννεύσα καὶ τὸ τοῖς θείαις κανόσι δοκεῖν καὶ τὸ πρέπον τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς τεταγμένοις εἰς ἱε- 20 ράν λειτουργίαν, ἔτι τε πρὸς ταῦταις καὶ τὰ παρ' ἡμῶν θυσιωπηθεῖσα γράμματα, στησάτω τοῦ πριεσβύτου τοῦ θάκυρον· καὶ εἰ μὲν ἔλειτο δικάσασθαι πρὸς τοὺς ἐπάγοντας αὐτῇ τὰς αἰτίας, δικάζεσθω κατὰ τὸ εἰωθὸς ἐπὶ τῆς θρονοβείας, συμπαρόντων δηλονότι τῶν ὑπὸ τῇ αὐτῆς χεῖρα θρονοβεστάτων ἐπισκόπων· ἐκτός εἰ μὴ παραιτεῖτο τινὰς ὡς ὑπόπτους. Οὐδὲνα μὲν γὰρ τῶν θρονοβεστάτων ἐπισκόπων ἐχθρὰ φρονεῖν ἀδελφῷ πιστεύομεν· ἵνα δὲ μὴ πρόφασις αὐτῇ γένηται, τὴν ἐσομένην ἐπ' 25 αὐτῇ κρίσιν παραλύονσα, πρὸς τὸ μὴ ἐν δίκῃ πεποιῆσθαι δοκεῖν, οὐδὲν ἔστι τὸ λυπεῖν ἀπείναι τοῦ συνεδρίου τῶν ἐν ὑποφίᾳ τινάς.

β'. Τὰ δὲ ἀδίκως ληφθέντα παρ' αὐτοῦ χρήματα, ἀναδοθῆναι δίκαιον κατὰ δύο τρόπους· πρῶτον μὲν ὅτι οὐδὲ ἐχρῆν ὅλως γενέσθαι τι τοιοῦτον, καὶ ὅτι λυπεῖ σφόδρα καὶ εἰς ἐσχάτην ἀκηδίαν καταφέρει τοὺς ἀπανταχόσε γῆς ὄντας θρονοβεστάτους, τὸ ἀπαιτεῖσθαι λόγους τῆς οἰκονομίας τῶν πα- 30 ραπιπτόντων αὐτοῖς ἀναλωμάτων, εἴτε ἐκ προσόδων ἐκκλησιαστικῶν, εἴτ' εὖν καὶ ἀπὸ τῆς τινων καρποφορίας· ἕκαστος γὰρ ἡμῶν τῶν ἰδίων καιρῶν δώσει λόγον τῷ πάντων κριτῇ. Κεμήλια μὲν γὰρ καὶ κτήσεις ἀκινήτους, ἀνεκποιήτους ταῖς ἐκκλησίαις σώζεσθαι χρὴ· θαρσεῖσθαι δὲ τοῖς κατὰ καιρὸν τὴν θείαν διέπουσιν ἱερωσύνην τῶν παραπιπτόντων ἀναλωμάτων τὴν οἰκονομίαν.

γ'. Τοὺς δὲ τῆς παραιτήσεως λιβέλλους οὐ κατὰ προαίρεσιν οἰκείαν, ἀλλ' ὡς ἐξ ἀνάγκης καὶ ὁ φάβου καὶ τῆς τινων ἀπειλῆς ἐπιδοῦναι φησί· καὶ ἑτέρως δὲ πράγμα ἐστὶν οὔτε τοῖς τῆς ἐκκλησίας ἀρέσκον θρονοβείοις τὸ λιβέλλας παραιτήσεων προσάγειν τινὰς τῶν ἱερουργῶν. Εἰ γὰρ εἰσιν ἄξιοι τοῦ

ecclesiae, eaque illius manu potestatiq[ue] subesset. Cum autem nihil factum sit eiusmodi, de re quidem alta voce queritur, et intolerabilem iniuriam se dicit accepisse, et inique eiectum esse, adiciens omnes quoque quas habebat pecunias esse sibi sublatis. Tua itaque pietas sciens et quod divinis canonibus videtur, et quod Ecclesiae convult, iisque qui sunt sacro ministerio initiati, et nostrarum praeterea litterarum aliquam rationem ducens, sistat senis lacrymas; et si velit quidem cum iis iudicio contendere, qui crimina in eum intendunt, pro tuae pietatis consuetudine litiget, una adstantibus scilicet qui tuae manus subsunt episcopis, praeterquam si non aliquos recusat ut suspectos. Nullum enim religiosissimorum episcoporum in fratrem inimico esse animo credimus; ne autem hic praetextus futurum de eo iudicium dissolvat, ut non iure factum esse videatur, non grave est a consensu abesse eos qui suspicionem movent.

II. Pecunias autem, quae iniuria ab eo captae sunt, duobus modis ei reddi aequum est. Primum quidem quod nec tale quid omnino fieri oportebat: et quod valde male habet magnaque tristitia afficit sanctissimos episcopos qui sunt ubique terrarum, quod sumptuum, qui illis eveniunt dispensationis ratio ab eis exigatur, sive ex ecclesiasticis redditibus sive ex fructu aliunde percepto. Nos enim dabimus suorum quisque malorum rationem omnium iudici. Vasa enim pretiosa et possessiones immobiles oportet servari ecclesiis. Episcopis autem qui tunc temporis divinum sacerdotium administrant, incidentium sumptuum dispensationem secure credi.

III. Renunciationis autem libellos non sua voluntate, sed veluti necessitate et metu et aliquorum minis se tradidisse dicit. Iam vero alia quoque res est, quae ecclesiasticae consuetudini non placet, offerre sacerdotes aliquos renunciationis libellos: si sunt enim digni qui sacra mysteria obeant, in iis maneat. Sin

τοῦ vatic. 4, Balsam. — l. 18, ἀθέσμως Id. — πρῶτον μὲν vatic. 4, — l. 19, τὰ προσήκοντα χρήματα vatic. 11, 25. — ἡπάγη vatic. 4, 15. — πράγματα Balsamon, Bevereg. Nomocan. — l. 23, ἐπισκόπων ἐχθρὰ φρονεῖν ἀδελφῷ πιστεύομεν. ἐκτός εἰ μὴ π. τ. ὡς ὑπόπτους, ἵνα

δὲ μὴ etc. caeteris in intervallo praetermissis, vatic. 4.

Can. II, l. 29, καθότι vatic. 4. — l. 2, τῷ ἰδίῳ καιρῷ vatic. 15. — l. 3, ἀνεκποιήτους vatic. 4, 11; om. Balsam. — θαρσεῖς δὲ. — l. 4, διέπουσας τὴν ἱερουσίαν. vatic. 4, 15.

Can. III, l. 5, τὸ δὲ οὕτως Bevereg. Balsam. — l. 6,

λειτουργεῖν, ἴστωσαν ἐν ταύτῃ. Εἰ δ' ἀνάξιοι, μὴ ἀπὸ παραιτήσεως ἐξίτωσαν, κατεγνωσμένοι δὲ
μᾶλλον ἐπὶ πράγμασιν, ὥς ἂν τις πολλὴν ποιήσαιο τὴν καταβολήν, ὡς ἐξω τρεχόντων πάσης ἀκο-
10 λουθίας· πρόσκειπαι τὴν παρὰ σοὶ ἀδελφότητα· σὲ ἢ σὺν ἡμῖν ἐν Κυρίῳ προσαγορεύει.

Β ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΤΟΙΣ ΚΑΤΑ ΛΙΒΥΗΝ ΚΑΙ ΠΕΝΤΑΠΟΛΙΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΙΣ.

II. *Eiusdem episcopis qui sunt in Libya et Pentapoli.*

δ. Παντὸς τοῦ χρησίμου καὶ ἀναγκαίου πρὸς οἰκοδομήν τῶν λαῶν, τελούντος δὲ καὶ εἰς ὑπό-
ληψιν τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν, φροντίδα ποιῆσθαι χρὴ. Γέγραπται γάρ, ὅτι εὐλαβεῖς ποιῆτε τοὺς
νόμους Ἰσραὴλ. Μοναστηρίων τῶν πατέρων τῶν κατὰ τὴν Θεβαίων ἐπαρχίαν, ἄνδρες εὐλαβεῖς καὶ
15 οὐκ ἀδαίμαστον ἔχοντες πολιτείαν, ἐλθόντες ἐν Ἀλεξανδρίᾳ, ἐρωτούμενοί τε παρ' ἐμοῦ τὴν κατάστα-
σιν τῶν αὐτοῖς μοναστηρίων ἐδίδασκον, ὅτι σκανδαλίζονται πολλοὶ διὰ τοιαύτην αἰτίαν·

Νεωστὶ γεγαμηκότες τινὲς καὶ εἰς αὐτῶν καταβάντες τῶν νυμφίων, συναρπάζουσί τινας
τῶν Θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων, καὶ οὐδενὸς τάχα περὶ τὰ κατ' αὐτοὺς καταγγέλλοντες, χειροτονου-
νται κληρικοί, ἢ γυνὴν πρεσβύτεροι.

20 Ἐτεροι δὲ τινες ἐξ αὐτῶν τῶν μοναστηρίων ὡς ἄτακτοι ἐκβαλλόμενοι, πάλιν ὑπετρέχουσι τὰς χει-
ροτονίας, καὶ γενόμενοι κληρικοί, εἰσέρχονται καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς μοναστηρίοις ὥσιν ἐκβέβληνται· καὶ
βούλονται προσφέρειν καὶ ὅσα κληρικοὶς ἴδες πληρεῖν· καὶ ταῦτα ὁρᾶν ὡς καὶ τινες τῶν εἰδόντων
αὐτοὺς παραιτεῖσθαι καὶ τὰς συναῖεις, καὶ μὴ ἀνέχεσθαι κεινωεῖν λειτουργούντων ἐκείνων.

Ἐπειδὴ τοίνυν πρὸς οἰκοδομήν, ὡς ἔφη, τῶν λαῶν πάντα χρὴ πράττεσθαι παρ' ἡμῶν, ἐπι-
25 τηρεῖτω ταῦτα ἡ Θεοσίβεια ἡμῶν. Καὶ εἰ μέλλει τις χειροτονεῖσθαι κληρικὸς, περιμεγαλίσθω τὸν
βίον αὐτοῦ καὶ πότερὸν ποτε γαμετὴν ἔχει ἢ οὐ· καὶ πῶς καὶ πότε ἠγάγετο, καὶ εἰ ἀπίσχετο, καὶ
εἰ μὴ τις ἴσται τῶν ἐκβέβλημένων ἢ παρ' ἑτέρου Θεοσεβεστάτου ἐπισκόπου ἢ ἐκ μοναστηρίου καὶ

autem indigni, nec per renunciationem exeant, sed rebus ipsis potius condemnati, de quibus multam quis
exclamationem fecerit, ut quae currant extra omnem consequentiam. Saluta fraternitatem quae apud te
est: quae est apud nos, te in Domino salutat.

IV. Cuiuslibet rei, quae ad populorum aedificationem utilis est, et necessaria, et ad sanctarum etiam
ecclesiarum existimationem confert, cura gerenda est. Scriptum est enim; sanctos facite filios Israel. Patres
itaque monasteriorum, qui sunt in Thebaidum provincia, viri pii ac sancti, ac non parum admirabilem vitae
formam et institutionem habentes, cum Alexandriam venissent, a me interrogati de monasteriorum quae
illuc sunt constitutione, docuerunt multos offendere propter hanc causam:

Quidam qui uxores recentiter duxerunt, et in ipsis veluti thalamis adhuc constituti sunt, aliquos sanctis-
simos episcopos arripiunt, et nemine de eis utique renunciente, ordinantur clerici seu presbyteri.

Aliqui autem alii, ex ipsis monasteriis ut immodesti insolentesque eiectioni, rursus ordinationes subeunt,
et facti clerici, in ea ipsa monasteria ingrediantur, ex quibus eiectioni sunt, et volunt oblationem facere, et
ea omnia agere quae mos est clericis, ut etiam aliqui eorum qui ipsos norunt, synaxes devitent, et com-
municare in animum non inducant illis ministrantibus.

Quoniam ergo ad aedificationem, ut dixi, populorum, omnia a nobis facienda sunt, haec vestra ob-
servet pietas: et si est quidem ordinandus clericus, de vita eius inquirat, et an uxorem habeat, an non,
et quoniam modo duxerit, et abstinerit, et si non sit aliquis ex iis qui eiectioni sunt a sanctissimo episcopo vel

καὶ ἑτέρου Bevereg. — l. 9, ἐξ ὧν τὴν ἐχόντων Bevereg. Bal-
sam. Nomocan.

Can. IV, dividi solet in quatuor particulas, seu
canones, in multis codd. ut sine numero expressi-
mus. — l. 13, Ἰσραὴλ. Levit. XV, 31. — l. 14, ἐρωτούμενοι
παρ' ἐμοῦ Balsam. Nomocan. — ἄνδρες οὐνοβίους Pedal.

— l. 13, διὰ τὴν τοιαύτην vulgat. — l. 17, ἀπαγγέλλοντες
vatic. 4, 11, 15. — l. 24, ἐπιτηρεῖτω ταύτην vatic. 4. —
l. 25, καὶ εἰ ἀπίσχετο. om. Bevereg. Balsam. Nomocan.
Tu vide, lector, an sine fraude ab editis duae voculae
exciderint, quas nullus e nostris codicibus expunxit.
— l. 26, ἐκβαλλομένων trapez. Balsam. Bevereg.

τότε χειροτονεῖται, ἀδιάβλητον εὐφραίνετα. Τηρήσωμεν γάρ εὖ τὸ καθαρὸν καὶ τὸ ἑαυτῶν συνειδὸς, καὶ ἀδιάβλητον τὴν ἱεράν καὶ σεπτὴν λειτουργίαν.

ε'. Ἐάν τις χωρισμὸν ὑπερβαίνῃσι τινες ἐπιτηθεῖντες πταισμάτων ἕνεκα, εἴτα μ' ἄλλωσι τελετῶν κατηχούμενοι ὄντες, βαπτισθῶσαν, καὶ μὴ ἀποδημεύωσαν τῶν ἀνθρώπων, ἀμέτοχοι τῆς χάριτος, ἥγουν ἀκινώηται· δεκεῖ γὰρ προσέχειν καὶ τοῦτο τοῖς τῆς ἐκκλησίας δεσμοῖς. Προσεύχεται τὴν παρ' ἡμῶν ἀδελφότητά· ἡμᾶς εἰ σὺν ἡμῖν ἐν Κυρίῳ προσταγερῆται.

γ. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΡΟΣ ΜΑΞΙΜΟΝ ΔΙΑΚΟΝΟΝ.

III. *Eiusdem ad Maximum Diaconum.*

ς'. Τοῖς νῦν συντρέχουσιν τῇ ἑρῇ πίστει ἀμνησικαχῆτον περὶ τῶν παρελθόντων. Κἂν γὰρ συντρέψωμεν τῇ Νεστορίου κακίᾳ, βουλέμεθα μᾶλλον ἀρνούμενους αὐτοὺς ὄρεσθαι, ἢ περ' ἀναισχύντῳ γνώμῃ συνηγοροῦντας· εἰκονομίας εὖν δεῖται τὸ πρᾶγμα.

δ. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΡΟΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΝ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ.

IV. *Eiusdem ad Gennadium archimandritam.*

ζ'. Ὅσπερ εἰ ἐν θαλάσῃ χιμαζόμενοι ἀπεφερτίζεσθαι· τίνα εἰς τὸ σῶσαι τὰ λειπᾶ, οὕτω καὶ ἡμεῖς παροράμεν τίνα, ἵνα μὴ τὸ πᾶν ζημιωθῇμεν.

ex monasterio, tunc si inculpatus inventus fuerit, ordinet. Ita enim et nostram conscientiam puram servabimus, et inculpatum sacrum ac venerabile mysterium.

V. Sin autem segregationem aliqui sustinuerint, propter lapsus puniti, deinde sint morituri, existentes catechumeni baptizentur, et ne ab humanis excedant gratiae non participes, scilicet communione carentes. Videtur enim hoc quoque Ecclesiae consuetudinali adhaerere. Salutate eam quae est apud vos fraternitatem. Quae nobiscum est vos in Domino salutet.

VI. Eorum qui ad rectam fidem accurrunt, praeteritos lapsus obliuiscaris. Quamvis enim Nestorii improbitate detenti fuerint, malumus eos videre negantes quam impudentem defendentes opinionem. Res igitur moderatione eget.

VII. Quemadmodum in mare qui tempestate lactantur, quaedam abiciunt, ut reliqua servant, ita et nonnulla negligimus, ne omnibus mulctemur.

Can. V non semel superioribus sine discrimine iungitur.

Can. VI et VII ex unica Aristeni epitome accipimus, post Beveregium in append. et Bhalli t. IV, p. 398.

ANNOTATIO.

(1) *Nostra.* Iterum paucissimis monebo ex ditissimo thesauro canonico, quem omnibus obvium praebet s. Cyrillus in immenso operum suorum corpore, dolendum tam pauca in sylloges canonicas inserta antiquitus esse. Easdem sano litteras memorant Trullani patres, quae ita cum praecedentibus alexandrinorum edictis consentiunt, ut quin-

tus canon manifesto se nexu referat ad toties memoratam Dionysii Alexandrini ad Cononem epistolam. Parum abfuit quin praeterea, Aristeno duce, septem hisce canonicis duodecim quoque anathematismos tantae celebritatis addi iusserimus. Patet vero eos, quantum ad dogmata valent, tantum extra disciplinas canonicas vagari.

X.

S. GREGORIUS NAZIANZENUS.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, ΕΚ ΤΩΝ ΕΜΜΕΤΡΩΝ ΑΥΤΟΥ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ.
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΤΙΝΑ ΧΡΗ ΑΝΑΓΙΝΩΣΚΕΣΘΑΙ ΒΙΒΛΙΑ ΤΗΣ ΠΑΛΙΑΣ
ΚΑΙ ΝΕΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ.

*Sancti Patris nostri Gregorii theologi ex metricis eius poematibus,
quinque libri sint legendi veteris testamenti et novi.*

- 1 Ὅρα δὲ μὴ ξείνησι νόον κλέπτῃσι βίβλοις
Πολλὰ γὰρ τελίθῃσι παρέγγραπτοι κακότητες.
Δίχυσσε τοῦτον ἡμεῖς τὸ ἔγκριτον, ὦ φίλ', ἀριθμὸν.
Ἱστορικαὶ μὲν ἴσαι βίβλοι δωκαίδεκα πάσαι
3 Τῆς ἀρχαιοτέρης Ἑβραϊκῆς σοφίας·
Πρωτίστη Γένεσις. Εἴτ' Ἐξόδος. Λευιτικὸν τε.
Ἐπειτ' Ἀριθμοί. Εἴτα Δεύτερος νόμος.
Ἐπειτ' Ἰησοῦς, καὶ Κριταί, Ρουθ ἐγδόη.
Ἡ δ' ἐνάτη δεκάτη τε βίβλοι, πράξεις βασιλέων,
10 Καὶ Παραλειπόμεναι. Ἐσχατον Ἐσδραν ἔχεις.
Αἱ δὲ στιχηραὶ πέντε, ὡς πρῶτος Ἰώβ.
Ἐπειτὰ Δαβὶδ· εἴτα τρεῖς Σολομώντιαι,
Ἐκκλησιαστής, Ἄσμα, καὶ Παραομιαίαι.
Καὶ πένθ' ἡμεῖς Πνεύματος προφητικῷ
15 Μῖτον μὲν εἰσὶν εἰς γραφὴν οἱ δώδεκα,
Ὡση, κ' Ἀμώς καὶ Μιχαίας ὁ τρίτος,

Ne tibi seducant aliena volumina mentem:
Existunt etenim quam plurima scripta maligne,
Selectum huic a me numerum cape, chare sodalis.
Historici libri, nempe omnes sunt duodecim
Antiquioris Hebraeae sapientiae.
Prima Genesis, dein Exodus, Leviticum,
Post Numeri, dein Deuteronomium.
Deinde Iesus, Iudices, octavusque Ruth.

At novus, decimusque libri Regum acta suere.
Et Paralipomenon, ultimus Esdras erit.
Sunt quinque metrici, primo in loco Iob est,
Dein David, tum tres Salomonis,
Ecclesiastes, Canticum, et Proverbia.
Et iudem quinque spiritus prophetici,
Scripturam ad unam rediguntur duodecim:
Osee, Amosque et Michaeas tertius,

Prolixus titulus ad haec pauca reducitur in vatic. 4:
τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ θεολόγου ἔκτα ἐκλεκτὰ βιβλ. Inde
codd. paris. regii 990, 992 erunt paris. 1 et 2.

V. 1, ξείνησι codd. paris. 1. — In vatic. 812, f. 22
occurrunt glossae ἀνέκδοτοι, quas ego Zonarae ascribam
libentissime, cum in eod. cod. sit integer, certe descri-
bere eas, tennes licet, non pigebit. Ad primum igitur
versum: Ἰσα δὲ μὴ ἀλλοτριῶς τὸν νόον αἰστανὲ βίβλοις.

V. 2, om. vatic. 4, 11, 15. — παρέγγραπτοι No-
mocan. — κακότητες vett. edit. — glossa: πολλαὶ γὰρ
ὑπάρχουσι ψευδὲς γιγναμμένα κακία.

V. 3, 5 glossa: δίχυσσε τοῦτον ἡμεῖς τὸν δεδοκιμασμένον
καὶ ἐξητασμένον ὃ κεκοσμήμενον, ὦ φίλε, ἀριθμὸν, Ἱστορίας

περιέχουσαι μὲν βίβλοι εἰς δώδεκα πάσαι, τῆς παλαιᾶς
δηλονότι γραφῆς. — ἡμεῖς BB.

V. 6, πρώτη vatic. 4, 15, Nomocan. — το om. Bd.

— V. 7, Δευτερόνομος vatic. 4, 15, paris. 2.

V. 9, ἐνάτη Balsam. — βασιλείων vatic. 4, Pedal.
Nomocan. — V. 9, 10, glossa: οἱ γὰρ καὶ τέσσαρες εἰσὶν
οἱ βίβλοι τῶν βασιλείων, ἀλλ' εἰς δύο παραλαμβάνονται
καὶ ἀριθμοῦνται, καὶ οἱ δύο τῶν παραλειπομένων μία λο-
γίζεται βίβλος.

V. 11, Πρῶτος Ἰώβ Balsam. — ἴσθις Ἰώβ paris. 1.

— V. 12, Σολομωντίαι paris. 1, 2. Σολομωνταίοι Balsam.

V. 15, εἰς γραφὴν Balsam. — V. 16, ἀμώσις No-
mocan. — V. 18, ἀμβραμέτι Balsam. — V. 19, καὶ om. BB.

- Ἐπειτ' Ἰωὴλ, εἴτ' Ἰώνας, Ἀβδίας,
 Ναούμ τε, Ἀμβακούμ τε καὶ Σοφονίας,
 Ἀγγαῖες, εἴτα Ζαχαρίας, καὶ Μαλαχίας.
 20 Μία μὲν, εἶδε. Δευτέρα δ' Ἠσαΐας.
 Ἐπειδ' ὁ κληθεὶς Ἱερემίας ἐκ βρέφους.
 Ἐπειτ' Ἰεζεκιήλ, καὶ Δανιήλ ἐν χάρις.
 Ἀρχαίας μὲν ἔθνηκα δύο καὶ εἴκοσι βίβλους,
 Τεῖς τῶν Ἑβραίων γράμμασιν ἀντιθέτους.
 25 Ἦδη δ' ἀρίθμει καὶ νέου μυστηρίου.
 Ματθαῖος μὲν ἔγραψεν Ἑβραίας θαύματα Χριστοῦ,
 Μάρκος δ' Ἰταλῆ, Λουκᾶς Ἀχαιᾶδι.
 Πᾶσι δ' Ἰωάννης κήρυξ μέγας οὐρανοφρίτης.
 Ἐπειτα Πράξεις τῶν σοφῶν ἀποστόλων.
 30 Δέκα δὲ Παῦλον τέσσαρες τ' ἐπιστολαί.
 Ἑπτὰ δὲ καθολικαί, ὧν Ἰακώβου μία,
 Δύο δὲ Πέτρου, τρεῖς δ' Ἰωάννου πάλιν,
 Ἰεῦδα δ' ἐστὶν ἐβδόμη πάσας ἔχεις.
 Εἴ τι δὲ τούτων ἐκτός, οὐκ ἐν γνησiais.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΕΚ ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΣΕΛΕΥΚΟΝ ΙΑΜΒΩΝ ΠΕΡΙ
 ΤΗΣ ΑΥΤΗΣ ΥΠΟΘΕΣΕΩΣ.

Πλὴν ἀλλ' ἐκτείνω προσημαίνει μάλιστα σοι
 Προσῆκεν εὐχάσασθαι βίβλους ἀσφαλῆς,
 Ἥ σιμὸν ἐνεμα τῆς γραφῆς κεκτημένη.
 Εἰσι γάρ, εἴσω (ἰσθ' ὅτι) ψευδώνυμοι

Deinde Ioel, tum Ionas, et Abdias,
 Naumque et Abbauc, atque Sophonias,
 Aggaeus, et Zacharias, porro Malachias.
 Una quidem est haec: secunda autem Esaias,
 Deiu Hieremias vocatus ab infantia,
 Post Ezechiel, Daniellaque gratia.
 Sic veteris duos et viginti libros
 Posuit, qui hebraeis litteris respondeant.
 Iam numera libros novi mysterii:

Matthaeus Christi Hebraeis miracula scripsit,
 Marcus Italiae, Lucas autem Graeciae,
 Magnus Ioannes praeco penetrator olympi
 Cunctis, deinde sunt actus Apostolici,
 Deinde decem Pauli, et quatuor epistolae,
 Septem catholicae, Iacobi est una ex eis.
 Petri duae sunt, Ioannis vero tres.
 At septima est Iudae, et sic omnes habes.
 Si praeter hos quid est, ne germanum putes.

Sancti Amphilochei episcopi Iconit ex iambris ad Seleucum de eodem argumento.

Sed maxime illud tibi scire convenit,
 Quod omnis haud est scilicet tutus liber,

Qui venerandum scripturae nomen tenet.
 Falsum est enim nomen quibusdam impositum.

V. 20, ἡ μία paris. 1, 2. — V. 21, ἀπὸ βρέφος ibid.
 — V. 22, Δανιήλ vatic. 15, chig. Nomocan. Balsam.;
 Δανιήλ, ὁ χάρις vatic. 4. — Glossa: Αἱ δευτέρα βίβλοι
 τῶν ἀπεριθρημένων ἄνα προφητῶν μία, φησί, λογιζονται,
 τέσσαρες δὲ αἱ τῶν ἄλλων τεσσάρων προφητῶν βίβλοι,
 ἐκάστου μία λογιζομένη.

V. 23, ἔθνη Balsam. — Glossa: Ἀρχαίας μὲν φησί,
 ὅτι τῆς παλαιᾶς γραφῆς ἔγραψα βίβλους εἰσὶν δύο, τοῖς
 τῶν Ἑβραίων γράμμασιν ἀντιθέτους, ἔχουσιν ἰσοθέτους, καὶ

ἰσοριθμούς. Λαμβάνεται γὰρ ἡ ἀντιπρόθεσις καὶ ἐπὶ τοῦ
 ἰσού, ὥστε λέγομεν ἀντίτεχον τὸν ἐμότεχον, στοιχεῖα
 γὰρ τοῖς Ἑβραίοις εἰσὶ καὶ δύο λέγονται εἶναι.

V. 30, δέκα καὶ τέσσαρες Παύλου vatic. 4. — V. 34,
 εἰ γ' ἐτι τούτων vatic. 15, ἐκείναι Balsamon. — γνησίοις
 vatic. 15, Nomocan. — Glossa: Ἀπεριθρησας καὶ τὰ
 τῆς νέας γραφῆς βίβλια, ὁ ἅγιος ἐπηγγενέσθαι ὅτι εἴ τι τούτων
 τῶν ἀπεριθρηθέντων ἔξω ἐστὶν ἀγνήσιον λογιζομαι, ἀλλὰ
 νόσον. — V. 1, προσημαίνει coislla. apud BB.

- 5 βίβλοι, τινὲς μὲν ἱμμεσοὶ καὶ γείτονες,
 Ὡς ἂν τις εἴποι, τῶν ἀληθείας λόγων.
 Αἱ δ' αὖ νόμοι τε καὶ λίαν ἐπισφαλεῖς,
 Ὡς παράστημα καὶ νόμοι νομίσματα,
 Ἄ βασιλέως μὲν τὴν ἐπιγραφὴν ἔχει,
 10 Κιββηλα δ' ἐστὶ, ταῖς ὕλαις δολούμενα.
 Τοῦτου χάριν σοὶ τῶν θεοπνεύστων ἱερῶ
 Βίβλον ἐκαστην. Ὡς δ' ἂν εὐκρινῶς μάθῃς,
 Τὰ τῆς παλαιᾶς πρῶτα διαθήκης ἱερῶ.
 Ἡ Πεντάτευχος, τὴν Κτίσιν, εἰτ' Ἐξόδον,
 15 Λευιτικόν τε τὴν μέσσην ἔχει βίβλον,
 Μεθ' ἣν Ἀριθμοὺς, εἰτα Δευτερονόμιον.
 Τοῦτοις Ἰησοῦν προστίθει καὶ τοὺς Κριτάς.
 Ἐπειτα τὴν Πρῶτ, Βασιλειῶν τε τέσσαρας
 Βίβλους. Παραλειπομένων δέ γε δύο βίβλοι.
 20 Ἐσδρας ἐπ' αὐταῖς πρῶτος, εἰθ' ὁ δεύτερος.
 Ἐξῆς στιχηραὶ πέντε σοὶ βίβλους ἱερῶ,
 Στεφθέντα τ' ἁθλοῖς ποικίλων παθῶν Ἰώβ.
 Ψαλμῶν τε βίβλον, ἱμμελὲς ψυχῶν ἄκας.
 Τρεῖς δ' αὖ Σολομῶντες τοῦ σοφοῦ, Παραομίαι,
 25 Ἐκκλησιαστής, Ἄσμα τ' αὖ τῶν ᾠμάτων.
 Ταύταις Προφῆτας προστίθει τοὺς δώδεκα·
 Ὡση πρῶτον, εἰτ' Ἀμὸς τὸν δεύτερον,
 Μιχαῖαν, Ἰωήλ, Ἀβδιαν, καὶ τὸν τύπον
 Ἰωνᾶν αὐτοῦ τοῦ τρημέρου πάθους,
 30 Ναοὺμ μετ' αὐτοῖς, Ἀμβακούμ, εἰτ' Ἰννᾶτον

Quidam libri sunt medii, atque proximi,
 Ut dixerit quis, veritatis eloquiis.
 Adulterini sunt alii, ac certi parum.
 Ut sunt malae notae et reprobae numismata,
 Inscriptionem regiam quae praefertunt,
 Adulterina sed materiae indicant:
 Idcirco libros, quos Dei inspiratio
 Dedit, sigillatim aperiam, ut noli sient.
 Vetus quos testamentum habet prius proferam:
 Nam Pentateuchus Genesio, dein Exodum,
 Leviticumque inter medium librum tenet,
 Post Numeros, dein Deuteronomiem.
 Eis Iesum adicias, et Iudices,

Deinde Ruth, atque libros Regum quatuor,
 Atque etiam Paralipomenon libros duos,
 Et post eos Esdrae sequuntur gemini.
 Dein versibus scriptos quinque afferam libros,
 Qui multa passus, est coronatus Iob,
 Psalmos medelam qui aegris animis ferunt,
 Tresque Salomonis, Proverbia, Sapientia,
 Ecclesiastes, Canticorum Cantica.
 Istis prophetas addito duodecim,
 Oseeae primum, deinde secundum Amos.
 Michaeam, Joel, Abdiamque, et typum
 Ionam ipsius quod triduo Christo accidit:
 Et post eos Naum, Abbacuc, nono loco

V. 6, εἴπω Nomoc.— V. 7, αἱ δ' ἄρα νόμοι Balsam.
 Nomoc. Rhalll.— V. 8, ὥστε id.— V. 9, ἐπιγρ. φέρει
 lid. apud quos coislin. ἔχει.— V. 10, δολούμενα vat. 1
 (419, saec. XIII, f. 2).— V. 11, τοῦτον χάριν BB.— V. 12,
 βίβλον δε. lid. βίβλον. coislin.— μάθοις vatic. 13.—
 V. 13, τὰ τῆς Balsam.— πρῶτος coislin.— V. 18, βασ-

λειῶν τε Rhalll, BB.— V. 19, βίβλοι om. vatic. 1, τὰς δύο
 Nomoc. quorum loco ξυνορίδα BB.— V. 22, στεφθέντος
 lid. vatic. 1, Nomocan. στεφθέντα ἁθλοῖς vatic. 1.—
 V. 23, ψυχῆς ἄκας BB.— V. 24, παραομίας lid. vatic.
 1, 15.— V. 25, ἐκκλησιαστήν ibid.— ᾠσμα δ' αὖ No-
 mocan. ᾠσμα τε τῶν vatic. 15.

- Σοφονίαν, Ἀγγαῖόν τε καὶ Ζαχαρίαν,
Διώνυσον τε ἄγγελον Μαλαχίαν.
Μεθ' οὗς, προφήτας μάνθανε τοὺς τέσσαρας·
Παρόρησιαστὴν τὸν μέγαν Ἡσαΐαν,
35 Ἱερεμίαν τε συμπαθῆ, καὶ μυστικὸν
Ἰεζεκὴλ, Ἰσχατεν δὲ Δανιήλ,
Τὸν αὐτὸν ἔργοις καὶ λόγοις σοφώτατον.
Τούτοις προσεγκρίνουσι τὴν Ἑσθήρ τινες.
Καινῆς διαθήκης ὥρα μοι βίβλους λέγειν.
40 Εὐαγγελιστὰς τέσσαρας δέχου μένους,
Ματθαῖον, εἴτα Μάρκον, οἷς Λουκᾶν τρίτον
Προσθεῖς, ἀρίθμει τὸν Ἰωάννην χρόνῳ
Τέταρτον, ἀλλὰ πρῶτον ὑφεί δογμάτων·
Βροντῆς γὰρ υἱὸν εἰκότως τοῦτον καλῶ,
45 Μέγιστον ἠχήσαντα τῷ Θεοῦ λόγῳ.
Δέχου δὲ βίβλον Λουκᾶ, καὶ τὴν δευτέραν
Τὴν τῶν καθολικῶν Πράξεων ἀποστόλων.
Τὸ σκεῦος ἐξῆς προστίθει τῆς ἐκλογῆς,
Τὸν τῶν ἱδνῶν κήρυκα τὸν ἀπόστολον
50 Παῦλον, σοφῶς γράψαντα ταῖς ἐκκλησίαις
Ἐπιστολάς δις ἑπτὰ, Ῥωμαίοις μίαν,
Ἡ χρη συνάπτειν πρὸς Κορινθίους δύο,
Τὴν πρὸς Γαλάτας, τὴν τε πρὸς Ἐφεσίους,
Μεθ' ἣν τὴν ἐν Φιλίπποις, εἴτα τὴν γεγραμμένην
55 Κολοσσαίων, Θεσσαλονικέοις δύο,
Δύο Τιμοθέῳ, Τίτῳ τε καὶ Φιλήμονι,
Μίαν ἑκάστῳ, καὶ πρὸς Ἑβραίους μίαν.
Τινὲς δὲ φασὶ τὴν πρὸς Ἑβραίους νόθον,

Sophoniam, Aggaeumque, et Zachariam,
Atque inclytum valde Angelum Malachiam.
Post quos prophetas quatuor intelligas:
Esaiam magnum, loquitur qui libero,
Hieremiamque misericordem, et mysticum
Iezechiel, Danielque omnium ultimum,
Qui rebus et verbis est sapientissimus:
Adiiciunt istis deinde Hester aliqui.
Novae libror legis opus nunc dicere:
Evangelistas quatuor solos tene,
Matthaeumque, Marcum, Lucamque tertium,
Adiicias eis Ioannem, qui tempore
Quartus, sed altis sensibus primas tenet.
Nam iure dico filium hunc tonitru,

Sermone qui divino valde insonuit.
Suscipias secundum quoque Lucae librum,
Actus Apostolorum qui complectitur.
Electionis vas eis adicias,
Qui gentium est praedicator et Apostolus,
Qui sapienter scripsit ad ecclesias
Epistolas his septem, unam ad Romae incolas,
Quels ad Corinthios adiiciuntur duae,
Ad Galatas una, et una ad Ephesios,
Post, ad Philippos una, et quae scripta extitit
Una ad Colossenses, duae ad Thessalonicam,
Duae ad Timotheum, ad Titum, et Philemonem,
Ad singulos una, et ad Hebraeos itidem.
Quae vero ad Hebraeos, notha esse dicitur

V. 35, Ἱερεμίαν τὸν συμκ. vatic. 15. — V. 40,
ἢ Λουκᾶν BB. — V. 45, τῷ Θεῷ λόγῳ Balsam. — V. 46,
τὸν δευτέρου vett. edd. — V. 51, Ῥωμαίων BB. — V. 53,

Γαλάτας τε καὶ τὴν πρὸς Ἐφεσίους, μεθ' ἣν eodem versu
BB. — V. 54, μεθ' ἣν abundat. — τοῖς ἐν φιλίπ. vett.
edd. — V. 57, μίαν ἑκάστῳ BB, ἑκάστου Balsam.

- 60 Οὐκ εὖ λέγοντες γηνοῖα γὰρ ἡ χάρις.
 Εἶν, τί λοιπὸν; καθολικὰς ἐπιστολάς
 Τινὲς μὲν ἐπτά φασιν· οἱ δὲ τρεῖς μὲνας
 Χρῆναι δέχεσθαι, τὴν Ἰακώβου μίαν,
 Μίαν τε Πέτρου, τοῦ τ' Ἰωάννου μίαν.
 Τινὲς δὲ, τὰς τρεῖς καὶ πρὸς αὐταῖς τὰς δύο
 63 Πέτρου δέχονται, τὴν Ἰούδα δ' ἐβδόμην.
 Τὴν δ' Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου πάλιν,
 Τινὲς μὲν ἡκρίνουσιν· οἱ πλείους δὲ γε
 Νέστον λέγουσιν. Οὔτε ἀψευδέστατος
 Κανὼν ἂν εἴη τῶν θεοπνευστῶν γραφῶν.

Plerisque, sed male, nam germana gratia est.
 Quid vero caeteras catholicas epistolas?
 Septem esse quidam dicunt, alii vero tres
 Suscipiendas, nempe Iacobi unicam,
 Unamque Petri, Ioannis quoque unicam.
 Ad eas quidam duas adiciunt,

Duas quidem Petri, sed Iudae septimam.
 Ast Apocalypsin Ioannis aliqui
 Ills inserunt, rursus sed longe plurimi
 Adulterinam dicunt. Hic verissimus
 Divinitus datarum est scripturarum canon (1).

V. 60, καθολικὰς ἐπιστολὰς BB.—V. 63, μίαν δὲ Πέτρου.
 τὴν BB.—V. 66, τοῦ ὁμ. Balsam. τὴν Ἰωάνν. BB.—V. 67,

οἱ πλείους vatic. 11, suspensa remanet periodus
 in fine, quae absolvitur et abit in alia apud BB.

ANNOTATIO.

(1) *Canon.* Utrumque tam posteriorem quam priorem catalogum eiusdem esse Nazianzeni, non obstat omnium fere canonico-
 rum codicum scriptura, quae Amphilochii nomen posteriori ascribit. Ita contra unum inter recentiores Combefisium statuerunt BB. Maurini cum Bilio, ac caeteris sine exceptione editoribus. Iidem ad utrumque catalogum prudentissime notarunt plurimos et quidem genuinos Scripturae libros excludi, quos tamen Ecclesia veros ac legitimos esse pronuntiavit. Sed ignoscendus est error, cum haec Nazianzenus scriberet quo tempore nondum quicquam certe ea de re fuerat definitum. Alii haud immerito addunt quoscumque id genus syllabos ab elementorum hebraicae linguae numero incommode conceptos, semper in nonnullis libris necessariis defecisse, sive cogente quadam εὐρυθμίας necessitate, sive ob certam erga refragantes Iudaeos oeconomiam. Alii praeterea diligenter notarunt tam Nazianzenum quam Athanasium ab hisce mutilis catalogis aperte recessisse, quoties, vel in gravissimis cum haeresi cer-

taminibus, sacras auctoritates aeque a libris δευτερώσιως et a caeteris primae ἐκδόσεως, nemine refragante, exerebant. Cf. cl. A. Vincenzi *Sess. VI concil. trident. vindicat.* t. 1. p. 99, 103, 149-153. Nos vero pigeret aliquid novi simul et antiqui non addere tam ut doctis aliorum vindictis symbola nostra praestemus, quam ut debitum sacris libris honorem inexpectatis suffragiis orne-
 mus et augeamus. Duplex est in capite nobilissimi Reginae primi codicis huiusmodi catalogus, unus in cruce depictus, in quo sexaginta sanctorum librorum nomina aureis orbiculis continentur; alter in secundo proemii folio elegantibus senariis insignitur, saeculo circiter undecimo, Nicolao quodam scriptore, ut videtur, iubente Leone praeposito, patricio et sacellario, qui ibidem ἡξακοντάβιβλον B. Virgini Deiparae et Christo infanti offerens depingitur. Cave tamen ne integra omnique numero absoluta expectes; ad haec quippe metrica scripta (id velim diligenter ad superiora notetur) semper inest quae pictoribus atque poetis fuit aequa libertas:

- Τοῦ παντάνακτος καὶ Θεοῦ Λόγου φύσει
 Τὴν πρὸς βρότους ξίτην τι καὶ ὑπὲρ λόγον,
 Ἀσύγχυτον πρόσληψιν, ἄφραστον πρᾶσιν,
 Μυστὴς μὲν, ἥδη τὸν νόμον διαγράφων,
 5 Διὰ τὴν παρὰ τῷ τύπῳ, τὰς ἐκβάσεις
 Ταύτης προφαίνων ὁμαρτίαι, τὰς εἰσόδους
 Ὡς ἡ Γένεσις, Ἐξόδος, Ἀριθμοὶ τε,
 Τὸ Λευιτικὸν καὶ τὸ διευτέρου νόμου
 Ἡ βίβλος ἡμᾶς ἐδίδασκε πανσόφως,
 10 Δι' αὐτὴν προῆλθε παντάναξ Θεὸς Λόγος,
 Ὡς δημιουργὸς οὐρανοῦ τε καὶ χθονος,
 Τὰ πάντα λείπων, ὡς ἐπίσταται μόνος,
 Δι' αὐτοῦ βροτῶν περ εἰς σωτηρίαν.
 Οὕτω γὰρ ἦρκε πρὸς αὐτὸν τοὺς φίλους
 15 Ἐκ γῆς ἀνυψῶν θαύμασιν ὑπὲρ φύσιν.
 Οὕτως Ἰησοῦς, καὶ Κριταί, Ῥούθ', ὡς ξένοι,
 Καὶ βασιλεῖων ἡ τετραμήδιμος βασίς.
 Οὕτως ὁ Ἑσδράς τοῖν δυοῖν τῶν βιβλίων
 Αἶρε τοῦ κύβου καὶ γαρφαίρει τὸ σθένος
 20 Οὕτω γυναῖκες εὐσεβῆ πατοπλῆξ
 Ἑσθήρ, Ἰουδῆθ' ἡγαταίωςαν νίκας.
 Οὕτως ὁ Ταβὶτ ἐκαθαίρειται, λύμη
 Τῶν ὁμμάτων γὰρ ἴσχε συμφορῶν πέρας.
 Οὕτω δὲ λοιπὸν καὶ τὰ τῶν Μακκαβαίων
 25 Εἰς ὕψος ἦρται τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης.
 Οὕτως Ἰωβ μὲν καρτερεῖ τὴν κορείαν,
 Σατὰν δὲ βάλλει τὴν ἐλπίδα πλάτην.
 Οὕτως ὁ Δαυὶδ, ὡς εἶδε τὴν κινύραν,
 Υἱὸν αὐτοῦ τὸν Χριστὸν προδεικνύει.
 30 Οὕτω Σοφίας εὐρεῖν Σαλομὼν πλάτος.
 Οὕτω προφητῶν πνευματικὸν στόμα
 Σαῶν ἐλευσάμενον Χριστὸν προγράφει.
 Εἰς γὰρ προῆλθεν ἐκ δυοῖν ἐναντίων
 Μέρει τέλειος, καὶ ὡς φύσει πῦλιν,
 35 Οὕτω τετρακτὺς τῶν σοφῶν διηγόρων
 Εὐαγγελιστῶν αὐδὴς ἐμπειροῦ φόβου.
 Οὕτω μαθητῶν οἱ θεόκτιστοι λόγοι,
 Παύλου τε τοῦ κήρυκος ἰνδυνεῖν στόμα
 Ἐπιστολαῖς ἐίληυσαν τὴν οἰκουμένην.
 40 [Τί γὰρ ἱερουργεῖ τὴν τομὴν τῶν ἐλητάρων;]
 Οὕτω Λεὼν, ὁ θερμὸς ἰντολῶν φύλαξ,
 Πιστὸς ταμίας τῶν ἀτακτοῦν πύλιν,
 Τῆς εὐσεβείας εὐκλὺς τὰς ἀξίας
 Φέρων ἑαυτῷ τὴν πρωτοσπαδαρίου
 45 Πατρικίου τε καὶ τὴν τοῦ πρεσβύτερου,
 Ἐπίπτε δάβρον ὡστὶρ ἐν τῇ καρδίᾳ
 Τείνουσιν πίστιν, καὶ γὰρ οὕτω καὶ βίβλοις.
 Ταύτην τιμιωδῶς δάρον ἐμπύρην πᾶσιν
 Τῇ παρδίνῃ καὶ μητρὶ τοῦ Θεοῦ λόγου
 50 Δίλτον προσάγει, τήνδε τὴν διηγόρον
 Ἐχουσιν ἰνδυνεῖν πᾶσαν ἰνδυνεῖν βίβλον,
 Λύτρωσιν ἰνδυνεῖν ἀμπλακημάτων θίλοι
 Σαῶν μετασχεῖν, οὐδὲ γὰρ κατ' ἀξίαν
 Εὐρεῖν τοῦ ἰσχύουσιν ὄλβου προσφέρειν.
 55 Δέχοιο δ' ἰνδυνεῖν, ὃ παύμνητι κόρη,
 Διδούς αἰ σοὶ πνεῦμα συντετριμμένον,
 Λαμπρὸν βίον τε καὶ καθαράν καρδίαν,
 Πλουτεῖν ὡς με τῆς ἀνὴρ τυχεῖς δόξης,
 Τὸν σου τὸ δάρον καὶ καλῶν, μου προστάτη.
 60 Νικολάω σπεύδουσι καρδίᾳ, πᾶσιν.

V. 5, θελοῦς cod. — V. 12, λυτὸν cod. — V. 19, αἶματο id.

Rerum omnium regis, qui Deus Verbum natura est,
 Ad mortales mirabilem ac supra sermonem
 Inconfusam assumptionem, ineffabilem unionem,
 Moses quidem, iamdudum legem dum describeret,
 Palam obtulit in typo, varios incessus
 Eiusdem revelans commode; quales utique exitus
 Genesis, Exodus, Numerique,
 Leviticum et posterioris legis
 Liber nos edocuit in omni sapientia;
 Per quos processit Rex omnium, Deus Verbum,
 Uti conditor caeli et terrae,
 Omnia deserens, ut ipse novit solus,
 Propter reorum hominum salutem:
 Quemadmodum igitur attraxit ad se amicos,
 E terra sublime ferens miraculis supra naturam,
 Ita Iesus et Iudices, et Ruth, quantum mirabiles,
 Et Regnorum constans quatruplici numero basis.
 Ita Esdras duobus in libris
 Attollit gloriam et laetificat robur gentis.
 Ita mulieres cum omni pietatis armatura
 Esther, Iudith obtinere victorias.
 Ita Tobit repurgatur, amissione
 Namque oculorum habuit aerumnas ultimas.
 Ita de caetero facinora Macchabaeorum
 Ad summum extulerunt suam in eum pietatem.
 Ita Iob ipse sustinet stercus
 Satanaeque expellit perniciosam fraudem.
 Ita David, uti canit cythara,
 Fillum eius Christum praemonstrat.
 Ita sapientiae invenit Salomon latitudinem
 Ita Prophetarum os Spiritus vehiculum,
 Clare venturum Christum praescribit.
 Unus enim venit ex duobus oppositis
 Homo perfectus, qualis natura erat.
 Talem quadriga sapientum Dei vatum
 Evangelistarum, iterum confirmat in timore.
 Talem discipulorum divinitus afflata eloquia
 Ac Pauli praeconis divina labia
 Per epistolas accersere universum orbem.
 (Ut quid enim scrutari rimas nugatorum!)

Ita Leo, servidus mandatorum custos,
 Cum fidelis dispensator Imperatorum esset,
 Pietatis insigniter ornamenta
 Ferens sibi, nimirum protospatharii,
 Patricique simul ac praepositi,
 (Quandoquidem uti felicem in corde
 Gerebat fidem, Ita eandem certe et in scriptis)
 Librum obtulit in donum cum flagranti desiderio
 Virgini et Matri Divini Verbi
 Codicemque producit, qui et ipsum divinitus dictatum
 Continet intus universum Dei librum,
 Quo redemptionem propriarum nozarum velit
 Sine dubio comparare (neque enim, uti par est,
 Invenire quisquam valeret iustam oblationem).
 Suscipe proin, o dignissima laude virgo,
 Eum qui semper tibi dedit animum contritum,
 Praeclaram vitam et cor sincerum,
 Ut mihi largiaris superiorem adipisci gloriam,
 Tui ipsius donum invocans, o mea tutela,
 Mihi Nicolao vota libanti ex imo corde, desiderio.

V. 34, μέμφ. id. — V. 39, εἰλίκουσαν id. — Quid
 v. 40 sibi velit, me fugit. — V. 43, τοθεκῶς id.

AUCTA ET EMENDATA

MAXIME EX CODICE MONACENSI CCXXII.

Ad ultimum huiusce tomi terminum perveneram, aequo quidem animo multa prolixae morae fastidia ferens, quippe quae non mea, ut candide dicam, sed Dei potius Optimi Maximi voluntas induxit et creavit. Verum, ecce felici quadam studiorum meorum providentia, in manus meas venit e Germania codex unus, omnium forte quos ad nos Graeci de rebus canonicis transmiserunt, praestantissimus. Illum videram primum in nobilissima regum Bavariae bibliotheca, quum longo iam fessus labore, post itineris octo menses, iamque ad reditum accinctus, quid superesset agendum, quidve mei ferre valerent humeri, vix meditari auderem. Atlanticus liber erat, immanisque moles, quingenta ferme membranarum spissa folia, quorum singula ad unum omnia salivam mihi movebant non modicam. Angustias aperui meas, sed verbis adeo modestis, ut nihil inde sperare vellem, quum maxime locorum et temporum spatia intercederent. Ad alia certo totus eram, immo Romam fortasse iam iterum translatus, quum inscio me, fuit tam in bibliotheca regia quam in aula clarissimi Gallorum ad Bavaros legati tanta liberalium virorum humanitas, ut nullis meis impensis, neque additis precibus novis, neque etiam scriptis ad me litteris, codex ille re et pretio copiosus, ex monacensi urbe regia ad caesaream Galliarum urbem accederet. Bene profecto erat, nisi huiusmodi fortuna me, procul exulanti, adeo penitus latuisset, ut, quum novus ille hospes satis diu mansisset ignotus et derelictus in exedris ubi non publica tantum Galliarum negotia, sed externa totius orbis aguntur, idem demum itineri novo commissus, procuratoribus musei monacensis suo iure instantibus, me semper inscio, restitueretur.

Rem ita bonis malisque mixtam didici, quum, adveniente in Urbem amoenissimo Bavarorum rege Maximiliano, quem immatura morte raptum lugent cives et exteri, optima se ultro dabat occasio damna, si qua forent, resarciendi. Quid iam averem nemo hominum mirabitur, quum uno verbo dixerim, in illo codice latere Nomocanonis Photiani scripturam adeo singularem, ut piaculo duxissem tam hunc tommum claudere, quam vel prima proximi attingere folia, quin prius iterum membranas versarem monacenses. Mirari vero subit quomodo viri illi qui in hac aerumnosa tempestate nostra, publicarum rerum tot pondera sustinent, etiam veterum litterarum commodis adeo faciles se et obvios praestiterint. Annuit enim precibus rex; regis vocem excepit amplissimus Bavarorum in Urbe legatus, *Baro de Verger*; vadem se restituendi codicis ultro dedit illustrissimus neocæsariensis archiepiscopus *de Gonella* apostolicus in Bavaria nuntius; cuius sigillo munitum librum altera iam vice exceperunt iidem viri qui Galliarum legatione a Bavaris inde ad Romanos funguntur, quorum dextris consertis ac nobili comitatu codex vere regius ad Urbem usque in nostras apud Sanctum Callixtum aedes, hisce demum diebus, venit incolumis et qualis extat integerrimus.

Ab illo igitur exordiar quam promiseram superius inchoandam esse in huius tomi calce codicum canonicorum descriptionem (1). Is constat foliis membranaceis 493, chartaceis 3 additiis; ab initio septem folia ex primo quaternione desunt, et duo ex sequenti; hic illic alia desiderantur. Quaterniones recenti manu inscribuntur sub litteris graecis continuis, ab antiqua vero sub litteris latinis pluries repetitis; sed a prima manu nullis quae

(1) *Descriptionem*. Caeterum satius visum est ad mis dividere promissam canonicorum codicum historiam.

viderim insigniuntur signis. Scriptura est XII saeculi, duplicique pieta calamo, uno pinguiori, altero graciliori, utroque minime ineleganti. Cinnabari tincta micant innumera lemmata, tam intra lineas quam in marginibus; coloribus et flosculis variantur insigniores tituli; picturae quoque, in aurata area delibutae, supersunt, rarissimo in codicibus canonicis exemplo. Prima ab initio ferme evanida, quae, ut opinor, Christum exhibet virumque supplicem, totius operis dedicatio videtur. Secunda in verso fol. 8 concilio sardicensi praefigitur; tertia fol. 10 carthaginiensibus canonibus; quarta f. 18 trullanis, caeterae exciderunt quae singula fortasse concilia ornabant: quae vero supersunt non pauca habent notatu dignissima, sed quae huius loci non sunt. Codex incipit hoc versiculo iambico: Ἦ βίβλος ἴδε τίνδε τῶν τάξιν ἔχει (1). Tum indiculus ad normam synopseos arsenianae exigitur fere integer; quae synopsis sequitur, f. 2-23, a canonibus apostolicis pergit usque ad trullanum 76, haud sine multis lacunis, sed facto semper respectu a singulis canonibus ad Nomocanonis titulos in quibus excitantur; fol. 23, 24 occurrit mutilus index quidam nudorum titulorum, quem alter excipit longe prolixior fol. 25-41, in quo quibusnam instruantur legibus et canonibus omnia titulorum capitula, significatur. Tum praemissis, ut videtur prooemiis nunc pene avulsis, fol. 41 incipit Nomocanon nova, ut dixi, veste indutus, eaque structus compage, quae suo loco, in sequenti tomo nostro, si Deus dederit, sigillatim exhibebitur. Quaedam tantum est similitudo cum unico columnensi codice, in quo singuli canones ex integro recitantur, quales nuper cl. Maius in Spicilegii romani VII tomo retulit, ita vero ut monacensis codex non pauca solus ademerit, sed multo plura addiderit solus, quae paucis per summa capita memorare iuvat. Sunt apostolicae veteres didascaliae, sive Petri et Pauli canones; sunt Dionysii Alexandrini litterae ad Canonem semel et iterum rescriptae; sunt Nazianzeni versus de libris sacris; sunt Timothei byzantini libellus de recipiendis haereticis et scripta e Constantinopoli ad Martyrium antiochenum epistola; sunt Sisinnii, Alexii, Michaelis, aliorumque patriarcharum publica instrumenta; sunt Comnenorum chrysobulla, tantaque legum civilium copia, ut nihil supra. Insigne est quod singulis fere foliis nectuntur amplissimae laciniae non tantum ex iustinianeis legibus exceptae, sed ex LX libris βασιλικῶν, id quod mirarer haecenus fugisse doctissimos viros qui in Germania restituendo iuri byzantino egregie incubuerunt. Sed haec alias commodius.

Iam, ut redeam ad minus fausta, hic locus dandus est non solum quibusdam scripturis ex codice monacensi et aliunde addendis, sed et multis in hoc tomo emendandis, quae, quod mihi semper solenne erit, sine fuco et absque inepta verecundia ostendam. Bis enim peccat, qui peccata, ubi potest, non emendare nititur. Peccatum vero in primis

(1) *Ἔστιν*. Minus bene *ἔστιν* in catalogo variorum curis edito codicum monacensium, cui quum sciam non defuisse multorum censuras, alibi fortasse notatum fuerit in quo sit codicis CXXII descriptio emendanda. Ubi memorantur Nazianzeni et Amphilochoi metra, nemo non leget *περὶ βιβλίων κεινοποιουμένων* pro *κλεινοποιουμένων*, quod lepide vertitur: *De libris initiatis*. Tum infra ad epistolam Athanasii πρὸς Ῥουζιανόν, is mutatur in alterum nomine Ῥουφιανόν. Mitto alia id genus, ut me referam ad quamdam S. Pauli epistolam, si superis placet, quam bonus catalogi scriptor religioso excepit ex ultima charta ipsi asserti affixa, lectore monito nullam huius epistolae mentionem fieri apud Io. Alb. Fabricium in codice apocrypho

novi testamenti. Credo belle, quum pertinent ad trita illa *ἱερολογατα συστατικά* quae praesules post ordinationem dare solent, merumque sit testimonium quemdam Pachomium monachum esse diaconum et idoneum ad presbyteratum. Interim lego *ἀναβὰς*; pro *ἀναβῆς* — *ἀφῆκα* pro *ἀζήκα* — *διὰ τοῦτο* pro *διὰ τοῦτο*, — *καὶ συστατικῶς* (corrigi *συστατικῶν*) pro *συστατικῶν*. Sic viris strenuis, fraude fortasse typothetarum, monstra lectionum non semel exciderunt. Bene autem notavit idem librum olim pertinuisse ad quemdam illustrissimum Michaellem Cantacuzenum, neque immerito doluit partes libri superiores versus finem dente glirium multum passas esse. Aliis suspicio erit librum olim fuisse ex Imperatorum bibliotheca.

fuit sub initium operis, quando oportuit me, novum hominem et peregrinum, cum novis typis, signisque insolitis, peregrino praeterea in sermone colluctari. Peccatum saepius fuit in subtilissimo illo scholiorum caractere qui oculorum aciem iam nimis obtusam adeo sollicitavit attrivitque, maxime in maligna hiemis luce, ut per plures septimanas pene coecus remanserim. Peccatum denique est in extremis quibuscumque plagulis quae, absoluta utcumque correctione, iam solis typothetarum manibus ita relinquuntur ut si aliquo coeco casu, typisque temere succussis, aut una alterave littera exciderit, signumve aut apex accentuum avolaverit, iam nemo hominum sit qui insanabili vulnere manum admoveat. Aequus bonusque lector, si multa condonare velit, meliora in posterum expectet, habeatque statim, ut sphalmatum fastidia releventur, praeter alia quaedam fortasse non temnenda, eximias codicis monacensis varietates.

PROLEGOMENA

P. X, XI. *Syllabo codicum de re canonica MSS. graecorum* Romae extantium primum addere iuvat inter schedas Leonis Allatii vallicellianas fasciculum n. X notatum, quem breviter descripsit cl. v. Hugo Laemmer in Dissert. *De L. Allatii codd. qui in biblioth. vallicell. asservantur*, Friburgi 1861, p. 7-10. Praeterea ad diplomata illa XXXVI monastica, quibus clauditur romanorum codicum elenchus, iam maxime laetor oportere LVIII alia accedant, quae hisce diebus novi et vidi egomet superesse in nobilissimo Principis Doria Pamphilliani archivo, inter multa clarissimi monasterii carbonensis monumenta, quae, iubente summa illustrissimi principis Philippi humanitate, meos in usus, haud sine mea in perpetuum memoria, opportune venerunt.

Synopsis Historica. Pag. L. Vellem ab aliquo viro docto diligenter considerari quo nexu inter se convenient quatuor aut quinque opuscula quae esse quodammodo cognata facile existimaverim:

1° *Acta legationis ad Arabas* sub Iustiniano imperatore, a Nonnosio scripta, quae partim Photius legit in cod. III Biblioth. p. 6, 7.

2° *Acta S. Aretae M.* quae nuper ediderunt Boissonade in *Anecd. t. V* p. 1-63, et Bollandianum collegium ad XXIV octobris.

3° *Colloquia legibus Homeritarum praefixa*, quorum exigua pars legitur apud eundem Boissonadium, p. 63-76.

4° *Leges Homeritarum*, ibid. p. 77-116.

5° *Acta disputationis Gregentii cum Herbario Iudaeo*, quae cum praecedentibus cohaerent in codice coislin. 253. Quae quidem, praeter vulgata graece, et latine in bibliothecis patrum, praeter varietates sive codicum graecorum, sive slavico-interpretum quas memoravi, aliter quoque et brevius in quadam epitome graeco-barbara prodierunt Venetis, a. 1646, cuius rarissimum exemplar hisce diebus in meum venit peculium.

P. LI. Noli canonum commentariis addere quaedam compendia, quae forte aliquis ad hanc aetatem retulerit. Sane quae Arsenio aut Simeoni magistro ascribuntur, vix ab aetate Ioannis Scholastici recedunt, neque alias quam Basilii epistolas, uti idem

facit, noverunt. Ambo tamen habent canones Trullanorum, utrum vero prima opificis manu, an propter addititiam appendicem, alius certe locus erit inquirendi.

PARS PRIOR

I. CANONES SS. APOSTOLORUM. P. 2. Quaerendum in proximo tomo quod hic promittitur in nota (5). Ad ephesinos vero patres et chalcedonenses quod pertinet, uno verbo dicam: quod aion de veterum regulis, nullibi adeo clarum est, ut cum Beveregio illud de apostolorum canonibus potius intelligamus, quam de ancyranis, antiochenis, aliisque regulis saeculo V antiquioribus.

P. 4, lin. 38, lego CCII.

P. 7, lin. 8, not. 1, lego columnas.

P. 8, lin. 22, col. 1, lego διαμένον.

P. 12, Appensa hic tabella, quae Ioannem Scholasticum respicit neque consentit cum sequentibus notis, neque cum editis libris, in quibus frustra apud eundem omnes apostolicos canones quaesieris.

P. 14, lin. 6 ὁ ἕνς codex monac. sola littera M inde significandus.

P. 15, lin. 1 συναξίς ἡτοι προσφορῆς M.

P. 16, lin. 8-12 καταλόγου τοῦ ἱερειικοῦ. — ἀπὸλοι, alias ἐπὶλοι. — τοῦ οἰκίου ἐπισκόπου. — καὶ μάλιστα οἱ προσκ. — οὐκ ὑπακούει M.

P. 17, lin. 9 τὰ ἀνδρῶν. — ἐπίσκοπος γινώσκω M.

P. 18, lin. 7 διὰ τοῦτο M. — In not. can. XXV, lin. 2 lege αλοπῆ. — lin. 5 lege ἐκδικηται.

P. 19, lin. 8 τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου — l. 9 ὡσαύτως καὶ οἱ λοιποὶ M.

P. 20, lin. 8 μόνον πρῶτον. — lin. 9 ἀλλὰ μὴ M.

P. 21, lin. 9 ἐκδικῆται, ὅς ἐστι δεικνύμενος M. — clausulam sequentis canonis ἀλλὰ μὴ id. om.

P. 22, lin. 1 τῶν ἰδίων. — lin. 14 εἰς ἀναγκαίαν. — lin. 15 αὐτοὺς ὑστερεῖσθαι M.

P. 23, lin. 13 Ἐάν om. M ante μὴ βαπτίσῃ. — lin. 15 ψευδῶν ἱερῶν M. — In not. can. XLIV lege δαναζομένους.

P. 24, lin. 4 βαπτίσαι. — ἀλλ' εἰς τρεῖς. — lin. 5 καθαιρεῖται M. — lin. 6 tolle virgulam post μνήσεως — lin. 7 ἐπιτελεῖται ἀλλ' ἐν. — lin. 8 ὅτι εἰς τόν. — lin. 9 διδάσκοντες καὶ βαπτίζοντες M.

P. 25, lin. 4 lege ἐκόν.

P. 26, lin. 12 scribe μετανοούντι. — lin. 13 τὴν ἰδίαν συνείδησιν M. — lin. 18 lege secundum ipsam.

P. 27, lin. 2 καταλύοντας. — lin. 13 δημοσιεύει M.

P. 28, lin. 2 προαγίσθω — lin. 8 εἰς τὴν κρίσιν M. — lin. 21 malim animae eius. — In not. can. LXIII, lin. 4 adde: caeteri καὶ om. inter quos M, et recte.

P. 29, lin. 2 et 12 scribe ἀφορίζω. — lin. 4 λαβεῖν M. ut solemne est, pro λαμβάνειν, id quod iterum notare pigebit. — lin. 8 scribe ἔχου. — lin. 11 τισσαρ. τοῦ πᾶσχα οὐ νηστεύει M.

P. 30, lin. 1 νηστεύει. — ἀρεταῖς. — lin. 11 ἑπισκόπου κατηγορηθέντος ἰ. τ. πρᾶξι. — lin. 12 ἀπατήσας καὶ ὁμοῦ. ἡλεθθέντος αὐτοῦ ἀρετίσθω. — lin. 13 ἰὼν δέ. — lin. 15 ὑπακούσας M.

P. 31, lin. 1 ὑπατήσας M. — lin. 3 lege τὴν κατ' ἐπίσκοπον. — lin. 4 μηδὲ πιστὸν M. — lin. 6 scribe ἐτέρω. lin. 9 post ἐκκλησίαν expunge virgulam. In not. circa finem adde ante lineolam: alii scribunt μὴ ἴστω.

P. 32, lin. 9 προχειρίζω M. — col. 1, in notis lin. 9 scribe ἡ χειροτονία, lin. 18 πεπληρωμένοι, et lin. 20 λῶβη. — col. 2, lin. 22 scribe οὐ χρεῖ.

P. 36, lin. 11 ὁ μόνος ἀδίδος. — lin. 12 ἀπ. ἡμᾶς. — ἀγίῳ σθενώσιν καὶ καταρτῆσαι M.

P. 41. Prologus a quo orditur palatinus, idem est qui praefigitur Prochiro imperatorum Basilii, Leonis et Constantini. Cf. Zachariae ad b. l. p. 3-11. Quae vero p. 41 et 42 amplissima scholia ad canonem II respiciunt, eadem in quibusdam consentiunt cum constitution. libr. II, c. 2, 6. — P. 42, lin. 22 col. 1 lege ἐκκλησίαν. — lin. 37 εἰδης — lin. penult. col. 2 lege edita.

II. CONSTITUTIONES DE MYSTICO MINISTERIO. P. 46, lin. 3 scribe ἱερολύτου.

P. 47, recolo p. 3, ubi accuratius ascribitur saeculo XIV codex vindobonensis histor. 46; saeculo vero XVI codex 47. Tum etiam saeculo XI refer vallicellianum F. 10, uti rectius scribitur p. 3, 89 et 96.

P. 48, in not. lin. 17 col. 1. lege ἐντέλλομεν.

P. 52, lin. 12, col. 2, ob similem voculam verba quaedam post σου exciderunt: τοῖς ἀγίοις ἀποστόλοις σου.

P. 53, lin. 17, col. 2 lege: ἐπισημαίνου.

P. 55, lin. 9, ἐνέπλησας Lagarde, in edit. Constitutionum apostolicarum fusius memorata in prolegom. p. XXXV, XXXVI. Littera L. infra notabitur.

P. 59 in not. lin. ult. col. 1. lege ζυλωτάς: restitue autem lin. ult. col. 2 in hunc modum: Otto bon. 442, qui vulgata in marg. reponit, habet εἰργόμεθα.

P. 60, lin. 8 lege ἄλλης. — In notis lin. 6, col. 2 lege σταυρῶ.

P. 61, lin. 29 προσενέγκαντες. — lin. 30, ἐξισταξίσθω δὲ αὐτῶν ἀκριβῶς καὶ ὁ τρέπος. — lin. 1 ἰὼν ἢ τις δοῦλος, προσαγίσθω. ἀρετάσθω καὶ ὁ δισπότης M.

P. 69, lin. 1, num. XVIII lege: infideles (21) ad ecclesiam.

P. 70, lin. 2 καὶ ἀναγνώσας om. M. ἀναγνώσασαι L. — In not. ad lin. 30 legesis: nec sine quadam, sed omnino in fine legito derivat.

P. 72, lin. 2 κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ σωτῆρος M. — lin. 4 πάλιν L. — lin. 5 κατασκοπεύοντων M. — lin. 13 κρινῶ πάντες M.

P. 74, lin. 29, col. 1 rectius λουδιμπιστῆς et lin. 4 λῶταξ.

P. 75, lin. 1, promissum onomasticon in fine totius operis reservatur.

III. SS. APOSTOLORUM SENTENTIAE. P. 75 in not. col. 2, lin. 5 lege ζυλωτῶ.

P. 77, lin. ult. malim: Primum Ioannem loqui oportere.

P. 79, lin. 2 et 3 semel et iterum excidit ultima littera facile restituenda in ἴστι et μηδὲ. — l. 6 pone ad vocem θηλυῶν notam superiorem (11). — lin. 10 scribe ἐκείνην. — lin. 14 lege ἐπιστρέψῃ.

P. 81 not. lin. 4, col. 1 lege δοδῆται. col. 2, lin. penult. lege δὲς εἰς.

P. 84, lin. 5 scribe ἰγγραζος — lin. 9 tolle signum interrogationis post διγλωσσαι.

P. 87, col. 1, lin. penultima lege θυλυκόν. — col. 2, lin. 1, hac voce ibidem audi constitutionum lib. VII supra memoratum ex capp. 2-5, hic vero quaere cap. 6. — lin. 12 lege περισυχῶ.

IV. ANTIOCHENA SS. APOSTOLORUM SYNODUS. P. 90, ad not. 3 adde, ne quid omittam de eruditorum iudiciis, Pagium quidem non omisso siluisse, sed eam protulisse, sententiam ad a. 56 in Criticis prima editione, id quod Mansi in eodem loco apud Baronium praetermisit. P. 91, lin. 4 lege ἴσως. — lin. 5 ἱερᾶ τεύχα.

P. 92, not. col. 2, lin. 5 lege ἀποβαλλομένους vallicellian.

P. 93, lin. 9 lege ναί, οὐ οὐ, τοῖ.

V. EXCERPTA CAPITULA APOSTOLICA. P. 96, lin. 2 lege maturiore.

P. 97, not. lin. 2 lege: ἱμπερὶς ἴστω.

P. 101, col. 1, lin. 2, scribe C. 51 — lin. 12 lege: ἀναγίστας. — col. 2, lin. 9 lege: χωρίζουσαν.

VI. SS. APOSTOLORUM CANONES POENITENTIALES. Ita emendato titulo, nota partem horum canonum priorem prodidisse nuper cura eiusd. C. V. Lagarde in Reliquiis iuris graece p. 36, 37, neque omissas fuisse ab eodem quasdam codicis petropolitani seu coisliniani varietates, quas relectas habes ad calcem constitutionum apostol. ab eodem editarum p. 284.

P. 103, lin. 4 καταταγίσθω coislin. apud Lag. — lin. 8 λούσεται lb. — P. 108, col. 1 not. 12 lege θνησιμαίου. — col. 2, lin. 9 lege παντοκράτορος.

VII. CONSTITUTIONUM APOSTOLICARUM. Liber primus. P. 113 not. col. 2, lin. 10 lege: ἐπιστημαμένοι.

P. 116, lin. 11 Ὁ μὲν ἀνὴρ τὴν γυναῖκα μὴ ἐπισφῆσας L. — lin. 17 ἐπ' ἴσως L.

P. 117, lin. 4 συνειπιδούς L. — lin. 33 lege consequeris.

P. 120, lin. 17, lege πληρωσάμενοι.

P. 127, lin. 2, lege ὡς σοφί.

Liber Secundus. P. 128, tit. IV lege οὐχ ἐκείνη.

P. 129, tit. XXII lege Νινευίται.

P. 130, tit. XXVI alii addunt in fine τῶν χριστιανῶν. — tit. LI al. μετομερίεις.

P. 132, lin. 26 ob similia excidit aliquid: « Sit quoque pacificus quoniam filii Dei vocabuntur. »

P. 134 lin. 1 nemine monente leget quisque ἐφθάλμους. — lin. 18 scribit novus editor, ex quo fonte nescio,

ποτίζης: sed contra ipsam sequentium rationem et seriem.

P. 135, lin. 4 in fine adde μή κατάλαλος.

P. 136, lin. 16 corrige vocem ultimam ἐλάτθην, et lin. sequenti scribe σκοποῦ.

P. 137, not. m) lege μιμήσκειται.

P. 138, lin. 13 scribe ἐλεγχθῆ.

P. 139, lin. 4 lege τοὺς ἀμαρτάνοντας, et lin. 7 λήψῃ. — Lagarde lin. 13 om. ὅτι et lin. 17 legit καὶ γιανίαις — lin. 18 διὰ γὰρ τὴν melius. — lin. ultima lege gurgos.

P. 140, lin. 7 idem habet ἐπὶ τῇ αἰβανῇ. — lin. 10 lege ὑπαχθῆσεται.

P. 141, lin. 16 excidit ultima littera in παρανομίαις.

P. 142, Lagarde om. lin. 2 καὶ, lin. 7 καὶ παρασυναΐζον εἰς τὸν ἀγρόν, lin. 9 καὶ ἀπεσβίσσασαι τὰς λαμπάδας τῆς θιγογυσίας, sic multa non semel om. fide unius aut alterius codicis, contra omnes vaticanos. — Ibid. not. p) lege χωρίσι et adde χωρήσι colslin.

P. 143, lin. 7 lege ἀνελιῶς — Lagarde habet lin. 9 ἀκρίτων, lin. 11 ἐν ἰργῶν, lin. 17 ἐξ αὐτῆς.

P. 146, lin. ult. gr. melius Lagarde ex colsliniano restituit: κατὰ πάσας τὰς δικαιοσύνας, inde mallem in ultima lin. latine: secundum omnes iustitias.

P. 147, lin. 14 lege: Χρὶ οὖν ὑμᾶς αὐτοῦ.

P. 149, Lagarde edidit lin. 1 παρατηρήσεις, lin. 8 ἰφ' ἀμαρτίαις, lin. 12 ἀδικήματα.

P. 150, lin. 1 lege οἰκοδομηθήσεται et lin. 7 θουοῦσαι. — lin. 14 Lagarde maluit ὑποπιάζειν, qui tamen p. 154, lin. 15 scribit ὑποπίζον.

P. 151, lin. 3, littera excidit in γέγραπται. — duo accentus emolliantur lin. 9 in ἀπολογούμενος, et lin. 10 in ὄφρῃσιν. — Ibid. Lagarde scribit στίβων.

P. 154, lin. 5 lege: πρὸς ἄλλον ἔχει et pone numerum capituli 20 ab initio sequentis pericopae.

P. 155, lin. 6 corrige ἐπίστρεψι et lin. 11 πᾶθοντο.

P. 156, lin. 13 lege ἰάσαι. — In notis col. 2, lin. 3 Lagarde legit κύριος καὶ διδάσκαλος et lin. 5 τὸ ἀπολόος.

P. 157, apud eundem emendabis in lin. 2 ἀφίονται et lin. 15 ἀνελιῶς pro ἀφίονται, ἀνελιῶς.

P. 158, eandem vocem ἀνελιῶ corrige lin. 17, et scribe lin. 12, ut lin. 14, συμποδισθήσεται.

P. 163, lin. 1 excidit copula καὶ post primam vocem. — lin. 5 lege προσήχεται. — not. f) lege πατρικαίτορ. — Lagarde addit ἵ in particula ὅτι σὺ οἱ semel lin. 23 et iterum pag. sequentis lin. 2.

P. 164, lin. 6 lege πειράζον.

P. 166, lin. 1 lege ἀνελιῶς.

P. 170, lin. 5 lege ὡς λόγον.

P. 171, lin. 5 Lagarde legit ἐκκλησία μεγάλη, ἐκλεκτή, πιστή. — lin. 13 vocula τὸν excidit post θῶρα, et alia ab initio lin. 16: ὡμὼν οἱ πρεσβύτεροι, καὶ οἱ λεῖται ὡμὼν οἱ τῶν; denique e margine ibidem fugit num. capituli 26.

P. 173, lin. 14, pro ὁ χριστός Lagarde scripsit ὁ ἱερὸς, tacita mutationis causa.

P. 175, parenthesis dextero inseruit Lagarde a voce καὶ μαρὰν lin. 14 ad alteram πνευμάτων lin. 20.

P. 177, lin. 8 lege θλιβόμενόν τινα.

P. 178, lin. ult. recitius νομίζατε.

P. 179, lin. 7 post οἱ δὲ inserte δι.

P. 180, lin. 23 lege λουτρῶν. — Ibidem Lagarde scripsit περὶ ῥαντηρίαν.

P. 181, l. 15 accentum restitue asperum in ἰκούσας σου, idemque apud Lagarde emenda.

P. 182, lin. 8 lege κρίνεται. — lin. 12 corrige ἀνιάντας, Immo si cum Lagarde malueris, lin. 13 habeto ἐπὶ τοῦ Ἰουδῆ.

P. 184, not. v) scribe in fine om. Botins.

P. 188, lin. 1 ad vocem ἀποσκληρότα adde varietatem ἀποσκληρότα Mansl, Lagard.

P. 196, lin. 16 lege ἡμαρτησίαν.

P. 200, lin. 15 lege τοῖς ἰγγύς.

P. 205, lin. 18 lege ἰσνάσθωσαν.

P. 214, lin. 7 insolentissimum verbum περιβιάσσει Lagarde in textum induxit ex unico Colsliniano, in quo per iotacismi vitium et cognationem litterarum, ut opinor, περιποιέσσει mutatum est in περιβιάσσει.

P. 217, col. 1, not. 3 memoratum caput 5 ad sequentem tertium de viduis librum pertinet.

P. 220, col. 2. Nisi taederet barbara horum seniorum verba expolire, statim ab initio suaderem legere λόγοντες ὅτι ἀπὸ λαθὼν vel ἀπὸ λήθων, deinde lin. 33 et 38 ἀνέγνω. Sed his restituendis alius commodior locus erit.

Liber secundus. P. 223, cap. 5 lege τὴν χῆραν — cap. VII οἶαι ε. αἱ ψ. — Cap. XII τὸν λοιπὸν πληρεμὸν.

P. 224, lin. 2 lege ἀνύποπτον — not. α) καταστρενιάσασα.

P. 226, lin. 16 φυλακῇ. Lagarde. — not. r) lege χῆρας et χῆροι.

P. 229 not. k) lin. 8 post α. coma excidit in his quae referenda sunt ad lin. 7 pag. sequentis. — Ibid. lin. 15 lege rerum series.

P. 231, lin. 11 lege καθημένα.

P. 232, lin. 14 lege πρεσβυτέρους.

P. 233, lin. 5 lege χῆρα ὅτι ὑπέρ. — lin. 11 Lagarde ponit θεὸς ὑπακούουσας, et mox post ἐπερὶ ἡτοῦ glossema addit ὃ ἀποσυναγώγου.

P. 234, lin. 27 lege deabus feminis.

P. 235, lin. 7 post ὑπερίτας adde respectu ad notam inferiorem ἢ ἡδούς.

P. 236, lin. 8 lege quae subleuata.

P. 238, lin. 5 lege ἀσθενὲς οὖσα.

P. 240, lin. ult. fidelium coetus in hunc modum.

P. 245, col. 1, lin. 6 lege: consecrata Deo erat.

Liber quartus. P. 245, in capitulis α' et β' lege ὁρφαῶν; in cap. 5 lege τοῦ ἱερῆς.

P. 251, lin. 27 lege utrumque enim.

P. 252, not. c) lege ἐμπίμπανται.

Liber quintus. P. 262, lin. 4, omnino emenda Χριστοῦ εἶσαι, ut latina interpretatio fert.

P. 270, not. v. 3 lege ἀνδρῶν — not. v. 10 tolle ultimam vocem.

P. 271, not. c) lin. 4, lege abicienda. — not. k) ad cat. 4 pertinent omnia graece scripta.

P. 273, post ultimam vocem latinae sectionis 13 inserte annotationis signum (7).

P. 276, lin. 8 lege οὐδὲ.

P. 292, not. 2) lege στρατιάρχης.

P. 294, lin. 12, vox ultima erit ὁμῶν.

P. 296, col. 2, not. 4 in primis lineis legatur, communi errore emendato: *Sibylla, sibyllis*, σιβυλλ-
λακῶν.—Ibid. ab ultimae notae initio numerus 3 in
locum num. 6 irrepsit, et lin. 3 legendum *scholiastam*.

P. 298 not. c) lin. penult. lege *quingagesima est*.

P. 299, in art. II circa med. col. 1 subobscura phra-
sis declarabitur, si duplex interrogandi punctum
ponitur, unum lin. 10 post vocem *αυριστῶν*; alterum
lin. 11. post *παθού*;—Tum in fine not. f) excidit ul-
tima littera *μ'* id est *XLma*.—Inde vero series nota-
rum ita inscribatur ex ordine (9) (10) (11) (12).

Liber Sextus. P. 301 in cap. 6 scribe *Σειμίτων*.

P. 303, not. e) transposita lineola lege: οὗτος δὲ
vulgo.

P. 309, lin. 33 malim: *Spiritus eius afflatu*.

P. 311, lin. 9 lege *μάρκος καὶ μένανδρος*.

P. 321, lin. 23 lege *didascaliā catholicā*.

P. 323, lin. 1-4, quum alias me non piguerit vel
minutissimas huius loci varietates congerere, singula
quae apud Lagarde occurrunt, hic iuvat colligere: *ἱερί-
σιον καὶ πρεσβύτερον καὶ διάκονον εἶπομεν* (εἶπαμεν
coisl.) *μενογάμους καθίστασθαι, καὶ τε ζῶσιν* (τίζω-
σιν id. καὶ ζῶσιν vindobon. 2, paris. Turrian.) *αὐτῶν
αἱ γαμισταὶ καὶ τεθνηῆσσι* (sic coisl.) *τεθνηῆσσι vin-
dobon. 1, 2, paris. τεθῆσσι Turrian.)*, *καὶ ἐξήναι δὲ* (ἀξεί-
ναι paris.) *αὐτοῖς μετὰ χειροτονίας* (*χειροτονοῦσιν* Turrian.)
ἢ ἀγαμίσθαι οὖσιν (ἢ *om.* vindobon. 1, 2, paris.) *γάμοις*
coisl.) *correctus*) *ἔτι ἐπὶ γάμον ἐρχοσθαι ἢ γαγαμή-
μοισιν ἱεραῖς συμπλῆσθαι, ἀλλ' ἀρκείσθαι ἢ ἔχοντες*
(*ἢ* vindobon. 1, 2, paris. *εἰ* coisl.) *ἢ Turrian.)* *ἢ ἄλλον
ἐπὶ τῶν χειροτονίας* (*χειροτονίαν* coisl.)

P. 331, lin. 9 lege *ἀποχρήστω*.

P. 337 not. γ), lin. ultima lege: *perspicuum sit*.

P. 340 not. δ), lin. ultima lege: *ut supra in*
libr. III.

P. 344 not. γ) lege *δικαίου*.

P. 348 col. 2 lin. 1, 2 melius erit scribere: *ae-
que pronuntiat*.

Liber septimus. P. 349, in cap. x3' scribe *οἶους*.

P. 351 not. λ) tolle duo verba haec: *aliquam affe-
ctans*, quae incommode supersunt ex prolixiore nota
minus bene suppressa, qua superior sententia haud
immerito temperabatur.

P. 353, lin. 26 lege: *quod dederat*.

P. 356 col. 2 lin. 1 lege *γνωσθήσεται*.

P. 357 not. col. 2 lin. 3 lege *ἐπερῶψη*.

P. 360, sub num. 1 *Baptismus* inscripto, nollem
intelligi sub eodem illo numero alterum quoque Con-
firmationis sacramentum non esse descriptum.

P. 371, 373, 375 libro VIII pro VII a superiore
parte male ascribuntur.

P. 382, col. 1 lin. 27 lege: *perrose*.

Liber octavus. P. 383, lin. 17 post *χάρισμα* tolle
virgulam importunam.

P. 395, lin. 3 inter uncas pone numerum 3 pro 4.

P. 397 not. γ) lin. 1 lege *αὐτοῖς*.

P. 400, col. 2 lin. 42 rectius: *principatus et thronos*.

Iuris Eccles. Graec. Tom. I.

P. 403 not. m) integra respicit vatic. 2.

P. 407 col. 1. lin. 12 lege *εὐλογημένοι*.

P. 408 not. γ) lege *τὰ ἐπισυμψέροντα*.—not. δ)
lin. 2. lege *ἱεροσολυμῶν*.—lin. 3 lege *λυχνικῶν*.

P. 421 col. 2, lin. 2 lege *ἐν τῇ κοιλάδι*.

Facta totius operis collatione de verbo ad ver-
bum cum nova editione germanica, in sententia iam
superius memorata confirmamur, consentiente plane
cl. v. Lagarde, duplicem codicum mss. esse quam
dicunt familiam, diversamque scripturam adeo dis-
tinctam, ut facile opinemur primum extitisse huius ope-
ris sermonem antiquiorem, inconcinnum, asperum,
rudī quadam simplicitate horrentem, quam aliquis
grammaticus voluit ita expolire, ornare, renovare
ut non paucas particulas, voculas, iuncturasque ora-
tionis huc illuc resperserit, prolixa quaedam in bre-
viore compendio constrinxerit, nihil vero de suo pro-
pmodum addiderit. Priori scripturae in primis adhae-
serunt vaticani nostri scriptores, ex quibus tamen
abbas Athanasius pene ad alium sermonem deflexit,
scriptor vero vatic. 4 viam sibi fecit singularem.
Posterior vero scriptura potissimum continetur co-
dice coisliniano, iam petropolitano, et priore vindo-
bonensi, cum quibus non nisi parce caeteri consen-
tunt. Cum igitur nostra editio maxime a vaticanis
codicibus pendeat, altera vero germanici censoris
pene ex unico coisliniano tota proficiscatur, nihil mi-
rum nos in textum quasi constanti lege recepisse quae
is relecti in notarum varietates. Bene quidem est ut
singularis illa veteris libri emendatio aut renovatio,
qualis in paucis codicibus exstat, perspicua fiat et in-
tegra exhibeatur, atque minime velimus quidquam
ex laudibus detrahi quas certe novus editor ob mul-
tam et diligentem curam iure et abunde meretur.
Iterum vero, nisi fallor, bene fuit ut qui peculiari
conditione lubemur, in his libris edendis, commu-
niorem et antiquiorem textum reddibere, ab hisce
apostolicarum constitutionum codicibus, qui longe
plures sunt, immo et vetustiores, minime recesserim-
us.

Iam ad codicem monacensem redire iuvat, ut
illius ope quaedam resarciantur scholia, quibus va-
cuam paginam 422 explevimus, corradendo exesos
ac pene evanidos codicis vallicelliani margines; ea-
dem monacensis habet saniora et integriora, unde
ad canonem III velim haec potius adicias: *Χίδρα πάντα,
οἱ παρὸν καὶ οἱ τῶν ἀσπρίων καὶ τῶν σιτωρίων παρῶν
διαφέρεται· ὑπὸ τοῦ σίτανι δὲ, τέλειοι καὶ οἱ, κριθαί
τε καὶ ζεῖαι. Διαφέρει δὲ ἡ ζεῖα, ζεῖα γὰρ καὶ τὸ γυμνό-
κριθον ὀνομάζεται, καὶ ἡ σίκαλις, οὗ πολλοὶς ἐκφυνο-
μένη ὑπὸ τοῦ σιτωρίου, καὶ ἡ ὄλυρα, ἣν καὶ βρόμον
φασὶ, καὶ ὄρυζα καὶ ὁ ἔλεμος, ὁ πίστος (sic). Ταύ-
τας δὲ, φασὶ, τὰς ἀρχαίας τῶν παρῶν προσφέρουσι
ἐν τῇ παρὸν τοῦ εὐλογηθῆναι ὑπὸ τῶν ἱερῶν ἐν τῇ θείᾳ ἐκ-
ουργίᾳ ἐν παρὸν ἰδίᾳ τῆς συλλογῆς αὐτῶν.*

Ad Can. XVI. *Ἀφόρησις ἐστὶ καὶ τὸ ἐν ἀπιστίᾳ
γίνεσθαι τοῖς ἐκβάλλουσι τῶν θείων περιβόλων καὶ πρὸς
τὴν τῶν μετανοούντων καθίστασιν χύραν. Ἰδοὺ δὲ ἐνταῦθα
καλοῦνται καὶ αὐτὸ ἀφορίζεσθαι τινὰ καὶ καθαιρίζεσθαι.*

Ad Can. XII et XXXIII. *Γράμματα εἰσι συστατικά,*

α καὶ ἀπολυτίκια λέγονται, τὰ συνιστάμενα τῶν ἱερουσύνων τῶν προκομίζοντι. ἢ συστατικὴ ἐπιστολὴ ἐστὶν ἡ κινήσει-
σάν τινων κατηγοριῶν καὶ εἰς συκοφαντίαν ἀπελλιγχο-
σάν τὸ ἀντιλήπτον τῷ ἐπιφερομένῳ προσμαρτυροῦσιν. ἑ-
ρηνικὴ δὲ ἐστὶν ἡ αὐτοῦ σπανιάλου τινός τοῦ ἐπικομίζομένου
ἐγχειριζομένη ὑπὸ τοῦ προέχοντος πρὸς τινος ἀποξέρισθαι.

PARS POSTERIOR.

CANONES CONCILIORUM.—I. *Canones Nicaeni*. P. 427, lin. 4 προσάγεισθαι M.—ibidem scribe προδελον.

P. 428, lin. 9 προδόντος M.—lin. 13 et 14 ἐπισκόποις μ. περισυεῖροις μ. διακόνους M.

P. 429, lin. 2 ἀπάντων M.—lin. 6 τεταγμένον om. id.—lin. 9 τοιαύτη αἰτία.—lin. 10 ἐξετάζοιτο M.

P. 430, lin. 2 ἐπισκ. τοῦτο... καὶ τῷ κατὰ.—lin. 3. σκεῖσθαι τῆς ἐκκλησίας.—lin. 15 ὁμολογεῖν... συνθή-
σουσι M.

P. 431, lin. 2 οὗτο δὲ M.—lin. 15 lege ὑπαρχόντων.

P. 432, lin. 3 προσευχομένον M.—lin. 14 τὴν ἐπι-
στροφὴν M. Idem in scholio bis scripto fol. 381 et 390
monet hunc canonem esse de monachis intelligendum:
οἱ ἀπὸ τοῦ τάγματος τοῦ στρατιωτικοῦ εἰς τὸ μοναχικόν
ἐλθόντες, εἴτα πάλιν ὑποστρέψαντες ἐν τῇ στρατείᾳ.

P. 433. Post lin. 2 Idem addit: ἄχρεις ἂν πληρωθῇ
ὁ ὀρίσθις ὑπὸ τῆς μεγάλης συνόδου χρέος.—lin. 9 μὴ
om. ante μεταβαίνειν.—lin. 15 ἀναχωροῦσι Id.

P. 434, lin. 1 εἰ δὲ καὶ Id. cum caeteris codd. no-
stris et ita scribi iusseramus.—lin. 3 ἀνυρος ἐσται M.
—lin. 16 ἅπαντα περιηρῆσθαι M.—lin. 17 τῶν μὲν ἐπι-
σκόπων M.

P. 435, lin. 2 τοὺς διακόνους M.—lin. 7 ἐξετάσθη-
σαν, id quod iterum in textum recipi malumus, ex-
puncta Iustelli lectione et in varietates, uti fecimus,
relecta. Inde etiam lin. 11 placeret cum aliis legere
ἐν τῷ κλήρῳ.

P. 437, lin. 4 lege κατελθόντα.

II. *Canones Ancyraní*. P. 441, lin. 6 λειτουργημά-
ταν M.

P. 443, lin. 7 ἀνακλήσει; M.—in not. ad can. 4
lin. 4 lege κοινωνήτωσαν.

P. 444, lin. 10 ἐξιώσαι.—lin. 12 κοινωνήτωσαν M.

P. 445, lin. 1 δικα. καδιστάμενοι ὅσοι παρ' α. τ. κ.
διμπερύναντο M.—lin. 2 ἀλλὰ μετὰ M.—lin. 4 παρσιωπ.
—lin. 16, 17 καὶ εἰ μὴ ὑπ. τῷ πατόν Id. om.

P. 446, lin. 3 εἴτε προσήκει M.

P. 448, lin. 9 ἐπιρροῆσαι M.

P. 450 col. 2 lin. 6 not. 10 lege ob adulterium.

III. *Canones Neocaesarienses*. P. 552, lin. 5 εἰάν δι
ἀκρ. ε. ἀμπεράνοι M.—lin. 6 ὅτε βουλ. M.

IV. *Canones Antiochení*. P. 455, lin. 14 prooem.
συμφωνήσαντες M.—lin. 15 ἐπισφραγισάμενοι M.

P. 456, lin. 4 lege φιλονικώτερον.—lin. 16 ἀξίαν.

P. 557, lin. 8 παντελῶς om. M.—lin. 11 ἐπιμένει
M.—lin. 13 scribe καθαιρέδιντα.—lin. 17 τολμήσει ἐν M.

P. 458, lin. 2 lege κατὰ τῶν.

P. 459, lin. 6 καὶ μηδὲν τι —lin. 7 ἐκ τῶν κατό-
ρων M.

P. 460, lin. 5 lege ἐν τῇ —lin. 6 καὶ ἀπέβλ. γίν.
om. M.

P. 461, lin. 2 προσεγγυήν M.—lin. 4 lege ex co-

dem εἰς τὴν χωρ. περιέρχοντο aut emenda παεῖρχοντο.—
lin. 6, 7 αὐτοῦ πραττόμενα... ὑπάρχειν M.—lin. 14 δια-
λύσαντας M.

P. 462, lin. 3 καὶ πᾶς M.—lin. 9 scribe παροικίαν.—
lin. 13 συναγαίγοιτο M.

P. 463, lin. 3 scribe τοῦτο.—lin. 13 ἐπαρχ. ἐπισκό-
πους τοῦ ἐν τῇ μ. ἐπισκόπου M.—lin. 26 lege consen-
tione propria.—not. ad can. 21, in fine lege: inscri-
bitur.—καὶ μεθίστασθαι Iustell.—περὶ τούτου om. Id.

P. 464, lin. 3 post μεθίστασθαι tolle punctum, et
post πρότερον restitue περὶ τούτου, aut cum M. παρὰ τ.

P. 465, lin. 3 ἐστὶ τὰ ἴδια M.—lin. 13 πρ. προτάσ-
σομεν τὸν ἐξ. M.

V. *Canones Sardicensis*. P. 469, lin. 12 οὐ δ. α.
μᾶλλον M.

P. 470, lin. 12 δοῦναι διὰ τὸ μὴ τοιοῦτον M.

P. 471, lin. 2 ἀντικαταστήναι M.—ῥωμαίων ἐπίσκ. M.
—lin. 6 ὡσπερ M.—lin. 13 ἀποστῆλαι M.

P. 472, lin. 10 καὶ ἡγοῦμαι... μὴτε διὰ M.—lin. 11.
παραγίνοιτο M.—lin. 13 lege ἐπαρχίας.—lin. 14, 15
ἐπίσκ. αὐμῇ τινι βραχίει ἢ πέλει M.—lin. 16 lege ἐκείσε.
—lin. 18 lege ἐτύχαιον.

P. 473, lin. 1 καὶ ἐπισκόπου M.—l. 10 μετακομι-
ζειν M.—lin. 13 ἀθροισμὸν M.—lin. 16 ἀρα et lin. 18
χεῖναι om. Id.

P. 474, lin. 5 ἐκδοχομένοις M.

P. 475, lin. 6 διαγούσιν M.—lin. 7 τοῦ βασι-
λέως.—lin. 9 αὐτοῖς ὡς τὴν.—lin. 13 δοιμάζοι.—
lin. 14 ἀποστέλλει M.

P. 476, lin. 12 γηγίνηται M.

P. 477, lin. 2 lege θερησεῖας.—l. 3. αὐτοῖς δια-
γοῖν M.—lin. 4 καταφρονεῖτω.—lin. 5 ὁμολεῖτω.—lin. 6
ταραχάς M.—lin. 7 κακουργίας M. ibid. scribe προ-
μυστήσεσθαι.—lin. 8 σπουδαῖεν M.—lin. 13 ἐπὶ τῶν
λαϊκῶν.—lin. 14 συμφέρι ἐπισκόπῳ.—lin. 16 ἐμπιστευ-
όντα M.

P. 479, lin. 3 πάντων ὁμῶν ὁμόνοιαν M.—lin. 6 scribe
ταχύως.

P. 480, lin. 9. Ἐάν τοῦτο εἰ. ἐπιτρέψωσι M.—lin. 12
τὰ ὅποια M.—lin. 15 διαστέλλουσι M.

P. 483, lin. 4 ἐπὶ στρατόπεδον ἀπέντα.—lin. 6 γί-
νεται... καθὰ εἴρηται M.

VI. *Canones Gangrenses*. P. 487, lin. 14 prooem.
καταφρονετικῶς M. Idem in caeteris plerumque cum va-
lic. 3 consentit.

P. 489, lin. 2 μὴ δυναμένους εἰς β. ἐλθεῖν M.

P. 491, lin. 11 νομιζομένον εὐσέβειαν M.—lin. 12
ὁπόμνησιν ὑποταγῆς ὡς ἂν παραλύουσα τὸ πρόσταγμα M.

P. 492 in epil. lin. 10, 11 καὶ ἀναχ. usque ad
ἀγάμεθα om. M.—lin. 16 προόδους οὐκ ἀποδιδόμεθα.—
lin. 18 σύνθετον κοινήν M.

VII. *Canones Laodicensis*. P. 496, lin. 6 κοιν. τῶν μν-
στηρίων τῶν ἁγίων M.

P. 497, can. XVII incipit in M aliter ὁμοίως περὶ
τοῦ ἐν σαββάτῳ.

P. 498, lin. 5 δοῦναι τὸν ἐπίσκοπον τὴν εἰρήνην, τότε
τοῖς λαϊκοῖς. Tam graece quam latine passus aliquid
fuisse is canon facile existimabitur.

P. 499, lin. 2 ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μῆτε ἐν τῷ οἴκῳ M.
—lin. 9. εἴγε δυν. Id. om.

P. 500, lin. 4 et 8 χρ. καταλιμπάνειν.—lin. 5 του-
τίστιν αἰρετικῶν.—lin. 10 εὐρεθείη τ. τ. ἀποκαταφυγμένη.
—lin. 13 φρονεῖντας M.

P. 501, lin. 9 κανονικῶν ἐπιστολῶν M.—lin. 13 πρὸς
τὸ φ. M.

P. 501, lin. 11 μάρτ. μνείαν M.

P. 503 can. LIX et LX sub eodem numero sta-
tuit M.

P. 504, col. 1 lin. ult. lege praecentorem.

VIII. *Canones CPauli*. P. 507, lin. 10 prooem.
καὶ συμφώνους.—lin. 12 ἐπιζητήσας M.

P. 508, lin. ult. gr. M. om. καὶ τοὺς τ. π. τ. τ. π.
μόνον, et legit καὶ τοὺς τῆς θρακῆς τ. τ. θρακῆς. Ἀλλή-
τους, etc.

P. 510, lin. 5 ἐπιτρέψασθαι M.

P. 511, lin. 3 προκατεγγ. ἢ προκαταγορημένοι.—
lin. 4 ἐγκαλέμασι.—lin. 12 ἐξετάσει M.

IX. *Canones Ephesini*. P. 515, lin. 5 prooem. δι-
νῆσθαι τινες M.—lin. 7 Κελεστίνου constanter id.—φρο-
νούντων καὶ τὰ τούτου φρ.—lin. 8 ἢ ἐκ τοῦ.—lin. 10 ἢ ἀγία
συ. om.—lin. 13 τῆς ἱερᾶς M.

P. 517, lin. 1 τινες ἀποστατήσαντας κατατολμή-
σαιον M.

P. 518, lin. 4 ἀναθηματιζίσθωσαν M.

P. 519, lin. 2 omnino cum M. et codd. vatic.
legendum καθὼς ἐκ τῶν λιβελλῶν καὶ τῶν οἰκείων.—lin. 4.
πρόσοδον καὶ προσίλευσιν M.—lin. 5 malim cum eod.
ἐκλ. τῶν κατὰ.—lin. 11 lege ex eod. et aliis ταύτην
ἀποδείξωσι.—lin. 14 οἰκείῳ σίματι M.—lin. 17 lege ἐξα-
χῆς καὶ ἀνάθεν.

P. 520, lin. 10 ὡς τι emendandum.—lin. 16 δια-
κρίσασθαι M.—lin. 17 μὴ δυνάμενος columna. nomo-
can.—lin. 18 προκείμεσι M. nomocan.—lin. 23 lege
ἀπραγμοσύνης.—lin. 28 τὸ κρίματιον M.—lin. 33 lege
καθαρῆσιν.

X. *Canones Chalcedonenses*. P. 523, lin. 2. lege
κατηριθμημένων.—κατηριθμουμένων M.—lin. 4 τὸν ἴδιον.
—lin. 11 ἀλλ. χρημάτων.—lin. 12 μισολαβῶσι.—lin. 13
χρησμούς.—lin. 17 ἐπιτρέψωι M. φρονεῖν id. erasa
littera ζ in media voce.

P. 524, lin. 16 M. ut vallicellian.

P. 525, l. 13 ἀφρηναζέτωσαν M.—lin. 16 ἐπικρί-
σθωσαν. M.

P. 526, lin. 1 ἔχοι M.—lin. 5 ποιήσαι.—lin. 6 παρὰ
τῆς συνοδου.—lin. 7 ἢ τὸν ἐξαρχ.—lin. 9 ταυτὸν κατα-
πύττειν, et alias id. καταπύττειν.—lin. 15 ἐπικρι-
ναι M.—lin. 19 lege saecularia.

P. 527, lin. 12 οἰκείων ἐκκλίων M.

P. 528 not. col. 2 lin. penult. lege προτίθεται.

P. 529, lin. 2 γίνηται τις ἢ γογίνηται M.—lin. 3
ἀγῶνα om. id.—lin. 4 emenda μετροπολίτου.—lin. 5 καθὼς
καὶ M.

P. 531, lin. 14 ἀναβάλλονται legendum.

P. 532, lin. 8 scribe ἀπαζούσι.—lin. 9 τοῦ οἰ-
κείου M.

P. 534, can. XXX lin. 3 τῆς αἰγυπτίου M.—lin. 4
ἀγνιότητος.—lin. 5 ἐπιβάλλοντα.—lin. 11 ὁμοιον σχή-
ματος M.

P. 535, col. 1 lin. 10 lege iustinianensis.

II EPISTOLAE CANONICAE.

I. *Dionysius Alexandrinus*. P. 541, lin. 2 παραλύ-
σι M.—lin. 12 πρὸς σκοτίας M.

P. 542, lin. 17 ὡς μὴ συμφωνούτων πλείων ἐν τυκτί.
—lin. 18 περὶ τῆς αὐτῆς ἄραν καὶ ἐν τούτῳ.—lin. 28 τοῦ
ῥήματος καὶ ὅψις idem.

P. 543, lin. 2 ἐκ τοῦ.—lin. 3 ut vatic. 4.—lin. 12
κατῆρξατο.—lin. 16 ἐκ τερῶν om.—lin. 17 ὡς om. idem.

P. 544, lin. 23 lege μηδὲ τὰς.—lin. 24 μονοουχί M.
—lin. 25 οὐχ ὅπως ὑπερβήμεναι M.—lin. 3 σπεύδουσα et
lin. 5 καὶ τὰ ἅγια om. idem.

P. 545, lin. 8 σύνοσιν.—lin. 10 τῷ οἰκείῳ κατακο-
λουθησάτωσαν M.—idem om. l. 11 περὶ τούτου et μοχ-
γάρ, tum lin. 12 οὕτω.—lin. 14, 15 ἰσοφύχους σιαυτοῦ...
δ.ε.α.α. καλῶς idem.

P. 545, 546. Codicibus XV recensitis addo decimum
sextum monacensem in quo una cum similibus canoni-
bus nicaeno XIII et nyssemi V occurrit pars nobilior
epistolae ad Canonem, sive pericope β semel fol. 317,
318 et iterum fol. 490, addito peculiari scholio quod
pariter descripsi p. 546 ex tribus aliis codicibus, in
quo monacensis scribit versus initium: περὶ τῶν χρο-
νῶν τῆς ἐν Νικ. γενομένης συνόδου, et paulo post πρὸ
τῆς ἐξόδου αἰτούντων. Variantur autem in epistola, lin.
30 καὶ λογιζόμενοι... καὶ κατακρίτοι.—lin. 2 ad vocem
εὐδοκίαν scholium refertur barber. et taurinense.—
lin. 2, 3 πολιτείας καὶ om. et mox μὲν post δισμεῖ-
ν.—lin. 5 omnino lege κοινωνοὺς, legit vero M. κοι-
νωνικοὺς ἀποφ. καὶ ὡς ε. πρ. τὸν κύριον.—lin. 6 ἐν τῷ
μεταξὺ... τοῖς ἀμαρτανεύουσιν.

P. 547, lin. 8 τὴν χρηστότητα.—lin. 10 τὸ ἑαυτῶν.
—lin. 11 καὶ τὸ πρὸς τοὺς... ἢ δὲ ἀπειθήσει.—lin. 12 τότε
ἐν τούτῳ M.

P. 550, col. 2 lin. 9 restitue volaticum signum
in ψιλᾷ.

II. *S. Petrus Alexandrinus*. P. 551, lin. 3 προδ-
εομένης M.

P. 552, lin. 17 ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ M.—lin. 19
τενέδοντες.—lin. 21, 22 με, ἵστασθαι τοὺς συννετριμμέ-
νους τῆς καρδίας id.

P. 554, lin. 8 εὐδοκίαν.—lin. 12 συνδ. ἡμῶν.—lin. 14
ἐκπύτ. εὐδ. οὕτως τε ἑαυτῶν πρ. id.

P. 557, lin. 4 ὡς ἀν. πρ. παραρρησμένοι. id.

P. 558, lin. 30 lege γινώσκον.—lin. 9 παρ' ἐκείνου
τῷ οἰκ. M. qui om. καὶ καταπύττειν.

P. 559, lin. 13 lege ταραξῆς et lin. 16 ἀναχωρήσασιν.
—lin. 28 προσεπτεται M. Incidit infra ad vocem apo-
stolorum nota (2).

P. 560, lin. 2 lege προνομήσιν.—lin. 6 προσεπαγο-
ντες M.—lin. 12 lege κατωτέρω.—lin. 13 παιδίον τὸν πρὸ-
δρομον M.

P. 561 lege in titulo τὸ πῶσχα.

III. *S. Gregorius Thaumaturgus*. P. 563, lin. 29
ἐὰν δὲ τὴν ζευτέρην πλ. M.

P. 565, lin. 4 ὑποστρέφουσι τάξαι ὡς ὑποπίπτειν M.
—lin. 7 lege καταγορευόντες.—ib. ὑποπ. ἵστασθαι M.

IV. *S. Athanasius*. P. 567, lin. 4 αὐτοῦ; λ. κ. μν-
λυσμῶν M.—lin. 7 κατὰ πάντα—I. 8 τὸ δοκίμ.—lin. 9
ἀπασφαλίσαν.—lin. 11 κενὰς λὶ ζητήσεις M.

P. 568, lin. 23 ἔχει δι M.—lin. 24 ἔχοντων π. β. αὐτὸς λύων id.—lin. 29 παρίστασι M.—lin. 3 lege σπόρων.

P. 569, lin. 4 tolle virgulam post ἀμαρτία.

P. 570, lin. 29 ὡς κριτὴς ὑπάρχουσα M.—lin. 8 ὁ Παῦλος, ὁ λόγιος.—lin. 11 ἀληθῶς βιβλ. id.

V. S. Basilus Magnus. P. 577, lin. 3 παρῶλθεν M.

P. 578, lin. 12 παρασχέιν.—lin. 16, 17 προσκαταλαβείν.—lin. 19 τοῦτον ἀναβαπτίζουσιν, ἵαν μ. μέλλοι.—lin. 21 ἐκκεροτέρους M.

P. 579, lin. 24 ἐπὶ τοῦ βαπτισμοῦ ἐκείνου.—lin. 25 οἶδα δὲ ὅτι M.—lin. 9, 10, 11 aliqui accentus aut litterae exciderant in oculis ἐπὶ, οἱ μὲν, ἀφ' οὗ.

P. 582, lin. 25 πληγὴν, ἐξ ἧς τίνοντες ὁ πληγῆς M.

P. 583. Ex eod. monacensi describere me non piget scholion quoddam pluries repetitum, quo X canonis Basiliani obscuritas fortasse declarabitur: Ὁ μὲν Σιωνὴρ ἐπίσκοπος ἦν Βασαδῶν τὰ δὲ Μινδάρια, ἀγρὸς, Λογγίνου μὲν τινι διαζέμεν, τῇ ἐξορίᾳ δὲ ὑποκείμενος Μισθίου, εἰς ὃν χειροτονηθεὶς παρὰ τοῦ Σιωνήρου πρεσβύτερος ὁ Κυριακός, καθορευθεὶς μὴ ἐξ αὐτοῦ ἀναχωρήσειν. Ἐπεὶ δ' οὐχ ἐξῆς ἀλλοτρίαν ἐνορίαν ἱεράσθαι τὸν ὑπὸ τοῦ βασιλέως χειροτονημένον μετετίθη ἐκεῖθεν. Καὶ ὁ μὲν Λογγίνος ἀγαπῶν τὸν Κυριακὸν ἐβλάσφημει (cod. βλάσφημος) τοὺς τῆς ἐκκλησίας διὰ τὴν μεταθεσιν, ὁ δὲ Κυριακὸς ἰδοὺς ἐπιρεκεῖν, ἀπὸ Μινδάρων μετετίθει.

P. 585, lin. 9 post θαλασσῶν id. addit οὗ γὰρ ἴστιν ἵνυδρον, καὶ ἰχθύς ἴστι, καθὼς εἶπον.—lin. 10 ἀντιδικητέλλοντα id.

P. 591, lin. 4 εἰ καλὸν τῷ τοιοῦτῳ ἢ αὐτῷ, εἰ τις φανύσῃ M, aliter edita corrige, et supple mutilam vocem lin. 6 ἀφανίζεσθαι.

P. 592, can. XXXVIII incipiat: *Puellae*.

P. 595, lin. 13 omnino lege ἀδιορίστως.—lin. 14 τὴν ἔκπρ. τ. ὑπ. om. M.—lin. 15 ἀχειρωθῆτω id.

P. 596, lin. 3, 4 μετὰ τὸ ἐν ὑπ. οὐχὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ποιῆσθαι, ἐξελ.—lin. 7 προσκαίειν M.

P. 598, lin. 19 lege παρὰ τῆς τοῦ θ.—lin. 24 εἰσίναι M.—lin. 28 τῶν γραφῶν...τῆς προσευχῆς id.—lin. 29 lege ἐξέζητησιν αὐτόν.

P. 602, lin. 3 εἰ θέμις, αὐτόν.—lin. 11 παρ' ἡμῶν.—lin. 13 κρατηθῇ M.

P. 606, lin. 18 καὶ σὺ lege cum M.

P. 609, lin. 7 μονοτάτου M.

P. 617 col. 1 not. (26) lege *caesariensis*.

VI. S. Gregorius Nyssenus. P. 619, lin. 13 om. M τέχνης et lin. 15 om. μέθοδος.

P. 620, lin. 3 λογιστικὸν M.

P. 621, lin. 11 ἐπιθυμητόν M.—ib. ἐν ὕμν.—lin. 21 κρείττους.—l. 24 καὶ πολλοῖς.—lin. 27 τοῦτον...διευαρυτηθέντα M.

P. 625, lin. 8 τῇ φθορᾷ.—lin. 11 τινος καιρίου.—lin. 19 μόνης.—l. 20 καὶ μετὰ τῆς τοῦ [λαοῦ] συστάσεως ἀξιούμενον.—lin. 23 παραστάσις M.—lin. 24 supple νικητῇ.

P. 626, lin. 25 scribe τὸ δι ἀκούσιον.—lin. 26 συγκουσίον M.—lin. 9 τῆς περιττῆς id.

P. 627, lin. 15 scribe ἀτημέλητον.—lin. 19 καθαιρόντας M.—lin. 21 τῇ θεῷ γενηθῇ id.—lin. 22 lege τῇ ἰδίᾳ.—lin. 24 ἀπηγορευμένον.—lin. 29 διὰ μεταμελείας.—lin. 30 ὑφαίρειστος M.

VII. Timotheus Alexandrinus. P. 629, lin. 11 ἀστέων...ἀμολογητῆσαι M.

P. 631, lin. 3 σύνταξις M.—lin. 5 σχολάσῃτε...προσέρχεσθε.

P. 632 in quaestione XI, suadeo potius vertere vocem ἀκολουθήσαι latine *officium, preces facere*, quam cum Herveto sequi.

P. 634, lin. 9 χειρώσεται M.

VIII. Theophilus Alexandrinus. P. 648, lin. 7 παρόντος τοῦ λαοῦ M.

IX. S. Cyrillus Alex. P. 651, lin. 19 ἡρεσθῇ πάντα τὰ προσέχοντα M.

P. 652, lin. 18 αὐτοὺς ἐπαγγέλλοντες.—lin. 25 μέλλοι.—lin. 26 ἡ ποτε.—lin. 26 μοναστηρίον M.

P. 653, epistola ad Gennadium integra extat in edit. opp. omnium S. Cyrilli quae nuper Parisiis prodit, t. X. p. 319; caeterae p. 320, 362, 363.

X. S. Gregorius Nazianzenus. P. 654 vers. 2 om. M.—vers. 6 πρώτη.—vers. 12 σολομονεῖοι.—vers. 16 ἀμύσσει M.

P. 655, vers. 22 λαυήλο; M.

P. 656, vers. 19 βεβλους δύο M.

P. 661, lin. 3, lege *marginibus*.

MONITUM AD SEQUEM INDICEM.

Nemo vel levi brachio semel excusserit sive canonum exemplaria MSS. sive compendia, sive commentarios, quin facile sentiat huiusmodi indicem alphabeticum non minime futurum esse emolumenti. Sic vero litterarum ordo instituitur, ut neglectis particulis ac vocolis id genus tritissimis, a praecipua potius voce, quae prima occurrit, lemmata singula proficiscantur. Ex indice auctorum prompto columna altera explicabitur, quae tam operi nostro quam caeteris similibus inserviet.

INDEX CANONUM.

Ἐάν τις ἐν τῇ ἀγία . . .	Timoth. 34.	Ἄρα ἐστὶ δὲ ἐνός . . .	Timoth. 21.
Ἀγνοῦν τοὺς τῆς ἐκκλησίας . . .	Theoph. 13.	Εἰ ἄρα ὁ βαπτίζων . . .	Tim. q. 9.
Ὁ ἀδελφὴ ἰδίᾳ . . .	Basil. 73.	Τοῖς γὰρ ἀρχαῖς . . .	Petr. 12.
Τὴν ἀδελφὴν τὴν ἰδίαν . . .	Apost. poen. 18.	Τοὺς ἐξ ἀρπαγῆς . . .	Basil. 22.
Ἡ ἀδελφομιξία . . .	ibid. 17.	Τοὺς ἀρπαζόντας . . .	Chalced. 27.
Ἡ ἀδελφομιξία . . .	Basil. 67.	Περὶ τῶν ἀρπαζόντων . . .	Basil. 30.
Εἰ τις ἀδελφόν . . .	Apost. epit. 18.	Ἀρρενοφόροι καὶ ζωοφόροι . . .	Basil. 7.
Τὰ εἰ ἀδικῶς . . .	Cyrill. 2.	Τὰ ἀρχαῖα ἰδὲν . . .	Nic. 6.
Ἐάν τις ἐκ τῶν αἵρετικῶν . . .	Timoth. 20.	Ἀρχοντας μὲν τοῦ ὁμνίου . . .	Basil. 29.
Εἰ τις αἰτιώτο ὑπερηφάνῃ . . .	Gangr. 20.	Ἐάν τις ἢ ἀσθενῶν . . .	Timoth. 10.
Ἡ ἀκακία ἡμῶν . . .	Sardic. 7.	Εἰ τις τῶν ἀσκειμένων . . .	Gangr. 12.
Εἰ τις ἀκουσῶν . . .	Apost. 10.	Ὁ τῶν ἀσχημασύνων . . .	Basil. 62.
Περὶ τῶν ἀκουσῶν . . .	Nic. 5.	Ὁ τῶν ἀσχημασύνων . . .	Apost. epit. 20.
Ὁ δὲ τὸν ἀκούσιον ποιήσας . . .	Basil. 11.	Λύταρκις δὲ καὶ . . .	Dionys. 3.
Ἐπὶ ἀκουσίῳ φόνῳ . . .	Ancy. 23.	Μετὰ τὸ ἀφαιρεθῆναι . . .	Basil. 37.
Τὰς τῶν ἀκουσίων . . .	Basil. 51.	Περὶ δὲ τῶν ἐν ἀφίδρῳ . . .	Dionys. 2.
Ὁ ἀκουσίως φονεύσας . . .	Apost. poen. 12.	Ἀφίκετο ἐντυγχάνοντας . . .	Basil. 87.
Ὁ ἀκουσίως φονεύσας . . .	Basil. 57.	Περὶ βίβλου . . .	Theoph. 3.
Ὁ ἀκρωτηριάσας ἑαυτὸν . . .	Apost. 22.	Οὐ τὰ βρώματα . . .	Greg. Thaum. 1.
Οἱ ὁληθῶς καὶ εἰληπτικῶς . . .	Chalced. 4.	Εἰ τις τὸν γάμον . . .	Gangr. 1.
Εἰ τις ἀλλαξίᾳ . . .	Apost. epit. 10.	Ἐάν γίνηται . . .	Chalced. epit. 7.
Ἄλλ' ἰσχυρὰ περὶ μὲν . . .	Athan. 1.	Ἡ παρὰ γνώμην . . .	Basil. 40.
Ἄλλοι δὲ ἑαυτοὺς . . .	Greg. Th. 5.	Ἐάν γιγασθῇ ἀνδρὸς . . .	Timoth. 33.
Τοὺς ἀλογισμαμένους . . .	Ancy. 17.	Οἱ δὲ πρὸς γόντας . . .	Nysse. 3.
Περὶ τῶν ἀλογισμαμένων . . .	Ancy. 16.	Ὁ γονταῖαν . . .	Apost. poen. 10.
Ὁ ἐν ἀλόγοις . . .	Apost. epit. 21.	Ὁ γονταῖαν . . .	Basil. 65.
Ὁ ἐν ἀλόγοις . . .	Basil. 83.	Γυναικα οὐ δὲ . . .	Basil. 99.
Πρὸς γὰρ μὲν τὸ ἀμαρτυρεῖν . . .	Basil. 92.	Περὶ τῶν γυναικῶν . . .	Ancy. 21.
Αἰ πρὸς ἀνάγκην . . .	Basil. 49.	Περὶ τοῦ τῶν γυναικῶν . . .	Apost. poen. 10.
Ὁ ἐξ ἀνάγκης . . .	Apost. poen. 23.	Εἰ τις γυναικῶν διὰ . . .	Gangr. 17.
Ἀναγκάστῃ εἰς τὴν ἑαυτοῦ . . .	Basil. 69.	Γυνὴ εἰς γήμηται . . .	Neocaes. 2.
Εἰ τις ἀναξιδάστῃ . . .	Nic. 9.	Ἐάν γυνὴ ἐν ταῖς ἡμέραις . . .	Timoth. 32.
Εἰ τις ἀνάστροφος ἢ . . .	Apost. 77.	Ἡ γυνὴ ἢ διὰ τῆς οἰοῦ . . .	Basil. 33.
Ἡ ἀναχωρήσαντος . . .	Basil. 31.	Ἐάν γυνὴ γεννήσῃ . . .	Timoth. 8.
Ἀνδρῶν δὲ ὁμολογίας . . .	Basil. 19.	Ἐάν γυνὴ ἰδῇ . . .	Timoth. 7.
Εἰ τις ἀνδρῶν . . .	Gangr. 12.	Ἐάν γυνὴ κατεχομένη . . .	Timoth. 6.
Οἱ ἀντὶ τῶν κρατούντων . . .	Basil. 32.	Γυνὴ τίτος μοιχευθεῖσα . . .	Neocaes. 8.
Ἀντὶ γυναικί . . .	Basil. 21.	Ἐάν τις γυνὴ μοιχευθῇ . . .	Ancy. 20.
Ἀντὶ τῶν φησιν . . .	Basil. 1.	Εἰ τις γυνὴ διὰ νομιζομένην . . .	Gangr. 13.
Ἐάν ἀνδρὸς ποιήσῃ . . .	Timoth. 10.	Ἐάν τις γυνὴ πνευματικῇ . . .	Timoth. 15.
Ὁ ἀξίῳ . . .	Basil. 8.	Γυνὴ εἰς πορνείαν . . .	Apost. poen. 16.
Τοὺς ἀπαξ ἐν κλήρῳ . . .	Chalced. 7.	Ἐάν γυνὴ συγγένεται . . .	Timoth. 5.
Τὰ ἀπαξ καθιερωθέντα . . .	Chalced. 24.	Γυνὴ ὑπνοῦσα . . .	Chalced. epit. 4.
Εἰ τις ἀπαρχάς . . .	Apost. epit. 10.	Ἐάν τις δαίμονα ἔχῃ . . .	Apost. 79.
Περὶ τῶν ἀπειλῶν μόνου . . .	Ancy. 6.	Ἐάν δαιμονιζόμενος . . .	Timoth. 2.
Ἡ τῆς ἀπειρημένης . . .	Basil. 68.	Δέδοκε μοι ἡ σὴ εὐλάβεια . . .	Theoph. 12.
Ἀπαγγέλλου δὲ τι ἡμῖν . . .	Greg. Th. 6.	Ὅτι οὐ δεῖ αἵρετικοῖς . . .	Laod. 33.
Ἀπαγγέλλου καὶ δόλου . . .	Nic. 3.	— αἵρετικῶν εὐλογίας . . .	— 32.
Ἐάν ἀπὸ παλλακίδος . . .	Chalced. epit. 5.	— γυναικας . . .	— 44.
Εἰ δὲ τις ἀποστατήσῃ . . .	Ephes. 4.	— διάκονον . . .	— 20.
Οἱ δὲ ἐν ἀποστατήσῃ . . .	Dionys. 4.	— ἐν ταῖς κήμαις . . .	— 57.
Ἄρα ἔστι . . .	Tim. q. 4.	— ἐν ταῖς οἰκοῖς . . .	— 58.

Ὅτι οὐ δεῖ ἐν τοῖς κυριακαῖς	Laod. 28.	Εἰ τις δοῦλον προφάσει	Gangr. 3.
— ἐν τῇ τεσσαρ. ἄρτου	— 49.	Τοῖς δὲ δούλοις χριστιανοῖς	Petr. 6.
— ἐν τῇ τεσσαρ. γάμων	— 52.	Ἐάν τις δύναται	Timoth. 30.
— ἐν τῇ τεσσαρ. μπετύρων	— 51.	Οἱ δύο ἀδελφεαί	Apost. 17.
— ἐν τῇ τεσσαρ. τῇ ὑστέρῃ	— 50.	Περὶ δὲ τῶν δύο ἀδελφῶν	Basil. 23.
— ἐπισκόπους καλουμένους	— 40.	Οἱ δύο γάμοις	Apost. 17.
— ἐφορίζουν τοὺς μὴ πρεσβ.	— 26.	Εἰ τις ἐν τῇ ἑβδομάδι	Apost. epil. 1.
— ἰδιωτικούς ψαλμούς	— 59.	Οὐκ ὀγκάλισαι τις	Petr. 13.
— ἱερατικ. ἢ κλ. αὐτοῦ κελεύσεις	— 41.	Ἡ δὲ ἐγκαταληφθεῖσα	Basil. 48.
— ἱερατικούς ἀπὸ πρεσβυτέρων	— 24.	Ἐγκρατῆται καὶ σαυκοφόροι	Basil. 47.
— ἢ κληρικούς ἢ ἀσκητάς	— 30.	Καὶ τὸ εἶδος καὶ τὸ πρέπον	Theoph. 1.
— ἢ κλ. αὐτοῦ καινολογῶν	— 42.	Τοῦ εἰσδύχισθαι ἀπὸ παντός	Ant. app. 3.
— ἢ κλ. ἐκ συμβολῆς	— 53.	Εἰ τις εἰσφέρει	Apost. epil. 4.
— ἢ κλ. ἢ λαϊκούς	— 27.	Ἐκαστα τῶν κατ' ἡμᾶς	Cyrril. 1.
— ἢ κλ. μάρτυρας	— 36.	Ἐάν μίντοι ἑκαστος τῶν	Basil. 74.
— ἢ κλ. τινὰς διακρίας	— 54.	Ἐκείνο μὲν γελοῖον	Basil. 18.
— μετὰ δύο ἑβδομάδας	— 45.	Τὰ τῆς ἐκκλησίας	Ant. 21.
— πρὸς πάντας αἰρετικούς	— 31.	Τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ	Basil. 91.
— πάντα χριστιανῶν	— 34.	Περὶ ἐκουσίῃν φόνων	Ancyrr. 22.
— παρὰ τῶν ἰουδαίων ἢ αἰρ.	— 37.	Ὁ ἐκουσίως φονεύσας	Apost. poen. 12.
— παρὰ τ. ἰουδ. ἄζωμα	— 38.	Ὁ ἐκουσίως φονεύσας	Basil. 56.
— πρεσβυτέρους πρὸ τῆς	— 56.	Εἰ δὲ τις τῶν ἐν ἐκείνῃ πόλει	Ephes. 3.
— ὑπηρέτας ἔχειν	— 21.	Εἰ τις παρὰ τὴν ἐκκλησίαν	Gangr. 6.
— ὑπὲρ καὶ βραχὺ	— 43.	Ἐπομένει οὐκ οὐ χρή	Apost. 81.
— χριστιανούς ἐγκαταλιπεῖν	— 33.	Οἱ δὲ ἐλευθεροὶ ἐν τρισὶν	Petr. 7.
— χριστ. εἰς γάμους	— 53.	Περὶ τῶν ἐκπιστευουσῶν	Basil. 18.
— χριστ. ἰουδαίζειν	— 29.	Τῆς ἐμῆς μετριότητος	Sardic. 19.
Ὅτι δεῖ ἐν τῷ ἔσθῃ	— 47.	Τοῦ μὴ ἐμπαδῶς ἔχειν	Apost. ant. 7.
— μετὰ τὸ βάπτισμα	— 48.	Ἐκείνου σου	Basil. 88.
— τοὺς φρενιζομένους	— 46.	Τὸν ἐξ ἰδνικοῦ βίου	Apost. 84.
Περὶ τοῦ δεῖν ἴδια πρῶτον	— 19.	Μὴ ἐξῆναι κληρικόν	Chalc. 10.
— κατὰ τὸν ἐκκλ.	— 1.	Μὴ ἐξῆναι κληρικούς	Chalc. 22.
Περὶ τοῦ μὴ εἶναι ἀνιπισυνάπτειν	— 17.	Εἰ τις ἐξέλθοι	Apost. epil. 6.
— τοῖς ἰδνικοῖς συνιστάζουσιν	— 39.	Εἰ ἐξίστι ἀναγνωσθῆναι	Timoth. q. 24.
— τοῖς τῆς ἐκκλησίας	— 10.	— ἀναγνώστην	— q. 11.
— ἱερατικούς θαντίζουσιν	— 4.	— γυναικα	— q. 1.
— τὰς λογομένης	— 11.	— διακόνον ἢ ἀρχιδιάκ.	— q. 12.
— πλὴν τῶν κανονικῶν	— 13.	— διάκ. μετὰ τὴν κλ.	— q. 13.
— τὰς χειροτονίας	— 5.	— διάκ. παρεσκευασαί	— q. 10.
Διὸν ἢ πλεονεξία	Greg. Tb. 2.	— ἱερέα ἐκ μοιχαλικῶν	— q. 14.
Δεύτερον τοῦ εἶναι	Apost. 37.	— ἱερέα φοροῦντα	— q. 13.
Οἱ δὲ δεύτερον καὶ τρίτον	Ancyrr. 8.	— μετὰ τὴν μεταβολὴν	— q. 19.
Τοὺς διγάμους παντελῶς	Basil. 12.	Ὅτι οὐκ ἐξίστι λαϊκοῖς	Apost. poen. 9.
Διὰ τὰς ἐκκλησιαστικάς	Ant. 20.	— " λαϊκὸν ὑβρίζουσιν	— 8.
Διακόνους ἱπτά ὀρεῖλους	Neocaes. 15.	Περὶ δὲ τῶν ἐξελθόντων	Nic. 13.
Διακόνους ὅσοι καθίστανται	Ancyrr. 9.	Τοῖς δὲ ἐπὶ ἐξομ. μετανοήσαντας	Basil. 5.
Διακόνους μὴ χειροτονείσθαι	Chalc. 15.	Καὶ τοὺς πρὸς τὴν ἐξομ.	Ad Conon.
Διακόνους μετὰ τὴν διακ.	Basil. 3.	Τὸ μὴ ἐξομοιοῦσθαι	Apost. Ant. 5.
Ἡ διακόνος ἢ τῷ ἑλλήνι	Basil. 44.	Εἰ δὲ τις ἐπαρχιῶται	Ephes. 2.
Διακόνους ἐν χεῖλεσι	Basil. 70.	Ἐπειδὴ τις εἰσὶν	Nic. 20.
Διακόνους ὁμοίως	Ancyrr. 2.	— ἐν τισιν ἐκκλησίαις	Chalc. 26.
Εἰ τις διακρίνοισι	Gangr. 4.	— ἐν τισιν ἐπαρχίαις	Chalc. 14.
Εἰ τις διὰ τομζομένην	Gangr. 18.	— οἱ εὐλαβίστατοι	Chalc. 30.
Διὰ τὸν πολὺν πῆμα	Nic. 13.	— ἔχρη καὶ τοὺς ἀπολείψ- — σάντας	Ephes. 1.
Περὶ τῶν διακρίοντων	Ancyrr. 13.	— ἱεραξ	Theoph. 9.
Εἰ τις διδάσκει τὸν οἶκον	Gangr. 5.	— οὐδὲν ἔστι	Sardic. 12.
Εἰ τις δίδει ἀντίψυχα	Apost. epil. 17.	Ἐπειδὴ πῆρ τις τῶν μητροπολιτῶν	Chalc. 25.
Εἰ τις δίδει ἢ λαμβάνει	Gangr. 8.	Ἐπειδὴ πολλὰ ἦτοι	Nic. 2.
Ὁ τῆς διαφθορῆς	Basil. 25.		

- Ἀπειδὴ πολλοὶ ἐν τῇ τῶν βαρβάρων. Basil. 81.
 — πολλοὶ τὴν ἐκκλησίαν . CP. 6.
 — πολλοὶ ἐν τῷ κατόνι . Nic. 17.
 — συνήθεια περὶ αὐτῆς . Nic. 7.
 — συνήθεια τοιαύτη . Timoth. q. 18.
 Ἐπιστολάς μοι Dionys. 1.
 Ἐπεὶ τέταρτον ἦδη Petr. 1.
 Τῶν δὲ δι' ἐπιθυμίαν Nyssen. 4.
 Καὶ περὶ τῶν ἐπισκοπεσάντων . Basil. 82.
 Ὁ ἐπίσκοπος Apost. poen. 24.
 Ὁ ἐπίσκοπος ἐν ἱ Basil. 61.
 Εἰ τινες ἐπίσκοποι κατασταθέντες. Ancyr. 18.
 Ἐπίσκοπον ἀπὸ παροικίας Antioch. 19.
 — μὴ ἐξίται — 23.
 — μὴ ἐπιβαίνειν — 22.
 — ἔχουσιν τὸν τῆς ἐκκλησίας . — 24.
 — κατηγοροῦντα Apost. 74.
 — ἢ πρεσβύτερον ἢ διάκ. — 27.
 — εἰς πρεσβυτέρου Chalc. 29.
 — προσέκει Nic. 4.
 — μὴ τελεῖν Apost. 33.
 — μὴ χειροτονεῖσθαι Ant. 19.
 Εἰ δὲ ὁ ἐπίσκοπος παρ' ἡ Apost. 16.
 Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἀμειβῶν . — 58.
 — ἢ πρ. τὸν ἀποστρέφοντα . — 52.
 — ἢ πρ. ἢ διάκονος αἰρετικοῖς . — 45.
 — ἢ πρ. ἢ διάκ. τὴν ἑαυτοῦ
 γυναῖκα — 5.
 — ἢ πρ. ἢ διάκ. ἐπὶ πορνείᾳ . — 25.
 — ἢ πρ. ἢ διάκ. κοσμηκῶς . — 6.
 — ἢ πρ. ἢ διάκ. κύβοις — 42.
 — ἢ πρ. ἢ διάκ. ἢ ὅλως — 51.
 — ἢ πρ. ἢ διάκ. τόκους — 44.
 — ἢ πρ. τὸν κατὰ ἀληθείαν . — 47.
 — ἢ πρ. κατὰ τὴν τοῦ κυρίου . — 49.
 Ἐάν τις ἐπίσκοπος καθαιρεῖθῃ . Sard. 4.
 Εἰ τις ἐπίσκοπος ἢ διάκονος ἢ ὅλως. App. 15.
 — διὰ χρημάτων — 29.
 — ἐπὶ τισιν ἀγλήμ. κρ. Antioch. 14.
 — ἐπὶ τ. ἀγλ. κατηγοροῦ-
 θείς Antioch. 13.
 — κοσμητοῖς ἄρχουσιν . App. 30.
 — ἢ πρ. πρεσβύτερος ἢ δια-
 κονος τὴν ἀγίαν . App. 7.
 — ἢ πρ. ἢ διάκ. ἢ ἀναγνώ-
 στης — 69.
 — ἢ πρ. ἢ διάκ. δράζεται. App. poen. 2.
 — ἢ πρ. ἢ διάκ. ἐν ταῖς
 ἡμέραις App. 53.
 — ἢ πρ. ἢ διάκ. καθαιρεῖθῃ. — 28.
 — ἢ πρ. ἢ διάκ. ἢ ἐν τοῦ
 καταλόγου — 8.
 — ἢ πρ. ἢ διάκ. τινὸς τῶν
 κληρικῶν — 59.
 — ἢ πρ. ἢ διάκ. ἢ ὅλως τοῦ
 ἱερατικοῦ — 63.
 — ἢ πρ. ἢ διάκ. ἢ ὅλως ἐκ
 τοῦ καταλόγου — 70.
 — ἢ πρ. ἢ διάκ. ἐν συμποσίῳ. App. poen. 3.
 — ἢ πρ. δὲ Apost. poen. 1.
 — ἢ πρ. ἢ ὅλως Antioch. 11.
 — ἢ πρ. παρὰ τὴν τοῦ κ. Apost. 3.
 — ἢ πρ. στρατείᾳ — 83.
 — σχολάζειν Antioch. 16.
 — χειροτονίαν — 17.
 — χειροτονηθείς — 18.
 Ἐπίσκοπος χειροτονεῖσθαι App. 1.
 Τοὺς ἐπισκόπους ἐκείνου — 34.
 Ἐπισκοπὴ μὴ ἐξίται — 14.
 Διὰ τι ἐπιστρέφοντες Timoth. 19.
 Ἐπιχάρσιοι πρεσβύτεροι Neocaes. 13.
 Ἐάν ἐστι σισυσμένη Chalc. epit. 6.
 Εἰ τις ἐσθίοντα κρέα Gangr. 2.
 Ἔστω ὑμῖν πᾶσι κληρικοῖς Apost. 83.
 — φανερὰ τὰ ἴδια — 40.
 Τὸ δὲ ἕτερον εἶδος Nyssen. 6.
 Εὐνοῦχος εἰ μὴ ἐξ ἐκείνου Apost. 21.
 Ἐάν τις μὴ ἔχων ἑαυτόν Timoth. 14.
 Ἐάν τις ἔχων γυναῖκα App. poen. 22.
 Τοῖς ζευγνυμένοις Timoth. 13.
 Ἢ ἄλλῃ πᾶσα ὁπώρα Apost. 4.
 Ἢ ἄλλῃ εἰς τὴν ἀγίαν καὶ μεγάλην. Nic. 18.
 — εἰς τ. α. κ. μ. σύνοδον . Chalc. 3.
 — εἰς τὰς ἀκτὰς — 23.
 — εἰς ἡμᾶς ὡς τινες — 12.
 — εἰς τὰς ἡμετέρας ἀκτὰς . — 19.
 Ἦρσεν ἴν' εἴ τις Sard. 5.
 Οἱ τὴν πρὸς θάνατον ἁμαρτίαν. Basil. 32.
 Ὁς θανάτου πληγὴν — 43.
 Περὶ Ἰακώβ. Theoph. 6.
 Οὐκ ἴδου Ἀχαρ ὁ τοῦ Ζαρὰ Greg. Tb. 3.
 Ἢ δὲ ἱερουσαλία Nyssen. 8.
 Τὴν ἰδίαν θυμὴν Apost. poen. 8.
 Τὸ μὲν οὖν περὶ τοῦ καθαροῦς . Basil. 1.
 Τὰς καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν ἀγρο-
 νικάς Chalc. 17.
 Τοὺς καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν ἐπισκ. Antioch. 9.
 Εἰ τις καθηρενέτω Apost. 11.
 Τοῖς δὲ καθυποκρινόμενοις Petr. 5.
 Ἐάν τις καλίσῃ Timoth. 11.
 Τῶν κανονικῶν Basil. 6.
 Εἰ τις καρποφορῶς Gangr. 7.
 Εἰ τις οὐ καταδέχεται Apost. epit. 2.
 Εἰ τις καταλαλεῖ — 8.
 Ἢ τῷ καταλειφθέντι Basil. 46.
 Ἐπὶ δὲ τοῦ καταλειφθέντος — 35.
 Ὁ μόντοι καταλιμπάνων — 77.
 Οἱ καταμαντινόμενοι Ancyr. 21.
 Οἱ καταμαντινόμενοι Basil. 83.
 Εἰ τις καταφρονεῖ Gangr. 11.
 Εἰ τις κατηγορεῖ Apost. 61.
 Κατηχούμενος ἀπὸ ἱδνῶν Timoth. q. 6.
 Καταχ. α. ε. εἰς τέλος — 7.
 Κατηχούμενος εἰς εἰσερχόμενος. Neocaes. 5.
 Καταχ. εἰς τελευταίην Timoth. q. 5.
 Ἐάν τις καταχ. ὦν — 4.
 Περὶ τῶν κατηχουμένων Apost. 14.
 Ὁ κλέψας εἰ μὴν Basil. 61.

Οἱ κληρικοί τῶν πτωχείων . . .	Chalc. 8.	Ἐάν μοναστεία	Chalc. ep. 3.
Κληρικός δὲ εἴαν ὑβρίσῃ . . .	Apost. poen. 5.	Ὁ δὲ Νεεμὴν οὐχί	Basil. 16.
— ἐγγύας	Apost. 20.	Ἐάν υἱοποιῶν τις	Timoth. q. 16.
Εἰ τις κληρικός διὰ φόβον . . .	— 62.	Νόμιμον πρῶγμα	Theoph. 14.
— ἐν καπηλοίῳ	— 54.	Ἐάν νόσον τις φητισθῇ . . .	Neocaes. 12.
— ἐν μάχῃ	— 65.	Εἰ τις ἐν νόσῳ	Nicaen. 1.
— εὐρεθῇ τὴν κυριακὴν . . .	— 66.	Τοῖς νῦν συντρέχουσι . . .	Cyrrill. 6.
— ἡ λαϊκὸς ἀπὸ τῆς αἰτίας . . .	— 72.	Νῦν δὲ τοῦνάντιον	Ad Conon. 3.
— ἡ λ. εἰσελθῇ	— 64.	Εἰσὺς κληρικούς	Chalc. 13.
— πρὸς κληρικόν	Chalced. 9.	Ὅθεν οὐκ ἔστιν εὐλογος . . .	Petr. 10.
— ὑβρίσει τὸν ἐπίσκοπον . . .	Apost. 55.	Ὅθεν οὐδὲ τοῖς καταλείψαι . .	Petr. 13.
— ὑβρ. πρεσβυτέρου	— 56.	Οἷας, ἀδελφεῖ	Sardic. 18.
— χωλὸν ἢ κωφόν	— 57.	Οἰκίτας εἰς κλῆρον	Apost. 82.
Τὸ κατὰ τοὺς κληρικούς ἀδιορίστως .	Basil. 51.	Τοὺς δὲ οἰκοὶς ἀλλοτρίοις . .	Greg. th. 8.
Κληρικούς εἰς ἐκκλησίαν	Chalc. 20.	Τοὺς δὲ μὴ ὅλως μὴδὲν . .	Petr. 3.
— ἡ λαϊκούς	Chalc. 21.	Ὅμοιως καὶ διακόνους . . .	Neocaes. 10.
Τῶν εἰς κλῆρον προσελθόντων .	Apost. 26.	Οἱ ὁμνούντες	Basil. 10.
Τοὺς ἐν κλῆρῳ πρεσβυτέρους . .	Ancy. 11.	Περὶ τῶν ὀνομαζόντων . . .	Nicaen. 8.
Περὶ τῶν κοινωνομένων	Theoph. 2.	Ὅσα δὲ βίβλια	Laod. 60.
Τοῖς δὲ κομφοῖς	Basil. 86.	Ὅσαι γυναῖκες ἐν αἰρέσει . .	Basil. 20.
Αἱ πόραι αἱ παρὰ	Basil. 38.	Ὅσαι δὲ ἀνῆλθον	Ancy. 5.
Κουφός δὲ ὢν	Apost. 78.	— δὲ μὴ μόνον ἀπίστησαν .	Ancy. 9.
Ὁ αὐτός κρυπτεῖται	Basil. 78.	— παρθενίαν ἐπαγγιλλόμενοι .	Ancy. 19.
Ἐάν τις κρυπτῶς ἀμαρτίαν . .	Timoth. 35.	— προειρησθῇ	Nicaen. 10.
Ἡ τοῦ κυήματος	Basil. 52.	— ριψοκινδύνως	Nicaen. 16.
Περὶ κυφορεύσεως	Neocaes. 6.	Ὅστις ὑβρίζει βασιλέα . . .	Apost. 84.
Ἡ δὲ τοῦ κυρίου ἀπόφασις . .	Basil. 9.	Ἐάν παιδίον βαπτισθῇ . . .	Timoth. 38.
Λαϊκὸς ἑαυτὸν ἀρετοτηρίσας . .	Apost. 24.	Ἐάν παιδίον κατηχούμενον .	Timoth. 1.
Εἰ τις λαϊκὸς τὴν ἑαυτοῦ γυν. .	— 48.	Εἰ τις παιδίον	Chalc. epit. 1.
— ὑβρίζει	— poen. 4.	Πάλαι πρὸς τοὺς	Basil. 17.
Εἰ τις λῆγει τὸν ἀδελφόν . . .	— epit. 7.	Περὶ δὲ Πανούρ	Theoph. 5.
Λέγουσι τινες ὅτι συγκώμην . .	Timoth. 26.	Πάντα μὲν καλὰ	Athanas. 2.
Λαίπεται πρὸς τοὺτους	Nyss. 5.	Τοῖς γὰρ παντάπασιν . . .	Petr. 4.
Οἱ τοῖς λήσταις	Basil. 55.	Πάντας τοὺς εἰσιέτας . . .	Antioch. 2.
Ὁ λύων ὄρεον	Apost. epil. 12.	Πάντας τοὺς πίνοντας . . .	Chalc. 11.
Ἐν μάντισιν ἑαυτὸν	Basil. 72.	Πάντα δὲ ταῦτα γράφομεν . .	Basil. 84.
Εἰς μαρτύριον	Apost. 75.	Πάντας τοὺς τολμῶντας . .	Antioch. 1.
Περὶ Μαξίμου τοῦ κοινοῦ . . .	CP. 4.	Πανταχοῦ τοῖς τῶν ἁγίων . .	Chalc. 28.
Τὸν μέντοι Κωνσταντινουπόλεως .	CP. 3.	Πανὺ με λυπεῖ	Basil. 89.
Περὶ τῶν μεταβαίνοντων . . .	Chalc. 5.	Παντὸς τοῦ χερσίου	Cyr. 4.
Μετὰ βουλῆς	Ephes. epist.	Τὸ δὲ πάντοτε με κινεῖν . .	Sardic. 11.
Μετὰ τὴν τοῦ μεγάλου	Ant. app. 1.	Πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν .	App. 38.
Τίνες μετὰ τὸ κληρωθῆναι . .	Timoth. q. 22.	Τοῖς δὲ παρελδομένοις . . .	Petr. 8.
Εἰ τις μεταλάβῃ	Apost. poen. 3.	Τοὺς δὲ τῆς παρατήσεως . .	Cyr. 3.
Εἰ τις μεταλάβῃ	— epit. 3.	Τοῖς παρὰ τῶν ἁγίων . . .	Chalc. 1.
Ἐάν μετὰ τὴν μεταλήψιν . . .	Timoth. q. 16.	Ἡ παρθενία	Basil. 60.
Μηδεὶς ἐξαπατάτω	Greg. th. 4.	Εἰ τις παρθενοῖ	Gangr. 9.
Μηδεὶς ἀντι εἰρητικοῦ	Antioch. 7.	Εἰ τις τῶν παρθενοῦντων . .	Gangr. 10.
Μηδεὶς ἀπολιτομῶν	Chalc. 6.	Εἰ τις παρθένον ἀμνηστεύον .	Apost. 67.
Μηδεὶς ἐπίσκοπον τολμᾶν . . .	Antioch. 13.	Παρθένον ἀναδείξαν	Chalc. 16.
Μηδεὶς τῶν ξένων	Apost. 33.	Περὶ τοῦ πρεσβυτέρου	Basil. 27.
Οἱ δὲ ταῖς μητρίαις	Basil. 79.	Περὶ τῶν παραβάντων . . .	Nicaen. 11.
Τὰς μησοδυδαίας κόρας . . .	Ancy. 11.	Περὶ τῶν Παυλιανισάντων .	Nicaen. 19.
Μησοδυδαίαν τις κόραν	— 25.	Τοὺς δὲ ἐν τῷ πεδίῳ εὐρόντας .	Greg. th. 9.
Τὰς μοιχευθείσας γυναῖκας . .	Basil. 34.	Πέπρακται δὲ οὕτως	Nicaen. de pascha.
Ὁ μοιχεύσας ἐν αἰ'	Basil. 58.	Περὶ τῶν πλείστοις	Neocaes. 3.
Ὁ μοιχὸς, ἴτη	Apost. poen. 14.	Περὶ τῶν πρὸς βίαν	Ancy. 4.
Ἡ τῷ μοιχῷ συζῶσα	Basil. 39.	Τοῦ μὴ περιτέμνεσθαι . . .	Antioch. app. 2.
Τινὲς μονάσαστες	Timoth. q. 23.	Ἐάν πῖση	Chalc. epit. 2.

INDEX CANONUM.

673

Ἐάν πιστός τις ὦν	Timoth. 3.	Εἴ τινα τέσσα γυναικῶν	Gangr. 16.
Τοῦ μηκέτι πλάττεισθαι	Ant. app. 4.	Τὴν γὰρ τοιαύτην	Ad Conon. 4.
Πλὴν ἄλλ' ἐκεῖνο	Nazianz.	Μὴ τοῖνυν καταδεξώμεθα	Basil. 85.
Εἰ δὲ τις μὲν μὴ πληρώσας	Nyss. 5.	Εἰ δὲ τις τοιοῦτος εὐρίσκει	Sard. 2.
Ποῖα ἀμαρτία οὐ δύναται	Timoth. 24.	Ὁ τόκος λαμβάνων	Basil. 4.
— ἀμ. οὐδ' ὅλως	— 36.	Περὶ τοῦ τόκου τῶν δυτικῶν	CP. 5.
— ἀμ. ποιεῖ	— 23.	Οὐ τοσαῦτον	Sardic. 1.
Ποῖα τῶν ἐντολῶν	— 25.	Καὶ τοῦτο ἡ ἀγχίνοια	— 8.
Ἐκ ποίας κείρας	— 18.	— ἀπόλουσον	— 9.
Ποῖον πάθος μαινοῖ	— 37.	— ἀναγκαῖον	— 10.
Τοὺς ἐν πολέμοις	Basil. 19.	— δι' ἐκείθιν	— 21.
Εἰ δὲ τινες πολλὰν βίαν	Petr. 14.	— δι' πάντας	— 15.
Τῶν πολυγαμίων οἱ πατέρες	Basil. 84.	— πασὶν	— 13.
Ἡ πορνεία γάμος	Basil. 26.	Εἰ δὲ καὶ τοῦτο προστεθῇ	— 3.
Ὁ πόρνος	Apost. poen. 13.	Εἰ καὶ τοῦτο τῶν εἰς τὴν αἰτίαν	Nysse. 1.
Ὁ πόρνος ἐν ζ'	Basil. 59.	Τούτων ἀναγνωσθέντων	Ephes. 6.
Πράγμα παρὰ τοὺς ἐκκλησιαστ.	CP. 7.	Τούτων τοῖνυν κατὰ τὸν εἰρημένον	Nysse. 2.
Τὸ τοῦ πράγματος	Basil. 90.	Εἰ τις ἐν τῇ τραπίᾳ	App. epit. 9.
Οἱ πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι	Apost. 39.	Τρία κεφάλαια	Chalc. epit. 8.
Εἴ τις πρεσβύτερος ἢ διάκ. ἢ ὅλως	— 15, Antioch. 3.	Τριγαμίας νόμος	Basil. 50.
— ἢ διάκ. ὑπὸ ἐπισκ.	— 32.	Περὶ τριγαμίων καὶ πολυγαμίων	Basil. 4.
— καταφρονήσας	— 31, Antioch. 5.	Ὁ τῶν τριγῶν	App. epit. 11.
Εἰ πρεσβύτερος ἀναποληφθῇ	Timoth. q. 8.	Ἡ δὲ τυμβωρυχία	Nysse. 7.
Πρεσβύτερος ἐὰν γάμῃ	Neocaes. 1.	Ὁ τυμβωρύχος	Basil. 66.
— εἰς γάμον	— 7.	Εἰ τις τυμβωρύχος	Apost. poen.
— ἐὰν προσημαρτυκῶς	— 9.	Ὁ αὐτὸς τύπος	Basil. 76.
— πρὸ τῶν λ' ἔτων	— 11.	Τοὺς ὑπὲρ διοίκησιν	CP. 2.
— ὑπὸ ἐνὸς ἐπισκόπου	Apost. 2.	Ἵποβαλλόντες	Sardic. 17.
Πρεσβυτέρους τοὺς ἐπιδύσαντας	Ancy. 1.	Ἵποδιακόνος ἢ ἀναγνώστης	Apost. 43.
Μηδὲ πρεσβυτέρους τοὺς	Antioch. 8.	Εἴ τις ὑπὸ τοῦ ἐπισκοπ. ἀκοιν.	Antioch. 6.
Ἐὰν προῖχται τις	Neocaes. 4.	Εἴ τις ο. τ. ε. καταριθεῖς	Antioch. 11.
Ἡ πρόσκλησις	Greg. Th. 11.	Εἴ τις φαίει	Apost. epit. 12.
Οἱ δὲ προσκληθέντες	Ad Conon. 1.	Τοὺς φεύγοντας	Ancy. 3.
Προστάσσομεν τὸν ἐπίσκοπον	Apost. 41.	Ἡ εὐθεία	Basil. 2.
Τοὺς προσεξιμένους	CP. 7.	Τοῖς δὲ μετὰ τὸ φυλακισθῆναι	Petr. 2.
Τὰ προσφερόμενα	Theoph. 8.	Τίνος χάριν οἱ πόρνοι	Timoth. 21.
Τοὺς πρὸ τοῦ βαπτίσματος	Ancy. 12.	Εἴ τις χειροτονηθεῖς	Apost. 36.
Πρῶτον μὲν οὖν ὁ μέγιστος	Basil. 87.	Ἡ χῆρα δούλη	Basil. 53.
Οἱ γὰρ πρῶτον παρακληθήσονται	Petr. 11.	Αἱ χῆραι καὶ οἱ πίνητες	Theoph. 11.
Πῶς ὀφείλει	Timoth. 29.	Χήραν τὴν καταλεγείσαν	Basil. 24.
Πῶς πολλάνει	— 28.	Ὁ χήραν λαβὼν	Apost. 18.
Σκιδος χρυσῶν	Apost. 73.	Ἡ ἐν τῇ χηρείᾳ	Basil. 41.
Περὶ δὲ Σούρ	Theoph. 4.	Ὅτι οὐ χρεὶ ἐπίσκοπον	Apost. 76.
Εἴ τις τὰ στάχυα	Apost. epit. 15.	— τοὺς ἱερεῖς	— poen. 6.
Στρατιωτίδες	Basil. 36.	— μέσον	— poen. 7.
Ἐὰν σύμβη ἐν μίᾳ	Sardic. 6.	Ὁ τὸν Χριστὸν ἀρνησάμενος	Basil. 73.
Ἐὰν σύμβη τίμια	Timoth. q. 17.	Οἱ δὲ χωρεπίσκοποι	Neocaesar. 14.
Σὺ μὲν τὰ υἱῶν	Athan. 3.	Χωρεπίσκοποις μὴ ἐξεῖναι	Ancy. 13.
Ὁ συνεγνωκὴς ἐκείτῃ	Basil. 71.	Ἐὰν δὲ χωρισμὸς	Cyrill. 5.
Περὶ τῶν συνεσιδόντων	Ancy. 7.	Εἴ τις τὰ ψευδεπίγραφα	App. 60.
Τὸ τῆς συνομοσίας	Chalc. 18.	Περὶ τῶν ἐπὶ ψυχικοῖς	CP. 8.
Εἴ τις συνευχάται	Apost. epit. 14.	Ὁρίσαν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει	CP. 1.
συχνῶς ἀκούοντες	Timoth. 17.	Καὶ τοῦ δὲ ἄς ἐξ ὅτου	Petr. 9.
Ταῦτα δὲ γράφομεν	Gangr. 21.	Ὅστε γνῶμῃ παντός	Theoph. 10.
Ταῦτα συτηριμῶς	Sardic. 20.	Ὅστε οἱ ἐν θαλάσσῃ	Cyrill. 7.

INDEX VETERUM SCRIPTORUM.

- Acta S. Aretae mar. p. 662.
 Aegyptiorum episcoporum ad Meletium Alexandrinum epistola p. 1.
 Aethiopici canones in cod. borgiano p. XLIII not. 3.
 Agboughae regis leges XLIV. not.
 Alexander Alexandrinus 2.
 Alexandrinae synodi XXXII.
 Amphiloehii Iconiensis catalogus SS. Libr. 653.
 Anastasius Bibliothecarius 222, LV.
 Anastasius Sinaita 111, 233, 251, 256, 288, 298, 330, 350-357, 391.
 Anatolius CP. LII.
 Ancyranum concilium XXXII, 666.—Can. 441-450.
 Andreae Apostoli liturgia 393, 399, sententiae 79, 83.
 Antiochena synodus apostolorum 88-96, 673, XXXI.
 Antiochenum concilium 453-468, 666, XXXII.
 Apostolorum canones 1-44, 662, XXXI XXXIII. 22, canonum variae syllogae 43, 44, XXXIX not. 1, LV; in cod. syriacis Anglor. XLIII not. 4; scholia in can. apost. 71, 217, 421, 422, 665; variae lectiones casanatens. XLVIII not. 2.—Didascalia de mystico ritu 43-73, 663, XXXIX.—Sententiae 73-88, 663, XXX.—Synodus antiochena 88-96, XXXI n. 18.—Capitula 96-101, 663, XXX.—Canones poenitentiales 101-110, 663; scholia 107-109, XXXIII.—Constitutiones apostolicae 110-422, 663-665, XXXVI, XXXVIII; scholia in const. apostolicas 218.—Periodi 100.—Symbolum 383.—νόμος φυσιολόγος 13, 41, 42.—Constitutio de festis 298, 299.—Constit. de epiphaniis Christi 301.—Constit. de sabbato 420.—Didascalia ad apostolos 421.
 Aristenus 43, 44, 74 not. 9, 483.
 Arseniana sylloge 549, 661.
 Athanasius abbas scriptor 3, 39, 111.
 Athanasius Alexandrinus LI, 667, 668.—Epistola ad Amum 567-570.—Festalis XXXIX, 570-572.—Ad Rufinianum 572-574.—De sacra communione 575.—Ad Antiochum de communione cum haereticis 575.—Epist. festales in codicib. syr. Anglorum XLIII not. 4.—Symbolum XLIV not. 3.
 Bar-Hebraeus XLV not. 4.
 Barnabae epistola 100, 356, 381; evangelium 100.
 Bartholomaei apostoli constit. de diaconissis 56; sententiae 82.
 Basilii Caesariensis LII, 668.—Epist. ad Amphiloehium I, 576-586.—Ad eundem II 596-594.—Ad eundem III, 595-601.—Ad eundem IV 601. Ad Diodorum 601-605.—Ad Gregorium presbyterum 605-606.—Ad chorepiscopos 607-608.—Ad episcopos 608.—Ex capite XXVII ad Amphiloehium 609-612.—Ex capite XXIX 612.
 Bonifacius pp. XL.
 Cassiodorus XLVII, XLVIII, LII.
 Catalogus SS. Librorum 34, 100, 448, 571, 654, 659.
 Catalogus librorum apocryphorum 100.
 Cephae sententiae 81, 84, 86.
 Chalcedonense concilium LVI, 667.—Canones 522-526.—Epitimia 536.—Acta 422.—Libelli canonum in concilio memor. LVI.
 Clemens Romanus 36, 217; epistolae et can. 36; epistola ad Corinthios XXVIII.—Didascalia 46, 100, 417.—Constitutiones apostolicae 37, 27, *vid. supra*.—Constitutio de festis 301.—Declaratio 299, 667.
 Coelestinus pp. XL.
 Constantinopolitanum I concilium oecumenicum p. 507, 667.—Canones 507-511.—Canon octavus anecdot. 514.—Symbolum 512.
 Constantinus Magnus 2.
 Constantini et Leonis Ecloge 41.
 Cyrici canones syriace XLIV not.
 Cyrillus Alexandrinus LI, 668.—Epistola ad Dominum 661.—Ad Maximum diaconum 653.—Ad Gennadium archimandritam 653.—Lexicon 422.
 Damasus pp. XL.
 Dionysius Alexandrinus XXXV, 667.—Epistola ad Basilidem 541-543.—Ad Cononem 543-548, 614, 667, XXXV.—Ad Fabianum Antiochenum XXXV.—Ad Sixtum XLIII not. 4.—Anecdota quaedam 550.
 Dionysius Corinthius XXVIII.
 Dionysius Exiguus.—Opera et vita XLVII, XLVIII.—Epistola ad Hormisdam XLI, XLII.—Collectiones canonum, XLII, XLVII, LI.—Interpres canonum, 1-36, 426 sqq.—Inter Zonaram et Balsamonem arbitri 37.—Tantum habet L canones apostolorum, cf. 43, 44.—Codices romani 3, XLVIII not. 2.—Varii codd. 4.
 Dionysius pp. XXIX.
 Dionysius Tyrannus 550.
 Ebediesu XLV, 40, 41, 43, 44.
 Ephesinum concilium XLIII, 667.—Canones 515-521.—Epistola 520.
 Epiphanius CP. LII.
 Epiphanius Cyprius 297 not. 8.—Anecdota, 422, 550.
 Euchologion Barberinianum XXIX.
 Eusebius Ancyranus, de II concilio oecum. XLIV not.
 Euthymius, Iberorum interpres XLIV.
 Eutychius CP. LII.
 Fabianus pp. XXIX.
 Felix pp. XLI.—Epistola ad Maximum XLIII not. 5.
 Gangrense concilium LV, 666.—Canones 487-493.
 Gelasius pp. XLI.
 Gennadius CP. LII.
 Georgius Hamartolus 111, 234.
 Georgii regis leges XLIV. n. 3.
 Germanus I CP. LII.—Theoria ecclesiastica 222.

- Gregentii disputatio cum Herbaso L, 662.
 Gregorius Armenus 94 not. 9.
 Gregorius Nazianzenus XLIV, 668. — Catalogus metricus SS. Librorum 654-658. — Symbolum (?) XLIV not. 3.
 Gregorius Nyssenus LII, 668. — Epistola ad Letolium 619-629.
 Gregorius Thaumaturgus XXXV, 668. — Symbolum 514. — Epistola canonica 562-566.
 Gregorius Turonensis LV.
 Harmenopolus 87.
 Hincmarus castigatus 485.
 Hilarus pp. XL, 31.
 Hippolytus Romanus XL. — Didascalia 46, 47, 117, 418. — Canones syr. XLIII. not. 4.
 Homeritarum leges L, 662.
 Hormisdas pp. XLII, XLIII, XLVII.
 Jacobi Alphaei constitutiones de confessoribus et virginibus 59.
 Jacobi apostoli sententiae 79, 84, 86. — Historia 100. — Liturgia 399-408. — Constitutio de vespertina oratione 408.
 Iacobus Edessenus in canonibus syriac. XLIV not.
 Iacobus iacobitarum parens, XLIV not.
 Ignatius Antiochenus 100. — Didascalia ib.
 Ignatius CP. LII.
 Innocentius pp. XL, 88.
 Imperfectum opus in Matthaeum 43, 244.
 Ioannes apostolus. — Constitutio de presbyteris 54. — Sententiae 77, 83, 85, 86.
 Ioannes Chrysostomus LII.
 Ioannes Ieiunator LII.
 Ioannes II pp. LV.
 Ioannes VIII pp. LV.
 Ioannes Scholasticus XLIII, LII. — Collectio passim adducta 2, 12, 37 not. 5, 29, 43, 44, etc.
 Ioannes Thessalonicensis 418.
 Irenaeus Lugdunensis XXVIII, 43, 75.
 Isidorus Mercator 453, 492.
 Iustinianus imperator 2, 41; leges syriace XLIII not. 4.
 Laodiceum concilium. — Canones 494-506. — in cod. ottoniano 506. — Monac. 666.
 Lebbeai apostoli constitutio de viduis 59. — de exorcistis 60.
 Leo Magnus XXIX, XL.
 Leo Sapiens XXXIX. — Novellae 54.
 Liberius pp. XL.
 Malachiae Catholici leges XLIV not. 3.
 Macarius Magnes 317.
 Manassae oratio 163.
 Mar-Iacobi canones syr. XLIV not.
 Mariae sententia 85.
 Marthae sententia 86.
 Maruthae concilium XLIV. — Canones XLV not. 4. — Symbolum XLVI.
 Matthaei constitutio de levitis 58. — Sententiae 78, 184.
 Matthiae apostoli constitutio de aqua et oleo 62. — De primitiis et decimis 63. — De superfluis 63. — Sententia 84.
 Menas CP. LII.
 Methodius CP. LII.
 Michael Syncellus XLIV not. 2.
 Mosaiicarum et romanarum legum collatio LIII.
 Nathanaelis sententia 80.
 Nectarius CP. 3, LII.
 Neocaesariense concilium XXXII, 666. — Canones 441-454.
 Nicaenum concilium XLII, 666. — Canones 425-440. — Symbolum 436. — Decretum de pascha 436. — Constitutio de festis 440.
 Nicaenum concilium II 88, 94, 250.
 Nicephorus CP. 42, 95, 422, 636, 644, LII.
 Nicetas Serrarum 324.
 Nicolaus CP. 74 not. 8.
 Nicolaus scriptor catalog. SS. Libror. 658, 659.
 Niconis Pandectae 111, 250.
 Nonnosi Acta legationis 662.
 Origenes XXIX. — Bibliotheca 46, 88, 91. — φιλοσοφία 347.
 Pachomii regula LIII.
 Pamphili martyris bibliotheca 46, 88, 91, 94.
 Patericon Nili, Sophronii et Ioannis 220, 221.
 Pauli apostoli canones 64, 67, 417. — Παῖς 100. — Apocalypsis 100. — Constitutio de abstinentia 102. — Canones in codicibus Iberorum XLIV.
 Petrus Alexandrinus XXXV, 667. — Canones de poenitentia 551-561. — Sermo de pascha 561.
 Petrus apostolus, XXVIII, XXIX, 33 not. 17. — Conditor canonum apostolicorum 19. — Constitutio de episcopi ordinatione 49. — Sententiae 78, 81, 85, 86. — Pauli et Petri canones 67. — Apocalypsis 100.
 Philoxenus Mabugensis XLIV not.
 Physiologus 128, 296.
 Philippi constitutio de diacono 53. — Sententiae 79, 85, 86.
 Pontianus pp. XXIX.
 Photius LII, 3, 46, 485. — Symbolum XLIV not. 3.
 Proclus CP. 45.
 Prophetarum symbolum 383.
 Quesnellianus interpret 487.
 Rabbulae canones XLIV not.
 Rufi Poenalion 41.
 Sabae Typicon XLII.
 Sabinus Heracleensis XLIX.
 Sardicense concilium LV, 666. — Canones 468-486.
 Scholiasta amerbachianus 485. — Bodleianus 37, 549. — Colsinianus 46. — Corbeiensis LIV, 483, 486. — Monacensis 665, 666, 668. — Parisiensis 74. — Petropolitani 75, not. 1. — Vaticani 37, 39, 41, 71, 74, 107, 108, 109, 217, 218, 297, 421, 422, 438, 454, 505. — Vindobonenses 49, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 64, 218.
 Sedulius Scotus graeci codicis scriptor XLVI. not.
 Sergii canones syriace XLIV not.
 Severi canones syriace XLIV not.
 Sibyllum carmen 270.
 Sigismundi regis Polonorum leges pro Armenis XLIV not. 2.
 Simeon Logothetes 8, 43, 44.

- Simonis Cananaei canones 59, 417.
 Simonis apostoli sententia 79.
 Simplicius pp. XII.
 Siricius pp. XL.
 Sixtus pp. III XL.
 Soter pp. XXVIII.
 Stephanus Ephesinus XLIX.
 Stephanus pp. L XXIX. p. 11.
 Stephanus pp. IV.—Synodica sententia de canonibus apostolicis LV.
 Tarasius CP. LII
 Theodorus Mopsuestanus 38 not. 9.
 Theodorus Studites 41.
 Theodosii canones syriace XLIII. not. 5.
 Theodosii Imperatoris leges syriace XLIII not. 5.
 Theophilus Alexandrinus LI, 668.—Epistolae festales syr. XLIII not. 5.—Edictum de Theophanis
 646.—Commonitorium ad Ammon 646-648.—Expositio de Catharis 648-649.—Ad Agathonem episcopum 649.—Ad Menam episcopum 649-650.
 Thomae apostoli constitutio de subdiaconis p. 57; sententia 80.
 Timothei canones syriace XLIII, 5.
 Timotheus Alexandrinus LI 44, 74, 668.—Responsa LXIII canonica 630-645.
 Timotheus CP. 324.
 Tridentina synodus 34, 39 not. 26, 75.
 Verecundus episcopus 218.
 Veronensis interpres 468-483.
 Victor pp. XXVIII, XXIX.
 Warthangi regis leges XLIV. not. 2, 3.
 Zonaras cum Balsamone et Dionysio collatus 87.—laud. 485, 485, possim.
 Zosimus pp. XL p. 31.

INDEX RERUM.

- Abbas, pastor et pater, quomodo confirmat greges suos 369, 570.
 Abortionem medicamentis clientium poena 579, 592, 593.
 Absalon, schismaticorum dux 304.
 De mulierum abscessu 544, 631.
 Accusandi facultas quibusnam concessa 193. — Adversus episcopos, clericos (vid. h. v.). — In accusato quatenam examinanda 196. — In accusatore 199. Falsi accusatoris poena 189, 195, 514.
 Acrostichis, ἀκροστιχία 204.
 Adam a serpente deceptus 310. — Immortalitate exutus ib. — Adam et Eva 313, 376.
 Administratio rerum ecclesiasticarum penes episcopum 22, 528, 631. — Administrationes publicae an episcopo congruant aut clerico, 14, 19, 33, 217, 521.
 Adoptio divina 362.
 Adulterii detestatio et poena 106, 114, 123, 447, 590, 596, 599. — De adultera recipiente 592. — De clerici adultera uxore 452. — Ne adulter in clerum recipiatur 28.
 De sacris aedibus (vid. *Ecclesia, Martyria*).
 Aegrotans an baptismum recipere valet 630, 640. — An poenitentiae reconciliationem 580, 626, 653. — An ieiunare debet 636, 637.
 Aegyptiorum privilegia 534. — Ritus 642, 646.
 De aetate eorum qui ordinantur episcopi 131, 216. presbyteri 83, 453. — Diaconi 442, 449. — De aetate diaconissae 528. — Viduae 590.
 De Agapis 174, 499. — An contemnendae, ubi et a quibus celebrandae 490, 499.
 Agnus crucifixus 169 not. b).
 De alea laicis et clericis interdicta 23.
 Alexandrinae ecclesiae privilegia 429, 430, 534.
 Altari quid offerendum 13, 14. — Ad altare quis ingredi permittitur 501. — Pauper, vidua, altaris instar 172, 229, 236. — Altare subcoeleste 406.
 Amuleta ne obligentur 66.
 Anaphora 399 (vid. *Liturgia*).
 Anaxyridae, sisoe, crepidae et ornamenta 117, 118, 127.
 Ancilla praeter domini licentiam nupta 592 (vid. *Servi*).
 Angelica hierarchia 419. — Angelorum tutela cum precibus invocanda 409. — Sine superstitione 500. — Angelus pacis 409, 410. — Varii angelorum ordines 369, 400, 403. — Ἄγγελοι, Saecula 400, 403. — Ἀρχαὶ Principatus 369, 400. — Ἀρχάγγελοι 369, 400, 403. — Ἀνάμνησις, Virtutes 369, 400, 403. — Ἐξουσίαι, Potestates 369, 400. — Κυριότητες, Dominationes 369, 400. — Throni 369, 400, 403. — Seraphim 369, 400, 403. — Cherubim 369, 400, 403. — Spiritus intellectuales 369. — Spiritus liturgici et administratorii 50. — Exercitus, στρατία 400, 403. — Ardens angelorum exercitus 369.
 Anima ex nihilo creata 368, 401. — Incorporea et immortalis 315. — libertatis particeps 315. — lege scripta intus praedita 363. — cognitione naturali ac ludicio instructa 367, 401. — In qua tria sunt respectu ad delictum considerata 402. — Animae inquinatio polluit, non corporis damnum 562.
 Animal a fera captum aut suffocatum an comedere licet 359, 489. — Animalia altari non ferenda 13. — De animalium initoribus 581, 597, 614. — Animalia peccata dicuntur, quae ex animo procedunt 428.
 Annus iubilaeus 370.
 Antichristus, deceptor orbis, veritatis hostis, mendacii patronus 363.
 Antiminsium 536.
 Antiochena ecclesia christianis nomen prima dedit 91. Cf. XXXI. — Servanda eius privilegia 429, 430. — Habet sub se duas Phoenicias et Arabiam 523.
 Ἀντιφύλας 104, 108.
 Ἀντίτυπα 280, 300, 344 (v. *Eucharistia*).
 Antistes (vid. *episcopus*).
 Ἀποκρισις 298.
 Apocrypha scripta non legenda 27, 42, 324, 505, 570, 634. — Quaedam recensita 27.
 Apostolica ecclesia, sedes (vid. *Romana Ecclesia*).
 Apostolorum nomina 320, 321. — Nomina XII 228, 316. — Nomina XIII 321. — Didascalia, 184. — Didascalia catholica 321-328. — Dona singularia 386. — Festivitates 68. — Concilium et epistola 316-320. — Magistri 68. — Apostolici viri a collegio apostolorum electi 378. — Apostoli commemorantur in Constitutionibus ut vita defuncti 406, 411. — Pseudoapostoli 320. — Apostolicae traditiones divinis vocibus consonae 114 (vid. *Indicem praeced. ad v. Apostoli*).
 Appellatio ab episcopo ad metropolitam et synodum 429, 470. — Ad patriarcham 526, 529, 532, 535 (vid. *Constantinopolitana sedes*). — Ad Romanum pontificem 470, 471 (vid. *Romana ecclesia*).
 Aqua baptismi benedicenda 375, 376, 640, 644. — Benedictio 62.
 Arcana disciplina 228, 243, 296.
 Ascensionis festum 68, 290.
 Ascetae 407 (vid. *Monachi*).
 Audientes quid sunt 184, 432, 443, 449, 504. — Ab electionibus exclusi 504.
 De auguris et auspiciis 66, 214, 598.
 Avaritia, idololatriae species 93, 114, 563, 626. — In rectoribus ecclesiarum 648.
 De azyms iudaeorum 30, 501.
 Baal 161, 277, 389. — ὁ βαάλ 277. — ὁ βαάλ 161, 389.
 Babylon 391.
 Balaam 391.

- Balneis communibus lavari nefas 121, 126, 128, 499.
— Neque statim post eucharistiam 103. — Neque quotidie neque per medium diem 126. — Commodius hora X^a 126. — Balneum regenerationis 640.
- Baptismus, sacramentum 322, 360. — Sacramentum necessarium 323. — Materia 98, 240 (vid. *Aqua baptismi*). — Forma 24, 240. — Abrenuntiatio 374, 640. — Ritus 239, 377, 640, 644. — De triplici immersione 24, 26, 39, 98. — Tempus 301, 506. — Effectus 240, 339. — Sigillum, *σφραγίς* 184, 512. — Quod non frangitur 240. — Sepulturae et resurrectionis Domini typus 98, 138, 240, 361. — De baptismo quem Dominus accepit 184, 360. — De symbolo reddendo 500. — De fide ediscenda (vid. *Fidei confessio, Catechumeni*). — Baptizandi munus in primis episcoporum et presbyterorum 235, 322, 360. — Diaconorum in baptismo ministerium 235, 239, 240. — item Diaconissarum 98, 172, 239. — De baptismo infantium 323, 536, 638, 639. — De baptismo in articulo mortis 360, 502. — Unus baptismus 323. — Non iterandus 99, 322, 323. — Baptizati prius chrismate unguntur 360. — Post bapt. 502. — An renovandos baptismus ab implis datus 322, 323. — An et quomodo baptizandi qui revertuntur ab haeresi 496, 503, 577, 613, 614. — Qui schisma fecerunt 577. — Baptizati oratio 377. — De Baptismo incerto 638. — De baptisterio 640. — (vid. *Catechumenus, Jordanes, Balneus, Aqua*).
- Barbam nemo corrumpat 118.
- De barbarorum incursione abutentibus 563, 565, 599, 600. — Cur Deus barbaris tradit christianos 601.
- Basilides 311.
- Basmothei 309.
- Benedictio sacerdotis in liturgia 207, 398, 400. — Maior et minor 234, 244. — Matrimonii illiciti damnata 632. — haereticorum fugienda, quoniam maledictio est 500 (vid. *Aqua, Chrisma, Eulogia, Mensa, Oleum*).
- De birros ferentibus 490.
- Blasphemiae poena 93.
- De honorum ecclesiasticorum administratione 22, 167, 459, 465, 528, 631. — Bona rusticarum ecclesiarum inconcussa 528. — Post XXX annos praescripta 529.
- De caedo involuntaria 106, 109, 447, 581, 593, 595, 624, 625. — Voluntaria 106, 448, 581, 584, 596, 624, 625.
- Canon quid apud veteres XXVIII not. 1, XXXIX. — Vox nautica ibid. — Vox liturgica ib. — Quid apud Syros et Graecos XXXIX not. 2. — Canones conditi temporibus apostolicis XXXII, XXXIII. — Post pacem Ecclesiae concessam XXXIX sqq. — Qua lege observandi 72, 86, 105, 522.
- Cantica spiritualia in festis et dominicis 232. — Viuarum cantica et hymni, *ὕμνοι καὶ ὕμνοι* 232. — *ὕμνη ἱερουργίας* 369 (vid. *Trisagion*). — *ὕμνοι* 407. — *ἰδιωτικοὶ ψαλμοὶ* 503.
- Cantores, *ψάλται* 235, 405, 497. — *ψαλτοδοὶ* 175. — *ὕμνοι* 171. — inter quos puelli et puellae, diaconissae, virgines, viduae 171. — Cantores soli in ecclesia ex ambone psallunt 497. — Uxores ducendi licentiam aliquando habent 12, 527. — Quibusdam in locis non habent 527.
- Capillos nutrire aut ornare prohibetur 118.
- Carnes, praeter sanguinem, idolothytum, et suffocatum, comedere licet 489. — A carnium esu superstitiosa et malesana abstinentia 71.
- Cathari 430, 438, 576, 578, 648, 649. — Encratitae, Hydroparastatae, Apotactitae 576, 578.
- Catechumenus multiplex. — Variis nominibus dicitur, *κateχουμένης* 398. — *νεοκρίστις* 408. — *νεοφύτιστος* 406. — De infirmo 502, 630. — Emolae mentis 630. — In periculo pestis 640. — De lapsa revertente 433, 452, 647. — Omnes recipiendi ut baptizentur 91. — Fidem edoceantur 501, 502. — Quomodo instituendus 64, 66, 98, 372. — Quando baptizandus 289. — Catechumenorum abrenuntiatio 374. — Liturgia 393. — A communione sacramenti arcetur 362. — Quid, si per incontinentiam communicat 362, 630, 639. — Arcendus ab anaphora 399. — A precibus domesticis 70. — Catechumenorum benedictio 394. — Oratio sive antiphona triplex 419. — De catechumena muliere puerpera 631, 638. — Si obierit ante baptismum 639. — Oratio pro catechumenis ante communionem 393. — in communione 405.
- Caupona clericis interdicta 27, 498.
- De ceram aut oleum offerentibus 14, 37.
- Cerinthus 311.
- Charismata Spiritus sancti, quibus et qua de re concessa 387. — Tempore apostolico donum prophetiae et miraculorum frequens 389, 390.
- Chorepiscopatus 431. — Chorepiscopi ad instar LXX discipulorum 454. — Ab urbanis episcopis constituti 460. — Officium suum ne transgrediantur 459, 460. — nec presbyteros, neque diaconos ordinent 443, 449. — tum maxime in aliena parochia 443. — Possunt pacificas dare litteras 459. — Ordines minores conferre 459. — Studium erga pauperes exerceant 454. — Monita ad chorepiscopos 607, 608.
- Chrisma in baptismo 369. — Ante baptismum 360. — Post baptismum 502. — Benedictio chrismatis 62, 363, 375.
- CHRISTUS, Dei Filius, ab aeterno genitus in sinu Patris 291, 293, 313, 388, 400. — Filius Dei unigenitus 240, 265, 345, 370, 375, 383, 388, 401, 436. — Patri consubstantialis 508, 512, 514. — Verbum Deus 283, 293, 313, 388, 400. — Deus noster 184, 198 passim. — Deus et Salvator 36, 198. — Redemptor 25, 286. — Mediator 36, 52, 56, 313. — Sacerdos magnus 169, 371, 379, 293, 400. — Pontifex Patris 313. — Pontifex et victima 403. — Glorise Dominus 240, 282. — Sanctorum Dominus 268. — Angelus et propheta Patris 176, 293. — *Δημιουργός* 25, 400. — *Σοφία* 25. — Sapientia vivens 406. — Rex 293. — Rex et Dominus 400. — Bonus pastor 156, 203. — Pastor et agnus 403. — Via pacis 159. — Doctor et magister 228, 232, 263. — Legislator

- 25, 293, 337. — Legi subiectus 403. — Lumen 409. — Spes nostra 265, 290, 327, 368, 394. — Vita fidelium et resurrectio mortuorum 268, 290. — Dominus Iesus, cuius nomen mysterium in litteris habet 171, 218. — Ostensus patriarchis 292, 401. — A prophetis nuntiatus 292, 293. — Ex Maria Virgine natus 25, 283, 363, 312, 314. — In mundo conversatus 25, 313. — Transfiguratus in monte 329. — Passus pro omnibus 125, 136, 263, 343, 383, 312, 314. — Sanguinem ex latere effudit in salutem nostram 298. — Sanguinem et aquam 114. — Miracula fecit 387. — Passus est 18, 25, 263, 266, 280, 288. — Surrexit a mortuis 25, 283, 345. — Qua hora 512, 513. — Apostolorum elector et magister 118, 228. — Ecclesiae conditor 133, 157. — Eucharistiae institutor 86, 104 (vid. h. v.). — Spiritus Sancti largitor 291. — Martyrum testis 259. — omnium hominum illustratio 409. — Vivorum et mortuorum index venturus 343, 366. — Sanctus cui tabernaculum in nobis est 362. — De Christi nomen negantibus 262, 291, 293, 592, 598. — Quo sensu Christus dicitur Patris minister 297. — Magnifice describitur 403. (v. *Fidei confess.*)
- Christiani a Christo dicti 239. — Primum Antiochiae nominati XXXI, 91. — Corpus et membra Christi 120. — Christianus in Ecclesia moneatur 500. — Dei filius, cohaeres Christi factus 286, 362. — Calumniis ethnicorum appellatus 138 (vid. *Martyres, Confessores.*)
- De ciborum discrimine 28, 339, 581, 590, 601.
- Circumcisio abrogata 91, 322.
- Clemens 311. — Episcopus, civis romanus 397. — Electus a Petro 372 (vid. auctorum indicem).
- Cleobius 211. — Eius libri 324.
- Cleopas 378.
- Clerus, coetus personarum ecclesiae catalogo ascriptarum 14 etc. — Clero annumerari qui non possunt 17, 28, 33, 647. — An possunt servi sine dominorum licentia 33. — An criminibus convicti 28. — An delati pro scelere 28. — An orti ex concubina 530. — An eunuchi 427. — Ne absolute clericus ordinetur. 525. — Deponitur aut segregatur clericus: si fornicatur 28. — Si eunuchum se fecit 17. — Si fur aut peiorus est 18. — Si fideiussor 17. — Si aleator et ebriosus 23. — Si turpe lucrum et usuras sectatur 431, 493, 523. — Si conductor fit rerum saecularium 523. — Si apostata 28, 513, 643. — Si importune cibis abstinet, haereticorum more 26. — Si nomen Christi aut cleri negat 28. — Si comedit sanguinem, suffocatum, a fera captum 28. — Si vetita leionia cum Iudaeis colit 29, 30. — Si transit, sine episcopi litteris, in alienas parochias 16, 457, 523, 525, 530. — Si recipitur sine episcopi litteris 15, 460, 501, 524, 527, 530. — Si iter facit sine commendatitiis 501. — Si contumeliosus est in episcopum 27. — In presbyterum aut diaconum 27, 103. — In imperatorem et magistratum 33. — Si munera saecularia accipit 523, 525. — Si orat cum haereticis aut Iudaeis 28, 632. — Si in iurgio pulsatur 28. — Si percutitur coecum aut claudum 27. — Si occidit 28. — Si bona defuncti episcopi diripit 530. — Si magiae et auguriis studet 500. — Ne agapas sectetur 498. — Balneo cum mulieribus communi ne utatur 499. — Agapas cum laicis non agat 499. — Ne duabus civitatibus ascribatur 526. — Ne in taberna comedat 27, 498. — Ludicra et saltationes fugiat 502. — Convivia et comessiones 502. — Ne saeculares iudices adeat 526. — Munia episcopi, presbyteri aut diaconi sibi non arroget 235. — Ne episcopos temere accuset 530. — De portionibus quae variis clericis ab episcopo dantur 63, 174, 219. — De clericis ad martyrium sponte properantibus 556. — De clericis ex monacho factis 652. — De his qui Ptochotrophis addicti sunt 525, 626. — De clerico cuius mulier adultera est 452. — De clericis Constantinopolim fugientibus 531. — Post clericatum viduas aut abiectas ducentibus 643.
- Coemeteria christianorum 344. — Synaxes, lectiones, cantica pro martyribus in coemeteriis 354. — Coemeteria haereticorum 496.
- Colombaria, *κολυμβάριον* 610.
- De comicis personis (v. *Histriones, Ludi, Theatra.*)
- De euntibus ad comitatum imperatoris 308, 473, 474.
- Communio precum (vid. *Eucharistia*).
- Concilium (v. *Synodus*).
- De concubina et mancipio 66.
- Confessorum classis 58. — Licet martyr, confessor nullum sibi ordinem arroget 73. — Morini error notatus 73. — Confessores in carceribus adiuvari 535.
- Confessio peccatorum cuique commendata 634.
- Confirmationis sacramentum 98, 360, 381, 512.
- Ad coniuges monita 343. — coniugum mores instituendi 352. — coniugum abstinencia 633, 631. — Maxime in quadragesima 637.
- Constantinopolitana sedes privilegiis ornata 509, 526, 529, 532, 533, 535. — Subiecta summae Romani pontificis auctoritati XL, 509. (vid. *Rom. Eccl.*)
- Consuetudines ecclesiarum servandae 429, 430.
- Convivia clericis interdicta 502.
- Core, Dathan et Abiron 303.
- Cornelius Centurio 316, 317.
- Crucis signum, tropaeum 400. — Signum pro Cruce habendum 240. — Crux peccata portavit 169.
- Cypri insulae privilegia 518.
- An daemone correptus potest fieri catechumenus 65, 630. — Daemones peccatorum instigatores 79. — Ab ethnicis coluntur 276. — Auctores idololatriae 139. — Masculae indolis alii, alii feminae 79, 87. — Barbara daemonum nomina 324. — Ad Daemones accedentium poenae 66, 598. — Daemones subditi potestati christianorum 393. — Ex hominibus pulsati exorcismo 393, 499.
- Daniel et tres pueri 270, 389, 390.
- Decalogus christianorum 187 (vid. *Lex*).
- Decimarum oblatio et benedictio 364.
- Defensor non pretio eligendus 523. — Constantinopolitanus 531.

Defunctorum memoria (vid. *Mortui*).

Deipara (v. *B. Virgo Maria*).

Diabolus ex archangelo perversus 340.—A coelo eie-
ctus 395.—Inimicus hominis 363.—Peccati humani
auctor 310.—Omnium peccatorum instigator 190.
—*Ἀρχιμαχός* 393, 402.—Causa haeresum et schis-
matum 308.—A Christo victus 308, 395.—Pater
irae 183.—Lupus insidians 156.—Quaedam a dia-
bolo manuum impositio 190.—Satanas 183, 240,
374.—Satanas abrenuntiatio 240, 274.—Serpens
homicida 393.—*Διαιχ* 23.

DIACONI qua ratione ordinandi 53.—A quo 1, 41, 61.
—Qua aetate 442, 449.—Quibus dotibus 42, 84,
—Ad quae munera 61, 62, 84, 85, 173, 243, 204,
640, 641, 645.—In loco angelorum 97.—Diaconi
septem 415, 454.—Inferiores episcopo et pres-
byteris 434.—Viduis praesertim, pueris, pauperi-
busque et mensis adscripti 177, 232, 399.—Ad-
stant, sacerdote sedente 42, 96, 204, 433, 498.—
Foribus invigilant 232.—Eucharistiam ministrant,
sed non presbyteris 434.—Neque praesente epi-
scopo, *ibid.*—Nihil gerant sine episcopo 21, 176.
—Ad imperatorem pro episcopo mittantur 474.—
Variis poenis obnoxii diaconus: si fornicarius,
periurus aut fur 18, 579.—Si idolis immolavit
441.—Si peccatorem verberat 18.—Si pretio or-
dinatur 19, 523.—Si absolute, sine ecclesia certa
ordinatur 523.—Si aleis, ebrietatibus vacat 23.—
Si militiae 33.—Si transit in alienam civitatem
aut ecclesiam, sine commendatis litteris 433,
457.—Si episcopo contempto, conventum per se
agit 458.—Si cum Manichaeis a cibo abstinet 26.—
Si cum haereticis orat aut iudeis 23.—Si uxuras
exercent 23.—Si ieiunia non observat 29.—Depo-
situs, ne audeat attrectare ministerium 18, 457.—
Diaconi labilis polluti 597, 617.—Apud Ancyranos,
uxorem se esse ducturos declarant ante ordina-
tionem 445, 449.

Diaconissae munera 57, 61, 203, 239, 244, 323.—An et
quomodo ordinatur 56, 528.—Aetate XL annorum
528.—Sine manuum impositione 433.—Locus
in ecclesia 399.—Officium in baptismo 98, 172,
239.—Viduis praeposita 232.—Ne doceat neque
cum ethnicis contendat 228.—In typo Spiritus
sancti 172.—Abrogatio officii 496, 505.

Dies dominica celebranda, opere cessante 68, 276,
361, 364, 370, 421, 422.

Digamia (vid. *Nuptiae*).

Dimissoriae epistolae (vid. *Litterae*).

Dioecesis (vid. *Parochia*, *Episcopus*).

Ad divinationes accedentium poenae 66, 214, 598.

Divortium (vid. *Matrimonium*).

Docere populum, episcopi munus et presbyteri 124,
131, 137, 141, 207, 209.—Docere in aliena ci-
vitate episcopo non licet 523.

Ubi doctrina de Deo, ibi Deus est 336.

Domini fideles et infideles colendi 61.—Quid servis
domini debent 233, 357.—Domini qui servos in-
duxerunt ad sacrificandum 534.

Dominica dies (vid. *Dies*)—Palmarum 298, 299.—Ty-
rophagi 298.—Apocreo *ibid.*—*Τυροφάγος* 298.

Domus Dei (v. *Ecclesia*).

Dositheus 311.

Ebionel 309.

Doxologia orationis vel precum clausula 53, 53-58,
348, 372, 377, 379, 393, 394.—Interposita ser-
moni 114, 145, 149, 266.—Canonibus addita 20,
136.—In oratione Dominica 241.—Maior 379, 384.

De ebrietati indulgentibus 23, 71.

ECCLESIA, domus Dei, sedes sacrae 204.—Ad orien-
tem versa 96, 204.—Non temnenda 489.—Visi-
landa mane et vespere 181.—Navl similia 98, 203.
—Non adeunda haereticis aut infidelibus 495.
—Ab episcopo administranda in bonis suis (vid.
Bona, *Episcopus*) 22, 528, 651.—Temporalia possi-
det sub ethnicis regibus 446, 450.

Ecclesia ab aevo apostolico dicitur catholica 113, 171,
203, 397.—Sancta et apostolica 375, 397.—Oecu-
menica 364.—Vilis electa 113.—Magna et fidelis
171.—*Triclinium* recumbentium 203.—Pax et tran-
quillus portus 137.—Columna et firmamentum lu-
cis 239.—Sub patriarchis et prophetis incepta
51, 52, 201, 371-373.—Ovile omnium 203.—Non
confusionis, sed ordinis schola 63.—Supra pe-
tram fundata 397.—Extra quam congregari ne-
fas est 489.—Ecclesiae ordo servandus 235.

ECCLESIA ROMANA, sedes apostolica, quam Petrus guber-
navit vivus et morte sua illustravit XXVIII.—In
qua tam orientalis ecclesiae quam occidentalis
principatus, *ibid.*—Discidia Corinthiorum componit
potentissimis litteris, quae perpetuo in conventibus
leguntur *ibid.*—Orientales de celebrando pascha
corripit XXIX.—Origenem castigat *ibid.*—Excom-
municationem orientalibus iterum baptizantibus
indicit *ibid.*—Bellando non cessit, vincendo non
tepuit *ibid.*—Iubet Antiochenos discordiae finem
imponere, Romamque venire XL.—Arianos re-
baptizantes compescit *ibid.*—Origenem damnat
post mortem *ibid.*—Provocantes ad se Athana-
sium et Chrysostomum tuetur *ibid.*—Penes eum est
plenum ius appellationes episcoporum suscipiendi
470, 471.—Solutus legatos ex latere suo Romanus
Pontifex mittit, qui causam retractent 471.—
Stante provocatione, suspensa causa 470.—A
maximis orientalium ecclesiis consulitur XL.—
Synodo Ephesinae per legatos praestit *ibid.*—Ephes-
ium episcopum Bassianum damnat *ibid.*—Gbal-
cedonensium decretis in iis non consentit quos
favent ambitioni constantinopolitanorum *ibid.*—
Acacium Zenonemque relicit XL.—Pro suo pri-
mato synodos exequitur *ibid.*—Cuius auctoritate
tenentur ecclesiae orientales XLII.—Et supra cae-
teros excellit antistites XLI.—Cuius antiqua pri-
vilegia servanda 429, 438.—Novit ab initio tan-
tum L canones apostolorum 422. (vid. *S. Petrus*).

Eloemosyna 70, 227, 247, 357, 636.—Ex pravis et im-
piis non accipienda 233.

Eparchiae 77, 87, 429.

Epiphania 68, 421, 422. (vid. *Theophania*).

Episcoporum electiones ante pacem Ecclesiae 97, 82.

—Post Constantinum 428, 463, 497.—Munera ob-
runda 61.—Virtutes 82, 97, 131-137, 157, 203.—
Aetas 131, 216.—Quis dignus aut indignus 32,
42, 49.—Neque per principes aut magistratus ele-
ctio fiat 19.—Neque pecuniis 19, 180, 590.—Fiat
sine mora 472.—Intra tres menses 381.—Die Do-
minica 49.—Non eligatur neophytus 470.—Neque
per saltus ordinum inferiorum 476.—Ordinationis
veteres ritus 49, 60, 243.—Recentiores post Con-
stantinum 463, 472.—Non instituitur episc. in
exigua civitate 472.—Neque in duabus ecclesiis,
neque duo sint episcopi in una 431, 468.—A parva
civitate in maiorem ne transferatur 433, 461.—De
Episcopo coelibato 82, 87, 132, 217.—De episcopi
throno et cathedra 96, 141, 204, 220.—Plebem
doceat 131, 134, 137, 141, 207, 209.—In aliena
civitate non doceat 523.—Clero praesit 172.—
Populum regat 21, 27, 145.—Publicis ecclesiae
conventibus praesit 110, 459.—Bona ecclesiae
administret 21, 22, 167, 179, 180, 459, 465, 528,
631.—Plebis speculator, omnibus prospiciat 136.—
Maxime pauperibus 21, 27, 133, 167, 174, 226,
238, 465.—Et clericis invigilet 14.—Et peccato-
ribus 148-153.

Episcopus post Deum Deus 172, 176, 219.—Post Deum,
pater 172.—Imago Christi 97.—Dei 140.—Pater
178, 179.—Mater 178.—Dei oeconomus 226.—
Verbi minister, scientiae custos 171.—Os Dei
176.—Magister pietatis 172.—Iudex 182 sqq.—Rex
178, 179, 217.—Dignitas summo honore prose-
quenda 169, 172, 178.—Imperio praestantior 179.

De residentia et peregrinatione episcoporum 477.—
De itinere ad aulam imperatoris 473, 474, 483.—
De episcopo adversus episcopum negotium ha-
bente 470.—De provocatione ad metropolitam et
synodum 429, 470.—Ad patriarcham 526, 529, 532,
535, 536.—Ad sedem Romanam 470 (v. supra).
—De iudicio episcoporum 461, 466, 470, 510,
650, 651.—Haeretici ne testes in episcopum ad-
mittantur 31.—Inconsiderate non deponat neque
deponatur 188, 479 etc. (*Cf. quae sequuntur*).

Deponitur aut separatur, curam populi non gerens
vel dioecesim spernens 27, 462.—Aleis vel ebrie-
tatibus vacans 23.—Usuras exigens 23.—Fornica-
tionis vel periurii vel furti convictus 18, 105.—
—Si propter pecunias ordinatus fuit aut ordina-
vit 19, 180, 530.—Si ab uno episcopo ordinatur
60, 428.—Si bis ordinatur 29.—Si sine metropo-
litani assensu 462.—Si contumax synodo resistit
457, 461.—Si non ieiunat in feriis IV et VI, ne-
que in quadragesima 29.—Si alienas ecclesias
vel populos invadit 16, 447, 461, 462, 509.—Si
de civitate in civitatem transmigraat 523.—Si ex-
communicatos clericos ab alio episcopo recipit
19.—Si rite non baptizat 24.—Si pascha cum Iu-
daeis celebrat 14.—Si haeticorum baptismum
recipit 23.—Si rite baptizatum iterum baptizat 23.

Iuris Eccles. Graec. Tom. L

—Si cum Manichaeis carne et vino abstinet 26.

—Si peccatores verberat aut non suscipit 18,
25.—Si clericos alienos suscipit 16, 479, 437, 530.

—Aut ordinar 20, 434, 460, 464.—Si imperatoris
aures molestat 464.—Si curis saecularibus vacat
14, 33, 217.—Si militiae 33.—Si ad imperatorem
sine debitis litteris proficiscitur 308, 473, 474.

Episcopus alterum pro se successorem moriturus non
statuat 31, 464.—Quinam sint rerum episcopi haer-
edes 31, 465.—Depositus, ne fungi munere
audeat 18.

Epitimia 396 (vid. *superiorem indicem*).

Essael 308.

Eucharistia, sacrificium et sacramentum 178, 420, 439.

—Sacrificium incruentum et mysticum 335.—
Quando et quomodo institutum 86, 404.—Mate-
ria, panis et vinum aqua mistum 362.—Corpus
Christi 178, 206, 344, 434.—Corpus et sanguis
Christi 178, 207, 362.—Antitypa et symbola 335,
344, 362.—Eucharisticae preces 362.—Ante com-
munionem 303.—Post communionem 362, 363.—
Quoties fit oblatio, toties sumenda eucharistia
15, 456.—A quibus danda 434.—Quibus dene-
ganda 362.—A ieiuniis sumenda 103.—An danda
infantibus 407.—An morituris et poenitentibus in
extremo positis XXXV, 432, 433, 545, 549, 550,
580, 622, 626, 653.—An energumenis, 65, 630.—
An puerperis 631.—De munditia corporis ante
communionem 103, 107, 544, 575, 631, 632.—
Dicta *εὐχριστία* 497.—*Δόξα τῷ κυρίῳ* 641.—Conservata post
sacrificium 641.—Renovata pro communicandis
fidelibus 642.—Quid, si dona corrumpuntur 641.

Eulogiae 63, 97, 497.

Eunuchorum alii puniuntur 17, 42, alii ordinantur in
clerum 17, 427.

Eustathianorum haeresis 487, 488.

Evangelia quatuor 204.—A stantibus audienda 204.

—Lex et evangelium collata 335.—Evangelia in
sabbato legenda 497.—Evangelium totius scri-
pturae plenitudo 119.—Cum prophetis et lege
conciliandum 134.—Dicitur *λόγος* 131, *λόγια* 118.

Exarcha, ecclesiastica dignitas 526.

Excommunicatio a precibus 15, 185.—A sacramentis
15, 194, 429.—Quibus indigenda 187, 190 etc.—De
excommunicatis fugiendis 15, 429, 457, 458.—De
iniuste excommunicato 188, 479.—Fugiendum ab
excommunicati potius operibus quam colloquiis
97.

De Exorcismis 395.—Exorcista divinitus ordinatur 60,
73.—Ordinari lubetur 499.

Feris IV et VI ieiunandum 29, 283, 294, 361, 421,
561. (vid. *Ieiunium*).—Feria VI homo a paradiso
exclusus 421.

Festa XII praecipua orientalium 421.—Festa aposto-
lorum et martyrum 68, 275, 344.—Quomodo a fi-
delibus celebrantur 15.—Ne cum infidelibus agan-
tur aut Iudaeis 444, 501.—Celebrantur a servis
et quomodo 67, 68.

Fidei confessio memoriter ediscenda 496.—Fides apo-

- stolorum et prophetarum 383. — Patrum Constantinopolitanorum 512. — Gregorii Thaumaturgi 514. — Fides nicaena servetur 508, 517. — Tomus occidentaliū 509, 513. — Symbolum orientalium XLVI.
- De Filio in parentes contumelioso 491. — A filiis alendi parentes 357. — De filio prodigo 397.
- Flabellum 400.
- Flentium locus 366.
- Fornicatio vocatur adulterium 622. — Distinguitur 589, 623. — Cum infideli 536. — Nec matrimonium nec matrimonii initium 590. — Reprobatur et castigatur 93, 106, 447, 589, 596, 617, 624, 633. — De fornicarii et haeretici poena 634.
- Fugitivi propter persecutionem 72.
- De fure et furto 18, 50, 591, 596. — De furto sacrilego 627, 628.
- Gabriel *εὐαγγέλιος* 267.
- Genua flectere vetitum certis diebus 421, 435.
- De gradibus in matrimonio (vide *Matrimonium*).
- Haeresis unde oritur 308. — Quid haeresis, schisma, parasyndagoga 377, 578. — Haereses iudaicae 308. — Novae 311. — Quam sint aversandae 308, 323, 337. — Haeretici, organa diaboli et irae filii 314. — Velut mortui 370. — Praescriptiones adversus haereses 314 sqq. — Haeretici Iudaeos falsa religione superant, Graecos impietate 326. — *Δοξαστὴς καὶ παμπόνητος* 326. — Ne in domum Dei ingrediantur 499, 500. — An conversi ab haeresi baptizantur 99, 422, 496, 511, 512, 634. — An sub exitu vitae recipiendi XXXV, 432, 433, 545, 549 550, 580, 622, 626, 652. — Arcendi a precibus 573. — A communione 642. — Haeticorum coemeteria et martyria vitanda 99, 496, 500. — Ab omni cadunt iurisdictione 515, 516. (Vid. *Ebionaei, Essaei, Catari, Encratitae, Montanistae, Novatiani*, etc.).
- Hebdomadis magnae ordo vetus 288, 289.
- Hemerobaptistae 309.
- Hierarchiae ordo servandus 412.
- Hierosolymitanae sedis privilegia 430.
- Histriones scaenici 65, 93, 214.
- Homicidium (v. *Caedes*).
- Horae diei ecclesiasticae 69, 497.
- De hymnis (vid. *Cantica*).
- Idolorum nomina 276, 277. — Templata et festivitates 295. — Sacerdotes, *μνηστῆς* 173. — Opifices 65. — Detestatio 163, 181, 276. — De his qui idolis sacrificaverunt 441-444. — De idolothytis 359.
- De imaginibus Christi et sanctae crucis 92.
- Imperatori quid debetur 255. — Contumeliosus in illum puniatur 33. — Qui creat molestias appellatione a synodo, reprobatur 460. — Oratur pro Imperantibus 403. — Imperium sacerdotio postponitur 97.
- Incaesti poena 106.
- Indulgentiarum fons 449. — Ratio 598.
- Impositio manuum pro catechumenis et recens baptizatis 239, 373, 377. — Pro poenitentibus 186, 189. — Pro revertentibus ab haeresi 430, 512. — Pro clericis in ordinatione 54-58, 234, 416.
- De iniuriis condonandis 198, 199.
- Introductitiae mulieres 428, 437.
- De iracundis 581.
- Ieiunium in maiori quadragesima servandum 29, 279, 298, 360, 421, 422, 440, 636. — In magno sabbato quando solvendum 511-514, 519. — In hebdomada sancta 279, 283, 284, 288. — Feriarum IV et VI 29, 283, 294, 361, 421, 561. — Post pentecosten altera quadragesima 294, 422 not. 4. — In mense Augusti ieiunium B. Virg. 422. — Quatuor ieiunia, sive quadragesimae in anno 440. — Ieiunium hebdomadarum II, III, V, VII 148. — Poenae loco impositum 148. — Etiam catechumenis 360. — Quinam dispensantur 631, 637. — Vetita in certis diebus ieiunia, in sabbato et Dominica 29, 294. — Vetita item Iudaeorum 29.
- Iordanes, aqua baptismi 610.
- Iudaei *ἰουδαῖοι* 288. — Christi parricidae 282. — Quorum non adeundae synagogae 23, 212. — Azyma (v. h. v.). — *Iudaizare* christiani vetantur 29, 30, 102.
- Iudas Iscariotes 279, 299.
- Iudas Macchabaeus 371.
- De iudiciis ecclesiasticis 190, 193. — Habendis feria II 193. — Vitanda ethnicorum tribunalia 192. — Quorum ordo describitur 197. — Forma vetus iudiciorum 193.
- De iuramentis 93, 107, 181, 278, 584, 586, 591, 617, 618.
- Kyrie eleison a pueris cantatur 394, 396.
- Laicus 16. — *συνλαβικός* 182. — Aleis vel ebrietatibus vel furto ne vacet. 23, 30. — Laicorum communio 16. — Laicus uxorem non eliciat 24. — Regem contumelia non afficiat 33. — A solemnibus baptismis et sacerdotali munere absteineat 234. — In ecclesiis canere an vetatur 497. — Episcopum non verberet neque spernat 105. — Ad laicos monita 42, 78-82, 85, 105, 114-127, 352 sqq.
- De lapsis 441, 545, 546, 551, 553, 573. — Sine tormentis propter metum 431, 432, 443, 444, 551, 552. — Per ignorantiam 431. — In fine vitae recipiendis 546, 547.
- Lectoris* ordinatio 58, 84. — Commissae illi scripturae 57, 58, 204. — In locum Esdrae statuitur 58. — Alter evangelista 84. — Prophetarum instar 97. — Post ordinationem nubere permittitur 18, 527. — In clerum cooptatur 84. — Lectionum ordo in liturgia et synaxi 393. — Orarium non ferat 498. — Ne fornicetur neque cum sponsa ante matrimonium congregiatur 597.
- Legumina altari non offerantur 13.
- Lex his qui in lege sunt loquitur 588. — Lex animabus insita 363. — Insita et scripta 396. — Verbo tradita 609, 612. — Lex naturalis, *φυσικός, ἀπλούς* 328, 330. — Lex *φυσιολόγος* 13, 41, 42. — Lex addititia *ἐπισματικός* 180, 331, 332. — *Δεκαλόγος* 114, 120, 229, 370. — Lex repetita, *δευτέρουσιν* 120, 128, 134, 348. — Lex etiam per Romanos ministratur 336. — Legem quomodo Christus implevit, mutavit, formavit 335 sqq.
- De libero arbitrio 333. — Libertas per Christum hominibus restituta 332.

Libri legendi in utroque foedere 31, 36, 119, 503, 504, 571, 653-658. — Iunioribus commendati 36, 251. — Episcopis reservati 36. — Legendi in synaxi 204. — An legendi gentilium libri 119, 213, 613. Ligandi et solvendi potestas sacerdotibus concessa 53, 141, 151, 178. Litterae commendatitiae, *γερμαστα συστατικά* 13, 20, 122, 527. — Pacificae, *ειρηναία* 122, 158, 527. — Generales 459. — Canonicae 458. Liturgia die dominica celebratur 210. — *λατρεία κυριακή* 408. — Liturgiae vetus ordo 20, 203-207, 222, 393, 399-408, 418, 497. — Varias preces 361, 363 sqq. De locis poenitentium 566. Lotio pedum 103. De ludis scenicis 63, 93, 214. Magicae artis poena et detestatio 63, 66, 106, 214, 448, 598. — Clericis interdicitur 500. Magistratus civiles honorandi 358. Magister alendus 363. — Pseudo magister 364. Manassae regis poenitentia 160 sqq. Mansionarius non pretio nominandus 534. Marcus evangelista et Pauli adiutor 204. — Alius Marcus haereticus 311. Maria, Virgo et Mater Dei 371, 383, 512, 514. — Sine viro mater 371. — Prophetissa 392. — Columba diluvii, columba spiritualis, spes nostra 613. — Misericordiam in utero gestans ib. Maria soror Moysis 303. Martyres 238 sqq. — Visitandi in carceribus 259. — damnati ad metalla, ad certamina 252. — Fugitivi excipiendi ut martyres 261. — Martyrum ergastula 259. — Martyr frater Domini, filius Altissimi, vas Spiritus Sancti 258. — Deo dignus 259. — Homo Dei 262. — Oratio pro exilibus et detentis 398, 405. — *λόγος μαρτυρίου* 344. — Martyres in precibus Ecclesiae invocati 406. — Dies eorum festi 273, 344. — Preces pro martyribus nondum consummati 538. — *Μαρτύρια*, Basilicae martyrum 492, 523. — Baptismus et martyrium conferuntur 266. — Pseudo martyres 276. — Martyres haereticorum 496, 500. Mathesis, superstitio vitanda 80. Matrimonium ne vituperetur 490. — Cum haereticis prohibitum 441. — Alia impedimenta 593, 631. — An et quomodo solvitur 450, 582, 583, 614, 617. — Solutur impedimentum 619. Menander haereticus 311. Menses variarum gentium 300. — *Γερμαστίος* 291. — *Δύστρος* 287. — *Ξανθικός* 279, 298. — *Τριεβριεταίος* 21, 39, 463. — *Φαμενός* 37. — *Φαυρός* 39. Meretricis poena et detestatio 63, 106, 121 sqq. Metropoles ecclesiasticae per singulas provincias 527. — Metropolitica iura servanda 527. — Metropolitanorum ordinatio et ordo 459. — Antiquum ius 20, 49. — Nicaenum 429. — Recentius 497, 606. — Depositio 516. Militum leges 63. — Poena 584. — De militum mulieribus alium maritum citius accipientibus 592.

Ministrorum sacrorum catalogus 14, 16, etc. — *Ἀναγερται* 607. — Canon, inde canonici lectores 497. Miraculorum ratio et oeconomia 387, 390. Monachi ne ad saeculum revertantur 432, 525. — Virginitatem professi, tacite 388. — Nubere prohibentur 443. — Virginitatem custodiens non horreat conjugatos 490. — Pallio amictus, non despiciat eos qui birros ferunt *ibid.* — Vere monachi competenter honorentur 524. — Ecclesiastica negotia et civilia ne conturbent *ibid.* — Sine episcopi licentia, neque monasterium neque oratorium sibi aedificent *ibid.* — Sine necessitate non deserant propria monasteria *ibid.* — Servus ne recipiantur, sine domini licentia *ibid.* — Civitatis episcopus curam monachorum convenientem habeat *ibid.* — Clerici in monasteriis ordinati subsint episcopis 523. — Monachus se saecularibus rebus non conducatur 523. — De monachis qui Constantinopolim confugiunt 530. — Semel dedicata monasteria, maneat perpetuo 531. — Ascetae 407, 498, 623. — Aevi apostolici monachi, eunuchorum nomine 397. — De apostatis 525, 528. — Exeundi e monasterio tres causae 536. Montanistae 496, 512. — Magni inter eos et Maximi 496, 505. Monarchia Dei 284, 312. — Romanorum 293, 336. Mortuorum exequiae 70. — Preces pro defunctis 344, 411. — Convivia in exequiis 71. — *Memoriae* die III, IX, XI agenda 70. — *Anniversaria* 70. — De morte peccati poena 296. — Mortui quiescunt in sinu patriarcharum 411. — De mortem sibi cientium exequiis 633. — De puerorum exequiis 102 (v. *Resurrectio*). Moysis encomia 303, 330 413. — Miracula 387. Ad mulieres monita 42, 122-126, 313. — Orando humi sedeant 86. — Ad altare ne ingrediantur 501. — A viris separentur 204. — Silentio faveant 204. — In abscisso 544, 631. — Mulieres subintroductae 428, 437. — Sororum instar commorantes 443. — Viri veste utentes 491. — Comam ne tondeant 491. — Cum viris non lavent 121, 126, 128, 499. — Virum non deserat 491. — Dimissa non nubat 347, 591, 594. — Duobus fratribus non conveniat 451. — Liberos non dimittat 491. — Fetum non negligat 579, 592, 595. — De puerpera 631. — Mulieres evangelicae 229. — Sanctae in V. L. 392. — Pravae et fatuae 634, 122, 126. — In ecclesia lascivientes 230. — A solemni baptismo et omni sacerdotio exclusae 234. Natalia Christi 68, 278. — Martyrum 273. De naturali excretionis 567 sqq. De negantibus Deum 262. — Christum 28, 262, 593, 598. — Clerum 28. Neophytus non episcopus 428, 437. — De neophytis 398, 495. Nicolaitae 311. Niivitarum poenitentia 396. Novatiani 143, 147, 159, 166, 438, 593 (vid. *Cathari*). Nundinae gentium 214. Nuptiae concessae et prohibita 323. — A Deo institutae et honestae 315, 325, 341. — Clericis quomodo per-

- missae 325, 348.—Secundae non reprobatae 224, 228, 393, 616.—Sed notatae 16, 452, 501, 584, 595.—Trifariam vetitae 225, 580, 594.—An vituperandae 489.—Pluries repetitae, sive polygamia fornicatio dicta 225, 451, 581, 599.—Incaestae 397, 598.—Cum haereticis illicitae 496, 528.—Cum duabus sororibus 589, 602, 603.—Nuptiae an solvantur (vid. *matrimonium*).
- Oblatio primitiarum 14, 37, 422.—Eucharistica 42, 73, 536.—Sacerdotibus facienda 13, 14, 98, 180.—Impiorum recusanda munera 98, 110, 219, 422.—Extra ecclesiam vetita 490.—Absque episcopo vel antistite 490, 503.
- Oeconomus episcopus habeat 532.—De Constanti-nopolitano *ibid.*—De Alexandrino 648.
- Onesimus episcopus 33.
- Oleum et chrisma 98.—Olei oblatio 14.—Benedictio 62.—Oleum ne offeratur cum Iudaeis et gentilibus 30.—Oleum virginum, pietas 112.
- Orare cum haeretico nefas 499, 500, 575, 642.—Oratio Dominica 211, 361.—Ter in die recitanda 362.—Oratio matutina 37, 67.—Vespertina 379.—Prandii 380.—Triplex per horam 199.—Sextuplex in die 69.—Versus orientem 206, 222, 377.—Stando 377.—In Dominica die 210.—Puerorum preces pro catechumenis 394, 419.—Perseverantia in oratione 103, 199.—*Ἐσχὴ ἱκετικῆς* 394, 395.—*Παρακαλῆσις*, oratio instantior 396.
- De ordinationibus 363 (vid. *Clericus, Diaconus, Episcopus, Presbyter*).—*Χειροτονία* 37.—Extra dioecesis ne fiant 479.—Neque coram audientibus 495.—Neminem absolute ordinandum 525.
- Ostiarii 173, 203, 235, 503.
- Papa (vid. *Ecclesia Romana*).
- De paramonario 523 (v. *Mantonarius*).
- De parasynagogis 577, 578.
- Parentes a filiis alendi 357, 491.
- Parochia, 16, 132, 207.—Oratio pro parochia 397.—Parochiae agrestes 433, 438.
- Parvulorum baptismus 323, 536, 638, 639.
- Pascha, magna dies 444, 449.—Quando celebrandum 287, 435, 436, 456.—Quomodo et quamdiu 106, 109.—Controversiae paschales XXIX.—Decretum nicaenum 435, 436.—Paschales epistolae 541, 561, 570.
- Pastophoria 204, 407.
- PATER ingenitus et omnium conditor 36, 50, 51.—Deus omnipotens 24, 36, 314, 370, 366, 371.—*Ἀναρχος* et *μόναρχος* 398.—*Θεὸς Χριστοῦ* 370, 379, 393, 394.—Caput Christi 423.—Pater Christi 319, 393.—*Θεὸς μονογενεὺς* 51.—*Θεὸς τοῦ παρακλήτου* 213, 394.—*Θεὸς ἐνὶ πάντων* 338, 391.—Creator per Christum 36, 503.—Egrege describitur 400.
- De pauperum cura in ecclesia 208, 226, 648.—De Ptochotropiis 525, 526.—Pauper altare coram Deo reputatur 247.—Pauperes sancti dicuntur 239.
- Peccati qualitas a quibus rebus consideranda 194, 634.—Ex voluntate oriundum 339.—Commune omnium malum, mortis causa 310.—Baptismo sanatum 138, 240.—Post baptismum castigandum 148.—Poenitentia aboletur et eleemosynis expungitur 70, 227, 247, 357, 636.—Peccata quae meritum dissolvunt 635.—Quae excludunt poenitentiam 635.—Veniam nullum excludit, praeter desperationem 638.—Peccata cum hominibus consenscunt 59.
- De peierantibus et eorum poena 181, 597, 560, 561, 600.
- De pentecoste 68, 291.—Cum octava celebratur 294.—Quo tempore non genuflectitur 294, 420.—Post pentecostem ieiunium 294.
- Περίαπτα* et phylacteria 66.
- Περικοινοῦναι* 503.
- Pro persequentibus Ecclesiam orationes 398, 403.
- Petrus apostolus, cacumen apostolorum XXVIII.—De Petra Christo petra factus XXIX.—Peccator et pastor 166.—Sedem romanam gubernavit vivus et morte illustravit XXVIII.—Simonem deiecit 19, 144, 231, 309, 329, 347.—Cornelium baptizavit 311.—Ananiam prostravit 353.—Petrus cum Paulo Romae occubuit 556.—Ordinationem episcoporum statuit 49, 82.—Quod summum est in hierarchia, suum habet, creare episcopos 49, 82, 418.—In cuius honore ab omnibus ecclesiis provocatio fit ad Sedem Romanam 470.—Sententiae (vide superiorem indicem).
- Phacolion 641, 645.
- Pharisaei 308, 421.
- Phoenix 271, 296.
- Pilatus legum romanarum violator, 282.
- Pisces, sine squamma, christiani ex Iudaeis 92.
- Poenitentiae sacramentum cum impositione manuum 186, 189.—Poenitentium didascalia 110.—Exempla 144, 149, 151-160, 166, 184, 186.—Acta 118, 183.—Loca 184, 432, 566, 496.—Ordo poenitentes recipiendi 144, 149-184, 185.—Receptio in articulo mortis (vid. supra *Haeretici et Lapsi sub exitu vitae recipiendi, Confessio, Epitimia, Flentes, Procumbentes, Audientes*).
- Polytheismi flagitia 338.
- Praestigiatorum poenae 597.
- Presbyteria 496.—Presbyteri ethaicorum *μνηστῆς* 176.
- Presbyterion 204, 397.—In vicem XXIV seniorum 83, 88.—Consilium episcopi, ecclesiae corona 174.—In locum Cherubim 97.
- Presbyter ab episcopo ordinatur 13, 54, 243.—A Deo vocatus 173.—Quomodo eligendus 73, 497.—Qua aetate 83, 453.—Quo ritu 54.—Quo munere fungitur 42, 53, 61, 203.—Quibus ornandus virtutibus 42, 83.—Ab episcopali munere absteineat 235.—Sine episcopi sententia nihil agat 21, 173, 503.—Pretio ne ordinetur 19, 523.—Neque absolute, sine titulo 525.—Praesit diaconis et ceteris ministris 434.—Sacrificium offerat et benedicat 55.—Curas saeculares fugiat 14.—Ludos et convivium 402.—Populum curet et doceat 42, 53, 203.—*Διδάσκαλος θεογνωσίας* 172.—Molierem, si habuit, ne abiciat et quae presbyterorum coniuges 14, 433, 493, 489, 590.—Absteineat a con-

- sortio mulierum 83.—Vel in senio 605.—Maxime a subintroductis 428, 437.—Deponatur, si post ordinationem uxorem duxerit 42, 431.—Aut deponatur aut variis mulctetur poenis fornicarius, adulter, perlorus aut for 18, 105, 451, 647.—Aleator aut ebriosus 23.—Peccantium censor acerbus et asper 18, 26.—Militiae vacans 33.—Manichaeorum socius 26.—Ab aliena veniens parochia sine litteris episcopi 207.—Sacrificare coram episcopo ausus 453.—Aut canonicas dare litteras 458.—Nefarius per ignorantiam implicitus nuptiis 590.—Conventus agens separatim 19.—Usurae exactor 23.—Cum haereticis orans 23.—Baptismi iterator 23.—Ieiunii iudaici sectator 29.—Bigami conviva 452.—Depositus, si aliquid de ministerio agat, nullam spem habet restitutionis 18.—Presbyteri rursus 453, 458.—Pseudopresbyteri 23.
- Primitiae offerendae episcopo et presbytero 13, 14, 63, 179, 361.—Benedictio primitiarum 410.
- Procumbentes poenitentes 413, 411, 419.
- Proditor nemo sit in mysticis 228.
- Psalmi in liturgia canendi 200, 204.—In exequiis 70, 102.—Psallendi ordo vetus 209, 220, 221, 289, 497, 505.—Psallere domi iubetur 70, 119.—In primis viduis 232.—ὡτοφάλλειν Idem quod ὡπαχοῦν 197, 503 (Vide *Cantores* et ibi *φάλλει*).
- Pupilli, instar altaris 173.—Cura orphanorum in ecclesia 246, 523.
- Quadragesimae Ieiunium 29, 279, 298, 360, 421, 422, 440, 636.—Quadragesima post pentecosten 294, 422.—In mense Augusti 422.—Prohibentur in quadragesima nuptiae, festa martyrum et oblatio panis 502 (v. *Ieiunium*).
- Puellae aut mulieri vis illata punitur 29, 332, 589, 594.
- Romana ecclesia (v. supra *Ecclesia*).—Romanorum monarchia a Deo stabilita 290, 336.
- Rebaptizatio (vid. *Baptismus*).
- De resurrectione mortuorum et remuneratione martyrum paraenesis 266-275, 344.—Iudicium erit vivorum et mortuorum, bonorum et reproborum 269.
- Sabbatismus 181, 210, 361, 370.—Sabbato, cum Iudaeis non otlandum 499.—De sabbati Ieiunio 421 (v. *Ieiunium*).
- Saccophori 393.
- Sacra vasa ecclesiae servanda 651.
- Sacramenta septem 178.
- Sacrilegii poena 627, 628.
- Sadducae 308.
- Sanctorum cultus 68, 275, 344, 492, 523.—Sanctorum faciem exquirere quotidie 356.—Sancti dicuntur primi christiani 259.—Pauperes 259.
- Schisma et schismatici fugiendi 303.
- Scriptura sacra, Dei vox 119 (vid. *Libri*).—Omnibus libris praestantior 119.—Confirmantur Dei greges adhortationibus apostolicis, consolationibus evangelicis, psalmorum consiliis 569, 570.—Libro vere sacros Dei inspiratio dedit 656.
- Sepulchrorum effossio quotuplex 597.—Poenae 107, 628.
- Servi quid dominis debent 255, 257, 489.—Quas leges olim acceperunt 67-68.—Quandonam a labore vacabant *ibid.*—Qui dominorum iussu sacrificaverunt 534.—De coniugio servorum 64, 65.
- Sicera altari non offerenda 13.
- Simon Magus 19, 144, 251, 309, 329, 347.—Eius libri 32.—Haeresis simoniana 19, 25.—Simoniaci ordinationis labe 19, 523, 530, 608.
- De sodomitico flagitio 65, 341, 581, 597.
- De somniis 626.—Somnio pollutus 544, 575, 631, 632.
- Spicae novae offerendae 14.
- SPRITES SANCTES ex Deo Patre per Christum 313, 347.—Patri Filio et consubstantialis 25.—Paracletus 240.—Invocatus in doxologia (vid. hanc vocem).—Testis 51, 240.—ἡγμενον 52.—A Christo missus 240.—Prophetis affatus 58.—Apostolis largitus 52, 291.—In pentecoste hora III datus 291.—Per manuum impositionem tributus 186, 310.—E synagoga ablati 307.—Sacris conciliis praemissus 455.—In conficienda Eucharistia invocatus 405.—Viaculum pacis 36.—Pretio non comparandus (v. *Simoniaci labe*).
- Stephanus martyr, imitator Christi 556, 561.—Festum eius 69.
- Superstitiones Graecorum 108, 109.—Romanorum 309.
- Subdiaconus, a quo ordinatur 57, 58.—Quo munere fungitur 62, 57, 498, 499, 501, 640.—In synaxi ad portas mulierum stabat 399.—Presbyterorum manibus aquam praebebat 399.—In locum ostiariorum veteris foederis 57.
- Susanna 193, 197.
- Synaxis, conventus ecclesiasticus 492.—Synaxis matutina et vespertina 181, 209.—Quotidiana 185, 209.—Die Dominica 364.—Et sabbato 209.—Ordo habendus 185.—Domi agenda, tempore persecutionis 69.—Ethnicis et impiis interdicta 70.
- De synodis his in anno celebrandis 21, 429, 463, 529.—Ab episcopis non negligenda synodus 501.—Ante pacem Ecclesiae frequenter habita concilia XXXII.—Frequentissime post Constantinum XI. (vide superiorem indicem).
- Symbola (vid. *Fidei professio*).
- Synagoga reprobata 307.
- Testes in iudiciis requisiti 195.
- Theatra fugienda 66, 210, 214.—Cantibus obscena 213.
- Theophaniae dies 278.—Ritu alexandrino celebrata 642, 646.
- Traditiones non scriptae 609-612.
- Tributa solvenda 358.
- Triclinium recumbentium, Ecclesia 263.
- Trisagion 369, 403.
- Tyrophagiae Dominica 298.
- De sancto unguento 360.—Ungendi qui baptizantur 360.—Qui ab haeresi revertuntur 512.—Ungenti benedictio 377.
- Usurae poena 434, 439.—In clericis 434, 495, 523.

- A vetulis mulieribus exacta 230. — Veſta in sacerdotibus 535.
 Uvae novae offeruntur 14.
 De his qui se vatibus tradunt 598, 623. — Vaticinan-
 tium poenae 600.
 Velum in tribunali interpositum 198.
 Venationum spectacula 66.
 Verbum Dei λόγος 208. — Παράκλησις καὶ βοήθεια 208.
 Didascalia 183 passim. — Evangelium 228.
 Vestium nimius cultus 116, 117. — Vestes sacrae 30.
 Viduae in diaconatus ordinem acceptae 59. — Viduarum
 curae et officia 59, 84, 224, 229, 593. — Sine li-
 centia diaconi non adsint conviviiis 232. — Vidua-
 rum trium collegium 84, 245. — Vidua in typo
 altaris 192, 229, 236. — Pravae viduae 238. — *μη
 χῆραι, ἀλλὰ πῶραι* 229. — Viduarum hymni in gra-
 tiis agendis 232, 236.
 Viduatus votum 224, 587, 589. — Aetas 60 annorum
 requisita 590. — Viduo quae lex 589. — Mendican-
 tium viduarum querelae 237.
 De XII vigiliis in anno 301.
 Ad viros monita 116.
 Virgo Deo sacrata 250. — Dei templum, Christi do-
 mus, Spiritus sancti domicilium 256. — Virgini-
 tatis via angelica 569. — Secluse nuptiarum con-
 temptu 490. — Virgo, instar thuribuli 173. — Lapsa
 puniatur 447, 536, 538, 580, 586, 596.
 Vitae via duplex 77, 231. — De vitae termino 636.

NIHIL OBSTAT

R. D. Bernardus Smith O. S. B. Censor Deputatus.

IMPRIMATUR

Fr. Hieronymus Gigli O. P. S. P. A. Magister.

IMPRIMATUR

Petrus Villanova-Castellacci Archiep. Petr. Vicesgerens.

ANT

1314211

